POLSKA AKADEMIA NAUK

SŁOWNIK STAROPOLSKI

TOM V

N—Ó

WROCŁAW — WARSZAWA — KRAKÓW
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK
1965—1969

KOMITET REDAKCYJNY

STANISŁAW URBAŃCZYK — redaktor naczelny
ZENON KLEMENSIEWICZ — przewodniczący
JAN SAFAREWICZ — sekretarz

WŁADYSŁAW KURASZKIEWICZ
EWA OSTROWSKA
WITOLD TASZYCKI

PRACOWNIA

KRAKÓW, UL. STRASZEWSKIEGO 27

STANISŁAW URBAŃCZYK
kierownik

JÓZEF BAL, ELŻBIETA BELCARZOWA, WIESŁAW BORYŚ, STANISŁAWA DOBESZOWA, WANDA GÓRECKA, KRYSTYNA KALICKA, TADEUSZ KALICKI, MARIAN KUCAŁA, WANDA NAMYSŁOWSKA, JÓZEF RECZEK, HALINA SAFAREWICZOWA, LUDWIKA SZELACHOWSKA-WINIARZOWA, WACŁAW TWARDZIK, FELICJA WYSOCKA

DORADCY NAUKOWI

MARIAN PLEZIA, KRYSTYNA WEYSSENHOFF — łacina
ADAM VETULANI, LUDWIK ŁYSIAK — historia prawa

Na

Układ

I. *z acc. rzeczownika lub zaimka wyraża:*
1. *stosunki przestrzenne*: **a.** *powierzchnię (ze wszystkich stron) jakiegoś miejsca czy przedmiotu, ku której zmierza akcja* ‘*na, super, in*’. **b.** *miejsce, które stanowi kres akcji* ‘*do, ad, in, usque ad*’. **c.** *miejsce, które ogólnie wyznacza kierunek akcji* ‘*ku, w stronę, ad, versus, in*’. 2
2. *stosunki czasowe*: **a.** *terminowo ustalony moment akcji*. **b.** *okres odbywania się akcji*. **c.** *okres czasu z uwydatnieniem ciągłości akcji w jego granicach* ‘*przez, per, usque ad*’ 3
3. *cel akcji* 4
4. *miarę*: **a.** *przestrzenną*. **b.** *czasową*. **c.** *ilościową* 5
5. *sposób odbywania się akcji* 6
6. *przyczynę, powód, impuls, bodziec akcji* 6
7. *porównanie* ‘*na kształt, na podobieństwo, ad instar*’ 7
8. *skutek* 7
9. *nazywa kogoś a. coś, ze względu na kogo a. na co dzieje się jakaś akcja*: **a.** *ze stanowiska nieprzyjaznego po czasownikach typu*: żałować, skarżyć, żądać prawa *oraz* uderzyć, rzucić się, strzelić. **b.** *ze stanowiska przyjaznego, życzliwego*. **c.** *przynosząc mu jakąś korzyść, po czasownikach wyrażających przynależność, otrzymywanie*: dostać się, przyjść, spaść, przypaść, przysłuszeć, słuchać, *itp.* 7
10. *wyraża temat, przedmiot, treść myśli, uwagi, wypowiedzi* ‘*o, de*’ *po czasownikach wyrażających procesy intelektualne, np. po czasownikach typu*: rozmyślić, wspominać, pomnieć, baczyć, dbać, pytać, *itp.* 9
11. *wyraża przedmiot spostrzegania* 9
12. *podaje bliżej zakres nadrzędnego wyrazu (zespołu wyrazów)* 9
13. *wskazuje przedmiot wymieniany za inny* 10
II. *z loc. rzeczownika lub zaimka wyraża*
1. *stosunki przestrzenne*: **a.** *powierzchnię jakiegoś przedmiotu, miejsca, która stanowi podłoże akcji (działania się)*. **b.** *wyodrębnia miejsce akcji (najogólniej), większy obszar, terytorium, w którego granicach (w obrębie) toczy się akcja*. **c.** *położenie blisko czegoś* ‘*przy, ad, circa*’. **d.** *w określeniach kierunku*: na prawicy, na lewicy; na północy 10
2. *stosunki czasowe*: **a.** *okres czasu wyznaczony akcją nazwaną w rzeczowniku poprzyimkowym* ‘*podczas, in aliqua re, dum aliquid fit*’. **b.** *termin czynności a. wydarzenia* 13
3. *cel akcji* 14
4. *miarę* 14
5. *sposób odbywania się akcji* 14
6. *przyczynę akcji* 14
7. *wyraża uczestnictwo w tym, co nazywa rzeczownik poprzyimkowy* 14
8. *wskazuje osobę, od której się coś uzyskuje, otrzymuje, żąda, spodziewa* ‘*od, ab aliquo*’ 15
9. *podaje bliżej zakres nadrzędnego wyrazu (zespołu wyrazów)* 15
10. *wskazuje przedmiot, którym się posługuje wykonujący czynność* 16

23

I. *z acc. rzeczownika lub zaimka wyraża*: **1.** *stosunki przestrzenne*: **a.** *powierzchnię (ze wszystkich stron) jakiegoś miejsca czy przedmiotu, ku której zmierza akcja* ʿ*na, super, in*ʾ: Iacom przi tem bil, kedi wsdano Potrowi y cazalem szø [a] na list piszacz 1400 *Pozn* nr 429; Gdisbi szø bila Maria vtrudzyla, tedycz by vøcz ona bila nan (*sc.* na osła) fszadla *Gn* 3b, *sim. De morte* w. 447; Yaco Yan wlasl na pana Pomanow wosz 1418 *Pozn* nr 953; Mnogy yescze przed dzwyrzmy bødze, czszo na yego masto szødze *Słota* w. 44, *sim. OrtBr* VI 382, *OrtMac* 117; Jandrey... ne ranil... dwema ranoma Jandrzeya any mu wlosil pasza na ssyyą 1421 *Pozn* nr 1081, *sim. Sul* 48, *Dział* 39; Jako... Stanislaw... dobro tego kmecza na woszy wszyal 1443 *Czrs* s. LXXIV, *sim. Sul* 50; Tegdy nakładøø na oltarz tvoy (super altare tuum Psal 50, 21) cicløøt *KartŚwidz*, *sim. Fl* i *Pul*; Tedi weszmye drwa... y wswyøze na Ysaaka, na swego syna (imposuit super Isaac, filium suum) *BZ* Gen 22, 6; Wlozi røcze na iego glowø (impositis capiti eius manibus) *BZ* Num 27, 23; Jan Szelgen dal pyenadze szchowacz na gedno myesczye *OrtBr* VI 362; Moy kony... wbyezal na ploth albo wszkoczyl na ostry kol yego plota *OrtMac* 143; Myszthrz... pathl na szyemya, eze staknal *De morte* w. 46, *sim.* XV *ex. SKJ* I 145, *Rozm* 701. 817; Ia... dw (*leg.* dwu) lothrv na krzysz wbyla *De morte* w. 207, *sim.* XV *med. MPKJ* V 425; Czso pan Jaranth załoval, yszbi povessil nan Schevsky Jan glowną, dwa mecza i czrzissz, y motla, tego iest Jan nie uczinil 1412—71 *BiblWarsz* 1861 III 50; Nye zadalem yemv dw (*leg.* dwu) ranu syw (*leg.* siwu), yedney na pleczy, drugyey w raka w prawa 1476 *AKPr* VIIIa 57; Zelazna vycz doma szlozy, a drzewyaną na plug wlozy *Satyra* w. 10; A kyedy Pylat wstąpyl na stolecz, poslala k nyemu zyona yego sługe swoye XV *p. post. RozmPam* 475; O Iudaschu, sdraycza, kako szye nye łąkl polozycz vsta svoye nyeczyste na obłycze tvego Crista? *Rozm* 619; Vlodyky, splyothschy koroną s czyrnya, vlozyly na yego glovą (imposuerunt capiti eius Jo 19, 2) *ib.* 801; Ale yedvo vrzuczyl na szye suknyą, aze gy poczały *czyagnyącz *ib.* 826; ~ Iaco Hynczka ne wsøl paney *Jgneske w swoy rancze gwaltem y ne dal gegey na losze szwemu bratu 1400 *Pozn* nr 488; Krew yego... przyde na nasz y na szyny naszye, czusz yako nad nyedowyarky XV *p. post. RozmPam* 476, *sim. Rozm* 307; ~ *przenośnie*: Przes tocz na vasz nasz Xc mily ten tho strach gestcy on gy bil spuscil *Gn* 175b; Jako Jan, kedi Micolay Bądlewsky sządał ot Dobrogosta na Micolaya prawa, ysz tich ran ne przymował na szą 1418 *Pozn* nr 1028; Posługy..., komvkoly z bracziey bądą poleczony albo nany wlozony (imposita sibi), ma ye przyączi 1484 *Reg* 720. ~ *Cf.* **Miejsce.**

b. *miejsce, które stanowi kres akcji* ʿ*do, ad, in, usque ad*ʾ: Czo ranyl Jacusz Martinum, to vczynil, ysz yachał na gego dobro y bral moczø gego bidlo 1389 *Pozn* nr 236; Isz Sziman ne poslal swich ludzi na Parcowo, ne pobral Marczinowi bidla 1391 *ib.* nr 121; Jako Passzek gyal na mø dzedzinø szamoczwart gwaltem 1393 *Pozn* nr 183, *sim.* 1395 *ib.* nr 186, 1396 *ib.* nr 198; Przijawszi na vroczisko cu *przisodze, vsuli dwa copcza 1398 *ib.* nr 396; Kaszałcy gest gy on na geden oszstrof poslacz byl *Gn* 180b; Czszo Miroslaw vczinil, to vczinil Maczeyowim poczant[e]kem, y besla (*pro* besal) na yego dom 1401 *Pozn* nr 709, *sim.* 1397 *ib.* nr 342, 1402 *Piek* VI 106, 1403 *Pozn* nr 721, 1427 *ZapWarsz* nr 204; Jako Marczyn iachal samopøt na Yanowø løkø na Markowyczc 1411 *Pyzdr* nr 334, *sim.* 1473 *ZapWarsz* nr 1362; Yego bracza przibegly na mø gospodø 1416 *Czrs* 75, *sim.* 1427 *ZapWarsz* nr 201, *sim.* 1428 *ib.* nr 2789; Jacom ya o thø krziwdø oth Micolaya wstal, eze mø nye vsyedlil na them ogrodze, na kthori mø przijwabil 1427 *ZapWarsz* nr 2737; Jsze Voytek... nye jachal na crolewską drogą dobrowolną y nye rosbil drogy, y ne wząl cupczewi... pyączinaszcze grzivyen 1433 *Pozn* nr 1559; Vogewoda... sbyega na granycze (ad metas terrae suae) przespyecznye... ma dowyescz *Sul* 60; Y szedl Dauid, y przijszedl na lyas Areth (in saltum Haret) *BZ* I Reg 22, 5, *sim.* 1464 *Czrs* s. LXV, *Rozm* 803; Pyotr... ortelowy layal albo przyganyl y przysedw na lawycza, wyrzekl... ortel *OrtKal* 141, *sim. OrtMac* 47; Odwyedz na głąbyą duc in altum (Luc 5, 4) XV *p. post. R* XXV 142, *sim. EwZam* 306; Przyvyodvszy na szyemye (ad terram Luc 5, 11) lodzye, opvsczyvszy vszystko, nasladovaly są yego *EwZam* 307; Iesus... począł cząstokrocz chodzycz na puscza (in desertum saepius solus ambulavit) *Rozm* 160; Moglo tako bycz, yze Cayphasch s tego domv Annaschovego... prze nyektorą potrzebyzna schedl byl na vyąthnyczą, to yest v dom Pylatow *ib.* 704, *sim. ib.* 706; ~ Wstøpil na nebosza *Wierzę* 2—13. 15. 17. 18, *sim. Naw* 31, *Rozm* 171; Boze, kaszy ty ⟨offyery⟩ donyeszczy przesz rancze swantego angyoła twego na wyssokoszczy oltarza (*Msza* IV: na nawyrzchny oltarz, V: na wiszokoscz, VIII: na wysoky oltarz) twego (in sublime altare tuum) 1424 *Msza* III s. 61, *sim.* VI; By sza pothno-

szyl na povyetrze, mvszysz placzycz swyanthopyetrze *De morte* w. 394; ~ Gdisci szø Xt gest byl na then tho svath narodzil *Gn* 1a; Christus... volvit iuxta tempus nostre nativitatis nasci in mundum na ten szwyath porodzon bycz XV *med. SKJ* V 258; Nyeszporney godzyny Anna szwyatha, dokonawszy szwego zywotha, na przedpyeklye sthapyla *MW* 96a, *sim. ib.* 97a, *ca* 1500 *R* XLVII 373; Zdrow bądz, panye, od panny na then szwyath nam dany XV *ex. R* XXV 226; Pravda z nyeba przyschla na zyemyą *Rozm* 786; ~ *cf.* **Dwór, Pole**; ~ *przenośnie*: Jakom ya wnosla possagu swegu (*pro* swego) za czthiri kopi na Werzuchowo 1433 *ZapWarsz* nr 409; Slodka matko moya, nye ⟨do⟩pusczay takyego smatkv any bolyeszcy na sercze svoye (noli tamen dolore commoveri) *Rozm* 168; Nathychmyast *przyschlo yemv na vmysl on obyczay zydovsky *ib.* 787.

c. *miejsce, które ogólnie wyznacza kierunek akcji ʿku, w stronę, ad, versus, in*ˀ: Ad viam iacentem in superiori parte campi vlg. do drogi na wirsch pola 1425 *Monlur* V 21; Jako kandy iedze myedzy dzedzynami na Grodowyczce a Crzyszewniky, tandy yedze wyerną granicza 1428 *Pozn* nr 1514; Que statim surrexit et nixa super eum, naclonyla se nan, sicud super suum dilectum XV *med. GlWroc* 68r; Et claritas dei circumpulsit, *gl.* id est ex omni parte, na wschythky strony, illos (Luc 2, 9) XV *med. SKJ* V 261; Czworo staianye na Ploskow, a viszey stayanko za zapustka, a na druga strona druge stayanko... obligauit 1477 *SKJ* III 333; Na kthora sthrona gyd⟨z⟩ye XV *p. post. PF* III 288; Gvyazda... schla na ten dom (supra domum... ferebatur), gdze szye Cristus narodzyl *Rozm* 68; Ty ystne dzyatky szyepaly sve maczyory za odzyenye, skazvyącz na Iesusza *ib.* 753; ~ (aże) na dol: A daley ot tu dw (*leg.* dwu) copczu ma gidz granicza tą szamiczą. Asz na dol do Mlinow xsząsa woda, czszo rowem gidze..., a na dol Mlinow ma gidz stara szamicza asz na conedz gori 1419 *Pozn* nr 1048, *sim.* 1432 *Monlur* VI 79, *ca* 1450 *PF* IV 571, 1476 *SKJ* III 333, *Rozm* 465. 483. 661; ~ na stronę ʿ*na bok, ultra, in aliam partem*ˀ: A wszyawschy svyąty Pyotr na stroną, począl y karacz (Mat 16, 22) *Rozm* 364, *sim. ib.* 195. 366. 497. 523; ~ na prawo, na lewo: Nasze na prawo, a wasze na lewo 1405 *Piek* VI 269, *sim.* 1423 *Pozn* nr 1133. 1134, 1427 *ib.* nr 1257; Yaco kand-smy-coli gely na prawo albo na lewo, tąd gest prawa granicza 1418 *Pozn* nr 962, *sim.* 1423 *ib.* nr 1126; Yaco kady yada, tądy yadą stara granycza medzy Robacowem a Ganthky, na prawo abo na lewo, to yesth tego, a to tego 1425 *ib.* nr 1212, *sim.* 1430 *ib.* nr 1358; Kądym ya schedl, tądi pana Cirskiego na prawo, a Wlodkowa oczczyzna na lyewo 1447 *AKPr* VIIIa 50; ~ na prawicę, na lewicę: Przistøpila crolewna na prawiczø twoiø (adstitit regina a dextris tuis, *Pul*: stala yest krolyowa na prawyczy twoyey) *Fl* 44, 11; Znamonal gesm na prawyczø (considerabam ad dexteram) y wydzal gesm *Fl* 141, 5, *sim. Pul*; Przikazvyø tobye dzysz, aby chowal y pelnil (*sc.* przykazanie) a nye pochilal syø od nycgo ani na praviczø ani na leviczø (nec ad dexteram nec ad sinistram) *BZ* Deut 28, 14, *sim. ib.* Jos 1, 7; Y przez tha radoscz, yazesz tedy myala, gdy yesz na prawycza szwyathey troycze pomyesczona *Naw* 65; ~ na południe, na wschod, na zachod: Thy to trzy kroleue, choszcy szø oni na fchod sluncza swa krolefstwa bily mely *Gn* 2b; Aby postøpilo abo poszlo na poludne *ca* 1450 *PF* IV 571; Y szedl gest Abram daley, yakobi na poludnye (ad meridiem) *BZ* Gen 12, 9; Duo stadia... nad zapusczyskem, konczem na Dominikowo na polnoczy, a konczem na poludnye za Osowskego... resignauit 1484 *SKJ* III 334; Otho gwyasda, chtorą vydzyely na wschod sloncza (quam viderant in oriente Mat 2, 9), vprzedzala gye *EwZam* 294; Myenyly tesch, yschby dobr[z]e dusche, vyschedwschy s czyala, na wschod sloncza przebyvaly (ubi sit reposita eis perfruitio ad orientem), a zlym duscham na zachod sloncza czyemna myeszcza barzo nyeczysta przymynya *Rozm* 183; Bo yako lyskavycza vynydzye na wschod sloncza (sicut enim fulgur exit ab oriente Mat 24, 27), tako bądzye przyszczye szyna czlovyeczego *ib.* 483. ~ *Cf.* **Poślad.**

2. *stosunki czasowe*: **a.** *terminowo ustalony moment akcji*: Micolay vmovil... dacz pincz *grziwin na swanti Marcin 1391 *Pozn* nr 122, *sim.* 1390 *ib.* nr 77, 1405 *SKJ* III 196, 1406 *Pozn* nr 829, 1420 *ib.* nr 1065; Kegdi Prandotha... list Jasconis... na ten dzen chczal oprauicz a *on tego ne chczano od nego priyacz 1396 *PKKr* I 243, *sim.* 1397 *Pozn* nr 333, 1406 *ib.* nr 588; Jako Adam na smowni dzen... przyal do Landa 1399 *Pozn* nr 373; Potrasz stawal sø na ten rok, iaco mal 1400 *ib.* nr 450, *sim.* 1403 *Piek* VI 174, 1405 *Pozn* nr 757. 763, 1428 *Monlur* V 136; Yassek ma dacz... *czessicz grziwen platu na Godi XV *in. Malk* 118, *sim.* 1444 *Monlur* III 115; Wmowil rok na pøtek, a nye na sobothø 1404 *Piek* VI 216; Petrus... obozal sø czinicz praw swimi ludzmi na dzen zauiti 1415 *AKPr* VIIIa 130; Na dzen swantheczni przeminøli... lysthu crolewskego...

ne kladzono 1425 *ib.* 164; Jaco czom myala rok zawiti s Woczechem z Obornik na poroczky..., tom byla prawa nyemocza nyemoczna 1428 *Pozn* nr 1300, *sim. ib.* nr 1508. 1512, 1429 *ib.* nr 1330; Jszem byl prawą *neymocza nyemoczen... tedi, kedim myal rok sz Micolayem... na crolewske przyachanye 1432 *ib.* nr 1530; Pan Wyrzbyantha... dlya nyezapłaczenya na ten czass sta grzywyen ot Komorniczskego... sto grzywyen schkody podyął 1438 *ib.* nr 1590, *sim.* 1446 *ZapWarsz* nr 591; Ipsi omnes fratres solverunt super terminum predictum na zapust 1442 *TymProc* 167, *sim.* 1452 *LubPodk* 50; A druge pyenyądze slubyl gemv zapłaczycz na pewne roky (in certis terminis) *Dział* 26| W kopynyczy zbroy bez kapalyna, alye ma myecz na drugye vkazanye 1497 *GórsPiech* 207. ~ *Cf.* **Czas, Dzień, Godzina, Każdy, Noc, Rok.**

b. *okres odbywania się akcji*: Elizabeth na stara colana płodna XV *in. R* XXIV 60; Incole de Crzizanowicze in verre al. na wiossną agrum... arare..., seminare et arpicare sint astricti (1435) 1539 *KodPol* III 407; Porodzylacz Sara .. syna na staroszcz (in senectute sua) *BZ* Gen 24, 36; Tedi Jonatas wstal od stolu wyelykim gnyewem a nye vkusyl tego to drugego dnya na godi chleba (et non comedit in die Calendarum secunda panem) *BZ* I Reg 20, 34. ~ *Cf.* **Krótce.**

c. *okres czasu z uwydatnieniem ciągłości akcji w jego granicach 'przez, per, usque ad'*: Boczcze vy... na chfilø bogaczy, alle biscze vy pothem na ucky szebrały *Gn* 182a; Abich przebiwal w domu boszem na dluge dny (in longitudinem dierum) *Fl* 22, 9, *sim. Pul*; Szpowadami szø..., yszeszmi... podrosznika na nocz ne polozili *Spow* 1; Iacosm Jacusszewi... ne dal do *poludnø roku, ale na wsz⟨y⟩tek dzen 1403 *Pozn* nr 742; Sederunt in iudicio ad medium vesper al. na polodwyeczerzą 1455 *TymSąd* 134; Poradzay szye yvnochv, bysz na lyatho nye zostal bez grochv XV *ex. R* XXV 145; ~ *cf.* **Chwila, Czas, Wiek**; ~ na potem *'na przyszłość, in posterum'*: Szthąth takim obeszrzecz chczącz na pothem (de cetero), vstawyamy, aby zona, gdy mąsz vmrze, tylko przy posagv a wyenye ostala *Sul* 74; ~ *oznacza przyszły okres, na który coś jest przeznaczone (tu do wzrostu, przetrwania)*: Zasacz na ssymą 1424 *TymProc* 234.

3. *cel akcji 'w celu, celem, ut, eo consilio ut, in aliquid'*: Pospesihø sø do coscola na modlituø *Kśw* ar 5; Ta sloua pise suøti Lucas na cesch y na falø... godom nyneysim *Kśw* dv 2, *sim. Gn* 184a; Isesm poslem bil ot Pyotra do Jacusza a do Thomi, isby geli do Kosczana na fsdane 1391 *Pozn* nr 109, *sim.* 1399 *StPPP* VIII nr 8433; Alleczbi tho gescze vøthsze miloserdze od boga bylo, abycz mv on fszythky svøthe angoły na pomocz poslal *Gn* 181a, *sim. Fl* i *Pul* 34, 2. 69, 1. 104, 38, *BZ* III Reg 20, 16, XV *med. MacDod* 35; Obuiam processerunt na pothkanye... vyszły szą *Gn* gl. 134a; Iensze dobra swego ne dal iest na lichfø (ad usuram) *Fl* 14, 6, *sim. Pul*; Ne voczy nas na (*Ojcz* 4. 6. 7. 15: w) pokwssene *Ojcz* 1—3. 8—11. 14. 16. 17; Kry swantha sla z boga na sbawene thobe *Bogur* B—F, *sim. ca* 1420 *R* XXIV 81; Dal gy (*sc.* Jana)... na sluszbø 1401 *HubeZb* 100, *sim. Gn* 12a; Pan choranzy sz domu ne wyeszdzil any nigdy slal na ten gwalth panu Mroczcowi do Powidza 1416 *Pozn* nr 863; Yaco cszo gal pan Dobrogost... do Medzychoda w szescynaczse paniczew, to gal ne na skodą any na sle pana Dzeczrichowo 1419 *ib.* nr 977; Yacom ne wraczil Tworzyana y Pyotra prz⟨e⟩czyw Yandzreyewi wsdacz grziwny grosschow na wederkow 1427 *ib.* nr 1240; Na yarsz morgow y na wgor ne wikopal 1433 *TymProc* 324; Eze na Marczina coleya przisla a pan mu kazal na voyną, a on nye schetl 1445 *Czrs* s. LXI, *sim. Sul* 23, *Dział* 10. 37. 63. 65; Sandza wząnthą czanzą panv they wszy... wroczycz ma..., rok dawszy themvsz na vkazanye swey nyewynnosczy (ad ostendendam suam innocentiam) *Sul* 10, *sim. Dział* 19; Francyszek wnukephi swogą... wszyął na swą pyeczą (in suam curam recepit) *Sul* 37, *sim. Dział* 26; Konya sdrowego gemv na pewną drogą (ad certam viam, *Dział* 30: na drogą)... bil pozyczil *Sul* 39; Sicut fieri solet bonis lecatoribus yako dzyscha thym, czo maya gydz na gody XV *med. R* XXV 154, *sim. BZ* Gen 29, 22; Przibil ge (*sc.* blachy) kv oltarzv..., aby wsgłødali na nye na znamyø y na pamyøcz synowye israelsci (ut cernant ea pro signo et monimento filii Israel) *BZ* Num 16, 38; Daly syø na to, abi czinyly szle przed bogem a gnyewaly gy *BZ* IV Reg 17, 17; Na sznyvo wszelky gydze *ca* 1455 *Dobr* 324; Przeto kv chwale boszey... a na vszytek naszych poddanych vloszylysmy tho myeszanye sadow bycz zlomyono *Dział* 6, *sim. ib.* 35; ⟨P⟩rzygadza syą, ysze porodzony s plemyenya slachczskyego, cząstokrocz swey czczy nye szanvyącz, wydawayą syą na lotrowstwo, k temv na zlodzeystwo (furta seu latrocinia commitentes, *Sul* 47: slodzeystwa abo lotrowstwa poczynywszy) *ib.* 39; Szandza... yusz nye poyedze na roky, czynyucz nyeszpravye othwloky *De morte* w. 335, *sim.* 1498 *MacPraw* VI 273; Bo vmyszlnye na to godzy, ysz sye panu zlye vrodzy *Satyra* w. 13; Temv na szwadomye a prze lyepsv gystotu naszu pacyth k themv

łysthovy zawyeszyti kazalysmy 1498 *SKJ* III 335; Maczey... nye zachowal w domu swogym... lotrow y zboydz... any... wyprawyl na skazanye, zbycze, oczyancze, ranyenye Stanislaowich czlonkow XV *p. post. PF* VIII 19; I przyszedl... *kąszącz krzesth pokvthy na odpvszczenye grzechow (in remissionem peccatorum Luc 3, 3) *EwZam* 297, *sim. ib.* 295, 1413—4 *Msza* I s. 261; Rosvynczye szyeczy vasze na yaczye (in capturam Luc 5, 4) *EwZam* 306; Na tom poslan (ad hoc enim missus sum), yze ve mnye pysmo ma ⟨się⟩ popelnycz *Rozm* 166, *sim. ib.* 795; Vstal od vyeczerzy na znamye vzdzyerzenya y vmyernosczy *ib.* 531, *sim. ib.*, *ib.* 533. 557; Pylath... przykazall, aby gy na ssmyech oblyeczono v to yste odzyenye *ib.* 828; Iesus... ym byl mocznyeyschy, thym czyrpyąthszy na przyklad nam *ib.* 844; ~ na to *'w tym celu, eo consilio, ea ratione, pro aliqua re'*: Yaco Jan s Yadamem mal wmowø wikupicz slad na szwanthi Micolay, yaco nine przidz⟨ie⟩, y na to penandze ostawil 1406 *Pozn* nr 829; ⟨K⟩vnrath d⟨om⟩w pozyskowal na Domyenykv a na to (ad probandum suam intentionem, *Sul* 35: kv doszwyatczenyv swego wmyslv) wyodl szescz swiatkow *Dział* 24; Alye yesthlyby thego nye movyli a nye pelnyli czaszow na tho vstavyonych, tedy mayą trzy paczierze spyaczi za zamyeszkanye 1484 *Reg* 715; ~ *z rzeczownikami nazywającymi przedmioty konkretne, które są celem akcji*: Jacom przi tem bil, jaco Maczey odgroszil mø, yszem ne dal Maczeyewy penødzy na dobro 1391 *Pozn* nr 294; Y penandze na nø (*sc.* na łąkę) zadal 1396 *ib.* nr 210; Sicut ego habui smovø cum Nicolao, quum me nagodzil kmecz na tø wlokø, tedi bich mu gego penøcze vroczicz mal 1400 *TPaw* IV nr 684; Fsyczko bogadstwo sprzedala a vbostw (*leg.* ubostwu) i tese na kosczoly szøcz ge ony bily rosdaly *Gn* 182a; Jaco przi tem bili, jaco ty dzewki przywolily, kyedi gich oczecz dal trzidzescz⟨i⟩ krzy⟨w⟩ni na oltarz 1412 *Pozn* nr 684; Jako ya dal Andrzeyewy pol kopi y szecz grosszy na popol 1421 *PF* VIII 16; Jako tam dal trzydzechczy grzywen przesz poltory grzywny na tho dzedzyczthwo y na ginne potrzeby 1432 *Pozn* nr 1540, *sim.* 1435 *ib.* nr 1459, *Rozm* 764; I tesz gdzekole plug w ogrodzech chodzy..., thv dzesyaczina ma bycz spelna dana, wygyąwszy rzepą, mak, capustą, czebula y gynsze vszytky ogrodne, na ktore motyka albo rydlem rycz mogą *Dział* 5; Aczby kto do czygego lyasa z myta na pastwą chczal gnacz na bvkyew abo na szolądz, ten, czygy gest lyas, ma sebracz szolądz z obapol drogy *ib.* 59; Dalismy na piwo robotnykom 1474 *FontesŚl* II 16, *sim.* XV *p. post. MacPam* II 351; Naklad na riczerzskye rzeczy (pro militia) poczesszny yest XV *p. post. R* I s. XXXIX; ~ *nadawanie się, przeznaczenie czegoś na coś*: Za lvpyeze kvnye, tho gest na kozvch kvny (pro pellibus) trzy grzywni themv przepaatl *Sul* 18; Gdiby ktho dąp porąbyl..., gysz szą godzy na osz (valentem ad axem) *Sul* 48, *sim. Dział* 38; Item furantur imma vlg. szble na klobuky XV *med. Zab* 516; Na oczieklе nogky (*sc.* lekarstwo), gdy kto polamye XV *p. post. BednMed* 74; ~ *skłonność kogoś do czegoś*: Qui pronus, id est velox, rychly, rąnczy, est ad misericordiam, na sluthowanye, na smylowanye. benedicetur bądze blogoslawyon XV *p. post. PF* I 203; ~ *'w charakterze, jako co, post verba dandi, recipiendi'*: Quia ab eo vlg. na pomocz recepit... kmetho bovem 1424 *TymProc* 261; Taky starostha... wschitka gymyenya yego ma dacz na rankoyemstwo (ad cautionem fideiussoriam) bes wschey odmowi i odwloky alysch do pewney rosprawi *Sul* 111, *sim. ib.*, *ib.* 112; Tocz dawam na pokarm (in cibum) *BZ* Gen 9, 3; ⟨Y⟩sze chytroscz kosteczna slyachtą myedzy sobą spywszy syą geden drvgemv na kosthkach na zaklad pyenyadzy dawa (super substantiam seu credentiam, *Sul* 45: na *brok alybo na poszyczki gygrayącz) *Dział* 36; Movya tho przesz clamv, vyera, dam gy czarthom na ofyera *De morte* w. 466; Slową yego pamyąthaymy, kthore... nam ye na przyclad zostawil XV *ex. R* XIX 88.

4. *miarę*: **a.** *przestrzenną*: Pyotr... widzerzal gacz, prog y colo na dzewaczy stop mimo trzy lata 1435 *Pozn* nr 1453; Sz oboygey strony drogy na trzydeszczy loketh (ad triginta ulnas) zołącz swoy pyrzwey ma pobracz *Sul* 60, *sim. Dział* 59; Na trzy kraczagye quasi tribus passibus XV *med. R* XXIII 269; Rany, kthore szą na geden pasznogyedz w głąbyą *OrtBr* VII 561; Ego Chwyedko (*sc.* do)... pratum pro tribus cumulis al. na trzy sterty (1481) *KodWil* I 373, *sim.* (1482) *ib.* 382, (1490) *ib.* 760; Do... ascriboque ec⟨c⟩lesie prefate... terram super quatuor aratra vlg. na *czothiri sochi ad seminandum (1482) *ib.* 382; Recipe cortices spinarum circa terram ad unius palme longitudinem vlg. na pyądzy od zyemye XV *p. post. R* LIII 63; ~ **b.** *czasową*: Sicut autem solus deus est eternus, sic angeli temporaliter. na czasz, creati, facti sunt eterni XV *med. GlWroc* 81 v; W szosty dzen sebraly dwoy pokarm, to gest dwye myerze na dzeyn na kaszdego czlowyeka (id est duo gomor per singulos homines) *BZ* Ex 16, 22; Chczem, aby Szydowie pyenyądzi poszyczayącz,

za lypha na tydzeny (pro qualibet septimana, *Sul* 47: za kaszdy thydzen) nye wiączey wzały ... od grzywny, gedno pol grosza *Dzial* 38; ~ **c.** *ilościową*: Porambono yest na poltorasta drzewa 1397 *StPPP* VIII nr 5855; Pyotr ne ranczil Micolaioui na dwe grziwne za dobitek 1415 *AKH* III 249; Gymyenye... rvszayącze myedzy namy a ryczerzmy naszymy na poly (per medium) ma bycz roszdzelono *Sul* 60, *sim. Dzial* 61. 59; Godzątbnoscz takego wolthiszowsthwa... na yeną svmmą oszaczowawszy (qui valorem huiusmodi scultetiae ad unam summam taxantes),... dzedzyczowi powyedzą zaplaczycz *Sul* 80; Na kaszdą rączka ma (*sc.* bartnik) viwyescz (super quodlibet manuale mellis debebit educere) i yawnye vkazacz dwoye pczoli dobrze godzancze w swoyem royu czale *Sul* 96; W szosty dzen sebraly dwoy pokarm, to gest dwye myerze na dzeyn na kaszdego czlowyeka (id est duo gomor per singulos homines) *BZ* Ex 16, 22; Ną poly marthvy semiuiuus *ca* 1500 *Erz* 47; Okolo yego svyątbych oczv bylo vyączey nyz na tyssyącz ran *Rozm* 833.

5. *sposób odbywania się akcji*: Tedy vøcz morze gestcy szø ono bilo na obe strone rostøpylo *Gn* 174b; Tedy vøcz ona dwa braczencza szøcz ony biły na [sz]swe oblycze... padły *Gn* 182b, *sim. BZ* Gen 17, 3, *Rozm* 630; Poklenknąwszy na kolaną posdrowmy tha *namylowczywszą panna *Gn* ap. 1a, *sim. Błaż* 322, *Rozm* 535; Ksøszøta seszli sø se na gromadø (convenerunt in unum, *Pul*: w yedno) przeciwo gospodnu *Fl* 2, 2; Dominus Michael veniens vyrączil kmethones suos na postawene, quando dominus (*sc.* palatinus) mandabit 1414 *TymSąd* 165; Ale nye tam go (*sc.* niewod) wzal, gdze paney Febroniey zastawyono na wedercoff 1435 *Pozn* nr 1458; Hec pena syedmdzeszyanth pro eo sine gracia na miłoscz vulgariter appellatur 1441 *AKPr* II 545; Vstawyamy, abi nygeden... zemyenyn... kostek nye gygral na pozyczki alybo na *brog (ad praestantiam, *Dzial* 37: na zaklad) *Sul* 46, *sim. Dzial* 36. 37. 65; Chramacz na nogy malum habentes in pedibus XV *med. R* XXV 155; Przetosz przysyøszy my na swego boga (iura ergo per deum), abi my nye skodzyl *BZ* Gen 21, 23; Przyssyøgl gemu na ta slowa (iuravit illi super sermone hoc) *ib.* 24, 9; Nye bødzesz crziwoprzisyøgacz na ymyø me (in nomine meo) *BZ* Lev 19, 12; Tego czasu rozdzelyl syø lyvd israhelski na dwye czøscy (in duas partes) *BZ* III Reg 16, 21; Wszythky, czo na ostre gonyv, byegam sza nymy s pogonyv *De morte* w. 287; Petro Lakiensky bona hereditaria, villam videlicet Siedlecz, quam tenet na widerkaw abbas Vangroviensis 1497 *AKH* IX 274; Ipsi Iudei super feruncam al. na kolcze iuxta scalam in hostio pendentem debent iurare XV *ex. AKPr* V 100; Ten myal gedinegos zyna, gen sze mv nyemogl na szmyercz (qui sibi infirmabatur) XV *ex. MPKJ* II 316; Glomerare, globare vycz na klab *ca* 1500 *Erz* 47; Matka boza vslychavschy to, *odmlavszy na szmyercz, y padla *Rozm* 502; ~ Pakli bødzesz nasz chczecz ogloszycz a tø to rzecz na yafwno vinyescz (et sermonem istum proferre in medium), czisczi bødzem od tey przysyøgy *BZ* Jos 2, 20; ~ zwać na imię '*nazywać po imieniu, nominatim vocare*': Ovcze yego glosa sluchayą a on ovcze sve zovye na ymye (vocat nominatim Jo 10, 3) y vyvodzy *Rozm* 425.

6. *przyczynę, powód, impuls, bodziec akcji*: Ten tho krol... na prosbø swe kroleue... kaszalczy gesth on barszo uele prorokof posczynacz bil *Gn* 11a, *sim.* 1454 *Wisł* nr 385, *Rozm* 108. 288; Ch⟨w⟩alycz bødø ymø twoge na myloserdze tuoge y prawdø twoyø (super misericordia tua et veritate tua) *Fl* 137, 3, *sim. Pul*; Na proznoscz nyestatku thweego nye bierz gymiona bozeego *Dek* III 16. 26. 29; Tho czalo ylkokrocz y tesz vczynycze, na moya pamyecz bądzecze czynycz (in mei memoriam facietis) 1413—4 *Msza* I s. 262, *sim.* III—VI, *sim.* XV *p. post. Msza* VIII s. 53; Seszly syø ku mnye..., vsliszawszi, isz ia placzø na tø zloscz (convenerunt... ad me lugentem super iniquitatem istam) *BZ* II Esdr 8, 73; Na yego yedno slovo padly vschyszczy na zyemye *Rozm* 624, *sim. ib.* 676; ~ '*stosownie do, zgodnie, ad, secundum, iuxta*': Jaco po wiraczenu tych swyny, ktorem dal na panske skazanye, tychemu (*leg.* tychem mu) ne pusczil proszno 1428 *Pozn* nr 1298, *sim.* 1429 *ib.* nr 1331. 1333, 1430 *ib.* nr 1346, 1432 *ib.* nr 1392. 1405, 1434 *ib.* nr 1572, 1436 *ib.* nr 1479, 1437 *Pyzdr* nr 1153; Gdisz wrząth solthysky zawszdy slvzebny gest a na wolyą panow swogych (ad nutum dominorum suorum) stacz abo czynycz sprawnye powinyen gest *Sul* 52; Dokonali sza syąn kszangi praw... na przykaszanye... xandza Bolesława... vilozone s laczynskyego w polsky viklad *Sul* 113; Na glosz gych... wstąpil bog w zywoth panny Mariey *MW* 65a; Na thy slova (ad haec verba) vmarly nathychmyast ozyl *Rozm* 135; Na kassn tych katow przeklątbych sam przystąpyvschy barzo pokornye oblapyl slup dobrovolnye *Rozm* 817; ~ '*z okazji, occasione data*': Na *⟨pami⟩anthko sw⟨ięt⟩a bozego pop⟨r⟩ossimi Mariey, mathki yego, asz nam ghot⟨o⟩wa v ssina swego vprossicz daru ducha swenthego

1423 *Zab* 209; ~ *'tytułem, jako co, nomine, ratione'*: Jacosm ne wzala v kmyecza V marcas... ani vmowila na czinsz stranczacz 1399 *StPPP* VIII nr 8585, *sim.* 1435 *Pozn* nr 1447; Alszbetha vgednala sze swimi brathankami o dwescze grzywen, a na tho wząnla dwanacze loketh sukna a szeshnacze czwe⟨r⟩czen syta 1420 *AKPr* VIIIa 151; Eodem die dedi Pyetrzyk terrigene marcam racione usure al. na vrok 1478 *RachKról* 231; Tytulo reempcionis al. na viderkoff prefate mille et octingente marce latorum grossorum fuerint exolute (1441) 1494 *DokMp* II 366; Quia ipsa recepit quadraginta florenos... ad racionem dotis ipsius al. na lyczbą poschagv yey 1499 *AGZ* XVIII 398; ~ *wyraża przedmiot, którego dotyczy słowna reakcja: po czasownikach*: odpowiedzieć, mowić, dać odmowę *itp.*: Tedi rzegk pan Hinczka: Dacze mne, ti wini wipiszafszy, iszbich na to odmowø dal 1395 *Pozn* nr 187; Na tocz (*sc.* pytanie) tutha tobe tako odpoueda, iscy svøty Potr malcy gest on bycz po bodze pirsvim pralathem *Gn* 177b; Jszeszmy szliszely, y przi tem byly, crzik, placz y wolanye na osszile gwaltu Clari... na Stanislawa 1433 *Pozn* nr 1560; Gysz lath y rostropnoscz nye mayącz, othpowyedzecz w prawye na rzecz nye mogą (litem contestari nequeunt) *Sul* 75, *sim. ib.* 87, *Dział* 20; Na tho my przyszasznyczy z Maydburku mowymy *OrtVrtel* 117, *sim. Dział* 7; Odpowyedzyal nye na Geszvsowa slowa, alye na szwa rzecz XV *ex. MPKJ* II 319; Beda myeny, yze po roce... vczynyl... Na to movy Margynyus, byskup, v kazanyv (unde Maximus episcopus... sic ait) *Rozm* 204, *sim. ib.* 765; Tako na to nycz nye odpovyedzyal *ib.* 771; A on yemv nycz nye odpovyedzyal y na yedno slovo (ad ullum verbum Mat 27, 14) *ib.* 772.

7. *porównanie 'na kształt, na podobieństwo, ad instar'*. Yaco nasz mili pan bog szthworzil na szwe szwøthe oblicze *Spow* 1, *sim. Rozm* 11; Pyrwe czczenye albo przywod kv xangham praw krolya Kazimyrza na podobyenstwo w gynschich xank czczenya gest thakye (prologus seu introduccio ad instar prologi in librum iurium regis Casimiri) *Sul* 6; Narodzy sye s dzewycze na czlowyecze oblycze XV *med. PF* IV 592; Na krzatal (*pro* kształt?) ad modum XV *med. R* XXIII 269; Vsrzø rany..., gimys to ge gest sznødzil pan bog... na przikłaad przewroczenya Sodomi y Gomori (in exemplum subversionis Sodomae et Gomorrhae) *BZ* Deut 29, 23; Kxyaza vczynyl obras s kamyenya y kazal, aby vczynyon na obras y na podobnoscz Iesucristvsza (formam Jesu similem iussit adaptari) *Rozm* 224. ~ *Cf.* **Wzraz.**

8. *skutek*: Uznaie..., ktorimy grehi tuorcha suego na gnew pouabil *Kśw* cr 18; Tocz ga vam dzysza velike veszele sgauam, chosczy ono fszythkemu svathu, ludu, bødzc na uczeszene *Gn* 2a; Nenasrzal ies chowaiøcze prosznoscy na prosznoscz (odisti observantes . vanitates supervacue, *Pul*: przes vzytka) *Fl* 30, 7; Na prosznoscz (supervacue, *Pul*: za dar) sromoczily sø duszø moiø *Fl* 34, 8; Ysze sz łacznoscz zapysanya alybo zastawy na wyelge skody (ad magna damna, *Dział* 64: kv wyelgym schkodam) lvdze przychodzą, szprawnye dzyrzano ma bycz *Sul* 70; Na potąnpąn sbawyenya i czczy gich (in detrimentum salutis et honoris eorundem) thego istego dlugu płaczicz nye dbayąn *Sul* 97; Y sgynye na darmo vszile wasze (consumetur incassum labor vester) *BZ* Lev 26, 20; On szyn gedini gego vmarl gemu na gego wyątszy szmątek XV *ex. MPKJ* II 316; Quia hodie homines fiunt ro⟨z⟩pusty, que res sunt, que inducunt homines na roszpust *ca* 1500 *R* XLVII 370.

9. *nazywa kogoś a. coś, ze względu na kogo a. na co dzieje się jakaś akcja*: **a.** *ze stanowiska nieprzyjaznego po czasownikach typu*: żałować, skarżyć, żądać prawa *oraz* uderzyć, rzucić się, strzelić: *Sczo Woczecha szalowala na Dobroslawø o ge *ymeyna dzewønczi *grzivin, tego vszitka ne ma 1390 *Pozn* nr 78; Voewoda vstal rog (*leg.* rok) na panø Melinskø o 40 marcas *ib.* nr 241, *sim.* 1400 *ib.* nr 434, 1403 *ib.* nr 727, 1414 *ib.* nr 802; Cczo Petrek vczinil na me schodø dzesancz grziven, tichem na nim prawem dobil 1391 *ib.* nr 130; Czso zalowal Wirzbatha na Dzirska pro 50 marcis, temu sø trzi lata minøla *ib.* nr 249, *sim. ib.* nr 256. 257. 276, 1396 *HubeZb* 44, 1414 *RafPocz* 17, XV *in. Malk* 119, 1421 *PF* VIII 16, 1425 *RTH* III nr 76, 1426 *Przyb* 20, 1427 *BiblWarsz* 1861 III 39, 1429 *ZapWarsz* nr 2913, 1432 *Pozn* nr 1531, 1434 *RTH* VI 27, 1435 *Pocz* 283, XV *p. pr. Cant*, XV *med. Zub* 451, 1452 *TymSąd* 16, *OrtBr* VI 374, *Dział* 22. 25. 28. 29. 30. 31. 32. 35. 43, 1466 *R* XXV 138; Staszek ne vczinil na Dobeslawa nigedne scodi 1393 *Pozn* nr 146; Jako Wenczlaf ne szøndal na And⟨r⟩zeya prawa v Petrassza *ib.* nr 184, *sim.* 1398 *Leksz* II nr 2112, 1401 *Pozn* nr 520, 1418 *ib.* nr 1028; Yaco Olsam ne chowal chansi na Szandziuoya 1396 *Leksz* II nr 1033, *sim.* 1400 *Pozn* nr 476, 1404 *Piek* VI 227, 1435 *Pozn* nr 1653; Jan przIwolt (*pro* przIwotl) mne szødzicz na Szandziwoyewe kmecze 1399 *Leksz* II nr 2410, *sim.* 1407 *BiblWarsz* 1861 III 17; Tedy vøcz ten tho gisty krol [g]gest szø

byl nan roszneual *Gn* 173a, *sim.* XV *p. post. Kałuż̇n* 286, XV *ex. MacDod* 137; Witargl me z neprzyaczelow mogich..., bo sø se wzmogli na mø (super me) *Fl* 17, 20, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 37, 20; Otworzili sø na mø vsta swoia (aperuerunt super me os suum) *Fl* 21, 13, *sim. Pul*; Dokød bødzesz se gnewacz na modlitwø slugi twego (super orationem servi tui) *Fl* 79, 5, *sim. Pul*; Jaco Slawantha ne szatrzimal lista pozeznego (*pro* pozewnego) na Wyrzbanta 1408 *Pozn* nr 633; Ten list, czszo gy pan poznansky Mosczycz dal na szą Yandrzeyewy Crupcze, yest sprawedlniwy 1419 *ib.* nr 972; Jako Woczech na Pyotra... zalowal o pyenadze, to mv szą trzy lata minąły, a f tem on nan nye prawowal *ib.* nr 1030, *sim. Sul* 34, *Dział* 23, Czhom uczinił Ondrzeyowi, thom uczinil, kedi nan wolano jako na szlodzeya 1425 *RafZran* 87, *sim.* XV *p. post. RozmPam* 472, *Rozm* 788; Ya gemv stal ku prawu, a on podług prawa y waszego szkazanya na myą nye dowyodł *OrtBr* VI 365, *sim. Dział* 22. 60; Panye woycze, gdyszem na ten ortel s prawa layal, pytam mogąły wnycz w lawyczą? *OrtKal* 198; Składayą na nye pozwy *Dział* 15; Do wroczlawyanow poszlały..., szkarzancz na zemyany, by gym gwalthy dzałały *Tęcz* w. 12, *sim. Dział* 42, XV *ex. R* XXV 146; Rzecznik... na y naprzeczywko negtoremu Johannem, za szaka se berzøczego,... dicit 1474 *Zab* 540; Od powstaiączich na myą wizwol mie (ab insurgentibus in me libera me Psal 58, 2) *MW* 9b; Arguis super me al. fuczisch na mia 1491 *ZapRpWąs* 1, 608, *sim.* 1493 *ZapRpRożGran* 18, 147; Annasch y Cayphasch schukały krzyvego svyadecztva na mylego Iesucrista *Rozm* 713, *sim. ib.* 717; A tych zalob bylo barzo vyelye na mylego Iesucrista *ib.* 715; Nye mogą naydz nan nyyedney vyny (nullam causam invenio in homine isto Luc 23, 14) *ib.* 805, *sim. ib.* 811; Raką kxyazączyą ma bycz na tego czlovyeka *ib.* 812; ~ Jaco Borzislauouim poslanim yalo na myø dwadzeszcze cloviekof 1393 *Pozn* nr 136, *sim.* 1404 *ib.* nr 563, 568; Poslal na mø stirzi panicze 1393 *ib.* nr 157, *sim.* 1400 *ib.* nr 485; Iacosm ne stargnal Jan[a]ussa stola (*leg.* z stoła)... ani nosza na yego gardlo nastawal 1403 *ib.* nr 738; Czso ranil Pas[k]ek Voyczecha, to gi ranil za iego poczøtkem, ys nan... pirzwe mecza dobil 1406 *Pyzdr* nr 274, *sim.* 1423 *RafPocz* 18; Yan wlasl na pana Pomanow wosz y deptal gy, y klol nan dlusicza, na swego pana 1418 *Pozn* nr 953; Yszby mal Barthos jachacz szamoczwarth gwaltem przed yego dom y *scrzelicz nan 1420 *Pozn* nr 1006, *sim.* 1423 *Pyzdr* nr 732, *ca* 1425 *EwKReg* 42; Kedi mi bil na mego syna 1425 *RafPocz* 15, *sim.* 1445 *PF* VIII 18; Czom uczinil Janowi, tho za gego poczatkiem, kyedi na mye przibyekl s wlocznya y kygyem na mye uderzil 1450 *RafZran* 91; Yako paropczy wyprzagaly moy koyn, tako szye *wyerwye... y rzuczyl szye... na gego koyn *OrtKal* 210; Rzvcza-cz (*leg.* rzucę-ć) szya jako koth na myszy *De morte* w. 65; O nasczіu gualtownem na dom ziemianski (de invasione domus et hospicii sequitur) 1498 *MacPraw* VI 272; Invasit in me vlg. rzvczyl szya ną myą, super me *ca* 1500 *Erz* 47; Tako czy ystny... Zydovye rzuczyly szye na smyernego baranka, mylego Iesucrista, yako vylczy chvatayączy *Rozm* 815; ~ *przenośnie*: Y mylowal *zgłøbø albo kłøtwø y przydze yemv albo nan (et veniet ei) *Fl* 108, 16; Tetigit ipsum in honore al. sangnal es (*pro* se?) na czescz gego 1433 *KwartHist* XXIV 533; Przysla nany walka venit pugna super eum XV *p. post. Kałuż̇n* 274.

b. *ze stanowiska przyjaznego, życzliwego*: Xpus iest vczyeszyczel na patriarchy, proroky y apostolsky zbor *Pul* 88 arg.; Bandz tedy na mya lyvthosczywa *Naw* 69; Archelaus... rzekl, yschby tesch chczyal panovacz nad zydowską zyemya..., slyvbvyącz, ysby po oyczv chczyal bycz lyepschy na nye (promittens, quod patre melior omnibus appareret) *Rozm* 111.

c. *przynosząc mu jakąś korzyść, po czasownikach wyrażających przynależność, otrzymywanie*: dostać się, przyjść, spaść, przypaść, przysłuszeć, słuchać, *itp.*: Jaco Sandziwoy ne dodal dzeszaczora scotu a szeszczoronascze swini, czo sø na starostø dostalo 1396 *Pozn* nr 197; Iaco Iaroslaw sdal płat swym sinowczom y s te czonsczy, sczo na ne przisla 1401 *Piek* VI 71, *sim.* 1428 *Pozn* nr 1502, *OrtBr* VI 376; Polowicza Chobnicz... na Blosa spadla po gego oczu 1403 *Pozn* nr 733, *sim.* 1407 *ib.* nr 618, *Sul* 31, *Dział* 43; Yaco Yandrey ... wynosł yest penądze, czso szą dostały na yego dzeczy, gych maczerzysny a gych cząscz. Tele na szą wszøły, gele gych ony wszøli 1418 *Pozn* nr 959, *sim.* 1442 *ib.* nr 1606; Puscyna przisluschala bliskoszcya na Pawla po czotcze 1418 *TPaw* VII nr 404; Jacom ya v paney poznanskey dwu plaszczu nye wszał... anysm ich scrayal na swa czeladcz 1432 *Pozn* nr 1380; Jsze pan Woczech... nye wszal we mlynie... mąky panyey Dorothiey w gyey polowiczy mlyną, czszo by na nya sluchalo, gwaltem *ib.* nr 1537, *sim. Sul* 105, *Dział* 28. 43. 53; Ysch list Woczyechowi nyegdy sz Myeszczyska rąkogyemsky na pana

Czurila..., kyedy dom sgorzal, thedi theze list sgorzal 1443 *Pozn* nr 1635; Revocauit donacionem et testamentum pro sinagoga et crilosch al. na bozniczą 1452 *Przem* II nr 1090; Zostal po... vmarlym dzeczaczv geden dom, czo gy odumarl na gego mathką *OrtKal* 185; ~ Jako v mpne nye ostalo wiprawy pana Schuczcziney szostri... taco dobrey yaco dzeszancz grziwen, na Falibogowa trzecza czascz 1433 *Pozn* nr 1423, *sim.* 1434 *ib.* nr 1568; Syn gescze nye oddzelony..., acz galky gygrayącz... nyeczso straczy..., skazvgemy, aby na gego cząscz bylo polyczono (quod in ipsius partem... computentur) *Sul* 50, *sim. Dział* 42.

10. *wyraża temat, przedmiot, treść myśli, uwagi, wypowiedzi* ‘o, de’ *po czasownikach wyrażających procesy intelektualne, np. po czasownikach typu*: rozmyślić, wspominać, pomnieć, baczyć, dbać, pytać, *itp.*: Giz sø k dobrem⟨u⟩ oblenaiø ctuorodla: jz na bødøce dobro ne glødaiø *Kśw* br 16; A szaprafdøcz by ten tho [c]clouek malo sgrzesił, ysze gdiscibi szø on na tho rosmislił, isbicz on f krothke chvyly vmrzecz muszył *Gn* 173b; Xc... gestcy szø on na svø miłø matuchnø... bił *rospamotał *Gn* 181a; Pomny, gospodne, na Dauida y na wszytka smarø gego (*Puł*: pomny... Dawyda y wszystkę szmyarę yego) *Fl* 131, 1, *sim.* XV *p. pr. SKJ* I 305, *BZ* Neh 6, 14; Bacz na glos moy (intende voci meae) *Fl* 140, 1, *sim. Puł*; Pfayø na myloserdze gego (qui sperant super misericordia eius) *Fl* 146, 12, *sim. Puł*; Czyebye, oyczye duchowny, prossza..., aby myą rosgreszył... mayancz *wsglądth na mąką bogą mylego *Spow* 5; Bocz panami stogy weszele... i oth nich wszytkø dobrocz mami, gedno na to szamy dbaymy *Słota* w. 88; Na thwe sdrowe thim listhem pytham 1444 *PF* V 37; Na mya nicz nye dbasz *ib.*, *sim. SkargaPłoc* w. 16; Wspomynacz na grzech, ysz tham byl popełnyon memorari culpam ibi commissam XV *med. SKJ* V 266, *sim. SkargaPłoc* w. 44; Przeto mowylesz na dom slugy twego, takesz na bødøce czasi (locutus es super domum servi tui etiam in futurum) *BZ* I Par 17, 17; Na nagemnykow-ły syø rod pitasz, cyły na samego nagemnyka (genus quaeris mercennarii an ipsum mercennarium) *BZ* Tob 5, 17; Carczmarze, czo slye pyva dayv, nyeczastho na mya wspomynayv *De morte* w. 195, *sim. MW* 104a.

11. *wyraża przedmiot spostrzegania*: Prossza thesz o yedna Sdrova Maria za dussze pvste, kthore sza w makach czysczowych, kthoresz nye maya zandnego wspomozenya, thelko szya na nasz oglandaya *Gn* ap. 2a; Oczi iego na vbogego zrzita (oculi eius in pauperem respiciunt, *Puł*: patrzą) *Fl* 9, 30; Gospodzin z neba wesrzal iest na sini luczske (super filios hominum) *Fl* 13, 3, *sim. Puł, sim.* XV *ex. SKJ* I 150, *Rozm* 834; Patrz na Maria Magdaleną, patrz na Pyotra apostola XV *med. R* XXII 241, *sim. BZ* Judith 10, 14, XV *ex. SKJ* III 67, *Rozm* 739. 841; Zablesczysz na strony oczy, ɛsz czy s czyala poth poskoczy *De morte* w. 63; Kyedy mnych na konyv szkacze, nye veszrzalby na nalepsze kolacze *ib.* w. 452; ~ *przenośnie*: Ale ti, gospodne, ne oddalay pomoczy twoiey ote mne, na odgimane moie wesrzy (ad defensionem meam conspice) *Fl* 21, 20, *sim. Puł*; Panicze Bernacze, wesrzi na me vbostwo a pomoszi XIV *ex. Zah* 315; Panye Iesu Criste..., aby nye patrzył (*Msza* VI: na) grzechy nasze, ale na wyarø czyrekwe twey (ne respicias peccata mea, sed fidem ecclesiae tuae) 1424 *Msza* III s. 64, *sim.* VI; Wzglądnal na płacz y pokora malzenyszką Anny swyatey y Joachimowey *MW* 59b; Isze veyrzal na pokorą sluzebnyczky svoyey (quia respexit humilitatem ancillae suae Luc 1, 48) *EwZam* 289.

12. *podaje bliżej zakres nadrzędnego wyrazu (zespołu wyrazów): a) rzeczownika, charakteryzując jakiś przedmiot ze względu na jego zawartość, przeznaczenie, funkcję, rozmiary itp., b) czasownika, wskazując przedmiot, którego dotyczy jakaś czynność, z którym się wiąże jakiś stan, okoliczności towarzyszące akcji itp.*: Jaco Wichna myala list starosczin na pyandzesønt grziwen na Boruchowe swego wyana 1391 *Pozn* nr 92; Micol⟨aj⟩ s Wawrzincem ne vmawal nigednei vmo⟨wy⟩, bi meli pusczicz na przyaczele 1399 *Leksz* II nr 1376; Jako Adam na smowni dzen s listem na szoltistwo przyal 1399 *Pozn* nr 373; Abycz tho byla prafda, mamycz na tho nygeden pryclad o them tho swerøczu *Gn* 179b; Ta dzelnycza dzedziny w Ledniczy biła naszego oczcza... i list dzalu oprawny bil na nø 1402 *StPPP* II nr 842; Ach myloscz, czosz my vczinyla, eszesz me tak oslepila, eszesm sche ye na myloscz podal 1408 *MacDod* 43; Potr sedmdzesanth pnew pczol tamo wnosł a ne ma nyczsey *przuplodu a na wanczey ne moze, ale na mney moze przysandz 1416 *Pozn* nr 911, *sim. ib.* nr 913; Tako aliszby gim sto kop, cszo ma, dala na Raconeuicech albo listh na ty penądze, cszo ma na Raconewycach 1420 *ib.* nr 1008; Pan Micolay nekdy szadza poznansky... wszal equitacia krolewska na dzeszacz grziven a na to szaplaczil trzi grzivni *ib.* nr 1052; Jan Pnewsky spusczil na przyiaczele, kandibicoły przyiaczele nasnąmonąły, tady by

copcze mane bicz sipąni 1422 *ib.* nr 1102; Jacosmy wydzeli y sliszeli listh staroszczsky wszdawny na pol Peska 1424 *ib.* nr 1181, *sim.* 1429 *ib.* nr 1341; Jakom thobye nye rzekl k themu listovy przywyesycz pyeczanczy, kthorzysz omowya (*pro* omawya) na pyacznasscze grzyvyen grossy *ib.* nr 1519, *sim.* 1437 *ib.* nr 1580; Dayąncz... naam volną a wszystką mocz, abychom mogli... przes clopothv... na thi czlonki virzecz (ut possimus... super dictis articulis pronuntiare), vfalycz a skazacz *Sul* 3; Na tho chcyąncz obiszrzeecz (super hoc providere volentes), wstawyamy *Sul* 28; Nye ma bycz... na szmyercz osządzoni (non debet... ad mortem iudicari) *Sul* 60; Dzyrzewcza... kv doszwyathczenyv na kvpyenye sze szwyathky ma bycz dopvsczon (tunc possessor ad probationem suae emptionis cum testibus admittatur) *Sul* 78; Dal sye dobrowolnye na sand Pylatow nyesprawyedlywy *ca* 1450 *PF* IV 574; Yaco ya przivileyow na dzedzina... z Andrzeyem nye rosdzelona nye mam 1454 *SprTNW* VIII 2, 45; Wsz⟨y⟩thczy proszyli boga za tho, aby gym bog pomokl na tho *Aleksy* w. 228; Trzysta lokyet na dluszø bødze, a pyęczdzeszyøt na wisszø gy vczynysz, a wyrzch gego na trzydzeszczy lokyet (trecentorum cubitorum erit longitudo arcae, quinquaginta cubitorum latitudo et triginta cubitorum altitudo illius) *BZ* Gen 6, 15; Vdzyalal y oltarz kadzydlni..., mayøczy na czworo po gednem lo[t]ktu (per quadrum singulos habens cubitos) *BZ* Ex 37, 25; Gdyszechmy szye pusczyly oba na Warszowo wysznanye..., mogą-ły ya proszen y praw[a] bycz? *OrtKal* 140; Ten dom yest moya oczczyszna, na to ya mam prawne lysthy *Ort-Vrtel* 118; Obye stronye... o wszytky rzeczy... na nas spvsczyli, yacoby na rozgodzczą *Dział* 3; Gdy nyektori ziemyanyn o nyeposluszenstwo zdan bądze na dzeczkowanye *ib.* 17, *sim. ib.* 19; Kv dzeczskowanyv... gyadą, na tho nye mayącz przyzwolenyą *ib.* 19; On mnve pyrwey vranyl a na to ya mam swiatky *ib.* 22; Tedy my na tą rzecz (in tali casu, *Sul* 39: w thakey przythczi) przysądzylysmy Pyotrowy konya na strawie... chowacz dwe nyedzely *ib.* 30; Przetosmy w tey schtucze Gydzikowy sskazaly przyssyądz na swą schkodą *ib.* 35; Nicolaus... se subscribit in suis rebus al. na lyezącze, na stoyącze 1462 *KsNWarsz* I nr 557; Jacom ya nye ranczyl... Dorotky..., ktora bvla scazana na smyrcz 1473 *Czrs* s. LXXXVIII; Nicolaus... inscribit se Petro... ad predictum dominium al. na ymyenye 1485 *KsNWarsz* I nr 1024; Nicolaus... habet adiudicacionem... ad dominium al. na ymyenye sui patris *ib.* nr 1025; Nicolaus... przypovyedzyal sza... super domum al. na dom *ib.* nr 1032; Alye kto moze myslya sobye przydącz kv svemv zrostv yeden lokyecz na vyssą (Mat 6, 27) *Rozm* 281; ~ *'do, ad, in aliquid'*: Gloza na svyatego Lucascha *Rozm* 57, *sim. ib.* 102. 368; Prolog na trzeczye kxyagy (prologus in librum tertium) *ib.* 172; Ktorez mozesch naydz v ⟨g⟩lozach na Yenesis (quod super Genesim invenies) *ib.* 396. ~ na imię *'mianowicie, id est'*: Dzerszi... to, czo se dzalem... *dostala Swantochne..., na ymem (*pro* na yman) dom, szedlisco y ogrod 1397 *StPPP* VIII nr 6202; Krogulecz v Dobka moy byl, na ymyø czwik 1399 *ib.* nr 9314; Abiscze go nigednø stronø nye cziniłi przes wedzenya panow woyewod, a na ymø krakowskego y sandomirskego 1420 *MMAe* VIII 459; Chczącz, aby poddany krolestwa naszego, a na ymyą polskyego (praesertim in regno Poloniae)..., geden drvgego nye vraszal *Dział* 1 Cayphasch ze wschytkymy byskupy, na ymye s temy: ss Yozephem, ss Annaszem *Rozm* 744.

13. *wskazuje przedmiot wymieniany za inny*: Po vmarczu pana Potrowskego nye othmenilem listow na *kotowi penadze 1432 *Pozn* nr 1404; Jakosm ya nye wnosl slych pyenyandzy na dobre a nye sfalschowal dobrey monety crolyewskey slą monetą 1435 *ib.* nr 1650.

II. *z loc. rzeczownika lub zaimka wyraża*: **1.** *stosunki przestrzenne*: **a.** *powierzchnię jakiegoś przedmiotu, miejsca, która stanowi podłoże akcji (działania się)*: Cso nam pres togo nemochnego na lozcu lezøcego znamona? *Kśw* br 34, *sim. ib.* dv 17, *Fl* i *Pul* 1, 1; Sczepan⟨owi lud⟩ze zayøli kone na dobrouolne drodze 1393 *Pozn* nr 150, *sim.* 1397 *ib.* nr 328, 1400 *ib.* nr 480, *etc.*, 1404 *RTH* VI 24; Dzeuicza... dzeczøthko pøkne gestcy ona na sfv *roku bila noszyła *Gn* 5a; On krol szyln⟨y⟩m gnewem gest na szobe swe odzene rzaszal byl *Gn* 173a; Thy ges my nekegdy byl tho odmaual, isbichcy ga na kryszu møky ne cirpal *Gn* 177b, *sim.* XV *p. pr. MacDod* 102; Na chrzebcze mogem kowaly sø grzeszny (supra dorsum meum) *Fl* 128, 3, *sim. Pul*; Czeczerza na helme 1403 *Piek* VII nr 6, *sim.* 1416 *Pozn* nr 864. 865. 914; Jacosmi na lawiczy szedząc szkazaly panu Micolayew⟨i⟩ 1398—411 *BiblWarsz* 1861 III 24; Tedø sø podawa pod wsitko swe hymene, gczecoli czo ma hy w semi hy na ssemi XV *in. Malk* 117; Czszole szø na niwe swøze, tho wszytko na stole løsze. Przetocz stol weliky sweboda, staye na nym pywo y voda *Slota* w. 6. 7. 9; Swanthoslaw ne wisnal Chrczonowi

→ d. Ustca

pøczidzesanth kop na *smetr⟨nem⟩ loszv 1421 *ZapWarsz* nr 1, *sim. ca* 1450 *PF* IV 570; In riwlo penes monticulum vlg. na stoku 1425 *Monlur* V 15; Borek wkazal mną na slachcziczu, na swem chleboieczczu, rana rzekacz, aby mu ya Thoma swymy pomoczniky dal gwaltownye y na drzwach szeczenye y na oknyech 1432 *Pozn* nr 1382; Confirmamus... unam tabernam liberam,... et duas piscinas in introviali al. na nawschv (1434) 1488 *DokMp* II 190, *sim.* (1441) 1538 *ib.* 354; Ortum post blanky ciuitatis al. na walye 1449 *Przem* II nr 498; Slyszelysmy, ysz Pyotr posczygayacz Iana barso na vlyczy (in platea) vranyl *Sul* 33, *sim. Dzial* 21, *sim. BZ* I Mach 2, 9; Andreas... recepit... margaritas, *qui fuerunt al. na thkancze 1455 *KsRStWarsz* I nr 27; On (*sc.* przychodzień) bødze na glowye, a ty na ogonye (ipse erit in caput et tu eris in caudam) *BZ* Deut 28, 44; Padly... padszi na zemy (in terram) *BZ* I Par 21, 16; A gdisz przestal mowycz ta slowa, przistøpyl geden Szyd przed oczyma wszech y iøl syø obyetowacz modlam na oltarzu (super aram) *BZ* I Mach 2, 23; Gdy przydze polozony dzen prawu, tedy... ma na stolecz szyescz woyth s przyszasznyky na lawyczy (*OrtMac* 117: na lawyczą) *OrtKał* 309; Ach moy kwyathkv naroszkosznycyschy, [...] na thwogyem lyczkv byalem kwthaczy 1447—62 *Zab* 545, *sim.* XV *p. post. Kałuzn* 271; Zelonoscz na liscz viror in foliis 1461—7 *Serm* 446r; Dzyrzsza kosza na reystrze *De morte* w. 105; Mayacze na szobye luszky squamosos XV *p. post. PF* III 291; Ian myal... pas skorzany na byodrach swoych (circa lumbos suos Mat 3, 4) *EwZam* 298; Dyabel... postavyl go (*sc.* Jesusa) na dachv koszczyola (super pinnaculum templi Mat 4, 5) *ib.* 300; Baczysch, Iesuszye, *vyelyle v yego rącze bylo *balczov*, pomaczay na lyczv, vyącz mozesch rozgadnącz *Rozm* 732; Bo tako nądzno byth, aze szye czastokrocz myąsso byczmy vyryvalo z yego svyatego czyala y ostavalo na pągach y na povrozyech *ib.* 818; O tem tez bog oczyecz movy przez proroka Izayascha na konczv kxyag *ib.* 839; ~ *'po, per'*: Myly Iesus... ydącz na drodze, y vzral drzeuo fykove *Rozm* 451; Y vczynyl szye poth yego yako kropye krvye czyekączey na zyemy (sicut guttae sanguinis decurrentis in terram Luc 22, 44) *ib.* 605; ~ *przenośnie*: Kv othlozenyv szkodnego nalogv..., ysz zona po szmyrczy mąza na stholczv wdowskem (in sede viduali) przeciwko nyektoremv vstawyenyv... ostanyącz po mązv wszisthko gymyenye trzymala *Sul* 74; Wyszna-ly szye, tedy straczyl glową swą, a lezy na radczach, czo chczą sz nym vdzalacz *Ort-Vrtel* 120; Nyektorzy z naszych ryczerzow mayącz na sobie riczerską czescz *Dzial* 8; A czo by sz wyny przesthąpney na kthorym braczie bylo gym polozono, thedy my thowarzisse obwyenzvyemy szye polowycze oney vyny wloszicz 1491 *RKJŁ* VII 56; Pan Wyssyel mlody vkazal sszye na oszmy konech 1495 *GórsJaz* 277, *sim. ib.* 278; Nye mayacz na szobye cznoth odzyenya angyelskyego, yako thu przyslucha przydz przed pana thako mocznego *Naw* 82; Upyczye zle znamyą na mlodzyenczv (male sedet in iuvene vina cognoscere) XV *p. post. R* I s. XLV; O tem, yako Pylat vymavyal mylego Iesusza, myenyącz, yzby na nym nyyedna vyna nye byla *Rozm* 788, *sim. ib.*; Ya nye moga nyyedney vyny na tem czlovyecze naydz (nullam invenio in eo causam Jo 18, 38) *ib.*, *sim. ib.* 792. 807. 814. 838.

b. *wyodrębnia miejsce akcji (najogólniej), większy obszar, terytorium, w którego granicach (w obrębie) toczy się akcja*: Jaco Vawrzinecz pobral na swem szytho a ne na Miroslavine 1388 *Pozn* nr 38, *sim.* 1399 *ib.* nr 367, 1421 *ib.* nr 1097; Jaco Pawel ne stawal Nicolao gynych rank⟨o⟩im po tem, szedzøcz na gego dobrze 1389 *ib.* nr 235; Czo Micolay ranil Wlostowego *⟨si⟩estrzincza, to gi ranil na swe dzedzine 1390 *ib.* nr 80, *sim.* 1397 *ib.* nr 340, 1403 *ib.* nr 740, 1427 *BiblWarsz* 1861 III 40, 1432 *RafZran* 91, 1427—32 *RocznHist* XV 245, *Dzial* 25; Czo posel zaial M⟨ś⟩czigneief scot pane Broszke (*pro* Broszki), to zaial na swe zastawe 1397 *Pozn* nr 321; Jaco Jaszek mal wmowa esz (*pro* i sz) Jacuszem, isz yego wolą szedzal na yego wolwarcze *ib.* nr 327; Iaco yeszm zapowedzal..., by iego roley ne oral ani ge zal, cz[o]szo na ney zito pobral 1400 *ib.* nr 463, *sim.* 1426 *ib.* nr 1235, 1426 *ZapWarsz* nr 165, 1436 *SKJ* III 332; Iaco Potrek ne pobral na Boguchniney czansczi szita 1400 *Pozn* nr 477, 1401 *ib.* nr 501; Yszecz szø gest ono (*sc.* niebo) ludzem na szemy tako bilo vydzalo, gakobi szø ono na ne obalicz bilo chalo *Gn* 1a; Gdiszcy on (*sc.* święty Jan) tamo na puscy *bodøcz, gestcy on svøthe ewangelige pyszal byl *Gn* 183b; Przebiway na zemi (inhabita terram) *Fl* 36, 3, *sim. Pul*; K tobye wzdichami, Ikayancz y placząc na them [...] padole (*SalveReg* 1—11. 13—17: w them tho dole szlesz) *SalveReg* 12; Kachna citaverat Andream... ad curiam regiam vlg. na podworzu 1401 *KsZPozn* nr 649; Iaco Pech na Janowe niwe ne wzøl soczewice 1401 *Pozn* nr 525, *sim.* 1423 *ib.* nr 1155; Jaco letni low na y⟨e⟩sze-

rze Ledniczi przisluchal... cu gorze Mikolagewey 1403 *ib.* nr 559, *sim.* 1405 *ib.* nr 579; Jaco pan Jactor ne powsczangnøl zitha na polu Potrowi 1408 *ib.* nr 654, *sim. Dział* 5. 39; Jako przi tem bily, kedy w Poznanu w grodze na welkem domu, kedisz Jura Sztaszkem (*leg.* z Staszkiem) roszprawali 1414 *Pozn* nr 854; Jaco cszo Micolay szalowal o slad w Krzecu, na nem szedzy kmecz Goltrinowsky 1420 *ib.* nr 998, *sim.* 1445 *ib.* nr 1632; Jakom ya ne pobral chlewow y plothow na Pothrowe szedliszku 1425 *TymProc* 237, *sim. Dział* 41; Anim gemu sarny wszanl na boru 1436 *Pozn* nr 1554, *sim.* 1425 *Przyb* 19; Nyekthorzi z naszych slyachczyczow, gdi na grodzeech (in castris) przeczyw nycprziyaczelyoom bywayą polozzeni *Sul* 21, *sim. Dział* 8; Wiyąwszi tho, gdibi kthori szli vczynek w szą̨dze alybo na dworze są̨ndv (in curia iudicii) swrowo... wczynil *Sul* 29; Gdy kthori kmyecz na lesze (in silva), gdzeby poszadzona wyesz myala bycz, wołą przymye *Sul* 80; Barczy na puszczach albo w gymyenyv (mellificia in nemoribus seu borris) gynszego pana kmyecze trzymayą̨cz..., dany sz myodv mayą dacz *Sul* 81, *sim. EwZam* 291; Regio Syria... sita est in medio terre na poszrzothku szwyatha XV *med. SKJ* V 254; A on szyedzy we drzwyach swego stanu poszrzod dnya na slunczu ('na miejscu słonecznym', in ipso fervore diei) *BZ* Gen 18, 1; Kril syø lyvd twoy na ⟨go⟩rach (in montibus) *BZ* Nah 3, 18; A gdykoly kto zaymye na swem zboszv, tedy slusznye... mosze ge chowacz przez nocz *Dział* 32; Bovyem przy⟨e⟩czyw szmyrtelney sczodze nye naydze szelya na ogrodze *De morte* w. 316; Na pvsczi myeszkacz bende, na zemy sloney y gorskiey XV *ex. R* XXXIII 187, *sim. Rozm* 810; Byskupovye... nye postaly tego dnya do kosczyola, alye byly albo na vyetnyczy albo na gorze Calvarie *Rozm* 767; ~ Na pouetrzucz slothke pene szøcz ony bily spe[ue]ualy *Gn* 1a; Tham gy dvably pochwiczyly, ną powyethrzu podnoszyly XV *ex. MacDod* 137; Iudasch... obyesyl szye y skrzepl na povyetrzv *Rozm* 762, *sim. ib.* 769; Podnyeszyony na povyetrzv vkazal sz[v]ą tovarzysem dyablom, ktorzy tamo przebyvaya w thym czyemnym povyetrzv *ib.* 769; ~ *cf.* **Dwór**; ~ Czso Iurga dobitek zaiøl ludzem xszødza kanczlerzewim, to gim zaiøl na swem, na prawem 1410 *Piek* VI 406, *sim.* 1412 *AKH* III 188, 1429 *Pvzdr* nr 920, 1432 *ib.* nr 1049, 1436 *Pozn* nr 1474; Czssosmy zayą̨li czworo a dwadzescze cony panthanich..., tosmy zayą̨li na nassem, na prawem, na myesskem 1426 *Przyb* 20; Tom wzą̨l na lancze, na mem, na prawem, na lowysku *ib.*; Yakom ja nye possyekl trawy... Margarethe, zyenye Michalovcyh, na vienye, na yeyh 1473 *ZapWarsz* nr 1427; ~ Dobco ne bil... w trzimanu dzedzini... nigdi taco, iaco na przywileyw stogy 1398 *StPPP* VIII nr 6388; ⟨Yako⟩ na liszcze stal⟨o⟩ 1421 *SprTNW* VIII 2, 27; Ysze czso szalowal Stanislaw... na Margorzatha... o laka, czso mu posecla, yaco na poswe, tą yest oną wyderszala... mymo trzidzeszczy lath 1423 *Pozn* nr 1139; Proszyli boga za tho..., by mv mogły lyst othyą̨cz,... eszby ale posznali malo, czo by na thim lyscze stalo *Aleksy* w. 232; Sampiercza przedny ma poloszycz szalobą̨ wszytką̨ na lyscze pozewnem *Dział* 14, *sim. ib.* 15; ⟨K⟩to sam tego nye trzyma, czso na swem przywyleyv yma, podług prawa dawnego sam to stracza *ib.* 33; Micolay gesth... s tego korzenya, iaco Pavel i Micolay, ktorzy na liscze ssą 1464 *ZapMaz* 52; ~ *przenośnie*: Rzekl wem iest na serczu (in corde, *Pul*: w szyerczu) swoiem *Fl* 9, 35; Szkl (*pro* rzekl) iest glupy na (*Pul*: w) swoiem serczu (in corde suo): Ne ('nie ma') boga *Fl* 52, 1, *sim. BZ* I Reg 27, 1; A dzewki ⟨ge⟩go gnani bili lkaiøcc iako *⟨g⟩olobycc, szemrzøce na swich ⟨si⟩erczoch (murmurantes in cordibus suis) *BZ* Nah 2, 7; ~ A tesze megcze vy tho f svem serczu na pamøczy, abiscze vy *nedzolø y svøthe dny svøcyly *Gn* 175a; To... zna ten, gen zaluge, eze nye ma grizyenya na sąmnyenyv XV *med. R* XXII 238; Na pamyęczy myey wszytky obyety twoye (memor sit omnis sacrificii tui, *Fl*: pamøczen bødz wszem obetam twogim) *Pul* 19, 3; Alye abych... poczvla na moyey dvschy vczyechą dobrothy twoyey,... raczyz tho dacz *Naw* 143; Jerusalem, Rzym y Trovą, myeyczye na pamyączy wschyczy gyą XV *ex. MacDod* 141; ~ *w wyrażeniach*: na (tem to) świecie, na ziemi, na niebie, na wysokości: Chuala bøcz bogu na uisz[sz]okoscczy, a mir boszy bøcz na szemy ludzem dobre vole *Gn* 1a, *sim.* XV *med. R* XXII 243, *EwZam* 292; Difnecz tesze gest ono na nebe y f slunczu... bilo *Gn* 3a; A *szaprafdocz na tem tho svecze malo takich kaplanof nadze *Gn* 11b, *sim. Gn* gl. 79a, XV *med. SKJ* I 61, *SkargaPloc* w. 79; Bog gest z osoby albo sz postawy oczczowy przed weky vrodzon a czlowekem gest z osoby maczerzyny na swecze (in saecula) porodzon *Fl* Ath 29, *sim. Pul*; Otcze nas, yenze yes na *nebissich (*Ojcz* 6. 7. 14: w nyebiesyech, 17: na niebie) *Ojcz* 1—5. 8—11. 15. 16; Bwncz thua, thwa wola,

yako na nebe (*Ojcz* 1—5, 7—11. 16. 17, *Ojcz* 6. 14. 15: w nyebye) tako na zemi *Ojcz* 1—17; Boszicze..., dacz raczi... na swecze zbozni pobith *Bogur* A—F, *sim. SkargaWroc* w. 21. 22; Bocz panami stogy weszele, yego yest na swecze wele *Slota* w. 86, *sim. ca* 1428 *PF* I 485, *Sul* 110; Item nota: potest dici w nebyesech, sed competencius dicitur na nyebyesech XV *in. R* XXIV 76; Ale ysze nawiączsza dobrocz gest od lvdzi na swiecze (in hac vita) sprawiedlywoscz mylowacz *Dział* 1; Ktho chcze czynycz czo na szvyecze, sly mnych ve wszythko szya myecze *De morte* w. 445; K thobye, myly panye, podnyoslem oczi moie, kthory panuyesz na nyebye *MW* 80a; O duszyco, drogy kwyecze, nyc droszego na them szvyecze *SkargaPloc* w. 54; ~ *przy nomina loci*: Jaco Vawrzinecz pobral na swem szytho, a ne na Miroslavine 1388 *Pozn* nr 38; Jaco Thomislaw virambil gay Jarosla⟨w⟩oui sza crolewo (*pro* crolewa) coronowana na Przetslawy 1389 *ib.* nr 59, *sim.* 1393 *ib.* nr 151, 1402 *ib.* nr 539, 1404 *ib.* nr 565; Jakom ne kaszal memu ludu scod otbyacz na Biline 1391 *ib.* nr 128; Isz mi mal dacz pokoy v tich dzedzinach a ya onemu v scholtestwe na Kuyauach 1397 *ib.* nr 226; Iaco ludze Micolagewi na Baranowe comenderowi pasø lanky, zito gualtem 1401 *ib.* nr 515, *sim.* 1400 *ib.* nr 454; Ysze Jan... ne chowal zlodzeyew w sz⟨w⟩em grodze na Pudliszcowe 1406 *ib.* nr 589; Jaco Wanczencz... ne cupil vszitkich jezor na Balczu cu swey polouiczi 1409 *ib.* nr 665; Thucz ssypany kopcze na Mychoczynye 1435 *ib.* nr 1577, *sim.* 1437 *ib.* nr 1583; Ysz tha lanka na Ssyrakowye..., tha gyesth prawa Wyrzbyanczyna 1436 *ib.* nr 1579, *sim.* 1444 *SKJ* III 333; In regali ponte al. na Sztradomyu 1444 *StPPP* II nr 3196; Relicta fratribus meis aula mea in Uszakowo noviter aedificata hominesque na Rusi et Oszmiana, do et ascribo ecclesiae (1491) *KodWil* I 433.

c. *położenie blisko czegoś 'przy, ad, circa'*: Na rzekach babylonskych (super flumina Babylonis) tamo sedzely gesmy y plakaly *Fl* 136, 1, *sim. Pul*; Pratum... situm circa fluvium Niemiesz in wlgari comuniter dicendo na Nemeszi 1422 *KodWil* I 113; Retro riwli al. na strudze 1432 *Monlur* VI 72; Dwye stayanie roley sweyg na rzecze, na Schawcze... obligauit 1476 *SKJ* III 333; Cum Christus przyszedszi in Iudeam, vidit filium Alphei na czle szyedzączego XV *ex. MPKJ* II 318.

d. *w określeniach kierunku*: na prawicy, na lewicy: Alecz my przycladem tego tho sbogcze mamy vczinicz, genszecz gest v mile⟨g⟩o Xa na prauiczy vyszal byl *Gn* 14a; Bo na prawiczi mne iest (quoniam a dextris est mihi) *Fl* 15, 8, *sim. Pul*; Werzø... w Ihu Xpa..., yen... szedzi na prawicze (*Wierzę* 2—10. 12—5. 17. 18: na prawyczy) boga oczcza *Wierzę* 1. 11, *sim.* XV *ex. Kalużn* 291, *Rozm* 723; Na prawyczy [...] na lewyczy (statuet oves quidem a dextris suis, haedos autem a sinistris Mat 25, 33) XV *med. R* XXXIII 122, *sim. Rozm* 401. 651. 742; Na prawyczy posadzyl ad dexteram... collocavit XV *med. SKJ* V 258, *sim. Rozm* 416, *MW* 87a; I vkazal mv szyą angyol boszy, stoyaczy na pravycy oltarza kadzenya (stans a dextris altaris incensi Luc 1, 11) *EwZam* 287, *Naw* 167, XV *p. post. JP* XXXVI 350, *Rozm* 839; ~ na połnocy: Polus arcticus, voz, est versus septentrionalem na polnoczy 1444 *R* XXIII 306; Ultra mare za morze na polnoczy XV *ex. Zab* 526. ~ *Cf.* **Dół, Doręcze, Pośladek, Wierzch.**

2. *stosunki czasowe*: **a.** *okres czasu wyznaczony akcją nazwaną w rzeczowniku poprzyimkowym 'podczas, in aliqua re, dum aliquid fit'*: A tako vøcz nasz Xc mily gestcy go on na gego modlithfe vysluchal byl *Gn* 183b; Prossza thesz wasz o yedna Sdrovą Maria za one dussze, kthorych czyala pogynaly na valkach *Gn* ap. 2a, *sim. Dział* 8, 1461—7 *Serm* 322v; Kaiø sse teze, izem sse dopusczil sedm smertnich grzechow... neczistotø mego ziuota y we sne y na iawe *Spow* 2; Wtenczasz lanowy kony ne pobrano, kedy ial na pane potrzebye 1402 *Piek* VI 107; Ysze nan bezal z bronø na teg zayesdze, czo gø mal s panem poznanskim 1404 *Pozn* nr 568; Ysz pan Mosczycz ne ostal winowat panu Micolagewy... sta grzywen y szesczydzesząnt y poltory grzywny groszew szyrokych na liczbe ('podczas rozliczenia') 1418 *ib.* nr 1011; Przyszagy ma woyth przyyacz y czso na gednanyv kaza, dacz *OrtBr* VI 384; ⟨Y⟩sze chytroscz kosteczna slyachtą myedzy sobą spywszy syą geden drvgemv na kosthkach na zaklad pyenyadzy dawa *Dział* 36, *sim. ib.* 37; Statuta... xiązączia Conhrada..., ktori... vstawil iesth w Czersku na seimie walnem (in convencione generali) 1498 *MacPraw* VI 272.

b. *termin czynności a. wydarzenia*: Jaco przi tem bili, gdze Wlost vmouil Swenthoslauem (*leg.* z Świętosławem) rok, an gi na tem rocze janl i paney ge rzeczi pobral 1387 *Pozn* nr 29; Jaco Marcin bil na swem rocze f Szamotulech y kczal bidlo vroczicz 1396 *ib.* nr 194, *sim.* 1428 *ib.* nr 1503; Nasz Xc mily gestcy on svøtego Gana tako barszo miloual byl, ysecy gestcy gy on bil

na skonczenv gego szyuotha nauedzyl *Gn* 181a; Wstanø na switanu (exsurgam diluculo) *Fl* 56, 11, *sim. Pul, sim. Fl* 118, 148, 1448 *R* XXIV 352; Slawa oczczv y synow⟨i⟩ y swøtemv dvchw, yakosz bylo na poczantkv... y na wek wekom *Fl* 108, 31; Jszem byl nyemoczen praua nyemocza od boga slozona tedy, kedym mal sluchacz przischagy na poroczkach oth Rachwala 1429 *Pozn* nr 1329, *sim. ib.* nr 1337, 1432 *ib.* nr 1393, 1400. 1409. 1534. 1546, 1433 *ib.* nr 1424. 1427, 1434 *ib.* nr 1435, 1435 *ib.* nr 1450. 1452. 1576; Zemsczy pyszarze... bracz mayą... za kaszde wpyszanye... na począthkv rzeczy pol grosza a na konczv drvge pol grosza (in principio medium et in fine medium grossum) *Sul* 79; Powstaw na uszwyczye, stoysze przed ffaraonem (consurge diluculo et sta coram pharaone) *BZ* Ex 8, 20; Na dnyv (diluculo) powstali *BZ* Jos 6, 15; Potem na konyczv (prope finem, *Sul* 37: blysv koncza) czwartego lyata Ian kladl ostatek pyenyądzy Franczkowy *Dzial* 26; Kthorzy czyebye wyele rosznyevaly... yusz drapyeszthwem, yusz udrączenym, na ostathku krwyą (*pro* krwye) roszlanym XV *ex. MacDod* 138, *sim. ib.* 141; Gdy konyecz wezmye wszitko plemyę czlowyecze na koynczw szwyata recedente genere humano XV *ex. R* XXV 143; ~ na każdym miesiącu '*co miesiąc, singulis mensibus*': Parochus... tenetur... pro anima mea na cazdym miesiącu mszy S. Chrystyny odprawować (1491) *KodWil* I 434. ~ *Cf.* **Miejsce.**

3. *cel akcji*: Ysz acz ktho raczy za przyaczela swego pewne pyenyadze, a gdyby nye zapłączyl a czas abo rok przydze, dlatego nye ma gemv stacz na schkodze any na sskasye, any na gospodze na zawadze stacz *Dzial* 64; Panye boze wszechmogączi, raczy my bycz na pomoczi *MW* 72b, *sim. Naw* 150, *Rozm* 81.

4. *miarę*: A gdisz gey bilo wodi nyedostanye w lagwyczi, posadzi dzeczyø pod drzewem... y gydze precz, y szyødze ot nyego na dostrzelenyu (seditque e regione procul quantum potest arcus iacere) *BZ* Gen 21, 16.

5. *sposób odbywania się akcji*: Wøczoszca na Maczku dobila yedennaczcze grziwen iszczini na zastawe 1409 *Piek* VI 387; Puszczili ludzy na Yanow dom, gedny na konyech, druge pyeszczem 1427 *BiblWarsz* 1861 III 40; Kedi Marcisz swim kmeczem w czasz pouedzal, eze owyesz odmovil a na penandzech oszadzil 1429 *ZapWarsz* nr 346; In gratia nostra remanebit vlg. na miloszczy 1441 *RHist* LVII 282; Dzewki pofaczcya gwalthowni... na lascze gey y przyyaczool bąncz (in gratia eius et amicorum consistit) *Sul* 19, *sim. ib.* 64; Vogewoda... sbyega na granycze przespyecznye na swem gleycze (in conductu) ma dowyescz *Sul* 60; A gdy przes kogole yąth bąndze, na lascze naszey ma bycz (in gratia nostra consistat) *ib., sim. Dzial* 61, *sim. Dzial* 49; Gdyby kthole przeth namy corth vyął..., na naszey myloszczy ma bycz (in gratia nostra consistat) *Sul* 64, *sim. Dzial* 48; Carczmarzs, ktori na roboczye (in labore) syedzy, ma thakyesz panu swemu vczinycz, ale carczmarzs na czinschu (in censu) syedzanczi, ten gydancz czinsch panu dluszni zaplaczicz ma *Sul* 94; Myął barszo wyelky dwor, procz panosz trzisztha riczerzow..., cchowal gye na wyelebnoszczy y na krasze *Aleksy* w. 17; Paklibi slvbila (*sc.* żona)..., aby postem... znadzila dvszø swø, na voly møzovey bødze (in arbitrio viri erit), aby vcinila albo nye vcinila *BZ* Num 30, 14; Bo czassv trwog abo zamyeszanya o tem na rostropnoszczy sądzy tho spvszczamy *Dzial* 25; Aczkoliby syadl na nyemyeczskyem prawie (iure Theutunico est locatus), tesz nye mosze odydz *ib.* 62; Maczey... nye zachowal w domu swogym na swym chlebie y na pywye zlodzeyow, lotrow y zboydz XV *p. post. PF* VIII 19; Na rąkv y na nogv laszl reptavit XV *p. post. Zab* 522; Byl tako medl, yz yedvo na nogach stal *Rozm* 730; ~ na krotce '*krótko, zwięźle, breviter*': Othosch na krotcze masch o syedmyorim blogosławyenstwye, kye gest XV *med. R* XXII 248.

6. *przyczynę akcji*: Sibi dixit coram iudicio: Day thy sbledzal na powroze 1446 *ZapWarsz* nr 780; ~ '*jako co, tytułem, nomine*': Sulkoui dzyeczi wwyanzali sye w iego czanscz mlina, na gemsze on ymyal pol trzeczyey grziwni na zastawye 1399 *StPPP* VIII nr 9494.

7. *wyraża uczestnictwo w tym, co nazywa rzeczownik poprzyimkowy*: Iacom wtenczasz szedzal na sandze ot woyewodi, kedi Smichna otsandzona poszasznich penadzy 1400 *Pozn* nr 428; Yszesmy bili na tem sandze, kdze sø Stanislawa podala Szibanowi... oprawicz sø podluk gego voley we dwu nedzelu 1401 *Pozn* nr 510, *sim. ib.* nr 511, *sim.* 1408 *ib.* nr 656, 1412 *ib.* nr 872; Iacosmi sedzeli na sandze tedi, kedi Handrzich wisnal, czs⟨oś⟩mi gy na⟨u⟩czili 1403 *ib.* nr 554, *sim.* 1418 *ib.* nr 1019, 1427 *ib.* nr 1264; Stanislaus esset in legacionibus mayoribus domini regis vlg. na podrzebach (*pro* potrzebach) 1405 *KsZPozn* nr 2286; Jszeszmy wtenczasch y dzen szedzeli na zagayonem veczu 1428 *Pozn* nr 1308; Jacom ya w tey (*pro* ten) czasz na weczu... oth xandza opatha schedzal na zagayonem, kyedy xancz opath Kopythka ku prawu wolacz kazal

1428—30 *BiblWarsz* 1861 III 18; Tegodla-m gey przywescz nye mogl, ysze byla w ten dzen na pogrzebye 1432 *Pozn* nr 1397; Mi Iaroslaw... w krakowskem byskvbstwye na vrządze pogesdzanya bandącz (in officio visitationis constitutus) *Sul* 3; Sządza przes swoge thowarzysze, gysz s nym na them szandze szedzely (qui secum eidem praesiderunt iudicio), doswyathczicz ⟨ma⟩, ysze sprawyedlywye... sządzyl *Sul* 55, *sim. Dział* 51, *sim. OrtKal* 200, *OrtMac* 33; Woytowye... wybyerayą przyszyasznyky ku lawyczy na prawye szyedzecz *OrtKal* 136, *sim. OrtMac* 44, *sim.* 1463 *R* XXII 382; Jako sszyn moy badacz ssze mną na genem chlebye y w yenem domv... dzew[th]ky szluzebney Dorothyey oth Ondrzeya... nye odegnal 1472 *ZapWarsz* nr 3087; Marya, kyedy byla tako dlvgo na modlytvye (persisteret... orando),... boga... wzyvayączy *Rozm* 37, *sim. ib.* 615.

8. *wskazuje osobę, od której się coś uzyskuje, otrzymuje, żąda, spodziewa* ˹*od, ab aliquo*˺: Ys Potrek dobil na Stasku czthir krziwen za chasba 1387 *Pozn* nr 21; Jaco Maczey vmouil s Boguszem, czsobi dobil na rancoymach, tho mu mal dacz 1389 *ib.* nr 64, *sim. ib.* nr 66. 67, 1391 *ib.* nr 130. 259, 1393 *ib.* nr 151. 158. 164, 1394 *ib.* nr 300, 1400 *ib.* nr 425; Czom dobil pyanczi ran na Pasku, te mi on dal 1391 *ib.* nr 117; Iensze... darow na przezwinnich (super innocentes) ne bral iest *Fl* 14, 6, *sim. Pul*; Iaco Mikosz wsøl na Potrku sprawne quadraginta marcas, ysze mu ye prawo skazalo 1403 *Pozn* nr 555, *sim.* 1405 *ib.* nr 773, 1420 *ib.* nr 1003, 1421 *ib.* nr 1087, 1427 *ZapWarsz* nr 2761, 1428 *Pozn* nr 1301, 1428 *ZapWarsz* nr 2800, 1444 *PF* VIII 18; Ysze pan Jaroslaw... yąl mu Jacuba soltysa y wydzerszal na nem pąncznasczе grzywen 1420 *Pozn* nr 1000; Lassota... Rzim na niem wyludzil *Galka* w. 45; A gdi ten isti kmyecz na swem przeczywnyku zisczce sandownye (super suo adversario iudicialiter acquireret) *Sul* 88; Wląszą (*leg.* włężą) na panye bodze szwem invitatur in domino deo suo (innitatur super deum suum Is 50, 10) XV *p. pr. SKJ* I 305; Ale isze bil Tobyasz na bodze smyercy poszødal *BZ* Tob 4, 1, *sim.* XV *p. post. R* XIX 56; Mlodsza (*sc.* siostra) prawyla na starszyey oczczyszny y maczyerzyszny *OrtBrRp* 44, 1; Sądza abo wogewoda... zaklad weszmye o wyną na naschem sziemyanynye *Dział* 9; ⟨K⟩vnrath d⟨om⟩w pozyskowal na Domyenykv (Cunradus domum vendicabat a Dominico, *Sul* 35: ziskowal do Domyenyka) *ib.* 24, *sim. ib.* 53; Poszyczy⟨s⟩chly vbogyemv... pyenyadzy, nye wykrthaczysz gych na nym (non urgebis eum quasi exactor Ex 22, 25) XV *p. post. Kałuż̇n* 286; Yako ya nye bral... mostowego... sz myeszczan groczsky⟨ch⟩ na nyektorem po groschu, na nyektorem po polgroschu *ca* 1500 *Czrs* s. LXVII, *sim.* 1398—411 *BiblWarsz* 1861 III 24.

9. *podaje bliżej zakres nadrzędnego wyrazu (zespołu wyrazów), wskazując przedmiot, którego dotyczy jakaś czynność, z którym się wiąże jakiś stan, właściwość, okoliczności towarzyszące akcji:* Isbichom... nektorø møkø prze milego Xpa cirpely na naszem czele *Gn* 172b; Allecz on na gego obliczu gestcy szø on barszo mlody vydzal byl *Gn* 184b; Racz nam dacz... na czyele y na duszy naszy przeszegnanye *Gn* ap. 1a; Ale dusza moia... kochacz se bødze na zbaweny (*Pul*: we zbawyenyu) iego (delectabitur super salutari suo) *Fl* 34, 10; Wstøpil ies na wisocosez, iøl ies iøczstwo, wzøl ies dari na ludzoch (accepisti dona in hominibus) *Fl* 67, 19, *sim. Pul*; Mila panno, racz nam pomocz, na duszi, na czele szmocz XV *in. R* XXV 218; Alye gyszczecz popelnyayaczy grzech podług wyelgosczy gego tylko ma bycz skaran na gymyenyv rvszayączem alybo na cząsczy dzedzyny (in bonis mobilibus seu in parte hereditatis), yasz k nyemv slvza *Sul* 69; Oczcecz... gim nye thbal any chczal dopomocz, kedy ge na gymyenyv szchodzicz vydzal *Sul* 75, *sim. BZ* Nah 3, 3; Komu bi przerzeczoni dlusznyk nyeczso bil dluzen na przerzeczonem gymyenyu dzyedzicznem zastawyonem (aliquid tenetur in dictis bonis hereditariis obligatis) *Sul* 97; To blogosławyenye lezi na czirpyenyv XV *med. R* XXII 236; Czlowyecza roskosch podług czyala... zalezicz na pyczu, na gedzyenv, na tanczech, na czaluwanyv *ib.* 237—8; *Sczodą vyelka byerze czlowyek y na gymyenyv y na czele, y na duschy XV *med. R* XXV 155; Oslawyon bødø na ffara⟨on⟩owi y na wszey gego woyszcze (glorificabor in pharaone et in omni exercitu eius) *BZ* Ex 14, 4, *sim. ib.* 14, 18; Za tym wistøpyw duch y stal przed bogem rzekøcz: Ia gy oklamam. Gemusz rzekl pan: Na czem (in quo)? *BZ* III Reg 22, 21; Obyatowaly czvdzim bogom, gnyewaiøc myø na wszitkich vczincech swu røku (in cunctis operibus manum suarum) *BZ* IV Reg 22, 17; Daly na tem røce swoy, abi (dederunt manus suas, ut) zapødzily zoni swe *BZ* I Esdr 10, 19; Na tem wszem ostaly wszitci, ktorzi bily z iøczstwa *BZ* II Esdr 9, 15; A przeto na tem nye wøtpyø (et nunc noli dubium gerere) *BZ* Tob 7, 14; Przysągam bogu... y temu myasthu, ysze chczą na mem vrządze wyerzen bycz *OrtKal* 205; Przysądzylysmy Pyotrowy konya na strawie kromye

roboty chowacz dwe nyedzely *Dział* 30; Ale oczecz za szywota swego dzewkam swym na gymyenyv kvpionem... pienyadze mosze namyenycz *ib.* 53; Chlopy... gy... w koszczele-czy zabyly, na them boga nye sznały, swanthosczy nyszacz nye myely *Tęcz* w. 8; Moy namyłeyszchy,... racz vweszelycz w theszknoszczy badącza, poczyeszycz na szreczv (*pro* szerczv) po thobye 1447—62 *Zab* 544; Sządzye,... gdy szwa rodzyna szandza, czasztho na szkaszanyv blandzv *De morte* w. 332; Na dussi y na cziele wiecznye obdarzeny *MW* 46 b, *sim. Rozm* 543; Na uzythku nye othessly yemu yako trzedzesszczy kop 1499 *Czrs* s. LXXXVII; Thy mnye nyedostho⟨j⟩ney, na dvschy y na czyelye pokalaney grzechy, szyna thwego... raczyl dacz *Naw* 141; Na rzeczy dosszycz gest przyaczyely (de verbis est magna copia amicorum) XV *p. post. R* I s. XLIII; Dicam mołuicz mam ya vbogy na rozume XV *p. post. R* XXV 265; Sdrovy bądacz na rozvmye y ną czyelye sanus existens mente et corpore *ca* 1500 *Erz* 47, *sim.* 1498 *SKJ* III 335; Bądą slavny na czyelye y na duschy v krolevstvye oycza mego *Rozm* 543; Bo byl yako pravy trandovathy na yego szvyąthym obłyczv *ib.* 758, *sim. ib.*; ~ *(o obiektach majątkowych, których dotyczą zobowiązania, gwarancje itp.)*: Ys mi Puzik vznal dwadzescza krziuen na yego dzedzine 1399 *Pozn* nr 407, *sim.* 1400 *ib.* nr 427; Jacosmi bili pos[i]li Voczechoui[i] v czasz przet Godi do woytha z Buku, izbi pokazal twardocz staro⟨ś⟩czinø na yego czanszczi Negolewa 1401 *ib.* nr 507; Yaco Witek... Hance, swey zene,... osmdzesanth krziwen y dwe krziwne dał poszagu na dzedzine Policzsku 1405 *ib.* nr 771; Vstawyamy, aby zona... ynsze ymyenye, na gem posagv albo wyana nye ma (in quibus dotem vel dotalicium non habuerit), dzeczem... powynna byla szstąpicz *Sul* 74; A vyano yey namyenyone przes tego tho mąnza, gdi bil zyw, i zapyssane na gymyenyu dzyedzicznem (in aliquibus bonis) myalabi *Sul* 105; ~ mało na tem *'mało tego, non sufficit, parum videtur'*: Malo-li na tem wszitkem, thos gothow ucaszacz na tho switko szeszczyą panyczow, yako wasze prawo naydze 1427 *BiblWarsz* 1861 III 40; Malo by na them, co w xąghay (*pro* w xąghach) gesth, gothow na tho mogym prawem, gagonym sządem nad xągy dowescz, polebszycz librum 1443 *TymSąd* 140; Yvszczy gych szchecz szyeczono, gyescze na them malo *Tęcz* w. 19; ~ mieć dosyć na *czymś 'poprzestawać na czymś, mieć czegoś dosyć, contentum esse aliqua re, satis habere'*: Abi kaszdi swimy kraymy bil sstrzimaan, a na nych doszycz ymyal (suis terminis sit contentus), vstawyami *Sul* 26; Dosycz bichom bily myely na swem vbostwye (sufficiebat enim nobis paupertas nostra) *BZ* Tob 5, 25; Aczlyby zastawa nye stała za thy pyenyądze, w ktorych by byla zastawyona, a powod... nye vczynyl szadney wymowy..., tedy ma ymyecz dosycz na tey zastawie *Dział* 20; Volo super iure satis habere al. chcza na pravye dosycz myecz 1463 *RHist* LXIX 334; Mayą myeczi na vyeczerzy y w obyedzye dosyczy (sintque prandii coenaeque refectione contenti) 1484 *Reg* 711; Dosycz mamy na thym sufficit nobis XV *p. post. R* XXV 178; Kazą gy bycz v slupa myotlamy a pokasnyvschy yego y puszczą, na tem dosycz myeyczye *Rozm* 814.

10. *wskazuje przedmiot, którym się posługuje wykonujący czynność*: Iaco ten ptasnik viyal s mego domu na mem wosze, na mich konech 1413 *Pozn* nr 896; Xąnząntha: Semouith stari, Ian i Semouith mlotschi wschithky swe złoczincze... mayąn popissacz a ye yeden od drvgego na pysmyenyv wszkazacz (enarrare in scriptis) *Sul* 86; Panye bosze..., racz przeszegnacz then lud..., na thych *czangach czthanczy 1454 *PF* IV 758; Wrotnich cztirzi tysyøce a tilkesz spyewakow spyewaiøcz panu na gøslyach a na organyech (canentes domino in organis) *BZ* I Par 23, 5; Gdy kto komu bydlą napądzy, ysz szye vraszy albo zabyye, albo na kolye przekolye *OrtMac* 143; Jako Pawel... nye myal wyąnczy pozythku w łągu na Nabrzezu yeno na zołądzu w yesseny pascz szwynye XV *p. post. Czrs* s. XLIII; Primum est pudicitia corporis, quam superbi omnino non habent, yako tho sza na nych s yasna vkaszvye XV *p. post. PF* I 202.

Nabiał *'przetwory, produkty z mleka, lactantia'*: Madele nabyal sicut butirum et singuli casei *OrtCel* 8.

Nabić 1. *'szczelnie czymś napełnić, farcire, confercire'*: Zly krol Hanybal w Rzymie thaką wyelką krew yest przelął, trzy kadzy z pyerczenczow nabyl, by mu byl bog nye przekazyl, wszythky by byl Rzymyąny pobyl XV *ex. MacDod* 141.

2. *'przygotować broń palną do oddania strzału, naładować kulami i prochem, pulverem nitratum tormento immittere'*: Kasper... z rvcznyczą, alye nye vmyal rvcznycze nabycz 1497 *GórsPiech* 206.

Nabiedrki *cf.* **Nabiodrki**

Nabierać *'zbierać, zgromadzać, colligere'*: Rzekl gest pan ku Moyszeszowy: Owa, ya wam puszczyøø chleb z nyebyosz, nyechacz wyydze lud acz nabyerze (colligat), czso by dosycz bilo po wszitky dny... Alye szostego dnya abi uczy-

nyly, czso bi wnyeszly, abi twoge (*pro* dwoge) bilo to, czso søø nabyeraly (duplum quam colligere solebant) po wszitky dny *BZ* Ex 16, 5.

Nabiodrki, Nabiedrki '*część rzędu końskiego, osłaniająca biodra, ferrea feminum equorum tegumenta*': Pro corrigiis datis vectoribus domini regis ad parandum epiredas al. nabodrky 1393 *MMAe* XV 159; Pro VI redis cum pare dicta *naberdky tunc, cum... iusserat sibi dirigere assedam in Lamburgam *ib.* 164; Pro I pare redarum ad femora equorum, dicta *naboydrky al. epirede *ib.* 172; Pro IV redis et epiredis al. nabodrky 1394 *ib.* 187; Pro ferrimentis dictis kolcza ad nabodrky *ib.*; Pro incisione cuttis dicte turza ad redas, strepatus et nabodrky *ib.* 213; Pro corrigiis..., quibus ligantur nabodrky 1395 *ib.* 216; Nabyodrky femoralia 1454 *AcOfLubl.*

Nabożeństwo *formy*: *n. sg.* nabożeństwo 1424 *Msza* III s. 52, *sim.* IV. VI—IX, XV *med. SKJ* I 87; ~ *g. sg.* nabożeństwa *Sul* 5, XV *med. GlWroc* 33r, *MW* 54a, *Rozm* 797; ~ *d. sg.* nabożeństwu *Gn* gl. 102a, *MW* 89a; ~ *ac. sg.* nabożeństwo XV *in. R* XXIV 70, *Rozm* 665; ~ *i. sg.* nabożeństwem 1484 *Reg* 704. 721, *Naw* 107, *Rozm* 14. 16, *etc.*; ~ *l. sg.* (w) nabożeństwie XV *med. SKJ* V 279; nabożejstwie *Gn* 14a; nabożestwie *Gn* 14a; ~ *l. pl.* (w) nabożeństwach *MW* gl. 65.

Znaczenia: **1.** '*pobożność, pobożne postępowanie zgodne z przepisami religijnymi, pietas, devotio, religionis exercitium*': Wspamyątay..., pane, slug... tesz twych..., ychszye tabe (*pro* tobe) wara sznamenitha... y yawne naboszenstwo (fides cognita et nota devotio) 1424 *Msza* III s. 52, *sim.* IV. VI—IX; Wstawyami, abi interdicth troydzenni... nye dzirzan any chowan, by wyelyosez lyvdzi naboznich... sluszbi bozey nye oddalyona a swego nye pozsbawyona (*sc.* była) nabozenstwa (ne... sua orbetur devotione) *Sul* 5; Quos benigne redemptor noster... ad divinitatis contemplacionem, a ku *nabosenstwo czogne, trahit XV *med. GlWroc* 18r; Tercia turbacio... est divine contemplacionis nabosenstwa *ib.* 33r; Si quis autem putat se religiosum esse, non refrenans lingwam suam, sed seducens cor suum, huius vana est religio tego prozne nabozenstwo, krzesczyanstwo XV *med. SKJ* I 87; Religio munda et immaculata nabozenstwo krzesczyanskye *ib.*; In tali affectu devocionis, naboschenstwe, beata virgo... fuit continue, ita quod simul activam vitam et contemplativam sublimiter exercebat XV *med. SKJ* V 279; Poruszmy szercza nasze ku nabozenysthwu, daymy chwala bogu oczczv *MW* 89a; Poslugy... komvkoly z bracziey bądą poleczony..., ma ye przyączi a pelnyczi z nabozenyzthvem (devote) y vyernye 1484 *Reg* 721, *sim. ib.* 704, *sim. Naw* 107; Slvzącz bogv z vyelykyem nabozenystvem (cum devotione) *Rozm* 14, *sim. ib.* 16. 29. 30. 40. 56. 59; Naslyadoval (*sc.* Piotr) mystrza svego przez nabozenystwo, alye z daleka przed strachem *ib.* 665; Byl yemv (*sc.* Herod Jezusowi) barzo rad, przeto yze z davnego czaszv ządal y vydzyecz nye z nabozenstva, alye z nyektorego znamyenya *ib.* 797.

2. '*pokora, skrucha, humilitas, compunctio et contritio*': Bracza, dze, mila, patrzymy tego dobrze, isbichom ten tho dzen dzyszegszy veszelu (*leg.* w wiesielu) i f naboszegstwe gy skroczyly. Alle czemucz tutha movy f naboszestwe? Gedno pres tho, isbichom ne patrzyly marne chualy tego to swatha, alle bichom *szo nauczyly svich grzec⟨h⟩of spouedacz a pokuthø sza ne strogicz *Gn* 14a; Tercia virtus est, quia induratum in peccatis, clouека zapeclego, mollificat et ad contricionem, y ku nabosenstw, excitat *Gn* gl. 102a; Naboszenstwo conpunccionem XV *in. R* XXIV 70.

3. '*ceremonia religijna, obrzęd religijny, modły, res divinae, sacra, preces, supplicationes*': Nyechay my prze was laskaw bandzie... Jesus y iego matuchna, Maria,... abi gim wdziaczna bila sluzba nabozenstwa naszemu (*pro* naszego) *MW* 54a; In ympnis et canticis spiritualibus w pyenyach, w spyevanyv y w pyenyv duchownem, w naboszenstvach (Col 3, 16) *MW* gl. 65.

Nabożnie 1. '*zgodnie z przepisami religijnymi, pobożnie, devote, pie, religiose*': Ergo exordium nostre redempcionis devote, nabosz⟨nie⟩, recolamus XV *med. GlWroc* 111r; Racz nam dacz... abiszmy ie (*sc.* Joachima i Annę) naboznye czczili *MW* 46b; Mylvyą dobrzy Maria,... na szwe kolana klakayą, naboznye yą pozdrawyayą XV *ex. PF* V 104; Czysta panna... vczyecha iest krzesczyanyska, na thą wszysthczy poglądayczye a nabosznye k nyey volayczye *ca* 1500 *SprTNW* V 9; *sim. ib.* 15; Vyelmy naboznye y vyelmy gorącze yąla szyą bogv modlycz *Rozm* 19; Dzyevycza Marya s temy pannamy bądączy nygdy nye przemynyla svych obyczayow, alye... bogv naboznye slvzyla (devote se gerebat) postem, czvczym, modlytvą *ib.* 40; Myeskal (*sc.* Jozef) v Nazareczye, as czas blyzyl szye porodzenyv blogoslavyoney dzyevycze, slvzącz yey naboznye podług nabozenystva (ipsi sicut debuit devote ministrabat) y dostoyenstwa yey *ib.* 58; ~ nabożnie rozmyślać '*kontemplować, contemplari*': Contemplari naboznye roszmyslacz, bączycz *ca* 1500

Erz 48; ~ przeżegnać nabożnie '*pobłogosławić, cruce signare, benedicere*': Proszimy i tesz modlimy szą, ⟨aby⟩ przyemnye myalby y przeszegnasz nabosznye *tha *swyatha swyathosczy nyeporuszon[y]e, nyepokalon[y]e (uti accepta habeas et benedicas... haec sancta sacrificia) XV *med. Msza* V s. 260.

2. '*pokornie, suppliciter, humiliter*': Naboszny e (*Msza* II—IV. VI. IX: nabozni, VII: nabozny, pokorny) proszimy i tesz modlimy szą (supplices rogamus ac petimus) XV *med. Msza* V s. 260, *sim. ib.* 262; Naboznye supliciter (et iacui coram domino quadraginta diebus ac noctibus, quibus eum suppliciter deprecabar Deut 9, 25) 1471 *MPKJ* V 29; Ale ssą povynny... tą tho pokuthą pelnyczi naboznye (impositam... poenitentiam... prompta humilitate... et efficaciter studeat adimplere) 1484 *Reg* 724; Daly modl[y]ą temv svyątemv dzyeczyątkv a poklonyvsch szye Mary matce yego, przyely yą naboznye (matremque suscipiens benigne salutavit) *Rozm* 96; Takyez y ony, ktorzy byly vrazeny vązem pkyelnem, kyedy naboznye vyerzącz (*pro* veyzrącz) na Yesucrista na krzyzv vyschączego, nathychmyast bądą vzdrovyon (*pro* vzdrovyeny) od vkuschenya grzecha *ib.* 603.

3. *(o interpretacji tekstów biblijnych)* '*przenośnie w odniesieniu do życia moralnego, od strony moralnej, translate, tropologice*': Duchowny e, czelestnye, nabosznye, bogoboynye *ca* 1455 *JA* XIV 485; Nabosnye tropoloycze 1476 *Wisł* nr 2340.

Nabożność '*pobożność, pietas, devotio*': Aby w naboznoscz y ut contemplacione XV *med. R* XXIV 362; Falsa fuit eius promissio, quia devocionem, myloszcz a naboschnoszcz, promittebat XV *med. SKJ* V 268; A tho, czso pyrwey po klątem trzy dny nye spyewano, tho wzlamvgemy, ale yaco rychlo klaty wygedze, tako ma bycz spyewano, aby naboszn oscz sercz wiele lvdzy dlya gednego zapyeklego od slvszby bosskyey nye odpadaly (ne... sua orbetur devotione) *Dział* 5; Maria myedzy kwyathy kwyath, szlusba yey dava wszysztek szvyath sz gyey szlawathney naboszn oscz y XV *p. post. R* XIX 57.

Nabożny *formy*: *n. sg. m.* nabożny XV *p. post. Zab* 522, *Rozm* 143; *f.* nabożna *Gn* 183ą, XV *med. GlWroc* 58r, XV *med. R* XXII 242, XV *med. R* XXV 153; ~ *g. sg. f.* nabożnej *ca* 1500 *SprTNW* V 16; ~ *ac. sg. m.* nabożny *ca* 1420 *R* XXIV 85; nabożnego *MW* 131b, 1484 *Reg* 718; *neutr.* nabożne XV *med. R* XXV 152; ~ *v. sg. f.* nabożna XV *ex. PF* V 103, *ca* 1500 *SprTNW* V 9, *Rozm* 7; *neutr.* nabożne 1453 *R* XXV 210, *MW* 93a; ~ *i. sg.* nabożnym 1466 *R* XXII 25; *f.* nabożną *BZ* Ex 35, 21, *Naw* 109; *neutr.* nabożnym *Kśw* dr 2, *MW* 79a; ~ *l. sg. neutr.* (w) nabożnem *Gloger*; ~ *n. pl. m.* nabożni 1424 *Msza* III s. 50, *sim.* II. IV. VI. VII. IX, *etc.*; nabożne *Rozm* 26; ~ *g. pl. m.* nabożnych 1444 *R* XXIII 301, *Sul* 5, XV *ex. R* XXV 143; *f.* nabożnych *MW* 104a; ~ *ac. pl. f.* nabożne *Rozm* 16; ~ *v. pl. m.* nabożni *MW* 1b; ~ *i. pl. f.* nabożnymi *Rozm* 30. 31.

Superlat. n. sg. f. nabożniejsza XV *med. SKJ* V 278, *Rozm* 18; *neutr.* nabożniejsze XV *p. post. PF* III 289.

Znaczenia: **1.** '*pobożny, zgodny z przepisami religijnymi, pius, devotus, religiosus*': Cadidlem, to ie naboznim modlenim *Kśw* dr 2; F ten tho czasz gedna dobra szona i tesze naboszna gestcy ona byla vmarla *Gn* 183a; Poproszmy *dzasza svętego Gana naszim serczem nabosn⟨y⟩m *Gn* 184b; Galilea significat vitam contemplativam vlg. naboszny *ca* 1420 *R* XXIV 85; Wstawyami, abi interdicth troydzenni... nye dzirzan any chowan, by wyelyoscz lyvdzi naboznich (pluritas plebis devotae)... sluszbi bozcy nye oddalyona *Sul* 5; Nayd⟨uję cz⟩østo w naboszneem vkazanyv skritego *angyala nyeczystoty *Gloger*; Exurgens Maria... quasi leta pro voto, religiosa, nabosna, pro officio... in montana perrexit XV *med. GlWroc* 58r; Pyąte omiwadlo syercza gest cząsta a naboszna modlitwa XV *med. R* XXII 242; Describit devote salutacionis oraculum naboszne poszdrowyenye XV *med. R* XXV 152; Naboszna religiosa *ib.* 153; In continua contemplacione fuit devotissima, w wstawycznem o bodze myslenyv ab⟨o⟩ z bogem obyeranyv naboschnyeyscha XV *med. SKJ* V 278; Krzesczyanstvo vyerze vyerne y naboszne a y smyerne, racz thego poszluchaczy 1453 *R* XXV 210; Offyerowaly miszlyø wyelmy gotowøø a nabosznøø (mente promptissima atque devota) pyrwe vrodi panu *BZ* Ex 35, 21; Stillant vota mei cordis in aure dei et citarisaui, modlylem szą, casto modulamine, nabosznym, svavi gutturis organici plectra mouendo sibi 1466 *R* XXII 25; Pot thim drzewem stoy *naboszn ø *duschø, gdi czczi szubyenyczø huic ligno fidelis anima per deuocionem subdita, dum saluatoris sui honorat patibulum 1461—7 *Serm* 113v; Naboszne devotissimam *ib.* 114r; Boga proszmy nabozni, abi w dziennich vczynkoch nas zachowal od grzechow *MW* 1b; Ivsz szerczem naboznym ku milemu bogu wolaymy! *MW* 79a; Wszythkych ludzy nabozne szebranye day dzysz chwalą szwyąthey Annye! *MW* 93a; Panye Ihezu..., kthorysz godzyny complethney w grob wlozony, od naboznych nyewyasth oplakany!

MW 104a; Braczyą... mayą sobye zyednacz... mąża y... czlovyeka naboznego (virum religiosum)..., ktoryz by ye przyvodzyl y vpomynal ky pokuczye 1484 *Reg* 718; Day my, myly gospodnye..., abych ya czysthym szerczem a nabozna dvscha mogla przyancz twe szwyathe czyulo y twa droga krewy *Naw* 109; Secta benignialis myeszcanye naboznyeyssz⟨e⟩ XV *p. post. PF* III 289; Contemplativus doszkonali, myszlaczy o szbawyenyv, naboszny, pochodzaczy we cznocze, praczlywy XV *p. post. Zab* 522; Anno schwyata y nabozna, myloschczywa y pokoma! XV *ex. PF* V 103, *sim. ca* 1500 *SprTNW* V 4; Tercius status est continencium et contemplativorum naboznych XV *ex. R* XXV 143; Moyszesz, gdy sz bogyem gadal, boze oblycze wydzyecz chczyal, rzekącz sz naboszney duszycze *ca* 1500 *SprTNW* V 16; Tegodlya nabozna y svyata nyevyasto (devotissima mulier), vesely szyą! *Rozm* 7; Tamo szą zebraly *dzyevyczą czyste a *nabozną (castas et devotas virgines) *ib.* 16; Kyedysch dzyevycza Marya w thym svyatem zborze (*sc.* była), vydzyala szye wschech naszmyernyeszcha y naboznyeyscha (humilior, devotior cunctis apparebat) *ib.* 18; Tamo yest moy oblyvbyenyecz,... yemvsz slvzą nabozne kory anyelszkye (huic angelorum chori devote famulantur) *ib.* 26; Tako potym daly szye na modlytvy, boga wschechmogączego naboznymy modlytwamy (precibus) proschącz, by ym vkazal sve czvdo *ib.* 30, *sim. ib.* 31; Odmavyal (*sc.* Chrystus) barzo zlyvtvyączy, smyerny a barzo nabozny (patiens et humilis, devotus, studiosus) a wschytką rzecz baczączy *ib.* 143; ~ Pomozi, mylosyerny bosze, abich myloszczi twey wiączsze dooroci przyiala blogoslawionego anyola mego, ktorisz my ies ku strozi dal, obrzędzi naboznego modlitwamy czczicz *MW* 131b.

2. *'pokorny, supplex, humilis'*: Eius (*sc.* Mariae Magdalenae) salubris confessio nabosnø spo⟨wiedź⟩ *Gn* gl. 119b; Czyebe, tegodlya,... nanilosczivszy oczcze,... naboszni (supplices, *Msza* V: nabosznye, VII: nabozny, pokorny) modlimi szye y prosymi 1424 *Msza* III s. 50, *sim.* II. IV. VI. IX; Naboszny, pokorny (*Msza* V: nabosznye) czebe proszymi (supplices te rogamus) 1424 *Msza* III s. 61, *sim.* IV. VI; Preces supl.um nabozuich ludzi 1444 *R* XXIII 301; Nab szny supplices (ultra flumina Aethiopiae inde supplices mei, filii dispersorum meorum deferent munus mihi Soph 3, 10) 1471 *MPKJ* V 115.

Nabożstwo *'pobożność, pietas, devotio'*: Preswą (*leg.* przez szwą 'wszą')... sedm godzin vmączenia twego, gysz ('jąż'), Xe, wspominani (*pro* wspominami) s nabosstwa nassego, racz nam vziczicz sbawena, bidlena dobrego *ca* 1420 *R* XXV 229.

Nabożyć się *'pobożnie, ze skruchą rozmyślać, zastanawiać się, meditationes pias agere'*: Peccatum sepelit animam sub lapide obstinacionis, ut homo intueatur se et comtempletur. nabosy se, quanta mala fecit XV *med. GlWroc* 80r.

Nabój *'napad, najazd, incursus, impetus'*: Sczytem ogardnye cze prawda yego, nye będzesz sze bacz od strachu nocznego, od strzaly lyatayøcze we dnye, od orędzya chodzøczego we czmach, od naboya y dyabla poludnego (ab incursu et daemonio meridiano, *Fl*: od byegu y dyabla przepoludnego) *Pul* 90, 6.

Nabrać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* nabierzesz *BZ* Deut 26, 2; *3. sg.* nabierze *BZ* Lev 5, 12, *Rozm* 213; *1. pl.* nabierzem *BZ* Neh 5, 3; *3. pl.* nabiorą *BZ* Num 19, 17; ~ *praes. ind. z partykułą* ać *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *3. sg.* ać nabierze *BZ* Ex 16, 4; ~ *imper. 2. sg.* nabierzy *BZ* Gen 6, 21; ~ *part. praes. act. adv.* nabiorąc *BZ* Num 16, 7; ~ *praet. 3. sg. m.* nabrał *Aleksy* w. 89; *f.* nabrała *BZ* Gen 24, 45; *2. pl. m.* -ście nabrali *Rozm* 361; *3. pl. m.* nabrali *BZ* Ex 16, 21. Num 13, 24; *f.* nabrały *Rozm* 487; ~ *plqperf. 3. pl. m.* byli nabrali *Rozm* 83; ~ *part. praet. act.* nabraw *BZ* Gen 24, 10; nabrawszy *BZ* III Reg 20, 27.

Znaczenia: **1.** *'unieść z sobą, wziąć, zabrać w drogę, ferre, efferre, auferre, asportare'*: Nabral (*sc.* Aleksy) szobye szrebra, szlotha,doszicz, czo go mogl pyechotą noszycz *Aleksy* w. 89; Nabyerzi (tolles) s sobø rozmagitego pokarmu *BZ* Gen 6, 21; Sluga... poyøl dzessyøcz wyelblødow s stada... y gydzy⟨e⟩ nabraw sbosza s sobø (abiit ex omnibus bonis eius portans secum) *ib.* 24, 10; Iablek zarnatich y figow s tego myasta nabrali (tulerunt) *BZ* Num 13, 24; Takesz sinowye israhelsci zlyczeny sø, a nabrawszi pokarma (acceptis cibariis) y wigely przecyw gym *BZ* III Reg 20, 27; Iusch ny myely vody w sch⟨w⟩ych lagvyczach, czo byly sobą (*leg.* z sobą) nabraly (in vasis quam tulerunt) *Rozm* 83; Tedy pyecz madrych (*sc.* dziewic) nabraly oleyv v svoye lampy (acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus Mat 25, 4) *ib.* 487.

2. *'uzbierać, zgromadzić, colligere'*: Owa ya wam puszczyøø chleb z nyebyosz, nyechacz wyydze lud, acz nabyerze (colligat), czsoby dosycz bilo po wszitky dny *BZ* Ex 16, 4; Wszitczy nabraly (colligebant) rano, czsosz doszycz mogly myecz k gedzenyu *ib.* 16, 21; Yescze nye rozvmyczye, s pyączyora chleba pyączy luda nakarmyanya, kakosczye vyelye koschov na-

braly (quot cophinos sumpsistis Mat 16, 9)? *Rozm* 361.

3. *'zaczerpnąć z czegoś, wziąć czerpiąc z czegoś, haurire'*: Rebeka... gydze ku studnyczi y nabrala wodi (hausit aquam) *BZ* Gen 24, 45; Y da gy kaplan⟨owi⟩, gensze nabyerze (hauriens) gey (*sc.* mąki) garszcz pelnø *BZ* Lev 5, 12; Wezmi geden kaszdi kadzidlniczą swø..., bo nabyorøcz (hausto) za ivtra ognya włosczesz z wirzchv wonne rzeczi *BZ* Num 16, 7; Y nabyorø (tollentque) *popyvlv zezonego za grzechi *ib.* 19, 17; Nabyerzes (tolles) ze wszech swych vzitkow y pirvich vrod *BZ* Deut 26, 2.

4. *'otrzymać, uzyskać, accipere'*: Dzedzini nasze y vynnyce, y domi nasze zastauymi, a nabyerzem (accipiamus) zbosza y oleia w tem glodze *BZ* Neh 5, 3.

5. *(o rzece, de flumine) 'przybrać wody, wezbrać, accrescere, augeri'*: Yest yezyoro, ktoresz byva, kyedy Yordan nabyerze (qui fit Jordane influente) *Rozm* 213.

Nabrzemienny *cf.* **Nawrzemienny**

Nabycie *'osiągnięcie czego, uzyskanie, actus aliquid sibi acquirendi'*: Gymyenya wyeloscz a czczi tego swyata nabiczye cziny ludzi nadąte a pischne XV *med. R* XXII 235; K tey czistoszczy nabiczu trzeba tich wod *ib.* 241; Sz nabycza de recuperacione XV *p. post. Zab* 522; ~ zasię nabycie *'odzyskanie, actus aliquid recuperandi'*: Nagod... proszil... swogich szą-szadow..., aby sladem... szlodzeya kv zaszą nabiczv thego tho konya (pro eodem equo rehabendo) gonycz gemv pomogli *Sul* 39.

Nabyć *formy: praes. ind. 2. sg.* nabędziesz 1471 *MPKJ* V 82; *3 sg.* nabędzie XV *med. PF* V 74; ~ *inf.* nabyć *SalveReg* 14, *ca* 1428 *PF* I 491, *Gałka* w. 52, *Sul* 52, 1484 *Reg* 718; ~ *praet. 1. sg. m.* nabyłem *MW* 37b; *3. sg. m.* nabył 1411 *HubeZb* 90, XV *ex. MPKJ* II 320; *f.* nabyła 1471 *ZapWarsz* nr 2953; ~ *part. praet. act.* nabywszy XV *p. post. BiblWarsz* 1866 I 316, XV *p. post. Kałużn* 275; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* nabyta XV *p. pr. Zab* 519; *ac. sg. neutr.* nabyte *Sul* 36; *ac. pl. f.* nabyte *Sul* 47.

Znaczenie: *'dojść do czego, osiągnąć coś, uzyskać, posiąść, aliquid sibi acquirere, comparare, aliqua re potiri'*: O slothka dzewyczo Maria, raczysz... swą laszka nam daczy, przesz ktora bychmy mogly nabycz ducha swathego *SalveReg* 14; Laurencius rzeczy tich ne pokradł..., ale gich oth neprzyaczol na woyne nabyl 1411 *HubeZb* 90; Nabycz recuperare *ca* 1428 *PF* I 491; Chcemli tszczice zabycz a pokoia nabycz, musszimy szą modlicz bogu *Gałka* w. 52; Bądzely (*sc.* wdowa) przes szescz lyaath czassv pokoya... czirzpyecz... thego tho dzirzzewczą thą tho dzedzyną spokoynye dzirzzecz, skazvgemi... themvsz dzyrzzewczi dlya dawnosczy kv they tho dzedzynye pelne prawo ymyecz thako nabythe (in eadem hereditate plenum ius sit acquisitum) *Sul* 36; Movimy onego bicz przeszeczczyvego, gysz... slodzeye... chowa a dzely s nymy *podropyenye a szle nabithe rzeczy (rapta et male conquisita) *Sul* 47; Wydzalo szą naszym ryczerzom, aby nygeden slyachczicz... kvpycz myal abo nabycz (ut... emat aut acquirat, *Dział* 44: nye kvpowal) szobye solthysthwa *Sul* 52; Acquiritur zyskana, nabytha XV *p. pr. Zab* 519; Rzeczy nabaczye (*pro* nabądzye) rem adquirit et possidet XV *med. PF* V 74; Dzedziczstwem nabilem (hereditate acquisivi Psal 118, 111) swiadeczstw twogich na wieki *MW* 37b; Sdrowya nabywschy sanitate rehabita XV *p. post. BiblWarsz* 1866 I 316; Nabywszy acquisita XV *p. post. Kałużn* 275; Powyada Beda..., ysz ten krolik nabil wyari pewnee s tich szlow Xowych (incipit fidem habere in sermone Jesu) XV *ex. MPKJ* II 320; ~ nabyć kogoś (sobie) *'pozyskać kogoś sobie, zjednać sobie, aliquem sibi conciliare'*: Potem go nye nabandzesch post eum non sequeris (dilige proximum et coniungere fide cum illo, quod si denudaveris absconsa illius, non persequeris post eum Ecclus 27, 19) 1471 *MPKJ* V 82; Yakyego a kogo sobye mayą nabyczi nauczyczyela 1484 *Reg* 718; ~ nabyć dziecięcia *'zajść w ciążę a. urodzić dziecko, concipere vel parere'*: Jakom yą zoną (*leg.* ja z żoną) moya gwalthem nye ssbil szluzebnyczky, kthora w mnye myeschkalą y dzeczacza nabyla 1471 *ZapWarsz* nr 2953.

Nabytek *'majątek, mienie, zwłaszcza ruchome, facultates, opes, res familiares'*: Potem szø gest wiprowadzyl Abram z zemye Egipta se wszym nabitkyem (omnia quae habebat) *BZ* Gen 13, 1; To gdisz vsliszal Abram, ysze gest Loth yøt... ze wszym swim nabitkyem *ib.* 14, 14, *sim. ib.* 14, 16; Wyedz to, zecz twe syemyø... bødze poddano w robotø za trzysta lat... Ale potem winydø z wyelykym nabitkyem (cum magna substantia) *ib.* 15, 14; Iacob... pobraw swoy nabitek (substantiam) a zayøl stada y czsokoli bil dobil w Mezopotanyey *ib.* 31, 18; *Rostopywszi syø *zemyø pod nogami gych... pozarla ge z gich stany y ze wszim gich nabitkem (cum... universa substantia eorum) *BZ* Num 16, 32; Ezechias... myal... stad owczich y skoczskich przes lyczbi, bo bil dal gemv pan nabitek (substantiam) wyelyki barzo *BZ* II Par 32, 29; Przikazalem tudzesz post..., abichom... prosyly gego (*sc.* pana boga) za prawø drogø nam y si-

nom naszim, y wszemv nabitku (substantiae) naszemv *BZ* I Esdr 8, 21; Abi gemv pobraly gego nabitek (facultates) *BZ* II Esdr 9, 4; Stada owcza y koza, y konska, y *wyelblodowa, y *wszitel nabitek nasz (universae facultates nostrae), y czelyadzi nasze w tvem opatrzenyv sø *BZ* Judith 3, 3.

Nabywacz '*ten, kto zdobywa, osiąga, qui aliquid sibi acquirit, comparat*': Diviciarum conquestores, *gl.* congregatores nabyvacze 1466 *R* XXII 11.

Nabywać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* nabywasz *De morte* w. 373; *3. pl.* nabywają XV *med. R* XXII 237; ~ *imper. 2. sg.* nabywaj *SkargaPloc* w. 67, *SkargaWroc* w. 41; ~ *part. praes. act. adv.* nabywając XV *ex. SKJ* III 67; ~ *praet. 3. sg. f.* nabywała *Rozm* 18.

Znaczenie: '*osiągać, zyskiwać, zdobywać, aliquid sibi acquirere, comparare*': Zwączcze traczą gymyenye, a czischi go nabiwayą XV *med. R* XXII 237; Czemv szya tak vyelye przeczyvyasz, myrszaczky se mnv nabyvasz? *De morte* w. 373; Sz gymyenya przygyaczol nabyvay (*SkargaWroc* w. 41: przyaczol szobe *nebivag), czocz przylanczv thwa dvsza w ray *SkargaPloc* w. 67; Jusz na marach milczancz leszi, czso nabivayacz gymyena przestapowal zakon bozi XV *ex. SKJ* III 67; Marya... wschech szvych tovarzyschek czynyłą szyą nyschą,... a tem przyasny nabyvala v nych (illarum amicitiam sibi attrahebat) *Rozm* 18.

Nachód '*najście, najazd, napad, impetus, incursus repentinus*': Et isti supradicti, qui sunt inculpati, eum wlnerauerunt in hereditate sua uel ipsius, videlicet in ipsius thaberna invasiue al. nachodem 1476 *StPPP* IX nr 869.

Nachylać '*nakłaniać, zmuszać, impellere, cogere*': Carnem ad obsequium deflectendo nachilayancz XV *med. R* XXV 158.

Nachylić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* nachyli *Fl* 103, 6, *Pul* 74, 8; ~ *imper. 2. sg.* nachyli *Fl* i *Pul* 44, 12, XV *p. post. JP* XXXVI 350; nachyl *BZ* Gen 24, 14; ~ *praet. 3. sg. m.* nachylił *Rozm* 618; *3. pl. m.* nachylili 1471 *MPKJ* V 48, *Rozm* 755; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był nachylił *BZ* I Par 13, 9; ~ *part. praet. act.* nachyliwszy *Rozm* 465. 619. 826; ~ *part. praet. pass. ac. pl.* nachylony *Rozm* 153; ~ *imper. pass. 3. sg. neutr.* bądź nachylono *BZ* Neh 1, 6.

Znaczenia: **1.** '*nagiąć ku dołowi, przez nagięcie przybliżyć ku czemuś, inclinare, inflectere aliquid*': Genze vstawil albo zalozyl yes zemyø na ustawyczstwye gyey, nye nachyly albo naklony sye (non inclinabitur, *Pul*: nye naklony) na wyek wyekom *Fl* 103, 6; Nachil twego wyadra, acz syø napyyø (inclina hydriam tuam ut bibam) *BZ* Gen 24, 14; Scyøgnøl Oza røkø swø, abi potparl skrzinyø, bo zaiste wol buyaiø malyvtko gey bil nachilyl (inclinaverat eam) *BZ* I Par 13, 9; Nachiłyły reclinaverunt (bos quippe lasciviens paululum inclinaverat eam, *sc.* arcam I Par 13, 9) 1471 *MPKJ* V 48; Pleczy myal myly Iesus... małuczko nachylony *Rozm* 153; Myly Iesus nachylywschy ⟨się⟩ na dol (inclinans se deorsum Jo 8, 6) y począł palczem pysacz na zyemy *ib.* 465; A nachylyvschy szye vtore (et iterum se inclinans Jo 8, 8), pyssal na zyemy *ib.*, *sim. ib.* 619; Yako Iudasch czaloval mylego Iesucrista a tako szye myły Cristus barzo pokornye k nyemv nachylyl *ib.* 618; A kyedy myly Iesus poschedl, tedy... nachylyły swe glovy czy ystny balvany y daly chvalą mylemv Iesucristovy *ib.* 755; Mysmy vydzyely, kako szye ony (*sc.* posągi) samy chczącz nachylyły, dayącz yemv chvalą *ib.*, *sim. ib.*; Przystąpyvschy ku svemv odzyenyv, ssmyerno nachylyvschy szye, vzyął svą suknyą y oblyekl szye *ib.* 826; ~ *(o kielichu wina)* '*nachylić i przelać, poculum inflectere vinumque effundere*': Czasza w ręcze bozey wyna ... pelna zmyeszy. I nachyly (*Fl*: naclonil [se]) s tego w to (et inclinavit ex hoc in hoc) *Pul* 74, 8.

2. '*uczynić gotowym do czegoś, podatnym, chętnym, życzliwym, przychylnym, inclinare, adducere aliquem ad aliquid, promptum, pronum, benevolum facere*': nachylić ucho: Sluszay, czoro, y widz, y nachili vcho twoie (audi filia et vide, et inclina aurem tuam) *Fl* 44, 12, *sim. Pul*, *sim.* XV *p. post. JP* XXXVI 350; Bødz twe vcho nachilyono..., abi vsliszal modlytwø slugy twego (fiant aures tuae auscultantes..., ut audias orationem servi tui) *BZ* Neh 1, 6.

Naciągnąć *formy*: *praet. 1. sg. m.* naciągnął jest *Fl* 57, 7; naciągnął *Pul* 57, 7; *3. pl. m.* naciągnęli są *Fl* 10, 2. 63, 3; naciągnęli *Pul* 10, 2. 36, 14; naciągli *Puł* 63, 3.

Znaczenie: '*przez pociągnięcie cięciwy i wygięcie łuku przygotować go do wyrzucenia strzały, (arcum) tendere, intendere*': Bo owa grzesznicy *naczøgnoli sø (*Pul*: naczyągnęły) løczisczce swoie (intenderunt arcum) *Fl* 10, 2; Naczøgnøl iest (*Pul*: naczyøgnøl) løczisczce swe (intendit arcum suum) *Fl* 57, 7; Naczøgnøli sø (*Pul*: naczyøgly) løczisco (intenderunt arcum) *Fl* 63, 3; Myecz wygyęły grzesznyczy, lęczyszcze naczyøgnęły (*Fl*: nawedli) swoye (intenderunt arcum suum) *Pul* 36 14.

Naciągować '*zginać coś na kształt łuku, incurvare*': Naczangugye curvat (dissipat impios rex sapiens, et incurvat super eos fornicem Prov 20, 26) 1471 *MPKJ* V 68.

Nacios ‘*znak graniczny, wycinany na drzewach lub na specjalnych palach, signum arbori vel palo incisum finium notandorum causa*’: Dominus Martinus cum fratre Thomislao... debent recipere ministerialem et facere signa in arboribus vlg. naczossi et debent iurare et dicere: nostrum est vel ad dextram vel ad sinistram 1416 *Pozn* nr 907; Jaco pany Katherzina Gorzewska posląla szwego rzacza (‘rządcę’) sze czterdzeszcy kmothoviczy y vczinyły cruces al. krzisew et incisiones al. naczoszew faiendo granicies al. granicze in silva Dobrogostii 1427 *ib.* nr 1248; Iohannes Buczasky actor contra nobilem Petrum Phistelniczky habent terminum ad terminos ad videndum pro graniciis al. nacosszy 1443 *AGZ* XII 110; Monstravit nobis certa signa granicialia vlg. naczossy in quercubus directe se protendencia 1455 *AGZ* IV 163; Ipso itaque Slappa faciente, disponente et ordinante granicies, scopulos et signamenta al. naczoszy et signa modo consuetudine granicierum (1464) 1469 *AGZ* IX 94; Et certis limitibus ac insignis, videlicet palis et incisionibus al. naczoszy consignaverunt XV *RocznHist* II 61.

Naciosać ‘*wyciąć na drzewach czy słupach znaki graniczne, signum arbori vel palo incidere finium notandorum causa*’: Chalawsky inhibuit et interdixit hereditatem suam Chirzina in pratis, pascuis et in omnibus utilitatibus secundum formam iuris et incisit vlg. naczossal 1402 *Piek* VI 106; Et primo primus scopulus acialis... sippatus, erectus et consignatus est al. naczyoszan (1464) 1469 *AGZ* IX 94.

Nacisk ‘*ucisk, utrapienie, oppressio, vexatio*’: Ab omni contagione naczisk 1444 *R* XXIII 301; ⟨A⟩le vbostwo czastokrocz naczysk y szkody nyemałe (plurima dampna et oppressiones multiplices, *Sul* 31: wyelkee skodi a vczązenye rosmagyte) czyrpyą *Dział* 19.

Nacząć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* nacznie *BZ* Gen 21, 17; ~ *praet. 3. sg. m.* naczął *Dorota* 170, *ca* 1500 *Erz* 48; *f.* naczęła *Rozm* 20; *3. pl. m.* naczęli XV *ex. SKJ* I 89; *f.* naczęły *Błaż* 322.

Znaczenie: ‘*zacząć, rozpocząć, incipere, coepisse*’: Naczął s ngø... *mulwiczi *Dorota* 170; Naczøch (*leg.* naczę-ć ‘zaczęła-ć’ *?*) pylne prossiczi *ib.* 171; Gdysz ge ku smyercy wywyedzono,... naczøły boga prosycz a gemu sye poleczacz *Błaż* 322; Wzwola anyol bozy...: Czso czynysz, Agar? Nacznye (*pro* racz nye *?*) syø bacz (noli timere), bo gest pan bog vslyszał glos twego dzeczyøczya *BZ* Gen 21, 17; Repleti sunt omnes Spiritu sancto et ceperunt, naczęły, loqui variis linguis (Act 2, 4) XV *ex. SKJ* I 89; Naczal cepisset *ca* 1500 *Erz* 48; Vzravschy dzyevyczą Marya naczela szyą lyekacz, aby yey svyąthych nog nye obezral (*sc.* kapłan) *Rozm* 20. ~ *Cf.* **Począć, Wszcząć, Zacząć, Poczynać, Wszczynać się, Zaczynać.**

Naczczywy ‘*słaby, chory, zarażony, infirmus, aeger, contagione affectus*’: Oves sunt nonnulle pustulose, parsiue, et contagiose naczywe XV *p. post. R* XXV 200; Natczyw[y]e *ib.*

(Naczerpać) Naczyrpać ‘*nabrać (wody), haurire (aquam), aliquid aqua implere*’: Ten ystny dzban, czo v rąkv noszyl (*sc.* Jesus), rozbywschy y naczyrpal vody (aquam hausit) v podolek svego odzyenya *Rozm* 123; Dzyeczy... vezmą svoye vyadra y naczyrpały ye vody (eos aqua de fonte repleverunt) *ib.* 124.

(Naczerpnąć) Naczyrpnąć *formy*: *praes. ind. 1. sg.* naczyrpnę *BZ* Gen 24, 19; ~ *imper. 2. sg.* naczyrpni *BZ* Nah 3, 14; ~ *praet. 3. sg. f.* naczyrpnęła *BZ* Gen 21, 19. 24, 20; ~ *condit. 2. sg. m.* by naczyrpnął *Rozm* 245.

Znaczenie: ‘*nabrać (wody), haurire (aquam), aliquid aqua implere*’: Vszrzala (*sc.* Agar) wodi studnyczø a naczyrpnøla gey lagwyczø (implevit utrem) *BZ* Gen 21, 19; Takyesz y twogim *wyelblodom naczyrpnø (hauriam aquam) *ib.* 24, 19; Byeszala zasszyø ku studnyczi y naczyrpnøla wodi (hauriret aquam) *ib.* 24, 20; Wodi prze oblyøszen⟨ie⟩ naczirpni sobye (hauri tibi) *BZ* Nah 3, 14; Panye myly, any masz, czem by naczyrpnął (neque in quo haurias habes Jo 4, 11), a thesch studnya yest gląboka *Rozm* 245.

(Naczerwony) Naczyrzwien ‘*czerwonawy, trochę czerwony, subrubicundus*’: Naczyrzwyen (*var. kal.*: naczirzwey) subruffa (in loco hulceris cicatrix alba apparuerit sive subrufa Lev 13, 19) *MPKJ* V 22.

Naczołek ‘*jakaś ozdoba noszona na czole, ornamentum quoddam in fronte positum*’: Gemmas in fronte pendentes, id est naczolky (Is 3, 21) XV *p. post. Kałuż* 281.

Naczrzeć ‘*nabrać, naczerpać (wody), haurire (aquam)*’: Wezmi kadzidlnicza a *natrzi ognya z oltarza (hausto igne de altari), wlozi kadzidlo z virzchv *BZ* Num 16, 46; Tedi trsye cy to... szly sø a naczarly wodi (tres ergo isti... hauserunt aquam) s cysterni bethleemskey *BZ* I Par 11, 18.

Naczyn ‘*narzędzie, przyrząd, instrument, instrumentum*’: Naczyny instrumenta 1462 *R* XXV 269; Dicet eum ostendendo sua naczyny eis *ca* 1500 *R* XLVII 368.

Naczynić ‘*zrobić, wykonać, uczynić, sporządzić, zbudować, facere, conficere, aedificare*’: Roboam naczinyl (fecit) sczitow myedzanich *BZ* III Reg 14, 27; Vlycz nadzalay w Damaszku

sobye, iako naczinyl (sicut fecit) ocyecz moy w Samary *ib.* 20, 34; Naczinyl bil (fecerat) lozaphat korabyow na morze, abi na nych plinøl do Offyr po zloto *ib.* 22, 49; Naczinyly sobye (feceruntque sibi) soch a lugow na wszelkem pagorkv *BZ* IV Reg 17, 10; Naczinyl (exstruxit) oltarzow w domv boszem *ib.* 21, 4, *sim. ib.* 21, 5; Yako myly Iesus vyschedl yednego dnya z Nazareth z ynymy dzyeczmy y przyschedl kv glynye... y nączynyly s nyey ptaskow (quod Iesus fecit aviculas de argilla) *Rozm* 136.

Naczynie 1. *coll.* '*narzędzia, przyrządy, instrumenty, instrumenta, apparatus, suppellex*': Carpentarios pepulisti al. rozegnal et instrumenta al. naczynye ipsius recepit 1444 *AGZ* XIV 168; Recognovit, quia recepit plenam solucionem a suppellectilibus al. za naczinye a prouido Andrzysz rymarz 1444 *Przem* I nr 3374; Weyshensel... protestatus est super bona Mathie fabri... videlicet super ferramenta vlg. na naczinie 1448 *Monlur* III 162; Extunc erit proprior Pyessch... ad ipsius negocia, que spectant ad artificium, al. ku naczinyv 1449 *Przem* II nr 539; ~ *(o narzędziach męki Jezusa)*: Cum suis angelis sua portare naczynye sc. suam crucem, coronam, lanceam *ca* 1500 *R* XLVII 368.

2. '*naczynie domowe, garnek, vas coquinarium, olla*': Audiant viri et femine, qui ponunt cineres cum quodam instrumento, naczinym, sub limine XV *med. R* XXIV 343.

3. '*z grubsza obrobiony material drzewny, zdatny na budulec oraz do przeróbki na narzędzia, wozy itp., np. dyle, żerdzie, tarcice itp., ligna ad instrumenta efficienda idonea*': Czader... contumax contra Petrum... pro silva, pro arboribus vlg. naczyne receptis de silva 1398 *StPPP* II nr 149; Pan Micolay... wszął wosz, szekyry s naczynym Jacubowy jaco pol oszmy grzywny 1419 *Pozn* nr 981; Apparamenta al. naczynye pro edifficacione castri superioris non conduxerunt 1466 *AGZ* XV 44; Derslaus debet edificare domum pro sua sessione et Sobyensky robora ad edificandum al. przeczeszy et naczynye de silvis suis propriis debet dare 1473 *AGZ* XVI 102.

Naczyrać '*nabierać (wody), haurire (aquam)*': Bili nyedaleko od muru gyne studnyce, z nychze kradmo wodi naczirały (ex quibus furtim videbantur haurire aquam) *BZ* Judith 7, 7.

Naczyrpać *cf.* **Naczerpać**

Naczyrpnąć *cf.* **Naczerpnąć**

Naczyrzwien *cf.* **Naczerwony**

1. Nać '*zielone liście (i łodygi) niektórych roślin, folia (caulesque) plantarum quarundam*': Nacz poszemek fragaria, folia fragum 1437 *Rost* nr 2619; Czwykelna nac bethacium *ca* 1455 *JA* XIV 489; Nacz cima 1472 *Rost* nr 1046; Nacz folium *ib.* nr 1742; Nącz sanxa *ca* 1500 *Erz* 48; ~ Nacz gramen XV *med. Zab* 523.

2. Nać *cf.* **Najść**

Nad, Nade I. *z instr. rzeczownika lub zaimka* **1.** *określa miejsce (przedmiot)* **a.** *powyżej którego coś się znajduje albo dzieje*: Gdisz szø nad szobø tako velikø svatloscz byly ony vsrzely, tedy vøcz ony tego szøcz szø byly barso bogely *Gn* 176b; Głos boszi nad wodami (super aquas)... zagrzmal iest *Fl* 28, 3, *sim. Pul*; Wzneson bødze nad Lybanem (super Lybanum) owocz iego *Fl* 71, 16, *sim. Pul*; Nad nymy (super ea, *Pul*: nad namy) ptaczy *nebya bydlycz bødø *Fl* 103, 13, *sim. Rozm* 88; Wsczyøgny røkøø swø nad rzekamy y nad potoky, y nad bagny (super fluvios ac super rivos et paludes) *BZ* Ex 8, 5; Ganek brukowany przed domem, nye mayączy nad szobą przykryczia XV *p. post. Kałużn* 275; Brvy yey byly dobrze podnyeszyony nad oczyma (super oculos) *Rozm* 21; Vzrzely novą gvyazdą svyątlą nad domem (supra domum) *ib.* 69; Trzeczyenasczye snamye wydzyano, kyedy nad Rzymem (super Romam) chodzylo kolo, yakoby slota korona *ib.* 72, *sim. ib.* 77, 87; Szrzuczmy... orzel, yenze byl krol postavyl nad vyączschemy drz[ya]vyąmy kosczyola (super maximam portam templi) *ib.* 108; Asch do tego gloszv stala szye svyatloscz nad Iesucristem *ib.* 192; A yako sloncze na nye vderzylo, nathychmyast zgorzalo ono naszyenye, ny myalo nad sobą pyerszcy *ib.* 335; Moy oczyecz dzyerszy nade mna dzysz svoy myecz ostry *ib.* 505; ~ **b.** *w pobliżu (zwykle też powyżej) którego coś się znajduje lub dzieje*: Tercia pecies circa crucem al. v krzisza, niwa duorum dumtaxat eciam iugerum et eciam nad skalami unius tantum (1439) *DokMp* II 291; Et vadit (*sc.* granica) nad dolem cum robetho usque ad angularem graniciem domynowskey 1448 *LubPodk* 38; Nad rzekami (super flumina Psal 136, 1) babilonskymi tamom syedzeli y placali XV *med. R* XXII 238; A nad kxøzyøczem lvda (in principe populi)... pokala syø *BZ* Lev 21, 4; Syadl nad potokem (in torrente) *BZ* III Reg 17, 5; Kazymyrz, czso gest podle Cracowa nad Wyslą (iuxta flumen Vislam), nye ma gego bycz poslvszen *Dzial* 5, *sim.* 1473 *AGZ* XVIII 65; Johannes... staianye, iacens nad laczkamy podlye Kusovicz..., Andree... obligauit 1480 *SKJ* III 334, *sim.* 1484 *ib.*; Acta sunt hec in campo... penes locum dictum byel al. nath byelą 1496 *LubPodk* 119, *sim. ib.* 120; A tam szyedzyalo

vyelye... nad onym czyalem (circa corpus) placzącz *Rozm* 221, *sim. ib.* 296; Szyedzyal tamo tako nad studnya (sedebat sic supra fontem Jo 4, 6) *ib.* 244; Myly Krystus dlugą chvylą mylczal, stoyącz nad nymy, az ssą dobrze odpoczynąly *ib.* 611.

2. *określa moment czasowy, przed którym bezpośrednio coś się dzieje*: Nat swytanym ante lucanum 1437 *Wisł* nr 228 s. 85.

3. *wskazuje przyczynę, bodziec działania się*: Nad zbawenim (super salutare) twoym radowacz se bødze barzo *Fl* 20, 1, *sim. Puł*; Powiszø cze, gospodne, bo ies przyøl me, ani ies vczeszil neprzyaczol mogich nade mnø (super me) *Fl* 29, 1, *sim. Puł*; Ne weselcze se nade mnø (non supergaudeant mihi), gisz to se przeciwaiø mene zglobliwe *Fl* 34, 22, *sim. Puł, sim. Fl* i *Puł* 34, 27. 40, 12; Weselcze se y raduycze se nad tobø (super te) wszistczi szukaiøczi czebe *Fl* 39, 22, *sim. Puł, sim. Fl* i *Puł* 118, 162; Ne osromoceni bødzcze nade mnø (non confundantur super me), gisz szulayø (*pro* szukayø) czebe bosze! *Fl* 68, 10, *sim. Puł.*

4. *oznacza osobę (przedmiot) o mniejszym stopniu nasilenia jakiejś cechy ʻniż, niżeli, od, quamʼ*: A chøcz... on tho oth nc (*sc.* Oktawijan od Sybilli) przeuedecz, isze narodzy-licz szø ktory clouek..., chosbicz on bil nad n⟨i⟩m mocznegszy *Gn* 5a; Tho dzeczø gestcy ono vøczsze, nisly thy kekdy bødesz, y nath thobøcz ono bødze mocnegsze *ib.*; ~ Nad neprzyyaczoły mogymy (super inimicos meos) mødra ges mø vczynyl *Fl* 118, 98, *sim. Puł*; Nad starymy (super senes) rozumal gesm (ʻbyłem rozumniejszyʼ) *Fl* 118, 100, *sim. Puł*; ~ Sdrowa bandz naszwyathscha nade wszemy nyewyasthamy *Naw* 33.

5. *oznacza zbiór, z którego się wyróżnia jeden element, o charakterze superlatywnym (typ* krol nad krolmi *ʻnajwyższy król, supremus rexʼ)*: Nykolay papyez..., sluga nad slugy *bozy (servus servorum dei) 1484 *Reg* 704; Czyebye, pana angyelszkyego, krolya nad krolmy, pana nad pany... abych przyyala *Naw* 132; O anyelska pany, panno nad pannamy..., racz sya modlycz za namy *ca* 1500 *R* XIX 67; Ty, stvorzyczy⟨e⟩l nyeba y zyemye, pan vschego stvorzenya, krol nad krolmy, pan nad panmy, yednego domv ny masch *Rozm* 521, *sim. ib.* 532; Ty pan vschech panow, krol nad krolmy,... sklyanasch szye przede mną? *ib.* 536.

6. *oznacza osobę a. przedmiot poddany czyjejś władzy, mocy, wpływom*: Toma ne vczinil moczi nat Chroslø 1389 *Pozn* nr 239; Gdisz ten tho czeszarsz Augustus gestcy on bil f ten tho czasz nade fszytkiim svathem panal bil *Gn* 3a; Tescy svøthy Gan malcy gest on bil mocz nad pouetrzim *Gn* 183b; Wlodacz bødzesz nad nimy (reges eos) w metle szelazney *Fl* 2, 9, *sim. Puł, sim. Rozm* 648; Postaw, gospodne, zaconanoszczø nad nimi (super eos) *Fl* 9, 20, *sim. Puł, sim. Rozm* 120. 432; Vstawisz ie *ksøszoti nade wszø zemø (super... terram) *Fl* 44, 18, *sim. Puł*; Crolewal bog nad ludem (regnavit deus super gentes) *Fl* 46 8, *sim. Puł*; Gødz (*pro* Bødz) røka twoia nad møszem prawicze twey (super virum) y nad sinem czloweczim (super filium hominis) *Fl* 79, 18, *sim. Puł*; Dominabuntur eorum nath sobø (reges gentium dominantur eorum Luc 22, 25) *ca* 1400 *PF* IV 752, *sim.* XV *med. GlWroc* 71r, *sim. ib.*; Y przecywyl syø przecyw gemu sluga gego Zamri, wodz nad polowyczø geszczczow (dux mediae partis equitum) *BZ* III Reg 16, 9; Potem Ioab... bil nad woyskø (super exercitum) *BZ* I Par 18, 15, *sim. BZ* Jer 29, 26, *Rozm* 114; Vczyny wolyø swø ⟨prze⟩cyw Babylonye a ramyø ⟨swe⟩ nad Kaldeyskymy (bracchium suum in Chaldaeis) *BZ* Is 48, 14; Dal gyemv (*sc.* Adamowi) mocz nath szvyerzathy *De morte* w. 121, *sim. ib.* w. 215—6, *Rozm* 307. 408. 813; Mynisthrovye albo stharschy onego myastha nad braczthvem thym ku przymovanyv w zakon spossobyeny (ministri... deputati) 1484 *Reg* 706; Szyadwschy na stolczv krolyewskym y rzekl, yschby tesch chczyal panovacz nad zydowską zyemya *Rozm* 111, *sim. ib.* 120; Duch svyąthy nade mna (Spiritus domini super me Luc 4, 18) *ib.* 250; Ktorzy ssą vyeczschy vkazvyą mocz nad nyemy (potestatem exercent in eos Mat 20, 25) *ib.* 403; Ktory yest sluga vyerny a mądry, ktoregos pan nad svoyą czyelyadzya vstavyl (super familiam suam Mat 24, 45)? *ib.* 486, *sim. ib., sim. ib.* 487. 489. 490; Then myal bycz yako byskupem nad nymy *ib.* 666; ~ Bog... weliky y grozni nade wszemi (super omnes), gisz w *coliczi iego sø *Fl* 88, 8, *sim. Puł*; Bo bog weliky gospodzin y crol weliky nade wszemi bogi (rex magnus super omnes deos) *Fl* 94, 3, *sim. Puł, sim. Fl* i *Puł* 95, 4; Bo ti ies gospodzyn naywyszszy nade wszø zemø (super omnem terram), barzo p⟨o⟩wiszon ies nade wszistky bogi (super omnes deos) *Fl* 96, 10, *sim. Puł*; Gospodzin w Syon weliky y wiszszy nade wszemi ludzmi (super omnes populos) *Fl* 98, 2, *sim. Puł*; Wysoky nade wszemy pogany (super omnes gentes) *Fl* 112, 4, *sim. Puł.*

7. *oznacza przedmiot, którego dotyczą czyjeś działania, uczucia, myśli*: *ʻwobec, w stosunku do*

kogoś, erga, in aliquem': Obetnicø bogu vzdahø, ⟨aby bog⟩ sø nad nimy smiloual *Kśw* av 13, *sim. Gn* 11a, *Gn* ap. 2a; Bo on gesc spokoyny i wel⟨komyślny i slutuj⟩øci nad zloszczami naszymi XIV *ex. Pocz* 233; Bosze iest zbawene y nad ludem (super populum) twogim poszegnane twoie *Fl* 3, 8, *sim. Pul*; Smiluy se nade mnø (miserere mei) *Fl* 4, 2, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 29, 13. 40, 4. 50, 1. 55, 1. 56, 1. 85, 3. 15. 118, 29. 132; Wyesselyl se yest Egypt w przespyewanyv gich, bo przypadl byl strach gich nad nymy (super eos, *Pul*: na nye) *Fl* 104, 37; Bo poczwyrdzono gest nad namy (super nos) myloserdze gego *Fl* 116, 2, *sim. Pul*; Dobrze lvbo gest panv nad boyøcym⟨i⟩ sc (super timentes) gego *Fl* 146, 12; Myloszcz gymey nade mnø (patientiam habe in me Mat 18, 26) *ca* 1420 *R* XXIV 82: Nad swym dobystkyem super gregem (custodientes vigilias noctis super gregem suum Luc 2, 8) XV *med. SKJ* V 252; Nad velim luda pomstø *ca* 1450 *PF* IV 570; Nade wszemy bogy egipskymy (in cunctis diis Aegypti) uczynyø søød *BZ* Ex 12, 12; Smyluyø sze nad kym chczøø (miserebor cui voluero) *ib.* 33, 19; Pomsci drzewey synow israelskich nad Madyanskimi (ulciscere... de Madianitis) *BZ* Num 31, 2, *sim. De morte* w. 237; Rzecze Saul: Vczin to nade mnø (haec faciat mihi deus) *BZ* I Reg 14, 44; I slauily dzen slawni... goduiøcz w vydzenyv bozem, gen przemycnyl radø krolya asyrskego nad nymy (quoniam convertit consilium regis Assyriorum in eos) *BZ* II Esdr 7, 15; Gdyby ktho vczynyl naglą rzecz nad syrothą..., mozely woyth albo szadzą fordrowącz? *OrtKal* 303, *sim. OrtMac* 72; *Szaplecze nath tobv syostra *De morte* w. 224, *sim.* XV *p. post. Kałuż* 286, XV *p. post. MacPam* II 352, *Rozm* 447; Ocruthnoscz czynya nad szwogycmy poddanemy XV *p. post. PF* III 289; Proszczy[y]esz boga..., by wam nad dzyathkamy nye byly thakye tho pozory, yelye ya... szeszrzala nad szwym, nad mylem szynem XV *p. post. R* XIX 48; Pastyrze byly w krolyesthvye onym czvyączy a strzegancz stroszey noczney nad thrzodą svogyą (super gregem suum Luc 2, 8) XV *ex. R* XXIV 96; Jesu ... nath gr⟨z⟩esznyky luthosczyvy, day mi dar wyerney luthosczy *ca* 1500 *SprTNW* V 18; Chczyal tey krzyvdy nade wschymy Ierosolmytany msczycz (in omnes Ierosolymitas iniuriam hanc infundere nitebatur) *Rozm* 108, *sim. ib.*; Wschytkye bych Zydy chczyal vmaczycz y pvscza bych vczynyl nade wschytkyem lyvdem zydowskyem (in vindictam Iesu terram cum gente devastarem) *ib.* 231; Vzrącz to zvolyenyczy... dzyvovaly szye nad nym (mirati sunt Mat 21, 20) *ib.* 452; Gdzye ony mylosczyve lzy... nad smyerczya *Lazarzovo przelany? *ib.* 513; Yen vzyval chleba mego, podnyosl nade mną swa sdradą (levabit contra me calcaneum suum Jo 13, 18) *ib.* 540; Czemv sva okrutnoscz nad pravem czlovyekem chczemy vkazacz? *ib.* 585; Aby... pokusza ny myala zvyczyastva nad vamy *ib.* 592; Nye chczyelybychmy daley zyvy bycz, nysly bychmy volcy svoyey nad nym nye vczynyly *ib.* 612; Maly czass pozyczon yest vam vkazovacz pycha vaschą nade mną *ib.* 650; Kyedy nad ynemy svą nądzą *vzspamyenye, szmyerny a laskavy vkaze szye *ib.* 692; To nasmyevanye y ync rozmayte nad nym czynyly *ib.* 702; On yest moczarz vycząsny nad nyeprzyaczyelem boyvyączym *ib.* 830; Rzekl Pylath: O Zydovye, obezrzyczye, yakoczyem nad nym popravyl! *ib.* 837.

II. *z acc. rzeczownika albo zaimka* **1.** *określa miejsce powyżej którego coś się umieszcza, kieruje* ˹*super aliqua re*˺: Et super liminaribus y nade drzvi (et sument de sanguine eius ac ponent super utrumque postem et in superliminaribus domorum Ex 12, 7) XV *med. R* XXV 154; Wzczyøgnøøl gest Aaron røkø nad wody (extendit... manum super aquas) *BZ* Ex 8, 6; Unyzenye bosthva swego w naturze czlowyeczey wyelykye czyrpyal, przetho nad wyszokosczy nyebyeszkye[y] iesth podnyeszon *MW* 88b; Brvy yey byly... nye barzo kosmate any dlvgye, a tesch kv szobye nad noss nye barzo szeszle (supercilia... nec fuerunt nimium ad invicem protensa) *Rozm* 21; O tem, kako duch svyąty stąpyl nad Iesucrysta, kyedy krzczon *ib.* 190; Podnyeszye szye morze *cterdzyeszcy lokyet nad vyssokoscz gor (quadraginta cubitis super altitudinem montium) *ib.* 478; Yen vzyva chlyeba mego nye przeto, by pomogl, alye by tayemnye zavodzyl, podnyeszye pyątą svoyą nad mye (contra me Jo 13, 18) *ib.* 540.

2. *oznacza osobę a. przedmiot podporządkowany jakościowo czy ilościowo* ˹*bardziej niż, więcej niż, prae, praeter, magis quam*˺ **a.** *co do stopnia nasilenia jakiejś czynności czy stanu*: Postawil ies gi nad dzala røku twoiu (super opera manuum tuarum) *Fl* 8, 6, *sim. Pul*; Pomazal cze bog, bog twoy, oleiem wesela nad towarzisze twe (prae consortibus tuis, *Pul*: ze wszech towarzyszow twoych) *Fl* 44, 9; Omyiesz me y nad zneg (super nivem) vbelon bødø *Fl* 50, 8, *sim. KartŚwidz, sim. Pul, Fl* i *Pul* 54, 24; Milowal ies zloscz nad dobrocz (malitiam super benignitatem) *Fl* 51, 3, *sim. Pul*; Zlyczø se (*pro* ye) y nad pyasek

(super harenam) rozmnozø se *Fl* i *Pul* 138, 17; Dalem cyø nad moy lyvd (dedi te ducem super populum meum) *BZ* III Reg 14, 7; Nye bącz vczyen nad svego mystrza (non est discipulus super magistrum Mat 10, 24) *Rozm* 235, *sim. ib.* 311; Kto mylvye szyna svego albo dzyvką svoye nad mye (super me Mat 10, 37), nye yest mnye dostoyen *ib.* 313; Sluchanye slova bozego povysschono yest nad sluzbą yey szyostry (sessio autem... praelata est a domino ministerio Marthae) *ib.* 334; ~ *w połączeniu z zaimkiem* wszy(s)tek, in(sz)y: Takescy Xc svętego Gana nad ginsze apostoli svęthe gestcy gy on vøcze miloual byl *Gn* 180a; Pyerwsze przykasanye szthworzyczyela naszego: nye masz myecz boga naden gynszego *Dek* III 15; Wyersz ⟨w⟩ bogą gyednego a natego (*leg.* nad tego) nye myey gynego *Dek* VI; Macyeg o thø krziwdø oth Yana wstal, eze gemv kazal nad gine sansyadi robicz 1426 *KsMaz* II nr 2354; Multe filie regum congregaverunt divicias, tu sola supergressa es vniversas wyschla yess nade wschystky (Prov 31, 29) XV *med. SKJ* V 273; Abi czinyly zle skutki nade wszitki gyne narody (ut facerent malum super omnes gentes) *BZ* II Par 33, 9; Powiszil syø nade wszitek lyvd (super universum quippe populum eminebat) *BZ* Neh 8, 5; Chovaly ya..., vczącz ya czesnym obyczayow (*pro* obyczayom)..., by chovala czystota, by mylovala przyasny dobrych lyvdzy nade wschystko yną (bonorum amititiam diligere docetur) *Rozm* 14; Iako szyą lylya *zvsty nad ynne kvyeczye (ut prae cunctis floribus lilium candescit), tako szyą zvsczyla dzyevycza Marya *ib.* 18; Tegodlya twa chvala yest wschądzye roznyesyona, yzecz zyvczyona (*leg.* zuczczona) bogyem nade wschytky nyevyasty (prae cunctis feminis a deo sis dotata) *ib.* 23; Ynego oblyvbyencza myecz nye chczą, yedno samego boga vyernego a tego nade wschystko stvorzenye chczą mylovacz *ib.* 24; Ioseph byl... svyątego zyvota, mądroscza szyą nad ynne svyączyl (prae ceteris pollebat) *ib.* 30; Marya, ktorasz krolem anyelskyem nade wschytkye ynsche (prae cunctis) vybrana *ib.* 33; Badzyesch povyschona nade wschystkye nyevyasty (prae cunctis mulieribus... eris exaltata) *ib.* 41, *sim. ib.*; Pamyątasch, yzesz my rzekl...: Blogoslavyona yesz myedzy nyevyastamy. Vschakosz yvz szye blyszy, ysch myą bąda nade wschytek lud przeklynacz *ib.* 495; Ian, yegosch myloval myly Iesus navyeczey nad ynsche, alye osobnym mylovanym *ib.* 551, *sim. ib.* 659; Stala szye svada myedzy ymy, kto by s nych vydzyal szye vyąthschy, aby po Iesucrisczye byl nad yne *ib.* 557; ~ **b.** *co do stopnia nasilenia jakiejś cechy wyrażonej przymiotnikiem: przymiotnik w stopniu równym:* Llub bødø bogu nad czelcza mlodego (super vitulum novellum) *Fl* 68, 36, *sim. Pul*; Iako *slodko gardzelam... mogem molwy twoge, nad strzedz (super mel) vstom mogym *Fl* 118, 103, *sim. Pul, MW* 36b, *sim. Fl* i *Pul* 118, 127; Madrzy... chovały thv zyvoth szwoy czaszno, alycz gych zyrcza nath sloncze yaszno *De morte* w. 430; ~ Wyelyki pan... a grozni nad wszitki bogy (horribilis super omnes deos) *BZ* I Par 16, 25, *sim. MW* 108a; Przesz thosz... ⟨us⟩tawycznye thr[a]waczy, a nad nya gynyey myley nye myeczy 1447—62 *Zab* 545; Byl pyekny, oblycza a obraza pyeknego, nade wschytky syny kraszny (prae cunctis hominum filiis formosus) *Rozm* 120, *sim. ib.* 148; ~ *przymiotnik w comparat. a. superlat.:* Nyczss nye gest czestnyeyschego nad mądroscz na tem swyeczye XV *med. R* XXII 234; Sinowye tego swyata są opatrznyeyschi nad sini swyatloszczi (filii huius saeculi prudentiores filiis lucis Luc 16, 8) *ib.* 243; Sdrowa bandz Maria..., yazesz nad szlonycze y nad myeszyacz czvdnyeyscha *Naw* 28; Panno laskawa, ⟨gwiaz⟩do nad sloncze yasnyeysza..., nad plast⟨r⟩ myodowy slotsza..., nad lilyą ⟨bi⟩elsza *ca* 1500 *PamLit* XXVIII 306; Nadobnyeyschi w postavye nad sini ludzskye (speciosus forma prae filiis hominum Psal 43, 3) XV *Wisl* nr 2151; ~ Nye masz nad nya zadney gynney thako panny mylosczywszey 1453 *R* XXV 213; O Marya luthosczyva, nad czya nye gyest zadna panna mylosczywsza *ib.*; Poklonyenye, moy nade wszchy⟨t⟩ky namyleyschy, thobye dawam 1447—62 *Zab* 544, *sim. ib.*; Gospodzynye wszechmogączy, nade wszythko sthworzenye vyaczszy! *De morte* w. 2; Panno naslachethnyeysza, nade wsysthky pokornyeysza XV *ex. PamLit* XXVI 398; Thysz vyelyebnyeyschy, nade wschystky yne kraschy (tu solus venerabilis, prae cunctis speciosus) *Rozm* 37; Czy ystny vyeczsche podolky nad ynsze lyvdzy noszyly (maiores fimbrias aliis ferentes) *ib.* 180, *sim. ib.* 380; Chleb nasz nadprzyrodzony day nam dzyszya, tho yest Yesukrista, ktory yest nadprzyrodzenszy dvszą nade wschytko przyrodzenye y nade wschystko stvorzenye *ib.* 277; Yako vrosczye (*sc.* nasienie) bądzye vyeczsche nad yne zyelye (maius est omnibus oleribus Mat 13, 32) *ib.* 340; Iesus poyął svyątego Pyotra..., Iakuba y... Iana, ysch byly nad yne tayemnyeyschy, ktoremze tez na gorze Tabor svyatloscz svego bostwa vkazal *ib.* 593; ~ **c.** *co do ilości 'ponad, insuper, ad*

hoc, amplius': Czosm ge (*sc.* Dorocie) bil winowat nad zidowski dlug, tozszm ye zaplaczil 1395 *PKKr* I 242; Ianek nade wszistki rancoyme ranczil Goluthowskemu 1403 *Piek* VI 184; Micolay... gyma sedmdzesøth grziwen nad tø trzidzeszczi, czso Lenart wysnal 1408 *HubeZb* 123; Jacosim dal dwadzeczscza krzywen nat pancdzeszanth pyenandzmi gotowimi 1412 *Pozn* nr 801, *sim.* 1413 *ib.* nr 889; Sczepan nye wzanl po them liscze nad polthorasta grzywen ginich pyenandzy 1420 *AKPr* VIIIa 154; Sczepan dal dzeszyancz grzywen na sastawø, yøsz mal ot Iacuba, nad wysnanye Hanczyne, y cztirzy funty *pyeprzø a szescz czwyerczen rszy 1423 *Pyzdr* nr 714, *sim. ib.* nr 715; Malo by na them, co w xąghay (*pro* xągach) gesth, gothow⟨em⟩ na tho mogym prawem, gagonym sądem nad xągy dowescz, *polebszycz librum 1443 *TymSąd* 140; O ktora oczcziszna w Krosznach Thomek... na mya zalowal, thą ya dzirsza nath szemske prawo trzidzeszczy lyath y trzi lyatha s pokoyem 1444 *ZapWarsz* nr 571; Recognouit, quia... Margarethe matri sue... terciam partem... suorum bonorum... donavit... supra dotem al. nad wyano, quam habet ipsa Margaretha *ca* 1449 *AGZ* XIX 328; Nad vprawą vel przesz vprawą cum domino duce... non debuisti aliquo oneramine kmethones domini ducis onerare 1452 *TymSąd* 46; Jekom ja nye ssiłal lyudzi na mlocenye zhitha gumpna Mancimyrovego nad nalezenye panyskye 1456 *ZapWarsz* nr 1051; Primo, secundo, tercio, quarto super ius al. nad prawo... proclamavit 1484 *LubPodk* 99; ≈ *(o przekroczeniu dopuszczalnej granicy)* '*wbrew, contra*': Vstawyamy, aby odtychmyast szadny ziemyanyn naszs z nyszadnym czvdzoszemcem na zaklad nye gygral... Paknyaly kto nad to vczini (quod si quispiam contra hoc statutum venerit temerarie) a na kostkach da na zaklad... pyenyadzy..., tedy any wynowaczecz any rąkoymya za to ma czso czyrpyecz *Dział* 37, *sim. ib.* 44; Herborth et Miclasch... proposuerunt pro eo, quia vos contra decretum iuris al. nath skazanye prava, fecistis aggerem 1476 *AGZ* XVIII 124; Czyebye Sara Abramowa znamyenowala, szyna Isaaca w staroszczy swey nad przyrodzenye poczala *MW* 60b; Nad zvyczay vltra modum *ca* 1500 *Erz* 48; Dzyevycze porodzenye przez mąskyego dotknyenya ⟨jest⟩ nade wschytky prava przyrodzonego byegv *Rozm* 46.

Nadać 1. '*przyznać, przypisać na własność, donare, dicare*': Poltory wloky, ktore myary chelmyenskyey mego dzedzyczsthwa nadano mye podług kssyang 1472 *TymProc* 217.

2. '*opłacić, wynagrodzić, aliquem pretio donare*': Vstawyamy, aby pysszarze sądowy..., kedy zawythe roky pyszą, polthorim groszem byly nadany, naplaczeny (de grosso medio contententur, *Dział* 47: mayą wzącz ... poltora grosza) *Sul* 63; Kyedy sądzą nadamy, naydzye-cz dobre rzeczy przeczyv yemv (*sc.* Jesusowi), yzczy y (*leg.* ji 'go') ossądzy *Rozm* 743.

Nadal *(o stosunkach przestrzennych)* '*dalej, longius, porro*': Tego na czø zaluyø, eszesz my drzewa mego gwaltem wzøl pol zachczika we dwnaczcze... et ego... wszczøgnølem czø ku praw (*leg.* prawu)..., a thy wszdi ne stoyø praw ani zapowedzy *dbayo, puszczil yesz drzewo nadal, ale ya vestigans te in Zacrocim wszczøgnølem czø y prziposzwal ku praw (*leg.* prawu) 1425 *KsMaz* II nr 1335; Graba cum Mironego... diviserunt se perpetuali divisione tali modo, quia nunquam debent inter se perpetuis temporibus ipsam divisionem movere nec facere ita, quia Graby cessit divisione sub Chylewothky przeko przestrugø (*leg.* przez strugę) oth granicze do granicze et Mironego penes parietes mazowszke Graby nadal, a Mironegovi nadal *ib.* nr 1583.

Nadanie '*darowizna, donatio*': Petrus Wnuczko atemptavit terminum super... Petrum Czebrowsky super villa Stoky donacionem regiam al. nadanya 1445 *AGZ* XIV 179; Gymyenye Zalywye... nye yesth nadanye s ks⟨ięs⟩twa, ale gych prawa oczczyzna s wyeka wyeczna 1473 *Czrs* s. XL.

Nadaremnie '*bez przyczyny, sine causa*': Chwal boga yednego, nye byerz nadaremnye (*Dek* I 1. III 14. 15. V 1: nadaremno, I 5. III 8. 26. V 4: daremno, I 2. 3. 6. 7. II 3. III 30. V 2. 3. VII 3, *BZ* Ex 20, 7: na darmo, *Dek* I 4. II 1. VII 1: darmo, II 2: na darme, I 8. VII 5: proszno, VII 2: w prosnoscz) gymiyena yego *Dek* VII 4.

Nadaremno '*bez przyczyny, sine causa*': Czczy boga gyednego, nye byerzy nadaremno (*Dek* I 5. III 8. 26. V 4: daremno, VII 4: nadaremnye, I 2. 3. 6. 7. II 3. III 30. V 2. 3. VII 3, *BZ* Ex 20, 7: na darmo, *Dek* I 4. II 1. VII 1: darmo, II 2: na darme, I 8. VII 5: proszno, VII 2: w prosnoscz) gymyena gyego *Dek* I 1. III 14. 15. V 1.

Nadarzenie '*dar, donatio*': Nadarzenye donationes (habentes autem donationes secundum gratiam, quae data est nobis Rom 12, 6) XV *p. post. R* XLVII 351.

Nadarzyć '*obdarzyć, obdarować, obdzielić, donare*': Qui ditabuntur illis bonis nadarzeny XV *ex. ErzGlos* 181.

Nadawca '*fundator, dator*': Poklanknawszy

na kolana vassze, prosczye pana bog⟨a⟩ za *nadawscze thego bozego domv, kthorzy szwych (*leg.* z swych) czyanskych roboth vdzyelaya then vbogy dom *Gn* ap. 1b; Takyego *nadewcze talis fundatoris XV *p. post. R* XXV 177.

Nadąć (się) *formy*: *praes ind. 3. sg.* nadmie *BZ* Deut 17, 13; ~ *praet. 3. sg. neutr.* nadęło 1471 *MPKJ* V 136; ~ *part. praet. act.* nadąwszy *BZ* Deut 1, 43; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* nadęty XV *med. R* XXIII 270, 1466 *R* XXII 24, 1471 *MPKJ* V 7; *ac. sg. f.* nadętą *OrtMac* 144; *n. pl. m.* nadętc *BZ* Ex 9, 9; *g. pl. m.* nadętych *BZ* Ex 9, 10; *ac. pl.* nadęte XV *med. R* XXII 235; *neutr.* nadęta 1471 *MPKJ* V 6.

Znaczenia: **1.** *'napęcznieć, nabrzmieć, opuchnąć, turgescere, inflari, intumescere'*: Nadąthy turgidus XV *med. R* XXIII 270; Bødøø wrzodowye a møchyrze *nødøte (ulcera et vesicae turgentes) na lyudzech y na dobitku we wszey szemy egipskyey *BZ* Ex 9, 9; Uczynyø sze rani nadøtich *nyszytow (ulcera vesicarum turgentium) na lyudzech y na dobitku *ib.* 9, 10; O raną szyną y nadąthą... XXX szelągow mayą dacz za pokup *OrtMac* 144; Nadąty trąd turgida lepra 1466 *R* XXII 24.

2. *'stać się dumnym, pysznym, zarozumiałym, napuszyć się, superbia intumescere'*: Movilem wam a nye poslvchaliscze, ale przeczіwyw syø przikazanyv bozemv nadøwszi syø pichø (tumentes superbia), w[y]esliscze na gorø *BZ* Deut 1, 43; Tak wszistek lvd vsliszawszi, bødø syø baczy a wyøczey nizadni nye nadmye syø pychø (ut nullus deinceps intumescat superbia) *ib.* 17, 13; ~ Fulmina seuabilis et turgita, nadąta, pectora sedat XV *p. pr. R* XVI 329; Gymyenya wyeloscz a czczi tego swyata nabiczye cziny ludzi nadąte a pischne XV *med. R* XXII 235; Nadantha grandia (alii adducto supercilio grandia verba trutinantes, inter mulierculas de sacris litteris philosophantur Prol) 1471 *MPKJ* V 6; Nadanthy tumidus (ut inepte aliquid ac de Hermagorae tumiditate effundam Prol) *ib.* 7; Nadąlo schą incrassatum (incrassatum est enim cor populi huius Act 28, 27) *ib.* 136.

Nadążyć *'wyrównać, zrównoważyć, aequare aliquid'*: Caszdi, gen gest w zeli (*leg.* żeli 'żalu') zlego dopusczonego a sstalego, ten ządzą ma ku dobremu, gimsze bi owo zle dopusczone yusz nadązil XV *med. R* XXII 238.

Nadchnąć *cf.* **Natchnąć**

Nadchnienie *cf.* **Natchnienie**

Nadchodzić 1. *'przybywać, zbliżać się, przybliżać się, advenire, appropinquare'*: Christo supervenienti nadchodzaczemv XV *med. R* XXV 156; Praetereuntem przemyayøczø y natchoczøczø *ca* 1450 *PF* IV 570.

2. *(o chorobie, de morbo) 'napadać, nachodzić, atakować, invadere'*: Itaque cottidie ille morbus invadebat nathchodzyl eum (*sc.* Damianum) XV *p. post. R* XXV 181.

Nade *cf.* **Nad**

(Nadejść) Nadyć, Nadić *formy*: *praes ind. 3. sg.* nadydzie *Fl* 89, 12; nadidzie 1471 *MPKJ* V 89, *Pul* 89, 12; ~ *part. praes. act. adv.* nadidę *Sul* 44; ~ *praet. 3. sg. m.* nadszedł *Rozm* 160; *3. pl. m.* nadeszli *Rozm* 735; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był nadszedł *BZ* I Reg 26, 12; ~ *part. praet. act.* nadszedw *Sul* 52; nadszedwszy *Dział* 35.

Znaczenia: **1.** *'przyjść (za kimś, ku czemuś), zjawić się, advenire, supervenire'*: Gydzyk polozyl sskargą, kako gdi na drodze bil vsnal, Falek nathydą (Falco superveniens) wszął gemv tako spyączemv myecz y thobolą *Sul* 44; Gdy role wlostne oral (*sc.* Marcin), bvrsa gemv vpadla..., a Mykolay nathszethw (Nicolaus vero superveniens) nalasl... bursą *ib.* 52; Nadydzie supervenerit (omnis, qui supervenerit, cadet in gladio Is 13, 15) 1471 *MPKJ* V 89; Svyąthy Yan... ze lzamy ku dzyevyczy począł movycz... K temv nadeschły nyektorzy yny zvolyenyczy *Rozm* 735; ~ Bo nadydze (*Pul*: nadgydze) *symara (quoniam supervenit mansuetudo) y pokazneni bødzem *Fl* 89, 12.

2. *'znaleźć, spotkać, invenire aliquem, occurrere alicui'*: Falko nadszedwszy gy (*sc.* Idzika) sspyącz, wząl gemv myecz (Falco superveniens taliter dormienti recepit gladium) *Dział* 35; Przygodzylo szye szczęszczyem yego, yze nadschedł Yesusza (casu fortuito cum Iesum invenisset) *Rozm* 160.

3. *(o śnie) 'opanować, nawiedzić, opprimere, obrepere'*: Spaly wszitci, bo sen boszi ge bil nadszedł (omnes dormiebant, quia sopor domini irruerat super eos) *BZ* I Reg 26, 12.

Nadęcie *'nadęcie, wzdęcie, inflatio, tumor'*: Nadancze turgiditas *ca* 1428 *PF* I 475.

Nadgabanie *'dokuczanie, dręczenie, actus aliquem impellendi, irritandi, vel potius vexandi (translate de stimulo carnis, id est diabolo)'*: Quod Paulus licet petivit a se auferri stimulum carnis nadgabane czala (II Cor 12, 7) XV *med. GlWroc* 37v.

Nadić *cf.* **Nadejść**

Nadjachać *cf.* **Nadjechać**

Nadjać *cf.* **Nadjechać**

Nadjechać, Nadjachać *formy*: *praet. 2. sg. m.* nadjechałeś 1479 *AGZ* XVII 182; *3. pl.* nadjeli *Aleksy* w. 131; *neutr.* nadjachały *ca* 1500

JA X 384; ~ *part. praet. act.* nadjechawszy *Dział* 60, *Rozm* 374.

Znaczenia: **1.** *'najechać, napaść znienacka, invadere, irruere, impetum facere'*: ⟨G⟩dyby kto nadgechawszy w dom nyektorego zemyanyna (si quis ad domum militis aggrediens, *Sul* 69: kediby ktho na dom slachczycza przyszethw), przed oblyczneszczą dzeczy gego zabyl, ten vina pyątnadzescza ma zapłaczycz *Dział* 60; Steczko... ipsum Petrum condemnavit... pro eo, quia tu violenter... superaquitasti al. nathyechalyesch super domus ipsius Steczko 1479 *AGZ* XVII 182; Voyska nadyachaly *ca* 1500 *JA* X 384; A gdysz sly za nym y offyerovaly voly y ovcze, nadyechavschy ye Pylat y poszyekl (superveniens Pilatus, ipsum cum ovibus occidit) *Rozm* 374.

2. *'natknąć się na kogoś, spotkać kogoś, invenire'*: Strawyli wyeliki pyenyącz, szwego kządza szuk⟨aj⟩ącz. Tv gy nadgyeli w gyednym myescze, w *Yelidoczny *Aleksy* w. 131.

Nadłożenie *'koszt, nakład, wydatek na coś, sumptus, impensa'*: Nathłozene inpensa *ca* 1428 *PF* I 486; Nadlozenye impensa 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Nądlozenye impensa *ca* 1500 *Erz* 48.

Nadłożyć *'dodać, dołożyć, addere, adicere'*: Dni na dni crolowi nadloszisz (dies super dies regis adicies) *Fl* 60, 6, *sim. Pul.*

Nadobie *'sprzęt, naczynia, vasa, supellex'*: Bødø ostrzegacz... ssødow swyøtostnich... y opony, y wszego takego nadobya (custodient... vasa sanctuarii ... et velum cunctamque huiuscemodi supellectilem) *BZ* Num 3, 31; Czlowyek... pokropi stan y wszitko nadobye (cunctam supellectilem) *ib.* 19, 18; Nadob[n]ye (*war. kal.*: nadobny sczebrzuch) vtensilia (ipsi portabunt tabernaculum et omnia utensilia eius Num 1, 50) *MPKJ* V 24; Armenta nadobye (*war. kal.*: nadob[n]ye), czo sluszą kv ramyenyewy (tertia die suis manibus armamenta navis proiecerunt Act 27, 19) *ib.* 135.

Nadobnie *'stosownie, z wdziękiem, pięknie, decore, venuste'*: Tedy ony tamo bądacz tkały pavloky, opravyayacz pyerlamy y byszyorem, popony, plascze ołtarzne y ynne okraszy kosczyelną vyszyvayacz barzo nadobnye zlotem y yedvabyem (cuncta retexentes ex auro vel de Serico pulchre facientes) *Rozm* 16; Chodzyla [a] sluschno, poczestnye, podnyowschy szyą nadobnye, a glową malvczko *sczylyla, iakosch yest podobno [a] posromnym *ib.* 22; Brwy myal vyelmy czarne a nadobne (*pro* nadobnye) podnyeszyone (nigra supercilia satis elevata) *ib.* 149; Vargy... byly nadobne rumyane (dulciter rubebant) *ib.* 151; ⟨Broda nie była rzadka⟩, alye nyeczo kv vschyma nadobnye podnyeszyona (versus aures condecenter modicum protensa) *ib.* 152.

Nadobność *formy*: *n. sg.* nadobność *Rozm* 150; ~ *g. sg.* nadobności *Rozm* 73; ~ *d. sg.* nadobności *Rozm* 26; ~ *i. sg.* nadobnością *Rozm* 9. 20. 22. 23; ~ *l. sg.* (o) nadobności *Rozm* 20.

Znaczenie: *'piękność, wdzięk, formositas, venustas, pulchritudo'*: Okraszyl (*sc.* duszę i ciało) czyelestną *nadobnasczyą (adornavit decore corporali) *Rozm* 9; Czczyenye o nadobnoscz czyala blogoslavyoney dzyevycze Maryey (de dispositione corporis sanctae Mariae et mira pulchritudine eius) *ib.* 20, *sim. ib.*; Bog... ya (*sc.* Maryję) przyrodzona nadobnosczyą okraszyl (ipsam pulchritudine natura decoravit) *ib.*; Gey svyąte oblycze bylo okraschono swą ('wszystką') nadobnosczyą y wschą kraszą (omnisque pulchritudine fuit exornatus vultus eius et decorus) *ib.* 22; Nade wschytko povyschyl czyą nadobnosczyą *ib.* 23; Tamo yest moy oblyvbyenyecz..., yego nadobnoscz dzywye (*leg.* dziwuje) szyą sloncze y myeszyącz (eius pulchritudinem sol lunaque mirantur) *ib.* 26; Na tey latorosly zakvytl kvyat vesoly, podobny rozy, alye kraszy y nadobnoscz nad roza (rosa pulchriorem) *ib.* 73; Czelyvsczy yego... svyeczyly szye roskoschnye albo yako nadobnoscz czyrvone roze (sicut florens rosa sic genarum species fuit speciosa) *ib.* 150.

Nadobny *formy*: *n. sg. m.* nadobny *Rozm* 21. 73. 148. 150; *f.* nadobna *Rozm* 20. 22. 153; *neutr.* nadobne XV *med. GlWroc* 105v, *Rozm* 23. 62. 149; ~ *g. sg. m.* nadobnego *Rozm* 21; *f.* nadobnej *BZ* I Reg 16, 12; nadobne *Rozm* 70; *neutr.* nadobnego *BZ* Gen 29, 17, *Rozm* 20; ~ *ac. sg. m.* nadobny 1471 *MPKJ* V 24, *Rozm* 11; nadobnego *De morte* w. 234; *f.* nadobną *MW* 74a, *Rozm* 152; *neutr.* nadobne *Rozm* 19; ~ *v. sg. f.* nadobna *Rozm* 26; ~ *i. sg. neutr.* nadobnym *Rozm* 5; ~ *l. sg. f.* (o) nadobnej *Rozm* 20. 147; ~ *n. pl. f.* nadobne *Rozm* 22. 153; *neutr.* nadobne *Rozm* 20; ~ *g. pl. m.* nadobnych *Rozm* 120; ~ *ac. pl. m.* nadobne *Rozm* 77; *neutr.* nadobne XV *in. R* XXIV 63.

Comparat. n. sg. m. nadobniejszy *ca* 1418 *Wisł* nr 2151.

Superlat. i. sg. neutr. nadobniejszym *Rozm* 15.

Znaczenie: *'piękny, zgrabny, kształtny, stosowny, taki jak należy, formosus, pulcher, speciosus, venustus, decorus'*: Rzekl Dauid o nyem: Nadobnyeyschi w postavye nad sini ludzskye (speciosus forma prae filiis hominum Psal 44, 3)

ca 1418 *Wisł* nr 2151; Quasi oliva speciosa, drzewo nadobne,... exaltata sum iuxta aquas in plateis (Ecclus 24, 19) XV *med. GlWroc* 105v; Aurora pulcra zarza pąkna, nadobna XV *med. R* XXIV 350; Rachel twarzy krasney a weszrzenya nadobnego (decora facie et venusto adspectu) *BZ* Gen 29, 17; A bil (*sc.* syn) rumyani a krasni na wezrzenyu a nadobney twarzi (pulcher adspectu decoraque facie) *BZ* 1 Reg 16, 12; Yam obrzymy pomorzyla: Szalomona tak madrego, Absolona nadobnego *De morte* w. 234; Anna szwyatha... panna naszwyathsza Maria porodzila, rosza barzo nadobna *MW* 74a; Oycze svyathy, thy yesz stvorzyl wschystky rzeczy ⟨w⟩ vstavyenyv y opravylesz nadobnym okraschenym (pulchris speciebus ea decorasti) *Rozm* 5; Vyeszyelyly szyą sz nymy, yze bog... dal ym nadobny plod (germen pulchrae prolis eis contulisset) *ib.* 11; Opravywschy ya (*sc.* Maryję) Anna y z Yoachymem odzyenym, yako naczystschym y nadobnyeyschym mogly, vyedly do Iervsalem (vestibus... pulchrius, ut poterant, ipsam induentes) *ib.* 15; Przynyesly... yedno dzyeczyą barzo nadobne *ib.* 19; Czczyenye o nadobnoszczy czyala blogoslavyoney dzyevycze Maryey y o yey dzyvney kraszye y nadobney (de... mira pulchritudine eius) *ib.* 20, *sim. ib.* 147; Byla (*sc.* Maryja) czyala nadobnego (decora fuit corpore) *ib.* 20; Plecz yey czyala svyątego byla z rvmyanosczy byala a vyelmy nadobna (mirique decoris) *ib.*, *sim. ib.* 153; Oczy yey svyąte... barzo krasne, svyatle y dzyvno nadobne (pulchri nimis et decori clareque lucentes) *ib.*20; Brvy yey byly... vyelmy czvdne,... nad noss nye barzo szeszle, alye szye byly sczysły yeden vloss na drvgy yakoby nadobnego obraza malovanego (velut in imagine pulchra forent picta) *ib.* 21; Podbrodek yey byl nadobny (decens) *ib.*, *sim. ib.* 73; Czelyvsczy nye byly myąschą..., alye vyelmy nadobną (magni decoris) *ib.*21; Tako yest dzyevycza Marya wschystka crasna, wschytka nadobna (tota pulchra Maria nimisque speciosa forma fuit et decora) *ib.* 22; Rvschanye, posczye wschytko dzyewycze Marye y yey wschystko postavyenye bylo smyerne, nadobne a barzo pokorne (decens erat et pudicus ac disciplinatus) *ib.* 23, *sim. ib.* 149; O dzyevycze nadobna (o virgo devotissima)! *ib.* 26; Tedy pokazalo szye yemu nadobne dzyeczyątko *ib.* 62; Vzryal obraz dzyevycze nadobne, noschącz dzyeczyątko na rąkv *ib.* 70; Daly szą yemv dary ode zrebra nadobne (ex argento munera pulchra sibi dabant) *ib.* 77; Yesus... nade wschytky syny czlovyecze byl nadobny (prae filiis nam hominum forma speciosus) *ib.* 148, *sim. ib.*; Nos yego... nye byl czyenky..., alye wmyar (*leg.* w umiar), podobny a sylnye nadobny (decens et formosus) *ib.* 150; Broda myal... sylno nadobna (magnae venustatis) *ib.* 152, *sim. ib.*; Rącze były nadobne, byale a podobne (manus erant habiles, candidae, decentes) *ib.* 153, *sim. ib.* 22; Uczyeschy szye (*sc.* Maryjo)..., boczyesmy vydzyaly tego, yz to y (*leg.* ji 'go') vyedą do Pylata y vpevnyamy czye, yzecz nye yest tvoy syn, nadobnyeyschy[ch] vschech synov czlovyeczych *ib.* 746; ~ Propter munda corda vel nadobne XV *in. R* XXIV 63; Yego nadobnych obyczayow wschyszczy szye kochały (suisque pulchris moribus condelectabantur) *Rozm* 120; ~ *corruptum pro* nadobie '*utensilia, vasa*': Nadobny szczebrzuch (*war. lub.*: *nadobnye) vtensilia (ipsi portabunt tabernaculum et omnia utensilia eius Num 1, 50) 1471 *MPKJ* V 24; Vodnego nadobnego (*pro* nadobya?) luterem (tulit autem rex Achaz caelatas bases et luterem, qui erat desuper IV Reg 16, 17) *ib.* 46.

Nadobogon '*okrągły placek o podniesionym brzegu, wypiekany z ciasta chlebowego gorszego gatunku, służący jako misa, talerz, po użyciu spożywany przez ludzi lub dawany bydlu, panis vilior lancis instar formatus, qui catini loco adhibitus postea ab hominibus vel pecoribus comedebatur*': Dum mihi me reddunt patine focus uncta popina, *gl.* tallare, panis, nadobogon XV *p. pr. R* XVI 322.

Nadolny '*leżący na dole, poniżej (czegoś), dolny, niższy, inferior, inferus*': Vichna... obligavit... medietatem molendini..., dictum nadolni mlin 1416 *TPaw* IV nr 2839; Predictis consulibus... adiudicamus quedam pascua, que currunt a magna piscina usque ad nadolni mlin (1418) 1520 *DokMp* I 425; Nicolaus de Vrzeszna... recognovit propinquitatem molendini nadolny... nobili Katherine 1428 *Pyzdr* nr 897; Yakom dal dzeszancz grzywen za mlin nadolny nad wysnanye *ib.*; Otha cum Nicolao debent... tenere civitatem et villam... cum inferiori piscina, [na] s nadolnym, et molendino ibidem 1433 *Ziel* I 150; Particulam al. cąth pomorii, incipiendo a nadolna myecza usque ad monticulum al. nagorney medcze,... vendidit 1438 *StPPP* II nr 2755; In molendino nadolny 1442 *ib.* nr 3084, *sim.* 1446 *AGZ* XIV 215; Goworek de Lipicza recognovit... Anne... piscinam nadolny 1474 *AGZ* XII 410; Cum duabus piscinis: una, que vocatur gorny et alia nadolny, et cum uno molendino, quod vocatur nadolny 1495 *AGZ* XVII 311.

Nadołek '*brzeg, kraj, obramowanie zwierzch-*

niej szaty, fimbria': Et ecce mulier quedam... tetigit fimbriam, nadołek, vestimenti eius (Mat 9, 20) XV *med. GlWroc* 95v; Nadolky fimbrias (loquere filiis Israel et dices ad eos, ut faciant sibi fimbrias per angulos palliorum ponentes in eis vittas hyacinthinas Num 15, 38) 1471 *MPKJ* V 25.

Nadopłcenie *(?)* '?': Gemusz (*sc.* św. Janowi) rzekł Iesus: Nyechay nynye, bo tako yest nam podobno popełnycz wschytka pravdą, czvsch nadoplczyenya czlovyecztva (sic enim decet nos implere omnem iustitiam, id est superabundantem humilitatem) *Rozm* 189. ~ *Można też czytać* nad opłcenie *lub rektyfikować* nadopłwitość '*superabundantia*'.

Nadostojny '*wystarczająco godny, dignus, condignus*': O blogoslavyona dzyevyczo, vzrza-ly ya twe lycze, bądą-ly ya nadostoyna, abych byla slvga tvey slvgy? *Rozm* 48.

Nadół '*dolina, vallis*': Pobyly swe zastøpi przeczyw gym w nadole lesznem (in valle silvestri) *BZ* Gen 14, 8.

Nadpaść '*upaść, spaść na coś, incidere, in aliquid cadere*': Nadpadł (supercecidit, *Fl*: spadł iest) ogyen y nye wydzyely sloyncza *Pul* 57, 8.

Nadpełny '*przepełniony, superabundans, nimis repletus*': Nobis fierit superplena nadpełna XV *med. SKJ* V 280.

Nadpiwniczny *(?)* '*położony obok piwnicy, circa cellam situs*': Particulam hereditatis al. barloszna plossa et alia particula nadpiwniczny⟨ny⟩ch 1440 *TymProc* 231.

Nadpowyszyć *cf.* **Nadpowyższyć**

(Nadpowyższyć) Nadpowyszyć '*bardzo wywyższyć, nimis exaltare*': Widzal iesm nemiloscziwego nadpowiszonego (impium superexaltatum) y podnesonego iaco cedri libanske *Fl* 36, 37, *sim. Puł.*

Nadprzyrodzony '*nadzwyczajny, cudowny, nadnaturalny, qui praeter naturam est, naturae ordinem excedit*': Chleb nasz nadprzyrodzony (panem nostrum supersubstantialem Mat 6, 11) day nam dzyszya, tho yest Yesukrista, ktory yest nadprzyrodzenszy (qui est supersubstantialis) dvszą nade wschytko przyrodzenye y nade wschystko stvorzenye, a yest chleb nasz na oltarzv *Rozm* 277.

Nadpwać '*bardzo ufać w coś, pokładać w czymś całą ufność, nimis sperare*': Omdlala gest we zbawenv twogem dvza ('dusza') moya a w slowo twoge nadpfal gesm (in verbum tuum supersperavi) *Fl* 118, 81, *sim. Puł.*

Nadra '*zanadrze, pazucha, sinus, gremium*': Sły mnych... geszthły wszadze na szkapycza, vethknye sza nadrą kapyczą, zavodem na konyv wradzą (*leg.* wraca), a czasztho koszyelcze *przeffvacza *De morte* w. 448; In sinum za nadra albo w lono (retrahe... manum tuam in sinum tuum Ex 4, 7) 1471 *MPKJ* V 15; S nadr (*war. kal.* z lona) de sinu (munera de sinu impius accipit, ut pervertat semitas iudicii Prov 17, 23) *MPKJ* V 68.

Nadrastać '*podrastać, wzrastać, crescere*': Iosef, syn nadrastayøczy (filius accrescens) a krasni w opatrzenyu *BZ* Gen 49, 22.

Nadrobić 1. '*pokruszyć na drobne kawałki, nakruszyć drobno, aliquid comminuere, minutim concidere*': A pelnø miszø nadroby, yako on, czszo motykø roby *Słota* w. 30; Erat autem Abacuk propheta in Judea et ipse coxerat pulmentum, et intriverat panes in alveolo nadrobył w yeczczuszky (*pro* w neczczuszky, Dan 14, 32) XV *med. SKJ* I 305, *sim.* 1471 *MPKJ* V 110; Fac minutum panem, id est nadrob XV *p. post. R* LIII 61.

2. *corruptum pro* na drobiech: Tuk, genze bil nadrobył (adipem..., qui erat super vitalia, *Biblia Zamojskich*: na drobiech)..., zakadzy na oltarzu *BZ* Lev 8, 16.

Nadstawianie '*spajanie, łączenie, commissura, iunctura*': Ony daly ge rzemyøszlnykom a wapyennykom, abi kupyly kamyenya wicyosanego a drzewya ku nadstawyanyv stawyenya (ligna ad commissuras aedificii) a ku podpyranyv domow *BZ* II Par 34, 11.

Nadstąpić '*zstąpić na kogoś z góry, przyjść z góry, descendere, aliquem invadere (nonnisi de spiritu divino)*': Tedi ty, gysz bily przyszły, nadstøpy duch boszi (factus est... spiritus domini in illis) y poczøły y ony prorokowacz *BZ* I Reg 19, 20; Szedł Saul do Nayot... y nadstøpył gy takesz duch boszi (factus est... super eum spiritus domini), a wszedw chodził prorokuyø *ib.* 19, 23.

Nadścigać '*prześladować, persequi*': Zbaw mø od nadsczygayøczych me (a persequentibus me, *Puł*: od przeszlyaduyøczych mye), bo posylneny sø nade mnø *Fl* 141, 9.

Nadto 1. '*ponadto, prócz tego, do tego jeszcze, super, praeterea*': Vstawyamy, aby zona... przy them oprawyenyv... ostala..., wykladayącz naththo (declaramus insuper), aby thaka nyewyasta przy... rzeczach, ktore by gey w wyenye biły,... ostala *Sul* 75; Tø istøø skodø, czsosz gest vczynyla, nawroczy, a pyøtøø czyøszcz nałosy nadto, dawayøcz kaplanowy (ponet supra tradens sacerdoti), gensze bødzye prosycz zayn *BZ* Lev 5, 16; *Natho preterea 1466 *R* XXV 135; Nadtho (*war. lub.*: *natho) preterea (fuerunt praeterea centum talenta argenti Ex

38, 26) 1471 *MPKJ* V 20; Wesselczie sie.., Jozefye... y Janye ewangelista, obadwa strozi y sludzi nawielebneysey matki bozi, s kthorich ieden nadto dostogen bicz rzeczon oblubyenyecz *MW* 49b; ~ Wszitko podbil ies pod nogi iego, owcze y scot wszistek y nadto wszistek swerz polni (insuper et pecora campi) *Fl* 8, 7, *sim. Puł*; Pobraly wszitko zboze... a nadto y sini gego (insuper et filios eius) *BZ* II Par 21, 17; ~ Y nadto alisz do nocy (insuper et usque ad noctem) nagabali sø me *pocrotky moie *Fl* 15, 7, *sim. Puł*, *sim. Fl* i *Pul* 15, 9; Przecz⟨ś⟩cze nasz viwyodli z Egypta a przivyedlisecze nasz na to myescze psotne, na nyemze nye moze syacz any syø figy rodzø..., *nato y vodi nye ma (insuper et aquam non habet) kv piczv? *BZ* Num 20, 5; Przidam dny twich pyøcznaczcye lyat a natto z røki krolya asyrskego wizwolyø cyø y myasto to *BZ* IV Reg 20, 6; Skazily przed nym oltarze Baalymowi..., a nadto gich kaplanow koscy na oltarzv spalyl (ossa praeterea sacerdotum combussit) *BZ* II Par 34, 5, *sim. BZ* Lev 6, 3. 5; A k themu yeszcze y nadtho (et praeter haec)... kolzdego rokv... mayą trzy msze czyszczi 1484 *Reg* 720, *sim. Sul* 46.

2. *'wyżej, powyżej, więcej, plus, supra, ultra'*: Natto vcinisz supererogaveris (curam illius habe et quodcumque supererogaveris, ego, cum *rediero*, reddam tibi Luc 10, 35) XV *in. R* XXIV 75; Z Rvbena... po narodzech y po czeladzi... a w gymyonach poglowya kalzdego, wszego czso iest plodv samczowego ode dwvdzestv laat a nadto (a vicesimo anno et supra), gidøczych kv boyv *BZ* Num 1, 20, *sim. ib.* 1, 18, *BZ* I Par 23, 24; Y nadtho (*war. lub.*: y *natho) et super (numerate omnem summam filiorum Israel a viginti annis et supra per domos et cognationes suas Num 26, 2) 1471 *MPKJ* V 26.

3. nadto być *'wyróżniać się, odznaczać się, górować, przewyższać, praecellere, excellere'*: Si celum te vocem, alcior es, si matrem gencium dicam, precellis, nadto yess, si formam dei appellem, digna es, si dominam angelorum vocem, per omnia esse comprobaris XV *med. SKJ* V 276.

4. *'zbytnio, nimis'*: Vulneratus insuper mucrone diro nade wschitko albo nadtho wkrutna a przikrą ostroscza 1444 *R* XXIII 303.

5. *'dlatego, propterea (?)'*: Super hoc nadtho uel s tego aut przeto (super hoc accingite vos ciliciis, plangite et ululate Jer 4, 8) 1471 *MPKJ* V 97.

!Nadunczye *bot. 'Cerinthe minor L.'*: Nadunczye buglossa silvestris 1472 *Rost* nr 547. ~ *Zapewne błędnie z czeskiego* medunicě.

(Nadweselić się) Nadwiesielić się *'cieszyć się z czegoś, uradować się czymś, gaudere, laetari'*: Bo iesm rzekl: Bichø nekedi nadweszelili ⟨sie⟩ mne (*Puł*: bychø nyegdy nye wyeszyelyly szye nade mnø) neprzyaczele mogi (nequando supergaudeant mihi inimici mei) *Fl* 37, 17.

Nadwiesielić się *cf.* **Nadweselić się**

Nadworny, Nadworzny *formy*: *n. sg. m.* nadworny 1405 *ArchTerCrac* IV 307, 21, 1409 *ArchTerCzchov* I 230, 14, 1388—1430 *ArchTerCrac* III b 634, 42, *etc.*; nadworzny 1428 *StPPP* II nr 2243, 1440 *ib.* nr 2839; ~ *g. sg. m.* nadwornego 1447 *AGZ* XII 161, 1466 *AGZ* XIII 516; ~ *ac. sg. m.* nadworny 1420 *StPPP* II nr 1715, 1425 *ib.* nr 2046, 1437 *AGZ* XIII 21, *etc. etc.*; *neutr.* nadworne 1457 *AGZ* XI 426; ~ *i. sg. m.* nadwornym 1435 *AGZ* XI 92, 1436 *ib.* 103. 105, 1437 *AGZ* XIII 58, *etc. etc.*; nadworznym 1423 *ArchCastrCrac* II 571; nadwornem 1493 *AGZ* XIX 409; ~ *l. sg. m.* (w) nadwornem 1442 *AGZ* XII 100, 1477 *AGZ* XVIII 148, 1481 *ib.* 222; ~ *g. pl. m.* nadwornych 1477 *AGZ* XVIII 139.

Znaczenia: **1.** *'związany z dworem panującego, ad curiam regiam pertinens'*: rok nadworny *'termin sądowy królewskiego sądu nadwornego (in curia), najwyższej instancji sądowej, do którego kompetencji należały sprawy najważniejsze, jak zdrada, obraza majestatu, przes ępstwa urzędnicze i inne sprawy karne, terminus actionis iudicii regii, quo proditionis, laesae maiestatis, aliorumque criminum rei iudicabantur'*: Falislaovicz... contra... Briganth pro debito... et usuris in termino nadworny 1398 *StPPP* II nr 74, *sim.* 1496 *AGZ* XVIII 374; Terminus nadworni 1405 *ArchTerCrac* IV 307, 21, *sim.* 1409 *ArchTerCzchov* I 230, 14, 1388—1430 *ArchTerCrac* III b 634, 42; Haluig... cum... Cristino... habent diffinitiuum terminum vlg. nadworny rok ad terminos proximos 1420 *StPPP* II nr 1715, *sim.* 1437 *AGZ* XIII 21, 1441 *ib.* 110, 1442 *AGZ* XIV 45, 1443 *AGZ* XI 215; In curia al. rokem nadworznim 1423 *ArchCastrCrac* II 571; Jurek... condempnauit Nicolaum..., qui acceptauerat mansionem in taberna ipsius... pro eo, quia assignauit eidem terminum curiensem al. nadworny et sibi prorogatus est terminus simpliciter 1425 *StPPP* II nr 2046; Katherina... astitit terminum super Susannam... pro mensali et manuteriis..., et eidem terminus fuit nadworzni 1428 *ib.* nr 2243; Iohannes... wzdawa Iacuschonem..., astitit termino contra ipsum citatum in curia nadwornym rokem et pars rea contumax fuit 1435 *AGZ* XI 92, *sim.* 1436 *ib.* 103. 105, 1443 *AGZ* XIII 146, 1444 *AGZ* XI 232. 243,

1451 *ib.* 368; Petrus... citavit curialiter al. nadwornim rokyem Allexandrum 1437 *AGZ* XIII 58; Si iste terminus est nadworzny, quum quis citatur na dworze super terciam diem? 1440 *StPPP* II nr 2839; In termino curiensi ⟨al. w na⟩dwornem roku iuxta recognicionem ministerialis... ipsum citavit nadwornim rokem et iudicio remansit, et noluit respondere 1442 *AGZ* XII 100; Citaverunt instanti citacione al. nadvornim rokem 1442 *AGZ* XIII 117, *sim.* 1443 *ib.* 142. 143, 1444 *ib.* 155. 167. 170. 171, 1445 *ib.* 172. 185. 188; Quia tu familiam ipsius citasti de suo iure citacione al. nadwornym rokem 1446 *ib.* 196; Iaczko... terminum instantem al. nadwornego iure evasit adversus... Lubon pro homine Michaele 1447 *AGZ* XII 161; Iohannes... dedit terminum curialem al. nadworny 1449 *ib.* 191, *sim.* 1442 *AGZ* XIV 53, 1450 *AGZ* XIII 309, 1457 *AGZ* XV 3, 1475 *AGZ* XVIII 122; Iste terminus est curialis al. nadworni 1457 *AGZ* XV 21, *sim.* 1461 *AGZ* XI 464, 1484 *AGZ* XV 223, 1479 *ib.* 504; Iohannes... sdal... Nicolaum... iuxta terminum nadworni pro captivitate nobili 1461 *AGZ* XI 464; Nicolaus... terminum ab ipsa tamquam a rea parte attemptavit curialem al. nadwornego roku in evasione adversus... Stephanum 1466 *AGZ* XIII 516; De citationibus curiae al. nadvorny rok 1472 *JusPol* 41; Termini omnes ad interrogandum recepti, qui hodie fieri debuerunt iuxta citacionem terminos curiales al. nadwornych et iuxta concitacionem al. przypowyestv 1477 *AGZ* XVIII 139; Thomas... ac⟨tor in termino⟩ curiali al. na rocz[n]e nadwornem *ib.* 148; Terminus personalis fuit assignatus dictus curialis al. nadworny 1477 *AGZ* XIX 287; Johannes... proposuit contra... Iaczkonem... in termino curiali al. na nadwornem roku 1481 *AGZ* XVIII 222; Johannes... citavit... Paulum... termino curiali al. nadwornym rokem 1482 *AGZ* XIX 354; Katherina... contra... Iohannem... termino tacto vlg. nadvornem rokem proposuit 1493 *ib.* 409; Andreas... assignavit terminum... facialem al. nadworny 1498 *AGZ* XV 364; ~ pozew nadworny *'pozew do sądu królewskiego, actus aliquem in iudicium regium vocandi'*: Iohannes... cittavit... Iaczko... cittacione curiali al. poswem nadwornym terminumque sibi curialem al. nadworny sibi assignavit 1500 *AGZ* XV 394.

2. *'znajdujący się na zewnątrz, zewnętrzny, qui foris est'*: Czern recognovit, quia vidit molendinum repercussum et violatum... videlicet, quod in eodem molendino ministerialis vidit unam rotam extraneam al. nadworne omnino destructam 1457 *AGZ* XI 426; Furnus, id est clybanus... pyekarsky pyecz veł nadvorny pyecz *ca* 1500 *Erz* 48.

Nadworzny *cf.* **Nadworny**

Nadwysze, Nadwyszcj, Nadwyszsze, Nadwyszszej 1. *'najwyżej, nie więcej niż, non plus quam'*: Iaco Potrasz wrøcził Thomø za brata naprzeciw staroszcze a szlubil mu nadwiszsze trzi grziwni..., a tego yest szcodzen 1405 *Piek* VI 264; Jako Maczey na the dzelniczø nadwissze trzi a *dwadzeszta grziwen, na the yest dal o *trzidzeysztrzy grziwen 1411 *JA* VI 213; Acz ktori czlowyek bilbi do sądv pozwan..., pakli pyrwego roku prawu stacz bi nye mogl, tedi do wthorego roku, paklibi takyesz wthorego roku staacz nye mogl, tedi do trzeczyego roku nadvissche yemu rok przes sandze ma bicz sdan *Sul* 85.

2. *'zbyt wiele, nadmiernie, za bardzo, też bardzo mocno, nimis, extra modum, satis superque, abunde'*: In plagis supra modum w byczv nadwyschcy (II Cor 11, 23) XV *ex. SKJ* I 66; Pyenyødzi twiich gemv nye daw[y]ay na liføø a vzitkow nadwyssey od nyego nye potrzebvy (frugum superabundantiam non exiges) *BZ* Lev 25, 37; Ustala we sbawieniu twogem dusza moia y w slowie twogim nadwiszsze nadzeią mialem (in verbum tuum supersperavi Psal 118, 81) *MW* 33b; Rąb kostowny swyadzecztwo gest malego rozumw. Rąb, nadwyssze ukazany, szaszyadom myerzyąnczką czyny y thesznoscz (vestis... apparens cito vicinis taedium parit) XV *p. post. R* I s. XLIII; Xpus sic voluit tentare sicut ipsum dyabolus tentat, quia non potuit eum dyabolus tentare vltra velle nadvyssze XV *p. post. R* XXV 175.

Nadwyszej *cf.* **Nadwysze**

Nadwyszność *'nadmiar, przesada, zbytek, abundantia, quod modum excedit'*: In petendo temporalia cauenda est superfluitas nadwysznoscz XV *p. post. R* XXV 176.

Nadwyszsze *cf.* **Nadwysze**

Nadwyszszej *cf.* **Nadwysze**

Nadychacz *'użyczający natchnienia, qui inspirat, aspirat'*: Nadichacz inspirator *ca* 1450 *PF* IV 576.

Nadyć *cf.* **Nadejść**

Nadymać (się) *'pęcznieć, nabrzmiewać, puchnąć, tumescere, turgere, inflari'*: Lepra tumescit nadyma XV *p. post. R* XXV 174; Nadymas XV *med. ib.* 276; Nadymayączy turgens (erunt enim in hominibus et iumentis ulcera et vesicae turgentes Ex 9, 9) 1471 *MPKJ* V 15; Intumuit opucha, nadyma schą (*var. lub.*: opuchlą; facies mea intumuit a fletu Job 16, 17) *ib.* 60; Nye nadymal non intumesceret XV *p. post. JA* XII 144.

Nadymanie *'wzdymanie, wzdęcie (tu o wzdętych wnętrznościach), actus intumescendi (hoc loco de intestinis)'*: Porri crudi valitvri sunt intestinis, tollendo ventuositates nadymanye XV *p. post. PF* III 291.

1. Nadziać *'napełnić farszem, nadzieniem, mięsem, farcire, differcire'*: Fartire, id est saginare, implere, wurst machen, nądzyacz *ca* 1500 *Erz* 48.

2. Nadziać się *'spodziewać się, mieć nadzieję, przypuszczać, mniemać, sperare, confidere'*: Nadzyeye szye (puto), yze novy bog wschedł v naschą zyemye *Rozm* 93; Tako yey mysl przyschla, yze dotkne szye podolka odzyenya yego: nadzyeyą szye (spero), yze zbavyona bądą *ib.* 222; Przydzye pan onego slugy tego dnya, ktoregosch szye on nye nadzyal (in die, qua non sperat Mat 24, 50), y odeymye r⟨z⟩ądy yego *ib.* 487; Marya, kogo czekasch?... Nadzyeye szye, yze za dar czekasch *ib.* 589; Zavzdym szye nadzyala (suspicabar) tego, yze myal od Zydow vmrzecz *ib.* 696; Nyektorzy movyą,... yze vslyschavschy smarthvychvstanye, ktorego szye nye n[y]adzyal (*sc.* Judasz, quam non sperabat), byezal y obyeszyl szye *ib.* 762.

Nadziałać *formy*: *imper. 2. sg.* nadziałaj *BZ* III Reg 20, 34; *1. pl.* nadziałajmy *BZ* Gen 11, 3; ~ *praet. 3. sg. m.* nadziałał *BZ* IV Reg 21, 3; *3. pl. m.* nadziałali *BZ* II Par 31, 6; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był nadziałał *BZ* III Reg 14, 26.

Znaczenie: *'zrobić, wykonać, sporządzić w obfitości, facere, conficere'*: Poczczye a nadzalaymi (faciamus) czegel *BZ* Gen 11, 3; Sechach... pobral... sczity zlote, gichsze bil nadzalal (fecerat) Salomon *BZ* III Reg 14, 26; Vlycz nadzalay (fac) w Damaszku sobye, iako naczinyl ocyecz moy w Samary *ib.* 20, 34; Manases... nadzalal (fecit) pasyek *BZ* IV Reg 21, 3; Sinowye israhelsci y iudzsci... wszitko snyoszszi, nadzalaly (fecerunt) wyele brogow *BZ* II Par 31, 6.

Nadzieja *formy*: *n. sg.* nadzieja *Fl* I Prol 9. 60, 3, *Fl* i *Pul* 13, 10. 21, 9, *etc.*, 1437 *Wisl* nr 228 s. 86, *Sul* 110, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* nadzieje *Fl* i *Pul* 59, 8. 107, 9, *SalveReg* 3, XV *med. SKJ* I 116, 1466 *R* XXII 14, *Pul* 77, 26, *Naw* 84, *Rozm* 400. 607; nadziei *ca* 1450 *PF* IV 577; ~ *d. sg.* nadzieje *Fl* i *Pul* 93, 22; ~ *ac. sg.* nadzieję 1394 *HubeZb* 70, 1397 *Leksz* II nr 1059, *Fl* 117, 9, *Fl* i *Pul* 4, 6. 5, 13, *etc. etc.*; ~ *v. sg.* nadziejo *SalveReg* 8, XV *p. pr. MacDod* 102, XV *p. pr. R* XIX 42, *MW* 10a, *etc.*; nadzieja *Fl* i *Pul* 64, 6, *SalveReg* 1. 1a. 2. 4—7. 9—12. 14. 16. 17, *Naw* 48; ~ *i. sg.* nadzieją 1424 *Msza* III s. 52, *Pul* 60, 3, XV *p. post. R* XXV 183; ~ *l. sg.* (w) nadziei *Fl* i *Pul* 4, 10. 15, 9. 77, 58, *Sul* 38, XV *med. R* XXII 241, XV *med. SKJ* I 50, *etc.*

Znaczenia: **1.** *'przekonanie, że się to stanie, czego oczekujemy, czego się spodziewamy (zwykle coś pożądanego), ufność, zaufanie, spes, fiducia, confidentia'*: Bo ty, gospodne, osobne w nadzegi (in spe) postawil ies me *Fl* 4, 10, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 77, 58; Czalo moie odpoczine w nadzegi (in spe) *Fl* 15, 9, *sim. Pul*; Iuda crol moy, Moab garnecz nadzeie (spei) moiey *Fl* 59, 8, *sim. Pul, sim. Fl* 107, 9; Vczinil se iest mene gospodzin w utok, a bog moy w pomocz nadzeie (spei) moiey *Fl* 93, 22, *sim. Pul*; Pomny slowa twego slvdze twemv, w yemsze mne nadzeyø (spem) dal ges *Fl* 118, 49, *sim. Pul*; Pamøthay, panye,... nabozenszthwo, [za] ktore thobye dawamy... za nadzeyø (*Msza* III: s nadzeyø) szbawyenya 1426 *Msza* IV s. 314, *sim.* VI—VIII; Nadzyeya confidencia 1437 *Wisl* nr 228 s. 86; Yacoscze weszwany w gednoszczy nadzege weszwanya waschego sicut vocati estis in vna spe vocacionis vestre (Eph 4, 4) XV *med. SKJ* I 116; Spes nadzeia łaszky XV *med. Zab* 513; Nadzyey potwerdzenye *ca* 1450 *PF* IV 577, *sim. Pul* 107, 9; Any bila ktora nadzeia (nec erat ultra spes aliqua), bi kto s pokolenya Otoziaszowa wyøcey krolyowal *BZ* II Par 22, 9; Gdze gest twa nadzeia (spes), prze nyøsz to ialmuszni dawasz? *BZ* Tob 2, 16; Morituros viuere vidi, spe duce victuros, spe moriente, odesczym nadzeye, mori 1466 *R* XXII 14; Nadzeye spei 1461—7 *Serm* 309v; Spes pevna nadzeya *ib.* 316r; Sztraczylem sdrovye y nadzeya *De morte* w. 100; Szynv bozy,... day my nadzyeya, vyarą dobra, laska doskonala *Naw* 180, *sim. Rozm* 606. 607; Primus homo Adam... transgressus est precepta domini spe inani, proszną nadzyeyą, seductus XV *p. post. R* XXV 183; Nadzeya fiducia XV *ex. AKLit* III 106; Począłasta oba boga... chvalycz..., czekayacz obyetnycze bozey v pravey nadzyey (in spe firma) *Rozm* 9; Nye przydzye krolewstvo nyebyeskye podług vaszey nadzyeye (cum observatione Luc 17, 20) *ib.* 400; Muszymy przez cznothy nadzyeye podnyescz ządzą naschą ku szyerczv *ib.* 607; ~ Chczemy, abi na dzedzinye, o ktorą szą skarga dzeye alybo rvszona bicz w nadzegi gest (pro qua quaestio agitatur vel ventilari speratur), przes slvzebnyka... rok poszwanya... yawnye byl wszyawyon *Sul* 38; O przerzeczoney dawnosczy nye ma bycz smyaloscz albo nadzyeya albo domnymanyee (de ipsa praescriptione minime praesumat) *Sul* 110; ~ w nadziei *czegoś 'spodziewając się czegoś, oczekując czegoś, in spe, sperando'*: Gen nye ma scruschenya do spowyedzi,... a w na-

dzegi bozey lasky syą spowyeda, dawa mu scruschenye mili pan bog XV *med. R* XXII 241, *sim.* XV *med. SKJ* I 50; Bidlenye czlowyeka zmudliwego yest dom yego w nadzyegi vpadnyenya (domus est ruinosa) XV *p. post. R* I s. XXXIX; ~ mieć nadzieję *czegoś* 'spodziewać się czegoś, oczekiwać czegoś, *sperare*': (Judasz) acz myal bolescz serczа... y doszyczvczynyenye vczynka, vschakoz nadzyeya ny myal zbavyenya *Rozm* 760; ~ mieć nadzieję w *coś*, (jest) nadzieja w *kimś*, być nadzieje w *kimś*, (i)mieć, kłaść, położyć nadzieję w *kimś, czymś* 'ufać komuś, czemuś, liczyć na kogoś, coś, *confidere, spem habere, fidem habere, sperare*': V yego ssvyathe ymye poganystvo bądzye myecz nadzyeyą (sperabunt Mat 12, 21) *Rozm* 329; ~ Nadzeia (spes) moya w bodze iest *Fl* 61, 7, *sim. Pul*; *Nadzeyø (spes, *Pul*: nadzeya) gego w pane bodze gego *Fl* 145, 4; Abi taka bila nascha wyara a nadzeya w bodze XV *med. R* XXII 247; Kwyathek roszkoszny vrodzyla, v nyem wszythka zbawienya naszego nadzyeia *MW* 57b; ~ W tobye, myly panye, yestem vyelykiey nadzyeye *Naw* 84; ~ Wzdawayce obetnice prawdy y ymeycze nadzeiø w bodze (sperate in domino)! *Fl* 4, 6, *sim. Pul, sim. Fl* 117, 9, *Fl* i *Pul* 5, 13. 7, 1. 10, 1. 12, 5. 17, 2. 113, 18. 118, 43. 114, XV *med. SKJ* V 264, 1451 *MacDod* 105, *BZ* IV Reg 18, 5, *Pul* 145 arg. Deut 53, *SkargaPloc* w. 80, *SkargaWroc* w. 63, *Rozm* 3. 6. 262. 300; Vniuersa arma eius aufert, in quibus confidebat mal nadzeią (Luc 11, 22) XV *in. R* XXIV 72; Naam tesz grzesznim slugam twym, s swego wyelikego miloszerdza nadzeyą mayøczim (sperantibus, *Msza* IV. VIII: nadzevayøczym),... towariszstwo dacz raczy ss twoymy swątimi apostoli 1424 *Msza* III s. 62, *sim.* VI. VII; Skazoni bødø mvri twe twarde..., w nichzes nadzeyø (fiduciam) myal *BZ* Deut 28, 52; W kem macye nadzeiø (fiduciam)? *BZ* II Par 32, 10; W slowie twogim nadwiszsze nadzeią mialem (supersperavi Psal 118, 81) *MW* 33b; Nye wyerzyly w boga y ny nadzeye myely (*Fl*: ani pwali sø) w zbawyenyu yego (nec speraverunt in salutari eius) *Pul* 77, 26; W tobye nadzyeye ymyal yesm (in te speravi, *Fl*: gesm w czø pfal) *Pul* 142, 9; Nadzeyę ma w tem omnia sperat (I Cor 13, 7) XV *ex. SKJ* I 71, *sim.* 1449 *R* XXV 165; Czo klądzyesch nadzyeyą (spem) v starem, yen szade vloszy kraszy? *Rozm* 104; Abi poloszili w bodze nadzeio (spem) swoiø *Fl* 77, 9, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 72, 27.

2. '*obiekt, od którego oczekujemy pomocy, na którego pomoc liczymy, spes (meton. de eo, in quo spes ponitur)*': Iaco helm zaszczicza, nadzeia (spes) zbawena iest *Fl* I Prol 9; Gospodzin nadzeia (spes) iego iest *Fl* 13, 10, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 21, 9. 39, 6. 70, 6. 90, 9. 141, 7, *Pul* 39 arg. 64 arg.; Przewodl ies me, ysze vczinil ies se nadzeya (spes, *Pul*: nadzyeyø) moia *Fl* 60, 3, *sim. Rozm* 3. 41; Wisluchay nas, bosze..., nadzeia (spes, *MW* 10a: nadzeio) wszech conczow zeme! *Fl* 64, 6, *sim. Pul*; Zdrowa, crolewno, mathko myloszerdza, zywoth, szlothcoszczi y nadzeya (spes, *SalveReg* 3: nadyegie, 8: nadzeyo, 15: *nadzya) nasza! *SalveReg* 1. 1a. 2. 4—7. 9—12. 14. 16. 17; Povytay, svyati krzyszv, gyedyna nadzyeyo (spes) nasa! XV *p. pr. MacDod* 102, *sim.* 1493 *R* XXV 234; Na wsze nadzieio przemiela, tyś wszystka niebieska siła XV *p. pr. R* XIX 42, *sim. Naw* 32, *Rozm* 36; Mathka od szyroth,... nadzyeya wschech kayanczych, slvthvy szye nade mna! *Naw* 48; O krzyzv szwyethy,... thy yesz pewna nadzyeya nasza XV *ex. Kałużn* 290.

3. '*bliżej nieznane uprawnienie czy zobowiązanie, munus quoddam incertum*': Iakom do was posla ne slal ani w nadzeyø oracz kazal 1394 *HubeZb* 70; Sandziuogius, czso bral kmecza w Brudzewe, to mal yego polowiczø, yaco Helena, y w gego nadzeyø szedzal 1397 *Leksz* II nr 1059; Jako Marczisz na they dzedzine penødze yma y plath mu sz ney dayø, alysz esze Dobroska szedzi u Marciszewø nadzeyø y plath mu placzi 1408 *TPaw* IV nr 1579; Stachna... contra Santhkonem debet... Iohannem... in iudicio statuere..., quod ipsius vlg. w nadzeyø sedzi 1410 *KsMaz* I nr 1474.

4. *dubium*: '*zwątpienie, rozpacz, desperatio*': Decimo dico, quod in inferno est desperacio *naczeya XV *med. GlWroc* 62 v.

Nadzielać '*udzielać, użyczać, donare, erogare*': Nadzelam errogo *ca* 1455 *JA* XIV 495.

Nadzielić '*udzielić, użyczyć, odstąpić, donare, tradere*': Ne cradny ymena czudzego, nødznym nadzel (*Dek* III 6: udzal, III 2—5. 7. 10. 11. 13—18. 20. 22. 23. 25. 27—30: vdzelay) swego *Dek* III 1; Sluschecz bandze wdowye... trzeczyąn czanscz... vyana... nadzyelicz albo dacz (impartiri) *Sul* 104; Chczaly (*leg.* chciał-li) tesz by ktory pan... poddanczom przyszvoly⟨ć⟩ waszego prawa poszyczacz, thym mozecze waszego prawą myeszczkyego nadzelycz albo wyrzecz *OrtBrRp* 51, 2.

Nadziewać (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *praes. ind. 2. pl.* nadziewacie *Rozm* 261. 486. 695; ~ *imper. 2. sg.* nadziewaj *Rozm* 398; *1. pl.* nadziewajmy *Rozm* 155; *2. pl.* nadziewajcie *Rozm* 262; ~ *part. praes. act. adv.* nadziewaję *Rozm* 8; nadziewając 1451 *MacDod* 104, *Rozm*

113. 593. 615. 782; ~ *fut. 3. pl. m.* nadziewać będą *Pul* 9, 10; ~ *praet. 3. sg. m.* nadziewał *Rozm* 797; *f.* nadziewała *Rozm* 590.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *part. praes. act. adi. d. pl. m.* nadziewającym 1426 *Msza* IV s. 315, *sim.* VIII; ~ *fut. 3. pl. m.* nadziewać będą *Fl* 9, 10.

Znaczenia: **1.** *'spodziewać się, przypuszczać, mniemać, sperare, putare'*: *absolute*: Azaly to [badzye] myloszczyv bądzye onemv sludze, yze vczynyl,... czo yemv kazal? Nye nadzyevay szye (*pro* nadzyevam *?*, non puto Luc 17, 10) *Rozm* 398; ~ *czegoś*: Tegodlya y vy czvyczye y zavzdy gothovy bądzczye, bo ktorey godzyny nye nadzyevaczye szye (qua nescitis hora Mat 24, 44), szyn czlovyeczy przydzye *Rozm* 486; Marya... nadzyevala szye nyektorego vczyeschenya *ib.* 590; ~ *z inf.*: Ktorego on (*sc.* bog) poslal, vy temv nye chczeczye vyerzycz, kvszyczye pysma, yze v nych nadzyevaczye szye (putatis Jo 5, 39) zyvoth myecz *Rozm* 261; Nadzyevayącz szye bycz myesczanye *przychodzączy svyata, to czusch krolevstva nyebyeskyego, mnyemayą szyą p[y]ątnyczy y pyelgrzymovye na zyemy *ib.* 782; (Herod) nadzyeval szye (sperabat Luc 23, 8) od nyego *nyektorego czudo vzrzecz *ib.* 797; ~ *ze zdaniem*: Tu Judasz szebraw slugy byszkupe... *nadczewayøcz sze, aby geszcze byl w *domø 1451 *MacDod* 104, *sim. Rozm* 593; Przyschedlem k tobye nadzyevaya szyc (spero), abych czyą tesch nalazl vczyeschoną *Rozm* 8; Poczyagnal teze do Rzyma Antipas..., nadzyevayącz szye (confisus), ysch mystrz Hyroneus yego rzecz przed czeszarzem opravyl *ib.* 113; Pamyetaymy nynye przyrodzenye czyala pana Iesucrista..., nadzyevaymy szye (speramus), yze v tem nycz nye grzeschemy *ib.* 155; Nye nadzyevayczye szye (nolite putare Jo 5, 45), abych ya vasz navadzal v mego oycza *ib.* 262; Iudasch nadzyevayącz szye, aby myly Kristus chczyal vczynycz, yako byl vczynyl przed thym v kosczyelye *ib.* 615; Nadzyevaczye szye (putas), abych y (*leg.* ji 'go') yeszcze zyvego nalyasla? *ib.* 695.

2. *'ufać komuś, pokładać w kimś a. czymś nadzieję, alicui fidere, confidere'*: Nadzewacz bødø (*Pul*: nadzyewacz szye będą) w tobe (sperent in te) czy, czso znaiø ymø twoie *Fl* 9, 10; Nam..., sz wyelkosczy myloszczy twych nadzevayøczym (sperantibus, *Msza* III. VI. VII: nadzeyą mayączim),... *thovarzyschthwa darovacz raczy sz thwymy swanthymy zwolenyky 1426 *Msza* IV s. 315, *sim.* VIII.

Nadziwianie *'podziwianie, admiratio'*: Tercia turbacio indifferens est admiracionis nadzywana XV *med. GlWroc* 31v.

Nag *cf.* **Nagi**

Nagabać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* nagabasz *Rozm* 136—7; *3. sg.* nagaba *Słota* w. 67, 1444 *R* XXIII 301, *Sul* 86, *Dział* 26; *1. pl.* nagabamy *ca* 1428 *PF* I 484; ~ *part. praes. act. adv.* nagabając *Fl* i *Pul* 55, 1, XV *p. post. R* XXV 179; *adi. ac. pl. m.* nagabające *Pul* 34, 1; *neutr.* nagabająca 1474 *Zab* 540. 541; ~ *inf.* nagabać 1404 *Piek* VI 215, *Sul* 9, XV *med. R* XXV 157, *ca* 1455 *JA* XIV 492, *OrtZab* 528, *etc.*; ~ *fut. 3. sg. f.* będzie nagabać *ca* 1500 *SprTNW* V 17; ~ *praet. 2. sg. m.* nagabał jeś *Fl* 9, 5; *3. sg. m.* jest nagabał *Dział* 25; nagabał 1397 *Pozn* nr 338, *Fl* i *Pul* 77, 35, 1402 *HubeZb* 117, 1404 *Pozn* nr 749, *etc. etc.*; *f.* nagabała 1398 *Pozn* nr 361, 1400 *ib.* nr 444, 1408 *ib.* nr 653, 1409 *ib.* nr 671, 1428 *ib.* nr 1515; *3. pl. m.* nagabali *Dział* 12; *f.* nagabały są *Fl* 15, 7; nagabały *Pul* 15, 7; ~ *condit. 3. sg. m.* -by nagabał *Sul* 86, 1484 *Reg* 716; *f.* nagabałaby 1444 *R* XXIII 306; *3. pl. m.* by nagabały *Rozm* 139; ~ *part. praet. act.* nagabaw *Sul* 11; ~ *praes. pass. 3. sg. f.* jest nagabana *ca* 1450 *PF* IV 571; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* jest był nagaban *Rozm* 158; był nagaban *Dział* 26; ~ *condit. pass. 3. sg. f.* by była nagabana *Dział* 28.

Znaczenia: **1.** *'prześladować, dręczyć, napastować, dokuczać, persequi, vexare, lacessere, irritare aliquem'*: Piotrek ne wczinil Staszcoui gwaltu, ale gy Staszek drewc nagabal 1397 *Pozn* nr 338; Nagabal ies (increpasti, *Pul*: zbakalesz) lud y zginø⟨l⟩ nemilosciwi *Fl* 9, 5; Alisz do nocy nagabali sø (increpuerunt, *Pul*: nagabały) me *pocrotky moie *Fl* 15, 7; Podeptal me czlowek, wszego dna nagabaiøcz (impugnans) møøcyl me *Fl* 55, 1, *sim. Pul*; I pobil tluste gich a wibrane Israhel nagabal (impedivit) *Fl* 77, 35, *sim. Pul*; Yaco praue Vawrzek przydø na Doleborowø gospodø nagabal gy y rana mu pirwey dal 1402 *HubeZb* 117, *sim.* 1410 *ib.* 53; Kogo podle szebe ma, tego s rzeczø nagaba *Słota* w. 67; Nagabały sze ('są'*?*) invaserunt *ca* 1428 *PF* I 489; (Cum questione) pulsavit nagabal 1436 *R* XXIII 276; Nagaba impugnat 1444 *ib.* 301; Zauiscz nagabalaby livor obruat (oramus, domine,... protege, ne nos livor edax daemonis obruat) *ib.* 306; Pyothr nagabaw doom ráką bronną drughego (invadens domum manu armata alterius)... rani, acz kthore gwalth czynącz gemv szą dostali,... straczi *Sul* 11; Paklibi smyalosczyąn zloszczywąn prawego... nagabal (si... irritaverit), tedi ten, czo nagaba, czczy i gymyenya ma bycz zbawyon *Sul* 86;

Nequit hostis accedere nagabacz XV *med. R* XXV 157; Gest od dyabla sle nagabana (filia mea male a daemonio vexatur Mat 15, 22) *ca* 1450 *PF* IV 571; Impctere nastacz, wszylnye nagahacz *ca* 1455 *JA* XIV 492; Cząstokrocz czy, ktorzy myeli czso sprawyacz w sądze, alysz po obiedzech obszarwszy syą a opywszy syą przychodzili, ktorzi czastokrocz stolecz sadowy nagabali (iudicium parvipenditur, *Sul* 24: a sz tego sąnd mnyey *waszooon) *Dział* 12; Nagabacz vexare (noli vexare illum Luc 8, 49) 1471 *MPKJ* V 123; Jesthlyby ktory pan... nagabal braczią y tez by czynyl naprzeczyw gych przyvileyom (si vero fratres... vexationibus impetantur),... ministrovye... mayą sye o tho vczyecz do bysskupow 1484 *Reg* 716; Wyboyuy nagabayącze (impugnantes, *Fl*: boiuiącze) mnye! *Pul* 34, 1; Quando veniet ad te dyabolus impugnans te, nagabayącz, tunc cades super genua tua XV *p. post. R* XXV 179; Zly duchowe... przes nyewyastu chczely odkupyenye naszego zbawyenya nagabacz XV *p. post. RozmPam* 475; Nagabacz persequi XV *ex. PF* V 21; Obstare nagabacz vel zaskodzycz *ib.* 24; Irritare, id est prouocare nagabacz albo drasznycz, albo wnyvecz, obroczycz *ca* 1500 *Erz* 48; Szbawyczyelu myloszczyvy,... licze thwe day my oglądacz, gdy myą szmyercz bądzye nagabacz *ca* 1500 *SprTNW* V 17; Nathychmyast trudny vrząd y (*leg.* wrzod ji 'go') nagabał (graviori morbo impeditus est) *Rozm* 107; Zyd yeden... vzryącz dzyeczy v sobotą robycz, pocznye szye barzo gnyevacz a Iesusza sylno pocznye karacz, a rozmayta ganyba nagabacz (impulsabat) *ib.* 130; Vczynył vyelye zlego przeczyv mnye, bo... mnye vyelykymy krzyvdamy nagabal (contumeliis multis impulsavit) *ib.* 133; Thy, Iesuszye,... nasche dzyeczy nagabasch, yze soboty nye svyaczyą (nec nostros sinis pueros tu sabbatizare) *ib.* 136—7; Yesus kaze svem lvom,... by tesch nykogo nye nagabaly (ut... nullum... infestarent) *ib.* 139; Tesch yest myly Iesus byl nagaban nyedostatkye⟨m⟩ krewkoszczy czlovyeczey (humanis sic defectibus Jesus vexabatur) *ib.* 158; ~ Pomowil gy bycz slodzegya... y gynsze vele slow, tym rowna,... omavyayocza y czczy gego *nagabayocza, vczynyl 1474 *Zab* 540; Volalby... smercz ymecz..., nisly taka slova sprosna,... gego czeszczy *nagabayocza..., czirpecz *ib.* 541.

2. '*pozywać, niepokoić pozwami sądowymi a. zaprzeczeniem praw, aliquem in ius vocare, ius suum ab aliquo exsequi*': Ne dal vistacz trzem latom Staszkovi, kedi gi yego zona nagabala o maczerzin posak 1398 *Pozn* nr 361, *sim.* 1400 *ib.* nr 444; Szidowca bil rocoymo... za Yodrzichowi dzeczi, isz Miroslawa ne mali nagabacz o fszitki rzeczi 1404 *Piek* VI 215, *sim.* 1490 *ZapWarsz* nr 1644; Jaroslawa trzimala Boruchowo s pokogem mimo trzi lata a nikt geg nagabal podluk semskego prawa 1404 *Pozn* nr 749, *sim.* 1408 *ib.* nr 657. 786; Iaco Iagna, Hanca y Helena witrzimali trzidzeszczi lat... ty czanszczi w Gorcze spocoyno a gich niktey nc nagabal 1406 *Piek* VI 306; Jaco Wyrzbantha trzimal szoltistwo Wyru podluk szemskego prawa trzi lata a nikt go prawem nc nagabal 1407 *Pozn* nr 627, *sim.* 1408 *ib.* nr 639. 644, 1412 *ib.* nr 881, 1412 *Pyzdr* nr 360, 1416 *Przyb* 12, 1424 *Pozn* nr 1179; Thomislawa ne nagabala Marcina... podluk semskego prawa... o possak 1408 *Pozn* nr 653; Jarantow dzath y yego oczecz, y on sam... wydzyrzeli Lubom trzidzeszczi lath y wancey, a Zowka ne nagabala gycb w thich leczech prawem 1409 *ib.* nr 671, *sim.* 1428 *ib.* nr 1515; Nagabamy awisamus *ca* 1428 *PF* I 484; Wozni... procz przykazanya sądzego slyachthi alybo wszy zakonnich nagabacz (vexare)... nye ma szmyecz *Sul* 9; Infestare est inculpare nagabacz, obwynycz *OrtZab* 528; Ian w tey ystey dzedzynye... asz do dw lath myeszkal..., a mnye nye gest nygdy nagabal (nec umquam admonuit, *Sul* 36: any kyedi go vpomyal) nygednym slowem any rzeczą *Dział* 25; Lucia... po cztyrzech lyeczech Franczka... o ostatek pyenyadzi nagaba y pozowie (movet questionem, *Sul* 37: rvsza skargą *zyalobną) *ib.* 26; W tych leczech Franczek nygdy nye byl nagaban (numquam fuit admonitus, *Sul* 37: nye bil vpomyenon) o thy pyenyądze *ib.*; Vstawyamy, aby w tey dzedzynye, ktora by byla nagabana (pro qua questio agitatur, *Sul* 38: o ktorą szą skarga dzeye)..., dano yawny rok *ib.* 28; Paknyaly wynowati vczynywszy dosycz po tem prawie powoda chczal nagabacz, tedy powod wygmye syą do swego prawa *ib.* 32.

Nagabanie *formy*: *n. sg.* nagabanie 1420—30 *AKPr* II 428, 1444 *AKPr* IV 204, 1449 *AKPr* II 369, *Sul* 79, XV *med. R* XXV 155, *etc.*; ~ *g. sg.* nagabania 1408 *Piek* VI 354, 1412 *AKH* III 190, 1444 *R* XXIII 301, 1448 *ZapWarsz* nr 807, *etc. etc.*; ~ *ac. sg.* nagabanie 1399 *StPPP* VIII 746, *OrtBrRp* 68, 4, *Rozm* 87; ~ *i. sg.* nagabanim 1396 *Pozn* nr 312, 1405 *Piek* VI 268. 270, *Dział* 11; ~ *l. sg.* (w) nagabani *Pul* 38, 14; ~ *n. a. ac. pl.* nagabania XV *in. R* XXIV 66.

Znaczenia: **1.** '*prześladowanie, dręczenie, udręka, napaść, dokuczanie, przeszkoda, perse-*

cutio, vexatio, afflictio, impedimentum, incursio': Czo szø wadzili Jacusz e (*pro* i) sz Iandrzichem, to yest Jacuszeuim nagabanim 1396 *Pozn* nr 312, *sim.* 1405 *Piek* VI 268. 270; Nagabana impedimenta XV *in. R* XXIV 66; Od nagabania ab infestacionibus 1444 *R* XXIII 301; Nagabanye gwalthowne czyego przebythkv (pro violenta domicilii alicuius invasione) *Sul* 79; Spocoyne, *prze nagabana tranquillum, sine perturbacione XV *p. pr. R* XXV 271; Et vexationes pectoribus supervenerunt a s tego przyslo gym wyelke nagabanye (Sap 19, 12) XV *med. R* XXV 155; Anna elegit domino... famulari corde libero sine impedimentis, nagabanya, mundi huius XV *med. SKJ* V 264; Infestacione od nagabanya XV *med. Zab* 514; Nagabanye impulsum *ib.* 523; Sampyerz... przepadl woythowy osszm szelagow wyny, wyyąwszy to, yszby myal kthorą zawadą albo nagabanye, kthoregosz by mogl doszwyatczycz *OrtBrRp* 68, 4; Prelat kromye wszego nagabanya (impedimento cessante, *Sul* 4: przes wschey przekazi) pana dzesyaczina mosze przedacz *Dział* 4; My... thą ysta rzecz rozgodzimy, procz bysmy bili nyektorym nagabanym (impedimento, *Sul* 24: przekazą) pylnym ogarnyeny *ib.* 11; Od moczy ręky twoyey zmogl yesm szye ya w nagabany (in increpationibus, *Fl*: w strofowanu) *Pul* 38, 14; Legale impedimentum vlg. sprawyedlywa przekaza vel nagabanye XV *ex. Zab* 526; Kyedy szą schly po drodze, szylna gorączoscz sloneczna vderzyla, ysch vyelykye nagabanye myely od *slonyechnych promyenyow *Rozm* 87; Iesus... ny myal nyyednego nagabanya od onego *zvyązaczya (nihil est molestiae de bestia perpessus) *ib.* 138; Yesus nygdy nyemoczen nye postal... any ktore bolyeszcy albo nagabanya wrzodovego myal (nec molestabatur morborum egritudine) *ib.* 158, *sim. ib.* 157.

2. '*wniesienie skargi sądowej, pozwanie do sądu, zaskarżenie, vocatio in ius, actus vocandi in iudicium*': Potruszka ranczil Herszmaszcowi za nagabanye y za szkoda lanky do trzi lat 1399 *StPPP* VIII 746; Sic domini iudicio presidentes audita intercessione tali, prelibatos protoconsulem et consules ab impeticione vlg. ot nagabana predicti Iacobi... iustum fecerunt 1408 *Piek* VI 354; Scepan dobrowolne przesz nagabana vydzersal to szedlisko 1412 *AKH* III 190; Jaco mnye sz Bartoltem roszdzelono wecznym dzalem y dzirszą swą cząscz za myedzamy przesz nagabanya szynowczem 1448 *ZapWarsz* nr 807; Mozely opyekaldnyk opyekanye opvsczycz dla takyego nagabanyą? *OrtBr* VI 377, *sim. ib.* 384, *sim. OrtMac* 126; Gynszy trzymayą (*sc.* dziedzinę) od trzech lyat y trzech myesyączy kromye wszego nagabanya s pokoyem *Dział* 24.

3. '*zarzut uczyniony sędziemu o niesłuszny, niesprawiedliwy wyrok, zakwestionowanie słuszności wyroku sądowego, actus iudicis sententiam in dubium vocandi, iustam esse negandi*': Cum aliquis arguit seu provocat sentenciam Cracoviensis castellani, quod dicitur vlg. *narzeczone vel nagabanye (*AKPr* II 31. 141. 305. 503, *AKPr* IV 139. 249. 303, *Sul* 50: naganene), pelles emorlinas... dare... teneatur 1444 *AKPr* IV 204, *sim.* 1420—30 *AKPr* II 428, 1449 *ib.* 369.

Nagalec '*sługa, pomocnik, minister*': Nagalecz minister *ca* 1428 *PF* I 489.

Nagana '*przygana, zarzut, reprehensio*': **a.** '*zarzut uczyniony sędziemu o niesprawiedliwy, niesłuszny wyrok sądowy, zakwestionowanie wyroku sędziego, actus iudicis sententiam iustam esse negandi*': Marcussius... purgauit famam suam, purgando innocenciam ab obiecto crimine falsitatis non iusti decreti iudiciarii vlg. naganą 1414 *AKH* III 222; ~ **b.** '*zarzut uczyniony czyjemuś szlachectwu, zakwestionowanie czyjegoś szlachectwa, actus aliquem nobilem esse publice negandi*': Martinus..., expurgando suam infamiam pro derogatione al. o naganą,... produxit duos nobiles XV *p. pr. RTH* III nr 128.

Naganiać 1. '*łżyć, znieważać, maledicere, contumeliis persequi*': Servos dei derident ypocritas appellando et eos blasphemando *naganayocze XV *med. GlWroc* 43v; Ecce quidam de scribis dixerunt intra se: Hic blasphemat nagana (Mat 9, 3) *ib.* 85v; Sromoczy y naganya inhonorat et blasphemat *ca* 1450 *PF* IV 577; Blaszphemat y nagana *ib.* 580.

2. '*dręczyć, prześladować, napastować, vexare, persequi*': Filia mea a demonio male vexatur naganana (Mat 15, 22) XV *in. R* XXIV 71.

Naganić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* nagani 1400 *AKPr* II 73, *Słota* w. 95, 1423 *AKPr* II 582, *etc.*; ~ *part. praes. act. adi.* naganiąc *Sul* 17. 18; *n. sg. m.* naganiący *Sul* 55. 56; ~ *inf.* naganić 1420—30 *AKPr* II 391, 1441 *ib.* 450, 1444 *AKPr* IV 163, 1449 *AKPr* II 328, *Sul* 79, *etc.*; ~ *praet. 3. sg. m.* naganił 1393 *Pozn* nr 132, 1400 *KsZPozn* nr 171. 245. 254, 1403 *AKH* III 291, *etc. etc.*; *f.* naganiła 1443 *Kozier* I nr 27; *3. pl. m.* naganili XV *med. GlWroc* 31r; ~ *plqperf. 3. sg. m.* naganił był 1475 *AGZ* XVIII 97; był naganił 1476 *AGZ* XVIII 126; *f.* naganiła była 1493 *AGZ* XVII 284; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* naganion 1428 *MiesHer* II 81, 1432 *StPPP* II nr 2461, 1441 *StPPP* VII 361, *Sul* 18. 55; naganiony XV

med. R XXV 157, *Dział* 34. 66; *f.* naganiona 1423 *AKPr* II 570, XV *p. pr. ib.* 20, 1420—30 *ib.* 417, 1434 *AKPr* IV 373, 1444 *ib.* 193, *etc.*; *neutr.* naganiono 1469 *RTH* III nr 314; *g. sg. m.* naganionego 1492 *AGZ* XIX 268; *neutr.* naganionego *Dział* 66; *l. sg. m.* (o) naganionym *OrtMac* 136; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* -by był naganion *Dział* 66; *neutr.* by było naganiono *Sul* 79.

Znaczenia: **1.** '*przyganić, postawić zarzut, potępić, oskarżyć o coś, zakwestionować coś, reprehendere, culpare, increpare, exprobrare*': **a.** *ogólnie*: Benak... inputavit vlg. naganil Blasio... racione istius, quod sibi advocato unus homo suus vicinus iuratus predicto advocato imputavit, impingens sibi periurium 1405 *KsZPozn* nr 2399; Ktocoły czsznø matkø ma..., prze nø mu nikt ne nagany *Słota* w. 95; Naganil probrauit *ca* 1420 *WokTryd* nr 465; Mathias... procurator Iohannis... citavit Nicolaum... nadwornym rokem, ut audiret literam legi sicut inculpavit... Iohannem al. naganyl 1444 *AGZ* XIII 167; O yednem czlekv nagąnyonym przed burgrabya *OrtMac* 136; Dobri czlowiek naganyony sam ma odydz *Dział* 34; Propter procuratorem inordinatum et inculpatum al. naganyonego 1492 *AGZ* XIX 268; Anna... recognovit, quia prout infamaverat al. naganyla byla... Derslaum... pro cremacione curie in Maiori Zurovycze 1493 *AGZ* XVII 284, *sim. ib.*; ~ **b.** '*uczynić zarzut sędziemu o niesłuszny, niesprawiedliwy wyrok, zakwestionować słuszność wyroku sądowego, iudicis sententiam in dubium vocare, iustam esse negare*': Cum aliquis arguit seu provocat sentenciam castellani Cracoviensis, quod vlg. dicitur narzecze vel nagani, pelles emerlinas... dare... teneatur 1400 *AKPr* II 73, *sim.* 1423 *ib.* 582, 1434 *AKPr* IV 381, *Sul* 50, *Dział* 42, 1463 *AKPr* IV 695, XV *p. post. ib.* 66, XV *p. post. AKPr* II 244; Nos itaque huiusmodi sentenciam iudicis, que non fuit aliqua provocacione supensa, Polonice ne naganona (*AKPr* II 90. 130: ne nagonona), declaramus transivisse in rem iudicatam XV *p. pr. AKPr* II 20, *sim.* 1423 *ib.* 570, 1420—30 *ib.* 417 1434 *AKPr* IV 373, 1444 *ib.* 193, 1449 *AKPr* II 357, 1441 *ib.* 486, 1453 *AKPr* IV 291, 1472 *ib.* 124, XV *p. post. ib.* 29. 654, XV *p. post. AKPr* II 229; Przeczslaus... dum fuit iudex..., quaedam Thomyna kmethonissa de Brzoza sibi derogauit al. naganila et narzekla 1443 *Kozier* I nr 27; Myenyącz... nyesprawyedlywye skazanym bicz, nye nagany-ly nathemmyescze sądzey (statim iudicem debet provocare, *AKPr* II 103. 196. 328. 391. 450, *AKPr* IV 88. 163. 411: naganycz), skazanye poydze w rzecz przesłą szkazanym *Sul* 13; Przed oblyczności krolya... skazaw, sądza zlego skazanya naganyoon bicz ne mozze (redargui non potest) *Sul* 18, *sim. ib.* 55; Obyknyono gest, abi layąncz alybo naganyąncz (redarguens) szkazanie, za lvpyeze kvnye... trzy grzywni... przepaatl *Sul* 18, *sim. ib.* 17; Pyotr... oth... skazanya, kedi ge wczynil, tego tho sądzi nye naganil (non provocavit) *Sul* 40, *sim.* 1400 *AKPr* II 90, 1423 *ib.* 570, 1420—30 *ib.* 417, 1432 *ib.* 292, *Dział* 29, 1463 *AKPr* IV 340, 1472 *ib.* 124, 1478 *ib.* 238, XV *p. post. ib.* 29. 654, XV *p. post. AKPr* II 229; Paknyąly then, gen naganyl (arguens) skazanye gego (*sc.* sędziego), bądze chczal *dostwyathczycz falszywosczy,... tho doswyathczycz ma przes szescz swyathkow... Tesz then naganyączy (redarguens) skazanye sądzego... nykake pyrwey slvchan ma bicz, alysz sądzy trzy grzywny... da *Sul* 55; Pothszątkowy abo szą̨dzam... ma zapłaczycz naganyączy (redarguens), gdy swe sądy vkazą bycz sprawyedlywe *Sul* 56; Gdy sądzy nye nagany, skazanye gego ma mocz *Dział* 29, *sim. ib.* 42; Quemadmodum... Nicolaus... inculpaverat al. naganył byl... Marcissium..., iudicem, et Nicolaum..., subiudicem,... asserens ipsos iniuste iudicasse eo 1475 *AGZ* XVIII 97; ~ **c.** '*zakwestionować prawomocność dokumentu, litterarum publicarum auctoritatem in dubium vocare*': Ministerialis recognovit..., quod inputaverat litere vlg. naganil, quam idem Egibuit (*pro* debuit?) Cussz... duxisse contra eu⟨n⟩dem Egidium, quod inputaverat litere vlg. naganil 1403 *KsZPozn* nr 1312, *sim.* 1405 *ib.* nr 2498, 1406 *ib.* nr 2801, 1407 *ib.* nr 2879. 2893; Yako czszo Rafal nągąnyl lysstu Narąmouemu y Mycolayewemu..., aby gym lisstha ne dąl..., ten yest gym dąl 1424 *Pozn* nr 1173; Jsze lyst wsdawny panyey Katherziny wyanny,... quam literam... Martinus vlg. naganyl, quia iuste vlg. *sprawydlywy de cancellaria domini capitanei exit 1443 *ib.* nr 1609; Fredrich vero respondit dicens ipsam literam non esse concordem cum nota in verbis, unde exivit de actis iudici terrestris... et sic ipsam literam infamavit al. naganyl 1448 *AGZ* XIII 268; Quam literam ipse Stanislaus diffamaverat al. byl naganyl 1476 *AGZ* XVIII 126; ~ **d.** '*uczynić zarzut czyjemuś szlachectwu, czci, zakwestionować czyjeś szlachectwo, cześć, aliquem nobilem esse publice negare vel infamem esse accusare*': Petrassius... naganil Johanni 1393 *Pozn* nr 132; Wincencius... astitit termino super Murkartum... pro eo, quod suo testi uni inter sex imputavit vlg.

naganil 1400 *KsZPozn* nr 171, *sim. ib.* nr 245. 254; Nicolaus... euasit Baworium... prout sibi in honore deputauit suo, deputauit vlg. naganyl 1403 *AKH* III 291, *sim. ib., sim.* 1403 *KsZPozn* nr 1239. 1286. 1453. 1613, 1404 *ib.* nr 1876, 1405 *StPPP* VII 291, 1411 *HerbSier* 386, 1412 *Pozn* nr 871; Petrassius... sic recognouit, quod Albertus..., prout Franczko... sue nobilitati imputauerat et in sua nobilitate ipsum deprauauerat vlg. naganil, suam nobilitatem expurgando nobiles... produxit 1414 *AKH* III 311; Lassotha... tenetur penam quinquagentalem... pro eo, quod Martinum... vituperavit vlg. naganil 1417 *RTH* III nr 40, *sim. ib.* nr 41; (Petrus) ipsius honori turpi infamia contradixit ita, quod non esset de nobili genere procreatus al. naganyl 1427 *AKH* III 336, *sim.* 1427 *Pozn* nr 1249. 1259; Coram nobis... inpinxerat nobilis Ruszilo... Paulo... al. naganyon 1428 *MiesHer* II 81; Nobilis Lasschota... ducit testes erga nobilem Ramsch..., qui suo honore derogavit coram iudicio al. naganyl dicens, quod esset rusticus post patrem suum 1430 *Pozn* nr 1354, *sim.* 1437 *ib.* nr 1589, 1440 *StPPP* II nr 2867; Nobilis Seraphin... prout per Michaelem... fuit infamatus al. naganyon in nobilitate 1432 *StPPP* II nr 2461, *sim.* 1441 *StPPP* VII 361; Kmyecz nye bądze mocz ktoremv szlachczyczowy... slachathnosczy naganycz (increpare), nyslyby... szliszał, yszby prze drvgego slachczicza pyrwey gemv bylo naganyono *Sul* 79; Naganyony infamatus XV *med. R* XXV 157; O oczyszczenyv slyacheczstwa naganyonego. ⟨U⟩stawyamy, aczby ktho byl naganyon (si quis inculpatus fuerit), ysby nye myal prawa riczerskyego, ten naganyony dw starczv swego rodzaya... kv otrzymanyv prawa riczerskyego ma wyescz *Dzial* 66; Naganyono (*sc.* Stanislaum cum fratribus) asserendo ipsos non fore milites 1469 *RTH* III nr 314.

2. '*bluźnić, złorzeczyć, maledicere*': Illi dudum iam indignantes nec suscipientes redempcionem sed blasphemantes, naganyly, deum XV *med. GlWroc* 31 r.

Cf. **Nagonić**

Naganienie *formy*: *n. sg.* naganienie 1432 *AKPr* II 305, 1441 *ib.* 503, *Sul* 50, XV *p. pr. AKPr* II 31, *etc.*; ~ *g. sg.* naganienia 1437 *StPPP* II nr 2726, 1475 *AGZ* XVIII 97; ~ *ac. sg.* naganienie 1388 *Leksz* I nr 316, 1399 *AKH* III 283, 1403 *KsZPozn* nr 1135. 1262. 1324. 1630, 1404 *StPPP* II nr 1078, *etc.*; ~ *i. sg.* naganienim *Sul* 40; ~ *l. sg.* (o) naganieniu *Sul* 50.

Znaczenia: **1.** '*przygana, zarzut, potępienie, oskarżenie, zakwestionowanie czegoś, crimen, accusatio, exprobratio*': **a.** '*zarzut uczyniony sędziemu o niesłuszny, niesprawiedliwy wyrok, zakwestionowanie słuszności wyroku sądowego, actus iudicis sententiam in dubium vocandi, iustam esse negandi*': Michael notarius domini judicis Nicolaum... pro naganenye... jure euasit 1404 *StPPP* II nr 1078; Skazanye sądzey, gesz nye biło kthorim odwolanym abo naganyenym zawyeszono (quae non fuit aliqua provocatione suspensa, *AKPr* II 20. 229. 357. 417. 486. 570, *AKPr* IV 29. 124. 193. 291. 373. 654: ne naganona, *AKPr* II 90. 130: ne nagonona), wykladamy poszle bycz w rzecz osądzoną *Sul* 40; O naganyenyw skazanya. Kedi ktho nagany abo othzowye skazanya pana krakowskego, czso rzeczono gest pospolicze narzeczenye alybo naganyenye (*AKPr* II 369, *AKPr* IV 204: narzeczenye aut nagabanye), Ivpycze gronostayowe... dacz... ma *Sul* 50, *sim.* 1432 *AKPr* II 305, 1441 *ib.* 503, XV *p. pr. ib.* 31, 1453 *AKPr* IV 303, 1458 *AKPr* II 141, 1472 *AKPr* IV 139, 1478 *ib.* 249; A czso sadzam skazalysmy, to tylesz panv tey wlosczy sadzam panyskym, acz syą wywiodą o naganyenye (qui similiter suum iudicium ostenderint fore iustum, *Sul* 56: gdy swe sądy vkazą bycz sprawyedlywe), kocz... barany przepadnye *Dzial* 51; Iudex et subiudex in ista citacione inculpacionis al. naganyenya tamdiu iacere nolentes, sibi Roza terminum... per ministerialem... dederunt 1475 *AGZ* XVIII 97; ~ **b.** '*zakwestionowanie prawomocności dokumentu, actus auctoritatem litterarum publicarum in dubium vocandi*': Pendet terminus inter Abrham... et Jacubconem... pro inputacione litere vlg. o naganene 1405 *KsZPozn* nr 2208; Pendet terminus... inter... Nicolaum... et Sczurkonem pro pena vlg. o pocup pro inputacione litere o naganene 1406 *ib.* nr 2784; Pro diffamacione al. o naganye⟨nie⟩ litere 1449 *LubPodk* 40; ~ **c.** '*zarzut uczyniony czyjemuś szlachectwu, czci, zakwestionowanie czyjegoś szlachectwa, czci, actus aliquem nobilem esse negandi vel de infamia accusandi*': Isti sunt testes Michaelis... contra Michaelem propter indignacionem videlicet naganene 1388 *Leksz* I nr 316; Mathias... termino sibi deputato... astitit... pro et super quadam detestacione et infamia vlg. o naganene 1399 *AKH* III 283; Nicolaus... habet terminum... cum Bawor pro inputacione ipsius nobilitati vlg. naganene czsci 1403 *KsZPozn* nr 1135, *sim. ib.* nr 1630; Jaszek... dimisit libere testes..., quos debuit ducere Henricus... contra eundem pro inputacione

honoris vlg. o naganene *ib.* nr 1262, *sim. ib.* nr 1324, 1411 *HubeSąd* 254, 1412 *Pozn* nr 871, 1427 *RTH* III nr 85; Nicolaus... cum Franczcone... habent secundum terminum... pro et super infamia vlg. naganene 1412 *AKH* III 197; Derslaus... penam XV contra Nyemstham.. racione ⟨vituperii⟩ al. naganyenya 1437 *StPPP* II nr 2726.

2. '*bluźnierstwo, złorzeczenie, blasphemia, maledicum*': Dico, quod in inferno est blasphemia naganene XV *med. GlWroc* 62v.

Nagarnąć gadką nagarnąć '*wypowiedzieć pytanie, zagadnąć, aliquem interrogare*': Aquila... mira solis... venustate inspecta, mox eum tali questione pulsavit, *gl.* inter⟨ro⟩gacione intonuit, gadką nagarnalą XV *med. R* XXIII 280.

Nagi *formy*: *n. sg. m.* nag *BZ* Gen 3, 10. 11. I Reg 19, 24. Tob 1, 23, *ca* 1455 *Dobr* 324, *Rozm* 190, *etc.*; nagi XV *ex. SKJ* I 151, *ca* 1500 *Erz* 48, *Rozm* 793; *f.* naga *Naw* 130; ~ *g. sg. m.* nagiego *Spow* 2—4. 6; ~ *ac. sg. m.* nagi *BZ* Jos 5, 13. I Par 21, 16; nagiego *ca* 1420 *R* XXV 229, XV *med. R* XXII 240, 1453 *R* XXV 208, *De morte* w. 25, *ca* 1500 *JA* XV 540; *neutr.* nagie *BZ* Gen 9, 22, *Rozm* 659; ~ *i. sg. m.* nagim *Sul* 93, *BZ* Num 22,23; nagiem *Rozm* 493; ~ *n. du. m.* naga *BZ* Gen 2, 25. 3, 7; ~ *i. du. neutr.* nagima 1451 *MacDod* 105, *Rozm* 597; ~ *n. pl. m.* nadzy *BZ* II Par 28, 15, *MPKJ* V 5; ~ *ac. pl. m.* nagie *BZ* Tob 1, 20.

Znaczenie: '*niczym nie osłonięty, nie ubrany, też częściowo nie osłonięty, nudus, nudatus, apertus, etiam in aliqua parte inopertus*': Na kriz wsbiwsy *naygego (*R* XXV 208: nayego) o *sukni *ygrana *ca* 1420 *R* XXV 229; Bilasta oba naga (erat... uterque nudus), Adam, Gewa *BZ* Gen 2, 25; A gdisz vznamyonalasta, zesta naga (cumque cognovissent se esse nudos),... vczynylasta sobye wycnyky *ib.* 3, 7; Boyalesm szø przeto, yszem nag (quod nudus essem) *ib.* 3, 10, *sim. ib.* 3, 11. *BZ* I Reg 19, 24; To gdisz Cham vszrzal... oczcza swego lono nage (verenda scilicet patris sui esse nudata), powyedzal bratoma swima *BZ* Gen 9, 22; Ktorzi (*sc.* więźniowie) bily nadzi (qui nudi erant), przіodzely ge z lupu *BZ* II Par 28, 15; Ale Thobyas s swim sinem a z swø zonø nag (nudus) vcyekl *BZ* Tob 1, 23; Mnye wthoremu *dzeye luthy, geszlisz nag, przyodzey[ey] ⟨bo⟩thy *ca* 1455 *Dobr* 324; Wsrzal czlovyeka nagyego..., lokthvszą przepaszanego *De morte* w. 25; Owo ya przysthąpvyą... naga badacz (nudus, *SKJ* I 151: yako nagy) kv krolowy chwały nyebyeszkyey *Naw* 130; Nągy nudus *ca* 1500 *Erz* 48; Krystus przyawschy krest y vyschedl z rzeky nag yako krzczon vodzye (*leg.* w wodzie) *Rozm* 190; Nagem byl, a vysczye mye przyodzyaly (eram... nudus et cooperuistis me Mat 25, 36) *ib.* 491, *sim. ib.* 492; Panye, kyedysmy czye vydzyely laknącz albo pragnącz pyczya albo gosczyem, albo nagem (nudum Mat 25, 44)? *ib.* 493; Yego rące y pyerszy, y zyvot byl nag asz do pasza *ib.* 533; Rozcrizovavschy svoye svyąthe racze poklaknął nagyma *kolana (*MacDod* 105: nagyma kolyanoma) na zemyą *ib.* 597; Alye mlodzyenyecz yeden nasladoval yego, odzyany ploczycnnym odzyenym na nagye czyalo (amictus sindone super nudo Marc 14, 51)... y to (*sc.* odzienie) opuszczyvschy, sznadz kyedy byl *polyapon, nag (nudus Marc 14, 52) vczyekl *ib.* 659; Thy vbogy, ssmyerny, nagy..., pomavyayą-cz czye o krolevstvo *ib.* 793; Yako myly Cristus barzo nyelyvtosczyve byl zvleczon y stal nag przed vschytkym ludem *ib.* 815, *sim. ib.*, *ib.* 816; ~ Kaiø sse teze, iżesm... nagego ne prziodzal *Spow* 2—4. 6; Czudzey byadi zalowanye... zalezi w syedmy vczinczech mylossyerdzya:... nagyego prziodzacz XV *med. R* XXII 240, *sim. ca* 1500 *JA* XV 540; Tobyas... laczne karmyl, nage prziodzeval (nudisque vestimenta praebebat) *BZ* Tob 1, 20; ~ *(o mieczu, de gladio)* '*obnażony, wyjęty z pochwy, nudus, destrictus*': Gdi wlodika zabyye slyachczycza,... pokoran ma vczinycz, chusti alysz do passa opusczyw a nago syąn vczinyw z nagym myeczem (cum nudo gladio)... ma prosycz prze bog, abi yemu obrazenye otpusczono *Sul* 93; Vpatrziwszi anyoła stoyøczego, oslicza, s nagim myeczem (evaginato gladio)..., poydze po polv *BZ* Num 22, 23; Vsrzal møza przeczіw sobye stoyøcego y dzirzøczi nagy myecz (evaginatum tenentem gladium) *BZ* Jos 5, 13; Vzrzal aniola boszego stoiøcz myedzi nyebem a myedzi zemyøø a w gego røce nagy myecz (evaginatum gladium) *BZ* I Par 21, 16; ~ ~ nagi mędrzec '*przynależny do pewnej sekty filozoficzno-religijnej, której członkowie chodzili pólnago, gymnosophista*': Gymnozophiste nadzy mądrczy (*war. kal.*: nad mandrcze) a gimnos, quod est nudus et zophos sapientia, quia fuerunt nudi, solis genitalibus dantes tegumen (perrexit Aethiopiam, ut gymnosophistas et famosissimam solis mensam videret in sabulo Prol) *MPKJ* V 5.

Nagiąć '*wygiąć, zgiąć, zakrzywić, flectere, curvare*': Nagyanthe reflexe (labia earum palmi unius reflexa intrinsecus per circuitum Ezech 40, 43) 1471 *MPKJ* V 106.

Naglądać '*patrzeć, przyglądać się, speculari, observare*': Naglandaczy auscultare (stultitia

hominis auscultare per ostium Ecclus 21, 27) 1471 *MPKJ* V 81; Potayemnye slaly (*sc.* Żydowie) swe slugy, gdzyeby y (*leg.* ji, *sc.* Jesusa) byczovano, koronovano, naglądayącz, barzoły y mączą *Rozm* 648; Svyątha Marya Magdalena byegla okolo domv naglądayącz y vydzyała yego wschytką maka *ib.* 698.

Nagle *formy*: *comparat.* naglej 1461—7 *Serm* 150r.

Znaczenia: **1.** *'prędko, szybko, nieoczekiwanie, gwałtownie, subito, repente, ex improviso'*: Nagle (subito, *Pul*: rychlo) strzelacz gi bødø *Fl* 63, 4; Nagle (velociter) wslyszy mø, gospodne, omdlal gest duch moy *Fl* 142, 7, *sim. Pul*; Gdi tako wyelky dług krothkego czaszv omyslon bycz a w nyeopatrzenyv alybo nagle zaplaczon nye moze bycz (inopinate ac subito solvi non potest) *Sul* 72; Vidit ergo rex, quod irruerent in eum vehementer naglę (Dan 14, 29) XV *p. pr. SKJ* I 305; Subito circumfulsit (*sc.* eum lux) vlg nagle ogarnąla XV *med. PF* V 58; A tako nagle stalo sze wyelge poruszene rzyschey nyebyeszkey et subito facta est cum angelo multitudo milicie celestis exercitus XV *med. R* XXIV 359; Et factus est repente de celo sonus rącze, nagle z nyeba, s powyetrza zwyęk, schum (Act 2, 2) XV *med. SKJ* I 89, *sim. ca* 1450 *PF* IV 577; Bil potop... na zemy a rozmnozywszy szø wodi y wznyozly korab wzgorø od zemye. A nagle szø rozwodnyli (vehementer enim inundaverunt) *BZ* Gen 7, 18; Kasze wyatrom wyacz zachodu (*leg.* z zachodu) sluncza wyelmy naglye (vehementissimum) *BZ* Ex 10, 19; A gdisz vzrzicye dzewki w Sylo gydøce... ku wodzenyy tanczow, zrzødziwszy syø wibyegnycyesz nagle (exite repente) s wynnycz a zlapaycyesz ge sobye kaszdi genø zonø *BZ* Jud 21, 21; Rozwyesyelyl syø Ezechias y wszitek lyvd s nym, isze sluszba boza syø dokonala, bo nagle (de repente) to bil przikazal vczinycz *BZ* II Par 29, 36, *sim.* 1471 *MPKJ* V 51; Super impiorum ne iocundaueris interitu ignorum, vita ex abrupto, nagle, velut a taxante preciditur, nullo mortis iudicio precurrente, nec opine, que deus eos morte prevenire finit 1466 *R* XXII 12; Nagley celerius 1461—7 *Serm* 150r; Nagle cum impetu (accipiat unusquisque arma sua et exite cum impetu Judith 14, 2) 1471 *MPKJ* V 56; Nagle vehementer (qui vehementer emungit, elicit sanguinem Prov 30, 33) *ib.* 70; Et ideo recitat Avicenna, quod sepe aque, que ante raptim, nagle, fluebant, interdum stabant 1475 *R* XXV 129; Nagle ex abrupto 1476 *AKLit* III 108; Naglye XV *p. post. PF* III 287; Nagle impetu XV *ex. ErzGlos* 181; Nągle subito XV *ex. PamLit* XXVIII 307; Subito nagle, prathko *ca* 1500 *Erz* 48.

2. *'zaraz, natychmiast, niebawem, w najkrótszym czasie, statim, ilico'*: Pocøhø sø modlich, izbi ie bog zbauil ot mocy crola poganskego. Tegdis nagle bog uslusal modlituø luda *Kśw* ar 7; A iacocoly to gresny clouek uciny, taco nagle sirce iego iemu doracy, yzbi greha ostal *Kśw* cr 19; Nics ne meskaiøch, ⟨gdy gwiazdę⟩ uzrely, nagle dary... ⟨wzdać mu⟩ pospesily *Kśw* cv 31; Neprzyaczele zaprawdø boszi nagle (mox), gdi bødø poczceni y powiszeni, schodzøcz iaco dim schodzy *Fl* 36, 21, *sim. Pul*; Paklibi on, cziye bidlo do obori zayąntho bandzye, thego tho bidla naglee vikupycz zamyanschka (huiusmodi pecora sua exemere neglexerit), tegdi on, ktori ye... zayąnl, ye chowaacz ma *Sul* 111; A gdisz *nayn wezrzø..., vzrzely trød na gego czele, nagle (festinato) wignaly gy... Pospyeszil syø precz winydz prze to, isze na sobye poczul bil tak nagle ranø bozø (quod sensisset ilico plagam domini) *BZ* II Par 26, 20; By byla czo przykrego przemovyla..., nagle by mya vmorzyla y dvsza by vypądzyla *De morte* w. 95; Gyethno szya porvsza, wszythky nagle szdavycz mvsza *ib.* w. 201; Xps naglye odpuszczenye daye grzechow, acz czyste będzye wypowyedzenye grzechow *Pul* 31 arg.; Nagle, yedno szye vrodzylo (mox ut puer natus est), tako stanąwschy na nogach y yąlo przezpyecznye o narodzenyv movycz Iesvcristusovem *Rozm* 73; Tako naglye ony skorupy naglye szye samy zlyepyly (statim illae testulae per se combinantur) *ib.* 124; Nathychmyast yako Iesus to slovo rzekł, naglye (mox) ono dzyeczya ozylo y vstalo z martvych *ib.* 127; Przykazal Ivovy, aby nathychmyast dzyeczyą przynyosl za szye przez vrazv, tedy y (*leg.* ji 'go') nagle (confestim) przynyo⟨z⟩wschy y polozyl przed nogamy Yesucristuszovemy *ib.* 160.

3. *(o upadaniu, klanianiu się, de cadentibus vel aliquem venerantibus) 'w dół, na twarz, twarzą do ziemi, pronus'*: Nye bødzesz vinyen, gdisz syø kto popelznye, nagle padnye (in praeceps ruente) *BZ* Deut 22, 8, *sim.* 1471 *MPKJ* V 30; ~ Nagle pascz succumbere XV *med. Zab* 517; To vsliszaw Moyzes y Aaron, padlasta nagle na zemyø (ceciderunt proni in terram) przede wszø *wyellikoszø synow israelskich *BZ* Num 14, 5; Ktoras to nagle padlasta na oblicze (qui ceciderunt proni in faciem) *ib.* 16, 22; Vsrzal (*sc.* Balaam) anyola na drodze stoyøczego, myecz w røcze dzerzøczego y po-

klony syø gemv nagle na zemyø (adoravit eum pronus in terram) *ib.* 22, 31; Padnye Iozve nagle na zemyø (pronus in terram) a klanyayøcz syø rzecze *BZ* Jos 5, 15, *sim. ib.* I Reg 20, 41; Gonili ge przeczivniczi od wrot az do Sebarim y padali nagle (ceciderunt per prona) vczekayøcz *BZ* Jos 7, 5; Y rzecze pan kv Jozve: Wstan, przecz lezysz nagle na zemi (pronus in terra)? *ib.* 7, 10; Wznosw swoy røce a sklonyw syø modlyl syø panu leszøcz nagle na zemy (adoraverunt deum proni in terram) *BZ* Neh 8, 6.

Z nagła '*natychmiast, zaraz, statim*': A z nagla (subito Luc 2, 13) stala szyą yest z angyolem vyelykoszcz ryczerstva nyebyeskyego *EwZam* 292.

Nagłość 1. '*szybkość, properatio, rei repentinae, subitae natura*': Przivyedze na czø pan narod z dalekey stroni..., podobny orlici latayøcey w naglosci (in similitudinem aquilae volantis cum impetu) *BZ* Deut 28, 49; Myeny..., ysz to dzyeczą bylo zywo, asz ge chrzczono... dla nagloszczy szymerczy (*OrtMac* 103: dla nagley szmyerczy) tamo gyste w komorze *OrtBr* VI 374.

2. '*gwałtowność, porywczość, festinatio, vehementia*': De luxuria veniunt: precipitacio nagloscz[...], horror *przithkoscz XV *med. R* XXIV 339; W nagloszczy in impetu (consumpti sunt in impetu iracundiae Ecclus 45, 23) 1471 *MPKJ* V 86.

Nagły *formy*: *n. sg. m.* nagły 1471 *MPKJ* V 77. 80, *ca* 1500 *Erz* 48; ~ *g. sg. m.* nagłego *BZ* Ex 14, 21; *f.* nagłej *OrtMac* 73. 103, *MW* 18a, XV *ex. SKJ* I 149, *De nativ* w. 90, *ca* 1500 *SprTNW* V 11; nagły *Gn* ap. 2a; *neutr.* nagła *cf.* **Z nagła**; nagłego *Fl* i *Pul* 1, 1, *Slota* w. 108. 1466 *R* XXII 12, *ca* 1500 *JA* X 382; ~ *ac. sg. f.* nagłą *OrtBrRp* 57, 3, *OrtMac* 72; ~ *i. sg. f.* nagłą *Naw* 185, XV *p. post. R* XXV 183, *Rozm* 131. 628; ~ *l. pl. f.* (w) nagłych *BZ* Ex 15, 10.

Znaczenia: **1.** '*prędki, szybki, gwałtowny, niespodziewany, celer, velox, repentinus, subitus, inopinatus*': Odyøl ge (*sc.* morze) pan wyenym wyatra wyelmy naglego (flante vento vehementi) *BZ* Ex 14, 21; Stonøly søø yako olow w wodach naglich (in aquis vehementibus) *ib.* 15, 10; Sz naglego poruschenya impetu furoris 1466 *R* XXII 12; Nagly subitaneus (apparebat autem illis subitaneus ignis, timore plenus Sap 17, 6) 1471 *MPKJ* V 77; Nagli wyatr procella (et vias illius, quis intelligit, et procellam. quam nec oculus videbit hominis? Ecclus 16, 21) *ib.* 80; Repentinus nagly, prathky *ca* 1500 *Erz* 48; Subitaneus, subitus idem, nagly, prathky *ib.*; Od strasznyenya prathkyego a naglego *ca* 1500 *JA* X 382; ~ Blogoslawoni møsz, ien... na stolczu naglego spadnena (in cathedra pestilentiae) ne sedzal iest *Fl* 1, 1, *sim. Pul*; ~ *(o śmierci, de morte)* '*gwałtowny i niespodziewany, repentinus et inopinatus*': Kassdy sz wasz prosz pana boga szam za szyą, ysby nasz pan bog raczyl zachowacz od nagly szmyerczy, od morovego powyetrza, od ranky nyeprzyaczyelszky *Gn* ap. 2a; Ktocoly czczy szenskø twarz, mathko bosza, gy tim odarz..., schoway grzecha szmertnego y tesz skonczena naglego *Slota* w. 108; Dzyeczyą bylo zywo, asz ye krzczono... dla nagley szmyerczy (*OrtBr* VI 374: dla nagloszczy szmyerczy) thamo ysthe w komorze *OrtMac* 103; Od nagley y nyeopatrzney szmierci raczi nas zaszczicz oczczecz, sin y duch swiøti *MW* 18a, *sim.* XV *ex. SKJ* I 149, *De nativ* w. 90, *ca* 1500 *SprTNW* V 11; Zbaw mye naglye (*pro* nagley?) y nye⟨ø⟩bezrzaney szmyerczy! *Naw* 60; Proscha wasz..., abysczye my dali mocz..., yzby mye zadny nyeprzyyaczyel nye mogl pothąpycz... nagla szmyercza *Naw* 185; Nye ode⟨j⟩dzyesz tako, by-cz tv nye zaplaczono, alye naglą smyerczya nądznye szyedzyesch (*pro* szeydzyesch, nam morte subitanea miserrime peribis) *Rozm* 131; By mogl vass naglą smyerczyą pobycz *ib.* 628, *sim.* XV *p. post. R* XXV 183; ~ W czem czyą rozgnyeval,... yzesz y (*leg.* ji 'go') nagla (*sc.* śmiercią?) zarazyl (quod ipsum sic punires eum subitanea morteque ferires)? *Rozm* 133.

2. nagła rzecz '*niezgodny z prawem czyn przemocy, występek, zbrodnia, crimen, quod vi fit, legis violatio, iniuria*': Gdyby ktho vczynył naglą rzecz nad szyrotą albo nad gosczyem..., mozely woyth albo szadzyą fordrowacz...? Woyth, sządzyą mogą szyrothnych ludzy, szlowye czo przyrodzonych thu nye maya, nagley rzeczy fordrowacz (*OrtBrRp* 57, 4: nagle foldrowacz rzeczy), yako przyrodzeny gych, gdyby thv byly *OrtMac* 72—3, *sim. OrtBrRp* 57, 3; Nagla rzecz enormitatis *OrtRp* 58.

Nagnieść '*wyrobić, wymiesić ciasto, gniotąc uformować, panem condepsere, depsendo formare*': Panem formavit nagnyothl 1462 *R* XXV 269; ~ nagnieciony chleb '*rodzaj ciasta, opus pistorium ex oleo coctum*': Nagnyeczyoni chlep artocopus 1437 *Wisł* nr 228 s. 85, *sim. ca* 1455 *JA* XIV 493; Pane ortocopato nagnyeczonego 1478 *Rost* nr 1963; Artocopus est panis pistus in oleo, ein krapff, paczek vel nągnyeczyony chleb, vel ornaph, vel begel *ca* 1500 *Erz* 48.

Nago '*bez ubrania, golo, nudo corpore*': Gdi wlodika zabyye slyachczycza..., pokoran ma vczinycz, chusti alysz do passa opusczyw

a nago syąn vczinyw (sic denudatus), z nagym myeczem... ma prosycz prze bog, abi yemu obrazenye otpusczono *Sul* 93; Napyge szø tego wyna y zapyge szø a nago leszal (inebriatus est et nudatus) w swem stanu *BZ* Gen 9, 21; Abi bog Abramow a Ysaakow my bil nye pomogl, znadz bi mye bil nago od szebye pusczyl (fortisan modo nudum me dimisisses) *ib.* 31, 42; Aszasz nye czytal..., yako panny mordovano, szyeczono y byczovano, nago szwloczono *De morte* w. 487; Pylath pokazal ym mylego Iesusa tako vbyczovanego y vmaczonego, nago az po pass a koroną tarnovą na glovye mayączego *Rozm* 837.

Nagoda *'przypadek, traf, fors, casus'*: Zatym geden møsz napyøl løczisko, w nyeistnoscz strzelyl strzalø a nagodø (casu) zastrzelyl krolya israhelskego myedzi plucem a myedzi szoløtkem *BZ* III Reg 22, 34.

Nagodzić *'porozumiawszy się co do warunków nająć, umówić, aliquem mercede conducere'*: Ego habui smovø cum Nicolao, quum me nagodzil kmecz na tø wlokø, tedi bich mu gego penøcze vroczicz mal 1400 *TPaw* IV nr 684.

Nagonić *(?) 'uczynić zarzut sędziemu o niesłuszny, niesprawiedliwy wyrok, zakwestionować słuszność wyroku sądowego, iudicis sententiam in dubium vocare, iustam esse negare'*: Nos itaque huiusmodi sentenciam iudicis, quod non fuit aliqua provocacione suspensa, Polonice ne nagonona (*AKPr* II 20. 229. 357. 417. 486. 570, *AKPr* IV 29. 124. 193. 291. 373. 654: ne naganona), declaramus transivisse in rem iudicatam 1400 *AKPr* II 90, *sim.* 1458 *ib.* 130. ~ *Może błąd kopisty zam.* naganić.

Nagończy *'człowiek napędzający zwierzynę w czasie łowów, pomocnik myśliwych, venatorum minister, qui feras fugat' (?)*: Nagonczi de Metel... XV scotos soluit 1397 *AKPr* VIIIa 74; Pro parte Laurencii de Methel, quia cum ipsum vituperasset... Iacussius de Methel dictus nagonczi 1398 *ib.* 76. ~ *Zapewne nomen proprium.*

Nagość *'bycie nagim, bez odzienia, nuditas'*: W zymnye, w nagosczy in frigore et nuditate (II Cor 11, 27) XV *med. SKJ* I 66; Unam tunicam habentem non ad ornamentum corporis, sed ad tegumentum nuditatis mayączą nye na okraschenye yey czala, ale na przykrycze yey nagoszczy XV *med. SKJ* V 269; Bødzesz slvzicz nyeprziyaczelovi swemv, gegosz przepvsci na czø bog w glodze y w pragnyenyv, w nagosci (in... nuditate) y we wszitkey nødzi *BZ* Deut 28, 48; Nagoscz nuditatem 1461—7 *Serm* 320v; ~ Tegdi Sem a Yozephat wlozysta plaszcz na swa ramyona a gydzeta, a opatrzyta i przikrigeta nagoszcz (verenda) oczcza swego *BZ* Gen 9, 23.

Nagota *'nagość, nuditas'*: Odkryiø ganyebne vdi twe przed twim oblyczim a vkaszø narodom nagotø (nuditatem) twø *BZ* Nah 3, 5; Proschą..., aby raczył vlyeczycz moya nyemocz, omycz szmrod, oszwyeczycz szlyepothą, odzyacz nagothą (vestire nuditatem) *Naw* 131.

Nagotować *formy*: *praes. ind. 1. sg.* nagotuję *Fl* i *Pul* 88, 4, *Rozm* 172. 561; *2. sg.* nagotujesz *Fl* i *Pul* 20, 12; *3. sg.* nagotuje *Rozm* 316; ~ *imper. 2. sg.* nagotuj *Gn* 184a, *BZ* Gen 19, 34; *2. pl.* nagotujcie *Rozm* 514; ~ *praet. 2. sg. m.* nagotował jeś *Fl* 30, 24. 98, 4, *Fl* i *Pul* 67, 11; nagotowałeś *Pul* 22, 6; -ś nagotował *Rozm* 78; *3. sg. m.* nagotował jest *Fl* 9, 8. 23, 2; nagotował *Fl* i *Pul* 7, 13, 1478 *ZapWarsz* nr 1212, *Pul* 23, 2, *Naw* 45, *Rozm* 686; *3. pl. m.* nagotowali są *Fl* 10, 2; nagotowali *Fl* i *Pul* 56, 8, *Pul* 10, 2; ~ *plqperf. 3. sg. m.* jest był nagotował *Gn* 4a; *f.* jest była nagotowała *Gn* 183b; ~ *condit. 2. sg. f.* -by nagotowała *Gn* 183b; *1. pl. m.* bychmy nagotowali *Rozm* 520; *3. pl. f.* by nagotowały *Rozm* 16; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* nagotowana *Rozm* 382; *g. sg. m.* nagotowanego *Fl* i *Pul* 32, 14; *ac. sg. neutr.* nagotowane XV *med. R* XXXIII 122, *Rozm* 491; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* nagotowan jest *Pul* 92, 3; jest nagotowan *Rozm* 492; *neutr.* nagotowano jest *Rozm* 402; ~ *fut. pass. 3. sg. f.* nagotowana będzie *Fl* i *Pul* 88, 3.

Znaczenie: *'uczynić zdatnym do użytku, do działania, przyrządzić, parare, apparare, comparare, praeparare'*: Gacz tobe, Drusiana, kaszø..., aby thy... do suego domu sla, aby *ny thy thamo snadane nagothouala *Gn* 183b; Do suego domu gest ona byla sla y gestcy mu ona sznadane byla nagothouala *ib.*; Bog... mecz swoy zanosl iest, løcziszko swe nawodl iest y nagotowal ie (paravit illum) *Fl* 7, 13, *sim. Pul*; Nagotowal iest (paravit, *Pul*: vczynyl) w sødze stolecz swoy *Fl* 9, 8; Owa grzesznicy... nagotowali sø (paraverunt, *Pul*: nagotowały) strzali swoie w tule, iszbichø strzelali we czmach *Fl* 10, 2; Poloszisz ie (*sc.* wrogow) wznak, w ostatczech twogich nagotuiesz (praeparabis) oblicze gich *Fl* 20, 12, *sim. Pul*; Bosza iest zema..., bo on na wodach zaloszil iest iø y na rzekach nagotowal iest (praeparavit, *Pul*: nagotowal) iø *Fl* 23, 2; Kaco welike mnoszstwo slotcosci twoiey, gospodne, iøsz... nagotowal ies (perfecisti, *Pul*: swyrzchowalesz) tim, gisz pwaiø w czø *Fl* 30, 24, *sim. Fl* 98, 4, *sim. Fl* i *Pul* 67, 11; S neba wesrzal gospodzin,... z nagotowanego przebitka swego (de

praeparato habitaculo suo) wesrzal iest *Fl* 32, 14, *sim. Pul*; Sidlo nagotowały (laqueum paraverunt) nogam mogim *Fl* 56, 8, *sim. Pul*; Na weky miloserdze zaloszono bødze w nebesech, nagotowana bødze prawda (praeparabitur veritas) twoia w nich *Fl* 88, 3, *sim. Pul*; Prz⟨ysi⟩øgl iesm Dawidowi...: Na weky nagotuiø (praeparabo) syemø twoie *Fl* 88, 4, *sim. Pul*; Nagotowane wam od poczøtka swyata (venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum Mat 25, 34) XV *med. R* XXXIII 122; Nagotuy wyna a dawa ge⟨m⟩v pycz *BZ* Gen 19, 34; Anym wzyanl yemv oszmy lokyeth arassv..., kthory on nagothowal dlya kosczyola 1478 *ZapWarsz* nr 1212; Nagotowales (parasti, *Fl*: vgotowal ies) przede mną stol *Pul* 22, 6; Nagotowan (*Fl*: gotow) iest stoliecz twoy (parata sedes tua) odtød *Pul* 92, 3; Przetho proscha czyebye..., Maria, przez myloscz szyna thwego, yenze thaka czcscz nagothowal thobye *Naw* 45; Na to byly *postavyoną (*sc.* dziewice), aby myaly v strozy kosczyoł a tesch, by gy vmyątaly a praly odzyenye *kosczyelną albo szyly y nagotovaly (atque quod altariorum pallas praepararent) *Rozm* 16; Bo sza iusz vydzyaly oczy moye zbavyenye tvoye, czosz thy nagotoval (quod parasti Luc 2, 31) *ib.* 78; Kyedy na nyebo vstąpya, nagotuyą tobye myescze (praeparabo locum) *ib.* 172, *sim. ib.* 561; Owa ya slye anyola mego..., ktory nagothvye (qui praeparabit Mat 11, 10) drogą przed tobą *ib.* 316; Poslal slugą svego, aby povyedzyal..., yze czass vyeczerzy, yzeby przysly, bo wschytka przyprava nagotovana (quia iam parata sunt omnia Luc 14, 17) *ib.* 382; ⟨Nie⟩ aby yemv... dal zbavyenye, alye ktoremze nagotovano yest (quibus paratum est Mat 20, 23) od oycza mego *ib.* 402; Zavytayczye blogoslavyeny oycza mego, ossyągnyczye vam nagotovan[y]e krolevstvo (paratum vobis regnum Mat 25, 34) *ib.* 491; Poydczye ode mn[n]ye, przeklączy, vyeczny (*leg.* w wieczny) ogyen, ktory yest nagotovan (qui paratus est Mat 25, 41) dyablv y yego anyolom *ib.* 492; Przetosz ya nye chcze straczycz moych pyąnyądzy, tegodlya nagotvyczye brony *ib.* 514, *sim. ib.*; Gdzye chczesch, bychmy nagotovaly (ubi vis paremus Luc 22, 9)? *ib.* 520; Ta vyatscha szmyernoscz ma czynyona bycz od nass nye *podnyeschyonym albo vkazovanym sercza, alye nagotovanym, yako vczynyl myly Cristus, yen nye telko czeluscz nagotoval temv, yen y vderzyl, alye y vschytko czyalo na maką vydal *ib.* 686; ~ Ioseph... ku ge porodzenu gestcy on byl dwe bapcze veszual, nagotoual *Gn* 4a; Nagotug szø thy k themu, mog mili szyne, aby thy ku mne, cho narichle, na gody prysetl moge *Gn* 184a.

Nagotowanie *'uczynienie zdatnym do użytku, przyrządzenie, praeparatio'*: Sczwerdzona bødz røka twoia y powiszona bødz prawicza twoia, sprawedlnoscz y sød, nagotowane stolcza twego (iustitia et iudicium, praeparatio sedis tuae) *Fl* 88, 14, *sim. Pul*; Ad bibendum hunc calicem requiritur amicicie coaptacio nagothowane XV *med. GlWroc* 66v; Ta vyatscha szmyernoscz ma czynyona bycz od nass nye podnyeschyonym (*pro* podnyeschyenym) albo vkazovanym sercza, alye nagotovanym, yako vczynyl myły Cristus, yen nye telko czeluscz nagotoval temv, yen y vderzyl, alye y vschytko czyalo na maką vydal *Rozm* 686.

Nagotowić *'uczynić zdatnym do użytku, przyrządzić, parare, praeparare'*: A czo, mnymass, nagothouil, yako vyele lassky nad gyne XV *p. post. R* XXV 265; Nathychmyast... stąpył syn bozy w yey zyvot,... bo yą duch svyąty osvyczył y nagotovyl w nyey przybytek synv bozemv (mansionem in ea deo praeparavit) *Rozm* 51; Schedschy, nagotovyczye nam vyeczerza (euntes parate... pascha Luc 22, 8) *ib.* 520.

Nagórny *'leżący nad czymś, powyżej, superus, supernus'*: Jasco... particulam al. cąth pomorii incipiendo a nadolna myecza usque ad monticulum al. nagorney medcze... vendidit 1438 *StPPP* II nr 2755; Item piscinam promontoriam al. nagorni debent demittere ad eandem piscinam 1443 *AGZ* XIV 92; Quod nobili Dmitr cessit molendinum in Nyeszwyescz superius fluvii al. nagorni 1456 *AGZ* XII 242.

Nagrać *'wyszydzić, obrazić, znieważyć, naruszyć powagę, deludere, offendere'*: Ieslizebi kthokolwie drugiego w sądzie ranyl albo bi slowy nyevczczciwemy sąd nagral (si... verbis inhonestis iudicium turbaret), thedi thakowi ma bicz wsądzon wiezą (*leg.* wsadzon w wieżę) 1498 *MacPraw* VI 273.

Nagrawać *'wyszydzać, obrażać, irridere, offendere'*: Audet asellus aprum risu tentare protervo nagravacz vrągaiączim (*sc.* śmiechem) 1466 *R* XXII 13.

Nagrawanie *'naśmiewanie się, wyszydzanie, szyderstwo, irrisio'*: Ludibriis, id est ludo et contentu dignus nagrawanya (*war. lub.*: nagigrawanyv, qui autem ludibriis et increpationibus non sunt correcti, dignum dei iudicium experti sunt Sap 12, 26) 1471 *MPKJ* V 76; Ludibria poschmyevanye, nagravanye (alii vero ludibria et verbera experti Hebr 11, 36) *ib.* 132.

Nagwieżdżały *'gwiazdami usiany, gwiaździsty, stellifer, stellatus'*: Corpus instellatum nagwesczalo XV *med. R* XXII 40.

Naigrać 1. *'walczyć, pugnare'*: In causa Iacobi heredis et Iacobi plebani... heres proposuit verbo, quomodo idem plebanus diffidavit sibi, volens secum fatigare vlg. naygracz gladio et iure 1440 *MMAe* XVI nr 375.

2. *'oszukać, zwieść, illudere, decipere'*: Herod vydzancz, ysz byl naygran od krolyov (tunc Herodes videns, quoniam illusus esset a Magis Mat 2, 16), rosznyeval szyą yest *EwZam* 296.

Naigrawać (się) *'naśmiewać się, szydzić, irridere, illudere'*: Nąygravącz impugnare *ca* 1500 *Erz* 48; Ludere naygrawącz albo naszmyevacz *ib.*; Insultare naygravacz s⟨ię⟩ albo naszmye⟨wać⟩ szya *ib.*; Subsannare, id est deridere naygravacz, naszmyevacz szya *ib.*

Naigrawanie *'naśmiewanie się, wyszydzanie, szyderstwo, irrisio'*: Naygravanye improperia (improperia improperantium tibi ceciderunt super me Rom 15, 3) 1471 *MPKJ* V 126; Lludibriis, id est ludo et contemptu dignus nagigrawanyv (*war. kal.*: nagrawanya, qui autem ludibriis et increpationibus non sunt correcti, dignum dei iudicium experti sunt Sap 12, 26) *MPKJ* V 76; Saturabitur obprobriis vlg. brzythkosczy,.,. przeczywnosczy, pothvarzy, sromothy, przyganyanya, *bodrzesnyanya, nasmyevanya, naygravanya, ganby (dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis Thren 3, 30) XV *p. post. R* XXIV 375; Naygravanye subsannatio *ca* 1500 *Erz* 48; ~ Vczynyenysmy w potępy szøszyadom naszym, podrzesznyenye y naygrawanye (subsannatio et illusio, *Fl*: szszpila y posmewane) tym, gisz w okolyczy sø na zyemy *Pul* 78, 4.

Naimnica *cf.* **Najemnica**

Nainaczać *(o terminie sądowym)* *'odkładać, zamieniać na inny, differre' (?)*: Nicolaus al. nainaczal reposuit (*sc.* terminum) simplici infirmitate 1453 *AGZ* XIV 365.

Najachać *cf.* **Najechać**

Najać *cf.* **Najechać**

Najamny *cf.* **Najemny**

Najazd *formy*: *n. sg.* najazd 1451 *StPPP* II nr 3462, 1498 *ib.* nr 4497; ~ *g. sg.* najazdu 1441 *AGZ* XIV 22. 27, 1493 *ZapWarsz* nr 1746; ~ *ac. sg.* najazd 1436 *AGZ* XII 8, 1455 *StPPP* VII 404; ~ *i. sg.* najazdem 1441 *AGZ* XIV 38.

Znaczenie: *'zbrojna napaść, impetus, incursio'*: Michael reposuit terminum... pro tribus violenciis... et inieccione al. nayasd contra Stanislaum 1436 *AGZ* XII 8; Super eodem lucratus est supervencionem violentem al. nagyasdu super octo nobilibus 1441 *AGZ* XIV 22, *sim. ib.* 27; Quia tu misisti triginta tibi pares... super prata mea..., violenter eadem defalcastrasti superequitando al. nayaszdem *ib.* 38; Superequitacio dicta al. nayast super domum tangit honorem ipsius Petri 1451 *StPPP* II nr 3462; Pro superequitacione al. o nayasth super domum erga Nicolaum de Lazi 1455 *StPPP* VII 404; Jako ya nye vczynyl nayasdv na dom Maczyeya z Vyerzvchova samoschosth gwalthem 1493 *ZapWarsz* nr 1746; Violenta domus dispercussio et eiusdem violenta adequitacio al. nayasd 1498 *StPPP* II nr 4497.

Nająć (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *inf.* nająć *ca* 1500 *Erz* 48; ~ *praet. 2. sg. m.* nająłeś *ca* 1420 *R* XXIV 83.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *inf.* nająć *OrtBrRp* 58, 3, *OrtMac* 74, *ca* 1500 *Erz* 48; ~ *praet. 1. sg. m.* -(e)m najął 1406 *KsMaz* I nr 818a, *OrtBrRp* 42, 1, *OrtMac* 48, *Rozm* 766; *f.* najęłam 1471 *MPKJ* V 12; *3. sg. m.* jest najął 1406 *TPaw* IV nr 2596, 1471 *AGZ* XVIII 36; najął 1437 *AGZ* XII 19, 1445 *AGZ* XIV 180, *etc. etc.*; *1. pl. m.* -smy najęli 1436 *Pozn* nr 1467; *3. pl. m.* najęli są *BZ* Deut 23, 4, 1471 *MPKJ* V 30; są najęli *Rozm* 766; najęli 1453 *AGZ* XIV 362. 391, 1469 *AGZ* XVIII 15, 1471 *MPKJ* V 111, 1472 *AGZ* XVIII 42, *Rozm* 825; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był najął 1472 *AGZ* XIX 11; *3. pl. m.* najęli byli *BZ* Neh 6, 12; byli najęli *Rozm* 824; ~ *condit. 3. sg. m.* -by najął *Sul* 59, *OrtBrRp* 58, 2, *OrtMac* 74,; ~ *condit. praet. 3. sg. m.* by najął był *Gn* 5b; *f.* by była najęła *Gn* 3b. 175b; ~ *part. praet. act.* nająwszy 1478 *AGZ* XVIII 157; ~ *part. praet. pass. i. sg. m.* najętym *Sul* 60.

Znaczenia: **1.** *'wziąć w czasowe użytkowanie czyjąś własność lub zgodzić kogoś do swych usług za umówionym wynagrodzeniem, wziąć w najem, w dzierżawę, aliquem vel aliquid conducere, mercede sibi ad aliquod tempus parare, pretio redimere'*: Maria... szadnego penødza ne gestcy ona bila mala, chos bicz ona szobe gospodø albo komorø szan (*leg.* zań) bila nagøla *Gn* 3b, *sim. ib.* 175b; Xc... szadnego penøszka f ten tho czasz ne malcy gest on bil,... chos bicz on szobe gospodø szan nagøl byl *Gn* 5b; Iacom ya nayøl con v Mar⟨c⟩ina 1406 *KsMaz* I nr 818a; Jacoszmy roley nye prziyali na schedlenye..., yednosmy s czinschu orali na Cobylinkach, czosmy nayali na penadze w Stanislawa 1436 *Pozn* nr 1467; Martinus... sextam partem bonorum... apreciavit al. nayąl cum omnibus utilitatibus 1437 *AGZ* XII 19, *sim.* 1453 *AGZ* XIII 321, 1496 *AGZ* XVI 423;

Recognosco, qualiter recepi bona in tenutam al. w opyeka ac conveni al. nagal meorum fratrum 1445 *AGZ* XII 135; Domum aput ipsum conuenit et conduxit al. nayal 1449 *Przem* II nr 566; Mowymy..., gyszby szvim swynyam... za mytho nayął lasz (praetio conduxerit silvam) bvkwyą... oblwythvyączy, gdze gymyenye czvdze... gest poszrzodne myedzy laszem nayąthym *Sul* 59—60; Convenerunt al. nagyaly ⟨partem⟩ quartam advocacie in Sczyrecz 1453 *AGZ* XIV 362, *sim. ib.* 391; Nayøli sø (conduxerunt) przeczіw tobye Balaama..., aby czø przekløøl *BZ* Deut 23, 4, *sim.* 1471 *MPKJ* V 30; Zrozumyalem, isze bog gego (*sc.* Samajasza) nye poslal, ale iakobi prorokuiø movyl ku mnye, a Tobias a Sanabalath naiøly bily gy (conduxissent eum) *BZ* Neh 6, 12; Kaszdy woyth, bandz kupny, dzyedzyczszky, yle kto nayął, ma ku prawu... przyszancz *OrtBrRp* 33, 3, *sim. OrtMac* 34; Mogaly ya w them domv szyedzecz... do tego czasv, yagoszem (*leg.* jakożem) gy nayal (*OrtMac* 48: yakom... nayął)? *OrtBrRp* 42, 1; Zalowal szye Pyothr na Yadrzeya, ysz gy chcze wygnacz sz domu przed czaszem, kthorysz nayal w opyekadlnykow dzyeczynnych *OrtMac* 48, *sim.* 1466 *ZapWarsz* nr 1284; Gdyby krol albo... dzyedzynny woyth myal to woytowszthwo y nayal... myesczanynowy a gdyby ten, czo to nayal, w szwe myastho gynnego postawyl, mozely ten, czo nayal..., w myesczye szynkowacz? *OrtMac* 74; Quia arendaverunt al. nayali bona hereditaria villas hereditarias... Iohannis 1469 *AGZ* XVIII 15, *sim.* 1472 *ib.* 42; Nagyąlam conduxi (mercede conduxi te Gen 30, 16) 1471 *MPKJ* V 12; Nayąly conduxerunt (cum mercede conduxerint nationes Os 8, 10) *ib.* 111; Nayął conuenit (Act 23, 20) *ib.* 135; Andreas... patrimonium ipsorum... convenerat al. byl nayął 1472 *AGZ* XIX 11; Quia tu arendans al. nayawschy sculteciam in Wysschatycze ipsius Katherine hereditariam ad quatuor annos 1478 *AGZ* XVIII 157; Alye nayął-ly gye (*sc.* bydło) ktho za szwe pyenyadze k szwey roboczye (si conductum venerat pro mercede operis sui Ex 22, 15) XV *p. post. Kałuż* 285; Maczey... nye zachowal w domu swogym... zlodzeyow, lotrow y zboydz any *ingich nayął XV *p. post. PF* VIII 19; Nayacz conducere *ca* 1500 *Erz* 48; Movy evanyelysta: Ktoregom nayął albo ktorego ssą nayely, czvsch mytem kupyly synovye israelsczy (quem appretiaverunt a filiis Israel Mat 27, 9) *Rozm* 766; Czy, ktorzy, gy byly,... przykazaly yescze ynem, by szye przypravyaly gy mączycz, chczącz doszycz vczynycz Zydom, ktorzy ye byly nayely, aby gy barzo trudno vmączcly *ib.* 824; Zydovye... nayely gy (*pro* ge), by y (*leg.* ji, *sc.* Jesusa) tako byly, yzby zyv ostacz nye mogl *ib.* 825.

2. '*oddać komuś swoją własność na czasowe użytkowanie, oddać coś w najem, w dzierżawę, wydzierżawić, aliqui alicui locare*': Jako yest Michal nayøl swego kona do dw (*leg.* dwu) kobilu, ale ne do trzi 1406 *TPaw* IV nr 2596; Mathias... arendavit al. nayal molendinum... provido Hannus molendinatori 1445 *AGZ* XIV 180, *sim.* 1470 *AGZ* XII 333; Michael... domum ipsius locauit al. nayanl Stanisłao 1450 *Przem* II nr 771; Nye moga krolewszkyego woythowstwa albo gynego sandv nayącz *OrtBrRp* 58, 3, *sim. OrtMac* 74; Andreas... convenit al. nayął suam medietatem ville... Johanni 1460 *AGZ* XIII 357; Iacobus... totam suam partem bonorum... nobili Petro... ad revolucionem trium annorum arendavit al. nayął 1471 *AGZ* XVIII 26, *sim.* 1471 *AGZ* XIX 8; Medietatem molendini... et totam piscinam... famoso Andree... arendavit vlg. yesth nayął 1471 *AGZ* XVIII 36; Nayacz arendare *ca* 1500 *Erz* 48.

3. nająć się '*zgodzić się do pracy za umówionym wynagrodzeniem, wynająć się, convenire de mercede cum aliquo, conduci*': Sz penødza nayąlesø (*leg.* nająłeś się, nonne ex denario convenisti mecum? Mat 20, 13) *ca* 1420 *R* XXIV 83; Vmovyl a. nayal sya convenisti (Mat 20, 13) XV *med. ib.* 366; Convenire *nayatcz szya vel srządzycz szya *ca* 1500 *Erz* 48.

Najć *cf.* **Najść**

Najdować '*rozstrzygać, decydować, zarządzać, postanawiać, uchwalać, decernere, statuere*': Vstawylismi, nayduyem i viswyetlyami (statuimus, decrevimus et declaravimus), ize... poziczacz tyle schodi (*leg.* szkody) ot... dłusznyka viczyągngnącz ma, acz chcze, kako vyele bilo istnich pyenyandzi *Sul* 103.

Najechać, Najachać *formy*: *inf.* najachać 1498 *MacPraw* VI 272; ~ *praet. 1. sg. m.* -m najechał 1491 *ZapWarsz* nr 1710, 1494 *ib.* nr 1679; -m najachał 1494 *ZapWarsz* nr 1766a. 1768a; ja najał 1496 *ZapWarsz* nr 1774; *2. sg. m.* najechałeś 1479 *AGZ* XVII 182, 1498 *StPPP* II nr 4497; najachałeś 1446 *AGZ* XIV 221, 1465 *AGZ* XIII 460; *3. sg. m.* najechał 1455 *StPPP* VII 404, 1458 *AGZ* XII 435, 1462 *AGZ* XI 480; ~ *part. praet. act.* najachaw 1436 *AGZ* XII 9; najechawszy *Dział* 22, 1462 *StPPP* II nr 3697, 1464 *AGZ* XVI 16, 1466 *StPPP* II nr 3856, *etc.*; najachawszy 1467 *AGZ* XIII 547, 1475 *AGZ* XVII 118.

Znaczenie: '*dokonać napadu, napaść zbrojnie, invadere, irruere, impetum facere videnter equis aggredi*': Marcin... vayal (*pro* nayal) na Mscignewa w zaloga nisz rok przyszedl, an mu geg ne bil vinov⟨a⟩d 1404 *Pozn* nr 746; Veniens... al. nayachaw hominem Falisłaum... percussisti in villa... Stanislai 1436 *AGZ* XII 9; Quia tu superequitasti tres granicies al. nayachales violenter... super tenutam... Branycze 1446 *AGZ* XIV 221, *sim.* 1465 *AGZ* XIII 460; Nicolaus... non superequitauit al. nye nagechal super domum... Nicolai de Lazy 1455 *StPPP* VII 404; Quia ipse violenter... nocturno tempore in hospicium... superequitavit al. nagechal in villam Krziwotuli 1458 *AGZ* XII 435, *sim.* 1462 *AGZ* XI 480; Pyotr moczą nagechawszy w dom gego (manu armata domum... invasisset), maczerz... vranyl *Dzial* 22; Quia tu... fratrem ipsius germanum in domum kmetonalem..., ubi ipse fuit petitus, violenter veniens al. nayechawschy, interemisti et occidisti 1462 *StPPP* II nr 3697, *sim.* 1464 *AGZ* XVI 16, 1466 *StPPP* II nr 3856, 1474 *AGZ* XIX 19, 1478 *AGZ* XVII 163. 164, 1486 *AGZ* XV 237; Quia tu inequitans al. przyachawszy albo nagyachawszy... in tenutam... perfodisti... piscinam 1467 *AGZ* XIII 547, *sim.* 1475 *AGZ* XVII 118; Quia tu... superequitasti al. nayechalesch super domum... Zyn... et circa eandem domum seccasti portam 1479 *AGZ* XVII 182; Quia vos superveniendo al. nayechawschy cum triginta nobilibus... et cum aratris super hereditatem..., manda⟨s⟩tis vestris hominibus sibi decem octo scopulos graniciales disarare 1481 *AGZ* XVIII 224; Jakom ya Mykolaya w domv yego nye nayechal anym domv rosbyl samoschosth 1491 *ZapWarsz* nr 1710, *sim.* 1494 *ib.* nr 1679; Jakom ya nye nayachal na dom gego gwalthem samoczwarth... anym mv przegrazal 1494 *ib.* nr 1766a, *sim. ib.* nr 1768a; Jako gya nye nagyal domu gyey thamo tho na Schamothach gwalthem 1496 *ib.* nr 1774; Skazujem, ys ieslizebi... ziemianyn... smialbi... dom cziykolwie nayachacz (si quispiam... ausus fuerit... domum alicuius invadere)..., thakowi... uthracza czescz 1498 *MacPraw* VI 272; Quia tu... veniens ad hereditatem... adequitasti domum... al. nayechaless et violenter repercussisti portam 1498 *StPPP* II nr 4497.

Najechanie '*zbrojna napaść, najazd, incursio ab armatis facta*': Pro violenti in ipsius domum... inequitacione al. nayechanye 1480 *AGZ* XVII 187.

Najedrzyć '*zaopatrzyć sieć zastawną w jadro, tj. w wewnętrzną drobnooką, luźno napiętą siatkę, rete venatorium reticulo quodam tenuiori intus instruere*': Sex rethe de suberibus bonis, valencia dorcas venare, que ad longitudinem XXX passuum vlg. szø⟨ż⟩yene ne nayedrzonech debent habere 1416 *Czrs* 76; Falislaus... tenetur... Paulo... rethe cerworum vlg. dictum jelena secz in centum cubitis nayedrzona 1417 *ib.* 170.

Najedzenie '*zaspokojenie głodu, nasycenie się, actus (effectus) cibo satiandi*': Ony... roziydø se ku naiedzenu (ad manducandum) *Fl* 58, 17, *sim. Pul*; *Nayeczena saturari (Lazarus... iacebat ad ianuam eius..., cupiens saturari de micis, quae cadebant de mensa divitis Luc 16, 21) *ca* 1450 *PF* IV 577; Po nagedzenyv tlustego czynyą XV *p. post. PF* III 290.

Najem *formy*: *n. sg.* najem *ca* 1450 *PF* IV 569, *BZ* Lev 25, 16, *OrtBrRp* 42, 1, *OrtMac* 48; ~ *g. sg.* najmu *BZ* Tob 5, 4, 1472 *AGZ* XIX 11; ~ *d. sg.* najmu 1496 *AGZ* XVI 423; ~ *ac. sg.* najem 1433 *MMAe* XVI nr 274, 1436 *StPPP* XI 684, *etc.*; ~ *i. sg.* najmem *BZ* II Par 25, 6, 1466 *StPPP* II nr 3821, 1496 *AGZ* XIX 109; ~ *l. sg.* (w) najmie 1427 *Pozn* nr 1266.

Znaczenia: **1.** '*czasowe użytkowanie czyjejś własności za określonym umową wynagrodzeniem, dzierżawa, arenda, conductio, actus mercede conducendi*': Jacom to, czom trzymal jey oczczysna v nayme y ne przyalem zytem anym tesz zitem spusczycz mal 1427 *Pozn* nr 1266; Ipse est propinquior dare arendacionem al. nagem, quam tu das... super istam sortem hereditatis 1433 *MMAe* XVI nr 274; Ovesque predictorum puerorum recepit in inpreciacionem vlg. w nagem 1436 *StPPP* XI 684; Elena... satisfecit pro parte sua, quantum ad ipsam Elenam pertinebat arende bonorum in Zurowicze al. naymu 1472 *AGZ* XIX 11.

2. '*umowa, układ o czasowe użytkowanie, o wydzierżawienie, pactum conducti*': Convencione nayem, vrzandzenye (conventione... facta cum operariis ex denaro diurno, misit eos in vineam suam Mat 20, 2) *ca* 1450 *PF* IV 569; Gdysz moya zoną nycz ⟨nie⟩ moze vczynycz przesz mey woley..., ma-ly ten nagem stacz..., czyly nye ma? *OrtBrRp* 42, 1, *sim. OrtMac* 48; Que ista pars nihil spectat ad predictam appreciacionem al. ku naymv 1496 *AGZ* XVI 423; Iohannes... tenetur nonaginta marcas... Michaeli Hleb... in quibus obligavit sibi Hleb medietatem ville... modo arende al. naymem per decursum trium annorum 1496 *AGZ* XIX 109.

3. '*wynagrodzenie za usługi lub za użytkowanie czyjejś własności, opłata za wynajęcie, pretium conductionis*': Mytnyk za nayem (mercen-

narius... fugit, quia mercennarius est Jo 10, 13) *ca* 1450 *PF* IV 574; Roscz bødze y nacm (pretium) *BZ* Lev 25, 16; Tegosz dnya wroczysz gemv nagem (pretium) gego dzała *BZ* Deut 24, 15, *sim. BZ* Neh 6, 13; Naymem (mercede) przIwyodl z Israhela sto tisyøczow vdatnich stem lyber srebra *BZ* II Par 25, 6; Popatrzi nyektorego møsza wyernego, gysz s tobø poydze z naymv (salva mercede sua)..., abi ty pyenyødze wzøl *BZ* Tob 5, 4; Cum medietate theolonei al. z naymem drogy 1466 *StPPP* II nr 3821; Nagyem precium (nec facta es quasi meretrix fastidio augens pretium Ezech 16, 31) 1471 *MPKJ* V 104; Nagyem vodny naulum (Ionas... invenit navem euntem in Tharsis et dedit naulum eius et descendit in eam, ut iret cum eis in Tharsis Jon 1, 3) *ib.* 113.

4. *'to, co jest przedmiotem umowy, id quod conducitur'*: Gdys Pyothr nayal then dom v opyekadlnykow thych dzyeczy..., thedy... ma dzyerszecz szwoy nagyem, tho yesth dom, czo gy nayal *OrtMac* 48, *sim. OrtBrRp* 42, 2.

Najemne *'opłata za najem, podatek od najmu, vectigal, quod a conducendo solvebatur'*: Cui tributum tributum, cui vectigal, nagemne, vectigal (Rom 13, 7) XV *med. GlWroc* 54v.

(Najemnica) Naimnica *'kobieta przyjmująca pracę za wynagrodzeniem, zatrudniona na prawach najmu, wyrobnica, femina mercede conducta'*: Quam sicut illi, qui se habent sicut naymnycze *ca* 1500 *R* XLVII 369.

Najemnik *formy*: *n. sg.* najemnik 1402 *KsMaz* I nr 140, *Sul* 60, XV *med. GlWroc* 29v, *etc.*; ~ *g. sg.* najemnika *Sul* 60, 1477 *AKPr* VIIIa 58; ~ *ac. sg.* najemnika *BZ* Tob 5, 17; ~ *n. pl.* najemnicy XV *in. R* XXV 272, 1456 *JusPol* 296, XV *ex. ErzGlos* 179; ~ *g. pl.* najemnikow *Rozm* 386.

Znaczenia: **1.** *'przyjmujący pracę za wynagrodzeniem, zatrudniony na prawach najmu, wyrobnik, mercennarius, mercede conductus'*: O chtori lasz zalowal Iasek na mø, tego moy nagemnik ne røbil w iego, ale w mem 1402 *KsMaz* I nr 140; Nagemnyczy mercenarii XV *in. R* XXV 272, *sim.* XV *ex. ErzGlos* 179; Marcenarius, nagemnyk, autem et qui non est pastor, cuius non sunt oves proprie, vidit lupum venientem et dimittit oves (Jo 10, 12) XV *med. GlWroc* 29v, *sim. Rozm* 426; Nagemnyk (mercennarius) ne bødze gego geszcz *BZ* Ex 12, 45; Na nagemnykow-ly syø rod pitasz, cyly na samego nagemnyka (genus quaeris mercennarii an ipsum mercennarium), gen bi s twim sinem szedl? *BZ* Tob 5, 17; Nagemnyk mercenarius *OrtCel* 8; Serws, id est mercenarius vlg. nagemnyk, uel chlyebogedzcza *ib.* 11; Iakom ya, wyschethw s domu mego na polye..., nye gonyłem Maczyeya, nayemnika Ianowa 1477 *AKPr* VIIIa 58; Tako vyelye nayemnykow (quanti mercennarii Luc 15, 17) v domv oycza mego *Rozm* 386; *Oczse,... vczyn mye yako yednego s thvych nayemnykov (unum de mercennariis tuis Luc 15, 19) *ib.*

2. *'odnajmujący coś u kogoś, biorący coś w najem, najemca, dzierżawca, conductor'*: Then, przes czyge gymyenye szwynye pana they tho dąbrowy... Ivbo tesz nayemnyka (conductoris) gey... pądzony bądą, sz oboygey strony drogy... zołącz swoy pyrzwey ma pobracz..., aby... pan alybo nagemnyk dąbrowy (conductor mericae)... swe swynye... mokl pądzycz *Sul* 60; Arendarii... al. nayemnyczy 1456 *JusPol* 296; Nayemnyk arendarius *ca* 1500 *Erz* 48.

Najemników *'związany z najemnikiem, wyrobnikiem, qui mercennarii est'*: Na nagemnykow-ly syø rod pitasz (genus quaeris mercennarii), cyly na samego nagemnyka, gen bi s twim sinem szedl? *BZ* Tob 5, 17.

Najemny, Najamny *formy*: *n. sg. m.* najemny *ca* 1500 *Erz* 48; *f.* najemna XV *med. R* XXIV 367; ~ *g. sg. m.* najemnego 1427 *MPKJ* II 305, *OrtMac* 48; ~ *i. sg. f.* najamną *ca* 1500 *R* XLVII 373; ~ *l. sg. neutr.* (w) najemnym *OrtMac* 74.

Znaczenia: **1.** *'wzięty w najem, wynajęty, też przeznaczony do wynajmowania, mercede conductus, qui mercede conduci potest'*: Jan... ne wsąnl pana... Slawenskego namothu s woza nagemnego roszboynø rzeczø 1427 *MPKJ* II 305; Ktho by chczyal przed czaszem kogo sz nagyemnego domu wygnacz *OrtMac* 48; Gdy ktho bydly w nagyemnym woytowszthwe *ib.* 74; Conducere nayacz, inde conducibilis domus nayemny dom *ca* 1500 *Erz* 48.

2. *'przekupiony, zaprzedany komuś, pretio corruptus, venalis'*: Iustitia erat simulatoria, mercenaria obludną, nagemna XV *med. R* XXIV 367; Dilectione mercenaria, id est nayamna *ca* 1500 *R* XLVII 373.

Najeść się *formy*: *praes. ind. 2. sg.* najesz 1471 *MPKJ* V 29; *2. pl.* najecie XV *p. post. Kałuż* 287; *3. pl.* najedzą *BZ* Deut 31, 20: ~ *inf.* najeść *Słota* w. 18, *Rozm* 325; ~ *part. praet. act.* najadszy *Rozm* 83.

Znaczenie: *'zjeść do syta, nasycić się, cibo satiari, famem depellere'*: Ma s pocogem szescz, a przitem szø ma *nayestcz *Słota* w. 18; A gdysz syø nagedzø y nasyczø, rostiw (cumque comederint et saturati crassique fuerint), obroczø syø kv bogom czvdzim *BZ* Deut 31, 20; Nagyesch schią reficieris (laetaberis et reficieris coram

domino deo tuo Deut 12, 18) 1471 *MPKJ* V 29; Nagecze szą chleba waszego (comedetis panem vestrum Lev 26, 5) w vzythnosczy XV *p. post. Kałuźn* 287; Nayadschy szye, zchovaly ostatek sobye na droga *Rozm* 83; Takyesch y dzys vbogy... nayescz szye moze *ib.* 325.

Najęcie *'umowa, układ o wydzierżawienie, o wynajęcie na czasowe użytkowanie czyjejś własności za wynagrodzeniem, pactum conductionis'*: Racione convencionis vlg. dla nayączya 1446 *TymProc* 299.

Najgorszy *cf.* **Zły**

Najlepszy *cf.* **Dobry**

Najmać *'godzić kogoś do pracy za określonym umową wynagrodzeniem, wynająć, mercede conducere'*: Cy naymaly (conducebant) tymy pyenyødzmy łamacze kamyenya *BZ* II Par 24, 12.

Najmować, Namować *formy: praes. ind. 3. sg.* namuje *Gn* 3b: *3. pl.* najmują *OrtBrRp* 55, 3, *OrtMac* 69; ~ *inf.* najmować XV *ex. PF* V 25; ~ *praet. 3. sg. m.* najmował 1426 *AKPr* VIIIa 166.

Znaczenia: **1.** *'brać w czasowe użytkowanie czyjąś własność lub godzić kogoś do swoich usług za określonym umową wynagrodzeniem, brać w najem, w dzierżawę, wynajmować, mercede conducere'*: Kalsdacz... neuescza thvarsz..., gdiszczy ona porodzicz ma, tedicz vøcz ona przed thim to szobe ona komorø namuie, gdesbicz ona f ne leszala *Gn* 3b; Jako... Ianow oczecz any szam ne prossyl kmeczy pana Yanowich do Zagorzicz, aby yemu pasły thrzodą, any naymowal 1426 *AKPr* VIIIa 166; Vilipendere, flexipendere, naucipendere, nihilipendere za male myto naymowacz XV *ex. PF* V 25.

2. *'oddawać komuś swoją własność na czasowe użytkowanie, oddawać coś w najem, w dzierżawę, odnajmować coś komuś, wydzierżawiać, locare'*: Kv... gyeradzye... szłusza... *zyemszkye odzyenye..., panwye pywne, czo gye sz domu naymuya kv warzenyv pywa *OrtMac* 69, *sim. OrtBrRp* 55, 3.

Najmowanie *'oddanie komuś swojej własności na czasowe użytkowanie, oddanie w najem, w dzierżawę, odnajęcie, locatio'*: Thych dzyeczy mathka ma lepsze prawo kv naymowanyu domu gych trzech czaszczy, nyszly mathky dzyeczy *OrtMac* 48, *sim. OrtBrRp* 42, 3.

Najrzeć *dubium cf.* **Nienajrzeć 3.**

(Najście) Naście *czy* **Naszcie** *'zbrojna napaść, incursio armis facta'*: O nasczіu gualtownem (de invasione) na dom ziemiański 1498 *MacPraw* VI 272; Skazujem, ys ieslizebi... ziemianyn... smialbi... dom cziykolwie nayachacz... a... thes ieslibi rzeczy gospodarskie onem nasczіem w domu pobral..., thakowi gwalthownik uthracza czescz *ib.*

(Najść) Najć, Nać *formy: praes. ind. 1. sg.* najdę *Fl* i *Pul* 131, 5, *BZ* Ex 33, 13, *Rozm* 375. 696. 697; *2. sg.* najdziesz *Fl* i *Pul* 36, 10, 1453 *R* XXV 213, *BZ* Gen 31, 32. Num 23, 6, *etc.*; nadziesz *Gn* 172a, XV *med. R* XXII 245, *Rozm* 47; *3. sg.* najdzie 1411 *Pozn* nr 833, 1427 *BiblWarsz* 1861 III 40, *Sul* 111. 113, *etc. etc.*; nadzie *Gn* 11b, *Dek* III 24; *1. pl.* najdziemy 1451 *MacDod* 104, *Rozm* 89. 162. 201. 593; najdziem *OrtBrRp* 93, 3, *OrtMac* 128; *2. pl.* najdziecie XV *med. SKJ* V 265, *BZ* Jer 29, 13, XV *p. post. R* XXIV 94, *etc.*; nadziecie *Gn* 176b; *3. pl.* najdą XV *med. GlWroc* 41v, *BZ* II Par 32, 4, *OrtBrRp* 43, 1. 60, 4, *etc.*; ~ *imper. 3. sg.* najdzi *Fl* 20, 8; najdź *Pul* 20, 8; *2. pl.* najdzicie *OrtBrRp* 100, 2, *OrtMac* 137; najdźcie *MW* 45b; ~ *inf.* najć *Aleksy* w. 199, *OrtBrRp* 70, 4. 82, 1, *etc. etc.*; nać *ca* 1428 *PF* I 482, *OrtMac* 64, *Rozm* 451. 713. 747; ~ *praet. 1. sg. m.* -m naszedł 1492 *ZapWarsz* nr 1722, 1493 *ib.* nr 1657, 1494 *ib.* nr 1680; *3. sg. m.* naszedł 1492 *ZapWarsz* nr 1726; *neutr.* naszło *OrtBrRp* 101, 4; ~ *part. praet. act.* naszedszy 1480 *AGZ* XVIII 197; naszedwszy 1491 *ZapWarsz* nr 1719; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* najdzion *ca* 1500 *JA* IV 95.

Znaczenia: **1.** *'przez poszukiwanie a. przypadek do czegoś dotrzeć, odkryć miejsce pobytu, odszukać, wypatrzyć, invenire, reperire, deprehendere'*: Tocz ga vam sza sznamø dagø, ysze vy nadzecze f gaslach leszøcz *dzeczothko mlode *Gn* 176b; Szukacz bødzesz masta iego, a ne naydzesz (non invenies) *Fl* 36, 10, *sim. Pul*; Pokoy skronom mogym, alisz naydø (inveniam) masto gospodnu *Fl* 131, 5, *sim. Pul*; Acz ktori czlowyek... crowąn blandnye naydzye (invenerit) *Sul* 113; Tako wøøcz naydzee gospodna na kaszdy czasz *Gloger*; Interrogate diligenter de puero, po dzeczączu, et cum inveneritis, ye naydzecze, renunciate michi (Mat 2, 8) XV *med. SKJ* V 265, *sim. EwZam* 292. 293, *Rozm* 68. 76; Po wsz⟨y⟩thkych domyech szvkano, nye mogli go nygdzey naycz *Aleksy* w. 199; Poth wszchodem gy naydzecz⟨e⟩, acz go gyedno szvkacz chczecze *ib.* w. 207, *sim. BZ* Jer 29, 13; Ktokoly myø naydze (qui invenerit me), ten myø zabige *BZ* Gen 4, 14; V kogokoly swe bogy naydzesz (inveneris), bødze przede wszemy brati nassymy zagubyon *ib.* 31, 32; Gedz tego lyata, czso naydzesz (quae reppereris) *BZ* IV Reg 19, 29; Wszitko szrzebro y zloto, ktore naydzesz (inveneris) we wszitkey wloscy babylonskey *BZ* I Esdr 7, 16, *sim. OrtMac* 119, *Rozm* 372; Gdisz

przisla ku bronye myeszczskey, naydze (invenerunt) Oziasza *BZ* Judith 10, 6; Goraczą gest rzecz,... gdy nayda kradzesz albo roszboy w gego zamkv *OrtBrRp* 43, 1, *sim. OrtMac* 49. 88; Mozely ktho za szwego zywotha *nadzy opyekadlnyka? *OrtMac* 52; Przy⟨e⟩czyw szmyrtelney *sczodze nye naydze szelya na ogrodze *De morte* w. 316; Nayda-ly zlodzyeya (si invenitur fur Ex 22, 7), vczyną yako sze zlodzyegem XV *p. post. Kalużn* 285; Naydzyeczye (invenietis Mat 21, 2) oszlyczą vwyązaną y oszlą s nya XV *p. post. R* XXIV 94, *sim. ca* 1500 *SprTNW* V 13, *Rozm* 275. 446; Naydzyon investigando *ca* 1500 *JA* IV 95; Schvkaly studnye a nye mogly naydz (diu fontem inquirentes nullam invenerunt) *Rozm* 83; Tamo naydzyemy (invenimus) myasta, wszy, naydzyemy (reperimus) kvpycz potraw *ib.* 89; Tego w kxyagach potvyrdzonych nye n[y]aydzyemy (hoc non reperitur) any tesch ⟨w⟩ potvyrdzonych nye mozem naydz (nec... invenitur) *ib.* 162; Yescze vyelye pysma naydzye (reperimus) o Iesucrisczye v kxyągach *ib.* 173; Czczyenye o tem, yako apostolovye przyłączyly szye Iesucristvszovy, ze evanyelyey naydzyemy *ib.* 201; Yako otvorzy, nathychmyast naydzye (invenit Luc 4, 17) czczyenye *ib.* 250, *sim. ib.* 764; Kto naydzye (invenit Mat 10, 39) duszą svoyą na them svyeczye kv roskoszy, straczy ya na vyeky w pyeklye, a kto straczy duscha svoyą na them svyeczye prze mye, naydzye (inveniet Mat 10, 39) yą w zyvoczye vyecznem *ib.* 313, *sim. ib.* 275. 300. 365. 743; Naydzyesch (invenies) glozą na kxyagy svyatego Lukascha *ib.* 368; Owa yvsz trzy lata przychodza na kazde, schukayącz ovocza na tem drzevye fygovym, a nygdy nye naydą (non invenio Luc 13, 7) *ib.* 375, *sim. ib.* 696. 697; Kyedy yą (*sc.* owcę) naydzye (cum invenerit eam Luc 15, 5), vlozy yą na svoye pleczy *ib.* 384, *sim. ib.* 385. 602; Ktorez mozesch naydz (invenies) v ⟨g⟩lozach na Yenesis *ib.* 396, *sim. ib.* 512. 595; Ydzczye na rostanye vschytkych drog a ktorykoly naydzyeczye (quoscumque inveneritis Mat 22, 9), vzovyczye na svaczbą *ib.* 412, *sim. ib.* 458. 459; Ve vschytkyem tako vyelykyem myesczye gospody nye mogl nadz *ib.* 451, *sim. ib.* 713. 747.

2. *'stwierdzić pewien stan, właściwość, ilość, invenire (alicuius rei statum, proprietatem, numerum sim.), videre, animadvertere, cognoscere'*: *Szaprafdocz na tem tho svecze malo takich kaplanof nadze,... chosbycz ony krole... o gich sloscz karaly ge *Gn* 11b; Obliczi blogoslawyenstwa, a nadzesch, eze czirpyączoscz skromna sama ma doconacz kasdey cznoti XV *med. R* XXII 245; Gdisz przidø krolyowye asyrsci a nye naydø (inveniant) opłwytoscy wod *BZ* II Par 32, 4; Dawnocz pan bog zle ludzy karze... Kthore naydze wanthley (*leg.* w wątłej) wyerze, thycz przed czaszem szwyatha (*leg.* z świata) byerze XV *ex. MacDod* 138; Affrodoszius... byezal do kosczyola y naydzye (invenit) svoye bogy wschytkye złamany *Rozm* 93; Ya nye moga nyyedney vyny na tem czlovyecze naydz (nihil invenio causae in hoc homine Luc 23, 4) *ib.* 788, *sim. ib.* 713. 792. 795. 802. 805. 807. 811. 814. 838.

3. *'zastać (w jakiejś sytuacji), przyłapać, aliquem invenire, in aliqua re deprehendere'*: W lyesye... naydzye (reperierit)... drwa... rąnbyąnczego *Sul* 111; Poszkoczcze rychlo, naydzemy gy (*sc.* Jezusa) w ogrodcze 1451 *MacDod* 104, *sim. Rozm* 593; Wrocziw syø, naydzesz (invenit) stoyøcego Balaaka v obyeti swey zapaloney *BZ* Num 23, 6; Gabrielye, ydzy, donyeszy tey dzyevyczy... novyny... Nadzyesz yą, a ona v malvtkym domkv byelyączy (*pro* bydlyączy)... Naydzyesch ya modlyączy szye bogv *Rozm* 47; Yako przysły do yaskyny lvoyskye (*pro* lvovskye), naydą (invenerunt) tamo szyla lvow starych y mlodych *ib.* 138.

4. *'zyskać sobie, zdobyć, zapewnić, invenire, sibi acquirere, capere aliquid'*: Ktoricz clouek thy to dary gest straczil, szukagsze gych mylosczyue..., a tako vøcz ge thy nadzesz presz svøthø spouecz *Gn* 172a; Thocz gyest przykaszanye moye, kto gye pelny, nadze zbawyenye szwogye *Dek* III 24; Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur *naydo (Mat 5, 7) XV *med. GlWroc* 41v; Gedno mylvy yey vydzenye, naydzesz v nyey vczyeszenye 1453 *R* XXV 213; Ukasz my licze twe..., a naydø (inveniam) myloszcz przed twyma oczyma *BZ* Ex 33, 13; Joachimye, Anno,... naydczie my... tu zawzdi laszkø, a po szmyerczi chwala sz wamy wieczna *MW* 45b; Naydzyeczye (invenietis Mat 11, 29) odpoczyvanye vaszym dvscham *Rozm* 323; ~ Potest beneuole predictam pecuniam... more solito sev consueto acquirere moze dobrowolne namenone penødze v Szydow albo v krzesczyanow... podług obyczaya nacz *ca* 1428 *PF* I 482.

5. *'wymyślić rozstrzygnięcie, wydać orzeczenie, wyrok, decernere, decretum invenire, sententiam ferre'*: Yakom ne ranczil postawicz kony we dw (*leg.* dwu) nedzelu yako sex marce, ale yako prawo naydze do panskego skazana 1411 *Pozn* nr 833, *sim.* 1427 *BiblWarsz* 1861 III 40, *OrtBrRp* 101, 3, *OrtMac* 138; Przyszasznyk moze do czassv czyągnacz w czvdze zyemye po szwem

obesczv... tako, az wszdy sz drugymy przyszasznyky ma ortele y czo naydą albo vczynyą, rowno stacz y dzerzecz *OrtBrRp* 60, 4, *sim. OrtMac* 78; Ktho gest przyszasznykyem..., ten moze podług lepszego szwego roszvma pyszma naycz ortel y wyrzecz na szwa przyszagą *OrtBrRp* 82, 1, *sim. OrtMac* 110, *sim. OrtBrRp* 70, 4. 86, 4, *OrtMac* 94. 117. 128; Ocz do nasz poszlecze, naydzem wam ortel podług waszego pyssanyą *OrtBrRp* 93, 3, *sim. OrtMac* 128; Ten dlusznyk wysznal szye, ⟨a tako⟩ prawo naszlo (*OrtMac* 138: nalaszlo), ysz ma zaplaczycz nyeprzewlocznye *OrtBrRp* 101, 4; Decreuit, invenit al. sskasze vel naydze *OrtCel* 3; My woythowy myeszkyemu y ludzyom prawe ortele nadz (*OrtBrRp* 52, 4: *naydcz) chczemy *OrtMac* 64; Panye woyczye..., gdysz ten czlek zle y falszywye lysth przynyoszl od myasta Fridborkv,... naydzyczye na szwym prawye, czo on tho ma czyrpyecz *ib.* 137, *sim. OrtBrRp* 100, 2; Quid super me boni homines decreverint al. czo naydą dobrzy ludze, ego totum volo pati XV *OrtWpM* 25.

6. *'napaść zbrojnie, zaatakować, armis incurrere, invadere'*: Qui supradicti tui familiares, supervenientes super ipsum Lyecz al. naszedszy, intulerunt sibi Lyecz duo vulnera 1480 *AGZ* XVIII 197; Jakom go ya nye zbyl samowthor v Yana... anym mv rany krwavey zadal w palecz yego, nasethwschi go na gospoda 1491 *ZapWarsz* nr 1719; Jakom ya nye nashedl na dom Yanowh w Yaczkovye anym zamkowh odbyl 1492 *ib.* nr 1722, *sim.* 1493 *ib.* nr 1657, 1494 *ib.* nr 1680; Jako on na mya nasethl do gospodj, do Stanczyka... z ostrem myeczem 1492 *ib.* nr 1726; ~ *(w zbyt dosłownym przekładzie z łaciny)*: Prawidza (*pro* prawicza) twoia naydzi (inveniat, *Pul*: naydz) wszistky, gisz cze nenazrzø *Fl* 20, 8.

Najutrze *'zorza poranna, świt, jutrzenka, aurora'*: Zorze uel naywtrze XV *p. pr. R* XXII 335. ~ *Cf.* **Jutrze.**

Nakapać *cf.* **Nalapać**

Nakarmiać *'dawać komuś jeść, zaspokajać czyjś głód, aliquem saturare, cibo recreare'*: O them, yako myly Iesus nakarmyal pyecz tyszyeczy lyvda s pyeczorga chleba *Rozm* 347.

Nakarmianie *'dawanie jedzenia, zaspokajanie czyjegoś głodu, actus cibo recreandi, satiandi'*: Yescze nye rozvmyczye s pyączyora chleba pyączy ⟨tysięcy⟩ luda nakarmyanya, kakosczye vyelye koschov nabraly (nondum intelligitis... quinque panum in quinque milia hominum et quot cophinos sumpsistis Mat 16, 9)? *Rozm* 361.

Nakarmić ***formy***: *imper. 2. sg.* nakarmi XV *p. post. R* I s. XLI, *ca* 1500 *SprTNW* V 10; ~ *inf.* nakarmić XV *med. R* XXII 240, *Naw* 145, *Rozm* 394; ~ *praet. 1. sg. m.* -(e)śm nakarmił *Spow* 2; -(e)m nakarmił *Spow* 3. 6; *f.* -(e)m nakarmiła *Spow* 4; *3. sg. m.* nakarmił *Rozm* 53. 359. 657; *f.* nakarmiła *ca* 1500 *SprTNW* V 10; *1. pl. m.* nakarmilismy *Rozm* 492; -(e)smy nakarmili *Spow* 1; *2. pl. m.* -ście nakarmili *Rozm* 492; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był nakarmił *Rozm* 352; ~ *condit. 2. sg. m.* -by nakarmił *Naw* 128; *1. pl. m.* (-)bychmy nakarmili *Rozm* 348. 359; ~ *condit. praet. 3. sg. m.* -by był nakarmił *Gn* 4a; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* nakarmion XV *med. GlWroc* 48r; *n. pl. m.* nakarmieni *Fl* Ann 7; ~ *praes. pass. 3. pl. m.* nakarmieni są *Pul* Ann 7; nakarmiony są *Rozm* 687; ~ *fut. pass. 3. pl. m.* będą nakarmieni *Rozm* 264; ~ *praet. pass. 2. pl. m.* -ście byli nakarmieni *Rozm* 353; *3. pl. m.* byli nakarmieni *Rozm* 360; ~ *condit. pass. 2. pl. m.* -byście nakarmieni byli *Rozm* 559.

Znaczenie: *'dać jeść, zaspokoić czyjś głód (też przenośnie), cibo satiare, recreare, cibum alicui praebere'*: Oslouiy y volkouy gestcy on byl gasly vczinil, chosbicz ge on bil nakarmil *Gn* 4a; Napelneny pyrzwey za chlebmy sø se posadzely, a laczny nakarmeny (et famelici saturati sunt I Reg 2, 5, *Pul*: laczny nakarmyeny *so) *Fl* Ann 7; Szpowadami szø..., yszeszmi lacznego ne nakarmili (*Spow* 2: izesm... ne nakarmil, 3, 6: yszem... nye nakarmyl, 4: *ychem... nye nakarmyla), ne napoyli, kedismi thego dostatek mely *Spow* 1; Pane reficitur, nakarmon, salvatoris XV *med. GlWroc* 48r; Lacznego nakarmicz (pascere esurientem), spraglego napogicz XV *med. R* XXII 240; W Wyelkąnocz dossthathecznye czeladz nakarmy, ale nye roskosznye (abundanter, non tamen delicate pasce familiam) XV *p. post. R* I s. XLI; Jako wdowa nakarmyla proroka y napoyla, thak Maria bozą laszką karmi rzyszą krzesczyanyska. K thobye, krolewno nyebyeszka, vola thluscza krzesczyanyska, nakarmy nasz vtrudzone *ca* 1500 *SprTNW* V 10; Bogoslavyeny, ktorzy ządaya a pragna pravdy, bo czy bąda nakarmyeny (quoniam ipsi saturabuntur Mat 5, 6) *Rozm* 264; Gdzye kupyem chleba, bychmy nakarmyly ten lud (ut manducent hi Jo 6, 5)? *ib.* 348, *sim. ib.* 359; Przyschly k temv myastv, na ktoremze byl myly Iesus nakarmyl lyvda pyecz tyszyeczy *ib.* 352; Azaszczye nye yedly chlebą, ktoremze ya vam dal, yzeszczye byly nakarmyeny (quia manducastis ex panibus et saturati estis Jo 6, 26)? *ib.* 353; Yedly vschyszczy y byly nakarmyeny (et saturati sunt Mat 15, 37) *ib.* 360; Gospodnye, kyedysmy czyebye vydzyely laknącz, nakarmy-

lysmy czye (quando... pavimus te Mat 25, 37)? *ib.* 492; Bom byl laczen, a vysczye mye nye nakarmyly (non dedistis mihi manducare Mat 25, 42) *ib.*; ~ *czegoś*: O, dzyąkvya thobye,... Jesu..., yzesz mye raczyl nakarmycz thwoyago (*pro* thwoyego) czyala dosthoynego *Naw* 145; Byl czlovyek yeden bogathy..., a byl yeden zebrak..., ktory lyezal v yego vlyczky..., żądayącz nakarmycz szye odrobyn (cupiens saturari de micis Luc 16, 21), ktory padały stola (*leg.* z stoła) onego bogathego *Rozm* 394; A ya spravyam vam stalym krolevstvo vyeczne..., abysczye pyly a yedly y nakarmyeny byly pożądanego veszelya na mem stolye v krolevstvye moym *ib.* 559; Layącz byly są czyeluscz moyą, nakarmyony ssa mak moych (satiati sunt poenis meis Job 16, 11) *ib.* 687; ~ *czegoś*: Jesu,... proscha czyebye..., aby mye thamo nakarmyl y napogyl z thwego bosthwa szlothkoszczy, a nye szwyeczkyey karmyey y pyczya *Naw* 128; Yako myly Iesus nakarmyl cztyrzy tyszyącze lvda kromya nyevyast y dzyeczy syedmyorga (*leg.* z siedmiorga) chleba a z maluczkey rybky *Rozm* 359; ~ *czymś*: Laczne nakarmyl (*sc.* bog) svem dobrem (esurientes implevit bonis Luc 1, 53) *Rozm* 53; On nass tako myloval, ysch nass svem czyalem odkupyl y nakarmyl *ib.* 657.

Nakarmienie '*danie pokarmu, zaspokojenie czyjegoś głodu, actus cibum praebendi, cibo aliquem satiandi*': Nacarmene sacietas panis XV *in. R* XXIV 68; Myszly o nakarmyenyw bidla twego y o napoyenyw (cogita de cibo et potu animalium tuorum) XV *p. post. R* I s. XXXIX; ~ *przenośnie*: Quarto habemus notare humidantem (*pro* habundantem) refeccionem, nakarmenye, animarum XV *med. GlWroc* 21r; Fecit cenam magnam, quia sacietatem, nakarmene, nobis eterne dedit dulcedinis *ib.* 50r.

Nakazać '*wydać nakaz, polecenie, zarządzić, iubere, mandare*': Vstawyamy, ysz gdi... przes wyni czandzany[m] yawną wczynyą szwą nyevinnoscz..., sądza y podsządek, kthory nakazal (*sc.* ciądzanie, qui fuerit in mandando),... wyną... przepascz yma *Sul* 31.

Nakazić '*skazić, zepsuć, splamić, skalać, naruszyć, inquinare, corrumpere*': *Nakazone rodzay viciosa propago XV *med. R* XXIII 269; Nye offyervycze chlebow bogv waszemv a czokoli ginego chczecze dacz, bo nakazone a pokalan[y]e gest (quia corrupta et maculata sunt) *BZ* Lev 22, 25; Nakozona (*pro* nakazona, *war. lub.*: *nakrazona) corrupta (ibi corrupta est mater tua Cant 8, 5) 1471 *MPKJ* V 74; Nakazoną corruptam (*war. kal.*: nakazaną corruptam; cumque vidisset deus terram esse corruptam Gen 6, 12) *MPKJRp* V 18r; Et ergo patet, quod habetis fidem infectam nakazona XV *p. post. R* XXV 180; Omnes, qui in honore sunt nakaszeny, ut omnes heretici, scismatici, fures, infames etc. *ca* 1500 *R* XLVII 372.

Nakażenie '*uszkodzenie, naruszenie, corruptio, violatio*': Sic eum gestavit w zywocze nosszylą sine uteri divisione nakaszenya XV *med. R* XXV 153.

Nakład *formy*: *n. sg.* nakład 1422 *ArchCastrCrac* I 446, *Dział* 7, 1471 *MPKJ* V 31, 1496 *AGZ* XVI 423, XV *p. post. R* I s. XXXIX; ~ *g. sg.* nakładu *Dział* 14; ~ *d. sg.* nakładu XV *ex. SlArch* I příl. 23; ~ *ac. sg.* nakład *BZ* I Par 22, 5. 14. Neh 7, 70, 1495 *StPPP* IX nr 1117; ~ *i. sg.* nakładem 1423 *Pyzdr* nr 719; ~ *g. pl.* nakładow 1465 *AGZ* XII 302; ~ *ac. pl.* nakłady *BZ* Ex 21, 19. II Par 8, 16, 1465 *AGZ* XIII 464, 1471 *MPKJ* V 110; ~ *i. pl.* nakłady 1471 *MPKJ* V 81.

Znaczenia: **1.** '*wydatki, koszty, zapłata za coś, środki potrzebne do wykonania czegoś, sumptus, impensa*': Naclath 1422 *ArchCastrCrac* I 446; Yako Bodzey stal radø y nacladem z Yaroslawø o thø czyanscz, gyesz zyscala w Nadarszyczach, a nygdy yey nye pusczil prosno 1423 *Pyzdr* nr 719; Gego nakladi na lekarze (impensas in medicos) ma gemu wroczycz *BZ* Ex 21, 19; Owa toczyem ia w mem vbostwye przyprawyl naklad domu boszemu (praeparavi impensas domus domini), sto tysyøcz lybr zlota a szrebra tysyøcz tysyøczow lybr *BZ* I Par 22, 14, *sim. ib.* 22, 5; Wszitki nakladi przyprawne (omnes impensas praeparatas) myal Salomon ot tego dnya, w nyem dom zalozil, asz do tego dnya, gegosz dokonal gego *BZ* II Par 8, 16; Wyele s ksyøszøt czelyadnich daly naklad ku dzalu bozemv (dederunt in opus) *BZ* Neh 7, 70; Extunc Nicolaus omnimodam auctoritatem habebit piscandi pisces in rupta piscina usque ad plenariam exaccionem quadraginta marcarum et ad omnimodam apposicionem al. nakladow 1465 *AGZ* XII 302; Quando te desiderabat ad caucionem, quod dares ipsam et tu noluisti dare et in hoc pro inpensis al. nakladi in expensis et cittacionibus, que exposuit, dampnificasti 1465 *AGZ* XIII 464; Naklad sumptus (pro Graecorum hexaplis, quae et sumptu, et labore maximo indigent Jos prol.) 1471 *MPKJ* V 31; Naklady impendiis (qui aedificat domum suam impendiis alienis Ecclus 21, 9) *ib.* 81; Dedit triginta et septem marcas super impensas al. na naklad 1495 *StPPP* IX nr 1117; Et si deus permiserit bellum,... hoc appositum al. naklad debet fore de viginti sex marcis tot vicibus, quod

vicibus esset expedicio bellica 1496 *AGZ* XVI 423; Szlysz a bacz, w thwem domw gestly naklad albo trawyenye z przychodem gymyenya twego rowni (quod si... sumptus et reditus sunt aequales) XV *p. post. R* I s. XXXIX; Naklad (sumptus) na riczerzskye rzeczy poczesszny yest *ib., sim. ib.*; A thak mya vyelle szkoduye, gdzye myą vyedze kv vyelkyemv memv przykladv y kv vyelkyemv nakladv y wyelkyey szkodzye XV *ex. SlArch* I příl. 23; ~ ⟨C⟩zastokrocz myedzi naszimi poddanimi o granicze gadky bywayą, myedzi ktorimi naklad straw y szylnych roboth rostargnyenya bywayą (ex quibus expensae augentur, *Sul* 21: z gychzze stravi szą mnozą) *Dzial* 7; Czastokrocz nyenawysczy dla sziemyanye wzali w obiczay abo dla nakladv straw, gdy pozywayą pana..., tedi kromye wyny y kmyecze pozywayą *ib.* 14.

2. *'to, czego nakładziono, co położono, id quod alicui rei impositum est'*: Naklady impensas (erat... idolum..., et impendebantur in eo per dies singulos similae artabae duodecim et oves quadraginta vinique amphorae sex... Nisi dixeritis mihi, quis est, qui comedat impensas has, moriemini Dan 14, 7) 1471 *MPKJ* V 110.

Nakładać *formy: praes. ind. 3. sg.* nakłada *OrtBrRp* 66, 1, *OrtMac* 88, 1466 *R* XXII 16; ~ *inf.* nakładać 1392 *HubeZb* 66, 1406 *KsMaz* I nr 765, *BZ* IV Reg 12, 12; ~ *praet. 3. sg. m.* nakładał 1398 *HubeZb* 94, *OrtMac* 53; *3. pl. m.* nakładali *BZ* IV Reg 12, 11; ~ *condit. 1. sg. f.* -bych nakładała 1424 *KsMaz* II nr 631.

Znaczenia: **1.** *'wydawać pieniądze, wydatkować, płacić, impensam, sumptum facere in aliquid'*: Iaco Drogoslaw wippuszczil bratu ty dzedziny i ne chczal na ne nakladacz 1392 *HubeZb* 66; Iako czso Pakosz nakladal, to nakladal s pospolstwa, a ne bødø s nami dzelen, naszimi penøczmi y swimi 1398 *ib.* 94; Iako mne Ianusz ne ob[i]silal ani szam vpominal, abich s nim nacladala nastaw robicz 1424 *KsMaz* II nr 631; Zlyczily pyenyødze... y dawalasta ge... tym w røce, gysz bily nad murarzmy domv boszego. Gysz ge nakladaly (qui impendebant eam) na teszarze a na murarze, na ti, gisz dzalaiø w domv boszem..., tak abi syø dokonalo oprawyenye domv boszego na wszitkich rzeczach, na ktore bi bila potrzeba nakladacz (quae indigebant expensa) ku oprawye domv boszego *BZ* IV Reg 12, 11—2; ~ *'wynagradzać, pokrywać (szkody), damnum compensare' (?)*: Iaco mne Woyczech szlubil nacladacz, ch⟨t⟩ora bi bila scoda w dzedzine... Iaco przes mø Woyczech szlubil nacladacz 1406 *KsMaz* I nr 765.

2. *'handlować, kupczyć, obracać, negotiari'*: Yesthly pyrwey zony rzeczy chowal (*sc.* mąż) oszobnye y odloszyl dzyeczyam, czo yesth gye myal s pyerwsza zona, ale yesthly gye wmyeszal w obeszczye y nakladal albo thargowal, tho yesth ysz szye gymy obchodzyl, thedy po gyego szmyerczy maya zoszthacz... poszlyedney zenye *OrtMac* 53; Czokolwyek ma zona wolnych pyenyadzy..., o ktore od nyey odpowyada y gymy czyny, szlowye nakladą albo szye gymy obchodzy wolno, yako chcze, thy penyadze ma y wszyal szlowye w szwa obroną *ib.* 88, *sim. OrtBrRp* 66, 1.

3. *(o uszach, de auribus) 'nastawiać, prostować, porrigere'*: Simea de turpi queritur nate, porrigit, naklada, aures vvlpes nec recipit mente sed aure preces 1466 *R* XXII 16.

Nakładny *(o rodzaju wozu, de curru) 'służący do przewożenia ciężarów, onerarius, vectorius'*: A curru impositorio (*sc.* salis) al. nakladni grossum... Nyemyrza subcamerarius et sui successores legitimi tollere et levare in perpetuum omnimodam habebunt facultatem (1427) 1546 *DokMp* II 81.

Nakłaść *'nałożyć na coś dużo czegoś, alicui rei multum imponere, aliquid multis rebus gravare'*: Tegdy nakladøø (*Fl*: wloszø) na oltarz tvoy cieløøt (tunc imponent super altare tuum vitulos Psal 50, 21) *KartŚwidz, sim. Pul*; Vdzalal oltarz y nakladl nan drew (desuper ligna composuit) *BZ* Gen 22, 9; Tedi Yzay poiøw osla y nakladl nan pelno chleba (tulit itaque Isai asinum plenum panibus) *BZ* I Reg 16, 20.

Nakłonić *formy: praes. ind. 1. sg.* nakłonię *Fl* i *Pul* 48, 4; *3. sg.* nakłoni *Fl* i *Pul* 9, 32. 103, 6; ~ *imper. 2. sg.* nakłoń *Fl* 30, 2, *Fl* i *Pul* 16, 7. 70, 2. 87, 2. 101, 2. 118, 36. 143, 6, *BZ* IV Reg 19, 16, *MW* 23b; *2. pl.* nakłońcie *Fl* i *Pul* 77, 1, *Spow* 5, *ca* 1420 *R* XXIV 81; ~ *inf.* nakłonić *Rozm* 195; ~ *praet. 1. sg. m.* nakłonił jeśm *Fl* i *Pul* 118, 112, *Pul* 37, 6; nakłoniłem *MW* 37b; *3. sg. m.* nakłonił *Fl* 74, 8, *Fl* i *Pul* 17, 11. 114, 2, XV *p. post. R* XIX 51, *Rozm* 153; *f.* nakłoniła XV *med. GlWroc* 68r; *neutr.* nakłoniło *Rozm* 90; *3. pl. m.* nakłonili są *Fl* 56, 8; nakłonili *Pul* 56, 8; *f.* nakłoniły są *Rozm* 85; *neutr.* nakłoniła są *Fl* 45, 6; nakłoniły *Pul* 45, 6; ~ *part. praet. act.* nakłoniwszy *BZ* Ex 12, 27, *Rozm* 65; ~ *part. praet. pass. d. sg. f.* nakłonionej *Fl* i *Pul* 61, 3; *n. pl. m.* nakłonieni 1471 *MPKJ* V 52; ~ *fut. pass. z partykułą* niechaj *dla wyrażenia trybu rozkazującego: 3. pl. neutr.* niechaj będą nakłonione *MW* 18b; ~ *praes. pass. 3. pl. m.* nakłoniony są *Fl* i *Pul* Hab 10.

Znaczenia: **1.** *'pochylić, nagiąć ku dołowi, przez nagięcie przybliżyć ku czemuś, inclinare,*

inflectere': W sidle swoiem vsmerzil gy, nacloni se y padne (inclinabit se et cadet), gdy panowacz bødze vbogim *Fl* 9, 32, *sim. Pul*; Naclonil nebosa (inclinavit caelos) y sstøpyl iest *Fl* 17, 11, *sim. Pul*; Bo dokød poruszacze se na czloweka, zabyacze se wszistczi wi, iaco zczene naclononey (tanquam parieti inclinato) y ogrodzenu wipødzonemu? *Fl* 61, 3, *sim. Pul*; Genze vstawil... yes zemyø na ustawyczstwye gyey, nye nachyly albo naklony sye (non inclinabitur) na wyek wyekom *Fl* 103, 6, *sim. Pul*; Pane, naklon nebosa (inclina caelos) twoya a støpy (*leg.* zstąpi) *Fl* 143, 6, *sim. Pul*; Naklonyeny crusti 1471 *MPKJ* V 52; Naklonyl (*Fl*: skløczil) yesm szye (curvatus sum) asz do koyncza *Pul* 37, 6; Rzatko kyedy schyyą naklonyl (*sc.* Jesus, raro suum tenuit collum incurvatum)..., bo zawsche k nyebv patrzyl oczyma *Rozm* 153; ~ na *kogoś*: Surrexit et nixa super eum, naclonyla se nan, sicud super suum dilectum XV *med. GlWroc* 68r; ~ ku *komuś, czemuś*: Nakłonony sø pagorky *sweczky ot drog kv wecznosczy gego (incurvati sunt colles mundi ab itineribus aeternitatis eius Hab 3, 6) *Fl* Hab 10, *sim. Pul*; Uszlyszal (*sc.* Gabryjel) przykazanye..., ku dzyevyczy naklonyl swoye oblycze XV *p. post. R* XIX 51; ~ ~ '*pochylić coś aż do upadku, inclinare aliquid ut cadat*': Zamøczili sø se ludze y naclonila sø se (inclinata sunt, *Pul*: naklonyly szye) crolewstwa *Fl* 45, 6; Sidlo nagotowaly nogam mogim y naclonili sø (incurvaverunt, *Pul*: naklonyly) duszø *møiø *Fl* 56, 8; ~ *(o kielichu wina)* '*nachylić i przelać, poculum inflectere vinumque effundere*': Kelich w røce gospodnowe wina czistego pelni smesy i naclonil se (*Pul*: nachyly) s tego w to (et inclinavit ex hoc in hoc) *Fl* 74, 8.

2. '*pochylić na znak czci, inclinare aliquid in honorem alicuius*': Naklonczye glowy szwoye (humiliate capita vestra),... mowczye: Boze, bancz mylosczyw *Spow* 5; Tedi naklonywszy sze lud y poklonyl sze (incurvatusque populus adoravit) *BZ* Ex 12, 27; Poznaly ta nyerozvmna svyerząta svego stvorzyczyelya, naklonywschy szyą na swe kolana (sibi sua genua devote conflectendo)..., daly yemv czescz (simul adorabant) *Rozm* 65; ~ *komuś*: Kyedy szą schly po laszv, wschytky rozgy wschelykyego drzeva naklonyly szye szą (inclinabant) yemv *Rozm* 85; O drzewye brzozkvynyovym, ktorą (*pro* ktore) szye naklonylo (inclinavit se) Iesvcristvsovy *ib.* 90.

3. '*uczynić gotowym do czegoś, podatnym, chętnym, życzliwym, przychylnym, inclinare, adducere aliquem ad aliquid, promptum, pronum, benevolum facere*': nakłonić miłosierdzie: Aby zdradzyl (*sc.* Judasz) krev nyevynną czlovyeka pravego, ktoregoz byl⟨by⟩ myloszyerdzye ku sobye naklonyl, by[l] yego vschechmocznoscz nye zaprzal *Rozm* 760; ~ nakłonić serce, serca: Naclon sercze moge we *swadeczwa twoya (inclina cor meum in testimonia tua) *Fl* 118, 36, *sim. Pul*, *MW* 23b; Naklonyl gesm sercze moge naczenen (*pro* na czynene) prawot twych (inclinavi cor meum ad faciendas iustificationes tuas, *MW* 37b: naklonylem serce moie ku czinyenyu szprawiedlywosczi) *Fl* 118, 112, *sim. Pul*; Nakloncze wasza szercza qu milemw bogw *ca* 1420 *R* XXIV 81; ~ nakłonić ucho, uszy: Naclon (*Pul*: *prykloyn) ku mne vcho twe (inclina ad me aurem tuam), pospeszi, bi me odiøl *Fl* 30, 2, *sim. Fl* i *Pul* 16, 7. 70, 2. 101, 2; Naclonø w podobenstwo vcho moie (inclinabo in parabolam aurem meam) *Fl* 48, 4, *sim. Pul*; Nacloncze vcho wasze w slowa (inclinate aurem vestram in verba) vst mogich *Fl* 77, 1, *sim. Pul*; Naclon vcho twoie ku modlitwe moiey (inclina aurem tuam ad precem meam) *Fl* 87, 2, *sim. Pul*, *sim. BZ* IV Reg 19, 16; Mylowal gesm, bo wsliszal pan glos modłytwy moyey, bo naklonyl vcho swoge mne (inclinavit aurem suam mihi) *Fl* 114, 2, *sim. Pul*; Niechay bandø *vsze twoie naklonone ku gloszu proszbi moiey (fiant aures tuae intendentes in vocem deprecationis meae Psal 129, 1) *MW* 18b; ~ nakłonić ku grzechu: Dyabel chodzyl kvschącz, azaby y (*leg.* ji 'go') mogl naklonycz kv grzechv (si posset eum deicere in peccatum) *Rozm* 195.

1. Nakolanki *pl. tantum* '*część zbroi płytowej chroniąca kolana, czasem też golenie, patellae, genualia*': Recepisti... arma ad genua pertinencia al. nakolyanky 1447 *RocznHist* IV 2, 129; Regestra census antiqui in thezauro... XV galee, VI nakolanky 1478 *MMAe* XIII nr 2173; Nacolanky cruralia XV *p. post. PF* V 11; Nakolanky *ilienum *ca* 1500 *Erz* 48.

2. Nakolanki *(?)* '*sufit, strop, czy też wiązanie dachowe, tectum, laquear*': Stanislaus debet... parietes domus muratas... murare... et Clemens... debet dare reformare laquearia al. nakolanky... et iuxta imposicionem laquearіorum debet... Stanislaus tegulas... ponere 1484 *AcLeop* I nr 758.

Nakonieczny '*pozostający w związku z końcem (w przestrzeni), znajdujący się na końcu czegoś, in fine alicuius rei positus*': nakonieczna szlachta '*szlachta nie posiadająca własnej ziemi, osadzana na cudzym gruncie, prawdopodobnie na końcu, na skraju wsi, pod względem prawnym w zasadzie zrównana z kmieciami, no-*

biles agris propriis carentes, qui in vicorum finibus fundis alienis collocati eodem iure ac coloni habiti fuisse videntur': Nobilis Nicolaus... recognovit, quia... domum, lacum, totam silvam..., kmethones et ortulanos, videlicet nakonyeczną szlachtha, Pyotrek et Nicolaum Kądzoro, cum ortis, cum agris et pratis... canonico Warsoviensi... inscripsit et obligavit 1450 *TymProc* 214.

Nakończe '*metalowe zakończenie rzemienia, np. pasa rycerskiego, okucie, acumen ferreum alicuius rei, e. g. cinguli*': Aurifabro... pro paracione fernusze et naconcze ad cingulum gladialem domini regis 1395 *MMAe* XV 219; Stanconi vectori... pro finalibus al. nakoncze I grossum III denarios 1404 *RachNKorcz* 444.

Nakowa '*kruszec, metal przeznaczony do obróbki, do kucia, metallum*': Metallorum, *gl.* nakow, gemmarumque validitas 1436 *R* XXIII 276.

Nakowadlnia '*kowadło, incus*': In incude *nacowaldny XV *med. R* XXII 39; Petrus et Andreas, patrui, *incudere al. nakowadlnyv in VI ½ marcis debiti ipsis obligati receperunt 1478 *AcPosn* II 69; Quia tu non vis... restituere incudem al. nakowadlną 1491 *AGZ* XVIII 298; Nakovadlnya incus *ca* 1500 *Erz* 48.

Nakowadło '*kowadło, incus*': Pro rebus fabrorum, videlicet mechy, *nakowadloo et lapidem 1428 *TymWol* 83.

Nakrzywić *formy*: *imper. 2. sg.* nakrzywi *Pul* 68, 28; ~ *part. praet. pass. g. sg.* nakrzywionego 1471 *MPKJ* V 43; *ac. sg. m.* nakrzywion XV *med. R* XXII 244; *i. sg. f.* nakrzywioną 1471 *MPKJ* V 31.

Znaczenie: '*uczynić krzywym, zakrzywić, zgiąć, curvare*': Chrzbyet gich zawszdy nakrzywy (incurva, *Fl*: zkrziw) *Pul* 68, 28; ~ nakrzywiony '*wygięty jak łuk, łukowaty, curvus, arcuatus*': Nakrziwyoną raną arcuato wlnere (unde cesset arcuato vulnere contra nos insurgere scorpius Jos prol.) 1471 *MPKJ* V 31; Nakrziwyonego repandi (labiumque eius quasi labium calicis et folium repandi lilii III Reg 7, 26) *ib.* 43; ~ *przenośnie*: Drugye, abi we wschech vczinczech myal vmysl prosti, ny falą moczną ny ziszkyem zadnim albo sromem a strachi nakrziwon XV *med. R* XXII 244.

Nakupić '*kupić w dużej, wystarczającej ilości, kupić dużo różnych rzeczy, emere*': Nakvpili masci drogich, przizedwsi poma⟨za⟩li emerunt aromata, ut venientes ungerent (Marc 16, 1) XV *in. R* XXIV 72; Dadzø ge (*sc.* pieniądze) dzelnykom..., abi drzewya a kamyenya nakupyly (ut emantur) *BZ* IV Reg 22, 6; Nakupy (eme Jo 13, 29), czo nam yest potrzebysna kv svyątemv dnyv *Rozm* 553.

Nakwasić '*zakwasić dużą ilość, zaprawić środkiem fermentującym (również w sensie przenośnym), fermentare (etiam translate)*': Habent in se nekaki qwas, cum quo multos inficiunt, sicut pistor malym qwasem naqvaszi czalø dzeszø XV *in. R* XXIV 62; In hac cena dedit eis panem azimum *przusni..., ut homo puram conscienciam habeat et non infectam ne naqu⟨a⟩szoni *ib.* 65; Naquassono fermentaretur (quievit paululum civitas a commixtione fermenti, donec fermentaretur totum Os 7, 4) 1471 *MPKJ* V 111.

Nalać *formy*: *imper. 2. sg.* nalej 1414 *JA* XIV 499, 1428 *KatOssol* nr 372, 1471 *MPKJ* V 110, XV *p. post. MacPam* II 351; *1. pl.* nalejmy *Rozm* 130; ~ *inf.* nalać *Gn* 180a; ~ *praet. 3. sg. m.* nalał *BZ* Gen 28, 18. 35, 14, *Rozm* 531.

Znaczenia: **1.** '*napuścić płynu do czegoś, infundere*': Kaszalcy gest on gorøczego olegu f kacz bił nalacz *Gn* 180a; Caplane, chces polepsicz duse swey, ne mow czansto: Piwa naley! 1414 *JA* XIV 499, *sim.* 1428 *KatOssol* nr 372, XV *p. post. MacPam* II 351; Naley misce (pone escas et vinum misce Dan 14, 10) 1471 *MPKJ* V 110; Iesus rzecze (*sc.* do dzieci): Vczyn⟨m⟩y blysko yezora male przekopy albo stavy, naleymy nyeczkamy v nye vody (si illuc inducamus aquam per alveolos) *Rozm* 130; Krystus... nalyal vody v my⟨e⟩dnyczą (mittit aquam in pelvim Jo 13, 5) *ib.* 531.

2. '*polać płynem, perfundere, irrigare*': Wszøl kamyen..., nalal nayn s wyrzchu oleya (fundens oleum desuper) *BZ* Gen 28, 18, *sim. ib.* 35, 14.

Nalaz '*pomysł, przedsięwzięcie, zamiar, inventum, consilium*': Rozgorzyly sø gy w nalazach albo w nale⟨zie⟩nych swich (in adinventionibus suis, *Pul*: w nalyezyenach swych) *Fl* 105, 29; Grzeszyly s[e]ø w nalazach swogich (in adinventionibus suis, *Pul*: w nalyezyech swoych) *Fl* 105, 37; Ty lyutoszczywy byl yes gym a mszczøcz wszystky nalyazy gych (in omnes adinventiones eorum, *Fl*: wszistky nalazena gich) *Pul* 98, 9.

Nalazek '*pomysł, przedsięwzięcie, zamiar, inventum, consilium*': Chwalcye boga..., oznamcye w lyvdu nalyaski gego (adinventiones eius) *BZ* I Par 16, 8; Nalaszky adinvenciones (videbitis viam eorum et adinventiones eorum Ezech 14, 22) 1471 *MPKJ* V 104.

Nalazować, Nalazować się 1. '*przez poszukiwanie a. przypadek do czegoś docierać, odkrywać miejsce pobytu, wyszukiwać, wypatrywać, invenire, repperiri*': Tu tez nalazuyø (invenitur)

droge kamyenye *BZ* Gen 2, 12; ~ Slvzebnyczy... wymyslone obyczaye klopothanya nalazvyą (adinveniunt modos exquisitos) *Sul* 68.

2. *'zyskiwać, zdobywać, zapewniać, acquirere, parare alicui'*: Ialmuszna... czlowyeku wyeczni ziwoth nalyazuge (facit invenire) *BZ* Tob 12, 9.

3. *'wymyślać, wydawać orzeczenie, wyrok, decernere, sententiam ferre'*: Vstawyami nynye, nalyazuyem i viswyetlyami (statuimus, decrevimus et exnunc declaramus) *Sul* 102.

4. nalazować się *'być, zdarzać się, esse inveniri'*: Nalazvyą szą (reperiuntur, *Dział* 27: są) nyegini, gisz... dokonane rzeczi robyą szą wsdrvszycz *Sul* 38.

Nalec *'uprzeć się przy czymś, zażądać, instare, postulare'*: Nastoy aut nelegny (*pro* nalegny) instet (*war. kal.*: nastagye instat; instet obsecrationibus et orationibus nocte ac die I Tim 5, 5) *MPKJ* V 130.

Nalepiej *cf.* **Dobrze, Nalepszy** *cf.* **Dobry**

Nalewać *'lać na coś, polewać płynem, fundere, irrigare'*: Iakom ya Pyotra nye wyązal samowtor szilą anym wodi nalewal 1435 *KsMaz* III nr 970; Yeden zboycza, ktory byl barzo ranyony, ten nalyevayącz vody v rany sobye vmyval (cruorem a vulneribus fundens aquam lavit) *Rozm* 86.

Nalewka *'naczynie metalowe do nalewania płynów, najczęściej służące do polewania rąk przy myciu, vas e metallo factum, quo aqua in manus lavandas infundebatur'*: Nalefka clepsedra 1437 *Wisł* nr 228 s. 89; Recepisti... pelwim et nalewcam argenteas 1437 *StPPP* II nr 2721; Unum manile inferius argenteum in extremitatibus inauratum... cum fusorio al. nalewka argentea 1450 *MMAe* XIII nr 1793; Inter ipsum argentum... pelvis cum nalewka existunt 1455 *ib.* nr 435, *sim.* 1478 *RachKról* 171, 1491 *MMAe* VII nr 481; Fulile (*pro* fusile) al. nalevka 1455 *MMAe* XIII nr 1839; Lavatorium al. nalewka 1458 *ib.* nr 1883; In tribus pelwibus et una nalewka argenteis 1471 *RachKról* 12; Due nalewky argentee 1494 *SprKHS* VIII s. CLXI; ~ Infusoria schandy, nalewky (vidi... septem infusoria lucernis Zach 4, 2) 1471 *MPKJ* V 116.

Naleziący *'ten który będzie znaleziony, qui inveniendus est'*: Zastawyamy dzedzini... ze wszitkimi wodami..., mlynmy wodnymy..., naleszonimi y naleszonczymi inventis et inveniendis *ca* 1428 *PF* I 481.

Nalezienie *formy*: *n. sg.* nalezienie *Naw* 57, *Rozm* 623; ~ *g. sg.* nalezienia *Fl* i *Pul* 27, 5, 1448 *ZapWarsz* nr 833, XV *med. SKJ* V 268, *etc.*; ~ *ac. sg.* nalezienie *Sul* 17, 1456 *ZapWarsz* nr 1051; ~ *l. sg.* (w) nalezieniu *Gn* gl. 101a, *Sul* 17; ~ *l. pl.* (w) nalezieniach *Fl* 80, 11, *Fl* i *Pul* 76, 12, *Pul* 105, 29.

Znaczenia: **1.** *'odkrycie, odszukanie, natrafienie na coś, inventio, actus reperiendi'*: Quedam signa ostensa in ipsa invencione... nektora snamona byla sø vkasala f nalesenv svøtego crisa *Gn* gl. 101a; O nalezenyv rzeczy kthorey *Sul* 17; Obwynyoni o nalezenye (pro inventione) rzeczi kthorey wlostną przyszangą szą oczyszczy *ib.*; Plus gaudent homines de invencione, z nalezenya, rei perdite XV *med. SKJ* V 268; Iesusza, yen yesth zbavyenye, sukaly ku straczenyv, alye yego straczenye bylo nalyezyenye wschego svyatha *Rozm* 623; ~ *przenośnie 'ten kto znajduje, inventor, qui aliquid reperit'*: Gospodze moya, czyebye proscha, yzesz nalyezyenye zagynaczych, odkupyenye yanthych *Naw* 57.

2. *'postanowienie, uchwała, wyrok, consilium, constitutio, sententia'*: Jaco Pyotr ta rolya pooral, ktorąm sz yednaczskego nalezeną... Janowy zamyaną podal 1448 *ZapWarsz* nr 833; Jekom ja nye ssilal lyudzi na mlocenye zhitha gumpna Mancimyrovego nad nalezenye panyskye 1456 *ib.* nr 1051; Ysz Jan sz Rybya myal sze mną vdzelacz vyeczny roszdzal gymyenym Ribim y radzynamy na poly podlug nalyeszyenya yednaczow 1480 *ib.* nr 1526, *sim.* 1486 *ib.* nr 1581.

3. *'pomysł, przedsięwzięcie, zamiar, inventum, consilium'*: Day gim podlug scutcow gich y podlug lichoti nalezena gich (secundum nequitiam adinventionum ipsorum) *Fl* 27, 5, *sim. Pul*; Mislicz bødø we wszech dzelech twogich y w nalezenach twogich (in adinventionibus tuis) skuszø se *Fl* 76, 12, *sim. Pul*; Poydø w nalezenach swogich (in adinventionibus suis, *Pul*: w zamysloch swych) *Fl* 80, 11; Rozgorzyły sø gy w nalazach, albo w nale⟨zie⟩nych, swich (in adinventionibus suis, *Pul*: w nalyezyenach swych) *Fl* 105, 29.

Naleźca *'znalazca, odkrywca, inventor'*: Nalezcza wsniaczey swatlosczy inventor rutili luminis 1444 *R* XXIII 305.

Należć *formy*: *inf.* należć *Sul* 52, *BZ* Gen 19, 11. Ruth 1, 9. III Reg 18, 5, *etc.*; ~ *praet. l. sg. m.* nalazł jeśm *Fl* 88, 20, *Fl* i *Pul* 68, 25, *BZ* Gen 33, 10. Ex 33, 13. 34, 9, *Pul* 114, 4; nalazłeśm *BZ* Gen 18, 3, *Pul* 88, 20; nalazł-śm *BZ* Gen 47, 29; nalazłem *BZ* Gen 34, 11. Deut 22, 14. 17. I Reg 20, 29, *etc.*; nalazł-m *BZ* Gen 50, 4; -(e)m nalazł 1434 *Pozn* nr 1572, 1435 *ZapWarsz* nr 667, *BZ* I Reg 20, 3, *OrtBrRp* 84, 2, *OrtMac* 114, *Rozm* 385; *f.* nalazłam *BZ* Ruth 2, 13; -(e)m nalazła *BZ* Ruth 2, 10, *Naw* 88, *Rozm* 385; *2. sg. m.* nalazłeś *BZ* Ex 33, 12. Neh 9, 8; jeś nalazł *BZ* Gen 31, 37;

-ś nalazł *BZ* I Reg 29, 8. III Reg 21, 20, *Rozm* 511; *f.* -ś nalazła *EwZam* 288; *3. sg. m.* jest nalazł *BZ* Gen 6, 8. 16, 7. Ex 16, 24; nalazł 1391 *Pozn* nr 283, *Fl* i *Pul* 83, 3. 118, 162, XV *in. CyzPloc* 437, *etc. etc.*; *f.* nalazła *Gn* gl. 120a, *BZ* III Reg 14, 17, *etc.*; *neutr.* nalazło *OrtBr* VI 389, *OrtKal* 315, *OrtMac* 138. 139; *3. du.* naleźle jesta *Fl* i *Pul* 118, 143; nalazłasta *BZ* I Reg 26, 7. IV Reg 12, 10; *1. pl. m.* naleźli jesmy *Fl* 131, 6; naleźlismy *Sul* 100, Puł 131, 6, *EwZam* 302, *Rozm* 214; -smy naleźli *BZ* Ex 33, 16, *Rozm* 789. 791; *2. pl. m.* naleźliście *Gn* 182b; *3. pl. m.* naleźli są *BZ* Ex 14, 9. 15, 22. I Esdr 10, 18; są naleźli *Fl* 75, 5, *Fl* i *Pul* 45, 1; naleźli *Kśw* cr 33, *Fl* i *Pul* 106, 4, 1435 *ZapWarsz* nr 655. 656, 1451 *MacDod* 104, *BZ* Ex 16, 27, *etc. etc.*; *f.* nalazły są *Pul* 114, 3; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był nalazł 1427 *Pozn* nr 1251, *BZ* IV Reg 23, 24; *f.* jest była nalazła *Gn* 14b; *3. pl. m.* są byli naleźli *Gn* 181b. 183a; ~ *condit. 1. sg. m.* (-)bych nalazł *Gn* 1b, 1440 *Pyzdr* nr 1187, *BZ* Gen 19, 19. 33, 8. 15. Ex 33, 13, *Rozm* 8; *f.* -bych nalazła *Rozm* 695; *2. sg. m.* by nalazł *BZ* Deut 22, 3; *3. sg. m.* nalazłby *BZ* Ex 22, 6; (-)by nalazł 1445 *StPPP* II nr 3236, *BZ* Gen 4, 15. 32, 5. Num 35, 21, *Dział* 44, *Rozm* 342. 384; *f.* -by nalazła *BZ* Lev 25, 28; *neutr.* by nalazło 1429 *ZapWarsz* nr 251; *1. pl. m.* bychom naleźli *Gn* 184b; -bysmy naleźli *Rozm* 459; *2. pl. m.* -byście naleźli *BZ* Tob 10, 11; *3. pl. m.* (-)by naleźli 1401 *Piek* VI 55, 1438 *Pyzdr* nr 1171, *BZ* Judith 10, 12, *Rozm* 612; ~ *part. praet. act.* nalazw *BZ* III Reg 20, 36; nalazwszy *Sul* 41. 104, *BZ* I Par 10, 3, *EwZam* 297, *Rozm* 342; nalazłwszy *Rozm* 300; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* nalezion *BZ* Jud 21, 9. II Par 35, 7, *OrtBr* VI 376, *OrtMac* 108, *Rozm* 182. 387. 714; *f.* naleziona 1436 *R* XXIII 276, *BZ* I Par 21, 5; *neutr.* naleziono 1418 *Pyzdr* nr 574, *BZ* Jud 21, 12, *etc.*; *g. sg. m.* nalezionego *Sul* 113; *ac. sg. f.* nalezioną *MPKJ* V 10; *n. pl. m.* nalezieni *Sul* 42; naleziony 1434 *Pozn* nr 1649; *f.* nalezionv *BZ* IV Reg 22, 13; *i. pl.* nalezionymi 1460 *PF* V 38; *m.* nalezionymi *ca* 1428 *PF* I 481; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* nalezion jest XV *med. SKJ* I 80, *BZ* Jos 7, 17; jest nalezion *Rozm* 388. 400; *f.* naleziona jeść XIV *ex. Pocz* 232; naleziona jest *Fl* i *Pul* 16, 4, *BZ* Deut 22, 23. Jos 7, 17, *EwZam* 291; jest naleziona *BZ* Num 26, 7. Deut 22, 20, *Rozm* 526; *neutr.* naleziono jest *BZ* Jos 7, 16. III Reg 14, 13. II Par 21, 17; jest naleziono *Gn* gl. 64a, *Fl* i *Pul* 36, 38; *3. pl.* są naleziony XV *med. SKJ* V 273; *m.* nalezieni są *BZ* Num 3, 17. I Par 24, 4; *f.* są naleziony *BZ* II Par 36, 8; ~ *imper. pass. 3. sg. f.* naleziona bądź *Fl* 35, 2, *Fl* i *Pul* 20, 8; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* nalezion będzie *Fl* 9, 38, *BZ* Num 35, 27. Jos 7, 15; będzie nalezion *BZ* Ex 16, 25. 26. 22, 7, *OrtBr* VI 371, *OrtMac* 96, *Dział* 33, *Pul* 9, 38; *f.* będzie naleziona *BZ* Deut 21, 1; *neutr.* będzie naleziono *BZ* Gen 18, 30. Ex 9, 19. 12, 19, *OrtMac* 62; *3. pl. m.* nalezieni będą *Fl* i *Pul* 72, 10; naleziony będą *BZ* Gen 18, 26. 29. 30; będą nalezieni *BZ* Gen 18, 28; będą naleziony *Dział* 55; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* był nalezion *BZ* II Par 31, 1; *neutr.* było naleziono *BZ* Gen 2, 20, *Rozm* 60; *3. pl. m.* nalezieni byli *BZ* I Mach 1, 61; byli nalezieni *BZ* I Esdr 8, 25; ~ *condit. pass. 1. sg. m.* -bych był nalezion *Rozm* 276; *3. sg. m.* -by nalezion *OrtBrRp* 71, 2, *OrtMac* 95, *Dział* 33; -by był nalezion *BZ* Deut 18, 10, *Dział* 4; nalezion by był *BZ* Ex 22, 2; *f.* -by naleziona *Pul* 35, 2; naleziona by była *OrtKal* 297, *OrtMac* 110; *neutr.* -by naleziono *BZ* Ex 22, 4; *OrtBrRp* 66, 3, *OrtKal* 297, *OrtMac* 88. 110, 1484 *Reg* 706; *3. pl. m.* -by nalezieni *Sul* 42, *OrtMac* 95; -by nalezieni byli *Dział* 2.

Znaczenia: **1.** *'przez poszukiwanie a. przypadek do czegoś dotrzeć, odkryć miejsce pobytu, odszukać, wypatrzyć, invenire, reperire, deprehendere'*: Nalezly gy, praui, p⟨ieluszkami⟩ ogarnenego *Kśw* cr 33, *sim. Rozm* 77; Jako Maczey ne vcradl Voynovi crovi, ale yø nalasl 1391 *Pozn* nr 283, *sim.* XV *in. CyzPloc* 437, 1435 *ZapWarsz* nr 667, *Pul* Deut 13; Szukal iesm iego, a ne iest nalezono (non est inventus) masto iego *Fl* 36, 38, *sim. Pul*; Laiana czakalo iest sercze moie y nødze i cirzpal iesm..., a ne bil, iensze bi vweselil, a ne nalazl iesm (non inveni) *Fl* 68, 25, *sim. Pul*; Niczs sø ne nalezli (nihil invenerunt, *Puł*: nye nalyezly nycz) wszistcy møszowe bogaczstw w røku swoiu *Fl* 75, 5; Bo *zaprawdo wrobl nalazl (invenit) sobe dom *Fl* 83, 3, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 118, 162; Nalazl iesm (inveni, *Pul*: nalyazlesm) Dawida, slugø mego *Fl* 88, 20; Zblandzyly sø na pvsczy bez wod, drogy masta przeebita ne nalesly (non invenerunt) *Fl* 106, 4, *sim. Pul*; Naleszly gesmy (invenimus, *Puł*: nalyezlysmy) gy (*sc.* gospodna) w polech lassa *Fl* 131, 6; Non inveniens a ne *nalawsz (ambulat per loca inaquosa quaerens requiem et non inveniens dicit Luc 11, 24, *Rozm* 300: nye *nyalaslwschy) XV *in. R* XXIV 72; Jako yesd Micolay... pusczil proszno kony, szrzebcza y cobil Jaronemu swich wlosnych, ktor[z]esch on byl nalasl v nego 1427 *Pozn* nr 1251; Zastawyamy

dzedzini... ze wszitkimi wodami..., mlynmy wodnymy albo *wetzrzynimi, sz *pwonimi albo s *pwoyonczimy, naleszonimi y naleszonczymi inventis et inveniendis *ca* 1428 *PF* I 481; Jakom suknye nye szyął sz mlinarky s Byenina, alem ya nalasl 1434 *Pozn* nr 1572, *sim. OrtBrRp* 84, 2, *OrtMac* 114; Ysze to zytho, w ktorem czetrzewye nalyeszony, do Wroczslawye wyeszono 1434 *Pozn* nr 1649; O ktore kamene xyacz my wyna dal, tychem ya ne nalaszl any gych vszithcu mam 1435 *ZapWarsz* nr 667; Preventus naleszona, sastana 1436 *R* XXIII 276; Yako w thi czassi pan Moszcicz nye rzekl... mnye ⟨i⟩ mym panyczom, abich szwe ludzy wszal. gdzye bich ye nalaszl 1440 *Pyzdr* nr 1187; Russotsky o thy rzeczy, o ctore gemu viną dal ksancz Crczan..., esby ge nalasl, nye nalasl gy⟨ch⟩ any gich vzitek ma 1445 *StPPP* II nr 3236; Przirodzeny... vinn⟨e⟩go nalaszwszy (inquirentes), rzecz... posczygacz mayą *Sul* 41; Zazeeszcze... domow... bądącz nalezeny (quibus... inventis, *Dzial* 33; gdyby nyekto tako naleszon), by tesz do czirekwye vczekly, pomòczy nygen[y]ey s tego otrzimacz nye mayą *Sul* 42; Mykolay... nalasl thą tho bursą..., alye... zaprzal szą przerzeczoney burszy nalescz (invenit bursam eandem..., autem negavit se praedictam bursam invenisse, *Dzial* 44: aby nalazl) *Sul* 52; Ot takyego konya blandnye nalezyonego (a tali equo vagabundo invento) onemu, kto gy nalyasl(invenit), schescz groschi... zaplaczy *Sul* 113; Gdy go (*sc.* Jezusa) thamo ne naleszly, Judasz gym rzekl 1451 *MacDod* 104, *sim. Rozm* 593; Poloszyl bog znamyø na Kaymye, abi gego nye zabyl kazdi, ktosz bi gego nalazl (qui invenisset eum) *BZ* Gen 4, 15. *sim. BZ* Num 35, 21; Genze (*sc.* gołąb) nye nalazl (cum non invenisset), gdzebi odpoczynøla noga gego *BZ* Gen 8, 9, *sim. BZ* III Reg 20, 37; Gdisz bily przyszly ode wschoda sluncza y *nalazu pole (invenerunt campum) w zemy Sennaar, y bidlyly na nyem *BZ* Gen 11, 2; Naleszoni-ly bødø (si invenero) wposzrzot... Sodomi pyøczdzesyøt sprawyedliwich, ya gym przepuszczø wszem *ib.* 18, 26, *sim. ib.* 18, 29. 30; Nye zagubyø, acz bødø naleszeny (si invenero) ti pyøcz a cztyrdzeszczy (*sc.* sprawiedliwych) *ib.* 18, 28; Czso vczynysz, acz gich bødze naleszono (si ibi inventi fuerint) trzidzeszczy? *ib.* 18, 30; Nye mogly drzwy naleszcz (invenire) *ib.* 19, 11, *sim. BZ* III Reg 18, 5. IV Reg 12, 18, *Rozm* 144; Laban... patrzyl po wszemu stanu a nyczs nye nalazl (nihil invenienti) *BZ* Gen 31, 34, *sim. ib.* 31, 33, *BZ* Lev 6, 3. Num 17, 8. 23, 17. Deut 32, 10. III Reg 13, 14. 24. 28; Czsosz gesz swego nalazl (quid invenisti), to pobyerz przed moyø braczyø *BZ* Gen 31, 37; Wszitko, czsosz bødzye na dworze nalyeszono (quae inventa fuerint) a nye zgromadzono s polya, spadnye na nye graad *BZ* Ex 9, 19; Szly søø trzy dny po puszczy a nye nalyeszly sø (non inveniebant) wodi *ib.* 15, 22; Szeszcz dny sbyerayczye, bo szyodmi dzeyn sobota bosza, przetosz nye bødzye nalyeszon (non invenietur) *ib.* 16, 26, *sim. ib.* 16, 25; Nyektorzy szedszy z ludu, abi zbyeraly, nye nalyeszly (non invenerunt) *ib.* 16, 27, *sim. BZ* I Reg 30, 11. IV Reg 23, 2. I Par 10, 8. Neh 7, 64. 8, 14; Aczbi nalyeszono to (si inventum fuerit). czso ukradł gest, v nyego szywee..., dwoyako ma wroczycz *BZ* Ex 22, 4; Acz wiszedwszy ogyen nalyazlbi (si... invenerit) klossy a uchopilbi brogy szydne (*pro* szytne)..., wroczy szkodø, ktorø ogyen szdzegl *ib.* 22, 6; Bødzyely nalyeszon (si invenitur) zlodzey, dwoyako ma wroczycz (*sc.* szkodę) *ib.* 22, 7; A iestli wrog... nalezon bødze (si... fuerit inventus), a zabit bilby..., przes viny *bodze, ktos gy zabige *BZ* Num 35, 27; Choway syø..., aby nye bil v czebye nalezon (nec inveniatur in te), genze by obyatowal syna swego *BZ* Deut 18, 10; Gdisz bødze nalezona (quando inventum fuerit) marcha czlowyeka zabitego w zemi *ib.* 21, 1; Takyesz vczinisz... o wselkey rzeczi brata twego, ktora bi syø straczila, a ty yø nalasl (si inveneris eam), nye omyeskaway *iakø czvdzø *ib.* 22, 3; Gdi przislzy poslowye, naleszono (inventum est) drewno na loszu a scora koszelcza v glowy gego *BZ* I Reg 19, 16, *sim. BZ* Neh 7, 5; Gdisz malyvtko odidze od nyego, nalyazw (invenit) gy lew y zabyl gy *BZ* III Reg 20, 36; Wszedszi pysarz krolyow a biskup y wisipaly... pyenyødze, gesz to nalyazlasta (inveniebatur) w domv boszem *BZ* IV Reg 12, 10; Gydzcye a poradzcye syø s bogem o mnye a o lyvdu, a o wszitkem zborze iudzskem, o slowyech tich ksyøg, gesz naleszoni (quod inventum est) *ib.* 22, 13; Slowa zakonne, iasz sø napysana w ksyøgach, gesz bil nalyazl (invenit) Ezechias kaplan w koscyele boszem *ib.* 23, 24; Nalyazwszi (invenerunt) gy (*sc.* Saula) møszowye strzelci, ranyly gy szipi *BZ* I Par 10, 3, *sim. EwZam* 297, *Rozm* 353; Pobraly wszitko zboze, gesz nalezono gest (quae inventa est) w domu krolyowye *BZ* II Par 21, 17; Nalyazlem (inveni) ksyøgy zakona w domv bozem *ib.* 34, 15, *sim. BZ* Neh 7, 5; Dal... Iozias wszemv lyvdu, ktori tu nalezon (qui ibi fuerat inventus) w to swyøto..., baranow y skopow... trzidzescy *tøsyøczow *BZ* II Par

35, 7; Naleszeny bily (qui inveniebatur) na wszel⟨ki mi⟩esyøcz w myescyech *BZ* I Mach 1, 61; Mothlochowa ze dwyema przyszyasznykoma sz prawa szukala w Hannoszowych czthyrzech kaczyech, a nye nalaszla za szwe doszycz *OrtMac* 143, *sim. OrtKal* 209, *sim. OrtMac* 142; Nalyeszonymy 1460 *PF* V 38; Vstawiamy, aby gdy takyemv dadzą wyną, aczkole bądze naleszon (inventi, *Sul* 42: aby... nalezeny) w myescze abo we wszy, ten nygednym prawem nye ma bycz sądzon, gedno polskym *Dział* 33; Martinus Kaszala al. nalaszl in regestro antiquo 3-es marcas sine sedecim scotos 1497 *Trześn* 136; Nalasl (invenit Jo 1, 41) then napyrvey bratha svego Szymvna y rzekl mv: Naleszlyzmy (invenimus Jo 1, 41) Messyasza, czo szya vyklada Xpus *EwZam* 302, *sim. Rozm* 214; Potravylem gymyenya vycle, szvkayaczy szobye myley. Nye nalaslem, alysch nynye nalaslem ya k swey luboszczy XV *ex. Zab* 444; Thedy pastyrzovye byegly, mathką, Josepha naleszly *De nativ* w. 74; Poslal krol Herod, yze ktorekoły dzyeczya nalyasl (qui invenirentur) okolo Betleem, aby wschytky pobyty *Rozm* 80, *sim. ib.* 135. 230. 257. 375. 436. 449. 452. 478; Yako xzyądz Affrodoszy nalyazl (invenit) dzyeczyatko Iesvsza v kosczyelye *ib.* 94, *sim. ib.* 213. 214; Maria, kyedy przyschla do Nazaretha, nalyazla (reperit) svoye matka, alye yey oczyecz byl vmarl, takosch ya nalyazla z ynem mązem *ib.* 119; Podobno yest krolewstwo nyebyeskye skarbv skrythemv na roly, ktory by czlovyek nyektory nalyasl (qui invenit Mat 13, 44) y schoval *ib.* 342, *sim. ib.* 384; Nalyasvschy yeden drogy kamyen margarytą (inventa... una pretiosa margarita Mat 13, 46) *ib.* 342; Veselczye szye se mną, yze czyem nalazl (inveni Luc 15, 6) ovcza moyą, ktora byla zgynąla *ib.* 385; *Nalaszy (*sc.* zgubiony pieniądz, cum invenerit Luc 15, 9) y vezvala przyaczyolky... rzekączy: Veselczye szye se mną, yzemczy nalyasla (inveni Luc 15, 9) pyenyadz *ib.*; Ten moy syn, ktory byl yest vmarl a ozyl, sgynął byl a nalyeżyon (inventus est Luc 15, 24) *ib.* 387; Ten brath tvoy, ktory yesth byl vmarl, ozyl, sgynął byl, a yest nalyezyon (inventus est Luc 15, 32) *ib.* 388; Vyschedvschy sludzy yego na drogy, zebraly vschytky, ktorekolvye nalyezly (invenerunt Mat 22, 10), dobre y zle *ib.* 412, *sim. ib.* 521. 528; Rzekly Zydovye samy k sobye: Gdzye ten chcze ydz, yschbysmy yego nye nalyesly (quia non inveniemus eum Jo 7, 35), azalyby myedzy poganystvo chczyal ydz? *ib.* 459; Gdzyez yest nalczyona matko (*pro* matka), ktora by dzyeczyątka tako nyemylosczyvye zbavyona? *ib.* 526; Cayphasch... rozgnyevavschy szye barzo, yze nye nalasl nan szvyadecztva y rzekl do mylego Iesucrista *ib.* 717, *sim. ib.* 721.

2. *'stwierdzić pewien stan, właściwość, ilość, invenire (alicuius rei statum, proprietatem, numerum, sim.), videre, animadvertere, cognoscere'*: Ony ludze po one svathłoscy szøcz ony bily f grob vesrzely, a nixecz ginsego thamo ne szøcz ony bily nalesły, gedno pelen grob manny *Gn* 181b; Szukan bødze grzech iego a ne nalezon bødze (non invenietur, *Pul*: nye będzye nalyezyon) *Fl* 9, 38; Skusil ies serce moie y nawedził ies w nocy,... a ne nalczona iest (non est inventa) we mne lichota *Fl* 16, 4, *sim. Pul*; Bo lsczive czinil przed nim, nalezona bødz (ut inveniatur, *Pul*: aby nalyezyona) lichota iego na nenawiscz *Fl* 35, 2; Przeto obroczi se lud moy tu y dnowe pelny nalezeni bødø (invenientur) v nich *Fl* 72, 10, *sim. Pul*; ⟨P⟩rzeszmerna cychota naleszona gesc..., naleszona [...] ⟨p⟩rzeszmerna miloscz XIV *ex. Pocz* 232; W obleczenyv naszego czlowyeczenstwa nalezon yest yako czlowyek habitu inventus ut homo (Phil 2, 7) XV *med. SKJ* I 80; XII virtutes... ipsam (*sc.* Mariam) singulariter decorant et in ipsa perfecte inveniuntur doskonale se (*leg.* są) naleszony XV *med. SKJ* V 273; Adamowy nye bilo naleszono (non inveniebatur) pomocznyka podobnego gemu *BZ* Gen 2, 20, *sim. Rozm* 60; Za szedm dny chleba kwaszonego nye *bodze w waszich domyech naleszono (non invenietur) *BZ* Ex 12, 19; Gdisz ge szczygali Egipsczy, szlyad przedchodzøczich nalyeszli søø (reppererunt) w stanyech przed morzem *ib.* 14, 9; Nyczs gest nye zagynølo any sze gest czyrzw nalazl (inventus est) w nyem *ib.* 16, 24; Paklibi nye nalaszla (si non invenerit) røka iego, abi wroczil viplatø, bødze myecz cvpyecz... esz do milosczywego lata *BZ* Lev 25, 28; Nalezeni sø (inventi sunt) synowye Levi po ymyonach swich *BZ* Num 3, 17, *sim. BZ* I Par 24, 4; To iest czeladz z Rvbenowa plemyena, gichze iest to liczba nalezona (inventus est) trzy a czterdzesci *tysyoczow *BZ* Num 26, 7; Tø to czem zonø poyøøl, a wszedw k nyey nye nalaszlem (non inveni) gey pannø *BZ* Deut 22, 14, *sim. ib.* 22, 17; Iestlibi prawda bila..., ze nye gest nalezona (non est... inventa) dzewka w panyenstwe, virzvczø yø ze drzvi domv otcza gego *ib.* 22, 20; Iozve wstaw rano zgedna Israhela, kaszdego we wsem pokolenyv y nalezono gest (inventa est) pokolenye Ivda. Ges to podle swych czeladzy by spytano, nalczona gest (inventa est)

czeladz Zare, a tø po domyech rosdzelili y nalezon gest (repperit) dom Zabdy *BZ* Jos 7, 16—7; A tako naleszly (inventi sunt) bidlycyele Jabes Galaad w tey woyscze nye biwszi, bo tegosz czasu, gdi bily w Silo, nygeden tu nye naleszon (nullus... repertus est) *BZ* Jud 21, 8. 9; Y naleszono (inventaeque sunt) w Iabes Galaad trzista dzewek, gesz nye znali møskego losza *ib.* 21, 12, *sim. BZ* I Par 23, 3; Czsosz nalyazl (quid invenisti) do mnye, slugy twego, od tego dnya, iakom bil przyszedl a bil przed tobø asz do tego dnya *BZ* I Reg 29, 8; On sam (*sc.* pacholik) bødze wnyesyon do grobu z lyvda Geroboamowa, bo naleszono gest (inventus est) do nyego wszitko dobre ku panu bogu israhelskemu w domu Geroboamowye *BZ* III Reg 14, 13; Szona Geroboamowa... gdisz przestøpyla przes prog domowi, nalyazla, ano dzeczø vmarlo *ib.* 14, 17; Rzekl Achab ku Helyaszowy: Azalysz nalyazl (num invenisti) na mnye sobye nyeprzyiacyelya? On rzekl: Nalyazl (inveni) *ib.* 21, 20; Wszøw Dauid koronø zlotø z glowi Melchonowi a nalyazl (invenit) na nyey na wadze lybrø zlota y przedroge kamyenye *BZ* I Par 20, 2; Naleszona (inventus est) lyczba wszego Israhela tysyøcz tysyøczow... møszow *ib.* 21, 5; Zlyczil gee (*sc.* pokolenia Juda i Beniamina) ode dwudzestu lyat a nadto y nalyazl (invenit) XXX-ci tisyøczow mlodzczow *BZ* II Par 25, 5; Wiszedl wszitek Israhel, gen bil nalezon (inventus fuerat) w myescyech Iuda *ib.* 31, 1; Gyna slowa o Ioachymye a o ganyebnoscyach, gesz czynyl a gesz sø przi nyem nalezoni (inventa sunt), ti popysani w *ksyogach krolyow *ib.* 36, 8; Y wzwyøzalem na nye srzebro y zloto..., gesz bil obyetowal krol... y wszitek Israhel s tich, gisz bily nalezeny (qui inventi fuerant) *BZ* I Esdr 8, 25; Opatrzeny sø wszitci møszovye, gysz to bily spoymaly sobye zoni czudzokrayne... A nalezly sø (inventi sunt) s sinow kaplanskich, ktorzi bily spoymali zoni czudzokrayne *ib.* 10, 18; Y nalyazlesz (invenisti) syerce gego wyerne przed sobø a vczinylesz s nym slyvb *BZ* Neh 9, 8; Angyol bozi... dowyedz was przes przekazi do domv, abiscye nalezly (inveniatis) wszitek rzød przi waszich starszich *BZ* Tob 10, 11; Bandze ktho naleszyon w nyemalszenst[e]wye *OrtBr* VI 371, *sim. OrtMac* 96; Gdyby zaprzane gymyenye... przy czlowyekv nalyezyono geszcze za gyego zywotha, yako s thym mayą vczynycz? *OrtMac* 88, *sim. OrtBrRp* 66, 3, *sim.* 1484 *Reg* 706; Gdyby nalezyon przestapcza malzenszthwa *OrtMac* 95, *sim. OrtBrRp* 71, 2; Gdyby maz albo zona nalyezyeny na przestapyenyv malzenszthwa..., czo ony maya o tho czyrpyecz? *OrtMac* 95; Aby zlomcze prawdy... naleszeny nye bili..., vkladamy *Dział* 2; Vkladamy..., aby gdy ktori drapyescza dzesyączyny abo gwaltownyk rzeczy kosczelnych byl naleszon, ma bycz vpomyenyon klyątwą *ib.* 4; Gdy taka szensczysna... placząc bądze powolawala gwaltownyka, w ktorey acz znaky gwaltv badą nalesony..., tedy taky na naszey... myloszczy ma bycz *ib.* 55; Aczlyby szenysczyzna potwarzala kogo..., a na nyey znakv gwaltv nye nalesyono, tedy ten... ma odydz szeszczą swiathkow *ib.* 56; Jacobus... za poczestnego, czsnego, od zadnego w szadnem zawodze podesrzany ani yest *nalesøn 1474 *Zab* 540; Bomczy w szobye nye nalyazla nycz dobrego, yedno grzechy *Naw* 88; Gdy byla poszlvbyona mathka Iesusewa, Maria, Iosephovy, nyszly szyą seszly, nalyeszyona yest (inventa est Mat 1, 18) w szyvoczye mayancz z dvcha szvyathego *EwZam* 291; Czczyenye o vroczenyv Iozephovem, kyedy y⟨u⟩sz nalyasl (invenit) Marya brzemyenna *Rozm* 54, *sim. ib.* 64; Przetosch na podobyenstwo tego przemyenyenya rzekl apostol...: Abych ya zlym nye byl nalyezyon (timeo ne et ego ipse reprobus inveniar) *ib.* 276; Nye yest nyyeden nalyezyon (non est inventus Luc 17, 18), kto by... dal chvalą bogv *ib.* 400; Nye pomagalby tem ludzyem, yenze nalyezyon yavnye v grzesze *ib.* 714, *sim. ib.* 182; ~ Smøtek a bolescz nalez⟨l⟩ gesm (inveni, *Pul*: nalyazl yesm) a ymye⟨nia⟩ gospodnowa wzywal gesm *Fl* 114, 4; ~ Deprehensam, id est perfecte cognitam, inproprie sic: *szyeszą w zywocze nye naleszoną (*war. kal.*: czvgye schą w krzywocze; mementoque te deprehensam Gen 20, 16) *MPKJ* V 10.

3. *'zastać w jakiejś sytuacji, przyłapać, aliquem invenire, in aliqua re deprehendere'*: Pakly wilomy zlodzyey doom... a nalyeszon bi byl (si... fuerit inventus), a wszøøw ranø vmarlby, ten, ktory bi byl, nye bødzye wynyen krwye *BZ* Ex 22, 2; Pakli ktori møsz dzewkø pannø sobye otda, a vsrzaw yø nyekto z myasta albo nalezona gest (si... invenerit) y spal s nyø, przyiwyedzesz obv kv bronye myeszkey a kamyenim yø obrzvczisz *BZ* Deut 22, 23; Ktoriszkole w tem grzesze naleszon bødze (fuerit deprehensus), spalon bødze ognyem ze wszim swim gymyeniim *BZ* Jos 7, 15; Przyszedl Dauid a Abyzai k lyudu w noci y nalyazlasta (invenerunt) Saula leszøcz a spyøcz w stanye *BZ* I Reg 26, 7; Gdisz przidze Dauid a møszowye gego do myasta a naleszly (invenissent) gee spalyone ognyem *ib.* 30, 3; Tedi wrocywszi syø

Rapsaces y naleszly (invenit) krolya asyrskego dobiwaiøc Lobna *BZ* IV Reg 19, 8, *sim. Rozm* 132. 144; Przyschedlem k tobye, nadzyevaya szyą, abych czyą tesch nalazl vczyeschoną (te consolatam spero quod inveni) *Rozm* 8; Otvorzyly drzvy kosczyelne a nalyesly (repererunt) svoye balvany vschytky rozmyatany *ib.* 91, *sim. ib.* 221. 296; Vroczywschy szye Iesus s pusczey, nalyasl (invenit) *svego Yana ze dvyema zvolyenykoma, kazacz podlya rzeky Yordana *ib.* 200, *sim. ib.* 210. 212. 486. 600. 609. 611; Svyata Marya Magdalena przyschedschy k nyemv, nalasla y (*leg.* ji 'go') klączączy przeczyv slonczv *ib.* 497, *sim. ib.* 737; Poydzymy przeczyw... Zydom, offyarvymy szye dobrovolnye, by nass nye kryączych albo vczyekayaczych nalyezly *ib.* 612; Nadzyevaczye szye, abych y (*leg.* ji 'go') yescze zyvego nalyasla (an inveniam... viventem)? *ib.* 695; Tegoszmy nalyezly (invenimus Luc 23, 2) odvraczayącz lud nasch, zapovyedayącz czeszarzovy dan davacz *ib.* 789, *sim. ib.* 791; ~ Nalezona bødz (inveniatur) røka twoia wszem neprzyaczelom twogim *Fl* 20, 8, *sim. Pul.*

4. *'zyskać sobie, zdobyć, zapewnić, invenire, sibi acquirere, capere aliquid'*: Pane bosze,... svøthim gø (*sc.* duszę) duchem napelniy tako, isbichcy ga... tako thobe sluszyl, gako bichcy ga svoge duszy nalasl sbauene *Gn* 1b; Maria Magdolana... potemczy gest ona bila bosze miloserdze szobe nalasla *Gn* 14b; Nøcznicy nøczny,... vy svim duszam f pekle nalesliscze vy vekuge pothøpene *Gn* 182b; Ona dwa braczencza... tho miloserdze bosze, choscy szø ge ony sobe byly stracyly, thocz ony szaszø (*leg.* zasię) szøcz ge byly szobe nalesly *Gn* 183a; Abichom my milemu Xpoui... tako sluszyly, gako bichom my gego miloserdze sobe nalesly *Gn* 184b; Et ideo vite pristine est restituta ona nalasla sba⟨wienie⟩ *Gn* gl. 120a; Noe ten gest nalazl myloszcz (invenit gratiam) v gospodzyna *BZ* Gen 6, 8; Panye boze, nalaslesm myloszcz (inveni gratiam) przed twyma oczyma *ib.* 18, 3; Yaczyesm sluga twoy, bich nalazl myloszcz (quia invenit... gratiam) przed twym oblyczym *ib.* 19, 19, *sim. ib.* 33, 15; Poszyla-cz nynye w poselstwye k tobye..., azbi nalazl myloszcz (ut inveniam gratiam) przed twym oblyczym *ib.* 32, 5; Tobye gesm poslal, abich nalazl twø myloszcz (ut invenirem gratiam), panye moy *ib.* 33, 8; Nye zamaway sye tak, ale nalazli (*leg.* nalazł-li) gesm myloszcz (si inveni gratiam) przed twyma oczyma, weszmy darek moy *ib.* 33, 10, *sim. BZ* Ex 33, 13. 34, 9; Nalazlemczy myloszcz wasszø (inveniam gratiam coram vobis), czsokoly wi chcecczye, tocz wam dam *BZ* Gen 34, 11, *sim. BZ* I Reg 20, 29. 27, 5; Nalyasl-ly-sm myloszcz (si inveni gratiam) przed twyma oczyma, polosz røkøø swø pod byodra ma *BZ* Gen 47, 29; Nalyasl-m myloszcz (si inveni gratiam) przed waszyma oczyma, mowczye kv vszyma *ffaraowyma *ib.* 50, 4; Nalazlesz myloszcz (invenisti gratiam) przede mnøø *BZ* Ex 33, 12; Ukasz my licze twe, abich nalaszł myloszcz (ut... inveniam gratiam) *ib.* 33, 13; Po czyem wyedzyecz bødzem mocz, ya y lud twoy, yszesmi nalyeszly myloszcz (invenisse nos gratiam) przed twyma oczyma? *ib.* 33, 16; Otkød mnye to gest, yszem nalyazla myloszcz (ut invenirem gratiam) przed twima oczima? *BZ* Ruth 2, 10; Nalyazlam myloszcz (inveni gratiam) przed twima oczima *ib.* 2, 13; To dobrze wye ocyecz twoy, yszem nalyazl myloszcz (inveni gratiam) przed twima oczima *BZ* I Reg 20, 3; Nye chcyely syø wam podacz dobrowolnye, abi nalezly myloszcz (ut invenirent misericordiam) w vydzenyv waszem *BZ* Judith 10, 12; Nye boy szyą, Maria, bosz nalasla (invenisti Luc 1, 30) laską v boga *EwZam* 288; ~ *'przyswoić sobie, nauczyć się, ediscere'*: Vschakosz tego nye nalasl v skolye tvego mystrza, pana naszego Iesucrista, alye czyą navczyl novy dyabel *Rozm* 511.

5. *'wymyślić rozstrzygnięcie, wydać orzeczenie, wyrok, decernere, decretum invenire, sententiam ferre'*: Iacom poslem bil od Dobrogosta do Grzimka przed wgednanym, ysbi przi nem stal o wrosdi y o zaplacene, czso bi tamo prziyacele nalesli 1401 *Piek* VI 55, *sim.* 1438 *Pyzdr* nr 1171; .Yako Hancze nye naleszyono w Gneszne, bi myala przodek 1418 *Pyzdr* nr 574; Jako mne yednacze vgednali s Dopkem, kthoran by vynan prawo nalaslo, than Dobek myal zaplaczicz 1429 *ZapWarsz* nr 251; Jacom ya tho gednal zapyszacz, yaco yednacze naleszly 1435 *ib.* nr 656, *sim. ib.* nr 655, *OrtMac* 32; Mi, Ian,... starschi xancz mazowessky..., vstawyami, naleslismy i viswyethlyami (statuimus, decrevimus et declaravimus) *Sul* 100; Ten przyszasznyk kv prawu przyszagl y sz gynymy przyszasznyky ortel nalaszl *OrtBr* VI 376, *sim. OrtMac* 107, *sim. OrtKal* 197; Przyszasznyczy ortel, czo tako nalezon,... gesth prawy *OrtBr* VI 376, *sim. OrtMac* 108; Tedy prawo nalazlo, ysz gy ma polozycz *OrtBr* VI 389, *sim. OrtKal* 315, *OrtMac* 138. 139; Badzyely tho prawym orthylem podlug prawa nalezyono (*OrtBrRp* 50, 1: wnyeszono) *OrtMac* 62; Gdyby czego v nasz w myeszkym prawye nye nalyezyono, a tasz rzecz nalezyona by byla w myeszkym prawye nyemyeczkym pyszanym, mozely tho yste zyem-

szkye prawo za nyemyeczkye wyrzecz? *ib.* 110, *sim. OrtKal* 297; Tedy rzekl szą̨pyerz: Pytham prawa..., yako on ma vkazacz..., aby byla polowycza yego. Tedy mu nalyezyono, ysz ma vkazacz, yako yesth dzyedzyczthwo prawe *OrtMac* 126, *sim. OrtBrRp* 92, 1; ~ Secundo hoc nomen Ihesus est nobis ad bonum corporis et anime inventum gest nalesono ku polepsenu nasego czala *Gn* gl. 64a; Y vmylkly, any naleszly (invenerunt), czso bi otpovyedzely *BZ* Neh 5, 8.

6. *(w zbyt dosłownym przekładzie z łaciny)* '*napastować, atakować, też opanować, owładnąć, aliquem invenire, affligere, turbare, capere*': Bog nasza vtoka..., pomocznik w *zamotczech, gisz sø nalezli nas barzo (quae invenerunt nos nimis) *Fl* 45, 1, *sim. Puł*; Ogarnøly sø mne bolesczy smerczy a skody pekelne nalezl⟨i⟩ sø mne (invenerunt me, *Puł*: nalyazly sø mnye) *Fl* 114, 3; Zamantek y tesnycza nalesle gesta mø (invenerunt me) *Fl* 118, 143, *sim. Puł.*

Naliczyć '*rachunkiem określić ilość, wartość, numerare, enumerare*': Weszmaly raczcze v kthorego czlowyeka pyenyadze y przyszyąze, ysz on szoszowal szprawnye..., a bądzyely po yego szmyerczy wyączey gymyenya gego nalyczono (*OrtBrRp* 66, 3: naleszyono), nyszly szoszowal, tho nye przydzye raczczam wszyacz, ale gyego przyrodzonym ye bracz *OrtMac* 88.

Nalić '*oto, właśnie, ecce, tum maxime*': Gdisz przydze Dauid a møszowye gego do Sycyelech trzecyego dnya, nalycz møszowye amalechiczsci przyiawszi, rzucyly syø s poluudnya *BZ* I Reg 30, 1. ~ *Bohemizm.*

Nalająć '*zlająć, zwymyślać, skarcić, naurągać, increpare, obiurgare*': Nyeprzyaczel nalaye (improperavit, *Fl*: laial) bogu *Puł* 73, 19; Exprobrare nalayacz, zeszromoczycz, vymovycz, vyrzvczycz na oczy *ca* 1500 *Erz* 48; Nąląyacz obiurgare *ib.*

Nałapać '*schwytać, złowić wiele, wystarczającą ilość, capere, satis multas res apprehendere*': Lew nalapal (cepit) dosycz lwyøtom swim *BZ* Nah 2, 12, *sim.* 1471 *MPKJ* V 114; Nałapaymy tych ryb (aliquos ex istis capiamus piscibus) *Rozm* 130.

Nałazić '*znajdować, natrafić na coś, invenire*': Rosmagite uidene nałazimy v suøtem pisany boga usemogøcego *Kśw* dv 14.

Nałażenie *(?)* '*pomysł, przedsięwzięcie, zamiar, inventum, consilium*': Ti milosciw ies bil gim a mszczø wszistky nalazena gich (in omnes adinventiones eorum, *Puł*: wszystky nalyazy gych) *Fl* 98, 9. ~ *Raczej należy czytać* nalezienie *a.* nalazienie.

Nałęcz '*chustka na głowę skręcona i związana, linteum contortum colligatumque*': Sic eciam n spissum cum cauda, sicut in fine diccionum poni solet, ut: napascz, gnath, nałøcz *Park* 404.

Nałokietnica '*bransoleta, brachiale, armilla*': Obula nogy swe w trzevyce y wzdzege nałoketnyce (adsumpsitque dextraliola) *BZ* Judith 10, 3.

Nałomić 1. '*nachylić, zgiąć*', *może przenośnie* '*nakłonić, inclinare*': Nalomyl inclinavit XV *med. R* XXV 150.

2. '*wdrożyć, przyzwyczaić, aliquem assuescere*': Virum suum optimis moribus edocuerat nalomyla XV *med. R* XXV 158.

Nałomienie '*złamanie, naruszenie, uszkodzenie, tu przenośnie, actus frangendi, hoc loco translate violatio*': Nalomene, zlomene swøtego dna violacio dierum solemnium XV *med. R* XXII 322.

Nałożny '*dokładający starań, diligens, qui curam impendit in aliquid*': Nalosny *(war. lub.*: naloszny aut naszadza szą) impendam (ego autem libentissime impendam... ipse pro animabus vestris II Cor 12, 15) 1471 *MPKJ* V 128.

Nałożyć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* nałoży *BZ* Lev 5, 16; ~ *imper. 1. pl.* nałożmy 1448 *R* XXIV 352; ~ *inf.* nałożyć *BZ* Judith 11, 12; ~ *praet. 3. sg. m.* nałożył 1471 *MPKJ* V 123; *f.* nałożyła *MPKJ* V 123; ~ *condit. 3. sg. m.* by nałożył *Rozm* 227; ~ *part. praet. pass. ac. pl.* nałożone 1426 *AKPr* V 263.

Znaczenia: **1.** '*położyć, umieścić z wierzchu, imponere*': Balista intensa cum superimposito globo al. z beltem nalozony⟨m⟩ 1426 *MacPraw* VI 3; ~ Statuimus..., quod quociens... vectores... mercancias sive bona cuiuscunque generis vel speciei... per mercatores... ipsis appositas vlg. nalozone... per partes ducatuum... deduxerint 1426 *AKPr* V 263.

2. '*przeznaczyć na coś, wydać, użyć do czegoś, impensam, sumptum facere in aliquid*': Poswyøtne rzeczi boga swego..., to wszitko vmyenyly naloszicz (cogitaverunt impendere) na walkø *BZ* Judith 11, 12; Erogaverat vytravyl, nalozil (*war. lub.*: vytrawyla, stravyla, naloszyla; mulier quaedam erat in fluxu sanguinis..., quae in medicos erogaverat omnem substantiam suam Luc 8, 43) 1471 *MPKJ* V 123; Tobye slye vozy..., strawą y potrzeby podrozne, y czokoły by nalozyl (atque necessaria per viam et impensas) *Rozm* 227.

3. '*dać dodatkowo, dodać, dołożyć, apponere, addere*': Tø istøø skodø, czsosz gest vczynyla, nawroczy, a pyøtøø czyøszcz nalosy nadto (ponet supra), dawayøcz kaplanowy *BZ* Lev 5, 16.

4. '*dołożyć starań, przyłożyć się, curam in aliquid impendere*': Laboremus naloszmy, robothvymy, piluymy 1448 *R* XXIV 352.

Nałóg *'zakorzenione przyzwyczajenie, przyjęta praktyka, consuetudo'*: Kv othlozenyv szkodnego nalogv (ad abolendam damnosam consuetudinem)..., ysz zona po szmyrczy mąza na stholczv wdowskem przeczivvko nyektoremv vstawyenyv... po mązv wszisthko gymyenye trzymala,... vstawyamy *Sul* 74; Quia habitus viciosus, nalog, difficulter potest removeri XV *med. SKJ* V 270; Expurgate vetus fermentum wykorzenycze zwykły nalog (expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio I Cor 5, 7) XV *ex. R* XXV 142; Habitus nalog albo svyczay *ca* 1500 *Erz* 48; Habitus est qualitas ex frequenti iteracione adquisita nalog *ib.*

Nałysion *'na pół łysy, przyłysiały, recalvus'*: Nalyschon recalvaster (si a fronte ceciderint pili, recalvaster et mundus est Lev 13, 41) 1471 *MPKJ* V 22.

Namacny *'pewny, niemylący, certus, exploratus'*: Tyś namacna ścieszka błędnych XV *p. pr. R* XIX 42. ~ *Błędnie z czeskiego* nematná čęsta.

Namałwiać *cf.* **Namawiać**

Namawiać, Namałwiać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* namawiasz 1471 *MPKJ* V 76; *3. sg.* namawia 1466 *R* XXV 137; ~ *part. praes. act. adi.* namawiając XV *p. post. R* XXV 181, *Rozm* 595; ~ *inf.* namałwiać *Błaż* 321; namawiać *ca* 1500 *Erz* 49, *Rozm* 734; ~ *praet. 3. sg. m.* namawiał je *MPKJ* V 135; namawiał 1444 *R* XXIII 309; *3. pl. m.* namawiali *Gn* gl. 70b.

Znaczenie: *'mówić, przemawiać do kogoś, zwłaszcza aby go przekonać, pozyskać, tłumaczyć, perswadować, aliquem alloqui, admonere, hortari, aliquid alicui persuadere'*: Namawial affabatur 1444 *R* XXIII 309; *Namyawyasz alloquaris (de quibus peccant, admones et alloqueris, ut relicta malitia credant in te Sap 12, 2) 1471 *MPKJ* V 76; *Namyawyal ge (*war. kal.*: namovyony) allocutus (frangens panem et gustans satisque allocutus usque in lucem, sic profectus est Act 20, 11) *MPKJ* V 135; Vidit eum, se taliter alloquentem namavyayącz: Ego sum Stanislaus XV *p. post. R* XXV 181; Namavyacz alloqui *ca* 1500 *Erz* 49; (Maryja) począla drzączy glossem namavyacz svyatego Yana, rzekącz: O, namylschy, mow se mną, vschech nyevyast smąthnyeyschą, povyedz, a gdzye yest moy syn *Rozm* 734; ~ Ut per triginta dies ea suadere⟨n⟩t, namauali, adducendo eum *Gn* gl. 70b; Potem wiwyedzon przed sødzø, gensze yøl gy namalwacz..., aby sye odwrocyl od krzescyanskey wyary *Błaż* 321; Persuadet namawya vel radzy 1466 *R* XXV 137; Vydzyalez tez nyevyernego ludascha pylnye voyską namavyayącz, aby szye rychley braly *Rozm* 595.

Namazać *'posmarować, oblinere'*: Vezmy makuch linvm y *trzye go dlugo..., namasz schyroky, dlugy plat ot kolyana do przyshvy, a tham ot cziala namasz plath tensze byalkyem zbythym spyenyonem XV *p. post. BednMed* 74.

Namiastek, Namiestek *formy*: *n. sg.* namiastek 1426 *ZapWarsz* nr 170, 1437 *Wisł* nr 228 s. 89, 1471 *MPKJ* V 115, *etc.*; namiestek 1441 *AGZ* XII 92, XV *p. pr. PF* IV 616, 1452 *KsNWarsz* I nr 294, *MPKJ* V 115; ~ *g. sg.* namiastka 1399 *StPPP* VIII nr 8927, *Sul* 75. 77, 1484 *Reg* 716, *Rozm* 666; ~ *ac. sg.* namiastka *BZ* Lev 24, 18, 1471 *MPKJ* V 14. 24. 135; namiestka *MPKJ* V 14. 24; ~ *l. sg.* (po) namiastku 1424 *Pyzdr* nr 774; ~ *n. pl.* namiastkowie 1400 *SKJ* III 190, *Gałka* w. 49, *Sul* 63, *etc.*; namiestki *MPKJ* V 86; ~ *g. pl.* namiastkow 1400 *SKJ* III 190, *Sul* 60, *Dział* 33, 1466 *R* XXII 11; ~ *d. pl.* namiastkom *Sul* 66, *BZ* Gen 21, 23, 1471 *MPKJ* V 10, XV *p. post. R* XLVII 352, *Rozm* 628; ~ *ac. pl.* namiastki *BZ* Num 27, 9; ~ *i. pl.* namiastki 1413 *AKH* III 214, *Sul* 105.

Znaczenia: **1.** *'ten kto pierwej zajmował jakieś miejsce, poprzednik, przodek, qui aliquem antecessit, decessor, praedecessor, unus e maioribus'*: Dom ne byl pansky, ale gy kupyl u swego namyastka 1399 *StPPP* VIII nr 8927; Mego pastewnika... przlorano xandzu opathowi..., yegosz pospolicze mogy namasthcowye y moy otecz usziwali 1400 *SKJ* III 190; Yako... kandism yechal, poty yest me y mych namasthcow bylo *ib.*; Yan swimi (*leg.* z swymi) *nemastky vitrzimal trzidzeszci lat Droszino 1413 *AKH* III 214; Sądka nye poszyekła laky pana Yødrzeyewey, ale czso syekła, tho szyekla... w swem dzerszenyu, czsosz wytrzimala po trzeczem namyastku 1424 *Pyzdr* nr 774; Po ta znamyona, yądim ya yachal, tandy moy namyastek dzirszal daley trzech lath 1426 *ZapWarsz* nr 170; W nyektorem wstawyenyv namyasthka naszego (praedecessoris nostri)... vstawyono bylo *Sul* 75, *sim. ib.* 77; Nyektorzy zyemyanye naszego krolestwa mayącz od nas abo od naszych namyastkow (ex nostra aut praedecessorum gratia, *Sul* 43: sz naszich przothkow lasky) lysti przywyleyne swym myastom... pod prawem nyemyeczskym *Dział* 33; Cristus... by chczyal..., by mogl na vass przepusczycz ognyove vaze, yako vczynyl vaschem namyastkom *Rozm* 628; A tho ssa vczynyly przykazanye⟨m⟩ Kayphaszovem, aby rzeczon, yze on v thym nye vynyen, kyedy ossądzon od ynego byskupa, namyastka yego *ib.* 666.

2. *'następca, spadkobierca, dziedzic (majątku, godności, idei), potomek, successor, heres, prognatus'*: Namyastek successor 1437 *Wisł* nr 228

s. 89; Po niem laici,... namiastkowie stradnyci, sø w welikey tszczi⟨c⟩i *Gałka* w. 49; Wogewoda v nasz alybo v naszych namyasthkow (apud nos vel nostros successores, *Dział* 61: przed namy abo naszymy namyestnyky)... sprawyedlywosczy gemv szvkay *Sul* 60; Vstawyamy, aby o rzeczach grzesznych... my alybo... namyasthkowye (nostri successores) y starosty naszy sądzicz nye mamy *Sul* 63; Ryczerze... zyemye naszey polskey nam y naszym namyastkom (nostris successoribus, *Dział* 52: namyestnykom)... slvzycz mayą *Sul* 66; Gdibi tha nyewyastha przed namy albo naschimy namyastky (coram... nostris successoribus)... takye gymyenye dzyedzyczne wsdałabi,... tegdi daley na pothem ku takyemu gymyenyu... nyyednego prawa otrzima *Sul* 105; Quod isti reges fuerunt successores, namyastkowye XV *med. SKJ* V 267; Sagax vir... Andreas... successor Bącøph al. namyestek 1452 *KsNWarsz* I nr 294; Przysyøszy my..., abi my nye skodzyl any mim namyastkom (posteris meis), any memu plodu *BZ* Gen 21, 23, *sim.* 1471 *MPKJ* V 10; Paklibi dzewki nye myal, bødze myecz namyastki (successores) braczø swø *BZ* Num 27, 9; Quod doctores docuerunt, vt successorum, namyastkow, fiet doctrina bonorum 1466 *R* XXII 11; Namyastka (*war. lub.*: namyesthka) superstitem (iam laetus moriar... et superstitem te relinquo Gen 46, 30) 1471 *MPKJ* V 14; Namyastkowye (*war. lub.*: *namyesczy) posteri (abiecisset eos Jeroboam et posteri eius II Par 11, 14) *ib.* 50; Namyastkovye (*war. lub.*: namyestky) successores (prophetas facis successores post te Ecclus 48, 8) *ib.* 86; Namyastek (*war. lub.*: namyestek) successor (Darius... memoratorum regno successit Ag prol.) *ib.* 115; Namyastka successorem (biennio autem expleto, accepit successorem Act 24, 27) *ib.* 135; Tales omnes (*sc.* praedicatores) sunt successores vlg. namyasthkovye sancti Petri apostoli XV *p. post. R* XXV 173; Viris apostolicis namyastkom XV *p. post. R* XLVII 352; Adam et Eua cum omni posteritate sua y my yego namyasthkovye *ca* 1500 *JA* X 383; Mogl-lyby namyasthek svyątego Pyotra dobycz myecza przeczyv thym, ktorzy szye przeczyvyayą svyąthey vyary? *Rozm* 639.

3. *'zastępca, ten kto zastępuje właściwą osobę, vicarius, qui alicuius vices sustinet'*: Roman de Curosz namyestek 1441 *AGZ* XII 92; Namyestek vicarius XV *p. pr. PF* IV 616; O thaką rzecz mogą sye do povyąthu svego bysskupa vczyecz albo do yego namyazthka 1484 *Reg* 716; Non tamen se voluit (*sc.* Pilatus) excusare, quod eum non iudicaret, quia ordinarius fuit, id est namyasthek XV *p. post. R* XXV 175; ~ *wyjątkowo o zwierzęciu, item de animali*: Ienze vrazi dobitczø, wrocz namyastka (vicarium, *MPKJ* V 24: namyestka), to iest dvszø za dvszø *BZ* Lev 24, 18, *sim.* 1471 *MPKJ* V 24.

Namiastkować *'następować po kimś, succedere, consequi'*: Succedere nasladowacz, namyastkowacz *ca* 1455 *JA* XIV 492.

Namiastkowanie *'spadek, dziedziczenie, successio'*: Rodzyczyelowye... tey dzyewicze... ten possag, kteris bi na nya s oczczistego namyastkowanya (ex paterna successione) sluchacz bi myal,... sobye... zachowayąn *Sul* 90.

Namiastnik *cf.* **Namiestnik**

Namiastność *'spadek, dziedzictwo, successio, hereditas'*: W them gymyenyv... przyrodzeny alybo dalszy w rodzayv odzirzą namyasthnoscz (obtinent successionem) *Sul* 49.

1. Namiecić się *(?) 'rzucać się, kłaść się na czymś (tu sensu obscoeno), agitari, incumbere alicui rei (?)'*: Byada vam, ktorzy spyczye v lozach aborovych a zabyvaczye szye, albo namyeczyczye, v poszczyelach vaszych (qui... lascivitis in stratis vestris Am 6, 4) *Rozm* 609.

2. Namiecić *cf.* **Naniecić**

Namieniać 1. *'naznaczać, określać, przeznaczać, definire, destinare'*: Deputare dacz albo *namynyacz, albo poleczacz *ca* 1455 *JA* XIV 491.

2. *'wymieniać, wspominać, commemorare'*: Insinuat, namena, a⟨r⟩gumentum tristicie et doloris XV *med. GlWroc* 35v.

3. *corruptum*: Yako kthorymy szlowy ma bycz gayon sząd..., a yako wyele k themu maya bycz przyszyasznykow namyenyayacz gych (*OrtBrRp* 86, 3: na nyem, acz gych) mnyey nye moze bycz albo acz gych nye wyaczey trzeba nyszly kv drugycy *OrtMac* 117.

Namienić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* namieni *Sul* 57, XV *p. post. JA* XII 145, *Rozm* 355; *3. pl.* namienią *ca* 1450 *PF* IV 569; ~ *inf.* namienić *Sul* 76, *Dział* 43. 53, XV *p. post. PF* III 286, XV *ex. PF* V 21, *Rozm* 808; ~ *praet. 3. sg. m.* namienił XV *p. pr. R* XVI 349, *Rozm* 110. 309. 807—8; *3. pl. m.* namienili *Rozm* 511; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był namienił *Rozm* 104. 107; ~ *condit. 3. sg. m.* -by namienił *Rozm* 401; ~ *part. praet. act.* namieniwszy *Sul* 31. 64, *Dział* 52; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* namieniony 1400 *Pozn* nr 420. 422, *MW* gl. 64, *Rozm* 634; *g. sg. m.* namienionego *Sul* 112; *ac. sg. neutr.* namienione *Sul* 105; *l. sg. m.* (o) namienionem *Dział* 52; *neutr.* namienionem *Sul* 105; *n. pl. m.* namienieni XV *ex. MPKJ* II 326; namieniony XV *med. SKJ* V 254; *f.* namienione *Rozm* 395; *d. pl.* namienionym *ca* 1428 *PF* I 494; *f.* namienionym

ca 1428 *PF* I 482; *ac. pl. m.* namienione *ca* 1428 *PF* I 482, XV *p. post. ib.* 200; ~ *inf. pass. sg. f.* być namieniona *Sul* 57; *neutr.* być namieniono *Dział* 43; ~ *praes. pass. 3. pl. m.* są namienieni 1398 *Pozn* nr 362; ~ *praet. pass. 3. sg. f.* była namieniona *Rozm* 776.

Znaczenia: **1.** '*określić, naznaczyć, przeznaczyć, przydzielić, definire, constituere, designare*': Iako Sandziuoy... wmovil medzi mnø a medzi Sczepanem, esz ne mal na mø niyednego roku stacz, nisz przet timi pani, czso sø nameneni 1398 *Pozn* nr 362; Iaco Jarantowy posak wszitek zaplaczon namenoni 1400 *ib.* nr 422, *sim. ib.* nr 420; Namyenonym prefixis *ca* 1428 *PF* I 494; Namyenyl instituit XV *p. pr. R* XVI 349; Vstawyamy..., abi... rzeczi dla cządzanya wsząnthe, szą̨ndza panv wszy... wroczycz mayą, rok thym tho, panv wszy alybo wyesznyczam..., namyeniwszy (termino... assignato, *Dział* 19: poloszywszy) *Sul* 31, *sim. ib.* 64; Gdi ktori naszich slachcziczow dzewką swoyą za mąsz da a pozak podobni namyeny (dotemque sibi assignaverit, *Dział* 52: namyenywszy), a w them vmrze, tedy brath... szsto grzywyen dacz ma po nyey *Sul* 57; Cząscz dostayącza szą kaszdey szestrze pyenyączdzmy ma bicz namyenyona (in pecunia assignetur) *ib.*; Yszby ge ktho... (*sc.* sieroty) sz dzedzyn vipchnyly (*pro* vipchnął), chczącz gim pyenyądze... namyenycz (assignare) *Sul* 76; Kyedikoli... wdowa po smyrczy swego manza... vyano yey namyenyone (dotemque sibi deputatam)... myalabi,... tegdi na *vynye na swem tako, yako yest przerzeczono, przes mą̨nza yey namyenyonem (dote... sibi deputata), ma myecz doszycz *Sul* 105; Gdikoly ktori kmyecz... ot swego pana czassu namyenyonego albo w czas vinydzye (tempore deputato recesserit) *Sul* 112; Hec autem peccunia sic collecta deputata, namyenyony, fuit ad stipendia, na zold, militum XV *med. SKJ* V 254; Ne namenø non asignant *ca* 1450 *PF* IV 569; ⟨G⟩dy kto panną wydawa za masz, tedy za posag pyenyądzmy gotowymy tylko przed przyaczelmy gey ma namyenycz (assignetur), ale dzedzyna abo gymyenye przed krolem ma bycz namyenyono (debebunt assignari, *Sul* 52: ma bicz podano y nasznamyonano) *Dział* 43; O posagv dzewcze namyenyonem *ib.* 52; Oczecz... dzewkam swym na gymyenyv kvpionem... pienyadze mosze namyenycz *ib.* 53; Namyenyony, id est nasnamyonany, id est zaloszony (usque ad praefinitum tempus Gal 4, 2) *MW* gl. 64; Radzymy, aby visitatorovye... byly vybirany z zakonv mnyeyszey braczyey, ⟨aby ich nad⟩ braczią vicaryovye... namyenyly (duxerint assignandos) 1484 *Reg* 721; Ius testatur, quia procurator... Mathie... non determinavit al. nye *namyonyl, quantum reformationes deberet facere adversus... Ieronimi procuratorem 1490 *AGZ* XVI 411; Namyeny deputet XV *p. post. JA* XII 145; Homo habet duos angelos sibi namyenone XV *p. post. PF* I 200; Prefigere, *gl.* assignare, causam namyenycz XV *p. post. PF* III 286; Ad vindictam illorum sunt deputati namyenyeny XV *ex. MPKJ* II 326; Addicere przykazacz seu namyenycz XV *ex. PF* V 21; O tym, yako Herod byl namyenyl Antypatrovy... krolestvo po szobye *Rozm* 104, *sim. ib.* 107; Takosch po svey smyerczy *Artelawsza namyenyl po szobye krolyem (regni scripsit successorem) *ib.* 110; Pyrwschy yen (*pro* yesm *?*, yam *?*) czye namyenyl (praedestinavi te) *ib.* 216; Potem myly Iesus namyenyl (designavit Luc 10, 1) y ynych (*sc.* zwolenikow) *ib.* 309, *sim. ib.*; Bylo na vysschem pyątrze pyckla yedno myasto..., v ktoremze byly dostoyne dusche albo namyenyone (in quo erant animae praedestinatorum) kv krolewstw nyebyeskyemv *ib.* 395; Dwa braczyncza... navczyly sa swa matką, aby proszyla daru przes ymyenya, a gdyby yey namyenyl (quo concesso), yszby proszyla, by yey szynovye szyedzyely yeden na pravyczy a drugy na lyevyczy *ib.* 401; Byskupovye byly temv barzo radzy y namyenyly (constituerunt Mat 26, 15) yemv trzydzyeszczy pyenyądzy szryebnych *ib.* 511; Nyyeden nye zgynął sz nych, yedno szyn straczenya, czvsch ludasch, namyenyony straczenyv *ib.* 634; Temy slovy Pylat vkazvye, yze tha vyna Szyda⟨mi⟩ byla yemv namyenyona, czvsch aby szye krolem czynyl (*sc.* Jesus) *ib.* 776; Pylat... nąmyenyl ym dw (*sc.* Barabasza i Jesusa) *ib.* 807—8; Nye chczyal (*sc.* Piłat) ym nyktorego ynschego (*sc.* łotra) namyenycz *ib.* 808.

2. '*wymienić, wspomnieć, powiedzieć, commemorare, mentionem facere, dicere*': Ku namenonim dzedzinam ad predictas hereditates *ca* 1428 *PF* I 482; Tedy name⟨nio⟩ny, predictus J⟨ohannes⟩, moze dobrowolne namenone penødze, predictam pecuniam, v Szydow albo v krzeszczyanow... nacz ('najść') *ib.*; ~ Ktokolvye namyeny: dar ktory oyczv albo maczyerzy ode mnye, tobye pomoze (quicumque dixerit patri vel matri: munus quodcumque est ex me, tibi proderit Mat 15, 5) *Rozm* 355.

Namienienie '*oznaczenie, określenie, przeznaczenie, destinatio*': Nyektorzy o namyenyenyv (de praedestinatione) tako to vykladayą *Rozm* 215.

Namiesięcznik '*lunatyk, chodzący przy miesiącu (księżycu), lunaticus*': Lunaticos namye-

schanczniky (*war. lub.*: *namyeszą̨sznyky), quos dyabolus vexat secundum lunam langvorem prouocando (obtulerunt ei omnes male habentes..., lunaticos et paralyticos Mat 4, 24) 1471 *MPKJ* V 118.

Namiestek *cf.* **Namiastek**

Namiestniczka '*spadkobierczyni, ta która dziedziczy, dziedzicząca, mulier, quae alicui heres est*': Zapowyedamy..., aby dzewky w dzedzynach... nye wszstąpowaly any namyesnyczkamy byly (non succedant) *Sul* 57, *sim. ib.*

Namiestnik, Namiastnik *formy*: *n. sg.* namiestnik (1392) *KodWil* I 38, 1435 *AGZ* XII 4. 5, 1436 *AGZ* XIII 11, *etc.*; namiastnik *Sul* 4; namieśnik 1435 *AGZ* XII 3; namistnik 1436 *AGZ* XIII 10; ~ *g. sg.* namiestnika *Sul* 96; ~ *ac. sg.* namiestnika 1435 *AGZ* XII 5, *ca* 1450 *PF* IV 569, *Dział* 11; ~ *i. sg.* namiestnikiem 1479 *KodWil* I 371; ~ *n. pl.* namiestnikowie *Sul* 111; ~ *g. pl.* namiestnikow *Dział* 3; ~ *d. pl.* namiestnikom *Dział* 52; namistnikom XV *p. post. Zab* 539; ~ *ac. pl.* namiestniki 1462 *R* XXV 270, XV *p. post. ib.* 175; ~ *i. pl.* namiestniki *Sul* 57, *Dział* 61.

Znaczenia: **1.** '*zastępca, ten kto zastępuje właściwą osobę, urzędnik zastępujący wyższą władzę, vicarius, qui vices alicuius sustinet, qui superioris magistratus vicibus fungitur*': Nobilis Hanvl, heres in Nakyenny, namyesthnyk Vilnensis (1392) *KodWil* I 38; Namyeschnyk (*pro* namyesthnyk *?*) de Kurasz... non paruit pro eo, quod ius suum noluit recipere 1435 *AGZ* XII 3; Kosszowa namyesthnyk penam Chodkoni... dare tenetur *ib.* 4, *sim. ib.* 5, 1436 *AGZ* XIII 11, 1437 *ib.* 28. 34. 44. 51. 53; Chodko..., prout fuerat citatus per namyesthnyka de Kurasz..., astitit iudicium super eodem namyestnik 1435 *AGZ* XII 5; Petrus *namistnik... astitit primo termino super Maszkonem 1436 *AGZ* XIII 10; Byskvp albo gego namyastnyk flozy (*pro* slozy)... interdicht (ordinarius tollet interdictum) prawem polozoni *Sul* 4; Oblicznye postawyw syąn przed oblicznosczyąn tego tho pana albo yego namyestnyka (coram... sui vicesgerentis), rzeczone barczy... wsdacz ma *Sul* 96; Gdi ktori starostha, rzanczcza i gich namyestnykowye (vicesgerens) albo vrzandnyk ktorikole... przebiwaacza... gymye,... wschitka gymyenya yego ma dacz na rankoyemstwo *Sul* 111; Vicarium namyestnika szastøpyly *ca* 1450 *PF* IV 569; Coram... Ossyeg, pop, namyestnyk nad popi 1456 *AGZ* XIV 475; Iohannes... attemptabat terminum... super... Petrum, notarium strenui domini Georgii Stiumilonis sicut namyestnyka 1456 *AGZ* XIV 483, *sim. ib.* 484; Vstawyamy, aby sądza abo wogewoda, albo starosta, albo oprawcza, albo ktoricole gych namyestnyk zaklad weszmye *Dział* 9, *sim. ib.* 2; Chczem, aby sądza swego podsadka abo gynszego namyestnyka (officialem, *Sul* 23: vrządnyka) tey panyey... do gey gospody ma poslacz *ib.* 11; Coram domino Ivaszko, tunc existente vicesgerens al. namyeszthnykyem in Nova Throky 1479 *KodWil* I 371; Imperator Romanus habuit duos vicarios, namyesthnyky, in terra Iudeorum XV *p. post. R* XXV 175.

2. '*następca, spadkobierca, dziedzic, successor, heres*': Gdzeby nyektorzy przes plodv szeszly, blyszy gych odzyrzą dzedzyny a giny w nych badą namyestnyky (succedant) *Sul* 57; Obye stronye... kv twardoszczy swey y swych namyestnykow (pro se omnibusque successoribus suis, *Sul* 3: za szą̨n y sza swoge namyastky), o wszytky rzeczy... na nas spvsczyli, yacoby na rozgodzczą *Dział* 3; ⟨U⟩loszylismy, ysz riczerze y slachczyczy krolestwa naszego polskyego nam y naszym namyestnykom (nostris successoribus, *Sul* 66: namyastkom)... mayą sluszycz *ib.* 52; Ten to starosta przed namy abo naszymy namyestnyky (circa nos vel nostros successores, *Sul* 60: v naszych namyasthkow), abo naszymy wogewodamy sprawiedlywosczy gemv mayą schvkacz *ib.* 61; Per suos secutores namyesthnyky 1462 *R* XXV 270; Ja przysząga̧m bogu y krolowi gospodarzowy, y takosz gego *namystnikom, y wszym tego *mistą̨ werzen bycz XV *p. post. Zab* 539.

Namiestnikowic '*syn namiestnika, filius vicarii*': Petrus namyestnicowicz... cum Kostcone receperunt inter se ad alios terminos ad concordandum 1437 *AGZ* XIII 46.

Namieszać '*domieszać, immiscere*': Vendendo vinum aquam miscuisti *namyeszalsesz XV *p. post. R* XXV 183.

Namiot *formy*: *n. sg.* namiot 1461 *AKH* XI 491, 1469 *AGZ* XVIII 16, 1471 *MPKJ* V 19, *etc.*; ~ *g. sg.* namiotu 1427 *MPKJ* II 305; ~ *i. sg.* namiotem XV *p. pr. R* XXII 344; ~ *n. pl.* namioty 1451 *R* XXII 41, 1462 *R* XXV 269, 1471 *MPKJ* V 46. 135; ~ *g. pl.* namiotow 1471 *MPKJ* V 105, *Rozm* 430; ~ *d. pl.* namiotom XV *p. pr. R* XVI 344; ~ *ac. pl.* namioty *Gn* gl. 134b, 1471 *MPKJ* V 98. 132, *MPKJ* V 135, *Rozm* 430; namiety XV *med. GlWroc* 140v; ~ *l. pl.* (w) namiotach XV *p. pr. R* XVI 350.

Znaczenia: **1.** '*przenośne pomieszczenie z tkaniny (lub skór) rozpiętej na drewnianym rusztowaniu, tentorium, tabernaculum*': Ysze pan Jan..., ne wsąnl pana... Slawenskego namothu s woza

nagemnego roszboynø rzeczø 1427 *MPKJ* II 305; Namyotom tentoria XV *p. pr. R* XVI 344; *Namoyt tabernaculum XV *p. pr. R* XXII 333; Pod *namøtem sub diuo *ib.* 344; Dzivoplodne namyoti monstripera tentoria 1451 *ib.* 41; Pro cordis ad tentorium al. namyoth 1461 *AKH* XI 491; Namyothy tentoria 1462 *R* XXV 269; Cum rebus ad bellum pertinentibus, videlicet quinque loricas,... castramento al. n[y]amyoth 1469 *AGZ* XVIII 16; Tentorium opona, namyoth 1471 *MPKJ* V 19; Rozbyly ffixerunt namyothi tentoria (ad eam venient pastores..., fixerunt in ea tentoria in circuitu Jer 6, 3) *ib.* 98; Tentoria stany namyotow (ponent in te tentoria sua Ezech 25, 4) *ib.* 105; Scenofactorie artis rzemyąsla stany albo namyothi dzialanya (*war. lub.*: rzemyąsla, czo stani aut namyothy dzalayą vel dzalal; erant autem scenofactoriae artis Act 18, 3) *ib.* 135; Ipse Stanislaus... hec derelicta extradidit, videlicet quatuor equos,..., et tentorium al. namyoth 1476 *AGZ* XVIII 129, *sim. ca* 1500 *Erz* 49; ~ Vociferatus est in castra, v namyothy, filiorum *Gn* gl. 134b; W namyotach castris XV *p. pr. R* XVI 350; Castra metati sunt, *rzosruczily namethi, in terra Israel (Jud 6, 33) XV *med. GlWroc* 140v; Namyothi (*war. lub.*: czwyirdze) castra (transfugiamus ad castra Syriae IV Reg 7, 4) 1471 *MPKJ* V 46; Castra namyothi, stany (castra verterunt exterorum Hebr 11, 34) *ib.* 132; ~ gody namiotow *'żydowskie święto Kuczek, scaenopegia'*: Yest bylo blysko svyątego dnya zydovskyego, ktore zvano scenophegya, yakoby rzekl gody namyothow (feriae tabernaculorum), bo tedy Zydovye sczynyvschy namyothy y yathy y czynyly gody *Rozm* 430.

2. *może 'opona nad łóżkiem, aulaeum super lecto extensum'*: Unum banderium al. namiot in valore XX marcarum 1437 *StPPP* II nr 2696.

Namiotać *'dużo czegoś narzucić, nawrzucać, inicere, obruere'*: Jakom ya nye przyoral dzedzyczthwa yego ymyenya Voley Jardanowskyey anym kamyenya namyothal w gay yego za granyczamy 1493 *ZapWarsz* nr 1656.

Namiotni *(?) 'gwałtowny, nagły, szybki, vehemens, repentinus' ?*: Namyothnya vehemens *ca* 1428 *PF* I 492.

Namniej *cf.* **1. Mało**

Namniejszy *cf.* **Mały**

Namnieszy *cf.* **Mały**

Namodlność, Namolność 1. *'nieustająca, dokuczliwa prośba, natręctwo, uparte naleganie, importunitas, efflagitatio'*: Nullam causam mortis in Xpo invenio, sed ad vestram importunitatem, namodlnoscz, ipsum ad mortem sentenciabo *ca* 1500 *JA* X 382.

2. *'zniewaga, obraza, contumelia'*: Namolnoscz contumelia *ca* 1450 *PF* IV 575.

Namolność *cf.* **Namodlność**

Namowa *'perswazja, zachęta, rada, adhortatio, persuasio'*: Yako Bronisz nye odpuszczil tey wyny kmyotowycem... namowø podsandkowø 1421 *Pyzdr* nr 686.

Namować *cf.* **Najmować**

Namówić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* namowi *Dział* 45. 46; ~ *inf.* namowić XV *p. pr. R* XVI 344; ~ *praet. 3. sg. f.* namowiła *ca* 1500 *R* XLVII 374; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* namowiony *Dział* 45. 46, 1471 *MPKJ* V 135; *g. sg. m.* namowionego *ca* 1428 *PF* I 482; *d. sg. m.* namowionemu *Dział* 46; *ac. sg. f.* namowioną *Dział* 52; ~ *praeit. condit. pass. 3. sg. m.* był namowion *Dział* 45.

Znaczenia: **1.** *'oskarżyć, obwinić, accusare'*: Vstawiamy, aczby kto o zlodzeystwo abo zboy przed sądem byl namowion (accusatur, *Sul* 53: bandze obwynyon), a gdyby ten, ktory namowy, y ten namowiony bylibi w gedney dzedzynye abo pod gedną parrochią..., tym obiczagem badze myecz dawnoscz namowyony mymo geden rok, ale gdy ten, czso namowy, y tesz namowyony (actor et reus, *Sul* 53: powod a szapyerzs) bądą od syebie daleko, tedy gynsza dawnoscz namowyonemu (agentem, *Sul* 53: powoda) nye mosze bycz, gedno trzy lata *Dział* 45—6; Ten, czso tako zastąpy (*sc.* pozwanego), ma natychmyast odpowiedacz o rzecz namowioną (alioquin citatus respondere protinus teneatur) *ib.* 52; Duos viros namovyla et reservat eos in celario *ca* 1500 *R* XLVII 374.

2. *'nakłonić, namówić, hortari, persuadere'*: Namovycz afficere XV *p. pr. R* XVI 344.

3. *'wymienić, wspomnieć, commemorare'*: Tale... dampnum non prefati Johannis esse sev fore censabitur takø *skodo namowonego ⟨nie⟩ bødze weszuane *ca* 1428 *PF* I 482.

4. *(w skażonym przekładzie z łaciny) 'przemówić, mówić, alloqui'*: Namovyony (*war. lub.*: *namyawyal ge) allocutus (frangens panem et gustans satisque allocutus usque in lucem, sic profectus est Act 20, 11) 1471 *MPKJ* V 135.

Namówienie *'oskarżenie, obwinienie, accusatio'*: Aczby taczy naszą laską zasyą w krolestwo byly przyiączy, a wszakosz o namowienye (pro furtis et dampnis) maya opowyedacz a dosycz vczynycz *Dział* 39.

Namylić *'zrobić omyłkę, omylić się w czyms, popełnić błąd, errare, labi'*: Namylyly (*leg.* namylił-li, *OrtMac* 95: zamylyl-ły) czlowyek przy-

szaga, moze dobrze szam albo szye podeprzecz, szlowye czlowyekyem *OrtBrRp* 71, 1.

Namysł ‘*namyślenie się, świadomy zamiar, consilium, prudentia*’: Namyszlem potraczy kłyny, byezy do chrosta po gyny *Satyra* w. 19.

Namyślić się ‘*myśląc postanowić coś, zdecydować się po namyśle, deliberare, consilium capere*’: Kmyecz... poteem namyslyw syąn gynaczey (postea mentem mutaverit), do przlyantego gymyenya nye przenyoslbi syąn *Sul* 101; Dzyevycza blogoslavyona poslala k nyemv svyąta Marya Magdalena proschączy, azaby szye yvz namyslyl, yschby szye nye dal tako sromothnye vmączycz *Rozm* 497.

Namyślnie ‘*z namysłem, z zastanowieniem, rozważnie, considerate, prudenter*’: Et solerter, namislnye, ibi supplicare sibi modlyły szą 1466 *R* XXII 26.

Nanadwysze, Nanadwyszsze, Nanawysze, Nanawyszsze 1. ‘*bardzo wysoko, najwyżej, alte, sublime*’: Ut non in sublime, nanawyssze, sicut Lucifer extollaris XV *med. GlWroc* 54r; O gloriosa domina, que ab hoc exaltata super sidera nanathvisse! *ca* 1500 *JA* X 386.

2. ‘*bardzo mocno, najbardziej, maxime, valde*’: Licet illum filium unicum, quem tenerrime, nanavisse, diligebat XV *med. GlWroc* 95r; Nanadwysche maxime *ca* 1500 *Erz* 49.

Nanadwyszsze *cf.* **Nanadwysze**

Nanawysze *cf.* **Nanadwysze**

Nanawyszsze *cf.* **Nanadwysze**

Nanawyszy *cf.* **Wysoki**

(Naniecić) Namiecić ‘*rozniecić, rozpalić, accendere*’: Gdy są veschły w szyen, namyeczyły ogyen srod szyeny (accenso autem igne in medio atrii Luc 22, 55) *Rozm* 674, *sim. ib.* 688.

Naonczas ‘*w owym czasie, wówczas, wtedy, tunc, illo tempore*’: Koschułky, czo naonczasz zalyeschało na dzyeweczky, thom sprauił 1493 *PF* IV 664; Naonczasz krothko szye dzyało, yszeszmy nye mogły yey sprawycz rzeczy potrzebnych *ib.*

Naostrzyć ‘*uczynić ostrym, acuere, exacuere*’: Naostrzili sø (exacuerunt, *Pul*: naostrzyły) iako mecz iøziki swoie *Fl* 63, 3; Chcemli tszczice zabycz a pokoia nabycz, musszimy szą modlicz bogu a miecz naostrzicz, anticristi pobicz *Gałka* w. 54; Ivszemczy naostrzyła kosza..., czebye yv (*leg.* ją ‘nią’) pothgolicz mvszą *De morte* w. 364.

Napadnienie ‘*napaść, incursio*’: Napadnene invasio XV *p. pr. PF* V 35.

Naparstek ‘*osłona palca używana przy szyciu, naparstek, tegumentum digitale*’: Naparstek digitega 1437 *Wisł* nr 288 s. 86; ⟨D⟩igittus... vnde hic digitalis et hoc ⟨digita⟩le et est instrumentum digitti vlg. naparstek 1457 *PF* V 14; Detega, naparstek, quasi digittum tegens *ca* 1500 *Erz* 49; Ditega est cooperimentum digitti... vlg. naparstek *ib.*

Naparzać ‘*poddawać rozgrzewającemu działaniu gorącej pary, czy też okładać gorącymi kompresami, fovere vapore, calido vel fomentis curare*’: De herba svoysky rumyen et herba koczanky laua caput aut naparzay, herbam vspiwrod cum herba koczanky naparzay caput XV *p. post. R* LIII 64, *sim. ib.* 62.

Naparzenie ‘*przemycie rany naparem z ziół, fomentum, vulnerum lavatio*’: *Szadzes est herba multum efficax, que valet pro locione volneris od naparzenya XV *p. post. R* LIII 62.

1. Napaść ‘*impetus*’ *dubium cf.* **2. Napaść**

2. Napaść ‘*spotkać, przydarzyć się, przytrafić się, accidere, contingere, evenire alicui*’: Wszistko zle napadnye gego (invenient eum omnia mala) y znødzy tak, ze rzecze tego dnya: Wyernye, nye gest bog se mnø, ze mnye gest napadło to to zle (invenerunt me haec mala) *BZ* Deut 31, 17; Gdysz ge napadnye wyele zlego (postquam invenerint eum mala multa) y *nødzø, odpowye gemv spyewanye to to swyadeczstwa *ib.* 31, 21; ~ Sic eciam n spissum cum cauda..., ut napascz, gnath *Park* 404. ~ *Interpretacja cytatu z Park niepewna: może w nim chodzić też o znaczenie* ‘*pascere*’ *lub* ‘*impetus*’.

3. Napaść *(o zwierzętach, de animalibus)* ‘*przez pasienie nakarmić do syta, usque ad satietatem pascere*’: Loth... myal stada owyecz... a nye mogły szø na zemy napaszcz,... bo gich bilo barzo wyelye *BZ* Gen 13, 6.

Napatrzyć się ‘*przyjrzeć się dobrze, dokładnie, przez dłuższy czas, do woli, aspicere, satis spectare*’: Napatrz-ze szya conspice me XV *p. post. Kałużn* 271; Myły mystrzv, day my tvego oblycza do szytosszczy szye napatrzycz, abych szye yego napatrzyła, bo vydzy my szye, yze moya duscha przez tvego oblycza zyva nye moze bycz *Rozm* 303.

Napawać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* napawa 1471 *MPKJ* V 95; ~ *inf.* napawać XV *ex. Kałużn* 292, *Rozm* 376; ~ *praet. 3. sg. m.* napawał XV *ex. SKJ* I 144; *f.* napawała XV *med. SKJ* V 281; *3. pl.* napawały 1427 *ZapWarsz* nr 2716; *m.* napawali *Fl* i *Pul* 68, 26, 1408 *Piek* VI 369, *BZ* Gen 29, 3; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* napawan *ca* 1420 *R* XXV 229; *n. pl. f.* napawany *BZ* Gen 29, 2; ~ *praes. pass. 2. sg. m.* -ś napawan XV *ex. Kałużn* 293; *3. sg. m.* napawan jest *Pul* 68 arg.

Znaczenie: ‘*poić, dawać pić, dare alicui*

bibere, potum praebere': Dali sø w karmø moiø szolcz a w chczenu picza moiego napawali me ocztem (potaverunt me aceto) *Fl* 68, 26, *sim. Pul*; Iaco... ludze z Malewa napawali dobitek... w Sdbinskem yeszerze 1408 *Piek* VI 369; Zolczą ss ocztem napawan *ca* 1420 *R* XXV 229; Jaco mich troge dzeczi nye napauali w Jacubowe wodze bidla silø 1427 *ZapWarsz* nr 2716. *sim. ib.*; Ipsa sola... in manibus suis in gremio confovebat pyastowala, ipsum lactabat napawala XV *med. SKJ* V 281; *Urzal studnyczø na polu a trzysta owyecz stoyøcz okolo gey, bo s tey studnycey napawani (nam ex illo adaquabantur pecora) *BZ* Gen 29, 2; Pastuchowye, gdisz syø wszitky owce sesli, tedi kamyen odwalyly (*sc.* ze studni) y napawaly owce *ib.* 29, 3; A stvdzen wodi nap⟨a⟩wa⟨ć⟩ bødze (ad fontes aquarum potabit eos) *BZ* Is 49, 10; Xpus... zolczyø y *oczten... napawan iest *Pul* 68 arg.; O boze, ktory dlya othkupyenya szwyatha chczyalesz szye... zolczyą y oczthem napawacz! XV *ex. Kałuż* 292; Pozdrawyam czye, panye Yezv Kryszczye, kthorysz dlya odkvpyenya szvyata... oczthem y zolczyą napawan *ib.* 293; Vselky z vasz v sobotą aza odvyąza volu svego albo osla od yasly y vyedzye napavacz (ducit adaquare Luc 13, 15)? *Rozm* 376; ~ Ieszus, kyedy vyeczerzal..., apostoli szwe smvthnye szwoyą krwą napawal XV *ex. SKJ* I 144; ~ '*nasycać wodą, aqua perfundere*': Napawa inebriat (quomodo descendit imber et nix de caelo et illuc ultra non revertitur, sed inebriat terram et infundit eam Is 55, 10) 1471 *MPKJ* V 95.

Napełniać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* napełniasz *Fl* i *Pul* 144, 17; *3. sg.* napełnia *MW* 11a, *Pul* 102, 5, *ca* 1500 *SprTNW* V 16; *3. pl.* napełniają *Sul* 62; ~ *imper. 2. pl.* napełniajcie *Fl* 75, 11, *BZ* Lev 19, 37; ~ *part. praes. act. adv.* napełniając *BZ* Lev 22, 18; *adi. i. sg. neutr.* napełniającym 1436 *R* XXIII 278; ~ *praet. 1. sg. m.* -em napełniał *BZ* Gen 31, 39; *3. pl. m.* napełniali 1471 *MPKJ* V 54; ~ *condit. 3. pl. m.* -by napełniali 1484 *Reg* 705.

Znaczenia: **1.** '*czynić coś pełnym, wypełniać czymś, implere, complere aliquid aliqua re*': Vtwarzasz (*pro* otwarzasz) ty røkø twoyan y napełnasz (imples) wszelke zwerzø blogoslawena *Fl* 144, 17, *sim. Pul*; Ien napelnia (replet Psal 102, 5, *Fl*: napełnył) dobroczamy (*Fl*: w dobrem) ządzą twoią *MW* 11a, *sim. Pul* 102, 5; Vczyeszy me szmąthne szyercze, angyelszky krolu Yezuszye..., bocz myą napelnya thesznycza *ca* 1500 *SprTNW* V 16.

2. '*wyrównywać, uzupełniać (do przewidzianej ilości), dokładać, dodawać, supplere, compensare*': Simea quidam suppletiva, *gl.* restaurativa, arte, napelnyayaczym mystrzowstwem, induitur 1436 *R* XXIII 278; Krola Wlodzyslawowy (*sc.* ustawy), ysze o przemynąlych krola Kazymyrowych pamyącz czinyą, alye poczwirdzayącz napelnyayą, thesz thv kv konyczv popyszani szą *Sul* 62; Any od swyerzøt ktore zgynølo, yaczyem [skodi] wszitky skodi napelnyal (ego damnum omne reddebam) *BZ* Gen 31, 39.

3. '*spełniać, wykonywać, realizować, absolvere, conficere, perficere*': Obeczuycze y napelnaycze (reddite, *Pul*: *napełnyaczye) gospodnu bogu waszemu wszitczi, gisz ocolo iego nosycze dari *Fl* 75, 11; Ostrzegaycze wszego przikazanya mego y wszech sødow mich a napelnaycze ge (facite ea) *BZ* Lev 19, 37; Ktosbi offyerował obyatø swø, albo slvb napełnyayøcz (vota solvens), albo dobrowolnye *ib.* 22, 18; Obsecuti sunt napelnyaly (*war. lub.*: napełnyly) aut posluschny byly (tunc Sisennes... et sodales obsecuti his, quae a Dario... erant decreta III Esdr 7, 1) 1471 *MPKJ* V 54; Blogoslaw anyola mego, panye, *napełnayø we mnye wolyø iego *MW* 134b; ~ uczynkiem napełniać: Svyąthy Ffranczischek... chcze, aby ony tho yego synovye thą tho vyarą zsthalye vyznavaly a mocznye trzymaly y teze vczynkyem napelnyali (opere... adimplere) 1484 *Reg* 705.

Napełnić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* napełnię *Fl* i *Pul* 80, 9. 90. 16, *BZ* Gen 28, 15, 1471 *MPKJ* V 41; *2. sg.* napełnisz *Fl* i *Pul* 15, 11, *Dek* III 1. 6—8. 13. 17. 22. 25. 27, XV *med. R* XXII 240, *BZ* Ex 18, 23; *3. sg.* napełni *Fl* i *Pul* 109, 7, 1448 *R* XXIV 352, *BZ* Num 30, 8, *etc.*; *1. pl.* napełnimy *BZ* Deut 30, 12; *2. pl.* napełnicie *BZ* Lev 26, 14. Num 28, 26, *Rozm* 462; *3. pl.* napełnią *BZ* Ex 10, 6, *EwZam* 287; ~ *praes. ind. z partykułą* niechaj *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *3. pl.* niechaj napełnią *MW* 116b; ~ *imper. 2. sg.* napełni *Fl* i *Pul* 82, 15, *Bogur* B—D, *BZ* Gen 29, 27, *Naw* 122, XV *p. post. R* XXV 201. 236; napełń *Bogur* AEF, *BZ* I Reg 16, 1, *MW* 12a; *3. sg.* napełni *Fl* i *Pul* 19, 6; *2. pl.* napełnicie *BZ* Gen 1, 22. 28. 9, 1, *EwZam* 303, *Rozm* 208; napełńcie *BZ* II Esdr 9, 9; ~ *inf.* napełnić *Gn* gl. 154b, *Fl* 64, 9, 1401 *KsZPozn* nr 571, *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* -m napełnił *BZ* I Reg 15, 13; *2. sg. m.* jesteś napełnił *BZ* Gen 32, 10; *3. sg. m.* napełnił jest *Fl* 126, 6, *BZ* Jos 23, 15, *EwZam* 289; napełnił *Fl* 102, 5, *Fl* i *Pul* 128, 6, XV *med. GlWroc* 52r, *etc. etc.*; *f.* napełniła jest *Fl* 87, 3; napełniła *Fl* i *Pul* 79, 10, *BZ* II Par 7, 1, 1471

MPKJ V 67, *MW* 82a; *neutr.* napełniło jest *EwZam* 296; napełniło *Rozm* 543. 642. 672. 731. 764; *2. pl. m.* napełniliście *BZ* II Par 29, 31; *3. pl.* napełniły są *Fl* 37, 7; *m.* napełniły są *BZ* Gen 35, 28. Ex 7, 25, *EwZam* 292; napełnili *BZ* Gen 50, 10. Neh 9, 25. II Esdr 7, 1, *etc.*; *f.* napełniły *BZ* II Esdr 8, 84, *Rozm* 130; *neutr.* napełniły *Rozm* 683; ~ *plqperf. 3. sg. neutr.* było napełniło XV *med. SKJ* V 261; ~ *condit. 3. sg. m.* -by napełnił *Gn* 171b; *f.* -by napełniła *Rozm* 635; *neutr.* (-)by napełniło *Rozm* 202. 340. 446, *etc. etc.*; *2. pl. m.* (-)byście napełnili XV *med. SKJ* I 118, *Rozm* 462; *3. pl. m.* by napełnili *BZ* Gen 11, 6; ~ *part. praet. act.* napełniwszy *Sul* 24, *BZ* Jos 3, 6. Jud 11, 39; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* napełnion XV *in. R* XXIV 76. 1455—60 *R* XIX 110, *Rozm* 665; napełniony *ca* 1500 *SprTNW* V 17; *f.* napełniona 1444 *R* XXIII 302, *Naw* 129; *ac. sg. neutr.* napełnione XV *p. post. Sob* III 348, *Rozm* 827; *v. sg. f.* napełniona *MW* 61b, XV *p. post. R* XXV 221; *n. pl.* napełnieni *Gn* 12a; *m.* napełnieni *Fl* i *Pul* Ann 7, XV *med. R* XXII 239—40; *f.* napełniony *Rozm* 76; *g. pl. m.* napełnionych *Dział* 3; *ac. pl.* napełnione *MW* 102b; *i. pl. f.* napełnionymi XV *med. SKJ* V 259, *Rozm* 821; ~ *inf. pass. pl. m.* być napełniony *Rozm* 7; ~ *praes. pass. 2. sg. f.* napełnienaś XV *ex. PF* IV 750; *3. sg. m.* napełnion jest *Fl* i *Pul* 16, 15, *BZ* Deut 34, 9; *f.* napełniona jest *Fl* i *Pul* 25, 10. 64, 10. 103, 25, *Pul* 87, 3. 122, 5, *EwZam* 289; jest napełniona *BZ* Gen 6, 11; *neutr.* napełniono jest *EwZam* 307; *1. pl. m.* napełnieni jesmy *Fl* i *Pul* 89, 16, *Pul* 122, 4; napełniony jesmy *Fl* 122, 4; jesmy napełnieni *BZ* Tob 12, 3; *3. pl.* napełniony są *Pul* 37, 7; *m.* napełnieni są 1449 *R* XXV 165; napełniony są *Fl* i *Pul* 73, 21; *f.* napełnione są *BZ* Num 3, 3; *neutr.* napełniona są *Fl* i *Pul* 125, 2; ~ *imper. pass. 3. sg. f.* napełniona bądź *Fl* i *Pul* 62, 6; *2. pl. m.* napełnieni bądźcie 1449 *R* XXV 167; *neutr.* napełniona bądźcie *Fl* 70, 9; napełniony bądźcie *Pul* 70, 9; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie napełnion *EwZam* 287, *Rozm* 177; *f.* napełniona będzie *Fl* i *Pul* 71, 20. Moys 9, *BZ* Num 14, 21; będzie napełniona *Rozm* 343; *neutr.* napełniono będzie *Fl* i *Pul* 103, 29; *1. pl. m.* napełnieni będziem *Fl* i *Pul* 64, 5; *3. pl.* napełniony będą 1471 *MPKJ* V 112; *m.* napełniony będą *BZ* Ex 8, 21; będą napełniony *Rozm* 51; *f.* napełniony będą *BZ* Lev 26, 4; *neutr.* napełniona będą *Fl* i *Pul* 64, 12; będą napełniona XV *p. post. Kalużn* 287; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* był napełnion *Rozm* 443; *f.* była napełniona *Gn* gl. 153b; *neutr.* jest było napełniono *Gn* 1a; *3. pl. m.* są byli napełnieni *Gn* 2b; byli napełnieni *Rozm* 253; *f.* były napełnione *Rozm* 826; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* -by był napełnion *Rozm* 383; *neutr.* -by było napełniono *Rozm* 574; -by napełniono XV *p. post. R* XXIV 94; *1. pl. m.* napełnieni bychom byli 1424 *Msza* III s. 61, *sim.* VI. VIII.

Znaczenia: **1.** *'uczynić coś pełnym, wypełnić czymś, complere, implere aliquid aliqua re'*: Winniczo z Egipta przenosl ies... y sadzil ies corzene iey, y napelniła (implevit) zemø *Fl* 79, 10, *sim. Pul*; Ya zaprawdø iesm gospodzin bog twoy..., roszirzi vsta twoia a *napelno (implebo, *Pul*: napelnyę) ie *Fl* 80, 9; Sødzycz bødze w narodzech... y napelny vpadzena (implebit ruinas) *Fl* 109, 7, *sim. Pul*; Rzekl gest wrog...: Rozdzelø lvpesze, napelnona bødze (implebitur Ex 15, 9) dvsza moya *Fl* Moys 9, *sim. Pul*; Napelnon repletus (repletus est Spiritu sancto Luc 1, 67) XV *in. R* XXIV 76; Napelniona referta 1444 *R* XXIII 302; Sola virgo lactabat vbere de celo pleno pyerszamy z nyeba napelnyonymy XV *med. SKJ* V 259; Bocz oglodzøø wszitko drzewye..., a napelnyø-cz (implebunt) domi twe *BZ* Ex 10, 6; Ta to ymyona sø synow Aarona kaplana..., gichze to napelnyone sø y poswyøczone røcze (quorum repletae et consecratae manus), aby kaplanystwa poziwali *BZ* Num 3, 3; Weszly do koscyola Baal y napelnyl syø (repleta est) dom Baal od wyrzchv asz do wyrzchv *BZ* IV Reg 10, 21; Wyelmoznoscz bosza napelnyla (implevit) dom *BZ* II Par 7, 1; Napelnylyscye (implestis) swoy røce panu bogu, przistøpcye a oferuycye panu obyati *ib.* 29, 31; Napelnyony bandą redundabunt (redundabunt torcularia vino et oleo Joel 2, 24) 1471 *MPKJ* V 112; Bo wyelye napelnyona yest (repleta est) dusza nasza *Pul* 122, 5; O szwathloszczy blogoszlawona, o vczecho nyewymowona, napelny szerdeczna thwogych wyernych wnatrza! XV *p. post. R* XXV 201, *sim. ib.* 236; Vyschedschy (*sc.* ryby) z yezyora napelnyly (repleverunt) yego stavek *Rozm* 130; Wschelky dol badzye napelnyon (omnis vallis implebitur Luc 3, 5) *ib.* 177; Kazysch wschythkym vnydz, aby moy dom byl napelnyon (ut impleatur domus mea Luc 14, 23) *ib.* 383; Przeto, yzem to vam rzekl, smątek napelny sercza vasche (tristitia implevit cor vestrum Jo 16, 6) *ib.* 571; ~ Nawedzil ies zemø y vpogil ies iø, rozmnoszil ies napelnicz (*Pul*: bogaczycz) iø (multiplicasti locupletare eam) *Fl* 64, 9; ~ Napelneny (repleti I Reg 2, 5) pyrzwey za chlebmy sø se posadzely *Fl* Ann 7, *sim. Pul*; Wyelye gych (*sc.* sędziow) kv sandzenyv rzeczy nye gynako

przichodzili, nyszly alysz po obyedze napelnywszi a wpywszi szą (repleti et inebriati, *Dział* 12: obszarwszy syą a opywszy syą) *Sul* 24; Gedly a napelnyly syø (comederunt et saturati sunt) *BZ* Neh 9, 25; ~ *czegoś*: Vøczcy ony (*sc.* dzieci) byuagø slachethny a dobrich obyczagof napelneny *Gn* 12a; Napelnisz (adimplebis) me wesela s twogim obliczim *Fl* 15, 11, *sim. Pul*; Prawicza gich napelnona iest (repleta est) darow *Fl* 25, 10, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 64, 10, *EwZam* 289; Lødzwe moie napelnili sø se (impleti sunt, *Pul*: napelnyony sø) neczistot *Fl* 37, 7; Iaco tuku y tlustosci napelnona bødz (repleatur) dusza moia *Fl* 62, 6, *sim. Pul*; Pola twoia napelnona bødø szyzny (replebuntur ubertate) *Fl* 64, 12, *sim. Pul*; Napelnona bødzcze (repleatur, *Pul*: napelnyony bødzcze) vsta moia chwali twey *Fl* 70, 9; Napelnona bødze (replebitur) welmnoszstwa iego wszelika zema *Fl* 71, 20, *sim. Pul*; Wesrzi na obrzød twoy, bo napelnoni sø (repleti sunt), gisz pomroczili sø se zeme, domowich lichot *Fl* 73, 21, *sim. Pul*; Napelny (imple) oblicza gich ganby *Fl* 82, 15, *sim. Pul*; Naclon vcho twoie ku modlitwe moiey, bo napelnila se iest zlich (repleta est malis, *Pul*: napelnyona yest zloszczamy) dusza moia *Fl* 87, 3; Napelneni *iesni (repleti sumus, *Pul*: napelnyeny yesmy) rano miloserdza twego *Fl* 89, 16; Dlugoscy dny napelnø (longitudine dierum replebo) gi *Fl* 90, 16, *sim. Pul*; Wszytko napelnyono bødze (implebuntur) dobroczy *Fl* 103, 29, *sim. Pul*; Smyluy sze nad namy, esze barzo napelnony gesmy (repleti sumus, *Pul*: napelnyeny yesmy) *wgardzena *Fl* 122, 4; Tegdy napelnona sø (repletum est) radoszczy vsta nasza y yøzyk nasz wyeszela *Fl* 125, 2, *sim. Pul*; Napelnyeni są wzyczczy ducha szwyątego (repleti sunt omnes Spiritu sancto Act 2, 4) 1449 *R* XXV 165; Napelnyeny badzcze ducha swątego impleamini Spiritu sancto (Eph 5, 18) *ib.* 167; Przeto, eze ządaly (*sc.* święci) wyącey a wyączey bogu *sluczicz, bili naschiczeny,... a nynye napelnyeny wschego dobrego w gego fale XV *med. R* XXII 239—40; Napelnysz myą wessela (adimplebis me laetitia Psal 15, 11) twogim lyczem *ib.* 240; Laczne napelnyl dobrego (esurientes implevit bonis Luc 1, 53), a bogate pusczil proszno *ib.*, *sim. BZ* Ex 35, 31, *MW* 139b; Boog... napelnycz raczy wasz wyeszela *dochownego deus... repleat vos omni gaudio (Rom 15, 13) XV *med. SKJ* I 52; Then yesczye swey mlodosczy napelnyon boszkyey mylosczy 1455—60 *R* XIX 110, *sim. Rozm* 665; Wiyøl gedno zebro gego y napelnyl to myasto møsza (replevit carnem pro ea) *BZ* Gen 2, 21, *sim. ib.* IV Reg 23, 14. Nah 2, 12; Zkaszyla szø gest szemyø (*pro* szemya) przed gospodzynem a gest zloszczy napelnyona (repleta est) *BZ* Gen 6, 11; Ya gesm nyedostogen myloszerdza twego a zaprawdø gestesz myø gego napelnyl (explevisti) *ib.* 32, 10; Napelnyony bødøø (implebuntur) wszitczi domowye egipssczy much roslycznego plodu *BZ* Ex 8, 21; Iablony iablek napelnyoni bødø (pomis arbores replebuntur) *BZ* Lev 26, 4; Napelnyona bødze (implebitur) wszitka zemyø (*pro* zemya) bozey slavi *BZ* Num 14, 21; Iozve... napelnyon gest (repletus est) dvcha mødrosci *BZ* Deut 34, 9; Wziwaycye myø Amara, to gest gorzka, bo gorzkoscy myø napelnyl (replevit) barzo wszechmogøci *BZ* Ruth 1, 20; Napeln (imple) rog swoy oleia *BZ* I Reg 16, 1; Zemya pokalyona gest nyeczistotamy czvdzokraynow zemye a nyeczistotø (*pro* nyeczistoty) gich napelnyly iø wszey nyeczistoti swey (immunditiae illorum repleverunt eam totam immunditia sua) *BZ* II Esdr 8, 84; Przezen wszego dobrego gesmi napelnyeny (repleti sumus) *BZ* Tob 12, 3; Przeto my z boszą pomoczą a maszow mądrosczy napelnyonych z radą... vkladamy myedzy panem krolem a tesz byskvpem *Dział* 3; O Anno szwyata, wszythkych cznot napelnyona! *MW* 61b; Yako nawyssze drzewo roszplodzylam roz⟨gi⟩ moye, czczy y wyelykyey chwaly napelnyone *MW* 102b; Nądznycza ya, wschech lyvdzy nagrzeschnyeyscha y wschey zloscczy napelnyona, dzyszya myszlią przysthapycz kv szwyathosczy... czyała... Jesucrista *Naw* 129; Sdr[zlowa bandz, *naszwnyacza krolewno miloszcy, throyczey szwyathey *napalnona! XV *p. post. R* XXV 221; Thy nasnamonales podobne oblice boze sve a *nepelnone velike mądroscy swe XV *p. post. Sob* III 348; Boczyem bądzye vyelyky przed bogyem... a dvcha szvyąthego bądzye napelnyon (replebitur Luc 1, 15) *EwZam* 287; Dla thwego szmuthkv y dla thwoyey zaloszczy *napelnyenasz boszkyey myloszczy XV *ex. PF* IV 750; Vschlyschacz ony to wschysczy w synagodze byly napelnyeny gnyew (*leg.* gniewu, repleti sunt omnes... ira Luc 4, 28) *Rozm* 253; Yako yvsch bądzye (*sc.* sieć) napelnyona ryb (cum impleta esset Mat 13, 48) *ib.* 343; Napelnyly dom svadzyebnykov (impletae sunt nuptiae discumbentium Mat 22, 10) *ib.* 412; Tedy dom byl napelnyon roskoschney vonyey od tey masczy (domus impleta est ex odore unguenti Jo 12, 3) *ib.* 443; Przez vyny vderzyl pana vszego stvorzenya tako trudno..., aze szye napelnyly krvye yego svyate vsta *ib.* 683; Począły bycz (*sc.* Jesusa) pągamy, ostrych

ządł napelnyonymy *ib.* 821; Kyedykoly stąpyl, tedy vschytky stopy bylo snacz, byly krvye napelnyone *ib.* 826; To myescze, gdzye stal syn moy myly, vydzyalam krvye napelnyone *ib.* 827; ~ od *czegoś*: Od taiemnicz twogich napelnon iest (de absconditis tuis adimpletus est) sziwot gich *Fl* 16, 15, *sim. Pul*; ~ z *czegoś*: Bogoslawony mansz, gensze *nepelnił gest (*Pul*: napelnyl) sødzø swogø sz nych (qui implevit desiderium suum ex ipsis) *Fl* 126, 6; Bødzcze yako syano strzeszne,... z gegosz ne napelnyl (de quo non implevit) røky swogey, gensze bødze szøcz *Fl* 128, 6, *sim. Pul*; ~ *czymś*: Krolefstwo nebeszke takocz gest ono bilo barszo velikiim nebeszkiim veszeliim napelnono *Gn* 1a; Mily pane bosze,... [sf]svøthim gø (*sc.* duszę) duchem napelniy *Gn* 1b; Svøczy angely takocz ony szø bily velikim veszeliim napelneny *Gn* 2b; Que mirabiliter honestate morum sapiencie et pulchritudine pollebat gase byla napelnona cznothø *Gn* gl. 153b; Napelnyona yest (impleta est) zemya ossedzyeny⟨m⟩ twogym *Fl* 103, 25, *sim. Pul*; Racz dacz, aby... wszym poszegnanym nebesskym y miloszczyø ducha swyøtego napelneny bychom byly (ut... omni benedictione caelesti et gratia repleamur) 1424 *Msza* III s. 61, *sim.* VI. VIII; Roszczczye a rozmnoszczye szø, a napelnyczye szobø wodi morskye (replete aquas maris) *BZ* Gen 1, 22, *sim. ib.* 1, 28. 9, 1; Napelnyl (implevit) Jerusalem krwyø nyewynnich *BZ* IV Reg 24, 4, *sim. EwZam* 289, *Rozm* 9; Twogim nas, prosimi panie, napeln myloserdzim *MW* 12a; Day dzysz chwalą szwyąthey Annye, kthora od wyekow w boszthwye przeyrzana, yz rodzayem swem nyebo napelnycz myała *MW* 93b; Niechay se napelna vsta moia chwala twoia (repleatur os meum laude Psal 70, 8) *MW* 116b; Napełny moy szmyszł twa swyatha dobrotha *Naw* 122; Owoczne drzewa bandą napelnyona owoczem (pomis arbores replebuntur Lev 26, 4) XV *p. post. Kałuż* 287; Rzekl gym Ihus: Napelnyce (implete Jo 2, 7) sądy vodą. I napelnyly (impleverunt Jo 2, 7) ye ad (*pro* asz) do vyrzchv *EwZam* 303, *sim. Rozm* 208; Dawid, krol prorok vyelebne duchem szwyąthem napelnyony, oblicza bozego ządal *ca* 1500 *SprTNW* V 17; Nyebyeskyem mlekyem yey svyąte pyerschy napelnyony *Rozm* 76; ~ w *czymś*: Napelneni bødzem w dobrich (replebimur in bonis) domu twego *Fl* 64, 5, *sim. Pul*; Genzsze napelnyl (*Pul*: napelnya) w dobrem (qui replet in bonis) *zhødost twoyø *Fl* 102, 5.

2. *'wyrównać (do całkowitej ilości), dołożyć, dodać, dopełnić, uzupełnić, usunąć braki lub szkody, supplere, explere, adimplere, ad iustam mensuram implere, compensare, addere'*: Christus... volens restaurare, napelnicz, ruinam angelorum..., elegit... sanctos apostolos *Gn* gl. 154b, *sim. MW* 88b; Si defecerit (*sc.* aliquid) in Dobroyewo, ipse Adlarth... in aliis hereditatibus debet sibi adimplere vlg. napelnicz 1401 *KsZPozn* nr 571; Dlvsznyk abo zastawcza przez szandzą ma bicz skazan pozyczonich penyądzi summą gemv napelnicz (creditae pecuniae summam adimplere, *Dzial* 20: tedy gemv sądzą przysądzy pyenyadzi dopelnycz) *Sul* 32; Et tantus est numerus filiorum, ut possit restaurare, napelnycz, numerum angelorum dampnatorum XV *med. GlWroc* 103r; Napelnyl suppleret XV *med. R* XXV 151; Przesz ta oplwitoscz darow wasszich proszą, raczcze napelnycz nyedostatek moy *MW* 52a; Plodem szwem Anna szwyątha wyelye korow anyelszkych napelnyla *MW* 82a; Wschystky kory anyelszkye na nyebyeszyech mayą bycz napelnyony (in caelis angelorum lapsum restaurabit) przez tą dzyewką *Rozm* 7; Bo yvsch bąda napelnyony nąsche kory *ib.* 51; Potym vzyął Phylypa a dw Zebedeow, Iana a Yakoba... a thesz synow Alpheovych, Yakvba a Symona Iuda, a Maczyeya, Tomasza vątpyączego, Bartlomyeya a Iudasza Skaryotskyego..., aby szye napelnylo dwanasczye apostolow (ut plenus apostolorum numerus foret duodenus) *ib.* 202; Tym chczyal (*sc.* Judasz) yego skodą napelnycz, yschby Iesucrista przedal *ib.* 444; Prosczye..., aby vasche veselye bylo napelnyono (ut gaudium vestrum sit plenum Jo 16, 24) *ib.* 574; Szvyąty Yan vyele opusczyl vypysanya vmączenya bozego, czo yny trzey evanyelysczy napelnyly, a takyez... czo ony opusczyly, tho svyąthy Yan napelnyl *ib.* 790.

3. *'spełnić, wykonać, zrealizować, explere, solvere, efficere'*: Napelni (impleat) gospodzin wszistky prosby twoie *Fl* 19, 6, *sim. Pul*; Ne poszøday szony yego, tako napelnysz (*Dek* III 3. 5. 8. 18. 30: szachowasz, III 2. 4. 11: schouasz, III 16: spelnysch, III 28: badzesz myecz) urzød stadla yego *Dek* III 1. 6. 7. 13. 17. 22. 25. 27; W braczkych rzeczach nye korzyscy, to czynyącz, napelnysz kasny boga mylego *Dek* III 8; Twego dzela krzcziczela, boszicze, vslisz glosi, naplen (*pro* napeln, *Bogur* B—D: napelni, E: napeln, F: *napelyn) misli czlowecze *Bogur* A; Quod minus fecistis uel non fecistis in vno tempore, restituite in alio czszoszcze gednego czassv zamyeskaly, abyscze tho drugego napelnyly XV *med. SKJ* I 118; Lepak pan bog wzyawyl gest Sarze, yakos to bil szlu-

byl gey, y napelnyl (implevit) gey, czso mowyl *BZ* Gen 21, 1; Przyprowadzø czyø zasyø do tey to zemye a nye ostawyø czyø tam, alecz napelnyø (nisi complevero), czsokoly czyem rzekl *ib.* 28, 15; A uczynyszly tako, napelnysz (implebis) przykazanye pana *BZ* Ex 18, 23; Pakli... nye napelnicze (nec feceritis) wszego przika⟨za⟩nya mego..., nawyedzø was richlo w gorøczosczi y w nyedostaczcze *BZ* Lev 26, 14; Napelni (reddet), czoszkoli slvbila iest *BZ* Num 30, 8, *sim. ib.* 30, 10. 15; Ktorzis to (*sc.* kapłani) przikazanye napelniwszi (qui iussa complentes), wzyøwszi skrzinyø y chodzili przed nimi *BZ* Jos 3, 6; Poszegnan bødz przed bogem, bom napelnyl (implevi) slowo bosze *BZ* I Reg 15, 13; Takez vitrzøsye bog wszelkego møza, gen nye napelny (non compleverit) slowa tego *BZ* Neh 5, 13; Tedi Sizennes... y towarzisze gego napelnyly (obsecuti) to, czsosz bilo ot krolya *Dariasza vgednano *BZ* II Esdr 7, 1, *sim. MPKJ* V 54; Napelncye (perficite) wolyø gego *BZ* II Esdr 9, 9; Compingam slub napelnyą 1471 *MPKJ* V 41; Napelnila reddidi. (victimas pro salute vovi, hodie reddidi vota mea Prov 7, 14) *ib.* 67; Jakosz tho thowarzisze rzemyesla *craweyczkiego... proszily..., aby yem mystrzowye raczilibу podlug ych ząndze y thesz ych volye... napelnycz 1491 *RKJŁ* VII 56; Tho wszithko sztalo szyą yest, abi napelnyono (ut adimpleretur Mat 21, 4) ono, czo rzeczono yest przes proroka XV *p. post. R* XXIV 94; Począl movycz do nych, isze dzyszya napelnyono yest (impleta est Luc 4, 21) tho pyszmo wszach (*leg.* w uszach) vaszych *EwZam* 307; Obyąthą szwą bog napelnyl, gdy na gorze szyą przemyenyl *ca* 1500 *SprTNW* V 16; Czocz ony (*sc.* przodkowie) nye dokonały, to vy napelnyczye, onycz pobyly proroky, a vy ych boga vbyyeczye *Rozm* 462; Przeto ym rzekl myly Iesus, bysczye napelnyly, czo nyedostalo vasem oyczom *ib.*; ~ napełnić skutkiem: A presto verzis-ly f tho, ysze... tho chocz gest on przykaszal byl slovy, aby tho skuthkem napelnil *Gn* 171b; Nye chczyely tego zostacz, bi swey woley skutkyem nye napelnyly (donec eas opere compleant) *BZ* Gen 11, 6; ⟨Kto⟩ z nasz moze na nyebo wstøpicz, aby przynyosl to (*sc.* przykazanie) k nam, y poslvchami y skvtkem napelnimi (opere compleamus)? *BZ* Deut 30, 12; A takosz (*pro* iakosz) napelnil gest skvtkyem (sicut ergo implevit opere), czosz gest slvbil *BZ* Jos 23, 15; ~ napełnić się *'spełnić się, dokonać się, sprawdzić się, compleri, expleri, eventum habere'*: Napelny szą verificabitur 1448 *R* XXIV 352; Iste angelus videns esse adimpletum, ysz sze bylo napelnylo, quod prius annunciaverat XV *med. SKJ* V 261; Richlo napelny syø rzecz (profecto... veniet sermo), iøsz mowyl *BZ* III Reg 13, 32; A otho będzyesz nyemy... dlyathego, yszesz nye vyerzyl slovam mogym, chthore napelnyą szyą (quae implebuntur Luc 1, 20) czasv svego *EwZam* 287; Tedy napelnylo szyą yest (adimpletum est Mat 2, 17), czo rzeczono yest przes Ieremiasza proroka *ib.* 296; Tako yest ym movyl w przykładzyech wschytky rzeczy..., aby szye napelnylo (ut impleretur Mat 13, 35) prorocztwo *Rozm* 340, *sim. ib.* 446. 468. 511. 540. 570. 577. 634. 650. 653. 655. 686. 736. 741. 773. 822; Tho szye napelnylo po yego smarthvychvstanyv *ib.* 543, *sim. ib.* 642. 672. 731. 764; Evanyelysta przyvodzy to slovo, aby szye napelnyla mova, ktorą rzekl *ib.* 635.

4. *'spędzić, przeżyć jakiś okres czasu, complere (tempus), pervenire ad aliquod tempus'*: Napelny (imple) tydzen dny tey to swaczbi a potem czy tø to dam *BZ* Gen 29, 27; Przyyadø na myasto Achod..., gdzesz to vczynyly vcztø za Yordanem... y napelnyli (impleverunt) szedm dny *ib.* 50, 10; Takesz dzen pirwich vrod, gdisz offyarowacz bødzecze nowe ovocze panv, napelnicze (expletis) tydny *BZ* Num 28,26; Plakala swego dzewstwa na gorach, a napelnywszi dwa myesyøcza (expletisque duobus mensibus), wrocyla syø ku oczczv swemu *BZ* Jud 11, 39; ~ być napełnionym, napełnić się *(o czasie) 'upłynąć, minąć, compleri, decurrisse, effluxisse'*: Ibi impleti sunt, *napolnyony bily, dies Marie XV *med. SKJ* V 253; ~ In illo tempore Elyzabeth impletum est, napelnyl sze (*EwZam* 289: napelnyl szya yest), tempus pariendi et peperit filium (Luc 1, 57) XV *med. GlWroc* 52r; Napelnyly sø syø (completi sunt) dny Isaakowi sto a osmdzesyøt lyat *BZ* Gen 35, 28; Y napelnyly szyø søø (impletique sunt) szedm dny po tem, gdisz bil zaraszyl pan rzeky *BZ* Ex 7, 25; Plakaly sø gego synowye israelszczi w polv Moabskem trzydzeszci dny y napelnili syø (completi sunt) dnyowye narzekanya placzoczych Moyzesza *BZ* Deut 34, 8; A gdisz syø napelny (expletis) dwadzescya lyat, w nychze vdzalal Salomon koscyol bogu y dom swoy *BZ* II Par 8, 1; I stalo szyą yest, gdy byly thamo, napelnyly szyą są (impleti sunt Luc 2, 6) dny, yszby porodzyla *EwZam* 292.

Napełnienie *formy*: *n. sg.* napełnienie *ca* 1428 *PF* I 485. 1437 *Wisł* nr 228 s. 86. XV *med. SKJ* V 257; ~ *g. sg.* napełnienia XV *med. SKJ* I 4; ~ *d. sg.* napełnieniu *ca* 1450 *PF* IV 579, *BZ* Ex 36, 8; ~ *ac. sg.* napełnienie 1444 *R* XXIII 307, *MW* 61a; ~ *l. sg.* (o) napełnieniu *Naw* 51.

Znaczenia: **1.** *'pełność, pełnia, zupełność, kompletność, obfitość, copia, abundantia'*: Thwoya mądroszcz y cznoth wszythkych napełnyenye... Abigayl, pany mądra, znamyonowala *MW* 61a.

2. *'wyrównanie, uzupełnienie (do przewidzianej ilości, jakości), usunięcie braku lub szkody, supplementum, compensatio'*: Prestat fides supplementum vziczy *napielnyenye (praestet fides supplementum sensuum defectui) 1444 *R* XXIII 307; Ku napelnenv ad reparacionem *ca* 1450 *PF* IV 579; Bog oczyecz... myal rada w szwoyem boszthwye o napelnyenyv sczyrbyny angyelskyey *Naw* 51; ~ Księgi Napełnienia *Księgi Kronik, libri Paralipomenon*: Xęgy Napelnyenya Paralipomenon XV *med. SKJ* I 4.

3. *'dopełnienie się czasu, upływ pewnego czasu, decursus temporis'*: At vbi verrit plenitudo, napelnyenye, temporis, misit deus filium suum XV *med. SKJ* V 257; Viliczicze... sedm tidnyow pelnich asz do ginego dnya napelnyenye (*pro* napelnyenya) tegodnya sodmego (usque ad alteram diem expletionis hebdomadae septimae), to iest pyøtdzesszøt dnyow *BZ* Lev 23, 16.

4. *'wykonanie, spełnienie, realizacja, completio, consummatio, exsecutio'*: Napelnene execucio *ca* 1428 *PF* I 485, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 86; Uczynyly sø wszistczy mødrzy szerczem ku napelnyenyu dzala stanowego (ad explendum opus tabernaculi) opoon dzeszyøcz ze lnu byalego przesukowanego *BZ* Ex 36, 8.

Napędzić *'pognać, pogonić, popędzić, odegnać, odpędzić, agere, incitare, abigere, depellere'*: Gdy kto komu bydlą napądzy, ysz szye vraszy albo żabyye, albo na kolye przekolye *OrtMac* 143; Agebatur napądzon, poruszon (*war. kal.*: poruschon, agebatur, *sc.* vir, qui habebat daemonium, a daemonio in deserta Luc 8, 29) *MPKJ* V 123.

Napiąć *formy*: *praet. 3. sg. m.* napiął *BZ* III Reg 22, 34 1471 *MPKJ* V 102, *Pul* 7, 13; ~ *part. praet. pass. ac. sg. f.* napiętą 1471 *MPKJ* V 116; *i. sg. m.* napiętym 1454 *ZapWarsz* nr 979; *n. pl. m.* napięte 1471 *MPKJ* V 89; *i. pl.* napiętymi 1496 *AGZ* XVII 332.

Znaczenie: *'przez pociągnięcie cięciwy i wygięcie łuku przygotować go do wyrzucenia strzały, (arcum) tendere, intendere'*: Yacom ya nye *przyeychal metquintus na Mroczkową robothą sz napąthim *szemostrąlem anym go *chzal zabycz gwałtem 1454 *ZapWarsz* nr 979; Zatym geden møsz napyøl łøczisko (tetendit arcum) *BZ* III Reg 22, 34; Napyanthe extenti (omnes arcus eius extenti Is 5, 28) 1471 *MPKJ* V 89; Napyal tetendit (tetendit arcum suum quasi inimicus Thren 2, 4) *ib.* 102; Napyanthą extentam (quoniam extendi mihi Iudam quasi arcum Zach 9, 13) *ib.* 116; Luk swoy napyąl (tetendit, *Fl*: nawodl iest) y nagotowal gy *Pul* 7, 13; Superveniens violenter super domum eius in Crissovycze cum armis, balistis extensis al. s napyathymi... voluitque eum colo et vita privare 1496 *AGZ* XVII 332.

Napicie *'picie, wypijanie płynu, też to, co się pije, napój, potatio, potus'*: Thwa droga krewy kv napyczyv dal yesz *Naw* 104; ~ Tedi Noe przespaw szø z onego napyczya (ex vino) y wzwyedzal, czso gemu syn vczynyl gego mnyeyszy *BZ* Gen 9, 24; Chczyalo my szye pycz, dalyszcze my napyczye (dedistis mihi bibere Mat 25, 35) *Rozm* 491.

Napić się *formy*: *praes. ind. 1. sg.* napiję *BZ* Gen 24, 14; *3. sg.* napije *BZ* Gen 9, 21; ~ *imper. 2. sg.* napij *BZ* Gen 24. 46; ~ *inf.* napić *BZ* Gen 24, 43. 45, *Rozm* 661; ~ *praet. 3. sg. m.* napił *BZ* I Reg 30, 11; *3. pl. m.* napili *Rozm* 83; ~ *condit. 3. pl. m.* -by napili *BZ* Judith 7, 11; ~ *part. praet. act.* napiw *BZ* Gen 27, 25.

Znaczenie: *'połknąć pewną ilość płynu, wypić, bibere, potare'*: Napyge szø tego wyna y zapyge szø (bibensque vinum inebriatus est) *BZ* Gen 9, 21; Nachil twego wyadra, acz syø napyyø (ut bibam) *ib.* 24, 14; Day my syø wodi napycz malo (da mihi pauxillum aquae ad bibendum) s twego wyadra *ib.* 24, 43, *sim. ib.* 24, 45; A *oni richlo snyoswszy wyadro s pleczu swoyu y rzekla my: A ty sø napy (et tu bibe), acz i twe wyelbłødi napoyø *ib.* 24, 46; Dal gemu y wyna. Tego syø napyw (quo hausto) rzekl gest k nyemu *ib.* 27, 25; Daly gemu chleba pogescz a napyl syø wodi (biberet aquam) *BZ* I Reg 30, 11; Przeschnøli cysterni..., tak yze nye bilo we wszem myescye, otkødbi syø napyly do sitoscy (ut non esset intra civitatem, unde satiarentur) *BZ* Judith 7, 11; Nathychmyast vyrzvczylo szye *zrzyvdlo vyelykye y napyly szye (unde cuncti suam sitim recreant) *Rozm* 83; Kyedy szye chczyal (*sc.* Jesus) napycz, poczęły y (*leg.* ji 'go') tegdy barzo szyepącz myedzy sobą *ib.* 661.

Napierać się *'czegoś żądać, upominać się, domagać się, expetere, postulare'* Napyeracz szya repetere *ca* 1500 *Erz* 49.

Napiersnik, Napiršnik *'chustka osłaniająca piersi, przepaska na piersi, fascia, qua pectus tegebatur'*: Pro fascia, za napiersnyk, in pectore XV *med. GlWroc* 231v; Erit pro suaui odore fetor et pro zona aurea funiculus, et pro crispanti crine calvitium, et pro fascia pectorali, id est za napiersnyk, cilicium (Is 3, 24) XV

p. post. Kałuż 281; ~ *'płat tkaniny, umieszczony na piersiach, będący częścią rytualnego stroju arcykapłana żydowskiego, rationale, ornatus, quo Iudaeorum sacerdos summus pectus tegebat'*: Kaszdi dobrowolnye... offyervy bogu... kamyenye onychynowe a kamyenye droge ku okraszenyu naplecznyka a napyrsznyka (ad ornatum superumeralis et rationalis) *BZ* Ex 35, 9; Kszyøszyøta offyerowały kamyenye ku naplecznyku on⟨y⟩chinowe y gyne droge kamyenye a k napyrsznyku (ad... rationale) *ib.* 35, 27; A obleczye (*sc.* biskupa) w suknyøø modrøø a s wyrzchu naplecznik poloszy, genze zwyøzaw passem, przyrzødzy ku napyrsznyku (aptavit rationali) *BZ* Lev 8, 8.

Napiewać *'układać piosenki, śpiewać, canere, componere'*: Sed invitantur hodie, ymmo magnis precibus rogantur et invite trahuntur ad nupcias citariste, palponiste, hystriones, ovyzatores, qui sciunt plaudere, corizare... turpes cantilenas formare napyewacz 1466 *R* XXV 136; Cantilenas turpes formare napyewacz XV *ex. AKLit* III 106.

Napinać *'przez pociągnięcie cięciwy i wygięcie łuku przygotowywać go do wyrzucenia strzały, (arcum) tendere'*: Napinayczie (*war. lub.*: napinaczye) intenditis (praeparamini contra Babylonem per circuitum omnes, qui tenditis arcum Jer 50, 14) 1471 *MPKJ* V 101.

Napiršnik *cf.* **Napierśnik**

Napis 1. *'to, co jest na czymś napisane, inscriptio'*: Tollens denarium, in quo erat imago et superscripcio, wszawschy penyądz, na yemsze byl obrasz a napysanye a napysz, cesaris (Mat 22, 20) XV *med. SKJ* V 254; Ut hunc non falsifices per superscripcionem, przes napysz, maligni spiritus *ib.*; Napysz inscriptio 1475 *R* XXV 130; ~ Considerate, quod item regalis titulus, napyss, rex Iudeorum semper fuit a paganis de Christo testificatus et asseveratus XV *med. SKJ* V 267.

2. *'tytuł książki, libri inscriptio, index'*: Titulus librum illuminat napysz *ca* 1500 *Erz* 49.

3. *'zabezpieczenie zobowiązania na piśmie, pisemna gwarancja, cautio, litterae, quibus quis de aliqua re securus redditur'*: Cautio, id est securitas vel prouidentia napysz *ca* 1500 *Erz* 49.

Napisacz *'ten, co wykonuje napisy (np. napisy magiczne), pisze coś, scriptor'*: Carthagi napyszacze cartarum uel literarum, vel qui oblatum uel sacrificium sanguine proprio uel scripto statuunt diabolo, vel alio quouis modo illicito XV *ex. ErzGlos* 179.

Napisać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* napiszę *BZ* Ex 34, 1; *2. sg.* napiszesz *BZ* Deut 27, 8, *Park* 413; *3. pl.* napiszą *OrtBrRp* 54, 3, *OrtMac* 67; ~ *imper. 2. sg.* napiszy *Rozm* 389; napisz *BZ* Ex 17, 14; *2. pl.* napiszcie XV *ex. MacDod* 136; ~ *praet. 1. sg. m.* napisałem *BZ* Is 49, 16; -m napisał *BZ* IV Reg 17, 37, *Park* 413; *3. sg. m.* napisał 1405 *JA* VI 209, *Aleksy* w. 188, *EwZam* 302, *Rozm* 104. 278; ~ *plqperf. 3. sg. m.* jest był napisał *Gn* 180b; ~ *part. praet. act.* napisaw *BZ* Gen 35, 20; napisawszy *BZ* III Reg 21, 8; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* napisany *Gn* gl. 70b; *neutr.* napisano XV *p. pr. JA* XIV 506, XV *p. post. R* XXV 161; *g. sg. neutr.* napisanego *Park* 413; *ac. sg. f.* napisaną XV *med. Msza* V s. 261; *neutr.* napisano *Rozm* 774; *i. sg. m.* napisanym 1484 *Reg* 707; *n. pl. neutr.* napisana *ca* 1420 *R* XXIV 81; *ac. pl. m.* napisane *Rozm* 179; *i. pl. f.* napisanymi *ca* 1500 *JA* X 385; ~ *praes. pass. 3. sg. neutr.* napisano jest *EwZam* 297; *3. pl. m.* napisany są *BZ* Ex 11, 10; *neutr.* są napisana *BZ* IV Reg 23, 24; ~ *imper. pass. 2. pl. m.* bądźcie napisani *Pul* 68, 33; *neutr.* napisana bądźcie *Fl* i *Pul* 101, 19; ~ *praet. pass. 3. sg. neutr.* było napisano *BZ* III Reg 21, 11, *Rozm* 179; ~ *condit. pass. 3. sg. neutr.* by napisano *Rozm* 777; *3. pl. m.* -by napisani *Rozm* 62.

Znaczenia: **1.** *'literami, pismem wyrazić, utrwalić, scribere, inscribere'*: A tedy vøcz... gestcy on (*sc.* św. Jan) bił thy to xødzy Apokalypsim napyszal, f gichszecz xøgach gest bila thagemnicza bosza napiszana byla *Gn* 180b; Napysana bødzczcze ta (scribantur haec) w pokolenv drughem *Fl* 101, 19, *sim. Pul*; Yako na Semkalcziną wolą ten lysth scrobal *ywlno slowa, a gyna napisal 1405 *JA* VI 209; Owa szø szlowa welmi crasszna, szwanthim Maczegem w szwanthey ewanieli napysszana *ca* 1420 *R* XXIV 81; Przetho szle napyssano, esze malo pywa we dzbanye imyano XV *p. pr. JA* XIV 506, *sim.* XV *p. post. R* XXV 161; Moyszesz a Aaron... uczynylasta wszitka znamyona y dzywy, ktoresz to napysany søø (quae scripta sunt), przed ffaraonem *BZ* Ex 11, 10; Napysz to prze pamyøcz w *kszyøky (scribe hoc... in libro) *ib.* 17, 14; Wyczyesz sobye dwye czcze kamyenne,... a napyszø na nych slowa (scribam super eas verba) *ib.* 34, 1; Napiszes na kamyenyv wszitka slowa (scribes super lapides omnia verba) tego to prawa *BZ* Deut 27, 8; Vczinyly..., iako bilo napysano na lyscyech (sicut scriptum erat in litteris). gesz bila k nym poslala *BZ* III Reg 21, 11; Sødi a zakon, a przykazanye, geszem wama napysal (quod scripsit vobis), zachowaycye *BZ* IV Reg 17, 37;

Abi vstawyl slowa zakonne, iasz sø napysana w ksyøgach (quae scripta sunt in libro) *BZ* IV Reg 23, 24; Yesthly doszycz k themu, ysz przyszyasznyczy napysza ten layany ortel? *OrtMac* 67, *sim. OrtBrRp* 54, 3; Ktho chce pissac doskonale gøzik polski i tesz prave, umey obecado moye, kthorem thak napissal tobe *Park* 412; S virzchem okrøglem pissi b, bodri thako napissesch ssvee *ib.* 413; Patrzy obecada meego, thobe thu napissanego... Pisch gee v gymø bosze thako, yeszem czy napissal iako *ib.*; Iako napysano yest (sicut scriptum est Luc 3, 4) w kszyagach slow Isayasza proroka *EwZam* 297; Baczczye przyklad kosthirowye, nąpyschczye gy dzysz w zwey glowye XV *ex. MacDod* 136; *Kyedy *napyschal Herod (tunc inscripsit testamentum Herodes) y vstavyl Antypatra po sobye krolem *Rozm* 104; Na thych lysczyech bylo napysano dzyeszyeczyoro boze przykazanye (pittacia chartarum..., quibus Decalogus inscriptus erat) *ib.* 179; Greczky vykladacz evanyely svyatego Maczyeya vzrawschy, yze rzekl zogolla, ktore szye myny navyelebnyeysche y napyssal (dixit) epyson *ib.* 278; Vyelyesz vynovath panv memv?... Napyszysch pyeczdzyeszyath (scribe quinquaginta Luc 16, 6) *ib.* 389, *sim. ib.*; Nye przeto pyta myly Cristus, yzby nye vyedzyal, alye by to napyssano, bo chczyal, by vyedzyano, bo chczyal, abychmy vyedzyely *ib.* 777; Myely to v ych zakonye napyssano *ib.* 774; ~ A tedy vøcz... gestcy on (*sc.* św. Jan) bil thy to xødzy Apokalypsim napyszal *Gn* 180b; A wyacz gdi ivsch vmrzecz myal, szam szobye lysth napyszal *Aleksy* w. 188; Postawyl Iacob na gey grobye znamyø napysaw (erexitque Iacob titulum super sepulcrum eius) *BZ* Gen 35, 20; Napysawszi lysti (scripsit... litteras)..., poslala ku vrodzenszym *BZ* III Reg 21, 8; Taky tho yego slub ma ⟨być po⟩czvyerdzon pod... ⟨pospol⟩nego pissarza ręką albo pyss⟨arza⟩ napissanym instrumenthem (huiusmodi ab eo facta promissio per manum publicam in scriptis inibi redigatur) 1484 *Reg* 707; Apparent sibi duo angeli... cum libro aperto raso nudo, z nye napysanymy, ubi nulla sint scriptura *ca* 1500 *JA* X 385; Czy pharysey... karty albo lysty napysane na czyelye noszyly (pittacia chartarum in fronte gerebant) *Rozm* 179.

2. *'zapisać, opisać kogoś, describere, inscribere'*: Owa tocz na mv røkv na⟨pi⟩salem cyø (ecce in manibus meis descripsi te) *BZ* Is 49, 16; Zgladzeny bødzcze ze kszøg zywych y s sprawyedlywymy nye bødzcze napyssany (cum iustis non scribantur, *Fl*: pysany) *Pul* 68, 33; Chthorego napysal Moysesz w zakonye (quem scripsit Moyses in lege Jo 1, 45) y proroczy, nalyeszlyzmy *EwZam* 302; Ut me in eternitate ascribas vyekuystych czgach (*leg.* ckach) napyssal XV *ex. MPKJ* II 324; Kazdy czlovyek v tey vlosczy myely przydz do Bethleem, aby napysany (ut describeretur universus orbis Luc 2, 1) *Rozm* 62.

3. *'zatwierdzić, uznać, ratum habere, confirmare' (?)*: Ktorą obyatha ⟨thy, boze⟩, ve wszelkey, ⟨proszymi⟩, blogoslawon[y]ą, swaczan[y]ą, napyszaną (*Msza* I. VIII: przypysaną, II: *przypysan, III: obyatowane... przipisane, IV: popyszanø, VI: obyathowanyą... przepysan[y]e, VII: yez... pyssane), twardą, *rosmna, przyemną ⟨... vczynycz raczy⟩ (quam oblationem tu deus in omnibus, quaesumus, benedictam, adscriptam, ratam, rationabilem acceptabilemque facere digneris) XV *med. Msza* V s. 261.

4. *'namalować, narysować, depingere' (?)*: Allecz moua vasa a dary vasc sø my gako proch, grosa gako ogzen na scene napysani *Gn* gl. 70b.

Napisanie 1. *'pismo, to, co napisano, scriptum'*: Potem przistøpywszi cy, gysz pysaly napysanye (qui scribebant scripta) krolya Artaxersa, dodaly tego napysanya Ezdrasowy (tradiderunt scriptum, quod obvenerat ab Artaxerxe rege ad Esdram) *BZ* II Esdr 8, 9; Nye yesth sluszno zadnemv czlovyekovy thego naszego napyssanya, vstavyenya they reguly y zrządzenya, y poczvyerdzenya zlamaczi (hanc paginam nostri statuti et ordinationis infringere) 1484 *Reg* 724; Napyzanye libellum 1488—9 *PF* V 39.

2. *'napis, to, co jest na czymś napisane, inscriptio'*: Tollens denarium, in quo erat imago et superscripcio, wszawschy penyądz, na yemsze byl obrasz a napysanye a napysz, cesaris (Mat 22, 20) XV *med. SKJ* V 254; Huic regi tenemur denarium, in quo eius imago, obrasz, et superscripcio, *napysany, est descripta *ib.*; A obrocyw syø Iozias y vzrzal grobi..., y rzekl: Kake gest to z wyrzchu napisanye (quis est titulus ille)? *BZ* IV Reg 23, 17.

3. *'zapłata za wystawienie przez poborcę pisemnego pokwitowania, pecunia pro apocha scripta exactori solvi solita'*: Memoratus etiam exactor praedictarum pecuniarum praetextu notae, quod napiszanie (*war. ib.*: napisne) dicitur, nihil exigat neque tollat 1388 *JusPol* 192. ~ *Może błąd zamiast* napisne.

Napisne *'opłata za wystawienie przez poborcę pisemnego pokwitowania, pecunia pro apocha scripta exactori solvi solita'*: Memoratus eciam exactor predictarum pecuniarum pretextu note, quod napisne dicitur, nichil exigat neque tollat 1388 *MMAe* XII 15, *sim.* 1388 *ArchSlaw* II 76,

1388 *JusPol* 192, 1388 *KodWP* III 600, 1410 *Monlur* II 25, 1425 *MMAe* XII 190, 1430 *ib.* 231, 1433 *ib.* 311, *DlLB* I 297, XV *JusPol* 229; Circa quod priuilegium... Nicolaus... est conseruatus, excipiendo penas capitales et inscripciones al. *napysna censuales 1433 *StPPP* II nr 2486; Inscripcionales al. napysne 1440 *KodWP* V 637; De burgrabiis et napysne exactoribus regalibus. Item quod burgrabii vel alii exactores regales seu capitanei non exigant vlg. napysne de bonis nobilium, quam eciam spiritualium, et si secus fecerint contra statutum, si non fuerint possessionati, debent in hospiciis arestari per burgrabium..., donec restituent et penas trium marcarum luant illis, a quibus extraxerunt dictum napysne 1455 *AKPr* I 163; Solvunt oprawam et napiszne per quatuor denarios *DlLB* I 7, *sim. ib.* 8; Statuimus, quod burgrabii aut exactores regales... non exigant napysne (XV *ex. AKPr* V 66: spysne) de hominibus XV *JusPol* 284.

Napisny *cf.* **Napisne**

Naplecnik *'rodzaj ozdobnego gorsetu, będącego częścią uroczystego stroju arcykapłana żydowskiego, ephod, superumerale, ornatus, quo Iudaeorum sacerdos summus umeros tegebat'*: Kaszdi... offyervy... kamyenye droge ku okraszenyu naplecznyka a napyrsznyka (ad ornatum superumeralis et rationalis) *BZ* Ex 35, 9; Kszyøszyøta offyerowaly kamyenye ku naplecznyku (ad superumerale) *ib.* 35, 27; A obleczye (*sc.* biskupa) w suknyøø modrøø a s wyrzchu naplecznik poloszy (desuper umerale imposuit), genze zwyøzaw passem, przyrzødzy ku napyrsznyku *BZ* Lev 8, 7; Naplecznyk humerale (circumpedes et femoralia, et umerale posuit ei Ecclus 45, 10) 1471 *MPKJ* V 86.

Naplunąć *'napluć, splunąć na coś, conspuere, exspuere'*: Naplunąw tyknął expuens tetigit (exspuens tetigit linguam eius Marc 7, 33) XV *in. R* XXIV 74; Iesus... naplvnavszy yemv (*sc.* ślepemu) v oczy (exspuens in oculos eius Marc 8, 23)... y spytal yego: Vydzyschly czo? *Rozm* 361.

Napłacić *'opłacić, wynagrodzić, aliquem pretio donare'*: Vstawyamy, aby pysszarze sządowy..., kedy zawythe roky pyszą, polthorim groszem byly nadany, naplaczeny (quod... de grosso medio contententur, *Dział* 47: mayą wzącz... poltora grosza) *Sul* 63.

Napłata *'kawałek ziemi przylegający i będący dodatkiem do głównej posiadłości, agri pars ad fundum quendam pertinens'*: Illas pecies agrorum, que in wlgari naplati seu prziplati vocantur,... Paulus suique heredes... debeant... possidere 1398 *CodSil* I 74.

Napłatek *cf.* **Napłotek**

Naplaw *'lejek, infundibulum' (?)*: Naplaw embotum *ca* 1500 *Erz* 49.

Naplodzić 1. *'splodzić dużo, multos liberos procreare'*: Synow naplodzysz y dzewek (filios generabis et filias) *BZ* Deut 28, 41.

2. *'namnożyć, rozplenić w dużej liczbie, powiększyć ilość, augere, amplificare'*: Abram... poyøl gest... swoyø zonø y swego synowcza..., y wszitko sbosze..., y wszitek dobitek, czsosz gego bil naplodzyl w Aram (et animas, quas fecerant in Haran) *BZ* Gen 12, 5.

Naplomienić *'zapalić, płomieniami objąć, incendere, inflammare'*: Gospodzin crolewal... Ogen przed nim przeydze y naplomeny (inflammabit, *Pul*: zazze) w ocrødze iego neprzyaczele iego *Fl* 96, 3.

Napłotek *czy* **Napłatek** *'kawałek ziemi przylegający i będący dodatkiem do głównej posiadłości, agri pars ad fundum quendam pertinens'*: Lambko retinuit pro se... tres mansos libere possidendos... ortum magnum cum napplothkonibus (*pro* napplathkonibus *?*) (1301) 1476 *DokMp* I 20.

Napocić się *'bardzo się spocić, dostatecznie się spocić, sudare'*: Wsządycz trzeba luczkyey przyyaszny, by czą szgrzely w swoyey laszny, aby szą v *myey napoczyla *De morte* w. 247.

Napoić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* napoję *BZ* Gen 24, 46; *2. sg.* napoisz *Fl* i *Pul* 35, 9; *1. pl.* napoimy *BZ* Gen 29, 8; ~ *imper. 2. sg.* napoj *ca* 1500 *JA* XV 540, *ca* 1500 *SprTNW* V 10; ~ *inf.* napoić *ca* 1440 *R* XXV 220, XV *med. R* XXII 240, *BZ* Gen 29, 7, *ca* 1500 *Erz* 49; ~ *praet. 1. sg. m.* napoiłeśm *BZ* Gen 24, 46; -(e)śm napoił *Spow* 2; -(e)m napoił *Spow* 3. 6; *f.* -(e)m napoiła *Spow* 4; *2. sg. m.* napoił jeś *Fl* i *Pul* 59, 3, *Pul* 64, 9; *3. sg. m.* napoił *Fl* i *Pul* 77, 18; *f.* napoiła *ca* 1500 *SprTNW* V 10; *1. pl. m.* -(e)smy napoili *Spow* 1; ~ *condit. 2. sg. m.* -by napoił *Naw* 128; ~ *part. praet. act.* napoiwszy *BZ* Gen 29, 3. 11, 1471 *MPKJ* V 11; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* napojono *ca* 1500 *SlOcc* XII 162; *n. pl. m.* napojeni 1466 *R* XXII 25; ~ *part. praes. pass. adv.* sąc napojona XV *med. SKJ* V 278.

Znaczenie: *'dać pić, zaspokoić czyjeś pragnienie, dare alicui bibere, potum praebere, sitim alicuius sedare, adaquare (animalia)'*: Szpowadami szø..., yszeszmi lacznego ne nakarmili, ne napoyli (*Spow* 2: izesm... ne... napogil, 3. 6: yszem... nye napoyl. 4: *ychem... nye napoyla) *Spow* 1; Spraglego napogicz (potare sitientem) XV *med. R* XXII 240; Y rzekla my: A ty sø napy, acz i twe wyelblødi na-

poyø (tribuam potum). A napogylesm wyelblødi (adaquavit camelos) *BZ* Gen 24, 46; Napawały owce a napogywszy (refectis gregibus) lepak zasyø zalozyły (*sc.* studnię) onym to kamyenyem *ib.* 29, 3, *sim.* 1471 *MPKJ* V 11; Nye gest godzyna gnacz stad do chlewow, ale napogycz owce (date ante potum ovibus) *BZ* Gen 29, 7; Stad nye napogymi (adaquemus greges) *ib.* 29, 8; Napogywszy dobitek (adaquato grege) y gymye syø gey czalowacz *ib.* 29, 11; Adaquare konye napogycz *ca* 1500 *Erz* 49; Napoy z lasky pragnyączego! *ca* 1500 *JA* XV 540; Thamos mowyl: Pragnę sbawienya lvdv wsitkiego, za co cię napoyono octv gorzkiego *ca* 1500 *SlOcc* XII 162; Jako wdowa nakarmyla proroka y napoyla, thak Maria bozą laszką karmi rzyszą krzesczyanyska *ca* 1500 *SprTNW* V 10; ~ *'nasycać wodą, aqua perfundere'*: Nawyedzyl yes zyemyę y napoyl (*Fl*: vpogil) yes yø (inebriasti eam) *Puł* 64, 9; ~ *przenośnie*: Strumenem rozkoszi twoiey napogisz ie (potabis eos) *Fl* 35, 9, *sim. Puł*; Napogil ies (potasti) nas winem scruszena *Fl* 59, 3, *sim. Puł*; Napogil ie, iaco w *globocosczy welikey (adaquavit eos velut in abysso multa) *Fl* 77, 18, *sim. Puł*; Swøta cry..., racz mø thy *sobye napoycz! *ca* 1440 *R* XXV 220; Ut divino debriatus amore animus szącz napoyona duscha XV *med. SKJ* V 278; Sitis sordibus imbuti napoyeny 1466 *R* XXII 25; Jesu,... proscha czyebye..., aby mye thamo nakarmyl y napogyl z thwego bosthwa szlothkosczy, a nye szwyeczkyey karmyey y pyczya *Naw* 128; Laszkava panno Maria..., napoy nasz vodą gorzkosczy! *ca* 1500 *SprTNW* V 10.

Napojenie *'podanie napoju, zaspokojenie czyjegoś pragnienia, actus alicui potum praebendi, alicuius sitim sedandi'*: Myszly o nakarmyenyw bidla twego y o napoyenyw (cogita de cibo et potu animalium tuorum) XV *p. post. R* I s. XXXIX.

Napominacz *'upominający, admonitor, exactor' (?)*: Napomynacza (*war. lub.*: napomynacz) exactoris (clamorem exactoris non audit Job 39, 7) 1471 *MPKJ* V 63.

Napominać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* napominaję *ca* 1428 *PF* I 488; napominam *ca* 1428 *PF* I 483; *2. sg.* napominasz *BZ* Deut 24, 10; *3. sg.* napomina XV *med. SKJ* V 271. 281, 1471 *MPKJ* V 81, *etc.*; *1. pl.* napominamy XV *med. SKJ* I 72, 1471 *MPKJ* V 137; *3. pl.* napominają 1471 *MPKJ* V 103; ~ *imper. 2. sg.* napominaj 1471 *MPKJ* V 123; ~ *part. praes. act. adv.* napominaję *Puł* 107 arg.; napominając XV *med. GlWroc* 231 v, XV *med. R* XXIV 48, *Puł* 116 arg. 127 arg. 128 arg. 144 arg.; *adi.* napominaję *Puł* 105 arg.; ~ *inf.* napominać *BZ* Tob 8, 4, 1471 *MPKJ* V 29, *Rozm* 117; *praet. 2. sg. m.* napominałeś *BZ* Neh 9, 29. 30; *3. sg. m.* napominał 1469 *AGZ* XII 324, 1471 *MPKJ* V 53, XV *p. post. R* XXV 180, *Rozm* 175; *f.* napominała *Rozm* 526; *3. pl. m.* napominali *BZ* Neh 9, 26. Tob 10, 13, 1471 *MPKJ* V 53, *Rozm* 14; ~ *part. praet. pass. n. pl. m.* napominani 1424 *Msza* III s. 63, *sim.* VII. IX.

Znaczenia: **1.** *'wzywać do czegoś, namawiać, zachęcać, monere, admonere, exhortari'*: Kasznamy sbawenya napomynany (praeceptis salutaribus moniti, *Msza* I: vpomyenye[nye]ny, VI: napomyenyeny, VIII: upomnyeny) y boszym ustawenym stworzeni... szmemi rzecz 1424 *Msza* III s. 63, *sim.* VII. IX; Vos dominum Stanislaum moneo, napominam, seriosius, przycrze, et requiro prosszę *ca* 1428 *PF* I 483; *Napominayocz exhortando XV *med. GlWroc* 231 v; Napomynayøcz XV *med. R* XXIV 48; Fratres, hortamur vos (exhortamur II Cor 6, 1), napomynamy waasz, ne in vacuum graciam dei recipiatis XV *med. SKJ* I 72; Gracia prima, que suggerit, napomyna, ad bonum XV *med. SKJ* V 271; Non est possibile, ut ipsa se alicui deneget, qui ipsam per istam recomendacionem ad misericordiam monet napomyna *ib.* 281; Y napomynales ge (contestatus es eos) duchem twim przes røkø prorokow twich *BZ* Neh 9, 30; Pocznye napomynacz (hortatus est) Thobyasz pannø swø *BZ* Tob 8, 4; Napomynamy suademus (in conspectu eius suadebimus corda nostra I Jo 3, 19) 1471 *MPKJ* V 137; Czerkew... napomyna wszystek lyud wyerny..., gospodna chwalycz nye przestawayø *Puł* 117 arg.; Sicut hortatur, napomyna, nos Scriptura XV *p. post. R* XXV 179; A beata virgine petiuit hospicium per angelum Gabrielem, qui ingressus ad eam hortabatur eam, napomynal, ut susciperet filium dei *ib.* 180; ~ ku *czemuś*: Glos apostolsky napomynayø nas ku dwoyakey spowyedzy *Puł* 105 arg.; Glos apostolsky ku poganom wszystky pogany ku chwalye bozey napomynayøcz w personye męczennykow molwy Dauid *Puł* 116 arg.; Czerkew przeczyw przeszlyadnykom cznotlywych molwy, napomynayøcz nas ku szmyerze *Puł* 128 arg., *sim. ib.* 144 arg.; Krzczyl krzstem pokuty, bo ku pokuczye napomynal ty, ktore krzczyl *Rozm* 175; ~ o *coś*: O kxyaza zlosczyve..., czemv drapasch sve odzyenye, a nye drapasch svego sercza..., bo czye o tho napomyna navka proroczska, gdzyez movy: Drapaycze sercza vasche, a nye odzyenya vasze! *Rozm* 727; ~ *z inf.*: Prorok o mężu statecznym molwy, napomynayøcz czyszcze zycz *Puł* 127 arg.; Nade

wschystko yną (*pro* yne) napomynały yą czystotą, czyrpyenye, smyarą chovacz (prae cunctis eam admonent servare castitatem) boga wschechmogaczego *Rozm* 14; ~ *ze zdaniem*: Proroky twe zbyly, gisz ge napomynaly (qui contestabantur eos), abi syø k tobye obrocyly *BZ* Neh 9, 26, *sim.* 1471 *MPKJ* V 53; Napomynales ge (contestatus es eos), abi syø nawrocyly ku zakonv twemv *BZ* Neh 9, 29; Napomynaly iø (monentes eam), abi w poczestnoscy swyekri swø myala *BZ* Tob 10, 13; Xpus prorokuye napomynayø nas, abychom Krista boga y czloweka werzyly *Pul* 107 arg.; Prorok... pogany napomyna, abychø nye pwaly w lyud *Pul* 145 arg.; Począl ye napomynacz tesch, aby chczyly ('czcili') yednego boga (ipsos unum colere deum ammonebat) *Rozm* 117; ~ napominać się: Napominaya sszę ortor *ca* 1428 *PF* I 488; Napomynal schią contestatus est (et contestatus sum, ut in die, qua vendere liceret, venderent Neh 13, 15) 1471 *MPKJ* V 53.

2. '*wspominać, mówić o czymś, commemorare, dicere de aliqua re*': Przez thy wszysthky radoszczy, yeszczy napomyna czerkyew szwyatha.... pokazy my... nawyszscha vczyecha dvschy mey *Naw* 67.

3. '*wypominać komuś, czynić wyrzuty, exprobrare aliquid alicui*': O tem, yako myla matka boza napomynala boga oycza vschechmogączego o to, yze ono vesele, ktore myala przy począczyv svego szyna [...] *Rozm* 526.

4. '*upominać się, domagać się, expetere, postulare, expostulare*': Gdisz napominasz (cum repetes) blisznego swego z nyekakey rzeczi, ktorøsz to gest tobye *dlozen, nye wnidzesz w gego dom, chczøcz zaklad wzøøcz *BZ* Deut 24, 10; Napomynacz repetere (cui debetur aliquid ab amico vel proximo ac fratre suo, repetere non poterit Deut 15, 1) 1471 *MPKJ* V 29; Napomyna napornye expetit (hodie faeneratur quis et cras expetit Ecclus 20, 16) *ib.* 81; Napomynayą requirunt (si quis illis votum voverit et non reddiderit, neque hoc requirunt Bar 6, 34) *ib.* 103; ~ napominać się: Sismundus... avisabat al. napomynal szya przed prawem litteras et privilegia super villam Vsczye 1469 *AGZ* XII 324; Nye napomynay schią (*war. lub.*: nye pomynay szą) ne repetas (omni autem petenti te tribue et qui aufert, quae tua sunt, ne repetas Luc 6, 30) 1471 *MPKJ* V 123.

Napominanie *formy*: *n. sg.* napominanie *ca* 1428 *PF* I 486, XV *med. MPKJ* V 428, 1471 *ib.* 117, *Rozm* 502. 503; ~ *g. sg.* napominania *BZ* Deut 21, 20; ~ *d. sg.* napominaniu *Gloger*, *BZ* Judith 4, 15; ~ *ac. sg.* napominanie *Rozm* 14; ~ *i. sg.* napominanim 1461—7 *Serm* 98r, 1471 *MPKJ* V 122; ~ *ac. pl.* napominania *BZ* Tob 1, 15.

Znaczenia: **1.** '*upominanie, przestrzeganie kogoś, przestroga, admonitio, exhortatio, monitio*': Napominane exhortatio *ca* 1428 *PF* I 486; Kto bogv dosycz iest kv samemv bozeemv kaazanyv y napomynanyv w roozvmye odløczenya, temv bødze odplaczono rownosczø yszczynø bozøø *Gloger*; Si ergo vox dei, que dabat salutaria monita, napominane, ita terribilis fuit XV *med. GlWroc* 100v; Napomynanye (monitio) y nauka kv byskvpu o obyczayv ymayøcz bycz trzymanem w zzywyenyv, w odzyenyv y w modlytwye XV *med. MPKJ* V 428; Ten to syn nasz... nyeposlvsni gest, napomynanya naszego (monita nostra) sliszecz nye chcze *BZ* Deut 21, 20; Przeto chodzil na wszaki dzen nawyedzaiøcz wszitki ti, gisz w iøczstwye bily, davaiøcz gym napomynanya zbawyenya (monita salutis dabat eis) *BZ* Tob 1, 15; A tak ku gego napomynanyv (ad hanc igitur exhortationem eius), modlyøcz syø bogu, trwaly przed oblyczim bozim *BZ* Judith 4, 15; Per predicacionem napominanim a caranim srogim 1461—7 *Serm* 98r; Napomynanye monimentum (*war. lub.*: napomyenyona emolumentum Mal 3, 14) 1471 *MPKJ* V 117; Dzyevycza Marya, slyschacz napomynanye (monita) svych starschych, mylosczyvye poslvschna byla *Rozm* 14; Trzeczya prozba albo napomynanye dzyevycze Maryey *ib.* 502; Czvarte napomynanye dzyevycze Maryey syna, aby thako sromothney mąky nye czyrpyal *ib.* 503.

2. '*namawianie, podżeganie, sollicitatio*': Napomynanym (*war. lub.*: napomynany) solicitudinibus (*pro* solicitationibus; ne hereticis fabulis et stultis solicitationibus seducti Luc prol.) 1471 *MPKJ* V 122.

Napomionąć, Napomionąć się 1. '*napominać, przestrzegać kogoś, admonere, monere*': Kasznyamy sbavyenya napomyenyeny (praeceptis salutaribus moniti, *Msza* I: vpomyenye[nye]ny, III. VII. IX: napomynany, IV: vpomynanym, VIII: upomnyeny) y bozim vstawyenym stworzeni, szmyemy mowycz 1456 *Msza* VI s. 263; Napomyenyona emolumentum (Mal 3, 14, *war. kal.*: emolumentum vzitek, othplata, napomynanye monimentum) *MPKJ* V 117.

2. '*upominać się, domagać się, exposcere*': Jaco Czøstochna ne mala Katharzini o pas zbiwacz lati, ale kedibi se z nego napomonøla, tedibi gi mala wroczicz 1397 *Pyzdr* nr 39.

Naporliwy '*lekkomyślny, nierozważny, niepoważny, czy też natarczywy, natrętny, frivolus,*

vanus, levis, vel importunus, contumax': Nam iam penitus sunt friuola, *gl.* temeralia naporlyve, gaudia mundi XV *R* XXIII 285.

Napornie 1. '*natarczywie, usilnie, uparcie, importune, contumaciter, violenter*': Napornye contumaciter *ca* 1428 *PF* I 488; Napornye inobnixe (at ille consurgens coepit velle proficisci et nihilominus obnixe eum socer tenuit et apud se fecit manere Jud 19, 7) 1471 *MPKJ* V 34; Napomyna napornye expetit (hodie faeneratur quis et cras expetit Ecclus 20, 16) *ib.* 81; Napornye przistampily irruerunt (factum est autem, cum turbae irruerunt in eum, ut audirent verbum dei et ipse stabat secus stagnum Genesareth Luc 5, 1) *ib.* 123, *sim.* XV *p. post. JA* XII 144.

2. '*na wyścigi, jak najszybciej, certatim, cum aemulatione*': Napornye (*war. lub.*: naporząth) certatim (igitur certatim ramos de arboribus praecidentes sequebantur ducem Jud 9, 49) 1471 *MPKJ* V 33.

Naporność 1. '*gwałtowna siła, moc, vehementia, violentia*': Vehemencia napornoscz ventorum XV *med. R* XXIV 367.

2. '*gwałtowność, okrucieństwo, saevitia, crudelitas*': Napornoscz sevitia *ca* 1455 *JA* XIV 490.

3. '*natarczywość, zuchwalstwo, upór, contumacia, pertinacia*': Napornoscz contumacia *ca* 1428 *PF* I 492, *sim. ca* 1455 *JA* XIV 495; Napornoscz contumelia (*pro* contumacia *?*) 1437 *Wisł* nr 228 s. 85; Dla napornosczi (*war. lub.*: napornoszcz) propter improbitatem (etsi non dabit illi surgens eo, quod amicus eius sit, propter improbitatem tamen eius surget et dabit illi quotquot habet necessarios Luc 11, 8) 1471 *MPKJ* V 123.

Naporny 1. '*uparty, natrętny, contumax, importunus*': Naporny contumax 1437 *Wisł* nr 228 s. 85; Naporna intempestiva XV *med. R* XXV 276; Od napornich (*war. lub.*: od napornych aut zysnich) ab importunis (et ut liberemur ab importunis et malis hominibus II Thes 3, 2) 1471 *MPKJ* V 130; Naporny importunus *ca* 1500 *JA* IV 95.

2. '*bezczelny, obraźliwy, obelżywy, contumeliosus*': Naporny contumeliosus *ca* 1428 *PF* I 486.

Naporząd '*na wyścigi, jak najszybciej, certatim, ita ut alter alterum superare conetur*': Naporząth (*war. kal.*: napornye) certatim (igitur certatim ramos de arboribus praecidentes sequebantur ducem Jud 9, 49) *MPKJ* V 33.

Napowiedzieć '*obmówić, oskarżyć, diffamare, calumniari*': *Napowydzan diffamatus (Luc 16, 1) 1456 *R* XXXIII 183.

Napój '*płyn zdatny do picia, potus*': Chcyalo my sye pycz, dalyscye my napoye (sitivi et dedistis mihi bibere Mat 25, 35) XV *med. R* XXXIII 123; A gdisz ge prziodzely y obuły, y posylyly pokarmem a napogem (cumque... refecissent cibo ac potu) *BZ* II Par 28, 15.

Naprawa *formy*: *ac. sg.* naprawę *MW* 59a; ~ *i. sg.* naprawą 1428 *ZapWarsz* nr 2876; ~ *n. pl.* naprawy XV *med. R* XXIV 367; ~ *i. pl.* naprawami *ca* 1455 *JA* XIV 493.

Znaczenia: **1.** '*naprawienie, polepszenie, usunięcie wad, correctio*': Ona (*sc.* św. Anna) w personye szwey* zrądzila naprawa natury naszey *MW* 59a.

2. '*namawianie do czegoś, persuasio*': Jaco nye moyø naprawø Hindrzich vrenyon anim sam pomocznikem bił 1428 *ZapWarsz* nr 2876, *sim. ib.*

3. '*narzędzie, tu organ, narząd ciała ludzkiego, instrumentum, hoc loco corporis humani membrum*': Sicut duo boues per iugum combinantur, sic duo instrvmenta, id est naprawy, ad quemlibet sensum coniunguntur..., lingva et palatum ad gustandum, due manus ad tangendum XV *med. R* XXIV 367.

4. '*wieś, ziemia, trzymana tytułem lenna, feudum*': Ze wsemy naprawamy y naprawky (*pro* naprawniky *?*) feudis et feudalibus) y sz przyszluchanymy konyczy *ca* 1455 *JA* XIV 493.

Naprawek *(?)* '*lennik, vasallus*' *(?)*: Ze wsemy naprawamy y naprawky (*pro* naprawniky *?*) feudis et feudalibus) y sz przyszluchanymy konyczy *ca* 1455 *JA* XIV 493.

Naprawiać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* naprawia XV *p. post. R* XXV 183, *ca* 1500 *R* XLVII 370; ~ *inf.* naprawiać 1425 *KsMaz* II nr 1826, XV *p. pr. R* XVI 349, *Rozm* 656; ~ *praet. 3. pl. m.* naprawiali 1471 *MPKJ* V 136.

Znaczenia: **1.** '*ulepszać, poprawiać, usuwać wady, corrigere, in melius reficere*': In hac ergo necessitate, qua animas nostras wlneramus per peccatum, queramus amicum nostrum, illum celestem medicum, qui solo sermone restaurat vniversa napravya XV *p. post. R* XXV 183; Myely (*sc.* apostołowie)... napravyacz, czo yescze byl myly Kristus nye napravyl *Rozm* 656.

2. '*kształtować, formować, urabiać, formare*': Item qui informat, id est napravya, conscienciam *ca* 1500 *R* XLVII 370.

3. '*wzmacniać, posilać, pokrzepiać, recreare*': Reficiebant napravyaly, wskarmyaly (accensa enim pyra, reficiebant nos omnes propter imbrem Act 28, 2) 1471 *MPKJ* V 136.

4. '*(struny) regulować, stroić, (nervos) contendere ut concentum servent*': Distinguere, napravyacz, cordas XV *p. pr. R* XVI 349.

5. *'namawiać, naklaniać do czegoś, exhortari, inducere ad aliquid faciendum' (?)*: Si non solverit (*sc.* quinque sexagenas) ad eundem terminum, tunc totidem pro pena obligavit se solvere et nullas peticiones debet pro eisdem pecuniis facere neque aliquem hominem super hoc tenere naprawacz 1425 *KsMaz* II nr 1826.

Naprawić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* naprawi 1471 *MPKJ* V 100; ~ *inf.* naprawić 1471 *MPKJ* V 129, *MW* gl. 67, 1498 *MacPraw* VI 275, *ca* 1500 *Erz* 49, *Rozm* 79; ~ *praet. 1. sg. m.* naprawiłem *ca* 1450 *PF* IV 577; *2. sg. m.* -(e)ś naprawił *Naw* 155, XV *p. post. R* XIX 90. 97; *3. sg. m.* naprawił jest *Fl* 39, 3; naprawił 1499 *AGZ* XV 378, 1499 *CracArt* nr 1352, *Pul* 39, 3, *Rozm* 39. 122. 667; *f.* naprawiła 1448 *R* XXIV 354; *neutr.* naprawiło *Fl* i *Pul* 77, 11; *3. pl. m.* naprawili *Rozm* 838; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był naprawił *Rozm* 656; ~ *condit. 3. sg. m.* naprawiłby 1498 *MacPraw* VI 275; -by naprawił 1444 *R* XXIII 304; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* naprawion XV *p. post. R* XXV 181; naprawiony XV *p. post. R* XXV 174; *n. pl. m.* naprawieni *Sul* 47; *ac. pl. m.* naprawione *Sul* 53; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* naprawion będzie 1471 *MPKJ* V 106.

Znaczenia: **1.** *'ulepszyć, poprawić, usunąć usterki, wady, błędy, uzupełnić, odnowić, corrigere, emendare, in melius reficere'*: Naprawyla reparavit 1448 *R* XXIV 354; Domow szwogych... oprawyacz nye dbayączy (*sc.* ludzie) domy oprawyone alybo thesz naprawyone (domos informatas)... chczą odzyrzecz *Sul* 53; Naprawyonhy restaurata XV *med. R* XXIV 363; Napravicz instaurare (in dispensatione plenitudinis temporum instaurare omnia in Christo Eph 1, 10) 1471 *MPKJ* V 129; Tako wyelky gest dzyw rzeczy skazon[y]e naprawycz, jaco ge znow stworzycz *MW* gl. 67; Ieslizebi on plinączi s thrzaskiem a wneth naprawilby albo bi chczial naprawycz on jasz, ktori skazil (si vero fluitans hoc damnum et rupturam obstaculi vellet reparare... ac... reparaverit)..., thedi bądzye wolien od placzenya they skody 1498 *MacPraw* VI 275; Naprąvycz reintegrare *ca* 1500 *Erz* 49; Nąprąvycz reparare *ib.*; To ystne zyelye dalo przykra vonya, gdy ye dzyevycza Marya v yne potravy krazala, alye myly Iesus vschlyszawschy to od svey matky, vznaw (*pro* vzyaw) trocha mąky, ona ysta karmya napravyl *Rozm* 122; Mycly (*sc.* apostołowie)... napravyacz, czo yescze byl myly Kristus nye napravyl *ib.* 656.

2. *'przywrócić, restituere'*: Strawcze swey czczy... zaloszczą przywyedzeny... lasky p⟨r⟩oszycz obykli, a thakosz naszey mylosczy sznow bywayą naprawyeny (et sic nostrae gratiae de novo restaurantur) *Sul* 47; Recuperari, napravyon..., potest XV *p. post. R* XXV 181; Vytay nasch zbavyczyelyv..., v tobye szye prorocztwo ma popelnycz, thy masch krolestvo zydowskye naprav[v]ycz *Rozm* 79; Krol Davyd chczyącz rozmnozycz sluzbą bozą y vstavyl... dvanasczye popow... Alye potem vschytko bylo skazono, alez Ezdrasch, krol ysraelsky, to napravyl *ib.* 667.

3. *'skierować we właściwą stronę, naprostować, dirigere'*: Postawil iest na opoce nogi moie y naprawil iest (*Pul*: naprawyl) chodi moie (direxit gressus meos) *Fl* 39, 3; Bichø ne bili iaco oczczowe gich,... pocolene, iesz ne naprawilo sercza swego (generatio, quae non direxit cor suum) *Fl* 77, 11, *sim. Pul*; Napravy diriget (statue tibi speculam, pone tibi amaritudines, dirige cor tuum in viam rectam Jer 31, 21) 1471 *MPKJ* V 100; Napravyon bandzie dirigetur (gladius uniuscuiusque in fratrem suum dirigetur Ezech 38, 21) *ib.* 106; Bozy ssynv,... zywothes nass naprawyl XV *p. post. R* XIX 90.

4. *'sprawić, przysposobić, przygotować, załatwić, parare, apparare, praeparare'*: Naaprawyleem sobye robothy, nasyedlileem *ca* 1450 *PF* IV 577; Jesv Crysthe,... zbawyenye lvczkyesz naprawyl (*R* XIX 97: sbawyenyesz lyvczkye naprawył) *Naw* 155; Iozeff... napravyl potrzeby domove kv svey svaczbye (ut eius necessaria domus ordinaret et ad suas nuptias quaeque praepararet) *Rozm* 39.

5. *'namówić, nakłonić do czegoś, exhortari, inducere ad aliquid faciendum'*: Ipse subordinavit al. naprawyl nobilem Paulum..., qui Paulus superequitans al. zayechawszy... prefato Stanislao viam benivolem... recepit sibi violenter octo vegiculos repletos 1499 *AGZ* XV 378; Jan murars insinuavit contra Ebrehardum... pro eo, quia subordinasset socios suos 3, ut eum capillaverunt et percusserunt, eos non omittendo. Pars respondens dixit, quod non iussit nec subordinavit al. naprawyl 1499 *CracArt* nr 1352; A gdyz myly Cristus byl oblyeczon, tako vzrzącz to byskupovye y kxyazątа zydovsczy a boyącz szye, by yego Pylat nye pusczyl, napravyly vschytek lyvd, aby volaly przeczyv yemv *Rozm* 838.

6. *'przekształcić, zmienić, zniekształcić, sfałszować, mutare, transformare'*: Tercia ymago est transformata, naprawyony, et hec ymago sepe fit in mulieribus superbis, que sepe ornant facies suas XV *p. post. R* XXV 174.

7. *'[illegible]'*: Aby naprauil ut solueret 1444 *R* XXIII 304.

Naprawienie *formy*: *n. sg.* naprawienie XV *med. GlWroc* 21r, *Rozm* 35; ~ *g. sg.* naprawienia *Fl* i *Pul* 44, 8, XV *p. post. JP* XXXVI 350, *Rozm* 443; ~ *d. sg.* naprawieniu *Rozm* 787; ~ *ac. sg.* naprawienie XV *med. GlWroc* 105v.

Znaczenia: **1.** '*naprawienie, polepszenie, poprawa, usunięcie wad, błędów, correctio, emendatio*': Hec reparacio, naprawenye, constitit in contricione et confessione, et satisfaccione XV *med. GlWroc* 21r; Hic notatur magna karitas salvatoris, quam habuit circa restauracionem, naprawene, generis humani *ib.* 55r; Deus scivit ante creacionem mundi casum angelorum in celo et casum hominum in paradiso. Insuper ab eterno scivit reparacionem, naprawene, hominum futuram *ib.* 105 v; Przez tą dzyevycza anyelszkye ma bycz napravyenye (per eam restaurabitur lapsus angelorum) *Rozm* 35.

2. '*prawość, sprawiedliwość, probitas, iustitia*': Stolecz twoy, bosze, na weki wekom, prøt naprawena, prøt crolewstwa twego (virga directionis, virga regni tui) *Fl* 44, 8, *sim. Pul.* XV *p. post. JP* XXXVI 350.

3. '*danie odpowiedzi, wyłożenie, wyjaśnienie, czy też rozważenie, przygotowanie się, responsum, explicatio vel consideratio*': Pylath nye doczekal odpovyedzenya..., bo to pytanye potrzebovalo ku napravyenyv dobrego czaszv *Rozm* 787.

4. '*namówienie do czegoś, persuasio*': Tegodlya rzekl... Iudasz...: Czemv tey maszczy nye przedano za trzydzyeszczy pyenyedzy y dano vbogem?... Tedy z yego napravyenya y drudzy zvolyenyczy poczęły zalobny bycz o to *Rozm* 443.

Naprawny '*dotyczący narzędzia czy też dokumentu prawnego, ad instrumentum pertinens*': Naprawni instrumentalis 1437 *Wisł* nr 228 s. 87.

Naprawować '*poprawiać, usuwać wady, uszkodzenia, reficere*': Mnye trz⟨c⟩czy marzecz *dzeye, wszyczczy pługy naprawyą (*leg.* naprawują) *ca* 1455 *Dobr* 324.

Naprościć '*skierować prosto, nadać prosty kierunek, dirigere*': Ut manus nostre ad bona opera... libere extendantur et pedes nostri in viam pacis dirigantur pokoyv byly naproszczony XV *med. SKJ* V 260.

Naprószyć '*zanieczyścić prochem zabrudzić, inquinare, pulvere conspergere*': Quia tunc oculus fedatur vlg. naproschono biwa pulvere avaricie 1456 *R* XXXIII 184.

Naprząść '*uprząść dużo, wystarczającą ilość, nere*': Nyewyasti... søø naprzøødly (neverant) postawczow modrich *BZ* Ex 35, 25.

Naprzeciw 1. '*przeciw komuś, czemuś, na czyjąś niekorzyść, wbrew komuś, czemuś, nieprzyjaźnie wobec kogoś, czegoś, contra, adversus aliquem vel aliquid*': Allecz ga naprzecif themv nix ne mouø, ysze ktoriez clouek ma on vele dzecy, a[a] na slusbøcz ge on vyrzødzy *Gn* 12a; Yacomkolvyek sgrzeszył naprzeczyw panv bogv *Spow* 5, *sim. Naw* 164; Jaszek... ma postauicz Blisbora cszødz⟨a⟩ zachoczczø o gwald... naprzeciw Colaczkowi 1411 *Pyzdr* nr 322; Yakom nye wrøczil Jana Jaroslawskego we dwadzeszcza grzywen pospolitich naprzeczyw Janowy Bernartskemu 1421 *ib.* nr 696; Yako ya przi tym byl, kedi Gwnolth przischankl... naprzeczyw Sczepanowy 1428 *Monlur* V 137, *sim. OrtBr* VI 374, *OrtMac* 103; Jszem byl prawa nyemocza nyemoczen... tedy, kyedym mal swathky wodzycz naprzeczyff Margorzaczc y Katherzine 1428 *Pozn* nr 1288, *sim.* 1434 *ib.* nr 1440; Thako they vmarley nyewyasthy brath rzekl naprzeczyw themu *OrtMac* 26, *sim. OrtBrRp* 29, 2, *sim. OrtMac* 100, *OrtBrRp* 74, 4; Contra contubernia al. naprzeczyw czecham mechanicorum civitatis 1460 *AGZ* VI 62; Nyektorzy z naszych ryczerzow..., gdy na grodzech naprzeczyw (contra, *Sul* 21: przeczyw) nyeprziaczelom badą posadzeny abo na walkach, wszęli obiczay nye stacz pod szadną choragwą *Dział* 8; ⟨P⟩yotr postawyl syą naprzeczyw (contra, *Sul* 40: przeciwko) Ianowy sadzy o rzecz, ktorą przed nym myal *ib.* 29; ⟨G⟩dy pan naprzeczyw (contra, *Sul* 52: przeczywko) sludze swemv abo wlodarzowy o nyektore wyny abo krzywdy bądze *ib.* 44; Czudzi powstali naprzeczyw mnye (adversum me Psal 53, 5) *MW* 2b, *sim. Rozm* 480; By nyegdy nye rzekl nyeprzyaczyel moy: Przemogl yesm naprzeczyw yemu (adversus eum, *Fl*: przeciw iemu) *Pul* 12, 4; Brat tvoy ma nyeczo gnew (*leg.* gniewu) naprzeczyw tobye (habet aliquid adversum te Mat 5, 23) *Rozm* 267; ~ Mogą k temv przyszwołycz gyny przyszaszczyczy..., gdy to nye gest naprzeczyw *gysthym przyszandze (*OrtMac* 62: przeczyw gych przyszyadze) *OrtBrRp* 50, 3, *sim. OrtMac* 63. 124; Jesthlyby ktory pan... z onych ktory nagabal braczią y tez by czynyl naprzeczyw (contra) gych przyvileyom albo naprzeczyw (contra) gych bydlenyu y stadlv, thedy ministrovye... mayą sye o tho vczyecz do bysskupow 1484 *Reg* 716; Ize braczya... nye grzeszą smyertelnye, gdy czo przestąpyą naprzeczyw they regule *ib.* 723, *sim. ib.* 707. 724; ~ naprzeciw kłaść '*stawiać przeciw komuś, opponere*': Pugna lupis opponit, boyvye, naprzeczyw cladzyc, oues ouium 1466 *R* XXII 16.

2. '*w czyimś kierunku, na czyjeś spotkanie, obviam alicui*': Gdiscy ktorø svøtoscz do mastha przynoszø, tedycz vøcz ludze s kaplany... na-

przecif ge *vynydzø *Gn* 4a, *sim. ib.* 4b; Wstayn naprzeczyw mnye (in occursum meum, *Fl*: naprzeciwo mne) y vsrzy *Pul* 58, 5.

3. *'po przeciwnej stronie, na wprost czegoś, contra, in parte opposita'*: Czeszarz... gestcy on bil f Rzyme mathky bosze [o]obrasz naprzecif slunczu vydzal *Gn* 2b; Vkaszalacz mu gest ona (*sc.* Sybilla) naprzecif slunczu okrøk slothy byla *Gn* 5a; Giczcze w myasteczko, gesz naprzeczyw wam (quod contra vos est Mat 21, 2) XV *p. post. R* XXIV 94.

4. *'wobec czegoś, w przeciwstawieniu do czegoś, przeciwnie, odwrotnie niż coś, erga, contra aliquid'*: Szema naprzecif vodze gest szucha a naprzecif pouetrzu gest ona moczna, a tesze naprzecif ogncvy gest ona [ona] szymna *Gn* 174a.

5. *'wobec, coram (?)'*: Potrasz wrøczil Thomø za brata naprzeciw staroszcze 1405 *Piek* VI 264.

6. *'ze względu na coś, stosownie do czegoś, secundum, ad aliquid'*: Naprzeczyw ad instanciam *ca* 1428 *PF* I 488.

7. *'nawzajem, wzajemnie, contra, vicissim'*: Iakom ia than vmowa myal s mim czczem, eszem naprzeciph pyanczinaczcze kop svei szenye myal vanowacz 1436 *KsMaz* III nr 2187, *sim. ib.*

Naprzeciwiać się *'prześladować, persequi, insequi'*: I naprzeczywal yest se (*Pul*: przeszlyadowal) czlowyeka nedostatecznego (persecutus est hominem inopem) y szebraka, y skruszonego serczа vmorzycz *Fl* 108, 15.

Naprzeciwko 1. *'przeciw komuś, czemuś, na czyjąś niekorzyść, wbrew komuś, czemuś, nieprzyjaźnie wobec kogoś, czegoś, contra, adversus aliquem vel aliquid'*: Naprzeczywko oczczw czeladnemw (murmurabant adversus patremfamilias Mat 20, 11) *ca* 1420 *R* XXIV 83; Hoc est contra, naprzeczywko, aliquos, qui differunt, odczagayą, bene facere XV *med. SKJ* V 268; Gdy rayeze szą w ⟨m⟩yeszkyey oprawye, ktho by... albo gye wyzywal, albo myecz albo kord... naprzeczywko gym vyymoval, then ma kaszdemu pokupycz trzydzyeszczy szelągow *OrtMac* 35, *sim. OrtBrRp* 34, 2; Gdyby przyszaszny radzcza... odstapywszy radzyecz, przystapylby ku szwemv przyrodzonemv naprzeczywko raczczam y prawu, then ma tho pokupycz podlug myeszkyego wyelkrzu *OrtVrtel* 119, *sim. OrtMac* 35. 36. 50; Gdy kto naprzeczywko (contra, *Sul* 53: przeczywko) gym (*sc.* złośnikom) chcze czinicz, tedy taczy dawnosczą chczą odbywacz *Dział* 45, *sim.* 1465 *Ośw* nr 132; Contra cuncta, que te contendunt debellare, boyvyą naprzeczywko, tedia 1466 *R* XXII 11; Rzecznik... na y naprzeczywko *negtoremu Johannem... y naprzeczywko gy⟨n⟩szemv clovcku... dicit 1474 *Zab* 540; Pokuszy grzechow moych powsthaly naprzeczy⟨w⟩ko mnye *MW* 67b; Pan bog yesth strozem moyem naprzeczywko mem nyeprzyiaczyelom wszytkyem *MW* 90a, *sim. Naw* 147; Elizabeth... vsthala rok... contra actorem al. naprzeczywko powodowy in evasione 1487 *LubPodk* 110; Raczyz my dacz, abych tho (*sc.* ciało Chrystusa) szobye przyyala naprzeczywko mogym nyeprzyyaczyelom *Naw* 148; Thez zlie sządzysz naprzeczywko lakozyrstwu (contra gulam), gdy lakomoscz zawyązugye myeszek XV *p. post. R* I s. XLI; My przyszangamy... pomocz sze przeczywycz, kthosz by naprzeczywko *radzem postawyl sze XV *p. post. Zab* 539; Vstanye lud naprzeczyvko ludv (gens in gentem Mat 24, 7) a krolewstvo naprzeczyv krolewstw (*leg.* krołewstwu) *Rozm* 480; ~ Jako Mykolay Chrostowsky ne othbyl we dwdzesthu kmyecza Sczepana... naprzecywko zwyczayv zemye gwalthem opyekadlnykowy ksadza proboszczovemv 1466 *TymWol* 39; Ssą povynny... tą tho pokuthą pelnyczi..., vyąwszy, nyzby thym vystąpyly, czo by bylo pravye naprzeczywko przykazanyom bozym 1484 *Reg* 724.

2. *'w czyimś kierunku, na czyjeś spotkanie, obviam alicui'*: Wstan a gydzi naprzecywko (in occursum) poslom krolya samarskego *BZ* IV Reg 1, 3.

3. *'po przeciwnej stronie, na wprost czegoś, contra, in parte opposita'*: Domusque seu locus aree pro edificacione ex opposito seu penes domum... Iohannis... versusque al. naprzeciwko ecclesiam s. Martini... sita 1484 *AGZ* XVI 186.

4. *'wobec czegoś, w porównaniu z czymś, erga, contra aliquid'*: In natiuitate sua beata virgo Maria fuit fons parws, quia parwa fuit in corpore et parva in graciis respectu, naprzeczywko, illarum graciarum, quas post modum habuit in anunciacione, quando concepit filium dei XV *p. post. R* XXV 179.

5. *'na rzecz, na korzyść, alicui'*: Ezem ostal naprzeczywko pysarzovi pro tua fideiussoria penam... et tu me non vis deliberare 1423 *KsMaz* II nr 52; Gdy Warzch nye przyszyagl, azasz my yusz Mykolay thego nye przepadl y szthraczyl naprzeczywko mnye? *OrtMac* 47, *sim. OrtBrRp* 41, 3.

Naprzeciwo 1. *'przeciw komuś, czemuś, na czyjąś niekorzyść, wbrew komuś, czemuś, nieprzyjaźnie wobec kogoś, czegoś, contra, adversus aliquem vel aliquid'*: Tesz sya davam

vynyen deo omnipotenti..., aczbych tesz grzesny czlovyek... blvsznyl naprzecyvo bogu... a naprzecyvo povyetrzv *Spow* 3; Jaszek... ma postanicz Blisbora cszødz⟨a⟩ zachoczczø o gwald... naprzeczivo Micolaewi 1411 *Pyzdr* nr 322; Jacom ya s Sczepanem vgednan pod zacladem, eze syø nye gmal naprzeciwo mnye od Marcisza przec o chansbø 1427 *ZapWarsz* nr 2743, *sim. ib.*; Jaco ya dzirszø s bracyø trzi czøsci w Grampczewe naprzeciwo Stanisla⟨w⟩owi s bratem dzalem wiszszey trzech lath w pocovv 1428 *ib.* nr 2841, *sim. ib.*; Gdyby rayeza wszthal naprzeczywo rayczam *OrtMac* 36; Zwyklo tesz wyele lyvdzy w gnyew sya zaszegacz a chczacz syą pomszczycz naprzeczywo onym, czso zyskvyą, gygraya nad gymyenyc albo nad pyenyadze gotowe *Dział* 64; Naprzeczivo moczi bogyovacz contra stimulum calcitrare (Act 26, 14) 1471 *MPKJ* V 122; Gospodnye, przecz szyc rosplodzyly, gysz mye møczø a wyelye gich wstaye naprzeczywo mnyc (adversum me, *Fl*: przeciwo mne) *Pul* 3, 1.

2. *'w czyimś kierunku, na czyjeś spotkanie, obviam alicui'*: Wstan naprzeciwo mne (in occursum meum, *Pul*: naprzeczyw mnye) y widz *Fl* 58, 5; Wiszedl Achab naprzecywo Helyaszowy (in occursum Eliae) *BZ* III Reg 18, 16, *sim. ib.* 21, 18, *sim. BZ* IV Reg 23, 29. I Par 12, 17. Judith 5, 4; Naprzeczyvo obuiam *ca* 1500 *Erz* 49.

3. *'ze względu na coś, stosownie do czegoś, secundum, ad aliquid'*: In respectu eternitatis naprzeczivo 1440 *R* XXV 242; Precinccio lumborum, sczągnona, est ad [...] naprzeczyvo XV *med. R* XXV 158; Nąprzeczyvo ad instanciam *ca* 1500 *Erz* 49.

Naprzecz *'w poprzek, na poprzek, in transversum'*: Dadzibogius... particulam... sue hereditatis... incipiendo a strata..., campum et prata transiendo transuersaliter vlg. naprzecz vsque ad viam... Iohanni... vendidit 1425 *Monlur* V 20; ~ *dubium*: Naprzecz (*pro* naprzeciwo ?) respectu XV *med. R* XXIV 363.

Naprzeć się *'zażądać czegoś natarczywie, uparcie, gwałtownie, expostulare, efflagitare aliquid'*: Florianus egit super Virzchoslaum..., quia michi dixit: Eszesz szan thi naperl, et ille: Et si michi negaret, accipio ad iudicium po vesteczi 1436 *KsMaz* III nr 1908.

Naprzedłużenie *cf.* **Przedłużenie**

Naprzek *'w poprzek, na poprzek, in transversum'*: Quia ex illa parte luti... exmensurari debet laneus naprzek penes ad latum 1475 *AGZ* XVIII 110.

Naprzeki *'w poprzek, na poprzek, in transversum'*: Naprzeky 1427 *ArchTerCrac* CCCXII 339, 1; Naprzeky in cruce XV *med. R* XXV 150; Wez⟨rz enye gich iako lampi, iako lis⟨ka⟩wycc byegaiocey naprzeki (quasi fulgura discurrentia) *BZ* Nah 2, 4; Sic sippavimus continuando scopulos in fine medie longitudinis a pariete Leopoliensi procedendo per transversum al. naprzeki usque versus finalem aream eiusdem ville 1462 *AGZ* VI 72.

Naprzodnik *'przełożony, praepositus'*: Starsemv *naprzodniky (*var. *kal.*: starschemv vrządnykow) preposito eunuchorum (Dan 1, 3) *MPKJ* V 108.

Naprzód 1. *'najpierw, na samym początku, primum, in principio'*: Mikosz przydø gwaltem na Dzirszkowø gospodø y dal mu naprzod ranø 1398 *HubeZb* 73, *sim.* 1401 *ib.* 100, 1402 *ib.* 102, 1412 *Pyzdr* nr 349; Wlodek poczanl na Warczislawa y rany dal naprzod 1398 *StPPP* VIII nr 6581, *sim.* 1399 *ib.* nr 9142, 1400 *ib.* nr 11009, 1411 *Pyzdr* nr 325, 1414 *ib.* nr 383; Naprzod prior XV *med. R* XXV 153; Gyethno szya porvsza, wszythky nagle szdavycz mvszą. Napr⟨z⟩oth szda⟨w⟩yv dzewky, chlopcze *De morte* w. 202; Krystus... yest przyschedl kv svyątemv Pyotrv nye poslad, alye naprzod, bo on glova y kxyazą apostolskye *Rozm* 534, *sim. ib.* 536; ~ *'nasamprzód, w pierwszym rzędzie, po pierwsze, przede wszystkim, primum, in primis, prae omnibus, primo loco'*: Naprzood (in primis, *Msza* II. III: napirzuey, VI. VII. XI: napyrvey, IX: napirwsze)... obyatuyemy thobye za czyrkew swantø 1426 *Msza* IV s. 313, *sim.* VI; Sluszba mą naprzoth vstawiczna, doskonalą, przes przestaną *ca* 1428 *PF* I 480; Naprzoth (primo) wstawyamy, aby roky... na pothem othkladamy *Sul* 73; *Psryyaczelszky poklon naprzod, myly przyyaczyele *OrtVrtel* 116, *sim. OrtMac* 20; Naprzod mow paczyerzs *MW* 1a, *sim. ib.* 132b; Naprzod wsthempni piathek *ca* 1500 *SlOcc* XII 164; ~ naprzod rano *'wcześnie rano, bardzo wcześnie, multo mane'*: Qui exiit primo mane, naprzood rano, adducere (Mat 20, 1) XV *med. SKJ* V 270.

2. *'wcześniej, uprzednio, przedtem, z góry, prius, ante, prius quam, antea, in antecessum'*: Domenik y Maczyey y z braczą pirzvye, nyzly Potr Dobrogastowi są sapisal ną zastawą, daly pyenyądze dzeszącz grziwen naprzod 1412 *JA* VI 214; Iestlibi bil dom we wszi..., nye bil-li-bi naprzod wiplaczon (si ante redempta non fuerit), miłoscivim latem ma syø nawroczicz kv panv swemv *BZ* Lev 25, 31; Paklibi gich (*sc.* lat) bilo malo,... nawroczy kvpczovi, czosz zbiwa laat, w ktorichze to gest naprzood slvzil

(quibus ante servivit) *ib.* 25, 53; Bil wyelykimy ranamy ranyen (*sc.* Joram) w naprzod rzeczonem (in supradicto) pobycyv *BZ* II Par 22, 6; Mowyly gey slowa ta, gezesmi naprzod powyedzely (quae supra narravimus) *ib.* 34, 22; Antipas... począł movycz, yschby to myano dzyerzecz, czo oczyecz naprzod za zdrovya (quando compos mentis esset) zapyschal *Rozm* 113; Oczyecz moy nye chcze nykomv otvorzycz krolevstva nyebyeskyego, alysch szye ya dam naprzod vmączycz *ib.* 503; Tegom vam naprzod (ab initio Jo 16, 5) nye movyl, yzem s vamy byl *ib.* 571; Podlug tego ma vmrzecz, bo szye synem bozym czynyl, yako o tem napr⟨z⟩od pyssano *ib.* 842; ~ naprzod..., niż, niźli: A prosczye trzeba *wschitgyego scheszczyorga blogoslawyenstwa naprzod myecz, nysz tho przidzye XV *med. R* XXII 244; Nyz thwe szlowo przeydzye, naprzod nyebo y zyemya przemyenia szye *Naw* 78; Moy namylschy szynv, proschą czyebye za to, aby mye napr⟨z⟩od vmorzyl, pyrve nysly szyebye *Rozm* 502; ~ naprzod powiadać *'przepowiadać, praedicere'*: Naprzood powyadam tobye dzysz (praedico tibi hodie), ze zagynyesz *BZ* Deut 30, 18.

3. *'przodem, na przedzie, na czele, in fronte, ante, prae'*: Poslal gest posły naprzod przed sobø (misit... nuntios ante se) ku Ezau, bratu swemu *BZ* Gen 32, 3, *sim. ib.* 32, 21; Rzekl gest slugam: Zenczyesz to naprzod (antecedite me) *ib.* 32, 16; Gedz, panye moy, naprzod, a yacz poydø z nyenagla za tobø *ib.* 33, 14; Wszistek lvd naprzod poydze w harnaszv (omnisque praecederet armatus exercitus), a ostatek zastøpa poydze za *skrinyø *BZ* Jos 6, 9, *sim. ib.* 6, 13; Gdisz chodzil krol do domu boszego, noszily ge (*sc.* szczyty miedziane) cy, gysz myely vrzød naprzod chodzicz (qui praecundi habebant officium) *BZ* III Reg 14, 28; Sly mnych..., gdy pyechothv gymye byegacz, mvsza mv naprzoth zabyegacz *De morte* w. 456; Marya... na ony stopyenye sama veschla naprzod przed swoym oyczem y przed svoyą matką (illos gradus... ascendit praecedendo parentes) *Rozm* 13; Tluscze, ktore sly naprzod, y ty, ktore naslyadovaly *ib.* 447; ~ *'do przodu, przed siebie, prorsus'*: Naprzod in arce (*pro* in ante; factique sunt retrorsum et non in ante Jer 7, 24) 1471 *MPKJ* V 98.

Naprzykry *'bardzo przykry, molestus, asper'*: Sicut fecit Maria Magdalena, que asperimum, naprzykra, heremum intravit et ibi triginta annis mansit XV *p. post. R* XXV 179.

Naradzać (się) *'rodzić, stwarzać, generare, gignere, creare'*: Cibus ille saciat beatus (*pro* beatos) quoad animam, omnem penam ab eis tollendo et gaudium sempiternum generando *naradzaiocz XV *med. GlWroc* 48r; ~ [...] naradza se przes myloszerdze XIV *ex. Pocz* 232.

Naradzić się *'zasięgnąć rady, poradzić się kogoś, consultare, consiliari'*: Ta pany naradzywszy szye (*OrtMac* 137: doradzywszy szye) przydze przed woyta y zastawy tey panyey szwe odzenye *OrtBr* VII 556.

Naraić *'polecić, nastręczyć, commendare, suadere'*: [...] statuere dzewoszlamba [...], qui taliter recognovit, dicens quod ego Margaretham naraylem ya post virum 1470 *ZapWarsz* nr 2989.

Narazić (się) 1. *'uderzyć się o coś, potknąć się, impingere, allidi'*: Narazy (*war. lub.*: narazy syą) impinget (convertet faciem suam ad imperium terrae suae et impinget, et corruet, et non invenietur Dan 11, 19) 1471 *MPKJ* V 109.

2. *'zarazić, inficere'*: Narazony infectus XV *ex. R* XXV 143.

Narażenie *'wyrządzenie szkody, wystawienie na szwank, obraza, actus laedendi, offendendi, periculo se exponendi'*: Contumelia wloka, turpiloquium idem sunt, quod deprawacio vlg. narazenye czczy vel nathknyenye 1444 *AKPr* II s. XIII, *sim.* 1453 *ib.* s. XXI; O trzeczyą (*sc.* winę) spytal (*sc.* Piłat) barzo pylnye, yze szye bal, by nye zagnal, aczby myloszyvye nye vypytal, gr⟨z⟩ech narazenya czeszarskyey vyelebnoszczy, czvsch aby przepuszczyl kogo krolyem bycz nyma (*pro* mymo) czesarza *Rozm* 792.

Narąb *'jakaś danina, prawdopodobnie od prawa rąbania w lesie, tributum quoddam, quod fortasse pro lignis in silva excidendis solvebatur'*: Incole ville... ab omni servitute sint exempti, ex quibus servitutibus quasdam specificari voluimus, videlicet pouoz, naramb, nastaua et veznica 1241 *KodPol* I 44; Neque enim przewod, strozam..., narub, targowe... persoluent (1257) 1548 *ib.* III 75; Neque eciam preuod, strosam, mito..., naramb, targoue... persoluent 1262 *MMAe* III 72; Coloni earundem villarum nullum naramb soluent 1298 *KodPol* III 165.

Narąbne *czy też* **Narębne** *'jakaś danina, podatek, prawdopodobnie od prawa rąbania w lesie, tributum quoddam, quod fortasse pro lignis in silva excidendis solvebatur'*: A solutione vero ducali vel exactione..., que de jure Polonico requiruntur: stroza, narasz, narubne, przevod, powolowe, socol, opole (1304) 1542 *KodPol* II 639.

Nard *bot. 'roślina z rodziny kozlkowatych, pochodząca z Indii, też olejek wonny z tej rośliny,*

nardum (de planta Indica vel oleo)': Nardi pistici s prawego narda (*war. kal.*: narduscha), czystego, bez przymyesana (venit mulier habens alabastrum unguenti nardi spicati pretiosi Marc 14, 3) *MPKJ* V 121.

Nardowy '*związany z nardem, nardinus*': ziele nardowe '*nard, roślina z rodziny kozłkowatych, pochodząca z Indii, nardum*': Marya vzyavschy funt maszczy drogyego zyelya nardovego (libram unguenti nardi pistici, pretiosi Jo 12, 3) y pomazala nogy mylego Iesucristha *Rozm* 442; ~ nardowy olej '*olejek aromatyczny otrzymywany z nardu, oleum nardinum*': Nardowy oley oleum nardi 1472 *Rost* nr 1163.

Nardus *bot.* **1.** '*nard, roślina z rodziny kozłkowatych, pochodząca z Indii, też olejek wonny z tej rośliny, nardum (de planta Indica vel oleo)*': Any lylya byalosczya..., any nardus szva vonyosczya... Maryey szya rowna 1453 *R* XXV 212, *sim.* XV *p. post. R* XIX 57; Nardi pistici s pravego narduscha (*war. lub.*: narda), czistego, besch przimyeschanya (cum... recumberet, venit mulier habens alabastrum unguenti nardi spicati pretiosi et fracto alabastro effudit super caput eius Marc 14, 3) 1471 *MPKJ* V 121.

2. '*Trigonella foenum Graecum L.*': Nardus fenum Grecum 1475 *Rost* nr 3172, *sim.* 1484 *ib.* nr 6384.

Narębić '*naciąć znak na drzewie, signum arbori incidere*': Thą vyną vpadnye ktokole porąby trzy granycze narąbyone (quicumque exciderit tres gades sectas), tho gest czoszny rzeczone *Sul* 79.

Narębne *cf.* **Narąbne**

Naręcze '*część zbroi osłaniająca rękę, armillae, arma quibus lacerti teguntur*': Item 2 paria lace⟨r⟩torum al. narencze 1495 *Roczn-Krak* XVI 62.

Naręcznica 1. '*naramiennik, bransoleta, armilla*': Narącznycie dextralia (offerimus... anulos et dextralia ac muraenulas Num 31, 50) 1471 *MPKJ* V 27.

2. '*lutnia, cithara*': Vdzalal krol... z drzewa cysowego... narøcznyce (citharas)... spycwakom *BZ* II Par 9, 11.

Narocznik '*człowiek przynależny do książęcej ludności służebnej, zobowiązanej do wykonywania tzw. naroku, nomen colonorum ducis, ad quorum curam labores Polonice* narok *vocati pertinebant*': Homines... narochnici et domino terrae servitutis obnoxii 1203 *Haeus* 15; Omnes narochnici 1204 *ib.* 25; Homines, quorum haec quondam fuit villa, narochnici Lubusenses fuerunt 1208 *ib.* 34; Dedi... duas sortes decimorum et tertiam eorum, qui dicuntur *narochenici 1224 *ib.* 62; ~ *z fleksją łacińską*: Ego vero naroncincones meorum castrorum: Nachel, Usche, Charchov, Welen, Drecen eciam ex parte altera quiete possidebo (1234) 1257 *KodWP* I 144, *sim.* 1235 *ib.* 149; Cum hereditate... hominum nostrorum decimorum et narochnicorum 1235 *ib.* 153, *sim.* 1237 *ib.* 170.

Naroczy *(?)* '*uroczysty, świąteczny, celebris, festus*': Naroczy (*pro* naroczyty?) dzien celebris dies *OrtLel* 233.

Naroczysty '*uroczysty, świąteczny, celebris, festus*': Naroczyszthy dzyen solemnis dies XV *ex. Zab* 526.

Naroczyty '*uroczysty, świąteczny, celebris, festus*': Naroczythi dzen celebris dies XV *in. JA* XXVII 266; Naroczytha szwąta solemnitates 1448 *R* XXIV 353; Celebris dies, id est solemnis, al. naroczithy dzen *OrtCel* 2; W nyedzela abo w naroczyty dzen, abo czas in feriato die uel tempore *ib.* 7.

Naroda '*ród potomstwo, gens, progenies*': Czokolvyc czlovyekovy od boga oycza yest przydano, tho ss Adamovey narody albo s pokolyenya naruszonego, czysch grzesnego, nye yest vrodzono *Rozm* 779.

Narodzenie *formy*: *n. sg.* narodzenie *Ksw* cr 35, *Gn* 2b, XIV *ex. Pocz* 232, *etc.*; ~ *g. sg.* narodzenia *Ksw* cv 41, *Gn* 4b, 5a, *Fl* i *Pul* 106, 37, *etc. etc.*; ~ *ac. sg.* narodzenie *ca* 1428 *PF* I 482, 1442 *R* XIX 77, *Sul* 61, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* narodzenim *MW* gl. 67, 1498 *SKJ* III 335, XV *ex. MPKJ* II 316, *Rozm* 74. 784; narodzeniem XV *med. GlWroc* 30v; ~ *l. sg.* (w) narodzeni *Ksw* cr 29. cv. 24—5; narodzeniu *Gn* 1a, XIV *ex. Pocz* 232, *BZ* Gen 5, 13. 16. 22, *etc. etc.*

Znaczenia: **1.** '*urodzenie się, przyjście na świat, ortus, tempus nascendi*': Ne ymal w suem narodeny, gdebi suø g⟨łowę podkłonił⟩ *Ksw* cr 29, *sim. ib.* cv 24—5; Iesc taco smerne prisce y taco smerne narodene sina bozego *Ksw* cr 35, *sim. Gn* 2b, XV *med. SKJ* V 253; Za trinadesce dny ot narodena gih *Ksw* cv 41; Gdiscy szø Xc gest byl narodzyl, tedicz vøcz... ony (*sc.* anjeli) o gego narodzeny szøcz nam bily powedaly *Gn* 1a, *sim.* XIV *ex. Pocz* 232, *Rozm* 61. 71; Wtore narodzene bosze gesc duchowne XIV *ex. Pocz* 232; Proszy za nassz sszyna, matko, aby byla nassza wyna mylosczywe otpuszczona przez yego narodzene 1442 *R* XIX 77, *sim. Pul* 97 arg., *Naw* 26, *ca* 1500 *SprTNW* V 11, *De nativ* w. 55, *Rozm* 12. 45. 53. 74. 95; In regeneracione wtorem narodzenem XV *med. GlWroc* 30v; Ut explicem... misterium, id est sacramentum, incarnacionis, *narodzenę,

Christi *ib.* 109r; Nativitas, narodzene, domini nostri Ihesu Christi... tempore Octaviani imperatoris facta esse legitur *ib.* 111v; Quid est hec, quod nasciturо domino, ysz w czass narodzenya, mundus describitur byl popyssan? XV *med. SKJ* V 253, *sim. Rozm* 10. 62. 63. 186; Po narodzenyu (postquam genuit) Matuzaela bil gest zyw Enoch trzista lat *BZ* Gen 5, 22, *sim. ib.* 5, 13. 16; Przed narodzenym *MW* gl. 67, *sim.* XV *ex. MPKJ* II 316; Potrzebyzno yest ku wyecznemu zbawyenyu, aby narodzenye (incarnationem, *Fl*: *opleczene albo czala przygocze) tesz gospodna naszego Yezu Krysta wyernye wyerzyl *Puł* Ath 27; A vyele v narodzenyu yego (in nativitate eius Luc 1, 14) bądze szyą veszelycz *EwZam* 287, *sim. Rozm* 11. 42. 66. 67. 69. 74. 76. 145; Mem narodzenym vkazvyą narodzonego pana svego svyaczszą (ego nam nascendo nasciturum saeculi dominum ostendo), yenze narodzyl szye z dzyevycze *Rozm* 74, *sim. ib.* 784; Yako myły Iesus vroczył vzrok czlovyekv slyepemv od narodzenya *ib.* 419; ~ narodzenie boże, boże narodzenie, narodzenie zbawiciela, narodzenie syna bożego *'moment narodzenia Chrystusa, będący początkiem nowej ery, annus, quo Christus natus est, a quo aetatis novae anni numerari solent'*: Oth stvorzena Adamouego asze do narodzena boszego bilocz gest *pincz thyszocz lath *Gn* 4b; Bądz wyadomo kaszdemu, ysz latha po bozym narodzenyv etc. *OrtMac* 82, *sim. OrtBrRp* 63, 1; Konyecz thych praw stal szye w ponyedzyalek w oktawą Trzech Krolow w szkolye szkalszkyey rokv thyszyacznego y pyączszethnego od bozego narodzenya przesz Woyczyecha Szurkowszkyego od Ponyecza *OrtMac* 142; Novo ale pod latym boszego narodzena MCCCCXXII osmego dyna ckxaszycza (*leg.* dnia księżyca) lutego w mescze ploczskem rzeczony Jan chodzyl 1474 *Zab* 540; We wtorek... bozego liatha po narodzeniu zbauicziela nasego thisiącz czterista dziewiączdziesiąth y osmi liath 1498 *MacPraw* VI 272; Dan y pyszan (*sc.* list)... v nyecyelą (*leg.* niedzielą) dyczyen (*leg.* dzień) szwatey Gyaknyesky pod narodzyenym szyna bozyecho lyetha tyszyacz sztyrystha osmdyszatecho szyedmyecho 1498 *SKJ* III 335; Nyektorzy od bozego narodzenya (ab incarnatione domini) początek tego vyeku kładą tym dolyczenym *Rozm* 176, *sim. ib.*

2. *'urodziny, dies natalis'*: Herodes natali suo, narodzena swego, cenam fecit principibus et tribunis (Marc 6, 21) XV *med. GlWroc* 72r.

3. *o świętach chrześcijańskich*: **a.** dzień Bożego Narodzenia, Boże Narodzenie, Narodzenie Chrystowo *'święto przypadające na dzień 25 grudnia, Nativitas Domini'*: Ona kroleua barszo *mocznø f dzen Boszego Narodzena gestcy ona bila k nemv (*sc.* Oktawijanowi) przygachala *Gn* 5a; A festo Natiuitatis Xpi ad reliquum festum Nativitatis Xpi od Bozego Narodzena asz do drugego Bozego Narodzena *ca* 1428 *PF* I 482, *sim.* 1484 *Reg* 712; Ad festum prefixum Natiuitatis X na bliske Narodzene Xowo *ca* 1428 *PF* I 482; Kmyecz othydz ma oth swego pana... tylko w Boze Narodzenye (in Nativitate Domini) *Sul* 61; Jako mnye vynowath Andrzey po Katherzyne... poschagv... *cythyrnaszthe kop na Boze Narodzenye 1461 *ZapWarsz* nr 1122; Gdyby syą ‹święto› Bozego Narodzenya (festum Natalis Domini) w pyąthek przygodzylo, thedy onego pyątka nye mayą posczyczi 1484 *Reg* 712; Braczya... mayą sye... spovyedaczi... na Boze Narodzenye (in Natali Domini) *ib.* 713; Yako od Bozego Narodzenya (a Natali) do Vyelykey Noczy *Rozm* 187, *sim. ib.* 186. 188; ~ **b.** święto Narodzenia Matki Bożej *'święto przypadające na dzień 8 września, Nativitas B. M. V., festum, die 8 Septembris celebrari solitum'*: Ysze Szczepąn... myąl dacz schecznaczcze grosschy Michalowi na szwantho Narodzenya Mathky Bozey przemynąle 1477 *ZapWarsz* nr 3093.

4. *'potomstwo, ród, pokolenie, plemię, też potomek, gens, stirps, suboles'*: Respice in celum et numera stellas, si potes, sic erit semen, narodzene, tuum (Gen 15, 5) XV *med. GlWroc* 74r; Narodzienya gencium (erisque pater multarum gentium Gen 17, 4) 1471 *MPKJ* V 9; ~ Zamath czyaszky dostal szya mye, ubogyey zenye, vydzącz roszkrw[y]awyone me myle narodzenye XV *p. post. R* XIX 48; O Gabriele,... ydzy kv zvolonemv k‹o› rzenyv mego narodzenya! *Rozm* 45.

5. *'urodzaj, plony, ubertas in fructibus percipiendis'*: Syaly so rolye y sadzyly sø wynnyce, y czynyly owocz narodzena (fructum nativitatis) *Fl* 106, 37, *sim. Puł.*

Narodzić (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *praes. ind. 3. sg.* narodzi *Gn* 1a. 5a, *Fl* i *Puł* 21, 34, *ca* 1400 *R* XXV 257, *etc.*; *3. pl.* narodzą *Fl* 77, 8, *BZ* Deut 29, 22; ~ *inf.* narodzić *Gn* 175b, XV *in. R* XXIV 75, XV *med. SKJ* V 254, *etc.*; ~ *praet. l. sg. m.* -m narodził *BZ* Gen 24, 7. I Mach 2, 7, *Rozm* 167. 784. 795; *2. sg. m.* jeś narodził XV *p. post. R* XXV 226; -ś narodził 1424 *R* XXV 225, *ca* 1440 *ib.* 220; *3. sg. m.* narodził jest *Naw* 43; jest narodził *Gn* 171b. 176b, *Rozm* 231; narodził *Kśw* cv 22, XIV *ex. Pocz* 233, *Wierzę* 1. 3—7.

14. 17. 18, *etc. etc.*; *f.* narodziła *Rozm* 12; *neutr.* narodziło jest *EwZam* 305, XV *ex. Zab* 215; jest narodziło *Gn* 2b; narodziło XV *in. R* XXIV 75, 1442 *R* XIX 77; *3. pl. m.* narodzili są *Fl* 44, 18, *EwZam* 285; narodzili XV *med. GlWroc* 46v, *BZ* Gen 50, 22, *Pul* 44, 18; ~ *plqperf. 3. sg. m.* narodził jest był *Gn* 1a; jest był narodził *Gn* 1a. b. 2a. 5a. b. 11b. 12a. 179a. 183b; był narodził XV *med. SKJ* V 253; ~ *part. praet. act.* narodziw *Rozm* 209; ~ *condit. 3. sg. neutr.* -by narodziło *OrtBr* VII 561, *OrtMac* 103; ~ *condit. praet. 3. sg. m.* by jest był narodził *Gn* 11b; by był narodził *Rozm* 546. 547. 550.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *praet. 3. sg. f.* narodziła *Fl* i *Pul* Ann 8; ~ *plqperf. 3. sg. m.* narodził był XV *med. SKJ* V 264; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* narodzon *MW* 112b; narodzony *OrtCel* 9, *Rozm* 742; *d. sg. m.* narodzonemu *Rozm* 70; *ac. sg. m.* narodzonego *Rozm* 66. 74. 78; *v. sg. m.* narodzony *Naw* 77, XV *ex. SKJ* I 150; *f.* narodzona *ca* 1500 *SprTNW* V 9; *n. pl. m.* narodzeni *OrtCel* 6; ~ *inf. pass. sg. m.* narodzon być XV *med. SKJ* V 255; ~ *praes. pass. 2. sg. m.* -ś narodzon *Naw* 78, XV *ex. Kałużn* 292; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie narodzon *Rozm* 236.

Znaczenie: '*wydać na świat, urodzić, parere, partum edere, gignere*': Alysz yalowa narodzyla (peperit I Reg 2, 5) wele gych *Fl* Ann 8, *sim. Pul*; Sed quare noluit Christus nasci, narodzon bycz, ex virgine XV *med. SKJ* V 255; Illegitime nati nyecznye narodzeny, z nyeczystego losza *OrtCel* 6; Heres legitime natus secundum formam sancte ecclesie al. cistego losza narodzony *ib.* 9; Paan nasz Iesus Cristus... bog iest z ginoszczi oczczowey przed wieki porodzon, a czlowiek z ginoszczi *maczerzena przed wiekiem narodzon (in saecula natus) *MW* 112b; Vythay myly szynv, s panny Mariey narodzony! *Naw* 77, *sim.* XV *ex. SKJ* I 150; Thy, ktorysz s panny Mariey narodzon y na krzyzv vmaczony *Naw* 78, *sim.* XV *ex. Kałużn* 292; Pochwalono bandz Yesu Cristhowo... czyalo, czosz ye⟨st⟩ od Mariey czystey dzyewycze narodzono *Naw* 95; Przesz grzechu narodzona, o Maria luthosczyva, bacz grzesznykom myloszczywa! *ca* 1500 *SprTNW* V 9; Czyebye oycza czczye..., bosz... mnye samego ze wschego lyvda vybral, aby my syna svego... polyeczyl..., yegosz yvsz vydzą s tey dzyevycze narodzonego (quem... video iam natum) *Rozm* 66, *sim. ib.* 74. 78; Czeszarz kazal svoy slup zruczycz na czescz y na chvalą narodzonemv krolovy (ad honorem regis nati) *ib.* 70; Cristus myal bycz pravy czlovyek, s pokolyenya Dauydovego narodzony *ib.* 742; ~ narodzić się '*przyjść na świat, urodzić się, nasci, gigni*': Gde iesc tec, ienze sø narodil, crol zidowsky? *Kśw* cv 22, *sim.* XV *med. R* XXII 243, XV *med. SKJ* V 253, *MW* 115a, XV *ex. PF* V 104, *De nativ* w. 15, *Rozm* 67. 68. 69. 70. 73. 76. 532—3. 573; Gdiszczy szø kthoremv krolevy... szin narodzy, tedicz vocz po fszythkemv krolefstw (*leg.* krolewstwu) posly beszø a tho orødze ony pouedagøcz, ysci szø gest bil kroleuicz narodzyl *Gn* 1a; Nasz mily Ihu Xc narodzilci szø gesth on był f ten tho czasz *ib.*; Nasz Xpc mily gestcy szø on f ten tho czasz byl narodzil *Gn* 1b, *sim. ib.* 1a. 2a. 5a. b. 12a. 179a. 183b; Dzeczøthko getcy szø ono narodzylo nam *Gn* 2b; Narodzy-licz szø ktory clouek na suecze taky, chos bicz on bil nad n⟨i⟩m mocznegszy? *Gn* 5a; Pres tocz szø gest svøthy Gan s dostognich ludzy był narodzyl tegodla, isbicz on prafdø przepouedal byl, alle gdisbi szø on gest bil sze slich ludzy narodzyl, tedycz by mv vøcz oniy ne bily verzyly *Gn* 11b; V on czasz, gdiszcy nasz Xc mily malcy szø gest on na ten tho suath narodicz bil *Gn* 175b, *sim.* XV *med. SKJ* V 254, 1451 *MacDod* 105, *MW* 63a, *Naw* 36, XV *ex. Kałużn* 291, *Rozm* 62. 76. 599; Isci szø gest vam dzisza nasz Xc mily f tem tho mescze Dauidouem narodzyl *Gn* 176b, *sim. ib.* 171b, *Rozm* 231; Zwastowacz bødøø nebossa sprawedlnoscz iego ludu, ienszc se narodzi (qui nascetur) *Fl* 21, 34, *sim. Pul, sim. EwZam* 288; Za oczcze twoie narodzili sø sc (nati sunt, *Pul*: narodzyly szye) tobe sinowe *Fl* 44, 18; Sinowe, gisz se narodzø (qui nascentur) y wstanø *Fl* 77, 8; Mymo wszystki angely narodzil se na [...] XIV *ex. Pocz* 233, *sim.* 1442 *R* XIX 77, *EwZam* 292, *Rozm* 74; Werzø... w Ihu Xpa..., yen... narodzil szø sz Marige y dzewicze (natus ex Maria virgine) *Wierzę* 1. 3—7. 14. 17. 18, *sim. BZ* I Par 8, 37; Amen, amen, dico tibi, nisi quis natus fuerit denuo, ne narodi są (*Rozm* 236: nye bądzyely kto znow narodzon), non potest videre regnum dei (Jo 3, 3) XV *in. R* XXIV 75, *sim. EwZam* 305; Nunquid potest (*sc.* homo) in ventrem matris sue iterato introire et renasci a snow są narodicz (Jo 3, 4)? XV *in. R* XXIV 75, *sim. Rozm* 237; Quod natum est, narodzilo są (*EwZam* 305: czo narodzylo szyą yest, *sim.* XV *ex. Zab* 215), ex carne, caro est (Jo 3, 6) XV *in. R* XXIV 75, *sim.* 1442 *R* XIX 77; Sdrow bancz pane ot panni, genzs sye (*leg.* jenż-ś sie) narodzil za ny[e] 1424 *R* XXV 225; Ihu Xre,... tysz sø s panni Marye narodzyl *ca* 1440 *ib.* 220; Sunt homines in mundo, quibus videtur, quod

renascerentur wtore sze narodzyli, per baptismum, et tamen non renascuntur XV *med. GlWroc* 46v; Przydze nyebyc⟨s⟩ky gosez, narodzy sye s dzewycze XV *med. PF* IV 592, *sim. ca* 1400 *R* XXV 257; Qui natus fuit ysz sze byl narodzyl XV *med. SKJ* V 253; Cum natus esset, narodzyl bil, Ihezus in Bethleem (Mat 2, 1) *ib.* 264; A gdy szyą mv szyn narodzyl, then szyą w lepsze przygodzyl *Aleksy* w. 33; Bog... myø wszøl... z zemye, w nyeyzem szyø to narodzyl (de terra nativitatis meae) *BZ* Gen 24, 7, *sim. ib.* I Mach 2, 7; Synowye Manasesowy narodzyly sze (nati sunt) na kolyanu Iosephowy *BZ* Gen 50, 22; Y rzecze narod bødøczi y synowye, ges to syø narodzø potem (qui nascentur deinceps) *BZ* Deut 29, 22; Ysz ony ne chczą themv wyerzycz, aby szye tho dzyeczya zywo narodzylo *OrtMac* 103, *sim. OrtBr* VII 561; Gdyby maszczyszna wyleganyecz, czo nye stadła (*leg.* z stadła) malszenszkyego szye narodzyl, poyal zoną vrodzenya stadła malszenszkyego *OrtVrtel* 118; O chwalyebna Maria,... przez czya zbawyczyel wschego szwyatha narodzyl szye yest *Naw* 43; Sdrow bądz, panye, od panny rayskye gesz narodzyl szye XV *p. post. R* XXV 226; Chtorzy... z boga narodzyly szyą są (nati sunt Jo 1, 13) *EwZam* 285; Kyedy szyą dzyevycza Marya narodzyla (quando nata fuit), po wschemv svyatv byla tako vy⟨e⟩lyka svyatlosez sloneczna *Rozm* 12; Iam nye obvyazan praw (*leg.* prawu) dyablyemv, bom szye narodzyl przez grzechv pyrvorodnego (absque labe natus) rodzaya czlovyeczego *ib.* 167; Yne czuda byly, gdy czynyl, narodzyv szye z dzyevyce (nascendo de virgine) *ib.* 209; Lyepey by mv bylo, by szye byl nye narodzyl (si natus non fuisset Mat 26, 24) *ib.* 546, *sim. ib.* 547, 550; Yam szye v tem narodzyl (ego in hoc natus sum Jo 18, 37, *Rozm* 795: yam szye na to narodzyl), czvsch k they, ktoreyzem szye narodzyl *ib.* 784; ~ Bødzecze szacz lata osmego a bødzecze gesez vzitki stare esz do dzewyøtego lata, asz syø y narodzi novego (donec nova nascantur), bødzecze gesez wyotche *BZ* Lev 25, 22; Jesus... rzekl k nyemv (*sc.* drzewu): Nygdy szye s czyebye ovocz nye narodzy (nunquam... nascatur Mat 21, 19) *Rozm* 452.

Narok '*bliżej nie ustalona służebność dawnego prawa polskiego, munera quaedam antiquo iure Polonico imposita*': Nec norach (*pro* naroch), nec powolowe..., nec aliqua iura solvant (XII) XIII *KodWP* I 41; Villam..., que pertinet ad naaroch de Wilem (1232) 1260 *ib.* 122, *sim. ib.* 342; De terra ad uiginti aratra magna, que narok a wlgo vocatur (1242) 1464 *MMAe* IX 65, *sim.* 1243 *KodPol* III 39; Area cum edificiis... et terra ad unum bouem sufficiens..., quondam spectantes ad beneficium Wratizlauie, vlg. naroch dictum 1254 *KodPol* III 59; Uillam... ad narok pertinentem 1262 *ib.* 85; ~ *w Biblii* '*objęcie powinnością, to co jest objęte powinnością*', *in Scriptura sacra* '*munus, mandatum*': Narok indicio 1481 *PF* IV 747.

Naronienie '*uszkodzenie, naruszenie, corruptio, violatio*': Sine corrupcione virginali edidisse crome naronyena XV *med. R* XXV 160.

Narozdno '*oddzielnie, osobno, separatim*': Ty a wszitek sbor twoy stoycze na stronye... y Aaron... narosdno (separatim) *BZ* Num 16, 16.

Narożni *cf.* **Narożny**

Narożnica *formy*: *n. sg.* narożnica 1448 *LubPodk* 28, (1449) *MMAe* XVII 491, 1458 *OpMog* II nr 66, 1461 *AGZ* XIII 358, 1462 *AGZ* VIII 150; ~ *g. sg.* narożnice (1419) 1504 *DokMp* I 426, (1442) *MMAe* XVII 400, 1462 *LubPodk* 127, *etc.*; ~ *ac. sg.* narożnicę 1447 *LubPodk* 20, 1451 *ib.* 44, 1460 *AGZ* VIII 137, 1462 *LubPodk* 127, 1464 *MMAe* V nr 175, *etc.*; ~ *n. pl.* narożnice 1460 *AGZ* VIII 138, 1462 *ib.* 150; ~ *g. pl.* narożnic 1465 *LubPodk* 129, 1484 *ib.* 99.

Znaczenie: '*kopiec graniczny usypany na zbiegu granic, cumulus in loco, quo termini coeunt, erectus*': Clemens... debet habere granicies incipiendo a scopulo al. od naroznycze domini Pakossy (1419) 1504 *DokMp* I 426; Sicque eadem insignia fecerunt incipiendo a granicia al. od naroznice seu od *woiezdnice (1442) *MMAe* XVII 400; Locaverunt acialem al. narosznycza 1447 *LubPodk* 20; Penes granicias al. narosznicza, que est inter villam Rogalow et inter Karmanouicze 1448 *ib.* 28; Incipiendo a pariete seu a monticulo, qui monticulus al. naroznica diuidit hereditatem... Modliborzyce dictam et hereditatem Lipniki (1449) *MMAe* XVII 491; Ibi statuerunt angularem scopulum al. naroznicza 1451 *LubPodk* 44, *sim.* 1464 *MMAe* V nr 175, 1466 *AGZ* XIX 533; Finalis scopulus al. narosznycza 1458 *OpMog* II nr 66; Primum scopulum angularem al. narosznicza... fecerunt 1460 *AGZ* VIII 137; Ibi scopulus ex una parte supradicte vie et alter scopulus ex alia parte angulares al. narosznicze... sunt sipati *ib.* 138; Iuxta signa deducata debent sippare scopulos inter Roszborsz et Iodlowka usque ad finem al. narosznycza ville Swebodna 1461 *AGZ* XIII 358; Magnus scopulus al. narosznycza stat et est sipatus in ripis..., ⟨circa⟩ quem magnum scopulum dictum narosznycza Stanislaus ministerialis... ⟨vicibus iuxta iuris formam⟩... proclamavit 1462 *AGZ*

VIII 150; Scopuli magni dicti narosznycze in ripis... ⟨sunt sipati⟩ *ib.*; Incipiendo ab aciali scopulo al. od narosznicze, qui scopulus est angularis inter Boby et Swydno,... et ibi scopulum acialem al. naroszniczą circa easdem sippavimus..., a quo quidem aciali scopulo al. od narosznicze alios scopulos... sippavimus 1462 *LubPodk* 127; Ibi alii scopuli transeunt unus post alium usque ad scopulum finalem al. do narosznicze 1464 *AGZ* XIII 429, *sim.* 1464 *KodTyn* 466, 1465 *LubPodk* 130; Incipiendo a scopulis acialibus al. od naroznic 1465 *LubPodk* 129; Finalem scopulum acialem al. naroznicą sipavimus *ib.* 130; Ibi stetimus et fecimus... acialem scopulum et finalem al. ostatnia naroznica... Et cum praefatum finalem scopulum fecimus... al. ostateczna naroznica, ministerialis... cum duobus nobilibus... recognoverunt..., quia... bonorum suprascriptorum ⟨limitatio denuntiata est⟩ (1466) XVIII *ArchSlaw* II 206; Ioannes Lisszakowskj... scopulos erexerit tali modo, quod primum et principalem scopulum al. pyrzwssa narosnycza erexit in insula..., finalem vero scopulum al. ostateczna narosnycza in rippa fluvii... erexisset (1467) XVI *in. Matr* III nr 188; Circa quas granicies circa primum scopulum et ultimum acialem al. v narosznycz... ministerialis terrestris... super ius... proclamavit 1484 *LubPodk* 99; Circa scopulum acialem al. v narosznycze 1496 *ib.* 115.

Narożnik *'kopiec graniczny usypany na zbiegu granic, cumulus in loco, quo termini coeunt, erectus'*: Scopulus angularis al. naroznik (1480) 1634 *KodTyn* 519; Primo incipiendo a pariete, ubi convenerunt parietes villarum Zlotha, Byszkwpycze et Domaszlawycze insimul, factus est scopulus narosznyk a fluvio..., a quo tunc scopulo al. narosznyk ceteri scopuli ordinarie currunt... A quo tunc scopulo in rippa stante vadunt scopuli ordinarie usque ad scopulum dictum narosznyk ex hac parte fluvy Dwnayecz, ubi convenerunt parietes villarum Byszkwpycze, Domaszlawycze et Falysowycze. Tandem ab ipso narosznyk vadunt scopuli usque ad fluvium 1486 *AGZ* IV 199, *sim. ib.* 200.

Narożny *formy*: *n. sg. m.* narożny 1437 *AGZ* V 90, (1464) 1469 *AGZ* IX 94, 1471 *AGZ* XVI 87, 1484 *AGZ* XV 567; *f.* narożna 1399 *StPPP* VIII nr 8756; ~ *g. sg. m.* narożnego 1434 *Pyzdr* nr 1084, 1475 *AGZ* XIX 535, (1475) 1784 *KodTyn* 506, 1485 *AGZ* XV 568; narożniego 1471 *AGZ* XVI 87; ~ *ac. sg. m.* narożny (1464) *KodTyn* 469, 1487 *AGZ* XV 568, 1488 *AGZ* IX 132. 133. 135, *etc.*; ~ *l. sg. m.* (na) narożnem 1470 *AGZ* VII 124, 1472 *AGZ* XIX 541.

Znaczenie: *'znajdujący się na rogu, in angulo situs'*: granica narożna, (kopiec) narożny *'znak graniczny w formie kopca, umieszczony na zbiegu granic, cumulus in loco, quo termini coeunt, erectus'*: Ta granicza narozna obrambyona ne tika sya opathouich y conuenczskich dzedzin 1399 *StPPP* VIII nr 8756; Pauel... nye vszypal kopcza narosznego nowego na bloczе 1434 *Pyzdr* nr 1084; Stupulus angularis narozny 1437 *AGZ* V 90; Primo primus scopulus acialis al. naroszny... sippatus (1464) 1469 *AGZ* IX 94, *sim.* 1484 *AGZ* XV 567; Primum scopulum angularem al. narozny kopiec fecerunt et sipaverunt sub monte Zawadka in loco ibi, ubi advenerunt et se attinxerunt parietes al. sczіany Zawadka, Gorzuchowska et Szicdliska (1464) *KodTyn* 469; Dominus Spitheo in scopulo angulari al. na narosznem copczu iuravit in hanc formam 1470 *AGZ* VII 124; Incipiendo a scopulo angulari al. naroszny a graniciebus Luthoczskye... usque ad scopulum angularem al. narosznyego ipsius ville Orzechownycza 1471 *AGZ* XVI 87; In scopulo aciali al. na narosznem kopczu 1472 *AGZ* XIX 541; Que granicies concepte sunt a scopulo primo al. od narosznego 1475 *ib.* 535, *sim.* (1475) 1784 *KodTyn* 506; Equitavimus usque ad scopulum acialem al. do narosznego copcza 1485 *AGZ* XV 568; Primum scopulum sipavit al. naroszny kopyecz a pariete ville Squarowska 1487 *ib.*, *sim.* 1488 *AGZ* IX 132. 133. 135. 136, 1488 *AGZ* XV 569. 570, 1494 *ib.* 571.

Naród *formy*: *n. sg.* narod *BZ* Deut 29, 22. I Mach 2, 10; ~ *g. sg.* naroda *Fl* 118, 90, *BZ* Ex 17, 16; narodu *BZ* Ex 17, 16, *Rozm* 777; ~ *d. sg.* narodu *BZ* Is 49, 7; ~ *ac. sg.* narod 1410 *KsMaz* I nr 1449; ~ *v. sg.* narodzie *BZ* Deut 32, 5; ~ *n. pl.* narodowie *BZ* Ex 6, 19. Num 3, 1. Deut 17, 14. 29. 24, *etc.*; ~ *g. pl.* narodow *BZ* Num 2, 32. I Esdr 6, 21, 1471 *MPKJ* V 64; ~ *d. pl.* narodom *BZ* Neh 2, 17. Jer 29, 18; ~ *ac. pl.* narody *BZ* Ex 16, 33. Deut 19, 1. 32, 8. Nah 3, 4; ~ *i. pl.* narody *BZ* Lev 26, 38. II Par 32, 23; ~ *l. pl.* (w) narodziech *Fl* 109, 7, *BZ* Ex 16, 32. Lev 23, 31. 41. 24, 3, *etc. etc.*; narodoch *Pul* 95 arg.

Znaczenia: **1.** *'plemię, lud, gens, natio, populus'*: Gospodzyn... sądzycz będze w narodzech albo w pokolenych (in nationibus, *Pul*: w postaczyach) *Fl* 109, 7; Zagynyecze myedzi narodi (inter gentes) a nyeprziiaczelska zemya was szmorzi *BZ* Lev 26, 38; Vstavim nad sobø krola, iakosz gy mayø nad sobø wszistczi narodowye (nationes) w okole *BZ* Deut 17, 14; A gdisz zatraczi pan bog twoy narodi (gen-

tes)..., bødzesz przebiwacz w myescz⟨ech⟩ gich *ib.* 19, 1, *sim. ib.* 32, 8. Nah 3, 4; W tich narodzech (in gentibus... illis) nye odpoczinyesz ani bødze odpoczinyenye støpanyv nog twich *BZ* Deut 28, 65, *sim. ib.* 30, 1. Neh 6, 6. Judith 11, 6; Y rzekø wszistczi narodowye (omnes gentes) *BZ* Deut 29, 24, *sim. ib.* Neh 4, 2. 6, 16. Tob 8, 5. Judith 9, 19. Dan 3, 7. I Mach 2, 18; Rzeczecye w narodzech (in nationibus): Pan krolyvge *BZ* I Par 16, 31; Wycle przinosyly darow... a daly Ezechiasowy, krolyowy luda, gen bił potem powiszon nade wszemy narodi (coram cunctis gentibus) *BZ* II Par 32, 23; Gedly sinowye israhelsci... y wszitci, ktorzi syø løczily ot pokalenya narodow zemskich (gentium terrae) k nym *BZ* I Esdr 6, 21; On... ponyszi wszech narodow (omnes gentes), ktorzikoly powstanø przecyw nam *BZ* Judith 8, 20; Tocz mowy pan... kv potøp⟨io⟩ney duszi a kv ganyebnemv narodv (ad abominatam gentem) *BZ* Is 49, 7; Dam ge... na potøpø wszem narodom (cunctis gentibus) *BZ* Jer 29, 18, *sim. ib.* Neh 2, 17; Ktori gest narod (quae gens) nye dzedzil krolewstwa gego? *BZ* I Mach 2, 10; Narodow gencium (constitues me in caput gentium Psal 17, 44) 1471 *MPKJ* V 64; Xpus od drewna w narodoch krolyuyøcz opyøcz yest czakayøczy przyszczym *Pul* 95 arg.; Tvoy lyvd, czvsch s tvego narodv, daly ssą czyebye v moye rącze *Rozm* 777.

2. *'pokolenie, generatio, stirps'*: Od naroda do naroda (in generationem et generationem, *Pul*: w pokolyenye y w pokolyenye) prawda twa *Fl* 118, 90; Napełny gomor z nyego a chowayczye bødøøczich potem w narodzech (custodiatur in futuras retro generationes), abi znaly chłeb, gymszesm karmyl was *BZ* Ex 16, 32; Weszmy ssøød geden a puszcz tam mannø..., a polosz przed panem, abi bilo chowano w narody wasze (in generationes vestras) *ib.* 16, 33; Røka samego pana a boy boszy bødze przeczyw Amalechowy od naroda do narodu (a generatione in generationem) *ib.* 17, 16; Wlosnosez wyeczna bødze wam we wszech narodzech (in cunctis generationibus) y w przebytczech waszich *BZ* Lev 23, 31, *sim. ib.* 23, 41. 24, 3; Synow (*leg.* z synow) Symeonowich po narodzech (per generationes) y po czeladzi, y domyech rodow swych policzony sø po ymyonach a po glowach kalzdich *BZ* Num 1, 22, *sim. ib.* 1, 20. 26. 32. 34. 38. 40. 42. 26, 15; ⟨T⟩ocz sø narodowye (generationes) Aaronovi a Moyzeszovi we dnyv, w nyemze to mowil iest pan kv Moyzeszovi na gorze Synay *ib.* 3, 1; Y rzecze narod bødøczi (sequens generatio) y synowye, ges to syø narodzø potem *BZ* Deut 29, 22; Narodze szły (generatio prava) a przewrotni, takli odplaczasz panv? *ib.* 32, 5; Rospamyøtay syø na dawne dny, mysl o kaszdich narodzech (cogita generationes singulas) *ib.* 32, 7.

3. *'ród, rodzina, krewni, gens, familia, cognati'*: Czy to søø narodowye (cognationes) Lewy po swych czelyadzyach *BZ* Ex 6, 19; Ta to liczba synow israelskich po domyech narodow swych (per domos cognationum suarum)... seczsed tisyęczow *BZ* Num 2, 32.

4. *'potomstwo, dzieci, progenies, liberi'*: Tu cum tua paternali sorore h⟨ab⟩uisti progeniem vlg. naroth 1410 *KsMaz* I nr 1449.

Narszczek *bot. 'Melilotus officinalis Lam. et alba Lam.'*: Narszczek mellilotum 1460 *Rost* nr 3643; *Marszczek millotum *ca* 1465 *ib.* nr 3972; Narszczek melilotus *ib.* nr 4450, *sim.* 1493 *ib.* nr 10994; Narszczek mellilotum *ca* 1500 *ib.* nr 6179, *sim. ib.* nr 7191.

Nart 1. *pl. tantum* narty *'przyszwy trzewików czy też może rzemienie, którymi przywiązywano obuwie do nóg, calceorum partes superiores vel lora ad calceos pedibus alligandos apta'*: Narti prepedia 1437 *Wisł* nr 228 s. 88.

2. *'las, wyróżniający się w jakiś sposób ukształtowaniem terenu, tu zapewne dolina leśna, silva, quae quodammodo a locis adiacentibus differt, hoc loco fortasse vallis silvestris'*: Petro... merica... usque ad siluam dictam narti silue Glogowskego,... cedere debet, Johanni vero... similiter de eadem merica in manu dextra,... usque ad siluam dictam narti silue Glogowski,... cedere debet 1411 *StPPP* II nr 1266; Stanislaus... decem iugera al. morgy..., quorum... quatuor nad narthy in longum et latum... Cristino... vendens 1425 *Monlur* V 21; Silvam al. narth nyssky 1465 *ZapWarsz* nr 1127.

Naruszenie *'uszkodzenie czegoś, pogwałcenie, violatio, laesio'*: Statuta vstawylismy, ktoresz podpysmy chcząc, aby ge wziąli w zemy polskyey wszytczy zachowali pod narvszenym naszcy myloszcy *Dział* 2.

Naruszyć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* naruszy 1463 *AKPr* IV 695; ~ *praet. 1. sg. f.* -m naruszyła *De morte* w. 208; *3. sg. m.* naruszył 1471 *MPKJ* V 9; *3. pl.* naruszyły *ca* 1500 *JA* X 379; ~ *part. praet. pass. g. sg. neutr.* naruszonego *Rozm* 779.

Znaczenia: **1.** *'uszkodzić, nadpsuć, aliquanto corrumpere, vitiare'*: Alem koszy naruszyla, gdym Crystvsza vmorzyla *De morte* w. 208; Contusa sunt, narusyly sya od bolescy, viscera mea *ca* 1500 *JA* X 379.

2. *'przekroczyć uprawnienia, przykazania, prze-*

pisy, prawa, leges, praecepta violare': Slomyl, naruschil irritum fecit (masculus, cuius praeputii caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit Gen 17, 14) 1471 *MPKJ* V 9; Czokolvye czlovyekovy od boga oycza yest przydano, tho ss Adamovey narody albo s pokolycnya naruszonego czvsch grzesnego nye yest vrodzono *Rozm* 779.

3. '*uczynić (postawić) zarzut przeciwko wyrokowi sądowemu, zakwestionować słuszność wyroku sądowego, sententiam iudicis in dubium vocare, iustam esse negare*': Cum aliquis arguit seu provocat sentenciam castellani Cracovien-sis, quod vlg. dicitur naruszy (*AKPr* II 73, 244, 582, *AKPr* IV 381: narzecze) albo nagany, pelles emerlinas... dare... teneatur 1463 *AKPr* IV 695.

Narzaz, Narzez '*danina uiszczana z gospodarstwa chłopskiego w bydle domowym, z czasem zmieniona na opłatę pieniężną, tributum, quod a cmethonibus primum pecoribus deinde pecunia solvebatur*': Hominibus in Quecisou degentibus omnem libertatem contulimus, eos ab omnibus tributis absoluentes, videlicet a strosa, a poduoroue, a naraz (1145) XIII *KodMazK* nr 69; Powoz non ducant, naras et alias solutiones omnino non solvant (1176) XV *KodPol* I 13; Absolvimus homines in omnibus villis... a powoz,... a dania, naraz, podvorove (1181) 1546 *KodWP* I 32; Cum omnibus... solutionibus, exactionibus: povoz, lessne, narzas (1208) 1404 *Haeus* 44; Absolventes eos... ab omnibus exactionibus, vexationibus, servitiis, solutionibus... sicut a narasz, a przewod (1209) 1634 *KodTyn* 9; Omnes exactiones, collectas: powoz, przewod, narzaz 1224 *Haeus* 65; Ab omni exactione..., que in terra mea esse consueverunt, narez (1229) 1262 *PPom* 36; Wacca poduoroua vel cune pro poduoroue, siue illud quod dicitur narzaz, de predictis villis non accipientur 1231 *KodMazK* nr 309, *sim. ib.* nr 310; Omnes... ascripticii a servitute que dicitur povoz..., naraz... immunes fiant 1234 *KodWP* I 151; Liberi sint... ab omnibus solucionibus et exactionibus videlicet a... naras 1242 *AKH* IV 179, *sim.* 1250 *ib.* 185, 1253 *KodPol* I 68, 1266 *AKH* IV 205, 1280 *ib.* 357, 1283 *ib.* 298, 1286 *KodPol* I 118, 1298 *AKH* IV 368, 1307 *KodPol* I 180, 1311 *ib.* 182, 1355 *ib.* 212, 1363 *AKH* IV 331, 1386 *ib.* 344; Ita quod neque preuori..., neque naraz, nec aliquod aliud seruicium uel utilitatem quocunque uocabulo censeantur, ab eisdem hominibus duces Mazouie et Lanchicie expetent 1242 *KodPol* II 33, *sim.* 1243 *ib.* 37, 1289 *Lites* II 256; Nec prewot, nec naras..., nec ceteras unquas exactiones soluere teneantur 1243 *KwartHist* XL 192; Omne narzas et podworove 1246 *KodPol* I 51; Inhabitantes autem hereditates supradictas absolvimus ab... omni iugo tributarie servitutis uidelicet povoz, narraz, obrase 1249 *KodMazL* 339, *sim.* 1313 *ib.* 340; Absolvimus... a naraz 1256 *PPom* 138; Incolas eius monasterii... ab omnibus prorsus absolvimus perpetuo solucionibus... a sep et narsaz, sc. a vacca et bove (1277) XIV *p. pr. KodWP* I 408; Villanos... absolvimus... ab equo, vacca, videlicet porco et ariete, quod vlg. narsaz dicitur (1278) 1415 *ib.* 418; Absoluentes... a... oppressionibus angariis et preangariis... sep, obrzaz, narzaz, a porco, vacca, ariete, a pozewne 1289 *KodMazL* 30; Incole ab omnibus angariis et preangariis juris Polonici, uidelicet a naraz, a pouoz... immunes permaneant 1290 *KodWiel* 2, *sim.* 1297 *KodPol* II 141, 1304 *ib.* 167, 1362 *KodWP* III 204, 1444 *Bon* 5; Absolvimus... a naraz, quod aper dicitur 1291 *KodWP* II 52; Pro incisione quoque quod narzas dicitur (1295) *KodMazL* 32; Monetam non solvant nec poduorove, quod naras dicitur 1297 *ib.* 33; Coloni manentes in eisdem bonis plenaria gaudeant libertate, videlicet a prevod,... a naras... liberi sint 1306 *KodPol* II 173, *sim.* 1315 *ib.* 198, (1334) *KodMazL* 48, (1340) *ib.* 52; Nos Johannes... villas... de jure Polonico in jus Theutonicum... transmutamus... absolventes incolas... villarum predictarum ab omnibus nostris solucionibus et vexacionibus... videlicet sep, obras, narzas, porco, vacca, ariete, pozewne,... podimne, podworowe 1382 *KodMazL* 98, *sim.* 1385 *ib.* 103, 1390 *ib.* 109, 1432 *ib.* 179; Absoluimus... ab omnibus solucionibus... videlicet sep, obrzaz, *nazarz *ca* 1354 *AKH* IV 324; XI grossos sullen sie gebin zu narsas 1410 *CodSil* IV 256, *sim. ib.* 255; Ab omnibus exactionibus iuris Polonici liberi esse debebunt, utpote a sep, obrzas, narz(a)s, porco, vacca, ariete 1416 *KatOssol-Pawl* 27; Homines ville Bronislaw liberi debent esse... a juribus et conswetudinibus... Polonicalibus, que jus Theutunicum perturbare et impedire consueuerunt, videlicet a sep, obrzass, narzass 1447 *Monlur* II 5, *sim.* 1454 *ib.* 197.

Narzazek '*nacięcie, tu nacięcie na ciele, zapewne rytualne, signum quoddam in corpore fortasse religionis causa incisum*': Nye bødø golicz glowi any brodi, any na swem czele sczynyø narzaskow (incisuras) *BZ* Lev 21, 5.

Narzazne '*danina uiszczana z gospodarstwa chłopskiego w bydle domowym, narzaz, tributum, quod a cmethonibus pecoribus solvebatur*': Qua-

rum (*sc.* villarum) homines perpetuo absolvimus... a podvorove, a narazne... et ab omnibus solutionibus (1249) XIII *KodWP* I 242.

Narząd '*narzędzie, instrument, tu instrument muzyczny, instrumentum (hoc loco de instrumento musico)*': Criste triumphipotens, cui celica sceptra tenenti carminis angelici citharisant aurea plectra slote narządy 1466 *R* XXII 23.

Narządzać '*przygotować, providere*': Przyely lozeffa z yego czelyadzyą..., a nalyezly yemv gospodą..., dayącz ym potrzeby domove, strave vschytka... narządzayącz (sibi... in expensis ipsi providentes) *Rozm* 98.

Narządzenie '*przygotowanie, ustanowienie, praeparatio, apparatio*': Secundo prefinicionem seculorum narzandzenym vyekow XV *med. R* XXV 153.

Narządzić '*przygotować, przysposobić, parare, comparare, praeparare*': Tu pro me plurime dzisz narzødzil, id est passus es pro me XV *in. R* XXIV 64; Wyessyelczye syą a raduyczye, bocz otplata czu narządzona wam... gest na nyebyesschech XV *med. R* XXII 246; Gdy on byl krolewszky vrzadnyk, thedy on vczynyl krolowy trzy puszky y narzadzyl gye kv sthrzelanyv *OrtMac* 38, *sim. OrtBr* VII 569; Yakom ya nye bral chroszthu..., kthory narządzył byl dla plothow 1474 *ZapWarsz* nr 1369; Jako ya... schamopyanth nye przysedl w dom do Pyotra... anym gemv wzyanl... vyanczcy nyzly lokyecz adamaskv..., kthory on narzandzyl dlya koszczyola 1478 *ib.* nr 1213.

Narzec *formy*: *praes. ind. 3. sg.* narzecze 1400 *AKPr* II 73, 1423 *ib.* 582, 1434 *AKPr* IV 381, *Dział* 42, XV *p. post. AKPr* II 244; ~ *inf.* narzec *ca* 1500 *Erz* 49; ~ *praet. 3. sg. m.* jest narzekł 1390 *Pozn* nr 241; narzekł 1392 *Leksz* II nr 168, 1400 *KsZPozn* nr 142. 379, 1401 *ib.* nr 671, 1402 *Piek* VI 90, *etc.*; *f.* narzekła 1415 *Kozier* I nr 7, 1443 *ib.* nr 27, XV *med. R* XXIII 279; ~ *plqperf.* narzekł był 1471 *Kozier* I nr 56; ~ *part. praet. pass. i. sg. f.* narzeczoną 1428 *Pozn* nr 1290; *n. pl. m.* narzeczeni 1440 *Kozier* I nr 25, 1445 *Pozn* nr 1619; *ac. pl. m.* narzeczone XV *in. Malk* 119; *i. pl. m.* narzeczonymi 1428 *Pozn* nr 1289; ~ *condit. 3. sg. m.* narzekłby *OrtCel* 1, XV *ex. Zab* 526.

Znaczenia: **1.** '*powiedzieć, wymienić, oznaczyć, dicere, nominare, designare*': Vocwoda vstal rog na panø Melinskø o 40 marcas, na tho gest Gerwarth woysznego narzekl 1390 *Pozn* nr 241; Jaszco quinque suos testes addixit, narzekl, et sextum dixit, quod non potuit... tam cito ad juramentum venire 1392 *Leksz* II nr 168; Mecźława Zambina poswala bela tesz Zambina o vødol, o tho iest dostavila gethnacze w *søcze narzeczone XV *in. Malk* 119; Jszem byl nyemoczen... tedy, kedym mal rok zawity sz narzeczonymi Benakem hy s bracza yego 1428 *Pozn* nr 1289; Jszem byl nyemoczen... tedy, kedym mał rok zawity s narzeczon[y]a Margorzatha *ib.* nr 1290; Deputare, id est ordinare, dare vel ascribere narzecz *ca* 1500 *Erz* 49; ~ Adiunxit, *gl.* adiungit hunc sermonem narzecla XV *med. R* XXIII 279.

2. '*przyganiać, postawić zarzut, potępić, oskarżyć o coś, zakwestionować coś, reprehendere, culpare, increpare*': **a.** *ogólnie*: Andreas... evasit Potrkonem... et Katherinam... super eo, quod sibi imputavit vlg. narzekl, quod iniustum terminum super ipsos astitisset 1400 *KsZPozn* nr 379; Inter Bawor... actorem et inter Nicolaum ministerialem..., quia dictus Bawor culpam iniunxit sibi, non iuste recognouisse vlg. narzekl gy, quod non iuste recognouisset recognicionem vlg. wstecz inter Simconem... et Baworium 1402 *Piek* VI 110; ~ **b.** '*uczynić zarzut sędziemu o niesłuszny, niesprawiedliwy wyrok, zakwestionować słuszność wyroku sądowego, iudicis sententiam in dubium vocare, iustam esse negare*': Cum aliquis arguit seu provocat sentenciam castellani Cracoviensis, quod vlg. dicitur narzecze (*AKPr* IV 695: naruszy) vel nagani, pelles emerlinas... dare... teneatur 1400 *AKPr* II 73, *sim.* 1423 *ib.* 582, 1434 *AKPr* IV 381, *Dział* 42, XV *p. post. AKPr* II 244; Da michi ius meum, ex quo michi imputasti vlg. narzekl 1404 *KsZPozn* nr 1823; Przeczslaus... coram iudicio exposuit, quod dum fuit iudex..., tunc quaedam Thomyna kmethonissa... sibi derogauit al. naganila et narzekla 1443 *Kozier* I nr 27; ~ **c.** '*zakwestionować prawomocność dokumentu, litterarum publicarum auctoritatem in dubium vocare*': Jaco to swaczimy, jsze ten list wsd[w]awny pana staroscyn, ktoremusch pan Dobrogosth... narzekl, ten yesd wischedl sprawedliwe s *kanczeleriey staroscziney 1432 *Pozn* nr 1389; ~ **d.** '*uczynić zarzut czyjemuś szlachectwu, czci, zakwestionować czyjeś szlachectwo, cześć, aliquem nobilem esse negare vel de infamia accusare*': Albertus dominum palatinum imputavit vlg. narzekl, dicens: Mentiretur iste sicut canis, quis hoc dixit 1400 *KsZPozn* nr 142; Derslaus astitit termino super Jacobum..., quod ipsum imputaverat vlg. narzekl, quod esset fur terrestris 1401 *ib.* nr 671; Iaszek... imputauit suo honori coram iudicio vlg. narzekl Henrico 1402 *Piek* VI 90; Jacussius... inputasset nobilitati vlg. narzekl Pauli..., quod ipse non esset nobilis 1404 *KsZPozn* nr 1702;

Czso Wawrzinecz narzecl Borislawa, bi bil potwarcza, tego ne ye 1404 *Pozn* nr 570, *sim.* 1404 *KsZPozn* nr 1912; Petrassius... purgauit se... erga dominam... Bauroy..., pro quo ipsum deputauit al. narzekla 1415 *Kozier* I nr 7; Mathias... recognouit, quia Stanislao ministeriali non imputauit al. nye narzekl ad honorem ipsius nec ad humanitatem ipsius 1437 *ib.* nr 21; Vincencius et Petrus... fuerunt per... Iohannem... infamati al. narzeczeny pro nobilitate al. o szlachta 1440 *ib.* nr 25; Nyemyerza... Albertum... derogauerat al. narzekl 1443 *ib.* nr 26; Martinus... et Stanko..., kmethones, debent se expurgare... tribus hominibus... honestis, qui non essent infamati al. narzeczeny 1445 *Pozn* nr 1619; Addixerat al. narzekl in honore suo 1467 *Kozier* I nr 52; Nicolaus... in honorem ipsorum addixit al. narzekl, quod ipsi non essent de nobili genere procreati, sed de ignobili 1468 *ib.* nr 53; Allexander... sibi (*sc.* Stanislai) et honori suo contradixit al. narzekl, ad honorem ac nobilitatem suam dixit 1470 *ib.* nr 54, *sim. ib.*; Nicolaus... Barthossium inculpauerat al. narzecl byl 1471 *ib.* nr 56.

3. *'obłożyć sekwestrem, zająć na zabezpieczenie, pignus capere, retinere'*: Alloquitur, id est arrestauit al. narzekłby zastaw *OrtCel* 1, *sim.* XV *ex. Zab* 526;

Narzeczenie *'przygana, zarzut, potępienie, oskarżenie o coś, zakwestionowanie czegoś, crimen, accusatio, exprobratio'*: **a.** *ogólnie*: Eum (*sc.* Christum) sine aliqua nota criminis, kromye narzeczenya, nye mayvcz vyny sządney w nym, ad me remisit *ca* 1500 *JA* X 381; ~ **b.** *'zarzut uczyniony sędziemu o niesłuszny, niesprawiedliwy wyrok, zakwestionowanie słuszności wyroku sądowego, actus iudicis sententiam in dubium vocandi, iustam esse negandi'*: Kedi ktho nagany abo othzowye skazanya pana krakowskego, czso rzeczono gest pospolicze narzeczenye (*AKPr* II 428, *AKPr* IV 204: *narzeczone) alybo naganyenye, Ivpyeze gronostayowe... dacz... ma *Sul* 50, *sim.* 1432 *AKPr* II 305, 1441 *ib.* 503, 1449 *ib.* 369, XV *p. pr. ib.* 31, 1453 *AKPr* IV 303, 1458 *AKPr* II 141, 1472 *AKPr* IV 139, 1478 *ib.* 249; ~ **c.** *'zarzut uczyniony czyjemuś szlachectwu, czci, zakwestionowanie czyjegoś szlachectwa, czci, actus aliquem nobilem esse negandi vel de infamia accusandi'*: Turpiloquium narzeczenye czczy XV *in. JA* XXVII 266; Domini iudicio presidentes... decreuerunt ipsi... Nicolao... pro honoris infamacione et addiccione al. o narzeczenye erga... Andream et Petrum perpetuum silencium 1468 *Kozier* I nr 53; Stanislaus... Allexandrum... ad iudicium regale pro et supra contradictionem al. narzeczenye citauit 1470 *ib.* nr 54; Anna... condempnauit nobilem Iohannem... pro infamacione sua al. o narzeczene 1491 *StPPP* VII 438.

Narzekać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* narzeka XV *p. post. R* XXV 198; *3. pl.* narzekają *Skarga-Płoc* w. 13; ~ *part. praes. act. adv.* narzekając *Gn* gl. 145b, 1440 *R* XXV 242, *Rozm* 146. 695. 697. 698. 738; narzekający *Rozm* 741; ~ *inf.* narzekać 1431 *PF* V 64, *Aleksy* w. 144, 1466 *R* XXV 138, *ca* 1500 *Erz* 49, *etc.*; ~ *praet. 3. sg. m.* narzekał *BZ* Gen 23, 3; *f.* narzekała *Rozm* 741; *3. pl. m.* narzekali są *BZ* I Mach 2, 14; narzekali *Rozm* 841.

Znaczenia: **1.** *'skarżyć się żałośnie, płaczliwie, lamentować, lamentari, plangi'*: Narzyekacz lamentari 1431 *PF* V 64; Narzekayącz 1440 *R* XXV 242; A gdy tho oczecz wszliszal tha szlowa, thedy gyego szaloscz byla nowa, thu yął plakacz, narzekacz *Aleksy* w. 144; A gdisz wstał bil (*sc.* Abraham), przestał y narzekał mowyącz (cumque surrexisset ab officio funeris, locutus est... dicens) *BZ* Gen 23, 3; Rozdarl gest Matatias a synowye gego rucha swa... a narzekały sø barzo (planxerunt valde) *BZ* I Mach 2, 14; Narzekacz lamentari 1466 *R* XXV 138, *sim. ca* 1500 *Erz* 49; Dzathky sz mathkv narzekayv, braczya mya rzkomo szalvyv *Skarga-Płoc* w. 13; Dzyevycza Marya poczęla napyrvey narzekacz (perrexit eiulando, inconsolabiliter ait lamentando) *Rozm* 696, *sim. ib.* 711; Tako blogoslavyona dzyevycza sla po svey drodze narzekayącz (lamentando) *ib.* 697, *sim. ib.* 146. 695. 738; Dzyevycza Marya byla przed domem, narzekayącz zaloszczyvem serczem *ib.* 698; Thy slova y rozmayte dzyevycza Marya placzączy narzekala *ib.* 741; Narzekayączy plakala (plorans ploravit Thren 1, 2) v noczy *ib.*; A takoz vschyszczy, ktorzy byly z dzyevyczą błogoslavyoną, takycz narzekaly *ib.* 841.

2. *'wyznawać, mówić, confiteri, profiteri'*: Filius regis areptus a demone patris crimina confitens, *narzekayocz, ad sepulcrum *Gn* gl. 145b.

3. *'czynić zarzuty, exprobrare, obicere'*: Narzeka exprobrat XV *p. post. R* XXV 198.

Narzekanie *formy*: *n. sg.* narzekanie 1471 *MPKJ* V 35. 100. 106, *ca* 1500 *Erz* 49; ~ *g. sg.* narzekania *BZ* Deut 34, 8; ~ *ac. sg.* narzekanie *BZ* II Par 35, 25; ~ *i. sg.* narzekanim *BZ* Judith 6, 14, 1460 *JA* XVI 605, 1466 *R* XXV 137.

Znaczenie: *'skarga żałosna, płaczliwa, śpiew żałosny, jęki, lament, lamentatio, planctus'*: Plakaly sø gego synowye israelszczi... trzydzeszcz dny y napelnili syø dnyowye narzekanya płaczączych Moyzesza (completi sunt dies planc-

tus lugentium Moysen) *BZ* Deut 34, 8; Wszitci spyewaci y spyewaczki asz do dzisyego dnya narzekanye (lamentationes) nad loziaszem obnawyaiø *BZ* II Par 35, 25; Wszitek lyvd padnye na swa oblycza, modlyøcz syø bogu, a pospolytim narzekanym y placzem (lamentatione et fletu) genostaynye swe proszbi przelewaly *BZ* Judith 6, 14; Cum sermone lamentabile sz narzekanym 1460 *JA* XVI 605, *sim.* 1466 *R* XXV 137; Narzekanye lamentaciones (vox in excelso audita est lamentationis, luctus et fletus Rachel plorantis filios suos Jer 31, 15) 1471 *MPKJ* V 100; Narzekanye carmen (adsument super te carmen lugubre Ezech 27, 32) *ib.* 106; Lamentum, lamentatio idem narzekanye *ca* 1500 *Erz* 49; ~ *o tzw. Trenach Jeremiasza*: Narzekanye Emoth (Ieremias cum Cynoth, id est lamentationibus suis I Reg prol.) 1471 *MPKJ* V 35.

Narzez *cf.* **Narzaz**

Nasad '*część wozu nałożona na oś, belka drewniana, w której osadzone są kłonice, trabs, quae axibus applicata currus capsam sustinet*': Nassad trabale 1437 *Wisł* nr 228 s. 89; Ferularia, ferale idem est, scilicet lignum super axem proprie naszad 1450 *RpKapKr*; Naszad grabale *ca* 1455 *JA* XIV 493, *sim. ib.*

Nasadzenie '*wyznaczenie do jakiejś roli, funkcji, umieszczenie na jakimś stanowisku, actus magistratum designandi*': Jaco pany Poszna⟨ń⟩ska, cz⟨y⟩nacz dosycz prawu naszadzenya, poszadzila ⟨mię⟩ przeciff Janowy s Dambrowi, a on mya przyacz ne chczal rzekacz, ys nyesd ('nie jest') s tego powyatu a tesz my ne yesd oszald (*pro* oszadł) 1430 *Pozn* nr 1378.

Nasadzić, Nasadzić się 1. '*posadzić, zasadzić, zasadzić w wielkiej ilości, conserere, seminare*': Drugy krol myał pelen (*sc.* sad) naszadzony szelya a drzew balsamovy⟨ch⟩ (alter magus aromatum hortum complantatum habuit, in quo balsamum colebat propagatum) *Rozm* 73.

2. '*osadzić na jakimś stanowisku, dać funkcję, stanowisko, aliquem magistratum creare, alicui munus assignare*': Naszadzyly ordinaverunt XV *p. post. Kałużn* 275.

3. nasadzić się '*postarać się, dołożyć starań, oddać się czemuś, poświęcić się za coś, aliquid curare, se impendere*': Inpendam *naloszny aut naszadza szą (ego autem libentissime impendam et superimpendar ipse pro animabus vestris II Cor 12, 15) *MPKJ* V 128.

Nasadziszcze '*drzewce włóczni, hastile*': Naschadziszczie hastile (cuius hastile hastae erat quasi liciatorium texentium II Reg 21, 19) 1471 *MPKJ* V 41.

Nasep '*wał usypany z ziemi, okop, grobla, agger, terra in vallum aggesta*': Quia tu habuisti sepire... viam in ripa fluvii Dunaiecz, qua vadit ad magnam sareptam al. naszep wy⟨e⟩łgego langu 1441 *AGZ* 1 28; Vallum est ipse agger, scilicet illud, quod mole erigitur. Boheme dicit sic: circumdabunt te inimici tui vallo oblegli cyą nyeprzyyaczyele twogy naspem albo nasuthym plotem neb plankamy (Luc 19, 43) XV *ex. MPKJRp* II 326.

Nasiać '*zasiać, posiać, serere, seminare*': Suscipite, przymicze, insitum, naszane, verbum (suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras Jac 1, 21) *ca* 1450 *PF* IV 575; Przyydącz sly nyeprzyaczyel dyabel y vchvaczy to, czo bylo naszyano (quod seminatum est Mat 13, 19) v yego serczv *Rozm* 337.

Nasiec '*nakosić, demetere, secare*': Jakom ne wszyanl dw (*leg.* dwu) kopu syana, czso moy parobek nasyekl na Przetpelcowye lancze 1420 *TPaw* VII nr 1820; Od kazdey kopy ma bicz dano... łąki, kądi bi mog⟨ł⟩ nasiecz siana dwa wozy po iednemv konyv (ubi essent duo currus faeni unius equi) 1498 *MacPraw* VI 275.

Nasiedlić '*osadzić ludźmi, zaludnić, uczynić zamieszkałym, locum hominibus frequentare*': Naaprawyleem sobye robothy, nasyedlilecm *ca* 1450 *PF* IV 577.

Nasiedzieć '*siedzieć na czymś, '(o ptakach) wysiadywać jaja, in aliqua re sedere, (de avibus) ova incubare*': Nasszedzy incuba *ca* 1428 *PF* I 496; Gdisz... naydzesz... gnyasdo ptasze a maczerz gich na ptaszęczech albo na yayczoch naszedzęczø (matrem... desuper incubantem), nye weszmyesz gcy z gey dzeczmi *BZ* Deut 22, 6.

Nasiek *a.* **Nasieka** '*wycięte miejsce w lesie, wyrąb, locus in silva excisus*': Piscatores in silua attinencias oportunas vlg. nasseky et jaty debent facere et excidere sine impedimento aliquorum 1400 *StPPP* II nr 588.

Nasieka *cf.* **Nasiek**

Nasienie *formy*: *n. sg.* nasienie 1419 *Rost* nr 2855. 2867. 2884. 5057. 5085, *etc.*; ~ *g. sg.* nasienia 1427 *ZapWarsz* nr 2694, 1448 *AGZ* XII 178, *BZ* Lev 23, 14, *etc.*; ~ *d. sg.* nasieniu *MW* 139b; ~ *ac. sg.* 1398 *TPaw* IV nr 6005, 1419 *ib.* nr 3366, 1444 *R* XXIII 307, *etc.*; ~ *i. sg.* nasienim 1400 *Pozn* nr 418, 1419 *TPaw* VII nr 1108, *BZ* Gen 9, 9, *Rozm* 340; ~ *l. sg.* (w) nasieniu *BZ* Deut 28, 46, 1462 *AGZ* IX 88, *Rozm* 338; ~ *n. pl.* nasienia *ca* 1450 *PF* IV 580, XV *p. post. R* XXIV 374; ~ *ac. pl.* nasienia *Fl* i *Pul* 125, 7, *Sul* 16. 39. 49, *BZ* Lev 23, 22, *MPKJ* V 85.

Znaczenia: **1.** '*element rozmnażania się*

u roślin nasiennych, ziarno, semen, granum': Albertus szal naszenye 1398 *TPaw* IV nr 6005; Taco my pomodzy bog..., ysze mi ne wroczono naszene w Sbrostowe 1399 *Leksz* II nr 2438; Idancz chodzyly y plakaly, pusczayøcz naszyenya swoya (mittentes semina sua) *Fl* 125, 7, *sim. Pul*; Jakom wrocyl Nemerzi dzedzina zastaw, na czsom bil u nego przyyanl, s tele zita y s tele nasyenym..., jakom sam przyyanl 1419 *TPaw* VII nr 1108; Jacom ya nye zamyotal Falisla⟨w⟩owa nasyenya chrostem samowtor silø 1427 *ZapWarsz* nr 2694, *sim. ib.*; Naszena semina *ca* 1450 *PF* IV 580; Wyodø (*leg.* wwiodą) yø (*sc.* jałowicę) w dol przikry y kamyenisty, ienze iest nigdi nye oran ani naszena przymal (nec sementem recepit) *BZ* Deut 21, 4; Mnye dzeya vrzeszyen, iusz naszyenye szvoye kaszdi szcy *ca* 1455 *Dobr* 324; Za kopą gedną zbosza ktoregokole nasyenya (cuiuscumque grani, *Sul* 50: ktoregole szarna), gdy yą kto wezmye we dnye, wyny sądowy schesez grzywyen... ma dacz *Dzial* 41; Nassenye semen 1461—7 *Serm* 197v, *sim. ib.* 445v, *sim* 1472 *Rost* nr 1154, *ca* 1500 *Erz* 49; Owa vyschedl, ktory szyeye naszyenye svoye (qui seminat seminare, *war.*: seminare semen suum Mat 13, 3), a yako yest szyal, yedno nazyenye padlo podlye drogy, przyschedschy ptaczy... y poyedly tho yste naszyenye *Rozm* 335; Podobno krolewstwo nyebyeskye zyarnv gorczycznemv... ktore yest mnyeysche myedzy ynym naszyenym (quod minimum quidem est omnibus seminibus Mat 13, 32) *ib.* 340; Then, ktory szyeye, yest szyn czlovyeczy, a rola yest svyat, a dobre naszyenye (bonum... semen Mat 13, 38) yest szynovye krolewstwa nyebyeskyego *ib.* 341, *sim. ib.* 337; ~ '*nasiona poszczególnych gatunków roślin, semina singularum plantarum*': gorczyczne nasienie *(gorczyca jasna a. czarna, Sinapis alba L. sive Brassica nigra Koch)*: O przykladzye gorczycznego naszyenya *Rozm* 340; ~ pokrzywne nasienie, nasienie pokrzywne, koprzywne *(pokrzywa, Urtica dioica L.)*: Pokrziwne naszenye semen urtice 1419 *Rost* nr 2867; Nassenye pocrzywne semen urtice, semen acalife, semen acanti *ib.* nr 5085; Naszyene koprzywne ardemia XV *ex. R* LIII 64; ~ nasienie pszeniczne *(pszenica, Triticum vulgare Vill.)*: Przyklad o dobrem naszyenyv pscnycznym *Rozm* 338; ~ rożane nasienie *(róża, Rosa Gallica L.)*: Roszane naszenye anthera 1419 *Rost* nr 2855, *sim.* 1437 *ib.* nr 2444; Rozane nassenye anchora 1419 *ib.* nr 5057; ~ szalwine nasienie *(szalwia, Salvia officinalis L.)*: Schalwyne naszenye, qwecze saluia domestica 1419 *Rost* nr 2884; ~ *przenośnie*: Opczoual, obchodzil sa, rosieuaiancz nasienye conversatus sparso verbi semine 1444 *R* XXIII 307; Naszene s neczistego poszandana a lubovana seminarium concupiscencie 1461—7 *Serm* 445v.

2. '*zasiew, zasiewy, zboże rosnące, seges, sementis, frumentum*': Iacoszmi tø smowø meli s panem medzirzeckym, ysz nam mal spusczicz folwark sz naszenim 1400 *Pozn* nr 418; Istas seminaciones modernas idem Comor recipere debet vlg. hugorne nasene 1419 *TPaw* IV nr 3366; Cum iam in tenuta erit Heduigis ville Krzyvotuli et ibi seges al. nasyenya camporum dicte ville, pecudes, peccora, ancas, scrophas augmentabit 1448 *AGZ* XII 178; Poszaaw rolye gwalthem drvgego, naszeenya stradze (semine careat) *Sul* 16; Gdiby ktho nasyenya... bidlem wyelkym popasl (semina... depascat, *Dzial* 32: gdyby nyekto popasl osyanye), abi za kazde klvszą... quartą pyenyądzi... zaplaczicz myal *Sul* 39; Kthokole orzecz a poszycyącz role czyge gwalthem, naszyenya tych tho rol poszbycz ma (semine... careat, *Dzial* 41: nasyenye tho ma straczycz)... sz wyną pyencznadzeszcza *Sul* 49; Acz wiszedwszy ogyen nalyazlbi klossy a uchopilbi brogy szydne (*leg.* żytnie) albo stoyøcze naszenye (stantes segetes) na rolyach, wroczy szkodø, ktorø ogyen szdzegl *BZ* Ex 22, 6; Gdisz bødzesz zyøocz (*leg.* żąć) naszenye (segetes) zemye twey, nye przisznyesz asz do szamey zemye *BZ* Lev 19, 9. *sim. BZ* Deut 24, 19; Chleba quaszonego y krvp nye bødzecze gesez z naszenya (ex segete) asz do tego dnya, ktoregos bødzecze offyerowacz bogv *BZ* Lev 23, 14; Gdisz bødzecze zyøøcz naszenya (segetem) wasza, nye przizinaycze przi samey zemi *ib.* 23, 22; Ipse... Petrus prefatum Byelyk in dictis seminibus al. w seybach y w nassenyv impedire non debebit sub vadio 1462 *AGZ* IX 88; Naschienya frugum (universa frugum initia, quas gignit humus et domino deportantur, cedent in usus tuos Num 18, 13) 1471 *MPKJ* V 26; Zielone naschienye (*war. lub.*: zelona nasyenyą) virides saciones (gratiam et speciem desiderabit oculus tuus, et super haec virides sationes Ecclus 40, 22) *ib.* 85; Herba crescit in segete... zelenyą szya naszyenya XV *p. post. R* XXIV 374; Naszyenye sementum *ca* 1500 *Erz* 49; Kmethones... debent... arrare quilibet tribus vicibus per annum... una vice al. na ugor, alia vice al. na naszyenye et tercia vice na yare znywa 1493—504 *RocznHist* XV 218.

3. '*potomstwo, ród, pokolenie, plemię, posteri, stirps*': Vstawyø slyub moy myedzy wamy

a s waszym naszenym (cum semine vestro) po was *BZ* Gen 9, 9; Y bødø nad tobø znamyona y dziwy, y w naszenyv twem (in semine tuo) az na wyeki *BZ* Deut 28, 46; Iako mouil iest ku oczczom naszim, Abramowi y naszenyu na wieky (et semini eius in saecula Luc 1, 55) *MW* 139b; S thwego naszyenya (de tuo... semine) ma vynydz vyelyebny płod, przezenzą ma bycz odkvpyon wschystek svyath *Rozm* 3.

4. wielorybie nasienie '*wonna substancja znajdowana w przewodzie pokarmowym potfisza (Catodon macrocephalus Lac.), corpus odoriferum, quod in balaenae visceribus inveniebatur*': Vyeloribye na⟨sienie⟩ uel semyø ambra, spierma ceti 1419 *Rost* nr 5094.

Nasieniec '*organy płciowe, narządy rozrodcze, genitalia*': Sicut in naturalibus videmus vyczymy (*pro* vydzymy) to w naszenyczv *ca* 1450 *PF* IV 580.

Nasiezdrze *cf.* **Nasięźrze**

Nasieźrze *cf.* **Nasięźrze**

Nasiędźwig *bot.* '*kuliste bulwy storczyków, orchidearum sp. tuberibus obovatis*': *Stoyal. nasszødzwyg herba militaris 1419 *Rost* nr 5273; Satirion, testiculus vulpi, priapismus, palacium leporis stoyak, nasyødzwig 1437 *ib.* nr 2777. *sim. ib.* nr 2818, 1472 *ib.* nr 272.

Nasięźrza *bot.* '*Ophioglossum vulgatum L.*': Naszøszrza flos leticie 1437 *Rost* nr 2618. *sim. ca* 1465 *ib.* nr 4361.

Nasięźrzał *bot.* '*Ophioglossum vulgatum L.*': Nasszyøzrzal flos leticie *ca* 1500 *Rost* nr 5443.

Nasięźrze, Nasiezdrze *(?)*, **Nasieźrze** *(?) bot.* '*Ophioglossum vulgatum L.*': N[y]aszyeszre flos leticie 1460 *Rost* nr 3561; Nasyasrze fflos leticie *ca* 1465 *ib.* nr 4362, *sim.* 1472 *ib.* nr 1193; *Narzaszye 1475 *ib.* nr 3269; Naszyedrzo [...] (*pro* naszyezdrze*?*) flos leticie XV *p. post. R* LIII 66.

Nasik wisielczy nasik *bot.* '*Mandragora officinarum L.*': Vyszelyczy naszyk mandragora *ca* 1465 *Rost* nr 3969.

Nasile '*przemoc niezgodna z prawem, czyn bezprawny, niesprawiedliwy, gwałt, krzywda, obelga, iniuria, vis, crimen, quod vi fit, legis violatio*': *Czynye mylosirdzye gospodzyn a szød wszem nasyle (iniuriam, *Pul*: krzywdy) czyrpyønczym *Fl* 102, 6; Porokowal gest Abimelech prze studnyczø wodi, ges to nasyłym (vi) bily odyøly slugi gego *BZ* Gen 21, 25; Gensze... vkradl albo moczø nyeczso wiczysnøl, albo nasyłye vczynyl (calumniam fecerit) *BZ* Lev 6, 2; Nye vcinisz naszila (non facies calumniam) blisznyemv swemv any moczi snødzisz gego *ib.* 19, 13; Po wszitki czasy bødzesz czirpyecz bødø (*leg.* biadę), oczøzon søøcz nasilim (oprimaris violentia), a nye mayø kto by czø vibavil *BZ* Deut 28, 29.

Nasilnie 1. '*w wysokim stopniu, bardzo mocno, bardzo usilnie, valde, magnopere, multum, nimis, vehementer*': On... sziin... svøthemu Ganv gestcy on bil barszo slusil y gestcy gy on tesze nasilne miloual bil *Gn* 184a; Tako wthem myly Yesus naszylnye omdlaw, opyødz dluszey poczøl sze modłycz 1451 *MacDod* 105, *sim. Rozm* 599; Wsyczczy kaplany dzyvovaly szyą temv nasylnye (plurimum) *Rozm* 13, *sim. ib.* 32. 69. 138. 452. 664; Tedy blogosłavyona dzyevycza o tem pocznye nasylnye mysłycz *ib.* 48; Vyaroval szye tego nasylnye (cavit quantum potuit), by szye to nye zyavylo *ib.* 54, *sim. ib.*; Vzrzyely (*sc.* pastuszy) anyola w svyatlosczy y lyekly szye nasylnye (territi sunt nimio timore) *ib.* 68, *sim. ib.* 75. 93. 351; Poganystvo eypskye, kyedy szą zvyedzyely posczye Iozeffovo a dzyevycze Marye, *nazylney szą tego zalovaly (nimis doluerunt) a vyelmy szye smączyly *ib.* 118, *sim. ib.* 797; Ta byla vdova, tegosz ystnego szyna naszylnye plakala (haec erat vidua, quae nimium plangebat) *ib.* 220, *sim. ib.* 494; Vslyschavschy zvolyenyczy ten gloss,... yąly szye bacz nasylnye (timuerunt valde Mat 17, 6) *ib.* 367; Ony szye ssą smączyly s tego naszylnye (contristati sunt vehementer Mat 17, 22) *ib.* 370, *sim. ib.* 54. 523. 614; Poszel... proszyl mylego Iesucrista nasylnye, aby vstąmpyl na ten ystny rącznyczek *ib.* 757; ~ Byalosczy yego oczv yakoby byale mleko przez wsze przygany a nasylne krasne *Rozm* 149, *sim. ib.* 225.

2. '*gwałtownie, z użyciem siły, przemocy, vi*': Nye bødze gego nødzicz nasiłnye (violenter) widzenyv (*leg.* w widzeniu) mem *BZ* Lev 25, 53.

Nasilnik '*człowiek dokonujący czynów przemocy, gwałtu, bezprawia, gwałciciel, łupieżca, ciemiężca, violator, qui vim infert*': Panye boze..., genszesz gemu dal myecz ku obronye przecyw czudzokraynom, gysz bily nasylnyci (violatores) w swey nyesromyszlywoscy, obnaziwszy byodrø panyenskø na poganbyenye *BZ* Judith 9, 2; Nasilnyka exactoris (quondam vincti pariter sine molestia non audierunt vocem exactoris Job 3, 18) 1471 *MPKJ* V 59; Dracz, naszylnyk exactor (non urgebis eum quasi exactor nec usuris opprimes Ex 22, 25) *MPKJ* V 17.

Nasilno '*w wysokim stopniu, bardzo mocno, bardzo, magnopere, graviter*': Marya vschlyschavschy tą vyelyką zaloscz nathychmyast spadla stolcza (*leg.* z stolca) na zyemyą y omdlala nasylno (super sedem corruit amens facta tota) *Rozm* 695.

Nasilny '*gwałtowny, uciążliwy, dokuczliwy, nieznośny, intolerabilis, molestus, gravis*': Myal (*sc.* krol) vyelka a trudną nyemocz zymna, krosty naszylne na wschem czyelye (prurigo intolerabilis in omni corporis superficie) *Rozm* 108.

Nasłać *formy*: *praet. 2. sg. m.* nasłałeś 1471 *AGZ* XVII 65, 1480 *AGZ* XVIII 197; *3. sg. m.* nasłał 1443 *AGZ* XII 112; *f.* nasłała 1458 *AGZ* XII 437; ~ *part. praet. act.* nasław 1439 *AGZ* XII 66.

Znaczenie: '*wysłać, wyprawić kogoś przeciw komuś (czenuś) celem wyrządzenia mu krzywdy, szkody materialnej, aliquem ad malum alicui inferendum immittere*': Stiborius... cum sex ita bonis sicut solus inmittens al. naslaw super suam piscinam, quam vendidit Schadurcze, deposuit lassy et ista deposicione demisit sibi pisces ut triginta marce 1439 *AGZ* XII 66; Ego propono contra... Iohannem..., quia ipse destinavit al. nasslal in villam meam... et sumpsit michi kmethonem meum 1443 *ib.* 112; Ego propono in causa erga... Heduigim..., quia ipsa violenter superdestinavit al. naslala sex nobiles et decem inferiores..., suos comensales, super viam liberam regalem... et ibi receperunt quatuor boves 1458 *ib.* 437; Tu immisisti al. naslalesz familiares et commessores tuos... in hereditatem ipsius (*sc.* Msczugii) in Strzelczicze, qui... ipsum querebant et minabantur interficere 1471 *AGZ* XVII 65; Tu superdestinasti al. naslalesz familiares tuos nobiles impossessos al. golothi..., super ipsum Lyecz in hospicium eius, in quo ipse tunc degebat..., qui... intulerunt sibi Lyecz duo vulnera cruenta 1480 *AGZ* XVIII 197.

Nasłuchacz '*ten kto słucha, słuchacz, auditor*': Rzekl iest naslvchacz rzeczi bozich (auditor sermonum dei) *BZ* Num 24, 4; Nasluchacz *ca* 1455 *JA* XIV 489.

Nasoczyć '*oczernić, oskarżyć czy też podejść kogoś, podstępem coś uzyskać, aliquem calumniari vel decipere, aliquid dolo assequi*': Naschoczili (*war. lub.*: nasoczyl) surripuerunt (tunc principes et satrapae surripuerunt regi et sic locuti sunt ei Dan 6, 6) 1471 *MPKJ* V 109.

Nasolić '*zaprawić solą, posypać solą, salire, sale conspergere*': Naszolycz sallire *ca* 1500 *Erz* 49.

Naspać się '*wyspać się, satiari somno*': Ia iesm spal y naspal iesm se (soporatus sum. *Pul*: naspalesm szye), y wstal iesm, bo gospodzin przijøl me *Fl* 3, 5, *sim. MW* 118b; Zmovyvschy to myly Krystus długą chvylą mylczal, stoyącz nad nymy (*sc.* śpiącymi zwolenikami), az ssą dobrze odpoczynąły y naspaly szye *Rozm* 611.

1. Nastać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* nastoi *Dział* 65; *3. pl.* nastoją *Fl* i *Pul* 118, 157, *Rozm* 753; ~ *imper. 2. sg.* nastoj 1471 *MPKJ* V 131; *3. sg.* nastoj *MPKJ* V 130; *2. pl.* nastojcie *Fl* 70, 12; ~ *part. praes. act. adi. g. sg. m.* nastojącego *Pul* 43, 18; *n. pl. m.* nastojący *Pul* 118, 150; *l. pl. m.* (o) nastojących *Pul* 118, 84; ~ *inf.* nastać *ca* 1455 *JA* XIV 492, 1471 *MPKJ* V 123; ~ *praet. 3. sg. m.* nastał *Fl* 38, 2; *3. pl. m.* nastali są *Fl* 68, 31; nastali *Pul* 118, 86; *neutr.* nastały są *Fl* 118, 161.

Znaczenia: **1.** '*występować przeciw komuś, prześladować, napastować, aliquem persequi, alicui instare, insistere*': Bo iegosz ies vderzyl, nastali sø (persecuti sunt, *Pul*: przeslyadowaly sø) *Fl* 68, 31; Impetere nastacz, wszylnye nagabacz *ca* 1455 *JA* XIV 492; Nastacz (*war. lub.*: nastacz aut przeczywicz szą) insistere (cum autem haec ad illos diceret, coeperunt Pharisaei et legis periti graviter insistere Luc 11, 53) 1471 *MPKJ* V 123; ~ przeciwo *komuś*: Poloszil iesm stroszø vstom mogim, gdi nastal grzeszni przeczivo mne (cum consisteret peccator adversum me, *Pul*: gdy yest byl... przeczywo mnye) *Fl* 38, 2; ~ na *kogoś*: Bog zostal iego, nastoycze nan y polapcze gi (persequimini et comprehendite eum, *Pul*: przeszlyaduycze y gymcze gy) *Fl* 70, 12; Wele, gysz nastoyø na mø (qui persequuntur me) y møczø mø *Fl* 118, 157, *sim. Pul*; Ksyøszøta nastaly sø na mø zadar (persecuti sunt me gratis, *Pul*: przeszlyadowaly mye darmo) *Fl* 118, 161; Posromanye lycza mego pokrylo mye yest. Od glossa vrøgayøczego y vwlaczayączego, od lycza nyeprzyaczyelya y nastoyøczego na myę (a facie inimici et persequentis, *Fl*: od oblicza nyeprzyaczela y nasladuiøczego) *Pul* 43, 18; Gdy vczynysz o nastoyøczych na myę (de persequentibus me, *Fl*: o nasczygayøczych mye) sød? *Pul* 118, 84; Zly nastaly na myę (persecuti sunt me, *Fl*: gonyly sø mye) *Pul* 118, 86; Przyblyzyly sø nastoyøczy na myę (persequentes me, *Fl*: poscygayøcz mne) zloszczi *Pul* 118, 150; Yakoby ym oycza zabyl, tako nastoyą nan *Rozm* 753.

2. '*nalegać, instare*': Nastoy insta (praedica verbum, insta opportune, importune, argue, obsecra II Tim 4, 2) 1471 *MPKJ* V 131; Instet nastoy aut nelegny (*pro* nalegny?, *war. kal.*: instat nastagye; instet obsecrationibus et orationibus nocte ac die I Tim 5, 5) *MPKJ* V 130; ~ nastać na *coś* '*dążyć do czegoś, tendere, petere*': Vmysl szydowsky na to nastogy zawszdy (Iudaicae pravitatis intentio in hoc versetur),

aby krzeszczyanystwo nye tylko w wyerze, ale y w gymyenyv znyszczyl a skazyl *Dział* 65.

2. Nastać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* nastanie 1471 *MPKJ* V 70. 109; ~ *inf.* nastać XV *ex. PF* V 20; ~ *praet. 3. sg. m.* nastał 1466 *R* XXV 141, 1471 *MPKJ* V 57; *3. pl. neutr.* nastały *BZ* I Reg 20, 24.

Znaczenia: **1.** *'zacząć się, rozpocząć się, nadejść, advenire, venire, incipere'*: Swyøta nastali (venerunt Calendae) a krol syadl za stolem gesez chleb *BZ* I Reg 20, 24; Nastal vertebatur (cum... venisset tempus singularum per ordinem puellarum, ut intrarent ad regem,... mensis duodecimus vertebatur Esth 2, 12) 1471 *MPKJ* V 57; Nastanye advenit (generatio praeterit et generatio advenit, terra autem in aeternum stat Eccles 1, 4) *ib.* 70; Nastanye sedebit (iudicium sedebit, ut auferatur potentia, et conteratur et dispereat usque in finem Dan 7, 26) *ib.* 109.

2. *'powstać, pojawić się, oriri, fieri'*: Unde inolevit, nastal, tunc consuetudo, ut quis aliquem stertentem, kychayaczego, audiebat, statim occurens dixit: Deus te adiuvet! 1466 *R* XXV 141.

3. *'zgodzić się, czy też przyłączyć się, accedere ad aliquid, assentiri (?)*: Incumbere przystacz vel nastacz XV *ex. PF* V 20.

Nastająć 1. *'nadchodzić, zbliżać się, rozpoczynać się, advenire, imminere'*: Strach cziemnoszczy nastaie cahos ingruit 1444 *R* XXIII 305; Iminet hora nastage XV *p. pr. R* XXII 334; Incumbere nastayacz, przyszczygacz *ca* 1455 *JA* XIV 492.

2. *'trwać w czymś, zajmować się czymś nieprzerwanie, instare alicui rei, perseverare in aliqua re'*: Instantes nastayanczy (*war. lub.*: *nąstąyacz) aut vstawiczny (spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes Rom 12, 12) 1471 *MPKJ* V 126; Nastagye instat (*war. lub.*: instet nastoy aut *nelegny; quae autem vere vidua est et desolata, speret in deum et instet obsecrationibus et orationibus nocte ac die I Tim 5, 5) *ib.* 130; Nastagye instat 1476 *AKLit* III 108.

Nastałość *'następowanie, następstwo, consequentia, actus alicui rei succedendi'*: Nastaloscz successio XV *med. R* XXV 151; Nastaloscz nyebyeszkych byegow successio *ib.*

Nastanie *'nadejście, rozpoczęcie, początek, adventus, initium'*: nastanie księżyca *'pierwszy dzień miesiąca księżycowego, prima dies mensis, neomenia'*: Nastanye kzaszicza neomenia 1437 *Wisł* nr 228 s. 88.

Nastaw *czy* **Nastawa** *'?'*: Iako mne Ianusz ne ob[i]silal ani szam vpominal, abich s nim nacladala nastaw robicz 1424 *KsMaz* II nr 631.

1. Nastawa 1. *'danina miodowa na rzecz księcia, później także na rzecz właściciela gruntu, na którym były barcie, vectigal, quod principi (postea etiam domino terrae) melle solvebatur'*: Ego Kazimirus... dux Polonie a canonicis beati Wenceslai in Chropis et Kalno licentiam uenandi omnibus diebus uite mee humili peticione impetraui ceteraque nichilominus ad eosdem canonicos iura pertinentia optinui, utpote stan, nastaua, preuori et alia XII *ex. MMAe* I 9; Volumus etiam, quod homines ecclesiarum immunes sint a seruitute, quod dicitur pouoz... et naraz, et nastaua (1211—5) 1215 *ib.* 15, *sim.* 1234 *KodWP* I 151; Michael Cuiaviensis episcopus homines Wladizlauiensis ecclesie in villa ipsius ecclesie... residentes a quadam seruitute, que nastaua vulgariter appellatur, in qua nobis Conrado duci Lancicie fuerant condempnati, redemit *ca* 1234 *KodPol* II 14; Contulimus libertatem, quod incole ville memorate ab omni servitute sint exempti, ex quibus servitutibus quasdam specificari voluimus, videlicet pouoz, naramb, nastaua et veznica 1241 *KodPol* I 44, *sim.* (1257) XIV *p. pr. AKH* IV 192; Volentes ipsam hereditatem et habitatores eius in libertate Tewtonica ab omnibus iuribus et solucionibus ac serviciis esse semper quietam et exemptam, videlicet a prevod..., nastava, vesniza 1289 *KodWP* II 18, *sim.* 1286 *LPom* 78, 1292 *Lites* II 257, 1311 *KodPol* I 182, 1315 *KodPol* II 198; Swanthoslaus Gląboczski, procurator domini abbatis Cyrwyensis, capitaneus mellis, proposuit contra Johannem... pro tribus manualibus mellis nastavy et pro tribus grossis 1449 *TymSąd* 78; Bartosius dixit, quod non habeo libertatem inscriptam, et ideo si super te recipient nastawa, te non intercedam, sed super hoc do tibi quatuor apisteria apum 1473 *RafReg* 22; Vendidit omnia robora ewlsa al. vydzane sine seu exceptis apibus in suis bonis... cum sex roboribus, que adhuc ewlgere debet, libere et possidere, utifrui sine nasthawa 1480 *ib.* 17.

2. *'część boru z barciami, z której placono daninę, silvae pars, qua apiaria sita erant, a qua vectigal solvebatur (?)*: Jan nye veradl Maczegewy myodv se psczol y se psczolami w *kszyazin borv w gego robocze y w gego nastawye za dwye kopye groschy 1458 *TymSąd* 72.

2. Nastawa *cf.* **Nastaw**

Nastawać *'nadchodzić, zbliżać się, zagrażać, advenire, imminere'*: Sic mens intenta rebus superfluis incubencium curarum, nastavayączego szą pyeczolovanya, supremis sepe transfigitur 1466 *R* XXII 10; Nastavala m⟨ęka⟩

imminente passione 1461—7 *Serm* 110r; Nastavalo imminebat (accensa enim pyra, reficiebant nos omnes propter imbrem, qui imminebat, et frigus Act 28, 2) 1471 *MPKJ* V 136; Sicque facit dyabolus cum suis hominibus corizantibus, tam senibus, quam iuvenibus, quando scit aliquod tempus sacrum imminere [illegible] XV

tzw. nastawy, praepositus apiariorum, cui vectigal melle solvebatur': Swanthoslaus Gląboczski, procurator domini abbatis Cyrwyensis, capitaneus mellis, proposuit contra Johannem... pro tribus manualibus mellis, nastavy, et... duxit al. dowyodl presente domino duce alio capitaneo al. nastawnykem 1449 *TumGnd* 78

[redacted]

· II Cor 4, 8) 1471 *MPKJ* V 128.
. *'starosta bartny, przełożony 'ników, do którego obowiązków . pobieranie daniny w miodzie,*

suwszi popyolu (posuit cinerem) na swø glowø a padszi na zemyø, wzwola ku panu bogu *BZ* Judith 9, 1.

2. *'narzucać do wnętrza czegoś, napełnić coś,*

non destituimur
Nastawnik 1
organizacji bar
należało m. in.

aliquid alicui rei inicere, aliquid implere': Alye wzdy by... vczyrpyenye myal svym (*leg.* z swym) stvorzyczyelem, nasul thego ystnego kamyenya ostrego v boty y chodzyl tako aze do szmyerczy *Rozm* 236; ~ miara nasuta '*miara dobrze napełniona, mensura conferta*': Confertam et cogitatam nasutø, *natlaczenv (date et dabitur vobis: mensuram bonam et confertam et coagitatam et supereffluentem dabunt in sinum vestrum Luc 6, 38) *ca* 1400 *PF* IV 752; Naszvthą myarą confertam mensuram *ca* 1500 *Erz* 50; ~ nasuty płot '*wał usypany z ziemi, może drewniane izbice napełnione ziemią i kamieniami, terra in vallum congesta, fortasse constructiones quaedam ligneae, lapidibus expletae*': Vallum est ipse agger, scilicet illud, quod mole erigitur. Boheme dicit sic: circumdabunt te inimici tui vallo oblegli cyą nyeprzyyaczyele twogy naspem albo nasuthym plotem neb plankamy (Luc 19, 43) XV *ex. MPKJRp* II 326.

Nasycać '*karmić, poić do sytości, cibo vel potu satiare*': Tvkem szyta naszycza czø (adipe frumenti satiat te, *Pul*: nasyczy cze) *Fl* 147, 3, *sim. MW* 133a—b; Sanum lac caprinum, mulicbre atque camelinum, plus omnibus est azininum, plus nutritivum, nasz⟨y⟩czaycze, vaccinum sit et ovinum XV *p. post. PF* III 291; Corporeus cibus tantum carnem refficit, nasycza, hominis XV *p. post. R* XXV 178.

Nasycenie '*nakarmienie i napojenie, też stan braku głodu i pragnienia, satietas, actus vel effectus aliquem cibo et potu satiandi*': Y dal gym prosbø gich y poslal nasyczenye (misit saturitatem) w dvsze gych *Fl* 105, 16, *sim. Pul;* Nasziczene satietas XV *in. R* XXIV 63, *sim.* 1461—7 *Serm* 316v; Nasiczenye bez nyedostatka satietas indeficibilis *ca* 1450 *PF* IV 577; Nasiczene saturitas *ib.* 579; Naschiczenye refeccio (ubi est refectio mea, ubi pascha cum discipulis meis manducem? Marc 14, 14) 1471 *MPKJ* V 128; Iste panis... designat nobis corpus domini nostri Ihu Xpi, qui est cibus angelicus et habet iste reffectiones nasyczenye albo spravyane XV *p. post. R* XXV 176.

Nasycić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* nasycę *Fl* i *Pul* 131, 16; *3. sg.* nasyci *Pul* 147, 3, *Rozm* 544; *3. pl.* nasycą *BZ* Deut 31, 20; ~ *imper. 2. sg.* nasyć(i) 1444 *R* XXIII 307, *ca* 1500 *SprTNW* V 15; nasyć 1466 *R* XXII 23; ~ *inf.* nasycić XV *med. SKJ* V 280, *ca* 1450 *PF* IV 571, 1466 *R* XXII 10; ~ *praet. 3. sg. m.* nasycił *Fl* i *Pul* 80, 15. 104, 39. 106, 9, 1466 *R* XXII 15, XV *p. post. Kałużn* 272; *3. pl. m.* nasycili *Pul* 77, 33; ~ *condit. 3. sg. m.* nasyciłby XV *p. post. R* XXV 180; *3. pl. m.* -by nasycili *BZ* Deut 26, 12; ~ *part. praet. act.* nasyciwszy *Rozm* 828; ~ *part. praet. pass. n. pl. m.* nasyceni *BZ* Num 20, 6; ~ *inf. pass. sg. m.* być nasycon 1466 *R* XXII 14; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* nasycon bywa 1453 *R* XLVII 351; *3. pl. m.* nasyceni są *Fl* 77, 33, *Fl* i *Pul* 16, 16; ~ *fut. pass. 1. sg. m.* będę nasycon XV *med. R* XXII 240; nasycon będę *Fl* i *Pul* 16, 17; *3. sg. f.* nasycena będzie *Fl* 103, 14; nasycona będzie *Pul* 103, 14; *3. pl. m.* będą nasyceni *Fl* i *Pul* 58, 17, XV *med. R* XXII 239. 240; nasyceni będą *Fl* i *Pul* 36, 20; *neutr.* nasycona będą *Fl* i *Pul* 103, 18.

Znaczenie: '*nakarmić, napoić do sytości, zaspokoić głód i pragnienie, też przenośnie, cibo et potu satiare, etiam transl.*' Nasiczeni sø (saturati sunt) sinowe *Fl* 16, 16, *sim. Pul*; Nasiczon bødø (satiabor), gdi se pokasze slawa twoia *Fl* 16, 17, *sim. Pul*; Ne bødø osromoczeny we zły czas y we dni glodne nasiczeni bødø (saturabuntur) *Fl* 36, 20, *sim. Pul*; Ony zaprawdø roziydø se ku naiedzenu, acz zaprawdø ne bødø nasiczeny (si vero non fuerint saturati) *Fl* 58, 17, *sim. Pul*; I gedli sø, y nasyczeni sø (saturati sunt, *Pul*: nasyczily szye) barzo *Fl* 77, 33; Z owocza dzyal twogych nasyczena (*Pul*: nasyczona) bødze szemya (satiabitur terra) *Fl* 103, 14; Nasyczona bødø (saturabuntur) drwa polna *Fl* 103, 18, *sim. Pul*; Nasiczy replcas 1444 *R* XXIII 307; Blogosławyeny, gisch są laczny y spragly sprawyedliwosczy, bo ony bądą naschiczeny (quoniam ipsi saturabuntur Mat 5, 6) XV *med. R* XXII 239, *sim. ib.* 240; Dauid mowy: Bądą, dzye, naschiczon (satiabor Psal 16, 15), gdi syą vkaze twoya fala *ib.* 240; Quia non potest sedare et saciare sitim, vkogycz a nasyczycz pragliwosczy, eorum qui eum siciunt XV *med. SKJ* V 280; Nasziczicz *ca* 1450 *PF* IV 571; Naszyczon bywa reficitur 1453 *R* XLVII 351; Vslisz wolanye lvdv tego to a otworz gim skarb twoy, stvdnyø wodi ziwey, aby nasiczeni (satiati) przestali semranya swego *BZ* Num 20, 6; A gdisz vipelnisz dzesyøtek wszitkich twich vzitkow..., dasz slvdze... y przichodzøcemv syrocze, y wdowye, aby gedli myedzi twimi wroty y nasziczili syø (ut comedant... et saturentur) *BZ* Deut 26, 12; Gdysz syø nagedzø y nasyczø rostiw (cumque comederint et saturati crassique fuerint), obroczø syø kv bogom czvdzim *ib.* 31, 20; Cadat tibi sudor tuus incomodum et te tua opera necessario reficiat, *gl.* nutriat naschyczycz, alimento 1466 *R* XXII 10; Nolo semper egens esse, semelque satur, *gl.* saturatus, repletus bycz naszycon *ib.* 14; Ditat, *gl.* locupletat naszyczyl, esca lupum *ib.* 15; Impregnaque,

gl. imple nasycz, meam virtutem *ib.* 23; Corpore et sanguine paravit nasszyczyl XV *p. post. Kałużn* 272; Venit (*sc.* Cristus) in mundum, ut reficeret, nasyczylby, et redimeret mentes humanas XV *p. post. R* XXV 180; O zakamyaly v tvey slosczy (*sc.* Judaszu), czemv... yedzenye takyecz svyątosczy tvego zarlocztwa nye naszyczy? *Rozm* 544; ~ *czegoś*: Y karmil ie z tuku szita a z opoki strdzi nasiczil ie (de petra melle saturavit eos) *Fl* 80, 15, *sim. Pul*; Chleba nebyesskego nasycyl ge (pane caeli saturavit eos) *Fl* 104, 39, *sim. Pul*; Vboghe gego (*pro* gey) naszyczø chlebow (saturabo panibus) *Fl* 131, 16, *sim. Pul*; Chczącz Pylath doszycz ych gnyew (*leg.* gniewu) vczynycz y przykazall, aby gy na ssmyech obłyeczono v to yste odzyenye..., aby Zydovye naszyczyvschy szyc yego przeczyvnosczy albo *sromoczyc y nye ządały daley przelanya yego krvyc nyevynney *Rozm* 828; ~ *czymś*: Dvszø *laczynø nasycyl dobrym (satiavit bonis, *Pul*: naszyczyl dobra) *Fl* 106, 9; Wyeczyor bødzeczye geszcz myøsso, a rano nasyczeny bødzeczye [nasyczeny] chlyebem (saturabimini panibus) *BZ* Ex 16, 12; Tukem zyta nasyczy cze (adipe frumenti satiat te, *Fl*: naszycza czø) *Pul* 147, 3; Jeszu, szyercze me szachficzy, thwem oblyczem myą naszyczy *ca* 1500 *SprTNW* V 15.

Nasypać 1. '*narzucić, naprószyć, conspergere*': Sesly syø sinowye israhelsci w poscye a w vorzech, nasipawszi pyasku na syø (humus super eos) *BZ* Neh 9, 1.

2. (miara) nasypana '*miara dobrze napełniona, mensura conferta*': Mensuram bonam et confertam vlg. nasypan[y]a et coagulatam vlg. nathloczoną (Luc 6, 38) XV *p. post. R* XXV 173.

Nasz *formy*: *n. sg. m.* nasz 1389 *Pozn* nr 68, 1390 *ib.* nr 84. 272, 1393 *ib.* nr 132. 178, *etc. etc.*; *f.* nasza 1393 *Pozn* nr 178, 1397 *RTH* VI 23, *Fl* i *Pul* 32, 20, *etc. etc.*; *neutr.* nasze *Kśw* cv 7, *Fl* i *Pul* 32. 21, 1404 *KsMaz* I nr 476, *etc.*; ~ *g. sg. m.* naszego 1389 *Pozn* nr 68, 1393 *ib.* nr 132. 178, 1394 *ib.* nr 185, *etc. etc.*; *f.* nasze 1393 *Pozn* nr 132, 1394 *ib.* nr 185, *Gn* gl. 64a, 1403 *Pozn* nr 557, 1407 *ib.* nr 613, 1416 *ib.* nr 865, 1418 *Pyzdr* nr 540; naszej 1390 *Pozn* nr 272, 1408 *MiesHer* XIV 114, 1416 *Pozn* nr 864, *etc. etc.*; naszy (1457) *KodWil* I 253; *neutr.* naszego *Kśw* ar 14, *Gn* 2b, *Fl* i *Pul* 43, 26, *etc. etc.*; ~ *d. sg. m.* naszemu *Gn* 1a, *Fl* i *Pul* 39, 4, *Spow* 1, *BZ* Neh 9, 5, *etc.*; *f.* naszej *Fl* i *Pul* 34, 28, 1420 *Pyzdr* nr 640, 1422 *Pozn* nr 1109, *etc.*; nasze *MW* 69a; *neutr.* naszemu *BZ* Jud 11, 24, *Rozm* 468; ~ *ac. sg. m.* nasz *Gn* 172a, *Fl* i *Pul* 11, 4, *Ojcz* 1—8, 11. 12. 14—7, *Dział* 36, *etc.*; naszego *Fl* i *Pul* 98, 5. 10; *f.* naszę 1396 *Pozn* nr 196, 1428 *ib.* nr 1309, 1442 *ib.* nr 1606, *etc.*; *neutr.* nasze *Gn* gl. 156a, *Fl* i *Pul* 102, 13, *etc.*; ~ *v. sg. m.* nasz *Fl* i *Pul* 8, 1, *etc.*, XV *p. pr. MacDod* 102, *BZ* Neh 9, 32, *etc.*; *f.* nasza *SalveReg* 1. 1a. 2. 4—12. 14—7, XV *p. pr. MacDod* 102, *etc.*; *neutr.* nasze *Fl* i *Pul* 84, 4, *Rozm* 79; ~ *i. sg. m.* naszym *Gn* 173a, 1418 *Pozn* nr 959, 1424 *Msza* III s. 51, *sim.* VI. IX, *etc.*; naszem *MW* 76a, XV *p. post. Msza* VII s. 51; *f.* naszą *Dział* 2. 38. 39. 49. 61; *neutr.* naszym *Gn* 184b, *Dział* 6, 1471 *ZapWarsz* nr 3021; ~ *l. sg. m.* (na) naszem *Fl* i *Pul* 65, 10, *BZ* Esdr 9, 15, *Dział* 11. 49; *f.* naszej *Fl* 43, 15. 78, 4, *etc.*; nasze *Rozm* 164; naszy *Gn* ap. 1a; *neutr.* naszem *Gn* 14b, 1420 *Pyzdr* nr 640, 1445 *AGZ* XIV 171, *OrtKal* 297, *OrtMac* 44, *OrtVrtel* 119. *MW* 22b, *Pul* 43 arg.; naszym *OrtBr* VI 391; ~ *g. du. f.* naszu *BZ* Gen 5. 29, *Pul* 89, 19; ~ *i. du. neutr.* naszyma *Fl* i *Pul* 43, 1, *BZ* I Par 17, 20, *Rozm* 411; ~ *l. du. neutr.* (w) naszu *Fl* i *Pul* 117, 22; ~ *n. pl. m.* naszy *Fl* 89, 9, *Fl* i *Pul* 21, 4, 1426 *Pozn* nr 1228, *BZ* Neh 9. 34, *etc.*; nasze *Pul* 89, 9, *Rozm* 488; *f.* nasze *Fl* i *Pul* 11, 4, XV *med. R* XXII 239; *neutr.* nasza *Fl* i *Pul* 89, 10. 125, 2, *Sul* 20, *BZ* Jer 14, 7, *MW* 44a; nasze *Fl* i *Pul* 34, 24, *Rozm* 743; naszy *BZ* Neh 9, 34; ~ *g. pl. m.* naszych *Kśw* cr 5, *Gn* 175b, *Fl* i *Pul* 102, 10, *etc. etc.*; *f.* naszych *Fl* 89, 19, *Fl* i *Pul* 78, 8, *SalveReg* 14. *BZ* Deut 2, 36. Neh 10, 37; *neutr.* naszych *Fl* i *Pul* 89, 10; ~ *d. pl. m.* naszym *Gn* 175b, *Fl* i *Pul* 43, 15, *etc. etc.*; naszem *MW* 84a, *Rozm* 53; *f.* naszym *Gn* 172a; naszem *MW* 86b; ~ *ac. pl.* nasze *BZ* Ex 17, 3; *m.* nasze *Gn* 11a, *Fl* i *Pul* 43, 7. Ez 14, 1413—4 *Msza* I 261, *etc. etc.*; *f.* nasze 1395 *Pozn* nr 187, *Fl* 43, 20, *etc.*; *neutr.* nasza 1423 *Zab* 209. *BZ* Deut 1, 28. Neh 9, 32, *MW* 121a; ~ *v. pl. m.* naszy *Gn* ap. 2a; ~ *i. pl.* naszymi *BZ* Ex 10, 9; *m.* naszymi *Gn* 175b, *Fl* i *Pul* 105 6. *Sul* 74, *OrtBr* VI 383, *Dział* 6. 7, *EwZam* 290; naszemi *Gn* gl. 156a; *f.* naszymi XIV *ex. Pocz* 233, *MW* 12b; ~ *l. pl. m.* (w) naszych *Gn* 14a, *Fl* i *Pul* 43, 12. 89, 16, 1413—4 *Msza* I 263, *sim.* III. VIII; *f.* naszych *Fl* i *Pul* 43, 11. XIV *ex. Pocz* 233, *Pul* 11 arg., *Rozm* 379; *neutr.* naszych *MW* 12a.

Znaczenia: **1.** *zaimek dzierżawczy informujący, że jakiś przedmiot złączony jest z podmiotem* my *na zasadzie własności, przynależności, itp.*, '*noster*': **a.** *o przedmiotach, które stanowią własność podmiotu, są używane, użytkowane przez podmiot*: Tho yest nasz brat, naszego

clenotha 1389 *Pozn* nr 68, *sim.* 1393 *ib.* nr 178, 1394 *ib.* nr 185, 1408 *MiesHer* XIV 114, 1419 *Pyzdr* nr 604, 1426 *Pozn* nr 1216; Jaco Jan gest nasz prawi brad, naszego clcynota y naszego sczita 1393 *Pozn* nr 132, *sim.* 1398 *RTH* III nr 3, 1403 *Pozn* nr 557, 1416 *ib.* nr 864, 1430 *ib.* nr 1354; Szalmy nasze (psalmos nostros) bødzem pacz *Fl* Ez 14, *sim. Pul*; Chleb nasz wsedni day nam dzisa *Ojcz* 4, *sim.* 1—3. 5—8. 11. 12. 14—7, *sim. Rozm* 276. 277; Naszy kmothowiczi zaiali ty kony ną nąsey łacze 1426 *Pozn* nr 1228, *sim.* 1441—7 *Rocz-Hist* XV 239; Jakossmy dlay (*pro* daly) Slyepochowo, dzedzina naschą 1442 *Pozn* nr 1606; Czso pan bog nasz wycyøscza odzerszal, dostanye syø k naszemu gymyenyv (in nostram... possessionem) *BZ* Jud 11, 24; Pyrwe vzitki karmy naszich (primitias ciborum nostrorum) y pycya naszego (libaminum nostrorum)... przinyesyemi... do koscyola boga naszego, dzesyøtø czøscz vzitkow naszich zemye naszey (terrae nostrae) navczonim... ze wszech myast naszey roboti (operum nostrorum) *BZ* Neh 10, 37; Jakom my bydlem naschym nye spasly gwałthem zitha 1471 *ZapWarsz* nr 3021; Yako domaschewska czyascz nye sz nasey czaszy oczczysthcy nye vimyerzona 1479 *Czrs* s. XLII; Pyothr Byenyada zadney blyskoszczy sham nye ma na oczczysnye nasschey 1485 *ZapWarsz* nr 1600; Nasz lup albo nasz sboy (studeas... nostram asportare praedam) ządasz odyącz *Rozm* 218; Kyedysmy nasche ymyenye opvsczyl⟨i⟩, czemv bychmy braly czvdze? *ib.* 232; Dayczye nam oleyv vaschego, bocz nam lampasze nasche gasną *ib.* 488; ~ Kandim ya vsedl, tandy nasse na lewo 1404 *KsMaz* I nr 476; Kandiszmi yachali, tandi gest nassze 1416 *Pozn* nr 907, *sim.* 1474 *AKPr* VIIIa 56; Fecit detinere nobis et michi in nostro al. na naschem 1445 *AGZ* XIV 171.

b. *o częściach ciała podmiotu*: Kedi ge nam dali v nasze rancze przepiszi, tedi Wenczslaf a Paaszek obeslali pana Hinczkoui gednacze 1395 *Pozn* nr 187, *sim. BZ* Judith 11, 20; F naszem szerczu mamy gich szalouacz *Gn* 14b, *sim. MW* 22b, *Pul* 43 arg.; Poproszmy... naszim serczem nabosn⟨y⟩m *Gn* 184b; Wargi nasze (labia nostra) od nas sø *Fl* 11, 4, *sim. Pul*; W nem weselicz se bødze sercze nasze (cor nostrum) *Fl* 32, 21, *sim. Pul, sim. ca* 1425 *EwKReg* 42, *Rozm* 736; Widzely sø oczi nasze (oculi nostri) *Fl* 34, 24, *sim. Pul*; Vszima naszima (auribus nostris) sliszeli iesmi *Fl* 43, 1, *sim. Pul, sim. BZ* I Par 17, 20; Roszirzili iesmi røcze nasze (manus nostras) ku bogu czudzemu *Fl* 43, 22, *sim. Pul, sim. Fl* 46, 3; Poloszil ies zamøty na chrzepcze naszem (in dorso nostro) *Fl* 65, 10, *sim. Pul*; Gest dz[w]ywno w oczv naszv (in oculis nostris) *Fl* 117, 22, *sim. Pul*; Napelnona sø radoszczy vsta nasza (os nostrum) *Fl* 125, 2, *sim. Pul*; Nasza sircza ossweczy! 1423 *Zab* 209, *sim. BZ* Deut 1, 28, *MW* 121a; Nye bila iest wyesz ani myasto, ges to by vczekło naszich røkv (quae nostras effugeret manus) *BZ* Deut 2, 36; Prawda twoia..., aby swieczila w szerczoch naszich *MW* 12 a; Abi sercza y cziala nasza przikazanyu twemu bila poddana *MW* 44 a; Dzalo ręku nasszu spraw (manuum nostrarum, *Fl*: røk naszich) *Pul* 89, 19, *sim. BZ* Gen 5, 29; Od boga szye to stalo y yest dzyvno przed naschyma oczyma (in oculis nostris Mat 21, 42) *Rozm* 411; ~ K tobye thesz wsdychamy,... naszych slesz w tem tho padole swatha vranyay⟨ą⟩cz *Salve-Reg* 14.

c. *o właściwościach, stanach i funkcjach przysądzanych podmiotowi*: To *berzemu na naszø przisżengø 1396 *Pozn* nr 196, *sim.* 1428 *ib.* nr 1309; ⟨Dani są nam⟩ angeli suøcy na naucenie nasego neumena *Ksw* ar 14; V cem buiach moze nase mdle clouechstuo? *Ksw* cv 7; Abi... on... nasze grechy othpuszczyl nam *Gn* 11a; Isbichom szø f nasich grzc⟨s⟩chech oczuczyly *Gn* 14a; Naucza, abichom nasz szyuoth czystho... ch[w]oualy *Gn* 172a; Strogmy skuthky dobre, gakobichom presz ne nasziim duszam otrzymaly sbauene *ib.*; Abichom go mj naszymy grzechy ne gneualy *Gn* 175b; Isbicz on nasz nasich grzec⟨h⟩of posbauil *ib.*, *sim. Fl* i *Pul* 102, 10, *Spow* 1; S nase tesnice vybaua *Gn* gl. 64a; Ac gesmy... naszemy grechy gy rosne⟨wali⟩ *Gn* gl. 156a; Prze samøskane nasc *ib.*; Racz nam dacz... na duszy naszy przeszegnanye *Gn* ap. 1a; Iøzik nasz (linguam nostram) bødzem welbicz *Fl* 11, 4, *sim. Pul*; Dusza nasza (anima nostra) cirzpi gospodna *Fl* 32, 20, *sim. Pul*; Ne mowcze w serczoch swogich ey! ey! naszcy duszy (animae nostrae) *Fl* 34, 28, *sim, Pul*; Odchilil ies stdze nasze (semitas nostras, *Pul*: szyercze nasze) *Fl* 43, 20; Zapominasz vboszstwa naszego (inopiae nostrae) *Fl* 43, 26, *sim. Pul*; Ne pamøtay lichot naszich (iniquitatum nostrarum) *Fl* 78, 8, *sim. Pul*; Poznal slozenye nasze (figmentum nostrum) *Fl* 102, 13, *sim. Pul*; W naszich *potrzebacz XIV *ex. Pocz* 233; Nad zloszczami naszymi *ib.*; Byerzemi k naszey przisandze 1420 *Pyzdr* nr 640, *sim.* 1430 *Pozn* nr 1352, 1432 *ib.* nr 1387; Nemyr nye dal vstacz roku w naszem prawye 1420 *Pyzdr* nr 640, *sim.*

OrtKal 297, *OrtVrtel* 119; *Poytrzek wszeld w [f] nasze wecze y rosbil nasze wecze 1402—24 *BiblWarsz* 1861 III 49; *Odpwsschy nam nasche vini (peccata nostra) *Ojcz* 1—4. 6—11. 14—7; Mathko myloszerdza,... nadzeya nasza (spes nostra)! *SalveReg* 1. 1a. 2. 4—12. 14—7, *sim.* XV *p. pr. MacDod* 102, *Naw* 32; Boze,... thy sznasz mysly *nasza y sprosznoszczy grzechow naszych *Spow* 7; To berzem k naszey duszy y k nasey prawdze 1422 *Pozn* nr 1109; Nasz rozwm y miszl czysz ('dziś') spewa *ca* 1440 *R* XXV 220, *sim.* XV *med. R* XXII 243; Zbawy nasz naschey zaloscy! XV *med. PF* IV 594; Nasche wschitky sprawyedliwosczy yako plat nyewyasti myessyączney XV *med. R* XXII 239; Ova tocz przed tobø gesmi w grzesze naszem (in delicto nostro) *BZ* I Esdr 9, 15; Wyelyke sø przelysz odwraczanya nasza (aversiones nostrae) *BZ* Jer 14, 7; Przestøpuyøcz zakona naszego przikazanye (legis nostrae mandata) *BZ* I Mach 2, 22; Panie..., ienzes nas... ku poczantku tego dnya nye nasimi zaslugamy, ale samą... twoią llazkø... przygydz vczinil *MW* 12b; Day nam... grzechom naszym (*MW* 84a: naszem) odpuszczenye *MW* 71a; Day... duszam naszem wyecz⟨n⟩e odpoczywanye *MW* 86b; Xpus prze chudobę naszę y nędzę wstal z martwych *Pul* II arg.; Nye wynydzyesz w moczach naszych (in virtutibus nostris, *Fl*: we czczach naszich) *Pul* 43, 11; Kto vyerzyl slow naschemv? *Rozm* 468; Povyedayącz nascha vyelyka zaloscz *ib.* 694, *sim. ib.* 699; Czczyemy w naszey pamyączy *ib.* 728; By słova nasche byly vstavyczne ode vschytkych pospolv *ib.* 743.

d. *o czynnościach i aktach dotyczących podmiotu*: Obroczi nas, bosze, zbawene nasze (salutaris noster) *Fl* 84, 4, *sim. Pul*, *sim. Rozm* 79; Zbauena naszego bøc obiczay (exordium nostrae redemptionis) XV *in. ModlJag* 36, *sim. ca* 1450 *PF* IV 577, 1461—7 *Serm* 442r, *MW* 113 b, XV *p. post. RozmPam* 475, *Rozm* 57. 642; Slowa vyecznego... prze othkupyenye nasze, pro nostra redempcione, dzywnye wczelenye XV *med. R* XXV 154; Ku nasze poczyesze *MW* 69a; (Maria) począla czyscz... psalm..., kyedy szye sdrovye naschego odkupyenya począło *Rozm* 49.

e. *o czasie i przestrzeni określanej okresem życia i miejscem przebywania podmiotu:* Tim, czso sø w ocoliczy naszey [sø] (qui sunt in circuitu nostro) *Fl* 43, 15, *sim. ib.* 78, 4; Lyata nasza (anni nostri) iaco paiøk pomyslona bødø, dnowe lyat naszich (dies annorum nostrorum) syedmdzesøt lyat *Fl* 89, 10, *sim. Pul*; Cochali iesmi se, we wszech dnoch naszich (diebus nostris) *Fl* 89, 16, *sim. Pul*; ⟨Day myloszczyvy pokoy⟩ w kaszdych *dynow naszych (in diebus nostris, *Msza* VI. VII: w czaszy nasze) 1413—4 *Msza* I s. 263, *sim.* III. VIII; Mi⟨e⟩szkane nasze *ablo czasy (dies nostros, *Msza* I. IV—VI. VIII: dnye tesz nasze) w twem pokoyw roszgodz 1424 *Msza* III s. 54, *sim.* VII; Dyabel prziwyodl na thi nasche czaschi silne omowi XV *med. R* XXII 248; Geden czlowyek w naszym myescze nawadzon panv lzywye *OrtBr* VI 391; Aby... chczyely dzyerszecz prawo..., yako dzyerszemy w naszem myeszczye *OrtMac* 44; Bo wszystky dny nasze (dies nostri, *Fl*: dnowe naszy) zagynęły *Pul* 89, 9; Day nam dzyszya, tho czvsz tego czaszv za naszego zyvota *Rozm* 277; Yedlysmy... y pyly na naschych vlyczach *ib.* 379.

f. aa. *o osobach związanych z podmiotem pokrewieństwem i powinowactwem*: Jaco tho yest nasz brat 1389 *Pozn* nr 68, *sim.* 1390 *ib.* nr 84. 272. 1393 *ib.* nr 132. 178, 1394 *ib.* nr 185, 1397 *RTH* VI 23, 1398 *RTH* III nr 3, 1403 *Pozn* nr 557, *etc.*; W czø sø pwali oczczowe naszy *Fl* 21, 4, *sim. Pul*; *Rgrzeszyly gesmy y s otczsy naszymy (cum patribus nostris) *Fl* 105, 6, *sim. Pul*, *sim. EwZam* 290; Gest szø on byl naszim othczom vkaszal *Gn* 175b, *sim. BZ* Deut 26, 3; Any gych (*sc.*pieniędzy) wsitka mamy s nasim occzem 1418 *Pozn* nr 959; Jako tha barz (*leg.* barć)... gest rozdzelona za naszich oczczow 1424 *ZapWarsz* nr 95; S dzedzmy naszymy (cum parvulis nostris) poydzyemi *BZ* Ex 10, 9; Abi nas zabyl a dzeczy nasze (liberos nostros) *ib.* 17, 3; Nasza mathka krzczyla dzyeczyą naszey maczosze a nye mogla nasza maczocha w malzenszthwyc bycz za naszym oczczem any ona yego zona byla *OrtMac* 114; Yakosch movyl k naschem oyczom: kv Abramovy y kv yego synom *Rozm* 53; ~ **bb.** *o pojęciach związanych ze stosunkami pokrewieństwa podmiotu*: Jako Jandrzey... z nassey krwe wyssedl 1390 *Pozn* nr 272, *sim.* 1408 *MiesHer* XIV 114, 1416 *Pozn* nr 864, 1419 *ib.* nr 976, 1419 *Pyzdr* nr 604, 1427 *Pozn* nr 1259. 1260, 1430 *ib.* nr 1354; Jaco Jan gest nasz prawi brad... sz nasze krwe 1393 *Pozn* nr 132, *sim.* 1394 *ib.* nr 185, 1403 *ib.* nr 557, 1407 *ib.* nr 613, 1416 *ib.* nr 865, 1418 *Pyzdr* nr 540; Jako Jan gest nasz brat... y nasza kref 1393 *Pozn* nr 178, *sim.* 1397 *RTH* VI 23.

g. *o osobach związanych z podmiotem innymi stosunkami społecznymi czy międzyludzkimi, niż pokrewieństwo*: By on racil... nas urogow nasih... uhouach *Kśw* cr 5; Gdis szø sz naszim

neprzygaczelem... *chemy valczycz *Gn* 173a; Szmyluyczye szya..., przyaczycle nasszy! *Gn* ap. 2a; Gospodne, bosze nasz (dominus noster)! *Fl* 8, 1, *sim. Pul*, *BZ* IV Reg 19, 19, *Rozm* 643; Kto bogem croma boga naszego (praeter deum nostrum)? *Fl* 17, 34, *sim. Pul*, *sim. Dek* II 1. 2, *Rozm* 683; Odgimcza nasz iest (protector noster est) *Fl* 32, 20, *sim. Pul*; I wpuscil w usta moia... *pastnkø bogu naszemu (deo nostro) *Fl* 39, 4, *sim. Pul*, *sim. Spow* 1, *BZ* Neh 9, 5; Neprzyaczele nasze (inimicos nostros) rozweiemi rogem *Fl* 43, 7, *sim. Pul*; Obroczil ies opak po naszich neprzyaczelech (inimicos nostros) *Fl* 43, 12, *sim. Pul*; Poloszil ies nas w przecorø søsadom naszim (opprobrium vicinis nostris) *Fl* 43, 15, *sim. Pul*; Powiszaycze gospodna, boga naszego (deum nostrum) *Fl* 98, 5 *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 98, 10; Wstal s martwich crol nas, syn bozy *Bogur* G; Pospolu s slugø twym, papyeszem naszym y z yarczybiskupem naszym (cum famulo tuo, papa nostro et antistite nostro, *Msza* VII: s... papyczem naschem... y z yarczybyskupem... naschem) 1424 *Msza* III s. 51, *sim.* VI.IX; Odpuscami naschschim vinowaczschom (debitoribus nostris) *Ojcz* 1—4. 6—11. 14—7; Pobral... dwe szekirze na Bralewe, naszego *panna dzedzine 1421 *Pozn* nr 1089; Sthworzyczyelv nasz! XV *p. pr. MacDod* 102; Bødz nasze ksyøszø (princeps noster) *BZ* Jud 11, 6; Panye, boze nasz (deus noster),... nyc odwraczay swego oblycza we wszey praci, gesz nas poscygla, krole nasze (reges nostros), ksyøszøta nasza, kapłani nasze (sacerdotes nostros), proroki nasze (prophetas nostros) y oczce nasze (patres nostros) *BZ* Neh 9. 32; Krolyowye naszi (reges nostri), ksyøszøta naszi (principes nostri)... nye pełnyly zakona *ib.* 9, 34; Then muszy przed naszym sandzą v nasz y prawem muszy bycz praw *OrtBr* VI 359, *sim. Dzial* 25; Trzymamy z naszymy myeszczkym⟨i⟩ pyszarzmy *OrtBr* VI 383; Pan nyebyeszky nyechay bandzye strozem y *obranyczą naszem *MW* 76a; Szwyathy Thworzyanyc. nasz myly patronye! XV *ex. PF* IV 623; Naschemu panu krolowy chczemy wierny biczh XV *p. post. WilkKrak* 45; ~ A gdyby byl yąt przez kogo naszego a nam wydan *Dzial* 61; ~ *w wyrażeniach zabarwionych uczuciowo*: Dagœcz chualø... naszemv Xpoui milemv *Gn* 1a; Narodzene tego tho dzeczøthka naszego... bilocz gest ono velikego vszythka *Gn* 2b; Nasz mily Ihezu Crist *Błaż* 322; Gdy nąsch Jesus yusz umyeral XV *ex. R* XIX 89.

2. *'mój (pluralis maiestaticus używany przez osobę sprawującą władzę, króla, księcia), meus (pluralis maiestaticus, a rege aut duce adhibitus)'*: Zastawyamy dzedzini nassze hereditates nostras *ca* 1428 *PF* I 481; Donamus... z dzielnice naszy etiam decimam partem (1457) *KodWil* I 253; Do... terram... tendentem ab aula mea mimo koszczel nass (1491) *ib.* 434; ~ Chceemi, abi nasza wstawyenya... w Wyslycy vczynyona nye patrzyli przemynąlich... rzeczi *Sul* 20; Sądza wybrany moczą naszą *Dzial* 2; Podlvg naszey woley *ib.* 3; Przeczyw naszey woley *ib.* 9; Gymyenye tych dvchownych na naszą pracza przypysvgemy *ib.* 10; Nyektorzy bywayą pozwany przed naszą oblycznoscz *ib.* 16; Po sąnd nasch radzy przychodzą *ib.* 36; Aby... nye wiączey wzały pod naszą myloszczą od grzywny, gedno pol grosza *ib.* 38, *sim. ib.* 61; A potem acz naszą laską na myloscz badą przyiączy *ib.* 39, *sim. ib.*; Z naszego przykazanya *ib.* 47; Ten ma bycz na naszey myloszczy *ib.* 48; ~ Przes przothky nasze (per antecessores nostros)... gest wyslowyono *Sul* 74; Kv othłozenyv szkodnego nalogv, yenze dotychmyasth myedzy naszimy poddanymy (inter subditos nostros)... chowan byl *ib.*, *sim. Dzial* 6. 7; Sz rady a s *przisvalenya prelatow y *ryczerow naszich (praelatorum et baronum nostrorum)... vstawyamy *Sul* 75; W nyektorem wstawyenyv namyasthka naszego (praedecessoris nostri)... vstawyono bylo *ib.*; Przeto my Kazimyrz z boga myloszczy pospolv z riczerstwem naszym obeszrzawszy to *Dzial* 6; Na vszytek naszych poddanych vloszylysmy tho myeszanye sadow bycz złomyono *ib.*, *sim. ib.* 9. 37. 40; Nyektorzy z naszych ryczerzow... wszqli obiczay nyc stacz pod szadną choragwą *ib.* 8; Chczem, aby odtychmyast nasze vbostwo nyc zdradzono *ib.* 15; ~ Sądza y podsadek... na naszem dworzc mayą bycz vstawycznye *Dzial* 11, *sim. ib.* 49; My z ryczerstwem naszego dworv thą ysta rzecz rozgodzimy *ib.* 11, *sim. ib.* 14. 47. 56.

Naszcie *cf.* **Najście**

Naszczepać *'nalupać, narąbać, concidere'*: Gdisz bil (*sc.* Abraham) drwyecz nasczepal sobye ku przebitku (cumque concidisset ligna in holocaustum), szedl na ono myasto *BZ* Gen 22, 3.

Naszczepić *'nazrywać, naciąć, naobcinać, decerpere, abscidere'*: Auferimus ramos naszczepmi 1461—7 *Serm* 114r.

Naszczykać *'narwać, naucinać paznokciami, decerpere, unguibus abscidere'*: A vinidzesli na pole swego prziyaczela, nasczikasz kloszow a rękama zemnyesz (franges spicas et manu conteres), ale sirpem nye bødzesz zęczi *BZ* Deut 23, 25.

(Naszeroki) Naszyroki *'bardzo szeroki, rozległy, vastus'*: Naschiroka aut nawyelika vasta (in hac vasta solitudine utinam pereamus Num 14, 3) 1471 *MPKJ* V 25.

Naszlapie *prawdopodobnie 'część hełmu a. rodzaj hełmu, galeae pars vel ipsa galea'*: Naslapye fidia *ca* 1500 *Erz* 49. ~ *Też możliwa lekcja* na slapye.

Naszyjnik *'część uprzęży końskiej służąca do kierowania dyszlem, lorum, quo collum equi temoni alligatur'*: Pro redis, epiredis al. nabodrky, naschyniky ad eadem weycula III scotos 1393 *MMAe* XV 172; Epiphia, colleria equorum scilicet ornamenta uel instrumenta proprie *naszynnyky 1450 *RpKapKr*; *Naszyennik epiradium XV *p. post. PF* V 9.

Naszyroki *cf.* **Naszeroki**

Naści *'masz!, bierz!, cape! en sume!'*: Poczęły gy (*sc.* Chrystusa) bycz laskamy a drudzy pąsczyamy myedzy ycgo svyąthą oczy, rzekącz: Nasczy, czarovnykv, krolevstwo! *Rozm* 832.

Naście *cf.* **Najście**

Naścigać *'prześladować, persequi'*: Kelko gest dnwo (*pro* dnow) slvghy twego? Gdy vczynysz o nasczygayøczych mye (quando facies de persequentibus me, *Pul*: o nastoyøczych na myę) sød? *Fl* 118, 84; Bo nascygal gest (persecutus est, *Pul*: przeszlyadował) neprzyaczeł moy dusza moyø *Fl* 142, 3.

Naścilka *'rzecz należąca do bielizny stołowej, zapewne obrus, serweta, linteum, quo mensa tegitur' (tylko z fleksją łac.)*: Pro consucione mensalium, nas⟨c⟩ilcarum, manutergiorum etc. regalium VIII scotos 1393 *MMAe* XV 162; Pro filis albis ad consuendum mensalia, manutergia et nasczilkas domini regis IV grossos 1394 *ib.* 178; Pro LII vlnis tele albe ad paranda mensalia, manuteria et *nasciclas *ib.* 180; Pro ablucione mensalium, manutergiorum, *nasticlarum *ib.* 188; Pro XLI vlnis tele albate... pro mensalibus, manutergiis, *nasciclis regi parandis *ib.* 191; Pro XL vlnis tele bone ad mensalia solius domini regis et nastilcas et manuteria *ib.* 204; Pro LX vlnis tele bone ad mensalia, nastilcas, manuteria ad conuencionem 1395 *ib.* 218; Pro ablucione mensalium, nastilcarum et manuteriorum regalium *ib.* 220.

Naśladca *'naśladowca, imitator'*: Nasladcze (imitatores Phil 3, 17, *SKJ* I 121: naszladovcze) 1449 *R* XXV 167.

Naśladnik *'naśladowca, imitator'*: Nye vyem, przecz by pravda vzyteczna byla, gdyby naslyadnykov ny myala *Rozm* 584.

Naśladnio *(?) 'następnie, później, deinde, postea'*: Zastawyamy dzedzini nassze... ze wszytkimi gorami, padoli, pagorky..., y gyninmy y drugimi, ktorimkoli gimenem nasladnyo (*pro* nasladno?) wcszuany bi bili (quocumque nomine consequenter censeantur) *ca* 1428 *PF* I 481.

Naśladno *cf.* **Naśladnio**

Naśladomy *'następujący po czymś, consequens'*: Nasladoma slova scquencia verba 1436 *R* XXIII 278.

Naśladować, Naśledować *formy*: *praes. ind. 1. sg.* naśladuję *BZ* Judith 11, 14; *3. sg.* naśladuje *ca* 1428 *PF* I 490, *Sul* 20, XV *med. SKJ* V 269, *BZ* Tob 3, 21, 1471 *MPKJ* V 70, *etc.*; naśleduje XV *p. post. PF* III 291; *3. pl.* naśladują *ca* 1420 *R* XXIV 81, *Galka* w. 28, *Sul* 97, *Pul* 5 arg., *Rozm* 276, 425. 428. 569; ~ *imper. 2. sg.* naśladuj *Fl* 33, 14, *BZ* Ruth 2, 9, *EwZam* 302, *Rozm* 214, *etc.*; *1. pl.* naśladujmy *Rozm* 205; *2. pl.* naśladujcie 1449 *R* XXV 167, *Rozm* 520; ~ *part. praes. act. adv.* naśladując *Sul* 21, XV *med. GlWroc* 39 r, *BZ* Jud 10, 6. *Rozm* 138, *etc.*; *adi. n. sg. m.* naśladujący 1436 *R* XXIII 276; *f.* naśladująca XV *med. SKJ* V 271; *g. sg. m.* naśladującego *Fl* 43, 18; *n. pl. m.* naśladujący XV *med. SKJ* I 121; *ac. pl. m.* naśladujące *EwZam* 301; *i. pl. neutr.* naśladującymi *ca* 1420 *R* XXIV 86; *l. pl. f.* (w) naśladujących *Sul* 98; ~ *inf.* naśladować *Ksw* dr 1, *Gn* 14b, *Sul* 48, XV *med. GlWroc* 39 r, *ca* 1455 *JA* XIV 492, *etc. etc.*; ~ *fut. 2. sg. m.* będziesz naśladować *Rozm* 556; *3. sg. m.* będzie naśladować *BZ* Num 15, 39; będzie naśladował *Rozm* 313; *neutr.* będzie naśladować *Fl* 22, 8; ~ *praet. 1. sg. m.* jeśm naśladował *Fl* i *Pul* 37, 21; ja naśladował *OrtBr* VII 568, *OrtMac* 114; *f.* -m naśladowała *Rozm* 696; *3. sg. m.* naśladował jest *BZ* Num 14, 24; jest naśladował *BZ* Deut 1, 36. 31, 18; naśladował XV *med. GlWroc* 34v, *BZ* III Reg 14, 8. 15, 34, *etc. etc.*; *f.* naśladowała *BZ* I Par 12, 29. *Rozm* 220. 301. 304, *etc.*; *3. du. m.* naśladowała *Rozm* 297; *1. pl. m.* naśladowaliśmy *Rozm* 391; *2. pl. m.* -ście naśladowali *Rozm* 391; *3. pl.* naśladowały *Rozm* 125; *m.* naśladowali są *EwZam* 303. 307, *Rozm* 290; są naśladowali *BZ* Judith 5, 9. *Rozm* 206. 287. 321; naśladowali *BZ* IV Reg 17, 12. 15. Judith 8, 21, 1471 *MPKJ* V 56, *Rozm* 107. 201, *etc.*; *f.* naśladowały są *Rozm* 285; naśladowały XV *p. post. R* XXIV 94, *Rozm* 263. 447; *neutr.* naśladowały *Rozm* 199; ~ *plqperf. 3. pl. m.* są byli naśladowali *Gn* 182a; ~ *condit. 2. sg. m.* -by naśladował *Ksw* cr 39, *BZ* Deut 18, 9; *3. sg. m.* -by naśladował 1454 *Wisl* nr 385, *BZ* IV Reg 23, 3, XV *ex. SKJ* I 143; *1. pl. m.* -bychmy naśladowali

Rozm 844; *3. pl. m.* -by naśladowali 1471 *MPKJ* V 95; -by naśladowaliby *MW* 16b; *f.* -by naśladowały *Rozm* 586; ~ *condit. praet. 3. sg. m.* -by naśladował był *Gn* 177b.

Znaczenia: **1.** *'następować, sequi'*: **a.** *w przestrzeni 'iść za kimś, następować, consequi, praecedentis vestigia sequi'*: Prosequi s dalek[y]a naszly⟨a⟩dowacz a statecznych naslyadowacz przyyayancz *ca* 1455 *JA* XIV 492; Thluszcze, kthorisz przeprzedzyli y ktore naszlyadowali, wolali (et qui praeibant et qui sequebantur, clamabant Marc 11, 9) XV *p. post. R* XXIV 94, *sim. Rozm* 447; Gdzye on koly przyschedl, tu naslyadvyącz (sequebatur) lyzal (*sc.* lew) yego stopy *Rozm* 138; Pothym bądzyesch naslyadovacz (sequeris autem postea Jo 13, 36) *ib.* 556; Przeto z daleka naslyadoval, yze nye mogł blysko przystąpycz *ib.* 664, *sim. ib.* 665; Tu vyelyką pravdą vkazuyą, yze vschyszczy vczyckayącz, a on naslyaduye *ib.* 671; Ale yako czy naslyadovaly, a svyathy Maczyey pysche rzekącz:.. Vschyszczy od nyego vczyekły *ib.* 672; ~ Subsequi naslyadowacz podlye bokv XV *ex. PF* V 21; ~ *(z gen. i acc.) kogoś*: Xc mily svøthemu Potru gest on tako rzecł byl, isbicz go on nasladoual byl *Gn* 177b; Bylastha dwa bracencza... a thacz szø byla... fsyczko bogadstwo sprzedala..., a svøtego Gana szøcz ony biły nasladouały *Gn* 182a; Gdzeszkoły bødø szøcz, naslyaduy gich (ubi messuerint, sequere) *BZ* Ruth 2, 9; Vydzancz ye, naszlyadvyacze go (videns eos sequentes Jo 1, 38), *rekl gym *EwZam* 301; Rzekl yemv Ihus: Naszlyadvy myą (sequere me Jo 1, 43)! *ib.* 302, *sim. Rozm* 214. 289. 293. 365; Y naszladowal go (surgens secutus est eum Marc 2, 14) XV *ex. MPKJ* II 318; Ychze vyelye *mlodzyenczom nasłyadovaly (quos non pauci adolescentium sectabantur) *Rozm* 107; Zvyązrzata... yego (*sc.* Chrystusa) naslyadovaly (ipsum sequebantur) *ib.* 199; Na kazanye svyątego Yana yvsz vyelye lyvda złączalo (*pro* sluchalo), alye potayemnye, a potem szą yego naslyadovaly (post omnino secuti sunt eum) *ib.* 206, *sim. ib.* 287; A ony nathychmyast opvsczywschy *szyczy y naslyadovaly yego (*sc.* Jesusa; secuti sunt eum Mat 4, 20; *EwZam* 303. 307, *Rozm* 290: naszladovaly sa) *ib.* 213, *sim. ib.* 201. 733; A on (*sc.* Bartłomiej) yego (*sc.* Chrystusa) myloszyernye naslyadoval *ib.* 234, *sim. ib.* 294. 405. 659. 664. 665. 688; Naslyadovaly yego vyelykye tluscze lyvda (secutae sunt eum turbae multae Mat 4, 25) *ib.* 263; A yako stąpyl z gory, naslyadovaly szą yego vyelykye tluscze (secutae sunt eum turbae multae Mat 8, 1) *ib.* 285; Mystrzv, chcze czye naslyadovacz, gdzyekoly poydzyesch (sequar te quocumque ieris Mat 8, 19) *ib.* 289, *sim. ib.* 234. 364—5. 556. 557; A yako myły Iesus vyschedl *dotud, naslyadovala yego dwa slyepa (secuti sunt eum duo caeci Mat 9, 27) *ib.* 297; Nathychmyast naslyadovała (*sc.* niewiasta) yego (*sc.* Chrystusa) *ib.* 301, *sim. ib.* 304. 322. 711; Kto nye vezmye krzyza svego y nye bądzye mnye naslyadoval (qui non accipit crucem suam et sequitur me Mat 10, 38), nye yest mnye dostoyen *ib.* 313; Ovasmy my opvsczyły wschytko y nasladovalysmy czyebye (secuti sumus te Mat 19, 27) *ib.* 391; Vy, ktorzyesczye mnye naslyadovały (qui secuti estis me Mat 19, 28)..., szyedzyeczye... na dvanasczye stolczow, sądząc dvoyenasczye pokołyenye israelskye *ib.*; A kyedy sve ovcze vlasne vypvsczy (*sc.* pasterz), ydzye przed nymy, a ony yego naslyadvyą (oves illum sequuntur Jo 10, 4) *ib.* 425, *sim. ib.* 428; Zydovye..., kyedy ssą vzrely Maryą..., naslyadovały ycy (secuti sunt eam Jo 11, 31) *ib.* 437; Sluzy-ly my kto, naslyadvye myą (me sequatur Jo 12, 26) *ib.* 466, *sim. ib.* 470; Ktorego ydącz v myasto *postrathnyeczyc czlovyeka ydącz, a on nyeszye lakvyczą vody, naslyadvyczyesch yego aze v dom, v ktory vnydzye (sequimini eum in domum, in quam intrat Luc 22, 10) *ib.* 520; Schukaczye myą, czvsch chcząc myc naslyadovacz *ib.* 555; Poschedł... na Gorą Olyvną... a yego zvolenyczy za nym sły takye naslyadvyącz yego (secuti sunt autem illum et discipuli Luc 22, 39) *ib.* 582; *Vtory czlovyek na tem stoy, aby yego tluscze naslyadovały, ten czlovyek laczno svady spravy *ib.* 586; Czemvm vczora nye naszlyadovała mego syna mylego (quare non sequebar heri meum puerum), kyedy on szvemy (*leg.* z swemi) zvolyenyky do Ierusalem schedł! *ib.* 696; ~ po *kimś*: Nasladuyaczy po nim consequens 1436 *R* XXIII 276; ~ za *kimś*: Iesus vysschedl na polye a za nym dzyeczy nasladovaly vyelyka tluscza (ipsum quoque puerorum turba sequebatur) *Rozm* 125; To ystne myle dzyeczye vroczy szyą do domv a za nyem tluscza lvow naslyadvye vyelyka (et ipsum omnis multitudo leonum sequebatur) *ib.* 139; Myły Yesus schedl kv yednemv myastv Naym a vyelyka tlvscza za nyem nasladovała (et ipsum magna multitudo plebis sequebatur) *ib.* 220; ~ z *kimś*: Strzcedz raczi, panye,... smysły y wszitki vczinky nasze..., abi... zbawiceny bicz zasluzilibiszmi, a anyolowie twogi dobrzi nasladowalibi s namy ku zrzødzenyu nog nasich na drogą pokoia, zbawienia y szczęszczią *MW* 16b.

b. *w czasie* '*następować, subsequi, sequi (in tempore)*': Domino cooperante et sermone confirmante sequentibus signis sz boszkø pomoczø a molwø, poczw⟨i⟩rdzayøcz y sznamony naszladuyøczimi (Marc 16, 20; *GlWroc* 39 r: *nasladuyocz) *ca* 1420 *R* XXIV 86; Dokonaly szą przythczee zgrvmaadne praw...., ivsz lyepak spelna wyklaad gych polsky naslyadwye *Sul* 20; Naschi poddani... w schesczy nyedzyelach pospolu syebye naslyaduyąnczich (continue se sequentes) any przes... vrzandnyka..., any przes ktorego czestnykow... gabany biez mayąn *Sul* 98; Signa autem eos, qui crediderint, hec sequentur nasladowacz (Marc 16, 17) XV *med. GlWroc* 39r; Nasladuye sequitur (superbum sequitur humilitas et humilem spiritu suscipiet gloria Prov 29, 23) 1471 *MPKJ* V 70; Si frigeat caput aut doleat, non bene sanum est, Ipocras testis, quam sequitur, naszledwye, mala pestis XV *p. post. PF* III 291; Bądzye myąl zoną gymyenyem wbosstwo, a thą zoną nassladuge syn, gymenem nassmyewanye (sed quis erit huius uxoris filius: derisio) XV *p. post. R* I s. XLIII; Ta modlytwa ma w schobye ossm częszczy. Pyrva czescz przyvodzy kv mylovanyv bozemv... Pothem naslyadvyą syedmyorą prozbą (prima est captatio benevolentiae, quam sequuntur septem petitiones) *Rozm* 276; ~ '*następować na jakimś stanowisku, muneri alicuius succedere*': Succedere nasladowacz, namyastkowacz *ca* 1455 *JA* XIV 492; Nasladowacz subcedere XV *ex. PF* V 21.

2. '*towarzyszyć, comitari, prosequi*': Miloserdze twe bødze nasladowacz me (misericordia tua subsequetur me, *Pul*: za mnø poydze) *Fl* 22, 8; Nasladuye comittatur *ca* 1428 *PF* I 490; Sobrietate comite naszladuyanczey trzesuoszczy, wmiernoszczy (*leg.* umierności) 1444 *R* XXIII 303; Ubi homo suis viribus progredi et ascendere non potest, deus gracia sua, que dicitur subsequens, naszladvyacza, supplet XV *med. SKJ* V 271.

3. '*brać za wzór, wzorować się, imitari, aemulari*': Nasladouach *Ksw* dr 1; Pilnye baczcze, nasladvycze (observate eos Phil 3, 17, *SKJ* I 121: pylnye bądcze nasladwyączy thych) 1449 *R* XXV 167; Hos reges omnis Christianus vere imitatur, naszladuye, qui Christum verum regem, deum et hominem passum confitetur XV *med. SKJ* V 269; Nasladowacz emulari (noli aemulari in malignantibus neque zelaveris facientes iniquitatem Psal 36, 1) 1471 *MPKJ* V 64; Naschladowal consequi (quid est, inquam, homo, ut sequi possit regem factorem suum Eccles 2, 12) *ib.* 71; Emulari, id est diligere, vel inuidere, vel sequi per inuidiam nasladovacz *ca* 1500 *Erz* 49; ~ *kogoś, czegoś, kogoś, coś*: Ydc tobe crol smerny na to, izbi ty ne buial, izbi onogo buynego crola dyabla ne nasladoual *Ksw* cr 39; Day yemu, boze,... rosumu oswyeczenye, yszby tako yego pozywal, yakoby thwcy swanthcy navky y szyvota nasladowal 1454 *Wisl* nr 385; Prosequi... statecznych naslyadowacz przyyayancz *ca* 1455 *JA* XIV 492; Choway syø, abi nye nasladowal ganyebnoszczi (cave, ne imitari velis abominationes) wszistkich tich narodow *BZ* Deut 18, 9; Naslyadowaly poganow (secuti sunt gentes), gysz okolo gich bily *BZ* IV Reg 17, 15, *sim. ib.* 17. 12. Judith 8, 21; Anno sz[s]wyatha,... day nam Yeszusza naszladowacz *MW* 79b; Yudaszowy zloszczy warowacz szye, a Yezukrystowo pokorę naszlyadowacz *Pul* 108 arg., *sim. ib.* 118 arg. 8.; Ząprzecz szya szamego szyebye, ysby nasladoval Chrystuszą (abnegare semetipsum sibi, ut sequatur Christum) XV *ex. SKJ* I 143; Yego wschytkych vczynkow dobre obyczaye choval, naslyadvyącz y svyąthych prorokow (in universis actibus servabat disciplinam, imitatus prophetarum patrumque doctrinam) *Rozm* 142, *sim. ib.* 462; Nyektorzy pyszą yedny xyągy ze cztyrz, naslyadvyącz tesch Antonygo Alexandryego (quidam enim scribentes unum ex quattuor, imitantes Ammonium Alexandrinum) *ib.* 205; Zavyerne yest v takyech rzeczach robycz y naslyadovacz przyrodzenya w dzyvych (vanum est autem in huiusmodi laborare et sequi naturam in miraculis) *ib.* 368; ~ *kogoś czymś*: Iesus... ym byl mocznycyschy, thym czyrpyąthszy na przyklad nam, abychmy go tem czyrpyenym y tą smyarą naslyadovaly *Rozm* 844; ~ *kogoś* w *czymś*: Gdisby sly duch nektorego cloueka f ten tho błod szauotl, macz gø (*sc.* Marię Magdalenę) on takesz f pokucze nasladouacz *Gn* 14 b.

4. '*być posłusznym, wiernym, spełniać czyjąś wolę, trzymać się czegoś, zgadzać się z kimś, z czymś, alicui parere, oboedire, aliquem colere, sequi*': Regnante venerabili dei cultore, nasladowal, magno viro Constantino XV *med. GlWroc* 34v; Ut colant aby nasladowaly (qui adhaerent domino, ut colant eum Is 56, 6) 1471 *MPKJ* V 95; Nasladowacz adsequi XV *ex. PF* V 21; Obsecundare, id est seruire, nasladovacz *ca* 1500 *Erz* 49; ~ *kogoś, czegoś, kogoś, coś*: Kristowi kaplany od Krista wezwany gegozz nasladuiø y skutki vkazuiø, czo szøg (*leg.* z ksiąg) roskazuiø *Galka* w. 28; Slvgø mego Calepha, ienze pelen iest mego dvcha, nasladowal iest mnye (qui plenus alio

spiritu secutus est me), wyodø (*leg.* wwiodę) w zemyø tø to *BZ* Num 14, 24; Wspomyenye wszitko przikazanye boze, a nye bødze nasladowacz mislenya swego (nec sequantur cogitationes suas) *ib.* 15, 39; Dam gemv zemyø..., bo iest nasladowal pana (quia secutus est dominum) *BZ* Deut 1, 36, *sim. ib.* 31, 18; Sinowye israhelsci... vczinyly zloscz..., ostawszi pana a gego nye naszlyaduyøcz (dimiserunt dominum et non coluerunt eum) *BZ* Jud 10, 6; Naszlyadowal myø ze wszego syercza swego (secutus est me in toto corde suo) *BZ* III Reg 14, 8, *sim. ib.* 15, 34; Ganyebni vczinył syø, ysze naszlyadowal modl (ut sequeretur idola) *ib.* 21, 26, *sim. BZ* IV Reg 13, 2. II Par 33, 6; Krol.. slyvbyl przed bogem, abi naslyadowal boga (ut ambularent post dominum) a ostrzegal przikazanya gego *BZ* IV Reg 23, 3; Geszcze wyelyka strona gich nasłyadowala domu Saulowa (sequebatur domum Saul) *BZ* I Par 12, 29; Wszelke gine pokolenye gich radi naslyadowaly (eorum consilium sequebatur) *ib.* 12, 32; A to ma myecz wszelki, kto cyebye naslyaduge (hoc autem pro certo habet omnis, qui te colit), ysze zíwot gego, acz skuszon bødze, otplatø wezmye *BZ* Tob 3, 21; Genego boga nyebyeskego sø naslyadowaly (1471 *MPKJ* V 56: nasladowaly, unum deum caeli coluerunt) *BZ* Judith 5, 9; Ia dzewka twa naslyaduiø boga mego (deum colo) *ib.* 11, 14; Tegosch zyednanya naslyadvymy, drugyemv nye wloczącz (et hunc ordinem prosequimur sine alterius ordinis preiudicio) *Rozm* 205; Ydzy do svego domv, naslyadvyze boga tvego *ib.* 303; Alye vyączey naslyadoval zydovskyey nyeskromnosczy *ib.* 844.

5. *'starać się osiągnąć, zrealizować, aliquid assequi studere, consectari'*: Inquirunt pozødayø, szukayø albo *naszladwyo (Mat 6, 32) *ca* 1420 *R* XXIV 81; ~ *czegoś, coś*: Szukay pocoia y nasladuy gi (inquire pacem et persequere eam, *Pul*: nye puszczay szye ycgo) *Fl* 33, 14; Gisz to odplaczaiø zle za dobre, vwloczili sø mne, bo iesm nasladowal dobroty (quoniam sequebar bonitatem) *Fl* 37, 21, *sim. Pul*; Xpus yest wysluchacz szwyętych y przebywcza gych, y gysz naszlyaduyø dzedzynę yego, to yest zywot wyekugy, yen iest Kristus *Pul* 5 arg.; Ten padnye vznak, yen nye vydzy, takyez y zly naslyadvyącz poslyednych rzeczy, nye vydzącz any baczącz k czemv przydą *Rozm* 631.

6. *'ścigać, prześladować, persequi, insectari'*: Osromoczene oblicza mego pocrilo iest mne..., od oblicza neprzyaczela y nasladuiøczego (a facie inimici et persequentis, *Pul*: od lycza nyeprzyaczyelya y nastoyøczego na myę) *Fl* 43, 18; Poslye k nym proroky mądre, apostoly, a thy vy bądzyeczye... byczovacz w synagogach vasych, naslyadvyącz od myasta do myasta (et ex eis flagellabitis in synagogis vestris, et persequimini de civitate in civitatem Mat 23, 34) *Rozm* 307; ~ *kogoś, coś*: Zydovye go [nye] naslyadovaly (propterea persequebantur Iudaei Iesum Jo 5, 16), yze to czynyl v szobotą *Rozm* 257; Kyedyszczy myą naslyadvyą y vasszcy bądą przenaslyadovacz (si me persecuti sunt, et vos persequentur Jo 15, 20) *ib.* 569; ~ Ya gego (*sc.* złodzieja) naszladowal az w gego gospodarza dom *OrtBr* VII 568, *sim. OrtMac* 114; ~ Nyektorzy... wchodzą... w gaye cvdzc..., a dąby vyrąbvyą lepsze, vyny nygeney szą nasladowacz mnymayącz (nullam poenam sequi ex hoc praetendentes) *Sul* 48; Pakli... sprawyedlyph syąn nye vcziny, tegdi rzeczone viny... gi naslyaduya (in duplici poena pyathnadzieszcza censemus ipsum condemnandum) *Sul* 97; ~ *kogoś czymś*: O glową albo o rany... tho maya dacz do gaynego sządu polozenya a thego tho, czo myr slomyl, pravem ortelem nasladowacz, aby ozalowan *OrtMac* 23, *sim. OrtBrRp* 27, 4.

7. *'postępować, zachowywać się, agere, se gerere'*: Nyekthorzi z naszych slyachczyczow... othrzvczywszy... sromyeszlywoscz z naamnyeszą drvsznosczą naslyadvyąncz (cum minima strenuitate communicantes) ny pod czyyą chorągwyą.... stanowycz szą obykli *Sul* 21.

8. *'wieść do czegoś, ducere ad aliquid' (?)*: Ządza nyerządnego budowanya nassladugye domv przedanya (*pro* przedanye*?*, nimia et inordinata aedificandi cupiditas parit et exspectat aedificiorum venationem) XV *p. post. R* I s. XLV.

Naśladowanie, Naśledowanie 1. *'następowanie, actus sequendi'*: **a.** *w przestrzeni 'postępowanie, kroczenie za kimś, actus aliquem consequendi, alicuius vestigia sequendi'*: Naslyadoval Iesusza Symon Pyotr y yny zvolyenyk, czvsz Yan..., alye o tem naslyadovanyv ynako pysche svyąthy Marek *Rozm* 659; ~ **b.** *w czasie 'następowanie, dzianie się czegoś po czymś, actus consequendi, subsequendi'*: Propter naszladovanya, id est ut sequuntur excessa *ca* 1500 *R* XLVII 369.

2. *'wzorowanie się, imitatio'*: ⟨Prz⟩icladnemv ⟨n⟩asladovanyv ad exemplarem imitacionem 1461—7 *Serm* 322v; Nasladovanyv ad imitacionem *ib.*

3. *'praktykowanie czegoś, przestrzeganie, zachowywanie, actus aliquid exercendi, observandi'*: Glos czerekwe o naszlyadowanyu pokornoszczy *Pul* 130 arg.

4. *'kult religijny, obrzędy, praktyki religijne. dei (deorum) cultus'*: Ukaszy ludu obiczaye duchowne a rzød naszladowanya (ritum colendi) *BZ* Ex 18, 20; Nyechawszi duchownich obiczaiow swich przodkow, geszto w naslyadowanyv wyele bogow czinyly (in multitudine deorum erant), genego boga nyebyeskego so naslyadowaly *BZ* Judith 5, 8; Nasladovanya culture (habuit quidem et prius iustificationes culturae et sanctum saeculare Hebr 9, 1) 1471 *MPKJ* V 132.

5. *'prześladowanie, persecutio'*: Nasladowana persecucionis *ca* 1428 *PF* I 494.

6. *bez kontekstu*: Sz naszlyedovanya 1436 *R* XXIII 278.

Naśladowca 1. *'wzorujący się na kimś, imitator'*: Passionis Christi emulator al. nasladowczą 1449 *R* XXV 168, *sim.* XV *med. SKJ* I 122; Naszladovcze moy bądcze (imitatores mei estote Phil 3, 17) XV *ex. SKJ* I 121; Ya vyem, ktoregom vybral, abysczye byly moy naslyadowfczy *Rozm* 539.

2. *'czciciel, wyznawca, gorliwie przestrzegający czegoś, cultor'*: Ten byl (*sc.* Jozef) vycrny y wsche pravdy nasladowcza (iustitiae verissimus zelator) *Rozm* 31.

Naśladowien *'ten co następuje, qui sequitur'*: naśladowien jest *'idzie za tym, wynika z tego, sequitur, subsequitur'*: Consequens est error, nasladowyen gest blad, *gl.* ex quo deviacio, exorbitatio XV *med. R* XXIII 279.

Naśladownik 1. *'wzorujący się na kimś, imitator'*: Bączcze naszladownyczy boga (estote... imitatores dei Eph 5, 1) XV *med. SKJ* I 75; Nasladownyczy Cristussa, *gl.* veri imitatores Cristi (qui autem sunt Cristi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis Gal 5, 24) *ib.* 111.

2. *'czciciel, wyznawca kogoś, czegoś, cultor, sectator'*: Rzekl naszlyadownykom Baal (ingressusque Iehu et Ionadab... templum Baal ait cultoribus Baal) *BZ* IV Reg 10, 23, *sim.* 1471 *MPKJ* V 46; Nasladowniczi cultores (prius vos ostendens fabricatores mendacii et cultores perversorum dogmatum Job 13, 4) 1471 *MPKJ* V 60.

Naśledować *cf.* **Naśladować**

Naśledowanie *cf.* **Naśladowanie**

Naśledziciel *'ten który ocenia, osądza, censor, iudex'*: ⟨Nąm... thowarzystwo dacz raczy... sze wszythkymi swyathimi thwimi⟩, myedzy kthorych nasz thowarzystwo nyc naszleczyczel othplati (*Msza* III: *donymacz zaslugi, IV: vazyczyel othplaty, VI: *domymacz zasluzenya, VIII: domnymayąnczy sluzenya), ale laszky proszimi ⟨roszdawcza przypuszczy⟩ (intra quorum nos consortium non aestimator meriti, sed veniae quaesumus largitor admitte) 1413–4 *Msza* I s. 263; Nye naszleczyczal (*leg.* naśledzicielˈ) othplati, ale laszky... roszdawcza XV *p. post. Msza* VII s. 64.

Naśmiać się *'wyśmiać się, wydrwić, deridere, irridere'*: Nasmyacz szya deridere *ca* 1500 *Erz* 49.

Naśmiane *cf.* **Naśmianie**

Naśmianie *'kpina, żart, ironia, ludus, iocus, facetiae'*: Ridiculum, naszmyanye, est vocari fatuum aliquem, zalonego a blasna, hoc nomine Salomono, aut debilem pusillanimem hoc nomine Sampson XV *med. SKJ* V 262. ~ *Możliwa też lekcja* naśmiane *'śmieszne, ridiculum'*.

Naśmiewacz *'wyśmiewacz, szyderca, oszczerca, derisor, irrisor, calumniator'*: Naschmyewacz illusor (si sapiens fueris, tibimetipsi, si autem illusor, solus portabis malum Prov 9, 12) 1471 *MPKJ* V 67; Ganczie, naschmyevacze (*var. lub.*: ganycze aut *naszmyvacze) contumeliosos (tradidit illos deus in reprobum sensum..., detractores, deo odibiles, contumeliosos Rom 1, 30) 1471 *MPKJ* V 125.

Naśmiewać (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *praes. ind. 3. pl.* naśmiewają *Fl* i *Pul* 67, 7, *Rozm* 738; ~ *part. praes. act. adv.* naśmiewaję XV *in. R* XXIV 74; naśmiewając *Rozm* 676. 702. 710. 793. 829; ~ *inf.* naśmiewać *ca* 1500 *Erz* 49, *Rozm* 174. 733. 832; ~ *fut. 2. sg. m.* naśmiewać będziesz *Pul* 58, 9; *3. sg. m.* będzie naśmiewać *BZ* Gen 21, 6; naśmiewać będzie *Fl* i *Pul* 36, 13; ~ *praet. 3. sg. m.* naśmiewał *Rozm* 800; *3. pl. m.* naśmiewali *Gn* gl. 156a, *Fl* i *Pul* 21, 7, XV *med. Zab* 514, *BZ* Tob 2, 15, *De morte* w. 423, *Pul* 79, 7, XV *ex. SKJ* I 145, *Rozm* 296. 391, *etc.*; ~ *condit. 3. sg. m.* (-)by naśmiewał *Rozm* 267. 803; *3. pl. m.* by naśmiewali *Rozm* 732. 803.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *part. praes. act. adv.* naśmiewając *Gn* gl. 75a; *adi. n. sg. m.* naśmiewający 1434 *PF* V 31; ~ *inf.* naśmiewać *ca* 1500 *Erz* 49; ~ *fut. 2. sg. m.* naśmiewać będziesz *Fl* 58, 9; ~ *praet. 3. sg. m.* naśmiewał *BZ* Neh 4, 1; *3. pl. m.* naśmiewali są *Fl* 79, 7; naśmiewali 1471 *MPKJ* V 55; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* naśmiewan XV *med. GlWroc* 70v, *Rozm* 801; ~ *praes. pass. 2. sg. m.* -ś naśmiewan *Rozm* 732; *3. sg. m.* jest naśmiewan XV *ex. SKJ* I 145; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie naśmiewan XV *in. R* XXIV 71, *Rozm* 403; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* był naśmiewan *Rozm* 706. 802.

Znaczenie: *'wyśmiewać, drwić, szydzić, de-*

ridere, irridere': *absolute*: Theophilus... dixit ei illusiue nasmeuagøcz *Gn* gl. 75a; Iensze wiwodzi iøtcze w moczi, takesz ty, gisz se nasmewaiø (similiter eos, qui exasperant) *Fl* 67, 7, *sim. Pul*; Nasmewayøczy derogans 1434 *PF* V 31; Nasmevali sø illudebant XV *med. Zab* 514; Przegarzaly aut draznyly, aut naschmyewaly insultabant (sicut beato Iob insultabant reges Tob 2, 15) 1471 *MPKJ* V 55; Ludere naygrawącz albo naszmyevacz *ca* 1500 *Erz* 49; Subsannare, id est deridere naygravacz, naszmyevacz szya *ib.*; Insultare naygravacz s⟨ię⟩ albo naszmyc⟨wać⟩ szya *ib.*; Proscha mązow vczonych..., aby wschytky xyangy zes⟨g⟩ly ('spalili'), aby zasdroszczyvy mnye nyyeden v tym nye vloczyl any ktory zly czlovyek ny myal szye nasmyevacz (nec acmulus inveniet causam hic mordendi) *Rozm* 174; Czy, ktorzy y byly..., czy szye smączyly y czo szye nasmyevaly, a czo rzeczem o tobye, smyerny baranku? *ib.* 732; Pylath... tego od Iesucrista nye pytal, aby yemv o to chczyal dacz vyną..., alye nasmyevayacz szye *ib.* 793; ~ Badze nasmevan irridetur (Luc 18, 32) XV *in. R* XXIV 71; Nam in matutinis memoratur, quomodo Christus a Iudeis fuit illusus nasmewan XV *med. GlWroc* 70v; Jesus... od Zydow yesth nasmyewan XV *ex. SKJ* I 145; Bądzye podan poganstw y bądzye naszmyevan (tradetur enim gentibus et illudetur Luc 18, 32) *Rozm* 403; Y byl tamo (*sc.* Jesus) pokuschon y naszmyevan od slug y zaprzan od Pyotra *ib.* 706, *sim. ib.* 802; Czo rzeczem o tobye, smyerny baranku, ktoryz tako nasmyevan *ib.* 732; A takosch nye telko vzgardzon (*sc.* Chrystus), alye tez nasmyevan yako pyrvey od Zydov *ib.* 801; Nasmyevan tez od Heroda..., nasmyevan tez od vlodyk *ib.*; ~ *kogoś*: Neprzyaczele naszi nasmewali sø nas (subsannaverunt nos, *Pul*: naszmyewaly szyę z nas) *Fl* 79, 7; Sannabalath..., søcz poruszon gnyewem barzo, nasmyewal Zidi (subsannavit Iudaeos) *BZ* Neh 4, 1; ~ *komuś*: Viderunt eam hostes et deriserunt sabbata eius nasmeuali sø swantim dnom *Gn* gl. 156 a; Wszistczy, widzøcz me, nasmewali se mne (deriserunt me, *Pul*: szye se mnye) *Fl* 21, 7; Gospodzin nasmewacz se bødze iemu (irridebit eum) *Fl* 36, 13, *sim. Pul*; Ktokoly to vsliszy, bødze syø mnye naszmyewacz (corridebit mihi) *BZ* Gen 21, 6; Iako swyøtemu Iobowy nasmyewali syø krolyowye (insultabant reges), vwlaczaiøcz gemv, takesz temv rodzici y przirodzeny gego nasmyewaly syø dobremv ziuotu gego (irridebant vitam eius) *BZ* Tob 2, 15; Szvyeczszczy mv szya naszmyevaly, za pravego gy vyla myely *De morte* w. 423; A ty, gospodnye, naszmyewacz szye gym będzesz (deridebis eos, *Fl*: nasmewacz bødzesz ie) *Pul* 58, 9; Rzeczely kto bratv svemv racha, to czvsz, aby szye yemv naszmyeval albo srogłyvye rzekł, krzyw bądzye a zasluzy ossądzenye *Rozm* 267; Vydzysch (*pro* wyrzuciw?) wschytky, ktorzy szye nasmyevaly yemv (eiectis irridentibus eum), yze rzekl: spy *ib.* 296, *sim.* 391. 708: 739. 801. 803. 832; Począły przed nym kląkacz, naszmyevayącz szye yemv *ib.* 702, *sim. ib.* 676. 710. 829; Postavyly strozą... okolo yego a kazaly, by szye yemv nasmyevaly *ib.* 732, *sim. ib.* 803; Syn tvoy yest v szyeny Cayffaschovey zvyązan... a sludzy zydovszczy nasmyevayą szye yemv *ib.* 738; Herod vzgardzyl mylem Iesucristem y *masmyeval szye yemv (sprevit autem illum Herodes... et illusit Luc 23, 11) *ib.* 800; Myedzy vschytkymy vlodykamy Herodovymy ⟨nie był⟩, ktory by szye yemv ossobno nye nasmyeval *ib.* 803; Począły szye yemv nassmyevacz (illudebant ei Mat 27, 29) *ib.* 832, *sim. ib.* 733; ~ z *kogoś*: Qui autem dixerit fratri suo racha, *gl.* nekthore slowo mirzone, nasmewaią są s nego, reus erit concilio (Mat 5, 22) XV *in. R* XXIV 74; Wszytczy wydząc mye, naszmyewaly szye se mnye (deriserunt me, *Fl*: nasmewali se mne) *Pul* 21, 7; Przed Yeszuszem klyakaly ryczyrze nyewyerny, s nyego szya nasmyewaly XV *ex. SKJ* I 145, *sim. Rozm* 629.

Naśmiewadło '*przedmiot wyśmiewania się czy też pieśń wyśmiewająca się, id quod deridetur vel carmen, quo aliquis irridetur*': W nasmyewadlo in canticum (nunc in eorum canticum versus sum et factus sum eis in proverbium Job 30, 9) *ca* 1450 *PF* IV 577.

Naśmiewanie *formy*: *n. sg.* naśmiewanie *ca* 1428 *PF* I 495, 1437 *Wisł* nr 228 s. 85, XV *p. pr. PF* IV 616, *etc.*; ~ *g. sg.* naśmiewania 1447 *R* XXII 40, XV *p. post. R* XXIV 375, *Rozm* 730; ~ *ac. sg.* naśmiewanie *Fl* i *Pul* 43, 15, *ca* 1420 *R* XXIV 83, XV *p. post. R* XXV 181, *Rozm* 702. 740. 796; ~ *l. sg.* (o) naśmiewaniu *Rozm* 730. 834.

Znaczenie: '*naśmiewanie się, szydzenie, derisus, irrisio*': Poloszil ies nas w przecorø søsadom naszim, klam y nasmewane (posuisti nos opprobrium vicinis nostris, subsannationem et derisum) *Fl* 43, 15, *sim. Pul*; Podan bødze poganszthw na naszmewane (Luc 18, 32) *ca* 1420 *R* XXIV 83; Naszmewane illusio *ca* 1428 *PF* I 495; Nasmyewanye cachinacio 1437 *Wisł* nr 228 s. 85; Prez nasmyewanya 1447 *R* XXII 40; Naszmevane *ca* 1450 *PF* IV 570—1; Bądzye myął zoną gymyenyem wbo-

sstwo a thą zoną nassladuge syn, gymenem nassmyewanye (derisio) XV *p. post. R* I s. XLIII; Saturabitur obprobriis vlg. brzythkoszczy..., nasmyevanya (Thren 3, 30) XV *p. post. R* XXIV 375; Hy sunt, quos aliquando habuimus in derisum nasmyevanye XV *p. post. R* XXV 181; Nąszmyevąnye obprobrium *ca* 1500 *Erz* 49; To nasmyevanye y yne rozmayte nad nym czynyly *Rozm* 702; Thu szye czczye o rozmaytem naszmyevanyv y mącze yego a o vynovanyv tego ystnego naszmyevanya *ib.* 730; Yestem gorzkoszczy pelna, slyschącz trudne nasmyevanye syna mego *ib.* 740; Pylat poslal mylego Iesucrista... do Heroda a... tamo vyelye sromoczenya czyrpyal y rozmayte nasmyevanye *ib.* 796; O tem yako myly Iesus po tem nasmyevanyv vyedzyon do Pylata barzo sromothnye *ib.* 834; ~ Desperatio, błasfemia rospaczszthwo. naszmyevanie szwąthych XV *p. pr. PF* IV 616.

Naśmiewawca *(?)* '*wyśmiewca, szyderca, oszczerca, derisor, calumniator*': Podlug zakona ma vmrzecz, bo szye synem bozym czyny, a to yest *vloczenyv czczy bozcy, bo bog svego (*leg.* z swego) zyvota nye moze plodzycz, tegodlya ten yako nasmyevavcza bozy ma vmrzecz *Rozm* 838. ~ *Może błąd zamiast* naśmiewca.

Naśmiewca '*wyśmiewca, szyderca, oszczerca, derisor, calumniator*': Naszmewcze *ca* 1450 *PF* IV 571; Nye bycz pyschnym..., nye naszmyewczą (non detractorem) XV *ex. SKJ* I 143; Nąszmyewczą derisor *ca* 1500 *Erz* 49; Naszmyewczą subsannator *ib.*

Naśmiewstwo '*szydercza nazwa, przezwisko, wyzwisko, appellatio contumeliosa*': Qui autem dixerit fratri suo racha vlg. naszmyewstwo, reus erit... skaranya (Mat 5, 22) XV *p. post. R* XXV 173.

Natargować '*pomnożyć majątek, obracając nim, rem familiarem negotiando multiplicare*': Gestly byl szwogey pirwey zony rzeczy szchowal (*sc.* mąż) oszobnye y odłozyl dzyeczom..., tedy ony rzeczy mayą gye dacz gego dzyeczom, czo gye myal s pyrwa zona, albo gestly wmyeszal *naglad albo natargowal (*OrtMac* 53: thargowal), to gesth gych (*pro* ysz) sz nymy obchodzyl szye, tedy po gego smyerczy maya szostacz... poszlednye zony⟨e⟩ *OrtBrRp* 45, 3.

Natchnąć, Nadchnąć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* natchnie *Rozm* 237; ~ *inf.* natchnąć XV *ex. PF* V 27; ~ *praet. 3. sg. m.* natchnął XV *med. GlWroc* 43v, *ca* 1500 *JA* X 386; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* natchnion XV *p. pr. PF* IV 615; natchniony 1466 *R* XXII 19, 1474 *Zab* 540; *f.* natchniona 1453 *R* XLVII 350; *n. pl. m.* natchnieni 1466 *R* XXII 19, XV *ex. SKJ* I 109.

Znaczenia: **1.** '*tchnąć, chuchnąć, napełnić powietrzem, spirare, afflatu inspirare*': Ne forte confectus intemperie aeris by sznadz nye natchnon nyevmernoszczą powyethrza XV *p. pr. PF* IV 615; Et inspiravit, nadchnol, deus in faciem eius spiraculum vite (Gen 2, 7) XV *med. GlWroc* 43v.

2. '*przesycić jakąś myślą, uczuciem, chęcią działania, alicui aliquid inspirare, aliquem ad aliquid faciendum excitare*': Illi compuncti... et divinitus vncti bostwem natchnyeny 1466 *R* XXII 19; Natchnony *ib.*; Jan..., ne wedzecz kthorim duchem zavedzon albo kthorą pychą nadchnony, gy sprosnymi... slowmi omovil 1474 *Zab* 540; Nadchnącz inspirare XV *ex. PF* V 27; Podlug rosvmv, natchnyeny (*R* XXV 166: nadchnyena) ducha swętego, *gl.* id est racionis ductu (spiritu ambulate Gal 5, 16) XV *ex. SKJ* I 109; Dum iam Spiritus sanctus cor eius natchnvl *ca* 1500 *JA* X 386; Duch svyąthy, gdzye chcze, thu nadchnyc (spiritus, ubi vult, spirat Jo 3, 8) *Rozm* 237.

3. '*splamić, skazić, commaculare, contaminare*': Natchnyona infecta (infecta est terra in sanguinibus Psal 105, 39) 1453 *R* XLVII 350.

Natchniciel '*ten, co ożywia, wzbudza myśli, uczucia, wolę, qui afflatu aliquem inspirat, mentem alicui concitat*': Spiritus sanctus est inspirator fidei nathchnyczel XV *p. post. R* XXV 176.

Natchnienie, Nadchnienie *formy*: *n. sg.* natchnienie XV *med. GlWroc* 54r. 93v, XV *med. R* XXIV 363, *ca* 1500 *Erz* 50; ~ *g. sg.* natchnienia 1444 *R* XXIII 305, 1449 *R* XXV 166; ~ *d. sg.* natchnieniu XV *med. R* XXII 237; ~ *i. sg.* natchnienim 1462 *R* XXV 270, XV *p. post. ib.* 182, *Rozm* 31.

Znaczenie: '*przesycenie myślą, uczuciem, wolą, afflatus, instinctus*': Z nathchnyenia ex instinctu 1444 *R* XXIII 305; Podlug rozvmv, nadchnyena (*SKJ* I 109: natchnyeny) ducha swątego, chodcze, pelnicze (spiritu ambulate Gal 5, 16) 1449 *R* XXV 166; Ac vero quia ex instinctu, natchnene, dyaboli divinum preceptum est transgressus, mox de paradyso miserabiliter e⟨s⟩t expulsus XV *med. GlWroc* 54r; Quando vocat eum per inspiracionem, nadchnene, in corde *ib.* 93v; Mami syą strzecz, bichom... przeciwo ludzem slego za sle nye wraczali, ale zasyą dobre za sle na slowye y vczinkem przeciw dyablu, bichom nye pozwolily gego nadchnyenyu XV *med. R* XXII 237; Natchnyenye inspiracio XV *med. R* XXIV 363; Spiritu sancto instigante z nathchnyenim 1462 *R* XXV 270; Virgo Maria non concepit... suscepto semine, sed mistico spiramine ducha

swyathego nathchnenim XV *p. post. ib.* 182; Nathchnyenye instinctus *ca* 1500 *Erz* 50; Influencia mocz, nathchnyenye *ib.*; Natchnyenym dvcha svyątego byl (*sc.* Jozef) czysty svego czyala, czysty na dvschy (castus fuit corpore de bono naturali, castus fuit anima de dono spiritali) *Rozm* 31.

Natemiast, Natemmiast *'natychmiast, od razu, zaraz, statim, illico'*: Gdi kto... przes vlostną przissangą... przissyąnzee, a gdisz forma przissyangy yemu... vidaney... virzecze, tegdi nathemyasth (illico) rzanczcza... przissyangayąnczego... naveziez ma *Sul* 99; A natemyast (statim) søø wyrzuczeny[e] od *oblyczøø ffaraonowa *BZ* Ex 10, 11; Gdyby myeszanyn... szye szebral szwogymy (*leg.* z swoimi) przyyaczełmy..., kthorych mogl nabycz za harnaszem y szbroyą naprzeczywko radzczam a czy... daly nathemyast (*OrtMac* 35: nathychmyasth) volacz na wszyczkyem myeszcze..., pytamy wasz, czo ten człowyek... ma czyrpyecz? *OrtBrRp* 34, 1; ~ Dzyevczka vczynyla slyvb... a oczyecz wzvyedzącz ⟨nie⟩ odmovyl natemmyast tego (non contradixit, cum factum hoc cognovit), alye yą vyączey obvyązal *Rozm* 28.

Natemieście, Natemmieście *'natychmiast, od razu, zaraz, bez zwłoki, illico, statim, extemplo'*: laco Jaxa sapouedzal Dersla⟨w⟩oui wsdane, taco gy natemeszcze posval 1397 *Leksz* II nr 581; Natemyeszcze actutim 1437 *Wisl* nr 228 s. 85; Franciszek przedal Grzegorzewi dzedziną za sto grzywyen, za yąsz Grzegorz szeszcądzesząth nathemyeszcze (statim, *Dzial* 26: natychmyast) zaplaczyl, ostateczne pyenyądze na pewne roky szlvbvyącz zaplaczicz *Sul* 37, *sim. ib.* 48. 55; Simul et resurreccionis erimus natemyeszcze zmarthwy bądzemy z grzechv (Rom 6, 5) XV *med. SKJ* I 100; Thako szą gy thamo nathemeszcze poszkoczyly 1451 *MacDod* 104; A gdy then lyst oglądano, nathemyeszcze wsznano, ysz byl szyn Evfamyanow *Aleksy* w. 238; Obrzczal gich lono natemyeszczye (statim) tego dnya, yakosz gemu bil bog przykazal *BZ* Gen 17, 23, *sim. ib.* 32, 25; Natemyeszczye (statim) weslo slunce, yakoz mynøl to myasto Phanuel *ib.* 32, 31; Marya... natemyeszczye yata y z Yozephem przyvyedzyona pr⟨z⟩ed byskupa *Rozm* 58; Alye nyetamyeszcze (*pro* natemyeszcze, statim Mat 24, 29) po smątku thych dnyov sloncze bądzye zaczmyono *ib.* 483; ~ Czwirdząncz szą nyesprawyedlywye skazanym bicz, nye nagany-ly nathemmyeszcze (statim) sądzey, skazanye poydze w rzecz przeslą szkazanym *Sul* 13; Paknyąly iana strona omyaszkanym... przegabana bądącz a trzykrocz wezwana szą na szandze... nye postway (*pro* postawy), natheemmyeszcze (mox)... drvga strona.... oth slvchanya rzeczy ma bicz oddalyona *Sul* 25; Inpromto, id est inparate natemmyeszcze *OrtCel* 7; Kaplany dzyevyczą Marya myloszczyvye przyały, natemmyeszczye (statim) przysadzyly kv ynym pannam *Rozm* 15, *sim. ib.* 16; Oczyecz zvyedząçz ⟨nie⟩ ymye odmavyacz tego, natemmyeszczye (mox) ma bycz obvyązana (*sc.* dziewka) temv slyvbv *ib.* 28.

Natemieść *(?) 'natychmiast, od razu, zaraz, illico, statim'*: Ktoryle chorobą myał, nathemyescz (*pro* nathemyeszczye?) szdrow ostal *Aleksy* w. 218.

Natemmiast *cf.* **Natemiast**

Natemmieście *cf.* **Natemieście**

Natenczas *'wtedy, w tym czasie, wówczas, wtenczas, tum, tunc, illo tempore'*: Iesliby szie przidalo, yzeby nykthory thowarzisz... chcial... badacz, czygye by tho bylo... na thi pysma obwyązanye... vczlyvich nathenczas bendączich y na tho szie mocznye obvyezvyączich 1491 *RKJŁ* VII 58; Czczyenye o them, yze boza vola natenczass anyely byly odstąmpyly na stroną od Iesu Crista, kyedy y (*leg.* ji 'go') kvszyl schatan *Rozm* 195.

Natkać *'napełnić, napchać, naładować coś do pełna, explere, farcire'*: Carczmarze... yako swe myechy nathkayv, wthenczasz ma kosza poznayv *De morte* w. 196.

Natknąć 1. *'spotkać czy też przez dotknięcie pozwać do sądu, aliquem convenire, vel tangendo in ius vocare'*: Helias... octo marcas debiti... in Hancone... jure acquisiuit ex eo, quia capellano terminum reposuit, et ipsum ministerialis circa judicium vidit vlg. nathknął, videlicet Bogutha 1408 *StPPP* II nr 1137.

2. *'zarzucić nieprawość, fałsz, fidem alicuius rei in dubium vocare'*: Item litera resignacionis domine Dorothee olim Radzimske est imputata vlg. natknon, quam literam domina Radzimska supportavit vlg. potperla 1400 *KsZ-Pozn* nr 203.

Natknienie *'przygana, wytknięcie, uwłoczenie, admonitio, remonitio, reprehensio, vituperatio'*: Turpiloquium idem sunt, quod deprawacio vlg. narazenye czczy vel nathknyenye 1444 *AKPr* II s. XIII.

Natłaczyć *'napełnić, naładować do pełna, replere, farcire'*: (Mensuram) confertam et *cogitatam nasutø, natlaczenv (Luc 6, 38) *ca* 1400 *PF* IV 752. ~ *Bohemizm.*

Natłoczać *cf.* **Natłoczyć**

Natłoczyć *'napełnić, naładować do pełna, explere, replere, farcire'*: Mensuram bonam et

confertam, natloczona, et coagitatam, pełną, et supereffluentem, swirchowanø, dabunt in synum vestrum (Luc 6, 38) XV *med. GlWroc* 56v; Mensuram... confertam, coagitatam et superfluentem natrzaszoną, natloczoną, obvythą, pełną (Luc 6, 38) XV *med. R* XXIV 367; Nathloczoną (*war. lub. rp.*: natloczaną) confertam (Luc 6, 38) 147i *MPKJ* V 123, *sim.* XV *p. post. JA* XII 143, XV *p. post. R* XXV 173; Nąthloczona coagulatam *ca* 1500 *Erz* 50.

Naton 1. *'miejsce gdzie się składa drzewo, może też drwalnia, locus ubi ligna conduntur vel caeduntur'*: Nicolaus... contumax... pro nywa, pro naton, pro sepis et pro sepicione facta in pomerio contra Przeczslaum 1400 *StPPP* II nr 558; Stanislaus... recognouit, quia non debet euadere ulla diuturnitate pro loco, ubi ponit nunc ligna al. naton 1437 *ib.* nr 2710.

2. *'pień (do rąbania drzewa), truncus arboris (quo ligna caeduntur)'?*: Naton *custrum XV *p. post. PF* V 29.

Natonnik *'człowiek trudniący się rąbaniem czy obróbką drzewa, homo qui ligna caedit vel asciat'*: Quilibet (*sc.* kmetho) pro censu solvit octo grossos... Item laborant omnia, quae ad necessitatem monasterii pertinent, et vocantur nathonniczi *DlLB* III 77.

Natopić *'zanurzyć, zatopić, submergere'*: Tucznoscz, sok knotem sszye (*leg.* ssie) natopionym succum linteolo suggit ebrio 1444 *R* XXIII 305.

Natręt *'opętany, malis daemonibus actus'*: Arepticius vlg. natrøt *ca* 1420 *R* XXIV 81.

Natrząść (miara) natrzęsiona *'(miara) do pełna nasypana i utrzęsiona, (mensura) agitando condensata'*: Mensuram... confertam, coagitatam et superfluentem natrzaszoną, natloczoną, obvythą, pełną (Luc 6, 38) XV *med. R* XXIV 367.

Natrzeć *'zgnębić, zmęczyć, affligere'*: Beatus Bartholomeus... multis aliis laboribus attritus, wnødzod (*pro* w nødzach?) natart[al], intravit in regnum celorum XV *med. GlWroc* 71v.

Natuknąć *'namówić, podszepnąć coś, doradzić, suadere, persuadere, suggerere'*: Suggesserant nathuknąły, podusczyly, doradzyly (placuit sermo regi et ita, ut suggesserant, iussit fieri Esth 2, 4) 1471 *MPKJ* V 57; Suggeret podusczy, wspomyenye, thakly gynak nathuknye, doradzy (ille, *sc.* spiritus sanctus, vos docebit omnia et suggeret vobis omnia, quaecumque dixero vobis Jo 14, 26) *ib.* 125.

Natura 1. *'zespół cech wrodzonych, właściwości istotnych, usposobienie, charakter, natura hominis'*: Anna swiatha... slusznye iesth rzeczona laszka boszka obdarzona, abowiem ona w personye szwey *zrądzila naprawa natury naszey *MW* 59a; Unyzenye bosthwa swego w naturze czlowyeczey wyelykye czyrpyal (*sc.* Jesus) *MW* 88b; Yvsze wszysthczy szyą radvyczye..., bo szyą nam pan bog narodzyl, naszą naturą wyelbyl *De nativ* w. 88.

2. *'przyroda, świat, natura, mundus'*: ⟨Za⟩kon albo obi⟨cz⟩ay naturi ⟨alb⟩o przirodze⟨ni⟩a 1461—7 *Serm* 320v, *sim. ib*; ~ *(o zwierzętach)*: Quia Adam ex nature cuiuslibet proprietate, s posznąną wlostnoscz fszelkyey natury, sibi note imposuit nomina XV *med. R* XXV 153.

Natychmiast *'od razu, zaraz, bez zwłoki, wnet, statim, illico, extempło, mox, confestim'*: Salomee... chczala szø gest ona sviima røkama dothknøcz tego to mastha byla, tedy vøcz natichmasth ge røcze szø ge byle usch[ch]le *Gn* 4a, *sim. ib.* 176b. 181a; Gednocz ona gest tho bila vczinila, aszecz natichmasth gest ona sdroua byla *Gn* 4a, *sim. ib.* 179b. 181b; Svøthy Gan gestcy ge (*sc.* rożdżki i kamienie) on natichmasth bil ve slotho i tese f drodze ('drogie') kamene obrocił *Gn* 182a, *sim. ib.* 183b. 184a. b; Gdi yusze czlowyek... wspomyenye, esze gest grzeschen a prze grzechi wschitko czyrpy, natichmyast ma szaloscz XV *med. R* XXII 237, *sim. ib.* 321; Pakli zle vczynysz natichmyast (statim) twoy grzech bødze w podwoyu *BZ* Gen 4, 7, *sim. ib.* 20, 8. Lev 8, 6. 25, 12; Natichmyast pirwego iwtra powstawszi (ecce mane primo surgentes) y sly na wirzch gory *BZ* Num 14, 40; To gdisz vsliszał Moyzes, padl natichmyast na twarz *ib.* 16, 4; Bliszny zabitego wrogv iakosz popadnye, zabye natichmyast (statim) gy *ib.* 35, 19, *sim. ib.* 35. 21, 31. Jos 7, 4. 6. Judith 10, 17; Zaloga... powstala natichmyast (confestim) y pospyesy k myastv *BZ* Jos 8, 19; A natichmyast (protinus) Dauid vzrzaw, isze gy vsliszal pan..., y zabyl gemv tu obyatø *BZ* I Par 21, 28; Gdyby ktho kogo zabyl..., tho by myalo bycz szamoszyodmo doszwyaczono, ysz on vczynyl, mayaly gy nathychmyasth (*OrtBrRp* 31, 4: nathymyast) zathwyerdzycz? *OrtMac* 31, *sim. ib.* 61, *sim. OrtBrRp* 50, 1; Gdyby myesczanyn... szye szebral szwymy (*leg.* z swymi) pr⟨z⟩yyaczelmy... naprzeczywko rayczam, a czy... daly nathychmyasth (*OrtBrRp* 34, 1: nathemyast) wolacz na wszyth⟨k⟩y myesczany *OrtMac* 35; Szkazano, ysz nye moze (*sc.* mieć dłuższego dnia), ale ysz ma tho natychmyasth, to yesth w them szadzye vczynycz *ib.* 81, *sim. OrtBrRp* 62, 2; ⟨F⟩ranczek przedal Ianowy dzedziną za sto

grzywien a Ian natychmyast (statim, *Sul* 37: nathemyesche) gemv zaplaczyl pyaczdzesyąt grzywien *Dział* 26, *sim. ib.* 39. 51; Gethno vygmą s pvdrą koszy, nathychmyasth szmyeny⟨s⟩ch gloszy *De morte* w. 228; Natychmyasth extemplo (Num 30, 13) 1471 *MPKJ* V 27; Gdyby syc przygodzyly kyedy myedzy gymi... nyczgody..., tedy pylnye a nathychmyasth mayą yc myedzy sobą vthlvmyczi 1484 *Reg* 722; Nathychmyasth ku dzyevyczy naklonyl swoye oblycze XV *p. post. R* XIX 51; Rzeczczye, ysze pan... potrzebą ma y nathichmyast (confestim Mat 21, 3) wipuszczy wam XV *p. post. R* XXIV 94; Ony natychmyasth (continuo Mat 4, 20) opvszczyvszy szyeczy, naszladovaly sa yego *EwZam* 303; Yak rychlo wyrzekł thi verba Jhus, natichmyast bil szdrow szin gego XV *ex. MPKJ* II 320; Popovyc... zvyedzyawschy, yze Iozeph... dostoyen tey dzyevyczc, natychmyast (illico) poslaly do Betlegem *Rozm* 32; Iozeph... nathychmyast (statim) byl poslvschen a przysched do Ierusalem *ib.*, *sim. ib.* 117; Yedno yą wzyal, asz nathychmyast (mox) ona ysta svcha laska pvszczyla odrosly y kvytla *ib.* 32, *sim. ib.* 39. 51. 67. 94; Tako Iozeff natychmyast vroczyl szyą do Betleem *ib.* 39, *sim. ib.* 50. 64. 83. 93. 99. 220. 235. 498. 648. 653. 695. 742. 748. 768; Pastuschy... strzegącz svych czrod czvly. Nathychmyast (subito) ogarnąla ye svyatloscz vyelyka *ib.* 68, *sim. ib.*; Nathychmyast (statim) yako Iesus to slovo rzekl, naglye ono dzyeczya ozylo *ib.* 127, *sim. ib.* 140; Na thy slova vmarly nathychmyast (protinus) ozył *ib.* 135; Iesus... przykazal Ivovy, aby nathychmyast (confestim) dzyeczyą przynyosl zaszye przez vrazv *ib.* 160; Svyąty Yan... nathychmyast po tym (consequenter post hoc miraculum) pysche, yze myly Krystus schedł do Ierusalem *ib.* 203; K temv slow (*leg.* słowu) nathychmyasth (sine mora) dzywka wstala veselączy szye *ib.* 222, *sim. ib.* 297; Yako otvorzy, nathychmyast naydzye czczyenye, gdzye bylo pysano *ib.* 250, *sim. ib.* 273. 285. 298. 351. 445—6. 602. 603. 662. 715. 719; Ona (*sc.* Maryja) vsluszavschy pochvaczyla szyc nathychmyast (cito Jo 11, 29) y przysla k nyemv *ib.* 437; *sim. ib.* 593. 613; Muszycz szye to stacz, alye nye nathychmyast konyecz (sed nondum finis Mat 24, 6) *ib.* 480.

Natykać *'nawsadzać, nawtykać czegoś, tu: ponaszywać, aliquid alicui rei infigere, hoc loco: assuere'*: Colorium cum margaritis dessutum al. nathicany 1478 *AGZ* XVII 160; Pro colorio cum margaritis desuto al. nathykany *ib.* 162, *sim.* 1479 *ib.* 170. 172.

Natyły *'otyły, tęgi, gruby, crassus, corpulentus'*: Kon byaly... s nathyla szyya 1499 *GórsJazRp* 275.

Natymiast *'natychmiast, od razu, zaraz, extemplo, ilico, statim'*: Tedi vicz natimast Micolay zaloval na Sulka na gednacza XV *in. Malk* 119; Gdy kto kogo zabye..., a to by szamoszyodmo doszwyathczono, ysz on to vczynyl, maya-ly gy nathymyast (*OrtMac* 31: nathychmyasth) szatwyerdzyecz, czyly nye maya? *OrtBrRp* 31, 4.

Nauczać *formy: praes. ind. 2. sg.* nauczasz *Pul* 93, 12, *Rozm* 327. 456. 677; *3. sg.* naucza *Gn* 14a. 172a, *Fl* I Prol 4, XV *med. SKJ* I 112, *etc. etc.*; *3. pl.* nauczają XV *med. SKJ* I 112; ~ *part. praes. act. adv.* nauczaję 1461—7 *Serm* 179r; nauczając XV *med. SKJ* I 118, *Pul* 135 arg. 146 arg., *etc. etc.*; *adi. n. sg. m.* nauczający *Rozm* 375; *g. sg. m.* nauczającego *Pul* 10 arg.; *ac. pl. m.* nauczające *MW* 36a; ~ *inf.* nauczać 1484 *Reg* 716, XV *ex. PF* V 27, *Rozm* 171. 188, *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* -m nauczał jest *Rozm* 678; -m nauczal *Rozm* 539; *2. sg. m.* nauczałeś *Rozm* 678; *3. sg. m.* jest nauczał *Rozm* 285; nauczał XV *med. R* XXII 239, 1484 *Reg* 705, *EwZam* 306, *etc. etc.*; *f.* nauczała *Rozm* 17; *3. pl. m.* nauczali *Rozm* 144; ~ *plq-perf. 3. sg. m.* jest nauczał był *Gn* 172b; ~ *condit. 1. sg. m.* bych nauczał *Rozm* 784; *3. sg. m.* -by nauczał *Rozm* 266. 314.

Znaczenia: **1.** *'przekazywać, wpajać jakieś wiadomości, pewien zasób wiedzy, jakieś umiejętności, objaśniać, wykładać, docere, erudire, instruere aliquem'*: Navczaya monendo 1461—7 *Serm* 179r; Nad wszitki nauczaiancze (docentes Psal 118, 99, *Fl*: vczone *pro* vczącze, *Pul*: vczącze) mnie rozumialem *MW* 36a; Blogoslawyony czlowek, yegosz ty nauczasz (quem tu erudieris, *Fl*: navczisz), boze *Pul* 93, 12; Szyedzącz navczal (docebat Luc 5, 3) z lodzey thlvscze *EwZam* 306, *sim. Rozm* 42. 314; Nauczacz instruere XV *ex. PF* V 27; Nalyesly y (*leg.* ji 'go') v kosczyelyc, szyedzącz myedzy byskupy y doctormy, sluchayącz ych, kako navczaly lud (quod ab illis docebatur) *Rozm* 144; Czterdzyeszczy dny na zyemy badą moye zvolenyky navczayącz (docens) *ib.* 170, *sim. ib.* 656; Ktorzy to szą zvolyenyczy, czo ye chczesz navczacz? *ib.* 171, *sim. ib.* 459. 677; Svyaty Lucasz pysze o tem, yze kyedy myly Yesus wschedl v zyemye galyleyszką, kako navczał w synagogach *ib.* 250, *sim. ib.* 345. 453. 471. 679; Jako myly Iesus schodzyl y obschedl wschytką galileyską zyemyą navczayącz (docens Mat 4, 23) w synagogach *ib.* 262,

sim. ib. 378. 464. 649; Tegodlya kto przestąpy yedno s tych namnyeysche przykazanye, aby navczal (docuerit Mat 5, 19) lyvdzy, nammnyeysche (*pro* namnyeyschy) bądzye vezvan v krolewstvye nyebyeskym *ib.* 266; Wschytky tluscze zydowskye dzyvovaly szye yego navcze a yego madrosczy, bo yest ye navczal (erat enim docens eos Mat 7, 29) yako ten, ktory mocz myal, a nye yako ych mystrzovye albo ych mądrczy *ib.* 285; Y poschedl odthąd, aby nauczal (ut doceret Mat 11, 1) y przepovyedal w ych myeszczyech *ib.* 314; Myly Iesus byl navczayączy (erat autem docens Luc 13, 10) albo dayączy navka v soboty v ych synagogach *ib.* 375; Yam... navczal yest (docui Jo 18, 20) v synagodze y v kosczyelye *ib.* 678; Przeto rzekl myly Cristus: Rzeklym (*leg.* rzekłłim) przevrothnye albo navczal *ib.* 684; Pyrve, yze ktokolvye navcza albo kaze przez dopuszczenya vyschego byskupa, tego mamy vmorzycz *ib.* 789; Tocz yest skazcza zakonv, tenczy navczal przeczyv zakonovy *ib.* 804; ~ *czegoś*: Thv szye poczyna modlytva, ktorą yest rzeczona modlythva boza, bo ssam bog napyrvey navczal szwe zvolyenyky paczyerza *Rozm* 273; Bo przyschedl k vam svyąthy Yan, navczayącz drogy wszytkyey prawdy *ib.* 454; ~ *czemuś*: Xc... gest on swe swøthe app⟨osto⟩li temu tho nauczal byl, kakoczby ony na them tho svecze medzy xpiany bydlicz mely *Gn* 172b; Xpus temu nauczal: Gdi, dzye, wschitko vczinyczye, czsso wam cazano, rzeczyczye, ezeszmi slugy nyevziteczne XV *med. R* XXII 239; Tu myly Iesus chvaly svoye zvolyenyky a naucza ye rozmaythem navkam kv zbavyenyv *Rozm* 265; Ale by mogl yescze pytacz, kyedyz byl myly Cristus rzekl, navczayącz nass smyernosczy a czyrpyenyv: Vderzy-ly czya kto v yedną czełyvscz, nastav yemv y drugą *ib.* 685; ~ *czegoś a. czemuś*: Wszistco zle zabya, statecznosci naucza (constantiam docet) *Fl* I Prol 4; ~ *coś*: Vyerzyly wschemv, czo ye Iozeph navczal (docuerat) *Rozm* 97; Tesz przyschedl kv Krystvszovy evanyelya navczacz (docturus) *ib.* 188; Mystrzv, vymy, yzesz prawdzyvy a *drugą bozą v pravdzye navczasch (viam dei in veritate doces Mat 22, 16) *ib.* 327, *sim. ib.* 456; A przetho za dar mye czczyą..., navczayącz navky (docentes doctrinas Mat 15, 9) y przykasanya lyvda *ib.* 355; Vyeczyely to, czom vczynyl y navczął *ib.* 539; Ktora tho yest navka, ktorą navczasch y *karzesch *ib.* 677; Bo navky podezryane a falschyve obyczony ssą navczącz v kączyech a potayemnye *ib.* 678; Navczalesz pravdzyve navky yavnye, a ffalschyve potayemnye *ib.*; Pfayą v pravdą, ktorą navczal *ib.* 681; Abych svyadecztvo dal pravdzye, tho czvsch bych navczal prawda *ib.* 784; ~ w *czymś*: Communicet autem is, qui catecizatur verbo, ei qui se catecizat, gego navczayą (*R* XXV 166: navczą) w slowe, v kazanv, gen ge navcza in omnibus bonis (Gal 6, 6) XV *med. SKJ* I 112; Loquentes vobismetipsis, *gl.* id est vosmetipsos instruentes, videlicet ad vestram instruccionem, non tantum aliis, mowącz kv wasey navcze, navczayącz samy szyebye, nye telko gynsze, in psalmis wyecznych (*leg.* w wiecznych) vczynkach albo w szlothkoscz a w szwyąkv dobrych vczynkow (Eph 5, 19) *ib.* 118; Svyąthy F[f]ranczischek... w they tho vyary czystoscz svoye syny nauczal (erudivit) 1484 *Reg* 705; Braczia mayą... svoyą czeladzi w boyazny bozey navczaczi (de instructione familiae ipsorum in timore dei) *ib.* 716; Vstąpywschy v lodzya przed nymy y szyedzyal na morzv przepovyedayącz a navczayącz v rozmaytych przykladzyech *Rozm* 335; Takyesz y Iesus vyelye znamyon y dobrych vczynkow vam vczynyl, navczayącz vass v zakonye..., nyemoczne vzdravyayącz *ib.* 811; ~ *z inf.*: W konyecz psalm Dawydow nauczayøczego nas (docentis nos) przeczywyacz szye kaczerzom *Pul* 10 arg.; Ps⟨alm⟩... naucza nas (docens nos) pamyęcz *grechow ymyecz *Pul* 37 arg.; Apostoly szwyętego ducha moczy wyerzøczym zyawyayø, nauczayøcz zawzdy boga chwalycz za yego dobroczy *Pul* 146 arg.; V tem nass navcza nascha volyą karącz a na bozą przepuszczącz *Rozm* 597; ~ *ze zdaniem*: Nasz [o]oczecz swøthy... tenczy tho nasz dzysza naucza, abichom szø dzyszegszego dna vocze veszelyly nisly ginszich dny *Gn* 14a, *sim. ib.* 172a; Apostoly poganom mocz bozø zwyastuyø nauczayøcz ye, yze myloszyerdze yest pod pokorø *Pul* 135 arg., *sim. Rozm* 645; Tu naucza myly Yesus, yze nykt ny ma przyszyegacz *Rozm* 269; Thu navcza myly Iesus, yako ma kazdy krzeszczyan dostoyny yeden drug[o]ego mylovacz *ib.* 270, *sim. ib.* 271. 272. 279. 282; Thu navcza myly Iesus, abysmy naschego dostoyenystwa nye czynyly *ib.* 271; Czczyenyc, yako myly Iesus navczal svoye zvolyenyky, by szye vyarovaly srady zydowskey a poganyskey *ib.* 360; Alye ten czlovyek navcza (docet), yschby nascha sluzba albo szvyączenye kosczyelne bylo marne *ib.* 440; Przydzyely do vass yny propheta navczayącz vass, abysczye vy boga ynego modlyly..., tego prophetą mamy vmorzycz *ib.* 811; ~ nauczać się *'wyuczać się, nabywać umiejętności, discere'*: Bo kv wschemv mysly myala y navczala szyą

(didicit) v krotkyem czaszv Moysesovego zakonv *Rozm* 17.

2. *'powiadamiać, dawać konkretne wiadomości, zalecenia, informować, aliquem docere, certiorem facere'*: ⟨P⟩rawo czesarskye nas navcza (*Sul* 42: sz prawa cesarskego yaszną siwyathlosczą nam swyadomo gest), ysz poszescza ognyem ma zgynącz *Dzial* 32.

Nauczenie *formy*: *n. sg.* nauczenie *OrtBrRp* 38, 4, *OrtMac* 43, XV *p. post. R* XXV 275; ~ *g. sg.* nauczenia *Sul* 51, *BZ* Ex 35, 31, XV *p. post. PF* I 202, XV *p. post. R* 1 s. XXXIX, *Rozm* 787; ~ *d. sg.* nauczeniu 1421 *LitRel* III 168, 1461—7 *Serm* 93v, XV *ex. MPKJ* II 317; ~ *ac. sg.* nauczenie *Ksw* ar 14, *Rozm* 609; ~ *i. sg.* nauczenim *Rozm* 346.

Znaczenia: **1.** *'umiejętność, wiedza, doświadczenie, doctrina, disciplina, peritia'*: Wszysthky gygri ymyecz pozyczamy y chczemy dla krothophile a dla weszela ymyecz abo navczenya (volumus... causa solatii et exercitii habendi) *Sul* 51; Napelnyl go... wszego nauczyenya (omni doctrina) *BZ* Ex 35, 31; Tertium est causa, początek, totius sanctitatis, scilicet veritas doctrinae... nauki albo prawda nauczenya XV *p. post. PF* I 202;

2. *'pouczenie, objaśnienie, wyjaśnienie, praeceptio, explicatio'*: ⟨Dani są nam⟩ angeli suocy na naucene nasego neumena *Ksw* ar 14; Obyczaynye albo wycladnye albo ku nauczenyu 1421 *LitRel* III 168; Yakokolwyek prawo y nasze nawczenye gym wszyawylo, ysz ony nyc maya sz prawa przyszyasznykow wybyeracz..., wszdysz ony nye przeszthaya... przyszyasznyky rocznye wybyeracz *OrtMac* 43, *sim. OrtBrRp* 38, 4; Kv polepszenv a navczenv blisznego ad edificandum proximum 1461—7 *Serm* 93v; Ząndassz od nas nauczenya... o obyczayv rzeczy czeladyeny (*pro* czeladney) uzithecznye rządzenye (*pro* uzithecznego rządzenya, doceri petis a nobis de cura et modo rei familiaris utilius gubernande) XV *p. post. R* I s. XXXIX; Dvchownye..., kv naszemv navczenyv, przes tego krola... roszvmye szyą Adam, nasz pyrwszi pater XV *ex. MPKJ* II 317; Smantnych poczeszyenye, glupich navczenye XV *p. post. R* XXV 275; Przetoz myly Krystus, nam dayącz navczenye, rzekl thym trzem apostolom: Czvyczye a modlczye szye *Rozm* 609; Geszcze dvoye ('dwojaka') rzecz bycz (*sc.* może), czemv Pylath nye doczekal odpovyedzenya albo navczenya, czo by pravda byla *ib.* 787; Tegodlya bog tego nye przepuszczyl, aby czekal navczenya o pravdzye *ib.*; ~ *'pouczenie, rada, consilium, suasio'*: A ona z navczenym svey maczyerze (praemonita a matre sua Mat 14, 8) rzekla yemv: Day my na myszye glovą Yana Krzczyczyelya *Rozm* 346.

Nauczony *formy*: *n. sg.* nauczony *BZ* II Par 31, 14; ~ *n. pl.* nauczeni *BZ* I Esdr 6, 20. II Esdr 7, 6; nauczony *BZ* I Esdr 8, 30. Neh 10, 38; ~ *g. pl.* nauczonych *BZ* I Esdr 7, 7. 24. Neh 10, 38; ~ *d. pl.* nauczonym *BZ* II Par 35, 8; ~ *ac. pl.* nauczone *BZ* II Par 29, 4; ~ *v. pl.* nauczeni *BZ* II Par 29, 5; ~ *i. pl.* nauczonymi *BZ* Neh 10, 38.

Znaczenie: *'przynależny do pokolenia Lewi, poświęcony służbie ołtarza u Żydów, lewita, qui ad tribu Levi pertinet, apud Judaeos sacrorum administer, Levita'*: Przlwyodl kaplani boze y nauczone (Levitas) *BZ* II Par 29, 4; Sliszcye myø, nauczeny (Levitae), a poswyøczcye syø *ib.* 29, 5; Chore, sin Gemna, navczoni (Levites)..., wlodarz bødze nad tymy, gesz z dobrey woley ofyeruyø syø panu *ib.* 31, 14; A takesz ksyøszøta gego, czsosz bily z dobrey woley slyvbyly, ofyerowały a takesz lyvdu, iako kaplanom a nauczonim (Levitis) *ib.* 35, 8; Cziscyeny kaplany y navczeny (Levitae) geden iako drvgiz møsz, y wszitci sœcz cziscy ku obyatowanyv baranka wyelykonocznego wszitkim sinom iœczstwa... y kaplanom, y sobye *BZ* I Esdr 6, 20; [...] israhelskich y s sinow kaplanskich, y s sinow nauczonich (de filiis Levitarum) y spyevakow *ib.* 7, 7; Przeto wam davami na swyadomye ze wszech kaplanow y nauczonich (Levitis), y spyevakow..., abi nye myely moczi bracz mita..., any vrokow na nych *ib.* 7, 24; Przlyøly kaplany a nauczony (Levitae) pod vagø srzebro y zloto *ib.* 8, 30; Bødze kaplan, sin Aaronow z nauczonimy w dzesyøcynach nauczonich, a nauczony bødo ofyerovacz dzesyøtø czøscz dzesyøtka swego (erit autem sacerdos... cum Levitis in decimis Levitarum et Levitae offerent decimam partem decimae suae) *BZ* Neh 10, 38; Vczinyly sinowye israhelsci, kaplany y nauczeny (Levitae), y gyny, gisz bily z iœczstwa przisly *BZ* II Esdr 7, 6.

Nauczyciel *formy*: *g. sg.* nauczyciela *Rozm* 841; ~ *ac. sg.* nauczyciela 1484 *Reg* 718; ~ *i. sg.* nauczycielem *Rozm* 131; ~ *n. pl.* nauczycielowie 1484 *Reg* 721.

Znaczenie: *'ten kto naucza, poucza innych, magister, doctor'*: Yakyego a kogo sobye mayą nabyczi nyuczyczyela (de informatore ipsorum) 1484 *Reg* 718; Radzymy, aby visitatorovye y navczyczyelovye (ut visitatores et informatores) byly vybirany z zakonv mnyeyszey braczyey *ib.* 721; A tesch nyepodobno yest, by ty byl moym navczyczyelyem (doctorem) *Rozm* 131;

Kto myą zbavyl takyego navczyczyelya, takyego mystrza? *ib.* 841.

Nauczycielka *'ta co uczy, poucza innych, magistra'*: Maria, navczyczyelko apostholska (ave Maria, doctrix apostolorum) *Naw* 173.

Nauczyć *formy: praes. ind. 1. sg.* nauczę *Fl* i *Pul* 31, 10. 33, 11. 50, 14. 131, 12, *KartŚwidz*; *2. sg.* nauczysz *Fl* i *Pul* 93, 12, *Pul* 118, 171; *3. sg.* nauczy *Fl* i *Pul* 17, 39. 24, 10, *BZ* Deut 31, 22, 1471 *MPKJ* V 81, *etc.*; *3. pl.* nauczą 1449 *R* XXV 166, *BZ* Deut 17, 10. 31, 12; ~ *imper. 2. sg.* nauczy *Fl* i *Pul* 24, 5. 118, 12. 26. 64. 66, *MW* 5 a. 37 a, *Naw* 49, *etc. etc.*; naucz *Fl* 24, 4. 118, 27. 108; *2. pl.* nauczcie *Fl* i *Pul* 2, 10, *BZ* Jos 4, 22, *OrtKal* 180, *OrtMac* 107. 121; ~ *inf.* nauczyć *ca* 1420 *R* XXIV 81, *Sul* 99, 1484 *Reg* 714, *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* nauczyłem *MW* 4b; *2. sg. m.* nauczył jeś *Fl* 70, 18; nauczyłeś *Pul* 70, 18; -ś nauczył *Rozm* 620; *3. sg. m.* nauczył 1404 *Piek* VI 225, XV *med. GlWroc* 31r, XV *med. R* XXII 234, *BZ* Ex 35, 35, *etc. etc.*; *f.* nauczyła *MPKJ* V 70, XV *p. post. R* XXV 265, *Rozm* 17; *neutr.* nauczyło 1430 *Pozn* nr 1377, *Sul* 29; *1. pl. m.* -smy nauczyli 1404 *Piek* VI 225; *2. pl. m.* -ście nauczyli *BZ* Jer 13, 23; *3. pl. m.* nauczyli są *Rozm* 401; nauczyli *Dział* 9. 15. 27, 1484 *Reg* 704; ~ *condit. 1. sg. m.* -bych nauczył *MW* 29a; *2. sg. f.* by nauczyła *De morte* w. 480; *3. sg. m.* (-)by nauczył *Fl* 104, 21, XV *med. R* XXII 239, *Pul* 93 arg., *Rozm* 128. 289; *1. pl. m.* bychom nauczyli *Gn* 14a; *3. pl. m.* by nauczyli *BZ* Deut 1, 15; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* nauczon *ca* 1428 *PF* I 491, *Rozm* 118; nauczony *ca* 1420 *R* XXIV 86, 1456 *R* XXXIII 183, *ca* 1500 *Erz* 50; *ac. sg. m.* nauczonego 1484 *Reg* 718, XV *p. post. R* XXV 182; *n. pl. f.* nauczone *BZ* Ex 35, 25; *ac. pl. m.* nauczone 1447—62 *Zab* 544; *neutr.* nauczone *Fl* i *Pul* 89, 14; *cf. też* **Nauczony**; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* był nauczony *Rozm* 152; *f.* nauczona była *Rozm* 58; *3. pl. m.* byli nauczeni *BZ* II Esdr 9, 55.

Znaczenia: **1.** *'przekazać, wpoić jakieś wiadomości, pewien zasób wiedzy lub umiejętności praktycznej, wyłożyć, objaśnić, docere, erudire, instruere aliquem'*: Kazn twoia, ta me nauczi (docebit) *Fl* 17, 39, *sim. Pul*; Powedzi me w prawdze twoicy y nauczy me (doce me) *Fl* 24, 5, *sim. Pul*; Rozum czi dam y nauczø cze (instruam te) na drodze tey, po ieysze bødzesz chodzicz *Fl* 31, 10, *sim. Pul*; Bosze, nauczil ies (docuisti, *Pul*: nauczilesz) me od mlodoscy moiey *Fl* 70, 18; By navczyl (ut erudiret, *Pul*: bo nauczyl) ksøszøta yego yako sam sebe *Fl* 104, 21; Navczon inbutus *ca* 1428 *PF* I 491; Poloniam adiit, cuius magnam partem signis ac virtutibus Christi inbuit, nawczil, sacramento XV *med. GlWroc* 31r; Kaszdi ss nych tako bidlil, yako tuta wiloził pan Ihus Xpus y nauczil XV *med. R* XXII 234; Nyewyasti nauczyone (doctae) daly søø, czso søø naprzøødly postawczow modrich *BZ* Ex 35, 25; Vczinis wszistko, czosz tobye powyedzø czy, gis to sø w myescze... y navczø czø (docuerint te) podle prawa gego *BZ* Deut 17, 10; Przeto napisze Moyzesz spyewanye a navczi (docuit) syni israhelskye *ib.* 31, 22; Navczcze (docebitis) ge y powyeczcze *BZ* Jos 4, 22; Bo biły wyelebnye powiszeny slovi, gimysz biły nauczeny (quibus edocti sunt) *BZ* II Esdr 9, 55; Nauczil (*war. lub.*: navczyla) erudiuit (visio, qua erudivit eum mater sua Prov 31, 1) 1471 *MPKJ* V 70; Nye navczy non erudiet (non erudietur, qui non est sapiens in bono Ecclus 21, 14) *ib.* 81; Cristus... czlowyeku naukę dal, przes yøsz by gy poznal y szyebye nauczyl *Pul* 93 arg.; Obwyodl gy y nauczyl (docuit Deut 32, 10) *Pul* Deut 14; Cathezizo, id est in fide instruere vel confirmare navczycz *ca* 1500 *Erz* 50; *Tago sza wszwały dzyeczyączyv Maria, yako ye anyol Gabriel navczyl (instruxit) *Rozm* 11; Kyedy navczon (admonitus) anyolem, schodł (*sc.* Jozef) do galyleyskey zyemye *ib.* 118; Yako mye navczyl (docuit Jo 8, 28) oczyecz, to movyą *ib.* 472; Vschakosz tego nye nalasl v skolye tvego mystrza, pana naszego Iesucrista, alye czyą navczyl novy dyabel *ib.* 511; ~ *czegoś*: Blogoslawiony ies, panye, nauczi mnie (doce me Psal 118, 12) sprawyedliwoszczi twogich *MW* 5a, *sim. ib.* 37a; Vczyeschnyk duch svyąthy, ktorego posłye oczyecz v ymyą moye, ten vass navczy vschytkych rzeczy (ille vos docebit omnia Jo 14, 26) *Rozm* 565; ~ *czemuś*: Drogi twoie, gospodne, vkaszi mne y stdzam twogim naucz me (edoce me, *Pul*: nauczy mye) *Fl* 24, 4; Nauczi (docebit) cyche drogam swim (*Pul*: drogy swoye) *Fl* 24, 10; Dauczø (*pro* nauczø, docebo, *KartŚwidz*: nauczø, *sim. Pul*) liche drogam twim *Fl* 50, 14; Blogoslawony ges, pane, nawczy mne (doce me) prawotam twogym *Fl* 118, 12, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 118, 26. 64. 66. 124. 135; Sødom twogym nawcz mne (doce me, *Pul*: nauczy mye) *Fl* 118, 108; Wyrzygnø warghy moge chwalø, gdy mø nawczycz (*pro* nawczysz, cum docueris me, *Pul*: nauczysz) prawotam twogym *Fl* 118, 171; Y wzølem... møze mødre y slachetne y vstavillem ge kxyøzøti... y dzesyøtniki, ktorzis to by navczili was wszemv (qui docerent vos singula) *BZ* Deut

1, 15; Marya wzyawschy syna svego y vyodla do skoly, y polyeczyla y (*leg.* ji 'go') mystrzovy, aby y pysmv navczyl (quod et litteras doceret, hunc rogavit) *Rozm* 128; Gospodnye, navczy nasz vyerze albo pomnosz nam vyary (adauge nobis fidem Luc 17, 5) *ib.* 398, *sim. ib.* 229; ~ *czegoś a. czemuś*: Przydzicze sinowe, słuchaycze mne, boiazni boszey nauczø was (docebo vos) *Fl* 33, 11, *sim. Pul*; Zawszde ządaymi, bichom bili *dostoymy bogu sluzicz, abi nas nauczil swogey woli XV *med. R* XXII 239; Obu nauczyl (erudivit) mødroszczy, abi dzyalaly dzalem czyeszelskym *BZ* Ex 35, 35; Byl navczony mądroszczy (sapiens fuit) a nykogo nye omavyayączy *Rozm* 152; Napyrvcy yze svym szmycrnym odpovyedanym navczyl nass ssmyernoszczy *ib.* 686; ~ *coś*: Drogø prawot twogych navcz me (viam iustificationum tuarum instruc me, *Pul:* nauczy) *Fl* 118, 27; Bødøly strzedz synowe twoy obrzøda mego a swadecztw mogych, yasz nawczø ge (quae docebo eos) *Fl* 131, 12, *sim. Pul*; Ktoraz tho vyarą... apostolovye... ludzy... nauczyly (edocuit) 1484 *Reg* 704; Ten vass navczy vschytką pravdą (docebit vos omnem veritatem Jo 16, 13) *Rozm* 572; ~ z *czegoś*: Blogoslawoni czlowek, iegosz ti navczisz (quem tu erudieris, *Pul*: nauczasz), gospodne, y s twego zakona navczisz gy *Fl* 93, 12, *sim. Pul*; ~ w *czymś*: Prawiczø twoiø tako iawnø vczin, a navczone serdcza w mødrosci (eruditos corde in sapientia) *Fl* 89, 14, *sim. Pul*; Navczą... w vkazanv (*SKJ* I 112: gego navczayą w slowe, v kazanv catecizatur verbo, Gal 6, 6) 1449 *R* XXV 166; Nusch, moy namyleyschy, nade wszythky gyne w navkach nauczon[y]e, ⟨w⟩ przyrodzenyv czvdne... nawybornyeyschy 1447—62 *Zab* 544; Braczyą... mayą sobye zyednacz... czlovyeka naboznego, a thez w szlovye bozem nauczonego (virum religiosum et in verbo dei competenter instructum habere procurent) 1484 *Reg* 718; Rex Indie... misit praepositum suum Abanum querere hominem in architectoria arte eruditum w czesselstwe navczonego XV *p. post. R* XXV 182; Czemvsz taka dostoyna dzyevycza..., ktoras v zakonye bozem dobrze nauczona była, alye by ye thy byl vszylsthwa nyc czynyl, ona by y dzysz dzyevyczą zostala *Rozm* 58; ~ o *czymś*: Navczyl (edocuit) ye tesch o narodzenyv syna bozego dvchem svyąthem począthego *Rozm* 97; ~ *z inf.*: Navczy mø (doce me) czynycz woley twogey *Fl* 142, 11, *sim. Pul*; Gospodnye, navczy nas modlycz szye, yako navczyl svyaty Yan svoye zvolyenyky (doce nos orare, sicut docuit et Ioannes discipulos suos Luc 11, 1) *Rozm* 273; Bo y Krystus navczyl nasz (docuit nos) prosycz oczcza v yego ymye *ib.* 276; ~ *ze zdaniem*: Oszwyeczy y navczy, yzbych thego zandala y proszyla, czo by szyc thobye szlubylo szlyschecz *Naw* 49; Tedy dwa braczyncza... navczyly sa swa matką (sugesserunt matri suae), aby proszyla daru *Rozm* 401; A myly Iesus vezvavschy ye k sobye, navczyl (docuit) y thy, y onych dzyeszyecz, yschby ynako nyc mogly vnydz v krolewstvo nyebyesky⟨e⟩, yedno przezmyarą (*leg.* przez śmiarę) *ib.* 402; ~ mistrz nauczony (w zakonie), w zakonie nauczony *(w stosunkach biblijnych) 'znawca Biblii i przepisów religijnych, ich interpretator i nauczyciel, Scripturae sanctae peritus, qui legis Divinae praecepta explicat ac docet'*: Wszelky mysztrz nawczony, doctor albo pyszarz (ideo omnis scriba doctus Mat 13, 52) *ca* 1420 *R* XXIV 86; W zakonye navczony legisperitus 1456 *R* XXXIII 183, *sim. ca* 1500 *Erz* 50; Scriba pyszarz, mystrz navczony w zakonye *ca* 1500 *Erz* 50.

2. nauczyć się *'przyswoić sobie pewien zasób wiedzy, wiadomości, przyzwyczaić się do czegoś, discere'*: Crolowe rozumeyce, nauczce se (erudimini), czso sødzice zemø *Fl* 2, 10, *sim. Pul*; A k themv tez mayą przyczy[cz]nyczy on psalm... az do konycza, ktorzy vmyeyą albo sye mogą nauczyczi (qui noverint) 1484 *Reg* 714; K czemv mysly przylozyla, barzo rychlo szyą navczyla (didicit), bo byla barzo sylno myslyva *Rozm* 17; Nye prze to, yzby szyc chczyal navczyycz, alye prze to, yzby nyektore dvorne rzeczy slyschal *ib.* 797; ~ *czegoś*: Dziakowacz bandą tobie we wszprawienyu serdcza w tem, yze nyuczilem se (quod didici Psal 118, 7, *Fl* i *Pul*: zwykl gesm) szandow sprawiedliwoszczi twoiey *MW* 4b; Day mi *rozzum, abich nauczil se (ut discam Psal 118, 73, *Fl* i *Pul*: bych wykl) przikazania twego *MW* 29a; ~ *czemuś*: Wi bødzecye mocz dobrze czynycz, gdiszcye syø zlemv navczily (cum didiceritis malum) *BZ* Jer 13, 23; Ktora szye navczyla czystocze XV *p. post. R* XXV 265; O przekląty Iudaschu, gdzyesz szye navczyl temv znamyenyv zdradzenya? *Rozm* 620; ~ w *czymś*: Wsszem dobrim zacony (*pro* zacom) sszlussza szwego myssztrza czcziez, acz szø chcze w yego wczenw nawcziez *ca* 1420 *R* XXIV 81; ~ *z inf.*: Alle bichom *szo nauczyly svich *grzecof spouedacz *Gn* 14a; Navczø syø bacz pana boga swego (ut audientes discant et timeant dominum deum vestrum) *BZ* Deut 31, 12; Nyektorzy przed sąd navczyli syą sylną moczą przychodzycz, a thv grozamy w sądze czasto-

krocz wyczastwo otrzymvyą *Dział* 15, *sim. ib.* 27; Chczyal naslyadovacz Iesucrista, yszby szye navczyl (ut discceret) czvd dzyalacz prze svoy zyssk *Rozm* 289; ~ *ze zdaniem*: Navczili syą (consueverunt) lakomy sądze y gych vrzadnyczy, isze gdy nyektory sziemyanyn wyną przepadnye sadownyc, tedy byorą zaklady a... myedzy sobą dzela *Dział* 9.

3. *'powiadomić, podać konkretną wiadomość, radę, zalecenie, poinformować, poradzić, aliquem certiorem facere de aliqua re, docere'*: Iacosmi sedzeli na sandze tedi, kedi Handrzich wisnal, czs⟨os⟩mi gy na⟨u⟩czili 1403 *Pozn* nr 554; Iaco Wszegnew taco scazal, iacosmi gy nawczili, taco yaco nas krolew sand nawczil 1404 *Piek* VI 225; A to ya skazal to, jaco mya prauo navczilo 1430 *Pozn* nr 1377; Skvszenyee naas navczylo (experientia nos edocuit), ysz nyeegdi stayączy kv prawv... vczaązany bywayą o nyestaanyee *Sul* 29; Rzanczcza... przissyangayąnczego albo przissyangayąnczą navczicz ma (informare debet), abi swoyan przissyangąn przewyodl w vczinek *Sul* 99; Gdyby czlowyek zapowyedzal czlowyekv gymycnye, czo by doma nye byl,... proszymy vasz, navczczye nasz, mayaly onego nyepewnego zatwyrdzycz porąka? *OrtKal* 180, *sim. OrtMac* 107. 121; Na to proszyemy, navczyc nasz (*OrtBrRp* 56, 1: waszey nauky), ktory ortel... ma szye osztacz *OrtMac* 70; Chcza czya pytacz, smyr[yr]czy myla, by mya thego navczyla: panye, czo czysztoscz chovaya, yako sza v boga mayv *De morte* w. 480; Insipientem docere nyewmyątnego nawczycz, nyedofczypnemv poradzicz, zlego skaracz, pysznego kw pokorze przywyeszcz XV ex. *R* XXV 148; Dzyeczy nathychmyast vczynyą, yako ym Yesus kazal y navczyl (ut docuerat), y poczną czynycz stawky *Rozm* 130.

Nauka *formy*: *n. sg.* nauka *Fl* i *Pul* 138, 5, 1420 *JA* XII 143, XV *med. MPKJ* V 428, XV *med. R* XXII 236, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* nauki XV *med. R* XXII 234, 1454 *Wisl* nr 385, *OrtBrRp* 56, 1. 90, 1, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* nauce XV *med. SKJ* I 118, *Pul* 118, 66, *Rozm* 285. 414; ~ *ac. sg.* naukę *Gn* 174a, *Fl* i *Pul* 9, 11. 18, 2. 93, 10, XV *med. SKJ* I 70, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* nauką *Kśw* br 40 1415 *StPPP* II nr 1361, *Rozm* 140. 789; ~ *l. sg.* (w) nauce 1471 *MPKJ* V 45, *Rozm* 142. 473. 677; ~ *n. pl.* nauki XV *med. SKJ* V 269; ~ *g. pl.* nauk *Fl* i *Pul* Ann 5, *Rozm* 14. 587; ~ *d. pl.* naukam *Rozm* 265; ~ *ac. pl.* nauki *Rozm* 355. 461. 566. 594. 678. 770; ~ *i. pl.* naukami *Sul* 6, *Rozm* 585; ~ *l. pl.* (w) naukach *Fl* 13, 2, XV *med. R* XXIV 363, 1471 *MPKJ* V 129.

Znaczenia: **1.** *'ogólny zasób wiadomości, ogół umiejętności, wiedza, poglądy, doctrina, scientia, disciplina'*: Dzen dnowi wirziga slowo, a nocz nocy vkazuge naukø (indicat scientiam) *Fl* 18, 2, *sim. Pul*; Iensze kazni pogany, ne bødze karat (*pro* karacz), ien vczi czloweka navkø (scientiam)? *Fl* 93, 10, *sim. Pul*; Bo bog navk (scientiarum I Reg 2, 3) gospodzyn gest *Fl* Ann 5, *sim. Pul*; Racio roszvmy, navca, sznamyonanye 1420 *JA* XII 143; Gdysch kaszdemv z mąnzow nye doszycz gest wszeczsząn mocznoszcząn..., acz obiczaymi y navkami (moribus et scientiis) nye bandze ocraschon *Sul* 6; Et si habuero propheciam et noucrim misteria omnia et omnem scienciam, wszelka navke,... caritatem autem non habeam, nihil sum (I Cor 13, 2) XV *med. SKJ* I 70; Navca sciencia XV *med. Zab* 518; Naavca, raada, rozum *ca* 1450 *PF* IV 577; Mleko ku pyczv nauky łac ad potum erudicionis 1461—7 *Serm* 314v, *sim. ib.*; Sciencie desiderium et inquisicio szadza nauky al⟨bo⟩ vmyenya a b⟨a⟩danye gathk ⟨ro⟩smaytych *ib.* 391r; W naucze in sciencia 1471 *MPKJ* V 45; Dobroczi y kazni, y nauki (scientiam Psal 118, 66, *Fl*: vczenyw, *Pul*: naucze) nauczi mię! *MW* 28a; Tertium est causa, początek, totius sanctitatis, scilicet veritas doctrinae... nauki albo prawda nauczenya XV *p. post. PF* I 202; Wszelka navka vczyenyą omnis scientia studendi XV *p. post. PF* III 288; Warvy sszye lekarza nyekosthowanego swyathczenym, aczkole y navky ma doszycz (fuge medicum scientia plenum et exercitio non probatum) XV *p. post. R* I s. XLV; Nycz nyepomoczna... nawka, nye bądzyely szczęszczya (si adversetur fortuna, quid prodest vivendi doctrina) *ib.* s. XLVII; Ale ktho podlug nawky zywyc (sed servans doctrinam), rzathko bądzyc szczęszczye wynyl *ib.*; Nąvką disciplina *ca* 1500 *Erz* 50; Jesu..., day my dar navky prawcy, by rzeczy nye sządal marney *ca* 1500 *SprTNW* V 18; Snadzyes navykl navką czarnoxyąska (artem... magicam) y chytroszczyą *Rozm* 140; O roszczcnyv mylego Iesvsza v navce a v mądroszczy y ve wszey prawdzye *ib.* 142; Azabysmy szyna bozego, v ktoremze to sza vschytky skarby mądroszczy y navky skryte, kupycz mogly? *ib.* 512.

2. *'pouczenie, powiadomienie, informacja, rada, też zbiór pouczeń, doctrina, praeceptum, documentum, decretum, consilium, etiam praeceptorum corpus'*: Y ty, [...] ⟨jcż są⟩ v blødnem stadle lezaly, ty iesc suoiø naukø otuodila *Kśw* br 40; Ticz fszythky clonky mal gest byl f szobe sfwøthy Bartlomeg dzerszøcz naukø sfvøthe

ewangelije *Gn* 174a; Dicebat enim illam leccionem, nauky, sinceram *Gn* gl. 15a; Fuit autem perfecta eius conuersio, quia secuta est consilium, nauky, beati Pauli *ib.* 119b; Spewaycze gospodnu, iensze przebiwa w Syon, powadaycze medzi ludem naukø iego (studia eius)! *Fl* 9, 11, *sim. Pul*; *Dzywno sø vczyniła navka (scientia) twoya ze mne *Fl* 138, 5, *sim. Pul*; Procurator... dixit: Dyablø naukø idzess 1415 *StPPP* II nr 1361; Napomynanye y nauka (monitio et informatio) kv byskvpu o obyczayv ymayøcz bycz trzymanem w zzywyenyv, w odzyenyv y w modlytwye XV *med. MPKJ* V 428; Pan Ihus Xpus... k temu przissedl, abi mi takye, chczemli tamo teze przicz, tey to nauky syą dzyerszeli y tego roszkazanya XV *med. R* XXII 234, *sim.* 1454 *Wisł* nr 385; Dziwna nauka pana naschego: ludzye bogathe a pani czestne blogoslawyą zaw[a]szde, a on (*sc.* Chrystus) vbogye duchem blogoslawy XV *med. R* XXII 236; Gdysz podlvg pysma navky wszelky czlowiek w mlodoszczy gest podobnyeyszy kv zlemv (cum scriptura testante omnis aetas ab adolescentia sit promptior ad malum) *Dział* 1; Gdysz tho mamy z navky boszcy, kto syą vkorzy, yvsz gest rozgrzeszon *ib.* 24, *sim. Rozm* 551; Nauka disciplina (cognoscite hodie, quae ignorant filii vestri, qui non viderunt disciplinam domini dei vestri Deut 11, 2) 1471 *MPKJ* V 29; Alye ty yes nyenasrzal nauky (disciplinam, *Fl*: czcy) *Pul* 49, 18; Cristus... czlowyeku naukę dal, przes yøsz by gy poznal y szyebye nauczyl *Pul* 93 arg., *sim. Rozm* 79; Kv danyv navky zbavyenya (ad dandam scientiam salutis Luc 1, 77) łyvdv yego *EwZam* 290; Tham nyuka nąm yesth wydał, by braczczyv kasdj odpuszczal gnyew, myerszączką y sle szyercze XV *ex. R* XIX 88; *sim. Rozm* 375; Zapravdą ta tvoya navka (ars) yest obludna *Rozm* 140; Stalo szyc, myly Iesus yako popelnyl slova, wschytky tłuscze zydowskye dzyvovaly szyc yego navcze (super doctrina eius Mat 7, 28) *ib.* 285, *sim. ib.* 414; Tedy ssą dopyro rozvmyely, yze ym rzekl, by szye baly y vyarovały... navky (a doctrina Mat 16, 12) y srady łyczemyernykow, Zydow y kaczerzow *ib.* 361, *sim. ib.* 417; Vezmyemy tego navka (doctrinam accipiamus), yze *pczoły kv zebranyv myodv nye wschelkye zyelye yest vzyteczne *ib.* 417; Nye zapovyeda myły Kristus... tez navky (doctrinam) na katedrze navczacz, czvsch na vyschokyem stolczv nad lyvdzmy szyedzącz *ib.* 418; Moya navka (doctrina Jo 7, 16) nye yest moya, alye tego, ktory mye poslal *ib.* 432, *sim. ib.* 677; Bądzyeły kto chczyecz volyą yego czynycz, posna, ta navką (de doctrina Jo 7, 17) yestly od boga, czyly ya ssam od szyebye czynye *ib.* 433; Ostanyeczyeły vy v moyey navcze (in sermone meo Jo 8, 31), zavyerne bądzyeczye zvolyenyczy moy *ib.* 473; Bacz, tu szye przemyenya nauka phylozopfova *ib.* 517; O them, yako myły Cristus byl pokuschon thym przeklątem byskupem Annasschem o yego navka y zvolyenyky *ib.* 677, *sim. ib.*; Vtorc yego spytal o yego navce, ktorą myal podezryaną *ib.*; Myły Cristus chczyal tem vkazacz sva navka pravdzyva a nyepodezryaną *ib.* 678, *sim. ib.* 681. 692; Żądayą svyadecztva od tych, ktorzy yego slova y yego navky słuchały *ib.* 684, *sim. ib.* 784; Bo czye o tho napomyna navka proroczska, gdzycz movy: Drapaycze sercza vasche, a nye odzycnya vasze *ib.* 727; Bo poruschyl nasch lyvd, pobudzył... szvą falschyvą nauka *ib.* 789; ~ In beneficiis w dobrodzyewstwach, documentis w navkach, exemplis w przykładach XV *med. R* XXIV 363; Non solum filii dei salvatoris nostri sunt nobis documenta, sed eciam eius facta, nauky, alye tesz vczynky, sunt nobis exempla przyklady XV *med. SKJ* V 269; Tesch ya vczyły svyaty zakon, by zyła podlvg navk (secundum... doctrinam) svyathych prorokow *Rozm* 14; Tu myły Iesus chvały svoye zvolyenyky a naucza ye rozmaythem navkam kv zbavyenyv *ib.* 265; A przetho za dar mye czczyą... navczayącz navky (docentes doctrinas Mat 15, 9) y przykasanya lyvda *ib.* 355; Ve vtorek potem myły Iesus... przyschedł do kosczyola y począł rozmagyte navky przepovyedacz *ib.* 461, *sim. ib.* 566. 594; Aczby pravy byl, ma bycz vmaczon, bo yego nyestatecznymy navkamy vschytko pospolstvo vvyodl v błąd *ib.* 585; Yego obyczayow y yego navk zapomnyal *ib.* 587; Navczałesz pravdzyve navky yavnyc, a ffałschyve potayemnye *ib.* 678, *sim. ib.*; Złe duchy vypądza, nove navky składa y yne rozmayte złe vczynky czyny *ib.* 770; ~ *'pouczenie prawne, iuris consultorum praeceptum'*: Na tho proszymy waszey nauky (*OrtMac* 70: naveczye nasz)..., kthory ortel szyą ma ostacz *OrtBrRp* 56, 1, *sim. ib.* 56,4, *sim. OrtMac* 71; Proszymy wasz o navką, mogąły przyszyasznyczy dacz popyszacz zalobą y odpowyedz *OrtMac* 66, *sim. OrtBrRp* 53, 3; Szały ortele, czo po nyc szlą przyszyasznyczy pyenyadze dla nauky, ne trzeba nykomu pothym za nye placzycz *OrtMac* 123, *sim. OrtBrRp* 90, 1.

3. *'uczenie się, studia, tirocinium, studia, actus discendi'*: Skolne navky scolactice *ca* 1428 *PF* I 491; Then, czo schą na nauką, na vczenye byerze qui catezizatur, id est instruitur (com-

municet autem is, qui catechizatur verbo ei, qui se catechizat in omnibus bonis Gal 6, 6) 1471 *MPKJ* V 129; Thim, czo schą na naukach (*war. lub.*: tym, czo szą gy navczą) ei qui se catecisat, id est instruit (Gal 6, 6) *ib.*; ~ Loquentes vobismetipsis, *gl.* id est vosmetipsos instruentes, videlicet ad vestram instruccionem, non tantum aliis, mowącz kv wasey navcze, navczayącz samy szyebye, nye telko gynsze (Eph 5, 19) XV *med. SKJ* I 118; ~ Zkaszeni sø y szadaiøczi sø se szczinili w naukach swogich (in studiis suis, *Pul*: w czynoch swoych) *Fl* 13, 2.

Nausznica '*ozdoba zawieszona u ucha, rodzaj kolczyka, zausznica, inauris*': A gdisz vszrzy navsznyce (inaures) a zaponyce v swey syostri na røku *BZ* Gen 24, 30, *sim.* 1471 *MPKJ* V 10; Ya gesm gey zawyeszyl navsznyczc (inaures) na okrassenye gey twarzi *BZ* Gen 24, 47; Tedi ony daly gemu... nausznyce (inaures), czso bili na gich vszu *ib.* 35, 4; Wzdzege naloketnyce a lylye y navsznyce (inaures), y pyrscyenye *BZ* Judith 10, 3.

Nawadzać '*oskarżać, obwiniać, accusare*': De hoc titulo Christum accusaverunt nawadzaly XV *med. SKJ* V 267; Nye nadzyevayczye szye, abych ya vasz navadzal v mego oycza, yesteczy ten, ktory vasz navadza, Moyzesch (quia ego accusaturus sim vos apud patrem, est, qui accusat vos, Moyses Jo 5, 45) *Rozm* 262.

Nawadzić '*oskarżyć, obwinić, accusare*': Iudeorum mos est, ut si non inveniantur mala, que vituperarent, querunt in bonis operibus, quod accusent *nawadicz XV *med. GlWroc* 17r; Geden czlowyek w naszym myescze nawadzon panv lzywye (*OrtMac* 141: oszoczon ku panu krzywyc), tako asz szyc pan nayn roszgnyewal y kazal gy yancz *OrtBr* VI 391; Thv byl czlovyek, ktory myal ręką vschla, a Zydovyc y (*leg.* ji 'go') chovaly, chczącz aby y myly Iesus vzdrovyl v sobotą, aby y mogly navadzycz albo ossoczycz (ut accusarent illum Marc 3, 2) *Rozm* 326.

Nawalnie '*gwałtownie, usilnie, natarczywie, vehementer, valde*': Importune vschylne, navalne, vporne *ca* 1455 *JA* XIV 485.

Nawalność *cf.* **Nawałność**

Nawalny *cf.* **Nawałny**

Nawalstwo '*gwałtowność, burzliwość, silny napór, vehementia, violentia, vis*': Nawalstwa tumultuosa 1447 *R* XXII 41; Nawalstwa potenciam *ib.*

Nawał '*gwałtowne, nagłe uderzenie, impetus*': Naval impetus XV *med. R* XXV 160. ~ *Cf.* **Nawała.**

Nawała 1. '*nawalnica, burza, wzburzone fale, procella, turbo, mare ventis subiectum*': In grandi stagno caveas a turbine magno, *gl.* ab ingemitu aquarum navaly 1466 *R* XXII 26.

2. '*gwałtowne, nagłe uderzenie, atak, impetus*': Navala impetus 1436 *R* XXIII 276; Nawałą, kwapyenye impetum (impetum fecerunt unanimiter in eum Act 7, 57) 1471 *MPKJ* V 134; ~ '*walka, pugna*': In pugnacionibus, w nauałach, dyabolicis 1444 *R* XXIII 303.

Nawałność *czy* **Nawalność** *formy*: *n. sg.* nawałność XV *p. post. PF* III 287, XV *p. post. R* XXV 182, *ca* 1500 *Erz* 50; ~ *ac. sg.* nawałność 1461—7 *Serm* 96v; ~ *i. sg.* nawałnością *Gn* gl. 96b, XV *p. post. Kałużn* 273; ~ *g. pl.* nawałności XV *p. post. R* XXV 183; ~ *i. pl.* nawałnościami 1484 *Reg* 704. ~ *Zamiast* nawałność *itd. może być* nawalność *itd.*

Znaczenia: **1.** '*gwałtowna burza, głównie na morzu, wzburzone fale, nawałnica, procella, tempestas, turbo, mare ventis subiectum*': Naute, przewosznyczy, tempestate, navalnoszczv, quassati et tenebris obuoluti *Gn* gl. 96b; Prze vstavicznø navalnoscz per tempestatem turbacionis 1461—7 *Serm* 96v; Procella potop albo vyr, albo nawalnoszcz morszka XV *p. post. PF* III 287; Naute... videntes se esse in periculo, clamaverunt ad sanctum Nicolaum... Et statim cessat tempestas navalnoscz XV *p. post. R* XXV 182; Ignis, sulfur et spiritus procellarum, navalnoszcy, pars calicis... eorum (Psal 10, 7) *ib.* 183; Navąlnoscz procella *ca* 1500 *Erz* 50; ~ *przenośnie*: Ktoraz tho vyara nyc bądzye nygdy zlamana any zsthluczona zadnymy przeczywnymi navalnosczyami (nullis unquam concutiendum turbinibus nullis quassandum fluctibus tempestatum) 1484 *Reg* 704.

2. '*gwałtowny napór, natarcie, nagły ruch, impetus*': Cum impetu szylną nawalnosczyą, szylnem rzvthem XV *p. post. Kałużn* 273.

Nawałny *czy* **Nawalny** '*gwałtowny, nagły, burzliwy, vehemens, violentus, subitus, procellosus*': Imber przeual, nawalni descz 1444 *R* XXIII 302; Nawaln[y]e torrentes XV *p. pr. Zab* 519; Ventus impetuose, *gl.* velocissime, provitissime nawalnego, ac violente avaricie, *gl.* cupiditatis lakomstwa XV *med. R* XXIII 279.

Nawarzyć '*nagotować, ugotować, upiec, coquere*': Nawarzyw karmyey s swego lowu (coctosque de venatione cibos) a nyesse oczczu *BZ* Gen 27, 31; Nawarzyly søø tey møky (coxeruntque farinam), ktorøø skropyonø s Egipta bily wszyøły, y uczynyly søø podpopyelny chleb prazny *BZ* Ex 12, 39; Wszøwszi møki y rozmøcyla a nawarzila przesznyc (tol-

lensque farinam... et coxit azyma) *BZ* I Reg 28, 24.

Nawąz *formy*: *n. sg.* nawąz *BZ* Ex 13, 16; ~ *n. pl.* nawęzy XV *in. R* XXV 272, *ca* 1420 *AKH* V 228, *ca* 1455 *JA* XIV 494; ~ *g. pl.* nawęzow 1433—4 *SprTNW* V 6; ~ *d. pl.* nawęzom 1462 *R* XXV 270; ~ *ac. pl.* nawęzy XV *med. R* XXIV 351.

Znaczenie: '*drobny przedmiot z jakimś znakiem, zawieszony najczęściej na szyi, mający rzekomą moc czarodziejską, amulet, talizman, monile signo aliquo instructum et vi magica praeditum*': Nawøzy pictariolis XV *in. R* XXV 272; Item si que sunt incantatrices, ut puta herbas fodientes, appendicula ad colla facientes, videlicet in wlgari nawanszy, uel manus inspicientes *ca* 1420 *AKH* V 228; Sortilegi vel czarownycze, cuglarze, *guszlinczy, initiatores vel czarnoks⟨ięż⟩nyczy, qui sortilegiis vel nawązow utuntur 1433—4 *SprTNW* V 6; Item nawązy facientes et facere permittentes XV *med. R* XXIV 351; Bødzecz przeto yako znamyø w røcze twey a yako nawøøz nyekaky myedzy twimø (*pro* twima) oczyma (quasi appensum quid ob recordationem inter oculos tuos) *BZ* Ex 13, 16; Nawaszy pictoriolis *ca* 1455 *JA* XIV 494; Sortilegiis czarom, nawązom 1462 *R* XXV 270; ~ *corruptum*: Nawyosz (*war. kal.*: nawyeschone) appensum (Ex 13, 16) *MPKJ* V 16.

Nawęzacz *cf.* **Nawięzacz.**

Nawęźnik '*człowiek noszący czy też dający do noszenia nawęzy, tj. amulety, homo, qui monilia quaedam, vi magica praedita vel ipse portabat, vel aliis portanda dabat*': Ad caragos nawązinyczi, qui alligant caracteres. Omnes enim hi et ipsorum sequaces velut infideles et apostate condemnantur XV *med. R* XXIV 342; Caragi nawąsznyczy, qui alligant caracteres vel evangelia, vel passiones sanctorum *ib.* 347.

Nawiązać, Nawięzać '*dużo zawiązać (czegoś w coś), zawinąć w coś i związać, magnam copiam (alicuius rei in aliqua re) illigare*': Tedy lud wszøwszy møøky... a nawyøzawszy w płaszcze (ligans in palliis), wkladly søø na swoge pleczy *BZ* Ex 12, 34.

Nawidzieć '*kochać, miłować kogoś, mieć w kimś upodobanie, amare, diligere*': Teyczy davaya mego szyna yedynego, aby temv matka byla, ycmvsch yestem oczyecz. Dzyvka navydza a czynyą ya matka *Rozm* 47. ~ *Cf.* **Nienawidzieć 1.**

Nawiedzacz '*zakonnik sprawujący nadzór nad klasztorami jednego zakonu, wizytator zakonny, visitator monachorum*': Ma przykazanya boze... chovaczi..., aza przesthąpy..., ⟨ma⟩ dosszicziczynyczy, a tho gdy bądzye od poyezdzaczow albo tez navyedzaczow zavolal (*pro* zavolan) y karan podlug gych voley (cum interpellatus ad visitatoris extiterit voluntatem) 1484 *Reg* 707; Braczya... mayą myeczi visitatora, navyedzacza kaplana (visitatorem habeant sacerdotem) *ib.* 721; Mynystrovye... thego braczthva... mayą navyedzaczovy (visitatori)... povyedaczy, aby... vystąpy zkaral *ib.* 723; Taky (*sc.* brat zakonny) ma byczi vydan y povyedzan przez [ministry] nyektorą braczyą visitatorovy (visitatori) albo navyedzaczovy *ib.*

Nawiedzać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* nawiedzasz *Fl* i *Pul* 8, 5, *MW* 134b; *3. sg.* nawiedza 1466 *R* XXII 14, 1484 *Reg* 723; ~ *part. praes. act. adv.* nawiedzając *BZ* Tob 1, 15, *Rozm* 203; *adi. n. sg. m.* nawiedzający *BZ* Ex 20, 5; *g. pl. m.* nawiedzających *Sul* 112; ~ *inf.* nawiedzać XV *med. R* XXII 240, *BZ* Num 16, 29, 1484 *Reg* 719, *Naw* 74; ~ *praet. 2. sg. m.* -(e)ś nawiedzał XV *ex. PF* III 179; *3. sg. f.* nawiedzała *ca* 1500 *SprTNW* V 12; *3. pl. m.* nawiedzali *Rozm* 40; ~ *condit. 3. sg. m.* by nawiedzał 1484 *Reg* 721; *3. pl. m.* -by nawiedzali XV *p. post. R* I s. XLIII.

Znaczenia: **1.** '*przybywać, advenire*': **a.** '*w celach przyjaznych, np. z pomocą, w odwiedziny, alicui adesse, auxilio venire, aliquem invisere*': Czso iest czlowek, isz gi pomnisz, albo syn czloweczi, isze gy nawedzasz (quoniam visitas eum)? *Fl* 8, 5, *sim. Pul*; Czudzey byadi zalowanye... zalezi w syedmy vczinczech mylossyerdzya:... chorego nawyedzacz XV *med. R* XXII 240; Przeto chodzil (*sc.* Tobiasz) na wszaki dzen nawyedzaiøcz wszitki ti (pergebat ergo ad omnes), gisz w iøczstwye bily *BZ* Tob 1, 15; Gospodnye, genze na pomocz czlowieczego rodzaia nyebyeszkᵉ pospolu y zemskø cząscz swiata robiøczego nawiedzasz..., podeprzi mye mylosczywie *MW* 134b; Mayą myeczy pylnosczy przy *braczie nyemocznych y tez przy syostrach, a yako ye mayą zdrovi navyedzaczi (de cura et visitatione fratrum... infirmancium) 1484 *Reg* 719; O namylosczywscha mathko..., raczy mye w mogych mąkach navyedzycz y navyedzacz..., y vkroczycz mąky me *Naw* 74; Slysszhą, zeby czye nawyedzały klamnyczy albo spylmany XV *p. post. R* I s. XLIII; Quod tam raro nos revisitas yzes nasz nyeczasto nawyedzal XV *ex. PF* III 179; Swyąthe myeszczcza nawyedzala Maria a tham plakala *ca* 1500 *SprTNW* V 12; Czczyenye o tem, yze anyely cząstocrocz navyedzały dzyevyczą Marya (quod angeli frequenter visitaverunt Mariam) *Rozm* 40; Pyrwschego lyata trzeczyegonasczye dnya przysły trzey krolovye navyedzayącz y (*sc.* Jesusa) *ib.*

203; ~ **b.** *'urzędowo, dla dokonania kontroli, inspekcji, wizytować, venire ad aliquid lustrandum, spectandum'*: A wszakoz nye chczemy, by tho zgromadzenye navyedzal albo tez poyezdzal kthory lagyk (nolumus... congregationem huiusmodi a laico visitari) 1484 *Reg* 721; Mynystrovye... jawne vyny... braczszkye... mayą navyedzaczovy, ktory tho braczthwo navyedza, povyedaczy (ministri... manifestas... culpas visitatori denuntient puniendas) *ib.* 723; ~ **c.** *'w celu ukarania kogoś, szukania na kimś pomsty, venire ad aliquem puniendum'*: Zagynø-li pospolitø smyerczø lvczkø a nawyedz⟨i⟩-li ge rana (visitaverit eos plaga), yasz to y gine lvdzi... obikla iest nawyed⟨z⟩acz (visitari), nye poslal iest myø pan *BZ* Num 16, 29; ~ Bocz ya gesm pan bog twoy, mocznі mszczyczyel nawyedzayøczy otczow nyeprawoszczy na syni (visitans iniquitatem patrum in filios) *BZ* Ex 20, 5; ~ **d.** *'przybywać na coś celem wzięcia udziału, venire et interesse alicui rei'*: Vrządnyczi... ot ludzy... xanzanth mazowesskich na thargy myasth yego nawyedzayączich (ad fora civitatum suarum visitantibus)... targowego braacz nyc mayąn *Sul* 112.

2. *'przebywać gdzieś, mieszkać, incolere, habitare'*: Te (*sc.* milvum) cogit esse pium timor, te pena fidelem, hic timor..., qui maculat vitam, mundas cur incolit, *gl.* inhabitat nawyedza, aras 1466 *R* XXII 14.

Nawiedzanie 1. *'przegląd, wizytacja zakonna, monasteriorum visitatio, lustratio'*: Braczya... mayą sye zchadzaczi z povynnosczy kv navyedzanyv pospolythemv (ad visitationem communem) na nyekthore myeszczcze poczlyve, albo mozely byczi, do kossyczіola 1484 *Reg* 721; Navyedzanye thego braczthva ma byczi yednącz w rok (huiusmodi visitationis officium semel exerceatur in anno) *ib.* 722.

2. *'zbiorowisko ludzi, zgromadzenie, tłum, hominum frequentia, coetus'*: Fuge hominum frequencias ludszke *navedczane 1477 *MPKJ* II 323.

1. Nawiedzenie, Nawiedzienie *formy*: *n. sg.* nawiedzienie XV *p. post. SKJ* I 147; ~ *g. sg.* nawiedzenia *Sul* 100, XV *med. GlWroc* 68v, XV *med. SKJ* I 84. 94, *Rozm* 448; ~ *d. sg.* nawiedzeniu *Fl* i *Pul* 58, 6; ~ *ac. sg.* nawiedzenie *MW* 103a; ~ *v. sg.* nawiedzenie 1471 *CyzKłob* 444.

Znaczenia: **1.** *'odwiedzenie kogoś, przybycie do kogoś w celach przyjaznych lub nieprzyjaznych, salutatio, adventus (amicorum vel inimicorum)'*: Vmisl ku nawedzenu wszitco poganstwo (intende ad visitandas omnes gentes), ne slutuy wszem, gisz czinøø lichotø *Fl* 58, 6, *sim. Pul*; Complethna... godzyną, Anno szwyątha, myalasz weszele, gdyz weszele przez... Jeszusza... nawedzenye myala, kthoresz przedthem oyczom szwyathem przepowyedala *MW* 103a; Trzeczye bylo thwe weszele od trzech krolow nawyedzyenye XV *p. post. SKJ* I 147; Przydą na czye (*sc.* na Jerozolimę) dny, yze czye ogarną tvoy nyeprzyaczyelye... y nye ostavyą v tobye kamyenya na kamyenyv tegodla, yzesch nye poznalo czaszv navyedzenya (*GlWroc* 68v: nawedzena) svego (*sc.* przez Mesjasza, tempus visitationis tuae Luc 19, 44) *Rozm* 448; ~ *(o powtórnym przyjściu Chrystusa na końcu świata, de Christi adventu altero in fine mundi)*: Vt... ex omnibus operibus vos considerantes glorifecent deum in die visitacionis w dzen nawyedzenya (I Pet 2, 12) XV *med. SKJ* I 84; Humiliami⟨ni⟩ sub potenti manu dei, vt vos exaltet in tempore visitacionis aby powyszyl w czasz nawyedzena dnya sządnego (I Pet 5, 6) *ib.* 94.

2. Maryje Nawiedzenie, Nawiedzenie Panny Maryjej *'dzień 2 lipca, święto obchodzone ku czci Matki Boskiej, odwiedzającej św. Elżbietę, festum Visitationis B. Mariae Virginis, quod die 2 Iulii celebratur'*: Lyatha *boozego tissyancz cztirzista syodmego w ponyedzyalek myedzi octawamy Nawyedzenya Panni Mariyey (Visitationis Mariae Virginis)... mi lan... xancz mazowessky... vstawyami *Sul* 100; Day, Marie Nawyedzenye, nąm qwath rozen (*pro* rozey) 1471 *CyzKlob* 444.

2. Nawiedzenie, Nawiedzienie *'wprowadzenie, inductio, actus adeundi'*: W czya wsthapyl dvch szwyathy nawyedzenym bostwa sz czlowyeczensthwem, gdy iesz krolya angyelskyego w szwogym zywoczye... noszyla *Naw* 53; Nawyedzyenye induccio XV *p. post. PF* V 32.

Nawiedzić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* nawiedzę *Fl* i *Pul* 88, 32, *BZ* Lev 26, 16. Jer 29, 10. 32, XV *p. post. Kałuźn* 287, *ca* 1500 *SprTNW* V 13; *3. sg.* nawiedzi *Słota* w. 36, *BZ* Ex 13, 19; *3. pl.* nawiedzą *De morte* w. 198; ~ *imper. 2. sg.* nawiedzi *Fl* i *Pul* 105, 4, *Pul* 79, 15, XV *p. post. R* XIII s. XXIV; nawiedź *Fl* 79, 15, XV *in. CyzPłoc*, XV *p. post. R* XXV 198. 236, *ca* 1500 *JA* XV 540; ~ *inf.* nawiedzić *Sul* 24, XV *med. GlWroc* 99r, 1471 *MPKJ* V 29. 46, *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* -śm nawiedził *Spow* 2; -(e)m nawiedził *Spow* 3; *f.* -(e)m nawiedziła *Spow* 4; *2. sg. m.* nawiedził jeś *Fl* i *Pul* 16, 4. 64, 9; *3. sg. m.* nawiedził *Aleksy* w. 137, 1471 *MPKJ* V 50, XV *p. post. Zab* 522—3, *EwZam* 290. 291, *Rozm* 13; *f.* nawiedziła XV *in. R* XXIV 61, XV *med. R* XXV 157, *MW* 85b; *1. pl. m.* -smy nawiedzili

Spow 1; *2. pl. m.* -ście nawiedzili *Rozm* 491. 492; *3. pl.* nawiedzili 1471 *MPKJ* V 134; ~ *plqperf.* *2. sg. m.* nawiedziłeś był XV *p. post. R* XVI 327; *3. sg. m.* jest był nawiedził *Gn* 181a; ~ *condit.* *1. sg. m.* bych nawiedził *Fl* i *Pul* 26, 8; *3. sg. m.* (-)by nawiedził *Gn* 181a, 1453 *R* XXV 211, *BZ* Judith 4, 17, XV *p. post. R* XIX 51. 56; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* nawiedzona 1453 *R* XXV 210. 212; *n. pl. m.* nawiedzeni XV *p. post. Zab* 523; ~ *praes. pass. 1. sg. f.* (-e)m nawiedzona *BZ* Ruth 1, 12; *3. sg. m.* nawiedz(i)on jest XV *p. post. PF* V 30.

Znaczenia: **1.** '*przybyć, advenire*': **a.** '*w celach przyjaznych, np. z pomocą, w odwiedziny, alicui adesse, auxilio venire, aliquem invisere*': *absolute*: Skusil ies serce moie y nawedzil ies w nocy (visitasti nocte), ognem ies me pokusil *Fl* 16, 4, *sim. Pul*; Poszelsztwo *szrądzylo... bosztwo, by Gabryel navyedzyl, dzyevyczy poszelstwo szrzadzyl XV *p. post. R* XIX 51; Blogoslavyony pan bog isr⟨ae⟩lsky, yse navyedzyl (quia visitavit Luc 1, 68) y vczynyl odkupyenye lyvdv swego *EwZam* 290; ~ Invisere navyedziecz, odzierziecz (*war. lub.*: invisere, id est possidere, odzyrsecz; quam, *sc.* terram, dominus... semper invisit et oculi illius in ea sunt a principio Deut 11, 12) 1471 *MPKJ* V 29; Navyedziecz invisere (Ochozias... descendit invisere Ioram..., quia aegrotabat ibi IV Reg 8, 29) *ib.* 46; Navyedzil inviserit (Ochozias... descendit, ut inviseret Ioram... aegrotantem II Par 22, 6) *ib.* 50; ~ *kogoś, coś*: Nasz Xc mily gestcy on svętego Gana tako barszo miloual byl, yscy gestcy gy on bil na skonczenv gego szyuota nauedzyl *Gn* 181a; Iedney prosil iesm od gospodna..., abich widza⟨ł⟩ wolo boszo, bich nawedzil (ut... visitem) cosczol iego *Fl* 26, 8, *sim. Pul*; Nawedzil ies (visitasti) zemo y vpogil ies io *Fl* 64, 9, *sim. Pul*; Boszc..., nawedz (*Pul*: nawyedzy) *winniczo to (visita vineam) *Fl* 79, 15; Gospodne..., nawyedzy nass (visita nos) we zbaweny twogem *Fl* 105, 4, *sim. Pul*; Szpowadami szo bogw..., yszeszmi... nemocznego ne nawedzili (*Spow* 2: izesm... ne nauedzil, *Spow* 3: yszem... nye navyedzyl, *Spow* 4: y⟨s⟩chem nyemocznego nye nawyedzyla) *Spow* 1; Gydz, Marzya, nawedz Kylyyana XV *in. CyzPloc*; Primus locus fuit thalamus, in quo locuta est (*sc.* Maria) cum angelo..., secunda fuit domus Zacharie, in qua salutauit, nawedzyla, Elizabeth XV *in. R* XXIV 61; Gdi naam szą przigodzi nyekthorą tych tho zeem nawyedzycz..., chczeemi, abi sandzaa y podsandek they zeemye... na dworze naszeem rzeczi myely sandzicz *Sul* 24; Jerusalem sanctam rotasti navyedzylesz byl XV *p. pr. R* XVI 327; Ano wszdy wydzø, gdze czszny szedzy, kaszdy gy sluga nawedzy *Slota* w. 36; Nawyedzycz was bog, winyeszczye koszczy me odtøød (visitabit vos deus, efferte ossa mea hinc vobiscum) *BZ* Ex 13, 19; Nawy⟨e⟩dzø was (visitabo vos) a wzbudzø nad wam⟨i⟩ sl⟨o⟩wo me dobre *BZ* Jer 29, 10; Gdyby sye nyektoremv z bracziey... przygodzylo roznyemocz..., tedy povynny szą (*sc.* bracia) nyemocznego navyedzyczi (visitare) 1484 *Reg* 719; Aby mye raczyl... dzyszya nawyedzycz y w moye szyercze zawytacz *Naw* 144; Dusche swyąthy, zawythay k nam, smysly nasche nawyedzy sam! XV *p. post. R* XIII s. XXIV; Nawyedzyl nasz wschodzaczy z wyszcha visitavit nos oriens ex alto XV *p. post. Zab* 522—3; Sz reguli swyateho Benedicta, ktore sza navky o dobrych uczynkach:... nagyego przyodziacz, nyemocznego navyedzycz XV *ex. SKJ* I 143; Przyodzey nagyego, nawyedz, przymy vbogyego..., nawyedz czlowycka nyemocznego *ca* 1500 *JA* XV 540; Moy myli apostoly..., ya rychlo wasz nawyedzą a moyą mathka obudzą *ca* 1500 *SprTNW* V 13; Szbawyczyelu myloszczyvy..., raczy myą thedy nawyedzycz, gdy bądzye dusza wychodzycz *ib.* 17; Tocz vass bog wschechmogaczy z nyebyoss navyedzyl (visitasset), yze vass takyem... blogoslavyonym dzyeczyąthkyem vczyeschyl *Rozm* 13; Dzyevycza blogoslavyona chczyącz yą navyedzycz przy yey brzemyennoszczy..., veschla w dom Zachariaschow *ib.* 52; Bylem nyemoczen, a vyszczye mye navyedzyly (infirmus, *sc.* eram, et visitastis me Mat 25, 36) *ib.* 491, *sim. ib.* 492; ~ do *kogoś*: Anna szwyatha..., szmyercz podyawszy, do oyczow szwyąthych nawyedzyla *MW* 85b; ~ na *kogoś*: Owa ia nawyedzø na Semeyasza (visitabo super Semeiam) *BZ* Jer 29, 32; ~ w *coś*: Ze wszego syercza swego modlyly syø bogu, abi nawyedzil v Israhelske (ut visitaret populum suum Israel) *BZ* Judith 4, 17; ~ ku *komuś*: Alleczbi tho... naduødse (*leg.* nadwiętsze) miloserdze bosze bilo, gdisbicz on sam sc fszyczkø nebeskø r⟨z⟩yszø k nemu nauedzil *Gn* 181a; Krolu angelsky, k nam nawyedz! XV *p. post. R* XXV 198; ~ **b.** '*w celu ukarania kogoś, szukania na kimś pomsty, venire ad aliquem puniendum*': Nawedzø w metle (visitabo in virga) łychoti gich *Fl* 88, 32, *sim. Pul*; Nawyedzø (visitabo) was richlo w gorøczoszczi y w nyedostaczcze *BZ* Lev 26, 16; Zagynøli pospolitø smyerczø lvczkø a nawyedz⟨i⟩li ge rana (visitaverit eos plaga), yasz to y gine lvdzi... obikla iest navyed⟨z⟩acz, nye poslal iest myø pan *BZ* Num 16, 29; Kyedy navyedza ma skola, bandv yem (*sc.*

karczmarzom) lacz w gardlo szmolą *De morte* w. 198; Nawyedze wasz rącze nadzą y szuchosczya (visitabo vos velociter in egestate et ardore Lev 26, 16) XV *p. post. Kałuż*n 287.

2. nawiedzić *kogoś kimś a. czymś* '*kogoś a. coś do kogoś sprowadzić, napełnić kimś a. czymś, nasłać kogoś a. coś na kogoś, aliquem aliqua re afficere, opprimere, invadere, affligere*': Quem flamma celestis gracie occupavit opanthala, nawyedzyla XV *med. R* XXV 157; Dzewka bogem navyedzona przyyalą krolevycza 1453 *ib.* 210; Anna... thego na bodze zadala, by ya bog plodem navyedzyl *ib.* 211, *sim.* XV *p. post. R* XIX 56; Nye lakay szya yvsz, Marya, myloscz y yesz bozey pelna, duchem szvyathym navyedzona 1453 *R* XXV 212; Bral od nych gyelmvszny gych, wyącz wyeszol byl, ysch gy thim bog nawyedzyl *Aleksy* w. 137; Wroczta syø, dzewki..., y odidzyta, bo ivszem staroscyø nawyedzona (iam enim senectute confecta sum) *BZ* Ruth 1, 12; Szlozyon albo nawyedzyon yest oth boga sznamyenyta nyemocza depositus est a deo notabili infirmitate XV *p. post. PF* V 30; Nawyedz nasz darem ducha szwyąntego XV *p. post. R* XXV 236; Przez vnatrznoscz myloszyerdzya boga naszego, w ktorych navyedzyl nasz (in quibus visitavit nos Luc 1, 78) pochodzącz s vysoka *Ew-Zam* 291.

3. '*wyjść naprzeciw komuś, na spotkanie kogoś, alicui obviam ire*': Ad obviandum Christo in hoc adventu duo debent corda fidelium ad hoc avisare *nawediz XV *med. GlWroc* 99r; Nawyedzeny preuenti XV *med. Zab* 523.

4. *dubium*: '*namówić, skłonić, persuadere, impellere aliquem ad aliquid*': Persvasis, id est per suggestionem inductis doradziły, nawyedzily (*war. lub.*: doradzyli, nawyedly; persuasis turbis lapidantesque Paułum, traxerunt extra civitatem Act 14, 18) 1471 *MPKJ* V 134.

Nawiedzienie *cf.* **Nawiedzenie**

Nawieliki '*bardzo wielki, rozległy, permagnus*': Naschiroka aut nawyelika vasta (in hac vasta solitudine utinam pereamus Num 14, 3) 1471 *MPKJ* V 25.

(**Nawierzchni**) **Nawirzchni** '*znajdujący się na wierzchu, wyżej a. wysoko, superus, sublimis*': Boze, kazy ty dary przenyesc przesz rancze angola twego na nawyrzchny oltarz (in sublime altare, *Msza* III. VI: na wyssokoscz oltarza, V: na wiszokosc, VIII: na wysoky oltarz) thwoy 1426 *Msza* IV s. 315; Broda myal (*sc.* Jesus) vyelyką... a navyrzchnyą varga (labium superius) takyesch byla obrosla okrą⟨g⟩lo *Rozm* 152.

Nawiesić '*zawiesić, powiesić, appendere*': Nawyeschone (*war. lub.*: nawyosz) appensum (erit igitur quasi signum in manu tua et quasi appensum quid ob recordationem inter oculos tuos Ex 13, 16) 1471 *MPKJ* V 16.

Nawieść *formy*: *imper. 2. sg.* nawiedzi *Fl* i *Pul* 26, 17; ~ *praet. 2. sg. m.* nawiodłeś *BZ* Jer 13, 21; *3. sg. m.* nawiodł jest *Fl* 7, 13; nawiodł XV *in. R* XXIII 281, *BZ* IV Reg 20, 11; *3. pl. m.* nawiedli *Fl* 36, 14, *BZ* II Par 24, 13, *MPKJ* V 134; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* jest nawiedzion XV *ex. SKJ* I 145.

Znaczenia: **1.** '*naprowadzić, skierować, doprowadzić do pewnego miejsca, adducere, reducere*': Gospodne..., nawedzi me (dirige me) na stdzo prawø *Fl* 26, 17, *sim. Pul*; *Nawoydl reduxit XV *in. R* XXIII 281; Y poprosy Ysayas pana y nawyodł (reduxit) cyen pan po tich rzøtkoch, gymysz ivsz bił sstøpyl na orloiv *BZ* IV Reg 20, 11; Nawyodlesz ge na twø glowo (docuisti eos adversum te) *BZ* Jer 13, 21.

2. '*naciągnąć, napiąć, tendere*': Łoczіszko swe nawodl iest (tetendit, *Pul*: napyął) y nagotowal ie *Fl* 7, 13; Mecz wyøli sø grzeszny, nawedli (intenderunt, *Pul*: naczyøgnęły) *łoczіszcze swoie *Fl* 36, 14.

3. '*doprowadzić do pewnego stanu, ad statum quendam restituere*': Nawyedly dom bozi (suscitaverunt domum domini) we sstaw pyrwi a vczinyly, abi pewnye stal *BZ* II Par 24, 13.

4. '*namówić, skłonić, persuadere, impellere aliquem ad aliquid*': Perswasis, id est per suggestionem inductis doradzyli, nawyedły (*war. kal.*: doradziły, nawyedzily; persuasis turbis lapidantesque Paułum, traxerunt extra civitatem Act 14, 18) *MPKJ* V 134; Jesus pothym oszadzon, Pylath yego szadzyl, od Zydow yesth nawyedzon, a w thym Pylath sgrzeszyl XV *ex. SKJ* I 145.

Nawięzacz *czy* **Nawęzacz** '*człowiek noszący czy też dający do noszenia nawęzy, tj. amulety, homo, qui monilia quaedam, vi magica praedita vel ipse portabat, vel aliis portanda dabat*': Nawyazacze caragi XV *p. post. R* XXIV 375; Arioli swanthogusłnyczy, qui in locis vel rebus sacris, vel caragi navøszacze [...] cartarum vel literarum XV *ex. ErzGlos* 180; Caragi nawązacze, qui alligant caracteres XV *ex. MPKJ* V 140.

Nawięzać *cf.* **Nawiązać**

Nawirzchni *cf.* **Nawierzchni**

Nawiść *(?)* '*zawiść, zazdrość, invidia*': Nawyscz (*pro* nienawiść *?* zawiść *?*) bratowego szczescza inodiencia (*pro* invidiencia *?*) fraterne caritatis XV *p. pr. MPKJ* II 312.

Nawłaczany *(?)* '*kosmaty, włochaty, hirsutus*':

Pro... duabus mitris, una wlpina, alia nigra nawleczaną (*pro* nawlaczaną, *leg.* nawłaczaną *?*) 1496 *StPPP* II nr 4459.

Nawodzić *'naprowadzać, namawiać, nakłaniać, ad aliquid adducere, suadere, persuadere'*: Navodzi inspirat XV *in. R* XXIV 70; Zly chczą bicz tim, czim są, a dobrzi y vczinky, y mową sle nawodzą, bi dobrimi bili XV *med. R* XXII 246; ~ *dubium*: Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur nawodzeny (*pro* nawedzeny *?*, Mat 5, 7) XV *med. GlWroc* 89v.

Nawoszczyć *'nasycić woskiem, posmarować woskiem, wywoskować, cerare, cera explere, unguere'*: Cerare, id est cum cera replere navosczycz *ca* 1500 *Erz* 50.

Nawój 1. *'wał w warsztacie tkackim, na który nawija się osnowę, iugum, cui stamina circumligantur'*: Nawoy liccatorium 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Nawoy lunatorium *ib.*; Perticam fullonis nawoy al. staczywe tkaczskø XV *p. pr. R* XXIV 375; Myal kopye iako tkaczsky nawoy (ut liciatorium texentium) *BZ* I Par 11, 23, *sim. ib.* 20, 5, *sim.* 1471 *MPKJ* V 37; Nawoy linatorium *ca* 1455 *JA* XIV 494; Tunc vnus ex pharizeis iratus perticam, videlicet navoy, fullonis erripiens et dedit ictum magnum ad caput eius (*sc.* sancti Jacobi) XV *p. post. ErzGlos* 175; Liciatorium czolnek vel navoy vel plochą *ca* 1500 *Erz* 50.

2. *'przędza, osnowa nawinięta do tkania, fila iugo circumiecta'*: Nawoy licium XV *med. PF* V 28; Navoy licium *ca* 1500 *Erz* 50.

3. *zool. 'gatunek ryby, może Coregonus sp.'*: Nawoge murena 1472 *Rost* nr 1400.

Nawracać *formy*: *praes. ind. 3. pl.* nawracają *Fl* i *Pul* 84, 9; ~ *part. praes. act. adv.* nawracaję 1417 *Czrs* 179, 1426 *KsMaz* II nr 2143; *adi. n. pl. neutr.* nawracająca 1436 *R* XXIII 276; ~ *praet. 3. pl. m.* nawracali *ca* 1500 *SprTNW* V 12; ~ *condit. 2. pl. m.* -by nawracali *BZ* Deut 17, 16.

Znaczenia: **1.** *'kierować z powrotem, na poprzednie miejsce, zawracać, retro flectere, revocare'*: Welislaw ne bral Bogufhalowa plota szeszkrocz nawraczayø szø 1417 *Czrs* 179; Iakom ya ne pobral Pawlowich lubow samow[i]thor, po trzikrocz nawraczayan ssze sylø 1426 *KsMaz* II nr 2143; Iest pan przikazal wam, aby nikakey wyøczey tøøsz drogø syø nye nawraczali (ut nequaquam amplius... revertamini) *BZ* Deut 17, 16.

2. *'powodować czyjś powrót do właściwych zasad moralnych, religijnych, nakłaniać do przyjęcia jakiejś religii, wiary w boga, aliquem ad mores bonos revocare, ad dei cultum convertere'*: Jhus... apostoly szebral, kthorzy po szwyeczyc kazaly a pogany nawraczały *ca* 1500 *SprTNW* V 12; ~ Bødze molwicz (*sc.* bog) pocoy w lud swoy... y w ty, gisz se nawraczaiø ku syerczu (qui convertuntur ad cor) *Fl* 84, 9, *sim. Pul.*

3. *'obrócić w jakimś kierunku, zwrócić, skierować, flectere, convertere'*: Sola, *gl.* vnica encia, enim encium sui gaudet noticia, *gl.* inteligencia, cognicione, que sunt in seipsa per sapienciam conuersiua, *gl.* reuersiua nawraczaiącza 1436 *R* XXIII 276.

Nawrębić *'naciąć, nakarbować, tu o znakach granicznych, (signa) incidere'*: Multos scopulos signasti al. nawrambyłesz 1435 *Pozn* nr 1577.

Nawrócenie *formy*: *n. sg.* nawrocenie *Gn* 180a, XV *p. pr. R* XXII 335; ~ *g. sg.* nawrocenia *Pul* 11 arg., *Naw* 88; ~ *d. sg.* nawroceniu *Rozm* 632; ~ *ac. sg.* nawrocenie *Naw* 52; ~ *l. sg.* (o) nawroceniu *BZ* Jud 11, 26, 1461—7 *Serm* 91v, *Pul* 125 arg., *Rozm* 110.

Znaczenia: **1.** *'powrót, ponowne przyjście, reditus, reversio'*: All⟨eluj⟩a nawroczenya Aggei y Zacharie (alleluia reversionis Aggaei et Zachariae) *Pul* 111 arg.; Czczyenye o smyerczy Herodovey a o navroczenyv (de... substitutione) Archyelavszovyc w zydowską zyemyą *Rozm* 110.

2. *'powrót do właściwych zasad moralnych, religijnych, przyjęcie jakiejś religii, wiary w boga, actus et effectus ad mores bonos redeundi, ad religionem quandam, ad dei cultum se convertendi'*: Gego nafroczene (*sc.* św. Jana) mylemv Xpoui gestcy ono bylo barszo milo *Gn* 180a; Sdrowe nawroczenc salubris conversio XV *p. pr. R* XXII 335; Gdi sza przemeni dusza *gresznø w swem nawroczenv, in conuersione, przesz pocutø ima yeszcze vynicz sz granicz 1461—7 *Serm* 91v; Głos apostolsky o nawroczenyu poganow *Pul* 125 arg.; Czyrpy przeczywnoszczy od nyego, czekayancz nawroczenya gyego *Naw* 88; Przeto ych vtore pytal, bo yłkoz v nym bylo, chczyal dacz Zydom droga ku navroczenyv *Rozm* 632.

3. *'zwrócenie, oddanie z powrotem, przywrócenie, restitutio, redditio'*: Przecz w takem czasye nyczegosz syø nye pokusyl o tem nawrocenyv (quare... nihil super hac repetitione tentastis)? *BZ* Jud 11, 26; Bog oczyecz... myal rada w szwoyem boszthwye... o nawroczenye zbawyenya czlovyeczego *Naw* 52.

Nawrócić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* nawrocę *BZ* III Reg 20, 34, 1471 *MPKJ* V 95; *2. sg.* nawrocisz *BZ* Gen 3, 19. Deut 22, 1, XV *p. post. R* XXV 182; *3. sg.* nawroci *BZ* Lev 5, 16. 6, 5. 25, 41. 52. Num 16, 50, *etc.*; *1. pl.* nawrocimy *BZ* Neh 5, 12; *2. pl.* nawrocicie *Pul* 7, 13; *3. pl.*

nawrocą *BZ* Jos 2, 16, *Pul* 21, 29; ~ *z partykułą* ać *dla wyrażenia trybu rozkazującego 3. sg.* ać nawroci *BZ* III Reg 13, 6; ~ *imper. 2. sg.* nawroci *SalveReg* 4. 11, *BZ* Jud 11, 13, *MW* 141b; nawroć *SalveReg* 19, *BZ* Tob 4, 15, 1471 *MPKJ* V 74, *MW* 68b; *2. pl.* nawroćcie *BZ* II Par 28, 11. Neh 5, 11; ~ *inf.* nawrocić *Gn* 14b, *ca* 1428 *PF* I 491, *Sul* 42, *BZ* Ex 22, 5, *etc. etc.*; ~ *praet. 3. sg. m.* nawrocił *Gn* gl. 143a, XV *in. R* XXIV 63, 1440 *R* XXV 242, *BZ* Gen 18, 33, *etc.*; *f.* nawrociła 1444 *R* XXIII 309, *BZ* III Reg 17, 22; *3. pl. m.* nawrocili *Rozm* 97. 672; ~ *plqperf. 3. sg. m.* jest był nawrocił *Gn* 172b. 180a; był nawrocił XV *in. CyzPloc*, *BZ* II Par 25, 13; *3. pl. m.* są byli nawrocili *Gn* 14b; ~ *condit. 1. sg. m.* -bych nawrocił *BZ* Tob 12, 20; -by nawrocił *BZ* Is 49, 5; *2. sg.* -by nawrocił *Gn* 184a; *3. sg. m.* (-)by nawrocił *BZ* Ex 13, 17. Nah 2, 8, XV *p. post. Kałużn* 288, *EwZam* 287, *etc.*; ~ *part. praet. act.* nawrociwszy *BZ* Jos 8, 21, *Rozm* 409. 789; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* nawrocony XV *p. pr. R* XVI 336, *ca* 1500 *Erz* 50; *g. sg. neutr.* nawroconego XV *p. post. R* XXV 181; *n. pl. m.* nawroceni XV *med. SKJ* I 52; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* nawrocon będzie *BZ* Num 35, 25; będzie nawrocon 1471 *MPKJ* V 25; *neutr.* będzie nawrocono *Rozm* 3. 41; *3. pl. m.* nawroceni będą *Sul* 15.

Znaczenia: **1.** *'skierować na poprzednie miejsce, do poprzedniego położenia, zawrócić, cofnąć, przywieść z powrotem, powtórnie, retro flectere, reducere, revocare'*: *Ktorosz to (*sc.* oślicę) gdisz bil Balaam a chczoczc nawroczicz (reducere) na sczeskø *BZ* Num 22, 23; Wiszwolon bødzc nyevinni z røkv pomsciczelowich, a nawroczon bødze sødem (reducetur per sententiam) do myasta *ib.* 35, 25; A gdisz *bodze vstawyon,... nye nawroczi (nec reducet) lvdv do Egipta *BZ* Deut 17, 16; Gdisz vsrzisz volv brata twego albo owczø blødzøcze, nye minyesz gich, ale nawroczisz (reduces) bratv twemv *ib.* 22, 1; Nawroczy czø (reducet te) pan na lodzach do Egipta *ib.* 28, 68; Ona woyska, iøsz bil nawrocyl (remiserat) Amazias,... rosuly syø po myescyech *BZ* II Par 25, 13; Chcyeły ge k swey robocye nawrocycz (revocare) *BZ* Judith 5, 11; Abi zasyø nawroczil (ut reducam) Iacoba kv panv *BZ* Is 49, 5; Nawroczycz irare *OrtCel* 5, *sim. OrtZab* 528; Bandzie nawroczon reuocabitur (separetur septem diebus extra castra et postea revocabitur Num 12, 14) 1471 *MPKJ* V 25; Nawroczicz reuocare (nunquid potero revocare eum amplius? II Reg 12, 23) *ib.* 39; Nawroczą reducam (ut reducam Jacob ad eum Is 49, 5) *ib.* 95; Nawrocz nasz (converte nos Psal 84, 5, *MW* 141b: nawrocy nas), panye, zbawyczyelu nasz, k szobyc *MW* 68b; Anna... vzyvala boga..., aby gy (*sc.* męża) raczyl vybavyczy s tego zamatkv y navroczyl z veszelym zaszye (cum lactitia suum revocaret virum) *Rozm* 4; ~ nawrocić się *'skierować się z powrotem, na poprzednie miejsce, wrócić, przyjść z powrotem, reverti, redire, regredi'*: Thy czasz masz, abi szø thy ku swemu domu szaszø nafrocył *Gn* 184a; Imperator ecclesias reparans ad propria remeauit do svego *szo prebitku navrocil *Gn* gl. 143a; Residere przebywacz albo nawroczycz ⟨się ?⟩ *ca* 1428 *PF* I 491; W potu swego oblicza bødzesz sobye chleba dobywacz, alysz szø w szemyø nawroczysz (donec revertaris in terram), z geyszesz to vczynyon *BZ* Gen 3, 19; On (*sc.* Abraham) *szyo nawroczył (reversus est) na swe myasto *ib.* 18, 33; Billybi wydzal (*sc.* lud) wstawayøcze boge przeczyw sobye, abi sze nye nawroczyl (ne... reverteretur) do Egipta *BZ* Ex 13, 17; Asz do lata milosciwego dzalacz bødze v czebye, a potem... nawroci syø (revertetur) kv rodzinye y k gymyenyv otczow swych *BZ* Lev 25, 41; Nawroczi syø Aaron (reversusque est Aaron) kv Moyzeszovi kv drzwyam stanv zaslvbyenya *BZ* Num 16, 50; Tv syø vtagita..., doyød syø nye nawroczø (donec redeant) *BZ* Jos 2, 16; Vszrzaw Iozve..., ze gest myasto dobito..., nawrocziwsy syø (reversus) byl ('bił') møze z myasta Hay *ib.* 8, 21; Nawrocyla syø (reversa est) dusza dzecyøcya weyn ('weń') y oszilo *BZ* III Reg 17, 22; Przeto czas gest ivsz, abich syø nawrocyl (ut revertar) k temv, gen myø posla! *BZ* Tob 12, 20; ⟨O⟩ny sø vcyekly... a nye, kto bi syø nawrocyl (non est, qui revertatur) *BZ* Nah 2, 8; Nawrocz schią reuertere (revertere, revertere, Sulamitis, revertere, revertere, ut intueamur te Cant 6, 12) 1471 *MPKJ* V 74; Czemusz ty nye dal pyenyedzy na moy stol, abych navroczywszy szye (veniens Luc 19, 23) y vzyal ye z ssyskyem? *Rozm* 409; Vschyszcy vczyekly byly, alye yny yako byczely, tako szye nye vroczyly, alye szye tha dwa navroczyly *ib.* 672; ~Alye navroczyvschy szye yescze k tym slovom..., sznadz by mogl nyekto vą⟨t⟩ppycz o to slovo, yze rzekly Zydovye, bycz ten nye byl zlodzyey *Rozm* 789; ~ *w błędnym przekładzie dwuznacznego lac.* recurrere: Nawroczy schią recurrat (antequam rumpatur funiculus argenteus et recurrat vitta aurea Eccles 12. 6) 1471 *MPKJ* V 71.

2. *'przywrócić do poprzedniego stanu, uczynić takim, jakim ktoś (coś) był (było) poprzednio,*

odnowić, restituere, recuperare': Ordinem septimane restituit nawroczil XV *in. R* XXIV 63; Sbyegowye... aczkakolye lascze *krolyavskey nawroceny bandą (licet gratiae regiae restaurentur), wszdi o dowynyenye mayą odpowyedzecz w prawye *Sul* 15; A przygodzilibi szą take sbyegy... naszey lascze nawrocziez (si contigerit huiusmodi fugitivos... nostrae gratiae reconciliari), chczemy wszdy, abi... yako przeseczeziwy ymyany *Sul* 42; Recuperabit nawroczy, id est conuertet (crede deo et recuperabit te Ecclus 2, 6) 1471 *MPKJ* V 78; Quem (*sc.* filium) pater videns, motus misericordia, porusyl sya, osculatus est eum in signum recuperati amoris z nawroczonego milosyerdza XV *p. post. R* XXV 181; Bądzye navroczono krolestwo Davydovo oycza twego (restituetur regnum David patris tui) *Rozm* 3; Rodzay czlovyeczy przez czye bądzye vybavyon y anyelskye vpadnyenye przez czyą bądzye navroczono (lapsus angelorum per te restauratur) *ib.* 41; To vyem, myly gospodnye, yze... przez dzyeczynstvo albo tes staroscz kv porodzenyv plodv navroczycz, to yest tvey moczy boskey podobno vczynycz *ib.* 46; Vmarlemv czyalv Lazarzovemv duch gorączoscz y zyvota navroczyl (corpus redivivi spiritus calore constringit in Lazaro) *ib.* 322; Elyasz zapravdą ma przydz y navroczycz vschytky rzeczy (restituet omnia Mat 17, 11) *ib.* 369; Prze to vcho, ktore myly bog navroczyl y vzdrovyl, znamyenvye szye vyara thych, yze szye s tego luda zydovskyego obroczyly y vyerzyly v Iesusza *ib.* 644; Kristus tego slugą vzdrovył..., aby vkazal, ysch szye mogl od mąky vybavycz, ktory mogl vcho *vzyąthe navroczycz *ib.*; ~ nawrocić się '*zostać przywróconym do poprzedniego stanu, odzyskać poprzedni stan, restitui ad statum pristinum*': Modl syø za myø, acz syø nawrocy (ut restituatur) røka moia mnye *BZ* III Reg 13, 6.

3. '*nakłonić do przyjęcia jakiejś religii, wiary w boga, skierować kogoś do właściwych zasad moralnych, religijnych, aliquem ad religionem aliquam, dei cultum, adducere*': Gdisz gest on krola the to szeme Indie gest byl *okrzyl y na uarø kresczyganskø gest gy on byl nafroczyl *Gn* 172b; Pawla byl bog nawrocyl XV *in. Cyz-Płoc*; Iudeique et proseliti, *gl.* id est qui de gentibus nati Iudeismum susceperunt nawroczony (Act 2, 11) 1438 *R* XXII 356; In eum gentes sperabunt w nyem na wyarą sz⟨wi⟩ąthą nawroczeny bądą nadzeyą myecz (Rom 15, 12) XV *med. SKJ* I 52; Czy maya bycz wyszy stholecz thym zyemyam, czo gych on na krze-⟨§⟩czyyanszka wyarą nawroczyl *OrtMac* 43, *sim. OrtBrRp* 39, 1; Mittam te ad illum (*sc.* regem Indiae)... et cum Indos acquisieris, nawroczysz, ad me, cum palma martirii venies XV *p. post. R* XXV 182; A vyelye z synow israelskych vv nawroczy (convertet Luc 1, 16) kv panv bogv gych *EwZam* 287; ~ nawrocić od *czegoś (sc. ku czemuś)*: Cristus vmyl y Iudaschovy nogy, chczącz y (*leg.* ji 'go') navroczycz od yego zlego vmyszlu *Rozm* 537; ~ Lud nowo navroczony neophita gens XV *p. pr. R* XVI 336; Novo nawroczony neophicus *ca* 1500 *Erz* 50; ~ nawrocić się '*zostać nawróconym, przyjąć właściwą religię, wyznanie, skierować się do właściwych zasad religijnych, moralnych, ad religionem veram, ad dei cultum convertere animum, fidem amplecti*': Tesze przyclad mamy o sfwøthem Maczegu i tesze o *sfwothem Paule, choscz ony varø kresciganskø chcli szø szagubicz bily a fszakocz szø oniy ku mile⟨m⟩v Xpoui szø bily nafrocily *Gn* 14b; Takes szø thy... ne oddalag k milemv Xpoui nafrocicz *ib.*; Prestho nasz Xc mily swøtego Gana gestcy gy on miloual bil, yszecz szø on k nemu f swe mlodoscy gest bił nafrocil *Gn* 180a, *sim. ib.*; Nawrocziła sza emollitur 1444 *R* XXIII 309; Resipere navroczycz sza od szlego kv dobremv *ca* 1455 *JA* XIV 492; Iedno szyc nye nawroczyczye (nisi conversi fueritis, *Fl*: acz se ne obrocycze), myecz swoy zanyosl *Pul* 7, 13, *sim.* XV *p. post. PF* I 202; Wspomycną y nawroczą szyc (convertentur, *Fl*: *nawrocze se) ku gospodnu wszytky kraye zyemske *Pul* 21, 29; Bog nye chcze szmyerczi grzesznego czlowyeka, ale wyaczey sprawyedlywego luby, ale aby grzeszny szyą nawroczyl... ą pothem do wyeczney radoscz poszedł XV *p. post. Kałużn* 288; Kyedy to szą vschlyschely lyvdzc wschyscz cypsczy..., navroczyly szye kv bogv (ad deum sunt conversi) *Rozm* 97; Zovye y (*leg.* ji 'go') przyaczyelem, yze yescze myly Kristus byl gotow przyącz gy k svey przyazny, aczby szye chczyal navroczycz *ib.* 618, *sim. ib.* 635; ~ nawrocić się od *czegoś (sc. ku czemuś)*: Iesus..., aby szye navroczył (*sc.* Judasz) od svego zlego vmyslu, posadzyl y (*leg.* ji 'go') za vyeczerzą myedzy ssobą a svoyą mathką *Rozm* 517.

4. '*oddać, zwrócić poprzedniemu właścicielowi, aliquid possessori reddere*': Ut damnum recuperaret odzersal albo nawroczil 1440 *R* XXV 242; Aczbi kto vraszyl rolyø... za szkodø podlug sgodzenya maa nawroczycz (pro damni aestimatione restituet) *BZ* Ex 22, 5; Dussa... tø istøø skodø, czsosz gest vczynyla, nawroczy (restituet) *BZ* Lev 5, 16; Dussa... przemoszona

søøcz wynø, nawroczy wszytko (reddet omnia), czsosz prz⟨e⟩s leszcz odzerszecz chczyala *ib.* 6, 5, *sim. ib.* 25, 52; Israhel odiøl zemyø mø..., przeto ivsz s pokogem nawrocy (redde) my iø *BZ* Jud 11, 13; Myasta, iasz wszøl ocyecz moy oczczv twemu, nawroczø (reddam) tobye *BZ* III Reg 20, 34; Ten gest vdzalal Ayłam a nawrocyl (restituit) Iudzskey zemye *BZ* IV Reg 14, 22, *sim. ib.* 14, 25. II Par 26, 2; Nawroczcye (reducite) wyøznye, ktorescye prziwyedły z bracyey waszey *BZ* II Par 28, 11; Nawroczcyesz (reddite) gym dzisz gich dzedzini y vynnycc gich... Y rzekly: Nawrocymi (reddemus), a nyczs od nych potrzebowacz bødzemi *BZ* Neh 5, 11—2; Zdzalalycz ktokoly tobye nyeczso, røcze gemv zaplatø nawrocz (restitue) *BZ* Tob 4, 15; Mutuam vicem odmyena odpłathą *nawracz gym (si... vidua filios... habet, discat... mutuam vicem reddere parentibus I Tim 5, 4) *MPKJ* V 130.

5. *'obrócić w jakimś kierunku, zwrócić, skierować, convertere, flectere'*: Nøsz tegodła rzeczniczko nasza, oni twoy miloserni oczy k nam nawroczy (*SalveReg* 19: nawrocz, 1. 1a. 2. 5—9. 12. 14—8: obroczy, 10. 13: obrocz, 3. obracz) *SalveReg* 4. 11; A on *vprzeydzy... Elyasza, aby nawroczyl (ut convertat Luc 1, 17) szyercza oyczowszkye na szyny, a nyevyerne kv mądroszczy spravyedlyvych *EwZam* 287.

Nawrót *bot. 'dziewięciornik błotny, Parnassia palustris L.'*: Nawroth anatropia 1460 *Rost* nr 3338; Nawroth anatropia *ca* 1465 *ib.* nr 4132. *sim.* 1472 *ib.* nr 1241.

(Nawrzemienny) Nabrzemienny *'ziemski, doczesny, przemijający, humanus, qui transit, perpetuus non est'*: Item dicta est domina beata virgo, quia ipsa est vita contemlativa pasroczny, que est super vitam istam *nabrzenyenny, et iste ambe vite tendunt ad salutem XV *med. PamLit* XXVIII 308.

Nawsie *formy*: *n. sg.* nawsie 1398 *StPPP* VIII nr 7606, 1399 *ib.* nr CCXCI 2, 1424 *ArchTerCrac* CXCV 223, 24. 292, 1, *etc.*; ~ *g. sg.* nawsia 1424 *StPPP* II nr 1951, 1431 *ib.* nr 2358, 1438 *ib.* nr 2751, 1492 *AGZ* XVI 237; ~ *ac. sg.* nawsie (1365) 1558 *MMAe* X 188, (1421) *MMAe* XVII 193, 1443 *AGZ* XIV 99. 101, 1491 *StPPP* II nr 4372; ~ *i. sg.* nawsiem 1479 *AGZ* XIX 36; ~ *l. sg.* (na) nawsiu (1350) *MMAe* III 275, (1364) 1523 *MMAe* X 179, 1416 *StPPP* II nr 1429, *etc.*

Znaczenie: 'część wsi środkowa lub ciągnąca się wzdłuż drogi, równinna, nie zabudowana domami i nie uprawiana, będąca z zasady wspólną własnością, plac wiejski, błonie, campus planus in medio pago situs, incultus, qui plerumque communitatis rusticorum proprius erat': Damus eidem ecclesie et rectoribus eius, qui protunc fuerint, duas tabernas in superficie ville vlg. nawsiu (1350) *MMAe* III 275; Damus... Nicolao... octo ortulanos in competa al. na nawszu (1364) 1523 *MMAe* X 179; Damus preterea eidem sculteto villagium totum al. nawsie cum facultate in eo locandi hortulanos et inquilinos (1365) 1558 *ib.* 188; Terminum... habent pro trecentis liris et pro sepito, nawsze, et pro *pregrothda 1385 *StPPP* VIII nr 3560; Pro zayacza nawze et blone 1389 *ib.* nr 5047; Pro prearacione communis uille vlg. nawsye LX-a lirorum et CCCLX-ta palis 1398 *ib.* nr 7606; Pro seminacione nawssye 1399 *ib.* nr CCXCI 2; XI ulnas orti sui et na nawssu, quid piscina susceperit, recessit et dimisit 1416 *StPPP* II nr 1429; Per vnum ortum liberum in planicie predicte ville Okunyn al. nawsu (1421) *MMAe* XVII 192; Planiciem al. nawsie *ib.* 193; Nawsse 1424 *ArchTerCrac* CXCV 223, 24, *sim. ib.* 292, 1; Nicolaus... per juramentum sex testium exitum commune al. nawssa in Janicouice jure acquisiuit, quia exitum al. nawsse predictum per Jacussium... erat duobus ortis occupatum violenter et sepitum 1424 *StPPP* II nr 1951; In communi nawsze vlg. szayanl na pospolytym nawszu 1425 *ArchTerCrac* CXCV 319, 14; In comuni al. na nawszw 1426 *ib.* 393, 1; Non-sepicio vlg. nawsye 1388—1430 *ArchTerCrac* IIIb 142, 15; In loco communi al. nawsye *ib.* 191, 22; Idem non sepiens ortos suos, nawsya, violenter... kmethonibus zaymuie peccora 1431 *StPPP* II nr 2358; Duas piscinas in introviali al. na nawschv (1434) 1488 *DokMp* II 190; Pro inundacione exitorii al. nawssya 1438 *StPPP* II nr 2751; Dicti heredes... in... gagys, et in exitorio al. nawszu libera pascua ibidem habere debebunt 1441 *ib.* nr 2906; Quod sepivit villamentum al. nawsye quadraginta palis 1443 *AGZ* XIV 99, *sim. ib.* 101; Nec debent se impedire pro planiciis al. nawsze sub villa Vola Vąngerka 1446 *AGZ* XIII 218; Piscinam, quam debebunt parare in villa na nawszv in Ostrow, in fluvio Blozew 1447 *ib.* 236; Pro non exdacione loci piscine in Siroslauicze, quem debuit sibi exdare in communi planicie al. nawszu 1447 *StPPP* II nr 3296; *sim.* 1480 *AGZ* XVIII 197; Cum villanco al. sz nawszem 1479 *AGZ* XIX 36; Quia tu violenter infixisti ducentos palos in vico al. na nawszyw ipsorum hereditatis Chelm 1480 *StPPP* II nr 4222; In piscina sua in villa Cussyenycze in planicie

communi al. na pospolithem nawszyw 1481 *AGZ* XVIII 223; Ipse arauit in medio ville prefate Zebrzydowycze agrum al. nawsye arauit et circumsepiuit sibi eundem agrum appropriando 1491 *StPPP* II nr 4372; Ketherina ex opposito sue curie et suorum kmethonum in villa al. na nawschyw ortulanos locare, piscinam facere, ubi licite poterint fieri, habebit facultatem 1492 *AGZ* XVI 236, *sim. ib.* 237, 1499 *ib.* 425; Per medium pascui al. przes pastewnyk usque ad sepem ville al. do nawsia 1492 *ib.* 237.

Nawtorki *czy* **Nawtórki** *'powtórnie, po raz drugi ponownie, iterum'*: Xpe nyszadnemv clouekoui gego grechof ne othpuscy, aczcy on po szpouedzy ma thø misl, isbi szø go on naftorky chal (*leg.* chciał) dopuscicz *Gn* 14b; Tedy vøcz ona dwa braczencza szøcz ony naftorky ku s[s]vøthemu Ganu biły prystały *Gn* 183a; Yako tho swyadczø, yako iest Pyotr kmyecz yøth nawtorky po pyrzwem rancoyemstwe 1428 *Pyzdr* nr 896; Yakom bil poslem ot Mycolaya a od Swyanthoslawa do Januscha Copaskego, opowyadayøcz, ysz gospodarz nye chczal gich przygyøcz nawtorky w załogą 1429 *ib.* nr 923; Nawthorky iterum XV *p. pr. Zab* 519; ~ Navtorky czyną resumo 1466 *R* XXII 19.

Nawtórki *cf.* **Nawtorki**

Nawyknąć *formy*: *praes. ind. 3. pl.* nawykną *Rozm* 99; ~ *praet. 1. sg. m.* -em nawykł *Rozm* 753; *2. sg. m.* -eś nawykł *Rozm* 140; *3. sg. m.* nawykł *Rozm* 121. 139; *f.* nawykła *Rozm* 17; *1. pl. m.* nawyklismy *Sul* 34; *3. pl. m.* nawykli są *Fl* 105, 34; nawykli *Pul* 105, 34; ~ *plqperf. 3. sg. f.* nawykła była XV *p. pr. R* XLVII 358.

Znaczenie: *'nauczyć się, discere'*: Nawikla byla didicerat XV *p. pr. R* XLVII 358; ~ *czegoś*: Kv wschemv mysly myala y navczala szyą v krotkyem czaszv Moysesovego zakonv y svyąthych prorokow barzo v krotkey chvyly navykla (sive legis Moysi, sive prophetarum tempore brevissimo didicit perfecte), ize przezpyecznye czczycz vmyala y rozvmyala, czo czila *Rozm* 17; Drudzy dosvyatschaly, by byl czarovnyk albo czarnoxyąsnyk, myenyącz, yze navykl v Eypczye czarnoxyasztwa (hunc in Aegypto magicam artem didicisse dixerunt quidam) *ib.* 121; Zaprawdą nye yest to ygra dzyeczyączya, alye chytroscz czarnoxyąska albo chytrego dyabla, ktoresz navykl v Eypce (hanc in Aegypto didicit incantationem) *ib.* 139; ~ *czemuś*: Y smyeszali sø se medzy pogany, y nawykły sø (*Pul*: nawykły) dzalom gich (et didicerunt opera eorum), y sluszyły sø rytym balwanom gich *Fl* 105, 34; ~ *coś*: Dobrze mne, yss ges vsmerzył mø, abych *nawyk (*Pul*: abych powykl) prowoty (*pro* prawoty) twoye (ut discam iustificationes tuas) *Fl* 118, 71; Maria... wschystkym tem dzyevyczam byla myla a navykla wschystko dzyalo od nych, ktoresch przyszlvcha kv nyevyesczyemv dzyalv (totum opus muliebre didicit ab illis) *Rozm* 17; Wschystko svyąte pyszmo y phylozophyą mądroszczy nyebyeskye rychło navykła (totam sacram paginam cum philosophia caelestis sapientiae didicit Maria) *ib.*; Dzyeczy zydovskye... volaly: Osanna, synv Davydov... Tamoczyem tedy v nych navykl to pyenye *ib.* 753; ~ *czymś*: Snadzyes navykł navką czarnoxyąska y chytrosczyą (artem istam magicam ubi didicisti) *Rozm* 140; ~ *z inf.*: Obyczay yest dzyeczynny, yze vątpy⟨ą⟩cz yezykyem szeplunya, alyes navykna yezykyem slova movycz (primo donec discant verbula formare) *Rozm* 99; ~*ze zdaniem*: Przes skvszenye nawiklismi (per experientiam didicimus, *Dział* 23: ⟨d⟩oswyatczylismy tego dobrze), esze skazanye klanthwi swyathkom... slosczіwye cząsthokrocz obiklo bicz obrzeczano *Sul* 34.

Nawyrzez *'jakiś znak wycięty prawdopodobnie na drzewie, signum alicui rei (fortasse arbori) incisum'*: Arestasti eidem Mikolai conseminaciones, videlicet siliginem..., nec easdem conseminaciones sibi metere admisisti per signa ac impressuras tuas al. przesz nawyrezy tvoi, quas impressuras Mikolay nobili obduxit 1475 *AGZ* XIX 515.

Nazad *'w tyle, z tyłu, post tergum, a tergo'*: A tak odszedszi zbyrala klosi nazad po zenczoch (colligebat spicas post terga metentium) *BZ* Ruth 2, 3; Kon strzelczy, rowny, nazad ma byele dwe nogy 1471 *GórsJaz* 270; Gnyady (*sc.* koń), strelczy, prava noga ma nazad (*sc.* białą *?*), panczers, oboyczek *ib.*; Gnyady (*sc.* koń), strelcy, prawa noga mą naszad byela *ib.*

Nazajutra *'nazajutrz, następnego dnia, postridie'*: Alye yescze yest vątpyenye, kyedy szyc to stalo o Iudaschu... Nyektorzy myenya, yze szye to stalo o nyespornych godzynach..., a drudzy movya, yze nazayvtra, a drudzy yzby po vstanyv z marthvych *Rozm* 767.

Nazajutrz 1. *'następnego dnia, cras, postridie'*: Wączenecz... obesłał Jana... nazaywtrz, gdy wgal w szałogą 1417 *Pozn* nr 919; Szczybor... kony cradzonych w dzen swyantego Barthlomyeya any nasayutrz v domu w swem any w ysdbye chowal 1419 *Przyb* 13; Tedy pythal szapyerz, kyedy to chcze vczynycz, y rzekl powod, ysz zayutra. A nazayutrz powod przy-

szedl *OrtMac* 126, *sim. OrtBrRp* 92, 1; Alye yescze yest vątpyenye, kyedy szye to stalo o Iudaschu..., tegosz dnya albo nazayvtrz, po vstanyv *Rozm* 767; W pyatek vyeczor szye to nye przygodzylo... Tez szye nye moglo przygodzycz nazayutrz *ib.* 768.

2. '*rano, mane*': A gdisz nazaiutrz bilo (cumque illuxisset mane), szedl Ionatas na pole *BZ* I Reg 20, 35; Badzyely ktho obzalowan o glową..., a on nye yesth przy them, na thego maya zalowacz przesz czalą nocz, a nazayvtrz maya go owolacz *OrtMac* 116, *sim. OrtBrRp* 85, 4.

Nazarański *cf.* **Ewangelia**

Nazbyt 1. '*niepotrzebnie, zbytecznie, nimis*': Tho capitulum stogy wiszszey..., a thakesz thv nasbyth stogy *Sul* 72.

2. '*za bardzo, za dużo, zbytnio, nadmiernie, extra modum*': Z opatha szeyma capyczą..., odeyma mv koszuch lyszy y pla[cz]scz, czo nasz-byth vyszy *De morte* w. 476.

Nazimne '*galareta z mięsa a. owoców gelatum e carne frugibusve factum*': Nazimne, quassenina gelarata 1472 *Rost* nr 656.

Naznamienować *cf.* **Naznamionować**

Naznamionać *formy*: *praet. 2. sg. m.* naznamionałeś XV *p. post. Sob* III 348; *3. sg. m.* naznamionał 1471 *MPKJ* V 109, *MPKJ* V 17; ~ *condit. 3. pl. m.* -by- naznamionali 1422 *Pozn* nr 1102; ~ *part. praet. act.* naznamionawszy *Sul* 57; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* naznamionany *MW* gl. 64; *g. sg. m.* naznamionanego *Sul* 39; *d. sg. m.* naznamionanemu *Sul* 30; *ac. pl. f.* naznamionane 1471 *MPKJ* V 138; *neutr.* naznamionana *Sul* 26; ~ *inf. pass. sg. m.* być naznamionan *Sul* 8.

Znaczenia: **1.** '*opatrzyć znakiem, znamieniem, naznaczyć, oznakować, notare, signare, nota vel signo instruere*': Jan Pnewsky spuszczil na przyiaczele, kandibicoly przyiaczele nasnąmonąły, tady by copcze mane bicz sipąni 1422 *Pozn* nr 1102; Naznamyonal obsignauit (allatusque est lapis unus et positus est super os laci, quem obsignavit rex anulo suo Dan 6, 17) 1471 *MPKJ* V 109; Signatum zapyeczantane, naznamyonane (vidi... librum... signatum sigillis septem Apoc 5, 1) *ib.* 138; Nasznamyonal (*war. kal.*: na snamyona) in titulos (aedificavit, *sc.* Moyses, altare... et duodecim titulos per duodecim tribus Israel Ex 24, 4) *MPKJ* V 17; ~ Nasnamonales podobne oblice boze sve tu signaculum similitudinis dei (Ezech 28, 12) XV *p. post. Sob* III 348.

2. '*wyznaczyć do czegoś, ustanowić, określić, assignare, constituere, designare*': Acz ho wąnczszą rzecz... pozwan gest, rok za trzy nyedzelye gym ma bicz nasznamyonan alybo daan (terminus trium septimanarum eisdem assignetur) *Sul* 8; Cząnstokrocz mayøczy sandi... obikli szą przymowacz alybo obyeracz kv sandzenyv ssobye myestcza kthoralye nye naznamyonanaa (loca quaelibet indeterminata) *Sul* 26; Vstawyami, ysz aczbi... slvzebnykowy, przes sądzą nasznamyonaneemv (deputato per iudicem),... nye przepvszczona bi bila... wyesz bicz cząądzaana..., thedi... chczemi, abi wyną... przecywnyczy... zaplaczycz bili powynny *Sul* 30; Chczemy, abi... rok poszwanya... byl wszyawyon,... ysz billibi kto, gen by myal... ktore prawo w dzedzinye..., aby dnya tedi nasnamyonanego (die protunc assignata, *Dzial* 28: tego dnya) przisczdl a stal kv vkazanyv a bronyenyv prawa swego *Sul* 39; Sub tutoribus... est (*sc.* heres parvulus) vsque ad prefinitum, namyenyony, id est nasnamyonany, id est zaloszony, tempus a patre (Gal 4, 2) *MW* gl. 64; ~ Czvgemy o dzewkach szlachczyczow..., aby ge za zywotha daly mąszom, poszak gym... nasznamyonawszy (dote... eisdem competenti assignata) *Sul* 57.

Naznamionować, Naznamienować *formy*: *imper. 2. sg.* naznamionuj *Naw* 177; ~ *part. praes. act. adv.* naznamionując *Sul* 9; ~ *praet. 3. sg. m.* naznamienował *Rozm* 30. 353; ~ *part. praet. pass. n. pl. m.* naznamionowani 1455 *AGZ* XIV 450; ~ *praes. pass. 3. sg. f.* jest naznamionowana *MW* 87a; naznamionowana jest *Pul* 4, 7; ~ *fut. pass. 3. pl. f.* będą naznamionowane XV *ex. SKJ* I 144.

Znaczenia: **1.** '*naznaczyć, opatrzyć znakiem, znamieniem, oznakować, notare, signare, nota vel signo instruere*': O ktore⟨go⟩ srz[rz]epcza Dzierzek na mya zalowal, tego on sobie nasznamyo⟨no⟩val, a ya mu za scodi nyc slubil 1435 *Czrs* s. LXXXII; Naznamyonowana yest (*Fl*: znamonana iest) na nas szwyecza obłycza twego (signatum est super nos lumen vultus tui), gospodnye *Pul* 4, 7; O Maria..., bandz zawzdy sthrozem szercza mego, naznamyonvy mye boyaznya boza *Naw* 177; Tedy s tego pokolyenya vyelye mesczysny mlodych y starych przyslo, kazdy noschącz laską v rąkv... y podaly ye byskvpovy, a on vząl y naznamyenoval kazdego (qui receptas singulas signis consignavit), y postavyl podlye oltarza *Rozm* 30.

2. '*wyznaczyć do czegoś, ustanowić, określić, assignare, designare, constituere*': Sandza ma przykazacz przes woznego... trzikrocz zawolacz, pewne myestcze y rok thego nye bandączemv nasznamyonwyąncz (certum locum et

terminum absenti assignando) *Sul* 9; Quia tu iuxta invencionem nostram et aliorum arbitrorum in libro castri descriptorum locare debuisti amicos arbitraliter... et ibi dum amici sederunt signati al. nasznamyonowani et isti, quos isti amici signati ad se assumpserunt alios dominos ad istam concordiam, et ibi inter vos amici arbitraliter debuerunt concordare 1455 *AGZ* XIV 450; Nasnamo⟨no⟩van[y]a presignata XV *p. post. R* XXII 28; Ktory (*sc.* żywot wieczny) da vam szyn czlovyeczy, ktoregosz vam bog oczyecz nasnamycnoval (hunc enim pater signavit deus Jo 6, 27) *Rozm* 353.

3. '*oznaczyć, określić, wskazać, significare, indicare*': Roszga barzo roszkoszna, kwyathek wonyayączy s szyebye wypusczayacza, Anna szwyatha przesz Isaiasza proroka iesth naznamyonowana, kthora z zywotha szwego owocz nam wypusczyla, Jezusza mylego *MW* 87a.

4. '*ukazać, odkryć, aperire, exhibere*': Tho thy szą navky dvchowne, kthore gdy bądą oth nasz ve dnyc y v noczy nye przestavayacz vypelnyone y w dzyen szadny nasznamyonovane (quae cum fuerint... in die iudicii reconsignata), ona zaplata nam oth pana bogą bądzye zaplączona XV *ex. SKJ* I 144.

Nazobać się '*nadzióbać się (ziarna), najeść się, cibum rostro appetendo saturum fieri*': Nalaszl szarno w szycze, swancz nam praszmo, Wicze, aby szą go naszobał Yan XV *in. Cyz-Ploc.*

Nazwać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* nazowiesz *BZ* Lev 25, 10; *2. pl.* nazowiecie *BZ* Lev 23, 21. 37; ~ *praet. 1. sg. m.* nazwałem *BZ* Is 48, 8; *3. sg. m.* nazwał jest *BZ* Gen 1, 5. 2, 20; jest nazwał *BZ* Gen 2, 19; nazwał *BZ* Gen 1, 8. 10, *OrtBrRp* 103, 1, *OrtMac* 140, 1477 *PlocEpRp* 13, 93, *Rozm* 425; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* nazwana 1471 *MPKJ* V 28; ~ *praes. pass. 3. sg. f.* nazwana jest *BZ* Deut 2, 20; *neutr.* nazwano jest *BZ* Deut 28, 10, XV *p. post. RozmPam* 474; jest nazwano *BZ* Num 13, 25; *3. pl. neutr.* są nazwana *BZ* Jud 10, 4; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* był nazwan *Rozm* 72; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie nazwan *BZ* Lev 23, 3.

Znaczenia: **1.** '*nadać nazwę (pospolitą lub własną), oznaczyć wyrazem, dać jakieś określenie, nominare, nuncupare, appellare, vocare*': Dzen szodmi... swyøti bødze nazwan (vocabitur sanctus) *BZ* Lev 23, 3; Y nazowyecze ten dzen przeslawni a przeswyøti (et vocabitis hunc diem celeberrimum atque sanctissimum) *ib.* 23, 21, *sim. ib.* 23, 37; Iablek zarnatich y figow s tego myasta nabrali, ktores iest to nazwano Nehelestot (qui appellatus est Nehelescol), tocz iest potok gornny (*pro* gronny) *BZ* Num 13, 25; Zemya obrzimow naszwana iest (terra gigantum reputata est, 1471 *MPKJ* V 28: nazwana reputata) *BZ* Deut 2, 20; Maiøcz... ksyøszøt trsydzeszcy myeszczskich, iasz to gego gymyenyem sø nazwana Anot Yayr (habens... principes triginta civitatum, quae ex nomine eius sunt appellatae Havoth Iair), to gest myasto Jayr *BZ* Jud 10, 4; A to myeszczye, gdzye stolyecz byl postawyon, nazwano yest po greczku Lycostratus (in loco, qui dicitur Lithostrotos Jo 19, 13) XV *p. post. RozmPam* 474; V Rzymye kosczyol myr vezvany vtenczass szye roszvl, bo ⟨o⟩ tem davno prorokovano, yschby ten kosczyol tako dlvgo myal stacz, aschby dzyevycza porodzyla, a przeto byl nazvan kosczyol myrv *Rozm* 72, *sim. ib.*; ~ *coś* nazwać *coś*: Zgromadzenye wod nazwal (*sc.* bog) morze (congregationesque aquarum appellavit maria) *BZ* Gen 1, 10; Y swyøczisz lyato pyeczdzeszyøte, nazowyesz odpvsczenye (vocabis remissionem) wszem bidliczelom zemye waszey *BZ* Lev 25, 10; ~ nazwać *kogoś (coś) kimś (czymś)*: Nazwal gest (*sc.* bog) szwyatloszcz dnyem, a czmi noczø (appellavitque lucem diem et tenebras noctem) *BZ* Gen 1, 5; Y nazwal bog stworzenye (*pro* stwyrdzenye) nyebem (vocavitque deus firmamentum caelum) *ib.* 1, 8, *sim. ib.* 1, 10; Prze⟨stęp⟩czø nazwalem cyø s twego ⟨por⟩odzenya (transgressorem ex utero vocavi te) *BZ* Is 48, 8; Geden Zyd zalowal na krzeszczyanyna, ysz mu layal y naszwal gy kurwym szynem *OrtMac* 140, *sim. OrtBrRp* 103, 1; Dicens ipsum fore deceptorem al. mataczem gego nazwal 1477 *PlocEpRp* 13, 93; Czczyenye o tem, yako myly Iesus nazval szye drzvyamy *Rozm* 425; ~ nazwać *czemuś* imię *(jego)*: A we wszem stworzenyu dussze zywøce, yakosz gest Adam nazwal ktoremu ymyø, to gest ymyø gego (omne enim, quod vocavit Adam animae viventis, ipsum est nomen eius) *BZ* Gen 2, 19; Nazwal gest Adam gymyona gich wszelykyemu stworzenyu zwyerzøcemu (appellavitque Adam nominibus suis cuncta animantia) *ib.* 2, 20.

2. '*wezwać, wypowiedzieć czyjeś imię przywołując go, aliquem nominatim invocare*': Y vsrzi lvd ze wszech zemy, ze ymyø boze nazwano gest nad tobø (quod nomen domini invocatum sit super te) *BZ* Deut 28, 10.

Nazywać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* nazywa *Kśw* cv 24, *BZ* Deut 2, 11, *Rozm* 625; *2. pl.* nazywacie *Gn* 173a; ~ *part. praes. act. adv.* nazywając *BZ* Ex 15, 23; *adi.* nazywając *Rozm*

715; ~ *fut. 2. pl. m.* nazywać będziecie *BZ* Lev 23, 2; ~ *praet. 3. sg. m.* nazywał *Rozm* 812.

Znaczenie: '*nadawać nazwę (pospolitą lub własną), dawać jakieś określenie, określać jakimś przenośnym nazwaniem, appellare (nomine communi vel proprio), nominare*': Nye mogly pycz wod z Marath, przeto ysz bily welmy gorzkye. Przetoosz podobne gymyø myastu zdzyaly, nazywayøcz ge Mara (vocans illum Mara), to gest gorzkoszczy *BZ* Ex 15, 23; Moabski (*sc.* lud) naziwa ge (*sc.* bydliciele) Emym (Moabitae appellant eos Emim) *BZ* Deut 2, 11; ~ *coś* nazywać *coś*: Tocz sø dnyowyc pana, gesz to naziwacz bødzecze swyøti (quas vocabitis sanctas) *BZ* Lev 23, 2; ~ *kogoś* nazywać *kimś, czymś*: Pismo togo crolcuicha deuicø porochonego v troiakem mesce pisma naziua crolem luda zidowskego *Kśw* cv 24; Vy gy (*sc.* św. Bartłomieja) barthodzegem naszyuacze *Gn* 173a; Czczyemy tez o Dauydzye, yze y pysmo chrobaczkyem nazyva drzevnym *Rozm* 625; A tych zalob bylo barzo vyelye na mylego Iesucrista, nazyvayącz ystym (*leg.* ji istym?) zdradnym prorokyem *ib.* 715; A tem pravem chczyely, by gy Pylat ossądzyl ku ssmyerczy, przeto yze szyc synem bozym nazyval *ib.* 812.

Nazywanie '*nadawanie obelżywej nazwy, określanie jakimś wyzwiskiem, actus aliquem verbis contumeliosis appellandi*': Ut plurimum nazyvanye, podrzeczny<c>, maledicio vlg. lagyanye bidlu XV *med. Zab* 516, *sim. ib.* 517.

Nażałtarz *(?)* '*instrument muzyczny strunowy, harfa, instrumentum musicum nervis instructum, psalterium*': Z nyegosz vdzalal krol, to gest z drzewa cysowego, wschodi w domv bozem... a narøcznyce, a nazaltarze spyewakom (citharas quoque et psalteria cantoribus) *BZ* II Par 9, 11. ~ *Może błąd zamiast* załtarze.

Nażąć '*zżąć, uciąć, naciąć (trawy itp.), metere, secare (herbam sim.)*': Messui, nazalemczy, miram cum aromatibus (veni in hortum meum..., messui myrrham meam cum aromatibus meis Cant 5, 1) XV *med. R* XXV 154.

Nątrz *cf.* **Wnątrz**

Nątrznik *cf.* **Nętrznik**

Nąż '*nuże! eia!*': K tobe wsdichami liczczøcz (*leg.* łycząc), placzøcz w tem to sles padole, nøsz tegodla (eia ergo, *SalveReg* 2: ey nusz) rzeczniczko nasza, oni twoy miloserni oczy k nam nawroczy *SalveReg* 4.

!Nedzek *bot.* '*korzeń pokrzywy, radix Urticae dioicae L.*': Nedzek (*pro* nodzek?) capilli veneris 1472 *Rost* nr 763.

Nejnok *cf.* **Minóg**

!Nemogloch '*?*': Auribus diuitis obturatis nihil esset vox vnius clamantis zawartu vschu *teyo bogacza yeden glosz vbogego nemogloch (*leg.* nie mogł?) 1438 *R* XXII 351.

Nereczka '*mała nerka, ren parvus*': Nereczką renunculus *ca* 1500 *Erz* 50.

Nerka '*jeden z wewnętrznych organów ciała służących do wydalania moczu, ren*': Nerką ren *ca* 1500 *Erz* 50.

Nesztowiczny *cf.* **Korzeń**

Nesztowiczy *cf.* **Korzeń**

Netiek *bot.* '*korzeń pokrzywy, radix Urticae dioicae L.*': Netyek capilli veneris 1472 *Rost* nr 762. ~ *Bohemizm.*

Nęcić '*napędzać, naganiać, concitare, incitare*': Diffinitum est... et laudatum, ut omnes kmethones plebei perdices ad pabula concitare al. *naczecz non audeant neque aucupare aliquo instrumento venatorio, qui autem aves predictas *contitus fuerit al. *naczyt aut quovismodo aucupatus fuerit, videlicet acrinulo, sacco et quovis alio instrumento, tali pena subjaceat et quicunque nobilis aut alius plebejus kmetho ipsum concitantem aut naczacz aut aucupantem quovismodo in campo captivaverit, ea que circa se habebit spolia, de ipso pro se recipiat 1435 *PawSejm* nr 148. ~ *Cf.* **Ponęcać.**

Nędza *formy*: *n. sg.* nędza 1437 *Wisł* nr 228 s. 88, XV *med. R* XXII 248, *Park* 404, *ca* 1500 *Erz* 50; ~ *g. sg.* nędze *Fl* 39, 2. 68, 24, *Fl* i *Pul* 87, 18, 1444 *R* XXIII 305, *etc. etc.*; nędzy *BZ* II Par 28, 22, *Pul* 39, 2; ~ *d. sg.* nędzy XV *med. R* XXII 234; ~ *ac. sg.* nędzę *Gn* gl. 42b. 145a, *Fl* i *Pul* 11, 5, XV *med. SKJ* V 258. 275, *etc.. etc.*; ~ *i. sg.* nędzą XV *p. post. Kalużn* 287; ~ *l. sg.* (w) nędzy *Gn* gl. 161a, XV *med. R* XXV 153, XV *med. SKJ* I 66, *BZ* Deut 28, 53, *etc.*; ~ *n. pl.* nędze XV *med. SKJ* I 95, 1471 *MPKJ* V 120, XV *p. post. R* XXV 183; ~ *ac. pl.* nędze *BZ* Deut 26, 7. 28, 60, 1461—7 *Serm* 442v, 1471 *MPKJ* V 7; ~ *l. pl.* (w) nędzach *Fl* i *Pul* 139, 11, XV *med. R* XXII 236, *Naw* 40.

Znaczenie: '*brak środków do życia, wielka bieda, przykre, ciężkie położenie, ubóstwo, niedostatek, niedola, nieszczęście, utrapienie, miseria, inopia, egestas, aerumna, angustiae*': Quarto purgatur granum per flagellum et huic respondet purgacio, que fit per tribulacionem przes *nodzø *Gn* gl. 42b; In tantam miseriam nødzø *ib.* 145a; Sumus... in miseriis, w nødzy, huius mundi *ib.* 161a; Prze nødzø ne ymaiøcich (propter miseriam inopum) y prze lkane vbogich nyne wstanø *Fl* 11, 5, *sim. Pul*; Wiwodł mc iest z iezora nødze (de lacu miseriae, *Pul*:

nędzy) y ze blota droszdszy *Fl* 39, 2; Laiana czakalo iest sercze moie y nødze (miseriam, *Pul*: nędzę) *Fl* 68, 24, *sim. Fl* i *Pul* 87, 18; Padne na ne wangle, w oghen porzvczycz (*pro* porzvczysz) ge, w nødzach (in miseriis) ne sstoyø *Fl* 139, 11, *sim. Pul*; Nądzą penuria 1437 *Wisł* nr 228 s. 88; Dignatus es hanc vilissimam pati doloris formulam tho nanądznieysche a sprosne polozienie nadze przyacz 1444 *R* XXIII 305; Szmąthkv, nądze 1448 *R* XXIV 352; Sz roszmnożąnya nądze ex miseriarum multiplicacione XV *p. pr. PF* IV 616; In velle (*pro* valle) miserie, nedze, sumus XV *med. GlWroc* 35r; Tho wschitko bilo blogo obludne a zle y sdradne, bo wyodlo y wyedzye ku wyekugey nądzi XV *med. R* XXII 234; Gencole ma wyerną wyarą w panye bodze, nye schuka w tich nądzach bicz bogath *ib.* 236; Kto takye gest w zeli nądze tego swyata,... tenczi podluc rzeczi Cristowey ma bicz vczeschon *ib.* 238; Nądza a blogo stoyą przeczіw schobyc yako gorzkye a slotkye *ib.* 248; O nadzy de miserabilitate XV *med. R* XXV 153; In die indignacionis... et angustie nadze *ib.* 159; In labore et erumpna, *gl.* sc. morborum, w nądzy wrzodow (II Cor 11, 27) XV *med. SKJ* I 66; Non sunt condigne passiones, podobne, rowne męky, nędze, huius temporis ad ffuturam gloriam (Rom 8, 18) *ib.* 95; Et quid nos miseri ante hunc partum boni possedimus, quid gaudii et leticie huiusmodi vel nisi ve, nądzą, flectum et dolorem XV *med. SKJ* V 258; An forte ploras humane condicionis miseriam azaly płaczesch czlowyeczego stadla nądze *ib.* 260; In mundo sustinuit miseriam et defectum nadzą a nyedostatek *ib.* 275; Lepak poczøla y porodzyla syna, temu gymyø sdzala Ysmahel, przeto ze gest twø nødzø (adflictionem tuam) slyszal gospodzyn *BZ* Gen 16, 11; Czyrzpyal gesm nødzø (aestu urebar) a mroz czuyøcz a nye spyøcz *ib.* 31, 40; Wesrzawszi (*sc.* pan) na nasze pokori y vsyle, y nødze (angustiam) a viwyodl nasz [nasz] z Egipta w røcze sylney *BZ* Deut 26, 7; Bødzesz gescz plod ziwota twego... w nødzi (in angustia) y w skazenyv twem *ib.* 28, 53; Obroczi (*sc.* pan) na czø wszitki nødze (omnes adflictiones) egipske *ib.* 28, 60; Gdysz ge napadnye wyele zlego y *nødzø (adflictiones), odpowye gemv spyewanye *ib.* 31, 21; Wydzal (*sc.* pan) nødzø (angustiam) lyvda israhelskego, ise ge bil starl krol syrski *BZ* IV Reg 13, 4; Czasu swey nødzi (angustiae suae) przisporzil wzgardzenya przecyw swemu panu *BZ* II Par 28, 22; Przes tø dobrø otplatø sobye na skarb zgromadzisz w dzen twey nødze (in die necessitatis) *BZ* Tob 4, 10, *sim.* 1471 *MPKJ* V 55; Multiplicabo erumpnas tuas rosmnosza nødze twe (Gen 3, 16) 1461—7 *Serm* 442v, *sim.* 1471 *MPKJ* V 7; Nødza *Park* 404; Calamitatem byadą, nandzą (a flagello linguae absconderis et non timebis calamitatem, cum venerit Job 5, 21) 1471 *MPKJ* V 60; W nądzy necessitudine (necessitudine domus meae hospitio mihi factus est frater Ecclus 29, 34) *ib.* 83; Dies calamitatis nandzie a stradzey, zeli, pomsty (dies tribulationis et angustiae, dies calamitatis et miseriae Soph 1, 15) *ib.* 115; Erumne lichoti, nandzie, stradzie (aerumnae saeculi... suffocant verbum Marc 4, 19) *ib.* 120; Et si dissiliaverit pakly gego nyecha w nadzy (si dissimulaverit, delinquit dupliciter Ecclus 23, 13) *MPKJ* V 81; Chcze, aby... yego synovye... po zyvoczye nynyeysche nądze (post vitae praesentis ergastulum) dostąpiliby vyecznego blogoslavyenystwa 1484 *Reg* 705; Xpus prze chudobę naszę y nędzę wstal z martwych *Pul* 11 arg.; Pomogł vbogyemu z nędze (de inopia, *Fl*: z nedostatkow albo z bady) *Pul* 106, 41, *sim.* XV *p. post. R* XIX 50, *Rozm* 501; Proscha czye..., yzby proszyla za mna y raczylaby mye vysluchacz we wschech potrzebyznach y w nadzach mogych *Naw* 40; Nądze miseriam XV *p. post. JA* XII 144; Compaciendo eius (*sc.* Jerusalem) future miserie lutuyacz yego nadze y pomsty, czosz mv myala przycz za yego slocz ('złość') *ib.*; Nawyedze wasz rącze nadzą (visitabo vos... in egestate Lev 26, 16) y szuchosczya XV *p. post. Kalużn* 287; Erigit ad plenum de stercore podnoszy na zupełnoszcz sz nedze XV *p. post. PF* III 289; Nądze calamitates XV *p. post. R* XXV 183; Taka *nyadczya talis penalitas *ib.* 200; Yass (in mundo paciebatur) nądzą a stradzą erumpnositatem abo nyedostatky *ib.* 265; Ktoregosz szyna ten rex barso szalvyąncz vstawycznye plakal, wyelką nadzą wbostwye (*leg.* w ubostwie) po nyem czyrpyącz XV *ex. MPKJ* II 316, *sim. Rozm* 836; Gdi ten rex bil w takem szmątkv y nądzi XV *ex. MPKJ* II 317; Gdisz szyą thak tho Adamowi y Gewye stalo, owa trze... magistri obszalowawszi szya yego vbostwa y nądze, veszli szą w rada *ib.*; Egestas nądzą, nyedostąthek *ca* 1500 *Erz* 50; Kyedy tho oblycze wydzą, nye pamyątham yusz na nądzą *ca* 1500 *SprTNW* V 15; Kyedym byl na pvsczy, placzacz z vyelykym lkanym moyą nadze (meam miseriam) y wzyvalem boga..., aby my⟨ę⟩... vybavyl z mego vyelykyego vdrączenya *Rozm* 7; Vy *vyczye, kakosmy vyelye zlego czyrpyely na tey drodze: glod, czyrpyenye, pragnyenye, nądze (famem

et penuriam, sitim et labores) *ib.* 89; Przygodzylo szye, yze yeden lovyecz, tegosz byl wąz vyadl, a od yadu wschytek oczyekl. Zmyloval szye nad nym Yesus, vzryawschy y (*leg.* ji 'go') y yego vyelyką nądzą *ib.* 161; Ten czlovyek, ktory byl zbavyon od tych zlych duchow..., dal chvalą Iesuszovy, dzyekvyącz yemv, yze y (*leg.* ji 'go') zbavyl tey nadze *ib.* 220, *sim. ib.* 292; Synv, rospamyątay szye, yzesz vzyal dobre v thvym zyvoczyc..., a Lazarz takyesz vyelyką nądze (mala Luc 16, 25) *ib.* 396; Dal my bog oczyecz yednego szyna, a prze tego mam zaloscz, nądzą y vyelyką tezknyczą *ib.* 527; Czlovyek czyrplyvy vstavyon nad yne, bo kyedy nad ynemy svą nądzą vzspamyenye (*pro* vzspomyenye), szmyerny a laskavy vkaze szye yem *ib.* 692.

Nędzarz *'człowiek cierpiący nędzę, biedak, ubogi, pauper, inops'*: Zda syą ludzem, biszcye bily nadzarze, nyczego dobrego nyedostoyny, ale ya mowyą, czeszcye blogoslawyeny XV *med. R* XXII 246.

Nędzenie *'nękanie, dręczenie, trapienie, prześladowanie, ucisk, actus aliquem affligendi, cruciandi, vexandi'*: Gedeon excuciebat et purgabat frumenta in torculari, scilicet tribulationis, nędzena, ut fugeret Madian, id est peccatum *Gn* gl. 42b; Tegdi Moyszesz wyprawyl wszitko synoom izrahelskym, ktorzysz to nye upozluchaly gego przez nędzenye ducha (propter angustiam spiritus) a prze dzalo przetwarde *BZ* Ex 6, 9; Nądzenye probris affliccio *MW* gl. 69.

Nędzić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* nędzi 1471 *MPKJ* V 9, XV *p. post. PF* IV 755; *2. pl.* nędzicie *ca* 1450 *PF* IV 571, 1471 *MPKJ* V 117; *3. pl.* nędzą *Gn* gl. 164a, 1471 *MPKJ* V 121; ~ *part. praes. act. adv.* nędząc XV *med. R* XXII 246. 248, 1471 *MPKJ* V 61; ~ *inf.* nędzić(i) XV *p. pr. SKJ* I 305; ~ *fut. 3. sg. m.* będzie nędzić *BZ* Lev 25, 53; ~ *praet. 3. sg. m.* jest nędził *Gn* gl. 165a; nędził *Gn* gl. 105a, *BZ* Judith 5, 10; *f.* nędziła *MPKJ* V 9; *3. pl. m.* nędzili są *BZ* Deut 26, 6; nędzili *BZ* Num 20, 15. Neh 5, 15. 9, 27; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* nędzon *ca* 1420 *R* XXV 229.

Znaczenie: *'nękać, męczyć, dręczyć, udręczać, gnębić, trapić, uciskać, affligere, cruciare, premere, vexare, urgere'*: Napirsuecz byskup oblecze na szø czaszne xlo, choscy na nem scisne gego odzene, a przes to xlo mamy rosumecz gego cysto (*pro* cysty) zyvoth, choscy gy nødzil *Gn* gl. 105a; Qui eciam non affligunt toscy cy, chos ne nødzø *ib.* 164a; Chuartecz on pres to bil gest blogoslauon, ysecz on sve *czalø gest nødzil (*war. ib.*: nødyl) *ib.* 165a; Tą swą ('całą') nocz policzkowan, plwan, nądzon do swatha *ca* 1420 *R* XXV 229; Numquid tale ⟨est⟩ ieiunium, quod elegi, per diem affligere, nądzyczy, hominem animam suam? (Is 58, 5) XV *p. pr. SKJ* I 305; A bądą wasz gonicz albo popądzacz, czu grozamy albo vczinky wasz nądzącz a wiganyayącz ss myasta do myasta XV *med. R* XXII 246; Bo przeczivo calisdey grzech smyertni ossobnye boyuge, nadzącz duscha człowyeczą *ib.* 248; Nandzycze expelitis *ca* 1450 *PF* IV 571; Nye bødze gego nødzicz (non adfliget eum) nasilnye widzenyv (*leg.* w widzeniu) mem *BZ* Lev 25, 53; Nødzili (adflixerint) nasz Egypsczi y otcze nasze *BZ* Num 20, 15, *sim. BZ* Neh 9, 27; Nødzili sø (adflixerunt) nasz Egipsci *BZ* Deut 26, 6; Sluszebnyci gich (*sc.* wodzow) nødzily (depresserunt) lyvd *BZ* Neh 5, 15; Gdisz ge nødzil (cum gravaret eos) krol egypski, dzalem swich myast blotu poddał ge *BZ* Judith 5, 10; Torquentes nandzącz, panthayącz (cogitationes meae dissipatae sunt torquentes cor meum Job 17, 11) 1471 *MPKJ* V 61; Nandzicie configitis (si adfliget homo deum, quia vos configitis me? Mal 3, 8) *ib.* 117; Affligente gdy nądzyla (*war. kal.*: gdy nandzy, adfligente igitur eam Sarai, fugam iniit Gen 16, 6) *MPKJ* V 9; Nadzy anxiat XV *p. post. PF* IV 755; Mortali peccato occupati *nathczeny XV *ex. MPKJ* II 325; ~ *'zarzutami gnębić, czynić zarzuty, contra dicere'*: Obiciunt nandzą, dovodzą, movyą (non respondes quidquam ad ea, quae tibi obiciuntur ab his? Marc 14, 60) 1471 *MPKJ* V 121. ~ *Cf.* **Przynędzić, Unędzić, Zanędzić, Znędzić, Przynędzać, Znędzać.**

Nędznica *'kobieta nieszczęśliwa, grzesznica, mulier misera, peccatrix'*: Nądznycza ya wschech lyvdzy nagrzeschnyeyscha y wschey zloszczy napelnyona *Naw* 129; Dzyąkvya thobye..., yzesz mye, grzeschna nadznycza, dzyszya raczyl wezwacz kv thwoyemv dosthoynemv sthołv *Naw* 145.

Nędznie *'marnie, niesławnie, żałośnie, w sposób godny pożałowania, też podle, nikczemnie, miserabiliter, misere, male'*: Nądznye 1448 *R* XXIV 351; Ac vero quia ex instinctu dyaboli divinum preceptum est transgressus, mox de paradyso miserabiliter, nedzne, e⟨s⟩t expulsus XV *med. GlWroc* 54r; Nye odedzyesz tako, bycz tv nye zaplaczono, alye naglą smyerczya nądznye (miserrime) szyedzyesch ('zejdziesz') *Rozm* 131; Kako to moze bycz, aby moy szyn namyleyschy, yen nygdy przeze mnye nye chczyal zycz any bydlycz, by mogl tho scyrpyecz, yschby ode mnye tako nadznye odycz? *ib.* 590;

A takosch gotow vmrzecz albo w czyemnyczą ydz s thvym mystrzem y s tvem panem, kyedyz na yedno slovo yedney nyewyasty yego tako nądznye zaprzal *ib.* 676; Vydzyalczyem tvego mylego syna, a ono y (*leg.* ji 'go') tako nądznye y tako sromotnye byyą, aze czlovyeku nyepodobno povyedacz *ib.* 699, *sim. ib.* 709; Nyektorzy rvaly za yego svyatą brodą, a nyektorzy za vloszy, aze na zyemya nądznye padal *ib.* 701; A tako s nym obchodzyly czalą nocz... A gdyz tako nądznyc vbyly y *nyemylosczyvyemy razy vmączyly aze k svyatu, tedy *Annoszovy sludzy... vzbudzyly y (*leg.* ji 'go') *ib.* 702, *sim. ib.* 730; Ten yest od svego zvolyenyka Iudascha vydan y zdradzon, y barzo nądznyc yąth od Zydov y byczovan *ib.* 735; *sim. ib.* 819; Vydzyelysczye mego mylego syna tako nądznye vmączonego *ib.* 746; Vezrzy, kako nądznye stoy v *vądreczenyv moy szyn myly *ib.* 758; Iudasch vzryal svego pana y svego mystrza tako nądznye vodzącz, yze y (*leg.* ji 'go') tako vplvano *ib.*, *sim. ib.* 815; O tem, kako sam szye Iudasch obyeszyl nadznye y skrzepl *ib.* 761.

Nędznik 1. '*człowiek cierpiący nędzę, niedostatek, ubóstwo, biedak, ubogi, nieszczęśliwy, homo pauper, inops, miser*': Nyeboze, proszy boga za myø, nadznyka, o sthatek wszyedni XV *p. post. MacPam* II 352.

2. '*człowiek podły, nikczemny, homo improbus, malus*': O vy, dze, nøcznicy nøczny, przecłøcy, ysze choscze vy tho szobe vele slego spachały *Gn* 182b.

Nędzno '*marnie, niesławnie, żałośnie, w sposób godny pożałowania, miserabiliter, misere*': Vzryavschy y (*leg.* ji 'go') blogoslavyona dzyevycza Marya z daleka tako nądzno vdraczonego, od sylnego zamąthu... nye mogla przemovycz *Rozm* 758; Thoz tako nądzno vtrudzyvschy thym vyazanym y poczęły tako trudno y tako okropno bycz,... svytko yego svyate czyalo bylo krvyą oplynęło, bo tako nądzno byth, aze szye czastokrocz myąsso byczmy vyryvało z yego svyatego czyala *ib.* 818; Takoz natychmyasth przed vschytkyem lyvdem tako skaradego, tako vplvanego, nądzno koronovanego kazal vkazacz *ib.* 836.

Nędzny *formy*: *n. sg. m.* nędzny *Gn* gl. 157a, 1466 *R* XXII 13, *Rozm* 34. 131. 137; *f.* nędzna *Fl* i *Pul* 136, 11, XV *med. GlWroc* 62v, *Naw* 131, *Rozm* 696; *neutr.* nędzne XV *med. SKJ* V 269, XV *p. post. PF* III 289; ~ *g. sg. m.* nędznego *ca* 1500 *SprTNW* V 11; ~ *d. sg. m.* nędznemu *Dek* III 13, *Rozm* 11. 56. 624. 738; *f.* nędznej *MW* 45b, *Rozm* 6. 696. 735. 740. 746. 841; ~ *ac. sg. m.* nędznego *Fl* Ann 11; *f.* nędzną XV *med. R* XXV 158, *BZ* Judith 9, 17, *Rozm* 6; ~ *v. sg. m.* nędzny *Błaż* 323, *Rozm* 512; ~ *i. sg. m.* nędznym *Fl* i *Pul* 37, 6; *f.* nędzną *Rozm* 140; ~ *l. sg. m.* (w) nędznem XV *med. SKJ* V 266; ~ *g. pl. m.* nędznych *Rozm* 3. 6. 41; ~ *d. pl. m.* nędznym *Gn* gl. 162a, *Dek* III 1—6. 10. 11. 15. 16. 18. 20. 22. 27—9; nędznem *Dek* III 14, *SkargaPłoc* w. 33; ~ *v. pl. m.* nędzni *Gn* 182b, *Błaż* 321, *Rozm* 606. 716; ~ *i. pl. m.* nędznymi *Rozm* 14.

Superlat. ac. sg. neutr. nanędzniejsze 1444 *R* XXIII 305.

Znaczenia: **1.** '*cierpiący nędzę, niedostatek, ubóstwo, bardzo biedny, ubogi, nieszczęśliwy, utrapiony, pauper, inops, egenus, miser, infelix*': Ibi inclina, domine, aurem tuam ad me, quia inops, *nødczny, et pauper sum *Gn* gl. 157a; Nødznim iesm se vczynil (miser factus sum) y skløczil iesm se asz do concza *Fl* 37, 6, *sim. Pul*; Panye wszego stworzenya, vslisz myø nødznø (miseram), tobye syø modłyøczø *BZ* Judith 9, 17; Naydczie my, nądzney sludze wasszey,... tu zawzdi laszkø a po szmyerczi chwala sz wamy wieczna *MW* 45b; Przysthapuyą yako tho vboga, nądzna, do pana nyeba y zyemye *Naw* 131; Vywyecz nasz szwyatha (*leg.* z świata) nacznego do krolestwa nyebyeszkyego *ca* 1500 *SprTNW* V 11; Myłoszyerny gospodnye, zlyvtownykv nądznych (miserorum),... vczyeschy mnye nądzną a barzo smąthną zoną (miserere mei tu miseriae digneris et me nimis tribulatam benigne consoleris)! *Rozm* 6; Ach, mnye nądznemv! Ktorem oblyczem poyde do kosczyola? *ib.* 56, *sim. ib.* 738; Byeda mnye, nadzney (vae mihi miserae)! Czemvm vczora nye naszlyadovala mego syna mylego? *ib.* 696, *sim. ib.* 6. 735. 740. 746. 841; Czo-ły mya vzdzyerzala (*pro* vzdzyerzało), yzem ya, nądzna, nye sla vczora za mym mylem synaczkyem? *ib.* 696; ~ Omnibus enim afflictis, nøcznim, quasi de corde suo dabat *Gn* gl. 162a; Z gnoya powyszayø nødz⟨n⟩ego (pauperem I Reg 2, 8, *Pul*: vbogego) *Fl* Ann 11; Nødznym (*Dek* III 7: lacznym, III 13: nadznemu, III 14: vbogym, nacznem) nadzeł swego (*sc.* imienia)! *Dek* III 1—6. 10. 11. 15. 16. 18. 20. 22. 27—9; Ialmvsznym nacznem nye daval *SkargaPłoc* w. 33; Alye czo oczyecz myloszyerdzya, yen nygdy nye przestanye vczyeschacz nądznych (miseros), gdysch tako vydzy smąthną *Rozm* 3; Blogoslavyon yesz, genses oczyecz wsche vczyechy, pomocznyk kazdemv nądznemv y smątnemv (auxiliator tribulationis) *ib.* 11; Vczyły ya..., nad nądznymy y nad smatnymy by szyą slvtovala (miseris et tribu-

latis ut compassionem ostendat) *ib.* 14; Yze ty sama badzyesch odkvpyczyelka wschech grzeschnych, vczyecha wschech nądznych (refugium salusque miserorum) *ib.* 41.

2. *'małej wartości, lichy, marny, mizerny, niewystarczający, też godny pożałowania, żałosny, vilis, exilis, vanus, miserabilis'*: Partem minorem ineptam nadzną XV *med. R* XXV 158; Hic non sunt nisi viles, thucz nye wyaczey nadzne, panni stricti et breues et duri waskye a krothkye, a wyelmy twarde XV *med. SKJ* V 260; Sed ipsum in humili tugurio, a w nądznem domku, convivi invenissent *ib.* 266; Locus abiectus et miserabilis odrzuczone a nądzne *ib.* 269; Jesusza Iudasz przedal sza *pyenudza *nyadznyc XV *ex. SKJ* I 144; ~ Dignatus es hanc vilissimam pati doloris formulam tho nanądznicysche a sprosne polozienie nadze przyacz 1444 *R* XXIII 305; In inferno erit mors miserabilis nadzna XV *med. GlWroc* 62v; Timor, *gl.* duellum nądzny boy 1466 *R* XXII 13; Nadzne *sthvaranye opus miserum XV *p. post. PF* III 289; Ya nądzny (miser), wschego lyvda nyschy, nye yestem dostoyen porvschycz tako svyątego dzyevyczstva *Rozm* 34; S takymy czyny nygdy nye przydzyesch kv dobremv konyczv, alye nądzna a złą smyerczyą vmrzesz (miserabili morte morieris) *ib.* 140; Iam poslal k tobye, nądzny a smątny poszel, yze szye ma napelnycz ono slovo *ib.* 735.

3. *'niecny, niegodziwy, nikczemny, podły, improbus, malus, iniquus, miser'*: O vy, dze, nøcznicy nøczny, przecłøcy, ysze choscze vy tho szobe vele slego spachaly *Gn* 182b; Dzweka (*pro* dzewka) babilonska neøzna (*pro* nødzna, misera, *Pul*: nędzna) *Fl* 136, 11; Sødza wscyeklym gnyewem yøl sye saam bycz a rzkøcz swym slugam: Nødzny, czemuscye nye chowały bogow naszich? *Błaż* 321; Swøty Blaszey gemv odpowyedzal: Stradnikv nødzny (impie)! *ib.* 323; Vschlyschawschy to on nądzny Zyd (miser ille Judaeus), rozgnyeval szye sylnem gnyevem *Rozm* 131, *sim. ib.* 137; O Iudaschu,... nądzny czlovyecze, yegosch spravycz nye mozesch, myto yego mayącz, nykt nye mocz czusch na volą kvpvyacych *ib.* 512; Baczyczye, nadzny mylosnyczy thego szvyathy (*pro* szvyathv), yz v roskoschy a v bogaczthvye kambleczye serdza vasche *ib.* 606; Cristus... zaczmyl oczy nye telko Zydom y poganom, ale y temv nądznemv Iudaschovy, yze yego nye poznal *ib.* 624; O salyeny byskupovye a nądzny lycemyernyczy, czo czynyczye, potampyaczye syna bozego? *ib.* 716.

Nękać *'usilnie namawiać, nakłaniać, nalegać, przynaglać, przymuszać, hortari, persuadere, cogere'*: Nos alloquitur nąka 1448 *R* XXIV 353; Nøkaly Egipsczy lud izrahelsky s szemye egipskyey, abi wiszly richlo (urgebantque... de terra exire) *BZ* Ex 12, 33; Ano ge nøkaly Egipsczy, abi procz wiszly (cogentibus exire) *ib.* 12, 39; Bødzeli popadnyon czlowyek, nøkayø (sollicitans) brata swego..., taki zabit bødze *BZ* Deut 24, 7, *sim. MPKJ* V 30. ~ *Cf.* **Ponękać, Przynękać, Wynękać, Wznękać, Ponęknąć.**

Nętrznik *czy* **Nątrznik** *bot. 'Potentilla Tormentilla Schrk'*: Nątrznik tormentilla 1472 *Rost* nr 571, *sim.* 1478 *ib.* nr 2307.

1. Ni I. *spójnik 'ani, i, neque, et'*: **1.** *spaja łącznie zaprzeczone części zdania; występując także przed pierwszym członem, podkreśla jego zaprzeczenie*: **A.** *w zdaniu przeczącym*: **a.** *z przeczeniem* nie: Vbogyego ducha... gest ten,... gen syą scham schobye ny wszem nye podoba any chfali XV *med. R* XXII 235; Nye mozeczye bogv sluzyczy, ny dyablv (non potestis deo servire et mammonae Mat 6, 24) *Rozm* 280; ~ ni — ni: Otplata czu narządzona wam... *opliwyta gest na nyebyesschech, gdzye wam nykt otyącz, ny wsyącz, ny verasecz nye moze XV *med. R* XXII 247; Ny møsza, ny szoni nye sziwyl Dauid (virum et mulierem non vivificabat David), any kogo przi wodzil s sobø do Geth *BZ* 1 Reg 27, 11; In pecuniis non evadam eum a. nye odbiwayącz yego ny seladem, ny zastawa 1418—75 *Zab* 512; Ialmvsznym nacznem (*leg.* nędznem) nye daval, offyerym bogv nye czynyl, ny s pyrvyny, ny sz novyny bogvm nye dal s sz(e)bye vyny *SkargaPloc* w. 35; ~ ni — ni — ni: Nye mowczye przeczywko bogu zloszcz, bo ny ode wschoda, ny zapada, ny od pustych gor (nolite loqui adversus deum iniquitatem, quia neque ab oriente, neque ab occidente, neque a desertis montibus. *Fl*: ani... ani... ani...) *Pul* 74, 6; ~ ni — ni — ni — ni—ni: Iaco to swadczø, ysc kmotowna ne podzøcowala panu lowczemu ny pirzwi, ny wtori, ny trzecy, ny czwarti, ny pøti dzen po godzech 1401 *Pozn* nr 707; ~ ni — a: A yaco dzyeczi schami syebye ny swich vczinkow a obiczayow nye wyedzą any znayą, tako prosczye y ludzye *swyeczschi XV *med. R* XXII 244; ~ ni — ani — ani: Przyszągam... *sprawydlywosczy vszyczacz... w tem to prawe, a tego ne opuszczycz ny prze szadną myloszcz, any prze szadną nenawyszcz, any prze szadny dar XV *p. post. Zab* 539; ~ ani — ni — ni: A gdisz krolyowal (*sc.* Zamri)..., zbyl wszitek dom Bazow a nye ostawyl s nyego any psa, ny błysz-

nyego, ny przyiacyelya gego (non dereliquit ea mingentem ad parietem et propinquos, et amicos eius) *BZ* III Reg 16, 11; ~ **b.** *z przeczeniem* ani: Mlod yesm był, a yuszesm szyc starzal, any yesm wydzyal prawego odrzuczonego, ny (*Fl*: ani) yego plemyę proszącz chlyeba (et non vidi iustum derelictum nec semen eius quaerens panem) *Pul* 36, 26.

B. *w zdaniu bez przeczenia* nie, ani: Ny szrebrem, ny szlothem nasz diablu othkwpil, szwa mo[y]cza zastampil *Bogur* B—F; Drugye..., abi we wschech vczinczech myal vmysl prosti, ny falą moczną, ny ziszkyem zadnim albo sromem a strachi nakrziwon XV *med. R* XXII 244.

2. *spaja łącznie zdania a. równoważniki zdań*: **a.** *przeczące* 'ani nie, i nie, neque': nie — ni: Pomocznik moy ies ti, ne ostaway me ny wzgardzay me (ne derelinquas me neque despicias me), bosze *Fl* 26, 15, *sim. Pul*; Nye byerzy ymyenya na darmo bozego, ny (*Dek* V 1. 4: any) z obyczaya twego byerzy na darmo ymyenya mogyego *Dek* V 2. 3; Kogo podle szebe ma, tego s rzeczø nagaba, ne chcze dobrey mowy dbacz ny ge da drugemu sluchacz *Slota* w. 69; Jacom ya Pyotrowa yanczcza nye upuszczyl nym go oth nego bral 1441 *ZapWarsz* nr 546; Gorzkye nye chcze ny mosze bicz slotkym XV *med. R* XXII 246; ⟨A⟩le vbostwo czastokrocz naczysk y szkody nyemale czyrpyą przeto, ysze nye podlug sprawiedlywosczy, ale wyączey wspori swą mocz vkazvyącz, kv dzeczskowanyv yako na woyną gyadą, na tho nye mayącz przyzwolenyą od sądzey ny przeparwszy zadną viną ziemyanyna (et sine culpa domini villae, *Sul* 31: y przes wyni pana) *Dzial* 19; Nye zbyorę zborow gych ze krwye ny (*Fl*: ani) pomnyecz będę ymyon gych (non congregabo..., nec memor ero nominum eorum) przes wargy moye *Pul* 15, 4; Gospodnye, w twoyem roszyerdzyu nye karzy mye ny (*Fl*: ani) w gnyewye twoym kazny mye (ne in furore tuo arguas me neque in ira tua corripias me) *Pul* 37, 1, *sim. ib.* 37, 22; Lyelya sz czyerznya wyrosla, gdy panna z z[d]ydostwa poschla, Zydowye panny nye znaly nyey (*leg.* ni jej) vonyey dobrze czuly XV *ex. PF* V 104; ~ nie — i ni: Gnyew wstøpyl na Israhel, bo nye wyerzyly w boga y ny (*Fl*: ani) nadzeye myely (quia non crediderunt in deo nec speraverunt) w zbawyenyu yego *Pul* 77, 26; ~ nie — ni — ni: Phalislaus ne szdzyl chøzebnø *srzeczø duas vaccas ny w domu chowal, ny uszithku ma 1409 *TPaw* IV nr 1769; ~ nie — ani — ni — ani: Jsze Jandrey... ne ranil dwema ranoma Jandrzeya, any mu wlosil pasza na ssyyą, ny go cisnął pątem na yego pana dzedzyne, any go do domu wodl. 1421 *Pozn* nr 1081; Yako Benąk ne vcynył rąkoym proszno Potrasschevich any listą dął pysą[z]cz, ny peczączy przyweszył, any ge Potr[z]asz dął pyszącz przesz Benakowey woley 1424 *ib.* nr 1178; ~ **b.** *spaja łącznie zdanie twierdzące z przeczącym*: 'i nie, neque': Zlamø ie, ny (*Pul*: any) bødø mogly stacz (confringam illos nec poterunt stare) *Fl* 17, 42; Maczey othpowyedzal dobrą wyerą thego tho konya... chowacz y na nyeem yesdzicz ny wye (nec sciret, *Dzial* 30: a nye wyem), skąth gemv vrasz przizedl *Sul* 39; Rozchwatayczе czudzy roboty yego, ny (*Fl*: ne) bødz yemu pomocznyk (non sit illi adiutor), any bødz, yen by smylowal szye nad szyrotamy *Pul* 108, 11.

II. *partykuła*: **1.** 'nawet nie, neque, ne quidem': Jaco mu vynovacy ny grzywny dlugu sukennego sza starą Bor⟨z⟩uyewską 1422 *Pozn* nr 1083; On yey nye odpovyedzyal ny slova (qui non respondit ei verbum Mat 15, 23) *Rozm* 357; Tako byla zvada przen myedzy Zydy a nyektorzy s nych sczyely gy vchvaczy⟨ć⟩, a vschakosch nyyeden nan ny ręką ny podnyosl *ib.* 460; To nasmyevanye y yne rozmayte nad nym czynyly a vschakoz nye rzekl k nym ny slova *ib.* 702, *sim. ib.* 721. 758. 775. 800. 813.

2. 'nie, non': Andrzey ny szegnal Maczeyowych robothnykow sz *ygego robothy... szylą 1441 *ZapWarsz* nr 547; Jacom ya Woyczechowem (*leg.* w Wojciechowem) lesse ny darl chmyelyu y gruszk nye trzasl any drew rambyl sylą 1443 *ib.* nr 717; Sąszedzy... gonycz (*sc.* złodzieja) ny pomagali *Sul* 12; Warsz nye przysz⟨ę⟩gal, to ny (*OrtMac* 47: nye) skodzy Mykolayowey rzeczy *OrtKal* 140, *sim. ib.* 204; Ona rzecze: Ny chczą gey *ib.* 208; Panye i Chriscze..., aby ny (*Msza* III: nye) patrzyl na grzechi moye (ne respicias peccata mea) 1456 *Msza* VI 263; Pavel... ny kupyl hv mnye konya wronego 1461 *ZapWarsz* nr 1123; Ny owschicyą (*war. lub.*: nye owszem) et non penitus (dabitque eos, *sc.* columbas, sacerdoti, qui primum offerens pro peccato retorquebit caput eius ad pennulas, ita, ut collo haereat et non penitus abrumpatur Lev 5, 8) 1471 *MPKJ* V 21; Jakom ya ny oral czaszczi Katharzinyney gwalthem... anym gey vschkodzil 1471 *ZapWarsz* nr 2959; Szadny angyel any zadny szwyathy ny byl thako w nyebo thak wszyathy XV *ex. PF* IV 750; Bog wschechmogączy yey ny chczyal smączycz *Rozm* 87, *sim. ib.* 537. 754; *Slodzyecz ny przecz ny przyydzye (fur non venit Jo 10, 10), yedno by vkradl *ib.* 426; ~ ~ (*przed spółgłoskami* m, n): Pirzwa kasn thwarcza na-

szego: ni masz ymecz boga gyenego (*Dek* III 1—7. 10. 11. 13—8. 21. 22. 24. 25. 28—30: ne) *Dek* III 27. 31; Ne wszą̨llibi na nem kanczlerz szkody, tediby on na Michale nicz wszancz ni mal 1414 *AKH* III 228, *sim.* 1433 *ZapWarsz* nr 486, 1474 *ib.* nr 1383; Czso moy wlodarz wszą̨l dwoge kony y wosz Woczechowy... w zapuscze na Splawyu, to wszal ny na *czegem, yedno na swem 1438 *Pozn* nr 1601; Eya, dvszo *moye, oczvci sa,... ny masz *verneszego k sobe, vczyn dobrze szobe *SkargaWroc* w. 32; O angele, yvza vercze sza, ny mam pomoci, ne kto za me cszo dacy, ny mam vernych przyaczol *ib.* w. 60. 62; Nyednego nyedostatkv kv svemv czyalv ny myala *Rozm* 22, *sim. ib.* 42. 43. 64. 78. 81. 82. 83, *etc. etc.*

2. Ni ‘*nie ma, non est*’: Nygth sza myą nye chcze vmrzecz, ny przygyaczel na thym szwyecze (*SkargaWroc* w. 62: ny mam vernych przyaczol *ne them svecze) *Skarga Płoc* w. 79; Onczy byl mezoboycza..., a v pravdzye nye stal, bo v nym pravdy ny (quia non est veritas in eo Jo 8, 44) *Rozm* 475. ~ *Cf.* **Nie.**

Nic, Nics, Niczs, Nic(z)so *formy*: *n. sg.* nic(z)s *Fl* 22, 1. Ath 24, 1413 *Pozn* nr 689. 690. *ca* 1425 *EwKReg* 42, 1428 *ZapWarsz* nr 2803, *etc.*; nic(z)so *BZ* II Par 9, 2; nic 1427 *ZapWarsz* nr 2721, XV *med. R* XXII 241, *De morte* w. 90, *etc.*; ~ *g. sg.* niczego *Gn* 175b. 176b, *Sul* 19, XV *med. GlWroc* 36v, *etc.*; nizczego *BZ* Gen 22, 8, *Rozm* 242; z nizczego *Naw* 84; ~ *d. sg.* niczemu *Fl* 14, 5. 59, 13. 72, 20. 21. 77, 65; ~ *ac. sg.* nic(z)s *Kśw* br 23. 34, 1395 *PKKr* I 240, 1396 *ib.* 245, 1396 *Pozn* nr 206, *etc.*; nic 1395 *PKKr* I 241. 242, 1397 *Pozn* nr 337, 1399 *StPPP* VIII nr 8539, *Dek* III 16. V 4, *etc. etc.*; niwecz 1401 *SKJ* III 193, *Pul* 57, 7; wniwecz *Fl* 57, 7, *Fl* i *Pul* 58, 9, *Sul* 92, *Pul* 59, 13, *ca* 1500 *Erz* 52, *Rozm* 281; nizacz *Fl* i *Pul* 89, 5, 1405 *Pozn* nr 756, XV *med. R* XXII 235. 236, *Tęcz* w. 9, *Dzial* 44, *De morte* w. 9, 1471 *MPKJ* V 95; niprzecz *Rozm* 426; ~ *i. sg.* niczym 1401 *Pozn* nr 509, 1418 *ib.* nr 963, 1445 *AGZ* XIII 172, *BZ* Num 18, 20; nizczym 1471 *AGZ* XV 110; ~ *l. sg.* ninaczem XV *med. R* XXII 235; niwczem 1449 *R* XXV 163, XV *med. R* XXII 242, XV *med. SKJ* I 53, XV *p. post. Kałuż* 274.

Znaczenia: **1.** *zaimek rzeczowny przeczący, wyłączający istnienie czegokolwiek* ‘*żadna rzecz, żadna część czegoś, nihil, alicuius rei pars nulla*’: Ize przes czazu wyszla, a ya gey nicz ne wsayl (*pro* wsyal) 1395 *PKKr* I 242; Jako mi loni Stasszek szaplaczil ot pan⟨ci⟩ grziwen grzifna, a latosze niczsz 1396 *Pozn* nr 206; Iaco Jakusz ne wsdawal Andregewi swey prze ani o tem niczsz wey (*pro* wye) 1399 *Leksz* II nr 1278; Allecz ga naprzecif themv nix ne mouø *Gn* 12a, *sim. BZ* I Reg 14, 39; Ne bogcze szø vy niczego *Gn* 175b, *sim. ib.* 176b; Gospodzin oprawa me a niczs (*Pul*: nycz) my nedostone (*pro* nedostane, nihil mihi deerit) *Fl* 22, 1; Niczs (nihil, *Pul*: nycz) przespeie neprzyaczel w nem *Fl* 88, 22; Iaco ten czloweg, czso w Koszczene obeszon, ne byl mym czlowekem any tamo nicz ne mal, any yego szona 1401 *Piek* VI 63, *sim.* 1423 *Pozn* nr 1138, 1428 *ib.* nr 1509, 1429 *ib.* nr 1341, 1436 *ib.* nr 1556, 1440 *Pyzdr* nr 1243, 1470 *ZapWarsz* nr 2995; Niczim go ne mal sbiwacz, ani dawnoszø, lati 1401 *Pozn* nr 509, *sim.* 1418 *ib.* nr 963; Sswadczø, csz pany Krzechna, iako yey mansz dzerszal, y ona po manszv dzerszy, a nye wwansala sye nywecz po manszne ssmerczy 1401 *SKJ* III 193; Yaco Przibislawowi yaco ziwa nikdi ne biła vynowata niczsz 1405 *Pozn* nr 768, *sim.* 1420 *Pyzdr* nr 625; Thomislaw *pzedal w Negolewe swø oczczisnø a ne ma tamo niczsz 1411 *Pyzdr* nr 327, *sim.* 1420 *Pozn* nr 986, 1436 *ib.* nr 1556, 1438 *Pyzdr* nr 1162, 1440 *ZapWarsz* nr 433, *Sul* 80; *Tedø sø podawa pod wsitko swe hymene, *gczecoli czo ma, hy w semi, hy na ssemi, nicz sobe ne *ostawagicz XV *in. Malk* 117, *sim.* 1423 *Pozn* nr 1150, 1424 *ib.* nr 1186, 1440 *PF* VIII 17, 1493 *ZapWarsz* nr 1743; Niczszmi (*EwZam* 306: nyczesmy) ne yøly (per totam noctem laborantes nihil cepimus Luc 5, 5) *ca* 1420 *R* XXIV 84; Oczecz Wychnin przedal swą *oczissną w Czechowe, nithsz Wychne, dzeczanczu swemu, ne ostawayancz 1426 *AKPr* VIIIa 167, *sim.* 1498 *SKJ* III 335; Jako Micolay... po Woczechowcy smyerci... dzeschyanci grzywyen... nye pobral y nyczsz nye wszą!..., czosz by[l] na Micolagya... myalo przycz 1428 *Pozn* nr 1502; Jakom ja nyc ranczil panu Mycolagewi wroczicz Climka kmecza na prawo, alc szaczem ranczil, s tegom gy wyprawyl, a daley mu nyczszem nyc wynowath 1429 *Pyzdr* nr 1030; Si non solveris in crastino Nativit⟨atis⟩, totidem dampni persolvere deberes nullo modo differendo al. nyczim nye odcladayacz 1445 *AGZ* XIII 172; Niczss tako ne gest vziteczno 1448 *R* XXIV 354; Miedzi wszemy grzesznymy skvtky nyczs nye oslepy richley iako nyeczystota *Gloger*; Usque modo non petistis quidquam, do tego czascha nyczego (*Rozm* 574: nycz), in nomine meo (Jo 16, 24) XV *med. GlWroc* 36v; Vbogyego ducha albo dusche gest ten, gen nynaczem swey woley nye chcze myecz any ma XV *med. R* XXII 235; Nichil michi conscius sum, *gl.* id est in nullo me remordet consciencia, nywczem mnye moyę

szannyenye nye grize (I Cor 4, 4) XV *med. SKJ* I 53, *sim.* 1449 *R* XXV 163; Gydzy a tamo bødzesz myeskal, bocz tu nyczs nye mogø vczynycz (non potero facere quidquam), alysz tam vynydzesz *BZ* Gen 19, 22; Bog moy, ten nama nyszczego moze dacz *ib.* 22, 8; Nyc ostanye niczs (non remanebit quidquam) do iytra dnya wtorego *BZ* Lev 22, 30; W zemi gich niczim nye bødzeczc wlodacz (nihil possidebitis) *BZ* Num 18, 20; Nye otpowyedzal k temu nyczego tego dnya *BZ* I Reg 14, 37, *sim. BZ* IV Reg 18, 36; Nykako tak nye bødze, ale srzebro dam, zacz stoy, bo any nyczs tobye mam odiøcz (neque... tibi auferre debeo), a tak obyetowacz panu zapalne obyati wdzøczne *BZ* I Par 21, 24; Wiloszil Salomon gey to wszitko, czso pitala a nyczso bilo (nec quidquam fuit), bi gemu nye bilo iawno *BZ* II Par 9, 2; Nawrocymi a nyczs od nych potrzebowacz bødzemi (nihil quaeremus) *BZ* Neh 5, 12; Napomynaly iø..., pylnø praczø abi myala o swem domu, iakobi gey nykt z nyczego nye karal (scipsam irreprehensibilem exhibere) *BZ* Tob 10, 13; Starzy przyszasznyczy tesz nycz nye przepadly any pokvpyą podług prawa *OrtBr* VI 376, *sim. OrtMac* 108; Gych oczecz nycz nye wyanowal gych maczyerzy *OrtVrtel* 117, *sim. OrtMac* 21; Nevasta ne ve niczs *Park* 404; Nycz *ib.* 405; In presencia ipsorum Iohannes est detentus... cum nichilo al. nyczczym 1471 *AGZ* XV 110; Et non ocupabit a nye vczyny gyemą nyczs (Is 37, 33) 1471 *MPKJ* V 93; Ysczi wam nyczego nye odmowiø *MW* 48a; Vylam albo kuglarzom... nye mayą nycz davaczi (histrionibus seu vanitatis intuitu nihil dent) 1484 *Reg* 710; Mozesch uczynycz s czego nycz y z nyszczego czo *Naw* 84; Moya dvscha nycz nye moze przes czyebye *ib.* 122; Nywczem szyą nye czvyącz nullo conscius XV *p. post. Kalużn* 274; Vszystko przes nye (*sc.* słowo) szyą stalo, a bes nyego stalo szyą nycz (sine ipso factum est nihil Jo 1, 3), czo szya stalo *EwZam* 285; Caritas laszka... nyerada zavydy, nyczego nye szasrza XV *ex. MacDod* 148; Nihil de te presumas nycz o sszobyc nye vyedz *ca* 1500 *Erz* 50; Krom godzyni obyada nycz s pokarmv extra horam prandii aliquid alimentorum sumat *ca* 1500 *JA* IV 92; Czeszarz nye odpovyedzyav nycz y wschedl v rąda svymy (*leg.* z swymi) przyaczyelmy *Rozm* 113, *sim. ib.* 137. 380. 609. 610. 675. 682. 721. 722. 771. 772. 785. 794. 799. 843; Bo szye daley v evanyelyey nycz nye czczyc (nec... legitur) o Iozephye *ib.* 206; Nye moze czlovyek nycz odzyerzecz (non potest homo accipere quidquam Jo 3, 27), alyez by mv z nyeba ⟨nie dano⟩ *ib.* 240; Ktorą (*sc.* Herodiadę) odyął Phylypovy, bratu svemv, Herod, smyslywschy nan gnyew nyszczego (ortis inter eos quibusdam simultatibus), bo byly myedzy szobą braczya y nyeprzyaczyelye *ib.* 242; Kyedy bog trawą polną, ktora dzysch yest, a yvtro bądzye wnyvecz vrzuczona, tako odzyenya (*pro* odzyewa), tako (*pro* iako) vasz vyeczey? *ib.* 281; Kto czyst yest, nyepotrzeb yemv nycz vmyvacz *ib.* 534; Baly szye (*sc.* zwolenicy)..., aby on... nycz nye vbaczył v nych, czo by ony nye rozvmyely *ib.* 548; ~ nic..., jc(d)no: Iacosim (*leg.* jakośm) ne ranczil nysacz, yedno za odzene 1405 *Pozn* nr 756; To blogoslawyenstwo gedna czlowyeka ku bogu... tako, eze nywczem nye ma otpoczinyenya a vpocogenya, geno w nyem XV *med. R* XXII 242; Ot czlowyeka aze do dobitczøczya... zagladzono bilo wszitko z zemye. Nyczs, gedno sam Noe ostal (remansit... solus Noe) *BZ* Gen 7, 23; Syn sam od szyebye nye moze nycz czynycz (non potest... a se facere quidquam Jo 5, 19), yedno czo vydzy oycza czynyącz *Rozm* 258, *sim. ib.* 260; Slodzyecz nyprzecz ny przyydzye, yedno by vkradl (fur non veniet nisi ut furetur Jo 10, 10) *ib.* 426; Kto czye przyvyodl k temv...? Zapravdą nycz, yedno tva nyevyernoscz *ib.* 511; ~ nic kromie: Przewyodl... wszitkø woyskø... w *iocstwo a wszelkego rzemyøslnyka y zlotnyka, a nye ostawyono nyczego (nihilque relictum est), kromye vbogego lyvda zemskego *BZ* IV Reg 24, 14; ~ *(z gen. rzeczownika)*: Iaco... wemy..., esz ne orali niczsz *dzedzine bogufalowske ale luczcowske 1395 *PKKr* I 240; Pany... ymala dacz obligacionem in Przegrzeb in partem suam, a tego nicz ne dala pozagu ani viplaczila tego *ib.* 241; Jaco Zofka ne wsala nicz dzeczacze czøsczi, ale czo sø yc po pirwem møszu dostalo 1397 *Pozn* nr 337, *sim.* 1429 *ib.* nr 1318, *OrtBrRp* 60, 2, 1462 *ZapWarsz* nr 1149; Nye mow na sweego blysnego nycz swiadecztwa falschiveego *Dek* III 16; Staszek ne poszadl niczs otczisni Krzistinineу 1403 *Pozn* nr 813; Jaco Mikolayewey czansczi niczsz ne ostalo przy Margorzacze 1413 *ib.* nr 689, *sim. ib.* nr 690, 1428 *ZapWarsz* nr 323. 2803, 1429 *Pozn* nr 1523; Czszo xandz cancllerz dal szecz krziwen za kapiczø, to dal pyenandze ze szbosza xandza Tworzyyanowego, a c temu swego niczssz ne przilosził 1414 *Pozn* nr 701, *sim. ib.* nr 702, 1417 *ib.* nr 921; Bronisz szkarbu Maczeyewa ne wszanl nycz wancze, nysli s czego liczbø vczinil 1416 *Pyzdr* nr 467; Yako... moy syn nye ma nycz v Noscowye oczczysny wyeczysscze 1419 *ib.* nr 581, *sim.* 1437 *ib.* nr 1149, 1462

ZapWarsz nr 1149; Jaco przi mnye occyowa imenya nicz nye sostalo ani pczol 1427 *ZapWarsz* nr 2721; Jako tam niczsz prawa any dzedzytstwa w Poklathkach nye ma 1435 *Pyzdr* nr 1054; Jacom ya zalozyl Woyczecha cztirmydzeszty grosszmy y szescza corczy rzy, a tego my nyczsz nye odrobyl 1436 *ZapWarsz* nr 524, *sim. ib.*; Tho, czsosmy wszały, swesmy wszaly, a nye iego, alye swe, y iego niczsz wszytku nye mamy 1443 *Pozn* nr 1612; Jzem tego nye winowath nits, ocz my Pyotr... vyną dal 1443 *StPPP* II nr 3156; ~ *(z gen. przymiotnika)*: ⟨Żebrzący, bo u sie⟩be nics dobre⟨g⟩o ne ymal *Kśw* br 23; Ne kradzy niczs (*Dek* V 4: nicz) *czvczego *Dek* V 1—3; Swanthosław nicz Andrzeyowa ne zayøl, yeno tho, cso dzerzi we cztirzech grziwnach 1402 *JA* VI 205; Nedostoen niczsz dobrego *Słota* w. 34; Ya wasz chwalø, panny, pane, ysz przeth wami niczsz lepszego ne *ib.* w. 84; Nyczss nye gest czestnyeyschego nad mądroscz na tem swyeczye XV *med. R* XXII 234; Zda syą ludzem, biszczye bily nadzarze, nyczego dobrego nyedostoyny *ib.* 246; Nyczs szelonego na drzewynye nye ostalo (nihil... relictum est) *BZ* Ex 10, 15, *sim. ib.* 13, 7; W[w]tey troyczi nicz pirzwego albo posledniego (nihil prius aut posterius Ath 24, *Fl*: nyczs pyrzw⟨e⟩y albo posledzey, *Pul*: nycz), nycz wianczszego albo mnieyszego (nihil maius aut minus Ath 24, *Fl*: nyczs *woczse albo mneyszy, *pro* mneysze, *Pul*: nycz), ale wszitki trzy persony... sobie są... rowne *MW* 111b; Ktores xyągy nyepotvyrdzone myenyą, vschakosch nycz falsyvego (nulla falsa) v nych *Rozm* 43, *sim. ib.* 682; Przed slonczem veszcza (*pro* veszcyem slonczа) nycz proznego nye movyly (nihil profanum loquentes) *ib.* 182; K temv vczynkv ny mam nycz pospolnego s tobą *ib.* 207; ~ *(z gen. zaimka)*: Cso nam pres togo nemochnego... znamona? Zauerne nics yncgo, crome clouecа gresnego *Kśw* br 34; Przes cin byskupy... nix gynsego ne mamy rosumecz, gedno gego velebnoscz *Gn* gl. 105a; Opyekadlnyk dzeczi, gdi k lyaathoom przydą, z nyczego gynego liczbi czynycz nyc maa (de nullo rationem facere tenętur), gedno z czynszow *Sul* 19; Tha czistoscz nycz ginego nye gest, geno czyala y dusche czaloscz ot zmazanya XV *med. R* XXII 241; Tu to nyczs gynego nye, gedno dom bozi (non est hic aliud nisi domus dei) *BZ* Gen 28, 17; Wyarvy syø, aby nicz ginego nye movil (cave ne aliud... loquaris), nisz czso tobye przikazø *BZ* Num 22, 35; Offyeri obyati boze bødø gescz a nicz ginego (nihil aliud) nye przymø s gimyenya braczee swee *BZ* Deut 18, 2; Gdiz iø poymyesz..., trsy dny syø wzdzerzisz od nyey a nyczs gynego (nihil aliud), gedzine w modlytwach vsylowacz bødzesz s nyø *BZ* Tob 6, 18; Da-ly dwa tysszanczą grzywyen, tedy moze wynycz s tego yanczstwa, a nye da-ly, tedy nycz gynego, gedno mussy mv szyyą kostovacz *OrtBr* VI 391, *sim. OrtMac* 141; Vroczyvschy szye do nych vtore y nye rzekl nycz yncgo, yedno to: Yvzczy szye przyblyza godzyna *Rozm* 609, *sim. ib.* 611; ~ nic więcej: Jsze Machne... brath gey zaplaczil poszag... y wyprawy *crzydzescy grzywen, a nyczsz gey wącey ne ostal 1420 *Pozn* nr 1076, *sim.* 1425 *Pyzdr* nr 798, 1429 *Pozn* nr 1324; Wszal za dzal trzy slądy za oczczysszną y za maczerzyssną, a waczey nycz ne dzerszal 1424 *Pozn* nr 1183, *sim. ib.* nr 1185, *Dział* 53; Yako Hanka Dzerszcze tho, czso szye dzalem dostalo, a nycz k temu wyączey nye prziorala 1426 *Pyzdr* nr 808; ~ nic więce(j)..., jedno: Iaco... swey szestrze niczs wanczey ne vinowath, yedno to, czso yey obranczil 1404 *Piek* VI 219; Jako pan Mikolay... nycz wenczc ne ma otczisny swego otcza, yedno *sczo za swego otcza dlugy zaplaczil 1412 *Pozn* nr 878; Yako pany Dobcslawa niczs wyanczey nye dzerszy, yedno czso szye yey dzalem dostalo 1419 *Pyzdr* nr 612; Jaco Jachna nyc wnosla posagv, kedi przisziа za Philippa, nics wanceg, gedno troye skotha 1428 *ZapWarsz* nr 2780, *sim. ib.*, *sim. ca* 1428 *ib.* nr 31; Nyemązathe zony... nycz wyaczey pokupu nye myaya (*pro* ymaya, *OrtKal* 204: nycz wyączey pokupu gymayą), yedno polowycze thego, czo nye mayą nye zarączonego mąsczyszny *OrtMac* 34; Nycz vyączey (nihil amplius Luc 3, 13), gyedno czo vstavyono yest van (*pro* vam), czynczye *EwZam* 298, *sim. Rozm* 179; ~ nie (i)mieć nic k *czemuś*, do *czegoś* '*nie mieć prawa, nullum ius habere*': Halsca trzima otde cztir lat dzedzina s pokoyem, a Smichna k tey ne ma niesz 1396 *PKKr* I 245; S braczø ne ma do yeszora gorskego niczs 1399 *Pozn* nr 366, *sim.* 1400 *KsMaz* I nr 7; Jaco blizey k dzedzinye xandz Symon, ani ('a oni') k nyey nicz nye maya 1399 *StPPP* VIII nr 8539, *sim.* 1436 *Pozn* nr 1463; Dzedzina, o yansz klopocze Micolaya Sczepan, yest Mikolayowa prawa, a Sczepan k ney niczs nye yma 1400 *SKJ* III 188, *sim.* 1427 *ZapWarsz* nr 2687; Jacom ya z Januschem nyc wzanl s skrzynye Jedwydzyney... obrusow y czachlow z ynymy byalymy schathamy..., do ktorichwa nycz myała 1471 *TymProc* 281; ~ nic *komuś* nie będzie '*zły stan minie, condicio mala iam finitur*': Iesus vzdrovywschy ta dzywką rzekł: Nycz yey nye bądzyc, spy *Rozm* 296.

2. *zaimek rzeczowny przeczący ograniczający wartość, znaczenie czegoś* 'rzecz bez znaczenia, bez wartości, nieważna, mało warta, nihil, res quae nihili est': Odpowed⟨zi⟩al Gezus: Acz ya falym sam sø, faala ma nyczs gest (gloria mea nihil est Jo 8, 54, *Rozm* 476: nycz nye yest) *ca* 1425 *EwKReg* 42; ~ nic po *kimś* 'ktoś przepadł, jest zgubiony, periit, nullus est': Myszthrz przemowyl vyelmy skromnye: Lac[z]nąlem szya, esz nycz po mnye *De morte* w. 90; ~ za nic 'za darmo, latwo, bez trudu, immerito, facile, sine labore': Za niczs (pro nihilo, *Pul*: za dar) zbawoni vczinisz ie? *Fl* 55, 7; By lud moy sluszal bil me..., za niczs (pro nihilo, *Pul*: za nycz) snadz neprziiaczele gich vsmerzil bich bil *Fl* 80, 13; ~ nizacz, za nic (nie) (i)mieć, liczyć, ważyć 'lekceważyć, nie mieć szacunku, nie liczyć się z kimś, aliquem nihili facere, pro nihilo putare, habere': A strosze w noczi, gichsze nyzacz ne ymaiø (quae pro nihilo habentur, *Pul*: nyzacz ymayø), gich lyata bødøø *Fl* 89, 5; Vbogyego ducha... gest ten..., gen syą nyzacz nye waszi any lyczi XV *med. R* XXII 235, *sim. ib.*; Tacz (*sc.* pokora) na czworą syą vkazuge:... syebye schamego nyzacz nye myecz any wazicz *ib.* 236, *sim. Tęcz* w. 9, *De morte* w. 9; Wszythky szobye za nycz vasza *De morte* w. 400; Vnde ne reputemus eum a przethosz nye myeliszmy go nyzacz (vidimus eum... despectum et novissimum virorum..., unde nec reputavimus eum Is 53, 3) 1471 *MPKJ* V 95; Za nycz (pro nihilo, *Fl*: za nyczse) myely zyemyę zødnø, nye wyerzyly slowom yego *Pul* 105, 24; ~ za nic, nizacz nie stać 'nie mieć żadnej wartości, pro nihilo esse, irritum esse': Omne bonum sine eo pro nichilo reputatur za nycz nyc stogy XV *med. SKJ* V 262; Aczlyby kto nadto vczynyl, tedy chczem, aby ten targ nye stal nyzacz (emptionem... decernimus irritam et inanem, *Sul* 52: skazvgemy bicz wsdrvszony y proszny) *Dział* 44; ~ ku niczemu, wniwecz, w nic przewieść, obrocić 'odebrać wartość, znaczenie, unieważnić, irritum reddere, ad nihilum redigere, tollere': Ku niczemu przewedzon iest (ad nihilum deductus est, *Pul*: w nycz obroczon iest, *sim. ib.* 107, 14) w obesrzenu iego zly *Fl* 14, 5, *sim. Fl* 59, 13; Wniwecz obroczisz (ad nihilum deduces) wszitki pogani *Fl* 58, 9, *sim. Pul*, *sim. Pul* 59, 13; Iaco sen wstaiøczich, gospodne, w mescze twoiem obraz gich ku niczemu obroczisz (ad nihilum rediges, *Pul*: w nycz obroczysz, *sim. Pul* 72, 21) *Fl* 72, 20, *sim. Fl* 72, 21. 77, 65; Takye vczysnycnye... yest skazono i wnywecz obroczono *Sul* 92; Obracza są w nycz redigitur in nihilum XV *p. post. R* XXV 178; Irritare, id est prouocare, vnde... vel euacuare, debilitare nagabacz albo drasznycz, albo wnyvecz obroczycz *ca* 1500 *Erz* 52; ~ (w)niwecz wnić 'stracić znaczenie, ad nihilum redigi': Wniwecz wnidøø (ad nihilum devenient, *Pul*: nywecz wnydø) iako woda czekøcza *Fl* 57, 7; ~ nic nie dać na *czymś* 'nic sobie z czegoś nie robić, aliquid minimi putare': Mnodzy na tem nyczsz ne dadzø, szødze, gdze go ne poszadzø *Slota* w. 39.

3. *zaimek przysłowny przeczący wzmacniający charakter zaprzeczony orzeczenia* 'wcale, w ogóle, zupełnie, w najmniejszym stopniu, ani trochę, nihil, minime, nullo modo': Zauerne nics by nam ne mescach, aleb⟨y naszego⟩ zbauicela y iego prisca pozødach *Kśw* cr 3, *sim. ib.* cv 30. 38; Czo Jacub zabil Adama, to gy zabil, ysz gy cradl a o staroszcinym myrsze *niczcz ne we⟨d⟩zal 1391 *Leksz* II nr 1469; Vøsz thø to mødroscz ma, ysze gdis gy chø szabicz, tedicz vøcz on svø glovø krige..., a o czalocz on nix ne dba *Gn* 172b, *sim. ib.* 2a; Jaco Jan ne ranczil za kmecza niczsz deley, yedno do Buku 1408 *Pozn* nr 658; Mnodzy za to niczsz ne dbayø, ysz gym o czczy powedayø *Slota* w. 63; Czso orala Katharzynyna czeladz, tho orala na oczczysne Katharzynyne, a nyczs ne orala na pana Janusszewem 1420 *Pyzdr* nr 647; Iszesm bil poslem do panyey Santhky od pana Andrzeya, pytayącz yey, aczbi czso kmyecze zaszecly na yey lancze, a ona rzecla, ysze niczsz y yeszcze jego pocos ostal 1424 *ib.* nr 1006; Potem v nyego pąn Mycolay nycz nye robyl po trzech leczech 1428 *Pozn* nr 1297; Nicz ne slusza minime restat *ca* 1428 *PF* I 486; Ktho nye vmye niczsz pyszacz, then mnyma, aby mala by byla robotha XV *p. pr. JA* XIV 506; Gymsze oghen nyczs nye szkodzil *Błaż* 322; O mązv nyczsz nye chczą wyedzecz XV *med. PF* IV 593; Nam te filius nichil negans honorat nyczsz nye zapowyadayącz czczy XV *med. SKJ* V 282; Aczby Szyd takyemv synowy poszyczyl pyenyądzy, za to tesz oczecz nyczs nye ma czyrpyecz *Dział* 36; *Myszstrzoszththwacz nycz nye pomogv *De morte* w. 225, *sim.* XV *p. post. RozmPam* 476; Then dobry czlovyek, pan Mykolay sthary, nycz nye krzyw XV *ex. SlArch* I příl. 20; Bogoslavyona nyevyasto, nycz vyączey nye smączy (amplius... nihil contristeris) w serczv thvem, alye myey nadzyeyą w bodze *Rozm* 6; V thym nycz nye vątpyly (nihil dubitantes) *ib.* 9, *sim. ib.* 607; Począł (*sc.* Jesus) movycz, spelna slova vymavyayącz a nycz nye zayąkayącz (nil balbutiendo) *ib.* 99; Mystrz tego nycz nye rozvmyal, czo dzyeczyc movylo *ib.* 129, *sim. ib.* 404; Vloszy yego glovy byly czarne,

myekkye a nycz nye ostre (non rigidi) *ib.* 148; Nadzyevaymy szye, yzc v tem nycz nye grzeschemy any zb⟨ł⟩adzyemy (errare vel delinquere nihil nos speramus) *ib.* 155, *sim. ib.* 156. 174; Syrya... lezy v stroną od zydowskey zyemye, nycz yey nye zaymvyącz *ib.* 234; Cristus podan ku smyerczy... takyem vdrączenym y bolyeszczyą serdza, ktora szye yemv vzdy nycz nye godzyla *ib.* 759; K nam to nycz nye przyslusza, alye k tobye *ib.* 760; Yego odpovyedzenye malo albo nycz byloby yemv pomoglo *ib.* 844; ~ acz nic ale *'(bo) chociaż, przynajmniej, saltem'*: Szluthuyczye szyą nad namy, acz nycz alye vy, krzeszczyanyą, przyaczyele nasszy *Gn* ap. 2a; Zadni pocorni nye gest przes nądze, acz niczs ale smyech ss nyego walayą any go... dbayą XV *med. R* XXII 245.

4. *zaimek przysłowny przeczący w funkcji partykuły przeczącej 'nie, wcale nie, non'*: Pan Pyotrek... vkasął Jacubowy... rabicz rzekacz: Oto thobe tam za droga koczeschewska, tam raby, a gyndze nycz 1426 *Pozn* nr 1220; Chczal wzwyedzecz, vczyny-ly bog prze proszbø gego, czyly nyczs (an non) *BZ* Gen 24, 21; Gestly pan w nas, czyly nyczs (an non)? *BZ* Ex 17, 7; Radzil syø Dauid boga rzekøcz: Gechaczly po tich lotroch, czily nyczs (an non)? *BZ* I Reg 30, 8; Raycze moga szadzycz na szwym stholczv podlug gych przyszyągy, a gynako nycz *OrtMac* 40, *sim. OrtBrRp* 37, 2; Paknyaly z yączstwa vczekną, tegdy yvsz od yączstwa badą wyzwoleny, ale o dług nyczs *Dział* 8; Jako tha lapka sthala za *thwa slotha, na nye musze przyszacz, ale na *vyadzey nycz 1498 *ZapWarsz* nr 1854; O przykladzye dw synv, yako yeden popelnyl volą *oyczovo, a drugy nycz *Rozm* 454; ~ *corrupta pro* nie *(?)*: W proznoszczy nyesthathkv thwego nyc byerz gymya bozego *Dek* III 4; Nycz bødze na was rana (nec erit in vobis plaga) szabna, gdisz pobyyø szemyø egipskøø *BZ* Ex 12, 13.

Nice, Nicse, Niczse 1. *zaimek rzeczowny przeczący, wyłączający istnienie czegokolwiek 'żadna rzecz, żadna część czegoś, nihil, alicuius rei pars nulla'*: Ony ludze po one svathloscy szøcz ony bily f grob vesrzely, a nixecz ginsego thamo ne szøcz ony bily nalesly, gedno pelen grob manny bose *Gn* 181b.

2. *zaimek rzeczowny przeczący, ograniczający wartość, znaczenie czegoś 'rzecz bez znaczenia, bez wartości, nieważna, mało warta, nihil, res quae nihili est'*: za nic(z)se imieć *'lekceważyć, pro nihilo habere'*: Za nyczse (pro nihilo, *Pul*: za nycz) gymyely sø szemø szødnø, ne wyerzyly sø slowom yego *Fl* 105, 24; ~ w nice dowieść *'odebrać wartość, znaczenie, irritum reddere, ad nihilum redigere'*: W bodze vczynymy sylø a on w nycze (ad nihilum, *Pul*: w nycz) dowedze neprzyyacele nasze *Fl* 107, 14.

3. *zaimek przysłowny przeczący, wzmacniający charakter zaprzeczony orzeczenia 'wcale, w ogóle, w najmniejszym stopniu, ani trochę, nihil, minime, nullo modo'*: Iudasch odpovyedzyal: Nye boy szye nycze, bocz o nym vschytko dobre movyą, yvsch czyem to vschytko opravyl *Rozm* 517.

Nicej, Nicsej, Niczsej 1. *zaimek rzeczowny przeczący, wyłączający istnienie czegokolwiek 'żadna rzecz, żadna część czegoś, nihil, alicuius rei pars nulla'*: Ego non mandavi Cołoskemu Dosowskiego niczszey røczicz 1394 *TPaw* IV nr 193; Nye dam tobye nyczegoy z zemye gich (non... dabo tibi quidquam de terra eorum) *BZ* Deut 2, 9; Tego dnya nyczey myą nye bądzyeczye proszycz (non rogabitis quidquam Jo 16, 23) *Rozm* 574; ~ *(z gen. rzeczownika)*: Jako niczsey ne ymay (*pro* ymam) Komoszyna zitha ani *dirszø dzyedziny gego 1410 *TPaw* IV nr 1964; Ysz Potr sedmdzesanth pnew pczol tamo wnosł, a ne ma nyczsey przuplodu (*pro* przyplodu) 1416 *Pozn* nr 911; Yakom po Elsczynye szmyerczy nye sachowal nyczsey gyey wyprawy mymo wos, czsom y (*leg.* ji 'go') wraczal, gedno tho, czso my prawo przicasalo 1420 *Pyzdr* nr 684; Micolay... niczssey dziedzinnego ymena ne mal, kedi Targoni zemszke prawo oth Michala za rathaya ranczil 1425 *KsMaz* II nr 1102; ~ *(z gen. przymiotnika)*: Oczyszczy nasze szamnyenye, w ktorem nyczey dobrego nye XV *p. post. R* XIX 97; ~ k *czemuś* nic(z)sej nie (i)mieć *'nie mieć prawa, nullum ius habere'*: Czso pooral Borowecz rolø, to pooral szwø, k geysze oczyczecz (*leg.* ociec) niczszey ne ma 1408 *TPaw* IV nr 1520; Jakom ia *wøszøl Grzimkowi dzyeczi w gayu zapowyednim w mey *dzedziney, k neysze on niczszey ne yma 1409 *ib.* nr 1646.

2. *zaimek przysłowny przeczący, wzmacniający charakter zaprzeczony orzeczenia 'wcale, w ogóle, w najmniejszym stopniu, ani trochę, nihil, minime, nullo modo'*: Nyczszey (pro me autem nihil gloriabor, nisi in infirmitatibus meis II Cor 12, 5) 1449 *R* XXV 164; Dzewko,... przymy yego (*sc.* gospodzina) sznaky, thym szya thwa rodzyna nyczgey nye poszkodzy 1453 *ib.* 210.

Niczeż, Nicseż, Niczseż 1. *zaimek rzeczowny przeczący, wyłączający istnienie czegokolwiek 'żadna rzecz, żadna część czegoś, nihil, alicuius rei pars nulla'*: Ewangeliso, bonum anuncio, quale bonum, thako *dobro, revera, quo nihil est melius ysz nyczesz lepschego XV *med. SKJ* V 262.

2. *zaimek rzeczowny przeczący, ograniczający wartość, znaczenie czegoś* ʿ*rzecz bez znaczenia, bez wartości, nieważna, malo warta, nihil, res quae nihili est*ʾ: Czøscz moia iacobi niczsesz (*Pul*: nyczesz) przed tobø (tamquam nihilum ante te) *Fl* 38, 7.

3. *zaimek przysłowny przeczący, wzmacniający charakter zaprzeczony orzeczenia* ʿ*wcale, w ogóle, w najmniejszym stopniu, ani trochę, nihil, minime, nullo modo*ʾ: Nyczesz nye yeszm wadom o ssobye abo nyvczem mya moye schamnyenye nye grize (nihil enim mihi conscius sum I Cor 4, 4) 1449 *R* XXV 163.

Nicht *cf.* **Nikt**

Niciedlnice *pl. tantum (?)* ʿ*urządzenie w warsztacie tkackim służące do podnoszenia nici osnowy podczas tkania, iugi textorii pars quaedam, qua stamina elevantur*ʾ: Nyczedlnycze retum XV *ex. PF* V 12.

Nicować ʿ*przerabiać, odnawiać jakąś część ubrania, przewracając tkaninę na lewą stronę, na nice, vestem veterem invertere ut nova videatur*ʾ: Tunica vetus sed integra, nigra, versa al. nyczovana 1457 *ZapRpWarsz* 3, 201; Kthore odzyenye nyczowacz abo phuthrem podsycz... kv opravyenyv byłoby przinyesyono 1491 *RKJŁ* VII 57. ~ *Cf.* **Wynicować.**

Nics *cf.* **Nic**

Nicse *cf.* **Nice**

Nicsej *cf.* **Nicej**

Niceż *cf.* **Niceż**

Niczs *cf.* **Nic**

Niczse *cf.* **Nice**

Niczsej *cf.* **Nicej**

Niczseż *cf.* **Niceż**

Nic(z)so *cf.* **Nic**

Niczyj ʿ*nie dotyczący nikogo, do nikogo nie należący, qui ad neminem pertinet, nullius est*ʾ Nyekthorzi z naszych slyachczyczow... ny pod czyyą chorągwyą z naszey woyszki (sub nullius vexillo, *Dzial* 8: pod szadną choragwą) stanowycz szą obykli *Sul* 21; Gyeden rzeczнyk... przyganyl naszemu gyednemu poszpolnemu poszłowy rzekacz: Nye gyeszthesz thako dobry yako my, bo nam daya boze czyalo, a wam nye daya, poszłom, a thesz nyczyyey rzeczy przed szyemszkym prawem nye mozeczye mowycz (*OrtBrRp* 41, 1: wy tesz nyczyyą rzecz przed szyemszkym prawem mozeczye mowycz), yako my mowymy *OrtMac* 46; Mnyszy,... czo vczynyly poszluszenszsthwo, sza szwathv vmarly a nyc mogą wszyacz *nyczeyego dzyedzyczthwa (*OrtBrRp* 60, 2: gynego gymyenyą nycz albo dzyedzyczstwa) *ib.* 77.

Nić 1. ʿ*cienki sznureczek ze skręconych włókien, filum*ʾ: Nyczy namnyeyszey any wstøgy nogawyczney (a filo subteminis usque ad corrigiam caligae) nye wczmø ze wszego... plemyenya *BZ* Gen 14, 23; Yako nyczi in fila extenuatur (inciditque bratteas aureas et extenuavit in fila, ut possent torqueri cum priorum colorum subtemine Ex 39, 3) 1471 *MPKJ* V 20; ~ Nyczi s szitowia vczinione kwietnimi plasti fila favis cirpea florcis 1444 *R* XXIII 305; ~ Zawoy nyczy modrich vitta iacinctina (et stringatur rationale anulis suis cum anulis superumeralis vitta hyacinthina, ut maneat iunctura fabrefacta Ex 28, 28) 1471 *MPKJ* V 19; Nycz modra vitta iacinctina (quos iungebat vitta hyacinthina, ne laxa fiuerent et a se invicem moverentur Ex 39, 19) *ib.* 20.

2. kanie nicic *bot.* ʿ*kanianka, Cuscuta epilinum Weihe*ʾ: Kanye nycze cuscuta, podagra lini 1472 *Rost* nr 1095.

Niderlag ʿ*miejsce, na którym się przechowuje zapasy towary, itp., skład, może też miejsce obrotu towarem, plac targowy, locus, ubi merces conduntur, fortasse etiam forum*ʾ: Ut ipsi ciues comoda plura ferant, in eodem loco mercium deposicionem, que vlg. niderlag appellatur, haberi uolumus deinceps et seruari 1292 *MMAe* IX 189; Depositorium dictum nyderlag in civitate Oppavia instituit (1296) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 85.

Nidy *cf.* **Nigdy**

1. Nie *zaprzecza orzeczenie lub inną część zdania* ʿ*non, ne*ʾ: **1.** *zaprzecza orzeczenie*: **a.** *w zdaniu nie ma drugiego przeczenia*: ⟨To⟩go iesce ne ucinily *Ksw* av 9, *sim. ib.* cv 39; Jz na bødoce dobro ne glødaiø *Ksw* br 16, *sim. ib.* br 17. 18. 21. 22. 23. 35. 39; Yde tobe vboky, izbi ty wbostue (*leg.* w ubostwie) ne stiscoual *Ksw* cr 23, *sim. ib.* cr 37. 38. 39. cv 13; Toch uboky croleuich bil, ize ne ymal, gdeby suoiø glouø podklonil *Ksw* cr 27, *sim. ib.* cr 29. 32; Togo... ne hces pamøtach *Ksw* cv 5; Jaco Stasszek szedł precz, ne uczinił kszeney upravisny 1386 *Pozn* nr 2, *sim.* 1387 *ib.* nr 14, 1388 *ib.* nr 39, 1389 *ib.* nr 53. 55; Czso Krziwosandowi vkradzoni kone, tego Sandziwog vzitka ne ma 1386 *ib.* nr 3, *sim. ib.* 1387 *ib.* nr 25. 27, 1389 *ib.* nr 238, 1390 *ib.* nr 78. 85. 295; Iaco Jura ne chczal pomocz Potrkowi 1387 *ib.* nr 11, *sim.* 1396 *Zab* 537, *Dzial* 28; Petrasz ne mal przedacz dzedzini przesz Jakuszewe woli 1391 *Pozn* nr 106, *sim.* 1396 *ib.* nr 306, *Sul* 29, *Dzial* 5. 9. 11. 20. 25, 1478 *RKJŁ* VII 59, XV *p. post. PF* III 290; Sziman... ne pobral Marczinowi bidla, ani go vzitka ma 1391 *Pozn* nr 121, *sim.* 1396 *ib.* nr 201. 203; Maczey ne veradł Voynovi crovi,

ale yø nalasł 1391 *ib.* nr 283, *sim. ib.* nr 101, 1393 *ib.* nr 183, 1397 *ib.* nr 338; Czso zalował Maczey na Maczeya, tego ne ma dzesszøczi grziwen skodi 1391 *ib.* nr 291; Mi ne moszemi do Kosmina iachacz, ne chczemi waszicz swego iønstwa, bo ne geszmi przeszpieczni 1395 *ib.* nr 187; Tegocz my szamy szobø ne *moszemiy dostøpicz *Gn* 1b, *sim. ib.* 3a. 3b. 179b. 184a; Allecz Salomee gestcy ona temu tho bila ne uerzyla *Gn* 4a; Ne szukagmy szobe na them tho svecze chualy *Gn* 11a; Ga *na chczø cynicz vole bosze *Gn* 172a, *sim. ib.* 174a. 178a. 180b, 1418 *Pozn* nr 948. 955; Abycz on ne bil pyszny *Gn* 174a, *sim. ib.* 175a, *Fl* i *Pul* 7, 2; A tese vy krzyvo ne przyszøgagcze any vy tesze bosze ymø... darmo ne berszcze *Gn* 175a; Abiscze vy tese ne kradły any slodzegmy byly, any ktorego cloueka szabyly *ib.*; Czemucz svøty Gan ne gestcy on byl møky cirpal? *Gn* 178a, *sim. Błaż* 321, *Rozm* 453. 460. 518. 640. 738. 777; Blogoslawoni møsz, ien iest ne (non) szedł po radze nemilosciwich y na drodze grzesznich ne (non) stal iest, y na stolczu naglego spadnena ne (non) sedzal iest *Fl* 1, 1, *sim. Pul*; Ne (non) bødze poruszon na weky *Fl* 14, 7, *sim. Pul*; Abi pała tobe slawa moia, abich ne seruszon (ut... non compungar) *Fl* 29, 15, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 118, 80; Ne (non) oddalił modlitwi *Fl* 65, 19, *sim. Pul*, *sim. BZ* Ex 15, 26; Ne voczy nas na pokwssene, alle sbawy nas ode slego *Ojcz* 1—4. 6—11. 14—7; Ne cradny ymena czudzego *Dek* III 1—6. 10. 11. 13—22. 25. 27—31; Czso Wawrzinecz narzecł Borisława, bi bił potwarcza, tego ne ye 1404 *Piek* VI 194; Jacom ya ne *wszol Mykolaiowi trzech kmeczy y rataya 1418 *TymWol* 68, *sim.* 1424 *TymProc* 236, 1427 *ZapWarsz* nr 2700, 1427 *Zab* 538, 1432 *TymSąd* 14; *Pøddesot lat geszcze ne mas (nondum habes Jo 8, 57) *ca* 1425 *EwKReg* 42, *sim.* XV *p. pr. PF* IV 616, XV *med. SKJ* V 260, XV *ex. MPKJ* II 316; Ne wszdrusszay my thego potim non obicias mihi hoc postea *ca* 1428 *PF* I 485; Jako themw trzech lath nye masch, gdy Chwałatha v mnye sukno bral 1434 *Pozn* nr 1571, *sim.* 1409 *KsMaz* I nr 1371, 1424 *ZapWarsz* nr 100, XV *ex. SKJ* I 151; Chcesz sye bogom naszym modlicz, cziły nye chcesz (vel nunc adora deos, vel non)? *Błaż* 322; Kto nye gest vbog duchem, nye moze bicz czych any potulen XV *med. R* XXII 239; Czssom vczinicz myeli, tegom nye uczinili (Luc 17, 10) *ib.*; Aza wy nye wyecze o thym, ktho tho wmarł? Iącz wam powyem *Aleksy* w. 203; Czsosz, acz nye bødze chczyecz se mnø zona gydz (quid, si noluerit venire mecum mulier)? *BZ* Gen 24, 39; Nye gest (non est) gyny bog, iako bog..., pomocznik twoy *BZ* Deut 33, 26, *sim. ib.* II Par 9, 9, 1447—62 *Zab* 545, *Pul* 13, 9; Czemv nye othpovyadasz, ocz czy vyna dawa quare non respondes ad obiecta? *ca* 1455 *JA* XIV 495; Gdysz on zalował po vmarley raczcze (*leg.* ręce), azały nye ma tego doszwyathczycz? *OrtBr* VI 365, *sim. ib.* 389, *OrtMac* 63; Mozely *opyekaldnyk... they zenye ostatek wyaną zaplaczycz z gydaczego gymyenya..., czyły nye trzeba gey tego wyana doplaczacz? *OrtBr* VI 391, *sim. OrtMac* 45. 125. 140; Aby zlomcze prawdy... naleszeny nye bili..., vkladamy *Dział* 2, *sim. ib.* 15. 24; Gdyby sampyerz na rocze zawytnem nye (non) stał, tedy powod abo gyszczecz dzedziną otrzima *ib.* 7, *sim. ib.* 11. 12. 18. 21. 30. 47; Nye vyem, czocz my szya stało *De morte* w. 98; Jan..., ne wedzecz kthorim duchem zavedzon..., gy sprosnymi... slowmi omovil 1474 *Zab* 540; Nye oddalyay mye od lasky szwoyey *Naw* 177; Obron mye w skodzye, bych nye zgynała *ib.* 184; Gnyewayczye szye, a nye chczyeycze zgrzesszycz (nolite peccare, *Fl*: ne zgrzeszayce) *Pul* 4, 5; Nye day nąsz na poszmyewanye XV *ex. MacDod* 138; ~ malem nie, mało eże (iże) nie: Thv szya był weny szamath wkrathł, malo eze sz moszthv nye szpadł *Aleksy* w. 178; Malo yze mie nye strawili (paulo minus consummaverunt me Psal 118, 87) na zemi *MW* 34a; Ale moye malem nye poruszony sø nogy (mei autem paene moti sunt pedes), nyemalem rozlyły sø poszczya moya *Pul* 72, 2; Malem nye (*Fl*: besz mała) doskoynczały mye (paulo minus consummaverunt me) na zyemy *Pul* 118, 87; ~ *z naruszeniem zwykłej pozycji przeczenia*: Ne postrobon bødz (non confortetur) czlowek *Fl* 9, 19, *sim. Pul*; Podług mnoszstwa gnewu swego ne szukacz bødze (non quaeret, *Pul*: nye będzye szukał) *Fl* 9, 24, *sim. ib.* 113, 13, *Pul* Ath 2, *MW* 8b; Ne poruszon bødø (non movebor) na weky *Fl* 29, 7, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 9, 27. 36, 33. 61, 2; Owa ne drzema[n]cz any spacz bødze (non dormitabit neque dormiet) *Fl* 120, 4, *sim. Pul*; Paan gych nye ghaban bąncz (dominum inquietare non praesumat) *Sul* 8; Nye bacz szye będę (non timebo, *Fl*: ne bødø se bacz) zlego *Pul* 22, 4; Acz sprawyedlnoszcz moyę pobyeszczynø a kazny moyey nye strzecz będø (non custodierint, *Fl*: ne strzegli) *Pul* 88, 31; ~ *zaprzeczając formalnie orzeczenie, zaprzecza tylko dopełnienie*: Jako Pithil Potr ne umarł od Sybanowich møk 1398 *Pozn* nr 379; ~ *zaprzecza także następujące zdanie łączne*: Jako Jan

Jarognewsky ne szedł szamoczwart... na pana posnanskego yeszoro y wszal mv gualtem lodzą 1418 *Pozn* nr 1027; Yakom Grzimka... oth roku ne othwodł a o tho straczil cztyrzy grzywny 1425 *ib.* nr 1200; ~ *zaprzeczone zdanie główne i poboczne zastępuje bezwyjątkowe twierdzenie*: Nye bilo domu, w ktorem bi nye leszal vmarły (neque enim erat domus, in qua non iaceret mortuus) *BZ* Ex 12, 30; Nye lyvda any krolewstwa, dokød bi myø bil nye poslal pan moy (non est gens aut regnum, quo non miserit dominus meus), szukaiøcz cyebye *BZ* III Reg 18, 10; Nye są molwy (*Fl*: nee molw) any kazanya, ktorych by nye slyszany glossy gich (non sunt loquelae neque sermones, quorum non audiantur voces eorum) *Pul* 18, 3; ~ *zaprzeczone zdanie pytajne zastępuje stanowcze twierdzenie (pytania retoryczne)*: Slowo liche postawili sø przeciwo mne: Azaliwem, ien spi, ne przilloszi, abi wstał (numquid qui dormit, non adiciet, ut resurgat)? *Fl* 40, 9, *sim. Pul*; Zały tego nye wyecze nescitis, quod hii, qui in stadio currrunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium (I Cor 9, 24) XV *med. SKJ* I 63; Zały nye gesz ti møsz? A kto gest tobye rowni w Israelskem lyudu? (numquid non vir tu es? et quis alius similis tui in Israel?) *BZ* I Reg 26, 15; Zały nye lepyey (nonne melius est), ysze ia ucyekø a zachowam sziwot swoy w fylysteyskey zemy? *ib.* 27, 1; Wstan, mystrzv, othpovyecz, gyesthły vmyesz, za po polskv nye *roszvnyesz? *De morte* w. 82; Aza my nye vymy, czo yesz ty (numquid te nescimus, quis tu sis) albo skądesch? *Rozm* 141, *sim. ib.* 144; Aza to nye yest (nonne hic est Luc 4, 22) syn Iozephow a Marye? *ib.* 251; A bądzyeczyely szye vaschey braczey klanyacz telko, azały tego y poganystvo nye czyny (nonne et ethnici hoc faciunt Mat 5, 47)? *ib.* 271; Aza nye slyszysch (non audis Mat 27, 13), yako vyelykye svyadecztvo movyą przeczyv tobye? *ib.* 772, *sim. ib.* 384. 648. 813. 846; ~ *w zdaniach dopełniających po czasownikach oznaczających zakaz, przestrogę, obawę uwydatnia czynność możliwą choć niepożądaną*: Mami syą strzecz, bichom przeciwo bogu nye mawiali w przeciwnosczyach XV *med. R* XXII 237; Bubaczy timent, aby gym nye sklasl brzuch *ca* 1450 *PF* IV 572; Waruy szø, abi nye mowyl (ne loquaris) Iacobowy nyczs przeczywnego *BZ* Gen 31, 29; Waruyczye, abiszczye nye wstøpowały (ne ascendatis) na gorø *BZ* Ex 19, 12; Wistrzegay syø, aby nye boyował (ne pugnes) *BZ* Deut 2, 19; Strzesz syø pilnye, aby nye wszedł (ne incurras) w ranø trødovatø *ib.* 24, 8; Bog... yethno mv drzewo zakasal, by go ophszeyky nye rvszal *De morte* w. 129; Dzyevyczą Marya naczela szyą lyekacz, aby yey svyąthych nog nye obezral (*sc.* kapłan) *Rozm* 20; Kazal y (*leg.* ji 'go') barzo tvardo zvyązacz, boyącz szye, by ym nye vczyekl *ib.* 688, *sim. ib.* 837; Ale szye bal, aby syna bozego nye vmączyl *ib.* 842, *sim. ib.*

b. *w zdaniu obecne drugie przeczenie w postaci zaimka a. przysłówka przeczącego*: nic: ⟨U sie⟩be nics dobre⟨g⟩o ne ymal *Kśw* br 23; Zauerne nics by nam ne mescach, aleb⟨y naszego⟩ zbauicela y iego prisca pozødach *Kśw* cr 3, *sim. ib.* cv 30. 38, 1391 *Leksz* II nr 1469, *Gn* 2a. 172b, *Słota* w. 63, *Błaż* 322; Ya gey nicz ne wsayl (*pro* wsyal) 1395 *PKKr* I 242; Jaco Zofka ne wsala nicz dzeczacze czøszczi, ale czo sø ye po pirwem møszu dostalo 1397 *Pozn* nr 337; Jaco blizey k dzedzinye xandz Symon, ani ('a oni') k nyey nicz nye maya 1399 *StPPP* VIII nr 8539, *sim.* 1400 *SKJ* III 188; Ne bogcze szø vy niczego *Gn* 175b; A stroszc w noczi, gichsze nyzacz ne ymaiø (quae pro nihilo habentur, *Pul*: nyzacz ymayø), gich lyata bødøø *Fl* 89, 5, *sim.* XV *med. R* XXII 235. 236, 1471 *MPKJ* V 95; ~ nigda: Oswecy oczi moie, bich nigda (*Pul*: nyegda) ne vsnøl (ne umquam obdormiam) we smercy *Fl* 12, 4; ~ nigdy: Scepan ge nigdi ne gabal 1395 *Leksz* II nr 1741; Palatinus nigdi ne bel tey nyue w dzerzenu 1396 *PKKr* I 244; Woczech wszøl Maczeiewi... vol na drodze a on mu sza nigdi ne przicaszal 1397 *Pozn* nr 328; Nigdi o tho ne gaban 1398 *HubeZb* 94; Dosichmasth na the tho puscy any descz, any vatr, any szadne sle pouetrze thamocz ono nygdy ne postogy *Gn* 183b; Te⟨że⟩ yesm nigdi ne popelnil, yaco mi moy tforzecz kazal *Spow* 2; ~ nigdzie(j): Wythocha... wydzersala mymo trzydzeszczy lath pocoyne y myrne trzeczø czøscz trzecze czøszczy Drzøsgowa, nygdze nye otmycnyayøcz 1418 *Pyzdr* nr 546; Nykdzeyszmy go nye wydzely *Aleksy* w. 141, *sim. ib.* w. 199; Poloszcye skrzynyø w swyøcy koscyelney..., bo gey wyøcey nygdzey nye bødzecye nosycz (nequaquam enim eam ultra portabitis) *BZ* II Par 35, 3; ~ nijeden: O sobe nyiedne pece ne ymaiø *Kśw* br 18; Jaco v Thomislaua ne postal nyeden (*leg.* nijeden) list 1390 *Pozn* nr 81; Jakub wiszedł Jakuszowi ne vczinifszi nigednego prawa 1391 *ib.* nr 102, *sim. ib.* nr 112; Jako Zegotha ne podda! sø Maczeyevi ni pod yednø skodø *ib.* nr 288; Ceszarz... nigednecz czy (*leg.* czci) any chuały szobe czynicz gest on bil ne dal *Gn* 2b, *sim. ib.* 5b. 174b; Nye

zabyay nyyedn[y]ego *Dek* II 3; ~ nikakie: Otpowyedzal wøsz k szenye: Nykakye szmyerczyø nye vmrzeczye (nequaquam morte moriemini) *BZ* Gen 3, 4, *sim. ib.* Ex 9, 28. I Reg 20, 2. Tob 10, 7. 10; ~ nikako: Gdi bracza semrą alybo nye bądą, dzewky w dzedzynach nykako blyskoszczy ymyecz nye mogą (aliqualiter non succedant, *Dzial* 54: tedy wzdy nyekako dzewka... dzerszawy nye otrzyma) *Sul* 57; Nykako tak nye bødze (nequaquam ita fiet) *BZ* I Par 21, 24; ~ nikt, niktej: Nikomemu criudy ne ucincal *Kśw* cv 11; Jaco to dwoie chisz obalilo szø i sgnilo, y ne godzilo szø nikomu 1397 *Pozn* nr 220; Nikt go prawem ne nagabal 1407 *ib.* nr 627, *sim.* 1408 *ib.* nr 639, 1412 *ib.* nr 881; Niktey go ne gabal 1419 *ib.* nr 1048, *sim.* 1420 *ib.* nr 993. 995. 998; ~ niżadny: Naprzecif gemu nyszadny clouek ne gestcy on vyszetl byl *Gn* 4b; Xpt nyszadnemv clouekoui gego grechof ne othpuscy *Gn* 14b; Pyotr Woyczecha nesprawedliwe wszanl silø moczø, ne *oszadzaø nan nyzadnego praw⟨a⟩ 1411 *HubeZb* 92; ~ żadny: Ona szadnego penødza ne gestcy ona biła mala *Gn* 3b, *sim. ib.* 5b; Tency tho svø (*leg.* z swą) panø szadnego dzeczøthka ne mal gest bil *Gn* 183b; Nye myal po szobye *zadnyego plodv *Aleksy* w. 28; ~ *zaprzeczając zdanie główne i poboczne, zastępuje bezwyjątkowe twierdzenie*: Nyczego nye, czego bich gym nye vkazal (nihil est, quod non monstraverim eis) w mich skarbyech *BZ* IV Reg 20, 15; Zadna rzecz nye yest, kthora by czye nye chwalila *Naw* 182; Nye ostal nyyeden, ktory by nye byl v b⟨ł⟩ądzye *Rozm* 795.

2. *zaprzeczenie orzeczenia ulega ograniczeniu*: **a.** *przez wyłączenie składnika poprzedzonego wyrazem* jeno, jedno, krom, telko: Jsze matka Dambrowskych nye przedala oczczisny swey y ne wnoszla w Dambrowa, yedno swoy poszag 1436 *Pozn* nr 1466; Zaprzisyøgam cyø, abi my nye mowyl, gedno czso prawdzywego gest (ut non loquaris..., nisi quod verum est) *BZ* III Reg 22, 16; Y nye bil ostawyon sin gemu, geno Othozias (nec remansit... nisi Ioachaz) *BZ* II Par 21, 17; Ya sznam, zem ya nye myal szwych pyenyadzy, yedno kopą *OrtMac* 47, *sim. OrtKal* 139; Ktorzy mayą prawo, nye mogą bycz pozwany, gedno lystem naszym (ut non citentur nisi per litteras nostras) *Dzial* 49, *sim. ib.* 64; Braczya nye mayą nosyczi... orąża, yedno na obroną (non deferant nisi pro defensione) kosyczyola 1484 *Reg* 713; Nye yestem poslan, yedno kv ovczam (non sum missus nisi ad oves Mat 15, 24), ktore zgynąly z domv israelskyego *Rozm* 357; ~ Jacom nigedne vmovi s Przedslauem ne mal, gedno jaco list *piszøn 1391 *Pozn* nr 104; A nixecz ginsego thamo ne szøcz ony bily nalesly, gedno pelen grob manny bose *Gn* 181b, *sim. Sul* 19; Nigeden pocoya Xpowa... myecz nye moze, geno kto ma dobrą wolą XV *med. R* XXII 243; Zadni nye ostal s nich tv ziw, jedno Kalef (nullusque remansit ex eis nisi Caleb) *BZ* Num 26, 65; Dobitczø nyszadne nye bilo se mnø, gedno dobitczø (iumentum non erat mecum nisi animal), na nyem-em syedzal *BZ* Neh 2, 12; A szadny nye wstapy w nyebo, yedno chtory stapyl z nyeba (Jo 3, 13), szyn czlovyeczy *Ew-Zam* 305; ~ krom: Thamoz zupelną nye przyszly krom dwu, Yosue a Kaleph XV *ex. MacDod* 139; ~ telko: Nye szuka, telko szvego vsitka non querit, que sua sunt (I Cor 13, 5) 1449 *R* XXV 165.

b. *przez wskazanie kresu czynności z pomocą zdania czasowego*: **aa.** *kresem aktualności zaprzeczenia zdania głównego jest ustanie zaprzeczenia zdania czasowego*: dojąd nie: Jakom szø ne wsrzuczyl w Komoszynø dzyedzinø, doyøth Marczinowi ne porøczono aream 1410 *TPaw* IV nr 1915; Wipuszczyl (*sc.* Noe) gawrona, gensze szyø nye wroczyl k nyemu zaszø, doyød wodi nye oschli na zemy (qui... non revertebatur, donec siccarentur aquae super terram) *BZ* Gen 8, 7, *sim. ib.* Num 35, 12; ~ dojądż nie: To gdisz vslyszal Jacob od swich synow..., nyczs nye rzekl, doyøcz (*leg.* dojądż) syø nye wroczyl⟨i⟩ (siluit, donec redirent) *BZ* Gen 34, 5; ~ dojela nie: Nasch rozum..., dogela slunczem nyebyeskim nye gest oswyeczon, niczss duschnego nye wydzi XV *med. R* XXII 243; ~ dokąd nie: Roslaw ranczil Krirskemu za listh za mecznika tedi, kediby *syo kopcze doconali, ale mu gego ne ranczil dacz, docanth syø kopcze ne dokona[n]yø 1423 *TPaw* VII nr 3222; ~ **bb.** *kresem aktualności zaprzeczenia zdania głównego jest realizacja czynności zdania czasowego ze spójnikiem* ależ, aliż, aż *itp.*: ależ: Szyrothy, czo nye moga myecz opyekadlnyka, thych nye moga przyczysznacz, aby odpowyadaly komu przed prawem, alesz gym bądze dwanasczye lath *OrtMac* 113; Dotknawschy szye kto... nyeczyste rzeczy, pyrvey nye yedly, alyesz szye vmyly (nisi loti non comederent) *Rozm* 208; ~ ależby: Svyaty Pyotr... zaprzyszyagl szye nye yesez any pycz, any spacz, alezby vzvyedzyal, yzby mv ten grzech odpusczon *Rozm* 700; ~ alić: A ony ssą nye vzvyedzyely, alycz na nye potop przyschedl (et non cognoverunt, donec venit diluvium Mat 24, 39) *Rozm* 485; ~ aliż:

I asz do postarzena y starosci, bosze, ne ostaway me, alisz zwastuiø (ne derelinquas me, donec annuntiem) ramø twoie pocolenu wszelikemu *Fl* 70, 19, *sim. Pul*; Nye puszczyø czyø, alysz myø poszegnasz (non dimittam te, nisi benedixeris mihi) *BZ* Gen 32, 26; A zadny nye ma odchodzyczi od onego trupa albo od sluzby, alyze sye msze dokonayą (donec missarum fuerint celebrata..., non recedant) 1484 *Reg* 720; ~ aliżby: Ne mal na Paszka nyyedney skodi vczinicz, aliszby szø se mnø obliczil 1398 *HubeZb* 95, *sim.* 1429 *Czrs* s. LXXXI; ~ aliżci: Nykomv nye povyedayczye tego vydzenya, alyszcy syn bozy vstanye s marthvych (nemini dixeritis visionem, donec filius hominis a mortuis resurgat Mat 17, 9) *Rozm* 367; ~ aż: *Gnewonir ne saszwal Marcina, asz tzri (*pro* trzi) lata mynøla o ten kon 1395 *Leksz* II nr 1716, *sim.* 1402 *Piek* VI 110, 1403 *Pozn* nr 819.

3. *zaprzecza inną część zdania (równoważnika zdania), niż orzeczenie*: Czso wszøto Maczeyewi kon y odzene, to ne s yego vzithkem ani gego kaznø 1391 *Pozn* nr 287, *sim.* 1419 *ib.* nr 977; Czso Sczepanowi wzøth kon, to ne mø kaznø ani go vzithka mam 1391 *ib.* nr 292, *sim.* 1397 *ib.* nr 339, 1407 *ib.* nr 617; Vsrzø, isz bog ne chczøcy zlego (non deus volens iniquitatem, *Pul*: nye bog chczøczy zloszczy) ty ies *Fl* 5, 4, *sim. Rozm* 152. 217; Dzerszek yechal ginø drogø szamooszm ne tedi, gedi cone pobral 1402 *Pozn* nr 545; Jaco ne Micolagewø radø ani yego kasnø Jarosla⟨w⟩owi cone pocradzony ani tego vzitka ma 1408 *ib.* nr 643; Krothka dawnosez nye przesz grzechv (non sine peccato) byla... dzirzana *Sul* 77; Nye za myto *ca* 1450 *PF* IV 577; Nyektorzy z naszych ryczerzow... wszęli obiczay nye stacz pod szadną choragwą (sub nullius vexillo... se locare consueverunt, *Sul* 21: ny pod czyyą chorągwyą... stanowycz szą obykli) *Dział* 8; Ktoregokoly stadla nye porvszony swey czczy czlowiek (aliquis alias bonae famae, *Sul* 33: dobrey slawąthnosczi sząc[h])... przed sąd bylby pozwan *ib.* 21, *sim. ib.* 42; Non ut caro sed anima nutrietur, non in fouimentum nye dla pothpory corporis sed anime 1477 *MPKJ* II 324; Aza nye bogu (nonne deo) poddana będzye dusza moya? *Pul* 61, 1; ~ a nie, ale nie: Jaco Vawrzinecz pobral na swem szytho, a ne na Miroslavine 1388 *Pozn* nr 38, *sim.* 1402 *ib.* nr 541. 1420 *ib.* nr 1050, 1423 *ib.* nr 1135. 1159, 1427 *ib.* nr 1492, 1438 *ib.* nr 1595; Stazek dal sw⟨y⟩ch prauich penandzi na zastauan, a ne pospolnich Jaschne 1395 *PKKr* I 241, *sim.* 1427 *AKPr* VIIIa 167; O gichsze mœcze vele bich mal vam pouedacz, allecz thø to chwylø ne czasz gest tego tho vyslouicz *Gn* 171b; Tenczy ma bycz swøthy, alle ne grzeszny *Gn* 172a, *sim.* 1427 *Zab* 538, *Dział* 7; Ale ia czirw iesm, a ne czlowek (et non homo) *Fl* 21, 6, *sim. Pul*; Kosprawyli (*pro* rosprawyli) my mne zloscny bazny, alc ne yako zakon twogy (sed non ut lex tua) *Fl* 118, 85, *sim. Pul, MW* 34a; Naramowicze cupyony za oczczysną Rosmanową, ale nyc za maczerzysną 1418 *Pozn* nr 1018, *sim.* 1421 *ib.* nr 1097; Stanislaw u Mikolaya włoka dobrowolnye przygal, ale nye po nyewoli 1449 *BiblWarsz* 1861 III 20; W thakey przythczy szkazvgemy dwyemanaczczoma swyathky dobrymy, a nye mpnyey (non pauciοribus), take oczyszczenye vczynycz *Sul* 52; Dzirzawcza kv doswyathczenyv przes swyathky, alc nye powod (actore repulso), ma bycz dopvszczon *Sul* 77; Stan szc wolya twa, a ne moya! 1451 *MacDod* 105; Vstanovi czø pan bog twoy na glowø, a nye na ogon (in caput et non in caudam) *BZ* Deut 28, 13; ~ nie..., ale: Ne tegodla Maria Magdolana gest szø ona bila grecha dopuscila, isbichom szø my gych tesze dopuscily, alle... ma-cz gø (*sc.* grzesznik)... f pokucze nasladouacz *Gn* 14b; Ne telkocz gest szø on nam byl vrodzyl mlody, alle tesze skromny *Gn* 175b, *sim. Rozm* 54. 116; Ne taco, nemilosciwi, ne taco (non sic, impii, non sic), ale iaco proch *Fl* 1, 5, *sim. Pul*; Ne sobe, ale naam na vszitek XIV *ex. Pocz* 231; Jaco wszęto wol ne o mą viną, alc o twą 1398—1408 *BiblWarsz* 1861 III 31; Czszosmy rambili. tosmy ne szobe rambili, alesmy drogą przeczynali 1417 *Pozn* nr 924; Wszako nye przeczyw twey woly berzesz czyrpyenye, ale dobrowolnye chczesz czlowyeka odkupycz 1451 *MacDod* 105; W tych sztvkach nye tylko (non tantum) geden abo dwa, ale y wszytka dzedzina mosze syą rvszycz *Dział* 34, *sim. ib.* 62. 65, *Pul* 75 arg., *Naw* 177; ~ *nie zaprzeczając formalnie orzeczenia, w rzeczywistości zaprzecza całe zdanie*: Bo ne do conecza (non in finem) zapomnene bødze vbogego *Fl* 9, 18, *sim. Pul*; Y rzekl yest, by ye rozproszyl..., by ne Moyszesz, wybrany yego, staal (si non Moyses... stetisset) w rozlomenyv przed nym *Fl* 105, 23, *sim. Pul*; Ma gidz granicza tą szamiczą asz na dol do mlinow xszęsa woda, czszo rowem gidze, a ne bronicz mayą wirzucziez ridlem 1419 *Pozn* nr 1048; Gdisz bili w zemi nyeprzyaczelskey, nye ofszem (non penitus) gich zarzvczil *BZ* Lev 26, 44; Gospodnye, nye w twoym roszyerdzyu swarz mye (ne in furore tuo arguas me, *Fl*: w twoiem

roserdzu ne swarz me) *Pul* 6, 1; Nye pyeklo czye bądzye wyznawalo any zadna szmyercz chwalycz czye badzye *Naw* 166; Pothem: nye zabyacz, nie czvdzolozycz..., nye falschyvego swyadeczstwą movycz (non falsum testimonium dicere) XV *ex. SKJ* I 143.

2. Nie 1. '*nie ma, nie jest, brak, non est, deest, abest, non exstat*': nie *czegoś*: Ne w gich vszczech prawdy (non est in ore eorum veritas, *Pul*: nye yest w vszczyech gych prawda) *Fl* 5, 10, *sim. ib.* 35, 1. 37, 7. *Pul* 91, 15; Rzekl iest szaloni na serczu swoiem: Ne boga (non est deus, *Pul*: nye iest bog) *Fl* 13, 1, *sim. Fl* i *Pul* 52, 1, *BZ* Num 14, 42. II Par 25, 7; Nee molw any powescy (non sunt loquelae neque sermones, *Pul*: nye są molwy any kazanya) *Fl* 18, 3; Vwøznøl iesm w gline głøbokey, a ne dostatka (non est substantia) *Fl* 68, 2, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 72, 4. 144, 3, *ca* 1455 *JA* XIV 491; Nedz (*leg.* nie-ć) go tv non est hic (Marc 16, 6) XV *in. R* XXIV 72; Ya wasz chwalø, panny, pane, ysz przeth wami niczsz lepszego ne *Słota* w. 84, *sim. BZ* Gen 28, 17. 31, 50, XV *p. post. R* XIX 97; A przetho nyerad by othpowyadal Sandziwog..., ysz drugyey strony nye 1435 *Pozn* nr 1577; O pozwanych, ktorich w zyemy nye *Sul* 85, *sim. ib.*; Znadz tu nye na tem myeszczczu strachu bozego (non est timor dei in loco isto) *BZ* Gen 20, 11, *sim. ib.* 29, 26; Owa tu nye strzali, ale daley przed tobø gest (ecce ibi est sagitta porro ultra te) *BZ* I Reg 20, 37; Nye lyvda any krolewstwa (non est gens aut regnum), dokødbi myø bil nye poslal pan moy, szukaiøcz cyebye *BZ* III Reg 18, 10, *sim. ib.* 22, 7. IV Reg 1, 3; Nyczego nye (nihil est), czego bich gym nye vkazal w mich skarbyech *BZ* IV Reg 20, 15; Ot zelyaza, gegosz nye lyczbi (cuius non est numerus) *BZ* I Par 22, 16, *sim. ib.* Nah 2, 9; Czinyø, iako kon a mul, w nychze rozuma nye (quibus non est intellectus) *BZ* Tob 6, 17; Myedzy szyosztramy nye (*OrtBrRp* 44, 3: nye masz) dawnoszczy rokv y dnya o oyczyszną any o maczyerzyszną *OrtMac* 52; Dzeczancza s namy nye puer non comparet (Gen 37, 30) 1471 *MPKJ* V 13; Nie dufay w xanszanta, w syny lyudske, w gichsze nye zbawienya (in quibus non est salus Psal 145, 3, *Fl*: w gychsze nye gest zbawyenya) *MW* 125b, *sim. Pul* 145, 2; Nye iest, kto by vczynyl dobre, nye go (non est, *Fl*: ne iest) asz do iednego *Pul* 13, 2, *sim. BZ* III Reg 18, 10; Nye bywaycze yako koyn a mul, w gychze nye rozuma (quibus non est intellectus, *Fl*: ne iest rozum) *Pul* 31, 11; A owo go nye (et ecce non erat, *Fl*: ne bilo go) *Pul* 36, 38; Nad czya boga gynego nyc *Naw* 155, *sim. ib.* 79; Tamo nye placzv any wzdychana (nec luctus, neque gemitus est ibi)..., tamo *nye glody any chczyenya pyczyą (neque fame, neque siti... quisquam ibi premitur) *Rozm* 25, *sim. ib.*; Owo vyerny czlovyek ysraelsky, v nymze zdrady nye (in quo dolus non est Jo 1, 47) *ib.* 215, *sim. ib.* 433. 475. 786; ~ Jaszek slubil ⟨W⟩oczechoui sza szcoda, a temi (*pro* temu) trzech ⟨la⟩t ne 1387 *Pozn* nr 33, *sim.* 1398 *Leksz* I nr 2756, 1399 *HubeZb* 96, 1425 *Pozn* nr 1215, 1430 *ib.* nr 1349; Iaco themu ne polthora latha 1391 *HubeZb* 62; Yescze temu roku ne 1400 *ib.* 97; Ne vboszstwa (non est inopia) boiøczim se iego *Fl* 33, 9, *sim. Pul*; Ogarnøla sø me zla, gimsze ne czisla (quorum non est numerus) *Fl* 39, 16, *sim. Pul*; Gemuzz nie rownego mistrza poganyskego y krzeszczianyskego ani bądze wiączschego *Gałka* w. 6; A gindze mowi: nye, dze, pocoya grzeschnim (non est pax impiis Is 57, 21) XV *med. R* XXII 243; Chcesz... roszyrzycz syemyø me, yako pyasek w morzu, gemusz to lyczbi nye (quae prae multitudine numerari non potest) *BZ* Gen 32, 12; Poszlyø wszitky swe rany... na lud twoy, abi wydzyal, sze my nye rownya (quod non sit similis mei) we wszey szemy *BZ* Ex 9, 14, *sim. ib.* I Reg 21, 9. I Par 17, 20; Gestlycz nyc nyzadnego roznyewanya lyvdu temu (si... non est offensio populi huius) przed panem bogem gich, nyc bødzem mocz... przecywycz syø gym *BZ* Judith 5, 25; ~ nic *ktoś, coś*: Nye czar w Iakobye (non est augurium in Iacob) any wyeszcba w Israelv *BZ* Num 23, 23; Y zrozumyely ksyøszøta wozowa, ysze nye krol israhelski (quod non esset rex Israel) *BZ* III Reg 22, 33; ~ nic, kto (jeńże): Ne (non est, *Pul*: nye go), ienszc by vczinil dobre *Fl* 52, 2; A ivsz nyc (non est), kto bi wspomogl *BZ* Judith 7, 14, *sim. ib.* Jer 13, 19; A nye (non est), kto bi syø nawrocyl *BZ* Nah 2, 8; O angele, yvza vercze sza, ny mam pomoci, ne, kto za me cszo dacy *SkargaWroc* w. 61; Anyely vczychly, nye, kto szye smylvyącz nade mną *Rozm* 527; ~ Nyc tak (non est... ita), alesz syø smyala *BZ* Gen 18, 15; ~ Nye, gdze szya przeth bogyem skryczy *SkargaPloc* w. 49.

2. *jako równoważnik zdania zaprzecza poprzednie zdanie, najczęściej zdanie pytajne treściowe* '*non*': Prorok-esz thy? A odpovyedzyal: Nye (et respondit: Non Jo 1, 21) *EwZam* 299, *sim. Rozm* 184; Any na glova masz przyszyegacz..., alye tako badz vassa mova: Gest, tako yest, nye, nye yesth tako (sit autem sermo vester: Est, est, non, non Mat 5, 37) *Rozm* 269;

Panye, chczeschby (*pro* chczesch-ly), abychmy vyplewly albo vytargały tha kostrzewa albo kąkol? A on odpovyedzyal, rzekącz: Nye (non Mat 13, 29), nye tako, sznadz bysczye vyryvayącz kakol, vytargalybysczye y psenyczą *ib.* 339; Abram odpovyedzyal y rzekl yemv: Ymayącz Moyzescha y proroky, nyechacz ych słuchayą. A on rzekl: Nye (non Luc 16, 30), oyczе Abramye, alye gdyby kto s martvych schedl k nym, czynylyby pokvthą *ib.* 397; By-cz nyebo y anyely, lyvdzy, zyemya, morze... mogły dacz, azabysmy szyna bozego... kupycz mogly? Nye, zapravda, bo stvorzyczyel stvorzenya ode wschego nye moze bycz przedan, kupyon *ib.* 512; ~ Gdy Warsz nye przyszgął, (*pro* przyszągl), azasz my Mykolay to przepadl y straczyl naprzeczywko mnye, czyly nye? *OrtKal* 140; Gdy wyleganyecz poymye wyleganycza, a czy to mayą dzyeczy,... moga thy dzyeczy odzyerszecz swoyą oczczyszną prawe⟨m⟩, czyly nye? *OrtVrtel* 119, *sim. OrtMac* 29; Gesly podobno davacz czeszarzovy czynsz, czyly nye (licet censum dare caesari, an non Mat 22, 17) *Rozm* 327, *sim. ib.* 456; Yestly podobno davacz czynsz czeszarzovy albo nye (an non Mat 22, 17)? *ib.* 327.

Niebeźrzany *(?)* '*nieprzewidziany, niespodziewany, improvisus*': Zbaw mye naglyc (*pro* nagley) y nyebezrzaney szmyerczy *Naw* 60.

Niebie '*pozorne sklepienie nad ziemią, przestworza nad ziemią, firmament, uważane popularnie za siedzibę boga, caelum, mundi pars summa, firmamentum, quod dei sedes vulgo putabatur*': Podlvg wysokoszczy nebya (*Pul*: nyeba) od szemye (secundum altitudinem caeli a terra) szczwerdzył myloserdze swoye *Fl* 102, 11; Gospodzyn na nebyv (*Pul*: na nyebye) oprawyl stolecz swoy (in caelo paravit sedem suam) *Fl* 102, 19; Nad nymy ptaczy nebya (*Pul*: nyeba) bydlycz bødø (super ea volucres caeli habitabunt) *Fl* 103, 13; Quia secundum Ptolemeum quelibet stella firmamenti, yasz yest na firmamencze, tho yest na swem nyebu, a nobis visibilis, maior est quam tota terra XV *med. SKJ* V 267; A nye mowyl pan, abi zatracyl gymyø israhelowo s pod nyebya (nec locutus est dominus, ut deleret nomen Israel de sub caelo) *BZ* IV Reg 14, 27. ~ *Cf.* **Nebo.**

Niebieski, Niebiesski *czy* **Niebieśski** *formy*: *n. sg. m.* niebieski *Kśw* cv 26, *Gn* 5a, *Fl* i *Pul* 67, 15, *ca* 1420 *R* XXIV 82, 1444 *R* XXIII 305, *etc., etc.*; *f.* niebieska *ca* 1500 *R* XIX 74, *Rozm* 10. 277. 483; *neutr.* niebieskie *Gn* 1a, *ca* 1420 *R* XXIV 82, XV *med. R* XXII 238, *BZ* III Reg 14, 11, *etc. etc.*; ~ *g. sg. m.* niebieskiego *Kśw* br 2. dv 1, *Gn* 171b. 181b, *Fl* i *Pul* 104, 39, *etc.*; *f.* niebieskie *Gn* 1a, XV *med. R* XXII 236, *Rozm* 17. 47; niebieskiej *MW* 78b, *Naw* 97, XV *p. post. R* XXV 201; *neutr.* niebieskiego *Kśw* av 16. br 8. bv 38. cv 1, *Gn* 181b, *Fl* I Prol 5, *SalveReg* 14, *etc. etc.*; ~ *d. sg. m.* niebieskiemu *Gn* 1a, *Fl* 113, 25, *Naw* 103, XV *ex. SKJ* I 144, *Rozm* 41; *f.* niebieskiej *Rozm* 469; niebieskie *Rozm* 47; *neutr.* niebieskiemu *Błaż* 322, *BZ* Deut 28, 26, *Rozm* 395; ~ *ac. sg. m.* niebieski *Gn* 5a, XV *ex. AKLit* III 106, *ca* 1500 *SprTNW* V 11. 17; niebieskiego *Gn* 2a. gl. 70a, *Fl* i *Pul* 135, 27, *Rozm* 8; *f.* niebieską *MW* 134b, *Naw* 121, *Rozm* 5; *neutr.* niebieskie *Gn* 177b. gl. 41a, *ca* 1420 *R* XXIV 79, *etc. etc.*; ~ *v. sg. m.* niebieski 1451 *MacDod* 105, *BZ* Judith 9, 17, *Naw* 101, *etc.*; *f.* niebieska XIV *ex. Zab.* 520, XV *in. ModlJag* 36, *Naw* 46. 176, *etc.*; ~ *i. sg. f.* niebieską *Gn* 181a, XV *med. Zab* 515, *MW* 51b, *Rozm* 64; *neutr.* niebieskim *Gn* 1a, 1424 *Msza* III s. 61, *sim.* IV. VI, XV *med. R* XXII 243, *etc.*; niebieskiem *Rozm* 40. 76; ~ *l. sg. m.* (w) niebieskiem *Pul* 19 arg.; *f.* niebieskiej *ca* 1420 *R* XXIV 86; *neutr.* niebieskiem *Gn* 178b, *BZ* Gen 1, 14. 17, *Rozm* 40. 287; niebieskim *Aleksy* w. 65, XV *ex. SKJ* I 148, *Rozm* 63. 266. 316. 379. 454; ~ *n. pl. m.* niebies(z)c(z)y *Fl* 8, 8, 1444 *R* XXIII 309, *BZ* III Reg 21, 24, *Naw* 45, *Rozm* 383. 484. 522; *f.* niebieskie *Bogur* B—F, *BZ* Deut 28, 62; *neutr.* niebieska *BZ* Gen 7, 11. 8, 2. 28, 17, *Naw* 42; ~ *g. pl. m.* niebieskich XV *med. R* XXV 151, *BZ* Gen 6, 7; *f.* niebieskich XV *med. SKJ* I 50, *BZ* Nah 3, 16, *MW* 11b, *Rozm* 180; ~ *d. pl. m.* niebieskim 1444 *R* XXIII 309, *Pul* 136 arg.; *f.* niebieskim *BZ* IV Reg 21, 3. 5. 23, 4. 5. II Par 33, 3. 5; ~ *ac. pl.* niebieskie *EwZam* 305; *m.* niebieskie *Fl* 49, 12, *MW* 88b, *Pul* 148 arg.; *f.* niebieskie *De morte* w. 419. 431, *MW* 75b, *Rozm* 64; ~ *v. pl. neutr.* niebieskie *MW* 51a; ~ *i. pl. m.* niebieskimi *Pul* 96 arg.; *f.* niebieskimi 1413—4 *Msza* I s. 262, *sim.* VII, XV *p. post. R* XXV 265; ~ *l. pl. m.* (w) niebieskich *BZ* Gen 9, 13, *Rozm* 47. 718; niebieskiech *Rozm* 723; *f.* niebieskich XV *med. SKJ* V 274, *Rozm* 63. 830.

Znaczenie: '*odnoszący się do nieba, firmamentu, do przestworu nadziemnego, caelestis, ad caelum, firmamentum pertinens*': Poznal iesm wszistky ptaki nebesske (volatilia caeli, *Pul*: nyeba) *Fl* 49, 12; Successio nastaloscz nyebyeszkych byegow XV *med. R* XXV 151; Szvyathloszczyą nyebyeską sydereo splendore XV *med. Zab* 515; Powyedzal bog: Bødzczye

szwyatla w stworzenyu nyebyeskyem (in firmamento caeli) a rozdzelczye dzen s noczø..., abi szwyeczyly nad stworzenym nyebeszkym (in firmamento caeli) *BZ* Gen 1, 14—5; A k temu gwyazdi, gesz to sø w stworzenyu nyebeskyem (et posuit eas in firmamento caeli), abi szwyeczyly nad szemyø *ib.* 1, 17; Pan bog stworzil... zwyerzøta zemska y wszitko ptastwo nyebyeskye (formatis... universis volatilibus caeli) *ib.* 2, 19; Ot plaszøcey twarzy asz do nyebyeskich ptakow, isto pod nyebem latayø (usque ad volucres caeli) *ib.* 6, 7; Wezmyesz s sobø... takyesz ptastwa nyebyeszkyego (de volatilibus caeli) szedmyoro a sedmyoro, samczow a samycz *ib.* 7, 3, *sim. ib.* 7, 8; Vkazali syø wszitky studnye gløbokye a okna nyebyeska szø otworzyli (cataractae caeli apertae sunt) y bil deszcz vkrutni na zemy cztyrdzeszczy dny *ib.* 7, 11, *sim. ib.* 8, 2; Postawyø ducha w nyebyeskich obloczech (arcum meum ponam in nubibus) *ib.* 9, 13, *sim. Rozm* 718; Bødze marcha twa w pokarm wszemv ptastwv nyebyeskyemv (cunctis volatilibus caeli) *BZ* Deut 28, 26; Iakoszeszcze... bili w rosmnozenyv iako gwyasdy nyebyeske (sicut astra caeli) *ib.* 28, 62; A ktorzi zemrø na polyv, snye ge ptastwo nyebyeske (vorabunt eos aves caeli) *BZ* III Reg 14, 11; Gestly vmrze na polyv, sznyedzø gy ptaci nyebyesci (comedent eum volucres caeli) *ib.* 21, 24, *sim. Fl* 8, 8, *Rozm* 377. 522; Klanyal syø gwyazdam nyebyeskim (adoravit omnem militiam caeli) y modlyl syø gym *BZ* II Par 33, 3, *sim. ib.* IV Reg 21, 3. 5. 23, 4. 5. II Par 33, 5; ⟨W⟩yøcey... nysz gest gwyazd ny⟨e⟩byeskich (quam stellae sint caeli) *BZ* Nah 3, 16; Slozylesz gorączoscz nyebyeską sz nyemy (cum eis siderum calorem temperasti) *Rozm* 5; A na zyemy zvyązątha, ptaky nyebyeszkye (et volucres in aere volare voluisti), to wschystko *tobo yesth stvorzono *ib.*; Bogoslavyon bog moy..., yen dzyerzy wschystko vtwyrdzenye nyebyeskye (per quem, *sc.* dominum, sustentantur polus, aer, aethera cum caeli fundamento) *ib.* 10; Myenyącz, yschby to myely od moczy albo od byegv planet nyebyeskych (quam etiam ex motibus superiorum fieri putabant) *ib.* 180; Gvyazdy bądą padacz na zyemye a mocz nyebyeska bądzye szyc ruschacz (virtutes caelorum commovebuntur Mat 24, 29) *ib.* 483; Vzryczye y (*leg.* ji) przychodzącczego v nyebyeskyech obloczech (in nubibus caeli Mat 26, 64) *ib.* 723; ~ *'odnoszący się do nieba jako domniemanej siedziby boga, aniołów, miejsca wiecznej szczęśliwości po śmierci, niebiański, caelestis, ad caelum, quod vulgo putabatur dei et angelorum sedes atque beatitudinis aeternae locus pertinens, divinus'*: O phala nebeska XIV *ex. Zab* 520; Nouiniy szøcz ony nam bily pres [posz] posla nebeskego przyneszoniy *Gn* 2a; A glosz sz nebosz gestcy on then to bil vslysal nebesky a rzekøcz mu... tako, isze tocz, dze, gest oltarsz, *gl.* kr⟨o⟩l, nebesky *Gn* 5a; Allecz bi tho geszcze naduødse miloserdze bosze bilo, ise gdisbicz on sam se fszyczkø nebeskø ryszø k nemu nauedzil *Gn* 181a; A nixecz ginsego thamo ne szøcz ony bily nalesly, gedno pelen grob manny bose, tocz gest chleba nebeskego *Gn* 181b, *sim. Fl* i *Pul* 104, 39; Deus volens hospitibus suis... propinare potum celestem sinkouacz to pice nebeske *Gn* gl. 41a; Thegosz nasz domeszczisz, Iesu Xpe mili, bichom s toba bili, gdze szie nam radwya swe (*leg.* szwe 'wsze') nebeszke sily *Bogur* B—F; Cheeszly wnydz w nebeszke szbosze *ca* 1420 *R* XXIV 79; Qui in celis est yensze we nebeszech yeszth, na wyszocoszczi nebeszkey *ib.* 86; Racz dacz, aby... wszym poszegnanym nebesskym (*Msza* I. VII: boszkymy przyyemnoszczamy nyebyeszkymy) y miloszczyø ducha swyøtego napelneny bychom były (ut... omni benedictione caelesti et gratia repleamur) 1424 *Msza* III s. 61, *sim.* IV. VI; Tho nyebiesske pienie spolu chuali hoc carmen celeste comprobat 1444 *R* XXIII 302; Zastanp wschitek nyebessky actus cohors celicus omnis *ib.* 305; Nawisschim myeszczicom nyebiesskym supernorum civium *ib.* 309; Nyebieszczy mieszczicy celigene *ib.*; Ku chwale wschechmogączego i gyego chwalebney porodzyczyelky i wschego sboru nyebyeskyego (et totius curiae caelestis) vstawyami czlonky nyzey popyssane *Sul* 106; Isayas... wzyawyl nam wyelką radoscz rzekącz: Przydze nyebye⟨s⟩ky goscz XV *med. PF* IV 592; Ale eze kaszdi taky nye chcze any mosze thu myecz vczyechi sw[y]ey, ządayącz nyebyeskye podluc bogaczstwa a chfali nyebyeskye, przeto natichmyast stogi o zely XV *med. R* XXII 236, *sim. Rozm* 17. 47; Oko, gim, thu sącz, czlowyek boga moze wydzyecz, gest nasch rozum, gen, do gela slunczem nyebyeskim nye gest oswyeczon, niczss duschnego nye wydzi XV *med. R* XXII 243; Dlączego dlą nyebyeszkych rzeczy przymvyecze pospolnye w navcze (propter quod suscipite invicem, sicut et Christus suscepit vos in honorem dei Rom 15, 7) XV *med. SKJ* I 50; Facta est cum angelo multitudo celestis milicie, wyelka rzyscha nyebyeskyego ryczerstwa, laudancium deum (Luc 2, 13) XV *med. SKJ* V 252, *sim. EwZam* 292; Hanc ipsam (*sc.* devotionem) habuit excellencius, quia spiritu, duchem, semper celestibus, nye-

byeskych r⟨z⟩eczach, intendebat XV *med. SKJ* V 274; Tu to nyczs gynego nyc, gedno dom bozi a wrota nyebyeska (et porta caeli) *BZ* Gen 28, 17; Wszechmogøczy-cz poszegna tobye poszegnanym nyebyeszkym s wyrzchv (omnipotens benedicet tibi benedictionibus caeli desuper) *ib.* 49, 25; O sacrum, o celeste misterium vlg. o swątha, nyebyeszka thayemnycza kaplanyska 1460 *PF* IV 623; Madrzy... gydv w nyebyeszkye radosczy, a nye w pyekyelne zalosczy *De morte* w. 431, *sim. ib.* w. 419; Panie boze moci nyebieskich (deus virtutum Psal 79, 8), nawroczi nas *MW* 11b; Raduycze sie barzo w panye bodze, wi oswieczony xanzanta nyebyeskie, blogosla[sla]wieny apostolowie, Simunye y Tadeussv *MW* 51a; Podnyoslem oczy moie na gory nyebyeszkye (in montes Psal 120, 1), szkad wszpomozenye moye przydzye *MW* 75b; A pothem przesz gorzkoszcz mąky thwey chwaly dostapyly nyebyeszkyey *MW* 78b; Unyzenye bosthwa swego w naturze czlowyeczey wyelykye czyrpyal, przetho nad wyszokosczy nyebyeszkye[y] iesth podnyeszon *MW* 88b; Yenze przydzye sządzicz zywe y marthwe, chczacz napelnycz vpad anyolow y kory nyebyeszkye *ib.*; Gospodnye, genze na pomocz czlowieczego rodzaia nyebyeszkø pospolu y zemskø cząscz swiata robiøczego nawiedzasz *MW* 134b, *sim. Naw* 121; W Yezukriszczye z martwych wstanyemy y wyesszyelicz szie będzem w nyem w nyebyeskem przebytcze w konyecz *Pul* 19 arg.; Xpus nyebyeskego domu nam krolewstwa wzyawya wyekuya *Pul* 83 arg., *sim. ca* 1500 *R* XIX 75; Xpus nyebyeskymy glosmy wzwyestowany w czele yest od lyudzy rozgnyewan *Pul* 96 arg.; Prorok z persony kayøczych sze y o przeczywnykoch molwy duchom nyebyeskym Yeruzalem *Pul* 136 arg.; O mylosczywa gospodze..., o drogy kamyenyv nyebyeszkyego polyvbyencza! *Naw* 42, *sim. ib.* 155; Ty yesz vlyczka rayszka, ty wrota nyebyeszka *ib.*; Poszlu⟨s⟩chny sza thobye patriarchovye... y wschysthczy korowye nyebyesczy *ib.* 45; O drabynko nyebyeszka, o matko boza,... tobye polyeczam dvscha moya *ib.* 46; Powythay... czeszarzv nyebyeszkyey rzyschey *ib.* 97; Ya czyebye, chlyebye zywy, nyebyeszky, vyelkonoczny baranku,... przyyala *ib.* 101; Nyebyeszkymy roszkoszamy oplvycze repleta XV *p. post. R* XXV 265; Przydzy, dusze swyathi, k nam, szesli nam nyebyesky promyen swey swyathlosczy (caelitus lucis tuae radium) XV *ex. AKLit* III 106; Tedy to szye poznaly y vzryely, ysch byla plecz nyebyeska podlvg slova anyelskyego *Rozm* 10; Cząstokrocz anyely z nyebyoss stąpovaly..., veselyącz yą (*sc.* dziewicę Marię) dzyvnym veselym nyebyeskyem *ib.* 40, *sim. ib.*, *ib.* 76; Nadzyesz yą a ona v malvtkym domkv byelyączy, alye yvsz krolvye y panvye v palaczoch nyebyeskych *ib.* 47; Począla szye modlycz y myslycz o tayemnyczach nyebyeskych *ib.* 63, *sim. ib.* 830; Poczynye szye modlycz, tayemnycze nyebyeskye myslyącz o radosczy krolestva nyebyeskyego *ib.* 64; Svyeczkey rzeczy nye vyerzyczye, a yakosz bysczye vyerzyly, abych vam czo nyebyeskyego przepovyedzyal *ib.* 238; Yako nyebyeska czerkew, czvsz nyebyeszky zbor, nycz nye moze chczyecz (sicut caelestis ecclesia nihil potest velle) *ib.* 277; Anyely nyebyesczy albo na nyebyeszyech (in caelis Mat 18, 10) vydza oblycze oczsa mego *ib.* 383, *sim. ib.* 484; Rzekl myly Iesus, chczącz nass laskavye przyvyescz y przyyącz kv svey svyatlosczy nyebyeskey *ib.* 469; ~ ociec niebieski, krol niebieski, bog niebieski, pan niebieski, niebieski gospodzin: Chemi-ły czynicz volø naszego othcza nebeszkego, tedy vøcz... mamy dzerszecz varø kresczyganska *Gn* 171b, *sim. Rozm* 270. 312. 342; Thakesz y oczecz moy nebeszky (pater meus caelestis Mat 18, 35) wczini wam *ca* 1420 *R* XXIV 82, *sim. Rozm* 271. 272. 274. 279. 281. 356. 526; Yenzesz szam szyebye offyarowal thwemv oyczv nyebyeszkyemv *Naw* 103; Tobye, oczcze nyebyeszky, bącz czescz XV *ex. SKJ* I 150, *sim. Rozm* 597; ~ Sloua sina bozego tø to suøtø deuicø Katerinø v slauø crola nebeskego vabøcego *Kśw* br 2, *sim. ib.* dv 1, *MW* 61a, XV *p. post. Kałuż* 272; Dagøcz chualø krolu nebeszkemu *Gn* 1a, *sim. Rozm* 41; Imperatori celesti, za crola nebeskego, copulata *Gn* gl. 70a; Othcze moy, myly krolu nebyeszky,... *odal then kelych ode mnye 1451 *MacDod* 105, *sim. Rozm* 36. 219. 291. 598; ~ Chwalczy⟨e⟩ bogo (*pro* boga) nebeskego (confitemini deo caeli) *Fl* 135, 27, *sim. Pul*; Wszitko, czso przisluszc k sluszbye boga nyebyeskego (ad ritum dei caeli), ... bødz dano do domv bozego *BZ* I Esdr 7, 23; Bog nyebyeski (dominus caeli) day tobye radoscz *BZ* Tob 7, 20; ~ Swyatha Anna, kthorą paan nyebyesky sobye od wyekv wybral *MW* 57a; Opak racze szwazaly panu nyebyeskyemu XV *ex. SKJ* I 144; ~ Nebo nebeskemv (*Pul*: nyeba) gospodnv (caelum caeli domino), ale szemø da[y]l gest synvm ludzkym *Fl* 113, 25; ~ krolewicz niebieski: Crol y croleuich nebesky v troiakey recy znamenitey ine usitky crolc zmyia *Kśw* cv 26; ~ krolewna niebieska, niebieska dziewica, krolowa niebieska: Isczy szø... sbauiczel gest bil narodzyl s krolefniy nebeskc

Gn 1a; Slotka, nebeska krolefno, upamøtay o oney twey czci XV *in. ModlJag* 36; Raduyczc sie... Simunye y Tadeussv, ktorzisczie zasluzily myecz cziotuchna krolewna nyebieszką a pana Jesussza bratem cziotczonym *MW* 51b; Proschą czye, krolowa nyebyeska! *Naw* 176; Sdrowasz... Maria,... krolyewno nyebyeszka XV *ex. Zab* 215, *sim. ca* 1500 *SprTNW* V 10, *Rozm* 495; Cwathek cyrvony, rosa zamorska, a tha slyczna panna crolewna nyebesca *ca* 1500 *R* XIX 74; To poselstvo... nyesz kv nyebyeskye dzyevyczy *Rozm* 47; ~ krolc(w)stwo niebieskie, raj niebieski, państwo niebieskie: Izbihom... nebeskego croleustua ⟨dostąpili⟩ *Kśw* av 16, *sim. ib.* br 8. bv 38. cv 1, *Gn* 181b, *Fl* I Prol 5, *SalveReg* 14, XV *p. pr. R* XIX 42, 1450 *MacDod* 120, XV *med. R* XXII 235, *Naw* 169, XV *ex. SKJ* I 148, XV *ex. Zab* 536, *ca* 1500 *SprTNW* V 11, *SkargaWroc* w. 78, *Rozm* 64. 236. 262. 281. 336. 341. 363. 481. 503. 607. 674. 782; Krolefstwo nebeszke takocz gest ono bilo barszo velikiim nebeszkiim veszeliim napełnono *Gn* 1a, *sim. ca* 1420 *R* XXIV 82, XV *med. R* XXII 238, *Rozm* 35. 176. 263. 264. 299. 308. 316. 339. 340. 342. 343. 377. 392. 400. 407. 411. 484. 487. 525; Isbicz on krolefstwo nebeske byl szasluszyl *Gn* 177b, *sim. Pul* 102 arg., *Rozm* 202. 216. 237. 266. 283. 284. 314. 321. 330. 402. 461. 503; A tho chemly my sz n⟨i⟩m f gego nebeskem krolefstwe na ueky kro⟨lewać⟩ *Gn* 178b; Yvszcy naas nasz mily Ihezu Crist wola k nyebeskemu krolewstwu *Błaż* 322, *sim. Rozm* 395; Gdy badzewa oba w nyebyeskim krolewstwye *Aleksy* w. 65, *sim.* XV *ex. SKJ* I 148, *Rozm* 63. 266. 316. 379. 454; Dzyevycza Marya... bogv naboznye slvzyla... czczyenym psalmow... albo o krolestvye nyebyeskyem myslyączy *Rozm* 40, *sim. ib.* 287; ~ Panye Yezv Kryszczye,... raczy mye przywyeszcz do rayv nyebyeszkyego XV *ex. Kałużn* 293; Wwyedzy nasz w nyebyeszky ray *ca* 1500 *SprTNW* V 11, *sim. ib.* 17; ~ Xpus chwalyøczym szye krolewstwo a paynstwo nyebyeske nade wszytky daye *Pul* 102 arg.; Bogoslavyon bog moy, yen dzyerzy panystwo nyebyeszkye (qui caeli principatum... tenes) *Rozm* 10; ~ niebieski '*władca nieba, rex caeli*': Vdy (*pro* gdy) wydzy nebessky crole na ney (dum discernit caelestis reges super eam), snegem vbeleni bødø w Selmo⟨n⟩ *Fl* 67, 15, *sim. Pul ib.*; ~ niebieski '*mieszkaniec nieba, aniol, caelicola, angelus*': Apostolowe nebeske y take zyemske ku bozey chwale wzywayø *Pul* 148 arg.; ~ niebieskie '*sprawy nieba, res ad caelum pertinentes*': Iesly szyemskye (terrena) movylem vam, a nye vyerzyczyc, iacosz yesly povyem vam nyebyeskye (si dixero vobis caelestia Jo 3, 12), vvyerzyczye? *EwZam* 305.

Niebiesski *cf.* **Niebieski**

Niebieśski *cf.* **Niebieski**

Niebiosa *formy*: *n. pl.* niebiosa *Fl* 67, 9. 95, 11, *Fl* i *Pul* 18, 1. 21, 34. 32, 6. 49, 7. 88, 6. 12. 96, 6, *etc.*; niebiesa *Fl* 101. 26; ~ *g. pl.* niebios *Gn* 1a. 2b. 5a. 176b. 181b, *Fl* 56, 4. 13, *etc.*; ~ *d. pl.* niebiosom *Gn* gl. 41b; ~ *ac. pl.* niebiosa *Gn* 177b, *Fl* 67, 36. 72, 9, *Fl* i *Pul* 8, 2. 4. 17. 11. 56, 7. 14, *etc.*; niebiesa *Fl* Hab 5; ~ *v. pl.* niebiosa *BZ* Is 49, 13, *Pul* Deut 1, *Rozm* 740; ~ *l. pl.* (na) niebiesiech *Fl* I Prol 2. 10, 4. 35, 5. 88, 36, *Fl* i *Pul* 2, 4. 88, 3. 112, 4, *Ojcz* 2. 4—6. 6a. 9. 14—6, *etc. etc.*; niebiesach *Ojcz* 8. 11; niebiesich *Ojcz* 1, *Rozm* 312.

Znaczenie: '*pozorne sklepienie nad ziemią, przestworza nad ziemią, firmament, uważane popularnie za siedzibę boga, caelum, mundi pars summa, firmamentum, quod dei sedes vulgo putabatur, caeli*': Gdiszcy szø k nam sz nebosz svøczy angely... bily støpouały *Gn* 1a, *sim. ib.* 2b. 176b. 181b; Glosz sz nebosz gestcy on then to bil vslysal, *gl.* nebesky *Gn* 5a, *sim. BZ* Gen 22, 11. Ex 20, 22; Svøthy Potr gestcy on f nebosza svoge oblicze podnosl byl *Gn* 177b; Ipse enim lucem dedit celis, yscy on dal gest svatloscz nebosom *Gn* gl. 41b; Weszø wisoko stawi na nebesech (turrim alte locat in caelo) *Fl* I Prol 2, *sim. Fl* 10, 4. 35, 5, *Fl* i *Pul* 2, 4; Bo powiszono iest welmnoszstwo twoie na nebosa (quoniam elevata est magnificentia tua super caelos) *Fl* 8, 2, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 56, 7. 14. 1451 *MacDod* 105; Bo vzrzø nebossa twoia (quoniam videbo caelos tuos), dzala palczow twogich, mesøcz y gwazdy, iesz ies ty vczinil *Fl* 8, 4, *sim. Pul*; Naclonil nebosa y sstøpyl iest (inclinavit caelos et descendit) *Fl* 17, 11, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 143, 6; Nebosa wipowadaiø slawø boszø (caeli enarrant gloriam dei) *Fl* 18, 1, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 49, 7. 88, 6. 96, 6; Zwastowacz bødøø nebossa sprawedlnoscz iego ludu (adnuntiabunt caeli iustitiam eius populo), iensze se narodzi *Fl* 21, 34, *sim. Pul*; Slowem boszim nebosa sø sczwerdzona (verbo domini caeli firmati sunt) *Fl* 32, 6, *sim. Pul, sim. Pul* 32 arg.; Poslal s nebos (de caelo, *Pul*: z nyeba) y wywolil me *Fl* 56, 4; Bo vwelszila (*pro* vwelszilo) se iest asz do nebos (*Pul*: nyeba) miloserdze twoie (quoniam magnificata est usque ad caelos misericordia tua) a prawda twoia asz do oblocow *Fl* 56, 13; Zema ruszila se iest y zapra⟨w⟩dø nebosa se rozkapala (*Pul*:

nyeba szye rospuszczyly) od oblicza boszego Synay (etenim caeli distillaverunt a facie dei Sinai) *Fl* 67, 9, *sim. BZ* Deut 33, 28, *Rozm* 70; Poloszili sø w nebossa (*Pul*: w nyebo) vsta swoia (posuerunt in caelum os suum) a iøzik gich chodzil iest po zemi *Fl* 72, 9; Bo rzekl ies: Na weky miloserdze zaloszono bødze w nebesech (in caelis, *Pul*: w nyebyesszyech) *Fl* 88, 3, *sim. Fl* i *Pul* 112, 4, *ca* 1420 *R* XXIV 86; Twoia sø nebiosa (caeli) y twoia iest zema *Fl* 88, 12, *sim. Pul*, *sim. Fl* 95, 11; A stolecz iego iaco sluncze w obesrzenu moiem a iaco luna przezpeczna na weky, a swadek w nebesech (*Pul*: na nyebye) werni (et testis in caelo fidelis) *Fl* 88, 36; A dzyala røkv twoyv s[i]ø nyebyesa (opera manuum tuarum sunt caeli, *Pul*: nyebyossa) *Fl* 101, 26; Pokryla gest nebessa (*Pul*: nyebo) slawa gego (operuit caelos gloria eius Hab 3, 3), a chwaly gego pelna gest szema *Fl* Hab 5; Otcze nas, yenze yes na *nebissich (*Ojcz* 2. 4. 5. 9. 15. 16: na nebesech, 3. 10: na nyebyech, 6. 6a. 14: w nyebiesyech, 7: w *niebiesiøch, 8. 11: na nyebesach, 17: na nyebye) *Ojcz* 1; Wsztøpil w nebosza (*Wierzę* 2—7. 10. 11. 13. 15. 17. 18: na nebosza, 9, 12: na nyebessa) *Wierzę* 1; ⟨My⟩ ...sludzy thwoy... ⟨tego Xta⟩... w nyebyeszech (*Msza* III: w nyebo, IV. VIII: w nyebyossa, VI: na nyebo) wyelebnego wsztąpy⟨e⟩nya damy... ⟨obyathą⟩ (nos servi tui... eiusdem Christi... in caelos gloriosae ascensionis offerimus... hostiam) 1413—4 *Msza* I s. 262, *sim.* XV *p. post. Msza* VII s. 65; Item nota: Potest dici w nebyesech, sed competencius dicitur na nyebyesech *ca* 1440 *R* XXIV 76; Et similiter eum ignis cum aliis quinquaginta celitus, s nebosz, veniens consumpsit XV *med. GlWroc* 55v; Wyessyelczye syą..., bocz otplata... *opliwyta gest na nyebyesschech (Mat 5, 12) XV *med. R* XXII 246—7; A gdisz oblekø nyebyosa obloky (cumque obduxero nubibus caelum) *BZ* Gen 9, 14; Wzczyøgnøøl gest Moyszesz røkø w nyebyossa (extenditque... in caelum) *BZ* Ex 10, 22, *sim. ib.* 9, 22; Owa ya wam puszczyøø chleb z nyebyosz (de caelo) *ib.* 16, 4; ⟨Ch⟩walcye, nyebyossa (laudate, caeli) *BZ* Is 49, 13, *sim. Pul* Deut 1, *Rozm* 740; Roszy niebiosz roris celi 1461—7 *Serm* 442v; Yas yesz vydzyala szyna bozego wsthapvyacz na nyebyoszsza do boga oycza sz cyalem *Naw* 31, *sim. Rozm* 7. 238; Zeszły szwyątłego dvcha thwoyego z nyebyosz *Naw* 137; On (*sc.* Salomon) szyedzy na nawyszych nyebyeszech XV *p. post. R* XXV 221; Day, bychom czyebye wydzyely a w nyebyeszyech przebywali *ca* 1500 *SprTNW* V 14; Bo gdysz thy osvyczyl vczvyrdzenye nyebyoss (caeli), thyss vczvyrdzyl gesz sa na *nyebyezysch (*war. ib.*: na nyebyeszyech) y przykazalesz ym, bych dzyerzely barzy byeg vczvyrdzenya nyebyoss *Rozm* 5; A gdys szye tako modlyl, nathychmyast szye nyebyossa (caeli Mat 3, 16) otvorzyly *ib.* 190, *sim. ib.* 525; Vzrzyczye nyebyossa otvorzone (caelum apertum Jo 1, 51) *ib.* 215; Przed bogyem oyczem moym, ktory yest na nyebyeszych (in caelis Mat 10, 32) *ib.* 312; A thy Kapharnavm, azaly aze do nyebyoss (usque in caelum Mat 11, 23) bądzyesch podnyeszyon, aze do pyekla bądzyesch strączony *ib.* 318; Anyely nyebyesczy albo na nyebyeszyech (in caelis Mat 18, 10) vydza oblycze oczsa mego *ib.* 383, *sim. ib.* 279. 363; ~ niebiosa (nieba) niebios: Spewaycze bogu, iensze *wstopil na nebossa nebos (*Pul*: na nyebo nyeba) ku wschodu (qui ascendit super caelum caeli ad orientem) *Fl* 67, 36; Chwalcze gy nyeba nyebyos (caeli caelorum, *Fl*: neba neb) *Pul* 148, 4.

Niebo *formy*: *n. sg.* niebo *Gn* 180a, XV *med. Zab* 523, *BZ* Gen 2. 1, *MPKJ* V 5, *etc.*; ~ *g. sg.* nieba *Gn* 2b. 3a. *Fl* i *Pul* 13, 3. 17, 15. 18, 6. 19, 7. 32, 13. 52, 3. 77, 27, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* niebu *Rozm* 153. 386. 387. 575. 769; ~ *ac. sg.* niebo *Gn* 1b, *Fl* i *Pul* 49, 5. 103, 3. 113, 24. 120, 2. 123, 8. 133, 4. 138, 7. 145, 4, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* niebem *BZ* Gen 1, 30. Deut 29, 20, 1471 *MPKJ* V 103; ~ *l. sg.* (na) niebie *Gn* 3a, *Fl* I Prol 14, *Fl* i *Pul* 113, 11. 118, 89. 122, 1. 134, 6. 148, 4. 13, *etc. etc.*; ~ *n. pl.* nieba *Pul* 67, 9; ~ *g. pl.* nieb *Fl* 148, 4; ~ *ac. pl.* nieba *Fl* 107, 5, *Fl* i *Pul* 135, 5; ~ *v. pl.* nieba *Fl* i *Pul* 148, 4; ~ *l. pl.* (na) niebiech *Ojcz* 3. 10, *Fl* Ann 15, *Fl* i *Pul* 107, 4.

Znaczenie: *'pozorne sklepienie nad ziemią, przestworza nad ziemią, firmament, uważane popularnie za siedzibę boga, caelum, mundi pars summa, firmamentum, quod dei sedes vulgo putabatur'*: S neb⟨a sle⟩cew, praui, postaui prauø nogø na mory *Kśw* ar 16; Iszczy on (*sc.* Kryst) nebo y szemø osfecza *Gn* 1b; Iszczy gest ono (*sc.* wiesiele) od szeme asz do neba bilo doszøglo a fszythkycz angoly gestcy ono bilo vveszelilo *Gn* 2b; Difnecz tesze gest ono (*sc.* dzieciątko) na nebe y f slunczu i f *kaszldem stvorzenv gestcy ono... bilo *Gn* 3a; Ten tho krol neba y szeme *ib.*; Gegoscy (*sc.* Krysta) nebo y szema sderszecz bila ne mogla, tenci szø gest byl f lone v swe mily matuchny... polosyl *Gn* 180a; Kto yma chwałø boszø w serczu swoiem... duszø swø na nebe dziwne vsadzi (in caelo mirabiliter collocabit) *Fl* I Prol 14; Gospodzin z neba (de caelo) wesrzal iest na sini luczske, bi widzal,

iestly rozumny albo szukaiøczi boga *Fl* 13, 3, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 19, 7. 32, 13. 52, 3. 79, 15. 84, 12. 101, 20; I pogrzmal iest z neba (de caelo) gospodzin *Fl* 17, 15, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 77, 30; Od wirzchnego neba wiszce iego (*sc.* słońca, a summo caelo egressio eius) *Fl* 18, 6, *sim. Pul*; I przisval nebo s wirzchu, y zemø, obczrzecz lud swoy (advocabit caelum desursum et terram, discernere populum suum) *Fl* 49, 5, *sim. Pul*; Chvalcze gi nebo y zema (laudent... caeli et terra) *Fl* 68, 39, *sim. Pul*; I kazal iest oblocom s wirzchu, y vliczki neba (ianuas caeli) otworzil, i pline gim manna na iedzene, y chleb neba (panem caeli) dal iest gim *Fl* 77, 27–8, *sim. Pul*; Poloszili sø smertnoscy slugam twogim, karme ptakom neba (posuerunt morticina servorum tuorum, escas volatilibus caeli) *Fl* 78, 2, *sim. Pul*, *sim. Pul* 49, 12. 103, 13; Rozczøgayø nebo (extendens caelum) yako skorø *Fl* 103, 3, *sim. Pul*; Bo welyke yest na nebech (super caelos) myloserdze twoye y alysz do oblokow prawda twoya *Fl* 107, 4, *sim. Pul*; Powyszy se na neba (*Pul*: na nyebie), boze (exaltare super caelos, deus) *Fl* 107, 5; Ale bog nasz na nebe (in caelo) *Fl* 113, 11, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 118, 89. 122, 1. 148, 13, *MW* 34b; Wszytko, czokoly chczal, vczynil pan na nebe (in caelo) y na *szeimy, w morzy y we wszech gløbokoszczech *Fl* 134, 6, *sim. Pul*, *sim. Rozm* 781; Gen vczynil neba (caelos) *Fl* 135, 5, *sim. Pul*; Acz wstøpø na nebo (si ascendero in caelum), ty tamo ges, acz wstøpø do pekla, tu ty ges *Fl* 138, 7, *sim. Pul*; Gensze wczynyl nebo (caelum) y szemø, y wszytko, czso w nych gest *Fl* 145, 4, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 113, 24. 120, 2. 123, 8. 133, 4, *BZ* Gen 1, 1, *MW* 89b, *Rozm* 164; Gensze pokrywa nebo (caelum) obloky *Fl* 146, 8, *sim. Pul*, *sim. MW* 130a; A wody, gesz na nebe sø (quae super caelos sunt), chwalcze ymø panowo *Fl* 148, 4, *sim. Pul*; Gospodna *lokacz bødø sø przeczywnyczy gego y nad nymy w nebech (*Pul*: na nyebye) *bodze grzemecz (super ipsos in caelis tonabit I Reg 2, 10) *Fl* Ann 15; Bwncz thwa wola yako na nebe (*Ojcz* 6. 14. 15: w nyebye, 8. 11: na nebi) tako na zemi *Ojcz* 1—5. 7. 9. 10. 16. 17; Oczcze nasz, genze yesz na nyebyech (*Ojcz* 1: na *nebissich, 2. 4. 5. 9. 15. 16: na nebesech, 6. 6a. 14: w nyebiesyech, 7: w *niebiesiøch, 8. 11: na nyebesach, 17: na nyebye) *Ojcz* 3. 10; Werzø w boga..., thworziczela neba y zeme *Wierzę* 1. 3—8. 10. 11. 14. 17. 18; Vbodzi duchem mayą nyebo XV *med. R* XXII 237; Kto sząda a schuka fali na nyebye, tenczy syą nye bogi sromoti na zyemi *ib.* 247; Sola virgo lactabat vbere de celo pleno karmyla pyerszamy z nyeba napelnyonymy XV *med. SKJ* V 259; Wyrzchnya chrzą⟨ś⟩cz ('część') nyeba emisperium XV *med. Zab* 523; Y stal sye naagle z nyeba zwank (et factus est repente de caelo sonus Act 2, 2) *ca* 1450 *PF* IV 577; Jvthrocz sza byerzą od czebye szluzy⟨ć⟩ themv, czoszczy gyest w nyebye *Aleksy* w. 67, *sim. BZ* Jos 2, 11, 1467 *Zab* 447; Abi bilo wam na pokarm... y wszelkyemu ptaku pod nyebem (omnique volucri caeli) *BZ* Gen 1, 30, *sim. ib.* Deut 29, 20; Potem gdisz szø dokonalo nyebo y szemya (perfecti sunt caeli et terra) *BZ* Gen 2, 1; Wznyeszy røkøø swø w nyebo (extende manum tuam in caelum) *BZ* Ex 10, 21, *sim. Pul* Deut 58; Myasta wyelika, mvrowana eze do nyeba (et ad caelum usque munitae) *BZ* Deut 1, 28; Criste,... qui luciferorum alipedum tactu stellata per eth⟨e⟩ra, leczaczych (*leg.* łczących) coni slonecznych bycgyem po gwaszd⟨n⟩em nyebye, gubernas 1466 *R* XXII 23; Zna⟨k⟩a sz neba zøndali signum de celo querebant 1461—7 *Serm* 98v; Pod nyebem sub firmamento (et similitudo super capita animalium firmamenti..., sub firmamento autem pennae eorum rectae alterius ad alterum Ezech 1, 23) 1471 *MPKJ* V 103; Gwesznye (*war. kal.*: gwyazdne) nyebo firmamentum (Daniel... ait: Iustos fulgere quasi stellas,... doctos quasi firmamentum Prol) *MPKJ* V 5; Skutky rąk yego powyada stwyrdzenye nyeba (opera manuum eius adnuntiat firmamentum) *Pul* 18, 1; Zyemya ruszyla szye, bo nyeba (*Fl*: nebosa) szye rospuszczyly od oblycza bozego Synay (etenim caeli distillaverunt a facie dei Sinai) *Pul* 67, 9; Bog na nyebye (in caelo, *Fl*: na nebyv) vczynyl stolyecz swoy *Pul* 102, 19; Dusza... vydzy nyebo szathworzone, vydzy pyeklo othvorzone *SkargaPloc* w. 47, *sim. ib.* 51; Gdy na nyebye albo na powyetrzv gesth nyepogoda, zamyeszanye quando superiora celestia aliquam patiuntur intemperiem XV *p. post. Kałużn* 273; Gdy odstapyly od nych angyolovye v nyebo (in caelum Luc 2, 15), pastyrze movyly spolem *EwZam* 292, *sim.* XV *ex. Kałużn* 291; Na nyą wschyschczy poglądayą, ktorzy w nyebye przebywayą XV *ex. PF* V 103; By ludzom nyebo othworzyl, kthore byl Jadam zathworzyl XV *ex. R* XIX 89, *sim. De nativ* w. 44; Dym they rzeky podnosyl sya asz do nyeba XV *ex. Zab* 536; Pothym vydzyany trzy slonecza na nyebye (in caelo) *Rozm* 72, *sim. ib.* 70; Rzatko kyedy schyyą naklonyl, bo zawsche myal schyą k nyebv (quia semper habuit caput elevatum) *ib.* 153, *sim. ib.*, *ib.* 575; Alye ya vam kaza nye przyszyegacz any przez nyebo (per caelum Mat

5, 34), bocz yest stolecz bozy *ib.* 269, *sim. ib.* 691; Yako vyeczey oczyecz vasz s nyeba (de caelo Luc 11, 13) da dycha svyątego thym, ktorzy yego proscha *ib.* 275; Iutro bądzye *svyaty dzyen, czyrvone nyebo (rubicundum est enim caelum Mat 16, 2), a zaran nye movyczye: Dzyszya bądzye descz, blyszczy szye nyebo (caelum Mat 16, 3) *ib.* 354; Oyczc, zgrzeschylem przeczyv nyebv y przeczyv tobye (peccavi in caelum et coram te Luc 15, 21) *Rozm* 387, *sim. ib.* 386; Krzest svyątego Yana skad byl, s nyeba (e caelo Mat 21, 25), czyly od lyvdzy? *ib.* 453, *sim. ib.*; Poslyc anyoly svoye ode cztyrzech vyatrov z vyrzchv nyeba aze na dol (a summis caelorum usque ad terminos eorum Mat 24, 31) *ib.* 483; Trzeczye, aby nyebv y zyemy myerzyonym szye vkazal *ib.* 769; ~ nieba nieb, nieba niebios, niebo niebios: Chwalcze gy, neba neb (laudate eum, caeli caelorum, *Pul*: nyeba nyebyos) *Fl* 148, 4; Ti gesz vczinyl nyebo y nyebo nyebyos (caelum et caelum caelorum), y wszitkø voyskø gich *BZ* Neh 9, 6; ~ krzywe niebo *'zodiak, zodiacus'*: Krzywe nyebo zodiacus XV *med. Zab* 523. ~ *Cf.* **Niebie, Niebiosa.**

Niebojan *'śmialek, zuch, nie bojący się niczego, homo audax, impavidus'*: Vulgare canit proverbium: Timenti deum bene erit in consumacione, ale nyeboyana canes mordent 1466 *R* XXV 139.

Niebojewny *cf.* **Niebojowny**

Niebojowny, Niebojewny *'niechętny do boju, niewojowniczy, imbellis, non bellicosus'*: Neboyowny inbellus *ca* 1428 *PF* I 495; Nyeboyewni imbellus 1437 *Wisl* nr 228 s. 87.

Nieborak *'istota godna politowania, współczucia, biedak, mizerak, homo misellus, miserandus'*: Jusz odethchny, nyeborakv, mow sze mnv, vbogy zakv *De morte* w. 85; Zaky y dworaky, thy poszyeka nyeboraky *ib.* w. 286; Szvyerzatha y wszythky ptaky ya poszyeka nyeboraky *ib.* w. 389.

Nieboszczyk, Niebożczyk *'zmarły, nieżyjący, umarły, nieżywy, qui mortuus est'*: Jszem nye mal brata mego rodzon[y]ego nyebosczika starosty pyenądzy 1436 *Pozn* nr 1473; Wszythky szdraczcze y lyphnyky zosztavya ye nyebosczyky *De morte* w. 193; Mordarze y okruthnyky, thy poszyeka nyebosczyky *ib.* w. 280; Pan Wyssyel vkazal cztherzy konye nyebozczyka brathowych 1495 *GorsJaz* 277.

Niebożątko *'istota nieszczęśliwa, biedna, biedak, nieborak, homo misellus, infelix, miser'*: Tyś mylostywa matka, ty thwe tyessys ('cieszysz') niebożątka XV *p. pr. R* XIX 42; Nyebozanthka stradny 1453 *R* XXIII 298; Quot sunt nostrum nyeboszątkek stradnich, qui sumus tardiores ad laborem salutis nostre 1466 *R* XXV 135; Nyeboszqnthek stradnich XV *p. post. ib.* 198; Thy..., ktoremv szye klanyayą anyely raysczy, vmyvasch my nogy, mnye nyebozątkv, mnye rybythvovy sprostnemv? *Rozm* 536.

Niebożc *cf.* **Niebożec**

Niebożczyk *cf.* **Nieboszczyk**

Niebože *'istota nieszczęśliwa, biedna, biedak, nieborak, homo miser, infelix'*: Snacz czy Sorkes (*var.* Sortes, *i. e.* Socrates) nye pomosze, przelaknalsz szya, nyebosze *De morte* w. 84; Nyeboze, proszy boga za myø, nadznyka, o sthatek wszyedni XV *p. post. MacPam* II 352.

(Niebożec) Niebože *'nieboszczyk, qui mortuus est'*: Jsze pan Micolay, neboscz, Lubomsky wszął wosz... Jacubowy 1419 *Pozn* nr 981; Ysze pan Micolay, neboscz, wszął mlyn Yacubowy *ib.* nr 982.

Niebożeństwo *'bezbożność, fałszywa wiara, impietas, fides falsa'*: Nyebozenszthwo falsa religio XV *med. Wisl* nr 1302.

Niebożka *'nieboszczka, zmarła, femina, quae mortua est'*: Jakom ja... nye oral na Ianovye na rszyszku dwyema pluziczamy gwalthem na vyenye nyeboszky Anny Voczyechoveyh 1474 *ZapWarsz* nr 1384.

Niebrona *(?) 'nieposiadanie, niezawiadywanie, actus non possidendi'*: Przecyw themv rzekl brath tey vmarley zony:... Trzeczy dzen przed gey szmyerczą klvcze dalą... y odvmarla go (*sc.* idące imienie) w nyebronye (*OrtMac* 134: nye w .obronye) gey mazą any gescze gest w gego obronye any w rakv, ale w mogey *OrtKal* 311. ~ *Może należałoby rektyfikować na* w nyeobronye *?*

Niebronny *'nie uzbrojony, bezbronny, inermis'*: Nebronny inermis *ca* 1428 *PF* I 495; Nyebronny inermis 1437 *Wisl* nr 228 s. 87.

Niebycie 1. *'nieobecność, absentia'*: Nebicze absencia *ca* 1428 *PF* I 491; Acz ktori czlowyek bilbi do sądv pozwan, a on bi prze brata swego w zemy nyebiczye przed sądzyąn odmawa⟨ł⟩ otpowyed[z]acz (et ipse propter absentiam fratris sui respondere coram iudice recusaverit) *Sul* 85; Si aliquis dominorum ad terminos generales spectancium, słyszaiący, ad predictos terminos generales non venerit et eis non interfuerit, tunc ullius domini absentia vlg. niebyciem termini predicti generales non debent annihilari... neque alicujus domini ad judicium spectantis vlg. nijednego stolecznika niebyciem reclamacio predictorum terminorum generalium non debet haberi nec reclamari, propter illius domini absenciam, przez tego pana niebycie, non debet aliquis reclamare 1453 *PawSejm* nr 114.

2. *'niestawienie się, nieprzybycie na wezwanie sądu, niestawiennictwo, actus coram iudice non comparendi'*: Genze kdi nye stanye kv skazanyv rzeczy, słuszne poszcze ma bicz, gego nyebyczym w theem nye czynyancz przekazi nyyaney *Sul* 9; Gysz gdi nye stanye, thedi gego nyebyczym alybo nyestanym nyeprzekazaayącz (extunc ipsius contumacia seu absentia non obstante), kv rozsprawyenyv alybo kv skazaanyv rzeczy przes osszandzenyee poszcyee ma bicz *Sul* 29.

Niebytność *'nieobecność, absentia'*: Dla yego nebythnosczy racione ipsius absencie *ca* 1428 *PF* I 487.

Niebywały *'taki, którego jeszcze nie było, nie stosowany, nie praktykowany, inusitatus'*: O dzyevycze..., chczesch nam v obyczay vyescz (*leg.* wwieść) przedthym nyebyvaly (nobis vis inducere morem inconsuetum) przeczyw zakonv Moyzesovemv *Rozm* 27.

Niech *w połączeniu z czasownikiem w 3. osobie liczby pojedynczej trybu oznajmującego wyraża polecenie, żądanie, życzenie lub prośbę, 'ut, utinam'*: Tak, yako napyszano, nyech stoy *OrtMac* 145; Dzyen szczyąszcza szwyatha thego nyechay myą w grzech nye podnoszy any nocz szmathkow niech czyrplyuoszczy ode mnye nye oddaly *MW* 90b; Urodz⟨o⟩nemu ryczerzovy y slawanth⟨ne⟩mw panw Ianowy groda Ambrozego, Bernharth, ku staroscy przyssly, pozdrowy⟨e⟩nye ne⟨ch⟩ bądzc (gratioso et felici militi H. Raimundo castri Ambrosii, Bernardus in senium deductus salutem) XV *p. post. R* I s. XXXIX; Nyechcz badze szczeszliwy then dzen felix tibi sit hujus diei exortus XV *ex. PF* III 179; O Marya, matko moya myla, nyech czyą nye zasmączą (non contristet te) to, czoczyem rzekl *Rozm* 166.

Niecha *w połączeniu z czasownikiem w 3. osobie liczby pojedynczej trybu oznajmującego wyraża rozkaz, żądanie, życzenie 'niech, niechaj, ut, utinam'*: Ergo moueat te, necha czą poruschy, natura XV *med. SKJ* V 280; Segnicies linquat, *gl.* deserat, nyecha opuszczy, te non ignavia, nyerichloscz, vincat, *gl.* non devincat, nyecha nye przemoze 1466 *R* XXII 11.

1. Niechać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* niechasz *BZ* Lev 19, 10; *3. sg.* niecha *BZ* Lev 5, 9, *OrtMac* 61; ~ *imper. 2. sg.* niechaj *Dek* IV, XV *p. pr. SKJ* I 305, *BZ* I Reg 15, 16. 20, 5. Jer 14, 9, *etc.*; *2. du.* niechajta *BZ* Ruth 1, 13; *2. pl.* niechajcie *Fl* 74, 4. 5. 94, 8, XV *med. SKJ* I 59. *BZ* Lev 23, 22, IV Reg 23, 18, *etc.*; ~ *inf.* niechać *Słota* w. 46, *BZ* III Reg 22, 15, *OrtBrRp* 46, 3. 80, 2. 85, 3, *OrtMac* 54. 55. 108. 115, 1488 *FontesŚl* II 16, *Rozm* 584; ~ *praet. 2. sg. m.* niechaleś *BZ* Neh 9, 28; *3. sg. m.* niechał *BZ* Ex 9, 21. III Reg 22, 24; *f.* niechała jest 1471 *MPKJ* V 65; *3. pl. m.* niechali *BZ* III Reg 22, 33. IV Reg 17, 16. II Par 24, 25, 1471 *MPKJ* V 67; ~ *condit. 3. sg. m.* -by niechał *OrtMac* 67; *3. pl. m.* by niechali *BZ* Judith 6, 10; ~ *part. praet. act.* niechaw *BZ* Ex 14, 19. Tob 2, 3; niechawszy *BZ* I Par 10, 7. II Par 29, 6. Judith 5, 8. 6, 9.

Znaczenia: **1.** *'nie ruszać, zostawić w spokoju, aliqua re se abstinere, nolle uti, aliquid dimittere'*: Szony twego blisznego nyechay (*Dek* I 1. 3. 5—7. II 1—3. III 1—11. 13—20. 22. 25—9. 31. V 1—3. VII 1. 2. 5: nye pozanday, I 4. 8. III 30: nye ząday, VII 3: ⟨nie⟩ pozandasz) *Dek* IV; Nyechaysze mnye tedi (dimitte ergo me) na polyv do wyeczora trzecyego dnya *BZ* I Reg 20, 5; Zrozumyely ksyøszøta wozowa, ysze nyc krol israhelski y nyechały gego (et cessaverunt ab eo) *BZ* III Reg 22, 33; Nyechaycye gego (dimittite eum), a nygeden koscyamy gego nyc ruszay *BZ* IV Reg 23, 18; Vschelkye sczepyenye, ktoregosz nyc sczepyl moy oczyecz nyebyesky, bądzye vyrvano, a przetho nyechayczye (sinite illos Mat 15, 14), slyepycz ssą vodze ych *Rozm* 356, *sim. ib.* 641; Panye, nyechay yego (*sc.* drzewa figowego, dimitte illam Luc 13, 8) yescze y tego lata *ib.* 375; Czokolvye by ten czlovyek... zaczynyl, *slucha yego nyc rvszacz... Podobnyey czy by yego nyechacz *ib.* 584; ~ Then moze sz them gymyenym vczynycz y nyechacz, czo chcze (hic tunc potest eisdem bonis facere et dimittere prout voluerit) *OrtMac* 55, *sim. OrtBrRp* 46, 3, *sim. OrtMac* 54; Nyewyasta szwem (*leg.* z swem) stoyaczem gymyenym, czo yey przyvmarlo..., moze czynycz y nyechacz (potest facere et dimittere), czo chcze *OrtMac* 108, *sim. OrtBrRp* 80, 2, *sim. OrtMac* 115, *OrtBrRp* 85, 3, 1488 *FontesŚl* II 16; ~ *'nie zajmować się czymś, nie troskać się o coś, nolle curare'*: Rzekla... Marya:... Yako szyna moga myecz, o mązu nycz nye keza wyedzyecz. Angyol gye odpowyedzyal: Nyechay thego, goszpodze, duch czya szwyathy navyedzy, yen tha wszythka rzecz obrzadzy XV *p. post. R* XIX 51; ~ *'nie zazdrościć, nie być zawistnym, non invidere'*: Nyechay non zeles (non zeles gloriam et opes peccatoris Ecclus 9,16) 1471 *MPKJ* V 79; ~ *dubium*: Nyechaly miserunt (sic piger his, qui miserunt eum Prov 10, 26) 1471 *MPKJ* V 67.

2. *'przestać coś czynić, przestać wypełniać, zaniechać, zaniedbać, aliquid linquere, facere cessare'*: Y nyechaly (dereliquerunt) wszech przi-

kazan pana boga swego *BZ* IV Reg 17, 16; Cy wszitci grozily nam, mnymaiøcz, bi nasze røce otpa⟨d⟩le tego dzala a nyechaiøcz (et quiesceremus) *BZ* Neh 6, 9; A tak nyechawszi (deserentes) duchownich obiczaiow swich przodkow..., gcnego boga nyebyeskego sø naslyadowaly *BZ* Judith 5, 8; Gdyby kogo ktho zabyl..., a... przyyaczyel nyecha-ly thego fordrowacz..., ma-ly then mordersz... zosthacz w myescze? *OrtMac* 61; Proszą czebye, szlvchay thego, a nyechay movyenya szwego *De morte* w. 344; Nyechayczie intermittite (iniquitatem et rapinas intermittite Ezech 45, 9) 1471 *MPKJ* V 107; Chczeczye tego osądzycz...? O *nyescząsczni, nyechayczc, nye czynczye takyego grzecha! *Rozm* 716; ~ Thedy ten ma nayacz gym ortel y szlacz... kv wyszemu stolczv, a ma to vczynycz sz woythowszkym wyedzenym, aby szye szwym (*leg.* z swym) ortelem osztal albo nyechal, acz badzye wynyen (quod sua sententia praeibit seu iure dimittat, si praecipitaverit) *OrtMac* 67; ~ '*nie czynić, aliquid non facere*': Mnogy yescze przed dzwyrzmy bødze, czszo na yego masto szødze, an mu ma przez dzenky wstacz, lepyey by tego (*sc.* siadania za stołem) nechacz *Slota* w. 46; Mamly gechacz... boiowacz, czily nyechacz (an cessare)? *BZ* III Reg 22, 15.

3. '*zostawić, opuścić, ominąć, porzucić, deserere, dimittere, derelinquere*': Ktorysz zamyeszkaal slowo bosze, nyechal slug swich (dimisit servos suos) y z dobidkyem na polyu zmarly søø *BZ* Ex 9, 21; A wznyosl sze anyol boszy, gensze ▪przechodzyl stani izrahelskye, y gydze po nich, a s nym spolu slup oblokowi, pyrzwich nyechaw y szedl daley (priora dimittens post tergum) *ib.* 14, 19; Tedi nyechal myø duch boszi (mene ergo dimisit spiritus dei) a mowyl tobye? *BZ* III Reg 22, 24; To gdisz vzrzely møszowye israhelsci..., ysze Saul a sinowye gego vmarly, nyechawszi myast swich (dereliquerunt urbes suas), pobyeszely *BZ* I Par 10, 7; Precz odgechawszi, nyechaly gego (dimiserunt eum) w wyelykich nyemoczach *BZ* II Par 24, 25; Nyechalesz gich (dereliquisti eos) pod røkø gich nyeprzyiacyol *BZ* Neh 9, 28; Tedi richło Thobias y obyada nyechaw (relinquens prandium),... k temv cyalu martvemv przibyezal *BZ* Tob 2, 3; A ony... prziwyøzaly Achiora ku drzewu... a tak swyøzanego vycyamy nyechawszi go tu (dimiserunt eum), wrocyly syø ku panu swemv *BZ* Judith 6, 9; Postawywszi gy poszrzod lyvda tego, iøly syø gego pitacz, prze *ktoro bi vynø Asyrsci swyøzanego gego tu nyechaly (quod illum vinctum Assyrii reliquissent) *ib.* 6, 10; Panye,... nye nyechay nas (ne derelinquas nos)! *BZ* Jer 14, 9; ~ Zgrzeszily oczczowye naszi a vczinyly zle w wydzenyv pana boga naszego, nyechawszi gego (derelinquentes eum) *BZ* II Par 29, 6.

4. '*pozwolić, dopuścić, sinere, admittere, permittere*': Dimitte eos przepuszcz, nechay (dimitte eos, qui confracti sunt, liberos Is 58, 6) XV *p. pr. SKJ* I 305; Czsokoły bi sbitecznego bilobi, necha wikapacz (faciet distillare) *BZ* Lev 5, 9; Vbogim pøøtnikom szbiracz (*sc.* kłosy) nyechasz (dimittes) *ib.* 19, 10; Any ostawyonich klossow szbyeraycze, ale vbogim a podrosznim nyechaycze gich (dimittetis eas) *ib.* 23, 22; Nyechay myø (sine me), acz powyem tobye *BZ* I Reg 15, 16; Sinite, fratres, sinite, nyechaycze, nyechaycze, ut mihi maledicat XV *p. post. R* XXV 177; Ya mam od czyebye krzczon bycz, a ty ydzyesch kv mnye? Odpovyedzyal myly Yesus y rzekł yemv (*sc.* św. Janowi): Nyechay nynye (sine modo Mat 3, 15), bo tako podobno napelnycz vschytką prawdą *Rozm* 186, *sim. ib.* 189; Naslyadvy mye, a vmarlych, czvsch w grzesze, nyechay pogrzescz ych vmarlc (dimitte mortuos sepelire mortuos suos Mat 8, 22) *ib.* 289; Nyechay yey (sinite illam Jo 12, 7), acz chova tą mascz kv memv pogrzebv *ib.* 444; Schukaczyely mnye, czvsch yącz, nyechayczye tych odycz (si ergo me quaeritis, sinite hos abire Jo 18, 8) *ib.* 633, *sim. ib.* 655. 658.

5. '*nie chcieć, nolle*': Aczbich mogla... poczøcz sini y porodzicz, a wi chcyele czekacz... Nyechayta (nolite), proszø, dzewki me *BZ* Ruth 1, 13; Nyechala gyest *(war. lub.:* nye chczala yest) renuit (renuit consolari anima mea Psal 76, 3) 1471 *MPKJ* V 65. ~ *Cf.* **Chcieć.**

6. *w połączeniu formy imper. z innym czasownikiem w bezokoliczniku wyraża tryb rozkazujący tego czasownika w zaprzeczeniu* '*noli, nolite (sequente infinitivo)*': Rzekl iesm zlim: Nechayce zle czinicz (nolite inique agere, *Pul*: nye stroyczye zle)! *Fl* 74, 4; Nechaycze wznaszacz (nolite extollere, *Pul*: nye wznaszayczye) w wisocosez rogu waszego, nechaycze molwicz (nolite loqui, *Pul*: nye mowczye) przecywo bogu lichoty! *Fl* 74, 5; Nechaycze zaczwerdzacz (nolite obdurare, *Pul*: nye zaczwyrdzayczc) sercza wasza! *Fl* 94, 8; Nyechaycze bycz opatrzny, rostropny fratres, nolite esse prudentes aput vosmetipsos (Rom 12, 16)! XV *med. SKJ* I 59.

Cf. **Uniechać, Zaniechać, Poniechawać, Niechajmego**

2. Niechać *w połączeniu z czasownikiem w 3. osobie liczby pojedynczej lub mnogiej albo w 1. osobie liczby pojedynczej trybu oznajmują-*

INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO
Polskiej Akademii Nauk
Pracownia Leksykograficzna
INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO PAN BIBLIOTEKA KRAKÓW

cego wyraża rozkaz, polecenie, żądanie, życzenie lub prośbę 'niech, niechaj, ut, utinam': Nechacz szø ten tho lud pred tobø spoueda *Gn* 174b; Nye sskazuy thy, nyechacz szkazujø lepschi nyszess ty 1400 *StPPP* VIII nr 10425; Sø-ły to bogowye, nyechacz vilazø s tego gezyora *Błaż* 321; Yen dawa yalmvsna, nyechacz dawa w yednostaynem wmyszle prze boga (Rom 12, 8) XV *med. SKJ* I 57; Nyechacz nye szwodzy wassz nykt proznymy albo marnymy szlowy nemo vos seducat inanibus verbis (Eph 5, 6) *ib.* 76, *sim. ib.* 96; Ille solus, o virgo beata, tuas laudes sileat nyechacz zamilczy a nye wysnawa XV *med. SKJ* V 283; Lyudze czy to sø spokoyny, nyechacz kupczø w zemy (negotientur in terra) *BZ* Gen 34, 21; Gedne owcze waszc a dobidczyøtha nechacz ostanø (remaneant), a dzeczy wasze nyechacz s wamy gydøø (eant vobiscum) *BZ* Ex 10, 24, *sim. ib.* 16, 4; Nyechacz syø wrocy møsz (revertatur vir) *BZ* I Reg 29, 4; Nyechacz dzalaiø (aedificent) *BZ* Neh 4, 3; Otho ma swą rołya, nyechacz yą zaszye weszmye *OrtKal* 208, *sim. OrtMac* 142; Gnyew thwoy nyechacz mye nye omywa *Naw* 181; Sznadz bysczye vyryvayącz kakol, vytargalybysczye y psenyczą, alye nyechacz rosczye oboye (sinite utraque crescere Mat 13, 30) aze do snyva *Rozm* 339; Ymayącz Moyzescha y proroky, nyechacz ych sluchayą (audiant illos Luc 16, 29) *ib.* 397; Wschakocz ma lata, pytayczye yego, nyechacz sam za szye movy (ipse de se loquatur Jo 9, 21) *ib.* 422; ~ *w przekładzie łacińskiego futurum*: Nyechacz przynyossø malutko wodi (adferam pauxillum aquae) *BZ* Gen 18, 4; Nalyazlemly myloscz twø, nyechacz poydø (vadam cito) a vzrzø bracyø swø *BZ* I Reg 20, 29; Braczye, nyechacz vyymą proch (eiciam festucam Mat 7, 4) z[o] oka tvego *Rozm* 282; ~ *dubium*: Nyechacz tho bylo (*war. kal.*: nyechay thako bandzie) esto (Gen 31, 30) *MPKJ* V 12.

Niechaj *w połączeniu z czasownikiem w 3. osobie liczby pojedynczej lub mnogiej trybu oznajmującego wyraża rozkaz, polecenie, żądanie, życzenie lub prośbę 'niech, ut, utinam'*: Czsom uczinil Andrzejowi, tom uczinil za yego poczanthkem, kedy my rzekl: Nyechay pyge psya gowna 1428 *RafPocz* 12; Tako nahay (*pro* nechay) bog pomoszy 1443 *AGZ* XII 108; Nyechay szyą vkoyą cessent XV *p. pr. R* XVI 346; Nyechay lyeczy difugiat *ib.* 347; Takocz wasz nyechay mnyma wschelky czlowyek sic vos existimet homo vt ministros Cristi (I Cor 4, 1) XV *med. SKJ* I 52; Nyechay Dauid stawa (stet David) przede mnø *BZ* I Reg 16, 22; Nyechay gydø slugy me (vadant servi mei) s twimy slugamy *BZ* III Reg 22, 50; Nyechay thako bandzie esto (Gen 31, 30) 1471 *MPKJ* V 12; Stano dixit: Evadet al. nyechay odbywa, prout data est sibi culpa pro spolio 1473 *AGZ* XV 162; Niechay bandø *vsze twoie naklonione (fiant aures tuae intendentes Psal 129, 2) ku gloszu proszbi moiey *MW* 18b; Nyechay bandzie pokoy (fiat pax Psal 121, 7) w moczi twoicy *MW* 43b; Nyechay, myly panye, anyol thwoy przy mnye czuye, nyechay oddaly wszythky zle myszly ode mnye *MW* 89b—90a, *sim. ib.* 90b. 91b; Pan bog nyechay bandzye sztrosz mlodoszczy moiey *MW* 90b; Nyechay wstanø a pomogø wam (surgant et opitulentur vobis Deut 32, 38) *Pul* Deut 55; Gnyew thwoy nyechacz mye nye omywa, alye krew thwoya naszwyaczscha nyechay mye omywa *Naw* 181, *sim. ib.* 182; Chczesz szye bvdowacz, nyechay czye nye przywodzy k themv zandza twa, ale potrzeba (inducat te necessitas, non voluntas) XV *p. post. R* I s. XLV; Są-ły robothnyczy, nyechay czinyą (faciant, quod volunt) *ib.* s. XLVII; Chthory ma dwye svkny, nyechay da nye mayączemv (det non habenti Luc 3, 11), a chthory ma pokarmy, thakyesz nyechay czyny (similiter faciat Luc 3, 11) *EwZam* 298; Acz yest ve mnye ktory zakal albo ktory grzech, albosz acz byla ktora zla ządzą k nyeczystoszczy, nyechay mye tv wzyavy przed obezrzyenym svego ('wszego') lyvda *Rozm* 60; Bych nyevynnoscz moya vkazal, nyechay *dadzo to czalo (huius defuncti pueri corpus interpello), a yemv kaze, yze povye moye nyevynnoscz *ib.* 126; Day temv myesecze, nyechay ten thu szyedzy (Luc 14, 9) *ib.* 381; ~ Prossa cza, nyechay czy nye bandze czaszko ze mną chodzicz quaeso te, ne graveris mecum ambulare XV *ex. PF* III 177.

Niechajmego *'gra w kostki, przy której przegrywającego szarpano za włosy, ludus aleae, in quo eius, qui victus est, capilli vellebantur'*: Plebanus confessus est se luisse tasseres non pro pecuniis, sed pro capillacione crinium, videlicet nyechaimego 1449 *MMAe* XVI nr 1238. ~ *Może trzeba czytać* niechaj mego *lub* niechajnego *?*

Niechajnego *cf.* **Niechajmego**

Niechcenie *'brak chęci, brak zgody, actus non assentiendi'*: Miczko dzelyl y dodzelal dzedzinø v Koszmicz, yedno esz ss nechczenym Jaschcowim nye dodzelyl y tho gotow dodzelicz 1401 *SKJ* III 193.

Niechęć *'niesmak, odraza, wstręt, uprzedzenie, nieprzychylność, indignatio, malevolentia'*: Sz nyechaczy ex displicencia XV *med. R* XXV 155.

Niechodza *'pustynia, pustkowie, loca deserta'*: Deserto gluchey, puscz⟨ej⟩ vel nyechodzey XV *in. R* XXV 267.

Niechowanie *'niezachowywanie, nieprzestrzeganie czegoś, actus non servandi, non observandi'*: Gdze skazanye stolcza papyeszkego bi bilo..., chczemi, abi forma przekazanya... pylnye chowana y pelnyona, ny wstawyenye nasze wyschey przelozone o nyechowanyv troydzennego... interdicta papyeszkey kazni ma bycz przeczywno *Sul* 5.

Niechtóry *cf.* **Nicktóry**

Niechudy *cf.* **Chudy**

Niechutność *'smutek, żaloba, luctus, tristitia'*: Nechutnoscz luctus *MW* gl. 69.

Niechwalebny *'nie zasługujący na pochwałę, niechlubny, inglorius'*: Sed quia violentus et inglorius actus est laudacionis conatus richli a nyechwalebny yest vczinek... ku marney chwale XV *med. R* XXIII 279.

Niecząg *(?) bot. 'nawłoć pospolita, Solidago virgaurea L.'*: Neczą̨g lucilla 1472 *Rost* nr 1236. ~ *Może należy czytać* niczaj, *cf.* **Nieczan.**

Niecić *cf.* **Naniecić, Podniecić, Rozniecić, Zaniecić, Rozniecać, Zaniecać**

Nieciecza *'zbiornik wody stojącej, zwykle na starym korycie rzeki, stagnum, praec. in fluvii alveo veteri situm'*: Piscinam vlg. nececza nuncupatam ex quodam obliquo transitu fluvii Vislae... fecerunt 1324 *OpMog* II nr 54; Locus vero, qui in loco meatus seu transitus sepedicti fluuij Visle prioris siue antiqui fiet, pro lacu vlg. dicto nieciecza specialiter reseruatus (1376) *MMAe* X 296; Praefati laci, ut dicitur neczecze in vulgari, et dicti rubeti ostrow dimidios usus et fructus sua et sui monasterii... esse (1399) XVII *DokMp* I 288; Paludine vlg. neczecza 1379—404 *Biecz* I 68; ⟨Ut⟩ ex antiquo meatu seu transitu dicti fluvii Visla lacus vlg. dictus neczecza pro utilitate amborum monasteriorum fieret 1405 *DokMp* I 336, *sim.* 1405 *KodPol* III 367; Racione... permissionis aque per... insulam mon⟨asterii⟩ Mechouien⟨sis⟩ adiunctus est quidem lacus antiqus, qui spectabat ad... monasterium... in Stanantky, ad predictum lacum sive neczecza tamquam de nowo factum 1405 *DokMp* I 336, *sim.* 1405 *KodPol* III 367; Aquam neczecza dictam 1416 *StPPP* II nr 1457; In istis lacubus... venacionem ⟨habet⟩ dominus Iohannes... retibus... sicut arundo transiit al. zasla *niczyesa 1424 *KodWP* V 387; Quia pratum... usque ad aliam rippam fluvioli dicti nieczecza... vendidit 1425 *DokMp* II 46; Pro lacu dicto nieczecza prope Dunaiecz (1427) XVI/XVII *ib.* 68; Vladislaus II rex Silvestro canonico... ripam fluvii San inter villas Zbignyew et Turbia... pro praeparatione lacus al. nyeczecza perpetuo donat (1429) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 641; Fossatum al. nieczieczа, quod se protendit seu vadit circa muros eiusdem ciuitatis Kazimiriensis, incipiendo ab obstaculo al. iass... vsque ad fluuium Wissla damus... et largimur... per ipsos ciues nostros in dicto fossato al. nieczieczа libere... pisces prandendi et piscandi (1430) XVII *ex.*/XVIII *MMAe* V nr 127; Lacus al. nyeczeczа... cum silua dicta Colko, que inter fluuium Viszla et dictam lacum nyeczeczа cum insulis vlg. yspy 1468 *StPPP* II nr 3902; Duc partes pratorum et terciam partem pratorum Czwdowyensium a rivulo al. od nyeczyeczye debet exdividere 1485 *AGZ* XIX 52.

(Niecierpiący) Niecirpiący 1. *'niezdolny do cierpienia, nie podlegający cierpieniu, passionibus non obnoxius'*: Necyrpaczy impassibilis XV *p. post. PF* V 7.

2. *'trudny do zniesienia, intolerabilis, difficilis'*: Snadz przyslaby (*pro* przeslaby) byla dusza nasza wodø neczyrpøczø (aquam intolerabilem) *Fl* 123, 4, *sim. Pul*; Infernus... est... plenus fetore intollerabili *neczirpoczego XV *med. GlWroc* 58v.

3. *'nie czujący, pozbawiony czucia, qui sensibus caret'*: Et ad hoc inducunt insensibilia neczirpøcze XV *in. R* XXIV 69.

(Niecierpienie) Niecirpienie *'niecierpliwość, niezadowolenie, impatientia, taedium, molestia'*: Quanta bestiis erit intolerancia vlg. neczyrpene! *ca* 1420 *R* XXIV 86.

(Niecierpiętliwość) Niecirpiedliwość 1. *'niepodleganie cierpieniu, impassibilitas, natura rei, quae passionibus non est obnoxia'*: Nyecyrpye⟨d⟩livoszczą impassibilitate XV *med. R* XXIV 49; Nyeczirpyedliwoscz inpassibilitas XV *med. Zab* 517.

2. *'niecierpliwość, brak wytrwałości, impatientia, animus morae impatiens'*: Cognoscitur (*sc.* haereticus) per impacienciam, nyeczyrpiedlywoscz, in aduersis XV *p. post. R* XXV 275.

(Niecierpiętliwy) Niecirpiedliwy *'niecierpliwy, impatiens quietis'*: Demum regularum et monicionum oblita musca quiet⟨is⟩ inpaciens, *gl.* nyeczyrpyedływa imstanis, instabilis existens XV *med. R* XXIII 279.

Niecierpliwość, Niecirpliwość, Niecirzpliwość 1. *'brak cierpliwości, wytrzymałości na coś, impatientia, animus morae impatiens'*: Ale cy, ktorzi sø pokuszenya bozego z boiazny nye przyiøły, ale swø nyecyrzpływoscyø (impatientiam) a ganyenye swego szemranya vkazały przecyw

panv bogu, y zagubyeny od zagubycyelya... sø zgynøly *BZ* Judith 8, 24.

2. *'niepodleganie cierpieniu, impassibilitas, natura rei, quae passionibus non est'*: Nyeczerplywoscz (*var.* nyeczyrplywoscz) impassibilitas XV *p. post. Zab* 522.

(Niecierpliwy) Niecirpliwy *'niezdolny do cierpienia, nie podlegający cierpieniu, qui dolore affici non potest'*: Secundum dominum erit impassibilis, id est nyeczyrply⟨wy⟩ *ca* 1500 *R*[2] XLVII 372.

(Niecierpność) Niecirpność *'brak wyrozumienia, nieustępliwość, intolerantia, animus, qui aliquid tolerare non potest'*: Intolerancia *nyeczirpnøscz, *gl.* nyeveczirpyenya, nyedostatku XV *p. pr. R* XLVII 357.

Niecirpiący *cf.* **Niecierpiący**

Niecirpiedliwość *cf.* **Niecierpiętliwość**

Niecirpiedliwy *cf.* **Niecierpiętliwy**

Niecirpienie *cf.* **Niecierpienie**

Niecirpliwość *cf.* **Niecierpliwość**

Niecirpliwy *cf.* **Niecierpliwy**

Niecirpność *cf.* **Niecierpność**

Niecirzpliwość *cf.* **Niecierpliwość**

Niecki *pl. tantum formy*: *n. pl.* niecki 1388 *MMAe* XV 7, 1413—4 *JA* XIV 503, *ca* 1500 *Erz* 50; ~ *g. pl.* niecek *BZ* Lev 8, 26; ~ *ac. pl.* niecki *BZ* Lev 8, 2; ~ *i. pl.* nieckami *Rozm* 130; ~ *l. pl.* (w) nieckach 1441 *KodTyn* 306, *BZ* Lev 8, 31.

Znaczenia: **1.** *'płaskie naczynie drewniane, alveus ligneus'*: Centum scutellule et VIII aluea neczky 1388 *MMAe* XV 7; Za 2 neczky 1394 *ib.* 564; Capisterium krzynov, nyeczky 1413—4 *JA* XIV 503; Et quando dictae piscinae fuerint sepitae per ipsum Thomassium extra, dicti incolae in alveis al. w nieckach ac in aliis instrumentis aquam fundentes per sepem ibidem eadem pecora sua et pecudes aquare tenentur 1441 *KodTyn* 306; Item pro *neczsky 1493 *WarschPozn* I 363; Nyeczky alveus *ca* 1500 *Erz* 50; Vczyny ('uczyńmy') blysko yezora male przekopy albo stavy, naleymy nyeczkamy v nye vody (illuc inducamus aquam per alveolos) *Rozm* 130; ~ *w górnictwie miara wydobytej rudy*: Recognoverunt et testificati sunt, quia de monte antiquo Ziglarka lavaverunt septem rostos minere, ex quibus ad sortem ipsius domini Jacobi... cesserunt septem alvei al. nieczky 1494 *CracArt* nr 1168.

2. *'kosz na chleb, canistrum, quo panis mensae afferebatur'*: Weszmy... nyeczky s przesznyczamy (canistrum cum azymis) *BZ* Lev 8, 2; Wszøw s nyecek przesznyczich (de canistro azymorum)... chleb przes kwassu... y placzky y poloszy tako s wyrzchu na tuku *ib.* 8, 26; Chlebi poszwyøczone geczczye, ktoresz to poloszoni sø na nyeczkach (qui positi sunt in canistro) *ib.* 8, 31; Nyeczky canistrum (et offeret oblationem eius domino..., canistrum quoque panum azymorum Num 6, 15) 1471 *MPKJ* V 25.

Niecnie *'wbrew zasadom moralności a. prawa, contra mores vel leges'*: niecnie narodzony *'urodzony z prawnie nieważnego związku małżeńskiego, e matrimonio non legitimo natus'*: Illegitime nati nyecznye narodzeny, z nyeczystego losza *OrtCel* 6.

(Niecny) Nieczsny 1. *'nieuczciwy, niegodziwy, nequam, improbus'*: Fratri suo dixit: nequam defraudator al. nyeczsni zdraczcze! 1460 *ZapWarsz* nr 1092; Rzeczony Jan... gy sprosnymi, vrągayøczymy,... neczsnymi,... nesprawedliwimi, zlosthliwimi slowmi omovil 1474 *Zab* 540; Volalby... smercz ymecz y *podyocz, nisly taka slova sprosna..., *vvlaczayocza, *vrøgayocza y neczsna, nespravedliva... czirpecz *ib.*

2. *'niemądry, głupi, stultus, insipiens'*: Infronito, id est insipienti, et indiscreto nyeczschnemv (tortura viro infrunito Ecclus 31, 23) 1471 *MPKJ* V 81.

Nieco, Niecso, Nieczso 1. *'trochę, paulum, non multum, non nihil'*: **a.** *w związku z czasownikiem*: By mya chczalą trocha slvchacz, chczalbych czya nyeczo pytacz *De morte* w. 296; Gdy nasch nyeczo bylo zostalo cum adhuc subsisterimus (cum adhuc subsisteremus, defecerunt oculi nostri ad auxilium Thren 4, 17) 1471 *MPKJ* V 102; At ego nonnihil succenseo tibi gnyewam sie na czya nyeczo XV *ex. PF* III 179; Thego bog chczyal, aby swyanthy Pawel pyekyelne mąky nyethso oglądal XV *ex. Zab* 536; Dzyevycza Marya vzryawschy swe myle dzyeczyątko, nyeczo leknawschy szye y pokląkla zaszye dayącz chvale *Rozm* 64, *sim. ib.* 239; Wschakosch yemv Iozeph nyeczo o svyątoszczy zyavyl (de sanctitate pueri quedamque propalavit) *ib.* 86; Alye bychmy tym lacznye vyerzyly v Yesucrysta, tuta ych (*sc.* cudow) nyeczo popysano (hic pauca recitantur) *ib.* 162; O radzye... raydcze, ktory nyeczo odmavyal szmyerczy mylego Iesusza *ib.* 583; A takoz nyeczo rozvmyely, yze myal vmrzecz *ib.* 588; Vschakosch kyedy iuz pospolv nyeczo s nymy poszedl, ostavyl ye *ib.* 608; ~ **b.** *w związku z rzeczownikiem w gen.*: Day nam vczucz nyeczo thwey mąky *MW* 64a; Tegodla nyeszyesly dar tvoy... kv oltarzovy, a tho rospamyetasch, yze brat tvoy ma nyeczo gnew (*leg.* gniewu) naprzeczyw tobye (habet aliquid adversum te Mat 5, 23), ostaw thvoy dar *Rozm* 267; Bylo na vysschem pyątrze pyekla

yedno myasto, nyeczo mayącz svyatloszczy (aliquantam habens lucem) *ib.* 395; Vslyschączy ona tako laskave przyvytanye, nyeczo myala radoszczy v svem serczv *ib.* 497; Pylath żądayącz puszczycz mylego Iesucrista... a yvz byl nyeczo zakuszyl szlotkoszczy yego slow, y vyschedl... do Zydow prosycz ych, by gy puszczyly *ib.* 786; ~ A then tho vybiracz, gdy zbyerze nyeczo pyenyądzy (qui pecuniam huiusmodi colligat)..., thy tho pyenyądze ma rozdzyelaczi... myedzy braczyą 1484 *Reg* 718; ~ **c.** *w związku z przymiotnikiem*: A dlatego on (*sc.* Jesus) byl kraszy, bo byl nyeczo rumyon od sloncza (in eo sol rubedinem modicam paravit) *Rozm* 148; Alye kyedy byl v mąstvye, nyeczo byl szo⟨ł⟩t od gorączoszczy slonecznev (fuscatus aliquantulum solis per ardorem) *ib.*; Broda myal vyelyką nyeczo obdlusza (Jesu barba nigra fuit et prolixa satis) *ib.* 152; Alye nyeczo kv vschyma nadobnye podnyeszyona (*sc.* broda, versus aures condecenter modicum protensa) *ib.*; Tegodla czo movyl myly Cristus..., nyeczo bylo yavno..., a nyeczo bylo tayemno *ib.* 679.

2. '*coś, cokolwiek, aliquid, quodcumque, quodlibet*': **a.** *w związku z czasownikiem*: Vrzandnycy... chcyączcz... nyeczo vicyangnączcz oth nych (aliquid... extorquere ab eisdem cupientes)... wyprawyayą pozwi *Sul* 29; Alye gdi na dvorze naszem... ktho nyeczso (*Dział* 49: czso) vkradnye, poth *straczena vcha bącz pothdan *Sul* 64; Chczalbym vam nyeczo povyedzyecz, czo by bylo vam uszythczno XV *med. MacDod* 35; Albo vkradl, albo moczø nyeczso wiczysnøl (vel vi aliquid extorserit), albo nasylye vczynyl *BZ* Lev 6, 2; Pakli møza mayøcz slvbila nyeczso (voverit aliquid)..., napelni czoszkoli slvbila iest *BZ* Num 30, 7; A iestlibi kto s przipadv y przes nyenavisci, y nyeprzyaszni nyeczso (quidquam) s tego vcinilby..., wiszwolon bødze nyevinni z røkv pomsciczelowich *ib.* 35, 23, *sim. ib.* I Reg 20, 26. I Par 15, 13; Zdzalalycz ktokoly tobye nyeczso (aliquid), røcze gemv zaplatø nawrocz *BZ* Tob 4, 15; ⟨S⟩in gescze nye oddzelony od oczcza... gygrayączy kostky nyeczso by straczyl (aliquid perdiderit, *Sul* 50: nyeczso straczy), tedy thy wszythky rzeczy chczemy y vstawyamy, aby na gego cząscz przylyczony *Dział* 42; Aczby kto przedawszy dzedziną swą, potem w nyey chczal nyeczso podług prawa pozyskowacz w sądze (volens in ea aliquod ius vendicare, *Sul* 65: chczącz w nyey nyekthore prawo ymyecz), to ma vczinicz przed osmyą lyath *ib.* 50, *sim. ib.* 24; Vyelmy szye kochal v kraszye onego mylego dzyeczyatka mnyemayącz nyeczo albo nyektory dar od boga (et huic divinum aliquid inesse suspicatus) *Rozm* 86; Bądąly nyeczo pysącz (si... aliqua conscripsero) na czescz a na chwala bogv wschechmogączemv *ib.* 174; Symonye, ymam czy nyeczo povyedzyecz (habeo tibi aliquid dicere Luc 7, 40) *ib.* 319; Vtenczasz przystapyla matka synow Zebedeuschovych..., dayącz yemv chvalą a proszącz yego nyeczo (petens aliquid ab eo Mat 20, 20) *ib.* 401; ~ nieco być '*mieć jakieś znaczenie, poważanie, aliquid esse, vim quandam habere*': Nam, si quis existimat se aliquid esse, nyeczo bycz, cum nihil sit, ipse se seducit (Gal 6, 3) XV *med. SKJ* I 112; ~ za nieco (i)mieć '*przyznawać znaczenie, wartość, poważać, cenić, aliquem magni facere*': Czosz gest... syn czloweczy, ysz gy za neczso ymasz (quia reputas eum, *Pul*: za nyeczo masz)? *Fl* 143, 4; ~ **b.** *w związku z przymiotnikiem w gen.*: Si quis loquitur, quasi sermones dei, si quis ministrat, acz ktho prze bog nyeczo dobrego, tanquam ex virtute, quam administrat deus (I Pet 4, 11) XV *med. SKJ* I 88; Bo Achor... wzøl gest nyeczso zakløtego (tulit aliquid de anathemate) *BZ* Jos 7, 1; Od Nazareth mosze nyeczo dobrego bycz (a Nazareth potest aliquid boni esse Jo 1, 46)? *EwZam* 302, *sim. Rozm* 214; Ale nyszly wam ya vmyszlyl nyeczo dobrego powyedzyecz, pyerwey racz poszluchacz wykladv szwyathey ewangelyyey *ca* 1500 *JA* X 391; A wschakosch nye thym obyczayem, yako yne dzyatky zostavyaya ynsche ych matky, kladą nyeczo gorskyego (rem amaram aliquam) na svoye pyerszy *Rozm* 100; Poydzymy a znaydzyemy syna naschego, bycz yemv w ych gnyevye nye vczynyly nyeczo zlego (ingerant in ira sua mali quicquam ei) *ib.* 132.

3. '*?*' Nye w czem nonnihil XV *p. pr. R* XVI 349.

Niecso *cf.* **Nieco**

Niecuszki *pl. tantum* '*małe płaskie naczynie, alveolus*': Ipse coxerat pulmentum et intriverat panes in alveolo nadrobył w yeczczuszky (*pro* w neczczuszky, Dan 14, 32) XV *p. pr. SKJ* I 303.

Nieczaj *bot.* '*nawłoć pospolita, Solidago virgaurea L.*': Nyeczay lucilla 1460 *Rost* nr 3622, *sim. ca* 1465 *ib.* nr 4423. ~ *Cf.* **Nieciąg, Nieczan.**

Nieczan *(?) bot.* '*nawłoć pospolita, Solidago virgaurea L.*': Neczan lucilla 1472 *Rost* nr 1237. ~ *Może błąd zam.* neczay *a. zam.* necząg *tj.* nieciąg.

Nieczciwy '*nieuczciwy, niecny, bezecny, improbus, malus, impius*': Bernardus dicit ad predictum Clementem occisum hec verba: Inhoneste sacerdos, vlg. *nyeczsivy popye, si non haberem accipitrum in manu, gladius meus te penetraret 1440 *MMAe* XVI nr 377.

Nieczczenie 'brak szacunku, lekceważenie, contemptio, actus neglegendi': O nyeczczenyv sądv *Dział* 13.

(Nieczesny) Nieczestny 'pozbawiony czci, znieslawiony, infamis': Thego thesz nyeczestnego wyrzekami, gen thayemnye slodzege a sbyescze przechowiwa a sz nymy dzely rzecz⟨y⟩ slye nabite *Sul* 15.

Nieczestny *cf.* **Nieczesny**

Niecześć 'brak czci, brak uszanowania, zniewaga, irreverentia, contumelia': Nyeczescz irreuerencia 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Nødzny, czemuscye nye chowaly bogow naszich, aby sye gym ta nyeczescz nye stala *Błaż* 321; Poru⟨s⟩zyl szye myly Iesus na tvardoscz zydovską barzo gorską, yze y (*leg.* ji 'go') tako nyemylosczyvye... mączyly a s taką nyeczczyą y s takym vdrączenym *Rozm* 661, *sim. ib.* 663.

Nieczęsto 'rzadko, raro': Carczmarze, czo slye pyva dayv, nyeczastho na mya wspomynayv *De morte* w. 195; Yzes nasz nyeczasto nawyedzal quod tam raro nos revisitas XV *ex. PF* III 179.

Nieczsny *cf.* **Niecny**

Nieczso *cf.* **Nieco**

Nieczujnie 'niewyczuwalnie, w sposób trudny do odczucia, insensibiliter, difficille ad sensibus percipiendum': Neczuine insensibiliter 1461—7 *Serm* 443v.

Nieczujność 'brak wrażliwości, niewrażliwość, indolentia, natura rei, quae sensibus caret': Neczuynoscz impassibilitas XV *p. post. R* XXV 267.

(Nieczujwiatr) Nieczujwiatrz *bot.* 'Hieracium pilosella L.': Pilosella nyeczuywyatrz, *zegemne korzene, mylostnik, nedospialek 1472 *Rost* nr 566.

Nieczyj 'należący do kogoś, czyjkolwiek, czyjś, qui alicuius est, ad aliquem pertinet': Gdi... wlodika nyecziyąn dzyewkąn (alicuius filiam)... przes voley... rodzyczyelow... przivaczyelyewy w zonąn bi prawąn vidal,... s gymyenya wlostnego yąn vipossazi *Sul* 90.

Nieczyst *cf.* **Nieczysty**

Nieczystość 'niezgodność z obowiązującymi przepisami, nakazami, normami moralnymi, zwłaszcza seksualnymi, rozwiązłość, rozpusta, nierząd, cudzołóstwo, impuritas, mores corrupti, flagitium, adulterium': Nyeczystocz (non enim vocavit nos deus in immunditiam, sed in sanctificationem I Thes 4, 7, *SKJ* I 75: w nyeczystotę) 1449 *R* XXV 165; ⟨I⟩sze wszelka nyeczystocz (*Sul* 48: szaradnoscz) slow y skarade mowy (omnis scurrilitas verborum aut turpiloquium) kv swarv lyvd przywodzą, przeto od dobrych lvdzy mayą bycz owszeyky oddalony *Dział* 39.

Nieczystość *formy*: *n. sg.* nieczystość XV *med. R* XXII 241; ~ *g. sg.* nieczystości *Dek* IV, 1461—7 *Serm* 92r; ~ *d. sg.* nieczystości 1449 *R* XXV 165, XV *med. SKJ* I 69. 75, *Rozm* 60; ~ *i. sg.* nieczystością 1466 *R* XXII 12; ~ *i. pl.* nieczystościami XV *p. pr. R* XLVII 359.

Znaczenia: **1.** 'brak czystości fizycznej, brud, niechlujstwo, sordes, squalor': Quia similes estis sepulcris dealbatis, que a foris apparent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum et omni spurcicia neczistoscz (Mat 23, 27) XV *med. GlWroc* 61r.

2. 'niezgodność z obowiązującymi przepisami, nakazami, normami moralnymi, zwłaszcza seksualnymi, rozwiązłość, rozpusta, nierząd, cudzołóstwo, też pożądliwość zmysłowa, flagitium, mores corrupti, adulterium': Nyeczistoscz (*Dek* I 1. 3. 5: nyeczystothy, VII 1: czelney neczystoti, I 6—8. II 1. 3. III 1—8. 10—18. 20. 22. 25—31. V: grzechu nyeczysthego, VI: grzechu czelesznego) nye płodzy *Dek* IV; Fornicacione otvorzona *neczystoscze (repletos... malitia, fornicatione Rom 1, 29) XV *in. Szwed* 49; Wszytky przyczyni k nyeczystoscz (fornicatio autem et omnis immunditia aut avaritia nec nominetur in vobis sicut decet sanctos Eph 5, 3) 1449 *R* XXV 165, *sim.* XV *med. SKJ* I 75; Nec sordibus, nyeczystoszczamy, alienis polluar zmazana banda XV *p. pr. R* XLVII 359; Aczcole duscha y czyalo caszdi grzech masze a comudzi, a od boga y gego poznanya otcziska, osobnye czyelna nyeczistoscz, ta proszczye rozum wigimuge a zaczimya XV *med. R* XXII 241; Et ne magnitudo reuelacionum extollat me, datus est mihi stimulus carnis mee, pobuthka k nyeczystoszczy czala mego, apostolus sathane, vt me collafiset (II Cor 12, 7) XV *med. SKJ* I 69; Sic sine rebelione motus debellare veneris, si suspensis deliciis, odyawszy *nyeczustoszczy, veriter victus pecuniam maceratur 1466 *R* XXII 11; Enim a norma retri distorquet acumen ivdicis et tetra inveluit caligine, przyodzewa nyeczystoszczą, mentem *ib.* 12; Ot neczistoszci grzechow a contagio 1461—7 *Serm* 92r; Nyeczystoscz venerem 1478 *Rost* nr 2108; Acz yest ve mnye ktory zakal albo ktory grzech, albosz acz byla ktora zla ządzą k nyeczystoszczy, nyechay mye tv wzyavy przed obezrzyenym svego ('wszego') lyvda *Rozm* 60.

Nieczystota *formy*: *n. sg.* nieczystota *Gn* gl. 78b, *Gloger, BZ* Lev 22, 3. Num 19, 13, 1471 *MPKJ* V 119, *ca* 1500 *SlOcc* XII 159, *Rozm* 12; ~ *g. sg.* nieczystoty *Gn* 179b, *Gn* gl. 44a, XIV

ex. Pocz 233, *Dek* I 1. 3. 5. VII 1, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* nieczystocie *Gloger*, *BZ* Lev 19, 29. Deut 21, 20; ~ *ac. sg.* nieczystotę *Gn* gl. 120a, *Gloger*, *BZ* Ex 34, 15. Deut 22, 21. Tob 8, 9, XV *ex. SKJ* I 75; ~ *i. sg.* nieczystotą *Spow* 2. 3. 5. 6. 8, *ca* 1450 *PamLit* IX 319, *BZ* Num 19, 18, *etc.*; ~ *l. sg.* (w) nieczystocie *BZ* Lev 21, 9. Deut 26, 14; ~ *n. pl.* nieczystoty *Rozm* 356; ~ *g. pl.* nieczystot *Fl* 37, 7, *BZ* IV Reg 17, 12; ~ *d. pl.* nieczystotam *BZ* IV Reg 21, 21; ~ *ac. pl.* nieczystoty 1438 *R* XXII 353, *BZ* Num 14, 33; ~ *i. pl.* nieczystotami *BZ* II Esdr 8, 84; ~ *l. pl.* (w) nieczystotach *BZ* Nah 3, 4.

Znaczenia: **1.** *'nieczystość fizyczna, brud, niechlujstwo, sordes, squalor, illuvies'*: Nyeczistota (*war. lub.*: nyeczystoti) spurcicia (quia similes estis sepulcris dealbatis, quae a foris parent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum et omni spurcitia Mat 23, 27) 1471 *MPKJ* V 119; (Marya) byla... barzo czysta..., bo przy nyey nyeczystota nygdy nye byla vydzyana (numquam enim foedi in ea quidquam visum est), kyedykolvyek v kolepcze... lyezala, nygdy szyą nye skalyala podlvg obyczaya dzyeczyączego *Rozm* 12; Paznokczye nygdy ktorą nyeczystota byly pokalany (ungues sine sordibus... erant) *ib.* 22; Zamby yego... nye byly skalane nyyedna nyeczystota (nec erant infecti aliqua rubigine) *ib.* 151; Nye vczynyla kr⟨e⟩vy ⟨w⟩ yego pyerszyach nyeczystoty (non ipsum fecit hebetem flegma) *ib.* 157; Gorze vam,... lycemyernyczy..., ktorzy oczyszczyczye, czo yest znątrz kyelycha, a vnątrznoszczy pelny kradzyeystva, nyeczystoty (pleni estis rapina et immunditia Mat 23, 25) *ib.* 432.

2. *'niezgodność z obowiązującymi przepisami, nakazami, normami'*: **a.** *moralnymi, zwłaszcza seksualnymi 'rozwiązłość, rozpusta, nierząd, cudzołóstwo, też pożądliwość zmysłowa, vitium, pravitas, impuritas, flagitium, libido, adulterium, cupido'*: Nasze czalo gest neczysthe odzenc, choszczy ono nasz barszo *czosto ge, mnogdy naszego czala *necistotho a tesze mnogdy slø mislø *Gn* 173b; Greszny czlouecze, chesly ('chcesz-li') thy s milim Xpem kroleuacz, tedy vøcz mas szø thy necystothy czelne varouacz *Gn* 179b; Sine libidine, neczystoty, non est parentum concubitus *Gn* gl. 44a; Triplex est macula necistota *ib.* 78b; Balsalnum (*pro* balsamum) amarissimum est et ideo corpus integritate sua custodit necistotø ot cala za⟨pędza⟩ *ib.* 120a; Lødzwe moie napelnili sø se neczistot (impleti sunt illusionibus, *Pul*: napelnyony sø oblud) y ne zdrowa w møse moiem *Fl* 37, 7; Przeto szukay, dusze, slotkego ⟨Jezukrysta opuści⟩wszy zødzø neczistoti, ale w szødzy czistey XIV *ex. Pocz* 233; Nyeczystothy (*Dek* VII 1: czelney neczystoti. IV: nyeczistosczi, I 6—8. II 1. 3. III 1—8. 10—18. 20. 22. 25—31. V: grzechu nyeczysthego, VI: grzechu czelesznego) nye stroy *Dek* I 1. 3. 5; Kaiøø sse teze, izem sse dopuszczil sedm smertnich grzechow:... neczistotø (*Spow* 4: s *neyczysthothy) mego ziuota *Spow* 2. 3. 5. 6. 8; Multi moriuntur pulchri corpore, sed non mundi ab omni inquinamento neczistoti XV *in. R* XXIV 69; Propter quod abicientes omnem immundiciam et abundanciam malicie oddzwczye (*leg.* odrzućcie) *swysthky nyeczysthoty, dzelnw (*leg.* cielną) oplwythoscz *gzrechw 1438 *R* XXII 353; Nayd⟨ę cz⟩østo w naboszneem vkazanyv skritego *angyala nyeczystoty *Gloger*; Kto czistotø mylvie, ten sie trzyma kv wszelkeey nyeczistoczee iako owcza przeczywko wilkowi *ib.*; Miedzi wszemy grzesznymy skvtky nyczs nye oslepy richley iako nyeczystota albo nyeczista slowa *ib.*; Vbacz grzechow ssiedm bycz...: pycha, lakomstwo s nieczystotą *ca* 1450 *PamLit* IX 319; Nye poddaway dzewki swey kv nyecistocze (ne prostituas filiam suam) *BZ* Lev 19, 29; Kaplanyska dzewka gdiszbi pochwiczona bila w nyecistocze (in stupro)..., plomyenim vszona bødze *ib.* 21, 9; Ten to syn nasz... oddal syø iest obzarstwv y nyecistocze (luxuriae), y godom *BZ* Deut 21, 20; Dzewka... vmrze, ze gest vczinila nyecistotø (fecit nefas) w Israhel *ib.* 22, 21; Nye bødzesz offyerowacz roboti swey nyecistoti (non offeres mercedem prostibuli) *ib.* 23, 18; Møza s twø boiasznyø, nye swø (*leg.* z swą) nyeczistotø (cum libidine mea), przizwolylam poiøcz *BZ* Tob 3, 18; Pamyøtay, sinv moy, abi syø pylnye strzegl ote wszey nyeczistoti (ab omni fornicatione) *ib.* 4, 13; Panye, ti wyesz, isze nye prze møø nyeczistotø (non luxuriae causa) poymam tø mø syostrø, ale prze myloscz bødøcego plodu *ib.* 8, 9; Prze wyelkoscz nyeczistoti zley szoni krasney (propter multitudinem fornicationum meretricis speciosae)..., iasz to przedawala narodi w nyeczistotach swich (in fornicationibus suis) *BZ* Nah 3, 4; Nyeczistoty prostitucionis (Ap 17, 2) 1471 *MPKJ* V 138; Non enim vocauit nos deus in inmundiciam, w nyeczystotę (*R* XXV 165: nyeczystocz), sed in sanctificacionem in Cristo Iesu (I Thes 4, 7) XV *ex. SKJ* I 75; Thrzeczy grzech yest nyeczistota, then czloviekowy yest sromota *ca* 1500 *SlOcc* XII 159; Myslylem yvsch nygdy czyelestną nyeczystotą czyala nye pokalyacz (non corpus maculare carnali libidine) *Rozm* 35;

Vydzyełysmy dzyeczyątko v pyelyvchach, *ktorzesz porodzyła dzyevycza, bądączy nyevynna od svey ('wszej') nyeczystoty (virgo quem genuerat libidinis immunis) *ib.* 65; Serdza (*leg.* z serca) vychodzą... sle mysly, mezoboystwa, czydzolostva, nyczystoty (fornicationes Mat 15, 19) *ib.* 356; ~ **b.** *rytualnymi* '*skalanie, splamienie, też oddawanie czci bogom pogańskim, inquinatio, deorum paganorum cultus*': Nye wchodzy ny w szadnø ('w niżadną') smowø s ludzmy tich kragyn, bo gdibi nyeczystotø vczynyły (cum fornicati fuerint) s swymy bogy, klanyayøcz szyø modlam swym a wezwalbi czyebyc nyekto, abi yadl *BZ* Ex 34, 15; Dussa, ktorasz syø *dodknye nyeczystego..., a zapomnyalabi nyeczystoti swey (oblita fuerit immunditiae suae), wynna gest *BZ* Lev 5, 2, *sim. ib.* 5, 3. 22, 4; Wszelki czlowyek, ienze syø przyblizi... k temv..., na nyemze iest nyecistota (in quo est immunditia), sgynye przed bogem *ib.* 22, 3, *sim.* Num 19, 13; Ponyoszø nyecistoti wasze (fornicationem vestram), doyød nyc sgnyø marchi otczow gich na pvsci *BZ* Num 14, 33; W ktorichze to gdisz czlowyck [nye]cisti omocy izop a pokropi stan y wszitko nadobyc, y lvd takesz nyecistotø pokalany[e] (homines... contagione pollutos) *ib.* 19, 18; Nye vkvsylem tego w zalosci mcy anym tego odkladal w ktorey nyecistocze (in qualibet immunditia) *BZ* Deut 26, 14; Nasłyadowaly nyeczistot (coluerunt immunditias), o nychsze bil gym przikazal pan, abi nye czinyly slowa tego *BZ* IV Reg 17, 12; Amon... sluszil nyeczistotam (servivit immunditiis), gymsze sluszil ocyec gego a modlil syø gym *ib.* 21, 21; Zemya, w nyøzescye weszly,... pokalyona gest nyeczistotamy (polluta est coinquinationibus) czivdzokıaynow zemye a nyeczistotø gich napelnyly iø wszey nyeczistoti swey (immunditiae illorum repleverunt eam totam immunditia sua) *BZ* II Esdr 8, 84.

Nieczysty *formy*: *n. sg. m.* nieczyst *BZ* Lev 22, 6. Num 19, 8. 10. 11. 13. 16. 19. 21. I Reg 20, 26; nieczysty *Gn* 174a, 1437 *Wisł* nr 228 s. 87, XV *med. R* XXII 239, *etc.*; *f.* nieczysta 1437 *Wisł* nr 228 s. 86. 87, *BZ* Num 19, 22, *Naw* 130; *neutr.* nieczysto *BZ* Num 19, 22; nieczyste *Gn* 173b, *BZ* Lev 22, 5. Num 18, 15; ~ *g. sg. m.* nieczystego *Gn* 174b, *Dek* I 6—8. II 1. 3. III 1—8, *etc.*; *f.* nieczyste *Rozm* 208; nieczystej *BZ* Lev 21, 14, 1471 *MPKJ* V 92; *neutr.* nieczystego *ca* 1450 *PF* IV 570, *BZ* Gen 7, 2. 8. Lev 5, 2, *etc.*; ~ *ac. sg. m.* nieczystego *BZ* Num 19, 19; *f.* nieczystą 1471 *MPKJ* V 28; *neutr.* nieczyste *Gn* 173b; ~ *i. sg. f.* nieczystą 1444 *R* XXIII 304; ~ *l. sg. f.* (w) nieczystej *BZ* Deut 26, 14; nieczyste 1466 *R* XXII 20; ~ *n. pl. m.* nieczyści *BZ* II Par 23, 19, *Rozm* 730; *f.* nieczysty *BZ* Lev 19, 23; nieczyste XV *p. post. JA* XII 145; *neutr.* nieczysta *Gloger*; ~ *g. pl.* nieczystych XV *p. post. Kałuż* 275; *f.* nieczystych *BZ* I Mach 1, 65, *Naw* 109; *neutr.* nieczystych *Rozm* 731; ~ *d. pl. m.* nieczystym *Naw* 102; ~ *ac. pl.* nieczyste 1466 *R* XXII 16, XV *p. post. R* XXV 183; *m.* nieczyste XV *ex. MacDod* 138; *neutr.* nieczysta *Rozm* 183; nieczyste *Rozm* 619; ~ *i. pl. f.* nieczystymi *Rozm* 834; ~ *l. pl. f.* (w) nieczystych XV *med. SKJ* I 49.

Znaczenia: **1.** '*brudny, zabrudzony, zanieczyszczony, niechlujny, plugawy, non purus, immundus, squalidus, sordidus*': Ktoricz *cłouecz neczysthe odze⟨nie⟩ ma, tenczy s pokogem przed robaky ff nem... ne odpoczyua *Gn* 173b; Nasze czalo gest neczysthe odzene, choszczy ono nasz barszo *czosto ge, mnogdy naszego czala *necistotho a tesze mnogdy słø mislø *ib.*; Xpc na (*pro* ne) chczal gest byl cloueka stvorzycz... s vod[z]ly, isbicz on ne bil neczisthy *Gn* 174a; Quod tegat immundas res aby zacrilaby nyeczyste 1466 *R* XXII 16; Zlym duscham na zachod słoncza czyemna myeszcza, barzo nyeczysta (procellosa et hibernia loca) przymynya⟨li⟩ *Rozm* 183; Myedzy namy a myedzy vamy yest dol vyelyky nyeczysty vczvyrdzony, ize czy, ktorzy by chczyely k vam od nasz przydz, nye moga, any od vasz k nam *ib.* 396; O Iudaschu..., kako szyc nyc ląkl polozycz vsta svoyc nyeczyste na oblyczc tvego Crista? *ib.* 619; Zydovye vtenczass byly barzo nyeczyszczy y barzo smyerdzączy lud *ib.* 730; Smyerdzyało nyevyernemv zydovstw z ych vst nyeczysthych *ib.* 731; O nasch myly stvorzyczyelyv,... vezry na oblycze pomazancza tvego, ktoreschczy dzyssya prze nass nyeczystymy slynamy zydovskyemy pokalyano *ib.* 834.

2. '*niezgodny z obowiązującymi przepisami, nakazami, normami*': **a.** *moralnymi* '*zły, nieuczciwy, grzeszny*', *szczególnie* '*rozpustny, nierządny, pożądliwy, lubieżny, impudicus, impurus, contaminatus, flagitiosus, libidinosus*': Abycz ony tesze svymy (*leg.* z swymi) szonamy pospolu ne leszely aniy tesze s nymy nigednego skuth⟨k⟩u necystego ne mely *Gn* 174b; Nye stroy grzechu nyeczysthego (*Dek* VI: czelesznego, I 1. 3. 5: nyeczystothy, VII 1: czelncy neczystoti, IV: nyeczistoszczi) *Dek* I 6—8. II 1. 3. III 1—8. 10—18. 20. 22. 25—31. V 1—4; Nyeczista misl illecebra 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Nyeczisti lasciuus *ib.*; Przed nieczischta tlustoscza aruina crapula 1444 *R* XXIII 304; Miedzi wszemy grzesznymy skvtky nyczs nye oslepy richley iako nyeczy-

stota albo nyeczista slowa *Gloger*; Sicut in die honeste ambulemus,... non in cubilibus et impudicijs, *gl.* id est luxuria, que de nimio potu venit, et cibo w nyeczystych myslach z o⟨b⟩wytego pyczya y gedzenya (Rom 13, 13) XV *med. SKJ* I 49; Fornicacio, grzech nyeczysti w vczynkv, autem... nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos (Eph 5, 3) *ib.* 75; Przesłaczenya (*leg.* przez złączenia) neczystego sine sui commixtione *ca* 1450 *PF* IV 570; Czlowyek roskosnego ziwota myedzi wami y nyeczisti barzo (luxuriosus valde) zavidzecz bødze bratv swemv *BZ* Deut 28, 54; O nyecz⟨y⟩ste luboszcy de luxu 1466 *R* XXII 20; Sine libidine neczistego lubovana 1461—7 *Serm* 443v; Naszene s neczistego poszandana a lubovana seminarium concupiscencie *ib.* 445v; Nyeczystą rzecz spurciciam (Deut 7, 26) 1471 *MPKJ* V 28; Ya czyebye... przyyala, yzbych szyc vyączcy nyeczysthym grzechom nye wzdawała *Naw* 102; Zbawy moye serczc od nyeczysthych myszly *Naw* 109; Owo ya przysthąpvyą yako... nyeczystha kv sthudnyczy myloszyerdza *Naw* 130; Nyevyasti nyeczyste adultere XV *p. post. JA* XII 145; Ab impudicis nyeczysthych XV *p. post. Kałużn* 275; Detestanda est corea, ma bycz vszgardzona,... propter eius motus lascivos nyeczysthe XV *p. post. R* XXV 183; Z nyeczyste⟨go⟩ syercza corda impudica *ca* 1500 *JA* IV 94; Dvch svyąthy stąpyl y osvyczyl yą, a tako oczyszczyl od pyrvorodnego y nyeczystego grzechv (purificavit immundis a contagiis et originali peccato seu libidine vel fomite carnali) *Rozm* 9; ~ Ut cum esset pulcerrima, nullus etiam lubricus, nyeczysthy, eam inspiciens ad eam potuit illicitos habere motus XV *med. SKJ* V 278; Nye bødze zla dzewka myedzi dzewkami israhelskimi ani nyecisti (scortator) s synow israhelskich *BZ* Deut 23, 17; Pan bog zle ludzy karze, nyeczysthe, pyszne y kostarze XV *ex. MacDod* 138; ~ Nyeczista contagiosa 1437 *Wisl* nr 228 s. 86; ~ nieczysty dom '*dom publiczny, lupanar*': Do nyeczystego domu ad lupanar XV *p. pr. R* XLVII 359; ~ z nieczystego łoża '*z prawnie nieważnego związku małżeńskiego, e matrimonio non legitimo*': Illegitime nati nyecznye narodzeny, z nyeczystego losza *OrtCel* 6; ~ **b.** *rytualnymi* '*brudny, skalany, contaminatus, inquinatus*': Wszistek dobitek czysti wezmyesz s sobø..., a s nyeczystego stworzenya (de animantibus... immundis) dwe a dwye, samcza a samyczø *BZ* Gen 7, 2, *sim. ib.* 7, 8; Dussa, ktorasz syø *dodknye nyeczystego (quae tetigerit aliquid immundum)... a zapomnyalabi nyeczystoti swey, wynna gest *BZ* Lev 5, 2, *sim. ib.* 5, 3; Iablony, ktoresz owoczc rodzø, nyecisti bødø wam (immunda erunt vobis) any gich bødzecze gescz *ib.* 19, 23; Odłøczczesz... dobitczøta ciste od nyecistego (iumentum mundum ab immundo) *ib.* 20, 25; Ktos syø *dotkney lazyøczey rzeci albo czsokoli nyecistego, iego dotknenye iest nyeciste, nyecist bødzc (quodlibet immundum, cuius tractus est sordidus, immundus erit) esz do wyeczora *ib.* 22, 5—6; Wszelkye dobitczø, gesz to nyeciste iest (quod immundum est), wiplaczicz kazesz *BZ* Num 18, 15; Ten, ienzc by zegl, omyge rvcho swe y czalo a nyecist bødze (immundus erit) asz do wyeczora *ib.* 19, 8, *sim. ib.* 19, 10. 11. 13. 16. 19. 21; Czsokoli dotkne nyecistego (*pro* nyecisty), bødze nyecisto (quidquid tetigerit immundus, immundum faciet) *ib.* 19, 22; Dvsza, ktoras syø dotknye czsokoli s tego, nyecista bødzc (immunda erit) asz do wyeczora *ib.*; Nye vkvsylem tego w zalosci mcy anym tego odkladal w ktorey nyecistocze, anim tego stravil w nyecistey rzeczi (nec expendi ex his quidquam in re funebri) *BZ* Deut 26, 14; Bo syø tego domnymal, bi syø gemu nyeczso nye przigodzilo, przecz bi bil nyeczist a nyc oczisczyon (ut non esset mundus nec purificatus) *BZ* I Reg 20, 26; Wyele z lyvda israhels⟨kiego⟩ vloszily sø myedzi sobø, abi ⟨nie j⟩edly nyeczistich rzeczi (ut non manducarent immunda), y wi⟨brali⟩ sø wyøccy vmrzecz, nyszly ⟨karm⟩yamy pokalyacz syø nyeczi⟨stymi⟩ (quam cibis coinquinari immundis) *BZ* I Mach 1, 65; Nyeczistey menstruate (Is 30, 22) 1471 *MPKJ* V 92; Dotknawschy szye kto s przyczcze nyektory nyeczyste rzeczy (si casu aliquid tangerent immundum), pyrvcy nye ycdly, alyesz szye vmyly *Rozm* 208; Pylat byl *poganym a nye zych zakona, a przetoz szye yego vyarovaly yakoz nyeczystego *ib.* 748; ~ Wschitczi-m yako nyeczisti (ut immundus omnes nos Is 64, 6) XV *med. R* XXII 239; Wdowi y roszwyedzoney, y poganbyoney, y nyecistcy, y pokalaney nye poymye, ale dzewkø z lvda swego *BZ* Lev 21, 14; W ktorichze to gdisz czlowyek [nye]cisti omocy izop a pokropi stan y wszitko nadobyc, y lvd takesz nyecistotø pokalany[e], a takim obiczaem ociszony ociscy nyecistego (immundum) trzeczego... dnya *BZ* Num 19, 19; Vstauil wrotne w bronach domv bozego, abi nye chodzily do nyego nyeczisczy (ut non ingrederetur eam immundus) ktorøkoly rzeczø *BZ* II Par 23, 19.

Nieczyścić *formy*: *imper. 2. sg.* nieczyści *Dek* VII 4. 5; ~ *inf.* nieczyścić XV *med. Zab* 514; ~ *fut. 3. sg. m.* nieczyścić będzie *BZ*

Deut 31, 16; *f.* nieczyścić będzie *BZ* Lev 20, 6; ~ *praet. 3. sg. m.* nieczyścił jest *BZ* Num 25, 1; *3. pl. m.* nieczyścili *BZ* I Par 5, 25.

Znaczenia: **1.** *'naruszać przyjęte normy życia seksualnego, uprawiać nierząd, rozpustę, też cudzołożyć, adulterare, adulterium committere'*: Nye nyeczyszczy (*Dek* I 4. VII 2: nye cudzolosz) *Dek* VII 4. 5; Nyeczyszczycz, czudzoloszycz mechari XV *med. Zab* 514; Tego czasv Israel przebywal w Szethim y nyeciszil iest lvd z dzewkami moabskimi (fornicatus est populus cum filiabus Moab) *BZ* Num 25, 1; Nyeczyszcz⟨ić⟩ concumbere *ca* 1455 *JA* XIV 492.

2. *(o Żydach) 'dopuszczać się przekroczeń wobec nakazów własnej religii, oddawać cześć bogom pogańskim, (de Iudaeis) paganorum deos colere'*: Any szoni s gich dzewek pogymay synom twym, abi, gdiszbi ony snyeczyszczyli, nye kazaly nyeczyszcz⟨ić⟩ synom twym s bogy gich (ne, postquam ipsae fuerint fornicatae, fornicari faciant et filios tuos in deos suos) *BZ* Ex 34, 16; Postawyø mø twarz przeciwo czlowyekv temv... y podetnø gy i wszitki, ktorzis sø gemv przyszwolili, abi nyeciscil[i] s Moloch (ut fornicaretur cum Moloch) *BZ* Lev 20, 5; Lvd ten to... nyeczyszczicz bødze s czvdzimi bogi (fornicabitur post deos alienos) *BZ* Deut 31, 16; Opuscyly boga oczczow swich a nyeczyscyly po bodzech tey zemye (fornicati sunt post deos populorum terrae) *BZ* I Par 5, 25; ~ Dvsza, ktoras syø pochili kv czarownikom y kv gvslnikom a nyeczyszczicz bødze s nimi (quae... fornicata fuerit cum eis),... zabyø yø s posrzotkv lvda gego *BZ* Lev 20, 6.

Cf. **Onieczyścić, Znieczyścić**

Nieczyście *'rozpustnie, impure, flagitiose'*: Starschy (*sc.* syn) zebravschy vschytko ymyenye y poszedl v dalyekye strony a tamo stravyl to ystne ymyenye, zyvyącz nyeczyszczye (vivendo luxuriose Luc 15, 13) *Rozm* 386.

Nieć, Nieść *'bratanek, siostrzeniec, filius fratris vel sororis'*: Necz nepos *ca* 1420 *Wok-Tryd* nr 190, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 88, XV *med. PF* V 59, *ca* 1455 *JA* XIV 490; Nyesecz nepos XV *p. post. PF* V 30.

Niedalecki *'niedługi, krótki, haud longus, brevis'*: Nycdaleka-cz droga thobye badze vkazana non grande tibi ostendetur via *MW* gl. 67.

Niedaleko 1. *'w niewielkiej odległości, w pobliżu, blisko, haud procul, iuxta, prope'*: Haut, id est procul nyedaleko (sescentis viris fortissimis, haud procul exspectantibus Jud 18, 17) 1471 *MPKJ* V 34; A przetho, ysz bilo (*sc.* miasto) nyedalyeko..., nye yal, alye szedl do nyego XV *ex. MPKJ* II 319; Nathychmyast ogarnąla ye svyatlosczy vyelyka, [pod] podla ych nyedaleko vzrzyely anyola w svyatlosczy (angelus domini stetit iuxta illos Luc 2, 9) *Rozm* 68; Poczęły (*sc.* dzieci) ygracz kazdy svoye ygra..., a Iesus szyedzyal nyedalyeko ych przyglądayącz (respiciens prope resideret) *ib.* 125; Tamo ystne nyedaleko paszyono stado vyeprzow (Marc 5, 11) *ib.* 219; Betanya byla nyedaleko Ierusalem (erat autem Bethania iuxta Ierosolymam Jo 11, 18) *ib.* 436; Rzeknalycz vam: Nyedaleko yest, nye vy⟨e⟩rzczye, bo yako lyskavycza vynydzye na wschod slonecza, tako bądzye przyszczye szyna czlovyeczego *ib.* 483; ~ *'na niewielką odległość, w pobliskie miejsce, prope, in locum proximum'*: Nyedaleko paululum (iamque urbem exierant et processerant paululum Gen 44, 4) 1471 *MPKJ* V 14.

2. *'wnet, rychło, w niedalekiej przyszłości, mox, iam iam, brevi tempore'*: Ale ti, gospodne, nedaleco czin (ne longe facias) slutowana twego ode mne *Fl* 39, 15, *sim. Pul.*

Niedanie 1. *'nieprzekazanie, niewręczenie, actus non dandi, non praebendi'*: O rąkoyemsthwye a o nyedanyv cząszcy przes rąkoymyą *Sul* 66.

2. *'brak zgody na coś, uniemożliwienie, actus non assentiendi'*: Pani Baranowa ne dala kamenya toczicz we mlyn, a o to nedanye mlinarz srzedl ('szedł'?) *przecz sze mlyna 1420 *TPaw* VII nr 1829.

Niedarcy *'byle, lada, wszelki, jakikolwiek, qualiscumque, quilibet' (?)*: Qualiumcunque noxiarum, nyedarczy slosczy al. scod, ostentator 1447 *R* XXII 41.

Niedaremny *'wolny od płacenia danin, podatków, immunis, vacuus a tributis' (?)*: Immunem, id est liberam nyedaremnego (postulavit Ionathas a rege, ut immunem faceret Iudaeam I Mach 11, 28) 1471 *MPKJ* V 117.

Niedarskość *cf.* **Niedziarskość**

Niedar-znienie *'lękliwość, tchórzliwość, małoduszność, animus pavidus, pusillus'*: Szdal yesm yego, yen mye zbawyonym vczynyl od nyedarznyenya duchu (a pusillanimitate spiritus, *Fl*: od vmneyszonego duchu) y potopu *Pul* 54, 8, *sim. ca* 1455 *JA* XIV 491.

Niedawno *'w niedalekiej przeszłości, nuper, modo, haud diu est'*: Nedawno mą rzecz byla pothkala, abich barzo crasznø pannø mylowal *ca* 1428 *PF* I 481; Vyschedschy yednego dnya z Nazareth z ynymy dzyeczmy kv glynye, gdy byla nyedavno kopana (ubi glebam noviter effosam invenerunt)..., poczną ygracz *Rozm* 136, *sim. ib., ib.* 435; Nyedavno zydovska zyemya poddana byla za czeszarza Augvsta

rzymskym czeszarzem *ib.* 455; ~ Nyedawno przed tymy lyati (ante hoc annos)... pogubyeny biły walkamy ot wyelya narodow *BZ* Judith 5, 22; Yeden sługa vyschego byskupa, ktoremusch byl przed tym myly Iesus veho nyedavno vzdrovyl, dal vyelyky polyczek Iesucristovy *Rozm* 682.

Niedawny *'pochodzący z niedalekiej przeszłości, mało odległy w przeszłości, recens factus'*: Wedlvg stharego sthatvtv y thes wedlvg niedawnego przes xiązą Bolieslava szczęśliwei pamięczi vstawyonego (iuxta statutum antiquum et noviter... editum)... stharostha ma zaplaczicz kxiązączyu za wyną 1498 *MacPraw* VI 274.

(Niedbalca) Nietbalca *'człowiek niedbały, nieposłuszny, zuchwały, homo neglegens, contumax'*: Bądzely ten sbyek a nyethbalcza (profugus et contumax) groszy (*leg.* grozy) czynyl poszedzączim rolą kakekole, pan, poth ktorym bidly..., prawo polske s nym poządayączim ma vczynycz *Sul* 80.

Niedbale *'bez dbałości, nierozważnie, neglegenter, temere'*: Vstawyamy, abi nygeden... zemyenyn nasz z czydzozemczem... kostek nye gygral na pozyczki alybo na brog... Paknyąlibi ktho przeczywko themv vstawyenyv nyedbalye vczynil (contra hoc statutum venerit temerarie), thim prawem nyewaszno bącz pozyskanye *Sul* 46; Nedbale negligenter XV *p. pr. Zab* 519.

Niedbałość, Nietbałość 1. *'brak dbałości, niedbalstwo, opieszałość, neglegentia, inertia'*: Ysz zona po szmyrczy mąza... po mązv wszisthko gymyenye trzymala a przetho nyekthora gymyenya dzeczem albo bliszsim przes nyethbaloscz (per inadvertentiam) a sle tych wdow przyglądanye a opyekanye kazyla są *Sul* 74; Abichom ge (*sc.* ludzi) na wyączschi gnyew prziwodzili, ukazuyącz gich nyedbałoscz XV *med. R* XXII 247; Per vestram inerciam vlg. za nyedbaloscz XV *med. Zab* 517.

2. *'zuchwalstwo, upór, contumacia'*: Pan oney wszy oszwyathczenym bądze mocz gego (*sc.* zbiega) dzedziną przes gynszego oszadzycz mymo onego nyethbaloscz (contumacia ipsius non obstante) *Sul* 80.

Niedbały *'o nic się nie troszczący, niezapobiegliwy, neglegens, indiligens'*: Nedbały 1436 *R* XXIII 276; Cząstokrocz przygadza szą, ysze... nyedbały (negligentes), smudny a w rostropnoszcy rospvszczeny, domow szwogych... oprawyacz nye dbayączy, domy oprawyone... prawem sobye chczą odzyrzecz *Sul* 53; Przenykną wszythky nyszkoszczy zyemye, pobudzą wszythky nyedbale, oszwyecza wszythky mayacze nadzyeya *MW* 85a.

Niedbanie *'brak dbałości, niedbalstwo, opieszałość, neglegentia, inertia, socordia'*: Na spowedcz nedbanye sufinalis non penitencia XV *p. pr. MPKJ* II 312; Przesz nyedbanye per incuriam XV *med. R* XXIII 270; Nyedbanye desidia 1471 *MPKJ* V 69; Nyedbanye incuria XV *p. post. R* XLVII 352; ~ *'nieuwaga, animus non attentus'*: Evagacio nedbane, rosipane misli 1434 *PF* V 31.

Niedługi *'krótkotrwały, non diuturnus, brevis'*: Nescit enim tarda mollimina, nedługe meskane vel vmekczenc, spiritus sancti gracia XV *med. GlWroc* 58r; Nyedlugych non diuturna (senectus enim venerabilis est non diuturna neque annorum numero computata Sap 4, 8) 1471 *MPKJ* V 74.

Niedługo *'przez niewielki okres czasu, krótko, breviter, brevi tempore'*: Quia michi dixit: Nyedlugo bandzesch na mya gdakal 1437 *KsMaz* III nr 2746; Towarzisz, yesliby chczial precz vendrovacz, thedi ma odpovyedziecz swemu mystrzowy dobrze przeth thym, abowyem kthory nyedlugo robił, then ma thidzien odpowyedziecz przed thym, a yesliby kthori robil poł rokv, thedi ma przed thim mystrzowy opowyedziecz dwye nyedzieli 1491 *RKJŁ* VII 58; Potym schły do Kapharnavm on y myla matka, y zvolyenyczy yego a tamo nyedlugo myeskały (ibi manserunt non multis diebus Jo 2, 12) *Rozm* 210, *sim. ib.*

Niedobry *'niewłaściwy, niestosowny, nieodpowiedni, non bonus, malus, non aptus'*: Zglobø mislil iest w loszu swoiem, przistal wszey drodze nedobrey (omni viae non bonae), ale zlosci ne iest nenawidzal *Fl* 35, 4, *sim. Puł*; Nyedobrø rzecz (non bonam... rem) czynysz. Szalonø robotøø kaszysz sze y ty, y lud ten, ktory gest s tobøø *BZ* Ex 18, 17; ~ niedobra wola *'nieżyczliwość, niechęć, uprzedzenie, malevolentia'*: Yako ssą apostolovye byly nyedobrey voley yeden na drugyego y o to, yze nye vyedzyely, kto by myal mylego Iesusza zdradzycz *Rozm* 547.

Niedobrze 1. *'nie tak jak należy, niewłaściwie, nieodpowiednio, non bene, male, non recte'*: Poddrosznym ludzom albo gosczyom, czo nyedobrze k szadv szluchayą *OrtBr* VI 381; Falschywye, nyedobrzc mowyą, ktorzy czudną panną mazą XV *ex. PF* V 103; Aza nyedobrze movymy (nonne bene dicimus nos Jo 8, 48), yzesz ty *poganym? *Rozm* 475; Dom Annaszov byl blysko vrot y vydzyalo szye ym, czusch tlusczam, nyedobrze, by y (*leg.* ji 'go') mynąły (turpe esset, si domum Annae antepositam praeterissent) *ib.* 667; Yego nyedobrze czczyą,

byyącz y (*leg.* ji 'go') v lycze, aze szye yemv vyerczą krągy *ib.* 731; ~ niedobrze urodzon(y) '*pochodzący z nielegalnego związku małżeńskiego, pozamałżeński, e matrimonio non legitimo natus*': Quid me de genere probasti, id est yzasm nyedobrze vrodzon XV *med. R* XXIV 362; Non esset bene procreatus al. nyedobrze urodzony 1470 *Kozier* I nr 54.

2. '*ledwie, z trudnością, vix*': Thym volanym pobudzyly y *rozgorzschyly vschytek lud, yze pochvatayącz kamyenye, bloto, drwa, czym kto mogl, y rzvczały na mylego Iesucrista, y vplyvskaly gy sylno, y bylo nyedobrze znacz, by byl czlovyek *Rozm* 804.

Niedochodni *(?)* '*nie donoszony, poroniony płód, fetus abortivus*': Nyedochodnye (*war. kal.*: nye dochodzony) abortivum (ut abortivum, quod proicitur de vulva matris suae Num 12, 12) *MPKJ* V 25.

Niedochodźca *(?)* '*nie donoszony, poroniony płód, fetus abortivus*': Nyedochoczczą (*war. kal.*: nye dochodzączemv) abortivo (novissime autem omnium, tamquam abortivo, visus est mihi I Cor 15, 8) *MPKJ* V 127.

Niedogodnie '*niewygodnie, non opportune, non commode*': Nyedogodnye inportune *ca* 1500 *JA* IV 95.

Niedoimek '*nie dopłacona, zaległa część podatku, tributi pars, quam nondum soluta est*': Super districtus et tributarios debemus mittere binos et binos dominos singulis annis pro exigendis tributis et reliquiis, in vulgari nyedoymkow 1492 *KodPol* I 350.

(Niedojrzały) Niedoźrały '*taki, co jeszcze nie dojrzał, zielony, immaturus*': Labruscas golusky, *gl.* nedoszrali XV *p. post. R* XXV 200.

(Niedojrzenie) Niedoźrenie, Niedoźrzenie '*niedopilnowanie, niestrzeżenie, brak dozoru, actus non tuendi, non curandi, non aspiciendi*': Ya nye wyerzą they tho nyewyeszczye, aby ona thy pyenyadze straczyla besz yey *nyedoszrenym (*OrtBrRp* 55, 4: besz gey nyedoszrzenya) y myala ona tego dokazacz *OrtMac* 69; Chcze-ly tha pany przyszyadz..., ysz ona thy pyenyadze s gynnymy rzeczamy besz gyey wyny y besz gyey nyedoszrenya (*OrtBrRp* 56, 2: nyedoszrzenya) straczyla y tesz ysz ona myala pyeczą kv osztr⟨z⟩ezenyv thych pyenyadzy, yako nalepyey vmyala y mogla *ib.* 70.

Niedokonale '*niedoskonale, niecałkiem, niezupełnie, non perfecte, non satis*': Czssosszmy nedostateczne, nedoconale byly posszlvszny 1448 *R* XXIV 352.

Niedokonały '*nie wykończony, niedoskonały, niedorozwinięty, non consummatus, imperfectus*': Inconsumati nyedospyely, nyedokonaly (confringentur enim rami inconsummati Sap 4, 5) 1471 *MPKJ* V 74.

Niedokończenie *cf.* **Niedokuczenie**

Niedokuczenie *czy* **Niedokończenie** '*niedoprowadzenie do końca, niewykonanie, nierozstrzygnięcie, actus aliquid ad finem non perducendi, non absolvendi*': Ideo ipsum cittavit pro non diffinicione iuris al. o nyedokuczenya (*pro* nyedokonczenya?) prava 1496 *AGZ* XVIII 375.

(Niedomniemały) Niedomnimały '*niespodziewany, nieprzewidziany, inopinatus*': Tesz kthorąkole smyerczą przygodną a nyedom⟨n⟩ymalą (quacumque morte casuali et inopinata) przigodzi szą komv szs tego ziwotha sycz, yako tho s drzewa spathwszy..., vstawyamy, aby o thakego czleeka... nygena skarga nye bylabi rvszana *Sul* 41.

(Niedomniemanie) Niedomnimanie '*niespodziewanie, nieoczekiwanie, bez uprzedzenia, necopinato*': Zapowyedamy, aby naszy celednyczy abo gynszy, gysz na naszem dworze pozwany szą alybo przeth namy, alybo naszym sządem zapowyedzany a nyedomnymanye nalezeny (inopinate inventi), nye myely othpowyedacz, alye bądącz pozwany rządnye *Sul* 64.

(Niedomniemany) Niedomnimany *formy*: *n. sg. f.* niedomnimana XV *p. post. R* I s. XXXIX; ~ *g. sg. neutr.* niedomnimanego 1471 *MPKJ* V 75; ~ *i. sg. m.* niedomnimanym 1466 *R* XXII 26; *f.* niedomnimaną 1466 *R* XXII 10.

Znaczenia: **1.** '*niespodziewany, nieprzewidziany, necopinatus, inopinatus*': Sub inopina. pod nyedomnymąną, tamen celeritate, richlosczą, fugam anticipat 1466 *R* XXII 10; Luxque repentina, lux aurea, lux inopina me velut ancipiti fulmine, *gl.* sicut veloci splendore, nyedomnymanym, sternit humi *ib.* 26; Inopinum fulgur *nyedomnymama swyathloscz *ib.* 27; Nyedomnymanego zbawyenya insperate salutis (turbabuntur timore horribili et mirabuntur in subitatione insperatae salutis Sap 5, 2) 1471 *MPKJ* V 75; Przigoda nyedomnymana (casus inopinatus) moze dom twoy y bidlenie skazycz XV *p. post. R* I s. XXXIX.

2. '*nieoceniony, nie dający się ocenić, bezcenny, wielkiej wartości, inaestimabilis, pretiosus*': Propter spem inestimabilis premii nyedomniman[y]e odplathy XV *p. pr. PF* IV 616. ~ *W tym przykładzie może chodzić o rzeczownik* **Niedomnimanie.**

Niedomnimały *cf.* **Niedomniemały**

Niedomnimanie *cf.* **Niedomniemanie**

Niedomnimany *cf.* **Niedomniemany**

Niedopełniony '*pominięty, opuszczony, prze-*

oczony, omissus, neglectus, praetermissus': Secundo institutum est hoc festum propter obmissorum, *gl.* nedopelnonego, sive neglectorum supplecionem, quia multos per annum sanctos obmittimus XV *med. GlWroc* 90r.

Niedopłacenie '*niezapłacenie reszty, niezapłacenie do końca, actus reliquam debiti summam non solvendi*': Non solucio al. nyedopłaczene 1424 *ArchTerCrac* VII 398, 10; Jacom mu ne wynowath yedennacze grziven grossy o nedopłaczene dzedziny Byesdrowa 1426 *Pozn* nr 1236; O dawnosczy nyedopłaczenya pyenyądzy dzedzynnych. Przedaw dzedzyną a wzzaw czansez pyenyądzi, za ostathek przes trzi lyatha y przes trzi myeszancze nye pozwaw, sstraczy *Sul* 12.

Niedopuszczenie '*uniemożliwienie, udaremnienie czegoś, odmówienie zgody na coś, actus aliquem ad aliquid faciendum non admittendi*': Nicolaus procurator... in primo termino condempnavit... Ollechnonem... pro nonadmissione faciacionis al. o nyedopusczenye lyczowanya Thomam kmethonem 1465 *AGZ* XIII 485; Te citat (*sc.* procurator) pro prefata nonadmissione faciare prefatos boves al. o nyedopuszczenye lyczowanya 1478 *AGZ* XVIII 176; Ministerialis Marusse et Stanislao propter repercussionem faciey al. o nyedopwsczenye lyczowany⟨a⟩ terminum dedit 1487 *AGZ* XVII 239.

Niedoradny '*nie umiejący poradzić, przekonać, nie nadający się do udzielania rad, niemądry, qui consulere nescit, stultus*': ⟨I⟩nconsultus, id est non consultus, vlg. nyedoradny 1457 *PF* V 15; Nedoradny inconsultus XV *p. post. ib.* 6.

Niedorosły '*małoletni, nieletni, impubes*': Yeden czlowyek.. zostawyl po szobye nyedoroszla (*OrtMac* 25: nyeroszla) albo czo nye ma lath dzyewka *OrtBrRp* 28, 4; Geden czlowyek vmarl y zostawyl po szobye małe dzyeczya szszące y drugye male, nyedoroszle, dzyeczynnych lath *OrtMac* 102, *sim. OrtBrRp* 75, 4; Ten czlowyek vmarl y zostala po nym... yego zona y dzyeczy nyedoroszle *OrtMac* 139, *sim. OrtBrRp* 102, 3, *OrtMac* 127.

Niedorozumienie '*niejasne wyrażenie jakiejś myśli, pozostawiające możliwość różnorakiego rozumienia, tu: przypowieść, res obscura, difficilis, hoc loco: proverbium, parabola*': Hec in proverbiis, id est w nyedoroszvmyenv, locutus sum vobis (Jo 16, 25) XV *p. post. R* XXV 176.

Niedoskonale '*nie dość dobrze, niedokładnie, parum bene, non perfecte*': Non a perfeccione nyedoskonale 1461—7 *Serm* 248r.

Niedostać *formy: praes. ind. 3. sg.* niedostanie *Fl* 22, 1, 1443 *AGZ* XII 108, *ca* 1450 *PF* IV 573, *OrtBr* VI 391, *OrtMac* 140; ~ *praet. 3. sg. neutr.* niedostało 1470 *StPPP* IX nr 802, 1474 *ib.* nr 860, XV *p. post. R* XXV 177, *Rozm* 84. 462. 847; ~ *condit. 3. sg. neutr.* niedostałoby 1470 *AGZ* XVII 30.

Znaczenie: '*braknąć, nie wystarczyć, być w zbyt małej ilości lub już nie być (tylko w 3. osobie liczby pojed.), deesse, deficere*': Gospodzin oprawa me a niczs my nedostone (*pro* nedostane, nihil mihi deerit, *Pul*: a nycz mnye vbędze) *Fl* 22, 1; Nobilis Kapturek cum Protassy fideiusserunt pro... Derslao..., quod habent solvere, quid non adstabit al. nedosthane in viginti septem sexsagenis 1443 *AGZ* XII 108; Et inclinata est iam dies schodzy dzen, nyedostanecz dnya (Luc 24, 29) *ca* 1450 *PF* IV 573; Gdisz gey (*sc.* Agar), bilo, wodi nyedostanye w lagwyczi (cumque consumpta esset aqua in utre), posadzi dzeczyo pod drzewem... y gydze precz *BZ* Gen 21, 15; Mozely opyekadlnyk... stoyacze gymyenye przedacz a s tego... dzyeczy zywycz y... zenye ostatek yey wyana zaplaczycz z gydaczego gymyenya albo stoyaczego, ⟨gdy⟩ z gydaczego nyedostanye, czyly nye trzeba yey thego wyana doplaczycz? *OrtMac* 140, *sim. OrtBr* VI 391; Olechno de Prochnyk... fideiussit sibi Lipsky pro... Iohanne... sub vadio XXX marc⟨arum⟩, quitquid defuisset al. nyedostalobi in Rogoszno 1470 *AGZ* XVII 30; Iohannes... posuit pecunyam pro hereditate in bannito iudicio... Stanislao... et pro fine, quid non adesset al. nyedostalo, testes duxit 1470 *StPPP* IX nr 802; Hanc inscripcionem debet inducere in acta... Iohannes Wchacz... sub vadio centum marcarum, quod et factum est... et hic quartus annus superadditus est, si aliquid non adveniret al. nyedostalo propter damnum plenarium 1474 *ib.* nr 860; Cum... annona defecisset, gdy nyedostalo ozymyny, fecit omnibus carnes, que ibi erant distribu⟨t⟩i XV *p. post. R* XXV 177; Kyedy schly po drodze y yvze ym chlyeba nyedostalo (cum... panes defecissent)..., anyol... dal ym chleb nyebyeszky *Rozm* 84; A przeto ym rzekl myly Iesus, bysczye napelnyly, czo nyedostalo vasem oyczom *ib.* 462; Thucz mala nyedostalo, pol albo karthy yedney, a to przeto, yze tez tam koncza nye masch *ib.* 847.

Niedostały '*niedojrzały, jeszcze nie zdatny do spożycia, immaturus, qui nondum ad comedendum aptus est*': Acerbus kwaszny albo nyedostaly, albo nyevyrzaly *ca* 1500 *Erz* 50.

Niedostatczony '*prawnie niezdolny do sporządzenia testamentu, do rozporządzania swoim mieniem, qui testamentum legitimum facere non*

potest': Nedostatczony intestabilis *ca* 1428 *PF* I 496.

Niedostatecznie '*niewystarczająco, za mało, niezadawalająco, niezupełnie dobrze, non satis, parum*': Czssosszmy nedostateczne, nedoconale byly posszlvszny 1448 *R* XXIV 352; Nyedostatecznye defectuose XV *med. R* XXV 158.

Niedostateczny *formy*: *n. sg. m.* niedostateczny XV *med. R* XXIV 350, 1491 *RKJŁ* VII 57, *ca* 1500 *Erz* 50; *neutr.* niedostateczne 1456 *ZabUPozn* 95; ~ *g. sg. m.* niedostatecznego *BZ* Deut 24, 14; ~ *ac. sg. m.* niedostateczny 1450 *StPPP* IX nr 486; niedostatecznego *Fl* 108, 15. 112, 6; ~ *n. pl. m.* niedostateczni XV *med. SKJ* I 65, *BZ* Jud 11, 3. II Esdr 9, 11, 1471 *MPKJ* V 54, XV *p. post. R* XLVII 352, *Rozm* 390; *m.* a. *f.* niedostateczne 1499 *AGZ* XVII 362.

Znaczenia: **1.** '*ubogi, biedny, potrzebujący, inops, pauper, egenus*': Naprzeczywal yest se czlowyeka nedostatecznego (hominem inopem, *Pul*: czlowyeka stradnego) y szebraka, y skruszonego sercza vmorzycz *Fl* 108, 15; Kto yako gospodzyn bog nasz, gen... wydzy na newe (*pro* nebe) y na szeme, *pobudzayocz ot zseme nedostatecznego (inopem, *Pul*: byednyka) a z gnoya wznaszayø vbogego *Fl* 112, 6; Nye zaprzysz zapłati nyedostatecznego y vbogyego (indigentis et pauperis) brata twego *BZ* Deut 24, 14; Sebraly syø k nyemu møszowye nyedostateczny a lotruiøci (viri inopes et latrocinantes) *BZ* Jud 11, 3; Iakosz rzekl, tak vczinymi, ale isze... czas zimni gest, a nye mozem mi nyedostateczny dostacz (non possumus insubsidiati stare) *BZ* II Esdr 9, 11, *sim.* 1471 *MPKJ* V 54; Yeslyby on nyemoczny byl nyedosthateczny, thedj przethosz mystrzowye mayą dacz dosthathek onemu nyemocznemv 1491 *RKJŁ* VII 57; Yeslyby szye przidalo, yszby on nyemoczny vmarł a bylby nyedosthateczny, thedy... mystrzovye mayą onemv vmarlemu... kossulye kvpycz *ib.*; Nyedostatheczny indigens *ca* 1500 *Erz* 50.

2. '*nie wystarczający, nie odpowiadający określonym wymaganiom, non sufficiens, non idoneus*': Franczek... dedit sibi ius in sex septimanis priuilegium ponere, tunc ipse na dalszem dnyv nyedostateczny posuit privilegium ostendens sigillum fractum 1450 *StPPP* IX nr 486; Propter hoc sunt concitaciones insufficientes al. nyedosthatheczne, peto evasionem 1499 *AGZ* XVII 362.

3. '*za słaby, bezsilny, nie mogący czemuś podołać, parum firmus, qui aliquid facere non potest*': Rosvm nassch yest nyedostateczny XV *med. R* XXIV 350; Iakobyszmy my byli nyedostateczny w tey myerze quasi nos infirmi fuerimus in hac parte (II Cor 11, 21) XV *med. SKJ* I 65; Czynczye przyaczyelye z ganyebnego dobytka, bo kyedy nyedostateczny bądzyeczye (cum defeceritis Luc 16, 9), vezmą vasz vyeczne (*leg.* w wieczne) przybytky *Rozm* 390; ~ niedostateczny w rzeczy '*jąkający się, nie mogący płynnie, swobodnie mówić, qui balbutit, balbus, blaesus*': Balbutientes nyedostateczny w rzeczy XV *p. post. R* XLVII 352.

4. '*niepełny, tu może w gramatycznym sensie (o czasowniku)*: *ułomny, non plenus, hoc loco de verbo, fortasse sensu gramm.: defectivus*': Hoc verbum Ave, quod est verbum defectum, nedostateczne, quia omnes in eius laude deficiunt 1456 *ZabUPozn* 95.

Niedostatek *formy*: *n. sg.* niedostatek *BZ* Num 33, 14. Nah 2, 10, *etc.*; ~ *g. sg.* niedostatka *ca* 1450 *PF* IV 577; niedostatku XV *p. pr. R* XLVII 357, XV *med. R* XXV 153, *BZ* Judith 7, 16, *Dział* 8. 46, XV *p. post. R* XXV 183; ~ *ac. sg.* niedostatek *Fl* i *Pul* 138, 15, *Sul* 44. 54, *etc.*; ~ *i. sg.* niedostatkiem 1484 *Reg* 718, *Rozm* 158; ~ *l. sg.* (w) niedostacce *BZ* Lev 26, 16; niedostatku 1471 *MPKJ* V 24. 117, 1477 *MPKJ* II 324; ~ *g. pl.* niedostatkow *Fl* 106, 41, XV *med. SKJ* I 67; ~ *ac. pl.* niedostatki *ca* 1440 *R* XXV 220, *BZ* Ex 17, 3, 1484 *Reg* 721. 723, XV *KatOssol* nr 372, 13, *Rozm* 46. 81. 158. 386; ~ *l. pl.* (w) niedostatcech *MPKJ* V 117; niedostatkoch *Rozm* 81.

Znaczenia: **1.** '*brak, niedobór czegoś, defectus, inopia, indigentia, penuria*': Satietas indeficibilis nasiczenye bez nyedostatka *ca* 1450 *PF* IV 577; Tedi lud tu szødayø pyczya prze nyedostatky wod (prae aquae penuria), semraly søø *BZ* Ex 17, 3; W Rafidim rosbili stani swe, gdzesto [syø] lvdv bil nyedostatek wodi cv pyczv (defuit aqua ad bibendum) *BZ* Num 33, 14; Lepyey gest, abichom zywy søcz iocy, chwalyly boga, nyszly zmarszi od nyedostatku wodnego, bily dany w poszmyech *BZ* Judith 7, 16; Nyerzadnoscz a nyedostatek krola albo prelata 1461—7 *Serm* 248 r; Nyedostatek penuria (sitivit... ibi populus prae aquae penuria Ex 17, 3) 1471 *MPKJ* V 16; ~ niedostatek lat '*niepełnoletność, aetas impubes, immatura*': Dzeczam do dwnaczcze lyaath vichowanym, gdy czasv mlodoszczy... krzywda gim byla vczynyona..., mogą ho on gwalth vczinyony, o kthori czinycz nye mogly prze nyedostathek laath (propter defectum aetatis), posczygacz *Sul* 44; Gdy... dzeczy... prze nyedostathek lath (ob defectum aetatis, *Dział* 46: dla nyedostathkv

lyat) s powodem rzeczy... v sządze wyescz... nye mogą *Sul* 54.

2. '*ubóstwo, bieda, nędza, braki materialne, paupertas, egestas, inopia*': Pomogl vboghemv z nedostatkow albo z bady (de inopia, *Pul*: z nędze) *Fl* 106, 41; Intolerancia *nyeczirpnøszcz, *gl.* nyevczirpyenya, nyedostatku XV *p. pr. R* XLVII 357; Ex defectu sz nyedosth⟨at⟩kv XV *med. R* XXV 153; Si gloriari opportet, que infirmitates mee sunt, gloriabor z mych klopotow, nyedostathkow (II Cor 11, 30) XV *med. SKJ* I 67; Quasi egentes, multos autem locupletantes yakoby nyedostatek czyrpyączy, wyele gych bogaczącz (II Cor 6, 10) *ib.* 73; Fuit (*sc.* Maria)... beatificata contra eam, quam in mundo pertulit miseriam, et eorum erumpnositatem seu defectum stradzą abo nyedostatky XV *med. SKJ* V 272; Virgo Maria... fuit... beatificata contra eam, quam in mundo sustinuit miseriam et defectum nadzą a nyedostatek *ib.* 275; Nedostatkv *ca* 1450 *PF* IV 579; Nawyedzø was richlo w gorøczoszczi y w nyedostaczcze (in egestate et ardore, 1471 *MPKJ* V 24: w nyedostatkv in egestate) *BZ* Lev 26, 16; Nyektorzy swą vfalnosczą abo tesz dla nyedostatkv, zdany przed sądem (quidam inopia vel rebellione ducti, *Sul* 22: wboszstwem alybo thesz knąbrnosczą przywyedzeny), dosycz nye vczynywszy, precz odchodzą *Dzial* 8; Nyedostatek penuria (adflixit te penuria Deut 8, 3) 1471 *MPKJ* V 29; Nyedostatek egestas (veniet tibi quasi viator egestas Prov 6, 11) *ib.* 67; W nyedostatkv (*war. lub.*: w nyedostatczech) in penuria (in penuria vos maledicti estis Mal 3, 9) *ib.* 117; Scis (*sc.* Maria), in quo discrimine, *nyedastatku, nos reliquisti, scis, vbi iacent tui miseri et filii orphani 1477 *MPKJ* II 324; Vybiracz...thy tho pyenyądze ma rozdzyelaczi... myedzy braczyą y tez myedzy syosthry obczyązone vbozthvem y tez nyedoztathkyem (paupertate gravatos) 1484 *Reg* 718; Sed cibum, quem ego dabo regibus et principibus, dabo et pauperibus... propter suam inopiam dla nyedostathku XV *p. post. R* XXV 183; Yass nądzą a stradzą erumpnositatem abo nyedostatky (*sc.* in mundo patiebatur) *ib.* 265; Egestas nądzą, nyedostąthek *ca* 1500 *Erz* 50; Nyc movy tego, by-cz Iesus... kyedy matce swe myle nyc byl na pomoczy, a szvlascza przy yey nyedostatkoch (in necessitatibus sibique succurrisse) *Rozm* 81; Tamo ydącz po drodze czyrpyely sa vyelykye nyedostatky: glod, chczyenye pyczya *ib.*; O tem, yze myly Yesus... nyedost⟨at⟩ky czyelyeszne czyrpyal *ib.* 158; Pospolne nyedostatky czyrpyal (*sc.* Jesus) *ib.*; A yako yvze wschytko stravyl, począl nyedostatky czyrpyecz (ipse coepit egere Luc 15, 14) *ib.* 386; A ony rzekly, czo nam do tego, czusch przyslusza tvoy nyedostatek, yakoby rzekl: k nam to nycz nye przyslusza *ib.* 760.

3. '*niedoskonałość, wada, szczególnie fizyczna, też słabość, osłabienie, ułomność, dolegliwość, vitium (praec. corporis), defectus, debilitas*': Nedostatek moy wydzele gesta oczy twoy (imperfectum meum viderunt oculi tui) *Fl* 138, 15, *sim. Pul*; Syerce drøchle a rospusczenye lyødzwy, a nyedostatek we wszelkich lyødzwyach (defectio in cunctis renibus) *BZ* Nah 2, 10; Simunye y Tadeussv..., raczcze napelnycz nyedostatek moy *MW* 52a; Panno Maria, prosy syna th⟨w⟩ego..., azali wsdrowi nedostatky czala mogego XV *KatOssol* nr 372, 13; Gey (*sc.* Maryi) svyąte oblyecze bylo okraschono... wschą kraszą, bo nyednego nyedostatkv kv svemv czyalv ny myała (carens omni macula vel ruga, vel defectu) *Rozm* 22; To vyem, myly gospodnye, yze vzdrovycz nyedostatky przyrodzenyv rodzayą albo mldemv *zyvotą vroczycz svey (*pro* svą) mocz..., to yest tvey moczy boskey podobno vczynycz *ib.* 46; Tesch yest myly Iesus byl nagaban nyedostatkye⟨m⟩ krewkoszczy czlovyeczey (humanis sic defectibus Jesus vexabatur) *ib.* 158.

4. '*przewinienie, występek, też podatność, skłonność do złego, culpa, crimen, item animus ad malum propensus*': Swøta cry..., racz mø thy sobye (*pro* sobą) napoycz, nedostatky vpokoycz, aby my czarth ne mogl *szkoczycz *ca* 1440 *R* XXV 220; Et quia suum noluit defectum, nedostatka, cognoscere, coram omnibus revelata est ignominia eius XV *med. GlWroc* 85r; A on (*sc.* kaplan)... ma gym pokuthą vstavyaczi pobozną... za gich vystąpy y tez nyedosthathky (de commissis excessibus) 1484 *Reg* 721; Mynystrovye... jawne vyny y nyedostathki braczszkye y syostrzynzkye przestąpy (fratrum et sororum culpas) mayą navyedzaczovy... povyedaczy *ib.* 723.

5. '*szkoda, strata, detrimentum, damnum*': Quid enim prodest homini, si universum mundum lucretur, anime vero sue detrimentum, nedostatek, paciatur (Mat 16, 26)? XV *med. GlWroc* 80v; Gesthlyby kto byl szlugą czyyego albo oblupyl..., thaky sprawnye ma doszycz vczynycz... Thedy on, ktory go byl, ma popelnycz on *nyedostatk, yako myal szluzaczy *OrtMac* 143; S takyego rostargnyenya gymyenya obye stronye nyedostatek y szkodą... czyrpyą (ex tali divisione pars utraque sentit incommodum et reportat, *Sul* 47: strona oboya

czvye nyevszytek y othnoszy) *Dział* 38; Nyedostatek damnum (quid enim prodest homini, si mundum universum lucretur, animae vero suae detrimentum patiatur, *var.* damnum fecerit? Mat 16, 26) 1471 *MPKJ* V 119; Nyedostatek detrimentum (si cuius opus arserit, detrimentum patietur I Cor 3, 15) *ib.* 127.

Niedostatny '*biedny, ubogi, potrzebujący, cierpiący niedostatek, pauper, egenus*': Nyedostatnemv egeno XV *med. R* XXIV 362; ~ *w błędnym przekładzie łacińskiego* indigena '*krajowiec*' *za* indigens '*ubogi*': Nyedostatnym indigenis (qui comederit fermentatum, peribit anima eius de coetu Israel, tam de advenis, quam de indigenis terrae Ex 12, 19) 1471 *MPKJ* V 16.

Niedostawać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* niedostaje *Fl* i *Pul* 38, 6, *OrtMac* 140; niedostawa *BZ* I Reg 21, 15; ~ *praet. 3. sg. f.* niedostawała XV *med. SKJ* V 280; *neutr.* niedostawało *BZ* Deut 2, 7, *Rozm* 581. 638.

Znaczenie: '*brakować, nie wystarczać, być w zbyt małej ilości lub już nie być* (*tylko w 3. osobie liczby pojed.*), *deesse, deficere*': Ziawon vczin mne, gospodne, konecz moy i czislo dnow mogich, ktore iest, bich wedzal, czso nedostaie mne (quid desit mihi) *Fl* 38, 6, *sim. Pul*; Ne nedostawalo (*pro* nedostawala*?*, non defecit, *Pul*: nye prze⟨s⟩tala) z ulicz iego lichwa y zdrada *Fl* 54, 11; Quia si ei aliqua virtus deesset nyedostawala XV *med. SKJ* V 280; Pan bog... znal iest drogø twø... a nyczego tobye nyedostawalo (nihil tibi defuit) *BZ* Deut 2, 7; Zaly nam nyedostawa (desunt) wszcyeklich, przeczescye przi wyedly tego, abi syø wscyekal przi mnye? *BZ* I Reg 21, 15; Gdy... maz wyanowal... zenye sto grzywyen na szwym gydaczym gymyenyu, nye gestly tego gydaczego gymyenya tak wyele yako sto grzywyen, czo gych nyedostaye (*OrtBrRp* 102, 4: nyedostage), tego muszy ta zona nyechacz *OrtMac* 140; Quia quilibet ipsorum est sufficienter, dostateczne, plenus, ita quod michi ipsis deficit, nedostana (*pro* nedostaua*?*) 1456 *ZabUPozn* 93; Iesus począł... movycz k nym: Kyedym vass slal przez myecha y przez toboly, azaly vam czego nyedostavalo (numquid aliquid defuit vobis Luc 22, 35)? *Rozm* 581, *sim. ib.* 638.

Niedostojen *cf.* **Niedostojny**

Niedostojnie *(?)* '*niegodnie, bez należnej czci, indigne, honorem debitum non tribuendo*': Ita quicumque manducaverit panem hunc vel biberit calicem domini indigne, indostone (*pro* nedostoyne*?*), reus erit corporis et sangwinis domini (I Cor 11, 27) XV *med. GlWroc* 21v.

Niedostojny *formy*: *n. sg. m.* niedostojen *Słota* w. 33, *BZ* Gen 32, 10; niedostojny 1424 *Msza* III s. 66, *sim.* VI, XV *ex. Kałuż* 292. 293; *f.* niedostojna *BZ* Tob 3, 19, *Rozm* 760; ~ *g. sg. f.* niedostojnej *Naw* 48; *neutr.* niedostojnego 1424 *Msza* III s. 67; ~ *ac. sg. m.* niedostojnego *Rozm* 727; *f.* niedostojną *MW* 145a, *Naw* 165; ~ *v. sg. m.* niedostojny *Rozm* 738; ~ *n. pl. m.* niedostojni XV *med. R* XXII 246, *BZ* Tob 3, 19; *f.* niedostojne XV *med. GlWroc* 92r, *Rozm* 757; ~ *d. pl.* niedostojnym XV *med. GlWroc* 21r; ~ *ac. pl. m.* niedostojne *Rozm* 657; *f.* niedostojne *Rozm* 535; ~ *i. pl. f.* niedostojnymi *Rozm* 662.

Znaczenia: **1.** '*niegodny, niewart czegoś, nie zasługujący na coś, też niewspółmierny do czegoś, indignus, non dignus, male meritus, item impar alicui rei*': Szøga w myszø prze drugego, szukayø køsza lubego, nedostoen niczsz dobrego *Słota* w. 33: Przyyąncze czyala y krwe, pane Iu Xe, yesz przyyąncze ya niedostoyni (ego indignus) wszącz smeem, ne bøndz my... na potøpyene 1424 *Msza* III s. 66; Day, aby ta obyatha, yaasz oczyma twey welebnosczy ssluszenya mego nedostoynego offy⟨a⟩rowacz (*Msza* VI: yasz offyarovalem oczyma twey wyelebnosczy nyedostoyny, indignus), bandz tobye przyyemne 1424 *Msza* III s. 67; A ya gesm nyedostogen myloszerdza twego (minor sum cunctis miserationibus tuis), a zaprawdø gestesz myø gego napelnyl *BZ* Gen 32, 10; Møza s twø boiasznyø... przizwolylam poiøcz, przeto abo ia bila nyedostoyna (indigna), albo ony snadz mnye bily nyedostoyny (illi forsitan me non fuerunt digni) *BZ* Tob 3, 19; Deinde misericors dominus, qui dat escam timentibus se, tradidit nobis miseriis et indignis, nedostoynym, in eadem cena sui corporis consecracionem XV *med. GlWroc* 21r; Existimo, fratres, quod non sunt condigne nedostoyne, passiones, huius temporis ad futuram gloriam (Rom 8, 18) *ib.* 92r; Zda syą ludzem, biszcye bily nadzarze, nyczego dobrego nyedostoyny XV *med. R* XXII 246; Proszą, myly panye, abi mye nyedostoynø slugø twø mylosyerdzym twim strzegł *MW* 145a; Schyly kv mnye vschy... na vszlyschenye moyey nyedosthoyney modlythwy *Naw* 48; Polozylesz szye na drzewye za mya, nyedosthoyna grzeschnycza *ib.* 165; Thy myly panye, przez thy naszwyąthsze maky twoye, ktore ya nyedostoyny roszpamyąthawam..., wybaw mye od mąky pyekyelny XV *ex. Kałuż* 292, *sim. ib.* 293; O na nasz, na nyedostoyne, yzezmy tako sromothnye od nyego vczyekly! *Rozm* 657; Myly Iesus mylczał a nye odpovyedzyal ny slova, yze y (*leg.* ji) nyedostoyne ssądzyl svego odpo-

vyedzenya *ib.* 721; Yako vloczcza (*leg.* uwłoczcę) czczy boskey, nyedostoynego ych pospolstva, słynamy zeplvaly *ib.* 727; O nyedostoyny Iudaschu, yakosz szye nye sromal mystrza svego... tako okruthney smyerczy podacz? *ib.* 738; Trzeczye, yze byla yego spovyedz nyedostoyna a vmnyeyschona, bo on zdradzyl Iesucrista..., przetosz byla sla yego spovyedz *ib.* 760. ~ Thy rące... vmyvayą tobye (*sc.* Judaszowi) tvoye nogy nyedostoyne *Rozm* 535; Bo y (*leg.* ji 'go', *sc.* Jesusa) tako trudno mączyły... y deptaly nyedostoynymy ych nogamy *ib.* 662.

2. '*obrzydliwy, budzący wstręt, odrazę, taeter, turpis*': Marya vzryavschy... sve myle dzyeczyą, a ono vschytko vplvano, y zesly ('zeschły') szye ony slyny nyedostoyne y przyschly ('przyschły') ku yego szvyąthemv oblyczv *Rozm* 757.

Niedoszły 1. '*taki który nie został zrealizowany, nie doszedł do przewidzianego celu, tu o płodzie: poroniony, nie donoszony, imperfectus, non finitus, hoc loco de partu: abortivus*': Nyedosle abortivum (*war. lub.*: *wznyedosle aborti; si... percusserit quis mulierem praegnantem et abortivum quidem fecerit..., subiacebit damno Ex 21, 22) 1471 *MPKJ* V 17; Nyedoslego (*war. lub.*: nyedosle) abortivum (quare non in vulva mortuus sum..., aut sicut abortivum absconditum non subsisterem? Job 3, 16) *ib.* 59.

2. '*taki który nie osiągnął dojrzałości prawnej, niepełnoletni, impubes, qui nondum sui iuris est*': Blyschy przyrodzeny masczyszna ma thych nyedoszlych (*OrtMac* 127: nyeroszlych) dzyeczy, szlowye czo lath nye mayą, *opyekaldnyka bycz *OrtBrRp* 92, 4.

3. '*niedoskonały, niepełny, non perfectus*': Nobilis Anna... actrix contra Annam uxorem Johannis... pro eo, quia existens sibi dissimilis, mala verba eidem intulit et ipsam dixit non perfectam nobilem al. nyedoslą slachczanką 1431 *StPPP* II nr 2375.

Niedośpialik *bot.* '*Hieracium pilosella L.*': Nyedospyalik auricula muris 1460 *Rost* nr 3372.

Niedośpiał *bot.* '*Hieracium pilosella L.*': Nyedospyal auricula muris 1485 *Rost* nr 5870.

Niedośpiałek *bot.* '*Hieracium pilosella L.*': *Nyedospyalok pilosella 1419 *Rost* nr 5255; Auricula muris, pilosella, lingua anserina nyedospyalek 1437 *ib.* nr 2468, *sim. ib.* nr 2676. 2738; Nyedoszpyalek pilozella *ca* 1465 *ib.* nr 4040, *sim. ib.* nr 4517, 1472 *ib.* nr 569; Nyedospyalek auricula muris 1484 *ib.* nr 5868; Nyedoszpyalek epatica *ca* 1500 *ib.* nr 2038.

Niedośpiały '*niewystarczająco rozwinięty, niedojrzały, immaturus*': Inconsumati nyedospyely, nyedokonały (confringentur enim rami inconsummati et fructus illorum inutiles, et acerbi ad manducandum Sap 4, 5) 1471 *MPKJ* V 74.

Niedośpiech '*opieszałość, opóźnienie się, niedbalstwo, neglegentia, cunctatio, tarditas*': Ista divisio semper debet fieri infra duas septimanas sub eodem vadio neque domino rege, neque litteris regalibus, neque aliqua negliencia vlg. nedosp⟨ie⟩chem 1442 *AGZ* XII 105.

Niedowcipny '*nieinteligentny, nierozgarnięty, nescius, excors, stultus*': Nescientem consulere nyedofczypnemv poradzicz XV *ex. R* XXV 148.

Niedowiarek *formy*: *v. sg.* niedowiarku *Rozm* 351; ~ *n. pl.* niedowiarkowie 1466 *R* XXII 24; ~ *g. pl.* niedowiarkow *Gn* gl. 70b; ~ *d. pl.* niedowiarkom XV *p. pr. Zab* 519; ~ *ac. pl.* niedowiarki XV *p. post. RozmPam* 476, *Rozm* 451; ~ *v. pl.* niedowiarkowie *Rozm* 360.

Znaczenia: **1.** '*człowiek słabej wiary, słabo wierzący, nieufny, sceptyczny, homo haud certa fide, incredulus*': *Nedowarecz incredulus XV *p. post. PF* V 6; Iesus... rzekł k nyemv: Nyedovyarkv (modicae fidei Mat 14, 31), czemusz vątpy⟨ł⟩? *Rozm* 351; Iesus vydzącz ych mysly y rzekl ym: Czo myslycze myedzy sobą, nyedovyarkovye (modicae fidei Mat 16, 8)? *ib.* 360.

2. '*człowiek niewierzący, bezbożnik, qui religionem Christianam non profitetur, infidelis*': Ut non solum fidem defend[d]eret, sed eciam errorem infidelium confunderet błød nedouarkof y kaczerzof gest tøpyla *Gn* gl. 70b; Nyedowyarkom infidelibus XV *p. pr. Zab* 519; Sic in morte dei flet terra polus, sed Hebrei sacrilege fidei, nyedowyarkowye, non miserentur ei 1466 *R* XXII 24; Krew yego... przyde na nasz y na szyny naszye, czusz yako nad nyedowyarky XV *p. post. RozmPam* 476; Iesus... ostavyvschy ty ystne nyedovyarky y poschedł z myasta do Bethanyey *Rozm* 451.

Niedowiarstwo, Niedowierstwo 1. '*brak mocnej wiary, ufności, niedowierzanie, nieufność, incredulitas, fidei Christianae dubitatio*': Recumbentibus undecim discipulis, apparuit illis Ihesus et exprobravit incredulitatem, karacz nedowarstwo, illorum (Marc 16, 14) XV *med. GlWroc* 38v; Krolyk... szkaran yest per Ihum sz yego nyedowyarztwa, ysz bil mglee (*poprawione na* mdlee) wyari XV *ex. MPKJ* II 320; Iesus... nye vczyny thamo vyelkych czud prze ych nyedovyarsthwo (propter incredulitatem illorum Mat 13, 58) *Rozm* 345; Czuyczye se mną, czvsch ode snv *nyedovyartsva, a yacz poydą, pomodlya szye bogv oyczv *ib.* 595.

2. '*niewiara, bezbożność, też odstępstwo od wiary, fides nulla, impietas, item apostasia*':

Przes nyedowyerstwo per apostasiam XV *med. PF* V 59; Nemo vos seducat inanibus verbis propter hec enim venit ira dei in filios diffidencia (*pro* diffidenciae) nyedowyarstwa, roszpaczstwa (Eph 5, 6) XV *med. SKJ* I 76; Diffidentia nyedowarstwa albo rospaczstwa (in repromissione etiam dei non haesitavit diffidentia, sed confortatus est fide Rom 4, 20) XV *p. post. R* XLVII 351; Czczyenye o yednem doctorze, *ktorzy przyganya nyevyernym Zydom o ych nyevyerne nyedovyarstvo *Rozm* 627.

Niedowierstwo *cf.* **Niedowiarstwo**

Niedowinność '*niewinność, innocentia*': Nedowin⟨n⟩oscz innocencia *ca* 1428 *PF* I 488; Nyedovinnoscz innocencie XV *p. post. JA* XII 144.

Niedowinny '*nie zawiniony, nie popełniony, qui non est commissus*': Et talis fletus propere pertinet ad prełatos et sacerdotes curam animorum habentes wloscze przyslucha na vrzadnyky albo nastarsze, ktorzys placzą grzechu nyedovynnego albo vsilstaw (*pro* vsiłstwa) prawdi XV *p. post. JA* XII 144.

Niedoźrały *cf.* **Niedojrzały**

Niedoźrenie *cf.* **Niedojrzenie**

Niedoźrzenie *cf.* **Niedojrzenie**

Niedrogi '*małej wartości, niekosztowny, qui non magni pretii est*': Braczya wszythczy thego zakonv mayą myeczi odzyenye schare pospolyczye... a tez nyedrogye (fratres... de humili panno in pretio... vestiantur) 1484 *Reg* 708.

Nieduh '*słabość, choroba, niemoc, languor, aegritudo*': Langwor, ebrietas neduch *MW* gl. 69. ~ *Bohemizm.*

Niedworny '*nie spełniający wymaganych warunków, niewłaściwy, nieodpowiedni, non iustus, non idoneus*': Iohannes... cittaverat... Elizabeth... et terminum ei assignavit indecentem al. nyedworny pro feria tercia proxima 1499 *AGZ* XIX 458.

Niedy *cf.* **Niegdy**

(Niedziarskość) Niedarskość '*brak odwagi, śmiałości, lęk, tchórzliwość, ignavia, timiditas*': Sed Cezari dixit (*sc.* Martinus): Cristi miłes ego sum, non licet michi pugnare. Indignatus Julianus sibi respondit, quia non religionis gracia, sed metu miliciam... resignaret. Cui Martinus intrepidus respondit: Si hoc ignominie mee ascribitur, nyedarszkoszczy, crastina die ante aciem belli in armis astabo et signo crucis... protectus hostium cuneos... penetrabo XV *p. post. R* XXV 181.

Niedziedzinny '*nie związany z dziedziczeniem, z prawem dziedziczenia, nie dotyczący dziedziczenia, non hereditarius, qui ad hereditatem non pertinet*': Vstawyamy, aby o rzeczy dzedzynne abo nyedzedzynne (in causis... non hereditariis), abo rzeczy wielkye sądza... wząl cztyrzy grosze *Dział* 27.

Niedziela *formy*: *n. sg.* niedziela XV *in. R* XXIV 64, XV *in. Stat* 50, *OrtBrRp* 69, 2, 1457 *PF* V 14, XV *ex. Zab* 536; ~ *g. sg.* niedziele 1419 *Pozn* nr 1045, XV *p. pr. MacDod* 87, 1484 *Reg* 712, XV *ex. SKJ* I 147; ~ *ac. sg.* niedzielę *Gn* 175a, *Dek* II 1. 2. III 1—6. 10. 11, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* niedzielą *Rozm* 324; ~ *l. sg.* (w) niedzieli *Gn* 2a, 1422 *ZapWarsz* nr 24, 1429 *ib.* nr 266, *Rozm* 158. 451; niedziele *Gn* 2a; ~ *n. du.* niedzieli 1392 *HubeZb* 66, 1424 *Pyzdr* nr 977; ~ *g. du.* niedzielu *OrtBrRp* 89, 3; ~ *ac. du.* niedzieli 1411 *HubeZb* 57, XV *in. Małk* 117, 1497 *GórsPiech* 205; ~ *i. du.* niedzieloma *OrtBr* VI 382, *OrtMac* 122; ~ *l. du.* (w) niedzielu 1401 *Pozn* nr 510. 511. 512. 513, 1411 *HubeZb* 54, *etc.*, 1456 *ZapWarsz* nr 1048, *Dział* 9; ~ *g. pl.* niedziel 1390 *Pozn* nr 82, 1418 *ib.* nr 1020, 1419 *ib.* nr 974, *etc. etc.*; ~ *ac. pl.* niedziele *Dek* III 17. 29. V, 1403 *HubeZb* 110, 1424 *Przyb* 18, *etc.*; niedzieli 1406 *HubeZb* 113; ~ *l. pl.* (w) niedzielach 1393 *Pozn* nr 142, *Sul* 98. 99.

Znaczenia: **1.** '*ostatni dzień tygodnia przeznaczony na odpoczynek i nabożeństwa, dies Solis, dies dominica*': Oua f pirue nedzele tego tho aduentu poszødali szø verny xpiani priscza gego (*sc.* Krysta) *Gn* 2a; Ve fthore nedzely gescze vy bily slyszely, kakocz on f dzen szødny na szød przydze *ib.*, *sim. ib.*; Megcze vy tho f svem serczu na pamøczy, abiscze vy *nedzolø y svøthe dny svøcyly i tesze ge ve czcy mely *Gn* 175a; Pamyathay nyedzela (*Dek* III 17. 29. V: nyedziele, VII 3: dzen nyedzelny, II 3: dny swyanthe, IV: dna swøtego, VII 1: dzen szwanthi, VII 2: dzen swanteczni) szwyanczycz *Dek* II 1. 2. III 1—6. 10. 11. 13—16. 18. 22. 25—28. 30. VI. VII 5; W sobotą swoyewala dussa pkelne czoczcze (*leg.* kośce), w nedzelą wywodla yest swithky (*leg.* szwytki 'wszytki') swanthe oczcze *ca* 1420 *R* XXV 229; A on byerze drzewo moye... w nyedzala 1429 *Pozn* nr 1319; Ewangełyu maczye dzysyeyszey nyedzyele, ktory ya svyati Macyey popyssal XV *ex. SKJ* I 147; Natus est... Christus... nocte dominice diei, noczy nyedzelney, hoc est de sabbato in dominicum diem na nyedzelą XV *med. SKJ* V 257; W nyedzela abo w naroczyty dzen, abo czas in feriato die uel tempore *OrtCel* 7; ⟨D⟩ominica vlg. nyedzela 1457 *PF* V 14; W nyedzielą ⟨mow modlitwę⟩ o rodzyczoch panni Mariey *MW* 44b; Psalm Dawydow

o oszwyeczenyu bozem a o czlowyeczem oprawyenyu, yesz szye stalo w pyrzwø sobotę, to iest w nyedzyelyę *Pul* 23 arg.; A bylo yest tedy w pyątek, w ktory szye przygotowaly potrzyeby na gych nyedzele XV *p. post. RozmPam* 474; Hec quarta dominica, prout habetur in racionali diuinorum, dicitur vaccans vlg. nyedzela oszobnego obyeranya w myloszyernych vczynczech XV *ex. Zab* 536; Yze szye myala począcz dvchem sobotha, ktorąsz my yvsz nyedzyelya zovyemy *Rozm* 324; Czo sobota svyączono, to dzysz svyeczymy nyedzyelye, yakoby drzeuo vyrzk korzenym obroczyl *ib.*; ~ biała, przewodnia niedziela '*pierwsza niedziela po Wielkanocy, dominica post Pascham prima, dominica Conductus Paschae*': Prohibeatis, ne in dominica Iudica al. byala nyedzela supersticiosam consuetudinem observent, offerentes quandam ymaginem, quam mortem vocant et in lutum postea proiciunt XV *in. Stat* 50; Hodierna dominica vocatur Conductus Pasche, przewodna nedzela, in multis libris Latinis dicitur alba XV *in. R* XXIV 64; ~ krzyżowa niedziela '*piąta niedziela po Wielkanocy, dominica quinta post Pascham*': Tho sza wazane czaszy za wszythky nyedzyelye y pyathky, tho krzyzowa (*OrtBrRp* 69, 2: krzyszową nyedzelą) y aduenth przed Gody *OrtMac* 92; ~ kwietn(i)a niedziela '*ostatnia niedziela przed Wielkanocą, zwana zwykle Palmową, dominica ultima ante Pascham, dominica in ramis Palmarum*': A tym obyczayem nasz myly baranek, Cristus, szostego dnya, czvsz ⟨w⟩ kvyąthnya nyedzyelye (decima die, id est in ramis Palmarum), przyschedl kv myastv *Rozm* 442; Iesus z vyelyka chvalą przyschedl v kvyetna nyedzyelye do Ierusalem *ib.* 445, *sim. ib.* 583. 778; Yako myly Iesus v ponyedzyalek po kvyathney nyedzyely vroczyl szye do Ierusalem *ib.* 451; ~ niedziela mięsopustna '*ostatnia niedziela przed wielkim postem, pięćdziesiątnica, dominica ultima ante ieiunium quadragesimale, dominica Quinquagesimae*': Od nyedzyelye myąssopusthney (a dominica Quinquagesimae) az do Vyelkyey Noczy... mayą sye posczyczi 1484 *Reg* 712; ~ Wiela Niedziela '*Wielkanoc, dominica Paschae (?)*': Yacosm byl nemoczen Welą (*leg.* w Wielą) Nedzela prawą nemoczą hy spowadalem za (*leg.* się) 1426 *Pozn* nr 1222; ~ '*niedziela środopostna, dominica Laetare*': Ysze pan starosta w tem posnanskem powacze nye bil ot swantego Thomi asz do nedzele Letare 1419 *Pozn* nr 1045; ~ '*druga niedziela po Wielkanocy, dominica post Pascham secunda, dominica Misericordia domini*': Czestnyczi i slyachta... na roczech velikych... w nyedzyeląn, w ktorąn w kosczyele bozem spyewayąn Misericordia etc., taka vstawyenya vstawyli *Sul* 94.

2. '*tydzień, septimana, hebdomas*': Jaco Potrek ne obszaloual Sandziuoya przet szeczø nedzel 1390 *Pozn* nr 82; Iaco pirzuey, nis bile dwe nedzeli, slauismi (*pro* slanismi) do Santhka, bi bil cu zaplacze 1392 *HubeZb* 66, *sim.* 1424 *Pyzdr* nr 977; Jaco mi Pyotrasz mial koczel f cz⟨t⟩irech nedzelach oprauicz 1393 *Pozn* nr 142; Yszesmy bili na tem sandze, *kdze sø Stanislawa podala Szibanowi k temu bidlu..., oprawicz sø we dwu nedzelu 1401 *ib.* nr* 510, *sim. ib.* nr 511. 512. 513, 1411 *HubeZb* 54, 1411 *Pozn* nr 833, *Sul* 107, *Dział* 9; Eze kmecz od Ondrzeya visszedl trzy nedzele przed Gody 1403 *HubeZb* 110; Yako Tomek wsønl temu kmeczoui woli przes praua y dzerszal ye trzi nedzeli 1406 *ib.* 113; Maczey zaplaczil Benakowi trzy grzivni dwe nedzeli przed rokem 1411 *ib.* 57; Yaco mne Troyan ymal copø grossy pothdanø po sswantem Petrze we *thww nedzelu zaplaczicz 1413 *KsMaz* I nr 2016, *sim.* 1424 *ZapWarsz* nr 49, 1437 *ib.* nr 689, 1456 *ib.* nr 1048; Asz sesscz[ecz] nedzel minąla 1419 *Pozn* nr 974, *sim.* 1418 *ib.* nr 1020, 1424 *ZapWarsz* nr 100, 1427 *Pozn* nr 1273; A poddali sø szø dwe neczeli za szito zaplaczicz po switem Marcine... *gotowømø peniczmi XV *in. Malk* 117; Jakom pana Janussa... spowyedal w yego domu, jako dzysz dwye nyedzeli 1421 *Pyzdr* nr 967; Jacom ya szyedzal w Stanislawa na dwdzestu grosszy a na duv w nedzeli 1422 *ZapWarsz* nr 24, *sim. ib.*, 1429 *ib.* nr 266; Jan... przet tim cztyrzy nyedzele nye byl Borcowim chleboyeczczą any slugą 1424 *Przyb* 18; On go (*sc.* czynszu) nye chcyal wzøcz ani krowi wroczicz, ale gø chowal dwe nyedzele (*var. ib.*: nyedzieli) przes dw dnv 1428 *ZapWarsz* nr 2808; Cząnzza... thako wząntha..., bandzely lethnego czassv, dwye nyedzeli (duabus septimanis, *Dział* 9: za dwie nyedzeli), paknyaly zymyc, thedi oszm dny... ma bicz chowana *Sul* 22, *sim. ib.* 7. 30. 39, *Dział* 18. 30; Vstawyamy, ze... naschi poddani w... vyni pyanczdzyesyand i chąnszbąn vpadli..., ode dnya skazanya w schesczy nyedzyelach (infra sex septimanas), pospolu syebye naslyaduyąnczich, any przes... vrzandnyka... any... zupcz gich gabany bicz mayąn, *ktorzesz... viny... skazany w tich istich schesczy nyedzyelyach (infra... sex septimanas) z nyenagła placzicz dłuszny bąndąn przes gabanya czyąnzey, ktoregosz tho gabanya... nye vvaruyąn syąn po mynyenyv schesczy nyedzyel (sex septimanis),

acz za thi vyni... doszicz vczinycz opuscząn *Sul* 98—9; Zaprzisyøgl Raguel Tobyasza, abi za dwye nyedzely v nyego przebil (ut duas hebdomadas moraretur apud se) *BZ* Tob 8, 23; A k thym szwyathkom moze myecz dzen trzy dwye nyedzely *OrtBr* VII 572, *sim. OrtMac* 120; Ode dwu nyedzelv *OrtBrRp* 89, 3; Tho maya zaplaczycz za dwye nyedzyely *OrtMac* 96, *sim. OrtBr* VII 549, *sim. OrtBrRp* 89, 3, *OrtMac* 122; Gosczyowy, czo thako daleko szyedzy,... temu maya przede dwyema nyedzycloma zaplaczycz *OrtMac* 122, *sim. OrtBr* VI 382; Rothmystrz pyeschych popyschal szye... dwye nyedzyely przed szwyąthem Yanem 1497 *Górs-Piech* 205; Zawzdy dva albo trzy dny posczyl v nyedzycly *Rozm* 158; ~ sześć niedziel '*okres sześciu tygodni w życiu kobiety po połogu, kiedy była wyłączona z normalnego życia i uchodziła za nieczystą, sex hebdomadum tempus, quo femina post partum editum postque graviditatem perlatam a ceteris hominibus separata vivebat, quia tum pro incesta habebatur*': Panye v Ierusalem, ktory byly vstaly ss szeszczy nyedzyel albo s pologa *Rozm* 752.

Niedzielen *cf.* **2. Niedzielny**

Niedzielnie '*łącznie, razem, coniuncte, iunctim*': Rex testificatur Iohannem... villam suam... in 100 florenis Hungaricalibus adiungendis coniunctim et indivise al. nyedzyelnye ad 400 florenos prius in mutuum acceptos Nicolao,.. obligasse 1497 *Matr* II nr 806.

1. Niedzielny *formy*: *n. sg. m.* niedzielny *Pul* 109 arg.; ~ *g. sg. m.* niedzielnego *Gn* 4a. 176a; *f.* niedzielnej XV *med. SKJ* V 257; ~ *ac. sg. m.* niedzielny *Dek* VII 3; ~ *n. pl. m.* niedzielne *Pul* 1 arg.

Znaczenie: '*związany z niedzielą, przypadający w niedzielę, qui die dominica fit*': Natus est... Christus... nocte dominice diei, noczy nyedzelney, hoc est de sabbato in dominicum diem na nyedzelą XV *med. SKJ* V 257; Nyedzyelne psalmy na yvthrzną *Pul* 1 arg.; Nyeszpor nyedzyelny *Pul* 109 arg.; ~ dzień niedzielny '*niedziela, dies Solis, dies dominica*': Gdiscy gest bylo sroth noczy dna nedzelnego, tedy vøcz Maria gest bila suego sinka porodila *Gn* 4a, *sim. ib.* 176a; Pomny, aby *czyl dzen nyedzelny (*Dek* II 1. 2. **III** 1—6. 10. 11. 13—16. 18. 22. 25—28. 30. VI. VII 5: nyedzela, **III** 17. 29. V: nyedziele, II 3: dny swyanthe, IV: dna swøtego, VII 1: dzen szwanthi, VII 2: dzen swanteczni) *Dek* VII 3.

2. Niedzielny *formy*: *n. sg. m.* niedzielen 1411 *JA* VI 212; niedzielny 1413 *Pozn* nr 893, 1472 *ZapWarsz* nr 3087; *f.* niedzielna *Sul* 13, *OrtBrRp* 44, 1, *OrtMac* 51; ~ *g. sg. m.* niedzielnego 1418 *Pyzdr* nr 522, 1429 *ib.* nr 993; ~ *d. sg. m.* niedzielnemu 1436 *Pozn* nr 1470; ~ *l. sg. m.* (w) niedzielnem 1438 *Pyzdr* nr 1165; ~ *n. pl. m.* niedzielni *Sul* 12; ~ *g. pl. m.* niedzielnych 1438 *Pyzdr* nr 1161.

Znaczenia: **1.** '*pozostawający z rodziną we wspólnocie majątkowej, nie wydzielony ze wspólnego majątku, cuius res familiaris est communis cum ceteris familiae membris*': Dzath Stanislawow, szø nedzelen, zastawil thø *dzedzino 1411 *JA* VI 212; Jaco pan Wirzbantha, sin pana Przibislavow nedzelni, jal na pana Ianową... dzedziną 1413 *Pozn* nr 893; Yako pany Margorzatha nye rzekla ⟨w⟩zacz (*leg.* wziąć) Janussa, Mikolayewego pratha (*pro* bratha) nyedzyelnego, o ti rzeczy, czosz lowył ribi w stawye 1429 *Pyzdr* nr 993; Jszem nye kazal Wyschocze, synowy swemu nyedzelnemu, yachacz na Chasynowo gwaltem 1436 *Pozn* nr 1470; Yako moya czelacz wszala dwa konya y sz woszem Kyemly w Myloslawskych y w Koszubyeczskych, tu, gdzeszmy zapowyedzyeli ginym y szwym ludzem, w nyedzyelnich 1438 *Pyzdr* nr 1161; Braczaa dzelna bandancz, acz nyekthori rzecz straczi skazanym sandzynym, drughi thego szlomycz nye bandze mocz... A thakyesz nyedzelny, kyedi lyatha mayąncz pozwany na theyze dzedzynye k swey rzeci nye stali *Sul* 12; S pospolythym mlynarzem... geden bradth szą moze o krziwdą przed obranym sądzą sządzicz..., aczkolye gynsza bracza nyedzelna sz nym thego czynycz nye chczely *Sul* 13; Mlodsza szye prawowala na sztharsza oyczyszny y maczyerzyszny rzekacz a zaluyacz, yszem nyedzyelna szyoszthra od gyednego oycza y od gyedney maczyerzc s tha Barbara, moya szyoszthra *OrtMac* 51, *sim. OrtBrRp* 44, 1; Jako sszyn moy badacz ssze mną na genem chlebye y w yenem domv nyedzelny przikazanym moym dzew[th]ky szluzebney Dorothyey oth Ondrzeya przes czą̨s[cz]the byczye nyc odegnal gwalthem 1472 *ZapWarsz* nr 3087.

2. '*nie podlegający podziałowi, czy też nie podzielony, qui sub hereditatis divisionem non cadit, vel non divisus*': Ysze Chwal pobral czworonascz⟨e⟩ scotu nyedzelnego po smyerczy swego *oczsza, cu ktoreysze polowyczy scotu Swyanchna prawo myala 1418 *Pyzdr* nr 522; Yako czom wszal dwoyc koni y wosz, y szekyrą, tom wszal w pana Phylipowem zapuscze w nyedzelnem na kopczu 1438 *ib.* nr 1165.

Niedzierżenie '*nieprzestrzeganie, niedotrzymywanie, niezachowywanie, actus aliquid non observandi, non tenendi*': Qua nontenuicione al. nye-

dzerszenim concordie y ruschenym gednacza per procuratorem tuum ius hoc non est factum... cum hominibus tuis 1455 *AGZ* XIV 450.

Niedziewana *cf.* **Niedziewanna**

(Niedziewanna) Niedziewana *bot.* '*Verbascum Phoeniceum L.*': Nyedzewana tapsus barbastus 1472 *Rost* nr 889.

(Niedźwiadek) Miedźwiadek *zool.* **1.** '*skorpion, scorpio*': Scorpio, ipse myedzvyadek, prius lingit quam percuttit XV *med. R* XXIII 280.

2. '*turkuć podjadek, Gryllotalpa vulgaris Latr.*': Medzvadek 1472 *Rost* nr 556.

Niedźwiadkowy '*związany z niedźwiadkiem, tj. skorpionem, właściwy niedźwiadkowi, qui scorpionis est, scorpionis proprius*': O przeklaty Iudaschv, czalovanye thwe yest czalovanye nyedzvyadthkowo, yen s pyrwsty (*leg.* z pirwu usty) lyzv (*leg.* lizw 'polizawszy' *?*), a potem vkaszy y vpusczy yad *Rozm* 620.

(Niedźwiedzi) Miedźwiedzi '*związany z niedźwiedziem, ursinus*': Medwedi dol 1245 *LPom* X 3, 77; *Metueza blota 1273 *ib.* 78; *Mezuezi dol 1283 *ib.*; Ad sillam (*pro* silvam) dictam myedzwedzy laszek 1456 *AGZ* II 152. ~ *Zapewne już nomina propria. Cf.* **Gąbka, Noga, Paznokieć.**

(Niedźwiedzica) Miedźwiedzica *zool.* '*samica niedźwiedzia, ursa*': *Meczweczycza ursa XV *med. R* XXII 40.

Niedźwiedziny, Miedźwiedziny *pl. tantum, bot.* **1.** '*Rubus caesius L.*': Myedzwyedzyny mora celsi *ca* 1465 *Rost* nr 3987; Medzwedzini aripena 1472 *ib.* nr 1806.

2. '*barszcz, Heracleum sphondylium L.*': Nyedzwyedzyny branca ursina 1475 *Rost* nr 3046.

Niedźwiedź, Miedźwiedź *formy*: *n. sg.* miedźwiedź 1472 *Rost* nr 1825, *ca* 1500 *Erz* 44; niedźwiedź *Rozm* 728; ~ *ac. sg.* niedźwiedzia *Rozm* 275; ~ *n. pl.* niedźwiedziowie *Rozm* 84; ~ *g. pl.* niedźwiedziow *Rozm* 245. 628; ~ *ac. pl.* niedźwiedzie *Rozm* 89.

Znaczenia: *zool.* **1.** '*niedźwiedź, Ursus arctos L.*': Drapaya pasznocthi delaniant ungvibus..., ut ursus *myedzwyed *ca* 1450 *PF* IV 579; Medzwedz ursus 1472 *Rost* nr 1825, *sim. ca* 1500 *Erz* 44; Zbyezely szye zvyrząta kv Yesvszovy: loszovye, lwovye, nyedzvy⟨e⟩dzyovye (ursi) *Rozm* 84; Vy vyczye, kakosmy vyelye zlego czyrpyely na tey drodze: ... vąze, smoky, svyąrząta okropna, vylky, lvy, nyądzvyedzye y ynne straschlyve svyąrzata *ib.* 89; Czy ystny, boyącz szye zarlocznego svyrza, czvsz lwov albo nyedzvyedzyov, y przyyąly Moyseschovy xyągy *ib.* 245; Cristus... by vass mogl roszyepacz zęby nyedzvyedzyow drapayączych *ib.* 628; Nasch zbavyczyel... zvyazany vyedzyon yako nyedzvyedz, gdyz on yest baranek nasmyernyeyschy *ib.* 728.

2. '*skorpion, scorpio*': Bądzyely (*sc.* syn) proszycz yaya, azaly yemv poda (*sc.* ojciec) nyedzvyedzya (scorpionem Luc 11, 12)? *Rozm* 275.

Niefortuna '*brak szczęścia, nieszczęśliwy bieg wypadków, fortuna adversa*': Kv zathworzenyv gygraczom kostek slosczivey chytrosczy, gysz obykly pyane a kv gnyewa porvszenyv nyefortvną gygri przywyedzone (ad provocationem irae deductos novercante ipsis taxillorum ludi fortuna), na brok alybo na poszyczki gygrayącz, s pyenądzy, sz kony a nyegdi y s dzedzyn oblvpycz,... vstawyamy *Sul* 45.

Niegaszony wapno niegaszone '*tlenek wapnia otrzymywany przez prażenie wapieni (przed dodaniem wody czyli zagaszeniem), wapno palone, calx cruda, viva*': Wapno nyegassone calx viva 1484 *Rost* nr 6387.

Niegda 1. '*kiedyś, ongiś, olim, quondam*': Yakom ya nye wranczil Jana Boruczkyego we cztirdzyeszczy grziwyen do Paska, Yeszyerskyego nyegda bandanczego 1444 *Pyzdr* nr 1232.

2. '*kiedy, kiedykolwiek, pewnego razu, umquam, aliquando*': Roszwyeczy oczy moye, bych nyegda (*Fl*: nigda) nye usnął (ne umquam obdormiam) we szmyerczy *Puł* 12, 4.

Niegdy, Niedy, Niehdy 1. '*kiedyś, olim, aliquando*': **a.** *o przeszłości* '*niegdyś, olim*': Jaco o tem vedza, yse pan Micolay, nekdy szadza poznansky, oczecz Macze⟨je⟩w... wszal equitacia krolewska na dzeszacz grziven 1420 *Pozn* nr 1052; Pan poznansky dluszen yest oszm grziven Yanowi s Pirzchną, negdy Withosla⟨w⟩owemu szinowi *ib.* nr 1059; Ysze Jaroslawa... xacz ('ksiądz') Micołay, negdy *klodzeisky badaczy, ne *vroczyl we dwenacze grziwne rankoyemstwa przeczyw Przipkowy s Placzcow 1422 *ib.* nr 1100, *sim. ib.* nr 1108; Yaco czo pany Katherzina, negdy bandacza w Bogdancze, pozvalą... Micolaią... o zukna, o tą *gø ne pozwalą az trzy lathą minaly 1423 *ib.* nr 1158, *sim.* 1424 *ib.* nr 1173; Katherzyna, negdy... Mycolayewa szoną Werzeniczkego, rąmby y gągy tąm, gdzę gęy mąsz rambyl y gągyl 1424 *ib.* nr 1168; Yaco o wyny Januschewy, negdy dobrey pamaczy woyta obornyczkego, wszato mu volu 1425 *ib.* nr 1214; Yaco o nezaplaczene... Dzetrzicha, Medzychodskego negdy, skodzenem dzesacz grziven 1426 *ib.* nr 1226; Jsze pan Wyrzbyantha... dlya nyezaplaczenya na ten czass sta grzywyen ot Komorniczskego, jakosz mu ranczil byl za pana Czolka, starostą nyegdi bądaczego, sto grzywyen schkody podyął 1438 *ib.* nr 1590; Any

przeczjwko gym (*sc.* dzieciom) gabayączego abo krziwdzączego dlya dawnosczy vymowyenye moze bicz oblozono, alyszby yvsz po leczech w nich dokonanich a w czasz podobny czinycz zamyeszkaly o krziwdi gim nyegdi vczynyone (pro iniuriis eis illatis olim) *Sul* 44; Eratis enim aliquando tenebre, bylyscze nyegdy oszlepyeny a zaczmyeny (Eph 5, 8) XV *med. SKJ* I 76; Eratis enim, bylyscze nyegdy, sicut owes errantes, sed conuersi estis nunc ad pastorem (I Pet 2, 25) *ib.* 83; Yacom ya roley, kthorą *Cmvs..., nyegdy badączy, wzoral byl, they ya gvaltem nye zasal 1453 *ZapWarsz* nr 990; Zemya obrzimow naszwana iest a w nyey nyegdi przebiwali sø obrzimowye (in ipsa olim habitaverunt gigantes) *BZ* Deut 2, 20; Mozely tha nyewyastha vkazacz... ysz then dom szwemu vmarlemu mazowy nyegdy szpuszczyla, thedy ona ma then murowany dom wszyacz *OrtMac* 24, *sim. OrtVrtel* 118; Ut olim yako nyegdy aut dawno (proiecisti enim populum tuum, domum Iacob, quia repleti sunt ut olim et augures habuerunt ut Philisthiim Is 2, 6) 1471 *MPKJ* V 88; Jako Chrczon, szyn nyegdy Pyotrowph... ⟨złodziej⟩sthwem szyą ny obychodzy any... s slodzyeymy zyvye 1471 *ZapWarsz* nr 1418, *sim.* 1473 *ib.* nr 1425, 1479 *ib.* nr 1218; Ta naswyathsza, nyegdy nyeplodna zyemya roszka ('różdżkę') sz szyebye wipvsczy *MW* 57b; ~ Barthosz, karczmars sz Kanyna, nye wszal dwadzyescza scoth... po umarley rancze striya Margorzati... rodzonego, nyeddy Maczege 1435 *Pozn* nr 1551, *sim. ib.* nr 1552. 1553; ~ '*pewnego razu, quodam tempore*': Ingressa est aliquando nyegdy (ingressa est, *sc.* Susanna, aliquando sicut heri et nudiustertius cum duabus solis puellis voluitque lavari in pomario Dan 13, 15) XV *p. pr. SKJ* I 305; Iesus... noszyl ym vodą cząstokrocz o⟨d⟩ząszyąda studnye, gdzye dzyeczy yne s nym vodą czyrpaly. A kyedy nyegdy plakaly, rozbywschy svoye sządy (sua vascula quandoque qui fregerunt), Iesus nathychmyast vroczyl ym czalo, yakoby przedthym *Rozm* 101; Albo by mogl na vass pusczycz lwy, yschby vass rostargaly, yako vczynyl nyegdy v Samaryey oraczom krola *Salmarazarovym *ib.* 628, *sim. ib.*

b. *o przyszłości* '*pewnego razu, quodam tempore*': Ne nam, ale yme⟨ni⟩w twemv day slawø..., bychø negdy ne rzekly (nequando dicant, *Pul*: aby kyedy nye rzekly): Gdze gest bog gych? *Fl* 113, 10, *sim. Fl* i *Pul* 27, 1; Tedi rzecze Dauid na swem syerczu: Nyegdi nyektorego dnya dostanø syø Saulowy w røce (aliquando incidam una die in manus Saul) *BZ* I Reg 27, 1; Bo ycsm rzekl: Bychø nyegdy nye wyeszyelyly szye (nequando supergaudeant, *Fl*: nekedi nadweszelili) nade mnø nyeprzyaczyelye mogy *Pul* 37, 17; Rozumyeycze temu, gysz zapomynacze boga, by nyegdy nye polapyl (nequando rapiat, *Fl*: bicz nekedi ne połapil), a nye będze kto *otteyme *Pul* 49, 23; Tegodla Antipater bal szye, aby nyegdy Herod nye oderval krolyestva od nyego (ne... quandoque regnum revocaret) *Rozm* 105; Ta tvoya navka yest obludna, svyedzye czya y przyvyedzye czye kv vyelykey skodzye nyegdy *ib.* 140; Odpovyedzya! yemv myly Iesus: Duschą tvoyą za mye kladzyesch, czvsch, nyegdy szye stanye *ib.* 557; A thy nyegdy navroczy⟨w⟩ szye (tu aliquando conversus Luc 22, 32), poczvyrdzy braczyą tvoyą *ib.* 560.

2. '*niekiedy, czasem, nonnumquam, interdum*': Szpowadami szø..., ⟨iżesmy⟩ szgrzeszili we dwnaczcze czloncow chrzeszczyanszkey wary, yszeszmi nehdy w ney ⟨wąt⟩pel⟨i⟩ *Spow* 1; Skvszenyee naas navczylo, ysz nyeegdi stayączy kv prawv yakobi nyestayączy... (quod quandoque non contumaces pro contumacibus) vczaązany bywayą o nyestaanyee *Sul* 29, *sim. ib.* 32. 75; Prawda, eze nyegdi czlowyek ma tloczicz, yaco moze, calisdą omową o schobye y o ginem XV *med. R* XXII 247; Sanctum hoc dixerimus, si tale aliquid alicui raro interdum aut semel, rzathko abo nyegdy, et hoc quidem raptim atque unius vix momenti spacio experiri donatur XV *med. SKJ* V 279; A zadnym ynakym obyczayem nye ma byczy thaki przyąth, vyąwschy nyzly by syą ynako thym tho mynisthrom... nyegdy zvydzyalo (nisi visum eis aliter fuerit) 1484 *Reg* 708; Sic et virgines mundi, cum respiciunt conscienciam propriam..., diuersa inveniunt, de quibus corda earum grauantur, tum, nyegdy, per lasciuiam, tum per superbiam anguis XV *p. post. R* XXV 177; Marya dzyevycza nyegdy slala mylego Iesvsa na polye (aliquando puer Iesus ad campos mittebatur) po zyelya *Rozm* 122; Bo Zyd kazdą vodą zovye tarsys, czvsch morze, a tesch nyegdy zovye yezyoro Genezaret (quandoque mare Tyberiadis dicitur), ktoresch ma v sobye czterdzyeszczy stayan *ib.* 213, *sim. ib.* 245; Nye yest tho obyczay rzymskyego prava, aby kogo vmorzyl o lyekkye slova, czo nyegdy czlovyek glupy s pr⟨z⟩yrodzenya movy *ib.* 788; ~ (Chrystus) nyedi placze, alye szan nydi nye zmeye *ca* 1418 *Wisł* nr 2151; ~ ~ niegdy... niegdy '*czasem... czasem, bądź to... bądź to, cum... tum*': Mymo tho nyeegdi na sandzech szedayąący, nyegdi gych vrzandnycy (praeterea quandoque praesidentes, quandoque

ipsorum officiales)... nyekthoree szlosczywye robotaamy a strawamy ⟨uciążyć⟩ chcyąącz,... skargy przeczywko gym czynyącz y wyprawyayąą pozwi rozmagythi *Sul* 29; Ano sz wyrzchu szla przygoda, nyegdi mrosz, nyegdi woda *Aleksy* w. 106; ~ *dubium*: niegdy... nigdy: Yako rzekl, przemyenyono yesth ymye oyczowskye w synowo, bo Ivdasz nyegdy byl synem a nygdy (*pro* nyegdy *?*) nye byl (quandoque fuit dei filius, quandoque non) *Rozm* 276.

Niegdyś '*kiedyś, ongiś, olim, quondam*': Ysze Thoma y Woczech ne wzały Micolayewego ymeną, negdyz Owenskego, nysłyszmy poznały 1423 *Pozn* nr 1152.

Niegdzie '*gdzieś, w jakimś miejscu, alicubi, aliquo loco*': Acz negdze sicubi *ca* 1428 *PF* I 492; Przeto skrig syø rano,... y bødzesz nyegdze taynye y zatay syø (manebis clam et absconderis) *BZ* I Reg 19, 2.

Niegniewiwy '*nieskłonny do gniewu, który się nie gniewa, non iracundus, qui non irascitur*': Bądzyeczye mylczecz, yaco tho czischi a pocorny, nyepischny, nycgnyewywy XV *med. R* XXII 246.

Niegodny *formy*: *n. sg. m.* niegodny *ca* 1500 *Erz* 50: *f.* niegodna 1487 *AGZ* XIX 259; ~ *ac. sg. f.* niegodną *BZ* Deut 17, 5. Jos 7, 15; *neutr.* niegodne *Sul* 35; ~ *g. pl. m.* niegodnych *BZ* II Esdr 7, 13.

Znaczenia: **1.** '*nie zasługujący na coś, nie wart czegoś, bezwartościowy, non dignus, indignus, irritus*': Przerzeczoni Domyenik swyadeczstwo... Iakvba dlya przerzeczonego przyrodzenstwa moczno a wstawnye czwyrdzyl bycz nyegodne (constanter asseruit non valere) *Sul* 35; Domine iudex, non est valens al. nyegodna ipsa Dorothea d otem, et hoc pro eo, quia ipsa percurrebat al. przebyegała, quia fuit inter stipendiarios..., et absque voluntate ipsius Iohannis... fratris sui post virum ivit 1487 *AGZ* XIX 259; Ineptus nyeslvschny, nycgodny *ca* 1500 *Erz* 50; Nyegodny irregularis *ib.*

2. '*naganny, godny potępienia, niegodziwy, zły, podły, vituperandus, improbus, malus*': Viwyedzesz møza y zonø, ktorzisz sø takø nyegodnø rzecz vczinili (qui rem sceleratissimam perpetrarunt), kv wrotom myasta twego y bødø kamyenim obrzvczeni *BZ* Deut 17, 5; A ktoriszkolc w tem grzesze naleszon bødze, spalon bødze..., bo gest przestøpil smowø bozø y vcinil nyegodnø rzecz (fecit nefas) *BZ* Jos 7, 15; Y gedly sinowye israhelsci, gysz bily z ioczstwa przisly y wszitci, gisz bily ostały wszitkich nyegodnich narodow zemskich (ab omnibus exsecrationibus gentium terrae), nasłyaduiøcz pana *BZ* II Esdr 7, 13.

Niegodziętny '*niegodny czegoś, nie zasługujący na coś, indignus, non dignus aliqua re*': Wszysthky brathoglowcze alybo oczczoglow[s]cze przeszeczczywe skazvgemy a nyegodząthne kv kthorey czczy povyszszenya (omnes fratricidas... infames pronuntiamus et inhabiles ad aliquos honores promovendos) *Sul* 49.

Niegotowy '*nieskłonny, niechętny do jakiegoś działania, imparatus, invitus*': Darma, mystrzv, thwoya mowa, thegom czy vczynycz nyegothowa *De morte* w. 104.

Niciny *(?)* '*pewien, niektóry, quidam, nonnullus*': Iakokolc rzeczy *vmorzene a dokonane przeczywko przyrodzenyv trvdno mayą bicz othmyenyony, a wszakosz nalazvyą szą nyegini (tamen reperiuntur nonnulli, *Dział* 27: są nyektorzy), gisz... dokonane rzeczi robyą szą wsdrvszyczc *Sul* 38. ~ *Może należy rektyfikować na* niejeny.

Nieistność '*niepewność, incertum, dubium*': w nieistność '*na niepewne, na ślepo, temere, inconsiderate*': Geden møsz napyøl løczisko, w nyeistnoscz strzelyl strzalø (in incertum sagittam dirigens) a nagodø zastrzelył krolya israhelskego *BZ* III Reg 22, 34.

Nieistny '*nieobecny, qui non est praesens, qui abest*': Absens, id est non presens, nyegystny *ca* 1500 *Erz* 50.

Nieisty '*niepewny, wątpliwy, incertus, dubius*': Pakli nyepodobni søød a nyeysty (*MPKJ* V 29: nycgiste) przed sobø opatrzys (si difficile et ambiguum apud te iudicium esse) myedzi krwyø a krwyø..., wstaw gidzi do myasta, ktores iest viszvolil pan bog twoy *BZ* Deut 17, 8; Vagy blandny uel nyegiszczy (per semitam vitae non ambulant, vagi sunt gressus eius et investigabiles Prov 5, 6) *MPKJ* V 67; ~ Apocrifus nyegysthy skladacz, ab apo, quod est de, et crifos secretum, qui de numero secretorum 1471 *MPKJ* V 7.

Nieiście '*w nieokreślony sposób, niepewnie, mglisto, minus clare, obscure, per ambages*': Interminatis, nyegyscze (*war. lub.*: nyegesce), id est sine termino (rogavi te..., ut denuntiares quibusdam, ne aliter docerent neque intenderent fabulis et genealogiis interminatis I Tim 1, 4) 1471 *MPKJ* V 130.

Niejadnaki *cf.* **Niejednaki**

Niejaki '*jakiś, pewien, aliquis, quidam*': Gdyby czlowyek byl radzczą y przyszagl, a gyego przyyaczyełowy by szye nyeyaka rzecz albo przydczą gemv przygodzyla, a then radcza by odstąpyl radzecz y prawa..., a przystapyl sz bronya... ku swemv przyyaczyelowy,... czo ten za to ma czyrpyecz? *OrtVrtel* 119.

Niejako '*w jakiś sposób, quodam modo*': Gdi... starschi... thego tho gwaltownyka nyeyako gonyancz moglibi yancz (aliqualiter possent mancipare), tegdi tako yantego ku wzyanczyu w nyem pomstha xanzączyu postawicz gy bandąn vinny *Sul* 89; Ut tibi reddere et rependere utcunque possimus, oddacz, odczynycz nyeyako XV *p. post. Kałuż*n 272; Et audientes decem indignati sunt, nyeyako szobye sthyszkovały, de duobus fratribus (Mat 20, 24) *ca* 1500 *JA* X 386.

Niejanostajność *cf.* **Niejednostajność**

Niejeden *formy*: *g. sg. m.* niejednego *Dek* I 1, *Rozm* 30. 82; *f.* niejednej *Sul* 110; *neutr.* niejednego *Sul* 105; niejenego *Sul* 20; ~ *d. sg. m.* niejednemu *Rozm* 554; ~ *i. sg. m.* niejednym *Rozm* 45; ~ *n. pl. f.* niejeny *Sul* 81; *neutr.* niejana *Sul* 26; ~ *l. pl. f.* (w) niejednych *Rozm* 764.

Znaczenia: **1.** *(zwykle w związku z drugą negacją)* '*ani jeden, żaden, ne unus quidem, nullus*': Nye zabygyay nyegednego (*Dek* II 3: nyyednyego) *Dek* I 1; Paklibi... wdowa nyeyednego vyana (nullam dotem)... nye myalabi, tegdi w domu... manza... myaszkala bandzyc *Sul* 105; Dzyatky... nyeyedney cząnsczy (nullam portionem) gymyenya... myecz ⟨nie będą⟩ *Sul* 110; Kyedy... czekały czvda bozego aze do trzeczyego dnya tamo bądacz, nye vzrzyely nyeyednego dzyw (*leg.* dziwu) *Rozm* 30; Ten w *Chyervbym grozny, w Szeraphyn mylovanym gorączy y ve wschech moczach przyrodzonych a nyeyednym rozvmem ogarnyony *ib.* 45; Domv nyeyednego, gospody ny myely any yey nalyezly (domum vel hospitium nusquam invenerunt), alye na kazdą nocz pod drzevem lyezely *ib.* 82; O przeklęty Iudaschw, ova mystrz tvoy s vyelyka laską vmyl tobye nogy, nyeyednemv nye podal swą ręką chlyeba, yedno tobye *ib.* 554; To yest rzeczono s rozvma svyątego Maczyeya evanyelysty, bo tego v nyeyednych kxyagach proroczkych nye naydze *ib.* 764; ~ Kmyecz vczekąncz przes wyni swego pana nyegenego prawa (nullum ius) nye posczygnye, yano zemskye *Sul* 20.

2. '*więcej niż jeden, liczny, liczniejszy, plus quam unus, nonnullus*': Yzze z obiczayv pozywanya nyeyana vczazzenya (nonnulla gravamina) y vczyznyenya przes nasze sandzee... przychodzycz obikly, thegodlya tym tho vczązzanyaam... przeczyvicz szą chcyąncz, vstawyami *Sul* 26; Nycyeny przeczivnosczy (nonnullae displicentiae)... myedzy naszymy slachcziczy wszchodzą na lowyskach *Sul* 81.

Niejednaczność '*niemoralność, naganny sposób życia, hańba, mores corrupti, turpitudo*': Propter eorum vite deformitatem nyeyednacznoszczy XV *ex. R* XXV 147.

Niejednaki, Niejadnaki '*niejednakowy, nie taki sam, różny, diversus, varius*': Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eumdem actum habent, nyegednakego (*R* XXV 164: nyeyadnakego) vrzędv mayą, ita multi vnum corpus sumus in Cristo (Rom 12, 4) XV *med. SKJ* I 56.

(Niejednostajność) Niejanostajność '*niejednakowość, niejednolitość, brak jednolitości, różnorodność, nulla rei similitudo, varietas*': Vmislylysmi przerzeczonich sandow alybo rzeczi szandovich wipravicz a wipleecz nyeyanostaynosez (varietatem), chczancz..., abi othtichmyast... podlug... praw vstawyonich wszystczi... sąndze... powinni bili... szą̨dzicz *Sul* 6.

Niejeny *cf.* **Nieiny**

Niejeście *cf.* **Nieiście**

(Niejrzał) Nieźrzał *bot.* '*Calla palustris L.*' *czy* '*Polygonum bistorta L.*': Draguntea waszownik, nesrzal, hadowe zelye XV *p. post R* LIII 66.

Niejrzały, Niezdrzały, Nieźrały, Nieźrzały '*niedojrzały, immaturus*': Owoczy nezrale *ca* 1418 *JA* XIV 512; *Nysrzale vyno labruscas *ca* 1455 *ib.* 505; Grossos, id est ficus, nyeyrzale uel folia (ficus protulit grossos suos Cant 2, 13) 1471 *MPKJ* V 72; Nyeyrzalą (*war. lub.*: nyestrzalą) acerbam (patres comederunt uvam acerbam Jer 31, 29) *ib.* 100.

(Niejrzeć) Nieźrzeć '*patrzeć z lekceważeniem, ze wzgardą, nie zauważać, pomijać milczeniem, despicere, contemnere*': I nyezrzalo (despexit, *Fl*: nenasrzalo iest) oko moye nyeprzyaczol moych *Pul* 91, 11. ~ *Może trzeba czytać* nie źrzeć.

Niekaki *formy*: *n. sg. m.* niekaki *BZ* Ex 13, 16; ~ *g. sg. f.* niekakiej *BZ* Deut 24, 10; ~ *ac. sg. m.* niekaki XV *in. R* XXIV 62; *f.* niekaką *Sul* 36; ~ *i. sg. neutr.* niekakim XV *med. R* XXII 238; ~ *i. pl. m.* niekakimi *Dział* 27.

Znaczenie: '*pewien, niejaki, jakiś, któryś, quidam, aliquis, certus*': Habent in se nekaki qwas, cum quo multos inficiunt, sicut pistor malym qwasem naqvaszi czalo dzeszo XV *in. R* XXIV 62; Paknyąlybi byla wdową... y czwirdzyla nyekaką dzedziną (aliquam hereditatem, *Dział* 25: kv nyektorey dzedzynye), yąsz bi nyektho dzyrzal,... k szobye slvszacz..., wyecz szą alybo czvy oth wszego prawa bicz odpadlą *Sul* 36; Gisch schą w zeli grzechow dopuszconich, bądą vczescheni otpuszczenim gich..., czy, gisch luczkych zaluyą, vczyescheni bądą gich polebschenym nyecakym albo pomstą yawną XV *med. R* XXII 238; Bødzecz przeto yako znamyo

w rœcze twey a yako nawøøz nyekaky (appensum quid) myedzy *twimø oczyma *BZ* Ex 13, 16; Gdisz napominasz blisznego swego z nyekakey rzeczi (rem aliquam), ktorøsz to gest tobye *dlozen *BZ* Deut 24, 10; Są nyektorzy, czso rzeczy przeszle y tesz sądem osądzone nyekakymy wymysly navczyly sya wzdzyracz *Dział* 27.

Niekakie *(?)* '*wcale nie, bynajmniej, minime, non, nequaquam*': Nyekakye (*war. kal.*: nykakye) minime (Lot... dixit: Obsecro, domini, declinate in domum pueri vestri et manete ibi... Qui dixerunt: Minime, sed in platea manebimus Gen 19, 2) *MPKJ* V 10. ~ *Może błąd zamiast* nykakye.

Niekakiej *(?)* '*bynajmniej, wcale nie, minime, non, nequaquam*': Ssąszyedzy... poczęły movycz: Vschako to yest on, ktory szyedzyal zebrząc? Nyektorzy movyly: Ten, a drudzy: Nyekakyey (nequaquam Jo 9, 9), alecz podobny yemv yest *Rozm* 420. ~ *Może błąd zamiast* nykakyey.

Niekako 1. '*niejako, trochę, po trosze, nieco, do pewnego stopnia, w pewnym, jakimś stopniu, poniekąd, jak gdyby, quodam modo, aliqua ex parte, aliquid*': Wlosi mayanci yakobi barva lyeznego orzecha, dobrze vzrzalego,... nyekoko (*pro* nyekako) zolte (aliquantulum ceruliores) *ca* 1418 *Wisł* nr 2151; Z geyze rosmagythosczi skarghy... czanstokrocz po wyelkych klopoczech ostayą nyekako nyeszmy⟨r⟩telne (quodammodo immortales) *Sul* 6; Triplex est pax: prima est ordinata, secunda simulata, tercia inquinata, *gl.* ordinata srzodzona[ny]..., simulata fałsjwa, nekako przyrownana, inquinata pokalona vel smaszana XV *med. GlWroc* 144 v; Attende hic mirabile, ex quo est mater dei, filii dei, habet secundum aliquid super, thed[z]ycz ma nyekako nad, Christum materne auctoritatis imperium XV *med. SKJ* V 275; Nam se perdere quodammodo, bo thako sze straczycz nyekako, tamquam non esse, et omnino non sentire se ipsum, et a semetipso alienari, celestis est conversacionis non humane affectionis *ib.* 279; Nyekako aliquantisper *ca* 1455 *JA* XIV 489.

2. '*w pewien, jakiś sposób, aliquo modo*': Paklibi nye przissyangl albo nyekako w przisyandze syąn potknal,... ma bicz potąnpyon *Sul* 95; Zalicz bich mogl nyekako (quo modo) pobycz ge y virzvczicz z zemye mey *BZ* Num 22, 6; Aczby (*sc.* przestępca) do kosczola abo do klasztora nyekako vczekl, tedy przez poruszenya swiątoszczy ma bycz zlostnyk wząth a podług prawa osądzon *Dział* 33.

3. *dubium* '*w żaden sposób, w żadnym wypadku, nullo modo*': Aczlibi bracza zmarli abo gych nye biło, tedy wzdy nyekako dzewka dana (*sc.* za mąż) dzerszawy nye otrzyma (filiae de hereditatibus aliqualiter non succedant, *Sul* 57: dzewky... nykako blyskosczy ymyecz nye mogą) *Dział* 54.

Niekarny *formy*: *n. sg. m.* niekarny *ca* 1428 *PF* I 495, 1437 *Wisł* nr 228 s. 87, *BZ* Deut 21, 20, 1484 *Reg* 723; *f.* niekarna 1466 *R* XXII 10; ~ *g. sg. m.* niekarnego 1466 *R* XXII 25; ~ *ac. sg. m.* niekarnego *BZ* Deut 21, 18; *f.* niekarną 1484 *Reg* 722; ~ *n. pl. m.* niekarni 1484 *Reg* 723.

Znaczenie: '*nie chcący się podporządkować, poprawić, poskromić, nieposkromiony, nieposłuszny, samowolny, oporny, qui corrigi non potest, protervus, non oboediens, contumax*': Nekarny indomitus *ca* 1428 *PF* I 495, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Pro illa proterva, nekarną, nepolomną, ac superba Vasty electa est Esther XV *med. R* XXIV 351; Gdysz vrodzi czlowyek syna nyeposlusnego y nyekarnego (protervum), genze nye poslvcha przikazanya otczowa ani maczerzina *BZ* Deut 21, 18; Ten to syn nasz nyekarni (protervus) a nyeposlvsni gest, napomynanya naszego sliszecz nye chcze y gardzi *ib.* 21, 20; Quod iuuentus quasi cunctis subducta legibus sit leuis insolens et effrenis nyecarna 1466 *R* XXII 10; Ceruicis dure nyecarnego *ib.* 25; Braczią nyekarną albo tez nyeposluszną (incorrigibiles vero ac inoboedientes) mayą vpomyonączi trzykroczi, by sye polepszyli 1484 *Reg* 722; Kthorym obyczayem mayą byczi karany braczia nyekarny *ib.* 723; A ktory by brath nyekarny (incorrigibilis) a tez by sye nye chczial polepszycz,... tedy... ma byczi vydan... visitatorovy *ib.*

Niekazanie '*w sposób niedozwolony, zabroniony, zakazany, modo interdicto, vetito*': Nekaszane illicite 1434 *PF* V 32.

Niekazany *(?)* '*niemoralnie żyjący, źle się prowadzący, impurus, impudicus*': Si virgo habet matrem inhonestam, impudicam *nykazana 1466 *R* XXV 136.

Niekiedy, Niekiegdy 1. '*kiedyś, w jakimś czasie, nonnumquam, aliquando*': **a.** *o przeszłości*: Nasz Xc mily svøthemu Potru gest on tako rzecl byl, isbicz go on nasladoual byl, gakoczby on tako rzecl, ysze thy ges my nekegdy byl tho odmaual, isbichcy ga na kryszu møky ne cirpal *Gn* 177b; ~ **b.** *o przyszłości*: Rozumeycze glupi w ludzoch a szaleni nekedi (aliquando) baczicze *Fl* 93, 8, *sim. Pul*; Ibi (*pro* abi) nekedy (nequando) ne ulapil iaco lew dusze moiey *Fl* 7, 2, *sim. Pul*, *sim. Fl* 49, 23; Bo iesm rzekl: Bichø nekedi (nequando, *Pul*: nyegdy) nadweszelili ⟨sie⟩ mne neprzyaczele mogi *Fl* 37, 17.

2. '*kiedykolwiek, quandocumque*': Poydzyczye, vzryczye czlovyeka, ktorycz my povyedzyal wschytky moye grzechy, com nyekyedy vczynyla (omnia quaecumque feci Jo 4, 29) *Rozm* 248.

Niekiegdy *cf.* **Niekiedy**

Niekielko *cf.* **Niekiłko**

(Niekilko) Niekielko '*kilka, parę, aliquot, pauci*': Po nyekyelko dny (*war. lub.*: dnyech) post circulum (et factum est post circulum dierum, concepit Anna et peperit filium I Reg 1, 20) 1471 *MPKJ* V 35; ~ *corruptum*: Tako tv myeskal nyetelko (*pro* nyekelko) dny albo chvyl a przepovyedał vyarą Iesucristvszovą (per tempus aliquid manens praedicavit ibi fidem Iesu Christi) *Rozm* 233.

Niekorny '*wolny od kłopotów, trosk i obowiązków, swobodny, solutus, liber, nullius imperio obnoxius*': Roskoschne dny nyecorne dies absoluti 1444 *R* XXIII 302.

Niekota '*gnój, nieczystości, lutum, fimum, sordes*': Nyekota lutum 1472 *Rost* nr 55. ~ *Może należy rektyfikować formę* miękota.

Niekrąbrny *cf.* **Niekrnąbrny**

(Niekrnąbrny) Niekrąbrny '*posłuszny, uległy, ustępliwy, non arrogans, oboediens, facilis*': Nyecrabrny non pertinax 1447 *R* XXII 40.

Niekrzcieniec *bot.* '*Mandragora officinarum L.*': *Nyeskrzsczenecz mandragora 1472 *Rost* nr 810.

Niekto *formy*: *n. sg.* niekto *Sul* 36, XV *med. SKJ* I 112, *BZ* Ex 34, 15, *Dział* 17. 20. 21, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* niekogo *Dek* III 13, 1449 *R* XXV 164, *ca* 1500 *JA* X 380; ~ *d. sg.* niekomu *Dział* 32. 60; ~ *ac. sg.* niekogo *Sul* 29, *Dział* 7, 1484 *Reg* 712.

Znaczenia: **1.** '*ktoś, ktokolwiek, quisquam, quispiam, aliquis*': Gdibi ktho... pozwacz wyprawyl nyekogo (aliquem) przes powoda rządnego,... wyną pyencznadzeszcza zaplaczycz maa *Sul* 29, *sim. Dział* 7; Paknyąłybi byla wdową a... czwirdzyla nyekaką dzedziną, yąsz bi nyektho dzyrzal (quam aliquis possidet)..., k szobye slvszacz *Sul* 36; Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit nyektho mnyma nyeczo bycz, gdysz nycz nye gest (Gal 6, 3) XV *med. SKJ* I 112; ⟨G⟩dy nyekto (aliquis, *Sul* 29: ktho) o dzedziną bylby pozwan *Dział* 17, *sim. ib.* 20. 25. 32; Przeto aczby syą nyekto (quis, *Sul* 33: ktho) myenyl bycz rodv slachethnego..., ma doswiąthczycz szeszczą maszow swego rodzayv *ib.* 21; ⟨G⟩dy kto bądącz powod, nyekomv da winą (contra reum) w nyemyeczskyem prawie..., tedi winowąti tam ma powoda sluchacz *ib.* 32; Gdyby nyekto (per quempiam, *Sul* 44: przes kogokole) gym (*sc.* dzieciom) w tych leczech schcodą nyektorą w gymyenyv vczynyl,... tedy tym dzeczom dawnoscz nye mosze bycz przypysana *ib.* 34; ⟨A⟩czby nyekto (quicumque, *Sul* 64: kthole) przed sądem kord... wygiął..., tedi ten ma bycz na naszey myloszczy *ib.* 48; Aczby nyekomv dawszy wyna (si aliquis... accusatus, *Sul* 60: gdiby ktho... byl obvynyon)... a tego to nye chczano przypuszczycz kv oczyszczienyv swey nyewynnoszczy *ib.* 60; A acz nyektho wam rzecze (si quis vobis aliquid dixerit Mat 21, 3) XV *p. post. R* XXIV 94; Iesus wzdy rzekl: Nyekto myą dotknal (tetigit me aliquis Luc 8, 46), bo bacze, yze mye nyekto dotknął, gdy sze mnye mocz vysla *Rozm* 223; Tegodlya svyaty Yan przyvodzy byczye Iudaszovo osobne, bo moglby nyekto rzecz, yze nye yest to nyyeden dzyv *ib.* 623, *sim. ib.* 634. 678. 687. 692. 789; ~ *w funkcji anaforycznej*: Nye wchodzy ny w szadnø ('w niżadną') smowø s ludzmy tich kragyn, bo gdibi nyeczystotø vczynyly s swymy bogy,... a wezwalbi czyebye nyekto (ne... vocet te quispiam), abi yadl s gich obyetowanya *BZ* Ex 34, 15; (Bracia) przez wszytek rok kolzdy pyątek mayą posczyczi, a tho nyzlyby nyekogo nyemocz yawna... vymovyla 1484 *Reg* 712; ~ *z przeczeniem* '*nikt, nemo*': Nye zabyyay kromya oszadzenya nyekogo gnyewem, ręka any radą *Dek* III 13; ~ *dubium*: Abyscze nyekogo pogorszyly (*SKJ* I 59: abyscze nykogo nye pogorszyly) 1449 *R* XXV 164.

2. '*ktoś bliżej nieokreślony, choć wiadomy mówiącemu, pewien człowiek, quidam*': Ite in ciuitatem Ierusalem ad quendam, do nyekogo, et dicite ei (Mat 26, 18) *ca* 1500 *JA* X 380.

Niektóry, Niechtóry *formy*: *n. sg. m.* niektory *Gn* 172a, XV *in. R* XXIV 74, *ca* 1420 *ib.* 83, *Sul* 33, *etc. etc.*; niechtory *EwZam* 287; niektery *Sul* 88. 90; *f.* niektora *Sul* 22. 38, *Dział* 4. 27, 1484 *Reg* 712, *etc.*; *neutr.* niektore *Sul* 3, *Dział* 3. 41, *Rozm* 129. 335, *etc.*; niektere *Sul* 87; ~ *g. sg. m.* niektorego 1444 *PF* V 37, *BZ* I Reg 27, 1, *OrtMac* 78, *etc.*; z nic z ktorego *Gn* 12a; *f.* niektorej 1426 *Msza* IV s. 315, *Sul* 21, *ca* 1500 *SprTNW* V 9; niektory *Rozm* 208; *neutr.* niektorego *BZ* Deut 18, 6, *Rozm* 176. 590, *etc.*; ~ *d. sg. m.* niektoremu *Dział* 32, 1474 *Zab* 540, 1484 *Reg* 719; *f.* niektorej *Sul* 35, *Dział* 25; *neutr.* niektoremu *Sul* 74, *Rozm* 130; ~ *ac. sg. m.* niektory *BZ* Deut 24, 1, *OrtMac* 99, *Dział* 9. 62, *etc.*; niektorego *Gn* 14b, *Sul* 87; niekterego *Sul* 87; *f.* niektorą *Gn* 172b. 178b, 1424 *Msza* III s. 62, *sim.* VI. VII. VIII, *BZ* Num 23, 13, *etc.*; niekterą *Sul* 87; *neutr.* nie-

ktore *Spow* 3, XV *in. R* XXIV 74, *Sul* 35. 88, *etc.*; ~ *l. sg. m.* niektorym *Sul* 101; *f.* niektorą *Sul* 24, 1484 *Reg* 724, *Rozm* 19; *neutr.* niektorym *Dział* 11, 1471 *MPKJ* V 77; niektorem *Rozm* 837; ~ *l. sg. m.* (w) niektorem 1471 *MPKJ* V 57, *ca* 1500 *Czrs* s. LXVII; *f.* niektorej *Rozm* 705; *neutr.* niektorem *Sul* 74. 75, *BZ* I Reg 27, 5; ~ *i. du. m.* niektoryma *BZ* Deut 25, 1; ~ *n. pl. m.* niektorzy *Fl* 34, 23, *Sul* 21. 22. 28. 43, *etc. etc.*; *f.* niektore *ca* 1425 *EwKReg* 42, *Sul* 54, XV *p. post. PF* I 202, *Rozm* 321; *neutr.* niektora *Gn* gl. 101a, *Sul* 74. 80; niektory *Rozm* 81; ~ *g. pl. m.* niektorych *Rozm* 212; *f.* niektorych *Dział* 21; *neutr.* niektorych *Dział* 63; ~ *d. pl. m.* niektorym *OrtBrRp* 31, 1; niektorem *Rozm* 160; ~ *ac. pl.* niektore *BZ* Num 13, 34; *m.* niektore *Sul* 22. 28. 75, *BZ* Tob 2, 2, *Rozm* 212; *f.* niektore *Sul* 52, *BZ* Ex 7, 11, *Dział* 16. 29, *etc.*; *neutr.* niektora *Rozm* 172; niektore *Sul* 40, *OrtBrRp* 39, 2, *Rozm* 212; niekore *Rozm* 528; ~ *i. pl.* niektorymi XV *ex. MPKJ* II 318; *m.* niektorymi 1435 *Pozn* nr 1652; ~ *l. pl. m.* (po) niektorych *BZ* III Reg 17, 7; *f.* niektorych *Dział* 20.

Znaczenie: *zaimek nieokreślny*: *'niejaki, pewien, któryś, jakiś, jakikolwiek, niejeden, niewszystek, ktoś, ktokolwiek, jeden z wielu, quidam, quispiam, aliquis, non nullus, non nemo'*: **a.** *użyty przymiotnikowo*: Velkokrocz szø tho... przygadza,... yscy sz ne s ktorego ('z niektórego') szyna slodzeg byua *Gn* 12a; Gdisby sly duch nektorego cloueka f ten tho błød szauotł, macz gø (*sc.* Maryję Magdolanę) on takesz f pokucze nasladouacz *Gn* 14b; Alleczby nektory clouek medzy namy tako rzecł *Gn* 172a, *sim. ib.*, *sim. Rozm* 342. 631; Geczmy tesze gorske korzene, tocz gest, isbichom na them to svecze nektorø møkø prze milego Xpa cirpely na naszem czele *Gn* 172b, *sim. ib.* 178b; Secundo fuerunt quedam signa ostensa ftorecz tuta movy, iscy nektora snamona byla sø vkasala *Gn* gl. 101a; Tesz sya davam vynyen deo omnipotenti ze dvanascye *czlongow vyary svyateg krzescyanskyey, aczbych tesz, grzesny czlovyek, vstąpylem, vyerzącz w czary, w gusla, we szny albo nyektore zegnanye *Spow* 3; Qui autem dixerit fratri suo racha, nekthore slowo mirzone (Mat 5, 22) XV *in. R* XXIV 74; Homo quidam erat, bil nektori, diues, qui habebat villicum (Luc 16, 1) *ib.*, *sim. ca* 1420 *ib.* 83; Naam tesz grzesznim slugam twym... cząstką nektorą (*Msza* 1V: czanszczy nyekthorey) y towariszstwo dacz raczy ss twoymy swątimi apostoli (partem aliquam et societatem donare digneris cum tuis sanctis apostolis) 1424 *Msza* III s. 62, *sim.* VI. VII. VIII; Sed et mulieres quedam, a take y newesti nectore, ex nostris terruerunt nos (Luc 24, 22) *ca* 1425 *EwKReg* 42; Thystne (*leg.* ty istne) pyenądze, kyegdy ge chczal do myasta wyescz, thedy ge s nyekthorimy lyudzmy snamyenycze liczyl 1435 *Pozn* nr 1652; Myedzy... Kaszymyrem polskym z bozey myloscz y krolem... a myedzy ksąndzem Bodzanthą... nyekthore *wyąnthpyenye (quaedam dubitatio) o dzeszanczynach... bilo szą... porvszylo *Sul* 3, *sim. Dział* 3; Acz kthore wszi... szą k sobye sbyegayą dzelycnym nyekthorey rzeki (aliquo fluvio... mediante, *Dział* 7: obapol gedney rzeky) *Sul* 21; Abi w drapyeszstwv... naszegho vbozstwa nyekthora dzirzana poczestna wmyernoscz (aliquis modus observetur) *Sul* 22, *sim.* 1484 *Reg* 712; Obykli szą lakomy sandzee..., ysze gdysz za wyni w sąndze przepadle nyekthore wboghee (aliquos paupe-res)... czą ndzayą *Sul* 22; Yeyzze poznanyee... skazvgemi oprawyacz, nyszly bychoom nyekthorą przekazą (aliquo impedimento, *Dział* 11: nyektorym nagabanym) byli przegabany *Sul* 24; Przydaawaa szą theesz, ysz gdi nyekthorzy o nyekthoree nyerząądi (aliqui pro quibuslibet, *var.* aliquibus, criminibus, *Dział* 16: o nyektore vini)... k naszemv sąndv pozwaany biwayą *Sul* 28, *sim. Dział* 16; Gdi ktho... myeny szą ymyecz nyekthore prawo kv nyekthorey dzedzynye (aliquod ius ad aliquam hereditatem, *Dział* 24: w ktorey dzedzynye nyeczso myecz podlug prawa) *Sul* 35; Yakokole nyekthora bracza (aliqui fratres) myedzi sobą alybo szostri sz brathem bilibi w gymyenyv oczczisnem oth szebye roslączeny *Sul* 38, *sim. Dział* 27; Herman... o nyekthore mlyna[na]rzowy dowynyenya (pro quibusdam ipsius molendinatoris excessibus, *Dział* 29: o nyektore vini)... mlynarza sząndzicz przykazal *Sul* 40; Kedy pan przeczywko wlodarzewy... o nyekthore rzeczy... swe ma czszo rzeczy (aliquis pro rebus... habet quaestionem) *Sul* 52, *sim. Dział* 44; Nyekthore personi volne (quaedam personae liberae, *Dział* 46: nyektorzy są wolnyeyszy), yako szą mąsszke, a nyekthore yako nyewyescze (aliarum autem, ut mulierum) mnycy volnye mogą załowacz... w sądze *Sul* 54; Kv othlozenyv szkodnego nalogv,... ysz zona po szmyrczy mąza na stholczv wdowskem przeciwko nyektoremv vstawyenyv (contra quandam... institutionem)... *ostanyącz, po mązv wszisthko gymyenyc trzymala, a przetho nyekthora gymyenya (nonnulla bona) dzeczem... kazyla są,... vstawyamy *Sul* 74; Sz stara dawna przes przothky nasze w nyektorem capitule

(in quodam capitulo)... gest wyslowyono *ib.*; W nyektorem wstawyenyv namyasthka naszego (in quadam constitutione praedecessoris nostri)... vstawyono bylo *Sul* 75; Rosmaythe szą laszy, myedzy ktorimy szą nyektora drzewa w drvgych wyelgey vasznoszcy (in quibus sunt arbores magni valoris) *Sul* 80; Gdi nyektere xanząn nyektorego czlowyeka o kradzesz... obvynilbi (quando princeps aliquem hominem pro furticinio inculparet) *Sul* 87; Gdi xanząn nyekterego zlodzyeya (aliquem furem) albo nyekteran zlodzyeykąn obyesycz kazalbi,... tegdi w gich dzyedzini... wrzuczacz syąn nye ma *ib.*; Gdi nyekteri czlowyek zlodzyeystwo nyektore popelnylbi (si aliquis... aliquod furticinium perpetraret)..., tegdi w yego czą̨nscz dzyedzini pan xąnząn wwyąnzacz ma *Sul* 88; Gdibi slyachczicz albo wlodika nyekteri (si aliquis nobilis vel miles) slyachczyancze... vsylstwo bi vczinil..., cztirdzyeszczy grziwyen... zaplaczicz ma *Sul* 90; Kyedikole nynye nyektori kmyecz s nyektorim zyemyanynem (aliquis kmetho cum aliquo terrigena) zmowy *Sul* 101; Intravit, wschedl, Ihesus in quodam castellum nectore mastko (Luc 10, 38) XV *med. GlWroc* 67v; I zawola farao... czarownykow y uczynyly ony takyesz przez czary egipskye a nyektorce tagemnoszczy (arcana quaedam) *BZ* Ex 7, 11, *sim. Rozm* 126; Tvsmi widzeli nyektore dziwi (monstra quaedam) ssynow Enachowich *BZ* Num 13, 34; Podzi se mnø na gine myescze, odkødze nyektorø czøscz Israela wsrzisz (unde partem Israel videas) *ib.* 23, 13; Wnidze slvga kosczelni z nyektorego myasta (ex una urbium) *BZ* Deut 18, 6; A gdisz poymye czlowyek zonø..., a ona nye naydze milosci przed gego oczima prze nyektori smrod (propter aliquam foeditatem), napisc list roswodny *ib.* 24, 1; Nyegdi nyektorego dnya (una die) dostanø syø Saulowy w røce *BZ* I Reg 27, 1; Nalyazlemly myloscz twø, day my geno myasto w nyektorem myescye (in una urbium) tey to włoscy *ib.* 27, 5; Tedi po nyektorich dnyoch (post dies) wisechl potok *BZ* III Reg 17, 7; Podlug tego nassego obyczayv nyekthorzy xanzątą y panowye szwa myasta postawyly... y tesz nyekthore myasta szobye wyszwolyly *OrtBrRp* 39, 2; Powod woythowy wyną ma... dacz, wyyawszy tesz, yszby myal nyektorą zawadą albo nagabanye *OrtKal* 213, *sim. Dział* 34. 42, *Rozm* 704. 721; O lyszczye sz gaynego szą̨dv o nyekthory dlug *OrtMac* 99, *sim. Rozm* 563. 803; A gdyby tesz nyektora pany... dzesyączyną wstargla *Dział* 4; ⟨O⟩ zaclady nyektory vrząd chczemy poloszycz *ib.* 9, *sim. ib.* 62; Gdy slvszebnyk przy dzeczkowanyv nyektorego zemyanyna... bylby odbyth *ib.* 18, *sim. ib.* 57. 60; ⟨R⟩ychla rzecz w nyektorych sztvkach (in pluribus causis) gest potrzebna abo tesz nyepotrzebna *ib.* 20; Gdy taka pany bądze wdowa, mayącz mocz kv nyektorcy dzedzynye (aliquam hereditatem, *Sul* 36: nyekaką dzedziną) *ib.* 25; Gdy sluszebnyczi kv nyektoremv zabitemv (ad aliquem... occisum, *Sul* 42: gdi kogo... zabythego)... na drodze byly przywolany *ib.* 32; Nyektorzy zyemyanye (plures sunt nostri milites) naszego krolestwa mayącz od nas... lysti przywyleyne swym myastom... pod prawem nyemyeczskym *ib.* 33; Gdyby nyektori syn (alicuius filius, *Sul* 45: cziy szyn)... kostky gygral *ib.* 36, *sim. ib.* 9; ⟨U⟩stawyamy, aczby nyektore sczepye (aliquae plantationes, *Sul* 49: kthore sczepi) byloby yvsz wsczepyone *ib.* 41; Aczby nyektori (*Sul* 57: ktori) zemyanyn (aliquis nobilium)... dzewką swą za mąsz dal *ib.* 52, *sim. ib.* 2. 17. 39, 1498 *MacPraw* VI 272; Slvsche vstawycz, aby prawa nyektorych panystw (aliquorum castellanorum)... owszeyky ge sskazycz *Dział* 63; Reuoluto tempore w nyektorem czaschie (*war. lub.*: w nyectorem czaszv, evoluto autem tempore per ordinem Esth 2, 15) 1471 *MPKJ* V 57; Malegma nyekthorym lekarstwem (etenim neque herba neque malagma sanavit eos Sap 16, 12) *ib.* 77; Rzecznik... naprzeczywko *negtoremu Johannem... dicit 1474 *Zab* 540; Jan... pomowil gy bycz slodzegya, abi gemu s *nechgkthorcy skrzynky vcradl dzesącz cop groszow cusnie praskey *ib.*; Przethoz nye yesth sluszno zadnemv czlovyekovy thego naszego napyssanya... kaziczi albo syą smyalosczią nyekthorą zprzeczyvyczy 1484 *Reg* 724; Nam quaedam, bo nyekthore, feminae sua membra absque omni verecundia denudant obnaszayą XV *p. post. PF* I 202; Omnis clericus in lectura ewangelii debet mitram... deponere... propter reuerenciam verborum, que presbiter legit in persona dei omnipotentis, demptis aliquibus casibus *nyekorcy przythczey XV *p. post. PF* III 290; Byl dnyov Heroda... kaplan nyechtory (sacerdos quidam Luc 1, 5), gymyenyem Zachariasz *EwZam* 287; Adam cum Ewa y szwymy (*leg.* z swymi) nyektorymy dzyeczmy yest wyączszee (*leg.* w więcsze) radoszczy..., nyszli kedi przedthim w rayv bil XV *ex. MPKJ* II 318; Nyekthorego czą̨szv in illo tempore *ca* 1500 *Erz* 50; Helyas, kyedy gloth czyrpyal, do nyekthorey wdowy byezal *ca* 1500 *SprTNW* V 9; Marya... począ̨la na nye... patrzycz..., myslyącz sobye, aby szyą mogla yego smyerze

nyektora rzeczą przypodobacz *Rozm* 19; Nyektory czvda popysany (quaedam hic miracula posita scribuntur), ktore szye na tey drodze dzyaly *ib.* 81; Tako przygodzylo szye, yze zboycze tamo nyektorzy przydą (tunc latrones illuc casu quidam advenerunt) *ib.* 86; Antipater..., vymyslywschy nyektore omovy svoye, czyagnaw do Rzyma *ib.* 106, *sim. ib.* 163. 703. 797; Poczęły proszycz Rzymyan, aby nyektorą czescz ('część') zydovskyemv krolyestw... przyvroczyly *ib.* 115; Vydze, yzesch czarnoxyąsnyk,... albo obluda, albo nyektore boskye vydzenye *ib.* 129, *sim. ib.* 631. 723; Iednego dnya dzyeczy przysly z Yezuszem ku nyektoremv yeszyorv albo stawkv (ad stagnum quoddam) *ib.* 130; Mateus, Marcus, Lucas, Ioannes *chtyrze popysaly skutky Iesucristuszove a tesch popyszvyącz nyektorą czvda y dzyvy opusczyly (quasdam obmittentes virtutes et miracula) *ib.* 172; Tym dolyczenym yako pyątego vyekv byla pospolna lyczba od pyrvego lyata nyektorego vyelykyego znamyenya (anno a prima olympiade tali vel tali) *ib.* 176, *sim. ib.* 590. 797; Byly nyektorzy kaczerze, ktorzy movyly (ob hoc fuerunt haeretici, qui dicerent), yschby szye myano krzczycz... v dzyen Svyczek *ib.* 191, *sim. ib.* 201. 330. 421. 425. 457. 572; Dotknawschy szye kto s przyczcze nyektory nyeczyste rzeczy (si casu aliquid tangerent immundum), pyrvey nye yedly, alyesz szye vmyly *ib.* 208; Czczyenye o vezvanyv nyektorych apostolow... Myly Krystus vezval nyektore apostoly (quosdam vocavit discipulos), pyrvey nysly chodzyl kv Vyelkonoczy vczynyl nyektore czvda (miracula fecit) *ib.* 212; Iesus schedl przepovyedacz... a dwanasczye zvolyenykow s nym ydzye, a nyevyasty nyektore (et mulieres aliquae Luc 8, 2), ktore ssą byly zbavyone zlych duchow *ib.* 321; Krystus... chcze dacz svey matce nyektore poczy⟨e⟩szenye *ib.* 515, *sim. ib.* 40. 59. 354. 800. 836; A to przeto vczynyl..., by w vszem czyelyestnem rostanyv svemy (*leg.* z swemi) apostoly *nyekore znamyona myloszyerdzya vkazal *ib.* 528; V nyektorey stronye domv Cayfaschovego byl dom krolewsky *ib.* 705; Poruschczye szye nyektorem zalovanym yego maky *ib.* 837; ~ *z przeczeniem*: '*żaden, nullus*': A nye ma s tego przyszyasthwa nyekthorego (*OrtBrRp* 60, 3: ktorego) vzythkv any platu *OrtMac* 78; Nye bylo nalyezyono znamye nyektorego grzecha *Rozm* 60; ~ Panye Yesu Criste..., vyszluchay mye grzeschna, bo nyekthory czasz yest, yz sztworzenye thwe chcze czyebye chwalycz *Naw* 75.

b. *użyty rzeczownikowo*: Bo sø mne mirne nektorzi molwili (quoniam mihi quidem pacifice loquebantur) *Fl* 34, 23; Jakom tho szliszal od nekthorego twego, boze, zarasz sluga thakyego 1444 *PF* V 37; Nyekthorzy wboszstwem... przywyedzeny (quidam inopia... ducti) othchodzą s sąndv..., doszyczwczynyenya... nye wczynywszi *Sul* 22, *sim. Dział* 8, *sim. Sul* 43. 46. 48. 49. 54, *Dział* 31. 33. 37. 38. 41. 46. 57; (Dzieci) cząsthokrocz przes nyekthore (per nonnullos) w sądzech dla oczcza byvayą gabany *Sul* 75; Nyektorzy (aliqui) szwyerzs gonyony przes psy drvgego wszącz nye sromayą *Sul* 81, *sim. ib.* 28, *Dział* 15; Są takye w zeli nyektorzi, eze gim syą oddala krolewstwo nyebyeschkye XV *med. R* XXII 238; Bødzeli prza myedzi nyektorima (inter aliquos) *BZ* Deut 25, 1; Nyektorzi (quidam) pochowawaiøc czlowyeka... wrzvcziły cyalo do grobu *BZ* IV Reg 13, 21; Beszprawny czlowyek yesth roszmagythy, nyekthorzy szą y dzyeyą gym beszprawny (*OrtBrRp* 31, 1: nyektorym dzyeya gym besprawny), tho yesth ysz gych prawo ne gyesth gym thako spelna, yako gynszym ludzyom *OrtMac* 29; Gdyby nyektorzy (aliqui, *Sul* 33: kthorzy) bili w gednem powiecze... a geden drugego chczalby o złodzeystwo nyektorych (*Sul* 33: kthorichkole) rzeczy (quarumlibet rerum) wyzwacz przed sad *Dział* 21; Wyełyka thluschcza stlały odzyenye swoye na drodze, nyekthorzi szekły roszdze (alii autem caedebant ramos Mat 21, 8) z drzewya XV *p. post. R* XXIV 94; Klamayącz nyekthorzy mowyą..., aby tham nyevyasthy byly *De nativ* w. 37, *sim. Rozm* 176. 205, *etc.*; Na tey pusczy myly Iesus svoyą mocz vkazoval, yze nyektorem sdrovye daval (faciens miracula quorumdam cum salute) *Rozm* 160; Kyedy ktory vstal, chczyącz krzyve szvyadecztvo movycz, ten nathychmyast... *omyenyal..., a *nyechktorzy... povyedaly ty czuda *ib.* 715; ~ Są nyektorzy (nonnulli, *Sul* 38: nyegini), czso rzeczy przeszle y tesz sądem osądzone... navczyly sya wzdzyracz *Dział* 27; Czo tesch byly szaleny..., a takyesz, ktorzy by opvchly od zley vylgotnoszczy vnątrzney, a nyektorzy, czo myely czyrvoną... nyemocz,... nathychmyast vzdrovyeny *Rozm* 217; Ssą thv nyektorzy, s namy stoyącz (quidam de hic stantibus Mat 16, 28), ktorzy nye vkvscha smyerczy *ib.* 365; Byly tez nyektorzy, ktorzy movyly, yschby dusze y anyely myely czyalo s povyetrza *ib.* 396, *sim. ib.* 203; ~ Yako ya nye bral... czla... sz myeszczan groczsky⟨ch⟩, na nyektorem po groschu, na nyektorem po polgroschu *ca* 1500 *Czrs* s. LXVII; Tegodła zasroscz nyemyloszczy-

vych Zydow poczęla szye zazegacz przeczyv dzyeczyączyv mylemv Yesv Cristvszovy, bo nyektorzy yego zyvoth chvalyly, a nyektorzy skutkow nyenazryącz potąpyaly, nyektorzy yego zyvoth chvalyly, a nyektorzy mylemv dzyeczyątkv vvlaczaly, a nyektorzy syna boze⟨go⟩ y (*leg.* ji 'go') bycz myenyly, a drudzy dolyczaly, aby dyabla v sobye ⟨miał⟩ *Rozm* 121, *sim. ib.* 202. 206, *etc.*; ~ ~ Nyektorzy slyvbovaly srebro, zloto,... a drudzy bogacztwa vyelyka *Rozm* 23, *sim. ib.* 92. 137. 138—9, 367. 420. 427. 431. 509. 767; A drugye (*sc.* nasienie) padlo na dobrą zyemye, a dalo nyektore ovocz stokrocz vyeczey, a drugye schesczdzyeszyathkrocz (aliud centesimum, aliud sexagesimum Mat 13, 8) *ib.* 335; ~ Gdyby... o slodzeystwo... nyekthory drvgego (aliquis alium, *Dział* 21: geden drugego) w sąnd by chczal poswacz, vstawyamy, aby do roka thilko... myal mocz poswacz *Sul* 33; ~ Nyekthorzi z naszych slyachczyczow (quidam ex nostris nobilibus)... ny pod czyyą ('pod niczyją') chorąngwyą... stanowycz szą obykli *Sul* 21, *sim. Dział* 8; Kolykrocz nynye nyektori naschich zyemyan (aliquis nostrorum terrigenarum)... swoyąn zalobąn... polozi *Sul* 107; A paklibi nyektorzy s tich ostali (quod si et de iis aliqui remanserint), *sdrøchnø w zloszczach swych *BZ* Lev 26, 39; Gydzi a przivyedzi tu nyektore z naszego pokolenya (aliquos de tribu nostra) *BZ* Tob 2, 2; Gdyby sye nyektoremv z bracziey (quemquam ex fratribus)... przygodzylo roznyemocz, tedy... mynistrovye... povynny szą nyemocznego navyedzyczi 1484 *Reg* 719; Vyelye Zydom (*pro* Zydow)... vyerzyly ven a nyektorzy s nych (quidam autem ex ipsis Jo 11, 46), schedwschy do lycemyernykow y povyedzyely ym, yze to myly Kristus vczynyl *Rozm* 439, *sim. ib.* 460; A thu byly s nych nyektorzy pogany, ktorzy ssą byly przysly do Ierusalem *ib.* 466.

Niekurczenie '*brak zakrzywienia czy też brak fałszu, nulla obliquitas vel falsum nullum*': Fuit recta sine obliquitate nyecurczenya XV *med. R* XXV 159.

Niekwaśność '*stan bez kwasu, bycie bez kwasu, bez fermentu (tu przenośnie), azymi natura (hoc loco translate)*': W przessnoszczy abo w nyeqwassnoszczy czystoti a prawdi (itaque epulemur non in fermento veteri neque in fermento malitiae et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis I Cor 5, 8) *ca* 1450 *PF* IV 572.

Nieleniwo '*chętnie, szybko, skwapliwie, nieopieszale, impigre, festinanter*': Gdysz sz roslączenya poddanych gymyenye panow cząstokrocz opvsczew[y]a, nye gyną przyczyną podobliwą na tho doradzayącz, wydzalo szą naszim ryczerzom they skodze nyelenywo (non segniter) szą przeczywycz *Sul* 44.

Nieleniwy '*chętny do czego, skwapliwy, pracowity, niegnuśny, impiger*': S[y]ą dzyeczy... syercżem y cząlem pokorne, nyezarloczne, *nyelącnive XV *p. post. R* XXII 320.

Nieliterat '*ten co nie zna liter, co nie umie czytać i pisać, homo, qui litteras non novit, legendi scribendique imperitus*': Laczynnyczy, gdy nye bądą w kozcziele, mayą moviczi... svoye godzyny yako ynszy nyeliteratovye ⟨co czyś⟩cz nye vmyeyą (ut illiterati alii) 1484 *Reg* 714.

(Nielitościwie) Nielutościwie '*bez litości, bez miłosierdzia, okrutnie, srogo, inclementer, sine misericordia, crudeliter*': O panye Iezu Kriszczye, kthorysz na szą̨d godzyny szoszty byl provadzon... a od zloszczywych Zydow nyelyvthoszczywye na szmyercz *proszvn XV *ex. Kałuźn* 290; Navyączcy szye temv dzyvovaly, yz y (*leg.* ji, *sc.* Jesusa) tako nyelyvtoszczyvye y tako nyemyloszczyvye mączyly *Rozm* 664, *sim. ib.* 824; O tem, yako myly Cristus barzo nyelyvtoszczyvye byl przyvyedzyon ku byczovanyv z vyelykym szyepanym *ib.* 814; Tako czy ystny nyelyvtoszczyvy Zydovye rzuczyly szye na... Iesucrista,..., poczęły y (*leg.* ji 'go') szyepacz barzo nyelyvtoszczyvye *ib.* 815; O tem, yako myly Cristus barzo nyelyvtoszczyve byl zvleczon y stal nag przed vschytkym ludem *ib.*

(Nielitościwo) Nielutościwo '*bez litości, bez miłosierdzia, okrutnie, srogo, immisericorditer, crudeliter*': Tunc iratus rex... ei (*sc.* sancti Stanislai) caput... amputavit et corpus ipsius... in diversas particulas minutissime secare fecit, per totum campum perici precepit neluthoscziwo, ut aues et bestie ipsum comedant XV *in. R* XXIV 69.

(Nielitościwy) Nielutościwy '*nie znający litości, współczucia, miłosierdzia, bezlitosny, okrutny, srogi, immisericors, inclemens, durus*': Kyedyz blogoslavyony nasch zbavyczyel byl podan tym nyelyvtoszczyvym katom *Rozm* 815; Tako czy ystny nyelyvtoszczyvy Zydovye rzuczyly szye na smyernego baranka, mylego Iesucrista,... poczęły y (*leg.* ji 'go') szyepacz *ib.*; O tem, yako dzyevycza blogoslavyona vydzyala tho vschytko *nyelyvtoszczyvye vyązanye *ib.* 820.

(Nielogiczny) Nieloiczny '*niezgodny z wymaganiami logiki, nierozumny, bezsensowny, ad logicae normam minime institutus, ineptus, absurdus*': Nyelogiczne sdradlyvoszczy 1466 *R* XXII 19.

Nieloiczny *cf.* **Nielogiczny**

Nielściwy '*niefalszywy, nieobludny, prawdziwy, non fictus, non falsus, verus*': Vkazmy sze... yako boze slugy... w mowye lagodlywey, w lascze nyelsczywey, nye w obludney ('w nieobłudnej') in caritate non ficta (II Cor 6, 6) XV *med. SKJ* I 73.

Nielub *cf.* **Nieluby**

Nielubieźliwy '*nieprzyjazny, nieżyczliwy, dokuczliwy, molestus, infestus*': Alye ya, gdy my nyclyubyezlywy byly (cum mihi molesti essent, *Fl*: gdisz my szalosciwi bili), obloczyl yesm szye w dzynyø *Pul* 34, 15.

Nielubo '*niemiło, nieprzyjemnie, non iucunde, non grate*': nielubo być '*nie podobać się, być niemiłym, przykrym, alicui displicere, gratum non esse*': Nyelubo bicz displicere XV *p. pr. R* XLVII 358; Indigne ferens myerzalo go, nyelubo mą bylo (erant autem quidam indigne ferentes intra semetipsos Marc 14, 4) 1471 *MPKJ* V 121; Kyedykolvyek ych (*sc.* Ezeitow) dzyeszyącz pospolv szyedzyalo, yeden drugymv movycz nye szmyal, aczby ym bylo nyelyvbo (cum enim decem simul sederunt, nullus, novem invitis, locutus est) *Rozm* 183; Za thym slovem vstavszy Pylath y vyschedl do Zydow, bo baczyl dobrze, yze ym bylo barzo nyelubo, yze s nym (*sc.* Jesusem) tako dlugo movyl *ib.* 786.

Nielubość '*niełaska, gniew, indignatio, ira*': Aza w rzekach rozgnyewal yes szye, boze, albo w rzekach roszyerdze twoye, albo w morzu nyelyuboszcz twoya (in mari indignatio tua Hab 3, 8)? *Pul* Hab 12.

Nieluby *formy*: *n. sg. m.* nielub *ca* 1500 *JA* IV 94; *f.* nieluba XV *med. SKJ* V 260, *Aleksy* w. 148, 1471 *MPKJ* V 44; *neutr.* nielubo *ca* 1450 *PF* IV 572, *BZ* I Reg 15, 35, 1491 *RKJŁ* VII 58; nielube 1471 *MPKJ* V 60; ~ *g. sg. neutr.* nielubego *Naw* 58.

Znaczenie: '*niemiły, nieprzyjemny, przykry, non iucundus, non gratus, molestus*': Quoniam Christo domino multum contraria et displicens, przeczywna a nyeluba, est superbia, avaricia et illicita delectacio huius seculi XV *med. SKJ* V 260; Kazanye moye nyelubo gest wam *ca* 1450 *PF* IV 572; Nyelvba mv (*sc.* Aleksemu) phala byla *Aleksy* w. 148; Tabulis in lingwa Fenica[m] solet displicere nyeluba (egressus est Hiram de Tyro, ut videret oppida, quae dederat ei Salomon, et non placuerunt ei... Et appellavit eas, *sc.* civitates, terram Chabul III Reg 9, 13) 1471 *MPKJ* V 44; Nyelube molestum (aut aliquid tibi molestum est, si loquaris? Job 16, 3) *ib.* 60; Yesliby mv myescze nyelubo bilo myeskanya, thedj ma czynycz yako obiczay thego iest 1491 *RKJŁ* VII 58, Skaz ve mnye, czoz yest tobye nyelubego *Naw* 58; Vir sanctus timeat displicere ne ma sya bacz nyelub ⟨być⟩ *ca* 1500 *JA* IV 94; ~ *coś* jest *komuś* nielubo '*ktoś czegoś żałuje, aliquem paenitet alicuius rei*': Bo to bogu nyelyvbo bilo (quoniam dominum paenitebat), ysze gy bil krolem vczinyl nad lyvdem israhelskym *BZ* I Reg 15, 35.

Nieludzki '*wstrętny, niegodny człowieka, abominandus, turpis, homine non dignus*': Zkazili sø se y neludzszczi (abominabiles, *Pul*: nyelyudzczy) szczinili sø se w lichotach swogich *Fl* 52, 2.

Nieludzkoć *(?)* '*wstrętne, niegodne człowieka czyny, facinora turpia, homine non digna*': Nyeluczskocz abhominacio 1437 *Wisł* nr 228 s. 85.

Nieludzkość '*wstrętne, niegodne człowieka czyny, facinora turpia, homine non digna*': Neluczkoscz abhominacio *ca* 1428 *PF* I 495; Nyeluczskoszczy sze zdadzøø Egipskym, bødzemly offyerowacz panu bogu naszemu (abominationes enim Aegyptiorum immolabimus domino deo nostro) *BZ* Ex 8, 26.

Nielutościwie *cf.* **Nielitościwie**

Nielutościwo *cf.* **Nielitościwo**

Nielutościwy *cf.* **Nielitościwy**

Niełacnie '*niemiłym sposobem, przykro, uciążliwie, dokuczliwie, importune, moleste, acerbe*': Qui enim tenacitatis constructus glutinio, spoyenym, postulatum importune, nyelacznye, procrastinet 1466 *R* XXII 11.

Niełacno '*niełatwo, trudno, difficile, non facile*': Et quia difficile est, immo inpossibile est, eorum opera enarrare yscy nelaczno y nepodobno gest gich skut⟨kow⟩ vslouicz *Gn* gl. 156 b.

Niełacność 1. '*trudność w objaśnieniu, w zrozumieniu czegoś, niejasność, aenigma, res obscura et difficilis*': W nielaczności in enigmate 1444 *R* XXIII 309; Iesus odpovyedzenya yemv (*sc.* łotrowi) nye dal lye prze czvoraką rzecz: napyrvey nye prze łącznosc ('prze niełacność') albo głąbokosc slow, albo pytanya *Rozm* 843.

2. '*ciężkie roboty, labor magnus et durus*': Nelacznosc ergastulum *ca* 1428 *PF* I 490.

Niełacny 1. '*niełatwy, trudny do zrozumienia, obscurus, difficilis*': Enigma, id est sermo obscurus mowa nyelaczna (ore enim ad os loquor ei et palam, et non per aenigmata et figuras dominum videt Num 12, 8) 1471 *MPKJ* V 25.

2. *(o kobiecie)* niełacna '*ciężarna, brzemienna, praegnans*': Uxore pregnante nyelaczna (ascendit... Ioseph... in Iudaeam..., ut profiteretur

cum Maria desponsata sibi uxore praegnante Luc 2, 5) 1462 *R* XXV 270.

Niełagodnie '*nielaskawie, nieuprzejmie, non benevole, non benigne*': Nyelagodnye indulciter XV *p. post. Kalużn* 276.

Niełakomy '*niechciwy, poprzestający na małym, non appetens, parvo contentus*': Syerczem y czałem pokorne (*sc.* dzieci), nyezarłoczne, *nyeląnive, nye zayrzą, nyclacome, ale sgodne XV *p. post. R* XXII 320.

Niełaska '*brak litości, bezwzględność, okrucieństwo, immanitas, crudelitas*': Z vyelyka nyelaska y z vyelykym gnyevem vchvaczyvschy y (*leg.* ji), zvyązaly tako tvardo, yze yego vschytky kosczy vyelebne ze stavov vystąpyly *Rozm* 652.

Niełaskawie **1.** '*nieżyczliwie, nieprzyjaźnie, non benigne, infeste*': Nygdy tego v nyey (*sc.* Maryi) nye vzryano, aby y tam, y szam oczyma vyerczyala, nygdy pysno nye vezryala albo nyelaskavye *Rozm* 21.

2. '*bez litości, bezwzględnie, okrutnie, immisericorditer, crudeliter*': Gdyz y (*leg.* ji 'go') tako tvardo y tako nyelaskavye yąły, tedy to vydzącz zvolyenyczy opusczyly y (*leg.* ji 'go') myslyą y czyalem *Rozm* 654.

Niełazwa pszczoły niełazwy '*pszczoły niepodebrane, tzn. takie, którym nie wybierano miodu z ula, alvearia non exempta, e quibus favi non sunt exempti*': Veniens metsecundus vi ad borram domini ducis, extraxisti in binos apes nyelaswy 1450 *TymSąd* 72; Jakom ya nye viszekł samotrzecz Grzymkowa snamya, anym mv vi[...] czworych psczol nyelazew silą 1456 *ib.*; Jakom ya Mytkowy nye vcradl pyanczorych psczol nyelaszew w gego boru pod gego *znamyenyv *ib.* 81, *sim. ib.*; Jakom ya Maczeyewy nye vcradl myodu po trzy latha za trzy koppy *samwdzesthv psczol nyelazew a cztyrych pod oklekyem *ib.* 82, *sim. ib.*

Niemalczyca *(?)* '*słowa złe, niegodziwe, verba mala, maligna*': Oblyeczeny bødzczye w gaynbę y we sromotę, gysz nyemalczyczę molwyø na mye (qui magna loquuntur super me, *Fl*: qui maligna loquntur super me gisz zloscz na mø molwø) *Pul* 34, 30.

Niemalem '*niemal, prawie, paene, fere*': Moie wem nogi poruszili se sø (*Pul*: malem nyeporuszony sø nogy), nemalem wilili sø se poszcza moia (paene effusi sunt gressus mei) *Fl* 72, 2, *sim. Pul.*

Niemało '*dość dużo, sporo, wiele, non paulum, satis multum*': Sgromadzymi syø w nyem (*sc.* mieście) a bødze nas nyemalo *BZ* Gen 19, 20; Tedi po nyemalo dnyoch (post dies multos) slowo bosze sstalo syø ku Helyaszowy, w trzecyem lecye *BZ* III Reg 18, 1; ~ niemało się zda '*czy się wydaje mało, num parum videtur*': Sliscze synowye Levi, nyemalo syø wam sda (num parum vobis est), ze was bog israelski oddzelil ze wszego lvda a przichilil was k sobye? *BZ* Num 16, 9.

Niemały *formy*: *n. sg. m.* niemały *BZ* Gen 50, 9; *f.* niemała 1447—62 *Zab* 544; ~ *ac. sg. m.* niemały *BZ* 1 Reg 30, 12; *neutr.* niemałe *Dział* 37; ~ *i. sg. m.* niemałem *Rozm* 735; ~ *n. pl. f.* niemałe *Sul* 75; ~ *ac. pl. f.* niemałe *Sul* 82, *Dział* 19.

Znaczenia **1.** '*stosunkowo duży, spory, non parvus, non exiguus*': **a.** *co do rozmiarów*: Daly gemu chleba pogesez... a takesz nyemali vlomek fygow (fragmen massae caricarum) a dwa swyøski suszonego wyna *BZ* 1 Reg 30, 12; ~ **b.** *co do ilości, wartości majątkowej*: Ysze nyemale szkody (non modica damna)... dzeczem obikly byli przychadzacz, tegodla... vstawyamy *Sul* 75; Sz gych vbyezenya panowye nyemale szkody (non modica damna) przymvyą *Sul* 82; Myal gest s sobøø wozy y geszdcze y bil gest s nym zastøp nyemaly (facta est turba non modica) *BZ* Gen 50, 9; Vbostwo czastokrocz naczysk y szkody nyemale (plurima damna, *Sul* 31: wyelkee skodi) czyrpyą przeto, ysze... kv dzeczskowanyv yako na woyną gyadą... *drapystwo czynyącz *Dział* 19; Nyektorzy... gdysz po swymsze szemyam czągną na woyną, swymsze sasyadom wyączey nyszly nyeprzyaczelom samy szkody nyewymowne czynyą, w czemsze to nasze szemye nyemale vcząszenye czyrpyą (per quae terrae nostrae maxime devastantur) *ib.* 37; ~ **c.** *co do natężenia*: z niemałem głosem '*głośno, clara voce*': Vstavschy svyąthy Yan zyemye (*leg.* z ziemie) y s nyemalem glossem, ze lzamy ku dzyevyczy począł movycz *Rozm* 735.

2. '*nieblahy, poważny, non futtilis, gravis*': Ale recz myedzy namy gyesth nemała, przetho ysze myloscz gyesth w szobye wyelmy dzywna 1447—62 *Zab* 544.

Niemałżeństwo '*związek pozamałżeński, niezgodny z prawem związek między mężczyzną i kobietą, concubinatus*': Bandze ktho naleszyon w nyemalszenst[e]wye, szlowye ysz przestapy stadlo malzenszkye (*OrtMac* 96: w przestapyenyv malzenszthwa) *OrtBr* VI 371; Gdyby czlowyek, masz albo zona, nalezon nye w malszenstwye ('w niemałżeństwie', *OrtMac* 95: na przestapyenyv malzenszthwa), szlowye yszby zona sz gynym mazem (in adulterio cum alio viro maritato), czso ony o tho mayą czyrpyecz? *OrtBrRp* 71, 2.

Niemądrość '*głupota, insipientia, stultitia*': W nyemądroszczi in insipiencia (in insipientia dico II Cor 11, 21) *MW* gl. 65.

Niemądry *formy*: *n. sg. m.* niemądry *Fl* i *Pul* 48, 9, XV *med. SKJ* I 66, XV *med. Zab* 524, *Pul* 13, 1, *MW* gl. 65; ~ *n. pl.* niemądrzy XV *med. SKJ* I 118; ~ *g. pl. m.* niemądrych XV *med. MPKJ* V 428, *BZ* Num 35, 33; *f.* niemądrych *Gn* gl. 164a.

Znaczenie: '*głupi, tępy, nierozumny, nierozsądny, insipiens, stultus, hebes, fatuus*': Exemplum huius habemus in fatuis virginibus, nemødrich a f salonich, que non habuerunt in lampadibus suis oleum *Gn* gl. 164a; Pospołu nemødri y szałony (insipiens et stultus, *Pul*: szalyony y nyemødry) zgineta *Fl* 48, 9; Troyakye sø rzeczy, przez yezz sye kto wydzy od lyvda swyøt:... wtore lacznoscz wyerzenya nyemødrych (facilitas credulitatis insipientium) XV *med. MPKJ* V 428; Vt minus sapiens dico yako nyemądry mowyą (II Cor 11, 23) XV *med. SKJ* I 66, *sim. MW* gl. 65; Quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, *gl.* id est infideles, sed vt sapientes, *gl.* id est fideles, kako rostropnye chodzylibyscze, nye yako nyeverny, nyemądrzy, ale yako wyerny a mądrzy (Eph 5, 15) XV *med. SKJ* I 118; Nyemądri vesanus XV *med. Zab* 524; Ani pokalaycze zemye przebitka waszego, ktoras nyemødrych krwyø pokalalaby syø (quae insontium cruore maculatur) *BZ* Num 35, 33; Lvdzc *szaleny a *nyemødrzi (populc stultc et insipiens), zali on nye iest oczecz twoy? *BZ* Deut 32, 6; *Ryekl nyemądry (insipiens, *Fl*: szaloni) w szyerczu swem: Nyc iest bog *Pul* 13, 1.

Niemądrze '*nierozsądnie, głupio, stulto*': Nye chczyalesz my dacz mich dzewek a mich wnøkow poczalowacz, nyemødrzesz vczynyl (stulte operatus es) *BZ* Gen 31, 28, *sim. ib.* I Reg 26, 21; Odnyesz zloscz slugy twego, bom nyemødrze vczinyl (quia insipienter egi) *BZ* I Par 21, 8.

Niemężatny *(tylko o kobiecie, de muliere)* niemężatna '*niezamężna, panna, non nupta, virgo*': Nyemąszątlne (*OrtMac* 34: nyemązathe) zony, iako szą dzewky y kaszdą nyewyeszką twarz, ktore *ny szszą zarączone, nycz wyączey pokupu gymayą, gedno polowyczą tego, czo ymayą nye zarączone mąsczyszny... o glowa *OrtBrRp* 33, 2.

Niemężaty *(tylko o kobiecie, de muliere)* niemężata '*niezamężna, panna, non nupta, virgo*': Nyemązathe (*OrtBrRp* 33, 2: nyemąszątlne) zony, yako za (*leg.* są) dzyewky y kaszda nyewyasztha, a tho kthore nye szą zarączon[y]e, nycz wyaczey pokupu nye m[y]aya, yedno polowycze thego, czo [nye] mayą nye zarączone[go] mąsczyszny... o glowa *OrtMac* 34.

1. Niemiecki, Niemiecski *formy*: *n. sg. m.* niemiecski *Fl* I Prol 15. II Prol 6; *f.* niemiecska XV *p. pr. R* XVI 329; *neutr.* niemieckie 1398 *BiblWarsz* 1861 III 23, *OrtMac* 98, *OrtRp* 84; niemiecskie *OrtBr* VI 372, *OrtCel* 6, *ca* 1500 *Erz* 51; ~ *g. sg. neutr.* niemieckiego 1446 *AGZ* XI 267; niemiecskiego 1402 *JA* VI 207, 1416 *Przyb* 12, *Sul* 42. 43, *Dział* 33; ~ *d. sg. neutr.* niemiecku, niemiecsku *cf.* Po **niemiecku**; ~ *ac. sg. neutr.* niemieckie *OrtMac* 98. 110; niemiecskie 1408 *Pozn* nr 655, *Sul* 43, *OrtBrRp* 73, 1. 81, 3, 1465 *TymSąd* 133; ~ *l. sg. neutr.* niemiecskim 1416 *Przyb* 12, *Sul* 14. 43, *Dział* 33; ~ *l. sg. neutr.* (w) niemieckim *OrtMac* 110; niemiecskiem *Sul* 14, *Dział* 32; ~ *l. pl.* (w) niemiecskich *Sul* 42.

Znaczenia: **1.** '*Niemcom właściwy, dla Niemców charakterystyczny, Germanicus*': Germanie, nyemyeczska, fastus et ira XV *p. pr. R* XVI 329.

2. '*napisany w języku niemieckim, Germanice scriptus*': Tu se doconawa prolog lacynsky, polzky y nemeczsky (Latinus, Polonicus et Teutonicus) a poczina se drugi takisz lacinski, polzky y nemeczski (in Latino, in Polonico et in Teutonico) *Fl* I Prol 15, *sim. ib.* II Prol 6.

3. '*z Niemiec pochodzący, Germanicus, Germania ortus*': niemieckie, niemiecskie prawo '*prawo przeniesione do Polski z Niemiec, nadawane nowozakładanym wsiom i miastom, przyznające im szeroki samorząd, ius Teutonicum, quod vocabatur iura, quae novis villis et oppidis dabantur, quibus eisdem villis et oppidis multa potestas legibus suis utendi concedebatur*': Jaco w Iedliczi bilo nemeczke prawo, ale sginaul przywiley 1398 *BiblWarsz* 1861 III 23; Eze Maczey v Yana ne prziymowal nemeczskego prawa ale polske 1402 *JA* VI 207; Kedi Potr prziwodl swego zlodzeya przet swego pana, tedi pan ossadzil prawo polske y nemeczske 1408 *Pozn* nr 655, *sim.* 1465 *TymSąd* 133; Zophca pirzwey z nemeczskego prawa wysla, nisly yą woyt prawem nagabal nemeczskim 1416 *Przyb* 12; Ad que omnia Andreas consensit a iure suo *Theutunico recedendo al. odstampayancz prawa swego nyemyeczkego 1446 *AGZ* XI 267; Zalwyączc w prawye nyemyeczskem przeczywko krzywemv (agens iure Teutonico contra reum), gemv thymsze prawem othpowyedzeecz nye povynyen *Sul* 14; Vszylstwo dzevyczaam czynączy a gwalthem nyewyasti pokalyayanczy... nye bądą szą mocz prawem nyemyeczskym obronycz (in iure Teutonico non poterint se tueri), alye prawem polskym

mayą othpowyedzecz o thą rzecz *ib.*; Acz ktho w sądze nyemyeczskego prawa (in iudicio iuris Teutonici, *Dział* 32: w nyemyeczskyem prawie) przecywko ⟨sąpierzowi⟩ swą wyothl alybo polozyl zalobą *Sul* 42; Kyedi vgabany oth nych bywayą, tedi... prawem nyemyeczskym (iure Teutonico, *Dział* 33: podlug nyemyeczskego prawa) chczą szą bronycz *Sul* 43; Wyelye gest naszych slachczyczow, prawo nyemyeczske (ius Teutonicum) mayącz w wyelv gych wszach (*Dział* 33: mayącz... lysti przywyleyne swym myastom abo wsyam pod prawem nyemyeczskym)..., a wszakosz prawo nyemyeczskye (iure Teutonico) opvszciwszy tylko podlug prawa polskego szą pradzą (*pro* rzadzą) w rzeczach nyektorich *ib.*; Vstawyamy, ysz gdiby ktore wszy nye poszywali prawa nyemyeczskego (iure Teutonico), daley przes prawo nyemyeczskye (per ius Teutonicum) przeczywko szobye zalvyączym, nye bądą szą mocz otheymowacz *ib.*; Then czlowyek przyszedlby do gynnego myasta, czo... w nym bylo nyemyeczkye (*OrtBr* VI 372: nyemyeczszkye) prawo *OrtMac* 98; Gdy... czlowyek... szbezy do drugyego myastha, czo thesz ma nyemyeczkye (*OrtBrRp* 73, 1: nyemyeczszkye) prawo *ib.*; Ius municipale nyemyeczkye *OrtRp* 84; ~ Nyemyeczskye pravo emphiticum jus *ca* 1500 *Erz* 51; ~ O pozegą obwynyeny prawem myeszczskym alybo nyemyeczskym (iure civitatis aut Teutonico) we wszaach nye bądą szą mocz wymowicz, alye prawem połyskym przed podobnim sandzą powynny bandą othpowyedzecz *Sul* 14; Ius terrestre, id est provinciale prawo zemskye nyemyeczskye *OrtCel* 6; Gdyby ktho nalyezyon w szyemszkym prawye nyemyeczkym, czo by go nye nalezono w myeszczkym nyemyeczkym *OrtMac* 110; Gdyby czego v nasz w myeszkym prawye nye nalyezyono a tasz rzecz nalezyona by byla w myeszkym prawye nyemyeczkym pyszanym (*OrtBrRp* 81, 4: w szyemszkyem *prawem pyssanym), mozely tho yste zyemszkye prawo za nyemyeczkye (*OrtBrRp* 81, 4: za nyemyeczszkye prawo) wyrzecz? *ib.*; ~ miasto niemieczskie, wieś niemieczska '*miasto, wieś osadzona na prawie niemieckim, oppidum vel villa iure Teutonico constituta*': Obykly szą thaczy... cząstokrocz w myeszczech y we wszach nyemyeczskich przebywacz (in civitatibus vel villis Teutonicalibus permanere), abi zaloby przeciwko gym polozoney othbyly przes obroną nyemyeczskego prawa (per iuris Teutonici defensionem, *Dział* 33: gdzesz to by syą nyemyeczskym prawem odpyraly) *Sul* 42; Vstawyamy, aby obwynyeny s grzechv zaszyenya... nalezeny w weszach (*pro* we wszach) abo w myeszczech nyemyeczskich (inventi in civitatibus aut villis Teutonicalibus) s prawą gych czągnyeny bily a w prawye polskem *ib.*

2. (Niemiecki) Niemiecski '*po niemiecku, w języku niemieckim, Germanice*': Tedi Senuiczowe pokaszali swe wini wipiszane nemeczszky 1395 *Pozn* nr 187.

Po niemiecku, Po niemiecsku 1. '*w języku niemieckim, Germanice, Germanorum lingua*': Mi ne roszumemi po nemeczszku, dacze nam ty wyni wipiszani laczinø 1395 *Pozn* nr 187; Parobek, gysz rzeczon po polskv golomanka a po nyemyeczskv vszknachth *Sul* 50; Wsyczky nyewyeszczkye rzeczy, czo gym po nyemyeczku dzyeyą gyerda *OrtBr* VII 565, *sim. OrtMac* 53; Powod przyszedl s tymy przyszyasznymy ludzmy, czo k themu postawyeny, szlowye ysz maya ogladacz myedze y gynne o budowanye krzywdy myedzy sząszyądy, thym dzyeya po nyemyeczku (*OrtBr* VII 564: po nyemyeczszkv) fyrtelsz *OrtMac* 126.

2. '*zgodnie z postanowieniami, przepisami prawa niemieckiego, secundum praecepta iuris Teutonici, quod vocabatur*': Iaco Karsow ma to prawo, ktore Prawcowicze, a s Prawcowicz po nemeczscu brano 1407—15 *BiblWarsz* 1861 III 23.

Niemiecski *cf.* **Niemiecki**

Po **niemiecsku** *cf.* Po **niemiecku**

Niemieć *cf.* **Oniemieć, Oniemiewać, Oniemiawać**

Niemienie '*nieposiadanie, brak, actus aliquid non habendi, defectus*': A hinc s tego nyemyenya dzyeczy XV *p. pr. R* XVI 349.

Niemierny *cf.* **Niemirny**

Niemile '*niechętnie, niemiło, moleste*': Nyemyle moleste accipies (*war. kal.*: nyemyli molesti; si coeperimus loqui tibi, forsitan moleste accipies Job 4, 2) *MPKJRp* V 39r.

Niemiłosierdzie '*brak litości, współczucia, bezwzględność, immanitas, crudelitas*': Nemyloszerdze, ocruthnoscz ukazaną nad nym XV *p. pr. PulKras* 36; Xpus wszytko nyemyloszyerdze zdradne od bogatstw dobroty swoyey wykrø⟨c⟩za y oddalya *Pul* 51 arg.

Niemiłosiernie '*bez litości, bezlitośnie, okrutnie, immisericorditer, crudeliter*': Ten smyal vderzycz zbavyczyelya naschego... v yego szvyąthe lycze, yen byl przed tym malo vzdrovyon od nyego..., vschakoz tako nyemyloszyernye vderzyl v yego svyate oblycze nyevynne *Rozm* 684.

Niemiłosierność '*brak litości, współczucia, bezwzględność, immanitas, crudelitas*': Yako myly

Cristus skarzyl na zydovską nyemyloszye⟨r⟩-noscz *Rozm* 661.

Niemilosierny '*nie znający litości, bezlitosny, bezwzględny, immisericors, immanis, crudelis*': Contra immisericordes, nyemyłoszernym, scribit Jacobus II-o capitulo: Judicium sibi erit sine misericordia, qui non facit misericordiam. Oby baczyli lakomy, ucrutny, nycmiloszerny, quasi dicat s. Jacobus XV *p. post. PF* I 203; Lycemyernyczy zydovsczy... ssą mnymaly, by myły Kristus byl nyepravdzyvy v ssądzye albo nyemyloszyerny [ssąd] (quod dominus in iudicando fieret immisericors vel iniustus) *Rozm* 464.

Niemiłościwie 1. '*bez litości, bezlitośnie, okrutnie, immisericorditer, crudeliter*': Xpus sød⟨em⟩ rano pomstø nyemyloszczywye rosproszy *Pul* 100 arg.; O panye Iesv Kriszczye, kthorysz they noczy okrvthnye byl zwyązan y nyemyloszczywye polyczkowan XV *ex. Kałuż̇n* 290; Gdzyez yest nalezyona matko (*pro* matka), ktora by dzyeczyątka tako nyemyloszczyvye zbavyona? *Rozm* 526; Rozmayczye y (*leg.* ji, *sc.* Jesusa) *vmaczely zlemy slovy rozmaytemy, szyepanym gnyevlyvem, polyczkovanym, za wlozy rvanym myedzy ssobą nyemyloszczyvye targayącz *ib.* 647; Navyączey szye temv dzyvovaly, yz y (*leg.* ji 'go') tako nyelyvtoszczyvye y tako nyemyloszczyvye mączyly *ib.* 664, *sim. ib.* 661. 738. 816. 821.

2. '*bezbożnie, bezecnie, impie, nefarie*': Macz gego przziprawyala, abi nyemyloscywye czinyl (ut impie ageret), przeto czinyl zle w wydzenyv bozem *BZ* II Par 22, 3; Myedzy przyączyelmy telye pyąnyądzy mogla dobycz, yschby ye Iudaschovy dala, aby ye vroczyl tym przeklątym byskupom, aby nye sradzyl tako nyemyloszczyvye syna tvego *Rozm* 516; Yzezmy tako nyemyloszczyvye y tako nyevyernye, nye vbaczyvschy any pamyątavschy yego dobrothy, y vczyeklyszmy od nyego *ib.* 658.

Niemiłościwy *formy*: *n. sg. m.* niemiłościwy *Fl* 9, 5, *Rozm* 227; *f.* niemiłościwa *Sul* 69, XV *med. AKPr* II 49, *Dział* 70, 1472 *AKPr* II 264, 1478 *AKPr* IV 263, XV *p. post. ib.* 684; ~ *g. sg. m.* niemiłościwego *Fl* i *Pul* 16, 14, *Pul* Hab 20; ~ *d. sg. m.* niemiłościwemu *Rozm* 590; ~ *ac. sg. m.* niemiłościwego *Fl* i *Pul* 36, 37; ~ *v. sg. m.* niemiłościwy 1444 *R* XXIII 301, XV *p. post. R* XXV 175, *Rozm* 621; ~ *i. sg. f.* niemiłościwą *Sul* 42; ~ *n. pl. m.* niemiłościwi *Fl* 11, 9. Ann 14, *Fl* i *Pul* 1, 5. 30, 21. 50, 14, *KartŚwidz*, *Rozm* 231; ~ *g. pl. m.* niemiłościwych *Fl* i *Pul* 1, 1. 36, 30. 40, *BZ* Num 16, 26, *Rozm* 121, *etc.*; *f.* niemiłościwych *Pul* 57 arg.; ~ *ac. pl. m.* niemiłościwe *Naw* 136; ~ *i. pl. m.* niemiłościwymi *Fl* i *Pul* 25, 9.

Znaczenia: **1.** '*bezlitosny, okrutny, srogi, immisericors, immanis, crudelis*': Zazeszcze y pozzeszcze domow, gvmyen abo kthoregokole dobra smyerczą vkrvthną a nyemyloszczywą mayą bicz mączeny (morte crudeli et impiissima puniantur) *Sul* 42; Szethmdzesząth tha vyna, rzeczona nyemyloszczywa (sine gratia, *AKPr* IV 319: *nymiloszczywa), yasz gest cztirnaczcze grzywyen przes myloszczy, a przetho tako dlvgo ma bycz czą̇dzan, gen zabył slachczycza, kako długo tha vyna nye bądze zaplaczona *Sul* 69, *sim.* XV *med. AKPr* II 49, *Dział* 70, 1472 *AKPr* II 264, 1478 *AKPr* IV 263, XV *p. post. ib.* 684; Ten ps⟨alm⟩ powyada, yze Xpus szwyętym od nyemyloszczywych szmyerczy pomstø sødem wroczy *Pul* 57 arg.; Ideo clamabat (*sc.* Maria): O crux crudelissima, nyemyloszczyvy, quare accepisti filium meum! XV *p. post. R* XXV 175; A gdyz tako nądznye vbyły y *nyemyloszczyvyemy razy vmączyly, aze k svyatu, tedy *Annoszovy sludzy schedvschy vzbudzyly y (*leg.* ji 'go') *Rozm* 702.

2. '*bezbożny, bezecny, grzeszny, impius, flagitiosus, peccatis contaminatus*': Hostis Herodes impie nyemiloscziui! 1444 *R* XXIII 301; Odiczcze od stanow nyemiloscziwich lvdzi (recedite a tabernaculis hominum impiorum) a nye dotikayczc syø, czso k nim przislvcha *BZ* Num 16, 26; Za⟨z⟩droscz zawzdy Zydom przyrodzona gych obyczayow nyemyloszczyvy a zasroszczyvy (*sc.* skrzydła) przeczyw yemv podnyeszly (sed zelus et invidia semper illuc tendit et alas suas impias ac aemulas extendit) *Rozm* 121; Tegodla zasroscz nyemyloszczyvych Zydow (Iudaeorum impiorum) począla szye zazegacz przeczyv dzyeczyączv mylemv Yesvcristvszovy *ib.*, *sim. ib.* 126. 167. 169. 594. 620; Ya vvyerze, yzesz bog albo szyn bozy, ktoregosz Zyd nyemyloszczyvy (impius Iudaeus) vyerzycz nye chcze *ib.* 227; Vyerzą tesch, yze y (*leg.* ji 'go') nyemyłoszczyvy Zydovye (impii Iudaei) vmączyly, obyeszyvschy na krzyzv *ib.* 231; Tey noczy mam podan bycz v rącze nyemyloszczyvemv ludu zydovskyemv przeze wschego myloszyerdzya *ib.* 590; ~ Blogoslawoni møsz, ien iest ne szedl po radze nemilosciwich (in consilio impiorum) *Fl* 1, 1, *sim. Pul*; Ne taco nemilosciwi (non sic impii), ne taco, ale iaco proch, iensze rzucza watr od oblicza zeme *Fl* 1, 5, *sim. Pul*; Nagabal ies lud y zginø⟨ł⟩ nemilosciwi (periit impius, *Pul*: zgynął zlosny), ymø gich sgladzil ies na weky *Fl* 9, 5; Gospodzin pita prawego y nemilosciwego (iustum et impium, *Pul*: prawego y zlosnego) *Fl* 10, 6; W ocole nemilosciwi (impii, *Pul*: zloszny) chodzø *Fl* 11, 9; Witargn (*sc.* gospod-

nie) duszø moiø od nemilosciwego (ab impio) *Fl* 16, 14, *sim. Pul*; Ne zgubay s nemilosciwimi (cum impiis), bosze, dusze moiey *Fl* 25, 9, *sim. Pul*; Zaploncze se nemiloscywi (erubescant impii) y wwedzeni bødzcze we pkel *Fl* 30, 21, *sim. Pul*; Krziwi pokazneni bødø a semø nemilosciwich (semen impiorum) zagine *Fl* 36, 30, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 36, 40; Widzal iesm nemilosciwego (vidi impium) nadpowiszonego y podnesonego iaco cedri libanske *Fl* 36, 37, *sim. Pul*; Nemilosciwi (impii) ku tobe se obroczø *Fl* 50, 14, *sim. Pul*, *KartŚwidz*, *sim. Fl* Ann 14; Wybył yes glowę z domu nyemyloszczywego (de domo impii Hab 3, 13) *Pul* Hab 20; Wsprawyedlywyasch nyemyloszczyve i thez ozywyasch vmarle *Naw* 136; Zapravdą tey noczy mam bycz podan v trądne (*leg.* trudne) rącze nyemyloszczyvych *Rozm* 545, *sim. ib.* 594; Nye czyn, nyemylosczyvy, nye czyn, bo synovy memv dayesch czalovanye zdradzenya! *ib.* 621.

Niemiłość *formy*: *n. sg.* niemiłość *Rozm* 511; ~ *g. sg.* niemiłości XV *p. pr. SKJ* I 305; ~ *ac. sg.* niemiłość *Rozm* 590; ~ *i. sg.* niemiłością *Fl* i *Pul* 72, 6; ~ *n. pl.* niemiłości *BZ* III Reg 16, 20; ~ *l. pl.* nie w miłościach *Fl* 64, 3.

Znaczenia: **1.** '*brak litości, immanitas, animus durus*': Nykakye temv vyerzycz nye moga, aby mogl taką nyemyloscz vkazacz przeczyv svey smyerney matcze *Rozm* 590.

2. '*bezbożność, zepsucie moralne, grzeszność, impietas, improbitas*': Slowa zlich przemogla se nad namy y ne w miloszczach ('w niemiłościach') naszich (impietatibus nostris, *Pul*: nad grzechy nasszymy) ty smiluiesz se *Fl* 64, 3; Przeto trzimala ie pisznoscz, pocriczi sø lichotø y nemiloszczø swoiø (operti sunt iniquitate et impietate sua) *Fl* 72, 6, *sim. Pul*; Disolue colligaciones impietatis szwąszanye nyemyloszczy (Is 58, 6) XV *p. pr. SKJ* I 305; O ganyebny lotrze (*sc.* Judaszu), kto czye takyem kupczem vczynyl? Nygd, yedno tve lakomstvo y tvoya nyemyloscz y tve przeklyąte zlodzyeystvo *Rozm* 511.

3. '*czyny przemocy, okrucieństwo, tyrania, vis, crudelitas*': Gyny vczinkowye Zamri, sprzecywyenstwa a nyemyloscy gego (reliqua... insidiarum eius et tyrannidis), ktore czinyl, popysany sø w ksyøgach skutkow dny krolyow israhelskich *BZ* III Reg 16, 20.

Niemiły *formy*: *n. sg. f.* niemiła *De morte* w. 91; *neutr.* niemiło XV *ex. SKJ* I 143; niemiłe XV *ex. PF* III 180; ~ *g. sg. f.* niemiłej *BZ* Deut 21, 15. 16. 17; ~ *ac. sg. f.* niemiłą *BZ* Deut 21, 15; ~ *n. pl. m.* niemili 1471 *MPKJ* V 59.

Znaczenia: **1.** '*niekochany, niełubiany, non dilectus, non amatus, odiosus*': Bødzeli czlowyek myecz dwye zenye, gednø milø a drvgø nyemilø (odiosam) y vrodzi s nyey syny, y billibi syn nyemiley (odiosae) pirworodzenyecz, y chczalby *otczecz zboze myedzi syni rosdzelicz, nye bødze mocz vczinicz syna miley pirworodzonim a vissey myecz niszli syna nyemiley (odiosae), ale syna nyemiley (odiosae) przizna pirworodzonim y da gemv... dwa dzali *BZ* Deut 21, 15—17.

2. '*nieprzyjemny, odpychający, non gratus, molestus*': Tha my rzecz barszo nyemyla, yszesz mya tako postraszyla *De morte* w. 91; Nyemyli molesti (*war. lub. rp.*: nyemyle moleste; si coeperimus loqui tibi, forsitan moleste accipies Job 4, 2) 1471 *MPKJ* V 59; Si offendit te taciturnitas yeszlycz nyemile mylczenye XV *ex. PF* III 180; Czo thobye nyemilo (quod sibi quis fieri non vult), drvgemu nye czyn XV *ex. SKJ* I 143.

(Niemirny) Niemierny '*niespokojny, niebezpieczny, burzliwy, inquietus, turbulentus*': Namylschy moy synkovye, nye tako maczye zycz czaszv nyemyernego, yako kyedyszczye byly v myrze *Rozm* 581.

Niemniący *(?)* '*nieoceniony, nieoszacowany, inaestimabilis, magni faciendus*': Primo est pax inperturbabilis, *nezamoczona, secundo est securitas inestimabilis, nemnoczana (*pro* nemnøcza *?*),... quarto est eternitas interminabilis przes concza XV *med. GlWroc* 78v.

Niemniemanie, Niemnimanie '*brak przeczucia, przewidywania, domysłu, nulla opinio, actus nihil suspicandi*': w niemnimaniu, z niemniemania, niemnimania '*niespodziewanie, nieoczekiwanie, ex inopinato, subito*': O pozwanych za przythczą w nyemnymanyw (de illis, qui inopinate in iudicio aut in curia regis citantur) *Sul* 8; O poz[wan]ywanyv dworzanynow alye z nyemnyamanya *pothkali (de citatione facta in curia vel in iudicio inopinate) *Sul* 26; Przigaadza szą cząstokrocz, ysz czelyadnyczy alybo gynszi kakokolye na dworzee naszeem bandączy, alybo sandem zapowyedzeny lyvbo z nyemnymanya nalezeny (seu inventi inopinate)... na myeszcze rzeczy slvchanya sandowich pozwani bywayą *Sul* 27.

W niemnimaczki, W niewmnimaczki '*niespodziewanie, nieoczekiwanie, nagle, inopinate, subito*': Pozwany w nyewmnymaczki (inopinate) na dworze krolewskeem alybo w szandze... odpowyedzecz alysz z roszmislyenym nye powynyen *Sul* 8; Tho... capitulum yvsz bylo polozono w onem capytvle Preterea o poszwanych w nyempnymaczky a gest cząscz gego *Sul* 65.

Niemnimanie *cf.* **Niemniemanie**

Niemnogi '*występujący w niewielkiej liczbie*,

nieliczny, non multus, paucus': Nynyeyszych czasow nyemnodzy yego braczyey (pauci de suis fratribus) znamyø Yezvkrystowy møky przes Domyenyka swyøtego gym dane gydø XV *in. MPKJ* V 433.

Niemoc *formy*: *n. sg.* niemoc *ca* 1450 *PF* IV 568, *BZ* Gen 18, 11. III Reg 17, 17, *OrtMac* 59, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* niemocy 1418 *Pozn* nr 947, 1428 *ib.* nr 1278, 1428 *Pyzdr* nr 906, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* niemocy 1471 *MPKJ* V 84, *Naw* 60, *Rozm* 91; ~ *ac. sg.* niemoc 1418 *Pozn* nr 1029, *ca* 1420 *R* XXIV 82, 1428 *Pozn* nr 1296, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* niemocą *Kśw* br 31, 1426 *Pozn* nr 1222, 1428 *ib.* nr 1276. 1277. 1278, *etc. etc.*; ~ *l. sg.* (w) niemocy *Fl* i *Pul* 40, 3, 1424 *Pyzdr* nr 982, *etc.*; ~ *n. pl.* niemocy *Fl* i *Pul* 15, 3, *Sul* 73, *Rozm* 231; ~ *g. pl.* niemocy *Rozm* 217; ~ *ac. pl.* niemocy *Fl* i *Pul* 102, 3, *BZ* Deut 28, 59. 61. 29, 22, *MW* 10b, *etc.*; ~ *i. pl.* niemocami XV *in. R* XXV 218, *Rozm* 217. 263. 358; ~ *l. pl.* (w) niemocach *BZ* II Par 24, 25, *Naw* 174.

Znaczenia: **1.** '*słabość, osłabienie, brak sił, infirmitas, debilitas corporis*': Lekke przykazanye dawam dla nyemoczy czala waschego humanum dico propter infirmitatem carnis vestre (Rom 6, 19) XV *med. SKJ* I 101; Braczia y syostry nye mayą myąssa gyeszczi w ponyedzyalek..., nyzlyby nyemocz albo mdloszczi (*leg.* mdłość) y tez chorosczi (*leg.* chorość) ynak radzyla albo potrzebovala (nisi aliud infirmitatis vel debilitatis instantia suaderet) 1484 *Reg* 710.

2. '*choroba, cierpienie fizyczne, boleść, morbus, aegrotatio, valetudo adversa, infirmitas*': A tacy dobre sø pres onogo nemochnego paralitica trvdnø nemocø urazonego znamonuiø *Kśw* br 31; Rozmnoszili se sø nemocy (infirmitates) gich *Fl* 15, 3, *sim. Pul*; Gospodzin pomocz przines iemu na loszu bolesci iego, wszistkø iego posczelø przewroczil ies w nemoczi (in infirmitate, *Pul*: w *nymoczy) iego *Fl* 40, 3; Genze vzdrawuge wszeczki nyemoczi (omnes infirmitates) twoge *Fl* 102, 3, *sim. Pul, sim. MW* 10b; Jakosmi bili... v pana Dobrogosta... w poselstwe, pouyedayącz nyemocz Mikołayewą Bądlewskego, by k temv radzil, ysz nye mose bicz o tą nyemocz w pobyczv 1418 *Pozn* nr 1029; Mila panno..., vidz, yszczesmi opanthani velikimi nemoczami XV *in. R* XXV 218; Przeczywko wymyslenyv *nyemoczam wyarvyącz szą szą̨nda *Sul* 72; Przewrothny obiczay w othkladanyv rokow... oth naszich poddanych... chowan byl... a nyemoczy vymyslone przywodzony (infirmitates fictivae allegabantur) *Sul* 73; Bi... czirpyal kaszdą przeczivnoscz... od boga, yaco nyemoczi, nyeszboze, przepusti na szdrowyv XV *med. R* XXII 237; In multis escis non deerit infirmitas nye badze przesz nyemoczy XV *med. R* XXV 155; Malc torquetur a zlacz gy nyemocz tropy uel møczy y zle gy maczy abo tropy (puer meus iacet in domo paralyticus et male torquetur Mat 8, 6) *ca* 1450 *PF* IV 568; Wszitkø nyemocz (cunctam languorem), ktorøø gesm poloszyl w Egipczye, nye wzwyodø na czyø *BZ* Ex 15, 26; Przisporzi pan ran twich y ran syemyenya twego y ran wyelikich y vstawyczne nyemoczi psotne y wyeczne (infirmitates pessimas et perpetuas) *BZ* Deut 28, 59; A nadto wszitki nyemoczi y rani (universos languores et plagas)... przywyedze pan na czø *ib.* 28, 61; Podroszni... vsrzø rany zemye tey y nyemoci (plagas terrae illius et infirmitates) *ib.* 29, 22; Bila na nyem przesylna nyemocz (erat languor fortissimus), tak isze nye mogl dichacz *BZ* III Reg 17, 17; Bødøly moc zyw biczi s tey mey nyemoci (de infirmitate)? *BZ* IV Reg 1, 2; Ty bødzesz nyemocen przezlø nyemoczø twego brzvcha (tu autem aegrotabis pessimo languore uteri tui) *BZ* II Par 21, 15; Tak dlugym gnycym gnyl gest az y trzewa z nyego plinøli a tak spolu nyemoczø y ziwota zbil (languore pariter et vita caruit). Vmarl gest w swey nyemoci nagorszey (mortuusque est infirmitate pessima) *ib.* 21, 19; Precz odgechawszi nyechaly gego w wyelykich nyemoczach (in languoribus magnis) *ib.* 24, 25; Pothym yeden sz nych poyal... zona a drugyemu szye nyemocz przydala (*OrtBrRp* 48, 3: drvgy szye rosznyemogł) *OrtMac* 59; Pany Markowa ma przed prawem na pyrwe roky zyemsky stacz a nye ma theho zatna nyemoczą odbycz 1465 *Ośw* nr 128; Maka nyemoczi albo chorobi 1461—7 *Serm* 248r; Przyczina nyemoczi *ib.*; Infirmitas nyemocz abo choroba *ib.*; Apoplexia usque ad coleram asch kv nyemoczy (in multis enim escis erit infirmitas et aviditas appropinquabit usque ad choleram Ecclus 37, 33) 1471 *MPKJ* V 84; Day my, yzbych w szmyerthney nyemoczy wszchech szye grzechow spowyedala *Naw* 60; Sze mna bandz we wschythkych pokvszach, w szmathkach, potrzebyznach y w nyemoczach (in... infirmitatibus) mogych *Naw* 174; Rossprawyay swe rzeczy przed nyemoczą (ante morbum), bo w nyemoczy gessthesz nye thelko syn, ale y sluga (saepe quis efficitur infirmitatis servus) XV *p. post. R* I s. XLVII; Yacz gi... sz gego nyemoczi vszdrowyą XV *ex. MPKJ* II 317; Precantatores zaklynacze vel lekownicze, czo zaklynayą a nyemoczy lekayą XV *ex. MPKJ* V 140; Yzem do cziebie malo pisal, nyemocz przyczinią tego bila quo minus ad te scrip-

serim, morbus fuit in causa XV *ex. PF* III 179; Schwyąta Anno, nasch wyschluchay, nyemoczy nasche vzdrawyay XV *ex. PF* V 105; Nyemocz egritudo *ca* 1500 *Erz* 51; Tamo nye ('nie ma') nyemoczy (nullus ibi deficit ex infirmitate) *Rozm* 25; Tego drzeua kvyat, *raszdze bylo pomoczno przeczyw kazde nyemoczy (remedium cunctos ad dolores) *ib.* 91; Takos szye stalo, yze Iozeph vmarl v tey nyemoczy *ib.* 146; Dal ym (*sc.* apostołom) mocz..., aby vzdravyaly vschytky vrzody y vschytky nyemoczy (ut... curarent omnes morbos aut infirmitatem) *ib.* 202, *sim. ib.* 216. 226. 230. 740; Vzdrovyl... paralyzem zarazone... y yne ktoremkolvye vrzodem, to yest nyemocza, byly zarazeny, lyvbo vyelykym, lyvbo malem (mancos atque debiles et morbidos sanavit) *ib.* 217; Wschyczy, ktorzy przyschly kv Iesucristvszowy... rozmaytemy nyemoczamy vdraczeny (morbis et doloribus gravati), od Iesucrista tedy vzyaly vzdrovyenye *ib.*, *sim. ib.* 263. 358; Nadzyeyą szye, yze zbavyona bądą y vzdrovyona przezen od oney nyemoczy *ib.* 222, *sim. ib.* 225. 227. 228. 229. 232. 376; *Myevyasta... poznala, yze yey nyemocz albo vrzod byl vzdrovyon (quemadmodum confestim sanata sit Luc 8, 47) *ib.* 223, *sim. ib.* 224; Badzyeszly ven vyerzycz, popelny szye tvoya wschytka volya a *tvoyą nyemoczy wschytky bąda vzdrovyony (necnon delebuntur omnes aegritudines), ktoresz ty nynye czyrpysch *ib.* 231; Nyemocz ta ysta nathychmyast yą opvsczyla (dimisit eam febris Mat 8, 15) *ib.* 288; ~ leżeć niemocą, w niemocy, mieć niemoc, niemoc niemocą '*chorować, aegrotare*': Yakom y (*leg.* ji 'go') oprawyal boszym czalem, an ('a on') leszy w nyemoczy na szmyer⟨t⟩nem loszu 1424 *Pyzdr* nr 982; Yakom nemoczą leszal na szmerthnem loszu 1432 *ib.* nr 1063, *sim.* 1437 *ib.* nr 1107; Namyleyschy nasch opyekalnyk sylno v trudney nyemoczy lezy a ydzye yemv ku szmyerczy *Rozm* 145; Tamo byl yeden czlovyek, ktory myal trzydzyeszczy a ossm lyat nyemocz vyelyką. Tegosz ystnyego vzryącz myly Iesus lyezącz a poznawschy, yze yvsch dlugy czass lyezal v yego nyemoczy (Jo 5, 6) y rzekl yemv *ib.* 256; ~ Tedy mi schą kon pode mpną powalyl y sth[c]luklem sza, y otekom (*leg.* od tegom) nyemocz mal, y spowyadalem sza, y bogyem oprawyął, y oleyewal ot tego swąlenya 1428 *Pozn* nr 1296; Vbaczącz dzyevycza Marya, ysch yey opyekalnyk tako vyelką nyemocz ma, przystąpyvschy kv svemv synv mylemv pocznye yego s placzem proszycz *Rozm* 145; Ten ystny krol myal nyemocz vyelyką (infirmitate maxima rex hic detinebatur) *ib.* 225, *sim. ib*; Czczyenye o nyevyesczye, ktora myala nyemocz osmnasczye lyath, yze ją byl zly duch sklyączyl *ib.* 375; ~ Za gego czasu Elyzeus nyemogl nyemoczø (aegrotabat infirmitate), w nyeysze vmarl *BZ* IV Reg 13, 14; ~ wpaść w niemoc '*zachorować, in morbum delabi*': Iozeff yako stary a barzo v roboczye czlovyek nathychmyast vpadnye v nyemocz, yze yemv yvsch ydzye kv smyerczy *Rozm* 145; ~ z niemocy wstając '*wracać do zdrowia, convalescere*': Jacom w ten czas, kegdi my... Skerka rok odkladal, tedim byl ta stara nyemoczą nemoczen a s tey jem nemoczy nye wstayal 1428 *Pozn* nr 1278, *sim.* 1428 *Pyzdr* nr 906, 1434 *Pozn* nr 1439; ~ ~ *różne choroby, de variis morbis*: niemoc bokowa '*jakaś bolesna choroba wnętrzności, quidam molestus intestinorum morbus*': Quatuor ex vento veniunt in ventre retendo, zatrimanego: spasmus kvrcz, idrops opuchnyenye, colica nyemocz bokową XV *p. post. PF* III 290; ~ ciekąca, czyrw(i)ona, czyrzwona, krwawa niemoc '*chorobliwy upływ krwi, sanguinis profusio, haemorrhagia*': Contra emorogidas infirmitates czekącza, czyrwona ny⟨emoc⟩ XV *ex. R* LIII 64; Ydącz nyevyasta yedna, ktorasz myala czyekvcza nyemocz a tą ystną nyemocz dlugo czyrpyala (haemorrhoissa mulier quaedam vocabatur, quae per fluxum sanguinis diu gravabatur)..., dotknąla szye yego podolka odzyenya yego, nathychmyast byla vzdrovyona a nathychmyast yey nyemocz szye vstavyla czyekvcza (confestim stetit fluxus sanguinis eius Luc 8, 44) *Rozm* 222—3; Nyevyasta zrozvmyawschy, yze byla vzdrovyona od tey nyemoczy czyekace (quod esset liberata a morbo), ktoraś myala dzyevyątnasczye lat, dzyekovala bogv *ib.* 223, *sim. ib.* 322; Svyąty Ambrozy... wylyczywszy dobrothy, ktore vczynyl myly Iesus przy pyemyenyv czlovyeczem, tez to rzekl, kyedy czyekącz nyemocz (languidum sanguinis fluxum) vstanovyl v Marczye *ib.* 322; ~ Czyrzwonø (1471 *MPKJ* V 118: czirwyoną, *war. lub.*: czyrwona) nemocz sanguinis fluxum (ecce mulier, quae sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis Mat 9, 20) *ca* 1420 *R* XXIV 82; O nyevyesczye, ktorasch vzdrovyl Yesus od czyrvoney nyemoczy (de haemorrhoissa curata per Iesum) *Rozm* 222; ~ Krwava nyemocz fluxus sanguinis *ca* 1500 *Erz* 51; ~ ciekąca, czyrw(i)ona niemoc '*krwawa biegunka, czerwonka, dysenteria*': Czirvyona nyemocz dissenteria est intestinorum infirmitas (*war. lub.*: czyrwona nyemocz; contigit autem patrem Publii febribus et dysenteria vexatum iacere Act 28, 8) 1471 *MPKJ* V 136; Nyektorzy, czo myely czyrvoną albo czyekącza

nyemocz (per fluxum haemorrhoidum, qui fuerunt vexati sive dysenteria)..., wschyczy... nathychmyast vzdrovyeny *Rozm* 217; ~ padająca, wiel(i)ka niemoc '*padaczka, epilepsia*': Ysze Marczin soltis ne pchnal Yacuba wosznego w ogen any go bil, alem bil przy tem, ysze od welkey nemoczy wpadl szam w ogen 1418 *Pozn* nr 947; Epilepticus dicitur quidam morbus padayvncza nyemocz 1471 *MPKJ* V 38; Takyesch, ktorzy myely vyelyką nyemocz (caducum morbum qui patiebantur), wschytkem dal zdrovye *Rozm* 217, *sim. ib.* 256; ~ przyrodzona, żeńska niemoc '*miesiączka, menstruatio*': Przestala gey (*sc.* Sarze) bila biwacz zenska nyemocz (desierant Sarae fieri muliebria) *BZ* Gen 18, 11; Ktos syø zydze s zonø swø wipliwanyv (*leg.* w wypływaniu) zenskey nyemoczi (in fluxu menstruo) a wzyavi nyemocz gey, gdisz iest ona nyemoczna bila a odtworzila stvdniczø krwye swey, zabita bødzeta oba *BZ* Lev 20, 18; Tamquam pannus menstruate yako szwkno albo coszvlya nyewyasty przyrodzoną nyemocz czyrpyączey XV *ex. R* XXV 148; ~ zimna niemoc, niemoc zimnice '*gorączka z dreszczami, febra, zwłaszcza zimnica, malaria, febris frigida*': Zymna nyemocz febrili XV *p. post. R* XLVII 353; Tegosz krolyka szin nyemogl na szmyercz a tho nyemoczą szymnycze XV *ex. MPKJ* II 318; Bo myal vyelka a trudną nyemocz zymna (nam febris non mediocris erat) *Rozm* 108; Od zymnych nyemoczy vyelykye ych zbavyl (a febribus continuis et interpolatis liberavit) *ib.* 217; Vczora syodmey godzyny opvsczyla y (*leg.* ji 'go') zymna nyemocz (febris Jo 4, 52) *ib.* 254; Szvyekra svyątego Yana lyezala vyelyką *nymocza zymną nyemoczą (*pro* nyemoczną*?*, vidit, *sc.* Iesus, socrum eius iacentem et febricitantem Mat 8, 14) *ib.* 288; ~ żeńska niemoc rodzenia '*bezpłodność kobieca, feminae sterilitas' (?)*: Muliebria, id est menstrua, quibus defectibus inest vis pariendi (*war. lub.*: id est menstrua, quibus deficientibus deficit vis pariendi) zienska nyemocz rodzenya (desierant Sarae fieri muliebria Gen 18, 11) 1471 *MPKJ* V 9; ~ żołta niemoc '*żółtaczka, icterus*': Zoltha nyemocz XV *Bedn-Med* 74; Zoltha nyemocz ictericia *ca* 1500 *Erz* 51; ~ ~ łożna niemoc '*obłożna choroba, uzasadniająca niestawienie się w sądzie, morbus gravis, quo quis laborans lecto iacet ac coram iudice apparere non potest*': Myąsschowsky posposuit terminum... loszną nyemoczą 1442 *AGZ* XI 202, *sim.* 1443 *ib.* 218; Marcysch... ipsius gravi infirmitate al. loschna nyemocza distulit tercium terminum per duas septimanas contra... Iohannem 1442 *AGZ* XIV 51; Ex parte ipsius Nicolaus familiaris reposuit lozną *nyemączą 1446 *AGZ* XI 283; ~ prawa, wierna niemoc '*ciężka, prawdziwa, nie zmyślona choroba, uzasadniająca niestawienie się w sądzie, niewypełnienie jakichś obowiązków, zobowiązań, morbus gravis, verus, non fictus, quo quis laborans absentiam suam in iudicio vel officii debiti solutionem neglectam excusare potest*': Yacosm byl nemoczen Welą (*leg.* w Wielą) Nedzela prawą nemoczą hy spowadalem za (*leg.* się) 1426 *Pozn* nr 1222; Jacom byl wtenczasz, kedy Micolay... rok odkladal, tedym byl prawa nyemocza neymoczen od boga sloszona 1428 *ib.* nr 1276, *sim. ib.* nr 1277. 1302; Jszem byl prawa nyemocza nyemoczen od boga sloszon[y]a tedy, kyedym mal swathky wodzycz naprzeczyff Margorzacze *ib.* nr 1288, *sim. ib.* nr 1310, *etc.*; Jszem byl nyemoczen prawa nyemocza od boga sloszona tedy, kedym mal rok zawity sz narzeczonymi Benakem hy s bracza yego 1428 *ib.* nr 1289, *sim. ib.* nr 1290. 1291. 1295. 1300, *etc.*; Yszem byl sloszon prawą nyemoczą oth boga przepuszczoną, a nye se smisloną, ftenczasz, kyedym myal roku patrzacz s panem Barthoschem... o wjast-[ad] y o kopcze *ib.* nr 1506; Jszem byl nyemoczen praua nyemocza od boga slozona tedy, kedym mal sluchacz przischagy na poroczkach oth Rachwala 1429 *ib.* nr 1329, *sim.* 1434 *ib.* nr 1430; Jacom wtenczasz bilem nyemoczen prawa nemocza od boga słoszona tedy, kedym mal listh crolewsky przinescz na poroczky 1432 *ib.* nr 1395; Czvrilo... reposuit secundum terminum eidem Iohanni iusta al. prawø nyemoczø contra Franciscum... iuxta cittatoria 1437 *AGZ* XII 29; Nicolaus... prorogavit secundum terminum vera al. prava nyemocza contra... Iohannem 1444 *AGZ* XIV 148, *sim.* 1468 *AGZ* XVI 62, 1490 *AGZ* XVII 263. 264; ~ Yakom ya leszal prawą nyemoczą od boga daną 1437 *Pyzdr* nr 1123; Yakom ya leszal prawą nyemoczą od boga szloszoną tedi, gyedi my rok brano 1444 *ib.* nr 1196, *sim. ib.* nr 1198, *etc.*; Yakom ya leszal werną nyemoczą od boga sloszoną tedi, kyedi my rok nyemoczą brano *ib.* nr 1208; ~ nieprawa niemoc '*lekka choroba, nie uzasadniająca niestawienia się w sądzie, morbus levis, quo absentia in iudicio non potest excusari*': Albertus... prima et non vera infirmitate al. nyeprawą nyemoczą reposuit 1498 *AGZ* XV 359; ~ prosta niemoc '*lekka choroba, nie uzasadniająca niestawienia się w sądzie, morbus levis, quo quis laborans absentiam suam in iudicio non potest excusare*': Vstawyamy, aby pirwy rok przes prosthą nyemocz (per simplicem infirmitatem), ale wthory przes prawą

nyemocz (per veram infirmitatem), przes myenyenya spowyedzy a prziwodzenya caplana byli othkladany *Sul* 73; Powod w wyeczv pospolithem... gynako othlozycz nye moze, geno naprzoth przes prawą nyemocz (per veram infirmitatem), a na roczech malich yenącz przes prostą nyemocz (per simplicem infirmitatem) *Sul* 74; O roczech cząsthnych... chczemy bycz chowano, ysze pyrwy y wthory rok przes prostą nyemocz (per simplicem infirmitatem) poddany naszy mogly othloszycz. Ale trzeczy przes pomye⟨nie⟩nya szpowyedzy y kaplana rok prawą nyemoczą (per veram infirmitatem)... mayą myecz mocz przedlvzycz *ib.*

3. '*zepsucie moralne, grzech, przewinienie, mores corrupti, delictum, peccatum*': Poczantek nyem⟨ocy⟩ origo culpe 1461—7 *Serm* 248r; Przymowyl szye k thobye... dayancz zdrowye od boga... przeczyw mdlosczy y nyemoczy szwyatha wszego *Naw* 52; ~ Quis infirmatur, *gl.* eciam in spiritualibus, ktory krzesczyaan nyemoze dvszną nyemoczą (II Cor 11, 29) XV *med. SKJ* I 67; Poczanthek vini, to gest duchowney nyemocz⟨y⟩ 1461—7 *Serm* 248r.

Niemocen *cf.* **Niemocny**

Niemocny *formy*: *n. sg. m.* niemocen *Fl* i *Pul* 6, 2, 1426 *Pozn* nr 1222, *etc. etc.*; niemocny *Fl* i *Pul* 104, 36, *ca* 1428 *PF* I 495, 1437 *Wisł* nr 228 s. 87, *Sul* 74, *etc. etc.*; *f.* niemocna 1428 *Pozn* nr 1300, 1434 *ib.* nr 1435, 1435 *ib.* nr 1446, *etc.*; ~ *g. sg. m.* niemocnego *Spow* 1—4, *BZ* Neh 2,2, *OrtBrRp* 48, 4, *OrtMac* 59; *f.* niemocnej XV *p. post. R* I s. XLIII; ~ *d. sg. m.* niemocnemu 1491 *RKJŁ* VII 57, *Rozm* 293; ~ *ac. sg. m.* niemocnego *Kśw* br 31. 33—4, *BZ* II Par 22, 6, 1484 *Reg* 719, XV *ex. SKJ* I 143, *Rozm* 86. 254. 492; ~ *v. sg. m.* niemocny *ca* 1500 *SprTNW* V 15; ~ *i. sg. m.* niemocnym 1471 *MPKJ* V 40; ~ *l. sg. neutr.* (na) niemocnem *OrtCel* 6; ~ *n. pl. m.* niemocni 1435 *Pozn* nr 1576, *Błaż* 320, 1484 *Reg* 715, *etc.*; ~ *g. pl. m.* niemocnych *Naw* 57, *Rozm* 90. 255. 288, *etc.*; ~ *d. pl. m.* niemocnym 1484 *Reg* 719, *Rozm* 31; niemocnem *Rozm* 226; ~ *ac. pl. m.* niemocne *Gn* 181b, *Gn* ap. 1b, 1484 *Reg* 718, *ca* 1500 *JA* IV 93, *etc.*; ~ *l. pl. m.* (przy) niemocnych 1484 *Reg* 719; *f.* niemocnych 1484 *Reg* 720.

Znaczenia: **1.** '*słaby, wątły, pozbawiony sił, nie mający siły, debilis, infirmus, invalidus, imbecillis*': Nemoczny inbacillis *ca* 1428 *PF* I 495; Nyemoczni imbecillis 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; ~ Proszba nyewyesczya szchath a szchaty mayączey znamyą yest nyemoczney wyary (mulieris petitio, habentis vestes et vestes petentis, non indicat firmitatem) XV *p. post. R* I s. XLIII.

2. '*chory, cierpiący, aeger, aegrotus, morbo affectus*': Tacy dobre sø pres onogo nemochnego paralitica trvdnø nemocø urazonego znamonuiø *Kśw* br 31; Isci szø o nem (*sc.* św. Janie) tako pysze, yszecz on nemoczne ludze gest bil vsdraual *Gn* 181b, *sim. Gn* ap. 1b; Smiluy se nade mnø, gospodne, bo nemoczen iesm (quoniam infirmus sum), vsdrow me, gospodne, bo zamøczoni sø wszitki cosci moie *Fl* 6, 2, *sim. Pul*; Yacosm byl nemoczen Welą (*leg.* w Wielą) Nedzela prawą nemoczą hy spowadalem za (*leg.* się) 1426 *Pozn* nr 1222, *sim.* 1427 *Przyb* 20, 1428 *Pozn* nr 1276, *etc. etc.*; Czom myala rok zawiti s Woczechem z Obornik na poroczky yaco dzys, tom byla prawa nyemocza nyemoczna ot boga slozoną 1428 *Pozn* nr 1300, *sim.* 1434 *ib.* nr 1435, 1435 *ib.* nr 1446, 1436 *ib.* nr 1462. 1557; Yszeszmy bily prawan nyemoczan nyemoczny od boga zlozonan tedy, kyedyszmy myely rok zawythy z Woythkem na poroczkach 1435 *ib.* nr 1576; Yakom leszal nyemoczen wtenczasz, kyedi my rok brano 1444 *Pyzdr* nr 1210, *sim. OrtBrRp* 78, 3, *OrtMac* 106; Na czwartem (*sc.* roku) przyszągą czelną... ma vczinycz, yako nyewymyszlnye tedy byl nyemoczen (quod non fictive tunc infirmabatur) *Sul* 74; Quis infirmatur et ego non infirmor ktory krzesczyaan nyemoze dvszną nyemoczą a ya nye geszm nyemoczen (II Cor 11, 29)? XV *med. SKJ* I 67; Rachel porodzyla syna, gemusz zdzała Bennomy, to gest syn boleszczy mey, bo wyelmy nyemoczna gym bila *BZ* Gen 35, 18; Powyedzano gest Iosephowy, ysz nyemoczen oczyecz gego (quod aegrotaret pater suus) *ib.* 48, 1; Ty bødzesz nyemocen przezlø nyemoczø (tu autem aegrotabis pessimo languore) twego brzvcha *BZ* II Par 21, 15; Przeto Otozias... wzgedze, abi nawyedzil Iorama... nyemocznego (ut inviseret Ioram... aegrotantem) w Iezrahely *ib.* 22, 6; Przecz oblycze twe smøtno, gdi cyø nyemocznego nye wydzø (cum te aegrotum non videam)? *BZ* Neh 2, 2; Wszyal szobø (*leg.* z sobą) raczcze..., kthorych byl proszyl k themu, aby sz nym poszły kv loszu thego thowarzysza yego nyemocznego *OrtMac* 59, *sim. OrtBrRp* 48, 4; Thedy rzekl then nyemoczny czlowyek *OrtMac* 59, *sim. OrtBrRp* 48, 4; Nyemoczny infirmus (Jud 16, 13) 1471 *MPKJ* V 34; Czyny schą nyemocznym llangvorem simulat (languorem simula II Reg 13, 5) *ib.* 40; Nyemoczen byl langueat (invenerunt servum, qui languerat, sanum Luc 7, 10) *ib.* 123; Ize mayą myeczy pylnosczy (*leg.* pilność) przy braczie

nyemocznych y tez przy syostrach a yako ye mayą zdrovi navyedzaczi (de cura et visitatione fratrum et sororum infirmantium) 1484 *Reg* 719; Then rząd y obyczay thaky... chczemy, aby byl trzyman, chovan y dzyelan przy syosthrach nyemocznych (circa sorores infirmas) *ib.* 720; Iesłyby thowarzisz kthory *neymoczny byl 1491 *RKJŁ* VII 57; Ktorzy nyemoczny sza, qui infirmi sunt, ysz gynaczey mayu bycz opatrzeni pokarmem *ca* 1500 *JA* IV 93; Ezechias, krol nyemoczny,... ku sczyenye szyą iest obroczyl a thedy bog go vsdrowyl *ca* 1500 *SprTNW* V 15; O thy nyemoczny czlowyecze, patrz na Cristowo oblycze! *ib.*; Kyedyschczy tako nyemoczny (*sc.* krol, his opportunum visum est rege tabescente), szrzuczmy sloty orzel *Rozm* 108; Yesus nygdy nye postal nyemoczen od nagabanya ktorego vrzoda (quod Iesus nunquam aegrotavit) *ib.* 157, *sim. ib.* 158; Nyc yesth potrzebyzna zdrovem lyekarza, alye thym, ktorzy ssą nyemoczny (sed male habentibus Mat 9, 12) *ib.* 294; Thv yego naslyadovala vyelyka tluszcza a ktorzykolvye byly nyemoczny, thy wschytky vzdrovyl *ib.* 328; Teyze brat Lazarz byl nyemoczen (infirmabatur Jo 11, 2) *ib.* 434, *sim. ib.* 491. 492; Kyedysmy czye vydzyely nyemocznego (quando te vidimus infirmum Mat 25, 39)? *ib.* 492; ~ Bernhardus... reposuit terminum ab ipsa Byelka, quia est vere infirma vlg. pravye nyemoczna 1449 *AGZ* XIV 281; ~ Cso nam pres togo nemochnego na lozcu lezącego znamona? *Kśw* br 33—4; Ne besze w postaczoch albo w pokolenyv gich nemoczny (non erat in tribubus eorum infirmus) *Fl* 104, 36, *sim. Pul*, *sim. Sul* 74; Szpowadami szø..., yszeszmi... nemocznego ne nawedzili *Spow* 1—4; Gyny nyemoczny, slepy y chromy przes gego prosbø vsdrowyeny byly *Błaż* 320; Thako then nyemoczny vmarl *OrtMac* 60, *sim. OrtBrRp* 48, 4; Na maly czasz mogu (*sc.* lekarstwa) pomocz, ysz nyemoczny[m] veszmye swa mocz *De morte* w. 312; Nyemoczny nye ssą povynny na thy tho godzyny (infirmi autem horas huiusmodi non teneantur dicere) 1484 *Reg* 715; Vybiracz... thy tho pyenyądze ma rozdzyelaczi... myedzy braczyą y tez myedzy syosthry obczyązone vbozthvem... a navyączey myedzy nyemoczne y chore (praecipue infirmantes) *ib.* 718; Mynistrovye samy..., yestlyby thaką to nyemocz szvoyą nyemoczny yemv opovyedziely (si hoc eis infirmus fecerit intimari)..., povynny szą nyemocznego navyedzyczi (visitare teneantur aegrotum) *ib.* 719; Onego tho nye⟨mocne⟩go... mayą przyvodzycz, yzby przyął pokuthą a z pospolythych pyenyądzy potrzeby nyemocznym rządzącz y yednayącz *ib.*; Mystrzowye mayą dacz dosthathek onemu nyemocznemv, czo by pozną dal 1491 *RKJŁ* VII 57, *sim. ib.*; Gospodze moya..., yesz... vlyekczenye nyemocznych *Naw* 57; Owo ya przysthąpvyą yako nyemoczna (tamquam infirmus, *SKJ* I 151: yako nyemoczny) do mego mylego lyekarza *Naw* 130; Nagyego przyodziacz, nyemocznego navyedzycz (infirmum visitare) XV *ex. SKJ* I 143; Potrzebnosez potpirala nyemoczne necessitas *lenaneat infirmos *ca* 1500 *JA* IV 93; Zawzdy dobre dostatky myal (*sc.* Jozef) a s tego pomagal vbogyem, nyemocznym (infirmis), pyełgrzymom *Rozm* 31; Przez tą vodą on zboycza dostał vyelykyego ymyenya, bo vzdravyal wschelykyego nyemocznego ta ystna voda (nam cunctas aegritudines cum ea curaverunt) *ib.* 86, *sim. ib.* 254; O tobyesmy schlyszely vyelykye dzyvy y vyelyką tvoyą mocz, ktorąsz czynysz nyemocznem, mledm (*pro* mldem) y chromem *ib.* 226; Svyaty Lucasz pysze o tem, yze kyedy myly Yesus wschedl v zyemye galyleyszką, kako navczał w synagogach a vzdravyal nyemoczne *ib.* 250, *sim. ib.* 262. 307. 308. 348. 513. 811; W thych przyszyenkoch lyezalo barzo vyelye nyemocznych (iacebat multitudo magna languentium Jo 5, 3) *ib.* 255, *sim. ib.* 90. 288. 315. 358; Odpovyedzyal on nyemoczny (respondit ei languidus Jo 5, 7) *ib.* 256; Przynyesly wschytky przeden mlde albo nyemoczne (obtulerunt ei omnes male habentes Mat 4, 24) *ib.* 262, *sim. ib.* 352; Iesus uzryącz ych vyarą rzekl kv onemv nyemocznemv (dixit paralytico Mat 9, 2) *ib.* 293; Kyedy czynysch gody, vzovy vbogye, nyemoczne (voca pauperes, debiles Luc 14, 13), chrome, slyepe *ib.* 382, *sim. ib.* 383.

3. '*z chorobą związany, qui ad aegritudinem pertinet*': Na nyemocznem łoszv in egritudinis lecto *OrtCel* 6.

4. '*potrzebujący, ubogi, egenus, pauper*': Nyemoczny egens (ubi non est saepes, diripietur possessio, et ubi non est mulier, ingemiscit egens Ecclus 36, 27) 1471 *MPKJ* V 84.

Niemowiątko *cf.* **Niemowlątko**

(Niemowlątko) Niemowiątko '*niemowlę, male dziecko, infans, puer parvulus*': To dawaiø wyedzecz, sinu moy, yszem dal dzesyøcz lybr srzebra, gdisz ti gescze bil nyemowyøtkem (dum adhuc infantulus esses) *BZ* Tob 4, 21; Infans, id est non loquens, etiam capitur pro puero vsque ad septennium, qui fari nesciat, vlg. nyemowyathko *ca* 1500 *Erz* 51.

Niemóc '*chorować, aegrotare, morbo laborare*': Tedi Saul poslal wydze swe, abi Dauida iøly. Y otpowyedzano gym, ysze nyemosze (quod

aegrotaret) *BZ* I Reg 19, 14, *sim. ib.* III Reg 14, 5; Vpadl Otozias przes okno palaczowe,... a w tem to rozdraziw syø, nyemogl (aegrotavit) *BZ* IV Reg 1, 2; Ten (*sc.* krol) myal gedinego szyna, gensze mv nyemogl na szmyercz XV *ex. MPKJ* II 316, *sim. ib.* 318; Nyemocz decumbere XV *ex. PF* V 20; Byl tamo yeden krol..., ktoregosz syn nyemogl (infirmabatur Jo 4, 46) *Rozm* 253; ~ Za gego czasu Elyzeus nyemogl nyemoczø (aegrotabat infirmitate), w nyeysze vmarl *BZ* IV Reg 13, 14; Ktokoly napyrvcy przybyegl v staw kv porvschenyv vody, tem (*pro* ten) byl zdrow, ktorąkoly nyemoczą nyemogl (sanus fiebat a quacumque detinebatur infirmitate Jo 5, 4) *Rozm* 255; ~ Quis infirmatur, *gl.* eciam in spiritualibus, ktory krzeszyaan nyemoze dvszną nyemoczą (II Cor 11, 29) XV *med. SKJ* I 67.

Niemszczenie '*niebranie odwetu, darowanie kary, nulla ultio, actus poenas non petendi*': Przetoz myly Kristus, vkazvyącz ym czass nyemsczenya, kazał myecz schovacz rzekącz: Pusez myecz tvoy v nozny *Rozm* 641.

Niemy *formy*: *n. sg. m.* niemy *Fl* i *Pul* 37, 14, XV *in. R* XXIV 72, XV *p. pr. R* XXII 335, *etc.*; *neutr.* nieme XV *in. R* XXIV 72, 1456 *ZabUPozn* 101; ~ *d. sg. m.* niememu *Gn* 171b; *neutr.* XV *med. SKJ* I 105; ~ *ac. sg. m.* niemy *BZ* Lev 20, 13; niemego XV *in. R* XXIV 74; ~ *i. sg.* niemym 1463 *AGZ* XIII 398; ~ *n. pl. m.* niemi 1453 *AGZ* XIV 372, *Rozm* 771; *neutr.* niema *Fl* i *Pul* 30, 21, 1475 *R* XXV 128; ~ *g. pl. m.* niemych XIV *ex. Pocz* 232; ~ *d. pl. m.* niemym *Rozm* 226; niemem *Rozm* 216; ~ *ac. pl. m.* nieme XV *in. R* XXIV 74, XV *med. GlWroc* 89r, *Rozm* 358. 749; ~ *l. pl. m.* niemych *ca* 1500 *JA* X 385.

Znaczenia: **1.** '*nie mający zdolności mówienia, niemy, głuchoniemy, mutus, surdus et mutus*': Tenczy tho dar gest kalsdemv clouekoui dan, tako dobrze gluchemv, gako y nememv *Gn* 171b; Ale ia iaco gluchi ne sliszal iesm a iaco nemi (sicut mutus) ne otwarzaiø vst swich *Fl* 37, 14, *sim. Pul*; In illo tempore erat Ihus eijciens demonium et illud erat mutum neme (Luc 11, 14) XV *in. R* XXIV 72; Nemy mutus XV *p. pr. R* XXII 335, *sim.* 1461—7 *Serm* 99r; Okchli, nemy XV *p. pr. R* XXII 335; Omnis, qui naturaliter est surdus, nemi, ille eciam est mutus *glochi XV *med. GlWroc* 73r; Tantum tamen dicam, quantum mutus, nyemy, de verbo, surdus, gluchy, de sono et cecus de luce et colore XV *med. SKJ* V 258, *sim.* 1461—7 *Serm* 96v; Steczko et Kuprianus..., germani fratres muti al. nyemi, constituendo a se interpretem al. tlumacza..., recognoverunt 1453 *AGZ* XIV 372; A otho będzyesz nyemy (ecce eris tacens Luc 1, 20) a nye bądzyesz mogl movycz *EwZam* 287; Potem myly Iesus byl vyganyayaczy zlego dvcha a ten byl nyemy (erat eiciens daemonium et illud erat mutum Luc 11, 14) *Rozm* 298, *sim. ib.*; ~ Nema (*Pul*: nyemaa) bødzcze (muta fiant) vsta lsczіwa *Fl* 30, 21; Banda nem⟨a⟩ vsta lsczіw⟨a⟩ 1461—7 *Serm* 99r; ~ ⟨Języ⟩ki nemych otwarza i yøsziki dzecyne XIV *ex. Pocz* 232; Et cum eiecisset demonium, locutus est mutus nemi (Luc 11, 14) XV *in. R* XXIV 72, *sim.* 1461—7 *Serm* 96r, *Rozm* 298; Adducunt ei surdum et mutum nemego (Marc 7, 32) XV *in. R* XXIV 74; Surdos fecit, vcinil, audire, slisącze, et mutos, neme, loqui movącze (Marc 7, 37) *ib., sim. Rozm* 358. 749; Gluchem sluch vroczyl, yze movą myely, takyesch nyemem movą vroczyl (usum linguae plurimis restituebat mutis et loquelam perditam per gratiam salutis) *Rozm* 216; Slepem wzrok vraczass, nyemym mova (mutis das loquelam) *ib.* 226; Movy svyąthy Augustyn...: Gluschy slyschączy, nyemy movyączy, slyepy vydzączy *ib.* 771; ~ *może* '*bełkocący, niewyraźnie mówiący*', *fortasse* '*balbus, blaesus*': Nyeme raucc XV *med. Zab* 515; Lepra raucum, nyemego, efficit XV *ex. MPKJ* II 326; ~ '*nieobdarzony mową, nierozumny, expers loquendi facultatis, expers rationis, brutus*': Scitis, quoniam cum gentes essetis, ad simulacra mutta prout ducebamini euntes pewnye wyeczye, gdysczye byly poganmy, kv balwanstwv nyememv yaco wasz zly duch vodzyl gydącz (I Cor 12, 2) XV *med. SKJ* I 105; Sicut animalia bruta, nyema, concipiunt in corde dolum 1475 *R* XXV 128.

2. '*taki którego nie godzi się wymieniać, nazywać, infandus*': niemy (grzech) '*perwersyjne naruszenie przepisów etyki seksualnej, zboczenie seksualne, crimen incesti, quod contra naturam est*': Erant homines inmundi, facientes peccata enormia, neme, absque verecundia XV *med. GlWroc* 89r; Ktos bi spal z samczem sloczenim zenskim, oba vcinilasta nyemy grzech (uterque operatus est nefas) *BZ* Lev 20, 13; Grzech nyemy nephas (qui supra uxorem filiam duxerit matrem eius, scelus operatus est: vivus ardebit cum eis, nec permanebit tantum nefas in medio vestri Lev 20, 14) 1471 *MPKJ* V 23; Sodoma vlg. nyemy XV *p. post. R* XXV 161; In peccatis Sodomitis nyemich *ca* 1500 *JA* X 385.

3. '*nie posiadający mocy prawnej, nieprawomocny, nieważny, irritus, legis auctoritate carens*': Quia me cittavit muta cittacione al. nyemym, quia in ipsa non est descriptum essenciale al.

gysczyszna 1463 *AGZ* XIII 398; Domine iudex, ista citacio, iuxta quam super me proponit, est mut[u]a al. nyemy, quia... non est scriptum in ipsa citacione nomen meum proprium, videlicet Nicolaus, ergo citacio est muta 1475 *AGZ* XVIII 94; Ista concitatio al. przypowyeszczenye est muta al. *nyemye et ob hoc est muta, quia in ipsa non stat in Vrzadow 1487 *LubPodk* 112.

4. '*bezskuteczny, daremny, inanis, sine fructu*' *(?)*: Nec michi fiat verbum scriptum mutum, nyeme, sed incarnatum, sed in forma humana meo casto corpori 1456 *ZabUPozn* 101.

Niemylnie '*bez wątpienia, niewątpliwie, z pewnością, haud dubie, sine dubio*': Nyemylne haud dubio (et hoc sacerdos viderit, condemnabit eum haud dubie leprae, quae orta est in calvitio Lev 13, 43) 1471 *MPKJ* V 22.

Nienabędzenie '*nieodzyskanie, nieodrobienie czegoś, rei non revocatae, non recuperatae status*': Nyenabądzenye skody irrecuperabilia dampna *ca* 1455 *JA* XIV 489—90. ~ *Może błąd zam.* nienabędzone.

Nienabożnie '*bezbożnie, impie*': Nyenaboznye irreligiose (cum viro irreligioso tracta de sanctitate Ecclus 37, 12) 1471 *MPKJ* V 84.

Nienabożny '*niepobożny, bezbożny, impius*': Nenaboszny *ca* 1450 *PF* IV 580.

Nienabytny '*nie dający się odzyskać, odrobić, utracony, qui recuperari non potest, amissus*': Nenabithna szromota irrecuperabilis verecundia *ca* 1428 *PF* I 486.

Z nienagla '*pomału, powoli, stopniowo, lente, paulatim, gradatim*': Gedz, panye moy, naprzod a yacz poydø z nyenagla (paulatim) za tobø *BZ* Gen 33, 14; Brzøk trøoby z nyenagla rozł wyøczey (paulatim crescebat in maius) a daley sze czyøgnøl *BZ* Ex 19, 19; Ty bødzesz nyemocen przezlø nyemoczø twego brzycha tak, az z cyebye wiplinø twa trzewa z nyenagla (paulatim) po wsze dny *BZ* II Par 21, 15; Przedzwa naprzod a gospodiny twa s czelyadzø a z dobitkem z nyenagla acz gydø po nas (lento gradu sequantur) *BZ* Tob 11, 3; Sz nenagla paulatim 1461—7 *Serm* 90r; ~ Ktorzesz... viny rzeczony skazany w tich istich scheszczy nyedzyelyach z nyenagla (successive) placzicz dluszny bądąn *Sul* 99; Quare creavit unum et postea secundum et sic generantur successive s nenagla? XV *med. GlWroc* 34a; ~ '*pomału a jasno, dokładnie, lente et plane, accurate*': Sz nenagla plane 1461—7 *Serm* 99v.

Nienajrzeć, Nienajźrzeć, Nienarzieć, Nienaźreć, Nienaźrzeć *formy*: *praes. ind. 1. sg.* nienaźrę *Rozm* 131; *2. sg.* nienaźrzysz *Fl* i *Pul* 9, 21; *3. sg.* nienaźrzy XV *p. pr. R* XVI 340, *Rozm* 466. 553; nienajźrzy XV *ex. R* XXV 148; nienaźry *Rozm* 238. 569. 649. 813; *2. pl.* nienaźrzycie *Rozm* 262; *3. pl.* nienaźrzą *Fl* 7, 1. 67, 1, *Fl* i *Pul* 20, 8. 128, 4, *Pul* 30, 19; nienajrzą XV *med. SKJ* I 93; nienaźrą *Rozm* 127. 227. 270; ~ *imper. 2. sg.* nienaźry *Rozm* 270; ~ *part. praes. act. adv.* nienaźrząc 1449 *R* XXV 164; nienaźrąc *Rozm* 121; nienarziąc XV *med. SKJ* I 58; ~ *adi. g. pl. m.* nienaźrzących *Fl* i *Pul* 105, 11; *ac. pl. m.* nienaźrzących *Fl* 43, 9; nienaźrzące *Pul* 43, 9; ~ *fut. 3. sg. m.* będzie nienaźrzeć *Rozm* 311; będzie nienaźreć *Rozm* 280. 391; będzie nienaźrał XV *in. R* XXIV 75; *3. pl. m.* będą nienaźreć *Rozm* 264; ~ *praet. 1. sg. m.* nienaźrzał jeśm *Fl* 25, 5. 100, 4, *Pul* 118, 104; nienaźrał jeśm *Fl* 118, 104. 138, 21; nienaźrzałeśm *Pul* 100, 4. 138, 21; nienaźrzałem *Pul* 25, 5; nienajźrzałem XV *med. R* XXIV 360; *2. sg. m.* nienaźrzał jeś *Fl* 49, 18, *Fl* i *Pul* 30, 7; jeś nienaźrzał *Pul* 49, 18; *3. sg. neutr.* nienaźrzało jest *Fl* 91, 11, *Pul* 53, 7; *3. pl. m.* nienaźrzeli są *Fl* 43, 12. 73, 24, *Fl* i *Pul* 33, 21. 119, 6, *Pul* 37, 20, *Rozm* 408; są nienaźreli *Rozm* 264; nienaźrzeli *Fl* 37, 20, *Fl* i *Pul* 68, 18. 85, 16, *Pul* 43, 12. 67, 1. 73, 24. 105, 39; nienaźreli *Rozm* 570; ~ *condit. 3. pl. m.* bychą nienaźrzeli *Fl* 104, 24; -by nienaźrzeli *Pul* 104, 24; ~ *praes. pass. 3. pl. neutr.* nienaźrzana są *Fl* i *Pul* 55, 5.

Znaczenia: **1.** '*nienawidzieć, odisse*': *Prawidza twoia naydzi wszistky, gisz cze nenazrzø (qui te oderunt) *Fl* 20, 8, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 128, 4; Wesrzi na neprzyaczele moie, bo rozplodzili se sø a zasroszczø *zlo nenasrzeli sø me (oderunt me, *Pul*: zawydzely mnye) *Fl* 24, 20; Nenazrzal iesm (odivi, *Pul*: nyenazrzalem) koszczola zglobliwich *Fl* 25, 5; Nenasrzal ies (odisti) chowaiøcze prosznoscy *Fl* 30, 7, *sim. Pul*; Smercz grzesznich nagorsza, a gisz sø nenasrzeli (et qui oderunt) prawego, zgrzeszø *Fl* 33, 21, *sim. Pul, sim. Fl* 43, 12. 73, 24, *Fl* i *Pul* 119, 6; Roszmnoszili se sø, gisz nenasrzeli me (qui oderunt me, *Pul*: czo sø mnye nyenasrzely) zle *Fl* 37, 20, *sim. Fl* i *Pul* 68, 18. 85, 16, *Pul* 43, 12. 73, 24; Zbawil ies wem nas od vdrøczaiøczich nas y nenasrzøczich nas (odientes nos, *Pul*: y nyenazrzyącze nas) osromocził ies *Fl* 43, 9; Ti, zaprawdø, nenasrzal ies czcy (odisti disciplinam, *Pul*: ty yes nyenasrzal nauky) *Fl* 49, 18; Wstane bog y rozproszeni bødzcze neprzyaczele iego y vczekayczе od licza iego, gisz nenazrzø (et fugiant, qui oderunt eum, a facie eius, *Pul*: vczyekaycze, gysz nyenasrzely, od oblycza yego) *Fl* 67, 1; Czinøcze neprawdø nenasrzal iesm (odivi, *Pul*: nyenazrzalesm) *Fl* 100, 4; Obroczyl syercze gych, bychø nenazrzely (ut odirent, *Pul*: aby nye-

nazrzely) lvdv yego *Fl* 104, 24; Y zbawyl ye z røkv nenazrzøczych (de manu odientium) *Fl* 105, 11, *sim. Pul*; Od kaznich twogych rozumal gesm, przeto nenazral gesm (odivi, *Pul*: nyenasrzal yesm) wszelky droghy lychoty *Fl* 118, 104; Swyrchowanym nenazrzenym nenazral gesm gych (oderam illos, *Pul*: nyenasrzalesm) *Fl* 138, 21; Nemo potest duobus dominis seruire, avt... vnum odio habebit, bądze nenazral, et alterum diliget (Mat 6, 24) XV *in. R* XXIV 75; Nyenasrzacz slosczy (*SKJ* I 58: nyenarząçz slosczy w blysznem; dilectio sine simulatione, odientes malum, adhaerentes bono Rom 12, 9) 1449 *R* XXV 164; Nyenaysrzalem zelaui (quia zelavi super iniquos pacem peccatorum videns Psal 72, 3) XV *med. R* XXIV 360; Nyenayrzą wasz ludze swyeczsczy odit vos mundus (I Jo 3, 13) XV *med. SKJ* I 93; I dal ye w ręcze poganow, y panowały gym, gysz nyenazrzely gich (qui oderunt eos, *Fl*: gysz nenawydzely gich) *Pul* 105, 39; Detestatur nyenayzrzy, w myerdzyonoszczy ma XV *ex. R* XXV 148; Nyektorzy skutkow (*sc.* Jesusa) nyenazryącz potąpyały (quidam autem facta sua spernentes condemnabant) *Rozm* 121; Tocz yest szyn bozy, tegos chvalya anyely, alyze zly dvchovye nyenazrya yako y lyvdzye (daemones et homines ignorant) *ib.* 127; Ty strzczy tvych soboth, bocz ya vyecze ('więcej') nysly czy (*pro* ty) nyenaszra, ysz sza przestąpce svyątego zakona (ego multo plus quam tu transgressores odi legis) *ib.* 131; Wschelky, ktory zlye czyny, svyatłoszczy nyenazry (odit lucem Jo 3, 20) *ib.* 238, *sim. ib.* 569. 649; Mylvy blyznego tvego a nyenazry (odio habebis Mat 5, 43) nyeprzyaczyela svego..., a czynczye ym dobrze, ktorzy vasz nyenazryą (qui oderunt vos Mat 5, 44) *ib.* 270; Nyyeden nye moze dwyema panoma sluzycz, bo albo bądzye yednego nyenazrecz (aut... unum odio habebit Mat 6, 24) a drugyego mylovacz, albo yednemv bądzye sluzycz a drugyego potąpyacz *ib.* 280, *sim. ib.* 391; Alye myesczanye ssą yego nyenazrzyely (cives... oderant eum Luc 19, 14) *ib.* 408; Kto nyenazrzy (qui odit Jo 12, 25) dusche svoyey na tem svyeczye, strzeze yey kv zyvotu vyecznemv *ib.* 466, *sim. ib.* 553; Alye yvz vydzyely a vzdy nyenazrely y oycza mego (viderunt et oderunt Jo 15, 24) *ib.* 570; Czosz vczynyl, yz czye tvoy lud tako barzo nyenazry? *ib.* 813.

2. '*prześladować, persequi, consectari*': Gospodne bosze moy,... zbawona me vczin cde wszech, czso me nenasrzø (ex omnibus persequentibus me, *Pul*: ze wszech przeszłyaduyączych myę) *Fl* 7, 1; Wytargn mye z ręku nyeprzyaczyol mich y od tych, czo mye nyenasrzą (a persequentibus me, *Fl*: czso me gonø) *Pul* 30, 19; Tez to slyschą, ys czye Zydovye nyenazrą (quod te persequuntur Iudaei) *Rozm* 227; Bogoslavyeny yescze, kyedy vam bądą movycz zle albo przeklynacz a nyenazrecz (cum... persecuti vos fuerint Mat 5, 11)..., bocz są takyesz nyenazrely prorokow (sic enim persecuti sunt prophetas Mat 5, 12), ktorzy przed vamy są byly *ib.* 264; Tako vyeczcy vasz czyclyadnyk yego bądzye przesłyadovacz albo nyenazrzecz *ib.* 311.

3. '*patrzeć z lekceważeniem, ze wzgardą, nie zauważać, pomijać milczeniem, despicere, contemnere*': I przecz ies, gospodne,. odszedl daleko, nenazrzisz stiscuiøcich w *zamotcze (despicis in opportunitatibus) *Fl* 9, 21, *sim. Pul*; Wszego dna slowa moia nenasrzana sø (verba mea exsecrabantur), przecywo mne wszistky misli gich we złe *Fl* 55, 5, *sim. Pul*; I nenasrzalo iest (despexit, *Pul*: nyezrzalo) oko moie neprzyaczelow mogich *Fl* 91, 11; Nenaszrzy despicit XV *p. pr. R* XVI 340; Bo ze wszelkyego zamętka wytargl yes mye y moych nyeprzyaczyol nyenasrzalo yest oko moye (despexit oculus meus, *Fl*: wzglødalo) *Pul* 53, 7; Kako vy chczeczye vyerzycz, ysch *przymąyeczye ('przyjmujecie') chvale yego, a chvały, ktora od samego oycza pochodzy, nyenazrzyczye (gloriam, quae a solo deo est, non quaeritis Jo 5, 44)? *Rozm* 262. ~ *Przykłady w tej grupie może trzeba czytać* nie naźrzeć.

(Nienajrzenie) Nienaźrenie, Nienaźrzenie '*nienawiść, odium*': Molwyły sø przeczywo mne yøzykem lczywym y molwamy nenazrzena (sermonibus odii) ogarnøły sø mne *Fl* 108, 2, *sim. Pul*; Y poloszyly sø przeczywo mne zle za dobre y nenazrene za mylowane (odium pro dilectione, *Pul*: nyenazrzene) moye *Fl* 108, 4; Swyrchowanym nenazrzenym nenazral gesm gych (perfecto odio oderam illos) *Fl* 138, 21, *sim. Pul.*

Nienajźrzeć *cf.* **Nienajrzeć**

Nienałomny '*zuchwały, zbyt śmiały, uparty, audax, temerarius*': Iakokole dvchownego prawa vstawyenye szkodnyky rolne barso w zawyszczyma, a wszakosz nyenalompny oth slego nye bywayą othwabeny (tamen temerarios a malo non revocat), ałysz przydan bądze szkrąth na *szszyge gych a czasznym karanym vkrvthnye bądą vmączeny *Sul* 48.

Nienałożność '*brak przyzwyczajenia, przystosowania się, nulla rei consuetudo*': ⟨D⟩iswetus vlg. nyenalosznosez 1457 *PF* V 14; Nenalosnosez disuetudo XV *p. post. ib.* 6.

Nienałożny '*nieprzyzwyczajony, nienawykły,*

non assuetus': Nenalosny disuetus XV *p. post. PF* V 6.

Nienamiętnie '*niewczas, niedogodnie, nie w porę, incommode, non opportune*': Nyenamyątnye inportune XV *p. pr. R* XVI 349.

Nienarzieć *cf.* **Nienajrzeć**

Nienasycony '*nie dający się nasycić, chciwy, insatiabilis, cupidus*': Gdysz w lywney przepaszcy gest nyenasiczona sądza (sit insatiabilis appetitus, *Dział* 38: nyerządne lakomstwo), nyektorzy... lakomye sz vczązenym szkod wycząguyą pyenyądze *Sul* 47; Nyenaszyczon[y]e insaciabile XV *ex. PamLit* XXVIII 307.

Nienasytnie '*w sposób nienasycony, nienasycenie, cupide, insatiabili modo*': Nenasitnye insatiabiliter 1436 *R* XXIII 276.

Nienawidzieć *formy*: *praes. ind. 1. sg.* nienawidzę *BZ* III Reg 22, 8; *2. sg.* nienawidzisz XV *p. pr. R* XXV 271; *3. sg.* nienawidzi *Fl* 10, 6, XV *med. R* XXII 240, *BZ* Deut 1, 27, *etc.*; *3. pl.* nienawidzą *BZ* Lev 26, 17. Deut 30, 7, XV *p. post. Kalużn* 287, *EwZam* 290; ~ *imper. 2. pl.* nienawidźcie *Fl* i *Pul* 96, 11; ~ *part. praes. act. adi. g. sg.* nienawidzącego XV *med. R* XXV 156; *ac. pl. m.* nienawidzące *Fl* i *Pul* 17, 44. 88, 23; ~ *inf.* nienawidzieć *Rozm* 431; ~ *fut. 2. sg. m.* będziesz nienawidzieć *BZ* Lev 19, 17; ~ *praet. 1. sg. m.* nienawidział jeśm *Fl* 138, 20; nienawidziłeśm *Pul* 138, 20; nienawidziałem *MW* 36b; *2. sg. m.* nienawidział jeś *Fl* 5, 6. 44, 9; nienawidziałeś *Pul* 44, 9; *3. sg. m.* jest nienawidział *Fl* i *Pul* 35, 4; nienawidział *Fl* i *Pul* 54, 13, *BZ* Gen 29, 31, XV *p. post. R* XXV 179; *neutr.* nienawidziało *MW* 3b; *2. pl. m.* -ście nienawidzieli *BZ* Jud 11, 7; *3. pl. m.* nienawidzieli są *Fl* 138, 20, *BZ* Ex 20, 5; nienawidzieli *Fl* 105, 39, *Fl* i *Pul* 17, 20. 34, 22, *etc.*; ~ *condit. 3. sg. m.* -by nienawidział *BZ* Deut 19, 11; *1. pl. m.* nienawidzielibychom XV *p. pr. R* XXV 271; *3. pl. m.* by nienawidzieli *BZ* Ex 18, 21.

Znaczenia: **1.** '*odczuwać silną wrogość połączoną ze wstrętem i złością, odisse*': Nenawidzal ies (odisti, *Pul*: zawydzyalesz) wszech, czso czinø lichotø *Fl* 5, 6; Iensze wem miluie lichotø, nenawydzy (odit, *Pul*: zawydzy) swoiey dusze *Fl* 10, 6, *sim.* XV *med. R* XXII 240; Witargl me z neprzyaczelow mogich silno mocznich y od tich, czso me nenawidzely (qui oderunt me) *Fl* 17, 20, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 34, 22. 68, 5. 73, 5. 82, 2; Neprzyaczele moie dal ies mne tilem y nenawidzøcze mne (odientes me) zagladzil ies *Fl* 17, 44, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 88, 23; Zlosci ne iest nenawidzal (non odivit) *Fl* 35, 4, *sim. Pul*; Milowal ies prawotø a nenawidzal ies lichoti (odisti, *Pul*: nyenawydzyales) *Fl* 44, 9; A bi ten, iensze me nenawidzal (qui oderat me), na mø welike rzeczi molwił, scril bych se bil snadz od nego *Fl* 54, 13, *sim. Pul*; Gisz miluiecze gospodna, ne⟨na⟩widzcze zlego (odite malum) *Fl* 96, 11, *sim. Pul*; Y poddal ye w røcze poganom y panowaly sø gym, gysz nenawydzely gich (qui oderunt eos, *Pul*: nyenazrzely) *Fl* 105, 39; Aza ne, ges nenawydzely sø czø (qui oderunt te, *Pul*: gysz nyenawydzely cze)..., nenawydzal gesm (oderam, *Pul*: nyenawydzyalesm) *Fl* 138, 20; Ut ea, que odis, odiamus, aby to, czo *nyenawyczyss, nyenawidzelibichom XV *p. pr. R* XXV 271; Qui oderunt, qui offendunt iniuria verborum, molestia operum aut allacione rerum nyenawydzyely, zagnewały zacrzywdzenym slow *ib.*; Nyenavydzaczego odientis XV *med. ib.* 156; Przetoz wezdi *nyenawyedzyl (oderat) Ezau Jacoba prze pozegnanye otczowo *BZ* Gen 27, 41; Dobøødz se wszego pospolstwa møszow..., w ktorich bi bila prawda, a ktorzy bi nyenawydzely lakomstwa (qui oderint avaritiam) *BZ* Ex 18, 21; Ya gesm pan bog twoy..., nawyedzayøczy otczow nyeprawoszczy na syni, na trzeczye y na czwarte pokolyenye gich, ktorzy nyenawydzely søø (qui oderunt) mnye *ib.* 20, 5; Nye bødzesz nyenavidzecz (non oderis) brata twego *BZ* Lev 19, 17; Podani bødzecze tim, gysz to wasz nyenawidzø (qui oderunt vos) *ib.* 26, 17, *sim. ib.* Deut 30, 7, *sim.* XV *p. post. Kalużn* 287, *EwZam* 290; Nyenavidzi (odit) nas bog *BZ* Deut 1, 27; Wszego tego nyenavidzi (abominatur) pan *ib.* 18, 12; A iestliby kto nyenavidzal (si quis... odio habens) blisznego swego y sklada lescz o gego ziwocze *ib.* 19, 11; Dzewkø mø dalem temv to za malzonkø, a on gey nyenavidzi (quam quia odit) *ib.* 22, 16, *sim. ib.* 24, 3; Wszakoscye vi, gyszescye mnye nyenawydzely (qui odistis me)? *BZ* Jud 11, 7; Ia gego nyenawydzø (odi) *BZ* III Reg 22, 8; Nyenawidzalem wszelkiey drogy zloszczi (odivi omnem viam iniquitatis Psal 118, 104) *MW* 36b; Xpus, na nyebo wstøpyw, odwroczyl lycze od nyeprzyaczol... y nyenawydzy ye *Pul* 53 arg.; Tym, gysz nyenawydzely mye (qui oderunt me Deut 32, 41), odplaczę *Pul* Deut 60; Et propter hoc plurimum patri exoza fuit, nyenavydzal gey XV *p. post. R* XXV 179; Wszelkny, chthory szlye dzyala, nyenavydzy szvyath⟨ł⟩oscz (odit lucem Jo 3, 20) *EwZam* 306; Then szvyat nye moze vasz nyenavydzyecz, alye mnye nyenavydzy (non potest mundus odisse vos, me autem odit Jo 7, 7) *Rozm* 431; Bo yen myą nyenavydzy, ten y oycza mego nyenazry (qui me odit et patrem meum odit Jo 15, 23) *ib.* 569; ~ Nolite mirari, si

oderit vos mundus ⟨nie⟩nawydzy (I Jo 3, 13) 1438 *R* XXII 357.

2. '*lekceważyć, odczuwać niechęć, pogardę, despicere, contemnere*': A wydzøcz bog, yze nyenawydzal (*sc.* Jakob) starszey (quod despiceret Liam)..., otworzyl bog gey zywot *BZ* Gen 29, 31; Ale ony bødø prosycz za swee grzechi, przeto ze sø zarzvczili sødi me a praw mich nyenavidzeli sø (eo quod... leges meas despexerint) *BZ* Lev 26, 43; Na nieprziiaczele moie nienawidzalo (despexit Psal 53, 9) oko moie *MW* 3b.

3. '*prześladować, persequi*': Przecz pan moy, krol, nyenawydzi (persequitur) slugy swego? *BZ* I Reg 26, 18.

4. '*zazdrościć, invidere*': Nyenawydzy emulatur (cum viro irreligioso tracta de sanctitate... et cum muliere de ea, quae aemulatur Ecclus 37, 12) 1471 *MPKJ* V 84.

Nienawisny *cf.* **Nienawistny**

Nienawistność '*nienawiść, wrogość, odium, malevolentia*': Et si quis habet aduersus aliquem querelam uel odium, nyenavystnoscz,... proicite de cordibus vestris (Col 3, 13) XV *p. post. R* XXV 183.

Nienawistny, Nienawisny '*znienawidzony, otoczony wrogością, odiosus, invisus*': Nyenawysthny exosus XV *p. post. Kałuż* 274; Nam ex luxuria omnia mala eveniunt..., nam occidit animam, corpus wlnerat, odiosum, nyenav⟨i⟩sznego, hominem hominibus facit XV *p. post. PF* III 290.

Nienawiść *formy*: *n. sg.* nienawiść 1437 *Wisł* nr 228 s. 86, *BZ* Gen 27, 45, 1471 *MPKJ* V 62. 126, *etc.*; ~ *g. sg.* nienawiści *Spow* 4, *BZ* Num 35, 20. 23, *Dział* 14; nie znawiści 1466 *R* XXV 139; ~ *ac. sg.* nienawiść *Fl* i *Pul* 35, 2, *BZ* Gen 34, 30, XV *p. post. Zab* 539, *Rozm* 105. 264; ~ *i. sg.* nienawiścią *Spow* 8, *Sul* 26, *Dział* 50, XV *p. post. R* XXV 200; ~ *l. sg.* (w) nienawiści *Fl* i *Pul* 118, 113. 128. 163, *Spow* 2, XV *med. R* XXIV 372, *BZ* Gen 16, 5. Tob 1, 18, *etc.*; ~ *n. pl.* nienawiści 1471 *MPKJ* V 128.

Znaczenia: **1.** '*uczucie silnej wrogości połączone ze wstrętem i złością, odium, invidia*': Nalezona bødz lichota iego na nenawiscz (ut inveniatur iniquitas eius ad odium) *Fl* 35, 2, *sim. Pul*; Kaiø sse teze, izem sse dopuszczil sedm smertnich grzechow: w pisnoszczi..., w zauiszczi, w nenauiszczi (*Spow* 4: davam sche... vynna... s *neynawiszczy, 8: gnyevem, nyenaviscza), neczistotø mego ziuota *Spow* 2; Cząnstokrocz nyenawysczą (*Dział* 14: nyenawyszczy dla) a na potąmp pana (in odium et contemptum domini villae), a z gnyewv obiknyono y kmyecze nyewynnye klopothacz *Sul* 26; Byerz syø ku Labanowy... do Aram a tu przebødzesz kylko czasow s nym, aszczy syø zatym vpokogy gnyew brata twego a przestanye nyenawyszcz gego (donec requiescat furor fratris tui et cesset indignatio eius) *BZ* Gen 27, 45; Zamøczylyszczye myø a wyclykø nyenawyszcz vczynylyszczy⟨e⟩ *Canayskym (odiosum fecistis me Chananaeis) *ib.* 34, 30; A iestli kto z nyenawisci (per odium) czlowyeka gony albo lsciwye nan czimzekoli wrzvczy..., a on bi od tego vmarl, wrog møzoboystwa vinyen bødze *BZ* Num 35, 20, *sim. ib.* 35, 23; ⟨Z⟩akazugem, chczacz to myecz, aczby naszy dworzanye... na naszem dworze pozwany abo zastany abo przy naszem sądzy nyenawyszczyą abo chitrosczą, tedy nye mayą odpowiedacz *Dział* 50; Nye sz nawyszczi ('z nienawiści') ex livore invidie 1466 *R* XXV 139; Nyenawyscz odium *MW* gl. 64, *sim. ib.* 69; Nyenaviscza XV *p. post. R* XXV 200; Przyszągam... sprawy⟨e⟩dlywosczy vszyczacz... w tem to prawe a tego ne opuszczycz ny prze szadną myloszcz, any prze szadną nenawyszcz, any prze szadny dar XV *p. post. Zab* 539; Nye z nyenawyszczy ex livore invidie XV *ex. R* XXV 147; Kyedy napyschal Herod y vstavyl Antypatra po sobye krolem, alye Antypater vpadl vyclyka (*leg.* w wieliką) nyenavyscz lyvdv (Antipater... intolerabile odium populi excepit) *Rozm* 105, *sim. ib.*; ~ w nienawiści (i)mieć '*nienawidzieć, odisse*': Zgloblywe... w nenawyscy (odio) ymal gesm *Fl* 118, 113, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 118, 128. 163; Potem... gdi... Sennacherib krolyowal..., sini israhelske w nyenavyscy myal (filios Israel exosos haberet) *BZ* Tob 1, 18; Nyenazry vass ten svyath, vyczczye, yschczy mnye pyrvey nyzly vass v nyenavyszczy myal (me priorem vobis odio habuit Jo 15, 18) *Rozm* 569, *sim. ib.* 570. 577; ~ być w nienawiści '*być znienawidzonym, odiosum, invisum esse*': O tem, yako ten ystny Antypater byl v nyenavyszczy *Rozm* 104; A synovye vstaną przeczyw oczsom y bądą vmączacz aze do ssmyerczy, y bądzyeczye v nyenavyszczy *wschytkymv lyvdv prze moye ymyą (critis odio omnibus propter nomen meum Mat 10, 22) *ib.* 311.

2. '*lekceważenie, pogarda, contemptio, despectus*': Yaczyesm swø dzewkø dala w twoge lono, yze gest bila poczyøla, a w nyenawyszczy mnye ma (despectui me habet) *BZ* Gen 16, 5; Nyenawiscz despeccio (et despectio propinquorum terruit me Job 31, 34) 1471 *MPKJ* V 62.

3. '*prześladowanie, persecutio, vexatio*': Bogoslavyeny, ktorzy czyrpya vdrączenye y nyenavyscz (qui persecutionem patiuntur Mat 5, 10) od lyvda prze pravda, bo thych yest krolevstwo nyebyeszkye *Rozm* 264.

4. '*zazdrość, invidia, aemulatio*': Nyenawyscz emulacio 1437 *Wisł* nr 228 s. 86, *sim.* 1471 *MPKJ* V 126; W nyenaviscz emulacione (Rom 13, 13) XV *med. R* XXIV 372; Nyenaviscz emulaciones (manifesta sunt autem opera carnis, quae sunt... contentiones, aemulationes Gal 5, 20) 1471 *MPKJ* V 128; Nyenawyscz zelus 1476 *AKLit* III 108; Ney w nawyschą (*pro* nye w nawyschy, 'w nienawiści') emulatione (non in aemulatione Rom 13, 13) XV *p. post. R* XLVII 351.

Nienawrócenie '*nieodmienność, niezmienność, immutabilitas*': Incommutabilitates prze nyenawroczenye XV *p. post. R* XLVII 352.

Nienazdały '*nieoczekiwany, niespodziany, insperatus, inopinatus*': Nenazdalego sbawyenya insperate salutis *ca* 1418 *JA* XIV 511.

Nienaźreć *cf.* **Nienajrzeć**

Nienaźrenie *cf.* **Nienajrzenie**

Nienaźrzeć *cf.* **Nienajrzeć**

Nienaźrzenie *cf.* **Nienajrzenie**

Nieobaczenie z nieobaczenia '*przypadkowo, nienaumyślnie, niechcący, casu, forte*': Secundo beata virgo puerum, *gl.* Ihum, perdiderat non sua voluntate, sed per accidens vlg. sz przigodzena, *gl.* sz neobaczena *ca* 1420 *R* XXIV 86.

(Nieobejrzany) Nieobeźrzany '*taki którego nie można zobaczyć, qui videri non potest*': Dominus incarnatur, virgo fecunditur, incircumspectabilis, neobesrzani, in vtero virginis conspicitur XV *in. R* XXIV 69.

(Nieobejrzący) Nieobeźrący, Nieobeźrzący '*taki którego nie widać, którego nie można zobaczyć, niewidoczny, niewidzialny, invisibilis, non aspectabilis, qui videri non potest*': Invisibilis *gl.* ineffabilis, nyeobesrzanczi, nyewimowianczi 1444 *R* XXIII 306; Quanta sunt, inquit, gaudia, angelorum choris interesse,... incircumspectum, *neobesrocze, lumen videre XV *med. GlWroc* 92r.

Nieobeźrący *cf.* **Nieobejrzący**

Nieobeźrzany *cf.* **Nieobejrzany**

Nieobeźrzący *cf.* **Nieobejrzący**

Nieobliczny '*nieobecny, qui abest, praesens non est*': Qui cum inpresentes palam disgressari non valeant, absencium, nyewydomych, nyeobłycznych, carne viua se faciant et famam ipsorum nitidam diffamacionis denigrant atramento 1466 *R* XXII 11.

Nieobłudny '*nie udawany, niefałszywy, szczery, non fictus, non falsus, merus, sincerus*': Vkazmy sze... yako boze slugy... w mowye lagodlywey, w laszcze nyelszczywey, nye w obludney ('w nie, obłudnej', *R* XXV 258: nyeobludnem) in caritate non ficta (II Cor 6, 6) XV *med. SKJ* I i-73

Nieobronny '*nie uzbrojony, bezbronny, inermis, non armatus*': Tu vero leuis (*sc.* mus), quia inermis, *gl.* inarmatus, sine armis, non munitus, neobronna, es 1436 *R* XXIII 276.

Nieobrosły '*bez włosów, nie owłosiony, non pilosus*': Nozdrze yego (*sc.* Jesusa) byly czyste a nyeobrosle (sine pilis) *Rozm* 150.

Nieobrzazaniec *cf.* **Nieobrzczaniec**

Nieobrzazany *cf.* **Nieobrzezany**

(Nieobrzezaniec) Nieobrzazaniec '*człowiek nie obrzezany, homo non circumsectus*': Y rzecze Saul ku suemv odzenczowy: Wiyøw myecz, doby myø, acz snadz nye przidø cy nyeobrzazanci (incircumcisi) y bødø myø møczicz *BZ* I Par 10, 4.

Nieobrzezany, Nieobrzazany '*ten co nie został poddany operacji obcięcia napletka, incircumcisus*': Prze nyepowolenye, czsosz vczynyl naszey szestrze, nye mozemi gey dacz nyeobrzezanemu (homini incircumciso) *BZ* Gen 34, 14; ~ *przenośnie* '*niezdolny, niezdatny do czegoś, nie przygotowany, nieporadny, ograniczony w swoich możliwościach, imperitus, inutilis alicui rei, iners*': Otpowyedzyal Moyszesz przed panem: Owa synowye jsrahelsczy nye uposłuchø mnye, a kako usłucha[yø] ffarao[na], a osobnye yszesm nyeobrzezanich wark (cum incircumcisus sim labiis)? *BZ* Ex 6, 12; Ia chodzicz bødø przeciwko gim a wyodø ge w zemyø nyeprzyaczool, doyøød syø nye zapyrzi nyeobrzazana misl gich (incircumcisa mens eorum) *BZ* Lev 26, 41.

Nieobyczajny 1. '*postępujący wbrew dobrym obyczajom, nieprzyzwoity, niegrzeczny, improbus, inhonestus*': Neobyczayny inmorgeratus *ca* 1428 *PF* I 495, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 87.

2. '*niezgodny z prawem, qui contra legem fit*': Quia ista emptio est indebita al. nyeobiczayny et hoc isto indebita, quia predicta bona hic in isto districtu situantur et ibi in alio districtu, hoc est in Leopoliensi est inscripta... Si igitur esset emptio sufficiens et debita al. obyczayny, induceretur in librum Premisliensem et in districtum eundem, in quo predicta bona situantur 1477 *AGZ* XVIII 139; Nye byerze czla nyeobiczaynego any dzyela [...] rosterku myedzi syemya ruska y mazovyeska 1483 *SprTNW* VIII 2, 39.

3. '*nadzwyczajny, wyjątkowy, insolitus, inusitatus*': Festa inusitata nyeobicz⟨a⟩ina 1466 *R* XXV 137.

Nieochodzący *(?)* '*nierozłączny, nierozdzielny, indissolubilis, indiscretus*': Mobilis enim possessio tanquam vmbra cito prolabitur... Ars vero cum suo possessore comes erit inseparabilis, *gl.* indiuisibilis, indissolubilis, nyeochodzączą (*pro* nyeotchodząca *?*) 1466 *R* XXII 10.

Nieodchodnie '*niezawodnie, nieomylnie, haud dubie, certe*': Neodchodne infallibiliter 1436 *R* XXIII 277.

Nieoddany '*nieprawny, nieślubny, non legitimus, adulter*': macierz nieoddana '*matka nie zaślubiona prawnie, nie uznana przez prawo, mater quae legitime nupta non est*': Zabyw maczerz cziyą nyeod⟨d⟩aną (matrem... illegitimam), nye pomoze gemv thego obrzeczenye *Sul* 13.

Nieodezwany '*niemożliwy do odwołania, cofnięcia, nieodwołalny, irrevocabilis, qui non potest revocari, reparari*': Nyeod⟨e⟩swany irreuocabilis 1437 *Wisł* nr 228 s. 87.

(Nieodkładny) Nieotkładny '*niemożliwy do odłożenia na potem, nie cierpiący zwłoki, bezzwłoczny, natychmiastowy, qui differri non potest*': Nobilis Das⟨zko⟩... proposuit super... ⟨Dy⟩mithr... et ⟨Kalinik⟩... pro fideiussoria iuxta citacionem non reposicionalem al. podlu⟨g⟩ poszw (*leg.* pozwu) nyeothkladnego 1467 *AGZ* XV 77.

Nieodłożliwy '*nie odwlekany, nie odkładany na potem, qui non differtur, differri non potest*': ⟨Spowiedź ma być⟩ tayemna, placzlyva, nyeodlozlyva, moczna, na szą skarzącza, gotova XV *ex. R* XXV 146.

Nieodparcie '*niepowstrzymanie napaści, actus non resistendi, non repugnandi, nulla retractatio*': Qui te (*sc.* Andreas Annam) concitat ad solvendum duodecim florenos Hungaricales et viginti quatuor marcas, quos duodecim florenos pro eunucho et viginti quatuor marcas racione non repugnacionis al. dlya nyeodparczya sex coadiutorum tibi similium et totidem inferiorum 1496 *AGZ* XV 332.

Nieodpowiedzenie '*pozostawienie pytania bez odpowiedzi, też odpowiedź odmowna lub wymijająca, responsum alicui non datum, item repulsa vel responsio anceps*': Byskupovye zydovsczy... spytaly yego (*sc.* Jesusa) rzekącz: Povyedz nam, ktorą to mocza czynysch, yze navczasch, nye vzyavszy od nasch odpvsczenya? Odpovyedzyavschy myly Iesus y dal ym zagadanym nyeodpovyedzenye rzekącz: Spytam ya tez vasz yednego slova, ktorąsz povyczye-ly vy mnye, ya tez vam povyem, ktorą moczą czynyą *Rozm* 453.

Nieodwiezienie '*niedostarczenie czegoś, co ma być odwiezione, dostawione komuś, advectio neglecta, actus aliquid non advehendi*': Yakosz my ranczil za pana Lucasza de Curnik, ysze my myano othvyeszcz zitho, a thim nyeodvyeszenim szkodzenem thego yako duodecim marce 1440 *Pyzdr* nr 1248.

Nieodwłocznie '*niezwłocznie, nie zwlekając, nie odkładając na potem, sine mora, extemplo*': Nyeodwlocznye improrogate *OrtRp* 129.

Nieodzewnie '*nieodwołalnie, bezapelacyjnie, irrevocabiliter, sine retractatione*': Yegosch gymyenya pyrwa (*sc.* połowica) na... xanząn... bandzye slvschecz, a druga... starschim... nyeodzewnye (rationabiliter) przlwlaszczona ma bicz *Sul* 89; Wschitko swoye gymyenye, v tego tho pana ostawyone, nyeodzewnye (irrevocabiliter) straczy *Sul* 108.

Nieogarnienie '*niemożność ogarnięcia, docieczenia czegoś rozumem, natura rei quae nec perspici nec cognosci potest*': Primum est celestis gaudii incomprehensibilitas vlg. neogarnene *ca* 1420 *R* XXIV 83.

Nieogarniony *formy*: *n. sg. m.* nieogarniony *ca* 1428 *PF* I 495, XV *p. post. R* XXV 183; *f.* nieogarniona XV *p. post. R* XXV 176; ~ *ac. sg. f.* nieogarnioną 1461—7 *Serm* 444r; ~ *n. pl.* nicogarniony *ca* 1450 *PF* IV 577; nieogarnione XV *p. post. R* XXV 176, XV *ex. ib.* 147.

Znaczenie: '*nie dający się zbadać, niemożliwy do zbadania, do poznania, niezgłębiony, niedocieczony, incomprehensibilis, inexplicabilis, qui nec perspici nec cognosci potest*': Neogarnony incomprehensibilis *ca* 1428 *PF* I 495; Nyeogarnyony (*R* XXV 147: nyeogarnyone, *sim. ib.* 176; o altitudo divitiarum sapientiae et scientiae dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles viae eius! Rom 11, 33) *ca* 1450 *PF* IV 577; A fszacosz na taka neogarnona tagemnoscz bozø vierzila sza bycz vibrana et ad tam incomprehensibile misterium se credebat electam 1461—7 *Serm* 444r; Quia est (*sc.* sancta trinitas) investigabilis, nyeogarnyona, nisi fide XV *p. post. R* XXV 176; Quia ille (*sc.* dominus) qui ab omnibus angelis est incomprehensibilis, nyeogarnyony, ille habitaculum virginis wlt intrare *ib.* 183.

Nieokalony '*niesplamiony niczym, nieskalany, bez skazy, bez grzechu, niewinny, czysty, immaculatus, non contaminatus*': Omnipotenti deo cottidie agnum inmaculatum, neocalonego, offero XV *med. GlWroc* 100r.

Nieokrocony *cf.* **Nieokrócony**

Nieokrócony *czy* **Nieokrocony** *(o zwierzętach, de animalibus)* '*nie nauczony pracować, nieoswojony, indomitus*': Nyevczony aut nyeokroczony (*var. lub. rp.*: nyevkroczony) indomitus (equus indomitus evadit durus Ecclus 30, 8) 1471 *MPKJ* V 83.

Nieomylność *(?)* '*niezawodność, oczywistość, niepopełnianie błędów, nullus error, fides certa*': Non necessitas coaccionis, sed necessitas (*sc.* infallibilitatis), nye z onylnosczy (*pro* nye z omyl-

nosczy 'z nieomylności'), et immutabilitatis pevnosczy XV *med. R* XXV 157.

Nieomylny '*niewątpliwy, oczywisty, pewny, certus, non fallens*': *Nyeomylnye insimulata (gladius acutus insimulatum imperium tuum portans Sap 18, 16) 1471 *MPKJ* V 78.

Nieopatrzanie '*brak przewidywania, actus futura non prospiciendi*': z nieopatrzania '*nieprzewidzianie, niespodziewanie, nagle, ex inopinato, subito*': S neopatranya ex improviso 1436 *R* XXIII 276.

Nieopatrzenie '*brak przewidywania, actus futura non prospiciendi*': w nieopatrzeniu '*nieprzewidzianie, niespodziewanie, ex inopinato, subito*': Gdi tako wyelky dlug krothkego czaszv omyslon bycz a w nyeopatrzenyv alybo nagle zaplaczon nye moze bycz (inopinate ac subito solvi non potest) *Sul* 72.

Nieopatrznie '*nierozważnie, nieostrożnie, imprudenter, improviso, incaute*': A yesthlyby kto *oczh ⟨sie p⟩roznye albo nye bacząc przysyągal,... thaki... ma thedyz zmoviczi trzy paczierze dla onego, yze thak nyeopatrznye any ostroznye przysyągal (propter incaute facta huiusmodi iuramenta) 1484 *Reg* 717; Byezącz yedno dzyeczya *nyeopacznye (minus caute puer unus ex illis ambulabat) y szvalylo szye z oney gory, to yest skaly, padnye na zyemye y zdechnye *Rozm* 125.

Nieopatrzność '*brak przewidywania, actus futura non prospiciendi*': z nieopatrzności '*nieprzewidzianie, niespodziewanie, ex inopinato, subito*': Ex improvisu sz richlosczy vel s nyeopatrznosczy 1437 *Wisł* nr 228 s. 86.

Nieopatrzny **1.** '*nieostrożny, nierozważny, lekkomyślny, incautus, imprudens*': Musca quiet⟨is⟩ inpaciens, nyeczyrpyedlywa, et incauta, nyeopa[s]trzna, cum in aranee laqueum innodisset, rea cepit lamentari XV *med. R* XXIII 279.

2. '*nieprzewidziany, niespodziewany, improvisus, inopinatus, insperatus*': Od nagley y nycopatrzney szmierci raczi nas zaszczicz oczczecz, sin y duch swioti *MW* 18a.

Nieoprawienie '*nienaprawienie, niedoprowadzenie do należytego stanu, alicuius rei emendatio neglecta, correctio omissa*': Esz ma szkodø Jaszcowym neoprawenim mlina na Cawaszczine czøszczi 1393 *TPaw* IV nr 103.

(Nieoprzasnkowny) Nieoprzaskowny chleb nieoprzaskowny '*chleb z mąki poddanej fermentacji bez drożdży, panis e farina sine faece fermentatus*': In pane azimo (sed nisi in) fermentato nye w oprzaskownem ('w nieoprzaskownem') chlebe..., zakwasonem albo zagnyeczonem, w przasnem chlebe, w quasonem ch⟨l⟩ebe 1413-4 *JA* XIV 503. ~ *Nie jest pewne, czy negacja należy rzeczywiście do przymiotnika, nie zaś do orzeczenia.*

Nieosadzenie '*nieosiedlenie, niezaludnienie, czy niewzięcie pod uprawę, nulla colonorum in terram deductio vel terrae colendae neglectio*': Yako *stradzo yako osm grzywen yego neosadzenim carczu, welczy ('wilcy') krowy v ten carcz vtargali 1417 *Pyzdr* nr 506.

Nieosiadł *cf.* **Nicosiadły**

Nieosiadły, Nicosiedły *formy*: *n. sg. m.* nicosiadł 1416 *AKPr* VIIIa 139; nicosiadły 1398 *StPPP* II nr 265, 1479 *AGZ* XVIII 191; ~ *g.* a. *ac. sg. m.* nieosiedłego 1440 *AGZ* XI 173; ~ *d. sg. m.* nieosiadłemu 1495 *StPPP* IX nr 1169; ~ *ac. sg. m.* nieosiadłego 1418 *StPPP* II nr 1557; *f.* nieosiadłą 1438 *AGZ* XII 50; ~ *i. pl. m.* nieosiadłemi 1464 *StPPP* VII 418.

Znaczenia: **1.** '*nie mający majątku, posiadłości ziemskiej, qui agro proprio caret*': Quod Stanislaus intercessorem neossadly statuerat 1398 *StPPP* II nr 265; Quem (*sc.* Gnewosium)... Iacobus Colcza infamauit, nolens eum habere pro intercessore legitimo, asserendo ipsum, qu⟨o⟩d nichil... haberet in terra al. neosadl 1416 *AKPr* VIIIa 139; Domini decreuerunt, quod idem ministerialis receptis litteris debet ipsum (*sc.* Petrum) detinere, tamquam illum, qui nichil habet in terra al. neoschadlego 1418 *StPPP* II nr 1557; Non statuit coram iure Nicolaum al. Micholt, procuratorem suum de Nyebysczany, non possessionatum al. nyeoszedlego 1440 *AGZ* XI 173; Quia filius tuus Iohannes imposessionatus al. nyeoszyadly... intulit sibi Iacobo duo vulnera 1479 *AGZ* XVIII 191, *sim. ib.*; ~ Quia ipse ueniens in domum ipsius... cum quadraginta exilioribus al. podleyschemy, inpossessionatis al. z *golatami nyeosyadlemi 1464 *StPPP* VII 418; Ne supranominatam summam pecunie dicto Petro Scarbek non extraderent iako goloczie nyeossyadlemu 1495 *StPPP* IX nr 1169.

2. '*niezamieszkały, nieosiedlony, niezaludniony, bezludny, pusty, non habitatus, desertus*': Lazor... Marco... duas areas suas, unam hominem collocatum habentem, aliam vero non,... in tribus sexagenis obligavit... sic, quod ad aream vacuam al. nyeosyadlø Lazor terram, argulas, prata et similia debet dare et assignare, tamdiu sibi tenere, quousque tres sexagene Marco per Lazor fuerint exolute 1438 *AGZ* XII 50.

Nieosiągły '*nie dający się rozumem pojąć, niemożliwy do zrozumienia, niezrozumiały, niepojęty, niezgłębiony, niedocieczony, incompre-*

hensibilis, inexplicabilis, qui nec perspici, nec cognosci potest': Incomprehensibilia nyeoszągle (*war. kal.*: nyesczigle aut nyevgonyone), investigabiles *nyeoszanye, ⟨nie⟩sczygle, nyevgononye (*pro* nyevgonyone, o altitudo divitiarum sapientiae et scientiae dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles viae eius! Rom 11, 33) *MPKJ* V 126.

Nieosiedły *cf.* **Nieosiadły**

Nieostrożnie '*nie zachowując ostrożności, nieuważnie, incaute, imprudenter*': Si cecus cecum conatur ducere secum, incaute *nyostroszne vadunt, in foueamque cadunt 1466 *R* XXII 26.

Nieotkładny *cf.* **Nieodkładny**

Niepamięć '*brak, utrata, zanik pamięci, zapomnienie, oblivio*' *(?)*: Smyertelne nyepamyaczy XV *p. pr. R* XVI 340.

Niepamiętale '*w roztargnieniu, niebacznie, nieuważnie, nierozważnie, incaute, imprudenter*': Thedy szye tha pany vląkla szylno y zaszmuczyla szye, a w thym szmathkv y vląknyenyv, y po grzechu nyepamyąthalye rzekla... na vczyechą gosczyowy *OrtMac* 71, *sim. OrtBrRp* 56, 3.

Niepamiętliwy '*nie zapamiętujący, zapominający, immemor, obliviosus*': Memoria nostra relicta est nepamøtliwa XV *in. R* XXIV 64; Nyepamyatliui inmemor 1437 *Wisł* nr 228 s. 87.

Niepełny '*niecałkowity, niezupełny, częściowy, non integer, imperfectus*': Aliqui enim faciunt penitenciam semiplenam, nyepełną, aliqui perniciosam scodliwą 1456 *ZabUPozn* 115.

Niepewnie '*częściowo, do pewnego stopnia, niedoskonale, niedokładnie, particulatim, ex aliqua parte, non perfecte*': Ex parte, *gl.* id est imperfecte, nyepewnye, enim cognoscimus, ex parte, *gl.* id est imperfecte, nyepewnye, profetamus (I Cor 13, 9) XV *med. SKJ* I 71.

Niepewno '*nie na pewno, bez pewności, incerto*': Incertum est nyepevno XV *med. R* XXV 158; Trzey evanyełyszczy nyepevno vypyssaly, a szvyąthy Yan *osveyą mylczy..., aby vyedzyon (*sc.* Jesus) do Annascha *Rozm* 709.

Niepewność 1. '*stan bliżej nie znany, nie określony, niewyraźny, niejasny, incertum, dubium*': Ego igitur sic curro, non quasi in incertum, w nyepewnoscz, sic pugno, non quasi aerem verberans (I Cor 9, 26) XV *med. SKJ* I 64.

2. '*brak poczucia pewności, bezpieczeństwa, niepewne, trudne położenie, sytuacja, status incertus, difficilis, res angustae, discrimen*': Scis in quo discrimine, nyepewnosczy, nos reliquisti XV *med. SKJ* V 280; Nos omnes exemplo sancti Mathei debemus sequi Xpm, primo propter breuitatem vite vel incertitudinis dla nyepewnosci XV *p. post. R* XXV 180.

Niepewny *formy*: *n. sg. m.* niepewny 1437 *Wisł* nr 228 s. 87, *OrtMac* 121, 1466 *R* XXII 10; *f.* niepewna 1466 *R* XXII 15, *ca* 1500 *Erz* 51; ~ *g. sg. m.* niepewnego 1466 *R* XXII 10; ~ *ac. sg. m.* niepewnego *OrtBrRp* 89, 1, *OrtMac* 121; *f.* niepewną 1456 *ZabUPozn* 115; ~ *d. pl. m.* niepewnym *Rozm* 485; ~ *ac. pl.* niepewne *KartŚwidz*, *Pul* 50, 7.

Znaczenia: **1.** '*bliżej nie znany, nie określony, niewyraźny, niejasny, incertus, non certus, dubius, anceps*': Gdyby goscz albo nyepewny czlowyek dobyl czyyego gymyenya, a tego by doma nyc bylo *OrtMac* 121; Mayąly onego nyepewnego zathwerdzycz rąkoyemszthwem? *ib., sim. OrtBrRp* 89, 1; ~ *Nepewnye (*Pul*: nyepewne, *sim. KartŚwidz*) y taiemne mødroscy twoiey ziawil ies mne (incerta et occulta sapientiae tuae manifestasti mihi) *Fl* 50, 7; Confusa id est indeterminata vel incerta smyeschaną vel nyepewna *ca* 1500 *Erz* 51.

2. '*nie mający pewności w odniesieniu do czegoś, nie wiedzący o czymś na pewno, non certus, non exploratus, cui certum non est*': Nyepewni imperitus 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Nil inexpertum affirmes *nyepewnygo *podzwerdzys 1447 *R* XXII 40; Spes onerata, nyepewna, metu vexat vtrumque gregem 1466 *R* XXII 15; Albo szye tesch tako vyklada to slovo nye vye, rozvmnyey nan (*pro* nam), ys yest podobno bycz nyepevnym (non novit, subaudi, nobis, quibus expedit incertos esse), bychmy tako zyly, yakoby zavzdy kv sądv ydącz *Rozm* 485.

3. '*chwiejny, wahający się, nie zdecydowany, dubius, qui dubitat, haesitat*': Animum enim pendulum, nyepewny v myszly, nyepewnego vmyszlv, fluitantem solet affligere de multis promissionibus spes 1466 *R* XXII 10; ~ Aliqui enim faciunt penitenciam semiplenam, nyepełną, aliqui perniciosam, scodliwą, alii infructuosam et alii dubiam nyepewną 1456 *ZabUPozn* 115.

Niepili '*obcy, nie należący do korporacji, rodziny, alienus, extraneus*': Przyrodzony myedzy przyaczelmy czastokrocz rzeczy gednayą y vkladayą rychley nysz nyepili *Dział* 24; Gdyby syą przygodzylo w nyezgodzie myeszkaczy y byczi z opczym albo z nyepilym [...], tako ma byczi zrzadzo⟨no, jako s⟩ye prelathom zpodoba (de pace... inter fratres... aut etiam exteros in discordia positos facienda, sicut ministris videbitur) 1484 *Reg* 716.

Niepłodliwy '*bezpłodny, sterilis, non fecundus*': Nyeplodlywey sterilis XV *med. R* XXIV 359.

Niepłodność 1. '*bezplodność, sterilitas (mulierum)*': Quia ante hoc virginitas et sterilitas maledicta fuit nyeplodnoscz przecląta byla XV *med. SKJ* V 274; A maledictione slorzeczenya nyeplodnosczy *ca* 1450 *PF* IV 579; Quia corpus eius dictus preservat od nyeplodnosczy *ca* 1500 *R* XLVII 373.

2. '*nieurodzajność, nieużyteczność, infecunditas (terrarum)*': Poloszyl... szemø plodnø albo plodzystø w neplodnoscz albo w slonoscz (terram fructiferam in salsuginem) pr⟨z⟩e zglobø przebywayøcych w ny *Fl* 106, 34.

Niepłodny *formy*: *n. sg. m.* niepłodny *ca* 1500 *Erz* 51, *Rozm* 839; *f.* niepłodna *Sul* 104, XV *med. GlWroc* 63r, 1471 *MPKJ* V 17, *MW* 57b, *etc.*; ~ *ac. sg. f.* niepłodną *MW* 71a, *Pul* 112 arg.; ~ *n. pl. m.* niepłodni 1466 *R* XXII 19.

Znaczenia: **1.** '*bezpłodny, sterilis*': Kyedikoli... nyektora slyachczyanka... possag swoy albo vyano ve wsy... myałabi a tha ista bilabi yalowa albo nyeplodna (sit sterilis), a plodu s syebye od mąnza swego prawego nye myalabi *Sul* 104; Ecce sacerdos eius oblacionem de altari proiecit, dicens eum maledictum, przecletego, sterilem yalowego, *neplotdny XV *med. GlWroc* 106r; Nyeplodna infecunda (non erit infecunda nec sterilis in terra tua Ex 23, 26) 1471 *MPKJ* V 17; Tha naswyathsza nyegdy nyeplodna zyemya (*sc.* święta Anna) *roszka sz szyebye wipvsczy *MW* 57b; Panye boze..., kthorysz Anna szwyątha dlugo nyeplodna naszwy⟨ę⟩thszem plodem raczil [pocz] poczyeszycz *MW* 71a; Elszbyetha byla nyeplodna (sterilis Luc 1, 7) *EwZam* 287, *sim. ib.* 288, *ca* 1500 *R* XLVII 370, *Rozm* 6; Anna, nyevyasta nyeplodna,... czysta panna porodzyla *ca* 1500 *SprTNW* V 9, *sim. Rozm* 27; Bog oczyecz movy przez proroka Izayascha...: Ya, ktory vodzyenye (*pro* rodzyenye) *vsvem ('wszem') dayą, nyeplodny bąda (sterilis ero Is 66, 9)? *Rozm* 839.

2. '*nieużyteczny, nie rodzący użytecznych owoców, sterilis, inutilis, qui fructu carat*': Si tanta pena erit arboris sterilis, neplodna, fructum non producentis XV *med. GlWroc* 63r; Me parum vitem credite. Dixit item: Sy vera vite, vos in me robora, vite viuente, non steriles, nye nyeplothny, palmitibus similes germina milla ferens 1466 *R* XXII 19; Sterilis, id est infructuosus, nyeplodny *ca* 1500 *Erz* 51; ~ *przenośnie*: Prorok w duchu ku apostolom molwy, alye vbogy lyud neplodnø czerkyew myanuye *Pul* 112 arg.

Niepoczesność, Niepoczestność '*brak wstydu, nieobyczajność, niemoralność, mores pravi, turpitudo*': Nepoczesnoscz inpudicicia *ca* 1428 *PF* I 495; Nyepoczestnoscz irreuerencia *MW* gl. 64.

Niepoczesny, Niepoczestny *formy*: *n. sg. neutr.* niepoczesne XV *med. SKJ* V 261; ~ *g. sg. m.* niepoczesnego *BZ* Num 25, 8; *neutr.* niepoczesnego XV *med. SKJ* V 278; ~ *i. sg.* niepoczesnem *OrtMac* 25; ~ *n. pl. m.* niepocześni XV *med. SKJ* V 273; ~ *ac. pl. f.* niepoczestne *OrtMac* 29.

Znaczenie: '*nieobyczajny, niestosowny, nieprzyzwoity, niemoralny, inhonestus, impurus, impudicus, turpis, flagitiosus*': Quoniam Christo domino multum contraria et displicens est superbia, avaricia et illicita delectacio, nyepoczesne kochanye, huius seculi XV *med. SKJ* V 261; Sed sicut impudici, nyepoczyesny, canes ideo non sunt digni *ib.* 273; Nullus etiam lubricus, nyeczysthy, eam inspiciens ad eam potuit illicitos habere motus, nyepoczesnego poruschenya, propter eius excellentem puritatem *ib.* 278; Nye chcze-ly wyączey gynney rzeczy mowycz, thedy wszdy on y gyego dzyeczy zosthąna przy szwem pelnem p⟨r⟩awye, acz szyą gynem nyepoczyesznem (*OrtBr* VI 346: w gynym nyepoczesz⟨n⟩ym) nye przekonaly sz prawa prawego *OrtMac* 25; Czy (*sc.* bezprawni) nykomu ny mogą ku yego prawu pomocz, tho yesth szwyaczycz any przyszyagacz, yako gyaczy pysczkowye, lotrowie y lazebnyczy... albo kthorzy... o gynne nyepoczeszthne (*OrtBrRp* 31, 1: albo gyne *nypoczeszne) rzeczy przed prawem szą dokonany *ib.* 29; ~ niepoczesny dom '*dom publiczny, lupanar*': Wszedl iest za møzem jsraelskim do domo (*pro* domv) nyepoczesnego (in lupanar) *BZ* Num 25, 8; ~ niepoczestne '*czyn nieobyczajny, nieprzyzwoity, niemoralny, factum pravum, turpe, impurum*': Kedi ktho nyepoczesthne [sz] kthore vcziny (quicumque inhonestatem aliquam... fecerit), yako tho nyewyastą obnyeczczy alybo dzewką polapy,... vyną... zaplaczicz ma bicz przyczysznyon *Sul* 70.

Niepoczestliwy *cf.* **Niepocześliwy**

Niepoczestność *cf.* **Niepoczesność**

Niepoczestny *cf.* **Niepoczesny**

Niepocześliwie '*niehonorowo, niegodnie, indigne, turpiter*': Jacub Cotovieszki ne uczekal zayøczski s tego pobicza za Odrø nepoczeslywe, ale yøth poczesliwe, yako na dobrego przislusza 1414 *JA* III 525.

Niepocześliwy, Niepoczestliwy '*nieobyczajny, nieprzyzwoity, niemoralny, rozpustny, inhonestus, impurus, flagitiosus*': Meretricem mulierem

prozna, nyepoczeslywa XV *med. R* XXIV 361; Inverecundo (*sc.* sermone) nyepoczestliwey *ca* 1450 *PF* IV 572.

Niepocześnie '*niegodnie, niegodziwie, haniebnie, inhoneste, flagitiose, turpiter*': Nam die dominico palmarum cum reuerancia eum susceperunt, sed magna sexta feria ignominiose, nepocesne, ipsum ad locum Calvarie deduxerunt XV *med. GlWroc* 19v; Tenuerunt eum (*sc.* Jesum) impie, sicut lupi ouem, hinc, inde trahentes nyepoczesznye, nyevczlyvye *ca* 1500 *JA* X 380.

Niepoczliwy, Niepocztliwy '*nieobyczajny, nieprzyzwoity, inhonestus, impurus, flagitiosus*': Illecebris malis et illicitis, *nyepothcztlywim, voluptatibus (Prov 9, 13) 1471 *MPKJ* V 67; Braczya nye mayą chodzyczy na nyepoczlive gody y svadziby (ad inhonesta convivia et spectacula) 1484 *Reg* 710.

Niepocztliwy *cf.* **Niepoczliwy**

Niepodejrzany, Niepodeźrzany '*nie wzbudzający podejrzeń, godny zaufania, wiary, nieposzlakowany, bez zarzutu, nienaganny, a suspicione remotus, honestus, fide dignus, integer*': Dzedzycz sz... szolthiszem mayą... wybracz dwye personye rostropne, nygeney stronye nyepodeszrzane (neutri partium suspectas) *Sul* 80; My o taką rzecz skazalysmy Ianowy dwiemanacze swyathky nyepodeszrzanymy (bonis, *Sul* 52: dobrymy) odydz *Dzial* 44; On, kthoremu gwalth iesth sią sthal, pozwawsi onego gwalthownyka przed starosthą, ma onego poprzisiącz swiathki zvpelnemy s lvdzmy dobrey slawy a niepodeyrzanemy (testibus integris, honestis et bonae famae iurare debebit) 1498 *MacPraw* VI 272.

Niepodeźrzany *cf.* **Niepodejrzany**

Niepodobieństwo '*złość, niegodziwość, improbitas, nequitia*': Anyolem stroszem mym daleko odpandz wszithko nyepodobyenstwo nyeprzyiacyela *MW* 138a.

Niepodobliwy '*niedozwolony, niewłaściwy, niemoralny, improbus, pravus, turpis*': Anima est infecta, pokalana, multis illicitis amoribus nyepodoblywymy myloszczamy XV *p. post. PF* I 202.

Niepodobnie '*niesłusznie, niewłaściwie, niegodnie, iniuste, inique, indigne*': Nyepodobnye minus digne 1437 *Wisł* nr 228 s. 88; Pomowil gy bycz slodzegya... gy ve czczy gego przeczivko bogu et iusticiam nepodobne (indebite) *vsmøczayocz 1474 *Zab* 540; Azaby my czo nyepodobno vczynycz, a ya wschytko vczynyl y stvorzyl slovem? Przecz sobye tako nyepodobnye mysłyss? *Rozm* 46.

Niepodobno 1. '*niemożliwe, nie sposób, niepodobieństwem jest, niemożliwością jest, trudno, impossibile est, fieri non potest, difficillimum est*': Et quia difficille est, yscy nelaczno, immo inpossibile est eorum opera enarrare y nepodobno gest gich skut⟨kow⟩ vslouicz *Gn* gl. 156b, *sim. ib.* 154a. 156a; Tanta in eius corpore et mente puritas resplenduit, ut eciam impossibile esset eam licitis actibus matrimonii applicari yss thesch nyepodobno ya sluschnym skuthkom malschenskym przylaczycz XV *med. SKJ* V 278; Anno szwyatha,... nyepodobno, byz nye byla wysluchana od Jeszusza, swego wnuka *MW* 95a; Azaby my czo nyepodobno vczynycz, a ya wschytko vczynyl y stvorzyl slovem? *Rozm* 46; Nyepodobno (impossibile est Luc 17, 1), by nye przyslo pogorsenye, alye gorze temv, przez ktoregosz pogorszenye przydzye! *ib.* 397; Czyrpyal (*sc.* Jesus) tako vyelykye vdrączenye, yz nyepodobno ktoremv czlovyekovy tego vypovyedacz *ib.* 817, *sim. ib.* 699.

2. '*nie wypada, nie potrzeba, nie należy, nie wolno, non decet, non convenit, non fas est*': Nonne ergo oportuit et te misereri conserui tui aszali thegodla nepodobno thobe szmilowacz szø nathwim (*leg.* nad twym) szlugø, yakom szą y ia szmilowalem szø nath tobø (Mat 18, 33) *ca* 1420 *R* XXIV 82; Nec enim fas est, nyepodobno, summo regi quidquam negare (Jer 38, 5) XV *med. SKJ* V 283; A tesch nyepodobno yest, by ty byl moym navczyczyelyem (doctorem meum te non decet esse) *Rozm* 131.

Niepodobność '*pochodzenie z niskiego rodu, ignobilitas, aliculus origo humilis*' *(?)*: Secundum ignobilitatem podluk nyepodobnosczy albo nyeurodzenya (II Cor 11, 21) XV *in. Szwed* 50.

Niepodobny *formy*: *n. sg. m.* niepodobny 1437 *Wisł* nr 228 s. 87, *BZ* Lev 20, 14, *Rozm* 515; *neutr.* niepodobno XV *med. SKJ* V 276, *BZ* Gen 18, 14, *EwZam* 288, *Rozm* 50; ~ *g. sg. m.* niepodobnego *ca* 1450 *PF* IV 571; *neutr.* niepodobnego 1448 *R* XXIV 351, XV *med. ZabUPozn* 126, *BZ* I Reg 15, 9; ~ *ac. sg. m.* niepodobny *BZ* Deut 17, 8; *neutr.* niepodobno *Rozm* 417; ~ *g. pl. f.* niepodobnych *Naw* 127; ~ *ac. pl. f.* niepodobne *Rozm* 841.

Comparat. n. sg. m. niepodobniejszy *Rozm* 841.

Znaczenia: **1.** '*niestosowny, niewłaściwy, niedozwolony, niedopuszczalny, też nieobyczajny, nieprzyzwoity, niemoralny, non aptus, illicitus, inhonestus*': Nepharia, illicita *nepodobnye stathky *ca* 1428 *PF* I 493; Nyepodobni ineptus 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Nihil in partu (*sc.* vir-

ginis) impurum fuit, nihil illicitum nyczssz nyeczystego, nyepodobnego, nyepokalanego 1448 *R* XXIV 351; Quod aliis sanctis et hoc est inconveniens bilo nyepodobno XV *med. SKJ* V 276; Quia famam eius illesam conseruauit, ita ut nullus de ea aliquid sinistri, nyepodobnego, loqui potuit XV *med. ZabUPozn* 126; Od nepodobnego wszgląda ab illicitis visionibus *ca* 1450 *PF* IV 571; Ktos na dzewkø zonø poymye maczerz gey, grzech iest vcinil, ziwo spalon bødze s nima any ostanye taki nyepodobni myedzi wami (tantum nefas in medio vestri) *BZ* Lev 20, 14; A odpuscyl Saul y wszitek lyvd... wszemu, czso bilo krasnego..., ale czsokoly bilo nyepodobnego a zarzuczonego (quidquid... vile fuit et reprobum), to pogubyły *BZ* I Reg 15, 9; Ogladay duschą moyą y oczyszczy ya od nyepodobnych myszly! *Naw* 127; Bądzze, Iudaschv, przeklęty..., bo yest grzech ossobny, barzo nyepodobny,... to yest lakomstvo a skąposcz *Rozm* 515.

2. '*trudny, niemożliwy, difficilis, impossibilis*': Zdarzy bog, czso gest nyepodobno (nunquid deo quidquam est difficile)? *BZ* Gen 18, 14; Pakli nyepodobni søød a nycysty przed sobø opatrzys (si difficile et ambiguum apud te iudicium esse perspexeris)..., gidzi do myasta *BZ* Deut 17, 8; Nye badzye nyepodobno (non erit impossibile Luc 1, 37) v boga vszelykye slovo *EwZam* 288, *sim. Rozm* 50; Wvyezvyą brzemye czyeskye a nyepodobno noszycz (alligant... onera gravia et importabilia Mat 23, 4) y vkladayą ludzyom na ramyona *Rozm* 417; Dzyevycza blogoslavyona... barzo trudno bolyescz myala vnątrz, patrzączy na takye nyepodobne mąky svego mylego syna *ib.* 841.

3. '*brzydki, deformis, foedus*': Syn tvoy byl krassy anyolow, a ten yest vschech lyvdzy nyepodobnyeyschy *Rozm* 841.

4. '*nie wykazujący podobieństwa, różny, odmienny, dissonus, absimilis*' *(?)*: *Nyepodobnye dissonum 1437 *Wisł* nr 228 s. 86.

Niepodziałany '*nieprzygotowany, nieprzysposobiony, non praeparatus, non aptatus*': Triginta et nouem vasa puluerum nouorum missilium imparatum et XV vasa puluerum al. non preparati pulueris vlg. nyepodzalanego 1495 *GórsArt* 219.

Niepogoda '*zła, brzydka pogoda, intemperies, tempus adversum*': Quando superiora celestia aliquam patiuntur intemperiem gdy na nyebye albo na powyetrzv gesth nyepogoda, zamyeszanye XV *p. post. Kałuż* 273.

Niepogorzałek *bot.* '*Echium vulgare L.*': Nepogorzalek custos acerui 1472 *Rost* nr 1262.

Niepokalan *cf.* **Niepokalany**

Niepokalanie '*czystość, niewinność, dziewictwo, castitas, virginitas*': Tres ductores fuerunt, qui istas virgines ad Christum duxerunt. Primus fuit virginitas. Vnde in libro Sapiencie, quod incorrupcio, yse nepokalane, proximum deo facit *Gn* gl. 153b.

Niepokalany *formy*: *n. sg. m.* niepokalan *Fl* 17, 26; niepokalany *Gn* gl. 41a, *BZ* Lev 22, 19; *f.* niepokalana *Fl* 17, 33, *Rozm* 55. 97; *neutr.* niepokalano *Fl* 118, 80; niepokalane *MW* 30a, *Gn.* gl. 166a; ~ *g.* a. *ac. sg. m.* niepokalanego XV *med. SKJ* I 87; ~ *ac. sg. m.* niepokalanego *Fl* 63, 3, *BZ* Lev 5, 15; *f.* niepokalaną *Fl* 17, 35, 1424 *Msza* III s. 59. 60, *sim.* IV, *etc.*; *neutr.* niepokalane *BZ* Num 28, 31; ~ *v. sg. f.* niepokalana XV *p. post. R* XXV 265, *Rozm* 23; *neutr.* niepokalane XV *med. SKJ* V 277; ~ *l. sg. f.* (na) niepokalanej *Fl* 100, 2, *Fl* i *Pul* 100, 8; ~ *ac. du. m.* niepokalana *BZ* Num 28, 9; ~ *n. pl. m.* niepokalani *MW* 3b; ~ *g. pl. m.* niepokalanych *Fl* 36, 19, *BZ* Num 28, 27. 29, 8; ~ *ac. pl. m.* niepokalane *BZ* Num 28, 3; *f.* niepokalane XV *p. post. Msza* VII s. 50.

Znaczenie: '*niesplamiony niczym, nieskalany, nienaruszony, nietknięty, bez skazy, bez grzechu, niewinny, czysty, immaculatus, non contaminatus, integer, purus, castus*': Quod autem fuit mundum vas b⟨eatus⟩ P⟨aulus⟩ mundicia virginali iscy on gest byl sød cysty a syvota nepokalany *Gn* gl. 41a; Dominus fiat cor meum et corpus meum immaculatum nepokalane (Psal 118, 80) *ib.* 166a; I bødø nepokalan s nym (ero immaculatus cum eo, *Pul*: będę przeswynnym sz nym) *Fl* 17, 26; Bog moy, nepokalana (*Pul*: nyeposkarzedzona) droga iego (impolluta via eius) *Fl* 17, 33; Bog... poloszil iest nepokalanø (*Pul*: przezwynø) drogø moiø (immaculatam viam meam) *Fl* 17, 35; Znaie gospodzin drogø nepokalanich (immaculatorum, *Pul*: nyewynnych) *Fl* 36, 19; Naczøgnøli sø (*sc.* źli) Iøczisco..., bichø strzelaly w taiemnosci nepokalanego (immaculatum, *Pul*: nyewynnego) *Fl* 63, 3; Pyacz bødø y vrozumeiø na drodze nepokalaney (in via immaculata, *Pul*: nyepokalyoney), gdi przidzesz ku mne *Fl* 100, 2, *sim. Fl* i *Pul* 100, 8; Bødz sercze moge nepokalano (fiat cor meum immaculatum, *Pul*: nyepokalyone, *MW* 30a: *nnepokalane) w prawotach twogych, abych ne sasroman *Fl* 118, 80; Obyatuyemi przeszwyatley dostoynosczy... twoyey s swych darow... obyatø nepokalanø, *nyszmazanø (immaculatam, *Msza* I: nyepokaloną) 1424 *Msza* III s. 59, *sim.* IV. VI; Przivøthe ymeecz ra-

czyl yesz... to, czsso thobye offyerowal nawønczszy kapłan twoy Melchizedech, swąntą offyarø, nepokalyanø obyathø (sanctum sacrificium, immaculatam hostiam) 1424 *Msza* III s. 60, *sim.* VI; Religio munda, *gl.* sc. in cordis intencione uel interius, et immaculata, nabozenstwo krzesczyanskye wnątrz czyste, nyepokalan[y]e zewnątrz, apud deum et patrem hec est: visitare pupillos et viduas in tribulacione eorum et immaculatum se custodire, nyepokalanego strzedz, ab hoc seculo (Jac 1, 27) XV *med. SKJ* I 87; Sancta igitur et immaculata virginitas, swyathe a nyepokalane dzyewstwo, quibus te laudibus referam? XV *med. SKJ* V 277; Gdisz z dobitka obyetowal obyetø za grzech, to gest owczø nyepokalyanøø (ovem... immaculatam) *BZ* Lev 4, 32, *sim. ib.* 22, 21; Offyerowacz bødzye za grzech swoy skopv nyepokalyanego (arietem immaculatum) *ib.* 5, 15; Samyecz nyepokalany bødze (masculus immaculatus erit) sz wolow y z owyecz *ib.* 22, 19; Macze offyerowacz barani roczne nyepokalane dwa (agnos... immaculatos duos) *BZ* Num 28, 3; Sobotnego dnya bødzecze offycrowacz dwa barani rocznya nyepokalana (duos agnos... immaculatos) *ib.* 28, 9; Offyarvycze... panv... baranow nyepokalanych rocznyow sedm (agnos... immaculatos septem) *ib.* 28, 27, *sim. ib.* 29, 8; Nyepokalane offyarvicze wszitko (immaculata offeretis omnia) *ib.* 28, 31; Blogoslaweny nyepokalany na drodze (beati immaculati in via Psal 118, 1), ktorzi chodzą w zakonie bozem *MW* 3b; Proszymy, aby... pozegnal thy dary, thy danya, thy szwyanthe szwyathoszczy nyepokalane (haec sancta sacrificia illibata, *Msza* I. IV. VIII: obyathy czysthe, III. VI: obyatawanya neporuschona, V: swyathosczy nyeporuszon[y]e, nyepokalon[y]e, IX: obyathy nyezwruson[y]e, X: obyathy nepokalan[y]e, XI: szvyąthoszcz nyepokalyana) XV *p. post. Msza* VII s. 50; Swyatha a nyepokalana panno, y kthorą cze chwalą wyszlowyą? XV *p. post. R* XXV 265; O dostoyna, o scząszna, o blogoslavyona, o nyepokalana (o immaculata) dzyevycze Marya, czyebye bog okraszyl przesłycznymy cznotamy *Rozm* 23; My vyemy, ys yest czysta, nyepokalana dzyevycza (quia munda est et immaculata), posromnoscz dzyevycza vyelebnye chovala *ib.* 55; Bo Marya dzyevycza nyepokalana (ad Mariam virginem incontaminatam) any mąskym poruschenym dotknyona *ib.* 97; Nye za dar byalym odzyenym oblyeczon (*sc.* Jesus), bo vkazoval nyepokalan[y]e znamyona, czusch nyevynnosczy svey mąky *ib.* 802.

Niepokalony *formy*: *n. sg. neutr.* niepokalone *Pul* 118, 80; ~ *ac. sg. f.* niepokaloną 1413—4 *Msza* I s. 262; ~ *v. sg. f.* niepokałona *Naw* 35; ~ *l. sg. f.* (na) niepokalonej *Pul* 100, 2; ~ *n. pl. m.* niepokaleni *Fl* i *Pul* 118, 1.

Znaczenie: '*niesplamiony niczym, nieskalany, nienaruszony, nietknięty, bez skazy, bez grzechu, niewinny, czysty, immaculatus, integer, castus, purus*': Blogoslaueny nepokaleny (immaculati) na drodze, gysz chodzø w zakone gospodnowem *Fl* 118, 1, *sim. Pul*; ⟨Wylebnosczy thwey, *sc.* obiatujemy,... obyatha⟩ nyepokaloną (hostiam immaculatam, *Msza* III. IV. VI: nepokalanø), ⟨chleb swathy zyvotha wyecznego⟩ y kelycha sbawyenya wy⟨e⟩cznego 1413—4 *Msza* I s. 262; Y przeszegnasz nabosznye tha swyatha swyathoscz nyeporuszon[y]e, nyepokalon[y]e (haec sancta sacrificia illibata, *Msza* I. IV. VIII: obyathy czysthe, III. VI: obyatawanya neporuschona, VII: szwyathoszczy nyepokalane, IX: obyathy nyezwruson[y]e, X: obyathy nepokalan[y]e, XI: szvyąthoszcz nyepokalyana) XV *med. Msza* V s. 260; Pyacz będę y rozumyecz na drodze nyepokalyoney (in via immaculata, *Fl*: nepokalaney), gdy przydzesz ku mnye *Pul* 100, 2; Bødz szyercze moye nyepokalyone (fiat cor meum immaculatum, *Fl*: nepokalano) w prawotach twoych, abych nye zasroman *Pul* 118, 80; Swyata Maria nyepokalyona, orandvy za mna! *Naw* 35.

Niepokojność **1.** '*niepogoda, zła, brzydka pogoda, tempus adversus, tempestas turbida*': Atque estus et aeris intemperiem, nepokoynoscz, sustinu⟨i⟩t XV *med. GlWroc* 91r.

2. '*wynoszenie się, pycha, insolentia, superbia*': Nyepocoynoscz insolencia 1437 *Wisł* nr 228 s. 87, *sim. MW* gl. 63.

Niepokojny '*czyniący niepokój, zakłócający spokój, niepokojący, inquietus, turbulentus*': Panye bozye,... strzezy mye w pokoyu od wszytkych nyepokoynych *MW* 75a.

Niepokornie '*wykazując brak pokory, uszanowania, non demisse, superbe*': Iudasch yest vzyął kąss chleba rozmoczonego, nathychmyast vyschedł barzo nyepokornye *Rozm* 553.

Niepokornik '*człowiek cechujący się brakiem pokory, uszanowania, homo non demissus, non humilis, superbus*': Nepokornyka inquietum 1447 *R* XXII 41.

Niepokój *formy*: *n. sg.* niepokoj XV *med. SKJ* V 253; ~ *ac. sg.* niepokoj XV *med. GlWroc* 100v, *BZ* I Reg 26, 14. 28, 15. II Par 29. 8, 1471 *MPKJ* V 51, *Rozm* 789; ~ *l. sg.* (w) niepokoju 1456 *ZabUPozn* 111; ~ *n. pl.* niepokojowie XV *med. R* XXIV 351; ~ *ac. pl.* niepokoje *Sul* 95.

Znaczenie: '*zakłócenie pokoju, rozruchy, zamieszki, zaburzenia, niezgoda, inquies, confusio, perturbatio*': Chczancz smyaloszczy, zloszczywe gabanyaa, nyepokoye i blandi... oddalicz, vstawyami *Sul* 95; Erunt signa in sole et luna, et stellis, et in terris pressura gencium pre confusione fluctuum maris prze nepokoy morsky (Luc 21, 25) XV *med. GlWroc* 100v; Circumdederunt angustie ogarnęły nyepokoyowye, nyesgody XV *med. R* XXIV 351; Nam vbi rancor et inquietudo, swar, gnyew a nyepokoy, cordis, ibi non potest habitare XV *med. SKJ* V 253; Ktosz ti, gysz wolasz a czinysz nyepokoy krolyowy (qui... inquietas regem)? *BZ* I Reg 26, 14; Przeczesz my nyepokoy vczinyl (quare inquietasti me), abich bil wzkrzeszon? *ib.* 28, 15; A tak syø wzbudzil gnyew bozi przecyw ludowu pokolenyv... y poddal ge pan w nyepokoy (in commotionem) a w zagubø *BZ* II Par 29, 8, *sim.* 1471 *MPKJ* V 51; Et semper in bello et inquietudine, v nyepokoyv, esset 1456 *ZabUPozn* 111; Drugye prauo mamy, ktory by koly svem septanym vczynyl nyepokoy v zyemy, tego mamy vmorzycz *Rozm* 789.

Niepokusiciel '*kto nie kusi innych, qui neminem tentat*': Nyepokuschiczel (*var. lub.*: *nyepotuszyczel) intentator (nemo, cum tentatur, dicat quoniam a deo tentatur, deus enim intentator malorum est, ipse autem neminem tentat Jac 1, 13) 1471 *MPKJ* V 136.

Niepołomiony '*niezłomny, nieugięty, nieustępliwy, nieprzejednany, inflexibilis, qui non potest frangi, flecti*': Gląd̨ius divine sentencie durissimus, inflexibilis nyepolomony XV *med. R* XXV 159.

Niepołomny '*nieskłonny do ustępstw, niepos̨łuszny, zuchwały, non exorabilis, contumax*': Pro illa proterva, nekarną, nepolomną, ac superba Vasty electa est Esther XV *med. R* XXIV 351; Nyepolomny inexorabilis XV *med. R* XXV 156.

Niepołożenie '*niezłożenie, nieuiszczenie, niewypłacenie, solutio neglecta, non perpetrata*': Jako mą tako yednacze vyednali, esze Jacub myal yednane polozycz, a yego nyepoloszenym yednanya, czo nany przysluschalo, vskodzyl ma yako cztiri kopi 1449 *ZapWarsz* nr 898, *sim. ib.*

Niepomieniony '*nienazwany, niewymieniony, nie dający się nazwać, non nominatus, non appellandus*': Nyepomyenyonego vewszanye (*pro* veszwanya) innominabilis nominacionem XV *med. R* XXV 160.

Niepomocny '*nieprzydatny, nieużyteczny, inutilis, qui fructum non fert*': Nycz nyepomoczna... nawka, nye bądzyely scząsczya (si adversetur fortuna, quid prodest vivendi doctrina) XV *p. post. R* I s. XLVII.

Niepomożenie niepomożenie prawa '*nieudzielenie należnej pomocy w postępowaniu sądowym, auxilium alicui in causa in iudicio acta non datum*': Iaco Potrek ne zaswal Anki za Vøczenczewa ziuota o nepomozena (*pro* nepomozene) prawa 1404 *Pyzdr* nr 239.

Niepomszczony '*pozostawiony bez pomsty, bez odwetu, nieukarany, impunitus, inultus*': Cząstokrocz thakich slosthnykow grzechy ostayą nyepomszczone (crimina remanent impunita) *Sul* 42; Slodzcysthwa ostayą nyepomszczona (furta remanent impunita) *Sul* 53.

Niepomieczyszczony '*nienaruszony, nietknięty, nieskalany, bez skazy, czysty, illibatus, integer*': Neponeczisczona illibata *ca* 1428 *PF* I 495.

Nieporozumność '*ułomność, wątłość, słabość, nieporadność, imbecillitas, debilitas*': Nyeporozvmpnoscz czlowyeczey mysly inbecillitas mentis XV *med. Zab* 524.

Nieporuszenie 1. '*niezmienność, nieodmienność, stałość, immutabilitas, stabilitas*': Immobilitatem nyeporuschenye schvey rady (in quo abundantius volens deus ostendere... immobilitatem consilii sui, interposuit iusiurandum Hebr 6, 17) 1471 *MPKJ* V 132.

2. '*nienaruszony stan rzeczy, nieskazitelność, czystość, niewinność, integritas, innocentia, castitas*': Perfecta innocencia, nyeporusszenye, mentis XV *med. R* XXV 159; Decima stella est virginalis castitas seu integritas, yestczy dzyewstwo albo nyeporuschenye, que debet esse in virginibus XV *med. SKJ* V 274; To szye moze dobrze przypodobacz kv nyeporvschenyv zyvota dzyevyczego (ad integritatem virginis) a ku czlovyeczthw syna ycy mylego *Rozm* 72.

Nieporusznie '*niewzruszenie, niezmiennie, twardo, stabiliter, firme*': Iøsz (*sc.* krześcijańską wierę) alesz wszelky s pelna y neporvszne zachowa (quam nisi quisque integram inviolatamque servaverit), krome wøtpena na w⟨ie⟩ky zghyne *Fl* Ath 2, *sim. Pul*; Tho vgyednanye myely sobye wyescz w kxągy... gy dzyerzecż gye nyeporuschnye pod pyączyadzyesyath kop zakladv 1490 *ZapWarsz* nr 1702, *sim. ib.*

Nieporuszny '*niewzruszony, nieporuszony, niezmienny, stały, trwały, immobilis, immotus, immutabilis, firmus*': Bødzcze neporvszny (fiant immobiles Ex 15, 16, *Pul*: nye ruszayøczy szye) yako kamen, alysz przeydze gnew twoy, gospodne *Fl* Moys 19; Thim vstawyenym wyekvystą mocz ymayączym wykladami skazvyącz,

aby danyni nyeporvszne a moczne (donationes fixae et firmae) szstacz myali *Sul* 62.

Nieporuszono *cf.* **Nieporuszony**

Nieporuszony *formy*: *n. sg. m.* nieporuszony *Dział* 21. 39; *f.* nieporuszona 1437 *Wisł* nr 228 s. 87, 1444 *R* XXIII 302. 308, XV *med. GlWroc* 105v, XV *med. SKJ* V 274, *etc.*; ~ *g. sg.* nieporuszonego XV *med. ZabUPozn* 128; *f.* nieporuszonej *Rozm* 74. 532; ~ *d. sg. f.* nieporuszonej *Dział* 39; ~ *ac. sg. m.* nieporuszony *BZ* I Par 16, 30; *f.* nieporuszoną *ca* 1428 *PF* I 494, XV *med. R* XXIV 360, *MW* 8b, *Rozm* 180; *neutr.* nieporuszone *Rozm* 56; ~ *n. pl.* nieporuszone 1466 *R* XXII 26; *m.* nieporuszeni (*ca* 1360) 1554 *KodWP* III 93; ~ *ac. pl. neutr.* nieporuszona 1456 *Msza* VI s. 260, *sim.* III.

Znaczenia: **1.** '*nienaruszony, nietknięty, też etycznie nieskażony, nieskalany, czysty, intactus, illaesus, integer, incolumis, incorruptus, castus*': Szona gego (*sc.* zbiega) w tem rocze s pokogem w gymyenyv gego nyeporvszona ma myeskacz *Dział* 61; Carceris austera clausa, nyeporuschone, manente fera 1466 *R* XXII 26; ~ Quod talis Christianus si voluerit... suam rem finire, tunc debet probare tribus Iudeis... et quatuor Christianis, qui... essent... in suaque humanitate non infames et in fide immobiles al. nyeporusscheny (*ca* 1360) 1554 *KodWP* III 93; Rerum, deus, tenax vigor immotus dzierszancza mocz vstawna nyeporuschona 1444 *R* XXIII 308; Fidem non violatam nyeszlomyona, nyeporuszoną XV *med. R* XXIV 360; Septimo, quia famam eius illesam conseruauit, nyeporuschono (*leg.* nieporuszoną *czy* nieporuszono) zachoval, ita ut nullus de ea aliquid sinistri loqui potuit XV *med. ZabUPozn* 126; ~ Neporusszonø intemeratam *ca* 1428 *PF* I 494; Nyeporuszona illibata 1437 *Wisł* nr 228 s. 87, *sim.* XV *p. post. R* XLVII 352; Nyeporuszona intemerata 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Nieporuschona inviolata 1444 *R* XXIII 302; Sic beata virgo Maria filium dei genuit et inviolata, neporuszona, permansit XV *med. GlWroc* 105v, *sim.* XV *med. SKJ* V 274; Mater innupta nyeporuszon[y]ego zyvotha XV *med. Wisł* nr 1302; Immaculata virgo habet testimonium sue intemerate, swego nyeporuschonego, concepcionis XV *med. ZabUPozn* 128; Y poszegnay thy dary, thy swathą obyathovanya nyeporuszona (haec sancta sacrificia illibata, *Msza* I. IV. VIII: obyathy czysthe, V: swyathosczy nyeporuszon[y]e, nyepokalon[y]e, VII: szwyathoszczy nyepokalane, IX: obyathy nyezwruson[y]e, X: obyathy nepokalan[y]e, XI: szvyąthoszcz nyepokalyana) 1456 *Msza* VI s. 260, *sim.* III; Chczemy, aby ktoregokoly stadła nyeporvszony swey czczy czlowiek (aliquis... bonae famae, *Sul* 32: gdiby kthole dobrey slawąthnosczi szących) o kakykoly gwalth przed sąd bylby pozwan, tedy nany dobrym swiadeczstwem ma bycz dokonan *Dział* 21; Porodzony s plemyenya slacheczskyego... wydawayą syą na lotrowstwo..., a potem acz naszą laską na myłoscz badą przyiączy, chczą syą rownacz we czczy slyąchcze nyeporuszoney *ib.* 39; Takycy czczy nye badą myecz, yako slachczycz we czczy nyeporvszony *ib.*; Neporuszo⟨ny⟩ incorruptus 1461—7 *Serm* 442v; Ktorą iedno (*sc.* wiarę) wszelki czala y nyeporuszona nye chowacz bandze (quam nisi quisque integram inviolatamque servaverit Ath 2), kromie wątpyena na wieki zgynye *MW* 8b; Nyeporuschona incorrupta XV *p. post. PF* IV 755; Nablogoslawyensze dzyevyczy Mariey nyeporvsz⟨one⟩mv panyenstwv... b⟨ądź⟩ vyeczna chwala! *ca* 1500 *PamLit* XXVIII 305; Bocz poczala (*sc.* Maryja) chovayączy swe dzyevyczstwo nyeporvsone (salva tamen sua virginitate) *Rozm* 56; Yenze narodzyl szye z dzyevycze nyeporvsoney (ex unius virginis utero non tacto) *ib.* 74; Bozy sząd przychodzączy movyly a wschelka duscha nyeporuschoną rzekly (omnem animam incorruptam esse) *ib.* 180; Krystus... s czystey y nyeporuschoney matky vrodzyvszy szye *ib.* 532.

2. '*nie dający się poruszyć, nieruchomy, qui moveri non potest, immobilis*': On zalozil swyat nyeporuszoni (orbem immobilem) *BZ* I Par 16, 30.

Nieporządny '*nieuporządkowany, bezładny, inordinatus, confusus, inconditus*': Neporzødni inordinatus XV *in. R* XXIV 68.

Nieposiadły '*nie mający majątku, posiadłości ziemskiej, qui agro proprio caret*': Nicolaus de Tarnawa, salis utriusque zupparius, actor contra Nicolaum Wadzi, Italicum Cracouie manentem, pro eo, quod existens suus familiaris ordinatus al. urzandny, non faciens secum racionem ab ipso recessit et pro eo ipsum citauit ad ius, quod non est possessionatus al. nyepossyadly 1434 *StPPP* VII 463.

Nieposkarzedzony '*niesplamiony niczym, niepokalany, nieskalany, nienaruszony, bez skazy, impollutus, non contaminatus*': Bog moy, nyeposkarzedzona (*Fl*: nepokalana) droga yego (impolluta via eius) *Pul* 17, 33.

Nieposłuszeństwo '*niesłuchanie, niestosowanie się do czyichś rozkazów, nieposłuszeństwo, actus non oboediendi, nulla obtemperantia*': Prez ne-

posłusztwo propter prevaricationem XV *in. R* XXIV 60; Prze nepostluszwo (*pro* neposlusztwo) propter transgressionem *ib.* 61.

Nieposłuszen *cf.* **Nieposłuszny**

Nieposłuszeństwo '*niesłuchanie, niestosowanie się do czyichś rozkazów, nulla obtemperantia, oboedientia neglecta*': Paklibi kmyecz morgow nye vikopal nyczs, thedi panu swemu o swe nyeposluschenstwo (pro sua inoboedientia) zaplaczicz bandzye vynowath *Sul* 92; ⟨D⟩owiedzelysmy syą, kako gdy nyektori ziemyanyn o nyeposłuszenstwo (pro contumacia) zdan bądze na dzeczkowanye, tedy gdzeby myano wzącz szescz wołow, thv wezmą trzydzesszczy..., przeto vstawiamy, aby o pyrwe nyeposlvszenstwo (pro prima contumacia, *Sul* 30: o pyrzwe nyestanye) sluszebnyk se dwiema *pocholkoma sadzey ma gechacz do wsy..., a tamo... mayą mv wzącz dwa woly *Dzial* 17; To tesz o wtore szadne nyeposluszenstwa (pro secunda contumacia, *Sul* 30: o wthore nyestanyee) vczynycz przykazvgem *ib.* 18; Aczby tesz sapyercza nye stal sam abo przez posla, tedy dla nyeposlvszenystwa (pro... contumacia) ma bycz zdan w wynye dw wolv *ib.* 19, *sim. ib.* 20; A przeto yze movyczye, by przeczyv vam czynyl nyektore nyeposchluschenstvo, vydzyczye-ly, yzczyem gy kazal vmorzycz *Rozm* 836.

Nieposłuszny *formy*: *n. sg. m.* nieposłuszen *Rozm* 814; nieposłuszny *BZ* Deut 21, 20; ~ *ac. sg. m.* nieposłusznego *BZ* Deut 21, 18, *Dzial* 8, 1471 *MPKJ* V 30. 70; *f.* nieposłuszną 1484 *Reg* 722; ~ *n. pl. m.* nieposłuszni *Sul* 22; ~ *g. pl. m.* nieposłusznych *BZ* Num 17, 10; ~ *v. pl. m.* nieposłuszni *BZ* Num 20, 10.

Znaczenie: '*nie słuchający czyichś rozkazów, poleceń, oporny, non oboediens, dicto non parens, contumax*': Chczemi, abi thaczy nyeposlvszny (tales inoboedientes) z slosczi swoyey vzithkv kthorego nye othnyesli *Sul* 22; Wnyes zasyø rosgi Aaronovi do stanv swyadecztwa, bi bili schowani tv na znamyø nyeposlvsnich synow (rebellium filiorum) israelskich *BZ* Num 17, 10; Sliscze, nyeposlvszni y nyewyerzøczi (rebelles et incredvli)! *ib.* 20, 10; Gdysz vrodzi czlowyek syna nyeposlusnego y nyekarnego (filium contumacem et protervum), genze nye poslvcha przikazanya otczowa ani maczerzina *BZ* Deut 21, 18, *sim.* 1471 *MPKJ* V 30; Ten to syn nasz nyekarni a nyeposlvsni gest (protervus et contumax est), napomynanya naszego sliszecz nye chcze *BZ* Deut 21, 20; Paknyali odtychmyast ktorego tako nyeposlusznego nam wydadzą,... tedy konye tego ryczerza... przydawamy podkomorzemv *Dzial* 8; Nyeposlusnego contumacem (qui delicate a pueritia nutrit servum suum, postea sentiet eum contumacem Prov 29, 21) 1471 *MPKJ* V 70; A braczią nyekarną albo tez nyeposlvszną (incorrigibiles... ac inoboedientes) mayą vpomyonączi trzykroczi 1484 *Reg* 722; Tego Iesusza, kyedysczy yest nyeposluschen vaszego zakona, kazą gy bycz v slupa myotlamy *Rozm* 814.

Niepospolicie '*nie dotycząc ogółu, nie przysługując wszystkim, służąc wyłącznie komuś jednemu, ad cunctas res non pertinendo, ad unam personam spectando*': Nyepospoliczie incommunicabile (quoniam aut adfectui, aut regibus deservientes homines incommunicabile nomen lapidibus et lignis imposuerunt Sap 14, 21) 1471 *MPKJ* V 77.

Niepostawienie '*niedostawienie, niesprowadzenie kogoś na oznaczone miejsce i czas, actus aliquem non adducendi*': Isze yest Jacusz ranczil za Hannusa, esz mal syna postauicz, a yego nepostawenym ma dzesancz grziwen szkody 1406 *HubeZb* 120.

Niepostąpienie '*niedanie należnych komuś pieniędzy, niezapłacenie, nieuiszczenie należności, solutio neglecta, solutionis omissio*': Yako *stradzo yako osm grzywen yego nepostøpyenim czynsow 1417 *Pyzdr* nr 506. ~ *Ostatnie dwa słowa zostały w rękopisie przekreślone.*

Niepościgniony '*nie dający się zbadać, niemożliwy do zbadania, do poznania, niezgłębiony, niedocieczony, incomprehensibilis, inexplicabilis, qui nec perspici, nec cognosci potest*': Investigabiles, nyeposczignone, sunt vie eius (o altitudo divitiarum sapientiae et scientiae dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles viae eius! Rom 11, 33) 1444 *R* XXIII 307.

Niepotrzeb '*nie trzeba, jest zbyteczne, opus non est*': A ysze nyepotrzeb mv bylo (quia opus ei non erat Jo 2, 25), aby chtho svyadecztho vydal o czlovyecze *EwZam* 304; Kto czyst yest, nyepotrzeb yemv nycz vmyvacz (non indiget nisi ut pedes lavet Jo 13, 10) *Rozm* 534.

Niepotrzebien *cf.* **Niepotrzebny**

Niepotrzebnie '*zbytecznie, bez potrzeby, non necesse, extra modum*': Tho capitulum oprawyano gest wyszszey..., a thako thv yvsz nyepotrzebnye stogy *Sul* 65.

Niepotrzebny '*zbędny, zbyteczny, importunus, inutilis, supervacaneus*': Tho vstawyenye oprawyono gest viszszey..., a thakesz thv ostalo nyepotrzebne *Sul* 68; De inoportunitate sa nepotrzebne *ca* 1450 *PF* IV 579; ⟨R⟩ychla rzecz w nyektorych sztvkach gest potrzebna abo tesz nyepotrzebna, a wszakosz przy sądzech a roz-

godzenyv rzeczy rychloscz nye ma bycz dzerszana *Dzial* 20; Nyepotrzebna importuna (musica in luctu importuna narratio Ecclus 22, 6) 1471 *MPKJ* V 81; Nyepotrzebyen czy yvsz szadni lyekarz na vszdrowyenye twego szina XV *ex. MPKJ* II 320.

(Niepotwierdzony) Niepotwirdzony księgi niepotwirdzone '*apokryfy, księgi nie uznane za kanoniczne, nie włączone do kanonu autentycznych ksiąg Pisma św., apocrypha, libri spurii, qui in Scripturae sacrae canonem recepti non sunt*': Tegodla bralem rozmaythych xyąg czvda, spysalem yakole prostem pysanyem v yedny xyągy..., ktores xyągy nyepotvyrdzone myenyą, vschakosch nycz falsyvego v nych (quae si tamen apocrypha dicantur, tamen ibi nulla falsa posita probantur) *Rozm* 43.

Niepotwirdzony *cf.* **Niepotwierdzony**

Niepowiedny '*nie dający się wieść, prowadzić, qui non potest duci, agi*': Nyepowyedne inducibile XV *med. Zab* 523.

Niepowinnie '*niesprawiedliwie, bezprawnie, niesłusznie, iniuste, inique, contra legem*': Marczyn skarzy na Mycolaya, ysze w dzyen targowy... sz thoboly wszął mv oszmy skoth... a Mykolay othpowyedzal, yszby nyepowynnye (*Dzial* 44: nyewynnye) pothwarzal (quod indebite ipsum calumniaretur) *Sul* 52.

Niepowinność '*niewinność, nieskazitelność, prawość, innocentia, integritas*' *(?)*: Xr zborowy swemu nepowynnoszcz lyepszego zywota vstawyl *Pul* 25 arg.

Niepowinny 1. '*niewinny, czysty, prawy, insons, innocens, purus*': Xpus *nyepowynnye dusze od strzal zloszczywych wyruwa *Pul* 63 arg.

2. '*niesprawiedliwy, bezprawny, niesłuszny, iniustus, iniquus, iniuriosus*': Nepowynny injurius *ca* 1428 *PF* I 496.

Niepowolenie '*zgwałcenie, zhańbienie, violatio, stuprum*': Prze nyepowolenye, czsosz vczynyl naszey szestrze (ob stuprum sororis), nye mozemi gey dacz nyeobrzezanemu *BZ* Gen 34, 13.

Niepowolny '*nie zgadzający się z kimś, czymś, będący odmiennego zdania, dissentiens, qui alicui (rei) non consentit*': Nyepowolny (*war. lub.*: nyeposwolny) dissenciens (et certe Origenes non solum exemplaria composuit quatuor editionum, e regione singula verba describens, ut unus dissentiens, statim caeteris inter se consentientibus arguatur I Par prol. I) 1471 *MPKJ* V 47.

Niepowszechny '*niecodzienny, nieczęsty, rzadko spotykany, inusitatus, insolitus*': Sz malych, powszechnych grzechow nyepowszechny XV *p. post. PF* III 287.

Niepoznany '*nie dający się zbadać, niemożliwy do zbadania, do poznania, niezgłębiony, niedocieczony, incomprehensibilis, inexplicabilis, qui nec perspici nec cognosci potest*': Nyeposznane investigabiles (o altitudo divitiarum sapientiae et scientiae dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles viae eius! Rom 11, 33) *ca* 1450 *PF* IV 580, *sim. ib.* 577.

Niepozwolny '*nie zgadzający się z kimś, czymś, będący odmiennego zdania, dissentiens, qui alicui (rei) non consentit*': Nyeposwolny (*war. kal.*: nyepowolny) dissenciens (et certe Origenes non solum exemplaria composuit quatuor editionum, e regione singula verba describens, ut unus dissentiens, statim caeteris inter se consentientibus arguatur I Par prol. I) *MPKJ* V 47.

Nieprawda *formy*: *n. sg.* nieprawda *Fl* 54, 10, 1428 *RafPocz* 11; ~ *g. sg.* nieprawdy *Fl* i *Pul* 31, 5, *Dek* III 1. 3. 31; ~ *ac. sg.* nieprawdę *Fl* 7, 15. 51, 2. 93, 4. 100, 4, XV *p. post. R* XXV 266; ~ *ac. pl.* nieprawdy *Pul* 31, 6.

Znaczenia: **1.** '*niesprawiedliwość, przestępstwo, grzech, iniuria, iniustitia, culpa, peccatum*': Owa, porodzil neprawdø (iniquitatem, *Pul*: nyesprawyedlywoszcz) *Fl* 7, 15, *sim. ib.* 51, 2. 93, 4; Grzech moy znan czi iesm vczinil a neprawdy moiey (iniustitiam meam) ne scril iesm *Fl* 31, 5, *sim. Pul*; Spowadacz se bødø przeczivo mne samego *neprawdo moiø (iniustitiam meam, *Pul*: nyeprawdy moye) *Fl* 31, 6; Ve dne y w noczi ogarne ie na muri iego lichota a robota posrzod iego y neprawda (iniustitia, *Pul*: krzywda) *Fl* 54, 10; Czinøcze neprawdø (praevaricationes, *Pul*: przestøpanya) nenasrzal iesm *Fl* 100, 4; Ktory schuka chvaly tego, ktory y poslal, ten yest pravdzywy a nyyedney pravdy nye (*pro* nyepravdy) v nyem nye (iniustitia in illo non est Jo 7, 18) *Rozm* 433.

2. '*kłamstwo, fałsz, mendacium, falsum*': Ne mow neprawdy na swego ⟨bliźniego⟩ *Dek* III 1. 3. 31; Czczom uczinil Pyothrowy, thom za gego poczathkem, kedi mi rzecl: Neprawda! 1428 *RafPocz* 11; Molvylasz neprawdą XV *p. post. R* XXV 266.

Nieprawdziwie 1. '*niezgodnie z prawdą, kłamliwie, fałso, mendaciter*': Beati estis, cum maledixerint vobis homines... et dixerint omne malum adversus vos, mencientes propter me neprawdziwe mowøcz prze mø (Mat 5, 11) *ca* 1420 *R* XXIV 86.

2. '*niemoralnie, źle, występnie, improbe, male, nequiter*': Przewyodl sina swego przes ogen y guszlyl, y przidzerszal syø wyezdzb, a czinyl czari, a wyeszcze rozmnozil, abi czinyl nye-

prawdziwye (faceret malum) przed bogem *BZ* IV Reg 21, 6.

Nieprawdziwy *formy*: *n. sg. m.* nieprawdziwy *OrtBr* VI 365, *OrtMac* 81, *Rozm* 157. 464; *f.* nieprawdziwa *Rozm* 583; ~ *g. sg. f.* nieprawdziwej *Fl* 100, 4; ~ *ac. sg. m.* nieprawdziwego *Rozm* 581. 683; ~ *n. pl. m.* nieprawdziwi *Fl* i *Pul* 36, 40, *OrtMac* 37; ~ *ac. pl. m.* nieprawdziwe *Gn* gl. 155a.

Znaczenia: **1.** '*postępujący niesprawiedliwie, niesłusznie, iniustus, iniquus, qui iniuste agit*': Ale neprawdziwi (iniusti) zkaszeni bødø *Fl* 36, 40, *sim. Pul*; A gdysch yest myly Iesus szyedzyal navczayącz, lycemyernyczy... mysłyly, yakoby y (*leg.* ji 'go') vchvaczyly w slovye, bo ssą mnymaly, by myly Kristus byl nyepravdzyvy v ssądzye albo nyemyloszyerny (quod dominus in iudicando fieret immisericors vel iniustus) *Rozm* 464.

2. '*wykonany wbrew zasadom prawa i moralności, iniustus, qui est iniuste factus*': Ne pocladal iesm przed oczima mogima rzeczi neprawdziwey (rem iniustam, *Pul*: krzywey) *Fl* 100, 4; Ten ortel gest *nysprawyedlywy, nyeprawdzywy (dixit, quod sententia iniusta esset) *OrtBr* VI 365, *sim. OrtMac* 81; ~ Acz przezpravnye szye zazzemy na thego czlovycka, a nye bądzyely nyektora nyepravdzyva (*pro* pravdzyva?) nad nym przyczyna, kto nass s tego grzecha vymovy? *Rozm* 583.

3. '*posługujący się kłamstwem, zmyślający, udający prawdziwego, mendax, fallax, qui mentitur, se verum esse simulare*': ⟨Gdyby⟩ ktho kromye stholcza, ysz gych, tho gyesth gyndzye ⟨mówił⟩, ysz raycze szą nyeprawdzywy (arguit quis mendacii consilium extra consularis residentiae sedem, *OrtBrRp* 35, 2: ysze radzcze nye szą prawdzywy), albo ysz nye maya wyerzycz gym thego, o tho rayeze mogą wynowacz *OrtMac* 37; Melankolya..., ktoresch yest (*sc.* przyrodzenie) zymne a schvche, nygdy yego nye vczynylo, aby byl smączyen albo szkap, zasrosczyw, pyschen albo nyeprawdzyvy (timentem vel fallacem) *Rozm* 157; O Pyetrze, nye pamyątasch mynąłych rzeczy a nye obezrzysch przychodzączych. Aza y (*leg.* ji 'go') chczesch nyepravdzyvego vczynycz? *ib.* 581; Aczem zlye rzekl,... day svyadecztvo, by mya dolyczyl nyepravdzyvego *ib.* 683.

4. '*zmyślony, sfałszowany, nieprawdziwy, falsus, fictus*': Deos tuos mendaces, neprawfdzive, esse cognoscas *Gn* gl. 155a.

Nieprawie 1. '*źle, występnie, niemoralnie, improbe, male, nequiter, inique*': Bo znam, ze po smyerczi mey nyeprawye (inique) vczinicze *BZ* Deut 31, 29, *sim. ib.* II Esdr 9, 7; Y czinyl dom Iudow nyeprawye (malum) przed bogem *BZ* III Reg 14, 22, *sim. ib.* 16, 25. 30. 22, 53; Zgrzeszilysmi, nyeprawyesmi czinyly (inique fecimus) *BZ* II Par 6, 37; Y chodzil nyeprawye (non recte), y pogrzebly gy w myescye Dauidowye *ib.* 21, 20; A tisz sprawyedlywi w tem wszem,... ale mi nyeprawyesmi czinyly (impie egimus) *BZ* Neh 9, 33; Zgrzeszilysmi, panye, s oczczi naszimy, nyeprawyesmi (iniuste) vczinyly *BZ* Judith 7, 19; Nyeprawye indigne (noverat indigne agere filios suos et non corripuerit eos I Reg 3, 13) 1471 *MPKJ* V 35.

2. '*niezgodnie z przepisami prawa, nieprawnie, contra leges*': Bogdan per... procuratorem suum dixit: Domini, ex quo non debite 3-m terminum prorogavit al. roszlozyl nyepravye nec dicit, ubi esset dominus, isto volo lucrari 1443 *AGZ* XIV 116.

Nieprawiedlność '*zły postępek, grzech, facinus malum, peccatum*': W pamøcz wroczy se lychota... albo *neprawedlnost (iniquitas, *Pul*: zloszcz) oczcz⟨o⟩w yego przed oczyma gospodnowyma *Fl* 108, 13.

Nieprawość '*zły postępek, grzech, facinus malum, peccatum, iniquitas*': Bocz ya gesm pan bog twoy, moczni mszczyczyel, nawyedzayøczy otczow nyeprawoszczy na syni (visitans iniquitatem patrum in filios) *BZ* Ex 20, 5; Bosze myloszerny,... gensze sgymaasz nyeprawoszcz (iniquitatem) y wyni, y grzechi..., gensze wraczasz nyeprawoszcz (iniquitatem) ot oczczow synom *ib.* 34, 7, *sim. ib.* 34, 9; Czterdzeszci lat weszmyecze nyeprawosci (iniquitates) wasze *BZ* Num 14, 34; Bog wyerni a przes wszey nyeprawosci (absque ulla iniquitate), sprawyedlivi a prawy *BZ* Deut 32, 4; Ia nyeprawoscy (iniquitatem) nyc mam w swu røku *BZ* I Par 12, 17; Ale ktorzi zgrzeszaiøø a nyeprawoscz (iniquitatem) czinyø, nyeprzyiacyele sø dusze swey *BZ* Tob 12, 10; ~ syn nieprawości '*grzesznik, peccator*': Any sinowye nyeprawosci (filii iniquitatis) zetrø ge *BZ* I Par 17, 9.

Nieprawy *formy*: *g. sg. m.* nieprawego *Pul* 139, 1; *neutr.* nieprawego 1471 *MPKJ* V 37; nie z prawego XV *med. GlWroc* 63v; ~ *ac. sg. m.* nieprawego *BZ* Deut 25, 1; ~ *i. sg. f.* nieprawą 1498 *AGZ* XV 359; ~ *n. pl. m.* nieprawi *Fl* 5, 5. 103, 36; ~ *ac. pl. m.* nie na prawe *Rozm* 270.

Znaczenia: **1.** '*zły, występny, niemoralny, improbus, iniquus, malus*': Any przebywacz bødø neprawy (iniusti, *Pul*: nyesprawyedlywy) przed oczima twima *Fl* 5, 5; Zghyncze grzyeszny z szemye y lyszy albo neprawy (deficiant... ini-

qui, *Pul*: zloszny) *Fl* 103, 36; Facite vobis amicos de mamona iniquitatis sz bogaczstwa nyc s prawego ('z nieprawego', Luc 16, 9) XV *med. GlWroc* 63v; Nyeprawego (impium) w gego nyesprawyedliwosci *pøtøpyø *BZ* Deut 25, 1; Nyeprawe dubia 1461—7 *Serm* 150v; Od møza nyeprawego (a viro iniquo, *Fl*: lychego) y falesznego wyrwy mye *Pul* 139, 1; Ktory (*sc.* bog) sloncze svoye przepvscza wzchodzycz y na zle, y na dobre a daye svoy descz na prave y nye na prave ('na nieprawe', pluit super iustos et iniustos Mat 5, 45) *Rozm* 270.

2. *(o chorobie, de morbo)* '*lekki, nie uzasadniający niestawienia się w sądzie, levis, quo quis laborans absentiam suam in iudicio non potest excusare*': Prima et non vera infirmitate al. nyeprawą nyemoczą reposuit (*sc.* terminum) 1498 *AGZ* XV 359.

3. '*niezgodny z prawem, nielegalny, spurius, non legitimus*': Spurius, de patre nobili et matre ignobili, nyeprawego lozia (et egressus est vir spurius de castris Philisthinorum 1 Reg 17, 4) 1471 *MPKJ* V 37.

Nieprόchnisty *(o drzewie, de ligno)* '*nienadpsuty, niezbutwiały, zdrowy, non putridus, non corruptus*': Lignum forte et inputribile a neprochniste *Gn* gl. 142b.

Nieprόzen *cf.* **Niepróżny**

Niepróżnie *cf.* **Niepróżnie**

Nieprόżen *cf.* **Niepróżny**

(Niepróżnie) Niepróżnie '*w sposób zajmujący czas, modo negotii, per negotium*': Nyeproznye per occupacionem (hanc occupationem pessimam dedit deus filiis hominum Eccles 1, 13) 1471 *MPKJ* V 70.

(Niepróżny) Nieprόzen '*wypełniony, zajęty, non vacuus, plenus*', *przenośnie* '*niepozbawiony, non carens*', Nec racione vacet nyeprosen by bil dowodv 1466 *R* XXII 20.

Nieprzebadany '*nie dający się rozumem pojąć, niemożliwy do zbadania i zrozumienia, niezrozumiały, niepojęty, incomprehensibilis, inexplicabilis, qui nec perspici nec cognosci potest*': Quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles, nyeprzeszczygnyone albo nyeprzebadane, vie eius (Rom 11, 33)! XV *ex. R* XXV 147; Nyeprzebadany investigabiles *ib.* 148.

Nieprzebrany '*niewyczerpalny, niezliczony, niezmierzony, inexhaustus, immensus*': O czeszarzv, szkarbye nyeprzebrany, szeszly kv mnye schafarza szwego, ducha szwyathego! *Naw* 92.

(Nieprzejrzenie) Nieprzeźrzenie '*brak przewidywania, brak przezorności, inconsiderantia, imprudentia*': Inproviditas, neprzesrzene, vite XV *in. R* XXIV 67.

Nieprzeliczyty '*niezliczony, bardzo liczny, innumerabilis*': Innumeris, *gl.* multis, variis, id est pluribus, neprzeliczitymi,... angustiis 1436 *R* XXIII 278.

Nieprzemieniony '*niezmienny, nieustanny, stały, immutabilis, continuus, stabilis*': Ante autem omnia mutuam, zagemną, in vobismet caritatem continuam, nyeprzemyenoną, wstawyczną, habentes (1 Pet 4, 8) XV *med. SKJ* I 87; *Nyeprzemyenyenym bądzye bog oczecz ych (immutabiliter erit deus pater eorum) *Rozm* 276.

Nieprzemienność '*niezmienność, stałość, immutabilitas, stabilitas*': Nyeprzemennoszcy immutabilitatis 1436 *R* XXIII 277.

Nieprzemienny '*niezmienny, taki który nie może ulec zmianie, stały, immutabilis, stabilis, continuus, firmus*': Nyeprzemyennim ruchanym stabili motu 1451 *R* XXII 42; Szszadz na prawiczi bosztwa mego, na wyeky nyeprzemyennego *MW* 87b; Stanislaus et... Andreas fratres germani... sunt variati divissione al. dzyalem roszdz⟨ielnym⟩, divisibili more al. zamyennym [...], immutabili al. nyeprzemyennym perpetue 1499 *AGZ* XV 565.

Nieprzemierny '*nie dający się zmierzyć, niezmierzony, ogromny, immensus, infinitus, immanis*': De immensa nyeprzemyerney XV *ex. R* XXV 148.

Nieprzemierzony '*nie dający się zmierzyć, niezmierzony, ogromny, immensus, magnus*': Neprzemerszona immensa *ca* 1428 *PF* I 490.

Nieprzemogący '*niezwyciężony, invictus*': Ktorego to boga mocz yest, yze naschych bogow vyelebnoscz a slava yest struczona (*leg.* strącona *?*), yako szye nye mogly odyączz naschy bogovye, ysch ('którzy') szą zawsche vyczyasny a nyeprzemogączy (qui semper tamen invicti permanserunt)? *Rozm* 93.

Nieprzemożny '*nieprzezwyciężony, nie dający się przezwyciężyć, niezwyciężony, invictus*': Quia amas nos invincibili, nyeprzemossną, amore XV *med. SKJ* V 280.

Nieprzenośny '*nie dający się oddzielić, poruszyć, qui separari, moveri non potest*': Neprzenosny inseparabilis *ca* 1428 *PF* I 496.

Nieprzepełzły, Nieprzepołzły *(o terminie sądowym, de die iudicio constituta)* '*który z jakichś powodów nie odbywa się w pierwotnie określonym czasie, lecz zostaje przełożony na nowy termin, nie tracąc prawnej ważności, quae quibusdam de causis neglecta in aliud tempus iure suo integro differtur*': Petrus Odrowansch... cap⟨i⟩t⟨aneu⟩s terre Russie g⟨enera⟩lis terminos omnes castri et terrestres, quicunque ad diem hodiernam fuerunt proclamati et po-

siti, eosdem propter inimicos posuit, terminos non prolapsos al. nyeprzepelsle, sed in tali vigore eorum septimana una post prox⟨i-mum⟩ f⟨estum⟩ s. Michaelis 1446 *AGZ* XIV 220; Inter... Andream... et Petrum... Petrus Odrowansch... posuit septimana una post prox⟨imum⟩ f⟨estum⟩ s. Michaelis terminum, sicut hodie testes ducere Petrus debuit pro villa Stronyathyn, ideo posuit terminum non prolapsum al. nyeprzepelsly et hoc propter inimicos terre huius *ib.*; Termini particulares positi sunt post festum sancti Bartholomei in duabus septimanis sub eisdem citacionibus nieprzepolsle roky 1451 *AGZ* XII 211; Termini positi sunt particulares Halicienses ad quatuor septimanas eadem auctoritate et vigore al. nyeprzepelzle tales, quales hodie fieri habuerunt sub eisdem cittacionibus 1454 *ib.* 239, *sim. ib.*

Nieprzepiekły '*nie wysuszony zbytnio, czy też nie dość upieczony, ugotowany, parum tostus, non satis coctus*': Vt bona sint ova, sint longa, candida yaszna, nova. Hec talia sunt vera, sed molia sunt meliora atque galinancia. Sed cetera sunt evitanda, ova tremencia nyeprzepyekle, viua, rubencia, ovaque dura XV *p. post. PF* III 291.

Nieprzepłacony '*nieoceniony, bardzo wartościowy, inaestimabilis, pretiosus*': Impreciabile[m] precium nyeprzeplaczon[y]e XV *ex. Erz-Glos* 179.

Nieprzepołzły *cf.* **Nieprzepełzły**

Nieprzestannie '*nieustannie, bez przerwy, perpetuo, nulla mora interposita*': A on bądzyely tuta nyeprzestane volacz (si ille perseveraverit pulsans Luc 11, 8), povyedam vam, yze nye da-ly (*sc.* sąsiad) yemv wstawschy? *Rozm* 274.

Nieprzestraszony '*nieustraszony, impavidus, intrepidus*': Nyeprzestraszoni inperteritus 1437 *Wisł* nr 228 s. 87.

Nieprzestrojny *(?)* '*utrudniony, niezgrabny, nieporadny, impeditus, difficilis factus, ineptus*': Nyeprzestroyney (*war. kal.*: nyeprzestworney movy) impedicioris (obsecro, domine, non sum eloquens ab heri et nudiustertius, et ex quo locutus es ad servum tuum, impeditioris et tardioris linguae sum Ex 4, 10) *MPKJ* V 15.

Nieprzestworny '*utrudniony, niezgrabny, nieporadny, impeditus, difficilis factus, ineptus*': Nyeprzestworney (*war. lub.*: nyeprzestroyney) movy impedicioris lingwe (obsecro, domine, non sum eloquens ab heri et nudiustertius, et ex quo locutus es ad servum tuum, impeditioris et tardioris linguae sum Ex 4, 10) 1471 *MPKJ* V 15.

Nieprześcigniony '*nie dający się rozumem pojąć, niemożliwy do zrozumienia, niezrozumiały, niepojęty, inexplicabilis, incomprehensibilis, qui nec perspici nec cognosci potest*': Quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles, nyeprzeszczygnyone albo nyeprzebadane, vie eius (Rom 11, 33)! XV *ex. R* XXV 147.

Nieprześpianość *(?)* '*niedoskonałość, rei imperfectae natura*': Aliqua inperfeccio, id est *nyeprzesponocz *ca* 1500 *R* XLVII 369.

Nieprzewłoczenie '*bezzwłocznie, natychmiast, sine mora, extempło, statim*': Wyzna-ły ktho, ysz wynowath na kthory czasz nyeprzewloczenye, a ten czasz mynal *OrtBrRp* 102, 2.

Nieprzewłocznie '*bezzwłocznie, natychmiast, sine mora, extempło, statim*': Zalowal geden na drugego o dług, czo mv gy wynowath nyeprzewlocznye. Ten dlusznyk wysznal szye, prawo naszlo, ysz ma zaplaczycz nyeprzewlocznye *OrtBrRp* 101, 4, *sim. OrtMac* 138; Ieden czlowyek zalowal na drugego, ysz mu wynowat dług na wy[e]myenyony czasz albo dzyen nyeprzewloczne (*OrtBrRp* 102, 1: nyeprzewloczony), a then dzyen yusz mynal *OrtMac* 139.

Nieprzewłoczny '*nie ulegający przełożeniu, nieprzekraczalny, bezzwłoczny, qui differri non potest*': Yescze tesz byl yeden wynowath dług na wymyenyony dzyen nyeprzewloczny *OrtMac* 139.

Nieprzewłoczony '*nie ulegający przełożeniu nieprzekraczalny, bezzwłoczny, qui differri non potest*': Geden czlowyek zalowal na drugyego, ysz mv wynowath dług na wymowyony czasz, to gest na dzen nyeprzewloczony *OrtBrRp* 102, 1.

Nieprzezpieczeństwo 1. '*stan rzeczy zagrażający komuś, niebezpieczeństwo, periculum, discrimen*': Otstøp to ote mnye, abich przed oblyczim boga mego to vczinyl, a krew møszow tich to pyl, bo sø w nyeprzespyeczenstwye dusz swich (in periculo animarum suarum) przinyesły my wodi *BZ* 1 Par 11, 19; A to zawszgy na pamyøcy myey, ktore a kako wyele nyeprzespyeczenstwa (quanta pericula) prze czø cyrpyala, noszøc cyø w swem zivocye *BZ* Tob 4, 4; Nyeprzeschpyeczienstwo (*war. lub. rp.*: nyeprzespyecznystwo) discrimen (qui propria voluntate obtulistis vos discrimini, benedicite domino Jud 5, 9) 1471 *MPKJ* V 33.

2. '*nieostrożność, brak dbałości, lekkomyślność, imprudentia, temeritas*' *(?)*: Myly gospodnye, ya nye szmyem przysthapycz, abych przyala mego sthworcza, prze me vyelykye grzechy y prze me nyeprzeszpyeczensthwo *Naw* 117.

(Nieprzezpiecznictwo) Nieprzezpiecznistwo '*stan rzeczy zagrażający komuś, niebezpieczeństwo, periculum, discrimen*': Nyeprzespyecznystwo (*war kal.*: nyeprzeschpyeczienstwo) discrimen

(qui propria voluntate obtulistis vos discrimini, benedicite domino Jud 5, 9) *MPKJRp* V 28 v.

Nieprzezpiecznistwo *cf.* **Nieprzezpiecznictwo**

Nieprzezpieczno '*niebezpiecznie, periculose*': Nyeprzespyeczno gest glowye (periculo capitis) naszey nawrocycz syø ku panu swemu Saulowy *BZ* I Par 12, 19.

Nieprzezpieczność *formy*: *n. sg.* nieprzezpieczność XV *p. post. PF* IV 754, *ca* 1500 *Erz* 51; ~ *g. sg.* nieprzezpieczności 1471 *MPKJ* V 58, *MW* 98b; ~ *ac. sg.* nieprzezpieczność *Rozm* 537; ~ *l. sg.* (w) nieprzezpieczności XV *med. R* XXV 157; ~ *n. pl.* nieprzezpieczności XV *med. R* XXV 152; ~ *l. pl.* (w) nieprzezpieczностciach *MW* gl. 66.

Znaczenie: '*stan rzeczy zagrażający komuś, niebezpieczeństwo, periculum, discrimen*': Nyeprzeszpyeczносzczy discrimina XV *med. R* XXV 152; Via in periculo w nyeprzespeczносzczy *ib.* 157; Nyeprzespyeczносzczi discriminis (fuitque dies illa tenebrarum et discriminis, tribulationis et angustiae Esth 11, 8) 1471 *MPKJ* V 58; Mywyedz (*pro* wywyedz) myą z nyeprzeszpyeczносzczy y drog pothąpyenya (educes me de laqueo hoc, quem absconderunt mihi Psał 30, 5) *MW* 98b; W nyeprzespyeczносzczyach vod in... periculis fluminum (in profundo maris fui, in itineribus saepe, periculis fluminum II Cor 11, 26) *MW* gl. 66; Nyeprzespeczносcz periculum XV *p. post. PF* IV 754; Nyeprzespyeczносcz periculum *ca* 1500 *Erz* 51; Odpovyedzyal yemv myly Iesus, chcząc yemv dacz strach o nyeprzezpyeczносcz zbavyenya *Rozm* 537.

Nieprzezpieczny '*niedoświadczony, imperitus, ignarus*': Neprzespzeczny (*pro* neprzespyeczny) inperitus *ca* 1428 *PF* I 495.

Nieprzeźrzenie *cf.* **Nieprzejrzenie**

Nieprzyjaciel *formy*: *n. sg.* nieprzyjaciel *Fl* i *Pul* 7, 5. 12, 3. 4. 40, 12, *etc.*, XV *p. post. R* I s. XLI; ~ *g. sg.* nieprzyjaciela *Fl* 9, 3, *Fl* i *Pul* 30, 10. 43, 18; ~ *d. sg.* nieprzyjacielowi *Fl* i *Pul* 77, 67, *BZ* Deut 28, 48; ~ *ac. sg.* nieprzyjaciela *Fl* i *Pul* 8, 3, *Rozm* 169. 510. 618; ~ *v. sg.* nieprzyjacielu XV *med. SKJ* V 268; ~ *i. sg.* nieprzyjacielem *Gn* 173a, *Gloger*, *Rozm* 618. 803. 830; ~ *n. pl.* nieprzyjaciele *Kśw* cr 8, *Fl* i *Pul* 6, 10. 9, 6. 16, 11. 24, 2. 26, 4, *etc.*; nieprzyjacielowie *Fl* 37, 20. 40, 8. 55, 9; ~ *g. pl.* nieprzyjacioł *Fl* 29, 1, *Fl* i *Pul* 7, 4, 1411 *HubeZb* 90, XV *med. R* XXII 237, *BZ* I Par 22, 9. I Mach 2, 7, *etc. etc.*; nieprzyjacielow *Fl* 7, 6. 9, 12. 16, 14. 30, 19. 91, 11. 109, 3. 135, 25, *Fl* i *Pul* 17, 4. 20. 51, *MW* 9b, *etc.*; nieprzyjacieli *MW* 99b. 143a; nieprzyjaciel *Rozm* 538; ~ *d. pl.* nieprzyjaciołom *ca* 1428 *PF* I 494, 1436 *ZapWarsz* nr 471, *BZ* Num 14, 31; nieprzyjacielom *Fl* i *Pul* 9, 26. 20, 8. 53, 5. 126, 6, *Sul* 46, *BZ* Lev 26, 37. Deut 28, 31. Jos 7, 3, *Dział* 8. 37, *etc.*; ~ *ac. pl.* nieprzyjacioły *Pul* 20 arg.; nieprzyjaciele *Fl* 53, 7, *Fl* i *Pul* 8, 3. 17, 41. 44. 24, 20. Moys 6, *etc.*, *MW* 87b, *Pul* 29, 1; ~ *i. pl.* nieprzyjacioły *Gn* 173a, *Fl* 26, 10, *Fl* i *Pul* 6, 7. 118, 98, *Pul* 30, 14; nieprzyjaciołmi *Fl* 30, 14, *Pul* 26, 10; nieprzyjacielmi *Fl* i *Pul* 111, 7. 117, 7, 1424 *Przyb* 6, *BZ* Deut 28, 25, *MW* 68a, *Pul* 104, 23, XV *p. post. Kałuż* 287, *etc.*; ~ *l. pl.* (po) nieprzyjacielech *Fl* i *Pul* 43, 12; nieprzyjacieloch *Pul* 108 arg.

Znaczenie: '*ten kto zagraża komuś, kto jest wrogo usposobiony, wróg, inimicus, adversarius, hostis*': Nepriiacele, to sø dyably, urocy cloueca gresnego gloz sø, praui, scrvsena vslisely *Kśw* cr 8; A pres tocz, gdisczy ktory clouek svim (*leg.* z swym) neprzygaczelem che szø valcicz, tedycz vøcz on szebe (*leg.* z siebie) dludze odzene sdruczy *Gn* 173a; Gdis szø ony (*sc.* święci) swymy (*leg.* z swymi) neprzygaczoly bycz mely *ib.*; Postarzal iesm se medzy wszemi neprziaczoli (inter omnes inimicos) mogimi *Fl* 6, 7, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 118, 98; Zapałaycze se y zamøceni bødzcze silno wszistcy neprziiacele mogi (erubescant et conturbentur... omnes inimici mei)! *Fl* 6, 10, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 24, 2. 67, 1; Gon moiø duszø neprzyaczel (persequatur inimicus animam meam) y vlap! *Fl* 7, 5, *sim. Pul*; Wstan, gospodne, w twoiem gnewe y powiszon bødz w craioch neprzyacelow (inimicorum, *Pul*: wrogow) *Fl* 7, 6; Z ust dzeczskich y ssøcych swirzchowal ies chwalø prze neprziiacz⟨ie⟩le (propter inimicos) twoie, aby zkazil neprziiaczela (inimicum) y pomsciczela *Fl* 8, 3, *sim. Pul*; W obroczenu neprzyaczela (in convertendo inimicum) mego opak rozboleiø se y *zgino od oblicza twego *Fl* 9, 3, *sim. Fl* i *Pul* 30, 10. 43, 18; Smiluy se nade mnø, gospodne, widz moiø smarø od neprzyaczelow (de inimicis, *Pul*: od... nyeprzyaczyol)! *Fl* 9, 12; Wszem neprzyaczelom swogim bødze panacz (omnium inimicorum... dominabitur) *Fl* 9, 26, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 20, 8. 53, 5. 126, 6; Bo dokøt powiszon bødze neprzyaczel (inimicus) moy nade mnø? *Fl* 12, 3, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 12, 4. 40, 12, *etc.*; Neprzyacele (inimici) mogi duszø moiø sø ogarnøli *Fl* 16, 11, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 9, 6. 26, 4. 36, 21, *etc.*; Witargn duszø moiø od nemilosciwego, gnew twoy od nyeprzyaczelow (ab inimicis, *Pul*: od nyeprzyaczyol) *røkø twoiey *Fl* 16, 14, *sim. ib.* 30, 19. 91, 11. 135, 25, *Fl* i *Pul* 17,

4. 20. 51, *etc.*; Gonicz bødø neprzyacele (inimicos) moie y polapø ie *Fl* 17, 41, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 17, 44. 24, 20, *etc.*; Nine powiszil glowø moiø nad neprzyaczoli (super inimicos, *Pul*: nad nyeprzyaczyolmy) mogimi *Fl* 26, 10; Powiszø cze, gospodne, bo ies przyøl me, ani ies vczeszil neprzyaczoł (inimicos, *Pul*: nyeprzyaczyelye) mogich nade mnø *Fl* 29, 1, *sim. Fl* i *Pul* 7, 4; Nade wszemi neprzyaczolmi (super... inimicos, *Pul*: nade... nyeprzyaczoly) mogimi vczinon iesm przecora søsadom mogim barzo *Fl* 30, 14; Neprzyaczelowe (inimici, *Pul*: nyeprzyaczyelye), wem, mogi sziwi sø *Fl* 37, 20, *sim. ib.* 40, 8. 55, 9; Obroczil ies ⟨nas⟩ opak po... neprzyaczelech (post inimicos) *Fl* 43, 12, *sim. Pul*; Na neprzyaczele moie (super inimicos, *Pul*: nyeprzyaczyol) wzglødało oko moie *Fl* 53, 7; Y dal w *ioczstwo czescz gich y czudnoscz gich w *rocze neprzyaczelowi (in manus inimici) *Fl* 77, 67, *sim. Pul*; Rozmnoszył lvd swoy sylno y sczwyrdzyl gycy nad nyeprzyyaczele (super inimicos, *Pul*: nad nyeprzyaczyelmy) yego *Fl* 104, 23; Gospodzyn z Siyon panowacz bødze wposzrod neprzyyaczelow (inimicorum, *Pul*: nyeprzyaczyelyom) *Fl* 109, 3; Poczwyrdzono gest sercze gego, ne poruszy se, alysz wzgardzy *naprzeyacelmy (donec despiciat inimicos) swymy *Fl* 111, 7, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 117, 7; W mnostwe *slawe twogey sloszyl ges *neprzaczele (adversarios Ex 15, 7) moge *Fl* Moys 6, *sim. Pul*; Laurencius rzeczy tich ne pokradł..., ale gich oth neprzyaczoł na woyne nabył 1411 *HubeZb* 90; Jaco kedy nyeprzyaczele by⟨e⟩zely w zemją oscodzydz zemyą..., tedy nye słal (*sc.* Bartosz) do domu pana Gylowa, aby byezal za nyeprzyaczelmy 1424 *Przyb* 6; Neprzyaczolom emulorum *ca* 1428 *PF* I 494, *sim.* 1436 *ZapWarsz* nr 471; Nyekthorzy... gdi przes zemye swoge gydą na woyna, yakobi nyeprzyiaczelye (quasi hostes) ruszayącz szą, skodi wyelke vboszstw thesz wyączsze nyszly nyeprzyiaczelom (hostibus) zadawacz nye opvsczayą *Sul* 46, *sim. Dział* 37; Chczø przed yemy vczekacz iako przed nyeprzyyaczeelem *Gloger*; Swyeczschczi, mayącz gymyenye, swą wolą na pomstach schkodnycow swich a nyeprziaczol kladą XV *med. R* XXII 237; Requiem per circuitum ab inimicis od ocolicznych nyeprzyaczelow XV *med. R* XXV 155; Hostis Herodes impie,... sloszczywy nyeprzyaczelu, yesz sze bogysch przyszcza Kristowa! XV *med. SKJ* V 268; Rozplodzø twe syemyø... y grodi twich nyeprzyyaczyelow (inimicorum) *bodzesz myecz *BZ* Gen 22, 17; Nizadni z wasz nye bødze smyecz syø przeczivicz nyeprziyaczelom (inimicis) *BZ* Lev 26, 37, *sim. ib.* Deut 28, 31; Bødø nyeprzyaczolom (hostibus) w plon *BZ* Num 14, 31; Acz was wzwyedzø Madyansci, nyeprzyaczele søøcz (hostes vos sentiant Madianitae) *ib.* 25, 17; Podda czø pan, ze padnyesz przed nyeprzyaczelmi (ante hostes) swimi *BZ* Deut 28, 25; Przetosz bødzesz slvzicz nyeprziyaczelovi (inimico) swemv *ib.* 28, 48; Przecz by syø wszistek lvd darmo trvdzil przeczivv mało nyeprzyaczelom (contra hostes)? *BZ* Jos 7, 3; Ia gemv vczinyø pokoy ode wszech nyeprzyiacyol (ab... inimicis) gego *BZ* I Par 22, 9, *sim. ib.* I Mach 2, 7; Nyektorzy z naszych ryczerzow..., gdy na grodzech naprzeczyw nyeprziaczelom (contra hostes) bądą posadzeny..., wszęli obiczay nye stacz pod szadną choragwą *Dział* 8; Yako woyovanyą (*leg.* w wojowaniu) nyeprzigyaczol (*war. lub.*: woyowanye nyeprzyaczyelskye) sicut in vastitate (terra vestra... desolabitur sicut in vastitate hostili Is 1, 7) 1471 *MPKJ* V 87; Zmowy nyeprzigyaczol (*war. lub.*: smowy *nyeprzyaczelnye) insidie (notae autem factae sunt Saulo insidiae eorum Act 9, 24) *ib.* 134; Nye choval... w domv... nyeprzyączol z Ruschy 1482 *SprTNW* VIII 2, 39; Odwroczi zloszczi nyeprzyaczełom mogim (inimicis meis Psal 53, 7) y w prawdze twoiey roszproszi iee *MW* 3a, *sim. ib.* 90a; Wyrwi mię z nyeprzyaczelow (de inimicis Psal 58, 2) mogich! *MW* 9b, *sim. Naw* 183; Thysz myą w szmuthku mem wysłuchal y poczyeszil, nad nyeprzyaczielmy (super inimicos Psal 53, 9) memy podwyszyl *MW* 68a; Az ya wszythky nyeprzyyaczyele (inimicos Psal 109, 1) thwoye vpokorza *MW* 87b; Bozye, przeczesz dopuszczył nyeprzyiaczelom mem rozmnozenye (quid multuplicati sunt, qui tribulant me Psal 3, 2)..., wyele nyeprzyiaczely przywodze dusza moyą w roszpaczenye *MW* 99b; Vziczi, abich anyola mego... tako mogla czczicz, yszbich iego zaszczyczenym wszandze odyęczie od mych nyeprzyiacziol zasluzila *MW* 127b, *sim. Pul* 30, 19. 91, 11. 135, 25; Anyolem mym stroszem daleko odpandz wszitko nyepodobyenstwo nyeprzyiacziely! *MW* 143a; Ten psalm wypowyada, ysz Kristus w pyeczu pkyelnym strawycz da swe nyeprzyaczyoly *Pul* 20 arg.; Glos Yezukristow o Yudaszu y o wszech nyeprzyaczeloch zydowskego plemyenya *Pul* 108 arg.; Bandz my naprzeczywko przeczywyanyv mogym nyeprzyyaczyelom vydomym y nyewydomym moczne obronyenye *Naw* 147; Bandzyecze gonycz wasze nyeprzyyaczele (inimicos Lev 26, 7) XV *p. post. Kalúń* 287; Bandzyeczye padacz przed szwymy nyeprzyaczyelmy (coram hostibus Lev 26, 17) *ib.*, *sim.* XV *ex. R* XIX 88, *Rozm* 86;

Gdy massz doszycz zytha, nye myluy glodu, bo ządagyacz glodu, ządasz bicz wbogich nyeprzigiaczyel (cupit esse pauperum homicida) XV *p. post. R* I s. XLI; Zbavyenye od nyeprzyaczyelow (ex inimicis Luc 1, 71) naszych *EwZam* 290, *sim. ib.*; Stopyą (*leg.* zstąpię) do pyekla y wzyvyazą starego nyeprzyaczyela dyabla (ibi Leviathan ligabo) *Rozm* 169, *sim. ib.* 510. 618; O zaloszczyva matko,... by yvz vyedzyala szyna tvego... vmyvayącz nogy tego, yen y ma przedacz y takyesch v rącze podacz nyeprzyaczyel yego, vym, yschby thwe sercze rozkoczylo szye vyelyką bolesczyą *ib.* 538; Czemv myly Cristus Yvdascha zovye przyaczyelem szvym, kyedysch yest nyeprzyaczyelem yego? *ib.* 618, *sim. ib.* 803. 830; Kyedysczye mogły to vczynycz, yze s pomoczą bozą mogly thylye nyeprzyaczyol pobycz *ib.* 625, *sim. ib.* 681. 688.

Nieprzyjacielny '*wrogi, wrogo usposobiony, inimicus, infestus*': Zydowskye przewyarsthwo, gd[z]isz chrzesczyanom zawszdi gest przeczіwne y nyeprzyaczelne (contraria est et inimica) *Sul* 79; Smowy *nyeprzyaczelnye (*war. kal.*: zmowy nyeprzigyaczoł) insidie (notae autem factae sunt Saulo insidiae eorum Act 9, 24) *MPKJ* V 134; On ym odpovyedzyal..., yze nyeprzyaczyelny czlovyek (inimicus homo Mat 13, 28) vczynyl tako *Rozm* 339.

Nieprzyjacielow(y) '*należący do nieprzyjaciela, pochodzący od nieprzyjaciela, qui inimici est, hostilis*': Przewodl ies me, ysze vczinil ies se nadzeya moia, wesza moczy od licza neprzyaczelowa (a facie inimici) *Fl* 60, 3, *sim. Pul*; Wisluszay, bosze, modlitwø moiø, gdi proszø, od boiazni neprzyaczelowi (a timore inimici, *Pul*: nyeprzyaczelya) wiymi duszø mø *Fl* 63, 1; Y zbawył ye z røkv nenazrzøczych y odkvpyl ye z røki neprzyyaczelowy (inimici) *Fl* 105, 11, *sim. Pul*; Rzeczcze, gysz odkupyeny sø od gospodna, yesz odkupyl z ręky nyeprzyaczelowey (de manu inimici, *Fl*: neprzyiaczelske) *Pul* 106, 2.

Nieprzyjacielski *formy*: *n. sg. m.* nieprzyjacielski *BZ* Jos 5, 13, *Rozm* 736; *f.* nieprzyjacielska *BZ* Lev 26, 38; *neutr.* nieprzyjacielskie *MPKJ* V 87; ~ *g. sg. m.* nieprzyjacielskiego *Fl* 54, 2, *BZ* I Mach 2, 9; *f.* nieprzyjacielskie *Fl* 106, 2; nieprzyjacielskiej *MW* 74b. 80b—81a; nieprzyjacielski *Gn* ap. 2a; ~ *ac. sg. m.* nieprzyjacielski XV *p. post. Kalużn* 288; *f.* nieprzyjacielską *Dzial* 65; ~ *l. sg. f.* (w) nieprzyjacielskiej *BZ* Lev 26, 35. 44; ~ *g. du. f.* nieprzyjacielsku *BZ* I Reg 20, 15; ~ *n. pl. m.* nieprzyjacielskie 1444 *R* XXIII 307; ~ *g. pl. m.* nieprzyjacielskich *BZ* Jos 23, 10; *f.* nieprzyjacielskich *Rozm* 740; ~ *ac. pl. f.* nieprzyjacielskie *BZ* Lev 26, 25, XV *p. post. R* I s. XLI; ~ *l. p.l m.* (w) nieprzyjacielskich *BZ* Lev 26, 36.

Znaczenia: **1.** '*będący własnością, należący do nieprzyjaciela, qui inimici est, hostilis*': Zatroscal iesm se od glosa neprzyaczelzkego (a voce inimici, *Pul*: nyeprzyaczelya) y od zamøcena grzesznego *Fl* 54, 2; Gdisz bødzecze w zemi nyeprziyaczelskei (in terra hostili) *BZ* Lev 26, 35, *sim. ib.* 26, 44; A ktorzisz bi z was ostali, dam strach na gich szerca w krayoch nyeprziyaczelskich (in regionibus hostium) *ib.* 26, 36; Zagynyecze myedzi narodi a nyeprziiaczelska zemya (hostilis... terra) was szmorzi *ib.* 26, 38; Nas-li-sz czili nyeprziyaczelsky (noster es an adversariorum)? *BZ* Jos 5, 13; Geden z wasz popødzi nyeprziiaczelskich møzow tisyøøcz (persequetur hostium mille viros) *ib.* 23, 10; Mlodzenci gego seszly sø od myecza nyeprzyiacyelskego (in gladio inimicorum) *BZ* I Mach 2, 9; ⟨I⟩sz slyachta z nyerzadnego ryczerstwa wyaczey wlosną zyemya nysz nyeprzyiaczelską (plus proprias terras quam alienas) zwykly spvstoschacz, vstawyamy *Dzial* 65; Ale thy, panye, day pokora szerczu naszemu y obrona od moczy nyeprzyyaczyelszkycy yemu *MW* 80b—81a; ⟨I przy⟩wyoda na wasz pomsztą vkladv mego, myecz nyeprzyyaczyelszky (gladium ultorem foederis mei Lev 26, 25) XV *p. post. Kalużn* 288; Tegodlya nye vychodczye ku mystrzovy..., bo myecz nyeprzyaczyelsky (gladius inimici Jer 6, 25) y strach yest okolo *Rozm* 736; ~ ręka nieprzyjacielska: Kassdy sz wasz prosz pana boga..., ysby nasz pan bog raczyl zachowacz... od morovego powyetrza, od ranky nyeprzyaczyelszky, od grzechv szmyerthelnego *Gn* ap. 2a; Rzeczcze nynye, gyz wykupeny sø od gospodna, gesz odkupyl z rønky neprzyiaczelske (de manu inimici, *Pul*: nyeprzyaczelowey) a zz krolewst⟨w⟩ sebral gee *Fl* 106, 2; A gdisz pobyegnyecze do myast, poslø mor possrzood was a dani bødzecze w nyeprziiaczelske røcze (in manibus hostium) *BZ* Lev 26, 25; Wipraw pan Dawyda z røkv nyeprzyiacyelsku (de manu inimicorum) *BZ* I Reg 20, 15; On vass vyvyodl z ąku nyeprzyaczyelskych *Rozm* 740.

2. '*charakterystyczny, właściwy dla nieprzyjaciela, nieprzyjazny, inimicus, infestus, hostilis*': Boye nyeprzyaczielske bella hostilia 1444 *R* XXIII 307; Yaco woyowanye nyeprzyaczyelskye (*war. kal.*: nyeprzigyaczol) sicut in vastitate (terra vestra deserta..., regionem vestram coram vobis alieni devorant et desolabitur sicut in vastitate hostili Is 1, 7) *MPKJ* V 87; Panye bozye, wybawy mye od obmowi nye-

przyiaczyelszkyey (a labiis iniquis Psal 119, 2) *MW* 74b; Masz-li nyeprzyaczyela, wyaruy szye obczowanya z nyeznayomymy a myszli zawsdy, yz nyeprzyaczyel myszli drogi nyeprzyaczyelskye (cogitat inimici vias) XV *p. post. R* I s. XLI.

Nieprzyjacielskie '*w sposób właściwy nieprzyjacielowi, wrogo, hostiliter, inimice*': Acz was wzwyedzø Madyansci, nyeprzyaczele søøcz, zbycze ge, bo sø y oni nyeprziyaczelske vcinili (hostiliter egerunt) przed wami *BZ* Num 25, 18.

Nieprzyjaciółka '*kobieta nieprzyjaźnie, wrogo usposobiona, inimica, adversaria*': Marya... wschytka szyą byla vydala kv slvzbye boga,... a vyelyką nyeprzyaczyolka (inimica) wschem grzechom *Rozm* 18.

Nieprzyjazny '*wrogi, inimicus, hostilis*': Strzezy mye w pokoyu od wszytkych nyepokoynych, oddal ode mnye nyeprzyyasznych *MW* 75a.

Nieprzyjaźnie '*wrogo, po nieprzyjacielsku, hostiliter, inimice*': Nyeprzyiaznye hostiliter XV *ex. MPKJ* II 326.

Nieprzyjaźń *formy*: *n. sg.* nieprzyjaźń *MW* gl. 64; ~ *g. sg.* nieprzyjaźni *Sul* 92. 93, *Dział* 61, XV *p. post. R* I s. XLIII, 1500 *MMAe* XIV 469; ~ *ac. sg.* nieprzyjaźń *BZ* Gen 3, 15. II Esdr 8, 51, *Naw* 110, *Rozm* 582. 583; ~ *l. sg.* (w) nieprzyjaźni XV *p. post. R* XXV 258; ~ *g. pl.* nieprzyjaźni *Sul* 60.

Znaczenie: '*wrogie uczucie w stosunku do kogoś, wrogie czyny, nienawiść, inimicitia, animus hostilis, odium*': A gdy przes kogole yąth bąndze, na lascze naszey ma bycz, a myedzy gymaczmy gego a przyaczelmy yąthego nygena prze gego yącze ma szą wstrysznącz myrzączka any nyeprzyaszny tagemnych abo yawnyk (nec... debet aliqua indignatio vel inimicitia occulta... suboriri, *Dział* 61: nygedney lsczywosczy... any nyeprzyiasny tagemney abo yawney)... mayą smyecz rvszycz *Sul* 60; Gdi slyachczicz zabye slyachczycza,... pokoran podlug obiczaya starego dlya sgladzenya nyeprziyasny (pro contracta inimicitia) samotrzecznaczczye vczinicz ma *Sul* 92; Gdi thim obiczayem... ocziszci syąn, tegdi bandzye sprawyedlyw... ot nyeprziyasny (ab inimicitia), kthora rzeczona yest wrosba *Sul* 93; A vstawyø nyeprzyyazn (inimicitias ponam) myedzi tobø a myedzi zonø *BZ* Gen 3, 15; Nyeprziyasny (*leg.* nieprzyjaźń) inimicicia *MW* gl. 64; Odpadz ode mnye... nyeprzyazn lakomsthwa, nyewdzyącznoscz zlego pozadanya *Naw* 110; Ze zlego doradzenya rada nyeprzyazny przyczyna pochodzy (de malo exitu consilii redargutio sequitur) XV *p. post. R* I s. XLIII; W nyeprziazny in sedicionibus (in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus,... in carceribus, in seditionibus, in laboribus II Cor 6, 5) XV *p. post. R* XXV 258; Przyszyagamy..., ysz pokoy y przyaczyelszthwo bądzyemy chovacz... thak dlugo, yako od czeszarza... nam y naschym zyemyam... nycz szye zlego, any szkody, any nyeprzyaszny nye stanye 1500 *MMAe* XIV 469; Kyedy s vamy nye bądą, vyelyką nyeprzyaszn bądzyeczye myecz *Rozm* 582; Bo ym yvz yavnye przepovyedal o svey smyerczy, a tez vydzyely, yze yvz Zydovye vyelyką nyeprzyasn przeczyv yemv myely *ib.* 583; ~ A tu gesm slyvbyl post... w oblyczv bozem, abich vprosyl od nyego dobrø drogø nam y tim, gisz s namy bily... prze zalozonø nyeprzyiazn (propter insidias) *BZ* II Esdr 8, 51.

Nieprzyjemność '*przykrość, molestia, incommodum*': Non habebit... nec inamatum nyeprzyemnosczy XV *med. R* XXV 151.

Nieprzyjęcie '*odmówienie przez kupującego przyjęcia dostarczonego przedmiotu transakcji przy tzw. kupnie dostawnym, actus rem emptam non accipiendi*': Iaco mim neprziyøczim bidla ne ma Senboorz scodi 1406 *KsMaz* I nr 692.

Nieprzyjrzenie, Nieprzyźrenie, Nieprzyźrzenie '*brak dogląd, dozoru, negligentia, nulla inspectio*': Panye woyczye, on gyey nye wyerzy, aby ona klucza nye dala od szyebye, a tako yey nyeprzyszrzenym thy pyenyadze szgynaly *OrtMac* 70, *sim. OrtBrRp* 55, 4; Szmye-ly tha pany dokazacz, yako gyesth prawo, szlowye przyszyadz, ysz pyenyadze szgynaly y sz gyey rzeczamy poszpolu besz yey wyny albo nyeprzyrzenya (*OrtBrRp* 56, 1: nyeprzyszrenym), tedy ona tego zostanye besz szkody *OrtMac* 70; Gdysz Hannus nye chcze wyerzycz tey panyey, aby thy pyenyadze sz gyey rzeczamy szgynaly besz gyey wyny, szlowye nyeprzyszrzenym (*OrtBrRp* 56, 1: besz gey wyny albo *nyeprzyszrenye) *ib.*

Nieprzypuszczenie '*niedopuszczenie do czegoś, przeszkodzenie w czymś, actus non admittendi, obsistendi*': Aczby nyekomv dawszy wyna, aczkoly przed nas gy pozwano..., a tego to nye chczano przypusczycz kv oczyszczenyv swey nyewynnosczy przez nas..., a ten to dla tego nyeprzypvszczenya zabieszalby (coram nobis... admissus non fuerit et ob hoc ipsum velle fugere contingat), przeto aby zabieszanye... gemv na sromotą nye obroczono, vstawyamy *Dział* 60.

Nieprzyrodzony '*niekrewny, pokrewieństwem nie uprawniony, non propinquus, non cognatus, is, cui cognatione non est data potestas alicuius rei*': Ktho gyesth prawy opyekadlnyk, szlowye przyrodzony, then moze przyvmarle dzyeczynne

gymyenye przedacz..., ale byl-ły-by then opyekadlnyk nyeprzyrodzony k themu opyekadlnyczthw, ten nye moze dzyeczynnego gymyenya przedacz przesz przyszwolyenya przyrodzonych *OrtMac* 62, *sim. OrtBrRp* 50, 4.

Nieprzyrównany '*któremu nie można dorównać, niezrównany, incomparabilis, is, cui nihil compari, exaequari potest*': Przeto pan wszitkø tø krasø na nyey roszirzil, abi nyeprzirownanø krasø (incomparabili decore) wszech oczima bila vkazana *BZ* Judith 10, 4.

Nieprzysięgły '*niezaprzysiężony, niewiarogodny, non iuratus, iure iurando non obstrictus, fide non dignus*': Kaz lakozyrsstwu walczicz z mieskyem a warwy szye bicz rzecznykyem gyego. A bądzyeszly myadzy gymy sządzyą, richley daway skazanye za myeskyem, bocz... lakozyrsstwo szwyatczy na myeszek swymy zadzą my a wodzy szwyathky nyeprzyszyągle (gula affectionibus probat et sic testibus non iuratis) XV *p. post. R* I s. XLI.

Nieprzysiężny '*niezaprzysiężony, który nie składał przysięgi, qui non iuravit, ius iurandum non dedit*': Daley wyeczczye, gestlyby woyth byl nyeprzyszaszny a przalby szye tego, czo nayn zalowano, tedy moze szwą nyewynnoscz przyszaga vkazacz *OrtKal* 212.

Nieprzystępliwy '*nieosiągalny, niedostępny, inaccessus, ad quem aditus non patet*': Quis...discernere possit, qualiter splendor ille inaccessibilis, swyathlocz nyeprzystąplywa, virgineis se infuderit visceribus XV *med. SKJ* V 279.

Nieprzyzwolenie '*brak pozwolenia, nulla assensio*': Jako Stanislaw *nyprzyszvolenym Pyotrovym, mego mensza, schyal zytho na pol włoky Mykolayovy[m] 1459 *ZapWarsz* nr 1116.

Nieprzyźrenie *cf.* **Nieprzyjrzenie**

Nieprzyźrzenie *cf.* **Nieprzyjrzenie**

Niepyszny '*ten który nie ulega pysze, który się nie wynosi ponad innych, non superbus, humilis, demissus*': Wi bądzyeczye mylczeczz, yaco tho czischi a pocorny, nyepischny, nyegnyewywy XV *med. R* XXII 246.

Nierad *(wyłącznie w mianowniku)* '*niechętnie, z konieczności, z musu coś czyniący, nieżyczliwy, invitus, qui aliquid non libenter, aegre, averso animo facit*': Pan Hinczka otpouedzal ot szebe hy od dzeczi, isze to gest stara rzecz, nerad bich o to otpouedzal 1395 *Pozn* nr 187; Nieradzi bichom respondere iure Polonicali ultra n⟨ost⟩rum ius Theutonic⟨a⟩l⟨e⟩ 1425 *BiblWarsz* 1857 II 800; Przethoss by Sandziwog... nyerad by othpowyadal, ysz drugyey strony nye 1435 *Pozn* nr 1577, *sim. ib.*; Czego ządasz od blysznego, by mv zasyą zyczyl tego, a czego by ssam nyerad myal, nykomv tego nye dzalay *ca* 1450 *PamLit* IX 318; Oczyecz gego nyerad wydzal dzewek (non libenter adspiceret filias) Canaan *BZ* Gen 28, 8; Czego od gynego nyerad cyrpysz (quod ab alio oderis fieri tibi) *BZ* Tob 4, 16; Sanctus Martinus... cum esset annorum duodecim, invitis parentibus, gdy nyeradzy byly pater et mater, ad eclesiam confugit et se kathecuminum fieri postulat XV *p. post. R* XXV 181; Adiuratus cogor, bywam przynakan, invitus, nyerad, tamen dico *ib.* 183; Caritas laszka... nyerada *zavydy (non aemulatur I Cor 13, 4), nyczego nye szasrza XV *ex. MacDod* 148; Herod... zlapacz kazal navyelyebnyeysche Zydow syny... a przykazal Salome..., aby przy yego smyerczy wschytky kazala zabycz, aby wschytka zyemya zydowska, aczkolvye nyeradzy, byly przyego (*leg.* przy jego) smyerczy (ut ita omnis Iudaea in morte ipsius, etiam invita, plangeret) *Rozm* 109.

Nieradny 1. '*nie umiejący poradzić, niezdolny do udzielania rad, qui consulere nescit*': Neradny inconsultus *ca* 1428 *PF* I 495; Nyeradni inconsultus 1437 *Wisl* nr 228 s. 87.

2. *dubium* '*nie uporządkowany, nieporządny, chaotyczny, inordinatus, incompositus, confusus*': Nye sdr⟨z⟩adzone aut nyeradne (*pro* nyerządne *?, war. kal.*: nye zrzandzone) incompositos (tradidit illos deus in reprobum sensum, ut faciant ea, quae non conveniunt, repletos omni iniquitate..., insipientes, incompositos, sine affectione Rom 1, 31) *MPKJ* V 125.

Nierod *zool.* '*rodzaj drobnej rybki, Leucaspius delineatus Sieb.*': Nyerod polipus 1472 *Rost* nr 1409.

Nieroda *bot.* '*bliżej nie znana roślina, może Torilis anthriscus Bernh.' (?)*: Todilla (*pro* tordilla *?*) neroda, vesky, zaroda 1472 *Rost* nr 1661.

Nierodny 1. '*niepłodny, nie mogący wydać na świat potomstwa, sterilis, qui parere non potest*': Non pariens a nyerodna XV *med. R* XXV 153.

2. '*nieuprawny, nieurodzajny, incultus, infecundus*': Quia tu... silvam ipsius steriłem al. yalowa, nyerodny... per diluvium... subundasti, potopilesz, et hec silva per tale diluvium destruitur et exicatur 1446 *AGZ* XIII 197.

3. '*nisko urodzony, nieszlacheckiego pochodzenia, ignobilis, humili loco natus*': Nyerodne ignobile 1462 *R* XXV 269.

Nierogaty '*nie mający rogów, cornibus carens*': bydło nierogate '*świnie, nierogacizna, trzoda chlewna, porci, pecus*': Gdi ktori... vycsnyanin... w gymyenyu w swem... bidlo rogate albo nyerogate (pecora sive pecudes) naydzye..., ma ye zayączz *Sul* 111; Jakom ya nye pobrala gy-

myenya russayaczego..., bydla rogathego y nyerogathego post Apolonyey syess⟨i⟩rze 1485 *ZapWarsz* nr 1603.

Nierosły '*niedorosły, nieletni, małoletni, niepełnoletni, impubes, pupillus*': Yeden czlowyek... zostawył nyeroszla (*OrtBrRp* 28, 4: nyedoroszla) albo czo nye ma lath dzyewka *OrtMac* 25; Zadny czlowyek nye moze wybraczza zywotha opyekadlnyka szwem dzyeczyom. Kyedy on vmrze, thedy błysszy przyrodzony maszczyszna ma thych nyeroszlych (*OrtBrRp* 92, 4: nyedoszlych) dzyeczy, szlowye czo lath nye maya, opyekadlnykyem bycz *OrtMac* 127.

Nierozdzielny '*niepodzielny, stanowiący niepodzielną całość, nie podzielony lub nie mogący ulec podziałowi lub naruszeniu, individuus, qui dividi non potest, non divisus*': W nyc w rozdzelnym ('w nierozdzielnym') gymyeniu 1463 *TymProc* 217; Jako ya nye dzirzą trzydzyeszczy y polczwarthi koopi przess dzyesączy grosschi polgrosskow pyenyadzy nyerosdzyelnych, kthore na Daczbogą szluszchaya 1468 *ZapWarsz* nr 2926; ~ Nyerosdzyelney szwyathey tro⟨jcy⟩ (sacrosanctae et individuae trinitati) ... b⟨ądź⟩ vyeczna chwala *ca* 1500 *PamLit* XXVIII 305.

Nierozdzielony 1. '*niepodzielny, nie dający się podzielić, individuus, qui non potest dividi, separari*': Neroszdzelone individuum *ca* 1428 *PF* I 495, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Stan sza tho w gyma swathey troycze a neroszdzelone gednosczy in nomine s. trinitatis et individuae unitatis 1460 *PF* V 37; Moya vyara..., kthoraz ya vyerza do skonanya szmyerczy moyey, v boga oycza, szyna y dvcha szwyąthego, y w szwyathey throyczy nyerozdzyelyoney *Naw* 140.

2. '*nie podzielony, taki, w którego obrębie nie dokonano podziału, niezróżnicowany, non divisus, non disperitus' (?)*: Nerosdzelona ⟨in⟩differens XV *med. GlWroc* 31 v; Nyerosdzyelony indistinctus *ca* 1500 *Erz* 51.

3. '*całkowity, zupełny, będący całością nienaruszoną, integer, solidus*': Vera (*sc.* confessio) sit integra *nyroszdzelon[y]a XV *med. Zab* 513.

Nierozliczany '*nie dający się policzyć, niezliczony, nieprzebrany, innumerabilis*': Innumero sidere, nyerosliczanimi gwasdami, regio lunari quoque polum lampade pinxeris 1444 *R* XXIII 305.

Nierozłączony '*nie dający się rozłączyć, rozdzielić, nierozłączny, qui non potest separari, dividi, seiungi*': Ach, nyevyerny Iudaschu, czemusz nye przedal matky synem (*leg.* z synem), aby tych, ktorych byla nyerozłączona myloscz, by tez byla obu mąka yedna *Rozm* 738.

Nierozmierność '*bezmiar, bezkres, ogrom, magnitudo immensa*': Nyerosmiernoscz immensitas 1444 *R* XXIII 302; Nyerosmiernoscz ziemie immensitas terre *ib.*

Nierozmierzony '*niezmierzony, nie mający granic, bezkresny, immensus, infinitus*': Nyerosmierzony inmensus 1444 *R* XXIII 307; Immense, nyerozmierzoni, celi conditor (immense caeli conditor, qui, mixta ne confunderent aquae, fluenta dividens, caelum dedisti limitem) *ib.* 308.

Nierozpamiętale '*nierozważnie, bez namysłu, bez zastanowienia, inconsiderate, inconsulte, temere*': Panye woyczye, yusz bo czyą y pytham na prawyc, gdysz ta pany wszem (*leg.* w swem) szmethkv y wląknyenyv y tesz nyeroszpamyąthalye tak vczynyla, yesthly to szlubyenye moczno? *OrtMac* 71, *sim. OrtBrRp* 56, 3; Gdysz tha pany w yey szmathkv y wląknyenyv nyeroszpamyetalyc to rzekla, tedy tey panyey nye potrzebyszna temu gosczyowy dzyerszecz *OrtMac* 71, *sim. OrtBrRp* 56, 4.

Nierozpustny '*dziewiczy, bez zmazy, bezgrzeszny, immaculatus, castus, purus*': Nyerospusth⟨na⟩, napokorneysza, przespyeczna (*sc.* Maryjo), racz nam dacz dokonanye dobre XV *med. Zab* 521.

Nieroztargnienie '*brak sporów, zgoda, spokój*', *tu błędnie zamiast* roztargnienie: '*niezgoda, sprzeczka, kłótnia, nulla dissensio, concordia, pax, hoc loco falso pro dissensione, discordia, rixa*': Inimicicie, id est odia inveterata zastarzale oszerdze, nyerostargnyenye (manifesta sunt autem opera carnis, quae sunt fornicatio, immunditia..., inimicitiae,... aemulationes, irae, rixae, dissensiones Gal 5, 20) 1449 *R* XXV 166.

Nieroztrnożny '*niemarnotrawny, nierozrzutny*', *tu błędnie zamiast* roztrnożny '*marnotrawny, rozrzutny, non prodigus, non profusus, hoc loco falso pro prodigo, profuso*': Idem prodigus vlg. nerost⟨rn⟩oszni fuit in eisdem (*sc.* regionibus, quae vocantur Luxuria) XV *in. R* XXIV 61.

Nieroztropność '*brak roztropności, rozwagi, mądrości, imprudentia, temeritas*': Improuidencie, *gl.* inprudencie nerostropnosczy 1436 *R* XXIII 276.

Nieroztropny '*nierozsądny, niemądry, głupi, imprudens, insipiens, stultus*': Nyerostropnym (servi, subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis..., sed etiam dyscolis I Petr 2, 18) 1449 *R* XXV 165; Nyerostropny (indiscretus) byzkvp prze swø szalyonoscz y swoy zzywot zly przyrownan yest malpye XV *med. MPKJ* V 431; Quia sic est voluntas dei, vt benefacientes obmutescere faciatis imprvdencium hominum

ignoranciam nyerostropnych ludzy nyewyadomoscz (I Petr 2, 15) XV *med. SKJ* I 84.

Nierozumny *formy*: *n. sg. m.* nierozumny 1471 *MPKJ* V 127, *MW* gl. 65; ~ *n. pl. neutr.* nierozumna *Rozm* 65; ~ *g. pl. neutr.* nierozumnych XV *med. SKJ* V 280; ~ *d. pl. f.* nierozumnym *Fl* 48, 12; *neutr.* nierozumnym *Fl* i *Pul* 48, 21, *Pul* 48, 12; nierozumnem *Rozm* 140.

Znaczenia: **1.** '*pozbawiony rozumu, niemądry, głupi, imprudens, amens, insipiens, stultus*': Svøthy Gan malcy gest on mocz bil... nad nerosumn⟨y⟩m stworzen⟨i⟩m *Gn* 181 b; A czlowek, gdi we czczi bil, ne rozumal iest, przipodoban kobilam nerozumnim (comparatus est iumentis insipientibus, *Pul*: zwyerzętom nyerozumnym, *sim. Fl* i *Pul* 48, 21) *Fl* 48, 12; Non est, qui faciat bonum, item est horridus propter multitudinem bestiarum nyerosumnych zwyerzad XV *med. SKJ* V 280; Poznaly ta nyerozvmna svyerząta svego stvorzyczyelya, naklonywschy szyą na swe kolana *Rozm* 65; Snadzyes navyki navką czarnoxyąska y chytrosczyą, przeto szye tym nyerozvmnem[y] a zarlocznem zvyarzatam przylączasz (quod brutis et ferocibus te feris miscuisti) *ib.* 140; ~ Minus sapiens nyemądri, nyerosumny (ministri Christi sunt, ut minus sapiens dico, plus ego II Cor 11, 23) *MW* gl. 65.

2. '*mówiący obcym, niezrozumiałym językiem, qui lingua barbara, ignota loquitur*': Nyerozumny barbarus (si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei, cui loquor, barbarus, et qui loquitur mihi, barbarus I Cor 14, 11) 1471 *MPKJ* V 127.

Nierozwiązany '*trudny lub niemożliwy do rozwiązania, rozstrzygnięcia, nierozwiązalny, qui non potest solvi, dissolvi*': Nero⟨z⟩wąszany indissolubilis XV *p. post. PF* V 6.

Nierówień *cf.* **Nierówny**

Nierównany '*nierówny, nie obrównany, nie wygładzony, impolitus, rudis*': Vdzalasz tv oltarz panv bogv swemv s kamyenya, gegos to gest zelazo nye dotklo, y skaly (*pro* skalya) nyerownanego ani vgladzonego (de saxis informibus et impolitis) *BZ* Deut 27, 6.

Nierówni *cf.* **Nierówny**

Nierównie '*nierówno, krzywo, non aeque, non recte*': Zamby yego (*sc.* Jesusa) byly sylno byale... a yako snyeg lyszczącze, nye ysby k sobye nyerovnye stoyącze (non inaequaliter ab invicem distabant)..., alye wschytky dostatky mayące *Rozm* 151.

Nierówno 1. '*nienależycie, niewłaściwie, niesprawiedliwie, iniuste, inique*': Takes, *eszbichow usrzeli, *eszbø szø nerowno swim szinowczem opekal, *tedismø włodni wszøcz *zasszi to giste hymene XV *in. Malk* 118; Nyerownosz, Chryste, przemyenyal, za kroląsz yey (*sc.* Marii) rybithwa dal XV *ex. R* XIX 89.

2. '*o wiele, znacznie, bez porównania, multo, aliquantum*': Nos mali Christiani incomparabiliter, nyerowno, maiores iniquitates facimus 1456 *ZabUPozn* 107; Nyerowno vyaczey multo magis *ca* 1500 *Erz* 50.

Nierówność '*niezgodność, pomieszanie, discrepantia, confusio*': Nyerownoscz inconueniens (resonabat autem inconveniens inimicorum vox et flebilis audiebatur planctus ploratorum infantium Sap 18,10) 1471 *MPKJ* V 78.

Nierówny, Nierówni *formy*: *n. sg. m.* nierowny *ca* 1428 *PF* I 495, 1437 *Wisł* nr 228 s. 87, XV *p. post. PF* V 6; *neutr.* nierowno XV *p. post. R* XIX 52; ~ *g. sg. m.* nierownia *Tęcz* w. 5; nierownego XV *p. post. R* 1 s. XLV; ~ *d. sg. f.* nierownej *Rozm* 587; ~ *ac. sg. neutr.* nierownie *Sul* 40; ~ *n. pl. m.* nierowni *Sul* 47; ~ *g. pl. m.* nierownych 1493 *ZapWarsz* nr 1745; ~ *i. pl. m.* nierownymi 1480 *ZapWarsz* nr 1528, 1483 *ib.* nr 1544, 1495 *ib.* nr 1765. ~ *Rozdział form twardo- i miękkotematowych nie zawsze pewny.*

Znaczenia: **1.** '*niejednakowy, nie taki sam, różny, różniący się (od kogoś), impar, discrepans, dissonus*': Nerowny incongruus *ca* 1428 *PF* I 495, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Taczy nye badą szą mocz mowycz dobrymy, gdysz szą nyerowny dobrym mąszom dompnymany (cum impares probis viris reputentur) *Sul* 47; Nero⟨w⟩ny dissimilis XV *p. post. PF* V 6; ~ Rownego szą-sszyada czyrp, bycz [pr] nye przylączyl nyerownego (parvum consortem patienter sustineas, ne tibi fortiorem societ) XV *p. post. R* I s. XLV.

2. '*człowiek nie dorównujący stanem, urodzeniem, niższy pod względem społecznym, humiliore loco natus*': Boze scha go poszaluy, czlowyeka dobrego, ysze thako marnye *szczeld od nyerownya szwogyego *Tęcz* w. 5; Jakom ya nye vyverl szkotha gvalthem s obory szamoso⟨s⟩th sz sobye nyerownymy oth kmyecza Maczyeya 1480 *ZapWarsz* nr 1528; Yako ya tho vyem, ysz Bartholomeus... nye zastal drzew v kmyeczy v mogich novego rąmbyenya... anym go gonyl sobyc (*leg.* z sobie) nyerownymy thedy, kyedy do mye pravą przyyechal zadacz 1483 *ib.* nr 1544; Jakom ya w schesczynacze, v osmy sobye rownych a v osmy nyerownych, nye pobral syeczy rybythwom s Warschevy 1493 *ib.* nr 1745; Jakom ya nye wyranbyl drew w lessye w gyego gwalthowne samopyanth s sobyc nyerownymj 1495 *ib.* nr 1765.

3. '*niesprawiedliwy, iniustus, iniquus*': Pyotr zalowal przeczivko... sządzy, ysze w rzeczi,

yąsz przeth nym ymyal, nyesprawyedlywe a nyerownye skazanye przeczywko gemv yawno vidal (quod... iniustam et iniquam sententiam contra ipsum promulgavit) *Sul* 40; Rada... radcze, ktory radzyl, yzby vypysan myly Iesus y vypądzon s syemye, a ten: Ia szye vaschey nyerovney rzeczy dzyvyą *Rozm* 587.

4. '*niemożliwy do zrealizowania, nierealny, nieprawdopodobny, qui in alicuius potestate non est situs, vires alicuius superat*': Przeszdzyathkyny poczala, ysz bogu uvyerzyła. Co u lyudzy nyerowno, u boga wszysztko podobno (Luc 1, 37) XV *p. post. R* XIX 52.

Nieruszający *formy*: *g. sg. neutr.* nieruszającego 1462 *ZapWarsz* nr 1149, 1470 *AKPr* VIIIa 55; ~ *ac. sg. neutr.* nieruszające 1425 *KsMaz* II nr 1831, *Sul* 40. 87; ~ *n. pl. m.* nieruszający *BZ* Ex 15, 16; ~ *i. pl.* nieruszającymi XV *med. AKPr* I 237.

Znaczenie: '*nieruchomy, nie zmieniający miejsca, nie dający się poruszyć, immobilis, qui moveri non potest*': Wtargnye sze na nye strach a boyasn..., bødøø nyeruszayøczy (fiant immobiles) yako kamyeyn *BZ* Ex 15, 16; ~ imienie, dobro nieruszające '*mienie nieruchome, nieruchomość, głównie ziemia, może też mienie ruchome, uznane z jakiegoś powodu za nie podlegające naruszeniu i obwarowane szczególnymi prawami przy dziedziczeniu i posiadaniu, bona immobilia, precipue fundus, fortasse etiam res mobiles, quae nec violari, nec occupari possunt, de quibus et hereditate accipiendis et possidendis peculiari quadam cautum est lege*': Pachna... contra Hedvigem... cum filiabus..., quia citavit eos o puscinø, hoc ⟨est⟩ ymene ruszayøcze y neruszayøcze 1425 *KsMaz* II nr 1831; Kedi kthorzy kmyecze sz tego... zyvotha przes plodv schodzą, gych wszistko ymyenye rvszayącze y nyervszayącze (bona mobilia et immobilia)... obykly szą oblapacz szobye panowye *Sul* 40; Pakli... sprawyedliwi syąn nye vczini, thedi xanząn w gymyenye yego ruschayąncze i nyeruschayąncze ma syan wrzuczicz (dux de suis bonis mobilibus et immobilibus se intromittere debebit) *Sul* 87; Hocyecz moy hvmarl a gymyenya rvszayaczego hy nyervszayaczego nycz nye myal 1462 *ZapWarsz* nr 1149; Yakom ya dobra dzedzicznego ruschąyączego y nyeruszayączego po vmarley rącze... nye pobral 1470 *AKPr* VIIIa 55; Yakom ya [...] daw sz domv thwego thako [...] ⟨ru⟩szayaczego yako nyeruszayaczeg⟨o⟩ [...]dzescza kop y kopa *ca* 1471 *ZapWarsz* nr 1108; ~ Equis, rebus, bonis, arnasiis, *gl.* id est immobilibus, nyerusaywczymy,... atque armis ire et transire libere, secure et sine quovis impedimento... permittatis XV *med. AKPr* I 237.

Nierychło 1. '*nieprędko, po pewnym czasie, późno, tarde, lente, sero*': Wyeza dokonana a myesszek wyproznyony czyny czleka, acz nyerichło (tarde), ale barzo mądrego XV *p. post. R* I s. XLV.

2. *wyraża powątpiewanie w możliwość realizacji treści zdania* '*chyba nie, praeterquam, excepto*': Nye zapovyedayczye yemv, bo ktory czyny czvda v ymye moye, nyerychlo moze o mnye zlye mowycz (nemo est enim, qui... possit cito male loqui de me Marc 9, 38) *Rozm* 371.

Nierychłość '*ociężałość, opieszałość, lenistwo, pigritia, segnitia*': Non ignauia, *gl.* debilitas nyerichlosez, vincat 1466 *R* XXII 11.

Nierychły '*nieskory do czegoś, niechętnie coś czyniący, ociągający się, powolny, piger, segnis, tardus*': Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum et tardus ad iram nyerychly alye w mowyenyw (Jac 1, 19) 1438 *R* XXII 353; Nyerychly tardus XV *p. pr. Zab* 519; Nyerichly a ponuczen ku nestatkom a prostney rzeczy movenv (Jac 1, 19) *ca* 1450 *PF* IV 575.

Nierząd '*przestępstwo, naruszenie prawa, crimen, legis violatio*': Przydaawaa szą theesz, ysz gdi nyekthorzy o nyekthoree nyerząądi a o wyelghee dowynyenya (pro quibuslibet criminibus et delictis, *Dzial* 16: o nyektore vini, tho gest o gwalt abo złodzeystwo) k naszemv sąndv pozwaany biwayą, myanvyą pany... zachoczczyamy *Sul* 28.

Nierządliwy 1. '*niemoralny, rozpustny, improbus, malus, lascivus, petulans*': Cepit (*sc.* s. Stanislaus) plebem sibi comissam verbo... docere, inordinatos, nyerządlyve, sacerdotes corrigere..., bonos vero sacerdotes tanquam cor proprium diligebat XV *p. post. R* XXV 178; Sicut enim in veste alba plus apparet macula, quam in alia veste, sic in virginibus mala fama. Ergo debent eis cauere a lasciuo visv, od nyerządlyvego, ab auditu nocivo *ib.* 179; Quamvis pedes, id est affectus, zadzą, nostri inordinati, nyerządlyve, quamquam tangunt terram, id est terrena, tamen caput et racio ad sequenda non debet inclinari *ib.* 180.

2. '*nie uporządkowany, chaotyczny, inordinatus*': In omni inordinato, nierządlyvym, motu ventorum, id est variarum tentacionum, mouencium hominem *ca* 1500 *JA* X 384.

Nierządnie '*niezgodnie z prawem, bezprawnie, contra leges*': Ipsos detinuit et tradidit ad ca⟨strum in⟩decenter al. nyerzadnye, non ⟨convincen⟩do ipsos iure aliquo 1446 *AGZ* XIV 222; ~ *w przekładzie błędnej lekcji łacińskiego* indigenae '*tubylcy*' *jako* indigne '*niegodziwie*':

Zbyly ge (*sc.* synow Efraimowych) møzowy⟨e⟩ Geth tu nyerzødnye (occiderunt... eos viri Geth indigenae), bo seszly bily, abi syø w gich gymyenye *wwyozaly *BZ* I Par 7, 21.

Nierządno '*nieuczciwie, niegodziwie, nikczemnie, inhoneste, nequiter, turpiter*': Temerarium, nyerzondno, est ponere in Maria virgine maculam aliquam aut peccatum XV *med. ZabUPozn* 127.

Nierządność 1. '*występny tryb życia, vita scelesta, flagitiosa*': Nyerzadnoscz a nyedostatek krola albo prelata 1461—7 *Serm* 248r; Nyerzadnoscz *ib.*

2. '*przemoc, gwałt, bezprawie, vis, violentia*': Wirwi od nyerządnosczi (erue a framea Psal 21, 21, *Fl*: od gnewu, *Pul*: od szablye), boze, duszą moią *MW* 40b, *sim. ib.* 31b.

3. '*występek, przewinienie, przekroczenie prawa, crimen, delictum, scelus*': Przydaawaa szą theesz, ysz gdi nyekthorzy o nyekthoree nyerządi a o wyelghee dowynyenya k naszemv sądv pozwaany biwayą, myanvyą pany... zachoczczyamy, obrzekayącz, yszbi kazną a moczą swych panoow... thake[y] nyerządnosczy y wyelga dowynyenya (crimina et delicta) wczynyly *Sul* 28.

Nierządny *formy*: *n. sg. f.* nierządna *OrtMac* 85; *neutr.* nierządne XV *med. R* XXII 243, *Dzial* 38; ~ *g. sg.* nierządnego XV *p. pr. R* XVI 349, XV *med. GlWroc* 86r, *OrtRp* 71; *f.* nierządnej *Sul* 71, *MW* 31b. 40b; *neutr.* nierządnego *OrtBrRp* 64, 1, *OrtMac* 85, *Dzial* 65, *MW* gl. 66, XV *p. post. R* I s. XLV; ~ *ac. sg. f.* nierządną *OrtBr* VII 562, *OrtMac* 85; *neutr.* nierządne XV *p. post. R* XXV 275; ~ *l. sg. neutr.* (o) nierządnem *Dzial* 49; ~ *ac. pl.* nierządne XV *ex. MPKJ* II 326; *neutr.* nierządna *OrtMac* 35; nierządne *OrtBrRp* 34, 1.

Znaczenia: **1.** '*żądający dla siebie ponad uznane granice, przyjęte zasady, prawo, chciwy, qui sibi quid praeter legem vindicat, qui plura postulat, quam lege audet*': Vogenne yaszdy sz nyevmyerney slachthy abo *nyerząthney (ex inordinata militia, *Dzial* 65: z nyerzadnego ryczerstwa) wyączey wlosthne zemye, nyszly *opcze obykly szą sz drapyesthwa nyeszprawnye... pvsthe czynycz *Sul* 71; ~ nierządna ręka '*chciwa, drapieżna ręka, rozbójnik, nieprzyjaciel, inimicus, latro*': Wirwi od nyerzødnosczi, boze, dusza moia..., a y z ranky nyerzødney (de manu canis Psal 21, 21, *Fl* i *Pul*: y z røky psey) iedina mathka moia *MW* 31b, *sim. ib.* 40b.

2. '*pozostający w sprzeczności z uznanymi zasadami, qui contra leges solitas fit*': **a.** '*sprzeczny z prawem, bezprawny, legibus repugnans, legibus contrarius*': Bądzyely yaczyecz o glową albo o szmyerthne rany, albo o gynna nyerzadna rzecz sz szawolanym przed gaynym sządem przywyedzyon *OrtMac* 85, *sim. OrtBr* VII 562; Gdyby w szawyeszony czasz glowa zabytha albo czokolwyek gynnego nyerzadnego vczynyono *OrtMac* 85, *sim. OrtBrRp* 64, 1; Sztha[l]nyely szye kthora nyerzadna (*OrtBrRp* 64, 2: nyevrzadną) rzecz, o kthorą by czynycz gorączy szad ..., thedy mogą thego zlomczą myerv obzalowacz nazayvtrz *OrtMac* 85; O pozwanyv nyerzadnem *Dzial* 49; ~ **b.** '*sprzeczny z zasadami etyki, grzeszny, qui contra iustum atque aequum agitur*': Przicazal ssy, panye, a takosz syą y dzege, abi kaszde nyerządne samnyenye czlowyecze bilo samo sobye mąka a czirpyenye XV *med. R* XXII 243; On (*sc.* bog) nye da vpaszcz szerczu memu w myszly *nyerzadnye y nogam mem w grzeszenye *MW* 89b; Nye podlug przywlasczanya nyerzødnego sødzil sø non rapinam arbitratus est (qui, *sc.* Christus, cum forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem deo Phil 2, 6) *MW* gl. 66; Nam, qui adhuc per illicita, nyerządne, desideria diffluit, profecto deum non amat, quia ei in sua voluntate contradicit XV *ex. MPKJ* II 326; ~ **c.** '*sprzeczny z wymogami uprzejmości, qui officio neglecto fit*': Gdyby myesczanyn..., nye szonvyacz kzyaszaczya..., wyrzeklby nyekthora nyerzadna szlowa (*OrtBrRp* 34, 1: *nyrzadne, szromothne szlowa) layacz *OrtMac* 35; ~ **d.** '*sprzeczny z prawdą, fałszywy, błędny, veritatis expers, falsus*': Dicuntur etiam falsi prophete simplices et indocti predicatores, qui ineptam Scripture exposicionem, nyerządne wycladanye, fingunt et docent ea, que non intelligunt XV *p. post. R* XXV 275; ~ **e.** '*przekraczający miarę, nieumiarkowany, zbytni, qui modum excedit, immoderatus*': Aliquid enormitatis nyerządnego *OrtRp* 71; Paralisis est morbus corporis generatus ex inordinato, *nerzodnego, cibo et potu XV *med. GlWroc* 86r; ⟨G⟩dysz z łychwy pochodzy nyerządne lakomstwo (cum in usurarum voragine sit insatiabilis appetitus, *Sul* 47: gdysz w lywney przepaszcy gest nyenasiczona sądza), a to dla nyevstawienya podobnego płatv mzdy, chczem, aby Szydowie, pyenyądzi poszyczayącz, za lypha... wzały... od grzywny gedno pol grosza *Dzial* 38; Chczesz szye bvdowacz, nyechay czye nye przywodzy k themv zandza twa, ale potrzeba..., zandza nyerządnego budowanya nassladugye domv przedanya XV *p. post. R* I s. XLV; ~ **f.** '*sprzeczny z pojęciami piękna, deformis, turpis*': Informis (aselli) nyerzadnego XV *p. pr. R* XVI 349.

(Niesforność) Niesworność '*sprzeczka, kłótnia, niezgoda, nieporozumienie, discordia, dissensio*': Nyeswornosczy (*war. lub.*: *nyesvarnosczy) dissensiones (manifesta sunt autem opera carnis, quae sunt... irae, rixae, dissensiones, sectae Gal 5, 20) 1471 *MPKJ* V 128; Nyeswornosczy controversie (et omnis controversiae eorum finis ad confirmationem est iuramentum Hebr 6, 16) *ib.* 132.

Niesienie '*noszenie, przenoszenie, dźwiganie, actus portandi*': Podyøl ramyenyem swym ku nyeszenyu (ad portandum) *BZ* Gen 49, 15; K [nye]nyeschienyv (*war. lub.*: kv *myesanyv) ad subvehendum (ipsos quoque vectes facies de lignis setim, et circumdabis auro ad subvehendam mensam Ex 25, 28) 1471 *MPKJ* V 17.

Nieskarany '*niekarny, niesforny, indomitus, effrenatus*': Nyeszkarane szaky indomitos pueros XV *p. post. PF* III 290.

Nieskażony '*nie podlegający zepsuciu, qui corrumpi non potest*': Neskazony incorruptibilis *ca* 1428 *PF* I 495, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 87.

Nieskładny '*niesłuszny, nieprawdziwy, iniustus, non verus*': W pątek pirwey godzini wedzon do Pilatha, tamo nan powedzano swadeczstwo neskladne *ca* 1420 *R* XXV 229.

Nieskłonny '*nie dający się nagiąć, nachylić, qui non potest flecti, inclinari*': Inflexibilia nyesklonna cu czlovyecovy XV *ex. R* XXIV 374.

Nieskonały '*nieskończony, nieograniczony, interminabilis, infinitus*': Et vltimo debemus quererе regnum celorum, quia ibi est eternitas interminabilis nyeszkonala XV *p. post. R* XXV 174.

Nieskonany '*nieskończony, nieprzeliczony, infinitus, innumerabilis*': Sirsky przeczіwyal syø gest otczv memv, genze biil *sstopil do Egipta, a tv przichodnyem byl w maley liczbi⟨e⟩ y rosplodzil syø wyeliky (*leg.* w wieliki) rod y w moczni, nyeskonaney wyelikosci (et infinitae multitudinis) *BZ* Deut 26, 5.

Nieskowany '*nieobrobiony, nieuformowany, infectus, non formatus, rudis*': Argentum informatum sev non textum srebro nyeszkowane *OrtCel* 1, *sim. OrtZab* 527; Nyeskowane złoto informatum aurum *OrtCel* 6, *sim. OrtZab* 528.

Nieskromność 1. '*niegodziwość, nequitia, improbitas*': O tem, yako panye stoyącz ve d⟨r⟩zvyach, ktore szye dzyvovaly nyeskromnosczy zydovskey, pytaly dzyevyce Maryey, czo by szye yey dzyalo *Rozm* 747; Trzeczye mylczal podlug svyatego Yana Złotovstego, aby vkazal, yze Pylat darmo pytal, kyedy vydzącz yego nyevynnoscz, nye vybavyl yego s mąky, alye vyączey naslyadoval zydovskyey nyeskromnosczy *ib.* 844.

2. '*niecierpliwość, impatientia, animus morae impatiens*': Nescrompnoscz inpacienciam XV *in. R* XXIV 61.

Nieskromny 1. '*wielki, ingens, magnus*': Bo pan bog nasz, on... czinil dziwi... y znamyona nyeskromna (signa ingentia) *BZ* Jos 24, 17.

2. '*niecierpliwy, impatiens*': Prima (*sc.* paupertas) impaciens, nescromna, secunda paupertas mala est desperatorum..., sicut latronum et publicarum mulierum, et predonum XV *med. GlWroc* 89v; Prima paupertas est mala et illa est triplex: prima impaciens *nyeszkronną, et hec est pauperum huius seculi, qui ex defectu rerum temporalium incitantur in odium et in invidiam XV *p. post. R* XXV 181.

Nieskruszony '*nie poddający się skrusze, zatwardziały w grzechu, conscientia non contritus, in peccato perseverans*': Bo cząstokrocz, gen nye ma scruschenya do spowyedzi,... dawa mu scruschenye mili pan bog moczą swątoszczi tey y biwa scruschoni ss nyescruschonego wyelekrocz XV *med. R* XXII 241.

Niesława '*zła sława, infamia*': Per infamiam et bonam famam przesz nyeslawa, slawnocz mowy, przeszlorzeczonye (*leg.* przez złorzeczenie, II Cor 6, 8) XV *p. post. R* XLVII 351.

(Niesławetny) Niesławętny '*niesławny, nie mający sławy, fama carens*': Nyeslawathny non gloriosus XV *med. R* XXV 151.

Niesławętny *cf.* **Niesławetny**

Niesłuchający '*niesłyszący, głuchy, qui non audit, surdus*': Supplicat ille nimis mutusque, zamylkayączy, timore tucior et surda, nyeszsluchayączym, preterit, prepuszca, aure 1466 *R* XXII 15.

Niesłuchanie '*odmowa wysłuchania, niewysłuchanie, actus non exaudiendi*': Vanyko iuramentum audire noluit. Propter quod iuramentum inaudiencie al. [w] nyesluchaniyą condemnavit eundem Vaynko in evasione iuramenti domina Zophia 1495 *AGZ* XVIII 367.

Niesłuchany '*niespodziewany, insperatus, inopinatus*': Nyesluchany insperatus (subitaneus enim illis et insperatus timor supervenerat Sap 17, 14) 1471 *MPKJ* V 77.

Niesłusznie 1. '*bez racji, sine causa, iniuste*': Acz tho gyest nyesluschnye et ne parum hoc (ne parum hoc sit, quadam facilitate verborum, imo audacia, edisserunt aliis, quod ipsi non intelligunt Prol) 1471 *MPKJ* V 6; O boze, ktory dlya othkupycnya szwyatha chczyalesz szye... przed oblycznoszczyą Annasza, Cayphasza, Pylata y Heroda nyeslusznye offyarowacz! XV *ex. Kałuż* 292.

2. '*niestosownie, niedopuszczalnie, non apte,*

illicite, contra legem': Nesluszne illicite *ca* 1428 *PF* I 488.

Niesłuszno '*niestosownie, niedopuszczalnie, non apte, illicite, contra legem*': Nyesluszno gest (illicitum est), abi ot iacikogo nyesyona bila skrzinya bosza *BZ* I Par 15, 2.

Niesłuszny '*niedozwolony, niedopuszczalny, illicitus, interdictus*': Ktos bi kolc poyøl szostrø *swyø... a opatrzilbi gaynbø gey, a ona opatrzilabi ganbø bratowø, *nyeslvsnyø iesta rzecz vcinila (nefariam rem operati sunt) *BZ* Lev 20, 17; Nyesluschne *incongruo (sed ad sensum suum incongrua aptant testimonia Prol) 1471 *MPKJ* V 6; Nyeslvschny illecebris *ca* 1500 *Erz* 51; Nyeslvschny illicitus *ib.*; Ineptus nyeslvschny, nyegodny *ib.*

Niesłużenie '*niewypełnienie obowiązku służenia, serviendi neglectio*': Que bona partis tue iure terrestri... ad r⟨egiam⟩ m⟨aiestatem⟩ propter tuam non servicionem al. nyesluzenya ad expedicionem bellicam... sunt devoluta 1498 *AKH* IX 324.

Niesłychany *formy*: *n. sg. neutr.* niesłychano *Rozm* 45; niesłychane *ca* 1420 *R* XXIV 86; ~ *v. sg. f.* niesłychana *Rozm* 532; ~ *n. pl. m.* niesłychane XV *ex. MPKJ* II 320; ~ *ac. pl. neutr.* niesłychana *Rozm* 225.

Znaczenie: '*osobliwy, niezwykły, inauditus, insolitus*': Valde absurdum est neszlichane yeszth *ca* 1420 *R* XXIV 86; Neslichane abusum XV *p. pr. R* XXII 335; Sznamyona, myla fratres, szącz dzywi nyeszlychane miracula insolita XV *ex. MPKJ* II 320; To poselstvo przedthym nyesłychano, a przeto nade wschytky mysly y nad rosvm szyaga *Rozm* 45; Taka czuda yna (*leg.* i ina)... nyeslychana przedthym czynyl (haec et his similia fecit inaudita Iesus mirabilia prius non audita) *ib.* 225; Y począł nogy vmyvacz svoym apostolom... O nova y nyesłychana smyaro! *ib.* 532.

Niesmaczny '*mający zły smak, qui sapore iucundo caret*': Nyesmaczna insipida XV *p. pr. R* XVI 343; Nyesmaczne insipida 1461—7 *Serm* 400r.

Niesmakowany '*mający zły smak, qui sapore iucundo caret*': Facit insipida czyny neszmakowan[y]e pokarmy albo potravy XV *p. post. R* XLVII 353.

Niesmysł *cf.* **Niezmysł**

Niesmyślny *cf.* **Niezmyślny**

Niesnadny '*trudny, nielatwy, difficilis*': Iestli czso nyesnadne syø wam vsrzi (quod si difficile vobis visum aliquid fuerit), wznyescze kv mnye, a ya vislvcham was *BZ* Deut 1, 17.

(Niesnaska) Niesnazka '*zatarg, kłótnia, controversia, discordia*': Iohannes... videns controversias al. *nyestnazky vigore regio... mille marcarum vadium vallavit, ut non alio in iure experirentur 1473 *AGZ* XIX 547.

Niesnazka *cf.* **Niesnaska**

Niespanek *bot.* '*marchew, Daucus carota L.*': *Nyespanyek baucia 1460 *Rost* nr 3393.

Niespełna '*niezupełnie, niekompletnie, non perfecte, ex parte tantum*': Myli thatha, szvkay szobye concza, bocz nyespelna napyszano XV *p. post. R* XXV 161.

Niespokojen *cf.* **Niespokojny**

Niespokojny '*odznaczający się brakiem spokoju, inquietus, turbidus*': Stworzil gess naas, panye, ku tobye, a przeto nyespokoyno gest nasche syercze, alisz otpoczinye w tobye XV *med. R* XXII 242; Nyespokoyni inquieti 1461—7 *Serm* 96v; Nyespokoyna impaciens quietis (et ecce occurrit illi mulier ornatu meretricio praeparata ad capiendas animas,... quietis impatiens Prov 7, 11) 1471 *MPKJ* V 67.

Niesprawie '*bezprawnie, contra legem*': Szandza... yusz nye poyedze na roky, czynyucz nyeszpravye othwloky *De morte* w. 336. ~ *Może należy czytać* niesprawe '*bezprawne*'.

Niesprawiedliwie '*niesłusznie, bezprawnie, wbrew sprawiedliwości, iniuste, contra leges, inique*': Pyotr Woyczecha nesprawedliwe wszanl silø moczø, ne oszadza⟨j⟩ø nan nyzadnego praw⟨a⟩ 1411 *HubeZb* 92; Maczek kmecz nyesprawyedliwye sobye vczinil, any gosczinnego dal wlodarzowy, any go oth nego wlodarz wsął 1441 *StPPP* II nr 2927; Invenimus, quia Raphael est intronisatus indebite, nyesprawyedliuie, in Kowry 1442 *AGZ* XIV 42; Gdyby prawyączy szą rzekl przeth oblyczneszczą... naszych ryczerzow sądzą w szwoyey rzeczi nyesprawyedlywye (*Dział* 51: yszby gego rzecz zle skazal) a szle *gydzącz skazanye sle vczynycz (si... dixerit... inique et perperam processisse seu iudicasse), sządza... doswyathczicz ⟨ma⟩, ysze sprawyedlywye a sprawne sądzyl *Sul* 55; Myenyancz, ze taky pan nyesprawyedlywye (minus iuste) bi takąn kopan ot nyego viczyąngnanl *Sul* 109; Et talis filius sibi fuit iniuste, nyesprawyedlywe, per talem mortem ablatus XV *med. SKJ* V 275; Nye vcinisz, czosz zlosciwego iest any bødzesz nyesprawyedliwye sødzicz (nec iniuste iudicabis) *BZ* Lev 19, 15; Pytalysczye nasz..., zaluyącz szye na waszego woytha, kako gest raczcze... y gynszy lud szromoczyl nyesprawyedlywye *OrtBrRp* 51, 4; Aczby nyektory sądza... dzerszącz strona yedna... skazal y przysądzyl o dzedzyna abo o gynsze rzeczy przed sąd yawno przywiedzony nyesprawiedlywie..., tedy strona vczą-

szona odzowie syą kv wysszemv stolv *Dział* 2; Sądza... bydło ...powiadayączym a skarszączym, ysz nyesprawyedlywie dzeczkowany (asserentibus indebite et contra iustitiam se esse impignoratos, *Sul* 31: myenyączym sza *nyesprawidliwe... bicz począ̨dzany), kromye szkodi y obraszenya ma wroczycz a dacz na rakoymye *ib.* 19; Ia, Yan Hessnar, wysnavam, yszem nyesprawyedlywye obmowyl xandza Lukasza, mowyantcz gy falszerzem a slym człowiekem y sdraycza 1464 *AcPosn* I 365; Domini, nyesprąwyedlywy⟨e⟩ my szą dzeya a precone 1477 *ZapWarsz* nr 3095; Pyszny nyesprawiedliwie (inique Psal 118, 51, *Fl*: lycho, *Pul*: zle) dzialali zawzdi *MW* 25b.

Niesprawiedliwość *formy*: *n. sg.* niesprawiedliwość 1444 *AKPr* II s. XIII; ~ *g. sg.* niesprawiedliwości *BZ* Gen 49, 5, *MW* 7b; ~ *d. sg.* niesprawiedliwości *BZ* Deut 25, 16; ~ *ac. sg.* niesprawiedliwość *BZ* Gen 50, 17, *MW* 4a, *Pul* 7 15; ~ *l. sg.* (w) niesprawiedliwości *BZ* Deut 25, 1.

Znaczenia: **1.** '*nieuczciwość, grzech, występek, improbitas, iniquitas, delictum, peccatum*': Nespravedl⟨iw⟩oscza iniquitate (repletos omni iniquitate Rom 1, 29) XV *in. Szwed* 49; Symeon a Lewy, braczya, sødowy⟨e⟩ nyesprawyedlywoszczy boyowni (vasa iniquitatis bellantia) *BZ* Gen 49, 5; Mi takye proszymy, abi... odpuszczyl nam tø nyesprawyedlywoszcz (iniquitatem hanc) *ib.* 50, 17; Nyeprawego w gego nyesprawyedliwosci *pøtøpyø (quem impium condemnabunt impietatis) *BZ* Deut 25, 1; Bo ganyebny gest panv, ktos to czini, a przeczivya syø wszcy nyesprawyedliwosci (qui... aversatur omnem iniustitiam) *ib.* 25, 16; Bo nye czi, ktorzy czynyą zloscz, nyesprawiedlywoscz (qui operantur iniquitatem Psal 118, 3, *Fl*: lychotø, *Pul*: zloszcz), na drogach iego chodzili *MW* 4a; Drogą nyesprawiedliwoszczi (viam iniquitatis Psal 118, 29, *Fl*: lichoty, *Pul*: zloszczy) oddal ode mnie! *MW* 7b; Owa plodzy nyesprawyedlywoszcz (iniustitiam, *Fl*: neprawdø), począ̨l falesznoszcz y porodzyl zloszcz *Pul* 7, 15.

2. '*pozbawienie praw, actus aliquem iuribus privandi, alicui iura adimendi*': Item illegalitas, id est iniusticia vlg. nesprawedliwoscz vel wyszweczenstwo 1444 *AKPr* II s. XIII.

Niesprawiedliwy *formy*: *n. sg. m.* niesprawiedliwy *OrtBr* VI 365, *OrtBrRp* 51, 4; ~ *g. sg. neutr.* niesprawiedliwego *Dek* III 10; ~ *ac. sg. m.* niesprawiedliwy *ca* 1450 *PF* IV 574; niesprawiedliwego XV *in. R* XXIV 74; *neutr.* niesprawiedliwe *Sul* 40, *Dział* 3; ~ *i. sg. m.* niesprawiedliwym *BZ* Gen 18, 23; ~ *n. pl. m.* niesprawiedliwi *Pul* 5, 5; ~ *g. pl. m.* niesprawiedliwych *Pul* 49 arg.; ~ *ac. pl. neutr.* niesprawiedliwa 1474 *Zab* 540; ~ *i. pl.* niesprawiedliwymi XV *ex. MPKJ* II 324; *neutr.* niesprawiedliwymi 1474 *Zab* 540.

Znaczenia: **1.** '*działający wbrew sprawiedliwości, iniustus, iniquus, qui contra iustitiam agit*': Lavdavit dominus villicum iniquitatis szapharza nespravedlivego (Luc 16, 8) XV *in. R* XXIV 74; Azaly zatraczysz sprawyedlywego z nyesprawyedlywim (iustum cum impio)? *BZ* Gen 18, 23; Pytalyszcye nasz..., zaluyącz szye na waszego woytha, kako gest raczcze... y gynszy lud szromoczyl nyesprawyedlywye y gest nyesprawyedływy, drapyeszny..., przetho bysczye go woythem myecz nye chczely *OrtBrRp* 51,4; Any przy tobie będzye przebywacz zloszczywy, any zostanø nyesprawyedlywy (iniusti, *Fl*: neprawy) przed oczyma twoyma *Pul* 5, 5; Xpus... rozløcza sprawyedlywe od nyesprawyedlywych y od zlosnych *Pul* 49 arg.

2. '*niesłuszny, niezgodny z prawem, z prawdą, iniquus, iniuriosus, contra leges actus*': Ne wodzi na bratha thwego szwadeczszthwa neszprawedliwego (*Dek* I 4—8. II. III 1—7. 11. 13—18. 22. 25. 27—30. V. VI: falszywego, III 20: *nyespraunyego, I 1. 3. VII 2. 3: krzywego, IV: lsziwego) *Dek* III 10; Pyotr zalowal przeczivko... sądzy, ysze w rzeczi, yąsz przeth nym ymyal, nyesprawyedlywe a *nyerownye skazanye przeczivko gemv yawno vidal (quod... iniustam et iniquam sententiam contra ipsum promulgavit) *Sul* 40; Dal sye dobrowolnye na sand Pylatow nyesprawyedlywy *ca* 1450 *PF* IV 574; Ten ortel gest *nysprawyedlywy, nyeprawdzywy (*OrtMac* 81: nyeprawdzywy) *OrtBr* VI 365; Lvpyesze... ma dacz temv, ktori gego o nyesprawiedlywe zdanye (*Sul* 55: oth falszywego wyrzeknyenya) wyzwal kv stolv wyszszemv (qui ad superiorem in falsa pronuntiatione evocavit) *Dział* 3: Jan... gy sprosnymi, vrągayøczymy, omownimy, przeczivnymi, neczsnymi,... nesprawedliwimi, złosthliwimi slowmi omovil 1474 *Zab* 540; Volalby... smercz ymecz y *podyocz, nisly taka slova sprosna..., *vvlaczayocza, *vrøgayocza y neczsna, nespravedliva... czirpecz *ib.*; Yze *nyesprawiedlywie iest myslenye gich (quia iniusta cogitatio eorum Psal 118, 118, *Fl* i *Pul*: bo krzywa gest mysl gych) *MW* 38b; Ut talentis indebitis, nyespravedlivimi, aggrauarentur per suos officiales XV *ex. MPKJ* II 324.

Niesprawnie '*bezprawnie, wbrew prawu, contra leges*': Consilium al. das et postea super judicio sedes in facto eodem, ideo ne[p]sprawne facis 1401 *StPPP* II nr 803; Nesprawne by mowil 1423 *ArchTerCrac* VII 274, 1; Pro eo, quod in-

debite al. nyesprawnye pozwal ipsum cittavit Syestrzenyecz 1439 *AGZ* XII 56; Mathias... condempnauit Johannem... pro eo, quia idem Johannes... recepit injuste, nyesprawnye, duos boues 1441 *StPPP* II nr 3012; Non juridice al. nyesprawne domina pallatinissa et ego sumus citati ad jus terrestre 1446 *LubPodk* 7, *sim. ib.* 8; Vogenne yaszdy... wlosthne zemye... obykly szą sz drapyesthwa nyeszprawnye opvsczacz alybo pvsthe czynycz (ex rapina indebite desertare) *Sul* 71; Et ne quis supergradiatur, nyezprawnye a gwaltem vczazylby, neque circumueniat in negocio fratrem suum (I Thes 4, 6) XV *med. SKJ* I 74; Wyeszmye-ly woyth wyną nyesprawnye..., tedy ma szye nayn zalowacz przed sandzą wyschym nad nym *OrtKal* 206, *sim. OrtMac* 64, *sim. OrtBrRp* 53, 2, *OrtMac* 65; Gdyby kogo ktho zabyl w myeszkym prawye albo nyeszprawnye czo gynnego vczynyl, a thego zabytho czlowyeka, albo thego, komu szye sthalo nyeszprawnye czo szlego..., maly then mordersz albo then, czo nyeszprawnye czo zlego vczynyl, zosthacz w myescze? *OrtMac* 61, *sim. OrtBr* VI 360, *sim. OrtMac* 61; Lubo sprawnye, lubo nyesprawnye zaclad bądze wząt (sive iuste pignorati fuerint vel indebite rapina in eos commissa, *Sul* 22: lyvbo nyewynnye drapyesstwo przeczyw gym szą sstalo) *Dzial* 9; ⟨C⟩zastokrocz panowie moczarze dla slug abo swich przyrodzonych przed sąd ⟨przychodząc⟩, w rzeczach wyczasstwo otrzymayą nyesprawnye *ib.* 48; Sopychowsky condempnavit ipsos pro eo, quia Czarnoczsky minus iuste reposuit al. nyesprawnye *odkladay 1463 *AGZ* XVI 3; Quia tu ipsum iniuste condemnasti al. nyeszprawnye, non secundum formam iuris 1477 *AGZ* XVII 130, *sim. ib.* 131, 1477 *AGZ* XVIII 138, 1487 *LubPodk* 109.

Niesprawność 1. '*bezprawie, przestępstwo, facinus contra legem perpetratum, scelus*': Gdyby kto komu zastapyl drogą z ostrą bronyą, ktorasz myeny, szlowye chcze nyeszprawnoscz vczynycz..., ma za tho czyrpyecz *OrtMac* 120, *sim. OrtBr* VII 570.

2. '*nieprawidłowość, naruszenie zasad prawnych, actio legibus repugnans, actus leges violandi*': Stans procurator... Andree... dixit: Domine camerarie, ista concitacio al. przypowyesczenye est muta al. *nyemye et ob hoc est muta, quia in ipsa non stat in Vrzadow. Stans procurator domine Elizabeth... dixit: Domine camerarie, hic se affectat, videlicet ad iniusticias al. kv nyesprawnosczam, quas ammisit in condemnacione et in termino condemnato 1487 *LubPodk* 112; Si aliquis defectus vel aliqua insufficiencia iuridica al. nyesprawnoszcz contigerit in presenti inscripcione, Andree non debet obesse sed prodesse 1497 *AGZ* XVI 276.

3. '*niedoskonałość, ułomność, imperfectio, vitium*': Sed confessionis vericundiam, pewnocz confessionis, nyeszpraw⟨no⟩szcz confessionis *ca* 1500 *R* XLVII 370.

Niesprawny *formy*: *g. sg. m.* niesprawnego 1488 *AGZ* XVI 213; *neutr.* niesprawnego *OrtBr* VI 380, *OrtMac* 116; ~ *ac. sg. f.* niesprawną 1462 *AGZ* XIII 384; *neutr.* niesprawne 1419 *AKPr* VIIIa 147, 1474 *AGZ* XIX 16, 1477 *AGZ* XVIII 139; ~ *n. pl. m.* niesprawni *OrtMac* 112.

Znaczenia: **1.** '*niesłuszny, niezgodny z prawem, z prawdą, iniustus, iniquus, non verus, falsus*': Nye wyedzy na bratha twego *swyedestwa *nyespraunyego (*Dek* I 4—8. II. III 1—7. 11. 13—18. 22. 25. 27—30. V. VI: falszywego, I 1. 3. VII 2. 3: krzywego, III 10: neszprawedliwego, IV: lsziwego) *Dek* III 20; Kmecz mu doszycz vczinil za tho, w czem byl wsd[z]any... o nesprawne scze 1419 *AKPr* VIIIa 147; Gdyby yeden czlowyek zawolal (*pro* zalowal) na drugyego o glową, o czyaszką raną albo ocz gynnego neszprawnego *OrtMac* 116, *sim. OrtBr* VI 380; Ad quod tempus seu ad quem terminum non habui secum terminum propter inordinatam datam al. o nyesprawna et qua... non paricione primi termini voluit lucrari 1462 *AGZ* XIII 384; Pro decreto iniusto al. o nyesprawne skazanye 1474 *AGZ* XIX 16; Qui te citat pro indebita tua condempnacione al. o nyesprawne wszdanye 1477 *AGZ* XVIII 139; Condemnacio al. *nyesprawnye zdanye 1487 *LubPodk* 110; Procurator... pro iniusta dilacione termini al. dlhya nyeszpr[z]awnego odkladu ipsos condemnavit in termino concitato 1488 *AGZ* XVI 213.

2. '*pozbawiony praw, iuribus privatus*': Gynny szą beszmyerny ludze y neszprawny (*OrtBrRp* 83, 1: besprawny), ysz myrv nygdzye nye maya *OrtMac* 112.

Niesprawy *cf.* **Niesprawie**

Niespuszczenie '*niezrzeczenie się, niezrezygnowanie z czegoś, alienatio alicuius rei non facta*': Pro quibus bonis ipse Iacobus te duobus terrigenis monuit..., ut de prefata medietate ei condescenderes et pro damnis sibi satis faceres, et tu noluisti nec resignacionem predictorum bonorum fecisti, qua tua non resignacione al. nyespuschczenyem alienasti a predicto Iacobo proventus 1491 *AGZ* XIX 394.

Niesromający '*niewstydliwy, bezwstydny, rozpustny, rozwiązły, impudicus, lascivus*': Nyesromayączy impudicus 1437 *Wisł* nr 228 s. 87.

Niesromieźliwość, Niesromiźliwość '*bezwstyd, brak wstydu, lubieżność, rozpasanie, impudentia, impudicitia, lascivia*': Nyesromyeslivoscz kąble inpudiciciam nutrit 1447 *R* XXII 40; Panye boze oczcza mego, Symeona, genszesz gemu dal myecz ku obronye przecyw czudzokraynom, gysz bily nasylnyci w swey nyesromyszlywoscy (in coinquinatione sua), obnaziwszy byodrø panyenskø na poganbyenye *BZ* Judith 9, 2; Vkazala syø nyesromyeszlywoszcz twa (ignominia tua) *BZ* Jer 13, 26.

Niesromieźliwy *formy*: *n. sg. m.* niesromieźliwy *ca* 1428 *PF* I 495, 1441 *PF* V 67, *ca* 1500 *Erz* 51; ~ *ac. sg. m.* niesromieźliwy *BZ* Deut 28, 50; ~ *v. sg. m.* niesromieźliwy XV *p. post. R* XXV 179.

Comparat. n. sg. f. niesromieźliwsza 1471 *MPKJ* V 30.

Znaczenie: '*bezwstydny, lubieżny, rozpasany, impudicus, lascivus*': Nesromesliuy impudicus *ca* 1428 *PF* I 495, *sim.* 1441 *PF* V 67; Przlwyedze na czø pan... narod nyesromyeszlivi (gentem procacissimam), genze nye *odpvsczø staremv ani syø slvtvge nad... sirotø *BZ* Deut 28, 50; Nyesromyeslywscha procacissima (Deut 28, 50) 1471 *MPKJ* V 30; O impudens canis nyesromyeslyvy psye! XV *p. post. R* XXV 179; Nyesromyeslyvy effrons *ca* 1500 *Erz* 51; Nyesromyeslyvy inuerecundus *ib.*

Niesromiźliwość *cf.* **Niesromieźliwość**

Niest *cf.* **Być**, t. I 185b 30—2

Niestaczczony *cf.* **Niestarczony**

Niestający '*ten co się nie stawił, nie przybył osobiście na wezwanie sądu, qui coram iudicibus non comparuit*': Nyeegdi stayączy kv prawv yakobi nyestayączy (non contumaces pro contumacibus) alybo theesz po prawdze nyestoyączy nad obyczay tego msczenya vczaązany bywayą o nyestaanyce *Sul* 29.

Niestały '*ten co się nie stawił, nie przybył osobiście na wezwanie sądu, qui coram iudicibus non comparuit*': Ho nyestanya panskego skaranye wozni dwyema woloma pana począzdza, alye kmyeczy, czokolye gich gest nyestalich (quotquot sunt contumaces), kaszdego ianym volem poczandzacz moze *Sul* 9; Gdy Pyotr abo Ian... bądze... przez woznego ... kv odpowiedzenyv przypozwan..., a gdy nye stanye kv odpyranyv, tedy sądza podlvg szaloby powoda ma skazacz a tego nyestalego zdacz *Dzial* 17.

Niestane I. '*niestawienie się na rozprawę sądową, niestawiennictwo, actus coram iudicibus non comparendi*': Abbas domus Tynciensis habet iudicare... causas subsequentes: me⟨c⟩h (*leg.* miecz), kigy (*leg.* kij), sedmnadzeszcza, *penadzeszcze, glova,... chanzba,... nestane (1286 ?) 1408 *KodTyn* 63; Petrus... condempnavit vexiliferum in secundo termino contumacem al. zdal w nyestanem 1449 *AGZ* XII 192, *sim.* 1479 *AGZ* XVII 186; Ipse Nicolaus non paruit et ipsa Sara... ipsum Nicolaum... condempnavit in nyestane *ca* 1449 *AGZ* XIX 329; Petrus... zdal... Olschowecz... w niestanem, quem cittaverat pro tribus securibus 1451 *AGZ* XI 372, *sim.* 1462 *AGZ* XIII 375; Iacobus... condempnavit magistrum civium cum consulibus... in secundo termino in nyestane al. in non statuicione faciei 1465 *AGZ* XIII 463; Sigismundus... atemptavit terminum primum super... Paulum..., qui non paruit, et Sigismundus ipsum condempnavit w nyestanem 1466 *AGZ* XV 51; Iohannes... terminum attemptavit super... Andream..., qui non comparuit, ideo ipsum... condempnavit in contumaciam al. in niestane 1475 *AGZ* XVII 120; De nyestane et dilacione sive recepcione terminorum antiqua consuetudo servabitur 1477 *PawSejm* nr 59a; Iohannes... condemnavit in secundo termino... Andream... et Iohannem... in non paritione termini secundi al. in nyestane 1480 *AGZ* XVIII 200, *sim. ib.*

2. '*kara sądowa za niestawienie się strony do sądu, poena ei imposita, qui coram iudicibus non comparuit*': Villas... et villanos ipsarum absolvimus... ab omnibus... solucionibus omnium exaccionum:... a non compariclone, quod nestane... vocatur (1278) 1415 *KodWP* I 418, *sim.* 1252 *ib.* 272, 1277 *ib.* 408, (1334) 1415 *KodWP* II 459, 1416 *KodPol* I 293; Liberantes et absoluentes omnes... kmetones... ab omnibus et singulis nostris... censibus peccuniarum, a staclonibus et a quibusuis oppressionibus angariis et preangariis..., a pozewne, nyestane, podymne 1289 *KodMazL* 30, *sim. ca* 1354 *AKH* IV 324, 1363 *Czrs* s. XLV, 1368 *KodMazL* 79, 1382 *WierzbWarsz* 5, *etc.*; Johannes... vstal: 1-us ad Michalem, 2-us Racibor, 3-ius Martinus, a przeto vstal super eos nestane et hoc iudici tenetur nestane 1397 *TPaw* IV nr 343, *sim. ib.* nr 344; Woyslaw... et Nicolaus... tenentur nestane, quia ambo contumaces 1398 *StPPP* II nr 182, *sim.* 1404 *Czrs* 1; Nicolaus... pro pena nestane contra Cristinam... judicio satisfecit 1400 *StPPP* II nr 714, *sim.* 1419 *TPaw* IV nr 3282; Johannes nestane duos boues. Item ciues de Jassel citati ad instanciam..., quilibet nestane unum bouem 1415 *StPPP* II nr 1368; Labores castrorum comunes a penis omnibus omnium dignitariorum, videlicet panthnadzesąt et sex marce nyestane 1428 *MonIur* V 116—7; Pena nestane 1430 *ArchCastrCrac* IV 86, 601,

sim. ib. 87, 606, 1430 *TymProc* 277; Nemir... luit penam contumacie vlg. nesthane, quod citavit Stanislaum... pro iuvamine, quomodo sibi iuvaret interficere kmethonem... et solus non paruit 1431 *TymProc* 273, *sim.* 1435 *AGZ* XII 6, 1436 *ib.* 10, *etc.*; Unde ob eius non parenciam al. o nyestane decreverunt nestanego marcam in primo termino 1440 *AGZ* XII 76; Iurscha... in primo termino condempnavit... Iwasko... in fertone, iudicio alio in pena non paricionis w nyestanem 1463 *ib.* 285, *sim. ib.* 391, 1480 *BiblWarsz* 1861 III 37, 1486 *AGZ* XIX 366, 1491 *AGZ* XVIII 506.

Cf. **Niestanie**

Niestanie *formy*: *n. sg.* niestanie 1428 *AGZ* XI 38, *Sul* 10, 1463 *AKPr* IV 445; ~ *g. sg.* niestania *Sul* 9, 1475 *AGZ* XVIII 115, 1499 *AGZ* XVI 294; ~ *ac. sg.* niestanie 1394 *AKPr* X 29, 1442 *AGZ* XI 199. 201, 1447 *ib.* 308, *etc.*; niestani 1429 *AGZ* XI 42, 1436 *ib.* 110, 1439 *ib.* 157, *etc.*; ~ *i. sg.* niestanim *Sul* 9. 29. 72; ~ *l. sg.* (w) niestani 1442 *AGZ* XIV 41. 42, 1460 *AGZ* XI 453; niestaniu 1431 *StPPP* II nr 2373, 1436 *AGZ* XI 107, 1437 *ib.* 123, 1442 *ib.* 194, *etc.*

Znaczenia: **1.** '*niestawienie się na rozprawę sądową, niestawiennictwo, actus coram iudicibus non comparendi*': Nicolaus... astitit et paruit et vstal in termino... primo contra... Steczkonem... et pronuncciavit ipsum contumacem al. zdal w nyestanyv 1436 *AGZ* XI 107, *sim.* 1443 *ib.* 215. 216, 1444 *ib.* 233, *etc.*; Ipsum Hriczkonem pronunciavimus contumacem al. nyestanye 1436 *ib.* 109; Actor Choniczki ream partem decrevit... racione contumacie al. w nyestanyv 1437 *ib.* 123, *sim.* 1442 *ib.* 194; Nicolaus... ad concitatum terminum... non paruit nec parere curavit, propterea nos Petrus... propter ipsius Nicolai... non consticionem al. nyestanye condampnavimus ipsum... ad diffinitivam sentenciam 1441 *AGZ* XI 185; Iohannes... astitit primum terminum super... Iurgam..., qui Iurga non paruit, idcirco Iohannes Iurgam sdal w nyestany 1442 *AGZ* XIV 41, *sim. ib.* 42; Stanislaus... sdal... Paulum... in fertone w nyestaniu 1444 *AGZ* XII 124, *sim. ib.* 131. 132. 133; Dorothea... Hriczconem... condampnavit in non paricione al. w nyestanw in secundo termino 1444 *AGZ* XIII 157, *sim.* 1445 *ib.* 173, 1447 *ib.* 253, *etc.*; Capturek zdal eosdem consules o nyestanye cum octoginta talibus prout soli 1447 *AGZ* XI 308, *sim. ib.* 310; Ho nyestanyv kv praw a gego pomsczenyv *Sul* 9, *sim. ib.* 10. 70; Ho nyestanya (pro contumacia) panskego skaranye wozni dwyema woloma pana poczandza..., a thakesz do wthorego nyestanya (de secunda contumacia) ma chowano... biczalye za trzeczym nyestanym nyestoyączi rzecz straczi *Sul* 9; Nyestanye powodowo (contumacia actoris) vsz (*pro* ysz) gest wyanczsze nysz samprzowo, rzecz straczi do samprza stoyątego (*pro* stoyącego), alye samprzowo nyestanye wyną dwv volv ma bicz skarano *Sul* 10; Gysz gdi nye stanye, thedi gego nyebyczym alybo nyestanym nye przekazaayącz (ipsius contumacia seu absentia non obstante) kv rozsprawyenyv... przes osszandzenyee poszcyee ma bicz *Sul* 29; Nyeegdi stayączy kv prawv yakobi... nyestoyączy nad obyczay tego msczenya vczaązany bywayą o nyestaanyee (pro contumacia) *ib.*, *sim. ib.* 30; Szązdza kv skazanyv ma pocz nye przekazayącz nyestanym (contumacia) tako poszwanego *Sul* 72; Iohannes... iuxta hanc recognicionem ministerialis ipsum condempnavit in nyestany 1465 *AGZ* XIII 482; Quem Nicolaus condempnavit in non paricione termini al. dla *nyestanye roku 1469 *AGZ* XII 324; Item te concitat ad solvendum pro pena secunde contumacie al. wthorego nyestanya 1475 *AGZ* XVIII 115; Ambe partes nichil in ipso fecerunt et ambe succumberunt non paricionem al. zostaly nyestanye 1477 *AGZ* XVI 141; Ipsum olim patrem vestrum in non paritione al. w nyestanyv sdaly 1480 *AGZ* XVIII 203, *sim.* 1487 *ib.* 499; Nicolaus... condemnavit... Stanislaum... in primo termino pro vadio vallato in pena contumacie al. wynye (*leg.* w winie) nyeszthanya 1499 *AGZ* XVI 294.

2. '*kara sądowa za niestawienie się strony do sądu, poena ei imposita, qui coram iudicibus non comparuit*': Jasszek... in termino peremptorio tenetur nestanye contra Tochnam 1394 *AKPr* X 29, *sim.* 1397 *StPPP* VIII nr 6078, 1398 *ib.* nr 6823a; Omnes manserunt nestanye 1379—404 *Biecz* I 108; Termino primo comparauit Nicolaus... contra Grabowniczka..., terminus ad XIIII dies diwolutus, nyestanye 1428 *AGZ* XI 38; Ywan... fuerat citatus ad instanciam Pyotr..., qui non comparuit, ob quod luit penam al. nyestany IIII grossos 1429 *ib.* 42, *sim.* 1443 *ib.* 208; Petrus... per ministerialem... ultra jus proclamatus et ad occasum solis et excussionem orilogii expectatus, ipsum pronuncciauimus in pena non compariconis al. w n[e]yestanyw et suam causam infamacionis decernimus perditam 1431 *StPPP* II nr 2373; Albertus... penam nyestanye judicio incurrit, quia recipiens ad concordiam cum... Andrea... in termino non comparuit 1432 *ib.* nr 2432; Ideo nos iudices diffinivimus super eo nyestany et ad XIIII dies Micholt personaliter tenetur comparere et... respondere... pro eo, quia terminum non dilatavit

iuxta iuris formam tenetur solvere nyestany 1436 *AGZ* XI 110; Capitaneus habet... secundum terminum..., terminus ad XIIII dies prorogatur, quia non posposuit, nyestanye adiudicavimus super ipso 1438 *ib.* 140, *sim. ib.* 141, 1441 *ib.* 183, *etc.*; Leonardus... non comparuit, ideo super ipsum nestany adiudicavimus 1439 *ib.* 157, *sim.* 1440 *ib.* 172, 1443 *ib.* 221. 224. 225. 226. 227, *etc.*; Hedwigis... non parenciam al. nyestanye incidit contra Stanislaum 1439 *AGZ* XII 52, *sim. ib.* 60; Smyothanka... citavit Semyona et Clisch..., qui non paruerunt et triplex nyestanye przepadly 1442 *AGZ* XI 199, *sim. ib.* 201; Iohannes... actor super Radz... paruit in tercio termino, sed Radz non comparuit, ideo super Radz nyestany ialowiczą adiudicamus 1446 *ib.* 276, *sim. ib.* 278; Stanislaum procurator prefatus sdal in tribus ⟨mar⟩cis pene regalis w nyestane 1457 *AGZ* XII 433; Pakossius... ab hominibus suis... sdal gyest... Nicolaum... pro violencia w nyestany et pro eo, quia licze nye postawil 1460 *AGZ* XI 453; Item de contumacia, pena iudicis nyesthanye 1463 *AKPr* IV 445.

Cf. **Niestane**

Niestanny '*związany z niestawieniem się, nieprzybyciem osobiście na rozprawę sądu, qui ad absentiam alicuius in iudicio pertinet*': (wina) niestanna '*kara sądowa za niestawienie się strony do sądu, poena ei imposita, qui coram iudicibus non comparuit*': Oganka et sua uxor tenetur 1 penam non astaccione termini nestannø contra Benwam 1400 *Leksz* II nr 2511.

Niestany *formy*: *n. sg. f.* niestana 1399 *Leksz* I nr 2838, 1401 *KsZPozn* nr 509; ~ *g. sg. m.* niestanego 1487 *AGZ* XVII 242; ~ *ac. sg. f.* niestaną 1400 *KsZPozn* nr 149, 1439 *AGZ* XII 430; ~ *n. pl. m.* niestani 1399 *Leksz* I nr 2833; ~ *g. pl. f.* niestanych 1419 *TPaw* IV nr 3280.

Znaczenie: '*związany z niestawieniem się, nieprzybyciem osobiście na wezwanie sądu, qui ad absentiam alicuius in iudicio pertinet*': rok niestany '*termin rozprawy sądowej, na który strona się nie stawiła, terminus actionis quo pars in iudicio non comparuit*': Idem tenetur duas penas nomine nestani ro[g]ky super Zaborowsky, tercia *pocubna 1399 *Leksz* I nr 2833; Zophia... attentavit terminum super... Glowa..., quem ministerialis ad iudicium clamavit et ipse non comparuit. Ideo procurator... Zophie... super... Glowa terminum astitit contumacie al. rocu nestanego 1487 *AGZ* XVII 242; ~ (wina) niestana '*kara sądowa za niestawienie się strony do sądu, poena ei imposita, qui coram iudicibus non comparuit*': Dominus Meczyrzecensis tenetur penam nomine nestana vina 1399 *Leksz* I nr 2838; Handricza... adiudicatum solvit et tenetur penam nestanø 1400 *KsZPozn* nr 149; Andreas... tenetur penam, quam wlgari dicitur wina nestana 1401 *ib.* nr 509; Item nota, quia Zagøczek tenetur *nestaney 1408 *Czrs* 17; Wasko... judicialiter aquisivit duas marcas penas dictas nestanich in Santkone..., pro quibus penis Wasko Santkonem... de parte hereditatis Petri... citaverat pro hiisdem penis, quas sibi solvet in quatuor septimanis sub pena regali, quas penas dictas nestana Petrus in judicio remansit 1419 *TPaw* IV nr 3280; Wasko... citaverat Santkonem... de parte hereditatis, quam a Petro... in obligacione habet pro duabus marcis penarum vlg. o nestana *ib.* nr 3283; Welislaw de Sucha mansit penam nestana erga Nicolaum 1425 *Czrs* 319; Dux non parencie penam nyestaną remansit 1439 *AGZ* XII 430.

(Niestarczony) Niestaczczony '*niewystarczający, osłabły, non sufficiens, debilitatus*': Da pan tv (*pro* tobie) syercze strasywe y nyestaczczone oczi (deficientes oculos) *BZ* Deut 28, 65.

Niestateczność '*coś co nie istnieje, nicość, pustka, id quod non est, non exsistit, inane, vanum*': Nyestatecznoscz inane (ventus et inane simulacra eorum Is 41, 29) 1471 *MPKJ* V 94.

Niestateczny *formy*: *n. sg. m.* niestateczny 1471 *MPKJ* V 137; *f.* niestateczna XV *p. post. R* I s. XLIII; ~ *g. sg. neutr.* niestatecznego XV *p. post. R* XXV 174; ~ *n. pl. m.* niestateczni 1471 *MPKJ* V 35; ~ *g. pl. f.* niestatecznych 1471 *MPKJ* V 131; ~ *i. pl. f.* niestatecznymi *Rozm* 585.

Znaczenia: **1.** '*nieustatkowany, niezrównoważony, przykry, też źle się prowadzący, inconstans, varius, molestus, item improbus*': Discolus, id est indisciplinatus nyestateczny (servi, subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis et modestis, sed etiam dyscolis I Pet 2, 18) 1471 *MPKJ* V 137; Newyastą nyestateczną starą, bi przepusczyl zakon, dostoyna by zywo pogrzebyenya (femina senex et meretrix, si lex permitteret, viva sepelienda esset) XV *p. post. R* I s. XLIII.

2. '*niewytrwały, zmienny, chwiejny, słaby, inconstans, mutabilis, mobilis, infirmus*': Nyestateczny infirmi (infirmi accincti sunt robore I Reg 2, 4) 1471 *MPKJ* V 35.

3. '*chwiejący się, kołyszący się, qui labat, titubat*': Bos enim et azinus sunt animalia pigra y nyestathecznego chodzenya XV *p. post. R* XXV 174.

4. '*zmyślony, fantastyczny, fictus, fabulosus*':

Nyestatecznich povyeszczy fabulis (non intendentes Iudaicis fabulis et mandatis hominum adversantium se a veritate Tit 1, 14) 1471 *MPKJ* V 131; Aczby pravy byl, ma bycz vmaczon, bo yego nyestatecznymy navkamy vschytko pospolstvo vvyodl v błąd *Rozm* 585.

Niestatek *formy*: *g. sg.* niestatku *Dek* III 1—6. 10. 11. 13—19. 22. 25—31, XV *med. R* XXII 244, *Rozm* 150; ~ *ac. sg.* niestatek XV *p. post. R* XXV 198; ~ *d. pl.* niestatkom *ca* 1450 *PF* IV 575; ~ *ac. pl.* niestatki *De morte* w. 282.

Znaczenia: **1.** '*nieustatkowanie, niezrównoważenie, lekkomyślność, też zle słowa, zle czyny, zle prowadzenie się, inconstantia, levitas animi, item verba mala, facinora mala, mores improbi*'; ⟨W⟩ prosnoszczy nestatku (*Dek* III 8: zyvota) twego ne mey ymena bozego! *Dek* III 1—6. 10. 11. 13—19. 22. 25—31; Bo pyrwey oczecz skarbu schinowy swego nye vkaze, alysz vzrzi po nym, eze ostal rzeczi dzyeczinnich a patrzicz nyestatku XV *med. R* XXII 244; Nyerichly a ponuczen ku nestatkom a prostney rzeczy movenv (Jac 1, 19) *ca* 1450 *PF* IV 575; Dzewky, wdovy y maszathky, poszyeka ye sza gych nyestathky *De morte* w. 282.

2. '*skaza, niedoskonałość, defectus, vitium*': Nyesztathek imperfeccionem XV *p. post. R* XXV 198; Nos yego (*sc.* Jesusa) byl ny mayącz zadnego nyestatkv (nasus erat ipsius nulliusque defectus), bo nye byl czyenky any krzyvy *Rozm* 150.

Niestawane '*kara sądowa za niestawienie się strony do sądu, poena ei imposita, qui coram iudicibus non comparuit*': Inatko... citaverat dominam Schaboram... et domina non comparuit et iudex condempnavit ipsam in pena nestawane 1443 *AGZ* XII 117.

Niestawiczny *(?)* '*niestały, zmienny, ruchliwy, chwiejny, inconstans, varius, mutabilis, levis*': Sic igitur nichil mobilius, *gl.* plus progressiwm, id est variabilius, nestavicznosczego (*pro* nestaviczneyszego*?*), ex malis, nichil eo stabilius in bonis 1436 *R* XXIII 277. ~ *Może trzeba rektyfikować na* nieustawiczny.

Niestawienie '*nieprzedstawienie, niepokazanie, niepostawienie czegoś, actus aliquid non ostendendi, non statuendi*': Iacobus... condempnavit... Dobeslaum... in primo termino in contumacia al. w nyestanyw et in penis XV... actori et iudicio ob non statucionem publice noxe seu facialis al. dla nyestawyenya lycza 1468 *AGZ* XIII 585.

Niestem *cf.* **Być** I 185 b 30

Niestocie *cf.* **Niestojcie**

Niestojący *formy*: *n. sg. m.* niestojący *Sul* 9. 30, *Dział* 28; *neutr.* niestojące *OrtBrRp* 29, 2, *OrtMac* 26; ~ *g. sg. neutr.* niestojącego *OrtMac* 77; ~ *ac. sg. neutr.* niestojące *OrtBrRp* 60, 1. 77, 3, *OrtMac* 104; ~ *i. sg. neutr.* niestojącym *OrtBrRp* 63, 1, *OrtMac* 82; ~ *l. sg. neutr.* (na) niestojącem *OrtBr* VI 370; niestojącym *OrtMac* 91; ~ *n. pl. m.* niestojący *Sul* 29.

Znaczenia: **1.** '*ten co się nie stawił, nie przybył osobiście na wezwanie sądu, qui coram iudicibus non comparuit*': Za trzeczym nyestanym nyestoyączi (contumax) rzecz straczi *Sul* 9; Skvszenyee naas navczylo, ysz nyeegdi stayączy kv prawv yakobi nyestayączy alybo theesz po prawdze nyestoyączy (contumaces) nad obyczay tego mszczenya vczaązany bywayą o nyestaanyee *Sul* 29; Bandzely paan pospolv sz kmyczmy nyestoyąączy (si... fuerint dominus una cum villanis contumaces), skazvyemi, aby nyestoyączy (contumax) za trzeczym ⟨nie-stanim⟩ rzecz... straczyl *Sul* 30; Gdykoleby potem chczal nyestoyączy (co... non comparente) na rokv pyrwszym zdanye sądowe odnawyacz abo wzdzyracz, tedy gemv ma bycz vloszono wieczne mylczenye *Dział* 28.

2. '*ruchomy, mobilis*': imienie, dziedzictwo niestojące '*ruchomość, bona mobilia, quae transferri possunt*': Ten moze szwey zenye dacz wyano albo darowacz na szwem stoyaczem albo nyestoyaczem (*OrtMac* 91: nyestoyaczym) gymyenyv *OrtBr* VI 370; Stogyaczye gymyenye y gyne nyestoyacze, ktore masz nye dzerszal za zywotha zony swey, tho przydze gey brathu *OrtBrRp* 29, 2—3, *sim. OrtMac* 26; Mozely mnych... wszacz szwą (*leg.* z swą) braczyą... czaszcz oyczyszny... y gynych przyrodzonych gymyenya bądz stoyaczego albo nyestoyaczego (*OrtBrRp* 60, 1: gymyenye bandz stoyacze bandz nyestoyacze)? *OrtMac* 77; Mozely on szwem (*leg.* z swem) dzyedzyczthwem stoyaczym y nyestoyaczym, czo szwem dorobyenym szobye nabyl, czynycz, czo chcze? *ib.* 82, *sim. OrtBrRp* 63, 1; Gyeden myeszczanyn v nasz vmarl y zosthawyl po szobye gymyenye stoyacze y nyestoyacze *OrtMac* 104, *sim. OrtBrRp* 77, 3.

Niestojcie, Niestocie 1. *okrzyk wzywający pomocy przeciw przestępcy*: '*łapaj!, gwałtu!, vox qua petentes auxilium utuntur*': Geden czlowyek przywyodl drugyego... przed gayony sand, a na *drocze wyodacz gy wolal czeter trzykrocz, slowie nyestoycze (*OrtMac* 138: nyestoczye) na mego morderza! *OrtBr* VII 564; Stanye-ly szye komv czo szlego nyeszprawnye, jako roszboy, czyąszkye vranyenye..., wolą-ly ten na gwalth, szlowye nyestoycze (*OrtMac* 61:

nyestoczye), yakoby myasto zaloby, tedy to zawolanye gesth myasto zaloby, tedy ten ma dokonacz szwą zalobą..., ale nye wolal na gwalth on szlowem thym nyestoycze (*OrtMac* 61: szlowye nesztoczye), tedy on moze szwey szkody zamylczecz *ib.*; Gdy tego yaczą (*leg.* jęcca) przywyedly przed prawo, nye wolayacz gego szwyathky tego odwolanya, szlowye ysz nayn nye wolano, wyodacz [nayn] gy przed prawo: Nyestoycze (*OrtMac* 114: nestoczye) na mego szlodzeyą, tedy ten yaczecz blyszy szam szwa raką na krzyszv odbycz *ib.*; Nye stoycze proch dolor! *OrtRp* 128; ~ Quidam confrater noster dederat vocem malam currens per villam clamans: Nyestocze super *fines, hoc est super filios Blasii 1451 *Trześn* 57.

2. '*biada!, niestety!, vae!, proh dolor!*': Eu heu, ach nyestoycze, quod viuo vicio labens recidiuo 1466 *R* XXII 18; Hey michi nyestoyczye! *ca* 1500 *JA* X 382; ~ Ach nyestocze proch dolor! XV *med. Zab* 514.

Niestrzal *bot.* '*blekot pospolity, Aethusa cynapium L.*': Nyestrzal herba s. Pauli 1472 *Rost* nr 367.

Niestworzony '*taki którego nie stworzono, nie mający początku, przedwieczny, qui non est creatus, aeternus*': Nestworzony oczecz, nestworzony syn, nestworzony swøty duch (increatus pater, increatus filius, increatus spiritus sanctus), przezmerny oczecz, przezmerny syn, przezmerny duch swøty, wekwgy oczecz, wekvgy syn, wekugy swøty duch, a wszakosz ne trze wekvgy, ale geden wekvgy, yako ne trze nestworzeny (non tres increati) any trze przezmerny, ale geden *nestworzeny (unus increatus, *Pul*: nyestworzony, *sim. MW* 109b) y geden przezmerny *Fl* Ath 8—12, *sim. Pul, MW* 109 a—b.

Nieswarność *cf.* **Niesforność**

Niesworność *cf.* **Niesforność**

Niesytnie '*nienasycenie, chciwie, insatiabili modo*': Illa quatuor, que secundum Jochelem insaciabiliter, nyeszithnye, vocaverunt, scilicet eruca verecundie, locusta volantis superbie, brutus totus ventus insaciabilis avaricie et rubigo ardentis luxurie XV *med. R* XXIII 279.

Niesyty '*nienasycony, chciwy, insatiabilis, inexplebilis*': Pisznego oka a nesytego serdza (insatiabili corde), ss tim iesm ne yadi *Fl* 100, 7, *sim. Pul.*

Nieszcie *cf.* **Nieście**

Nieszczesny *cf.* **Nieszczęsny**

Nieszczeście *cf.* **Nieszczęście**

Nieszczęsny, Nieszczesny, Nieszczęstny 1. '*doznający nieszczęść, trapiony nieszczęściami, godny litości, biedny, miser, calamitate afflictus*': Nyesczesna XV *p. pr. R* XVI 347; Ach mnye nądzney, byada mnye nyescząsney, kto myą zbavyl takyego navczyczyelya, takyego mystrza? *Rozm* 841.

2. '*przynoszący, powodujący nieszczęście, zło, calamitosus, qui malum evocat, mali auctor est*': O przeklęty Iudaschu, gdzyesz szye navczyl temv znamyenyv zdradzenya?... O nyesczasne znamye, przez czalovanye opravyasz boy *Rozm* 620; O... nądzny lycemyernyczy, czo czynyczye, potampyaczye syna bozego?... O nyescząscznj, nyechaycze, nye czynczye takyego grzecha! *ib.* 716.

Nieszczęstny *cf.* **Nieszczęsny**

Nieszczęście, Nieszczeście *formy*: *n. sg.* nieszczeście *Rozm* 743; nieszczęście *Pul* 13, 7; ~ *g. sg.* nieszcześcia XV *med. SKJ* V 264; ~ *i. sg.* nieszczęścim XV *p. post. R* I s. XLVII; ~ *l. sg.* (w) nieszczęściu XV *ex. SKJ* I 73.

Znaczenie: '*niepomyślny, niekorzystny zbieg okoliczności, niepomyślność, niepowodzenie, niedola, malum, res adversae, fortuna adversa, calamitas*': Et modica molestia, quia cares liberis, quod fortasse si hos haberes, omnem angustiam et dolorem, wschego zamąthku a nyeszczeszcza, cordis in eis conspicere posses, prout multis contingit XV *med. SKJ* V 264; De calamitatibus *nyeszczeszczyaa *ca* 1450 *PF* IV 572; Nam refugit viso turbine, nyesczesczе, falsus amor, dum fortunus tonat, fugitivos tenet amicos 1466 *R* XXII 17; Skruszenye y nyeszczęszczye (contritio et infelicitas, *Fl*: nesboszstwo) w gych drogach *Pul* 13, 7; Trudnyey lenywsthwo z nyescząszczym rozłączyczc (rarius a pigritia infortunium separabis) XV *p. post. R* I s. XLVII; Sed in omnibus nosmetipsos exhibeamus sicut dei ministros,... in virtute dei, per arma iusticie a dextris, *gl.* id est in prosperis, w szczęszv, et a sinistris, *gl.* id est in aduersis w nyeszczęszv (II Cor 6, 7) XV *ex. SKJ* I 73; Stanyely szye nam to nyeszczeszcye, yzby y (*leg.* ji, *sc.* Jesukrysta) puszczyl krol, lud zebravschy szye, nass samy y zony, y dzyeczy nasche poguby *Rozm* 743.

Nieszkodno '*nie przynosząc szkody, bez szkody, bez uszczerbku, sine damno, sine noxa*': A me gy lystha *thecho dopusczamy a pothwirczamy vyeczne a dzyecznye (*leg.* dziedźnie 'dziedzicznie'?), nyeszkodno badacz naszyey szluszbye hy naszemu praw (*leg.* prawu) 1498 *SKJ* III 335.

(Nieszlachcianka) Nieślachcianka '*kobieta nie należąca do stanu szlacheckiego, femina ignobilis, non nobili genere nata*': Aczbi... gwalt nyektorey pannye, wdowye albo nyewyeszcye kmyo-

townye, albo nyeslyachczyancze (mulieri rusticali seu ignobili) od... slyachczycza albo wlodiky sstalbi syąn, tedi... gwaltownyk... cztirzi grziwni bandzye vinowath *Sul* 90, *sim. ib.*

(Nieszlachcic) Nieślachcic '*człowiek nie należący do stanu szlacheckiego, homo ignobilis, non nobili genere natus*': Gdibi... chlop albo nyeslyachczicz (rusticus vel ignobilis)... gwalt vczinicz bi smyal slyachczyancze, tedi nye ma bicz gynąn vynąn karan, yeno glowi sczyanczym *Sul* 90.

(Nieszlachetność) Nieślachetność 1. '*niski stan społeczny, pozycja społeczna, ignobilitas, gens non nobilis*': Cecidit ab excellenti, sz wyszokyey, potestate ad ignobilitatem w nyeszlachethnoscz XV *med. R* XXV 153.

2. '*nieuczciwość, nieprawość, złe czyny, improbitas, iniquitas, facinora mala*': Vmarl gest Saul prze swe nyeslyachetnosci (propter iniquitates suas) przeto, ysze przestøpyl bosze przikazanye *BZ* I Par 10, 13; Secundum ignobilitatem, nyeslachethnoszczi, dico, quasi nos infirmi fuerimus in hac parte (II Cor 11, 21) *MW* gl. 65.

(Nieszlachetny) Nieślachetny 1. '*społecznie mało znaczący, niski pochodzeniem, ignobilis, non nobilis, humili loco natus*': Bo pan wydzal vdrøczenye israhelskego lyvda gorzke barzo a ysze sø pogubyeny az do zawartich w cyemnyci y nanyeslyachetnyeyszich (ad... extremos) *BZ* IV Reg 14, 26; Ignobilis, id est non nobilis, nyeschlachethny *ca* 1500 *Erz* 51.

2. '*nieuczciwy, nieprawy, źle postępujący, improbus, malus*': Koscyol gego iako czlowyek nyeszlyachetni (sicut homo ignobilis) *BZ* I Mach 2, 8.

1. *a.* **2.** Neslachetni XV *p. pr. R* XXII 334.

Nieszporny, Mieszporny '*dotyczący nieszporów, qui ad vesperas pertinet*': nieszporna, mieszporna godzina '*godzina, pora, czas nieszporów, tempus, quo vesperae celebrari solent*': Hora wespertina, nyeszporney godzyny Anna szwyatha dokonawszy szwego zywotha na przedpyeklye sthapyla *MW* 96a; Nyeszporney godzyny sz krzyza szyanthy *MW* 97a; Jesusz s krysza *szyeymowan w myesporna *godzyny XV *ex. SKJ* I 146; O Iezv..., myesporney godziny czialo twe roskosne s krziza syęto *ca* 1500 *SlOcc* XII 163; Nyektorzy myenya, yze szye to stalo o nyespornych godzynach, kyedy Iudasch vzral tako vyelykye y straslyve snamyona przy ssmyerczy bozey *Rozm* 767.

Nieszpór, Mieszpór, Mięszpór *formy*: *n. sg.* nieszpor *MW* 86b. 136a, *Pul* 109 arg. 114 arg. 115 arg. 126 arg. 131 arg. 137 arg.; ~ *ac. sg.* nieszpor 1484 *Reg* 714, *Pul* 109 arg. 119 arg.; mięszpor *ca* 1500 *SlOcc* XII 163; ~ *l. sg* (o) mieszporze *ca* 1420 *R* XXV 229; ~ *l. pl.* (o) mięszporzech XV *p. post. AKPr* II s. XXIV.

Znaczenie: '*specjalne nabożeństwo wieczorne, przedostatnia część brewiarza w ciągu dnia, następująca po nonie i poprzedzająca kompletę, vesperae, preces vespertinae, quae post nonam atque ante completorium recitari solent*': Thu sye poczyna nyeszpor *MW* 86b, *sim. ib.* 136a; Braczya... mayą moviczi syedmy godzyn od prava duchownego vsthavyone, tho yes⟨t jutrznię⟩, prymą, tercią, sextą, ⟨nonę⟩, nyespor (dicant... vesperas) y kompletą 1484 *Reg* 714; Thocz szą psalmy na nyespor w nyedzyelą, a na kazdy nyeszpor molwyą pyąncz pszalmow *Pul* 109 arg., *sim. ib.* 119 arg.; W ponyedzalek nyeszpor... Nyespor ponyedzyalkowy *Pul* 114 arg., *sim. ib.* 109 arg. 115 arg. 126 arg. 131 arg. 137, arg.; Za mięszpor *ca* 1500 *SlOcc* XII 163; ~ '*godzina, pora, czas nieszporów, tempus, quo vesperae celebrari solent*': S kriza syąnth o mesporze proszywszy Pilatha *ca* 1420 *R* XXV 229; Yakom ya nye mel any ludze mogy sladu we mlyne w k⟨si⟩anszkem w szobothny dzen po *myasszparzech 1436 *Pyzdr* nr 1060; Dzyąnth (*pro* szyąnth) sz krzysza o myąszporzech then, czo sza nasz tv czyrpyal XV *p. post. AKPr* II s. XXIV.

(Nieszpuła) Miszpuła *bot.* '*Mespilus Germanica L.*': Myspula mespulia *ca* 1500 *Rost* nr 2089.

Nieście *czy* **Nieszcie** nieście prawa '*nieodbywanie się sądu, przerwa w pracy sądu, iudicium quod non agitur, intermissio iudiciorum*': Hoc Stanislaus Dedensky propter non cursum iuris al. nyeschczya prawa testificatus est magnifice capitaneisse Sanocensi 1493 *AGZ* XVI 249.

(Nieścierpiały) Nieścirzpiely '*trudny do wytrzymania, do zniesienia, intolerabilis, qui vix potest tolerari*': Thakee myanowanye maa w szobye bląnd nyeszczirzpyeli (errorem intolerabilem) *Sul* 28.

(Nieścierpienie) Nieścirpienie '*brak współczucia, compassio nulla, miseratio nulla*': Nyeszczyrpyenye incompassio XV *med. Zab* 523.

(Nieścierpliętliwie) Nieścirpiedliwie '*nie do zniesienia, nie do wytrzymania, intolerabile, difficile*': Nyeszczirpyedliwe intolerabile XV *p. pr. PF* IV 616.

(Nieścierpiętliwy) Nieścirpiedliwy '*trudny do wytrzymania, do zniesienia, difficilis, non tolerabilis*': Senes enim iudices secundum transgressionum exigenciam solent delinquentibus penam infligere, quorum correpcio iuuenibus esset intollerabilis nyesczyrpedlive 1466 *R* XXII 10.

(Nieścierpliwie) Nieścirpliwie '*nie do zniesienia, nie do wytrzymania, intolerabile, difficile*': Miser pecator sic deprehensus,... quo fugiet? Llatere, tagycz sa, erit impossibile, apparere intollerabile nyesczyrplyvye XV *p. post. R* XXV 183.

Nieścigły '*nie dający się rozumem pojąć, niemożliwy do zrozumienia, niezrozumiały, niepojęty, incomprehensibilis, inexplicabilis, qui nec perspici, nec cognosci potest*': Incomprehensibilia nyeszczigle aut nyevgonyone (*war. lub.*: nyeoszągle, investigabiles *nyeoszanye, ⟨nie⟩szczygle, nyevgonon[y]e; o altitudo divitiarum sapientiae et scientiae dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles viae eius! Rom 11, 33) 1471 *MPKJ* V 126.

Nieścigniony '*niemożliwy do doścignięcia, osiągnięcia, do poznania, niepoznawalny, niezbadany, qui non potest explorari, cognosci, comprehendi*': Cum superne disposicionis vie ita sint investigabiles, nyesczygnyone, quod humani sensus scrutinio negaverant comprehendi 1466 *R* XXII 10.

Nieściora 1. '*siostrzenica, bratanica, filia sororis vel fratris*': Fideiubebat pro meis nyeszczori dictis 1399 *TPaw* III nr 4635; Neptis, nesczora, filia sororis *ca* 1428 *PF* I 496; Nyeszczora neptis 1437 *Wisł* nr 228 s. 88, *sim. ca* 1455 *JA* XIV 490, *OrtCel* 8, *OrtLel* 234, XV *p. post. PF* V 30.

2. '*synowa, nurus*': Nesczor⟨a⟩ nurus 1475 *Wisł* nr 301.

Nieściorka '*siostrzenica, bratanica, filia sororis vel fratris*': Nyeszczorka neptis *OrtZab* 529.

Nieścirpiedliwie *cf.* **Nieścierpiętliwie**

Nieścirpiedliwy *cf.* **Nieścierpiętliwy**

Nieścirpienie *cf.* **Nieścierpienie**

Nieścirpliwie *cf.* **Nieścierpliwie**

Nieścirzpiały *cf.* **Nieścierpiały**

1. Nieść *formy*: *praes. ind. 1. sg.* niosę 1466 *R* XXII 15; *2. sg.* niesiesz *BZ* Tob 11, 8, *Rozm* 267; *3. sg.* niesie XV *in. CyzPloc*, 1436 *R* XXIII 278, *Błaż* 320, *BZ* Gen 27, 31, *Rozm* 520; *3. pl.* niosą *De morte* w. 390. 457, *Rozm* 4; ~ *praes. ind. z partykułą* ać *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *3. pl.* ać niosą *BZ* II Esdr 8, 14; ~ *imper. 2. sg.* nieś *Rozm* 47; *2. pl.* nieście *EwZam* 303, *Rozm* 209; ~ *part. praes. act. adv.* niosę *BZ* Ex 34, 4; niosąc *BZ* Gen 24, 45. Deut 22, 15, 1471 *MPKJ* V 78, *Rozm* 30; *adi.* niosąc *BZ* Jos 3, 3; *n. pl. m.* niosący *BZ* Jos 4, 18; ~ *inf.* nieść XV *med. GlWroc* 86r, *Rozm* 104; ~ *praet. 2. sg. m.* niosł jeś *BZ* Ex 15, 13; *f.* -ś niosła *Rozm* 166; *3. sg. m.* niosł 1400 *Pozn* nr 452, 1401 *ib.* nr 506, 1419 *Pyzdr* nr 597, *BZ* Gen 22, 6. III Reg 17, 19, *Dział* 22, *Rozm* 81; *3. du. m.* niosły *BZ* Num 13, 24; *3. pl. m.* nieśli są *Rozm* 78; nieśli *BZ* II Par 9, 1, *Rozm* 12. 13. 146. 292. 394; *f.* niesły *Błaż* 321; ~ *condit. 2. sg. m.* -by niosł *BZ* I Esdr 7, 15; *3. sg. m.* -by niosł *Rozm* 29; *3. pl. m.* -by nieśli *BZ* II Par 24, 9, *Rozm* 81; ~ *part. praet. act.* nioswszy *BZ* Gen 50, 13; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* niesiona XV *p. post. R* XXV 178, *Rozm* 12; *n. pl. m.* niesiony 1406 *Pozn* nr 584; *f.* niesiony 1395 *Leksz* II nr 1736; ~ *praes. pass. 3. sg. neutr.* niesiono jest 1398 *Pozn* nr 383; bywa niesiono *Sul* 23; ~ *praet. pass. 3. pl. neutr.* niesiona były *BZ* Ex 14, 25; ~ *condit. pass. 3. sg. f.* -by niesiona była *BZ* I Par 15, 2.

Znaczenia: **1.** '*iść z czymś, idąc trzymać coś w (na) ręku, plecach itp., idąc dźwigać coś, ferre, gestare, portare*': **a.** *bez oznaczonego bezpośrednio kierunku i oznaczonego lokalnie celu*: Ysze brzemyą, nawyączyey kthore wszystkych tycze, myedzi wyclymy roszdzelyonee, lekczey bywa nieszono (deportatur) *Sul* 23; A zatym vzrzely wylka, a on wyeprza zasyø nyesye *Błaż* 320; Tedi weszmye drwa... y wswyøze na Ysaaka... a sam nyosl (portabat) ogem (*pro* ogen) w røku *BZ* Gen 22, 6; Poydze Rebeka s wyadrem, nyosøcz ge (quam portabat) na pleczu *ib.* 24, 45; Moyszesz... wszedl na gorø Synay..., nyosø (portans) s sobøø czky *BZ* Ex 34, 4; Wrzazali latorosl s gronem swym, ktores nyosli (portaverunt) na zirdzi iedwo dwa møza *BZ* Num 13, 24; Y na pvsci... *nyøsl (portavit) czebye pan bog twoy, iako czlowyek obikl noszycz syna swego malego *BZ* Deut 1, 31; Poymø yø oczecz gey y macz, nyosøøcz (ferent) s nyø znamyona gey panyenstwa *ib.* 22, 15; Gdysz vsrzicze skrzinya zaslvbyenya pana boga naszego a kaplany... nyosøøcz yø (portantes eam), tedy... gidzcze przed nyø *BZ* Jos 3, 3; Gdysz vyssli nyosøczi (portantes) skrzinyø zaslvbyenya bozego *ib.* 4, 18; Nyesluszno gest, abi ot iacikogo nyesyona bila (portetur) skrzinya bosza *BZ* I Par 15, 2; Krolyoua Saba... przizsla... z *wyelblodi, gysz nyesly (portabant) lekars⟨t⟩wa a zlota wyele *BZ* II Par 9, 1; Pomasz oczi gego zolczø ribyø, iøsz s sobø nyesyesz (portas) *BZ* Tob 11, 8; Any ya czebye nyoszą nec te sustineo 1466 *R* XXII 15; Nyoschancz proferens (properans enim homo sine querela deprecari pro populis, proferens servitutis suae scutum, orationem Sap 18, 21) 1471 *MPKJ* V 78; Czokoly marthvym nyosv, czy byly poth mv koszv *De morte* w. 390; Aszasz-czy gy czarczy nyoszv? *ib.* w. 457; Anna... ptaky vzryala, a ony gnyazda nyoszą, gdzyeby sve dzyathky myely (pro pullis vidit aves nidos comportare)

INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO
Polskiej Akademii Nauk
Pracownia Leksykograficzna
INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO PAN BIBLIOTEKA KRAKÓW

Rozm 4; Glosz... movyl,... aby kazdy nyosl v rącze rozgą albo laską (ut... portaret in manu virgam) *ib.* 29; Byskvpy... przykazaly wschystkyem..., do Yervsalem by przyschly, kazdy nyosøcz (ut... baiularent) laską v rącze *ib.* 30; Tuta nygd nye mnymay, aby Iozeph z Marya nyesly szamy po drodze dzyeczya (portantes puerum) *ib.* 81; Iozeph... vyodl... dwa osły: na yednym szyedzyała Maria z dzyeczyeczyem, a drugy nyosł (deportabat) potrzeby *ib.*; Yako sza przyschly kv vrotom *meyskey, vzrzyely nyoszącz vmarlego yedynego szyna (exportari iuvenem defunctum aspexerunt) matky svey *ib.* 220; Ktorego ydącz v myasto postrathnyeczye czlovyeka ydącz, a on nyeszye *lakvyczą vody (amphoram aquae portans Luc 22, 10), naslyadvyczyesch yego *ib.* 520; ~ **b.** *w określonym kierunku, do oznaczonego celu, przy czym dziś można przeważnie podstawić przedrostkowy czasownik dokonany* '*przynieść, zanieść, dostarczyć, doręczyć, attulisse, apportavisse*': Iaco Bartholomegowi rzeczy ne nesony do Stascowa domu 1395 *Leksz* II nr 1736; Kedi szoltis lupon y sabith, tego lupu ne nesszono yest do Micolayewey domu 1398 *Pozn* nr 383; Czszo Durka ⟨u⟩ Przeczslawa pobral, tego Jandrzey ne pobral ani do domu nosł 1400 *ib.* nr 452, *sim.* 1401 *ib.* nr 506, 1419 *Pyzdr* nr 597; Yaco czso Janowi pocradzoni rambi, ty[chi] ne neszoni do Maczeya w dom 1406 *Pozn* nr 584; Ty iste nyewyast⟨y⟩ *wzyowszy ony dyabelske obrazy nyesly ge do gezyora i stopiły *Błaż* 321; Et non invenientes, qua parte eum pre turba inferrent, nescz, asscenderunt super tectum (Luc 5, 19) XV *med. GlWroc* 86r; Ezau nawarzyw karmyey s swego lowu a nyesse (intulit) oczczu *BZ* Gen 27, 31; Synowye Israhel... nyoswszy gy (portantes eum) do szemye kananeyskyey, pogrzebli gy w yaskyny *ib.* 50, 13; Wszøw sina gey z gey Iona y nyosl gy (portavit) do pokoia *BZ* III Reg 17, 19; Byl-ly-by kto, czso by wydzal, gdy Ian, wszawszy myod twoy, nyosl do swego domv (ad domum suam deportari)? *Dział* 22; Quedam domina primaria ciuitatis mortua defferebatur, nyesyona, extra ciuitatem XV *p. post. R* XXV 178; I rzekl gym Ihus: Czerpaycze nynye a nyesczye (ferte Jo 2, 8) szyrczovy! *EwZam* 303, *sim. Rozm* 209; Czczyenye o tem, yze dzyevycza Marya nyeszyona (quod parentes tulerunt Mariam) do Ierusalem *Rozm* 12; Anna z Yoachymem wz[v]yawschy dzyeczyątko nyesły (tulerunt) do Ierusalem do kosczyola *ib.*, *sim. ib.* 13, 146; Nyesły szą (tulerunt Luc 2, 22, *sc.* Maryja i Jozef) dzyeczyatko do Ierusalem do kosczyola *ib.* 78; Herod... kazal zgvbycz szyny y nyescz (iussit... asportari) do Alexandriey a tamo ye pokopacz *ib.* 104; Nye pamyetasch, matko myla, slow Symeonovych, kyedysz mye nyosla do Ierusalem do kosczyola Salomonovego? *ib.* 166; Stało szye, yz yest vmarl zebrak y nyesly gy anyely (portaretur ab angelis Luc 16, 22) na lono Abramovo *ib.* 394, *sim. ib.* 292; ~ nieść wieści, poselstwo '*przekazać wiadomość, oznajmiać, nuntium ferre, nuntiare*': Angol Marie nesze weszczy XV *in. CyzPloc*; Tegodlya, *anyely, to poselstvo od svyątey troycze przyaw, nyesz kv nyebyeskye dzyevyczy *Rozm* 47; ~ *wykonawcą wyjątkowo przedmiot nieożywiony*: Y podwroczyl kola wozow, neszona bily (ferebantur) w *globyø *BZ* Ex 14, 25; ~ *przenośnie*: Wodz bil gesz... ludu twemu..., ktorysz wikupyl y nyosl gesz gi (portasti eum) w szyle twey do przebitka szwyøtego twego *BZ* Ex 15, 13.

2. '*dać, oddać, złożyć, ofiarować, dare, donare, offerre*': Y wiwolano gest... w Ierusalemye, abi wszitci nyesly (ut deferrent) plat panu, ktori vstauil Moyses *BZ* II Par 24, 9; Abi nyosl (ut feras) srzebro s sobø y zloto, gesz krol y gego raczce dobrø volyø bogu israhelskemv obyatowaly *BZ* I Esdr 7, 15; Acz nyosø (ferant) dari panv bogu israhelskemv, gesz tosm ia obyatowal *BZ* II Esdr 8, 14; Nyeszyes-ly dar tvoy albo tvoyą offyarą kv oltarzovy (si ergo offers munus tuum ad altare Mat 5, 23)..., ostaw thvoy dar... przed oltarzem *Rozm* 267.

3. '*rodzić, na świat wydawać, parere, gignere*': Nesze yaycza ovificat 1436 *R* XXIII 278; Bog vdzalal... wszelkye zele po kragynach drzewyey, nyszly gest plod *nyosla (priusquam germinaret) *BZ* Gen 2, 5.

Cf. **Donieść, Obnieść, Odnieść, Podnieść, Ponieść, Przenieść, Przynieść, Roznieść, Unieść, Wnieść, Wynieść, Wznieść, Zanieść, Znieść, Zunieść, Wnieszać, Nosić, Obnosić, Odnosić, Podnosić, Przenosić, Przynosić, Roznosić, Unosić, Wnosić, Wynosić, Wznosić, Znosić, Podnaszać, Przynaszać, Roznaszać, Wynaszać, Wznaszać, Znaszać, ~~Unaszować~~**

2. Nieść *cf.* **Nieć**

Nieślachcianka *cf.* **Nieszlachcianka**

Nieślachcic *cf.* **Nieszlachcic**

Nieślachetność *cf.* **Nieszlachetność**

Nieślachetny *cf.* **Nieszlachetny**

Nieślubna '*kobieta żyjąca z mężczyzną bez ślubu, nałożnica, kochanka, concubina, paelex*': Ale nyeslyvbna (concubina) gego, Sira, vrodzila Machir *BZ* I Par 7, 14.

Nieśmiałość '*brak odwagi, brak pewności siebie, lękliwość, bojaźliwość, timiditas, animus pavidus*': Nyeszmyałoszczi pusillanimitate 1461—7 *Serm* 321 v; Pusilanimitas nyesmyalloscz, vthulnoscz *MW* gl. 64.

Nieśmiały '*nie mający pewności siebie, lękliwy, bojaźliwy, timidus, pavidus*' *(?)*: *Nyszmyeli a sle vrodzeny *MW* gl. 68.

Nieśmiara '*przebranie miary, nieumiarkowanie, niepowściągliwość, intemperantia, animus immoderatus*': *Nysmyara impaciencia *MW* gl. 64.

Nieśmierno '*nieumiarkowanie, niepowściągliwie, gwałtownie, immoderate, propere*': O tem, yako myly Cristus karal tą ystną voyszką, yz ssą nan tako nyesmyerno przybyegly *Rozm* 649.

Nieśmierny '*przekraczający dopuszczalną miarę, nieumiarkowany, niepohamowany, niepowściągliwy, immodestus, immodicus, immoderatus*': Neszmerny inmodestus *ca* 1428 *PF* I 495, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 87.

Nieśmiertelność '*niepodleganie śmierci, nieumieranie, życie wieczne, immortalitas*': V czyelye szmyertelnem vkazal bog svą slava nyesmyertelnosczy (gloriam immortalitatis) *Rozm* 368.

Nieśmiertelny *formy*: *ac. sg. f.* nieśmiertelną *Rozm* 135; ~ *v. sg. m.* nieśmiertelny *MW* 10a; ~ *l. sg. neutr.* (w) nieśmiertelnym *Rozm* 368; ~ *n. pl. f.* nieśmiertelne *OrtMac* 22.

Znaczenia: **1.** '*nie powodujący śmierci, nie zagrażający życiu, non mortifer*': Pythalyszczye yeszcze nasz: Przyszyąsznyczy-ly, sządzya-ly, lekarz-ly rannemu bycz ma na wysznanye, sza-ly rany czyaszkye albo szmyertelne, albo nyeszmyertelne? *OrtMac* 22.

2. '*nie podlegający śmierci, nie umierający, wiecznie żyjący, immortalis, qui non moritur, aeternus*': Swianti boze, swiąti, moczni, swiøti, nyeszmiertelny, smiluy se nad nami! *MW* 10a; Vmarly, kaza tobye przez tego, yen czye stvorzyl a vetchnal tobye ducha zyvota a zyvyącza duscha nyeszmyertelna, a ny⟨nie⟩ dvschą od czyala oddzyelyl, by wstal z marthvych, aby ozyl *Rozm* 135; V czyelye szmyertelnem vkazal bog svą slava nyesmyertelnosczy,... yako y po vstanyv s marthvych v czyelye nyeszmyertelnym (in carne immortali) błysny, y maczacz sve svyąte czalo dal *ib.* 368.

3. '*nieustanny, ciągle powstający na nowo, continuus*': Vyelye rzeczy w szandzech... rosmagycze... zkazani bywayą, z geyze rosmagythoszczi skarghy... ostayą nyekako neszmy⟨er⟩telne (causae... remanent... immortales) *Sul* 6.

Nieświaczony *cf.* **Nieświadczony**

(Nieświadczony) Nieświaczony '*prawnie niezdolny do sporządzenia testamentu, do rozporządzania swoim mieniem, qui testamentum legitimum facere non potest*': Nyeswaczoni intestabilis 1437 *Wisł* nr 228 s. 87.

Nieświęty '*odznaczający się brakiem świętości, pogański, non sanctus, paganus*': Sødzi me, bosze, y obezrzy rzecz moiø od luda neswøtego (de gente non sancta), od czloweka zlego y lsciwego oteymi me *Fl* 42, 1, *sim. Pul.*

Nietbalca *cf.* **Niedbalca**

Nietbałość *cf.* **Niedbałość**

Nietkniony '*nieporuszony, nietknięty, nienaruszony, intactus, integer*': Tedi on rzekl: Nyechaycye gego a nygeden koscyamy gego nye ruszay. Y ostali koscy gego nyetknyone (intacta manserunt ossa) s koscyamy proroka *BZ* IV Reg 23, 18.

(Nietoperz) Nietopyrz *zool.* '*ssak latający w powietrzu dzięki błoniastym skrzydłom, Vespertilio sp.*': Netopyrz vespertilio 1472 *Rost* nr 1109; Quatuor sunt genera avium, que de sole non letantur... Prima est bubo, bąk, secunda noctua, sova, tercia nocticorax, lelek, quarta vespertilio nyetopyrz 1475 *R* XXV 127; Nyethopyrz vespertilio *ca* 1500 *Erz* 51.

(Nietoperzowy) Nietopyrzowy '*dotyczący nietoperza, wywodzący się od nietoperza, należący do nietoperza, qui vespertilionis est*': Sanguine vespertilionis nyethopirzową XV *med. R* XXV 151.

Nietopyrz *cf.* **Nietoperz**

Nietopyrzowy *cf.* **Nietoperzowy**

Nietota *bot.* '*widłak wroniec, Lycopodium selago L.*': Netota spiridion 1472 *Rost* nr 1204.

Nietrędowaty '*ten który nie jest zarażony trądem, non leprosus*': Pakli nyepodobni søød a nyecysty przed sobø opatrzys, myedzi krwyø a krwyø, myedzi przø a przø, myedzi trødowatim a *nyetrodowatim (inter... lepram et lepram)..., gidzi do myasta, ktores iest viszvolil pan bog twoy *BZ* Deut 17, 8.

Nietrzasek, Nietrzask, Nietrzesk *bot.* '*Sempervivum tectorum L.*': Nyetr⟨z⟩assek spicnardus *ca* 1500 *Rost* nr 5557; ~ Barba Iovis nyetrza⟨s⟩k albo royownyk XV *p. post. R* LIII 65; Senatinon royownik al. nyetrzask contra fulmen *ib.* 69; ~ Netrze⟨s⟩k semperviua maior 1472 *Rost* nr 499; Barbam Jovis, id est netrzesk XV *p. post. R* LIII 63, *sim.* XV *ex. ib.* 65.

Nietrzask *cf.* **Nietrzasek**

Nietrzesk *cf.* **Nietrzasek**

Nietu '*nie ma, brak, nie jest, non est, deest*': Ysze Hanna bila w dzirzenyv zastawy they... we czthirzech grziwnach, yescze roku nethu

1424 *MPKJ* II 302; Daley, gdy dobry czlowyek, czosz mv sprawnye niethu przygany, podeymyc szye ludskye r⟨z⟩eczy *OrtBrRp* 11, 3; Otocz kaszdy lekarz fasczy, nye pomogv yego masczy, poszyvayv mysztrzosztwa swego, poky nyetv czaszv mego *De morte* w. 309; O dvszyce, kvecze drogy, nethv *drogszego (*SkargaPloc* w. 54: nyc droszego) na them svecze *SkargaWroc* w. 35; Dobrzesz thu rzekl, Pylaczye, pravdą, yze na nym nyethu vyny *Rozm* 788.

(Nieucierpienie) Nieucirpienie '*nieznoszenie, nietolerowanie, intolerantia, actus non tolerandi, moleste ferendi*': Intolerancia *nyeczirpnøszcz, *gl.* nyevczirpyenya, nyedostatku XV *p. pr. R* XLVII 357; Non in passione desiderii nyewczyrpyenym zelgo (*pro* zlego) poządanya XV *post. ib.* 351.

Nieucirpienie *cf.* **Nieucierpienie**

Nieuczciwy *formy*: *g. sg. f.* nieuczciwej *BZ* Lev 21, 7; ~ *g. pl. neutr.* nieuczciwych 1470 *ZapWarsz* nr 3007, 1479 *Czrs* s. LXXXVI; ~ *ac. pl. neutr.* nieuczciwa 1469 *ZapWarsz* nr 2932; nieuczciwe 1472 *ZapWarsz* nr 3082; ~ *i. pl. neutr.* nieuczciwemi 1498 *MacPraw* VI 273.

Znaczenia: **1.** '*uwłaczający czci, obelżywy, contumeliosus*': Jakom ya szamopyanth drogi dobrowolnye szyla gwalthem Janowy nye zasthapowal,... zadawaiancz szlowa nyevczczywa y laiacza 1469 *ZapWarsz* nr 2932; Jakom ya przyszchethwschy w dom kxandza pyssarzow gwalthem, nye groszylem mv..., anym mowyl gemv szlych y nyevczczyvych szlow 1470 *ib.* nr 3007; Jakom ya sszamopyath... sz dospyanym sszamostrzalem nye bilem na dom Jacubow gwaltem, anym sz domv jego vybyl czeledze, zadawaiancz nyevczczіwe szlowa 1472 *ib.* nr 3082; Nye zadavalem thobye szlow zlych any nyevczczyvych 1479 *Czrs* s. LXXXVI; Ieslizebi kthokolwic drugiego w sądzie ranyl, albo by slowy nyevczczіwemy sąd nagral (si... verbis inhonestis iudicium turbaret), thedi thakowi ma bicz wsądzon wiezą (*leg.* wsadzon w wieżę) 1498 *MacPraw* VI 273.

2. '*nie mający czci, mający złą sławę, qui bona fama caret, infamis*': Zle dzewki a nyevczczіwey (scortum et vile prostibulum) nye poymyesz sobye [z]za zonø *BZ* Lev 21, 7.

Nieuczliwie, Nieucztliwie '*nie wstydząc się, bez skrępowania, w naganny sposób, impudenter, impie*': Nyevcztlywye impudenter, inverecunde (malens aliena verecunde discere, quam sua impudenter ingerere Prof) 1471 *MPKJ* V 5; Impie nyepoczesznye, nyevczlyvye *ca* 1500 *JA* X 380.

Nieuczliwy '*niegodziwy, niewłaściwy, nieuczciwy, inhonestus, illicitus*': Et ideo debemus eos (*sc.* angelos) multum honorare et maxime in eorum festo, ne aliquid inhonesti, nyevczlyvego, coram eis faciamus XV *p. post. R* XXV 181.

Nieuczny *(o zwierzętach, de animalibus)* '*nie nauczony pracować, nie przyzwyczajony do posłuszeństwa, indoctus, indomitus*': Vstawyamy, aby kasdy mayącz szwyerzepycze abo kobily nyevczne (habens iumenta indomita), oth vigiliey swyantego Woczecha a[c]z do swątha swątego Mychala poth strozą pascz ymyal *Sul* 59; Thesz w przythczach nyszey popysanych thą vyną vpadnye..., kthokole slodzeysky alybo gvalthem viwyedze trzy albo vyączey szwyerzepycz alybo klvszyąth nyevcznych (tria... iumenta indomita) *Sul* 70.

Nieuczony *(o zwierzętach, de animalibus)* '*nie nauczony pracować, nie przyzwyczajony do posłuszeństwa, indoctus, indomitus*': Zabyw klwszą, swyerzepyczą nyewczone (iumentum indomitum), trzy grzywni... ma zaplaczycz *Sul* 20; Chowayącz swyerzepycze nyewczone (iumenta indomita), oth swyąntha szwyąnthego Woczecha asz do swąnthego Mychala przeze szkodi drughego pascz powynyen *ib.*; Vstawyamy tesz, ysz zabyącz klvszą nyevczone (indomitum iumentum, *Dział* 57: nyevczone bydlyą) czygekole, trzy grzywny zaplaczycz ma *Sul* 58; Thesz w przythczach nyszey popysanych thą vyną vpadnye,... ktorikole szwyrzepycze cyge reny alybo zabigc konye nyevczone (iumenta... vulneraverit indomita) *Sul* 70; Nyevczony aut nyeokroczony indomitus (equus indomitus evadit durus Ecclus 30, 8) 1471 *MPKJ* V 83.

Nieucztliwie *cf.* **Nieuczliwie**

Nieuczynienie '*niespełnienie, niedokonanie, iuris exsequendi neglectio, iuris exsecutio omissa*': Taky pan, ot ktorego vischetl (*sc.* kmieć), gdisz podlug obiczaya zyemye... przisyansznykoma poswyatczilbi o nyevczinyenye prawa (de non exhibito iure),... ten... slyachczicz..., do ktorego rzeczoni kmyecz vczyekl..., ku placzenyu prawa... podlug visnanya przissyansznykow *pyrwischemu panu... kmyecza ma przypandzicz *Sul* 100.

Nieudatny '*niezdatny, nieudolny, inhabilis, iners*': Vzgardzyl ym (*sc.* Jesukrystem) yako nyevdathnym, yze nyyednego znamyenya nye vczynyl *Rozm* 801.

Nieudolny '*nieprzydatny, niezdolny, niezgrabny, non aptus, inutilis, iners*': Nyevdolni ineptus XV *p. post. R* XXIV 44.

Nieugoniony '*nie dający się rozumem pojąć, niemożliwy do zrozumienia, niezrozumiały, niepojęty, incomprehensibilis, qui nec perspici, nec*

cognosci potest': Incomprehensibilia nyeszigle aut nyevgonyone (*war. lub.*: nyeoszągle, investigabiles *nyeoszanye, ⟨nie⟩szczygle, nyevgonon[y]e; o altitudo divitiarum sapientiae et scientiae dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles viae eius! Rom 11, 33) 1471 *MPKJ* V 126.

Nieujrzały, Nieurziały, Nieuźrały, Nieuźrzały '*niedojrzały, jeszcze niezdatny do spożycia, immaturus, qui nondum comedi potest*': Vinum agreste *neyvsrale *ca* 1455 *JA* XIV 505; Qui colligit racemos, id est vinum, vlg. jagody wynne nyevszrzale in autumpno (Mich 7, 1) 1456 *R* XXXIII 184; Racemos vini yagody vynne newrzale (Mich 7, 1) XV *p. post. R* XLVII 353; Acerbus kwaszny albo nyedostały, albo nyevyrzały *ca* 1500 *Erz* 37.

Nieuk *formy*: *g. sg.* nieuka 1498 *ZapWarsz* nr 1806; ~ *n. pl.* nieukowie XV *p. pr. R* XLVII 358; ~ *d. pl.* nieukom XV *med. R* XXIII 269; ~ *ac. pl.* nieuki 1490 *ZapWarsz* nr 1650.

Znaczenia: **1.** '*człowiek nieuczony, nie umiejący, nie znający się na rzeczy, homo indoctus, imperitus*': In hoc autem quoque dicit, ut sic repente inveherit contra sciolos vlg. nyevkom, qui parum legentes appellant se poetas XV *med. R* XXIII 269.

2. *(o wołach, de bovibus)* '*nie nauczony pracować, indomitus, non doctus laborandi*': Boves erant indomiti, nyevkowye, et silvestres, dzyczy..., non possent iungi XV *p. pr. R* XLVII 358; Qui (*sc.* ministerialis) dum venit ibi in Crzywcza ad curiam ipsius Chabri, et voluit faciare duos boves, quatuor vaccas et bovem indomitum al. *nyehucz 1470 *AGZ* XVII 36; Jako Mykołay przysethwsy na gymyenye moye..., pobral schathy byale, polecz myasza gy nyevkj pobylesz kmyeczovy memv Allexemu 1490 *ZapWarsz* nr 1650; Jakom ya nye vlapyl wolu plowego nyevka Yakubowego v bydla 1498 *ib.* nr 1806.

Nieukaranie '*nienaganność, niewinność, integritas, ea condicio, in qua nihil reprehendi possit*': Nyevkaranye inreprehensibilitas XV *med. Zab* 524.

Nieukrocony *cf.* **Nieukrócony**

Nieukrócony *czy* **Nieukrocony** **1.** '*nie dający się poskromić, pyszny, zuchwały, qui domari non potest, superbus*': Nyevkroczonego indomabilia (et filii dura facie et indomabili corde sunt Ezech 2, 4) 1471 *MPKJ* V 103.

2. *(o zwierzętach, de animalibus)* '*nie nauczony pracować, indomitus, laborandi non doctus*': Nyevkroczony (*war. kal.*: nyevczony aut nyeokroczony) indomitus (equus indomitus evadit durus Ecclus 30, 8) *MPKJRp* V 83.

Nieukuszony '*nienaruszony, nietknięty, intactus, integer*': Nevkuschone illibate XV *med. GlWroc* 231 v.

Nieuleczenie '*nieuleczalność, rei insanabilis natura*': Zolcz smokow wyno gych a yad zmyow nyevlyeczenye (venenum aspidum insanabile Deut 32, 33) *Puł* Deut 47. ~ *Może należy rektyfikować na* nyevleczony*?*

Nieumęczon '*nie ulegający zmęczeniu, niezmęczony, nieznużony, indefessus, qui fatigari non potest*': Nyevmączon (*war. kal.*: nyewymozony) indefessus (stantibus coram quattuor animalibus... et indefessa voce clamantibus: Sanctus, sanctus, sanctus dominus deus omnipotens I Reg prol.) *MPKJRp* V 35.

Nieumiejętność '*błąd, wykroczenie, omyłka wynikająca z nieświadomości czy niewiedzy, error, erratum, mendum*': Y bødze prosycz zayn (*sc.* grzech), bo gest nye wyedzøcz sgrzeszyl, a bødze gemv otpuszczono, bo przes nyevmyeyøtnoszcz (per errorem) gest sgrzeszyl w boga *BZ* Lev 5, 19.

Nieumiejętny '*nie umiejący, głupi, inscius, insipiens, stultus*': Hec mora non artis racio, sed causa doloris creditur, arte fruens uidetur esse iners, nyevmyeyąthny, gaudet eques vicisse putans 1466 *R* XXII 17.

Nieumienie '*nieświadomość, niewiedza, brak wiedzy, doświadczenia, ignorantia, nescientia*': ⟨Dani są nam⟩ angeli suøcy na naucene nasego neumena *Kśw* ar 14; Vpadamy w nyevmyenye dilabimur ad ignoranciam XV *med. R* XXV 153; Nyevmyenym impericia (cor sapientis quaerit doctrinam et os stultorum pascitur imperitia Prov 15, 14) 1471 *MPKJ* V 68.

Nieumieństwo, Nieumięctwo '*niewiedza, nieświadomość, nieznajomość, ignorantia, inscitia*': Grzechow mlodosci moiey a nevmenstwa (ignorantias, *Puł*: nyevmyętstwa) mego ne pomny *Fl* 24, 7.

Nieumiernie '*bez miary, zbyt wiele, extra modum, nimis, abunde*': Szandza... yusz nye poyedze na roky,... czo *przewradzal szady vyerne, byerzuncz vyny nyevmyernye *De morte* w. 338.

Nieumierność '*niepowściągliwość, brak umiarkowania, intemperantia, animus immoderatus*': Nyevmernoscz intemperancia 1436 *R* XXIII 276; Ne forte confectus intemperie aeris by sznadz nye natchnon nyevmernoszczą powyethrza XV *p. pr. PF* IV 615; ⟨D⟩istemperancia vlg. nyevmernoscz 1457 *PF* V 14; *Nyevnyernoscz distemperancia XV *p. post. ib.* 6; Ezeyczy... svaczby v myerzączcze myely..., tem nymyely (*pro* myenyly) bacz szye nyevmyernosczy przebyvacz z nyevyastamy, mnymaząc

aby s nych nyyedna prawdy nye chovala (cavendam inteperantiam feminarum, nullam earum fidem viro servare putantes) *Rozm* 182.

Nieumierny, Nieumirny '*nieumiarkowany, niepohamowany, immoderatus, immodicus, intemperans*': Vinum insolirinum nevmerne picze 1434 *PF* V 32; Per inordinatum amorem pr⟨z⟩esz nyevmyrną (*sc.* miłość) 1444 *PF* IV 590; Tho vstawyenye... prze naszych rzandzecz drapyeszstwo nyewmyernee (propter... rapinam enormem), gesz czansto popelnyayą, do nych... podnoszymi *Sul* 23; Vogenne yaszdy sz nyevmyerney slachthy abo nyerząthney (ex inordinata militia) wyączey wlosthne zemye nyszly opcze obykly szą... pvsthe czynycz *Sul* 71; Kvszyl y (*leg.* ji 'go') tesch troya rzeczą...: napyrvey w lakoszyrstvye, yschby laczen vzral chleb y zaszon (*leg.* zażżon) byl *nyevmyernyem zadanym karmye (immoderato cibi appetitu) *Rozm* 195.

Nieumięctwo *cf.* **Nieumieństwo**

Nieumiętny '*nie umiejący, nie nauczony, głupi, indoctus, stultus*': Dedecus indocti paciuntur sepe scolarj, nyevmyethny szaczy, de studio laus fit XV *p. post. PF* III 289; Nyewmyątnego nawczycz insipientem docere XV *ex. R* XXV 148.

Nieumirny *cf.* **Nieumierny**

Nieupominanie '*nieprzypominanie komuś jego zobowiązań, admonitio debitorum omissa*': O dawnoszcy nyevpomynanya pozyczenya albo wzaymv *Sul* 12.

Nieurażony '*nienaruszony, nieuszkodzony, nienadwerężony, intactus, illaesus*': Wysnavam, yszem nyesprawyedlywye obmowyl xandza Lukasza, *mowyantcz gy falszerzem..., a w temem gemv krzywdą wczynyl, a nye yest tag..., a wysnawam, ysz byl y yest dobrym a vczlywym czlowyekem y w gyego slawye, y w czlowyeczenstwye nyevrazonym 1464 *AcPosn* I 366.

Nieurodzenie '*pochodzenie z niskiego rodu, ignobilitas, alicuius origo humilis*': Secundum ignobilitatem podluk nyepodobnosczy albo nyeurodzenya (II Cor 11, 21) XV *in. Szwed* 50.

Nieurządnie 1. '*niezgodnie z prawem, bezprawnie, contra legem*': Andreas... constituit suos iudicies... et hoc cognoverunt predicti eius iudices in iudicio, quia Johannes Kosyel voluit kmethonem vlg. nyevr⟨z⟩athnye 1466 *TymSąd* 130.

2. '*ponad zwykłą miarę, extra modum, immoderate*': Gdyby kmyecz vranyon sz wylanym krwye, alybo gdi gy sbyą nyevcządnye (*pro* nyevrządnye) a vszylnye (enormiter), ze wszysthkych vyn... skazanich dwye cząnsczy bolączemv... dacz przykazvyemy *Sul* 49; Qui nutrit et diligit inordinate corpus suum, køble, pychly nevrzødne *ca* 1450 *PF* IV 580.

Nieurządność '*nadużywanie, przekraczanie dozwolonej miary, abusus, actus modum excedendi*': Nyevrządnoscz abvsio XV *med. Wisł* nr 1302; V nevrządnosczy in abusione (muta fiant labia dolosa, quae loquuntur adversus iustum iniquitatem in superbia et in abusione Psal 30, 19) *ca* 1455 *JA* XIV 491.

Nieurządny 1. '*niezgodny z prawem, bezprawny, taki który zakłóca porządek, qui contra legem fit, legibus contrarius*': Et ipse (*sc.* Prandota) vendidit eam (*sc.* advocatiam in Mstow) in condictamine al. na smowye, ibique manet sine voluntate ejusdem domini prepositi et sui conuentus. Propter quam vendicionem suam na smowye et non ordinatam mansionem al. nyevrządne (*sc.* mieszkanie) dampnificauit ipsos in centum marcis 1441 *StPPP* II nr 2943; Stanyely szye ktora nyevrzadną (*OrtMac* 85: nyerzadna) rzecz, o ktora by czynycz goracze prawo *OrtBr* VII 562; Gdy ktho czo nyevrzadnego w myesczye vczyny *OrtMac* 84; Gdy ktho czo nyevrzadnego vczyny w mye⟨ś⟩czye albo szabyye, albo czyaszko rany *ib.*, *sim. ib.*; Elizabet non ammisit al. nye othpadla pignoracionem de iure, quia sola personaliter non fuit coram iudicio, quando ipsam condempnasti super termino concitatorio... Ideo te citat propter inordinatam, nyevrzadnego, tuam recepcionem ministerialem super Vyaczen, propter inordinatam intromissionem in Vyaczen 1466 *AGZ* XV 61; Raphael... racione propinquitatis eundem... Zaclica Tharlo... pro minus iusta seu inordinata al. o nyewrzadne (*sc.* trzymanie) prefatorum bonorum tenuta ac possessione ad colloquium generale citaverat 1483 *AGZ* XVIII 261.

2. '*niezgodny z zasadami moralnymi, hańbiący, improbus, indecorus, inhonestus*': Nyewr⟨z⟩adne indecori 1447 *R* XXII 40; Auaricia gest nyevrzandna any vmerna zødza kwszem (*leg.* ku wszem) rzeczaam tego swatha *ca* 1450 *PF* IV 578.

Nieurządość '*nadużywanie, przekraczanie dozwolonej miary, abusus, actus modum excedendi*': Nema bødzcze, vsta lsczіwa, isze mowø przeczіwo prawemu lichotø w pisznosczi y *newrzodoszczi (in abusione, *Pul*: nyewrządoszczy) *Fl* 30, 22.

Nieurzędownie '*niezgodnie z prawem, bezprawnie, contra legem*': Nyewrządownye inordinate 1466 *TymWol* 39.

Nieurziały *cf.* **Nieujrzały**

Nieusiłownie *(?)* '*bez użycia siły, bez przemocy, nulla vi adhibita*': Newslowne (*pro* newsilowne *?*) inviolabiliter *ca* 1428 *PF* I 492.

Nieustanie 1. nieustanie (roku) '*niestawienie się na rozprawę sądową, niestawiennictwo, actus in iudicio non comparendi*': Martinus... sentenciavit nobilem Zauissam... in astitucione termini al. w nyeustanu roku pro tribus hominibus 1444 *AGZ* XII 124, *sim. ib.*; Famosus Mathias... citaverat nobilem Zauissium pro satisfaccione debiti, qui non paruit, quem sentenciavit w nyeustanu *ib.* 125; Dominus Milowansky sentenciavit dominum Theodricum... w *nyeustany in termino secundo *ib.* 127.

2. '*kara sądowa za niestawienie się strony do sądu, poena ei imposita, qui coram iudicibus non comparuit*': Allexander... attemptavit terminum secundum contra... heredes..., qui nec per se, nec per suum procuratorem paruerunt et... Allexander... condemnavit in pena contumacie al. w nyeuvstanyw 1485 *AGZ* XVIII 490; Iohannes... condemnavit... Nicolaum... in termino secundo in pena contumacie al. nie f wsthanym (*pro* nie f wsthanyw *i.e.* w nieustaniu) 1489 *ib.* 502; Nicolaus... condempnavit... Stanislaum... in pena contumacie non paricionis al. w nyevstanyw prawa 1494 *ib.*, 355.

Nieustawictwo, Nieustawiczstwo '*niestałość, zmienność, chwiejność, inconstantia, varietas, mobilitas, levitas*': Galaa uipraua sø masto pluøcih, to ie neustauichstuo ludy gresnih *Kśw* av 6; Rzuczi na gospodna peczø twoiø a on cze odkarmy y ne da na weki nevstawiczstwa (fluctuationem, *Pul*: nyevstawycztwa) prawemu *Fl* 54, 25; Condicio imperfeccionis przyczyna newstawiczstwa XV *med. GlWroc* 16v.

Nieustawiczen *cf.* **Nieustawiczny**

Nieustawiczeństwo '*niestałość, zmienność, chwiejność, inconstantia, varietas, levitas*': Wlyey w moya duscha roszą szwyathego dvcha y zagaszy w mym szerczv... wszytko nyevsthavyczensthwo! *Naw* 111—2.

Nieustawiczność '*niestałość, zmienność, chwiejność, inconstantia, mobilitas*': Quia mutabilitatem, nyevstawycznoscz, huius mundi... transivit et pervenit ad stabilem vitam celestem XV *med. SKJ* V 273.

Nieustawiczny *formy*: *n. sg. m.* nieustawiczen *Rozm* 715; nieustawiczny 1471 *MPKJ* V 67. 79. 83, *Rozm* 151; *f.* nieustawiczna XV *p. post. R* I s. XLIII, *Rozm* 15; *neutr.* nieustawiczne *Rozm* 154; ~ *i. sg. f.* nieustawiczną *Rozm* 157; ~ *n. pl. m.* nieustawiczni 1471 *MPKJ* V 88; *f.* nieustawiczne *Rozm* 149; ~ *g. pl.* nieustawicznych 1444 *R* XXIII 304; ~ *d. pl. m.* nieustawicznym XV *med. SKJ* I 85; ~ *ac. pl. m.* nieustawiczne 1471 *MPKJ* V 44.

Znaczenia: **1.** '*niestały, zmienny, ruchliwy, chwiejny, inconstans, varius, mutabilis, levis*': Vagantum portenta nyevstauicznich vidzienia noczna 1444 *R* XXIII 304; Nye byvay nyevstavyczny iaco wyatr non ventiles te in omni vento (Ecclus 5, 11) 1471 *MPKJ* V 79; Inplantatus, non radicatus nyevstaviczny (qui tentatus non est, qualia scit? Qui implantatus est, abundabit nequitia Ecclus 34, 11) *ib.* 83; Povyeky yego byly povlyeczony a sylno vyelycbne a wschakosch nye byly nyevstavyczne (tamen non instabiles), alye szmyerne *Rozm* 149; Nye bylo tesch nyevstavyczne (non erat instabilis), alye bylo varthkye yego posczye *ib.* 154; ~ *przenośnie*: Nye byla (*sc.* Maryja) podlvg obyczaya dzyeczynnego nyevstavyczna albo plocha (non autem erat insolens more puerili, nec erat exasperans more iuvenili) *Rozm* 15; Nye byl nyevstavyczny (non fuit instabilis) v rzeczy albo v movye *ib.* 151; Takye ('także') to przyrodzyenye, ktoresch szye znamyenvye kolera, nygdy go nye vczynyla gnyevlyvem albo chytr⟨c⟩za nyevstavyczną kv rostargnyenyv mysly (versutum vel instabilem sive furibundum) *ib.* 157; ~ niewiasta nieustawiczna '*nierządnica, meretrix*': Nyewyasta nyewstawyczna stara (femina senex et meretrix) wszyczko gymyenye potraczy XV *p. post. R* I s. XLIII.

2. '*taki jak kobieta, mający cechy (ujemne) kobiety, zniewieściały, effeminatus, qui feminae vitia habet*': Effeminatos nyevstawiczne, znyewyesczale (et abstulit effeminatos de terra III Reg 15, 12) 1471 *MPKJ* V 44; Effeminati znyewyesczely, nyevstaviczny (et dabo pueros principes eorum et effeminati dominabuntur eis Is 3, 4) *ib.* 88; Trzeczye y (*leg.* ji 'go', *sc.* Jesusa) v tem pomavyaly albo vynovaly, aby on byl nyevstavyczen, a to prze svyątą Marya Magdalena *Rozm* 715.

3. '*przykry, uciążliwy, trudny w obejściu, difficilis, molestus, gravis*': Serui, subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis et modestis, sed eciam discolis nyevstawycznym (I Pet 2, 18) XV *med. SKJ* I 85.

4. '*odstępca, profugus, apostata*': Apostata byegvn aut nyevstaviczny (homo apostata, vir inutilis graditur ore perverso Prov 6, 12) 1471 *MPKJ* V 67.

Nieustawiczstwo *cf.* **Nieustawictwo**

Nieustawienie '*nieustanowienie, nieustalenie, brak ścisłego postanowienia, ustalenia, rei constitutio omissa, neglecta*': ⟨G⟩dysz z lychwy pochodzy nyerządne lakomstwo, a to dla nyevstawienya podobnego platv mzdy (extorsioni pecuniarum terminum non imponentes) *Dzial* 38.

Nieustawieństwo '*niestałość, zmienność, incon-*

stantia, varietas, levitas': Effeminati nyevyeszego nyewstawenystwą (*war. kal.*: nyevyeszciego vstavyenstwa; non visitabo super filias vestras, cum fuerint fornicatae..., quoniam ipsi cum meretricibus conversabantur et cum effeminatis sacrificabant Os 4, 14) *MPKJ* V 110.

Nieustawność '*niestałość, zmienność, inconstantia, mobilitas, levitas*': Gallilea enim interpretatur volubilytas, newstafnocz, et significat hunc mundum instabilem XV *med. GlWroc* 16r.

Nieustawny '*niestały, zmienny, varius, mutabilis, levis*': Multi pro transitorio, *gl.* transitoria, newstafne vel *przechodzocze, regno exponunt corpus et animam pro regno eterno nolunt XV *med. GlWroc* 78v; Usquequo deliciis disolveris, filia vaga newstafna (Jer 31, 22)? *ib.* 86r.

Nieustępny '*uporczywy, nieustępliwy, niewzruszony, pertinax, obstinatus*': Wstawny aut nyevstąpny pertinatis (maledictus furor eorum, quia pertinax Gen 49, 7) *MPKJ* V 14.

Nieutolny *cf.* **Nieutulny**

(Nieutulny) Nieutolny '*nie dający się powstrzymać, pohamować, ułagodzić, non consolabilis, qui retineri non potest*': Irremediabilibus nyeszwyczyąznemy, nyeutolnemy (flebat igitur mater eius irremediabilibus lacrimis Tob 10, 4) XV *p. post. Kałużn* 271.

Nieuzdrowiony '*nieuleczalny, insanabilis, qui sanari non potest*': A nadto nade wszitko rany gy pan trzewnø bolescyø nyevzdrowyonø (alvi languore insanabili) *BZ* II Par 21, 18.

Nieuznanie '*niewiedza, nieuctwo, nieświadomość, ignorantia, inscitia*': Nyevsz⟨n⟩anye ignorancia XV *p. pr. R* XLVII 357.

Nieuźrały *cf.* **Nieujrzały**

Nieuźrzały *cf.* **Nieujrzały**

Nieużyteczen *cf.* **Nieużyteczny**

Nieużytecznie '*nieprzydatnie, bez pożytku, inutiliter, sine fructu*': Nevsythecznye non salubre *ca* 1428 *PF* I 491.

Nieużyteczność '*bezużyteczność, nieprzydatność czy wolność od obowiązków, wolny, czas, inutilitas vel otium*': Po nyevzithecznoszci per vacuitatem (Sap 13, 13) 1471 *MPKJ* V 76.

Nieużyteczny *formy*: *n. sg. m.* nieużyteczny *OrtKal* 211, 1471 *MPKJ* V 135; *f.* nieużyteczna *BZ* Gen 1, 2, 1471 *MPKJ* V 7; *neutr.* nieużyteczno *BZ* Num 14, 41; ~ *ac. sg. m.* nieużytecznego *Sul* 80, *Naw* 106, *Rozm* 490; ~ *n. pl. m.* nieużyteczni *Fl* i *Pul* 13, 4. 52, 4; nieużyteczne XV *med. R* XXII 239, *Rozm* 398; *f.* nieużyteczne *BZ* Num 13, 21; *neutr.* nieużyteczne 1461—7 *Serm* 114v.

Znaczenia: **1.** '*nie przynoszący pożytku, niepożyteczny, nieprzydatny, przynoszący straty, inutilis, qui nulli usui est, qui damnum fert*': Wszitczy odchilily sø se w iedno pospolu, nevsziteczny (inutiles) sø se vczinili *Fl* 13, 4, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 52, 4; Nyevszytecznego szolthiza (inutilem scultetum) na dzedzinye pan ymayącz..., moze gemv przykazacz szolthistwo swoye przedacz *Sul* 80; Gdi... wschitko vczinyczye, czsso wam cazano, rzeczyczye, ezeszmi slugy nyevziteczne (servi inutiles Luc 17, 10) XV *med. R* XXII 239, *sim. Rozm* 398; Przecz przestøpvgecze slowo boze, gesz to iest nyevziteczno wam (quod vobis non cedet in prosperum)? *BZ* Num 14, 41; Gestly woyth nyevszytheczny albo nyesprawyedlywy,... tego szye raczcze mayą nayn przed vyszym sandza... szkarzycz *OrtKal* 211; Navczy mye, nyevzythecznego czlowyeka, nye prze moye dostoyenysthwo, alye prze twe... myloszyerdzye *Naw* 106; Slugą nyevzytecznego (inutilem servum Mat 25, 30) vrzuczczye vyeczny (*pro* ve czmy) vnatrzne, tamo bądzye placz a skrzytanye zab *Rozm* 490; ~ '*przesądny, superstitiosus*': Supersticiosus, id est superflue curiosus marny a nyevziteczny (*war. lub.*: *nyevszeteczny, Act 17, 22) 1471 *MPKJ* V 135.

2. '*pusty, niepłodny, bezpłodny, inanis, sterilis, vacuus*': W poczøtcze bog stworzyl nyebo y szemyø alye szemya bila nyeuszyteczna a proszna (inanis et vacua) *BZ* Gen 1, 2, *sim.* 1471 *MPKJ* V 7; Opatrzicze..., zemyø, gestli dobra czili zla, *myøsta takes omvrowaneli, czili przesz mvrv, dzedziny vziteczneli, czili nyevziteczne (humus pinguis an sterilis) *BZ* Num 13, 21; Arbores infructuose nyevsziteczne 1461—7 *Serm* 114v; Nyevziteczne vacuos (sic et ego habui menses vacuos et noctes laboriosas enumeravi mihi Job 7, 3) 1471 *MPKJ* V 60.

Nieużytek '*szkoda, strata, incommodum, damnum*': Nevszytek dispendium *ca* 1428 *PF* I 486; Cząstokrocz przygadza szą gym (*sc.* dzieciom) lathy mlodymy cząscz vtraczicz, gymyenye oth oczcza wsząthe, a pothem prze nyewdzącznoscz oczczu vczinyną, gym przes oczcza nye pomagacz kv vboszstw szchodzącim, a takosz szs takego othdzelcnya strona oboya czvye nyevszytek y othnoszy (sentit incommodum et reportat) *Sul* 47.

Nieużytność '*niedogodność, szkoda, incommodum, damnum*': Oczcecz baczącz..., czso gemv synowye... vczynyly, gim nye thbal any chczal dopomocz..., a thakosz myedzy oboyą stroną myrzączką a gnyew pochodzy. Gimsze nyevszythnosczam przeciwycz szą ch⟨c⟩ącz (quibus incommodis obviare cupientes), vstawyamy *Sul* 75.

Niewątpliwie '*bez wątpienia, z pewnością, sine dubio, certo*': Tunc instabili pede superbie ventilatus indubitanter, *gl.* indubie, indubiose, inhesitanter, nevątpywle (*pro* nevątplywe), ceciderit 1436 *R* XXIII 277.

Niewczesny '*taki który wypada, dzieje się w nieodpowiednim, niedogodnym czasie, nie na czasie, intempestivus, importunus*': Nyewczesny intempestus 1437 *Wisl* nr 228 s. 87.

Niewdzięczen *cf.* **Niewdzięczny**

Niewdzięczność 1. '*brak wdzięczności, brak życzliwości, niechęć, animus ingratus, beneficii immemor*': Prze nyewdzącznoscz przes dzeczy oczczv vczynyoną (propter ingratitudinem patri factam per filios)... myedzy oboyą stroną myrzączką a gnyew pochodzy *Sul* 75; Nyewdzyacznoscz ingratitudo *ca* 1500 *Erz* 51; O vyelyką nyevdzyacznoscz, yze ten smyal vderzycz zbavyczyelya naschego... v yego szvyąthe łycze! *Rozm* 683.

2. '*właściwości budzące odrazę, niechęć, turpitudo*': Odpadz ode mnye, gospodnye, ducha prozney chwaly, nyeprzyazn łakomsthwa, nyewdzyącznoscz zlego pozadanya! *Naw* 110.

Niewdzięczny '*nie pamiętający, nie odczuwający wdzięczności, ingratus, immemor beneficii*': Non audeo accedere, quia omnibus donis dei newdzøczen fui, *gl.* ingratus XV *in. R* XXIV 66; Acaris, non bene gressus nyewdzączni (*war. kal.*: nye dzankvy; homo acharis quasi fabula vana, in ore indisciplinatorum adsidua erit Ecclus 20, 21) *MPKJ* V 81; O nyevdzyączny lyvdzye, slepy y schaleny! *Rozm* 809; Zavzdy vasch łud byl nyevdzyeczny darow bozych *ib.* 810.

Niewesoły, Niewiesioły '*żałobny, smutny, non laetus, lugubris, tristis*': Lugubri, id est tristi nyewyescholym (*war. lub.*: nyewyeszely; Osee crebro nominat... multo tempore sedere viduam et sub veste lugubri mariti ad se reditum praestolari Prol) 1471 *MPKJ* V 6; Quid habes, quod parum es hilaris czo tho ysesz nyewessol? XV *ex. PF* III 180.

Niewesół *cf.* **Niewesoły**

1. Niewiadomie '*niewiedza, nieświadomość, ignorantia, inscientia*': Y daly swoy røce Ezdrasowy na tem, abi zapødzily ot syebye swe zoni, a takesz abi offyerowały w modlebny z swego nyewyadomya (pro ignorantia sua) skopi *BZ* II Esdr 9, 20.

2. Niewiadomie '*bezwiednie, nieświadomie, inscienter, inscite*': Ktos bi yadl nyewyadomye (per ignorantiam) swyøczone, przida pyøtø czøscz s tim, czosz iest iadl *BZ* Lev 22, 14; Gedno prawo bødze wszem, ktorzis sgrzeszayø nyewyadomye (qui peccaverint ignorantes) *BZ* Num 15, 29.

Niewiadomość '*niewiedza, nieświadomość, ignorantia, inscitia*': Quia sic est voluntas dei, vt bene facientes obmutescere faciatis imprvdencium hominum ignoranciam nyerostropnych ludzy nyewyadomoscz (I Pet 2, 15) XV *med. SKJ* I 84; Y odpvsczono bødze... wszemv lvdv synow israelskich y przichodnyom, ktorzis po goscinach sø myedzi wami, bo wina gest wsemv lvdv za nyewyadomoscz (per ignorantiam) *BZ* Num 15, 26.

Niewiadomy 1. '*taki o którym się nie wie, nieuświadamiany sobie, nieznany, ignotus, incognitus*': Prossø tworcza wssemoganczego... y czebe, occze duchowni, bi me raczil rosdrzessicz mich wsech grzechow wadomich y neuadomich *Spow* 2; Ya, grzessny czlovyek, spovyadam sya bogv... mych wssyczkych grzechow, vyadomych y nyevyadomych *Spow* 3; Newyadoma rzecz ignota res *ca* 1428 *PF* I 484.

2. '*taki którego przyczyna jest nieznana, nierozpoznany, non discretus, is cuius causa non est cognita*': O smyerczy nyewiądomey. ⟨G⟩dy syą komv smyercz przyda kromye przyczíny, tho gest, yszby syą vtlukl abo vtonął, abo kakole gynaczey, tedy chczemy, aby o takyego czlowieka nygedna pomowa any szaloba byla *Dział* 30.

Niewiara 1. '*niewyznawanie prawdziwej wiary, wyznawanie fałszywej wiary, fides non vera, falsa religio*': Prima virtus... sancte crucis est, quod mundum illuminat. Mundus enim erat in tenebris infidelitatis a f neuerze y sapecloscy *Gn* gl. 101 b.

2. '*nieprawda, kłamstwo, podstęp, zdrada, występek, mendacium, dolus, fraus, scelus*': Wszistek dzen mislil neprawdø iøzik twoy iako brzitwa ostra, vczinil ies newarø (dolum, *Pul*: lesz) *Fl* 51, 2; Szandza... byerzacz oth szloszthnykow dary, szpravyayancz gych *nyevyery *De morte* w. 340; W nyewyerze lsczywych in fraude circumveniencium (Sap 10, 11) *MPKJ* V 76.

Niewiasta, Niewiesta *formy*: *n. sg.* niewiasta XV *in. ModlJag* 36, *ca* 1420 *R* XXIV 84, *ca* 1420 *WokTryd* nr 486, *etc. etc.*; niewiesta *ca* 1420 *R* XXV 229, *ca* 1465 *MPKJ* II 379; ~ *g. sg.* niewiasty 1426 *KsMaz* II nr 2471, 1437 *ZapWarsz* nr 693, *Sul* 90, *etc.*; ~ *d. sg.* niewieście 1393 *TPaw* III nr 2874, 1403 *Pozn* nr 814, *Sul* 90, *etc. etc.*; ~ *ac. sg.* niewiastę 1402 *KsMaz* I nr 189, 1402 *Piek* VI 114, *BZ* Gen 11, 31, *etc.*; niewiestę 1391 *Pozn* nr 99; ~ *v. sg.* niewiasto *MW* 101 b, *EwZam* 303, *ca* 1500 *SlOcc* XII 162, *etc.*; ~ *i. sg.* niewiastą *BZ* Lev 20, 12,

OrtVrtel 119, 1467 *PF* VIII 20; ~ *l. sg.* (o) niewieście *Rozm* 375. 385; ~ *n. du.* niewieście XV *p. post. AKPr* II s. XXIV; ~ *i. du.* niewiastama *BZ* Ruth 1, 7; ~ *l. du.* (o) niewiastu *ca* 1500 *JA* X 379; ~ *n. pl.* niewiasty *ca* 1425 *EwKReg* 42, *Błaż* 321, *BZ* Ex 35, 25, *etc.*; ~ *g. pl.* niewiast *BZ* I Reg 21, 4, *OrtBr* VI 374, *OrtMac* 103, XV *p. post. Kalużn* 288, *Rozm* 359. 360. 734; ~ *d. pl.* niewiastam *Sul* 54, *Rozm* 527. 700. 714; ~ *ac. pl.* niewiasty *Gn* ap. 1b, *Błaż* 321, *De morte* w. 277, *Rozm* 23. 41; ~ *i. pl.* niewiastami *Zdrow* 2—6. 9. 10. 14, XV *med. R* XXII 234, *etc.*; niewiestami *Zdrow* 1. 7. 16; ~ *l. pl.* (w) niewiastach XV *in. R* XXIV 76, *BZ* I Reg 21, 5, XV *p. post. R* I s. XLI.

Znaczenia: **1.** '*kobieta (zwłaszcza zamężna), mulier, femina (praecipue nupta)*': Prosczye pana boga za nyewyasthy płodem obczyązone *Gn* ap. 1b; Sdrowa Maria,... blogosslawona *mechy newessthami (in mulieribus, *Zdrow* 2—6. 9. 10. 14: neuasthami, *sim. Rozm* 49. 53. 495) *Zdrow* 1. 7. 16; Dzisa smirc, yøzs newasta zadala, yest newasta oddalila (quam femina intulit, femina fugavit) XV *in. ModlJag* 36; Na dzen sostey godzini na kr⟨z⟩isz wedzon z masta, tey badi rozmaytey placala newesta *ca* 1420 *R* XXV 229; Yacho neuasti rzekly (sicut mulieres dixerunt Luc 24, 24) *ca* 1425 *EwKReg* 42; Scriptura non debet semper in propria forma exponi, nam si sic, tunc deberet dici... blogoslawyona ty w[y] *neywyastach 1440 *R* XXIV 76; Nyewyasta mązzatha (mulier maritata) *Sul* 12; Prze krzechkoscz przyrodzenya wdowam szescz lath w dawnoscz dany bączcze a nyewyastham mązathim (mulieri autem maritatae, *Dział* 46: maszathky)... dzeszącz lath byezecz mayą w dawnoscz gim *Sul* 54; Aby thaka nyewyasta (talis mulier) przy ⟨w⟩szem bidle y przy... ginszich... rzeczach, ktore by gey w wyenye bily..., ostala *Sul* 75; Tha ista nyewyasta albo wdowa (huiusmodi vero virgo, vidua vel mulier) czassow takyego mąnza ku wlostnemu gymyenyu ofscheyky nye ma myecz prava nyeyenego *Sul* 89; Paklibi tey istey nyewyesczye, pannye albo wdowye dluzey ziwye bicz nyzly takyemu mąnzu gwaltownemu przigodzylo syąn (si eandem virginem, viduam vel mulierem talem... maritum... supervivere) *Sul* 90, *sim. ib.*; Rodzyczyelowye... tey dzyewicze, wdowi albo nyewyasti (virginis, viduae vel mulieris)... ten possag... sobye... zachowayąn *ib.*; Y puscyl gy czala y zdrowa oney nyewyescye *Błaż* 320; Przi wyedzcye przed myø ty nyewyasty *ib.* 321; Gemusz nyewyasty odpowyedzaly *ib.*; Drudzi mowili, eze blogoscz wyrzchnya gest gescz a pycz dobrze, a... sz nyewyastamy syą obchodzicz albo nyewyesczye z otroky XV *med. R* XXII 234; Nasche wschitky sprawyedliwosczy yako plat nyewyasti myessyączney (Is 64, 6) *ib.* 239; Alye y nyewyasti nauczyone (mulieres doctae) daly søø, czso søø naprzøødly *BZ* Ex 35, 25; Søly twoy sludzi cziscy, a nawyøcey od nyewyast (a mulieribus)? *BZ* I Reg 21, 4; Myenyszly o nyewyastach (si de mulieribus agitur), tegosmi ucyrpyely od trzecyego dnya, iakosmi na drogø wiszly *ib.* 21, 5; Bandze ktho naleszyon w *nyemalszenstewye..., bandz masz, bandz nyewyastą *OrtBr* VI 371; Szwyadeczstwo gynych, dobrych, cznych nyewyasth *ib.* 374, *sim. OrtMac* 103, *Rozm* 734; Tho myeny z oszmya... cznymy nyewyastamy, ysz to dzyeczą bylo zywo, asz ge chrzczono *OrtBr* VI 374; Zaluge-ly kto na nyewyasta o dlug *OrtKal* 299; They vmarley nyewyasty brath rzekl *ib.* 301; Ya nye wyerzą they tho nyewyesczye *OrtMac* 69, *sim. OrtVrtel* 117, *Dział* 60; Kv they tho gyeradzye, szlowye nyewyeszczkym rzeczam, szlusza... lyszky... y szgrzynky, czo na nyewyasthą szluszaya *OrtMac* 69; Spy-ly maszczyszna sz nyewyastą albo sz dzyewką..., a potem ya poymye w malszenstwo *OrtVrtel* 119, *sim.* 1467 *PF* VIII 20; Wszythky moya kosza skarze, panye y tlvste nyevyasthy *De morte* w. 277; Nye yesth znalezyona myedzi nyewyastamy ządna Anni swyąthey podobna *MW* 92b, *sim. Naw* 35; Nyewyastho, w parszonye Jana, szyna thwego, przymy w obrona czlowyeka grzesznego! *MW* 101b, *sim. EwZam* 303, *Rozm* 106; Nyevyazthy mązathki (mulieribus vero viros habentibus) nye mogą w then zakon wsthąpiczi bez voley... mązow svoych 1484 *Reg* 708; A byli dwye nyewyeszczye, czo o thym gadali, aby czyalo Cristowo mirra pomaszali XV *p. post. AKPr* II s. XXIV; Dzesszącz nyewyasth (decem mulieres Lev 26, 26) bąda chleb swoy pyecz w gednem pyeczv XV *p. post. Kalużn* 288; O *podezrenich twogich nyewyastach (de feminis tuis suspectis) nyewyedzena richley pitay XV *p. post. R* I s. XLI; Ad hunc vobis dicam vnum miraculum de duabus mulieribus, o[de] dwą nyevyastv, que erant inter se discordes *ca* 1500 *JA* X 379; Matczes smętney rzekl: Nyewiasto! *ca* 1500 *SlOcc* XII 162, *sim. Rozm* 6. 7. 207. 247. 303. 358. 376; Anna, nyevyasta nyeplodna,... czysta panna porodzyla *ca* 1500 *SprTNW* V 9; Tegodlya twa chvala yest wschądzye roznyesyona, yzecz zyvczyona (*leg.* zuczczona) bogyem nade wschytky nyevyasty (prae cunctis feminis) *Rozm* 23, *sim. ib.* 41; Nyevyasta, ktorasch yest nyeplodna (mulier, quae sterilis est) *ib.* 27, *sim.*

ib. 222. 223. 244. 245. 246. 247. 248; Zebra (*leg.* z żebra) albo s kosczy stvorzylesz nyevyastą (feminam) dawschy yą yemv (*sc.* Adamowi) *ib.* 34, *sim. ib.* 320. 464. 714; Antipater... kvpyv pevnego yadv od yedney nyevyasty z Araby (a quadam venefica Arabica) *ib.* 106, *sim. ib.* 249. 676; A oney nyevyesczye (mulieri Jo 4, 42) movyly *ib.* 249, *sim. ib.* 320. 321. 675; Yako myly Iesus nakarmyl cztyrzy tyszyącze lvda, kromya nyevyast y dzyeczy *ib.* 359, *sim. ib.* 360; Czczyenye o nyevyesczye, ktora myala nyemocz osmnasczye lyath *ib.* 375, *sim. ib.* 385; Obroczyla szye kv ynem nyevyastam svyątem y rzekla *ib.* 527, *sim. ib.* 700. 714; ~ młoda niewiasta '*narzeczona, sponsa*': Mloda nyewyasta sponsa XV *p. post. PF* III 287; ~ ~ niewiasta nieczysta, niestateczna, nieustawiczna, sobiewolna, sprosna, zła niewiasta '*nierządnica, meretrix*': Newasztha szobewolna meretrix *ca* 1420 *R* XXIV 84; Nye vnidze vileganyecz, genze gest sprosney (*leg.* z sprosnej) nyewyasti vrodzon (non ingredietur mamzer, hoc est de scorto natus), w kosczol bozi *BZ* Deut 23, 2; Ktorzisz to pospyesywszy syø, wesli w dom nyewyasti zley (ingressi sunt domum mulieris meretricis) ymyenyem Raab *BZ* Jos 2, 1; Nyevyasty nyeczyste adultere XV *p. post. JA* XII 145; Nyewyasta nyewstawyczna stara (femina senex et meretrix) wszyczko gymyenye potraczy XV *p. post. R* I s. XLIII; Newyastą nyestateczną starą, bi przepusczyl zakon, dostoyna by zywo pogrzebyenya (femina senex et meretrix, si lex permitteret, viva sepelienda esset) *ib.*; Yako przyschedl ten syn tvoy, ktory stravyl sve ymyenye ze slymy nyevyastamy (cum meretricibus Luc 15, 30) *Rozm* 388.

2. '*żona syna, synowa, nurus, uxor filii*': Nevasta nurus *ca* 1420 *WokTryd* nr 486; Tako potem Thare vszrzy Abrama, swego syna, a Lotha syna Aramowa, syna swego, a Saray, nyewyastø swø (nurum suam), zonø Abramowa swego syna *BZ* Gen 11, 31; Ktos bi spal sz nyewyastø swø (cum nuru sua), oba vmrzeta *BZ* Lev 20, 12; A tak wiszla s myasta swego... s obyema nyewyastama (cum utraque nuru) *BZ* Ruth 1, 7; Nyewyescze nurui (quamobrem dixit Iudas Thamar nururi suae Gen 38, 11) 1471 *MPKJ* V 13; Nyewyasta nurus (Lev 20, 12) *ib.* 23; Nurus nyewyasta seu zelw (socer nurum suam polluit nefarie Ezech 22, 11) *ib.* 105; Iohannes Roszborsky... recognovit, quia post... Dorotheam filiam... Mathie..., consortem vero Andree Roszborski filii sui, ratione dotis centum marcas recepit..., quas... Iohannes... fate Dorothee gloti sue al. nyewyeszczye swey in... villa sua Hawlowicze... dotaliciavit 1473 *AGZ* XIX 13.

3. '*żona brata, glos, uxor fratris*': Nyewiesta glos, *gl.* glos vxor fratris mei *ca* 1460 *MPKJ* II 379; Pyechno de Zamosczcze recognovit se teneri debiti decem marcas pecunie... Maruscha... gloti sue al. nyewyeszcze swey ad festum Nativitatis Domini... solvere 1476 *AGZ* XVIII 134.

1. *a.* **2.** *a.* **3.**: Jaco to swaczø, isz Byaldama Maczegewi fczøngnala szito ku prawv o to, isz ge nevestø s domu vwo[l]dł 1391 *Pozn* nr 99; Heduigis... recognouit publice sue amite... Katherine, relicte Jactoris, iumenta pro ipsius pecunijs dotalicibus emise... Heduigis publice recognouit Katerine sue neuescze, quod habet triginta septem marcas pro dotalicio in Slauanczino 1393 *TPaw* III nr 2874; Jaco mne Mszcziszel (*pro* Mszcziszek) wszøl newastø nocznø rzeczø 1402 *KsMaz* I nr 189, *sim.* 1402 *Piek* VI 114; Iaco to *swatczam, ysze Micosz ne zaplaczil tey neweszcze penødzi za oczcza 1403 *Pozn* nr 814; Pauel nye bil pomocznikem zabicz Cosceschini nyewasti 1426 *KsMaz* II nr 2471, *sim.* 1437 *ZapWarsz* nr 693.

Niewiastka 1. '*żona syna, synowa, nurus, uxor filii*': Nyewyastka nurus *ca* 1455 *JA* XIV 490; Bohgdan... recognovit, quia... Iohannes Makosszyey... dedit sibi quadraginta marcas de consensu filii sui... Mathie post... Annam filiam predicti Makoszyey uxoremque Mathie filii sui, racione dotis... Ex adverso Bohgdan predicte Anne sue nepte vlg. newyasthcze alias quadraginta marcas... dotaliciavit, super medietate sortis sue in Dachnow 1490 *AGZ* XIX 383.

2. *demin.* '*kobieta, femina (?)*': Nyevyąstką femella *ca* 1500 *Erz* 51.

Niewidomo '*skrycie, potajemnie, niejawnie, occulte, clam*': Sicut isti kme⟨thone⟩s recesser⟨u⟩nt a me newydomo ne pokloni⟨w⟩sszi zą 1390—408 *BiblWarsz* 1861 III 32.

Niewidomy *formy*: *n. sg. m.* niewidomy XV *med. R* XXIV 372, 1471 *MPKJ* V 78, *MPKJ* V 132, *ca* 1500 *Erz* 51; ~ *g. sg. m.* niewidomego *BZ* Tob 12, 19; *f.* niewidomej 1471 *MPKJ* V 76; ~ *i. sg. f.* niewidomą 1400 *TPaw* III nr 5042, 1407 *KsMaz* I nr 1071. 1072. 1073, 1422 *Czrs* 267; ~ *g. pl. m.* niewidomych *Kśw* cr 5, 1466 *R* XXII 11; *f.* niewidomych XV *med. R* XXII 321, 1471 *MPKJ* V 132; ~ *d. pl. m.* niewidomym *Naw* 147.

Znaczenia: **1.** '*taki którego nie widać, niewidoczny, niewidzialny, qui videri non potest, invisibilis*': By on racil tog⟨o dnia w na⟩sa sircha zauitach y nas urogow nasih uidomih

y neuidomih uhouach *Kśw* cr 5; Fides est substancia sperandarum rerum, argumentum non apparencium vlg. wyera gest zaloszenye rzeczy wffayaczich, dowoth rzeczy nyewidomich (Hebr 11, 1) XV *med. R* XXII 321; Nyevydomy szą vczynyl abscondit se (Jo 12, 36) XV *med. R* XXIV 372; Ia pokarmu nyewydomego y pycya (cibo invisibili et potu), gen od lyvdzy nye moze wydzan bicz, poziwam *BZ* Tob 12, 19; Absencium nyewydomych, *nyoblycznych 1466 *R* XXII 11; Z nyevidomey rzeczi ex materia invisa (non enim impossibilis erat omnipotens manus tua, quae creavit orbem terrarum ex materia invisa Sap 11, 18) 1471 *MPKJ* V 76; Nyewydomy invisus (sive spiritus sibilans... aut ludentium animalium cursus invisus Sap 17, 18) *ib.* 78; Nyevydomich (*war. lub.*: nyevydomy) non apparencium (est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium Hebr 11, 1) *ib.* 132; Bandz my naprzeczywko przeczywyanyv mogym nyeprzyyaczyelom vydomym y nyewydomym moczne obronyenye! *Naw* 147; ~ niewidomą rzeczą '*potajemnie, skrycie, clam, furtim*': Sicut sciunt, quod Vitus vaccam Johannis recipiens newydomø rzeczø et dedit ipsam, ubi voluit 1400 *TPaw* III nr 5042; Iaco Marczin ne wszøl Grzegorzowi rzeczi pod zamkem newidomø rzeczø 1407 *KsMaz* I nr 1072, *sim. ib.* nr 1071. 1073; Ego super te querulor, quia tu mihi recepisti quatuor boves nyewidomą rzeczą 1422 *Czrs* 267.

2. '*taki który nie widzi, ślepy, caecus*': Cecus szlepy, nyevydomy *ca* 1500 *Erz* 51.

Niewieczny '*mający koniec w czasie, nie trwający zawsze, doczesny, non aeternus, qui finem habet, non est perpetuus*': Hec stella fuit creata de materia corruptibili nyewyeczney XV *med. SKJ* V 267; ~ Dissipaverunt fedus sempiternum rossipali nieveczni (*pro* mir veczni? terra infecta est ab habitatoribus suis, quia transgressi sunt leges, mutaverunt ius, dissipaverunt foedus sempiternum Is 24, 5) 1461—7 *Serm* 91 v.

Niewiedzenie '*niewiedza, nieświadomość, ignorantia, inscitia*': Neveczene ignorancia *ca* 1450 *PF* IV 577; Pakli z nyewyedzenya (per ignorantiam) vcinicze a przemyenicze czsokoli z tego, ges to iest mowil pan kv Moyzeszovi *BZ* Num 15, 22; Bødze gim odpvscono... A wszakze offyerowacz bødø kadzidlo panv... za grzech swoy y za nyewyedzenye swe (pro peccato atque errore suo) *ib.* 15, 25; O *podezrenich twogich nyewyastach nyewyedzena richley pitay nyzly wyedzenya (ignorantiam non sententiam), czczo czynyą XV *p. post. R* I s. XLI; Mundus ... erat tenebrosus per cecitatis ignoranciam *nevedczena XV *ex. MPKJ* II 325; Nasmyevan (*sc.* Jesus) tez od vlodyk, a to bylo s ych nyevyedzenya, yakosch pysche svyaty Yan *Rozm* 801.

Niewiele '*mało, niedużo, non multum, paulum*': Ten tho velebny doctor... mouiy..., yscy mily Xc dostognim ludzem... neuele dzeczy y plodu dage *Gn* 11 b; Nye pygyanego, nyevyele yedzączego (non multum edacem), nye spyączego XV *ex. SKJ* I 143; Posla-ly albo chodzyla a sluschno, poczestnye podnyowschy szyą nadobnye, a glową malvczko *sczylyla, jakosch yest podobno [a] posromnym, gesz nyevyelye svego czola podnoscha (quae non solent nimium cervicem elevare) albo vkazvyą *Rozm* 22—3; Broda myal (*sc.* Jesus) vyelyką, nyeczo obdlusza, vloszow myekkych a sylno nadobna, nyevyelye byla *zastopyla oblycza (non pars magna vultus eius per eam occupatur), alye telko broda a czeluscz *ib.* 152; Yvszczy nyevyely⟨e⟩ s vamy bądą movycz (iam non multa loquar vobiscum Jo 14, 30) *ib.* 566.

Niewielgi *cf.* **Niewielki**

(Niewieliczki) Niewieliczski '*malutki, niewielki, parvulus, exiguus*': Konyk nyewyelyczsky, str⟨z⟩elczy 1471 *GórsJaz* 270.

Niewieliczski *cf.* **Niewieliczki**

Niewieliki *cf.* **Niewielki**

Niewielki, Niewielgi, Niewieliki '*mały, nieduży, parvus, exiguus, non magnus*': Gnyady, nyevyelky, strzelczy sz lyschynka 1471 *GórsJaz* 270, *sim. ib.*; Ivnochodnyk z vrona plesznywy, nyevyelky *ib.*, *sim. ib.* 271; Item ivnochodnyk nyevyeliky, vrony 1471 *GórsJazRp* 270; Bethleem, myastho nyewyelgye, myalo gosczye thedy mnogye *De nativ* w. 5; Nye boya-cz szye ych zdrady y ych przeczyvnosczy, ktoras vkazvyą przeczyv tobye, bocz mam myasto nyevyelykye, alye czssne a dobre (civitas parva sed honesta), a lud yest v nym mądry *Rozm* 227; ~ *przenośnie*: '*mało ważny, bez znaczenia, qui parvi momenti est*': Rzekącz k temv, yzby yego (*pro* tego?) czlovyeka vyna [yego] byla nyevyclyka *Rozm* 743.

Niewiernie 1. '*niezgodnie ze stanem faktycznym, nieprawdziwie, bezprawnie, non vere, contra legem*': Tunc Petrus eedem (*sc.* litterae) infamavit vlg. przyganil dicens, quia ista litera exivit infideliter vlg. nyewyernye wysed et est idem litera infidelis 1447 *AGZ* XIII 226; Petrus eciam librum infamavit dicens, quia et in libro infideliter est inscriptum nyewyernye y⟨e⟩st pysano *ib.*

2. '*nie dotrzymując wiary, zdradziecko, perfide*': Rzeknącz nam iuz vschyszczy, yze zvolye-

nyczy yego a nye Iudasch ssam ⟨dobyli sobie sromotnej sławy⟩, przeto yzezmy tako nyemylosczyvye y tako nyevyernye, nye... pamyątavschy yego dobrothy..., y vczyeklyszmy od nyego *Rozm* 658.

Niewierność 1. '*odstępstwo od prawdziwej wiary, religii, apostasia, defectio a vera fide*': Item altera apostasia, id est nyewernoszcz, quando quis recedit ab ecclesia, sicut Ruteni et *Czachovy⟨e⟩ *ca* 1500 *R* XLVII 370.

2. '*skłonność do zdrady, zdradliwość, przewrotność, animus perfidus, mens prava, perfidia*': Kto czye (*sc.* Judaszu) przyvyodl k temv...? Zapravdą nycz, yedno tva nyevyernoscz *Rozm* 511.

Niewierny *formy*: *n. sg. m.* niewierzen *Rozm* 241; niewierny 1425 *KsMaz* II nr 1612, 1425 *RafPocz* 11, 1447 *AGZ* XIII 227, XV *med. GlWroc* 80v, *etc.*; ~ *g. sg. m.* niewiernego *Rożm* 534. 544. 554; *neutr.* niewiernego 1444 *PF* V 37; ~ *d. sg. neutr.* niewiernemu *Rozm* 731; ~ *ac. sg. m.* niewierny 1402 *HubeZb* 117; niewiernego XV *p. post. R* XIX 48, *Rozm* 595. 684; *f.* niewierną XV *p. pr. R* XVI 347; *neutr.* niewierne *Rozm* 627; ~ *v. sg. m.* niewierny 1414 *StPPP* II nr 1327, *Rozm* 535. 640. 738; *f.* niewierna 1419 *StPPP* II nr 1603; ~ *i. sg. neutr.* niewiernym *Rozm* 620; ~ *n. pl. m.* niewierni 1435 *Pozn* nr 1577, XV *med. SKJ* I 118, XV *ex. SKJ* I 145, *Rozm* 327. 429. 494, *etc.*; ~ *g. pl. m.* niewiernych *BZ* I Reg 27, 8, *Rozm* 528. 692; ~ *d. pl. m.* niewiernym *Rozm* 627. 818; ~ *ac. pl. m.* niewierne 1400 *Leksz* II nr 2697, *EwZam* 287.

Znaczenia: **1.** '*niewierzący, nie mający wiary, nieprawowierny, infidelis, non fidens, qui fidem veram non profitetur*': Na szyny *nywernye in filios diffidencie (Eph 2, 2) XV *med. R* XXIV 375; Fratres, videte, quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, *gl.* id est infideles nye yako nyeverny, nyemądrzy, sed vt sapientes, *gl.* id est fideles ale yako wyerny a mądrzy (Eph 5, 15) XV *med. SKJ* I 118; Braly lupi w tich myescyech Gedzuri a Geti y Amalech, bo tich lyvdzi nyewyernich bidlylo pelno z dawna po wszey zemy (hi enim pagi habitabantur in terra antiquitus) *BZ* I Reg 27, 8; A on *vprzeydzy przed nym w dvchv y w moczy Elyasza, aby nawroczyl... nyeverne kv mądroszczy spravyedlyvych (incredulos ad prudentiam iustorum Luc 1, 17) *EwZam* 287; Kto nyevyerzen (incredulus Jo 3, 36) yest synv bozemv, nye vzry svyata vyecznego *Rozm* 241; Thv vola nyevyerny kaczerz Aryan (hic exclamat Arius) *ib.* 484.

2. '*przewrotny, nie dotrzymujący wiary, oszukańczy, podły, perfidus, infidus, nequam*': Przeczslaus... causam suam super... Ursula... jure acquisiuit pro eo, quia sibi dixit: Newerny, sdradny, curwy maczere synu, czether nan! 1414 *StPPP* II nr 1327; Petrus Sliduch... penam XV Nicolao... pro eo, quia sibi dixit in judicio: Newerna wladico, ossecan czø, incurrit 1419 *ib.* nr 1603; Czo vczynil Sdzeslaw Micołayowi, tho za yego poczøthkem, kedy yemu rzecl, abi on bil newerni 1425 *KsMaz* II nr 1612, *sim.* 1425 *RafPocz* 11; Non dico, domine subiudex, quod tu cremares al. zdzegl, sed mali homines cremaverunt al. yan zly ludze nyewyerny zezgły 1435 *Pozn* nr 1577; Nobilis Petrus..., actor, contra... Hermanowski habent terminum ad proximos terminos pro eo, quia sibi dixit idem Hermanowski, quod esset vlg. nyewyerny 1447 *AGZ* XIII 227; Nyevyerna duszą perfidum spiritum XV *p. pr. R* XVI 347; Abel erat sanctus, iustus et bonus, ipse vero (*sc.* Kain) perfidus newerni XV *med. GlWroc* 80v; Byl znamyenythy zboycza, bo byl vyelye synow zydovskych pobyl s pyenyądzy a kupyl nyevyasth. Czynyl ym vszylstvo, yako zly czlovyek, barzo nyeverny y pelny vschytkych grzechov *Rozm* 808; ~ *jako konwencjonalny epitet obelżywy, frequenter occurrit loco appellationis contumeliosae*: A then Walthko raczsza, then nyewyerny sdraczsza s Gregłavem scha radzyly, yakoby gy (*leg.* ji 'go') zabycz myely *Tęcz* w. 20; Czaszka moya chwylya..., wydzacz nyewyernego Zydowyna, ysz on bygye, maczy mego... syna XV *p. post. R* XIX 48; Przed Yeszuszem klyakały ryczyrze nyewyerny XV *ex. SKJ* I 145; Yako nyevyerny lyczemyernyczy mystrzovye zydowsczy vczynyly radą przeczyv mylemv Iesuszovy *Rozm* 327, *sim. ib., sim. ib.* 429. 494. 647. 778. 831; A to przeto vczynyl, aby krnąbrnoscz od nyevyernych Zydow odyął *ib.* 528, *sim. ib.* 692; Baczy tv zakamyanyenye nyevyernego Iudascha *ib.* 534, *sim. ib.* 544. 554; O Iotrze przeklęty, o zdraycza nyevyerny, o vylkv chvatayączy! *ib.* 535, *sim. ib.* 640. 738; O tem, kako Iudasz... schukal mylego Iesusa napyrvey v domv, bo mnymal nyevyerny Iudasch, by tamo myly Cristus... myeskal *ib.* 592, *sim. ib., sim. ib.* 615. 620; Vydzyalez tez nyevyernego Iudascha pylnye voyską namavyayącz, aby szye rychley braly *ib.* 595; Czczyenye o yednem doctorze, ktor[z]y przyganya nyevyernym Zydom o ych nyevyerne nyedovyarstvo *ib.* 627; To przyvyodlo tego nyevyernego sługą k temv, yze mylego Iesucrista vderzyl przed byskupem *ib.* 684; Y smyerdzyalo nyevyernemv zydovstw z ych vst nyeczysthych *ib.* 731; O them, yako ieden

nyevyerny radczą vylozyl zalobą na mylego Iesucrista *ib.* 743; Tesz kyedy yvsz tako początḥ vyązacz a podan v rącze thym nyevyernym katom, byezavschy yeden y przynyosl thy ystne povrozy *ib.* 818.

3. '*nieprawdziwy, fałszywy, bezprawny, non verus, falsus, qui contra legem fit*': Dixit sibi, quod falsos terminos vlg. newerne roky astaret super ipsum 1400 *Leksz* II nr 2697; Iaco praue Ondrzey vmowil s Micolayem, eze Micolay mal postavicz... trzy swøthky ('świadki') przes othwloky, thedy Micolay, mimo vmowø przida do sødu, vstal newerni rok 1402 *HubeZb* 117; Boze, zarasz sluga thakyego, czo o miley misly y mowy nyewernego czo 1444 *PF* V 37; O Iudaschu,... przedalesz y podal y (*leg.* ji 'go', *sc.* Jesusa) v race v nyemylosczyvych Zydow tvym nyevyernym czalovanym *Rozm* 620.

Niewierzący 1. '*wątpiący, niedowierzający, incredulus*': Sliscze nyeposlvszni y nyewyerzøczi (rebelles et increduli)! *BZ* Num 20, 10.

2. '*taki który nie wierzy w (takiego jak my) boga, niewierny, niechrześcijanin, qui dei (nostri) fidem non profitetur*': Czerkew... nynye ku wyerzøczym, nynye ku nyewyerzøczym molwy *Pul* 118 arg. 1.

Niewierzen *cf.* **Niewierny**

Niewierzony '*nadzwyczajny, niewiarogodny, incredibilis, insolitus*': Nyevyerzoną incredibilem XV *p. pr. R* XVI 350.

Niewiescki, Niewieski *formy*: *n. sg. f.* niewieska *OrtBrRp* 33, 2; ~ *ac. sg. f.* niewiescką *OrtBrRp* 55, 2; niewieską *OrtBrRp* 55, 2; ~ *n. pl. f.* niewiesckie *OrtBrRp* 45, 3. 55, 1. 55, 2; ~ *d. pl. f.* niewiesckim *OrtBrRp* 55, 2, *OrtMac* 69; niewiesckiem *OrtBrRp* 64, 4; ~ *ac. pl. f.* niewiesckie *OrtBrRp* 54, 4. 55, 1.

Znaczenie: '*dotyczący kobiety, z kobietą związany, do kobiety należący, przeznaczony dla kobiety, kobiecy, niewieści, muliebris, femineus*': Tedy po gego smyerczy mayą szostacz wszyczky nyewyesczkye (*OrtMac* 53: nyewyeszczye) rzeczy... poszlednye zony⟨e⟩, czo po nyem sywą (*leg.* żywą) szostala *OrtBrRp* 45, 3; Panye woycze, ya thu stoyą y wszdawąm szwemv mazowy wszythko, czokolwye mam, bandz nyewyesczkye rzeczy, szlowye gyerda, bandz gyne rzeczi nyewyesczkye (*OrtMac* 68: nyewyesczye rzeczy..., bądz gynne rzeczy nyewyesczye) *ib.* 54, 4, *sim. ib.* 55, 1; Thy nyewyesczkye rzeczy (*OrtMac* 68: nyewyeszczye rzeczy) szluszayą gey blysznym *ib.* 55, 1; Cv they to gyerdze, szlowye nyewyesczkym raczczam (*pro* rzeczam) slvszayą... rampky, slogerze, szlowye thy chvsty, czo na nyewyeszczką (*OrtMac* 69: nyewyeszczya) glową szluszayą *ib.* 55, 2, *sim. OrtMac* 69; Ten szrebrny korczḳ szluschą na they vmarley panyey blyszą zenszka twarz, bo szluszą ku nyewyesczkyem rzeczam *OrtBrRp* 64, 4; ~ niewieska twarz '*kobieta, femina*': Nyemąszathne zony jako szą dzewky y kaszdą nyewyeszką twarz, ktore ny⟨e⟩ szsza zarączone, nycz wyączey pokupu gymayą, gedno polowyczą tego, czo ymayą nye zarączone mąsczyszny *OrtBrRp* 33, 2; Czo gest albo moze bycz ta gyerda, tho gest thy nyewyesczkye rzeczy, czo szluszayą na panye y panny, szłowye na nyewyeszką twarz? *ib.* 55, 2.

Niewiesioły *cf.* **Niewesoły**

Niewieski *cf.* **Niewiescki**

Niewiesta *cf.* **Niewiasta**

Niewieści *formy*: *n. sg. m.* niewieści *Gloger*, 1458 *ZapWarsz* nr 1075, 1461 *ib.* nr 1100, *Rozm* 675; *f.* niewieścia *Gn* 3b, *ca* 1450 *PF* IV 570, 1478 *Rost* nr 2314, XV *p. post. R* I s. XLIII, *Rozm* 147; *neutr.* niewieście *ca* 1500 *Erz* 51; ~ *g. sg. m.* niewieściego *Gn* 4a; *f.* niewieściej XV *med. SKJ* V 255; *neutr.* niewieściego *De morte* w. 26, 1471 *MPKJ* V 110; ~ *d. sg. neutr.* niewieściemu *Rozm* 17. 322; ~ *ac. sg. f.* niewieścią 1407 *HubeZb* 87; *neutr.* niewieście XV *p. post. PF* III 290; ~ *i. sg. neutr.* niewieścim *Rozm* 693; niewieściem *Rozm* 674; ~ *n. pl. f.* niewieście *Sul* 54, XV *med. SKJ* V 256, *OrtMac* 53. 68, 1458 *Zap Warsz* nr 1075; ~ *g. pl. f.* niewieścich *OrtBrRp* 55, 1, *OrtMac* 68; *neutr.* niewieścich *BZ* Ex 38, 8; ~ *ac. pl. f.* niewieście *OrtMac* 68; ~ *i. pl. m.* niewieścimi *Rozm* 316; *f.* niewieścimi *Naw* 178; ~ *l. pl. m.* (o) niewieścich XV *p. post. R* I s. XLIII.

Znaczenie: '*dotyczący kobiety, z kobietą związany, do kobiety należący, przeznaczony dla kobiety, z kobiet się składający, kobiecy, niewieści, muliebris, femineus*': Ioseph podluk obyczaga neuesczego ku ge porodzenu gestcy on byl dwe bapcze veszual *Gn* 4a; Iaco czso yest Conarsky meszczanom warczskym dal wynø o glowø newesczø, ta swø szmerczø vmarla, ale ne zabitha 1407 *HubeZb* 87; Nyewjeszczy obraasz iest iako ognyowi miecz *Gloger*; Neveszcza *ca* 1450 *PF* IV 570; Vdzyalal y umiwadlo myedzyane[y] s podstawkyem swym szwyarczyadl (*leg.* z źwiarciadł) nyewyeszczych (de speculis mulierum) *BZ* Ex 38, 8; Thedy po gyego szmyerczy mayą zoszthacz wszyszthky nyewyeszczye rzeczy (*OrtBrRp* 45, 3: nyewyesczkye rzeczy), czo gym po nyemeczku dzyeya gerade, poszlyedney zenye po nym, czo zosthala zywa *OrtMac* 53, *sim. ib.* 68;

Wszdawam szwemu mazowy wszyczko, czokolwyek mam, bądz nyewyesczye rzeczy, szlowye gerade, bądz gynne rzeczy nyewyesczye (*OrtBrRp* 54, 4: nyewyeszkye rzeczy... rzeczi nyewyeszkye) *ib.* 68, *sim. ib.*; Sz thych tho trzech szyosztr yedney maz przyszedl przed gayny szad y odwolan (*pro* odwolal) tho darowanye dla thych tho nyewyeszczych rzeczy, szlowye gerade *ib.*, *sim. OrtBrRp* 55, 1; Palium... muliebre al. nyewyeszczy,... tunice stricte muliebre⟨s⟩ al. nyewyeshcze 1458 *ZapWarsz* nr 1075; Palium harassovi nyewyeszczi 1461 *ib.* nr 1100; Muliebrem *zienskyego aut nyevyesczicgo (quae, *sc.* Esther, placuit ei... et praecepit eunucho, ut acceleraret mundum muliebrem Esth 2, 9) 1471 *MPKJ* V 57; Policarpusz... wsrzal czlovyeka nagyego, przyrodzenya nyewyeszczyego *De morte* w. 26; Nygdy nye byla any yest thaka myedzy czorkamy nyewyeszczymy *Naw* 178; Quia longa coma non pertinet ad clericalem vitam sed ad muliebrem, na nyevyescze stadlo, et equinam XV *p. post. PF* III 290; Szyercze szliachethne... nye pytha o wczynczech... nyewyeszczych (de operibus mulierum) XV *p. post. R* I s. XLIII; Proszba nyewyeszczya (mulieris petitio) szchath a szchathy mayączey, znamyą yest nyemoczney wyary *ib.*; Nyevyesczye poglovye ffemineus sexus *ca* 1500 *Erz* 51; Maria bądącz s temy... dzyevyczamy... navykla wschystko dzyalo od nych, ktoresch przyszlv⟨s⟩cha kv nyevyesczyemv dzyalv (totum opus muliebre didicit ab illis) *Rozm* 17; Zavyerne vam povyedam, yze nye wstal... vyeczschy myedzy synmy nyevyesczymy (inter natos mulierum Mat 11, 11) Yana Krzsczyczyela *ib.* 316; Czczyenye o tem, yako myly Iesus... dzyekoval bogv oyczv s tego, yze y (*leg.* ji 'go') dal vznacz mldemv a krewkyemv przyrodzenyv nyevyesczyemv, a skryl yego bostwo od Zydow *ib.* 322; Przeto aby błąd starego grzecha nyevyesczyem plemyenyem byl zgladzon *ib.* 674; O Pyetrze, nye bylczy ząząyk nyevesczy myecz albo schablą..., yze tako yey razom... vczyekasch? *ib.* 675; Zvykl dzyvno dyabel, svyąte mązą zdradzyl nyevyesczym przypravyenym *ib.* 693; ~ persona niewieścia, niewieścia twarz '*kobieta, mulier*': Nyekthore personi volne, yako szą mąsszke a nyekthore yako nyewyescze (quaedam personae... ut mulierum, *Dzial* 46: szenysczyzny) mnyey *volnye mogą zalowacz *Sul* 54; Muliebres persone, panyenskye abo nyewyeszcze, non astringebantur... ad talem professionem XV *med. SKJ* V 256; ~ Kalsdacz tesze neuescza thvarsz ne moszecz bicz ona tako vboga, isze gdiszczy ona porodzicz ma, tedicz vøcz ona przedthim tho szobe... komorø namuie *Gn* 3b; Nam deus creando celum et terram fecit hominem sine viro et femina, bess mąszczyny y bess nyewyeszczey twarzy, videlicet Adam XV *med. SKJ* V 255; Tako szye Marya sylno pocznye smączycz yako nyevyesczya tvarz *Rozm* 147; ~ niewieście ustawieństwo '*zniewieściałość, kobiecy sposób życia, mores effeminati*': Nyewyesczicgo vstavyenstwa (*war. lub.*: nyewyesczego nyewstawyenystwą) effeminati (quoniam ipsi cum meretricibus conversabantur et cum effeminatis sacrificabant Os 4, 14) 1471 *MPKJ* V 110; ~ (żyła) niewieścia '*żyła odpiszczelowa, vena saphena magna*': Mulieris zofena nyevy⟨e⟩szczya 1478 *Rost* nr 2314. ~ *Cf.* **Swar, Włos, Ziele.**

Niewieścieć *cf.* **Zniewieściały**

Niewięd̨ły '*nie więdnący, nie tracący świeżości, nie podlegający zepsuciu, qui non marcescit, corrumpi non potest*': Nyewyadlą (*war. kal.*: nyezwyandlv) inmarcescibilem (qui... regeneravit nos... in hereditatem incorruptibilem et incontaminatam et immarcescibilem, conservatam in caelis I Pet 1, 4) *MPKJ* V 136.

Niewinien *cf.* **Niewinny**

Niewinnie '*bez winy, niesłusznie, innocenter, sine culpa, immerito*': Lyvbo sprawyedlywye począ̨dzani bily, lyvbo nyewynnye drapyesstwo przeczyw gym szą sstalo (sive iuste... vel indebite) *Sul* 22; ⟨P⟩yotr szalowal na Iana, ysze w dzen targowy na dobrowolney drodze gwaltownye s toboly wzal gemv osmy skoth pyenyądzy. Tedy Ian rzecl, ysze gy nyewynnye (indebite, *Sul* 52: nyepowynnye) potwarza *Dzial* 44; Chwalye czye, panye Yezv Kryszczye, kthorysz... byl zvyazan... y od falszyvych szwyathkow... nyevynnye oszkarzon XV *ex. Kałużn* 293; Mam czyrpyecz nyevynnye (nimis innocenter) *Rozm* 165; Acz czo ych vmrze nyevynna smyerczya, czo ych bądzye pomovyono nyevynnye zasroszczą *ib.* 726; Nye yesteszmy taczy, abychmy kogo nyevynnye yąły y podały ssądzy *ib.* 770.

Niewinnik '*człowiek bez grzechu, homo culpa carens*': Ten (*sc.* Jozef) byl vyerny y wsche pravdy nasladowcza, czystoty czyelestne nyevynnyk (*pro* miłownik?, fuit hic iustitiae verissimus zelator atque pudicitiae castissimus amator), nyevynnoscz svego sercza choval *Rozm* 31.

Niewinność '*brak winy, wolność od czynionych zarzutów przestępstwa, też w sensie moralnym bezgrzeszność, stan wolności od grzechu, innocentia, integritas*': Aby sprawyedlywich nyevinnoscz (innocentia) przespieczna byla *Sul* 43;

Primus est ab originali culpa ad statum innocencie, stadło newynnosczy, quod fit in baptismo XV *med. GlWroc* 39r; Sic primus homo erravit, quando viam innocencie, newynnosczy, peccando amisit *ib.* 54v; Quando recepit vestem albam in signum innocencie newynnosczy *ib.* 75r, *sim. Rozm* 531. 802; Qui totum mundum vario vestit ornatu, pannis vilibus involuitur, ut nos stolam primam reciperemus bychmy... rucho nyewynnosczy przyyaly XV *med. SKJ* V 260; Yako ten obzałowany ma praw bycz, gdyby myenyl albo rzekl szwa nyewynnoscz? *OrtMac* 93, *sim. OrtBrRp* 70, 2; *Nywinnosczy immunitatis 1477 *MPKJ* II 324; Honesta Sthachanowa veniens ad banitum iudicium recognovit expurgans innocenciam suam al. szwoyą *nyevynoscz 1478 *Trześn* 100; Pyrwy czasz w nyewynnosczi szwego zywotha Anna szwyąta panu bogu offyerowala *MW* 71b; Sędzy myę, gospodnye, bo ya w nyewynnoszczy moyey (in innocentia mea, *Fl*: w przezwinstwe moiem) wszedl yesm *Pul* 25, 1, *sim. ib.* 25, 11. 77, 78; Ten (*sc.* Jozef)... nyevynnoscz svego sercza choval (servabat innocentiam cum cordis puritate) *Rozm* 31, *sim. ib.* 149; O myly synv, proschą czyebye, vczyny to prze myą, smylvy szye nad nym, odpusczy yemv vyna, vkrzeszy y (*leg.* ji 'go'), aby szye nykt nye pogorschyl v t⟨w⟩ey nyevynnosczy (ne quis scandalizetur tuam innocentiam) *ib.* 133; Pylath ządayącz pusczycz mylego Iesucrista, vydząez yego nyevynnoscz,... vyschedl nathychmyast do Zydow prosycz ych, by gy puszczyly *ib.* 786, *sim. ib.* 844; ~ dokonać swej niewinności, oczyścić, (jawną) uczynić, ukazać (swą) niewinność '*uwolnić się od stawianych zarzutów, wykazać swą niewinność, de criminibus se purgare, se innocentem esse comprobare*': Gdi przerzeczonym obiczayem przes wyni czandzany[m] yawną wczynyą szwą nyevinnosez (patefecerint suam innocentiam, *Dział* 19: dokonayą swey nyewynnosczy),... sądza... za kasdego s nych wyną, yasz rzeczona pyecznadzescza, wyadomye przepascz yma *Sul* 31; Gdiby ktho... sz ktorego slego vczynkv byl obvynyon a kv vkazanyv swogey nyewynnosczy (ad ostendendam suam innocentiam, *Dział* 60: kv oczyszczienyv swey nyewynnosczy)... nye bylbi przypvszczon *Sul* 60; Thedyby nye mogl za tho nyzadney nyewynnosczy vczynycz a myalby tesz o tho y raczczam pokupycz trzemy grzywnamy *OrtMac* 66; By szye nykt nye pogarschal v tey potvarzy a tesch bych nyevynnosez moya vkazal (ut innocentia mea demonstretur), nyechay *dadzo to czalo, a yemv kaze, yze povye moye nyevynnoscz (meam innocentiam dicere compello) *Rozm* 126.

Niewinny *formy*: *n. sg. m.* niewinien 1445 *StPPP* II nr 3247, *BZ* Ex 21, 28. 34, 7, XV *p. post. Kałuż* 284, *Rozm* 35. 75. 846; niewinny *Gn gl.* 110a, *ca* 1428 *PF* I 495, 1437 *Wisł* nr 228 s. 87, *etc. etc.*; *f.* niewinna XV *med. R* XXV 159, *Rozm* 65. 307. 610; ~ *g. sg. m.* niewinnego XV *p. post. Kałuż* 286, *Rozm* 770—1; *f.* niewinnej XV *med. SKJ* V 266, *BZ* Deut 21, 9, *ca* 1500 *JA* X 379, *Rozm* 463. 712. 764. 814. 828. 837; ~ *ac. sg. m.* niewinny *BZ* Gen 20, 4, *Dział* 46; niewinnego *Gloger, Pul* 9, 30, XV *p. post. RozmPam* 473, *Rozm* 760. 770. 773. 807; *f.* niewinną *Fl* 93, 21, *BZ* Deut 19, 13. IV Reg 24, 4, *Pul* 105, 36, *etc.*; *neutr.* niewinne *OrtBrRp* 100, 2, *OrtMac* 137; ~ *i. sg. f.* niewinną XV *med. PF* IV 592, *Rozm* 726; ~ *l. sg. f.* (w) niewinnej *BZ* I Reg 19, 5; ~ *n. pl. m.* niewinni *BZ* Jos 2, 19, *Dział* 36; ~ *g. pl. m.* niewinnych *BZ* IV Reg 24, 4, *Rozm* 133. 326; ~ *d. pl. m.* niewinnym *BZ* I Reg 14, 41; ~ *ac. pl. m.* niewinne *Sul* 54, XV *p. pr. SKJ* I 305; ~ *i. pl. m.* niewinnymi *Fl* i *Pul* 72, 13.

Znaczenia: **1.** '*taki który nie popełnił żadnego występku, lub karalnego czynu, też w sensie moralnym: wolny od grzechu, bezgrzeszny, czysty, qui culpa caret, innocens, innoxius, item sensu ethico: qui peccatum non commisit, integer*': Ab istis malis omnibus puer iste fuit liberatus nevinni *Gn* gl. 110a; Vmil iesm medzi newinnimi (inter innocentes) rącze moie *Fl* 72, 13, *sim. Pul*; Newynny innoxius *ca* 1428 *PF* I 495, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Micolay... v tem, tsos mu gesth viną dal Simek..., tego gesth nyewinen 1445 *StPPP* II nr 3247; Obykly nyekthorzy, barso kłopothlivi, pothwarzą mąze nyevynne (viros innocentes, *Dział* 46: lyvd nyewynny), s grzechv mązoboysthwa przeth wyelim lath dopvszczonego, zaloblywye obvynyacz *Sul* 54; Innocentes opprimens nyewinne vczyszknyą (*pro* vczyszkuyą) et dimittens noxios (Dan 13, 53) XV *p. pr. SKJ* I 305; Kto szdraadzil Adaama nyewynnego?... Zaprawda nykt, yedno nyeewiasta *Gloger*; Nyewinni *rokoma (innocens manibus Psal 23, 4) a czistego syercza XV *med. R* XXII 244; Expers, nyewynna, omnis cułpe XV *med. R* XXV 159; Aza, myli panye boze, sprawyedlywi a nyewynni lud (gentem ignorantem et iustam) zagubysz? *BZ* Gen 20, 4; A pan wolu tego nyewynyen bądzye (innocens erit) *BZ* Ex 21, 28, *sim. ib.* 34, 7, *sim.* XV *p. post. Kałuż* 284; Wiszwolon bądze nyevinni (innocens) z rąkv pomsciczelowich *BZ* Num 35, 25; Ktos vinidze sse drzvi domv

twego, krew gego bødze na glowø gego, a my bødzem nyevinni (nos erimus alieni) *BZ* Jos 2, 19; Gest-ly ta zloscz na twem lyvdu, day nyewynnim ocziscyenye (da sanctitatem) *BZ* I Reg 14, 41; Y thv stoyą yako prawy czlek a nyewynny *OrtMac* 137; ⟨A⟩by kostky nye myali possylenya, bo oczczowie nyewynny (iusti patres, *Sul* 45: sprawyedliui) cząstokrocz, dla zloszczy a przegygranya, synow gymyenya wlosnego pozbywayą *Dział* 36; Nyevynnego insontem (non adsumes nomen domini dei tui in vanum, nec enim habebit insontem dominus eum, qui adsumpserit nomen domini dei sui frustra Ex 20, 7) 1471 *MPKJ* V 17; Iezu Criste..., kthorysz... iako baranek nyewynny falszywe obwynyenye... czyrpyal *MW* 72a, *sim.* XV *ex. Kałużn* 292; Nyewynny bandze ten, czo vderzyl (innocens erit, qui percusserit Ex 21, 19) XV *p. post. Kałużn* 283; Nyewynnego a prawego (insontem et iustum Ex 23, 7) nye vmarzay *ib.* 286, *sim. Rozm* 770—1; Responderunt apostoli: Nos innocentes, spravyedlyve vel nyevynne, absoluere decet XV *p. post. R* XXV 181; Owa, my sza *przyweydly tego czlowyeka prawego y nyewynnego, yakoby krzywego, *kturego ządaya na szmyercz potępycz XV *p. post. RozmPam* 473, *sim. Pul* 9, 30; Bocz yest czlowyek sprawedlywy a nyewynny XV *p. post. RozmPam* 475, *sim. ib.* 476, *sim. Rozm* 722. 810; Jesusza *mylosnyego, gdy Zydowye gyely, baranka *nyewinnyeko rwaly y thargaly XV *ex. SKJ* I 144; Przeto ya chczyalem szye tego grzecha chovacz nyevynyen (ab hoc autem me peccato volebam temperare), myslylem yvsch nygdy czyelestną nyeczystotą czyala nye pokalyacz *Rozm* 35; Vydzyelysmy dzyeczyątko v pyelyvchach, ktor[z]esz porodzyla dzyevycza, bądączy nyevynna od svey (*leg.* wszej) nyeczystoty (virgo quem genuerat libidinis immunis) *ib.* 65; On byl baranek czychy a nyevynny (qui fuit agnus innocens) *ib.* 73; Nykomv yego (*sc.* Jesusa) nye dala pyastovacz *opcemv, aby nye vbaczono, ysz yest on byl nyevynyen ode wschego pokalyanya czlovyeczey krewkoszczy *ib.* 75; Czlovycecze wstany..., a potym vykny prawdzye, mądroszczy a vyerze, aby nygdy zgloblyvy nye byl, aby nye smączyl nyevynnych (umquam tu malivole contristes innocentes) *ib.* 133, *sim. ib.* 326; Vezry na mą duschą, yze yest nyevynna *ib.* 610; Pravczy yest, ktoregom ya vam podal a przeto vezmyczye sve pyenyądze, pusczye nyevynnego! *ib.* 760, *sim. ib.* 770. 773. 807; Alye thy Pylaczye, aby mnyemal, yzby o[s]vszeya byl nyevynyen mey ssmyerczy *ib.* 846; ~ niewinna krew, krew niewinna, krew niewinnych '*krew (życie) człowieka niewinnego, sanguis (id est vita) hominis innocentis*': Crew newinnø (sanguinem innocentem, *Pul*: krew prawego) potøpyachø *Fl* 93, 21, *sim. Rozm* 759. 760; Swą krwyą nyewynną wybawy duschą wynną XV *med. PF* IV 592; Illa terra erat inmunda et maculata per effusionem sanguinis innoxii nyewynney XV *med. SKJ* V 266; Ani syø nad nim smilvgesz y odnyesses nyewinnø krew (innoxium sanguinem) *BZ* Deut 19, 13; Y bødzesz ty nyevinyen krwye nyevinney (alienus eris ab innocentis cruore), ktorasz gest przelana *ib.* 21, 9; Przeto tedi sgrzeszisz w nyewynney krwy (in sanguine innoxio), chczøcz zabycz Dauida, gen gest przeze wszey wyni *BZ* I Reg 19, 5; A prze krew nyewynnø (propter sanguinem innoxium), iøsz przelyal, a napelnyl Ierusalem krwyø nyewynnich (cruore innocentium) *BZ* IV Reg 24, 4; I przelyly krew nyewynnø (sanguinem innocentem, *Fl*: newynowatø) *Pul* 105, 36, *sim.* XV *p. post. RozmPam* 476; Czemu wy chczeczye *nyewyna krew zagubycz? XV *p. post. RozmPam* 472; A thy (*sc.* uczniów Chrystusa) vy... badzyeczye..., vbyyacz..., aby przyschla na vas krew nyevynna (sanguis iustus Mat 23, 35) *Rozm* 307; Aby na vasz... przysla... pomsta krvye nyevynney *ib.* 463, *sim. ib.* 712. 764. 814. 828. 837.

2. '*niezawiniony, niesłuszny, immeritus*': ~~Gdy~~zem ya yaczthwo czyrpyal nyewynne *OrtMac* 137, *sim. OrtBrRp* 100, 2; Day my, myly gospodnye, przez twa nyewynna szmyercz *Naw* 119, *sim.* XV *ex. Kałużn* 293; Myeyczye rzewlyve syercza vasze, s lutoscy yego maky *nyevyney *ca* 1500 *JA* X 379; Vmrze nyevynna smyerczya *Rozm* 726.

Niewinowacstwo *cf.* **Niewinowactwo**

(Niewinowactwo) Niewinowacstwo '*niewinność, brak winy, brak grzechu, innocentia, culpa nulla, nullum peccatum*': Ale ia w newinowaczstwe (in innocentia, *Pul*: w nyewynnoszczi) moiem wszedl iesm *Fl* 25, 11, *sim. ib.* 83, 13; I pasl ie w newynovaczstwe (in innocentia, *Pul*: w nyewynnoszczy) sercza swoiego *Fl* 77, 78, *sim. ib.* 100, 3.

Niewinowaty *formy*: *n. sg. m.* niewinowaty *Fl* 23, 4; ~ *ac. sg. f.* niewinowatą *Fl* 105, 36; ~ *n. pl. m.* niewinowaci *Fl* 24, 22; ~ *i. pl. m.* niewinowatymi *Fl* 25, 6.

Znaczenie: '*wolny od winy, bez winy, niewinny, qui culpa caret, innocens*': Newinowati røkama (innocens manibus, *Pul*: nyewynnych rąk) y czistego sercza *Fl* 23, 4; Newinowacy y prawi (innocentes et recti, *Pul*: przeswynny y prawy) przistali sø mne *Fl* 24, 22; Vmyiø

medzi newinowatimi (inter innocentes, *Pul*: nyewynnymy) rœcze moie *Fl* 25, 6; Y przelyly sø krew newynowatø (innocentem, *Pul*: nyewynnø), krew *synvow swogich *Fl* 105, 36.

Niewiństwo '*niewinność, brak winy, brak grzechu, innocentia, culpa nulla, nullum peccatum*': Pochadzalesm w nyewynstwe (in innocentia, *Fl*: w newinowaczstwe) szercza mego poszrod domu mego *Pul* 100, 3; Przykazalesz, abyszyą (*leg.* abyszę?) mnozyly od szyebye rodzay czlovyeczy, ale by szyą schodzyly przesz gorączoszczy, abysmy myely plod v nyevynstvye od grzecha (ut... immunes a peccato prolem parturirent) *Rozm* 34.

Niewładność '*wstrętne, niegodne człowieka czyny, inhumanitas, facinora homine non digna*': Rozgnyewaly gy w bogoch czudzych y nyewludnoszczy ku gnyewowy przywyedly (in abominationibus ad iracundiam concitaverunt Deut 32, 16) *Pul* Deut 24.

Niewłocznie '*bezzwłocznie, natychmiast, sine mora, ilico, statim*': Tedy rzekl powod: Ya nye chczą zacladv any poraky, gdysz my on wyznal: Nyewlocznye *OrtBrRp* 102, 1.

W **niewmnimaczki** *cf.* W **niemnimaczki**

Niewodny '*bezwodny, pozbawiony wody, inaquosus, aquae inopia affectus*': Nyevodne inaquosa (sitivit in te anima mea... in terra deserta et invia, et inaquosa Psal 62, 3) 1471 *MPKJ* V 64.

Niewola *formy*: *n. sg.* niewola XV *ex. JA* XV 544; ~ *g. sg.* niewoli *Gn* ap. 1b; niewolej XV *p. post. R* XIX 56; ~ *ac. sg.* niewolą 1461—7 *Serm* 99v, XV *p. post. R* XLVII 351, XV *ex. SKJ* I 148; ~ *l. sg.* (w) niewoli *Gn* ap. 1b; niewolej 1471 *ZapWarsz* nr 3027.

Znaczenia: **1.** '*brak wolności, zależność (społeczna, polityczna), poddaństwo, servitus, servitudo, captivitas*': Prosczye... pana boga za one lvdzye, kthorzy szą w nyevoly..., abye (*leg.* aby je) pan bog raczyl vybavycz sz nyevoly *Gn* ap. 1b; Captiua iata v nevolia 1461—7 *Serm* 99v; Vykupyl szvyathe oczcze sz czyemnycze, sz nyewolyey (*R* XXV 211: s czyemnoszczy, nyevolstva) XV *p. post. R* XIX 56; W nyewolą in servitutem (II Cor 11,20) XV *p. post. R* XLVII 351; Rogetur dominum..., vt deus omnipotens compescat istos poganos..., qui comburunt villas, ciuitates, homines capiunt v nyevolą XV *ex. SKJ* I 148.

2. '*przymus, konieczność, necessitas*': Hoc feci po moyey krwawey nyewoley, quia me... coegit ad hoc faciendum 1471 *ZapWarsz* nr 3027; Ona (*sc.* dusza) *rzekle: Newola my rzewno placacz a ya ne vem, kam sze *podzecz XV *ex. JA* XV 544; ~ po niewoli '*pod przymusem, wbrew woli, invitus, coactus*': Po nyewoli invita 1436 *R* XXIII 278; Stanislaw u Mikolaya wloka dobrowolnye przygal, ale nye po nyewoli 1449 *BiblWarsz* 1861 III 20.

Niewolić *cf.* **Poniewolić, Przyniewolić, Zaniewolić, Poniewalać**

Niewolniczy '*dotyczący niewolników, servilis, qui servorum est*': Nye bødø przedawani oby[a]czagem nyewolniczim (non veneant condicione servorum) *BZ* Lev 25, 42.

Niewolnie '*z użyciem gwałtu, przymusu, non sponte, vi, coactu*': Quod omnes et singuli incolae dictae hereditatis Charwin utrarumque partium praedictarum pecora et pecudes suas in eisdem piscinis liberam adaquationem habere debebunt, sed non violentice al. niewolnie 1441 *KodTyn* 306.

Niewolnik '*człowiek nie posiadający wolności, pozostający w całkowitej zależności i władzy swego właściciela, servus, homo non liber*': Nyewolnik manceps 1437 *Wisł* nr 228 s. 88; Illiber, id est obnoxius vel serwus al. nyewolnyk *OrtCel* 6, *sim. ib.* 9, *OrtLel* 234, *OrtZab* 528. 529; Serwus aliquando dicitur nyewolnyk *OrtCel* 11, *sim. OrtLel* 235; ~ Quia omnes eramus obnoxi, nyevolnyczy, antiqui hostis, sed Xpc per suam passionem potenter eripuit et liberos fecit XV *med. R* XXIV 368; Iste est *nyvolnyk dyaboli, qui dyabolo servit *ca* 1500 *R* XLVII 372.

Niewolność **1.** '*wygnanie, exilium, expulsio, eiectio*': Adam... bonum, quod habuit, perdidit atque exilium, newolnoscz, miserabiliter intravit XV *med. GlWroc* 57r.

2. '*niemożność wykonania czegoś, przeszkoda, impedimentum*': Przyszedlyby kthory maszczyszna tego zabythego przyrodzony acz po rokv y dnyv, gdy vkaze podlug prawa, ysz nye mogl pyrzwey przydz przed nyewolnoszczyą, themu ma woyth thy py⟨e⟩nyadze... dacz *OrtMac* 125, *sim. OrtBr* VII 562.

Niewolny *formy*: *n. sg. m.* niewolny *ca* 1420 *WokTryd* nr 45, 1426 *ZapWarsz* nr 187, *ca* 1500 *R* XLVII 369; *f.* niewolna *OrtCel* 1, *OrtLel* 233, *OrtZab* 527, 1493 *AkChełm* 19; ~ *ac. sg. m.* niewolnego 1477 *MMAe* XVI nr 921; *f.* niewolną 1493 *AkChełm* 19; ~ *n. pl. m.* niewolni *Sul* 81. 82; *f.* niewolne XV *p. post. Kałuż* 282; ~ *ac. pl. m.* niewolne *Sul* 82.

Znaczenie: '*nie posiadający wolności, będący niewolnikiem, pozostający we władzy swego właściciela, obnoxius, qui non est liber, servus*': New⟨o⟩lny illiber 1448 *R* XXIV 354; W prawye czesarskem stogy, aby szlvdzy nyevolny y slvzeb-

nycze (servi illiberi et ancillae) nye mogly bycz sz rąkv panow szwych wywoleny, alyszby przes nye volno pvsczeny byly a wolenstwv szwroczeny byli *Sul* 81; Slvgy *nywolne (servos illiberos) pan, chcze gdze, poszadzycz moze *Sul* 82; Nyewolna slvga ancilla *OrtCel* 1, *sim. OrtLel* 233, *OrtZab* 527; Jaczko... uos cittat pro eo, quia uos non uultis sibi extradere al. wydacz mulierem ipsius non liberam al. nyewolną..., que... afugit sibi 1493 *AkChelm* 19; Prout illibera seruitrix al. nyewolna *ib.*; Przeda-ly ktho dzyewkę szwą, nye wynydze tako, yako wychodzą dzyewky nyewolne (non egredietur sicut ancillae exire consueverunt Ex 21, 7) XV *p. post. Kałuż̇n* 282; ~ Nevolni colibertus *ca* 1420 *WokTryd* nr 45; ⟨Jako ja⟩ tho wem, jako Pyotrow oczecz ne ⟨by⟩l poswanthny newolny 1426 *ZapWarsz* nr 187; Ale ysze cząsthokrocz thaczy nyevolny (tales illiberi) rąkv panow szwogych vczyekayącz,... sz gych vbyezenya panowye nyemale szkody przymvyą *Sul* 82; Paknyąly... pan slvgy onego przese szwyathky doszwyathczy przeczіwko gemv, ysz on nyewolne chowal (quod illum illiberum sic non protestatum servaverit), tedy panu, czy (*leg.* czyj) byl, ma gy zaplaczycz sz vyną pyącznadzescza *ib.*; Iohannes in depressionem et levipensionem persone mee ac in maius vituperium mei allegavit et nominavit ac fecit me virum obnoxium al. nyewolnego seu podnozek omnium, cum tamen ego sim liber servus seu minister ecclesie Lovicensis 1477 *MMAe* XVI nr 921; Omnis *nyvolny liberabatur de servitute eorum *ca* 1500 *R* XLVII 369.

Niewolstwo 1. '*brak wolności, zależność (społeczna, polityczna), poddaństwo, servitus, servitudo, captivitas*': Z newolstwa de servitute XV *in. R* XXIV 69; Receptis vero ipsis in illibertate al. w newolstwe tenere et seruare, ac in eandem illibertatem ipsum Sigismundum uxoremque eius cum pueris ipsius ijdem fideiussores poterunt tradere et vendere vel circa se in eadem illibertate reseruare 1424 *StPPP* II nr 1978; Vykvpyl szvyathe oczcze s czyemnosczy, nyevolstva (*R* XIX 56: sz czyemnycze, sz nyewolyey) 1453 *R* XXV 211; Slvsba nyewolstwa gych (iugum ipsorum) sginøla iest od Ezebon asz do Dobibon *BZ* Num 21, 30; Synov naplodzysz y dzewek a nye bødzesz syø gimi czessycz, bo bødø wyedzeni w nyevolstwo (in captivitatem) *BZ* Deut 28, 41; Per seruitutem, id est per illibertatem przez *nyewalstwo *OrtCel* 9; Yako zydowskye krolestvo bylo poddano v nyevolstwo, yvsz any krolya myely, yedno *rząsche poganyskye *Rozm* 163; Myely to yagnya yescz... na znamye tego czaszv, ⟨kiedy⟩ myely z nyevolstva vynydz *ib.* 533; Vschakocz to ten yest, ktory nasche oycze z nyevolstva vyvyodl *pharaonovey *ib.* 716, *sim. ib.* 807. 810; Ovo-cz ten iedzye, ktory ma lud zydovsky... vykvpycz z nyevolstva *ib.* 753; ~ Przeto nasch myly stvorzyczyel, yen myal nasz z nyevolstva vyyącz pyekyelnego, chczal to vszytko popelnycz na sobye *Rozm* 533.

2. '*wygnanie, exilium, expulsio*': Beatus Iohannes prius fuit missus in exilium, newolstwo, et postea vidit in celo hostium apertum XV *med. GlWroc* 40r; Legitur in Scolastica hystoria, quod Gay[d]us imperator misit Herodem in exilium, newolstwo, ubi fame mortuus est *ib.* 72v.

Niewód '*rodzaj dużej sieci rybackiej, evericulum, rete piscatorium magnum, sagena*': Item piscandi in Elbinc infra metas sibi superius designatas... liberam habeant facultatem quolibet instrumento nisi reti, quod *niwad dicitur 1246 *Preuss* I 1, 132; Indulgemus ipsis piscari... cum omnibus instrumentis preter *nywat 1297 *ib.* I 2, 425, *sim. ib.* 426, 1282 *LPom* 78, (1315) XVI *Preuss* II 93; Myt allen grosen necczen und cleynen usgenommen daz grose garn, daz do heisset newode (1319) XV *Preuss* II 155; *Niwod 1339 *LPom* 78; Qui (*sc.* piscator) cum retibus estivalibus, excepta sola sagena dicta niewod, piscari omnimodam pro rectore ecclesie habebit libertatem (1385) 1646 *KodWP* III 554, *sim.* (1392) 1587 *KodWP* III 648; Pro funibus canapeis et filis ad dictum newod pertinentibus V scotos 1393 *MMAe* XV 158; De sagena vero piscanti dicta vlg. newoth... decimum piscem habebit tollere 1397 *KodWil* I 49; Tego na czø zaluyø, esz przyal..., silø moczø gwaltem wszølesz mi newoth 1399 *Pozn* nr 367; Simile est regnum celorum sagene misse, newodowi pvszczonemw (*Rozm* 343: szyeczy nyevodv vpuszczączemv), in mare... Quam cum impleta esset, gdisz yusz napelnon *bodze newod,... elegerunt bonos in vasa (Mat 13, 47—8) *ca* 1420 *R* XXIV 86; Newod sagina *ca* 1420 *WokTryd* nr 117; Czom nyewod wzal, tom wzal na panskem jezerze 1435 *Pozn* nr 1458; Nyewoth sagena 1437 *Wisl* nr 228 s. 89; Cum sagena magna al. nyewoth poterit et debet perpetuis temporibus libere trahere et piscari per totum lacum 1440 *KodWP* V 633, *sim. ib.* 634; Jakom ya nye wylovyl ryp nyewodem Mycolayowy za trzy kopy violenter 1462 *ZapWarsz* nr 1132; Quid tangit pransionem piscium sagena al. nyewodem 1500 *AGZ* XV 395; Nassa, id est sagena nyewod *ca* 1500 *Erz* 51; Sagena, id est rethe magnum piscium nyevod *ib.*

Niewrócenie '*niezwrócenie, nieoddanie czegoś z powrotem, alicuius rei restitutio omissa, redditio neglecta*': Margorzata myal⟨a⟩ *wgednany s Micolagem i s Ianem, yse gim myala wroczicz list, a tim newroczenim vczinila gim *pandzesot grziven skody 1397 *Pyzdr* nr 54; Janus Gorzewsky przyranczil Dobrogostowy Ludomskemu k themu wąnu pąney Frone na Morawsku, aczby ktora *skødą mąl Dobrogosth o to, o newroczęne tego listą, tą by malą bycz pąną Janussewa 1424 *Pozn* nr 1176.

Niewrzeszenie '*niewprowadzenie kogoś w posiadanie, occupatio possessionis non facta*': Yako mam dzeszyancz grzywen szcody o nyewrzeszenye pana Pyotraszewo, yakos mye myal wrzeszycz w szescz grzywen platu 1423 *Pyzdr* nr 726.

Niewstanie '*nieodejście z roli, nieopuszczenie jej, actus fundum non relinquendi*': Jakub ne mal oth pana Paska ycz *przecz, alyszby yemu przerzeczone XXX grziwen y to druge, czo bi bil winowath sz ego *neyffstane ('z jego niewstania', *sc.* nie zapłacił) 1411 *Czrs* 344.

Niewybadany '*nie dający się zbadać, niemożliwy do zbadania, do poznania, niezgłębiony, niedocieczony, incomprehensibilis, qui nec perspici nec cognosci potest*': Investigabiles, nyevibadane, nyesznamyenithe, vie eius (o altitudo divitiarum sapientiae et scientiae dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles viae eius! Rom 11, 33) XV *med. R* XXIV 342.

Niewybadliwy '*nie dający się poznać, zbadać, niepojęty, niezrozumiały, qui cognosci non potest, non intelligibilis*': Intestina sunt omnia secreta inattingibilia, nyewybadlywe, que homo non potest comprehendere suo intellectu 1453 *R* XXIII 298.

Niewybadny '*nie dający się zbadać, poznać, niezbadany, qui cognosci non potest*': Newybadny inscrutabilis *ca* 1428 *PF* I 496.

Niewyclenie '*niewykupienie, niespłacenie obciążeń finansowych majątku, solutio debitorum rei familiaris non perpetrata*': Jsze dla nyewiczlena pol Zaianczcowa y Orla skodzenem połczwarty grziwny 1433 *Pozn* nr 1426; Yako ya mam scodi dzyeszacz grzywyen dla nyewyczlenya Potrassewego 1437 *Pyzdr* nr 1116.

Niewydanie '*nieoddanie, niezwrócenie, alicuius rei restitutio omissa, redditio neglecta*': Gregorius... euasit Mathiam... pro non tradicione equorum vlg. o nevidane furtiuo modo 1412 *AKH* III 209.

Niewydzielenie '*niewyznaczenie działu spadkowego, nieprzydzielenie, divisio (bonorum) non facta, neglecta*': Quia vos noluistis sibi impartire sortem al. vydzyelycz dzyalu de patrimonio et matrimonio..., ad quod ipsa habet propinquitatem sicut et vos, idcirco vos citat de non imparticione sortis al. nyevydzyelyenya dzyalu 1499 *AGZ* XVIII 536; Quem spadkv et hereditatem secum dividere non vis, quam tuam indivisionem al. nyevydzyelenye any spu⟨sz⟩czenye existimat sibi de dicto opido et qualibet villa seorsum quolibet anno ad utilitatem sicut triginta marce... et totidem damni 1500 *ib.* 418.

Niewymierzenie '*nieodmierzenie, niewyznaczenie, dimensio non facta*': Borzim... contra suum plebanum o newymerzene yemu wlok in debita sorte 1425 *KsMaz* II nr 1269.

Niewymołwnie *cf.* **Niewymownie**

Niewymołwny *cf.* **Niewymowny**

Niewymowiący '*nie dający się słowami opowiedzieć, opisać, ineffabilis, qui verbis exprimi non potest*': Invisibilis (*gl.* ineffabilis) nyeobesrzanczi, nyewimowianczi 1444 *R* XXIII 306.

Niewymownie, Niewymołwnie '*w sposób nie dający się wyrazić słowami, niezmiernie, ogromnie, wielce, bardzo, inenarrabiliter, incredibiliter*': Ineffabiliter... proprie nyewymownye 1450 *RpKapKr*; Hoc enim ineffabiliter sublimata, nyewymownye powyschszona, exiens cum Christo regnat XV *med. SKJ* V 282; Yestlyby kto byl barzo vrwan, nyewymownye albo tesz przesz sznamycnythych ran bylby byth, za [po]pokvp XXX szelagow onemu czyrpyaczemu maya bycz dany *OrtMac* 144; Wesselczie sie zawzdi w panye, wi nacznotlywszi y dziewiczi manzowie, od boga nyewimownye vczczeny, naswiętszi Jozefye patriarcho y Janye ewangelista *MW* 49a; Nyevymolwne podnyeszona XV *p. post. R* XXV 265.

Niewymowny, Niewymołwny *formy*: *n. sg. m.* niewymowny 1450 *RpKapKr*; *neutr.* niewymowne XV *ex. R* XXIV 374, XV *ex. R* XXV 147; ~ *g. sg. neutr.* niewymownego *Spow* 5; ~ *d. sg. neutr.* niewymownemu *Naw* 152; ~ *ac. sg. neutr.* niewymowne 1466 *R* XXII 23; ~ *v. sg. f.* niewymowna 1413—4 *JA* XIV 503, *Rozm* 532; ~ *l. sg. f.* (w) niewymownej 1447—62 *Zab* 544; ~ *n. pl. m.* niewymowne *Naw* 159; ~ *ac. pl. f.* niewymowne *Dział* 37; ~ *i. pl.* niewymownymi 1440 *R* XXV 242, XV *p. pr. R* XVI 323.

Znaczenie: '*nie dający się wyrazić słowami, opisać, niezmierny, ogromny, wielki, qui verbis exprimi non potest, inenarrabilis, infandus, immensus, maximus*': Prossza..., aby myą nye raczyl szandzycz vedlug czyanszkoszczy grzechow mogych, ale vedlug szwego szwyanthego a nyevymovnego myloszyerdzą *Spow* 5; Bezsmerna laszka, o nyewymowna dobroscz... y głębo-

koscz *myloszerdze boszkego! 1413—4 *JA* XIV 503; Immensis, *nywimownimi, doloribus compaciatur 1440 *R* XXV 242; Nyevymovnymy infandis XV *p. pr. R* XVI 323; Wy⟨e⟩sszyelye *nyew⟨y⟩mownye (Is 49, 13) XV *p. pr. SKJ* I 305; Ineffabilis, id est inexplicabilis vlg. nyewymowny 1450 *RpKapKr*; Eciam peccator videns iussum punicionis, quoniam dominus suus ipsum vendi iussit, ut amplius non sit particeps ineffabilis, newymol⟨w⟩ne, celestis gaudii XV *med. GlWroc* 93v; Est gaudium inexpressibile *nyewymownye XV *med. SKJ* V 282; Nyektorzy..., gdysz po swymsze szemyam czągną na woyną, swymsze sasyadom wyączey nyszły nyeprzyaczelom samy szkody nyewymowne (infinita damna, *Sul* 46: skodi wyelke) czynyą *Dział* 37; Myloscz... rzathko albo nygdy wyeszelu (*leg.* w wiesielu) bywą, telko szawsze... w theszknoscz y thesch w nyewymowney szercza bolescz⟨i⟩ tr[a]wa y przemyeszkawa 1447—1462 *Zab* 544; ⟨Żało⟩scz wyelka y bolesz⟨ć⟩ mam w szwogyem szerczv nynye a tho pr⟨z⟩e mogye... po thobye wyelkye thuszenye y *nyewymownye myszlyenye *ib.*; Inopinata malignitate nyevymo⟨w⟩ną szloscz⟨ą⟩ 1466 *R* XXII 11; Pneumatis almivomi paradoxa paraclisis, *nywymowne vczeszenye, assis, florigero sephiri qui flamine cuncta reformas *ib.* 23; Nyewymownemv myloszyerdzyv thwoyemv dzyąkvyacz, panye Jesu Criste, proscha *Naw* 152; Bo grzechy moye sza nyewymowne *Naw* 159; Nev⟨y⟩mmowny ineffabilis XV *p. post. PF* V 6; Nyewymownym indicabili XV *p. post. R* XLVII 352; In vita Cristi fuerunt quinque virtutes: summa misericordia..., inenarrabilis passibilitas nyewymowne miloszerdze..., nyewymowne wczyrpyenye XV *ex. R* XXV 147, *sim.* XV *ex. R* XXIV 374; O nye vydana myloscz, o nyevymovna dobroczy! *Rozm* 532.

Niewymożony '*nie ulegający zmęczeniu, niezmęczony, nieznużony, indefessus, qui fatigari non potest*': Nyewymozony (*war. lub. rp.*: nyevmączon) indefossus (stantibus coram quattuor animalibus... et indefessa voce clamantibus I Reg prol.) 1471 *MPKJ* V 35.

Niewymówiony '*nie dający się opowiedzieć, opisać, wielki, ogromny, qui enarrari non potest, magnus, immensus*': O szwathłoszczy blogoszlawona, o vczecho nyewymowona, napełny szerdeczna thwogych wyernych wnatrza! XV *p. post. R* XXV 201.

Niewymyślnie '*bez udawania, prawdziwie, rzeczywiście, non ficte, non falso, vere*': Na czwartem (*sc.* roku) przyszągą czelną... ma vczinycz, yako nyewymyszlnye tedy byl nyemoczen (quod non fictive tunc infirmabatur) *Sul* 74.

Niewymyślny '*nie dający się zbadać, zrozumieć, pojąć, niezgłębiony, niedocieczony, incomprehensibilis, qui nec perspici nec cognosci potest*': O altitudo diuiciarum, opphythoszczy, sapientie et sciencie dei, quam incomprehensibilia, nyeogarnyone, sunt iudicia eius et investigabiles, nyevymyslne, vie eius! (Rom 11, 33) XV *p. post. R* XXV 176.

Niewypowiedny '*nie dający się wyrazić słowami, wypowiedzieć, niewysłowiony, inenarrabilis, qui verbis exprimi non potest*': Newypouedne indicibile *ca* 1428 *PF* I 495; Newypouedne ineffabilis *ib.*

Niewyprawianie '*niewywiązywanie się z zobowiązań, niezaspokajanie zobowiązań, officii debiti solutio neglecta*': Yako mam ssto oszmdzeszanth y cztyrzi grziven szcody o nyewyprawanye pyenyądzy, w ktore *oczsa mego wrøczil pan Maczey 1427 *Pyzdr* nr 839.

Niewyprawienie '*niewywiązanie się z zobowiązań, niezaspokojenie zobowiązań, officii debiti solutio neglecta, non perpetrata*': Yaco o neszaplaczene Yanowo y Domaratowo y lista ne o wyprawene ('o niewyprawienie') od Pocladky scodzen dwadzescza grzywen 1418 *Pozn* nr 954; Yako mam poltorasta grzywen scody o nyewyprawyenye pana Micolayewo, yako gego list mowy 1426 *Pyzdr* nr 806; Yako pan Przedpelk ma scodi sto grziwen... o nyewyprawyenye pyenandzy (*war. ib.*: z pyenandzi), w ktore pan Maczey *oczsa pana Przedpelkowego wrøczil 1427 *ib.* nr 840; Yako mam dzeszancz grzywen scodi o nyewiprawyenye Campi, yako list mowy 1429 *ib.* nr 938, *sim. ib.* nr 939; Iszesz tele skody podyanl dla nyewyprawyenya s rankoyemstwa, kyele gisczyszny 1446 *Pozn* nr 1639.

Niewyprawny 1. '*nie dający się opisać, niewypowiedziany, niewysłowiony, ineffabilis, qui verbis exprimi non potest*': Roskoschne bylo wzdychanye yego vyelebnych vst, slotkye sylno roskoszy a nyevypravne vonye (suavissimus anhelitus fuit eius oris ac inaestimabilis dulcis et odoris) *Rozm* 152.

2. '*nie do rozwiklania, zawiły, qui explicari non potest, difficilis, obscurus*': Inextricabiles moras, id est longas sentencias nyevyprawne schmysly (et quod nunc dabreiamin, id est verba dierum, interpretatus sum, idcirco feci, ut inextricabiles moras et silvam nominum, quae scriptorum confusa sunt vitio sensuumque barbariem, apertius et per versuum cola digererem I Par prol. I) 1471 *MPKJ* V 47.

Niewyrzeczenie '*niezrzeczenie się, niezrezygnowanie, actus non renuntiandi, abdicatio non facta*':

Que Barbara debuit se abdicere al. wyrzecz de omnibus bonis paternalibus et maternalibus super ipsam concernentibus et non statuit... Que non abdictio al. nyewyrzeczenye ipsius Barbare est ita bona sicut centum marce 1483 *AGZ* XV 530, *sim. ib.* 528.

(Niewyszlakowany) Niewyślakowany '*niewyśledzony, niezgłębiony, inexploratus, qui explorari non potest*': Irraci⟨o⟩nabiles vie *nyewyslyakowanye, skrythe rozwmovy XV *p. pr. Zab* 519.

Niewyślakowany *cf.* **Niewyszlakowany**

Niewzdanie '*nieoddanie, niezrzeczenie się własności na czyjąś rzecz, alienatio neglecta, alicuius rei translatio in alium non facta*': Eze o Micolayowo newzdane dzedzini yma Potr trzi grziwni skody 1401 *HubeZb* 100.

Niewzięcie '*niezabranie, nieprzejęcie na własność, alicuius rei receptio neglecta, occupatio non facta*': Gdyby mazowye gych wząwszy thako pycnyądze oth stryow... pothe ('pode') slvbem nyewzącza cząszcy na nye slvszayących kaknykole ⟨się obwiązali⟩ (ex pacto de non receptione bonorum ipsas concernentium se adstrinxerint qualitercumque)..., tho skazvyemy bicz wsdrvszone *Sul* 76.

Niewzniący *(?)* '*niegłośny, tajemniczy, obscurus, arcanus, clandestinus*': Nyewznaczy insuscitabilis (*war. lub.*: nyevsnaczy insuspicabiles; multi tyranni sederunt in throno et insuspicabilis portavit diadema Ecclus 11, 5) 1471 *MPKJ* V 80. ~ *Jest to prawdopodobnie nieumiejętna adaptacja czes.* nevzácný '*nieznany, niepozorny, o którym się nie wie*'.

Niewzwód '*niemoc płciowa, impotencja, defectus potentiae sexualis*' *(?)*: Item queritur de conjugatis, qui maleficiis impediuntur nefswod XV *p. pr. R* XXII 334.

Niezagaszony '*niemożliwy do ugaszenia, inexstinctus, qui exstingui non potest*': Plyevy spaly *ognyąm nezagaszonym (igni inexstinguibili Luc 3, 17) *EwZam* 300.

Niezagrodzenie '*niewykonanie ogrodzenia, nieotoczenie ogrodzeniem, plotem, actus non saepiendi, saepis faciendae neglectio*': Sicut mim nezagroczenim non factum est Mscignewe dampnum 1392 *TPaw* IV nr 4253; Jako mey przegrodi nezagrodzenym non feci Nicolao dampnum 1424 *TPaw* VII nr 3975.

Niezamącony '*nie podlegający zamąceniu, zakłóceniu, naruszeniu, niezakłócony, niewzruszony, qui non potest perturbari, commoveri*': Primo est pax inperturbabilis, *nezamoczona, secundo est securitas inestimabilis,... quarto est eternitas interminabilis XV *med. GlWroc* 78v.

Niezamilkły '*nie uschnięty, nie obumarły, zdolny do rozwoju, non aridus, non mortuus, qui crescere potest*': Seminans curam habet de semine bono et recenti et non arido nyeszamilklem 1466 *R* XXV 137.

Niezapłacanie *(?)* '*niedanie należnych komuś pieniędzy, nieuiszczenie należności, solutio neglecta, solutionis omissio*': Yaco o nezaplaczane dlugu skodzenem dzyezacz grzywen 1425 *Pozn* nr 1209. ~ *Prawdopodobnie należy poprawić na* niezapłacenie.

Niezapłacenie '*niedanie należnych komuś pieniędzy, nieuiszczenie należności, solutio neglecta, solutionis omissio*': Yze Bolik vczinil scodi dwadzeszcza *krziwen o to Barowo nesaplacene 1400 *Pozn* nr 440, *sim.* 1418 *ib.* nr 954, 1418 *Pyzdr* nr 532, *etc.*; O neszaplaczene penødzy, czszo mv gvch Woytek Ludomsky ne szaplacil, mam scodi dzewancz werdunkow 1417 *Pozn* nr 927, *sim.* 1418 *Pyzdr* nr 533, 1418 *TPaw* VII nr 474, 1423 *KsMaz* II nr 53, *etc.*; Ysze o neszaplaczene stą grziven skodzenem dzesacz grziven 1423 *Pozn* nr 1140, *sim. ib.* nr 1141, *etc.*; Yako tele mam scodi o nyezaplaczene gysczyni Symankowycz 1423 *Pyzdr* nr 718; Yako Yan... o nezaplaczene rakoyemstwa oth Phaliboga... za Mycolaya... yesd skodzen trzydzeszczy grziwen 1425 *Pozn* nr 1203; Jaco dla nyeszaplaczenya tey schesczy grziwen, czso my gych pan Pyotr nye szaplaczil, skodzen[y]em druga *szecz grziwen 1428 *ib.* nr 1283, *sim. ib.* nr 1275, *sim. Sul* 103.

Niezapomina *bot.* '*niezapominajka, Myosotis palustris L.*': Nyeszapomyna gracilla 1460 *Rost* nr 3565.

Nie zapomni mię *bot.* '*niezapominajka, Myosotis palustris L.*': Nye zapomny mya gratilla *ca* 1465 *Rost* nr 4368; Ne zapomny me gracilla 1472 *ib.* nr 1199.

Niezapowiedny '*niezakazany, niezabroniony, non vetitus, non prohibitus*': Nezapowedna nulli denegata XV *med. R* XXIV 350.

Niezawadny '*taki któremu nie można zapobiec, nieuchronny, niechybny, non evitabilis, necessarius*': *Nyezawadnye ineffugabile (si enim rusticus quis erat aut pastor aut agri laborum operarius praeoccupatus esset, ineffugibilem sustinebat necessitatem Sap 17, 16) 1471 *MPKJ* V 77.

Niezbedny '*bezecny, niegodziwy, wstrętny, przebrzydły, impius, improbus, turpis*': Na dzen trzeczey godzini Zydowe nesbethny volali, by crizowan *ca* 1420 *R* XXV 229; Nyesbedna impia XV *med. R* XXIV 350; Tamo nąn vydavano szvyadeczstwo *nyesbadne 1453 *R* XXV 208.

Niezboże '*brak powodzenia, brak szczęścia, nieszczęście, calamitas, fortuna adversa*': To błó-

goslawyenye lezi na czirpyenyv. Kto *yą chcze sznacz dobrze, ma wyedzecz, eze na troyą ma syą oglądacz, bi schewschąd czirpyal kaszdą przeczіwnoscz, albo od boga, yaco nyemoczi, nyeszboze, przepusti na szdrowyv, na gymyeniv, albo od dyabla XV *med. R* XXII 237; A poky gyesth vola bozą, pothy czlovyek praw nyeszbosza *De morte* w. 306.

Niezbożny '*nieszczęśliwy, infelix, miser*': (Herod) byl w gynych rzeczach barzo scząsny, alye v domovem ymyąnyv nyezbozny (in aliis fortunatissimus, in rebus domesticis infelicissimus fuit) *Rozm* 110.

Niezbożstwo *cf.* **Niezbóstwo**

(Niezbóstwo) Niezbożstwo '*brak powodzenia, brak szczęścia, nieszczęście, calamitas, fortuna adversa*': Scruszene y nesboszstwo (infelicitas, *Pul*: nyeszczęszczye) w drogach gich *Fl* 13, 7.

Niezbytny '*niezbędny, konieczny, non supervacaneus, necessarius*': Nesbytne swatlosczi non superfluo splendore XV *med. R* XXII 40.

Niezdrowy '*chory, wątły, słaby, non sanus, infirmus, imbecillus*': Czlowyek s semyena Aaronowa... nye bødze gescz tego, czosz iest poswyøczono mnye, doyøød iest nyesdrow (donec sanetur) *BZ* Lev 22, 4; Nyezdrowy imbecillis (melior est pauper sanus et fortis viribus, quam dives imbecillis et flagellatus malitia Ecclus 30, 14) 1471 *MPKJ* V 83.

Niezdrów *cf.* **Niezdrowy**

Niezdrzały *cf.* **Niejrzały**

Niezdzierżenie '*niewypełnienie zobowiązania, niedotrzymanie przyrzeczenia, officii debiti solutio neglecta*': Paulus Burzynsky... racione non complecionis fori al. dla *nyesderzenya thargv pro villis Laczskye 1468 *AGZ* XV 95.

Niezgańbiony *cf.* **Niezhańbiony**

Niezgoda *formy*: *n. sg.* niezgoda XV *in. R* XXIV 63, *ca* 1428 *PF* I 487, 1440 *R* XXV 241, *etc.*; ~ *g. sg.* niezgody *Sul* 52, 1484 *Reg* 722; ~ *ac. sg.* niezgodę *Sul* 106; ~ *l. sg.* (w) niezgodzie 1484 *Reg* 715—6; ~ *n. pl.* niezgody 1449 *Trześn* 56, XV *med. R* XXIV 351, XV *med. SKJ* I 110, 1484 *Reg* 722; ~ *g. pl.* niezgod *Sul* 36; ~ *ac. pl.* niezgody 1466 *R* XXII 24, *ca* 1500 *JA* X 385.

Znaczenie: '*brak zgody, jedności, jednomyślności, też sprzeczka, spór, zatarg, waśń, niesnaski, zamieszki, discordia, dissensio, discidium, rixa*': Nesgoda discordia XV *in. R* XXIV 63, *sim.* 1440 *R* XXV 241, *ca* 1500 *Erz* 51; Nesgoda discrepancia *ca* 1428 *PF* I 487; Nyesgod⟨a⟩ dyssensio *ib.* 489; Pro eodem agro multe dissensiones fuerunt al. nyesgody 1449 *Trześn* 56; Chczeemi, aby przerzeczone dawnosczi czassv pokoya a sgodi... zyskowali szobye myeszczcze, alye czassv walki alybo nyeszgod (guerrarum sive discordiarum) nykake szobye myeszcza zyskowacz nye mayą *Sul* 36; Gdysz wszego rostyrkv a nyeszgody (omnis dissensionis et discordiae) gest maczerzs pospolythoscz *Sul* 52; Circumdederunt angustie ogarnęły nyepokoyowye, nyesgody XV *med. R* XXIV 351; Manifesta autem sunt opera carnis que sunt... emulaciones, ire, rixe, dissensiones nyeszgody, rostargnyenye (Gal 5, 20) XV *med. SKJ* I 110; Qui pugilum bella federat, swarzączych szą, przeczywyayączych szą nyesgody myrzy, arte sua 1466 *R* XXII 24; Qui vult uxorem ducere, debet eligere sibi similem swoya doba..., quia si aliter erit, non erit swa doba, sed erit swa nyeszgoda 1466 *R* XXV 136, *sim.* XV *p. post. ib.* 199; Pokoy y teze zgodą myedzy braczyą y myedzy syostramy ma byczi, albo tez gdyby syą przygodzylo w nyezgodzie (in discordia) myeszkaczy..., tako ma byczi zrzadzo⟨no, jako s⟩ye prelathom zpodoba 1484 *Reg* 715—6; Braczya wszyth⟨cy i⟩ syostry mayą sye ⟨wia⟩rovaczi nyezgody y tez svarow, klopotow myedzy sobą (vitent... litigia inter se) *ib.* 722; A gdyby sye przygodzyly kyedy myedzy gymi takye to nyezgody y tez roztyrky, tedy... mayą ye myedzy sobą vthlvmyczi a zagaszyczi *ib.*; Nyesgodą dissentio *ca* 1500 *Erz* 51; Nyesgodi messayv discordias seminant *ca* 1500 *JA* X 385; ~ Obaczywschi rosnoscz albo nyesgodąn praw (animadvertentes diversitatem iudiciorum)... ny[e]zey pissanich, ktorisz przes nasche sandzye rosnich czassow rosno sandzoni s[y]ąn..., vstawyami czlonky nyzey popyssane *Sul* 106.

Niezgodność '*brak zgodności, niejednomyślność, odmienność, rozdźwięk, różnica stanowisk, discordia, dissensio*': Thwardoscczy nesgodnoscczy firmamento discordie *ca* 1428 *PF* I 492; Dissensiones rossyepanye vel nyesgotnoscczy 1437 *Wisl* nr 228 s. 86; Nesgodnoscz discordia *ib.*, *sim. MW* gl. 64; Nyesgodnoscczy XV *med. R* XXV 151; Absonare, inde absonantia nyesgodnoscz *ca* 1500 *Erz* 51; Nyesgodnoscz disconuenientia *ib.*

Niezgodny 1. '*skłonny, skory do niezgody, kłótni, sprzeczki, kłótliwy, swarliwy, zwadliwy, discors, litigiosus, pugnax*': Nessgodne, sswarlywe 1448 *R* XXIV 354; Pytalyszczye nasz..., zaluyącz szye na waszego woytha, kako... gest nyesprawyedlywy, drapyeszny, wsporny, sze wszythkym pospolstwem nyeszgodny *OrtBrRp* 51, 4; Przeto, aby nyezgodny vczychnali a zgodny przespyecznoscz myeli, vkladi y prawa są przez rącze bosze vstawyony *Dział* 1; Dis-

sencientes, neszgodnich, non composuimus ne szgednaly XV *ex. ErzGlos* 180; Nyesgodny absonus *ca* 1500 *Erz* 51; Nyesgodny disconueniens *ib.*

2. '*niewłaściwy, zły, przewrotny, abusivus, pravus, perversus*': Nyesgodny indomabiles XV *med. R* XXV 155; ⟨N⟩yezgodny obyczay wszały myedzy sobą zemyanye (abusiva consuetudine noscitur esse observatum, *Sul* 40: przewrothnym obyczayem znacz bilo chowano), ysze gdy ktori kmyecz vmrze nye mayącz dzeczy..., pvscziną gego dobra k sobie przygmvyą *Dział* 29.

3. '*niezdatny, nieprzydatny, nieodpowiedni, inhabilis, non aptus*': Est mundus locus inhabilis ad habitandum nyesgodny k bydlenyv XV *med. SKJ* V 280.

Niezgotowanie '*nieprzygotowanie, brak przygotowania, praeparatio neglecta, apparatio non facta*': De tercio nyeszgotovanyv ad confessionem *ca* 1500 *R* XLVII 370.

(Niezhańbiony) Niezgańbiony '*nienaganny, nie zasługujący na naganę, qui reprehendi non potest, integer*': Nyesgąnbyony irreprehensibilis *ca* 1500 *Erz* 51.

Niezłomiony '*nieugięty, niezłomny, niewzruszony, inviolabilis, qui frangi non potest*': Fidem non violatam nyeszlomyona, nyeporuszoną XV *med. R* XXIV 360.

Niezłomnie '*nieugięcie, niewzruszenie, inviolabili modo, ita ut nulla re flecti aut frangi possit*': Nyeslomnye inviolabiliter 1436 *R* XXIII 276.

Niezmazany '*niesplamiony niczym, nieskalany, nienaruszony, nietknięty, bez skazy, bez grzechu, niewinny, czysty, immaculatus, integer, castus, purus*': Obyatuyemi przeszwyatley dostoynosczy... s swych darow... obyatø nepokalanø, *nyszmazanø (hostiam immaculatam, *Msza* I: nyepokaloną, IV. VI: nyepokalanø), chleeb swøty szywotha wecznego, kelych zbawyenya wyecznego 1424 *Msza* III s. 59; Falschywye, nyedobrze mowyą, ktorzy czudną panną mazą, pyrwym grzechem nyezmazaną, bo przez boga zachowaną XV *ex. PF* V 103.

Niezmierny '*nie dający się zmierzyć, zliczyć, zważyć, bez miary, ogromny, immensus, qui non potest numerari aut ponderari*': Nye bødø myecz... nyesmyernich pyenyødzi brzemyon (immensa pondera) *BZ* Deut 17, 17; Ktori gest gnyew y rosgnyewanye gego nyesmyerne (quae est haec ira furoris eius immensa)? *ib.* 29, 24; Przyprawyl Dauid nyezmyernø wagø (pondus innumerabile) mosyødzu *BZ* I Par 22, 3.

(Niezmysł) Niesmysł '*brak rozumu, szaleństwo, amentia, stultitia*': W nyesmisle (*war. kal.*: nye w smisle 'w niezmyśle') in amencia (dicit dominus: percutiam omnem equum in stuporem et ascensorem eius in amentiam Zach 12, 4) *MPKJ* V 116.

(Niezmyślny) Niesmyślny '*głupi, niemądry, nierozumny, bezmyślny, amens, insipiens, stultus*': Nyeschmislny insensati (nos insensati, vitam illorum aestimabamus insaniam Sap 5, 4) 1471 *MPKJ* V 75.

Nieznajomy '*nieznany, obcy, ignotus, incognitus, exterus*': Jakom ya nye srzadzyla any sesslala syedmy person obczych, nyeznayomych do domv Jana Jezewskyego w noczy 1488 *Zap-Warsz* nr 1588; Maszli nyeprzyaczyela, wyaruy szye obczowanya z nyeznayomymy (conversationem ne habeas cum ignotis) XV *p. post. R* I s. XLI; O tobyesmy schlyszely vyelykye dzyvy y vyelyką tvoyą mocz, ktoraąsz czynysz nyemocznem, *mledm y chromem, opcem, znayomem y nyeznayomem (notis et ignotis) *Rozm* 226.

Nieznamienity 1. '*nieznany, taki którego jeszcze nie poznano, ignotus, incognitus*': Sapiens wlt iste senex videri et ideo ignota, nesnamenite, loquitur XV *med. GlWroc* 41r; Yako szwodzycze (*leg.* zwodźce) a prawdzywy, nyeznamyenyczy alyz vznany sicut qui ignoti et cogniti (II Cor 6, 8) XV *med. SKJ* I 73.

2. '*nie dający się zbadać, niemożliwy do zbadania, niezgłębiony, niedocieczony, incomprehensibilis, inexplicabilis, qui nec perspici nec cognosci potest*': Investigabiles, nyesznamyenithe, nyevibadane vie eius (o altitudo divitiarum sapientiae et scientiae dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles viae eius! Rom 11, 33) XV *med. R* XXIV 342.

Nieznamy '*nieznany, ignotus, incognitus*': Ut ex hiis, que animus novit, surgat ad incognita, nesname, que non novit XV *med. GlWroc* 84v. ~ *Bohemizm?*

Nieznany '*ten kogo się nie zna, obcy, cudzoziemiec, ignotus, externus, peregrinus*': Extraneos, *gl.* ignotos homines, czvdzosyemczom (*pro* czvdzosyemczow), nyesznanich, priuatis, *gl.* notis, vos nunquam preferatis 1466 *R* XXII 10; Nouus, id est incognitus nyeznany (*war. lub.*: nouos nye snayą, legimus in veteribus historiis, quosdam lustrasse provincias, novos adiisse populos Prol) 1471 *MPKJ* V 5.

Niezrządny 1. '*nieuporządkowany, nieporządny, chaotyczny, inordinatus, confusus*': Nesrzadne incompositos (Rom 1, 31) XV *in. Szwed* 49.

2. '*niezgodny z prawem, niezalegalizowany, illicitus, qui contra legem fit*': Adulta facta sum et desponsata sum coniugi et placui, swolyla,

alteri non interveniente (*sc.* adulterio) nyeszrzandna myloszcza XV *med. R* XXV 152.

Niezuczony '*nieprzyuczony, nieprzyzwyczajony, dziki, indoctus, indomitus, non assuetus, ferus*': Indomitus nyesvczone, nyeszączone *ca* 1500 *JA* X 379.

Niezwiędły '*nie więdnący, nie tracący świeżości, nie podlegający zepsuciu, qui non marcescit, corrumpi non potest*': Nyezwyandlv (*war. lub.*: nyeswyadlą) inmarcescibilem (qui... regeneravit nos... in hereditatem incorruptibilem et incontaminatam et immarcescibilem, conservatam in caelis I Pet 1, 4) 1471 *MPKJ* V 136.

Niezwoda *czy* **Niezwód** '*czarowanie, zaklinanie (zapewne dotyczące impotencji), incantatio, fascinatio*': Sunt qui... circa coniugia incantaciones, nyeswody, faciunt, graviter peccant, qui sortilegia faciunt XV *p. post. R* XXV 199.

Niezwód *cf.* **Niezwoda**

Niezwyciężny '*nie dający się zwyciężyć, opanować, niepohamowany, qui non potest vinci, retineri*': Irremediabilibus nyeszwyczyąznemy, nyeutolnemy (flebat igitur mater eius irremediabilibus lacrimis Tob 10, 4) XV *p. post. Kalużn* 271.

Niezwyczajnie '*niezgodnie z panującymi zwyczajami, niewłaściwie, źle, abusive, per abusum, contra mores solitos*': Abusiue, *gl.* male *nyeszwyczaynye 1466 *R* XXII 11.

Niezwyczajny '*zwyczajem nie przyjęty, nadzwyczajny, dodatkowy, insolitus, insuetus, non usitatus*': Danye nyezvyczayne exactiones insolite *ca* 1500 *Erz* 51; Nyezwyczayny insolitus *ib.*

Niezwyczność '*postępowanie niezgodne z panującymi zwyczajami, niewłaściwe, złe, nadużycie, abusio, mores pravi, delictum*': Neswycznoscz abusio *ca* 1428 *PF* I 495; Neszwicznoscz abvsio 1437 *Wisł* nr 228 s. 85.

Niezwyczny '*niezgodny z panującymi zwyczajami, niewłaściwy, zły, abusivus, illicitus, pravus*': Abusiua disvetudine nyeswycznym XV *med. Zab* 515.

Nieźrały *cf.* **Niejrzały**

Nieźrzał *cf.* **Niejrzał**

Nieźrzały *cf.* **Niejrzały**

Nieźrzeć *cf.* **Niejrzeć**

Nieżarłoczny '*umiarkowany w jedzeniu, non edax, non vorax*': Syerczem y czalem pokorne (*sc.* dzieci), nyezarloczne, nyelanive XV *p. post. R* XXII 320.

Nieżli *wprowadza zdanie czasowe z czynnością późniejszą:* '*nim, zanim, prius quam, ante quam:*' Radzancz, aby pirwye placzyl slugam, nesszly caplanom (primo servitoribus quam sacerdotibus solvi mandes) XV *p. post. R* I s. XLVII. ~ *Cf.* **Niżli.**

Nieżonaty '*nie mający żony, bezżenny, agamus, caelebs*': Nyeszonaty agamus 1437 *Wisł* nr 228 s. 85.

Nieżyt 1. '*zapalenie błony śluzowej (zwłaszcza nosa), połączone ze wzmożonym wydzielaniem śluzu, katar, catarrhus, destillatio*': Nyezyth catarrus 1437 *Wisł* nr 228 s. 85; Nyeszyth flegma *ca* 1455 *JA* XIV 491; Catarrus est grossus humor descendens de capite nyezyd *ca* 1500 *Erz* 51; Reuma est fluxus humoris a capite nyezyd *ib.*

2. '*pęcherz, bąbel, krosta, wrzód, vesica, pustula, ulcus*': Uczynyø sze rani nadøtich *nyszytow (ulcera vesicarum) na łyudzech y na dobitku *BZ* Ex 9, 10.

Nigda '*nigdy, numquam*': Oswecy oczi moie, bich nigda (ne umquam, *Puł*: nyegda) ne vsnøl we smercy *Fl* 12, 4.

Nigdy, Nidy 1. '*w żadnym czasie, ani razu, numquam*': **a.** *w zdaniu obecna druga negacja*: Katharzina trzimala Rogaczewo trzi lata s pocogem... a Scepan ge nigdi ne gabal 1395 *Leksz* II nr 1741, *sim.* 1396 *Pozn* nr 193, 1397 *ib.* nr 328, 1398 *HubeZb* 94; Iaco praue wemy..., esz dominus palatinus nigdi ne bel tey nyue w dzerzenu 1396 *PKKr* I 244; Dobco ne bil... w trzimanu dzedzini... nigdi taco, iaco na prziwileyw stogy 1398 *StPPP* VIII nr 6388; Stasszek dzerszi dzedzina v Korabnie... s pocoyem XVI lat a nigdi mu s ranky ne wichodzila *ib.* nr 7757, *sim.* 1417 *MPKJ* II 298; Szadne sle pouetrze thamocz ono nygdy ne postogy *Gn* 183b, *sim. Gn* gl. 70b; Te⟨że⟩ yesm nigdi ne popelnil, yaco mi moy tforzecz kazal *Spow* 2; Thoma... slubil nigdi lati ne posbiwacz Potrca o szedm grziwen 1405 *Piek* VI 265; Paszek s Philipem za Staszka nygedney rzeczi nigdi ne ranczil 1407 *HubeZb* 87; O kthorą spasy Mancimir na myą zalowal, o tha-m ya s nym vyednan, esze na mya nygdi nye myal zalowacz 1440 *ib.* nr 883; Yako Woczech nygdy nycz nye myal Woyaczewo oth trzidzeszczi lath 1444 *Pyzdr* nr 1216; Kto... w gego drogą wstøpi, nigdy z niey nie støpi (*leg.* sstąpi) *Galka* w. 15; Przes czthirzi latha nygdi nye bil vpomyenon (numquam fuit admonitus) o rzeczi ałybo o gymyenye przerzeczone *Sul* 37, *sim. Dział* 26; Yaad nygdy nye bødze richley daan, iednoo w slodkey strdzy *Gloger*; Myedzi slimy *luczmy a dobrimy, yaco swyat stogi, sgoda nygdi nye bila any bądze XV *med. R* XXII 246; Nygdi tako nye bødze (nequaquam ita fiat), moy myli panye! *BZ* Gen 23, 11; Y wyodø yø w dol przikry..., ienze iest nigdi nye oran (quae numquam arata est) *BZ* Deut 21, 4; Ian w tey

ystey dzedzynye se mną we dnye y w noczy, asz do dw (*leg.* dwu) lath myeszkal, mylczącz o ty yste ploty a mnye nye gest nygdy nagabal (nec umquam admonuit) nygednym slowem *Dzial* 25; Examythy y posztawcze, thych sza mnye nygdy nye chcze *De morte* w. 263, *sim. ib.* w. 265. 269; Nygdym svych grzechow spravedlive ne spovedal *SkargaWroc* w. 23, *sim.* 1484 *Reg* 704, XV *ex. Zab* 447; Przy nyey nyeczystota nygdy nye byla vydzyana (numquam enim foedi in ea quidquam visum est) *Rozm* 12, *sim. ib.* 13. 15, *etc. etc.*; Myly Yesus nygdy nyemoczen nye postal (numquam languit vel infirmabatur) *ib.* 158: Byly nyektorzy kaczerze, ktorzy movyly, yschby szye myano krzczycz... v dzyen Svyczek a nygdy nye d⟨ru⟩gdy *ib.* 191; To odzyenye y ty boty, aze do iego svyatey smyerczy nygdy szye nye starzalo *ib.* 235; Ya ym tedy rzeką, nye znam vasz nygdy (quia numquam novi vos Mat 7, 23), odstąpczye ode mnye *ib.* 284; ~ Nyedi placze, alye szan nydi nye zmeye (qui numquam visus est ridere, flere) *ca* 1418 *Wisł* nr 2151; Yako... Iaroslaw tey dzedz⟨iny⟩... nye ymal nydi w sastawy⟨e⟩ 1420 *AKPr* VIIIa 153; Benivole mansi apud Stiborium, nunquam me illiberavit vlg. niddi mą ne ponewalal, abich w nego bil 1424 *TymWol* 48; Numquam diuersa tibi fercula sunt valitura *nydzyycz nye sza dostateczne XV *p. post. PF* III 290.

b. *w zdaniu brak drugiej negacji*: Czo Nastka dzirszala, to dzirszala swe, a nigdy sz Betcziną wolą 1414 *AKH* III 242; Tha karczma... sø bila dostala Paskowi dzedzicznim dzalem weczistim a nigdi Miroslavovi po liscze dzelnim dostala szø 1415 *Pozn* nr 902; Panye Ihu Xe,... od czebye nygdy na weky bycz odłoczonu przepusczy (a te numquam in perpetuum separari permittas) 1424 *Msza* III s. 66, *sim.* VI; Jakossmy daly Slyepochowo, dzedzina naschą,... za Kobylyepolye, za Sczepankovo,... prawą, wyeczną zamyeną, dzedziczstwo za dzedziczstwo, a nigdy szą zaszą na nas dostacz ma błyskoscza any wykupyenym 1442 *Pozn* nr 1606; Nye vczynyl poczeszna lyczba, bo on nygdy na tho potrzebowan *OrtBr* VI 346; Yą szą swoych dzeczy po gych smyerczy nygdy odrzekla *OrtKal* 190; Przesz thosz, moy namyleyschi, racz wyedzeczy, ysch myloscz tho w szobye mą, ysze rzathko albo nygdy wyeszelu (*leg.* w wiesielu) bywą 1447—62 *Zab* 544; ~ Rzecze osslicza...: Powyecz, acz kyedi czsoczem takyego wcinila tobye? Tedi on odpowyedzal: Nigdy (numquam)! *BZ* Num 22, 30; Dokąd ya ydą, vy... nye mozeczye przydz..., alyz vezmyeczye ducha svyatego, alye Zydovye nygdy *Rozm* 556.

2. '*niegdyś, quondam, olim*': Baczczye, by na nasch pomsta nye przyschla, yasz nygdy zarazyla Iyvd cypsky (quondam quae percussit Aegyptios) *Rozm* 92; ~ niegdy... nigdy '*czasem... czasem, nonnumquam ... nonnumquam*': Yako rzekł, przemyenyono yesth ymye oyczowskye w synowo, bo Ivdasch nyegdy byl synem a nygdy nye byl (quandoque fuit dei filius, quandoque non) *Rozm* 276. ~ *Może zamiast* niegdy*?*

Nigdzie 1. '*w żadnym miejscu, w żadne miejsce, nusquam, nullo loco, in nullum locum*': Pan bidgoscsky bil czal dzen w[o] Nakle w pyątek po swyątem Gydziem, a nigdzye tego dnya nye wygyeszdzal 1427 *BiblWarsz* 1861 III 40; *Nygze nullibi XV *p. pr. R* XLVII 358; Myescza nygdzye ny myely pevnego (nulla eis, *sc.* Essacis, certa civitas), alye v kazdem myesczye domy myvaly *Rozm* 182; Prorok kazdy nygdzye nye yesth przeze cznothy, yedno w szoyey znany (*pro* szwoyey zyemy, non est propheta sine honore nisi in patria sua Mat 13, 57) *ib.* 345; Gotvyczye latarnye, przypravyayczye vyelye pochodny, aby szye nygdzye skrycz nye mogl *ib.* 616; ~ nigdzie indzie: Yaco ty copcze medzy Woyaczewem a Runowem, ty są starego (*leg.* z starego) dawna, a na tich Micolay... nowe sul, a nigdze gindze 1420 *Pozn* nr 997.

2. '*nigdy, w żadnym czasie, numquam*': Wythocha... wydzersala mymo trzydzeszczy lath pocoyne y myrne trzeczø czøscz trzecze czøszczy Drzøsgowa, nygdze nye otmyenyayøcz 1418 *Pyzdr* nr 546; A podalismø ('podalismy') mu osm[oy] wolow, dwe crowe..., gichsze on ne ma nigcze utraczicz przes tich panow woły XV *in. Małk* 118.

Nigdziej 1. '*w żadnym miejscu, nusquam, nullo loco, nullum in locum*': Oczczy szą powyedzeli: Nykdzey-szmy go nye wydzely *Aleksy* w. 141; Wyącz szą po nym pythano, po wsz⟨y⟩thkych domyech szvkano, nye mogli go nygdzey naycz, a wszdy nye chczely przestacz *ib.* w. 199.

2. '*nigdy, w żadnym czasie, numquam*': Ot ivtra asz do nynyeyszego czasu stoy na polyv, nygdzey syø do domu nye wraczaiøcz (ne ad momentum quidem domum reversa est) *BZ* Ruth 2, 7; Poloszcye skrzynyø w swyøcy koscyelney..., bo gey wyøcey nygdzey nye bødzecye nosycz (nequaquam enim eam ultra portabitis) *BZ* II Par 35, 3.

Nijeden *formy*: *n. sg. m.* nijeden 1390 *Pozn* nr 81, 1396 *ib.* nr 196, *Gn* 3a, *etc. etc.*; *f.* ni-

jedna 1408 *Pozn* nr 660, *Dział* 31, *Rozm* 123. 153. 352. 788; nijena *Sul* 41. 60, *BZ* Ex 8, 31; nijana *Sul* 4; *neutr.* nijedno *Gn* 3a, *Rozm* 401; ~ *g. sg. m.* nijednego 1395 *HubeZb* 44, 1398 *Pozn* nr 362, 1401 *ib.* nr 491, *Gn* 5b. 174b, 1407 *Pozn* nr 632, *etc. etc.*; ni z jednego *Rozm* 778; nijenego *Sul* 68; *f.* nijedne *Ksw* br 18, 1391 *Pozn* nr 104. 112, 1393 *ib.* nr 137. 144. 146, 1394 *Leksz* II nr 1622, 1396 *Pozn* nr 196, 1397 *ib.* nr 219, *Gn* 2b. 3b, 1411 *Pyzdr* nr 319; nijednej 1396 *Pozn* nr 319, 1403 *ib.* nr 726, 1405 *HubeZb* 111, 1406 *Pozn* nr 581, *etc. etc.*; ni od jednej *Rozm* 71; nijenej 1419 *AKPr* VIIIa 44, *Sul* 57; nijanej *Sul* 9. 26; *neutr.* nijednego 1391 *Pozn* nr 102, 1404 *ib.* nr 564, 1417 *Pyzdr* nr 490, *etc.*; nijenego 1406 *HubeZb* 113, *BZ* Judith 8, 28; nijanego *Sul* 23; ~ *d. sg. f.* ni ku jednej *Rozm* 252; nijenej *Sul* 80; ~ *ac. sg. m.* ni pod jeden 1401 *SKJ* III 194; ni za jeden 1410 *Pyzdr* nr 292; *f.* nijednę 1393 *Pozn* nr 170, 1396 *ib.* nr 311, 1397 *ib.* nr 344; ni na jednę 1403 *KsMaz* I nr 349; *neutr.* ni za jedno 1423 *TPaw* VII nr 2926; ~ *i. sg. m.* nijednym *Gn* gl. 41a; *f.* nijedną 1398 *HubeZb* 74, *Gn* 184a, 1425 *AKPr* VIIIa 165, *Rozm* 151; ni pod jedną 1391 *Pozn* nr 288, 1400 *HubeZb* 97, 1442 *Pozn* nr 1606; *neutr.* nijednym 1400 *Pozn* nr 479, 1419 *AKPr* VIIIa 147, *Dział* 25. 33; ~ *l. sg. m.* ni w jednym *Rozm* 766; ~ *g. pl. m.* nijednych 1391 *Pozn* nr 114, 1396 *ib.* nr 195, 1408 *ib.* nr 640; nijenych *Sul* 58; *f.* nijednych *Rozm* 587; nijenych 1414 *KsMaz* I nr 2296; *neutr.* nijednych *Rozm* 162; ~ *ac. pl. f.* ni o jedny 1398 *Pozn* nr 393.

Znaczenia: **1.** '*żaden, ani jeden, nijaki, nullus*': **a.** *w zdaniu obecna druga negacja*: Iz o sobe nyiedne pece ne ymaiø *Ksw* br 18; Jaco v Thomislaua ne postal nyeden (*leg.* nijeden) list po tem, iaco mu gy Przibislaw posslal 1390 *Pozn* nr 81; Jakub wiszedl, Jakuszowi ne vczinifszi nigednego prawa 1391 *ib.* nr 102, *sim.* 1404 *ib.* nr 564; Jacom nigedne vmovi s Przedslauem ne mal, gedno jaco list *piszøn 1391 *ib.* nr 104; Czo gest Syman Swøchowi pobral zyto, tego gest *otbecl Swøch, ne vczinifzi nigedne prawiszni *ib.* nr 112, *sim.* 1393 *ib.* nr 137. 144; Jaco Gnevomir f Rogalinie ne zastauil Woczechoui niyednich vszitkof, yedno rolø a løki 1391 *ib.* nr 114; Jako Zegotha ne poddal sø Maczeyevi ni pod yednø (*i. e.* pod nijedną) skodø *ib.* nr 288, *sim.* 1400 *HubeZb* 97, 1442 *Pozn* nr 1606; Staszek ne vczinil na Dobeslawa nigedne scodi 1393 *Pozn* nr 146, *sim.* 1394 *Leksz* II nr 1622, 1397 *Pozn* nr 219, *Gn* 3b; Jakom Dobrogostoui ne slubouala sza nigedna schodø 1393 *Pozn* nr 170, *sim.* 1396 *ib.* nr 311, 1397 *ib.* nr 344; Ian i[a]ø⟨ł⟩ Adama *pzri ranach a nyyednego gwaltu ne uczy⟨n⟩il 1395 *HubeZb* 44, *sim. Gn* 5b. 174b; Szechna ne v⟨zi⟩øla ot swe bracze nigednich penøndzi za Konarszke 1396 *Pozn* nr 195, *sim.* 1408 *ib.* nr 640; Jako Staszek wiszedl, ne vczinil szwemu opekadlniku nigedne prauiszni a *gwałd sze mu nigeden ne stal 1396 *ib.* nr 196; Czosm Micolayeui dal rok, f temesm niyedney scodi ne vczinil *ib.* nr 319, *sim.* 1406 *ib.* nr 581; Orlik o kupnø dzedzinø ne mal Marczina, swego brata, sbiwacz posagem ani nyiednø rzeczø 1398 *HubeZb* 74; Sandziuoy... wmovil medzi mnø a medzi Sczepanem, esz ne mal na mø niyednego roku stacz, nisz przet timi pani, czso sø nameneni 1398 *Pozn* nr 362, *sim.* 1401 *ib.* nr 491: Jaco Jandrzey ne wszøl Stachowi dwu weprzu gwałtem, ne dognaw go nygednim prawem 1400 *ib.* nr 479, *sim.* 1419 *AKPr* VIIIa 147, *Dział* 33; A otichcymasth (*leg.* od tych-ci-miast) nigednecz cz⟨c⟩y any chualy szobe czynicz gest on bil ne dal *Gn* 2b; A pres tocz ten tho krol neba y szeme,... gegosczy... nigeden [a]angol ani nygedno stvorzene doszøcz... ne mosze, tenczi szø gest on dzysza vczynil tako nisky *Gn* 3a; Fuit vas solidum..., quod nullo lapide... potuit frangi bil gest tako tvardy, yscy on nigedn⟨y⟩m kamenem ne moson gest slomicz bil *Gn* gl. 41a; Jakosm prawye nye obyansowal sye ny pod geden (*i.e.* pod nijeden) czynsch placzicz ksandzu proboszczowy 1401 *SKJ* III 194; Iacom ia ne chodzil na Staskowi dom ni na gednø (*i.e.* na nijedną) scodø 1403 *KsMaz* I nr 349; Iaco Mirek bil Staszkow czlowek, kedi gi wsadzal w clodø, ani mu nigedney vprauisni vczinił 1403 *Pozn* nr 726, *sim.* 1408 *ib.* nr 647; Woytec... w ten dzen nigedney swadi s Wawrzkem ne mal 1405 *HubeZb* 111; Stanislaw Przerambskemu ne ranczil nyenego (*leg.* nijenego) rankoyemstwa 1406 *ib.* 113; Po gich oczczu y nigedna (*sc.* kobyła) ne ostala 1408 *Pozn* nr 660; Benak a Ian ne w[r]zøly nigedne zaplati ot pana Thomka 1411 *Pyzdr* nr 319; Yakom ya ne brał s Beaczina domu nyenich (*leg.* nijenych) rzeczi 1414 *KsMaz* I nr 2296; Tho yest cupil prawim targem a nye dla nygednego powyszenya 1417 *Pyzdr* nr 490; Iaco Boguslaw ne bral po mey sestrze Swachne nygeney pusczini 1419 *AKPr* VIIIa 44; Gdi Jacusch osadzal Mathiam... na roli, tedi mu ne slubouał ni za gedno (*i.e.* za nijedno) zito, bi mu ge wyprauił 1423 *TPaw* VII nr 2926; Jaco Iacusch oth pyaczy y oth szeczy ('sześciu') lath ne ranczil

Andrzeowy dwstha grziwen wyana i poszagu a nigedna dawnoscza myal odbywacz na pol Dambiczey y na Gawrzialowey 1425 *AKPr* VIIIa 165; Nye dam nygednego kotha 1430 *ArchCastrCrac* IV 60, 412; Genze kdi nye stanye kv skazanyv rzeczy, sluszne poszcze ma bicz, gego nyebyczym w theem nye czynyancz przekazi nyyaney (quo non parente ad diffinitionem causae licite procedatur) *Sul* 9, *sim. ib.* 26; Vstawyamy, aby o thakego czleeka thako szslego nygena skarga (nulla quaestio, *Dział* 31: nygedna pomowa) nye bylabi rvszana *Sul* 41; Dzewky... za zywotha porodzyczelow... za mąsz wydane, brathv... o szwoy poszak nygeney skargy rvszycz nye mogą (aliquam quaestionem movere non poterint) *Sul* 57; Gylkokrocz ktorym... szwadzicz szą przygodzy, a slvga... pana... wspomagayącz, dobyw myecza... kogo vreny, o tho nygenego gnyew (*leg.* gniewu, *Dział* 57: nygedney myerszączky) oth vrazonego... nykako nye ma myecz *Sul* 68; Dzedzycz sz... szolthiszem mayą przystąpycz y mvszą kv sądv... y wszącz... dwye personye rostropne, nygeney stronye nye podeszrzane (neutri partium suspectas) *Sul* 80; Za tho zabiczye nyyeden przyiyaczyel zabitego (nullus amicus... occisi) nye ma ophscheyky msczycz *Sul* 89, *sim. ib.* 52, *Dział* 44. 48. 56; Neque alicujus domini ad judicium spectantis vlg. nijednego stolecznika niebyciem reclamacio predictorum terminorum... non debet haberi 1453 *PawSejm* nr 114; Chową ('chowaj') szą w czczy i w kaszny, nye traczy nyedney (*leg.* nijednej) przyaszny *Aleksy* w. 75; Bødzeszly, ti Jacobye, myecz mee dzewky, czyly gynø zonø poymyesz..., nygednego szwyatka nye (nullus... testis est), gedno pan bog *BZ* Gen 31, 50; Y odyøøl (*sc.* bog) muchy od ffaraona... y nye ostala nygena (non superfuit ne una quidem) *BZ* Ex 8, 31; Nye w twich rzeczach nygenego pochibyenya (non est in sermonibus tuis ulla reprehensio) *BZ* Judith 8, 28; W tey ystey dzedzynye se mną... asz do dw (*leg.* dwu) lath myeszkal,... a mnye nye gest nygdy nagabal nygednym slowem (nec umquam admonuit ipsum... unico verbo, *Sul* 36: any kyedi go *vpomyal yanim slowem) *Dział* 25; Nyyednego zakalv (nulla macula) w yey zrzyenyczy nye bylo *Rozm* 21, *sim. ib.* 22. 574; On obraz ny od yedney (*i.e.* od nijednej) gorączoszczy nye rostayal (non ab aliquo calore solvebatur) *ib.* 71; Naczyrpal vody v podolek svego odzyenya... y nyedna (*leg.* nijedna) kropya nye vkanąla *ib.* 123, *sim. ib.* 153. 352. 788; A tesch nye byly (*sc.* zęby) skalane nyyedna nyeczystota (nec erant infecti aliqua rubigine) *ib.* 151; Alye nye yest to podobno..., aby on bądz (*pro* bądącz) telye lyat na svyeczye, by svoye moczy albo nyyednych czvd (miracula nulla) nye czynyl *ib.* 162; Prelacztwa proszyczye na nyebye, ktoreszczy thamo nyyedno nye yest (quae nulla erit ibi) *ib.* 401; Vyez dobrze, yze szye on nyyednych groz nye boy *ib.* 587; Ny v yednym (*i.e.* w nijednym) prorocze nyc stoy albo nye pysano *ib.* 766; ~ nijeden człowiek '*nikt, nemo*': Nullus enim ante demones... posset subsistere, nigeden clouek ne moglby szø przeciuicz slim, nisi esset subsidium sanctorum angelorum *Gn* gl. 149a; O tho ych nigeden czlowek ne gabal 1401 *HubeZb* 116; Jaco Jan ne pozekl niyednego *dzloweka 1407 *Pozn* nr 632; Czlovyeka nyednego (*leg.* nijednego, nullum hominem) nye potąpyl any potąpyal *Rozm* 32, *sim. ib.* 131. 139; Vy vydzyczye, yze za mya nyyeden czlovyek svyeczky nye boyvye *ib.* 780; ~ nijedną stroną '*w żaden sposób, nullo modo*': Tedy vøcz swøthy Gan gestcy mv on tako byl odpouedzal, ysze thy, dze, nigednø stronø ne mosesz tutha bicz se mnø *Gn* 184a.

b. *w zdaniu brak drugiej negacji*: Czosmi ge gednali, tosmi ge gednali o czwartø czøscz Gowarzewa ale ni o gedni (*i.e.* o nijedny) gine szkodi 1398 *Pozn* nr 393; Tø grziwnø, czsom saplaczila, tøm dala pozyczonø, a ny sza geden (*i.e.* za nijeden) poszag 1410 *Pyzdr* nr 292; Dzeszanczina s pelna ma dana bicz, wyiąwszi rzepą, mak, kapustą... y thim podobne naszenya... S gych niyana dzeszanczina ma bicz ząndana (decima ab eo nullatenus recipiatur) *Sul* 4; Paknąły nyyanego sz thego dwoyga dbalybi wczynycz (qui si neutrum facere curaverint) *Sul* 23; Gdiby ktho o slodzcysthwo... w sądze byl przekonan trzykrocz..., then przeseczczywy ostan na wyeky,... nygenych tesz darow (nullaque donaria, *Dział* 56: darow szadnych) w odzenyv... oth nasz owszcyky poszczygną *Sul* 58; A gdy przes kogole yąth bądze (*sc.* zbieg), na lascze naszey ma bycz a myedzy gymaczmy gego a przyaczelmy yąthego nygena prze gego yącze ma szą wstryszną cz myrzączka (nec... debet aliqua indignatio... suboriri, *Dział* 61: nygedney lsczywosczy nye mayą czynycz) *Sul* 60; Vyelye vdow bylo v zydovskey zyemy... a ny kv yedney (*i.e.* ku nijednej, ad nullam illarum Luc 4, 26) byl poslan Elyasch, gedno do Sarepta *Rozm* 252; Przetoz ny z yednego (*i.e.* z nijednego) przykladu mogly tego myecz, aby myly Cristus myenyl szye... krolyem *ib.* 778.

2. *'nikt, nemo'*: **a.** *w zdaniu obecna druga negacja*: Nye zabyay nyyednyego (*Dek* I 1: nyegednego, I 5. 6. V 1. 4: nikogo, V 2. 3: nycogyego) *Dek* II 3; Nigeden pocoya Xpowa... myecz nye moze, geno kto ma dobrą wolą XV *med. R* XXII 243; A wroczywszy sze wodi zaszyø y przykrili wozy... y... zastøpi ffaraonowi..., anysz zayste ostal z nych nygeden (nec unus quidem superfuit ex eis) *BZ* Ex 14, 28; Bocyem przikazal mim dzeweczkam, abi cyebye nygeden (nemo) nye smøcyl *BZ* Ruth 2, 9, *sim. ib.* IV Reg 23, 10; Po nyem nye bil gemv nygeden rowni (non fuit similis ei) ze wszech krolyow Iuda *BZ* IV Reg 18, 5; Tamo nye byl nyyeden tako vyerny albo tako dobry (nullum hominem fidelem), aby ją w svą gospodą przyal *Rozm* 91, *sim. ib.* 248. 280. 371. 390. 400; A nyyeden na nyebyossa nye vstąpyl[y] (nemo ascendit in caelum Jo 3, 13) *ib.* 238, *sim. ib.* 174. 252, *etc. etc.*; Nyyeden czye nye potąpyl? A nyevyasta: Nyyeden (nemo te condemnavit?... Nemo Jo 8, 10), gospodnye *ib.* 465; ~ **b.** *w zdaniu brak drugiej negacji*: Nygeden (nullus) ma bycz pozwan, gedno przes woznego *Sul* 9; Samech szye wyklada sluchay albo sczwyrdzenye, bo nygeden stwyrdzon bywa, yen nye slucha duchownyma vszyma *Pul* 118 arg. 8.

Nikakie *'w żaden sposób, nijak, wcale nie, bynajmniej, nigdy, nullo modo, minime, nequaquam, numquam'*: **a.** *w zdaniu obecna druga negacja*: Otpowyedzal wøsz k szenye: Nykakye (nequaquam) szmyerczyø nye vmrzeczye *BZ* Gen 3, 4; Nykakye (nequaquam) tu nye ostanyeczye *wyoczey *BZ* Ex 9, 28; Ale genø tø rzecz zatayl ocyecz moy przede mnø, a przeto nykake (nequaquam) to nye bødze *BZ* I Reg 20, 2; Temu syø ona vcyeszicz nykake (nullo modo) nye mogla *BZ* Tob 10, 7; A gdisz Raguel wyelym slow swego zøcya, abi tu dluzey ostal, przeprosycz nykake (nulla ratione) nye mogl, polecyl gemu Sarø *ib.* 10, 10; Yescz[e] nykakye nye mogly (comedere nequaquam possunt) *Rozm* 297; Nykakye temv vyerzycz nye moga, aby mogl taką nyemyloscz vkazacz przeczyv svey smyerney matcze *ib.* 590; ~ **b.** *w zdaniu brak drugiej negacji*: Tesz then naganyączy skazanye sądzego... nykake pyrwey slvchan ma bicz (nullatenus audiatur), alysz sądzy trzy grzywny... da *Sul* 55; Vstawyø szlyub mnogi s wamy a nykakye potem (nequaquam ultra) bødze zapomnyano wszemu stworzenyu *BZ* Gen 9, 11; A thy Bethlege⟨m⟩, szyemya szydowska, nykakye mnyeysza yestesz (nequaquam minima es Mat 2, 6) w kszyąszączyech szydowskych *EwZam* 293; ~ Wdowa thakeesz w szeszci lyath rzecz pocznye..., a tho wszytko czassv pokoya a sgodi myesczye ma thylko, alye czassu walecznego nykake (alias non) *Sul* 12; Ostanczye tu..., a z yutra poydzeczye. A ony rzekly: Nykakye (minime), ale na vlyczi ostanyemi *BZ* Gen 19, 2, *sim.* 1471 *MPKJ* V 10; Osmego dnya przyszly obrzazovacz dzyeczya y svaly go gymyenyem oycza... Zachariaszem. A odpovyedzyawszy mathka yego rzekla: Nykakye (nequaquam Luc 1, 60), alye bądzye vezvan Jan *EwZam* 290; To myeny pan bog rzekacz: Nykakye! *Rozm* 839; ~ **c.** *bez kontekstu*: Nykake nullatenus *ca* 1428 *PF* I 492; Nykakye nullo modo *ca* 1500 *Erz* 52.

Nikakiej *'w żaden sposób, nijak, wcale nie, bynajmniej, nigdy, nullo modo, minime, nequaquam, numquam'*: **a.** *w zdaniu obecna druga negacja*: Dlatego przeseczczywy nykakey nye bądze myan (infamis nullatenus habcatur) *Sul* 58; Nykakey (nequaquam) k temv lvdv nye mozem wnidz *BZ* Num 13, 32; A gdisz wsrzal Balaam, ze syø lvbi bogv, abi pozegnal Israelovi, nykakey (nequaquam) nye chodzi, iakosz pirwey chodził, aby wyeszbi patrzil *ib.* 24, 1; Gdisz iest pan przikazal wam, aby nikakey wyøczey (nequaquam amplius) tøøsz drogø syø nye nawraczali *BZ* Deut 17, 16; Nye ostanye gego marcha na drzewye... a nikakey (nequaquam) nye pokalasz zemye swey *ib.* 21, 23; Nikakey tego wiøcey nye bødze (nequaquam ita, ut loqueris, erit)! *BZ* Jos 24, 21; Rzeczely vam kto czo, chczącz vam przekazycz albo odmavyayacz, nykakyey nye pvsczayczye, alye vczynczye yako vam mo⟨w⟩yą *Rozm* 446; O dzyevyczą przesławna,... tenczy nykakyey nye vydzy my szye, by tvoy syn byl *ib.* 841; ~ **b.** *w zdaniu brak drugiej negacji*: Alye gdi przerzeczone wyny nye badą, nykakey kmyecz othydz ma (nequaquam cmeto recedat, *Dział* 62: kmyecz nye mosze zbieszecz)..., alysz dom dobri ostawy⟨w⟩szy *Sul* 61; Wiswyeczoni y sbyegowye przed smyerczø *biskvpowyø nykakey (nullo modo) do swych myast wroczicz syø mogø *BZ* Num 35, 32; Stal (*sc.* Piotr) z daleka lye przeto, yze myal boga zaprzecz, bo by mogl byl nykakyey boga zaprzecz, by byl blysko boga przystal *Rozm* 665; ~ Nas-li-sz czili nyeprziyaczelsky? Genze odpowyedzal: Nikakey (nequaquam), aleczem kxyøzø woysky bozee *BZ* Jos 5, 14. ~ *Możliwa jest też lekcja* nikakie.

Nikakież *'w żaden sposób, nijak, wcale nie, bynajmniej, nullo modo, minime, nequaquam'*: A gini vsliszawszi mielibi strach a nikakyesz

(nequaquam) smyeliby tegosz vczinicz *BZ* Deut 19, 20.

Nikako '*w żaden sposób, nijak, wcale nie, bynajmniej, nullo modo, minime, nequaquam*': Gdi bracza semrą alybo nye bądą, dzewky w dzedzynach nykako blyskoszczy ymyecz nye mogą (aliqualiter non succedant, *Dział* 54: tedy wzdy nyekako dzewka... dzerszawy nye otrzyma) *Sul* 57; Gylkokrocz... slvga... pana swego wspomagayącz, dobyw myecza..., kogo vreny, o tho nygenego gnyew (*leg.* gniewu) oth vrazonego... nykako nye ma myecz (indignationem vulnerati... aliquatenus non incurrat) *Sul* 68; Nykako tak nye bødze (nequaquam ita fiet) *BZ* I Par 21, 24; (Jozef) sve bolyeszczy y smątkv nykako dzyevyczy Maryey nye chczyal zyavycz *Rozm* 54; Ymą szvkacz dzyevycza (*pro* dzyeczyącza) a nykako (nusquam) nye mogą nalyeszcz *ib.* 144; Movy svyąthy Byernath, kv Eugenymv byskupv rzekącz: Tvoy myecz szvyeczky yesth snacz thve skazanye..., alye nye thwa ręką ma bycz dobyt, bo by k tobye myecz nye przysluzal nykako byl *ib.* 639.

Niki *(?)* '*nikt, żaden, nemo, nullus*': Ne zabyay nycogee⟨go⟩ (*Dek* I 5—7. IV. V 1. 4: nikogo, I 1: nyegednego, II 3: nyyednyego) bliznego swego *Dek* I 3; Nye zabiyay rankan nycogyego *Dek* V 2, *sim. Dek* V 3. ~ *Może to spolszczenie czes.* nikoho*?*

Niknąć *cf.* **Poniknąć, Przeniknąć, Wyniknąć, Wzniknąć, Zniknąć, Przenikać, Wynikać, Wznikać się**

Nikt *formy*: *n. sg.* nikt 1399 *HubeZb* 96, *Fl* i *Pul* 138, 15, 1412 *Pozn* nr 881, *etc. etc.*; nik 1424 *Pozn* nr 1179, XV *med. ZabUPozn* 126, *Rozm* 833; nicht *Aleksy* w. 226; ~ *g. sg.* nikogo *Fl* i *Pul* Ath 20, *Dek* I 5—7. IV. V 1. 4, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* nikomu 1397 *Pozn* nr 220, 1398 *HubeZb* 73, 1406 *MMAe* II 28, *etc. etc.*; nikomemu *Kśw* cv 11; ~ *ac. sg.* ni przez kogo *Gn* 14b, *ca* 1500 *JA* X 392; ~ *i. sg.* nikim XV *med. R* XXII 236; ni z kim *OrtBr* VI 355, *OrtMac* 50.

Znaczenie: '*żaden człowiek, żadna osoba, nemo*': **a.** *w zdaniu obecna druga negacja*: Yde ⟨tobie krol praw⟩diui, bo nikomemu criudy ne ucincal *Kśw* cv 11; Jaco to dwoie chisz obalilo szø i sgnilo, y ne godziło szø nikomu 1397 *Pozn* nr 220; Mikolay ne wzøl Potrowi kopi retayskey ani yey nikomu podal 1398 *HubeZb* 73; Jacub dzerzal *Thomislaowø czøscz..., a nikth go o ne ne gabal 1399 *ib.* 96, *sim.* 1407 *Pozn* nr 627, 1408 *ib.* nr 639; Nye zabyay nikogo (*Dek* V 2. 3: nycoyego) *Dek* I 5—7. IV. V 1. 4; Thich (*sc.* rzeczy) nykomu nye *syą vyny 1406 *MMAe* II 28; Ach myloscz, czosz my vczinyla, eszesz me tak oslepila, eszesm sche ye na myloscz podal, yakobych nykogo na swecze znal 1408 *MacDod* 43; O tho go nygt prawem ne nagabal 1412 *Pozn* nr 881, *sim.* 1413 *ib.* nr 848; W tem gich nigd nigdi prawem ne gabal 1415 *ib.* nr 861; Yakosm nye otnawyala any przeyednala nycogo o thø o trzeczø czøscz trzecze czanszczy *Drzosgowa 1418 *Pyzdr* nr 545; Z yutra weszol nikt ne bødze *Słota* w. 14, *sim. ib.* w. 95; Wydzerzely tąmo trzy lathą a nyk tąm gych prawem ne nagąbął 1424 *Pozn* nr 1179, *sim. Rozm* 833; Dzyuisch wydzersal zemskø dawnoscz pøthnacze lath..., nycomu ne zastawyayø 1427 *AKPr* VIIIa 169, *sim.* XV *med. R* XXII 236, *ca* 1450 *PamLit* IX 318; Baczącz, yszby nykth (nullus) nye myal czvdzych rzeczy bracz *Sul* 44, *sim. Dział* 35; Gdyby kthole... corth vyął alybo myecz, alye reny nykomv nye zadal (et vulnus alicui non intulerit, *Dział* 48: nykogo nye vranyl), na naszey mylosczy ma bycz *Sul* 64; A tacz (*sc.* pokora) na czworą syą vkazuge: nye dbacz na ten swyat a nykym nye gardzicz XV *med. R* XXII 236; Discreta nykogo nye omawyacz XV *med. Zab* 513; Nye mogl roszdrzecz nycht ranky gyemv *Aleksy* w. 226; Nye stanye geden swy⟨a⟩dek przeczіw nikomv (non stabit testis unus contra aliquem) *BZ* Deut 19, 15; Nye trzeba gym o tho ny sz kym ('z nikim') czynycz *OrtBr* VI 355, *sim. OrtMac* 50; Sądza tesz nye ma kazacz dzeczkowacz nykogo przez vini *Dział* 19; A tam nye ma yego odeprzecz nykth 1496 *Trześn* 132; Nygth sza myą nye chcze vmrzecz *SkargaPłoc* w. 78; Przynyesly... yedno dzyeczyą barzo nadobne..., yze yego smyary y yego kraszy... nygd vypovyedzyecz nye moze *Rozm* 19, *sim. ib.* 25. 42. 71. 73. 81. 110; Obezryawschy szye, by yemv nygdt nye zavadzyl (ne quis arbiter impediret) *ib.* 109; *Drugą bozą v pravdzye navczasch, *nykogą nye dbayącz (et non est tibi cura de aliquo Mat 22, 16) *ib.* 327; Takyez Davyd kyedy byl myedzy svemy zvolyenyky, nygd yego czyszschy nye byl, alye... v boyv nykt ostrzschy y tvardtschy *ib.* 626, *sim. ib.* 719; ~ nikt..., je(d)no: Tego nykt nye ma, geno ten, gen p[o]ewnye w pana boga wyerzi XV *med. R* XXII 236; ⟨A⟩le ysze wina rzeczona syedmnadzesyąth nykomv nye ma bycz skazana, gedno naszemv stolv, przeto chczem *Dział* 18; Nygd tego nye vydzyal (*pro* vyedzyal *?*) yedno matka Iesvcristvszova (praeter solam matrem Iesu factum ignorantes) *Rozm* 102, *sim. ib.* 323; Nye vzryely nykogo, yedno samego Iesucrista (neminem viderunt

nisi solum Iesum Mat 17, 8) *ib.* 367; ~ Czom wsął troye cony..., tom wsal w mego pąna v szapuscze, gdzyesta nykt nye rabi, yedno czo v Brodi przedawa 1430 *Pozn* nr 1348, *sim. Rozm* 637; Wsey (*pro* k wsey, *i.e.* 'k swej') szekczy⟨e⟩ albo zakonv nykogo nye przyaly (sectae suae neminem adhibentes), yedno alyez rok słuzyl *Rozm* 182; ~ nikt in(sz)y..., jedno: Ny przes kogo ([przez nikogo]) gynszego ne mamy otrzymacz tego, gedno pres dar ducha svętego *Gn* 14b; Nykogo ynego nye dbaly any na kogo ynego patrzyly, yedno mylego Iesucrista *Rozm* 655; Mystrzovye y lyczemyernyczy, ktorzy szyedzyely v vlyczach, gdzye nykt yny nye szyedzyal, yedno ony samy *ib.* 710; ~ Bo yesz thy wschythkych pokvthuyaczych zbawyenye, a gynego nykogo nye wyem, yedno yesz thy szam moy myly mystrz y pan *Naw* 86.

b. *w zdaniu brak drugiej negacji*: Oczecz od nykogo (a nullo) gest wczynon any stworzon, any porodzon *Fl* Ath 20, *sim. Pul*, *MW* 110b; Nykth moze gego gymyenyą bracz *OrtKal* 189; ~ Dnow⟨ie⟩ stworzeny a nykt w nych (dies formabuntur et nemo in eis) *Fl* 138, 15, *sim. Pul*; ~ nikt..., je(d)no: Kthorego daru ny przesz kogo ([przez nikogo]) mozem szobye szyszkacz, yeno przesz tha myla panna *ca* 1500 *JA* X 392; ~ Kto szdraadzil Adaama nyewynnego?... Zaprawda nykt, yedno nyeewiasta *Gloger*; Kto czye takyem kupczem vczynyl? Nygd, yedno tve lakomstvo *Rozm* 511.

c. *bez kontekstu polskiego*: Ut nullus, nyk, de ea aliquid sinistri loqui potuit XV *med. ZabUPozn* 126.

Niktej '*nikt, żaden człowiek, żadna osoba, nemo*': **a.** *w zdaniu obecna druga negacja*: Witrzimali trzidzeszczi lat y dve lecze ty czanszczi w Gorcze spocoyno, a gich niktey ne nagabal 1406 *Piek* VI 306, *sim.* 1419 *Pozn* nr 1048, 1420 *ib.* nr 993. 998; Jsze ta grobla... *wycrzymana *crzydzeszcy lath y *crzy a tam gey nigtey prawem ne preconal 1420 *Pozn* nr 995; O to go nictey ne szaswal, asz *crzy lata mynąli 1421 *ib.* nr 1009, *sim. ib.* nr 1010; Orsula debet... sexagenam in banito iudicio Stanislao, a pod dom szą szapiszuye Staszcovi w gayonem sządze..., by nye byl nyctey (*var. KsNWarsz* I nr 141: nye ten) po Bronyszv temv domovi blyszey 1432 *JP* XXXVI 35; Nyktey nye dotknøl syø røkø myodu vstom swim (nullus applicuit manum ad os suum) *BZ* I Reg 14, 26; ~ **b.** *w zdaniu brak drugiej negacji*: Gdysz nykthey (nullus) swego prawa maa bycz schytrzon *Sul* 23.

Niktory 1. '*żaden, nullus*': Pan... kmyecza... ma wroczycz, a to tako, aczby kmyecz kv panv, od ktorego zbieszy, nye myal nyktorey wini pyrwey wypysaney (et hoc, ubi nulla culpa praecedente domini, *Sul* 61: nyyeną wyną panyską przechodzącą) *Dział* 62; Nąmyenyl ym (*sc.* Piłat) dw (*leg.* dwu): jednego Barabascha... a postavyl im Iesucrista... y nye chczyał ym nyktorego ynschego namyenycz *Rozm* 808.

2. '*pewien, jakiś, quidam, aliquis*': Vix aliquis sanctorum gedwa nikthori svøthich *ca* 1450 *R* XXV 223; Yeslyby szie przigodziło, yszby nyktory[ch] s thowarzisow... byl nyemoczen..., thedj... mystrzowye mayą dacz dosthathek onemu nyemocznemv 1491 *RKJŁ* VII 57; Iesliby szie przidalo, yzeby nykthory thowarzisz szie pothim chcial pythacz *ib.* 58; Prossyl nyktory riczrczeye (*leg.* rycerz) swanthego Bernaharta, aby gemu nauka dall o rzandzenyu czeladzy XV *p. post. R* I s. XXXVII; Quidam, id est aliquis, nykthory *ca* 1500 *Erz* 52.

Nikty '*nikt, żaden człowiek, żadna osoba, nemo*': Iaco Wawrzinecz trzimal woda Missynø trzi lata s pocogem, a nikti go nagabal 1400 *Pozn* nr 467; Jaco Dzetrzichow oczecz a Dzetrzich po nem wydzirszeli ssø jezoro Radusz trzidzeszci lath y trzi s pokogem, a nikit (*pro* nikti) go prawem ne gabal 1409 *ib.* nr 788.

Niktyż '*nikt, żaden człowiek, żadna osoba, nemo*': Jako Woczech mal vmowø sz Dobeslauem, isz o to ranko⟨je⟩mstwo ne mal nitkis (*pro* niktis) v krolewem szøndze gabacz 1393 *Pozn* nr 179.

Ninak *cf.* **Minóg**

Ninie *czy* **Nynie** '*teraz, obecnie, w czasie, który jest, który niedawno minął lub który wkrótce nadejdzie, nunc, hoc tempore*': Prze nødzø ne ymaiøcich y prze lkane vbogich nyne (nunc) wstanø, molwi gospodzin *Fl* 11, 5, *sim. Pul*; Nine (nunc) powiszil glowø moiø nad neprzyaczoli mogimi *Fl* 26, 10, *sim. Pul*; Asz nine (usque nunc, *Pul*: az do nynye) przepowadacz bødø dzywi twoie *Fl* 70, 18, *sim. Pul*; Bødz ymø gego blogoslawono ot nyne asz na weky (ex hoc nunc et usque in saeculum) *Fl* 112, 2, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 113, 27; Panno Maria..., racz bycz s namy nynye y przy nassey smyerczy *Zdrow* 14a. 16; Yaco ne zaplaczil obat (*pro* opat) stirzech krziwen... mne ani mey szene tich, cz[o]szo nine nan zalowal 1406 *Pozn* nr 586; Yaco Jan s Yadamem mal wmowø wikupicz slad na szwanthi Micolay, yaco nine przidz⟨ie⟩ *ib.* nr 829; Ws⟨y⟩thek lud pa⟨t⟩rz nyne na Geszu Crist⟨o⟩w trud 1407 *JA* X 389; Any tamo rzecl rącza ('rządca'), any dwornik, ysz nyne szą ne dzelą roky szemske 1418 *Pozn*

nr 963; Et nunc, nine, dixi vobis priusquam fiat, ut, cum factum fuerit, credatis (Jo 14, 29) XV *in. R* XXIV 73; Ninyesmy (nunc Jo 8, 52) poznaly, ze diabla mas *ca* 1425 *EwKReg* 42; Jaco tedi, kyedim mal rok na welikye roky, nynye w Posnanu s pana Helena Rosnowska, bilem prawą nyemocza bogem sloszoną nyemoczen 1428 *Pozn* nr 1512; Pyotr nyegdy Gelitowsky, nynye w Myrzewye bądącz, yest post patrem suum de clenodio Lopyanu 1443 *ib.* nr 1610; Chceemi, abi nasza wstawyenya wszystka nynye w wyeczv... vczynyona (editae nunc, *Dział* 7: ten to czas) nye patrzyli przemynąlich... rzeczi *Sul* 20; Vstawylismi, srzandzyly i nynye rzandzymi (exnunc ordinamus), ze... manzoboycza osmy kop groschow... zaplaczy *Sul* 109; Nynye pridem XV *p. pr. R* XVI 350; Horne, adverbium temporis, id est hoc anno et ecciam potest dici honno uel horno, proprie nynye 1450 *RpKapKr*; A ne gest ostawono mestcze obchodzena, yeno hysz mamy pefno werzicz y nyne y bosym wysnanym, y waru naschø nunc enim et ipsius domini professione et fide nostra caro eius vere est cibus et sangwis eius vere est potus XV *med. GlWroc* 47v; Błogoslawyeni, gisch placzeczye nynye (nunc Luc 6, 21), bo syą bądzeczye smacz XV *med. R* XXII 238; Itaque iam, nynye, non est serws, sed filius (Gal 4, 7) XV *med. SKJ* I 55; Pogłodny s tego myasta, na gemzez to nynye (in quo nunc es) *BZ* Gen 13, 14, *sim. ib.* 22, 12; Bog to obroczyl w dobre, abi mnye powiszyl, yakosz nynye wydzyczye (sicut in praesentiarum cernitis) *ib.* 50, 20; Nynyecz yusz (nunc enim) wszczyøgnø røkøø swø *BZ* Ex 9, 15; Vsrzø gy, ale nye nynye (non modo) *BZ* Num 24, 17; Nynye stworzo⟨ne s⟩ø a nye od oney chwyle (nunc creata sunt et non extunc) *BZ* Is 48, 7; Ges⟨cze i⟩ nynye przecywycye (resistitis et nunc adhuc)? *BZ* I Mach 2, 33; ⟨Żało⟩scz wyelka y bolesz⟨ć⟩ mam w szwogyem szerczv nynye 1447—62 *Zab* 544, *sim.* 1471 *MPKJ* V 32; Y tesz ninye gy maiø, dzirsza y chowayø za czsnego y falonego.cloveca 1474 *Zab* 540, *sim. ib.*; Chwala oczczu y sinu, y duchu swiantemu, jako bila na poczøtku y nynie (et nunc), y zawzdi, y na wieki wiekow *MW* 35b, *sim.* XV *ex. R* XXV 243; Nynye (nunc Luc 2, 29) opuszczasz slvgą thvego, panye *EwZam* 294, *sim. ib.* 303; Przepuscz nynye (sine modo Mat 3, 15) *ib.* 300; Thwoy gnyew wschiczko sthworzenye od dawnych laťh y gyesczye nynye poznąło XV *ex. MacDod* 138; Schwyąta Anno, nasch oschwyeczy nynye y po naschey szmyerczy XV *ex. PF* V 105; Nye nalaslem, alysch nynye nalaslem ya (*sc.* miłą) k swey luboszczy XV *ex. Zab* 444; Owa nynye (ecce Luc 1, 36) Elzbyeta... począla syna ⟨w⟩ svey staroszczy *Rozm* 50; Nynye (modo) vczynyl szye czlovyekyem *ib.* 74; To dzyeczyą yesth poslano nynye kv vpadv vyelv *ib.* 79, *sim. ib.* 92. 165; Obraz mylego Iesucrista vyobrazyl szye na onem rąbku, yenszye dothychmyast y nynye yest v Rzymye *ib.* 303; Gdzye ya ydą, nye mozesz naslyadovacz mnye nynye (non potes me modo sequi Jo 13, 36) *ib.* 556, *sim. ib.* 557; I nynye vyeczye (modo creditis Jo 16, 31)? *ib.* 575, *sim. ib.* 641; Svyaty Pyotr... skryl szye v yednym dolye, ktory y nynye slovye kurove pyenye *ib.* 700; Pylat... rzekl: *Nyenye maczye dw v yaczstw (*leg.* dwu w jęcstwu), ktorego chczeczye, abych vam puszczyl? *ib.* 808; ~ Czerkew nynye ku Yezukristowy, nynye ku wyerzøczym, nynye ku nyewyerzøczym molwy *Pul* 118 arg. 1; ~ dzisia ninie: V⟨ic⟩szelmy szya dzysza nync, bo przesz yego narodzene mamy sbavyene XV *med. R* XIX 78; Jvsch dzysza nynye, moy namyłeyszchy..., racz vweszclycz w theszknoszczy badącza 1447—62 *Zab* 544.

Niniejszy, Ninieszy *czy* **Nyniejszy, Nynieszy** *formy*: *n. sg. m.* niniejszy XV *p. post. PF* III 290, XV *p. post. R* XXV 183; ~ *g. sg. m.* niniejszego 1432 *Pozn* nr 1529, *Sul* 79, *BZ* Num 22, 30. Deut 3, 14. 34, 6. *etc.*; ninieszego XV *med. AKPr* I 233, 1462 *R* XXV 270, 1461—7 *Serm* 91v; *f.* niniejsze 1484 *Reg* 705; *neutr.* niniejszego *BZ* Jos 5, 12, *Naw* 47; ~ *l. sg.* (w) niniejszem *ca* 1450 *PF* IV 573; *m.* niniejszem 1444 *R* XXIII 301; niniejszym *MW* 145a; ~ *n. pl. m.* niniejsze *Sul* 3; ~ *g. pl. m.* niniejszych *Galka* w. 24, XV *med. MPKJ* V 432. *ca* 1500 *Erz* 52; nineszych *ca* 1500 *Erz* 52; *f.* niniejszych *Sul* 6, XV *p. post. Msza* VII s. 65, XV *p. post. SKJ* I 147; nineszych *ca* 1431 *Msza* XII s. 220; ~ *d. pl.* niniejszym 1484 *Reg* 704; *m.* niniejszym *Kśw* dv 3, *BZ* Deut 29, 15; ~ *ac. pl. f.* niniejsze 1460 *PF* V 38; *neutr.* niniesza *Pul* 138, 4; ~ *i. pl. m.* niniejszymi *ca* 1428 *PF* I 481.

Znaczenia: **1.** '*teraźniejszy, obecny, ten, który teraz jest, qui nunc est, praesens*': Ta sloua pise suøti Lucas na cesch y na falø godom nyneysim *Kśw* dv 3; Zbaw naas ... od wszech zloszczy minølych, *nynøssych (*Msza* VII. VI: nynyeyszych, XII: nyneszszich) y poteem bądąnczych (ab omnibus malis praeteritis, praesentibus et futuris) 1424 *Msza* III s. 63; Nynicyschy presentem 1444 *R* XXIII 305; O... nynieyszhich popow zloszczi popissal (*sc.* Wiklef) s pelnoszczi *Galka* w. 24; Vsta-

wyenye nowe nye patrzy przemynanlych rzeczi, alye nynyeysich thilko a przydąnczich *Sul* 6; Nynyeszyego wyeku presentis evi XV *med. AKPr* I 233; W nyneysem in presenti *ca* 1450 *PF* IV 573; Ani wam samim ya ta to zaslvbyenya... poczwirdzayø, ale wszistkim nynyeysim y odesslim (sed cuntis praesentibus et absentibus) *BZ* Deut 29, 15; Gedli z owoczow ninyeyszego lata (praesentis anni) *BZ* Jos 5, 12; [...]sczki sta⟨nu⟩ nineszego ⟨ku p⟩ostradanyv ⟨wi⟩dzena bozego mutatur a presentis statu dileccionis ad carenciam diuine uisionis 1461—7 *Serm* 91v; Nykolay papyez... bracziey..., syostram... zakonu pokuthuyączego, thako nynyeyschym yako y przyslym albo bądączym (tam praesentibus quam futuris)..., apostolschkye przezegnanye 1484 *Reg* 704; Poznal yes wszystka nynyessza (*Fl*: posledna) y stara (tu cognovisti omnia, novissima et antiqua) *Pul* 138, 4; Mnye, szluga thwoya, ode wschego zlego y nynyeyschego, y przychodzanczego szthrzezy *Naw* 47; Tempus nunc nynyeyszy XV *p. post. R* XXV 183; ~ do niniejszego dnia '*do dziś, usque ad hunc diem*': Y rzecze osslicza: Wszako dobitczø tweczem, na nyemze to zawsdi sadzacz obiklesz do nynyeyszego dnya (usque in praesentem diem) *BZ* Num 22, 30; Nye poznal gest czlowyek grobv gego (*sc.* Mojżesza) az do nynyeyszego dnya (usque in praesentem diem) *BZ* Deut 34, 6, *sim. ib.* 3, 14. Jos 4, 9. 5, 9. 6, 25. 7, 26; ~ do niniejszego czasu '*dotąd, do tej chwili, adhuc, usque ad hoc tempus*': Ot ivtra asz do nynyeyszego czasu (de mane usque nunc) stoy na polyv *BZ* Ruth 2, 7; ~ od niniejszego czasu '*odtąd, od tej chwili, abhinc, ab hoc tempore*': Take zapiszy y lysthy oth nynyeyszego czasv (extunc) nyeyeney mayą bycz moczy *Sul* 79; Oth nynyeszego czaszu 1462 *R* XXV 270; ~ niniejszych czasow '*ostatnio, współcześnie, obecnie, his temporibus, novissime*': Modernis temporibus... nynyeyszych czasow nyemnodzy yego braczyey znamyø Yezvkrystowy møky przes Domyenyka swyøtego gym dane gydø XV *med. MPKJ* V 432; ~ '*doczesny, qui huius vitae est, ad vitam terrenam pertinet*': W ziwoczie nynieyschem in vita presenti 1444 *R* XXIII 301; Abich... na tym nynyeyszim swieczie nadzeya a na wieky lyubeznø tobie bila y zasluzila sye wyeszelicz *MW* 145a; Chcze, aby... yego synovye... po zyvoczye nynyeysche nądze (post vitae praesentis ergastulum) dostąpiliby vyecznego blogoslavyenystwa 1484 *Reg* 705; Szbaw nasz szmvthkv y zaloszczy nynyeyszych y thesz vyecznych XV *p. post. SKJ* I 147.

2. '*ten oto, ten przedstawiony, przedłożony, hic, qui ante oculos positus est, de quo agitur*': Nyneysimy listy zastawyamy dzedzini nassze presentibus obligamus hereditates nostras *ca* 1428 *PF* I 481; Vmislyłysmi nynczszym odeswacz duximus reuocare presentibus *ib.* 489; Przeor y conventh... byl w dzerzenu y w moczy rybithwey thego stawu nyneyschego oth trzydzeyszczy lath 1432 *Pozn* nr 1529; Wsystkym, ad kthorich nynyeysze lysti przydą (universis, ad quos praesentes pervenerint), chczem bycz yawno *Sul* 3; Nynyeyszye sznamoszczy, noticiam, cztacz albo mayacz 1460 *PF* V 38; Nyneyszy *przykalt XV *p. post. PF* III 290; Tenore presencium obmavyanym nynyeschych lystow vel podlvg vylozenya nynyeyschych lystow *ca* 1500 *Erz* 52.

Nieszy *cf.* **Niniejszy**

Ninoga *cf.* **Minóg**

Ninóg *cf.* **Minóg**

Niski *formy*: *n. sg. m.* niski *Gn* 3a, *Park* 403, *Rozm* 406; *f.* niska *Rozm* 20; *neutr.* niskie XV *p. post. R* XXV 174; ~ *g. sg. neutr.* miskiego XV *med. R* XXV 154; ~ *ac. sg. m.* niski 1465 *ZapWarsz* nr 1127; *f.* niską *Pul* 98 arg.; ~ *i. sg. m.* niskim *Naw* 115; *neutr.* niskim *Naw* 115; ~ *l. sg. neutr.* (na) niskiem XV *ex. MPKJ* II 319.

Comparat. n. sg. m. ni(ż)szy *BZ* Deut 28, 43, 1466 *R* XXII 15, 1471 *MPKJ* V 70, *MPKJ* V 89, *Rozm* 34; ~ *g. sg. f.* ni(ż)szej *Rozm* 324; *neutr.* ni(ż)szego *Fl* i *Pul* 85, 12; ~ *ac. sg. m.* ni(ż)szy *BZ* I Par 7, 24; mi(ż)szy 1500 *ZapWarsz* nr 1843; *f.* ni(ż)szą 1471 *MPKJ* V 22, *MPKJRp* V 24v, *Rozm* 18; *neutr.* ni(ż)sze *BZ* II Par 8, 5; ~ *l. sg. m.* (w) ni(ż)szem *BZ* III Reg 17, 23; *neutr.* ni(ż)szem *Fl* 87, 6; ni(ż)szym *Pul* 87, 6, *Rozm* 381; ~ *n. pl. m.* ni(ż)szy 1456 *ZabUPozn* 101; ~ *g. pl. m.* ni(ż)szych *Sul* 57, *Dział* 54; ~ *d. pl. neutr.* ni(ż)szym *BZ* Deut 1, 7; ~ *ac. pl. f.* ni(ż)sze *MW* 44b; ~ *i. pl. m.* ni(ż)szymi 1479 *Czrs* s. LXXXVI.

Superlat. ac. sg. m. naniższego *BZ* III Reg 14, 10, XV *p. post. R* XXV 181; ~ *n. pl. m.* naniższy XV *p. post. R* XXV 180.

Znaczenia: **1.** '*niewysoko położony, znajdujący się poniżej poziomu otoczenia, humilis, depressus, demissus, inferior*': Witargl ies duszø moiø z pyecla niszszego (ex inferno inferiori) *Fl* 85, 12, *sim. Pul*; Poloszili sø mne w iezerze niszszem (in lacu inferiori, *Pul*: nysszym), we czmach y w czemnosci smerczi *Fl* 87, 6; Poydzcze... kv goram y k nissim myesczom (ad... montana et humiliora loca) *BZ* Deut 1, 7; Tedi Helias

wszøw dzecyø y poloszil ge w nysszem pokoiv domv (deposuit eum de cenaculo in inferiorem domum) *BZ* III Reg 17, 23; Potem dzewka gego bila Sara, iasz wzdzalala Beteron nysszszi y swyrzchny (quae aedificavit Bethoron inferiorem et superiorem) *BZ* I Par 7, 24; Vczinyl (*sc.* Salomon) ... Beteron wissze a Beteron nyssze (Bethoron superiorem et Bethoron inferiorem) *BZ* II Par 8, 5; Silvam al. narth nyssky 1465 *ZapWarsz* nr 1127; Nisky, id est declivis *Park* 403; Nyzą (*war. lub. rp.*: nyszą) humilior (qui cum viderit lepram in cute..., ipsamque speciem leprae humiliorem cute et carne reliqua Lev 13, 3) 1471 *MPKJ* V 22; Postis, podwoy nysschy (*war. kal.*: podvoya), in quo voluitur hostium (Is 6, 4) *MPKJ* V 89; Xpus na nyskø Syon wzyęty *Pul* 98 arg.; Ibat Ihus in ciuitatem, que quintuplex est ciuitas: interior vnathrz⟨n⟩e, exterior vyrzchnye, superior vysze, deterior podleysze, inferior nyskye XV *p. post. R* XXV 174; Capharneum, tho myasto glowne... bilo pod gorą na nyszkem myeszczv XV *ex. MPKJ* II 319; Jsze Jan myal skazicz *nysch mlin, *thory skodzyl vyschemv 1500 *ZapWarsz* nr 1843; Jan myal skazicz mlin mischy *ib.*, *sim. ib.*

2. '*niewysoki, mało się wznoszący ponad podstawę, qui statura brevis est*': Tesch byla (*sc.* Maryja) any barzo vyschoka, any barzo nyska (decens sui corporis fuerat statura nec longa nimis, nec brevis) *Rozm* 20; Zacheusz... ządal vzrzecz mylego Iesucrista..., a nye mogl vydzyecz przed tlusczą, yze byl czlovyek nysky (quia statura pusillus erat Luc 19, 3) *ib.* 406; ~ Then to krol (*sc.* Kryst), genszecz gest bil barszo viszoky, tenczy szø gest on dzysza vczinil barso niszky *Gn* 3a, *sim. ib.*

3. '*w hierarchii wartości mało znaczący, mało ważny, pośledni, należący do mało cenionej klasy, warstwy społecznej, levis, humilis, ignobilis*': Thakesz czvgemy o dzewkach szlachczyczow nyszszych vogevodi (de filiabus nobilium inferiorum) *Sul* 57; Et levite y szaczy myskego szwaczenya XV *med. R* XXV 154; Przichodzen... zwyssi syø nad czø y bødze czebye vissy, a ty syø ponizisz y bødzesz nyssy (eris inferior) *BZ* Deut 28, 43; Quod inferi, infimi nysszsy, quod superi, vysszy, expectant 1456 *ZabUPozn* 101; Dzewka dana dzerszawy nye otrzyma..., wygyawszy dzeczy nyszszych slachczyczow abo slug, abo manow *Dział* 54; Viue diu, sed viue minor, nyszszy, sociosque minores disce pati 1466 *R* XXII 15; Jakom ya nye przyszethl ve trzydzeszczy se dvyema rownyma a s ginszymy nyszymy gwalthownye do wszy 1479 *Czrs* s. LXXXVI; Sanctus Jeronimus distingwit jerarchias celestes in tres partes: ... Tercij, id est jnfimi vlg. nanyszszy interrogant: Que est ista? XV *p. post. R* XXV 180; Vbicunque enim humilis homo fuerit... se reputat infimum na[sz]nysszego seruitorem dei et bonorum hominum *ib.* 181; Kthora yasznosczya mey dusche moglabych przyancz twa nyebyeszka karmya,... gdzye sza vyrzchnya yednanya (*pro* yednayą?) z nyszkym, vyszokye bosthwo y z nyskym czlowyekyem *Naw* 115; Marya... wschech szvych tovarzyschek czynylą szyą nyschą (omnibus sodalibus se inferiorem reputabat) *Rozm* 18; Ya nądzny, wschego lyvda nyschy (ego miser et abiectus nimis), nye yestem dostoyen porvschycz tako svyątego dzyevycztva *ib.* 34; Sobota duchovna yest rzeczona, yest vtora pyrwa, czusz vyssa nyszey, toczusz zakonney sobothy (est enim sabbatum spirituale secundo primum, id est superius inferiore, scilicet legali) *ib.* 324; Tedy vyącz ze sromem albo ze sromotha szyedzyesch na nysschym myesczv (incipias... novissimum locum tenere Luc 14, 9) *ib.* 381; ~ Zagubyø... mdlego a zarzuczonego y nanyszszego w israhelskem lyvdu (clausum et novissimum in Israel) *BZ* III Reg 14, 10.

4. '*skłonny ku czemuś, podatny, proclivis, pronus in aliquid*': Procliuior pochilony, nissy (qui ad indignandum facilis est, erit ad peccandum proclivior Prov 29, 22) 1471 *MPKJ* V 70.

5. *(niższy (o tekście pisanym)* '*poniższy, następujący, qui infra scriptus est, sequens*': Kto chcze... vczczicz bozą matką, przesz ti dny moze nyssze modlitwi mowicz *MW* 44b.

Cf. **Miętka**

Nisko *formy*: *comparat.* niżej 1411 *StPPP* II nr 1268, 1418 *TPaw* VII nr 314, *Słota* w. 42, 1429 *Pyzdr* nr 916, *Sul* 78. 106, *BZ* Jos 3, 16, *etc.*

Znaczenia: **1.** '*niewysoko, pod pewnym poziomem, w dole, dolem, infra, inferiore loco*': Cum decliuitate..., que currit secus piscinam nisey stavv 1411 *StPPP* II nr 1268; Quamvis homo creatus est infra nisko, tamen creatus est ad exaltacionem... celestem XV *in. R* XXIV 66; Pan bog wasz, on gest bog na nyebye viszoko, a na zemi nisko (in terra deorsum) *BZ* Jos 2, 11; Staly wody..., a ktores nizey bili (quae autem inferiores erant), w pvste morze... plinøli *ib.* 3, 16; Qui locus debet esse inferius stagna al. *nysyeii gyezor 1474 *AGZ* XII 357; Yakom ya nye szwabyl Mykolaya Kenyka w dom moy... anym yemv zadal trzech ran..., yeney w lokyecz rąky lewey, a drugyey nyzey lokczya theyze tho rąky 1480 *AKPr* VIIIa 59; Sipavit

duos scopulos declivius penes aggerem al. nyzey grobyey 1487 *AGZ* XV 569; Gdzye ya mam czyebye przyyancz, a thysz my vyszoko, a ya vyelmy nyszko! *Naw* 124; Szynku, bych czya nyszko myala, nyeczocz bych czy wszpomagala XV *p. post. R* XIX 48; O, quam anguste tunc erunt reprobe vie, cum superius viderint judicem tremendum..., inferius, nysko, chaos XV *p. post. R* XXV 183; ~ '*niewysoko a zarazem na mało ważnym miejscu, humili loco*': Mnodzy na tem nyczsz ne dadzø, szødze, gdze go ne poszadzø, chcze szø sam poszadzycz wyszey, potem szødze welmy nyzey *Słota* w. 42.

2. '*mało co do ilości czegoś, parum*': To soltistwo staromeszczske s szwymi czansthniki dzirszy stara (*leg.* z stara) korzenya, iako dawno dzirszano, niczsz wysschey ani niszey 1418 *TPaw* VII nr 314; Yakom szye gya nye przisnal dlugu swego bratha dwudzestu a dwu grziwnu Anne stare burmistrzewe ze Srzody nyszey trzech lath 1429 *Pyzdr* nr 916; Vrządnyczy ... nye mayą oth rzeczy wyączszich, gesz alysz do trzydzeszczy grzywyen y nyzey lycząc sądzycz bądą (a causis minoribus, quas usque ad existimationem triginta marcarum et infra computamus) za pamyąthne... wyączey nysly dwa grossa wszącz *Sul* 78; Od dwą (*leg.* dwu) latu y nyzey (*EwZam* 296: nyszey) a bimatu et infra (Herodes... mittens occidit omnes pueros... a bimatu et infra Mat 2, 16) 1471 *MPKJ* V 117.

3. niżej *(o tekście pisanym, de scriptis)* '*w następnej, dalszej kolejności, infra*': Vstawyami czlonky nyzey popyssane (articulos... infrascriptos) pot thąn formąn, yako sąn nyzey *Sul* 106.

Niskość *formy*: *g. sg.* niskości *Fl* 88, 47, *BZ* III Reg 16, 2, *Rozm* 472; ~ *d. sg.* niskości XV *p. post. R* XXV 181; ~ *l. sg.* (na) niskości 1461—7 *Serm* 415r; ~ *g. pl.* niskości 1444 *R* XXIII 302; ~ *ac. pl.* niskości *Fl* i *Pul* 62, 9, *MW* 85a.

Znaczenia: **1.** '*miejsce niewysoko położone, miejsce położone w dole, locus demissus, depressus*': Vallium profunditas pagorow, padołow, przepaszczi, niskoszczi, glambokoszczy 1444 *R* XXIII 302; Przeto iszem cyø powiszil s nyskoscy prochu (de pulvere) *BZ* III Reg 16, 2; Przenykną wszythky nyszkoszczy zyemye *MW* 85a; Na niszkoszczy in immo 1461—7 *Serm* 415r; ~ '*ziemia w przeciwstawieniu do nieba, terra (opponitur caelo)*': Odpovyedzyavszy myły Iesus y rzekl ym: Vyszczye z nyskoszczy, ale ya z vyschokoszczy (vos de deorsum estis, ego de supernis sum Jo 8, 23) *Rozm* 472; ~ *przenośnie* '*grób, kraina śmierci, inferi, sepulcrum*': Wnydø (*sc.* pokonani nieprzyjaciele) w nyzcoszczi zeme (introibunt in inferiora terrae) *Fl* 62, 9, *sim. Pul*; Ktori iest czlowek, iensze sziw iest a ne vsrzy smerczi, witargne duszø *swøiø z røky niscosci (de manu inferi, *Pul*: z ręky pyekla)? *Fl* 88, 47.

2. '*skromność, pokora, animus demissus, modestia*': Vbicunque enim humilis homo fuerit, semper corde suo tendit ad yma kv nyskoszczy et se reputat infimum... seruitorem dei et bonorum hominum XV *p. post. R* XXV 181.

Niszczota '*bieda, nędza, paupertas, inopia*': Nisczotha *Park* 406.

Niszczotny '*biedny, nędzny, pauper, inops*': Poznal gesm, ysz vczyny gospodzyn sød nysczotnym (quia faciet dominus iudicium inopis, *Pul*: stradnym), a pomstø vboghym *Fl* 139, 13.

Niszczyć ~~'*tępić, karać, condemnare, punire*'~~: Prawo... brathoglowstwo y gynsze vkrvthne grzechy cząsko niszczy abo pothąpya (puniat seu ~~damnet~~) *Sul* 49. ~ *Cf.* **Uniszczyć, Wyniszczyć, Zaniszczyć, Zniszczyć.**

Niwa *formy*: *n. sg.* niwa 1364 *ArchSław* II 39, 1381 *StPPP* VIII nr 613, 1382 *ib.* nr 1632, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* niwy (1414) 1544 *DokMp* I 388, 1388—430 *ArchTerCrac* IIIb 207, 24, 1453 *ZapWarsz* nr 989, *etc.*; ~ *d. sg.* niwie 1398 *StPPP* VIII nr 6621, 1415 *Pozn* nr 901; ~ *ac. sg.* niwę 1389 *Pozn* nr 230, 1397 *ib.* nr 219, 1403 *Pyzdr* nr 219, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* niwą 1465 *ZapWarsz* nr 1127, 1474 *AGZ* XVIII 71; ~ *l. sg.* (na) niwie 1401 *Pozn* nr 525, *Słota* w. 6, 1423 *Pozn* nr 1155; ~ *n.* a. *ac. du.* niwie 1424 *TymProc* 230; ~ *g. du.* niwu 1412 *Pyzdr* nr 364; ~ *ac. du.* niwie 1419 *TPaw* VII nr 881, 1492 *AGZ* XV 294; ~ *n. pl.* niwy 1309 *CodSil* I 22, 1394 *TPaw* IV nr 5054, 1402 *StPPP* II nr 921, (1404) XVII *DokMp* I 323, *etc. etc.*; ~ *g. pl.* niw 1409 *AKPr* X 288, 1456 *ZapWarsz* nr 1056, *etc.*; ~ *ac. pl.* niwy 1389 *KodWiel* 11, 1398 *StPPP* VIII nr 7953, 1399 *ib.* nr 8924, *etc.*; ~ *i. pl.* niwami 1460 *PF* V 38; ~ *l. pl.* (w) niwach 1395 *PKKr* I 242.

Znaczenie: '*pole uprawne, rola, niekiedy zapewne określonej wielkości, też pole świeżo po wykarczowaniu, nowina, ager cultus (nonnumquam certae cuiusdam mensurae), item ager novalis*': Vnum campum dictum vlg. nyua 1364 *ArchSław* II 39, *sim.* 1456 *TymProc* 230; Jacobus... ducit testes contra Martinum... pro niua 1381 *StPPP* VIII nr 613, *sim.* 1382 *ib.* nr 1632, 1399 *ib.* nr 8861; Damus eidem sculteto unum agrum dictum vlg. niwa 1386 *DokMp* I 231; Stanislaus... omnes campos

suos. al. niwj... vendidit 1389 *KodWiel* 11; Jaco Nicolaus tenuit tø nywø dobrowol⟨nie⟩ tribus annis 1389 *Pozn* nr 230; Concordiam fecerunt..., quod debent tenere... [ad] omnes campos obligatos et prata... vlg. nywy 1394 *TPaw* IV nr 5054; Katherina... debet iurare ⟨pro⟩ campo, quc dicitur niwa zawodna, contra Gregorium 1394 *StPPP* VIII nr 5646; Ot pandzidzesand lat w roscopaniw ne bil w niwach 1395 *PKKr* I 242; Dominus palatinus nigdi ne bel tey nyue w dzerzenu 1396 *ib.* 244; Janusz ne wstal o niua Micolagewa 1397 *Pozn* nr 219; Jaschco... tres agros nywy in Grodek... Paszconi... obligauit 1398 *StPPP* VIII nr 7953; Iaco Potr... cupil tan cza⟨ś⟩cz w Parcz, czo widzal słuzebnik, niwa, tey niwe Albertus ne bil nigdiy gospodarz *ib.* nr 6621; Uiolenter se intromittebat de campo nywa *ib.* nr 6878; Ager dictus niwa 1399 *ArchTerCrac* IIa 500, 5838, *sim.* 1421 *ib.* CXCV 99, 4. III, 6, 1423 *ib.* 173, 2, 1429 *ib.* IX 98, 4; Pro... agro violenter arato nywa 1399 *StPPP* VIII nr 8831, *sim. ib.*; Pro tribus nywy violenter peraratis *ib.* nr 8924; Iaco Pech na Janowe niwe ne wzøl soczewice chanzebnø rzeczø 1401 *Pozn* nr 525; Unum campum, quod vlg. dicitur nywa 1402 *Przem* I nr 62; Prata et nywy 1402 *StPPP* II nr 921; Iacosm ya s Boguslavem zamenil przeczіwco karczme y sadovi nivø 1403 *Pyzdr* nr 219; Nicolaus emit duos agros vlg. nywy 1405 *BiblWarsz* 1873 IV 229, *sim.* 1415 *Czrs* 137; Jacusz ma trzeczø czøscz czechuczskego dzalu, a tø czøscz Symun przeoral mayøcz s nim niwø 1405 *HubeZb* 106; Boguslava... recognovit se obligasse unam partem hereditatis vlg. niva in una marca 1406 *TPaw* IV nr 1147; Agros et arwos al. nyw liberare non potuit 1409 *AKPr* X 288; Alexio... stadium agri post paludes... al. nywa za rudamy... dono perpetue... dederunt (1412) 1558 *DokMp* I 376; Jaco Marczin v Yacuba ne dzerszal dw niw (*leg.* dwu niwu) w zastawe 1412 *Pyzdr* nr 364; Agros dicta iugera al. nywy 1413 *AKPr* X 406; Dedimus... molendino partem agri al. nywy (1414) 1544 *DokMp* I 388; Ta niua, czso yey Swansek dobil na Gnewomirze, tey Yandrzey ma trzeczą czanscz dzedzicznim prawem, y lang tich, czso szø przeczіw tey niue 1415 *Pozn* nr 901; Nicolaus... superstitit terminum contra Bogutham o dwe nywye 1419 *TPaw* VII nr 881; Czszo w sto⟨do⟩le y w tobole, czszole szø na niwe swøze, tho wszytko na stole løsze *Slotaw.* 6; Yaco yego *zythtą na yego nyve ne pozął 1423 *Pozn* nr 1155; Niwą oth ladzina dzalu usque ad granicies Plonenses 1424 *TymProc* 230; Dwe niwe *ib.*; Quasdam duas particulas vlg. nywi... vendiderunt 1425 *MonIur* V 23; Pyotr nywą Sczepanowa pokopal 1425 *MPKJ* II 303; Paulus... quoddam campum vlg. nywe... vendidit 1426 *MonIur* V 44; Arwa al. nywy 1427 *ArchTerCrac* CXLVI 33, 20; Iohannes... totam suam porcionem in Brzwnyno... solum *excepta campo vlg. nywy... Ratiborio... vendidit 1427 *MonIur* V 66; Arvos vlg. nywy 1428 *ArchTerCzchov* III 40, 8; Arvum al. nywø 1429 *ArchTerCrac* IX 61, 5; Unum arwum al. nywy dictum *ib.* CXCVI 329, 10; Zathop nywy 1388—430 *ib.* III b 207, 24; Quosdam campos vlg. nywy agrorum suorum... obligauit 1430 *MonIur* VI 107; Racione permutacionis pro arwo al. nivan 1432 *ib.* 70; Quendam campum vlg. nywą 1434 *TymProc* 230; Argula vlg. nywa 1435 *ib.*, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 85; Nicolaus... quinque genera agrorum al. nywy super Laskowey Łącze... Martino... invadiavit..., qui dictus Martinus... predicta genera agrorum videlicet nywy... debet habere 1439 *AGZ* XI 149; Tercia pecies circa crucem al. v krzisza niwa, duorum dumtaxat... iugerum et eciam nad skalami unius tantum (1439) *DokMp* II 291; In tempe al. w nywą 1446 *TymProc* 231; Yacom ya nye zaoral *Svanthczynyeg nywy gvaltem 1453 *ZapWarsz* nr 989, *sim.* 1473 *ib.* nr 1354; Per nemora et arva al. nywy usque ad rivulum 1456 *AGZ* II 152; Jeko moy oczecz Andreas... Stanislao zastavyl sheszcz nyw, kthore na vydzenyv vkazal, a thi nyvi ma se szwyethky obicz 1456 *ZapWarsz* nr 1056; Nywamy argulis 1460 *PF* V 38; Arvo amplo al. *zhiroka niva 1460 *TymProc* 230; Cum arvo al. nywą 1465 *ZapWarsz* nr 1127; Tu fecisti sibi arare tuis hominibus arvum al. nywa siliginis 1466 *AGZ* XIII 506; Daschko... peraravit triginta arwa al. nyw... in campis regalibus 1471 *AGZ* XIX 513; Iuxta litteram ducalem, quam habent super i⟨n⟩wadiacionem particule videlicet marguli al. na nywą 1471 *StPPP* VII 613; Medictas argule agri al. nywy 1473 *StPPP* II nr 4112; Cum arvo al. z nywa pro molendinatore 1474 *AGZ* XVIII 71; Martinus... staianie konczv nivi pana Mielstinskiego... Stanislao... obligauit 1475 *SKJ* III 333; Margareta... cum Jacobo... niwa roley gich in Banthkouicze... Andree... obligauerunt 1476 *ib.*, *sim.* 1477 *ib.*; Margaretha... cum Jacobo... niwą roley gich..., ktora lyezy... polye Maczkowskey niwy a polye Trinkowiczem 1476 *StPPP* II nr 4174, *sim. ib.* nr 4175; Tercia sors eiusdem vocatur nywa inter agros dominorum 1477 *MMAe* XVI nr 924; Quarta sors dicta nywa circa Kossyska

ib., *sim. ib.*; Cum arwo al. nywa iacente penes prefatum gayum... et cum arwlo al. nywka 1480 *StPPP* II nr 4224b; Raphael triticum sibi fallice falcastravit al. pozal triticum al. dwye nywye 1492 *AGZ* XV 294; In quo agro, niwa dicto, hortus est (1498) XVIII *ArchSlaw* II 270; Agrum dotalem, vulgo niwa koscielna, in qua ecclesia locata est *ib.*; Poznal yesm wszytky ptaky nyeba y czudnoszcz nyw (pulchritudo agri, *Fl*: roley) se mnø yest *Pul* 49, 12; ~ Jacussius... obligavit quasdam particulas... Gaykoni...: unam plossam al. niwą od wangrodi vlg. ad stratam..., terciam plossam al. niwą cum prato et cum omnibus utilitatibus 1424 *TymProc* 232; Unum campum al. niwą abo plossą *ib.*; In qua etiam villa non habentur lanei distincti, sed duntaxat partes agrorum vocatae nywy sive plozy *DlLB* I 49; ~ Nicolaus... ceterique cmetones debent facere laneos incipiendo ab antiquis extirpationibus, quae vlg. niuy dicebantur (1404) XVII *DokMp* I 323; ~ *może już nomen proprium*: Ab eodem loco usque ad alium locum qui vocatur Martinowy nywy 1309 *CodSil* I 22; Sortem Sandishowsca niua 1326 *KodPol* II 236, *sim. ib.*

Niwka '*niewielkie pole uprawne, rola, ager cultus*': Cum prato et cum vlg. niwka (1378) 1461 *MMAe* X 374; Arwus dictus niwka 1429 *ArchTerCrac* CCCXII 379, 3; Cum arwo al. nywa... et cum arwlo al. nywka in medio illo gayo iacente 1480 *StPPP* II nr 4224b; Scopulos al. kopcze per argulas al. przesz nywky et per prata... sippavimus 1484 *LubPodk* 99; Tabernam liberam in fundo ecclesiastico cum agro antiquo... vlg. dicto niwka karczmarska (1498) XVIII *ArchSlaw* II 271; ~ *może już nomen proprium*: Do eciam sibi et suis successoribus quartum ferrum in rubigine... et pratum in Senno, a prato meo a nywka usque ad Studzonkam 1340 *KodWP* II 534.

Niwne '*danina placona od uprawnej ziemi na rzecz pana feudalnego, vectigal quoddam, quod domino terrae solvebatur*': Omnes solvent niune: qui habet quatuor boves vel duos boves et equum, II pullos et duos caseos et X ova; qui duos boves vel unum equum, medietatem, arator alienis arans bobus pullum vel caseum et V ova (1204) *Haeus* 27.

Nizina '*dolina, okolica niżej położona, loca demissa, vallis*': Nyzinø (convallem) stanow rozmerzø *Fl* 59, 6, *sim. Pul*; Nyzynø albo podole (convallem) stanow rozmerzø *Fl* 107, 7, *sim. Pul*; ⟨Osoba⟩ moya w nyszynach szeme (substantia mea in inferioribus terrae) *Fl* 138, 14, *sim. Pul.*

Nizu *cf.* **Niski**

Niźli *cf.* **Niżli**

Niźliby *cf.* **Niżliby**

Niż(e) 1. *jest wyrazem porównania dwu treści ze względu na stopień i nasilenie jakiejś ich właściwości, którą nazywa przymiotnik lub przysłówek w formie stopnia wyższego*: '*quam*': **a.** *obie porównywane treści znajdują się w tym samym zdaniu*: Dzerszek yest krwø bliszszi ku Clonowczu... nisz Ramsz 1406 *Piek* VI 306, *sim.* 1441 *ZapWarsz* nr 544; Nyestanye powodowo, vsz (*pro* ysz) gest wyanczsze nysz samprzowo, rzecz straczi *Sul* 10; Gest lepsze posluszenstwo nysz obyata (melior est enim oboedientia quam victimae) *BZ* I Reg 15, 22; Zaly gesz ti lepsze nysz A⟨leksa⟩ndria (numquid melior es Alexandria)? *BZ* Nah 3, 8; Czastokrocz syą przygadza, ysze geden pylnyeyszy gest syebye obeszrzenya y syedlenya nysz drvgy *Dział* 45; Wyerzą ya, yze yest twe wyaczsche szmyłowanye y myloszyerdzye nyz me czyaszsche zgrzeschenye *Naw* 93; Azaly nye yest dvscha vyeczsza nysz karmya, albo czyalo nyz odzyenye (nonne anima plus est quam esca et corpus plus quam vestimentum Mat 6, 25)? *Rozm* 280; Bąda onego człowyeka gorsze dny poslyednye nysz pyrve(fiunt novissima... peiora prioribus Luc 11, 26) *ib.* 300; ~ Wibral iesm odrzuczon bicz w domu boga mego wøczey, nisz bidlicz w przebitczech grzesznicow (elegi abiectus esse in domo dei mei magis, quam habitare in tabernaculis peccatorum) *Fl* 83, 11, *sim. Pul*; Lepey syą modlicz, nysze cziscz albo syą vcziez XV *med. R* XXII 242; Wyøczey gest lepycy sluszycz gym, nysz zemrzecz na puszczy (multo enim melius erat servire eis, quam mori in solitudine) *BZ* Ex 14, 12; Przyrodzenye czlowiecze rychley syą sklony podlug swiata kv grzechv nysz podlvg swiathlosczy kv bogv *Dział* 1; Acz bądze starszy (*sc.* źrzebiec) nysz dw (*leg.* dwu) lyath *ib.* 57; Wielka bandze chwala domu temu [temu] poslednemu *wiatsza nysz pyrwemu (magna erit gloria domus istius novissimae plus quam primae Ag 2, 10) *MW* 30b; Ta zvyerzata vyeczschy rozvm maya nysch vy wschyszczy (quam vos omnes) *Rozm* 140; Nye czyn⟨ię⟩ yednego myasta vyeczschego nysz drugyego (non praefero locum loco) *ib.* 247; Bylaby gorscha dzyvra nysz pyrvey (peior scissura fit Mat 9, 16) *ib.* 295; Przydzyely mocznyeyschy nysz on (fortior eo Luc 11, 22), a przemoze y vschytek czyn..., v ktoremze on myal nadzyeye, pobyerze *ib.* 299; Odpovyedzyal myly Iesus, yschby Zydovye nye mnyey zgrzeschyly nysch czy ystny (non minus Iudaeos his scele-

ratos), ktorzy pobyczy *ib.* 374; Za thym kąssem chleba nathychmyasth vstąpyl ven pelnyey, nysz przedthym, schatan *ib.* 552; Gen v mye vyerzy, vczynky, ktore ya czynye, y on bądzye czynycz y vyaczsche czvda, nyz tho, badzye czynycz (maiora horum faciet Jo 14, 12) *ib.* 562; Iudasch radnyey ssyebye chczyal straczycz nyz pyenyądze *ib.* 761; A v tem vyączey zgrzeschyl nyz pyrvey *ib.* 762, *sim. ib.* 812; To... dokonaney yest y pevney v Za⟨cha⟩ryaszovych kxyagach nyz v Yeremyaschovych *ib.* 766; ~ więcej niż(e) *'w większym stopniu niż, plus quam, magis quam'*: Milowal ies zloscz nad dobrocz, lichotø wøcey, nisze mowicz prawdø (iniquitatem magis quam loqui aequitatem) *Fl* 51, 3, *sim. Pul*; Mylowaly [...] wyecze czmy nisz *swatlos (magis tenebras quam lucem Jo 3, 19) *ca* 1425 *EwKReg* 43, *sim. Rozm* 238; Ya wøczey dowierzaam pokorney grzesznyczy nyz pyszneey dzewcze *Gloger*; Pocznye poszlednyø (*sc.* żonę) *wyocey mylowacz nyze pyrwø (amorem sequentis priori praetulit) *BZ* Gen 29, 30; Slyachta z nyerzadnego ryczerstwa wyaczey wlosną zyemya, nysz nyeprzyiaczelską (plus proprias terras quam alienas) zwykly spvstoschacz *Dział* 65; Rozmnozyly szye wyęczey nysz moye wlossy (multiplicatae sunt super capillos, *Fl*: nad włosy) *Pul* 39, 17; Jaszne Cristovo oblycze wyączey nysz szluncze szwyeczące! *ca* 1500 *SprTNW* V 14; Yze szą vyączey myl⟨owali⟩ chvalą tego svyata, czvsch ludska, nysz boska (gloriam hominum magis quam gloriam dei Jo 12, 43) *Rozm* 469; Tho vyączey tknąlo serdza Pylatovego, przeto o to vyączey pyta nyz o yne *ib.* 776; ~ niż jako: Iacosmi vissego posagv Dzychne VIII marcas vyrzødnego ne røczili nis iaco Katherzine 1405 *Pyzdr* nr 263, *sim. ib.* nr 265; ~ **b.** *druga porównywana treść podana jest w osobnym zdaniu*: Jacom ya o than krziwdą oth Micolaya wstal, esze my vyssey kasal robicz, nysem mal umową 1426 *TymProc* 311, *sim.* 1427 *ZapWarsz* nr 2744. 2773; Jaco ia o tha *krywda oth *pyskupa *wstol, esz my kaszal wyszey szecz dny robic, nysze⟨m⟩ bil wynowath 1430 *Czrs* s. LXXXI; Wyøczsa gest ma zloszcz, nysz bich zazluszyl smylowanye (maior est iniquitas mea, quam ut veniam merear) *BZ* Gen 4, 13; A tak bødz skonczenye nasze krotke od myecza, nysz bi syø przedluzilo w pragnyenyv pycya (et sit finis noster brevis in ore gladii, qui longior efficitur in ariditate sitis) *BZ* Judith 7, 17; Podobney, aby yeden s tvoych czlonkow zgynął, nyz by wschytko czyalo v ogyen bylo vrzvczono (expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam Mat 5, 30) *Rozm* 268; ~ niż jako: Maczek ne dal lista wysszey data (*pro* daty *?*), niz iaco byla oprawa 1399 *StPPP* VIII nr 8324; Yako pany Helska s paszyrbathy... ne podneszly wyschey pogrodk nysz yako starą dawno, nysz czo budowaly sz nowu mlyn, to budowaly yako starą dawno 1424 *Pozn* nr 1179; ~ *wyjątkowo stopień równy zamiast wyższego*: Dobrze gest pfacz v pana, nysz pfacz we czloweka (bonum est confidere in domino, quam confidere in homine) *Fl* 117, 8, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 117, 9.

2. *wprowadza wyraz określający ilość, która służy za podstawę porównawczego oznaczenia wyższego stopnia ilości jakichś przedmiotów, osób, rzeczy itp. (obecna forma stopnia wyższego)*: Iacosim dal vanczey penadzi nisze dwescze krziwen na Cobile Pole 1404 *Pozn* nr 752; Voczech widal dwe grziwne na tø zastawø wiszey nisz to, czso mu Pawel pozual 1411 *Pyzdr* nr 326; Yaco pan Dobrogost... wszął wacey *nizsz dwescze grzywen 1419 *Pozn* nr 978; Jakom ya wanczey ne wszøl wszantku s Kabathow... nisz tho, czo winnem 1422 *ZapWarsz* nr 52; Jaco Potencian... cupyl drozey dzedzyna Sobyezirnye nysz za dwescze grziwen 1444 *Pozn* nr 1637; Potem poslal ynych slug vyaczey nysz pyrvych (alios servos plures prioribus Mat 21, 36) *Rozm* 410; Yschby my dal nynye vyeczey nyz dvanasczye czem anyolov (plus quam duodecim legiones angelorum Mat 26, 53) *ib.* 641, *sim. ib.* 833.

3. *wprowadza wyraz, którego treść stanowi podstawę porównawczego stwierdzenia inności, odmienności drugiej treści (forma stopnia wyższego nieobecna)*: Peczna yest ossobna dzedzina nisz Gilowecz 1409 *Piek* VI 385; Jaco Czaslaw nye szwął (*pro* wszął) na panu Janye jynszych pyenądzy nysz thi, czo na r[z]ącoymy dobył 1416 *Pyzdr* nr 453; Nye gynsza dawnoscz... powoda... othpądza nysz (*Dział* 46: gedno) tylko trzechlethna (non alia praescriptio... agentem... repellit nisi tantum triennalis) *Sul* 53; Patrz na Maria Magdaleną, patrz na Pyotra apostola, czimczy ginim nysze szlschami omili swoge grzechi? XV *med. R* XXII 241; Wozny, aczby wydal gynaczey przysyągą swiathkom, nysz yako mv bądze przykazano (aliter formam iuramenti diceret testibus, quam est mandatum. *Sul* 63: nyszly gest skazano)..., tedi ma bycz słoszon *Dział* 48; Yny to byl Herod nysz margrabya zydowskey zyemye (alium fuisse Herodem praeter tetrarcham) *Rozm* 242; Trudno z dolyczanya svyatych doctorov vbaczycz pravdą

porządnosczy, tako (*pro* kako? jako?) yedno po drugyey (*pro* drugyem) stalo, nyz tako: Cayfasz sądzycz (*pro* sądzyl) Iesucrista... lubo v domv Annaszovem, lubo v szvem *ib.* 709; Ten yest krzyvy svyadek, ktory nye tem rozvmem rzecz svyadczy albo rozvmye, nyz movyono *ib.* 720.

4. *wprowadza zdanie (lub równoważnik zdania) czasowe*: **a.** *z czynnością późniejszą*: *'nim, zanim, antequam, priusquam'*: **aa.** *bez zapowiednika w zdaniu nadrzędnym*: Jacom bil poslem ot Maczka do Piotrasza, bi zaplaczene wszal dwadzescze griwen gotouich, nisz ktorø skoda vczinil na Sczepana 1397 *Pozn* nr 332; Micolay... trzy lata trzimal *taø dzelniczø s pocoyem, czszo yø trzima, niz *ygy Jacub zazwal 1400 *ib.* nr 461, *sim. ib.* nr 462; Nisz dawnoscz wysla, Jan Gorynø pozwal o pastewnik 1401 *HubeZb* 99; ⟨O⟩ to yø poswal, nisze trzi lata visla 1401 *Pozn* nr 517; Micolagew czescz vposiwal paną Nakelszkego o yatka..., nisz trzi lata wszili (*pro* wiszli) 1403 *ib.* nr 553, *sim. ib.* nr 746, 1411 *Pyzdr* nr 332, 1422 *Pozn* nr 1098; Iaco nisz Marczin poswal Giwana o dwadzeszcza grziwen ymena, temu sø minøla trzi lata 1409 *Piek* VI 393; Temu szø trzy lata minøla, nysz Katha⟨r⟩zyna Sandzywoya w prawo wstauila 1411 *Pyzdr* nr 333, *sim.* 1415 *ib.* nr 393, 1420 *ib.* nr 645, 1421 *ib.* nr 963, 1426 *ib.* nr 800, 1428 *ZapWarsz* nr 324; Yaco Wlodak bil dzelen s Krzywosądem *crzy latha, nyz mu czotka soltistwo wszdala 1418 *Pozn* nr 950; Jako *czsø są szamyenily Pyotr z Janem rolamy, ten szamyan⟨ę w⟩ydzersszal *Jam mimo trzy[s] lata y nysz są wstawil w prawo 1421 *Pyzdr* nr 962; Yako wisli latha dacze listowe, nysz posewny list wyszedl 1423 *ib.* nr 712; Yakom nossyl wyerdunk do pana Burczkowa domu w czasz y w godzynø, nysz gednacze szkaszali, nisz dwye nyedzyeli wyszlc 1424 *ib.* nr 977; Yakom vczinil rok myedzi Thomislawem a myedzi Woyslawem pod trzemy grziwnamy, kedy bich ⟨j⟩e obeslal, a tam zazwal mye Thomislaw, nyszem gye obeslal 1428 *ib.* nr 913; Jako mne Ondrzey doszicz vczinił za lup, nisch godzina przisla 1429 *ZapWarsz* nr 259; Sznamyeniczye mowy Ewangelia, eze Xpus, nysze mowil, vsta swa otworzil XV *med. R* XXII 235; ~ **bb.** *z zapowiednikiem w zdaniu nadrzędnym*: drzewie(j), niż: Jakom penøndze nosszil [...] drzewe, niysz scodø vczinil 1393 *Pozn* nr 145; Iaco Potrek do Kaliszkego slal zøndayø miru drzewey, nisz w zemi zawadzil 1400 *ib.* nr 446; Odpusci mi, bich se ochłodzil drzewey, nisz odydø (ut refrigerer, priusquam abeam) *Fl* 38, 18, *sim. Pul*; Drzewey, nisz sø gori byly (priusquam montes fierent)..., od weka y asz do weka ti ies bog *Fl* 89, 2, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 118, 67; Bødzcze yako syano strzeszne, gesz drzewey, nysz ge wytargayø, zwødne (quod priusquam evellatur, exaruit) *Fl* 128, 5, *sim. Pul*; Yaco pan Dobrogost... wszął wacey nizsz dwescze grzywen drzewey, nisz mu crol list poszslal 1419 *Pozn* nr 978; Drzewyey, nysze szly spacz (prius autem quam irent cubitum), møzowye tego myasta ostøpyly ge *BZ* Gen 19, 4; Alye drzevey, nyz ssą thamo przyschly a nyzły y (*leg.* ji 'go') nalyczły, myły Iesus poyął svyątego Pyotra *Rozm* 593, *sim.* 1451 *MacDod* 104; ~ drzewiej, niż gdy: V wody szø poczina czescz drzewey, nisz gdi szødø gestcz, tedyø (*leg.* tedy ją) na røcze dayø *Slota* w. 57; ~ naprzod, niż: A prosczye trzeba *wschitgyego schesczyorga blogoslawyenstwa naprzod myecz, nysz tho przidzye XV *med. R* XXII 244; Bo nyz thwe szlowo przeydzye, naprzod nyebo y zyemya przemyenia szye *Naw* 78; ~ pi-r(z)we(j), niż: Jaco Przibislaw otdzelil Grzimka pirzw⟨e⟩, nisz ten lud poueszil 1389 *Pozn* nr 61; Iako Symanowi przisżøndzono Swønchowo mene pirwe, nisz gy Swøch obesall ('obesłał') 1391 *ib.* nr 111; Iaco pirzuey, nis bile dwe nedzeli, slanismi do Santhka 1392 *HubeZb* 66; Yacom ya pirwe szkupil Reczibora, nysz mø Mroczek poswal 1405 *KsMaz* I nr 549; Wlost pirzwey zazwal Zawiza, nisz pani dobila kmecza 1405 *SKJ* III 196, *sim.* 1410 *HubeZb* 51; Jacom vpomionął pana Pyotra..., aby *miyą viprawył od Zydowky... pyrzvey, nysz na mnye Zydowka prawem przedobyla 1432 *Pozn* nr 1536; O ktory kon Pyotr na Andrzeya zalowal, ten szya gemu pyrwey dostal na walcze, nysz onemu vcradzyon 1436 *ZapWarsz* nr 467; Jaco Dzirszek pyrwey vmarl, nisze Jachna syø Janowi wirzekla 1439 *ib.* nr 431; Bog vdzalal... *chrøszlyna polskø pyrzwey, nysz wiszla na szemyø (fecit dominus... herbam regionis, priusquam germinaret) *BZ* Gen 2, 5; Vmarl gest Aram pyrwey nyze Tare (mortuusque est Aran ante Thare) *ib.* 11, 28; Od tego czasv pyrwey, nysz gest bilo, tv gesm bil (ex tempore antequam fieret, eram) *BZ* Is 48, 16; Pyrvey, nys czye Phylyp vezval (priusquam te Philippus vocaret Jo 1, 48),... i[es]uszem czye vydzyal *Rozm* 215; A nynye yest (*pro* yesm) vam rzekl pyrvey, nysch szye stalo (priusquam fiat Jo 14, 29) *ib.* 566; Byada mnye nądznemv, bych byl pyrvcy vmarl, nyz my szye to stalo *ib.* 738; Pyrvey, nyz vypyssal (*sc.* ewanjelista) vmączenye boze..., kłądzye hystorya o Iudaschu *ib.* 767; ~ przedtem, przedtym,

niż: Dal im przethtim rok otpusczenye ('odpuszczenia'), nysz sye tho pobranye stalo 1426 *Pozn* nr 1229, *sim. ib.* nr 1230; Then pacholek... yvsz nye bil mym chleboyeczczą wtenczasz, yvszem mu bil dal odpusczenye przedtim, nysz poszelstwo zaslo 1428 *Pyzdr* nr 1020; Kozdy movyl, ysch szye to nygdy nye stanye przedthym, nys dzyevycza Marya porodzyla (quod hoc numquam rueret, quin virgo parturiret) *Rozm* 72; Przedtem, nysch to bylo stvorzono, gdzyezesch ty byl (antequam haec crearentur, ubi tu mansisti)? *ib.* 164; ~ przod, niż: Yakom przod dzelil Byenka z braczą, nysz szye tho rancoyemstwo stalo 1422 *Pyzdr* nr 706, *sim. ib.* nr 707.

b. *z czynnością wcześniejszą (po zdaniu głównym zaprzeczonym)*: '*aż, zanim, donec, non antequam*': Toma ne vczinil moczi nat Chroslø... pirwey, nis se wansoual (*leg.* wwięzował) 1389 *Pozn* nr 239; Wanczenecz... vitrzimal XXX lath y trzy lata swymy (*leg.* z swymi) synowanti tø niwa, o yøsz go Janusz poswal, a o to go w prawo ne wstawil, nisz ta lata wisla 1415 *Pyzdr* nr 395; Domine iudex, iste testis yusch szan bil *viroczil, ale palczow nye poloszil, nisch gy on wsperl 1428 *ZapWarsz* nr 289; ~Jacom ya s Pawlem smowi nye ymal lista wannego pirwey dacz nisze w gimenye wwansanya 1428 *ZapWarsz* nr 2839; Anym tego *drzewa sliszal nyze dopyro tym razem (non audivi praeter hodie) *BZ* Gen 21, 26.

5. *wprowadza zdanie przeciwstawne*: '*ale, lecz, sed, at, attamen*': Scepan pospolnych sdzegen (*leg.* ściegien) ne zayøl, nisz yako ye zaztal ot pyanczy lath, tako ge grodzy 1411 *HubeZb* 125; Chczemi, abi thaczy nyeposlvszny z slosczi swoyey vzithkv kthorego nye othnyesli, nysz iako przekonany bądą w sządze (postquam victi fuerint in iudicio, *Dział* 8: ale gdy badą przeparczy sądownye), abi w rancze przeczywnykoom swoym związany bili podani *Sul* 22; Tho vydzenye ssam svyąty Yan vypyszvye, ale o ktorego by byskupa szyen movyl..., nye vymyenya, nyz yn[e]y trzy evanyelyszczy Cayphasza pamyątayą *Rozm* 673; Alye to, ys to daley movy evanyelysta..., ny v yednym (*i. e.* w nijednym) prorocze nye stoy..., nysz evanyelysta movy ssam, ktory to posnal bozem znamyenyem *ib.* 766; ~ '*ale tylko, sed tantum*': Ale pirworodzone wolv, owcze y kozy nye dasz vipłaczicz, bo iest przisvyøczono bogv. Nisz krew przelegesz na oltarzv (sanguinem tantum eorum fundes super altare) a tvk zakadzisz na wonyø *przechatnø panv *BZ* Num 18, 17; ~ niż wżdy '*ale raczej, ale właśnie, sed potius*': Tho skazvyemy bicz... proszne, nisz wsdy przerzeczone dzewky wroczicz szą mayą k gych dzedzynnym cząsczam (quin praefatae filiae redeant ad earum hereditarias porciones) *Sul* 76.

6. *wprowadza zdanie warunku wyłącznego*: '*ale chyba tylko, non... nisi tantum*': Iako Sandziuoy... wmovil medzi mnø a medzi Sczepanem, esz ne mal na mø niyednego roku stacz, nisz przet timi pani, czso sø nameneni 1398 *Pozn* nr 362.

7. *niejasne*: V ych rące bądzye podan szyn czlovyeczy... any szye zzalvyą yego nyevynnoszczy, nyz kako vyelyką... mąką bądzye vmączon *Rozm* 545.

8. *corruptum pro* iż(e): Iaco prawe wemi i swaczczimi, nisze cazal za zą̨n dacz zastawan w dzezandczi grziwen, a coszm zaplaczil 1394 *PKKr* I 239; Pakliby wyøcey bilo ostalo laat, nisz to asz do milosciwego lata (*Biblia taborska*: gessto ostawagi aż do milostiweho leta; si plures fuerint anni, qui remanent usque ad iubileum), podle tego wroczicz ma y msdø *BZ* Lev 25, 51.

Niżadny *formy*: *n. sg. m.* niżadny *Gn* 4b, XV *in. R.* XXIV 73, XV *med. R* XXII 248, *etc. etc.*; *neutr.* niżadne *BZ* Neh 2, 12, *OrtBrRp* 18, 4; ~ *g. sg. m.* niżadnego *OrtBrRp* 99, 4, *OrtMac* 48, *Dział* 48, *Naw* 134; *f.* niżadnej *BZ* Deut 19, 4, *OrtBrRp* 47, 2. 52, 4, *OrtMac* 64, *Dział* 8. 35; *neutr.* niżadnego 1411 *HubeZb* 92, *BZ* Ex 12, 16. 39. Lev 23, 31; ~ *d. sg. m.* niżadnemu *Gn* 14b, XV *med. SKJ* I 59, *BZ* Deut 1, 17. I Par 16, 21. Neh 2, 12, *OrtMac* 105; ~ *ac. sg. m.* niżadnego *OrtBrRp* 42, 2. 60, 3; *f.* ni w żadną *BZ* Ex 34, 15; ni o żadną *Dział* 51; *neutr.* niżadne *OrtBrRp* 32, 2; ~ *i. sg. m.* niżadnym *OrtBrRp* 44, 1, *OrtMac* 51, *Dział* 37; *f.* niżadną *OrtBrRp* 100, 3, *OrtMac* 137; ~ *l. sg. f.* (w) niżadnej *OrtBrRp* 100, 3; ~ *g. pl. m.* niżadnych *OrtBrRp* 41, 2, *OrtMac* 47.

Znaczenie: '*żaden, nijaki, ani jeden, nullus*': **a.** *w zdaniu obecna druga negacja*: Pyotr Woyczecha nesprawedliwe wszanl silø moczø, ne oszadzaø (*leg.* osadzającę 'osadzając') nan nyzadnego praw⟨a⟩ 1411 *HubeZb* 92; Nysządni sluga Cristow nye bil przes przeczywyenstwa XV *med. R* XXII 248; Dzen pyrwi bødze... szwyøti a dzen *szødmi tymysz godi bødzye poczczyon, nyszadnego dzala (nihil operis) w nich czynycz nye bødzeczye *BZ* Ex 12, 16; Ano ge nøkaly Egipsczy, abi precz wiszly, a nye dadzøødz gym vczynycz nyszadnego omyeszkanya (nullam... moram) *ib.* 12, 39, *sim. ib.* Lev 23, 31; Nye wchodzy ny w szadnø (*i.e.*w niżadną) smowø (ne ineas pactum) s ludz-

my tich kragyn *BZ* Ex 34, 15; Aby nyzadni nye przistøpawal czvdz (ne quis... alienigena) *BZ* Num 16, 40; Przikasz synom israelskim, acz prziwyodø przed czø krowø czirwonø..., na nyeze to nye bilobi *nyzadnye pokalanye (in qua nulla sit macula) *ib.* 19, 2; Ktosz by zabil blisnego swego, nye chczø, ienze by w[s]czora y trzeczego dnya nizadney nyenavisczi nye myal (nullum... odium habuisse comprobatur) *BZ* Deut 19, 4; A dobitczø nyszadne nye bilo se mnø (iumentum non erat mecum) *BZ* Neh 2, 12, *sim. OrtBrRp* 18, 4; Wybyyąły czlowyeku ząb albo kąwalecz vthną palczą..., tho nye gest ochromyenye any moze thym szwyathczycz nyząndney czaszkyey rany *OrtBrRp* 47, 2; Stoyą thutha yako czysty czlowyek, ktorysem w nyzadney rzeczy nygdy (*OrtMac* 137: nygdy w szadney rzeczy) nye przewyczazon *ib.* 100, 3; Zona moya szobye na szwoy czasz nyzadnego opyekadlnyka nye *wyberara (*OrtBrRp* 42, 2: nyzadnego opyekalnyka wybrąla) *OrtMac* 48; Thego nye chczemy nyzadney (*OrtBrRp* 52, 4: nyząndney) rzeczy dla darow, rodu, przyyaszny opusczycz *ib.* 64; Gdysz ten goscz z nyzadna rzeczą nye yath (*OrtBrRp* 100, 3: z nyzadna rzeczą yath) *ib.* 137; Przeto chczemy, aby taczy za to nyszadney wyny nye podyąły (de malitia ipsorum commodum non reportent) *Dział* 8, *sim. ib.* 35; Vstawyamy, aby... szadny ziemyanyn nasz sz nyszadnym czvdzoszemcem na zaklad nye gygral (ut... nullus terrigena... cum alienigena... non ludat) *ib.* 37: ⟨U⟩stawiamy, aby nygeden sądza... nyszadnego masza o ktorakoły rzecz nye zdal (non debemus... aliquem hominem condemnare) *ib.* 48; ~ niżadny (człowiek) '*nikt, nemo*': Tedy vøcz naprzecif gemu nyszadny clouek ne gestcy on vyszetl byl *Gn* 4b; Ysczy Xpc nyszadnemv clouekoui gego grechof ne othpuscy, aczcy on po szpouedzy ma thø misl, isbi szø go on naftorky chal ('chciał') dopuscicz *Gn* 14b, *sim.* XV *med. SKJ* I 59; Wyeczze takye, ezecz nyzadni czlowyek k nym przicz nye moze, geno alisch syedm smertnich grzechow zzuge ss syebye XV *med. R* XXII 248; Yszem nyedzyelna szyoszthra... s tha Barbara... anym szye odrzekla... szwey czaszczy przed nyzadnym (*OrtBrRp* 44, 1: nysządnym) czlowyekem *OrtMac* 51; ~ Nyszadni z was (nullus vestrum) nye wichocz z domu swego *BZ* Ex 12, 22; Nyszadny gego (nullus... ex eo) nye ostawyay do yutra *ib.* 16, 19, *sim. ib.* 16, 29. 34, 3. 7; Nizadni z wasz (nemo vestrum) nye bødze smyecz syø przeczіwicz nyeprziyaczelom *BZ* Lev 26, 37; Lezøcz iest spal iako lew a iako lwicza, ktores to nyzadni (nullus) wzbvdzycz nye smye *BZ* Num 24, 9, *sim. ib.* 26, 64. 35, 30; Nyzadnemv rosdzal nye *bodze (nulla erit distantia personarum) myedzi osobami søszetnimi *BZ* Deut 1, 17; Tak wszistek lvd vsliszawszi bødø syø baczy a wyøczey nizadni (nullus) nye nadmye syø pychø *ib.* 17, 13, *sim. ib.* 22, 27. Jos 5, 7; Nye przepúscyl nyszadnemu (non dimisit quemquam) potwarzacz gich *BZ* I Par 16, 21, *sim. ib.* Neh 2, 12; Yan zalowal na Mykolaya, szwego szlugą, ysz mu dal szwe pyenyadze, a on szwych nyzadnych nye myal *OrtMac* 47: Ty od thwogyey mylosczy nyzadnego nye odpadzasch *Naw* 134; Tamo nyzadny (nullus) nyest ('nie jest') vdrączon vrzodem *Rozm* 25; ~ **b.** *w zdaniu brak drugiej negacji*: Dzyeczy tego vmarlego... nyząndne prawo ku przerzeczonym rzeczam mayą *OrtBrRp* 32, 2; Pyothr zawolal szyą na prawo Mykolayą thymy slowy a tho na szlugą swego, ysz gemv dal swe pyenądze, a on szwych nyzadnych myal *ib.* 41, 2; Iakosz teszczye (*leg.* też-ście) nam pyrwey pysszaly, ysz nyszadnego przyszasznyka moga szandzycz *ib.* 60, 3; Vczynyl swar a k they panyey prosto zalowal a w swey zalobye nyszadnego łystą wspomyonął *ib.* 99, 4; Ow, ktori tako przygany, ny o szadną (*i.e.* o niżadną) rzecz ma bycz sluchan (contra ipsum nullatenus audiatur), alysz... zaplaczy trzy grzywny *Dział* 51; ~ niżadny człowiek '*nikt, nemo*': Nyzad⟨n⟩emu czlowyekv potrzebyszna vkazvye albo szwyadeczthwa gynnego kv blyszkoszczy przyrodzenya *OrtMac* 105; ~ Dico autem vobis, quod nemo virorum, nizadni mązow, qui vocati sunt, gustabunt cenam meam (Luc 14, 24) XV *in. R* XXIV 73. ~ *Cf.* **Niżądny.**

Niżądny *formy*: *n. sg. m.* niżądny *BZ* Gen 19, 31. Deut 23, 14. Jos 8, 17; ~ *g. sg. m.* niżądnego *BZ* Deut 2, 34; ~ *i. sg. f.* niżądną 1450 *RTH* III nr 293; *neutr.* niżądnym *BZ* Deut 2, 5.

Znaczenie: '*żaden, nijaki, ani jeden, nullus*': **a.** *w zdaniu obecna druga negacja*: Ta *panya Hanka nye *opchodzyla sza nyszødna słø [s] rzeczø 1450 *RTH* III nr 293; Nasz oczyecz star gest a nyszødni (nullus) møz nye ostal w zemy *BZ* Gen 19, 31; Twogi stanowye bødø swyøczi a nizyødni smrod nye pokaze syø v nich (nihil in eis appareat foeditatis) *BZ* Deut 23, 14; ~ '*nikt, nemo*': Wszitki myasta gego w on czasz dobilismy, zabiwszi wszitki bidliczele gich..., nye ostavilissmi w nich nizødnego ziwego (non reliquimus in eis quidquam) *BZ* Deut 2, 34; Nizødni byl w myescze Hay nye ostal (ne unus quidem... remansis-

set)..., kto by nye gonił Israhela *BZ* Jos 8, 17; ~ **b.** *w zdaniu brak drugiej negacji*: Bo ani dam wam z zemye gich, czsoby nogø *stopicz mogl ieden nizødnim støpyenim (unius pedis calcare vestigium) *BZ* Deut 2, 5. ~ *Cf.* **Niżadny.**

Niżby 1. *wprowadza zdanie czasowe z czynnością późniejszą*: 'nim, zanim, (ante) quam, (prius) quam': pirzwej, niżby: Iaco Climek pirzwey szbegl od panye, nisby od panye na Climka praua szandano 1414 *AKH* III 245.

2. *wprowadza zdanie warunku wyłącznego*: '*chyba żeby, chybaby, nisi quod*': Paan gych nye ghaban bancz, nyszbi wszistczi, tho gest paan y kmyecze, bily crzywi (dominum inquitare non praesumat, nisi omnes sint culpabiles) *Sul* 8; ~ Braczya... maya myeczi odzyenye... nyedrogye, vyąwschy nyzby sye ynako... zvydzialo przez *stharzsche (nisi fuerit... per visitatores... dispensatum) 1484 *Reg* 708.

Niże *cf.* **Niż**

Niżeli *jest wyrazem porównania dwu treści ze względu na stopień i nasilenie jakiejś ich właściwości, którą nazywa przymiotnik lub przysłówek w formie stopnia wyższego* '*quam*': Lyepyey yest gy, czusz Ihezusza, ku szmyerczy potapycz, nyzely gnyew czeszarsky otrzymacz XV *p. post. RozmPam* 474.

Niżli *czy* **Niźli 1.** *jest wyrazem porównania dwu treści ze względu na stopień i nasilenie jakiejś ich właściwości, którą nazywa przymiotnik lub przysłówek w formie stopnia wyższego* '*quam*': **a.** *obie porównywane treści znajdują się w tym samym zdaniu*: Tescy tho *dzeczothko, nasz mily Xpt, nislycz gego matuchna gestcy on byl starszy *Gn* 4b; Mens mea supra petram sollidata est yscy moga misl tvartsa gest nisly opoka *Gn* gl. 70b; Tha dzedzyna, o yasz Nicolay posywal, s Wychny occzysni vysla y [...] blyssa (*sc.* Wichna) k ney nisly ten Micolay 1421 *AKPr* VIIIa 155, *sim.* 1427 *Zab* 538; Ya mu szlubuyą pod moya rolą, czo yesth lepsza nyszly ten dług *OrtMac* 138, *sim. OrtKał* 314; Nye slvsza, aby szoltys byl mocznyeyszy nyszly pan *Dział* 44, *sim. Sul* 52; Nyektorzy są wolnyeyszy, drudzy, to gest maszowie, nyszly szenyszczyzny *Dział* 46; Yakos zvyedzyal, yze myal bycz vyeczschy nyzly on (quem futurum scivit se maiorem) *Rozm* 70, *sim. ib.* 304. 316; Thedy on... vezmye s sobą ssyedm zlych dvchow, yescze gorschych nysly on ssam (nequiores se Luc 11, 26) *ib.* 300; Wsako daleko lepsy yest czlovyek nysly ovcza (quanto magis melior est homo ove Mat 12, 12) *ib.* 326; ~ Nyekthorzy..., gdi... gydą na woyna..., skodi wyelke vboszstw thesz wyączsze nyszly nyeprzyiaczelom (plura quam hostibus) zadawacz nye opvsczayą *Sul* 46, *sim. Dział* 37; Gest lepsze posluszenstwo nysz obyata, a posluchacz wyøcey, nyszly offyerowacz tuk (auscultare magis, quam offerre adipem) *BZ* I Reg 15, 22, *sim. ib.* I Mach 1, 65; Złą zoną lepyey smyechem nyzly kigem karzy (malam uxorem potius riso quam baculo castigabis) XV *p. post. R* I s. XLIII; Szhukay usznącz (*leg.* 'usnąć') lepyey nyzly thowarzysthwa (quaere somnum antequam colloquium) *ib.* s. XLV; ⟨M⟩at⟨k⟩o boza,... czyrvoną ⟨wi⟩aczey niszli roza, nad lilyą ⟨bi⟩elsza! *ca* 1500 *PamLit* XXVIII 306; Kwythnącza panno Maria, yasznyesza nysly lylya! *ca* 1500 *SprTNW* V 10; Lzey bądzye w ssądny dzyen zyemy sodomskey a gomorskey nyzly onemv myastv (tolerabilius erit... quam illi civitati Mat 10, 15) *Rozm* 309; Podobnye⟨j⟩ szyemy y *nyebo przemynacz szye nyzly tvemv slow *ib.* 502, *sim. ib.* 586. 641; Ten yemv vyatschą maką zadal nyzly vschytko byczovanye, ktore czyrpyal *ib.* 745; Svyathy Maczyey podobnyey chczyal polozycz Ieremyascha nyzly Zacharyascha prze dvoyaką rzecz *ib.* 766; ~ więce(j), niżli '*w większym stopniu niż, plus quam, magis quam*': A prestocz gest on tho byl vczinil, isbichom my vøcze vbostwo milovaly nisli tego tho svata bogadstvo *Gn* 5b, *sim. ib.* 14a; Oczecz y macz vøczecz ony mlodsze dzecø milugø nysly starsze *Gn* 180a; Szemdlalam wyelyką mylosczą, waczey vranona mylosczą, nysszly vczą̨ssona nyemocza amore langueo plus vulnerata caritate, quam gravata infirmitate 1448 *R* XXIV 353, *sim. EwZam* 306; Wyeczey mya rvszaya sslowa nyszly byczye magis stimulant me verba quam verbera XV *ex. PF* III 177; Chvalyą czyebyc, yzesz myloval nasz vyączey nyzly ynschy lyvd (quod nostram gentem solam dilexisti ex cunctis nationibus) *Rozm* 11, *sim. ib.* 313. 547. 658; Bąda onego czlovyeka gorsze dny poslyednye nysz pyrve, toczvsz bądzye vyeczscha mąką myecz nyzly pyrvey (fiunt novissima hominis illius peiora prioribus Luc 11, 26) *ib.* 300; ~ **b.** *druga porównywana treść podana jest w osobnym zdaniu*: Iszcy tho dzeczø gestcy ono vøczsze, nisly thy kekdy bødesz *Gn* 5a; Davam szyą vynyen... ze wszythkych grzechow..., kthoresz na myą pan bog lyepy szną (*leg.* zna), nyszly szya gych ya vmyem spowyadacz *Spow* 5; Ysze Bronisz szkarbu (*leg.* z skarbu) Maczeyewa ne wszanl nycz wancze, nysli s czego liczbø vczinil 1416 *Pyzdr* nr 467; Pan Pasek wszyøl pyøcz grzywen gr⟨oszy⟩ penødzy Micolayewych... wyssey, nysly prawo myal 1417 *ib.* nr 481; Jzem dal wyanczey wischey

pyanczdzezanth grziwen, nysly my wysnano 1435 *Pozn* nr 1457, *sim. ib.* nr 1459; Nye byerz lify od nyego, any czso wyøczey, niszlis gemv dal (nec amplius, quam dedisti) *BZ* Lev 25, 36; Noli plus sapere, quam opportet nye chczyey vyączey roszvmyecz, nyszly potrzebno 1456 *ZabUPozn* 105; Bil szaszyą on rex wyelykem (*leg.* w wielikiem) bogatstwye a wyączszee (*leg.* w więczsze) radoszczy y vczyesze, nyszly kedi przetthym bil XV *ex. MPKJ* II 317; Aza bądzye vyąthsche czvda czynycz, nyzly ten czyny (nunquid plura signa faciet, quam quae hic facit Jo 7, 31)? *Rozm* 458; Iudasch y lyvd zydovsky vyączey zgrzeszyl nyzly thy *ib.* 813, *sim. ib.* 830; Kyedy myly Cristus thu ystne... zevleczon, yzby vyątscha bolyescz myal, nyzly kyedy v Cayphasa byczovan *ib.* 816—7; ~ Yaco xandza Mirosscowy ludzc ne copaly roua na Cesslach glambye, nysly yaco copan ot trzydzeszczy lath 1422 *Pozn* nr 1125, *sim.* 1426 *ib.* nr 1238; Jsze czo my dawal Sandziwoy... o dwe grziwne wischey, nysly czo mu wisnął oczczewego dlugu, tego mu ne snaya 1434 *ib.* nr 1438; Nunc enim proprior est nostra salus, quam cum credidimus blyssche, nyszly gdy vyerzyłyszmy na krzcze (Rom 13, 11) XV *med. SKJ* I 49; Jakom ya Czcziborowy nye virambył drzeva z gego pushczey... jeko hoszmdzesszath grosshi visshey, nyzhly czsso my dal 1457 *ZapWarsz* nr 1070, *sim. ib.* nr 1069; Tesch byla tako barzo czysta, nyzly kto vyączey moze vyerzycz (fuitque mundissima multo plus, quam credi possit) *Rozm* 12.

2. *wprowadza wyraz określający ilość, która służy za podstawę porównawczego oznaczenia wyższego stopnia ilości jakichś przedmiotów, osób, rzeczy itp. (obecna forma stopnia wyższego)*: Toczyem dzyerszal zwą (*leg.* z swą) zoną y myal s pokogem wyaczey nyszly rok y dzen *OrtBr* VI 356; Podkomorze, gdy gednego dnya rozgranyczy dzedzyny..., ma myecz pol grzywny, ale gdy wiączey dny nyszli geden, tedy trzy grzywny ma myecz *Dział* 48; ~ nie więcej niżli *'tylko, nonnisi, tantum'*: Jan... nye pobral Wanczslawowy... gymenya wanczey nysly tho, czo wysnal 1424 *Przyb* 18; Na cząnzą sandza nye wyąncey nyszly dwv czelednykv (non plures quam duos familiares)... poszlacz yma *Sul* 10; Vstawyamy tesz, aby Zydzy... nye wyączey... za lyphą braly nyszly po genemv groszv oth kasdey grzywny (non plus de usura recipiant nisi tantum unum grossum a marca) *Sul* 68; Jako ya drugyego czassv... nye przysedl w dom do Pyotra... anym gemv wzyanl... vyanczey nyzły lokyecz adamaskv 1478 *ZapWarsz* nr 1213; ~ *wyjątkowo bez stopnia wyższego*: Po wschemv svyatv byla tako *vylyka svyatloscz sloneczna, yze sloncze tego dnya tylye dvoycz svyczylo nyzly ynego dnya *Rozm* 12.

3. *wprowadza wyraz, którego treść stanowi podstawę porównawczego stwierdzenia inności, odmienności drugiej treści (forma stopnia wyższego nieobecna)*: Gdyby vrzadnik... gynako rothą przysągy mowyl swyathkom, nyszly gest skazano (aliter formam iuramenti testibus diceret, quam est mandatum, *Dział* 48: nysz yako mv bądze przykazano),... gyny w myastho gego ma bycz vstawyon *Sul* 63; Podlug zakona ynych dny nyzly w sobotha mogl kazdy vzyvacz prasma *Rozm* 325; Bych byl vam czo ynako povyedzyal, nyzlym povyedzyal, alye yzem rzekl: Ydą vam gotovacz myescze a odeydąły od vass, nagotvyą vam myescze *ib.* 561; ~ Volalby... smercz ymecz y *podyocz, nisly taka slova sprosna... czirpecz 1474 *Zab* 540; ~ Ne dagcze vy chualy ginsemu bogu nisly mne *Gn* 175a; Przes czassow y godzyn rosdnoszczi... sandzee sandi sąndzily, a thakoosz wyelye gych kv sandzenyv rzeczy nye gynako przichodzili, nyszly alysz po obyedze (quam post prandium), napelnywszi a wpywszi szą *Sul* 24; Wstawyami, aby owszeyki nygeden szandzaa przes kthorą gynszą personą, nyszly przes pewnego woznego alybo slvzebnyka (per aliam aliquam personam, quam per certum suum officialem seu ministerialem), czynyl... pozwow *Sul* 28; Thaczy nye ginszym, nyszly prawem polskym (non alio iure, nisi Polonico),... mayą bycz sądzeny *Sul* 81; Possagu gynschego s nyąn nye bandzye myal nyzly odzyenye telko (praeter quam induvium solum) *Sul* 89.

4. *wprowadza zdanie czasowe*: **a.** *z czynnością późniejszą*: *'nim, zanim, priusquam, antequam'*: **aa.** *bez zapowiednika w zdaniu nadrzędnym*: Iaco Jacub dzersi Rambertowo czanscz we trzech grziwnach, nisli Michal na Rambercze dobił 1394 *HubeZb* 69; Niszly mi Dobeslaf zaplacił 10½ grziwen, o tom popadł dwadzescze grziwen scodi 1396 *Pozn* nr 315; Gardzina rœczil Chebdze trzidzeszczi grziwen za døbrowø y zastawyl gy, nyszli dawnoscz wyszla 1399 *HubeZb* 75, *sim.* 1414 *Pyzdr* nr 423, 1418 *ib.* nr 570; Yaco Woytek... byl w trzymanu trzy latą, nysly mu sza tąm wrzuczono 1423 *Pozn* nr 1143; Yako pąn Dominik wzal sz nąs czinsch, nysly byl Zyd wazan (*leg.* wwiązan) 1425 *ib.* nr 1192; Jszem ya poswal pana Thomala o panczerz, nysly trzy lata mynaly 1430 *ib.* nr 1361; Gdze szeszcz wolow bylo wzząącz, trzidzeszczczy... *bbrano,

a nyszly na myeszczce przipądzony (antequam ad locum debitum depellebantur),... sgedzoni bywaly *Sul* 29, *sim. Dzial* 17; Tho then byl czeszarz pyrwy Archodoius nyszly *Aleksy* w. 55; Iacob... klanyal syø swemu bratu Ezau, nyszly syø do nyego przyblyszyl (adoravit pronus in terram septies, donec appropinquaret frater eius) *BZ* Gen 33, 3; Ya⟨ko⟩ themu gvalthevy, o kthori na myą Pyothr... zaluge, rok mynął, nyschly mą Pyothr zapozval 1457 *AKPr* VIII a 51; Tho ma vczinycz, nyszli rok mynye *Dzial* 21; Zawyodl-ly ktho dzyewką, nyszly yą poyal (si seduxerit quis virginem necdum desponsatam Ex 22, 16),... then ma gey dacz wyano XV *p. post. Kałuż* 285; Nye mov bycz szwyąthym, nysly bądzye (non velle dici sanctum, antequam sit) XV *ex. SKJ* I 144; Takosch ten vyelyebny plod, nyzly szyą porodzyl, yvsch byl oblyany czyelestnym darem dvcha szvyąthego *Rozm* 9, *sim. ib.* 509; Lyepyey bylo nam s nym vmrzecz, nyzlysmy od naschego pana tako ganyebnye vczyekly *ib.* 658; ~ **bb.** *z zapowiednikiem w zdaniu nadrzędnym*: drzewie(j), niżli: Isz Dobeslaf poslal (*sc.* pieniądze) d⟨r⟩zewe, niszli *stkodø vczinil Staszek 1393 *Pozn* nr 145; Pysze szø nam f svøthem pyszme o *raszmagitich svøtich, kakocz szø oqy velikø møkø cirpely drzeve byly, nislycz szø ony do krolefstwa szø dostaly *Gn* 171 b; Napirsuecz gy on o gego velika czuda chualy, choscy gest ge... przeszen byl nasz mily Xc czynil drzeue, nisly szø gest on na ten tho svath bil narodzil *Gn* 179 a; Drzewey, niszli sø vrozumeli tarnowe waszi (priusquam intelligerent spinae vestrae rhamnum)..., w gnewe poszrze ie *Fl* 57, 9, *sim. Pul*; Ksandz Micolai poswal Micosza drzyewye, nisly trzi[s] lata wysla po wicupenu o to szitho 1416 *AKH* III 260; Abi ti drzewyey gich zagynyenye vzrzal (ut eorum magis tu interitum videas) nyzly nasze *BZ* Judith 6, 17; Oczyecz vasz vy ('wie'), czo vam yest potrzebyzna drzevey, nyzly vy yego proszyczy⟨c⟩ (antequam petatis eum Mat 6, 8) *Rozm* 273, *sim. ib.* 318; Drzevey, nysly (antequam Jo 8, 58) Abram byl, ya yestem *ib.* 477; Drzevey, nyzly kur zapoye (antequam gallus cantet Mat 26, 34), trzykrocz mye zaprzysch they noczy *ib.* 581; Alye drzevey, nyz ssą thamo przyschly a nyzly y (*leg.* ji 'go') nalyezly, myly Iesus poyął svyątego Pyotra *ib.* 593, *sim.* 1451 *MacDod* 104; ~ napirwej, niżli: Mayą napyrwey wyano oprawycz, zaplaczycz, nyszly gyny kthory dlug *OrtBr* VI 370; ~ pir(z)we(j), niżli: Iako pirwey pan Syraczsky pozwan o tø dzedzinø, niszli yø dzirszal pancznaczcze lath w zastawe 1393 *HubeZb* 67; Tedi posłali comornika hy vosnego do paney hy do Paska prossącz gych prze bok, aby gim othpuscili przissangą hy *kgnew pirwey, nisli posli hy nis copczi począti snamonowacz za nimi 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34; Yakom Myrka wkupyl do Thomisława do lyassa pyrzwey, nyszly gy *oczyandzan 1421 *Pyzdr* nr 965, *sim.* 1474 *AKPr* VIII a 164; Yakom ya vdal oszmdzeszad grzywyen... pyrzweg, nisly ye Yan wosznym zapowyedzał 1430 *Pyzdr* nr 1033; Jako szø w mnje pirwey Sczepan vssrzødzil, nisli visszethl do Micolaya 1432 *ZapWarsz* nr 370, *sim.* 1437 *ib.* nr 495; O ktori lup Voyczech na mø szalowal, o them on mnye przeprauil pirwey, nyszli bil czas dacz do xąnschthwa 1434 *KsMaz* III nr 546; Naganyącz skazanyv castellana... po szeszcy grzywnach, przes wszego przeczywyanya a pyrzwey, nyszly kv kthoremv wyslvchanyv bąndz przypusczon, dacz y doszycz ma vczynycz *Sul* 17; Thego konya ya pyrwey zapowyedzyal nyszly on *OrtMac* 45, *sim. OrtBrRp* 40, 2; Yako hocyecz moy nye *wyedzał kmyecza... pirwey, nysly then kmyecz byl hv Pyetra 1464 *ZapWarsz* nr 1168; Pirwey, nizli ponyzonem bil, ia zgrzeszilem (priusquam humiliarer, ego deliqui Psal 118. 67) *MW* 28 a; Chtore (*sc.* dziecię) vesvano yest od angyolą pyrvey, nyszly w szyvoczye szyą począło (quod vocatum est ab angelo, priusquam in utero conciperetur Luc 2, 21) *EwZam* 293; Potem myly Krystus vezval nyektore apostoly pyrvey, nysly chodzyl kv Vyelkonoczy (priusquam ascenderet in Pascha, quosdam vocavit discipulos) *Rozm* 212, *sim. ib.* 576. 646. 676. 742; Panye myly, stąpy py⟨r⟩vey, nyzly szyn moy vmrze (priusquam moriatur Jo 4, 49) *ib.* 253, *sim. ib.* 460; Iesus pyrvey vschedl v dom nysly on (praevenit eum Iesus Mat 17, 24) *ib.* 372; Pyrvey byl Dauid nyzly Kristus *ib.* 416; Proschą czyebye za to, aby mye napr⟨z⟩od vmorzyl, pyrve nyzly szyebye *ib.* 502; Povyedam vam, pyrvey, nyzly szye to stanye, czvsz asch dothychmyast, czyrpyalem y mylczal *ib.* 540, *sim. ib.* 691; Podzczye se mną, abych vzrala pyrvey, nysly vmrze *ib.* 737; O tem, yako myly Iesus pyrvey, nyzly v Pylata byczovan, yedvo zevleczon byl vschytek krvavy *ib.* 816; ~ przedtym, niżli: Vele lath przethtiim to, nislicz gest on bil Adama stworzyl, asczy gest on (*sc.* Kryst) przethtim to oth *poczøthkø svatha bil *Gn* 4 b; Ona przedthim to vele lath byla przepouedala, nislycz szø gest byl Xc narodzyl *Gn* 5 a; Yensze *przettyn, nyszly czyrpyal, wszął chleeb w swąthe y teesz welebnee rancze swoy (qui pridie quam pateretur, accepit panem in sanctas ac venerabiles manus suas) 1424 *Msza* III s. 56, *sim.*

VI. IX; Odpvsczy my moye wschy⟨t⟩ky grzechy przedthym, nyzli vmrą *Naw* 168.

b. *z czynnością równoczesną*: '*kiedy, dum, cum*': Kyedysch przyschedl czass Annye, ysby svoy plod porodzyla, a nyzly ta godzyna porodzenya vyelyebnego dzyączyątka przysla, tedy porodzyla svoy plod vyelyebny (sed cum tempus advenisset Annae pariendi horaque sanctissimi germinis nascendi, prolem beatissimam peperit) *Rozm* 10.

5. *wprowadza zdanie warunku wyłącznego*: niżli gdyby '*chyba żeby, chybaby, nisi, nisi quod, praeterquam si*': Ktho bądzye wybran przyszyasznykyem, then przy them zosthanye, poko zyv, nyszly gdyby gye przewynyl *OrtMac* 54, *sim. OrtBrRp* 46, 1; Thego dzyeczyączya maya vpewnycz... s szwyathky..., acz go oczczecz tele gyemv zostal po szmyerczy wynowath, a thako prawem przyczyszna, ysz muszy oyczow dlug zaplaczycz, nyszly gdyby chczyalo to dzyeczyą tesz odbycz, szamoszyodmo przyszagwszy, tedy bądzye proszno tego dlugu *OrtMac* 112, *sim. OrtBrRp* 83, 2; ~ Powoda nye moga przysznacz ku przyszandze, nyszly tako gdyby zalowal o dług po vmarley rancze *OrtBr* VI 374, *sim. OrtMac* 103.

6. *wprowadza zdanie przeciwstawne*: '*ale, lecz, sed, at*': Iaco prave Jaracz ne mal g themu situ niczs ani na ne robil, nisli Stachni *czeczy 1399 *HubeZb* 96; Jan... nye dal wyoracz sta i ossmydzesand zagonow na trzebine Borcowy..., nysly czsso oral, to oral na swem 1423 *Przyb* 16; Yako Pauel... nye vszypal kopcza narosznego nowego na blocze, nysły then ponawyani, kthori szthara (*leg.* z stara) dawna byl vszypan 1434 *Pyzdr* nr 1084; Ale ony nye posluchaly, nyszly podle obiczaia swego drzewyeyszego pachały (illi vero non audierunt, sed iuxta consuetudinem suam pristinam perpetrabant) *BZ* IV Reg 17, 40; Jakom ya roley w cząsczy yego na ymyenyv Regulach nye pooral... gwaltem, nysly na oczysnye swey oralem 1493 *ZapWarsz* nr 1747; Czemv drapasch sve odzyenye, a nye drapasch svego sercza, zakamyalego ku dostoyney mysly, nysly odzyenye tvoye? *Rozm* 727; ~ Jsze Jaranth s Yaranthowa nye oraly roley gwaltem nyeroszmyerzoney, nyszly czszo oraly swą prawa rolą 1435 *Pozn* nr 1455; ~ '*ale tylko, lecz tylko, sed tantum*': Ysze Jan sz Mycolayem nye myal gynnego rzędu, nyszly wszyøl kon za kon 1421 *Pyzdr* nr 969.

7. *niejasne*: Aza ya nye blysszy k temu gymyenyv vkazacz szwa obroną y myecz gye po szwey szyestrze, nyszly by mogl kto ⟨mię⟩ od nyego odczysznacz? *OrtMac* 134, *sim. OrtBrRp* 97, 4.

Cf. **Nieżli**

Niżliby *czy* **Niżliby 1.** *jest wyrazem porównania dwu treści ze względu na stopień i nasilenie jakiejś ich właściwości, którą nazywa przymiotnik lub przysłówek w formie stopnia wyższego (tu wprowadza zdanie stopnia i miary)*: Facilius possent saxa molliri, richle by kamen vmøczcyl (*pro* vmøkczyl)..., quam ut mens puelle istius ab intencione Christiana... reuocetur nisliby misl te to defky ot uari kresciganske... odfrocil *Gn* gl. 70b; Podobnyey czy yest, aby yeden s tvoych czlonkow z⟨g⟩ynął, nyzlyby wschytko czyalo tvoye vruczono v ogen (expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam Mat 5, 30) *Rozm* 268; Lyepyey by nye bycz, nyzlyby slye bycz (melius esset ei non esse, quam male esse) *ib.* 547.

2. *wprowadza zdanie czasowe z czynnością późniejszą*: '*nimby, zanimby, (prius) quam, (ante) quam*': drzewiej, niżliby: Lud wszøwszy møøky kropyoney drzewyey, nyszlybi kwaszona bila (tulit igitur populus conspersam farinam antequam fermentaretur)..., wkladly søø na swoge pleczy *BZ* Ex 12, 34; ~ pir(z)we(j), niżliby: Swyątha mathka posządala, by apostholy wydzyala pyrzwey, nyszlyby vmarla *ca* 1500 *SprTNW* V 12; Vyelyką ządza ządałem tey Vyelykonoczy y tego poslyednyego odpoczynyenya [s vamy] vzyvacz s vamy pyrve, nyslybych czyrpyal (antequam patiar Luc 22, 15) *Rozm* 529.

3. *wprowadza zdanie warunkowe*: '*gdyby, jeśliby, si*': Nye chczyelybychmy daley zyvy bycz, nyslybychmy voley svoyey nad nym nye vczynyly *Rozm* 612; Bo ssą byly rzekly: Nyzlyby nam odyąth, volelybychmy zemrzecz *ib.*; ~ *warunek wyłączny*: '*chybaby, chyba żeby, nisi, nisi quod, praeterquam si*': Synowye... nye mayą sządacz od oczcza cząnszci, alysz wthorą zoną poymye, nyszlibi snaacz dzedzyn... byl rosproszcza (nisi hereditates dissiparet) *Sul* 15, *sim. ib.* 75; Yeyzze (*sc.* żałoby) poznanyee... skazvgemi oprawyacz, nyszlybychoom (*Dział* 11: procz) nyekthorą przekazą byli przegabany (nisi aliquo impedimento essemus praepediti) *Sul* 24; Zasthawy-li (*sc.* konia),... gyszczecz nye bądze wynowath, nyslyby tho sz gego poszlo przyszwolenya (nisi id de personae principalis processerit voluntate) *Sul* 66; Komornyczy albo vrzadnyczy thako poszadzeny nye mayą, nyszlyby wlosthne szwe rzeczy, mowycz (non debebunt alias causas nisi proprias procurare), any kv mowyenyv rzeczy sz sądv szą wsznoszycz *Sul* 78; Gorącza rzecz yesth, gdy kogo wchwa-

cza... albo gdy nayda kradzyesz albo roszboy w yego domu albo w szamku, albo szam k nyemu klucz noszy, nyszlyby thakye male rzeczy albo drobne byly, ysz gye mozono oknem wrzuczycz *OrtMac* 49, *sim. OrtBrRp* 43, 1; Woyth nye moze vpewnycz nykogo, ktho zalugye na kogo gymyenya, czo nye lezy pod gyego raką albo poszluszenszthwem, nyszlyby then, czo szye zaluge, k themu przyszwolyl *OrtMac* 57, *sim. OrtBrRp* 47, 1; Thedy moze on szwey szkody zamylczecz, a szadzya nye moze go przynyewolycz, aby zawolal szwe szkody, a thesz myastho thakym rzeczam nycz nye ma, nyszlyby tho oszobnye wchwalono *OrtMac* 61, *sim. OrtBrRp* 49, 4; Przez wszytek rok kolzdy pyątek mayą posczyczi, a tho nyzlyby nyekogo nyemocz yawna... vymovyla (nisi forte infirmitatis... excusentur) 1484 *Reg* 712; ~ wyjąwszy niżliby: A zadnym ynakym obyczayem nye ma byczy thaki przyąth, vyąwschy nyzlyby syą ynako mynisthrom... zvydzyalo (nisi visum eis aliter fuerit) 1484 *Reg* 708.

4. *wprowadza zdanie przeciwstawne*: '*ale by, sed*': Pan Hinczka otpouedzal ot szebe hy od dzeczi, isze to gest stara rzecz, ne rad bich o to otpouedzal y dzeczi, niszlibich sczal schał sbicz (*leg.* chciał żal zbyć) podług szemszkego praua 1395 *Pozn* nr 187.

Niżny 1. '*dolny, leżący niżej, poniżej (czegoś), niższy, inferior*': Carnkowsky cum Herbortowsky... inter se debent dividere... due piscine inferiores al. nyszne na potoku Carnkowski cesserunt 1470 *AGZ* XII 335; Iohannes... vendit duas piscinas..., mediam et inferiorem al. szryedniy a nyszny 1498 *AGZ* XV 360.

2. '*ziemski, związany z ziemią, ziemi właściwy, terrenus*': Krolevstvo zyemskye albo svyeczkye *okraschano yma mocz, czusz slug zyemskych, alye krolevstvo moye nye yest przeto s tego svyatha, yze nye yest okraschono od nysnych rzeczy, bo samo od szyebye [nye] yest dostateczne *Rozm* 780.

Niżyć *cf.* **Poniżyć, Uniżyć, Zniżyć, Poniżać, Uniżać się, Zniżać**

Nobel '*złoty dukat angielski, pieniądz o szczególnie dużej sile kupna, nummus quidam aureus pretiosus, qui in Britannia cudebatur*': Petrus... Elizabeth... actricem pro recepcione in via CCC florenorum, noblow, de auro..., jure imperpetuum euasit 1423 *StPPP* II nr 1893; Przedpel... XI nobiles al. noble et II coronas aureas... reliquit 1450 *MMAe* XVI nr 1241.

Noc *formy*: *n. sg.* noc *Fl* i *Pul* 18, 2. 73, 17. 103, 21, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* nocy *Gn* 1b. 4a 176a. b, *Fl* 77, 17, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* nocy *Fl* i *Pul* 18, 2, *BZ* Gen 1, 16; ~ *ac. sg.* noc *Fl* i *Pul* 91, 2. 104, 38. 120, 6, *Spow* 1, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* nocą 1400 *Pozn* nr 473, 1404 *ib.* nr 564, *BZ* Gen 1, 5. 14. 18, *etc.*; ~ *l. sg.* (w) nocy *Fl* i *Pul* 1, 2. 16, 4. 21, 2. 31, 4. 41, 3. 11, *etc. etc.*; ~ *g. pl.* nocy *BZ* Gen 7, 12. 17. Ex 34, 28, *etc.*; ~ *ac. pl.* nocy *Fl* 6, 6, *BZ* Tob 8, 4, *Rozm* 304. 330; ~ *l. pl.* (w) nocach *Pul* 133, 3.

Znaczenia: **1.** '*przeciąg czasu od zachodu do wschodu słońca, nox*': Nasz Xpc mily gestcy szø on f ten tho czasz byl narodzil, gdisczy dna przybiua, a noczy vbiua *Gn* 1b; Gdiscy gest bylo sroth noczy dna nedzelnego *Gn* 4a, *sim. ib.* 176a, *Fl* i *Pul* 118, 62, XV *med. SKJ* V 257, *Rozm* 62. 487; Te tho gysthe noczy pastiirze szøcz ony byly svog dobitek pasly *Gn* 176b, *sim. Błaż* 319, XV *ex. Kałuż* 290; W zacone iego bødze mislicz we dne y w nocy (die ac nocte) *Fl* 1, 2, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 31, 4. 41, 3. 11, *BZ* Lev 8, 35. Num 14, 14, *MW* 99a, *Naw* 170, *EwZam* 295; Micz [se] *bodø po wszitky nocy (per singulas noctes, *Pul*: przes kolszdą nocz) losze moie *Fl* 6, 6, *sim. Rozm* 304. 330; Skusil ies serce moie y nawedzil ies w nocy (nocte) *Fl* 16, 4, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 21, 2. 76, 2. 6, 1451 *MacDod* 104, *BZ* Gen 14, 15. Ex 12, 30. Num 22, 20; Dzen dnowi wirziga slowo a nocz nocy (nox nocti) vkazuge naukø *Fl* 18, 2, *sim. Pul*; Twoy iest dzen y twoia iest nocz (nox) *Fl* 73, 17, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 103, 21; Wiwodł ie w oblok dnowi y wszey noczi (tota nocte, *Pul*: wszytkę nocz) w osweczenu ogna *Fl* 77, 17; Ku powyadanu rano miloserdze twoie a prawdø twoiø przes nocz (per noctem) *Fl* 91, 2, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 104, 38. 120, 6, *Błaż* 320, *BZ* Gen 32, 13; W noczy (in noctibus, *Pul*: w noczach) w⟨z⟩dz⟨wi⟩gnycze røcze wasze we swøta *Fl* 133, 3; Iaco Olbrachth... mu (*sc.* Jakuszowi) noczø sbegł s gego vprauisznø 1400 *Pozn* nr 473, *sim.* 1404 *ib.* nr 564; Barthos... s namy tą nocz y dzen bil 1420 *ib.* nr 1006; Czso wszyøl Pyotr dwoy⟨e⟩ kony z wosem, tho wszyøl w noczy na swem 1420 *Pyzdr* nr 653, *sim.* 1426 *Pozn* nr 1224, 1457 *ZapWarsz* nr 1112; Gdim wyal, tosz poszli po noczy przyieli, chczacz dobitek ranczicz 1427 *Pyzdr* nr 1016; Stanislaw yey gwalth vczinil y osromoczil noczną rzeczą tey noczy 1433 *Pozn* nr 1560, *sim. Aleksy* w. 61; Swyerzepycze... w domv wlostnem skodą czirzpyączy przes nocz (per noctem)... chowacz moze *Sul* 39, *sim. Dzial* 32; Oko, gim... czlowyek boga moze wydzyecz, gest nasch rozum, gen dogeła słunczem nyebyeskim nye gest oswyeczon, niczss duschnego nye wydzi, geno yako kotka w noczi

XV *med. R* XXII 243; Nazwal gest szwyatloszcz dnyem a czmi noczø (noctem) *BZ* Gen 1, 5, *sim. ib.* 1, 14. 18, 19, 5; Uczynyl bog dwye szwyeczi wyeliczi: szwyatlo wyøczsze, abi dnyu szwyeczylo, a szwyatlo mnyeysze, abi noczi (nocti) szwyeczylo *ib.* 1, 16; Bil deszcz vkrutni na zemy cztyrdzeszczy dny a cztyrdzeszczy noczi (quadraginta ñoctibus) *ib.* 7, 12, *sim. ib.* 7, 17. Ex 34, 28. Tob 3, 10; Dzen a nocz (nox et dies) nygdi nye otpoczynø *BZ* Gen 8, 22; Pan wzwyodł wyatr wyeyøczy ten wszitek dzyen y nocz (tota die illa et nocte) *BZ* Ex 10, 13, *sim. MW* 2a, *MW* gl. 65, *Rozm* 91; Saro, wstan a modlmi syø bogu..., bo po ti trsy noci (his tribus noctibus) *słozmi syø z bogem, ale po trzecyey noci (tertia... transacta nocte) bødzewa w swem skladanyv *BZ* Tob 8, 4; Bądzyely tho za dnya, szłowye przed noczą szalowanye, thedy mogą thego zlomczą myerv obzalowacz *Ort-Mac* 85, *sim. OrtBrRp* 64, 1; Szth⟨w⟩orzyczyel... poszyczyl my takyey moczy, bych morzyla ve thnye y w noczy *De morte* w. 161, *sim. ib.* w. 354; Gospody ny myely any yey nalyezly, alye na kazdą nocz pod drzevem lyezely (singulisque noctibus sub divo iacuerunt) *Rozm* 82; A takyesch tego czynyly az do czvartey godzyny v nocz *ib.* 676; ~ *przenośnie*: Byszmy syę wtenczasz daly tobye, gdy nocz szmyerczy naszey przydzie *MW* 66a; Panye Iezu Criste..., kthorysz nocz mąky thwey w gorkosczi wyelykyey czyrpyal *MW* 72a; Podlvg prava pravego czlovyek myal sgynącz na vyeky a mylosyerdzye boze przyklonylo szye k na⟨s⟩zemv sgrzeschenyv. Vczynyl mylczenye skargam y ⟨w⟩schem zalobam, bo yvsch nocz myala sve skonanye *Rozm* 44; To yest godzyna vascha, czvsch noczy, bo kto zlye czyny, svyatloszczy nyenazry *ib.* 649; ~ '*nocleg, hospitium nocturnum*': Ne moge se dovedzecy, gdze pyrva mam nocz abo leg (*SkargaPloc* w. 3: noczlek) mecy *SkargaWroc* w. 3; ~ ostać, bywać na noc '*nocować, pernoctare*': Iesus... ve vschytkyem... myeszcze gospody nye mogl nadz... y poschedl z myasta do Bethanyey do Lazarza..., y ostal tamo na nocz *Rozm* 451; Thamo byl yeden ogrod, v ktoremze myly Iesus cząsto byval na nocz (in quo pernoctare saepius consueverat Iesus) y modlyl szye *ib.* 591; ~ na noc położyć '*dać nocleg, przenocować, hospitium nocturnum alicui praebere*': Szpowadami szø..., yszeszmi... podroszníka na nocz ne polozili *Spow* 1.

2. Wielka, Wielika Noc: **a.** '*święto żydowskie, obchodzone na pamiątkę wyjścia z Egiptu, Pascha, dies festi Iudaeorum*': Vczincye Wyelykø Noc (Phase) panu bogu waszemv podle tego, iako pysano w ksyøgach... zamowi. Any bila vczinyona taka Wyelka Noc (Phase) ode dny sødz... y krolyow Iuda, iako osmegonaczcye lyata krolya Iosyasza a vczinyona Wyelyka Noc (Phase) ta panu w Ierusalemye *BZ* IV Reg 23, 21—3; Radzily syø, abi vczinyly Wyelykø Nocz (Phase) myesyøcza drugego *BZ* II Par 30, 2; A blyskv byla Vyelka Nocz (*Rozm* 441: Vyelyka Nocz) szydowska (Pascha Iudaeorum Jo 2, 13) y wstapyl Ihus do Ierusalem *EwZam* 304, *sim. Rozm* 210; Gdy byl w Irlm Wyelką (*leg.* w Wielką) Nocz (in Pascha Jo 2, 23) dnya szvyathego, vyelye *uvycrylo w gymya yego *EwZam* 304; Pothym Vyelyka Nocz (Pascha), czvsz ve trzechdzyeszyat a pyrvego lata, yak svyaty Yan (*sc.* został uwięziony) a druga Vyelyka Nocz (Pascha), czvsz v trzechdzyeszyad y vtorego lata (*sc.* św. Jan został ścięty), a trzeczye Vyelykye Noczy (in tertio Paschate) ve trzechdzyeszyad y ve trzech lat Iesvkryst od svego vrodzenya vmaczon *Rozm* 186—7; Nyektorzy mynya, yze pyrve Vyelykye Noczy po krzczenyv (circa proximum Pascha post baptismum) myly Iesus obroczyl vodą vyno (*leg.* w wino) *ib.* 202; Czczyenye o vezvanyv nyektorych apostolow pyrvcy, nysly byl schedl na Vyelka Nocz *ib.* 212; Na Vyelyką Nocz svyąthy Yan sczyąth *ib.* 254, *sim. ib.* 212. 787. 793. 807; Vyelye lyvda przyschlo do Ierusalem przed Vyelyką Nocza (ante Pascha Jo 11, 55), aby offyerovaly bogv *ib.* 441, *sim. ib.* 442. 767; Kyedysch yest przyschedl dzyen, ktorysch zvan Vyelyką Nocz (dies festus azymorum, qui dicitur Pascha Luc 22, 1), czvs ve czvartek tegosz dnya myano zabycz baranka kv vyeczerzy *ib.* 519, *sim. ib.* 713. 768; Gdzye chczesch, bysmy przygotovaly podlug obyczaya Vyelyką Nocz, czvsz baranka vyelykonocznego? *ib.* 522, *sim. ib.* 541; ~ **b.** '*Wielkanoc, święto chrześcijańskie obchodzone na pamiątkę zmartwychwstania Chrystusa, Pascha, dies festi Christianorum*': Nye mala stawacz koni, alisz prawo przeszlo po Welcze Noczy na pirwe poroczky 1414 *Pyzdr* nr 423; Na Wyelicø Nocz mynøl *røk 1423 *ib.* nr 728; Eszem gemv myal dacz schecznaczcze groschi na Vyelkan Nocz (*war. ib.*: na Vyelca Nocz) 1436 *KsMaz* III nr 1876, *sim. ib.*; Miloscziuey Wieliky Noczy graciose Pascalis noctis 1444 *R* XXIII 306; Circa Pascha al. okolo Vyeliki Noczi 1449 *AGZ* XIV 278; Vstawyenye... w Krakowye... na Wyelką Nocz (in festo Paschae) wywolane *Sul* 72; Dzyalo syąn w Sochaczowye w ponyedzalek po nyedzyeli Cantate, trzeczya po Welycze Noczy *Sul* 85; Od nyedzyelye myąssopusthney az do Vyelkyey Noczy (ad Pascha)...

mayą sye posczyczi 1484 *Reg* 712; Gynsze syosthry... m⟨ogą jeść⟩ trzy razy przez dzyeny, a tho ⟨po⟩cząwszy od Vyelikyey Noczy (a... Resurrectionis festo) az do svyątego Ffranciska *ib.*; Braczya... mayą sye... spovyedaczi... na Vyelką Nocz (Resurrectionis) *ib.* 713; Od Bozego Narodzenya do Vyelykey Noczy (ad Pascha) *Rozm* 187, *sim. ib.* 188. ~ *Cf.* **Wielkonoc.**

3. noc i dzień, noc a dzień, dzień i noc, po nocy dzień *bot.* '*pszeniec, Melampyrum nemorosum L.*': Nocz y dzen paritaria, herba humularis, herba vitraria, vitreola 1437 *Rost* nr 2720; Nocz a *dzey paritoria *ca* 1465 *ib.* nr 4490; Nocz y dzen paritaria 1472 *ib.* nr 825, *sim.* 1484 *ib.* nr 6234, *sim.* XV *p. post. R* LIII 60. 68; Dzen y nocz paritaria XV *p. post. R* LIII 68; Po noczy dzen pollitaria *ib*; Nocz a dzen paritaria *ca* 1500 *Rost* nr 6235.

4. *corruptum pro* moc: Kristus rzekł kv tlusczam...: To yest godzyna vascha y nocz czyemnosczy (potestas tenebrarum Luc 22, 53) *Rozm* 650, *sim. ib.* 649.

Nocleg '*wypoczynek nocny poza domem, też miejsce tego wypoczynku, hospitium nocturnum*': Pyrvi noczleg myalasta (mansit prima mansione) podle rzeki Tigris *BZ* Tob 6, 1, *sim.* 1471 *MPKJ* V 55; Przesz dzy⟨ę⟩ky noczlegv prosza *De morte* w. 108; Nye moga sza dovyedzeczy, gdze mam pirvy noczlek (*SkargaWroc* w. 3: nocz abo leg) myeczy *SkargaPloc* w. 3.

Nocnice *pl. tantum* '*zmora, ciężki sen z przywidzeniami i uczuciem duszności, somnus gravior, quo et somniis insolitis et pectoris suppressione quadam dormiens vexari videtur*': Volentes curare pueros ab infirmitate, que vocatur vlg. nocznycze *ca* 1450 *PF* IV 575.

Nocnobiegający '*błąkający, włóczący się po nocy, noctivagus, qui noctu vagatur*': Noczno-byegayoxczi (ox *pro* ø) noctivagus 1451 *R* XXII 41.

Nocny *formy*: *n. sg. f.* nocna 1444 *R* XXIII 303; ~ *g. sg. m.* nocnego *Fl* i *Pul* 90, 5, *Sul* 33. 39. 50, 1471 *ZapWarsz* nr 3038, *etc.*; *f.* nocnej *EwZam* 292; ~ *ac. sg. m.* nocny *BZ* Ex 14, 20; *neutr.* nocne XV *med. SKJ* V 252; ~ *i. sg. m.* nocnym *BZ* Deut 23, 10; nocnem 1396 *PKKr* I 244; *f.* nocną 1396 *Zab* 537, 1399 *HubeZb* 46, 1399 *Pozn* nr 400, *etc. etc.*; ~ *n. pl. neutr.* nocna 1444 *R* XXIII 307; ~ *g. pl. f.* nocnych 1471 *MPKJ* V 73; ~ *l. pl. f.* (o) nocnych *Sul* 16.

Znaczenie: '*właściwy nocy, w nocy będący, zdarzający się w nocy, nocturnus, qui nocti proprius est, noctu fit*': Ne *bodzesz se bacz od strachu nocznego (a timore nocturno) *Fl* 90, 5, *sim. Pul*; Noczna vidzenya noccium fantasmata 1444 *R* XXIII 307; O ranach nocznich a o branyv czvdzego zytha w noczi *Sul* 16; Bødzeli myedzi wami czlowyek, genze bi nocznim snem bil pokalan (qui nocturno pollutus sit somnio). vinidze s stanow *BZ* Deut 23, 10; Nocznych kropy guttis noccium (caput meum plenum est rore et cincinni mei guttis noctium Cant 5, 2) 1471 *MPKJ* V 73; A pastyrze byly w krolyesthvye onym czvyączy a strzegancz stroszey noczney nad thrzodą svogyą (custodientes vigilias noctis super gregem suum Luc 2, 8, *SKJ* V 252: czuczye noczne nad swym *dobystkyem) *EwZam* 292; ~ nocny czas '*noc, nox*': Esz Pecz ne vcradl duos equos nocznem *czazem ani tego wzitca jma 1396 *PKKr* I 244; Pyotr przyczągnął lana kv szqndv rzeknącz, aby pszczoły... gego czasv nocznego (tempore nocturno, *Dzial* 22: nocną rzeczą, *sim. ib.* 28. 39) szlodzeyske do swego domv vinosil *Sul* 33, *sim. ib.* 39. 50; Y byl opyøcz oblok czyemni a szwyeczuyøczy nocz tako, ysze k sobye w gromadø wszitek czasz noczni (toto noctis tempore) przyblyszycz sze nye mogly *BZ* Ex 14, 20; Jakom ya ssamopyanth czassv *nocznyego nye wyzywalem Pyotra ss ostra bronya sz domv gego schyla 1469 *ZapWarsz* nr 2978; Jako[m] my domow... y wschithkyego budowanya Jakvbowego czasszv nocznego nye szeszgli 1471 *ib.* nr 3038, *sim.* 1474 *ib.* nr 1406, 1477 *AKPr* VIIIa 58; ~ (za) nocną rzeczą '*nocą, w nocy, po kryjomu, noctu, clam*': Esz Pecz ne vcradl duos equos nocznan rzeczam 1396 *Zab* 537, *sim.* 1407 *Piek* VI 336, 1419 *AKPr* VIIIa 43, 1419 *Pyzdr* nr 614, 1445 *Pozn* nr 1633, 1463 *ZapWarsz* nr 1232; Ez mu røbil w zapuscze nocznø rzeczø 1399 *Pozn* nr 400, *sim.* 1405 *KsMaz* I nr 518, 1412 *Pyzdr* nr 340, 1425 *ib.* nr 795; Ez Jan za nocznø rzeczø ne yal na Thomisla⟨w⟩owø wesz sylø moczø 1400 *HubeZb* 99, *sim.* 1399 *ib.* 46, 1405 *ib.* 112; Any nocznø rzeczø vczekl 1403 *Pozn* nr 809, *sim.* 1414 *ib.* nr 699. 898; Modo furtiwo al. noczna rzecza 1421 *ArchCastrCrac* I 501; Jacom ya nye przemovyla Dorothygey... y nye pobralam oth nyey rzeczy domovich..., anym gich wnyosla brzemyenyem w dom moy noczna rzecza chazebna 1475 *ZapWarsz* nr 1198; ~ równość nocna '*zrównanie dnia z nocą, aequinoctium*': Rownoscz noczna equinocium 1444 *R* XXIII 303.

Nocować '*przyjmować na noc, na nocleg, hospitium nocturnum alicui praebere*': Szlvdzy nyevolny... gdy vczekayą, noczowani bywayą y chowany (pernoctantur et servantur) *Sul* 82;

Gdyby thaczy v kogo pothem noczowany byly a chowany (si... pernoctabuntur et servabuntur), then tho ma ye wstrzymacz *ib.*; Czudzey byadi zalowanye... zalezi w syedmy vczinczech mylossyerdzya:... podrosznego noczowacz (recolligere hospitem) XV *med. R* XXII 240. ~ *Cf.* **Ponocować.**

Nocsia '*bieżącej nocy, tej nocy, hac nocte*': Pouedamcy ga tho vam..., isczy szø *nothsza nasz sbauiczel gest bil narodzyl s krolefniy nebeske *Gn* 1a.

Nocstrzeg *cf.* **Nostrzek**

Nocstrzek *cf.* **Nostrzek**

Noctrzek *cf.* **Nostrzek**

Nodzek '*korzeń pokrzywy zwyczajnej, radix Urticae dioicae L.*': Capillus, nodzek, veneris XV *p. post. R* LIII 65, *sim. ib.* ~ *Cf.* **Nedzek.**

Noga *formy*: *n. sg.* noga *Fl* i *Pul* 9, 15. 25, 12. 35, 12. 67, 25. 93, 18, 1419 *Rost* nr 5044, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* nogi *Fl* 90, 12, *Fl* i *Pul* 120, 3, *BZ* Lev 8, 24. 21, 19, *etc.*; ~ *ac. sg.* nogę *Ksw* ar 17, 1406 *HubeZb* 85, *Sul* 67, *etc.*; ~ *i. sg.* nogą 1410 *KsMaz* I nr 1453, *BZ* Judith 5, 12, 1471 *MPKJ* V 35, *etc.*; ~ *l. sg.* (po) nodze *BZ* Ex 37, 13. Deut 28, 35, 1471 *GórsJaz* 272, 1491 *ZapWarsz* nr 1712, 1499 *GórsJazRp* 275; ~ *n. du.* nodze 1471 *GórsJaz* 272; ~ *ac. du.* nodze *Bogur* B—F, XV *p. pr. R* XXII 334, *BZ* Judith 6, 9; ~ *i. du.* nogama *Rozm* 98. 357; ~ *l. du.* (na) nogu XV *p. post. Zab* 522; ~ *n. pl.* nogi *Fl* i *Pul* 13, 6. 37, 17. 72, 2. 121, 2. 131, 7, *BZ* Jos 4, 3, *etc.*; ~ *g. pl.* nog *Gn* 174b, *Fl* i *Pul* 65, 8. 98, 5. 109, 2, *etc.*; ~ *d. pl.* nogam *Gn* 3b, *Fl* i *Pul* 56, 8, *BZ* Deut 33, 3, *etc.*; ~ *ac. pl.* nogi *Fl* i *Pul* 8, 7. 17, 36. 42. 21, 18. 24, 16. 30, 10, *etc. etc.*; ~ *i. pl.* nogami *Gn* 14b, *Fl* i *Pul* 17, 11, *BZ* Ex 12, 9, *etc.*; ~ *l. pl.* (na) nogach *BZ* Ex 12, 11. IV Reg 13, 21, *Rozm* 98. 154.

Znaczenia: **1.** '*część ciała człowieka lub zwierzęcia służąca do chodzenia, pes*': Postaui prauø nogø na mory a le⟨wą na ziemi⟩ *Ksw* ar 17; Abycz ona (*sc.* Maryja) sfvim nogam bila mało othpoczynøla *Gn* 3b; A pres tocz gest ona do Xpa bila prysla y pred gego nogamy gest ona bila padla *Gn* 14b, *sim. BZ* Num 22, 27, *Rozm* 138. 161; Ony szø ge (*sc.* morze) byly tako szucho przesly, ascy ony svich nok na⟨m⟩negsze stopy ne *szocz ony byly rosmoczyly *Gn* 174b; Wszitko podbil ies pod nogi iego (sub pedibus eius) *Fl* 8, 7, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 17, 42. 46, 3. Hab 8; W sidle w tem, iesz sø scrily, vlapona iest noga gich (pes eorum) *Fl* 9, 15, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 25, 12. 35, 12. 67, 25. 93, 18, *Pul* Deut 49; Richle nogi gich (pedes eorum) ku przeliczu krwe *Fl* 13, 6, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 37, 17. 72, 2. 121, 2. 131, 7; Naclonil nebosa y sstøpyl iest a czemnoscz pod nogamy iego (sub pedibus eius) *Fl* 17, 11, *sim. Pul*; Iensze swirzchowal nogi moie (pedes meos) iaco ielenow *Fl* 17, 36, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 21, 18. 24, 16. 30, 10. 39, 3; Sidlo nagotowaly nogam mogim (pedibus meis) *Fl* 56, 8, *sim. Pul*, *sim. Pul* 118, 105, *MW* 36b; Iensze... ne dal iest w poruszene nog mogych (pedes meos) *Fl* 65, 8, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 98, 5. 109, 2; W røku nosicz bødø czebe, aby ne vrazil o kamen nogi twoiey (pedem tuum, *Pul*: nogę twoyę) *Fl* 90, 12, *sim. Fl* i *Pul* 120, 3, *EwZam* 300, *Rozm* 196; Czebye dla, czlowecze, dal bog przeklocz szobe rancze, nodze obe *Bogur* B—F, *sim.* XV *p. pr. R* XXII 334; Esze Philip ne *vszegl Potrowu synu nogø 1406 *HubeZb* 85; Yacom ya ne yechal na Staskow dom... ani yego zoni pchal nogø 1410 *KsMaz* I nr 1453, *sim.* 1491 *ZapWarsz* nr 1707; Vcząw ręką, nogą (mutilans... in... pede) albo nosz, pyąnczaczcze grzywyen... zaplaczycz ma *Sul* 67, *sim. OrtBrRp* 47, 2, *OrtMac* 57; Chopyla szą nog yest gego apprehendit pedes eius (IV Reg 4, 27) XV *p. pr. SKJ* I 305: Chramacz na nogy małum habentes in pedibus XV *med. R* XXV 155; A dokonaw przykazanya..., skłonyw nogy swe (pedes suos) na loszu i skonczal gest *BZ* Gen 49, 32; Glowø gego y s nogamy (cum pedibus eius), y s droby szezrzeczye *BZ* Ex 12, 9; Lyødzwye wasze opaszeczye a obow *bodzyeczye myecz na nogach (in pedibus) *ib.* 12, 11; Billibi slepi albo chromi..., albo szlomyoney røki, albo nogi (si fracto pede) *BZ* Lev 21, 19, *sim. ib.* 8, 24; Przistøpiwszi zona ku yemv..., zvge boti z gego nog (de pede eius) *BZ* Deut 25, 9, *sim. ib.* Jos 5, 16; Vsdrowyon nye bødzesz mocz bycz od pyøty w nodze (a planta pedis) az do czemyenya twego *BZ* Deut 28, 35; Kto syø przibliza k gyego nogam (pedibus eius), przymø gego vczenye *ib.* 33, 3; Pozegnani w synyech Asser bødze lvby braczey swey, rosmoczi w oleyv nogø swø (pedem suum) *ib.* 33, 24; Wszelke myescze, na ktoresz støpy stopa nogy waszey (vestigium pedis vestri), wam podam *BZ* Jos 1, 3; W gego staroscy bolyali gy nogy (doluit pedes) *BZ* III Reg 15, 23, *sim. ib.* Jos 4, 3; Gdisz syø dotklo (*sc.* ciało) koscy Elyzeowich, oszil czlowyek y stal na swich nogach (super pedes suos) *BZ* IV Reg 13, 21; Amom... rostrzigal gich suknye ot gich byodr az do nog (usque ad pedes) *BZ* I Par 19, 4; Rucho gych nye zwyotszalo a nogy gich (pedes eorum) nye vstali *BZ* Neh 9, 21; Pocznye syø riba myotacz przed nogy gego (ante pedes eius) *BZ* Tob 6, 4, *sim. Rozm* 123.

199. 358; Oczecz gego pocznye gydz przecyw sinu swemv potikaiø syø na nogy (offendens pedibus) *BZ* Tob 11, 10; Cy to suchø nogø (pede sicco) po dnu morskem przeszly *BZ* Judith 5, 12; Przliwyøzaly Achiora ku drzewu za røce y za nodze (manibus et pedibus) *ib.* 6, 9; Obula nogy swe (induit... pedibus suis) w trzevyce *ib.* 10, 3; Zabywszy rinna gy wlekly, na wschod nogy wloszyly *Tęcz* w. 10; Ecce canes tonant..., timet ille, *sc.* cervus, timenti fit fuga, culpati cruris, od ganyączych nog, odorat opem 1466 *R* XXII 15; Jakom ya nye vrenil czlovyeka Marczina... *anin go chromego vdzelal na nodze 1468 *ZapWarsz* nr 1324; Wstal myszthrz yethwo leleyancz szya, drzsza mu nogy, przelaknal szya *De morte* w. 112; *Myszstrzoszththwacz nycz nye pomogv, w ocze mgnyenyv veszdrzysz nogv *ib.* w. 226; Kon strzelczy, rowny, nazad ma byele dwe nogy 1471 *GórsJaz* 270; (Koń) szywy, rowny,... s czarnymy nogamy *ib.*; (Koń) gnyady, *strelcy, prawa noga mą naszad byela *ib.*; (Koń) wrony,... noga ma gedna myscha zadnya *ib.* 271; Walasek miszathy, dwe nodze byale *ib.* 272; (Koń) gnyady,... marthwa kosthka na zadnye nodze *ib.*, *sim.* 1499 *GórsJazRp* 275; Nogą calce (quare calce abiecistis victimam meam? I Reg 2, 29) 1471 *MPKJ* V 35; Kv nogam ante pedes (ante pedes suos curvabit virtutem suam Ecclus 38, 33) *ib.* 85; Bases, nogy, ad ambulandum et plante ad standum (protinus consolidatae sunt bases eius et plantae Act 3, 7) *ib.* 133; Jakom ya nye vczął gwaltem sszamotrzecz bykowy nogy Ondrzeyowemv 1472 *ZapWarsz* nr 3073; Jakom ya... nye szyanl z nog Janowich... ostrog, scorzen... y kalyethy s paschem 1479 *ib.* nr 1219; Jakom ya Barbarj... nye sbyl anym yey *shecz ran, pyącz synych... na obv rakv a gyeney krwavey na nodze nye zadal 1491 *ib.* nr 1712; Lychota nogy mey (calcanei mei, *Fl*: støpana mego) ogarnye mye *Pul* 48, 5; Ony nogy mey (calcaneum meum, *Fl*: stopø *møiø) strzecz będø *Pul* 55, 6; Na oczielde *nogky, gdy kto polamye XV *p. post. BednMed* 74; S pyczya wyelkyego nogi drzą XV *p. post. R* I s. XLV; Reptavit na rąkv y na nogv laszl XV *p. post. Zab* 522; Na thym drzewye grzeschne zwyeschano, y⟨e⟩dny za nogy, a drugye za wargy XV *ex. Zab* 536; Gdy kopytho leszye od nogy *ca* 1500 *JA* IV 90; Kyedy Iesus popelnyl rok od svego vrodzenya..., poczal prosto stacz a chodzycz na svych nogach (super pedes) przeze wschey pomoczy..., nye podlug obyczaya pospolnych dzyeczy, ysch pyrvey poczna lazycz, potem staw na nogy drza nogama y rąkoma (primo palpitando manibus et pedibus) *Rozm* 98; On nądzny Zyd... rzuczywschy szye v Yesuszow stavek y skazyl y (*leg.* ji 'go'), y podeptal nogamy (pedibus) *ib.* 131, *sim. ib.* 133. 283. 662; Poschly kv czyalv onego vmarlego Zyda y pchnal go nogą (cum pede trusit eum) *ib.* 133, *sim. ib.* 197; O nogach (de pedibus) mylego Iesusza a o posczyv. V mlodosczy myły Yesus myal nogy (pedes) krasne *ib.* 154; Aby ta kvpa byla kamyenya na svyądecztwo, yze szvchymy nogamy (sicco pede) przez Yordan ⟨przeszli⟩ *ib.* 178; Ona przypyezawschy (*pro* przybyezawschy) padla przed iego nogama *ib.* 357; Szyedzy na pravyczy moyey, alyez podloze nyeprzyaczyelye tvoye podnozek nogam tvym (scabellum pedum tuorum Mat 22, 44) *ib.* 416, *sim. ib.* 653; Nathychmyast szye podnyosl, ktory był vmarl a zvyazano yemv bylo rącze y nogy (ligatus pedes et manus Jo 11, 44) *ib.* 439; Nasch myly stvorzyczyel... vkazavschy szye v pokorney sluzbye y noszył vodą kv nogam svych mlodsych *ib.* 534, *sim. ib.* 537; Malkusch... byl na nogy nye wstal, yako y (*leg.* ji 'go') byl svyathy Pyotr pobyl *ib.* 645.

2. '*część przedmiotu (sprzętu, naczynia), służąca za podporę, fulcrum*': Vlaal a cztyrzy obrøczy zlote, ktore poloszyl po cztyrzyech wøglech, po kaszdey nodze stolowey (per singulos pedes mensae) *BZ* Ex 37, 13; Dominus Walterius recepit in argento unam magnam wlascham deauratam et aliam parwam non deauratam cum porcione cuppe magne inferius al. s nogam 1471 *RachKról* 12.

3. kozie nogi '*stojaki, podpórki pod broń palną, instrumentum quoddam, quo sclopetum sive tubus ignivomus sustentari solebat*': Item pro drągi al. kossye nogi dedi III fertones 1461 *AKH* XI 492.

4. *bot.* **a.** krukowa noga '*Lycopodium selago L.*': Crvcova noga pes corui 1419 *Rost* nr 5208; ~ **b.** kurza noga '*Portulaca oleracea L.*': Cvrza noga, curze zele andragys, pes pulli, portulata 1419 *Rost* nr 5044; Kurza noga portulaca 1437 *ib.* nr 2750, *sim.* 1460 *ib.* nr 3693, *etc.*; *Korza noga portulaca *ca* 1460 *ib.* nr 3312; Kurza noga adragnis, portulaca 1472 *ib.* nr 544; Kursza noga portulaca *ca* 1500 *ib.* nr 7235; ~ **c.** miedźwiedzia noga '*barszcz, Heracleum sphondylium L.*': Medzuedza noga branca ursina 1472 *Rost* nr 253.

Nogawica '*część ubrania okrywająca nogę, tibiale, vestis pars, qua tibia tegitur*': O ktore nogawicze na mø Ondrzey zalowal, thi sø v mne wystali 1415 *KsMaz* I nr 2421; Moy parobek ma kasznya ne wszyął Micolageui

rancauicz, nogauicz y mecza 1420 *TPaw* VII nr 1539; Z opatha szeyma capyczą, dam komv na nogavycza *De morte* w. 470; Jakom ya przischethwschi do domv Mikolayowego nye wzalem gwaltem nogavicz byalych 1472 *ZapWarsz* nr 2970; Jakom ya... nye szyanl z nog Janowich... ostrog, scorzen, nogawicz y kalyethy s paschem 1479 *ib.* nr 1219; Iesłyby thes kthori thowarzis chczial sobye kabath abo nogavicze... sprawycz, aby thaki nye smyal sprawyacz 1491 *RKJŁ* VII 58; Nogavyczą caliga *ca* 1500 *Erz* 52.

Nogawiczny '*przynależny do nogawicy, będący częścią nogawicy, qui ad caligam vel tibiale pertinet*': Wdzwygnø røkø swø ku gospodzynu bogu..., zecz nyczy namnyeyszcy any wstøgy nogawyczney nye wezmø (quod a filo subteminis usque ad corrigiam caligae non accipiam) *BZ* Gen 14, 23.

Nogieć 1. '*choroba oczna koni i bydła, oculorum morbus, quo equi et boves afficiuntur*': Nogecz 1434 *PF* V 32; Curando nogecz scribunt nomen Luce sanctae et imponunt in os pecoris XV *p. post. R* XXIV 342; Contra nogyecz XV *p. post. BednMed* 38.

2. *bot.* sowi nogieć '*różne cierniste krzewy: ostrężyna, głóg itp., de variis fruticibus, praec. spinosis: rubus, sentis sim.*': Sowy nogecz ramnus 1472 *Rost* nr 193.

Nogiet *bot.* '*nagietek lekarski, Calendula officinalis L.*': Nogyeth nucularia *ca* 1465 *Rost* nr 4478.

Nogietek, Nogtek *bot.* **1.** '*nagietek lekarski, Calendula officinalis L.*': Noctek oculus tharpetis 1460 *Rost* nr 3668; Ocularia, oculus Etiopis nogyetki *ca* 1465 *ib.* nr 4479; Fulipida, phulipedion nogtek, nogethki, slącza noszka 1472 *ib.* nr 1622—3; Noctek oculus coracis *ca* 1500 *ib.* nr 5518.

2. łączny, psi, żabi nogtek '*Inula Britannica L.*': Cinotalmus zaby nogtek, *durzye gromoue zele, psy nogtek, łączni nogtek 1472 *Rost* nr 1627. 1629—30.

3. nogtek ogrodny '*szafran polski, krokus, Carthamus tinctorius L.*': Oculus Ethiopis nogtek ogrodni, krokoss 1472 *Rost* nr 1625.

4. (koczczy, kotczy, kotowy) nogietek, nogtek '*sporysz zbożowy, Claviceps purpurea Tul.*': Noctek amarilla 1460 *Rost* nr 3347; ~ Kothczy *nogotek amarella 1419 *Rost* nr 5028; Ffragaria kotczy nogtek, kotczy noktek *ca* 1465 *ib.* nr 4365—6; Koczczi nogtek frugistrum 1472 *ib.* nr 1724; Cotovy noctek frugnaria *ca* 1500 *ib.* nr 5454.

Nogotek *cf.* **Nogietek**

Nogtek *cf.* **Nogietek**

Nona '*część brewiarza odmawiana po sekście a przed nieszporami, breviarii pars, quae post sextam atque ante vesperas recitatur*': Na noną *Pul* 118 arg. 9.

Nor *cf.* **Nur**

Norek *cf.* **Nurek**

Nos *formy*: *n. sg.* nos *ca* 1418 *Wisł* nr 2151, XV *p. pr. PF* V 29, *Park* 404, *etc.*; ~ *g. sg.* nosa *BZ* Lev 21, 18, *De morte* w. 31, *ca* 1500 *Erz* 52; ~ *ac. sg.* nos 1397 *Leksz* II nr 1061, *Sul* 67, *OrtBrRp* 47, 2, *etc.*; ~ *i. sg.* nosem 1471 *MPKJ* V 47, XV *ex. PF* V 27; ~ *l. sg.* (w) nosie *De morte* w. 222, *Rozm* 150.

Znaczenia: **1.** '*narząd powonienia, najbardziej wystająca część twarzy między oczyma i czołem a ustami, nasus*': Iaco Micolay... urznøl newescze nos 1397 *Leksz* II nr 1061; Nos yego y vsta bez wschey ganibi *ca* 1418 *Wisł* nr 2151; Vczaw ręką, nogą alybo nosz (mutilans... in... naso) pyąncznaczcze grzywyen... zapłaczycz ma *Sul* 67; Billibi slepi albo chromi, albo malego, albo rosdøtego nosza (si parvo vel grandi, vel torto naso) *BZ* Lev 21, 18; Gdyby komu vczyatho czały czlonek sz palcza albo vcho, albo nosz, vsztha, nogą, oko..., tho zowyemy chromothą *OrtMac* 57, *sim. OrtBrRp* 47, 2; Vpathlczy gyey konyecz nosza, sz oczv plynye krvaua rosza *De morte* w. 31; Povyem czy o mey kosze, gethno gyey povachay w nosze *ib.* w. 222; Nos *Park* 404; Smarsczonym noschem corrugato 1471 *MPKJ* V 47; Jakom ya Dorothyey nyc sbyl... anym yey dw ranu zadal krwaw, yeną w nosz a druga w glova 1495 *ZapWarsz* nr 1687; Fluxum narium al. nos XV *p. post. R* LIII 63; Nosz nasus *ca* 1500 *Erz* 52; Pulpa est extrema pars noct (*pro* nasi)... konyecz noszą *ib.*; Brvy yey byly dobrze podnyeszyony nad oczyma... a tesch kv szobye nad noss nye barzo szeszle *Rozm* 21; Noss (nasus) myala prosty, malo pochylony, any dlvgy, any barzo krotky *ib.*; O noszye (de naso) Iesusovym. Nos (nasus) yego byl ny mayącz zadnego nyestatkv *ib.* 150; Ony nye telko pchaly y byly, alye tez plvaly y rzygaly yemv pod noss *ib.* 664.

2. '*dziób, rostrum*': Clekotacz ząbi, nossem croculo XV *ex. PF* V 27.

3. *bot. różne rośliny z rodziny Geraniaceae*: **a.** czapi nos '*Geranium Robertianum L.*': Czapy noss muscata minor 1472 *Rost* nr 424; ~ '*Geranium columbinum L.*': Czapy nosz pes columbinus *ca* 1500 *Rost* nr 7250; ~ **b.** bociani nos '*?*': *Bodzani nos getacla XV *p. pr. PF* V 29.

Nosaty 1. '*mający duży nos, nasutus*': Nasosus est aliquis habens magnum nasum, noszathy, nasutus idem noszathy *ca* 1500 *Erz* 52.

2. *(o koniu, de equo)*: '*chorujący na nosaciznę, narium fluxione laborans*': Iacobus... erga... Stanislaum... iuramentum debet prestare tali condicione, quia sibi accomodavit et contulit... equm sanum, non claudum al. nye noszathego 1500 *AGZ* XVI 307.

Nosek *bot. różne rośliny z rodziny Geraniaceae*: **a.** bocianie noski '*Geranium Robertianum L.*': Boczanye nosky acus muscata minor, muscata minor, reumatica minor 1419 *Rost* nr 5077, *sim.* 1437 *ib.* nr 2422; Boczane nosski muscata minor 1472 *ib.* nr 421; ~ **b.** czapie noski '*Geranium pratense L.*': Czapye nosski ciconiaca 1472 *Rost* nr 1177; ~ **c.** żorawie noski '*Geranium sanguineum L.*': Zorawye nosky acus muscata maior, reumatica maior, muscata maior 1419 *Rost* nr 5076; Zoravye nosky acus muscata maior, reumatica 1437 *ib.* nr 2421, *sim.* 1472 *ib.* nr 418.

Nosiciel '*ten kto coś nosi, kto jest wyznaczony do noszenia czegoś, gerulus, gestator*': Noszi-czele portatores *ca* 1420 *R* XXIV 81; Rzekl Iudas: Omdlyala[la] gest syla nosycyela (debilitata est fortitudo portantis) a rumv gest wyele, a mi nye bødzem mocz dzalacz muru *BZ* Neh 4, 10; Noszyczel thych tho lystow *ca* 1455 *JA* XIV 489.

Nosić (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *part. praes. act. adv.* nosząc *Rozm* 121; ~ *inf.* nosić *BZ* Ex 37, 27; ~ *praet. 3. pl. m.* nosiły są *BZ* Ex 9, 24.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *praes. ind. 1. sg.* noszę *De morte* w. 107; *3. sg.* nosi 1424 *AKH* III 332, *OrtBr* VI 354, *OrtMac* 49, 1471 *Cyz-Klob* 444, *etc.*; *1. pl.* nosimy *Bogur* ABCEF; nosiemy *Bogur* D; *2. pl.* nosicie *Fl* i *Pul* 75, 11; *3. pl.* noszą 1422 *AKH* III 327, 1430 *Pozn* nr 1354, XV *med. R* XXII 237, *etc.*; ~ *imper. 2. sg.* nosi *BZ* I Reg 15, 25, *Rozm* 526; *3. pl.* noście *Fl* 39, 21; ~ *part. praes. act. adv.* nosząc *Gn* 4a, *Fl* i *Pul* 125, 8, *Sul* 54, *BZ* I Par 5, 18, *etc.*; *adi.* nosząc *BZ* Gen 1, 29, *Rozm* 70. 119; noszący *Rozm* 71; *n. sg. m.* noszący *ca* 1428 *PF* I 487, *ca* 1500 *Erz* 52; *f.* nosząca XV *ex. PF* V 104; *ac. sg. m.* noszącego 1471 *MPKJ* V 108, XV *ex. R* XXV 243; *f.* noszącą *Rozm* 54; *n. pl. m.* noszący 1449 *R* XXV 164, *BZ* Neh 4, 17; *d. pl. f.* noszącym *Rozm* 482; *i. pl. m.* noszącymi *Fl* 25, 4, XV *p. post. R* XXV 178; *l. pl. neutr.* (na) noszących 1471 *MPKJ* V 133; ~ *inf.* nosić 1409 *Czrs* 27, *Aleksy* w. 90, *BZ* Deut 1, 31, *etc.*; ~ *fut. 2. pl. m.* będziecie nosić *BZ* II Par 35, 3; *3. pl. m.* będą nosić *Pul* 90, 12; nosić będą *Fl* 90, 12; ~ *praet. 1. sg. m.* nosiłem 1438 *Pozn* nr 1594; jeśm nosił *Fl* 17, 24; -(e)m nosił 1393 *Pozn* nr 145, 1424 *Pyzdr* nr 977, 1429 *ib.* nr 995, *OrtMac* 137; *f.* -m nosiła XV *p. post. R* XIX 48; *2. sg. m.* nosił jeś *Fl* i *Pul* Moys 15; -ś nosił *Rozm* 45. 494; *f.* nosiłaś XV *med. SKJ* V 272. 277; jeś nosiła *Naw* 53; -ś nosiła *Naw* 55, XV *ex. PF* IV 750; *neutr.* -ś nosiło XV *ex. Kałuż* 290; *3. sg. m.* nosił 1423 *Pyzdr* nr 721, *BZ* Gen 14, 18. Tob 6, 6, *De morte* w. 51, *etc. etc.*; *f.* nosiła XV *med. R* XXV 153, XV *med. SKJ* V 256, *BZ* Num 19, 2, *etc.*; *neutr.* nosiło XV *ex. PF* IV 750; *1. pl. m.* -esmy nosili *Rozm* 393; *3. pl. m.* nosili 1398 *TPaw* IV nr 5996, *BZ* Deut 31, 25. III Reg 14, 28. II Par 34, 13, *Rozm* 160. 179. 180; *f.* nosiły *Rozm* 303; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był nosił *Sul* 34; *f.* jest była nosiła *Gn* 5a; ~ *condit. 2. sg. m.* -by nosił *Rozm* 257; *3. sg. m.* -by nosił *Dział* 10, *MW* 65b; *3. pl. m.* (-)by nosili *BZ* I Par 23, 26, *Rozm* 196; ~ *condit. praet. 3. pl. m.* -by byli nosili *Gn* 3b; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* noszono *BZ* IV Reg 12, 9, *ca* 1500 *JA* X 383; *n. pl. m.* noszony 1391 *Pozn* nr 278, 1406 *ib.* nr 585; ~ *inf. pass. sg. m.* noszon być ~~*BZ* Ex 37, 14~~; ~ *praes. pass. 1. sg. m.* noszon bywam XV *p. pr. R* XVI 334; *2. sg. m.* jesteś noszon *Rozm* 499; ~ *condit. pass. 3. sg. f.* -by była noszona *BZ* Neh 10, 34; -by noszona *ca* 1500 *SprTNW* V 12.

Znaczenia: **1.** '*trzymając coś na rękach, plecach itp. chodzić z tym, dźwigać, też przenosić z miejsca na miejsce, zanosić dokądś, przynosić, doręczać, dostarczać komuś, ferre, gerere, gestare, portare, item transferre, afferre*': **a.** *bez określonego bezpośrednio kierunku i oznaczonego lokalnie celu bądź też wielokrotnie, często, zwykle*: Osla pres tocz szø gy ony (*sc.* Jozef z Maryją) szobø (*leg.* z sobą) byly pogøly, isbicz oni strauø na mem (*pro* nem) szobe bily noszyly *Gn* 3b; W røku nosicz bødø (portabunt, *Pul*: będø nosszycz) czebe, aby ne vrazil o kamen nogi twoiey *Fl* 90, 12; Nabrał szobye szrebra, szlotha doszicz, czo go mogł pyechotą noszycz *Aleksy* w. 90; Y przewleczye przes nye szerdzy, abi mogl stool noszon bicz (ut possit mensa portari) *BZ* Ex 37, 14; Y na pvsci... *nyøsl czebye pan bog twoy, iako czlowyek obikl noszycz (ut solet homo gestare) syna swego małego *BZ* Deut 1, 31; Moyzesz... przikaze slvgam kosczolowim, ktorzisz nosili (portabant) skrzinyø zaslvbyenya bozego *ib.* 31, 25, *sim. ib.* II Par 34, 13; Skladaly s[y]ø... wszitki pyenyødze, gesz noszono (deferebatur) do

koscyola boszego *BZ* IV Reg 12, 9; Nye bødze trzeba sluszbi slugam koscyelnim, abi wyøcey stan nosyly (ut... portent) y wszitki gego ssødi k sluszbye *BZ* I Par 23, 26; Movyl ku slugam...: Poloszcye skrzynyø w swyøcy koscyelney..., bo gey wyøcey nygdzey nye bødzecye nosycz (nequaquam... eam ultra portabitis) *BZ* II Par 35, 3; Dzalaiøci na murze a noszøcy brzemyona (portantium onera)... genø røkø dzalaly, a drugø myecz dzerszely *BZ* Neh 4, 17; Od lyvdu zemskego, gysz noszø (important) przedayne rzeczi..., abi przedavaly, nye przygymaymi *ib.* 10, 31; Szawszdy ya (*sc.* kosę) gothawa (*pro* gothową) nosza *De morte* w. 107; Chczem do czyebye poczthy noszycz, aby szya dala przeproszycz *ib.* w. 149; Karmye noschączego discoferum, dapiferum (de Iudaea in Chaldeam raptum discophorum Dan prol.) 1471 *MPKJ* V 108; Iako orzel... rosszyrzyl skr⟨z⟩ydla swa y wznyosl gy (*sc.* lud), y noszyl (portavit Deut 32, 11) na plyeczoch swoych *Pul* Deut 16; Noszycz deferre XV *ex. PF* V 22; Kupyeczka yest panna lodzya, chleb zywy w sobye noschąca *ib.* 104; Noszycz baiulare *ca* 1500 *Erz* 52; Gestare, id est portare noszycz *ib.*; Qui (*sc.* pauperes) aquam et alia necessaria ad ciuitatem in ea (*sc.* asina) portabant voszono alboo nosono *ca* 1500 *JA* X 383; Iesus... noszyl ym vodą (attulit... aquam) cząstokrocz o⟨d⟩szążyąda *Rozm* 101, *sim. ib.* 123. 128; Iesus... ymye noszycz yne chleby craszne (plurimos panes afferebat), stavyąyączy na stolye przed gosczye *ib.* 102; (Anieli) czastokrocz yemv (*sc.* Jesusowi) chleb nyebyesky[e] noszyly (deferentes) y pyczye nyebyeskye *ib.* 160; Anyolom svoym przykazal o tobye, by czye noszyły y strzegly (in manibus tollent te Mat 4, 6) *ib.* 196; Wvyezvyą brzemye czyeskye a nyepodobno noszycz (onera gravia et importabilia Mat 23, 4) y vkladayą ludzyom na ramyona *ib.* 417; Stal przed svemy zvolyenyky a ony szyedzyely, vkazavschy szye v pokorney sluzbye y noszyl vodą kv nogam svych mlodsych *ib.* 534; ~ Gdisz chodzil krol do domu boszego, noszily (portabant) ge (*sc.* szczyty miedziane) cy, gysz myely vrzød naprzod chodzicz *BZ* III Reg 14, 28; Møszowye boiowny scziti noszøcz (portantes) a myecze *BZ* I Par 5, 18; Proporzecz, Scop Stanislaw gy noszy 1471 *GórsPiech* 212, *sim. ib.*; Braczya nye mayą nosyczi valeczney bronye (impugnationis arma secum fratres non deferant)..., yedno na obroną kosyczyola rzymzkyego 1484 *Reg* 713; Slvgą myecz noschaczy assecla *ca* 1500 *Erz* 52; ~ Noszon byvam ducor XV *p. pr. R* XVI 334; ~ nosić jarzmo '*pracować w jarzmie, iugum ferre*': Przikasz synom israelskim, acz przivyodø przed czø krowø..., na nyeze to nye bilobi *nyzadnye pokalanye any noszila yarzma (nec portaverit iugum) *BZ* Num 19, 2; ~ noszące łoże '*nosze, lectica, grabatum*': Na noszączich łozach grabatis (ut in platea eicerent infirmos et ponerent in lectulis ac grabatis Act 5, 15) 1471 *MPKJ* V 133; ~ nosić się '*być noszonym, dać się nosić, portari, ferri*': Udzyelał... dwa pyerszczyenya..., abi sze mogli przewlecz przes nye szyrdzy a moglbi sze oltarz noszycz (ut... possit altare portari) *BZ* Ex 37, 27; ~ nosić w sobie '*mieścić w sobie, zawierać, continere, complecti, comprehendere*': Noschą w schobye contingunt (fauces contingunt cibum ferae et cor sensatum verba mendacia Ecclus 36, 21) 1471 *MPKJ* V 84; ~ *(o ciąży)*: Gdiszczy Maria gest ona bila do Bethlehem prisla a tho noszøcz tako velikø svøtoscz, tocz gest svego szinka milego *Gn* 4a; Sic eum gestavit, w zywocze nosszylą, sine uteri divisione XV *med. R* XXV 153, *sim. MW* 69b; Ideo eam secum duxit, quia sciebat eam thezaurum dei patris in suo vtero baiulasse nosszyla XV *med. SKJ* V 256; Quia quem celi capere non poterant, tuo gremio contulisti w lonye noszylasz *ib.* 272, *sim. ib.* 277; Bosthwu (*pro* bosthwo) poządalo, aby zywoth panyenyszky plod noszyl przez dothknyenya maszkyego *MW* 65b; Gospodze moya, czyebye proscha... przes tho oszwyeczenye, gdy w czya wsthapyl dvch szwyathy nawyedzenym bostwa sz czlowyeczensthwem, gdy jesz krolya angyelskyego w szwogym zywoczye za dzyewyancz myeszyaczy noszyla *Naw* 53; Swyatha a nyepokalana panno, y kthorą cze chwalą wyszlowyą, bo yegoss ogarnącz celi non poterunt, w th⟨w⟩em lonye noszyla XV *p. post. R* XXV 265; Tercio mirabilis est ista concepcio vteris virginis Marie, quia vterus eius maius se in se continebat nosil XV *ex. MPKJ* II 324; Bysz [...] bo⟨s⟩thwo szwoye, czosz noszylo na szwyecze panyenszthwo thw⟨o⟩ye XV *ex. PF* IV 750; Jesus schyą s panny narodzyl, zdrowy pokarm nąm vczynyl, ten pokarm panna noschyla, szwymy pyerschyamy zywyla XV *ex. PF* V 104; Iozeph... nalyasl Marya brzemyenną y noschącza yasz (*pro* yvsz) dzyeczyatko w svem zyvoczye (Mariam iam pregnantem et eam in utero puerum gestantem) *Rozm* 54; Bogoslavyony ⟨żywot⟩, ktory czye noszyl (portavit Luc 11, 27), y blogoslavyone pyerszy, ktoresz *sal *ib.* 301; Gorze bądzye zonam v ony dny plod nosączym (praegnantibus Mat 24, 19) y takyesch sve

dzyatky chovayączym *ib.* 482; Vezry na thy pyerszy, ktoryschesz vzyval, y na zyvot, v ktorem yestesz noschon *ib.* 499; ~ A wszakom czya, szynku myly, w szwem szerczu noszyla XV *p. post. R* XIX 48; ~ nosić w sercu '*zachowywać w pamięci, pamiętać, aliquid memoria comprehendere, tenere*': A Maria chovala wszystky slova thy, noszącz (conferens Luc 2, 19) w szyerczv svoym *EwZam* 293; Vydz naprzod moya szmyercz a noszy v serczv svoym przezvynnosczy, a potem szye bądzyesch szemna veszelycz *Rozm* 526; ~ '*trzymać, podtrzymywać, dźwigać (bez ruchu), sustinere, gestare*': F temcy tho *okrodze gest bila dzeuicza barszo pøkna szedzala a dzeczøthko pøkne gestcy ona na sfv *roku bila noszyla *Gn* 5a; Gdysz w pothocze rzeczy sądowich v sprawyedlivich sządzy nye ma zyskowacz zawyscz alybo laska przewaszycz..., alye noszącz wagą (gestent stateram) w rąkv..., sprawyedlywye skazanye kasdemv mayą vczynycz *Sul* 54; O krzyzv, drzewo bogoslawyone, kthoresz noszylo nasze zbawyenye! XV *ex. Kałuż* 290; Vzryal obraz dzyevycze nadobne, noschącz dzyeczyątko na rąkv (in ipsius bracchiis puerum gestantis) *Rozm* 70, *sim. ib.* 119; Spadl obrazek z oblokv, yakoby dzyevycza yedna noschaczy dzyeczyatko na rąkv (in bracchiis infantem... baiulantem) *ib.* 71.

b. *w określonym kierunku, do oznaczonego lokalnie celu, jednokrotnie lub tam'i z powrotem*: **aa.** *w znaczeniu niedokonanym* '*nieść, przynosić, ferre, portare, afferre*' *(de actione nondum perfecta)*: Przydø z weszele⟨m⟩ noszancz (portantes)... snoppy swogye *Fl* 125, 8, *sim. Pul*; Noszyl ges gy (portasti eum Ex 15, 13) w moczy twogey kv przebytkv swøtemv twemv *Fl* Moys 15, *sim. Pul*; Pyotr noschi sznop 1471 *Cyz-Kłob* 444; Gospodze moya, czyebye proscha... przes ta radoscz, yasz tedy myala, gdysz gy do kosczyola noszyla *Naw* 55, *sim.* XV *ex. PF* IV 750; O kthorego czlowycka Jacub na myan szaloval, thegom sbyl, kyedi s mego lyasza drwa do woza nosil XV *p. post. Raf-Zran* 92; Thy yesz goląbyczka boza, noszącz roszczką *zyelenyvthną *ca* 1500 *SprTNW* V 11; Angyyel palmą rayszką yey dal, aby przeth panną noszona, gdy do grobu prowadzona *ib.* 12; Jan przeth czyalem palmą noszyl, Pyotr szwyąthe czyalo prowadzyl *ib.* 13; Vyelye mesczysny mlodych y starych przyslo, kazdy noschącz (portabant) laską v rąkv *Rozm* 30; Kyedy nad Rzymem chodzylo koło, yakoby slota korona, a ta szyą (*leg.* tę są) vydzyely wschysczy v krolyestvye onych trzech krolow y s taszye (*leg.* z tąże) szly gvyasda noszącz dary Yesvcristovy (munera Iesuque tulerunt) *ib.* 72; Yednego dnya schedl (*sc.* Jesus) noschącz dzban v rąkv (urceum... baiularet) *ib.* 123; Sobotacz, nye yest podobno, aby thy w svyatho noszyl twe loze (non licet tibi tollere grabatum tuum Jo 5, 10) *ib.* 257; ~ **bb.** *w znaczeniu dokonanym* '*zanieść, przynieść, wynieść, dostarczyć, doręczyć, ferre, portare, afferre*' *(de actione perfecta)*: Czso poziual wozni Borowske oth *Arani, ti listi nossoni do Borowa 1391 *Pozn* nr 278; Jakom penøndze nosszil St⟨aszkowi⟩ drzewe, niysz scodø vczinil 1393 *ib.* nr 145, *sim.* 1429 *Pyzdr* nr 995; Quod servi Nemste furtive ⟨non⟩ portaverunt, nye nosyly, tres oves ad domum Nemste 1398 *TPaw* IV nr 5996; Czso vcradzoni sedm krziwen y si⟨e⟩dm grossew Janowi, ti mu ne noszoni do Maczeya w dom 1406 *Pozn* nr 585; Yako panycz noszil list ot Yødrzeya do Bronisza, a on go nye chczal wszyøcz 1423 *Pyzdr* nr 721; Yakom nossyl wyerdunk do pana Burczkowa domu w czasz y w godzynø, nysz gednacze szkaszali 1424 *ib.* nr 977; Jacom swą polowycza dawal platu Slawoborowy... y nosilem ye w dom gego podług lysta zapysznego, a on gich wzancz nye chczal 1438 *Pozn* nr 1594; Ian... mowil wlosthny szwoy myoth... do swogego domv szą donyescz... Skazvgemy... przyszągą Ianowy wlozycz..., esz wlostny swoy myod byl nosyl (deportabat) *Sul* 34; Melchisedech... noszyl (proferens) chleb a wyno, bo gest bil pop wyrzchnyego boga *BZ* Gen 14, 18; Thedy odpowyedzyal ten czlek... tako: Gdyzem ya yaczthwo czyrpyal nyewynne any ya thych lysthow noszyl, alem po nye poszlal *OrtMac* 137; Czo myslysz, czemv szyą smaczysch? Azalysch pyrvey poselstva nye n[y]oschyl do Zachariascha ode mnye? *Rozm* 45; Tedysz my orądzye dobre noszyl, kyedysz my movyl: Bog s tobą *ib.* 494.

2. '*mieć, mieć przy sobie, z sobą, na sobie, secum portare, secum ferre, habere*': Goraczą gest rzecz,... gdy nayda kradzesz... w gego zamkv, czosz szam k nyemv klucz noszy *OrtBr* VI 354, *sim. OrtMac* 49; Moya szyostrą... samą k swemv gydaczemv gymyenyv klvcze nossylla *OrtBrRp* 97, 3, *sim. OrtMac* 134; Czwyrdzimi, aby, poky oczecz zyw, szadny syn swcy pyeczączy nye noszyl (portare... non praesumant), gedno oczczowey pyeczaczi vszywal *Dział* 10; Panie Iesu Czriste, chwala czyebye na krzyzv wysszaczego, tarnova corona na glowye noschaczego XV *ex. R* XXV 243; Pharysey... karty albo lysty napysane na czyelye noszyly (gerebant) *Rozm* 179; Czy ystny (*sc.* faryzeusze)

vyeczsche podolky nad ynsze lyvdzy noszyly (ferentes) *ib.* 180; Byl (*sc.* Judasz) zlodzyey y myal myesky, y noszył (portabat Jo 12, 6) to, czo yest slano mylemv Iesusovy *ib.* 443, *sim. ib.* 444; Ten ystny poszel... roszpostarl rącznyczek ten, ktory noszyl v rącze *ib.* 751; Potem povyedly mylego Iesucrista tako vplvanego..., tarnova... koroną noschącz na svey glovye *ib.* 834; ~ Iaco Iandrzey... gest clenotu Baranow, czsso nossą byaly baran na czirwoni⟨m⟩ sczicze 1422 *AKH* III 327, *sim.* 1430 *Pozn* nr 1354; Iaco Ian... yest praui slachczicz..., ktori nossy po oczczu podcowa 1424 *AKH* III 332, *sim. ib.*; ~ Thobias... spyekl myøso tey ribi a gyne nosil, abi s sobø na drogø wzøl *BZ* Tob 6, 6.

3. nosić odzienie *itp.* '*ubierać się, chodzić w czymś, mieć na sobie, gestare aliquid vestitum, amictum esse aliqua re*': Braczya... mayą myeczi odzyenye schare... vyąwschy nyzby sye ynako... zvydzialo przez *stharzsche..., kthoremv odzyenye drossche noszicz y 1484 *Reg* 708; Tą suknya noszyl myły Iesus a nygdy yey nye s⟨w⟩loczyl *Rozm* 142; Yesus... na vyrchv drugdy plaszczem ve trzy poly odzyal, yako tedy obyczay zydowsky byl noszycz plascze *ib.* 159; Vzyawschy s svey glovy podvyką, yako vtenczass vdovy noszyly, y podała mylemv Iesuszovy *ib.* 303; Gdyz yest myły Iesus tako sluzyl (*pro* slozyl) sve odzyenye, ktorcz na sobye noszył albo myal *ib.* 532; ~ Czy czischi za oplatą mayą od boga, esze possyądą zyemyą troyaką, yąsch noschą, thoczu swoge czyalo XV *med. R* XXII 237.

4. '*cierpieć, znosić, wytrzymywać, ferre, pati*': Noscze (ferant, *Pul*: przynyeszczye) richlo ganbø swoiø *Fl* 39, 21; Proszø cyebye, nosy (porta) grzech moy a wrocz syø se mnø, acz syø pomodlyø bogu *BZ* I Reg 15, 25; Laszka... czirplyva yest, bo zadan[y]e slosczy rowną, prosta, dobra dusza noszy XV *ex. MacDod* 148; Ktho blysnego prawdzyvye myluye, thedy od nyego zadaną przeczywnoscz mocznye noszy *ib.*; On yest mldosczy nasze[y] wzyął a nyemoczy nasche noszy (aegrotationes... portavit Mat 8, 17) *Rozm* 289; Thy poslyedny robyly yedną godzyną, a thysz ye nam rovne vczynyl, ktorzysesmy nozyly (portavimus Mat 20, 12) brzemyą dnya y gorączoscz *ib.* 393; Nasche bolyeszczy sam on (*sc.* Krystus) myal noszycz a prze odpusczenye grzechow yest czyrpyal *ib.* 830.

5. '*unosić, wznosić, podnosić, sursum tollere, elevare*': Grad y ogeyn smyeszywszy sze pospolu noszyly sze søø (ferebantur) *BZ* Ex 9, 24; Et sicut baiulis, noszaczymy, nubibus vidistis eum ascendentem in celum XV *p. post. R* XXV 178; ~ '*trzymać wysoko, dostojnie, aliquid erectum celsumque ferre*': Byla yego schyyą prosta, pełna a nadobna a noszyl schyą krasnye podnyoslą (gessit hoc decenter et erectum) *Rozm* 153; ~ nosić się w dostojeństwie '*osiągać coraz wyższe dostojeństwa, altiores gradus dignitatum consequi*': Nyemyloszczyvy a zasroszczyvy przeczyw yemv podnyeszly, gdy szą vydzyely kogo v ktorą czeszcz vstąpvyącz albo noschącz szye v dostoycnystvye (proficientem dignitate) *Rozm* 121.

6. '*wykonywać, czynić, agere, gerere, praestare*': Bo strzegl iesm drog boszich any iesm zle nosil (nec impie gessi, *Pul*: any yesm zlye czynyl) od boga mego *Fl* 17, 24; Ne sedzal iesm s radø prosznoscy y se zlo noszøczymy (cum iniqua gerentibus, *Pul*: ze zle czynyączymy) ne wnydø *Fl* 25, 4; Boszicze,... slisz modlitwø, yøsz nosimi (*Bogur* D: noszemy) *Bogur* ABCEF; Szmercz nosszøczy pestiferis *ca* 1428 *PF* I 487; Gospodarsku [...] noszączy (*SKJ* I 58: gospodarstw przygemnoscz neschączy, necessitatibus sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes Rom 12, 13) 1449 *R* XXV 164; Bylo-ly-by tesz o layanye albo o czokoly bandz gynego myal nosszycz przyszagą, tedy wszdy powodowy przepadl trzydzeszczy szelagow wargyelthv *Ort-BrRp* 68, 4; Pan bog tha rzecz thako noszyl, *yszysz go o tho barszo proszyl, abych czy szya vkaszała, wszythka swa mocz wszyavyla *De morte* w. 51; Szmyercz noschy pestifer (ecce ego ad te, mons pestifer, ait dominus, qui corrumpis universam terram Jer 51, 25) 1471 *MPKJ* V 101; Psszy lowcze wyączey kostvgya, nyszly uzythku noszą (plus constant, quam conferant) XV *p. post. R* I s. XLV; Noszycz vel pothpomocz subputare XV *ex. PF* V 19.

7. '*rodzić, na świat wydawać, gignere, generare, ferre*': Dalesm wam wszelkye szele noszøcz szyemyø (herbam afferentem semen) podług przyrodzenya swego na szemy *BZ* Gen 1, 29; Yam maczycza vyerna a oczyecz moy oracz yest... Vschelka rozgą, ktora noszy ovocz (qui fert fructum Jo 15, 2), okopa y oczyszczy *Rozm* 567.

8. '*dawać, składać, ofiarowywać, dare, afferre, offerre*': Obeczuycze... gospodnu... wszitczi, gisz ocolo iego nosycze (affertis) dari *Fl* 75, 11, *sim. Pul*; Prze gesmi łyosi rzucyły... na obyetø drewnø, abi bila noszona (ut inferrentur) do domv pana boga naszego *BZ* Neh 10, 34.

9. nosić prawo '*składać przysięgę, przysięgać, ius iurandum praestare (?)*': Jacom ia o thø

*niwo s *tobo ugednan. Malem prawo o tho noszicz, a tis na mø mimo tho szalowal 1409 *Czrs* 27; Jacom ia Jana sz Janem ugednal o thø niwø. Mal prawo nosicz, an (*leg.* a on) mimo tho nan szalowal *ib.*, *sim. ib.*

Nosidła *pl. tantum* '*sprzęt do noszenia ciężarów, nosze, ferculum, feretrum*': Nossidla gerula 1437 *Wisl* nr 228 s. 87, *sim.* XV *p. post. PF* V 6. 9, *ca* 1500 *Erz* 52; Na nosidla in gestatorio XV *p. pr. R* XXII 344; Gestatorium nosze vel nosidla XV *p. pr. R* XXIV 52; Gerrula, id est nutrix, portatrix, ecciam potest esse instrvmentum, in quo portantur ligna uel fimus, scilicet substancie capiende, et sic dicitur proprie noszydlą 1450 *RpKapKr*; Noszydlą ferculum *ca* 1500 *Erz* 52; Noszydla czyegelne latifera *ib.*; Noszydla kamyenna saxifera *ib.*

Nostrzeg *cf.* **Nostrzek**

Nostrzek, Nocstrzeg, Nocstrzek, Noctrzek, Nostrzeg *bot.* **1.** '*Hesperis matronalis L.*': *Noczstrzyech nicturella 1460 *Rost* nr 3657; Nocztrzyek, zimostrad flegon 1472 *ib.* nr 1635; Nostreg nictinella *ca* 1500 *ib.* nr 5512.

2. '*nostrzyk żółty, Melilotus officinalis Lam. et alba Lam.*': Nostrzek melilotum 1464 *Rost* nr 4852, *sim.* 1484 *ib.* nr 6173, *ca* 1500 *ib.* nr 2086; Noczstreg melilotus *ca* 1465 *ib.* nr 3994; Nocztrek *ib.* nr 4654; Nostrzek pantaria 1478 *ib.* nr 2291; Noczstrzek mellilotum 1485 *ib.* nr 6175; Noczstreg mellilotum 1486 *ib.* nr 6176; ~ polny noctrzek: Polny nocztrzek melilotum 1472 *Rost* nr 626.

Noszeł '*sprzęt do noszenia ciężarów, ferculum, feretrum*': Gestatorium nosze vel nosidla XV *p. pr. R* XXIV 52.

Noszenie 1. '*dźwiganie, actus portandi, gestandi*': Szyerdzy... przewlekl przes krøgy, ktore bili na bocze skrzynky, ku noszenyu gey (ad portandum eam) *BZ* Ex 37, 5, *sim. ib.* 38, 5; Nyesluszno gest, abi ot iacikogo nyesyona bila skrzinya bosza, gedzine ot slug koscyelnich, gesz to zwolyl pan ku noszenyv gey (ad portandum eam) *BZ* I Par 15, 2.

2. '*ozdoba noszona na szyi, naszyjnik, monile, torques*': Item nota alias res, que sunt inuadiate... Gothardo per... Nicolaum... in XXV marcis pecunie. Et primo torques al. noszyene 1425 *StPPP* II nr 2036; Portatura al. noszene de gemmis 1426 *ArchTerCrac* VIII 188, 3; Pro eo, quia torquem al. noszene sibi laborauit 1427 *StPPP* II nr 2134; Stiborius... Grethe... portatile de margaritis... ad instar et quantitatem portatilis al. nosszenya generose domine Stromilonis consortis... dare tenetur 1434 *Monlur* VI 88; Quia tu... recepisti... quinque torquetes al. nossyena de margaritis 1437 *StPPP* II nr 2722; Noschenie torquem 1444 *R* XXIII 303.

Nośca '*zarządca, zawiadowca, curator, administrator*': Obrzondzyly szwego wyernego y szakonnego procuratora actorem, sprawcza, factorem, vczynczą y gich wsytkych potrzeb gestorem nosscza *ca* 1428 *PF* I 479.

Nowak '*człowiek nowy w pewnym środowisku, jeszcze do niego nie przystosowany, rażący w swym środowisku, prostak, homo novus, tiro, item homo rusticus, rudis, incultus*': Nouellus, aliquantulum nouus, et ponitur pro rudi, novak *ca* 1500 *Erz* 52.

Nowawiarek, Nowawierek *(?)* '*człowiek, który przyjął nową wiarę, proselytus, neophytus*': Proselitum, id est nowo wyerzączego aut nowawye⟨r⟩ka (*war. kal.*: nououarka; vae vobis..., Pharisaei..., quia circuitis mare..., ut faciatis unum proselytum Mat 23, 15) *MPKJ* V 119; Nowawyarca (*war. kal.*: novovyarka) neophitum (oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse..., non neophytum I Tim 3, 6) *MPKJ* V 130. ~ *Cf.* **Nowowiarek.**

Nowawierek *cf.* **Nowawiarek**

Nowina *formy*: *n. sg.* nowina *BZ* Ruth 1, 19, 1471 *R* XXIV 379, XV *p. post. PF* V 7, *Rozm* 747; ~ *g. sg.* nowiny 1468 *ZapWarsz* nr 1319, *SkargaPloc* w. 35; ~ *ac. sg.* nowinę 1423 *ZapWarsz* nr 57, XV *med. SKJ* V 262, 1462 *TymProc* 327, 1463 *ib.* 325, 1464 *ib.* 324; ~ *n. pl.* nowiny *Gn* 2a, 1440 *TymProc* 325, 1452 *ib.*, 1471 *MPKJ* V 63; ~ *ac. pl.* nowiny 1398 *StPPP* VIII nr 6314, 1442 *R* XIX 77, (1486) 1522 *KodWil* I 404. 416, *Rozm* 47. 737; ~ *l. pl.* (na) nowinach (1308) *MMAe* IX 289, 1471 *MPKJ* V 68.

Znaczenia: **1.** '*rola uprawiana po raz pierwszy lub od niedawna, np. po wykarczowaniu, ager novalis*': Ad alios annos decimam promisimus illi dare et dedimus preter ex quatuor stadiis na nowinach w Ostrzegowach (1308) *MMAe* IX 289; Andreas... agrum nywa... vendidit, quem in forma eidem resignavit pro Janussy nowyny 1398 *StPPP* VIII nr 6314; O kthorø na miø nowinø Bronisz zalowal, za thø mu ya dal otmyanø 1423 *ZapWarsz* nr 57; Quandam particulam merice et campi nouiter extirpati vlg. nowyny 1426 *Monlur* V 45; Nowyny iwger 1440 *TymProc* 325; Novini novale 1449 *R* XXV 165; In omnia novalia al. nowini... in Chowyesche 1452 *TymProc* 325; Jakom ya kopal nowyna sz Wothkowa volą 1462 *ib.* 327; Omnes agros al. nowiną iam per ipsos exstirpatos ad estivalia... seminare

1463 *ib.* 325; Mericam al. nowyna 1464 *ib.* 324; Yakom ya nye zaoral nowyny... szamowthor gwalthem 1468 *ZapWarsz* nr 1319; Novyny novalia 1471 *MPKJ* V 63; Na nowynach in noualibus (multi cibi in novalibus patrum et aliis congregantur absque iudicio Prov 13, 23) *ib.* 68; Novyna nouale (novate vobis novale et nolite serere super spinas Jer 4, 3) *ib.* 97; Novyna novale (seminate vobis in iustitia..., innovate vobis novale Os 10, 12) *ib.* 111; Nowyna nowalia 1471 *R* XXIV 379; Ego Michael... vendo et vendidi campum seu mericam al. nouini w Polczyach penes Gwdoyczow (1486) 1522 *KodWil* I 404; Vendimus et vendidimus duos campos al. nowiny cum omnibus attinentiis *ib.* 416; Nowyna novale XV *p. post. PF* V 7; ~ Offyerym bogv nye czynyl ny s pyrvyny, ny sz novyny *SkargaPloc* w. 35.

2. '*nowa wieść, wiadomość, res novae, nuntius*': Dzysza dobre vestczy y dobre nouiny szøcz bily ony... xpianom przyneszony *Gn* 2a; Allecz dzisza gescze pefnegsze nouiniy szøcz ony nam bily pres [posz]posla nebeskego przyneszoniy *ib.*; Pastu[e]schkam szø angel zyawyl a gim nowyni powedzal 1442 *R* XIX 77; Ecce enim ewangeliso vobis gaudium magnum..., ewangeliso, bonum anuncio dobrą nowyną (Luc 2, 10) XV *med. SKJ* V 262; A gdisz w myasto weszlesta, richla nowyna (fama) syø roznyosla *BZ* Ruth 1, 19; Sed multa alia miracione dzywno, rzeczy dzywne a nowyny 1456 *ZabUPozn* 88; Gabrielye, ydzy, donyeszy tey dzyevyczy prave novyny nycbyeskye rady *Rozm* 47; Vy, panye moye, vstanczye, przylączczye szye mnye, boczyem trudne novyny o mem synv... slyschala *ib.* 737.

3. '*nowość, rzecz nowa, nowe zjawisko, novum, res nova*': O pany Marya, ktora tho novyna yest, yzesz nygdy ny myala v obyczayv, aby tako rano... *vychodzyała z domv? *Rozm* 747.

Nowinka '*nowina, tj. rola uprawiana po raz pierwszy lub od niedawna, np. po wykarczowaniu, ager novalis*': In loco et prato dicto nowinka circa Sthoczek 1449 *LubPodk* 40. ~ *Może już nomen proprium.*

Nowo '*dopiero co, świeżo, ostatnio, od niedawna, novissime, nuper*': Wstawyami, aby... nygeden szandzaa przes kthorą gynszą personą, nyszly przes... woznego... czynyl... swogych pozwow, wiyąwszi tho, gdibi kthori szli vczynek w szągądze... swrowo a nowo wczynil (recenter et de novo committatur) *Sul* 29; Gdisz møsz poymye zonø novo (cum acceperit homo nuper uxorem), nye poydze kv boyv *BZ* Deut 24, 5; Acz syą rzecz wznowy, dzeczy mayą odpowyedacz a nye mogą syą dawnosczą onych lyath, ktorych byli pozwany, wyiącz, ale o gynsze rzeczy, o ktore by nowo byli pozwany (antequam fuissent primo ad iudicium super eadem causa evocati) dawnosczą mogą odbywacz *Dział* 46; Novo, nusper, ale pod latym boszego narodzena MCCCCXXII,... w mescze ploczskem rzeczony Jan chodzył 1474 *Zab* 540; Czeszarz... wschedl v rąda svymy (*leg.* z swymi) przyaczyelmy..., ⟨iże⟩ novo lysty przyschły od dvora szyrskyego kxyazączya (praesertim cum litteras varias de Syria accepisset) *Rozm* 114; Tegodlya myly Cristus movy yemv (*sc.* Kajfaszowi) mynąlymy slovy, rzekącz...: V szakonyesz tho mogl czyscz, yze ya yestem syn bozy. Alye Pylat novo slyschal *ib.* 795; ~ Neophita gens, *gl.* lud nowo navroczony XV *p. pr. R* XVI 336; Incipientes proficere al. nowo pokvthvyąnczy XV *med. SKJ* I 83; Novo obrzezanym (*war. lub.*: z nowo obroczonich) proselitis (homo de domo Israel et de proselytis, quicumque advena fuerit in Israel Ezech 14, 7) 1471 *MPKJ* V 104; Novo vyerząnczego aut nououarka proselitum, id est nowm credentem (circuitis mare..., ut faciatis unum proselytum Mat 23, 15) *ib.* 119; Nowo przyssly aut *przychodzyon (*war. kal.*: przichodzien) advena (ecce accola veniet, qui non erat mecum, advena quondam tuus adiungentur tibi Is 54, 15) *MPKJ* V 95; Novo nawroczony *neophicus *ca* 1500 *Erz* 52.

Nowogródki *pl. tantum* '*skórki z popielic (wiewiórek syberyjskich), których centrum handlowym był Nowogród Wielki, pelles glirium (sciurorum in Syberia nascentium), quae in oppido Nowogród Wielki veniebant emebanturque*': Nowogrotky poly 1423 *ArchTerCrac* CXCV 163, 32; Pallium brunaticum cum pellibus, nowogrodky vlg. dictis, subductum 1425 *StPPP* II nr 2036, *sim. ib.*; Tunica subducta belisznami et circumdata nowogrothkami 1429 *ArchTerCrac* IX 89, 7. 8. 9; Unam tunicam noui coloris subductam nowodradky (*pro* nowogrodky) 1430 *StPPP* II nr 2302; Pro... peliceis de cisinis al. nouogrodki 1486 *AcLeop* I nr 1674; Suba virida de hathlasio subducta nowogrodki 1496 *AGZ* XV 333; Mille cum quingentis nowogrotkow 1496 *RocznKrak* XVI 64.

Nowogródkowy '*z nowogródkami, tj. popielicami związany, popielicowy, ad glires, qui nowogródki vocabantur, pertinens*': Sibi subducturum nowogrothkowey 1421 *ArchCastrCrac* I 599; Unum pellicium bonum, dictum nowogrodkowy 1458 *ArchTerCrac* XV 373, 7.

(Nowomiejski) Nowomiescki '*wywodzący się z Nowego Miasta (tu prawdopodobnie z Nowego Miasta nad Wartą), qui in oppido Nowe Miasto erat in usu (hoc loco de Nowe Miasto, oppido ad flumen Warta agi videtur)*: Yakom ya panu Janowy nye ranczil za trzy [t]czwyerthnye rzy y sza wyertel myary nowomyesthskyey, mary wyrzchowathey 1438 *Pyzdr* nr 1177.

Nowomiescki *cf.* **Nowomiejski**

Nowość '*nowy stan, odnowa, odnowienie, novitas, renovatio*': Iaco Cristus z marthwych..., takyesz y mi wstawschy z grzechv, w nowosczy zywotha, in nouitate vite..., chodzmy (Rom 6, 4) XV *med. SKJ* I 99.

Nowotny 1. '*człowiek nowy w danym środowisku, niedawno przybyły, homo novus, qui recens in aliquem locum venit*': Novothny nouitius *ca* 1500 *Erz* 52.

2. '*człowiek, który przyjął nową wiarę, proselytus, qui aliam fidem amplexus est*': Novothne proselitos (numeravit... Salomon omnes viros proselytos, qui erant in terra Israel II Par 2, 17) 1471 *MPKJ* V 49.

Nowowiarek '*człowiek, który przyjął nową wiarę, proselytus, neophytus*': Nowowyarkowye (*war. lub.*: wypowyedzny aut nowowyarkowye) proseliti (praecepit, ut congregarentur omnes proselyti de terra Israel I Par 22, 2) 1471 *MPKJ* V 48; Novo vyerząnczego aut nououarka (*war. lub.*: nowawye⟨r⟩ka) proselitum, id ęst nowm credentem (vae vobis..., Pharisaei..., quia circuitis mare..., ut faciatis unum proselytum Mat 23, 15) *ib.* 119; Novovyarka (*war. lub.*: nowawyarca) neophitum (oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse..., non neophytum I Tim 3, 6) *ib.* 130. ~ *Cf.* **Nowawiarek.**

Nowożenia, Nawożenia '*nowożeniec, pan młody, małżonek w dniu ślubu, novus maritus*': On iaco nowoszena (tamquam sponsus) pochodzęcy z losza swego *Fl* 18, 5, *sim. Pul*; Navozenya sponsus XV *p. pr. R* XVI 350; Nowoszenya sponsus XV *p. post. PF* III 287.

!Nowthno '?': Tho sza nowthno (*leg.* niejedną? nowotno ?) dzegyalo, ale sza cząsto dzegyalo *Aleksy* w. 117.

Nowy *formy*: *n. sg. m.* nowy 1461—7 *Serm* 322v, 1471 *GórsPiech* 209. 220, *Rozm* 93. 94; *f.* nowa *Aleksy* w. 143, 1472 *Rost* nr 1200, *Rozm* 67. 141. 741; *neutr.* nowe *Gn* 1b, 1442 *R* XIX 77, *BZ* Lev 26, 10, 1468 *AKPr* VIIIa 55, 1491 *RKJŁ* VII 58, *Rozm* 65; ~ *g. sg. m.* nowego 1397 *Pozn* nr 343, *GnRp* 163v, 1424 *Msza* III s. 58, *sim.* VI, *etc.*; *f.* nowej 1403 *KsMaz* I nr 362a, 1424 *Msza* III s. 58, 1458 *ZapWarsz* nr 1079, 1469 *Czrs* s. LXXXV, 1471 *TymProc* 281, *etc.*; *neutr.* nowego *BZ* Lev 25, 22, 1455 *TymSąd* 72, 1471 *MPKJ* V 46, *etc.*; ~ *d. sg. m.* nowemu *Rozm* 541; *f.* nowej *Rozm* 135; *neutr.* nowemu *BZ* Gen 23, 20; ~ *ac. sg. m.* nowy 1435 *KodMazL* 184, *BZ* I Par 13, 7, *MPKJ* V 118, *etc.*; *f.* nową *Kśw* cv 37, *BZ* Num 16, 30, *Pul* 39, 4, *De nativ* w. 42. 86, *Rozm* 69. 556; *neutr.* nowe *Fl* 39, 4, *Fl* i *Pul* 32, 3. 95, 1. 97, 1. 149, 1, *ca* 1400 *CyzWroc*, XV *in. CyzPloc, etc.*; ~ *v. sg. f.* nowa *Rozm* 532; ~ *i. sg. m.* nowym 1425 *Pozn* nr 1215, *Rozm* 543; *f.* nową 1459 *AGZ* XII 261, *Rozm* 95; ~ *l. sg. m.* (w) nowem *Rozm* 503; nowym 1494 *Podol* 9; *neutr.* nowem XV *med. SKJ* V 266; ~ *n. pl.* nowe 1471 *MPKJ* V 46; *m.* nowi *Fl* i *Pul* 143, 13, *OrtMac* 50, *Rozm* 92; *f.* nowe 1471 *GórsJaz* 271, XV *p. post. Wilk-Krak* 45; *neutr.* nowe 1498 *MacPraw* VI 272; ~ *g. pl. m.* nowych *BZ* Ex 13, 4, 1471 *MPKJ* V 54; *f.* nowych XV *p. post. Czrs* s. XLIII, *Rozm* 677; ~ *ac. pl. m.* nowe 1420 *Pozn* nr 997, 1455 *AGZ* XIV 442, *BZ* Num 28, 26, *OrtMac* 50, *etc.*; nowych 1471 *MPKJ* V 102; *f.* nowe *Sul* 47, *BZ* Is 48, 6, 1495 *WarschPozn* I 392, *Rozm* 343. 770; *neutr.* nowe 1500 *ZsigBud* 47; ~ *l. pl. f.* (przy) nowych *Rozm* 111.

Znaczenia: **1.** '*taki który został wprowadzony w miejsce poprzedniego, który zajął miejsce poprzedniego, inny niż poprzedni, niekiedy też taki który wrócił, znów nastał, ponowny, novus, recens, novellus*': Stare latho schodzy a noue przichodzy *Gn* 1b; Wawrzinecz ne mal nouego dzalu s Yanem mymo stare granicze 1397 *Pozn* nr 343; Ty copcze... są starego (*leg.* z starego) dawna, a na tich Micolay... nowe sul 1420 *ib.* nr 997; To gest zayste kelich krwe moyey.., tayemnicza nowey wyari (mysterium fidei) 1424 *Msza* III s. 58; Swatochna mala swoy list stary vanny *słomycz a nowym yey listem mąl (*sc.* Stanisław) swadacz przet... starosta 1425 *Pozn* nr 1215; Pauel... nye vszypal kopcza naroszneg nowego na blocze, nysly then ponawyani, kthori szthara (*leg.* z stara) dawna byl vszypan 1434 *Pyzdr* nr 1084, *sim.* 1438 *Pozn* nr 1597; Isti homines Andree... non debent ulterius equitare nisi po kopcze nowe 1455 *AGZ* XIV 442; O ktore snamyenya damba przeczossany Micolai na Sczepana szalowal, thego mv hon nye przeczossal, any wloszyl nouego snamyenya sylą 1455 *TymSąd* 72; Mayaly raczcze nowy przed stharymy przyszagacz *OrtMac* 50; Tesz gdy stharzy raycze nowe wybyeraya, thedy maya przysządz nowy przed stharymy, thedy stharzy maya poszadzycz nowe na szwym myesczv podlug prawa *ib.*; Luet tres marcas pene..., nulla re terminum reponendo, nec nova institu-

cione seu vetera al. nową vfalą any starą 1459 *AGZ* XII 261; In mitris excogitant novas sarturas nowe crogye 1475 *R* XXV 128, *sim.* XV *ex. ib.* 148; Statuta noue... xiązączia Conhrada (statuta nova... ducis Conradi) 1498 *MacPraw* VI 272; Newsatczunge nowe vstawy XV *p. post. WilkKrak* 45; Przepvsczymly te dzyevyczą... tak ysczye chodzycz..., vyedzyem novy obyczay myedzy ynsche (novus inducetur vitae modus) *Rozm* 27; Drudzy movyly, yze novy bogovye (novi dii) przyschły do Eypta *ib.* 92; Nadzyeye szye, yze novy bog (novus deus) wschedł v naschą zyemye *ib.* 93; Novy svyat (nova vita) eypskyemv *lyvda ma przydz *ib.* 94; Czczyenye o posvyączanyv kosczyola bozego y o vstavyenyv novey *Vylykonoczy *ib.* 540; Kasn novą (mandatum novum Jo 13, 34) dayą vam myloszyerdzya y myloscz *ib.* 556; Ya skazą ten kosczyol..., a ya ym novy za trzy dny vstavyą (Marc 14, 58) *ib.* 717; Nove navky składa *ib.* 770; ~ A gdy tho oczecz wszliszal tha szlowa, thedy gyego szałoscz byla nowa *Aleksy* w. 143; (Maryja) vrozvmyała, yze yvz yey mylego syna ku ssądovy vyoda, thu szye dopyro bolyescz nova v yey serczv y smątek począł *Rozm* 741; ~ nowe świadectwo, testament, zakon, żywot '*nauka Chrystusowa jako przeciwstawienie mozaizmowi, tj. staremu zakonowi, niekiedy przenośnie o samym Chrystusie jako twórcy nowej religii, novum testamentum, fides Christiana (opponitur veteri testamento), interdum transl. de Christo ipso, novae fidei auctore*': Novi testamenti, in Polonico vlg. novego zvyądeczsthwą XV *ex. Zab* 536; Krystus dokonavschy *Vylykonoczy starego zakonv..., potem ostavyl novy testamenth *Rozm* 540; To gest zayste kelich krwe moyey nowego y wecznego zakona (novi et aeterni testamenti) 1424 *Msza* III s. 58, *sim.* VI; Prawo thako nowego, yako starego zakonv (tam novi, quam veteris testamenti) brathoglowstwo... cząsko... pothąpya *Sul* 49; Vbodzy (*war. kal.*: w bodze) nowy zakon przymvyą aut gynny sprawayą pauperes ewangelisantur (Mat 11, 5) *MPKJ* V 118; Ta dzyevycza pocznye novy zakon y novy zyvot (novam legem atque vitam... inchoabit) *Rozm* 7, *sim. ib.* 8; Myle dzyeczye, vspomyn na to, czosz thy przykazal v starem zakonye y v novem kazdemv czlovyekv *ib.* 503; Dokonavschy myly Krystus Vyelyką (*leg.* w Wieliką) Nocz starego zakonv, chczyal ydz kv novemv zakonv *ib.* 541; Mynyą, yze chczesch novy zakon przyvyescz Moyzeschovemv zakonv *ib.* 677, *sim. ib.* 541; ~ nowy księżyc '*nów, pierwsza faza księżyca, luna nova*': Nowy *czanycz novilunium XV *p. post. PF* V 7; ~ nowe gody, nowy miesiąc '*pierwszy dzień miesiąca obchodzony przez Żydów jako święto, Calendae, mensis dies prima, quae ab Iudaeis festive celebratur*': Noue gody Calende (hodie non sunt Calendae neque sabbatum IV Reg 4, 23) 1471 *MPKJ* V 46; Poscyła syø po wsze dny ziwota swego kromye dnyow... novego myesyøcza (praeter... neomenias) *BZ* Judith 8, 6; Nowe myeschancze, myeschanye Kalende (si quando habebitis epulum... et Calendas, canetis tubis Num 10, 10) 1471 *MPKJ* V 25; Nowego myeschąncza neomenys (sabbatis... et neomeniis, et sollemnitatibus domini III Par 2, 4) *ib.* 49; Novich myeschanczew *neemarum (hostias sabbatorum et neomeniarum, et dierum sollemnium omnium sanctificatorum II Esdr 5, 52) *ib.* 54; ~ Nowe Lato '*pierwszy dzień nowego roku, Nowy Rok, anni novi incipientis dies prima*': Micolay dal Pełgrzimowi rok na iutrza *Noweho Lata na saplatø penandzi 1410 *HubcZb* 51; Nowe Latho..., Krcyny bosze, przyszły nam, nasz bosze! XV *in. CyzPloc, sim. ca* 1400 *CyzWroc*, 1471 *CyzKlob* 443; Nicolaus Merlicza tenetur... Nicolao Nircze X sexagenas grossorum... exsoluere ad Circumcisionem Domini vlg. na Nove Lato 1444 *MonIur* III 115.

2. '*taki który dopiero co został zrobiony, dopiero co powstał, pojawił się, przybył itd., również odznaczający się cechami rzeczy dopiero co zrobionych, nie zniszczony, całkiem dobry, cały, novus, recens factus, qui nuper venit, nondum corruptus, bonus, integer*': O, kaco iesc ti to crolc mile pouabil, iz gim nouø ⟨gwiazdę poka⟩zal y zyauil! *Kśw* cv 37, *sim. Rozm* 69; Wpuścił w usta moia pene nowe (canticum novum, *Puł*: pyeszn nowø), pastnkø bogu naszemu *Fl* 39, 4, *sim. Fl* i *Puł* 32, 3. 95, 1. 97, 1; Iacom y⟨a⟩ Iacuszowi nowey istbi... ⟨ni⟩e rœczil 1403 *KsMaz* I nr 362a; Molendinum vlg. nowi mlin 1421 *ArchCastrCrac* I 1770, *sim.* 1435 *KodMazL* 184; Panna szyna porodzyla,... thocz gest dzywne a nowe 1442 *R* XIX 77; Zydowye, gysz przes nowe sdradi (per novas deceptiones)... na zastawą pozyczayą pyenyądzy *Sul* 47; Quod de nova, o nowem, nativitate illius querent (Mat 2, 2) XV *med. SKJ* V 266; Poczwyrdzily to pole... Abramowy synowye Eth ku gymyenyu nowemu *BZ* Gen 23, 20; Zagynøli pospolitø smyerczø..., nye poslal iest myø pan, pakli nowø rzecz (novam rem) vcini pan..., wzwyecze, ze sø *vrogali panv *BZ* Num 16, 30; Wloszily skrzynyø boszø na nowi woz (super plaustrum novum) *BZ* I Par 13, 7; Sliszecyem tobye ⟨dał⟩ nowe rzeczi (nova) *BZ* Is 48, 6; Usque ad illam

partem Kropyecz inferius nove piscine al. *ponysz novego staw (*leg.* stawu) 1461 *AGZ* VI 68; Dom nowi domus nova 1461—7 *Serm* 322v; Thasky nowe 1471 *GórsJaz* 271; Schamostrel nowy 1471 *GórsPiech* 209, *sim. ib.* 220; Yakom ya nowey grobley nye przysthawil... y nowey gem nye szypal any oprawal, ale stharey oprawyam *pok 1471 *ZapWarsz* nr 1105; Yako ya tho vyem, ysze Barthołomeus... nye zastal drzew v kmyeczy v mogich novego rąmbyenya 1483 *ib.* nr 1544; Iesliby sz⟨ie t⟩hes przigodzilo, ysby thes odzienye nove gothowo szkrayane byloby przynyesiono 1491 *RKJŁ* VII 58; Pro plechowycze nove 8 gr⟨ossos⟩ 1495 *WarschPozn* I 392; Pawel... nye myal wyąnczy pozythku w lągu..., yeno na zołądzu... pasez szwynye a stare barczy... oprawyacz..., nowich nye przyczynyacz XV *p. post. Czrs* s. XLIII; Elizabeth excitata a spiritu sancto... prorumpit in vocem magnam propter nouitatem mi[ni]sterii dla novey thagemnycze XV *p. post. R* XXV 179; Czyalo mascza maszaly Iozeph s Nykodemem..., w nowy grob wloszyly XV *ex. SKJ* I 146; Szokom nye vycrz novego smyslenya XV *ex. Zab* 444; A freno, ad quod nowe wadzydla ferrea 1500 *ZsigBud* 47; Lvdzye ws⟨y⟩thczy szyą wyeszyelczye a pyesznka novą spyevayczye *De nativ* w. 42, *sim. ib.* w. 86; Vydzyelysmy, nove szye czvdo stalo (novum signum factum) *Rozm* 65; Bo yedno szyą Iesvs narodzyl..., nathychmyast ⟨sie⟩ pokazala gvyazda nova (nova stella) *ib.* 67; Przyschly k nyemv za novą gvyazdą (stella nova duce pervenerunt) *ib.* 95; Kyedy vyschła svada, ktora szye przy novych rzeczach poczyna (in novis rebus accidere solet) *ib.* 111; Wschysczy... poczna szye dzyvovacz takyey novey rzeczy (admirantes nimium novitatem facti) *ib.* 135; Any tesz kto leye vyna starego v nowe, any novego w stare ssądy, bo by szye rozkoczyly..., alye vyno nove lyeyą v nove ssądy (sed vinum novum in utres novos mittunt Mat 9, 17) *ib.* 295; O nova y nyeslychana smyaro, Krystus... vmyval svem zvolyenykom[a] nogy! *ib.* 532; To movyl... yakoby chczącz y (*leg.* ji 'go') karacz o vymyslyanye novych rzeczy *ib.* 677; ~ Iakom ya nye ranczil wiprawi po Malgorzecze... trzech poduschk, dwye parczyenich a jena postawczowa..., a tho wszythko nowe a dobre 1468 *AKPr* VIIIa 55; Ta suknya nygdy szye nye pogorschyla..., alye zawsche czala y nova yako s *pyrvy (semper mansit integra cum prima novitate) *Rozm* 141; Wschelyky mądrzecz vczony podobyen bądzye czlovyekovy czeladnemv, ktory daye skarbv (*leg.* z skarbu) svego stare y nove rzeczy (nova et vetera Mat 13, 52) *ib.* 343; ~ kapłan nowy '*ksiądz nowo wyświęcony, prymicjant, novus sacerdos*': Huius sacerdotis dignitas... *dostogemstwo caplana nouego *GnRp* 163v; ~ nowy rycerz '*żołnierz nowo zaciężny, rekrut, tiro*': Novich riczerzow tirones (tulit magister militiae... scribam principem militum, qui probabat tyrones Jer 52, 25) 1471 *MPKJ* V 102.

3. *(o roślinach, płodach i produktach rolnych oraz przychówku, de plantis, frugibus, animalibus)* '*wyrosły, urodzony ostatnio, zrobiony z ostatnich zbiorów, tegoroczny, świeży, młody, novus, novellus, pullus, recens, hornus*': Gy⟨ch⟩sze synowe yako nowy sczepowe (sicut novellae plantationes) we mlodoszczy swogey *Fl* 143, 13, *sim. Pul*; Asz syø y narodzi novego (donec nova nascantur), bødzecze gescz wyotche *BZ* Lev 25, 22; Bødzecze gescz dawnego schowanya a stare gyne, gdisz nowe przidze (novis supervenientibus), virzvczicze *ib.* 26, 10; Takesz dzen pirwich vrod, gdisz offyarowacz bødzecze nowe ovocze (novas fruges) *BZ* Num 28, 26; Noui curam spondet habere gregis nowego plodv 1466 *R* XXII 14; Nowego zyta primiciarum (vir... quidam venit... deferens viro... panes primitiarum... et frumentum novum IV Reg 4, 42) 1471 *MPKJ* V 46; Nye bąda pycz odthychmyast... s tego vrodzenya maczycznego... aze do onego dnya..., kyedy to bądzye (*pro* bądą 'będę') pycz nove (*sc.* wino; cum... bibam... novum Mat 26, 29), czvsch novym obyczayem *Rozm* 543; ~ miesiąc nowych użytkow '*jako tłumaczenie hebrajskiego miesiąca Abib, będącego odpowiednikiem kwietnia, Hebraeorum mensis Abib, qui nostro Aprili respondebat*': Dzysz wiydzeczye, myeszącza nowich uszitkow (mense novarum frugum) *BZ* Ex 13, 4; ~ *może już nomen proprium*: In nowo opido al. na nowym rynku 1494 *Podol* 9.

4. nowa barwa: **a.** '*kolor niebieski, color caeruleus*': Pechna... comissit Elena⟨e⟩... tunicam *nowę baruy et aliam tunicam vlg. *modro 1451 *KsNWarsz* I nr 262; Jakom ja nye wzal Offcze dw (*leg.* dwu) plashczhv, jenegho brunathnego, a drughego novey barvy 1458 *ZapWarsz* nr 1079; Jacom ya... nye wzanl s skrzynye Jedwydzyney... suknyey nowey barwy 1471 *TymProc* 281, *sim.* 1469 *Czrs* s. LXXXV; ~ **b.** *bot.* '*niezapominajka, Myosotis palustris With.*': Nowa barua gracilla 1472 *Rost* nr 1200.

Nozdrza *cf.* **Nozdrze**

Nozdrze, Nozdrza '*otwór nosowy, naris*': Nozdrze magyø (nares habent), a ne bødø wonecz *Fl* 113, 14, *sim. Pul*; Stanislaus aserit se proclamacione Wenawi, in clipeo bawolya glowa, colcze w *norzd 1416 *AKPr* VIIIa 136; In cle-

nodio seu clipeo bawola glowa a colce v nostrz *ib.* 139; Zawyeszø przeto obrøcz na nozdrze twe (ponam itaque circulum in naribus tuis) *BZ* IV Reg 19, 28; Naris, eyn naszloch, noszdrza *ca* 1500 *Erz* 52; Nozdrze zawzdy czyste myala (semper sine sordibus eius erant nares), nye schyrokye any teze czyasne *Rozm* 21; Nozdrze yego byly czyste a nyeobrosle (sine pilis atque munde fuerunt suae nares) *ib.* 150.

Nożewnik *cf.* **Nożownik**

1. Nożny *pl. tantum* '*pochwa, futerał, vagina*': Wymø z noszen (*Pul*: wynosznę) mecz moy (evaginabo gladium meum Ex 15, 9) *Fl* Moys 10; Kyedi kto sand sgwałczi alybo go nye czczancz myecz alybo nosz w szandze wymye sz nozen (gladium evaginans) *Sul* 10; A *angyølowy przikazał pan, y wsczinyl myecz swoy w noszni (et convertit gladium suum in vaginam) *BZ* I Par 21, 27; Item pro eo, quia tu sibi Iohanni recepisti gladium cum attinenciis gladii, videlicet noszny s (*pro* a?) passek myeczoui 1466 *AGZ* XIII 509; Pusczy myecz v tvoye nozny (mitte gladium tuum in vaginam Jo 18, 11)! *Rozm* 637, *sim. ib.* 641.

2. Nożny '*pozostający w związku z nogą, qui pedis est, ad pedem pertinet*': Noszny palecz pedica *ca* 1455 *JA* XIV 491; Dotknye... palcza røky gego prawey takyesz y nosznego (tetigit... pollicem manus eius dextrae similiter et pedis) *BZ* Lev 8, 23; Nozny pąlecz pedicus *ca* 1500 *Erz* 52; Noszna chrzasłką pirula *ib.*; Quod a planta pedis, od pyąt nosznych, vsque ad verticem nihil integrum in eo remansit *ca* 1500 *JA* X 385; A to szye stało prze to, by szye pyssmo napełnyło, ktore pyssano o onem dostoynem Yopye, yze od *pyąthney nozney az do vyrzchv glovy nye bylo v nym zdrovya *Rozm* 822; ~ nożna (żyła) '*żyła udowa, vena saphena*': Chrzyptowa zyla supina dorsi..., noszna vel glosznowa saphena XV *p. post. PF* V 30; ~ '*o stopę odległy, bliski, pedalis, qui unius pedis spatio ab aliqua re distat*' (*?*): Nozny pedalis (venit finis tuus, pedalis praecisionis tuae Jer 51, 13) 1471 *MPKJ* V 101.

Nożownik, Nożewnik '*rzemieślnik wyrabiający noże, faber, qui cultros conficit*': Mathis noszewnyk z akownycza 1471 *GórsPiech* 212; Nosownyk 1418—75 *Zab* 512; Causa Barthosz noszewnik cum Michaeli cleynsmedt... Barthosz noszewnik 1498 *KsRStWarsz* I nr 427, *sim. ib.* nr 428; Causa Mathie filii condam Nicolai noszewnik cum Nicolao... fabro... Veniens... Mathias, filius defuncti Nicolai al. noszewnik, et resignavit domum suam... Nicolao fabro 1500 *ib.* nr 499; Nozewnyk cultifaber *ca* 1500 *Erz* 52.

Nożyce '*narzędzie do cięcia tkaniny, nożyczki, forfex*': Kv... gyeradzye... szlusza... gyeden woszkowy koczyel, szwyeczydło, nozycze y drugye thakye rzeczy, czo nyewyasthy pozywaya *OrtMac* 69, *sim. OrtBrRp* 55, 3.

Nożyczki '*narzędzie do cięcia tkaniny, forfex*': Nozyczky forpicula *ca* 1500 *Erz* 52.

Nożyk '*mały nóż, cultellus*': V mne-t wissy... nossyk przy byedrzyczy XV *p. pr. Cant.*

Nóg 1. '*gryf, bajeczny ptak czworonożny, pół orła, pół lwa, gryps, avis fabulosa*': Nog adrion *ca* 1500 *Erz* 52; Gripho est nomen auis... nog *ib.*

2. *w przekładzie Biblii* '*bliżej nie znany ptak, może gatunek sępa*', *in Scriptura sancta* '*avis ignota, fortasse vultur*': Noga (*war. lub.*: nogą) grifonem (haec sunt quae de avibus comedere non debetis et vitanda sunt vobis: aquilam et gryphem et haliaeetum Lev 11, 13) 1471 *MPKJ* V 22.

Nów *formy*: *n. sg.* now *ca* 1500 *Erz* 52; ~ *g. sg.* nowa *BZ* II Esdr 9, 17; ~ *ac. sg.* now *BZ* II Esdr 9, 16. 37; ~ *l. sg.* (o) nowie *BZ* II Esdr 8, 6. 9, 40.

Znaczenie: '*nowy księżyc, pierwsza faza księżyca, nów, luna nova*': Now nouilunium *ca* 1500 *Erz* 52; ~ now miesiąca '*początek miesiąca (jako jednostki czasu) w kalendarzu księżycowym, mensis lunaris inchoans*': Wiszedszi z Babylona o nowye myesyøcza pyøtego (novilunio quinti mensis), przygely do Ierusalem *BZ* II Esdr 8, 6; Ssadzily syø spolu na now myesyøcza dzesyøtego (novilunio mensis decimi)... y konano o møzoch, gysz myely zoni czudzego rodu az do nowa pyrwego myesyøcza (ad neomeniam primi mensis) *ib.* 9, 16—7; Przebiwały kapłany... w Ierusalem... spolu na now myesyøcza syodmego (novilunio mensis septimi) *ib.* 9, 37; Przinyozl Ezdras byskup zakon przed wszitko sebranye gich..., abi sliszely zakon na nowye myesyøcza syodmego (novilunio mensis septimi) *ib.* 9, 40.

Nóż *formy*: *n. sg.* noż *ca* 1500 *Erz* 52; ~ *g. sg.* noża 1396 *Pyzdr* nr 18, 1403 *Pozn* nr 738, 1406 *KsMaz* I nr 723, 1420 *Pozn* nr 1063, *etc.*; ~ *ac. sg.* noż 1418 *TPaw* VII nr 277, 1429 *Pozn* nr 1333, *Sul* 10, *BZ* Ex 20, 25; ~ *i. sg.* nożem 1419 *Pyzdr* nr 594, *Sul* 64, *OrtBr* VI 390, *Rozm* 110; ~ *ac. pl.* noże *BZ* Jos 5, 2.

Znaczenie: '*culter*': Czso Przespraw vczinil Maczegewi, to vczinil za gego poczøtkem, isz nan przod nosza dobil 1396 *Pyzdr* nr 18, *sim.* 1420 *Pozn* nr 1063; Iacosm ne stargnal *Janaussa stola (*leg.* z stoła)... ani nosza na yego gardlo nastawal 1403 *Pozn* nr 738; Iaco v mne

Iacup nosza... ne cupil 1406 *KsMaz* I nr 723; Czso mi dala Dzerska vina... o dwe liscze... y o nosch, tegom ne mal prawa sz nya dzelicz 1418 *TPaw* VII nr 277; Swyanszek przibyegł... na mø gospodø y vderzil na myø noszem 1419 *Pyzdr* nr 594; Czom wcz⟨y⟩nil, thom wczinil sza Vrbanow⟨ym⟩ poczanthkem, kedy na mø nosza porwal 1423 *ZapWarsz* nr 74; Jakom y ne wzøl Manczimirowi nosza y pilathika *ib.* nr 79; Jszem oradow⟨ał⟩ pana Dobeslawa do pana ⟨Ada⟩ma... w ⟨posel⟩stwe, aby dal nosz na pans⟨kie⟩ skazanye, a on go dacz nye ch⟨ciał⟩ 1429 *Pozn* nr 1333; Kyedi kto sand sgwalczi alybo go nye czczancz myecz alybo nosz w szandze wymye sz nozen (gladium evaginans) *Sul* 10; Paknyały raną zada, noszeem ąka gego moze bycz przeklotha (cultello manus sua poterit penetrari) *Sul* 64, *sim. Rozm* 110; Podnyosllybi nosz (cultrum) swoy nad nym, zmazan bødze *BZ* Ex 20, 25; Vczin sobye noze kamyenne (cultros lapideos) *BZ* Jos 5, 2; On mego brata... noszem besz prawa szgyal szwyatha (*leg.* zjął z świata), szlowye zabyl *OrtBr* VI 390; Iaco ya nye wsyął Andrzeya... anym mu noza s sekyrą wszął 1474 *AKPr* VIIIa 56; Cultellus, eyn messer, culter idem noz *ca* 1500 *Erz* 52; Gepa dicitur eciam curws cultellus vlg. krzyvy nosz *ib.*; Noszą yablko okravacz sobye dacz kazal (cultellum quoque ad incidendum poposcit) *Rozm* 109.

Nóżka 1. '*pieszczotliwie o nodze, pediculus, pes parvus*': Magdalena noski boskie czalowala *ca* 1500 *SlOcc* XII 163.

2. *bot.*: **a.** gęsia nożka, gęsie nożki: **aa.** '*przywrotnik, Alchemilla vulgaris L.*': Gønsza noszka eroclea 1460 *Rost* nr 3532; ~ **bb.** '*żywokost lekarski, Symphytum officinale L.*': Huse nozka consolida nigra 1472 *Rost* nr 580; ~ *Bohemizm*; ~ **cc.** '*komosa czerwonawa, Chenopodium rubrum L.*': Gąssy nozky tirdea 1472 *Rost* nr 1863; ~ **b.** słącza nożka '*nagietek lekarski, Calendula officinalis L.*': Slacza noszka, sløcza noszka pentastrum, pedistris *ca* 1465 *Rost* nr 4501. 4502; Slącza noszka fulipida 1472 *ib.* nr 1624; ~ **c.** srocza nożka '*ostróżeczka, Delphinium Consolida L.*': Srocza noszka pilopoda 1460 *Rost* nr 3684; Srocza noszka vesica *ca* 1465 *ib.* nr 4627; Srocza nozka pes pice 1472 *ib.* nr 1677; ~ **d.** stracza nożka '*pierwiosnka, Primula veris L.*': *Stracze noszka herba paralitica, primula veris 1472 *Rost* nr 368; ~ *Bohemizm*; ~ e. wron(n)ie nożki: **aa.** '*widlak wroniec, Lycopodium selago L.*': Wronnye noszky pes corui 1419 *Rost* nr 5206; ~ **bb.** '*jaskier, Ranunculus repens L.*': Wrone nosky pes corvinus, corvipedion 1437 *Rost* nr 2734; ~ **f.** zajęcza nożka '*kuklik zwisły, Geum rivale L.*': Zaiøcza nozka herba benedicta, pes leporinus 1419 *Rost* nr 5124; ~ **g.** żorawie nożki '*skrzyp bagienny, Equisetum limosum L.*': Zorave nozki cauda equina 1472 *Rost* nr 119.

Nuczka *(?) bot.* '*przytulia właściwa, Galium verum L.*': Nuczka sparagus *ca* 1500 *Rost* 7317.

(Nur) Nor *zool. zapewne* '*perkoz, Podiceps cristatus Latr.*': Nor mergulus *ca* 1500 *Erz* 52.

(Nurek) Norek *zool. zapewne* '*perkoz, Podiceps cristatus Latr.*': Norecz mergus *ca* 1420 *WokTryd* nr 315; Norek mergus *ca* 1455 *JA* XIV 494, *sim.* 1472 *Rost* nr 1354.

Nurzyć *cf.* **Unurzyć, Wnurzyć, Wynurzyć się**

Nuza '*bieda, nędza, paupertas, inopia*': Pomoz, boze, z nuzye mnye wyrnemu sluzye s te tho velyke nuzye XV *Wisł* nr 2290. ~ *Bohemizm*; *wydawca odczytał źle*: mizye *zamiast* nuzye.

Nuż, Nuże 1. '*okrzyk zachęcający, ponaglający, eia!*': Nunc itaque vlg. nuszee! XV *med. R* XXII 320; Nusze, miser homo! 1462 *R* XXV 269; Nusze, karissimi! XV *p. post. ib.* 173; Eya, eye, proprie aduerbia hortandi, ach, nvze! *ca* 1500 *Erz* 52; ~ K tobe wsdichami *Ikayocz y placzøcz w tem to slesz padolu. Ey nusz (eia ergo, *SalveReg* 1 a. 5—7. 9—11. 15: a przeto, 3: ay p⟨rze⟩to, 4: nøsz tegodła, 16. 17: eya przeto), rzeczniczko nasza, one *tway miloszerdne oczi k nam obroczi! *SalveReg* 2; Nusz vy, byelszczy pannovye,... daycze bogv chvała! XV *med. R* XIX 78; Nusch, moy namyleyschy, nade wszythky gyne w navkach nauczon[y]e... nawybornyeyschy! 1447—62 *Zab* 544.

2. *wyraz nawiązujący* '*a więc, oto, ergo, ecce*': Nusz (nunc Luc 11, 39), vy Zydovye a mądrczy zydowsczy, to czo yest wzvyrchu czasze albo myszy, to czczyczye *Rozm* 305.

Nuże *cf.* **Nuż**

Ny *cf.* **My**

! Nyaczynon '*?*': Nyaczynon latuit 1474 *R* XXIII 297.

Nynie *cf.* **Ninie**

Nyniejszy *cf.* **Niniejszy**

Nynieszy *cf.* **Niniejszy**

O

1. O *wyraża silne uczuciowe wzruszenie, np. przy wezwaniu kogoś lub czegoś, przy prośbie, przerażeniu, boleści, gniewie 'o!, proh!'*: O vy, dze, nøcznicy nøczny, przecløcy, ysze choscze vy tho szobe vele słego spachaly! *Gn* 182b; O pane, wywol dvszø moyø! *Fl* 114, 5, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 115, 6. 117, 24; Yeszusza blogoszławony owocz zywotha thwego nam... wkaszi, o mylosczciwa, o dobrothlywa, o szlothka panno Maria! *SalveReg* 1—12. 14—19, *sim. Rozm* 23; O swyathy Voczyesze,... prosz sza nasz gospodna! *Bogur* C. D; O Jeruzalem! Jeruzalem!..., by tho vyedzalo, they by dobrey druzyny plakalo 1454 *BiblWarsz* 1860 II 559; O, day tho yemu, vyelky panye! 1454 *Wisł* nr 385, *sim. Rozm* 133. 734. 737; O baranku bozy..., szmyłuy sza nad namy! 1456 *Msza* VI s. 263, *sim.* VII, *sim. Rozm* 399; O szwathloszczy blogoszlawona, o vczecho nyewymowona, napelny szerdeczna thwogych wyernych wnatrza! XV *p. post. R* XXV 201, *sim.* XV *ex. AKLit* III 106; Wdowa tha iest mathka bosza, k they bycgay, o duszo glodna! *ca* 1500 *SprTNW* V 9, *sim. ib.* 15; O Gabriele, bądz poszel! *Rozm* 44; O myla pany, nye myey takyego smatkv! *ib.* 146, *sim. ib.* 166. 697; O drogy poczye, o znamyą zbavyenya czlovyeczego! *ib.* 606; O sprostne, *vczyeklye zvyerze, mnymałesz, aby ty byl lepsy y mądrschy naszych byskupov *ib.* 733, *sim. ib.* 773. 791; ~ O, kaco iesc ti to crole mile pouabil, iz gim nouø ⟨gwiazdę poka⟩zal! *Kśw* cv 37; O, chocz gest tho barszo velike miloserdze bosze bylo! *Gn* 180b; O, kakocz to rosłøczene bødze barso salobne o, quantus erit ille dolor in illa separacione! *Gn* gl. 78b; Poszødal Dauid y rzekl: O, abi kto dal my wodi! *BZ* I Par 11, 17; O, quam venenosa pestis, o, yako szloszlywy wredze, veneretur falsus testis XV *p. post. PF* III 289; O na nasz, na nyedostoyne, yzezmy tako sromothnye od nyego vczyekly! *Rozm* 657; O, lyepyey bylo nam s nym vmrzecz! *ib.* 658; O, kako *skodlyvye yest dostoynemv czlovyeku ⟨pospolstwo⟩ zlych ludzy! *ib.* 693; O, vschytko stvorzenye bądz tobye zalostne! *ib.* 804; ~ In iudicio dicens: O, roskazal kxandz 1459 *AcOfLubl* II; O, movy svyąthy *Augustym, nye za dar byalym odzyenym oblyeczon *Rozm* 802, *sim. ib.* 626. 771. 793.

2. O, Ho I. *łączy się z acc. rzeczownika (lub zastępującego go wyrazu) i służy dla wyrażenia*: **1.** *przedmiotu (treści) obwinienia, sporu, skargi, ugody i podobnych czynności (przeważnie prawnosądowych), które są określone wyrazem nadrzędnym*: Yse mal (*sc.* Sędziwoj) vpominacz P[...]kego o ten dług 1386 *Pozn* nr 1; Voewoda vstal *rog na panø Melinskø o 40 marcas 1390 *ib.* nr 241; Isz szø Jakusz zalubil Szøgnewowi *praf vczinicz o schano, czszo szgorszalo 1391 *ib.* nr 126; Czom stal roki na Dreska (*pro* Derska) o kon, ten stal za szecznaszcze grziwen *ib.* nr 127, *sim.* 1393 *ib.* nr 180; Czso Iagneska zalovala na Boguslaua o bidlo, to gey pobrano w Sødzine walki 1391 *ib.* nr 277; Iako Sczepan wrøczil Bogła do Zidovina o sescz grziuen *ib.* nr 280; Iakom przi tem bil, dze Wirszbøntha srzødzil i sz Iactorem o Starø Lanka y penandze na nø zadal 1396 *ib.* nr 210; Jaco iest Bliszbor ne wedzal, kedi wposziwano s te dzedzini o mlin a o yeszoro *ib.* nr 318; Siman pusczil Bernarta o piancznasczce grziwen y o wszitki rzeczi proszno 1397 *ib.* nr 325; Jakom pirwey pozwal, niz trzy lata wyssla, o XXX grziwen 1398 *HubeKr* 5, *sim.* 1400 *Pozn* nr 434. 435. 438; Ne dal vistacz trzem latom Staszkovi, kedi gi yego zona nagabala o maczerzin posak 1398 *Pozn* nr 361, *sim.* 1400 *ib.* nr 444, 1405 *ib.* nr 765, 1408 *ib.* nr 653; Czosmi ge gednali, tosmi ge gednali o czwartø czøscz Gowarzewa 1398 *ib.* nr 393, *sim.* 1400 *ib.* nr 453, 1403 *ib.* nr 551, 1404 *ib.* nr 573, 1405 *KsZPozn* nr 2518, 1406 *Pozn* nr 594;

Assignatus est terminus... pro scopulo sipato vlg. o copecz 1403 *KsZPozn* nr 1376, *sim.* 1404 *ib.* nr 1901; Iaco mi Czibek ne movil o ten con 1403 *Piek* VI 172; Iacom sandzil Tuleczskø s wlodarzem Boguszem o zapust 1403 *Pozn* nr 811; Slawanta... habet terminum cum Sandiuogio... pro rywlo vlg. o struga 1405 *KsZPozn* nr 2227, *sim. ib.* nr 2309; Derska ne dawala rokow pany Thomcowey... o thy pyena⟨dze⟩ 1410 *Pozn* nr 795; Iacom stal w kupi s Yacussem o soltistwo 1416 *ib.* nr 908; Micolay... ne posywal Sigmuntha o sto grzywen 1420 *ib.* nr 991; Micolay... ne szamaval szą Szwasze tego gimena wsczagnacz o ye masza, yedno o swą czwartha cząscz *ib.* nr 1057; O ktori wol rzøczcza Ianowi vinø dal, tego on kupil na dobrowolnem targu 1424 *KsMaz* II nr 693; Yako o ty penądze, ktorem wysnął przed szadem Januschewy... brat moy Woytek ne podal scha yest pode skoda 1425 *Pozn* nr 1195; Yszem byl sloszon prawą nyemoczą oth boga przepuszczoną... ftenczasz, kyedym myal roku patrzacz s panem Barthoschem... o wjast[ad] y o kopcze 1428 *ib.* nr 1506; O ktore kamene xyącz my wyna dal, tychem ya ne nalaszl 1435 *SprTNW* VIII 2, 41; Yakom ya nye wzanl ssessczy zrzepczow..., czo myą o nye vynowal Pyothr 1437 *Pozn* nr 1581; Martinus... prouidum virum Niclos... attraxerat ad iudicium bannitum pro quibusdam pellibus castorinis vlg. o potrzowyzny 1449 *Monlur* III 177; Czanstą roszmową myedzy naszymy poddanymy o granycze (super limitibus) w dzedzynach gych, bi bili rosczegnony, wyelk⟨ie⟩ skargy powstayą *Sul* 21, *sim. Dzial* 7; A bandzely zzaloba o dzedzyną alybo o wyelką pyenądzy summą (si quaestio fuerit hereditaria vel pro magna pecuniae summa),... pospolythi rok... gym daan bąncz, alye o mnyeyszy dług alybo o krzywdą slowną (si pro minori debito vel iniuria verbali) do szayvtrza rok othlozoon ma bycz *Sul* 27, *sim. Dzial* 15; Gdyby... szandza..., bozą myloscz opvsczywszy, skazowalby przecywko kthorey stronye gynszey, yą skazvyącz o nyekthorą rzecz dzedzynną alybo gyną pewną (super hereditate aut alia re certa, *Dzial* 2: skazal y przysądzyl o dzedzyna abo o gynsze rzeczy) w szand wwyedzoną *Sul* 55; Oretur... pro omnibus nobilibus..., yszby gym pan bog raczyl dacz kv radzenyv lasska dvcha svyatego, ktorym doradzenym radzylyby o pospolite dobre XV *ex. SKJ* I 148; ~ Symon... obszalowal Prz⟨y⟩bignewa... o mlyn o dokoffsky, an ('a on') mu ne chchal ('chciał') *otpoweczecz 1399 *Pozn* nr 403; ~ ~ Jacom przi tem bil, isz Maczey ne mal Sandziwogium poszbiwacz lati o raco⟨je⟩mstvo 1391 *Pozn* nr 86, *sim.* 1393 *ib.* nr 174; Zalowal Micolay na Oczesla⟨wo⟩wego *czlowecza o chøsbø 1396 *HubeZb* 44; Receperunt se... ad iudicem Wenceslaum... pro recognicione vlg. o wstecz pro XL marcis grossorum 1400 *KsZPozn* nr 27; Drosinski debet prevenire ministeriali... Dobrogostium... pro inundacione pratorum suorum vlg. o potopene 1403 *ib.* nr 1266; Johannes... comissit suam causam Borislao... contra Johannem... pro pena, dicta vlg. o pocup *ib.* nr 1440, *sim. ib.* nr 1535; Wirzbanta... czøndzal Potra... w s⟨wy⟩m gagu o wirambene dwu dambu 1403 *Pozn* nr 548; Pendet terminus inter Abr⟨a⟩ham... et Jacubconem... pro inputacione litere vlg. o naganene 1405 *KsZPozn* nr 2208; Mroczko subiudex debite suos testes... perduxit pro venacione vlg. o letni low na Ledniczi *ib.* nr 2424; Czso Wawrzinecz zalowal na Wanczencza o trzi policzki, temu trzi lata min[a]øla 1408 *Pozn* nr 786; Citans ipsum ho lecenstwo in borris vlg. wranb 1409 *AKPr* VIIIa 104; Tedi go ne gabal prawem, asz trsy latha mynøly, o sszkodø 1411 *Pozn* nr 835; Jaszek de Szirniki ma postauicz Blisbora... zachoczczø o gwald, o wibicze s Maley Gorki gwaltem 1411 *Pyzdr* nr 322; Kmecz mu doszycz vczinil za tho, w czem byl wsd[z]any, *ney o nesprawne scze 1419 *AKPr* VIII a 147; Kmecza tam pravo zaslo o zabicze czloveka 1420 *Pozn* nr 1051; Jsze wtenczasch schedzelismy w zagayonem veczu, kedy Maczek... zalowal na Mycolaya... o slą slowa 1428 *ib.* nr 1309; Pro retentione al. o szadzerszene littere 1429 *ArchTerCrac* CCCXII 392, 2; Memoriale dedit vlg. o przziganene 1434 *MiesHer* XIV 129; Czo na mia zalowal Sandzywoy... o pothfwirdzenye copczew ocz⟨c⟩u gego, tego mu nye snam 1435 *Pozn* nr 1549; Czo myą vynoval Pyothr... o wzancze pyenyądzy za zwyerzepycze... y o zitha zmloczenye... any tego vzythku mam 1437 *ib.* nr 1582; Pozwani ho wczynek grzeschni (pro facto criminali) przes (*pro* przed) krolyewską wyelmosznoscząma odpowyadacz *Sul* 9; Obwynyoni o gwalth (de violentia) swyatky przes powoda ma bicz przekonaan *Sul* 10; Gdi on, ktoremu bi vyna dana o manzoboystwo (pro homicidio), rzecze *Sul* 93, *sim. ib.* 30; O kthore sbycze zalowal pan Pawel... Maczeya..., tho udzelal za yego poczathkyem XV *med. RafPocz* 27; Nicolaus... firmauit solido scabinali, quia ius decreuit ei pro elibertacione et resignacione al. o wiswolenye domus 1451 *Przem* II nr 855; Ut eius assensum requiret, o przysvolenye opytal, quo ipsa, aby ona, fieret sponsa 1456 *ZabUPozn* 87; Affecta-

vit iuramentum al. parl szye o przyssyąga 1490 *AGZ* XVII 264; Prout infamatus fuit idem actor per nobilem Stepan... de calumnia al. o *podvarz 1492 *AGZ* XVIII 514; ~ o-cz: Swathczimi, iako Micolay wipravil o odzene swego røkoymø, ocz gi bil wrøczil 1398 *Pozn* nr 389; Iako swathczimi, ocz iest Bodzøta zalowal na Iarkøboltha, temu sø trzi lata minøla *ib.* nr 391; To, ocz bądze pozwan (causam, pro qua dinoscitur esse citatus), ma straczycz *Dział* 18; ~ o to: Byałdama Maczegewi fczøngnala szito ku prawv o to, isz ge nevestø s domu vwo[ł]dł 1391 *Pozn* nr 99; Czo Micolay sipal copcze medzi Neczayna a medzi Rosworowem, o to go ne gabano, asz trzi lata minala 1393 *ib.* nr 176; Iacom szø o *tto przal, kedi Simichna (*leg.* Śmichna) otsandzona poszaznich penandzi 1400 *ib.* nr 428; Jacosmi szyednali Potrasz... s Machnø o ymene tako dobre jaco trzidzeszczi krziwen... y o to go prozna puscila 1406 *ib.* nr 594; O to, o czosz ti na mø zalowal, to twoy oczecz trzimal 1421 *PF* VIII 16; Jszem byl nyemoczen... tedy, kedym mal rok zawity s... Margorzatha o to, yako poswy mowya 1428 *Pozn* nr 1290; Jszem ya ne kaszala roszoracz copczew dwu ratayewi... any v mpne wtenczasz byl, kedy ma o to poziwano 1432 *ib.* nr 1403.

2. *przedmiotu, z którym dochodzi do kontaktu, zderzenia*: W røku nosicz bødø czebe, aby ne vrazil o kamen (ad lapidem) nogi twoiey *Fl* 90, 12, *sim. Pul*; Y pocznye syø przed nym szalyonim czinycz... a matal syø myedzi gych røkama o drzwy siø tlukøcz (impingebat in ostia portae) *BZ* I Reg 21, 13; Wzdaycye panv bogv... slawø drzewyey, nysz... syø vraszø nogy wasze o gori (antequam offendant pedes vestri ad montes) zacymyone *BZ* Jer 13, 16; W racze vesmą czyebye, aby nye obraszyl o kamyen (ne... offendas ad lapidem Mat 4, 6) nogy thvogyey *EwZam* 300.

3. *powodu, przyczyny jakiegoś, często niekorzystnego, stanu lub wypadku*: Czso mi ranczil Andrzey za penadze, tich mi ne zaplaczil, a o to mam szkody 1387 *Pozn* nr 14; Jako mi sø Wanczlaw poćlonił przeth swantim Marczinem y o tosm gy vczandzal 1391 *ib.* nr 284; Jako mam s mimi dzeczmi skodi sedmdzessøt grziven i dve o Vøczenczevo røcogemstwo *ib.* nr 290; Jan fstall ot Narama o ti cr⟨z⟩ifdi, czo mu wszøl szano a rolø 1393 *ib.* nr 168; S tego gy on wyprawil y o tho on skodi ne ma 1399 *HubeZb* 96; Na tem tho svecze malo takich kaplanof nadze..., chosbycz ony krole... o gich sloscz karaly *Gn* 11b, *sim. ib.*; A prestocz ony tho czynø, isczy gim o biskubstwo, o probostwo y o kaply poch⟨l⟩ebugø *ib.*; A napirsuecz gy on o gego velika czuda chualy *Gn* 179a; Bolik vczinil scodi dwadzeszcza krziwen o to o Barowo nesaplacene 1400 *Pozn* nr 440; Bartlomey Dobeslaowy trzi krziwni o yego winø dal 1401 *ib.* nr 500; Boguslawa... ne przedala... Krzinki Wyszocze na weki, ale szastawila, y o to Micolay ne straczil sta krziwen 1409 *ib.* nr 672; Co my Micolay... dal pąncz ran... y wczął my wcho y ręką, y o tho chromotą mam 1417 *ib.* nr 932; Ysze o ty penadze, czo my ne zaplaczyl Yan..., tych gem skodzen dzeszacz grziwen 1423 *ib.* nr 1129; Aczby ktora *skødą mąl Dobrogosth o to, o newroczęne tego listą, tą by malą bycz pąną Janussewa 1424 *ib.* nr 1176; Ylkokroczby (*sc.* kto swego dłużnika)... layaal o dlug przerzeczoni (pro debito praelibato), thylkokrocz gemv za szromothą wyną, yasz rzeczona pyencznadzescza, zaplaczicz ma *Sul* 46; Blogoslawyeny czyschi, bo ony possyądą zyemyą, le acz czirpyą przesladouanye, gesch ge potka sskątcole o czichotą a o potulnoscz XV *med. R* XXII 245, *sim.* XV *ex. SKJ* I 143; Y wolal gest Moyszesz ku panu o szlyub szab (pro sponsione ranarum) *BZ* Ex 8, 12; Chczalczy crolowy szluszyczy, szwa choragyew myeczy, a o chlopy pogambek daly gy zabyczy *Tęcz* w. 7.

4. *miejsca, w którym się odbywa akcja*: Przebiwaly sø o drugø stronø (ex adverso) bracyey swey w Ierusalemye *BZ* I Par 8, 32.

II. *łączy się z loc. rzeczownika (lub zastępującego go wyrazu) w wyrażenie przyimkowe, które*: **1.** *uzupełnia swoją treścią nadrzędny czasownik lub rzeczownik ze znaczeniem 'mówić, zawiadamiać, wiedzieć, myśleć, słyszeć, widzieć, starać się, dbać' itp.*: **a.** *(czasownik)*: Pre to... dobre sø znamonuiø, o gemze pise suøti Lucas *Kśw* br 20, *sim. ib.* 32; O nihze moui Jeremias *Kśw* cr 6; Prorok Dauid, uznamonaw o gego silnem vbostue, iesc suadecstuo dal *ib.* 24; Paszek, yey masz, ne sluboval Potraseui panczidzesanth grziven ani o tem yego zona ve 1399 *Pozn* nr 378; Gako tho vy szamy dobrze vecze y tesze vy o them tho często *slychake *Gn* 1a; Gdiscy szø Xc gest byl narodzyl, tedicz vøcz yszecz ony o gego narodzenv szøcz nam bily pouedaly *ib.*; A o boszemcy vmøczenv gestcy ona przed thim to vele lath byla przepouedala *Gn* 5a; A pres tocz o them... velebny doctor... *Bedza... mouiy *Gn* 11b; A pres tho o them tho miloserdzu... dwogøcz rzecz vy f tem tho macze rosumecz *Gn* 179a; Asze do balego dna gestcy gim on bil kaszal y tese o bodze przepouedal *Gn* 181b; W glowe kseg pisano iest o mne (de me) *Fl* 39, 11, *sim. Pul*; I zle molwili

sø o bodze (de deo) *Fl* 77, 22, *sim. Pul*; Angelom twogim bog kazal o tobe (mandavit de te), bichø strzegli czebe *Fl* 90, 11, *sim. Pul*; Ot poczantko (*pro* poczantka) posnal gesm o swadeczstwech (de testimoniis) twogych, bo na weky zaloszyl ges ge *Fl* 118, 152, *sim. Pul*; Iaco o t[o]em wemi, ysze Micolay... zaplacil yednø krziwnø 1405 *Pozn* nr 778, *sim.* 1405 *Piek* VI 266; Jaco Potrassz... ne obssilal rankoym Sandziwogewich mimo szemski vklad ani o nem wedzal 1412 *Pozn* nr 685; Jaco ty listy rakoyemskye... straczilesm y sgubyl, y ne wem nycz o nych 1427 *ib.* nr 1254; A przeto chczeli kto tho myecz blogoslawyenstwo, napyrwsche tegda misl o pokorze XV *med. R* XXII 236; O yey fąle powyadaymy famam suam recitamus XV *med. R* XXV 154; Nye bødzesz oszoczczø any rzeptayøczy o lvdzech (nec susurro in populo) *BZ* Lev 19, 16; Naslyadowaly nyeczistot, o nychsze (de quibus) bil gym przikazal pan, abi nye czinyly słowa tego *BZ* IV Reg 17, 12; Panye, ... nye gynego boga kromye cyebye ze wszech, o ktorich (quos) sliszelysmi vszima naszima *BZ* I Par 17, 20; Pocznye gemv powyadacz o mlodem Thobyaszu, o sinu starego Thobyasza (indicavitque ei de Tobia, filio Tobiae) *BZ* Tob 9, 7; Iacz poslyø posla ku twemv oczczv a wskazø gemu o twem zdrowyv (nuntium salutis de te) *ib.* 10, 8; O mnye spyewaly (in me psallebant, *Fl*: we mne spewachø), gysz pyly wyno *Pul* 68, 15; Czom... mowyla albo mysłyla o sprosznych rzeczach *Naw* 163; O przywlaszczenyv szobye bostwa dowyada szyą nunc de usurpatione deitatis examinat XV *p. post. Kałużn* 275; O przyaczyelu thako trzymay, ysz wyąnthszy tho giest przyaczyel, ktory szwe dawa, nyszły ktory szam szye zakazugye XV *p. post. R* I s. XLIII; Czeka lenywy pomoczy od boga, *ktohory przycazal na thym swyeczye czucz o sobye (qui in mundo isto vigilare praecepit) *ib.* s. XLVII; Gyczczye a pythayczye pylnye o dzyeczyaczyv (de puero Mat 2, 8) *EwZam* 293; Poczęły szobye gadacz o onem tho krolv, wyelykee (*leg.* w wielikie) nądzi bądączemv XV *ex. MPKJ* II 317; ~ **b.** *(rzeczownik)*: Iz o sobe nyiedne pece ne ymaiø *Kśw* br 18; A *drudzycz tesze przyclad mamy o sfwøthem Maczegu i tesze o *sfwothem Paule *Gn* 14b; Vslyszafszy on o nem thø to mouø *Gn* 180a; Vsrafsy tho ten tho gysty czesarsz Domicianus, iscy on na (*pro* ne) chczal gest kaszana o bodze prestacz byl *Gn* 180b; Kclko gest dnwo (*pro* dnow) slvghy twego, gdy vczynysz o nasczygayøczych mye (de persequentibus me) sød *Fl* 118, 84, *sim. Pul*; Prze braczyø moyø y blysznc moge molwach pokoy o tobe (de te) *Fl* 121, 8, *sim. Pul*; Czlowyek ma tloczicz, yaco moze, calisdą omową o schobye y o ginem XV *med. R* XXII 247; To slowo Abraham tesznye wszøl o swem synu (pro filio suo) *BZ* Gen 21, 11; A iestliby kto nyenavidzal blisznego swego y sklada lescz o gego ziwocze (insidiatus fuerit vitae eius) *BZ* Deut 19, 11; Abi ot cyebye radø wszøla o swem sinu (super filio suo), gen nyemosze *BZ* III Reg 14, 5; Mowyl Ezechias ku syerczv wszech nauczonich, gisz myely rozumnoscz dobrø o bodze (super domino) *BZ* II Par 30, 22; Gymsze (*sc.* włodarzom) bila pylnoscz o tem dzele (qui urgebant opus) *ib.* 34, 12; Napomynaly iø... pylnø praczø abi myala o swem domu (monentes eam... gubernare domum) *BZ* Tob 10, 13; Pyenye wzchodow, to iest radoszcz myszlyly o wstøpanyu duchownem *Pul* 119 arg.; Pyenye poycze gospodnowo nam o pyenyu Syon (de canticis Sion, *Fl*: poycze nam z pesny Syon) *Pul* 136, 4; Ten przyszedl na szvyadeczthvo, aby szvyadeczthwo vydal o szvyathloszczy (ut testimonium perhiberet de lumine Jo 1, 7) *EwZam* 285, *sim. ib.*; ~ O dwszy o *grzeyszne sam bog peczø yma *Bogur* B—F; ~ **c.** *(wyraz nadrzędny często pominięty, samo połączenie przyimkowe służy jako tytuł utworu, podaje treść następującego tekstu itp.)*: O narodzenv syna boszego XIV *ex. Pocz.* 232; Vstawyenye o graniczach a myedzach rzecznich alybo vodnych *Sul* 7; O thich, czo nye szą pod ktorym (*pro* ktorą) chorągwyąn *ib.*; Ho pozwyech woznych a procuratorzech *Sul* 8; O pozwanych za przythczą w nyemnymanyw *ib.*; Ho pozvyech, kako mayą bycz *Sul* 9; O bakanyv w szandzie *ib.*; O pozwyech, kyedi mogą bicz procz woznego *ib.*; Ho nyestanyv kv praw (*leg.* prawu) a gego pomsczenyv *ib.*; Ho czandzanyv a ho czanzy wstawyenye *Sul* 10; Ho themze, yako pyrwey, tho gest o nyestanyv *ib.*; O wodzenyv szwatkow, a gdi kthori yest clyanthy myedzi gymi *Sul* 11; O dawnosczach *ib.*; O pamyanthneem *Sul* 12; O kmyeczoch, kylye gych moze wynycz ze wszy *Sul* 14; O glvpyem branyv rzeczy czwdzych *ib.*; Psalm Dawydow o oszwyeczenyu bozem a o czlowyeczem oprawyenyu (de clarificatione domini et hominis reparatione) *Pul* 23 arg.; Pyenye Jeremye... o slowye podrosznem albo o lyudu wychodzøczem *Pul* 64 arg.; Glos Yezukristow o Yudaszu y o wszech nyeprzyaczeloch zydowskego plemyenya *Pul* 108 arg., *sim. ib.* 103 arg.; Glos czerekwe o apostoloch albo o proroczech *Pul* 120 arg., *sim. ib.* 122 arg. 123 arg. 125 arg. 130 arg. 140 arg.; Cantica we wtorek Ezechiela proroka o pokutuyøczych

grzech *Pul* Ez arg.; Moyszeszowo pyenye o moczy boze *Pul* Moys arg.

2. *podaje czas odbywania się akcji określonej wyrazem nadrzędnym*: O completney godzine czalo grobu dano *ca* 1420 *R* XXV 229; O polnoczy (media nocte) wnydø do Egipta *BZ* Ex 11, 4; O polnoczy (in noctis medio) zabyl pan wszitko pyrworodzone w szemy egipskycy *ib.* 12, 29; Wiszly o poludnyv (egressi sunt meridie) *BZ* III Reg 20, 16; Wiszedszi z Babylona o nowye (noviłunio) myesyøcza pyøtego *BZ* II Esdr 8, 6; W⟨y⟩schedschy o trzeczyey godzynye, vzral yne na targv stoyącz prosne y rzekl ym: Ydzyczye y vy do mey vynnycze... Potem vyschedschy o schostey godzynye y vczynyl takyesch (egressus circa horam tertiam..., iterum autem exiit circa sextam... horam Mat 20, 3—5) *Rozm* 392—3, *sim. ib.* 393; Vschyscczy pochvataly szye svych (*leg.* z swych) loz... o czvartey godzynye albo daley *ib.* 663; Gdyz bylo o polnoczy albo dalycy *ib.* 734; Nyektorzy myenya, yze szye to stalo o nyespornych godzynach *ib.* 767.

3. *określa narzędzia, środki, przy pomocy których odbywa się akcja*: Pyssali szedzøcz, o dzczbane pywa, grzanky gedzøcz 1433—8 *AKPr* II s. XXXII; Wstal-ly-by a chodził... o lyascze swey (super baculum suum) *BZ* Ex 21, 19.

4. *podaje charakterystykę wyrazu nadrzędnego*: Ianussewa matka yest naszey crwe, naszego clenota: trszy carpe o gedney glowe 1413 *AKH* III 308; Tunc simul hic ordo cum psalterio decacordo, *gl.* cordarum szalmem o dzeszączy strun, prompsit... carmina... deo 1466 *R* XXII 27; Chwalcze gospodna w gęszlyech y w zoltarzu o dzesszyøczy strun (in psalterio decem chordarum, *Fl*: w szaltarzu dzesøczy strun) spyewaycze [ye] yemu *Pul* 32, 2.

5. *określa przyczynę*: Nye zatraczø (*sc.* Sodomy i Gomory) o cztyrdzeszczy (non percutiam propter quadraginta) *BZ* Gen 18, 29; Gemusz to pan bog rzekl: Nye zdacz syø to wyelmy przeczywno o synu a o dzewce twey (non tibi videatur asperum super puero et super ancilla tua) *ib.* 21, 12; Pakli kto na polv dotknye marchi zabitego czlowyeka, albo samego o sobye vmarlego (cadaver occisi hominis aut per se mortui),... nyecist bødze za sedm dny *BZ* Num 19, 16.

Oba *formy*: *n. m.* oba 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34, *Aleksy* w. 65, *BZ* Gen 2, 25. 18, 11. III Reg 22, 10, *etc. etc.*; *f.* obie *Dział* 3. 38; *neutr.* obie *BZ* IV Reg 21, 12; ~ *g. m.* obu *BZ* Tob 3, 24, *Rozm* 668. 673. 738; *f.* obu 1395 *Pozn* nr 187, 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34, *Fl* i *Pul* 149, 6, 1412 *Pozn* nr 872. 873, *etc. etc.*; *neutr.* obu 1436 *R* XXIII 276; ~ *d. m.* obiema *Sul* 109, *BZ* Gen 3, 7. Tob 3, 25, *OrtMac* 143, *Rozm* 9. 320; *f.* obiema 1432 *Przyb* 24, *Dział* 15, 1471 *MPKJ* V 43; ~ *ac.* oba *BZ* Ex 12, 7, 1471 *MPKJ* V 15; *m.* oba *BZ* Gen 48, 13; obu *BZ* Num 25, 8; *f.* obie *Gn* 174b, *Bogur* B—F, 1471 *MPKJ* V 81. 132, *etc.*; ~ *i. m.* obiema 1466 *R* XXII 13, 1472 *AGZ* XII 346; *f.* obiema *BZ* Ruth 1, 6; ~ *l. m.* (na) obu *BZ* Ex 36, 11; *f.* obu XV *med. R* XXV 156, 1491 *ZapWarsz* nr 1712.

Znaczenie: '*jeden i drugi, liczebnik zbiorowy na oznaczenie dwóch osób, przedmiotów itp., niekoniecznie tego samego rodzaju, ambo, uterque*': **A.** *bezpośrednio przy rzeczowniku (w kolejności przypadków liczonego rzeczownika)*: **a.** *nom.*: *rzeczownik w du.*: Abi ktokoly vsliszi, zabrznyele obye vszi gego (tinniant ambae aures eius) *BZ* IV Reg 21, 12; Obye stronye (eaedem partes, *Sul* 3: thi tho stroni).... dobrowolnye... o wszytky rzeczy... na nas spvsczyli *Dział* 3; Tako s takyego rostargnyenya gymyenya obye stronye (pars utraque, *Sul* 47: strona oboya) nyedostatek y szkodą cząstokrocz czyrpyą *ib.* 38.

b. *gen.*: *rzeczownik w du.*: Tedi hy pani, y Passek s obu stronu othpuscili tim gistim ossadnikom oba s obu stronu hy *kgnew, hy *przisziga 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34; Weszela bosza w ⟨g⟩ardle gych a mecze s obv stronv sekøcze w røkv gych (gladii ancipites in manibus eorum) *Fl* 149, 6, *sim. Pul*; Jakom byl na tey rzeczy, czo myø pan Sandziwoy y kxandz canczlers s obu stronw wybraly obyrmanem 1412 *Pozn* nr 872, *sim. ib.* nr 873, 1434 *ib.* nr 1431; Z obu stronu altrinsecus *ca* 1428 *PF* I 486, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 85; Uterque, s obu stronu, uel utrobique *ca* 1428 *PF* I 493; Obv oczv 1436 *R* XXIII 276; Podlug slozenya schkodi s obu stronu mayąn myecz dosycz (utraque pars contentari debet) *Sul* 95; Aaron a Hur podpyeraly røcze gego s obu stronu (ex utraque parte) *BZ* Ex 17, 12, *sim. ib.* 36, 24. 29. 32. 37, 7; Tako z *obo stronu (*OrtMac* 47: z obu sthron) pusczyly szye na thych ludzy wysznanye *OrtBrRp* 41,3; Kmyecze z obv dzedzynv (de utraque villa, *Sul* 21: z obv wszy) w onem geszerze wolno ryby mogą lowycz *Dział* 7; V dom obu byskupv byl vyedzyon *Rozm* 668, *sim. ib.* 673; ~ *rzeczownik w pl.*: Thedy odpowyedzyely z obu stron (*OrtBrRp* 53, 2: z obv stronv) *OrtMac* 65, *sim. Dział* 3; O dwu sinu obu syostr panny Mariey *MW* 53a; Jacobus... duo stadia agri sui nad laczkamy...

Pracownia Słownika Staropolskiego P.A.N. w Krakowie

s dlusky myedzy smylowskemy myedzamy z obu stron... Alberto... vendidit 1484 *SKJ* III 334; ~ *rzeczownik w sg.*: Jako do Vtroszina sz obu stroni przigeli, tako rzecli gednacze pana Hinczkoui 1395 *Pozn* nr 187; A kedi szø tamo sz obu stroni przigeli do Kzøsza, tedi goszcze panu *Himcze dauali wini *ib.*

c. *dat.*: *rzeczownik w du.*: Jako czom byla wszanla czworo kony... w them zayeszdze w zapuszcze, gdze oberman zapowyedzal wkupowacz obyema stronoma, thym wszanla... na mem na prawem 1432 *Przyb* 24; Paklibi dwa kmyeczya, koliszdi s gynschey wsy, gynschego a gynschego pana spolu ranylybi syan..., obyema sfima panomaa (uterque illorum domino suo) po yedney kopye zaplaczy *Sul* 109; Przeto my, chczacz pomocz obyema stronoma (utrique parti), vstawiamy *Dział* 15; Kv obyema stronoma altrinsecus (fecitque... duo ostia de lignis abiegnis altrinsecus III Reg 6, 34) 1471 *MPKJ* V 43.

d. *acc.*: *rzeczownik w du.*: Tedy vøcz morze gestcy szø ono bilo na obe strone rostøpylo *Gn* 174b; Czebye dla, czlowecze, dal bog przeklocz szobe rancze, nodze obe *Bogur* B—F; A wszøwszy gego krew y pomazeczye na oba podwoya (super utrumque postem) *BZ* Ex 12, 7, *sim.* 1471 *MPKJ* V 15; Na obye stronye (*war. lub.*: na obogy stronye) bis acuta (quasi romphaea bis acuta omnis iniquitas Ecclus 21, 4) 1471 *MPKJ* V 81; Na obye stronye ostrego ancipiti (vivus est enim sermo dei et efficax et penetrabilior omni gladio ancipiti Hebr 4, 12) *ib.* 132; Napelnyly obye lodzy (impleverunt ambas naviculas Luc 5, 7) tako, ysze szyą pogrąszaly *EwZam* 306; Czarnoxyaznyczy martvy krzescha takymy slovy, vvyązvyącz lysty pod obye passche (sub utraque axilla) *Rozm* 297; Ya mam... dacz moye obye rącze targacz na krzyzv *ib.* 504.

e. *instr.*: *rzeczownik w du.*: Wstawszi chczøcz do swey wloscy gydz s obyema nyewyastama (cum utraque nuru) *BZ* Ruth 1, 6; Thaurus vtroque (*sc.* cornu) fodit obyema rogoma bodzye 1466 *R* XXII 13; Stanislaus... obligatus est dare intromissionem in villam suam Potok... sitam utraque rippa al. obyema brzegoma 1472 *AGZ* XII 346.

f. *loc.*: *rzeczownik w du.*: Ambidexter w obu praviczv XV *med. R* XXV 156; Uczynyl gest dzerszadlo... na krayu oponi gedney, na obu boku (ex utroque latere) *BZ* Ex 36, 11; Jakom ya Barbarj... nye sbyl... anym yey... ran pyącz synych... na obv rakv... nye zadal 1491 *ZapWarsz* nr 1712.

B. *niebezpośrednio przy rzeczowniku*: **a.** *nom.*: *orzeczenie w du.*: Kedi pani Pacostka ymala vyast s Paskem..., tedista oba vodla ossadą 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34; Ostawyam czą przi thim dzewstwye, wrocz mi gy, gdy badzewa oba w nyebyeskim krolewstwye *Aleksy* w. 65; Bilasta oba naga (erat autem uterque nudus), Adam, Gewa *BZ* Gen 2, 25, *sim. ib.* 18, 11; Krol israhelski a Iozaphat, krol Iuda, syadlasta oba, kaszdi na stolczv swem (sedebant unusquisque in solio suo) *BZ* III Reg 22, 10; Począlasta oba (*sc.* Joachim i Anna) boga wschechmogaczego chvalycz (deum caeli simul collaudabant) *Rozm* 8; Takosch ta oba (*sc.* Joachim i Anna) vyelyka radoscz y vyelykye vyeszyclye my⟨a⟩la (iucunditas et gaudium utrique fit parenti) *ib.* 10; Aby szyc oba veselyla: ten ktory *znye y ten ktory znye (ut et qui seminat, simul gaudeat, et qui metit Jo 4, 36) *ib.* 249, *sim. ib.* 228; Bądzyely slyepy slyepego vodzycz, oba vpadnyeta v dol (ambo in foveam cadunt Mat 15, 14) *ib.* 356; ~ *orzeczenie w pl.*: Wyscze szye oba (*OrtMac* 47: obadwa) na myą spusczyly *OrtBrRp* 41,3; Raduycze sie..., Simunye y Tadeussv,... bo oba iesteszczie sinowie swiantey Mariey *MW* 51b; Byl dnyov Heroda... kaplan... a szona yego..., a byly sprawyedływy oba (erant autem iusti ambo Luc 1, 6) przed bogyem *EwZam* 287, *sim. ib.*; Oba (*sc.* Annasz i Kajfasz) v yednem domv byly *Rozm* 707, *sim. ib.*; ~ *orzeczenie imiesłowowe*: Tako przystąpyvschy oba (*sc.* św. Filip i św. Andrzcj) kv mylemv Iesuszovy, a on ym odpovyedzyal (Jo 12, 22) *Rozm* 466.

b. *przypadki zależne*: Otworzyli szø oczy obyema (*sc.* Adamowi i Jewie, amborum), to gest oczy rozuma *BZ* Gen 3, 7, *sim. OrtMac* 143; Poloszy Effrayma na prawyczy swey..., a Manassena na lewyczy swey..., a przyklonyw oba k nyemv (applicuitque ambos ad eum) *BZ* Gen 48, 13; Finees... przeklool obv spolv (perfodit ambos simul), møza tesz y zonø, przesz gich trzosla *BZ* Num 25, 8; W tem czasu vsliszani sø proszbi obu (*sc.* Tobiasza i Sary, amborum) przed oblyczim slawi *BZ* Tob 3, 24, *sim. Rozm* 738; Poslan gest angyol bozi, swyøti Raphael, abi gyma obyema (*sc.* Tobiaszowi i Sarze) pomogl (ut curaret eos ambos) *BZ* Tob 3, 25; Dopyrko szyą ym *obyemya (*sc.* Joachimowi i Annie) vyelykye vyeszyely poczęlo (ambobus tunc laetitia maxima surrexit) *Rozm* 9; Dwa dlusnyka byly yednemv panv lywnykovy vynovatha... On smyloval szye nad nymy y odpvsczyl obyema (donavit utrisque Luc 7, 42) *ib.* 320.

Obaczenie 1. '*badanie, dociekanie, speculatio, perscrutatio*': Obaczenye speculacionem XV *ex. ErzGlos* 178.

2. '*rozwaga, consideratio, deliberatio*' *(?)*: Kako taky byzkvp przes chrøsta chrobaka..., dwoyakye obaczenye przes dwye krzydlye... sø wyobrazzony (qualiter talis episcopus per bruchum vermem..., duae considerationes per duas alas... designantur) XV *med. MPKJ* V 432.

Obaczyć *formy*: *praes. ind. 2. sg.* obaczysz *Rozm* 550; ~ *imper. 2. pl.* obaczcie XV *p. post. PF* III 289; ~ *part. praes. act. adv.* obacząc 1434 *PF* V 32, *Rozm* 232; ~ *praet. 3. pl. m.* obaczyli *EwZam* 296; ~ *part. praet. act.* obaczyw *Sul* 92; obaczywszy *Sul* 106.

Znaczenia: **1.** '*spostrzec, zauważyć, uświadomić sobie, dowiedzieć się, aspicere, animadvertere, cognoscere*': Przerzeczoni pan i xanząn..., obacziw rosmagyte vczysnyenya, *vbusztwa swich ludzi..., taky czlonek myloszczywye vstawyl *Sul* 92; Mi, Ian,... xanząn massowskye,... pospolu... s nyzey vipyssanimy... mąnszmy..., obaczywschi rosnoscz... praw (animadvertentes diversitatem iudiciorum)..., vstawyami czlonky nyzey popyssane *Sul* 106; Advertatis, obaczcze, vos prelati, quanta oportebit pati! XV *p. post. PF* III 289; Gdy szyą wraczaly, zostalo dzyeczye Ihus w Ierusale⟨m⟩, a nye obaczyly (non cognoverunt Luc 2, 43) rodzyczovye yego *EwZam* 296; Obaczucz tho Abagarus (ut cognovit Abgarus), yze yednym raky vlozenym zvolyenyka Iesukrystovego, Tadeusza, vzyal zdrovye,... zavolal *Rozm* 232; Iudaschv,... czemv czyaskoszczy tvego grzecha nye obaczysch a skaranym polyepsenya nye przyymyesch? *ib.* 550.

2. '*rozstrzygnąć, osądzić, diiudicare, decernere*' *(?)*: Ne obaczancz non diiudicans 1434 *PF* V 32.

Obać się '*bać się, lękać się, trwożyć się, timere, metuere*': Iudaschv,... groz mąk pyekyelnych szyą nye oboysch, a posnany v grzesche sromacz szye nye chczesch, nye boysch szye zapravda? *Rozm* 550.

Obadwa *formy*: *n. m.* obadwa *OrtBrRp* 41,4, *OrtMac* 28. 47, *OrtVrtel* 118, *Rozm* 297; *f.* obiedwie *OrtBr* VII 549, *OrtMac* 52, 1495 *GórsJaz* 278; ~ *g. m.* obudwu *OrtBr* VII 548, *OrtMac* 28. 65, *OrtVrtel* 119; *f.* obudwu *OrtBrRp* 53, 2, *OrtMac* 65, *MW* 48b; ~ *v. m.* obadwa *MW* 49b.

Znaczenie: '*jeden i drugi, obaj, uterque, ambo*': Gdyszescze szyą obadwą prostho na Warszowo wysznanye pusczyły *OrtBrRp* 41,4; Gdy kthory maz poymye zoną..., a thako obadwa, masz y zona, vmrą, mogaly gych dzyeczy wszyacz gymyenye? *OrtMac* 28, *sim. OrtVrtel* 118; Spy-ly masz s czyya nyewyastha..., dzyeczy, czo szobya (*leg.* z sobą) myely w malzensthwye, obvdwu veszma gymyenye po gych szmyerczy *OrtMac* 28, *sim. OrtVrtel* 119; Wyszczye szye na myą obadwa puszczyly *OrtMac* 47; Gdyszeszwa szye obadwa puszczyla (*OrtBrRp* 41,3: gdyszechmy szye pusczyly oba) na Warzowo wysznanye *ib.*; My obyedwe (*sc.* starsza i młodsza siostra) rownye rodzone v gyedney maczyerze y od gyednego oycza *ib.* 52, *sim. OrtBr* VII 549; Thedy przyszyasznyczy tho daly popyszacz yako zalobą y othpowyedz obudw byla popyszana *OrtMac* 65, *sim. OrtBr* VII 548; Przyszyasznyczy... pythaly obudw stronu, thakoly szye tho szthalo *OrtMac* 65, *sim. OrtBrRp* 53, 2; Modlcze sie za namy, blogoslawione siostrj dzewice Mariey..., abismi dostoyny bili obudwu laszki y chwali *MW* 48a; Racz dacz, abiszmy sie sz pomoczi obudwu (*sc.* Maryi Jakobowej i Salomowej) radowali *MW* 48b; Naswiøtszi Jozefye patriarcho y Janye Ewangelista, obadwa strozi y sludzi nawielebneysey matki bozi! *MW* 49b; Vkazal kon sloyerzowathy..., zadnye nogy byalye obyedwye 1495 *GórsJaz* 278; Przystąpyla k nyemv (*sc.* Jesusowi) ona dwa slyepa... Ony obadwa k nyemv rzekly *Rozm* 297.

Obakać '*złajać, skarcić, obiurgare, increpare*': Ten ysty kaplan chczyal yą (*sc.* Maryję) obakacz, a vzryal svyątloscz vyelyką okolo yey, poschedł nye rząkacz (*leg.* rzekąc) zadnego slova *Rozm* 20.

Obalić się '*wywrócić się, upaść, runąć, cadere, ruere, corruere*': Jaco to dwoie chisz obalilo szø i sgnilo 1397 *Pozn* nr 220; Krolefstwo nebeszke takocz gest ono bilo... veszeliim napelnono, yszecz szø gest ono ludzem... tako bilo vydzalo, gakobi szø ono na ne obalicz bilo chalo *Gn* 1a; Wschelkye krolyestwo ssamo w sobye rozdzyelyono *opvsczye tako, yze szye dom na dom obaly (domus supra domum cadet Luc 11, 17) *Rozm* 299; Pogynyeczye yako oonych osmnasczye mązow, na ktore szye vyeza obalyla (supra quos cecidit turris Luc 13, 4) w Sylea *ib.* 373.

Obapólnie *cf.* **Obopólnie**

Obapólny *cf.* **Obopólny**

Obapół *cf.* **Obopół**

Obartać się '*obracać się wokół czegoś (tu przenośnie), volvi, versari*': Zydowskey sloszczy w them szą zawszdy... vmysl obartha (cum Iudaicae pravitatis intentio in hoc versetur,

Dział 65: na to nastogy), aby chrzesczyany... ponyzyla *Sul* 61.

Obartel '*wypukła środkowa część tarczy, umbo, clipei pars media*': Vmbo, pukyel, in medio clipei al. obąrthel *OrtZab* 530.

Obartlik '*zasuwa, rygiel u drzwi, pessulus, obex*': Pessulum, id est ligneam seram, qua ostium tenetur, cum seratur, obarthlyk aut zathwora (pessulum ostii mei aperui dilecto meo Cant 5, 6) 1471 *MPKJ* V 73.

Obartlowy '*związany z obartlem, tj. z wypukłą środkową częścią tarczy, qui ad umbonem pertinet*': Vmbo, pvkyel, in clipei medietate obarthlowy *OrtCel* 12, *sim. OrtLel* 235.

Obartuch '*rodzaj ciasta, opus pistorium quoddam*': In festo Pasce portantur lagana lance vlg. obartuch 1459 *R* XXIII 295.

Obarzanek '*rodzaj ciasta w kształcie zwiniętego w kółko wałka, prawdopodobnie przed pieczeniem parzony, spira, crustulum circuli instar coctum*': Pro circulis obarzanky 1394 *MMAe* XV 564; Obarzanki trostuli 1472 *Rost* nr 1550.

Obchadzać '*chodzić, krążyć dookoła czegoś, circumire, ambire aliquem locum*': Lupus est malignus spiritus, qui insidiendo circuit, opchadza, et mortem animarum querit XV *med. GlWroc* 30r; Quia adversarius vester, dyabolus, tamquam leo rugiens circuit, obchadaz (*pro* obchadza), querens, quem devorat (I Pet 5, 8) *ib.* 112r; Iesus... przystąpyvschy swe zvolyenyky vzbudzyl, ktorychze mylosczyvye strzegl, dokąd spaly, y obchadzal okolo ych, yako mylosczyvy oczyecz okolo svych dzyąthek *Rozm* 613.

Obchodzenie '*chodzenie, krążenie dookoła czegoś, circuitus, ambitus*': *w mylnym rozumieniu dwuznacznego tekstu łacińskiego, hoc loco ex falsa versione Latinae*: '*powątpiewanie, niezdecydowanie, wahanie, actus ambigendi, dubitandi*': Et non est relictus ambiendi (*pro* ambigendi) locus a ne gest ostawono mestcze obchodzena, yeno hysz mamy pefno werzicz XV *med. GlWroc* 47v.

Obchodzić, Hobychodzić się, Obchodzić się, Obychodzić się *formy*: *praes. ind. 1. sg.* hobychodzę 1461 *ZapWarsz* nr 1097; *3. sg.* obchodzi 1449 *R* XXV 165, XV *med. R* XXIV 367, XV *med. SKJ* I 95, *BZ* Gen 2, 13, *OrtBrRp* 66, 1, *etc.*; obychodzi 1455 *ZapMaz* 26, 1471 *ZapWarsz* nr 1418; *1. pl.* obchodzimy XV *p. post. R* XXV 178; *3. pl.* obchodzą XV *p. post. R* XXV 200; ~ *imper. 2. pl.* obchodźcie *BZ* Jos 6, 7; ~ *part. praes. act. adv.* obchodząc 1428 *MMAe* XVI nr 221; ~ *inf.* obchodzić 1448 *AGZ* XIV 272. 276, 1450 *ib.* 295, *etc.*; obychodzić 1449 *AGZ* XI 348; ~ *fut. 3. pl. m.* obchodzić będą *Fl* i *Pul* 58, 16; ~ *praet. 3. sg. m.* obchodził 1398 *StPPP* VIII nr 6574, 1417 *AKPr* VIIIa 142, *etc.*; *f.* obchodziła 1450 *RTH* III nr 293; *1. pl. m.* obchodzilismy *BZ* Deut 2, 1; *3. pl. m.* obchodzili XV *in. R* XXIV 60, *BZ* Jos 6, 11. 14, *Rozm* 701; ~ *condit. 3. sg. m.* -by obchodził 1420—1 *BiblWarsz* 1861 III 50; *3. pl. m.* obchodziliby 1442 *AGZ* XI 205.

Znaczenia: **1.** '*chodzić dookoła czegoś, circumire, in orbem ambire*': Obchodzicz bødøø masto (circuibunt civitatem) *Fl* 58, 16, *sim. Pul*; Albertus... noctis tempore visitavit ad quandam virginem cum luminibus et amfora cervisie, girando eam al. obchodzancz, ei quasdam coniuraciones et incantaciones faciendo 1428 *MMAe* XVI nr 221; Rzwczy krvzy (*leg.* rzwący krąży), obchodzy sukayacz, kogo ⟨by⟩ pozarl (quia adversarius vester, diabolus, tamquam leo rugiens circuit quaerens, quem devoret I Pet 5, 8) 1449 *R* XXV 165, *sim.* XV *med. SKJ* I 95; Obchodzilismi gorø (circuivimus montem) Seyr dlvgy czasz *BZ* Deut 2, 1; Dosycz macze obchodzicz gorø tø (sufficit vobis circuire montem istum) *ib.* 2, 3; Gydzcze y obchoczcze myasto (circuite civitatem) *BZ* Jos 6, 7; Y obchodzily myasta (circuieruntque civitatem) wtorego dnya gednø y wroczili syø do stanow *ib.* 6, 14, *sim. ib.* 6, 11; ~ Drugey rzecze ymyø gest Gion, ta obchodzy (ipse est qui circumit) wszitkø szemyø murzynskø *BZ* Gen 2, 13.

2. '*święcić, czcić, celebrare, festive agere*': Hodie ecclesia representat, obchodzy, festum s. Trinitatis XV *med. R* XXIV 367; Sic sanctus Philipus et Iacobus, frater eius, quorum hodie diem agimus czczymy albo obchodzymy XV *p. post. R* XXV 178; ~ Kaplany albo laczynnyczy... mayą moviczi... ony psalmy, ktore movya... kaplany albo tez spyeva albo obchodzy *kozycziol katedralzky (quos dicunt clerici vel ecclesia cathedralis) 1484 *Reg* 714.

3. obchodzić się '*postępować w pewien sposób, zachowywać się, żyć, se gerere, vivere*': Mikolay ne *krald ani szlodzeyssztwem szil, ale werne szø obchodzil 1417 *AKPr* VIIIa 142; Obchodzili conuersentur XV *in. R* XXIV 60; Sulyma ne gest slodzegem any sse slodzeysky obchodzyl, ale gest dobry czlek 1423 *MPKJ* II 302; Opczoual, obchodzil sa, rosieuaiancz nasienye conversatus sparso verbi semine (nobis natus ex intacta virgine et in mundo conversatus sparso verbi semine) 1444 *R* XXIII 307; Ize Climunth nye obychodzi ssyan zlo-

dzeyskye 1455 *ZapMaz* 26; O tem, kako on byl zyw albo yako szye na svyeczye dvadzyesczya lat a dzyevyącz obchodzyl (qualiter hic vixerit, quomodo conversatus annis sit viginti novem), a czo dzalal, tego w kxyagach potvyrdzonych nye n[y]aydzyemy *Rozm* 162; ~ obchodzić się z *kimś* '*postępować z kimś, traktować kogoś, aliquem tractare, aliquo modo accipere*': O tem, yako Annasz polyeczyl mylego Iesucrista svym slugam, aby y (*leg.* ji 'go') barzo trudno... mączyly y tez barzo pylnye strzegly, a takosch tą vschytka nocz trudno szye s nym obchodzyly *Rozm* 701; Nyektorzy rvaly za yego svyatą brodą a nyektorzy za vloszy... a tako ⟨się⟩ s nym obchodzyly czalą nocz, aze nye mogl stacz na nogach od vyelykyego vdrączenya *ib.*; ~ '*przestawać z kimś, obcować, cum aliquo conversari, commercium habere*': Drudzi mowili, eze blogoscz wyrzchnya gest gescz a pycz dobrze,... a sz nyewyastamy syą obchodzicz albo nyewyesczye z otroky XV *med. R* XXII 234.

4. obchodzić się *czymś* '*trudnić się czymś, zajmować się, versari in aliqua re, aliquid facere, exercere*': Ysz ta *panya Hanka nye opchodzyla sza nyszødna sløs[s] rzeczø, my vyemy y k szwey dvszy byerzemy, ysze yest dobrego occza y dobrey macz⟨e⟩rze 1450 *RTH* III nr 293; Mozely ten woyth szynkowacz, szukno krayacz, lokczyem albo gynnym obesczym szye obchodzycz (*OrtBr* VII 562: obchodzycz szye)? *OrtMac* 73; Yako Chrczon... *kradzyewsthem szyą nye obychodzy any slodzyeyszkye s slodzyeym⟨i⟩ zyvye 1471 *ZapWarsz* nr 1418; Pro laboratoribus, qui se obchodza suo labore XV *p. post. R* XXV 200; Czyeszyelstvem szyą barzo mądrze y rostropnye obchodzyl (faberque lignarius fuerat ex arte) *Rozm* 31.

5. obchodzić się (z) *czymś* '*posługiwać się czymś, uti aliqua re*': Ille habens cum ipso mille marcas vadii..., quod debuit cum ipso vivere in pace et tranquillitate et nulla violencia cum ipso experiri al. obchodzycz szya (1481) 1491 *AKPr* V 376; ~ obchodzić się (z) pieniędzmi '*obracać pieniędzmi, używać pieniędzy pecunia uti, pecuniam ad aliquid conferre*': Ty pyenyadze yusz byly yego, thegodla ysz gye myal w szwey obronye y gymy szye obchodzyl (*OrtBrRp* 59, 1: sz nymy szye obchodzyl), yako chczyal *OrtMac* 75; Czokolwyek ma zona wolnych pyenyadzy albo przynyeszye szwemv mazowy, o ktore od nyey odpowyada y gymy czyny, szlowye nakladą albo szye gymy obchodzy (*OrtBrRp* 66, 1: obchodzy szyą) wolno, yako chcze *ib.* 88; Nye bylo podobno tego vschytkyego dnya kupovacz rolyey any szye s pyenyądzmy obchodzycz, any tez ktorego targv stroycz v sobotą *Rozm* 768; ~ ~ Yesthly pyrwey zony rzeczy... wmyeszal (*sc.* mąż) w obeszczye y nakladal albo thargowal, tho yesth ysz szye gymy obchodzyl (*OrtBr* VII 557: obchodzyl szye), thedy po gyego szmyerczy maya zoszthacz... poszlyedney zenye *OrtMac* 53; ~ obchodzić się prawem '*posługiwać się drogą prawną, procesować się, iure procedere, litigare*': Paszek... Podlesky meszczskego brawa (*leg.* prawa) ne przymowal any se meszczkym prawem obchodzil 1398 *StPPP* VIII nr 6574; Stanislaw... ne rączil Belczcovi... za Sczepanka, a to, aby szą z nym pravem obchodzil, a ne pozogą 1420—1 *BiblWarsz* 1861 III 50; Inter nobiles Iohannem... ex una et Fredrich... ex altera partibus, ambabus partibus personaliter stantibus, penam vallatam centum marcarum vallavimus..., ut iure procederent al. obchodziliby se 1442 *AGZ* XI 205; Petrus... posuit vadium ducentarum marcarum inter... Petrum... et Budzywogium..., quod debent manere in pace, ita tamen, quod iure inter se debent circuire al. obchodzycz sye 1448 *AGZ* XIV 276, *sim. ib.* 272; Termino ambe partes debent iure procedere al. *prawam sy⟨ę⟩ *obbichodzycz 1449 *AGZ* XI 348; Quod debent vivere in pace ita, quod iure debent procedere al. obchodzycz sye 1450 *AGZ* XIV 295, *sim.* 1452 *ib.* 329. 343; Quod quiete manere debent, sed iure debent procedere vlg. maya sye prawem obchodzycz 1452 *ib.* 349; Succamerarii prefati sui succamerariatus officii mille marcarum vadium vallavit, ut non alio in iure experirentur al. obchodzyly ⟨się⟩ 1473 *AGZ* XIX 547.

6. obchodzić się o *coś* '*spierać się o coś, rixari, certare de aliqua re*': Yakom ya thako dzelyl, hesh sza Pawlovi *them yas dosthal, ho kthori sszyą hobichodza w prawye 1461 *ZapWarsz* nr 1097.

Obchód *formy*: *n. sg.* obchod 1471 *MPKJ* V 113; ~ *ac. sg.* obchod 1445 *Monlur* III 211, 1448 *R* XXIV 353, 1484 *Reg* 720; ~ *i. sg.* obchodem 1448 *R* XXIV 353; ~ *l. sg.* (przy) obchodzie *ca* 1500 *Erz* 53; ~ *n. pl.* obchody *ca* 1500 *Erz* 53; ~ *i. pl.* obchody XV *med. AKPr* I 235.

Znaczenia: **1.** '*obrzęd, celebratio, exsequiae*': Braczya... mayą syą zgydzy oblycznye na pogrzeb y na obchod vmarlego brata (ut defuncti exequiis procurent personaliter interesse) 1484 *Reg* 720; Bylyszmy przy obchodzye zadvschnym eramus in obsequiis mortuorum *ca* 1500

Erz 53; Obsequie mortuorum obchody ządzschne, ząłomsche *ib.*

2. '*postępowanie, zachowywanie się, sposób życia, vita, mores*': Podeymy obchod proczvyączy recipe vitam laboriosam 1448 *R* XXIV 353; Que excellencius in domina nostra, quam in istis duabus sororibus, Magdalena et Marta, inveniri possunt, ysze przewyssyla cze dwe szesztrze szwoym obchodem *ib.*

3. '*zajęcie, zatrudnienie, praca, opus, opera*': Obchod (*war. kal.*: obschod) opus (quod est opus tuum, quae terra tua Jon 1, 8) *MPKJ* V 113.

4. '*dochód, zysk, reditus, lucrum*': Asserens Froym Iwanum cum fratre suo recepisse super vsus et profectus vlg. na obchod 1445 *MonIur* III 121; Nobilis P[...] suam hereditatem... cum eiusdem omnibus utilitatibus..., pertinenciis, przychodi, et obvencionibus, obchodi,... Iohanni... vendidit XV *med. AKPr* I 235.

Obciążać *czy* **Obciężać** '*uciskać, dręczyć, opprimere, premere*': Isti autem nunc falsi prophete et falsi Christiani qui sunt, nisi qui veraces Christianos sine misericordia persequntur et opprimunt vtlumyayą, opczązayą, vczyskaya XV *ex. MPKJ* II 326.

Obciążenie 1. '*nałożenie ciężaru, ciężar, ciężkość, gravitas*': Obczøszene gravitas XV *in. R* XXIV 63; ~ Sine ve, krome byady, peccati, sine ve ponderis, abczązenya (*pro* obczązenya) sromoty, in concepcione 1456 *ZabUPozn* 92.

2. '*uczynienie cięższym, powiększenie, nadanie większej wagi, actus aggravandi, graviorem reddendi*': A ony w opczązenye grzechv gych a prze wyelgoscz gego wszysthky brathoglowcze... przeszeczczywe skazvgemy (quos in aggravationem culpae ipsorum propter inhumanitatem criminis omnes fratricidas... infames pronuntiamus) *Sul* 49.

Obciążować *czy* **Obciężować** '*uciskać, czynić cięższym, aggravare, graviorem reddere*': *Opczusuge aggravat XV *med. GlWroc* 231v.

Obciążyć, Obciążyć się *czy* **Obciężyć, Obciężyć się** *formy*: *praes. ind. 3. sg.* obciąży *BZ* Ex 8, 15. Deut 28, 53; ~ *inf.* obciężyć *ca* 1500 *Erz* 53; ~ *praet. 3. sg. m.* obciążył *BZ* Gen 18, 20; *neutr.* obciążyło jest *BZ* Ex 7, 14; *3. pl. m.* obciążyli *BZ* Neh 5, 15; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* obciążony 1471 *MPKJ* V 13. 34, *MW* 83b, *ca* 1500 *Erz* 53; *ac. sg. m.* obciążony XV *p. post. PF* III 291; *n. pl. m.* obciążeni *BZ* I Reg 22, 2, 1471 *MPKJ* V 38; *d. pl.* obciążonym 1471 *MPKJ* V 14; *ac. pl. f.* obciążone *Gn* ap. 1b, 1484 *Reg* 718; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* obciążon jest *BZ* I Par 10, 3; *1. pl. m.* -smy obciążeni *MW* 80b; ~ *part. praes. pass.* obciążon sąc *BZ* Deut 28, 33; ~ *praet. pass. 2. sg. m.* -ś był obciążon *BZ* Deut 25, 18; ~ *condit. pass. 3. pl. neutr.* by były obciążony 1484 *Reg* 711.

Znaczenia: **1.** '*nałożyć ciężar, obarczyć ciężarem (przeważnie przenośnie), onerare, gravare, opprimere*': Prosczye pana boga za nyewyasthy plodem obczyązone *Gn* ap. 1b; *Obczyoszylo sze gest szercze ffaraonowo (ingravatum est cor pharaonis), nye chcze puszczycz lyuda *BZ* Ex 7, 14; A wydzøødz opyøcz ffarao, ysze mu bilo dano otpoczynyenye, obczyøszy szercze swe (ingravavit cor suum) y nye uposlucha gich *ib.* 8, 15; Gdizesz ty byl glodem y vsilim obczøzon (quando tu eras fame et labore confectus) *BZ* Deut 25, 18; A ty bødzes czirpyecz zawzdi, byadø obczøzon søøcz po wszitki dni (oppressus cunctis diebus) *ib.* 28, 33; Bødzesz gescz... myasso synow... twich... W nødzi y w skazenyv twem, gimze czø obczøzi wrog twoy (qua opprimet te hostis tuus) *ib.* 28, 53; Seszly syø wszitci, gisz syø bily zan zamøcyly a obcyøszeny czudzim zboszim a gorzkø miszlyø (qui erant in angustia constituti et oppressi aere alieno et amaro animo) *BZ* I Reg 22, 2, *sim.* 1471 *MPKJ* V 38; Ale pyrwy vodzovye, gisz bily przede mną, obcyøzily (gravaverunt) lyvd a braly od nych od chleba y od vyna, y od pyenyødzi na koszdi dzen dvanaczcye szelyøgow, ale y sluszebnyci gich nødzily lyvd *BZ* Neh 5, 15; Obczązony depressus (evigilans, rursus sopore depressus Gen 41, 21) 1471 *MPKJ* V 13; Obczązonym glodem (*war. lub.*: vczaszenym glodw) ingrauescente fame (quoniam non est herba gregibus servorum tuorum, ingravescente fame in terra Chanaan Gen 47, 4) *ib.* 14; Obczązony onustus (ducens secum duos asinos onustos Jud 19, 10) *ib.* 34; Barzoszmy grzechi szwemy obczązeny *MW* 80b; Yezusza mylego..., kthory... krzyzem welykyem obczązony *MW* 83b; Bądzyczie pilny, by syercza vasze nye byly opczyązony obzarsthvem y thez obloysthwem albo pyanysthwem (ne corda vestra crapula et ebrietate graventur) 1484 *Reg* 711; Thy tho pyenyądze ma rozdzyelyaczi... myedzy braczyą y tez myedzy syosthry obczyązone vbozthvem y tez nyedoztathkyem (inter fratres et sorores paupertate gravatos) *ib.* 718; Cruda gravant stomachum, relevant pira cocta gravatum obczyazony XV *p. post. PF* III 291; Honustus, id est grauatus pondere, obczazony *ca* 1500 *Erz* 53; Obczązycz honustare *ib.*; Opczyązycz opprimere *ib.*

2. obciążyć się '*zwiększyć się, aggravescere, augeri*': Gest wolanye sodomskich a gomorskich,

rosmnoszyla syø gest gich wolya ⟨a gr⟩zech syø gich obczyøszyl (et peccatum eorum aggravatum est nimis) *BZ* Gen 18, 20; A *obcyoszon gest boy przecyw Saułowy (et aggravatum est proelium contra Saul) a nalyazwszi gy møszowye strzelci, ranyly gy szipi *BZ* I Par 10, 3.

Obcick *(?)* '*żywica, naciek na drzewie, colophonia, resina*': Collofonia *przysszkirzycze, pulpa, id est obyczek eius XV *p. post. R* LIII 65.

Obciemnić '*pozbawić zdolności widzenia, zaćmić, obscurare, occaecare*': Rzekl iest czlowyek, ktoregos obczemnyono iest *ocko (cuius obturatus est oculus) *BZ* Num 24, 3.

Obcienić '*okryć cieniem, opacare, obumbrare*': Spiritus sanctus superveniat, przydze, in te et virtus altissimi obumbrabit, obczeny, tibi (Luc 1, 35) XV *med. GlWroc* 136v.

Obcieszyć '*pocieszyć, dodać otuchy, pokrzepić, consolari, animum alicuius confirmare*': Amaan interpretatur consolatus obczeszoni XV *in. R* XXIV 63.

Obciężać *cf.* **Obciążać**

Obciężować *cf.* **Obciążować**

Obciężyć (się) *cf.* **Obciążyć (się)**

Obcować *formy*: *praes. ind. 3. sg.* obcuje XV *med. SKJ* I 112; ~ *fut. 1. sg. m.* będę obcować *Fl* i *Pul* 140, 5; ~ *praet. 3. sg. m.* obcował 1444 *R* XXIII 307, *BZ* Deut 20, 7; *f.* jest obcowała *Rozm* 102; ~ *condit. 3. pl. m.* obcowaliby XV *p. post. PF* I 202.

Znaczenia: **1.** '*przebywać, przestawać z kimś, współżyć, utrzymywać ścisły kontakt, stosunki towarzyskie, uti aliquo, alicuius consuetudine, cum aliquo versari, commercium habere*': In signum hujus humilitatis filii regum, si dimiterentur, luderent, conversarentur, obczowalybi *pasturzkyem albo szeb⟨ra⟩cząthom XV *p. post. PF* I 202; *Obcuyw *slocez participantibus furibus XV *p. post. R* XXIV 94; Marya kyedy yest opczovala z opcem lyvdem (Maria cum extraneis sic conversabatur), vschyszczy yą barzo mylovaly *Rozm* 102.

2. '*mieć w czymś udział, uczestniczyć, być wspólnikiem, communicare, participem esse*': Ne *bøda (*Pul*: będę) opczowacz s wybranymy gych (non communicabo cum electis eorum) *Fl* 140, 5; Communicet, broy, obczvge, autem... in omnibus bonis (Gal 6, 6) XV *med. SKJ* I 112.

3. '*zachowywać się w pewien sposób, postępować, żyć, se gerere, vivere, agere*': Conversatus sparso verbi semine opczoual, obchodzil sa, rosieuaiancz nasienye (nobis natus ex intacta virgine et in mundo conversatus sparso verbi semine) 1444 *R* XXIII 307.

4. '*spółkować, coire, concumbere*': Ktori gest czlowyek, genze poyøl sobye zonø, a gesscze nye opczowal s nyø (non accepit eam), gidzi, wrocz syø do swego domv *BZ* Deut 20, 7.

5. '*?*': Tractatur obczowano *gesz, sprawono gest 1447 *R* XXII 41.

Cf. **Wyobcować**

Obcowanie, Hobcowanie *formy*: *n. sg.* obcowanie XV *med. GlWroc* 101r, XV *med. R* XXIV 367, XV *med. SKJ* V 269, *etc.*; hobcowanie XV *med. GlWroc* 103v; ~ *g. sg.* obcowania XV *med. PF* V 59, *ca* 1480 *MPKJ* II 316, XV *p. post. R* I s. XLI; ~ *d. sg.* obcowaniu 1462 *R* XXV 270; ~ *ac. sg.* obcowanie *Wierzę* 3—12. 14. 17. 18, XV *med. R* XXII 320, XV *med. SKJ* I 83; ~ *i. sg.* obcowanim *Gn* gl. 15a, 1471 *MPKJ* V 131; ~ *l. sg.* (o) obcowaniu XV *med. SKJ* V 277, *Pul* 137 arg.; ~ *ac. pl.* obcowania XV *p. pr. R* XVI 343.

Znaczenia: **1.** '*przebywanie, przestawanie, współżycie z kimś, zażyłość, consuetudo, commercium, familiaritas*': Obczowanyą familiaritatis XV *med. PF* V 59; ⟨I⟩sze dla krechcosczy panyenyskyey y tesz dzewyczey obczowanye (*Sul* 23: przebywanye) masskye ma byçz oddalono *Dział* 10; Obczowanye familiaritas 1476 *AKLit* III 108; Laszka pana naszego Iezu Crista, opczowanie ducha [sz]swiantego... raczi bicz zawzdi ze wszitkimi nami *MW* 17b; Maszli nyeprzyaczyela, wyaruy szye obczowanya z nyeznayomymy (conversationem ne habeas cum ignotis) XV *p. post. R* I s. XLI; Opczowanye conversatio (nostra autem conversatio in caelis est, unde etiam salvatorem exspectamus Phil 3, 20) XV *p. post. R* XLVII 351; ~ świętych obcowanie '*łączność między wiernymi na ziemi, w czyśćcu i w niebie, ich wspólnota, communio sanctorum, quae dicitur*': Wyerzą w... swyątych obczowanye (*Wierzę* 1: poszpolsztwo, 3. 8. 14. 17. 18: opczouane, 6: *polszpostwo abo opczowane, 19: pospolitovanye) *Wierzę* 4. 5. 7. 9—12.

2. '*współudział, współuczestnictwo, wspólność, communicatio, participatio*': Tamen sancti absque peccato mortali viventes habent communionem, *pyospolytowyanye, *obczowyane, et sortem, dzyal, in omni bono XV *med. R* XXII 320; Ku opczowanyw ad participandum 1462 *R* XXV 270; Opczovanye (*war. lub.*: obczovanye aut pospolytovanye) communicacio (calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? I Cor 10, 16) 1471 *MPKJ* V 127; Bo yvsz ostradal obczowanya quia priuatur communicacione *ca* 1480 *MPKJ* II 316.

3. '*zachowanie się, postępowanie, zasady współżycia, sposób życia, modus se gerendi, mores, vivendi ratio*': Voluit uero, ut venirent non solum gressu corporis, sed eciam similitudine conuersacionis opczowanym *Gn* gl. 15a; Obczovanya sectas XV *p. pr. R* XVI 343; Ut... exemplo manswete conversacionis, *opczawane, attrahatis et pro eis eciam corpora exponatis XV *med. GlWroc* 28v; De cuius vita et conversacione, opczowane, tria sunt notanda *ib.* 101r; Dedit autem dominus beato Nicolao tria dona, scilicet bonum misericordie, bonum doctrine et bonum conversacionis, hopczowane, honeste *ib.* 103v; Attendite a falsis prophetis, quomodo vestis ovina est simulata conuersacio falszyve opczovanye (Mat 7, 15) XV *med. R* XXIV 367; Conversacionem vestram, *gl.* id est actus vestros exteriores, broyenye, obczowanye, inter gentes, poganystwem, habentes bonam (I Pet 2, 12) XV *med. SKJ* I 83; Est conversacio, obczowanye abo zycze, sancta et honesta tam in anima, quam in corpore XV *med. SKJ* V 269; De eius sancta conversacione opczowanyv *ib.* 277; Czerkew o obczowanyu wszech krolewstw molwy *Pul* 137 arg.

4. '*miejsce pobytu, mieszkanie, hospitium, domicilium*': Hospicium obczovanym, vczinkem (simul autem et para mihi hospitium, nam spero per orationes vestras donari me vobis Philem 22) 1471 *MPKJ* V 131. ~ *Podejrzane.*

Obcy *formy*: *n. sg. m.* obcy 1439 *AGZ* XII 59, 1450 *AGZ* XIV 293, 1466 *R* XXII 14, *etc.*; ~ *g. sg.* obcego (1449) 1617 *MiesHer* II 49; *neutr.* obcego *Dział* 1; ~ *d. sg. m.* obcemu *Rozm* 36. 75; ~ *ac. sg. m.* obcy *Rozm* 664; obcego *OrtBrRp* 92, 3, *OrtMac* 127, 1481 *AGZ* XVI 392, *Rozm* 94; ~ *i. sg. m.* obcym 1462 *AGZ* XII 276, 1471 *ib.* 402, 1473 *ib.* 351, *etc.*; obcem 1443 *AGZ* XII 106, *Rozm* 102; ~ *n. du. m.* obca *OrtKal* 212; ~ *g. du. m.* obcu *Sul* 103; ~ *i. du. m.* obcyma *Sul* 101, 1451 *Kozier* I nr 48; ~ *n. pl. m.* obcy 1440 *AGZ* XIV 5, 1442 *RTH* VI 28, *OrtMac* 49, 1471 *Kozier* I nr 55; ~ *g. pl. m.* obcych 1432 *StPPP* II nr 2454, 1439 *AGZ* XIII 81, 1445 *ib.* 184, *etc.*; *f.* obcych 1488 *ZapWarsz* nr 1588, *Rozm* 12; ~ *d. pl. m.* obcym 1447 *AGZ* II 131, *Pul* 48, 10, *Naw* 61; obcem *Rozm* 226; ~ *ac. pl. m.* obce 1434 *AKH* 341, 1444 *AGZ* XIV 127, 1447 *Kozier* I nr 32, *etc.*; *f.* obce *Sul* 71; ~ *i. pl. m.* obcymi *Sul* 101, 1450 *Kozier* I nr 41, *OrtBrRp* 34, 1, *etc.*

Znaczenia: **1.** '*nie należący do pewnej wspólnoty, np. rodowej, społecznej, państwowej, majątkowej itp., cudzy, nie własny, nie krewny, postronny, alienus, qui ad aliam familiam, urbem, nationem pertinet, extraneus*': Induxit testes nobiles terrigenas de quattuor clipeis... et de quarto clipeo alieno vlg. z opcego (1449) 1617 *MiesHer* II 49; Ysze vogenne yaszdy sz nyevmyerney slachthy... wyączey wlosthne zemye, nyszly opcze (plus proprias terras, quam alienas) obykly szą... pvsthe czynycz *Sul* 71; Ale ysze cząsthokrocz thaczy nyevolny rąkv panow szwogych vczyekayącz..., v obczych zemyan (apud alienos terrigenas) y v szą̨szadow... noczowani bywayą *Sul* 82; Ma pan oswyatczicz dwyema lawnykoma wlostnyma, acz ye ma, albo opcyma *Sul* 101; Taky zemyanin dwyema lawnykoma wlostnima,... pakli nye ma, tegdi opczimi (tunc alienis) s myeszczca blyschschego,... przіymayanczego ma poswyatczicz *ib.*; Swyatky czczy dostoynimy, tho yest s wloszczego szczithu dwyema, a se dwu cleynotu obczu (et de duobus clenodiis aliis extraneis) thesz s kaszdego dwyema swyatkoma... swąn schlyachtha... doswyathczi *Sul* 103; A nye bandzely gego mocz przedacz..., tedy tho woythowstwo dwa opcza czlowyeky mayą gee oszączowacz *OrtKal* 212; Y poszthawylby thakye szwyathky, szwego oycza y gynne szwe przyrodzone, y thesz gynne obcze ludzy (*OrtBrRp* 42, 4: gyne opcze ludze), kthorzy nye byly przy thych rzeczach *OrtMac* 49; Ale gdy ktho myal wkazacz szwoy rod albo malzenszkye sthadlo, themu moze yego kaszdy przyrodzony przyyaczyel y gynny obczy ludzye pomocz przyszągacz *ib.*; Iacobus notarius... recognovit, quia dedit cittacionem coram alio przed opczim zyemyenynem terrigena... ipsi domine Barbare 1473 *AGZ* XII 351; Nye tako, yako ynne panny czynyv, yze schvkaya ynych opczych mam (non... extraneam quaesivit nutricem mater puero), alye swe dzyeczatko svymy pyrszyamy karmyla *Rozm* 12; Marya kyedy yest opczovala z opcem lyvdem (Maria cum extraneis sic conversabatur), vschyszczy yą barzo mylovaly *ib.* 102; A yako y (*leg.* ji 'go') s taką nyeczczyą... przevyedly na rynek svyązanego, tako vschytek lud myezsky y opczy vyvyedly przeczyv yemv *ib.* 664; ~ ~ '*człowiek nie należący do pewnej wspólnoty, zwłaszcza rodowej, występujący najczęściej jako świadek sądowy, szczególnie przy naganie szlachectwa, a także w sprawach dotyczących wychodźstwa kmieci, homo, qui ad aliam familiam pertinebat, qui frequentissime testis in iudicio erat*': Alii multi nobiles presentes de alienis, videlicet z opczich,... testati sunt, quod ita est 1432 *StPPP* II nr 2454; Debet ducere duos patruos (*sc.* testes)... post suum patrem et duos... post suam matrem, et alios duos

alienos al. obcze 1434 *AKH* III 341; Item Nicolao... et Marcisio... fratribus... de proclamacione Hostoya al. obcze 1436 *AGZ* XIII 4; Kvnyczowicz wathaman, homo alicuius al. opczi 1439 *AGZ* XII 59; De herbo alieno al. z obczich Thuczco Cornelowski et Zanko, fratres duo germani 1439 *AGZ* XIII 81; Ipse vero produxit testes... et duos non sunt de ipsius sanguine al. obczy... ultimi duo al. obczy 1440 *AGZ* XIV 5; Et alii duo nobiles, non consanguinei al. opczi, non suspecti 1442 *RTH* VI 28; Posuit reclinacionem Chiba pro kmethone Wassil eidem wathaman presente altero kmethone al. obczem 1443 *AGZ* XII 106; Iohannes... statuet... homines reclinatores al. odkaszcze..., homines regales ignotos al. opcze, qui iurabunt 1444 *AGZ* XIV 127; Et de alienis al. z opczych eciam duos produxit 1445 *AGZ* XIII 184; Et duos extraneos al. opcze nobiles, quos adduxit, bene natos 1447 *Kozier* I nr 32; Si homo nomine Zynow domini Pye⟨czych⟩osczki ignotus al. opczi recognoscet 1450 *AGZ* XIV 293; Et duobus non consanguineis al. obczymi 1450 *Kozier* I nr 41; Et duobus alienis al. obczyma et bene natis 1451 *ib.* nr 48; Petrus... edocuit hodie homine extraneo al. opczim, quia ibi nulla culpa est hominibus data circa reclinacionem dictis Nyestor, calannyk, Chodor et Hryn 1462 *AGZ* XII 276; Volo edocere vathamano et homine extraneo et eciam hominibus vicinis al. opczimi, quia predicti homines sunt illiberi al. calanny *ib.*; Iohannes... debet... iurare... duobus nobilibus al. opczymy 1467 *Kozier* I nr 52; Cum... duobus nobilibus extraneis al. opczimi *ib.*; Cum duobus extraneis al. z opczymy *ib.*; Fedor... expurgavit suam nobilitatem sex testibus post patrem et matrem et duobus extraneis al. obczimi 1469 *AGZ* XVIII 3; Quia tu ei hominem dictum Seny, in hora et tempore reclina⟨tum⟩, coram homine extraneo al. przed opczym inquilinum al. podsathka mittere non vis de villa tua 1471 *AGZ* XII 402, *sim.* 1476 *AGZ* XIX 278; Iurauerunt... alii... duo extranei al. obczy 1471 *Kozier* I nr 55; Iohannes..., cum actores stantes personaliter, uti mulieres se tradiderunt al. sza wszdavaly per legittimum al. obczego tutorem et non per sangvineum gladialem hominem tutelam, dixit: Iste homo tutelam tradere [non] al. wsdavacz non potest, quia est tutor legittimus al. obczy et ⟨non⟩ sangvineus per gladium. Et... cum ius monstravit tutelam tradere al. wszdacz eisdem mulieribus uti actoribus per obczego tutorem et non per sangvineum gladialem tradere al. wsdacz tutelam alteri homini 1481 *AGZ* XVI 392, *sim. ib.*; Nec pro eo recessionales al. vychodne recipere voluit, dum sibi quindecim grossi... coram homine alieno dabantur przed opczym 1496 *AGZ* XVIII 378; ~ Scultetus vero nobis et aliis quibuscumque personis, tam propriis inhabitatoribus, quam extraneis vlg. opczym, dum per ipsos fuerit citatus littera cittatoria sigillata nostra, non coram alio respondere debebit, nisi coram residencia septem scultetorum iuratorum 1447 *AGZ* II 131; Quia ego habeo homines extraneos al. obcze, quia prius reclinaverunt ad Rosusch 1449 *AGZ* XII 187; A tham szye szebral szwymy (*leg.* z swymi) pr⟨z⟩yyaczelmy y z opczymy (*OrtBrRp* 34, 1: sz opczymy ludzmy), kthore mogł myecz, sz harnaszem y szbroya naprzeczywko rayczam *OrtMac* 35; Gdy czlowyek... wybyerze z dobrey woley opyekadlnyka, kthorego szwego przyrodzonego przyyaczyela albo obczego z yego przyszwolenym *ib.* 127, *sim. OrtBrRp* 92, 3; Vczinky y kosczol zostali szø w ranku opczich 1461—7 *Serm* 416v; Et tu dicte Anne nichil fuisti, atinuisti nec atines in linea consangwineitatis, sed eedem es singularis al. opczy 1469 *StPPP* IX nr 756, *sim. ib.*; Gdyby syą przygodzylo w nyezgodzie myeszkaczy y byczi z opczym albo z nyepilym (de pace vero inter fratres et sorores aut etiam exteros in discordia positos facienda) 1484 *Reg* 716; I zostawyø opczym (alienis, *Fl*: czudzim) bogacztwa swoya *Pul* 48, 10, *sim. Naw* 61; O tobyesmy schlyszely vyelykye dzyvy y vyelyką tvoyą mocz, ktorąsz czynysz... opcem, znayomem y nyeznayomem (alienis et propinquis, notis et ignotis) *Rozm* 226; ~ Krolyevye zyemsczy od kogo byorą dan..., od szynow czyly od opczych (a filiis suis an ab alienis Mat 17, 24)? *Rozm* 372; ~ '*cudzoziemiec, obcokrajowiec, alienigena, extraneus*': Extraneus, eyn auszlender, opczy, czvdzy *ca* 1500 *Erz* 53; Nye yest nyyeden nalyezon, kto by szyą vroczyl a dal chvalą bogv, yedno ten opczy (nisi hic alienigena Luc 17, 18) *Rozm* 400.

2. '*nieznajomy, nieznany, ignotus*': Advena, obczy, plus noto non placet hostis hero 1466 *R* XXII 14; Jakom ya nye srzadzyla any sesslala syedmy person obczych, nyeznayomych do domv Jana... w noczy gyego schvkacz y dobywacz 1488 *ZapWarsz* nr 1588; Przymączaya *my... ynego oblyvbyenycza slyvbycz y przyłączycz szye mązovy obcemv (extraneo viro) *Rozm* 36; A nykomv yego (*sc.* dzieciątka) nye dala pyastovacz opcemv *ib.* 75; Kedy xyądz Afrodoszy schedł okolo kosczyola, aby vzryal boga (*pro* kogo?) opczego *ib.* 94.

3. '*wspólny, communis*' (*?*): obce '*wspólne mie-*

nie, bona communia': Ale ysze nawiączsza dobrocz gest od lvdzi na swiecze sprawiedlywoscz mylowacz, czvdzego nye drapacz, opczego a swego podlvg boszey woley... vszywacz *Dział* 1.

Obczyzna *formy*: *n. sg.* obczyzna 1466 *AGZ* XV 444, 1479 *AGZ* XVII 177, 1482 *AGZ* XV 516, 1484 *AGZ* XVII 211, 1496 *AGZ* XVIII 378; ~ *ac. sg.* obczyznę 1476 *AGZ* XIX 517; ~ *i. sg.* obczyzną 1466 *AGZ* XV 444, 1468 *ib.* 86, *etc.*; ~ *l. sg.* (przy) obczyźnie 1476 *AGZ* XIX 277.

Znaczenie: '*człowiek (rzadziej ludzie) nie należący do pewnej wspólnoty, mianowicie rodowej, występujący jako świadek sądowy w sprawach dotyczących wychodźstwa kmieci, homo (etiam homines) qui ad aliam familiam pertinebat atque testis in iudicio erat*': Ab eodem Iohanne Cola [...] z obczysną est affectatum (*sc.* ius) nec eundem hominem (*sc.* Procz) extradere voluit... Petrus dixit: Hic stat opczysna, coram quo et cum quo est affectatum ius et ipse obczysna dictum Procz in bonis suis in Nowossyelcze arestavit. Dauidowskyque dixit: Non credo isti homini, quia nobilis non est... Qui opczysna... stans dixit 1466 *AGZ* XV 444; Nec pro ipso homine recessionales al. vychodv recipere voluit, cum sibi dabantur coram homine alieno al. przed opczyszną 1468 *ib.* 86, *sim.* 1482 *AGZ* XIX 282, 1484 *AGZ* XVII 209, 1485 *AGZ* XV 534; Quia tu sibi emitens libere hominem dictum Syemko... et ibi circa extraneitatem al. przy obczisznye nullam culpam dando eidem Semkoni, recepisti sibi post reclinacionem duos boves 1476 *AGZ* XIX 277; Quia tu ipsum Andream petens in hominem alienum al. w opczyszna tibi ad reclinandum *ib.* 517; Quod ipsi noluerunt emittere nec pro ⟨eo⟩ reclinacionem al. vychodu recipere, quam reclinacionem al. vychod ipsis coram alienis al. przed opczyszną dabat... Et nobiles Iwaszko... et Iohannes... recognoverunt tanquam alieni al. opczyszna, quia detencioni et reclinacioni huiusmodi hominis Iwan, inquilini, presentes fuerunt 1479 *AGZ* XVII 177; Reclinacionem al. vychod coram alienis al. przed opczyszną tibi dabat *ib.* 182; Ex adverso procurator domini Stromilo: Paratus sum ad opczisna. Qui opczisna coram iure recognovit, quia dominus Stromilo prius reclinabat 1482 *AGZ* XV 516; Quia tu sibi Nicolao noluisti mittere hominem Iohannem molendinatorem a te de Dzewyathnyki... in ius Ruthenicum reclinatum coram nobili al. przed opczyszną, pro quo homine in curia tua reclinacio al. wychod tibi dabatur coram eodem nobili al. przed opczyszną et tu recipere noluisti, sed ipsum molendinatorem coram eodem nobili detenuisti et in carceres imposuisti et tenes 1483 *ib.* 530; Prout idem ministerialis et alienus al. obczyszna recognovit 1484 *AGZ* XVII 211; Paratus Blashowsky docere, quia ipsum obvestinavit et postulavit, ut ipsum extraderet, quia ipse kmetho est in iure Valachico, alieno homine al. opczysnv. Et opczyszna recognovit, quia iste kmetho est reclinatus de iure Valachico a nobile Kosthone Vrosky 1496 *AGZ* XVIII 378.

Obdal '*z daleka, procul*': A gisz sø podle mne bili, obdal (de longe) stali *Fl* 37, 12, *sim. Pul.*

Obdarca '*ten kto obdarza kogoś, qui aliquem aliqua re donat*': Obdarcza remuneratorem XV *med. R* XXIV 48.

Obdarować '*dać dary, obsypać darami, aliquem donare, alicui dona conferre*': Obdarowal hereditavit 1434 *PF* V 31; Podz se mnø... a obdaruiø cyø (dabo tibi munera) *BZ* III Reg 13, 7; Obdarowany (*war. lub. rp.*: odarovani) prediti (prudentia sua praediti Ecclus 44, 3) 1471 *MPKJ* V 86; Radvy szye, dzyewycze..., yaz szwyatha troycza w zywoczye mathczynym oczyszczyla y oszwyanczyla, y dary dvcha szwyanthego obdarowala *Naw* 50; Thako velicze obdaroval a powyssyl XV *p. post. R* XXV 266; ~ *w mylnym przekładzie łac.* numerari *pojętego jako* munerari: ⟨Nas... wybranich twych⟩ przykaz zawszdy ⟨w⟩ złączenyu obdacvacz (*pro* obdarovacz, nos... in electorum tuorum iubeas grege numerari, *Msza* III. VI: udarowacz, I. IV. VIII: wlyczicz) XV *p. post. Msza* VII s. 55.

Obdarowanie '*danie darów, actus aliquem aliqua re donandi*': Secundo bonorum magna remuneracio obdarowane XV *med. GlWroc* 43r.

Obdarzać '*dawać dary, obsypywać darami, donare, dona conferre*': Obdarzayacz donans 1474 *R* XXIII 297; Bywaya *obdarany prebendantur XV *p. post. PF* III 289.

Obdarzenie '*danie darów, obdarowanie, actus aliquem aliqua re donandi*': O mili panye, nyechay nam otrzimaią twogimi laskø (*pro* twoyø laskø *a.* twogimi laskami) obdarzenye myli przyiaczieli twogi *MW* 56a.

Obdarzyciel '*ten kto obdarza kogoś, qui aliquem aliqua re donat*': On obdarzicyel tobye da za otplatø (ipse tibi hanc dabit vicissitudinem) *BZ* Judith 6, 17.

Obdarzyć *formy*: *praes. ind. 2. sg.* obdarzysz *BZ* Gen 28, 22; ~ *praet. 3. sg. m.* obdarzył *BZ* Gen 33, 5; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* obdarzona *MW* 59a; ~ *inf. pass. pl. m.* być obdarzeni *MW* 47a; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* jest obdarzon *BZ* II Par 30, 25.

Znaczenie: '*dać dary, obdarować, aliquem*

aliqua re donare, alicui dona conferre': A wszego, czymze myø obdarzysz (quae dederis mihi), obyeczuyøcz tobye *dzessyøtynø *BZ* Gen 28, 22; Dzatky to sø, gymys to mnye bog obdarzyl (quos donavit mihi deus), *slugo twego *ib.* 33, 5; Ochotnoscyø gest obdarzon (hilaritate perfusa) wszitek zastøp iudzski *BZ* II Par 30, 25; Yszbi prze gich prosbi y zaslugi y tobie, y matce twey moglibiszmi przeto bicz lyubi y na dussi, y na cziele wiecznye obdarzeny *MW* 47a; Anna swiatha s pokolenya kaplanyskyego, a z mathky krolyewskyego, slusznye iesth rzeczona laszka boszka obdarzona *MW* 59a.

Obdłuży '*za długi, longiusculus, longior*': Broda myal vyelyką, nyeczo obdlusza, vloszow myekkych a sylno nadobna (Jesu barba nigra fuit et prolixa satis) *Rozm* 152.

Obdza '*powróz, linka do wiązania koni a. bydła na pastwisku, którą do kołka przywiązywano, chorda, funis, quo equi vel boves in pascuis alligabantur*': Quia recepit in prato cordas al. obdze, in quibus boves se (*pro* et) equos ligabant 1436 *KsMaz* III nr 2189; Yakom ya nye vkrathl konya Micolayevj... na obdzach vvyanzanego 1474 *ZapWarsz* nr 1366.

Obdziaławać '*otaczać, cingere, circumdare*': Stal anyol na czasnosczi dwv rowv, ktorimisz to vinnicze obdzalawayø (cingebantur) *BZ* Num 22, 24.

Obdzierżać '*uzyskiwać, otrzymywać, obtinere, impetrare*': Taka rzecz mylosyerdza boszego nye obdzersza (non est iste sermo, qui misericordiam provocet) *BZ* Judith 8, 12.

Obdzierżeć *formy*: *praes. ind. 2. sg.* obdzierżysz *BZ* Deut 18, 14. Tob 6, 21; ~ *praet. 3. sg. m.* obdzierżał 1395 *Leksz* I nr 2055; *neutr.* obdzierżało jest *BZ* Ex 15, 15; *3. pl. m.* są obdzierżeli *BZ* Judith 5, 20.

Znaczenia: **1.** '*otrzymać, posiąść, obtinere, acquirere*': Jan de Szolacz obtinuit duas partes in Szolacz cum suo privilegio et jure et hoc *tzremi laty ob⟨d⟩zersal 1395 *Leksz* I nr 2055; Rodowye czi to, ktorichze to obdzerzisz zemyø (quarum possidebis terram), gvslnikow a czarownikow slvchayø *BZ* Deut 18, 14; Zemye gych y myasta ony sø obdzerzely (possederunt) *BZ* Judith 5, 20; ~ Potem trzecyey noci pozegnanye obdzerszisz (benedictionem consequeris) *BZ* Tob 6, 21.

2. '*ogarnąć, occupare, complecti*': Moabskye obdzerszało gest trzøszenye (obtinuit tremor) *BZ* Ex 15, 15.

Obec *czy* **Obiec** '*szczątkowa instytucja prawa ziemskiego polegająca na powoływaniu w określonych zwyczajowo wypadkach, np. przy nagannie szlachectwa, grupy świadków o nieposzlakowanej opinii, z dawien dawna osiadłych w danej okolicy, iuris terrestris, quod dicebatur, institutum, quod saeculo XV iam fere desiit, quo certus quidam testium numerus hominum proborum diutiusque eodem loco commorantium ad certas quasdam causas diiudicandas, e. g. cum alicuius origo nobilis in dubium vocabatur, convocari solet*': Nobilis Andreas produxit... duos nobiles... post patrem, item produxit nobilem Petrum... et Martinum... post matrem, item produxit duos tercios... de communibus al. s obcze... Iurauerunt primi et sequentes..., quod... Andreas... est nobilis 1439 *AKH* III 343.

(Obecnie) Obiecnie '*publicznie, jawnie, coram*': My, Hanus,... vysnawamy tym tho lystem obyecznye przyed wsyemy 1498 *SKJ* III 335.

(Obecny) Obiecny '*powszechny, communis, catholicus*': Wyerze w... swientu *czierkaw obiecznu (catholicam, *Wierzę* 1: chrzeszczyanszkø, 4—8. 14. 17. 18: krzesciyanską) *Wierzę* 9. 12.

(Obejrzały) Obejźrały '*przezorny, doświadczony, providus, prudens*': Provisum rostropnego, madrego y obeyszralego, tho yest Cristussza XV *med. R* XXIV 361.

(Obejrzący) Obźrzący '*przezorny, providus, prudens*': Bo byl (*sc.* Jesus) mądry, rostropny, obsrzączy (fuit enim sapiens, prudens et discretus) *Rozm* 120.

Obejrzeć, Obejźrzeć, Oberzieć, Obeźreć, Obeźrzeć, Obeźreć się, Obeźrzeć się *formy*: *praes. ind. 2. sg.* obeźrzysz *Rozm* 581; obeźrysz *Rozm* 448; *3. sg.* obeźrzy *BZ* Judith 3, 7, *MW* 108a; obejrzy 1466 *R* XXII 16; ~ *imper. 2. sg.* obeźrzy *Fl* 42, 1, *BZ* Judith 6, 15, *Naw* 58, *Rozm* 461. 772; oberzi XV *p. pr. Zab* 519, *BZ* Gen 31, 49; obeźry *Rozm* 535; *2. pl.* obeźrzycie *BZ* Deut 2, 5, *Rozm* 837; obeźrycie *Rozm* 249. 280. 510. 829; ~ *part. praes. act. adv.* obeźrząc *Rozm* 727; *adi. n. sg. m.* obeźrzący *Rozm* 181; *cf. też* **Obejrzący, Nieobejrzący**; ~ *inf.* obeźrzeć *Fl* 49, 5, *ca* 1420 *R* XXIV 82, *Sul* 27. 34. 36. 74. 78, XV *ex. PF* V 22, *Rozm* 315. 382. 824. 836; obejźrzeć XV *ex. R* XXV 143; obeźreć *Rozm* 447; ~ *praet. 2. sg. f.* -ś obeźrzała *Naw* 30; *3. sg. m.* obeźrzał *Dzial* 22; obejrzał 1471 *MPKJ* V 58, *MW* 139a; obeźrał *Rozm* 9. 37; *3. pl. m.* obeźrzeli *Sul* 34, *Dzial* 23; ~ *condit. 3. sg. m.* -by obeźrał *Rozm* 20. 412; *f.* obejrzałaby 1447 *R* XXII 40; *3. pl. m.* -by obeźrzeli *OrtBrRp* 92, 2, *OrtMac* 126; ~ *part. praet. act.* obeźrzawszy *Dzial* 6; obejrzawszy XV *p. post. StPPP* X nr 199; obeźrawszy *Rozm* 109. 380. 661. 674. 826; ~ *part. praet. pass.*

n. sg. m. obeźrzany 1436 *R* XXIII 276; *cf. też* **Nieobejrzany**; ~ *praes. pass. 3. pl. m.* obeźrzani są *BZ* Judith 8, 23; obeźrani są 1436 *R* XXIII 278; ~ *praet. pass. 3. sg. neutr.* było obeźrzano *Sul* 75; ~ *condit. pass. 3. sg. f.* -by była obeźrzana *Sul* 34.

Znaczenia: **1.** '*zobaczyć, dostrzec, oglądnąć, też w znaczeniu niedokonanym oglądać, widzieć, aspicere, videre, intueri*': Statua visa obesrzany 1436 *R* XXIII 276; Obeszrani są cernuntur *ib.* 278; *Obyeyrzalaby contempletur 1447 *R* XXII 40; Oberzy vide XV *p. pr. Zab* 519; Oberz⟨ieć⟩ intueri *ib.*; Oberzy (intueatur et iudicet), panye boze, myedzy nama, bødzely to tako *BZ* Gen 31, 49; Wszitci, ktorzi syø bogu lyvbyly, przes wyelyke zamøtki szly a obezrzany sø wyerny (per multas tribulationes transierunt fideles) *BZ* Judith 8, 23; Presepe visit, *gl.* stabulum oborą obeyrzy 1466 *R* XXII 16; Ize w rancze iego są wszitki krage zemye y wiszokosczi goor on obezrzi *MW* 108a; Ize obeyrzal pokorą dzyewki swey (quia respexit humilitatem ancillae suae Luc 1, 48), owo tegodla blogoslawioną mnye *rzeko wszitci rodzaiowie *MW* 139a; Thysz szyna bozego w kosczyelye offyerowala, kthoregosz w czyelye ogladala y obezrzala *Naw* 30; Circumferre obeszrzecz vel baczycz XV *ex. PF* V 22; Obeyzrzecz contemplari XV *ex. R* XXV 143; Dopyrko szyą ym *obyemya vyelykye *vyeszyely począ̨lo, yze bog wschechmogaczy obezryal ych vyelyką troska (quod tristitiam dominus respexit) *Rozm* 9; Vzravszchy dzyevyczą Marya naczela szyą lyekacz, aby yey svyąthych nog nye obezral *ib.* 20; Bog obezral y vschlyschal twą ('twe') modlytvy (tuas... orationes dominus respexit) *ib.* 37; A czy tego nye vyerzyly, by bog byl obeszrzączy duscha (deum inspectorem omnium esse dicentes) *ib.* 181; Podnyesczye vasche oczy, obezryczye krolyestva (videte regiones Jo 4, 35), yzecz yvze szą byale kv znyw (*leg.* żniwu) *ib.* 249; Albo czosczye vyschly obezrzecz (sed quid existis videre Mat 11, 8)? *ib.* 315, *sim. ca* 1420 *R* XXIV 82; Vyesz yestem kvpyl y mam potrzebyzną obezrzecz ya (villam emi et necesse habeo exire et videre illam Luc 14, 18) *ib.* 382; Gdy ssą szyedzyely, tedy yest krol vschedl, aby obezral lyvd (ut videret discumbentes Mat 22, 11) *ib.* 412; Tedy obezrecz nye mozesz tey sley przygody, czo na czye ma przydz *ib.* 447; Nye obezrysch zlego, ktore na czye ma przydz *ib.* 448; O Pyetrze, nye pamyątasch mynąlych rzeczy a nye obezrzysch przychodzączych! *ib.* 581; Ktorego kyedy vzrala dzyevka yedna..., obezryavszy y dobrze ku svyatlu (et eum fuisset intuita Luc 22, 56), y rzekla *ib.* 674; O taky by byl... napyrvschy bląd, zyvot smyerczy przysąndzayącz a studney zyvota nye obezrzącz, z ktoreyze vschytky zyve zyvothy plyną *ib.* 727; Krvye Iesucristovey oczyma tvey mysly nye chczesch obezrzecz *ib.* 824; Vynydzczye, obezryczye (videte Cant 3, 11), czorky Syon,... krolya zbavyczyelya, kakocz gy koronovala matka yego *ib.* 829; Yako to gy mogl vschytek lyvd obezrzecz *ib.* 836; ~ *błędnie zam.* odzierżeć: Tedi Olofernes... obezrzi (obtinuit) wszelke myasto y wszelkego przebiwaiøcego na zemy *BZ* Judith 3, 7.

2. '*dokonać prawnych oględzin, criminis vestigia vel rem, de qua lis est, auctoritate publica perlustrare*': Ian... reną, iakokolebi byla przes slvzebnyka obeszyrzana y wydzyana (per ministerialem conspectum et visum fuisset, *Dział* 22: ktorasz raną aczkoly slvszebnyk obeszrzal), wydal szą doswyathczicz *Sul* 34; Gdisz ten tho slvzebnyk... zaprzal sze przerzeczoną raną vidzecz y obeszrzecz (negavit se praedictum vulnus vidisse et conspexisse), ale ysze... Ian przerzeczoną raną... przes gynsze podobne swyathki, gysz przerzeczona raną vidzeli y obeszrzely (qui dictum vulnus viderunt et conspexerunt, *sim. Dział* 23), myenyl szą doswyathczicz, my thake... skazalismi... Iana kv powyedzenyv... swyathkow dopusczicz *ib.*; Szaly (*leg.* są-li) czy przyszyaszny ludze od myasta postaweny, aby myedzy sząszyady obeszrzely albo ogladaly myedznye (*OrtBrRp* 92, 2: myedzne sczyany) albo gynne krzywdy o bvdowanye myedzy sząszyady roszprawyaly, tedy ma przy thym zostacz podlug gych wysznanya *OrtMac* 126, *sim. OrtBrRp* 92, 2.

3. '*popatrzeć, spojrzeć, rzucić okiem na coś, aspicere, animadvertere, respicere*': Panye boze..., twarzi twich swyøtich obezrzi (attende)! *BZ* Judith 6, 15; Przez thy dobroty thwoye czyebye proscha, obezrzy moya nagota *Naw* 58; Obezryczye (respicite Mat 6, 26) ptaky nyeba, yze any szyeyą, any zną..., a oczyecz vasz karmy ye *Rozm* 280; Obezry vyelyką smyarą boga tvego y mystrza tvego! *ib.* 535; O Zydovye, obezrzyczye, yakoczyem nad nym popravyl! *ib.* 837.

4. '*wypatrzeć, odkryć, cognoscere*': Obeyrzal preuidisset (cumque... curas diligentius pervidisset Esth 12, 2) 1471 *MPKJ* V 58.

5. '*rozważyć, zastanowić się, considerare, deliberare*': Przeto my, Kazimyrz..., pospolv z riczerstwem naszym obeszrzawszy to z boszą pomoczą (nutu et voluntate dei considerantes, *Sul* 6: s przylyvbyenya a z woley bozey baczą̨ncz) *Dział* 6; Consideratis et inspectis,

*obyerzawschy, opatrawschy, fidelibus obsequiis strenui Johannis heredis.., eidem... villam nostram... damus XV *p. post. StPPP* X nr 199; Baczy a obezrzy Pysmo, (scrutare Scripturas et vide Jo 7, 52), ysczy od Galyley prorok nye postal *Rozm* 461; Tegodlya obezryczye, czo my chczeczye dacz, a ya y vam podam *ib.* 510.

6. '*rozsądzić, discernere, diiudicare*': Sødzi me, bosze, y obezrzy rzecz moiø (discerne causam meam, *Pul*: rozgodz przę moyę) od luda neswøtego *Fl* 42, 1; I przisswal nebo s wirzchu y zemø obezrzecz (discernere, *Pul*: oglyendacz) lud swoy *Fl* 49, 5.

7. '*zatroszczyć się, zadbać o coś, providere, curare*': Thegodlya oboyey stronye obczrzeecz *chąncz (providere volentes, *Dział* 15: przeto my chczacz pomocz obyema stronoma)..., wstawyami *Sul* 27; Stąąath na tho chcyąncz *obiszrzeecz (unde super hoc providere volentes), wstawyamy *Sul* 28; Alye thedi wącz mvszy o pomoczi podobney gym obezrzecz alybo omyslycz (sed tunc oportebit de salubri remedio eisdem providere) *Sul* 36; Yakokole o latha gim bylo obeszrzano (quamvis eisdem super aetate sit provisum), yako tho parobkom do pyączinaczcze, a dzewkam do dwunaczcze lath wlicznye, aby w then tho czasz nye powinny bily *othpowyedzacz, a wszakosz ginszimy rosmagithimy *oczązenymy cząstokrocz vczysnyenye czirzpyą *Sul* 75; A my thakym sz naszey lasky ządayącz *obysrzecz (providere volentes), na pothem vstawyamy *Sul* 76; Ale o rokoch malych... klopothom naszych vbogych szlachcziczow lvthvyącz szą, thakosmy vmyslily obeszrzecz (taliter duximus providendum) *Sul* 78, *sim. ib.* 74; Obesrzicze (videte) przeto pilnye, abyscze syø nye rvszali przeczіw gim *BZ* Deut 2, 5.

8. obeźr(z)eć się **a.** '*oglądnąć się w tył, respicere*': Rzekl (*sc.* Jesus) obezryavschy szye k nym *Rozm* 661; ~ **b.** '*przyglądnąć się, zobaczyć, dostrzec, conspicere, visere, intueri*': Gdysch ssą thu szyedzyely, Iesus obezryavschy szye (intendens Luc 14, 7), yako sobye czy yst[z]ny lyczemyernyczy vybraly vyssche myescza nad yny lud, począl movycz przyklad *Rozm* 380; ~ **c.** '*rozglądnąć się dla poznania sytuacji, circumspicere, examinandi causa observare*': A zathym yako y (*sc.* Heroda) kasche[d]l napadl, obezryawschy szye (circumspiciens), by yemv *nygdt nye zavadzyl, chczyal szye nozem przeklocz *Rozm* 109; Tedy odstąpyvschy od slupa obezryavschy szye barzo pokorno poklyąknął *ib.* 826; ~ **d.** '*wziąć pod uwagę, zastanowić się, deliberare, examinare*': Obezrzy szye, yako vyelykych (*leg.* w wielikich) czyą rzeczach pomavyayą (vide in quantis te accusant Marc 15, 4) *Rozm* 772.

Obejrzenie, Obeźrenie, Obeźrzenie *formy*: *n. sg.* obeźrenie *ca* 1428 *PF* I 490; ~ *g. sg.* obeźrzenia *Fl* 97,9, *Dział* 3.45; ~ *ac. sg.* obeźrzenie *Fl* 87, 2, *BZ* I Par 16, 29; obejrzenie 1471 *MPKJ* V 80; ~ *i. sg.* obeźrzenim *Rozm* 60.61; ~ *l. sg.* (w) obeźrzeniu *Fl* 5, 9. 16, 17. 17, 14. 21,27, *etc.*, *Fl* i *Pul* 14, 5. 15, 8; obeźreniu *Rozm* 631.

Znaczenia: **1.** '*spojrzenie, dostrzeżenie, oglądanie, zasięg widzenia, zasięg wzroku, conspectus, circumspectio, aspectus*': Prze moie wrogi vczin w obesrzenu (*Pul*: przed oblyczym) twoiem (in conspectu tuo) drogø moiø *Fl* 5, 9; Ku niczemu przewedzon iest w obesrzenu iego (in conspectu eius) zly *Fl* 14, 5, *sim. Pul*; Przigłodal ⟨jeśm⟩ gospodna w obesrzenu moiem wszegdy (in conspectu meo semper) *Fl* 15, 8, *sim. Pul*; Ale ia w prawdze pokaszø se w obezrzenu twoiem (conspectui tuo, *Pul*: tobye) *Fl* 16, 17; Przed blazkem w obezrzenu (*Pul*: oblycza) iego (in conspectu eius) obloczy sø szly *Fl* 17, 14; Obetnicze moie sewroczø w obesrzenu, czso se iego boiø (in conspectu timentium eum, *Pul*: w oblycznoszczy boyączych szye yego) *Fl* 21, 27; W obesrzenu iego (in cospectu eius, *Pul*: przed nym) padnø wszitczi, gisz se spuszczaiø w zemø *Fl* 21, 31, *sim. ib.* 49, 4. 55, 8. 99, 2; Czakacz bødø ymena twego, bo dobre iest w obesrzenu swøtich twich (in conspectu sanctorum tuorum, *Pul*: przed szwyętymy twymy) *Fl* 51, 9, *sim. ib.* 97, 3. 8; Wnidz w obesrzene twoie (in conspectu tuo, *Pul*: przed czyę) modlitwa moia *Fl* 87, 2, *sim. BZ* I Par 16, 29; Gori radowacz se bødøø od obesrzena (a conspectu, *Pul*: od oblycza) boszego *Fl* 97, 9; Ien molwi zle, ne rozprawa w obesrzenu oczu moiu (in conspectu oculorum meorum, *Pul*: przed oczyma moyma) *Fl* 100, 10; Obeyrzenye circumspeccionem (in sensu cogitabit circumspectionem dei Ecclus 14, 22) 1471 *MPKJ* V 80; Acz yest ve mnye ktory zakal albo ktory grzech..., nyechay mye tv wzyavy przed obezrzyenym svego ('wszego') lyvda *Rozm* 60; Zyvye bog oycz⟨o⟩v naschych, przed yego obezrzyenym stoya, yzem mąza nye poznala *ib.* 61.

2. '*rozmyślanie, rozważanie, consideratio, cogitatio, deliberatio*': Ad dei considerationem obesrzenv XV *p. post. Sob* III 348; Yen padnye na oblycze, ten padnye, gdzye vye, takyez y dobrzy ve wschem obezryenyv svey mysly bączącz skonanye, czo tego konyecz bądzye *Rozm* 631.

3. '*staranie się, troszczenie się, cura*': Tucio opyekanye uel obeszrene *ca* 1428 *PF* I 490; Ale

czastokrocz syą przygadza, ysze geden pylnyeyszy gest syebye obeszrzenya y syedlenya, nysz drvgy *Dział* 45.

4. '*oglądanie, wizytowanie, actus perlustrandi, visitandi*': ⟨J⟩aroslaw,... iarczybyskvp, postawyony vrzadem obeszrzenya w obyazdze (in officio visitationis constitutus, *Sul* 3: na vrząndze pogesdzanya bandącz) y tesz powyacze cracowskyem, wszem pospolycze tym to pysmem dawamy wiedzecz *Dział* 3.

(Obejrzyciel) Obeźrzyciel '*dogląd*ający, *stróż, inspector, custos*': O krolv nyebyesky, o vyerny obezrzyczyelyv kazdego czystego serczа (cordium inspector)! *Rozm* 36.

Obejście, Obeście *czy* **Obeszcie, Obiszcie** *czy* **Obyszcie** *formy*: *g. sg.* obeszcia *OrtBrRp* 60, 3, *OrtMac* 78. 83, *OrtRp* 64; ~ *d. sg.* obeszciu *ca* 1455 *JA* XIV 496; ~ *ac. sg.* obejście *OrtMac* 78; obeszcie *OrtBr* VII 562, *OrtBrRp* 60, 4, *OrtMac* 53. 75. 101, 1484 *Reg* 706; obiszcie *BZ* Jos 6, 16; ~ *i. sg.* obeszcim XV *p. pr. R* XXII 344, *OrtBr* VII 562, *OrtMac* 73; ~ *l. sg.* (w) obeszciu *ca* 1428 *PF* I 492, *OrtBrRp* 60, 4, *OrtMac* 78. ~ *Grafika nie pozwala na rozróżnienie lekcji* oby- *i* obi-, *dlatego w formach użyto umownie jednej z nich.*

Znaczenia: **1.** '*okrążenie, obchód dookoła czegoś, circuitus, actus circumeundi*': A gdysz w syodme obyscze (septimo circuitu) kaplani w trøby *zatrobili, rzekl Iozve *BZ* Jos 6, 16.

2. '*okolica, obszar, okręg, loca circumiacentia*': W obeszciu in districtu *ca* 1428 *PF* I 492.

3. '*zajęcie, zatrudnienie, praca, będące podstawą utrzymania, też warsztat lub majątek, dające utrzymanie, labor, occupatio, negotium*': Ku szwemu obeszczyv ad propria *ca* 1455 *JA* XIV 496; Yesthly pyrwey zony rzeczy... wmyeszal (*sc.* mąż) w obeszczye y nakladal albo thargowal (*OrtBrRp* 45, 3: wmyeszal *naglad albo natargował), tho yesth ysz szye gymy obchodzyl, thedy po gyego szmyerczy maya zoszthacz... poszlyedney zenye *OrtMac* 53; Mozely ten woyth szynkowacz, szukno krayacz, łokczyem albo gynnym obeszczym szye obchodzycz? *ib.* 73, *sim. OrtBr* VII 562; Thy pyenyadze byly yego, gdy gye on wszyal na szwa obroną y w obeszczye y gymy szye obchodzyl, yako chczyal *OrtMac* 75; My obeszczya (*OrtBr* VII 562: obeszczye) w gynnych zyemyach muszyemy szukacz, a drudzy tesz tutha w myeszczye a nye ma s tego przyszyasthwa nyekthorego vzythkv any platu *ib.* 78, *sim. ib.* 83; Mozely przyszyasznyk szam szobye (*pro* szebye) szadzycz (*leg.* zsadzić) prze szgubą szwego obeszczya? *ib.* 78, *sim. OrtBrRp* 60, 3, *OrtMac* 83; Przyszyazely kto kv przyszyasthw bes wyrzeczonego czaszu, ten nye moze szam szyescz (*leg.* zsieść) sz przyszyasthwa prze szwe obeyszczye (*OrtBrRp* 60, 4: obesczye), bo przyszyasznyk moze do czaszu czyagnacz w *dzudze strony po szwym obeszczyv albo dzyale *OrtMac* 78, *sim. OrtBrRp* 60, 4; Przyszyasznyczy, czo prawo wydawayą, postawyono, ysz gym mało czo dawaya..., przetho... ysz muszą czasztho szwą robothą y obeszczye zamyąszkacz *OrtMac* 101, *sim. OrtBr* VII 562; Dla swego obesczya causa victualitatis *OrtRp* 64.

4. '*postępowanie, zachowanie się, sposób życia, vita, mores*': Gdyby yuz ktokoli chczyal w then zakon wsthąpiczi..., thedy mynisthrovye... mayą onego wsthąpvyączego sthadlo, vrząd y polozenye, obeszczye y obyczaye yego... vypytaczi (eius officium, statum et conditionem... explorent) 1484 *Reg* 706.

5. '*?*': Quacunque circumvencione obesczym XV *p. pr. R* XXII 344.

(Obejść) Obić, Obić się *czy* **Obyć, Obyć się** *formy*: *praes. ind. 3. sg.* obidzie *BZ* Gen 15, 12; *1. du.* obidziewa *Rozm* 228; *2. pl.* obidziecie *BZ* Jos 6, 4; *3. pl.* obidą 1410 *Czrs* 32, *BZ* Num 34, 4; ~ *inf.* obić 1456 *ZapWarsz* nr 1056; ~ *praet. l. sg. m.* obszedł jeśm *Fl* i *Pul* 26, 11; -m obszedł 1428 *ZapWarsz* nr 2898, 1434 *KsMaz* III nr 722, 1469 *ZapWarsz* nr 2934; *3. sg. m.* jest obszedł *BZ* Num 14, 24; obszedł *BZ* I Par 21, 4, *Rozm* 59. 262; *1. pl. m.* -smy obeszli *BZ* Num 14, 7; *3. pl. m.* obeszli są *Pul* 117, 10; obeszli *Fl* 117, 10, 1410 *KsMaz* I nr 1450; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był obszedł *BZ* I Par 21, 5; ~ *condit. 3. sg. m.* by obszedł *Rozm* 59; *3. pl. m.* -by obeszli *Rozm* 712; ~ *Grafika nie pozwala na rozróżnienie lekcji* oby- *i* obi-, *dlatego w wykazie form użyto umownie jednej z nich.*

Znaczenia: **1.** '*okrążyć, obejść coś lub kogoś dookoła, circumire, in orbem ambire*': Obszedł iesm (circuivi) y offerowal iesm w przebitku iego *Fl* 26, 11, *sim. Pul*; Wszytczy pogany obesly mne (circuierunt me, *Pul*: obeszly mye sø) *Fl* 117, 10; Obydzecze sedmkrocz myasto (septiesque circuibitis civitatem) *BZ* Jos 6, 4; A gdys yest vezvan Iozeph do oltarza y dana yest yemv voda, yeyze kto by vkuszyl ly[a]szącz y obschedl szyedm oltarzow (quam si quis gustasset homo mentiens et septies circuisset altare), bog daual nyektore znamye *Rozm* 59; A gdysch Iozeph przezpyecznye pyl y obschedl szyedmkrocz oltarz, nyyednego znamyenya grzechv nye vkazalo szye na nyey (*pro* nyem) *ib.*; ~ Ktorzisz (*sc.* końce 'granice') obydø (qui circuibunt) poslednye strony przes wescze gory Skorpiona

BZ Num 34, 4; ~ A gdisz bilo slunce za gorø zaslo, vderzy na Abrama drzemota, a groza wyelika w czyemnoszczy obydze gi (horror magnus et tenebrosus invasit eum) *BZ* Gen 15, 12.

2. '*dokonać urzędowo obejścia jakiegoś terenu, posiadłości, celem ustalenia granic, spatium aliquod terrae limitum constituendorum causa circumire*': Thomislaus dictam terciam partem in Mislkowo tenebit, habebit ita in latum et longum, prout Iacobus et Wenceslaus... circumiunt vlg. obbessly 1410 *KsMaz* I nr 1450; Kthorø-m lankø posyecl i obiszetl, ta gest w mem dzale wecznem 1428 *ZapWarsz* nr 2898; Candim obiszetl, tom ya cupyl v Sulka 1434 *KsMaz* III nr 722; Jeko moy oczecz Andreas twemv oczczu Stanislao zastavyl sheszcz nyw, kthore na vydzenyv vkazal a thi nyvi ma se szwyethky obicz 1456 *ZapWarsz* nr 1056; Thady, kandym schedl y obyschedl, thady yesth moge 1469 *ib.* nr 2934.

3. '*schodzić wzdłuż i wszerz, peragrare, obire, circumire*': *Zemyø, ktorøsmi obesly (quam circuivimus), wyelmi dobra iest *BZ* Num 14, 7; Slvgø mego, Calepha,... wyodø w zemyø tø to, yøsz to iest obsedl (quam circuivit) *ib.* 14, 24; Wiszedw Ioab obszedl (circuivit) wszitek Israhel y wrocyl syø do Ierusalema, y dal Dauidoui lyczbø gych, gesz bil obszedl (quos circuierat) *BZ* I Par 21, 4—5; Jako myly Iesus schodzyl y obschedl wschytką galileyską zyemyą (et circuibat Iesus totam Galilaeam Mat 4, 23) *Rozm* 262.

4. '*czcić, świętować, celebrare, festive agere*': Czy przeklączy byskupovye... ymyelyby... gadacz,... yakoby ten dzyen z vyelyką czczyą obeschły vyelykonoczny *Rozm* 712.

5. obejść się '*mieć się, żyć, vivere*': Mam myasto nyevyelykye, alye czssne..., tako yze w nyem obyydzyeva szye oba dobrze (illa nobis sufficit ambobus ad manendum) *Rozm* 228.

6. obejść się prawem '*rozstrzygnąć spór sądownie, litem diiudicare*': Dux vadium posuit inter Lascowski... et Andream... C sexagenas, tamdiu quousque vlg. prawem szø obidø 1410 *Czrs* 32.

Obejźrały *cf.* **Obejrzały**

Obejźrzeć *cf.* **Obejrzeć**

Obelnik '*bartnik, pasiecznik, dozorca barci, apiarius*': Pro quo kmethone vlg. obelnika iudicialiter egit 1418 *Czrs* 199; Accepit urnam mellis, pro qua molendinatorem Varcensem, suum mellificatorem al. obelnika, evicit 1447 *TymSąd* 74.

Obelniski '*bartniczy, qui ad alvaria pertinet*': starosta obelniski '*starosta bartny, kierownik organizacji bartniczej, apiariis praepositus*': Mellicida al. starostha obelnysky 1491 *RafReg* 21.

Obelstwo '*bór bartny, jednostka gospodarcza obejmująca 60 drzew z barciami, silvae pars, qua 60 arbores cum alveariis continentur*': Thomas de Oszamborowo recognovit Stanislao de ibidem terciam partem obelszthwa 1426 *RafReg* 16.

Obelżać *formy*: *praes. ind. 2. pl.* obelżacie *Rozm* 648; *3. pl.* obelżają XV *p. post. JA* XII 143; ~ *part. praes. act. adv.* obelżając *Sul* 67; ~ *praet. 3. sg. neutr.* obelżało *BZ* I Reg 16, 23.

Znaczenia: **1.** '*dawać ulgę, łagodzić, zmniejszać stopień nasilenia, aliquem aliqua re levare, exonerare*': Aczkole zabyayączy czlowyeka podlug zakonnego vstawyenya myalby bycz glowną pomsthą scząth, skaran, my srogoscz thą obelzayącz (nos rigorem huiusmodi temperantes, *Dział* 55: my chczącz tho vlzycz), vstawyamy, aby zabyayączy slachczycza trzydzeszcy grzywyen... zaplaczicz myal *Sul* 67; A gdiszkoly duch boszi zli pochitawal Saula, tedi Dauid wszøw *goslki gødl swø røkø, y obelszalo syø Saulowy a lekcey gemu bilo (et refocillabatur Saul et levius habebat), bo duch boszi zli tedi od nyego odchadzal *BZ* I Reg 16, 23; Iudasch napyrvey vchvaczyl mylego Iesucrista y zavolal...: Ymczyesch y dzyerzyczyesch y (*leg.* ji 'go') tvardo, za nye vyeczye..., yschczy moze vczyecz, kyedy chcze, z vaschych rąk a vy yescze obelzaczye *Rozm* 648.

2. '*lekceważyć, pomijać, dissimulare, despicere*'*(?)*: Obelzayą dissimulant XV *p. post. JA* XII 143. ~ *W tym przykładzie może by trzeba czytać* obełżają.

Obelżenie '*ulżenie, złagodzenie, levatio*': Leuigacio obelzene vel excusatio vymova 1420 *JA* XII 145; Alye gdze skazanye stolcza papyeszkego bi bilo, gemvsz mi zakonv albo obelszenya dacz nye mozemi (*Dział* 5: kląthwa papyesska..., ktorey my moczy dacz rozgrzeszenya nye mamy), chczemi, abi forma przekazanya... pylnye chowana *Sul* 5.

Obelżyć '*zmniejszyć, złagodzić, uśmierzyć, mitigare, temperare*': *Obyelssy (*war. kal.*: vschmyerzy) mitigabit (in his, *sc.* medicamentis, curans, mitigabit dolorem Ecclus 38, 7) *MPKJ* V 84.

Oberman, Barman, Borman, Heberman, Obyrman *formy*: *n. sg.* oberman 1389 *StPPP* VIII nr 5111, 1398 *ŁebMat* 12, 1403 *KsZPozn* nr 1430, 1406 *ib.* nr 2610, 1432 *Przyb* 24; obyrman 1448 *AGZ* XI 325; heberman 1442 *AGZ* XIII 125, 1463 *ib.* 407; barman 1443 *AGZ* XIV 104;

borman 1445 *AGZ* XIV 166; ~ *ac. sg.* obermana 1423 *Czrs* 285, 1446 *AGZ* XIV 208, 1467 *AGZ* XVI 44; ~ *i. sg.* obyrmanem 1412 *Pozn* nr 872; ~ *n. pl.* obyrmani 1456 *JusPol* 296; ~ *n.* a. *ac. pl.* obermani *a.* obermany 1456 *AGZ* V 198.

Znaczenia: **1.** '*wyższy sędzia polubowny, superarbiter, arbitrorum collegio praepositus*': Relicta... iudicis... cum... Thomkone... habent habere concordiam, quilibet ipsorum debet suos habere duos arbitros et vnum quintum eligere habent, qui ipsis sit superior al. oberman, illis habent mittere causam 1389 *StPPP* VIII nr 5111; Oberman arbiter 1398 *ŁebMat* 12; Et si isti quatuor arbitri inter ipsas partes per se medium invenire non possent, tunc debent ad se assumere superarbitrum, qui oberman vocatur 1403 *KsZPozn* nr 1430; Et ibi debent duos quilibet suos adducere et inter istos quatuor debet utraque pars eligere seu recipere Sandziwogium Wrzaszowsky, archiarbitrum vlg. oberman 1406 *ib.* nr 2610; Archiarbiter sic iurabit...: Jakom byl na tey rzeczy, czo myø pan Sandziwoy y kxandz canczlers s obu stronw wybraly obyrmanem o mlyn 1412 *Pozn* nr 872; Paulus... et Wyelislaus... habent habere geometrem, mernika, et obermana Johannem al. Warpansz ad compositiones 1423 *Czrs* 285; Jako czom byla wszanla czworo kony i wosz w them zayeszdze w zapuszczc, gdzc oberman zapowyedzal wkupowacz obyema stronoma, thym wszanla... na mem 1432 *Przyb* 24; Ex ambabus partibus debent locare amicabiliter per duos dominos et quintum heberman dictum... Et si ipsi domini non possent et ignorarent, quid pro eadem villa solvendum esset, extunc facultatem habet Senco, heberman, componere pro dicta villa 1442 *AGZ* XIII 125; Quelibet pars locare debebit per tres nobiles personas et totidem senes, nos vero palatinus cum ipsis septimus residere debemus sicuti barman et ibidem invenire debemus pro omnibus iniuriis et causis 1443 *AGZ* XIV 104; Nicolaus Zyndrich... et Angelus... locaverunt suos arbitros..., inter quos... Petrus Odrowansch... fuit velut borman 1445 *ib.* 166; Eedem partes inter se arbitros locare debent..., quintum vero eciam locare possunt mediatorem al. obermąna 1446 *ib.* 208; Coram prefatis quatuor arbitris et coram domino Alberto Michowski..., qui erit quintus tamquam obirman... Et quidquid per arbitros et obirman fuerit inventum, debent pro rato tenere sub vadio mille marcarum 1448 *AGZ* XI 325; Dominus Nicolaus..., capitaneus Premisliensis, tamquam heberman 1463 *AGZ* XIII 407; Elegerunt... Nicolaum Pycnaszek superarbitrum al. obermana 1467 *AGZ* XVI 44.

2. '*urzędnik przyjmujący zbierane przez poborców czynsze i opłaty, magistratus qui vectigalia ab exactoribus collecta recipit*': Apud prenominatos dicte percipiende pecunie prefectos al. obermany 1456 *AGZ* V 198; Quae quidem pecuniae suprascriptae in manus et potestatem... judicis Sandomiriensis... ad id deputandi, aut in manus horum, quos nominati, sive electores deputaverint, debent consignari et contribui per eosdem exactores in manus electorum al. obirmany, ad id deputatorum 1456 *JusPol* 296.

Obermaństwo '*pewien rodzaj władzy i uprawnień*: *tu, uprawnienia do przyjmowania czynszów i opłat zbieranych przez poborców, ius tributa vectigaliaque ab exactoribus collecta recipiendi*': Andreas Odrowansch..., pallatinus et capitaneus terrarum Russie generalis, significamus per presentes: Quomodo vigore prefectoriatus al. obermanstwa super exaccionibus... percepimus et levavimus in effectum a... consulibus civitatis Leopoliensis centum marcas... de pecuniis exaccionalibus per eos collatis 1456 *AGZ* V 198.

Oberszar *cf.* **Obszar**

Oberwać *(o włosach)* '*wyrwać, powyrywać, urwać, evellere*': Kmetho illibere suscepit agrum... et in hoc est sua barba capillata vlg. oberwana 1422 *StPPP* II nr 1855; Jakom ja jeyh nye zadal trzech ran krwawych w glową gwalthem anym jeyh wloszowh z glovy oberwał 1474 *ZapWarsz* nr 1386.

Oberzieć *cf.* **Obejrzeć**

Obesłać, Obsłać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* obeśle 1443 *AGZ* XIV 83, 1445 *ib.* 158, 1452 *ib.* 351; ~ *inf.* obesłać 1392 *Leksz* I nr 1328, 1397 *ib.* nr 2332, 1400 *KsZPozn* nr 71, *etc.*; obsłać 1399 *Leksz* I nr 3115; ~ *praet. 1. sg. m.* -śm obesłał 1399 *Leksz* II nr 1189; -(e)m obesłał 1428 *Pyzdr* nr 913; *3. sg. m.* obesłał 1391 *Pozn* nr 111, 1394 *Leksz* I nr 1913, 1401 *KsZPozn* nr 677, 1412 *AKH* III 193, *etc.*; *3. pl. m.* obesłali 1395 *Pozn* nr 187; ~ *condit. 1. sg. m.* -bych obesłał 1399 *Leksz* II nr 1189, 1428 *Pyzdr* nr 913; ~ *part. praet. act. adv.* obesław 1443 *TymSąd* 144; obesławszy 1444 *AGZ* XIV 150; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* obesłan 1426 *StPPP* I 294; *n. pl. m.* obesłani 1438 *StPPP* II nr 2759; ~ *praes. pass. 1. sg. m.* -(e)śm obesłan 1396 *Leksz* II nr 1869 a.

Znaczenie: '*zawiadomić kogoś przez posłańca (posłańców) lub woźnego o jakiejś sprawie*

prawnej, najczęściej o terminie (i miejscu) rozprawy sądowej, wezwać przed sąd, upomnieć się o wykonanie czegoś prawnie się należącego lub przez sąd nakazanego, uprzedzić o odpowiedzialności sądowej, aliquem certiorem facere de iudicii termino ac loco, aliquem in ius vocare, aliquem de legibus observandis commonere': Symanowi przisżøndzono Swønchowo mene pirwe, nisz gy Swøch obeslal 1391 *Pozn* nr 111; Dominus capitaneus et subjudex Poznaniensis fecerunt... Stanislaum... et... Bozatham... destinare vlg. obeslacz, ut essent Poznanie judicio in regali 1392 *Leksz* I nr 1328; Ministerialis recognovit coram dominis, quod ter promisit obeslal Mczignewm... ex parte Stephani 1394 *ib.* nr 1913; Wenczslaf a Paaszek obeslali pana Hinczkoui gednacze, iszbi szø szyøli ('zjechali') we *Krzøszu 1395 *Pozn* nr 187, *sim. ib.*; Ys mi ten kon drzewey sdech, nizesm obeslan 1396 *Leksz* II nr 1869 a; Dominus Naklensis predictam dominam premunire wlgo obesla[s]cz debet ante festum sancti Johannis 1397 *Leksz* I nr 2332; Maszco et Nicolaus, fratres,... Nicolaum... debent prevenire vlg. obslacz 1399 *ib.* nr 3115; Iaco praue ranczilesz gy k mey rancze: kegdibich czø obeslal, tedisz mi gi mal postawicz, a kedism czø obeslal, tedis mi go ne postavil 1399 *Leksz* II nr 1189; Quia ipsum Pechnonem *obislał jus regale *ib.* nr 2358, *sim. ib.* nr 2448; Mosczicz cum sua litera debet Mroczkonem prevenire vlg. obeslacz et idem... Mroczko debet stare et audire suam literam 1400 *KsZPozn* nr 71, *sim.* 1402 *Piek* VI 113; Ministerialis recognovit coram iudicio, quod ipsum (*sc.* Nicolaum) predestinavit vlg. obeslal ministeriali trina vice 1401 *KsZPozn* nr 677; Petrus, aduocatus..., ammonere debet et auizare vlg. obeszlacz Przeduogium... cum ministeriali principali uel subcamerario 1412 *AKH* III 191; Quia me non monuit vlg. obeszlal iuxta iurisdicionem *ib.* 193, *sim.* 1416 *Pozn* nr 910, 1417 *ib.* nr 919; Sed ad cautionem fidejussoriam eum dare debet, si pro eodem fuerit avisatus al. obeslan 1426 *StPPP* I 294; Yakom vczinil rok myedzi Thomislawem a myedzi Woyslawem pod trzemy grziwnamy, kedybich ⟨j⟩e obeslal, a tam zazwal mye Thomislaw, nyszem gye obeslal 1428 *Pyzdr* nr 913; Cum... Derslaus cum fratribus... per... Nicolaum..., vel per... Sandiwogium... aduisati fuerint al. obeslani 1438 *StPPP* II nr 2759; Schachno Iudeus submisit se... statuere Sanko Iudeum, quando sibi dominus palatinus intimabit al. obesle tercio die post intimacionem 1443 *AGZ* XIV 83, *sim.* 1445 *ib.* 158, 1452 *ib.* 351; Esszesz myą thy obeslaw czlowyekyem ku rosprawye, a gdyszem k thobye przygyechal s thym czlowyekyem ku roszsprawye, thedysz thy n[y]a mya wybyekl sz ostra bronya szyla 1443 *TymSąd* 144; Si autem aliquis istorum dominorum fuerit infirmus, extunc alium terminum inter se recipiant ulteriorem, intimantes eis ante hoc mutuo al. obeslawshi sya sub eodem vadio 1444 *AGZ* XIV 150; Neque cum ipso ius administrare voluisti, pro quo iure te per nobilem obdestinavit al. obeslal 1491 *AGZ* XVIII 294; ~ Quod quandocunque dictus Andreas super agrum in Zawada hominem inueniat, de quo agro idem Petrus profugus est, extunc dictus Andreas dominum Johannem... cum duobus bonis nunciare habebit al. obeszlacz, ut dictum kmethonem statuet, si fuerit protunc apud eundem Johannem 1427 *StPPP* II nr 2145; Kedy ma Jaschek obeslal panyczem, hysbych mi (*pro* mu) vroczil albo dal czloweka rzeczonego Mycolaya *Kozak na panske skazene (*pro* skazane), w ty czasy v mpne nye byl oszadl any moy byl 1436 *Pozn* nr 1479; Statuimus, quod quocienscunque aliquis kmetho de uno ducatu in alium fugierit ducatum, extunc ille dominus..., a quo ille kmetho fugierit, illum apud quem est profugus, debet duobus nobilibus avisare al. obeszlacz, quos nobiles seu nuncios habebit sibi in subsidium et testimonium, ut sibi hominem profugum cum omnibus bonis restitueret 1452 *AKPr* V 269; ~ Et dum Ruchalam vellet exemere de eisdem bonis, debet ipsum avisare al. obeszlacz in decim septimanis ante solucionem pecuniarum 1452 *AGZ* XII 219, *sim.* 1466 *ib.* 307, 1471 *AGZ* XVIII 36.

Obesłanie *formy*: *n. sg.* obesłanie *ca* 1428 *PF* I 486; ~ *i. sg.* obesłanim 1426 *Pyzdr* nr 820; ~ *l. sg.* (po) obesłani 1410 *Pyzdr* nr 307; obesłaniu 1404 *Pyzdr* nr 227, 1423 *Pozn* nr 1137, 1453 *AGZ* XIV 364. 378. 1454 *ib.* 507.

Znaczenie: '*zawiadomienie przez posłańca o terminie rozprawy sądowej, wezwanie przed sąd, actus aliquem ab apparitore certiorem faciendi de iudicii die, in ius vocatio*': Passek staval Bogusława przed biskupem tydzen po obeslanv 1404 *Pyzdr* nr 227; Olbracht ne bil w Yacubowe meszcze yego wedzenym po obeszlany Dobrogostowem any go na prawo wszczøgnacz mogl 1410 *ib.* 307; Yako Mycolay... ne sdzyl any popral (*pro* pobral) Mycolayewy... ymena yako oszm grzywen po obesłanw panyczem 1423 *Pozn* nr 1137; Yako wlodarz pana Wrzeszyenskego dal rok Vitowy za yego obeslanim 1426 *Pyzdr* nr 820; Obeslane intimacio *ca* 1428 *PF* I 486; Quia ipsum debent statuere coram...

pallatino in una septimana post avisacionem al. po obeslanyv 1453 *AGZ* XIV 364, *sim. ib.* 378, 1454 *ib.* 507.

Obeszcie *cf.* **Obejście**

Obeście *cf.* **Obejście**

Obewrzeć '*pokryć się, oblepić się, przesiąknąć czymś lepkim, co następnie zakrzepło, aliqua re tenaci permadescere, imbui*': O, quantum tunc dolorem Xpus sensit in corpore suo, quando maledicti Iudei... illam vestem Sericceam de corpore Xpo cum carnibus et sanguine, czo obevrzalo krvyą a myasszem, traxerunt *ca* 1500 *JA* X 381.

Obeźreć *cf.* **Obejrzeć**

Obeźrenie *cf.* **Obejrzenie**

Obeźrzeć *cf.* **Obejrzeć**

Obeźrzenie *cf.* **Obejrzenie**

Obeźrzyciel *cf.* **Obejrzyciel**

(Obeżreć się) Obeżrzeć się '*objeść się, najeść się, zjeść bardzo dużo, nad miarę, cibo obrui, nimium se implere*': Po obiedzech, obszarwszy syą a opywszy syą (post prandium repleti et inebriati, *Sul* 24: napelnywszi a wpywszi szą), przychodzili *Dział* 12.

Obeżrzeć się *cf.* **Obeżreć się**

Obficie, Opłwicie *formy*: *comparat.* obficiej 1449 *R* XXV 164, XV *med. SKJ* I 66.

Superlat. naopłwiciej XV *med. R* XXIV 350.

Znaczenie: '*w wielkiej ilości, ponad zwykłą miarę, hojnie, szczodrze, bogato, bujnie, copiose, abunde, large, abundanter*': Prawdi szuka gospodzin y odplaczy *obpliwicze (retribuet abundanter, *Pul*: oplwyczye) czinęczim pich *Fl* 30, 30; Naoplwiczey uberrime XV *med. R* XXIV 350; In laboribus plurimis, in carceribus habundancius, in plagis supra modum w roboczech w wyęczszych, w przekowach, w yęcztwach opfyczey (*R* XXV 164: opwyczey), w byczv nadwyschey (II Cor 11, 23) XV *med. SKJ* I 66; Habuit dolorem amarissime et vberime, vyelmy *gorzką a opwycze, flendo 1456 *ZabUPozn* 116; Lignum, quod fructum fert bene dignum, excolitur melius, que ferat, rodzyły, vberius opphycze 1466 *R* XXII 19; Oblwyczye *pladzą (*war. kal.*: oblwicznyc plodzą) exuberant (venite et descendite, quia plenum est torcular, exuberant torcularia, quia multiplicata est malitia eorum Joel 3, 13) *MPKJ* V 112; Yesus... czyalo y krew szwą na krzyzu za nasz obfyczye wylal *MW* 88a, *sim. ca* 1500 *SlOcc* XII 162; Nyebyeszkymy roszkoszamy oplvycze repleta XV *p. post. R* XXV 265; Egressus est thezaurus aqe viue, id est thezaurus preciosi sanguinis Ihu X, ita largissime, *opyczye, quod per omnes partes corporis emanat *ca* 1500 *JA* X 384; Alem ya przyschedl, aby zyvoth myely y *ovcze opvyczye myely (ut vitam habeant et abundantius habeant Jo 10, 10) *Rozm* 426.

Obfitłość *(?)* '*wielka ilość, nadmiar, copia, abundantia*': *Yoly szø welikø opwithloszcz ryb concluserunt piscium multitudinem copiosam (Luc 5, 6) *ca* 1420 *R* XXIV 84.

Obfitłować *(?)* '*występować w dużej ilości, w spotęgowaniu, nasileniu, abundare, superfluere*': Nisi habundauerit, obvithlowacz (*R* XXIV 74: ne bądze opwitowacz), iusticia vestra plus quam Scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum celorum (Mat 5, 20) *ca* 1420 *R* XXIV 84.

(Obfitnie) Opłwićnie '*w wielkiej ilości, ponad zwykłą miarę, w całej pełni, hojnie, szczodrze, bogato, bujnie, copiose, abundanter*': Oblwicznyc plodzą (*war. lub.*: oblwyczye *pladzą) exuberant (venite et descendite, quia plenum est torcular, exuberant torcularia, quia multiplicata est malitia eorum Joel 3, 13) 1471 *MPKJ* V 112.

Obfitność '*obfitość, bogactwo, pełnia, nadmiar, abundantia, copia*': Prze wirzchouana opfitnoscz iego propter summam opulentiam eius 1444 *R* XXIII 302; Informatiam iuventutis tue documenta moralia... de vena, *gl.* de affluencia, de ubertate, z obphitnoscży, magistrorum tibi nunc scribere cupientes cum adiutorio gracie dei trademus ea XV *med. ib.* 279; Cor et oculum conformat scilicet in agilitate motus, in copiositate, *gl.* in habundancia, w *opithnoscży, spectus *ib.*

Obfitny '*obfity, bogaty, nieprzebrany, liczny, largus, copiosus*': Opfitney łasky plena gracia 1444 *R* XXIII 302; Twimi opfitnimi zaslugami meritis opimis (nunc potens nostri meritis opimis pectoris duros lapides repelle) *ib.* 308.

Obfito '*obficie, w dużej ilości, hojnie, szczodrze, copiose, large, abundanter*': Wschelkycmv mayączcmv bądzye obffyto (*Rozm* 490: opvyto) dano (omni habenti dabitur et abundabit Luc 19, 26), alyc temv, ktory nye ma, y to, czo ma, odeyma *Rozm* 409; Gdyz myly Cristus yvze prosn stal tako vkrvavyony..., tedy... poklyąknął, dzyekvyącz bogv oyczv s tego, yz thako opvyto przelal sva svyąthą krev przc czlovyecze zbavyenye *ib.* 826.

Obfitość, Opłwitość *formy*: *n. sg.* opłwitość *Fl* i *Pul* 71, 7. 121, 7, XV *med. SKJ* V 253, *BZ* Is 48, 18, *etc.*; obfitość *Fl* 121, 6, XV *med. SKJ* I 110, 1466 *R* XXII 11, *MW* 43b, XV *p. post. R* XXV 173. 181, *ca* 1500 *Erz* 53, *Rozm* 481; ~ *g. sg.* opłwitości *Fl* i *Pul* 144, 7, *BZ* II Par 32, 4, 1456 *ZabUPozn* 108, 1461—7

Serm 314v. 316v, *Rozm* 329; obfitości 1461—7 *Serm* 443r, 1471 *MPKJ* V 128, *Naw* 131, XV *p. post. R* XXV 174. 175. 179; ~ *d. sg.* opłwitości *BZ* I Par 12, 40; ~ *ac. sg.* opłwitość 1438 *R* XXII 354, *MW* 52a; obfitość *BZ* Deut 1, 25. 28, 47, *Rozm* 386; ~ *i. sg.* opłwitością XV *med. R* XXIV 359; obfitością *ca* 1450 *PF* IV 578; ~ *l. sg.* (w) opłwitości *Fl* i *Pul* 29, 7. 77, 29; obfitości 1461—7 *Serm* 323v, XV *p. post. R* I s. XLV; ~ *ac. pl.* obfitości *BZ* Gen 27, 28. ~ *W wykazie form warianty pisowni ograniczono do dwóch.*

Znaczenia: **1.** '*wielka ilość, pełnia, nadmiar, copia, abundantia, affluentia*': Karme poslal gim w oplwitosci (cibaria misit eis in abundantia) *Fl* 77, 29, *sim. Pul*; Dacz bog tobye... tłustoszczy zemskye, przelyczne opfitoszczy wyna a oleyu (abundantiam frumenti et vini) *BZ* Gen 27, 28; Y bødø nad tobø znamyona y dziwy..., yzes nye slvzyl panv bogv twemv w radosci syercza swego y veselv prze obfitoscz wszego dobrego (propter rerum omnium abundantiam) *BZ* Deut 28, 47; Zatracyly studnyce... y potok... rzekøc: Gdisz przidø krolyowye asyrsci, a nyc naydø oplwytoscy wod (ne veniant... et inveniant aquarum abundantiam) *BZ* II Par 32, 4; Sprawyedlywoscz twa iako oplwytoszcz wod morskich (sicut gurgites maris) *BZ* Is 48, 18, *sim.* 1471 *MPKJ* V 94; Innumerabiles anni huius vite, pleni eciam deliciis et affluencia, a oplwytoszczy, temporalium bonorum 1456 *ZabUPozn* 108; Opphythoscz ymyenya trwa 1466 *R* XXII 11; Przesz ta oplwitoscz darow wasszich, proszą, raczcze napelnycz nyedostatek moy *MW* 52a; Opplwytoscz w yalmvsznye XV *p. post. PF* V 9; Ktho gyest w opwythoszczy vina (in diversitate et abundantia vini) trzezwy, then gest zemsky bog XV *p. post. R* I s. XLV; Bogacztfh opfytoszczi opes *ca* 1500 *PF* IV 748; Vyelye nayemnykow v domv oycza mego y opfytoscz chleba mayą (quanti mercennarii in domo patris mei abundant panibus Luc 15, 17) *Rozm* 386; ~ Wznidzc we dnoch iego sprawedlnoscz y oplwytoscz pocoia (et abundantia pacis) *Fl* 71, 7, *sim. Pul, sim.* XV *med. SKJ* V 253; Pamøcz oplwytoszczy slodkoszczy twe wyrzygø (memoriam abundantiae suavitatis tuae eructabunt) *Fl* 144, 7, *sim. Pul*; Propter quod abicientes omnem inmundiciam et abundanciam malicie oddzwczye (*leg.* odrzućcie) *swysthky nyeczysthoty, dzelnw (*leg.* cielną) oplwythoscz *gzrechw (Jac 1, 21) 1438 *R* XXII 354; Luxuria, *gl.* id est fluitas in cibis et potibus, et vestibus opwytoscz a rozwyązanye kv nyeczystoszczy w pyczv, odzenyv y w gedzenyv (Gal 5, 19) XV *med. SKJ* I 110; In istis verbis virgo Maria comendatur propter multitudinem virtutum, quam in abundancia, w *oplithoszczy, virtutum XV *med. SKJ* V 280; Quia est (*sc.* virgo Maria) plena gracia..., ditissima per virtutum habundanciam obfythoszczy 1456 *ZabUPozn* 99; In exuberancia spiritualis iocunditatis opvitoszczi duschney radoszczi 1461—7 *Serm* 323v; Proschą beszmyerney vyelmozney thwoyey opfythoszczy wschego dobrego, aby raczyl vlyeczycz moya nyemocz *Naw* 131; Invndancia vlg. opfytoscz peccatorum XV *p. post. R* XXV 173; In celo omnium bonorum affluencia est opphythoscz *ib.* 181; Tako tedy opffytoscz lychoty a myloszyerdzye vyelye luda oczymna (*leg.* ozimnia *?*, et quoniam abundavit iniquitas, refrigescet caritas multorum Mat 24, 12) *Rozm* 481; ~ Z oplwytoszcø cum superfluitate XV *med. R* XXIV 359; Opwytoszczyan superfluitate *ca* 1450 *PF* IV 578; Sz oplvitoszczi ex redundancia 1461—7 *Serm* 314v; Oplvitoscz exuberancia *ib.* 401r; Opfythoscz vbertas *ca* 1500 *Erz* 53.

2. '*dostatek, bogactwo, copiae, facultates, divitiae*': Ale ia rzekl iesm w oplwitoscy moiey (ego autem dixi in abundantia mea), ne poruszon bødø na weky *Fl* 29, 7, *sim. Pul*; Prosycze, gesz to na pokoy sø Yervszalem y opwytoscz (*Pul*: oplwytoszcz) mylvyøczym czebe (et abundantia diligentibus te) *Fl* 121, 6; Bødcz pokoy w moczy twogey a oplwytoscz (*MW* 43b: opfitoscz) w wezhach twoych (et abundantia in turribus tuis) *Fl* 121, 7, *sim. Pul*; Przinyesly chlebi..., oley, woli, skopi ku wszey oplwytoscy (ad omnem copiam) *BZ* I Par 12, 40; Et vita, et salus, et victus, et copia, a oploythoscz (*pro* oplvythoscz), et gloria, et honor, et pax, et omnia bona in omnibus 1456 *ZabUPozn* 108; Inebriabuntur ab vbertate, oth opfythoszczy, domus tue (Psal 35, 9) XV *p. post. R* XXV 175; O altitudo diuiciarum, opphythoszczy, sapiencie et sciencie dei! XV *p. post. RRp* XXV 176; ~ Z opfitoszczy (*war. lub.*: bez potrzeby, z opwythoszczy) ex abundanti (nam de ministerio, quod fit in sanctos, ex abundanti est mihi scribere vobis II Cor 9, 1) 1471 *MPKJ* V 128; Ex abundancia, z obphytoszczy, cordis os loquitur (Mat 12, 34, *Rozm* 329: z oplvytoszczy sercza movyą vsta) XV *p. post. R* XXV 179.

3. '*żyzność, urodzajność, fertilitas, ubertas*': Oglødali zemyø, a wzøwszi owoczow zemye tey, aby vkazali opwitoscz (ut ostenderent ubertatem) y przinyesli k nim *BZ* Deut 1, 25; *Oplitoscz fertilitatem 1461—7 *Serm* 315v; Sz oplvitoszczi ex fertilitate *ib.* 316v.

4. *'tłustość, otyłość, carnis abundantia, pinguedo'*: Z opwitoszczi czala ex abundancia carnis 1461—7 *Serm* 443r; Capharnaum interpretatur nobis villa pingvedinis vlg. tlustoszczy uel obphythoszczy XV. *p. post. R* XXV 174; Bo yze myly Krystus byl barzo roskosnego przyrodzenya przeze vschey *ophytoszczy, czusch przezsmyernoszczy, tako yze prze vyelyką mąka... czysta krew myasto pothv vypuszczyl *Rozm* 606.

Obfitować, Opłwitować *formy*: *praes. ind. 3. sg.* opłwituje XV *med. SKJ* V 281; ~ *part. praes. act. adi. n. sg. f.* opłwitująca XV *med. SKJ* V 276; obfitująca XV *med. SKJ* V 277, *MW* 81b; *ac. sg. m.* opłwitujący *Sul* 59; ~ *inf.* opłwitować 1456 *ZabUPozn* 111; ~ *fut. 1. sg. m.* będę obfitował 1471 *MPKJ* V 71; *2. sg. m.* będziesz obfitować *BZ* Deut 28, 11; *3. sg. f.* będzie obfitować XV *in. R* XXIV 74; ~ *praet. 3. pl. m.* opłwitowali *BZ* Neh 9, 25. ~ *W wykazie form warianty pisowni ograniczono do dwóch.*

Znaczenia: **1.** *'mieć czegoś dużo, pod dostatkiem, opływać w coś, odznaczać się zasobnością, abundare, affluere aliqua re, aliquid abunde habere'*: Gysz by szvim swynyam alybo wyeprzom za mytho nayął lasz bvkwyą alybo zolądzem oblwythvyączy (conduxerit siłvam faginam vel glandinibus abundantem) *Sul* 59; Y vczini pan, ze bødzesz obfitowacz we wszem dobrem (abundare te faciet dominus omnibus bonis), y w plodv ziwota twego, y w plodv dobitka twego, y w plodv zemye twey *BZ* Deut 28, 11; Odzerszely domi wszego dobrege pelne... y oplwytowaly bogaczstvem (abundaverunt deliciis) *BZ* Neh 9, 25; Bogacz⟨twy⟩ oplvitu⟨jąc⟩ diviciis affluendo 1461—7 *Serm* 176v; Zona iego yako maczycza obfytuyacza (sicut vitis abundans Psal 127, 3, *Fl* i *Pul*: oplwyta) w palaczoch domu szwego *MW* 81b; ~ Yass wstąpuye sz puschczey w roschkoschaach opplwythvyącza (*SKJ* V 277: opwithuyącza) que ascendit de deserto, deliciis affluens (Cant 8, 5) XV *med. SKJ* V 276; Hec virgo superabundat, oplwythvye, misericordia propter vnionem divine misericordie *ib.* 281; Quia anima tantis deliciis abundabit oplwytovacz 1456 *ZabUPozn* 111; Bandą opwytował affluam (affluam deliciis Eccles 2, 1) 1471 *MPKJ* V 71.

2. *'występować w dużej ilości, w spotęgowaniu, nasileniu, abundare, superfluere'*: Nisi habundauerit, ne bądze opwitowacz, iusticia vestra plus quam Scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum celorum (Mat 5, 20) XV *in. R* XXIV 74.

Obfity, Opłwity *formy*: *n. sg. m.* opłwit *Fl* i *Pul* 77, 43; obfity 1474 *R* XXIII 297, *ca* 1500 *Erz* 53; *f.* opłwita *Fl* i *Pul* 127, 3, *ca* 1420 *R* XXIV 86, XV *med. R* XXII 246, XV *med. SKJ* V 272, XV *p. post. R* XXV 265; obfita XV *p. pr. R* XVI 349, XV *med. R* XXII 233, *Rozm* 264; *neutr.* opłwite *Fl* i *Pul* 129, 7; obfite *BZ* Gen 22, 17, *Rozm* 225; ~ *g. sg. neutr.* obfitego 1449 *R* XXV 163, *Naw* 91; ~ *ac. sg. m.* obfitego *BZ* Deut 30, 9; *f.* opłwitą *BZ* Judith 8, 7, *MW* 86a; obfitą XV *med. R* XXIV 367, *EwZam* 306; *neutr.* opłwite *MW* 86b; ~ *l. sg. f.* (w) opłwitej *Fl* i *Pul* 91, 14; *neutr.* opłwitem *Fl* 91, 10; obfitem XV *in. R* XXIV 75; opłwitym *Pul* 91, 10; ~ *n. pl. m.* opłwici *Fl* i *Pul* 64, 14. 72, 12; *f.* opłwite *Fl* i *Pul* 143, 16; *neutr.* opłwita *Fl* 49, 20; ~ *d. pl. m.* opłwitym *Fl* i *Pul* 122, 5.

Superlat. n. sg. neutr. naobfitsze XV *med. PF* V 74.

W wykazie form sprowadzono liczne warianty pisowni do dwóch.

Znaczenia: **1.** *'występujący w dużej ilości, w znacznym nasileniu, liczny, wielki, pełny, nadmierny, abundans, largus, uber, copiosus'*: Owcze gych plodne, opylwyte (*Pul*: oplwyte) w chodzech swogych (oves eorum fetosae, abundantes in egressibus suis), wolowe gych tlusczy *Fl* 143, 16; Exultate, quoniam merces... copiosa est in celis oplwitha yeszth w crolewszthwe nebeszkem (Mat 5, 12) *ca* 1420 *R* XXIV 86; Obfita bryla sufficiens massa XV *p. pr. R* XVI 349; Radvycze syą a wyessyelczye syą, bocz otplata wascha opvytha (*R* XXII 246: opliwyta, *Rozm* 264: pomsta vascha obvyta) gest na nyebyeseh (Mat 5, 12) XV *med. R* XXII 233; Mensuram bonam et confertam, natrzaszoną, et coagitatam, natloczoną, et superfluentem, obvythą, pełną, dabunt in sinum vestrum (Luc 6, 38) XV *med. R* XXIV 367; Rozplodzø twe syemyø yako gwyazdi na nyebye a yako pyasek... twe plemyø opwyte *BZ* Gen 22, 17; A gdisz podnosl røkø Moyzes, wderziw rosgø dwoycz w krzemyen, wysli sø wodi *obfitey (egressae sunt aquae largissimae, *JA* X 384: *opythe), tak ze lvd pilbi y dobytek *BZ* Num 20, 11; Geyze to møz bil odvmarl w bogaczstwye wyelykem a czelyadz oplwytø (cui vir suus reliquerat divitias multas et familiam copiosam) *BZ* Judith 8, 7; Opfythy low 1474 *R* XXIII 297; Panye Iesu Criste..., kthory... krew oplphytą boku zranyonego wylal *MW* 86a; Day nam przesz oplphite krwye twoyey wylanye duszam naszem wyecz⟨n⟩e odpoczywanye *MW* 86b; Yały ryb vyelkoszcz obfytha (multitudinem copiosam Luc 5, 6) y rvala szya szyecz gych

EwZam 306; Tham krew roszląno *ophitą, szeszcznaszczye krolow zabytho XV *ex. MacDod* 141; Krol Abagarus... opravyl Edyszenskye myasto, ktoresch yest w lud y v poganstvo (*pro* bogactwo) obvyte *zyemye nasylnye (hic rexit Edyssenam civitatem populo divitiisque plenam) *Rozm* 225; ~ Sicut in die honeste ambulemus, non in comessacionibus et ebrietatibus w opuitem iedzenu y piczu (Rom 13, 13) XV *in. R* XXIV 75; W myakem a w dlugem lezenv w nyeczystych myslach z opvitego (XV *med. SKJ* I 49: *owytego) pycza y gedzenya (Rom 13, 13) 1449 *R* XXV 163; ~ Y powiszon bødze... rot (*pro* rog) moy, a staroscz moia w miloserdzu oplwitem (senectus mea in misericordia uberi, *Pul*: oplwytym) *Fl* 91, 10; Bo w pana myloserdze y oplwyte v nego otkupene (et copiosa apud eum redemptio) *Fl* 129, 7, *sim. Pul*; O, bandz volya twa, myly panye, azczyby mala kropya vkanala z opphythego myloszyerdzya twoyego *Naw* 91; ~ Naopfytsze copiosior XV *med. PF* V 74; Oblwitego XV *med. R* XXIV 350; Oplwyte *ib.*; Opfite otmenyøcze *roszmya *ca* 1450 *PF* IV 578; Opffythy largifluus *ca* 1500 *Erz* 53.

2. '*oplywający w coś, obfitujący, bogaty, przepełniony czymś, aliqua re abundans, copiosus*': Owa oni grzeszni y oplwiczi (ecce ipsi peccatores et abundantes) na swecze odzerszeli sø bogaczstwa *Fl* 72, 12, *sim. Pul*; On zaprawdø iest miloserdni... Y oplwit bil, abi otwroczil gnew swoy (et abundavit, ut averteret iram suam) *Fl* 77, 43, *sim. Pul*; Przekorø (*pro* przekora) opylwytim (opprobrium abundantibus, *Pul*: oplwytym) a gardzene physznym *Fl* 122, 5; ~ Que est ista, que ascendit de deserto deliciis affluens, innixa, z puschczyey oplywita (*R* XXV 265: oplvitha) w roskoschaach..., super dilectum suum (Cant 8, 5)? XV *med. SKJ* V 272; Y vczini czø pan bog twoy obfitego (abundare te faciet) we wszem robotowanyv røøk twoyv... y w plodv dobitka twego, y w zisnosczi zemye twe *BZ* Deut 30, 9; ~ Vsta twoia oplwita biła zgloby (os tuum abundavit malitia, *Pul*: oplywała zloszczyø) *Fl* 49, 20.

3. '*płodny, dużo rodzący, urodzajny, fertilis, uber*': Prawi... iaco cedr lybanski rozplodzi se... Ieszcze rozplodzø se w starosci oplwitey (adhuc multiplicabuntur in senecta uberi) *Fl* 91, 14, *sim. Pul*; Zona twoya yako maczycza oplwyta (uxor tua sicut vitis abundans, *MW* 81b: obfytuyacza) w sczanach domv twego *Fl* 127, 3, *sim. Pul*; ~ Padolowe bødø oplwiczi szita (valles abundabunt frumento, *Pul*: oplwyczy zyty) *Fl* 64, 14.

Obiad, Hobiad *formy*: *n. sg.* obiad (1401) *MMAe* VIII 251, *BZ* Tob 2, 1, *ca* 1500 *Erz* 53, *Rozm* 412; ~ *g. sg.* obiada *Aleksy* w. 85, *BZ* Tob 2, 3, *ca* 1500 *JA* IV 92; ~ *ac. sg.* obiad 1429 *Pozn* nr 1326, *BZ* Tob 12, 12, *Rozm* 305. 380. 381; ~ *i. sg.* obiadem 1464 *Wisł* nr 783, *Rozm* 305; ~ *l. sg.* (po) obiedzie *Sul* 24, 1484 *Reg* 711; hobiedzie 1432 *ZapWarsz* nr 393; ~ *l. pl.* (po) obiedziech *Dział* 12.

Znaczenie: '*główny posiłek gorący, spożywany koło południa, spożywanie tego posiłku, prandium, cibus meridianus*': Prandia vlg. dicta obyad (1401) *MMAe* VIII 251; Jacom skodzyen na then obyad, czso gy oczyecz moy panom czinil za thy vyni, dzyeszyacz grzywen 1429 *Pozn* nr 1326; Jakom szø ya mal gednacz Stanislawem (*leg.* z Stanisławem) po hobedze 1432 *ZapWarsz* nr 393; Wyelye gych (*sc.* sędziów) kv sandzenyv rzeczy nye gynako przichodzili, nyszly alysz po obyedze (quam post prandium, *Dział* 12: po obiedzech), napelnywszi a wpywszi szą *Sul* 24; A yeko za iwtra wstal, od obyąda szą precz bral *Aleksy* w. 85; Obyad (prandium) bil dobri vczinyon w domu Thobyasovye *BZ* Tob 2, 1; Tedi richlo Thobias y obyada (prandium) nyechaw..., k temv cyalu martvemv przibyczal *ib.* 2, 3; Gdi... obyad twoy opusczasz (quando... derelinquebas prandium tuum) *ib.* 12, 12; Ya thesch mlodzyenyecz we szyrzoda wthora za Popyelecz przed obyadem pyszma dokonal 1464 *Wisł* nr 783; Tez mayą myeczi na vyeczerzy y w obyedzye dosyczy (sintque prandii coenaeque refectione contenti) 1484 *Reg* 711; ⟨Po⟩ obyedzie y tez po vyeczerzy *ib.*; Prandium, id est comestio in meridie, obyad *ca* 1500 *Erz* 53; Krom godzyni obyada nycz s pokarmv extra horam prandii aliquid alimentorum sumat *ca* 1500 *JA* IV 92; O tem, yako ieden Zyd prosyl myłego Iesusza na obyad *Rozm* 305; Zyd począł myslycz ssam v sobye, czemv by szye nye vmyl myly Iesus przed obyadem (quare non baptizatus esset ante prandium Luc 11, 38) *ib.*; Iesus... począł movycz przyklad k nym, ktorzy ssą byly na obyad vezvany (Luc 14, 7) *ib.* 380; Kyedy czynys obyad albo vyeczerza (cum facis prandium aut coenam Luc 14, 12), nye zovy przyaczyol *ib.* 381; Obyad moy yest gotow (ecce prandium meum paravi Mat 22, 4) *ib.* 412.

Obiadne *cf.* **Obiedne**

Obiadować '*jeść obiad, prandium comedere*': Recumbentibus, *obaduyocz, undecim discipulis apparuit illis Ihesus (Marc 16, 14) XV *med. GlWroc* 38v.

Obiadwać, Obiedwać *formy*: *inf.* obiadwać

XV *med. GlWroc* 72v, 1484 *Reg* 711, *ca* 1500 *Erz* 53; obiedwać 1484 *Reg* 711; ~ *praet. 3. pl. m.* obiedwali XV *med. R* XXV 156; ~ *condit. 2. sg. m.* -by obiadwał *BZ* III Reg 13, 7; *3. sg. m.* -by obiedwał *Rozm* 319.

Znaczenie: '*jeść obiad, obiadować, prandium comedere, prandere*': Convivio autem instaurato, gedy *poczyli obadwacz, puella cepit saltare XV *med. GlWroc* 72v; Comedentibus gdy obyedualy, od płaczu scha szadzerszecz nye mogly XV *med. R* XXV 156; Podz se mnø do domu, abi obyadwal (ut prandeas), a obdaruiø cyø *BZ* III Reg 13, 7; Nye mayą obyedvaczi *(wyraz przekreślony)*, obyadvaczy any tez vyeczerzaczi, alyz pyrzve przedthym paczyerz yednącz ⟨zmowią⟩ (prandium autem et coena non nisi praemissa semel Dominica oratione sumatur) 1484 *Reg* 711; Obyadvacz prandere *ca* 1500 *Erz* 53; Proszyl yego, aby s nym obyedwal (ut manducaret cum illo Luc 7, 36) *Rozm* 319.

Obiat *cf.* **Obiet**

Obiata, Obieta *formy*: *n. sg.* obiata *Fl* 19, 3, 1424 *Msza* III s. 67, *BZ* Lev 7, 12. 8, 21. 28, *etc.*; obieta XV *med. SKJ* V 271, *BZ* Gen 22, 7, *MPKJ* V 109, *Pul* 19, 3; ~ *g. sg.* obiaty XV *med. SKJ* I 4, *BZ* Lev 7, 11. 20. Num 28, 8. 23, *etc.*; obiety *BZ* Lev 7, 18. 30; ~ *d. sg.* obiecie *BZ* Lev 8, 18. 9, 2. 3. 23, 18. 19. I Reg 16, 3. 5. I Par 21, 23. Neh 10, 33; ~ *ac. sg.* obiatę *Fl* 131, 2, 1413—4 *Msza* I s. 261, *sim.* V, *etc. etc.*, *BZ* Lev 5, 7. 10, *etc. etc.*; obietę *BZ* Lev 4, 32. 7, 16, *MPKJ* V 35. 115, *Pul* 26, 11. 131, 2; ~ *v. sg.* obiato 1444 *R* XXIII 307; ~ *i. sg.* obiatą *BZ* I Par 23, 29; ~ *l. sg.* (po) obiecie *BZ* Num 28, 14. I Reg 26, 19; ~ *n. pl.* obiaty *BZ* Num 28, 14, 1471 *MPKJ* V 6. 37, XV *p. post. R* XXV 173, *ca* 1500 *JA* X 386; ~ *g. pl.* obiat *BZ* Lev 24, 9. II Par 29, 35; obiet *BZ* Lev 7, 32. 8, 28, *Pul* Deut 54; ~ *d. pl.* obiatam *BZ* Num 15, 5. 10. 28, 28. 29, 9. I Reg 15, 22; obietam *Fl* 19, 3; ~ *ac. pl.* obiaty 1426 *Msza* IV s. 313, *sim.* I. VIII—X, XV *med. Msza* V s. 260, *BZ* Lev 9, 4, *etc. etc.*; obiety *BZ* Lev 4, 33. 7, 29, *Pul* 19, 3; ~ *i. pl.* obiatami *BZ* Num 29, 6; obietami *BZ* II Par 28, 23, 1461—7 *Serm* 315r; ~ *l. pl.* (w) obiatach *BZ* Lev 4, 31. I Par 23, 31.

Znaczenia: **1.** '*ofiara, rzeczy ofiarowane, przeznaczone do ofiarowania, sacrificium, hostia immolanda, victima*': Pamøczen bødz wszem obetam (memor sit omnis sacrificii, *Pul*: na pamyęczy myey wszytky obyety) twogim a obata (holocaustum, *Pul*: obyeta) twoia tuczna bødz *Fl* 19, 3; Kthorąsz obyathą (oblationem, *Msza* II. III: obatouane, IV: obyath, VI: obyathowanyą) ⟨thy boze... proszymi⟩ prze⟨że⟩gnaną, przypysaną, twarda, roszvmną, przyemną ⟨y thesz vczynycz raczy⟩ 1413—4 *Msza* I s. 261, *sim.* V; Obatą munus (si ergo offers munus tuum ad altare Mat 5, 23) XV *in. R* XXIV 74; Obyatuyemi przeszwyatley dostoynoszczy... twoyey s swych darow y teesz danych obyatø czystø, obyatø swøthø, obyatø nepokalanø (hostiam puram, hostiam sanctam, hostiam immaculatam) 1424 *Msza* III s. 59, *sim.* IV. VI; Day, aby ta obyatha (sacrificium, *Msza* VI: offyara)... bandz tobye* przyyemne 1424 *Msza* III s. 67; Proszymy..., yako przyemnø myalby y przeszegnalby... thy swanthe obyathy (*Msza* III: obyatawanya, V. VII: swyathoszczy, VI: obyathovanya, XI: szvyąthoszcz) czyste (haec sancta sacrificia illibata) 1426 *Msza* IV s. 313, *sim.* I. VIII—X; Przigemne myecz raczilesz dary... y kthorø thobye obyathø dal albo obyetowal (quod tibi obtulit) napyrzwy... kaplan 1426 *Msza* IV s. 315; O wielebna swianta obyatho o salutaris hostia! 1444 *R* XXIII 307; Bo, bi byl chcial modlø, *gl.* obyatø (*Fl*: offarø, *Pul*: modlę), wzdalbich byl (si voluisses sacrificium dedissem Psal 50, 18) ouszem *Kart-Świdz*; Ipse est propiciacio, obyeta, pro peccatis nostris XV *med. SKJ* V 271; Tocz sø drwa ku przebitku y ogen, a gdze gest obyeta (ubi est victima holocausti)? *BZ* Gen 22, 7: Obyetowacz bødzye yø (*sc.* owcę) panu na myeszczye, gdzyesz to obiczyay gest zabyyacz obyetne obyeti (ubi solent caedi holocaustorum hostiae) *BZ* Lev 4, 33; Offyerowacz bødzye dwye garlyczi... panv, gednø za grzech a drvgø za obyatø (in holocaustum) *ib.* 5, 7, *sim. ib.* 5, 10; Bøødzyeli za dzøkowanye obyata albo offyara (si pro gratiarum actione oblatio fuerit), offyerowacz bødø chlebi przes kwassv *ib.* 7, 12, *sim. ib.* Num 28, 6; Chlebi kwaszne s obyati wzdane za dzyøky (cum hostia gratiarum) *BZ* Lev 7, 13; Acz kto... dobrowolnye obyetowalbi obyetø (si... sponte quispiam obtulerit hostiam), tasz tego dnya sznyedzyona bødzye *ib.* 7, 16, *sim. ib.* 4, 32; Dzyerszecz bødøø w røcze tuk obyeti srzødzy (*pro* grødzy, adipem hostiae et pectusculum) *ib.* 7, 30; Przystøp ku oltarzv a obyetuy za grzech twoy a offyeruy obyatø (offer holocaustum) *ib.* 9, 7, *sim. ib.* 23, 25. 27. Num 28, 27; *Przichodzoczy... offyerowacz bødø obyati (sacrificia) *BZ* Num 15, 14; Drvgego barana offyervycze... k wyeczorv podle... *rzvdv obyati iwtrzney (iuxta omnem ritum sacrificii matutini) *ib.* 28, 8, *sim. ib.* 28, 23; Obyati z vina (libamenta... vini), ktore mayø nalacz po kaszdey obyecze (quae per singulas fundenda sunt

victimas), ti to sø *ib.* 28, 14; Offyarvycze obyatø wonnø (holocaustum in odorem) przechøtnø panv *ib.* 28, 27; Offyarvycze... kv obyatam (in sacrificiis) gich byeli... trzi dzesyøtki *ib.* 28, 28, *sim. ib.* 29, 9; Azaly pan chce zaszszonim offyeram albo obyatam (numquid vult dominus holocausta et victimas), ale wyøcey abi bilo posluchano glosu gego? Bo gest lepsze posluszenstwo nysz obyata (quam victimae) *BZ* I Reg 15, 22; Wzowyesz Yzay ku obyecye (ad victimam) *ib.* 16, 3, *sim. ib.* 16, 5; Kaplany vstawyeny bødø nad chlebi poswyøtnimy a nad obyatø chlebowø (super panes propositionis et ad similae sacrificium) *BZ* I Par 23, 29; Potem krol y wszitek lyvd obyatowaly obyati (immolabant victimas) przed bogem *BZ* II Par 7, 4, *sim. ib.* 29, 21. 27. 31; Ofyerowal obyati (victimas) bogom damaskim swich nyeprzyiacyol rzekøcz: Bogowye krolyow syrskich wspomagaiø gym, gesz to ia vsmycrzam obyetamy (quos ego placabo hostiis) *ib.* 28, 23; Ia syedzø smøcyen az do obyati wyeczerzney (ad sacrificium vespertinum) *BZ* I Esdr 9, 4, *sim. ib.* 9, 5; Abi z nas kaszdi dal trzecyznø szelyøgow... ku chlebom obyetnim a ku obyecye vyeczerzney (*pro* vyeczney, ad sacrificium sempiternum) *BZ* Neh 10, 33; Gesmi lyosi rzucyly... na obyetø drewnø (super oblationem lignorum) *ib.* 10, 34; Bødøly obyatowacz szszone obyati y byte obyati (si obtulerint holocautomata et victimas), nye przymø gich *BZ* Jer 14, 12; Obyati czinyly (sacrificabant) na oltarzu *BZ* I Mach 1, 62; Ceperunt eum compellere, ut ymolaret, obyatą czynyl, ipsorum deo 1456 *ZabUPozn* 111; Obyethne obyathy (*war. lub.*: obyetnye) sacrificia (Prol) 1471 *MPKJ* V 6; Obyatha mokra libamina (parabis... cyathos, in quibus offerenda sunt libamina Ex 25, 29) *ib.* 18; Obyathi hostias (qui obtulerit ex vobis hostiam domino de pecoribus Lev 1, 2) *ib.* 21; Powszedna obyata (*war. lub.*: powsednya obycta) iuge sacrificium (Dan 8, 13) *ib.* 109; Obyatha (*war. lub.*: obyecz) delibacio (quod si delibatio sancta est, et massa Rom 11, 16) *ib.* 126; Na obyathą (*war. kal.*: na obyeczanye) in holocaustum (ibi offeres eum, *sc.* Isaac, in holocaustum Gen 22, 2) *MPKJRp* V 10; Obyetowal yesm w koszczyelye yego obyetę wolanya (hostiam vociferationis, *Fl*: offerø glosnø), pyacz będę y psalmy czyszcz będę gospodnu *Pul* 26, 11; Prorok molwy o Yezukrisczе y czerekwy a proszy, aby spelnyl obyatę *Pul* 131 arg.; Z gychze obyet (de quorum victimis Deut 32, 38) yedly tlustoszcz y pyly wyno modl *Pul* Deut 54; Hic tunc videatis, quia ista offertoria et holocausta vlg. obyathy non sunt primo statuta, sed ab inicio mundi XV *p. post. R* XXV 173; Holocaustum dicitur offertorium, quod antiquitus in altari cremabatur, offyara vel obyąthą *ca* 1500 *Erz* 53; Figuralia sacrificia, obyati, figurabant passionem Xpi *ca* 1500 *JA* X 386; ~ duchowne obiaty '*obrzędy religijne, ritus sacri*': Duchowne obyathy cerimonias (custodite praecepta mea et caeremonias IV Reg 17, 13) 1471 *MPKJ* V 47; ~ obiata (obieta) kadzidlna '*ofiara całopalna, holocaustum*': Offyerowal y skopy ku obyeczye kadzydlney (in holocaustum) *BZ* Lev 8, 18, *sim. ib.* 9, 2. 3; Wszystek skop spolu sezze na oltarzv p(r)zeto, ysze bila obyata kadzydlna (quod esset holocaustum) *ib.* 8, 21; Weszmye ge z røku gich y zakadzy na oltarzu kadzydlnich obyet (adolevit super altare holocausti) przeto, ysze szwyøczona gest obyata (oblatio) w vonyøø chøtnoszczy boszey szwyøtoszczy *ib.* 8, 28; W obyatach kadzidlnich (in oblatione holocaustorum) domv boszego... vstawnye stoycye przed bogem *BZ* I Par 23, 31; ~ obiaty palące, pałające, zapalne, zapalone '*ofiary płynne, libamen, libatio*' (*w błędnym przekładzie czes.* plovûcí): Offyerowacz *bodzecze w nich offyery panv, obyati *zapalnye y palayøcze (holocausta et libamenta) *BZ* Lev 23, 37; Vino kv zapalonym obyatam (ad liba fundenda) tesz myari da *BZ* Num 15, 5; Dasz... vino kv zapalnim obyatam (ad liba fundenda)... na offyerø *ib.* 15, 10; Koszla... offyarvge... kromye obyati kalendowe s obyatami (praeter holocaustum Calendarum cum sacrificiis) gego, na obyatø zapalnø wyecznø (holocaustum sempiternum) z obyatami gego paløczimi obyczaynimi (cum libationibus solitis) *ib.* 29, 6; Offyary svche y obyati paløcze (sacrificiaque et libamina) po wszech czelczoch y scopyech, y po baranyech *porzodnye slawicz bødzecze, y koszla za grzech, kromye obyati wyeczney y obyati svche y paløcze gego (absque holocausto sempiterno sacrificioque et libamine eius) *ib.* 29, 19, *sim. ib.* 29, 24. 31. 34; S tich pyenyødzi kupy cyelce, skopi, barani y palyøce obyati (sacrificia et libamina eorum) a ofyeruy ge na oltarzu *BZ* I Esdr 7, 17; ~ obiata palona, zapalna, zażżona, żżona '*ofiara całopalna, holocaustum*': *Bodzecze offyerowacz... czelcza iednego s stada a scopv dwv y bødø kv obyecze szoney (*leg.* żżonej, in holocaustum) z rzeczami swymi *BZ* Lev 23, 18; Sedm dny bødzecze offyerowacz obyati zapalne (holocausta) panv *ib.* 23, 36; Bødzecze offyerowacz obyatø zapalnø (holocaustum) panv *ib.*, *sim. ib.* 22, 18; Kozel offyerowan bødze bogv za grzech na obyatø zapalnø wyecznø (in holocaustum sempiternum) *BZ*

Num 28, 15; Wzbudza-ly cyø pan przecywo mnye, ukoy syø w wolney (*pro* wonney *?*) obyecye zaszszoney (odoretur sacrificium) *BZ* I Reg 26, 19; Vdzalal tu oltarz panu y obyatowal obyati zaszone (*leg.* zażżone) y pokoyne (holocausta et pacifica) *BZ* I Par 21, 26; Przeto bilo wyele obyat (holocausta plurima), tuk pokoynich obyat (adipes pacificorum) y mokre rzeczi palyonich obyat (libamina holocaustorum) y dokonala syø sluszba domv bozego *BZ* II Par 29, 35; ~ obiata (obieta) pokojna, poświętna, świętna '*ofiara dziękczynna, victima, quae gratiarum agendarum causa sacrificatur*': Wszystek tuk odeymye, yakosz obyczay gest w obyatach pokoynich (de victimis pacificorum) *BZ* Lev 4, 31; Tocz gest prawo obyati pokoyney (lex hostiae pacificorum), gesz to syø obyatuge panv *ib.* 7, 11, *sim. ib.* 7, 20; Gestlybi kto myøsso obyeti pokoyne (de carnibus victimae pacificorum) trzeczy dzyeyn yadl, nye bødzye wdzøczna gego offyera *ib.* 7, 18; Ktorzy offyeruyø obyety pokoyne (victimam pacificorum) panu, acz offyeruyø spolu y poszwøtnøø obyatø, to gest *gorayøczø rzeczy (sacrificium, id est libamenta eius) *ib.* 7, 29; Prawe plece s pokoynich obyet (de pacificorum hostiis) dostanye syø... kaplanowy *ib.* 7, 32; Weszmyczye... wolu a skopu za pokoyne obyati (pro pacificis) *ib.* 9, 4; Vczincze y koszla za grzech, y dwa barany rocznya kv obyecze pokoyney (hostias pacificorum) *ib.* 23, 19; Abi iedli ge na swyøtem myesczv, bo swyøte swyøtich ⟨jest⟩ s poswyøtnich obyaat (de sacrificiis) bozich *ib.* 24, 9; Vczinycze offyerø bogv *wbyatø zapalnø ⟨al⟩bo obyatø pokoynø (in holocaustum aut victimam) *BZ* Num 15, 3; Gdisz z wolow vczinisz offyerø..., abi spelnil slvb albo *pokoynye obyati (votum vel pacificas victimas) *ib.* 15, 8; K temv dam y woli ku obyecye (in holocaustum)..., y pszenyce ku obyecye poswyøtney (in sacrificium) *BZ* I Par 21, 23; Obyathą poschwyantną (*war. lub.*: obyecz poszwąnthna) oblacionem sacrificii (cum obtulerit oblationem sacrificii domino Lev 2, 1) 1471 *MPKJ* V 21; Swyathne obyathy (*war. lub.*: svyątne obyeczy) solemnes victime (quia victimae sollemnes ibi sunt universis contribulibus suis I Reg 20, 6) *ib.* 37; Poschwyanthna obyata sacrificium (dicat ergo ancilla tua, ut fiat verbum domini mei regis sicut sacrificium II Reg 14, 17) *ib.* 40; Poschwyąthną obyathą (*war. lub.*: poswyathną obyeta) ostiam (quia praeparavit dominus hostiam, sanctificavit vocatos suos Soph 1, 7) *ib.* 115; ~ obiata wyciężna '*ofiara krwawa ze zwierząt, hostia, animal mactatum*': Vino... da na offyerø zapalnø albo na obyatø viczøsznø (in holocaustum sive in victimam) *BZ* Num 15, 5; Gdisz z wolow vczinisz offyerø albo obyatø wiczøsnø (holocaustum aut hostiam) *ib.* 15, 8; Sstøpyl ogen z nyeba y zdzegl obyati palyone y wyczyøzne (holocausta et victimas) *BZ* II Par 7, 1; *Vycząsnye obyati (*war. kal.*: obyathi) victimas (victimas pro salute vovi Prov 7, 14) *MPKJ* V 67; ~ zapalna obiata '*ofiara z kadzidła, sacrificium, quod ture incenso fit*': Zagladzil czarownyki... a ty, gesz obyatowaly zapalnø obyatø (qui adolebant incensum) Baalowy a slunczv *BZ* IV Reg 23, 5; ~ Księgi Obiaty '*Księga Kapłańska, Liber Leviticus*': Xęgi Obyathy Liber Leuitici XV *med. SKJ* I 4.

2. '*obietnica, przyrzeczenie, to co obiecane, promissio, id quod promissum est, votum*': Yako przyszøgl gospodnv, obatø (*Pul*: obyetę) slvbyl (votum vovit) bogv Yacob *Fl* 131, 2; ⟨Sza nadzeya sbawyenya y sdrowya swego thobye⟩ oddawaya, placza obyathi (*Msza* I. IV. VIII: placzą obyethnycze, III: *dawayo sluszbø, VI: dawayą dlugye slvsby, VII: davayą dlugy, szluby, IX: proszby) swoye (reddunt vota sua) ⟨wyecznyemv bogv zyvemv⟩ XV *med. Msza* V s. 260; Christus pulsat flagellis, comminacionibus, beneficiis, promissionibus et exemplis kloni karanim, groszami, dobroczamy, obyetami, przicladami swyanthich 1461—7 *Serm* 315r; Tako chwala banda mowil gymyonowi twemu na wieky wiekow, abich dawal obiati moie (ut reddam vota mea Psal 60, 9, *Fl*: obetnicze moie, *Pul*: obyetnyczę moyę) ze dnya w dzen *MW* 9b; Moyszesz... boze oblycze wydzyecz chczyal..., a bog ycmv thego nye dal, ale pothem obyeczował, obyąthą szwą bog napelnyl *ca* 1500 *Spr-TNW* V 16.

3. '*zysk, procent, fenus, lucrum*' *(?)*: Pro fenore za thą wmowyoną obyathą (*war. lub.*: za thą vmowa, obyethą; reddat tibi dominus semen de muliere hac pro faenore, quod commodasti domino I Reg 2, 20) 1471 *MPKJ* V 35.

Obiatawanie *(?)* '*to co się składa na ofiarę, ofiara, sacrificium, hostia*': Prosymi, aby... przeszegnal... ta swøta obyatawanya (*Msza* VI: obyathovanya, I. IV. VIII—X: obyathy, V. VII: swyathosczy, XI. XII: szvyąthoszcz) neporuschona (haec sancta sacrificia illibata) 1424 *Msza* III s. 50.

Obiatniak *(?)* '*składający ofiarę, immolator*': Obyathnyaka propiciatorem XV *p. pr. Zab* 519.

Obiatny *cf.* **Obietny**

Obiatować (się), Obietować (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *praes. ind. 1. sg.* obietuję 1471 *MPKJ* V 131; *3. sg.* obiatuje *BZ*

Num 28, 30; obietuje *BZ* Lev 7, 14; *3. pl.* obietują *BZ* Lev 7, 13.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *praes. ind. 1. sg.* obiatuję 1444 *R* XXIII 306; *3. sg.* obietuje *BZ* Lev 4, 35. 8, 23; *1. pl.* obiatujemy 1424 *Msza* III s. 52. 59, 1426 *Msza* IV s. 313, *sim.* VII; obietujemy 1424 *Msza* III s. 51, XV *p. post. Msza* VII s. 52; obiatujem XV *p. pr. Msza* IX s. 259; *2. pl.* obiatujecie *BZ* Lev 22, 30; *3. pl.* obiatują 1424 *Msza* III s. 52, *sim.* VI; ~ *praes. ind. z partykułą* ać *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *1. sg.* ać obiatuję *BZ* I Reg 16, 5; ~ *imper. 2. sg.* obietuj *BZ* Lev 9, 7; *1. pl.* obiatujmy 1456 *Msza* VI s. 260; *2. pl.* obiatujcie *BZ* IV Reg 17, 35. 36; ~ *part. praes. act. adv.* obiatując *BZ* Lev 22, 18. II Par 35, 6, 1471 *MPKJ* V 13; *adi. g. pl. m.* obiętujących *BZ* Lev 4, 34; ~ *inf.* obietować(i) *MPKJ* V 54; obiatować *BZ* I Reg 16, 2. 5. II Par 26, 16. I Esdr 7, 16; obietować *BZ* I Par 21, 24. I Mach 2, 15. 23, 1471 *MPKJ* V 54; ~ *fut. 1. sg. m.* obiatować będę *MW* 3a; *3. sg. m.* obietować będzie *BZ* Lev 4, 29. 33; *1. pl. m.* będziem obiatować *BZ* I Mach 2, 22; *2. pl. m.* będziecie obiatowali *BZ* Lev 22, 29; *3. pl. m.* będą obiatować *BZ* Jer 14, 12; będą obietować *BZ* Deut 33, 19; ~ *praet. 1. sg. m.* obietował jeśm *Pul* 26, 11; *3. sg. m.* obiatował *BZ* I Par 21, 26; obietował 1426 *Msza* IV s. 315, *BZ* Lev 4, 32, 1471 *MPKJ* V 41, XV *ex. MPKJ* II 326; *3. pl. m.* obietowali są *Fl* 105, 35; są obietowali *Fl* 105, 36; obiatowali *Gn* gl. 57a, *BZ* IV Reg 23, 5. II Par 7, 4. I Esdr 7, 15, 1471 *MPKJ* V 97; obietowali *BZ* Lev 8, 19, *Pul* 105, 36. Deut 25, *MPKJ* V 97; ~ *condit. 3. sg. m.* -by obiatował *BZ* Lev 22, 18; obietowałby *BZ* Lev 7, 16; *3. pl. m.* -by obiatowali *BZ* I Reg 15, 21. II Par 29, 21. 27. Dan 2, 46; ~ *part. praet. act.* obietowaw *BZ* Lev 8, 15; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* obiatowan XV *p. pr. SKJ* I 306; obietowan *MPKJRp* V 20r. 24r; *g. sg. m.* obietowanego *BZ* Lev 8, 24; *n. pl. m.* obietowani *BZ* I Reg 21, 6; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* obietowan jest 1438 *R* XXII 351, *ca* 1450 *PF* IV 572; *neutr.* jest obiatowano *BZ* II Par 35, 1; ~ *inf. pass. sg. neutr.* obiatowano być *BZ* Lev 27, 9; ~ *condit. pass. 3. pl.* -by były obiatowany *BZ* I Reg 15, 15.

Znaczenie: '*składać na ofiarę, ofiarować, sacrificare, immolare*': Nam Maria et Ioseph... puerum Ihesum in templum presentauerunt obatoualy *Gn* gl. 57a; Obyetowały sø (immolaverunt, *Pul*: wzdawaly) syny swe y *czsery swe dyablom *Fl* 105, 35; Przelyly sø... krew *synvow swogich y czsor swogich, gesz sø obyetowaly (quas sacrificaverunt, *Pul*: yesz obyetowaly) rytym balwanom canaanskym *Fl* 105, 36; Zby (*pro* aby) *obiotowaly obiet chwaly (ut sacrificent sacrificium laudis, *Pul*: wzdaycze modle chwalę) *Fl* 106, 22; Aby... przeszegnal... ta swøta obyatawanya..., yeesz my tobye obyetuyemi (quae tibi offerimus, *Msza* IV: dayemi, IV. VII: obyatuyemy, VI: *obyathvgymi, VII. XI. XII: offyerugemy, IX: obathuyem) za pospolstwo twych wyernich krzescyyanow 1424 *Msza* III s. 51; Pomni, pane, slug..., za ktoresz tobe obyatuyemi (*Msza* I. IV. VIII: dawamy, I. VII. VIII. XII: offyeruemy, VI: obyathvymi, VII: obyethugemy) albo ktorzysz tobye obyatuya (*Msza* I. IV. VIII: dawayą, I. VII. XII: offyeruyą) tø obyatø chwali (pro quibus tibi offerimus vel qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis) za szø y za sswe wszytky *ib.* s. 52, *sim.* VI; Obyatuyemi (offerimus, *Msza* I: damy, IV: dayemi, VII: damy przeszwyatley dostoynoszcy, wyelebnoszcy twoyey s swych darow... obyatø czystø 1424 *Msza* III s. 59; Przigemne myecz raczilesz dary... y kthorø thobye obyathø dal albo obyetowal (quod tibi obtulit) napyrzwy albo wyrzchny kaplan 1426 *Msza* IV s. 315; Etenim pascha nostrum imolatus est, obyethowan yesth, Cristus (I Cor 5, 7) 1438 *R* XXII 351, *sim. ca* 1450 *PF* IV 572; Obiatuya offero 1444 *R* XXIII 306; Oblatus, obyathowan, est, quia ipse voluit (Is 53, 7) XV *p. pr. SKJ* I 306; Obyetowacz bødzye (immolabit) na myeszczye obyethnem *BZ* Lev 4, 29, *sim. ib.* 4, 33; Gdisz z dobitka obyetował obyetø (obtulerit victimam) *ib.* 4, 32; Weszmyc kaplan krew gcy (*sc.* obiaty) palczem swim a dotknye rogow oltarzowich obyetuyøczich (cornua altaris holocausti) *ib.* 4, 34; Acz kto czso szlvby albo dobrowolnye obyetowalbi obyetø (si voto vel sponte quispiam obtulerit hostiam), tasz tego dnya sznyedzyona bødzye *ib.* 7, 16; Gdisz na glowye gego (*sc.* cielca) poloszyw Aaron y synowyc gego rącze swogy, obyetowaw ge (immolavit eum)... dotkne rogow oltar⟨z⟩owych *ib.* 8, 15; Na gegosz (*sc.* skopa) glowø gdisz wloszyl Aaron a synowe gego rącze swe, obyetowaly (immolavit) ge *ib.* 8, 19; Ktoregosz (*sc.* skopa) gdisz obyetuge (cum immolasset) Moyzes, weszmye krwyc *ib.* 8, 23, *sim. ib.* 4, 35; A gdisz opyøcz *ostateczne bilo krwye s skopu obyetowanego (de sanguine arietis immolati), dotknøł syø kraya vcha prawego *ib.* 8, 24; Przystøp ku oltarzv a obyetuy (immola) za grzech twoy a offyeruy obyatø *ib.* 9, 7; Przichodzen, ktorisz bidli v was, ktos bi offyerowal obyatø swø... dobrowolnye obyatvyøcz (sponte offerens), czoszbikoli obyatowal (obtulerit) na

obyatø zapalnø bozø, abi offyerowano bilo wami *ib.* 22, 18; Bødzeczeli obyatowali (si immolaveritis) obyati za dzøkowanye panv..., tegos dnya, ktoregos obyatvgecze, gescz ge *bodzecze *ib.* 22, 29—30; Dobitczø, gesz to moze obyatowano bycz (quod immolari potest)..., swyøto bødze *ib.* 27, 9; Lvdzi kv gorze przizowø, tamo bødø obyetowacz (ibi immolabunt) obyati *sprawyedliwye *BZ* Deut 33, 19; Lyvd nye chcyal pogubycz lepszich owyecz a dobitczøt, abi bili obyatowani (ut immolarentur) panu bogu twemu *BZ* I Reg 15, 15; Lyvd pobral... owce a woli gich, gysz to sø zbycy, abi ge obyatowaly (ut immolet) panu bogu swemu *ib.* 15, 21; Obyatowacz bogu gesm przyszedl (ad immolandum domino veni) *ib.* 16, 2, *sim. ib.* 16, 5; Poswyøczcye syø a podzcye se mnø, acz obyatuyø (ut immolem) *ib.* 16, 5; Gynego chleba tu nye bilo, geno chlebowye obyetowany (nisi tantum panes propositionis) *ib.* 21, 6; Nye boycye syø czvdzich bogow a nye modlcye syø gym..., a nye obyatuycye gym (non immoletis eis) *BZ* IV Reg 17, 35, *sim. ib.* 17, 36; Zagladzil czarownyki... a ty, gesz obyatowaly (adolebant) zapalnø obyatø Baalowy *ib.* 23, 5; Bo any nyczs tobye mam odiøcz a tak obyetowacz (offerre) panu zapalne obyati *BZ* I Par 21, 24; Vdzalal tu oltarz panu y obyatowal (obtulit) obyati zaszone y pokoyne *ib.* 21, 26; Potem krol y wszitek lyvd obyatowaly (immolabant) obyati przed bogem *BZ* II Par 7, 4, *sim. ib.* I Esdr 7, 15; Wszedw do koscyola bozego, chcyal obyatowacz (adolere voluit) kadzidlo na oltarzu kadzidlnem *BZ* II Par 26, 16, *sim. ib.* I Esdr 7, 16; Przikazal krol Ezechias, abi obyatowaly (ut offerrent) swe obyati na oltarzv *BZ* II Par 29, 27, *sim. ib.* 29, 21. Dan 2, 46; Czinyl Iozias Przyscye panu bogu w Ierusalemye a gest obyatowano (quod immolatum est) czwartegonaczcye dnya myesyøcza pyrvego *BZ* II Par 35, 1; Poswyøczcye syø obyatuiøcz Przyscye (sanctificati immolate Phase) *ib.* 35, 6; Bødøly obyatowacz (si obtulerint) szszone obyati y byte obyati, nye przymø gich *BZ* Jer 14, 12; Any bødzem obyatowacz (nec sacrificabimus) przestøpuyøcz zakona naszego przikazanye *BZ* I Mach 2, 22; Przistøpyl geden Szyd przed oczyma wszech y iøl syø obyetowacz modlam (accessit... sacrificare idolis) na oltarzu *ib.* 2, 23; Obyathągyącz (*war. lub. rp.*: obyetowan) libans (ille vero erexit titulum lapideum... libans super eum libamina et effundens oleum Gen 35, 14) 1471 *MPKJ* V 13; Obyetowal libauit (at ille noluit bibere, sed libavit eam, *sc.* aquam, domino II Reg 23, 16) *ib.* 41; Obyetowacz (*war. lub.*: obyetowaczy) hostilare *ib.* 54, *sim. BZ* I Mach 2, 15; Vt obsecraret obyetowal (ingredietur... ut obsecret Is 16, 12) 1471 *MPKJ* V 90; Obyatowaly (*war. lub.*: obyetowaly) libauerunt (qui... libaverunt diis alienis Jer 1, 16) *ib.* 97; Obyetowan (*war. kal.*: obyeczowany) imolatus (immolatoque vitulo in conspectu domini Lev 4, 15) *MPKJRp* V 24r; Dobrowolnye obiatowacz bąda (sacrificabo Psal 53, 8, *Fl*: offerowacz bødø, *Pul*: będę obye⟨to⟩wacz) tobie *MW* 3a; Obyetowal yesm (immolavi, *Fl*: offerowal iesm) w koszczyelye yego obyetę wolanya *Pul* 26, 11; Obyetowaly (immolaverunt Deut 32, 17) dyablom a nye bogu *Pul* Deut 25; Obyetoval immolauit XV *ex. MPKJ* II 326; ~ obiatować się, obietować się '*być ofiarowanym, złożonym w ofierze, sacrificari, immolari*': Chlebi kwaszne s obyati wzdane za dzyøky, ktoresz to syø obyetvyø (quae immolatur) za pokoyne rzeczy, s ktorychsze to geden s pyrwyeyszych obyetuge syø (offeretur) panu *BZ* Lev 7, 13—4; Koszla, ienze obyatvgc syø (qui mactatur) za ocisszenye *BZ* Num 28, 30; Obyetąyą schią (*war. lub.*: obyecza szą) delibor (ego enim iam delibor et tempus resolutionis meae instat II Tim 4, 6) 1471 *MPKJ* V 131; ~ *w skażonym przekładzie*: Tocz gest mazanye Aaronowo y synow gego w obyetuyøczich duchownich boszych (in caeremoniis domini, *Biblia taborska*: w obyčegych duchownich božich) *BZ* Lev 7, 35.

Obiatowanie, Obietowanie *formy*: *g. sg.* obietowania *BZ* Ex 34, 15; ~ *d. sg.* obiatowaniu *BZ* IV Reg 23, 5. I Esdr 6, 20; ~ *ac. sg.* obiatowanie 1424 *Msza* III s. 54. 55, *sim.* II. VI; ~ *ac. pl.* obiatowania 1456 *Msza* VI s. 260. 261.

Znaczenia: **1.** '*składanie ofiary, ofiarowanie, actus sacrificandi, hostias immolandi*': Zagladzil czarownyki, gesz bily vstawyly krolyowye Iuda ku obyatowanyv (ad sacrificandum) na gorach *BZ* IV Reg 23, 5; Cziscyeny kaplany y navczeny... y wszitci sœcz cziscy ku obyatowanyv baranka wyelykonocznego (omnes mundi ad immolandum pascha) wszitkim sinom iœczstwa *BZ* I Esdr 6, 20.

2. '*to co się składa na ofiarę, ofiara, sacrificium, hostia*': To tegodla obyatowanye (oblationem, *Msza* I. IV. V. VIII. X. XII: obyatha) sluszbi naszey... proszymi, pane, aby... raczyl przyąncz 1424 *Msza* III s. 54, *sim.* VI; Yesz obyatowane (oblationem, *Msza* VI: obyathowanyą, I. V. XII: obyathą, IV: obyath) ty, bosze, we wszytkeem, proszymy, poszegnane, przipisane, uczwerdzone... vczinicz raczy 1424 *Msza* III s. 55, *sim.* II; Wezwalbi czyebye nyekto, abi yadl s gich obyetowanya (ut comedas de immo-

latis) *BZ* Ex 34, 15; Poszegnay... thy swathą obyathovanya (*Msza* I. IV. VIII—X: obyathy, III: obyatawanya, V. VII: swyathosczy, XI. XII: szvyąthoszcz) nyeporuszona (haec sancta sacrificia illibata) 1456 *Msza* VI s. 260.

Obiązać, Obiązać się *czy* **Obięzać, Obięzać się** *formy*: *praet. 1. sg. m.* obiązał jeśm 1400 *SKJ* III 192; *f.* -m obiązała 1434 *Pyzdr* nr 1097; *3. sg. m.* obiązał *Kśw* br 36, 1415 *AKPr* VIIIa 130; *3. pl. m.* obiązali są *Fl* 19, 9.

Znaczenia: **1.** '*związać, skrępować, colligare*': Ony *obozali sø se (obligati sunt, *Pul*: obwyązany są) y padli, ale my wstali iesmi y wzclonilismi se *Fl* 19, 9.

2. obiązać się '*przywiązać się do czegoś, przywyknąć do czegoś, polubić coś, aliquid adamare, alicui rei assuescere*': Jenze (*sc.* człowiek grzeszny), ne pamøtaiø dobra uekuiego, obøzal sø tomu, csoz iesc uremennego *Kśw* br 36.

3. '*zobowiązać, nałożyć zobowiązanie, obligare, obstringere*': Jako... panu Spithcowi... nye obyanzal yesm sye dacz za wyny drew we dwa pyecza wappna szedz (*leg.* żec 'palić') 1400 *SKJ* III 192; Potr *obanzeł szø panu Jacuszowi tich penødzi placzicz, cso nan o ne zalowal 1401 *HubeZb* 79; Petrus... obøzal sø czinicz praw (*leg.* prawu) swimi (*leg.* z swymi) ludzmi na dzen zauiti, a ne uczinil 1415 *AKPr* VIIIa 130; Yakom szą nye obyaszala dacz seszczynaszcze grzywyen Vyanczenczewcy zenye 1434 *Pyzdr* nr 1097.

Cf. **Zobiązać, Obiązować, Zobiązować się, Obwiązać**

(Obiązować) Obięzować '*zobowiązywać, nakładać zobowiązanie, obligare, obstringere*': Jakosm prawye nye obyansowal sye ny pod geden (*i.e.* pod nijeden) czynsch placzicz ksandzu proboszczowy 1401 *SKJ* III 194.

1. Obić 1. '*przez uderzenie zrzucić skądś, strącić, decutere, excutere*': Sicut ego ne obil scepa re furtiva nec habeo utilitatem 1394 *TPaw* IV nr 5067; Jacom ya gruszk nye obyła Sbeyczynich szyłą. Jaco ya to wem, eze Elena nye obyła Sbeyczynich gruszk sylą 1442 *ZapWarsz* nr 556.

2. '*wybić czymś, pokryć, tegere, contegere*': Turris ex lapidibus munita, satis bona sed vetusta,... tectura super dicta turri mala, lacerata, nye obyta 1494 *Podol* 12; Penes... edificia est turris versus civitatem, bene tecta sed extra non circumsita al. nye obyta *ib.* 13.

2. Obić *cf.* **Obejść**

1. Obiec 1. *(o wodzie, de aqua)* '*otoczyć, opłynąć, circumfundere, circumdare*': Item eciam te concitat pro centum marcis occasione violente demissionis piscine circumvallante opidum Vyschnya al. kthori obyegl Vysznya 1468 *AGZ* XIII 586.

2. *dubium* '*okrążyć, otoczyć, oblec, circumvenire, circumire*': Obyegly (*war. lub. rp.*: obległy) ocupauerunt (occupaveruntque Galaaditae vada Iordanis Jud 12, 5) 1471 *MPKJ* V 33.

2. Obiec *cf.* **Obec**

Obiecać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* obieca *MW* 69a; ~ *praet. 1. sg. m.* -m obiecał 1412 *KsMaz* I nr 1761, *Rozm* 618; *f.* -śm obiecała 1398 *Pyzdr* nr 69; -(e)m obiecała 1397 *Leksz* II nr 2044; *2. sg. m.* obiecałeś *Rozm* 502; *3. sg. m.* obiecał 1390 *Leksz* II nr 1005, 1391 *Pozn* nr 91. 252, 1396 *ib.* nr 309, 1400 *ib.* nr 417, *etc. etc.*; *f.* obiecała *Rozm* 28; *3. pl. m.* obiecali 1421 *Pyzdr* nr 687; ~ *plqperf. 2. sg. m.* obiecałeś był XV *med. AKPr* I 249; *3. sg. m.* był obiecał 1422 *Pozn* nr 1116, *Rozm* 229; *3. pl. m.* byli obiecali *BZ* II Par 31, 12; ~ *part. praet. pass. g. sg. f.* obiecanej XV *med. SKJ* I 104; *d. sg. f.* obiecanej XV *ex. MacDod* 139; *ac. sg. f.* obiecaną XV *ex. MacDod* 140, *Rozm* 716; *l. sg. f.* (w) obiecane *Rozm* 194; ~ *praet. pass. 3. sg. neutr.* było obiecano XV *med. SKJ* V 254.

Znaczenie: '*dać obietnicę, przyrzec, promittere, polliceri*': Ipsi enim Dauid facta erat promissio, a krolu Dawydowy bylo obyeczano, quod ex genere suo Christus fuit nasciturus XV *med. SKJ* V 254; Potym daly szye na modlytvy, boga... modlytwamy proschącz, by ym vkazal sve czvdo, yako obyeczal (quod promiserat) *Rozm* 30; ~ *z inf.*: Jako Marcussz obeczał Micolaieui iachacz s nim 1390 *Leksz* II nr 1005; Dobesław ne viplaczil Staszcoui lista any mu go obeczal wroczicz 1396 *Pozn* nr 309, *sim.* 1403 *ib.* nr 556; Iszem ne obeczala Cebleowi 8 scotos a *gzrifnø saplaczicz po mem manszv 1397 *Leksz* II nr 2044; Yacosm ya v Jana ne cupowala sucna anismu (*leg.* aniśm mu) obecala go saplaczicz 1398 *Pyzdr* nr 69; Thomkovi oczecz obeczal czanscz dacz, yegdy sza ozeni 1425 *ZapWarsz* nr 123, *sim. ib.*, 1428 *Pyzdr* nr 879, 1446 *ZapWarsz* nr 777, *OrtMac* 24, *OrtVrtel* 118; Obyeczalleys my byl s ny⟨ą⟩ pocladacz XV *med. AKPr* I 249; Czo my pan y bog moy odpowye k themu, powye y obyecza pokoy zeslacz ludu szwemu (quoniam loquetur pacem in plebem suam Psal 84, 9) *MW* 69a; To yest ten czlovyek..., ktoregos my oby⟨e⟩czal poslacz Yesus (de quo demandavit sibi Iesus) *Rozm* 230; Obyeczalesz przy *mmye bycz, a dzysz myą chczesch schamą zostavycz *ib.* 502; Alye ym obyeczal (*sc.* Jesus) ducha svyątego zeslacz *ib.* 570, *sim. ib.* 513; ~ *z acc.*: Iaco D[r]zirszek ne obeczal paszssa za dwadzescze

grzifwen Stheffano 1391 *Pozn* nr 91; Jacosm przi tem bil, gdze Bartho⟨lo⟩meus obeczal Dzirscze dwoye odzene *ib.* nr 252, *sim.* 1428 *ZapWarsz* nr 2814, XV *med. R* XXII 235; Ysze ne obeczal... Czeslaowy, yedno dwadzescza k⟨rzywien⟩ 1400 *Pozn* nr 417; Yakom ya ne obeczal Boguszewi kopi rzszi za spas 1412 *KsMaz* 1 nr 1761; Yako Jacussz z Drogoslawem nye obyeczali swe szyestrze trzinascze loket sukna, coldry tawczane y cztiri poduszek tawczanich 1421 *Pyzdr* nr 687; Yaco czso moy oczecz dal sza masz Heleną, to yey s pelną szaplaczyl, czo sz na by⁴ obeczął 1422 *Pozn* nr 1116; Iesus popelnyayacz obyetnycza, ktora byl obyeczal krolovy (adimplevit hanc promissionem, quam ipse regi facerat) Abagarovy... y poslal y (*leg.* ji, *sc.* Judę Tadeusza) po svem vstąpyenyv na nyebo *Rozm* 229; Przyaczyelyv..., ktoremvm k⟨r⟩olevstwo slavy obyeczal, naczesz przyschedl? *ib.* 618; ~ ~ '*uroczyście przyrzec, przysiąc, spondere, vovere*': Wnyeszly do nych... to wszitko, czsosz bily z slyvbu obyeczaly (quaecumque voverant fideliter) *BZ* II Par 31, 12; Ta dzyeveczka vczynyla slyvb y obyeczala czystotą chovacz (castitatis votum deo vovit) *Rozm* 28; Tegodlya zaprzyszyegnawschy szyc obyeczal yey dacz (cum iuramento pollicitus est ei dare Mat 14, 7), czokolvye proszyla v nyego *ib.* 346; ~ Tako na sroda obyeczal szye przy nych bycz *Rozm* 496; ~ ~ obiecana ziemia, ziemia obiecana '*przyrzeczona Żydom na zamieszkanie Palestyna, terra promissionis, quae vocabatur, Palaestina, quae a Iudaeis incolenda erat*': Perierunt ab exterminatore, *gl.* id est ab angelo, qui eos percussit extra terminos terre promissionis od granycz angyola, yen ge pobyl przed granyczamy zyemye obyeczaney (I Cor 10, 10) XV *med. SKJ* I 104; Schesczzeth thysszancz z Egyptą Zydow g zyemy obye[cze]cząney wyszlo XV *ex. MacDod* 139; Obyecząną gym (*sc.* Żydom) zyemyą ⟨dał⟩, ale nąm wyeczną obyeczal *ib.* 140; Vyedzyal, yze po czyebye (*pro* tele *?*) dny nye stalo vody w obyeczanee zyemy *Rozm* 194; Vschakocz to ten yest, ktory nasche oycze z nyevolstva vyvyodl *pharaonovey, tocz yest ten, ktory nam obyeczaną zyemya dal *ib.* 716. ~ *Cf.* **Przyobiecać, Obiecawać, Obiecować.**

Obiecadło *cf.* **Abecadło**

Obiecado *cf.* **Abecadło**

Obiecanie **1.** '*obietnica, przyrzeczenie, to co przyrzeczone, promissum, promissio*': Vobis enim est repromissio, obeczane, et filiis vestris (Act 2, 39) XV *med. GlWroc* 43r; Wlodze obyeczanya posessiones sponsiales *OrtCel* 9; Deus tocius consolacionis sua promissa, obyeczanye, hodie exaudiuit 1456 *ZabUPozn* 85; Sponsio, id est promissio obyeczą̨nye *ca* 1500 *Erz* 53; ~ '*uroczyste przyrzeczenie, ślubowanie, sponsio, votum*': O Iozephye,... slyvby sobye Marya oblyvbyenyczą, bocz to yest podlvg tvego obyeczana (secundum votum tuum) vyerna mylosnycza dzyevyczyva *Rozm* 35.

2. *dubium* '*ofiara, sacrificium*': Na obyeczanye (*var. lub. rp.*: na obyathą) in holocaustum (ibi offeres eum, *sc.* Isaac, in holocaustum Gen 22, 2) 1471 *MPKJ* V 10.

3. *corruptum pro* obyczaj: Yakokolwyek prawo... wszyawylo, ysz ony nye maya sz prawa przyszyasznykow wybyeracz..., wszdysz ony nye przesthaya szwego obyeczanya (*OrtBrRp* 38, 4: obyczą̨ą) przyszyasznyky rocznye wybyeracz *OrtMac* 43; Sztharego dawnego obyeczanya (*OrtBrRp* 38, 3: obyczaią) w naszem myeszcze raycze wybyraly przyszyasznyky, a tho rocznye *OrtMacRp* 43; Cerimonie swanthoszczy wyadomye aut obyeczane *duchownyk (*var. kal.*: obyczagye duchowne, Abraham... caeremonias legesque servaverit Gen 26, 5) *MPKJ* V 11.

Obiecawać '*dawać obietnicę, przyrzekać, obiecywać, promittere, polliceri*': Then pokoy pan bog vkazuye szwoiem szwiąthem y wszythkyem pokuthuyączem, zbawienye myluyaczem y boyączem sye obyeczawa *MW* 69b.

Obiecić *(?)* '*złożyć w ofierze, ofiarować, sacrificare, immolare*': Debibor (*pro* delibor) ac ymolari per mortem obyecza szą (*var. kal.*: obyetąyą schią, ego enim iam delibor et tempus resolutionis meae instat II Tim 4, 6) *MPKJ* V 131.

Obiecnie *cf.* **Obecnie**

Obiecny *cf.* **Obecny**

Obiecować *formy*: *praes. ind. 1. sg.* obiecuję *BZ* Gen 28, 22, *Rozm* 800; *3. sg.* obiecuje 1437 *Wisł* nr 228 s. 88, 1484 *Reg* 705; *1. pl.* obiecujem *ca* 1428 *PF* I 482; ~ *imper. 2. pl.* obiecujcie *Fl* i *Pul* 75, 11, 1476 *R* XXV 276; ~ *part. praes. act. adv.* obiecuję 1398 *HubeZb* 72; obiecując *Rozm* 228. 600. 655; *adi. d. pl.* obiecującem XV *p. post. PF* III 288; ~ *praet. 1. sg. m.* -m obiecował 1414 *KsMaz* I nr 2207; *2. sg. m.* -(e)ś obiecował XV *p. post. R* XIX 48, *Rozm* 494; *3. sg. m.* obiecował *ca* 1500 *SprTNW* V 16, *Rozm* 63. 104. 563. 740; *1. pl. m.* -smy obiecowali *Rozm* 658; *3. pl. m.* obiecowali *Rozm* 655; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* obiecowany 1471 *MPKJ* V 21; *n.pl.m.* obiecowany *Rozm* 104.

Znaczenia: **1.** '*przyrzekać, obiecywać, promittere, polliceri, spondere*': My zaprawda... obyeczvgem y slubvgem *naszo *wyaro pro-

mittimus ac spondemus fide nostra *ca* 1428 *PF* I 482; Obyeczuge palmitat 1437 *Wisł* nr 228 s. 88; Obyeczvyaczem spondentibus XV *p. post. PF* III 288; Moyszesz... boze oblycze wydzyecz chczyal..., a bog yemv thego nye dal, alc pothem obyeczowal *ca* 1500 *SprTNW* V 16, *sim. Rozm* 63; Poznal tesch y golycz, ysch obyeczovany yemv dary (confessus est etiam tonsor de promissis sibi muneribus)..., aby y (*leg.* ji, *sc.* Heroda) zarznal *Rozm* 104; Obyeczuyą tobye, patrz tego na myą, yze czye puszczą z ych moczy y z ych ręku *ib.* 800; ~ *z inf.*: Iaco me Nicolaus slal do Michala obeczugø gemv pomocz thich glow placzicz 1398 *HubeZb* 72; Iesus yemv pysal w svoych lyszczyech, obyeczvyączc yemv zdrovye poslacz (atque sibi sanitatem mittendam repromisit ei) przez svego zvolyenyka, ktory by y (*leg.* ji 'go') vzdrovyl *Rozm* 228; Kako myly Iesus przed svą smyerczyą obyeczoval svym zvolyenykom vczyeschny dar zeszlacz, ducha svyąthego *ib.* 563; Gotovyszczye a barzo rączy duch myely, obyeczvyącz tez vmrzecz za mye (in promittendo mori etiam pro me) *ib.* 600, *sim. ib.* 655; Vschakoz potem vczyekly a thym szye vkazvye krevkoscz apostolska, ysch gorączoszczyą vyary obyeczovaly s nym vmrzecz *ib.* 655; Mysmy obyeczovaly s nym na smyercz y v *czymnyczc ydz *ib.* 658; ~ *z acc.*: Yakom ya ne obeczowal Katharzinc... dwv suknu za pøcz kop 1414 *KsMaz* I nr 2207; Thoczy yesth ona vyara, kthoras czy drogą... zrządza... kv zbavyenyv a teze obyeczuye vyelka szczęś⟨liwość wiecznej⟩ odplathy (felicitatis aeternae praemia grandia pollicetur) 1484 *Reg* 705; Gdzyc yesth ono thwe weszelyc, coszesz my go obyeczowal thako *bardzo vyelye XV *p. post. R* XIX 48, *sim. Rozm* 494; Tedy yeden posnal, yze Alexander vyelye yemv obyeczoval (multa sibi ab Alexandro promissa), by ządal (*leg.* zadał) oyczv yadv *Rozm* 104; Vam, Sydom (*leg.* Żydom), syn moy obyeczoval veszelye rayskye *ib.* 740; ~ ~ '*uroczyście przyrzekać, ślubować, vovere, sollemniter spondere*': Obeczuycze y napelnaycze (vovete et reddite) gospodnu bogu waszemu wszitczi, gisz ocolo iego nosycze dari *Fl* 75, 11, *sim. Pul*; Obyeczvyczye vovite 1476 *R* XXV 276.

2. '*składać ofiarę, ofiarowywać, sacrificare, hostiam immolare*': Wszego, czymze myø obdarzysz, obyeczuyøcz (offeram) tobye *dzessyøtynø *BZ* Gen 28, 22; Obyeczowany (*war. lub. rp.*: obyetowan) immolatus (ponent seniores populi manus super caput eius, *sc.* vituli, coram domino, immolatoque vitulo in conspectu domini Lev 4, 15) 1471 *MPKJ* V 21; Obyeczovala obstulisti (ipsis effudisti libamen, obtulisti sacrificium Is 57, 6) *ib.* 96.

Obiec '*ofiara, hostia, sacrificium*': Sziwe obiecie a zapalne (hostias et incensum) przikazal, abi obyatowaly *BZ* Dan 2, 46; Obyecz poszwąnthna (*war. kal.*: obyathą poschwyantną) oblacionem sacrificii (cum obtulerit oblationem sacrificii domino Lev 2, 1) *MPKJ* V 21; Zaszoną (*leg.* zażżona) obyecz (*war. kal.*: obyath) holocausta (conciderunt ligna plaustri vaccasque imposuerunt super ea, holocaustum domino I Reg 6, 14) *ib.* 36; Svyątne obyeczy (*war. kal.*: swyathne obyathy) solemnes victime (I Reg 20, 6) *ib.* 37; Obyecz (*war. kal.*: obyatha) delibacio (Rom 11, 16) *ib.* 126. ~ *Bohemizm.*

Obiedne, Obiadne '*obowiązek utrzymywania pana feudalnego przyjeżdżającego na wieś dla odbycia sądów, zamieniony z czasem na świadczenie pieniężne, onus alendi dominum feodalem, qui ad iudicium exercendum in vicum venit, postea: tributum, quod ob eam causam pecunia solvebatur*': Item ipsi kmethones debent soluere et componere nobis per quatuor denarios de manso obiednego (1296) 1459 *AKH* IV 366; Duo prandia seu solucionem, que dicitur obedne (1361) 1374 *MMAe* X 145; Prefati sculteti fertonem usualis monete et eorum successores... domino villarum predictarum pro prandio, quod obedne dicitur, singulis annis perpetuo solvere teneantur 1370 *KodWP* III 350; Prandiales vero al. obedne ipse scultetus quolibet in anno per quatuor scotos semel nobis ordinabit 1381 *AGZ* III 65; Terminum habent ad terminos secundum pro eo, quod facis magna iudicia contra ius, et pro *prandia, que dicuntur vlg. *opedna 1398 *StPPP* VIII nr 6517; Kmethones de Krzischkouicze... recognoverunt... conventui predicto... duo prandia vlg. obyedne per spacium totius anni pro quolibet prandio... de quolibet manso prebere... tenentur (1403) 1487 *DokMp* I 303; Item quolibet anno unum fertonem pro prandio al. *obyednye nobis solvere tenebitur 1430 *DokMp* II 132; Kmethones... omnes simul II fertones et tercium scultetus racione *iudiciariorum vlg. obyedne, que quidem iudicia statuimus fieri 1434 *MMAe* XIII 350; Recepisti de scoltecia ipsius tenute sexagenam pecuniarum prandialium al. obyadnego 1464 *StPPP* II nr 3771; Nicolaus... mense prouentus al. obyedne pro se tollere debebit 1479 *ib.* nr 4214; De censu villae accipit scoltetus octo grossos et solvit abbati pro obyedne sex grossos. Item cmethones ratione obyedne solvunt abbati unum fertonem *DlLB* III 202, *sim. ib.* 202. 203. 204. 205. 206. 208. 209; Quicunque tenet

maccellum, solvit per quinque quartas sepi et obyedne mediam marcam 1496 *StPPP* XII 415; Quilibet kmeto solvit per tres grossos de laneo obyedne... Item scultetus est, qui solvit obyedne unum fertonem *ib.* 418, *sim. ib.* 416. 418. 419. ~ *Cf.* **Obojętne.**

Obiedwać *cf.* **Obiadwać**

Obiedze *pl. tantum* '*resztki jedzenia, cibi reliquiae*': obiedze sienne '*resztki siana, siano, faeni reliquiae, faenum*': Na obiedzach siennich in feno (faeno iacere pertulit, praesepe non abhorruit) 1444 *R* XXIII 301.

Obiegawać '*dookola obchodzić, obiegać, circumire, circumcurrere*': Currit, *gl.* ambulat, obyegawa, ab oppositis 1466 *R* XXII 24.

Obierać, Obirać, Obierać się, Obirać się *formy*: *praes. ind. 3. sg.* obiera XV *p. post. R* XXV 173; ~ *imper. 2. sg.* obieraj XV *p. post. R* XXV 201; *2. pl.* obirajcie 1471 *MPKJ* V 129; ~ *inf.* obierać *Sul* 26, XV *med. SKJ* V 264, 1471 *MPKJ* V 76; ~ *fut. 1. sg. m.* obirać będę *MW* 7b; ~ *praet. 3. sg. m.* obirał *MW* 6b.

Znaczenia: **1.** '*wybierać, wyszukiwać, eligere, deligere*': Cząnstokrocz mayøczy sandi alybo s przythczey, alybo z lyvbosczi swey woley obikli szą przymowacz alybo obyeracz (*Dział* 13: wybyracz) kv sandzenyv (consueverunt ad iudicandum acceptare vel eligere) ssobye myestcza kthoralye nye naznamyonanaa *Sul* 26; Nye obyeray, iunochu, oczyma, ale sluchay czychyma vsyma XV *p. post. R* XXV 201.

2. '*oddzielać, wyłączać, izolować, separare, segregare*': Obyeracz (*war. lub.*: *obyeczacz) reprobare (noli me reprobare a pueris tuis Sap 9, 4) 1471 *MPKJ* V 76.

3. '*dotykać czegoś, brać do rąk, tangere, contrectare*': Obyrayczie (*war. lub.*: obyraycze aut thykaycze) contractaueritis (ne tetigeritis neque gustaveritis, neque contrectaveritis Col 2, 21) 1471 *MPKJ* V 129.

4. obi(e)rać (się) *w czymś* '*pilnie się czymś zajmować, ćwiczyć się, doskonalić się, occupari, exerceri*': Qui status specialiter debet approximare deo et in dei amore occupare obyeracz XV *med. SKJ* V 264; Siedzialy ksianzanta y przeczyw mnye mowili, ale sluga twoy obiral se (exercebatur Psal 118, 23, *Fl* i *Pul*: snaszyl sc) we sprawiedliwosczach twogich *MW* 6b; Drogi sprawiedliwoszczi twogich nauczi mie y obiracz se banda (exercebor Psal 118, 27, *Fl* i *Pul*: snaszycz sø bødø) w dziwich twogich *MW* 7b; Beatus, qui in lege domini meditabitur vlg. obycra szą (Psal 1, 2) XV *p. post. R* XXV 173.

Obieranie '*pilne zajmowanie się czymś, ćwiczenie się w czymś, studium, exercitatio*': Secunda gratia eius fuit, quod in continua contemplacione fuit (*sc.* Maria) devotissima w wstawycznem o bodze myslenyv, ab⟨o⟩ z bogem obyeranyv, naboschnyeyscha XV *med. SKJ* V 278; Hec quarta dominica, prout habetur in racionali diuinorum, dicitur vaccans, vlg. nyedzela oszobnego obyeranya w myloszyernych vczynczech XV *ex. Zab* 536.

Obierki, Obirki *pl. tantum* '*to co pozostanie po wybieraniu, zbieraniu czegoś, wybierki, resztki, odpadki, quod superest, residuum est, quisquiliae*': Qui capit columbos, qui primo dat eis pisum cum melle et postea, cum eos capit, dat eis obirki XV *in. R* XXIV 66; Obyerky po schebranyą vyna racemos vindemie (vae mihi, quia factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiae! Mich 7, 1) 1471 *MPKJ* V 114.

Obiesić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* obiesi *OrtMac* 129; *3. pl.* obieszą *Sul* 88; ~ *imper. 2. sg.* obiesi *BZ* Num 25, 4; ~ *inf.* obiesić 1404 *Piek* VI 230, *Rozm* 746; ~ *praet. 1. sg. f.* ja obiesiła *De morte* w. 206; *3. sg. m.* obiesił 1386 *HubeZb* 61, *OrtBr* VII 546, *OrtMac* 129, *Rozm* 760. 761. 762. 768. 770; ~ *plqperf. 3. sg. m.* jest był obiesił *Gn* 14a; był obiesił *OrtMac* 129; ~ *condit. 3. sg. m.* by był obiesił *Rozm* 700; ~ *part. praet. act.* obiesiwszy *Rozm* 231. 769; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* obieszon 1401 *MacPraw* VI 14, 1401 *Piek* VI 63; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* jest obieszon XV *p. post. R* XXV 221; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* obieszon będzie *BZ* Deut 21, 22; ~ *praet. pass. 2. sg. m.* -ś był obieszon 1402 *PKKr* II 238; *3. sg. m.* był obieszon *Rozm* 651; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* -by obieszon był *Sul* 88.

Znaczenie: '*powiesić, odebrać życie przez powieszenie, aliquem suspendere, suspendendo interficere*': Eze Richolt zarzuczil Thomø wsdø y obesil praue czloucka 1386 *HubeZb* 61; Eze Potras ne bil doma, kedy zlodzey obeszon 1401 *MacPraw* VI 14, *sim.* 1401 *Piek* VI 63; Tyss byl obyeschon, ale yess ssye vrwal od schibenicze 1402 *PKKr* II 238; Iaco Choyenski wsdzal powros na *zapitego czloweka y wloczil gy y chczal gy obesicz 1404 *Piek* VI 230; Gdi zlodzyeya w czudzey zemy obyeschąn, xanzą wesmye yego gymyenye *Sul* 88; Gdi nyekteri czlowyek zlodzyeystwo nycktore popelnylbi a potem bi s zyemye vczyekl w zyemyąn gynschąn, a tam bi w zyemy czvdzey obyeschon bił (si tunc in terra aliena fuerit suspensus) *ib.*; Sbyerz wszitka kxyøzøta Ivcska a obyesy ge (suspende eos)... na szibyeniczach *BZ* Num 25, 4; Obyesson bødze (*sc.* człowiek, appensus

fuerit) na szibyeniczi *BZ* Deut 21, 22; Ia Yvdasza obyezyla *De morte* w. 206; *Przato... yest Amon obyesszon XV *p. post. R* XXV 221; Vyerzą tesch, yze y (*leg.* ji, *sc.* Jesusa) nyemylosczyvy Zydovye vmączyly obyeszyvschy na krzyzv (in cruce suspendentes) *Rozm* 231; Byl (*sc.* Jesus) mycdzy lotry obyesschon albo vkrzyzovan *ib.* 651; Dzyszya y (*leg.* ji, *sc.* Jesusa) pevno mayą ossądzycz y obyeszycz na drzevye *ib.* 746; ~ obiesić się '*popełnić samobójstwo przez powieszenie, powiesić się, se suspendere, suspendio vitam finire*': Gakocz gest byl Iud[z]asz vcynil, iszecz... gest szø on bil szam obeszyl *Gn* 14a; O yednem czlekv, czo szye szam obyeszyl *OrtMac* 129; Gyeden czlowyek szam szye byl obyeszyl (*OrtBr* VII 546: szye obyeszyl) *ib.*; Thakyego czlowyeka, czo szye szam obyeszy, tego nye maya pogrzescz w szyemya thwardą *ib.*; Svyaty Pyotr... takez by szye byl obyeszyl, yako Iudasch *Rozm* 700; Porzuczyvschy thy ystne pyenyądze srebrne v kosczyelyc, vschedschy czusch v rospacz y obyeszyl szyc sydlem (laqueo se suspendit Mat 27, 5) *ib.* 761, *sim. ib.* 760. 761. 762. 768. 770; Takosz obyeszyvschy szye skrzepl na povyetrzv *ib.* 769.

Obieszenie '*odebranie życia przez powieszenie, uśmiercenie na szubienicy, suspendium, actus aliquem suspendio interficiendi*': Obyeszyenye suspensum XV *p. post. R* XLVII 351; Nasch zbavyczyel yąth yako lotr..., zavyązvyącz yego svyąthe oczy yako obyeszenya dostoyny, a on yest sądzya navysschy *Rozm* 729.

Obiet, Obiat '*ofiara, sacrificium, hostia*': Zby (*pro* aby) *obiotowały obiet chwały (sacrificent sacrificium laudis) *Fl* 106, 22; Yøsch obyath (oblationem, *Msza* I. V. XII: obyathą, II. III: obatouanc, VI: obyathowanyą) thy, boze,... proszymy szwyanczonø, blogoslawyonø, popyszanø, thwardø, roszumnø, przyemnø y thesch vczinycz raczy 1426 *Msza* IV s. 314; Plece oddzyelone wsyøl sem od synow israhelskych z *obyeti gich pokoynich (tuli... de hostiis eorum pacificis) *BZ* Lev 7, 34; Offyerowany bødø s nim dwa dzesyøtky byeli... y paløczø obyet vina (liba quoque vini) *ib.* 23, 13; Obyath (*var. lub.*: zaszoną obyecz) holocausta (conciderunt ligna plaustri vaccasque imposuerunt super ea, holocaustum domino I Reg 6, 14) 1471 *MPKJ* V 36. ~ *Bohemizm.*

Obieta *cf.* **Obiata**

Obietnica *formy*: *n. sg.* obietnica *Fl* i *Pul* 64, 1, *Rozm* 28; ~ *g. sg.* obietnice *Fl* i *Pul* 39, 9, *Rozm* 8. 25. 116; ~ *ac. sg.* obietnicę *Kśw* av 12, *Pul* 49, 15. 60, 8, *Rozm* 36. 41. 229. 363; ~ *v. sg.* obietnice *Naw* 172; ~ *i. sg.* obietnicą *Rozm* 28; ~ *l. sg.* (w) obietnicy *Fl* i *Pul* 55, 9; ~ *n. pl.* obietnice *Fl* i *Pul* 55, 12; ~ *ac. pl.* obietnice *Fl* 49, 15. 60, 8, *Fl* i *Pul* 4, 6. 21, 27. 65, 12. 115, 5. 8, 1426 *Msza* IV s. 314, *sim.* I. VIII; ~ *i. pl.* obietnicami *Pul* 49, 6; ~ *l. pl.* (w) obietnicach *Pul* 49, 9.

Znaczenia: **1.** '*to co przyrzeczone, obiecane, promissum, promissio, votum*': Bosze..., poloszyl ies zlzi moie w obesrzenu twoiem, iaco y w obetnicy twoiey (in promissione tua) *Fl* 55, 9, *sim. Pul*; Począlasta oba boga wschechmogaczego chvalycz z vyelykym pyenym, z vstavyczną vyarą, czekayacz obyetnycze bozey (cum fidei constantia promissum exspectantes) *Rozm* 8; Dalam yemv moye dzyevyczthwo y vtvyrdzyłam slvbem, bo mey obyetnycze porvschycz nyc mogą (quod non possum violare promissum) *ib.* 25; Tesch podlug yego slavy..., yszby myal bycz krolem podlvg obyetnycze czeszarskcy (secundum promissum Caesaris) *ib.* 116; Iesus popelnyayacz obyetnycza (adimplevit hanc promissionem), ktora byl obyeczal krolovy Abagarovy... y poslal y (*leg.* ji, *sc.* Judę Tadeusza) po svem vstąpyenyv na nyebo *ib.* 229; Tv yemv rzeczono obyetnyczą przechodzączego blogoslavyenya (promissionem futuram tantum esse) *ib.* 363; ~ Obetnicze moie (vota mea) sewroczą w obesrzenu, czso se iego boiø *Fl* 21, 27, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 65, 12. 115, 5. 8; Oferuy bogu offerø chwali y wraczay wirzchnemu obetnicze (vota, *Pul*: szlyuby) twoie *Fl* 49, 15; We mne sø, bosze, obetnicze twoie (vota tua) *Fl* 55, 12, *sim. Pul*; Taco psalm mowicz bødø ymenu twemu, na weki wekom, bych wroczil obetnicze moie (vota mea, *Pul*: obyetnyczę moyę) otc dna do dna *Fl* 60, 8; Tobc wroczona bødze obetnicza (tibi reddetur votum) w Yerusalem *Fl* 64, 1, *sim. Pul*; Tey to dzywky yest dzyvny skvtek, ysz ye v mysly obyetnycza przylozyla (eius nam proposito votum est connexum) *Rozm* 28; Kosdą dzyevyczą albo dzyevka svego oycza v domu bądaczy, a bądzyely vvyazana obyetnyczą prz⟨ez⟩ wyedzyena svego oycza (si voto se constringeret patre nesciente)..., tego natemmyesczye ma bycz obvyązana temv slyvbv *ib.*; Przymączaya mye, abych ten slyvb y tą obyetnycza przestąpyla (sed votum hoc infringere dilecte mi compellor) *ib.* 36; Vesel szyc, tvoya obyetnycza bovym bog wschechmogączy przyal nade wschytky (gaude, quia votum tuum deus acceptavit) *ib.* 41; ~ *(wyjątkowo o osobie)*: Pozdrowyona badz Maria, obyethnycze proroczka (promissio prophetarum)! *Naw* 172.

2. '*ofiara, sacrificium, hostia*': A gdas... an-

gel zmouil ta usit⟨ka słowa, z⟩aplacahø... usem sircem y obetnicø bogu vzdahø, ⟨iżby... bog⟩ sø nad nimy smiloual *Kśw* av 12; Wzdawayce obetnice prawdy (sacrificate sacrificium iustitiae) y ymeycze nadzeiø w bodze *Fl* 4, 6, *sim. Pul*; Obetnicze y modly chczal ies sacrificium et oblacionem noluisti *Fl* 39, 9, *sim. Pul*; Za othkupyenye dvsch szwich, za nadzeyø szbawyenya y za zdrowye swe tobye placzø obyethnycze (*Msza* III: sluszbø, V: obyathi, VI: slvsby, VII: dlugy, szluby, IX: proszby) swe (tibique reddunt vota sua) 1426 *Msza* IV s. 314, *sim.* I. VIII; Zgromadzcze yemu szwyęte yego, gysz obrzødzayø obrzød yego nad obyetnyczamy (qui ordinant testamentum eius super sacrificia, *Fl*: gisz obrzødzaiø zacon na offerø) *Pul* 49, 6; W obyetnyczach (in sacrificiis, *Fl*: w oferze) twych nye będę czye karacz *Pul* 49, 9; Day bogu obyetnyczę chwaly (sacrificium laudis, *Fl*: offerø chwali) *Pul* 49, 15.

Obietny, Obiatny *formy*: *n. sg. m.* obietny *BZ* I Par 21, 29; ~ *g. sg. m.* obietnego *BZ* Lev 4, 30. II Par 29, 34; ~ *l. sg. m.* (na) obietnem *BZ* I Par 21, 26; obiatnem *BZ* I Par 16, 40; *neutr.* obietnem *BZ* Lev 4, 29; ~ *n. pl. m.* obietne 1471 *MPKJ* V 21; *f.* obietne 1471 *MPKJ* V 6; ~ *g. pl. m.* obietnych *BZ* II Par 7, 5; ~ *d. pl. m.* obietnym *BZ* Neh 10, 33; ~ *ac. pl. m.* obietne *BZ* Lev 21, 8, 1471 *MPKJ* V 18; *f.* obietne *BZ* Lev 4, 33; ~ *i. pl. m.* obietnymi 1471 *MPKJ* V 19.

Znaczenia: **1.** '*przeznaczony na ofiarę, składany na ofiarę, ofiarny, qui ad sacrificium destinatus, est, piacularis*': Jesus fuit agnus oblaturus *obedni XV *in. R* XXIV 63; Obyetowacz bødzye yø panu na myeszczye, gdzyesz to obiczyay gest zabyyacz obyetne obyeti (holocaustorum hostiae) *BZ* Lev 4, 33; Chlebi obyetne (panes propositionis) offyerowacz bødze *ib.* 21, 8; Offyervycze cadzidlo *obyetnye (incensum holocaustum) panv *BZ* Num 28, 19; Zabyl krol Salomon obyetnich wolow dwadzescya a dwa tysyøcza (hostias, boum viginti duo milia) *BZ* II Par 7, 5; Ale kaplanow bilo malo any mogly dostatczicz drzecz kozi z dobitka obyetnego (ut pelles holocaustorum detraherent) *ib.* 29, 34; Abi z nas kaszdi dal trzecyznø szelyøgow... ku chlebom obyetnim (ad panes propositionis) *BZ* Neh 10, 33; Obyethne obyathy (*var. lub.*: *obyetnye) sacrificia (Prol) 1471 *MPKJ* V 6; Obyethne proposicionis (pones super mensam panes propositionis Ex 25, 30) *ib.* 18; Obyethnymy chleby proposicionis panibus (cum... propositionis panibus Ex 35, 13) *ib.* 19.

2. '*używany do składania ofiar, taki, na którym się składa ofiary, qui ad hostias sacrificandas adhibetur, sacrificus*': Obyetowacz bødzye na myeszczye obyethnem (in loco holocausti) *BZ* Lev 4, 29; Weszmye kaplan krwye na palecz swoy a dothknye gym rogu oltarza obyetnego (cornua altaris holocausti) *ib.* 4, 30; Abi offyerowaly obyati panu na oltarzu obyatnem (super altare holocautomatis) *BZ* I Par 16, 40; Wziwal pana y vsliszal gy w ognyv z nyeba na oltarzv obyetnem (super altare holocausti) *ib.* 21, 26; Stan bozi... y oltarz obyetni (altare holocaustorum) w tø dobø bil na gorze Gabaon *ib.* 21, 29; Oltarze obyethne altaria holocaustorum (iuxta basim altaris holocaustorum Lev 4, 18) 1471 *MPKJ* V 21; Stol obyethny mensa propiciacionis (mensam quoque propositionis involvent hyacinthino pallio Num 4, 7) *ib.* 24.

Obietować (się) *cf.* **Obiatować (się)**

Obietowanie *cf.* **Obiatowanie**

Obietownik '*składający ofiarę, immolator*': Obyethownykow offerencium XV *med. R* XXIV 48.

Obieżeć '*obiec wkoło, okrążyć, otoczyć, circumire, circumdare, circumvenire*': Obyeziecz girare (non ascendas contra eos, sed gyra post tergum eorum II Reg 5, 23) 1471 *MPKJ* V 39; Cum venerit paraclitus, vczyeszenye ducha swąthego, apostoli debebant sine timore mundum perlustrare obyezecz 1475 *R* XXV 128; ~ Expiscasti piscinam, que circumvaluit civitatem Vischnyam, al. oczekl albo obyezal 1467 *AGZ* XIII 547.

Obieżyświat *bot.* '*Bupleurum rotundifolium L.*': *Obeszyeswyath garowaga 1460 *Rost* nr 3575; Obeziswyath girambula 1472 *ib.* nr 1667.

Obięzać *cf.* **Obiązać**

Obigracz '*człowiek ogrywający kogoś w grze hazardowej, is qui aliquem ludo vincit*': Gygracza porodzyczele nye bądą wynowaczy themv obgygraczewy (victori) za gych syna kv doszyczvczinyenyv *Sul* 45.

Obigrać '*ograć w grze hazardowej, grając z kimś spowodować jego przegraną, aliquem ludo vincere*': Thako obygrany (delusi) a kv vboszstwv przywyczdeny cząstokrocz w grzechi gorsze vpadayą *Sul* 45.

Obik *cf.* **Obojek**

Obile '*zboże, ziarno, frumentum, annona*': Przeday obylie, gdy szye godzy (vende bladum cum satis valet), a nye thedy, gdy przes vbogyego nye moze bycz *kupyyono XV *p. post. R* I s. XLI.

Obinąć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* obinie XV *in. R* XXIV 62; ~ *plqperf. 3. sg. f.* jest była obinęła *Gn* 176b; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.*

obinion 1462 *R* XXV 269; *f.* obiniona 1471 *MPKJ* V 104; *ac. sg. neutr.* obinione *Gn* 176b; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* jest obinion *BZ* I Reg 21, 9; *neutr.* obiniono jeść XIV *ex. Pocz* 232; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* jest obinion był *Gn* 5b.

Znaczenia: **1.** '*kogoś a. coś czymś okręcić, osłonić, owinąć, spowić, circumdare, obvolvere, involvere, velare*': Fftorecz on gest v odzenu vbodzy byl (*sc.* Kryst) a pres tocz gest on prostim szuknem obynon byl *Gn* 5b; Tedy vøcz ona gest byla svego szinka milego porodzyla, a porodifsy gy gestcy gy ona f szukenne pouogniky byla obynøla *Gn* 176b; Nadzecze f gaslach leszøcz *dzeczothko mlode a *sukegnimy pouogniky obynone *ib.*; Oto myecz Golyata..., gegosz zabyl na wdoly (*leg.* udoli) terebynskem a gestcy obynyon (est involutus) plaszczem *BZ* I Reg 21, 9; Pyełuchamy obynyon 1462 *R* XXV 269; Obynyona involuta (quando nata es in die ortus tui..., aqua non es lota in salutem,... nec involuta pannis Ezech 16, 4) 1471 *MPKJ* V 104.

2. '*zakryć, schować, utaić, tegere, condere, celare*': ⟨S⟩wyrzchowanego boga laska, genszе... koneczna mocz vszmerzil gesc, w forme [...] obynyono gesc XIV *ex. Pocz* 232; Druga rzecz gesc, isze [...] ⟨obi⟩nyony wszistki rzeczi w formø sluszeb⟨ną⟩ *ib.*

3. '*okręcić coś wokół czegoś, circumplicare, circumligare*': Quando virga est, iuvenis homo potest eam flectere, qualiter vult, eciam obine yø circum digitum XV *in. R* XXIV 62.

Cf. **Obwinąć**

Obirać (się) *cf.* **Obierać**

Obirki *cf.* **Obierki**

Obirzny '*przekraczający pewną miarę, rozwiązły, zuchwały, immodicus, incontinens, arrogans*': Lascivus yari, buynhy, obyrznhy, whychopnhy XV *med. R* XXIV 363. ~ *Może należy rektyfikować na* obiżny *i wiązać z czeskim* obiżny '*abundans*'.

Obiszcie *cf.* **Obejście**

Obitek *cf.* **Obojek**

Obiżny *cf.* **Obirzny**

Objachać *cf.* **Objechać**

Objać *cf.* **Objechać**

Objaśniać, Objeśniać '*oznajmiać, ogłaszać, obwieszczać, oświadczać, nuntiare, indicare, declarare*': Wstawyami... obyaznyayącz (declarantes), yszee... sandzee... kaszdi thilko w swey kastellany mocz ymayą myeecz ⟨sądzenia⟩ *Sul* 24; Wstawyami... obyesznyayąącz (declarantes), abi... wołowye czązzebny... przes sądzee bily chowany *Sul* 30; My... baczącz... lenysstwo Franczysszkowo, wirzekami a obyasznami (declaramus) w they przythczy themv Francyszkovi zawadzicz dwv lyathv rzeczona dawnoscz *Sul* 36.

Objaśnić 1. '*oznajmić, ogłosić, obwieścić, oświadczyć, nuntiare, declarare*': My, chczacz konyecz kłopothom wlozycz, obyasznylyszmy (declaramus), thego tho Mykolaya... nye myecz bicz slvchanego *Sul* 40; Obyasznycz declarare XV *med. R* XXV 159.

2. '*otoczyć blaskiem, oblać światłem, oświetlić, illuminare, illustrare*': Terror pernicibus alis nos penetrans volucri fulmine strach obyassnyonymy scrzydlj przestraschywszy lisnyenym strauit humi 1466 *R* XXII 25.

3. '*uświetnić, otoczyć chwałą, ornare, laudibus efferre*': Pozegnani pan bog..., gen dal wolyø tø w syerce krolyowo, chczøcz obiasznycz (clarificare) dom swoy, gen gest w Ierusalem *BZ* II Esdr 8, 28.

Objaśniewać '*czynić coś jasnym, zrozumiałym, wyjaśniać, tłumaczyć, explicare, explanare*': Obyasznyewa explicatur XV *med. R* XXV 160.

Objawiać (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *praet. 3. sg. m.* objawiał 1491 *AGZ* XVIII 302, 1495 *AGZ* XVII 317; *f.* objawiała 1491 *AGZ* XVIII 311.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *praes. ind. 1. sg.* objawiam *EwZam* 292; ~ *part. praes. act. adv.* objawiając *Sul* 76; ~ *inf.* objawiać *ca* 1500 *Erz* 53; ~ *praet. 3. sg. m.* objawiał 1475 *AGZ* XVIII 115, *EwZam* 300.

Znaczenie: '*oznajmiać, ogłaszać, obwieszczać, podawać do wiadomości, nuntiare, indicare, declarare*': Obyawyayącz (declarantes) vstawyamy *Sul* 76; Stans... Dobeslaus... coram iure manifestabat al. obyawyal mortem fati Iaczko dicens, quod est mortuus 1475 *AGZ* XVIII 115; Otho obyavyam (evangelizo Luc 2, 10) vam vesselye vyelyke *EwZam* 292; Vyelye thesz y gynsze vpomynayacz, ob[v]yavyal (evangelizabat Luc 3, 18) lyvdv *ib.* 300; Propallare, id est manifestare obyavyacz *ca* 1500 *Erz* 53; ~ Procz manifestavit se al. obyawyal se cum fideiussore Iohanne..., quia sicut arbitri eos reconciliaverunt secundum cittaciones, sicut fideiussor admonuit nobilem Procz 1491 *AGZ* XVIII 302; Anna... manifestabat se al. obyawyąla szye, quia ponebat pecuniam pueris suis *ib.* 311; Adam... pars citata per terminum facionatum al. oblyczny protestatus est al. obyavyal szye ad instanciam nobilis Stanislai 1495 *AGZ* XVII 317.

Objawić (się), Objewić *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *praet. 1. sg. m.* objawiłem 1485 *StPPP* II nr 4293; *3. sg. m.* objawił 1491 *AGZ*

XVI 232; ~ *part. praet. act.* objawiwszy 1496 *AGZ* XVI 272.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *inf.* objawić XV *med. SKJ* V 283, 1498 *MacPraw* VI 272. 273, XV *p. post. WilkKrak* 47, *ca* 1500 *Erz* 53; ~ *praet. 3. sg. m.* objawił 1472 *AGZ* XII 405, 1479 *AGZ* XVIII 185, *EwZam* 303, 1500 *AGZ* XIX 127; objewił 1487 *LubPodk* 107; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* objawiona 1449 *R* XXV 165, XV *med. SKJ* V 283; *n. pl.* objawiony XV *ex. MPKJ* II 325; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* objawion będzie XV *p. post. RozmPam* 476; ~ *praet. pass. 3. pl. neutr.* były objawione *EwZam* 290; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* -by był objawion *EwZam* 301, *Rozm* 555; *3. pl. m.* -by były objawiony *EwZam* 306; *f.* -by były objawiony *EwZam* 295.

Znaczenia: **1.** '*podać do wiadomości, uczynić wiadomym, znanym, przedstawić, też rozpowiedzieć, rozgłosić, rozsławić, nuntiare, indicare, declarare, item divulgare, in vulgus efferre*': Obyawyona (non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis Rom 8, 18, *SKJ* I 96: obyawna będze) 1449 *R* XXV 165; Quamuis figuris et variis signis in scriptura fuerit declarata obyawyona (*sc.* Maria) XV *med. SKJ* V 283; Quoniam creator omnium volens opera sua toti mundo nota facere, obyavycz, ab eterno ordinavit *ib.*; On, komv sią gwalth sthal, ma wneth obiawycz y oskarzicz (debet accusare) onego gwalthownyka 1498 *MacPraw* VI 272; On ranyony... ma sią wroczicz do stharosthy... obiawicz rany swe (publicet suam vulnerationem) *ib.* 273; Nyewynny yesztem ya te krwye tego... czlowyeka... Wy wyedzczye, toczusz wasz uczynek obyawyon bendze, yako y teraz yest XV *p. post. RozmPam* 476; Po wszysthkych gorach zydowskych byly obyavyone (divulgabantur Luc 1, 65) wszystky slova thy *EwZam* 290; Thvoyą [yego] dvszą przeydzye myecz, aby byly obyavyony (ut revelentur Luc 2, 35) z vyelye szyercz myszly *ib.* 295; Yszby byl ob[v]yavyon (ut manifestetur Jo 1, 31) w Israel, dlyathego przyszedlem ya, w vodzye krczancz *ib.* 301; Thąn vdzyalal początħek znamyon Ihus w Chanye Galylyeyskyey y obyavyl (manifestavit Jo 2, 11) chvalą svoya *ib.* 303; Chto dzyala prawdą, przychodzy do szvyathlosczy, aby były obyavyony (ut manifestentur Jo 3, 21) vczynky yego *ib.* 306; In judicio dei denudantur, obiavoni, omnia opera hominis XV *ex. MPKJ* II 325; Przykazal yemv (*sc.* Janowi) tvoy szyn, aby nykomv nye povyedzyal, yze nye chczyal, aby byl obyavyon *Rozm* 555; ~ Mychno... manifestavit al. obyavyl cittacionem coram iudicio 1472 *AGZ* XII 405; Iohannes... nunciavit al. obiauil procuratorium sufficiens, que et est coram iure lecta 1479 *AGZ* XVIII 185; Protestatus sum al. obyawylem szye coram libro, quia habuit certas pecunias in eisdem hereditatibus 1485 *StPPP* II nr 4293; Johannes... citacionem manifestavit al. pozew obyewyl 1487 *LubPodk* 107; *Obyawym, melden XV *p. post. WilkKrak* 47; Obyawycz *ib.*; Stanislaus... manifestavit al. obyawyl cittacionem primam originalem 1500 *AGZ* XIX 127; Obyąvycz promulgare *ca* 1500 *Erz* 53.

2. objawić się '*stawić się, pojawić się, apparere, adesse, comparere*': Nicolaus... cum sufficienti procuracione obyawyl szye a fratribus suis..., defendit y zaszedl... Mathiam... cum ipsius citacione ante iudicium stans 1491 *AGZ* XVI 232; Thomas... et... Paulus... Stanislao... satisfaciendo pro domino abbate, posuerunt quinquaginta marcas et manifestauerunt se al. obyavyly coram iudicio bannito 1495 *StPPP* IX nr 1118; Cum noluit audire procurator Heduigis proposicionem, manifestans se cum procuratorio sufficienti al. obyawywschi szie, ego ipsum condempno iuxta cittacionem 1496 *AGZ* XVI 272.

Objawienie 1. '*ogłoszenie, podanie do wiadomości, declaratio, denuntiatio*': Na *obyawynye ad declarandum XV *med. R* XXV 151.

2. '*oświecenie, nauczenie, pouczenie, illuminatio, revelatio*': Vnicuique autem datur manifestacio Spiritus, obyawycnyc ducha szwyathego, ad vtilitatem (I Cor 12, 7) XV *med. SKJ* I 106; Vydzyaly oczy moye zbawyenye thvoye..., szvyathloscz kv obyavyenyv lyvczkyemv (lumen ad revelationem gentium Luc 2, 32) a chvalą lyvdv thvego *EwZam* 295.

1. *a.* **2.**: Obyavenye XV *p. pr. PulKras* 12.

Objawny '*objawiony, ujawniony, uzewnętrzniony, revelatus, ostentus*': Non sunt condigne passiones huius temporis ad ffuturam gloriam, que reuelabitur, obyawna (*R* XXV 165: obyawyona) będze, in nobis (Rom 8, 18) XV *med. SKJ* I 96.

Objazd 1. '*okręg, obwód, regio, tractus*': Reducentes villas prefatas, adiungentes terciam villam..., in unum districtum et limitacionem, quod Polonice obiazd nuncupatur, ita quod omnes tres ville... secundum reduccionem una penitus censeatur 1292 *KodWP* II 60; Obyast districtus XV *in. Zab* 520; Vczynily... procuratora... *poleczayocz themv... *pelno kaszn... y *wszelkno mocz we wszytkych szwych rzeczach, kthore *ymayo albo bondø ymecz przeth

kalysdym sszøndzø... in districtu nostro w nasszem gbicze albo obgeszdze *ca* 1428 *PF* I 479; Obyasth distentus (*pro* districtus) *ca* 1455 *JA* XIV 495; ~ '*teren objęty jurysdykcją biskupa, diecezja, dioecesis*': ⟨J⟩aroslaw... postawyony vrzadem obeszrzenya w obyazdze y tesz powyacze cracowskyem (in Cracoviensi dioecesi, *Sul* 3: w krakowskem byskvbstwye), wszem pospolycze tym to pysmem dawamy wiedzecz *Dział* 3.

2. '*rodzaj polowania, może polowanie z nagonką, venatio quaedam, fortasse indago*': Cum omnibus et singulis earundem villarum utilitatibus, fructibus,... borris fructiferis et sterilibus, et specialiter in Zamoscze venacionem dictam obyast cum balistis pro suis usibus exercere et sagitare donamus facultatem (1440) 1522 *DokMp* II 338.

Objąć (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *praes. ind. 3. sg.* obejmie *OrtMac* 21, *OrtVrtel* 117.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *praes. ind. 1. pl.* obejmiemy *Pul* 82, 11; ~ *imper. 2. sg.* obejmi *Pul* 78, 12; *2. pl.* obejmicie *MPKJ* V 64; ~ *inf.* objąć *Rozm* 64; ~ *praet. 2. sg. m.* objął jeś *Fl* i *Pul* 138, 12; *3. sg. m.* objął 1395 *TPaw* III nr 3716, 1433 *StPPP* II nr 2511; ~ *part. praet. act.* objąw 1424 *StPPP* II nr 1979; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* objęty 1476 *AKLit* III 108.

Znaczenia: **1.** '*wziąć w zarząd, używanie, posiadanie, aliquid occupare, usurpare, possidendum capere*': Jurabit Nicolaus... erga Falconem..., sicut ne obyøl szitha szøcz Falkonis 1395 *TPaw* III nr 3716; Bo ty obyøl ⟨albo⟩ oszadl ges (possedisti, *Pul*: obyøl yes y oszyadl) pokrø⟨t⟩ky moge *Fl* 138, 12; Podług wyelykoszczy ramyenya twego obeymy syny szmyerczø pobytych (possidc filios mortificatorum, *Fl*: osødz sini vmarzaiøczich)! *Pul* 78, 12; Dzedzycztwem obeymyemy (possideamus, *Fl*: osødzmi) szwyøtoszcz bozø *Pul* 82, 11; ~ Johannes, kmetho Gnewossii... dominum Petrum... euasit, quia Gnewossius,... deposuit, quod non ligatus neque coactus sub ipso suscepit al. ossyad et obgął 1433 *StPPP* II nr 2511.

2. '*okolić, otoczyć, circumdare, cingere*': Ob[y]cymycze (*war. kal.*: ogarnyczie) complectimini (circumdate Sion et complectimini eam Psal 47, 13)! *MPKJ* V 64.

3. '*zawinąć, owinąć, involvere, velare*': Obgyanthi applicatum 1476 *AKLit* III 108; Dzyevycza Marya vzryawschy swe myle dzyeczyątko... a podnyo⟨s⟩wschy ye y ny myala yego vecz obyączy, alye... vzyawschy rąbek z glovy y obvynąla ye *Rozm* 64.

4. '*przyjąć jakieś zlecenie, podjąć się czegoś, suscipere aliquid agendum*': Swanthoslaus... cum Martino... terminum habent... pro eo, quia accipiens al. obyąw messim, et non metitur 1424 *StPPP* II nr 1979; ~ '*podjąć się opieki nad kimś, tutelam suscipere*': Gdy opyekadlnyk s prawa obeymye szyą dzyeczy, czo lath nyc maya, thedy ma macz (*pro* mocz) dlugy foldrowacz *OrtMac* 21, *sim. OrtVrtel* 117.

Objechać, Objachać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* objedzie 1471 *MPKJ* V 100; ~ *inf.* objachać 1397 *Leksz* II nr 599; ~ *praet. 3. sg. m.* objechał 1400 *SKJ* III 187, 1427 *ArchTerCrac* CXCVI 4, 9, 1474 *AGZ* XVIII 71; objachał 1418 *Czrs* 186; objał 1423 *Pyzdr* nr 742. 743; ~ *part. praet. act.* objechawszy *Dział* 30.

Znaczenia: **1.** '*dokonać urzędowo objazdu jakiegoś terenu, posiadłości celem ustalenia granic, spatium aliquod terrae equo circumire limitum constituendorum causa*': Vincencius de Suchoranczecz astitit terminum super Albertum de Wszeradovo..., quod dicto Alberto voluisset (*pro* noluisset) circumequitare wlg. objachacz 1397 *Leksz* II nr 599; Eze to, czso xandz Nemerza obyechal ssluszebnikem, tego polouicza yest Kalawskego 1400 *SKJ* III 187; Mathias... recognovit se obligasse suam sortem hereditatis Gosnewicze..., videlicet tres divisiones vlg. trzi dzaly, et pratum, et breviter illud totum, quod preco circumspexit vel vlg. dicendo obyachal 1418 *Czrs* 186; Yakosmy przi tem bili, ysz potichmyast Paszek obyal Mycolayewy dzedzynø y potichmyast vcazal, y potichmyast mu yø przedal 1423 *Pyzdr* nr 742, *sim. ib.* nr 743; Cum ministeriali de iudicio dato in equo dictam hereditatem circuivit al. obgechał 1427 *ArchTerCrac* CXCVI 4, 9; Quod arvum ipse Wnuczek personaliter ibidem circa eandem piscinam cum prefato Pelka existens equitavit al. obyechal 1474 *AGZ* XVIII 71.

2. '*jadąc przebyć jakąś drogę tam i z powrotem, equo in aliquem locum se conferre ac redire*': ⟨M⟩icolay szalowal na Pyotra, ysze gemv konya poszyczyl na drogą zdrowego, ale Pyotr obgechawszy drogą, wroczyl konya Mykolayowy chromego *Dział* 30.

3. '*opasać, otoczyć, objąć, circumdare, cingere*': Obyedze circuibit (et exibit ultra norma mensurae in conspectu eius super collem Gareb et circuibit Goatha Jer 31, 39) 1471 *MPKJ* V 100.

Objechanie '*urzędowe dokonanie objazdu jakiegoś terenu, posiadłości celem ustalenia granic, actio equo circumeundi aliquod terrae spatium limitum constituendorum causa*': Circuitionem al. obgechana 1427 *ArchTerCrac* CXLVI 32, 19.

Objednać '*ugodzić, rozsądzić polubownie spie-*

rające się strony, litigantes ad concordiam adducere': *Iacosimi obiednali soltissa Scepanem (*leg.* z Szczepanem) o soltistwo 1404 *Pozn* nr 573; Yaco Cristina ne obyednana Staszkem (*leg.* z Staszkiem) Colenskim o wszitki rzeczi 1406 *ib.* nr 784; Jaco wem o tem, kedi Potrasza Camenewskego s Woykø obyednał o *trzinancze krziwen y o yne szwidki (*leg.* szwytki 'wszystkie') rzeczi 1407 *ib.* nr 631.

Objeśniać *cf.* **Objaśniać**

Objewić *cf.* **Objawić (się)**

Objętność *(?)*, **Obujętność** '*dwulicowość, nieszczerość, przebiegłość, chytrość, oszustwo, circumventio, dolus, fallacia*': In circumvencionibus obwyathnosczach XV *med. R* XXV 159; Contra duplicitatem *obyathnosczy *ib.* ~ *Cf.* **Obojętność.**

Obkliczać *cf.* **Obliczać**

Oblać *formy*: *praet. 2. sg. m.* oblał jeś *Fl* i *Pul* 88, 44; *3. sg. m.* oblał 1401 *HubeZb* 116, *Rozm* 9. 829; *f.* oblała 1444 *R* XXIII 305; *3. pl. m.* obleli XV *p. pr. R* XVI 345; ~ *condit. 1. pl. m.* byśmy oblali *MW* 78b; ~ *part. praet. act.* oblaw *Sul* 55; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* oblany XV *ex. SKJ* I 145; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* oblan będzie *Sul* 18; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* był oblany *Rozm* 9.

Znaczenie: '*lejąc pokryć coś z wierzchu a. dookoła płynem, polać, perfundere, circumfundere, rigare*': Wøczsla⟨w⟩ow synowecz dal policzek I⟨a⟩cuboui parobku, as sø crwa oblal 1401 *HubeZb* 116; Cruor perunxit oblala, pomazala (quem, *sc.* arborem crucis, sacer cruor perunxit fusus agni corpore) 1444 *R* XXIII 305; Humectant, oblely (*sc.* smocy swym jadem), frena XV *p. pr. R* XVI 345; Day nam przesz zasługą mąky thwey, byszmy lzamy rany thwe oblaly *MW* 78b; Jesus... myedzy lotry posthavon, droga krwą oblany XV *ex. SKJ* I 145; Thy ystne ostry czyrnye przeschly yego (*sc.* Jesukrysta) svyąthą glovą aze do mozgu y oblyal szye potem krvyą z yego svyatey glovy *Rozm* 829; ~ *przenośnie*: Oblal ies gi *syromotø (perfudisti eum confusione) *Fl* 88, 44, *sim. Pul*; Paknyąnly przekonaan bandze,... oblyaan bandze sromem (suffusus rubore) *Sul* 18; Szą ndza bądzely przemozon przes stroną pothąpyoną..., zaszą gey lvpyeze..., oblaw szą czyrwonosczą (suffusus rubore), tho gest sze sromem wroczycz yma *Sul* 55; Tedy bog vlyal dvsche svyątą v to czyalo y oblyal yą swą svyąta mylosczyą (eamque multimoda gratia perfudit) *Rozm* 9; Takosch ten vyelyebny plod, nyzly szyą porodzyl, yvsch byl oblyany czyelestnym darem ⟨i przez?⟩ dvcha szvyąthego vzyal po[m]mnozenye (sic nondum nata proles haec per vitae nutrimentum et per sanctum spiritum recepit incrementum) *ib.*

Oblata '*ofiara, dar złożony w ofierze, sacrificium, donum sacrificatum*': Neque holocaustum neque sacrificium, neque oblacio, oblata dobrowolna, neque incensum, neque locus primiciarum coram te (Dan 3, 38) XV *p. pr. SKJ* I 302.

1. Oblec *formy*: *praes. ind. 1. sg.* oblekę *Fl* i *Pul* 131, 17. 19, *BZ* Gen 9, 14; *2. sg.* obleczesz *BZ* Lev 19, 19. Deut 22, 11; *3. sg.* oblecze *Gn* gl. 105a, *BZ* Gen 27, 15. Lev 8, 7. 13. Deut 22, 5; ~ *praes. ind. z partykułą* niechaj, ać *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *3. pl.* niechaj obleką *MW* 11b; ać obleką *BZ* II Par 6, 41; ~ *imper. 2. sg.* oblecy *Aleksy* w. 4; oblec *BZ* III Reg 22, 30; *2. pl.* obleccie *BZ* Num 31, 3, *Rozm* 735; ~ *inf.* oblec XV *med. SKJ* V 260, *Rozm* 802. 826. 837; ~ *praet. 2. sg. m.* oblekł jeś *Pul* 103, 2; *3. sg. m.* oblekł jest *Fl* 92, 1. 108, 17, *MW* 124b; oblekł *Fl* i *Pul* 92, 1, *BZ* Lev 8, 7, *MW* 124b, *Pul* 92 arg. 108, 17, *Rozm* 111. 801. 826. 827; *f.* oblekła *BZ* Judith 10, 3; *3. pl. m.* oblekli *BZ* Judith 4, 9, *Rozm* 801; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był oblekł *Rozm* 827; ~ *part. praet. act.* oblekszy *BZ* Judith 9, 1; oblekwszy *Rozm* 660; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* obleczon *Rozm* 802; *neutr.* obleczone *Rozm* 62; *ac. sg. m.* obleczonego *Rozm* 840; *n. pl. m.* obleczeni *BZ* Deut 1, 41; *ac. pl. m.* obleczone 1471 *MPKJ* V 53; ~ *inf. pass. sg. m.* być obleczon 1484 *Reg* 707; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* obleczon jest *BZ* Lev 21, 10; *3. pl. m.* obleczeni są *Fl* 64, 14; ~ *imper. pass. 1. pl. m.* bądźmy obleczeni 1449 *R* XXV 163; *3. pl. m.* obleczeni bądźcie *Fl* i *Pul* 34, 30. 108, 28. 131, 9; ~ *part. praes. pass.* obleczeni sąc *BZ* Judith 4, 16; ~ *fut. pass. 1. sg. m.* obleczon będę 1471 *MPKJ* V 6; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* był obleczon *Rozm* 828. 837; obleczon był *BZ* I Par 15, 27; ~ *condit. pass. 3. sg. neutr.* -by obleczono *Rozm* 828.

Znaczenia: **1.** '*okryć kogoś czymś, ubrać, przyodziać, wdziać, włożyć coś na kogoś, aliquem vestire, amicire, aliquid alicui induere*': Napirsuecz byskup oblecze na szø czaszne xlo (*leg.* gzło 'koszulę') *Gn* gl. 105a; Qua te veste, y w kthore odzenye, fili mei, induam oblecz mam? XV *med. SKJ* V 260; Vczynyl pan bog Adamowy a gego szenye suknye koszane a *oblek ge (induit eos) *BZ* Gen 3, 21; [...] myala w domu wyelmy dobre (*sc.* odzienie), gy (*sc.* Jakuba) oblece (induit eum), a skorkama koszelkowyma osyla gemu røce a gardlo *ib.* 27, 15; (Mojżesz) oblegl (vestivit) byskupa we gzlo

lnyane y opassye gy passem a obleczye (induens) w suknyøø modrøø *BZ* Lev 8, 7; Syni gego... poszwyøczyl y obleczye (vestivit) w suknyø (*pro* suknye) lnyane *ib.* 8, 13; Y (*pro* v) rvcho, ktores iest ze dwoyga tkanya, nye obleczesz syø (veste... non indueris) *ib.* 19, 19, *sim. BZ* Deut 22, 11; Biskvp... obleczon iest (vestitus est) w szwyøte rvcho *BZ* Lev 21, 10; Nye oblecze syø (non induetur) zona w rvcho møske ani møsz vziwacz bødze rvcha zenskego *BZ* Deut 22, 5; Wezmy zbroiø, wnydzisz w boy a oblecz syø w me odzenye (induere vestibus tuis)! *BZ* III Reg 22, 30; Dauid obleczon bil (erat indutus) w rucho byale *BZ* I Par 15, 27; Dauid obleczon bil stolø lnyanø (indutus erat ephod lineo) *ib.*; Oblekly syø (induerunt se) kaplany w cylycya *BZ* Judith 4, 9; Cy, gisz obyeti ofyerovaly bogu, obleczeny søcz (praecincti) w czylycyum, ofyerowaly poswyøtne rzeczy bogu *ib.* 4, 16; Iudith... oblekszi syø (induens se) w cylycyum..., wzwola ku panu bogu *ib.* 9, 1; Oblekla syø (induit se, *sc.* Judith) w rucho vcyeszenya swego *ib.* 10, 3; Obleczon bandą circumdabor (scio..., quod... in novissimo die... surrecturus sum, et rursum circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo deum Prol) 1471 *MPKJ* V 6; Obleczone amictos (immolavit Phase..., statuens sacerdotes... stolis amictos in templo domini III Esdr 1, 2) *ib.* 53; Yestly mv syc zpodoba tho wschythko podlug thego obyczaya, thedy ma byczi obleczon y przyąth (iuxta modum huiusmodi induantur) 1484 *Reg* 707; Tedy pokazalo szye yemv nadobne dzyeczyątko, obleczone w svyatle odzyenye (formam habens pueri cum albis vestimentis) yako sznyek *Rozm* 62; Osmego dnya Archelaus oblyekl szy⟨c⟩ v nakrasze odzyenye (candida veste indutus) *ib.* 111; Rychlo przynyeseczye odzyenye pyrve, oblyecz⟨c⟩yes y (*leg.* ji 'go', induite illum Luc 15, 23) *ib.* 387; Vzyąwschy tho ystne odzyenye na szye lyekko,... oblekvschy szye y vroczyl szye k nym *ib.* 660; Oblyeczczye szye v odzyenye zaluyącze (induere veste lugubri II Reg 14, 2)! *ib.* 735; Nasmyevan (*sc.* Krystus) tez od Heroda..., yze y (*leg.* ji 'go') vzgardzyl z voyską, y oblyekl y v byale odzyenye (illusit indutum veste alba Luc 23, 11) *ib.* 801; Vlodyky... oblyekly gy v pavloczyste odzyenye (veste purpurea circumdederunt eum Jo 19, 2) *ib.*; Kazal yemv Herod dacz byale odzyenye byalcy pavloky y oblyecz y v to ystne odzyenye *ib.* 802, *sim. ib.* 837; Nye za dar byalym odzyenym oblyeczon *ib.* 802; Yako myly Cristus pokornye vzyął sve odzyenye po tem byczovanyv y oblyekl szye *ib.* 826, *sim. ib.*; Yemv (*sc.* Krystusowi) nye dano tako vyelye, czvsch yzby szye mogl oblyecz, ale yedvo vrzuczyl na szye suknyą, aze gy poczaly czyagn[y]ącz *ib.*; Myly Iesus nye przepusczon, aby ⟨w⟩ svem odzyenyv schedl, v ktore szye byl po byczovanyv ob⟨l⟩yekl *ib.* 827; Kyedy szye oblyekl v swą suknyą... y stal tako, ony rzvczyvschy szye y schvaczyly s nyego suknya *ib.*; Chcząc Pylath doszycz ych gnyew (*leg.* gniewu) vczynycz y przykazall, aby gy na ssmyech oblyeczono v to yste odzyenye pavloczyste *ib.* 828; Gdyz byl v to ystne odzyenye sprostne oblyeczon *ib.*, *sim. ib.* 837; Dzyevycza blogoslavyona vzravschy svego syna posmyevanego, tako vbyczovanego,... y sromothnye oblyeczonego, zvmyavschy szye... y padla yako vmarla *ib.* 840; ~ *przenośnie*: Obleczeni bødzcze (induantur) w ganbø y we sromotø, gisz zloscz na mø molwø *Fl* 34, 30, *sim. Pul*; Gospodzin crolowal, w crasø oblekl se, oblekl se iest (*Pul*: oblyekl sze) gospodzin moczø (decorem indutus est, indutus est... fortitudinem) *Fl* 92, 1, *sim. Pul*, *MW* 124b; Zpowyedzø y kraszø oblekl ⟨jeś⟩ sie (confessionem et decorem induisti, *Pul*: chwalę y krasę oblyekl yes sze) *Fl* 103, 2; Oblekl se yest (induit, *Pul*: oblyekl szye) w przekłøcze yako w odzew *Fl* 108, 17; Obleczeny bødzcze (induantur), gysz mne wloczø, sromotø! *Fl* 108, 28, *sim. Pul*; Popowe twogy obleczeny bødzcze (induantur, *MW* 11b: nyechay sie oblekø) w prawotø! *Fl* 131, 9, *sim. Pul*; Popy gego oblekø (induam) zbawenym *Fl* 131, 17, *sim. Pul*; Neprziyaczele gego oblecko (induam) we sromotø *Fl* 131, 19, *sim. Pul*; Budzmy obleczeny induamur (abiciamus ergo opera tenebrarum et induamur arma lucis Rom 13, 12)! 1449 *R* XXV 163; Ach, krolu wyeliki nasch,... przidav rosvmv k mey rzeczi, me szercze *boszthewm obleczy! *Aleksy* w. 4; Kaplany twoy, panyc bosze, acz syø oblekø we zbawenyye (induantur salutem)! *BZ* II Par 6, 41; Xpus przemogw szmyercz w krasę wstanya z martwych oblyekl szye *Pul* 92 arg.

2. '*pokryć, powlec, obducere, obtegere*': Obleczeni sø (induti sunt, *Pul*: odzyały sze) baranowe owecz y padolowe bødø oplwiczi szita *Fl* 64, 14; A gdisz oblekø nyebyosa obloky (cumque obduxero nubibus caelum), vkasze szø dusza w obloce *BZ* Gen 9, 14.

3. '*uzbroić, zaopatrzyć w broń, armare, armis militaribus instruere*': Moyzes powyedzal: Obleczcze [syø]... w odzenye møze z was kv boyv (armate... ex vobis viros ad pugnam), ktoris by mogli pomstø bozø vcinicz nad Ma⟨dyjanity⟩ *BZ* Num 31, 3; Gdisz obleczeni w odzenye pospyeszaliscze kv boyv (cumque instructi ar-

mis pergeretis) na gorø y powyedzal mi pan *BZ* Deut 1, 41.

2. Oblec *formy*: *praes. ind. 1. sg.* oblęgę *BZ* I Reg 15, 6; *3. sg.* oblęże *BZ* IV Reg 19, 32; oblegnie 1471 *MPKJ* V 101; *2. pl.* oblężecie *BZ* IV Reg 11, 8; ~ *imper. 2. sg.* oblegni 1471 *MPKJ* V 90; ~ *inf.* oblec XV *ex. PF* V 20; ~ *praet. 3. sg. m.* obległ *BZ* I Par 20, 1. II Par 32, 1, *MPKJ* V 101; *3. pl. m.* oblegli *BZ* III Reg 16, 17. IV Reg 24, 10. 25, 1, 1471 *MPKJ* V 38. 39; ~ *plqperf. 3. sg. f.* obległa była *BZ* III Reg 16, 15; *3. pl. m.* byli oblegli *BZ* III Reg 15, 27; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* oblężon XV *ex. MPKJ* II 325; obleżon 1471 *MPKJ* V 114; ~ *part. praes. pass.* sąc oblężeni *BZ* II Par 32, 10; ~ *fut. pass. 2. sg. m.* oblężon będziesz *BZ* Deut 28, 52, 1471 *MPKJ* V 30; obleżon będziesz *MPKJ* V 30; ~ *praet. pass. 3. sg. neutr.* było oblężono *BZ* IV Reg 25, 2.

Znaczenia: **1.** *'otoczyć, opasać jakiś teren wojskiem w celu jego zdobycia, obsidere, circumsedere, obsidione cingere'*: Obløzon bødzesz (obsideberis, *MPKJ* V 30: oblezon bądzesch) myedzi wroti twimi po wszey zemi twey *BZ* Deut 28, 52, *sim.* 1471 *MPKJ* V 30; Odidzicye a odstøpcye y odalcye syø od Amalecha, acz was takesz y s nym nye oblyøgø (ne forte involvam te cum eo) *BZ* I Reg 15, 6; Nadab a wszitek lyvd israhelski bily oblegly (obsidebant) Gebeton *BZ* III Reg 15, 27; W ti czasy woyska oblegla bila (obsidebat) Gebeton *ib.* 16, 15; Tedi wstaw Amri a wszitek Israhel s nym s Gebeton y oblegly (obsidebant) Tersa *ib.* 16, 17; Ponoczvycyesz w domv boszem przi krolyv a oblyøszecye (vallabitis) gy maiøcz bron w røkv *BZ* IV Reg 11, 8; Nye wnydze do myasta tego... any gego oblyøsze s prokem (nec circumdabit eam munitio) *ib.* 19, 32; Tego czasv przigely sludzi Nabuchodonozor... do Ierusalema y oblegly myasto z dzali rozmaitymy (circumdata est urbs munitionibus) *ib.* 24, 10, *sim. ib.* 25, 1; Y bilo zawarto myasto y oblyøszono (clausa est... atque vallata) *ib.* 25, 2; Sebral Ioab woyskø... a szedl y oblegl (obsedit) Rabaad *BZ* I Par 20, 1, *sim. ib.* II Par 32, 1; W kem macye nadzeiø syedzøc a søc oblyøzeny (sedetis obsessi) w Ierusalemye? *BZ* II Par 32, 10; Oblegly cingebant (Saul et viri eius in modum coronae cingebant David et viros eius, ut caperent eos I Reg 23, 26) 1471 *MPKJ* V 38; Oblegly obsederunt (vastaverunt, *sc.* Ioab et servi sui, filios Ammon et obsederunt Rabba II Reg 11, 1) *ib.* 39; Oblegny obside (ascende, Aelam, obside, Mede! Is 21, 2) *ib.* 90; Oblegnye (*war. lub.*: oblegl) obsidebit (venit Nabuchodonosor... et omnis exercitus eius ad Ierusalem et obsidebant eam Jer 39, 1) *ib.* 101; Oblezon obsidebat⟨ur⟩ (ab eisdem hostibus obsidebantur Nah prol.) *ib.* 114; Primo erat (*sc.* mundus) obsessus, oblazon, posobon, per dyabolicam tirannidem XV *ex. MPKJ* II 325; Obsedere okrąszycz vel oblecz XV *ex. PF* V 20.

2. *'zwieść, oszukać, przechytrzyć, decipere, fallere'*: Circumvenire oklamacz, oble[ye]cz *ca* 1455 *JA* XIV 492.

3. *dubium*: *Oblyk repugnare *ca* 1455 *JA* XIV 495.

Obleczczyć *'ulżyć, exonerare'*: być obleczczonym *'wypróżnić się, ventrem exinanire'*: Gdisz syødzesz, okopasz okolo czebye a layna pyersczø przikrigesz na tem myesczv, na ktoremzesz oblecczon (egesta humo operies quo relevatus es) *BZ* Deut 23, 14.

Obleczenie *'ubranie, odzież, vestis, amiculum'*: S takąn zoną swoyąn nye gynschi possag bandzye myal, yeno [obl] obleczenye (induvium), w ktorem yąn wzyął *Sul* 90; ~ Sed semetipsum exinaniuit, fformam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, habitu, *gl.* habitus hic est suscepcio humane nature, inventus ut homo w obleczenyv naszego czlowyeczenstwa nalezon yest yako czlowyek (Phil 2, 7) XV *med. SKJ* I 79.

Oblecznia *'miejsce do ubierania się, przedsionek, locus ubi vestes induuntur, vestibulum'*: Oblecznya (*war. lub.*: obloczedlnya) vestibulum (inter vestibulum et altare plorabunt sacerdotes Joel 2, 17) 1471 *MPKJ* V 112.

Oblecznica *'miejsce do ubierania się, przedsionek, locus ubi vestes induuntur, vestibulum'*: W oblecznyczy in vestibulo (posuit et... altare holocausti in vestibulo testimonii Ex 40, 27) 1471 *MPKJ* V 21.

Obleniać się *'być leniwym, opieszałym, ociągać się, zwlekać, pigrari, pigrum esse'*: Sedøcy sø, giz sø k dobremu oblenaiø *Kśw* br 12, *sim. ib.* br 16; Togodla i⟨ż boga nie chcą uź⟩rech, k dobremu vstac sø oblenaiø, preto prez ⟨ślepego⟩ dobre sø znamonuiø *Kśw* br 19.

Obleniły *'niechętny do wysiłku, gnuśny, opieszały, leniwy, ociągający się, piger, segnis, iners'*: Oblenyly remissus (noli citatus esse in lingua tua et inutilis et remissus in operibus tuis Ecclus 4, 34) 1471 *MPKJ* V 78.

Oblepić *'pokryć czymś lepkim, obrzucić gliną, argilla circumlinire'*: Martinus... t⟨enet⟩ domum glebare... Nicolao... al. oblepicz, quando avisatus fuerit na veszne 1423 *KsMaz* II nr 38.

Oblewać *'lejąc pokrywać coś z wierzchu a. dookoła płynem, polewać, perfundere, circum-*

fundere, irrigare': Sqwarzonym olowem oblewacz (plumbum liquefactum afferri), a potem kazal ge powyesycz *Błaż* 322; Sicud Maria Magdalena stans retro cepit rigare, obleuala, pedes Ihesu (Luc 7, 38) XV *med. GlWroc* 96v; Nyektorzy byly v yego svyate zamby, asz szye krvya obleval *Rozm* 666.

Oblewanie '*pokrywanie płynem, polewanie, perfusio, actus irrigandi, perfundendi*': Szlyadv (*leg.* z śladu) syna mego mylego poznałam yego sczye, bo kedykoly schedl, tedy byla zyemya czyrvona od oblyevanya krve yego *Rozm* 827.

Oblężeć '*otoczyć, opasać jakiś teren wojskiem w celu jego zdobycia, obsidere, circumsedere, obsidione cingere*': Obsidere,... id est circumsedere vel cingere oblezecz *ca* 1500 *Erz* 53.

Oblężenie *cf.* **Oblężenie**

Oblężenie, Obleżenie *formy*: *n. sg.* obleżenie 1471 *MPKJ* V 71; ~ *g. sg.* oblężenia *BZ* Nah 2, 1; ~ *ac. sg.* obleżenie 1471 *MPKJ* V 103; ~ *i. sg.* obleżenim XV *med. R* XXIV 368; ~ *l. sg.* (w) oblężeniu *BZ* Deut 28, 57; obleżeniu *BZ* Deut 28, 55, 1471 *MPKJ* V 92.

Znaczenie: '*otoczenie, opasanie jakiegoś miejsca, terenu wojskiem, wałem itp. w celu jego zdobycia, obsidium, obsessio, circumsessio*': Circumdabunt te inimici tui vallo obleszenym (Luc 19, 43) XV *med. R* XXIV 368; Czlowyek roskosnego ziwota... zavidzecz bødze bratv swemv... a nye vda myøsa synow swych, ges to sam ge przeto, ze nicz ginego nye ma w oblezenyv (in obsidione) y w vbostwe *BZ* Deut 28, 55; Bo ge sgedzø tagemnye prze nyedostatky wszitkich rzeczy w obløzenyv (in obsidione) y w skazenyv, gimze to czø ogarnye nyeprzyaczel twoy *ib.* 28, 57; Viszedł gest, gensze roszenye przed ⟨to⟩bø, gensze bødze strzedz oblyø⟨że⟩nya (qui custodiat obsidionem) *BZ* Nah 2, 1; Wodi prze oblyøszen⟨ie⟩ (propter obsidionem) naczirpni sobye! *ib.* 3, 14; Oblezenye obsidio (venit contra eam, *sc.* civitatem, rex magnus et vallavit eam exstruxitque munitiones per gyrum, et perfecta est obsidio Eccles 9, 14) 1471 *MPKJ* V 71; W oblezienyą in obsidione (iaciam contra te aggerem et munimenta ponam in obsidionem tuam Is 29, 3) *ib.* 92; Oblezenye obsidionem (ordinabis adversum eam obsidionem Ezech 4, 2) *ib.* 103.

Obliczać *formy*: *imper. 1. pl.* obliczajmy XV *med. R* XXII 239; ~ *part. praes. act. adv.* obliczając 1471 *MPKJ* V 59; ~ *inf.* obliczać 1457 *PF* V 14, *ca* 1500 *Erz* 53; ~ *praet. 3. sg. m.* obliczal 1401 *KsZPozn* nr 653.

Znaczenia: **1.** '*liczyć, rachować, numerare, computare*': Expago..., id est racionem ponere, denumerare vlg. rany obliczacz 1457 *PF* V 14; Oblyczacz pagare *ca* 1500 *Erz* 53.

2. '*wyceniać, oceniać, obliczać wartość, szacować, praetium aestimare, existimare, taxare*': Henricus... habet terminum cum Bartholomeo... super eo, quod induxit ministerialem in suam curiam et ipsam computavit vlg. obliczal 1401 *KsZPozn* nr 653; Nye wazmysch naschich vczinkow any obliczaymi, ale zawszde ządaymi, bichom bili *dostoymy bogu sluzicz XV *med. R* XXII 239.

3. '*przypisywać coś czemuś, komuś, poczytywać coś za coś, aliquid alicui attribuere, imputare*': Obliczayąncz deputans (robur manuum suarum idolorum potentiae deputantes Esth 14, 8) 1471 *MPKJ* V 59.

4. *corruptum pro* obkliczać: Oblyczayą (*mamotrekt kapitulny*: obkliczugi) complector (Iob exemplar patientiae, quae non mysteria suo sermone complectitur Prol) 1471 *MPKJ* V 6.

Obliczaj, Obliczej '*twarz, oblicze, facies, vultus*': Ale w otwroceny oblyczage (*Pul*: oblycza) twego od nas zamøczeny bødø (avertente autem te faciem, turbabuntur) *Fl* 103, 30; Szvkaycze gospodna..., szukaycze oblyczaya (faciem, *Pul*: oblycza) yego *Fl* 104, 4; *Oblyczyeye (*war. kal.*: oblycznye, *mamotrekt kapitulny*: obliczżiegie) specie (si... viderint mulierem unam bono habitu et bona specie III Esdr 4, 18) *MPKJ* V 54; ~ Wypusez duch twoy y stworzena bødø y obnowysz oblyczey (*Pul*: oblycze) szemye (renovabis faciem terrae) *Fl* 103, 31. ~ *Bohemizm.*

Oblicze *formy*: *n. sg.* oblicze *Fl* 26, 13, *Sul* 63, *BZ* Gen 4, 6, *etc.*; ~ *g. sg.* oblicza *Gn* gl. 70b, *Fl* i *Pul* 1, 5. 4, 7. 9, 26, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* obliczu *ca* 1450 *PF* IV 580, *BZ* Gen 1, 26. 27. 9, 6. Num 14, 14, *Rozm* 303. 758; ~ *ac. sg.* oblicze *Gn* 177b, 182b, *Fl* i *Pul* 29, 9. 30, 20, *etc. etc.*; ~ *v. sg.* oblicze *ca* 1500 *SprTNW* V 14. 15. 16; ~ *i. sg.* obliczym *Fl* 9, 19. 15, 11. 17, 46, *etc. etc.*; obliczem XV *med. PF* V 58, XV *p. post. Msza* VIII s. 60, *ca* 1500 *SprTNW* V 15, *Rozm* 56. 78. 316; ~ *l. sg.* (na) obliczu *Gn* 184b. gl. 70b, *Sul* 103, XV *med. SKJ* I 57, *ca* 1450 *PF* IV 572, *BZ* Tob 1, 13, *etc.*; ~ *n. pl.* oblicza *Fl* i *Pul* 33, 5; ~ *ac. pl.* oblicza *BZ* Judith 6, 14.

Znaczenia: **1.** '*twarz, facies, vultus, os*': Nasz Xc mily ku szemy gestcy on byl swe svøthe oblicze bil sklonil... Allecz svøthy Potr gestcy on f nebosza svoge oblicze podnosl byl *Gn* 177b; Dwa braczencza szøcz ony bily na szswe oblycze... padly *Gn* 182b, *sim.* XV *in. R* XXIV 71, *BZ* Gen 17, 3. 17. Num 16, 22,

Rozm 230. 367, *etc.*; Allecz on na gego obliczu gestcy szø on barszo młody vydzal byl *Gn* 184b, *sim. ib.* gl. 70b; Fuit enim mente et corpore munda et pulcra ona byla gest sercza cystego a oblicza crasnego *Gn* gl. 70b, *sim. Rozm* 20. 120. 148; Znamonana iest na nas swecza oblicza twego (lumen vultus tui), gospodne! *Fl* 4, 7, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 43, 5. 88, 16. 89, 8; Odwroczil ies oblicze twoie (faciem tuam) ote mne *Fl* 29, 9, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 30, 20. 66, 1. 87, 15. 118, 135, *KartŚwidz*, *MW* 116b; Przisrzi, bosze, y wezrzi w oblicze pomazancza twego (in faciem christi tui) *Fl* 83, 9, *sim. Pul*; Czolo mayanczi nazwetlsche, z oblyczym bez wschego ssmarschczenya *ca* 1418 *Wisł* nr 2151; Mylosczіwym y tesz lubeszliwym yassnym obliczym (*Msza* VIII: oblyczem) weszrzecz raczy (sereno vultu respicere digneris) 1424 *Msza* III s. 60, *sim.* IV. VI. X. XII; Kyedikoli... nyektori czlowyek... slyachczicza na obliczu (in facie) abo na ranku... vranylbi,... trzy grzywni... ma zaplaczicz *Sul* 103, *sim. OrtMac* 144, 1474 *ZapWarsz* nr 1376; Venit ad me Gabriel facie rutilans oblycza yasznego XV *med. R* XXV 152; Gen luthoscz vkaszvye w veszolem oblyczv qui miseretur in hylaritate (Rom 12, 8) XV *med. SKJ* I 57; Ita, ut eum (*sc.* angelum) pastores... viderent, wydzely,... rutilanti facie s blyskayączym oblyczym a szwyathlym XV *med. SKJ* V 261; Szmyade oblicze pellem brunam XV *med. Zab* 523; W grosnem obliczu in fulgure wltus *ca* 1450 *PF* IV 572; Cu obliczv *ib.* 580; Potem stworzyl pan bog czlowyeka s gilu szemye y wtchnøl w oblyczye gego (inspiravit in faciem eius) wtchnyenym szywota *BZ* Gen 2, 7; Czemu szø smarscza twoge oblicze (facies tua)? *ib.* 4, 6; Wszitek lyvd padnye na swa oblycza (in faciem) *BZ* Judith 6, 14; Ibi invenies arborem al. iawor, in quo est desculpta facies al. oblycze *DlLB* III 355; Ten psalm powyada, ysz Xps kraszny oblyczym mymo syny lyudzke *Pul* 44 arg.; Na oblyczv szyą myeny in vultu mutatur XV *p. post. Kałużn* 271; Przyed obliczym XV *p. post. R* XXV 265; S nyego (*sc.* Jezusa) szya nasmyewaly, na oblyczye plwaly XV *ex. SKJ* I 145, *sim. ca* 1500 *SlOcc* XII 161, *Rozm* 652. 661, *etc.*; Maxilla yągoda ną oblyczv *ca* 1500 *Erz* 53; Jaszne Cristovo oblycze..., thobye dawam posdrowyenye! *ca* 1500 *SprTNW* V 14, *sim. ib.* 15. 16; O thy, nyemoczny czlowyecze, patrz na Cristowo oblycze, weszrzy na oblycze yaszne, na oblycze wyelmy szlothkye, a w them szyą oblyczv kochay! *ib.* 15; Jeszu, szyercze me szachficzy, thwem oblyczem myą naszyczy! *ib.*; Vzrzyal oblycze onego mylego dzyeczyątka (vultum pueri) svyeczącz szye yako krasna gvyazda *Rozm* 94, *sim. ib.* 153. 230; (Broda) nyevyelye byla zastopyla oblycza (non pars magna vultus eius per eam occupatur) *ib.* 152, *sim. ib.* 302. 303. 501; Vzyawschy myly Iesus oną podvyką y przydknął kv oblyczv svemv *ib.* 303; Nye sądzyczye podług oblycza (nolite iudicare secundum faciem Jo 7, 24), alye ssądzyczye pravy ssąd *ib.* 433; Poschły vznak, czvsch od oblycza bozego odruczayącz sve lycze *ib.* 626; Byl tako vplvan y tako nądznye vbyt po yego svyąthym oblyczv *ib.* 730, *sim. ib.* 758. 822; Tego nynye vyodą do Pylata, yest skaradschy, trądovatego oblycza *ib.* 746; Ony slyny nyedostoyne... przyschły ku yego szvyąthemv oblyczv, yz ⟨k⟩ to by nan vezral, lyaklby szye, bo byl yako pravy trandovathy na yego szvyąthym oblyczv *ib.* 758; ~ obliczym w oblicze, obliczym ku obliczu *'twarzą w twarz, bezpośrednio, wprost, coram in os'*: Wydzal gesm boga oblyczym w oblyczye (facie ad faciem) *BZ* Gen 32, 30; Ti, panye, w tem to lvdv iesz, *abliczim kv obliczv wydzan iesz (facie videaris ad faciem) *BZ* Num 14, 14; ~ oblicze kogoś, czegoś, czyjeś *(użyte jako pars pro toto zamiast właściwej nazwy osoby lub rzeczy, occurrit pro vera appellatione hominis vel rei)*: Ne taco nemilosciwi, ne taco, ale iaco proch, iensze rzucza watr od oblicza zeme (a facie terrae) *Fl* 1, 5, *sim. Pul*; Sødzony *bodø ludze przed obliczim twogim (in conspectu tuo, *Pul*: w oblyczneszczy twogey) *Fl* 9, 19; Odiøti bødø sødowe twogi od oblicza iego (a facie eius) *Fl* 9, 26, *sim. Pul*; Napelnisz me wesela s twogim obliczim (cum vulto tuo, *Pul*: twoym lyczem) rozkoszy *Fl* 15, 11, *sim. Fl* i *Pul* 20, 6; Pod czenem zkrzidl twogich zaszczicy me od oblicza nemilosciwich (a facie impiorum) *Fl* 16, 10, *sim. Pul*; Smneyszø ie iaco proch przed obliczim watrowim (ante faciem venti, *Pul*: przyed wyatrem) *Fl* 17, 46, *sim. ib.* 34, 6; Szukalo iest czebe oblicze moie (facies mea, *Pul*: lycze moye) *Fl* 26, 13; Ale ia... odrzuczon iesm od oblicza oczu twoiu (a facie oculorum tuorum) *Fl* 30, 28, *sim. Pul*; Oblicza wasza (facies vestrae) ne *bødo zasromana *Fl* 33. 5, *sim. Pul*; Ne iest zbawene w czele moiem od oblicza (*Pul*: od lycza) gnewu twego (a facie irae tuae) *Fl* 37, 3, *sim. Fl* i *Pul* 101, 11; Zkazili se sø blyzny moie od oblicza (*Pul*: od licza) gluposci moiey (a facie insipientiae meae) *Fl* 37, 5; Rozdzelili se sø od gnewu oblicza iego (ab ira vultus eius, *Pul*: lycza) *Fl* 54, 23; Copali sø przed obliczim mogim (ante faciem meam) iamø *Fl* 56, 9, *sim. Pul*; Iaco pline wozk, ktori

pline od oblicza ognowego (a facie ignis, *Pul*: przed ognyem), taco zgincze grzeszni przed obliczim (a facie, *Pul*: przed lyczem) boszim *Fl* 67, 2; Y dal ye w myloserdza przed oblyczym wszech (in conspectu omnium), gysz sø ye yøly *Fl* 105, 44, *sim. Pul*; Przed oblyczym albo oczyma (in conspectu, *Pul*: przed oczyma) ange⟨l⟩skyma bødø gøscz tobe *Fl* 137, 2; Przebywacz bødø prawy s oblyczym twogym (cum vultu tuo) *Fl* 139, 14, *sim. Pul*; Przed oblyczym zymnoszczy (ante faciem frigoris) gego kto scyrzpy? *Fl* 147, 6, *sim. Pul*; Tamo skrita gest mocz gego, przed oblyczym gego (ante faciem eius Hab 3, 5) podze smercz *Fl* Hab 7, *sim. Pul*; Isze gdy oblycze (vultus) nasze oth thich person, sz gych sąd szą sklada, byva vydzano, sądza szą vkazvge kv czynyenyv sprawyedlywosczi tim rąthsny *Sul* 63; Vivit dominus deus Israel, in cuius conspectu, oblicym, sto (III Reg 17, 1) XV *med. GlWroc* 52r; Ibant apostoli gaudentes a conspectu, pod oblicze, concilii (Act 5, 41) *ib.* 112r; Kthoresz vczynyl przed oblyczyem wszego luda quod (*sc.* salutare) parasti ante faciem omnium populorum (Luc 2, 31) XV *med. PF* V 58, *sim. Rozm* 78; Vidi... stantes ante thronum in conspectu agni przed obliczym baranka (Ap 7, 9) XV *med. SKJ* V 275; Skril szø Adam... przed oblyczym pana boga (a facie domini dei) *BZ* Gen 3, 8, *sim. ib.* 4, 16; A natemyast søø *wyrzuczenye od *oblyczøø ffaraonowa (de conspectu pharaonis) *BZ* Ex 10, 11; Odnyesze pan bog od waszego oblicza (in conspectu vestro) rodi wyelikye *BZ* Jos 23, 9; Odkryiø ganyebne vdi twe przed twim oblyczim (in facie tua) *BZ* Nah 3, 5; Odnowysz oblycze (*Fl*: oblyczey) zyemye (renovabis faciem terrae) *Pul* 103, 31; Przyvyedzy mye przed oblycze szynaczka thwego *Naw* 69; Aboyem *vprzeydzysz przed oblyczym pana (praeibis enim ante faciem domini Luc 1, 76) gothovacz drogy yego *EwZam* 290; Moya duscha przez tvego oblycza zyva nye moze bycz *Rozm* 303; Owa ya slye anyola mego przed oblyczem tvoym (ante faciem tuam Mat 11, 10), ktory nagothvye drogą przed tobą *ib.* 316; ~ w obliczu *kogoś* '*u kogoś, apud aliquem*': Y dal mu bog myloscz w oblyczv (in conspectu) krolya Salmanazara *BZ* Tob 1, 13; ~ ktorem obliczem '*jakim prawem, z jaką śmiałością, quo iure (aliquid facere) audeam*': Ach, mnye nądznemv! Ktorem oblyczem poyde do kosczyola, ktorem vczryą y vzryą kaplany boze? *Rozm* 56.

2. '*wygląd, facies, aspectus*': Tegodlya oblycze nyeba mozeczye ssądzycz (faciem ergo caeli diiudicare nostis Mat 16, 4), alye czasz znamyon y czaszv ossądzycz nye mozeczye? *Rozm* 354.

3. '*forma, kształt, wzór, forma, figura, effigies*': Nasz mili pan bog szthworzil na szwe szwøthe oblicze *Spow* 1, *sim. Rozm* 11. 44; Elevasti effigiem, oblicze, tuam pulchritudine quasi ad sidera, ego tamen ipsam non cognosco XV *med. GlWroc* 95r; Narodzy sye s dzewycze na czlowyecze oblycze XV *med. PF* IV 592, *sim.* XV *med. R* XIX 78, XV *p. post. ib.* 50; Vczynmi czlowyeka ku oblyczu a ku podobyenstwu naszemu (ad imaginem et similitudinem nostram) *BZ* Gen 1, 26, *sim. ib.* 1, 27. 9, 6; Tu signaculum similitudinis dei, plenus sapiencia, perfectus decore, in deliciis paradisi fuisti vlg. thy nasnamonales podobne oblice boze sve a *nepelnone velike mądrosczy swe v ocrasse a w roskosy w rayske bilas (Ezech 28, 12) XV *p. post. Sob* III 348; Egregia forma vyborna thwarz vel oblycze *ca* 1500 *Erz* 53.

Obliczej *cf.* **Obliczaj**

Obliczenie '*obrachunek, rozliczenie, zamknięcie i wyrównanie rachunków, computus, rationes cum aliquo collatae*': Pan Mosczycz ne ostal winowat panu Micolagewy... sta grzywen... na liczbe any mu szą gych zamowili za yutra zaplaczycz po obliczenv 1418 *Pozn* nr 1011; Yako my pan Jendrzey wynowath grzywnø y sz lichwø pod obliczenym 1427 *Pyzdr* nr 1017; Iacobus... Iohannem Zirgosz pro quinque marcis... cittaverat,... unde idem Zirgosz recognovit se tenere hoc idem debitum, sed amicabiliter receperunt ad numerandum al. na obliczenye ad alios terminos 1438 *AGZ* XII 42; Nicolaus ministerialis de iure datus est nobili Stanislao... ad numerandum al. cu obliczeniu areas possesionatas in Saranczuky 1449 *ib.* 188.

Obliczni *cf.* **Obliczny**

Oblicznie 1. '*osobiście, we własnej osobie, coram, praesens, ipse*': Ministerialis coram iudicio recognouit, quod ipsum citavit... presencialiter vlg. obliczne 1403 *KsZPozn* nr 1422; Rzeczy szondowich ne mogøcz obliczne przyglandacz, causas iudiciales uergentes personaliter attemptare, sz naszego przywolenya... vczyniły... procuratora *ca* 1428 *PF* I 479; Ysze cząstokrocz szą przigadza, ysz sąszedzy... przedaney dzedzyny... kvpcza o granycze klopotacz szą nye ląkayą, aczkakole przi przedawanyv oblycznye byly (licet venditioni praesentes exstiterint) *Sul* 78; Oblicznye personaliter XV *p. pr. PF* V 35; Quia ibi personaliter, oblicznye, habitavit XV *med. SKJ* V 282; Si non concordabunt, habent terminum ante se et cum istis

hominibus, qui sunt citati personaliter al. oblycznye 1451 *AGZ* XIV 326; ⟨V⟩stawyamy, aczby kto o zlodzeystwo... przed sądem byl... dokonan, abo rzecz kradzoną... oblycznye wroczyl (rem furtivam... restituerit), tedy ten... swą czescz straczyl *Dział* 56; W posth vyelky mayą chodzyczi na yvtrznyą kolzdą oblycznye (personaliter) do kossyczola 1484 *Reg* 715, *sim. ib.* 720; Constitutus personalis stoyacz oblycznye 1488—9 *PF* V 39; Proszyl (*sc.* krolik) Ihussa, bi szam oblycznye, presencialiter, do nyego stąpyl (*leg.* zstąpil), yakbi nye dowyerzal, bi pan Ihs mogl vszdrowycz szina gego nye stąpvyącz (*leg.* zstępując) oblycznye do nyego eum in absencia posse sanare XV *ex. MPKJ* II 320; Oblycznye personaliter *ca* 1500 *Erz* 53.

2. '*obecnie, teraz, nunc, hoc tempore*': Czvda szącz dzywi wydome, ktoresz aczkoli oblycznye biwayą wydane, a wszakosz wszgam nyeczo gynszego na przyszli czasz sznamyonvyą quia licet in presencia sunt monstratura, in futuro tamen aliquid demonstrant XV *ex. MPKJ* II 320.

3. (pozwać) oblicznie '*pozwać do sądu ustnie, pozwać tylko ustnym pozwem, aliquem praesentem in ius vocare*': Quemadmodum Chodor... citaverat per ministerialem illustrem ducem Mithconem, assignando sibi terminum ad faciem al. oblycznye, pro recepcione eundem Chodor de domo sua violenter in curiam suam 1439 *AGZ* XII 430.

4. '*w swojej istocie, re vera, in rei natura*' *(?)*: Essencialiter yszne, moczne y oblyczne *ca* 1500 *R* XLVII 372.

5. *corruptum pro* obliczej: Oblycznye (*war. lub. rp.*: oblyczyeye, *mamotrekt kapitulny*: obliczżiegie) specie (si... viderint mulierem unam bono habitu et bona specie III Esdr 4, 18) 1471 *MPKJ* V 54.

Obliczno '*osobiście, coram, praesens*': Adstare, przystavacz, oblyczno bycz *ca* 1455 *JA* XIV 492.

Obliczność *formy*: *n. sg.* obliczność *MPKJ* V 7; ~ *g. sg.* obliczności *Sul* 55, 1471 *MPKJ* V 44, XV *p. post. Kałuż̇n* 286, XV *p. post. R* XXV 174; ~ *d. sg.* obliczności *ca* 1428 *PF* I 483; ~ *ac. sg.* obliczność *Sul* 27. 35, XV *med. SKJ* V 282, *Dział* 16. 45, *etc.*; ~ *i. sg.* oblicznością 1413—4 *Msza* I s. 262, *sim.* VII, *Sul* 55, *ca* 1455 *JA* XIV 490, *Dział* 60, *etc.*; ~ *l. sg.* (w) obliczności *MW* 49b, *Pul* 9, 20. 17, 8. 21, 27.

Znaczenia: **1.** '*obecność, praesentia*': Acz przes trzy lyatha y przes trzy myeszącze... sczirzpi (*sc.* właściciel) dzirzewczą dzirzecz dzedzyną spokoynye a czysze thako, ysz gemv iakokolye oblicznemv a gego oblycznoscz y dostatecznoscz (cuius praesentiam sive sufficientiam) mogącz myecz, nye rvszy gemv kthorey o tho skargi..., ode wszego prawa y przedanya they tho dzedzini osządzami gy bicz odpadlego *Sul* 35; Gdi nye stanye... zastawcze, kaszdi gego przyrodzoni... przed naszym szą̇ndzą, acz gego oblycznoscz (ipsius copiam, *var.* praesentiam) myecz mozze,... vczinycz ma yawnye... swyadeczstwo..., ysz rzeczona dzedzyna w thelkych pyenądzoch... gest zastawyona *ib.*; Gdyby prawyączy szą rzekl przeth oblycznoszczą alybo procz oblycznoszczy naszych ryczerzow (in nostra vel nostrorum baronum absentia, *Dział* 51: przed namy abo naszymy riczerzmy) sądzą... skazanye sie vczynycz, szą̇ndza... doswyathczicz ⟨ma⟩, ysze... sprawne szą̇dzyl *Sul* 55; Nasza oblycznoscza *ca* 1455 *JA* XIV 490; O, z yaką poczesnoszczią obraliscze w oblicznoszczi takey swiatoszczi! *MW* 49b; Gospodne,... kasz sędzycz lyud w oblycznoszczy twogey (in conspectu tuo, *Fl*: przed obliczim twogim) *Pul* 9, 20, *sim. ib.* 17, 8; Obyetnycze moye wroczę w oblycznoszczy (in conspectu, *Fl*: w obesrzenu) boyączych szye yego *Pul* 21, 27; Tunc Cristus considerans, quia non fuerunt digni presenciam, oblycznoszcy, suam XV *p. post. R* XXV 174; Consolatur Spiritus sanctus... tristes sua presencia oblicznoszczyą *ib.* 275; ~ przed oblicznością *czyjąś* '*w czyjejś obecności, wobec kogoś, in alicuius conspectu, aliquo praesente, coram aliquo*': ⟨Boze⟩, przykaszy thy ⟨dary⟩ przenyescz... przed oblycznoszczą (*Msza* III—VI: obliczym, VIII: oblyczem, XII: oblyczye) boszkey [fali] chwaly ⟨thwey⟩ (iube haec preferri... in conspectu divinae maiestatis tuae) 1413—4 *Msza* I s. 262, *sim.* VII; ⟨G⟩dyby kto nadgechawszy w dom nyektorego zemyanyna, przed oblycznoszczą dzeczy gego (*Sul* 69: przeth gego dzeczmy) zabyl (in suorum occiderit praesentia puerorum), ten vina pyątnadzescza ma zaplaczycz *Dział* 60; Nye bądzye wdzyączny any w lasscze przed oblicznoszczyą (in conspectu)... boga 1484 *Reg* 705; Banda padacz waszy nyeprzyyaczele pod wasz myecz przed waszą oblycznoszczyą (in conspectu vestro Lev 26, 8) XV *p. post. Kałuż̇n* 287; O boze, ktory dlya othkupyenya szwyatha chczyalesz szye narodzycz,... y thez przed oblycznoszczyą Annasza, Cayphasza, Pylata y Heroda nyeslusznye offyarowacz! XV *ex. ib.* 292.

2. '*oblicze czyjeś, osoba, facies, persona*': K[o]tho myluge oblycznoscz twogyą (diligentibus personam tuam), nye poleczay mv dussze

twey! XV *p. post. R* I s. XLVII; ~ obliczność *kogoś, czyjaś* '*ktoś (osobiście), aliquis praesens, is qui adest*': Precipimus tibi, quatenus sub obtentu omnium, que possides... nostro conspectui, nasszey obliczności, representes *ca* 1428 *PF* I 483; Przigaadza szą cząstokrocz, ysz czelyadnyczy... przed naszą oblyczności (ad nostram... praesentiam)... pozwani bywayą *Sul* 27; ⟨P⟩rzydawa syą cząstokrocz, ysz gdy nyektorzy bywayą pozwany przed naszą oblycznosc (ad nostram audientiam, *Sul* 28: k naszemv sądv) o nyektore vini *Dział* 16; Tego dzalv przed oblycznosc krola abo xądza (ad principem, *Sul* 53: kv ksądzw) nye przywyodą *ib.* 45; Yeslibi niekthori zyemyanyn... smialbi wnicz przed oblicznoscz sądziego (ad praesentiam iudicis)... zbroino..., thedi takowi... zaplaczicz ma 1498 *MacPraw* VI 273; Nye boy szyc oblycznosczy mocznego any bogathego XV *p. post. Kałuż* 286.

3. '*powierzchnia, to co jest na wierzchu, superficies, summum*': Fons ascendit de terra irrigans, polewayacza, universam superficiem, oblicznoscz, terre (Gen 2, 6) XV *med. SKJ* V 282; Sch szwyatha oblicznosczy de superficie terre (peccavit domus Ieroboam et eversa est et deleta de superficie terrae III Reg 13, 34) 1471 *MPKJ* V 44.

4. '*rodzaj, gatunek, species, genus*': Oblycznoscz species (creavitque deus cete grandia et omnem animam viventem atque motabilem, quam produxerant aquae in species suas Gen 1, 21) *MPKJ* V 7.

Obliczny, Hobliczny, Obliczni *formy*: *n. sg. m.* obliczny *ca* 1428 *PF* I 487, 1446 *AGZ* XIV 222, 1462 *AGZ* XII 387, *etc.*; *neutr.* obliczne XV *p. post. Zab* 515; ~ *g. sg. m.* obliczniego 1486 *AGZ* XVII 227; *f.* obliczniej 1480 *ZapWarsz* nr 1532; ~ *d. sg. m.* oblicznemu *Sul* 35; ~ *ac. sg. m.* obliczny 1439 *AGZ* XII 429, 1445 *AGZ* XIV 159, 1448 *ib.* 257. 263, 1449 *ib.* 283, 1450 *ib.* 302, 1451 *ib.* 321, *etc. etc.*; *f.* obliczną 1411 *HubeZb* 92, 1494 *AGZ* XVI 254; ~ *i. sg. m.* oblicznym 1475 *AGZ* XVIII 112; ~ *l. sg. m.* oblicznem 1447 *AGZ* XIV 238; (na) oblicznem 1486 *AGZ* XVII 235; ~ *g. du. f.* obliczny 1474 *AKPr* VIIIa 56; ~ *n. pl. f.* obliczne XV *p. post. R* XXV 200; ~ *g. pl. f.* hoblicznych 1461 *ZapWarsz* nr 1016; ~ *ac. pl. f.* obliczne 1471 *AGZ* XVII 441, 1477 *AGZ* XVIII 145. 146.

Znaczenia: **1.** '*związany z obliczem (twarzą), znajdujący się na obliczu, ad faciem pertinens, qui in vultu alicuius est*': Naprzot mu ranø krwawø dal oblycznø 1411 *HubeZb* 92; In eodem inequitatu vulnus cruentum faciei al. obliczni, in manu [...] inflixisti 1446 *AGZ* XIV 221; Jakom ya Stephanum, hominem Johannis, nye zbyl na vangrodze... anym mv duo wlnera cruenta hoblicz⟨n⟩ich zadal 1461 *ZapWarsz* nr 1016; Yakom ya nye wząl Pyotra... anym mu zadal dwu ranu oblicznu gwaltem 1474 *AKPr* VIIIa 56; Tu... intulisti sibi duo vulnera, unum cruentum et aliud lividum, faciale al. oblyczne 1477 *AGZ* XVII 441; Pro duobus vulneribus lividis facionalibus al. oblyczne 1477 *AGZ* XVIII 145, *sim. ib.* 146; Jako ya nye szbyl Jana, kmeczą Janowego, gwalthem, anym mv reny zadal oblycznyey 1480 *ZapWarsz* nr 1532; (Gregorius) indidit michi vulnus faciale al. oblyczną 1494 *AGZ* XVI 254.

2. obliczny rok '*termin sądowy, poprzedzony ustnym pozwem, często pozostający w związku ze znalezieniem u kogoś lica, tj. oczywistego dowodu winy, np. kradzieży, terminus iudicii, qui vocatione in ius verbis facta constituitur, praecipue cum aliquis in recenti crimine deprehenditur*': Pro quo collocando iure ministerialis assignavit sibi terminum faciei al. obliczni 1439 *AGZ* XII 429; Ministerialis ipsis terminum dedit personalem al. oblyczny post lycze 1445 *AGZ* XIV 159, *sim.* 1460 *AGZ* XIII 334; Ad hodiernam diem datus est eis terminus facialis al. oblyczni 1446 *AGZ* XIV 222, *sim.* 1462 *AGZ* XII 387; Cocus non stetit in huiusmodi termino [...] oblyczny dato per dominum palatinum 1446 *AGZ* XIV 228; Garbacz..., actor, zdal... Iaczkonem..., reum, in primo termino faciali al. oblycznem, prout ministerialis... terminum sibi oblicznym ⟨dedit⟩ 1447 *ib.* 238; Prout sibi ministerialis ab eo dedit terminum faciałem al. obliczny 1448 *ib.* 257, *sim.* 1450 *ib.* 302, 1451 *ib.* 321; Circa quos boves ministerialis dedit tibi terminum obliczni 1448 *ib.* 263, *sim.* 1449 *ib.* 283; Nyklos... reposuit primum terminum facialem al. gwalthowy, al. obliczny rok 1452 *ib.* 340; Nicolaus... reposuit primum terminum facialem vlg. oblyczny y gwaltowny rok *ib.*; Ipsum Wnuczek termino faciali al. rokyem oblycznym citavit 1475 *AGZ* XVIII 112; Si non concordabunt, extunc habent terminum facialem al. oblyczny rok 1483 *AGZ* XIX 240; Ministerialis Bartossius recognovit, quia prout fuit de iure additus nobili Iacobo... ad assignandum terminum facialem al. lyczovany rok... Andree Czurylo..., qui Czwrylo eundem terminum facialem al. *oblycznyegw rokv non admisit, sed repercussit 1486 *AGZ* XVII 226; Ego equitavi cum nobili Iacobo... ad assignandum et dandum terminum facialem

al. oblicznyego rokv nobili Andree Czurylo *ib.* 227; Baltizar... condempnavit in termino faciali al. na rokv oblycznyem nobiles Massam et Dasconem *ib.* 235; Adam... pars citata per terminum facionatum al. oblyczny protestatus est 1495 *ib.* 317; Ministerialis... recognovit, quia dedit... terminum personalem al. oblyczny per officialem ipsius al. thiwn 1498 *AGZ* XV 346, *sim. ib.*

3. zakład obliczny '*zapewne zakład ustanawiany osobiście i z urzędu w sprawach o nieruchomości, fortasse: vadium quod constituitur a magistratu ipso in causa de rebus immobilibus acta*': Petrus..., vicecapitaneus,... vallavit vadium presenciale al. oblyczny centum marcarum inter... Stanislaum... et... Marusam 1498 *AGZ* XV 352; Petrus..., vicecapitaneus Leopoliensis, ex commissione capitanei vallavit vad⟨ium fa⟩ciale al. zaklad obliczny centum marcarum inter... Valentinum... et... Vanyko *ib.* 356.

4. '*obecny, praesens, qui adest*': Acz przes trzy lyatha y przes trzy myeszącze... scziržpi (*sc.* właściciel) dzirzewczą dzirzecz dzedzyną spokoynye a czysze thako, ysz gemv iakokolye oblicznemv (quod sibi licet praesenti),... nye rvszy gemv... o tho skargi..., othichmyast odc wszego prawa... they tho dzedzini osządzami gy bicz odpadlego *Sul* 35.

5. '*osobisty, qui ipsius est*': Adventum oblyczne przybłyszenye XV *p. post. Zab* 515; ~ Obliczne pomoczy angelorum presidia XV *p. post. R* XXV 200.

2. *a.* **5.**: Obliczny personalis *ca* 1428 *PF* I 487; Oblyczny personalis *ca* 1500 *Erz* 53.

Obliczyć, Obliczyć się *formy*: *praes. ind. 1. sg.* obliczę 1425 *KsMaz* II nr 1387; ~ *imper. 2. sg.* obliczy XV *med. R* XXII 245; ~ *inf.* obliczyć *ca* 1428 *PF* I 487. 488, 1437 *Wisl* nr 228 s. 86. 88, 1448 *AGZ* XIV 250; ~ *praet. 1. sg. m.* -m obliczył 1393 *HubeZb* 68, 1403 *Pozn* nr 718. 719; *3. sg. m.* jest obliczył 1416 *Pozn* nr 916; obliczył 1393 *Pozn* nr 160, 1403 *ib.* nr 822, 1407 *Piek* VI 332, 1422 *Pozn* nr 1117, *etc.*; ~ *condit. 3. sg. m.* -by obliczył 1398 *HubeZb* 95.

Znaczenia: **1.** '*porachować, zliczyć, podać liczbę, computare, numerare, enumerare*': Czso Maczek Pechnowy bil vynowat penandze, tim ya obliczil y zaplaczil 1393 *HubeZb* 68; Ysze pąn Jaroslaw... ne yest vinouat any obliczyl czterdczeszczy grzyven sz Iurgy Marklem prawego dlugu sza woly 1422 *Pozn* nr 1117; Obliczycz pagare *ca* 1428 *PF* I 487, *sim.* 1437 *Wisl* nr 228 s. 88; Obliczycz expagare *ca* 1428 *PF* I 488, *sim.* 1437 *Wisl* nr 228 s. 86; Ministerialis ambabus partibus ad iudicium dedit et septem decem scopulos computavit al. oblyczyl 1435 *Pozn* nr 1577; Takosch wschitky przedzi a obliczi blogoslawyenstwa, a nadzesch, cze czirpyączoscz skromna sama ma doconacz kasdey cznoti XV *med. R* XXII 245.

2. obliczyć się '*dokonać obrachunku, rozliczenia, zamknąć i wyrównać rachunki, rationes cum aliquo conferre*': Eze Bogusz ne mal na Paszka nyyedney skodi vczinicz, aliszby szø se mnø obliczil 1398 *HubeZb* 95; Martinus... recognovit se teneri fideiussorie quadraginta sexagenas... pro dotalicio... Derslao..., si... Dobek... sic recognoscerit pala⟨m⟩ obliky, et si... non recognoscerit, tunc... Martinus iuramentum... debet pro residuitate facere aczbi sø ne obliczicz *(pro* obliczil*?)* et easdem pecunias... Derslao exsolvere 1424 *KsMaz* II nr 546; O kthore penødze Micolay na Othø zalowal, o thi szø s yego oczczem obliczil y dosicz yemu za ne vczinil 1425 *ib.* nr 874; Ieorgius... obligavit se solvere... unam sexagenam Stognewio... et residuitatem aliarum pecuniarum ad festum Nativitatis beate Marie... proxime venturum, iaco szø obliczø *ib.* nr 1387; Maczek cras venire debet et computacionem facere al. obliczicz sye 1448 *AGZ* XIV 250.

3. '*urzędowo stwierdzić, dokonać wizji, testimonio publico confirmare*': Ty rani, czo And⟨r⟩ze⟨j⟩ obliczil vosznym, tich ne ma ote mne 1393 *Pozn* nr 160; Czs⟨o⟩m voznim trzi rani obliczil, ty mi Marczin dal 1403 *ib.* nr 718, *sim. ib.* nr 719; Czso Benak ranø vosznym obliczil, tego mu Micolay ne dal *ib.* nr 822; Ministerialis coram iudicio recognouit, quod Iarotha... per ipsum demonstrauit vlg. obliczil nouem gades vlg. copcze, centum signetas... vlg. czosow 1407 *Piek* VI 332; Yakom przy tem byl, gdy yest woszny rany obliczyl Mycolayewy 1416 *Pozn* nr 916.

Obligować się '*zobowiązać się, obligari, obstringi*': Then czlovyek..., kthory my szyą oblygoval poth tem prawem V⟨aszej⟩ M⟨iłości⟩, ysz my myal zaplaczycz na szwyathy Szymon cztery szlothe..., thv my szya nyc vszpravyethlyvyl, gdzye szyą przeth Vaszą Myloszcz oblygoval, ysz my myal zaplaczycz na szvyathy Szymon XV *ex. SlArch* I ptíl. 23.

Oblik *formy*: *n. sg.* oblik *ca* 1500 *Erz* 53; ~ *g. sg.* obliku 1469 *StPPP* IX nr 716; ~ *ac. sg.* oblik XV *p. pr. R* XLVII 358; ~ *i. sg.* oblikiem 1469 *StPPP* IX nr 744; ~ *ac. pl.* obliki 1424 *KsMaz* II nr 546, 1473 *TymSąd* 28.

Znaczenia: **1.** '*rachunek, dowód pisemny*

zobowiązania pieniężnego, apocha, scriptum, quo creditor pecuniam se accepisse testatur': Martinus... recognovit se teneri fideiussorie quadraginta sexagenas... pro dotalicio... Derslao..., si... Dobek... sic recognoscerit pala⟨m⟩ obliky, et si... non recognoscerit, tunc... Martinus iuramentum... debet pro residuitate facere... et easdem pecunias... Derslao exsolvere 1424 *KsMaz* II nr 546.

2. '*obowiązek, przymus prawny, officium, obligatio*': Hic eadem Barbara obligata est ante iudicium bannitum et hoc per eundem tutorem et procuratorem, quia penes wlteriorem pecuniam iura ponere, et si non poneret uel obliquitatem non faceret al. oblikv, extunc idem dominus Martinus debet istam pecunyam arestare 1469 *StPPP* IX nr 716; Pars aduersa sub obliquitate iuris al. pod oblykyem prawa eciam sentenciam suscepit *ib.* nr 744.

3. '*warunek, conditio, pactio*': Conditio obłyg vel stadlo *ca* 1500 *Erz* 53.

4. '*przyczyna, causa, ratio*' *(?)*: Modum, szrønd, et causam oblyk XV *p. pr. R* XLVII 358.

5. '[illegible]: Yako ya chleba y grochu y trzechseth klepk... Alberto kmethoni... przesz oblyky nye *zapral gualtem 1473 *TymSqd* 28.

(Oblitować) Oblutować '*współczuć, użalać się, compati, misereri, condolere*': Nos autem modo debemus ei compati, oblutovacz, et deflere suam vilem mortem XV *in. R* XXIV 69, *sim. ib.*

Oblizna '*część lasu z barciami, część lasu nadająca się na założenie barci, silvae pars, qua alvearia inveniuntur vel institui possunt*': In qua... villa Boroua Volya... Nicolao et suis... successoribus damus... scultetiam una cum bonis..., videlicet... unum mellificium in praedicta borra, quod vlg. dicitur oblisna, quam de novo sibi facere debet in arboribus (1404) XVII *DokMp* I 323.

Oblubiać '*łączyć ślubem małżeństwa, coniugio iungere*': Przetosz ivsz nye dawaycye swich dzewek gich sinom a gich dzevek nye oblyvbyaycye vaszim sinom (filias eorum ne accipiatis filiis vestris) *BZ* I Esdr 9, 12; Abichom syø nye wraczaly zasyø... any syø malszenstwem oblyvbyaly s lyvdzmy timy to, gich ganyebnoscyamy (neque matrimonia iungeremus cum populis abominationum istarum) *ib.* 9, 14.

Oblubić, Hoblubić *formy*: *praet. 3. sg. m.* hoblubił jest XV *med. R* XXIV 361; oblubił *ca* 1428 *PF* I 490, XV *med. GlWroc* 111r. 159v, *BZ* II Par 24, 3, *Naw* 72; ~ *condit. 3. sg. f.* -by oblubiła *Rozm* 36; ~ *part. praet. pass. g. sg. f.* oblubionej XV *med. SKJ* V 255.

Znaczenia: **1.** '*zaślubić kogoś, poślubić, nubere aliquem vel alicui*': Oblubyl desponsavit *ca* 1428 *PF* I 490; A hoblubyl yest et desponsavit XV *med. R* XXIV 361; Quare voluit nasci Christus de virgine desponsata et non de libera oddaney, oblubyoney, a nye wolney XV *med. SKJ* V 255; Nye yest podobno, aby⟨ch⟩ tako roskoschne, tako vyelebne, tako svyate dzyevyczy byl oblyvbyen (ut virgini... tam sanctae copularer) *Rozm* 34; Zydovye... poczęły blogoslavyoną dzyevyczą przymączacz, aby Iozepha, slvgą bozego, oblyvbyla sobye mązem (in sponsum ut susciperet) *ib.* 36.

2. '*dać (za żonę), uxorem alicui dare*': Oblyvbyl gemv Ioyada dwye zenye (accepit autem ei Ioiada uxores duas), z nychze vrodzil sini y dzewki *BZ* II Par 24, 3.

3. '*upodobać sobie, wybrać, adamare aliquid, eligere*': Hodie namque desponsavit, oblubil, sibi naturam humanam XV *med. GlWroc* 111r; Prima (*sc.* desponsatio) est, qua unigenitus dei filius desponsavit sibi carnem humanam oblubil szobe przebitek czloweczy *ib.* 159v; Yedynak thwoy... oblyvbyl czye szobye mathka *Naw* 72.

Oblubienica, Oblubieńca *formy*: *n. sg.* oblubienica XV *med. MPKJ* V 431, XV *p. post. PF* III 287, *ca* 1500 *Erz* 53; oblubieńca *Rozm* 39. 206. 806; ~ *g. sg.* oblubienice XV *med. MPKJ* V 431, *Rozm* 33; oblubienicy 1466 *R* XXII 12; ~ *d. sg.* oblubienicy XV *med. MPKJ* V 429. 430. 431. 432, *Rozm* 487; ~ *ac. sg.* oblubienicę XV *p. post. R* XXV 266, *Rozm* 54. 57. 206. 240; oblubieńcę *Rozm* 4. 33. 56; ~ *v. sg.* oblubieńco *Rozm* 26; ~ *i. sg.* oblubienicą *De nativ* w. 7; ~ *v. pl.* oblubienice *Rozm* 737.

Znaczenia: **1.** '*narzeczona, panna młoda, też żona, małżonka, virgo alicui desponsata, sponsa, item uxor, coniunx*': Iunctus ad vxorem, oblvbyenyczy, culpe vitabis amorem 1466 *R* XXII 12; Ob⟨l⟩vbyenycza nupta XV *p. post. PF* III 287, *sim. ca* 1500 *Erz* 53; Thamo Joseph szwoya (*leg.* z swoją) oblubyenyczą posedl, sz Maryą brzemyenna *De nativ* w. 7; Vrocz szye v dom tvoy, aby vczy⟨e⟩szyl y *veszelyl tvoyą oblvbyenczą *Rozm* 4; Nyektorzy slyv⟨b⟩ovaly srebro, zloto, dary vyelyky, a drudzy bogacztwa vyelyka..., aby mogly odzyerzecz dzyevycza Marya sobye oblvbyenycza *ib.* 23; Kxyazą zydowska kazaly Jozephovy poyącz za zoną Marya albo oblyvbyenczą *ib.* 33, *sim. ib.* 56; Yaczyem vmyslyl nygdy oblyvbyenyczą (*leg.* oblubienice) albo zony poymovacz (ego numquam sponsam... ducere proposui) *ib.* 33; Yako anyol Iozepha proszyl, by sobye poyął Marya oblyvbyenczą sobye (ducere in uxorem) *ib.* 35, *sim. ib.* 39; Iozephye,... slyvby sobye

Marya oblyvbyenyczą (in coniugem hanc tibi sociari) *ib.* 35; Tegodla slvby ya (*sc.* Maryję) sobye y przyłączy oblyvbyencza (veluti coniugio tibi sociabis) *ib.* 36; Thy yemv bądzyesch syostra, oblyvbyencza (tu sibi coniunx eris) y matka *ib.* 39; Krol... raczyl czyebye szamą vybracz oblyvbyenyczą svemv przybytkv (in sponsam sui thalami te solam perelegit) *ib.* 41; Iozeph... yął vyelykye vdrączenye myecz nye telko sam o szye, alye o swą oblyvbyenycze Marya (pro sua dulci sponsa Maria) *ib.* 54, *sim. ib.* 57. 240; Tv nye nyny (*pro* myeny), a⟨by⟩ Iozeph [byl] na tą svaczbą byl vezvan, yedno oblubyencza yego, Marya *ib.* 206; Bo yego (*sc.* Jozefa) oblyvbyenycza ynnemv polyeczono (quia uxor eius alii commendata est) *ib.*; Vzyavschy (*sc.* dziewice) svoye lampy y vyschly przeczyv oblyvbyenczv y oblubyenyczy (obviam... sponsae Mat 25, 1) *ib.* 487; Yam zavzdy slyschal, yze Marya byla oblyvbyencza... Iozeffowa *ib.* 806.

2. '*ulubienica, wybranka, sponsa, dilecta*': Slowa Ambrozzego kv oblyvbyenyczy (ad sponsam) o modlytwye dobrych ⟨za⟩ lyvd XV *med. MPKJ* V 429, *sim. ib.* 430. 432; O wezwanyv oblyvbyenycze (sponsae) w ducha *ib.* 430, *sim. ib.* 431; Kako swyøty Yan Krczyczyel przywodzy pewnoscz oblyvbyenyczy (sponsae) Yezvkrysta yey molwyøczego *ib.* 431; Molwy oblyvbyenycza (sponsa) wzdawayøcz modlytwy za drzyewyey rzeczonego byzkvpa *ib.*; Ysz yą a namyleyszą oblubyenyczą w szwoy przyebithek wyodl XV *p. post. R* XXV 266; O dzyevycze nadobna, o vyerna oblyvbyenczo boza (o vera sponsa dei)! *Rozm* 26; O vy, dzyvky ierosolymskye, oblyvbyenycze myle boze! *ib.* 737.

Oblubienie 1. '*zaręczyny, zaślubiny, sponsalia, nuptiae*': Desponsacio odanye, oblubyenye, slubyenye XV *med. R* XXIV 361.

2. '*rozkosz, przyjemność, voluptas, delectatio*' *(?)*: Oblyvbyenym rostwarzayą voluptate resolvunt 1447 *R* XXII 40.

3. '*ulubienica, wybranka, dilecta, sponsa*': In suam sponsam, oblubyenye, accipere 1456 *ZabUPozn* 86.

Oblubieniec *formy*: *n. sg.* oblubieniec *Gn* gl. 70a, *ca* 1420 *R* XXIV 86, 1444 *R* XXIII 300, *etc.*; ~ *g. sg.* oblubieńca *Rozm* 25. 30. 37. 240; ~ *d. sg.* oblubieńcu *Rozm* 134. 487; ~ *ac. sg.* oblubieńca *Gn* gl. 70a. b, *EwZam* 303, *Rozm* 24. 36; ~ *v. sg.* oblubieńcze *Naw* 136; ~ *i. sg.* oblubieńcem *Rozm* 36.

Znaczenie: '*narzeczony, pan młody, też mąż, małżonek, sponsus, item maritus, coniunx*': Secundo describitur sponsus, vypysuge oblubencza, huius virginis, qualis sit, quia agnus *Gn* gl. 70a; Gaudere debemus, quia ipsa sponso suo multum supplicat, yscy svego oblubencza prosy, pro sua familia *ib.*; Secundo ostenditur, qualis sit sponsus et ostenditur, quod sit potens yscy oblubenecz svøte Agaty byl gest moczny *ib.*; Felix sponsa, que est tali sponso copulata chos gest sdana sa tego oblubencza *ib.* 70b; Moram autem faciente sponso dormitauerunt omnes et dormierunt ale gdy yeszth meszkane czinil oblubenecz, zesznøli szø wszithki y szpali (Mat 25, 5) *ca* 1420 *R* XXIV 86, *sim.* XV *med. SKJ* V 284, *Rozm* 487; Oblubieniecz sponsus 1444 *R* XXIII 300; Ideo congrue, podobnye, illius maritus, oblubyenyecz, esse debuit XV *med. R* XXV 154; Oblubyenyecz nuptus XV *p. post. PF* III 287; Vzovye oblvbenycza (sponsum Jo 2, 9) szyrzecz y rzekl mv *EwZam* 303; Nuptus oblvbyenyecz vel polubyenyecz *ca* 1500 *Erz* 53; Namylscha dzywko..., vybyerzy sobye s tych ze wschech yednego oblvbyencza (ut unum... eligas sodalem in sponsum) y maza k t⟨w⟩emv lozv malzenyskyemv *Rozm* 24, *sim. ib.*; Mam boga... samego mylosnyka mego... Tenczy yest moy oblyvbyenyecz (ipse meus sponsus erit), mąz moy y moy tovarzysch *ib.* 25, *sim. ib.* 26. 37. 38; V mego oblvbyencza (in atrio sponsi mei) zawzdy yest pewne (*pro* pelne) pyenye *ib.* 25; Czczyenye o Iozephovey chvalye, oblyvbyencza (sponsi) Marye *ib.* 30, *sim. ib.* 37. 240; O modlytwye blogosłavyoney dzyevycze Marie, kyedy yey kazano Iozepha poyącz oblyvbyenczem (cum cogeretur Ioseph ducere in sponsam) *ib.* 36; Przymączaya my... ynego oblyvbyenycza slyvbycz (alteri sponso copulari cogor) *ib.*; O vmarlem, yegosz Iozeph, oblyvbyenyecz Maryey, skrzeszyl *ib.* 134; Ten Iozephovy, oblyvbyenczv Marye (Mariae sponso), vyelye dobrego czynyl *ib.*; Vzyavschy svoye lampy, y vyschły (*sc.* dziewice) przeczyv oblyvbyenczv (obviam sponso Mat 25, 1) y oblubyenyczy *ib.* 487; ~ Ya thez szye thobye modlya, moy myly obylvbyencze *Naw* 136.

Oblubieńca *cf.* **Oblubienica**

Oblutować *cf.* **Oblitować**

Obłagodzić '*uśmierzyć, uspokoić, uczynić przychylnym, łagodnym, placare, mitem facere*': Oblagodzisch lenies (si placueris populo huic et leniveris eos verbis clementibus, servient tibi omni tempore II Par 10, 7) 1471 *MPKJ* V 50.

Obłamać *cf.* **Oklamać**

Obłapać '*zajmować, zagarniać, brać w posiadanie, occupare, obtinere*': Gych (*sc.* kmieci)

wszistko ymyenye... pvsczyną rzeczone obykly szą oblapacz (consueverint occupari) szobye panowye *Sul* 40.

Obłapiać '*trzymać się czegoś, przestrzegać czegoś, amplecti, recipere, servare*': Sed misericordia tua nobis miscris dulcius sapit, hanc amplectimur thøcz oblapyamy XV *med. SKJ* V 281; Amplectentem obłapyayąnczego, *mylągyanczego (oportet enim episcopum sine crimine esse..., amplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem Tit 1, 9) 1471 *MPKJ* V 131.

Obłapianie '*objęcia, uściski, amplexus, complexus*': Et in porta aurea obviam habens coniugem suam, in amplexus, oblapane, eius ruit padł XV *med. GlWroc* 106r; Czlowyecza roskosch podluc czyala... zalezicz na pyczu, na gedzyenv, na tanczech, na czaluwanyv, oblapyanyu, na spanyu lubem XV *med. R* XXII 238; O quam malus est ille filius, qui ab amplexu, od oblapyanya, patris fugit! XV *p. post. R* XXV 180.

Obłapić *formy*: *imper. 2. pl.* obłapcie *Fl* i *Pul* 47, 11, XV *med. R* XXV 160; ~ *inf.* obłapić XV *med. R* XXIV 362; ~ *praet. 1. sg. f.* -m jest obłapiła *Naw* 148; *3. sg. m.* obłapił *BZ* Gen 29, 13. 33, 4, *MPKJ* V 135, XV *p. post. R* XXV 182, *Rozm* 619. 817. 820; ~ *part. praet. act.* oblapiw *BZ* Gen 48, 10; obłapiwszy 1476 *AKLit* III 108, *Rozm* 53. 387; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* obłapiony 1471 *MPKJ* V 135.

Znaczenie: '*objąć rękoma, przycisnąć, przytulić, otoczyć, amplecti, complecti, bracchiis circumdare*': Oblapicz ad complectandum XV *med. R* XXIV 362: Oblapcze amplectamini! XV *med. R* XXV 160; Genze (*sc.* Laban) vsliszaw, yze przyszedł Jacob..., wibyegl przeczyw gemu y oblapyl (complexusque eum), y poczalowal, y wwyodl gy do swego domu *BZ* Gen 29, 13, *sim. ib.* 33, 4; Przytulyw ge k sobye czałowal ge, obłapyw ge (circumplexus eos) *ib.* 48, 10; Complexus przitulony aut oblapyony (*war. lub.*: przytvlyl vel oblapył; ad quem cum descendisset Paulus, incubuit super eum et complexus dixit Act 20, 10) 1471 *MPKJ* V 135; Oblapywszy amplectentes 1476 *AKLit* III 108; Owa czegoczyem zadala, thom yesth ogladala, na mogyey dvschy oblapyla *Naw* 148; Videbatur eis, quia Cristus eos ambos amplecteretur, oblapyl, dicens XV *p. post. R* XXV 182; Elzbyeta vydzącz dzyevyczą Marya..., rzvczywschy szye k nyey, oblapywschy ya y zavolala vyelkym glossem rzekącz *Rozm* 53; Vzryał y (*leg.* ji, *sc.* stracone go syna) oczyecz yego... y padł na yego schyyą, oblapyvschy vczalowal y (osculatus est eum Luc 15, 20) *ib.* 387; Iudasch... przystąmpyvschy kv mylemv Iesucristuszovy, obłapył gy y czałoval *ib.* 619; ~ Na kassn tych katow przeklątych sam przystąpyvschy, barzo pokornye oblapył slup dobrovolnye a ony zvyązały yemv rącze *Rozm* 817, *sim. ib.* 820; ~ *przenośnie* '*obejść wokoło, circumire*': Ogarncze Syon y oblapcze iø (complectimini eam)! *Fl* 47, 11, *sim. Pul.*

Obłapienie '*objęcie, uścisk, też stosunek płciowy, amplexus, complexus, item: coitus*': Omnis immundicia... nec nominetur in vobis..., aut turpitudo, *gl.* sc. ut in osculis et amplexionis, szprosznoszcz w oblapyenyv albo w vczalowanya (*pro* vczalowanyv, Eph 5, 4) XV *med. SKJ* I 76; Post impudicum amplexum, oblapyenyv, meretricis 1456 *ZabUPozn* 107.

Obłaszcze '*pojedynczo, po jednemu, z osobna, singulatim*': Iensze iest sloszil obłaszcze sercza gich (qui finxit sigillatim corda eorum) *Fl* 32, 15, *sim. Pul.* ~ *Bohemizm.*

Obłaz '*droga boczna, kołująca, ambages, circuitus, avium*': Rex... Joanni... pontem super fluvio Byala et in aliis locis, quae vlg. oblazy nuncupantur, construere et pontale... exigere permittit 1487 *Matr* I nr 1845; Quas sexingentas marcas reformat super medietate omnium bonorum suorum... cum agris et prato, quod iacet post Krzemyenna et obłaz eundo ad Themyeszhow 1497 *AGZ* XVI 277.

Obłąd *cf.* **Obłęd**

Obłąk '*przedmiot zakrzywiony w kształcie półkola, łuk, półkole, res quaedam curvata, arcus*': *Obłøcz semicirculus *ca* 1420 *WokTryd* nr 78; ~ '*duha, drewniany kabłąk nad chomątem w zaprzęgu jednokonnym, ługi pars superior lignea, inflexa*': Quatuor gladios, quinque sellas, duplices *obłochy, sex frena,... duas vzdzenycze, quatuor pileos... violenter recepistis 1441 *AGZ* XI 180.

Obłęd *czy* **Obłąd** '*przywidzenie, zwidzenie, widziadło, somnium, phantasma, portentum*': Obłądy (*war. lub. rp.*: obłud) fantasias (sicut parturientis cor tuum phantasias patitur Ecclus 34, 6) 1471 *MPKJ* V 83. ~ *Możliwa też lekcja* obłuda.

Obłędny '*pozorny, złudny, zwodniczy, fictus, simulatus*': Post missam vero pauper ei, id est Xc, apparuit in hostio celorum, regratiabatur ei de ficta, z obłądnego, pace *ca* 1500 *JA* X 379.

Obłoczedlnia '*miejsce do ubierania się, przedsionek, locus ubi vestes induuntur, vestibulum*': Obloczedlnya (*war. kal.*: oblecznya) vestibulum (inter vestibulum et altare plorabunt sacerdotes Joel 2, 17) *MPKJ* V 112.

Obłoczenie *(?)* '*miejsce do ubierania się, przedsionek, locus ubi vestes induuntur, vestibulum*': Inter vestibulum, obloczenyą (*pro* oblocznyą?) et altare plorabant sacerdotes (Joel 2, 17) XV *p. pr. SKJ* I 305.

Obłocznica '*miejsce do ubierania się, przedsionek, locus ubi vestes induuntur, vestibulum*': Oblocznycza (*war. lub.*: *broczniczą) vestibulum (in ostio templi domini inter vestibulum et altare Ezech 8, 16) 1471 *MPKJ* V 103.

Obłoczny '*podobny do obłoku, przypominający obłok, mający kształt obłoku, qui nubis formam habet*': Et ideo apparuit (*sc.* spiritus sanctus) in specie nubis, obloczney, super Xpm transfiguratum 1456 *R* XXXIII 182.

Obłoga 1. '*podstawa, podpora, oparcie, fundamentum, fulcrum*': Ffirmamentum czwirdza aut obloga (dominus firmamentum meum et refugium meum Psal 17, 3) 1471 *MPKJ* V 64; Obloga firmamentum *ca* 1500 *PF* IV 748.

2. *pl. tantum* obłogi '*wyposażenie, przynależności, części składowe (łuku, kuszy), apparatus (arcus, ballistae)*': Herman posuit solidum, quia vadium, videlicet balistam et instrumenta al. oblogi arcus, posuit ad tercium iudicium 1452 *Przem* II nr 1101; Herman posuit solidum super eo, quia res, hoc est balistam et attinencie arcus, oblogy, posuit in quarto iudicio, quod habuit in vadio *ib.* nr 1106.

Obłojstwo *formy*: *n. sg.* obłojstwo 1436 *R* XXIII 276; ~ *ac. sg.* obłojstwo *ca* 1450 *PF* IV 578, *ca* 1500 *SlOcc* XII 159; ~ *i. sg.* obłojstwem *Spow* 1, 1484 *Reg* 711; ~ *l. sg.* (w) obłojstwie XV *p. post. ErzGlos* 175; ~ *n. pl.* obłojstwa XV *med. SKJ* I 110; ~ *l. pl.* (w) obłojstwach XV *med. SKJ* I 49, 1471 *MPKJ* V 126.

Znaczenie: '*nieumiarkowanie w jedzeniu i piciu, obżarstwo i pijaństwo, edacitas, cibi potusque aviditas, gula, crapula*': Szpowadami szø..., yszeszmi szgrzeszili... obloyszthwem *Spow* 1; Obloystvo crapula 1436 *R* XXIII 276; Gulam obloystwo, zarlostwo 1448 *R* XXIV 354; Sicut in die honeste ambulemus, non in comessacionibus, *gl.* id est superfluis et luxuriosis conviuiis, et ebrietatibus, w obłoystwach (*R* XXV 163: v *oblaystvach, *ErzGlos* 175: ny ⟨w⟩ *oblostwye), w sarloczstwach (Rom 13, 13) XV *med. SKJ* I 49, *sim.* 1471 *MPKJ* V 126; Manifesta autem sunt opera carnis, que sunt:... invidie, homicidia, ebrietate⟨s⟩, comesaciones, *gl.* id est ⟨super⟩flue et luxuriose conviuaciones, pyanstwa, obloystwa, et hiis similia (Gal 5, 21) XV *med. SKJ* I 110; Prze obloystwo propter crapulam (propter crapulam multi obierunt Ecclus 37, 34) *ca* 1450 *PF* IV 578; Bądzyczie pilny, by syercza vasze nye byly opczyązony obzarsthvem y thez obloysthwem albo pyanysthwem (ne corda vestra crapula et ebrietate graventur) 1484 *Reg* 711; Mylvyaczy grzech obloystwo a lenystwo thraczy nyebieskie krolestwo *ca* 1500 *SlOcc* XII 159.

Obłok *formy*: *n. sg.* obłok *Gn* 174b, *Fl* i *Pul* 96, 2, *BZ* Ex 14, 20. 19, 16, *etc.*; ~ *g. sg.* obłoka *Fl* 98, 7, 1449 *R* XXV 164, *BZ* Ex 19, 9; obłoku XV *med. SKJ* I 64, 1453 *R* XXV 212, *MW* 82b, XV *p. post. R* XIX 57, *Rozm* 71; ~ *ac. sg.* obłok *Fl* 77, 17, *Fl* i *Pul* 103, 4. 104, 38, *BZ* Ex 34, 5; ~ *i. sg.* obłokiem *MPKJ* V 91; ~ *l. sg.* (w) obłoce *Gn* 174b, *BZ* Gen 9, 14. Ex 16, 10, 1456 *ZabUPozn* 110, *Pul* 77, 17, *Rozm* 483; obłoku 1444 *R* XXIII 306; ~ *n. pl.* obłocy *Fl* 17, 14, *Fl* i *Pul* 76, 16, *BZ* Deut 33, 26; obłoki *De morte* w. 437, *Pul* 17, 14, *Rozm* 723; ~ *g. pl.* obłokow *Fl* i *Pul* 35, 5. 56, 13. 107, 4; ~ *d. pl.* obłokom *Fl* i *Pul* 77, 27; ~ *ac. pl.* obłoki *Fl* i *Pul* 134, 7, 1466 *R* XXII 23; ~ *i. pl.* obłoki *Fl* i *Pul* 146, 8, *BZ* Gen 9, 14, 1456 *ZabUPozn* 102, *MW* 130a, *Rozm* 18; ~ *l. pl.* (w) obłocech *Fl* i *Pul* 17, 13. 67, 37. 88, 7, *BZ* Gen 9, 13, *Rozm* 723; obłokoch *Rozm* 718.

Znaczenia: **1.** '*chmura, mgła, zasłona z mgły, nubes, caligo, nebula*': Moyszeszu,... ga iutrze do czebe ⟨w⟩ svathlem oblocze prydø *Gn* 174b; Oblok barszo suatły gesthcy on byl thø to gystø gorø prykril *ib.*, *sim. Rozm* 367; Poloszil iest czmi szirokoscz swoiø, w okrødze iego stan iego, woda czemna w obloczech powetrznich (in nubibus aeris) *Fl* 17, 13, *sim. Pul*; Przed blazkem w obezrzenu iego obloczy (nubes, *Pul*: obloky) sø szły, grad y wøgle ognowe *Fl* 17, 14; Gospodne, na nebesech miloserdze twe a prawda twoia asz do oblocow (ad nubes) *Fl* 35, 5, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 56, 13. 107, 4; Welmnoszstwo iego a czescz iego w obloczech (in nubibus) *Fl* 67, 37, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 88, 7; Glos dali sø obloczi (nubes) *Fl* 76, 16, *sim. Pul*; Wiwodl ie w oblok dnowi (in nube diei, *Pul*: w oblocze dnyowym) *Fl* 77, 17; Kazal iest oblocom (nubibus) s wirzchu y vliczki neba otworzil *Fl* 77, 27, *sim. Pul*; Oblok (nubes) y czemnoscz okolo iego *Fl* 96, 2, *sim. Pul*; Wzywali sø gospodna, a on wisluchawa ie, a we slupe obloka (in columna nubis) molwasze k nim *Fl* 98, 7; Genzsze kladzesz oblok (nubem) wstøpyenye twoye, genzsze chodzysz na skrzydlech wyatrow *Fl* 103, 4, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 104, 38; Wywodzø obłoky (nubes) od koncza szeme, blyzkawycze w dezdz wczynyl *Fl* 134, 7, *sim. Pul*; Gensze pokrywa nebo obloky (nubibus) y gotuge szemy deszdz *Fl* 146, 8, *sim. Pul*,

MW 130a; W ogniouem obloku in ignea nube 1444 *R* XXIII 306; Nolo enim vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt wszythczy pod zakryczym obłokv (*R* XXV 164: obloca) byly (I Cor 10, 1) XV *med. SKJ* I 64; S obloky promyen wystapyl, szlvncze szyebye (*leg.* z siebie) yest wypusczyl 1453 *R* XXV 212, *sim.* XV *p. post. R* XIX 57; Postawyø ducha (*pro* duhø 'tęczę') w nyebyeskich obłoczech (in nubibus) *BZ* Gen 9, 13; Gdisz oblekø nyebyosa obloky (cumque obduxero nubibus caelum), vkasze szø dusza (*pro* duha 'tęcza') w obloce (in nubibus) *ib.* 9, 14; Y byl opyøcz oblok czyemni (nubes tenebrosa) *BZ* Ex 14, 20; Slawa bosza zyawyła sze gest na puszczy w oblocze (in nube) *ib.* 16, 10, *sim.* 1456 *ZabUPozn* 110; Yusz nynye przydø k tobyc w zaczmycnyu obloka (in caligine nubis) *BZ* Ex 19, 9; Oblok przegøsti (nubes densissima) przykriwayøczy gorø *ib.* 19, 16; Gdisz sstøpyl pan przes oblok (per nubem), stal Moyszesz z nym *ib.* 34, 5; Gdiszta wesla, przikril oblok stan (operuit nubes) a z⟨j⟩awi syø slawa boza *BZ* Num 16, 43; Wyelebnoszø gego byezø obloczi (nubes) *BZ* Deut 33, 26; Quia alte volat sub nubibus, pod obloky, celi 1456 *ZabUPozn* 102; Et tronus meus in nubibus celi nad obloky *ib.*; Puniceis nimbis lacerant pepla nubila slothimy grzywamy rospądzayą poczmvrne obloky 1466 *R* XXII 23; Czo nam pomoglo odzenyc albo obluthnc gymyenye?... przemynąlo yak obloky *De morte* w. 437; Sub nube torrente gdi syą pod oblokyem wlocy (*war. kal.*: gdy schą pod obloky wlozy, Is 25, 5) *MPKJ* V 91; Iako gwyazda yutrzenna w poszrodku obloku (quasi stella matutina in medio nebulae Ecclus 50, 6) *MW* 82b; Jako myeszyądz myedzy obloky *Rozm* 18; Tey noczy v bavorskey zyemy... spadl grad sylny, myedzy tym spadl obrazek z obłokv (cecidit ex aethere quaedam iconia) *ib.* 71; Tedy vzrą syna czlovyeczego ydączego v oblocze (in nubibus caeli Mat 24, 30) z moczą a ss chvalą vyelyką *ib.* 483; Vzryczye y (*leg.* ji, *sc.* syna człowieczego) *przyydączego v nyebyeskych oblokoch (*Rozm* 723: obloczech, in nubibus caeli Mat 26, 64) ku sandovy tego szvyatha *ib.* 718; Obloky bądą svyeczycz nad navyathschą svyatloscz *ib.* 723.

2. '*sklepienie, sufit, pułap, lacunar, laquear, fornix*': Laquear est testitudo camere, que alio nomine dicitur lacunar, sklep, oblok, podnyebye (*war. lub.*: sklep aut obłok podnyebyenya; aedificavit domum et consummavit eam, texit quoque domum laquearibus cedrinis III Reg 6, 9) 1471 *MPKJ* V 43.

3. *corruptum pro* obloh '*niebo, firmament, firmamentum*': Ffirmamentum stworzony oblok (*war. lub.*: stworzenye, obloc, *mamotrekt kapitulny*: stwořenie, obloh; fiat firmamentum in medio aquarum et dividat aquas ab aquis Gen 1, 6) 1471 *MPKJ* V 7.

Obłokowy *formy*: *n. sg. m.* obłokowy *BZ* Ex 13, 22. 14, 19. 33, 9. Neh 9, 19; ~ *ac. sg. m.* obłokowy *BZ* Ex 14, 24; ~ *i. sg. m.* obłokowym *BZ* Deut 1, 33; ~ *l. sg. m.* (w) obłokowem *BZ* Ex 13, 21. Num 14, 14. Deut 31, 15. Neh 9, 12.

Znaczenie: '*składający się z obłoków, nubibus constans*': Pan przedchodzył ge w slupye oblokowem (in columna nubis) przesz dzen, a przesz nocz w slupye ognyowem *BZ* Ex 13, 21, *sim. ib.* Num 14, 14. Deut 31, 15. Neh 9, 12; Nygdi nye odszedl slub ognyowy przez nocz any slvb oblokowi (columna nubis) przes dzen od ludzy *BZ* Ex 13, 22, *sim. ib.* 14, 19. 33, 9. Neh 9, 19; Gedno weszrzaw pan na stani egipskye przes slup ognyowi a oblokowy (per columnam... nubis) y zabil woyskø gich *BZ* Ex 14, 24; W nocy vkazowal wam drogø ognyem, a *wye dnye slvpem oblokowim (per columnam nubis) *BZ* Deut 1, 33.

Obłomek '*człowiek wolny, ale bez ziemi, nieosiadły, najmujący się do służby, homo liber, domini famulus, qui nullum possidebat agrum neque certo quodam habitabat loco*': Si familiaris alicuius, dictus golotha al. oblomek, dampna alicui intulerit, dominus suus pro ipso satisfacere teneatur XV *ex. AKPr* V 166.

Obłożenie '*zasłonięcie przeszkodą prawną, zarzut, exceptio, actus impedimento iuris, quod vocabatur, utendi*': Dzeczi nye mayączee lyath przeczywko szobye krzywdząncym zalowacz mogą, gdi k lyathoom przydą, a oblozzenye daawnoszczi gym obrzeczono nye moze bicz (exceptio praescriptionis eis opponi non poterit) alybo zawadzicz, alyszbi po lyeczeech bili omyaszkayączi *Sul* 14.

Obłożyć *formy*: *inf.* obłożyć 1471 *StPPP* IX nr 828; ~ *praet. l. sg. m.* -(e)śm obłożył *Spow* 2; *3. sg. m.* obłożył *BZ* Ex 37, 1. 11. 15; ~ *part. praet. act.* obłożywszy *Sul* 40; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* obłożono *Sul* 34, *BZ* Jud 11, 33; *ac. sg. f.* obłożoną *Sul* 53; ~ *inf. pass. sg. neutr.* być obłożono *Sul* 44; ~ *fut. pass. 3. sg. f.* obłożona będzie *Sul* 11; ~ *praet. pass. 3. sg. neutr.* było obłożono 1471 *MPKJ* V 43; obłożono było *Sul* 34.

Znaczenia: **1.** '*pokryć, wyłożyć, ozdobić, tegere, circumdare, ornare*': Vdzyalal Beseleel skrzynyø sz drzewya sethym... y obloszyl yø (vestivitque eam) zlotem przeczystym wnøtrz

y zewnøtrz *BZ* Ex 37, 1, *sim. ib.* 37, 11; Ty serdzy vdzyelal s drzewya sethym a obloszyl ge (circumdedit eos) zlotem *ib.* 37, 15; Było oblozono vestiebatur (*war. lub. rp.*: vestiebantur; et cedro omnis domus intrinsecus vestiebatur..., omnia cedrinis tabulis vestiebantur III Reg 6, 18) 1471 *MPKJ* V 43; ~ '*posadzić, obsadzić dokola, conserere, obserere*': Zbyl... dwadzeszcya myast asz do Abel, gesz wynnyczamy obloszono (quae est vineis consita) *BZ* Jud 11, 33.

2. '*postawić zarzut, zarzucić coś, użyć czegoś jako przeszkody prawnej, obicere, exceptione sive impedimento iuris, quod vocabatur, uti*': Przywyedzonym swyathkom acz k[y]lyantwą obłozona alybo obrzeczona bandze (si obicitur... excommunicatio), gyne moze myenycz *Sul* 11; Gdikole kthorim swyatkom powyodączym oblozono bylo obrzeczenye kląthwy (fuerit obiecta exceptio excommunicationis), wyodączi thi tho swyatky przes szwey rzeczi obrenyenya gynsze swyathky... myanowanya y powyedzenya pelną a volną mocz ma ymyecz. Paknyąlibi nye mogl gynszich swyathkow myanowacz alybo ymyecz mymo thi, gym oblozono obrzeczenye skazanya kląthewnego (quibus obicitur sententia excommunicationis), chczemy, abi ten, oth kogo wyszla kląthwa, dobrim obiczayem... bil vpomyenyon *Sul* 34; (Falko) o dzedziną zalowal przeczivko Hermanovi, alye Herman oblozywszy dlugego czasv dawnoscz (opposita longi temporis praescriptione) gest yą... doszwyathczil *Sul* 40; Any... dlya dawnoszczy vymowyenye moze bicz oblozono (exceptio praescriptionis eis opponi non poterit) *Sul* 44; Oth... zyskowanya cząszczy dzedzyny bratha swego... przes dawnoscz sprawną oblozoną (per praescriptionem obiectam) thaczy bądą othdaleny *Sul* 53.

3. '*złożyć, położyć (jako zapłatę), (mercedem) ponere, dare*': Ius decreuit, quia... Vchacz debet ponere pecunias al. obloszycz parti 1471 *StPPP* IX nr 828.

4. '*otoczyć opieką, zatroszczyć się, protegere, tueri*': Kaiø sse teze, izesm ne popelnal sesczora miloszerdza tworcza mego: vbogego, lacznego ne nakarmil any napogil, pustego ne oblozil, nagego ne prziodzal *Spow* 2.

Obłóczyć 1. '*ubierać, odziewać, wdziewać, oblekać, induere, vestire*': Obloczil iesm se w pitel (induebar cilicio) *Fl* 34, 15, *sim. Pul*; Byl czlovyek yeden bogathy a obloczyl szye v pavloky y v pyerly (induebatur purpura et bysso Luc 16, 19) *Rozm* 394, *sim. ib.*

2. '*okrywać, osłaniać, tegere, obtegere, velare*': Iaco pancerz obloczi (vestit) *Fl* I Prol 8; ~ Presentis evi lubrica condicio cunctas hominum acciones longi prescripcione temporis obductas caligine, *gl.* obloczon[y]e tenebrositate, in oblivionis abissum plerumque demergere consuevit XV *med. AKPr* I 233.

Obłój '*pijak, potator, bibax*': Juvenibus poculantibus et viris porcinis pyaniczam, sarlokom, obloyom 1444 *PF* IV 590.

Obłuda *formy*: *n. sg.* obłuda XV *p. pr. R* XLVII 357, XV *med. GlWroc* 56r, 1461—7 *Serm* 151r, 1471 *MPKJ* V 119, *MPKJ* V 119. 124, *Rozm* 129. 351; ~ *g. sg.* obłudy XV *p. post. PF* I 203; ~ *ac. sg.* obłudę *Pul* 40, 10; ~ *n. pl.* obłudy 1471 *MPKJ* V 93. 119; ~ *g. pl.* obłud *Pul* 37, 7.

Znaczenia: **1.** '*przywidzenie, widziadło, mara, phantasma, visum, spectrum*': Obluda fantasma XV *p. pr. R* XLVII 357; Spiritum oblud[n]an (conturbati vero et conterriti existimabant se spiritum videre Luc 24, 37) *ca* 1450 *PF* IV 573; Petrus autem dixit: Si vivit, surgat et ambulet et loquatur, alyoquin fantasma, obluda, est XV *med. GlWroc* 56r; Obluda ffantasma (*war. lub. rp.*: ffantasma, dubia aparicio; videntes eum super mare ambulantem, turbati sunt dicentes, quia phantasma est Mat 14, 26) 1471 *MPKJ* V 119, *sim. Rozm* 351; Vydze, yzesch czarnoxyąsnyk albo dyabel, albo schatan, albo obluda (phantasma), albo nyektore boskye vydzenye *Rozm* 129; ~ '*zły duch, szatan, czart, diabolus, daemon*': Obludy demonia (occurrent daemonia onocentauris Is 34, 14) 1471 *MPKJ* V 93.

2. '*złudzenie, zawodne myśli, pragnienia, illusio, error*': Lyędzwye moye napelnyony sø oblud (impleti sunt illusionibus *Fl*: napelnili sø se neczistot) *Pul* 37, 7.

3. '*fałszywość, nieszczerość, chytrość, podstęp, podstępne działanie, simulatio, dissimulatio, fraus, dolus*': Obluda fraudulencia 1461—7 *Serm* 151r; Wyelikę yest vczynyl na myę obludę (magnificavit super me supplantationem, *Fl*: vweliczil na mø zdradø) *Pul* 40, 10; Item parvuli mutuo se diligunt absque omni dolo przes sdrady, obludy XV *p. post. PF* I 203; ~ '*zawodność, fallacia, fides dubia*': Ffallacia zdrady, obludy (*war. lub.*: obluda; sollicitudo saeculi istius et fallacia divitiarum suffocat verbum et sine fructu efficitur Mat 13, 22) 1471 *MPKJ* V 119.

4. '*brednia, głupstwo, niedorzeczność, nugae, ineptiae*': Deliramentum, id est fatuitas, demencia, id est discordia, deviacio klam aut obluda, aut omyl (et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista et non crediderunt illis Luc 24, 11) *MPKJ* V 124.

Obłudnie '*nieprawdziwie, pozornie, nieszczerze, kłamliwie, podstępnie, przebiegle, simulate, ficte, dolose, fallaciter*': Obludne fantastice XV *in. R* XXIV 68; Obludne 1461—7 *Serm* 149v; Zophistice lsczyvye, id est mendose obludnye (qui sophistice loquitur odibilis est, in omni re defraudabitur Ecclus 37, 23) 1471 *MPKJ* V 84; Fantastice obłudnye et non vere surrexerat 1475 *R* XXV 127; Gdy dzyen panv robycz mayą (*sc.* kmiecie) cząsthokrocz odpoczyvaya, a robya sylno obludnye: yedvo vynydą pod poludnye, a na drodze posthavayą, rzekomo plugy opravyaya *Satyra* w. 5.

Obłudność 1. '*przywidzenie, widziadło, phantasma, visum, spectrum*': De apparencia z obludnoszczy, vidomoszczy 1436 *R* XXIII 278; Noccium fantasmata noczna vidzenya, obludnoszczy, pokusy dyabelske (procul recedant somnia et noctium phantasmata) 1444 *ib.* 307.

2. '*fałszywość, nieszczerość, podstęp, chytrość, simulatio, dissimulatio, dolus, fraus*': Dileccio sine simulacione myloszerdze przesz obludnoszczy, lsczywoszczy (Rom 12, 9) XV *med. SKJ* I 57; Pauo dolum sensit, falszyvoscz vsznal, oblvdnoscz, falsi pauonis honorem increpat 1466 *R* XXII 14; Fictum obludnoscz a lgarstwo 1461—7 *Serm* 97v; Prawda twoia, prosimi, panye, aby swiecziła w szerczoch naszich, a wszelka obludnoscz nyeprzyaczeła abi skazona byla *MW* 12a—b; Fictio oblvdnoscz, smyslenye *ca* 1500 *Erz* 54.

3. '*błąd w wierze, odstępstwo, wyrzeczenie się wiary, apostasia, defectio a fide*': Obludnoscz apostasia XV *med. R* XXIV 360.

Obłudny *formy*: *n. sg. m.* obłudny XV *in. Zab* 520, 1436 *R* XXIII 276, XV *p. pr. Zab* 519; *f.* obłudna XV *p. pr. PF* V 35, XV *p. post. R* XLVII 352, *Rozm* 140; *neutr.* obłudne XV *med. R* XXII 234, 1461—7 *Serm* 29r, *De morte* w. 434; ~ *g. sg. m.* obłudnego XV *med. Zab* 523; ~ *ac. sg. f.* obłudną *Słota* w. 29; *neutr.* obłudne XV *med. SKJ* V 262, 1456 *ZabUPozn* 111, XV *p. post. R* XXV 177, *Rozm* 101; ~ *n. pl. m.* obłudni *Rozm* 207; ~ *ac. pl. m.* obłudne *MPKJ* V 88.

Znaczenia: **1.** '*pozorny, złudny, urojony, nierzeczywisty, vanus, fictus, simulatus*': Mutabilis (*sc.* imago) obludny XV *p. pr. Zab* 519; Qui dixit Christum non assumpsit verum corpus de virgine Maria, sed quod habuisset corpus fantasticum obludne XV *med. SKJ* V 262, *sim.* 1456 *ZabUPozn* 111, XV *p. post. R* XXV 177; Iesus... dzyeczynne obyczaye myal,... a tesz temv to czynyl, aby kaczerze nye mogly movycz, bo (*pro* by) on przyal na sche czyalo obludne (neque quod ab impiis phantasma diceretur) *Rozm* 101.

2. '*fałszywy, nieszczery, kłamliwy, podstępny, chytry, przebiegły, falsus, fallax, mendax, dolosus*': Ye sz mnogø twarzø czudnø, a bødze mecz røkø brudnø, ana tesz ma k nemu rzecz obludnø *Słota* w. 29; Obludny versipellis 1436 *R* XXIII 276; Obludna miloscz ficta caritas XV *p. pr. PF* V 35; Tranquilla mentis vacacio vpokoyenye mysly swoych oboyąthnego, obludnego, zdradnego, lsczywego XV *med. Zab* 523; Lsczive y obłudne dolosum et ficticium 1461—7 *Serm* 29r; Simulacra podoby aut obludne obrazy (in die illa proiciet homo idola argenti sui et simulacra auri sui, quae fecerat sibi Is 2, 20) *MPKJ* V 88; Justicia... Phariseorum simvlatoria vlg. oblwdną, domnymana XV *p. post. R* XLVII 352; Simulatoria obludną albo przykrytą XV *ex. R* XXV 148; Zapravdą ta tvoya navka yest obludna, svyedzye czya (ars illa detestabilis, revera te seducet) y przyvyedzye czye kv vyelykey skodzye *Rozm* 140; Nyektorzy obludny ⟨mowią⟩, yschby... Krystus aby godzyni svego (*pro* svey) smyerczy mynącz nye mogl, tegosz vyerzycz ny mamy (nec est credendum secundum geneaticos hoc dixisse dominum, qui putant unumquemque horam suam mortis habere inevitabilem) *ib.* 207.

3. '*zwodniczy, mamiący, qui decipit, fallit*': Tho wschitko (*sc.* imienie) bilo blogo obłudne a złe y sdradne, bo wyodlo y wyedzye ku wyekugey nądzi XV *med. R* XXII 234; Czo nam pomoglo odzenye albo obluthne gymyenye, czoszmy sza w nyem kochaly a swe dvsze za nye daly *De morte* w. 434.

4. '*dający wiarę rzeczom, pojęciom złudnym, nieprawdziwym, wierzący we wróżby, przesądy itp., superstitiosus, superstitionibus obnoxius*': Obłudny supersticiosus XV *in. Zab* 520.

Obłudzanie '*naigrawanie się, szydzenie, urąganie, cavillatio, irrisio*': Smok ten, genz yes stworzyl na obludzanye gemv (ad illudendum ei) *Fl* 103, 28, *sim. Pul.*

Obłudzić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* obłudzi *Fl* i *Pul* 131, 11; ~ *imper. 2. sg.* obłudzi *Fl* 16, 14; obłudź *Pul* 16, 14; ~ *inf.* obłudzić *ca* 1428 *PF* I 487, *ca* 1500 *Erz* 54; ~ *praet. 2. sg. f.* -eś obłudziła *BZ* I Reg 19, 17; *3. sg. m.* obłudził *Gałka* w. 44; ~ *condit. 3. pl. m.* bychą obłudzili *Fl* 61, 9; -by obłudzili *Pul* 61, 9; ~ *part. praet. pass. n. pl. m.* obłudzeni *Gałka* w. 47; ~ *praes. pass. 1. sg. m.* jeśm obłudzon *Pul* 76, 2; *3. pl. m.* są obłudzeni *Pul* 77, 33.

Znaczenie: '*podejść, oszukać, okłamać, zwieść, zawieść, decipere, fallere, fraudare*':

Wstan, gospodne, przeydzi gi y obludzy gi (supplanta eum, *Pul*: obludz) *Fl* 16, 14; Lszowe sinowe ludzsczi w wagach, bichø obludzili (*Pul*: aby obludzyly) ony zprosznosci w tosz istne (ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum) *Fl* 61, 9; Przysøgl gest pan Dawydowy prawdø y ne oblvdzy gego (non frustrabitur eam) *Fl* 131, 11, *sim. Pul*; Obludzycz paralogisare *ca* 1428 *PF* I 487, *sim. ca* 1500 *Erz* 54; Lassota... we ymienyu gi obludzil, Rzim na niem wyludzil *Gałka* w. 44; Po niem laici obludzeny fschiczci *ib.* w. 47; Przeczesz myø tak obludzila (quare sic illusisti mihi)? *BZ* I Reg 19, 17; W dzyen zamętka me⟨go⟩ boga szukal yesm... a nye yesm obludzon (non sum deceptus, *Fl*: ne iesm zdradzon) *Pul* 76, 2; Yedly y nasyczily szye barzo, zødzø gich przydal gym, nye sø obludzeny (non sunt fraudati, *Fl*: ne sø zdradzeni) od zødze swe *Pul* 77, 33.

Obludzienie '*zwodzenie, udawanie, oszukiwanie, simulatio, dissimulatio, dolus*': Obludzienym (*war. lub.*: obludzyenye) simulacione (stultus enim fatua loquetur et cor eius faciet iniquitatem, ut perficiat simulationem et loquatur ad dominum fraudulenter Is 32, 6) 1471 *MPKJ* V 92.

Obludzować '*oszukiwać, okłamywać, zwodzić, fallere, decipere*': Alye myø dalyey nye chczyey obludzowacz (noli ultra fallere) *BZ* Ex 8, 29.

Obłup '*ograbienie, obrabowanie, odarcie z szat, spoliatio, expilatio*': Albertus... astitit terminum suum super Ottonem... pro cmethone suo, qui est occisus... et pro spolio vlg. oblub 1397 *Leksz* II nr 1960.

Obłupca 1. '*ten kto obłupia, grabi, rabuje, grabieżca, rabuś, praedo, latro, raptor*': Yako zle duchy chczyal vyrzvczycz, tako szą vyelykymy gloszy volaly... przeczyw synv bozemv...: Oblupcza pyekla (inferni devastator) albo zboycza pyekelny! *Rozm* 218.

2. '*poborca podatków, egzekutor, exactor vectigalium*': Exactor *vpomancza uel oblupcza *ca* 1428 *PF* I 486.

Obłupiać '*obdzierać z szat, obrabowywać, spoliare, expilare*': Slvzebnykom na pothem zapowyedamy ktorichkole zabitich oblvpyacz alybo szwloczicz (spoliare seu exuere) *Sul* 42.

Obłupić *formy*: *inf.* obłupić *Gn* 172b. 173a, *Sul* 14. 45; ~ *praet. 1. sg. m.* -m obłupił 1435 *Czrs* s. LXXXI, 1456 *AKPr* VIIIa 51; *2. pl. m.* -ście obłupili *Rozm* 740; *3. pl. m.* obłupili *Rozm* 332; ~ *plqperf. 3. pl. m.* byli obłupili *Rozm* 330; ~ *condit. 3. sg. m.* -by obłupił *OrtMac* 143; ~ *part. praet. act.* obłupiw *BZ* II Par 28, 21; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* obłupion *Rozm* 333; *i. sg. m.* obłupienym *Sul* 22.

Znaczenia: **1.** '*ograbić, obrabować, okraść, złupić, też obedrzeć z szat, spoliare, despoliare, expilare*': Wozny zabythego na drodze oblvpycz nye mayą (spoliare non debent), alye thylko w groszv za swe prawo... doszycz ymyecz mayą *Sul* 14; Obykly (*sc.* igracze kostek) pyane... na poszyczki gygrayącz s pyenądzy, sz kony, a nyegdi y s dzedzyn oblvpycz (exspoliare) *Sul* 45; Achaz obl[y]vpyw dom bozi (spoliata domo domini)..., dal dari kro⟨lo⟩wy asyrskemv *BZ* II Par 28, 21; Gesthlyby kto byl szlugą czyyego albo oblupyl telko o panszką wyną, thaky sprawnye ma doszycz vczynycz obyema *OrtMac* 143; Iacom ya nyc oblupyl trzech czlowyekow Zawyschi na dobrowolncy drodze gwaltem 1456 *AKPr* VIIIa 51; Przykład dal (*sc.* Jesus) o yednem czlovyecze, ktorego byly oblupyly zboycze y barzo ranyly *Rozm* 330; Czlovyek yeden schedl z Yervsalem do Ierycha, tedy vderzyly nany zboycze y oblupyły y (despoliaverunt eum Luc 10, 30) *ib.* 332; Povydzze my, ktory medzy temy trzemy vydzy szye blyzny onemv, ktory oblupyon (illi qui incidit in latrones Luc 10, 36)? *ib.* 333; Odzyenye vasche nye bylo szye potargalo, a vysczye nynye oblupyły syna mego *ib.* 740; ~ '*zedrzeć, ściągnąć (skórę), (pellem) detrahere*': Ysczy on (*sc.* św. Bartłomiej) skorø swego (*leg.* z swego) czala prze milego Xpa dal gest byl oblupicz *Gn* 172b; ~ '*obedrzeć (ze skóry), (corio) spoliare*': Krol... swøtego Bartholomega [k]kaszal gest byl na prongø szaueszycz... y s gego gy skory szywo oblupycz *Gn* 173a.

2. '*wziąć zastaw przymusowy, fantować, pignore aliquem cogere*': O ktore kmyeczye Sassin na mya zalowal, tim ya oplupil, eze k sswey potrzebysznye ribi łowili 1435 *Czrs* s. LXXXI; Obykli szą lakomy sandzee..., ysze gdysz... slyaachtą czandzayą, nathemmyescze lup dzelyą, nyianey laski z ooplupyenym czynącz (nullam gratiam cum impignorato facientes) *Sul* 22.

Obłupienie 1. '*ograbienie, obrabowanie, spoliatio, praedatio*': Prze grzechi nasze... poddanysmi... w iøczstwo a w oblupyenye (in... depraedationem) *BZ* II Esdr 8, 78.

2. '*obnażenie, ogołocenie, pozbawienie okrycia i ozdób, nudatio, expilatio*': Tho vczyeczenye znamyenvyą svyątą (*leg.* znamienuje święta) cerkew v oplupyenyv oltarzow v Vyelky Czvartek a v gaschenyv szvyecz *Rozm* 672.

Obły '*podłużnie zaokrąglony, walcowaty, owalny, oblongus, cylindro vel ovo similis*': Obla goraianczi knoth wsianka w sia ceram teretem stupa calens bibit 1444 *R* XXIII 305; Limpidissimus, dicitur planus, politus, rotundus,

obly, glathky (David... elegit sibi quinque limpidissimos lapides de torrente et misit eos in peram pastoralem I Reg 17, 40) 1471 *MPKJ* V 37.

Obłysić '*uczynić łysym, ostrzyc do goła, calvum facere, decalvare*': *Amom oblisyl (decalvavit) slugy Dauidowi a ogolyl *BZ* I Par 19, 4.

Obmawiacz '*człowiek, który obmawia, źle, nieprzyjaźnie wyraża się o bliźnich, oszczerca, calumniator*': Detrac⟨ta⟩tor vwloczczą, obmąvyacz *ca* 1500 *Erz* 54.

Obmawiać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* obmawia 1430 *Pyzdr* nr 1033, 1432 *Pozn* nr 1536, 1432 *Pyzdr* nr 1075, *etc.*; *3. pl.* obmawiają 1436 *Pyzdr* nr 1057, 1444 *ib.* nr 1206; ~ *part. praes. act. adv.* obmawiając *Spow* 5; ~ *inf.* obmawiać *ca* 1500 *Erz* 54; ~ *praet. 3. sg. m.* obmawiał 1490 *AGZ* XVII 260; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* obmawian XV *med. SKJ* I 82.

Znaczenia: **1.** '*mówić o kimś nieprawdę, podawać o kimś złe lub nieprawdziwe wiadomości, calumniari, calumniis uti, aliquem falso criminari*': Com sgrzeszyl czvdze grzechy obmavyayancz (*Spow* 3: *opravyayvcz, 6: yszem czudze grz⟨e⟩ch⟨y⟩ opprawyal)..., thego my szal *Spow* 5; Qui cum maledicerctur, ktori gdy layan y falszywye obmawyaan, non maledicebat (I Pet 2, 23) XV *med. SKJ* I 82; Detrahere obmąvyacz, vwlączącz *ca* 1500 *Erz* 54.

2. '*mówić, informować, podawać do wiadomości, dicere, edicere, docere*': Yakom ya vdal oszmdzeszad grzywyen temu, komu lyst obmawya 1430 *Pyzdr* nr 1033, *sim.* 1432 *ib.* nr 1075, 1438 *ib.* nr 1178; Zacz-em zayn (*leg.* zań) rączyl za polschosty grzywny gyscini, jako gego lyst obmawya 1432 *Pozn* nr 1536; Swyanch nye szastawyony... w thych pyenyandzech, yako lysty przyszandne obmavyaya 1436 *Pyzdr* nr 1057; Yakom ya thobye nye myal lista dacz na szedmnacze grziwyen, tako yako poszew obmawya 1438 *ib.* nr 1176; Czinil (*sc.* Mikołaj) szwemu roku doszicz w ten dzyen, yako kszagy... obmawyayą 1444 *ib.* nr 1206; [...] cecinit al. obmawyal et citacio ⟨capi⟩talis hoc est pro centum marcis 1490 *AGZ* XVII 260; ~ Pany Judka... quidbriff dala przecziwo lysthowy, kthory obmawya na trzidzesszczy grzywen 1437 *Pozn* nr 1580.

Obmawianie '*treść, zawartość (pisma), argumentum, tenor*': Tenor obmavyanye, inde dicimus: tenore presencium obmavyanym nynyeschych lystow vel podlvg vylozenya nynyeyschych lystow *ca* 1500 *Erz* 54.

Obmazanie '*tynk, albarium*': Obmazanye (*war. kal.*: omazanye) litum (ecce dominus stans super murum litum Am 7,7) *MPKJRp* V 59v.

Obmazować '*oblepiać, pokrywać coś lepkim materiałem, tu tynkować, linere, oblinere, hoc loco: trullissare*': Obmazowacz superinducetur (Am 7, 8) 1471 *MPKJ* V 113.

Obmieszkanie '*opieszałość, niedbałość, ociąganie się, segnitia, negligentia*': Gedzcye do myast Iudowich a zbyraycye... pyenyødze ku przikricyv koscyola..., a to røcze vczincye. Ale slugy koscyelne to czinyly s obmyeskanym (porro Levitae egere negligentius) *BZ* II Par 24, 5.

Obmięczyć *cf.* **Obmiękczyć**

Obmiękczyć, Obmięczyć '*uczynić kogoś łagodnym, niesurowym, powstrzymać czyjś gniew, placare, mitem facere*': Potem, gdisz vmarl Ioyada, weszli ksyøszøta iudzska y poklonyly syø krolyowy, gen obmyøkczon søcz (delenitus), gich sluszbye pozwolyl gym *BZ* II Par 24, 17; A obmyøkczilo syø (emollitum est) syerce twe *ib.* 34, 27; Llen⟨i⟩t obmyaczycz uel wkroczyczy (*war. kal.*: odmąkczicz vel vkrocziczy; qui scriptus es in iudiciis temporum lenire iracundiam domini Ecclus 48, 10) *MPKJ* V 87.

Obmowa '*mówienie o kimś źle, złośliwie, calumnia, criminatio falsa*': Przed obmową ob famam XV *med. R* XXIV 375; Panye bozye, wybawy mye od obmowi nyeprzyiaczyelszkyey y od yąziku zlosczywego (a labiis iniquis et a lingua dolosa Psal 119, 2) *MW* 74b.

Obmówca '*człowiek, który obmawia, źle, nieprzyjaźnie wyraża się o bliźnich, oszczerca, criminator, calumniator*': Obmowczą obtrectator *ca* 1500 *Erz* 54.

Obmówić '*źle coś o kimś powiedzieć, rzucić na kogoś oszczerstwo, oczernić kogoś, calumniari, aliquem falso criminari*': Ia Yan Hessnar wysnavam, yszem nyesprawyedlywye obmowyl xandza Lukasza 1464 *AcPosn* I 365; Obloqui, id est detrahere, obmovycz albo szeszromoczycz *ca* 1500 *Erz* 54; Oblatrare, obm[y]ovycz, proprie est canum *ib.*; Pylat... boyącz szye..., yzby nye obm[y]ovyon kv cesarzovy, by szye tamo kto krolyem czynyl,... spytal yego *Rozm* 776.

Obmówienie '*fałszywa przyczyna, pozór, wymówka, obtentus, praetextus*': Sub obtentu, id est sub occasione pod obmovyenym (qui devorant domos viduarum sub obtentu prolixae orationis Marc 12, 40) 1471 *MPKJ* V 121.

Obmurować '*wybudować mur dookoła czegoś, otoczyć, umocnić murem, circummunire, muro circumdare*': On (*sc.* Ezechiasz) pobyl Fylystini... y wszitki krage gych od wyesze strosznich az do myasta obmurowanego (ad civitatem munitam) *BZ* IV Reg 18, 8.

Obmycie '*zmywanie brudu, kąpiel, lavatio,*

balneum': Ia a bracya moy... nye swlaczaly swego odzenya, any syø obnazaly, geno ku obmiczv (ad baptismum) *BZ* Neh 4, 23.

Obmyślić '*wymyślić, postarać się o coś, providere, prospicere*': Obmysl, panye boze (provideat dominus deus),... czlowyeka, ienze bi bił nad wyelikoscza tø to *BZ* Num 27, 16; A to gest nam wyelyka pyecza y wisokim rozumem obmiszlycz mami (providendum est), bi geno pokolenye s Israhela nye biło zagladzono *BZ* Jud 21, 17.

Obnawiać '*na nowo coś robić, powtarzać, iterare, repetere*': Spycwaci y spycwaczki asz do dzisyego dnya narzekanye nad Ioziaszem obnawyaiø (replicant) *BZ* II Par 35, 25.

Obnażać '*czynić nagim, pozbawiać ubrania, nudare, veste exuere*': Nye swlaczaly swego odzenya any syø obnazaly, geno ku obmiczv (unusquisque tantum nudabatur ad baptismum) *BZ* Neh 4, 23; Nam quaedam feminae sua membra absque omni verecundia denudant, obnaszayą, et ostendunt XV *p. post. PF* I 202.

Obnażenie '*nagość, nuditas*': Aby zakryl obnazenye pro tegumento sui corporis XV *p. post. Kałuż* 275.

Obnażyć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* obnaży *BZ* Deut 22, 30, XV *p. post. Kałuż* 281; ~ *inf.* obnażyć *ca* 1500 *Erz* 54; ~ *praet. 1. sg. m.* obnażyłem *BZ* Jer 13, 26; *3. pl. m.* obnażyli *BZ* I Par 10, 9; ~ *plqperf. 3. sg. m.* obnażył był *BZ* II Par 28, 19; ~ *part. praet. act.* obnażywszy *BZ* Judith 9, 2; ~ *part. praet. pass. g. pl. m.* obnażonych *Naw* 57; ~ *praes. pass. 1. sg. f.* jeśm obnażona *Naw* 58.

Znaczenia: **1.** '*uczynić nagim, pozbawić ubrania, nudare, veste exuere*': A gdisz swlekły gy a scyøły glowø gego, a z odzenya obnaszily (nudassent), poslaly do swey zemye *BZ* I Par 10, 9; Panye boze oczcza mego Symeona, genszesz gemu dal myecz ku obronye przecyw czudzokraynom, gysz bily nasylnyci w swey nyesromyszlywoscy, obnaziwszy byodrø panyenskø (denudaverunt femur virginis) na poganbyenye *BZ* Judith 9, 2; Obnaszilem (nudavi) byodra twa przeczywo twarzi twey *BZ* Jer 13, 26; Gospodze moya, czyebye proscha, yzesz nalyezyenye zagynaczych..., droga yesz bladnych,... przyodzenye obnaschonych *Naw* 57; Dominus crinem eorum denudabit, id est obnazy (Is 3,17) XV *p. post. Kałuż* 281; Obnazycz nudare *ca* 1500 *Erz* 54.

2. '*pozbawić, privare, spoliare*': Ponyzil bil zaiste pan Iudø... przeto, isze obnazil gy bil (nudasset) ot swe pomoci *BZ* II Par 28, 19; Obezrzy moya nagota, yaz yeszm obnaszona ode wschey łakotky (*pro* łakothy?) dvchem szwyanthym *Naw* 58.

3. '*odsłonić, odkryć, retegere, detegere*': Nye po⟨j⟩mye møsz zony otcza swego ani obnazi odzenya gey (nec revelabit operimentum eius) *BZ* Deut 22, 30.

Obnieczcić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* obnieczci *Sul* 70; ~ *part. praes. adv.* obnieczcząc *Sul* 58; ~ *praet. 3. sg. m.* obnieczcił 1409 *Piek* VI 390; *f.* obnieczciła 1409 *Piek* VI 376; ~ *part. praet. act.* obnieczciw *Sul* 19.

Znaczenia: **1.** '*obrazić, znieważyć, laedere, offendere, contumelia afficere*': Item Wincencius... fecit accionem super dominam Derszcam..., quod sibi excusit seram in sua domo metsexta, et recepit frumenta in currus, et in isto ipsum dehonestauit vlg. *obneczila 1409 *Piek* VI 376; Iaco Paszek byeszal gwaltem... na paney dom i ranił yey sina pirzwey, nisz yey møsz zabith, i w tem yø obnyeczczil *ib.* 390.

2. '*zgwałcić, zhańbić, zbezcześcić, violare, vim inferre, dehonestare*': Ossylstwem dzewyczą... gwalthownye obnyeczczyw (opprimens virginem... violenter), acz wolala, na laaszce gey alybo gey przyyaczool bąncz *Sul* 19; Ktorykole dzewcze... gwalth vczyny osszylstwem obneczczącz (opprimendo violentiam fecerit)..., na naszey laszce y przyaczol gey ten tho osylnyk ma bycz *Sul* 58; Thą vyną vpadnye,... kedi ktho nyepoczesthne... nyewyastą obnyeczczy (ut stupraverit... mulierem, *Dział* 60: kto... nyewiescze gwałt vczyny) *Sul* 70.

Obnieczczenie '*znieważenie, obrażenie, naruszenie czci, dehonestatio, ignominia, contumelia*': Marcussius Marszelewsky astitit terminum super honorabilem dominum Stanislaum, prepositum de Cosczol, o *obuedcz⟨enie⟩ pro infamia... al. dehonestacione 1415 *AKH* III 255.

Obnieść *(o oczach)* '*przenieść wzrok z miejsca na miejsce, spojrzeć dookoła, (oculos) circumferre, volvere*': Obnyesz circumfer (ascende cacumen Phasgae et oculos tuos circumfer ad occidentem et ad aquilonem, austrumque et orientem et aspice Deut 3, 27)! 1471 *MPKJ* V 28.

Obnosić '*nosić z miejsca na miejsce, circumferre, huc et illuc ferre*': A gdisz swlekły gy a scyøły glowø gego, a z odzenya obnaszily, poslaly do swey zemye, abi obnoszona bila (ut circumferretur) a vkazana bi bila koscyołom modlebnim y lyvdzem *BZ* I Par 10, 9.

Obnowić '*nowym uczynić, odnowić, na nowo uczynić, powtórzyć, renovare, reficere, repetere*': Wypuscz duch twoy y stworzena bødø, y obnowysz (*Puł*: odnowysz) obliczey szemye (reno-

vabis faciem terrae) *Fl* 103, 31; ~ A wlozi rœcze na iego glowø a wszitko obnovi (replicavit), czosz przikazal pan *BZ* Num 27, 23; Obnowyl (suscitarent) slowa slyvbu, gesz pysani w tich ksyøgach *BZ* IV Reg 23, 3; Obnovy innova signa (innova signa et immuta mirabilia Ecclus 36, 6)! 1471 *MPKJ* V 84.

Obnowienie '*odnowienie, renovatio*': god obnowienie '*pierwszy dzień miesiąca obchodzony przez Żydów jako święto, mensis dies primus, qui a Iudaeis festus celebrabatur*': Gad obnewyenya (*pro* god obnowyenya) myessączov neomenia (neomeniam et sabbatum, et festivitates alias non feram Is 1, 13) *MPKJ* V 87.

Obochód '*chodzenie dookoła, kolowanie, krążenie, circuitus, ambitus*': Wszitczi møzowye boyowni zmarli sø na pvsci prze dlvgy obochod drogy (per longissimos viae circuitus) *BZ* Jos 5, 4.

Obojaki '*jeden i drugi, obaj, uterque*': Venit Christus in mundum, ut Iudeos et paganos, oboyaky lyud, ut lapis angularis duos parietes in vnitate fidei... sociaret XV *med. SKJ* V 265.

Obojczek, Obojeczek, Obujeczek '*część zbroi osłaniająca szyję, armaturae pars, qua collum tegebatur*': Iohannes... tenetur debiti... Wlothkoni... clobuczek sicut marca et oboyczek sicut alia marca 1445 *AGZ* XIV 163; Oboyczek stharadawny 1471 *GórsJaz* 271, *sim. ib.*; Panczers, oboyczek *ib., sim. ib.*; Bellista, zaszyadacze, obogyeczek 1474 *(?) StPPP* VII 164; Sex loricas et totidem obvyeczkow et sex galleas scutellas stanneas 1484 *AGZ* XV 529; Loricarum inveteratarum sunt octo et oboyeczkow XXII 1495 *GórsArt* 219; Prout ipsum citavit pro armis, videlicet pro priori plath, oboyczek 1497 *StPPP* VII 54; Equitem cum balista, in lorica oboyczek, przelbycza et cum gladio *ib.* 122.

Obojczyk '*część zbroi osłaniająca szyję, armaturae pars, qua collum tegebatur*': Petit... duo oboyczky, per duobus florenis quilibet ob⟨o⟩yczyk 1487 *AcLeop* I nr 1861; Item due lorice, schorcz et duo oboyczyky 1495 *RocznKrak* XVI 62; Item inprimis lapka, dwa plachy, myschky, renkawycze, oboyczyk *ib.* 63.

Obojeczek *cf.* **Obojczek**

Obojek, Obujek 1. '*kołnierz, wycięcie w tunice do wkładania jej przez głowę, collare, foramen tunicae, quo caput immittitur*': Ob⟨o⟩ykem (*war. kal.*: obythkyem, *mamotrekt kapitulny:* obogek) capicio (in multitudine eorum consumitur vestimentum meum et quasi capitio tunicae succinxerunt me Job 30, 18) *MPKJ* V 62.

2. '*obręcz żelazna umocowana u słupa, muru itp. a zakładana na szyję przestępcy, kuna, collare ferreum palo murove immissum, quod sontium cervicibus imponebatur*': Obugek columber 1437 *Wisł* nr 228 s. 89.

Obojętne *corruptum pro* obiedne: Decem lanei censuant per ½ sexagenam, item oboyąthne XVI ternarios 1496 *StPPP* XII 419. ~ *Cf.* **Obiedne.**

Obojętność '*chytrość, podstęp, dwulicowość, oszustwo, fraus, dolus, astutia*': Oboyatnosczy czlovyeczey humane fraudis XV *p. pr. R* XVI 334; Oboyąthnoscz versucia *ca* 1455 *JA* XIV 491. ~ *Cf.* **Objętność.**

Obojętny '*obłudny, udany, podstępny, falsus, fictus, simulatus*': Sed simulatis verbis vlg. oboyathnymi non debet ostendi dileccio, sed operibus iustis XV *med. R* XXIV 367; Tranquilla mentis vacacio vpokoyenye mysly swoych oboyąthnego, obludnego, zdradnego, lsczywego XV *med. Zab* 523; Oboyathne dobro bonum simulatum XV *R* XXIII 286.

Obokolo '*naokoło, wokół, circum, circa*': Oblok y chmura obokolo (in circuitu, *Fl*: okolo) yego *Pul* 96, 2.

! Obolebromq '*?*': Yako prauie mal *actis czasz wecze, kyegdi gy Yan stauil obolebromq 1418 *MPKJ* II 299.

! Obopąvym '*?*': Lupkowski debet iure deducere Teuth⟨o⟩nicali al. gayonym ssądem super eundem Petrum... pro eodem Alberto kmethone al. wardąssnya pro sexagena penarum et duabus minoribus penis in duabus septimanis obopąvym 1451 *TymSąd* 140.

Obopólnie, Obapólnie 1. '*z obu stron, dookoła, ab utraque parte, circum*': Jo⟨hannes⟩ et N⟨icolaus⟩... quartam ipsorum porcionem tocius hereditatis in C... tam longe lateque, veluti ipsa quarta pars in suis metis, medzuchy, limitibus, granyczach, et terminis, y w snamyenyach, et circumferencialiter, obopolnye, est limitata... et distincta,... vendiderunt XV *p. post. StPPP* X nr 200.

2. '*wzajemnie, razem, mutuo, communiter*': Obapolne mutuo *ca* 1428 *PF* I 488; Spolv, obapolnye (*SKJ* 1 62: podpomagayącz sze spolv; induite vos ergo ... viscera misericordiae, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam, supportantes invicem et donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet querelam Col 3, 13) 1449 *R* XXV 164; Proszyly nas obapolnye, *abychcham tego kupu dopusczyly 1498 *SKJ* III 335.

Obopólność '*wzajemność, vicissitudo, mutuum*': Vicissitudo obopolnosez, spolnosez, wzagemnosez, oddanye XV *med. R* XXIII 279.

Obopólny, Obapólny *formy*: *i. du. m.* obopolnyma 1412 *RocznHist* VIb 237, 1413 *ib.* 238; ~ *n. pl. f.* obapolne *Rozm* 517; ~ *i. pl.* obapolnymi 1458 *AGZ* VI 40; ~ *l. pl. m.* (przy) obapolnych *OrtBr* VI 369, *OrtMac* 91.

Znaczenie: '*znajdujący się z dwóch stron czegoś, ex utraque parte alicuius rei situs*': Se expurgare vlg. viuescz vicinis utriusque partis curie eius sedentibus... vlg. obopolnima szanszadoma 1412 *RocznHist* VIb 237; Kmetho inculpatus... debet se expurgare vicinis extremis vlg. obopolnima szanszadoma 1413 *ib.* 238; Obopolne utrumque XV *med. Zab* 523; To mą vczynycz przy szą̨szyedzech obapolnych y to gymyenye oszwyatczicz *OrtBr* VI 369, *sim. OrtMac* 91; Et sive villanus bovem... arestaverit, ille tenetur docere duobus vicinis viris honestis circum se iacentibus al. obapolnymy ville eiusdem..., si bos est sue conservationis vel emptionis 1458 *AGZ* VI 40; Bacz, tu szye przemyenya nauka phylozopfova, yze obapolne rzeczy są podlyeysche a posrodek czyel[yeys]neyschy *Rozm* 517.

Obopół, Obapół '*po obu stronach czegoś, ex utraque parte*': Dominus dux dedit quinque mansos... circa granicies hereditatis Borkowo circumquaque vlg. obopol Makowo Sedlisko 1426 *MonIur* V 47; Subvellere obapol wytargacz, wyr[z]ywacz *ca* 1455 *JA* XIV 492; A przeto acz dwie dzedzinye znow obapol gedney rzeky posadzą syą (invicem conveniunt aliquo flumine vel rivulo mediante), tedyby kaszda strona swoy brzeg ma rządzycz y strzymacz *Dział* 7; Ten, czygy gest lyas, ma sebracz szolądz z obapol (*Sul* 60: sz oboygey strony) drogy (ex utraque parte viae) na trzydzesscz lokyeth *ib.* 59.

Obora *formy*: *n. sg.* obora 1424 *ArchTerCrac* VII 405, 18, 1388—430 *ArchTerCrac* IIIb 177, 4, 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; ~ *g. sg.* obory 1408 *Czrs* 133, 1412 *KsMaz* I nr 1906, 1416 *Czrs* 88, 1424 *ib.* 301, 1428 *ZapWarsz* nr 2879, *etc. etc.*; ~ *ac. sg.* oborę 1392 *TPaw* IV nr 4348, 1405 *StPPP* II nr 1109, 1424 *Czrs* 298, 1427 *KsMaz* II nr 2753, *etc.*; ~ *l. sg.* (w) oborze 1440 *PF* VIII 17, 1443 *ZapWarsz* nr 715, 1455 *AGZ* XIV 439, 1463 *AGZ* XVI 10, 1500 *AGZ* XVI 311; ~ *ac. pl.* obory 1424 *KsMaz* II nr 679.

Znaczenia: **1.** '*zagrodzony teren (z budynkiem lub bez budynku), gdzie przetrzymywano zwierzęta domowe, stabulum, locus circumsaeptus (interdum aedificium quoddam continens), quo pecora asservabantur*': Tomco... fideiussit duos boues de stabulo seu de obora 1383 *StPPP* VIII nr 2092; Ego non mandaui Petri familie pellere al. gnacz in meam curiam al. oborø 1392 *TPaw* IV nr 4348; Szegotha in silua, merica et borra... poterit pascere et seccare et curiam facere vlg. oborą circa villam 1405 *StPPP* II nr 1109; Veniens ipsius (*sc.* Nicolai) domina... j szayøla me bidlo do swey obori 1408 *Czrs* 133; Quando... ipsius ancas in meis frumentis ad stabulum pellere volui vlg. chczal gem zayøcz do obori, et ipse... michi ipsas defendit 1412 *KsMaz* I nr 1906, *sim.* 1424 *Czrs* 301; Obora 1424 *ArchTerCrac* VII 405, 18; Procurator... contulit oborą habere, si quem capiet, seu pecora ac pecudes servare in curia sua 1424 *Czrs* 298; Tenetur... sepes et allodium et orthoferalia, obori i *pszecznicze, reformare 1424 *KsMaz* II nr 679; Iacom ya nye zayøl Smyerzinich swini... silø anim gich podal w czudzø oborø 1427 *ib.* nr 2753, *sim. ib.*; Jacom ya nye wiwarl bidla s Barnathowi obori 1428 *ZapWarsz* nr 2879, *sim. ib.*; Stabularium vlg. obora 1388—430 *ArchTerCrac* IIIb 177, 4; Jzem cupyl czwarta czascz Jagodna a pol obory 1435 *Pozn* nr 1456; Obora foresta 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Violenter in curiam Andree inequitans (*sc.* Adam) portam bostaris al. obori percuciens, quinque boves cum octo vaccis... recepit 1439 *AGZ* XII 54; Zayal equum ad stabulum al. do obori 1439 *TymProc* 241, *sim. Sul* 111; Mroczek blandnego wolu w szew (*pro* szwe) oborze nye chowal 1440 *PF* VIII 17; Jako[m] mye Wischota caszal viranczicz osmyoro scotha s obory 1443 *Czrs* s. LXXXIII; O ktorego yuncza Jurek na Wlothka zalował, ten szya vrodzyl s yego krowy, w yego oborze 1443 *ZapWarsz* nr 715; Eze my gwalthem pobral gnoy sz moyey obory 1444 *ib.* nr 566, *sim. ib.*; Quos boves ministerialis lyczowal w gego oborze 1455 *AGZ* XIV 439; Tercia die post ingressum... pallatini fideiussores pecora statuere debent ad orthoforale al. v obora in curia Martini 1456 *ib.* 493; Motus voce canum cerws fugit, auia silue deserit, arua tenet, claustra bouina subit vda szą w oborą 1466 *R* XXII 16; Presepe visit oborą obeyrzy *ib.*; Jakom ya... nye zagyal gwalthem bidla kmyeczego z wągrodi gego... ani wssa ('w swą') oborą vegnal 1468 *TymProc* 244; Repercucientes portam violenter a forasterio al. od obori domus ipsius receperunt sibi equam 1471 *AGZ* XVII 51; Repercusserunt valwam ad forastam al. do obory et receperunt quatuor peccora cornuta 1471 *AGZ* XVI 89.

2. krolewska, książęca, księża obora '*majątek ziemski należący do władcy, gdzie hodowano*

bydło rogate i konie a także przetrzymywano zajęty dobytek ruchomy, bydło itp., regis vel ducis praedium, quo pecora et equi alebantur, quo etiam res mobiles, pecora sim., de quibus lis erat, asservabantur': Pacosz yanl panoszø mego y sz konem... y kon do kxanszey obory dal 1416 *Czrs* 88; Regale stabulum vlg. w obora 1424 *ArchCastrCrac* II 197; Ubi curie nostre sunt remote, terrigene nostri possunt recepta pignora ad curiam castellani... Cracoviensis vlg. dictam obora in terra Cracoviensi prenotata commorantis ⟨depellere⟩ 1420—30 *AKPr* II 435, *sim.* 1444 *AKPr* IV 211, 1449 *AKPr* II 376, 1472 *AKPr* IV 147; Boves civis Crossnensis inventos servat, nec non per ipsos labores pro sua utilitate exercet, et ad reginalem curiam ipsos dare non vult vlg. do krolewskey obori 1442 *AGZ* XI 197; Caucione fideiussoria est expeditus al. vyraczon de ortiforali al. z obory 1445 *AGZ* XIV 165; Ivra... recepit boves in pertransicione theolonei castri Glynyani... et pulit in regale artoforale al. v obora 1452 *ib.* 350; O kthora crowa starosta na Mycołaya y na Cedra zalowal, they ony nye vcrathły s xanzey obory 1460 *SprTNW* VIII 2, 41; Pankossius... fassus est, quomodo in predium regale al. do kroleuskey obory misit pro securibus, clipeis..., quas res circa kmethones Pankossy familia... Nicolai... recepit 1463 *AGZ* XVI 10; Eidem officiali in eodem predio al. w oborze dicte res sunt notificate *ib.*; Ex nostra speciali gracia, quam dictum monasterium gerimus, concedimus ... nostram regalem forestam al. obora (1464) 1528 *KodPol* III 443; In strata regali... dicto Darofey securim ipsius violenter recepit..., et tenes ipsam violenter ultra iuridicionem iuris... et hoc ideo, quia non dedisti regali camere al. do krolewskey obori 1466 *AGZ* XIII 525; Boves vero duos subtractos circa te reservas et ipsos ad foristam regalem al. do obory non dedisti 1472 *AGZ* XVI 98, *sim.* 1478 *StPPP* II nr 4203; Z obori ksyaschaczey konya, kthorego... w poborze wosny wsyal, nye vykrathl chasyebna rzecza 1499 *SprTNW* VIII 2, 41; Paulus... recepit eis equos violenter in campis illorum, quos quesiverunt in bostario al. w oborze regio 1500 *AGZ* XVI 311.

Oborać '*odgraniczyć przez wyoranie bruzdy granicznej lub zagrodzenie, fines constituere sulco exarato vel saepe facta*': Czom wszal wosz y dwoye kony, y szekyra, tom wszal w szapuscze wywolanem, zagayonem, oboranem 1444 *Pyzdr* nr 1202, *sim. ib.* nr 1259.

Oborne, Oborzne *formy*: *n. sg.* oborne (1364) *MMAe* X 175, 1434 *PF* V 32, *ca* 1455 *JA* XIV 493; oborzne (1409) 1502 *DokMp* I 364, 1411 *KozierRpTerPosn* III 147, 1422 *ArchCastrCrac* I 138; ~ *g. sg.* obornego 1406 *KsMaz* I nr 780, 1410 *ib.* nr 1492, 1497 *CracArt* nr 1311; oborznego 1429 *ArchCastrCrac* III 443, 1446 *ZapWarsz* nr 760; ~ *ac. sg.* oborne 1408 *Czrs* 133, 1409 *KsMaz* I nr 1325, 1425 *KsMaz* II nr 1760, *etc.*; oborzne 1400 *Leksz* II nr 947, 1402 *HubeZb* 101, 1426 *ZapWarsz* nr 152, (1437) 1586 *DokMp* II 235, *etc.*; ~ *l. sg.* (w) oborznem 1402 *HubeZb* 101.

Znaczenie: '*opłata na rzecz właściciela gruntu, na którym pasło się bezprawnie czyjeś bydło i zostało zajęte, multa, quae solvebatur ei, qui pecus alienum in agro suo deprehendit*': Si de segetibus vel de pascuis kmethones inpingnorabuntur, tunc idem scultetus debet recipere, quod vocatur oborne (1364) *MMAe* X 175; Concedimus eciam eisdem scultetis... vnum grossum de pecuniis iuramentorum et *oberzne, sic videlicet, ⟨quod⟩ de equo et boue... non plus nisi quatuor denarios recipere presumerint (1373) *MMAe* III 381; Nicolaus... habet terminum... cum Andrea, Nicolao, Thomislao... pro eo, quod exaccionem receperunt super kmethones suos oborzne 1400 *Leksz* II nr 947; Wemi..., eze pan Lenarth pirwey *wzol oborzne y we wtorem oborznem woly zastauil 1402 *HubeZb* 101; Habuisti in hereditate mea pascere et ego in tua, et non habuimus pecora arestare nec ius recipere vlg. obornego 1406 *KsMaz* I nr 780, *sim.* 1410 *ib.* nr 1492; Item habebit (*sc.* scultetus) de quolibet repagulo bestaris de obcluso, in wlgo quod dicitur oborzne (1409) 1502 *DokMp* I 364; Cum mihi permisit (*sc.* Nicolaus) pascere pecora in sua hereditate, tandem veniens ipsius domina... j szayøla me bidlo do swey obori... et recepit super me oborne 1408 *Czrs* 133, *sim.* 1409 *KsMaz* I nr 1325; Receptio exactionis vlg. oborzne 1411 *KozierRpTerPosn* III 147; *Obornye 1421 *ArchCastrCrac* I 602; Oborzne 1422 *ib.* 138, *sim.* 1425 *ArchTerCrac* CCCXII 285, 18; O k⟨to⟩re oborne Th[y]worek na Woczecha zalowal, tego yemu oczecz yego ne przepuszczil 1425 *KsMaz* II nr 1760; Hanca odstøpyla Borzimowi syedmi corcy rszi za oborne 1426 *ib.* nr 2498, *sim.* 1427 *ZapWarsz* nr 2768; Marczin nye mal vmowy s Passzkem, aby myal zitho bracz za oborzne, ale penandze 1426 *ZapWarsz* nr 152, *sim.* 1443 *ib.* nr 724, 1491 *ib.* nr 1705; Pro quatuor marcis vlg. oborznego 1429 *ArchCastrCrac* III 443, *sim.* 1446 *ZapWarsz* nr 760; Pecuniam foreste vlg. oborne... non debet... Iunossius a Clemente

exigere 1434 *KsMaz* III nr 668; Oborne peculium 1434 *PF* V 32, *sim. ca* 1455 *JA* XIV 493; Inpignorationes al. oborzne, iuramenta ex toto possidebit et habebit (*sc.* scultetus) (1437) 1586 *DokMp* II 235; Predicti heredes... de se ex utraque parte, et de hominibus ipsorum stabularium al. obo[r]rzne nunquam recipere debebunt 1442 *StPPP* II nr 3048; Pro *obornye satisfacere 1444 *TymProc* 333; Qui vero in dampnis huiusmodi pecora vel pecudes inveniret et ad domum impelleret, preter solucionem predictorum dampnorum, quilibet kmetho a quolibet pecore... per quadrantem racione oborzne... tenebuntur solvere 1445 *MMAe* XIII nr 1732; Johannes... fideiussit eximere gladium invadiatum in 13 grossos occasione obornego et sboynego 1497 *CracArt* nr 1311.

Oborzne *cf.* **Oborne**

Oborzyć *cf.* **Oburzyć**

Obostrzyć '*ostrym uczynić, zaostrzyć, acuere*', *przenośnie* '*rozjątrzyć, rozeźlić, exacuere, irritare*': Obostrzyly (*war. lub.*: oczyazyly) exasperauerunt (sed exasperaverunt eum et iurgati sunt Gen 49, 23) 1471 *MPKJ* V 14.

Obowiązać '*objąć powinnością, nałożyć obowiązek, obligare, obstringere*': Na thy wszythky rzeczy, na ktorez są braczya y syosthry povynny thego zakonv, nye ssą povynny tho dzyełaczi pod smyerthelnym grzechem any ssą obovyązany (nullum ipsorum ad mortalem culpam volumus obligari) 1484 *Reg* 724.

Obód '*dolina, vallis, convallis*': Que vallis dividit terram luczenska et ostrowska. Super qua valle, obod, finalis et acialis scopulus iacet. Que vallis, obod, cum sua insula, quam circumdat, pertinet ad villam Ostrow 1461 *AGZ* VI 66.

Obój *formy*: *n. sg. f.* oboja *Sul* 47; *neutr.* oboje XV *med. R* XXII 242, XV *med. SKJ* V 279, *BZ* Deut 23, 18, 1456 *ZabUPozn* 100, *Rozm* 295. 339; ~ *g. sg. m.* obojga *Sul* 45. 110, 1474 *Zab* 540; *f.* oboje 1453 *R* XXV 212; obojej *Sul* 60; *neutr.* obojego *BZ* II Par 31, 18, *Dzial* 1, 1471 *MPKJ* V 28; ~ *d. sg. f.* obojej *Sul* 27; ~ *ac. sg. f.* obojȩ *BZ* Lev 7, 30. I Par 24, 5, *Rozm* 844; *neutr.* oboje *BZ* IV Reg 1, 14; ~ *i. sg. f.* oboją *Sul* 75, *OrtMac* 129; *neutr.* oboim 1471 *MPKJ* V 18; ~ *l. sg. m.* (w) obojem *Sul* 102; *f.* obojej *Sul* 111, 1471 *MPKJ* V 8; *neutr.* obojem 1434 *PF* V 32; ~ *ac. du.* oboja *MPKJ* V 15; *f.* oboi *MPKJ* V 81; ~ *g. pl. m.* oboich 1500 *MMAe* XIV 469; *neutr.* oboich *Sul* 112; ~ *ac. pl. f.* oboje *MPKJ* V 8; *neutr.* oboje *MPKJRp* V 51r; ~ *l. pl. m.* (w) obojoch *BZ* Gen 31, 33.

Znaczenie: '*jeden i drugi, obaj, uterque, ambo*': W oboyem spoyenw in utroque compage 1434 *PF* V 32; Inter amborum ob⟨o⟩yga spacium 1444 *R* XXIII 306; Thegodlya oboyey stronye (utrique parti) obezrzeecz *chąncz (*Dzial* 15: chczacz pomocz obyema stronoma)... wstawyami *Sul* 27; Vstawyami, ysz gdiby cziy szyn, oboyga porodzyczeła sdrowa bądąc (utroque parente sanis existentibus), przegygralby nyekakych pycnyądzy wyelkoscz,... porodzyczele nye bądą wynowaczy... kv... zaplaczenyv pyenyądzi przegygranych *Sul* 45; S takego othdzelenya strona oboya (pars utraque, *Dzial* 38: obye stronye) czvye nyevszytek *Sul* 47: Alye... then, przes czyge gymyenye szwynye... poganyany alybo pądzony bądą, sz oboygey strony drogy (ex utraque parte viae, *Dzial* 59: z obapol drogy)... zołącz swoy pyrzwey ma pobracz alybo popasez *Sul* 60; Myedzy oboyą stroną (inter utramque partem) myrzączką a gnyew pochodzy *Sul* 75; Tho ma bicz rozumyano w oboyem czlonku (in utroque articulo) przepyssanem *Sul* 102; Wschelyky zyemyanin, ktoregokoli bi stadla ... bilbi i zoną swoyąn istnąn albo zakonną bi myal, s ktoreyze bi dzyatky oboyga rodzaya porodzyl (ex qua pueros sexus utriusque procreaverit) *Sul* 110; Gdi ktori starostha... w oboyey stronye (in parte utraque) xansztw przerzeczonich bąndąncz, ktorego przebiwaacza ktoregokoly rodu albo stadla drugey stroni xansthtwa... gymye *Sul* 111; Gdi ktori... poddanyecz xansthtw przerzeczonich obogich (ducatuum praedictorum partis utriusque) konya albo volu... od zlodzyeya odyanlbi albo odbyl *Sul* 112; Modlitwamy syą czisczimi, ale czczyenim syą vczimi, dobre gest oboge, mozely bicz XV *med. R* XXII 242; Sed aliquibus data est activa (*sc.* vita), aliis contemplativa et aliis utraque, sed alternis vicibus,... sed beate Marie virginis simul et semel donatum utrumque, oboye, fuit XV *med. SKJ* V 279; S oblokv promyen wystapyl, szlvncze szyebye (*leg.* z siebie) yest wypusczyl,... gvyaszda yaszną przesz zapadv oboye szvyathlosczy 1453 *R* XXV 212; Laban wszedl w stan Iacobow a w stan Lye..., a w oboyoch czeladz stala (tabernaculum... utriusque famulae) *BZ* Gen 31, 33; A gdisz oboyø (ambo) offyerø panu poszwyøczyczye, wsda kaplanowy *BZ* Lev 7, 30; Bo mirzone gest oboge (utrumque) przed panem bogem twim *BZ* Deut 23, 18; Owa sstøpyl ogen z nyebyos y spalyl dwye ksyøszøti pyøczdzesyøtnyki y to oboge pyøczdzesyøt, gysz bily s nyma *BZ* IV Reg 1, 14; A tak gest oboiø (utrasque) tø czelyadz rozdzelyl myedzi sobø

lyosmy *BZ* I Par 24, 5; Tak zonam, iako dzecyem gich obogego pokolenya pokarm rozdawaly *BZ* II Par 31, 18; Yeden czlek zabyl zoną y przynyoszl lysth roszgrzeszenya... y krola y krolyewą przenalaszl, y ma thego lysth. Mozely ten z oboyą myloszczyą (*OrtBrRp* 94, 2: za taką myloszczyą) zaszyą przydz kv szwemu praw (*leg.* prawu)? *OrtMac* 129; Sed beata virgo de vtroque, od oboyego, partem recepit 1456 *ZabUPozn* 94; Vtrumque, oboye, mirum, vtrumque iocundum veszele *ib.* 100; Kazimirz z boga myloszcy krol polsky, *wyznawyamy thym to pysmem, chczącz aby poddany krolestwa naszego, a na ymyą polskyego, obogego stadla (cuiuscumque status vel condicionis existant) geden z drvgym poczesnye byl *Dział* 1; Przyczina oboyga 1461—7 *Serm* 248r; Oboge utriusque *ib.* 442r; Na obogyey stronye myecz ostry (*war. lub.*: na oboye strony ostry) gładius versatilis (Gen 3, 24) 1471 *MPKJ* V 8; Sculpturis rito, dzialano obogym riczym (opere sculptoris et caelatura gemmarii sculpes eos Ex 28, 11) *ib.* 18; Obogyego poglowya (*war. lub.*: oboye poglową) utriusque sexus (non erit apud te sterilis utriusque sexus tam in hominibus quam in gregibus tuis Deut 7, 14) *ib.* 28; Na oboya (*war. kal.*: na oba) podvoyą super vtrumque postem (Ex 12, 7) *MPKJ* V 15; Na obogy (*war. kal.*: na obye) stronye bis accuta (quasi romphaea bis acuta omnis iniquitas Ecclus 21, 4) *ib.* 81; A na to oboye super vtraque (vinum et musica laetificant cor et super utraque dilectio sapientiae Ecclus 40, 20) *MPKJRp* V 51 r; Jacobus... medzy wszymi luczmi oboyga rodu Plocensis ocloczy y owseyky in civitate Plocensi domino za poczestnego.... yest... myan 1474 *Zab* 540; Przyszyagamy..., ysz pokoy y przyaczyelszthwo bądzyemy chovacz... sz krolyem yego myloszczyą vangyerszkyem brathem oboych (*sc.* Olbrachta i Aleksandra) naschym *vczynyonego 1500 *MMAe* XIV 469; Alye vyno nove lyeyą v nove ssądy, a tako bądzye oboye schovano (et ambo conservantur Mat 9, 17) *Rozm* 295; Sznadz bysczye vyryvayącz kakol, vytargalybysczye y psenyczą, alye nyechacz rosczyc oboye (sinite utraque crescere Mat 13, 30) aze do snyva *ib.* 339; Bo są yemv dvoyą rzecz przymyenyały, lyc tą, yze szye krolem czynyl y synem bozym, a oboyą rzecz myly Iesus mogl vkazacz, yze ten yest *ib.* 844.

Obów *cf.* **Obuw**

Obóz '*umocnione miejsce pod gołym niebem, w którym zbiera się i przebywa wojsko w toku wyprawy wojennej, castra*': Paulus... respondit, quod nobiles... vidit, ⟨quod⟩ pluries comportabant in ipsorum obosh gallos, ancas et alia plura victualia 1490 *MMAe* XVI nr 1876; Ipsi coram eodem capitaneo duos debent statuere..., cum quibus stabant in oboz, et alios duos, qui cum eis stabant in exercitu al. v szyku 1490 *StPPP* II nr 4360; Item eidem Zaleski pro mensa ad obosz, quam portaverat de Cracovia,... dedi 1 florenum 1500 *ZsigBud* 38.

Obpłacenie *cf.* **Obpłacić**

Obpłacić '*odwdzięczyć się, wynagrodzić coś komuś, obdarować kogoś, meritum praemium alicui persolvere, remunerari, donare*': *Obplacena remuneranda 1461—7 *Serm* 349r. ~ *Może trzeba czytać* obpłacenia*?*

Obpłatny '*wynagrodzony, obdarowany, praeditus, ornatus*': Probata (*sc.* Maria) per sensum, rata per consensum, remuneranda quoad eterne beatitudinis fructum obplathna przes owocz vecznego [...] 1461—7 *Serm* 349r.

Obracać, Obracać się *formy*: *praes. ind. 3. sg.* obraca *Fl* i *Pul* 65, 5, 1436 *R* XXIII 276, XV *med. GlWroc* 18r, XV *med. SKJ* I 65, *etc.*; *1. pl.* obracamy XV *med. SKJ* V 266; *2. pl.* obracacie *BZ* Deut 31, 13; *3. pl.* obracają XV *med. SKJ* V 267; ~ *part. praes. act. adv.* obracając XV *med. R* XXV 156, *BZ* Gen 49, 14, 1466 *AGZ* XV 42, *etc.*; *adi. n. sg. m.* obracający *Fl* i *Pul* 18, 8; *n. pl. m.* obracający *ca* 1455 *JA* XIV 491; ~ *inf.* obracać *Sul* 76, *ca* 1500 *Erz* 54, *Rozm* 533. 688; ~ *praet. 2. sg. m.* -(e)ś obracał *BZ* Gen 21, 23; *3. sg. f.* obracała 1394 *HubeZb* 69, XV *p. pr. R* XVI 345; *3. pl. f.* obracały 1471 *MPKJ* V 137; ~ *praes. pass. 3. sg. neutr.* bywa obracano 1471 *MPKJ* V 111.

Znaczenia: **1.** '*zmieniać położenie wokół osi lub jakiegoś przedmiotu, kręcić, nadawać czemuś ruch obrotowy, vertere, convertere, torquere*': Obracza są revolvitur 1436 *R* XXIII 276; Obraczala retorsit XV *p. pr. R* XVI 345; Quia alie stelle mouentur circulariter, obraczaya sze okolo, cum celo ab oriente in occasum XV *med. SKJ* V 267; Quo versatur yako bywa obraczano (*war. lub.*: iaco bywą obraczay, *pro* obraczan; Ephraim factus est subcinericius panis, qui non reversatur Os 7, 8) 1471 *MPKJ* V 111; Obrączącz voluere *ca* 1500 *Erz* 54; Na chvylą byl rozvyązan (*sc.* Jesus), aby tym lyepyey mogly ym obraczacz, byyącz gdzyeby chczyely *Rozm* 688; ~ Contractauerunt tykaly, maczaly, obraczaly (quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris... et manus nostrae contrectaverunt de verbo vitae I Jo 1, 1) 1471 *MPKJ* V 137; ~ *(o nawijaniu nici)*: Girgillare szvkacz albo obraczacz *ca* 1500

Erz 54; ~ obracać się '*poruszać się, moveri*': V ten czass sfvlekl s syebye (*sc.* suknię)..., aby szye tym lyepyey y przestroney mogl obraczacz *Rozm* 533.

2. '*ustawiać, skierowywać, zwracać w jakąś stronę, convertere, dirigere, vertere*': Ideo eciam oramus versus orientem et nostras ecclesias ad orientem capite convertimus obraczamy XV *med. SKJ* V 266; Kyedy szą schly po laszv, wschytky rozgy wschelykyego drzeva nakłonyly szye szą yemv (*sc.* Jesusowi), obraczayącz szye kv dzyeczyączyv (ramos universae inclinabant arbores ad puerum conversae) *Rozm* 85; ~ *przenośnie* '*zwracać do kogoś, odnosić do kogoś, referre, revocare ad aliquem*': Refert, obracza, enim gloriam suam ad patrem XV *med. GlWroc* 18r.

3. '*zmieniać, przekształcać, przemieniać jedną rzecz w inną, mutare, convertere*': Zacon gospodnow przez zakala, obraczaioczy dusze (convertens animas) *Fl* 18, 8, *sim. Pul*; Iensze obracza (convertit) morze w suchoscz *Fl* 65, 5, *sim. Pul*; Chitrosczy a lsczywosczy przewrothnych lvdzy, gysz wszystko w gorszą obraczacz a wykladacz szą nye łąkayą (qui omnia in peius convertere et interpretari non formidant), drogą przekazycz ządayącz *Sul* 76; Sustinetis enim, si quis vos in seruitutem rediit obracza (II Cor 11, 20) XV *med. SKJ* I 65, *sim. MW* gl. 65; Obr[z]aczayączy w szloscz malignantes *ca* 1455 *JA* XIV 491; Vadium totidem in capitalem pecuniam convertendo al. w ysty dług obraczayącz 1466 *AGZ* XV 42; Convertimus in usum virtutum obracza w swiczay czsnoth 1461—7 *Serm* 90v; Obraczyąncz redigentes (et civitatem Sodomorum et Gomorrhaeorum in cinerem redigens eversione damnavit II Pet 2, 6) 1471 *MPKJ* V 137; Transsubstanciando, obraczayacz, naturas, gystnosczy, scilicet panem in corpus et vinum in sangwinem 1477 *MPKJ* II 324, *sim.* XV *med. R* XXV 156; Ten ps⟨alm⟩ powyada, yze Kristus yentstwo łyuda swego obracza w konyecz, to yest w boga *Pul* 13 arg.; Daye zdrowye duszy y w wyeszyelye smętek obracza *ib.* 118 arg. 11; Pulcritudo vestium et corporis vna est, quia redigitur in nichilum obracza są w nycz XV *p. post. R* XXV 178.

4. '*operować czymś, robić coś z czymś, mieć z czymś do czynienia, uti aliqua re*': Iaco pani w pocoyu d⟨zi⟩ersala czanscz trzidzeszci lath i obraczala, gdze chczala 1394 *HubeZb* 69.

5. obracać się '*poruszać się, znajdować się, występować, przebywać, moveri, versari, commorari*': Potem wszego stworzenya czistego y nyeczistego i ptastwa nyebyeskyego, y wszego, czsosz szø na zemy obracza (quod movetur super terram), dwoge a dwoge wnydø k nyemu w korab *BZ* Gen 7, 8; Czyn myloszerdze, gezem ya tobye vczynyl a zemy, w nyeyzes syø ti obraczal (versatus es) ib. 21, 23; Izachar obraczayøcz ⟨się⟩ albo wzpolegayøcz na granyczach (accubans inter terminos) wydzal gest pokoy *ib.* 49, 14; Aby mogli poslvchacz y bacz syø pana boga swego po wsze dny ziwota, w nichze to syø obraczacze (versantur) na zemi *BZ* Deut 31, 13.

Obrachować '*obliczyć, computare*', *przenośnie* '*osądzić, ocenić, existimare, aestimare*': Nyszlyby oczecz sz vyny synowey... w grzesze ganyebnem byl vidan, alybo bądącz obvynyon nye mogłby szą oczyszczycz,... tedy podług dostoynosczy vyny obrachowany (arbitratus secundum culpae exigentiam) vczyrzpy *Sul* 69.

Obrać *formy*: *inf.* obrać *Sul* 95, *MW* 59b; ~ *praet. 2. sg. m.* -ś obrał *MW* 70b; *f.* -ś obrała 1486 *ZapWarsz* nr 1581; *3. sg. m.* obrał 1429 *ArchCastrCrac* III 820, *MW* 61b, *Naw* 71; *2. pl. m.* obraliście *MW* 49b; *3. pl. m.* obrali 1414 *TymSąd* 165; ~ *part. praet. act.* obraw *BZ* Gen 21, 28; ~ *part. praet. pass. i. sg. m.* obranym *Sul* 40.

Znaczenia: **1.** '*wybrać spośród wielu, naznaczyć, eligere, deligere*': Herman... o nyekthore mlyna[na]rzowy dowynyenya przeth szandzą danym alybo obranym (coram iudice dato vel electo)... szą̨dzicz przykazal *Sul* 40; Powod s stroni swey yednego, a krziwi s drugey strony wthorego skłaczczye mayąn obracz (compromissores eligant) *Sul* 95; Abraham obraw syedmyoro yagnyøt stada y postawy na pamyøcz (statuit Abraham septem agnas gregis seorsum) *BZ* Gen 21, 28; O, z yaką poczesnosczią obraliscze... takey swiatosczi! *MW* 49b; Angelskyem poszelsthwem gym (*sc.* Joachimowi i Annie) poczecha dal, ysz z malzenstwa gich panną za matką szobye obracz myal *MW* 59b; Vproszy nam thego łaszka, kthory z czyebye obral sobye mathką *MW* 61b; Szmyluy syą nade mna, kthorysz szobye obrał z Anny swyąthey mathka *MW* 70b; Jako mnye s thoba vgednano, yzesz thy myala... pusczycz kmyecza Stanislaum... a Stanislawa Mandrina, kthoregosz obrala ssobye, wzyacz 1486 *ZapWarsz* nr 1581; Szwoya mocza wschechmogacza obral czye szobye czora namylyescha *Naw* 71.

2. '*zabrać komuś coś, ogołocić z czegoś, okraść, aliquid alicui auferre, aliquem spoliare*': Fures wlneraverunt y obraly dominum suum 1414 *TymSąd* 165; Pomarium ipsius... obral albo otrzansl 1429 *ArchCastrCrac* III 820.

Obradlne '*danina, płacona na rzecz księcia, wymierzana w zależności od wielkości posiadanej przez chłopa ziemi, określanej przy pomocy radła, tj. dającej się zaorać w umownym czasie jednym radłem, vectigal, quod colonus a certa quadam agri mensura (quae radło dicebatur) duci solvebat*': Damus sibi (*sc.* Jeschoni)... plenariam libertatem, facientes ipsum ab omnibus nostris censibus..., ab exactionibus, a Polonicalibus angariis et ducalibus serviciis vel solucionibus, videlicet poradlne, obradlne, stroza, powoyne et ab omnibus his et insimilibus penitus absolutum 1322 *CodSil* I 28.

Obradować '*obdarzyć radością, ucieszyć, laetificare, aliquem gaudio afficere*': Y obradowal syø (laetatus est) w gych przyscyv *BZ* IV Reg 20, 13; Gedly sinowye israhelsci... y czinyly swyøto Przesnycz... w vy⟨e⟩syelyv, bo bil ge bog obradowal (laetificaverat) *BZ* I Esdr 6, 22; On myø ozenyl a ot mey gospodinycy dyabelstwo zapødzil a gey starsze obradowal (gaudium parentibus eius fecit) *BZ* Tob 12, 3.

Obramka '*kraj, brzeg przedmiotu, np. sprzętu, zrobiony zazwyczaj z innego materiału dla ozdoby, obramowanie, margo, limbus, ora*': Obramka (*war. lub.*: *obranita) labium (circumdeditque eam, *sc.* mensam, auro mundissimo, et fecit illi labium aureum per gyrum Ex 37, 11) 1471 *MPKJ* V 20.

Obraniać '*bronić, dawać ochronę, defendere, tueri*': Obranyal defendebat XV *med. PF* V 74; Rayszka vlyczko, Maria,... od szlych duchow nasz obranyay! *ca* 1500 *SprTNW* V 11.

Obranić '*zranić, skaleczyć, sauciare, vulnerare, laedere*': Gdy czlowyeka obranyą (*OrtBrRp* 33, 2: vkrwawyą)..., themu maya za kaszda krwawą raną pokupycz XXX szelagow *OrtMac* 33; Jakom ja yego nye obranyl anym yego othyechaw zaszyą szyą wroczyl samoczwarth, rakym mv nyc vyczyągnął, anym mv palcza vczyal 1471 *ZapWarsz* nr 1416; *Obronyon assectus, id est afflictus (et tanto taedio affectus sum, ut desperatione subita omnem laborem veterem voluerim contemnere Dan prol.) *MPKJ* V 108.

Obraniec '*ktoś, kogo wyróżniono, wybrano spośród wielu, wybraniec, lectus, electus*': Stvorzyczyelyv moy, proschą czyebye, aby nye przepvsczyl czyala mego y dzyevyczthva porvszycz, bo yesz thy moy tovarzysch y przybytkv sercza mego osobny obranyecz (tu meus sponsus es, coniux et sodalis, et cordis mei thalami maritus singularis) *Rozm* 37.

(Obranienie) Obrenienie '*zranienie, vulneratio*', *tu przenośnie* '*uszczerbek, szkoda, damnum, detrimentum*': Gdikole kthorim swyatkom powyodączym oblozono bylo obrzeczenye kląthwy, wyodączi thi tho swyatky przes szwcy rzeczi obrenyenya (absque suae causae vulneratione, *Dział* 23: kromye obraszenya swey rzeczy) gynsze swyathky, acz moze ge myecz, myanowanya y powyedzenya pelną a volną mocz ma ymyecz *Sul* 34.

Obranita *cf.* **Obramka**

Obrańca '*obrońca, defensor, tutor*': Pan nyebyeszky nyechay bandzye strozem y obranyczą naszem *MW* 76a; Poleczaymy thobye obroną duszy naszey, badz obranyczą yey dzysza y na wyeky wyekom *MW* 76b. ~ *Bohemizm.*

!Obrarth '*?*': Ostrowszki termino non paruit erga Dobeslaum de Warka, videlicet obrarth, quia eundem citavit et solus termino non paruit tertio 1423 *Czrs* 286.

1. Obraz, Obrzaz '*danina pieniężna, vectigal, tributum pecuniarium*': Absolvimus ab... povoz, narraz, *obrase, targowe 1249 *KodMazL* 339; Prefatam civitatem... absolvimus perpetuo solucionibus omnium exaccionum... iuris Polonicalis, a moneta scilicet, quod dicitur obras (1277) XIV *p. pr. KodWP* I 408; Monetam vero, que obras dicitur... dedimus (1278) 1415 *ib.* 418; Ab omnibus... censibus peccuniarum, a stacionibus... angariis et preangariis et specialiter ab... sep, obrzaz, narzaz 1289 *KodMazL* 30; Absoluimus ab omnibus expeditionibus et castris firmandis et aliis quibuslibet laboribus et omni jugo tributarie servitutis, videlicet powos, narsaz, obras, targowe, stroza, povolove 1313 *ib.* 340; Absolventes... a... obrzas, sep, narzas..., *podyme (1334) 1415 *KodWP* II 459; Nisi monetam, que dicitur obraz, et collectam generalem toti terre positam, villis in eisdem supradictis nobis reseruamus 1353 *KodPol* I 208; Incolas... in Tarczyn... absoluimus perpetuo ab omnibus solucionibus omnium exaccionum..., videlicet: sep, obrzaz, *nazarz *ca* 1354 *AKH* IV 324; A poradlne et a moneta, quod vlg. obrasz dicitur, a sep, a narzasz... absolvimus 1362 *KodWP* III 204; Ab omnibus solucionibus aliis⟨que⟩ omnibus exaccionibus et vexacionibus nostris Polonicalibus sint soluti:... a obras, sep, narzasz 1363 *AKH* IV 331, *sim.* 1368 *KodMazL* 79, 1377 *KodWP* III 456, 1382 *KodMazL* 98, 1382 *WierzbWarsz* 5, (1383) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 311. 313; Specialiter tamen ab hys, que seqwntur: sep, obrzasz, narzas... eosdem liberos reddimus (1384) 1466 *AKH* IV 342, *sim.* 1385 *KodMazL* 103; Ab omnibus nostris solucionibus, exaccionibus et specialiter a *sepo, obras, narzas... sint liberi 1386 *AKH*

IV 344, *sim.* 1390 *KodMazL* 109, 1399 *ib.* 129; Ab omnibus exactionibus iuris Polonici liberi esse debebunt, utpote a sep, obrzas, narz⟨a⟩s 1416 *KatOssolPawl* 27, *sim.* 1416 *KodPol* I 293, 1419 *KodWp* V 293, 1432 *KodMazL* 179; (Sint liberi) specialiter tamen ab hijs, que sequuntur, videlicet sep, *obrzase, narzasz 1444 *Bon* 5; Homines ville Bronislaw liberi debent esse... a sep, obrzass, narzass 1447 *Montur* II 5.

2. Obraz *formy*: *n. sg.* obraz *Gloger*, XV *med. SKJ* V 254, *Aleksy* w. 108, *Rozm* 71. 303. 328. 456. 758; ~ *g. sg.* obraza *De morte* w. 27, *Rozm* 9. 21. 120. 224; obrazu *BZ* Ex 20, 4; ~ *d. sg.* obrazewi 1471 *MPKJ* V 138; ~ *ac. sg.* obraz *Gn* 2b, *Fl* i *Pul* 72, 20, XV *med. R* XXV 155, *etc.*; ~ *i. sg.* obrazem *Kśw* cv 21. dv 15. 18, XV *med. GlWroc* 106r, *De morte* w. 60, *Rozm* 224; ~ *l. sg.* (w) obrazie *Fl* i *Pul* 38, 9, *BZ* I Par 16, 29, 1456 *ZabUPozn* 101, 1471 *MPKJ* V 122, XV *p. post. R* XXV 177, *Rozm* 224; ~ *n. pl.* obrazy *Błaż* 321, *Rozm* 137; ~ *g. pl.* obrazow *BZ* Lev 26, 1, *Rozm* 119; ~ *d. pl.* obrazom *BZ* II Par 24, 18; ~ *ac. pl.* obrazy *Błaż* 321, *BZ* IV Reg 11, 18, *MPKJ* V 88, *Rozm* 137; ~ *l. pl.* (w) obraziech *Fl* 96, 7; obrazoch *Fl* i *Pul* 77, 64, *Pul* 96, 7.

Znaczenia: **1.** *'rzeźba, posąg, statua, ryty wizerunek, imago (sculpta, caelata), effigies, simulacrum, statua'*: Iaco sen wstaiøczich, gospodne, w mescze twoiem obraz gich ku niczemu obroczisz (velut somnium surgentium, domine, in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges) *Fl* 72, 20, *sim. Pul*; Y w obrazoch (in sculptilibus) swogich ku gnewowi gy przyvedly *Fl* 77, 64, *sim. Pul*; Osromoczeni *bodzcze wszistczy, gisz se modlø ryczyv y gisz slawø se w obrazech (*Pul*: w obrazoch) swogich (qui adorant sculptilia et qui gloriantur in simulacris suis) *Fl* 96, 7; Czarny sø waszych bogow ob⟨ra⟩szy *Błaż* 321; Ty iste nyewyast⟨y⟩ *wzyowszy ony dyabelske obrazy nyesly ge do gezyora i stopiły *ib.*; Huic regi tenemur denarium, in quo eius imago, obrasz, et superscripcio est descripta XV *med. SKJ* V 254; Ez szą stalo w gyeden czasz, wstal sz obrasza (*pro* oltarza) mathky boszcy obrasz *Aleksy* w. 108; Nye uczynysz sobye obrazu ritego (sculptile) *BZ* Ex 20, 4; Nye cincze sobye modli ritey any obrazow (idolum et sculptile) *BZ* Lev 26, 1; Y wszedl wszitek lyvd zemski do koscyola Baal y wzruszily oltarze gego, a obrazi starly mocnye (et imagines contriverunt valide) *BZ* IV Reg 11, 18; A ostawszi koscyola pana boga oczczow swich, sluzily modlam y gynim ritim obrazom (lucis et sculptilibus) *BZ* II Par 24, 18; Kv obrazevy imagini (et datum est illi, ut daret spiritum imagini bestiae Ap 13, 15) 1471 *MPKJ* V 138; Simulacra podoby aut obludne obrazy (in die illa proiciet homo idola argenti sui et simulacra auri sui, quae fecerat sibi, ut adoraret Is 2, 20) *MPKJ* V 88; Oracionem in epithafio, na obraszye, scripsit XV *p. post. R* XXV 177; Na czmyntharz tamo pobyczal, kamyenym ną obraz czyszkal XV *ex. MacDod* 137; Brvy yey byly dobrze podnyeszyony nad oczyma, vyelmy czvdne, czarne, nye barzo kosmate any dlvgye a tesch kv szobye nad noss nye barzo szeszle, alye szye byly sczysly yeden vloss na drvgy yakoby nadobnego obraza malovanego (velut in imagine pulchra forent picta) *Rozm* 21; Czeszarz kazal byl vczynycz svoy obraz na slvpye (nam iusserat imaginem ipsius praeparari) *ib.* 70; Spadl grad sylny, myedzy tym spadl obrazek z oblokv, yakoby dzyevycza yedna noschaczy dzyeczyatko na rąkv,... a tak on obraz ny od yedney (*i. e.* od nijednej) gorączoszczy nye rostayal, alye y polozyly v zyemye *ib.* 71; Yako lyvdzye cypszczy vczynyly obraz Marye na czescz a na pamyecz Iesvsovy (imagines Mariae et Jesu) *ib.* 118; Obrazy ych ⟨uczynili⟩ (ipsorum imagines plurimi fecerunt), dzyevycza noszacz dzyeczyatko, y stavyly w ych boznyczach *ib.* 119; A tak vyelye lyvdv eypskyego onych obrazow ⟨w⟩ swych bosnyczach myely (tenebant iconias in suis oraculis) *ib.*; Przystąpy kv dzyeczyączyv y chcze rozdeptacz ony obrazy, ktore bylo vczynylo dzyeczyą (imagines... in figuras avium de formulis argillae) *ib.* 137; K temv gloszv ony obrazy (*sc.* ptaków z gliny) dzyva (*pro* ozyva, *leg.* ożywą, illae formae vivere coeperunt), przemyenywschy szye v ptaky *ib.*; Czczyenye o slupye alb⟨o⟩ obrazye (de imagine), ktory vczynyl centvrio na pamyecz Iesucristovą... Centurio... vczynyl obras s kamyenya (imaginem ex lapide)... Na ten ystny obrasz patrzącz, czastokrocz szye modlyl Iesucristvszovy... Gedno zyelye roslo pod tem obrazem (sub eadem imagine), ktore zyelye, yako yvsz vroslo do podolka onego obraza (fimbriam imaginis huius), tako pocznye kazdemv zdrovye davacz *ib.* 224; Czyy to pyenyądz a czyy obraz na nym (cuius est imago haec Mat 22, 20)? *ib.* 328; Czyy to obraz (Mat 22, 20), czyye to pyssmo na nyem? *ib.* 456.

2. *'kształt, postać, figura, forma, figura, species, imago'*: Y moui ewangelista suøti pod obrazem trsy crolew poganskih *Kśw* cv 21, *sim. ib.* dv 15. 18; Czeszarsz... gestcy on bil f Rzyme mathky bosze [o]obrasz naprzecif slunczu vydzal *Gn* 2b, *sim. Rozm* 70; Nye-

wjeszczy obraasz iest iako ognyowi miecz *Gloger*; Obrasz formam servi (sed semetipsum exinanivit, *sc.* Christus, formam servi accipiens Phil 2, 7) XV *med. R* XXV 155; Hoc autem non fuit necessum ad hoc, ut corpus eius sanctissimum in hoc tempore susciperet debitam figuram, przyyalo podobną figura abo obrasz XV *med. SKJ* V 257; Nec michi fiat verbum scriptum mutum, nyeme, sed incarnatum, wczelene, sed in forma, w obrassze, humana meo casto corpori 1456 *ZabUPozn* 101; Wsrzal (*sc.* Polikarpusz) czlovyeka nagyego, przyrodzenya nyevyeszczyego, obraszą vyelmy skaradego, lokthvszą przepaszanego *De morte* w. 27; Myszthrz, vydzacz obrasz skarady, zolthe oczy, zyuoth blady, groszno szya thego przelaknal *ib.* w. 43; Nye kay (*może* ⟨lę⟩kay) szya mye thym raszem, isz ma vydzysz preth obraszem *ib.* w. 60; W liczą, w obrasze (*war. lub.*: twarzy aut liczą) effigie (post haec autem duobus ex his ambulantibus ostensus est in alia effigie euntibus in villam Marc 16, 12) 1471 *MPKJ* V 122; Mnymal yes *lyszczc, ysz będę tobye podobny. Karacz czye będę y postawyę opak obraz twoy (faciem tuam, *Fl*: postawø przecyw tobe oblicze twoie) *Pul* 49, 22; Podlvg obraza czlovyeczego (in effigiem hominis) *Rozm* 9; Bo byl (*sc.* Jesus) pyekny, oblycza a obraza pyeknego (nam pulchrae erat faciei, forma speciosus) *ib.* 120; Kazal, aby vczynyon na obras y na podobnoscz Iesucristvsza (formam Iesu similem iussit adaptari) *ib.* 224; Tako obraz mylego Iesucrista vyobrazyl szye na onem rąbku *ib.* 303; Kako yego svyate vsta zbladly, kako skravyon vschytek yego szvyąty obraz, svyate oczy yego mayącz ssmyerthne vezrzenye *ib.* 758; ~ '*cień, mara, zluda, umbra, simulacrum*': Ale zaprawdø w obraze przeszedl czlowek (in imagine pertransit homo) a za dar se troszcze *Fl* 38, 9, *sim. Pul*; ~ święty obraz '*nienaganna postawa człowieka (zewnętrzna lub wewnętrzna), (animi vel corporis) habitus decorus*': Modlcye syø panv w obraze swyøtem (adorate dominum in decore sancto) *BZ* I Par 16, 29; ~ '*symbol, imago*' *(?)*: Si formam, obraszem, dei te appellem, digna existis XV *med. GlWroc* 106r.

Obraza '*przymówka, przygana, zniewaga, obelga, contumelia, convicium, opprobrium*': Non minus vrentes mittit formica sagittas et sua non modicum spicula, *gl.* offense obraschi, fellis habent 1466 *R* XXII 15.

Obrazek 1. '*mała rzeźba, posążek, statuetka, imago parva, statua parva*': Macze tam pyacz obraskow..., ktore, mowy pan Lypsky, stoya ly⟨e⟩pyey wyerdunka XV *p. post. R* XXIV 45; Spadl grad sylny, myedzy tym spadl obrazek (quaedam iconia) z oblokv, yakoby dzyevycza yedna, noschaczy dzyeczyatko na rąkv,... a tak on obraz ny od yedney (*i. e.* od nijednej) gorączoszczy nye rostayal *Rozm* 71; A yako on nądzny Zyd podnyeszye nogą, chczyacz slucz ('stluc') ony obrasky (*sc.* ptaków z gliny, ut avium has formulas cunctas conculcaret) *ib.* 137.

2. obrazki *pl. tantum, bot.*: **a.** '*Arum maculatum L.*' Obraszky iarus 1460 *Rost* nr 3593, *sim. ca* 1465 *ib.* nr 4388; Obraski barba Aaron 1472 *ib.* nr 328; Obrasky Aaron 1484 *ib.* nr 5866; ~ **b.** '*Cyclamen Europaeum L.*': Obrasky ciclamen 1493 *Rost* nr 2365.

Obrazić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* obrazi 1466 *R* XXII 17; ~ *inf.* obrazić 1466 *R* XXII 17, XV *ex. Kałuż* 292, *ca* 1500 *Erz* 54; ~ *praet. 3. sg. m.* obraził *De morte* w. 143; *3. pl. m.* obrazili XV *med. R* XXV 152, *MPKJ* V 136; ~ *condit. 2. sg. m.* (-)by obraził *EwZam* 300; *3. sg. m.* (-)by obraził *Rozm* 88; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* obrażon 1471 *MPKJ* V 134; obrażony XV *p. post. R* XXV 181; obrażon *a.* obrazion 1471 *MPKJ* V 108; *d. sg. m.* obrażonemu *Sul* 92, *ca* 1500 *JA* XV 540; ~ *praes. pass. 1. sg. f.* obrażonam 1466 *R* XXII 13; ~ *fut. pass. 3. sg. neutr.* będzie obrażono 1471 *MPKJ* V 89.

Znaczenia: **1.** '*uderzyć kogoś, uszkodzić na ciele, zranić, skaleczyć, laedere, vulnerare*': Pakli prziyaczyele yego zalovalibi schiye mązoboycze, tedi prziyaczyele... mogąn obrazonemu (laeso)... zaplaczicz *Sul* 92; Obraszyly offenduntur XV *med. R* XXV 152; Et cubiti nodum rustica claua ferit obrazy 1466 *R* XXII 17; Surge, miser, nam turpe ferire, *gl.* percutere, obrazycz, sedentem *ib.*; W racze vesmą czyebye (*sc.* aniołowie), aby nye obraszyl o kamyen nogy thvogyey (ne forte offendas ad lapidem pedem tuum Mat 4, 6) *EwZam* 300; O boze, ktory dlya othkupyenya szwyatha chczyalesz szye... czyrnym vkoronowacz,... trzczyna obrazycz XV *ex. Kałuż* 292; A kyedykolvye ktory vyatr ym przeczywny na nye vderzyl, ten byl zawzdy wdzyerzan mocza boza, aby ych nye obrazyl (ipsos est ne laederet divinitus retentus) *Rozm* 88; ~ *przenośnie*: Sole necor obrazonam (*sc.* terra) 1466 *R* XXII 13.

2. '*uderzyć coś, trącić, stuknąć, stluc, laedere, collidere, frangere*': Hakyem bandzie obrazono (*war. lub.*: hakyem bądze obrzezono) sarculo sarcietur (et omnes montes, qui in sarculo sarientur, non veniet illuc terror spinarum et veprium Is 7, 25) 1471 *MPKJ* V 89; Otraczyly szą, obraszyly aut stuknąly (*war. kal.*: otraczyly schą, odrazyly) impegerunt (cum incidis-

semus in locum dithałassum, impegerunt navem Act 27, 41) *MPKJ* V 136; Collidere obrazycz, stlvcz *ca* 1500 *Erz* 54; ~ '*natknąć się, incidere in aliquem*': Klaslem uel obrazil (*war. lub.*: klasl sem uel otrzvczyl, obrazyl) impegi (quasi per cryptam ambulans, rarum desuper lumen aspicerem, impegi novissime in Danielem Dan prol.) 1471 *MPKJ* V 108.

3. '*urazić, dotknąć, znieważyć kogoś, laedere, offendere aliquem*': Adam... w them boga barszo obraszyl *De morte* w. 143; Iste parwlus... non perseuerat in ira Iesus, obrazony, non meminit... ad vindictam XV *p. post. R* XXV 181; Poradz glvpyemv, othpvsczy gnyew obrazonemv *ca* 1500 *JA* XV 540.

4. '*poruszyć, wzruszyć, wstrząsnąć, movere, commovere*': Obrazion assectus, id est afflictus (et tanto taedio affectus sum, ut desperatione subita omnem laborem veterem voluerim contemnere Dan prol.) 1471 *MPKJ* V 108; Obrazon correptus (at ille intuens eum timore correptus dixit Act 10, 4) *ib.* 134.

Obrazować *cf.* **Obrzezować**

Obraźne '*danina pieniężna, tributum pecuniarium*': Ab omnibus quoque solucionibus, exaccionibus, collectis universis, generalibus et specialibus, ac tributis, videlicet... a narzas, a prevod, a podvod, a godne, a przewor (*pro* przewoz), obrazne, a venacionibus... liberamus (1359) XV *KodWP* III 133.

Obrażać '*uderzać, tłuc, bić, impellere, collidere*': Obrazagyączy impellens (spiritus enim robustorum, quasi turbo impellens parietem Is 25, 4) 1471 *MPKJ* V 91.

Obrażenie *formy*: *n. sg.* obrażenie 1466 *RRp* XXII 17; ~ *g. sg.* obrażenia *Sul* 25, XV *med. Zab* 513, *Dział* 18. 19. 23, 1461—7 *Serm* 443v, XV *ex. SKJ* I 148; ~ *ac. sg.* obrażenie *Sul* 60, XV *med. GlWroc* 60v, *Naw* 96; ~ *i. sg.* obrażenim 1436 *R* XXIII 276, 1466 *R* XXII 19.

Znaczenia: **1.** '*uszkodzenie na ciele, rana, zranienie, laesio, vulnus*': Lucerna enim corporis tui est oculus tuus et idcirco eum si clauseris, statim offendiculis, *gl.* nocumentis, obstaculis, obicibus skodam (*pro* szkodami?), obrazenim, dirrutus, in tenebris confunderis 1436 *R* XXIII 276; Huius plaga, obrazene, loci tocius corporis auffert robur 1466 *RRp* XXII 17; Sine lesione obraszena 1461—7 *Serm* 443v; Rogemus eciam deum... pro mulieribus brzemyenne, ut sine offensa, yszby przes obrassenya, deus... daret eis deducere prolem XV *ex. SKJ* I 148.

2. '*obraza, uraza, zniewaga, laesio, offensa*': Any przes tho vpadnye w nasze obrazenye gnyew (*leg.* gniewu) naszego (nec propter hoc indignationem vel offensam nostram incurrant terrigenae praedicti) *Sul* 60; Non enim aput deum sperat veniam, nisi prius ex corde indulserit proximo offensam obraszene XV *med. GlWroc* 60v; Przesz obrazenya obmissis offensis XV *med. Zab* 513; Ty vezrzy na obrazenye grzechow naschych myloszyerdzym thwym, bozy yedynaczkv *Naw* 96.

3. '*uszczerbek, szkoda, damnum, detrimentum*': Chczeemi, aby przes obrazenya rzecz⟨y⟩ kthoreykolye (quod absque alicuius causae vulneratione)... wszistczy prawvyączi szą... dobrym obiczagem... odprawyeny bily *Sul* 25; Aby thy woli tako wząte, kromye wszego obraszenya (absque aliqua destructione debito modo observentur, *Sul* 30: przes wszego skazenya dobrze) karmyącz, leczc chowany dwe nyedzeli a zymye thydzen *Dział* 18; Tedi sądza... bydlo abo gynsze rzeczi tako wząte... skarszączym... kromye szkodi y obraszenya (integraliter et ex toto, *Sul* 31: czalo a spelna) ma wroczycz *ib.* 19; Tedi ten, komv syą tho sstanye, kromye obraszenya (*Sul* 34: obrenyenya) swey rzeczy (absque suae causae vulneratione) mosze gynsze swiatky wyescz, acz ge ma *Dział* 23; Si fato credis, iaculo te duplice, *gl.* gemino telo dwoyakym obrazenym, ledis 1466 *R* XXII 19.

Obrąb 1. '*ogrodzenie obronne, fortyfikacja, munitio, munimentum (?)*': Municipia, id est edificia vlg. obraby myrv ('muru') powyszschonego *OrtCel* 8; Mun⟨i⟩cipalia edificia obramby mvru powy[e]ssonego *OrtZab* 529.

2. w obrąb '*dokoła, circum*': In circuitum, w obrab, sculpsit 1461—7 *Serm* 415v.

Obrąbać 1. '*ogrodzić, saepire, obsaepire*': Qui equos ad siluas... impulerit ad pascua, talis eandem siluam sepire vlg. obrambacz obligabitur 1428 *MonIur* V 92.

2. *dubium*: Obrąbane ut dicebatur 1428 *ArchTerCrac* CXLVI 153, 212. ~ *Może należy czytać* obrąbanie.

Obrąbienie '*poobcinanie (siekierą), effectus aliquid circumdolandi, securi circumcidendi*': Quod non fecit sibi (*sc.* damni) w obrøbyenu gruszky ut duas marcas 1399 *TPaw* III nr 4631.

Obrączka '*opaska z metalu, kółko, circulus e metallo factus*': Item fabro pro ferro ad falcastra al. za obrączky dedi VI grossos 1461 *AKH* XI 492.

Obrenienie *cf.* **Obranienie**

Obręba 1. '*kraj, brzeg przedmiotu, np. sprzętu, zrobiony zazwyczaj z innego materiału dla ozdoby, obramowanie, margo, limbus, ora*': A udzyelal gemu (*sc.* stołowi) *obrobøø zlotaa (*leg.* z złota) okolo, a na tey obrøbyc coronø zlotøø (labium

aureum per gyrum, ipsique labio coronam auream) rozmagyczye rytøø *BZ* Ex 37, 11—12.

2. '*cała zagroda chłopska, rustici fundus integer*' *(?)*: O ctorø obrambø Passzek na Ondrzeia szalowa⟨ł⟩, przi tey szye yest ne ostal 1422 *ZapWarsz* nr 29.

Obrębić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* obrąbi *Sul* 59; ~ *praet. 2. sg. m.* obrąbiłeś 1491 *AGZ* XIX 89; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* obrąbiony 1421 *Pyzdr* nr 695; *f.* obrąbiona 1399 *StPPP* VIII nr 8756; *l. pl. m.* (o) obrąbionych *Sul* 59.

Znaczenia: **1.** '*poobcinać (np. siekierą), circumdolare, securi amputare*': Thy trzi *doby porøbyone, a cztwarthy *obrobyony, bili w dzelnyczy Barthlomyeyewey, czso wosny oglødawal 1421 *Pyzdr* nr 695; A tesz chczemy dzirzano bycz o dąmbyech... porąbyonych alybo obrąbyonich *Sul* 59; Paknyąły othrosly alybo galąszye tylko obrąby (absciderit), począdzan tylko ma bycz *ib.*; Obsecasti al. obrąbylesz sibi ambas manus, sic quod unam sinistram totam desecasti et aliam manum dextram fecisti letalem al. chromą 1491 *AGZ* XIX 89.

2. '*naznaczyć przy pomocy znaków wyciętych na drzewach lub specjalnych palach, aliquid per signa arboribus vel palis incisa significare*': Jaco ta granicza narozna obrambyona ne tika sya opathouich y conuenczskich dzedzin, ale yest myedzi wsyami Borcowymi 1399 *StPPP* VIII nr 8756.

Obręcz *formy*: *n. sg.* obręcz 1437 *Wisł* nr 228 s. 85, *MPKJ* V 96; ~ *ac. sg.* obręcz *BZ* IV Reg 19, 28; ~ *ac. pl.* obręczy *BZ* Ex 37, 13, 1494 *WarschPozn* I 374; ~ *i. pl.* obręczami XV *in. R* XXIV 62, XV *med. R* XXV 158.

Znaczenie: '*opaska z metalu, kółko, circulus e metallo factus*': Sicut doleum magnum continetur magnis ligaminibus obrøczami XV *in. R* XXIV 62; Obrąncz alteca 1437 *Wisł* nr 228 *s.* 85; Deus torquibus, obraczamy, aureis brachiorum nuditatem contexit przyodzal XV *med. R* XXV 158; A cztyrzy obrøczy zlote (*sc.* ulał, fudit et quattuor circulos aureos) *BZ* Ex 37, 13; Picha twa weszla w uszi moy, zawyeszø przeto obrøcz na nozdrze twe (ponam itaque circulum in naribus tuis) a wødzidlo na wargy twe *BZ* IV Reg 19, 28; Obrącz (*war. kal.*: okrąk) circulum (nunquid contorquere quasi circulum caput suum, et saccum et cinerem sternere? Is 58, 5) *MPKJ* V 96; Za obranczi stare ad pontem Wratislaviensem 2 grossos 1494 *WarschPozn* I 374; Item a deauratione obraczy et aliarum, que sunt in ea (*sc.* in eadem phaska) deaurata, appositi sunt IIII floreni in auro ad primam deaurationem 1500 *ZsigBud* 11; ~ *corruptum*: Przepischanych (*pro* przez pisanych) obranczy sine te⟨raphim⟩ (*czeski mamotrekt kapitulny*: bez psanych obrazow; quia dies multos sedebunt filii Israel sine rege... et sine sacrificio..., et sine ephod, et sine theraphim Os 3, 4) 1471 *MPKJ* V 110.

Obręczać obręczać ziemskie prawo '*zobowiązywać się do przejęcia przez siebie wszystkich powinności kmiecia wobec dawnego pana, obligare se in omnia cmethonis erga dominum pristinum officia recipienda*': Jakom ya przi tem byl, Jarosław obranczal Zindramowy zemskye prawo za kmecza 1427 *ZapWarsz* nr 199.

Obręczenie '*danie rękojmi, poręczenie, fideiussio, sponsio, repromissio*': Sic ego szalugø super Boguslaum, quia detendisti meum kmetonem et martiriszasti, et cum ei recepit duas vacas... et tres capras..., tunc miserat dominus Brzezinensis suum servum militarem, et ipse noluit mittere na obrøczene 1398 *TPaw* IV nr 424; Petrus... concitavit al. prziposwal... Iohannem... ad fideiubendum al. ku *obranczenyo 1442 *AGZ* XI 195; Castellanus Sanocensis... przipowiedal sye super dominum Fredricum... ku[z] *skazanyo et ku *obranczienyø 1443 *ib.* 216; Quod eundem Wylam debent concitare ad faciendum fideiussoriam caucionem al. ku *obranczenyø 1444 *ib.* 243; Iwan... concitaverat terrigenas de Dobra ku *skazanyo et ku *obranczenyø 1445 *ib.* 259.

Obręczyć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* obręczy *Sul* 7; *1. pl.* obręczym 1470 *Tym Sąd* 137; ~ *inf.* obręczyć 1425 *ZapWarsz* nr 131, 1430 *Pozn* nr 1353, 1475 *AGZ* XIX 26, *ca* 1500 *Erz* 54; ~ *praet. 1. sg. m.* obręczył jem 1453 *AGZ* XI 391—2; -śm obręczył 1433 *Pozn* nr 1422; -m obręczył 1423 *AKPr* VIIIa 47, 1427 *ZapWarsz* nr 245. 2768, 1432 *ib.* nr 373; ja obręczył 1434 *ZapWarsz* nr 449; *2. sg. m.* obręczyłeś 1458 *ZapWarsz* nr 1084; -ś obręczył 1458 *ZapWarsz* nr 1084; *3. sg. m.* obręczył jest XV *in. Malk* 117; jest obręczył 1386 *HubeZb* 60; obręczył 1391 *Pozn* nr 257, 1397 *ib.* nr 344, 1398 *HubeZb* 96, 1400 *ib.* 109, *etc. etc.*; *3. pl. m.* obręczyli są XV *in. Malk* 117; obręczyli 1439 *KsNWarsz* I nr 176, 1449 *AGZ* XI 350; ~ *condit. 3. sg. m.* (-)by obręczył 1409 *Pozn* nr 789, 1429 *ZapWarsz* nr 2918, 1430 *Pozn* nr 1353, 1437 *TymWol* 12; *f.* (-)by obręczyła 1395 *Pyzdr* nr 9, 1427 *Pozn* nr 1272; ~ *part. praet. act.* obręczyw *Sul* 10; ~ *praet. pass. 3. sg. neutr.* obręczono było *Sul* 65.

Znaczenie: '*wziąć na siebie odpowiedzialność prawną za kogoś, za coś, zagwarantować coś, zapewnić, zaręczyć, fideiubere, cautionem*

dare, spondere': Hy *obriczøl yest panem Woytkem... hy panem Meczlavem..., hy obrøczil yest mesczaninowi s Toruna, Hendrzichowi XV *in. Malk* 117; Fideiusserunt procuratori, obraczily, ad dominum principem... et isti (*sc.* sunt), qui fideiusserunt seu obraczily 1439 *KsNWarsz* I nr 176; Et prefati fideiussores Mszcuyg condempnaverunt, quia non fideiussit al. nye obrączyl 1449 *AGZ* XI 350; Et Michowski fideiussores condempnavit, quia sibi nye obranczyly *ib.*; Et eciam me pro isto fideiussoria caucione civili ad ius caucionavit al. obraczyl 1449 *AGZ* XIV 288; Kedi prawem przekonany... sz szandv odydze, stronye zyskaley nye doszycz vczynyv abo nye obranczyv (actori cautione fideiussoria non praestita) *Sul* 10; *Obrzączycz inbrigare *ca* 1455 *JA* XIV 491; Circa receptionem quinquaginta marcarum pro quolibet festo Circumcisionis Elizabeth debet fideiubere al. obrączycz eandem receptionem ad terminos proximos et in terminis debet dominum palatinum quittare pro solucione 1475 *AGZ* XIX 26; ~ *kogoś, coś*: Czso zalowal Marczin na Adama o wol, ten yest wol obrøczil Swansek za pana Maczka 1386 *HubeZb* 60; Jaco mi Mala Zoffkø obranczil, isz ne mala na Potrassa zalowacz, ale gi mal przed Gnezdzenskego przieszcz 1391 *Pozn* nr 257, *sim.* 1400 *HubeZb* 109, 1404 *Piek* VI 219; Yaco mne Micolay... obranczil szuknø za dwe cop 1405 *KsMaz* I nr 566a, *sim.* 1407 *Czrs* 6; Jacosm bil posslem do Marcina, abi Potra obranczil, czsso mu yego *dzloweka zabil 1409 *Pozn* nr 789; Jaco mye Vlodek *obrunczil *polczwartinaczczi grziuen gotowich 1419 *AKPr* VIIIa 43; Obrøczili sø *pithczessicz grzywen pruskych XV *in. Malk* 117; Jaco mne Marczin obrøczył poltrzecze kopy posagu 1424 *ZapWarsz* nr 50, *sim.* 1425 *ib.* nr 108, 1426 *AKPr* VIIIa 47; Jakom ia obranczyl za Swanszka trzy copy y zaplaczylem ye Tomkowy 1427 *ZapWarsz* nr 245, *sim. ib.* nr 2768; Jacom ya sina mego... nye poslala do Zauische, abi za mø Mironegowi obrøczil syethm copp 1429 *ZapWarsz* nr 2918, *sim.* 1430 *Pozn* nr 1353; Jszem yey nye wynowath gynich penadzy oszmy grziwen, yedno ty, czosm ye mym schynem... obraczil 1433 *Pozn* nr 1422; Jaco Dorothca... dala dzewce dwadzescya kop posagu a ti ya obranczil na czassi przed sandem posuane 1434 *ZapWarsz* nr 449; Jaco moy oczecz ne obrączil Canimirowy wyprawy za dwadzeszcze kop 1448 *ib.* nr 896; Tu ibi non plus habuisti nisi II centa *giscich pyenyedzy et I centum przepadlich, obraczil giem przepadle *pyenøsze w *gisce, a ty myely biez myesto skodi 1453 *AGZ* XI 391—2; Yakosz thy mnye obranczil za Zemaka... vyednanye o granycze 1458 *ZapWarsz* nr 1084; Hy zdzirshenye, hy pyanczdzesszanth kop zakladv obranczilesz *ib.*; Tho my byerzemi kv stharcy przisządze, ysze obraczim czlowyeką s prawą paną naschego 1470 *TymSąd* 137; ~ *za kogoś, za coś*: Maczey przetho Dominicoui woli vanl ('ujął'), isz ne obranczil sza nigedna vpraviszna 1397 *Pozn* nr 344; Yaco prawe woyewoda za Ondrzeya obrøczil y saplaczil Niconi 1398 *HubeZb* 96; Jako yest Woytcowi then list dan, za yensze Yan obrøczil 1406 *TPaw* IV nr 2660; Schemko ne obranczyl Mycolagewy y Hancze, yego zenc, za plaszczy yaco *ctyzrzy grzywny 1416 *Pozn* nr 912, *sim.* 1422 *ib.* nr 1103; Przekonani w szandze nye moze odycz, alyszs doszycz vczyny alybo obrąnczy za tho, w czem zkazan (nisi victori fideiubeat amissum vel satisfaciat) *Sul* 7; Dług then, za ktory obrączono bylo (debitum, pro quo fideiussum fuerat), rąkoymya y dwa drvga swyathky poczwyrdzą wlosthnymy przysągamy *Sul* 65; ~ *z inf.*: Jaco mnye Arnolth obranczil oprawicz mlinniczø i sen, i grobyø 1428 *ZapWarsz* nr 2783; Jakom ya ne obranczil Andrzeyeui listhow polosszicz cu gego potrzebye 1432 *ib.* nr 373; ~ *ze zdaniem*: Bracze, chcza czi ya obraczicz ku pancy rakam, hyszchą (*leg.* hiż 'iż' się) tobye zaplatą ma stacz pole prawa 1430 *Pozn* nr 1353; ~ (*komuś za kogoś*) (ziemskie) prawo, prawa, układ obręczyć, *kogoś* obręczyć na prawo '*zobowiązać się do przejęcia przez siebie wszystkich powinności kmiecia wobec dawnego pana, iureiurando se obligare in omnia emethonis erga dominum pristinum officia recipienda*': Jacosmi posli bili do Katusze, bi swego slugø obrøczila na prauo 1395 *Pyzdr* nr 9; Jaco ya Ondrzeya drzewcy ne pobral ot Woczecha, alisz mi pirwey prawo obrączil Ondrzeyem 1407 *TymWol* 12; Yakom ya szenszke (*pro* szemszke) prawo obraczil za Marczina, esz mi Szczepan kaszal 1423 *AKPr* VIIIa 47; Jakom ya o tho do Rochny ne sedl, esz ne chczala za mya zemskyego prawa obranczicz 1425 *ZapWarsz* nr 131; Yszem byl w poszelstwe oth Przecha do scholtyszewey, aby sza obraczyla na prawo 1427 *Pozn* nr 1272; Jako mne Jaroslaw obranczil zemskye prawa za kmecza 1427 *ZapWarsz* nr 199; Jacom ya przi tem byl, cze Micolay Dzirsca prosil, aby za Jacuba Dzirscowi prawo zyemskye obranczil 1437 *TymWol* 12; Thego zaluge Dorothea na Stanislawa, essze gey obraczyl kmecza y zemsky wklad a tho gey mal placzycz 1443 *ib.* 5; ~ Obrączycz depecurari (*pro* deprocurari *?*) *ca* 1500 *Erz* 54.

Obroczne '*pieniądze na utrzymanie, pecunia, quae alicui pro victu solvebatur*': Item alie familie obroczne V, Czysowi, Schidor, Drya custodi, baccalario... et alie familie pariter dedi... XI denarios ad vinum 1500 *ZsigBud* 42.

Obrocznik '*pracownik zarządzający żywnością i codziennym jej wydawaniem, szafarz, procurator peni*': Per Nicolaum, regine pabularium vlg. obrocznyk 1419 *AKH* XI 409.

Obroczny '*pracownik zarządzający żywnością i codziennym jej wydawaniem, szafarz, procurator peni, rei familiaris administrator*': (Albertowi) obroczny (1 szkojec) 1394 *MMAe* XV 564; Petrasch, obroczny, habet ius 1405 *LibIur* nr 1643; Woytko, obroczny domini regis, de Sedliska 1411 *AKPr* X 329; Agnes, relicta quondam Petri, pabulatoris, obroczni, de Przibislawice 1431 *StPPP* II nr 2387; Czysz, obroczny 1500 *ZsigBud* 42; Eodem die Schymek, obroczny, pro suo servitio dedi... pariter V florenos *ib.* 65.

Obrok 1. '*dzienny wikt, utrzymanie, także uposażenie w postaci daniny lub powinności ze strony poddanych, cibaria, victus diurnus vel etiam tributum, quod subditi frumento solvebant*': Item dierium rectori eidem ecclesie... al. obroky, metsecundo bis die non ieiuno, semel vero die ieiuno, si in quantum mensam nostram noluerit visitare, et hoc tam de panibus, carnibus, piscibus et potu, que sufficerent pro duabus personis singulis diebus sequentibus se 1379 *AGZ* V 20; Prelati non habuerunt tantos obrokow sicut nunc XV *in. R* XXIV 62; Pabulum carma, diarium obrog, pascua pastwa *ca* 1420 *WokTryd* nr 350; Obrog dierium 1437 *Wisł* nr 228 s. 86; Donationem vlg. obrok XV *p. pr. PF* IV 617; Nec vesstimenta, nec cibos et nec aliquid digerium obrokw XV *med. R* XXII 320; Panowsky obrog dierium *ca* 1455 *JA* XIV 489; Quilibet de laneo tenetur ad laborandum obroky in praedialibus agris, id est unam mensuram pro hyeme, alteram pro vere, arare, arpicare, seminare, metere, conducere *DlLB* I 397; Obrok dierium XV *p. post. PF* V 10; Obrok dierium *ca* 1500 *Erz* 54; ~ Obrok annonam (constituit eis, *sc.* pueris, rex annonam per singulos dies de cibis suis et de vino Dan 1, 5) 1471 *MPKJ* V 108.

2. '*pasza dla bydła, pabulum, pastus*': Obrok pabulum (apertoque unus sacco, ut daret iumento, *sc.* asino, pabulum in diversorio Gen 42, 27) *MPKJ* V 13; Obrok pabulum *ca* 1500 *Erz* 54.

3. *dubium* '*odzież, vestes, vestimenta*': Vestes, *gl.* induvias obrokv XV *p. pr. R* XVI 343.

Obrona *formy*: *n. sg.* obrona *Sul* 56, *BZ* Num 14, 9, 1471 *MPKJ* V 25, *MW* 99a. 114b, *ca* 1500 *Erz* 54, *ca* 1500 *R* XLVII 371; ~ *g. sg.* obrony *BZ* II Par 28, 20, *OrtBrRp* 82, 2. 3. 97, 3, *etc.*; ~ *d. sg.* obronie *Sul* 21, *BZ* II Par 26, 15. Judith 5, 19, 1461—7 *Serm* 443v, *MW* 99a; ~ *ac. sg.* obronę *Sul* 42, *OrtBrRp* 59, 1. 65, 2. 4. 66, 1. 97, 3. 4, *etc.*; ~ *v. sg.* obrono *MW* 100b; ~ *i. sg.* obroną *MW* 44a; ~ *l. sg.* (w) obronie *OrtBrRp* 59, 1. 65, 2. 4. 96, 2. 97, 2. 4, *OrtMac* 75. 87. 132. 134, *OrtRp* 54, 1.

Znaczenia: **1.** '*bronienie, odpieranie napaści, zwłaszcza z bronią w ręku, defensio, propugnatio, actus ab interitu vel periculo armis defendendi*': Yszbi... vmyaal myestcze wzqncz pewne kv obronye (*Dział* 8: kv obronyenyv) szwey chorąngwye (pro sui vexilli defensione) *Sul* 21; Alye ysze harnaszowey slachcze... wszego krolewsthwa szalezy obrona (sed quia in armata militia... defensio totius regni dependet) *Sul* 56; A wzdzalal w Ierusalem rozlyczna dzała ku obronye myesczskey, iasz vstauil na wyeszach *BZ* II Par 26, 15; Genze gy znodził a pogubyl przes wszey obroni (et, nullo resistente, vastavit) *ib.* 28, 20; Dal gym bog nyebyeski mocz ku obronye (virtutem resistendi) *BZ* Judith 5, 19; Braczya nye mayą nosyczi... orąża, yedno na obroną (pro defensione) kosyczyola rzymzkyego a vyary krzesczyanyzkye albo dla obrony swoyey zyemye 1484 *Reg* 713; ~ Cv obrone pokusz ad resistenciam temptacionum 1461—7 *Serm* 443v.

2. '*osłona, opieka, piecza, fides, patrocinium, tutela, custodia*': Na *obroney in tutela 1434 *R* XXV 267; Obykly szą thaczy... we wszach nyemyeczskich przebywacz, abi zaloby przeciwko gym polozoney othbyly przes obroną nyemyeczskego prawa (per iuris Teutonici defensionem, *Dział* 33: gdzesz to by syą nyemyeczskym prawem odpyraly) *Sul* 42; Czaszi nasze pod twoią obroną abi bili spokoyne *MW* 44a; Thy, panye, day pokora szerczu naszemu y obrona od moczy nyeprzyyaczyelszkyey yemu *MW* 80b; W rącze thwoie, myły panye, dzysz ku obronye, po szmyerczy ku chwale, poleczam dusza moyą *MW* 99a; Nyechay sthanyemy bocz (*pro* pod?) obrona thwoia (*sc.* św. Anny), modl szye za namy wnuku szwemv, yey (*pro* yen?) nasz poleczil w obrona plodu thwemu (*sc.* Maryi) *MW* 101b; Qui wlt hodie pacere, necesse est ipsum obrona, ut unus alteri iniusticiam non faciat *ca* 1500 *R* XLVII 371; ~ *może* '*opieka św. patrona nad kościołem, patroni ecclesiae praesidium*': Patrocinium obrona, kyermasz *ca* 1500 *Erz* 54;

~ przenośnie: '*obrońca, ten kto broni, defensor, tutor*': Odesla iest od nich wszitka obrona (recessit ab eis omne praesidium), a s nami iest bog *BZ* Num 14, 9, *sim.* 1471 *MPKJ* V 25; Mywyedz (*pro* wywyedz) myą z nyeprzeszpyecznoszczy y drog pothąpyenya, boz thy obrona ma (quoniam tu es protector meus Psal 30, 5) *MW* 99a; Powsthany, mily panye, szbawyenye moie y obrono moia (Psał 3, 7)! *MW* 100b; Panye..., bądz obrona nasza moczna (esto bracchium nostrum in mane Is 33, 2) y vczeszenie nasze w czaszu zaszmuczenia! *MW* 114b.

3. '*posiadanie, zawiadywanie, possessio, administratio, cura alicuius rei*': Gdysz thy pyenadze gescze nygdy w gego obroną przyszly, azaly ty pyenadze nye podobnyey przydą gey dzeczem, nyszly gey mazowy *OrtBrRp* 65, 2, *sim. OrtMac* 87. 88; Ty pyenyadze yusz byly yego, thegodła ysz gye myal w szwey obronye y gymy szye obchodzyl, yako chczyal *OrtMac* 75, *sim. OrtBrRp* 59, 1; Bo thy pyenyadze byly yego, gdy gye on wszyal na szwa obroną y w obeszczye y gymy szye obchodzyl, yako chczyał podlug prawa (*OrtBrRp* 59, 1: w szwą obroną y obesczye y sz nymy dzalał podlug prawa) *OrtMac* 75; Yako zenyno gydacze gymyenye człowyek byerze albo moze bracz w szwa obrona, szlowye thako, aszby tho gymyenye po gycy szmerczy gemv przyszlo albo nany odumarlo podlug prawa *ib.* 87, *sim. OrtBrRp* 65, 4; Gdysz yemu szlubyony thy pyenyadze zaplaczycz, yvsz byly w gego obronye tako dobrze, yakoby gye v szyebye myal *OrtMac* 87, *sim. OrtBrRp* 65, 2, *sim. OrtMac* 87, *OrtBrRp* 65, 4; Thy penyadze ma y wszyal, szlowye w szwa obroną *OrtMac* 88, *sim. OrtBrRp* 66, 1; Gydacze gymyenye, czo czlowyek pusczy s szwey obrony *OrtMac* 111, *sim. OrtBrRp* 82, 3; Tha pany wyele lath zastawyla (*pro* zostawyla) tho gymyenye w obronye gey maza *OrtMac* 132, *sim. OrtBrRp* 96, 2, *OrtMac* 134; Yam myal szwey zony wszyszthko gydacze gymyenye w szwey obronye y w mogych rąkv y kvpczylem gym wszędy, gdzyem chczyal *OrtMac* 134, *sim. OrtBrRp* 97, 2; K zwemu gymyenyv klucze noszyla a od szwey obrony (*OrtBrRp* 97, 3: swey obrony, *leg.* z swej obrony) nygdy go nye pusczyla any dala w obroną szwemu mazowy..., a odumarla go (*sc.* imienie) nye w obronye (*OrtBrRp* 97, 3: w nyebronye) yey mąza any gescze yest w obronye, any w rąkv gynne obrony, ale w mogey *OrtMac* 134, *sim. OrtBrRp* 97, 3; Gdysz brath ... mowy, ysz yego szyostra szwego gymyenya od szyebye szwemv mazowy w obroną nygdy nye oddauała thu, gdzye by tho mocz myało, a tho gymyenye ma w szwey obronye (*sc.* brat) *OrtMac* 134, *sim. OrtBrRp* 97, 4; Taliter intelligendum est eciam de omnibus rebus mobilibus, si eas vir de potestate sua miserit voluntarie, vel in potestate, w obronye, sua non habet *OrtRp* 54, 1; *~* '*prawo do posiadania, zawiadywania, ius possidendi, potestas curandi aliquid*': Acz ma zona besz mey wolyey y wyedzenya klucze komv podala, azalyby thym kto mogl moyą obroną tego gymyenya szkazycz? *OrtMac* 134, *sim. OrtBrRp* 97, 3; Aza ya nye blysszy k temu gymyenyv vkazacz szwa obrona y myecz gyc po szwey szyestrze *OrtMac* 134, *sim. OrtBrRp* 97, 3; Thedy yest on (*sc.* brat) blysszy dokazacz obrona thego gymyenya y myecz gyc, nyszly yey maz *OrtMac* 134, *sim. OrtBrRp* 97, 4; Czo masz szwa (*leg.* z swą) zoną zarobyl, tho zenye po nyem szostanyc..., a ku gynemv gymyenyv swego maza *obroną (*OrtMac* 27: obrony) nye ma s prawa prawego *OrtVrtel* 118; *~ o trzymaniu dłużnika w przymusowym areszcie*: Gdysz gy (*sc.* dłużnika) na szlub wolno wypusczyl szwego (*leg.* z swego) dzyerzenya albo obrony, szlowye sz yaczthwa *OrtMac* 111, *sim. OrtBrRp* 82, 2.

4. *corruptum pro* brona '*brama*': Na obroną (*pro* nad broną, *var. lub.*: na⟨d⟩ broną) in fastigio porte (speculator vero, qui erat in fastigio portae super murum, elevans oculos vidit hominem currentem solum II Reg 18, 24) 1471 *MPKJ* V 40.

Obroniciel '*obrońca, opiekun, defensor, tutor*': Habes potentem defensorem, obronyczela, dominum deum XV *med. SKJ* V 264.

Obronić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* obronię *BZ* IV Reg 19, 34. 20, 6; *3. sg.* obroni XV *med. GlWroc* 95v, *BZ* Judith 5, 25, 1466 *R* XXII 13; *~ imper. 2. sg.* obroń *Naw* 184, XV *p. post. R* XIX 98; *~ inf.* obronić 1437 *Wisł* nr 228 s. 86, *Sul* 14, XV *p. pr. PF* V 35, *OrtBrRp* 33, 3, *OrtMac* 34, *MW* 17b; *~ praet. 3. sg. m.* obronił jest *BZ* Is 49, 2; obronił 1410 *JA* VI 210, *BZ* Tob 12, 3, 1467 *MMAe* XVIII nr 85, *ca* 1500 *SprTNW* V 13; *3. pl. m.* obronili 1428 *ZapWarsz* nr 2829, *BZ* I Par 11, 14; *~ condit. 3. pl. m.* by obronili 1475 *ZapMaz* 102; *~ part. praet. pass. n. sg. m.* obroniony XV *p. pr. R* XVI 336; *~ fut. pass. 3. sg. m.* obronion będzie *BZ* Judith 6, 2.

Znaczenia: **1.** '*odeprzeć od kogoś siłą czyjś napad, defendere, protegere, conservare*': Eze Swanszek moczø, sziłø obronil Zawiszina 1410 *JA* VI 210; O cthore obronjenje Climonth

suego winowaczcya szalowal na Smirdzigrochi, thego gemv obronili pod zacladem 1428 *ZapWarsz* nr 2829; Obrónycz defensare 1437 *Wisl* nr 228 s. 86; Obronicz impugnare XV *p. pr. PF* V 35; Ten to stal poszrzod polya a obronyly gy (defenderunt eum) *BZ* I Par 11, 14; Tu... metquartus dictos violatores et homicidas vi... protexisti al. obronil 1463 *TymSąd* 19; Quod dum ipse (*sc.* episcopus)... ipsum Iohannem advocatum pignorare demandasset, prefatus Johannes... pignora repercussit al. obronyl gwaltem 1467 *MMAe* XVIII nr 85; Zabylbych go byl, by go dobrzy nye obronyly gwalthem 1475 *ZapMaz* 102; ~ Quarto dico, quod per fidem dyabolo restititur (*pro* resistitur) obrony se XV *med. GlWroc* 95v.

2. '*ochronić, osłonić, otoczyć opieką, uratować, tueri, servare, salvare*': Nye bądą szą mocz prawem nyemyeczskym obronycz (non poterint se tueri), alye prawem polskym mayą othpowyedzecz o thą rzecz *Sul* 14; Aflictis, miseris, egrotis pater egenis, horum autem erat auxilijs vita tuenda, obronyony, tuis XV *p. pr. R* XVI 336; Paciencia, que debet esse in viduis, quibus multis molestie, zaloszczy, irrogantur, quia non habent, qui eas defenderet obronyl XV *med. SKJ* V 274; Si iudex fuerit depressus sine pecuniis recepcione de tenuta ville Zagorze et Iaroslaw non tueretur ipsum al. nye obronyl, tandem dat... Iaroslaw intromissionem in villam Dalegow 1453 *AGZ* XII 232; Obronyø to myasto (protegamque urbem hanc) a zbawyø ge prze Dauida, slugø mego *BZ* IV Reg 19, 34; Z røki krolya asyrskego wizwolyø cyø y myasto to a obronyø myasto to (protegam urbem istam) prze myø a prze Dauida, slugø mego *ib.* 20, 6; Mnye ot polknyenya ribyego obronyl (eripuit) *BZ* Tob 12, 3; Nye bødzem mocz... przecywycz syø gym, bo gich bog obrony ge (quoniam deus eorum defendet illos) *BZ* Judith 5, 25; Przeto yzesz nam prorokowal rzekøcz, yze lyvd israhelski *obranyon bødze bogem swim (quod gens Israel defendatur a deo suo) *ib.* 6, 2; Pod cyenyem røki swey obronyl myø gest (in umbra manus suae protexit me) *BZ* Is 49, 2; Ja przyszyągam..., ysz chczą... obronycz wdowy y szyrothy *OrtMac* 34, *sim. OrtBrRp* 33, 3; Pes aquile, predo testudinis, aera scindit, hanc sua concha tegit sczervpina obrony 1466 *R* XXII 13; Prawicza boga oczcza wszechmogączego raczi obronycz nas ode wszego zlego *MW* 17b; Szwyąthy Mychalye..., obron mye w skodzye (defende me in periculo), bych nye zgynała w dzyeny szadny *Naw* 184; Obron (*sc.* nas) od wrogv szlego! XV *p. post. R* XIX 98; Spalycz czyalo szwyąthe chczyely (*sc.* Żydowie). Jesuss mathką swą obronyl, Szydy szlepotha zaraszyl *ca* 1500 *SprTNW* V 13.

Cf. **Obranić**

Obronienie *formy*: *n. sg.* obronienie *Sul* 23, XV *med. GlWroc* 231v, *BZ* Gen 15, 1, *MW* 17b, *Naw* 147; ~ *g. sg.* obronienia *ca* 1500 *R* XLVII 372; ~ *d. sg.* obronieniu *Dział* 8; ~ *ac. sg.* obronienie 1428 *ZapWarsz* nr 2829, 1444 *R* XXIII 309, XV *med. GlWroc* 56r, 1453 *R* XXV 212, XV *p. post. R* XIX 57.

Znaczenia: **1.** '*odparcie napaści siłą, defensio, propugnatio*': Jacom ya przi tem bil, o cthore obronjenje Climonth suego winowaczcya szalowal na Smirdzigrochi, thego gemv obronili pod zacladem 1428 *ZapWarsz* nr 2829; Vkladamy, aby kaszdy riczerz... pod swa choragwą stal, aby gdy przydą walky, vmyalby swe myeszczcze pod choragwą odzerszecz kv obronyenyv (pro... defensione, *Sul* 21: kv obronye) swey choragwie *Dział* 8.

2. '*opieka, osłona, tutela, custodia*': Obronyenye tutelam 1444 *R* XXIII 309; Tercium est sustinere ea, que sunt ad defensionem, obronene, amoris XV *med. GlWroc* 56r; Maya panny vczyeszenye, kv szvey cznoszczy obronyenye z Maryey zyvothą 1453 *R* XXV 212; Obronyenye swiøtego krziza,... pomocz wsitkich swiantich raczi bicz zawzdi ze wszitkimi nami *MW* 17b; Mayą-cz panny... stadla szwego obronyenye... sz Mariey dzyevycze XV *p. post. R* XIX 57; Quartus fructus est proteccionis, id est obronyenya *ca* 1500 *R* XLVII 372; ~ '*prawo do obrony prawnej, potestas defensorem in iudicio habendi*': Ysze kaszdemv naawyączsze obronyenyee nye ma bicz zapr⟨z⟩aano (quia cuilibet summa defensio non est deneganda), thegodlya wstawyami, aby w sandzech... kaaszdi... mozze y yma myecz swego przyprawczą, procurathora *Sul* 23; ~ *przenośnie*: '*obrońca, ten kto broni, opiekun, defensor, tutor*': Nye straszy syø, Abramye, yacz yesm obronyenye twoge (ego protector tuus sum) *BZ* Gen 15, 1; Bandz my naprzeczywko przeczywyanyv mogym nyeprzyyaczyelom... moczne obronyenye (sit contra insidias inimicorum meorum... fortis defensio)! *Naw* 147.

3. '*obwarowanie, umocnienie obronne, munitio*': Obronenye municione XV *med. GlWroc* 231v.

Obronność '*obronny charakter czegoś, warowność, status firmus, condicio munita*': Obronnoscz emunitas *ca* 1500 *Erz* 54.

Obrońca *formy*: *n. sg.* obrońca 1444 *R* XXIII 302, 1448 *R* XXIV 354, XV *med. R* XXIV 341, *BZ* Ex 34, 14. Judith 6, 13, 1471 *MPKJ* V 7, *Pul* 60 arg.; ~ *g. sg.* obrońce XV *med. R* XXV 156; ~ *ac. sg.* obrońcę *Sul* 16; ~ *v. sg.* obrońca *Pul* 58, 12; ~ *i. sg.* obrońcą *MW* 98b; ~ *g. pl.* obroniec 1475 *AGZ* XII 373; ~ *ac. pl.* obrońce 1475 *AGZ* XII 373, 1476 *AGZ* XIX 167. 177.

Znaczenia: **1.** '*ten kto broni czegoś przed czyjąś napaścią, odpierający czyjąś napaść, defensor, propugnator*': W noczy byerzącz zytho czvdze, bądzeli przes obranczą (per defensorem) zytha... zabyth, w wyną nye vpadnye *Sul* 16, *sim. ib.*

2. '*opiekun, tutor, custos, patronus*': Obroincza propugnator 1444 *R* XXIII 302; Sis presul ad custodiam obroyncza ku ostrzezenyu (ut solita clementia sis praesul ad custodiam) *ib.* 307; Prouisor et protector opyekadlnyk, obroncza 1448 *R* XXIV 354; Obroncza propugnator XV *med. R* XXIV 341; Obroncze defensoris XV *med. R* XXV 156; Bog nyebyeski gest obroncza gich (defensor eorum est) *BZ* Judith 6, 13; Bądz my panem y bogem, obronycza moy[a]m (esto mihi in deum protectorem Psal 30, 3) y zachowanyem od wszythkych pokusz dyabelszkych *MW* 98b; Rosprosz ye w moczy twoyey y slosz ye, obroyncza (*Fl*: zaszcziczicze⟨lu⟩) moy, gospodnye (depone eos, protector meus, domine)! *Pul* 58, 12; Xpus iest wyeza natwardsza przeczyw nyeprzyaczelom y obroyncza swych *Pul* 60 arg.; ~ Nye klanyay szyø bogu czudzemu! Pan, msczyczyel gymyø gego, bog gest obroncza (deus est aemulator) *BZ* Ex 34, 14.

3. '*osoba, która za pozwanego odpowiadać powinna w sądzie, zachodźca, advocatus, patronus*': Et nobilis Lopaczinski, procurator generalis Nicolai Karnkowski: Domini, date michi ad tutores al. do obronyecz ipsos cittare al. dopozywacz szyą pueros... Stanislai... Et domini dederunt sibi et decreverunt per octodecim septimanas ad cittandum eos tamquam tutores al. obroncze 1475 *AGZ* XII 373; Sigismundus... attemptavit in defluxu octodecim septimanarum, prout debuit locare tutores al. obroncze... et non locavit 1476 *AGZ* XIX 167; Quia sibi dominus Karnkowsky receperat statuere protectores al. obroyncze et non statuit *ib.* 177.

4. '*interpretator, egzegeta, interpres, explicator*': Papistes est fidelis interpres aut expositor, qui eiusdem Ptholomei facta fideliter exposuit obroncza, strozny (aliud est enim esse vatem, aliud est esse interpretem Gen prol.) 1471 *MPKJ* V 7.

! Obroslky '*oś ziemska, bieguny, terrae axis, cardines, poli*': Obroslky (*war. lub.*: obrąsky) cardines (domini enim sunt cardines terrae et posuit super eos orbem I Reg 2, 8) 1471 *MPKJ* V 35. ~ *Zapewne błędnie skopiowany czes. wyraz* okršlky.

Obrosły '*zarośnięty, porośnięty czymś, aliqua re (capillis) coopertus, obsitus*': Fortuna enim fronte capillata, obroszlim czolem, describitur et in occipite recaluata 1466 *R* XXII 11; Navyrzchnyą varga takyesch byla obrosla okrą⟨g⟩lo (labium superius semicirculatum fuit) *Rozm* 152; ~ '*najeżony, naszpikowany (strzałami), horridus, hirsutus*': Spicula, *gl.* tela, terroris quasi siluam plantat in illis, *gl.* sc. demonibus, vix reperire suum novaque tela locum, hispida, obroszle, flammigeris plumescunt tergora, *gl.* dorsa demonum, telis 1466 *R* XXII 27.

Obrócenie *formy*: *g. sg.* obrocenia XV *med. SKJ* V 268; ~ *d. sg.* obroceniu *BZ* Is 49, 6; ~ *i. sg.* obrocenim *Fl* i *Pul* Ath 33, *Sul* 21, *MW* 113a, *Pul* 118, 91; ~ *l. sg.* (w) obroceniu *Fl* i *Pul* 9, 3. 125, 1.

Znaczenia: **1.** '*odwrócenie, skierowanie w inną stronę, z powrotem, conversio, actus aliquid aliorsum dirigendi, retro flectendi*': W obroczenu neprzyaczela mego opak, rozboleiø se (in convertendo inimicum meum retrorsum, infirmabuntur) *Fl* 9, 3, *sim. Pul*; W obroczenyv gospodzyn yøtzstwo Syon (in convertendo dominus captivitatem Sion), vczyneny gesmy yako vczeszeny *Fl* 125, 1, *sim. Pul*; Acz... obroczy (*sc.* rzeka) swe szczee... przes gynsze myeszczca nye obrocenym lvczskym (non ministerio hominis), alye moczą wlostną *Sul* 21.

2. '*przemiana, mutatio*': Gensze yakokoly bog gest y czlowek, ne dwa wszdy, ale geden gest Kristus. Geden zagiscze ne obroczenym boszstwa w czalo (unus autem non conversione divinitatis in carne), ale przyyøczym czlowecz-stwa w boga *Fl* Ath 33, *sim. Pul*, *MW* 113a.

3. '*przyjęcie właściwej religii, skierowanie do właściwych zasad moralnych, actus fidem veram amplectendi*': Et nos eciam exemplo ipsorum non debemus differre ad Christum conversionem, obroczenya, nostram XV *med. SKJ* V 268; Malo gest, abi bil mnye slvga kv wzbvdzenyv pokolenya Iacobowa a kwasv israhelskich kv obrocenyv (ad suscitandas tribus Iacob et faeces Israel convertendas). Dalem cyø w szwyatlo poganom *BZ* Is 49, 6.

4. *dubium*: Obroczenym (*Fl*: obrzødzenym) twoym stayø dnyowye (ordinatione tua perse-

verat dies), bo wszystko sluzy tobye *Pul* 118, 91.

Obrócić, Obrócić się, Hobrócić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* obrocę *Fl* 17, 41, *Fl* i *Pul* 67, 24. 88, 23, *BZ* Lev 26, 31. IV Reg 21, 13; *2. sg.* obrocisz *Gn* 174a, *Fl* i *Pul* 58, 9. 72, 20, *etc.*; *3. sg.* obroci *Fl* i *Pul* 52, 8. 72, 10. 93, 15, *Sul* 21, *etc.*; *1. pl.* obrocimy *BZ* Gen 20, 13; *2. pl.* obrocicie *Fl* 7, 13; *3. pl.* obrocą *Fl* i *Pul* 50, 14. 55, 9. 58, 16. 103, 10. 30, *KartŚwidz*; ~ *praes. ind. z partykułą* ać, niechaj *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *3. sg.* ać obroci *BZ* Ex 7, 9; *3. pl.* niechaj obrocą *MW* 30a; ~ *imper. 2. sg.* obroci *Fl* 33, 14, *Fl* i *Pul* 6, 4. 79, 4. 8. 15. 20. 84, 4, *etc.*, XV *p. post. R* XIX 63, XV *ex. PF* V 105; obroć *SalveReg* 10. 13, *BZ* Neh 4, 4, *ca* 1500 *SprTNW* V 16; *3. sg.* obroci *Fl* i *Pul* 34, 16; obroć *Fl* i *Pul* 7, 17; *1. pl.* obrośmy *Rozm* 89; *2. pl.* obrośćie *Fl* i *Pul* 89, 3; *3. pl.* obrocicie *Fl* 118, 79; obrośćie *Fl* 69, 3, *Pul* 118, 79; ~ *inf.* obrocić XV *med. SKJ* V 268, *BZ* II Par 25, 8, *OrtBrRp* 102, 4, *OrtMac* 140, *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* obrocił jeśm *Fl* i *Pul* 31, 4. 118, 59; obrociłem 1414 *TymSąd* 165, *MW* 26b—27a; -m obrocił 1410 *TPaw* IV nr 1943, 1423 *Pozn* nr 1150, *etc.*; -m hobrocił 1457 *ZapWarsz* nr 1070; *2. sg. m.* obrocił jeś *Fl* 29, 14. 43, 12, *Pul* 43, 20. 113, 5. Is 1; obrociłeś *Pul* 29, 14; *3. sg. m.* obrocił jest *Fl* Is 1, *Fl* i *Pul* 113, 3, XV *med. MPKJ* V 432, *BZ* Ex 8, 17; jest obrocił *BZ* Ex 7, 10. 15, *ca* 1500 *SprTNW* V 15; obrocił 1393 *Pozn* nr 149, 1400 *SKJ* III 192, *Fl* i *Pul* 22, 2, *etc. etc.*; *f.* obrociła jest *BZ* Gen 19, 26; obrociła *BZ* Ex 7, 20, *Rozm* 48. 527; *neutr.* obrociło *Rozm* 736; *3. du. m.* -sta obrociła *BZ* Jos 2, 5; *3. pl. m.* obrocili są *Fl* 77, 12. 63; są obrociły *BZ* Ex 7, 12; obrocili *BZ* Gen 18, 16. II Par 29, 6, *Pul* 77, 12. 63, *Rozm* 644. 819; *f.* obrociły *BZ* Ex 15, 25; ~ *plqperf. 3. sg. m.* jest był obrocił *Gn* 173a. 182a; był obrocił *BZ* I Esdr 6, 22; *neutr.* jest było obrociło *Gn* 183a; ~ *condit. 1. sg. m.* bych obrocił 1471 *MPKJ* V 55; *3. sg. m.* (-)by obrocił *Rozm* 324. 406; *f.* -by obrociła *Dział* 7; *neutr.* -by obrociło *Gn* 183a; *3. pl. m.* obrociliby *BZ* II Par 6, 37. 38; -by obrocili *Rozm* 337; -by obrociły *BZ* Ex 7, 19; ~ *condit. praet. 3. pl. m.* by byli obrocili *Rozm* 722; ~ *part. praet. act.* obrociw *Fl* i *Pul* 70, 22. 23. 84, 6, *BZ* Ex 7, 23, *etc.*; obrociwszy *BZ* Gen 18, 22. Ex 10, 6. Num 21, 33, *etc.*; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* obrocona 1405 *SKJ* III 196, *Pul* 110 arg.; *neutr.* obrocono *BZ* Gen 15, 6; ~ *inf. pass. sg. f.* być obrocona *Sul* 66; ~ *praes. pass. 1. sg. m.* obrocon jeśm *Fl* i *Pul* 72, 21; *3. sg. m.* obrocon jest *Pul* 14, 5; *neutr.* jest obrocono *Sul* 92; ~ *imper. pass. 3. pl. m.* obroceni bądźcie *Fl* 9, 17. 58, 7, *Fl* i *Pul* 6, 10. 34, 5. 39, 20; ~ *fut. pass. 3. pl. m.* obroceni będą *Pul* 9, 17; ~ *condit. pass. 3. sg. f.* -by obrocona *Dział* 7; *neutr.* -by obrocono *Dział* 60; *3. pl. m.* -by były obrocony *Sul* 80.

Znaczenia: **1.** '*kogoś a. coś inną stroną wobec czegoś ustawić, inaczej ustawić, nastawić, zmienić czyjeś położenie wobec czegoś, vertere convertere, torquere*': A thegodla, rzecznicze nasza, ony thwogy myloszerny oczi k nam obroczy (*SalveReg* 10. 13: obrocz) *SalveReg* 1. 1a. 2. 5—9. 12. 14—18, *sim.* XV *p. post. R* XIX 63, XV *ex.PF* V 105; Tedi gdisz wstaly... czy møszowye, obroczyly swoge *brzemyena przeczyw Sodomye (direxerunt oculos contra Sodomam) *BZ* Gen 18, 16; A porzucyl syø na losze swe, obrocyw twarz swø k scyenye (avertit faciem suam ad parietem) *BZ* III Reg 21, 4, *sim. ib.* IV Reg 20, 2; Zgladzø Ierusalem... a zagladziw obroczø (delens vertam) a powyodø... grawkø na twarz gego *BZ* IV Reg 21, 13; Gedly sinowye israhelsci... y czinyly swyøto przesnycz..., bo bil ge bog obradowal a bil obrocyl syerce (et converterat cor) Asyerowo k nym *BZ* I Esdr 6, 22; Vczyeszy me szmąthne szyercze..., obrocz ku mnye thwe oblycze *ca* 1500 *SprTNW* V 16; ~ Odwrocyly twarzi ot stanu pana boga naszego y obrocyly gemu chrzbyet (praebuerunt dorsum) *BZ* II Par 29, 6; Jakom ya Piotra Grzebaka, kmyeczia... w klodze lezączego nye sbil... ani w clodze obrocziwschi thego kmyeczia dzirzal 1468 *TymSąd* 162; Czvsz czo sobota svyączono, to dzysz svyeczymy nyedzyelye, yakoby drzeuo vyrzk korzenym obroczyl (quasi caput versum est in caudam) *Rozm* 324; Czczyenye o tem, yako odvyazawschy y (*leg.* ji 'go') y obroczyly krzeptem ku slupv *ib.* 819; O tem, yako vtore byczovaly mylego Iesusza, obroczyvschy gy krzebyetem. Tedy tako yste obroczyvschy gy brzuchem y poczęły bycz pągamy *ib.* 821; ~ obrócić się '*wykonać zwrot, odwrócić się, se convertere, averti*': Obrocy se (convertere), gospodne, y wytargni duszø moiø *Fl* 6, 4, *sim. Pul*; A obrociw se (et conversus) sziwyl ies me..., a obrocyw se (et conversus) vweselil ies me *Fl* 70, 22—3, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 84, 6; Przeto obroczi se (convertetur) lud moy tu *Fl* 72, 10, *sim. Pul*; Bosze czcy, obroczy se (convertere), wesrzi s neba y widz *Fl* 79, 15, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 89, 15; Obroczyl gest sø gnew tw⟨o⟩y (conversus est furor tuus Is 12, 1, *Pul*: obroczyl yes sze) y vczeszyl ges mø *Fl* Is 1; A kako w czasv ssmyerczy obroczyl sye yest (*sc.* Jezus, conversus

est) kv dzyewyczy XV *med. MPKJ* V 432; Tako syø obroczywszy i gidze do Sodomi (converteruntque se inde et abierunt Sodomam) *BZ* Gen 18, 22; Gensze gdisz przyszøkl, pomodlw sze bogv Israel a obroczyl sze w głowi loszyczka (conversus ad lectuli caput) *ib.* 47, 31; A obroczyw sze (avertitque se) y szedl gest do domu swego *BZ* Ex 7, 23, *sim. ib.* IV Reg 23, 16; Tedi Moyszesz obroczywszy szyø (avertitque se) y wiszedl gest od ffaraona *BZ* Ex 10, 6, *sim. ib.* Num 21, 33; To rzekw Samuel, obrocyl syø, chczøcz przecz gydz (et conversus est Samuel, ut abiret) *BZ* I Reg 15, 27; Vzrzal aniola... a w gego røce... myecz obrocyw syø przecyw Ierusalem (gladium... et versum contra Ierusalem) *BZ* I Par 21, 16; A obroczywszy szyą Ihus (conversus autem Iesus Jo 1, 38) y vydzancz ye naszlyadvyacze go *rekl gym *EwZam* 301, *sim. Rozm* 364; Ezechias, krol nyemoczny,... ku sczyenye szyą iest obroczyl *ca* 1500 *SprTNW* V 15; A obroczywschy szye myly Iesus kv nyevyesczye (et conversus ad mulierem Luc 7, 44)... rzekl kv Symonovy *Rozm* 320, *sim. ib.* 397; Vtenczasz myly Iesus obroczyl szye kv svem zvolyenykom (et conversus ad discipulos suos Luc 10, 23) y rzekl *ib.* 331; Vzryavschy ya y obroczyl szye na stroną, vstawschy przeczyv yey y przyvytal ya barzo laskavye *ib.* 497; A rzekvszy to y obroczyla szye kv ynem nyevyastam svyątem y rzekla *ib.* 527, *sim. ib.* 739; Vtenczass obroczyl szye myly Cristus (et conversus dominus Luc 22, 61) na Pyotra y pobudzyl y (*leg.* ji 'go') ku pokuczye *ib.* 691; ~ Obroczy se (diverte, *Pul*: odwroczy szye) od zlego a czin dobre *Fl* 33, 14; A nye obrocy (non avertet) oblycza swego od was (*sc.* bog) *BZ* II Par 30, 9; Y obroczyl yes (*Fl*: odchilil ies) szyercze (*pro* stdze) nasze od drogy twoyey (et declinasti semitas nostras a via tua) *Pul* 43, 20.

2. *'nadać komuś a. czemuś nowy kierunek ruchu, inaczej kogoś a. coś skierować, convertere, aliquid vel aliquem aliorsum dirigere'*: **a.** *'nadać przeciwny kierunek, zawrócić, in contrariam partem dirigere, retro flectere'*: Obroceni y zaplonøły bødzcze (convertantur et erubescant) barzo richlo *Fl* 6, 10, *sim. Pul*; Duszø moiø obroczil (convertit) *Fl* 22, 2, *sim. Pul*; Obroceni bødzcze opak (avertantur retrorsum)... misløcz mne zlaa *Fl* 34, 5, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 39, 20; Obroczil ies ⟨nas⟩ opak (avertisti nos retrorsum, *Pul*: odwroczyl yes nas opak) po naszich neprzyaczelech *Fl* 43, 12; Gdi obrocy bog iøczstwo (cum converterit deus captivitatem) luda swego, radowacz se bødze Iacob *Fl* 52, 8, *sim. Pul*; Obroczeni bødzcze (*Pul*: *obroczo szye) ku weczoru (convertentur ad vesperam) *Fl* 58, 7; Rzecl gospodzin: Z Bazan obroczø, obroczø w głøbocoscz morza (ex Basan convertam, convertam in profundum maris) *Fl* 67, 24, *sim. Pul*; Bosze czcy, obroczi (converte) nas y pokaszi oblicze twoie, y zbaweni bødzem *Fl* 79, 8, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 79, 4. 20. 84, 4; Nenawidzøcze gi w uczyekane obroczø (in fugam convertam) *Fl* 88, 23, *sim. Pul*; Obroczy, gospodne, yøczstwo nasze (converte, domine, captivitatem nostram) *Fl* 125, 5, *sim. Pul*; Przepuscy pan, abi bil przemozon od nyeprzyiacyol, bocz to (*sc.* boga) gest wspomoci y na byeg obrocycz (dei quippe est adiuvare et in fugam convertere) *BZ* II Par 25, 8; ⟨G⟩dysz rzeczy vmarle trudno wzbvdzycz, yako mynąle na wstecz obroczycz (difficile sit retractare) *Dzial* 27; ~ Gonicz bødø neprzyacele moie y polapø ie. Any se obroczø (et non convertar, *Pul*: any szye wroczę), alisz zginø *Fl* 17, 41; Obroczil iesm se (conversus sum) w uboszstwe moiem *Fl* 31, 4, *sim. Pul*; Nemilosciwi ku tobe se obroczø (convertentur) *Fl* 50, 14, *sim. Pul, KartŚwidz*; Tegdi obroczø sø (convertentur, *Pul*: szye obroczø) neprziiaccelowe mogi opak *Fl* 55, 9; Obroczø se ku weczorowi (convertentur ad vesperam) y glod cirzpecz bødø iaco psi *Fl* 58, 16, *sim. Pul*; Obroczcze ⟨sie⟩ opak (avertantur retrorsum, *Pul*: odwroczcze szye opak) *Fl* 69, 3; Obrocyli se sø (conversi sunt, *Pul*: obroczyly szye) w dzen boia *Fl* 77, 12; Rzekl ies: Obroczcze se (convertimini), synowe ludzsczy *Fl* 89, 3, *sim. Pul*; Granyczø poloszyl yes gym, gyesze ne przestøpyø any sye *obrøczø (neque convertentur, *Pul*: szye obroczø) pokricz szyemyø *Fl* 103, 10; *Yordanysz obroczyl sie gest opak (conversus est retrorsum) *Fl* 113, 3, *sim. Pul*; Czo gest tobe..., Yordane, ysz obroczyl ⟨jeś⟩ sse opak (quia conversus es retrorsum, *Pul*: ysze obroczyl yes szye opak)? *Fl* 113, 5; Obroczycze sø (*Pul*: obroczczye szye, *MW* 30a: niechay obrocza se ku) mne (convertantur mihi), boyøczy sø czebe *Fl* 118, 79; Wyącz sza wyedr obroczyl, thenczy sząszą nawroczył *Aleksy* w. 156; Gdysz cy, ges to byli iako pobyegly, chczøøcz syø na pvsczø wroczicz, potem obrocziwszy syø, przesylnye syø brali (contra persequentes fortissime restitissent) *BZ* Jos 8, 20; Gdy vbyal ye, szukaly yego y ⟨o⟩broczyly szye (revertebantur, *Fl*: wraczali se), y rano szly do nyego *Pul* 77, 38; Revertentur zaszyą szyą obroczycz XV *p. post. PF* III 288; ~ **b.** *'nadać nowy kierunek (niekoniecznie prze-*

ciwny), in aliam partem (non semper contrariam) flectere': Obroczeni bødzcze (convertantur, *Pul*: obroczeny będą) grzeszni we pkel *Fl* 9, 17; Obroczyl gesm (converti, *MW* 26b—27a: obroczilem) noghy moge we swadeczstwa twoya *Fl* 118, 59, *sim. Pul*; Iako praue tego roku copana przekopa i droga obroczona tha ro⟨bo⟩thø 1405 *SKJ* III 196; Acz opvsczywszi (*sc.* rzeka) pirzwe lozisko, obroczy (si... diverterit, *Dział* 7: gdyby... gynszym byegyem syą obroczila) swe szczee... przes gynsze myeszczca *Sul* 21; Ionatas... syøgnøl koncem tego prøta,... y dotknøl w myod y obrocy røkø swø k swim vstom (et convertit manum suam ad os suum) *BZ* I Reg 14, 27; A prze tø prziczinø nye prziwyozl gey k sobye..., ale obrocyl iø (*sc.* skrzynię) w dom Obededoma (sed avertit in domum Obededom) *BZ* I Par 13, 13; Ezechias, gen zaczwyrdzil zwyrzchnyø studnyczø wod Gyonskich a obrocyl ge (et avertit eas) we spod stron myasta Dauidowa ku zapadu slunca *BZ* II Par 32, 30; Aczby tesz rzeka moczą czlowieczą gynądy obroczona (retrahatur, *Sul* 21: bądzeli... odwroczono) *Dział* 7; Obroczil wodą fecitque aqueductum (fecitque aquaeductum... in circuitu altaris III Reg 18, 32) 1471 *MPKJ* V 45; ~ obrocić się '*podążyć dokądś, udać się dokądś, aliquo se vertere, se conferre, ire*': Na wszelkich myeszczoch, kødi syø obroczymi (ad quem ingrediemur), rzeczy, ze czyesm twoy brat *BZ* Gen 20, 13; Bødø stroszem twym, gdzekoly syø obroczysz (quocumque perrexeris) *ib.* 28, 15, *sim. ib.* 20, 16; Nye wyem, kamsta syø obroczila (*sc.* dwa męża, quo abierunt), szczigaycze ge røcze *BZ* Jos 2, 5; Tegodla obroczmy szyą kv morzv (ad mare divertamus), azabychmy mogly zbycz tych to sylnych pvscz *Rozm* 89; Iesus schedl przepovyedacz v myeszyech, we wsyach y kądykoly szye obroczyl, krolewstwo nyebyeskye *ib.* 321; A gdysz tho vzrely vschyszczy, poczały septacz rzekącz, yschby szye do czlovyeka grzesnyka obroczyl (quod ad hominem peccatorem divertisset Luc 19, 7) *ib.* 406; ~ *przenośnie*: Obrocz se bol iego w glowø iego (convertetur dolor eius in caput eius) *Fl* 7, 17, *sim. Pul*; Modlitwa moia w lono moie obroci se (oratio mea in sinu meo convertetur) *Fl* 34, 16, *sim. Pul*; Poszwany volen ma othydz a przecywko zachoczczy zaloba thaka ma bycz obroczona (et contra liberantem actio dirigatur) *Sul* 66; Obrocz (converte) gich vrøganye na gich glowø *BZ* Neh 4, 4; Slowo,... iesz obroczyl (quod disposuit, *Fl*: czsozz vlozzil yest) ku Abramowy *Pul* 104, 9; Bo wschytko sve sercze y dvch v nyebyossa obroczyla *Rozm* 48; Yze chczyącz nyevynnego vmorzycz, chczyely svoy grzech na Pyłatha obroczycz *Rozm* 773.

3. '*zamienić, przemienić, zmienić, odmienić coś na coś, mutare, vertere*': Bog gego... gest on s vyszokosczy na szemø spatl byl a f proch gest szø on byl obroczil *Gn* 173a; Cdisz vøcz thy vmrzesz, tedy szø vøcz thy szaszø f szemø obroczisz *Gn* 174a, *sim. BZ* Gen 3, 19, 1461—7 *Serm* 442v; Svøthy Gan gestcy ge (*sc.* kamienie) on natichmasth bil ve slotho... obrocil *Gn* 182a; Prosycze, isbicz... tho... kamene obrocylo szø ono szaszø f swe pyrodzene *Gn* 183a; Ono slotho gestcy szø ono szaszø f rosczky y f kamene bylo obrocylo *ib.*; Obroczil ies (convertisti, *Pul*: obroczylesz) placz moy w wesele *Fl* 29, 14; Y obroczil (convertit) w krew rzeky gich *Fl* 77, 49, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 104, 28; Ne chowali smolwy iaco oczczowe gich, obroczili sø se (conversi sunt, *Pul*: obroczyly sze) w łoczyszcze krziwe *Fl* 77, 63; Bolisz (*pro* alisz) prawda obroczy se w sød (quoadusque iustitia convertatur in iudicium) *Fl* 93, 15, *sim. Pul*; A we proch se obroczø (revertentur, *Pul*: obroczø szye) *Fl* 103, 30; Obroczyl (convertit) syercze gych, bychø nenazrzely Ivdv yego *Fl* 104, 24, *sim. Pul*; Yensze obroczyl (convertit) opokø w yezora wod *Fl* 113, 8, *sim. Pul*; Divites dimisit inanes w glod⟨ne⟩ obroczil XV *in. R* XXIV 60; Vola przes mąthrcze k themv gest nalezona, aby lasy... w szyrsze vszytky byly obroczony (ut silvae ... ad ampliores utilitates reducantur) *Sul* 80; Ale zona Lotowa... obroczyla syø gest (versa est) w slub solni *BZ* Gen 19, 26; Wiszczye o mnye miszlyly zle, a bog to obroczyl (vertit) w dobre *ib.* 50, 20; Rzuczyly takyesz kaszdy prøøty swe, ktoresz szyø to søø obroczyly w smoky (quae versae sunt in dracones) *BZ* Ex 7, 12; A prøøt, ktorysz sze gest obroczyl w zmoka (quae conversa est in draconem), weszmyesz w røkø swø *ib.* 7, 15; Uderzø prøtem... wodøø rzecznø, obroczy sze (vertetur) w krew *ib.* 7, 17; Wszczyøgny røkøø swøø nad wody egipskye a na gich rzeky y potoky..., aby sze obroczyli (ut vertantur) w krew *ib.* 7, 19; A ona (*sc.* woda) sze obroczyla (quae versa est) w krew *ib.* 7, 20; Wszitek proch szemsky obroczyl sze gest (versus est) w ploszczycze *ib.* 8, 17; Obroczyl (*sc.* morze) w sucho (vertit in siccum) *ib.* 14, 21; Ukazal (*sc.* pan) gemu drzewo, kto⟨re⟩ gdi wpuszczyl w wodi, w zlotkooszcz sze obroczyli (in dulcedinem versae sunt) *ib.* 15, 25; Myasta wasza obroczø (redigam) w pvstinyø *BZ* Lev 26, 31; Xpus placz... w wyeszelye wyekuge obroczil *Pul*

29 arg.; Bo thvoy smątek obroczy szye (convertetur) tobye vyelykye (*leg.* w wielikie) veszelye *Rozm* 3, *sim. ib.* 573; Obroczysch moy placz vyeszyelye (*leg.* w wiesiele, et in gaudium converte meum luctum) *ib.* 6; Wschystek placz... obroczyl szyą (commutatur) ym vyelykye (*leg.* w wielikie) vyeszyelye *ib.* 7; Tegosz dnya obroczyl (convertit) vodą vyno (*leg.* w wino) *ib.* 187, *sim. ib.* 202. 204; Svyatloscz oczv moych obroczyla szye v zaloscz serdza mego *ib.* 527; Czokolyby byl odpovyedzyal, to by ony byly na potvarz obroczyly *ib.* 722; Obroczylo szye v placz (versus est in luctum Thren 5, 15) sercze nasche *ib.* 736; ~ Weszmy prøøt swoy a porzucz gy na szemyø przed ffaraonem..., acz szyø obroczy wøszem (ac vertetur in colubrum) *BZ* Ex 7, 9; Gensze (*sc.* pręt) szyø gest obroczyl wøszem (quae versa est in colubrum) *ib.* 7, 10; ~ '*poczytywać, wziąć za coś, putare, habere*': Y weszrzal Abram ku bogu a ⟨w⟩ sprawyedlywoscz gemu obroczono (reputatum est illi ad iustitiam) *BZ* Gen 15, 6; Przeto, aby zabieszanye... takye gemv na sromotą nye obroczono (ne sibi fuga ipsius ad infamiam imputetur), vstawyamy *Dział* 60; ~ wniwecz, w nic, ku niczemu obrocić '*unicestwić, pozbawić jakiegokolwiek znaczenia, delere, irritum reddere*': Wniwecz obroczisz (ad nihilum deduces) wszitki pogani *Fl* 58, 9, *sim. Pul*; Obraz gich ku niczemu (*Pul*: w nycz) obroczisz (imaginem ipsorum ad nihilum rediges) *Fl* 72, 20, *sim. Pul*; Ia ku niczemu (*Pul*: w nycz) obroczon iesm (et ego ad nihilum redactus sum) a ne wedzal iesm *Fl* 72, 21, *sim. Pul*; Takye vczysnyenye... daley yest skazono i wnywecz obroczono a nygdi na wyeky ma bicz pamyantano *Sul* 92; W nycz obroczon iest (ad nihilum deductus est, *Fl*: ku niczemu przewedzon iest) w obesrzenyu iego zloszczywy *Pul* 14, 5; A on (*sc.* bog) wnywecz obroczy (ad nihilum deducet, *Fl*: ku niczemu przywedze) zamøczayøcze nas *Pul* 59, 13; Y w nyey (*pro* w nycz) obroczyl (*Fl*: ku niczemu przinosl) barzo Israhel (ad nihilum redegit valde Israel) *Pul* 77, 65; Irritare, id est prouocare... vel euacuare, debilitare nagabacz albo drasznycz, albo wnyvecz obroczycz *ca* 1500 *Erz* 54; ~ obrocić w to słowo '*w pewien sposób się umówić co do jakiejś sprawy, condicere, pacisci*': Tandem ego veni... et mei homines sedent y obroczilem w to slowo, ysz pusczy homines meos 1414 *TymSąd* 165.

4. '*zmienić na lepsze, przyjąć właściwą religię, skierować do właściwych zasad moralnych, ad emendandam vitam traducere, ad fidem veram amplectendam adducere*': Acz se ne obrocycze (nisi conversi fueritis, *Pul*: szye nye nawroczyczye), mecz swoy zanosl iest *Fl* 7, 13; Ne tardes converti, nye myeschkay obroczycz sze, ad dominum deum tamen et ne differas de die in diem XV *med. SKJ* V 268; A obrocylybi syø swim syercem (conversi in corde suo)..., czinyly pokaianye *BZ* II Par 6, 37; A *obroczillybi syø k tobye (reversi fuerint ad te) w czalem syerczv swem *ib.* 6, 38; Obroczona czerkew spyewa dobroty oycza *Pul* 110 arg.; By szye popelnyło... prorocztwo Izay⟨a⟩scha proroka, rzekączego:... yschby szye obroczyły, aby⟨ch⟩ ye vzdrovyl (et convertantur et sanem eos Mat 13, 15) *Rozm* 337; O tem yako myly Iesus laskavye sz nymy movyl, chczyącz ye obroczycz *ib.* 473; Yze szye s tego luda zydovskyego obroczyly y vyerzyly v Iesusza *ib.* 644.

5. '*przeznaczyć, zużyć, spożytkować, poświęcić na coś, consumere, collocare in aliqua re, adhibere ad aliquid*': Isz Thomislaf vzøl po szwei szene... 400 grziuen poszagu y obroczil, yamo ⟨ch⟩czal 1393 *Pozn* nr 149, *sim.* 1400 *SKJ* III 192; Kedi mu pani dala dwe grziwne, an ge obroczil na gich polepszene 1410 *Piek* VI 407; Jakom ya przedal swey *żony suknø y obroczyl za gey duszø 1410 *TPaw* IV nr 1943; Yaco possagu swey zony *wnoslzem panczdzezanth grziven v o⟨ć⟩czysnø do Glaboczcza a tym obroczyl na pospolithe dobre Micolayewo y Dobrogostowo 1423 *Pozn* nr 1150; Opyekadlnyk ma... przedacz gych (*sc.* dzieci) stoyacze gymyenye y s tego ge zywycz, a ostatek obroczycz na gych vzytek *OrtMac* 140, *sim. OrtBrRp* 102, 4; Jakom ya Czcziborowy nye virambyl drzeva z gego pushczey... any viwyoswsshi hobroczil, gdzem chczal 1457 *ZapWarsz* nr 1070; Ale trzech skoczczow gemv pyenyądzy nye wroczyl, a na swoy vszytek obroczyl *Dział* 35; Jakom ya nye... wzyal... kozucha... anym thego kv swemv vzythkv obroczyl 1469 *ZapWarsz* nr 1188, *sim.* 1475 *ib.* nr 1389; Jakom ja... nye oral... na rszyszku... anym obroczyl vzythcowh gego k szobye 1474 *ib.* nr 1384; Nye vkradlem konya... anym go obroczyl, gdzem chczal, any thego vszythkv mam w domv szvem 1480 *ib.* nr 1480; S temy to stawky moze uczinicz y nechacz, przedacz, zamienicz, gyako bi sse gemv nalepey zdalo abo poradzono bylo obroczicz na swe poszitky lepse 1488 *FontesŚl* II 16.

6. '*przetłumaczyć, interpretari, vertere*': Traham bich vyłozil aut obroczil (exigitis enim, ut librum Chaldaeo sermone conscriptum ad Latinum stylum traham Tob prol.) 1471 *MPKJ* V 55.

7. *zapewne zam.* obracać się '*przebywać, versari, conversari*': Obroczyl versatus (sed iuxta misericordiam, quam feci tibi, facies mihi et terrae, in qua versatus es advena Gen 21, 23) 1471 *MPKJ* V 10.

8. *dubium*: Obroczyl scha avulsus est XV *med. R* XXV 272.

Obrócily *(?)* '*obracający się, ruchomy, versatilis, mobilis*': Obroczila versatilis (praecordia fatui quasi rota carri et quasi axis versatilis cogitatus illius Ecclus 33, 5) 1471 *MPKJ* V 83.

Obróść '*pokryć się czymś rosnącym, porosnąć czymś, obnasci, (frondibus, pilis) convestiri*': Yako Iozeph przyschedl do kosczyola a kako yego laska pvsczyla, obrosla y zkwytla (quod virga eius fronduit et floruit) *Rozm* 32; Podbrodek... vezrzod slobol (*pro* slobek 'żłóbek') maluczky myal, yen potem byl obrosl *ib.* 152.

Obrównanie 1. '*przeprowadzenie poprawek granicznych, actus bonorum terminos corrigendi*' *(?)*: Thomas... accepit sibi Falconem... et Henricum... na obrownanye dzedzini vlg... Item eciam Jaka... uxor Retibori... ab altera parte accepit sibi Mszczyslaum... et Stanislaum... similiter vlg. na obrownanye hereditatis predicte 1415 *Czrs* 147.

2. '*ograniczenie co do ilości, imminutio*': Aczbi... slvzebnykowy przes sądzą nasznamyonaneemv na thą tho cząązzą... nye przepvszona bi bila przes pana alybo przes wyesznycze wyesz bicz cząądzaana podlug przerzeczonego obrownaanya (iuxta praemissam limitationem)..., chczemi, abi wyną... zaplaczycz bili powynny *Sul* 30.

Obróż 1. '*pasek zakładany psu na szyję, obroża, maelium, collare canis*': Inquit (*sc.* canis): Ne valeam morsu peccare diurno vincula, *gl.* ligamina, obrozy, diurna fero, nocte iubente vagor 1466 *R* XXII 16; Pro colcriis canum al. za obroze dedi octo grossos 1478 *RachKról* 226; Ad ligamina canum bachmati al. na obroze 1500 *ZsigBud* 47; Pro novis obroszy et corigia ad eas ad canes domini principis charthi *ib.* 75.

2. '*ozdobny łańcuch noszony na szyi, torques quidam ornatior*': Torques huczcop vel obrosz XV *med. PF* V 28.

Obrudzenie '*obecność brudu, zabrudzenie, zanieczyszczenie, sordes, actus vel effectus spurcandi, contaminandi*': Obrudzenym impuritate XV *med. R* XXV 160.

Obrus '*kawał płótna używany do różnych celów (np. do wycierania rąk, przykrywania stołu), prześcieradło, obrus, ręcznik, linteum, quod ad varios usus adhibebatur (e. g. ad lectos sternendos, ad mensas tegendas, ad manus extergendas)*': Obrusz gausappe *ca* 1420 *WokTryd* nr 294; Kv they tho gyeradzye, szlowye nyewyeszczkym rzeczam, szlusza czynyone szlotho y szrebro..., kobyercze, obruszy, racznyky, koldry *OrtMac* 69, *sim. OrtBrRp* 55, 2; Jacom ya... nye wzanl s skrzynye Jedwydzyney... obrusow y czachlow z ynymy byalymy schathamy 1471 *TymProc* 281; Item obruszow szyescz 1493 *PF* IV 664; Gausape, mantile vel mensale, tischtuch obrvsz *ca* 1500 *Erz* 54; Mantile vel mantele, idem quod gausape vel mappa obrvsz *ib.*; Obrusch mantile *ca* 1500 *R* XLVII 356; Vzyawschy (*sc.* Chrystus) obruss y przepaszal szye (cum accepisset linteum, praecinxit se Jo 13, 4) *Rozm* 531; Krystus... vstal od vyeczerze, odzyenye sk⟨ł⟩ada, obrusem szye opaschuye, przed svemy slugamy sva kolana... sklonyvschy, vmyval svem zvolyenykoma nogy *ib.* 532; Opasal szye (*sc.* Jesus) lnyanym obrussem, alye yego rące y pyerszy, y zyvot byl nag asz do pasza *ib.* 533.

Obrusiec '*kawałek płótna używany do różnych celów (np. do wycierania rąk, przykrywania stołu), prześcieradło, obrus, ręcznik, linteum, quod ad varios usus adhibebatur (e. g. ad lectos sternendos, ad mensas tegendas, ad manus extergendas)*': Esze Cathuscha nye vcziniła gwalthu w Maczeiowem sołe ani obruszcza wząła 1436 *KsMaz* III nr 2400, *sim. ib.*; Obruszyecz mensale XV *p. pr. R* XVI 349; Quia tu, Stanislae, recepisti violenter et fecisti recipere cistam, tunicam, palium... et duo mensualia, quatuordecim manipulares al. obruscze 1468 *AGZ* XVIII 85.

Obruszyć się '*zachwiać się, poruszyć się, movere, incitare*': Malem obruszyly szya pene moti sunt (mei autem paene moti sunt pedes, paene effusi sunt gressus mei Psal 72, 2) *ca* 1455 *JA* XIV 491.

Obruśny '*pachołek mający w swej pieczy obrusy, famulus, cui lintea curae erant*': Eodem die Sczepanyecz, obrusszny domini regis, dedi fertonem 1477 *RachKról* 194, *sim. ib.* 208, 1478 *ib.* 218. 234; Dedi quatuor cum medio grossos ab ablucione mensalium per manus Stanyecz et Sczepany⟨e⟩cz, obruszny 1478 *ib.* 238.

Obrycie '*wykop, rów odprowadzający wodę, fossa incilis, fossa qua aqua ducitur*': Donauit... unum mansum agrorum... cum pratis circa... fluuium... ac eciam spacium pro hortis, aqua circumdatum al. za obryczym, ab emissario al. od vpustu de piscina vsque ad incursum aque in fluuium (1474) 1617 *ArchSław* II 223.

Obrywać '*zrywać, oddzierać, carpere, avellere*': Obryvay carpe XV *p. pr. R* XVI 343.

Obrzaz *cf.* **1. Obraz**
Obrzazać *cf.* **Obrzezać**
Obrzazanie *cf.* **Obrzezanie**
Obrzazek *cf.* **Obrzezek**
Obrzazować *cf.* **Obrzezować**
Obrzazowanie *cf.* **Obrzezowanie**

Obrząd *formy*: *n. sg.* obrząd *Fl* i *Pul* 24, 15. 88, 28, *ca* 1428 *PF* I 493, XV *in. R* XXIV 68; ~ *g. sg.* obrzęda *Fl* 24, 11, *Fl* i *Pul* 77, 13. 131, 12, *Pul* 39 arg., 98, 8; obrzędu *Fl* i *Pul* 88, 34; ~ *d. sg.* obrzędu 1453 *R* XXV 211, *Pul* 104 arg., XV *p. post. R* XIX 56; ~ *ac. sg.* obrząd *Fl* i *Pul* 49, 17. 54, 23. 73, 21. 82, 5, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* obrzędem 1415 *Pozn* nr 705, *ca* 1428 *PF* I 482, *Naw* 113; ~ *l. sg.* (w) obrzędzie *Fl* i *Pul* 77, 41; ~ *n. pl.* obrzędowie *Pul* 92, 7; ~ *g. pl.* obrzędow *Pul* 77, 62.

Znaczenia: **1.** '*układ, umowa, obietnica, przyrzeczenie, przymierze, conventus, pactum, foedus, testamentum*': Prokne drogi bosze miloserdze y prawda *szukaiocim obrzøda (requirentibus testamentum, *Pul*: obrządzenya) iego y swadeczstwa iego *Fl* 24, 11; Twardoscz iest gospodzin tim, is to se iego boiø, a obrzød (testamentum) iego, bi ziawoni bil gim *Fl* 24, 15, *sim. Pul*; Grzesznemu rzekl bog: Czemu ti wipowadasz sprawedlnosci moie, *obrzod (testamentum, *Pul*: obrzød) moy prze vsta twoia? *Fl* 49, 17; Pokalaly sø obrzød (testamentum) iego *Fl* 54, 23, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 73, 21. 82, 5. 88, 4. 38. 104, 8. 105, 43. 110, 5. 8; Ne strz⟨e⟩gli sø obrzøda boszego (testamentum dei) a w zacone iego ne chczeli chodzicz *Fl* 77, 13, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 131, 12; Sercze zaprawdø gich ne bilo proste s nim ani werny ymany sø w *obrzodze (in testamento, *Pul*: w obrzędze) iego *Fl* 77, 41; Na weky schowam iemu miloserdze moie a obrzød (testamentum) moy werni iemu *Fl* 88, 28, *sim. Pul*; Miloserdza zaprawdø mego ne rozproszø od nego... any pobeszczinø obrzødu (testamentum) mego *Fl* 88, 34, *sim. Pul*; Vstawil yest ono Iakobowy w kazen a Israhel w obrzød wyekvy (in testamentum aeternum) *Fl* 104, 10, *sim. Pul*; Ten ps⟨alm⟩ powyada, yze Krystus początek na glowye obrzęda yest pyssan *Pul* 39 arg.; Zgromadzcze yemu szwyęte yego, gysz obrzødzayø obrzød (testamentum, *Fl*: zacon) yego nad obyetnyczamy *Pul* 49, 6; Glos apostolsky pogany ku obrzędu y ku myloszyerdzu, y ku chwale bozey wzywayøczy *Pul* 104 arg.; ~ '*świadectwo, testimonium, documentum*' *(?)*: Pobudzyl (*sc.* bog) obrzød (testimonium, *Fl*: swadeczstwo) w Yakobye a zakon polozyl w Ysrahel *Pul* 77, 6; Kuszyly y rozgarzaly boga w⟨y⟩ssokyego a obrzędow (testimonia, *Fl*: swadeczstw) yego nye strzegly *Pul* 77, 62; Obrzød (testimonium, *Fl*: swadeczstwo) w Yozeffye polozyl gy, gdy wysszedl z zyemye Egipta *Pul* 80, 5; Obrzødowe (testimonia, *Fl*: swadeczstwa) twogy prawy sø sze vczynyly barzo *Pul* 92, 7; Strzegly obrzęda (testimonia, *Fl*: swadeczstw) yego y kazn, yøsz dal gym *Pul* 98, 8.

2. '*sposób, modus, ratio et via*': Zastawyamy dzedzini nassze... wszytky y pospolita ku namenonim dzedzinam przysluchayoncz myecz, dzerszecz, trzymacz, vszywacz pokoyne y myrzne... thakym[y] wloszenim, obrzondem albo obyczayem condicionibus, pacto ordine sev more *ca* 1428 *PF* I 482; Obrzond tenor *ib.* 493; Myly Yesucriste, kthorym obrzadem mogą ya czyebye przymowacz? *Naw* 113.

3. boży obrząd: oprawiać bożym obrzędem '*udzielać sakramentu komunii (zwłaszcza ciężko choremu), sacramentum Eucharistiae alicui (praecipue morituro) sumendum dare*': Presbiter sic iurabit:... Jacom tego dna opprawal poszim (*leg.* bożym) obrzødem tedi, gedi Jacubowi w[a]szanti cone, Micolaya 1415 *Pozn* nr 705.

4. '*posługi kościelne czy też małżeństwo i macierzyństwo, ministeria ecclesiastica vel coniugis et matris dignitas*': Myedzy kaplanmy w sz⟨w⟩yathoscz, myedzy pannamy w czvdnoscz roszla (*sc.* Maryja) kv obrzadv 1453 *R* XXV 211, *sim.* XV *p. post. R* XIX 56.

5. '*okrąg, krąg, circulus, circuitus*' *(?)*: Obrzød circulum XV *in. R* XXIV 68; Sędzicz będzie obrzød (*Fl*: okrøg) zyem (orbem terrarum) w prawocze a lyud w rownoszczy *Pul* 97, 10.

Cf. **Odrząd**

(Obrządzać) Obrzędzać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* obrządzasz *Rozm* 620; *3. pl.* obrządzają *Fl* i *Pul* 49, 6; ~ *part. praes. act. adi. g. pl. m.* obrządzających *Pul* 21, 17; *ac. pl. m.* obrządzające *Pul* 91, 11; ~ *inf.* obrzędzać XV *ex. PF* V 21.

Znaczenia: **1.** '*postępować, działać, czynić, agere*': Rada obrządzayączich zlye (concilium malignantium, *Fl*: rada zlich) obszyadla mye *Pul* 21, 17; Nye zrzalo oko moye nyeprzyaczol moych, y na wstayøcze na myę *obrzodzayøcze zlye (malignantibus, *Fl*: zle czinøczim) vszlysz vcho moye *Pul* 91, 11.

2. '*rozporządzać, postanawiać, disponere, discernere*': Sgromadzaycze iemu swøte iego, gisz obrzødzaiø zacon (qui ordinant testamentum) na offerø *Fl* 49, 6, *sim. Pul*; Obrządzacz disponere XV *ex. PF* V 21.

3. '*przygotować, parare, comparare*': O przeklęty Iudaschu,... przez czalovanye opravyasz

boy, przez snamyą myr⟨u⟩ obrządzasz smyercz *Rozm* 620.

Obrządzenie 1. '*działanie, zajmowanie się czymś, actio, operatio*': Obrzødzene procuracio *ca* 1428 *PF* I 486, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 88, *ca* 1455 *JA* XIV 494; Obrzandzenym ducha swantego sancti spiritus operacione 1444 *R* XXIII 307; Operacione z *obrzudzenya *ca* 1450 *PF* IV 569.

2. '*zrządzenie, polecenie, ordinatio, consilium, mandatum*': Secundum ordinacionem, obrødzena, oprauena, dei *Gn* gl. 149a; Obrzødzenym (ordinatione, *Pul*: obroczenym) twogym stayø dnowe, bo wszytko slwdzy twoge *Fl* 118, 91.

3. '*układ, umowa, obietnica, przyrzeczenie, przymierze, conventus, pactum, foedus, testamentum*': Proknye drogy bozee myloszyerdzye y prawda szukayączym obrządzenya (*Fl*: obrzøda) yego y szwyadecztwa yego (requirentibus testamentum eius et testimonia eius) *Pul* 24, 11.

(Obrządzić) Obrzędzić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* obrządzi XV *med. PF* IV 593; ~ *imper. 2. sg.* obrzędzi *MW* 131b, *Naw* 59; ~ *part. praes. act. adv.* obrządząc *Sul* 19; ~ *praet. 3. sg. m.* obrządził *Sul* 42, XV *med. GlWroc* 231v; *f.* obrządziła *Gn* gl. 156a; *3. pl. m.* obrządzili *ca* 1428 *PF* I 479; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* obrządzona *Gn* gl. 44b; ~ *inf. pass. sg. neutr.* obrządzone być *ca* 1428 *PF* I 492; być obrządzono *Dział* 54; ~ *praes. pass. 2. sg. f.* jeś obrządzona 1453 *R* XXV 212, XV *p. post. R* XIX 56; ~ *condit. pass. 3. sg. neutr.* obrządzono by było *ca* 1428 *PF* I 480.

Znaczenia: **1.** '*wykonać, uczynić, facere, conficere*': Peragendo obrzødzone bicz *ca* 1428 *PF* I 492; Sluchay thego, gospodze, duch cze szwąthy nawyedzy, gen thą rzecz wschycką obrządzy XV *med. PF* IV 593; Aczlyby byli dzewky, tedy ma gym bycz obrządzono (fiat, *Sul* 67: stany szą) tym obyczagem, yako przedtym postawyono o posag *Dział* 54; ~ Jan y Jędrzey... vczynily, vstavily y yako nalepey mogly obrzondzyly szwego wyernego y szakonnego procuratora actorem, sprawcza fecit, constituit et prout melius potuit, ordinauit suum verum et legittimum procuratorem actorem, factorem *ca* 1428 *PF* I 479.

2. '*rozporządzić, nakazać, polecić, zdecydować, statuere, disponere, iubere, discernere*': In beata Maria triplex fuit perfeccio: primo dispositiua, obrzødzona, quia mater Christi *Gn* gl. 44b; Ecclesia racionabiliter ordinauit *modrze obrzødzyla *ib.* 156a; Czokoly przesz gich procuratora vstawyonego actum wyrzeczono, factum *vczynonø, gestum wydano et ordinatum fuerit y obrzondzono by bilo in premissis w thych rzeczhach *ca* 1428 *PF* I 480; Dzewka obrząndzącz szą polapycz (filia procurans se rapi) a przes wolyey porodzyczelyow swych szą wzząncz, posszaak straczy *Sul* 19; Alye tilko w genem groszv doszicz mayą myecz za robothą, gensze gim dacz kazyemy przes tego, gen ge do kthorego zabytego obrządzil prziwabicz (qui ad aliquem occisum procuraverit eos evocari, *Dział* 32: kto ge wzowie) *Sul* 42; *Obrzodzil predestinavit XV *med. GlWroc* 231v.

3. '*spowodować, sprawić, efficere, facere*': Pomozi, mylosyerny bosze,... blogoslawionego anyola mego, ktorisz my ies ku strozi dal, obrzødzi naboznego modlitwamy czczicz *MW* 131b.

4. '*przygotować, przysposobić, apparare, ornare*': Nye lakay szya yvsz Marya, myloszczy yesz bozey pelna, duchem szvyathym navyedzona, laszka boza obrzadzona, porodzysz zbavyczyela 1453 *R* XXV 212, *sim.* XV *p. post. R* XIX 56; Mathko boza, czyebyc proscha, yako wyesch lyepyey, kv zbawyenyv obrzadzy my szeszczye s thego szwyata *Naw* 59.

Obrzec *formy*: *praet. 3. sg. m.* obrzekł *Sul* 48; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* obrzeczony *Sul* 29; ~ *inf. pass. sg. neutr.* obrzeczono być *Sul* 14; ~ *fut. pass. 3. sg. f.* obrzeczona będzie *Sul* 11; ~ *praet. pass. 3. sg. f.* była obrzeczona *Sul* 11; ~ *condit. pass. 3. sg. f.* -by była obrzeczona *Sul* 53.

Znaczenia: **1.** '*postawić zarzut, zarzucić, zakwestionować coś, obicere, exprobrare*': Przywyedzonym swyathkom acz k[y]lyantwą oblozona alybo obrzeczona bandze (si obicitur... excommunicatio), gyne (*sc.* świadki) moze myenycz *Sul* 11; Stryi albo kmothr bandąncz gednaaczem przyaczelskym... kv przysandze ma bicz przipvsczon, gdi przy myanowany[ch]v szwy⟨a⟩thkow przyrodzonoscz gemv nye byla obrzeczona (si in nominatione testium consanguineitas ipsius obiecta non fuerit) *ib.*; Dzeczi nye mayączee lyath przeczywko szobye krzywdząncym zalowacz mogą, gdi k lyathoom przydą, a oblozzenye daawnosczi gym obrzeczono nye moze bicz alybo zawadzicz (exceptio praescriptionis eis opponi non poterit) *Sul* 14.

2. '*wymienić, nazwać, nominare, appellare*': Wstawyami, abi thaki Pyotr alybo Iaan w szązdze obrzeczoni a pomyenyoni (in iudicio nominatus)... na nyekthoreem podnyeesleem myesczczv znamyenytheem... myaan pozwan bycz *Sul* 29; ~ Gdiby... slachczycz slachczyczowy...

layalby, myenyącz gy kvrwym synem, acz thym nathemyescze nye othzowye... any doszwyathczy gego bycz thakym, yako gy obrzekl (prout ipsum asseruit, *Dział* 39: yako gy myenyl), za sromoczenye tego... zaplaczi szeszczdzesąth grzywyen *Sul* 48.

3. '*powołać się na coś, przytoczyć coś, allegare, afferre, laudare*': Vstawyamy..., aby kthorzykole bracza... w... rosdzelenyv staly... kv szandv nye pozywayącz, nyszlyby przyczyna sprawna byla obrzeczona (nisi causa legitima allegetur, *Dział* 45: wygąwszy doskonala przyczyna), prze ktorą by gym dawnoscz nyc skodzyla..., thaczy bądą othdaleny *Sul* 53.

Obrzeczać *(?)* '*stawiać zarzut, zarzucać, obicere, exprobrare*': Skazanye klanthwi swyathkom, gysz mayą powyedzeny bicz, slosczivye cząsthokrocz obiklo bicz obrzeczano (*pro* obrzeczono *?*, sententia excommunicationis testibus inducendis malitiose plerumque consuevit opponi), sz gegosz obrzeczenya mnoszy szą prawdi vczisnyenye *Sul* 34.

Obrzeczenie '*zarzut, crimen, exceptio, exprobratio*': Zalvyąncemv o glową czlowyeka kthoregolye zawadza mv przemynąloscz⟨i⟩ trzech lyaath obrzeczenye (obviat exceptio triennalis praescriptionis) *Sul* 18; Skazanye klanthwi swyathkom, gysz mayą powyedzeny bicz, slosczivye cząsthokrocz obiklo bicz *obrzeczano, sz gegosz obrzeczenya (ex qua oppositione) mnoszy szą prawdi vczisnyenye *Sul* 34; Gdikole kthorim swyatkom powyodączym oblozono bylo obrzeczenye kląthwy (fuerit obiecta exceptio excommunicationis), wyodączi thi tho swyatky... myanowanya y powyedzenya pelną a volną mocz ma ymyecz. Paknyąlibi nye mogl gynszich swyathkow myanowacz... mymo thi, gym oblozono obrzeczenye skazanya kląthewnego (quibus obiicitur sententia excommunicationis) *ib.*; Obrzeczenya dawnosczy (exceptionem praescriptionis) thy tho dzeczy... odzirzecz nye bądą mocz *Sul* 54.

Obrzekać 1. '*zarzucać, obicere, exprobrare*': Kedi ktho o dzedzyną poziwaan bywa, cząąstokrocz stoyąącz w szą̨ndze obrzeka (comparens in iudicio plerumque malitiose opponit), ysz Iaan alybo Pyotr... ssą̨ą spolv dzedzyczmy they tho dzedzyni *Sul* 29.

2. '*powoływać się na coś, przytaczać coś, allegare, afferre, laudare*': Gdi nyekthorzy o nyekthoree nyerząądi a o wyelghee dowynyenya k naszemv sąndv pozwaany biwayą, myanvyą pany... zachoczczyamy, obrzekayącz (allegantes), yszbi kazną... swych panoow... wyelga dowynyenya wczynyly *Sul* 28.

Obrzeknąć '*zarzucić, postawić zarzut, obicere, exprobrare*': Dzeczi, o dzedzynną rzecz nye mayącz lyaath pozwan[y]c, odzirzancz sobye do lyaath odpowyedzenya zawyeszenye, thych tho lyaath nyc mogą w dawnoscz powodovi obrzeknącz (actori obicere non possunt) *Sul* 18.

Obrzenisty *cf.* **Korzenisty**

Obrzezać, Obrzazać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* obrzeżesz 1471 *MPKJ* V 24; *3. sg.* obrzeże *BZ* Ex 12, 44. Deut 30, 6; *1. pl.* obrzeżemy *BZ* Gen 34, 22; *2. pl.* obrzeżeccie *BZ* Gen 17, 11; ~ *imper. 2. sg.* obrzeż *BZ* Jos 5, 2; ~ *inf.* obrzazać XV *ex. PF* V 19, *ca* 1500 *Erz* 54; obrzezać XV *ex. Kalużn* 291; ~ *praet. 3. sg. m.* jest obrzazał *BZ* Gen 17, 24; obrzazał *BZ* Gen 21, 4. Jos 5, 3. 7, 1471 *MPKJ* V 112, XV *p. post. PF* III 287; obrzezał *BZ* Gen 17, 23, *MPKJ* V 112; *3. pl. m.* obrzezali *BZ* Gen 34, 24; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* obrzezano *Rozm* 75; *n. pl. m.* obrzezani *BZ* Gen 17, 26; *d. pl. m.* obrzezanym 1471 *MPKJ* V 104; ~ *praes. pass. 2. sg. m.* -ś obrzezan XV *ex. Kalużn* 292; *3. sg. m.* jest obrzazan *BZ* Gen 17, 25; *3. pl. m.* obrzazani są *BZ* Gen 17, 27; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie obrzazan *BZ* Gen 17, 12; obrzazan będzie *BZ* Gen 17, 10; *neutr.* będzie obrzazano *BZ* Gen 17, 14; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* obrzazan był *BZ* Jos 5, 6; *3. pl. m.* obrzazani byli *BZ* Jos 5, 5. 8; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* -by obrzezan *Rozm* 75; -by obrzazan był *BZ* Ex 12, 48; *neutr.* -by obrzazano *EwZam* 293.

Znaczenia: **1.** '*obciąć, przyciąć, putare, amputare*': Obrzezesch (*war. lub.*: obrzezowaczy bądzesch) putabis (sex annis putabis vineam tuam Lev 25, 3) 1471 *MPKJ* V 24; Obrzazal (*war. lub.*: obrzezal) decorticauit (posuit vineam meam in desertum et ficum meam decorticavit Joel 1, 7) *ib.* 112; Hakyem bądze *obrzezono (*war. kal.*: hakyem bandzie obrazono, *mamotrekt kapitulny*: kosierżem obrziezano bude) sarculo *sacietur (omnes montes, qui in sarculo sarientur, non veniet illuc terror spinarum et veprium Is 7, 25) *MPKJ* V 89; ⟨V⟩ir vineta colit, *gl.* putat obrzazal XV *p. post. PF* III 287.

2. '*rytualnie obciąć napletek, circumcidere, praeputium Iudaeorum more amputare*': Obrzazan bødze (circumcidetur) myedzi wamy kaszdi pacholik a obrzezeczye køsek lona waszego (circumcidetis carnem praeputii vestri) *BZ* Gen 17, 10—1; Mlodzenyecz w osmy dnyoch bødze obrzazan (circumcidetur) *ib.* 17, 12; Møsz, gegoz to czyalo nye bødze obrzazano (cuius praeputii caro circumcisa non fuerit),

zagladzona bødze ta dussa swego (*leg.* z swego) ludu *ib.* 17, 14; Abraham poyøl Ismahela, swego syna, y wszitky schowanyce swego domv, y wszitky ti, ges to bil kupyl, y obrzezal gich lono (circumcidit carnem praeputii eorum) *ib.* 17, 23; Ysmahel bil we trzynaszczye leczyech, gdisz to gest obrzazan (tredecim annos impleverat tempore circumcisionis suae) *ib.* 17, 25; Wszitczi gednego dnya obrzezany (eadem die circumcisus est), Abraham Ysmahel (*leg.* i Ismael), syn gego, a wszitczy møzowye domu gego... pospolu obrzazany sø (pariter circumcisi sunt) *ib.* 17, 26—7; Sdzal gest Abraham synowy swemu... Isaak a obrzazal (circumcidit) gi osmego dnya *ib.* 21, 4; Bødzemy gich dzewky[e] poymowacz, gedno obrzezemi nasze pacholky (si circumcidamus masculos nostros) podlug gich obiczaya *ib.* 34, 22; Powolyly sø wszitczi a obrzezaly pacholyky (circumcisis cunctis maribus) *ib.* 34, 24; Paklybi kto obrzazan nye bil (si quis... circumcisus non fuerit) *BZ* Ex 12, 48; Vczin sobye noze kamyenne a obrzesz (circumcide) wtore syny israhelskye. Y vczini, czosz gemv byl przykazal pan a obrzazal (circumcidit) syny israhelskye na pagorcze obrzazowanya *BZ* Jos 5, 2—3; Wszitczi møzowye boyowni zmarli sø na pvsci prze dlvgy obochod drogy, gis to wszitci obrzazani byli (qui omnes circumcisi erant) *ib.* 5, 5; Lvd, genze syø srodzil na pvsci..., nye obrzazan byl (incircumcisus fuit) *ib.* 5, 6; Ich synowye wstøpili sø na myescze otczow swych y obrza⟨za⟩l ge Iozve (circumcisi sunt a Iosue) *ib.* 5, 7; A gdysz wszitczi obrzazani byli (circumcisi sunt), ostaly na temze stanowem myesczv az syø zlecily *ib.* 5, 8; Novo obrzezanym (*war. lub.*: z novo obroczonich) proselitis (homo de domo Israel et de proselytis Ezech 14, 7) 1471 *MPKJ* V 104; A gdy popelnyly szya są dny oszm, yszeby obrzazano dzyeczya (ut circumcideretur puer Luc 2, 21), vezvano yest gymyą yego Ihus *EwZam* 293; O boze, ktory dlya othkupyenya szwyatha chczyalesz szye narodzycz, obrzezacz XV *ex. Kałużn* 291; Dzyekvyą thobye, panye Yezvkryszczye, kthorysz dlya odkvpyenya szwyatha narodzon, obrzezan *ib.* 292; Preputare roszdzelacz vel obrzazacz pylką XV *ex. PF* V 19; Obrząząc prepuciare *ca* 1500 *Erz* 54; Tako ye podala Iozephovy, aby ok⟨rz⟩czon albo obrzezan (ut circumcideretur puer Luc 2, 21) podlvg starego zakonv. Tedy myle dzyeczyątko obrzezano y zdaly mv ymyą Iesus *Rozm* 75; ~ Obrzeze (circumcidet) pan bog twoy sercze twe y sercze syemyenya twego, aby milowal pana boga twego we wszem serczv twem *BZ* Deut 30, 6; ~ obrzezać się, obrzazać się '*poddać się operacji obcięcia napletka, praeputium suum circumcidendum dare*': Bil gest Abraham w dzewyøczydzeszyøt a w dzewyøczy leczyech, gdisz syø gest obrzazal (quando circumcidit carnem praeputii sui) *BZ* Gen 17, 24; Kaszdi sluga zakupyoni, obrzeszely sze (circumcidetur), tak bødze geszcz *BZ* Ex 12, 44.

Obrzezały *cf.* **Obrzezek**

Obrzezanie, Obrzazanie *formy*: *n. sg.* obrzezanie *Rozm* 176; ~ *g. sg.* obrzazania 1471 *MPKJ* V 72; ~ *ac. sg.* obrzazanie XV *med. GlWroc* 47r; obrzezanie *Rozm* 433; ~ *l. sg.* (w) obrzezaniu *ca* 1500 *JA* X 385.

Znaczenia: **1.** '*obcięcie, oberznięcie, putatio, amputatio*': Putacionis obrzazanya, okrzassanya na vynnyczy (*war. lub.*: okrzasanyą aut obrzazovanyą na wyniczy, flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis advenit Cant 2, 12) 1471 *MPKJ* V 72.

2. '*rytualne obcięcie napletka, circumcisio praeputii rite facta*': Et licet patres Veteris Testamenti non habuerunt baptismum in re, tamen habuerunt eum in figura, scilicet per circumcissionem obrzaszane XV *med. GlWroc* 47r; Misertus filius dei venit in hunc iudicium et effudit sanguinem suum septem vicibus...: primum fudit in circumcisione, v obrzeszanyv, sua *ca* 1500 *JA* X 385; Tego lyata dokonalo szye obrzezanye zydowskye (terminata est circumcisio) a poczal szye krest *Rozm* 176; Tegodla Moyzesz dal vam obrzezanye (dedit vobis circumcisionem Jo 7, 22) *ib.* 433; V schobotą czlovyeka obrzezvyeczye, kyedysch to yest, yze czlovyek v sobotą przyymvye obrzezanye (si circumcisionem accipit homo in sabbato Jo 7, 23), aby zakon Moyzeschov nye byl poruschon *ib.*

(Obrzezek) Obrzazek '*napletek (nie obcięty rytualnie), praeputium (non circumcisum)*': Obrzazek prepucium (si igitur praeputium iustitias legis custodiat, nonne praeputium illius in circumcisionem reputabitur? Rom 2, 26) 1471 *MPKJ* V 125; Cum ⟨praeputio⟩ z obrzaszkyem (*war. kal.*: cum prepucio z *obrzezalyem, circumcisi sunt a Iosue, quia sicut nati fuerant, in praeputio erant Jos 5, 7) *MPKJ* V 31.

Obrzezować, Obrazować *(?)*, **Obrzazować** *formy*: *praes. ind. 3. sg.* obrzezuje 1471 *MPKJ* V 85; obrazuje *MPKJ* V 85; *2. pl.* obrzezujecie *Rozm* 433; ~ *part. praes. act. adv.* obrzazując *Rozm* 325; ~ *inf.* obrzazować *EwZam* 290; obrzezować *BZ* Gen 34, 15. 17; ~ *fut. 2. sg. m.* będziesz obrzazować *BZ* Lev 25, 3.4; obrzezo-

wać(i) będziesz *MPKJRp* V 25r; ~ *praet. 3. sg. m.* obrzazował *BZ* Jos 5, 7; *3. pl. f.* obrzazowały *BZ* I Mach 1, 63; ~ *fut. pass. 3. sg. f.* będzie obrzazowana 1471 *MPKJ* V 89; będzie obrzezowana *MPKJRp* V 52r.

Znaczenia: **1.** '*obcinać, obrzynać, putare, amputare*': *Secz lat bødzesz szacz pole swe a *secz lyat bødzesz obrzazowacz (*MPKJRp* V 25r: obrzezowaczy bądzesch, *war. kal.*: obrzezesch) vinniczø swø (sex annis putabis vineam tuam) *BZ* Lev 25, 3, *sim. ib.* 25, 4; Nye bandzie obrzazowana (*war. lub. rp.*: nyc bandze obrzezovana) non putabitur (ponam eam, *sc.* vineam, desertam, non putabitur et non fodietur Is 5, 6) 1471 *MPKJ* V 89.

2. '*obcinać rytualnie napletek, praeputium rite circumcidere*': Bødzem *døbrze s wamy mocz syø szlubowacz, acz bødzeczye chczyecz obrzezowacz koszdego pacholyka myedzy wamy (circumcidatur in vobis omne masculini sexus) *BZ* Gen 34, 15; Ich synowye wstøpili sø na myescze otczow swych y obrza⟨za⟩l ge Iozve, gis to iakosz sø syø zrodzili, skorkami (*leg.* z skorkami) byli a nizadni gich na drodze nye obrzazoval (nec eos in via aliquis circumciderat) *BZ* Jos 5, 7; ⟨Nie⟩vyasti, gysz to obrzazowali (quae circumcidebant) ⟨syny sw⟩e, zabyialy podle przika⟨zania⟩ Antiocha *BZ* I Mach 1, 63; Osmego dnya przyszly obrzazovacz dzyeczya (venerunt circumcidere puerum Luc 1, 59) y svaly go gymyenyem oycza svego Zachariaszem *EwZam* 290; Kaplany... obrzązvyącz (circumcidentes) albo offyary czynyącz v sobotą nye zgrzeszyly *Rozm* 325; V schobotą czlovyeka obrzezvyeczye (circumciditis Jo 7, 22) *ib.* 433; ~ obrzezować się '*poddawać się operacji obcięcia napletka, circumcidi, praeputium suum circumcidendum dare*': A nye bødzeczyely syø chczyecz obrzezowacz (si autem circumcidi nolueritis), tedi pobyerzemi swe dzewky a poydzemi odtøød *BZ* Gen 34, 17.

3. '*formować, kształtować, formare, figurare*' *(?)*: Obrzezugye (*war. lub.*: obrazuge) innouat (vox mallei innovat aurem eius Ecclus 38, 30) 1471 *MPKJ* V 85.

(Obrzezowanie) Obrzazowanie 1. '*obcinanie, obrzynanie, putatio, amputatio*': Putacionis okrzasanyą aut obrzazovanyą na wyniczy (*war. kal.*: obrzazanya, okrzassanya na vynnyczy, flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis advenit Cant 2, 12) *MPKJ* V 72.

2. '*rytualne obcinanie napletka, circumcisio praeputii rite facta*': Vczini, czosz gemv byl przykazal pan a obrzazal syny israhelskye na pagorcze obrzazowanya (in colle praeputiorum) *BZ* Jos 5, 3; Ta to gest byla przyczina wtorego obrzazowanya (secundae circumcisionis) *ib.* 5, 4.

Obrzędzać *cf.* **Obrządzać**

Obrzędzić *cf.* **Obrządzić**

Obrzucić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* obrzuci *BZ* Num 15, 35; *3. pl.* obrzucą *BZ* Num 15, 36, XV *p. post. Kalużn* 284; ~ *inf.* obrzucić *BZ* Num 14, 10; ~ *condit. 3. pl. m.* by obrzucili *BZ* Ex 8, 26; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* obrzucon będzie *BZ* Ex 19, 13. 21, 28. 29; *3. du. m.* obrzucona będzieta *BZ* Lev 20, 27.

Znaczenie: '*ciskając czymś obsypać, pokryć, obicere, obruere*': obrzucić kamieni(e)m '*zabić rzucanymi kamieniami, ukamieniować, lapidibus necare, saxis obruere*': Azalybichmi (*sc.* ofierowali) temu, gemusz sze Egipszcy klanyayø, przed nymy bi nas obrzuczyli kamyenym (lapidibus nos obruent) *BZ* Ex 8, 26; Kamyenym obrzuczon bødze (lapidibus opprimetur) *ib.* 19, 13; Kamyenym obrzuczon bødzye (*sc.* woł, lapidibus obructur, *Kalużn* 284: kamyenyem gy obrzvczą) *ib.* 21, 28, *sim. ib.* 21, 29; Møsz albo zona, w ktorichze to bødze wyeszczi albo gvszlni dvch, smyerczø vmrzeta a kamyenym obrzvczona bødzeta (lapidibus obruent eos) *BZ* Lev 20, 27; A gdisz zwola wszitko pospolstwo a kamyenim chczøøcz ge obrzvczicz (lapidibus eos vellet opprimere), zayavila syø gim phala boza *BZ* Num 14, 10; Smyerczø vmrze czlowyek ten, obrzvcy gy kamyenim (obruat eum lapidibus) wszistek sbor *ib.* 15, 35; Gdisz gy *viwyodo precz, kamyenim gy obrzvczø (obruerunt lapidibus) y vmrze *ib.* 15, 36.

Obrzutność '*żarłoczność, obżarstwo, gula, edacitas*': Obrzutnosez voracitas *MW* gl. 69. ~ *Może zamiast* obrzytność, *cf. czeskie* obřitný.

Obrzydzić '*wzbudzić wstręt, odrazę, fastidium afferre, taedium movere*': Ebrius ante bibit, quam nauseat, *obrydylby szobye pyczye, ante liquerit, quam vomitat XV *p. post. PF* III 288.

Obrzym *cf.* **Olbrzym**

Obrzymowy *cf.* **Olbrzymowy**

Obrzymski *cf.* **Olbrzymski**

Obrzytność *cf.* **Obrzutność**

Obsadzać *cf.* **Obsiadać**

Obsadzić '*otoczyć, obstawić wojskiem dla ataku lub obrony, militibus cingere, circumdare*': Wszøwszi na syø odzenya swa *boiøwa y obsadzily (sederunt) wøskoscy drog myedzi goramy *BZ* Judith 7, 5; ~ Tunc dominus mittet spiritum sanctum, qui destruet talia castra et ciuitates, id est voluptates et consuetudines mundanas, et accendet ad sui gra-

tiam. Quid fecit ultime Iudas? Has ciuitates, que dure et fatue sunt, obszadzil XV *in. R* XXIV 63.

Obsądzać '*wydawać wyrok sądowy, sententiam ferre*': Iohannes... dixit: Domine iudex, ex quo vulnera non deiudicas al. nye obszandzasch? 1469 *AGZ* XVI 69.

Obsiadać '*brać w posiadanie, zajmować, occupare, comprehendere*': Obsadayøcz ocupando *ca* 1428 *PF* I 493. ~ *Mniej się zaleca lekcja* obsadzać.

Obsiadły '*zakładnik, obses*': Obschadly obses (exiit ex eis radix peccatrix, Antiochus..., qui fuerat Romae obses I Mach 1, 11) 1471 *MPKJ* V 117.

(Obsiąść) Obsieść *formy*: *praes. ind. 2. pl.* obsiędziecie *BZ* Lev 20, 24; ~ *praet. 3. sg. m.* obsiadł *ca* 1500 *JA* X 385; *f.* obsiadła *Pul* 21, 17; ~ *condit. 1. pl. m.* -bychom obsiedli *BZ* Num 13, 31.

Znaczenie: '*wziąć w posiadanie, posiąść, zająć, occupare, possidere*': Obsyødzecze (possidete) zemyø gich, ktorøsz ya wam dam kv dzedziczstwv *BZ* Lev 20, 24; Poczmi, abichom obsedli (possideamus) zemyø, bo mozem yø odzerzecz *BZ* Num 13, 31; ~ Rada obrządzayączich zlye obszyadla mye (obsedit me, *Fl*: osadla iest me) *Pul* 21, 17; Habemus de vna domina obsessa, *gl.* que eam demon obsyadl *ca* 1500 *JA* X 385.

Obsiedzenie '*oblężenie, obsessio, obsidium*': Obszedzene obsidium XV *p. post. PF* V 7.

Obsieść *cf.* **Obsiąść**

Obsłać *cf.* **Obesłać**

Obstąpać '*otaczać, osaczać, circumdare*': Nye będę sze bal tysszyøcza lyudzy obstøpayøczych mye (circumdantis me, *Fl*: ostøpaiøcych mne) *Pul* 3, 6, *sim. Pul* 31, 9.

(Obstąpić) Obstępić *formy*: *imper. 3. pl.* obstępcie *BZ* II Par 23, 7; ~ *inf.* obstępić *ca* 1455 *JA* XIV 492, *ca* 1500 *Erz* 54; ~ *praet. 3. pl.* obstąpili są *Fl* 16, 12; obstąpili *Pul* 16, 12; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* obstąpion *ca* 1428 *PF* I 485; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* był obstąpion *Pul* 16 arg.

Znaczenie: '*otoczyć wokół, oblec, okrążyć, opasać, cingere, circumdare, circumstare*': Porzuciwszy me tegdi obstøpili sø me (circumdederunt me, *Pul*: obstąmpyly mye) *Fl* 16, 12; Obstompyon obstipatus *ca* 1428 *PF* I 485; Sludzi koscyelny obstøpcye (circumdent) krola! *BZ* II Par 23, 7; Circumstare okrasacz, obstepycz *ca* 1455 *JA* XIV 492; Krystus przed myastem od zydowstwa byl obstøpyon za zbawyenye wszech krzeszczyanow *Pul* 16 arg.; Circumstare ząstapycz vel obstapycz *ca* 1500 *Erz* 54.

Obstąpienie '*oblężenie, obsidium, obsessio*': Xre, przesz thwe vmaczenye roszprosz dyable obstapyenye! *SkargaPloc* w. 82.

Obstępić *cf.* **Obstąpić**

Obstępować *cf.* **Odstępować 3.**

Obstrzec '*ochronić, uchronić, ustrzec, custodire, conservare*': Ideo tanquam diligens curator noluit virginem deserere, sed eam secum ducere voluit, ut thezaurum sibi commissum preservare posset, obstrzedz mogl, veluti fidelis custos XV *med. SKJ* V 256.

Obsyłać *formy*: *inf.* obsyłać 1471 *ZapWarsz* nr 2951; ~ *praet. 1. sg. m.* -śm obsyłał 1399 *Leksz* II nr 2438; *2. sg. m.* -ś obsyłał 1437 *Pyzdr* nr 1153; *3. sg. m.* obsyłał 1398 *Leksz* II nr 2075, 1402 *HubeZb* 103. 117, 1405 *KsZPozn* nr 2511, *etc. etc.*; *f.* obsyłała 1454 *AGZ* XIV 399; ~ *part. praet. act.* obsyławszy 1448 *AGZ* XIV 261; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* obsyłan 1390 *Leksz* II nr 31; *n.* a. *ac. pl.* obsyłany 1387 *Leksz* I nr 212.

Znaczenie: '*zawiadamiać, uprzedzać o terminie i miejscu rozprawy sądowej, pozywać na termin sądowy, też upominać się, domagać się wypełnienia zobowiązań, denuntiare, aliquem de causae termino locoque certiorem facere, item ius suum ab aliquo exsequi, promissa complenda exposcere*': Cum per nuncios ministeriales fuit denunciatus, monitus, obsilan, primo dixit, quia in Pisdri nichil habeo respondere in judicio sed in Kalis 1390 *Leksz* II nr 31; Jaco Sandzivogius *obselat Wanczslawa, bi mv postawil Ksanszskego na przisagø 1396 *ib.* nr 511; Laurencius... prevenit vlg. obszylal suos filiastros... pro pecuniis 1398 *ib.* nr 2075, *sim.* 1405 *KsZPozn* nr 2511; Iseszem (*leg.* iżeśm) obsilal Michala i s Parscu, aby bral swe *penøde 1399 *Leksz* II nr 2438; Eze cu Micolayowey røce røczono Micolayeui penødze y o ne mi opsilal 1402 *HubeZb* 103; Cso Czader wsal Janowu *oczu sgoth (*leg.* skot), to wsal s dobrem prawem i *gmecza obsilal dobrimi luczmi *ib.* 117, *sim.* 1407 *Czrs* 9, 1412 *Pozn* nr 685; Yako yest Mykolay... obszylal Pyotra... po poszwe, dayącz na panskye szkaszanye konye 1421 *Pyzdr* nr 964; Iako mne Ianusz ne *obisilal ani szam vpominal, abich s nim nacladala nastaw robicz 1424 *KsMaz* II nr 631; Yako mye nye obsilal Michal listem, abich w zalogø wyal 1429 *Pyzdr* nr 919; Yakom panu Vyanczenczewy nye myal czo dacz na panskye szkaszanye, kyedisz mą paniczi o konye obsilal 1437 *ib.* nr 1136, *sim. ib.* nr 1153, 1444 *ib.*

nr 1206, 1475 *ZapWarsz* nr 1392; Yakom ya w ti czassy, gyedisz my ocza mego paniczy obsiłal y wosznym, ne myal cony dacz na panskye scaszanye 1437 *Pyzdr* nr 1153; Pro quibus te admonuit al. obszilal per nobilem 1438 *AGZ* XII 49; Domini, ecce ipse dominum Johannem citavit pro fideiussoria non intimando al. nye obsylawschi ipsum 1448 *AGZ* XIV 261; Friduszowa avisavit al. obszylala tyvunum in Grzanda... tribus vicibus 1454 *ib.* 399; Troyanus... de mandato domini capitanei... ipsam auisauit al. obszylal, ut de ipsius curia et de domo exiret 1460 *RocznHist* XIV 323, *sim.* 1467 *AGZ* XVI 46, 1471 *ib.* 91; Budzyuogius... dicti Procz te predestinavit al. obsyłal pro eodem iure 1465 *AGZ* XIII 492, *sim.* 1474 *AGZ* XVIII 83; *Obyszilacz 1471 *ZapWarsz* nr 2951; Quia tu tenes kmethonem ipsius... Panko... et ipse te affectabat et obdestinabat al. obsiłal per nobilem, ut sibi dictum Panko... extraderes 1488 *AGZ* XVIII 499, *sim.* 1496 *ib.* 379; ~ (rok) obsyłany '*termin sądowy, na którym nie zapada wyrok, terminus iudicialis, in quo de causa nulla dicitur sententia*': Quod omnes et singulos terminos, videlicet opsilani et przisżansny, astitit 1387 *Leksz* I nr 212.

Obsyłanie '*zawiadomienie, uprzedzenie o terminie i miejscu rozprawy sądowej, pozwanie na termin sądowy, wezwanie do wykonania zobowiązań, actus aliquem de causae termino locoque certiorem faciendi, in ius vocandi, promissorum complendorum postulatio*': Jaco Jaszek mal wmowa *esz Jacuszem, isz yego wołą szedzal na yego wolwarcze mimo obszilane 1397 *Pozn* nr 327; Jacussius... astitit termino super Martinum... racione prevencionis, obsilana, pro interfeccione ipsius patris 1405 *KsZPozn* nr 2414, *sim. ib.* nr 2420; Ministerialis Costinensis recognouit coram iudicio, quod iudicium Costinense misit eundem ministerialem racione preuencionis vlg. obsilana 1405 *Piek* VI 248; Petrus... et Nicz... astiterunt termino preuencionis vlg. obsilanu super pueros olim Heydani... et ministerialis... recognouit, quod ipsos ex parte ipsorum preuenit 1407 *ib.* 340; Jszem ya byl nyemoczen... tedy, kyedym mal rok odmawyacz stany przeciff Jochne po obschiłanu 1429 *Pozn* nr 1325; Iszem byl... nyemoczen... tedy, kedym myal rok po opsylanu *wosnyego otmawyacz na poroczkach ku xagam 1436 *ib.* nr 1472.

Obszacować '*wziąć okup, redemptionis praetium sumere*' *(?)*: Si quis nobilis captiuat et detinet ignobilem in via uel in alio loco sine adiutorio iusticie, captiuans... tenetur penam captiuato ignobili trium marcarum ab imposicione ad captiuitatem et ab emissione similem penam, et terciam penam de eo, quod depactauit eum vlg. obszaczowal, similem 1412 *AKH* III 206.

Obszacowanie 1. '*określenie wartości czegoś, aestimatio, praetium constitutum*': Obszaczowanye bądze, zacz stoy (*sc.* dziedzina) *Sul* 57; Bracza rodzeny... *keszdey szestrze cztirdzeszczy grzywyen zaplaczycz mayą..., acz wyelka bądą gymyena... Alyc bądały mala gymycnya, tedy bądze obszaczowanye (existimatio).... a cząscz dostayącza szą kaszdey szestrze pyenyączdzmy ma biez namyenyona *ib.*

2. '*wykup, okupienie się, redemptio*' *(?)*: Querulauit super ipsum: Producas, qui mactasset et captiuasset eum, et super eum recepit videlicet obszaczowane 1402 *Piek* VI 96; Ysze Marcin vyyal s Przetoczna y yøl Micolaya Drozinskego y wszal na nem osmdzeszant cop racione captivitatis vlg. obszaczowana 1405 *Pozn* nr 773.

Obszacunek '*wykup, okupienie się, redemptio*' *(?)*: Nicolaus... astitit termino... contra Jarochnam... pro octoginta sexagenis captivitatis vlg. obszaczunka 1405 *KsZPozn* nr 2428.

Obszar, Aberszar, Abszar, Habszar, Oberszar, Obyrszar *formy*: *n. sg.* obszar 1413 *AGZ* III 167, 1440 *AGZ* XIII 89, 1466 *ib.* 496, *etc. etc.*; obyrszar 1412 *AGZ* VIII 62, 1419 *Przem* I nr 1140; oberszar (1253) 1528 *MMAe* IX 90; aberszar (1487) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 1125; ~ *g. sg.* obszaru 1475 *AGZ* XVIII 94; ~ *ac. sg.* obszar 1417 *DokMp* I 413, 1426 *Przem* I nr 1745, (1430) 1444 *AGZ* VII 76, *etc. etc.*; obyrszar 1406 *Przem* I nr 193, 1411 *ib.* nr 541, 1432 *ib.* nr 2357; ~ *i. sg.* obszarem 1472 *AGZ* XVIII 42, 1475 *ib.* 94; ~ *n. pl.* obszary 1407 *KodTyn* 202, 1415 *AGZ* IV 88, 1442 *AGZ* XIII 132, 1444 *ib.* 170, *etc. etc.*; abszary 1425 *AGZ* IV 138; habszary 1448 *AGZ* II 133; ~ *g. pl.* obszarow 1481 *AGZ* XVIII 215; ~ *ac. pl.* obszary (1358) 1524 *MMAe* X 118, 1390 *DąbSan* I 180, (1421) *MMAe* XVII 193, *etc. etc.*; abszary 1417 *KodPol* III 377; ~ *i. pl.* obszary 1451 *Przem* II nr 993, 1469 *AGZ* XVII 10; ~ *l. pl.* (na) obszarzech 1493 *AGZ* XVI 249.

Znaczenie: '*oddalona część gospodarstwa rolnego poza wymierzonym łanem, grunt przyległy, należący dodatkowo do gospodarstwa, nadwyżka ziemi, powstała przy jej podziale na łany, ager cultus, qui a laneo mensurato longe abest, loca circumiacentia quae ad fundum pertinent*': Donauimus ei... pro araturis suis quandam

porcionem terre, que obersar vlg. dicitur (1253) 1528 *MMAe* IX 90; Remanencias seu residuitates agrorum vltra mensuram laneorum vlg. obschari de nostro speciali regio fauore graciose elargimur (1358) 1524 *MMAe* X 118, *sim.* 1390 *DąbSan* I 180; De campis vero sive agris vlg. obirschav (*pro* obirschar) nuncupatis... sextum... denarium... recipiat 1402 *AGZ* VIII 50; Swyrid resignavit obirschar advocato ex parte et loco patris sui iudicio 1406 *Przem* I nr 193, *sim.* 1432 *ib.* nr 2357; Quatuor laneos seu mansos cum eorum excrescentiis vlg. przymiary et obszary dictis 1407 *KodTyn* 202; Pratum Hoschnowa cum campis al. obschary in Vlicz situatis ipsis fratribus coniunctim dedimus (1410) 1431 *AGZ* XI 68; Pro campo vlg. obirschar 1411 *Przem* I nr 541; De eisdem sexaginta mansis sive locare poterit plenarie, sive non, quinque mansos liberos, una cum supersticiis vlg. obirschar 1412 *AGZ* VIII 62; Addimus residuitates agrorum... ad eandem thabernam concurrencium, que residuitates vlg. obschar nuncupantur 1413 *AGZ* III 167; Ipsis et civitati ipsorum omnes extremitates sive residuitates al. obschari dictas omnium laneorum pro civitate predicta... damus 1415 *AGZ* IV 88, *sim.* 1442 *AGZ* XIII 132, 1444 *ib.* 170; Idem scultetus habebit et possidebit in inferiori campo unum laneum... et debet habere unum *obszarz in inferiori campo et alium obszar in superiori campo 1417 *DokMp* I 413; Damus predicto Petro... duos mansos liberos, quatuor residuitates vlg. abschari 1417 *KodPol* III 377; Lipniczski resignavit agros suos dictos obirschar... cum omni iure 1419 *Przem* I nr 1140; Ipse scultetus et sui successores planiciem... et residuitates agrorum al. obschari in... villa... Okunyn cum siluis pro se faciant et conuertant (1421) *MMAe* XVII 193, *sim.* 1443 *AGZ* XI 211; Excresciencias et residuitates laneorum vlg. abschari dictas, ad ipsam civitatem Lemburgensem spectantes, decrevimus extirpandas 1425 *AGZ* IV 138; Iohannes... inscribit... sibi daciam... super advocacia in Trzesnyow cum omnibus attinenciis et adventibus videlicet agris, pratis, obszary, campis, silvis 1425 *AGZ* XI 23, *sim.* 1446 *AGZ* XIII 215, 1449 *ib.* 294; Andrey... resignavit unam peciem terre al. obschar sitam retro San 1426 *Przem* I nr 1745; Duos mansos liberos et obschari ac duo prata... damus 1427 *AGZ* II 77; Lucz... agrum suum vel vulgari obschar... Marcissio... se recognovit vendidisse (1430) 1444 *AGZ* VII 76; Annectentes laneum ecclesie priorem ad agrum dictum obschar... et insimul in unum congregatum eidem Marcissio... eundem angulum al. obschar aput Lucz emptum... confirmamus *ib.*; Resignamus adicientes eidem Marcissio... quasdam remanencias al. obstari (*pro* obschari) iacentes inter villas... Lowcze et Ostrow 1432 *MMAe* XIV 520, *sim. ib.* 521; Damusque eidem Sigismundo... in eadem villa duos laneos liberos et unum obschar 1437 *DokMp* II 251, *sim.* 1441 *AGZ* XIII 106, 1449 *ib.* 287. 288, 1465 *AGZ* XVI 23, 1469 *ib.* 67, 1499 *ib.* 425; Schedelnicowicz resignauit agrum al. obschar vxori Poschonis 1437 *Przem* I nr 2672, *sim.* 1447 *Przem* II nr 279, 1464 *AGZ* XVI 14, 1482 *ib.* 393, 1491 *AGZ* XVIII 306; Petrus... ipsis dedit... circumferencias agrorum al. obschary 1439 *AGZ* XI 161; Vendidimus residencias vlg. obschari (1439) 1518 *DokMp* II 298; Quatuor laneos seu mansos liberos,... duo confinia al. obschary cum silvis... et cum pratis circumiacentibus... damus (1441) 1527 *ib.* 382; Stanislaus... Nicolao... obligavit medium laneum in Ludcow et obschar agrum in sex marcis 1443 *AGZ* XIII 137, *sim.* 1460 *ib.* 355; Excrescencias laneorum al. obschari dictas ... collocare 1444 *AGZ* V 143, *sim.* 1446 *AGZ* XIV 218, 1447 *AGZ* XIII 222, 1448 *ib.* 269, 1448 *MonIur* II 34, 1499 *AGZ* XVIII 410; Stanislaus... vendidit Petro... aream al. obszar... cum gayo 1444 *AGZ* XIII 155; Tres laneos... donamus... cum residuitatibus agrorum al. happschari 1448 *AGZ* II 133; Agrum cum acrescenciis al. z obszary 1451 *Przem* II nr 993; Damus... item piscinam..., prout potest aquam in se continere, cum omnibus extremitatibus al. obszari 1454 *AGZ* V 175; Unam plateam... cum Czarthowo Brzemyą et obszari, hoc est cum additamentis bonorum predictorum et agrorum 1461 *AGZ* XII 270; Sigismundus... obligavit medium alterum laneum in Voyaticze cum pratis et excrescenciis eorundem al. s przymyarky et cum obsar penes agrum plebani 1466 *AGZ* XIII 496, *sim.* 1440 *ib.* 89, 1473 *AGZ* XVI 102, 1474 *AGZ* XVII 106, 1478 *ib.* 156; Hindrzich... obligavit... in Dunkowicze medietatem ipsius ville cum omnibus excrescenciis al. z opschari 1469 *AGZ* XVII 10; Ivaschco... Petro... totam villam... cum excrescenciis al. z opscharem et cum prato inter excrescencias... obligavit 1472 *AGZ* XVIII 42; Si que superfluitates al. obszary eciam debent esse sculteti, eciam omnes taberne 1474 *AGZ* XII 358, *sim. ib.* 410; Eodem Demetrio cessit... curia... cum omnibus exaracionibus et excrescenciis al. wzormy y z opscharem 1475 *AGZ* XVIII 94; Myschka... tenetur... dare decimam de pre-

dictis excrescenciis al. z opscharv ad ecclesiam *ib.*; Tu sibi recepisti violenter agrum excrescentem al. obschar in Krasne 1475 *AGZ* XIX 27, *sim.* 1497 *AGZ* IX 150; Obligavit tenere... laneum desertum cum quartali agri et excrescencias al. opschar una cum prato in eodem obschar iacente 1478 *AGZ* XVIII 154; Katherina... vendidit... tres laneos cum kąthy al. obschary ad dictos laneos spectantes 1478 *AGZ* XIX 35; Iura et priuilegia... super agros extirpatos al. obszary ipsi nostri ciues habent (1479) XVII *ArchSlaw* II 227; Prata iacentia una cum portionibus agrorum... vlg. obszary 1479 *KodTyn* 515; Super medietate curie... et medietate exarationum al. obszarow ad dictam curiam spectantium 1481 *AGZ* XVIII 215; Villam... in agris, dictis aberschar, situatam (1487) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 1125; Pro Katherina cesserunt unus laneus superior cum obschar in fine lanei 1488 *AGZ* XIX 68, *sim. ib.*; In qua quidam summa dedit intromissionem per ministerialem... in laneum dictum Wyączlawowsky al. obszar Vyączlawowsky 1489 *AGZ* XVIII 276, *sim.* 1500 *AGZ* XVI 301; Iohannes... obligavit tres laneos... Iacobo... et duas argulas al. obschary 1489 *AGZ* XIX 377; Petrus... Iohanni... agrum seu givergenciam al. obschar cum duobus piscinis in Suchodol dedit (1467) 1490 *AGZ* XVI 408; Leonardus... superficies suas al. obschari dictas Dzyevyna... Stanislao... vendidit 1492 *ib.* 239; In dubous emergenciis al. na obscharzech dvv etiam concusserunt totam avenam 1493 *ib.* 249, *sim. ib.*

Obszycie '*obwódka, wypustka stanowiąca ozdobne wykończenie brzegów materiału, ubrania itp., obramowanie, obszywka, lamówka, limbus, ora, clavus*': Recepisti... pelliceam marburinam cum superficiebus al. z obschyczym axamento rubeo texto cum auro 1491 *AGZ* XIX 386.

Obtykać '*okryć, obłożyć, obrzucić, obsypać wokół, contegere, circumdare*': Stipate osypcze, obtykayczie (*war. lub.*: othykaycze; fulcite me floribus, stipate me malis! Cant 2, 5) 1471 *MPKJ* V 72.

Obuch '*rodzaj broni, siekierka na długim toporzysku, dolabra*': Securis vel cambuca obuch 1408 *LubelSlow* 51.

Obucie '*obuwie, trzewiki, calcei, calceamenta*': Yako czvdn[y]e yest poscze thvoye w obvczv quam pulcri sunt gressus tui in calciamentis (Cant 7, 1) XV *med. PF* IV 760.

Obuć *formy*: *inf.* obuć *Rozm* 236; ~ *praet. 3. sg. m.* obuł *Rozm* 236; *f.* obuła *BZ* Judith 10, 3; *3. pl. m.* obuli *BZ* II Par 28, 15; ~ *part. praet. act.* obuwszy *Rozm* 533.

Znaczenie: '*włożyć trzewiki, calceare, calceis instruere*': Gdisz ge (*sc.* więźnie) przíodzely y obuly (cum... calceassent)..., wsadzily ge na dobitczøta *BZ* II Par 28, 15; Krystus... kazal szye yemv obucz a on nathychmyast byl posluschen y obul szye *Rozm* 236; Było przykazano v starem zakonye, yze mycly to yagnya yescz obwszchy szye, podkaszavschy szye, stoyącz y dzyerzacz kye v rąkv *ib.* 533; ~ Obula nogy swe w trzevycze (induitque sandalia pedibus suis) *BZ* Judith 10, 3. ~ *Cf.* **Obuwać, Zuć, Zzuć.**

Obudzać '*przerywać komuś sen, budzić, aliquem ex somno excitare, exsuscitare*': Item excitant, obudzagø, hominem a sompno *Gn* gl. 149a.

Obudzić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* obudzę *ca* 1500 *SprTNW* V 13; ~ *praet. 3. sg. m.* obudził *ca* 1500 *SprTNW* V 14; *3. pl. m.* obudzili *Rozm* 676; ~ *condit. 1. sg. m.* bych obudził *Rozm* 435.

Znaczenie: '*przerwać komuś sen, zbudzić, przebudzić, aliquem ex somno excitare, exsuscitare*': Potem obudzyly... byskupa Annascha *Rozm* 676; ~ *o przywróceniu do życia*: Moy myli apostoly,... ya rychlo wasz nawyedzą a moyą mathka obudzą *ca* 1500 *SprTNW* V 13; Dzyewycze czyalo obudzyl, Jesus szwoyą mathką wskrzeszyl *ib.* 14; Iesus rzekl ym: Przyaczyel nasch Lazarz spy, alye ydą, bych y (*leg.* ji 'go') se ssna obudzyl (ut a somno excitem eum Jo 11, 11) *Rozm* 435.

Obujeczek *cf.* **Obojczek**

Obujek *cf.* **Obojek**

Obujętność *cf.* **Objętność**

(Oburzyć) Oborzyć '*uderzyć, natrzeć, napaść, też wedrzeć się, wtargnąć, irrumpere, incurrere*': Oborzyly (*war. kal.*: poburzily) irrumperent (tulit secum septingentos viros educentes gladium, ut irrumperent ad regem IV Reg 3, 26) *MPKJ* V 45.

Obuście '*otwór ustny, może gardziel, os vel faux*': Obuscze ffaux *ca* 1455 *JA* XIV 491.

(Obuw) Obów '*obuwie, trzewiki, calceus, calceamentum*': W Idumeiø wzczøgno obow moiø (calceamentum meum) *Fl* 59, 9, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 107, 10; Domini decreverunt..., quod... sutores Lancicienses et Clodavienses debent et possunt libere vendere calciamenta vlg. obow, Lancicienses in Clodava... libere nec debent sibi mutuo ruere eadem calciamenta al. obow 1439 *PawSejm* nr 11; W obovi in calciamentis XV *med. R* XXV 154; In istis verbis descripsit eius calciamenta *obowy XV *med. SKJ* V 278; Obow (calceamenta) *bodzyczcze myecz na

nogach *BZ* Ex 12, 11; Nye zadrali sø syø rvcha wasze ani obow (calceamenta) waszich nog wyotchosczø gest sginøla *BZ* Deut 29, 5; Zelazo a myedz *oboyw gego (calceamentum eius) *ib.* 33, 25; Iesus... od svego vrodzenya v obovy nye postal, yedno vtenczass, kyedy pozyval vyelykonocznego baranka *Rozm* 533.

Obuwać '*wkładać obuwie, se calceare*': A tesch od yego dzyecztwa, yako począł *odrascacz, nygdy na sve nogy nye obvval (numquam calceos inducre consuevit) *Rozm* 154.

Obuzdać '*założyć uzdę, okiełznać, powściągnąć, powstrzymać, frenare, coercere*': Obuzdam infrenabo (propter nomen meum longe faciam furorem meum et laude mea infrenabo te, ne intereas Is 48, 9) 1471 *MPKJ* V 94.

Obuzdować '*zakładać uzdę, powściągać, powstrzymywać, poskramiać, trzymać w ryzach, frenare, coercere*': Si quis autem putat se religiosum esse, non refrenans, nye ochelznayacz, nye zatrzymawąyacz albo nye obvzdowayvncz, lingwam suam..., huius vana est religio (Jac 1, 26) XV *med. SKJ* I 86.

Obwiąsło '*krążel u kądzieli, coli pars superior, cui lana circumponitur*': Epistilum chovyaslo vel obvyaslo *ca* 1500 *Erz* 54.

(Obwiązać) Obwięzać *formy: praes. ind. 1. sg.* obwiążę 1471 *MPKJ* V 100; *3. sg.* obwiąże *Rozm* 798; *3. pl.* obwiążą *ca* 1450 *PF* IV 569; ~ *inf.* obwięzać XV *med. R* XXV 151, *ca* 1500 *Erz* 54; ~ *praet. 1. sg. m.* -m obwiązał 1424 *Pyzdr* nr 757, 1457 *ZapWarsz* nr 1029, 1459 *ib.* nr 1117; *3. sg. m.* obwiązał jest 1477 *StPPP* XI 265; obwiązał 1402 *TPaw* IV nr 803, 1419 *AKPr* VIIIa 43, 1471 *MPKJ* V 93, *Rozm* 28; *f.* obwiązała 1398 *StPPP* VIII nr 7254, 1399 *ib.* nr 8289, 1444 *R* XXIII 304; *3. pl. m.* obwiązali są *Fl* 118, 61; obwiązali *OrtMac* 41, *Pul* 118, 61; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* obwiązan *Sul* 112, *OrtCel* 6; *f.* obwiązana 1471 *MPKJ* V 98; *n. pl. m.* obwiązani XV *med. SKJ* V 256; *f.* obwiązany XV *med. SKJ* V 256; ~ *praes. pass. 1. sg. m.* -m obwiązan *Rozm* 167; *3. sg. m.* jest obwiązan *Sul* 100, *Rozm* 165; *3. pl. m.* obwiązani są *Pul* 19, 9; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie obwiązan *Sul* 108; obwiązan będzie *Sul* 108; ~ *inf. pass. m.* być obwiązan *Sul* 79; *f.* obwiązana być *ca* 1428 *PF* I 493; być obwiązana *Rozm* 28; ~ *praet. pass. 3. sg. f.* była obwiązana *Rozm* 787.

Znaczenia: **1.** '*owinąć, okręcić czymś, opasać, circumligare, obvolvere, cingere, obducere*': Membra pannis involuta virgo alligat... czlonky, stawy pieluchami sukiennimi... obvianszala 1444 *R* XXIII 304; Obvyązal cataplasmaret (iussit Isaias, ut tollerent massam de ficis et cataplasmarent super vulnus Is 38, 21) 1471 *MPKJ* V 93; Obvyązaną obducta (quare igitur non est obducta cicatrix filiae populi mei Jer 8, 22) *ib.* 98; *Obvyozą obducam (ecce ego obducam eis cicatricem et sanitatem et curabo eos Jer 33, 6) *ib.* 100; Obvyązącz obligare *ca* 1500 *Erz* 54.

2. '*związać, skrępować, colligare, constringere*': Powrosy grzechow obwyøzaly sø (circumplexi sunt, *Pul*: obwyøzaly) myø *Fl* 118, 61; Ony obwyązany są (obligati sunt, *Fl*: *obozali sø sc) y padly, alye my wstaly y podnyeszyenysmy *Pul* 19, 9; Przy kazdem grzesze yad dyably czlovyeczemv serczv bądzyc wlan, yze bolesczyą zasroszczy vschelkyc serczc obvyąze *Rozm* 798.

3. '*nałożyć zobowiązania, zobowiązać do czegoś, obligare, obstringere in aliquid faciendum*': Margaretha obwazala sye dlugu zidowskego s mazem 1398 *StPPP* VIII nr 7254; Czso pani myala Wantrobczina odzenya, to yest wrocyla, a nye obwanzala sya ginego wraczacz 1399 *ib.* nr 8289; N... obvøszal sø, quod dominus Beldowski tenetur... Slunskemu duas marcas latorum grossorum, debet solvere ab hodierna die per sex septimanas 1402 *TPaw* IV nr 803; Iaco mnye Emrich obwøzal syø zaplaczicz trzidzeszci korczow owsa 1419 *AKPr* VIIIa 43; Yakom szye ya nye obwyøsal szadnich szcod placzicz Mancarzewy 1424 *Pyzdr* nr 757; Obwøzana bicz obligari *ca* 1428 *PF* I 493; Take... lysthy oth nynyeyszego czasv nyeyeney mayą bycz moczy..., any byerzącz pyenyądzy take kv zaplaczenyv gych ma bycz obvyązan (nec recipiens pecunias... ad solutionem tencatur earumdem) *Sul* 79; Ten isti rankoymya ku zaplaczenyv ostatku tego tho dlugv dlya swego rankoyemstwa yest obwyąnzan (obligatur) *Sul* 100; Za koliszdi dzyen po yednemu groschu zaplaczycz bandzye obvyanzan (obligabitur) *Sul* 108; Domow i plothow... ku oprawyanyu obwyanzan bandzye (obligabitur) *ib.*; A acz ktorąn schkodąn myalbi czlowyek on,... starostha albo rzanczcza yemu schkodąn zaplaczicz obwyąnzan (solvere obligatur) *Sul* 112; Muliebres persone non astringebantur, obwyazany, edicto Cesaris ad talem professionem XV *med. SKJ* V 256; Ita tantummodo viri ad hanc professionem obligabantur obwyązany *ib.*; Innodatus, id est obligatus, obwyazan *OrtCel* 6; Gdy szye ony obwyazaly (*OrtBrRp* 37, 4: zobowąszali) szwyadeczthwo przynyescz sz gaynego szadv *OrtMac* 41; Jakom ja nye obwyazal sza polukopya placzicz Dasszevy za Pyotra

1457 *ZapWarsz* nr 1029, *sim.* 1459 *ib.* nr 1117; Hannusz obligatus est tutor esse al. obwyaszal szye yest *oppyekaldnykem bycz sex puerorum 1477 *StPPP* XI 265; A oczyecz wzvyedzącz ⟨nie⟩ odmovyl natemmyast tego, alye yą vyączey obvyązal (magis eam obligans) y posvyączyl bogv slvzycz *Rozm* 28; Kosdą dzyevyczą... ma bycz obvyązana (foret obligata) temv slyvbv *ib.*; Przes chytrosez dyabla nynye yest yąt rodzay czlovyeczy y yest obvyązan (est... obligatum) yego sluzbye *ib.* 165; Iam nye obvyazan (non sum obligatus) praw (*leg.* prawu) dyablyemv *ib.* 167; Pravda spravyedlyvoszczy byla zastavyona, czvsch lakomstw (*leg.* łakomstwu) byla obvyązana *ib.* 787.

4. '*zajmować się czymś usilnie, być czymś zajętym, occupari, alicui rei intentum esse*': Vdali sze, obvøszø sze intenti de laboribus *ca* 1450 *PF* IV 569; Occupari occupacione quiete contemplacionis obwyaszacz obwyasznym myszlenym boszkym XV *med. R* XXV 151.

Obwiązanie 1. '*zgoda na wykonanie pewnych czynności, powinność, zobowiązanie, obligatio, debitum*': Wsselky... ma wlozicz quarthnyk, s kthoregocz tho thego szkladanya mayą podlug obvyązanya trzeczi pyenyądz do pvski wloczicz 1491 *RKJŁ* VII 56; Iesliby szie przidalo, yzeby nykthory thowarzisz szie pothim chcial pythacz..., czygye by tho bylo doszwolyenye y na thi pysma obwyązanye thych tho opatrznych a vczlyvich... y na tho szie mocznye obvyezvyączich y thes doszwalayączich *ib.* 58; Obvyazącnye subacticatio *ca* 1500 *Erz* 54.

2. '*wykonanie przyjętych na siebie powinności, actus obligationem susceptam explendi*': w obwiązania przywieść '*zmusić do wykonania powinności, aliquem ad obligationem explendam cogere*': Dobrze vczyn, gospodne, dobrym a prostego sercza, ale støpayøcze w obwyøzana przwwedze (*pro* przywedze, declinantes... in obligationes adducet) gospodzyn s czynøczymy lychotø *Fl* 124, 5, *sim. Pul.*

3. '*zastaw, pignus*': ⟨I⟩sz z lacznoszczy obwyązanya (ex facilitate obligationis, *Sul* 70: sz lacznoszczy zapysanya alybo zastawy) kv wyelgym schkodam lyvdze przychodzą *Dział* 64.

Obwiązny '*absorbujący, zajmujący, wymagający dużo wysiłku, qui aliquem occupatum tenet, summo studio plenus*': Occupari occupacione quiete contemplacionis obwyaszacz obwyasznym myszlenym boszkym XV *med. R* XXV 151.

(Obwiązować) Obwięzować '*zobowiązywać, nakładać zobowiązania, obligare, obstringere*': Thedy my thowarzisse obwyenzvyemy szye połowycze oney vyny wloszicz 1491 *RKJŁ* VII 56—7; My thowarzisse obwyenzvyemy szie... pvske... w rencze mystrzom swoym dacz *ib.* 57; Iesliby szie przidalo, yzeby nykthory thowarzisz szie pothim chcial pythacz..., czygye by tho bylo doszwolyenye y na thi pysma obwyązanye... nathenczas bendączich y na tho szie mocznye obvyezvyączich *ib.* 58.

Obwić '*owinąć, okręcić, involvere, obvolvere*': Porodzyła (*sc.* Maryja) syna svego pyrvorodnego a s pyelvszkamy go obvyla (pannis eum involvit Luc 2, 7) *EwZam* 292.

Obwielbić '*uczynić wielkim i wspaniałym, magnificare, magnum et praeclarum facere*': In illo tempore Elyzabeth impletum est tempus pariendi et peperit filium. Et audierunt vicini et cognati eius, ⟨quia⟩ magnificavit, roszmnosil, obwelbil, dominus misericordiam suam cum illa (Luc 1, 58) XV *med. GlWroc* 52r.

Obwieliczyć '*uczynić wielkim i wspaniałym, godnym chwały, uwielbienia, magnificare, magnum et laude dignum facere*': Spycwaymi panu, bo slawnye obwyelyczyl sze gest (gloriose... magnificatus est) *BZ* Ex 15, 1; Prawycza twa, panye, obwyelyczyla sze gest (magnificata est) w moczy *ib.* 15, 6.

Obwieścić '*ogłosić coś, podać do wiadomości, powiadomić kogoś o czymś, nuntiare, promulgare*': Si Margaretha aut heredes Paulum exemere voluerint, extunc ante medium annum diey et festi Nativit⟨atis⟩ Chri⟨sti⟩ pro pecunia tollenda monere al. obwyeszczycz tenentur 1463 *AGZ* XVI 12; Gyczczye a pythayczye pylnye o dzyeczyaczyv, a gdy naydzyeczye, obwyeszczye my (renuntiate mihi Mat 2, 8) *EwZam* 294.

Obwieść 1. '*przeprowadzić okrężną drogą, nie wprost, circumducere, in circuitum ducere*': Nye wyodl gest gich bog po szemy ffylistynskyey..., alye obwyodl (circumduxit) ge drogø po puszczy *BZ* Ex 13, 18; Nalyazł gy (*sc.* Jakuba) na myeszczu pustem..., obwyodl gy y nauczyl (circumduxit eum et docuit Deut 32, 10) *Pul* Deut 14.

2. '*otoczyć czymś, skrępować, poskromić, circumdare, frenare*': Obvyescz (*var. lub.*: *obyewyescz) wschitko czalo circumducere (si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir: potest etiam freno circumducere totum corpus Jac 3, 2) 1471 *MPKJ* V 136.

3. '*przy pomocy woźnego sądowego stwierdzić poniesione szkody, damna parti illata per ministerialem statuere*': Piscina est rupta et non conservata, et hoc ministeriali docuit al. obvyod⟨I⟩ 1448 *AGZ* XIV 261; Repercussit michi domum meam et cistas..., et hoc ministeriali circuivi vlg. obvyodlem 1450 *ib.* 292; Ibidem repercussit quatuor cistas in domo mea..., et hoc ministe-

riali circuivi al. obvyodl *ib.*; Hunc scopulum secunda et tertia vicibus proclamavisset et obduxisset al. obvolal, obwyodl (1467) XVI *in. Matr* III nr 188; Quam perfalcastracionem in tempore et hora ministeriali et nobilibus protestatus est (*sc.* Zawalowsky) et obduxit al. oswyatczil y obwyodl 1477 *AGZ* XIX 233; Quam subdiluviationem... navium et molendini Nicolaus ministeriali in tempore et hora obduxit al. obwyodl 1481 *AGZ* XVIII 215, *sim. ib.* 216, *sim.* 1484 *AGZ* XVII 212; Indidit michi vulnus faciale al. oblyczną,... quam violenciam ego in hora et tempore conduxi al. obwyodl ministeriali et nobili 1494 *AGZ* XVI 254; Ego istum hominem detinui al. iąlem penes hominem meum vulneratum..., et hoc insinuavi al. obwyodlem cum ministeriali 1500 *ib.* 306.

Obwięzać *cf.* **Obwiązać**

Obwięzować *cf.* **Obwiązować**

Obwinąć *formy*: *imper. 2. sg.* obwiń XV *p. post. BednMed* 74; ~ *praet. 3. sg. m.* obwinął 1444 *R* XXIII 301; *f.* obwinęła *Rozm* 64; ~ *part. praet. act. adv.* obwinąwszy *Rozm* 65. 408; ~ *condit. 3. sg. m.* -by obwinął *Rozm* 816. 822; ~ *part. praet. pass. ac. sg. neutr.* obwinione *Rozm* 68. 69.

Znaczenie: '*kogoś a. coś czymś okręcić, osłonić, owinąć, circumdare, obvolvere, involvere*': Obuinal są induit (qui... cum patre caelos condidit, sub matre pannos induit) 1444 *R* XXIII 301; A thak ve troye... nogą obvyn thą masszcą XV *p. post. BednMed* 74; Potem vzyawschy rąbek z glovy y obvynąla ye (*sc.* dzieciątko, cum involvit Luc 2, 7), y polozyla v yasly *Rozm* 64; Maria... obvynawschy (involvebat) sve dzyeczyą⟨t⟩ko polozyla w yasły *ib.* 65; Szedschy do Betleem, naydzyeczye dzyeczyątko obvynyone v pyelyvchach (pannis involutum Luc 2, 12) *ib.* 68, *sim. ib.* 69; Rzekl: Krolyv, mna tvoyą, ktorązem vzyal, chovalem yą obvynawschy ⟨w⟩ rąb[b]ek (repositam in sudario Luc 19, 20) *ib.* 408; Alye ta ysta czyotka... szyavschy rąbek svey (*leg.* z swej) glovy y podala yednemv Zydovy, proschącz go aby y (*leg.* ji 'go', *sc.* Jesusa) obvynąll *ib.* 816; Y byl tako barzo krvyą oplynął..., yzc yakoby y (*leg.* ji 'go') czyrvonem plothnem obvynął *ib.* 822. ~*Cf.* **Obinąć, Owinąć.**

Obwiniać '*pociągać do odpowiedzialności, zarzucać przestępstwo, oskarżać, accusare, crimine arguere*': Obykly nyekthorzy barso klopothlivi pothwarzą mąze nyevynne, s grzechv mązoboysthwa przeth wyelim lath dopvszczonego, zaloblywye obvynyacz (accusare, *Dzial* 47: przyganycz) *Sul* 54.

Obwinić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* obwini *Sul* 58, *OrtMac* 37; ~ *part. praes. act. adi. g. sg. m.* obwiniącego *Sul* 63; ~ *inf.* obwinić *Sul* 54, XV *ex. Zab* 528; ~ *praet. 3. sg. m.* obwinił 1446 *AGZ* XI 280, 1447 *AGZ* XIV 233, 1455 *ib.* 459, *etc.*; *f.* obwiniła *Sul* 58; *neutr.* obwiniło 1439 *SprTNW* VIII 2, 38; *3. pl. m.* obwinili 1493 *R* XXV 234; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był obwinił 1440 *Pyzdr* nr 1249; ~ *condit. 3. sg. m.* obwiniłby *Sul* 87, *OrtCel* 6; obwinielby (*ca* 1360) 1554 *KodWP* III 93; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* obwinion 1448 *StPPP* II nr 3342, *OrtCel* 6, XV *ex. Zab* 526; obwiniony *Sul* 10. 17. 20. 30. 65. 109; *f.* obwiniona *OrtBrRp* 71, 4; *neutr.* obwiniono *OrtMac* 38; *d. sg. m.* obwinionemu *Sul* 58; *ac. sg. m.* obwinionego *Sul* 11. 33; *n. pl. m.* obwinieni *Sul* 14. 42; ~ *inf. pass. sg. f.* być obwiniona *Dzial* 31; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* obwinion bywa *Sul* 17; *3. pl. m.* bywają obwinieni *Sul* 81; ~ *part. praes. pass.* będąc obwinion *Sul* 69; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie obwinion *Sul* 87; ~ *praet. pass. 3. sg. f.* była obwiniona 1441 *StPPP* II nr 2963; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* obwinion by był *Sul* 18; by był obwinion *Sul* 44. 60; -by obwinion był *Sul* 71; *3. pl. m.* byliby obwinieni *Sul* 41.

Znaczenie: '*zarzucić komuś popełnienie przestępstwa, pociągnąć do odpowiedzialności, oskarżyć, aliquem accusare, crimine arguere, in ius vocare*': Et si ultra aliquis Christianus sua temeritate al. upornosczia aliquem Iudeum pro talibus rebus inculpaverit al. *obvynyelby, tunc eis ius tale damus (*ca* 1360) 1554 *KodWP* III 93; Xanstwo Maczeya obvinilo 1439 *SprTNW* VIII 2, 38; Hriczko... inculpavit al. obwynyl Albertum kmethonem 1446 *AGZ* XI 280, *sim.* 1447 *AGZ* XIV 233, 1457 *TymSąd* 141, 1464 *Trześn* 74, 1466 *AGZ* XV 47, 1498 *ib.* 349; Gdi wlodarz... przes pana obwynyon bywa (cum... inculpatur) *Sul* 17; Gdi ktho, gemvsz przedthym skarga o szlodzeystwo... nye bila ruszona, obwynyoon by byl,... wlostną przysza⟨gą⟩ bandze mocz oczyszczicz *Sul* 18; Ten, gego obwynyla (*sc.* dziewica, accusaverit), sz szeszczą... luczmy szebye oczyszczy *Sul* 58; Vstawyamy, aby o rzeczach grzesznych procz obvynyączego albo powoda (in absentia accusatoris seu actoris)... my... sądzicz nye mamy *Sul* 63; Kedyby ktho obwynyon byl (si... inculpatus fuerit, *Dzial* 66: aczby ktho byl naganyon), aby nye myal prawa slachethnego *Sul* 71; Pakli taky gwalt yawni bi nye bil a then, czso sbyl, obvynyoni (inculpatus) zaprzalbi *Sul* 109; Infestauerit vel inculpauerit obwynylby na szalobach *OrtCel* 6; Infestari, id

est inculpari vgaban uel obvynyon *ib.*, *sim.* XV *ex. Zab* 526; Obwyny-ly mloda rada szthara *OrtMac* 37; Infestare est inculpare, nagabacz, obwynycz *OrtZab* 528; ~ o *coś*: Yakom ya... Mosczyczowi nye winowath *cztherdzeszky grziwen, o kthory gy byl obvinil 1440 *Pyzdr* nr 1249; Testamur, jze Vichna... nye sposdzgla (*leg.* spożdżgła 'spaliła'), iakos byla obvinona o pozogą 1441 *StPPP* II nr 2963; Si quis fuerit inculpatus al. obwynyon o lowyenye ryb w noczi w *stawych, pro tali pena debet se expurgare 1448 *ib.* nr 3342; Obwynyoni (accusatus) o gwalth swyatky ('świadkami') przes powoda ma bicz przekonaan *Sul* 10, *sim. ib.* 20. 30; Ho slodzeystwo obwynyonego (accusatum) do roka thylko pozwacz bandze mocz ymaal *Sul* 11, *sim. ib.* 33; O pozegą obwynyeny (accusati) prawem myeszczskym... we wszaach nye bądą szą mocz wymowicz *Sul* 14, *sim. ib.* 42; Obwynyony (inculpatus) o lanką, yszbi yą poszekl, doswyathczicz ma, aby yą kvpyl *Sul* 17, *sim. ib.*, *sim. ib.* 65; Acz ktho o grzech mąszoboysthwa chcze... kogo obvynycz (accusare) *Sul* 54; Paknyąly obvynyonemv (accusato) o slodzeysthwo... przykazano bądze... oczyszczenye *Sul* 58; A nye bądzely mocz odzyrzecz, esz przypvszczon kv sprawyenyv... swogey nyewynnosczy o tho, o-cz by byl obvynyon (de quo fuerit accusatus), tedi rzeczony vogewoda tego tho sbyega na granycze... ma dowyescz *Sul* 60; O tho przes pana wszy they dzedziny bywayą obwynyeny (fuerint inculpati) *Sul* 81; Gdi ktho o zlodzyeystwo bandze obvynyon (cum... fuerit inculpatus) *Sul* 87; Gdi nyektere xanząn nyektorego czlowyeka o kradzesz... obvynilbi (quando... inculparet) *ib.*; Bandze-ly masczysna albo nyewyasta obwynyoną (*OrtMac* 96: obzalowana) o ktorą taką rzecz *OrtBrRp* 71, 4; Wszyatho szyano na lacze y obwynyono (*OrtBrRp* 36, 1: wynowano) yednego czlowyeka o nye *OrtMac* 38; Gdyby kto zabyth a nye wiedzano by, kto gy zabyl, tedy o to dzedzina nye ma bycz obwynyona (castellania de hoc non moveat aliquam questionem) *Dział* 31; Honesta Sthachanowa veniens ad banitum iudicium recognovit, expurgans innocenciam suam al. szwoyą nyevynoscz, czosch byla obwyny⟨o⟩na o bothy *zyamischowa 1478 *Trześn* 100; ~ z *czegoś*: Tesz acz wyele gych abo [cz]trzey, abo cztirzey, s mązoboystwa cziyego bilibi obwinyeny (de homicidio alicuius accusentur, *Dział* 30: byliby pomowieny) *Sul* 41; Gdiby kthori rycerzs... s grzecha slodzeyskego... byl obvynyon (si... de crimine furti... accusetur) *Sul* 44, *sim. ib.* 60; Nyszlyby oczecz sz vyny synowey... w grzesze ganyebnem byl vidan, alybo bądącz obvynyon (de culpa filii... accusatus), nye moglby szą oczyszczycz *Sul* 69; ~ o *czymś*: Paknyąly dzewycza... o nyekakem vsylstwe obwyny kogo (si... de oppressione aliquem accusaverit) pothwarzlywye *Sul* 58; ~ obwinić złodziejską winą, winami '*obciążyć z tytułu grzywny za kradzież*' *czy też* '*obciążyć zarzutem kradzieży, aliquem furti accusare*': Dechna... proposuit super Staynkonem..., quia sibi recepit duo pecora et tria pecora sibi othadzbyl (*leg.* otadźbił *czy* ochądźbił) al. obvynyl zlodzeyska vyną coram voyewoda et suo officiali 1455 *AGZ* XIV 459; Te infra nominandis culpis inculpaverunt, id est obwynyły thymy vynamy 1493 *R* XXV 234; ~ Radwan iam est expiatus al. oczisczyl de culpa erga... Nicolaum..., quod iam in facto egrotus. Sopita est causa pro narracione al. obvynone coram... castel⟨lano⟩ 1449 *AGZ* XI 344. ~ *Może należy czytać* obwinienie*?*

Obwinienie '*pociągnięcie do odpowiedzialności za przestępstwo, oskarżenie, accusatio, in ius vocatio*': Gdiby kthori rycerzs... s grzecha slodzeyskego... byl obvynyon, slvszne bącz gemv... vlostną przysząga oth thakego obwynyenya (a tali accusatione) szą oczyszczicz *Sul* 44; Andrzey nye gesth przyczina ku smyerczy Pyothrowey... any gesth wynowath thego obwynyenya kszaszego 1464 *ZapWarsz* nr 1239; Panye Iezu Criste,... kthorysz... iako baranek nyewynny falszywe obwynyenye pokornye czyrpyal *MW* 72a.

Obwinować '*pociągnąć do odpowiedzialności, zarzucić przestępstwo, oskarżyć, aliquem accusare, crimine arguere*': Constitutus personalis stoyacz oblycznye obwynowacz 1488—9 *PF* V 39.

Obwodzić '*przy pomocy woźnego sądowego stwierdzać poniesione szkody, damna parti illata per ministerialem statuere*': Derslaus conduxit al. swyodl in domum suam, conducens (*sc.* ministeriali) al. obwodzącz violenciam suam tempore et hora recenti al. gorączy 1494 *AGZ* XVI 254.

Obwołać '*ogłosić, podać do publicznej wiadomości, nuntiare, promulgare*': Przywyedzyeny sza trze przed gayny sząd, czo szą yaczy (*leg.* jęci) w goraczych rzeczach o szmerthne rany y obwolany *OrtMac* 84; Hunc scopulum secunda et tertia vicibus proclamavisset et obduxisset al. obvolal, obwyodl (1467) XVI *in. Matr* III nr 188.

Obwołanie '*ogłoszenie, podanie do publicznej wiadomości, nuntiatio, promulgatio*': Ale bądzyely ktho o taką rzecz obzalowan prosztho

przesz obwołanya (*OrtBrRp* 71, 3: przesz wolanyą) przed *szwyedszkym szadem, ten to odyydze szam szwa ręka a raczcze nycz tego nye maya szędzycz *OrtMac* 96.

Obwoływacz '*ten kto w czyimś imieniu podaje coś do publicznej wiadomości, zwłaszcza w sądzie, rzecznik, zastępca strony w sądzie, qui pro aliquo aliquid nuntiat, promulgat, praec. in iudicio, alieni iuris vicarius*': Coram nobis... advocato et scabinis... providus Malek polyeczyl et wsdal et ustavyl firme Bernardum obvolivacz domini Stanislai stricharsz pro pecunis, quas tenetur sibi 1464 *KsNWarsz* I nr 632.

Obwód *(?)* '*peryferia, teren przygraniczny, confinium*': Iohannes... quandam suam porcionem in Oczasali, hereditate in Czirnensi districtu sita, iacentem ibidem in circumferencia vlg. w *obuandze... Iacussio de Oczasali, nomine commutacionis pro quodam prato... vendidit 1427 *MonIur* V 85.

Obwrżen '*obrzucony, pokryty (wapnem), (calce) oblitus*': Omasany aut obwrzen (*war. kal.*: omazany aut wrzedny) litum, id est superindutum (ipse cernit fictorem locustae, et stantem dominum super murum litum vel adamantinum Prol) *MPKJ* V 6. ~ *Part. praet. pass. od st.-czeskiego czasownika* obvrhnúti.

Obwykły '*zwyczajny, normalny, pospolity, solitus, assuetus*': Zastawyamy dzedzini nassze... w tyssonczu grzywen syrokych grossy praskey kusny liczby polskey obwikley, monete numeri Polonicalis consueti *ca* 1428 *PF* I 481. ~ *Cf.* **Obykły.**

Obwyknąć '*przyzwyczaić się, przywyknąć, mieć zwyczaj, consuescere, solere*': Mowyl gest pan ku Moyszeszowy liczem w licze, yako obwikl (sicut solet) czlowyek ku przyyaczyelu swemu *BZ* Ex 33, 11; Dzyevycza Marya s temy pannamy bądączy, nygdy nye przemy⟨e⟩nyla svych obyczayow, alye yako przedthym obvykla (consueverat), takyesch bogv naboznye slvzyla *Rozm* 40; Thy Iesuszye, tosz ty obvykl (soles) czynycz, yze svyate dny zawsche lamyesz *ib.* 136. ~ *Cf.* **Odwyknąć 2, Obyknąć.**

Oby '*bodaj, niechaj, niech, utinam*': Judicium sibi erit sine misericordia, qui non facit misericordiam, oby baczyli lakomy, ucrutny, nyemiloszerny XV *p. post. PF* I 203.

Obychodzić się *cf.* **Obchodzić**

Obyczaj, Hobyczaj *formy*: *n. sg.* obyczaj *Gn* 4a, 1418 *Pyzdr* nr 559, 1428 *PF* V 69, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* obyczaja *Gn* 4a, *Fl* i *Pul* 67, 6, *Dek* V 1—3, *etc. etc.*; obyczaju 1449 *Czrs* s. XC, *Sul* 22. 35. 46. 61. 74, *etc.*; ~ *d. sg.* obyczaju XV *p. post. RozmPam* 473; obyczajowi *Sul* 103, 1484 *Reg* 707; ~ *ac. sg.* obyczaj *Gn* 173b, 1446 *PamLit* XXVIII 307, *Sul* 29, *BZ* I Par 6, 69, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* obyczajem *ca* 1418 *JA* XIV 512, XV *in. R* XXIV 62. 72, 1444 *R* XXIII 307, *etc. etc.*; hobyczajem 1461 *ZapWarsz* nr 1101; ~ *l. sg.* (o) obyczaju XV *med. MPKJ* V 428, *Rozm* 158. 159; ~ *n. pl.* obyczaje *Sul* 6, *OrtMac* 43. 44, *Dział* 6, XV *ex. PF* IV 748; obyczajowie *BZ* Num 15, 24, 1466 *R* XXII 20; ~ *g. pl.* obyczajow *Gn* 12a, *Gloger*, XV *med. R* XXII 244, *BZ* II Par 31, 21. Judith 5, 8, *etc.*; obyczajew *ca* 1500 *JA* X 383; ~ *d. pl.* obyczajom *BZ* Num 1, 50, 1460 *PF* V 38, XV *p. post. R* I s. XLV; ~ *ac. pl.* obyczaje *Sul* 68, *BZ* Deut 28, 15, *OrtBrRp* 55, 3, *etc.*; ~ *i. pl.* obyczajmi *Sul* 6, XV *med. R* XXII 244, *BZ* III Reg 16, 26, *etc.*; ~ *l. pl.* (w) obyczajech XV *in. R* XXIV 68, *BZ* Ex 38, 21, 1466 *R* XXII 10; obyczajoch *BZ* Num 18, 4. II Par 31, 21, *Rozm* 120.

Znaczenia: **1.** '*postępowanie zgodne z dotychczas przyjętym, z tradycją, zwyczaj, przyzwyczajenie, nawyk, zwykłe, normalne użycie, zastosowanie, przyjęta praktyka, consuetudo, mos, usus, modus vivendi*': Ioseph podluk obyczaga neueszczego ku ge porodzenu gestcy on byl dwe bapcze veszual *Gn* 4a; Iszcy ten tho obyczag gest na tem tho svecze, isze gdiscy ktorø svøtoscz do mastha przynoszø, tedycz vøcz ludze... naprzecif ge *vynydzø *ib.*; Ryczerze ten tho obyczag magø, gdisci ge paszø, tedycz vøcz ony swe stare odzene svim slugam dagø *Gn* 173b; Bog, iensze przebiwacz kasze yednakego obiczaia (qui inhabitare facit unius moris) w domu *Fl* 67, 6, *sim. Pul*; Ne berzy nadaremno gymena bozego any z obiczaya twego byerzy gymena mogego *Dek* V 1—3; Wlosi mayanci... *nyekoko zolte, mayancz przedzal zrzod glovi podług obiczaya (iuxta morem) Nazareow *ca* 1418 *Wisł* nr 2151; Sluszni obyczay decens modus 1428 *PF* V 69; Moze dobrowolne namenone penødze v Szydow albo v krzesczyanow... podlug obyczaya, more solito, nacz ('najść') *ca* 1428 *PF* I 482; Pro uerbis verba solemus ten obiczay mamy, slowa za slowa damy 1446 *PamLit* XXVIII 307; Nye ma ganyebnee any dzywne mnymano bicz, acz podlug myenyenya czassow obiczage (consuetudines) a dzege lyvczke szą odmyenyayø *Sul* 6, *sim. Dział* 6; Na wczęncye thego obiczayv (hanc consuetudinem, *Dział* 9: chczącz ten obyczay zatraczycz) slosczyvego... vstawyami *Sul* 22; Pyrwym obyczayem (consuetudine, *Dział* 12: ten byl obyczay) znacz bylo dzirzano, ysz przes... godzyn rosdnosczi... sądzee sandi sądzily *Sul* 24; Nyeegdi stayączy kv prawv, yakobi nyestayączy... nad oby-

czay tego msczenya (modum tamen excedendo) vczaązany bywayą o nyestaanyee *Sul* 29; Przewrothnym obyczayem (abusiva consuetudine, *Dział* 29: ⟨n⟩yezgodny obyczay wszały) znacz bilo chowano, ysz kedi kthorzy kmyecze sz tego *zywyata... przes plody schodzą, gych... ymyenye... obykly szą oblapacź szobye panowye *Sul* 40; Obiczayem *slvszciwim (consuetudine iniquissima, *Dział* 32: ⟨p⟩odług starego obyczaya) slvzebnykow dzirzano bylo, ysz gdi kogo na drodze zabythego naleszly, szathi... sz nyego slvpyaly *Sul* 42; Sz obyczayv pospolytego (ex communi usu, *Dział* 38: ⟨p⟩ospoliti obyczay... gest) w krolewstwye naszem trzymayą, ysz gdi vmrze macz, wszego ymyenya dzeczy oczcza gych byerzą polowyczą *Sul* 46; Przewrothny obiczay (perversa consuetudo) w othkladanyv rokow vyecza pospolitego... do they doby chowan byl *Sul* 73; Kv othlozenyv szkodnego nalogv, yenze... sz pozywanya albo obiczayv (ex communi usu) chowan byl, ysz zona po szmyrczy mąza... wszisthko gymyenye trzymala *Sul* 74; Themu obiczayovi (consuetudini) schkodlywemu przeczywycz syąn ząndayąncz,... vstawylismi *Sul* 103; Quod natura non habuit, usus, obiczay, nescivit, ignorat racio XV *med. GlWroc* 106r; Nyszødni møz nye ostal w zemy, genze bi mogl do nas wnydz podług obiczaya (iuxta morem) wszey zemye *BZ* Gen 19, 31, *sim. ib.* 29, 24. 34, 22; Nye v nas tego *wobiczaya (non est in loco nostro consuetudinis), bichom *mlodsyø pyrwey widały za møz *ib.* 29, 26; Paklybi yø synu swemu oddal, podle obiczyaya dzewek (iuxta morem filiarum) uczyny gey *BZ* Ex 21, 9, *sim.* XV *p. post. Kałuźn* 283; Obiczyay gest zabyyacz obyetne obyeti (solent caedi holocaustorum hostiae) *BZ* Lev 4, 33; A gdisz vzrzicye dzewki w Sylo, gydøce z obiczaia (ex more) ku wodzenyv tanczow,... wibyegnycyesz nagle s wynnycz *BZ* Jud 21, 21; Kv they tho gyeradzye... szlusza czynyone szlotho... y xyągy..., czo nyewyasthy w nych maya obyczay (*OrtBrRp* 55, 3: obyczaye) czyscz *OrtMac* 69; Bogaty o gwalt przez swyathky ma syą oczyszczycz abo podług obyczaya gwaltownego (iuxta violentiae qualitatem, *Sul* 50: podlvg gwalthv dostoynosczy) rowną wyną ma bycz skaran *Dział* 42; Obiczaye, vrzandi exercicia corporalia, bona temporalia 1461—7 *Serm* 527r; Podle obyczaya wylozylem tractus exponerem 1471 *MPKJ* V 70; *Obiczagye iudicium (secundum iudicium contege corpus illius Ecclus 38, 16) *ib.* 84; Iaco slucha na kosdy rok aut iako obyczay dawny odlugych (*leg.* od długich) czasow vt expetunt tempora (Esth 9, 27) *MPKJ* V 58; Podług obiczaga matky swate czyrkwy 1480 *RTNŚł* III 340; Ma przykazanya boze... pelnyczi, a za przesthąpy, yestlyby kthorymi vystąpyl..., dzyelayącz naprzeczyw obyczayovy (contra hunc vivendi modum commiserit) zakonu thego, dosszicźi vczynyczy 1484 *Reg* 707; Then rząd y obyczay thaky yuze vypissany, chczemy, aby byl trzyman (hoc quoque... volumus observari) *ib.* 720; Wssełky (*sc.* czeladnik)... podług obyczayv ma wlozicz quarthnyk 1491 *RKJŁ* VII 56, *sim. ib.* 58; Non enim fecit vulgariter bo nye vczynyl podłuk czlowyeczego obyczayu XV *p. post. PF* I 199; Acz gy podam w gych wolą, przeczyw vstawyenyu y zakonu, y przeczyw obyczayu rzymskemu... vczynyę XV *p. post. Rozm-Pam* 473; Starodavnym obyczayem ex pristina consuetudine *ca* 1500 *JA* IV 93; Nygdy szyą nye skałyala (*sc.* Maryja) podlvg obyczaya dzyeczyączego (contra morem puerorum) *Rozm* 13, *sim. ib.* 12. 15. 19. 98. 136; Marya... ch[y]czącz ona zawzdy popelnycz vlozenye albo obyczay svego svyatha, aby nygdy proznya nye byla *ib.* 19, *sim. ib.* 27; O vyerna oblyvbyenczo boza, chczesch nam v obyczay vyescz (*leg.* wwieść) przedthym nyebyvały (nobis vis inducere morem inconsuetum), przeczyw zakonv Moyzesovemv *ib.* 26; Obyczay yest dzyeczynny, yze vątpy⟨ą⟩cz yezykyem szeplunya (solet enim labilis infantum cespitare lingua) *ib.* 99; Czokolvye przed thym movylo myle dzyeczyą Iesus, to szye kazdemv vydzyalo vzyteczne, aczkolvye dzyeczynne obyczaye myal (modum puerilem infantulus teneret) *ib.* 100; Targał (*sc.* Jesus) zyelyc rozmayte, ktoresch lyvdzyem nye bylo vobyczaya (*pro* v obyczayu?), aby yc yedły (quarum esus in usu non est hominum) *ib.* 122; Dzyevycza Marya... vbrawschy szye ve dvoye odzyenye, yako tedy byl obyczay *ib.* 146, *sim. ib.* 159. 724. 725; Ny myal tego v obyczayv (nunquam consuevit), aby ktore karmye nye yadlczy do sytosczy *ib.* 158, *sim. ib.* 159; Ten ystny plascz podług tego obyczaya na dvyc stronye szye przevyeszyl *ib.* 159, *sim. ib.* 244; Pyotr dothychmyast przyvyodł v obyczay to, yze od pyrvych kur aze do iutrzney nygdy nye spal *ib.* 700; ~ obyczajem, za obyczaj *'jak zwykle, stale, ut fieri solet, ut mos est'*: Za obiczay jugiter (praecipe filiis Israel, ut adferant tibi oleum... ad concinnandas lucernas iugiter Lev 24, 2) 1471 *MPKJ* V 24; Bandzely wol bodaczy z drugyego albo trzeczyego dnya obyczagem (quod si bos cornupeta fuerit ab heri et nudiustertius Ex 21, 29) XV *p. post. Kałuźn* 284; ~ nie obyczajem *'nie tak jak należy, nie dość pilnie, non ita ut decet, non satis diligenter'*: Alii

querunt (*sc.* Xpm) non consuetudine, ne obyczayem, id est sine diligencia XV *in. R* XXIV 62; ~ wziąć (w) obyczaj '*nabrać przyzwyczajenia, consuescere, solere*': Nyektorzy z naszych ryczerzow... wszęli obiczay (consueverunt) nye stacz pod szadną choragwą *Dział* 8, *sim. ib.* 16; Taczy zlosnyczy kv odpyranyv swey zloscy wzęły sobye w obyczay (consueverunt, *Sul* 42: obykły szą) myeszkacz w myeszczech *ib.* 33, *sim. ib.* 45. 46; ~ '*zwyczaj, który nabrał mocy prawa, ius usu receptum*': Jaco Jan trzimal mlin Olszewka podluk szemskego obyczaya 1407 *Pozn* nr 619; Czso iest pan Thomislaw casze wslomicz plotu pana Milayewego, tho iest bil obiczay, comu bi trzeba bilo drogø iachacz, ysz y (*leg.* ji 'go') mogl wzlomycz a zazyø zagrodzycz 1418 *Pyzdr* nr 559; Iste limittaciones debent stare usque ad infinitum juxta vlg. vclad szem⟨s⟩kego obiczaya 1448 *LubPodk* 31; Jacom ya to gymyenyc... zadzyrszał trzy latha w pokoyu podług obiczaiu zemye 1449 *Czrs* s. XC; Swyathky podług obyczayv (secundum consuetudinem, *Dział* 24: podług obyczaya) w sządze myenyoni *Sul* 35; Nykakey kmyecz othydz ma oth swego pana..., a tylko w Boze Narodzenye podlvg obyczayv (iuxta consuetudinem) dotychmyasth chowanego *Sul* 61; Pokoran podług obiczaya starego (iuxta consuetudinem antiquam)... vczinicz ma *Sul* 92; Kmyecz... rankoyemstwo dostateczne obiczayem obyklim (more solito) poloziez ma *Sul* 108, *sim. ib.* 71, *Dział* 66; Jakokoly stary obyczay dawnego prawa bandze odmyenyon w lepsy obyczay, tako wszdy ma szye szostacz, czo szandzono starym obyczągem, chocz any woyth ten s tymy obyczaymy (*OrtMac* 59: woyth then ysthy obyczagycm) ku prawu nye przyszągl *OrtBr* VI 359—60; Wyadomo bądz wam, ysz obyczaye sthara dawna dzyerzane (*OrtBrRp* 39, 1: obyczayą sz stara dawna dzyerzano) mogą szye dobrze osthacz podług prawa *OrtMac* 43, *sim. ib.* 44; Yeszlysczye wy thakowy... poszthawyeny podług waszego stharego obyczaya (*OrtBrRp* 39, 4: obyczayv), mozeczye dobrze w lawyczy... szyedzyecz *ib.* 44; Yako ye⟨s⟩th prawo v nasz y obyczay *OrtMac* 88, *sim. OrtBrRp* 66, 2; Czo wasz pyszarz byerze podług dawnego obyczaya za szwą robothą..., tho wszyszthko yest yego *OrtMac* 123, *sim. OrtBrRp* 90, 1; Podług *szwegye prawa albo obyczyaya iustus titulus 1460 *PF* V 38; Roky pospolite podług obyczaya (prout actenus observatum extitit, *Sul* 63: yako dothychmyast chowano gest) o dzedziny mayą bycz trzymany *Dział* 47; Jakom ya nyc odbyl gwalthem zamkow v chizow thwych... anym gego *vmyeysil w yego pravye podług obiczaya zyemye 1469 *ZapWarsz* nr 1191; Jakom ya wolv w oplothkach nye zayal gwalthem a onego nad obyczay nye chowal w oborze 1471 *ib.* nr 2957; Ieslizebi kmiecz kmieczia zabil..., on mązoboicza ma zaplaczicz... przliaczieliom glową wedlvg obiczayv (iuxta statutum antiquum) 1498 *MacPraw* VI 274, *sim. ib.*; Vedlvg stharodawnego obiczayv (ex consuetudine antiqua) Wislą, Bug[iem] y Narwią (*pro* Narew) kazdemv mayą bicz dobrowolne plinączemv *ib.*; Ieslibi ktho plinącz... jaz gwalthem wylomyl..., thakowi iesliby byl zapowiedzian przes vrząd ziemsky albo pokonan wedlye obiczayv a prawa wodnego (a parte iure aquatico convictus), thedi... ma zaplaczicz *ib.* 275; ~ Jakom ya nye... vypvsczil volow z obory kmyeczya mego... *anichm ich hothbyl gwalthem, kthorem voly wszalem byl v kmyeczy w *szchvych obyczyayem czyagyem 1499 *ZapWarsz* nr 1859; ~ obyczaj niewolniczy '*zasady dotyczące niewolników, leges, quae ad servos pertinent*': Nye bødø przedawani oby[a]czagem nyewolniczim (condicione servorum) *BZ* Lev 25, 42.

2. *przeważnie w l. mn.* '*postępowanie, zachowanie, sposób życia, mores, vivendi ratio*': Vøczcy ony byuagø slachethny a dobrich obyczagof napelneny *Gn* 12a; Opravacz w obiczaiech, strzecz wczinczech (*leg.* w uczyncech) XV *in. R* XXIV 68; Kaszdemv z mąnzow nye doszycz gest... harnascha bicz vbranv czvdnoscząą, acz obiczaymi (moribus) y navkami nye bandze ocraschon *Sul* 6; Troiakø rzeczø bødze czistota schowana: pyrzwa iest richle vczeczenye od zlich mysly, slowy, vczynky y obyczaayow *Gloger*; A yaco dzyeczi schami syebye ny swich vczinkow a obiczayow nye wyedzą any znayą, tako prosczye y ludzye *swyeczschi XV *med. R* XXII 244; Amri... przidzerszal syø wszitkimy obiczaymy skutkow Geroboamowich (ambulavitque in omni via Ieroboam) *BZ* III Reg 16, 26; Nobilissima per exteriorum morum honestatem naslachetnyesza press zewnat⟨rz⟩nosez obyczayw 1456 *ZabUPozn* 99; Thomek w xanzhey zemy nye cradnye any kthorim zlim hobiczayem [zlim] zhiwye 1461 *ZapWarsz* nr 1101; Quod in propriis condicionibus, *gl.* operacionibus obyczayech, habes odibile, audacter in alienis actibus reprehende 1466 *R* XXII 10; *Crubosez *obiczavf iniquitas morum 1461—7 *Serm* 109r; Mynisthrovye... mayą onego wsthąpvyączego sthadlo, vrząd y polozenye, obezczye y obyczaye yego (eius officium, statum et conditionem)... vypytaczi 1484 *Reg* 706; Bo gdy bądzye lakozyrcza, obiczagya gynako thego nye

odmyeny y nye odeymye, aby z szmyerczyą (vix aliter quam morte moris mutabit) XV *p. post. R* I s. XLI; Slugy twym obiczayom chlebyąnczego (tuis moribus blandientem) odbancz *ib.* s. XLV; Sle obyczaye abusiones XV *ex. PF* IV 748; Czczyenye o tem, yze dzyevycza Marya przeschla byla wschystkye tovarzyschky, przesla y czyyemy (*pro* cznemy) obyczaymy (excellebat omnes socias suas virtutibus) *Rozm* 17, *sim. ib.* 55. 120; Ten Ioseph byl... szyn Iakvbow, czestnych obyczayow (moribus), svyątego zyvota *ib.* 30, *sim. ib.* 120; Byl (*sc.* Jesus) *statechnych obyczayow (maturus erat moribus) y tesch vyelycbnych. Wschyszczy dzyeczy k nyemv szye zebraly, bo szye cochaly v yego kraszye a v yego cznych obyczayoch (in... gestibus honestis) *ib.* 120; Nygdy nye byl lyekych obyczayow (nunquam levis) *ib.* 142; V stadle mąskyem rosl ve cznotach a v dobrych *obyczayow (virtutibus et moribus profecit adolescens) *ib.* 143.

3. '*sposób, modus, ratio et via*': Accepit ergo Ihus panes et cum gracias egisset, distribuit discumbentibus, similiter, timze obicagem, et ex piscibus, quantum volebant (Jo 6, 11) XV *in. R* XXIV 72; Skonal obicziaiem clausit ordine (sui moras incolatus miro clausit ordine) 1444 *R* XXIII 307; Herman... obyczayem dobrym (debito modo) rzeczonego mlynarza szą̨dzicz przykazal *Sul* 40; Kedy kmyecz prawem nyemyeczskym gest oszadzon, ten nye moze kthorym obyczayem vynycz (nequeat recedere nullo modo) *Sul* 61; Slvzebnyczy... wymyslone obyczaye klopothanya nalazvyą (vexandi adinveniunt modos exquisitos, *Dzial* 57: dzywna prawa) *Sul* 68; Pakli... w przisyą̨dze nyektorim obiczayem (quovis modo) potknye syą̨n, tegdi... bandzye potą̨pyon *Sul* 95; Quia non surrexit ad eundem modum, obyczay, vivendi, sicut prius vixerat cum eis XV *med. GlWroc* 29r, *sim. ib.* 35v; Napomynanye y nauka kv byskvpu o obyczayv ymayøcz bycz trzymanem (de modo tenendo)... w odzyenyv y w modlytwye XV *med. MPKJ* V 428; Thakymsze obiczayem (simili modo, *Msza* III. IV. VI—VIII: takesz) XV *med. Msza* V s. 261; A takosch timi a takymi cztirmi obiczaymi wicziszczeny, blogoslawyeny są tu na drodze, bo wydzą czistą wyarą boga XV *med. R* XXII 244; Z obyczayv szgrzeszenya ex modo (peccati) XV *med. R* XXV 153; Causa, prze czos szgrzeszil, et modus in culpa cacosz szgrzeszil vel *opiczay XV *med. Zab* 518; Jakom ja gynako nye ranczyla, jano thym obyczayem, panv Woythkovi, aczby skazal sądza 1453 *ZapWarsz* nr 935, *sim. Dzial* 4. 25. 26. 46. 48. 54. 67; Takim *obiczaem (hoc modo) ociszczony ociscy nyecistego *BZ* Num 19, 19; W tenze obiczay (in eundem modum) *BZ* I Par 6, 69; Thedy ma (*sc.* opiekadlnik) macz (*pro* mocz)... zaplaczycz dlugy wszyszthkym obyczayem, yakoby mogly wczynycz thy tho dzyeczy *OrtMac* 21, *sim. OrtVrtel* 117; Na tho thako mowyemy thym obyczayem *OrtMac* 78; Navczczye nasz, mayaly onego nyepewnego zathwerdzycz rąkoyemszthwem albo gynnym ktorym obyczayem? *ib.* 121, *sim. OrtKal* 180; Gdyby ktorymkoli obyczagem (ex casu qualicunque) przydal syą bycz interd⟨y⟩ct w Kracowie, tedi gy tamo mayą trzymacz *Dzial* 5; ⟨W⟩ byczv ryczerzow... taky obyczay (istum modum) w wynach chczemy trzymacz *ib.* 40; Emisti ulna Ruthenicali modo mercatorum novi coloris XIII ulnas al. obyczayem kupyeczskym pro IX grossis 1465 *AGZ* XIII 475; Mundanus homo resistit bono, culpas mutandi dominoque reconciliandi, dic, quot sunt species obyczayove 1466 *R* XXII 20; More giganteneo, obyczayem obrzymovim, par cupit esse deo *ib.* 27; Nicolaus... recognouit, quia totam suam partem hereditatis... vendidit... Henrico... tenendam modo redempcionis al. obyczayem wyderkoff 1466 *StPPP* II nr 3821; Obiczay opravyena nassego sbavyenya modus nostre reparacionis 1461—7 *Serm* 442r; Jan w zyemy kssyazey nye zbya any czlowyeka obyczą̨yem zboynym yaco zboycza zabyl 1474 *SprTNW* VIII 2, 38; Ma[yą] sye byczi... vystrzegano..., aby zadny kaczerz... nye przymovan zadnym obyczayem w then tho zakon 1484 *Reg* 706, *sim. ib.* 707; Receperunt decem florenos Ungaricales a Iohanne... more arende al. zastawnym obyczayem 1493 *AGZ* XIX 97, *sim.* 1473 *ib.* 448; Thym obyczayem ista condicione XV *p. post. PF* IV 755; Alias, gynszym obyczayem, non possumus pervenire, nisi per artham viam XV *p. post. R* XXV 180; Thim obyczayem przyda, yzby thysz thy trzeczicgo dnya v mnye wyeczerzal veniam hac lege, ut tu postridie hujus diei apud me coenes XV *ex. PF* III 178; Faciam eo pacto v then obiczay vczina, yszby thy pothim bil v mnye *ib.*; Bądzyesch oddana podlvg malzenstva y obyczaya *mylzenyskyemv (modo coniugali) temv svyątemv mązovy *Rozm* 38; Bądzyesch yemv *przyloczona obyczayem malzenskyem (per coniugii modum sociari) *ib.*; Bo y bostwo thymze obyczayem przez czlonky yest znamyonano (cum divinitas eodem tropo per membra distinguatur) *ib.* 396, *sim. ib.* 442; *Thy (*sc.* wierni a dostojni) slova (*leg.* słową 'nazywają się') krolewstvo Iesucristovo, bo yako v nych yest (*sc.* Jesus) ossobnye,

tako v nych ossobnym obyczayem krolvye *ib.* 782, *sim. ib.* 559; ~ *(o interpretacji tekstów biblijnych, de Scripturae sacrae interpretatione)* inym obyczajem, obyczajmi '*przenośnie w odniesieniu do życia duchownego, w sensie duchownym, translate, sensu translato*': Nota, quod Scriptura sancta quatuor modis exponitur:... anagogice swirzchowanye, poswątnye siue gynym obyczagem *ca* 1418 *JA* XIV 512; Wschystky ksyągy Starego Zakonv byly yey znayomy, bo wschystky rozvmyala rozvmem dvchownym y tesz *obyczayny dobrze vmyala (sic quoque cito capiebat intellectum totum, sensum tropologici, mistici, moralis necnon anagogici sive litteralis) *Rozm* 17.

4. '*obrzęd, ceremonia, ritus sacri, caeremonia*': Obyczay ritus XV *med. GlWroc* 231 v; Tycz søø nastroge stanowe *szwyadzeczstwa, ktore søø polyczyoni podlug przykazanya Moyszeszowa a w obiczagech sluk koszczyelnich (iuxta praeceptum Moysi in caeremoniis Levitarum) *BZ* Ex 38, 21; Vstavysz ge nad stanem *swyadzeczstwa a wszitkimi ssødi gego, a czsokoli kv dvchownim obiczayom przislvsza (quidquid ad caeremonias pertinet) *BZ* Num 1, 50; Czelcza offyerowacz bødze s stada... panv bogv,... iakosz obiczaiowye gego potrzebvyø (ut caeremoniae postulant) *ib.* 15, 24; Ale acz s tobø sø czvyøczi w strozi stanowey y we wszech obiczayoch gego (in omnibus caeremoniis eius) *ib.* 18, 4; Pakli kto tim to obyczagem (ritu) nye bilbi ocisczon, sginye dvsza gego s posrzotkv sborv gego *ib.* 19, 20, *sim.* 1471 *MPKJ* V 16; A iestli nye chczesz sliszecz glosv *panv boga twego, aby chowal y pelnil wszitka przikazanya gego y dvchowne obyczage (omnia mandata eius et caeremonias)..., spadnø na czø wszitki kløtwy ty to *BZ* Deut 28, 15, *sim.* 1471 *MPKJ* V 16; Przetoz vczinyl Ezechias wszitko, czsosmi powedzely,... a vczinyl dobre... przed panem bogem swim, we wszech obiczaioch (in universa cultura) sluszbi domv bozego, podle zakona a duchownich obiczaiow (iuxta legem et caeremonias) *BZ* II Par 31, 21; Nyechawszi duchownich obiczaiow (caeremonias) swich przodkow,... genego boga nyebyeskego sø naslyadowaly *BZ* Judith 5, 8; Swyanthosczy wyadome aut obyczagye duchowne cerimonie (Abraham... caeremonias legesque servaverit Gen 26, 5) 1471 *MPKJ* V 11; Duchowne obyczagye cerimonias (quae est enim alia gens sic inclita, ut habeat caeremonias iustaque iudicia Deut 4, 8) *ib.* 28; Czudziego obyczayą *peregrinos cultus (Asa... subvertit altaria peregrini cultus II Par 14, 2) *ib.* 50; Que quidam solemnitas consistit ex tribus cerimoniis, svyatich obyczayew, sibi factis. Prima, svyaty obyczay, quia voluit (*sc.* Iesus) intrare (*sc.* Ierosolymam) equitando *ca* 1500 *JA* X 383.

5. '*korzyść, pożytek, commodum, fructus*': Nostram villam... vendimus... cum omnibus agris..., cum omnibus et vniuersis vsibus, fructibus, vtilitatibus, roszmaythymy obyczaymy, ovoczmy, vszytky,... et ad vsus proprios convertendam, ku obyczayom wloszthnym obroczycz, vti sibi uel successoribus suis... vtilius videbitur ordinari 1460 *PF* V 38.

6. '*właściwość, natura, id quod alicui proprium est*': Nye porokuy, panye moy, yze przeczyw tobye wstacz nye mogø, bocz my szø gest nynye podlug zenskyego obiczaya (iuxta consuetudinem feminarum) sstalo przygodzenye *BZ* Gen 31, 35; ⟨Za⟩kon albo obi⟨cz⟩ay naturi ⟨alb⟩o przirodze⟨ni⟩a 1461—7 *Serm* 320v.

7. *w mylnym rozumieniu tekstu łacińskiego*: We wschech yego *obyczayow (in cunctis suis motibus) byl vstavyczny *Rozm* 154; Thy czthyrzy elementa... czyalo myle Iesv Crista svoym bycgyem *przyrodzenym tako szye (*pro* szą) oplczyly, ysch szą czyalv svego stvorzyczyela wschytky dostatky daly... a takyesch przeczyw yego... stalemv przyrodzenyv nycz nye błądzyly, aby w ktorych obyczayow kyedy y przemynyl (non cum morbis aliquibus hunc distemperantes) *ib.* 156.

Obyczajnie 1. '*jak trzeba, w sposób właściwy, należycie, przepisowo, zgodnie z panującymi zwyczajami, przepisami, normami, more solito, ut solet, debite, decenter*': **a.** *prawnymi, de rebus iudicialibus*: Nicolaus... villam suam... Iohanni... se vendidisse recognovit coramque nobis rite, obyczaynye, et racionabiliter eidem resignavit XV *med. AKPr* I 234; Nadtho gy (*sc.* złomcę miru) mayą... zalowacz w trzech szadzyech obyczaynye wylozonych podlug prawa *OrtMac* 78, *sim. OrtBr* VI 364, *OrtRp* 37, 3; Mogą ortel layacz a czyągnącz do tego wyszszego prawa, gdzye tho gyna myasta obyczaynye (*OrtBrRp* 72, 3: *obyczą̨nye) szlą po prawo *OrtMac* 98; Chczemy, aby wsyąwszy gey (*sc.* klątwy) kopyą, przykazanye rzadnye a obyczaynye zachowano (diligenter servetur et exsequatur, *Sul* 5: pylnye chowana y pelnyona) *Dział* 6; Gdybi bili pozwany dowodnye podlug vrządv przed nas abo naszego sadzą, tedy mayą odpowiadacz, ktorym to ma bycz dano rozmyslnye a obyczaynye *ib.* 50; ~ **b.** *moralnymi, de rebus moralibus*: Ex hoc habetur moraliter, obyczayne, loquendo, quod quinque virtutes adesse debent ad hoc XV *med. GlWroc* 96v.

2. *'stale, zwykle, more solito, semper'*: Ale wyedzally pan tego wolu, ysz obyczaynye bodł (quod bos cornupeta esset Ex 21, 36), a nye szqwarl go, tedy da wolu za wolu XV *p. post. Kałuż̇n* 284.

3. *(o interpretacji tekstów biblijnych, de Scripturae sacrae interpretatione) 'w sposób ukazujący skryte, głębsze znaczenie moralne, per allegoriam, tropice'*: Przicladne, podobnye, obyczaynye albo wycladnye 1421 *LitRel* III 168; Sacra scriptura exponitur... tropołoice obyczaynye XV *med. SKJ* I 5.

Obyczajność *'moralność, przyzwoitość, godność, mores recti, honestas'*: Obyczaynoscz grauitatem 1477 *MPKJ* II 324; Rządney obyczaynosczy discipline moralitatem *ca* 1500 *PF* IV 748.

Obyczajny *formy*: *n. sg. m.* obyczajny XV *p. pr. R* XVI 343, XV *med. R* XXV 154, 1477 *AGZ* XVIII 139, *ca* 1500 *Erz* 54; *neutr.* obyczajno *BZ* Lev 5, 3. Num 29, 11; ~ *ac. sg. f.* obyczajną *BZ* Ex 5, 18; ~ *l. sg. f.* (w) obyczajnej *BZ* Lev 9, 4; ~ *n. pl. m.* obyczajni *ca* 1428 *PF* I 479; ~ *d. pl. m.* obyczajnym XV *med. SKJ* V 277; ~ *ac. pl. f.* obyczajne XV *med. SKJ* V 256; ~ *i. pl. f.* obyczajnymi *BZ* Num 29, 6.

Znaczenia: **1.** *'właściwy, należyty, przyjęty, zgodny z panującymi zwyczajami, przepisami, normami, solitus, debitus, decens, receptus, moribus, usibus, praeceptis sim. conveniens'*: **a.** *prawnymi*: *'należyty, właściwy, debitus, legitimus'*: Si igitur esset emptio sufficiens et debita al. obyczayny, induceretur in librum Premislensem 1477 *AGZ* XVIII 139; ~ **b.** *obrzędowymi*: *'przyjęty w kulcie, stale praktykowany, solitus, qui in cultu divino fieri solet'*: Offyervicze... koszla..., ienze ge (*pro* syø) offyarvge... na obyatø zapalnø wyecznø z obyatami gego paløczimi obyczaynimi (cum libationibus solitis) *BZ* Num 29, 6; ~ obyczajno (jest) *'jest przyjęte w kulcie, zwykle się dzieje, in cultu divino fieri solet'*: Gestlybi *dodkla czso nyeczystego..., gesz to pokalyacz obiczayno gest (solet)..., podlyøsze grzechowy *BZ* Lev 5, 3; Offyarvgecze obyatø panv..., koszla za grzech, kromie tego gesz to obyczayno offyerowacz za vinø (absque his quae offerri pro delicto solent) kv *oczisczenø *BZ* Num 29, 11; ~ **c.** *etycznymi*: *'godny, nieposzlakowany, nienaganny, honestus, probus, integer'*: Slachathny y theze *obyczani, nobiles, Jan y Jędrzey,... obrzondzyly szwego wyernego... procuratora actorem *ca* 1428 *PF* I 479; ~ **d.** *towarzyskimi*: *'dobrze wychowany, elegancki, urbanus, politus'*: (Verbis) honustus obyczayny XV *p. pr. R* XVI 343; Vrbanus, id est facetus vel curialis obyczayny *ca* 1500 *Erz* 54.

2. *'zwykły, normalny, najczęściej spotykany, assuetus, usitatus'*: A nycz teze czyrpyala maky obyczayne zon non enim sustinuit passiones consuetas pregnancium mulierum XV *med. SKJ* V 256; Consuetis operibus, obyczaynym vczy⟨n⟩kom, nullus rapitur in admiracionem, sed dum aliquis facit, quod nemo facit *ib.* 277; Dayczye obiczyaynø lyczbø (consuetum numerum) czegel *BZ* Ex 5, 18.

3. *'dla wszystkich dostępny, communis' (?)*: Weszmyczye kosla... y czyelcza... a *obyetuge ge w szwyøczydlny obiczayney wszech (in sacrificio singulorum, *Biblia taborska*: w swatyni obecne wšech) przed panem *BZ* Lev 9, 4.

4. *(o interpretacji tekstów biblijnych, de Scripturae sacrae interpretatione) 'ukazujący skryte, głębsze znaczenie moralne, tropicus, qui sensum translatum explicat'*: Intellectus Scripture historiacus, gysthny,... allegoricus, podobny,... tropoloicus, czsny albo obyczayny, anagogicus zwyczayny XV *med. R* XXV 154.

Obyczeń *cf.* **Obycznie**

Obyczewny *'ukazujący skryte, głębsze znaczenie tekstu, słów, per allegoriam dictus'*: Secundum sensum moralem, obyczewnego, porta civitatis est aliquis sensuum exteriorum XV *med. GlWroc* 79v.

Obycznie *'zwyczajnie, normalnie, tak jak bywa, more solito, ut solet'*: Jacom ya Pawlowi listha pozewnego, kthorimze bil pozwał Falca syostra, snu obicznia spancz s nym w yceney gospodze, nye ucradl 1473 *Czrs* s. LXXXV. ~ *Nasuwa się też lekcja* snu obycznia *'snem zwyczajnym'* śpiąc *etc.*

Obyć (się) *cf.* **Obejść**

Obykły *formy*: *g. sg. f.* obykłej *Sul* 90; ~ *ac. sg. f.* obykłą *Sul* 91; ~ *i. sg. m.* obykłym *Sul* 71. 108; *f.* obykłą *Sul* 26.

Znaczenie: *'zwykły, taki jak zawsze, normalny, solitus, consuetus'*: Solita clemencia, obicla laska, sis presul ad custodiam (te... rerum creator poscimus, ut solita clementia sis praesul ad custodiam) 1444 *R* XXIII 307; Then tho slvzebnyk s swą obyklą lyaską (cum suo solito baculo) do wszi sstąmpycz yma *Sul* 26; Kedyby ktho obwynyon byl, aby nye myal prawa slachethnego, then dwv starszv swego rodv... ma wyescz obyczayem obyklym (more consueto, *Dział* 66: obyczayem swyklym) kv odzyrzenyv swego prawa slachethnego *Sul* 71; Za taky gwalt ten isti gwaltownyk takyey dzyewiczi... obikley liczbi (consueti numeri) zyemye

mazowesskyey cztirzi grziwni bandzye vinowath *Sul* 90; Vinąn zaprawdą stara (*leg.* z stara) dawna obikląn (poena autem consueta)... xandzv... zaplaczicz ma bicz przicżysnyon *Sul* 91; Rankoyemstwo dostateczne obiczayem obyklim (more solito) polozicz ma *Sul* 108, *sim. ib.*; Domow i plothow obiczayem obiklim (more solito) ku oprawyanyu obwyanzan bandzye *ib.*

Obyknąć *formy*: *praet. 2. sg. m.* obykłeś *BZ* Num 22, 30; *3. sg. m.* jest obykł *BZ* Num 22, 4. Deut 28, 29; obykł XV *med. R* XXII 244, *BZ* Deut 1, 31. I Par 12, 15; *f.* obykła jest *BZ* Lev 22, 13. Num 16, 29; obykła *Sul* 30; *neutr.* jest obykło *Sul* 78; obykło *Sul* 34. 38. 81, XV *med. AKPr* I 233; *3. pl. m.* obykli są *Sul* 22. 25. 40. 42. 53; obykli *Sul* 21. 23. 35. 45. 54, *BZ* I Par 20, 1; *f.* obykły są *Sul* 71. 81; obykły *Sul* 98, *BZ* Deut 1, 44; *neutr.* obykły *Sul* 26; ~ *plqperf. 2. pl. m.* -ście byli obykli *BZ* Neh 5, 11; *3. pl. m.* byli obykli *BZ* II Par 34, 4; *f.* były obykły *BZ* Jos 4, 18; obykły były *Sul* 75; ~ *condit. 3. sg. m.* -by obykł XV *med. R* XXII 244; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* obykniono *Sul* 26; ~ *praes. pass. 3. sg. f.* obyczona jest *Sul* 38; *neutr.* obykniono jest *Sul* 18; *3. pl. f.* obyczony są *Rozm* 678.

Znaczenie: '*przyzwyczaić się, przywyknąć, mieć zwyczaj, assuescere, consuescere, solere*': Obyknyono gest (consuetum est), abi layąncz alybo naganyąncz szkazanie... trzy grzywni themv przepaatl, acz skazanye swoyc doswyathczy bicz sprawyedlywe *Sul* 18; Nyekthorzi z naszych slyachczyczow... ny pod czyyą chorągwyą z naszey woyszki stanowycz szą obykli (consueverunt, *Dział* 8: wsząli obiczay) *Sul* 21; Obykli szą (consueverunt, *Dział* 9: navczili syą) lakomy sandzee..., ysze gdysz za wyni w sądze przepadłe nyekthore wboghee... cząndzayą, nathemmyescze lup dzelyą *Sul* 22; Wyelye zzakow... powynnee naam... slvzbi woyenne odeymacz obikli (consueverunt) *Sul* 23; Yzze z obiczayv pozywanya nyeyana vczazzenya... przes nasze sandzec... przychodzycz obikly (consueverunt) *Sul* 26; Cząnstokrocz mayøczy sandi... obikli szą (consueverunt, *Dział* 13: wsyalibi sobie w obyczay) przymowacz... kv sandzenyv ssobye myestcza kthoralye nye naznamyonanaa *Sul* 25, *sim. ib.* 40. 42. 53; Cząnstokrocz nyenawyszczą a na potąmp pana... obiknyono (consueverunt) y kmyecze nyewynnye kłopothacz *Sul* 26; Mymo tho wyną,... yaasz obykla naszeemv skarbv... przydaana bicz (consuevit... applicari), wstawyami, abi thylko we cztirzech przythczach... naszey komorze przydaana *Sul* 30; Przes skvszenye nawiklismi, esze skazanye klanthwi swyathkom... slosczivye cząsthokrocz obiklo (consuevit, *Dział* 23: nyektorzi to wząli w obyczay) bicz obrzeczano *Sul* 34; My thake baczącz, ysze prziyaczelsczi gednacze... mogą bicz a obikli bicz (esse consueverunt) rodzici, vyrzekami... swyadeczstwo... Iakvba striya za Cvnradem wczinyone bicz godzanthne *Sul* 35; Placza rzeczona pospolicze trzinaczcze..., gesz obiczona gest (consueverat) szązdzy sądząccmv..., bilaby oddalona *Sul* 38; Thakosz thakc szkazanye przes thaką proszbą obyklo (consuevit) bicz wslomyono *ib.*; Gdy wszystczy gnvszny a lenywy w posczyganyv swey skody malo czvcz szą obykly (curaverint vigilare) *Sul* 53; Obykly (consueverunt, *Dział* 46: wząły sobye w obyczay) nyekthorzy barso klopothlivi pothwarzą mąze nyevynne s grzechv mązoboysthwa... zaloblywye obvynyacz *Sul* 54, *sim. ib.* 45; Vogenne yaszdy... wyączcy wlosthne zemyc nyszly opcze obykly szą (consueverunt) sz drapyesthwa... pvsthe czynycz *Sul* 71; Nyemale szkody przes tho dzeczem obikly byli (solebant) przychadzacz *Sul* 75; Dobre... szą wydzy, aby sądza y pothsądek na malich rokoch, kedy mogą, szedzely, yako w Wyelkey Polszcze gest obyklo (est consuetum) *Sul* 78; Czastokrocz obykło szą przygadzacz (solet evenire) *Sul* 81; Yako y za glową kmyeczą obykly sza dany bycz (dare est consuetum) dzesącz grzywyen *ib.*; Tegodlya vyni rzeczone..., ktoresz naschemu skarbu... i gynschim czestnykom... obikli placzoni bicz (consueverunt applicari) *Sul* 98; Presentis evi lubrica condicio cunctas hominum acciones longi prescripcione temporis obductas, caligine in oblivionis abissum plerumque demergere consuevit obhyklo XV *med. AKPr* I 233; Iako dzewka obikla iest (consueverat), karmyona bødze karmyami otcza swego *BZ* Lev 22, 13; Nawyedz⟨i⟩-li ge rana, yasz to y gine lvdzi pospolicze obikla iest nawyed⟨z⟩acz (qua et ceteri visitari solent) *BZ* Num 16, 29; Tak sgladzi ten to lvd wszistek, ktoris waszich (*leg.* w waszych) kraynach przebiwa, kakos iest obykł (solet) wol bile szwacz asz do ko⟨r⟩zenya *ib.* 22, 4, *sim. ib.* Deut 28, 29; Rzecze osslicza: Wszako dobitczø twe-czem, na nyemze to zawsdi sadzacz (*pro* syadacz?) obiklesz (consuevisti) do nynyeyszego dnya *BZ* Num 22, 30; Y na pvsci... *nyøsl czebye pan bog twoy, iako czlowyek obikl (ut solet) noszycz syna swego... po wszitkey drodze *BZ* Deut 1, 31; Przenasladowal iest wasz, iakos syø obikli (solent) *pczøli royczy *ib.* 1, 44; Nawroczili syø wody ve dno swoy⟨e⟩ y czekli sø, iako byli drzewyey obykly (con-

INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO Polskiej Akademii Nauk Pracownia Leksykograficzna
INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO PAN BIBLIOTEKA

sueverant) *BZ* Jos 4, 18; Cy sø, gysz przeszły Iordan myesyøcza pyrwego, gdisz to obikl (consuevit) syø rozwodnycz na swe brzegy *BZ* I Par 12, 15; Stalo syø gest po roce tego czasu, ktorego obikly (quo solent) krolyowye na woyni wichadzacz *ib.* 20, 1; Lugy takesz y ricya porøbal y starl a na rovyech tich, ktorzi bily obyatovacz gym obikly (consueverant), gich zlomki rosipal *BZ* II Par 34, 4; Nawroczcyesz gym dzisz gich dzedzini y vynnyce gich..., nye byerzøcz y se ssta czøstky pyenyødzi, zbosza, vyna..., iøszescye bily obikly (soletis) ot nych bracz, dacye za nye *BZ* Neh 5, 11; Navky podezryane a falschyve obyczony ssą navczącz v kączyech a potayemnye *Rozm* 678; ~ *czemuś*: Trzeczye, abi we cznotach syą vtarl a obicl gim XV *med. R* XXII 244. ~ *Cf.* **Obwyknąć.**

Obyrman *cf.* **Oberman**

Obyrszar *cf.* **Obszar**

Obyszcie *cf.* **Obejście**

Obźrzący *cf.* **Obejrzący**

Obżałować, Obżałować się *formy*: *praes. ind. 3. pl.* obżałują *OrtMac* 93; ~ *inf.* obżałować *OrtMac* 76. 85; ~ *praet. 1. sg. m.* -m obżałował 1435 *Pozn* nr 1577; *3. sg. m.* obżałował 1390 *Pozn* nr 82, 1391 *ib.* nr 105, 1399 *ib.* nr 403, 1407 *ib.* nr 628, *etc. etc.*; *f.* jest obżałowała 1418 *Pyzdr* nr 521; *neutr.* obżałowało XV *OrtWpM* 23. 24; *3. pl. m.* obżałowali *OrtMac* 84, 1471 *MPKJ* V 76; *f.* obżałowały 1445 *Pozn* nr 1618; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był obżałował 1416 *Pyzdr* nr 455; ~ *part. praet. act.* obżałowawszy XV *ex. MPKJ* II 317; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* obżałowan *OrtRp* 37, 3; obżałowany *OrtMac* 80. 81. 93, *OrtRp* 38, 4; *neutr.* obżałowano 1420 *Pyzdr* nr 645, *OrtMac* 93; *ac. sg. m.* obżałowanego *OrtMac* 49; obżałowany 1398 *Leksz* II nr 2069. 2070; *n. pl. m.* obżałowani *OrtMac* 84; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* jest obżałowan *OrtMac* 49; *3. pl. m.* są obżałowani *OrtMac* 42; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie obżałowan *OrtMac* 49. 78. 95; obżałowany będzie *OrtMac* 49; *3. pl. m.* będą obżałowani *OrtMac* 61.

Znaczenia: **1.** '*oskarżyć, obwinić, wnieść skargę do sądu, aliquem accusare, in ius vocare, crimine arguere*': Jaco Potrek ne obszaloual Sandziuoya przet *szeczø nedzel 1390 *Pozn* nr 82; Czo Jacub Micolaga obszalowal, v tem gy potwarza 1391 *ib.* nr 105; Symon... obszalowal Prz⟨y⟩bignewa... o mlyn 1399 *ib.* nr 403; Jaco czsi (*pro* czso) mø Bodzantha obszalowal o pancznacze krziwen, za to gemu dal rolø 1407 *ib.* nr 628, *sim.* 1428 *Pyzdr* nr 901, 1432 *Pozn* nr 1401, 1443 *ib.* nr 1612. 1613. 1614; Jaco p⟨o⟩ Jacuszowye a Gneuomirowye sgednanv minąla szą trzi *latho, czo gy bil Gneuomir o trzi grziwni obzalowal 1416 *Pyzdr* nr 455; Yako tha sesczdzesanth grzywen, czso gich o polowyczø iest obszalowala Smychna..., thy penandze bili z maczerzysny 1418 *ib.* nr 521; Czso Mylay szalowal ot Katharzyny... na Brodowskego, bi gycy posczwal gąszy gwaltem, temu mynøly trzy latha, nysz obszalowano 1420 *ib.* nr 645; Thako przyssanz, yakom cza obzalowal 1435 *Pozn* nr 1577; Johannes... coram iudicio recognouit al. obzalowal... Martinum 1438 *Kozier* I nr 24; Nicolaus... inculpauit al. obzaloual... Andream... vicio infamiae 1444 *ib.* nr 29; E converso Budzywogius proposuit al. obzalowal Petrum 1445 *AGZ* XIV 176; Petrus... in isto ipsum Iudeum inculpavit al. obzalowal in quinque milia marcarum *ib.* 182; Jako mya Margorzatha y Anna... obszalowaly 1445 *Pozn* nr 1618; Gdy opawszkym panom sz prawa szkazano na pewny... rok przynyesecz szwyadeczthwo o gych myeszka rzecz, o kthora szą obzalowany (*OrtBrRp* 38, 1: szą ozalowany), ony przynyeszly thakye szwyadeczthwo, kthorym szye nye osthaly *OrtMac* 42; Gdy ktho bądze obzalowan o glową *ib.* 49; Gdy czlowyek obzalowany badzye (*OrtBrRp* 42, 3: gdyby czlowyek ozalowan) o glową..., moze on szwyadeczthwo wczynycz szwem oyczem? *ib.*; Dobry czlowyek moze szwego nyeodzyelonego szyna thako obzalowanego (*OrtBrRp* 42, 4: ozą̨lowanego) przyszyagą wyyacz, ale yeszth-ly then szyn przed thym obzalowan (*OrtBrRp* 42, 4: ozalowan) o thakye rzeczy wyelkye..., thakyemu nye moze pomagacz przyszyadz *ib.*; Mayaly gosczye... myesczanom... nathychmyasth odpowyadacz albo praw (*leg.* prawu) bycz... oczkolwyek bądz, bądaly ony thesz zaszyą obzalowany (*OrtBrRp* 50, 1: owynyeny) v nasz *ib.* 61; Yako albo kyedy ten, czo zapowyedzyal thy pyenyadze, ma obzalowacz (*OrtBrRp* 59, 3: ozalowacz) albo dobycz? *ib.* 76; Nye bądzyely zlomcza myerv v szawyeszone dny sza goracza vchwaczon y obzałowan (*OrtBrRp* 60, 2: ozalowan) *ib.* 78; Thedy odpowyedzyal ten obzalowany (*OrtBrRp* 62, 2: ozalowany) czlowyek *ib.* 80, *sim. OrtRp* 38, 4, *sim. OrtMac* 81; Przywyedzyeny sza trze przed gayny sząd, czo szą yaczy w goraczych rzeczach..., y tha goracza rzecz przed szadem stogy, a czy yączczy obzalowany y fordrowany, szlowye prawem dobywany czyrpyecz podlug prawa *ib.* 84; Czy, czo foldrowaly, maya... gorącząą rzecz... nathychmyast doszwyadczycz albo dokonacz, gdy ony

thy yaczcze w goraczcy rzeczy obzalowaly *ib.*; Mogą thego zlomczą myerv obzalowacz (*OrtBrRp* 64, 2: ozalowacz) nazayvtrz *ib.* 85; Gdy czlowyeka obzaluya (*OrtBrRp* 70, 1: ozaluyą) o glową..., czo o tho muszy poracznyk... pokvpycz... a yako ten obzalowany (*OrtBrRp* 70, 1: ozalowany) ma praw bycz? *ib.* 93; Rączyly kto kogo, czo gy obzalowano (*OrtBrRp* 70, 2: ozalowano) o glowa... a nye postawy-ly go kv prawv, tedy ten rąkoymya ma szam szaplaczycz wgarleth (*pro* wargelth) *ib.*; Myeny-ly kto thesz szwa nyewynnoscz, ten moze odydz szam... albo szamotrzecz, obzaluyaly (*OrtBrRp* 70, 2: ozaluyąły) go ze szwyathky *ib.*; Gdy czlowyek bądze obzalowan (*OrtBr* VI 370: ozalowan)... o glowa *ib.* 95; Fuerit pacis violator... non deprehensus nec conquerulatus nye obzalowan *OrtRp* 37, 3; Citavit et iudicialiter proposuit al. obszalowal 1480 *AGZ* XVIII 201; Tota communitas hominem diiudicavit al. obzalowalo [...] proconsulem olim antiquum existentem pro quinque marcis civitatis pecunie, quas dedit... absque scitu communitatis XV *OrtWpM* 23, *sim. ib.* 24; ~ Obzalowaly maculauerunt (mendaces ostendit, qui maculaverunt illum Sap 10, 14) 1471 *MPKJ* V 76; ~ obżałowany rok '*termin sądowy wyznaczony oskarżonemu w danym procesie, actionis terminus qui reo constitutus est*': Siman... astitit terminum suum vlg. obszalowany rok super Pechnonem 1398 *Leksz* II nr 2069, *sim. ib.* nr 2070.

2. obżałować się '*ulitować się, użalić się, współczuć, misereri, compati*': Gdisz szyą thak tho Adamowi y Gewye stalo, owa trze navczenszi magistri obszalowawszi szya yego vbostwa y nądze, veszli szą w rada XV *ex. MPKJ* II 317.

Cf. **Ożałować.**

Obżałowanie '*oskarżenie, obwinienie, wniesienie skargi do sądu, accusatio, in ius vocatio*': Gdyby... czokolwyek gynnego nyerzadnego vczynyono, oczby myal bycz sząd gorączy, a then, czo to vczynyl tako, asz za goraczey rzeczy nye vchwaczon, y tho by obzalowanye (*pro* obzalowano?, *OrtBrRp* 64, 1: ozalowano) we dnye, szlowye przed noczą, mozely thego myeru zlomcza w zawyeszony czasz szka[r]zacz y wthwyerdzycz? *OrtMac* 85; Cum ista domina inculpata pro homicidio... super simplam assercionem et in presencia advocati et scabinorum post querelam al. po obzalowanyw negavit XV *OrtWpM* 18.

Obżarca '*żarłok (tu o kobiecie), (femina) edax*': Comessatrix obszarcza, szarloczka XV *med. R* XXV 159.

Obżarstwo *formy*: *n. sg.* obżarstwo XV *med. Zab* 517; ~ *g. sg.* obżarstwa *Spow* 4; ~ *d. sg.* obżarstwu *BZ* Deut 21, 20; ~ *i. sg.* obżarstwem *Spow* 3. 5. 6, *ca* 1450 *PamLit* IX 319, 1484 *Reg* 711; ~ *l. sg.* (w) obżarstwie XV *med. R* XXIV 371.

Znaczenie: '*jedzenie i picie ponad miarę, nieumiarkowanie w jedzeniu i piciu, edacitas, cibi aviditas, comissatio*': Davam sya vynyen deo omnipotenti..., yakomkoly szgrzeszyl... obszarstvem (*Spow* 1: obloyszthwem, 4: s obsarsthwa, 8: zarloczthwem), gnyevem..., tego my zal *Spow* 3. 5. 6; Sicut in die honeste ambulemus, non in comessationibus, nye w godovanyv uel nye v obzarstwe, et ebrietatibus (Rom 13, 13) XV *med. R* XXIV 371; Obzarsthwo gula XV *med. Zab* 517; Vbacz grzechow ssiedm bycz teze... : pycha,... zazdrosc, gnvsnoscz z obzarstwem *ca* 1450 *PamLit* IX 319; Ten to syn... oddal syø iest obzarstwv y nyecistocze (comissationibus vacat et luxuriae atque conviviis) *BZ* Deut 21, 20; Bądzyczie pilny, by syercza vasze nye byly opczyązony obzarsthvem y thez obloysthwem albo pyanysthwem (attendite autem vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula et ebrietate Luc 21, 34) 1484 *Reg* 711.

Obżerca '*żarłok, pijak, człowiek jedzący i pijący dużo, ponad miarę, nieumiarkowany w jedzeniu i piciu, homo edax, gulosus*': Obzierczie (*war. lub.*: *obserzcze) comesatores (qui autem comissatores pascit, confundit patrem suum Prov 28, 7) 1471 *MPKJ* V 69.

W oce mgnieniu *cf.* **Oko**

Ocet '*skwaśniałe wino, acetum, vinum acidum*': W chczenu picza moiego napawali me ocztem (potaverunt me aceto) *Fl* 68, 26, *sim. Pul*; Zolczą ss ocztem napawan *ca* 1420 *R* XXV 229, *sim.* XV *ex. Kałuż* 292. 293; Oczet acetum 1472 *Rost* nr 973; Ten ps⟨alm⟩ powyada, yze Xpus... zolczyø y oczten (*pro* ocztem) na ostatku napawan iest *Pul* 68 arg.; Chwala czyebye na krzyzu sranyonego, zolczya y ocztem napavanego XV *ex. R* XXV 243; Oczeth acetum essig *ca* 1500 *Erz* 54.

Ochać '*wydawać radosne okrzyki, krzyczeć och, wiwatować, iubilare, clamores laetos efferre*': Jubila vlg. ochay, filia Ierusalem, id est anima fidelis, ecce rex tuus venit tibi iustus et salvator (Zach 9, 9) XV *med. R* XXIV 367.

Ochądźbić *cf.* **Otadźbić**

Ochechulec 1. '*postać mityczna, odpowiednik męski syreny, homo fabulosus, siren mas*': Sirena, *gl.* siren, ochechulecz, cantat suauiter, ut stupefactum nautam naufragum deuoret 1436 *R* XXIII 277.

2. *bot.* '*Epilobium angustifolium L.*': Ochechulecz acholoides 1472 *Rost* nr 1451.

Ochełznać '*zakładać wędzidło, powściągać, powstrzymywać, poskramiać, trzymać w ryzach, frenare, coercere*': Si quis autem putat se religiosum esse, non refrenans, nye ochełznayacz (*R* XXV 165: nye ochelsnayvcz), nye zatrzymawąyacz albo nye obvzdowayvncz, lingwam suam..., huius vana est religio (Jac 1, 26) XV *med. SKJ* I 86; Ochelsnal infrenavit 1451 *R* XXII 41.

Ochędożyć '*przyozdobić, przybrać, wystroić, upiększyć, ornare, decorare*': Vmeczony, ochandozony mundatam et ornatam (revertar in domum meam, unde exivi. Et veniens invenit eam vacantem, scopis mundatam et ornatam Mat 12, 44) *ca* 1450 *PF* IV 571.

Ochładzać 1. '*czynić chłodnym, oziębiać, ostudzać, frigidum facere, refrigerare*': Ochladzayoxcz (ox *pro* ą) refovens 1451 *R* XXII 41; Ochladza refrigerat 1461—7 *Serm* 167r; Czistotø, yasz w goroczoszczi czyalo *ochladzø castitatem, que refrigerat carnem *ib.* 415r.

2. '*pokrzepiać, przynosić ulgę, uspokajać, reficere, recreare*': Levant, ochladzaya, animum XV *p. pr. R* XVI 340.

Ochłoda 1. '*ochłodzenie, oziębienie, orzeźwienie, refrigeratio*': Dixit autem Laurencius ad Valerianum: Disce, miser, quia carbones tui michi refrigerium, ochlodą, prestant davayą XV *p. post. R* XXV 180.

2. '*pokrzepienie, wzmocnienie recreatio, refectio*': Vbostw (*leg.* ubostwu) ochloda dzyalacz (pauperes recreare) XV *ex. SKJ* I 143; ~ Cum ipsa (*sc.* Maria) est refugium, ochloda, nostrum omnium XV *ex. MPKJ* II 324.

Ochłodzenie *formy*: *n. sg.* ochłodzenie XV *med. GlWroc* 231v, XV *med. Zab* 515, *ca* 1450 *PF* IV 576, XV *p. post. R* XIII s. XXIV; ~ *g. sg.* ochłodzenia 1424 *Msza* III s. 62, *sim.* IV. VI. VIII; ~ *d. sg.* ochłodzeniu *BZ* Judith 7, 7, XV *p. post. R* XXV 175; ~ *ac. sg.* ochłodzenie *Fl* i *Pul* 65, 11; ~ *v. sg.* ochłodzenie XV *med. GlWroc* 42r, *Naw* 150, XV *ex. AKLit* III 106.

Znaczenia: **1.** '*oziębienie, ostudzenie, orzeźwienie, refrigeratio*': Bili... studnyce, z nychze kradmo wodi naczirały ku ochlodzenyv syercz swich wyøcey, nyszly ku pycyv (ad refocillandum potius quam ad potandum) *BZ* Judith 7, 7.

2. '*pokrzepienie, ulga, uspokojenie, wypoczynek, recreatio, refectio, confirmatio animi, requies*': Tym, panye, y wszystkim w Yesu *Creste odpoczywayøczim myasto ochlodzenya (*Msza* I. VII: *othpoczynyenye), swyatloszczy y pokoyv (locum refrigerii, lucis et pacis) aby odpusczyl, proszymy 1424 *Msza* III s. 62, *sim.* IV. VI. VIII; Consolator optime, dulcis hospes anime, dulce refrigerium ochlodzene! XV *med. GlWroc* 42r, *sim.* XV *ex. AKLit* III 106; O Jesu Kriste..., o ochlodzenye moye! *Naw* 150; Dusche swyąthy..., thys w praczach odpoczynyenye, w *gorączostczyach odethchnyenye y ochlodzenye (in aestu temperies) XV *p. post. R* XIII s. XXIV; Ostendit (*sc.* Romanus pontifex) populo rosam auream, in qua est balsamus et aurum, et muscus, pyzmo, et hoc ad refolciandum, kv ochlodzenyv, penitentes omnes XV *p. post. R* XXV 175.

3. '*miejsce chłodne, miejsce orzeźwienia, locus frigidus*': Izli (*pro* szli) iesmi przes ogen y przes wodø, y wwodł ies nas w ochlodzene (et eduxisti nos in refrigerium) *Fl* 65, 11, *sim. Pul.*

1. *a.* **2.** *a.* **3.**: Ochlodzenye refrigerium XV *med. GlWroc* 231v; Ochlodzenye refrigeratum XV *med. Zab* 515; Ochlodzenye *ca* 1450 *PF* IV 576.

Ochłodzić *formy*: *imper. 2. sg.* ochłodź 1444 *R* XXIII 306; ~ *inf.* ochłodzić *ca* 1428 *PF* I 491; ~ *praet. 2. sg. m.* ochłodziłeś XV *p. pr. R* XVI 337; ~ *condit. 1. sg. m.* bych ochłodził *Fl* 38, 18; *3. sg. m.* -by ochłodził *Rozm* 395; *f.* ochłodziłaby 1444 *R* XXIII 307; ~ *condit. pass. 1. sg. m.* bych ochłodzon *Pul* 38, 18.

Znaczenia: **1.** '*uczynić chłodnym, oziębić, ostudzić, frigidum facere, refrigerare*': Posły Lazarza, aby rozmoczył namnyeyschy palecz v vodą, aby malo ochlodzyl (*R* XXIV 65: ochlodzil, *GlWroc* 48v: ochlodzila, *PF* IV 578: *ochloczyl) yazyk moy (ut intingat extremum digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam Luc 16, 24) *Rozm* 395.

2. '*pokrzepić, przynieść ulgę, uspokoić, reficere, recreare, placare*': Odpusci mi, bich se ochlodzil (ut refrigerer, *Pul*: bych ochłodzon) *Fl* 38, 18; Ochlodzycz reficere *ca* 1428 *PF* I 491; Fessa, vdranczona, corpora recrea ochlodz (fessa labore corpora noctis quiete recrea)! 1444 *R* XXIII 306; Ochlodzilaby eleuat (mentesque fessas allevet, *sc.* soporis gratia) *ib.* 307; Lustrat adhuc tribus alma locis te structa cathedra..., nec tantum tribus his refouisti, ochlodzylesz, pectora sacri XV *p. pr. R* XVI 337; *Ochloczona *ca* 1450 *PF* IV 580.

Ochłódca '*ten kto pokrzepia, wzmacnia, is qui reficit, recreat*': Ochłotcza recreator 1444 *R* XXIII 301.

Ochmaister *cf.* **Ochmistrz**

Ochmistrz, Hochmaister, Hochmistr, Ochmaister '*urzędnik dworski nadzorujący służbę i dbający o etykietę na dworze, marszałek dworu,*

aulicorum praefectus, aulae famulorum magister': Actum... in castro Sanok... coram dominis Petro, hochmystr, capitaneo 1435 *AGZ* XI 96; ~ Ochmistrz aulicarius *ca* 1428 *PF* I 495; Ochmystrz aulearius 1437 *Wisł* nr 228 s. 85; Ochmistrzowi eunucho XV *p. post. R* XXV 198; ~ Ochmeyster 1442—52 *AKH* VIII 250; Magister curie al. ochmayster 1455—77 *ib.*; ~ *z fleksją łacińską*: Iudicium... per... Sbigneuium, marszalconem domini regis, ochmagistrum domine regine... celebratum 1405 *KsZPozn* nr 2301; Hochmagister 1421—3 *AKH* VIII 249; Clysch... coram nobis, capitaneo Sanociensi, Petro Chelmenski, hochmystro,... cognovit voluntarie super Rayd 1435 *AGZ* XI 100

Ochodzenie *cf.* **Ochodzić**

Ochodzić '*obchodzić czy obejść wkolo, otoczyć, okrążyć, circumire, cingere*': Glowa ochodzona gych (caput circuitus eorum) *Fl* 139, 10, *sim. Puł.* ~ *Łacińskie* circuitus *tłumacz czytał* circuitum, *albo też kopista właściwe* ochodzena *swojego wzorca odczytał błędnie* ochodzona.

Ochopnie *cf.* **Ochopny 2.**

Ochopność '*życzliwość, uprzejmość, przyjazny nastrój, affabilitas, comitas, humanitas*': Primo debet ad eam (*sc.* uxorem) habere affabilitatem, id est ochopnosez *ca* 1500 *R* XLVII 371.

Ochopny 1. '*ochotny, ochoczy, chętny, promptus, propensus*': Quando scilicet est promtus, id est ochopny..., ad dominum est elevatus *ca* 1500 *R* XLVII 368.

2. '*wesoły, radosny, laetus, alacer*' *(?)*: Fuit ostensus letus ochopne *ca* 1500 *R* XLVII 370. ~ *Można by też czytać* ochopnie.

Ochotnie '*łagodnie, uprzejmie, życzliwie, blande, benigne*': Y uczyeszyl gest ge, ochotnye (*MPKJ* V 14: ochodnye, *war. kal.*: łagodnye) y czycho k nym mowyl (blande ac leniter est locutus) *BZ* Gen 50, 21.

Ochotność 1. '*delikatność, łagodność, uprzejmość, benignitas, lenitas, gratia*': Subtilitas przepatrznosez, ochothnosez XV *med. R* XXIV 349.

2. '*wesołość, radość, hilaritas, laetitia*': Ochotnoscyø gest obdarzon wszitek zastøp iudzski (hilaritate perfusa omnis turba Iuda) *BZ* II Par 30, 25.

Ochotny '*życzliwy, przyjazny, łaskawy, uprzejmy, benignus, benevolus, amicus*': Ochothny humanus *ca* 1500 *R* XLVII 355.

Ochrapiały '*ochrypnięty, ochryply, zachrypnięty, raucus, subraucus*': Ochrapyaly raucus *ca* 1500 *Erz* 54.

Ochrapieć '*ochrypnąć, zachrypnąć, stracić głos, raucum fieri, irraucescere*': Cy⟨ę⟩skom praczoval wolayacz, assz vsta moye ochrapyaly clamavi clamans, rauce facte sunt fauces mee (Psal 68, 4) XV *med. SKJ* V 271; Raucescere,... raucere idem, ochrapyecz albo onyemyecz *ca* 1500 *Erz* 54.

Ochrapienie '*ochrypnięcie, zachrypnięcie, utrata głosu z powodu chrypki, raucitas, vox raucitate obtusa*': Raucitas onyemyenye, ochrąpyenye *ca* 1500 *Erz* 54.

Ochromić, Hochromić '*spowodować trwałe kalectwo przez zranienie lub obcięcie czy złamanie jakiegoś członka, aliquem mutilare, claudum facere*': Ochromyl 1421 *ArchCastrCrac* I 1477; Yako Maczey nye ranil Stanisława... any go w ranka ochromil 1432 *Pyzdr* nr 1071; Clementem vulneravit vulnere cruento ipsumque in manum suum mutilavit al. ochromyl perpetualiter 1441 *AGZ* XIV 33; Tu (*sc.* Johannes) superveniens... in nostro iudicio ipsum... *ocromilasch 1452 *AGZ* XII 216; Bądzyely czlowy⟨e⟩k czyaszko vranyon albo ochromyon..., thego zaplatha yesth dzyewyacz funthow *OrtMac* 33, *sim. OrtBrRp* 33, 1—2; Intulit sibi Petro vulnus cruentum letale in manu ipsius dextra, per quod vulnus sibi manum destruxit al. ochromyl 1482 *AGZ* XVIII 238; Jakom ya gwaltem, ostra bronya, szabla y syekyerka Zyemakowy w gospodzye yego rany krwawey nye zadal w raka prava anym go ochromyl ynako y ronyl (*pro* ranyl), yeno za poczatkyem yege (*pro* yego) 1489 *PF* VIII 20; ~ Czso na mø Michał zalowal o kon, tegom ya ne hochromil 1405 *KsMaz* I nr 512; Item equm trium sexagenarum sibi percussistis al. ochromyly violenter 1438 *AGZ* XII 427; Yakom ya nye ochro[v]mil *szerzepycze thvey 1470 *ZapWarsz* nr 1333; Jakom ja jemu konya czyszauego na polu nye ochromyl gawlthem (*pro* gwalthem) 1475 *ib.* nr 1409.

Ochromieć '*stać się chromym, kulawym, okulawieć, claudum fieri, claudicare*': Pozyczaw konya v przyiaczelya, ochromyegely (si claudicaverit) w nyego, ma gy chowacz za dwye nyedzely. Gysz wsmozeli, wroczy mv gy *Sul* 12.

Ochromienie '*trwałe, ciężkie okaleczenie, obcięcie lub złamanie jakiegoś członka, claudicatio, mutilatio*': Wybya-ly (*leg.* wybijąli) komu zab albo vthna-ly mu kabalyecz palcza, czo nye gyesth czaly czlonek, albo kawalecz vcha, tho nye gyesth ochromyenye..., ale gdyby komu vczyatho czaly czlonek sz palcza albo vcho, albo nosz, vsztha, nogą, oko albo madzye, tho zowyemy chromotha podlug prawa *OrtMac* 57, *sim. OrtBrRp* 47, 2; Tu ipsum Prothassium vio-

lenter ⟨percus⟩sisti et intulisti eidem vulnus cruentum ⟨in⟩ manu sinistra, a quo vulnere ipse est claudus hucusque al. na raką le⟨wą⟩ yest chrom..., ideo te cittat pro vulnere cruento et pro dicta clau⟨dicatione⟩ sinistre manus al. o tho ochrom⟨ienie⟩ lewe ranky (1473) 1475 *AGZ* XV 476.

(Ochrzcić) Okrcić, Okrścić, Okrzcić *formy: praes. ind. 3. sg.* okrci *EwZam* 299; ~ *inf.* okrścić 1461 *AGZ* XI 465, 1495 *StPPP* IX nr 1126; ~ *praet. 3. sg. m.* okrścił 1461 *AGZ* XI 465; ~ *part. praet. pass. d. sg. m.* okrc(z)onemu *EwZam* 300; ~ *inf. pass.* być okrzc(z)on *Rozm* 189; być okrc(z)on *EwZam* 300; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* -by okc(z)on *Rozm* 75; -by był okrc(z)on *EwZam* 300; *3. pl. m.* -by byli okrc(z)eni *EwZam* 298.

Znaczenia: **1.** *'udzielić chrztu, baptizare, baptismum alicui administrare'*: Swøty Barthłomeg... gest on krola the to szeme Indie gest byl okrzyl (*leg.* okrcił *?*) *Gn* 172b; I przyszły thesz czelnykovye, yszeby były okrczeny (ut baptizarentur Luc 3, 12) *EwZam* 298; Iacz vodą krczą vas, alyecz przyydzye mocznyeyszy..., then vas okrczy (ipse vos baptizabit Luc 3, 16) w dvchv szvyathym y ognyv *ib.* 299; Tedy prz⟨y⟩szedł Ihus... do Iana, aby był okrczon od nyego (ut baptizaretur ab eo Mat 3, 13). A Ian nye dopvsczal go, movyancz: Ia od czyebye mam bydz okrczon (ego a te debeo baptizari Mat 3, 14), a thy gydzyesz do mnye *ib.* 300; A Iesvszevy okrczonemv (Iesu baptizato Luc 3, 21) a modlączemv sza othvorzylo szya nyebo *ib.*; Pevnye myal bycz okrczczon svyątem krzstem *Rozm* 189; ~ Tako ye (*sc.* dzieciątko) podala Iozephovy, aby *okczon albo obrzezan podlvg starego zakonv *Rozm* 75.

2. *'wymienić, określić, oznaczyć, wyjawić, nominare, vocare'*: Veniens... iudex querulavit super... Georgium..., quia tu... in villa Gruschowka census, proventus et labores michi recepisti dampni in valore X marcarum. Stans ibidem... Georgius... dixit: Quando al. *okrzty my to, kedy 1445 *AGZ* XI 253; Ius decrevit, quod debet Iohannes... nominare al. okrsczicz (*war. AGZ* III 227: *ocrzyczycz) in iure proventus, pro quibus statuit fideiussores Petro... Iohannes... per suum procuratorem okrsczil (*war. AGZ* III 227: per suum prolocutorem iuxta sentenciam diffinitivam nominat al. *ocrzyczył) proventus, pro quibus statuit fideiussores 1461 *AGZ* XI 465; Ex quo in tercio iudicio ius decreuit mihi, quod pars aduersa ex reformacionibus suis recepit sibi in testimonium, hic quero in iure, vtrum debet nominare vel baptizare al. okrsczicz hoc testimonium 1495 *StPPP* IX nr 1126.

Ochtować *cf.* **Echtować**

Ochudział *cf.* **Ochudziały**

Ochudziały *'zubożały, zbiedniały, pauper, ad paupertatem redactus'*: *Ochądzały (*war. lub.*: ochudzał) attenuatus (si attenuatus frater tuus vendiderit possessiunculam suam Lev 25, 25) 1471 *MPKJ* V 24.

Ochudzieć *cf.* **Ochudziały**

Ochwacić się, Ofacić się *(o koniu, de equo) 'dostać zapalenia mięśni kopyta lub choroby przewodu pokarmowego z nagłego ochłodzenia albo niewłaściwego karmienia, qui suffraginis morbo laborat, suffraginosus'*: Qui equus ab aqua constipatur ofacy swø (*leg.* się) 1434 *PF* V 32; ~ *może o człowieku*: Matricaria, maruna, prodest his, qui per potum se offendunt al. ochfaczą XV *p. post. R* LIII 67.

Ochwat 1. *'zapalenie mięśni kopyta konia lub choroba przewodu pokarmowego, spowodowana głównie nieodpowiednim pojeniem lub karmieniem, suffrago, equi morbus'*: Ochwath asseclitus *ca* 1455 *JA* XIV 494; Contra och[ch]vath XV *p. post. BednMed* 38; Od ochwatu vodnego. Quis equus egrotat ab aqua, illud debet considerari circa stillacionem, minue venam, et curabitur *ca* 1500 *JA* IV 89; Od ochuata. Quando non potest digerere, illi debes dare intestina piscium comedere in pabulo *ib.* 90.

2. *'nudności, wymioty, choroba morska, vomitus, nausea'*: Nausea est appetitus vomendi causatus ex fetore et contingit in mari, proprie... brzythkoscz albo ochwath *ca* 1500 *Erz* 54.

Ociąć *'uciąć, obciąć, amputare, abscidere'*: Gdi tylko gałąszy othnye (si tantum propagines abscinderit), cztirzi skoczcze zaplacziez mvszy *Sul* 59; Za kaszdy gynszy palecz, vczaw gy, trzy grzywny grosszow themv oczątthemv (ipsi mutilato, *Dział* 55: vraszonemv) zaplaczycz ma *Sul* 67.

Ociądzać *'przeprowadzić egzekucję na ruchomym mieniu dłużnika, pignus capere, pignerari'*: Yakom Myrka wkupyl do Thomisława do lyassa pyrzwey, nyszly gy oczyandzan (*pro* oczyandzał) 1421 *Pyzdr* nr 965.

Ociążenie *'obciążenie, trudność, onus, molestia'*: Yakokole o latha gim bylo obeszrzano..., aby w then tho czasz nye powinny bily othpowyed[z]acz, a wszakosz ginszimy rosmagithimy *oczążenymy cząstokrocz vczysnyenye czirzpyą (tamen aliis diversis gravaminibus multotiens opprimuntur) *Sul* 75.

Ociążyć, Ociężyć 1. *'stać się cięższym, zwiększyć się, aggravescere, augeri'*: Clamor Sodomo-

rum et Gomorrorum multiplicatus est ad (*pro* et) peccatum eorum aggravatum est oczasilo (Gen 18, 20) XV *med. GlWroc* 64r.

2. *'udręczyć, zgnębić, premere, vexare'*: Venite, podcze, ad me omnes, qui laboratis et onerati, ocąszeni, estis et ego reficiam, posilą, vos (Mat 11, 28) XV *in. R* XXIV 75; Po wszitki czasy bądzesz czirpyecz bądø (*leg.* biadę), oczøzon søøcz nasilim (opprimaris violentia), a nye mayø, kto by czø vibavil *BZ* Deut 28, 29; Cananeysci ocyøsziły sø was (oppresserunt vos) *BZ* Jud 10, 12; ~ Oczyazyly (*war. kal.*: obostrzyly) exasperauerunt (sed exasperaverunt eum et iurgati sunt Gen 49, 23) *MPKJRp* V 20 v.

1. Ociec 1. *'opłynąć wokół, circumfundi'*: Expiscasti piscinam, que circumvaluit civitatem Vischnyam al. oczekl albo obyezal 1467 *AGZ* XIII 547.

2. *'opuchnąć, nabrzmieć, tumescere, turgescere'*: Przygodzylo szye, yze yeden lovyecz, tegosz byl wąz vyadl a od yadu wschytek oczyekl (tumuerat) *Rozm* 161; Bo y (*leg.* ji, *sc.* Jesusa) tako trudno mączyly vyodącz..., a potem yego svyąta brodą tako trudno szyepayącz, yze szye yemv vschytky zą̨mby poruschyły... y vsta oczyekły *ib.* 662.

2. Ociec *cf.* **Ojciec**

Ocieczenie *'puchlina, nabrzmiałość, tumor, tuber'*: Oczeczenye tumor *ca* 1455 *JA* XIV 490.

Ociekać *'opływać wokół, circumfundi, circumfluere'*: Oczyeka interfluit XV *p. pr. R* XVI 344.

Ociekły *'opuchnięty, nabrzmiały, tumidus, turgidus'*: Na oczieklе *nogky, gdy kto polamye. Quidam ciuis... cecidit ab alto et confregit sibi pedes al. tibias et maxime sibi inflati fuerunt XV *p. post. BednMed* 74.

Ocieknienie *'puchlina, nabrzmiałość, tumor, tuber'*: *Oczeknønę tumor *ca* 1428 *PF* I 487; Oczeknyenye tumor *ca* 1455 *JA* XIV 495.

Ocielały *(o krowie, de vacca)* ocielała *'taka która się ocieliła, ocielona, quae vitulum peperit'*: Trzykrocz oczielalą (*war. lub.*: oczelala) vitulam consternantem (de clamore Hesebon usque Eleale et Iasa dederunt vocem suam, a Segor usque ad Oronaim vitula conternante Jer 48, 34) 1471 *MPKJ* V 101.

Ociemnić *'zakryć, zaćmić, zamroczyć, obscurare'*: Nyebyosa syø oczemnyø rossø (caelique caligabunt rore) *BZ* Deut 33, 28.

Ocienić *'okryć cieniem, ciemnością, zaciemnić, obumbrare, obscurare'*: Ysze czmy ne oczeneny bødø ot czebe (quia tenebrae non obscurabuntur a te) *Fl* 138, 11, *sim. Pul*; Spiritus sanctus superveniet in te et virtus altissimi obvmbrabit tibi oczyeny czyebye (Luc 1, 35) XV *med. SKJ* V 279.

Ociepka *'snopek, wiązka zboża, fasciculus, manipulus frumenti'*: Jenze wznyesze oczepkø (elevabit fasciculum) przed panem *BZ* Lev 23, 11.

(Ocierać) Ocirać *'wycierać, osuszać, abstergere, detergere'*: A wylyey, panye Kryste, z oczv mogych, yakosz w(y)lyal yey, gdy nogy thwoye vmywala ze lzamy y włoszy oczyrala *Naw* 168.

Ocięcie *'ucięcie, amputatio, abscissio'*: Maczey Zakrzewsky nye zachowal w domu swogym... złodzeyow, lotrow y zboydz... any... wyprawyl na skazanye, zbycze, oczyancze, ranyenye Stanislaowich czlonkow, glowy, palczow i ranky XV *p. post. PF* VIII 19.

Ociętność 1. *'upór, nieposłuszeństwo, contumacia, pertinacia'*: *Oczøthnosz contumacia *ca* 1428 *PF* I 494.

2. *'okrucieństwo, surowość, crudelitas, saevitia'*: *Oczonthnoszz seuicia *ca* 1428 *PF* I 494.

Ociężyć *cf.* **Ociążyć**

Ocinać *'ucinać, odcinać, amputare, abscidere'*: A drudzy oczynały rozgy (caedebant ramos Mat 21, 8) s alyvnego (*pro* olyvnego) drzeva y slały na drodze *Rozm* 447.

Ocios *czy* **Oczos** *(?)* *'dochód, reditus, fructus' (?)*: Tenebit, habebit, possi‹debit cum omnibus proventibus›, censibus, laboribus, redditibus al. z oczoszy 1483 *AGZ* XVII 202.

Ociosać *'przez ciosanie uformować, obrąbać, dolare, circumdolare'*: Oczossali quadrarent 1461—7 *Serm* 109r.

Ociosanie *'granice terenu w lesie oznaczone nacięciami na drzewach lub teren, na którym wycięto znaki na drzewach przeznaczonych do ścinki, limites, qui in silva signis arboribus incisis constituuntur, vel spatium quoddam, quo signa arboribus excidendis incisa sunt' (?)*: Czo mu Thomislaw wszal kone, to mu ye wszal w yego wcupenu, w oczossanu, czo w nego kupył 1423 *Pozn* nr 1161. ~ Ociosanie *(?) może też być terenową nazwą własną.*

Ocirać *cf.* **Ocierać**

Ocowski *cf.* **Ojcowski**

Ocow(y) *cf.* **Ojcow(y)**

Octowy *'mający związek z octem, ad acetum pertinens'*: Octowe czbany (acetabula), banye,... w ktorich offyerowany mayø bicz plinøczee rzeczy *BZ* Ex 37, 16; Dzban *otcztowy (*war. lub.*: octowy) acetabulum (parabis et acetabula ac phialas Ex 25, 29) 1471 *MPKJ* V 17.

Ocucenie *'uprzytomnienie, uświadomienie sobie czegoś, alicuius rei cognitio'*: Hec lacrime fuerunt tante virtutis et efficacie, quod sibi (*sc.* Mariae Magdalenae) impetrauerunt omnium peccatorum suorum absolucionem w oczuczenu grzechow XV *in. R* XXIV 68.

Ocucić (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *imper. 2. sg.* ocuci *ca* 1420 *R* XXIV 81. *SkargaWroc* w. 31; ~ *condit. 1. pl. m.* bychom ocucili *Gn* 14a; ~ *part. praet. act.* ocuciwszy *Rozm* 821.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *imper. 2. sg.* ocuć XV *med. R* XXIII 269; *2. pl.* ocucicie XV *ex. MPKJ* II 326; ~ *part. praes. act. adv.* ocucąc XV *p. pr. R* XVI 349; ~ *inf.* ocucić *ca* 1500 *Erz* 55; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był ocucił *BZ* Gen 28, 16.

Znaczenie: '*obudzić, przywrócić przytomność, somno excitare*': Expergisci, ausz dem schlaff wecken oder erwachen oczvczycz *ca* 1500 *Erz* 55; ~ ocucić (się) '*zbudzić się, ocknąć się, odzyskać przytomność, excitari, expergisci*': Surge, qui dormis, et illuminabit te Xt (Eph 5, 14), quasi dicit: Tu homo, qui iaces in peccatis, vlg. oczuczi szø *ca* 1420 *R* XXIV 81; *Oczuczucz ze sna evigilans de sompno XV *p. pr. R* XVI 349; Cur tam diu dormis? Ecce iam sol omnis intrat fenestris et tu adhuc dormis. Expergiscere, oczvcz, et surge atque tuum repete studium XV *med. R* XXIII 269; Gdisz bil Iacob ze sna oczuczyl (cumque evigilasset Iacob de somno), rzekl gest *BZ* Gen 28, 16; Eya, dvszo moye, oczvci (*SkargaPłoc* w. 18: *oczvky) sa, dlvgosz *spale *SkargaWroc* w. 31; Expergiscimini, oczvczycze, et laudate qui habitatis in puluere (Is 26, 19) XV *ex. MPKJ* II 326; Po maley chvyly oczvczyvschy szye, vzralam czyalo yego vschytko zedrane *Rozm* 821; ~ ocucić się w *czymś* '*coś sobie uświadomić, resipiscere*': A tocz my mamy przycladem svøte Marie Magdolaniy vczynicz, isbichom szø f nasich grze⟨s⟩chech oczuczyly *Gn* 14a.

Ocun *bot.* **1.** '*obrazki plamiste, Arum maculatum L.*': Oczun barba Aaron 1472 *Rost* nr 329.

2. '*zimowit jesienny, Colchicum autumnale L.*': *Oczuy hermodactilus *ca* 1465 *Rost* nr 4376; *Oczen heamodactilus 1472 *ib.* nr 1135.

Ocytek *cf.* **Oczytek**

Oczakawanie *cf.* **Oczekawanie**

Oczanki *bot.* '*świetlik, Euphrasia officinalis L.*': Oczanky gentrigia 1478 *Rost* nr 2235.

Oczarować '*rzucić na kogoś czary, czarami omotać, fascinare, excantare*': Nasczy, czarovnykv, krolevstwo! Tysz nass vyelyekrocz oczaroval, yzesmy czyą bycz nye mogly *Rozm* 833; Prorokvy, Criste, ktory yest, ktory czye vderzyl? Yvze nass nye oczarvyesch *ib.*; Oczaroval nass ten czarovnyk, yz yego bycz nye mozem podlug naszey voley *ib.*

Oczekawać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* oczekawa 1449 *R* XXV 165; *1. pl.* oczekawamy *MW* 114b; *3. pl.* oczekawają XV *med. SKJ* I 96; ~*part. praes. act. adv.* oczekawaję *BZ* Tob 9, 4; oczekawając XV *med. PF* V 58, *EwZam* 294; *adi. n. sg. m.* oczekawający *EwZam* 287; *g. sg. m.* oczekawającego XV *ex. PF* III 180; ~ *praet. 3. sg. m.* oczekawał 1461—7 *Serm* 91r; *f.* oczekawała 1461—7 *Serm* 90r; *3. pl. m.* oczekawali *EwZam* 295.

Znaczenie: '*czekać, exspectare, praestolari, manere*': Oczekawa (Rom 8, 19) 1449 *R* XXV 165; Reuelacionem filiorum dei expectant oczekawayą (Rom 8, 19) XV *med. SKJ* I 96; Bo ti sam dobrze wyesz, iszecz ocyecz moy doma lyczi dny, mnye oczekavaiø *BZ* Tob 9, 4; Vt prestoletur oczekavala 1461—7 *Serm* 90r; Oczekavalczy *ib.* 91r; Panye, szmiluy se nad nami, bo czebie oczekawami (te enim exspectavimus Is 33, 2) *MW* 114b; A czlovyek then byl spravyedlyvy..., oczekavayancz (exspectans Luc 2, 25) poczyeszena israelskyego *EwZam* 294, *sim.* XV *med. PF* V 58; A byl lyvd oczekavayaczy Zacharyasza (et erat plebs exspectans Zachariam Luc 1, 21) *EwZam* 287; Movyla o nym vszystkym, chthorzy oczekavaly (qui exspectabant Luc 2, 38) odkvpyenya israelskyego *ib.* 295; Patrz, aby *ny sdradzil oczekawayaczego cave, ne luseris me exspectantem XV *ex. PF* III 180.

Oczekawanie, Oczakawanie 1. '*czekanie, exspectatio, praestolatio*': Oczekavanye expectacio XV *med. R* XXV 158; Oczekawanye expectacio (Rom 8, 19) XV *med. SKJ* I 96.

2. '*cierpliwość, wytrwałość, patientia, constantia*': Sustinenciam longissimam oczekavanye XV *med. R* XXV 158; Vkazmy sze, wydaymy sze, yako boze slugy... w dlugyem oczekawanyv, w mowye lagodlywey sed in omnibus nosmetipsos exhibeamus sicut dei ministros... in longanimitate, in suauitate (II Cor 6, 6) XV *med. SKJ* I 73; Abyszcze mogly ogarnącz sze wschemi szwąthymy, kako wyelka ma bycz szchyrokoscz, dlugoscz oczekawanya, wyssokoscz, gląbokoscz vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis, que, *gl.* id est quanta debet esse, sit latitudo, longitudo, *gl.* perseuerancia, sublimitas et profundum (Eph 3, 18) *ib.* 114; We wszelkey cznocze sztwerdzeny podlug moczy szyna bozego, gen nasz oszwyeczyl w czyrpyedlywosczy, w *dwgem oczekawanyv (*R* XXV 167: w dlugem oczakawanyv), we wyeszelu in omni virtute confortati secundum potenciam claritatis in omni paciencia et longanimitate cum gaudio (Col 1, 11) *ib.* 123; Deus enim non statim, vt provocatur, vleiscitur, sed ira solet misericordias continere et in longanimitate, *gl.* in diuturnitate w oczecavanyv, prestans

inducias, tanto torquebit atrocius, quanto diutius suspenderat vlcionem 1466 *R* XXII 10.

Oczekawliwość '*czekanie, exspectatio, praestolatio*': O oczecawlyvoscz y de expectacione XV *med. R* XXV 157—8.

Oczekować '*czekać, exspectare, praestolari*': Oczekuy⟨ę⟩ exspecto 1461—7 *Serm* 91r; Mnye oczekowali (me exspectaverunt Psal 118, 95, *Fl*: czakaly sø, *Pul*: czakaly) grzesznyczi, abi straczili mie *MW* 35a.

Oczekowanie '*czekanie, exspectatio, praestolatio*': A nye sromocz mie prze oczekowanie (ab exspectatione Psal 118, 116, *Fl*: od czakana, *Pul*: od czekanya) moie *MW* 38b.

(Oczesać) Oczosać '*oczyścić, oskrobać z łusek, desquamare*': Exquamare significat squamas piscium deponere, semouere vlg. oczoszacz ryby 1450 *RpKapKr*.

Oczko *bot.* **1.** wronie oczko '*jakaś roślina, herba quaedam*': Wronye occko oculus cornicis XV *ex. R* LIII 68.

2. koczcza oczka *pl. tantum* '*niezapominajka błotna, Myosotis palustris With.*': Koczcza oczka gracilla 1472 *Rost* nr 1201.

3. ptasza, ptasze oczka *pl. tantum* '*świetlik, Euphrasia officinalis L.*': Ptasza oczka eufrasia 1419 *Rost* nr 5164, *sim.* 1460 *ib.* nr 3665, *ca* 1465 *ib.* nr 4337, 1472 *ib.* nr 754, XV *p. post. R* LIII 66, *ca* 1500 *Rost* nr 2044. 5435; Eufrasia, ambrosia ptasza ocka 1460 *Rost* nr 3530; Ptascha oczka eufrasia *ca* 1460 *ib.* nr 3296; Ptasze oczka eufrasia XV *ex. R* LIII 63; Ptasze oczka XV *AKLit* III 116.

4. wołowa oczka *pl. tantum* '*rumian żółty, Anthemis tinctoria L.*': Buphtalmon, oculus bovis volowa oczka 1437 *Rost* nr 2501; Volowa oczka butalmon 1472 *ib.* nr 591.

5. żabia oczka *pl. tantum* '*Batrachium aquatile Wimm.*': Zabya oczka botrakia 1472 *Rost* nr 1680.

Oczos *cf.* **Ocios**
Oczosać *cf.* **Oczesać**
Oczrzedź *cf.* **Otrzedź**
Oczszym *cf.* **Ojczym**
Oczszyzna *cf.* **Ojczyzna**
Oczwisność *cf.* **Oczywistność**
Oczwistnie *cf.* **Oczywiśnie**
Oczwistność *cf.* **Oczywistność**
Oczwistny *cf.* **Oczywisty**
Oczwistość *cf.* **Oczywistość**
Oczwisty *cf.* **Oczywisty**
Oczwiście *cf.* **Oczywiście**
Oczym *cf.* **Ojczym**
Oczyste *cf.* **Ojczyste**
Oczysty *cf.* **Ojczysty**

Oczyszczać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* oczyszczasz XV *p. post. PF* III 290, *Rozm* 226; *3. sg.* oczyścia *BZ* Tob 12, 9; oczyszcza 1461—7 *Serm* 349v. 446r; ~ *imper. 2. pl.* oczyszczajcie *Rozm* 308; ~ *part. praes. act. adv.* oczyszczając *BZ* Num 33, 53; *adi. n. sg. m.* oczyszczający *Sul* 99; *f.* oczyszczająca 1461—7 *Serm* 400v; ~ *inf.* oczyszczać *OrtBrRp* 91, 4, *OrtMac* 125, *Rozm* 230; ~ *praet. 3. pl. m.* oczyszczali 1461—7 *Serm* 417r; ~ *plqperf. 3. sg. m.* oczyszczał był XV *p. post. R* XLVII 350.

Znaczenia: **1.** '*czynić czystym, usuwać brud, purgare, expurgare, mundare*': Gdisz... vnidzecze w zemyø Kanaanska, szetrzecze wszitki bydliczele krayow gey, zlvpicze czelcze a sochy slamyecze..., ocisczayøcz zemyø (mundantes terram) *BZ* Num 33, 53; Ocziscza mundat 1461—7 *Serm* 446r; ~ *(o usuwaniu skutków zaziębienia)*: O dulcis medo, tibi pre dulcedine me do, pectus mundificas, oczyszczyasz XV *p. post. PF* III 290; ~ trędowate oczyszczać '*uzdrawiać z trądu, leprosos sanare*': Chromem czynysz, ysch chodzą, oczyszczasch *trandevate (mundasque leprosos) *Rozm* 226; Tako pocznye kazacz vyara krzeszczyanyska albo bozą a v ymyą boze vzdravyacz nyemoczy..., trądovate oczyszczacz (leprososque mundare) *ib.* 230; Nyemoczne vzdravyayczye, vmarle wskrzeszczye, trądovathe oczyszczayczye (leprosos mundate Mat 10, 8) *ib.* 308.

2. '*usuwać skazę moralną, grzech, a peccato purificare, vitium tollere*': Bo ialmuszna ot smyercy zbawya a ona gest, gesz ot grzechow ocziscya (quae purgat peccata) *BZ* Tob 12, 9; Fides enim operans per dilecionem mundat affectum a viciis et generans cognacionem mundat intellectum a fantasiis,... przes miloscz oczyscza schandza (*leg.* żądzą) oth grzechow, a rodzacz vsznanye, oczyscza rosum ot sch[...] 1461—7 *Serm* 349v; Miloscz ocziszczayancza oczi duchowne amor oculorum spiritualium purgaturus *ib.* 400v; Oczisczali purificacionem (*sc.* fecerunt) *ib.* 417r; Pokalanye oczyszczyal byl popol cinis inquinatos sanctificat (Hebr 9, 13) XV *p. post. R* XLVII 350.

3. '*uwalniać od stawianych zarzutów, wykazywać niewinność, de crimine purgari*': Tegdi przes tąn istąn przissyangą oczyszczyąyanczi syan (purgans se) s tego dlugu, trzikrocz... prz⟨y⟩syanze *Sul* 99; Bandzyely czlowyek ozalowan o glowa..., na thego maya... zalowacz a moga kv praw (*leg.* prawu) wolacz... Nye przydzyely k temu praw (*leg.* prawu) oczyszczyacz szye..., mogą gy szkązacz wynnego *OrtMac* 125, *sim. OrtBrRp* 91, 4.

Oczyszczenie, Oczyścienie *formy*: *n. sg.* oczyszczenie 1448 *Kozier* I nr 34, *Sul* 58, *Dział* 47, 1471 *MPKJ* V 41, *etc.*; ~ *g. sg.* oczyszczenia *Fl* i *Pul* 88, 43, *BZ* Lev 23, 27. Num 19, 20. 21, *etc.*; oczyścienia *BZ* I Par 23, 28; ~ *d. sg.* oczyszczeniu *Sul* 60, *Dział* 60. 61, XV *ex. PamLit* XXIX 115; ~ *ac. sg.* oczyszczenie *Sul* 34. 52, *BZ* Num 28, 30, *etc.*; oczyścienie *BZ* I Reg 14, 41; ~ *l. sg.* (w) oczyszczeniu *Sul* 31, *Dział* 44. 66, 1471 *Kozier* I nr 55.

Znaczenia: **1.** '*usuwanie brudu, purgatio, mundatio*': Y bødø pod røkø sinow Amonowich ku potrzebye domv boszego w syenyach a w poswyøtnich comorach y w myeszczv ocziscyenya (in loco purificationis) *BZ* I Par 23, 28; Byly thamo kamyenne sądy szescz, poloszone podlvg oczyszczyenya szydowszkyego (secundum purificationem Iudaeorum Jo 2, 6) *EwZam* 303.

2. '*usuwanie zmazy rytualnej, expiatio, lustratio*': Bo swyøtinyø bozø pokalal a nye iest wodø ocisczenya pokropyon (et non est aqua lustrationis adspersus) *BZ* Num 19, 20, *sim. ib.* 19, 21; A gdy popelnyly szyą sa dny oczyszczyenya yey (dies purgationis eius Luc 2, 22) podlvg zakonv Moyseszevego, vszyały go do Ierusalem *EwZam* 294.

3. '*usuwanie skazy moralnej, expiatio, actus purificandi a peccato, vitio*': Dzeszyøti dzen myeszyøcza tego szodmego dzen ocziszczenya (dies expiationum) bødze przeslawni *BZ* Lev 23, 27; A koszla, ienze obyatvge syø za ocisszczenye (pro expiatione) *BZ* Num 28, 30; A koszla za grzech kromie tego, gesz to obyczayno offyerowacz za vinø kv *ocziszczenø (in expiationem) *ib.* 29, 11; Gestly ta zloscz na twem lyvdu, day nyewynnim ocziscyenye (da sanctitatem) *BZ* I Reg 14, 41; Na ocziszczienye in expiacionem (ponetque manum super caput hostiae et acceptabilis erit atque in expiationem eius Lev 1, 4) 1471 *MPKJ* V 21; Ocziszczienye (*war. lub.*: oczyszczenye) piaculum (quid faciam vobis? et quod erit vestri piaculum, ut benedicatis hereditati domini? II Reg 21, 3) *ib.* 41; Proscha, yszby tha szwyathoscz czyala y krwye twey..., byla my oczyszczyenye grzechow (sit mihi purgatio scelerum) *Naw* 152; Zbądzeszly zyvo, thedy tho thobyc bądze ku oczyszczyenyu XV *ex. PamLit* XXIX 115; Ylkosz kv pelnosczy oczyszczenya (quantum ad plenitudinem mundationis)... rzekl: Yescze mam oczyszczon bycz *Rozm* 188.

4. '*uwolnienie od stawianych zarzutów, wykazanie, udowodnienie niewinności, criminis illati purgatio*': Et haec expiacio al. oczyszczenye debet esse... coram domino succamerario 1448 *Kozier* I nr 34; Super hanc expiacionem al. oczyszczenie et super penas nobilis Barthossius... adiudicatum soluit *ib.*; Przytcza... wthora: gwalth alybo lvpyenye na y⟨a⟩wnyey drodze, gdi ktho nye dostaczy w swem oczyszczenyv (defecerit in sui expurgatione) *Sul* 31; Skazvgemy... przyszągą Ianowy wlozycz,... na oczyszczenye myenyączemv (pro expurgatione asserenti), esz wlostny swoy myod byl nosyl *Sul* 34; Szkazvgemy dwyemanaczczoma swyathky dobrymy a nye *mpnyey take oczyszczenye vczynycz (fieri huiusmodi expurgationem) *Sul* 52; Paknyały obvynyonemv... przykazano bądze s pewną liczbą swyathkow oczyszczenye (adhibito certo numero testium fuerit indicta purgatio) *Sul* 58; Ysz my... kv viwyedzenyv a oczyszczenyv gegosmy nye przypvsczyły (ad expurgandum admittere noluimus) *Sul* 60, *sim. Dział* 60. 61; Ipsam emendacionem al. ocziszczenye sue innocencie adjudicauimus 1450 *StPPP* II nr 3409; O oczyszczenyv (de expurgatione) slvgy przeczyw panv *Dział* 44; Bo nyektorzy wzały sobye w obyczay... potwarzacz lyvd nyewynny o maszoboystwo przed dawnymy lyathy vczynyone..., dla ktorey dawnosczy lyat y staroscz rzeczy oczyszczenye nye moglo bycz (cuius probatio vel purgatio propter vetustatem facti haberi non potest) *ib.* 47; ⟨V⟩stawiamy..., aczby nyekomv dawszy wyna..., a tego to nyc chczano przypuszczycz kv oczyszczienyv (*Sul* 60: kv vkazanyv) swey nyewynnosczy (ad ostendendam suam innocentiam)..., a ten to dla tego nyeprzypvszczenya zabieszalby *ib.* 60; O oczyszczenyv slyachczczstwa naganyonego *ib.* 66; Post expurgacionem factam al. po oczyszczenyu 1471 *Kozier* I nr 55.

5. '*czystość, piękność, świetność, blask, castitas, candor, nitor*': Zkazil ies gi od ocziszczena (destruxisti eum ab emundatione) *Fl* 88, 43, *sim. Pul.*

Oczyściciel '*ten co oczyszcza, mundator, purgator*': Vyrzvczyvschy czyemnego, ostaly samy czyszczy svoym (*leg.* z swoim) oczyszczyczyelem (remanserunt soli mundi cum suo mundatore) *Rozm* 555.

Oczyścić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* oczyścię *BZ* III Reg 14, 10; *3. sg.* oczyści 1448 *StPPP* II nr 3332, *Sul* 19. 58. 87, *etc.*; *2. pl.* oczyścicie *Rozm* 462; *3. pl.* oczyszczą *Sul* 102; ~ *imper. 2. sg.* oczyści *Fl* i *Pul* 18, 13. 50, 3, *KartŚwidz*, *Naw* 157, XV *p. post. R* XIX 97, XV *p. post. SKJ* I 146; ~ *inf.* oczyścić 1427 *BiblWarsz* 1861 III 40, 1434 *AKH* III 341, *etc.*; ~ *praet. 3. sg. m.* oczyścił 1407 *KsZPozn* nr 2879, 1446 *AGZ* XI

263, *BZ* III Reg 15, 12, *etc.*; *f.* oczyściła *Naw* 50; *3. pl. m.* oczyścili XV *med. R* XXII 241; *f.* oczyściły *Rozm* 535; ~ *plqperf. 3. sg. m.* jest był oczyścił *Gn* gl. 41a; ~ *condit. 3. sg. m.* -by oczyścił *Sul* 87; ~ *part. praet. act.* oczyściw *Sul* 50; oczyściwszy 1461—7 *Serm* 93r; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* oczyszczony *BZ* Num 19, 19; *f.* oczyszczona XV *med. SKJ* V 283, 1461—7 *Serm* 445v; *neutr.* oczyszczono *Fl* 11, 7; *ac. sg. m.* oczyszczony *Rozm* 300; *n. pl. m.* oczyszczeni *Rozm* 315; *g. pl. m.* oczyszczonych *Rozm* 399. 400; *v. pl. m.* oczyszczeni *Rozm* 771; ~ *inf. pass. sg. m.* oczyszczon być *Rozm* 188; *f.* oczyszczona być *BZ* Num 35, 33; ~ *praes. pass. 3. sg. f.* oczyszczona bywa 1444 *R* XXIII 304; *1. pl. m.* oczyszczeni jesmy XV *med. SKJ* I 99; oczyszczeni -smy XV *med. SKJ* I 99; *3. pl. m.* oczyszczeni są XV *med. SKJ* I 64; ~ *imper. pass. 2. sg. m.* oczyszczon bądź *Rozm* 285; ~ *part. praes. pass. adi. n. sg. m.* sący oczyszczon *BZ* Lev 22, 7; ~ *fut. pass. 1. sg. m.* oczyszczon będę *Fl* i *Pul* 18, 14. 50, 8; oczyścion będę *KartŚwidz*; *2. sg. neutr.* będziesz oczyściono *BZ* Jer 13, 27; *3. sg. m.* oczyszczon będzie *BZ* Num 19, 12, 1471 *MPKJ* V 27; *neutr.* oczyszczono będzie *BZ* Num 35, 33; *2. pl. m.* będziecie oczyszczeni *Rozm* 185; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* był oczyszczon *Rozm* 252. 285. 399; *f.* była oczyszczona *Rozm* 9; *3. pl. m.* byli oczyszczeni *Rozm* 399; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* byłby oczyszczon *BZ* Num 19, 20; -by był oczyścion *BZ* I Reg 20, 26; *f.* oczyszczona była *Rozm* 61.

Znaczenia: **1.** '*uczynić czystym, usunąć brud, purgare, mundare, purum reddere, castum facere*': On to pice fla! gest byl f ten to sød, chos gest gy on sam byl ocyscil ipsum potum infudit in vas, quod ipse solus mundavit *Gn* gl. 41a; Ocziscyø (mundabo) ostatki domu Geroboamowa, iako wicziscyayø gnoy asz do czistoti *BZ* III Reg 14, 10; A yako przydzye a naydzye on dom... myotlamy oczyszczony (invenit eam scopis mundatam et ornatam Luc 11, 25) *Rozm* 300; Gorze vam, madrczy y lycemyernyczy, ipokryczy, ktorzy oczyszczyczye (quia mundatis Mat 23, 25), czo yest znątrz kyelycha, a vnątrznoszczy pelny kradzyeystva, nyeczystoty *ib.* 462; Vschelka rozgą, ktora noszy ovocz, okopa y oczyszczy (purgabit eum Jo 15, 2) *ib.* 567; ~ trędowate oczyścić '*uzdrowić z trądu, leprosos sanare*': A vyelye bylo trądovathych w Ysdrahel,... a nyyeden byl oczyszczon (nemo eorum mundatus est Luc 4, 27), yedno Namaan Syrsky *Rozm* 252; Przydącz yeden tradovaty, dał yemv chvalą rzekącz: Gospodnye, chczesły, mozesz mye oczyszczycz. A myly Iesus, vsczyągnavschy raką, dotknal szye yego rzekącz: Chcze, oczyszczon bądz. A nathychmyast byl oczyszczon yego *trud (domine, si vis, potes me mundare. Et... tetigit eum Iesus dicens: Volo. Mundare. Et confestim mundata est lepra eius Mat 8, 2—3) *ib.* 285; A kyedy ssą przysły vten⟨czas⟩ vyelye nyemocznych vzdrovyl, trądovathych oczyszczyl *ib.* 315, *sim. ib.* 398; Schedwschy povyedzczye Yanovy, czoszczye vydzyely a slyschely: slyepy vydzą..., trądovaczy oczyszczeny (leprosi mundantur Mat 11, 5) *ib.* 315; Stalo szye, gdy ssą posły (*sc.* trędowaci), nathychmyast byly oczyszczeny (mundati sunt Luc 17, 14) *ib.* 399; Alye yeden s nych, gdy vzral, ysch byl oczyszczon (quia mundatus est Luc 17, 15), vroczywschy z vyelykyem veselym począl chvalycz boga wschechmogączego *ib.*; A vschako dzyeszyecz ych yest oczyszczonych (mundati sunt Luc 17, 17), a dzyevyecz gdzye szą oczyszczonych? *ib.* 399—400; Thy rące, ktore nyebyossa stvorzyly, trądovate oczyszczyly..., vmyvayą tobye (*sc.* Judaszowi) tvoye nogy nyedostoyne *ib.* 535; O, movy svyąthy Augustyn, odpovyedayczye thu... trądovaczy oczyszczeny! *ib.* 771.

2. '*usunąć zmazę rytualną, expiare, lustrare*': Pokropyon bødze s tey to wodi dnya trzeczego y sodmego a tak ociszczon bødze (et sic mundabitur) *BZ* Num 19, 12; A takim obiczaem ociszczony ociscy nyecistego trzeczego y sodmego dnya, a ociszczoni sodmego dnya sperze rvcho swe y omige syø (atque hoc modo mundus lustrabit immundum tertio et septimo die, expiatusque die septimo lavabit et se et vestimenta sua) *ib.* 19, 19; Pakli kto tim to obyczagem nye bilbi ociszczon (si quis hoc ritu non fuerit expiatus), sginye dvsza gego *ib.* 19, 20; Ani ginako ocziszczona moze bycz (expiari potest, *sc.* terra), gedno przes tego krew, ienze iest drvgyego przelal. A tak ociszczono bødze (atque ita emundabitur) wasze gimyenye *ib.* 35, 33; Bo syø tego domnymal, bi syø gemu nyeczso nye przigodziło, przecz bi bil nyeczist a nye ocziscyon (ut non esset mundus nec purificatus) *BZ* I Reg 20, 26; Byada tobye, Ierusalemye, nye bødzesz oczyscyono (non mundaberis) po mnye *BZ* Jer 13, 27; Oczyszczon (*var. lub.*: vczyszczon) bandzie lustrabitur (qui occiderit hominem vel occisum tetigerit, lustrabitur die tertio et septimo Num 31, 19) 1471 *MPKJ* V 27; ~ Ocziscyl (purgavit) wszelke szaradnoscy modlebne, gesz bily vczinyly oczczowye gego *BZ* III Reg 15, 12; Ve dwunaczcye lyat swego krolewstwa ocziscyl (mundavit) pokolenye ludowo y Ierusalem od modl gornich y lusznich y od podobyzn, y od ricyn *BZ* II Par 34, 3.

3. '*usunąć skazę moralną, grzech, a vitio purgare, peccatum tollere*': Od taiemnich mogich ocziscy me (munda me) *Fl* 18, 13, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 50, 3, *KartŚwidz*; Ocziszczon bødø od grzecha silnego (emundabor a delicto maximo) *Fl* 18, 14, *sim. Pul*; Ocropisz me, gospodne, yzopem y ocziszczon bødø (mundabor) *Fl* 50, 8, *sim. Pul*, *KartŚwidz*; Fibra cordis expiatur wnatrze ocziszczona biua 1444 *R* XXIII 304; Czimczy ginim nysze szlschami omili swoge grzechi a syercza ocziszczili? XV *med. R* XXII 241; Et omnes in Moyse baptizati sunt, *gl.* id est purgati sunt, a wszyczczy wodą Moyzeszową oczyszczeny szą (I Cor 10, 2) XV *med. SKJ* I 64; Quicumque baptisati sumus, *gl.* id est a viciis purgati, in Cristo Iesu in morte ipsius baptisati sumus, *gl.* id est purgati, kthorzykoly od grzechv na krzrzcze oczyszczeny geszmy podlug wstawyenya Cristussową, w podobnoszczy gego szmerczy albo w moczy gego szmerczy oczyschczeny, okrzszczyenyszmy (Rom 6, 3) *ib.* 99; In hoc mundo posset sic vivere, quod permaneret immunis, oczyszczona, ab omni peccato XV *med. SKJ* V 283; Gensze nabyerze gey (*sc.* mąki) garszcz pelnø y seszsze yø na oltarzv na pamyøcz gego, gesz gest offyerowal, prosyøøcz zayn y oczyszczy gy (expians) *BZ* Lev 5, 13; A gdisz zaydze slvncze, tedi søczi ocziszczon (mundatus) gescz bødze poswyøczone *ib.* 22, 7; Yasz sze oczyszczwszi ot grzechow que se purificauit a viciis 1461—7 *Serm* 93r; Anima purgata a peccatis *ocziszczonø oth grechv *ib.* 114r; Ab concupiscencia purgata zandzey ocziszczona *ib.* 445v; Ocziszczil schią (*war. lub.*: oczyszczyl) expiauit (expiavit scelus filiorum Israel Num 25, 13) 1471 *MPKJ* V 26; Radvy szye, dzyewycze naczyszczscha..., yaz szwyatha troycza w zywoczye mathczynym oczyszczyla *Naw* 50; Oczyszczy nasche szamnyenye, w ktoremze nycz dobrego nye przebywa *Naw* 157, *sim.* XV *p. post. R* XIX 97, XV *p. post. SKJ* I 146; Czczyenye o tem, yzą (*leg.* iże) dzyevycza Marya v zyvoczye svey mathky byla posvyączona y *oczysczona przez dvcha svyątego od przyrodzonego grzechu *Rozm* 9; Dvch svyąthy stąpyl y *osvyczyl yą a tako oczyszczyl (purificavit) od pyrvorodnego y nyeczystego grzechv *ib.*; Kyedy Marya vzrawschy podezryenye lvda, yschby yescze pevnye oczyszczona nye byla, przede wschytkymy yasnem glossem rzekla *ib.* 61; *Vlayą na vasz vodą czysta a bądzyeczye oczyszczyeny (mundabimini Ezech 36, 25) ode wschego zakalv vaschego *ib.* 185; Yze czlovyek przez szye ma oczyszczon bycz *ib.* 188, *sim. ib.*; Yvsch byl oczyszczon byl kr[zy]wya Iesukrystuszova *ib.* 189; A tesch przeto mam vplvan bycz na moye oczy, bo tem chczą czlovyeka y oblycze yego oczyszczycz y bądzye czyst od *vsvego grzecha *ib.* 504.

4. '*usunąć domieszki, expurgare, exputare*': Srzebro ognem wiplawono, trzicrocz skuszono, ocziszczono (purgatum, *Pul*: czyszczone) sedmcrocz *Fl* 11, 7.

5. '*uwolnić od stawianych zarzutów, wykazać, udowodnić swoją niewinność, de crimine purgare*': Cui litere Johanes... inputaverat vlg. naganil. Sed dominus iudex predictus eandem literam expurgavit vlg. ocziscil iuxta ius 1407 *KsZPozn* nr 2879; My, dalibog, gothowysmy szye ocziszczycz..., yszesmy tego wszego nie uczinili 1427 *BiblWarsz* 1861 III 40; Propter hoc... distulimus, ut vestra dominacio informaret,... quem prius idem Vincencius purgare debet al. oczyszczycz patrem aut se ipsum 1434 *AKH* III 341, *sim.* 1443 *Pozn* nr 1610; Prout eciam idem dominus Fredricus... increpaverat al. przyganyl ministeriali terrestri..., quod non esset verus ministerialis, tandem dominus iudex se expurgavit al. oczyszczil coram domino castellano Cracouiensi 1446 *AGZ* XI 263; Quia nobilis Barthossius... se emendare al. oczyszczyc (*sc.* debet) erga nobilem Nicolaum... pro eo, sicut ipsum inculpauit..., quod esset plebeius al. chlop 1448 *Kozier* I nr 34; Quousque ipse Krziszanowszky se compurgabit al. ocziszcy 1448 *StPPP* II nr 3332, *sim. Sul* 19; Obwynyoni o slodzeystwo pczool... wlosthną przyszangą szą moze oczyszczycz (poterit se expurgare) *Sul* 11, *sim. ib.* 30. 33. 52. 107; Gynako podlvg gwalthv dostoynoszczy podobną wyną ma bicz skaran bogathy szą nye oczyszczyw *Sul* 50; Tedy ten, gego obwynyla, sz szeszcą swego stadla luczmy szebye oczyszczy (se expurgabit) *Sul* 58; A gdi nyevinnoscz ocziszczy (si innocentiam suam... expurgaverit), praw bandzye. Paklibi nye ocziszczyl (si... non expurgaverit), tedi w tako vyele vin potanpyon bandzye, w yako vyelu zaloba naan bila *Sul* 87; Ale tho ma bicz rozumyano w oboyem czlonku przepyssanem, acz tako slyachczicz, yako wlodika... swey *nyevynusczy przes swyatky godne albo dostoyne nye ocziszczyąn (non expurgaverit) *Sul* 102; Nicolaus... iudex iustificavit se al. oczyscyl sye 1457 *AGZ* XI 420; ⟨G⟩dy vbogy czlowiek pozowie bogatego o gwalth, tedy bogaty o gwalt przez swyathky ma syą oczyszczycz (habet et debet se expurgare, *Sul* 50: wywyescz) *Dzial* 42; Quia Nicolaus Glowa iam est expurgatus al. oczyszczyl y odwyodl secundum decretum iuris 1483 *Kozier* I nr 59.

Oczyścienie *cf.* **Oczyszczenie**

Oczytek *czy* **Ocytek** *bot.* '*rozchodnik ostry, Sedum acre L.*': Oczytek vermicularis 1472 *Rost* nr 510.

Oczywistnion(y) '*obecny, praesens, qui adest*': Oczywyszthnyon bycz presens adesse 1474 *R* XXIII 297.

(Oczywistność) Oczwisność, Oczwistność '*obecność, praesentia, assiduitas*': Nolite timere propter meam presenciam oczwysthnoszcz XV *med. SKJ* V 261; Nescitur, quot svmta presencia, *gl.* presencialitas, *sc.* Iesu Cristi, oczwysznoszcy, carnis poscitur aput patrem XV *p. post. PF* III 288.

(Oczywistny) Oczwistny '*obecny, praesens, qui adest*': Oczywisczy (*pro* oczywistny) presens *ca* 1428 *PF* I 487; Oczwystny presens 1448 *R* XXIV 352.

(Oczywistość) Oczwistość '*obecność, praesentia*': Gdi isczyecz... nyektoran czanstka swemu poziczczi zaplaczyl procz oczwystosczy (in absentia)... rąnkoymyey *Sul* 100, *sim. ib.*

(Oczywisty) Oczwisty oczwisty (rok) '*termin sądowy, poprzedzony ustnym pozwem, często pozostający w związku ze znalezieniem u kogoś lica (tj. oczywistego dowodu winy, np. kradzieży itp.), terminus iudicii, qui vocatione in ius verbis facta constituitur, praecipue cum aliquis in recenti crimine deprehenditur*': Habent (*sc.* nobiles) terminum personalem oczwisti hic in castro feria quarta proxima post incepcionem terminorum terrestrium, quando clamabuntur iudicare 1431 *StPPP* VII 342; Domini dederunt terminum nobili Anne... oculatum al. oczwisti cum nobili Hedwigi 1439 *AGZ* XII 66; Iwan... terminum dedit personalem al. oczvisti rok post lycze 1445 *AGZ* XIV 159; Paulus... contumacem reputavit in termino personali al. oczvysti, sicut ministerialis dedit terminum circa faciem al. przy lyczu violentam Iwano *ib.* 166; Chodor, nuncius a Moschensky,... prorogabat primum terminum oczuisti simplici infirmitate *ib.* 167, *sim. ib.*; Niclash... zdał procuratorem Moshensky... in ⟨termino⟩ primo oculari, quem sibi ministerialis... dedit circa violenciam pro... vulneribus..., que ministerialis vidit et terminum dedit oczvisti *ib.*, *sim.* 1447 *ib.* 234; Datus est terminus ocularis al. oczvisti ad dominum palatinum Leopoliensem 1446 *ib.* 224; Ministerialis castri dedit sibi ad terciam diem hodiernam facialem terminum al. oczvisti *ib.* 229.

Oczywiście, Oczwiście 1. '*osobiście, we własnej osobie, praesens, ipse, coram*': Jacom vpomionął pana Pyotra Obrzyczkyego sam oczwyscze, aby *miyą viprawyl od Zydowky 1432 *Pozn* nr 1536; Wstawyami, aby... dvchowny zzaaczi... z namy gycz oczwyscze (personaliter) myely na kaszdee woyni *Sul* 23; *Oczczwiscze presencialiter XV *p. pr. PF* V 35; Ten ortel łayal... geden przysząsznyk szwym (*leg.* z swym) przyrodzonym przyyaczelem, kogo thyka ta rzecz, kthory⟨s⟩ch thu gystne tesz oczywyscze stał *OrtBr* VI 376, *sim. OrtMac* 107; Gdyby geden czlowyek zalował na drugyego o glowa... albo o czo gynego nyesprawnego, a ten czlowyek nye bylby doma any by thu oczwyscze (*OrtMac* 116: oczywyszczye) stał przy zalobye *OrtBrRp* 85,4; Przyszyasznyczy maya szwą rzecz pod woythowszka pyeczączya albo pod szwoya własną, a tho gdy nye sthoya szamy przed gaynym szadem, szwyaczycz oczywyszczye *OrtMac* 42, *sim. OrtBrRp* 38, 1; Moy mąz oczywyscze przed gaynym szadem bądącz mem opyekadlnykyem, memu dawanyv przyszwolyl *OrtMac* 132, *sim. OrtBrRp* 96, 3; Stoyacze gymyenye, yako dzyedzyna, nye mosze wszdacz, alysz szam oczwyscze (*OrtMac* 28: oczywyszcze) bandze podług prawa *OrtVrtel* 119.

2. '*w oczy, w obecności zainteresowanego, coram aliquo, aliquo praesente*': Przyaczyelem szobye nye lycz, ktory czye oczywyscze chwały (amicum non reputes, qui te praesentem laudat) XV *p. post. R* 1 s. XLIII.

3. *dubium*: Oczwyscze (*war. lub.*: oczywyscze) ad ⟨v⟩isa (quasi qui apprehendit umbram et persequitur ventum, sic et qui attendit ad visa mendacia Ecclus 34, 2) 1471 *MPKJ* V 83.

Oczywiśnie, Oczwistnie '*w oczy, w czyjejś obecności, coram aliquo, aliquo praesente*': Fratres,... sustinetis enim, si quis vos in seruitutem rediit,... si quis extollitur, si quis in faciem vos cedit, *gl.* sc. in presencia despicit, oczwysztnye (*R* XXV 164: oczyvyszne) wam sze vrąga (II Cor 11, 20) XV *med. SKJ* I 65.

Oczyzna *cf.* **Ojczyzna**

Oćcew(y) *cf.* **Ojcowy**

Oćciągnąć *cf.* **Odciągnąć**

Oćcogłowiec *cf.* **Ojcogłowiec**

Oćcow *cf.* **Ojcowy**

Oćcowski *cf.* **Ojcowski**

Oćcowstwo *cf.* **Ojcostwo**

Oćcowy *cf.* **Ojcowy**

Oćczyc *cf.* **Ojczyc**

Oćczym *cf.* **Ojczym**

Oćczysty *cf.* **Ojczysty**

Oćczyzna *cf.* **Ojczyzna**

Oćczyzny *cf.* **Ojczyzny**

Oćmić 1. '*zakryć, zasłonić ciemnością, zaćmić, zamroczyć, obscurare, tenebris obducere*': Ocz-

myeny (*Fl*: poczmeni) *bodzcze (obscurentur) oczy gich, by nye wydzely *Pul* 68, 28.

2. *corruptum pro* uczynić: Targ przeczywko themv vstawyenyv oczymyonym (*pro* vczynyony, factam... contra hoc statutum ipsam emptionem) skazvgemy bicz wsdrvszony *Sul* 52.

Oćmienie '*osłonięcie, otoczenie, okrycie ciemnością, chmurą, zasłoną, obumbratio, obscuratio*': Secundo sanctificata fuit (*sc.* sancta Maria) in spiritus sancti obumbracione, *oczczmene, et filii dei concepcione XV *med. GlWroc* 106r.

Oćrzedź *cf.* **Otrzedź**

Oćwiernica '*coś strasznego, przerażającego, potwór, portentum, monstrum*': Gensze vczynyl weligee rzeczy w Egypcze, dzywy w szemy Kam, oczwernycze (terribilia) w Morzv Czyrzwonem *Fl* 105, 22, *sim. Pul.*

Oćwierzyć się '*udawać, maskować się, simulare, dissimulare*': Alii (*sc.* Iudaei) iterum eum (*sc.* Christum) pedibus conculcabant dicentes: Oczvyerzysz szya, angariantes eum, ut crucem tolleret et portaret usque ad locum passionis *ca* 1500 *JA* X 382.

Oćwirdzić *cf.* **Otwierdzić**

Od(e), Hod, Hoże, Ot(e)

Układ

Łącząc się z gen. rzeczownika lub zaimka (rzadziej przymiotnika i liczebnika):

1. *wyraża stosunki czasowe*: **a.** *wyznaczając moment początkowy akcji lub stanu* '*od, ab*'. **b.** *wyznaczając odcinek czasu, przez który trwała akcja lub stan* '*przez, w ciągu, per, intra*' 413

2. *wyraża stosunki przestrzenne, wskazując początek odcinka, punkt odniesienia odległości, położenia, punkt początkowy czynności przebiegającej w przestrzeni* '*od, ab, inde ab*' 414

3. *wskazuje to (osobę, rzecz, działanie, stan), od czego odłącza, oddziela, broni sprawca czynności* '*od, ab*' 416

4. *wskazuje osobę (istotę żywą), która jest czegoś źródłem, początkiem, dawcą, dostawcą, od której się coś ma, otrzymuje, doznaje* '*od, ab, ex*' 418

5. *wskazuje osobę, od której się oczekuje spełnienia prośby, żądania* '*od, ab, ex*' 418

6. *wskazuje osobę będącą źródłem informacji* 419

7. *wskazuje pochodzenie (w znaczeniu dosłownym lub przenośnym)* '*od, z, ex, de*' 419

8. *wskazuje autora listu, mocodawcę poselstwa, ustnego oświadczenia, prawnego działania* '*od, ab*' 420

9. *wskazuje wykonawcę czynności (przy stronie biernej i rzeczowniku odsłownym)* '*przez, ab*' 420

10. *wskazuje przyczynę* '*z powodu czegoś, alicuius rei causa*' 421

11. *wskazuje podstawę wymiaru należności, płatności, podatku* '*od, pro*' 422

12. *wskazuje zakres, sposób i stopień* **a.** *w wyrażeniach oznaczających kolejne i wyczerpujące uwzględnienie wszystkich składników zbioru.* **b.** *inne* 423

13. *występuje w określeniach osób i przedmiotów*: **a.** *wskazujących ich miejsce zamieszkania i pochodzenia* '*z, de, ex*'. **b.** *wskazujących ich związek z innymi osobami lub przedmiotami.* **c.** *wskazujących ich przeznaczenie lub zastosowanie.* **d.** *wskazujących tworzywo* '*z, de, ex*'. **e.** *wskazujących wiek* 423

14. *wskazuje element porównania* 424

15. *w niewolniczych przekładach z łaciny* 424

Łącząc się z gen. rzeczownika lub zaimka (rzadziej przymiotnika i liczebnika): **1.** *wyraża stosunki czasowe*: **a.** *wyznaczające moment początkowy akcji lub stanu* '*od, ab*': Za trinadesce dny ot narodena gih [...] *Kśw* cv 41; Bosze, nauczil ies me od mlodoscy moiey (a iuventute mea) *Fl* 70, 18, *sim. Pul, Rozm* 61. 154. 301; ⟨Bo⟩ga oczcza, gymsze syn boszy od wekuy⟨ch czasow p⟩rzes *przestane zawszdy se poradza XIV *ex. Pocz* 232; Pyrzwe y posledne liczøcz latho oth wydana tego tho lystha *ca* 1428 *PF* I 487, *sim. ca* 1500 *Erz* 55; Take zapiszy y lysthy oth nynyeyszego czasv (extunc) nyeyeney mayą bycz moczy *Sul* 79; Ab inicio et ante secula creata sum ot *potczotka swata et przet swytkymy czaszy (Ecclus 24, 14) XV *med. GlWroc* 105r, *sim. Rozm* 183. 340; A yeko za iwtra wstal, od obyąda szą precz bral *Aleksy* w. 85; A tak syø stalo wyelyke swyøto w Ierusalem, iake nye bilo ote dnyow (a diebus) Salomonowich *BZ* II Par 30, 26; Nye od poczøtka skricye mowylem (non a principio in abscondito locutus sum), od tego czasv (ex tempore) pyrwey nysz gest bilo, tv gesm bil *BZ* Is 48, 16; Ysze od dawnych czasow (quod iuxta temporum antiquitatem)... czastokrocz w sądzech... rzeczy... rozmagycze sądzą *Dzial* 6; Ktorysz to zbieg w rocze od swego wysszą (infra annum a tempore sui exitus) s krolestwa... zemyanom schkody ma nye czinicz *ib.* 61; Tha (*sc.* Anna)... szyla z *maszą̨m svogym szyedm lyath od dzyevyczthva svego (a virginitate sua Luc 2, 36) *EwZam* 295, *sim.* XV *med. SKJ* V 262, *Rozm* 38; Thwoy gnyew wschiczko sthworzenye od dawnych lath... poznąło XV *ex. MacDod* 138;

Alye szye v kronykach rzymskych czczye, yze szye vyek sosty począł od Tyberyvscha czeszarza *Rozm* 177; Yze Abagarus krol byl vzdrovyon od svey nyemoczy, ktora od vyelye czassow y vyelye lat czyrpyal *ib.* 229; Kyedy szye vroczyl (*sc.* Abraham) od pobyczya szyądmy krolow *ib.* 416; Tegodla od tego dnya poczęły myslycz (ab illo... die cogitaverunt Jo 11, 53), aby y (*leg.* ji 'go') vbyly *ib.* 441, *sim. ib.* 416. 444. 459. 588; A vschakosch vyedzczye to, yze od tego czaszv (amodo Mat 26, 64) vzryczye syna czlovyeczego szyedzączego na pravyczy v boga *ib.* 718, *sim. ib.* 723; ~ Myly Iesus vzral czlovyeka słyepego od vrodzenya (caecum a nativitate Jo 9, 1) *Rozm* 419, *sim. ib.*; Myly Iesus byl blogoslavyon od pyrvey godzyny svego począczya *ib.* 543; ~ ote (ode) dnia w dzień, dzień ote (ode) dnia '*codziennie, quotidie*': Ziawcze ote (*Pul*: ode) dna w dzen (de die in diem) zbawene iego *Fl* 95, 2; Bødzesz ostrzegacz tego istego zak[k]ona w ustawyczne czaszy *dzeyn ode dnya (a diebus in dies) *BZ* Ex 13, 10; Spyewaycye panu wszitka zemya, zwyastuycye dzen ote dnya (ex die in diem) zbawyenye gego *BZ* I Par 16, 23; ~ rok ot roka '*co roku, quotannis*': Yako *tø swączą, ysze Katherzyna... ne rąmby any gągy, gdze gey mąsz ne rąbyl any gągyl rok oth roka 1424 *Pozn* nr 1168; ~ od... (aż) do, dotychmiast: Od weka (a saeculo) yasz do weka ti ies bog *Fl* 89, 2; Szpowadami szø... naszich wszech grzechow, czszoszmi szø gych dopwszczili od naszego (*Spow* 2: ot mego) porodzena asz do dzisza *ddna *Spow* 1. 3, *sim. ib.* 4. 5; Oth onego czaschv az dotichmyast nye bil w trzymanyv thamo 1418 *Pozn* nr 1017; Pan starosta w tem... powacze nye bil ot swantego Thomi asz do nedzele Letare 1419 *ib.* nr 1045; Doszluchawszi bozey szluszbi oth poczøthka do pozegnana *ca* 1420 *R* XXIV 81; Bosmy bili tego dnya w Pacosz(c)y czali dzen ot slunczą wschodu do sluncza zachodą na gyne dzedzynye 1427 *BiblWarsz* 1861 III 40; Wszytky... trzymacz, vszywacz pokoyne y myrzne od Bozego Narodzena asz do drugego Bozego Narodzena a festo Natiuitatis... ad reliquum festum Natiuitatis *ca* 1428 *PF* I 482; Oth onich poroczcow asz do tych ne wstayacz 1434 *Pozn* nr 1436; Wstawyami, aby oththichmyast sandzee we dni rokow oth (*Dzial* 12: ode) zarenkv az do dzewyanthey godzini lyvbo do polvdnya (a mane usque ad horam nonam sive ad meridiem) w kazdych rzeczach myely szedzecz *Sul* 25; Tegdi on... ye (*sc.* bydło) chowaacz ma od godzyni do godzyni (ab hora ad horam) *Sul* 111; Bo bily nye vdzalaly sinovye israhelsci takich stanow ode dnyow Iozue... az do tego dnya (a diebus Iosue... usque ad diem illum) *BZ* Neh 8, 17, *sim. ib.* 9, 32; Przeto muszy vmrzecz, aby stąpyl do prorokow..., aby ym povyedzyal, czo vydzyal od mego vrodzenya aze dothychmyast *Rozm* 145, *sim. ib.* 316; Thym baczy, yze od Yadama aze do tego czaszv, czvsz do Tyberyvscha czeszarza lyczą szye... podlug zydowskyego vypravyanya cztyrzy tyszyące lyat *Rozm* 176; Aby przyschla na vas krew nyevynna, ktora yest przelana od... krvye Ablovey aze do krvye Zacharyaschovey (a sanguine Abel... usque ad sanguinem Zachariae Mat 23, 35) *ib.* 307, *sim. ib.* 463; ~ od... aż na: Pan strzezy weszcza twego... ot (*Pul*: od) nyne asz na weky (ex hoc nunc et usque in saeculum) *Fl* 120, 8.

b. *wyznaczając odcinek czasu, przez który trwała akcja lub stan* '*przez, w ciągu, per, intra*': Iaco praue wemi i szwaczczimi, esz ot pandzidzesand lat w roscopaniw ne bil w niwach 1395 *PKKr* I 242; Wemy..., esz Halsca trzima *otde cztir lat dzedzina s pokoyem 1396 *ib.* 245; Jaco Marczin v Yacuba ne dzerszał dw (*leg.* dwu) niw w zastawe ote trzich lat[a] 1412 *Pyzdr* nr 364; Swaczczą, ysze Mychal y Bodzantha ote dwnascze lat nygdy w opecanu Swąchnynem ne byly 1418 *Pozn* nr 965; Pan Dobec... Mliniska ode czterdzesanth lath byl w dzerszenu 1420 *AKPr* VIIIa 153, *sim.* 1427 *MPKJ* II 305; Yako ta droga nye bila przes role y przesz lanky hote trzydzeszcy lat vidana do thwego m[y]lina 1437 *Pyzdr* nr 1156; Vstawiamy, aby ktokolyby mnymal w ktorey dzedzynye nyeczso myecz podlug prawa, ktorąsz to gynszy trzymayą od trzech lyat y trzech myesyączy (infra tres annos et tres menses, *Sul* 35: przes trzy lyatha y przes trzy myesząące) *Dzial* 24; Rzecznik... dicit, ysze [ot] ten Jacobus od yenego, ote dvu, trzech, XX-ti, XXX-ta przettim y potem annis... za poczestnego... yest... myan 1474 *Zab* 540.

2. *wyraża stosunki przestrzenne, wskazując początek odcinka, punkt odniesienia odległości, położenia, punkt początkowy czynności przebiegającej w przestrzeni* '*od, ab, inde ab*': Poczacz merzicz oth plotha wagrodnego przednego 1424 *TymProc* 244; Dwa z uczennykow... gydechu do mesta, ges to bylo wzdalew stan (*pro* wzdaleno stay?) od Geruzalema (in spatio stadiorum sexaginta ab Ierusalem Luc 24, 13) *ca* 1425 *EwKReg* 41; Solina totaliter est regalis, incipiendo od vstya Leschney, ubi conveniunt

cum Solina 1447 *AGZ* XI 313; Abraham pogrzebł zonø swø Sarø w yaskyny dwoytey blisko od Mambre (in spelunca... quae respiciebat Mambre) *BZ* Gen 23, 19; Inigere oth pasthwy stado na myeszczcze vegnacz albo na stanye *ca* 1455 *JA* XIV 492; Muszyk obligavit suburbium... a propulsione al. od vigonu 1468 *AGZ* XIII 557, *sim. ib.* 566; Que granicies concepte sunt a scopulo primo al. od narosznego 1475 *AGZ* XIX 535; Johannes... wtore staianie od gumien w tile zagrody... Petro... obligauit 1478 *SKJ* III 334, *sim.* 1485 *AGZ* XIX 52; Recipe cortices spinarum circa terram ad unius palme longitudinem vlg. na pyądzy od zyemye XV *p. post. R* LIII 63; Svyaty Yan począł krzczycz tego mylego pana Iesucrista trzeczy kamyeny albo skała od Ierycha (tertio lapide a Iericho) *Rozm* 189, *sim. ib.* 198; Myenya nyektorzy, yze Syrya... lezy v stroną od zydowskey zemye, nycz yey nye zaymvyącz *ib.* 234; Vstąpyl (*sc.* Jesus) na gorą, ktorą gore myenya poltory myle od Capharneum (secundo milliario a Capharnaum) *ib.* 263; Gora Tabor lezy cztyrzy mylye od Nazareth (quarto milliario a Nazareth) *ib.* 366; Pobudzyl lyvd navczayącz po vschytkyey zydovskyey zyemy, począvschy od Galyleey aze sam (incipiens a Galilaea usque huc Luc 23, 5) *ib.* 795; ~ od... do: Jako Maczek... ne przedal Jurze rzeky ot brzega do brzega, gdzesz jasz bil 1413 *Pozn* nr 687; Wszipalismi dwa copcza..., a dałey ot tu dw copczu ma gidz granicza tą szamiczą asz na dol do mlinow 1419 *ib.* nr 1048; Od tego copcza asz do pątego wągelnego 1426 *ib.* nr 1219; Od czyosznu do czyosznu 1427 *ZapWarsz* nr 274; Incipiendo a piscina superiori et ad aggerem eius al. od grobley usque ⟨ad⟩ partem al. do sczany de Ponikwoda (1434) XVII *DokMp* II 194; Cesserunt gay... a signis usque ad signa al. od snakow do snakow 1460 *AGZ* XIII 355; Oth polnoczy do szachodv chodza, nye pytayancz brodv *De morte* w. 164; Vezmy makuch linvm y *trzye go dlugo..., namasz schyroky, dlugy plat ot kolyana do przyshvy, a tham ot cziala namasz plath tensze byałkyem XV *p. post. BednMed* 74; A thy vy bądzyeczye... krzyzovacz..., naslyadvyącz od myasta do myasta (persequimini de civitate in civitatem Mat 23, 34) *Rozm* 307, *sim. ib.* 463; O tem, yako myly Krystus vyedzyon od Annascha do Cayffasza *ib.* 687, *sim. ib.* 704. 706. 708. 709; V yego vschythkym zyvoczye, poczavschy od głovy az do pyąth nye bylo myescza czalego *ib.* 822, *sim. ib.* 818; ~ Jaco ot Staszka ne wigeli sz gego domu rado ani gego kasznø czi, czo Czipka poszgli 1396 *Pozn* nr 209; Na dwor sø vczecli ote (*Pul*: ode) mne (a me) *Fl* 30, 15; Gdy chczalem na szluszbą ot *czebę yachacz precz *ca* 1428 *PF* I 480; Troiakø rzeczø bødze czistota schowana... Trzecza iest ostrzeszenye smysla y kwapieenye od lvdzy *Gloger*; Nye odstaly od nyego *ca* 1450 *PF* IV 571; A zadny nye ma odchodzyczi od onego trupa albo od sluzby (a quibus... non recedant) 1484 *Reg* 720; Then, ot kogo ogyen wysedl (qui ignem succenderit Ex 22, 6), zaplaczy szkodą XV *p. post. Kałużn* 285; A yako vyschly od Heroda, ova gvyazda... schla przed nymy (Mat 2, 9) *Rozm* 76; Poklonywschy szye yego matcze, z vyelykyem veselym posly od nyego *ib.* 78, *sim. ib.* 117. 360. 498; Gospodarz z gospodynya yały szye smączycz, yze od nych tako rychlo szye pobraly (de recessu tam festino) *ib.* 87, *sim. ib.* 582; Vzryacz to yne dzyeczy y poskoczą *przecz od nyego (fugierunt) *ib.* 125; A yego zvolyenyczy do myast[z]a kvpovacz stravy byly od nyego stampyly (Jo 4, 8) *ib.* 244; Odstąpczye ode mnye (discedite a me Mat 7, 23) vszyszczy, ktorzy czynyczye lychoty! *ib.* 284, *sim. ib.* 50. 195. 197. 228. 379. 492. 825. 826; Vczyekl od nych ssam na gorą (fugit iterum in montem ipse solus Jo 6, 15) *ib.* 350, *sim. ib.* 579. 654. 657; Nye ostavyayącz vstal od vyeczerzy (surgit a cena Jo 13, 4) *ib.* 531, *sim. ib.* 532; Potym myly Iesus, gdy yest povyedzyal svym zvolyenykom, yze od nych iuze ydzye kv svey mącze *ib.* 563, *sim. ib.* 565; ~ *(o opuszczeniu gospodarstwa kmiecego)*: Jaco Jan fstall ot Narama o ti crifdi, czo mu wszøl szano a rolø 1393 *Pozn* nr 168, *sim.* 1391 *ib.* nr 123, 1426 *TymProc* 311, 1426 *ZapWarsz* nr 165, 1427 *ib.* nr 2702; Jacom przi tem bil, ysze Lutek ne ranil Thomisla w ove zoni ani prze yego moczø vyszedl szwego (*leg.* z swego) domu oth swych vszitkow 1398 *Leksz* II nr 2173; Iaco Dobesz kmecz vczekl noczø ot Male ot *swegu sboza ne vcziniwszi m⟨u⟩ nigednego prawa 1404 *Pozn* nr 564; Kedi mlinarz moy wyszedl ot mene s mego mlina *ib.* nr 575; Yako Stroszbarkowy *dzedzy ne kazaly Barthlomeyewi precz..., ale on bega ot nich, ne vczynywszy gym prawyszny 1411 *ib.* nr 838; Jaco Jan ne wicradl szø nocznø rzeczø ot pana Jacoba 1414 *ib.* nr 699; Jaco xącz dzekan wsął przes prawa... Micolayewy... syto... y o tą krzywdą od nego odszedl 1419 *ib.* nr 1046; Rathay, gdi wstaye ot pana swego (qui surgit a... domino) nye w czas, ten trzy grzywni panu swemu dacz ma *Sul* 94; Hezhe Andrzey pan stolnyk postavyl szano bez mey volycy w mem gumnye hy ho tha krzywda hod nyego *possheth

1459 *ZapWarsz* nr 1089; ~ Ecce magi ab oriente, mądrczy od wschodu, venerunt Ierosolimam (Mat 2, 1) XV *med. SKJ* V 265, *sim. Rozm* 76; Rzeca pline od *wsdroyø flumen fluit a fonte 1461—7 *Serm* 443v; Jako ya nye zasthapyl drogy Marczinowi, gdy gyechal od koszyola 1488 *ZapWarsz* nr 1623; Vyele ych przydzye ode wschodą y od zachoda sloncza (multi ab oriente et occidente venient Mat 8, 11) *Rozm* 287, *sim. ib.* 379, *BZ* Gen 11, 2; Krolewna Saba ode wschoda słonecza vstanye..., bo yest przysla od skrayney zyemye (a finibus terrae Luc 11, 31) schukacz mądroszczy Salomonovey *Rozm* 304; Kto yest myedzy vamy, ktory by myal sluga orząc... na polyv, albo ktory by nathychmyast yemv rzekl, gdyby szye vroczyl od roley (regresso de agro Luc 17, 7) *ib.* 398; Azaly od Galee przydzye Kristus (numquid a Galilaea venit Christus Jo 7, 41)? *ib.* 459; ~ Vydzyely od nyego pochodzącz svyatloscz (fulgur radiosus egrediebatur ex oculis ipsius) *Rozm* 449. ~ *Cf.* **13.**

3. *wskazuje to (osobę, rzecz, działanie, stan), od czego odłącza, oddziela, broni sprawca czynności* '*od, ab*': Oteymi ote mne (a me) plagi moie! *Fl* 38, 13, *sim. Pul*; Ne odrzuczay mne od (*KartŚwidz*: ot) licza twego (a facie tua) y ducha swøtego twego ne oteymuy ote (*Pul*: ode) mne (a me)! *Fl* 50, 12, *sim. Pul, KartŚwidz, sim. Rozm* 197; Tyss byl obyeschon, ale yess ssye vrwal od schibenicze 1402 *PKKr* II 238; Yze Micolay poyął Ianowa parobka od woza w Radomu na thargu, ne zyskaw go prawem 1424 *MPKJ* II 303; Nye łocz nasz grzesznych oth szyebye, ale nasz przyłoczy k sobye *ca* 1440 *R* XXV 220, *sim. BZ* I Esdr 6, 21, *Rozm* 526; Jacom ya ne odbyl Sczepanowy bydla od vody poszpolney gwaltem 1448 *ZapWarsz* nr 831; Nyenalompny oth slego (a malo) nye bywayą othwabeny *Sul* 48; Any thich tho opyekadlnykow po smyerczy vstawyayączego b⟨I⟩iszszy oth opyekanya badą mocz oddalycz (a tutela poterint... removere) *Sul* 75; Vygymayąn syąn ot tego vstawyenya (excipiuntur... ab hoc statuto) male vyni *Sul* 99; Absque synagogis facient vos od postwolstwa (*pro* pospolstwa) wyrzuczø was (Jo 16, 2) XV *med. GlWroc* 40r; Comedentibus gdy obyedualy, od placzu scha szadzerszecz nye mogly XV *med. R* XXV 156; Yako rozłocza pa⟨sterz ow⟩cze od kozlow (sicut pastor segregat oves ab haedis Mat 25, 32) XV *med. R* XXXIII 122, *sim. Rozm* 491; Odal then kelych ode mnye (transfer calicem istum a me Luc 22, 42)! 1451 *MacDod* 105; Anathema Iesu roszdzelyenye od Ieszusza (I Cor 12,3) XV *p. post. R* XLVII 350; Gdi my dzyeczi od mego ymenya roszgnal od mego bidla 1454 *RafPocz* 15, *sim.* 1448 *TymSąd* 27; Od oltarza mego widrzesz gy (ab altari meo evelles eum) *BZ* Ex 21, 14, *sim.* XV *p. post. Kałużn* 283; Sed huic soli benedicite virgini, que a maledicione, od przeclacza, aliarum mulierum fuit exempta vyyąta 1456 *ZabUPozn* 91; Aby nabosznoscz sercz wiele lvdzy dlya gednego zapyeklego od slvszby bosskyey nye odpadaly *Dzial* 5; ⟨S⟩in gescze nye oddzelony od oczcza any od braczey (filius nondum emancipatus... nec a fratribus divisus vel separatus) *ib.* 42; Domownyk czastokrocz odtrączy syą od bvdowanya y polepszenya swego gymyenya (a reparatione bonorum se subtrahit) *ib.* 45; Gdy sądza vkazuge sprawiedlywoscz, tedy wsporcze odstąpvyą od pothwarzy (*Sul* 63: wsdzirza szą oth potwarzy prawyączy) *ib.* 47, *sim. Rozm* 682; Otwroczenye twe oth boga szlaye czø aversio tua increpabit te 1461—7 *Serm* 150r, *sim. MW* 141b, *Rozm* 687; Racz *rzuszycz oth szebye kosza *De morte* w. 101; Jakom ya nye othpandzyl od robothi Stanisława, czelednyka gyego 1488 *ZapWarsz* nr 1572; Iesliby ktho sz nasz... themv szie chczial przeczywycz..., thaki ode czczy y od robothi ma bycz odssądzon 1491 *RKJŁ* VII 58; Quod omnes doctores suis argumentis ita repressisset a se, sicut canes calido lavacro de coquinis pelluntur al. vlg. tako ony rzeczy parzyl od syebye, yako pssy z kuchnyey parzą varem 1499 *MMAe* XVIII nr 622; Wschystka roskosch czyelestną od szyebye byl otrączyl (carnis voluptatem detestabatur) *Rozm* 31; Volały szą: Poskoczmy s tego myasta, bocz nasz pądzy od lyvdzy (nos pellit ab hominibus) *ib.* 74; Kyedy Iesus byl ve dw (*leg.* dwu) lat po svem vrodzenyv, tako yest ostavyon ode szanya (matris ab uberibus fuit ablactatus) *ib.* 99; Tegodla Antipater bal szye, aby nyegdy Herod nye oderval krolyestva od nyego *ib.* 105; Tako lvovye odłączywschy szye od nyego (dimissi sic a puero leones universi)..., smyernye szye vroczyly na sva pvscza *ib.* 139, *sim. ib.* 545; Alye yze byly oddzyelyony (*sc.* Pharisaei) od pospolnego lyvda odzyenyem (a communi hominum habitu divisi) *ib.* 181; Vezmą czye soba (*leg.* z sobą) zoną, odpravywschy od syebye *moye zoną (repudiata uxore sua) *ib.* 242; A bądzyely raka prava tvoya pogarsch⟨a⟩cz czyebye, vthny ya, rzvczysch od szyebye (abscide eam et proice abs te Mat 5, 30) *ib.* 268, *sim. ib.*; Rzeczono yest, yze kto opvszczy zoną svoyą od szyebye (quicumque dimiserit uxorem suam Mat 5, 31) *ib.*,

sim. ib. 340; Alye Marya vybrala nalepscha *czestką, ktora nye bądzye odyąta od nyey (quae non auferetur ab ea Luc 10, 42) *ib.* 334, *sim. ib., ib.* 411; Yako myly Iesus vroczyl vzrok yednemv slycpemv, ktoregosz byl odvyodl na stroną od lyvdzy (eduxit eum extra vicum Marc 8, 23) *ib.* 361, *sim. ib.* 523; Lycemyernykv, vselky z vasz v sobotą aza ⟨nie⟩ odvyąza volu svego... od yasly(non solvit bovem... a praesaepio Luc 13, 15) y vyedzye napavacz? *ib.* 376, *sim. ib.* 820; Czczyenye o tem, yako lyczemyernyczy chczącz yego pozbycz od szyebye y rzekly yemv *ib.* 418; O lychothny Iudaschv, kako nye przestanyesch od tvego zlego vmyslu, vydzącz tako laską tvego pana *ib.* 530; Ova satan... vyproschyl..., aby przelączyl czyebye od vyary (Luc 22, 31) *ib.* 559; Bądzyeczye szye veselycz, a vaschego veselya nykt nye *odemyą od vass (nemo tollet a vobis Jo 16, 22) *ib.* 574; Dostoynye my szye vydzy, by ten czlovyek nam przeczyvny od naschego odpyssan kraya *ib.* 583; Yze y (*leg.* ji 'go') były tako vbyly, yze vschytka skora zbytha z yego czyala az bylo y myaszo od skory odevstalo *ib.* 819; Odvyedzyona yestem od rozvmov, bo my szye vydzyalo, yzby ostry myecz sercze moye przeschedl *ib.* 821; ~ Ne berzy... z obiczaya twego... gymena mogego, by cze bog vchowal ode (*Dek* V 4: ote) fszego zlego *Dek* V 1; Maria dzewicze, prosmy sinka thwego..., haza nasz hwchowa othe (*Bogur* CDE: ode) wszego szlego *Bogur* BF; Jaco Marczin Staska... mal bronicz krziwdze oth [s]wszelknego czloweka 1410 *Pozn* nr 796; Szchronyl szyą od nyego fugit (fugit iterum in montem ipse solus Jo 6, 15) XV *p. post. Kałużn* 272; Prosch za namy pana boga, bron nasch ode zlego wroga XV *ex. PF* V 104, *sim. Rozm* 577; Vchoway od nagley szmyerczy *ca* 1500 *SprTNW* V 11, *sim.* XV *ex. SKJ* I 149; ~ Vczinil ies se nadzeya moia, wesza moczy od licza (a facie) neprzyaczelowa *Fl* 60, 3, *sim. Pul*; ~ Varvyczye szye od falschyvych prorokow (attendite a falsis prophetis Mat 7, 15) *Rozm* 283, *sim. ib.* 361; Bądzczye mądrzy yako wązovye a ssmyerny yako golambycze, alye boyczye szye od lyvdzy (cavete... ab hominibus Mat 10, 17) *ib.* 310; Baczyczye a chovayczye szye od kwasv (cavete a fermento Mat 16, 11) lyczemyernykow *ib.* 360; Nye proschacz, aby ye zyąły s tego svyatha, alye by ye vchovaly ode vschego zlego *ib.* 633; ~ Czczyenye o tem, yako oblok stapyl y ogarnął ye od slonecznego gorącza (quod nubes protexit eos a calore solis) *Rozm* 87; ~ Yako myly Iesus... dzyekoval bogv oyczv s tego, yze... skryl yego bostwo od Zydow *Rozm* 322; Dzyekvye, oycze, krolv zyemye y nyeba, yzesz to skryl od rozumnych a od mądrych (quia abscondisti haec a sapientibus et prudentibus Mat 11, 25) *ib.* 323, *sim. ib.* 404; Nye rozvmyely tego slova, bo bylo od nych skryto (erat velatum ante eos Luc 9, 45) *ib.* 370; A przeto nynye... skryto yest od tvych oczv, yze nye obezrysch zlego *ib.* 448; ~ Yde tobe crol zbauicel, izbi nas ot uecne smircy zbauil *Kśw* cr 1; Zbawona me vczin ode wszech (salvum me fac ex omnibus, *Pul*: zbaw mye ze wszech), czso me nenasrzø *Fl* 7, 1; Daley omiy me od (*KartŚwidz*: ot) lychoti moiey y od (*KartŚwidz*: ot) grzecha mego oczisci me (lava me ab iniquitate mea et a peccato meo munda me) *Fl* 50, 3, *sim. Pul*; Otewrocy licze twoie od grzechow mogich (averte faciem tuam a peccatis meis) *Fl* 50, 10, *sim. KartŚwidz, Pul*; Wibaf mne od tey tszczice podłuk twey chfali XV *in. ModlJag* 36, *sim.* XV *ex. Zab* 215, *Rozm* 644; Proszymi, pane, aby... raczyl... od (*Msza* I. IV. VIII: oth) wecznego potampenya (ab aeterna damnatione) nas wytargacz albo wirwacz 1424 *Msza* III s. 54, *sim.* V—VII. IX, *sim.* XV *ex. MPKJ* II 317; Dluznyk wlostną przysągną od gabanya od powodowa (ab impetitione agentis) proszny ma bicz wczynyoon *Sul* 11; Od smyslow wychwaczeny in extasim rapti XV *med. SKJ* V 279; Odpoczynøl... ode wszego dzala (requievit... ab universo opere) *BZ* Gen 2, 2; Paknyaly z yączstwa vczekną, tegdy yvsz od yączstwa badą wyzwoleny (a potestate ipsorum sint liberi, *Sul* 22: oth moczi gych mayą bycz wolny) *Dział* 8, *sim. ib.* 16. 25; Boze, gy racz posdrowycz ode wszego slego *Tęcz* w. 26; Anima purgata a peccatis *oczisczono oth grechv 1461—7 *Serm* 114r, *sim. Rozm* 9; Od zymnych nyemoczy (a febribus continuis et interpolatis) vyelykye ych zbavyl *Rozm* 217; O nyevyesczye, ktorasch vzdrovyl Yesus od czyrvoney nyemoczy *ib.* 222, *sim. ib.* 223. 228; ~ Wolny od grzechv (quasi liberi I Pet 2, 16) 1449 *R* XXV 165; A spocoynicz są, gisch mayącz pocoy w swich syerczach od grzechu, potem myedzi *bracziczą czinyą a gednayą XV *med. R* XXII 242; Requiem per circuitum ab inimicis od ocolicznych nyeprzyaczelow XV *med. R* XXV 155; Vydzyelysmy dzyeczyątko..., ktor[z]esz porodzyla dzyevycza bądączy nyevynna od svey ('wszej') nyeczystoty *Rozm* 65, *sim. ib.* 34. 75; Bądzye czyst od vsvego ('wszego') grzecha *ib.* 504; ~ *(o uwolnieniu od różnych zobowiązań prawnych)*: Przemisł,... dux, vendit... Ioanni... advocatiam... cum libertate a dationibus vlg. od schoschow

et a solutionibus vlg. od porambow (1258) XVI *in. Matr* III nr 2; Jaco Dobeslaw vicupil Szarlatha i Chemk⟨ę⟩ ot Jana, szacz ge bil wranczil 1389 *Pozn* nr 60; Jako Staszek wiprauil Thoma szwego ranko⟨j⟩ma ot [o] Yagneszky o trzidzeszci griwen 1397 *ib.* nr 346, *sim.* 1424 *ib.* nr 1188, 1426 *ib.* nr 1237; Swantoslaw... za Yana... ranczil za vini *zødoui, a on gy slubil ote wszech szcod viprawicz 1404 *Piek* VI 215; Jako my pan sandza ranczyl za swø jøtrew y za swego bratha, ysze myø mely wyczlicz oth kaszdego czloweka za trzy latha o tø kupyø 1412 *Pozn* nr 870; Jacom vpomionął... Pyotra..., aby mi yą viprawyl od Zydowky oth Jochny 1432 *ib.* nr 1536; Ktho nye orze, oth (*Dział* 5: od) dzeszanczyni konopney (a decima canapi) ma bycz praw y viswolyon *Sul* 4; ~ Ot tego v⟨zi øli szobe rok gini do Vtroszina 1395 *Pozn* nr 187.

4. *wskazuje osobę (istotę żywą), która jest czegoś źródłem, początkiem, dawcą, dostawcą, przyczyną, od której się coś ma, otrzymuje, czegoś się doznaje 'od, ab, ex'*: Jako to swaczimi, isze Szechna ne v⟨zi⟩øla ot swe bracze nigednich penøndzi 1396 *Pozn* nr 195; Iaco prauc bilismi przi tem, kegdi Prandotha... list Jasconis... na ten dzen chczal oprauicz, a on⟨o⟩ tego ne chczano od nego priyacz 1396 *PKKr* I 243, *sim. OrtVrtel* 118; Lup ot nego wzant 1405 *Pozn* nr 777; Jaco Marczin ne bral oth Jaromirskego za *Nalko nyyednich penądzi 1408 *ib.* nr 640, *sim.* 1427 *ZapWarsz* nr 275; Bocz panami stogy weszele... i oth nich wszytkø dobrocz mami *Slota* w. 87, *sim. ib.* w. 101; Jaco panu Jaroslawowy dostala ssø trzecza czansez dzedzin⟨y⟩ Lubyacowa dzalem ot yego braczi 1416 *Pozn* nr 805; Yaroslaw any Bogufal tey dzedzini hu Nyeprouicz od Iana... nye ymal w zastawe 1420 *AKPr* VIII a 153; A tha ista bilabi yalowa... a plodu s syebye od mąnza swego (ex marito suo) prawego nye myalabi *Sul* 104, *sim. BZ* Gen 4, 1; Przymrzely dzeczączv gymyenye od szwego oczcza *OrtKal* 294, *sim. OrtMac* 52, *Dział* 38; Jako ja nye wzyąla od Jachny czechla y czepcze 1452 *ZapWarsz* nr 933; Jakom ja... nye wzanl lystha wyannego hod Pawla 1458 *ib.* nr 1073; Kyedy macz vmrze, dzeczy cząsczy od oczcza (a patre) szadney nye poszyszczą *Dział* 38, *sim.* 1464 *ZapMaz* 50, *De morte* w. 339; Jakom ya nye zaoral czaszczi Abramowey, kthora othe m[m]nye w [sz]dzirzawe dzirzal 1469 *ZapWarsz* nr 2936; Wszal oth wszythkych wszgardzenye *De morte* w. 423; Tego szam od syebye myecz nye mogą przes daru ducha svyanthego XV *med. MacDod* 35; To mayą od svego przyrodzenya, yze svoy plod podlvg svego czaszv rodzą *Rozm* 5; Racz szye smylovacz nade mna, bych to mogla od czyebye odzyerzecz, aby nye plavno (*pro* plvano) v t⟨w⟩oye svyąthą oczy *ib.* 504; Bo od nyego mam bostwo, a od czyebye człovyeczyensthwo *ib.* 505; Vezmy myecz, svyathy dar od boga *ib.* 637; ~ Nayemnyk... vzrzavschy vylka k sobye byezączego y vczyekl,... a nycz mv od tych ovyecz nye przychodzy (et non pertinet ad eum de ovibus Jo 10, 13) *Rozm* 426; ~ ~ Iaco Przibignew ne sabil swey zoni..., ani ot nego smercz ma 1402 *Pozn* nr 710, *sim.* 1405 *ib.* nr 776, 1418 *Pyzdr* nr 542; Tichem mu ran ia nye dal, any gich ote mnye ma 1417 *Pyzdr* nr 488, *sim.* 1393 *Pozn* nr 160, 1424 *ib.* nr 1166; Acz sye dostały rany Pyotrowy ot Yanusza, thy szye dostali za gego początkem 1418 *Pyzdr* nr 530, *sim.* 1423 *ib.* nr 713, 1424 *ib.* nr 768, 1429 *Pozn* nr 1335; W thich (*sc.* łąkach) on ne ma skody od mego bidla 1425 *ZapWarsz* nr 133; Gylkokrocz... pacholek, pana swego wspomagayącz..., kogo vreny, o tho nygenego gnyew (*leg.* gniewu) oth (*Dział* 57: od) vrazonego... nye ma myecz *Sul* 68; Boze scha go poszaluy, czlowyeka dobrego, ysze thako marnye *szczeld ad (*pro* od) nyerownya szwogyego *Tęcz* w. 5; Jakom ya kobyli gwalthem nye przeklol any oth moych rakv szmirczi pothyala 1472 *ZapWarsz* nr 3054; Od mylego rany nye bolyą XV *ex. PF* V 372, *sim.* 1474 *Zab* 541; Naszwyathszemv bosthwv... b⟨ądź⟩ vyeczna chwala od wszythk⟨iego⟩ sthworzenya *ca* 1500 *PamLit* XXVIII 305; Tamo ydącz po drodze czyrpyely sa vyelykye nyedostatky..., zymno vyelykye..., bladzenye, strachy vyelykye od zboyecz (timoremque latronum) *Rozm* 82; Bogoslavyeny, ktorzy czyrpya vdrączenye... od lyvda prze pravda *ib.* 264; Dzyvka moyą vyelykye vdrączenye czyrpy ode zlego ducha (a daemonio vexatur Mat 15, 22) *ib.* 357; Yze myał ydz (*sc.* Jesus) do Ierusalem mąky czyrpyecz od radzyecz y od madrczov, y od kxyąząth zydowskych, y od ych byskupow (quia oporteret eum... multa pati a senioribus et scribis, et principibus sacerdotum Mat 16, 21) *ib.* 364, *sim. ib.* 126. 363; Thom vyedzyała..., yze od Zydow myal vmrzecz (suspicabar a Iudaeis ipsum moriturum) *ib.* 697, *sim. ib.* 773; ~ Kazdy raz trzy razy v sobye myal: geden raz od myotly..., drugye razy od byczov, trzeczye razy barzo czyąskye od czyąskych a trudnych rzeczyądzov y od pąg *Rozm* 819.

5. *wskazuje osobę, od której się oczekuje spełnienia prośby, żądania 'od, ab, ex'*: Poszøday ote (*Pul*: ode) mne (a me), y dam cy pogani

w dzedziczstwo twoie *Fl* 2, 8; Iedney prosil iesm od gospodna (unam petii a domino, *Pul*: v gospodna) *Fl* 26, 7; Sczenyøta... lwow rzvyøcz, bychø vlapyly a szukały od boga (a deo) karmye sobye *Fl* 103, 22, *sim. Pul*; Wszytko ot (*Pul*: od) czyebye (a te) czaka, by dal gym karmø w czas *Fl* 103, 28; Jacosmy zadali praua oth Yana... v paney Janusschewey..., ana praua pomocz nye chczala 1430 *Pozn* nr 1347, *sim. Sul* 75; Mąsz od szvey zony chcze od thego opyekadlnyka gyey wyana *OrtMac* 20, *sim. OrtVrtel* 117; Czeka lenywy pomoczy od boga (a deo) XV *p. post. R* I s. XLVII; A yako pożądasch ode mnye pycz (bibere a me poscis Jo 4, 9), a thysz Zyd, a yam Samaranka? *Rozm* 244, *sim. ib.* 304. 436; Tho myenyl przeto, yze slyszal o nym vyelye, czvsch vyelye rzeczy povyedayacz, y nadzyeval szye od nyego nyektore[go] czudo vzrzecz (sperabat signum... videre ab eo fieri Luc 23, 8) *ib.* 797.

6. *wskazuje osobę będącą źródłem informacji*: Taco my pomoszy bog..., jacom szliszal ot kaplana Ramszowa swatka z ust 1400 *Leksz* II nr 2618; A chøcz... on tho oth ne przeuedecz, isze narodzylicz szø ktory clouek na suecze taky, chosbicz on bil nad n⟨i⟩m mocznegszy *Gn* 5a; A cdiszcy vøcz ten tho gisty lud israhelsky gestcy on thø to mouø od milego Xpa vslyszal byl *Gn* 175a; Maria... wschystkym tem dzyevyczam byla myła a navykla wschystko dzyalo od nych (ab illis), ktoresch przyszlvcha kv nyevyesczyemv dzyalv *Rozm* 17; Herod wsz[a]yal gyad, yey (*pro* yen) byl polozon v zony Ferorove, a to wszvye od dzyewky *ib.* 106; Vynydz z moyey skoly, bo-cz nye trzeba ode mnye vyknącz (a me doceri tu non habes), bo vydze, yzesch czarnoxyąsnyk *ib.* 129; Vezmyczyc yarzmo moye na vasz a vczczye szye ode mnye (discite a me Mat 11, 29), yszczyem czychy a smyernego sercza *ib.* 323, *sim. ib.* 484; Ktor[z]y mye poslal, yesth pravdzyvy, a ya, czom slysal od nyego (quae audivi ab eo Jo 8, 26), to movyą na svyeczye *ib.* 472, *sim. ib.* 495. 502. 568; Czokolym sluchal od oycza mego kv vaszemv vysnanyv przyvodzącz tegodlya, abych vass pevny vczynyl *ib.* 545; O, movy Teophylus na to slovo rzekącz: Vydzy my szye tako, yze tego od Iesucrista nye pytal *ib.* 793; ~ Od kaznich twogych (*Pul*: od kazny, *MW* 36b: od przikazanya) rozumal gesm (a mandatis tuis intellexi), przeto nenazral gesm wszelky droghy lychoty *Fl* 118, 104.

7. *wskazuje pochodzenie (w znaczeniu dosłownym lub przenośnym) 'od, z, ex, de'*: Wyersø... w Gesucrista..., gen sze poczøl od ducha (*Wierzę* 1. 6. 14. 17. 19: sz ducha, 4. 5. 7. 9—12. 16. 18: duchem) *swyntego, porodzyl sche od Marie (*Wierzę* 1. 3—7. 14. 17. 18: sz Marige) dzewycze *Wierzę* 8, *sim.* 9—12, *sim. Rozm* 749; Petrus... est de matre legittima et copulata vlg. od m⟨a⟩czerze oddaney 1430 *MiesHer* II 84; Dzyeczy, czo szą od gyednego oycza y od gedney maczyerze *OrtMac* 53, *sim. OrtBrRp* 45, 3; ⟨R⟩odzay slacheczsky od rodziczow (ex progenitoribus) pochodzi, a synowie od nych porodzeny, gym tesz doswiatczayą syą bycz slachetnego rodzayv *Dział* 21; Opyekalnykv rodzayv czlovyeczego,... przykazalesz, abyszyą (*leg.* abyszę *?*) mnozyły od szyebye rodzay czlovyeczy (ut de se genus hominum multiplicent) *Rozm* 34; Stal nag, yako szye vrodzyl od matky *ib.* 815; ~ Jaco Dzerszek yest otu (*leg.* ot tu) dwu bratu, gich kr[r]ewe..., gych zawolana 1407 *Pozn* nr 614; Cessarsszczi popowie sø anticristowie, gich mocz nie od Crista, ale od anticrista, s cessarskego lista *Gałka* w. 33—4; Ferculum, quod erit ex humanitate, od czlovyeczenstwa, filii dei 1456 *ZabUPozn* 109; Mystrzv, vymy, yzesz od boga mystrz (quia a deo venisti magister Jo 3, 2) *Rozm* 236; Chvaly, ktora od samego oycza pochodzy (gloriam, quaea solo deo est Jo 5, 44), nyenazrzyczye *ib.* 261; Czokolvye bądzye vyschey tego, tocz yest od zlego ducha (quod autem his abundantius est, a malo est Mat 5, 37) *ib.* 269; Nye yesth ten czlovyek od boga (a deo Jo 9, 16), ktory soboty nye szvyączy *ib.* 421; Tegodla Moyzesz dal vam obrzezanye nye przeto, by bylo od Moyzescha, alye od oczsow (non quia ex Moyse est, sed ex patribus Jo 7, 22) *ib.* 433; Krzest svyątego Yana skad byl, s nyeba, czyly od lyvdzy (e caelo an ex hominibus Mat 21, 25)? *ib.* 453; A ssamem od szyebye nye przyschedl (a meipso non veni Jo 7, 28) *ib.* 457; Yako rozga nye moze vrodzycz sama od szyebye (a semetipso Jo 15, 4), nye bądzyely v maczyczy, takyez y vy, nye bądzyeczyely ve mnye *ib.* 567; Ktorego ya vam poslyc..., ducha svyatego, yen od oycza (a patre Jo 15, 26) mego pochodzy *ib.* 570; Vyschedłem od oycza (exivi a patre Jo 16, 28) mego y przyschedlem na svyat *ib.* 574; Yze vschytky rzeczy, ktoresz my dal thy, ssą od czyebye poschly (cognoverunt vere, quia a te exivi Jo 17, 8) *ib.* 576; Yako movy svyąthy Pavel, yze od tego yest vschytka mocz (non est... potestas nisi a deo *Rom* 13, 1) *ib.* 846; ~ *(o pochodzeniu wyrazów)*: Latro dicitur a latendo od tagemnosczy 1456 *R* XXXIII 183; A to vyącz szlula phylatrya od tego zydowszkyego slowa phylare, chovay, tak szye

vyklada, a od drugyego slova chorat, ktoresz slovye czczycz (dicebantur phylacteria a phylassein, quod est servare, et thorath, quod legem sonat) *Rozm* 180, *sim. ib.* 213; Po greczkv agnus *rzekon yest od tego slova agnon (agnus Graece dicitur ab agnon), ktoresz szye myny mylosczyvy, albo po laczynye rzeczon yest agnus [rzeczon yest] od tego slova agnosco (vel Latine ab agnoscendo), ktore szye myny poznacz *ib.* 200, *sim. ib.* 204; Yestem przeto Maryą vezvana, ab amaritudine od gorzkoszczy *ib.* 740.

8. *wskazuje autora listu, mocodawcę poselstwa, ustnego oświadczenia, prawnego działania* '*od, ab*': Tako, iaco to swatczø, iaco ten list wsdawni *wizedl ot Sandziuoya starosti 1400 *Pozn* nr 430; Iako Markus ot Marczina... viprawil list 1413 *ib.* nr 890; Nyektorzy zyemyanye naszego krolestwa mayącz od nas abo od naszych namyastkow (ex nostra aut... praedecessorum gratia eis facta, *Sul* 43: sz naszey abo sz naszich przothkow lasky) lysti przywyleyne *Dział* 33; Tegosz czaszv poslovye... przynyesly lysty od czeszarza (a Caesare) *Rozm* 109; A przeto novo lysty przyschly od dvora szyrskyego kxyazączya (de Syria) *ib.* 113; ~ Jaco to swacza, isesm poslem bil ot Pyotra do Jacusza 1391 *Pozn* nr 109; Yacosmi posli bili ote dw (*leg.* dwu) Woyczechu do Przesprawa 1397 *Leksz* II nr 1065, *sim.* 1397 *Pozn* nr 332, 1413 *ib.* nr 694, 1414 *Pyzdr* nr 388, 1415 *ib.* nr 420; Yako panycz noszil list ot Yødrzeya do Bronisza, a on go nye chczal wszyøcz 1423 *Pyzdr* nr 721; Byerza to na szwa duscha..., yszem byl w poszelstwe oth Przecha do scholtyszewey 1427 *Pozn* nr 1272; To poselstwo myey od moych vsth (ab ore... meo) *Rozm* 3; Azalysch pyrvey poselstva nye n[y]oschyl do Zachariascha ode mnye? *ib.* 45; Tegodlya, anyely(e), to poselstvo od svyątey troycze przyaw ('przyjąwszy'), nycsz kv nyebyeskye dzyevyczy *ib.* 47, *sim. ib.* 3; Gdysz krzczyl svyąthy Yan, poslaly k nyemv od Ierosolymytan zakowstwo (quando miserunt Iudaei ab Ierosolymis sacerdotes... ad eum Jo 1, 19) *ib.* 184; Alye kyedy przydzye vczyeschnyk, ktorego ya vam poslye od mego oyeza (a patre Jo 15, 26) *ib.* 570; ~ od *kogoś* '*od, w imieniu czyimś, czyjąś mocą, ab aliquo, alicuius nomine, auctoritate*': Tedi pan Hinczka otpouedzal ot szebe hy od dzeczi 1395 *Pozn* nr 187; Iacom wtenczasz szedzal na sandze ot woyewodi 1400 *ib.* nr 428; Jacom bil na ssandze ot Sczepana..., a Janowo stronø rzecz sszø ne dokonala 1408 *ib.* nr 656, *sim.* 1428—30 *BiblWarsz* 1861 III 18; Yaco Micolaya ne zazalowal s procuratornym listem oth Thomy 1419 *Pozn* nr 974; Jacosz pan starosta zalowal oth krolya, ysze bych ya wnosl pyenyądze falschowne 1435 *ib.* nr 1652, *sim. ib.*, 1438 *ib.* nr 1599; Yakom ya nye wzanl ssessczy zrzepczow..., czo myą o nye vynowal Pyothr... oth sswey gyanthrwye y oth sswych szynowycz 1437 *ib.* nr 1581, *sim. ib.* nr 1582; Wawrzek... przipowyedal se super... Iwanum... et Hriczonem od popu de Iurgiowecz 1448 *AGZ* XI 322, *sim. ib.* 323; Mąsz they tho dzyewcze dwoycz szye zaprzal przed raczczamy od szyebye y od szwey zony *OrtBr* VI 368, *sim. OrtMac* 88; Czso pan Jaranth zaloval, yszbi povessil nan... Jan glowną, dwa mecza i czrzissz..., tego iest Jan nie uczinil ani ot nego, ani sz gego vedzenim 1412—71 *BiblWarsz* 1861 III 50; Tego sam od szyebye nye rzekl (a semetipso non dixit Jo 11, 51) *Rozm* 441, *sim. ib.* 469. 470. 472; Vtore to mamy vczynycz, by slova nasche byly vstavyczne ode vschytkych pospolv *ib.* 743; Pylath yemv odpovyedzyal tedyz na tho: Azaczyem ya Zyd? Lud tvoy y byskupovye tvoy podały ssą czyebyc mnyc, iakoby rzekl, ode mnye tego nye movyą (a me hoc non dico) *ib.* 794; ~ Jaco Staszek... ot swey paney czanscz penandzi zaplacil 1410 *Pozn* nr 798; Acz yvsz then opyekalnyk ma mocz y mvszy oth tych dzyeczy tho wyano dacz *OrtVrtel* 117; Dal sem Aaronowy... y synom gego prawem wyecznym ode wszego ludu israhelskyego (ab omni populo Israel) *BZ* Lev 7, 34; Syn sam od szyebye nye moze nycz czynycz (non potest filius a se facere quidquam Jo 5, 19) *Rozm* 258; Vyelye dobrych vczynkow czynylem vam od mego oycza (ex parte meo Jo 10, 32) *ib.* 429; Kyedysmy dzyerzely choragvye, balvany samy od szyebye schylyly szye y daly yemv chvalą *ib.* 755; Alye krolevstvo moye nye yest przc to s tego svyatha, yze nye yest okraschono od nysnych rzeczy, bo samo od szyebye nye yest dostateczne *ib.* 780.

9. *wskazuje wykonawcę czynności (przy stronie biernej i rzeczowniku odsłownym)* '*przez, ab*': A szaprafdøcz by ten tho clouek byl [b]barszo greszny, gensze by on oth te tho svathloszczy ne bil osfeczon *Gn* 1 b; Ale ia postawon iesm crol od nego (ego... constitutus sum rex ab eo) na Syon, gorze swøtey iego *Fl* 2, 6, *sim. Pul*; Prossza..., aby myą rosgreszyl thą moczą, kthorą masz od boga mylego y od szwych starszych thobye poleczoną *Spow* 5; Szosta czanszcz Tupadł stoy w zastawe, czso Marcusz trzima, ani przedana weczne od Iacussza 1403 *Piek* VI 180, *sim. Rozm* 513; Staszek kigem ne bith ot paney 1408 *Piek* VI 363; Przewrothny obiczay... oth naszich poddanych do they doby chowan

byl (a nostris subditis... servabatur) *Sul* 73; Non coinquinabatur ab eis pocalan bil od nych XV *med. GlWroc* 55r; Gest od dyabla sle nagabana (filia mea male a daemonio vexatur Mat 15, 22) *ca* 1450 *PF* IV 571; O[t] komplethney godzynye czyalo grobv dano, oth mylosznych przyyaczyol myrą pomazano 1453 *R* XXV 209; Badzely kthory przyszasznyk wsząth w gyny vrząd od radzecz, mogą k temv przyszwolycz gyny przyszasznyczy *OrtBrRp* 50, 3; Kv panu bogu... wolaymy, a bądzyemy od nyego wysluchany *MW* 74b, *sim. ib.* 49a; ⟨Zaczy⟩na ssye regula y zakon... vstavyony od blogoslavy⟨o⟩nego swyąthego Franczyska 1484 *Reg* 703, *sim. ib.* 707; Klucz, kthory mayą thowarzisse od mystrzow yem dany 1491 *RKJŁ* VII 57; Byl czlovyek poslany od boga (fuit... missus a deo Jo 1, 6), chthoremv myono bylo Jan *EwZam* 285, *sim. Rozm* 6. 8; Jesus s krziszem podnyeszon..., od Zydow yesth nasmyewan XV *ex. SKJ* I 145, *sim. Rozm* 706. 801; Stephanus... recognovit, quia totam partem suam invadiatam a nore sua al. od yąthrwye ipsius dotem... in centum marcis invadiat 1500 *AGZ* XVIII 415; Canonica scriptura pyszmo pothffyerdzone oth kosczyołą *ca* 1500 *Erz* 55; Swyąthe oblycze Cristovo, bącz ode mnye poszdrowyono *ca* 1500 *SprTNW* V 15; Czthyrzy zyvyoly... szą od czyebye stvorzony (a te sunt creata) *Rozm* 5; Archelaus... vyelyka laską byl przyat od lyvda (a plebe susceptus est) *ib.* 111; Vyelye ynych rzeczy..., ktoresch szą popysany od svyątego Yana (quae scripto sunt commissa a Iohanne), a od ynych (a reliquis) evanyelyst [popyszany] opusczany *ib.* 173; Dzyszya nasch myly zbavyczyel od poganyskych krolow yest pochvalon y modlon (a Chaldaeis adoratus est) *ib.* 204; A stayely sol..., czemv szye daley badzye godzycz, yedno, yze ya vyrzvczą na dvor, aby zdeptana od lyvdzy (ut... conculcetur ab hominibus Mat 5, 13) *ib.* 265; Nyevyasto, opvszczona yesz od tvey nyemoczy (dimissa es ab infirmitate tua Luc 13, 12) *ib.* 376; Zapravdą wschytky sve vczynky czynyą, aby vydzyany od lyvdzy (ut videantur ab hominibus Mat 23, 5) *ib.* 417; Kristus byl ve vschem vysluchan od boga oycza *ib.* 560, *sim. ib.* 564; Bo kyedy myą yetego od Zydov vzryczye, vschyczy... vczyeczeczye *ib.* 580, *sim. ib.* 624. 635. 735; Tym vkazal, yze ta vyatscha szmyernoscz ma czynyona bycz od nass *ib.* 686; Nye myalby moczy nyyedney przeczyv mnye, bycz nye byla dana od vysschey moczy (nisi tibi datum esset desuper Jo 19, 11), czvsch od czeszarza albo od boga *ib.* 846, *sim. Dział* 53, *Rozm* 6. 643. 785. 813; ~ Tako my pomoszy bog..., yszem byl sloszon prawą nyemoczą oth boga przepusczoną a nye se smisloną 1428 *Pozn* nr 1506; Taco my pomoz bog, jszem byl nyemoczen prawa nyemocza od boga sloszona tedy, kedym mal rok zawity sz... Benakem hy s bracza yego *ib.* nr 1289, *sim. ib.* nr 1290. 1291, 1429 *ib.* nr 1325. 1337, *etc. etc.*; Jsze[m]szmy byli nyemocz⟨n⟩ y praua nyemocza od boga sloszona tedy, jacoszmi myeli rok zawity s Yanem 1430 *ib.* nr 1360, *sim.* 1432 *ib.* nr 1409, *etc. etc.*; ~ Ot (*Pul*: od) gospodna stalo se to (a domino factum est istud) *Fl* 117, 22; Tedi *szi zaloba stala ot pana sandczego na owo yste pirwe menone w to slowo, esz bichą nan przichali gwaltem 1402 *Malk* 118; Dzewka... przyswołącz abo szą wszącz przycynyącz oth drapyeszcze (raptori consentiens vel se procurans rapi a raptore)..., poszag straczycz ma *Sul* 58; Bo troyakye sø rzeczy, przez yezz sye kto wydzy od lyvda swyøt (propter quae quis videretur a populo sanctus) XV *med. MPKJ* V 428; O boze, ktory dlya othkupyenya szwyatha chczyalesz szye narodzycz..., od Zydow wzgardzycz, od Judasza wydawcze poczalovanym wydacz y od nyego zaprzedacz..., od falszywych szwyathkow oszkarzycz XV *ex. Kalużn* 291—2; Tegodla począl movycz kv tluszczam, ktoresz by przysly, aby szye krzczyly od nyego (ut baptizarentur ab ipso Luc 3, 7) rzekącz ym *Rozm* 178, *sim. ib.* 190; Czczyenye o krzczenyv Yesucrysta, ktore szye stalo od svyątego Yana *ib.* 185; Vschytek lyvd veselyl szye ze wschythkych tych czvd vyelebnych, ktore szye dzyaly od nyego (quae... fiebant ab eo Luc 13, 17) *ib.* 377, *sim. ib.* 411; ~ Przistøpimy s warøø prz⟨e⟩d tron fali s⟨więtej, prosimy, aby nam⟩ od nego bylo uczeszene i vszmerzene XIV *ex. Pocz* 233; Yaco o nezaplaczene hosmydzeszant grzyven oth Yadamka mam skody pancz grzyven 1423 *Pozn* nr 1149, *sim.* 1421 *ib.* nr 1079, 1425 *ib.* nr 1202. 1203; Przygyącze statvth od zyemyan *Dział* 6; Trzeczye bylo thwe weszele od trzech krolow nawyedzyenye XV *p. post. SKJ* I 147; Iesus myle dzyeczyą... ny myal nyyednego nagabanya od onego zvyązaczya (nihil est molestiae de bestia perpessus) *Rozm* 138; Tegodlya szye tobye mnyeyschemv podayą, aby vyeczschy nye gardzyly krzszczenya... od mnyeyschych (ne dedignentur maiores a minoribus baptizari) *ib.* 189; K temv movy szvyathy Yan..., yze svyathy Pyotr ma przykazanye od boga nye msczycz szye szyebye samego *ib.* 638.

10. *wskazuje przyczynę 'z powodu czegoś, alicuius rei causa'*: Jaco od Woczechowego ogna sgorzalo Dobrogostowi za *dwadzeiscze gr⟨z⟩ iwen

1397 *Pozn* nr 320; Jako to swathczø, jako Pithil Potr ne umarl od Sybanowich møk 1398 *ib.* nr 379; To, czo wczinil, (*sc.* Warcisław), to wczinil bronan sze ot swego sziwota 1398 *StPPP* VIII nr 6581; Tedy vøcz my fszythcy od sylnego strachu vmrzecz muszemy *Gn* 175a; Zkazili se sø blyzny moie od oblicza (a facie) gluposci moiey *Fl* 37, 5, *sim. Pul*; Od *sodow twogych bal gesm se (a iudiciis... tuis timui) *Fl* 118, 120, *sim. Pul*; Iacosm przi tem bil, czso Drogomir przedal Bodzandze cone, o ti gi slubil viprawicz, aczbi ot tego clopot mal 1403 *Pozn* nr 725; Yaco tho swaczczą, ysze Marczin... ne pchnal Yacuba... w ogen..., alem bil przy tem, ysze od welkey nemoczy wpadl szam w ogen 1418 *ib.* nr 947; Yakom nye poby⟨t⟩ Mychalowy ganszy any szwyny..., any gych othe mnye stradze 1427 *Pyzdr* nr 865, *sim.* 1438 *Pozn* nr 1596; Et cum isti reges ex visione, od vydzenya, stelle cognoverant nativitatem regis XV *med. SKJ* V 265; Causabitur a fulgure, oth szwyatloszczy, proprii corporis 1456 *ZabUPozn* 110; Wltus eius ex continua, od vstavycznego, visione supernorum ciuium quasi sol radiauit *ib.* 119; Corruit a pena dampni gynø oth maky czalø (*leg.* od męki ciała) vidomey 1461—7 *Serm* 91v, *sim. Pul* Deut 35; Jakom ja nye vzyanl konya gwalthem s pola..., any od robothy *moyeh *sdechel 1475 *ZapWarsz* nr 1390; *Szadzes est herba multum efficax, que valet pro locione volneris od naparzenya XV *p. post. R* LIII 62; A tak on obraz ny od yedney (*i. e.* od nijednej) gorączoszczy nye rostayal (non ab aliquo calore solvebatur) *Rozm* 71; Od vyelykey roboty (de labore nimio) częstocrocz szye smączyly *ib.* 82, *sim. ib.* 83. 546; Ta suknya nygdy szye nye pogorschyla any od staroszczy gnyla *ib.* 141, *sim. ib.* 25; Dlatego on byl kraszy, bo byl nyeczo rumyon od sloncza *ib.* 148, *sim. ib.*; Vloszy yego glovy byly... od dlugoszczy malo vstoczone *ib.*; Czlonky od zadne krosty nye byly dolkovaty *ib.* 153; V mlodoszczy myly Yesus myal nogy krasne..., alye potem od vyelykye drogy (propter iter plurimum) a od vyelykyego chodzenya pokazyly szye yemv, yze byly szynye *ib.* 154; Nye mogl stacz na nogach od vyelykyego vdrączenya y od vyelykycy mldoszczy *ib.* 701; Smyerdzyalo nyevyernemv Zydovstw z ych vst..., az szye sercze mylego Iesucrista od przeczyvnoszczy onego smrodu moglo roszyescz *ib.* 730; Bo kedykoly schedl, tedy byla zyemya czyrvona od oblyevanya krve yego *ib.* 827; ~ Vschelky, ktory vezmye myecz..., od myecza zgynye (gladio peribit) *Rozm* 637, *sim. ib.*

11. *wskazuje podstawę wymiaru należności, płatności, podatku* '*od, pro*': Jaco Sczepan mal mi placzicz trzy grziwni v rok ot mich penandzy 1387 *Pozn* nr 20, *sim. ib.*; Jako wyemi..., esz... ne placzono platv od trzidzesanth grziwen Jaschcowi 1400 *SKJ* III 187, *sim.* 1400 *Pozn* nr 486; Kv gegosz przyszcv wszytczy lvdze wstacz (*por* wzdacz) ymayø od wczynkow swoych lyczbø (reddituri sunt de factis propriis rationem) *Fl* Ath 38, *sim. Pul*; Jaco pani Katherzina ne *zemowila ssø swey oczyszni dacz ani ot ney platu d⟨a⟩wacz do geg zywota Dzerszkowy 1414 *Pozn* nr 698; Jaco ne meli dawacz trzech grziwen groszewich czinszewich ot trzydzeszczy grzywen 1419 *ib.* nr 1043; Yszesmy vloszily... bracz od *dobyczancza dwa quartniky 1422 *ib.* nr 1109, *sim. Dzial* 32; Textores... debent dare nobis a quolibet stamine nostro in molendino per quattuor quadrantes al. od folyusza a tractorio al. od ramow (1427) 1559 *DokMp* II 67, *sim.* (1427) 1546 *ib.* 81; Vstawyamy..., aby Zydzy... nye wyączey... za lyphą braly, nyszly po genemv groszv oth (*Dzial* 56: od) kasdey grzywny (unum grossum a marca) *Sul* 68; Ot kalisdego policzka (a qualibet maxilla) po pyanczyorey vynye... ma zaplaczicz *Sul* 102; Et ibi pars agens dixit:... Advocate, require tuum jus, quid mihi perpetravit ac luit a qualibet lira al. od szkyby *OrtWpM* 25; Vstawyamy... od skaszenya abo vczącza ktorego czlonkv (pro mutilatione... membri, *Sul* 41: za vczącze... czlonkv) trzydzesszcy grzywien, a od prostey rany (pro simplici vulnere, *Sul* 41: za prostą reną) pyathnacze grzywien sskazvgemy *Dzial* 31; Vstawiamy, aby pysarzowie..., gdy wiodą swiathky..., mayą wzącz schescz grosszy, a od zapysv poltora grosza *ib.* 47; Fabro a reformacione principiorum al. od przothkow ad huffniczas dedi I marcam 1461 *AKH* XI 491; Zuppam nuncupatam obligat cum... pertransicione thelonei al. s *przemythąm et cum salca sparta al. oth kossa 1463 *AGZ* XII 283; Anym mv [zadał] rany... clothey nye zadal, kthora woszny ogladal, anym gego *wye szdrowyv, w robothach y w *pynyedzach oth they rany lekarzewy danych nye vschkodzil 1472 *ZapWarsz* nr 3052; Ot kopiena feni quatuor grossos 1493 *WarschPozn* I 352, *sim.* 1494 *ib.* 371; A tersione framee... et oth wyostrzenya eiusdem framee... dedi XII denarios Ungaricales 1500 *ZsigBud* 40, *sim. ib.* 27. 32. 37; Avgustus... szwyath wszysthek popysacz kasal a czynsz oth kasdey glovy bral *De nativ* w. 4, *sim. Rozm* 227; Gorze wam, Zydom, yze day⟨e⟩ czye dzyeszyeczyną od myathky, od ruthy y ode wsego zyelya (quia decimatis mentham et rutam, et omne olus

Luc 11, 42) *Rozm* 306; Yze wschelkye slova prozne, ktoresz bądą lyvdzye movycz ymayą od nyego lyczba dacz bogv (reddent rationem de eo Mat 12, 36), bo svoych (*leg.* z swoich) slow spravnye bądzyesch ossądzon *ib.* 329.

12. *wskazuje zakres, sposób albo stopień* **a.** *w wyrażeniach oznaczających kolejne i wyczerpujące uwzględnienie wszystkich składników zbioru*: Gensze pobyl gest pirzwerodzene Egypta ot (*Pul*: od) czloweka asz do skoczoęca (ab homine usque ad pecus) *Fl* 134, 8; Od boskich rozumow asz do luczskich vmow rzeczi pospolite, wiele mądrczom zacrite, vczinyl odcrite *Gałka* w. 16; Bądą wasz gonicz albo popądzacz... ss myasta do myasta, ot zyemye do zyemye (persequimini de civitate in civitatem Mat 23, 34) XV *med. R* XXII 246; Byczely rącze byegunowye myasto od myasta (de civitate in civitatem) po zemy Efraymowye... az do zemye Zabulonowye *BZ* II Par 30, 10; Thy tho dzyeczy nye mogą oyczyszny szwe odzyerszecz sz prawa, a tho ma bycz thako dlugo od dzyeczy do dzeczy, poko moze bycz dokazano, ysz sza wylyeganczy *OrtMac* 29, *sim. OrtBrRp* 30, 4; Myloszyerdzye yego od rodzayv do rodzayv (a progenie in progenies Luc 1, 50) boyaczym szya go *EwZam* 289; Zavyerne povyedam tobye, nye vynydzyesch s nyey, czvsch czyemnycze, alyesz zaplaczysch od poslyednyeyschego pyenyvdza (donec reddas novissimum quadrantem Mat 5, 26) *Rozm* 268; Vzovy robothnyky, dayze ym myto, poczavschy od poslyednych aze do pyrvych (a novissimis usque ad primos Mat 20, 8) *ib.* 393; Vsłyschącz ony posly yeden z drugyem precz, poczavschy od starschych (incipientes a senioribus Jo 8, 9), aze nyyeden nye zostal *ib.* 465; Droga ku grzechu yest nyektore vpadnyenye, ktoremze czlovyek vpadnye od przednych rzeczy ku poslyednym, od szvyatloscz kv czmye *ib.* 632; ~ Chczyely y (*leg.* ji 'go') kamyenovacz, alye myly Iesus skryvschy szye y vyschedł s kosczyola, nye skryl szye, aby schedł od kątha do kątha, alye bostvem vczynyl, ysch yego nye vydzyely *Rozm* 477; ~ Popyszani szą (*sc.* prawa), yako slowa oth slowa w szobye wznyą *Sul* 62; Powod... slowo ot slowa (de verbo ad verbum)... po woznem przissyangacz ma *Sul* 102; To ystne pysmo..., ktoresz zowa Scolastica ystorya, od slova do slova bylo tako popysano *Rozm* 226, *sim. ib.* 228; ~ ~ od kołku do koł(k)u, od kołowrota do kołowrota, od wrót do wrót *(zwrot wskazujący na solidarne nałożenie odpowiedzialności)*: A porta ad portam al. oth *kolowrothya do *korowrothya 1427—31 *Zab* 538; Lein Manyouicz... citaverat et inculpaverat servitores sive terrigenas de Dobra, quod Huhnonem interfecissent, omnes in solidum al. od kolku do kolu 1447 *AGZ* XI 304; Petrus... et Stanislaus... inscripserunt... terminum ad proximiores terminos... ad inpignorandum od kolku do kolku pro lucris suis ...acquisitis 1448 *ib.* 315, *sim. ib.* 317; Czyrn ministerialis recognovit, quia citavit scolletum cum... kmethonibus... od wroth do wroth ad instanciam... castellani Sanocensis *ib.* 317; ~ **b.** *inne*: Iacosm co często sgrzessił, tego mi dzissa zal ot mego prauego serczą (*Spow* 4: sze schylgego, *pro* wschytkego, scherczą) y tego sse kaio *Spow* 2, *sim. ib.*; Kaio sse teze, izesm... mego milego gozpodzina ot mego szerczą (*Spow* 4: ze wszythkego scherczą mego) ne miloual *ib.*; ~ Od dobrych vczinkow (*SKJ* I 100: w dobrych vczynkoch) chodzimi (in novitate vitae ambulemus Rom 6, 4) 1449 *R* XXV 166; ~ Bogathka... Yancowy rano dal i layal mv oth matky 1392 *HubeZb* 65; Iaco czszo Potrasz bil Maccya, to gi bil za yego poczant[e]kem, ysz mu lagal ot gego maczerze 1403 *Pozn* nr 716, *sim.* 1405 *ib.* nr 783; Gdy my sła slova dawal od maczerze 1437 *RafPocz* 12.

13. *występuje w określeniach osób i przedmiotów*: **a.** *wskazujących ich miejsce zamieszkania i pochodzenia 'z, de, ex'*: Swanchna ot Kotlisk... incidit in penas 1396 *TPaw* III nr 3858a; V tich dnyoch powstal Mathatias..., kaplan s sinow Joari m od Ierusalema (ab Ierusalem) *BZ* I Mach 2, 1; Ffraczek od Krzepycz z rucznyczą 1497 *Górs-Piech* 208; Mykolay Zvbrzszky od Lyelowa, pawesznyk *ib.*; Gdy posłały Szydovye od Ierusalem (ab Ierosolymis Jo 1, 19) kaplany... do nyego *EwZam* 299; Chthorego napysal Moysesz w zakonye..., nalyeszlyzmy Ihusa, syna Iozephovego, od Nazareth (a Nazareth Jo 1, 45) *ib.* 302; Tocz yest Cristus, prorok od Nazaret z galyleyskyey zyemye (a Nazareth Galilaeae Mat 21, 11) *Rozm* 448.

b. *wskazujących ich związek z innymi osobami lub przedmiotami*: Wolowe y od owcze vcho *odettnøøcz (bovem et ovem aure et cauda amputatis), dobrowolnye offyerowacz moze *BZ* Lev 22, 23; Masz... rzemyøszlnykow... ku vczinyenyv dzala przemodrich, ot zlota y ot srzebra, y ot mosyødzv, y ot zelyaza (habes... artifices... ad faciendum opus prudentissimos, in auro et argento, et aere, et ferro) *BZ* I Par 22, 16; Ale ysze nawiączsza dobrocz gest od lvdzi na swiecze sprawiedlywosecz mylowacz (summum bonum in hac vita est iustitiam colere) *Dział* 1; Mathka od szyroth..., slvthvy szye nade mna! *Naw* 48; Slugy od sąnsyada

chwalączego odbądz! XV *p. post. R* I s. XLV; Vyelmy szye kochal (*sc.* zbojca) v kraszye... mylego dzyeczyatka, mnyemayącz nyeczo albo nyektory dar od boga *Rozm* 86; Herod a Phylyp, a Lyzynyasz, ysch v ten czass s Pylatem, yen byl od Rzymyan starostą, opravyały zydowskye krolestwo *ib.* 175; Tedy dom byl napelnyon roskoschney vonycy od tey masczy (domus impleta est ex odore, *var.* de odore, unguenti Jo 12, 3) *ib.* 443; Przyvyedły ssą Iesucrista do Cayffasza v vyetnyczą, czvsz sludzy od Annasza skladnyka y tovarzysa, y svyokra Cayffasovego *ib.* 703.

c. *wskazujących ich przeznaczenie lub zastosowanie*: Sex nobiles tui familiares... super domum ipsius Szyenkonis invadentes, repercucientes portam violenter a forasterio al. od obori..., receperunt sibi equam 1471 *AGZ* XVII 51; Jakom ya nyc ukrathl kluczow... oth scarbu 1496 *Czrs* s. LXXXVII; Czyebye proscha,... szwyaty Pyethrze, ktory masch klvcze od krolesthwa nyebyeskyego *Naw* 169.

d. *wskazujących tworzywo* '*z, de, ex*': Wstawil ies na *glowo iego coronø od kamena drogego (de lapide pretioso) *Fl* 20, 3, *sim. Pul*; Maria... navykla... lnyanna plotna, od vyelny (de lino, lana) yedvabyem szycz *Rozm* 17; Daly szą yemv (*sc.* Jozefowi) dary ode *zrebra nadobne (ex argento munera pulchra sibi dabant) *ib.* 77.

e. *wskazujących wiek*: Herod... ode dw (*leg.* dwu) lat (a bimatu) y na dol asch do yednego noczy albo dnya mlode dzyeczy... kazal pobycz *Rozm* 80.

14. *wskazuje element porównania*: Syn czlowyeczy w męcze vmnyeyszon iest od angolow *Pul* 8 arg.

15. *w niewolniczych przekładach z łaciny*: Widz moiø smarø od neprzyaczelow mogich (de inimicis meis) *Fl* 9, 12, *sim. Pul*; Pomnecz bødø czebe z zeme iordanskey y od He⟨r⟩mona malutkey gory (de terra Iordanis et Hermoniim, a monte modico) *Fl* 41, 8, *sim. Pul*; Mirra y gutta, y cassia od odzena twego y domow eburowich (a vestimentis tuis, a domibus eburneis) *Fl* 44, 10, *sim. Pul*; Dadzø iemu od zlota arabskego (de auro Arabiae) *Fl* 71, 15, *sim. Pul*; Ot (*Pul*: od) o[d]wocza *brwcha twego (de fructu ventris tui) posadzø na stolczy twogem *Fl* 131, 11; Ten nas vczyeszy od vczynkow y od robot røku naszu na zemy (iste consolabitur nos ab operibus et laboribus manuum nostrarum in terra) *BZ* Gen 5, 29.

Odać *cf.* **Oddać**

Odalać *cf.* **Oddalać**

Odalenie *cf.* **Oddalenie**

Odalić *cf.* **Oddalić**

Odanie *cf.* **Oddanie**

Odarować '*obdarzyć, hojnie w coś zaopatrzyć, donare, donis afficere*': Odarovani (*war. kal.*: obdarowany) prediti (dominantes in potestatibus suis homines magni virtute et prudentia sua praediti Ecclus 44, 3) *MPKJRp* V 51r.

Odarowanie '*obdarzenie, obsypanie darami, donatio, actus aliquem donis donandi*': Suøti ⟨ewangelista⟩ troiaky skutek znameniti pocazuie v tih ue threh croleh poganskih:... gih rihle ⟨i szcz⟩odre crola mocnego odarouane *Kśw* cv 19; Gloria diuinis dotibus, boskym odarowanym, arsit in hys erectis palmis, oculis et cordibus almis 1466 *R* XXII 26.

Odarzyć '*obdarować, hojnie w coś zaopatrzyć, donare, donis afficere*': Ktocoly czczy szenskø twarz, mathko bosza, gy tim odarz: przymi gy za slugø swego, schoway grzecha szmertnego *Slota* w. 105.

Odawać *cf.* **Oddawać**

Odawanie *cf.* **Oddawanie**

Odąć się '*nadąć się, nabrzmieć, stać się wypukłym, tumescere, tumidum fieri*': Item turgeo... significat inflare, irasci, tumere al. odacz szya yako pachyrz XV *med. R* XXIII 269; Grzegorzu, brathku [...], y fygi krasznye, asz czi szą brzuch odm⟨ie⟩ XV *p. post. R* XLVII 361.

Odbarać '*sprzeciwiać się, repugnare, adversari*': Si verbis nostris modo vestra recalcitrat, *gl.* rebellat, odbara, auris, *gl.* vester contrariatur auditus 1466 *R* XXII 25. ~ *Cf.* **Zabarać.**

Odbawić '*pozbawić czegoś, ogołocić, wyzuć z czegoś, privare, fraudare*': Taky gwaltownyk... ze wschego gymyenya yego... ma bicz odbawyon (penitus debet privari) *Sul* 89.

Odbicie, Otbicie '*odebranie czegoś a. kogoś siłą, przemocą, actus aliquid vi auferendi*': Eze Sczepan odbil gwaltem Maczcowi cona, yego odbiczem vczinil sithem y penøczmi pacz grzywen scodi 1406 *HubeZb* 120; Stanislaus... euasit Iachnam... pro violenti repulsione vlg. odbicze peccorum 1412 *AKH* III 209; Standilo... citavit Martinum heredem... o *othbycza bithla 1426 *KsMaz* II nr 1897; Boguslaus... contra Dundam o *othbycza bithla *ib.* nr 2023; O odbyczyu bidla kradzyonego v zlodzyeya (dum equus... a fure... defenditur) *Sul* 112; ~ Yakos th⟨o⟩ byl Warsch posual Abrama o odby⟨cie⟩ yancza na gualce yanthego 1429 *MPKJ* II 308; O kthore othbicze slodzee ('złodzieja') Bronisch na mya saloval, o thom ya s nim vprawyon 1435 *KsMaz* III nr 1573.

Odbić, Hodbić, Hotbić, Otbić *formy*: *praes.*

ind. 3. sg. odbije 1394 *Leksz* II nr 1582, *Sul* 113; ~ *inf.* otbić 1444 *Pyzdr* nr 1257; odbić 1429 *ZapWarsz* nr 2919, 1436 *ib.* nr 478; ~ *praet. 1. sg. m.* -m otbił 1405 *KsMaz* I nr 596. 596a, 1432 *ZapWarsz* nr 396, 1461 *Czrs* s. L, 1469 *ZapWarsz* nr 2977, 1471 *ib.* nr 3031, 1477 *ib.* nr 1203; -m odbił 1407 *KsMaz* I nr 1039, 1427 *ZapWarsz* nr 2736, 1428 *ib.* nr 2892, *etc.*; -m hotbił 1499 *ZapWarsz* nr 1841; -m odbiłem 1409 *KsMaz* I nr 1253; *f.* -(e)m otbiła 1434 *ZapWarsz* nr 630. 631, 1438 *ib.* nr 856, 1465 *ib.* nr 1237, 1474 *Czrs* s. XCIII; -m odbiła 1478 *SprTNW* VIII 2, 40; *2. sg. m.* jest jeś odbił 1454 *AGZ* XIV 422; *f.* -ś otbiła 1495 *ZapWarsz* nr 1665; *3. sg. m.* jest odbił 1417 *Pyzdr* nr 483, 1425 *Pozn* nr 1206; otbił 1387 *Pozn* nr 28, 1391 *TPaw* IV nr 3960, 1396 *Leksz* II nr 1933, 1409 *TPaw* IV nr 1639, 1432 *ZapWarsz* nr 396, 1475 *ZapRpŁomż* 3, 498; odbił 1394 *HubeZb* 69, 1405 *ArchTerCzchov* I 171, I, 1410 *KsMaz* I nr 1459, *etc. etc*; hodbił 1437 *TymWol* 46; *f.* otbiła 1403 *KsMaz* I nr 291, 1434 *ZapWarsz* nr 630. 631, 1438 *ib.* nr 856; odbiła 1399 *StPPP* VIII nr 9489, 1423 *ZapWarsz* nr 48, 1452 *ib.* nr 908; *3. pl. m.* otbili są 1413 *Pozn* nr 894; odbili 1445 *AGZ* XIV 175, 1464 *AGZ* XIII 448, *Rozm* 292; ~ *condit. 3. sg. m.* -by odbił *Sul* 112; ~ *part. praet. act.* otbiw 1435 *Czrs* s. LXXXI; odbiwszy 1466 *R* XXII 25; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* otbit 1389 *Pozn* nr 52; ~ *fut. pass. 3. pl. m.* będą otbici *Sul* 53; ~ *praet. pass. 3. sg. f.* była otbita *Sul* 30; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* byłby odbit *Dział* 18.

Znaczenia: **1.** '*odebrać siłą, często: odzyskać z powrotem, też uwolnić, vi auferre, eripere, item: recuperare, liberare*': Jaco *Trzebeslaow lud otbil chanse Andrzegeui kone i on ge zapouadal 1387 *Pozn* nr 28; Jaco... czso kon otbit na Otuszu 1389 *ib.* nr 52; Eze pani Stachna... bidlo ss swego domv z Woyslauicz, czso ye odbyla, przignala tamo giste 1399 *StPPP* VIII nr 9489; Meum defendi et depercussi vlg. otbil 1402 *KsZPozn* nr 821; Yacom ya Regnolthowy yego szwini sz chlewa ne othbil szamowtor 1405 *KsMaz* I nr 596a, *sim.* 1461 *Czrs* s. L, 1471 *ZapWarsz* nr 3031; Iacom ia ne odbil szlodzeya 1407 *KsMaz* I nr 1039, *sim.* 1449 *ZapWarsz* nr 598; Jaco mesczane medzereczszy otbili szø moczą y gwaltem panu Tharchale trzi jancze 1413 *Pozn* nr 894; Ysz Sczepan odbil Pyotrowi scot przed yego wrothi gwalthem 1416 *AKH* III 257; Iako Martinus Dzeczmarowsky iest odbil Micolayewy samotrzecz dobitek 1417 *Pyzdr* nr 483, *sim.* 1425 *Pozn* nr 1206; Jaco Anna ne odbyla Pechne bydla sil[y]ø moczø 1423 *ZapWarsz* nr 48, *sim.* 1452 *ib.* nr 908; Yaco Jan... ne przyal... na dzedzyna Bartosewego pąna y ne odbyl mu scotu 1426 *Pozn* nr 1233, *sim.* 1428 *Pyzdr* nr 903, 1428 *ZapWarsz* nr 2892, 1436 *Pyzdr* nr 1239, 1487 *ZapWarsz* nr 1570; Quando quis equum vel bovem furtive receptum defendet furi vlg. odbil 1426 *StPPP* I 294; Jacom ya nye odbil Wawrzinczowa bidla samotrzecz silø 1428 *ZapWarsz* nr 2892, *sim.* 1436 *KsMaz* III nr 2404, 1441 *ZapWarsz* nr 703, 1457 *AKPr* VIIIa 51, 1486 *Czrs* s. L; Eze Micolay nye poslal odbicz woza w *Przeczlaowem gayv silø 1429 *ZapWarsz* nr 2919, *sim. ib.*; Jakom ya ne othbyla Margorzancze bydla szamoczwartha szylą 1434 *ib.* nr 630, *sim. ib.* nr 631, 1438 *ib.* nr 856, 1465 *ib.* nr 1237, 1474 *Czrs* s. XCIII; Katharzyna ne othbyla bydla Margorzancze szamoczwartha szylą 1434 *ZapWarsz* nr 630, *sim. ib.* nr 631, 1438 *ib.* nr 856; Eze Thomek ne hodbyl paropka Mycolaiovi szamoczwarth szylą 1437 *TymWol* 46; Jacom ya nye kaszala szvemv czeladnykowy othbycz dvu kopu dobithku panu Veloveskenu (*pro* Veloveskemu) 1444 *Pyzdr* nr 1257; Hos septem homines Wnuczkonis prefati kmethones... odbili violenter a familiaribus Wnuczkonis 1445 *AGZ* XIV 175; Gdi ktori slachczicz... konya albo volu... cradzone od zlodzyeya odyanlbi albo odbyl (si... a fure defensaverit aut repercusserit) *Sul* 112; Acz ktori czlowyek... konya albo volu... blandnye naydzye a thego v zlodzyeya nye odbiye (si... non a fure repercusserit) *Sul* 113; Jakom ya Ondrzegewi... nye zasthąpyl dobrowolnye drogi... anym mv othbyl trzech koopp szyla gwalthem 1469 *ZapWarsz* nr 2977; Nye othbyl schablyc... any yey v szyebye mamy 1475 *ZapRpŁomż* 3, 498; Jacom ya nye sbyl gwalthem Laurencium... anym go othbyl oth mytha oth yego 1477 *ZapWarsz* nr 1203; Yekom ya Mykolayowy kopy [w]swyerzepycz y dw kopu bydla rogathego [...] nye odbyla 1478 *SprTNW* VIII 2, 40; ~ odbić ciążę, łup '*stawić opór przeciwko braniu przymusowego zastawu, siłą odebrać zabrany zastaw, pignus dare nolle, ne pignus capiatur resistere, item: pignus captum vi auferre*': Johannes... tenetur duas penas sex marcarum eo, quod pignus defendit otbil 1391 *TPaw* IV nr 3960; Jacosm ne poslala na Dobrosczinø dzedzinø aniszim (*pro* aniszmi) odbili gey czanszey 1400 *Pozn* nr 468; Iaco Thomislawa ne othbila czøszeg ani s kigem na wosznego wibeszala 1403 *KsMaz* I nr 291; Tsom vczinil Ianoui, tom vczinil za gego poczanthkem, kedi lup odbyl 1410 *ib.* nr 1459, *sim.* 1427 *ZapWarsz* nr 2736; Jaco Micolai odbil gwaltem cząszą kządza Micola-

yovym ludzem samoszost 1415 *Pyzdr* nr 409, *sim.* 1420 *ib.* nr 671, 1445 *TymSqd* 78, 1448 *ZapWarsz* nr 814; O ethori lup Jan na myø szaloual, tegom ya gego paropcom nye odbil silø 1427 *ZapWarsz* nr 2736, *sim.* 1448 *ib.* nr 814; Eze Dzirszek nye poslal sina samoosma odbicz czanszey rzanczczinye czeledzy, czso wzantha w ksanszem lyesye silø 1436 *ib.* nr 478, *sim. ib.*; Gdi tha cząązza... gwaaltheem byla wszaatha a othbyta (recipiantur) *Sul* 30.

2. *'odpędzić, odegnać, wypędzić, usunąć, abigere, repellere, depellere'*: Johannes... astitit terminum super Petrum... pro sculteto suo, quem sibi depulit vlg. otbyl 1396 *Leksz* II nr 1933; Repulit vlg. odbyl 1405 *ArchTerCzchov* I 171, 1; Yacom ya Regnolda ne othbil kyem ◇o th wody 1405 *KsMaz* I nr 596; Jako veniens Boguski othbyl oth szitha Petrasium gwalthem 1409 *TPaw* IV nr 1639, *sim.* 1432 *ZapWarsz* nr 396; Jakom ya ne othbil Andrzeyowa parobka oth gego bydla zamowtor szylø 1432 *ZapWarsz* nr 396; Jaco Woytek samowthor moyą czeladz othbiw, yaplca my gwaltem pobral 1435 *Czrs* s. LXXXI; Yakom ya nye odbil Dobkouich y Adamouich robotnikow od gych szita 1435 *KsMaz* III nr 1101; Gdy slvszebnyk przy dzeczkowanyv nyektorego zemyanyna... bylby odbyth, tedi taky zemyanyn... przepadnye wyną *Dzial* 18; ~ Iaco Sandziwog daw Jacubowy rok i odbyl gy oth prawa, a potem ku praw (*leg.* prawu) ne smal 1394 *HubeZb* 69; Iaco Micolay ne odbil Bartcoui iego vinonadscza (*pro* vinouaczcza) gwaltem od prawa, gdi mv praua pomagal 1412 *AKH* III 196; ~ Oth... zyskowanya cząsczy dzedzyny bratha swego... przes dawnoscz sprawną oblozoną thaczy bądą othdaleny y othbyczy (excludantur) *Sul* 53.

3. *'rozbić, wyłamać, oderwać, contundere, frangere, effringere, laedere'*: Iacom ya przi-yachaw do Dzirzskowa mostu ne odbilem clotki anim slamal wrot szilø 1409 *KsMaz* I nr 1253; (Raphael) cistam in molendino repercussit al. odbyl et recepit de eadem viginti truncos siliginis 1442 *AGZ* XIV 42; Quia tu... superequitasti violenter in domum..., repercussisti al. gyest gyes odbyl hostium circa kaminatam suam 1454 *ib.* 422; Familia repercusserat sibi XII feracula al. zamky odbili in domibus ipsius kmethonibus in Podlesky 1464 *AGZ* XIII 448; Effractis, odbywschy, illis tandem de poste sigillis..., vir Ioseph exierat, carcer inanis erat 1466 *R* XXII 25; Jacom ya... nye woychal (*pro* wyechal) w[o] thwoyą dzedzyną... anym szgwalczyl domu thwego, anym czy zamkow odbyl 1469 *Czrs* s. LXXXIV, *sim.* 1469 *ZapWarsz* nr 1191, 1478 *ib.* nr 1209, 1492 *ib.* nr 1722; Violenter reseravit et repercussit al. odszyekl y odbyl seras al. zamky y klothki (1481) 1491 *AKPr* V 376; Jakosz thy mnye othbyla skrzinką y pobrala czepyecz 1495 *ZapWarsz* nr 1665; Jakom ya nye pobral rab[kop]kow... any hothbyl zamkow 1499 *ib.* nr 1841; ~ Tako vlaschy (*leg.* wlazszy) na dachy y odbyly desczky y spvsczyly loze *vyrzchv (nudaverunt tectum, ubi erat et patefacientes submiserunt grabatum Marc 2, 4), na ktoremze on lezal paralyzem zarazony *Rozm* 292.

4. *'odrzucić roszczenia powoda, se de crimine ab actore illato purgare'*: Pasco... jure obtinuit super Johanem..., cum ipsum invenerit in domo et apud relictam Jacobi..., et si ipsa relicta defenderit vlg. odbige, eciam ipsa relicta debet sibi solvere, quod ipse predicto Pasconi tenetur 1394 *Leksz* II nr 1582. ~ *Cf.* **Odbyć 1.**

5. *dubium*: Et significat peccatorem, qui corpore et sensibus, racione et rebus abutitur odbil XV *med. GlWroc* 91v. ~ *Możliwa też lekcja* odbył.

Odbiec, Otbiec 1. *'opuścić coś, porzucić, zostawić, deserere, derelinquere'*: Czo gest Syman Swøchowi pobral zyto, tego gest otbecl Swøch, ne vczinifzi nigedne prawiszni 1391 *Pozn* nr 112; Czo Stasek swal (*pro* wsal) Woczechoui mene, to iest swal (*pro* wsal), isz mu ne vczinil niiedne vprauisni i tego otbeg[e]l 1393 *ib.* nr 144; Iako Maczey *otbegil statca a Petrasz mu go ne pokradl 1396 *ib.* nr 207; Eze Woyczech wibegl ot paney przesz czaszu y to, cso otbegl, tho ona wsøla 1402 *JA* VI 204; Esze to, czsom v nego bral, tom bral, esze od prawa begal y tego odbegl 1408 *HubeZb* 123.

2. *'uciec, oddalić się biegnąc, currendo aufugere'*: A kyedy iuz od nyego odbyegly (*sc.* apostołowie)..., v vyelykym smatce... poczęły gadacz y movycz *Rozm* 657.

Odbiegać *'opuszczać coś, porzucić, zostawiać, deserere, derelinquere'*: Chczem, aby... to gymyenye, od ktorego odbyegayą (*sc.* zbiegowie), naszemv stolv... przysądzono *Dzial* 31.

Odbieżeć *'opuścić coś, porzucić, zostawić, deserere, derelinquere'*: Jakom ne wszyanl Stanislao mediam sexagenam grossorum..., ale gich odbyeszal v kmyoth, v mnye otpuszczenya ne wszyaw 1424 *TPaw* VII nr 3615, *sim. ib.*; Rzeczy, ktorich odbieszą (*sc.* kmiecie) w swych domoch (res quaslibet in domo dimiserit fugiendo, *Sul* 61: rzeczy, ktorekole w domv ostawy wczyekayącz), pan dzedzyczny ty wszytky otrzyma *Dzial* 62; Quando aliquis kmetho cum uxore

profugit de villa et bona aliqua in hereditate relinquit, dominus ville talia bona vlg. odbyezane potest locato iudicio suo obtinere 1463 *AKPr* IV 449.

Odbijać, Hotbijać, Otbijać *formy*: *part. praes. act. adi.* odbijając *Sul* 10; *n. sg. m.* odbijający *Sul* 10; ~ *inf.* otbijać 1391 *Pozn* nr 128, 1404 *Piek* VI 224, 1471 *ZapWarsz* nr 3029; odbijać 1420 *TPaw* VII nr 1495, 1421 *ib.* nr 2196; ~ *praet. l. sg. f.* -m otbijała 1425 *KsMaz* II nr 1639; -m odbijała 1428 *Pyzdr* nr 875; ja otbijała 1427 *ZapWarsz* nr 197; *3. sg. m.* odbijał 1394 *TPaw* IV nr 5038, 1411 *JA* VI 212, 1416 *KsMaz* I nr 2632, *etc.*; hotbijał 1476 *RafPocz* 21; *f.* otbijała 1425 *KsMaz* II nr 1639; *3. pl. m.* odbijali 1399 *Leksz* II nr 1249.

Znaczenia: **1.** '*odbierać siłą, vi auferre, eripere*': Jakom ne kaszal memu ludu scod (*leg.* skot) otbyacz na Biline 1391 *Pozn* nr 128, *sim.* 1471 *ZapWarsz* nr 3029; Sicut Slawantha non mandauit pascere scotha in hereditate domini scolastici ani odbyal violenter 1394 *TPaw* IV nr 5038; Cszo ranil Swansek Sandiwogewy ludze, tho ye ranil gych poczan⟨t⟩kem, ysz sø odbyialy y ne daly sø lupicz 1399 *Leksz* II nr 1249; Iaco Yandrzich ne pomagal otbiiacz Blisborowego slodzeya 1404 *Piek* VI 224; Czssom wczynil, tom wczynil sza gego poczøthkem, kedy my bydlo odbyal 1416 *KsMaz* I nr 2632, *sim.* 1417 *Pyzdr* nr 478. 486, 1420 *ib.* nr 644; Kedi gest Micolay poczanl zaymacz bidlo w gumnye, tedi [gest] onj przibegli y yanli mu bidlo odbyacz gwaltem 1420 *TPaw* VII nr 1495; Iakom ya ne bila Luky ani bithla othbyala 1425 *KsMaz* II nr 1639; Eze Thochna ne byla Luky ani bithla othbyala *ib.*; Yakom ja nye odbyala dobitka Januszewy 1428 *Pyzdr* nr 875; Y⟨a⟩ko odbyal conye Yan z Plawyecz *ib.* 1429 nr 985, *sim.* 1493 *ZapWarsz* nr 1736. 1751; Isze Jan z Marczinem nye hothbyal zlodzeya oprawczi gwalthem 1476 *RafPocz* 21; ~ odbijać ciążę '*stawiać opór przeciwko braniu przymusowego zastawu, siłą odbierać zabrany zastaw, pignus dare nolle, pignus captum vi auferre*': Jako Maczek... nye odbiyal czøsze ani bil tego dnya ... w the szwadze, kedi mu rani dani Mikolayewi 1411 *JA* VI 212; Acz czso vczinil Mycolay Climkowy, tho vczynil za yego poczøtkem, ysz mu czøszø odbyyal y rany mu dal 1420 *Pyzdr* nr 667, *sim. ib.* nr 669; Odbyiayancz czanszą (repercutiens pignora) przerzeczoną wyną pyancznadzescza bandze pomsczon. Nyedadzanczi czanzey alybo gwalthem odbiyayanczi (pignora denegata et violenter ablata), alybo vipuszczanczi wzanthą czanszą se wtorą wyną... naszey comorze przydaną wroczycz mvszy *Sul* 10.

2. '*rozbijać, wyłamywać, odrywać, contundere, effringere*': Yako Gnewomir nye byeszal w Mycolayew dom gwaltem any gego zamcom (*pro* zamcow) odbiyal 1418 *Pyzdr* nr 571.

3. '*brać odwet, mścić się, ulcisci*' *(?)*: Zabytha smyrcz mv ya othbyyala 1427 *ZapWarsz* nr 197.

4. '*odrzucać roszczenia powoda, se de crimine ab actore illato purgare*': Pan Bernhard ranczil nam sza Anna, szonø szwoiø a nassch syostra, sze nam in Lathcowo myala wszdacz szwą maczerzistø czønscz, a ne myal nasz nigednø dawnoscyø odbiiacz 1421 *TPaw* VII nr 2196.

Odbraniać 1. '*odmawiać, negare, denegare*': Odbraniasch renuis (si renuis, qui tribuet?) 1444 *R* XXIII 304.

2. '*bronić, ochraniać, strzec, defendere, tueri*': Ita patres Veteris Testamenti deffendebant legem dei fortiter tuentes, odbranyayącz, similiter populum ab inimicis dei XV *p. post. R* XXV 174.

Odbronić, Otbronić 1. '*odbić zbrojnie, odebrać siłą, vi aliquid auferre, eripere*' *(?)*: Jaco Micolay ne kazal swim ludzem otbronidz coni Garbowskego ludzem 1408 *Pozn* nr 649.

2. '*zabronić, zakazać, interdicere, vetare*': Zadnycz odbronycz nye moze (nullusque te prohibere poterit), bi w gego grobye nye pogrzebl swego vmarlego *BZ* Gen 23, 6; Kvlykowsky non debet denegare al. odbronycz sipare terram super aggerem, super reformacionem super eundem aggerem 1487 *AGZ* XV 569.

3. '*wybronić, defendere*': Zastanyely kthory czlowyek swe rzeczy wzyąthe... v Zyda ktorego, then Zyd nyc moze prawem odbronycz, ale krzeszczyan moze gye odzerzecz, przysągwszy na krzysv *OrtBr* VI 358, *sim. OrtMac* 55.

Odbrześć *(?)* '*krokami odmierzyć, wyznaczyć, wydzielić, aliquid passu delimitare, signare*' *(?)*: Sandek... tenetur Nicolao... silwam exstirpare medietatem, prout sibi cum... fratre suo consignavit vlg. odbred } 1434 *TymProc* 324.

Odbycie, Otbycie *formy*: *n. sg.* otbycie 1498 *ŁebMat* 61; odbycie 1437 *StPPP* II nr 2723; ~ *g. sg.* odbycia 1446 *StPPP* II nr 3265, 1449 *AGZ* XI 344, 1454 *AGZ* XIII 329, 1478 *AGZ* XVIII 175; ~ *ac. sg.* otbycie 1420 *Pyzdr* nr 646; odbycie 1437 *StPPP* II nr 2698, 1463 *AGZ* XVI 9, 1465 *AGZ* XII 397, *etc.*; odbyci 1444 *AGZ* XI 237; ~ *i. sg.* odbycim 1449 *AGZ* XI 336; ~ *l. sg.* (w) otbyciu 1454 *AGZ* XIV 422; odbyciu 1443 *AGZ* XII 109, 1453 *ib.* 234, 1453 *AGZ* XIV 372, *etc.*

Znaczenie: '*odrzucenie roszczeń powoda,*

criminis ab actore illati confutatio': Yako tha czanscz, o ktorø Jaroslawa zalowala na Hankø, o thø cząscz otbycze pysano w przisandnem liscze 1420 *Pyzdr* nr 646; Probolowsky... recepit memoriale a domino Hyncza, ipsumque liberum sentencians al. dal odbycze pro citatis 1437 *StPPP* II nr 2698, *sim.* 1463 *AGZ* XVI 9; Iste superius descripte tres pronunciaciones contumaces et tres euasiones al. odbicze sunt scripte ad mandatum 1437 *StPPP* II nr 2723; Sic nos domini adiudicavimus sibi evassionem iuris al. w odbiczu 1443 *AGZ* XII 109; Pro eadem causa domino Cobilenski perpetuum imponimus silencium et domino Georgio perpetuam evasionem al. odbiczy adiudicamus 1444 *AGZ* XI 237; Quia tu causam suam, quam habuit cum... episcopo..., induxisti ad librum tuum... et inducens in librum tuum, exdedisti literam judicialem super ipsum episcopo..., hoc est euasionis et lucri al. odbicza y ziskanya 1446 *StPPP* II nr 3265, *sim.* 1449 *AGZ* XI 344; Dominus Leonardus evasit iure dominum Miculecz subiudicem pro Nyeszor kmethone. Et iudex recepit ad interrogandum..., si penas Leonardo debet adiudicare za tym odbyczym 1449 *AGZ* XI 336; Domine iudex, ego sdawam Annam actorem racione inordinate reposicionis termini tercii vera infirmitate et in evasione al. w odbyczv cause 1453 *AGZ* XII 234, *sim.* 1453 *AGZ* XIV 372, 1454 *ib.* 397, 1465 *AGZ* VIII 173, 1468 *AGZ* XIII 558. 559, 1469 *AGZ* XVIII 14, 1478 *ib.* 174, 1487 *LubPodk* 110, 1491 *AGZ* XVI 232. 233; Ego nolo admittere evasionem al. odbycza, sed volo proponere 1454 *AGZ* XIII 329, *sim.* 1478 *AGZ* XVIII 175; Michael actor non paruit et Iohannes ipsum condemnavit in tercio termino iuxta duas citaciones in amissione ipsius cause al. w othbyczv 1454 *AGZ* XIV 422; Iudex non paruit tamquam actor, super quo camerarii sibi Iohanni decreverunt evasionem al. odbycze pro predicto homine 1465 *AGZ* XII 397, *sim.* 1466 *ib.* 307, 1500 *AGZ* XV 403; Nicolaus, episcopus Premisliensis, et suum capitulum condempnaverunt al. sdały w *odbiczą nobiles Iohannem et Mathiam 1465 *AGZ* XVI 28, *sim.* 1468 *ib.* 53, 1481 *ib.* 171; Quod (*sc.* memoriale) nos iudices recepimus et sibi Anne eviternam evasionem al. wyeczne odbycze decrevimus 1479 *AGZ* XIX 451; Sobyensky actor tenebitur ipsis partibus adversis ad reconciliandum al. na odbycze a data presencium elapse dominice per octo septimanas 1481 *AGZ* XVI 170, *sim. ib.* 171; Hyndrzych... existens pars rea et citata per... Dorotheam... terminum attentavit in evasione al. w odbyczv, quam evasionem, cum... Dorothea non comparuit, iudicium adiudicavit iuxta citacionem 1483 *AGZ* XVII 204; Othbyczye evasio 1498 *ŁebMat* 61.

Odbyć, Otbyć *formy*: *praes. ind. 2. sg.* otbędziesz *De morte* w. 72; *3. sg.* odbędzie *Sul* 95, *Dział* 21; ~ *imper. 2. sg.* otbądź *Kśw* br 7; odbądź XV *p. post. R* I s. XLV; ~ *inf.* odbyć 1402 *HubeZb* 102, *ca* 1428 *PF* I 487, 1433 *ZapWarsz* nr 486, 1440 *AGZ* XIV 1, *etc. etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* -(e)m odbył 1432 *ZapWarsz* nr 371, 1448 *ib.* nr 819; *3. sg. m.* jest odbył 1411 *Pyzdr* nr 323, 1418 *TPaw* VII nr 129; odbył jest 1411 *Pyzdr* nr 324, 1418 *TPaw* VII nr 129; otbył 1462 *Trześn* 71; odbył 1402 *Pyzdr* nr 179, 1411 *HubeZb* 55, 1426 *AKPr* VIIIa 48, *etc. etc.*; *f.* odbyła 1438 *AGZ* XII 50, 1439 *ib.* 68, 1447 *AGZ* XIII 226; ~ *condit. 3. pl. m.* -by otbyli *Sul* 42. 43; ~ *part. praet. act.* otbywszy *Sul* 82.

Znaczenia: **1.** '*odrzucić roszczenia powoda, se de crimine ab actore illato purgare*': Odbicz repugnare *ca* 1428 *PF* I 487; In presencia dominorum Czeschowsky, procurator... Laszotc..., expedivit al. odbil Henricum... in causa hac 1436 *AGZ* XII 12; Domina Ianyowa odbila Mykossium... pro fideiussoria iuxta formam cittacionis 1438 *ib.* 50; Katherina..., prout ipsam cittavit Lucas..., evasit eundem Lucassium al. odbyla, pro quo ipsam cittavit 1439 *ib.* 68, *sim.* 1447 *AGZ* XIII 226; Dixit, quod coram dominis vellet eosdem evadere al. odbycz, secundum quod illi adiudicabunt 1440 *AGZ* XIV 1; Dominus Buczaczky evasit al. odbil dominum archiepiscopum tamquam actorem 1443 *AGZ* XII 114, *sim.* 1445 *AGZ* XI 253, 1445 *AGZ* XIV 178, 1500 *AGZ* XV 403; Nobilis Hrinyowsky citaverat nobilem Franciscum... Franciscus iuramento corporali, manu tacta cruce evasit al. odbil 1444 *AGZ* XII 122; Ego paratus sum evadere al. odbicz cum testibus secundum sentenciacionem vestri iuris 1449 *ib.* 192, *sim.* 1449 *AGZ* XIV 279; Chczemy, aby... czlowiek o... gwalth... bylby pozwan, tedy nany dobrym swiadeczstwem ma bycz dokonan. Paknyali to nye bądze, tedy wlosną ręką przysyągwszy sam odbądze (se valeat expurgare, *Sul* 33: ma sze mocz oczyszczicz) *Dział* 21, *sim. ib.*; Veniens Iohannes... est mundatus de culpa, quam sibi dederat Szwan... et in omnibus, in quibus rebus ipsum inculpaverat, ipsum evasit al. otbył coram iudicio banito 1462 *Trześn* 71; Capitaneus cum dominis iudicio residentibus decreverunt ipsi Galka proprio iuramento corporali ewadere et satisfacere al. odbycz et omnes

cittaciones super Galkam ab ipsis Anna et Oluchna datas mortificaverunt 1466 *AGZ* XV 55; Odbycz repugnare *ca* 1500 *Erz* 55; ~ *kogoś, czegoś*: Nicolaus... gest odbil (*ib.* nr 324: odbil gest) røcoym tich..., czsosz bili nan zalowali przeciwko Niczwoytowi 1411 *Pyzdr* nr 323; Obykly szą thaczy... we wszach nyemyeczskich przebywacz, abi zaloby przeczіwko gym polozoney othbyły (ut... eludant) przes obroną nyemyeczskego prawa (*Dział* 33: gdzesz to by syą nyemyeczskym prawem odpyraly) *Sul* 42, *sim. ib.* 43; Thaczy nyevolny... pany swe opusczywszy a gych othbywszy (evadentes), kv wlosthnoszy szą wraczayą *Sul* 82; Taky pan nyesprawyedlywye bi takąn kopan ot nycgo... wzyąnl, chczancz odbicz placzyczu prawa (volens evadere solutionem iuris) *Sul* 109; Gdy bądzye newyastha darowana... od ('przez') szwego maza,... nyc ma thego daru dla gyey odbycz (*OrtBrRp* 46, 2: nye mą dla tego daru gey nycz odecz) podlug prawa *OrtMac* 55; Zaprzy-ly szye (*sc.* stara pani), tedy moze (*sc.* gość) tego odbycz (*OrtBrRp* 57, 2: dobycz) na krzyzu podlug prawa *ib.* 72; ~ *(kogoś)* o *coś*: O tho gesth gich oczecz zalowal na Sliuskiego, a Sliuski gest odbil gich o ty dzedzyne, a y na to Nicolaus ma sandowy listh... Pan S⟨łuńsk⟩ y odbil gest o to oczcza waschego y na tho ma wascha sandowa twardoscz 1418 *TPaw* VII nr 129; ~ *(kogoś czegoś,* o *coś) czymś*: Eze Maczey s Wawrzkem mal tø umowø, ez go ne mal dawnosczø odbicz o ssedlisco 1402 *HubeZb* 102; Czso ranil Benal (*pro* Benak) ⟨Skar⟩dmira, to gi ranil za gego poczøtkem y o ten poczøtek go nikdi prawem ne odbil 1402 *Pyzdr* nr 179; Jaco Lascarz odbil Mscignewa prawim prawem o pol kampy 1411 *HubeZb* 55, *sim.* 1426 *AKPr* VIIIa 48; O ctore penødze Jachna na mø zalowala, thichem prawem odbyl 1432 *ZapWarsz* nr 371; O ctore penødze Jachna na Marczina zalowala, thich on prawem odbil *ib.*; Jacom yą ne przeyal na ssza szemszkego vrządv y dawnosczcza-m go ny mal odbycz 1433 *ib.* nr 486, *sim. Sul* 18; Ius factum est et Nicolaus Cozuch est liber al. prawem odbył pro omnibus rebus 1446 *AGZ* XIV 204; O czsom ya Jana prawem odbyl, o tom s nym ne myal wtore gednaczow szadzicz 1448 *ZapWarsz* nr 819; Gdi wthore na thegosz bi zalowal, thakyesch wlostnąn przissyągą telko sam odbandzye (evadet) *Sul* 95; Gdysz thego yaczcza przywyedly przed prawo nye owolawszy go s szwyathky..., thedy then yaczyecz blysszy szam szwą ręką na krzyszv odbycz, ysz mu thy lycza... beszprawnye... wyazano *OrtMac* 114, *sim. OrtBrRp* 84, 3; ⟨G⟩dy pan naprzeczyw sludze swemv... o nyektore... krzywdy bądze, tedy... slvga pana swego ma odbycz (teneatur se... expurgare) szeszcą swiathcow o kaszdą rzecz *Dział* 44; ~ *'zaspokoić czyjeś pretensje, cedere alicui vindicias postulanti' (?)*: Sub eodem iudicio banito veniens tota comunitas obligata est dominum *woyovodam ab ista adveniente dominica per septimanam in dominicam al. *odbyczcz cum bona voluntate et iure non intrare, super hoc dominus woyevoda posuit solidum 1483 *StPPP* XI 268.

2. *'odpędzić, oddalić, repellere, depellere'*: Slugy vyssokyey mysszly odbancz (repelle) gyako nyeprzyaczela! XV *p. post. R* I s. XLV, *sim. ib.*; Slugy od sąnsyada chwalączego odbądz (resistas)! *ib.*

3. *'opuścić, porzucić, deserere, derelinquere'*: Vstan! Otkød (*pro* otbød), praui, stadla gresnego *Kśw* br 7; Othbandzeszch swey mylosznycze *De morte* w. 72.

Odbywać, Otbywać *formy*: *praes. ind. 3. pl.* odbywają *Dział* 33; ~ *praes. ind. z partykułą* niechaj *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *3. sg.* niechaj odbywa 1473 *AGZ* XV 162; ~ *part. praes. act. adv.* odbywając 1418—75 *Zab* 512; ~ *inf.* otbywać 1444 *Pozn* nr 1647; odbywać 1405 *Piek* VI 276, 1425 *AKPr* VIIIa 165, 1426 *Pyzdr* nr 804, *etc.*

Znaczenie: *'odrzucać roszczenia powoda, se de crimine ab actore illato purgare'*: Fratres Hleb et Andreas... recognoverunt, quia post mortem matris eorum legittime debent evadere pro inportacione dotalicii... fratres de Prochnik... Dimitrius, frater senior, nichil habet ad hoc, sed ipsi de suis bonis debent evadere al. odbyuacz 1443 *AGZ* XIII 135; Stano dixit: Evadet al. nyechay odbywa, prout data est sibi culpa pro spolio... in via libera regali 1473 *AGZ* XV 162; ~ *czegoś*: Gdyby kthory czlowyek rzekl... o rayczach mowyącz, aby nye byly prawdzywy..., czo then za tho przepadł, a gdyby thego przal, yako tho nany rada ma bycz albo yako on thego ma odbywacz y praw bycz podlug prawa *OrtMac* 37; ~ *(kogoś) czymś*: Jaco Iacusch oth pyaczy y oth *szeczy lath ne ranczil Andrzeowy dwstha grziwen wyana i poszagu ani gedna dawnosczą myal odbywacz na pol Dambiczey 1425 *AKPr* VIIIa 165; Promittimus eciam non euadere diuturnitate terrestri al. nye odbiwacz *szyemsko *dawnoszczio nec aliquid pro auxilio recipere 1437 *StPPP* II nr 2700; Pan Potr pre p⟨rz yszanga Szaffranyecz nye ma othbywacz szadna dawnoscza szemszka, yedno othpowedacz, yako nalepy *hwnye 1444 *Pozn* nr 1647; Nyektorzy...

czvdzym szonam... gwalt vczinywszy..., gdy gym bądze dana wyna, chytrosczą podług nyemyeczskyego prawa gych odbywayą (iure Theutonico volunt se tueri, ut facilius eludant commissi criminis actionem, *Sul* 43: abi lacznyey dovinyonego grzecha rzeczi othbyly) *Dzial* 33; Gdy kto naprzeczywko gym (*sc.* złośnikom) chcze czinicz, tedy taczy dawnosczą chczą odbywacz (volunt se tueri, *Sul* 53: przes obrzeczenye lethney dawnoscży chczą szą obronycz) *ib.* 45; In pecuniis non evadam eum al. nye odbiwayącz yego ny scladem, ny zastawa 1418—75 *Zab* 512; ~ *(kogoś o coś) czymś*: Kedi Beronia zamouila szø... Granowskemu ne odbiuacz go nigednø rzeczø o yego penądze, czso ie mal na Ketliczech szescz grziwen 1405 *Piek* VI 276, *sim.* 1426 *Pyzdr* nr 804; O gynsze rzeczy, o ktore by nowo byli pozwany, dawnosczą mogą odbywacz *Dzial* 46.

Odchadzać, Otchadzać *'iść w inne miejsce, oddalać się, abire, decedere'*: Slisz, dzewko, nye chodz na gyne pole zbyracz klosow any odchadzay s tego myasta (nec recedas ab hoc loco) *BZ* Ruth 2, 8; Tedi Dauid wszøw *goslki, gødl... y obelszalo syø Saulowy..., bo duch boszi zli tedi od nyego odchadzal (recedebat) *BZ* I Reg 16, 23; Otchadzaiø (discendens) prorok rzecze *BZ* II Par 25, 16.

Odchłanik *cf.* **Otchłannik**

Odchłań *cf.* **Otchłań**

Odchodność *'?'*: Odchodnosczy hvmanitatis *MPKJ* V 59. ~ *Kopista oba wyrazy anulował kropkami.*

Odchodzący *'oddalony, odległy, daleki, longinquus, remotus'*: Florent arbusta gignencia poma venusta, nectare vitali depositura mali, quorum divinas gustus redolet medicinas, namque peregrinas, *gl.* remotas, odchodzące, dant, *gl.* tribuunt, sc. poma, necis esse ruinas 1466 *R* XXII 24.

Odchodzić, Otchodzić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* otchodzi XV *med. R* XXV 153; odchodzi 1444 *R* XXIII 308; *1. pl.* odchodzimy *Fl* 79, 19; *3. pl.* otchodzą *Sul* 22; odchodzą *Dzial* 8; ~ *imper. 2. sg.* odchodzi *Fl* i *Pul* 21, 10. 34, 25; ~ *part. praes. act. adi. ac. pl.* odchodzące *cf.* **Odchodzący**; ~ *inf.* odchodzić *Dzial* 30, 1484 *Reg* 720; ~ *inf. pass. sg. neutr.* być odchodzono XV *p. post. PF* III 290.

Znaczenie: *'iść w inne miejsce, oddalać się, abire, discedere'*: Nyekthorzy... *knąbrnosczą przywyedzeny othchodzą (recedunt, *Dzial* 8: precz odchodzą) s sądv skazany za dług, nygenego doszyczwczynyenya... nye wczynywszi *Sul* 22; Zadny nye ma odchodzyczi (non recedant) od onego trupa 1484 *Reg* 720; Omnis clericus debet longinquas partes ire, vbi audit fideliter studium vigere..., nec tamen citto abeundum est, nye ma bycz odchodzono, sed completo mercury intervallo XV *p. post. PF* III 290; ~ Ecce iam noctis tenuatur umbra odchodzi 1444 *R* XXIII 308; ~ Z brzucha matky moiey bog moy ies ti, ne odchodzi ote mne (ne discesseris a me) *Fl* 21, 10, *sim. Pul*; Gospodne, ne odchodzi (ne discedas) ode mne *Fl* 34, 25, *sim. Pul*; I ne odchodzimi (*Pul*: nye ydzyem) od czebe (non discedimus a te), osziwisz nas *Fl* 79, 19; ~ A vita descendens othchodzy XV *med. R* XXV 153; ~ *'odejść z sądu w charakterze uniewinnionego, causa in iudicio acta excusatum abire'*: Tako czy, mayąly doskonale swiąthky, mayą odchodzycz (se teneantur expurgare, *Sul* 41: mayą szą wywyescz), a nye mogąly myecz, tedy mayą bycz przewynyeny *Dzial* 30.

Odchować, Otchować 1. *'wykarmić piersią, karmiąc piersią utrzymać przy życiu, infantem lactare'*: Ktobi vszliszal, nye bødze wyerzycz Abrahamowy, abi Sara mogla porodzycz syna, abi porodzywszy gi, bi gi mogla otchowacz (quod Sara lactaret filium, quem peperit ei iam seni) *BZ* Gen 21, 7; Tedi pacholik odchowan bil a yøl szyø roszcz (crevit igitur puer et ablactatus est) *ib.* 21, 8; Ablactans odchowany, odschadzony (*war. lub. rp.*: ablactatus odchowan, odsządzon), a lacte semotus (Gen 21, 8) 1471 *MPKJ* V 10.

2. *'wykarmić, wyżywić, nutrire, alere'*: Zaly snadz bødzem moc nalesez korzen a odchowacz (salvare) konye a muli, abi owszem nye zmarly dobitkowye *BZ* III Reg 18, 5; Sustentauit stargowąlą (*pro* stargował a) odchoval (sustentavitque eos illo anno pro commutatione pecorum Gen 47, 17) *MPKJ* V 14.

Odchwatać nie odchwatając *'bez odpoczynku, bez przerwy, bez przestanku, perpetuo, continenter' (?)*: Zbrozdzyly yego czyalo vschytko, bo gy byly temy ystnemy pągamy nye odch⟨w a⟩tayącz tako barzo y tako trudno, az ostavalo myąso na pągach *Rozm* 821.

Odchylać (się) *'skłaniać się w bok, odsuwać się, declinare, deflectere'*: Ne odwraczay oblicza twego ote mne, ne odchilay se (ne declines, *Pul*: nye odstąpay) w gnewe od slugi twego *Fl* 26, 14; Ne *przilnølø mi serce zle, odchilaiøczego ote mne (declinantem a me) zlego ne poznawal iesm *Fl* 100, 5, *sim. Pul*; Od szandow twogich nye *ddchiłalem se (a iudiciis tuis non declinavi Psal 118, 102) *MW* 36b.

Odchylić, Otchylić, Odchylić się, Otchylić się

formy: *imper. 2. sg.* odchyl 1471 *MPKJ* V 81; ~ *praet. 1. sg. m.* odchylił jeśm *Pul* 118, 51; *2. sg. m.* odchylił jeś *Fl* 43, 20; *3. sg. m.* odchylił *BZ* IV Reg 13, 2. 11; *3. pl. m.* otchylili są *Pul* 52, 4; odchylili są *Fl* 13, 4. 52, 4; otchylili *Fl* 101, 12, XV *p. pr. SKJ* I 306, *Pul* 13, 4; odchylili XV *med. SKJ* V 280, *Pul* 101, 12; ~ *condit. 2. sg. m.* -by otchylił XV *p. post. Kałużn* 286; *3. sg. m.* -by odchylił *BZ* II Par 35, 15.

Znaczenie: '*skłonić w bok, zwrócić w inną stronę, odgiąć, declinare, deflectere*': Odchilil ies (declinasti, *Pul*: obroczyl yes) stdze nasze od drogi twoiey *Fl* 43, 20; Euerterunt sensum suum et declinauerunt, othch y lili, oculos suos, ut non viderent celum (Dan 13, 9) XV *p. pr. SKJ* I 306; ~ odchylić się '*odwrócić się, odstąpić, uchylić się, zboczyć, declinare, amovere, discedere*': Wszitczy odchilily sø se (declinaverunt, *Pul*: otchylyly szye) w iedno, pospolu nevsziteczny sø se vczinili *Fl* 13, 4; Wszistcy odchilili sø se (declinaverunt, *Pul*: otchylyly szye sø) *Fl* 52, 4; Omnes declinaverunt, odchiliły ⟨się⟩, et non est, qui faciat bonum (Psal 13, 3) XV *med. SKJ* V 280; Ioatas... naslyadowal grzechow Ieroboamowich... a nye odchilyl syø od nych (non declinavit ab eis) *BZ* IV Reg 13, 2, *sim. ib.* 13, 11; Wrotny w kaszdich bronach strzegly tak, abi nyszadni syø nye odchilyl od bozey sluszbi (ut nec puncto quidem discederent a ministerio) *BZ* II Par 35, 15; Odchil schią deflecte (deflecte ab illo et invenies requiem Ecclus 22, 16) 1471 *MPKJ* V 81; Pyszny zle czynyly wyelye, alye ya od zakona twego nye odchilil yesm szye (non declinavi, *Fl*: ne *dochylyl gesm sø) *Pul* 118, 51; Nye poydzesz za thluscza szle czynycz, any w szandze wyaczsze strony przyszwolysz, aby szye od prawdy nye othchylyl albo bladzyl (ut a vero devies Ex 23, 2) XV *p. post. Kałużn* 286; ~ Dnowe mogi iaco czyen otchilily se (declinaverunt, *Pul*: odchylyly szye) *Fl* 101, 12.

Odciąć, Otciąć 1. '*oddzielić cięciem, oderznąć, uciąć, abscidere, amputare*': Wołowe y od owcze vcho odettnøøcz (amputatis) dobrowolnye offyerowacz moze *BZ* Lev 22, 23; Abscidere, id est incidere, separare cedendo othczyacz *ca* 1500 *Erz* 55; Abscindere othczyacz, othszczepycz *ib.*; Othczyąthy abscisus *ib.*

2. '*usunąć, odłączyć, separare, removere*': Chczemy..., aby... krziwoprzysząsthwa falszywa byly othczątha (ut... decidantur) *Sul* 73; Ille namquam dubitando, dum cycatrices wlnerum tetigit, in nobis omne wlnus infidelitatis amputavit *otczon, *oddruczil XV *med. Gl-Wroc* 109v.

(Odciągacz) Otciągacz '*robotnik zatrudniony przy odciąganiu, usuwaniu urobku w kopalni, odtaczający bałwany soli do komór składowych, operarius, qui salis moles in salis fodinis in cellas volvit ac condit*': Quatuor seniores othczangacze stent... ad instanciam domini zupparii salis utriusque 1432 *StPPP* II nr 2457; Dominus zupparius modernus salis utriusque ponet literam testimonialem a consulibus Bochnensibus, quod pecuniam coram consulibus dabat senioribus othczangaczom *ib.* nr 2458; Terminus... inter dominum zupparium modernum salis utriusque et seniores othczangacze Bochnenses *ib.* nr 2459.

Odciągać 1. '*odwodzić od czegoś, przeszkadzać w czymś, abducere, detrahere*': Si te subtrahit, odcząga, gloria tua XV *med. SKJ* V 280; Odczągacz reprimere XV *ex. PF* V 20.

2. '*odwlekać, odkładać coś, zwlóczyć z czymś, differre, proferre*': Nos eciam exemplo ipsorum non debemus differre, nye mamy odczagacz, ad Christum conversionem, obroczenya, nostram XV *med. SKJ* V 268; Hoc est contra aliquos, qui differunt, odczagayą, bene facere *ib.*

(Odciągnąć) Otciągnąć, Oćiągnąć się 1. '*odwieść, powstrzymać od czegoś, abducere, detrahere, retrahere*': A tegodla thaczy oth kaszdey przyczyny szbyeganya abi boyasznyą mąky biliby othczągnyeny (ut... retrahantur), vstawyamy *Sul* 42; Lenywe oth gnussthwa a lenywsthwa... bychom othczągnąły a wsbvdzyli (ut... retrahamus et excitemus) *Sul* 53; Considera hic istorum regum magnam devocionem, nabozenstwo, quia non retraxit eos, bocz gych nye othczaglo, locus abiectus et miserabilis XV *med. SKJ* V 269.

2. odciągnąć się '*odejść, oddalić się, abire, discedere*': Doyød ktorzis to nasz pozonø, od myasta syø daley nye oczczøgnø (protrahantur) *BZ* Jos 8, 6.

Odcieplić, Otcieplić '*ogrzać, rozgrzać, calefacere, tepefacere*': Otczepyl (*pro* otczeply, *var. lub.*: *odczepyl, *mamotrekt kapitulny*: odtepli) incaluit (eras erit vobis salus, cum incaluerit sol I Reg 11, 9) 1471 *MPKJ* V 36.

(Odcinek) Otcinek '*korzeń pokrzywy zwyczajnej, radix Urticae dioicae L.*': Otczinek capilli veneris 1472 *Rost* nr 765.

Odciosać, Otciosać 1. '*naciąć, naciosać, naznaczyć ciosnami, tj. znakami granicznymi wyciętymi na drzewie, incidere, signis arboribus incisis definire*': Hereditatem nullo iure aquisitam limitavit vlg. ochczossal (*pro* othczossal) 1405 *KsMaz* I nr 494; Od czyosznu do czyosznu, a gdze nye rosyachaly, tho mayan odczyoszacz

1427 *ZapWarsz* nr 274; Philippus vendidit Iohanni rippam suam fluminis... cum porcione silue sue, quas Michael et Stephanus... equitauerunt et exciserunt al. odyechali y odczossłai (*pro* odczossali) 1429 *Monfur* VI 4.

2. *corruptum pro* ociosać *(?)*: Odczoschanego (*var. lub.*: oczyoszanego) leuigatis (fac tibi arcam de lignis leuigatis Gen 6, 14) 1471 *MPKJ* V 8.

Odciskać, Otciskać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* otciskam 1415 *Czrs* 58; *2. sg.* otciskasz 1415 *Czrs* 58; *3. sg.* otciska XV *med. R* XXII 241; ~ *praet. 3. sg. m.* odciskał 1446 *AGZ* XIV 223; *3. pl. m.* otciskali XV *med. GlWroc* 81v.

Znaczenia: **1.** *'odrzucać, odtrącać, oddalać, odpędzać, reicere, repellere'*: Tercii angeli dicuntur potestates, quorum officium est arcere, otcyscali, a nobis demones XV *med. GlWroc* 81v; A aczcole duscha y czyało caszdi grzech masze a comudzi, a od boga y gego poznanya otcziska, osobnye czyelna nyeczistoscz XV *med. R* XXII 241.

2. *'odrzucać czyjeś pretensje, sprzeciwiać się, repudiare, resistere, adversari'*: Helena... cittavit eum ad ius castri pro premissis in cittacione non contentis. Nicolaus reprimebat[ur] al. odczyskal, quia iste esset articulus terrestris 1446 *AGZ* XIV 223; ~ Dicis mihi, quod ego pecunias uxoris tue repugnando retraherem vlg. othcziskam, et in isto tangis honorem meum non existens procurator uxoris tue... Videtur mihi, quia repugnas vlg. othcziskasz, pecunias uxoris mee, sed honorem tuum non tango in isto 1415 *Czrs* 58.

Odcisnąć, Otcisnąć 1. *'powstrzymać, trzymać z daleka, arcere, coercere'*: Qui enim wult vitam diligere et videre dies bonos, coerceat, *odzyszmy (*pro* odczyszny *?*) lingwam suam a malo (I Pet 3, 10) 1438 *R* XXII 359.

2. *'pozbawić możliwości dochodzenia roszczeń prawnych, facultatem vindiciarum petendarum alicui auferre'*: Andreas... proposuit super Margaretham Golska, quod literam victam vlg. przeprzani coram iudicio monstrauit... ipso non presente et isto ipsam (*pro* ipsum *?*) ab acquisicione remouit vlg. otczisnanla 1406 *Piek* VI 310; Tego vmarlego zona... pythala, acz ona nye gest blysza kv dokazanyv, nyszlyby ya mogl odczysznacz (*OrtBr* VII 572: odszandzycz albo odczysznącz) *OrtMac* 79; Azaly yusz moye zapowyedzenye ma mocz myecz, nyszly mye kto od tego mogl odczysznacz? *ib.* 106, *sim. OrtBrRp* 78, 3; Aza ya nye blysszy k temu gymyenyv... myecz gye po szwey szyestrze, nyszlyby mogl kto (mię od nyego odczysznacz? *OrtMac* 134, *sim. OrtBrRp* 97, 4.

Odczynić *'odpłacić, odwdzięczyć się, nagrodzić, compensare, remunerari'*: Vt tibi reddere et rependere vtcunque, oddacz, odczynycz nyeyako, possimus XV *p. post. Kałużn* 272.

(Odczyszczenie) Otczyszczenie *'oczyszczenie z zarzutów, wykazanie niewinności, illatae infamiae purgatio'*: Swiaschco... Iurkonem... citavit ad expurgandum suam innocenciam al. ku othczyszczenyo (*pro* othczyszczenyv) 1440 *AGZ* XI 170.

Odczyść *'odczytać, przeczytać, legere, perlegere'*: Ktorzy vmyeyą zoltarz, mayą gy odczyszczi (qui vero psalterium sciverint, illud dicant) 1484 *Reg* 720.

Oddać, Odać, Otdać, Oddać się *formy*: *praes. ind. 1. sg.* oddam XV *med. GlWroc* 87r, 1471 *MPKJ* V 110, *Pul* Deut 60; *3. sg.* otda *BZ* Deut 22, 23; odda *BZ* Deut 25, 5, *OrtBrRp* 88, 3, *OrtMac* 121; ~ *inf.* oddać 1437 *Pyzdr* nr 1120, XV *med. GlWroc* 105r, *OrtBr* VI 363, *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* odałem XV *med. R* XXIV 359; *2. sg. m.* -ś oddał *BZ* I Reg 15, 19. III Reg 21, 20; *3. sg. m.* oddał jest *BZ* Deut 21, 20, *MPKJ* V 119; jest oddał *BZ* Jos 1, 14. 23, 13. 15. 16; otdał *Sul* 37; oddał *Aleksy* w. 51, *OrtBr* VI 388, *OrtMac* 133, *etc.*; *f.* oddała *OrtBrRp* 97, 4, *OrtMac* 134; *1. pl. m.* oddalismy *BZ* Deut 3, 8; *3. pl. m.* oddali *BZ* Ex 36, 2, *Rozm* 39; ~ *condit. 1. sg. f.* -bych oddała *OrtBrRp* 54, 4, *OrtMac* 68; *3. sg. m.* by otdał XV *med. R* XXII 245; -by oddał *BZ* Ex 21, 9, 1498 *MacPraw* VI 273; *f.* -by oddała *OrtBr* VI 388; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* oddan XV *med. R* XXV 158; *f.* otdana XV *med. R* XXIV 359; oddana *ca* 1428 *PF* I 487, XV *med. R* XXV 158, XV *med. SKJ* V 260, 1471 *MPKJ* V 30, *etc.*; *neutr.* oddano *OrtMac* 121; *g. sg. m.* oddanego 1442 *TymProc* 203; *f.* otdanej 1391 *TPaw* III nr 2085; oddanej 1430 *MiesHer* II 84, XV *med. SKJ* V 255; *neutr.* odanego *ca* 1500 *JA* X 385; *d. sg. f.* oddanej *Sul* 58; *n. pl. m.* oddane *ca* 1500 *Erz* 55; ~ *inf. pass. sg. f.* być oddana *Rozm* 38; *pl. m.* oddani być *BZ* Neh 9, 17; ~ *praes. pass. 3. sg. f.* jest oddana *BZ* Deut 22, 25; *3. pl. m.* odani są *BZ* Num 3, 10; *f.* oddany są *BZ* Jud 21, 14; ~ *fut. pass. 2. sg. f.* będziesz oddana *Rozm* 38; ~ *praet. pass. 3. sg. f.* była oddana *Rozm* 49; *neutr.* było oddano *BZ* Num 36, 12; ~ *condit. pass. 3. sg. f.* byłaby oddana *BZ* Lev 22, 12; -by była otdana *Sul* 58.

Znaczenia: **1.** *'zwrócić, dać coś za coś, odpłacić czymś za coś, reddere, restituere, remunerari, rependere'*: Yakom ya thobye nye wynowat trzech grziwyen, kthore trzi grzywny tobyem myał oddacz dabyną 1437 *Pyzdr* nr 1120; Fran-

ciszek Grzegorzewy pozyczyl dwadzeszcya czwirthny pszenycze, gychsze... nye othdal (non restituit, *Dział* 27: nye chczal mv wroczycz) *Sul* 37; A przeto, bi w tem nye wstązil a zlego za zle nye otdal, mowy, eze blogoslawyoni, gen tho czirpi XV *med. R* XXII 245; Honor honore impenditur oddan XV *med. R* XXV 158; Oddam pomstę (reddam ultionem Deut 32, 41) wrogom moym, a tym, gysz nyenawydzely mye, odpłaczę *Pul* Deut 60; Vt tibi reddere et rependere vtcunque, oddacz, odczynycz nyeyako, possimus XV *p. post. Kałużn* 272; Rependere wroczycz vel oddacz XV *ex. PF* V 25; Oddącz reddere *ca* 1500 *Erz* 55; Oddacz rependere *ib.*

2. *'dać na własność, darować, dare, tradere, dicare'*: Gimyenye, ktores to bilo gim oddano (quae illis fuerat attributa), ostanye w pokolenyv... otcza gich *BZ* Num 36, 12; Zony wasze... ostanø w zemy, yøsz to gest oddal (tradidit) wam Moyzesz za Iordanem *BZ* Jos 1, 14, *sim. ib.* 23, 13. 15. 16; Czlowyek moze szwe dzedzyczstwo y gymyenye dobrze dobythe przed prawem oddacz (*OrtMac* 76: dacz) *OrtBr* VI 363; Wszdawam szwemu mazowy wszyczko, czokolwyek mam..., vyyawszy sztho grzywyen po mey szmyerczy, ysz gye mogą oddacz za duszą, a gdybych onych nye oddala (*OrtBrRp* 54, 4: gdybych nye oddala[la]) za duszą po mey szmyerczy, thedy on gye thesz ma myecz *OrtMac* 68, *sim. OrtBrRp* 54, 4; Gdy kto komu odda szwe gymyenye za zywotha *OrtMac* 121; Odda-ly czlowyek szwe gymyenye za zywotha szwego, czo gym (*pro* ge) moze oddacz tako, ysz gym moze a ma szam wladacz poko zyw,... a vmrzely ten, komu oddano (*OrtBrRp* 88, 4: dano), tedy to przydzye na yego *przyrodonye blyssze *ib., sim. OrtBrRp* 88, 3; S ta moczą, czo szobye zostawył panszthwo szwego gymyenya za zywotha, ⟨m⟩nye wyecznye go oddal *OrtMac* 133, *sim. OrtBr* VI 388; Czokolwyek tha pany pyrwey przed gaynym szadem oddala (*OrtBr* VI 388: czokolyby... oddala), tho nye moze myecz moczy *OrtMac* 134; Oddal delegauit (dedit ei domum... et terram delegavit III Reg 11, 18) 1471 *MPKJ* V 44; Oddane dary relatiua (*pro* relata *?*) dona *ca* 1500 *Erz* 55; ~ Iudasch... koszczyolv pyenyądze vroczyl, a ssam ssyebye schybyenyczy oddal *Rozm* 761—2.

3. oddać *(kogoś, coś komuś) 'powierzyć, przekazać kogoś lub coś pod czyjąś opiekę, committere, commendare, concredere, mandare'*: Apostolus filiam regis Epyconiam convertisset ad fidem, ipsam deo dicatam, oddana, plus quam ducentis virginibus prefecit XV *med. GlWroc* 79r; Y dasz darem slvgy kosczelne Aaronowi a synom iego, gimze odani sø (traditi sunt) od synow israelskich *BZ* Num 3, 10; Oczczowye naszi... nye chcyely tobye oddany bicz *BZ* Neh 9, 17; Gego syostra swego gymyenyą od szyebye swemv mazowy w obrona nygdy nye oddalą (*OrtMac* 134: oddauala) *OrtBrRp* 97, 4; Oddal, vstanovyl gyest (*war. lub.*: oddal gyest, vstanowyl) locauit (homo... plantavit vineam... et aedificavit turrim et locavit eam agricolis Mat 21, 33) 1471 *MPKJ* V 119; Kyedy dzyevyczą Maryą do Nazareth byskvpy poslaly do yey oycza, oddaly yą szyedmy pannam (ei associaverunt septem castas virgines) *Rozm* 39; ~ Iacobus... iuramentum debet prestare tali condicione, quia sibi accomodavit et contulit al. oddal equm sanum non claudum 1500 *AGZ* XVI 307.

4. *'dać za małżonkę, uczynić małżonką, wydać za mąż, nuptum dare, despondere, coniugem dare'*: Sponsabo, oddam, te michi in sempiternum (Os 2, 19) XV *med. GlWroc* 87r; Missus est angelus Gabriel... ad virginem desponsatam, oddanu, viro, cui nomen erat Yoseph (Luc 1, 27) *ib.* 136v; Despondi odalem, slubilem XV *med. R* XXIV 359; Cum esset in coniugium data, oddana, Lodwico XV *med. R* XXV 158; Quare voluit nasci Christus de virgine desponsata et [et] non de libera oddaney, oblubyoney a nye wolney XV *med. SKJ* V 255; Paupercula sum, pauperis lignifabris vxor czeszle oddana zona *ib.* 260; Ale gdysz na polv naydze møsz dzewkø, ges to gest oddana (desponsata est, 1471 *MPKJ* V 30: oddana), a... lezal s nyø, on sam vmrze *BZ* Deut 22, 25; ~ *komuś*: Dzewka przes woley porodzyczelow drapyeszczy przyswołącz..., aczby gemv pothem malzenysthwem byla othdana (etsi eidem postmodum matrimonialiter fuerit copulata, *Dział* 55: w malszenstwo wstąpyla), wszdy poszag straczycz ma *Sul* 58; Paklybi yø (*sc.* dziewkę) synu swemu oddal (sin autem filio suo desponderit eam), podle obiczyaya dzewek uczyny gey *BZ* Ex 21, 9; Bilalibi dzewka kaplanowa komvszkole sz lvdv oddana (si filia sacerdotis cuilibet ex populo nupta fuerit),... s pirwich vrod gescz nye bodze *BZ* Lev 22, 12; Pakli ktori møsz dzewkø panno sobye otda (si puellam virginem desponderit vir), a... nalezona gest y spał s nyø, przyweydzesz obv kv bronye myeszkey a kamyenim yø obrzvczisz *BZ* Deut 22, 23; Y przyszly sinowye Benyamynowy tego czasu y oddani sø (datae sunt) gym szoni z dzewek Iabes *BZ* Jud 21, 14; On yest... krol wschego svyata, yemvsz oddana (illi desponsata sum) y *przy-

loczona, y vyekvysta myloscz slyvbyona *Rozm* 26; Masch bycz oddana (debes desponsari) svyątemv mązv Iozephovy *ib.* 38; Bądzyesch oddana podlvg malzenstva... temv svyątemv mązovy Iozephovy (desponsaberis modo coniugali Ioseph) *ib.*; O tem, yako dzyevycza Marya oddana Jozeffovy (quod Maria desponsatur Ioseph) *ib.* 39; Kxyaza zydowska vezvawschy blogoslavyoną dzyevyczą Marya y oddaly slyvbnye dostoynemv mązv Iozeffovy (Maria... Ioseph... desponsatur) *ib.*; ~ za *kogoś*: Copulata za møz othdana XV *med. R* XXIV 359; Gdisz przebiwayø bracza spolv, a geden z nich vmrze przes dzeczi, zona vmarlego nye odda syø za ginego (non nubet alteri), ale poymye brata gego *BZ* Deut 25, 5; Anyol Gabriel... byl poslan... do dzyevycze, yeyze ymye Marya, ktorasch byla za Iozeffa oddana *Rozm* 49; ~ z *kimś*: A wyacz mv czeszarz dzewka dal, a papycsz gy sz nyą oddal *Aleksy* w. 51; Sponsabo oddam schą s tobą (sponsabo te mihi in fide Os 2, 20) 1471 *MPKJ* V 110; ~ oddany '*prawnie poślubiony, legalny, rite nuptus, legitimus*': Micolay *sweyo braczø poszli sø sz czisstey maczerze i z othdaney 1391 *TPaw* III nr 2085; Oddaną legittima *ca* 1428 *PF* I 487; Omnes iurauerunt..., quod Petrus... est de matre legittima et copulata vlg. od m⟨a⟩czerze oddaney 1430 *MiesHer* II 84; Jako ya tho wyem, esze Nicolaus oddan[y]ego oczcza y czystego losza 1442 *TymProc* 203; Ktorykołe dzewcze alybo nyewyescze oddaney (mulieri coniugatae, *Dział* 55: maszathcze)... gwalth vczyny..., na naszey laszcze... ten tho osylnyk ma bycz *Sul* 58; Oddąna zoną legitima vxor *ca* 1500 *Erz* 55; ~ oddane (małżeństwo) '*legalne małżeństwo, matrimonium legitimum*': Qui non tenent matrimonium contractum, odanego, vel qui sunt in peccatis Sodomitis *ca* 1500 *JA* X 385.

5. oddać się (ku) *czemuś*, na *coś* '*zająć się kimś lub czymś, poświęcić się komuś lub czemuś, se ad aliquid applicare, alicui rei operam dare*': A gdisz wezwal ge Moyszesz a kaszdego møsza uczonego, ktoremu dal bog møødroszcz, ktorzy z swey woley oddaly sze ku dzyalanyu dzyala (obtulerant se ad faciendum opus), dal gym wszitky dary synow israhelskych *BZ* Ex 36,2; Ten to syn nasz... oddal syø iest obzarstwv y nyecistocze (comissationibus vacat) *BZ* Deut 21, 20; Czemusz tegodlya nye posluchal glosu boszego, alesz syø oddal na lup (versus ad praedam es) a zlesz vczinyl przed panem? *BZ* I Reg 15, 19; Przeto yszesz syø oddal na to, abi czinyl zloscz (venundatus sis, ut faceres malum) przed oblyczim boszim *BZ* III Reg 21, 20; Oddalisch (*pro* oddalesch) schią venumdatus (*war. lub.*: oddaly szą venumdatus es, III Reg 21, 20) 1471 *MPKJ* V 45.

6. od siebie oddać '*odłożyć, deponere, reponere*': Yeslibi niekthori zyemyanyn... smialbi wnicz... do miescza sądowego zbroino... a... yesliby onei zbroye od siebye nye oddal (si... arma non deposuerit), thedi... zaplaczicz ma wyny dwie 1498 *MacPraw* VI 273.

7. '*sprzedać, dać na sprzedaż, prostituere, venum dare*': Tunc quidam coetaneus suus satis nobilis tres filias suas propter inopiam prostituere, oddacz, voluit XV *med. GlWroc* 105r.

8. *corruptum pro* odjąć: Y oddalismi (tulimus) w tem czase zemy z røkv dwv krolv amorreyskich *BZ* Deut 3, 8.

Oddalać, Odalać, Otdalać, Odalać się, Oddalać się, Otdalać się *formy*: *praes. ind. 1. sg.* odalaję *ca* 1428 *PF* I 491; *2. sg.* oddałasz 1492 *AGZ* XVIII 512, 1494 *AGZ* XVI 251; odalasz 1492 *AGZ* XVIII 512; *3. sg.* otdala XV *in. R* XXIV 67; oddala XV *med. R* XXII 238, 1471 *MPKJ* V 12, *Pul* 51 arg., *etc.*; odala *MPKJRp* V 20r, *Rozm* 697; *3. pl.* oddalają *Fl* i *Pul* 72, 26, *Rozm* 36; odalają XV *med. R* XXIV 360; ~ *imper. 2. sg.* otdalaj *BZ* Jos 1, 8; oddalaj *Gn* 14b, *Fl* i *Pul* 21, 20. 70, 13, *etc.*; ~ *part. praes. act. adv.* oddalając *Sul* 100. 107, 1490 *AGZ* XV 536; ~ *inf.* otdalać *ca* 1455 *JA* XIV 492; oddalać *MW* 59b, *EwZam* 288, XV *ex. PF* V 24. 25. 26; ~ *praet. 3. sg. m.* oddalał *BZ* III Reg 22, 43; ~ *condit. 3. sg. m.* by oddalał *Rozm* 497.

Znaczenia: **1.** '*przesuwać na pewną odległość, odsuwać, odłączać, oddzielać, usuwać, amovere, removere, declinare, alienare, seiungere*': Ale ti, gospodne, ne oddalay (ne elongaveris) pomoczy twoicy ote mne *Fl* 21, 20, *sim. Pul*; *Odalayo removeo *ca* 1428 *PF* I 491; Odalayø declinant XV *med. R* XXIV 360; Nye otdalay (non recedat) kxyøøg tego to zakonv od swich vst *BZ* Jos 1, 8; *Otdalø oth nasch cohibet a nobis 1461—7 *Serm* 149v; Nie oddalay mię od oblicza twego y ducha swiantego twego nye oddalay (ne auferas Psal 50, 13) ode mnie *MW* 9a; Ten ps⟨alm⟩ powyada, yze Xpus wszytko nyemyloszyerdze zdradne od bogatstw dobroty swoyey wykrø⟨c⟩za y oddalya *Pul* 51 arg.; Nye oddalay, panye, oczv szwych od stworzenya szwego! *Naw* 86; Sal verus efugat, oddala, sic insipidum, quod saporat XV *p. post. PF* III 291; Isze tak vdzyalal mnye pan dnyow, chtorych veyrzal oddalyacz szromothą moyą (quibus respexit auferre opprobrium meum Luc 1, 25) *EwZam* 288; Oddalyacz disstare XV

ex. PF V 24; Oddalyacz avellere *ib.* 25; Nye oddala non separat *ca* 1500 *Erz* 55; By vyedzyala, krolevno mylosczyva, yzecz zly posrodek, yen odłącza y oddalya od czyebye szyna tvego mylego *Rozm* 518; ~ *czegoś*: Myloszyerny gospodnye,... nye oddalay mnye tako vyelyebnego darv przyrodzonego (non me prives tam bono munere nature) *Rozm* 6; Przymączaya mye, abych ten slyvb... przestąpyla, bo mye yvsch oddalayą tvey roskoschncy mylosczy (a tuaque dulcedine... iam evellor) *ib.* 36; ~ oddalać się '*odsuwać się, odchodzić, usuwać się, se amovere, abire, discedere*': Bosze, ne oddalay se (ne elongeris) ode mne! *Fl* 70, 13, *sim. Pul*; Xo (*pro* bo) owa gisz se oddalaiø (qui elongant se) od czebe, zginø *Fl* 72, 26, *sim. Pul*; Są takye w zeli nyektorzi, eze gim syą oddala krolewstwo nyebyeschkye XV *med. R* XXII 238; Iozaphat... przidzerszawal syø wszitkimy czini drog... oczcza swego a nye oddalyal syø od nych (non declinavit ex ea) *BZ* III Reg 22, 43; Abstare dalyeko bycz oth *poczyathego *czyąla, przestacz, othdalyacz sza, przestawacz *ca* 1455 *JA* XIV 492; Azabychmy mogly kako za ivtra odproszycz, by szye nye oddalal na ta vyelyką maką *Rozm* 497; Kto da zlez myma oczyma, yzbych svego synka plakala, bo szye yvz me veselye... odala ode mnye *ib.* 697; ~ Oddalyacz asopire XV *ex. PF* V 26.

2. '*odkładać na potem, differre, procrastinare*': A takes szø thy, g⟨rz⟩eszniy clouecze, ne oddalag k milemv Xpoui nafrocicz *Gn* 14b; Ne tardes, oddalal (*pro* oddalay), venire et conuerti ad dominum *Gn* gl. 145r; Deus differt, otdala, vindictam XV *in. R* XXIV 67; Differendo od⟨a⟩layacz albo przedluzayacz XV *med. Zab* 514; Oddala (*war. lub. rp.*: odalą) differtur (unum est, quo differtur tantum bonum Gen 34, 22) 1471 *MPKJ* V 12; Jusz placzu y wolanya oyczow lyuthosznego nye chczyal czyrpiecz y *myloszyerdzie daley oddalyacz swego *MW* 59b.

3. '*unieważniać, uchylać, irritum facere*': Ten obiczay oddalyayąncz (eandem consuetudinem excludentes), vstavyami *Sul* 100; Gdikole... gymyenya dzyedziczna przes ktorekoli zyemyani ot syostr... okupyoni mayąn bicz, tegdi ta tho gymyenya... mayąn bicz... zaplaczona nynye, przestaw⟨a⟩yąncz albo oddalyayancz sklad (cessante compositione) kony... albo gynschich rzeczi *Sul* 107.

4. '*zabierać coś, pozbawiać czegoś, aliquid auferre, aliquem aliqua re privare*': Hoc fecisti usurpans et approprians... tibi partem eiusdem summe... et ab eodem Andrea alienando al. oddalyayącz 1490 *AGZ* XV 536; Ab eo aufers al. odalyasz partem utilitatis ipsius de eisdem bonis tenute ipsius censuum, laborum 1492 *AGZ* XVIII 512; Ab eo abstulisses al. oddalyasz pecora *ib.*; Quo tuo facto alienas ab ea ipsius propinquitatem al. oddalasch et tibi approprias al. przywlaszczasch 1494 *AGZ* XVI 251.

(Oddalanie) Otdalanie '*dysponowanie, rozporządzanie (rzeczą), facultas aliqua re utendi*': Skazvgemy, aby pozyczcza... myal pełną mocz... przedanya y othdalanya (distrahendi et alienandi) moczą prawa kthorekole rzeczy gemv zasthawyone *Sul* 32.

Oddalenie, Odalenie, Otdalenie *formy*: *n. sg.* oddalenie *ca* 1500 *Erz* 55; odalenie *ca* 1428 *PF* I 490; ~ *g. sg.* otdalenia *Sul* 32; oddalenia *Sul* 10, XV *med. SKJ* V 279, XV *med. Zab* 515; ~ *ac. sg.* oddalenie XV *p. post. JA* XII 144; ~ *i. sg.* oddalenim XV *med. R* XXIV 372; odalenim 1466 *R* XXII 27; ~ *l. sg.* (w) odaleniu XV *p. post. R* XXV 181.

Znaczenia: **1.** '*odsunięcie, odłączenie, amotio, remotio, separatio*': Homo erat mortuus morte prevaricacionis, sztradanym, oddalenym, diuine visionis XV *med. R* XXIV 372; Victa fugit lacero, *gl.* rupto, odalenim, vox nebulosa, *gl.* tenebrosa, peplo zaslony 1466 *R* XXII 27; Pro quibus tollendis prze *thorych oddalenye XV *p. post. JA* XII 144; Primo enim assimilauit eam (*sc.* sanctam Katherinam) Iohanni Baptiste in reprehensione, w odalenyv, pecatorum XV *p. post. R* XXV 181; Abjectio, id est recessio oddalenye vel ponyzenye *ca* 1500 *Erz* 55; ~ Una tenera puella et deliciosa sine mentis alienacione oddalena XV *med. SKJ* V 279.

2. '*dysponowanie, rozporządzanie (rzeczą), facultas aliqua re utendi*': O dlug ha o rzecz... sampyerz... pozwani, rzecz straczi nye staw na trzeczyem rokv, a powod przedanya hy oddalenya bandze myal mocznoscz (alienandi habebit facultatem) *Sul* 10; A tho thako, ysz gdiby rzeczy zastawyone a w them moczą przerzeczoną przedan[y]e y oddalon[y]e mnyeyszey plathnosczy nalezony by y byliby czaszv othdalenya (tempore alienationis), nyszly pyenądze pozyczone,... szobie... then tho pozyczcza sz omyeszkanya swego ma dziwowacz *Sul* 32.

3. '*zwłoka, odsunięcie w czasie, dilatio, prolatio*': Oddalenya dilacionis XV *med. Zab* 515.

4. '*odległość, intervallum*' *(?)*: Odalenye interposicio *ca* 1428 *PF* I 490.

Oddalić, Odalić, Otdalić, Oddalić się *formy*: *praes. ind. 1. sg.* oddalę 1440 *R* XXV 242; *3. sg.* oddali 1471 *MPKJ* V 94; ~ *praes. ind. z partykułą* ać, niech, niechaj *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *3. sg.* ać oddali *BZ* Ex 8, 8;

niech oddali *MW* 90b; niechaj oddali *MW* 90a; ~ *imper. 2. sg.* oddali *MW* 6b; oddal *BZ* III Reg 20, 24, 1476 *AKLit* III 108, *MW* 7b, XV *ex. SKJ* I 146, *etc.*; odal 1451 *MacDod* 105; *2. pl.* odalcie *BZ* I Reg 15, 6; ~ *inf.* oddalić *Sul* 45. 75. 95, *ca* 1455 *JA* XIV 492, *etc.*; odalić XV *med. R* XXIV 363; ~ *praet. 1. sg. m.* oddalił jeśm *Fl* i *Pul* 54, 7; oddaliłeśm *Pul* Deut 39; oddaliłem 1493 *ZapWarsz* nr 1676; *2. sg. m.* oddalił jeś *Fl* i *Pul* 87, 18; oddaliłeś *Pul* 88, 37, XV *p. post. R* XXV 175; *3. sg. m.* oddalił *Fl* 65, 19, XV *med. R* XXV 155, 1471 *MPKJ* V 124, *etc.*; odalił XV *med. R* XXIV 361; *f.* jest oddaliła XV *in. ModlJag* 36; oddaliła 1474 *R* XXIII 297; *3. pl. m.* oddalili są *Fl* 57, 3; oddalili *BZ* Jos 8, 17, *Pul* 57, 3; ~ *condit. 1. sg. m.* oddaliłbych 1442 *R* XXIII 284; *3. sg. neutr.* (-)by oddaliło *MW* 66a, *Rozm* 722; *3. pl. m.* -by oddalili *Sul* 22; ~ *condit. praet. 3. sg. m.* byłby oddalił *Rozm* 772; ~ *part. praet. act.* oddaliw XV *p. pr. Zab* 519; oddaliwszy *Sul* 31. 98, *MW* 44a, XV *p. post. Zab* 522; odaliwszy *ca* 1428 *PF* I 494, XV *med. R* XXIV 363; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* otdalon XV *p. post. PF* III 287; oddalon *Gn* gl. 101b, XV *in. R* XXIV 74, *ca* 1450 *PF* IV 580; *f.* oddalona XV *med. SKJ* V 279, 1456 *ZabUPozn* 88. 90; *neutr.* oddalono XV *med. ZabUPozn* 127; ~ *inf. pass. sg. m.* oddalonu być 1456 *Msza* VI s. 264; *f.* być oddalona *Sul* 25. 89; *neutr.* być oddalono *Dział* 11; *pl. f.* być oddalony *Dział* 39; ~ *praes. pass. 1. sg. f.* -m oddalona *Rozm* 6; *3. pl. m.* oddaleni są 1471 *MPKJ* V 87; ~ *imper. pass. 3. sg.* oddalono bądź 1437 *Wisł* nr 228 s. 85, XV *p. pr. PF* V 35; ~ *fut. pass. 1. sg. m.* oddalon będę *ca* 1420 *R* XXIV 84; *3 sg. neutr.* oddalono będzie *Fl* i *Pul* 108, 16; *3. pl. m.* będą otdaleni *Sul* 53; oddalony będą *Pul* 9, 27; *neutr.* oddalony będą *MW* gl. 66; ~ *praet. pass. 3. sg. f.* była oddalona *Rozm* 833; *neutr.* było oddalono *Rozm* 833; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* -by był oddalon XV *med. R* XXII 244; *f.* by oddalona *Sul* 5; *neutr.* by oddalono *Rozm* 745.

Znaczenia: **1.** '*odsunąć, odłączyć, oddzielić, odosobnić, usunąć, amovere, removere, ablegare, separare*': **a.** *absolute*: Kv zathworzenyv gygraczom kostek slosczivey chytroscz, gysz obykly... na poszyczky gygrayącz, s pyenądzy, sz kony a nyegdi y s dzedzyn oblvpycz, klopothacz a szkodlywye oddalycz (damnose ammonere, *var.* ammovere)..., vstawyamy *Sul* 45; Ale prze gnyew nyeprzyaczelow oddalylesm (sed propter iram inimicorum distuli Deut 32, 27) *Pul* Deut 39; ~ **b.** *kogoś, coś*: Dzisa smirc, yøzs newasta zadała, yest newasta oddalila (femina fugavit) XV *in. ModlJag* 36; Vstawyamy..., abi bidlo... dla cządzanya wsząnthe szą ndza panv wszy..., oddaliwszy wsythką trvdnoscz (remota... qualibet difficultate),... na rąkoyemstwo wroczycz ma[yą] *Sul* 31; Chczancz smyaloscz zloscz ywe gabanyaa... oddalicz, vstawyami *Sul* 95; Boze..., raczi dacz slugam twogim... pokoy..., a nyeprzyaczelow oddalywszi boiazn, czaszi nasze pod twoią obroną abi bili spokoyne! *MW* 44a; Oddalylesz (distulisti, *Fl*: potøpił ies) pomazayncza twego *Pul* 88, 37; Racz oddalycz dvschnego nyeprzyyaczyela *Naw* 157; ~ ⟨I sze dla krecheoscz y panyenyskyey... obczowanye masskye ma bycz oddalono (ut... sit distincta, *Sul* 23: abi... bylo rosdzełyono),... tedi chczem *Dział* 11; Czy ynszy... kvapyly, aby tego dnya dano nan ossądzenye, bo vtorego dnya bylo vyelykye svyato zydovskye, przetoz szye baly, by nye oddalono *Rozm* 745; Tedy byla yego krasza oddalona, bo yest yego svyate lycze vbyto..., y bylo oddalono yego krolevskye dostoyenstvo *ib.* 833; ~ **c.** *kogoś, coś* od *kogoś, czegoś*: Błogoslawoni bog, iensze ne oddalil modlitwi (non amovit orationem, *Pul*: nye odrzuczył modłytwę) moiey y miloserdza swoiego ode mne *Fl* 65, 19; Oddalil ies (elongasti) ode mne przyaczela y bliszniego moiego *Fl* 87, 18, *sim. Pul*; Vstawyamy, aby oczecz zywącz mogl dzeczem swogim... vstawycz pewne opyekadlnyky..., any thich tho opyekadlnykow po smyerczy vstawyayączego b⟨l iszszy oth opyekanya badą mocz oddalycz (nec valeant removere) *Sul* 75; Proszczye pana, acz oddaly szabi (ut auferat ranas) ode mnye a od lyuda mego *BZ* Ex 8, 8; Oddal wszelkego krolya (amove reges singułos) od gego zastøpu, postaw w myasto gych ksyøszøta *BZ* III Reg 20, 24; Oddali ode mnye przeczi wnoscz (aufer a me opprobrium Psal 118, 22)! *MW* 6b; Drogą nyesprawiedliwoszczi oddał ode mnie (amove a me Psal 118, 29)! *MW* 7b, *sim.* XV *ex. SKJ* I 146; Day..., szercze nasze grzechy y myszly prozne abi oddalylo od szebye! *MW* 66a; Anyol thwoy... nyechay oddaly wszythky zle myszly ode mnye *MW* 90a; Nocz szmathkow niech czyrplyuoszczy ode mnye nye oddaly *MW* 90b; Vmorz... wschythko, czo by myc moglo oddalycz od vyekuysthego zywotha *Naw* 112; Bog Anną schwąthą poczyeschyl a smutek od nyey oddalyl XV *ex. PF* V 103; Oycze, oycze,... oddal (*MacDod* 105: odal) ode mnye ten kyelych (transfer calicem hunc a me Marc 14, 36)! *Rozm* 597, *sim. ib.* 598. 604. 610; ~ Ne chczal yest bogoslavena y oddalono bødze od nego (elongabitur ab eo)

Fl 108, 16, *sim. Pul*; Paknyały iana strona... szą na szandze szedzączym nye postway (*pro* postawy), natheemmyescze przeczywna drvga strona... oth slvchanya rzeczy ma bicz oddalyona (removeatur, *Dział* 13: gyszczczowy kazą odstąpycz) *Sul* 25; Vstawyamy..., aby kthorzykole bracza... oth szebye rosdzeleny a othdzeleny bądącz..., oth... zyskowanya cząszczy dzedzyny bratha swego... bądą othdaleny (excludantur) y othbyczy *Sul* 53; Tha ista nyewyasta... ot tego tho gymyenya... ma bicz oddalyona (bona... amoveri... debebunt, *var.* bonis... amovere debebit eandem) *Sul* 89; Na syercza wiczyszczyenyc czworga trzeba:... czwarte, abi bil ot wschech rzeczi swyeczskych milowanya a w nich cochanya oddalon XV *med. R* XXII 244; Panye,... czyn mye twim zawsdy posluchacz przykaszanyv a od czebye nygdy na wyeky przepusczy odlaczonw, oddalonv bycz (a te nunquam separari permittas)! 1456 *Msza* VI s. 264; ⟨I sze wszelka nyeczystocz slow y skarade mowy kv swarv lyvd przywodzą, przeto od dobrych lvdzy mayą bycz owszeyky oddalony (apud virtuosos debent non inmerito evitari) *Dział* 39; Oddałyony będą (auferuntur, *Fl*: odiøti bødø) sądy twoye od oblycza iego *Pul* 9, 27; ~ **d.** *coś komuś*: Pokuszy grzechow moych powsthaly naprzeczy⟨w⟩ko mnye, chcząc my oddalycz oblyczye thwoie *MW* 67b; Jakom ya Mykolaya nye segnal s robothy yego gwalthem... any them segnanym oddalylem mv vsythky, yako poł kopi 1493 *ZapWarsz* nr 1676; ~ **e.** *kogoś czegoś*: Blogoslavyon, myą nye raczył [nyc] oddalycz takyego darv (qui me dono tali non privasti) *Rozm* 10; ~ Wstawyami, abi interdicth troydzenni... oththichmyasth... nyc dzirzan..., by wyelyoscz lyvdzi... prze grzech iednego... sluszbi bozey nye oddalyona (ne pluritas plebis devotae... salutaribus divinis officiis privetur) *Sul* 5; In tali sublimissima devocione non fuit mente alienata myslą szmyslow oddalona XV *med. SKJ* V 279; Czemvm szyą vrodzyla, kyedym ya szama oddalona tego darv (tali nam naturae dono sola sum privata) *Rozm* 6; ~ **f.** *bez kontekstu*: Odalywsy postergato *ca* 1428 *PF* I 494; Oddalya subtrahar 1440 *R* XXV 242; Oddalyw obicientes XV *p. pr. Zab* 519; Dispersit rospro⟨szył⟩, odalyl (dispersit superbos mente Luc 1, 51) XV *med. R* XXIV 361; A malis atrahere odalycz *ib.* 363; Odalywschy solvens *ib.*; Adimere... oddalycz *ca* 1455 *JA* XIV 492; Aufert *addaly aut zanyeschie (turbo quasi stipulam auferet eos Is 40, 24) 1471 *MPKJ* V 94; Detulit odlozil, oddalył (distulit autem illos Felix Act 24, 22) *ib.* 135; Nudaverat oddalila, szgladzyla 1474 *R* XXIII 297; Transfer oddal, przemyen 1476 *AKLit* III 108; Tu vero odisti disciplinam meam, proyecisti, oddaly⟨I⟩ess, sermonem meum retrorsum (Psal 49, 17) XV *p. post. R* XXV 175; Oddalywschy XV *p. post. Zab* 522; Segregare roszdzyelycz, oddałycz *ca* 1500 *Erz* 55; Abiicere ponyzycz vel odalycz *ib.*; ~ Eicior, oddalon, ab omnibus *Gn* gl. 101b; Oddalono bącz absit 1437 *Wisł* nr 228 s. 85, *sim.* XV *p. pr. PF* V 35; Ut ab eius digna matre toleretur, bylo oddalono, mala suspicio XV *med. SKJ* V 255; Mox in primordio sue concepcionis spiritus sancti gracia fuisse destitutam oddaliono XV *med. ZabUPozn* 127; Oddalon suspenditur *ca* 1450 *PF* IV 580; Miseria per virginem Mariam propulsatur oddalona 1456 *ZabUPozn* 88; Instat, nastaye, namque tempus, quo iam tolletur, przes ktorasz oddalona, obprobrium tuum *ib.* 90; Oddaleny schą allienati (vae genti peccatrici,... abalienati sunt retrorsum Is 1, 4) 1471 *MPKJ* V 87; Caritas nunquam excidit, nygdi nye odpadnyc, siue prophecie evacuabuntur przemyną, oddalony bądø (I Cor 13, 8) *MW* gl. 66; Non leuiter corigio canis abstrangitur, *gl.* non remouetur fautore, othdalon, vinculo XV *p. post. PF* III 287.

2. oddalić się *'odejść, odstąpić, abire, discedere'*: Oddalil iesm se (elongavi) *beszocz *Fl* 54, 7, *sim. Pul*; Inde means per crura me sub veste puella ad loca, que vellem, me cito surreperem oddalylbych ⟨się⟩ 1442 *R* XXIII 284; Ablatus est, oddalil scha, ab eis XV *med. R* XXV 155; Gdysz syø oddalili (cumque recessissent) od myasta, a nizødni byl w myescze Hay nye ostal *BZ* Jos 8, 17; Odidzicye a odstøpcye y odalcye syø (abite, recedite atque descendite) od Amalecha *BZ* I Reg 15, 6; Awlsus oddalil schią, odsedł (ipse avulsus est ab eis, quantum iactus est lapidis Luc 22, 41) 1471 *MPKJ* V 124; ~ Oddalili sø se (alienati sunt, *Pul*: oddałyly szye) grzesznicy od porodzena *Fl* 57, 3; Tako by szye dostoyenstwo mąky yego oddalylo *Rozm* 722; Takoz by byl puszczon yako pravy a vzytek, czvsch krzyza mąky yego, bylby szye oddalyl *ib.* 772.

3. *'zwolnić ze służby, z pracy, aliquem ex officio aliquo ablegare'*: Vt cum amotus, aby gdi oddalon, fuero a villicacione, recipiant me in domos suas (Luc 16, 4) XV *in. R* XXIV 74; Gdy oddalon bødø od wlodarzthwa, weszmo mø (Luc 16, 4) *ca* 1420 *ib.* 84.

4. *'zadysponować, rozporządzić (rzeczą), aliquid in potestate sua habere'*: Paknąłybi thaczi sandzee... myedzi szobą roszdzelily alybo ros-

trwanyli alybo theesz oddalyly (si... alienaverint) yano bydlyą,... zwyerzą⟨cia⟩... szacvnk... maya wroczycz *Sul* 22; A tho thako, ysz gdiby rzeczy zastawyone a w them moczą przerzeczoną przedan[y]e y oddalon[y]e (distractae et alienatae) mnyeyszey plathnoscz nalezony by y byliby czaszv othdalenya, nyszly pyenądze pozyczone,... szobie... then tho pozyczcza sz omyeszkanya swego ma dziwowacz *Sul* 32.

5. *'usunąć, wyłączyć, excludere, removere'*: Poziczcza... dzirzawczi... zaplaczyw... dlug,... pyrwego dlusznyka oddalywschi (excluso), bandzye syąn mocz wvyanzacz... w rzeczone gymyenye *Sul* 98.

Oddanie, Odanie, Otdanie *formy*: *n. sg.* oddanie *ca* 1420 *WokTryd* nr 444, XV *med. R* XXIII 279, *ca* 1500 *Erz* 55; odanie XV *med. R* XXIV 361; ~ *g. sg.* otdania XV *med. R* XXII 39; oddania *Sul* 66, *OrtCel* 10, 1471 *MPKJ* V 72, *ca* 1500 *Erz* 55; ~ *d. sg.* oddaniu 1448 *AGZ* XIV 261; ~ *ac. sg.* oddanie 1407 *AKPr* VIIIa 100, 1466 *R* XXII 14, 1488 *AGZ* XIX 262, *Pul* 147 arg.; ~ *l. sg.* oddaniu 1498 *AKH* IX 340.

Znaczenia: **1.** *'zwrot, przekazanie na powrót tego, co się wzięło, pożyczyło, restitutio, redditio'*: Othdana reditus XV *med. R* XXII 39; Ipse non discessit de bello Moldaviensi anno preterito facto, quousque post restitucionem al. oddanyu vexillorum 1498 *AKH* IX 340; ~ (dać, wziąć) w oddanie *'(dać, wziąć) tytułem wygodzenia, (aliquid dare vel accipere) commodandi causa'*: Pro parte domini Gnewossii..., quia ad iudicium Iasco... pro lorica... non debet citare, quia cum egit de eo pro eadem, dicens, quod dedisset sibi eandem loricam ad retribucionem, tunc sentenciauimus: Ex quo sibi eandem dedisti w oddane, tunc de ista, si vis ipsum amonere, amoneas 1407 *AKPr* VIIIa 100; Tu recepisti equum siwy in retribuendum al. w oddanye 1488 *AGZ* XIX 262.

2. *'odwzajemnienie, odpłata, compensatio, vicissitudo'*: Vicissitudo obopolnoscz, spolnoscz, wzagemnoscz, oddanye XV *med. R* XXIII 279; Hic dolor (*sc.* ciconiae) in wlpem fabricat arma, *gl.* recompensationem, oddanye, doli 1466 *R* XXII 14; Nullum bonum opus est irremuneratum przes oddąnyą *ca* 1500 *Erz* 55.

3. *'danie, przekazanie na własność albo w użytkowanie, actus tradendi'*: Fuit (*sc.* ministerialis) datus de iure... Iwaschkoni... ad dandum vlg. ku oddanyv molendini... generose Nastasie... Et Nastasia ipsum molendinum suscepit et regraciata est Iwaschkoni 1448 *AGZ* XIV 261; ~ Apostoli czerkew ponøkayø ku chwalye, za oddanye yey myloszcz bozø *Pul* 147 arg.

4. *'zawarcie małżeństwa, małżeństwo, nuptiae, matrimonium'*: Oddane copulum *ca* 1420 *WokTryd* nr 444; Synowye pyrwyey maczerze alybo pyrwego oddanya (filii prioris matrimonii) kv cząsczy oczczowey nye bądą mocz przycz *Sul* 66; Desponsacio odanye, oblubyenye, slubyenye XV *med. R* XXIV 361; Qui non carent legalitate, id est qui sunt legitimi kthorzy nye stracza (*pro* stradzą) oddanya malszenyskyego podlvg vstawycnya krzeszczyanskyego *OrtCel* 10; Oddanya (*war. lub.*: oddawanya) desponsionis (videte... regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius Cant 3, 11) 1471 *MPKJ* V 72; Oddąnye contractus *ca* 1500 *Erz* 55.

Oddawać, Odawać, Otdawać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* oddawa 1466 *R* XXII 13; *1. pl.* oddawamy *Rozm* 33; *3. pl.* otdawają XV *med. R* XXII 246; oddawają XV *med. Msza* V s. 260, *sim.* XII; ~ *inf.* oddawać XV *ex. AKLit* III 106; odawać 1466 *R* XXV 136; ~ *praet. 3. sg. f.* oddawała *OrtMac* 134; *3. pl. m.* oddawali 1471 *MPKJ* V 97; ~ *praes. pass. 3. sg. f.* bywa oddawana *Sul* 52.

Znaczenia: **1.** *'dawać, ofiarowywać, przekazywać, dare, tradere, reddere'*: ⟨Sza nadzeya sbawyenya y sdrowya swego thobye⟩ oddawaya, placza (*Msza* III. VI. VII: dawayą) obyathi swoye (reddunt vota sua) XV *med. Msza* V s. 260, *sim.* XII.

2. *'dawać coś za coś, odpłacać czymś za coś, odwdzięczać się, reddere, restituere, remunerari'*: Sly,... nye vmyeyącz ginako, omową, przeczywyenstwem a myrsyaczkamy dobrim otdawayą XV *med. R* XXII 246; Instat aper, pensat, *gl.* et reddit, recompensat, oddawa, veteri pro wlnere wlnus 1466 *R* XXII 13.

3. oddawać *coś komuś 'powierzyć, przekazać coś pod czyjąś opiekę, władzę, tradere, committere'*: Brath... mowy, ysz yego szyostra szwego gymyenya od szyebye szwemu mazowy w obroną nygdy nye oddauala (*OrtBrRp* 97, 4: oddala) *OrtMac* 134.

4. *'dawać za małżonkę, wydać za mąż, nuptum dare'*: Gdi nyektora panna mąszv bywa oddawana (dum aliqua domicella maritatur, *Dział* 43: ⟨g dy kto panną wydawa za masz), poszak... pyenyądzmy gothowimy oprawyony doszycz czyny, kdy przeth przyaczolmy bądze dan *Sul* 52; Tegodlya oddavamy tobye to *dostoyną dzyevycztvo (ipsam ergo virginem tibi desponsamus) a kazemy tobye, by yą wzyął za zoną *Rozm* 33; ~ Nubere ac despondi poymowacz y odawacz szą 1466 *R* XXV 136; Ideo iam ista dominica ecclesia sancta permisit mari-

tis nubere et despondi, poymowacz, oddawacz są, in signum huius ordinat legere evangelium de nupciis XV *ex. AkLit* III 106.

5. *corruptum*: Oddavaly oddavyny dispensaciones (recordatus sum tui miserans adulescentiam tuam et caritatem desponsationis tuae Jer 2, 2) 1471 *MPKJ* V 97.

Oddawanie, Odawanie 1. '*darowizna, donatio*': Odda-ly czlowyek szwe gymyenye za zywotha... a nye odwolal-ły-by thego dawanya za zywotha, teg⟨d⟩y po yego szmyerczy tho odawanye (*OrtBrRp* 88, 4: oddawanye) ma stacz w szwey moczy *OrtMac* 121.

2. '*zawarcie małżeństwa, zaślubiny, nuptiae*': Oddawanya (*war. kal.*: oddanya) desponsionis (videte... regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius Cant 3, 11) *MPKJRp* V 47r.

Oddawca '*ten kto daje, dawca, donator, dator*': Bog nye yest oddawcza gymyon alye oddawcza *przydawkwm kw *gymyonwm deus non est remunerator nominum sed adverbiorum XV *ex. R* XXV 148.

Oddawiny '*zaślubiny, nuptiae*': Oddavaly oddavyny dispensaciones (*war. lub. rp.*: oddanya desponsaciones; recordatus sum tui miserans adulescentiam tuam et caritatem desponsationis tuae Jer 2, 2) 1471 *MPKJ* V 97.

Oddech '*przepływ, odpływ powietrza, powiew, tchnienie, flatus, anhelitus, spiramentum*': Verum, quia vita minus occultatur in pectore, vbi flabellum, *gl.* ventilabrum, flatus, oddech, iecoris precordialem rogum euentare, *gl.* expirare, eflare, vipusczacz, non cessat 1436 *R* XXIII 276; ⟨O⟩ddech ⟨ży⟩vaczy (*leg.* żywący) spiraciones vitales *ib.*; Przesch odetchchv (*war. lub.*: bez odetchw) absque spiraculo (en venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas novas disrumpit Job 32, 19) 1471 *MPKJ* V 62; Oddech spiraculum (una, *sc.* squama, uni coniungitur et ne spiraculum quidem indecit per eas Job 41, 7) *ib.* 63; Anhelitus, oddech, cordis et pulmonis est motus XV *ex. GlWp* 74; Oddech flatum *ca* 1500 *Erz* 55.

Oddłużenie '*przerwa, odstęp, odległość między dwoma punktami, intervallum, distantia*' *(?)*: Pod oddluzenym sub intervallo *ca* 1455 *JA* XIV 489.

Oddoić '*odchować karmiąc piersią, odstawić od karmienia piersią, ablactare*': Tegodlya, kyedy tą dzywką vyelyebną oddoysch (puellam illam postquam ablactabis) y vchovasz do szyedmy lyath, tako yą dasch do kosczyola *Rozm* 4; ~ oddojony '*dziecko odstawione od piersi, infans lacte depulsum*': Iako oddoyony (*Fl*: yako gest otkarmeno) nad maczerzø swoyø, ta⟨ko⟩ odplata w duszy moyey (sicut ablactatus est super matre sua, ita retributio in anima mea) *Pul* 130, 4.

Oddzielać '*dzielić, rozdzielać, separare, removere*': Nauczeny zdziraly skori z obyati, a oddzelyaly ge (separaverunt, abi dawaly po domyech *BZ* II Par 35, 12.

Oddzielenie, Otdzielenie '*wyznaczenie działu spadkowego, podział majątku, masy spadkowej, hereditatis assignatio vel divisio*': Gdi vmrze macz, wszego ymyenya dzeczy oczcza gych byerzą polowyczą... a takosz szs takego othdzelenya (ex tali divisione, *Dział* 38: s takyego rostargnyenya gymyenya) strona oboya czyye nyevszytek *Sul* 47; Vmrzely yego oczyecz besz oddzyelyenya szyna szwego, thedy dzyeczy tego tho nye oddzyełonego szyna weszma gymyenye szwego dzyada *OrtMac* 94, *sim. OrtBrRp* 70, 3.

Oddzielić, Hodzielić, Odzielić, Otdzielić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* oddzieli *BZ* II Par 25, 10, *Dział* 54; ~ *inf.* oddzielić 1424 *KsMaz* II nr 303; ~ *praet. 1. sg. m.* -m odzielił 1408 *KsMaz* I nr 1166; *3. sg. m.* jest otdzielił 1397 *TPaw* IV nr 368; jest oddzielił 1397 *TPaw* IV nr 368; otdzielił 1389 *Pozn* nr 61; oddzielił 1398 *TPaw* III nr 5543, 1445 *StPPP* II nr 3222, 1449 *AGZ* XII 201, *etc.*; hodzielił 1439 *Przem* I nr 2864; *3. pl. m.* odzielili 1470 *AGZ* XVIII 19; ~ *part. praet. act.* oddzieliwszy *Dział* 36, *Rozm* 167; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* otdzielony *Sul* 50; oddzielony *Sul* 50, *Dział* 42; *f.* oddzielona 1482 *RKJŁ* VII 60; *g. sg. m.* oddzielonego *OrtBrRp* 70, 3, *OrtMac* 94; *ac. sg. m.* oddzielonego *OrtBrRp* 42, 4; odzielonego *OrtMac* 49; *f.* oddzieloną XV *p. post. Zab* 522; *neutr.* oddzielone *BZ* Lev 7, 34; *n. pl. neutr.* oddzielony *BZ* Num 35, 13; *l. pl. m.* (w) oddzielonych *Sul* 53; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* jest oddzielon 1412 *JA* VI 213; ~ *part. praes. pass.* otdzieleni będąc *Sul* 53; ~ *fut. pass. 3. sg. neutr.* będzie oddzielono *BZ* Num 35, 6; *3. pl. m.* będą oddzieleni *Dział* 27; ~ *praet. pass. 3. pl. m.* byli oddzielony *Rozm* 181.

Znaczenia: **1.** '*odłączyć, odosobnić, odseparować, separare, seiungere, segregare, secernere*': Exibunt angeli et seperabunt, odłoczø albo *oddzelo, małos de medio iustorum (Mat 13, 49) *ca* 1420 *R* XXIV 86; Sasinus... tenetur dimensurare medietatem istius terre..., tey poloviczø yma odhdzelicz Petro... ky gego czøsczi 1424 *KsMaz* II nr 303; Obykly szą... wyela lvdzy szycz a stacz w wlosthnych domyech *odszdzelonych (in propriis domibus separatim, *Dział* 45: w osobnosczy swych domow) szs cząsczy gymyenya abo dzedzyn *Sul* 53; Sliscze, synowye

Levi, nyemalo syø wam sda, ze was bog israelski oddzelił ze wszego lvda (separavit vos deus Israel ab omni populo) *BZ* Num 16, 9; Ale s tich myast... *secz bødze kv pobyeglich pomoci oddzelono (sex erunt... separata) *ib.* 35, 6; A s tich myast, ktores kv pobyeglich pomocy oddzelony (quae... separantur), trzi bødø za Iordanem *ib.* 35, 13; A tak Amazias oddzely woyskø (separavit... exercitum), iasz bila przyiala k nyemv z Efrayma *BZ* II Par 25, 10; Kaza (*leg.* każę) tobye przez tego, yen czye stvorzyl a vetchnał tobye... duscha nyeszmyertelna, a ny⟨nie⟩ dvschą od czyala oddzyelył (animam a corpore nunc ipsam separavit) *Rozm* 135; Rodzay człovyeczy oddzyelywschy szye ode mnye (se genus hominum sponte deputavit) y podal szye kv praw pana slego dvcha *ib.* 167; ~ być oddzielonym '*odróżniać się, wyodrębniać się, differre inter se*': Alye yze były oddzyelyony od pospolnego lyvda odzyenyem (a communi hominum habitu divisi), tegodla slu[zy]ły, ktores myenymy dzyszya lyczemyernyky *Rozm* 181; ~ *w błędnym przekładzie*: *Oddzyelyo møze (partibus virorum), ges to poydø se mnø *BZ* Gen 14, 24; Grødzy podnyesyone a plece oddzyelone (armum separationis) wsyøł sem od synow israhelskych z obyeti gich pokoynich *BZ* Lev 7, 34.

2. '*określić, oznaczyć, determinare, designare*': Omnimodam determinatam (noticiam) pewna, oddzelona XV *p. post. Zab* 522.

3. '*wydzielić ze wspólnoty majątkowej, wyznaczyć komuś dział spadkowy, rei familiaris divisae partem alicui tribuere, hereditatis partem assignare*': Jaco Przibislaw otdzelił Grzimka pirzw⟨e⟩, nisz ten lud poueszil 1389 *Pozn* nr 61; Czso iest Staszek oddzelił swego sina, to iest drzewey otdzelił, nisli pana Brzezinskego ludzi osekł 1397 *TPaw* IV nr 368; Szimon oddzelił Paszconem, filium suum, perpetua divisione 1398 *TPaw* III nr 5543, *sim.* 1458 *AGZ* XI 429; Iacom ya mego szina, Yana, odzelił, eze ne ma niczsz Wirzbiczi (*leg.* w Wirzbicy), ale w Pomnianowe 1408 *KsMaz* I nr 1166; Malischa sorores suas duas de bonis paternis iam expediuit al. hodzelił, et posuit solidum scabinale 1439 *Przem* I nr 2864; Exdiuisit al. oddzelił nobilem Johannem, filium suum..., in omnibus bonis suis hereditariis 1445 *StPPP* II nr 3222; Filium Iaczkonem suum redivisit al. oddzelił bonis hereditariis 1449 *AGZ* XII 201; Exponendo hereditat, id est diuisit oddzelył od syebie *OrtCel* 4; Oddzelył-ly oczyecz szyna, tedy thego szyna dzyeczy mayą rowny dzyał *OrtMac* 94; Aczby ktori vczynył ktorą vmową o ktorekole rzeczy abo o dzedzyną, poko oczecz szyw, syna nye oddzelywszy z gymyenya, tego tesz oczecz nye ma trzymacz *Dział* 36; Gdy masz po smyerczy szony swey swoge syny oddzely z gymyenya (inter filios suos fecerit divisionem bonorum, *Sul* 66: vczyny rosdzelene),... po smyerczy oczczowey synowie taky dzal mogą wzruszycz *ib.* 54; Petrum, fratrem ipsorum..., perpetua divisione exdiviserunt al. odzelyly bonis paternalibus 1470 *AGZ* XVIII 19; ~ oddzielony '*ten kto otrzymał swój dział majątkowy, swoją część rodzinnego majątku, usamodzielniony, qui hereditatis partem obtinuit*': Stanisław od ocza yest oddzelyon 1412 *JA* VI 213; Syn gescze nye oddzelony (*sim. Dział* 42, filius nondum emancipatus)... any oth braczey roszdzelony alybo othdzelony, acz... nyeczso straczy,... skazvgemy, aby na gego cząscz bylo połyczono *Sul* 50; Vstawyamy... aby kthorzykole bracza... oth szebye rosdzeleny a othdzeleny bądącz (abinvicem separati fuerint vel divisi)..., oth... zyskowanya cząszczy dzedzyny bratha swego... bądą othdaleny *Sul* 53; Dobry człowyek moze szwego nye odzyelonego (*OrtBrRp* 42, 4: oddzelonego) szyna thako obzalowanego przyszyagą wyyacz *OrtMac* 49; Vmrzely... oczyecz besz oddzyelyenya szyna szwego, thedy dzyeczy tego tho nye oddzyelonego szyna weszma gymyenye szwego dzyada *ib.* 94, *sim. OrtBrRp* 70, 3; Gdy nyektora bracza abo brath s syostrą oczczyzną badą oddzeleny (sint... separati et divisi, *Sul* 38: bilibi... rosląceny) *Dział* 27, *sim. ib.*; ~ Iam est acceptura, oddzyelyona, Szymanova 1482 *RKJŁ* VII 60.

Ode *cf.* **Od**

Odebrać, Otebrać '*zabrać coś komuś siłą, porwać, eripere, auferre, repetere*': *Otbyrze auferet 1461—7 *Serm* 98v; Kmyecza xanzego od pyecza smolnego sbvdowanego... nye odebral 1479 *SprTNW* VIII 2, 41.

Odechcieć się *cf.* **Otchocieć się**

Odegnać, Otegnać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* otżenie 1471 *MPKJ* V 98; ~ *inf.* otegnać 1396 *Pozn* nr 303; odegnać 1444 *R* XXIII 303; ~ *praet. 1. sg. m.* -m otegnał 1477 *ZapWarsz* nr 1202, 1488 *ib.* nr 1571. 1635; -m odegnał 1419 *Czrs* 218, 1471 *ZapWarsz* nr 3008, 1477 *AKPr* VIIIa 58; *2. sg. m.* otegnał jeś *Fl* 43, 11; odegnał jeś *Pul* 43, 11; *3. sg. m.* otegnał 1394 *TPaw* IV nr 4970, 1410 *Piek* VI 409; odegnał XV *p. pr. R* XXII 344, *MPKJRp* V 55r, 1472 *ZapWarsz* nr 3087; *f.* odegnała 1456 *ZabUPozn* 86, 1493 *ZapWarsz* nr 1672; *3. pl. m.* odegnali *MPKJRp* V 21r; ~ *condit. 3. sg. m.* (-)by odegnał *BZ* Deut 28, 26, *Naw* 110; *1. pl. m.* -bychom

odegnali *BZ* I Esdr 10, 3; ~ *inf. pass. sg. f.* otegnana być *ca* 1450 *PF* IV 569; ~ *praet. pass. 3. sg. f.* była odegnana *Rozm* 739; ~ *condit. pass. 3. pl. f.* otegnany by 1471 *MPKJ* V 15; -by były odegnany *BZ* Ex 8, 9.

Znaczenie: '*odpędzić, odeprzeć, abigere, depellere, repellere*': Jaco mø otegnal oth mey roboti 1394 *TPaw* IV nr 4970; Jako Jan ne kazal Jakuszovich kobil... otthegnacz ot swich 1396 *Pozn* nr 303; Nine wem otegnal y osromoczil ies (*Pul*: odegnal... yes) nas (nunc autem reppulisti et confudisti nos) *Fl* 43, 11; Jacom ya ne odegnal Micolaya samossost s ostran bronan od gego szyta 1419 *Czrs* 218; Odegnacz propulsare 1444 *R* XXIII 303; Non sit, qui abigat, id est odegnal (Deut 28, 26) XV *p. pr. R* XXII 344; Syla sylan ma otegnana bycz *ca* 1450 *PF* IV 569; Vstaw my czasz, gdi modlycz sze bødøø za czyø panu..., aby byly odegnani szabi od czyebye (ut abigantur ranae a te) *BZ* Ex 8, 9; Bødze marcha twa w pokarm... zwyerzøtom na zemi y ⟨nie⟩ bødze, kto by od czebye odegnal (et non sit, qui abigat) *BZ* Deut 28, 26; Vczinmi slyvb s panem bogem naszim, abichom odegnaly wszitki zoni ot syebye (ut proiciamus universas uxores) *BZ* I Esdr 10, 3; Femina intulit wnoszla, femina fugauit odegnala 1456 *ZabUPozn* 86; Othegnany by vt abigantur (ut abigantur ranae a te Ex 8, 9) 1471 *MPKJ* V 15; Otzienye (*war. lub. rp.*: odegnal) abigat (et erit morticinum populi huius in cibos volucribus caeli et bestiis terrae et non erit, qui abigat Jer 7, 33) *ib.* 98; Odegnaly (*war. kal.*: oderznały) eiecerunt (erant autem... filiae, quae venerunt ad hauriendam aquam... Supervenere pastores et eiecerunt eas Ex 2, 17) *MPKJRp* V 21r; Jakom ya Jacobą gwalthem nye odegnal oth pozithkow gego 1471 *ZapWarsz* nr 3008; Jako sszyn moy... przikazanym moym dzew[th]ky szluzebney Dorothyey oth Ondrzeya przes cząs[cz]the byczye nye odegnal gwalthem 1472 *ib.* nr 3087; Nye gonylem Maczyeya... anym yego odegnal od woza y od kony gwalthem na drodze na dobrowolney 1477 *AKPr* VIIIa 58; Jakom ya Elzbyethy kmyothowny z Rokithk nye othegnal gwalthem oth robothi 1477 *ZapWarsz* nr 1202, *sim.* 1488 *ib.* nr 1635; Jakom ja nye othegnal oth mytha Michala sz Kxask przeth czassem 1488 *ib.* nr 1571; Jako mye pany *Owska odegnala od wymyerzanya myar y od branya gych sz mlyna mego 1493 *ib.* nr 1672; Poszly my... angyola, yzby mye osthrzegl y ode mnye odegnal wschytky szly duchy *Naw* 110; Thu vypovyeda, ⟨jako⟩ dzyevycza blogoslavyona byla sromotnye odegnana od domv *Annaschavego *Rozm* 739; ~ Iaco mø o dwe grziwne ot prawa othegnal et micz ('miecz') mi wsanl za copø 1410 *Piek* VI 409.

(Odegnanie) Otegnanie '*odpędzenie, usunięcie czegoś, propulsatio, depulsio*': Spiritus sanctus per oculos non intrat, quia non est color..., neque per fauces, quia non est cibus, sed ex motu cordis et fuga, otegnana, viciorum cognoscitur XV *in. R* XXIV 70.

Odejć *cf.* **Odejść**

Odejmacz, Otejmacz 1. '*obrońca, ten co odbiera rzecz skradzioną, porwaną, defensor, qui furtum repetit*': W noczy byerząc zytho czvdze, bądzeli przes obranczą zytha wranyoon..., w wyną nye vpadnye, alye vranyl oon, alybo zabige zytha odeymącza lyvbo obroncza (frumentorum defensorem), ranyonemv rani a dzeczem glową zabithego zaplaczicz bąncz przycisznoon *Sul* 16; Gdyby... vranyl alybo zabyl otheymacza zytha abo broncząą (frumentorum defensorem, *Dzial* 39: tego, czyge yest zbosze), zaplaczy reny vrazonemv abo glową dzeczam *Sul* 48.

2. '*rozbójnik, złodziej, fur, latro*': Sedulus anceps, *gl.* captor, fur sboyczą, oteymacz 1466 *R* XXII 14.

Odejmać, Odimać *czy* **Odymać, Odjemać, Otejmać, Otimać** *czy* **Otymać** *formy*: *3. sg.* odima *Bogur* E; odejma *Bogur* D; *3. pl.* odjemają *ca* 1500 *GlWp* 30; ~ *part. praes. act. ac. sg. m.* odimającego *Fl* 30, 3; ~ *inf.* otejmać *ca* 1455 *JA* XIV 492; odejmać *Sul* 23, 96; ~ *praet. 3. sg. m.* otimał *Bogur* F; odimał *BZ* Ex 34, 34; odejmał *Bogur* C. ~ *Grafika nie pozwala na rozróżnienie lekcji* ody- *i* odi-, oty- *i* oti-, *dlatego w wykazie form użyto umownie* odi-, oti-.

Znaczenia: **1.** '*odbierać coś komuś siłą, bronić, aliquid vi auferre, defendere*': Bødz my w boga odgimaiøczego (*Pul*: bødz my bogyem odgymczø) y w masto vtoky (esto mihi in deum protectorem et in domum refugii) *Fl* 30, 3; O dwszy, o *grzeyszne sam bog peczø yma, dyablw yø odthima (*Bogur* E: odyma, F: othymal, D: odeyma, C: odeymaal) *Bogur* B; Tego istego sbyeszcze (*leg.* zbieżce 'zbiega') pan... any sam przes syąn, any przes gynschego ktoregokoly czlowyeka schalenye odeymacz albo bronycz bandzye smyal (defendere vel tueri temerarie) *Sul* 96, *sim. ib.*

2. '*usuwać, znosić, tollere, subtrahere*': Wyelye zzakow (clerici)... ymyenyee oczczyszne trzymayącz a z thego tho ymyenya... powynnee naam... slvzbi woyenne odeymacz

obikli (de eisdem bonis... debita nobis... servitia in facienda expeditione subtrahere consueverunt) *Sul* 23; Qui incantatoribus credunt videlicet w czari, w czaszy, wrosnye (*leg.* w wrożnie), w guszlą, w szegnanya, w pothkanye, czo plody odyemayą in se at in aliis *ca* 1500 *Gl-Wp* 30.

3. *'zdejmować, auferre, detrahere'*: Wloszyl zakryczye na lycze swoge, ktore, wchodzø ku bogu a mowyø z nym, odgymal (posuit velamen super faciem suam, quod ingressus ad dominum et loquens cum eo auferebat) *BZ* Ex 34, 34.

4. *'iść na śmierć, ginąć, mortem oppetere, mori' (?)*: Obpetere wmrzecz albo otheymacz *ca* 1455 *JA* XIV 492.

Odejmanie, Odimanie *'obrona, odbieranie kogoś z czyichś rąk siłą, defensio, actus aliquem vi liberandi'*: Gospodne, ne oddalay pomoczy twoiey ote mne, na odgimane moie wesrzy (ad defensionem meam conspice)! *Fl* 21, 20, *sim. Pul*; Paklybi thymi vynami kasnyon... ten isti gwalt w odeymanyu vczynylbi (si... eandem violentiam in defendendo eodem profugo commiserit), tegdi... przes sąnd ma bicz potąnpyon *Sul* 97, *sim. ib.*

Odejmować, Odemować, Otejmować, Otemować *formy*: *praes. ind. 2. sg.* odejmujesz XV *p. pr. JA* XV 536; *3. sg.* odejmuje XV *med. SKJ* V 276, *Rozm* 389; odemuje XV *in. R* XXIV 74; *3. pl.* odejmują *Rozm* 494; *~ imper. 2. sg.* otejmuj *Fl* 50, 12. 118, 43, *KartŚwidz*; odejmuj *Pul* 118, 43. 140, 9; otemuj *Fl* 140, 9; *~ part. praes. act. adv.* otejmuję *Fl* 45, 8, 1416 *Pyzdr* nr 452; otejmując *Sul* 33; odejmując *BZ* Num 14, 18, *Pul* 45, 8; *~ inf.* otejmować *Sul* 43. 48. 81; odejmować XV *ex. PF* V 22; odemować *Rozm* 28; *~ praet. 3. sg. m.* odejmował *Dzial* 22; *1. pl. m.* (my) otejmowali 1396 *TPaw* III nr 3797; *3. pl. m.* są odejmowali *Rozm* 112; odejmowali XV *p. post. R* XXV 180.

Znaczenia: **1.** *'odbierać, pozbawiać kogoś czegoś, aliquid alicui auferre, eripere, aliquem aliqua re privare'*: Gospodne,... ne otemvy (*Pul*: nye odeymuy) *dusza moyø (non auferas animam meam) *Fl* 140, 9; Ne odrzuczay mne od licza twego y ducha swøtego twego ne oteymuy (*Pul*: nye odeymy) ote mne (ne auferas a me) *Fl* 50, 12, *sim. KartŚwidz*; Ne oteymvy z wst mogych slowa (*Pul*: nye odeymuy... slowo) prawdy (ne auferas de ore meo verbum veritatis) *Fl* 118, 43; Celsitudo eius dignitatis excedit vires nostras et difficultas materie aufert, odeymuye, nobis verba et facultatem elocucionis XV *med. SKJ* V 276; Duos magos... ibi invenit, qui suis magicis artibus homines deludebant, sdradzala, et quoscumque vellent, sanitate priuabant *odelmovaly XV *p. post. R* XXV 180; Czo vczynye, yze pan moy odeymvye (*R* XXIV 74: odemvge) my vlodarztvo (aufert a me vilicationem Luc 16, 3)? *Rozm* 389; Yest se mna (*sc.* bog) podlug slova thvego, alye zly lud nyevyerny, Zydovye, odeymvyą y[e] ('go') ode mnye *ib.* 494.

2. *'bronić kogoś lub czegoś, ochraniać, defendere, protegere, tueri'*: Sicut nos ne otyøli leporem nec fecimus violenciam, sed otheymouali gay, et ipse fecit violenciam, recia sua violenter ponendo in hereditate nostra 1396 *TPaw* III nr 3797; Jaco Woyczech, czo ranil Micolao, to gi ranił oteymugą Jana, ysz... zabicz gi ⟨ch⟩czal 1416 *Pyzdr* nr 452; My... skazalysmy... Iana szwyadeczstwo przypvsczicz..., gdisz rzeczoni Pyotr nye zywotha otheymvyącz (non vitam defendendo, *Dzial* 22: nye odeymował swego szywota), ale *krzywdze gemv przeth thym vczynyoną mszczancz, Iana posznan gest vranicz *Sul* 33; Gdiby kthorego slachczicza... czeladnyczy zytho w noczi kmyecze... pobraly, slvszno bącz panv thego zytha... otheymowacz ye (licitum sit... ipsa defensare) *Sul* 48, *sim. ib.* 81; Ty nam drogø vkazuyesz, bland[s]noszczi nas odeymuyesz XV *p. pr. JA* XV 536; *Kyedy yeden starschy odpovyedzyał, yenze dzyevyczą Marya chczyal odemovacz (Mariam virginem defendere volebat) *Rozm* 28; Bo ych vyelye plakalo tych, ysch byly pobyczy, ysch szą svyąthy zakon odeymovały (plurimi enim sophistas pro defensione legis occisos lugebant) *ib.* 112; *~* Gdiby ktore wszy nye poszywali (*leg.* pożywały) prawa nyemyeczskego, daley przes prawo nyemyeczskye przeczywko szobye zalvyączym nye bądą szą mocz otheymowacz (per ius Teutonicum... non poterint se defensare) *Sul* 43.

3. *'oddalać, odsuwać, amovere, removere'*: Poloszil czuda na zemy, oteymuyø (*Pul*: odeymuyøcz) boie (posuit prodigia... auferens bella) *Fl* 45, 8.

4. *'zwalczać, zgładzać, niszczyć, tollere, delere'*: Bog czecayøczi y wyelikyego milosyerdza, odeymvyøcz zlosci y grzechi (auferens iniquitatem et scelera), nyzadnego nyevinnego nye ostawya *BZ* Num 14, 18.

5. *'iść na śmierć, ginąć, mortem oppetere, mori' (?)*: Odeymowacz obpetere XV *ex. PF* V 22.

Odejmowanie *'obrona, odpieranie przed sądem przez oskarżonego stawianych mu zarzutów, defensio, actus se coram iudice defendendi'*: Wstawyami, abi thaki Pyotr... pomyenyoni... przes slvzebnyka po trzykroocz zawolayąącz kv konanyv alybo odeymowanyv rzeczy (ad prosecu-

tionem seu defensionem, *Dział* 17: kv odpowiedzenyv) na pewni rok... myaan pozwan bycz *Sul* 29.

(Odejście) Odeszcie, Oteszcie *'oddalenie się, zniknięcie, abitus, discessio'*: Videns discipulorum animos de sui absencia, odescza, perturbandos, consolabatur eos XV *med. GlWroc* 33r; Morituros viuere vidi spe duce, victuros spe moriente, *gl.* fiducia cessante, decente odeszczym nadzeye, mori 1466 *R* XXII 14; Oteszcze 1461—7 *Serm* 149v.

(Odejść) Odejć, Odić *czy* **Odyć, Odyjć, Otić** *czy* **Otyć** *formy*: *praes. ind. 1. sg.* otidę *MPKJ* V 34; odidę *Fl* i *Pul* 38, 18, *BZ* Num 23, 3. III Reg 20, 34, *Rozm* 571; odejdę *Rozm* 571. 591; *2. sg.* odidziesz *BZ* III Reg 20, 36; odedziesz *Rozm* 131; *3. sg.* otidzie *BZ* I Par 11, 4; odidzie *Sul* 10, *BZ* Ex 8, 29. Deut 24, 2. Jud 11, 38. I Reg 20, 41. 26, 13, *etc.*; odyjdzie *OrtMac* 96, *Dział* 19. 35; *3. du.* odidzieta *BZ* Tob 11, 4; *3. pl.* odidą *BZ* I Par 19, 5; ~ *praes. ind. z partykułą* ać *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *3. sg.* ać odidzie *BZ* III Reg 15, 19; ~ *imper. 2. sg.* otidzi *BZ* I Par 14, 14; odidzi *Fl* i *Pul* 7, 8, *BZ* IV Reg 18, 14; odidź *BZ* III Reg 17, 3; *3. sg.* otidzi *BZ* Judith 6, 5; *2. du.* odidzita *BZ* Ruth 1, 12; *2. pl.* odidzicie *BZ* I Reg 15, 6; odidźcie *BZ* Num 16, 26. 45; ~ *part. praes. act. adv.* odidąc *BZ* II Par 7, 19; ~ *inf.* otić *Sul* 61. 66; odić *BZ* Tob 10, 5, *Dział* 25, *etc. etc.*; odeć *OrtBrRp* 46, 2; odejć *Rozm* 632. 634. 655. 658; ~ *praet. 2. sg. m.* jeś odszedł *Fl* i *Pul* 9, 21; *f.* odeszłaś *BZ* Judith 11, 3; *3. sg. m.* odszedł jest 1444 *R* XXIII 306; otszedł 1427 *ZapWarsz* nr 2762, 1470 *ib.* nr 1275, 1500 *ZsigBud* 57; odszedł 1415 *Pyzdr* nr 410, 1419 *Pozn* nr 1046, 1424 *KsMaz* II nr 821, 1425 *ib.* nr 973, *etc.*; *f.* odeszła jest *BZ* Num 14, 9; oteszła 1400 *KsZPozn* nr 294; odeszla XV *med. GlWroc* 100v, 1466 *R* XXII 14; *neutr.* oteszło 1425 *KsMaz* II nr 1072; odeszło *Fl* 43, 20, 1466 *Czrs* s. LXXXIV, 1475 *TymProc* 319; *3. du. m.* odeszłasta *BZ* Deut 31, 14; *3. pl. m.* odeszli są XV *med. SKJ* V 265; oteszli *BZ* II Esdr 9, 55; odeszli XV *in. R* XXIV 75, *BZ* IV Reg 13, 6. II Par 30, 7, *etc.*; oteszły 1499 *Czrs* s. LXXXVII; odeszły 1474 *ZapWarsz* nr 1378. 1382 ~ *plqperf. 3. sg. m.* był odszedł XV *med. R* XXV 153, *BZ* Gen 31, 21; *3. du. m.* byłasta odeszła *BZ* Tob 5, 23; ~ *condit. 1. sg. m.* -bych otszedł *BZ* Neh 2, 16; *3. sg. m.* odszedłby *MW* 2a; *3. du. m.* -by odeszła *BZ* Jos 2, 21; *3. pl. f.* -by odeszły *BZ* Ex 8, 11; ~ *part. praet. act.* otszedw 1424 *KsMaz* II nr 303; odszedw *BZ* Deut 31, 1. Jos 8, 13; odszedwszy *Rozm* 257. 510; odszedszy XV *med. GlWroc* 94r, *BZ* Ruth 2, 3; ~ *part. praet. act. II cf.* **Odeszły.** ~ *Grafika nie pozwala na rozróżnienie lekcji* ody- *i* odi-, oty- *i* oti-, *dlatego w wykazie form użyto umownie* odi-, oti-.

Znaczenia: **1.** *'oddalić się od kogoś, czegoś, skądś, opuścić kogoś, coś, wyruszyć dokądś, zmienić miejsce pobytu, abire, cedere, discedere, aliquem, aliquid deserere, proficisci'*: I przen w wisokoscz odydzi (propter hanc in altum regredere) *Fl* 7, 8, *sim. Pul*; Przecz ies, gospodne, odszedl daleco (recessisti longe)? *Fl* 9, 21, *sim. Pul*; Odpusci mi, bich se ochlodzil drzewey, nisz odydø (priusquam abeam, *Pul*: nysz odgydę) *Fl* 38, 18; Jacom sządza byl od Micolaya y *pomagallem Micolayowi vernego prawa, a on oth nego precz odszedl 1415 *Pyzdr* nr 410; Prosnoly przidzesch, thesch proszno odydze⟨s⟩ch 1446 *PamLit* XXVIII 307; *Czwortha... przitcza... gest tha, kedi prawem przekonany a szkazani doszycz wczynycz knąbrnosczą sz szandv odydze (reus, cum per rebellionem de iudicio discesserit, *Dział* 19: odygdze), stronye zyskaley nye doszycz vczynyv *Sul* 10; Poszwany volen ma othydz (citatus liberatus discedat) *Sul* 66; Abeuntes Pharisey, odsedschy *lucimerniczy, concilium inierunt (Mat 22, 15) XV *med. GlWroc* 94r; Quia transmigraverat *przenyosz szą, był odszedl XV *med. R* XXV 153; Qui cum audissent regem, abierunt odeschly ssą (*EwZam* 294: odesszly, Mat 2, 9) XV *med. SKJ* V 265; Odszedl (*sc.* Jesus) od thych trzy apostolow (Luc 22, 41) 1451 *MacDod* 104, *sim.* 1471 *MPKJ* V 124; A gdisz bil odszedl (cumque abiisset) ze wszym, czso gymyał..., tedi powyedzano Labanowy *BZ* Gen 31, 21; Odiczcze (recedite) od stanow nyemilosciwich lvdzi! *BZ* Num 16, 26, *sim. ib.* 16, 45; Postoy malvczko..., acz odydø (sta paulisper..., donec vadam) *ib.* 23, 3; Vy *wrocicze syø y *otydzecze na pvszø (et abite in solitudinem)! *BZ* Deut 1, 40; A gdisz odydze, poymye ginego møza (cumque egressa, alterum maritum duxerit) *ib.* 24, 2; Odszedw Moyzes (abiit itaque Moyses) vimovil gest wszitka slowa ta to *ib.* 31, 1, *sim. BZ* Jos 8, 13; Odeslassta (abierunt) Moyzes a Jozve *BZ* Deut 31, 14; A pvscziwszy ge, aby precz odesla (ut pergerent), powyeszi powrozek czirwony w okyenczv swem *BZ* Jos 2, 21; A gdisz odidze (cumque abisset) s swimy towarziszkamy, plakala *BZ* Jud 11, 38, *sim. ib.* I Reg 20, 41; Wroczta syø, dzewki moabyczke, y odidzyta (revertimini filiae meae et abite)! *BZ* Ruth 1, 12; A tak odszedszi (*sc.* Ruth, abiit) zbyrala klosi *ib.* 2, 3; Odidzicye a odstøpcye... od Amalecha (abite... ab Amalec)!

BZ I Reg 15, 6; A gdisz odidze (cumque transisset) Dauid w stronø *ib.* 26, 13; Odszedl (abiit) gynø drogø *BZ* III Reg 13, 10; Proszø, abi przidøcz wzruszil slyvb, gysz masz s Bazø..., acz ode mnye odidze (et recedat a me) *ib.* 15, 19; Gydzi precz a odicz przecyw wschodu slunecza (et vade contra orientem)! *ib.* 17, 3; Ia smyrzyw syø ss tobøø odidøø od cyebye (recedam a te) *ib.* 20, 34; Owa odidzesz ode mnye (recedes a me) a zabyge cyø lew. A gdisz malyvtko odidze od nyego (cumque paululum recessisset ab eo),... lew... zabyl gy *ib.* 20, 36; Odidzi ode mnye (recede a me)! *BZ* IV Reg 18, 14; Y otydze (abiit) Dauid a wszitek Israhel do Ierusalem *BZ* I Par 11, 4; Nye chodzi za nymy, otydzi ot nych (recede ab eis)! *ib.* 14, 14; Ony gdisz odydø (qui cum abissent) *ib.* 19, 5; Tedi wstaw Ezdras... y odydze do pokoyka (abiit ad cubiculum) *BZ* I Esdr 10, 6, *sim. ib.* 10, 16; Sprawce lyvczscy nye wyedzely tego, *dokodbich otszedl (quo abissem) *BZ* Neh 2, 16; Oteszly (abierunt) wszitci gescz a pycz *BZ* II Esdr 9, 55; A gdisz ivsz bilasta odeszla (cumque profecti essent) *BZ* Tob 5, 23; Nye myelysmi cyebye puszczycz odidz od nas (te non debuimus dimittere a nobis) *ib.* 10, 5; Tedi Thobyas *wzow zolcy ribey y odidzeta (*sc.* z Rafaelem, et abierunt) *ib.* 11, 4; Powyedz my, prze ktorø przyczinø odeszlasz od nych (qua ex causa recessisti ab illis) *BZ* Judith 11, 3; Y powyedzano møszom... ⟨i⟩sze sø odeszl⟨i⟩ (discessissent)... møszowye *BZ* I Mach 2, 31; Odeszly processerant (iamque urbem exierant et processerant paululum Gen 44, 4) 1471 *MPKJ* V 14; Othiydą (*var. lub.*: otydą) abeam (ne adverseris mihi, ut relinquam te et abeam Ruth 1, 16) *ib.* 34; Gdy pan przydze, dobrze orze, gdy odydze, yako gorze *Satyra* w. 16; Post hoc autem innocenter missus fuit (*sc.* Joseph) in carcerem. Sed tercio anno cum honore inde est remeatus odsethl XV *p. post. R* XXV 176; Discedere, recedere odycz XV *ex. PF* V 21; Nye odedzyesz tako, bycz tv nye zaplaczono (impunitus hoc factum non transibis) *Rozm* 131; A yako ony odesly (illis autem abeuntibus Mat 11, 7), myly Iesus począl movycz *ib.* 315, *sim. ib.* 328; Czczyenye o tem, yako Iudasch odschedwschy od Iesucrista... y przedal y ('go') *ib.* 510, *sim. ib.*, *sim ib.* 257; Nye odydąly od vass (si enim non abiero Jo 16, 7), vczyesnyk duch szvyąthy nye przydzye k vam, alye odeydąly od vass (si autem abiero Jo 16, 7), przyslyą y k vam *ib.* 571; Poszyeczczye thuta a yacz odeydą maluczko, pomodlyą szyą (donec vadam illuc et orem Mat 26, 36) *ib.* 591; Schukaczyely mnye,... nyechayczye tych odycz (sinite hos abire Jo 18, 8) *ib.* 633, *sim. ib.* 590. 635; Prze yego kassn przepusczyly ym precz odeycz *ib.* 634, *sim. ib.* 632. 655. 658; *Odevszy (*sc.* Judasz) y obyeszyl szye *ib.* 760; ~ Vincta fugit przemozoni odschedl iest (nox cum lacero victa fugit peplo) 1444 *R* XXIII 306; Et abscedente, odeschla, lumine, emisit spiritum XV *med. GlWroc* 100v; Uczynyø..., abi odeszli szabi od czyebye (et recedent ranae a te) *BZ* Ex 8, 11; Odydzye (recedet) mucha od ffaraona *ib.* 8, 29; Ale wszako nye odeszly od grzechow domv Jeroboamowa (non recesserunt a peccatis domus Ieroboam) *BZ* IV Reg 13, 6; Nye odszedl (non recessit) od grzechow Geroboamowich *ib.* 15, 18; A gestlybiscye syø odwrocyly y opuscylybiscye me sprawyedlywoscy a przikazanya ma, geszem wam vstauil, odidøcz (abeuntes)..., wirzuczø was z zemye mey *BZ* II Par 7, 19; Nye bødzcye iako waszi oczczowye..., gysz odeszły (qui recesserunt) ot pana boga oczczow swich *ib.* 30, 7; Byada myastu krewnemv..., nye odydze ot cyebye łup (non recedet a te rapina) *BZ* Nah 3, 1; Abi, gdi dzien odszedlbi a nocz szczøsczie *przywiodloby, czisczi... spiewalibiszmi chwalą *MW* 2a; ~ I ne odeszlo zasø sercze nasze (non recessit retro cor nostrum) *Fl* 43, 20; Odesla iest od nich wszitka obrona (recessit ab eis omne praesidium) *BZ* Num 14, 9; Groza, iasz twarz twø posyadla, otydzi ot cyebye (abscedat a te) *BZ* Judith 6, 5; Vis mea nunc dormit, odeslą 1466 *R* XXII 14; Victa fame natura fugit, *gl.* recedit odydze *ib.* 16; ~ '*opuścić kmiece gospodarstwo, fundum cmethonis deserere*': Jaco xącz dzekan wsąl przes prawa... Micolayewy Sczodrowy crową... y o tą krzywdą od nego odszedl 1419 *Pozn* nr 1046; Gdi przerzeczone wyny nye badą, nykakey kmyecz othydz ma oth swego pana (nequaquam cmeto recedat a suo domino) *Sul* 61; Vstawiamy, abi nye mogli wyączey smyecz zbyeszecz abo odycz (recedere, *Sul* 44: vinycz), gedno geden abo dwa do gynszey dzedzyny *Dział* 34, *sim. ib.* 62; ~ '*opuścić służbę, dominum deserere*': Woczech Marczina... hu Michala... vgednal sza rzadne odzene..., a on oth nyego przes czasu othszethl 1470 *Zap-Warsz* nr 1275; ~ odejść kogoś '*odszedlszy zostawić, opuścić, porzucić kogoś, aliquem deserere, derelinquere*': A sbiwsi gi odesli go et plagis impositis abierunt (Luc 10, 30) XV *in. R* XXIV 75; Nye mogl na to patrzycz y odschedl yey vyelykey (*leg.* w wielikiej) załoszczy *Rozm* 524.

2. '*obronić się, oczyścić się przed sądem z postawionych zarzutów, se de crimine apud iudicem*

purgare': Ten tego odycz (*OrtMac* 96: ten to odyydze) szam swą *rągą, a raczcze nycz tego nye mayą szandzycz *OrtBrRp* 71, 3, *sim. OrtMac* 93; Gdysz... nye gestem vchwaczon w gorączcey rzeczy, azalym ya nye blysszy szwoy zywoth y czescz ognacz szwa ręką y thego odydz y praw bycz? *OrtMac* 138; Azaly on yusz moze tego przed prawem odydz (*OrtBrRp* 101, 3: odbycz) szwą ręką? *ib.*; Przeto my... przysądzylysmy Pyotrowy odydz dawnosczą dw lyath o taką rzecz (declaramus in hoc casu... duorum annorum obstare praescriptionem) *Dział* 25, *sim. ib.* 34; Gdy gemv (*sc.* ziemianinowi) dla gego masstwa o zboy nye dana wina przez sąsyady, tedy sam wlosną ręką odygdze (fas sibi sit... se expurgare, *Sul* 44: slvszne bącz gemv... szą oczyszczicz) *ib.* 35; My o taką rzecz skazalysmy Ianowy dwiemanacze swyathky nyepodeszrzanymy odydz (nos... decernimus... fieri huiusmodi expurgationem, *Sul* 52: szkazvgemy... take oczyszczenye vczynycz) *ib.* 44, *sim. ib.* 56.

3. *(o obowiązkach prawnych)* '*przejść na kogoś, przypaść komuś*', *(de officiis quibusdam iure exsequendis)* '*alicui cedere, obvenire*' *(?)*: Idem Nicolaus Sarpsky non discessit, nec recessit ab aliis, que facere debet, quod suis peccuniis in dictis bonis olim Sarnowsky cum aliis partibus in locum istius, quod sibi hoc de iudicio retransivit al. odeslo 1475 *TymProc* 319.

4. odejść *komuś*: '*przepaść, zmniejszyć się, diminui, perire, evanescere*': Sculteto wstecz advenit, sed Andree evasit vlg. otesla et adiudicatum solvit 1400 *KsZPozn* nr 294; Et si sibi aliquid istorum mansuum oteszlo vgaszdem albo graniczenim, hoc nullius dampnum sit nisi Laurencii 1425 *KsMaz* II nr 1072; Czokole k temv szluszą, nye mą dla tego daru gey nycz odecz *OrtBrRp* 46, 2; Jan Jacca nye rosmyothal plothow gwaltem... Marczinowi any mu uzitku godnoszczi odeschlo yako kopa 1466 *Czrs* s. LXXXIV; Yakom ja jemv nye zaoral gwalthem stayh roleyh na oczczysznye jego... ani jemv vszythky odeszly jako polkopy groszy 1474 *ZapWarsz* nr 1378, *sim. ib.* nr 1382, 1494 *ib.* nr 1766a, 1499 *Czrs* s. LXXXVII; Then myal bycz yako byskupem nad nymy..., a po yego smyerczy syn myal przyyącz byskupstwo..., a takoz temv pokolyenyv ny myalo byskupstwo odycz *Rozm* 667; ~ Laudis tamen premercate prorsus annuttunt premium, si in breui sinant effluere, *gl.* dilapidari odycz, que sudore plurimo congestarunt 1466 *R* XXII 11.

5. '*zdechnąć, mori, abire*': Pro equo... ad redarios... dedi novem florenos cum 1/2 floreni, quia unus ex illis al. othsethł 1500 *ZsigBud* 57.

6. '*pieszym przejściem ustalić granice posiadłości, limites duorum fundorum abeundo constituere*': Sasinus de Strozewo tenetur dimensurare medietatem istius terre, quam Dunda othszethw y othsipał iure graniczami, tey poloviczø yma odhdzelicz Petro de Dlotowo k *ygego czøsczi 1424 *KsMaz* II nr 303; Kandim szedl, thandi Potrek oczczu moyemu odszedl, a on za dzenssancz wlok przigøl *ib.* nr 821; O cthori ploth Viszek na Jacusza szalowal, ten on tandi stauil, kandi gemv othszetl 1427 *ZapWarsz* nr 2762; O cthori ploth na *nyø Viszek szalowal, te⟨n⟩ em ya tandi stauil, kandi mi on othszetl *ib.*; ~ '*ustaleniem granicy odciąć część jednej własności przyłączając ją do drugiej, limitibus fundorum constitutis partem unius possessionis alteri adiungere*': Przedbor hic super meo iurat et meum est super ambas partes na lewo i na prawo i odszedl mi moye sedliszka i studno, et conculcavit michi frumenta mea i odszedł vsithky moye sobe ge sobø metvicessimus et sexdecim granicias sipavit 1425 *KsMaz* II nr 973.

Odelgnąć *(o stanie chorobowym)* odelglo *komuś*: '*poprawiło się, polepszyło się, alicui melius factum est, aliquis ex morbo convaluit*': Posryattnv y (*leg.* pośratną ji 'go') sludzy yego povyedayącz yemv, yze syn tvoy yest zyv. A on ych pocznye pytacz, ktorey godzyny yemv odelglo (interrogabat ergo horam ab eis, in qua melius habuerit Jo 4, 52) *Rozm* 254.

(Odemknąć) Otemknąć '*kluczem drzwi otworzyć, (clave) aperire, reserare*': Wstany, puszci czlowyeka thego, othemkny mv koszczol boszy *Aleksy* w. 113; Zak sza *theko barszo lanknął, wstawszy, koszczol othemknął *ib.* w. 116.

Odemować *cf.* **Odejmować**

Odemrzeć '*przez śmierć coś opuścić, pozostawić, aliquid morte relinquere, deserere*': Powoda nye moga przy⟨ci⟩sznacz ku przyszandze nyszly tako, gdyby zalował o dług po vmarley rancze, czo gemv zostawyl albo odmarl (*OrtMac* 103; odvmarl) ⟨j⟩ego oczecz albo gego gyny przyrodzony przyyaczel *OrtBrRp* 77, 1.

(Odepchnąć) Odpchnąć '*oddalić, odsunąć kogoś lub coś energicznie, repellere, depellere*': A yako odpchnely szye od brzega y byly na morzv dwadzyeszcya stayan (cum remigassent ergo quasi stadia viginti quinque aut triginta Jo 6, 19), tako morskye velny vyelykye poczęły vstavacz *Rozm* 350; Przekłączy Zydovye... odpchnęły yą (*sc.* Maryję) od nyego *ib.* 711.

Odeprza '*odpowiedź na zarzuty przeciwnika procesowego (zwłaszcza powoda), responsio adversario (praecipue actori) crimina inferenti apud iudices data*': Qui te concitat ad terminum pro-

łapsum, prout proposicio et responsio al. przypozywa ku rokv przepelzlemv, yakosch prza y odeprza est facta in libro castrensi Leopoliensi 1470 *AGZ* XV 102; Exaudisti propositionem al. zalobe et responsionem odeprza 1475 *AGZ* XIX 170; Ego nolo facere dampnum Nicolao Sosznowsky. Volo ipsum intercedere cum controuersia contra Swąthochnam et ipsius cittacionem al. z odeprzą gy zachodzą 1477 *StPPP* II nr 4181; Solus Sulecz debet respondere Swąthochne iuxta suam intercessionem, prout Nicolaum Sosznowsky cum responsione al. s odeprzą intercedebat *ib.*; Cunradus in aliquam controversiam non intrando al. w odeprze nye wstąpuyąncz postulat et petivit se ad ius terrerestre mitti cum pena 1486 *AGZ* XVII 228; In judiciis terrestribus et capitaneorum controversiae... possunt fieri ante responsionem al. przeth odeprza per reum factam 1496 *JusPol* 336.

Odeprzeć, Otprzeć 1. *'odpowiedzieć na zarzuty przeciwnika procesowego (zwłaszcza powoda), adversario (praecipue actori) crimina inferenti apud iudices respondere'*: Gdim szedzal... kmyeczem,... nye wimerzylasz my trzecey roley... Item domina subiudicissa dixit: Nye chczą szą othprzecz... y tho *othklodam do xądza 1443 *TymProc* 344; Wnuczek vult causam istam retorquere al. *odeprrzecz et contra eam agere 1466 *AGZ* XV 44; A quo Kundrato... procurator respondit:... Ego peto evasionem decerni cum pena trium marcarum propter inordinatam citacionem... Procurator Victorine replicando dixit:... Hic kmethones obmisit al. nye odparl o ludzy, ideo peto decerni penam trium marcarum 1488 *AGZ* XVII 248; Procurator... memoriale posuit in hec verba: Hic coadiutores non impugnavit al. nye odparl, rogo adiudicari et decerni a quolibet coadiutore nobili per tres marcas 1496 *AGZ* XVII 332; Procurator Maskonis dixit: Ex quo coadiutores non repulit al. nye odparl, peto ipsum condemnari 1497 *ib.* 340.

2. *'odsunąć od czegoś, nie dopuścić do czegoś, ab aliqua re amovere, prohibere' (?)*: ⟨W⟩ awrzynyecz szaługe na Marczyna, ysze gemv maczerz zabyl, ale Marczyn w odpowyedzy Wawrzynczowy przyganyl rzekącz, yszby nye byl od dobrey maczerze porodzony, chcząc gy od rzeczy odeprzecz *Dział* 31; Et super hoc Blazno posuit suum grosum al. y roky *pyrszwe, quod debet accipere suam partem pecunie, a tam nye ma yego odeprzecz nykth 1496 *Trześn* 132.

3. *'poprawić, corrigere, emendare'*: Zamylyl-ly czlowyek przyszągą, moze dobrze szam... szye odeprzecz (*OrtBrRp* 71, 1: podeprzecz), szlowye wthore,... albo gylyekrocz bądzye yemu potrzebyszna przyszągacz, ... asz przyszyaze, yako roszkazano *OrtMac* 95.

Odeprzenie *'odpowiedź na zarzuty przeciwnika procesowego (zwłaszcza powoda), responsio adversario (praecipue actori) crimina inferenti apud iudices data'*: Sicut post omnem odeprzenie patris Striczonis, quo noluit, dimittit et obligauit 1394 *TPaw* III nr 3347.

Oderwać, Oterwać *'odłączyć coś od czegoś siłą, szarpnięciem, odciągnąć, abrumpere, avellere'*: Abstractus, id est a bono separatus, quia violenter per carnem propriam prouidus et dyabolum tractus oterwan (*war. kal.*: othervany, unusquisque vero tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus Jac 1, 14) *MPKJ* V 136; Oderwaly eripuerunt XV *p. post. Kałużn* 275. ~ *Cf.* **Odezwać.**

Oderznąć *corruptum pro* odegnać *'odpędzić, abigere, depellere'*: Oderznąły (*war. lub. rp.*: odegnaly) eiecerunt (erant autem... filiae, quae venerunt ad hauriendam aquam... Supervenere pastores et eiecerunt eas Ex 2, 17) 1471 *MPKJ* V 15.

Odesłać *formy*: *imper. 2. pl.* odeślicie XV *med. SKJ* V 265; ~ *inf.* odesłać 1441 *AGZ* XI 177; ~ *praet. 3. sg. m.* odesłał *BZ* IV Reg 14, 9; *neutr.* odesłało 1458 *AGZ* XI 431. 432; ~ *part. praet. pass. ac. sg. m.* odesłanego *Rozm* 112; *l. sg. m.* (na) odesłanem 1474 *AGZ* XVIII 75.

Znaczenia: **1.** *'przesłać, odesłać z powrotem na dawne miejsce, mittere, remittere'*: Tedi Amazias poslal ku Ioasowy..., y odeslal krol Ioas israhelski Amazowy (remisitque, *sc.* nuntios, Ioas rex Israel ad Amasiam regem) *BZ* IV Reg 14, 9; Archelaus... vzryal posla svego rannem odesłanego (cum autem vulneratum remisissent chiliarchum) *Rozm* 112; ~ *'przesłać wiadomość, nuntium mittere'*: Ite et interrogate diligenter de puero et cum inveneritis, renunciate, odeszlycze, michi, vt et ego veniens adorem eum (Mat 2, 8) XV *med. SKJ* V 265.

2. *'skierować do innego sądu, causam ad alium iudicem remittere'*: Nicolaus... affectavit se missurum al. odeslacz ad districtum Cracouiensem 1441 *AGZ* XI 177; Terminum habent ad succamerarium pro graniciebus. Ius ipsis decrevit al. prawo gye odesslalo ad succamerarium y s tym sporem 1458 *ib.* 431, *sim. ib., sim. ib.* 432; ~ rok odesłany *'termin sądowy, na którym rozpatrywano sprawy odesłane z innego sądu, dies iudicio constituta, qua causae ex inferiori iudicio missae cognoscuntur'*: Stanislaus... actor in termino remisso al. na rocze odeslanem alloquebatur super... Nicolaum 1474 *AGZ* XVIII 75.

(Odesłanie) Odsłanie *'oddalenie, odprawienie, amotio, remotio'*: Odslanye relegacio 1437 *Wisł* nr 228 s. 88.

Odeszcie *cf.* **Odejście**

Odeszły 1. *'nieobecny, absens, qui non adest'*: Ani wam samim ya ta to zaslvbyenya sczwirdzayø..., alc wszistkim nynyeysim y odesslim (sed cunctis praesentibus et absentibus) *BZ* Deut 29, 15.

2. *'zanikły, qui evanuit, abiit'*: Victa fame natura fugit, vis arida, *gl.* fortitudo exsicata odesla mocz, fauces obserat 1466 *R* XXII 16.

3. *'taki który się kogoś wyrzekł, kogoś opuścił, apostata, qui aliquem deseruit'*: Apostatrices odesly, pobyegly (mitto ego te ad filios Israel, ad gentes apostatrices, quae recesserunt a me Ezech 2, 3) 1471 *MPKJ* V 103.

Odetchnąć *'wytchnąć, odpocząć, uspokoić się, ochłonąć, respirare, animum colligere'*: Myedzi rannimy israhelskimy padnyesz a nye odetchnyesz (non respirabis), az s nymy y zgynyesz *BZ* Judith 6, 4; Szmyercz do nyego przemowyla:... Jusz odethchny, nyeborakv, mow sze mnv, vbogy zakv, nye boy szya dzysz moyey scoly *De morte* w. 85; Svyathy Pyotr od szylnego placzv yedvo mogl przemovycz, a odetchnavschy maluczko y rzekl *Rozm* 699.

Odetchnienie *'wytchnienie, ulga, odpoczynek, respiratio, requies'*: Dusche swyąthy..., thys w praczach odpoczynyenye, w *gorączostczyach odethchnyenye y ochlodzenye (in aestu temperies) XV *p. post. R* XIII s. XXIV.

Odetknąć *'oznaczyć, wyznaczyć, oddzielić jako dziesięcinę, (decimam) designare' (?)*: To syto, czsom bral v kosnika, to bylo ne odethcone (*leg.* odetczone) 1408 *HubeZb* 123.

Odewrócić *cf.* **Odwrócić**

Odewrzeć, Otewrzeć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* otewrze *BZ* Deut 28, 12; odewrze *BZ* Deut 20, 11; *3. pl.* otewrą *BZ* Tob 11, 8; ~ *imper. 2. sg.* odewrzy *BZ* IV Reg 19, 16; ~ *inf.* odewrzeć *BZ* IV Reg 15, 16; ~ *condit. 3. sg. m.* by odwarł *BZ* Jer 13, 19; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* otwarta XV *JA* XV 534; *neutr.* otwarto *BZ* Is 48, 8; ~ *praes. pass. 3. pl. f.* otwarty są *BZ* Nah 2, 6; ~ *fut. pass. 3. pl. f.* otwarty będą *BZ* Nah 3, 13.

Znaczenia: **1.** *'otworzyć, odemknąć, np. bramę, drzwi, umożliwiając dostanie się do środka lub wydostanie na zewnątrz, aperire, reserare, patefacere'*: Przymye-li gy a odewrze tobye broni (si... aperuerit tibi portas) *BZ* Deut 20, 11; Otewrze pan skarb (aperiet dominus thesaurum) swoy nalepsy, nyebo, aby deszcz dalo zemi twey czasem swim *ib.* 28, 12; Tedi pobyl Manaen Tepsam a wszitki, ktorzi bily w nyem..., bo gemv nye chcyely odewrzecz (noluerant enim aperire ei) *BZ* IV Reg 15, 16; Myasta wasza... zawarta sø a nye, kto bi odwarł (non est, qui aperiat) *BZ* Jer 13, 19; Broni po⟨to⟩kowe otwarti sø (portae fluviorum apertae sunt) *BZ* Nah 2, 6; Otwarti bø⟨dą⟩ broni twe (pandentur portae terrae tuae) *ib.* 3, 13; ~ odewrzeć oczy: Odewrzi, panye, oczy twoge (aperi, domine, oculos tuos) a wydz! *BZ* IV Reg 19, 16; ~ otewrą się oczy *czyjeś 'ktoś odzyska wzrok, aliquis oculos amissos recuperabit'*: Iako richlo pomazes, otewrø syø oczi gego (aperientur oculi eius) *BZ* Tob 11, 8; ~ otwarto *(jest)* ucho *czyjeś 'ktoś słyszy, aliquis audit'*: Anysz sliszal..., any od oney chwyle ot⟨war⟩to vcho twe (neque ex tunc aperta est auris tua) *BZ* Is 48, 8.

2. *'wyjawić, ujawnić, wyznać, aperire, palam facere'*: (spowiedź) otwarta *'spowiedź szczera, bez ukrywania, confessio aperta, simplex, non simulata'*: Sit... confessio... czysta, oth⟨w⟩arta (nuda, *PF* I 476, *Zab* 451, *R* XXV 138: odkryta), rostropna y dobrowolna XV *JA* XV 534.

Odewskazać *'przekazać, powtórzyć, tradere, repetere'*: Y przyszedl... pysarz ku krolyowy y odewskazal gemv (renuntiavit ei) to, czso przikazal gemv Elchias *BZ* IV Reg 22, 9.

Odewstać *'odstać, oddzielić się, recedere, separari'*: Chczą tako, yze y (*leg.* ji, *sc.* Jesusa) byly tako vbyly, yze vschytka skora zbytha z yego czyala, az bylo y myaszo od skory odevstalo *Rozm* 819.

Odewzdać *'oddać w posiadanie, zdać, aliquid possidendum tradere'*: Przedal Symek s matierzu swu dom, o (*pro* a *?*) tu yemu zaplaczyl, a Symek yemu odewsdal z matierzu swu, yako yest obyczay 1495 *FontesŚl* II 16.

Odewziąć *cf.* **Odezwać**

Odezwać, Otezwać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* otzowie *Sul* 48. 50; odzowie *Sul* 16, *Dział* 2; ~ *imper. 2. pl.* odzowcie 1471 *MPKJ* V 93; ~ *inf.* otezwać *ca* 1500 *Erz* 55; odezwać *ca* 1428 *PF* I 489, *Rozm* 135. 554. 621; ~ *praet. 3. sg. m.* odezwał 1444 *AGZ* XI 238, *Rozm* 107; ~ *condit. 3. sg. m.* -by otezwał *Sul* 49; -by odezwał *Rozm* 105; *3. pl. m.* -by odezwali *Rozm* 174; ~ *part. praet. act.* odezwały *cf.* **Odezwały**; ~ *inf. pass. sg. neutr.* być odezwano *Dział* 13.

Znaczenia: **1.** *'odwołać, cofnąć, revocare, retractare'*: **a.** *poprzednią decyzję, dawniejsze orzeczenie, sententiam priorem*: Odeswacz reuocare *ca* 1428 *PF* I 489; Reuocare przywroczyez, othezvacz, othzyvacz *ca* 1500 *Erz* 55; Antipater bal szye, aby nyegdy Herod nye odezval kro-

lyestva od nyego k tym szyrotam (ne ad pupillos fratrum suorum quandoque regnum revocaret Herodes), by ym po maczyerzy przyschlvchalo blysze *Rozm* 105; Herod... zvyedzyaw, yze Antypater o yego szmyerczy mysłyl, odezval (revocavit) to, czo y (*leg.* ji 'go') byl po sobye krolyem namyenyl *ib.* 107; Proscha mązow vczonych, naydały to to ysto byly (*pro* być*?*) przeczyw drodze prawd[z]y, aby poprawyły albo owszeya odezvaly (ut... illa corrigant vel penitus abradant), albo yestly yem to lyvbo, aby wschytky xyangy zesly ('zeżgli'*?*) *ib.* 174; ~ **b.** *słowa zniesławiające, ubliżające, lżące, verba contumeliosa*: Bandzeli slachcziez slachcziczovy layaal, synem gy kvrwym zowąncz, a nye odzowye any zaprzy (et non revocat neque negat), szeszczdzeszątth grzywyen... ma szą wyedzecz przepascz *Sul* 16; Acz slachczycz slachczyczowy, rowny rownemv, a czestnyk czestnykowy layalby, myenyącz gy kvrwym synem, acz thym nathemyescze nye othzowye (*Dział* 39: nye odwolal) alybo nye zaprzy (si... improperaverit... et statim non revocat aut non negat), czszo mowyl..., zaplaczi szeszczdzesąth grzywyen... A thakesz mowymy, gdyby macz gego kvrvą myanowal, a nye otheszwal (et non revocavit, *Dział* 39: a nye odwolal) any doszwyathczyl, czso mowyl, w thakąsz vyną skazvyemy gy bicz vpadlym *Sul* 48—9.

2. '*skłonić do zmiany postanowienia, odwieść od czegoś (złego), aliquem ab aliqua re (ab aliquo consilio malo) avertere, deducere*': Smączył szye yest (*sc.* Jesus)... Iudaschovy myloszyerdnye szye zalvyącz y svyadczyl yest, chcząc y (*leg.* ji 'go') od yego zlego vmysla odewzacz (*pro* odezwacz *?*), przyvodząc na yegoss yawną zgloba slovy dobrovolnymy *Rozm* 544; O przekląty Iudaschw, ova mystrz tvoy s vyelyka laską vmyl tobye nogy, nyeyednemv nye podał swą ąką chlyeba, yedno tobye myloszczyvye, chcząc czyebye odezvacz od tvego zlego vmyschlv, a wzdy szye nad nym nye chczesch zmylovacz *ib.* 554; Chczyal y (*sc.* Judasza) yescze ode zlego vmysla odezvacz *ib.* 621.

3. '*z powrotem przywołać, revocare, advocare*': Y chczesz y (*leg.* ji 'go') vzcrzesycz a kv yego pyrvschemv zyvotv odezvacz (si vis ergo... a morte suscitare ipsum et ad pristinam vitam revocare)? *Rozm* 135.

4. '*zakwestionować decyzję sędziego, iudicis sententiam in dubium vocare*': Kedi ktho nagany abo othzowye (*Dział* 42: narzecze) skazanya (cum aliquis arguit seu provocat sententiam) pana krakowskego, czso rzeczono gest pospolicze narzeczenye alybo naganyenye, lvpyeze gronostayowe... dacz... powynyen bącz *Sul* 50; Aczby nyektory sądza..., dzerszącz strona yedna, zdal abo skazal y przysądzyl... nyesprawiedlywie, vczązayącz drvgą stroną, tedy strona vczązona odzowie syą kv wysszemv stolv (et propter hoc pars damnata ad superiorem appellat, *Sul* 55: strona skazana do wyszszego byla otheszwala) *Dział* 2; ~ Nicolaus... citaverat Allexandrum... pro violencia... Ibidem stans Allexander... appellavit al. odezwal ad dominum capitaneum 1444 *AGZ* XI 238; Chczemy, aby pan cracowsky w trzech myastoch... sądzyl. Paknyali... badze sądzycz po gynszym myastom, tedy od nyego mosze bycz odezwano, yako nye od prawego sądzey (tamquam a non suo iudice, quidquid factum fuerit vel iudicatum, nullam habeat firmitatem) *Dział* 13.

5. *dubium*: odezwać się '*zawołać, przemówić do kogoś, czy też przyzwać, wezwać, vocare, advocare, vel alloqui*': Odzowczie schią advocate (*war. lub. rp.*: ozowczye syą, loquimini ad cor Jerusalem et advocate eam Is 40, 2)! 1471 *MPKJ* V 93.

(Odezwały) Otezwały '*ten kto kwestionuje decyzję sędziego, qui iudicis sententiam in dubium vocat*': Gdyby... szą̨dza... skazowalby przecywko kthorey stronye gynszey, yą skazvyącz o nyekthorą rzecz... w szą̨nd wwyedzoną, a przetho strona skazana do wyszszego byla otheszwala (propter hoc pars damnata ad superiorem appellat, *Dział* 2: tedy strona vczązona odzowie syą kv wysszemv stolv),... szą̨ndza, oth kogo othzywayą..., pyrwey nye chcze any ma swego bronycz skazanya, alysz pirwey przes stroną otheszwalą (per partem) trzy grzywny... gemv bądą dany *Sul* 55.

Odezwanie '*cofnięcie, odwołanie, revocatio, retractio*' *(?)*: Asignavimus eis terminum... coram eodem principe in causa vlg. o odeswane croczewszkey zasztawi 1425 *KsMaz* II nr 1602.

Odgalić 1. '*pozbawić włosów, uczynić łysym, aliquem calvum facere*': Odgały decalvabit XV *med. GlWroc* 231v; Decalvabit, id est odgały dominus verticem filiarum Syon (Is 3, 17) XV *p. post. Kałuż̇n* 281.

2. '*odkryć, odsłonić, aperire, revelare*': Odgalona reuelata (meretrix, audi...! Quia... revelata est ignominia tua in fornicationibus tuis Ezech 16, 36) 1471 *MPKJ* V 104.

Odganiać, Otganiać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* odganiasz *Pul* 87, 15; ~ *imper. 2. sg.* otganiaj *Fl* 118, 10; odganiaj *Fl* i *Pul* 43, 25, *Pul* 118, 10; ~ *inf.* odganiać 1436 *ZapWarsz* nr 469; ~ *praet. 1. sg. m.* -śm odganiał 1397 *Pozn* nr 334.

Znaczenie: '*odpędzać, zmuszać do odejścia, abigere, depellere, repellere*': Jacom ne vadzil Piotraszeui predacz pol Raszcowa anismu (*leg.* aniśm mu) kupczeff odganal 1397 *Pozn* nr 334; Pauel nye seslal odganacz swerza oth Pyotrowich syeci 1436 *ZapWarsz* nr 469; ~ Wstan... gospodne, wstan y ne odganay do koncza (ne repellas in finem) *Fl* 43, 25, *sim. Pul*; Ne otganay (*Pul*: nye odganyay) mø ot kaszny twoych (ne repellas me a mandatis tuis) *Fl* 118, 10; Czemu, boze, odganyasz (*Fl*: *odpodzasz) modlytwę moyę (ut quid, domine, repellis orationem meam), odwraczasz oblycze twoye ode mnye? *Pul* 87, 15.

Oganić *cf.* **Odjąć**

Odgarniać *(?) 'odsuwać, odłączać, oddalać od kogoś, amovere, removere ab aliquo*': Awlsus oddalyl szą, odgarnyal (*war. kal.*: oddalil schią, odsedl, et ipse avulsus est ab eis Luc 22, 41) *MPKJ* V 124.

Odgłoszenie '*echo, odgłos, vox reciproca, echo*': Odglossenye echo 1451 *R* XXII 41.

(Odgraniczyć) Otgrańczyć '*oddzielić granicą, limitibus determinare*': Ego intercedo fratrem meum, non faciens nec habens controversisti limita vlg. otgrancone 1408 *KsMaz* I nr 1178.

Odgrażać '*groźbą odwodzić od czegoś, odstraszać, minari, comminari, minis deterrere*': Jakom ya nye nayachal na dom yego s ostrą bronyą... anym go odgrazal, aby o swe rzeczy nye movyl, kthore mv pokradzyony 1494 *ZapWarsz* nr 1768a.

Odgrodzić 1. '*usunąć ogrodzenie lub zagrodzenie, rozebrać płot, saepem amovere, delere*': Viam odgrodzicz vel liberam mittere 1428 *ArchTerCrac* CXLVI 159, 244; Quem ortulum ipse Stanislaus sepiuit et fossatum predictum fodit violenter... Et predicto Stanislao judicium decreuit, quod idem Stanislaus predictum ortulum resepire al. odgrodzicz et ipsum fossatum viceuersa insipare al. zassipacz debet 1443 *StPPP* II nr 3133.

2. '*odsłonić, odkryć, detegere, revelare*': Odgrodz *swø swyatloscz naszø w twem domv, panye (detegere luminare nostrum in domo domini)! *BZ* II Esdr 8, 80.

Odgrozić '*groźbą odwieść od czegoś, odstraszyć, minari, comminari, minis deterrere*': Jacom przi tem bil, jaco Maczey odgroszil mø, yszem ne dal Maczeyewy penødzy na dobro 1391 *Pozn* nr 294; Unus testis juravit, secundus non fuit. Tunc dixit... prolocutor...: Tu, ministerialis, unus testis, scilicet secundus non est, et est mihi repulsus, scilicet odgroszon, et super hoc habeo unum domicellum, qui hoc cognoscet, quod idem presbiter coram eodem domicello cognovit, quod fuit repulsus et non fuit ausus jurare 1400 *Leksz* II nr 2453; Petrus Katherinam consortem Stassek de ibidem alias odgroszil, quod eam reduxit a juramento per judicium decreto 1476 *StPPP* II nr 4164.

Odić *cf.* **Odejść**

Odimać *cf.* **Odejmać**

Odjąć, Otjąć *formy*: *praes. ind. 1. sg.* otejmę *BZ* I Par 17, 13; odejmę *De morte* w. 473. 475, *Rozm* 170; *2. sg.* otejmiesz *Pul* 103, 30; odejmiesz *Fl* 103, 30, *BZ* I Reg 30, 8; *3. sg.* otejmie *Fl* 33, 7, 1466 *R* XXII 14, *Pul* 49, 23; odejmie *BZ* Lev 4, 31. 35, *Pul* 33, 7, XV *p. post. R* I s. XLI, *Rozm* 487; odemie XV *in. R* XXIV 72. 73, *Rozm* 7; odymie *Pul* 36, 42; *3. pl.* odejmą *Rozm* 389. 409; ~ *praes. ind. z partykułą* ać *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *3. sg.* ać odejmie *BZ* Ex 10, 17; ~ *imper. 2. sg.* otejmi *Fl* 118, 22. 29, *Fl* i *Pul* 38, 13. 42, 1; odejmi *BZ* Ex 34, 9, *MW* 23b. 140a, *Pul* 24, 21, *etc.*; odemi *(?) ca* 1431 *Msza* XII s. 214; ~ *inf.* otjąć *ca* 1428 *PF* I 480, XV *med. R* XXII 247, *Aleksy* w. 229. 230; odjąć *Błaż* 320, 1456 *ZabUPozn* 110. 117, *Dział* 46, *Rozm* 93. 168. 218. 509. 641; ~ *praet. 1. sg. m.* odjął jeśm *Fl* II Prol 5; -śm otjął *BZ* I Par 17, 13; -m otjął 1405 *KsMaz* I nr 516, 1448 *ZapWarsz* nr 893, 1482 *ib.* nr 1598; -m odjął 1406 *KsMaz* I nr 739, 1434 *KsMaz* III nr 667, 1465 *ZapWarsz* nr 1171; *2. sg. m.* jeś otjął *BZ* Tob 5, 23; odjąłeś *BZ* Neh 9, 20, *Pul* 20, 2; *3. sg. m.* otjął jest *BZ* Gen 31, 1. 9; jest otjął *BZ* Gen 31, 16; otjął *Bogur* F, 1401 *Pozn* nr 496, 1412 *KsMaz* I nr 1867, 1418 *TPaw* VII nr 477, 1448 *ZapWarsz* nr 893; odjął 1393 *TPaw* IV nr 4619, 1400 *Leksz* II nr 910, *Bogur* B—E, *etc.*; *1. pl. m.* (my) otjęli 1396 *TPaw* III nr 3797; *3. pl. m.* otjęli 1402 *KsMaz* I nr 259; ~ *plqperf. 3. pl. m.* byli odjęli *BZ* Gen 21, 25; ~ *condit. 1. sg. m.* -bych odjął *Rozm* 500; *2. sg. m.* (-)by odjął *Fl* i *Pul* 30, 2, *BZ* Gen 31, 31, *Rozm* 637; *3. sg. m.* odjąłby *Sul* 112; (-)by odjął *Fl* 49, 23, *Pul* 70, 12, *Rozm* 528. 641. 732; *f.* -by odjęła *OrtMac* 97, 1466 *R* XXII 16; *3. pl. m.* bychą odjęli *Fl* 39, 19; odjęliby *Rozm* 780; by odjęli *Pul* 39, 19, *Rozm* 612; ~ *part. praet. act. adv.* odjąwszy 1466 *R* XXII 11; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* otjęt 1404 *Piek* VI 230; odjęt XV *med. SKJ* V 275; *f.* otjęta 1453 *R* XXV 210; odjęta 1466 *R* XXII 19; *neutr.* odjęto *Rozm* 175; *g. sg. neutr.* odjętego *BZ* Lev 22, 24; *ac. sg. m.* odjęty *Rozm* 641; *f.* otjętą *Sul* 58; *neutr.* odjęte *BZ* Deut 23, 1; *ac. pl.* odjęte XV *p. post. PF* III 287; ~ *praes. pass. 3. sg. f.* odjęta bywa XV *med.*

R XXV 155; *neutr.* otjęto jest *Fl* Ez 3; odjęto jest *Pul* Ez 3; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie odjęt *Sul* 112, *BZ* II Par 7, 18; *f.* będzie odjęta *Rozm* 334; *neutr.* odjęto będzie *BZ* Num 24, 7, *Rozm* 411; będzie odjęto *Rozm* 490; *3. pl. m.* odjęty będą *Fl* 9, 26; ~ *praet. pass. 3. sg. f.* jest była otjęta *Gn* 177a; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* -by odjęt *Rozm* 512. 612; byłby odjęt *Sul* 112; *3. pl. m.* odjęty by były *BZ* Ex 22, 7.

Znaczenia: **1.** '*oddzielić, odłączyć, usunąć, odsunąć, auferre, adimere, amovere*': A gdisz bil Moyszesz sczyøgnøl røkø na morze, odyøl ge pan wyenym wyatra (abstulit illud dominus flante vento) *BZ* Ex 14, 21; Wszystek tuk odeymye (omnem... adipem auferens), yakosz obyczay gest w obyatach pokoynich, zakadzy na oltarzv *BZ* Lev 4, 31, *sim. ib.* 4, 35; Dobitczø starte... albo vczøtego, albo odyøtego lona (quod... ablatis testiculis est) nye offyervicze panv *ib.* 22, 24; Nye wnidze cziszczoni albo zdawyone lono mayøcz, albo odyøte, albo odrzazane mayøcz (amputatis testiculis et abscisso veretro), w kosczol bozi *BZ* Deut 23, 1; Sic rubigo, *rsdza, rei pellitur, odyątha, igne dei 1466 *R* XXII 19; ~ Gensze... odyøøl muchy od ffaraona (abstulit muscas a pharaone) *BZ* Ex 8, 31.

2. '*wziąć, zabrać, odebrać, auferre, eripere, recipere*': **a.** *rzeczy konkretne*: Martinus Stephanum przeprosił pro ipsius penis et ortum sibi non odyal 1393 *TPaw* IV nr 4619; Sicut nos ne otyøli leporem nec fecimus violenciam 1396 *TPaw* III nr 3797; Luthognew vranil Zemøthø chøsebno rzeczø y sczith gemu odiøl 1400 *Leksz* II nr 910, *sim.* 1402 *JA* VI 207, 1404 *Pyzdr* nr 287; Pokolene moge otyøto gest (*Pul*: odyęto yest) y ottoczono gest ode mne (generatio mea ablata est et convoluta est a me Is 38, 12) *Fl* Ez 3; Iaco moy szinowi(e Woyczechow(ym paropcom ne otyøli zayøcza szilø 1402 *KsMaz* I nr 259; O chtori chlew na mø zalowal Falislaw, tenem ia odial s gego wolø 1406 *ib.* nr 739; Tsom ya vczinil Potrowi, tom vczinil za gego poczøthkem, kedi mi bydlo rosgnal hy othyøl 1412 *ib.* nr 1867, *sim.* 1418 *TPaw* VII nr 477; Si autem fortior illo superveniens, vicerit eum, vniuersa arma eius aufert odeme (Luc 11, 22) XV *in. R* XXIV 72; Gdiby ktho o slodzeysthwo... byl przekonan trzykrocz, alybo rzecz vkradłą lvbo gvalthem othyątha (*Dział* 56: wzatą) wroczylby (rem furtivam seu violenter ablatam restituerit), then przeseczczywy ostan na wyeky *Sul* 58; Hedvigim invisere, postquam tibi fata tulere otyali XV *p. pr. R* XVI 337; Otplata... opliwyta gest na nyebyesschech, gdzye wam nykt otyączy ny wsyączy, ny vcrascz nye moze XV *med. R* XXII 247; Wsz(y thczy proszyli boga za tho,... by mv mogly lyst othyączy, a wszdy mv go nye mogli othyączy *Aleksy* w. 229—30; Y porokowal gest Abimelech prze studnyczø wodi, ges to nasylym biły odyøły slugi gego (quem vi abstulerant servi eius) *BZ* Gen 21, 25; Otyøl gest Iacob wszitko (tulit Iacob omnia), czsosz gest myal nasz oczyecz *ib.* 31, 1, *sim. ib.* 31, 9; Gdisz gest bog *otyol wszitko sboze naszemu oczczu (deus tulit opes patris nostri), a dal nam *ib.* 31, 16; Aczbi kto polyeczyl przyyaczyelyowy pyenyødzc..., a od tego, ktory przyyøl, kradzesztwem *odyoty bi bily (furto ablata fuerint), bødzyely nalyeszon zlodzey, dwoyako ma wroczyczy *BZ* Ex 22, 7; Kyg, podpora staroscy naszey, nama gesz otiøl (baculum... tulisti) *BZ* Tob 5, 23; Manni twey nye odiølesz gym od gich vst (manna tuum non prohibuisti ab ore eorum) *BZ* Neh 9, 20; Yakom ya nye sbyl Malgorzathy... anym gey myecza odyal 1465 *ZapWarsz* nr 1171; Odeyma mv torlop kvny..., odeyma mv koszuch lyszy y pla[cz]scz *De morte* w. 473—5; Jakom ya thego kmyecza Andrzeya nye wszyal gwalthem Katharzynye... anym vszythkow oth nyego othyal 1482 *ZapWarsz* nr 1598; Temv, ktory nye ma, y to, czo ma, odeyma (auferetur ab eo Luc 19, 26) *Rozm* 409; Kazdemv... ktory ny ma, y to, czo ma, bądzye odyąto (quod videtur habere, auferetur ab eo Mat 25, 29) *ib.* 490; ~ Et talis filius sibi fuit iniuste, nyesprawyedływe, per talem mortem ablatus odyąth XV *med. SKJ* V 275; Gesm szø bal, abi my nye odyøl swey dzewky (ne violenter auferres filias tuas) *BZ* Gen 31, 31; Nye bødzecz odiøt s pokolenya twego møsz (non auferetur de stirpe tua vir), gen bi bil ksyøszøcyem w Israhelu *BZ* II Par 7, 18; Herodya, ktorasz potem odyal Antipas bratu svemv Phylypovy (quam... abstulit Philippo) *Rozm* 105, *sim. ib.* 242. 243; Czlovyeka, ktoregosz nam dal tovarzyscha kv mace, tego nynye gvaltem chczesch odyączy (hunc auferre violenter a nobis tu venisti) *ib.* 218; Przydą dny, kyedy bądzye od nych iunoscha odyąth (cum auferetur ab eis sponsus Mat 9, 15) *ib.* 295; ~ **b.** *abstrakta*: Dyablu gest byla gego mocz othgøtha *Gn* 177a; Odiøti bødø (*Pul*: oddalyony będą) sødowe twogi od oblicza iego (auferuntur iudicia tua a facie eius) *Fl* 9, 26; Osromoczeni... bødzcze..., gisz szukaiø dusze moiey, bichø *odioli iø (*Pul:* by odyęły, ut auferant eam) *Fl* 39, 19; Odeymesz (*Pul*: oteymyesz) duch gich (auferes spiritum eorum) y zgynø *Fl* 103, 30;

Gaudium vestrum nemo tollet, odeme, a vobis (Jo 16, 22) XV *in. R* XXIV 73; Mnymasz, by twe[y] møky mogly odyøcz miloscz bozø (dei mei... auferre amorem)? *Błaż* 320, *sim.* 1456 *ZabUPozn* 110; Gracia subtrahitur odyantha bywa XV *med. R* XXV 155; Dzewka... przyyalą krolevycza, gym szmyercz pobodzona y dyablv mocz othyatha 1453 *ib.* 210; Blogoslawyon bødz, panye boze... Abrahama, genze nye odyøl (non abstulit) swey sprawyedlywey myloszczy ot mego pana *BZ* Gen 24, 27; Mylosyerdza mego nye oteymø ot nyego, iakosm otiøl ot tego (misericordiam meam non auferam ab eo, sicut abstuli ab eo), gen przed tobø bil *BZ* I Par 17, 13; Adimere *othøcz, oddalycz, othenczycz (*pro* otlenczycz ?) *ca* 1455 *JA* XIV 492; Suspensis deliciis odyawszy *nyeczustoszczy 1466 *R* XXII 11; Non rapiat, nye oteymye, nox vna mihi bona mille dierum *ib.* 14; Woley yego warg nye odyąlesz yemu (non fraudasti eum, *Fl*: ne zdradzil ies iego) *Pul* 20, 2; Ducha szwyętego twego nye odeymy (*Fl*: ne oteymuy) ode mnye (ne auferas a me) *Pul* 50, 12; Marya vybrala nalepscha *czestką, ktora nye bądzye odyąta od nyey (quae non auferetur ab ea Luc 10, 42) *Rozm* 334, *sim. ib.*; Mam bycz posluschen svemv oyczv, yze myą szle..., abych czlovyeka vybavyl s pyekla a tesz abych mocz tą odyął *ib.* 500; A to przeto vczynyl (*sc.* Jesus), aby krnąbrnoscz od nyevyernych Zydow odyął *ib.* 528; Ktore vcho myeczem svyątego Pyotra vczyąto nye przeto, yschby ym duchovny rozvm odyął, ale yze ym odyąthy rozvm duchowny boskyem sądem vkazal *ib.* 641; ~ Odyøto bødze krolewstwo iego (auferetur regnum illius) *BZ* Num 24, 7, *sim. Rozm* 411; Odyąto yemv krolewstwo *Rozm* 175; Wyem, czo vczynye, yze kyedy my odeymą vlodarztwo (cum amotus fuero a vilicatione Luc 16, 4) *ib.* 389; Przydzye pan onego slugy... y odeymye r⟨z⟩ądy yego (et dividet eum Mat 24, 51) *ib.* 487; ~ Yacom ya ne wszanl Szbeychi silø anim ye *dzewseva othyøl 1405 *KsMaz* I nr 516; Iako ya Przibki nye bil anym gey dzewstwa gwaltem odyal 1434 *KsMaz* III nr 667; O ktori gwalth Katharzina na mya zalowala, thegom yey nye vczinyl anym yey dzewstwa othyal... Thego yey nye vczinil any yey dzewstwa othyøl 1448 *ZapWarsz* nr 893; ~ Odiøl iesm przecorø od sinow israhelzkich (abstuli opprobrium a filiis Israel) *Fl* II Prol 5; Oteymy (*Pul*: odeymy) ote mne (aufer a me) przeczywnoscz y potøpø *Fl* 118, 22, *sim. Fl* 118, 29, *Fl* i *Pul* 38, 13; Proszczye pana boga waszego, acz odeymye ode mnye tø to szmyercz (ut auferat a me mortem istam) *BZ* Ex 10, 17; Odeymy (auferas) nyeprawoszcz naszyø y grzechi *ib.* 34, 9, *sim. MW* 23b, *Pul* 118, 29; Et per hoc Christus voluit tollere, odyącz, a peccatoribus desperacionem 1456 *ZabUPozn* 117; Mihi vestra necem clemencia demat aby odyąlą 1466 *R* XXII 16; Solibus ereptos, odyathe, hiemi formica labores sustulit XV *p. post. PF* III 287; Bo gdy bądzye lakozyrcza, obiczagya gynako thego nye odmyeny y nye odeymye aby z szmyerczyą (vix aliter quam morte moris mutabit) XV *p. post. R* I s. XLI; Pocznyesch y porodzysch plod, yen cząskoscz placzv y smąthkv tvego yąsz (*leg.* już) odemye (tollet molem) *Rozm* 7; Yako zmartvychvstaną, takosch czy szye pokazą... a wschytka tvoya tesnyczą odeymą (cunctamque tuam... tristitiam delebo) *ib.* 170.

3. *'odebrać, odbić (coś zabranego, skradzionego), recipere, recuperare (furtum, ablatum)'*: Dersek stronø mansa Oczanslawy veradl y Jacub yø gemu otyanl 1401 *Pozn* nr 496; Choyenski wsdzal powros na *zapitego czloweka y wloczil gy, y chczal gy obesicz, alisz mu otyant 1404 *Piek* VI 230; Predam, lup, tulit odyal 1444 *R* XXIII 303; Gdi ktori slachczicz... konya... albo crowąn, cradzone, od zlodzyeya odyanlbi albo odbyl (a fure defensaverit aut repercusserit), tegdi cziy kon bąndzye albo bilbi odyanth, ot kaliszdego konya pyancznaczczye groschi... zaplaczy *Sul* 112; Gedz za nymy (*sc.* lotrami), bo zayste zgymasz ge a odeymyesz lup (excuties praedam) *BZ* I Reg 30, 8; Naszą mocz chczesch przemocz, nasz lup albo nasz sboy ząsdasz odyącz (nostram asportare praedam) *Rozm* 218, *sim. ib.* 168; ~ *'uwolnić kogoś, wyrwać z niewoli, z rąk nieprzyjaciół, aliquem liberare, recuperare, e captivitate in libertatem restituere'*: Pospeszi, bi me odiøl (ut eruas me) *Fl* 30, 2, *sim. Pul*; Wpuszcza angol boszi w okolu boiøcich se iego y oteyme (*Pul*: odeymye) ie (eripiet eos) *Fl* 33, 7; Od czloweka zlego y lsciwego oteymi me (erue me) *Fl* 42, 1, *sim. Pul*; Rozumeycze temu, gisz zapominacze boga, bicz nekedi ne polapil, a ne bødze, iensze bi odiøl (qui eripiat, *Pul*: kto otteyme) *Fl* 49, 23, *sim. Pul* 70, 12; Werzisz w tho, czlowecze zbozny, ysz przesz trud bog swoy lud odyal (*Bogur* F: othyal) dyabley strozey *Bogur* B—E; Oth wyekugygo pothøpyenya n[y]asz odyemy (*leg.* odemi ?) ab eterna dampnacione nos eripi *ca* 1431 *Msza* XII s. 214; Dauid pobyl Fylystinske... a odiøl (tolleret) Geth y dzewki gego z røki Fylystinow *BZ* I Par 18, 1, *sim. Rozm* 810; Strzezy dussze moyey y odeymy (*Fl*: wiymi) mye (erue me) *Pul* 24, 21; I pomoze gym go-

spodzyn, y wyzwoły ye od grzesznykow, y odymye (*Fl*: wiyme) ye (et eruet eos a peccatoribus) *Pul* 36, 42; I odyøl (et abstulit, *Fl*: *podyøl) yako owcze lyud swoy *Pul* 77, 57; Szlyvthvy szyc, navyedzy y vczyeschy, dyablv odeymy *Naw* 68; Bądzyc... zamyeschanyc myedzy ludem y moga y (*leg.* ji 'go') nam odyączcz s naschych rąk *Rozm* 509; A odthychmyast Judasch schukal... podobnego czaszv, kyedy by y (*leg.* ji 'go') mogl naydz kromya tluscz, aby ym nye odyath z ych rąk *ib.* 512, *sim. ib.* 612; Przeto Zydove bronno schły lapacz mylego Iesucrista, yze szye baly iego przyączyelov, by ym yego nye odyąły *ib.* 612; Czały rok bychmy czyą chczyely mączyczc, a to bychmy zvyedzyely, k⟨t⟩o by czyą nam odyął *ib.* 732; ~ Gdyby człowyek osądzon na szmyercz sz prawa o (*pro* a *?*) krolewszką albo [o] gynna gwalthowną raką odyąla go od szmyerczy albo yakokolwyek odproszon, yako thego człowyeka mayą daley puszczyc albo dzyerzecz? *OrtMac* 97.

4. '*obronić, defendere, conservare*': Vczynyły... procuratora..., *poleczayocz themv... procuratorowy... mocz we wszytkych szwych rzeczach... w nasszem gbicze albo obgeszdze agendi, respondendi, defendendi vczynicz, othpowedacz, othyøcz *ca* 1428 *PF* I 480; ⟨A czby dzeczy mlode łyath doskonalych gescze nye myali, a o dzedzina bylibi przed sąd pozwany, a ty to dla nyedostathkv lyat abo rozvmv odyączsyą prawem nye mogą, tedy sądza prawo ma odloszycz y zawiessycz tako dlugo, az dzeczem lyata wynydą *Dział* 46; Swianti angele..., myloszywym vwyeszelenym odeymy dusza moia, kedy sie vbyerze czansez zlich duchow, aby ią widarly *MW* 140a; Yako szye nye mogly odyączc naschy bogovye (quomodo defendere se non potuerunt nostri dii), ysch szą zawsche vyczyasny a nyeprzemogączy? *Rozm* 93; Vczmy myecz svyathy..., aby odyął moy lud israelsky (gladium..., in quo deicies adversarios populi mei Israel II Mach 15, 16) *ib.* 637; Czy (*sc.* aniolowie) by mogły mnye odyączc podobnyey nyzly ty y vszyszczy ludzye na svyeczye *ib.* 641; By moye krolewsthwo bylo s tego svyatha, slugy moye zapravdą odyąłyby myą (ministri mei utique decertarent Jo 18, 36), yzbych nye podan Zydom *ib.* 780.

Odjąd '*stąd, stamtąd, inde, hinc*': Odiath syedl (*var. kal.*: odthand schedlem) profectus inde (profectus inde Abraham in terram australem, habitavit inter Cades et Sur Gen 20, 1) *MPKJ* V 10; ~ Wstøpil (*sc.* Krystus) na nebosza, sedzy na prawyczy boga oczcza wszemogøczego, odyød (inde, *Wierzę* 1: othyødze, 5. 14a. 16: odiądze, 4. 6: zyąd, 3: skandse, 8: skød, 13: odkąd, 7. 17. 18: stąd) przydze (*leg.* przyć *?*) yma sød⟨z⟩ycz szywe y martwe *Wierzę* 2. 14. 15.

Odjądże, Otjądże 1. *przysłówek zaimkowy względny, wprowadza zdanie okolicznikowe miejsca 'skąd, z którego miejsca, unde'*: Tymi to myedzami syø dokona. Strona polvdna... bødze myecz *kończe przeczyw wschodv slvnecznemv morze slone. *Ktorzisz obydø poslednye strony..., tak abi... przisli na polvdnye asz do Kadesbarne, odyødze to vinidø koncze (unde egredientur confinia) kv wszy gymyenyem Adar *BZ* Num 34, 4.

2. *przysłówek zaimkowy wskazujący 'stamtąd, inde'*: Wsztøpil (*sc.* Chrystus) w nebosza, szedzi na prawicze boga oczcza wszechmogøczego y othyødze (inde, *Wierzę* 5. 14a. 16: odiądze, 2. 14. 15: odyød, 4. 6: zyąd, 3: skandse, 8: skød, 13: odkąd, 7. 17. 18: stąd) przidze szødzicz zywich y marthwich *Wierzę* 1.

Odjechać, Otjechać, Otjachać *formy*: *praes. ind. 3. pl.* odjadą *BZ* Gen 14, 11; ~ *praet. 3. sg. m.* odjechał XV *med. GlWroc* 97v; *3. pl. m.* odjechali 1429 *MonIur* VI 4; ~ *part. praet. act.* otjechaw 1471 *ZapWarsz* nr 1416; odjechawszy *BZ* II Par 24, 25; ~ *part. praet. pass. ac. sg. m.* otjachanego 1467 *AGZ* XV 70.

Znaczenia: **1.** '*jadąc oddalić się, equo (curru) abire, discedere*': Imperatore autem pro quibusdam causis extra regionem secedente, odgechal, regina... ad carcerem properavit XV *med. GlWroc* 97v; Pobraly sø wszitkø korzyszcz Sodomskich a Gomorskich... y odyadø (abierunt) *BZ* Gen 14, 11; Wyelmy mala lyczba prziszla Syrskich... Precz odgechawszi (abeuntes), nyechaly gego (*sc.* Ioasa) *BZ* II Par 24, 25; ~ odjechać *kogoś 'odjechawszy zostawić, opuścić, porzucić kogoś, aliquem deserere, derelinquere*': Officialem... incipatum vidit et in cipo recessum al. othyachanego 1467 *AGZ* XV 70; Jakom ja yego nye obranyl anym yego othyechaw, zaszyą szyą wroczyl samoczwarth 1471 *ZapWarsz* nr 1416.

2. '*objechać (jakiś teren) wytyczając granice, equo circumire (spatium aliquod terrae) limitum constituendorum causa*': Philippus vendidit Iohanni rippam suam fluminis... cum porcione siluc sue, quas Michael et Stephanus... equitauerunt et exciserunt al. odyechali y odczosslai (*pro* odczossali) 1429 *MonIur* VI 4.

Odjechanie '*oddalenie się skądś na koniu a. na wozie, actus equo vel curru abeundi*': Romey byl sza (*leg.* bił się) jako dobrj człowek podluk jego sziku, a gego odgechanim ne stala (*sc.* się)

skoda panu Komorowskyc mu 1443 *StPPP* II nr 3153.

(Odjednać) Otjednać *'załatwić, ugodzić, componere, concordare'*: Adamowa iest za swim mozem burgmistrzem poznanskim a cosczanskim, nigdi ne othiednana iey rzecz z Grizinskim, ale Grizinski przed panem Sodziw⟨o⟩iem poznal, ize cztirzista grziwen wzol, yey opekadlnikem bil 1399 *Pozn* nr 397.

Odjemać *cf.* **Odejmać**

(Odjeść się) Otjeść się *'jedząc obficie po okresie niedojadania wrócić do dobrego wyglądu, tuszy, odpaść się, odkarmić się, pabulo exsatiari, post longam inediam crassescere'*: O kthore penodze Maczey na Sczepana zalowal, [th] thym yemu dal roku do swantego Iana, esse szo bidlo othge 1426 *KsMaz* II nr 1974.

Odjęcie 1. *'usunięcie, zlikwidowanie, amotio, detractio'*: Corpus domini nostri est... velatum... propter ammouicionem horroris, odyącze ocropnoscy, quia multi propter horrorem crudelitatis, vcrutnosczi, se subtrahunt, si viderent comestionem... viui corporis 1453 *R* XXIII 298.

2. *'obrona, ochrona, uwolnienie, defensio, tutela, liberatio'*: Vziczi, abich anyola mego... tako mogla czczicz, yszbich iego zaszczyczenym wszandze odyoczie od myeh nyeprzyiaczyol zasluzila *MW* 127b; Gospodze..., bo yes przythvlyenye wschech odrzvczonych, mathka od szyroth, odyaczye vbogych, vczyeschenye wzdychayanczych..., slvthvy szye nade mna *Naw* 48.

Odjimać *cf.* **Odejmać**

Odjimanie *cf.* **Odejmanie**

Odjimca *'obrońca, defensor, tutor, patronus'*: Gospodzin odgimcza (protector) sziwota mego, przed nimsze bodo drszecz *Fl* 26, 2, *sim. Pul*; Gospodzin pomocznyk moy y odgimcza (protector) moy *Fl* 27, 9, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 32, 20; Gospodzin mocz luda swego y odgymcza (protector, *Pul*: pomocznyk) zbawena pomazancza swego *Fl* 27, 11; Odgymcza (protector, *Fl*: zaszczitcza) moy y [y] myecz zbawyenya mego *Pul* 17, 3, *sim. ib.* 17, 21; Bog... odgymcza (protector, *Fl*: zaszczitcza) iest wszech pwayaczych w nym *Pul* 17, 33; Bodz my bogyem odgymczo (esto mihi in deum protectorem, *Fl*: bodz my w boga odgimaiczego) y myasto vtoky *Pul* 30, 3.

Odkarmić, Otkarmić 1. *'wyżywić, enutrire, alere'*: Rzuczi na gospodna peczo twoio, a on cze odkarmy (ipse te enutriet) y ne da na weki nevstawiczstwa prawemu *Fl* 54, 25, *sim. Pul.*

2. *'odstawić od piersi, przestać karmić piersią, ablactare'*: odkarmiony *'dziecko odstawione od piersi, infans lacte depulsum'*: Yako gest *otkarmeno (*Pul*: yako oddoyony) nad maczerzo swogo, takesch otplata dvszy mogey (sicut ablactatus est super matre sua, ita retributio in anima mea) *Fl* 130, 4.

Odkaz, Otkaz *'zawiadomienie pana feudalnego o zamiarze odejścia poddanego ze wsi połączone z opłatą, dicitur de actione subditi, domino terrae declarantis se ex eius vico recessurum esse, atque de mercede eam ob causam solvenda'*: Tunc nobilis Mitko cum Sawka kmethone actor paruit et dux Michael non... Et Mitko ducem condempnavit in nonparicione et kmethonis predicti amissione una cum exceccione al. z othkazem 1443 *AGZ* XIV 72; In tempore et in hora reclinatum ad villam Mugilyszcze pro eo, quia tu post reclinacionem al. po odkasze, dum ipse tibi solvit omnes dacias tuas, non obiciens sibi nullam causam, duas vaccas et bovem... recepisti 1476 *AGZ* XV 484; Quia ipse noluit sibi mittere hominem nomine Fedor inquilinum al. poszadka... neque pro eo reclinacionem al. odkazą recipere voluit 1496 *AGZ* XVIII 375.

Odkazać, Otkazać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* otkaże *BZ* 1 Reg 20, 10; odkaże *OrtBrRp* 62, 1, *OrtMac* 80; ~ *inf.* odkazać *OrtBrRp* 61, 4, *OrtMac* 80; ~ *praet. 1. sg. m.* -m otkazał 1428 *ZapWarsz* nr 302; *3. sg. m.* otkazał 1436 *ZapWarsz* nr 680; odkazał *OrtBr* VI 367, *OrtMac* 86, 1482 *AGZ* XIX 354; *f.* otkazała 1399 *Pozn* nr 368; *3. pl. m.* otkazali 1398 *TPaw* IV nr 496, 1446 *ZapWarsz* nr 760; odkazali 1447 *AGZ* XI 313; ~ *part. praet. act.* odkazaw 1426 *ZapWarsz* nr 155; ~ *part. praet. pass. ac. sg. m.* otkazanego 1440 *PawSejm* nr 181; *n. pl. m.* odkazany *OrtBr* VI 367.

Znaczenia: **1.** *'nakazać, polecić, zarządzić, mandare, iubere'*: Vlostus... habuit terminos cum domina Janovska pro sexagena, hoc domini omnes Lancicienses vlg. otkaszali Vlosto persolvere eandem sexagenam domine Janovskey 1398 *TPaw* IV nr 496; Esze Boguchna otkaszala Potrkovi dacz swego (*leg.* z swego) posagu panu posnanskemu trzinaczcze grziwni 1399 *Pozn* nr 368.

2. *'przekazać, zapisać, possidendum tradere, testamento legare'*: Tedy przedal ten wynowaczyecz szwoy dom y odkazal thy pyenadze, czo byl dluszen, polowyczą opyekaldnykowy a polowyczą mazowy tey to matki, v kthorych ten to dom bil kupyl, a on, czo kupyl dom albo czo nayn ty pyenadze odkazany (*OrtMac* 86: albo *na nym thy pyenyadze odkazal), slubyl ge ty pyenadze placzycz gym *OrtBr* VI 367, *sim. OrtMac* 86; Mozely czlowyek zarobyone

albo szwe gymyenye gynnemu odkazacz albo oddacz po szwey szmyerczy, szlowye testamenth s tego vczynycz...? Gymyenye szwe moze człowyek dobrze dacz na szwey szmyerthney poszczyely..., ale odkazely czo po szwey szmyerczy dacz, tego przyrodzony nye sza powynny dacz *OrtMac* 80, *sim. OrtBrRp* 61, 4—62, 1.

3. *'odmówić, pozbawić prawa do czegoś, odsądzić, abiudicare, alicui ius alicuius rei adimere'*: Jaco Manczimir ne myal bracz tych pyenyadzy, czso mu yednacze othcazali na Jane, na Pyetrze y na Marczine 1446 *ZapWarsz* nr 760; Prout... Katherina... acquisivit XIV marcas pene super... Iohanne..., eandem penam domini supradicti et ius abiudicavit al. odkazali domine prefate pro eo, quia fuit adiudicata sibi non secundum formam iuris 1447 *AGZ* XI 313.

4. *(o poddanym chłopie) 'zawiadomić pana feudalnego o zamiarze odejścia z jego wsi i złożyć odpowiednią opłatę, (de colono subdito) domino terrae declarare se ex eius vico recessurum esse atque ob eam causam mercedem solvere'*: Jakom szą ya w czasz odkaszaw s twa wolan sedzal 1426 *ZapWarsz* nr 155, *sim. ib.*; Jakom szan Regnolthovy othcaszal na dwe nyedzele przed szwanthim Marczinem 1428 *ib.* nr 302; Jaco szą Jan przede mną nye othkazal 1436 *ib.* nr 680; Johannes... actor citavit Iwan heredem... pro homine Drobysszone vlg. othkazanego, videlicet mellificarium, ad judicium castrense 1440 *PawSejm* nr 181; ~ Dobeslaus... contra... Stanislaum... proposuit, quia tu sibi hominem Petrum ortulanum, quem... ad te in villam ipsius Dobeslai... abdicavit al. odkasał, mittere non vis 1482 *AGZ* XIX 354.

5. *'powiadomić, donieść, certiorem facere, nuntiare'*: Kto my otkasze (renuntiabit), powyely czso ocyecz twoy twardego tobye o mnye? *BZ* I Reg 20, 10.

Odkazanie *'zawiadomienie pana feudalnego o zamiarze odejścia poddanego ze wsi połączone z opłatą, dicitur de actione subditi, domino terrae declarantis se ex eius vico recessurum esse, atque de mercede eam ob causam solvenda'*: Statuimus, quod quilibet kmetho, homo sive incola,... non debet exire de hereditate aut tenuta domini sui amodo per abdicacionem, przesz odkaszanye, solum quum vult exire, debet et amodo tenetur domino suo, sub quo residet, laneum agri sui, quo sedebat, collocare... alio kmethone tam valenti, ut solus fuit, aut vendere possessionem suam cum consensu domini sui 1477 *PawSejm* nr 184.

Odkaźca *'poddany chłop, który odszedł od swego pana, colonus subditus, qui a domino suo feodali discessit'*: Nobilis Iohannes Culikowski actor statuet... homines reclinatores al. odkaszcze, videlicet Myczayko..., Kalenyk..., homines regałes ignotos al. opcze, qui iurabunt, quod Sydor Sluszka reclinaverunt a domino Iohanne Chelmski... de iure Valachorum 1444 *AGZ* XIV 127.

Odkąd, Otkąd I. *przysłówek zaimkowy pytajny*: **1.** *wprowadza pytanie niezależne*: **a.** *o miejsce 'skąd, z którego miejsca, unde, ex quo loco'*: Agar, słuszebnyce Sarayna, otkød gydzesz (unde venis) a dokød gydzesz? *BZ* Gen 16, 8; Otkød (*var.*: otnød) szvkacz bødø (unde quaeram) tobye vcyeszczelya? *BZ* Nah 3, 7; ~ **b.** *o przyczynę 'skąd, z jakiego powodu, unde, ex qua re'*: Otkød (unde) mnye to gest, yszem nalyazla myloscz przed twima oczima? *BZ* Ruth 2, 10.

2. *wprowadza pytanie zależne*: **a.** *o czas 'od kiedy, od jakiego czasu, ex quo tempore'*: Si non fuisset desponsata, fuisset interrogata, quando, byloby gey pytano, odkąd, esset pregnans XV *med. SKJ* V 255; ~ **b.** *o miejsce 'skąd, z którego miejsca, unde, ex quo loco'*: Znam zesta byla przisla kv mnye, ale nye wyedzala czem, odkøødsta (unde essent) *BZ* Jos 2, 4; ~ **c.** *o przyczynę 'skąd, z jakiego powodu, unde, ex qua re'*: Dicant, quanta est hec et vnde ei ascendenti, a odkąd yey wstapuyaczey, de deserto tanta affluencia deliciarum XV *med. SKJ* V 277; ~ Napyrvey spytal (*sc.* Annasz) yego (*sc.* Krystusa)..., odkąd by myal tą mocz navczacz lyvd *Rozm* 677.

II. *przysłówek zaimkowy względny*: **1.** *wprowadza zdanie przydawkowe 'skąd, z którego miejsca, unde, ex quo loco'*: Podzwygl gesm oczy moy na gory, otkød (unde, *Pul*: odkond) przydze pomocz mne *Fl* 120, 1; Szedzi na prawiczi u boga oczcz(a) wszechmogącznego, odkąd (inde, *Wierzę* 1. 16: othyødze, 2. 14. 15: odyød, 3: skandse, 4. 6: zyąd, 7. 17. 18: stąd, 8: skød) przygydze szandzicz ziwe y martwe *Wierzę* 13.

2. *wprowadza zdanie okolicznikowe miejsca 'skąd, z którego miejsca, unde, ex quo loco'*: O ktore bydlo rszancza na Troyana woyewodzin zalowal, tho on wroczil, othkond wiszlo, a nicz sobie ne zostawil 1440 *PF* VIII 17.

Odkądże, Otkądże *wprowadza zdanie przydawkowe 'skąd, z którego miejsca, unde, ex quo loco'*: Podzi se mnø na gine myescze, odkødze (unde) nyektorø czøscz Jsraela wszrzisz *BZ* Num 23, 13; Anna... syadala na wyrzchu geney gori podle drogy, otkødze (unde) moglabi swego sina z daleka zazrzecz gydøcego *BZ* Tob 11, 5.

Odklad, Otklad *'odroczenie, przełożenie sprawy na inny termin, dilatio, causae in aliud tempus prolatio'*: Maczyek scultetus... reponebat terminum ex parte Fredrici simplici infirmitate. Tunc capitaneus ultra eandem postposicionem al. mymo ten odklad zdal Fredricum pro LX marcis 1447 *AGZ* XI 302; Mathias Snathin... condempnavit nobilem Olechno in secundo termino, a quo Olechno filius eius Bogdan reposuit simplici infirmitate, et ipse Snathin, actor, retroactam reposicionem non curavit al. mimo odclad ipsum condempnavit 1453 *AGZ* XIV 365, *sim.* 1487 *LubPodk* 109; Qui Stromilo ultra hanc reposicionem al. mimo then othklad ipsum nobilem Petrum pronunciavit contumacem asserendo, quod iste terminus foret quartus 1457 *AGZ* XV 9; Stanislaus Mlodzeowsky, actor, Iohannem Vilczek... condempnauit ultra dilacionem al. mymo odclad Nicolai thabernatoris de Boczow 1457 *StPPP* VII 408; Tu, non admittens neque advertens suam reposicionem debitam al. sprawnego odkladv, condempnasti ipsum indebite 1477 *AGZ* XVIII 139; Ita non habet ista reposicio locum al. odklad in termino campestri granicierum domini succamerarii 1487 *LubPodk* 107; Procurator Raphaelis... pro iniusta dilacione termini al. dlhya nyeszpr[z]awnego odkladu ipsos condemnavit in termino concitato 1488 *AGZ* XVI 213; Quando aliquis deberet ponere aliquam litteram in iure ex decreto dominorum iudicumet si sibi vellet reponere terminum in illo die posicionis, debet sibi ius admittere dilacionem al. odkladv. Et eciam contra mandatum potest esse dilacio al. othklath *ca* 1500 *AKPr* V 295.

Odkładać, Otkładać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* otkładam 1443 *TymProc* 344; *2. sg.* otkładasz XV *p. pr. R* XVI 347; *3. pl.* odkładają XV *med. SKJ* V 270; *~ part. praes. act. adv.* odkładając 1445 *AGZ* XIII 172, 1447 *ib.* 236, 1493 *AGZ* XVI 415, XV *p. post. R* XXV 173; *~ praet. 1. sg. m.* -m odkładał *BZ* Deut 26, 14; *3. sg. m.* otkładał 1427 *Pozn* nr 1493, 1442 *AGZ* XI 186, 1475 *ZapWarsz* nr 1395; odkładał 1428 *Pozn* nr 1276. 1278, *etc.*; *f.* otkładała 1396 *Leksz* II nr 1922, 1483 *KsNWarsz* I nr 975; *~ condit. 2. sg. m.* by odkładał 1445 *AGZ* XIII 172; *~ condit. pass. 3. pl. m.* -by były otkładany *Sul* 73—4.

Znaczenia: **1.** *'odsuwać na później, odwlekać, differre, procrastinare'*: Otcladasz differs XV *p. pr. R* XVI 347: Non fecit, ut mali medici, qui sanacionem differunt, odkladaya, causa lucri XV *med. SKJ* V 270.

2. *'odraczać, przekładać sprawę na inny termin, causam differre, proferre'*: Domina subiudicissa dixit: Nye chczą szą othprzecz, essze panu memw dano wączsze rzeczy do xadza do roka, y o tho *othklodam do xądza 1443 *TymProc* 344; Debuisti sibi solvere quindecim marcas ad festum Nativitatis proximum elapsum nichil differendo al. nye *othcladayecz. Quod si non solveris in crastino Nativitatis, totidem dampni persolvere deberes, nullo modo differendo al. nyczim nye odcladayacz. Quod si quocunque differres al. by odcladal, isto modo amitteres et si dares se cittare, extunc amittere deberes tres marcas 1445 *AGZ* XIII 172; Nuncius ipsorum veniens... reposuit al. odcladal vera infirmitate 1448 *LubPodk* 28; Ipse non paruit neque per aliquem dilatauit al. odcladal 1471 *StPPP* IX nr 824; Ipse in termino tanquam actor reponebat debite al. sprawnye odkladal simplici infirmitate iuxta iuris formam 1477 *AGZ* XVIII 138; *~* Paulus... citavit dominam de Choczice ad judicium regale in Costan et sic ipsa domina duos terminos deposuit otcladala 1396 *Leksz* II nr 1922; Jacom byl wtenczasz, kedy Micolay... rok odkladal, tedym byl prawa nyemocza nyemoczen 1428 *Pozn* nr 1276, *sim.* 1427 *ib.* nr 1493, 1428 *ib.* nr 1278. 1302; Nobilis Nicolaus, frater Steczkonis, terminum ipsius sic protraxit vlg. othcladal: Dominus frater meus staret in termino, sed est in servicio domini regis nostri in Vngaria 1442 *AGZ* XI 186, *sim.* 1475 *ZapWarsz* nr 1395; Terminum non differendo al. odcladayąndz 1447 *AGZ* XIII 236; Aby pirwy rok przes prosthą nyemocz, ale wthory przes prawą nyemocz, przes myenyenya szpowyedzy... byli othkładany (transponant) *Sul* 73—4; Nobilis Martinus..., nunccius ex parte domini Iacobi..., reponebat al. odkladal terminum a duabus citacionibus simplici infirmitate 1478 *AGZ* XVI 146, *sim.* 1474 *AGZ* XII 359, 1487 *LubPodk* 109, 1488 *AGZ* XVI 213; Stawyona prorogavit al. othkladala sobye rokv infirmitate 1483 *KsNWarsz* I nr 975; Si se citare admiserit, in primo termino stare debet, nullo modo terminum prorogando al. odkładayacz 1493 *AGZ* XVI 415.

3. *'wyłączać, wykluczać, excludere, excipere'*: Ad hoc idem convivium nos omnes vocat, nullum excipiendo nye odcladayącz XV *p. post. R* XXV 173.

4. *'oddzielać, wydzielać, seiungere, separare'*: Nye vkvsylem tego w zalosci mey anym tego odkladal (nec separavi ea) w ktorey nyecistocze *BZ* Deut 26, 14.

(Odkładanie) Otkładanie *'odraczanie, prze-*

kładanie sprawy na inny termin, dilatio, causae in aliud tempus prolatio': Othkladanym dilacione *ca* 1428 *PF* I 494; Propter quod domini receperunt ad quatuor septimanas, utrum (*sc.* Steczko) stare debet in ista protraccione vlg. na othcladanu an non 1442 *AGZ* XI 186; Przewrothny obiczay w othkladanyv rokow (in transpositione terminorum) vyecza pospolitego... oth naszich poddanych do they doby chowan byl *Sul* 73.

Odkładźca, Otkładźca '*zastępca w procesie odraczający termin, alieni iuris vicarius, qui terminum iudicialem differt*': Nobilis Seczslaus... otclaczcza debuit statuere nobilem Paulum de ibidem et non statuit 1422 *Czrs* 262; Quod cum Climasch... citauit Stanislaum... ad terminos comunes, extunc solus Climasch non paruit et Stanislao terminus est prorogatus et procuratori vlg. odkładzczy dicti Stanislai ius seu iudicium terminum assignauit 1429 *MonIur* VI 3.

Odkłonić się 1. '*odwrócić się, odstąpić, poniechać, averti, declinari*': Odclon se od zlego (declina a malo, *Pul*: odkloyn szye od zla) a czin dobre! *Fl* 36, 28.

2. '*odpowiedzieć ukłonem na ukłon, aliquem resalutare*': Archanyol... nathychmyast posromnye poknąknął (*pro* pokląknął) y poklonyl szye dzyevyczy Marye, a ona szye yemv zaszye odklonyla *Rozm* 50.

3. (rok) odkłoniony '*termin sądowy, na którym rozstrzygano sprawy związane z wychodźstwem kmieci, dies iudicio constituta, cum causae de emethonibus profugis cognoscebantur*' (*?*): Item termini... novi sive reclinatorii al. odkloni<o> ni sunt positi ex certis causis ad feriam quartam post festum Nativitatis Domini 1472 *AGZ* XVII 84.

Odklonny '*poddany chłop, który odszedł od swego pana, colonus subditus, qui a domino suo discedit*': Iohannes... attentavit terminum contra... Mariam... pro homine reclinativo al. czlowyeka odklonnego dicto Iwan, a qua nobilis Ostaschko..., procurator ipsius Marusche, dixit: Homo iste Iwan est illiber al. kalanny, ideo exire non potest 1482 *AGZ* XIX 239.

Odkroić '*oddzielić, odłączyć, abscindere, amputare*': Odkroyone będze (abscindetur Hab 3, 17) z owczarnye skoczyę *Pul* Hab 29.

(Odkrycie) Otkrycie '*otwór, rozcięcie, wycięcie, foramen*': Plascze... <mają> (*sc.* bracia) myeczi... zschythe, z pągviczami..., nye z othkryczym (non patulas) na *pyersyak, yako tho sluschą ku gych vczlyvosczy 1484 *Reg* 709.

Odkryć, Otkryć *formy*: *praes. ind. 1. sg.* odkryję *BZ* Nah 3, 5; *3. sg.* odkryje *BZ* Lev 20, 19. 21, 10; ~ *imper. 2. sg.* odkryj *MW* 6a; ~ *inf.* otkryć *ca* 1500 *Erz* 55; ~ *praet. 2. sg. m.* odkrył jeś *Pul* Hab 20; *3. pl. f.* odkryły *BZ* Jer 13, 22; ~ *part. praet. pass. g. sg. f.* odkrytej 1465 *ZapWarsz* nr 1175, *Pul* Deut 62; *g. pl. f.* otkrytych 1463 *Czrs* s. L; *ac. pl.* odkryte *DILB* III 356; *f.* odkryte *Gałka* w. 20; ~ *inf. pass. sg. f.* być odkryta *ca* 1428 *PF* I 476, XV *med. Zab* 451, 1460 *R* XXV 243, 1466 *ib.* 138.

Znaczenia: **1.** '*odsłonić coś zakrytego, uczynić coś widocznym, obnażyć, uczynić nagim, niczym nie osłoniętym, detegere, retegere, aperire, nudare*': Skaradosczi mamki twey a czotki nye otkriway. Ktos iest <to> vcini<ł>, ganyebnosczy swego czala odkrige (nudavit), ponyeszeta oba grzech swoy *BZ* Lev 20, 19; Biskvp... glovi swey nye odkrige (non discooperiet) *ib.* 21, 10; Odkryli syø sromotne rzeczi twe (revelata sunt verecundiora tua) *BZ* Jer 13, 22; Y odkryiø (revelabo) ganyebne vdi twe przed twim oblyczim *BZ* Nah 3, 5; Wybyl yes glowę z domu nyemyloszczywego, odkryl yes (denudasti Hab 3, 13) zalozenye az od szygey *Pul* Hab 20; Vpoyę strzały moye krwyø a myecz moy będze pozyracz czyala s possoky pobytych a yętstwa odkrytey nyeprzyaczelyow glow<y> (de captivitate nudati inimicorum capitis Deut 32, 42) *Pul* Deut 62; ~ Od boskich rozumow asz do luczskich vmow rzeczi pospolite, wiele mądrczom zacrite, vczinyl (*sc.* Wiklef) odcrite *Gałka* w. 20; Odkrigy oczi moie (revela oculos meos Psal 118, 18) y vznam dzywne rzeczi twoie z zakona twego *MW* 6a; Detegere othkrycz, othslonycz *ca* 1500 *Erz* 55.

2. '*otworzyć, aperire, reserare*': Ibi reperies duas schachtas reseratas al. odkrythe, in quibus nihil quaeratur *DILB* III 356; ~ rana odkryta '*rana otwarta, niewygojona, vulnus apertum, non sanatum*': Jacom ya Mycolaya nye sbyl... anym mu trzech ren crwawich w oblicze othkritich zadal 1463 *Czrs* s. L; Yakom ya nye zadal reny syney na rancze, odcrythey, Wąchnye... gwaltem 1465 *ZapWarsz* nr 1175.

3. '*wyjawić, ujawnić, wyznać, aperire, palam facere*': spowiedź odkryta '*spowiedź szczera, otwarta, confessio aperta, simplex, non simulata*': Spowyedz ma bycz czysta y wyerna, czasta, odkryta, roztropna *ca* 1428 *PF* I 476, *sim.* XV *med. Zab* 451, 1460 *R* XXV 243, 1466 *ib.* 138.

(Odkrywać) Otkrywać '*obnażać, czynić nagim, aperire, nudare*': Skaradosczi mamki twey a czotki nye otkriway (non discooperies) *BZ* Lev 20, 19.

Odkupiciel, Otkupiciel *formy*: *n. sg.* otkupiciel *ca* 1420 *R* XXV 229; odkupiciel *Fl* i *Pul*

77, 39, *Naw* 78, *Rozm* 56, *etc.*; ~ *ac. sg.* odkupiciela 1438 *R* XXII 356, *ca* 1500 *R* XIX 66, *Rozm* 619; ~ *v. sg.* odkupicielu *MW* 21a, XV *p. post. R* XIX 97, *ca* 1500 *SlOcc* XII 163; ~ *i. sg.* odkupicielem XV *med. SKJ* I 105.

Znaczenie: '*oswobodziciel, wybawca, zbawca, redemptor, salvator*': Rozpamøtali se sø, isze bog iest pomocznik gich y bog wirzchni odkupiczel gich iest (redemptor eorum est) *Fl* 77, 39, *sim. Pul*; ~ Takocz za naz vczyrpal othkupyczel swatha *ca* 1420 *R* XXV 229; In hoc est caritas, non quasi nos dilexerimus deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos et misit filium suum propiciacionem, *gl.* hostiam *odkwpøczela, pro peccatis nostris (I Jo 4, 10) 1438 *R* XXII 356; Ipsum confitendo esse saluatorem et dominatorem wyznawayącz y (*leg.* ji 'go') szwym odkvpyczelem a panem XV *med. SKJ* I 105; Sstworziczelu y odkupiczelu dusz slug y sluzebnicz twogich wszitkych vmarlich, odpusczenye... raczy dacz grzechow *MW* 21a; Thysz moy myly sthworzyczyel y wschego szwyatha odkupyczel *Naw* 78; Poszdrovyon bąncz sbawyczyelv, nasz myly odkvpyczyelyv! XV *p. post. R* XIX 97, *sim. ca* 1500 *SlOcc* XII 163; Thy yesz blogoszlavyona..., gdysz porodzyla czlowyeka y odkupyczyela, y szbawyczelya obyeczanego nam w bostwye od vyeka *ca* 1500 *R* XIX 66; Przeto porodzy syna bozego, yen vybavy lyvd ysraelsky y bądzye odkvpyczyel wschego lyvda (ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum Mat 1, 21) *Rozm* 56, *sim. ib.* 67. 68; Yako myly Iesus, nasz myly odkvpyczyel, vzdrovyl vyelye nyemocznych *ib.* 288, *sim. ib.* 298; O Iudaschu, lotrze y zdraycza przekląty, czemv odkupyczyelą tego svyata sdradzasch? *ib.* 619.

Odkupicielka '*wybawicielka, redemptrix*': Vesel szyą, yze ty sama badzyesch odkvpyczyelka wschech grzeschnych (sola tu salvatrix peccatorum eris) *Rozm* 41.

Odkupić, Otkupić *formy*: *praes. ind. 2. sg.* odkupisz *BZ* Ex 13, 13, *Rozm* 165. 168; *3. sg.* otkupi *Sul* 65, *Pul* 48, 7; odkupi *Fl* i *Pul* 48, 7. 16. 54, 20. 71, 14. 129, 8; ~ *imper. 2. sg.* otkupi *Fl* 118, 154, *ca* 1500 *JA* XV 540; odkupi *Fl* i *Pul* 25, 11, *Pul* 118, 154; *3. sg.* odkupi *Pul* 43, 28; ~ *inf.* otkupić *Gn* 1a, 1401 *KsZPozn* nr 637, *Sul* 93, *ca* 1500 *Erz* 55; odkupić *Gn* 2a, 1481 *AGZ* XVI 171, XV *ex. PF* V 23, *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* -(e)m otkupił *Spow* 3; *2. sg. m.* otkupił jeś *Fl* 143, 11; odkupił jeś *Fl* i *Pul* 73, 3, *Pul* 30, 6. 76, 14. 143, 11; jeś odkupił *Fl* 70, 25; -(e)ś otkupił *Pul* 70, 25; -(e)ś odkupił XV *in. ModIJag* 36, XV *p. pr. MacDod* 102, *Pul* Moys 14, *Naw* 79; *3. sg. m.* otkupił *Bogur* BCF; odkupił *Fl* i *Pul* 77, 47. 105, 11. 106, 2. 135, 25, *Bogur* E, 1432 *AGZ* XI 70, *MW* 10b, *Rozm* 657; ~ *condit. 1. sg. m.* -bych odkupił *Rozm* 168; *2. sg. m.* -by odkupił *Rozm* 167; *3. sg. m.* by odkupił *Fl* i *Pul* 7, 2; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* otkupiono 1428 *ZapWarsz* nr 290; *ac. sg. m.* odkupiony *Pul* 23 arg.; ~ *inf. pass. sg. m.* być odkupion *Rozm* 3. 166; odkupion być *Rozm* 167; ~ *praes. pass. 1. pl. m.* jesmy otkupieni XV *med. R* XXIV 350; *3. pl. m.* odkupieni są *Pul* 106, 2; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie odkupion *Rozm* 167; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* -by odkupion *Rozm* 597.

Znaczenia: **1.** '*odzyskać za pieniądze, kupić z powrotem, wykupić, redimere, rem alienatam pretio recuperare*': Partem suam molendini in Drozino item comendator debet persolvere seu redimere vlg. otcupicz 1401 *KsZPozn* nr 637; Kthokole... dzedzyną zastawyoną we trzydzeszcy lath nye othkvpy (non redimerit)..., dzedzyny thako... zastawyone... przy tych, kthorim szą... zastawyony, na wyeky ostaną *Sul* 65; A kaszde pyrworodzone czlowyeczye s synow twich zaplatøø odkupysz (redimes) *BZ* Ex 13, 13; Layn vectigal nulli vendere debet sine consensu... Mykythe, eo quod Mykytha erit propinquior eximere al. odkupycz 1481 *AGZ* XVI 171; Reemere odkupycz uel okraszycz XV *ex. PF* V 23; Othkvpycz redimere *ca* 1500 *Erz* 55; ~ '*przez wpłacenie okupu uwolnić od kary, pretio aliquem a poena liberare*': Non est bonus homo, quia se exemit a patibulo... Jako mne oth galanszy nye othcupyono 1428 *ZapWarsz* nr 290; Idem Herbortowicz tam diu debet in captivacione manere, quousque domino capitaneo dabit tres marcas... et eidem mulieri eciam tres marcas... Eciam idem Herbortowicz cum prenominata pecunia collum exemit al. schyw (*leg.* szyję) odcupił 1432 *AGZ* XI 70; Gdi wlodika zabyye slyachczycza..., paklibi niczs ny myal..., tegdi schiyąn swą przeplaczy. Pakli... przyiyaczyele yego sgubyenya zalowali, tegdi schiyąn yego otkupycz (redimere) mogąn *Sul* 93.

2. '*wybawić, uwolnić, uratować, ocalić, liberare, redimere, salvare*': Ibi (*pro* abi) nekedy ne ulapil iaco lew dusze moiey, gdi ne iest, kto bi odkupil (qui redimat) any iensze by zbawona vczinil *Fl* 7, 2, *sim. Pul*; Odkupi me (redime me) y smiluy se nade mnø! *Fl* 25, 11, *sim. Pul*; Brat ne odkupi, odkupy (redimet, *Pul*: otkupy) czlowek *Fl* 48, 7, *sim. Pul*; Bog odkupy (redimet) duszø moiø od røky pkelney *Fl* 48, 16, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 54, 20, *Pul* 33, 22; Weselicz se bødø wargy moie, gdicz bodø pacz,

y dusza moia, iøsz ies odkupyl (quam redemisti, *Pul*: yøszesz otkupyl) *Fl* 70, 25; Z lichw y z lichoti odkupy (redimet) dusze gich *Fl* 71, 14, *sim. Pul*; Ne sø pamøtlywy røku rego (*pro* iego) w dzen, w iensze odkupil (redemit) ie z røku zamøczaiøczego *Fl* 77, 47, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 105, 11, *MW* 10b; Sødzy sød moy a otkvpy mø (redime me, *Pul*: odkupy mye)! *Fl* 118, 154; On odkupy (redimet) Yzrahel lychot gego ze wsz⟨e⟩ch *Fl* 129, 8, *sim. Pul*; We smerze naszey pomnal nasz y odkvpil (redemit) nas od neprzyyaczelow naszych *Fl* 135, 25, *sim. Pul*; Gensze otkvpil ges (redemisti, *Pul*: odkupyl yes) Dauyda, slvgan twego, od mecza zlosczywego wytargny mø *Fl* 143, 11; Ny szrebrem, ny szlothem nasz diablu othkwpil (*Bogur* E: odkupyl) *Bogur* BCF; Tesz sya davam vynyen deo omnipotenti..., yszem... yatego nye otkupyl (*Spow* 6: nye wybawyl) *Spow* 3; Odkupyl yesz mye (redemisti me, *Fl*: zbawil ies me), gospodnye boze prawdy *Pul* 30, 6, *sim. Fl* i *Pul* 73, 3, *Pul* 76, 14; Wstayn, boze, pomozy nam y odkupy (redime, *Fl*: zbaw) nas ymyę twoye *Pul* 43, 28; Rzeczcze, gysz odkupyeny sø (redempti sunt, *Fl*: wykupeny sø) od gospodna, yesz odkupyl (redemit) z ręky nyeprzyaczelowey *Pul* 106, 2, *sim. Fl*; Wodz byl yes w myloszyerdzyu twoyem lyudu, yenzes odkupyl (quem redemisti Ex 15, 13, *Fl*: gen ges wykvpil) *Pul* Moys 14; Othkupy yanthego! *ca* 1500 *JA* XV 540; Rodzay czlovyeczy... moglby zaprawdą odkvpyon bycz boską mocza, alye prosczye a rovnye tako bądzye odkvpyon pravem (posset quidem liberari divina potestate, sed rectius salvabitur iuris aequitate) *Rozm* 167; Oycze moy..., yestly podobno, stan szye, aby mnye nye vmarwszy smyercz vmarla, czlovyek odkupyon, nyebo otvorzono *ib.* 597; ~ *(o Chrystusie)*: Iszczy szø *nothsza nasz sbauiczel gest bil narodzyl..., choscy on ten tho svath othkupicz ma *Gn* 1a; Choscy on vasz ma swø smerczø odkupicz *Gn* 2a, *sim. MW* 63a, *Rozm* 74. 79. 500; A *czcos ti mne twim bosztwem odkupil, wibaf mne od tey tszczice XV *in. ModlJag* 36, *sim.* XV *p. pr. MacDod* 102; Prze gegosz (*sc.* Krysta) gesszmy zbawyeny, othcupyeny y vsdrowyeny XV *med. R* XXIV 350; Krystus swoy zbor, krwyø szwyętø odkupyony, zgromadza na potoczech tego szwyata nye ruszayøczy szye *Pul* 23 arg.; Tysz... nasz szwa krwya odkupyl *Naw* 79; S thwego naszyenya ma vynydz vyelyebny plod, przezenzą ma bycz odkvpyon wschystek svyath (per quam redimetur universum saeculum) *Rozm* 3, *sim. ib.* 166; ⟨Kako rodzay czlovyeczy odkvpysz (huma num genus qualiter... liberabis)? *ib.* 165, *sim. ib.* 168; Ktore yest pravo..., aby odkvpyl czlovyeka od panystwa dyablego (ut hominem tu liberes daemonis a sorte)? *ib.* 167; Ya prze to mam vmrzecz, abych odkvpyl rodzay czlovyeczy (ob humanum genus salvandum) *ib.* 168; On nass tako myloval, ysch nass svem czyalem odkupyl *ib.* 657.

3. *corruptum pro* obłupić: Bądzye (*sc.* diabeł) odkvpyon s lego (*pro* tego) prawa, temze (*pro* yemze) dzyerzy czlovyeka py⟨r⟩vego (iure, per quod hominem possedit, spoliatur) *Rozm* 167.

Odkupienie, Otkupienie *'wybawienie, wyzwolenie, uwolnienie, redemptio, liberatio, salvatio'*: Brat ne odkupi, odkupy czlowek y ne da bogu lazkana swego, a mito odkupena (pretium redemptionis, *Pul*: otkupyenya, *sim. ca* 1420 *R* XXIV 84) dusze swey y robicz bødze na weky *Fl* 48, 8; Otkupene (redemptionem, *Pul*: odkupyenye, *sim.* XV *in. ModlJag* 36) poslal gospodzyn ludv swemv *Fl* 110, 8; Bo w pana myloserdze y oplwyte v nego otkupene (redemptio, *Pul*: odkupyenye) *Fl* 129, 7; Dawayø tø obyathø chwaly... za othkupyenye (*Msza* XIII: za odkupyenye, III. VI. VII: za wykupyene albo za zbawenye) dvvsch szwich (*Msza* I. VIII: duszam gych, pro redemptione animarum suarum) 1426 *Msza* IV s. 314, *sim.* I. VIII. XII; In mundi precium na odkupienye 1444 *R* XXIII 307; Slowa vyecznego w gyey zyvocze prze othkupyenye nasze *dzywnye wczelenye verbi eterni in eius utero pro nostra redempcione mira incarnacio XV *med. R* XXV 154; Ipsi intra nos gemimus, adopcionem filiorum expectantes, in redempcionem corporis nostri odkupyenya a o szbawyenye czala naschego (Rom 8, 23) XV *med. SKJ* I 97; O stworziczielu... szwyatha..., szpomny... na szwe odkupyenye, day czlowyeku laszkawe wysluchanye! *MW* 65b, *sim. ib.* 66b. 99a, *Pul* 74 arg., *Naw* 30—1; Gospodze moya, czyebye proscha, yzesz nalyezyenye zagynaczych, odkupyenye yanthych, oszvyeczenye czyemnych *Naw* 57; Tako tesz przes nyewyastu chczely (*sc.* źli duchowie) odkupyenye naszego zbawyenya nagabacz XV *p. post. RozmPam* 475; Blogoslavyony pan bog..., yse... vczynyl odkupyenye lyvdv swego (fecit redemptionem plebis suae Luc 1, 68) *EwZam* 290; O boze, ktory dlya othkupyenya szwyatha chczyalesz szye narodzycz! XV *ex. Kalużn* 291; Czo bądzye bog moy movycz, kyedy szye sdrovye naschego odkupyenya poczęlo (tunc redemptionis nostrae salus inchoatur) *Rozm* 49; Czyebye vybral bog... na to, by tobye napyrve bylo zyavyono odkvpye-

nye (mysterium... redemptionis) rodzaya czlovyeczego *ib.* 57; Ten... muszy vmrzecz, aby stąpyl do prorokow..., aby ym povyedzyal,... ize ych odkupyenye blyszy *ib.* 146, *sim. ib.* 483; Slovo boze stalo szye nad Yanem..., aby krzczyl y kazal, y przepovyedal vczyechą odkupyenya (ut baptizans et praedicans solatium redemptionis annuntiaret) *ib.* 175, *sim. ib.*; ~ '*odpuszczenie, remissio, venia*': Za uasz y sza wy⟨e⟩ le ych roszlal na othkupyenye (*Msza* III. IV. VI. VII: otpusczenye) grzechow (*Msza* III. VI. XII: grzechoom, in remissionem peccatorum) 1413—4 *Msza* I s. 261, *sim.* VIII. XII; ~ Iakokole prze odkvpyenye vbogych gabanya (pro redimenda pauperum vexatione) dawno placza rzeczona... przisąd... bilaby oddalona..., vstawylismi, abi... szandza... daley czthirzech groszy nye szmyal viczągacz *Sul* 38; ~ *przenośnie* '*odkupieni, homines peccatorum poena soluti*': A wschakoszmy thwogye stworzenye, thwogye dząło y thwe odkupyenye XV *ex. MacDod* 138; ~ '*odkupiciel, redemptor, salvator*': O, vytay nasch zbavyczyelyv, vytay nasche odkvpyenye,... thy masch wschytek svyat odkvpycz *Rozm* 79.

Odkupować 1. '*wybawiać, wyzwalać, uwalniać, redimere, liberare, salvare*': Ienze odkupuye (redimit, *Fl*: wyplaczuge) ze zgynyenya zywot twoy *Pul* 102, 4; Szwyata krew thwego czlowyeczensthwa, ktoresz wszął sz Mariey panyenstwa, odkvpvyącz nasz chphalyebnyc, szbaw nasz Chryste thak dostoynye XV *p. post. R* XIX 97.

2. '*odzyskiwać, odrabiać, recuperare, redimere*': Videte, quomodo caute ambuletis..., redimentes tempus, *gl.* id est quod minus fecistis uel non fecistis in vno tempore, restituite in alio odkupuyącz czassz, tho gest, czszoszcze gednego czassv zamyeskaly, abyscze tho drugego napelnyly (Eph 5, 16) XV *med. SKJ* I 118.

(Odkwiść) Otkwiść '*rozkwitnąć, zakwitnąć, florescere, efflorescere*': Czlowyek, yako sziano dny yego, yako kwyet polny tako otektczwe (*pro* otekwcze, efflorebit, *Pul*: zakwczye) *Fl* 102, 14.

Odlecie '*zapewne jakieś odszkodowanie placone za przyjęcie zbiegłego poddanego jego poprzedniemu panu, fortasse compensatio quaedam, quae priori domino cmethonis fugitivi solvebatur*': Item si Tribuch Ricz, hominem Iohannis Nosz,... poludzø homines domini Ihnath Kvtisky de Nyesznow, tunc odleczye [odleczye], hoc est ab anno, Nosz Ihnathoni solvere tenebitur, iuxta quod in terminis proximioribus eundem Tribuch *polvdzo et iuxta poludzenya Iohannem Nosz decernemus per sentenciam diffinitivam super odleczye 1437 *AGZ* XII 17.

Odlecieć '*oddalić się lecąc na skrzydłach, odfrunąć, avolare, volando abire*': Odleczieez auolare (cumque dimiserit passerem avolare in agrum libere, orabit Lev 14, 53) 1471 *MPKJ* V 23.

Odleganie odleganie dziewstwa '*pozbawianie dziewictwa, stuprum, violatio*': Odleganye dzewstwa stuprum XV *in. JA* XXVII 266, *sim. Ort-Cel* 10.

Odlekczenie, Otlekczenie '*ulżenie, złagodzenie, ulga, spokój, levatio, sedatio, requies*': Othlekczienye (*war. lub.*: odlekczenye) refrigerium (benedixerunt deum..., quoniam dedit illis remissionem et refrigerium III Esdr 4, 62) 1471 *MPKJ* V 54.

Odlew *(o sposobie uderzenia, de alapa)* '*na odlew, od lewej strony, a sinistra*': Opacz ne vderzil odlewf Iandrzea po gambey (*leg.* gębie) 1402 *Piek* VI 108.

Odleżeć '*przeleżeć jakiś czas bezczynnie, ulec zwłoce, retardare, morari*': na odleżaną '*na zwłokę, aliquid suspendendo, retardando*' *(?)*: Na odlesaną in suspensa *ca* 1428 *PF* I 494.

Odliczać, Otliczać '*liczyć, rachować, computare, enumerare*': Jacosmi przi tem bili, kedi Elsbeta vikupila v Gnewomira pol woluarka y penadzesmi odliczali 1397 *Pozn* nr 336; Jakosm y za Parzyza ranczyl y przy them byl, y ti-m pyenyadze otliczal dzewyanczdzessyanth gr⟨z⟩iwyen przes dwu copu 1428 *ib.* nr 1499.

Odliczyć '*policzyć, porachować, computare, enumerare, dinumerare*': A odliczisz sobye sedm tidnyow rokow (numerabis quoque tibi septem hebdomadas annorum), to iest sedm sedmi, gisz to spolv czini dzewyącz a czterdzeszci lyat *BZ* Lev 25, 8; ~ *(o liczeniu pieniędzy przy kupnie)*: Odvazilem aut odlyczil appendi (et emi agrum ab Hanameel..., et appendi ei argentum septem stateres et decem argenteos Jer 32, 9) 1471 *MPKJ* V 100.

Odłajawać '*na łajanie, wymyślanie, ubliżanie, łżenie słowami odpowiadać w ten sam sposób, alicui maledicenti maledictis respondere*': Nye odlayaval (*SKJ* I 82: nye odlayowal, nye przeklynal; qui, *sc.* Christus, cum malediceretur, non maledicebat I Pet 2, 23) 1449 *R* XXV 165.

Odłajować '*na łajanie, wymyślanie, ubliżanie, łżenie słowami odpowiadać w ten sam sposób, alicui maledicenti maledictis respondere*': Ktori (*sc.* Chrystus) gdy layan y falszywye obmawyaan, nye odlayowal (*R* XXV 165: nye odlayaval), nye przeklynal qui cum malediceretur, non maledicebat (I Pet 2, 23) XV *med. SKJ* I 82; Omnes vnanimes...estote...non reddentes malum pro malo nec maledictum pro maledicto, any zlorzeczenya,

any odlayowayącz (*R* XXV 166: odławayącz), gdy wam layą za zlorzeczenye, sed e contrario benedicentes (**I** Pet 3, 9) *ib.* 98.

Odlamać '*złamawszy oddzielić, ułamać, oderwać, defringere, avellere*': Odlamala (*litera* d *poprawiona z* k, *war. lub. rp.*: oklamalą) awlsit (tulit medullam cedri, summitatem frondium eius avulsit Ezech 17, 4) 1471 *MPKJ* V 104.

Odlamować '*uszkadzać, łamać, odrywać (pieczęci), czy też otwierać (coś zapieczętowanego), defringere, avellere (sigillum), aperire (aliquid obsignatum)*': Judicium sic decreuit, quod Petrus... probabit testimonio ex bannito judicio..., quia hanc sentenciam deportauit integraliter, non refrangendo ipsam, ex eo bannito judicio, ubi eadem sentencia refrangebatur al. odlamowan 1449 *StPPP* **II** nr 3396.

Odławać(*?*) '*na łajanie, wymyślanie, ubliżanie, łżenie słowami odpowiadać w ten sam sposób, alicui maledicenti maledictis respondere*': Odlawayącz (*SKJ* I 98: any odlayowayącz; non reddentes... maledictum pro maledicto I Pet 3,9) 1449 *R* XXV 166, *sim.* XV *p. post. GlDom* 154r.

Odłączać '*oddzielać, rozłączać, odrywać, odsuwać, oddalać, seiungere, separare, amovere*': Prima est pax carnis et hec est inimica anime et excludit, odlaczya, hominem a gracia dei XV *ex. MPKJ* II 325; Ademere odłączacz vel oddalacz XV *ex. PF* V 23; Odłączacz provellere *ib.* 25; By vyedzyala, krolevno myloszczyva, yzecz zly posrodek, yen odłącza y oddalya od czyebye szyna tvego mylego, nathychmyast (by) byla wstala (*pro* wsząla) k sobye syna svego mylego *Rozm* 518.

Odłączenie *czy* **Odłęczenie, Otłączenie** *czy* **Otłęczenie** '*oddzielenie, rozłączenie, oddalenie, seiunctio, separatio, amotio*': Otlaczenye separacionem XV *p. post. JA* XII 144; ~ Odłączenye przesz rozvmv, to iest sleepota czlowyecza *Gloger*; Kto bogv dosycz iest kv samemv bozeemv kaazanyv y napomynanyv w roozvmye odłączenya, temv bødze odplaczono rownosczø yszczynø bozøø *ib.*

(Odłączyć) Odłęczyć, Otłęczyć *formy*: *praes. ind. 2. sg.* odłączysz *Fl* i *Pul* 67, 10; *3. sg.* odłączy *BZ* Num 16, 24; *2. pl.* odłączycie *BZ* II Esdr 8, 69; *3. pl.* odłączą *ca* 1420 *R* XXIV 86, *Rozm* 343; ~ *imper. 2. pl.* odłęczcie *BZ* Lev 20, 25. Num 16, 21. I Esdr 10, 11; ~ *inf.* odłęczyć XV *p. post. R* XXV 173, *Rozm* 313. 424; ~ *praet. 3. sg. m.* odłączył *BZ* Lev 8, 25. IV Reg 17, 21, *Rozm* 596; *3. pl. m.* otłączyli są 1471 *MPKJ* V 111; odłączyli *BZ* Neh 10, 28, *MPKJ* V 111; ~ *part. praet. act.* odłączywszy *Rozm* 139; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* odłączon *BZ* I Par 23, 13, *Rozm* 708; odłączony 1471 *MPKJ* V 125; *neutr.* odłączono *BZ* Neh 9, 2; *i. sg. m.* odłączonym *ca* 1431 *Msza* XII s. 223; *n. pl. m.* odłączeni XV *med. GlWroc* 44v; *ac. pl.* odłączone 1471 *MPKJ* V 71; ~ *inf. pass. sg. m.* być odłączon *Rozm* 545; być odłączonu 1424 *Msza* III s. 66, *sim.* VI; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* jest odłączon *Gloger*; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* był odłączon *Rozm* 709; ~ *condit. pass. 1. sg. f.* -bych była odłączona *Naw* 144—5; *3. sg. m.* (-)by był odłączon XV *med. SKJ* I 105, *Rozm* 115.

Znaczenie: '*oddzielić, odsunąć, usunąć, rozłączyć, odseparować, oderwać, oddalić, seiungere, separare, amovere, removere, repellere*': Domine deus..., me miseram solam a gratia tui doni repulisti odłøczyl *Gn* gl. 43b; Exibunt angeli et seperabunt, odłøczø albo *oddzelo, malos de medio iustorum (Mat 13, 49) *ca* 1420 *R* XXIV 86, *sim. Rozm* 343; Panye..., od czebye nygdy na weky bycz odłøczonu (*Msza* VI: odlaczonw, oddalonv, XII: od czyebye nygdy odlanczonym) przepusczy (a te nunquam separari permittas) 1424 *Msza* III s. 66; Teen iest odłøczon, kto sie gospodnv offervie w iegoo wszeech vczynkoch *Gloger*; Tegodla yawno myeny albo czyny kthorikoli grzech, przesz kthori bi bil odłączon od Yczussa per quod separatur a Iesu Cristo XV *med. SKJ* I 105; Ia, pan bog was, wiløczilem was z ginich lvdzy, odłøczczesz (separate) przeto i wi dobitczøta ciste od nyecistego *BZ* Lev 20, 25; Odłøczcze syø s posrzotka sebranya tego to (separamini de medio congregationis huius) *BZ* Num 16, 21, *sim. ib.* I Esdr 10, 11; Przikasz wszemv lvdv, esz syø odłøczi od stanow Chore (ut separetur a tabernaculis Core) *BZ* Num 16, 24; Ot tego czasu, iako syø odłøczil lyvd israhelski od domv Dauidowa (quo scissus est Israel a domo David) a vczinyl sobye krolya Jeroboama..., bo odłøczil Jeroboam israhelski lyvd ot pana boga (separavit enim Ieroboam Israel a domino) *BZ* IV Reg 17, 21; Y odłøczon Aaron (separatusque est Aaron), abi sluszil w swyøcy swyøtich *BZ* I Par 23, 13; Y odłøczono plemyø sinow israhelskich (separatum est semen filiorum Israel) ot wszelkego sina czudzego rodu *BZ* Neh 9, 2; Wszitci, ktorzi syø odłøczily z lyvdu zemskego (qui se separaverunt de populis terrarum) ku zakonu bozemv *ib.* 10, 28; Gescye rod Israhelow y ksyøszøta..., y narodowye zemsci, nye odłøczicye syø od nyeczistoti kananeyskey (non segregaverunt genus Israel... et nationes terrae immunditias suas a Chananaeis) *BZ* II Esdr 8, 69; Adimere... oddalycz, othenczycz (*pro* otlenczycz *?*) *ca* 1455 *JA* XIV 492; Odłączone destitutos

(vidi... lacrimas innocentium et neminem consolatorem, nec posse resistere eorum violentiae cunctorum auxilio destitutos Eccles 4, 1) 1471 *MPKJ* V 71; Alienati sunt othlączyly szą schą (*war. lub.*: odlaczyly syą) aut zgynaly schą (ipsi autem intraverunt ad Beelphegor et abalienati sunt in confusionem Os 9, 10) *ib.* 111; Odłączony (*war. lub.*: odłącz) segregatus (Paulus..., vocatus apostolus, segregatus in evangelium dei Rom 1, 1) *ib.* 125; Abych od czyebye nye byla odlaczona na wyeky *Naw* 144—5; Od mego oltharzą *odłączycz, slowye wydasz gy, asz vmrze (ab altari meo evelles eum, ut moriatur Ex 21, 14) XV *p. post. Kałuż* 283; Tercium peccatum homicidii est scandalum et est alienare vlg. odłączycz proximum suum a deo et iungere eum dyabolo XV *p. post. R* XXV 173; Dzyevycza Marya sla z Nazareth svoymy (*leg.* z swoimi) tovarzyskamy... Malyvtko *odlvczyvschy szyą od nych (se modicum ab aliis Maria sequestravit) y począla pelnycz sve modlytvy *Rozm* 40; Aczby czeszarz chczyal krolestvo Herodowo rozdzyelycz svem vnąkom, yschby tez nyektorą cząskye (*leg.* niektore cząstki ?) byl nye odłączon (ut... si regnum Herodis nepotibus distribui placuisset, partem aliquam mereretur) *ib.* 115; Tako lvovye odłączywschy szye od nyego, to yesz od mylego dzyeczyątka (dimissi sic a puero leones), smyernye szye vroczyly na sva pvscza *ib.* 139; Tedy ystne w zydowskye zyemy trzy secty (*sc.* były) albo troye rozdzyelyenye od ynnego pospolnego lyvda zyvotem y vyarą odłączenye (*pro* odłączone ?, erant autem tunc in Iudaea tres sectae Iudaeorum a communi reliquorum vita et opinione distantes) *ib.* 179; Boczyem przyschedł odłączycz czlovyeka przeczyv oyczu (separare hominem adversus patrem suum Mat 10, 35), dzywką przeczyw maczyerzy svoyey *ib.* 313, *sim. ib.* 424; Tey noczy mam bycz... odłączon czyelestnye albo czyalem od vaschego slavnego tovarzystva *ib.* 545; Ysch szye na vyeky od Iesucrista nye odłączy *ib.* 552; O tem, yako myly Iesus napyrvey odłączyl szye od svych apostolow... Tako myly Iesus odtychmyast trzech apostolov odlaczyl szyą tako daleko (et ipse avulsus est ab eis Luc 22, 41), yakoby mogl malym kamyenyem ręką rzvczycz *ib.* 596; ~ Deszcz powolni odłoczysz, bosze, dzedzine twey (pluviam voluntariam segregabis, deus, hereditati tuae) *Fl* 67, 10, *sim. Pul*; A tuk y ogoon (*sc.* skopu obietowanego)..., a plece prawe odłoczil (et armo dextro separavit) *BZ* Lev 8, 25; Ta vyetnycza byl dom odłączon od domv Cayphaszovego *Rozm* 708; Bylly tem (*pro* ten) dom yego słączon vetnyczy albo odłączon od nyego, trzey evanyelyszczy nyepevno vypyssaly *ib.* 709; ~ odłączony '*schizmatyk, haereticus, schismaticus*': Secunde oves infernales sunt omnes heretici et scismatici, *odloczeny, qui non credunt articulos fidei, *sicud sunt Greci, Rutheni, Valachi XV *med. GlWroc* 44v.

Odłęczenie *cf.* **Odłączenie**

Odłęczyć *cf.* **Odłączyć**

(Odłoga) Otłoga '*odłóg, pole przez jakiś czas nie orane, nie uprawiane, czy może ziemia w ogóle jeszcze nie uprawiana, ager cessatus vel novalis*': Othlogą nouale *ca* 1500 *Erz* 55.

Odłomić, Otłomić '*odłamać, złamawszy oddzielić, defringere, avellere*': Yacom ya Goszczina plota ne othlomił, ale szwoy na szwe szemy 1405 *KsMaz* I nr 611; ~ Z gori odlomyl syø kamyen (de monte abscissus est lapis) przes røkv a stroskotal w skorupø *BZ* Dan 2, 45; ~ Tam diu palmas habet vegetationem, p[y]oszythek, suae radicis..., quam diu non abscidetur vel refringetur ab ipsa et ab aliis latorosly. Et ideo quam cito se peccator refringet, odlomy, non potest habere fructum XV *med. R* XXII 320.

(Odłożenie) Otłożenie 1. '*przesunięcie, przełożenie, odroczenie (terminu), dilatio, prolatio (termini iudicialis)*': Iohannes... reposuit primum terminum simplici infirmitate. Qui Stromylo ultra hanc reposicionem al. mymo tho othlozenye ipsum Petrum pronunciavit contumacem asserendo, quod iste terminus foret quartus 1457 *AGZ* XV 10.

2. '*usunięcie, zaniechanie, abolitio, dissolutio*': Kv othlozenyv szkodnego nalogv (ad abolendam damnosam consuetudinem), yenze dotychmyasth... chowan byl..., vstawyamy *Sul* 74.

3. '*naprawienie, wynagrodzenie (szkody), damni restitutio, compensatio*': Vstawyamy, aby nygeden rakoymya konya albo volv zastawyl za thego, za ktorego rączyl w sządze. A zasthawy-li, kv othlozenyv skoth (ad restaurationem damnorum) gyszczecz nye bądze wynowath, nyslyby tho sz gego poszlo przyszwolenya *Sul* 66.

Odłożyć, Otłożyć *formy*: *praes. ind. 2. pl.* odłożycie *BZ* Num 15, 19. 20; ~ *inf.* otłożyć *ca* 1428 *PF* I 487, *Sul* 55. 74; odłożyć 1443 *AGZ* XI 211, 1446 *AGZ* XIII 206, 1447 *ib.* 224, *etc.*; ~ *praet. 3. sg. m.* otłożył 1471 *MPKJ* V 49; odłożył 1408 *Czrs* 15, 1440 *AGZ* XIV 14, 1448 *AGZ* XI 332, *OrtBrRp* 45, 2, *OrtMac* 53, 1469 *AGZ* XII 321, 1471 *MPKJ* V 135, *MPKJRp* V 34r, 1487 *LubPodk* 107, 1498 *AGZ* XVI 286: odłożeł *(?)* 1448 *LubPodk* 29; *3. pl. m.* są otłożyli *Kśw* cv 39; ~ *part. praet. act. adv.* otło-

żywszy *Słota* w. 62; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* otłożona *Sul* 54; odłożona 1466 *R* XXII 12, 1491 *AGZ* XVI 412; *ac. sg. m.* odłożony *OrtBrRp* 69, 2, *OrtMac* 92; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* jest odłożon *BZ* Deut 33, 21; ~ *imper. pass. 3. sg. m.* odłożon bądź *Sul* 9.

Znaczenia: **1.** '*oddzielić, wydzielić (coś dla kogoś, na coś), separare, impertire, tribuere, assignare (alicui aliquid)*': Tedyø (*leg.* tedy ją, *sc.* wodę) na røcze dayø, tu szø wøcz starsy posznayø, przy tem szø k stołu szadzayø. Za tho szø ma kasdy wszøcz, otlozywszy yedno swøcz (*leg.* swą-ć, *sc.* część *?*) *Słota* w. 62; Gdisz... *bodzecze *gestz chleb kraya tego, odlozicze pirworodzone bogv s pokarma waszego. Iakos to z zemye pirworodzone odłozicze (separabitis primitias domino de cibis vestris. Sicut de areis primitias separatis), takyesz y z warziwa napirwszego daycze bogv *BZ* Num 15, 19—20; Othlozil (*war. lub. rp.*: odlosyl) seperauit (similiter et in leones argenteos diversum argenti pondus separavit I Par 28, 17) 1471 *MPKJ* V 49.

2. '*schować na później, zachować, zostawić (coś dla kogoś), servare, conservare (aliquid alicui)*': Yesthly pyrwey zony rzeczy chowal (*sc.* mąż) oszobnye y odloszyl dzyeczyam, czo yesth gye myal s pyerwsza zoną *OrtMac* 53, *sim. OrtBrRp* 45, 2.

3. '*umieścić, położyć, ponere, locare*': Y vsrzal kxyøstwo swe, ze na swey stronye vczøczi gest odlozon (quod in parte sua doctor esset repositus) *BZ* Deut 33, 21.

4. '*odsunąć coś, unieważnić, zrezygnować z czegoś, amovere, auferre, seponere, resignare*' *(?)*: Requisivistis ulterius, an mundiburdius propterea tutoriam resignare vel se sufferre, odlozycz, possit, quid iuris? *OrtRp* 54, 2; Odloszycz absferre XV *ex. PF* V 22; Odloszycz abolere *ib.* 26.

5. '*przełożyć na później, przesunąć w czasie, odroczyć, differre, proferre, procrastinare*': Nics ne mescaiøch... droky (*leg.* drogi) sø ne othlozily *Kśw* cv 39; Advocatus suus ei terminum odlo[d]zil 1408 *Czrs* 15; Georgius tamquam nunccius a Ieronimo terminum distulit al. odlozil 1440 *AGZ* XIV 14; Quociens citatus fuerit nobili Nicolao, tociens amittet centum marcas... post quamlibet citacionem et non debet transponere al. odlozycz 1446 *AGZ* XIII 206, *sim.* 1447 *ib.* 224; Et nobilis Wylam Czeszicouicz prorogavit al. odlosszil ex parte Iurkonis, fratris sui, terminum primum simplici infirmitate 1448 *AGZ* XI 332; Terminum reposuit al. odlo⟨z⟩el 1448 *LubPodk* 29; Do yvtra rok odlozoon bąncz (in crastinum terminus prorogetur) *Sul* 9; Ta tho rzeczy spora alysz do lath podobnych onych dzeczy byva przeczągnyona abo othlozona (usque ad aetatem debitam illorum puerorum prorogatur) *Sul* 54; Kedy o wyrzeknyenyv wąthpyącz, do szandzego byerzą wstecz, a on pamyątha-ly, kako szandzyl, nathemyescze powyedzecz alybo othlozycz bącz powynyen (statim dicere vel differre teneatur in crastinum, *Dzial* 51: sadza... ma *nytychmyast powyedzecz abo do yvtra prze rospamyatanye odloszycz) *Sul* 55; Tosz o roczech... malich chczemy bycz chowano, ysze pyrwy y wthory rok przes prostą nyemocz poddany naszy mogly othloszycz (quod... terminos... transponere valeant) *Sul* 74, *sim. ib.*; Mozely woyth besz gayonego sandv rok odlozycz do zayvtrzą? *OrtBr* VI 386, *sim. OrtMac* 130; Mogaly przyszasznyczy... ortel odwloczycz albo odlozycz (*OrtMac* 94: odwolacz albo odlozycz) besz woley strony? *OrtBrRp* 70, 4; Gdyby skazanye przyszyągy szye przygodzyło w wyązany czasz czynycz, ma-ly thedy przyszyadz, czyly mayą go odlozycz na othworzony czasz?... Tho moze dobrze sządzya odlozycz na odlozony czasz (*OrtBrRp* 69, 2: moze dobrze szandzą oddalycz albo odlozycz na odlozony, tho gest na odworzony cząsz) *OrtMac* 92; Est ulcio differenda, *gl.* proroganda, odlozoną, donec, que contra delinquentem, *gl.* pena precogitatur, semota ira pacificetur 1466 *R* XXII 12; Albertus... odlozyl rok vera infirmitate 1469 *AGZ* XII 321; Veniens Johannes... distulit al. odloszyl pro maiori, quia habet agere in terminis in Lublin pro centis 1487 *LubPodk* 107; Ex quo causa seu terminus inter me, tanquam partem respondentem, ex una et... actorem ex alia partibus est simpliciter transposita al. odlozona ad hodiernum iudicium 1491 *AGZ* XVI 412; Vicecapitaneus Szanocensis terminum dilatavit al. odloszyl per duas septimanas ob reverenciam festi 1498 *ib.*286; ~ Detulit odlozil, oddalyl (ego iudicor hodie a vobis. Distulit autem illos Felix Act 24, 22) 1471 *MPKJ* V 135.

6. '*wynagrodzić, zadośćuczynić, zapłacić, spłacić, compensare, recompensare, renumerari, exsolvere*': *(część majątku, nieruchomości)*: Othloszycz refundere *ca* 1428 *PF* I 487; Item thabernam in Pakoschowka debent ad tres porciones dividere et tenere, et quicunque ipsorum sibi thabernam de novo construeret, bene facere potest, et cui antiqua thaberna remanebit, ille aliis fratribus debet refundere al. odloszicz 1443 *AGZ* XI 211; Ona dzyerzecz ma tho gymyenye we sthv grzywyen thako, ysz kyedy dzyeczy ge chcza myecz to gymyenye, thedy maya gyey

odlozycz stho grzywyen *OrtMac* 82, *sim. OrtBrRp* 63, 2; *~ (karę)*: Szromoczyl wasz wszyszthky, czoszczye szyedzyely wthenczasz na lawyczy, a na tho kaszdemu przyszyasznykowy ⟨ma⟩ odloszycz XXX szelagow a woythowy takyesz wyny, yle wam wszyszthkym przepadl pokupu (*OrtBrRp* 53, 4: kaszdemv przyszasznykowy odlyczycz trzydzeszczy szelągow ma y odlozycz albo pokupycz woythowy thele wyny, gele wam wszythkym przepadl) *OrtMac* 66; *~ (szkodę)*: Paklibi... sądze... zaklady przed czasem vstawyonym myedzi sobą rozstargali, tedi temv, czygy gest zakład..., s szkodą podług osaczowanya mayą odloszycz (tenebuntur resarcire, *Sul* 22: maya wroczycz a zaplaczycz) a y z wyną pyathnadzescza *Dział* 9, *sim. ib.* 37; Aczlyby komv dano wyną, a tego nye dokonano, a ten to swiatky syą myalby odwiescz, gdyby w gednem swiathkv vpadl, tym czczy nye straczy, ale schodą ma odloszycz (passo damnum satisfacere teneatur, *Sul* 58: czirzpyączemv skodą doszycz ma vczynycz) *ib.* 56.

Odluczyć *cf.* **Odłączyć**

Odłużać *(?) 'odwlekać, odkładać, differre, proferre'*: Ut quilibet non differat, odlusacz, reverti ad dominum XV *med. GlWroc* 35v.

Odmarczyzna *cf.* **Odmarszczyzna**

Odmarszczyzna, Odmarczyzna *'opłata związana z objęciem spadku przez poddanego, spadek po zmarłym bezpotomnie kmieciu przypadający właścicielowi wsi, merces a subdito, qui possessionem quandam hereditate accepit, solvenda, possessio, quae cmethone liberis carente ac mortuo terrae domino obveniebat'*: Christoferus... tenetur... Iohanni... solvere... sub intromissione in villas... una cum molendino..., recepcione boum, obmortualibus... s powołowszczysną y z odmarszczysnamy 1465 *AGZ* XV 40; In quibus quidem florenis iam dedit sibi intromissionem in villam suam... cum exactione boum al. powolowczysznamy et mortaliciis al. *odmarczyszynamy 1466 *AGZ* XII 310; Michael... Mathie... villam... obligavit cum bovariis alias recepcione boum pouołowczysznamy, morticiniis al. odmarczyszynamy 1475 *ib.* 363.

Odmawiać, Otmawiać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* otmawia XV *med. R* XXII 247; odmawia XV *med. SKJ* V 283, 1496 *StPPP* II nr 4453, *ca* 1500 *R* XLVII 373, *Rozm* 658; *1. pl.* otmawiamy XV *ex. ErzGlos* 182; *~ imper. 2. sg.* odmawiaj *Rozm* 270; *~ part. praes. act. adv.* otmawiaję 1411 *HubeZb* 54; odmawiając 1418 *Pozn* nr 963, *Rozm* 446. 585; *adi. g. sg. m.* odmawiającego *Fl* 43, 18; *~ inf.* otmawiać 1404 *KsZPozn* nr 1979, 1436 *Pozn* nr 1472; odmawiać 1429 *Pozn* nr 1325, XV *med. PF* IV 594, XV *p. post. R* XIX 52, 1491 *RKJŁ* VII 57, *Rozm* 28. 188; *~ fut. 3. pl. f.* będą odmawiać *Rozm* 28; *~ praet. 3. sg. m.* otmawiał 1457 *AGZ* XV 7; odmawiał 1438 *AGZ* XI 144, 1442 *ib.* XI 192, 1443 *ib.* 213, *etc.*; *f.* otmawiała 1406 *KsZPozn* nr 2592, 1408 *Piek* VI 372; *3. pl. m.* otmawiali 1411 *Pozn* nr 831; *~ plqperf. 2. sg. m.* jeś był odmawiał *Gn* 177b.

Znaczenia: **1.** *'odrzucać czyjąś prośbę, żądanie, nie zgadzać się na spełnienie czyjejś prośby, żądania, alicui aliquid negare, denegare, recusare, abnuere'*: Jacosmi bili posli ot Zegoti do Micolaya otmawyø rancoyemstwa 1411 *HubeZb* 54; Acz ktori czlowyek bilbi do sądv pozwan a on bi prze brata swego w zemy nyebiczye przed sądzyąn odmawa[ł] *otpowyedzacz (respondere coram iudice recusaverit) *Sul* 85: Nye racz thego odmawyacz, ss czebyecz ma bicz bosza macz XV *med. PF* IV 594, *sim.* XV *p. post. R* XIX 52; Nam sicut fons patens, qui non est conclusus nec circumseptus, nulli se denegat nye odmavya XV *med. SKJ* V 283; Mysthrzowye mayą ono wsythko mocznye wzyącz a thako dlugo chowacz, yszby szye kthory z rodzayv onego vmarlego ozwał..., a yeslyby on vmarczysszne myecz chczial, thedy yemv nye mayv odmawyacz 1491 *RKJŁ* VII 57; Bartholomeus, qui non solum vestem deducere promisit pro Xpo, sed et cuttem propriam excoriari, odrzecz, non recusavit nye odmawyal XV *p. post. R* XXV 180; Non enim negamus nye othmavyami XV *ex. ErzGlos* 182; Quitquit cupit ei, non recusat, id est odmava *ca* 1500 *R* XLVII 373; Bo tey (*sc.* Maryi) przykladem vyelye dzyevycz ostanye v czystoczye, yze bądą odmavyacz ydz za mąsz (quae nolentes nubere viros recusabant) *Rozm* 28; Kyedy przyschedl Yesus... kv svyątemv Yanv, aby krzczon byl od nyego, alye svyaty Yan odmavyal yemv (prohibebat eum Mat 3, 14) *ib.* 186; Svyaty Yan poczal odmavyacz Iesuszovy krzczenya rzekącz (prohibebat eum dicens Mat 3, 14) *ib.* 188; Chczely kto v czyebye prosycz, nye odmavay yemv (volenti mutuari a te ne avertaris Mat 5, 42) *ib.* 270.

2. *'odwodzić kogoś od jakiegoś zamiaru, odradzać coś, aliquem ab aliquo consilio abducere, revocare'*: Xc mily svothemu Potru gest on tako rzecl byl, isbicz go on nasladoual byl, gakoczby on tako rzecl, ysze thy ges my nekegdy byl tho odmaual, isbich cy ga na kryszu møky ne cirpal *Gn* 177b; O radzye vtore *raydcze, ktory nyeczo odmavyal szmyerczy mylego Iesusza *Rozm* 583, *sim. ib.* 584; Rada pyatego radcze,

ktory barzo przykro movyl przeczyv Cayphaschovy y vschytkey radzye odmavyąyącz smyercz mylego Iesucrista *ib.* 585; Rada dzyeszyątego radcze, ktory any odmavyal, any przymavyal smyerczy mylego Iesucrista *ib.* 587; Rada vtoregonaczyc radcze, yen odmavyal, by Zydovye ssądzyly mylego Iesusza *ib.* 588.

3. '*występować słownie przeciw komuś, czemuś, sprzeciwiać się, protestować, contradicere, obloqui, resistere, se opponere*': Osromoczene oblicza mego pocrilo iest mne, od glossa vrøgaiøczego y odmawaiøczego (a voce exprobrantis et obloquentis, *Pul*: vrøgayøczego y vwlaczyączego), od oblicza neprzyaczela y nasladuiøczego *Fl* 43, 18; Wincencius... debet... contradicere pro... Wincencio suo homine vlg. otmawacz ad tercios terminos 1404 *KsZPozn* nr 1979; Sed domini Johannes et Petrassius... contradixerunt, otmawaly, quod domina Thomislawa non plus apportavit nisi sexaginta marcas dotis in eandem hereditatem 1411 *Pozn* nr 831; Iohannes Omelto contra predictam postposicionem termini loquebatur al. odmawal 1443 *AGZ* XI 213; Gdy then masz poyal w malzenszthwo szwa mamką a nykth przeczyw themu nye odmawyal, thedy thy dzyeczy... moga wszyacz gymyenye gych *OrtMac* 30; Vkazala..., yako dano gyey y wyąszanyc w tho dzyedzyczthwo, y gymyenye sz prawa, gdy naprzeczyw themu nykth nye odmawyal a ona postawyla porąką *ib.* 79, *sim. OrtBrRp* 61, 1; Ktho czyerpyal rok y dzyen, yz strzechy (*leg.* z strzechy) albo sz rynny woda czyekla przesz yego dom albo dwor przesz prawey odmowy, szlowye ysz przeczyw themu w czasz przed prawem nye odmawyal albo zabranyal (*OrtBrRp* 75, 1: nye odmowyl albo zabronyl), ten muszy tesz to daley czyerpyecz *OrtMac* 101; Iaroslaus cum procuratorio ex parte ipsius Cristoferi ipsam condempnacionem recusabat al. othmawal litera regali 1457 *AGZ* XV 7; Pars rea dixit: Quando domina Dobrochna proponeret, judicium ipsam penis puniret, sed ipsa non proponit ad ipsam Evam, sed repugnat al. odmava pro non admissione intromissionis 1496 *StPPP* II nr 4453; Bądzyely (*sc.* córka) vvyazana obyetnyczą prz⟨ez⟩ wyedzyena svego oycza a oczyecz zvyedzącz ⟨nie⟩ ymye odmavyacz tego natemmyeszcye (sed illo cum perciperet mox non contradicente), ma bycz obvyązana temv slyvbv *Rozm* 28; Odvyazavszy (*sc.* oślicę) przyvyedzczyesch kv mnye a rzeczely vam kto czo, chcząc vam przekazycz albo odmavyayacz, nykakyey nye pvszczayczye *ib.* 446; Przeto ym vzgardzyl, yakoby salonym, yze przeczyv thym, ktorzy gy pomavyaly, nye odmavyal *ib.* 801.

4. '*składać w sądzie zeznania, odpowiadać na zarzuty, zaprzeczać, in iudicio testari, criminibus respondere*': Margaretha... coram iudicio suam donacionem otmawala, quod nullus de donacione sua aliquem debet citare 1408 *Piek* VI 372; Veniens ibidem Mal... condempnavit al. zdal Spithconem... in termino peremptorio... pro duobus capitibus... Spithko per nullum nec per se, nec per alium paruit al. nye odmawal et desuper Mal posuit memoriale et propterea causam suam Spithco amisit, ex quo non comparuit nec odmawal 1438 *AGZ* XI 144; In termino tercio condempnavit... Iacussius Lissowski... nobilem Fredricum... pro quinque kmetonibus..., nam idem Fredricus neque postposuit neque aliquis odmawal 1442 *ib.* 192; Ex parte ipsius... Petri... nullus stetit in eodem termino neque odmawal 1443 *ib.* 213; ~ rok odmawiać, otmawiać: Jszem ya byl nyemoczen prawa nyemocza od boga szlozona tedy, kyedym mal rok odmawyacz stany przeciff Jochne po obschilanu 1429 *Pozn* nr 1325; Iszem byl praua nyemocza nyemoczen oth boga slozoną tedy, kedym myal rok po opsylanu *wosnyego otmawyacz na poroczkach ku xagam 1436 *ib.* nr 1472.

5. '*zaprzeczać prawa posiadania, negare alicui esse ius aliquid possidendi*': Veniens Katherina... ad secundum et tercium terminum interdixit vlg. otmawala, quod Petrus... nichil habet in Potrowo 1406 *KsZPozn* nr 2592.

6. '*mówić, odpowiadać komuś, wyjaśniać, dicere, respondere, explicare*': A *eczbi snacz rzekl: kto tho moze vczinycz albo myecz, abi slischącz swoyą sromotą, wydząc swoyą zaloscz a yą czirpyącz nye telko syą nye wyesselil, ale boday sczirpyal a zamilczal? Temu otmawya s⟨więty⟩ Ieronim, eze zadni, gen ma w schobye falą marną na czemcole, tego nye telko nye vczinycz, ale y czirpycz nye moze XV *med. R* XXII 247; Movylly (*sc.* Jesus) kyedy, tocz roztropnye, krazna movą, nyerychly w slovye any przykry, any tesch przedluzayączy slowa, alye odmavyal barzo zlyvtvyączy, smyerny a barzo nabozny, a wschytką rzecz baczączy *Rozm* 143.

7. odmawiać za kogoś '*ponosić za kogoś konsekwencje, poenam, supplicium sim., alicui imminentem, in se suscipere*': Yza tho nye yest sromothnyeyscha rzecz, yze on nass vyączey nyzly szyebye myloval, bo nye dbayącz yąstwa szvego odmavya za nas, aby nam nycz nye czynyly *Rozm* 658.

8. '*uzasadniać, arguere, argumenta afferre*' (?): Yaco czszom geszdzil s Ganem Bogufalowim

do Chelma... o dwa policzky, tamo my ne pomoszono prawa any tamo rzecl rącza ('rządca') any dwornik, ysz nyne szą ne dzelą roky szemske, ale mu proscze prawa ne pomoszono, niczim ne odmawagącz 1418 *Pozn* nr 963.

Odmawianie, Otmawianie '*niezgadzanie się na coś, sprzeciwianie się, oblocutio, dissensio*': Debemus diligere deum... ex tota voluntate sine contradiccione vlg. przesz othmavyanyą XV *p. pr. R* XXV 174; Ta iest woda odmawanya (aqua contradictionis), gdzes sø syø karcili synowye israelsci przeciwko panv *BZ* Num 20, 13; O movye dzyevycze Maryey z odmavanye⟨m⟩ s vst kv malzensstw (*leg.* małżeństwu) *Rozm* 23.

Odmdleć '*zesłabnąć, zemdleć, defici viribus, collabi*': Matka boza vslyschavschy to, odmdlavszy na smyercz y padla *Rozm* 502; Tedy blogoslavyona dzyevycza odmdlavschy ledvo przemovyla z vyelykyem placzem *ib.* 505; Aze do (*pro* od) vyelykyego placzv odmdlavschy (*sc.* Maria) padla na zyemyą za martve *ib.* 711. ~ *Może błąd zam.* omdleć.

Odmiana, Otmiana *formy*: *n. sg.* odmiana XV *med. GlWroc* 231v; ~ *g. sg.* otmiany 1471 *MPKJ* V 95; odmiany *BZ* Tob 9, 2, *OrtBrRp* 38, 2; ~ *ac. sg.* otmianę 1398 *HubeZb* 95, 1423 *ZapWarsz* nr 57, 1471 *MPKJ* V 137; odmianę 1437 *KsMaz* III nr 2740, *OrtCel* 6; ~ *n. pl.* odmiany XV *med. R* XXV 153; ~ *ac. pl.* odmiany *OrtBr* VI 390, *OrtMac* 136.

Znaczenia: **1.** '*zmiana, przemiana, przekształcenie, mutatio, commutatio*': Odmana commutacio XV *med. GlWroc* 231v; Iste sunt volubilitates, odmyany, et defectus ad eas consequentes, sz nych przyszle, significati, vysznamyonany, in quos homo decidit vpadl XV *med. R* XXV 153; Tego czlowyeka (*sc.* jął) burgraby prze gego rzeczy odmyany, slowie, ysz myeszal rzeczą *OrtBr* VI 390, *sim. OrtMac* 136; Ten ortel, czosz gy przyszasznyk sz gynymy przyszasznyky wyrzekl, gest moczny a ostogy szye przesze wszythkyey odmyany (*OrtMac* 42: besze wszego odmowyenya) *OrtBrRp* 38, 2.

2. '*zamiana, wymiana, permutatio*': In cambicione, id est mutacione w odmyana *OrtCel* 6; Przesch othmyany (*war. lub. rp.*: bez otmyany) absque commutacione (venite, emite absque argento et absque ulla commutatione vinum et lac Is 55, 1) 1471 *MPKJ* V 95; Mutuam *wzagyemnyą othmyaną (ante omnia autem mutuam in vobismetipsis caritatem continuam habentes I Pet 4, 8) *ib.* 137; ~ Eze Marczin to sedlisko trzima za othmanø secznaczcze lath a niczs Micolayowa ne zagøl 1398 *HubeZb* 95; O kthorø na miø nowinø Bronisz zalowal, za thø mu ya dal otmyanø 1423 *ZapWarsz* nr 57; O kthoran zemyan Micolai na mya szalowal, za than moy oczecz odmyana dal y dzirszal ya daley trzech lyath w pokoyv 1437 *KsMaz* III nr 2740, *sim. ib.*

3. '*odpłata, wynagrodzenie, remuneratio, merces*': Aczbich syø ia tobye poddal w sluszbø, nye vczinyø podobney odmyani twego dobrodzeystwa (non ero condignus providentiae tuae) *BZ* Tob 9, 2.

Odmieniać, Otmieniać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* odmienia XV *med. SKJ* V 273; *3. pl.* odmieniają *Sul* 6; ~ *part. praes. act. adv.* otmieniając 1418 *Pyzdr* nr 546; ~ *praet. 3. sg. f.* otmieniała 1411 *HubeZb* 55; *3. pl. m.* odmieniali *Rozm* 210; ~ *condit. 1. sg. m.* bych otmieniał 1429 *ZapWarsz* nr 2924; *1. pl. m.* bychmy odmieniali *Rozm* 663.

Znaczenia: **1.** '*zmieniać, wprowadzać zmiany, przekształcać, mutare, commutare*': Yako Wythocha y swym (*leg.* z swym) *oczsem wydzersala mymo trzydzeszcy lath pocoyne y myrne trzeczø czøscz trzecze czøszczy Drzøsgowa, nygdze nye otmyenyayøcz 1418 *Pyzdr* nr 546; Quia michi dixit, quod ego causam immutarem al. bich othmenyal rzecz 1429 *ZapWarsz* nr 2924; Regina petiit pro populo suo, petendo mutavit, odmyenya, severitatem regis et impetravit veniam populo suo XV *med. SKJ* V 273; ~ odmieniać się, otmieniać się '*ulegać zmianie, przekształcać się, mutari, variare*': Jaco Ondrzey ne vitrzimal pol Czemirowa trzidzesci lat dobrovolne, ale sø otmenala zastawa 1411 *HubeZb* 55; Nye ma ganyebnee any dzywne mnymano bicz, acz podlug myenyenya czassow obiczage a dzege lyvczke szą odmyenyayø (consuetudines et statuta humana varientur, *Dział* 6: acz... obyczage albo vloszenye lvdskye syą odmyenyloby) *Sul* 6.

2. '*wymieniać, permutare, commutare aliquid aliqua re*': Tako myly Iesus schedl do Ierusalem y nalyasl v koszczyelye przedayącze y kvpvyącze voly, ovcze, golebye y thy yste, czo odmyenyaly pyenyvdze (invenit... nummularios Jo 2, 14) *Rozm* 210; ~ odmieniać się '*wymieniać się, zamieniać się nawzajem, alternare*': Poskoczmy, yvz mamy Iesusa v ręku..., podzmy tam, by nass tem vyączey bylo mączycz, y acz szye tez ktory vmączy, bychmy szye odmyenyaly y odpoczyvaly yeden drugyemv pomagayącz *Rozm* 663.

Odmienić, Otmienić *formy*: *praes. ind. 2. sg.* odmienisz *BZ* Ex 13, 13; *3. sg.* otmieni XV *med. R* XXII 236; odmieni XV *med. R* XXV 159, XV *p. post. R* I s. XLI; *3. pl.* odmienią

XV *med. R* XXII 245; ~ *part. praes. act. adi.* otmieniące *ca* 1450 *PF* IV 578; ~ *inf.* otmienić *Sul* 38; ~ *praet. 1. sg. m.* otmieniłem 1432 *Pozn* nr 1404; *2. sg. m.* odmieniłeś 1474 *AGZ* XV 168; *3. sg. m.* otmienił 1424 *KsMaz* II nr 400; ~ *condit. 3. sg. neutr.* odmieniłoby *Dział* 6; ~ *part. praet. act.* odmieniwszy *Rozm* 208. 820; ~ *inf. pass. pl. f.* być otmieniony *Sul* 38; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie odmienion *OrtBr* VI 360, *OrtMac* 59; *neutr.* będzie otmieniono 1471 *MPKJ* V 24.

Znaczenia: **1.** *'zmienić, przekształcić, mutare, commutare'*: Iakokole rzeczy *vmorzene a dokonane przeczywko przyrodzenyv trvdno mayą bicz othmyenyony (defficile sit retractare, *Dział* 27: trudno wzbvdzycz), a wszakosz nalazvyą szą nyegini, gisz... myarthwe a dokonane rzeczi robyą szą wsdrvszycz *Sul* 38; Gdi szą przigodzy, ysz nyektori s nych (*sc.* z braci) w rzeczi dzedzinney weszmye przeczywko sobye skazanye konyeczne, pothem drvgy sz nych... wiwodzi szą wzgardzonym..., ządayącz thegodla spyszacz tho skazanye y othmyenycz (debere eandem sententiam retractari) *ib.*; Czichi gest, gegosch misli zamyeschanye nye otmyeny XV *med. R* XXII 236; Czy cyrpyą przeczywnoscz, gisch swey dobre woley nye *odmyenyu ani vmislu otstąpyą *ib.* 245; Gladius divine sentencie durissimus, inflexibilis nunquam retractabitur, odmyeny, nec procedet ex presumpcione XV *med. R* XXV 159; Quam reformacionem (*sc.* dotis) tu immutasti al. odmyenylesz et inscripsisti super bonis 1474 *AGZ* XV 168; Bo gdy bądzye lakozyrcza, obiczagya gynako thego nye odmyeny y nye odeymye aby z szmyerczyą (vix aliter quam morte moris mutabit) XV *p. post. R* I s. XLI; Ta ystna voda przemynyla szye, swe przyrodzenye odmyenywschy, przemyenyona przez mylego Iesu barzo v krasne vyno *Rozm* 208; ~ Opfite, otmenyøcze, *roszmya *ca* 1450 *PF* IV 578; ~ odmienić się *'ulec zmianie, przekształcić się, mutari, commutari'*: (N ye ma bycz za dzyw, acz podlug rosyrzenya czasow obyczage albo vloszenye lvdskye syą odmyenyloby (consuetudines et statuta humana varientur, *Sul* 6: acz... obiczage a dzege lyvczke szą odmyenyayø) *Dział* 6.

2. *'zamienić, wymienić na coś innego, zastąpić czynś innym, permutare, mutare aliquid aliqua re'*: Siwanthoslaus... obligavit suam totam porcionem sui patrimonii... excepto areo vlg. szedliszko, quod cum fratre suo permutavit, othmenil, et loco istius aree aliam accipiat 1424 *KsMaz* II nr 400; Jszem nye mal penadzy cotowich (*leg.* gotowych)... przi zobe..., any potem po vmarczu pana Potrowskego nye othmenilem listow na *kotowi penadze 1432 *Pozn* nr 1404; Pyrworodzone oszlycze odmyenysz panv owczøø (mutabis ove) *BZ* Ex 13, 13; Yakokolwyek szthary obyczay dawnego prawa badzye odmyenyon w lepszy obyczay, thako wszdy muszy oszthacz, czo szadzono stharym obyczagyem *OrtMac* 59, *sim. OrtBr* VI 360; Bandzie othmyenyono commutabitur (Lev 27, 33) 1471 *MPKJ* V 24; ~ odmienić się *'wymienić się, zamienić się nawzajem, alternare'*: A gdy szye czy smączyly, nathychmyast yny przystąpyly odmyenyvschy szye y odvyazaly gy od słupa *Rozm* 820.

(Odmienienie) Otmienienie *'wymiana na coś innego, odnowienie, commutatio, renovatio'*: In regeneracione, renovacione, tho yest w othnowyenyv albo w othmyenyenyv, zmartwhywstanyø pokolenya (Mat 19, 28) XV *med. R* XXIV 360.

Odmienisty, Otmienisty odmieniste rucho, odzienie *'szata na zmianę, uroczysta, vestes mutatoriae, quae diebus festis induebantur'*: Odmyenysta rucha (*war. lub.*: otmyenista ruchą) mutatoria (in die illa auferet dominus... mutatoria Is 3, 22) 1471 *MPKJ* V 88; Odmyeniste odzienye mutatoriis (ecce abstuli a te iniquitatem tuam et indui te mutatoriis Zach 3, 4) *ib.* 116.

(Odmienity) Otmienity *'zamieniony, wymieniony, mutatus, commutatus' (?)*: Prout ipsum citaverant pro omnibus rebus domus et pro utensilibus, videlicet pro viginti scultellis cupreis al. o czenowich... et pro ferro a tribus aratris remutatis al. othmyenythe 1447 *RocznHist* IV 2, 130.

(Odmienność) Otmienność 1. *'zmienność, mutabilitas, variabilitas'*: Othmyennoscz variabilitas XV *med. R* XXV 153.

2. *'odwzajemnienie, odpłata, vicissitudo, remuneratio'*: *Othmyąnoscz vicissitudo *ca* 1500 *Erz* 55.

Odmienny, Otmienny *'kolejny, wzajemny, mutuus, alternus'*: Othmyenną odplathą (*war. lub.*: odmyena odplathą *nawracz gym) mutuam vicem (si... vidua filios... habet, discat primum domum suam regere et mutuam vicem reddere parentibus I Tim 5, 4) 1471 *MPKJ* V 130.

Odmierać *(o rzeczach, majątku, de rebus, bonis) 'przypadać w spadku, hereditate alicui cedere'*: Sz[i]olthystwo, czso gye czlowiek w dzedzyczstwo kupy albo ma, tho spadugye y odmyera (*OrtMac* 75: odumyera) na maszka t[a]warz (*leg.* na męską twarz 'mężczyznę') *OrtBrRp* 58, 4.

Odmierny '*napchany, dobrze wymierzony, wypełniony do wierzchu, confertus, conglobatus, repletus*': Mensuram confertam, odmyerną, et coagitatam, potrząszyoną, et superfluentem wyrzchowatą (Luc 6, 38) XV *ex. R* XXV 142.

Odmierzać '*mierząc coś wydzielać, mierzyć dla oddania równej wartości, oddawać, odpłacać, demetiri, remetiri, recompensare*': Nye ssądzyczye nykogo, abyszczye nye ssądzeny, bo *ten ssadem, ktoremze kogo ssądzyczye, bądzyeczye ossadzeny, a thąs myarą, ktorasz komv bądzyeczye myerzycz, bądzye vam odmyerzano (in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis Mat 7, 2) *Rozm* 282.

Odmierzyć, Otmierzyć '*mierząc coś oddzielić, wymierzyć, demetiri, emetiri*': Iaco pan Jacub Pruszczsky wynowath my [my] za szwego oczcza trzy grzywny przesz werdunka za szukno lokczem odmerzon[y]e 1432 *SlOcc* XVII 30; Jszem vidalą kramnich rzeczy funtem othwazonich a lokczem othmerzonich Marczynovy Zaianczcowskemu taco wele... jaco pyancz grziwen 1433 *Pozn* nr 1428; ~ *przenośnie* '*oddać, odpłacić, odwzajemnić, reddere, recompensare*': A gąsz mara mericy badzece, tąsz odmerą vam eadem quippe mensura, qua messi fueritis, remecietur vobis (Luc 6, 38) XV *in. R* XXIV 74; Othmyerzą remecietur (in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis Mat 7, 2) 1471 *MPKJ* V 118.

Odmiękczyć, Otmiękczyć '*uczynić miękkim, łagodnym, łaskawym, przychylnym, uśmierzyć, złagodzić, lenire, delenire, mitem facere, placare*': Odmyankczon delinitus (ingressi sunt principes Iuda et adoraverunt regem, qui delenitus obsequiis eorum adquievit eis II Par 24, 17) 1471 *MPKJ* V 51; Len⟨ir⟩e odmąkczicz vel vkrocziczy (*war. lub.*: obmyaczycz uel wkroczyczy; qui scriptus es in iudiciis temporum lenire iracundiam domini Ecclus 48, 10) *ib.* 87; Placatus odmyąkczon, vkoyon (*war. lub. rp.*: omyąkczyl; iam enim placatus sum super malo, quod feci vobis Jer 42, 10) *ib.* 101; Otmyakczylo szą (*war. kal.*: odmoczono gyest) emolitum est (atque emollitum est cor tuum et humiliatus es in conspectu dei II Par 34, 27) *MPKJRp* V 35r. ~ *Cf.* **Odmoczyć.**

Odmładać '*odmładzać się, reviviscere*': Kyedy yvz rosczye (*leg.* rożdże) yych (*sc.* drzew) odmlada albo mlodnye, a yvz ma lysczye, [v]vydzczye, yze yvz blysko łato (cum iam ramus eius tener fuerit et folia nata, scitis, quia prope est aestas Mat 24, 32) *Rozm* 484.

Odmładzać, Odmładzać się 1. '*rodzić młode, pariendo renovare, parere*': Tamo bolesci iaco odmladzaiøczich (ut parturientis, *Pul*: yako tey, czo szye omladza) *Fl* 47, 6.

2. odmładzać się '*odradzać się, renasci, reviviscere*': Przyklad o ffykovem drzevye, ktore gdy szye odmladza, vkazvye latho *Rozm* 484.

Odmłodzić '*uczynić na nowo młodym, iuvenem denuo facere*': Gdis szø on (*sc.* wąż) che odmłodzycz, tedycz vøcz on ge gorske korzene... a tako vøcz on... szebe (*leg.* z siebie) starø skorø szeme *Gn* 172b.

Odmłódź '*nowe pędy, młode gałązki, germina, surculi*': S tego ysnego korabya vypadly trzy drzewa, pvsczyly odmlodzy, zakvytnawschy y daly ovocz (ramos, frondes atque flores cum fructu protulerunt) *Rozm* 71.

Odmoczyć *(?)* '*przez moczenie zmiękczyć (tu przenośnie), macerare, mollire (hoc loco translate)*': Odmoczono gyest (*war. lub. rp.*: otmyakczylo szą) et mollitum est (atque emollitum est cor tuum et humiliatus es in conspectu dei II Par 34, 27) 1471 *MPKJ* V 51. ~ *Może błędna pisownia zamiast* odmøcczono, *leg.* odmiękczono.

Odmowa, Otmowa 1. '*sprzeciw, protest, contradictio, oblocutio, dissensio*': Przesz othmouy ex contradictione *ca* 1428 *PF* I 486; Vrzandnyk wschitka gymyenya yego ma dacz na rankoyemstwo bes wschey odmowi i odwloky (sine omni dilatione et contradictione) *Sul* 111; Mozely opyekadlnyk przedacz... gymyenye thych dzyeczy, czo szye gymy opyeka, besze wszey odmowy..., czyly tho ktho moze zawadzycz albo odmowycz? *OrtMac* 62, *sim. ib.*, *sim. OrtBrRp* 50, 3, *OrtBrRp* 96, 4, *OrtMac* 133; Czlowek moze dacz szwe gymyenye dobythe..., gdzye albo *kvmu chcze beszo (*pro* beze) wszey odmowy szwych przyrodzonych *OrtMac* 76, *sim. OrtBrRp* 59, 2; Ktho czyerpyal rok y dzyen, yz strzechy (*leg.* z strzechy) albo sz rynny woda czyekla przesz yego dom... przesz prawey odmowy, szlowye ysz przeczyw themu w czasz przed prawem nye odmawyal albo zabranyal, ten muszy tesz to daley czyerpyecz *OrtMac* 101, *sim. OrtBrRp* 75, 1; Yesth⟨⟩y ten powod doszycz vkazal thymy przyszyasznymy ludzmy a thakym[y] tych tramow y szklepen na gyego murze oszadzonym (*pro* oszadzenym) daleko przesz rok y dzyen przesze wsze odmowy y przesz nagabanya *OrtMac* 126, *sim. OrtBr* VI 384.

2. '*odpowiedź, replika, responsio, responsum*': Tedi rzegk⟨⟩ pan Hinczka: Dacze mne ti wini wipiszafszy, iszbich na to odmowø dal 1395 *Pozn* nr 187.

Odmowiać, Otmowiać '*oświadczać, składać w sądzie zeznania, odpowiadać na zarzuty, in iudicio testari, criminibus respondere*': Jszem byl

prawa nyemocza nyemoczen od boga szlozona tedy, kedym mal rok othmowyacz stany, ktoris pan Virzbantha stal 1430 *Pozn* nr 1371; Et ipse in tali concitacione nec per se, nec per aliquem alium respondebat al. odmowyal 1440 *AGZ* XIV 12.

Odmówić, Otmówić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* odmowi *OrtBrRp* 31, 2, *OrtMac* 30; *3. pl.* odmowią *OrtBrRp* 92, 4, *MW* 48a; ~ *inf.* otmowić *Sul* 66, *De morte* w. 349, *ca* 1500 *Erz* 55; odmowić *OrtBr* VI 359, *OrtBrRp* 50, 3, *OrtMac* 58. 62, *Dział* 54, *Rozm* 791; ~ *praet. 3. sg. m.* otmowił 1416 *TPaw* IV nr 2785; odmowił 1398 *Pozn* nr 381, 1429 *ZapWarsz* nr 346, 1441 *StPPP* VII 362, *BZ* Gen 19, 16, *etc.*; *f.* odmowiła *Rozm* 24; *3. pl. m.* otmowili *Sul* 39; ~ *condit. 2. sg. m.* -by odmowił *Rozm* 506; *3. pl. m.* -by odmowili *OrtBrRp* 80, 4, *OrtMac* 109.

Znaczenia: **1.** '*odrzucić czyjąś prośbę, żądanie, nie zgodzić się na spełnienie czyjejś prośby, żądania, alicui aliquid negare, denegare, recusare, abnuere*': Kedi Marcisz swim kmeczem w czasz powedzal, eze o wyesz odmovil, a na penandzech oszadzil 1429 *ZapWarsz* nr 346; Vstawyamy, aby kedi oczecz po smyrczy swey zony myedzy synmy vczyny rosdzelene gymyenya, gegosz synom othmowycz nye moze (quam filiis denegare non possit, *Dział* 54; ktorym to dzaly nye mogl odmowycz) *Sul* 66; Angyol... rzecze ku Lotowy: Wstan, wezmy swoyø zonø y dwye dzewcze..., abi czy nye zaginøly pospolu prze grzech tego myasta. A gdisz to odmowyl (*sc.* Lot, dissimulante illo), wszøl gi za røkø y gego zonø, y dwye dzewcze *BZ* Gen 19, 16; Abisczie my bili na pomocz w kazdey potrzebie v siostri wasszey y v szina iey nye wątpiącz, ysczi wam nyczego nye odmowiø *MW* 48a; Othmovycz detrectare *ca* 1500 *Erz* 55; Czczyenye o tem, yze dzyevycza Marya odmovyla mązą poyącz (quod Maria recusavit maritum) *Rozm* 24; Kazal ye (*sc.* skarby) dacz Tadeuschovy. Tadeus vzgardzyl wschytky rzeczy y skarby odmovyl (respuens cuncta recusavit) a tego nycz nye vzyął *ib.* 232; Vysluchay... glosv nasvyątschey matky svey, nye yest czy podobno, aby czo odmovyl tako slothkey modlythvye *ib.* 506; On (*sc.* Jesus) vam rzekl: Dayczye czessarzovy, czo czessarzovo yest, a bogv, czo boze yest, a tez za szye y za Pyotra nye chczyal odmovycz, aby czla nye dal *ib.* 791; ~ Nagod... proszil... swogich szązszadow wyesznycz, aby sladem... szlodzeya... gonycz gemv pomogli. Alye wyesznycze posczygacz slodzeya othmowily szą (furem insequi recusarunt, *Dział* 28: tedy ony wzgardzili a pomoczy dacz nye chczeli) *Sul* 39.

2. '*odwodzić kogoś od jakiegoś zamiaru, odradzić coś, aliquem ab aliquo consilio abducere*': Yssze Marczin ne odmouil Yana szoltisa od rok za swego pana za Wolwrama 1398 *Pozn* nr 381.

3. '*wystąpić słownie przeciw czemuś, sprzeciwić się, zaprotestować, contradicere, obloqui, resistere, se opponere*': Thomco... redixit al. odmowil Iacobo... uidelicet ita 1441 *StPPP* VII 362; Ktho czyrpyal rok y dzyen a z strzechy albo sz rynny woda czyekla [przed] przesz gego dwor albo dom przesz prawey odmowy, szlowye ysz przeczyw temv w czasz przed prawem nye odmowyl albo zabronyl (*OrtMac* 101: nye odmawyal albo zabranyal), ten mvszy tesz tho daley czyrpyecz *OrtBrRp* 75, 1; Gdyby byl yegen (*pro* yeden) czlowyek staradawna przyszedl w nąszą szyemyą a nany (*leg.* nań) by poszla rzecz, yszby byl wylyeganyecz... y nye odvolal, poco byl zyw, any od nyego nykth nye odmowyl, then czlowyek ma gymyenye y vmrze, ktho ma gego gymyenye wszyacz? *OrtMac* 27, *sim. OrtBr* VII 569; Bądzyely tho wszdanye pothwerdzono, asz przeczywko themu v rok y w dzyen nykth nye odmowy, thedy sządzya y panszthwo nycz ne maya podlud (*pro* podlug) prawa *OrtMac* 30, *sim. OrtBrRp* 31, 2; Mozely opyekadlnyk przedacz... gymyenye thych dzyeczy, czo szye gymy opyeka, besze wszey odmowy..., czyly tho ktho moze zawadzycz albo odmowycz a ktho albo yako ma odmowycz podlug prawa *OrtMac* 62, *sim. OrtBrRp* 50, 3, *sim. OrtBr* VI 359, *OrtMac* 58; Gdyby czlowyek... dal... szwey zenye... szwe stoyacze gymyenye..., mayaly szyc kyedy yego blysszy przyrodzeny zamylczecz..., szlowye gdyby tego dnya w czasz nye odmowyly, yszby muszyly y pothym mylczecz na wyeky? *OrtMac* 109, *sim. OrtBrRp* 80, 4; Iudicium decrevit, ex quo procurator... non respondit al. nye odmowyl pro coadiutoribus duodecim nobilibus sibi similibus... extunc luendo a duodecim nobilibus per tres marcas a quolibet seorsum 1494 *AGZ* XVIII 341; Extunc ipsa pars actorea dixit: Hic iam respondit ad proposicionem contra ipsum factam et coadiutores non contradixit al. nye odmowyl 1495 *StPPP* II nr 4443; Et idem procurator memoriale posuit, quia procurator Heduigis non respondit al. *ny odmowyl quoadiutores domine Denowska 1496 *AGZ* XVI 271.

4. '*cofnąć własne słowa, odwołać, sententiam suam revocare*': Thego mnye danya przed gaynym szadem nygdy nye odmowyl, szlowye nye

odwolal (*OrtBrRp* 97, 2: nye odmowyl, slowie nye oddalyl albo nye odvolal), przetho ya szprawnye foldruya polowyczą tego domu *OrtMac* 133.

5. odmowic z *kimś* '*omówić coś z kimś, umówić się co do czegoś, convenire, condicere, pacisci*': Jurabit procurator contra Przibislaum...: Jaco s tobø otmowil, quod non debuisti astare termino super Eustachium 1416 *TPaw* IV nr 2785; Woyth... ma dacz y postawycz gym opyekaldnyką y gych gymyenyv a kakoly sz nym odmowyą (*OrtMac* 127: vmowyą) woyth y przyyaczele tych dzyeczy o sprawyenye dlugw... z gych gydaczym gymyenym, tako on tho ma myecz y dzerszecz *OrtBrRp* 92, 4; Chczalbych othmovycz s tobv, moglybych (*leg.* mogł-libych) szya szkrycz przeth tobv, gdybych szyą w szemy choval albo twardo szamvroval? *De morte* w. 349.

Odmówienie '*sprzeciw, protest, contradictio, oblocutio*': Przesz odmovena sine contradicione 1440 *R* XXV 242; Tocz sø wodi odmowyenyø (*pro* odmowyenya, aquae contradictionis) w Kades *BZ* Num 27, 14; Then orthel, czosz przyszyasznyk sz gynnymy przyszyasznyky wyrzek⟨ł⟩, yesth moczny a oszthogy szyc besze wszego odmowyenya (*OrtBrRp* 38, 2: przesze wszythkyey odmyany) sz prawa prawego *OrtMac* 42; Chczem, aby... to gymyenye, od ktorego odbyegayą, naszemv stolv przez wszego odmowienya przysądzono (quibuslibet bonis eorum, quae habent, ipso facto sint privandi) *Dział* 31.

Odmykać '*rozwiązywać, solvere, exsolvere*' *(?)*: Talibus eloquys concluserunt, zamkly rzecz, *gl.* sc. milites, Phariseis, qui quasi confusi nil potuere loqui, est argumentum, quod non soluunt Pharisei, protinus argentum soluit, *gl.* concludit, id est sgodlo zaplacza, odmyką, et instat, *gl.* obicit, sc. argumentum, id est zastawya szyą, ei 1466 *R* XXII 25. ~ *Wydawca umieszcza głosę po* obicit, *co by kazało dać znaczenie* '*odpierać, przeciwstawiać się czemuś, adversari, resistere*'.

Odmyt '*cena, wartość, pretium, merces*': Misit filium suum in precium redempcionis na odmith othcupena *ca* 1420 *R* XXIV 84.

Odnarodzić się '*narodzić się po raz wtóry, iterum nasci*': Iaco mosze czlovyek narodzycz szya, gdy yest stary? Isaly mosze w szyvoth mathky svoyey na wthore vnycz y *odnarodycz szyą (numquid potest in ventrem matris suae iterato introire et renasci Jo 3, 4)? *EwZam* 305.

Odnawiać, Otnawiać *formy*: *praes. ind. 3. pl.* odnawiają *ca* 1450 *PF* IV 571; ~ *part. praes. act. adv.* odnawiając *Rozm* 258; ~ *inf.* odnawiać *Dział* 28; ~ *praet. 1. sg. f.* -śm otnawiała 1418 *Pyzdr* nr 545; *3. sg. m.* jest odnawiał XV *ex. MacDod* 137; *3. pl. m.* odnawiali *ca* 1500 *SlOcc* XII 162.

Znaczenia: **1.** '*przywracać coś do pierwotnego stanu, odświeżać, renovare, restituere, reficere*': Recidiuis odnawayø y powtorzayø *ca* 1450 *PF* IV 571; Kamyenym ną obraz czyszkal, bozye rąny yesth odnąwyal XV *ex. MacDod* 137; Zidowie... smyercy twey prągnęły, matcze smętek odnawialy *ca* 1500 *SlOcc* XII 162; ~ Nye telko schescz dny dzyalal moy oczyecz, yako vy mnymaczye, alyc zawzdy dzyala, czvsch opyekayącz szye svym stvorzenym, odnavyąyącz ye (sed semper operatur deus, gubernando, renovando), aby na vyeky ostalo yego stworzenye *Rozm* 258.

2. '*zakwestionować decyzję sędziego, iudicis sententiam in dubium vocare*': Gdykoleby potem chczal nyestoyączy na rokv pyrwszym zdanye sądowe odnawyacz abo wzdzyracz (volenti... sententiam arguere et refricare seu revocare, *var.* renovare, innovare, *Sul* 39: chczącemv tho gyste skazanye layacz, naganycz a wsdrvszycz albo othnowicz), tedy gemv ma bycz vloszono wieczne mylczenye *Dział* 28.

3. '*odnawiać prawo do czegoś, dochodzić pretensji, aliquid iure petere, vindicare*': Yakosm nyc otnawyala any przeyednala nycogo o tøh o trzeczø czøscz trzecze czanszczy *Drzosgowa, *czø na nyø Katharzyna zalowala, asz trzydzeszczy lath y trzy omynøla 1418 *Pyzdr* nr 545.

Odnawianie, Otnawianie '*czynienie nowym, restauracja, renovatio, restitutio*', *tu* '*doroczne święto na pamiątkę powtórnego poświęcenia świątyni jerozolimskiej, festum, quod quotannis in memoriam dedicationis templi Hierosolymitani celebrabatur*': Facta sunt encenia, odnawana, in Iherosolimis (Jo 10, 22) *Gn* gl. 49a; Facta sunt encenia, otnavane (*wydawca czytał*: eucenia otuabane), in Ierosolimis et yemps erat (Jo 10, 22) XV *in. R* XXIV 61.

(Odniepadać) Otniepadać '*powtórnie wpadać, recidere, iterum incidere*': In peccata recidiuantur vlg. othnyepadayą 1457—82 *Erz* 55.

Odniepadnienie '*powtórne wpadnięcie, actus iterum cadendi, incidendi*': Przesz odnyepądnyenye per recidiuacionem *ca* 1500 *Erz* 55.

Odniepaść *(o właścicielu, de possessore)* '*stracić uprawnienie do rzeczy, ius possidendi amittere*': Vith... resignavit Nicolao Szosznak domum suam pro decim sexagenas... Si non persolvet (*sc.* Szosznak) tres sexagenas ad primum terminum, extunc secundum ius civile odnyepathnye domus 1458 *KsNWarsz* I nr 409.

Odnieść, Otnieść *formy*: *praes. ind. 1. sg.* odniosę *BZ* Lev 26, 6; *2. sg.* odniesiesz *BZ* Deut 19, 13; *3. sg.* otniesie *BZ* Jos 23, 13; odniesie *BZ* Jos 23, 9. III Reg 18, 12; *2. pl.* odniesiecie *BZ* Deut 21, 21; ~ *imper. 2. sg.* odnieś *BZ* I Par 21, 8; *2. pl.* odnieście *BZ* Jos 24, 14, *Pul* 23, 7; ~ *praet. 3. sg. m.* otniosł *BZ* I Par 5, 25; *3. pl. m.* odnieśli *BZ* II Par 35, 24; ~ *condit. 3. sg. m.* -by odniosł *BZ* Deut 17, 7; *3. pl. m.* -by otnieśli *Sul* 22; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* odniesion *BZ* IV Reg 14, 20; ~ *praes. pass. 3. sg. neutr.* odniesiono jest *BZ* Jud 21, 6; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* odniesion będzie *Fl* 71, 7; *f.* będzie odniesiona *BZ* Gen 49, 10. Deut 21, 8; *3. pl. f.* odniesiony będą *BZ* IV Reg 20, 17.

Znaczenia: **1.** '*przenieść coś na pewną odległość, na pewne miejsce, transferre*': A gdisz ia odidø ot cyebye, duch boszi odnyesye cyø (asportabit te) na myasto, gegosz ia nye wyem *BZ* III Reg 18, 12; Y poslaly po nyem do Lyachis y zabyly gy (*sc.* Amazyjasza), a odnyesyon na konyech (interfecerunt eum ibi et asportaverunt in equis) y pochowan w Ierusalemye *BZ* IV Reg 14, 20; Wiwyedzcye myø z boia, bocyem ranyon... Y odnyesly gy (asportaverunt eum) do Ierusalem *BZ* II Par 35, 24.

2. '*odjąć, odebrać, zabrać, adimere, auferre*': Nye bødze odnyeszona lyaska od Judy (non auferetur sceptrum de Iuda) *BZ* Gen 49, 10; Odnyesyoni bødø wszitki rzeczi (auferentur omnia)... do Babylona *BZ* IV Reg 20, 17.

3. '*usunąć, zgubić, zniszczyć, auferre, amovere, perdere, delere*': Wznidze we dnoch iego sprawedlnoscz..., alisz odneson bødze (*Pul*: alysz zgynye) mesøcz (donec auferatur luna) *Fl* 71, 7; Dam pokoy w kraynach waszich..., odnyoszø od was zwyerzøta zla (auferam malas bestias) *BZ* Lev 26, 6; A tedi odnyesze (auferet) pan bog od waszego oblicza rodi wyelikye *BZ* Jos 23, 9; Bødø wam (*sc.* narody pogańskie) na iamø a na oszydlenye..., doiød was nye otnyesze (*sc.* pan bog) y nye zatraci ss tey to przedobrey zemye (donec vos auferat atque disperdat de terra hac optima) *ib.* 23, 13; Boycye syø pana a slvzicye gemv..., a odnyescye bogy (auferte deos), gimze to sø slvzili oczczowye vaszy *ib.* 24, 14; Odnyesyono gest geno pokolenye israhelske (ablata est tribus una de Israel) *BZ* Jud 21, 6; Nyeczyscyly po bodzech tey zemye, gesz to otnyosł pan przed nymy (quos abstulit deus coram eis) *BZ* I Par 5, 25; ~ odnieść złość, niewinną krew, winę '*usunąć, zgładzić zło, zmazać winę, malum auferre, amovere, culpam expiare*': Røka swyatkowa napirwey zabye gy (*sc.* bałwochwalcę)..., aby odnosl zloscz s posrzotkv twego (ut auferas malum de medio tui) *BZ* Deut 17, 7; Y dadzø gy (*sc.* zabójcę) w røkø blisznego, gegosz krew przelana iest, y vmrze... Y odnyesses nyewinnø krew z Israela (et auferes innoxium sanguinem de Israel) *ib.* 19, 13; Y bødze odnyeszona vina krewna od nich (et auferetur ab eis reatus sanguinis) *ib.* 21, 8; Kamyenim gy (*sc.* nieposłusznego syna) obrzvczi lvd myesczki y vmrze, a tak odnyeszecze zloscz s posrzotka vaszego (ut auferatis malum de medio vestri) *ib.* 21, 21; Y rzekl Dauid bogu: Zgrzeszilem barzo... Proszø, odnyesz zloscz slugy twego (aufer iniquitatem servi tui) *BZ* I Par 21, 8.

4. '*osiągnąć, zyskać, assequi, acquirere*': Chczemi, abi thaczy nyeposlvszny z slosczi swoyey vzithkv kthorego nye othnyesli (ut tales inoboedientes de malitia ipsorum commodum non reportent) *Sul* 22.

5. '*podnieść, dźwignąć do góry, tollere, elevare*': Odnyeszcze (attollite, *Fl*: podnescze) wrota, kząszęta, wassza y poddzwygnyczye szye wrota wyekuya a wnydzye krol chwaly *Pul* 23, 7. ~ *Może błąd zamiast* podnyeszcze.

Odnoga, Otnoga *formy*: *n. sg.* otnoga *ca* 1450 *PF* IV 575; odnoga 1372 *DokMp* I 177, 1466 *R* XXII 19; ~ *ac. sg.* odnogę 1494 *AGZ* XIX 560; ~ *n. pl.* otnogi *ca* 1450 *PF* IV 575; ~ *i. pl.* odnogami 1495 *AGZ* XIX 433.

Znaczenia: **1.** '*gałązka, latorośl, ramus, palmes*': Ista vinea tot palmites, tele otnogy, latoroszlek, protulit puscila syebye (*leg.* z siebie) *ca* 1450 *PF* IV 569; Vos palmites lathorosly vel ga[n]lansky, rozgi, otnogi (Jo 15, 5) *ib.* 575; Palmiti lathorosly, galansz, otnoga *ib.*; Ramus est proprie, quod descendit a radice et dicitur quasi a radice means, inde hoc ramale, ramalis et pluralis ramalia in eodem sensv vlg. odnoga 1466 *R* XXII 19.

2. '*odgałęzienie czegoś, np. rzeki, łąki, fluminis brachium, deverticulum*': Nicolaus... advocaciam... cum... tribus pratis, uno situato in parte sinistra in loco odnoga, eundo de nostra hereditate Derszkow per odnogam versus villam Crziszanowicze... sibi... comparavit tenendam 1372 *DokMp* I 177; Processimus ad montem sipando scopulos per rivulum et superficiem et compedem al. odnoge minoris Thokarnye 1494 *AGZ* XIX 560; Georgius... sortem suam... obligavit... cum prato Krzyva in longum et in latum al. z odnogamy 1495 *ib.* 433.

Odnosić, Otnosić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* otnosi *Sul* 47; ~ *imper. 2. sg.* odnosi *Kart-Świdz*; ~ *inf.* odnosić *Sul* 28; ~ *praet. 3. pl. m.*

odnosili *BZ* III Reg 15, 22; ~ *condit. 3. sg. f.* -by otnosiła 1431 *ZapMaz* 255.

Znaczenia: **1.** '*przenosić coś z jednego miejsca na inne, transferre*': otnosić chąziebną rzeczą '*kraść, furari*': Nedamyrz ne przeuczał⟨a⟩ czeladzy Voczechowey, aby rzeczi othnoszyla do gey domu chąszebną rzeczą any gych vszythku ma 1431 *ZapMaz* 255.

2. '*odejmować, zabierać, odbierać, auferre, adimere*': Ne otrzuczay mø ot lycza, *gl.* od oblicza, twego i ducha swętego twego ne oteymuy, *gl.* ne odnosy, ote mne (spiritum sanctum tuum ne auferas a me Psal 50, 13) *Kart Świdz*; Y odnoszily (tulerunt) kamyenye... y drzewye *BZ* III Reg 15, 22.

3. '*otrzymywać, zyskiwać, osiągać, accipere, auferre*': Nyekthorzy do sandow przyszethwszy, przes baklywoscz a vporną gych szmyaloscz skaazanye a wycząnstwo obikli odnoszycz (per strepitum et importunam ipsorum audaciam sententiam sive victoriam causarum consueverunt reportare, *Dział* 16: wyczastwo otrzymvyą) *Sul* 28; ~ Szs takego othdzelenya strona oboya czvye nyevszytek y othnoszy (pars utraque sentit incommodum et reportat, *Dział* 38: obye stronye nyedostatek y szkodą cząstokrocz czyrpyą) *Sul* 47.

Odnowić, Otnowić *formy*: *praes. ind. 2. sg.* odnowisz *Pul* 103, 31, *Naw* 99, *Rozm* 41; *3. sg.* otnowi *Fl* 102, 5; odnowi *BZ* Jos 6, 26, 1471 *MPKJ* V 70, *MW* 11a, *Pul* 102, 5; ~ *imper. 2. sg.* odnowi *Kart Świdz*; otnow XV *p. pr. R* XVI 344, XV *med. R* XXII 244; odnow *MW* 9a, *Naw* 100; ~ *inf.* otnowić *Sul* 13. 39, *ca* 1500 *Erz* 56; odnowić XV *med. R* XXII 322, *Rozm* 8; ~ *praet. 3. sg. m.* otnowił 1471 *MPKJ* V 44; odnowił 1471 *MPKJ* V 26, *Rozm* 638; *f.* odnowiła jest *Fl* i *Pul* 38, 3; otnowiła 1399 *HubeZb* 96, 1400 *ib.* 77; odnowiła *ca* 1420 *R* XXIV 86, XV *p. post. R* XXV 182; *3. pl. m.* odnowili 1471 *MPKJ* V 47. 53; ~ *plqperf. 3. pl. f.* były odnowiły *Rozm* 817; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* odnowion 1471 *MPKJ* V 77; ~ *inf. pass. sg. f.* być otnowiona *Sul* 38; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie odnowion *Rozm* 237; *3. pl. m.* będą odnowieni XV *p. post. R* XXV 183.

Znaczenia: **1.** '*przywrócić coś do pierwotnego stanu, odświeżyć, renovare, reficere, restaurare, restituere*': Bolescz moia odnowila se iest (dolor meus renovatus est) *Fl* 38, 3, *sim. Pul*; Otnowy sze (*Pul*, *MW* 11a: odnowy szye) yako orlowy młodoscz twoya (renovabitur ut aquilae iuventus tua) *Fl* 102, 5; Vere beata humilitas, que celos innouauit vlg. odnowila, mundum purifficauit, paradysum aperuit *ca* 1420 *R* XXIV 86; Siercze czistee stvorz ve mne, bosze, y duch prosty vznovi, *gl.* odnowy (*R* XXII 244: otnow, *MW* 9a: odnow), we czrzevech mogych (spiritum rectum innova in visceribus meis Psal 50, 12)! *Kart Świdz*; Odn[y]owicz recidiuare XV *med. R* XXII 322; Przekłoti møsz..., ⟨ktory odnovi a vdzala myasto Iericho (qui suscitaverit et aedificaverit civitatem Iericho) *BZ* Jos 6, 26; Odnowyly suscitent (Iudaei, qui ascenderunt a vobis ad nos venientes in Ierusalem..., statuunt muros et templum suscitant III Esdr 2, 18) 1471 *MPKJ* V 53; Odnowy renascens (oritur sol et occidit et ad locum suum revertitur, ibique renascens gyrat per meridiem et flectitur ad aquilonem Eccles 1, 5) *ib.* 70; Y odnowysz (*sc.* boże, *Fl*: obnowysz) oblycze zyemye (renovabis faciem terrae) *Pul* 103, 31; Thy szye w nyem thez odnowysch przez twe wyelkye czyrpyenye *Naw* 99; Duchem szwyathym, gospodnye, ducha mego odnow ve mnye *Naw* 100; Misericordia nos reconciliauit odnovyla (*sc.* beata virgo) XV *p. post. R* XXV 182; Si modo fugiunt (*sc.* peccatores) ad te, esto latibulum eorum, usque mihi per te reconcilientur bądą odnovyeny v dobre *ib.* 183; Othnovycz renouare *ca* 1500 *Erz* 56; Thesch ta (*sc.* dziewka) ma odnovycz zakon svyata, *yasch oyczovye starzy czynyly (ipsa quoque legem atque cerimonias patrum renovabit) *Rozm* 8; Vesel szyą (*sc.* Maryjo), yze thy odnovysch zakon Moyseschow (Moysi legem renovabis) *ib.* 41; Nye bądzyely ktory vrodzon albo odn[y]ovyon vodą a duchem szvyąthym (nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu sancto Jo 3, 5), nye moze vnydz v krolestvo nyebyeskye *ib.* 237; Vschytky szye rany byly odnovyly z yego czyala, aze krev czyekaczy kapala na zyemyą *ib.* 817; ~ '*powtórzyć, odnowić czy też żądać, upominać, repetere, petere, postulare*': Odnowyon repetitus (et cum labore vano deum fingit de eodem luto ille, qui paulo ante de terra factus fuerat et post pusillum reducit se unde acceptus est, repetitus animae debitum, quam habebat Sap 15, 8) 1471 *MPKJ* V 77.

2. '*wznowić coś, przywrócić czemuś ważność, moc obowiązującą, renovare, reducere, aliquid in pristinam vim, firmitatem, restituere*': Tha gista płacza... poth gynszim gymyenyem, gesz rzeczono pamyąthne, vsnana gest bicz othnowyona (dinoscitur esse innovata) *Sul* 38; Othnowyl suscitaret (aversatus fuerat eum dominus, ut suscitaret verbum suum III Reg 12, 15) 1471 *MPKJ* V 44; Odnowyly suscitarent (stetitque rex super gradum et foedus percussit coram domino, ut... suscitarent verba foederis huius

IV Reg 23, 3) *ib.* 47; Podlug thych slov myny szye, yze myly Kristus tedy odnovyl tho przykazanye *Rozm* 638.

3. '*zakwestionować decyzję sędziego, iudicis sententiam in dubium vocare*': Rzecz osządzona z bratheem starszym, w osządzenye poszla y s mlodym thako, ysz gey mlodi brath nye bądze mocz othnowycz (iunior ipsam non poterit suscitare) *Sul* 13; Kasdemv... chczącemv tho gyste skazanye layacz, naganycz a wsdrvszycz alybo othnowicz (*Dział* 28: odnawyacz abo wzdzyracz) bącz mocz zapowyedzana (eandem sententiam arguere et refricare seu innovare sit interdicta potestas) *Sul* 39.

4. '*powtórzyć, przekazać czyjeś słowo, polecenie, mandatum alicuius repetere*': Othnov repetas XV *p. pr. R* XVI 344; Odnowyl replicat (fecit Moyses ut praeceperat dominus... cuncta replicavit, quae mandaverat dominus Num 27, 23) 1471 *MPKJ* V 26.

5. '*?*': Tochna ku they dzelnicze trzeczcy czøsczi, cso yø w uene dzirzala Yagneszka po swem oczczu, yest bliska y iescze trzi lat ne, iako szø otnowila 1399 *HubeZb* 96; Lobodzicze, Januszowa dzedzina, otnowila szø szesczø grziwen s pana Spitkowø volø w pøczi lath 1400 *ib.* 77.

Odnowienie, Otnowienie *formy*: *n. sg.* odnowienie 1444 *R* XXIII 306; ~ *g. sg.* odnowienia XV *p. pr. PF* IV 616, *Rozm* 186; ~ *ac. sg.* otnowienie *Gn* gl. 156a; ~ *l. sg.* (w) otnowieniu XV *med. R* XXIV 360; odnowieniu *Naw* 52.

Znaczenie: '*odrodzenie, przywrócenie do pierwotnego, dobrego stanu, renovatio, restitutio*': Propter negligenciam expiacionis, *gl.* siue renouacionis prze othnouene nasego zbauena *Gn* gl. 156a; Z ⟨o⟩dnowyenya de nouitate XV *p. pr. PF* IV 616; Odnouienye renascencia 1444 *R* XXIII 306; In regeneracione, renovacione, tho yest w othnowyenyv albo w othmyenyenyv, *zmartwhywstanyø pokolenya (Mat 19, 28) XV *med. R* XXIV 360; Bog oczyecz... myal rada w szwoyem boszthwye... o odnowyenyv wschey thwarzy ('stworzenia') *Naw* 52; Troyaka rzecz byla podobna, by krzczon od svyątego Yana... Trzeczya rzecz, aby dotknyenym svego *czyalo mocz odnovyenya dal vodam (ut tactu sui corporis vim regenerativam conferret aquis) *Rozm* 186.

Odnóżka '*gałązka, młody pęd, ramusculus, frons*': Densaque purgantur ramala, byvąyą vrzy⟨e⟩szany odnosky, quando putantur, tunc bene fructificant germen et amplificant 1466 *R* XXII 19.

(Odorać) Otorać '*wyoraniem bruzdy odgraniczyć jedną własność od drugiej, sulco facto duas possessiones determinare*': Est signatum al. othorane 1427—31 *Zab* 538.

Odpadać '*tracić do czegoś uprawnienie, dostęp, ius alicuius rei amittere, aliqua re privari*': Qui (*sc.* Stanislaus et Suprom) protecti sunt, dicentes, quod sit eorum patrimonium ab antiquo tentum..., petentes se circa eadem bona remanere eo iure, quo alii heredes al. oczcziczowye sua bona docent et reclinantur al. dokaszvya et odpadaya 1444 *AGZ* XIV 121; Yaco rychło klaty wygedze, tako ma bycz spyewano, aby nabosznoscz sercz wiele lvdzy dlya gednego zapyeklego od slvszby bosskyey nye odpadaly (ne pluralitas plebis devotae... salutaribus divinis officiis privetur et sua orbetur devotione) *Dział* 5.

Odpadły, Otpadły 1. '*który wypadł z czegoś, qui cecidit, decidit ab aliqua re*': Any vinnicze twey gron z røkv twich odpadlich sgromadzacz bødzesz (neque in vinea tua racemos et grana decidentia congregabis), ale vbogim pøøtnikom szbiracz nyechasz *BZ* Lev 19, 10.

2. '*pozbawiony praw do czegoś, qui ius aliqua re fruendi amisit*': Samperzs nye stanyely, skazan ma bicz ode wszchego prawa przedanya they ystey dzedzyny odpadli (reus decernatur et pronuncietur ab omni iure cecidisse) *Sul* 10; Czirzpyąncz kogo trzy lyatha w (*pro* y) trzy myeszancze... nyekaką dzedzyną... dzirzeecz..., ode wszego prawa thego they tho dzyedzyni othpadlym szą czvcz yma (ab omni iure eiusdem hereditatis sentiat se cecidisse) *Sul* 11; Omyąszkaly thako, ysz przepuszczi kogo thą dzedzyną przes thylky czas spokoynye dzirzeecz, ode wszego prawa gey odpadlą szø ma posznacz (negligens ab omni iure cecidisse se cognoscat) *Sul* 12, *sim. ib.* 36.

Odpasany '*który odpiął pas wraz z bronią, nie mający na sobie pasa z bronią, discinctus, qui cingulum gladiumque deposuit*': Odpaschany discinctus (et respondens rex Israel ait: Dicite ei, ne glorietur accinctus aeque ut discinctus III Reg 20, 11) 1471 *MPKJ* V 45.

(Odpasować się) Otpasować się '*odpinać na sobie pas, rozpinać odzież, discingi, cingulum vel vestem laxare*': Woycech kaszal Potrkowi othpaszowacz szø, a v nego niczs ne nalasl 1402 *Piek* VI 115.

Odpaść, Otpadnąć, Otpaść *formy*: *praes. ind. 3. sg.* otpadnie 1403 *Piek* VI 146, *Sul* 64. 94; odpadnie *Dział* 25, 1466 *R* XXII 10, *MW* gl. 66; *3. pl.* otpadną XV *in. R* XXIV 63, *Sul* 94; odpadną 1466 *R* XXII 10; ~ *inf.* odpaść 1438

TymWol 6, 1443 *AGZ* XIV 85. 117, 1444 *AGZ* XIV 122; otpadnąć *Sul* 32; ~ *praet. 3. sg. m.* otpadł 1426 *KsMaz* II nr 2029. 2054, 1454 *KsNWarsz* I nr 368. 383, 1456 *ib.* nr 389. 395. 397, 1457 *AGZ* XV 16; odpadł 1450 *AGZ* XIV 292; *f.* otpadła 1400 *Leksz* II nr 2465, 1466 *AGZ* XV 61; *3. pl. m.* odpadli 1400 *Leksz* II nr 951, 1471 *MPKJ* V 132; ~ *condit. 3. sg. m.* odpadłby XV *med. R* XXV 156; *3. du. f.* by otpadle *BZ* Neh 6, 9; ~ *part. praet. act. II cf.* **Odpadły.**

Znaczenia: **1.** '*być od czegoś odsuniętym, czegoś pozbawionym, stracić coś, aliquid amittere, aliqua re privari, ab aliqua re desciscere*': Kemza, heres de Wychorowo, cecidit vlg. othpathl a porcione sua..., quia pecuniam non dedit 1426 *KsMaz* II nr 2029; Interrogabimus dominos..., quomodo heres... hereditaria bona... sua debeat docere vel amittere al. dokaszacz albo odpascz 1443 *AGZ* XIV 85; Dominus palatinus suspendit... ad ceteros dominos terrigenas et ibi invenient, quomodo quilibet heres al. oczczycz sua bona debet docere vel recedere al. odpascz ab ipsis *ib.* 117; Ibi invenietur, quomodo quilibet heres al. oczczycz sua bona debet docere et ab eis reclinari al. odpascz 1444 *ib.* 122; Ne a celesti gloria elabatur odpa⟨d⟩lby XV *med. R* XXV 156; Stanislaus... inscripsit provido Nicolao... viginti grossos pro domo, quam emit apud eum, ad festum sancti Adalberti..., si non dabit..., extunc id, quod dedit, othpatl 1455 *KsNWarsz* I nr 383, *sim.* 1456 *ib.* nr 389. 395. 397; Nicolaus... evasit iure nobilem Olechnonem... pro tribus hominibus..., a quibus hominibus Olechno readuravit al. othpadł per suam malam citacionem 1457 *AGZ* XV 16; Elizabet non ammisit al. nye othpadła pignoracionem de iure 1466 *AGZ* XV 61; Prolapsi sunt, id est procul a gracia lapsi, odpadly aut reciderunt per lubricitatem peccatorum poszliznąły schią (Hebr 6, 6) 1471 *MPKJ* V 132; ~ od *czegoś*: Othe wszego prawa they tho dzedziny... przes sądzyno skazanye... samperzs skazan ma bicz y wirzeczon othpadnącz (ab omni iure eiusdem hereditatis... reus decernatur et pronuntietur cecidisse, *Dział* 20: sąmpyercza yvsz ma odstąpycz y straczycz owszeyky przez przysądzenya naszego sądzey) *Sul* 32; Na trzeczem rokv nye stanye-ly (*sc.* pozwany), rzecz straczy a oth zaloby othpadnye (causam perdat et ab actione cedat) *Sul* 64, *sim. ib.* 94; Paknyaly w tych leczech zamylczy (*sc.* pani) a nye poruszy rzeczy, tedy od swego prawa odpadnye (ab omni iure eiusdem hereditatis... se cognoscat cecidisse, *Sul* 36: od wszego prawa... ⟨ma⟩ szą sznacz a wyedzecz bicz odpadlą) *Dział* 25, *sim. ib.*; ~ *czegoś*: Dominus Iohannes non habet diuturnitate perdere vlg. odpascz prawa wlocznego 1438 *TymWol* 6; Pakli ve trzech lyeczyech ot czassu przedanya i kupyenya blisschi przyiyaczyele tego tho przedayąnczego tego tho kupcza o tho iste gymyenye sandem nye przyczyangną..., tegdi gdi trzi lyatha mynąn przerzeczona, otpadnąn vyecznye sbozaa przepyssan⟨e go *Sul* 94; Mathias pellifex... obligavit... Stanislao... duas sexagenas pro domo..., quod non haberet vel alio modo solvere neglexerit..., extunc domv othpatl et hoc, quod zadal, perdidit 1454 *KsNWarsz* I nr 368; ~ *komuś*: '*być straconym dla kogoś, odebranym komuś, amitti, alicui ablatum esse*': Domine Falce recesserunt vlg. odpadli (*sc.* testes) 1400 *Leksz* II nr 951; Nos concordatores diximus, quod Krzony (*pro* Krzonu) wstecz przipadla et Przibislao otpadla *ib.* nr 2465; Domini videntes, quia Prothassio ministerialis odpadl, decreverunt Syenkoni testes nominare et evadere iuxta proposiciones et responsiones 1450 *AGZ* XIV 292.

2. '*odłączyć się, odsunąć się od czegoś, secedere, se removere ab aliqua re*': Quod non plures erint cophini, nisi tot in numero sicud apostoli, quid ergo notatur per apostolos nisi vitam contemplatiuorum, qui otpadnø a mundo XV *in. R* XXIV 63; Cy wszitci grozily nam, mnymaiøcz, bi nasze røce otpa⟨d⟩le tego dzala a nyechaiøcz (terrebant nos cogitantes, quod cessarent manus nostrae ab opere et quiesceremus) *BZ* Neh 6, 9.

3. '*oderwać się, przepaść, zginąć, zniknąć, pessum ire, evanescere*': Non enim eris sed honoris pensanda est gloria, qua repulsa, ktora gdy odpadne, auro non potest reuocari, nam sepultis honoribus, gdy odpadną czczy, non confert rerum possessio 1466 *R* XXII 10; Caritas nunquam excidit nygdi nye odpadnye (I Cor 13, 8) *MW* gl. 66.

4. '*przegrać, być zwyciężonym, vinci, causam perdere*': Ipse Petrus non paruit neque parere curavit, ideo Iunosza est lucratus et ipse Petrus prolapsus contra ipsum vlg. othpathl 1426 *KsMaz* II nr 2054.

5. '*przypaść, przyjść, dostać się, cadere, contingere alicui*' *(?)*: Assignatus est eis terminus... coram domino capitaneo..., cui cadet recognicio vlg. wstecz et cui accedet vlg. otpadne 1403 *Piek* VI 146.

Odpchnąć *cf.* **Odepchnąć**

Odpędzać, Otpędzać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* odpędzasz *Fl* 87, 15, *Naw* 135; *3. sg.* otpędza

Sul 53; odpędza XV *p. post. R* XXV 180, *ca* 1500 *SprTNW* V 17; ~ *imper. 2. sg.* odpędzaj *MW* 5a; ~ *praet. 1. sg. m.* odpądzał jeśm *Pul* 17, 25; *3. sg. m.* odpędzał 1471 *MPKJ* V 9.

Znaczenia: **1.** '*odganiać, oddalać, odsuwać, odrzucać, abigere, repellere, depellere, amovere*': Czemu, gospodne, modlitwø moiø *odpodzasz (repellis, *Pul*: odganyasz)? *Fl* 87, 15; Zagnal, odpandzal (*war. lub.*: sganyal, odpądzą) abigebat (descenderuntque volucres super cadavera et abigebat eas Abram Gen 15, 11) 1471 *MPKJ* V 9; Nye odpandzay mya (ne repellas me Psal 118, 10) od przikazanya twego! *MW* 5a; Bo wszytky sządy yego przede mną y prawdy yego nye odpądzał yesm (non reppuli, *Fl*: ne odpødzyl iesm) ode mnye *Pul* 17, 25; Ty od thwogyey mylosczy nyzadnego nye odpadzasch *Naw* 135; Lignum sancte crucis est forte ob triplicem racionem: primo, quia expugnat, odpądza, inimicum XV *p. post. R* XXV 180; Szbawyczyelu mylosczyvy,... licze thwe day my oglądacz..., thwe oblycze szmyercz odpądza *ca* 1500 *SprTNW* V 17.

2. '*pozbawiać uprawnień, aliquem aliquo iure privare*': Tedy nye gynsza dawnoscz obrzeczona powoda zalvyączego o slodzeysthwo othpądza (non alia praescriptio exceptionis agentem pro furto repellit) nysz tylko trzechlethna *Sul* 53.

(Odpędzenie) Otpędzenie '*odegnanie, oddalenie, propulsatio, depulsio*': O mog occze,... dag dvszy *przezegnene a dyabelske othpadzene! *SkargaWroc* w. 54.

Odpędzić, Otpędzić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* odpędzi *Fl* i *Pul* 93, 14; ~ *imper. 2. sg.* odpędź *MW* 128b, *Naw* 110, *ca* 1500 *R* XIX 68, *ca* 1500 *SprTNW* V 17; ~ *inf.* odpędzić *Fl* i *Pul* 61, 4; ~ *praet. 1. sg. m.* odpędził jeśm *Fl* 17, 25; -m otpędził 1488 *ZapWarsz* nr 1572; *2. sg. m.* odpędził jeś *Fl* 88, 37, *Fl* i *Pul* 59, 1; odpędziłeś *Pul* 88, 37; jeś odpędził *Fl* i *Pul* 42, 2. 59, 11. 73, 1; -(e)ś odpędził *Pul* 107, 12; *3. sg. m.* odpędził *Fl* 94, 4, *Fl* i *Pul* 77, 66. 73, *Rozm* 107. 627; *3. pl. m.* otpędzili XV *p. post. R* XIX 72; odpędzili *Rozm* 182; ~ *part. praet. act.* odpędziwszy *Rozm* 217; ~ *praes. pass. 3. pl. m.* odpędzeni są *Fl* i *Pul* 87, 5.

Znaczenie: '*oddalić, odsunąć, odegnać, odrzucić, abigere, depellere, repellere*': Prawd iego ne odpødzyl iesm (non reppuli, *Pul*: nye odpądzał yesm) ote mne *Fl* 17, 25; Ti ies bog... Przecz ies me odpødzil (quare me reppulisti)? *Fl* 42, 2, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 59, 11. 73, 1; Bosze, odpødzil ies nas (reppulisti nos) *Fl* 59, 1, *sim. Pul*; Mito moie mislili sø odpødzicz (pretium meum cogitaverunt repellere) *Fl* 61, 4, *sim. Pul*; Y odpødzil (reppulit) przebitek Syło *Fl* 77, 66, *sim. Pul*, *sim. Fl* 94, 4, *Fl* i *Pul* 77, 73; Oni z røky twey odpødzeni sø (repulsi sunt) *Fl* 87, 5, *sim. Pul*; Ty (*sc.* boże)... *odpodzil ies (reppulisti, *Pul*: odpędzylesz) y wzgardzil ies... pomazancza twego *Fl* 88, 37; Ne odpødzy (non repellet) gospodzin luda swego *Fl* 93, 14, *sim. Pul*; Anyolem strozem mym daleko odpandz wszitko nyepodobyenstwo nyeprzyiaciela *MW* 128b; Jakom ya nye othpandzyl od robothi Stanislawa czelednyka gyego 1488 *ZapWarsz* nr 1572; Kto me przewyedze az do Ydumeey? Wszako ty, boze, yenzesz odpędzyl nas (qui reppulisti nos, *Fl*: genze opødzyl yesz nas) *Pul* 107, 12; Odpadz ode mnye, gospodnye, ducha prozney chwaly! *Naw* 110; Czy (*sc.* anjeli) sathan[than]y othpadzyly XV *p. post. R* XIX 72; Boza matko..., odpądz nasze szloszczy! *ca* 1500 *ib.* 68; Przes thwoye szwyą⟨te⟩ oblycze odpącz precz szatha⟨n⟩skye rzysze! *ca* 1500 *SprTNW* V 17; Herod... yego maczyerz od szyebye odpądzyl (matrem... illius repudiavit) *Rozm* 107; ⟨K⟩ wsey ('swej') szekczy⟨e⟩ albo zakonv nykogo nye przyały (*sc.* ezeici), yedno alyez rok sluzyl, a nalyezonly v ktorem grzesche, odpądzyly od szyebye (a se pellebant) *ib.* 182; Yesus... odpądzywschy (repulit) nyemocz y dal czlovyekovy vyelykye zdrovye *ib.* 217; Yeden gloss tluscza rzewnywa, czynem straschlyva, przesvey (*leg.* przez szwej 'bez wszej') brony zarazyl, odpądzyl y porzvczyl *ib.* 627.

Odpiąć '*uwolnić z pęt, z więzów, solvere, liberare aliquem vinculis*': W slugę przedan yest Yozef. Vszmyerzyły w pęczyech nogy yego... Posłal krol y odpyøl gy (misit rex et solvit eum, *Fl*: y rozwiøzal gy) *Pul* 104, 19.

Odpierać, Odpirać, Otpierać, Otpirać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* otpiram 1444 *StPPP* II nr 3217; otpieram 1464 *AGZ* XV 434; odpieram 1470 *AGZ* XV 461, 1471 *ib.* 110, 1473 *ib.* 166; *3. sg.* otpira 1486 *AGZ* XIX 248; odpira *Dział* 17; odpiera 1499 *AGZ* XVI 293; *3. pl.* odpierają *Dział* 17; ~ *inf.* otpierać 1466 *R* XXII 25, *ca* 1500 *Erz* 56; odpirać 1462 *AGZ* XI 472; ~ *praet. 2. sg. m.* otpierałeś 1478 *AGZ* XVIII 158; *3. sg. m.* otpierał 1457 *AGZ* XV 23. 28, 1478 *AGZ* XVIII 158; odpirał 1446 *AGZ* XIV 226, 1450 *ib.* 304, 1455 *ib.* 463, 1460 *AGZ* XIII 339; ~ *condit. 3. pl. m.* by odpirali *Dział* 33.

Znaczenie: '*odpowiadać na zarzuty przeciwnika procesowego (zwłaszcza powoda), adversario (praecipue actori) crimina inferenti apud iudices respondere*': Non controuersior al. nye othpyram szą pro violencia 1444 *StPPP* II nr 3217; Christoforus per suum pro-

curatorem... replicabat al. odpyral 1446 *AGZ* XIV 226, *sim.* 1450 *ib.* 304, 1455 *ib.* 463; Nicolaus non paruit. Dum non paruit, ipsa Fyethka iuravit super centum sexagenarum dampni et ibi nullus contradicebat al. nye othpyeral ani wspyeral 1457 *AGZ* XV 23, *sim. ib.* 28; Lopaczinsky... repugnabat al. odpyral et probabat literis satisfaccionem 1460 *AGZ* XIII 339; Gdy odpyerayą kym, ysz byl w dalekych stronach *Dział* 17; ⟨G⟩dy nyekto o dzedziną bylby pozwan a odporcza... tako odpyra (opponit, *Sul* 29: obrzeka), ysz Pyotr abo Ian w gynszych stronach..., a ten kv dzedzynye, ktori tako odpyra, mowy, aby nyczs nye myal *ib.*; Ale ysze taczy zlosnyczy kv odpyranyv swey zlosczy wząły sobye w obyczay myeszkacz w myeszczech abo we wsyach, gdzesz to by syą nyemyeczskym prawem odpyraly (ut actionem propositam contra eos eludant per iuris Teutonici defensionem, *Sul* 42: abi zaloby przeczivvko gym polozoney othbyly przes obroną nyemyeczskego prawa) *ib.* 33; Nos autem... recepimus, an Katherina... debeat esse libera a statuicione (*sc.* filii) et sola querulacionem audire et contradicere al. odpiracz 1462 *AGZ* XI 472; Ego ita... repugno al. othpyeram 1464 *AGZ* XV 434; Lingwa disertorum nil nouit causidicorum allegare, *gl.* dirigere, procurare, odvodzycz, othpyeracz, nisi nummus adheret ibi, quicquid iura sonant pro te, modicum tibi prodest 1466 *R* XXII 25; Dominus... in illam villam... non est intromissus violenter, ergo repugno domino violenciam al. odpyeram panv gwalth 1470 *AGZ* XV 461; Hiis testimoniis predictam faciem a filio meo abicio al. odpyeram 1471 *ib.* 110; Ego hic non respondeo al. nye odpyeram 1473 *ib.* 166; Istam literam super obligacionem... primis repugnasti al. othpyeralesz cum litera perpetue commutacionis 1478 *AGZ* XVIII 158; Procurator fati Nicolai... terminum contra Iohannem repugnavit et contra Stanislaum ab ipso Nicolao... nichil repugnavit al. nye othpyeral *ib.*; Pro quo Katherina Annam cittavit, pro eo Anna replicat al. othpyra iuxta cittacionem 1486 *AGZ* XIX 248; Dedennszki procuracionem non habens repulsam facit al. odpyera a suis filiastris 1499 *AGZ* XVI 293; Othpyerącz redarguere *ca* 1500 *Erz* 56.

(Odpieranie) Odpiranie 1. '*odpowiadanie na zarzuty przeciwnika procesowego (zwłaszcza powoda), actus respondendi adversario (praecipue actori) crimina inferenti*': Gdy nye stanye (*sc.* pozwany o dziedzinę) kv odpyranyv, tedy sądza podlvg szaloby powoda ma skazacz, a tego nyestalego zdacz *Dział* 17; Ale ysze taczy zlosnyczy kv odpyranyv swey zlosczy (ut manus effugiant iustitiae) wząły sobye w obyczay myeszkacz w myeszczech abo we wsyach, gdzesz to by syą nyemyeczskym prawem odpyraly *ib.* 33.

2. '*nieposłuszeństwo, buntowanie się, hardość, contumacia, arrogantia*': Proteruitas, id est odpyranye, krnąbrosc, est maioribus rebellare et eciam consiliis maiorum non condescendere *MW* gl. 64.

Odpirać *cf.* **Odpierać**

Odpiranie *cf.* **Odpieranie**

Odpisać, Otpisać, Odpisać się *formy*: *inf.* odpisać *OrtBrRp* 93, 3, *OrtMac* 128, 1475 *AGZ* XVI 122; ~ *praet. 2. sg. m.* otpisał jeś 1420 *MMAe* VIII 459; *3. sg. m.* odpisał 1449 *AGZ* XIII 300, *Rozm* 173. 228; *3. pl. m.* odpisali 1447 *LubPodk* 10. 11; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* by odpisan *Rozm* 583.

Znaczenia: **1.** '*listem odpowiedzieć na list, sporządzić listowną odpowiedź, rescribere, ad epistulam respondere*': Pyszal (*sc.* Abagarus) Iesucristovy o svey nyemoczy v epystole, a Iesus yemv odpyszal svoyą epistola (ipsi quoque Iesus... epistolam rescripsit) *Rozm* 173; Czczyenye o tey epystole, ktora odpyszal myly Yesus Abagarovy (epistola, quam rescripsit Iesus) *ib.* 228; ~ Ynne rzeczy, yakosczye pythaly, thy szą roszmagyte, o thym nye mozemy wam poszpolytego prawa odpyszacz *OrtMac* 128, *sim. OrtBrRp* 93, 3.

2. '*zrobić zapis, komuś coś pisemnie przyznać, testamento legare, legatum alicui scribere*': Otpissal gess czterdzeszczi tissøcz kop, czsosch ye krzizewniczi dawali na woyne 1420 *MMAe* VIII 459.

3. odpisać się '*pisemnie zrzec się czegoś, scripto renuntiare alicui rei*': A quibus bonis antecessores tui litteris patentibus abrenunciaverunt al. odpysszali schą 1447 *LubPodk* 10, *sim. ib.* 11; Petrus rescripsit se a colloquio generali al. odpysal szą, quia non debet se excidere ad colloquium generale, sed in terminis particularibus respondere 1449 *AGZ* XIII 300; Consors Sigismundi... Zuzanna debet se abrenuncciare al. odpyszacz a patrimonio et matrimonio 1475 *AGZ* XVI 122.

4. '*oddalić, usunąć, amovere, tollere*': Dostoynye my szye vydzy, by ten czlovyek nam przeczyvny od naschego odpyssan kraya *Rozm* 583.

Odpisować się '*pisemnie wyrzekać się czegoś, scripto renuntiare alicui rei*': Nichilominus Capturek obligatus est, si premissa non compleret, extunc Paulus... potest ipsum recipere et qui-

cunque se opponeret pro eodem Capturek verbo vel facto, eciam si esset amicus sangwine innatus, ille favet contra suum honorem, et pro eadem causa describit al. odpissugye sze a suis amicis usque ad plenariam exsolucionem Paulo 1447 *AGZ* XI 302.

Odpłacać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* odpłacasz *BZ* Deut 32, 6; *3. pl.* odpłacają *Fl* i *Pul* 37, 21; ~ *part. praes. act. adi. d. pl. m.* odpłacającym *Fl* i *Pul* 7, 4; ~ *inf.* odpłacać XV *p. post. R* XXII 321; ~ *praet. 3. pl. m.* odpłacali są *Fl* 34, 14; odpłacali *Pul* 34, 14.

Znaczenie: '*oddawać, odwzajemniać się, compensare, respondere*': Acz iesm sewraczal odplaczaioczim mne zla (si reddidi retribuentibus mihi mala), doostoyno iest, bich spadł od mogich neprzy⟨a⟩czol prosznich *Fl* 7, 4, *sim. Pul*; Odplaczali sø mne (retribuebant mihi, *Pul*: odplaczały my) zlim za dobre *Fl* 34, 14; Gisz to odplaczaiø (retribuunt) zle za dobre, vwloczili sø mne *Fl* 37, 21, *sim. Pul*; Takli odplaczasz panv (haeccine reddis domino), lvdze *szaleny a *nyemødrzi? *BZ* Deut 32, 6; Debes eis ipsis eisdem rebus recompensare vlg. odplaczacz XV *med. R* XXII 321.

Odpłacanie '*odwzajemnianie się, oddawanie wet za wet, compensatio*': Wsczøgnøl iest (*sc.* bog) røkø swoiø w odplaczanu (extendit manum suam in retribuendo, *Pul*: w odplaczenyu) *Fl* 54, 22.

Odpłacenie, Otpłacenie '*odwzajemnienie się, oddanie wet za wet, remuneratio, compensatio*': Wrocz (*sc.* panie) odplaczene gich gim (redde retributionem eorum ipsis)! *Fl* 27, 6, *sim. Pul*; Conyecznye blogosez ku othplaczenv beatitudo ad retribuicionem 1461—7 *Serm* 349v; Thym othplaczenym hac vicissitudine (non indigeo hac vicissitudine II Reg 19, 36) 1471 *MPKJ* V 41; Odplaczienye vicissitudinem (fugite de medio Babylonis..., quoniam tempus ultionis est a domino, vicissitudinem ipse retribuet ei Jer 51, 6) *ib.* 101; Rosczyøgnøl rękę swoyę w odplaczenyu (in retribuendo, *Fl*: w odplaczanu) *Pul* 54, 22; Naklonyl yesm szyercze moye na czynyenye prawot twoych prze odplaczenye (propter retributionem, *Fl*: prze oplaczane) *ib.* 118, 112.

Odpłacić (się), Otpłacić (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *praet. 3. sg. m.* otpłacił *BZ* II Par 32, 25; ~ *condit. 3. sg. m.* -by odpłacił *BZ* Gen 50, 15.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *praes. ind. 1. sg.* odpłacę *Fl* i *Pul* 40, 11, 1471 *MPKJ* V 55, *Pul* 115, 3. Deut 60; *2. sg.* odpłacisz *Pul* 141, 10; *3. sg.* otpłaci *BZ* I Reg 26, 23; odpłaci *Fl* i *Pul* 17, 27. 30, 30. *Pul* 17, 23. 136, 11, *Rozm* 272; ~ *imper. 2. sg.* otpłaci *Fl* 118, 17, *BZ* Jud 10, 15; odpłaci *MW* 6a, *Pul* 118, 17; *3. sg.* otpłaci *BZ* Ruth 2, 12; ~ *inf.* otpłacić *BZ* Tob 12, 2; odpłacić *Pul* 118 arg. 2; ~ *praet. 2. sg. m.* odpłacił jeś *Pul* 136, 11; *3. sg. m.* odpłacił jest *Pul* 115, 3; otpłacił *BZ* Jud 9, 56. Nah 2, 2; odpłacił *Fl* i *Pul* 102, 10; ~ *praes. pass. 3. sg. neutr.* otpłacono jest *BZ* Jud 9, 57; ~ *fut. pass. 3. sg. neutr.* będzie odpłacono *Gloger*.

Znaczenie: '*oddać, odwzajemnić się, reddere, remunerari, compensare*': Odplacy mne gospodzin (retribuet mihi dominus) podlug prawdy moiey *Fl* 17, 27, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 30, 30, *Pul* 17, 23; Gospodne,... wzkrzesi me y odplaczø gim (retribuam eis) *Fl* 40, 11, *sim. Pul*, *sim. Pul* Deut 60; Nye podlvg grzechow naszich czynyl nam any podle lychot naszych odplaczyl nam (retribuit nobis) *Fl* 102, 10, *sim. Pul*; Otplaczy (*Pul*: odplaczy, *sim. MW* 6a) sludze twemv (retribue servo tuo)! *Fl* 118, 17; Kto bogv dosycz iest,... temv bødze odplaczono rownosczø yszczynø bozøø *Gloger*; Abi nam wszem zlym sze nyc odplaczyl (ne... reddat nobis omne malum), czsosmi gemu vczynyly *BZ* Gen 50, 15; *Odplaczi gemv, iakosz on blisznemv swemv myenil vczinicz (reddent ei sicut fratri suo facere cogitavit) *BZ* Deut 19, 19; Otplacyl bog zloscz (reddidit deus malum), iøsz bil vczinyl Abimalech przecyw oczczv swemu *BZ* Jud 9, 56, *sim. ib.* Nah 2, 2; Y Sychymyczskym, czsosz bily vczinyly, otplaczono gest (retributum est) *BZ* Jud 9, 57; Zgrzeszilysmi, otplacy ti nam (redde tu nobis) *ib.* 10, 15; Otplacy tobye bog (reddat tibi dominus) twego vczinku *BZ* Ruth 2, 12; Bog otplacy kaszdemu (retribuet unicuique) podle gego sprawyedliwoscy *BZ* I Reg 26, 23; Ale on nye podle dobrodzeystwa, gesz przyiøl, otplacyl syø gemv (*sc.* panu, retribuit) *BZ* II Par 32, 25; Czsobi to bilo oczcze, gesz bichom gemu mogly dostoynye otplacycz za take dobrodzeystwo (quam mercedem dabimus ei, aut quid dignum poterit esse beneficiis eius)? *BZ* Tob 12, 2; Odplaczą recompensabo, id est retribuam (Tob prol.) 1471 *MPKJ* V 55; Welyko myloszerdzym sobe odplaczicz (litera Gymel, quae interpretatur retributio, qui sibi multipliciter gratiam retribui petit) *Pul* 118 arg. 2; Blogoslawyony, yenze odplaczy tobie odplatę twoyę, yøz odplaczyl yes nam (beatus, qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis, *Fl*: gensze oplaczy tobe oplatø tw⟨o⟩yø, yøsz oplaczyl *gys nam) *Pul* 136, 11; Mnye czekaly prawy, alyz my odplaczysz (donec retribuas mihi, *Fl*: alysz

my opłaczysz mne) *Pul* 141, 10; Ut refundat illi optlaczyl XV *p. post. R* XVI 347; Modlze szye oyczv tvemv v tayemnyczy, a oczyecz, ktory vydzy tayemnosczy wschytky, odplacy tobye (reddet tibi Mat 6, 6) *Rozm* 272; ~ Czym odplaczę gospodnu za wszystko, czo odplaczil yest my (quid retribuam domino pro omnibus, quae retribuit mihi, *Fl*: *ozym oplaczø panv za wszytko, czosz zaplaczyl my gest) *Pul* 115, 3.

(Odpłacować) Otpłacować *'oddawać, odpłacać, odwzajemniać się, reddere, compensare'*: Othplaczugyesz (*war. lub. rp.*: odplaczvgesch) reddis (qui facis misericordiam in milibus et reddis iniquitatem patrum in sinum filiorum eorum post eos Jer 32, 18) 1471 *MPKJ* V 100.

Odpłata, Otpłata *formy*: *n. sg.* otpłata *ca* 1400 *PF* IV 753, *ca* 1428 *PF* I 493, XV *p. pr. R* XXII 334, *ca* 1450 *PF* IV 576, *etc.*; odpłata *Fl* i *Pul* 18, 12, 1444 *R* XXIII 301, XV *med. SKJ* V 270, *etc.*; ~ *g. sg.* otpłaty *Gn* gl. 156b, 1413–4 *Msza* I s. 263, *sim.* IV, VII, 1444 *R* XXIII 308, XV *med. R* XXII 247; odpłaty XV *p. pr. PF* IV 616, *MW* 37b, *Rozm* 271; ~ *d. sg.* odpłacie XV *med. R* XXV 158, 1471 *MPKJ* V 96, XV *ex. MPKJ* II 320; ~ *ac. sg.* otpłatę *ca* 1420 *R* XXIV 83, *Sul* 87, *BZ* Gen 4, 7. Tob 3, 21. 4, 10. Judith 6, 17, *etc.*; odpłatę *Fl* i *Pul* 90, 8. 93, 2, 1444 *R* XXIII 304, XV *med. SKJ* I 63, *etc.*; ~ *l. sg.* (w) otpłacie XV *med. SKJ* I 113; odpłacie XV *med. SKJ* V 278; ~ *n. pl.* odpłaty XV *med. SKJ* I 102, 1456 *ZabUPozn* 97; ~ *g. pl.* odpłat *Fl* i *Pul* 102, 2, *MW* 10b; ~ *ac. pl.* otpłaty XV *med. SKJ* V 282, *BZ* II Esdr 8, 11, *Pul* 68, 27; odpłaty *Fl* 68, 27, *Pul* 72 arg.; ~ *i. pl.* odpłatami 1444 *R* XXIII 308, XV *p. post. StPPP* X nr 199.

Znaczenie: *'odwzajemnienie się (zwykle za dobre), wynagrodzenie, odwdzięczenie się, oddanie wet za wet, compensatio, remuneratio, praemium'*: Sødi bosze spraweni sami w sobe..., w strzeszeni gich odplata welika (in custodiendis illis retributio multa) *Fl* 18, 12, *sim. Pul*; Odplatø grzesznich vzrzisz (retributionem peccatorum videbis) *Fl* 90, 8, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 93, 2; Blogoslaw, dusza moya, gospodnv y ne zapomynay wszech odplat yego (noli obliviscí omnes retributiones eius) *Fl* 102, 2, *sim. Pul*, *MW* 10b; Non caret merito otplati *Gn* gl. 156b; ‹Nąm... thowarzystwo dacz raczy... sze wszythkymi swyathimi thwimi ,myedzy kthorych nasz thowarzystwo nyc *naszleczyczel othplati (*Msza* III: zaslugi, VI: zasluzenya, VIII: sluzenya), ale laszky proszimi ‹roszdawcza przypuscz› (intra quorum nos consortium non aestimator meriti sed veniae quaesumus largitor admitte) 1413—4 *Msza* I s. 263, *sim.* IV. VII; Othplathø poczaw oth poszlednich (redde illis mercedem incipiens a novissimis usque ad primos Mat 20, 8) *ca* 1420 *R* XXIV 83, *sim. BZ* Gen 4, 7; Othplatha recompensa *ca* 1428 *PF* I 493; Odplata premium (agnoscat omne saeculum venisse vitae praemium) 1444 *R* XXIII 301; Odplatą precium (sola digna tu fuisti ferre pretium saeculi) *ib.* 304; Ne sit exul munere vipandzona od otplati (ne mens gravata crimine vitae sit exul munere) *ib.* 308; Ter denis coronant, *gl.* triginta augmentis trzemisty odplatami (serta ter denis alios coronant aucta crementis, duplicata quosdam, trina centeno cumulata fructu te, sacer, ornant) *ib.*, *sim. ib.*; Propter spem inestimabilis premii nyedomniman[y]e odplathy XV *p. pr. PF* IV 616; Radvycze syą a wyessyelczye syą, bocz otplata wascha opvytha gest na nyebyese‹c h (merces... est in caelis Mat 5, 12) XV *med. R* XXII 233, *sim. ca* 1450 *PF* IV 576; Nadzyeyą otplati nyebyeskyey XV *med. R* XXII 247; Ku odplacze ad premium XV *med. R* XXV 158; Otplata, ch[a]wala yednemv, yako drvgemv (laus erit unicuique a deo I Cor 4, 5) XV *med. SKJ* I 53; Sic currite, ut comprehendatis, *gl.* sc. brauium vite eterne byscze pochwaczyly vyeczną odplatą (I Cor 9, 24) *ib.* 63; Stipendia enim pecati mors, *gl.* sc. eterna zoldy, odplati, smyercz wyeczna za grzechy (Rom 6, 23) *ib.* 102; Quc enim seminauerit homo, hec metet, *gl.* id est horum mercedem recipiat in futura vita tho bądze zącz veczney (leg. w wiecznej) otplacze (Gal 6, 8) *ib.* 113; Ideo retribucio odplata sua est iusta XV *med. SKJ* V 270; Post conceptum peccare non potuit (*sc.* Maria), sed potuit crescere in premio w odplacze *ib.* 278; Szczedrze daway..., bo przes *tø dobrø otplatø (praemium... bonum) sobye na skarb zgromadzisz w dzen twey nødze *BZ* Tob 4, 10, *sim. ib.* 3, 21; Bog... tobye da za otplatø (hanc dabit vicissitudinem) *BZ* Judith 6, 17; Za otplati przisodzaiø (iudicans in beneficiis) przikazalem *BZ* II Esdr 8, 11; Heccine sunt premia, otho sza twe odplathy, domina? 1456 *ZabUPozn* 97; Sue donacionis perdunt plerumque stipendia, *gl.* mercedes odplathy 1466 *R* XXII 10; Nullus amor durat nec frvctus seruat amorem, quilibet est tanti, *gl.* sc. valoris odplathy, munera quanta facit *ib.* 14; Gdy przydze dzyen szathny..., vszrza madrzy thego szwyatha, ysz dobra boszką othplathą *De morte* w. 428; Othplathą vicissitudinem (dominus reddat tibi vicissitudinem hanc pro eo, quod hodie operatus es in me I Reg 24, 20) 1471 *MPKJ* V 38; Kv od-

placzie vicissitudinem (quasi ad retributionem indignationis hostibus suis et vicissitudinem inimicis suis Is 59, 18) *ib.* 96; Zagyem seu odplatą vicem (reddes eis vicem Thren 3, 64) *ib.* 102; Vzitek, othplata emolimentum (quod emolumentum quia custodivimus praecepta eius Mal 3, 14) *ib.* 117; Mutuam vicem othmyenna odpłathą (*var. lub.*: odmyena odplathą nawracz⟨ać⟩ gym; discat, *sc.* vidua, primum domum suam regere et mutuam vicem reddere parentibus I Tim 5, 4) *ib.* 130; Naklonylem serce moie ku czinyenyu szprawiedlywosczi twogich na wiekj dla odplati (propter retributionem Psal 118, 112) *MW* 37b; Xpus Ihs zlosnym prze gych lesz zle wracza odplaty *Pul* 72 arg.; Blogoslawyony, yenze odplaczy tobie odplatę twoyę (beatus, qui retribuet tibi retributionem tuam, *Fl*: oplatø tw⟨o⟩yø), yøz odplaczyl yes nam *Pul* 136, 11; Yusz nynye vysvolyenyscze sz grzechow..., yusz maczye othplathą a dokonanye, bo othplatha grzechowa vyeczna szmyercz (habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam aeternam, stipendia enim peccati mors Rom 6, 22—3) XV *p. post. AKH* VI 445; De plenitudine eius (*sc.* Mariae) accipiant omnes premium othplathą XV *p. post. R* XXV 182; Othplathi gratiarum XV *p. post. R* XLVII 353; Ut stipendiis dignis al. podobnymi odplathamy premientur XV *p. post. StPPP* X nr 199; Bo wyarą homo przychodzy kv dobrodzyeestw boszemv, tho jest kv odplaczye wyecznee (quia fides requiritur ad obtinenda beneficia dei) XV *ex. MPKJ* II 320; Gest prav[d]a zmyara podacz szye vyaczschemv przed bogyem, odplata podacz szye mnyeyschemv (est enim debita humilitas subdere se maiori propter deum..., superabundans subdere se minori) *Rozm* 189; Nye bądzyeczye myecz czeszcy albo odplaty (mercedem Mat 6, 1) v oycza vaschego, ⟨jenże⟩ yest na nyebyeszyech *ib.* 271; Ktory przymye proroka v ymye proroka, ten vezmye pomstą albo odplata proroka (mercedem prophetae accipiet Mat 10, 41, *SKJ* V 282: przymvye othplathy) *ib.* 313, *sim. ib.* 279; ~ '*odplata za zle, kara, alicuius mali remuneratio, poena*': Otplata stipendia (stipendia enim peccati mors Rom 6, 23) *ca* 1400 *PF* IV 753; Bødz stol gich przed nymi w sidlo y w odplaty (fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum et in retributiones, *Pul*: w otplaty) y we szcodø *Fl* 68, 27; Zlodzyey, gdi vesmye otplathąn, wschitko zaplaczy *Sul* 87; Otplata dampnum XV *p. pr. R* XXII 334.

Odpłatny '*przekupny, venalis*': Ideo debemus scire, quod iustitia omnium Scribarum et Phariseorum erat simulatoria, obludną, mercenaria, nagemna, odplatna, tepida et severa XV *med. R* XXIV 367.

(Odpłatować) Otpłatować '*oddawać, odpłacać, odwzajemniać się, reddere, compensare*': Non reddentes malum pro malo, sed e contrario benedicentes dobrzye sye otplatuyancz (I Pet 3, 9) *ca* 1450 *PF* IV 569.

(Odpocznienie) Otpocznienie '*wypoczynek, wytchnienie, spokój, quies, requies*': Otpocznyenye a spelnenye fali quies et consumacio glorie 1461—7 *Serm* 320v; Przydzy dusze swyathi,... nalepszy uczeszczelu..., w robocze *othpocznynye (requies) XV *ex. AKLit* III 106.

Odpoczynąć, Otpoczynąć *formy*: *praes. ind. 1. sg.* odpoczynę *Fl* i *Pul* 4, 9. 54, 6; *2. sg.* odpoczyniesz *BZ* Deut 28, 65; *3. sg.* otpoczynie XV *med. R* XXII 242; odpoczynie *Fl* i *Pul* 15, 9, *BZ* Lev 26, 35. Deut 33, 12; *1. pl.* odpoczyniem *Rozm* 732; *3. pl.* otpoczyną *BZ* Gen 8, 22; ~ *imper. 2. pl.* otpoczyniecie *BZ* Gen 18, 4; ~ *inf.* odpoczynąć(i) *BZ* Deut 3, 20; otpoczynąć *BZ* Gen 28, 11; odpoczynąć *BZ* Deut 25, 19, XV *ex. MPKJ* II 318, *Rozm* 732; ~ *praet. 3. sg. m.* otpoczynął jest *BZ* Ex 20, 11; otpoczynął *BZ* III Reg 16, 28; odpoczynął *BZ* Gen 2, 2. Deut 33, 20; *f.* odpoczynęła *Fl* i *Pul* 75, 8; *3. du. m.* odpoczynęłasta *BZ* Jos 2, 1; *3. pl. m.* są odpoczynęli *Rozm* 611; ~ *plqperf. 3. pl. m.* byli otpoczynęli *BZ* Neh 9, 28; ~ *condit. 1. sg. m.* -bych odpoczynął *Pul* Hab 26; *3. sg. m.* otpoczynąłby *ca* 1428 *PF* I 489; -by odpoczynął *Rozm* 732; *f.* -by odpoczynęła *BZ* Gen 8, 9, *Rozm* 118; *neutr.* -by otpoczynęło *Gn* 3b; *1. du. m.* -bychowa otpoczynęła *BZ* Tob 6, 10; ~ *condit. praet. 3. sg. f.* -by była otpoczynęła *Gn* 3b.

Znaczenia: '*wytchnąć, odetchnąć, znaleźć odpoczynek, wytchnienie, spokój, quiescere, conquiescere, quietem capere*': Kalsde stworzene, gdisczy ono ma porodzicz, szukacz ono szobe przebithku, gdesbicz ono f nem *othpoczynolo y tesze svog pokog ono malo thamo *Gn* 3b; W pocoiu w tem istem spacz bødø y odpoczinø (requiescam) *Fl* 4, 9, *sim. Pul*; Czalo moie odpoczine w nadzegi (requiescet in spe) *Fl* 15, 9, *sim. Pul*; Kto mi da perze iaco goløbiczi, a poleczø y odpoczinø (requiescam) *Fl* 54, 6, *sim. Pul*; Zema drszala iest y odpoczinøla (quievit) *Fl* 75, 8, *sim. Pul*; *Othpoczynolby conquiescat *ca* 1428 *PF* I 489; Nyespokoyno gest nasche syercze, alisz otpoczinye w tobye XV *med. R* XXII 242; Odpoczynøl (requievit, *sc.* bog) w szyodmi dzen ode wszego dzala *BZ* Gen 2, 2; Genze (*sc.* gołąb) nye nalazl, gdzebi odpoczy-

nøla (ubi requiesceret) noga gego *ib.* 8, 9; Dzen a nocz nygdi nye otpoczynø (non requiescent) *ib.* 8, 22; Nyechacz przynyossø malutko wodi a omiyø wassze nogi a otpoczynyeczye (requiescite) pot drzewym *ib.* 18, 4; Gdisz bil przyszedl (*sc.* Jakob) na gedno myeszczcze, chczyal otpoczynøcz (vellet in eo requiescere) *ib.* 28, 11; W szyeszczy dnyech uczynyl bog nyebo y szemyø... i otpoczynøl gest (requievit) w dzen szyodmy *BZ* Ex 20, 11; Gdisz bødzecze w zemi nyeprziyaczelskei, swyøczicz bødze a odpoczinye (requiescet) w szoboti pvste swe *BZ* Lev 26, 35, *sim. ib.* Deut 33, 12; Ty w myeszczech ostanø..., dokødze odpoczinøczi nye da (donec requiem tribuat) pan braczi waszcy, iakos iest wam dal *BZ* Deut 3, 20; Gdisz pan bog twoy da tobye odpoczinøcz (cum... dederit tibi requiem)..., zagladzisz ymyø gego pod nyebem *ib.* 25, 19; W tich narodzech nye odpoczinyesz (non quiesces) *ib.* 28, 65; Iako lew odpoczinøøl (requievit) *ib.* 33, 20; Ktorzisz to (*sc.* dwa męża)... wesli w dom nyewyasti zley... y odpoczinølasta v nyey (quieverunt apud eam) *BZ* Jos 2, 1; Gdisz bily otpoczinøly (cumque requievissent), nawrocyly syø zasyø *BZ* Neh 9, 28; Gdze chcesz, abichoua otpoczinøla (ut maneamus)? *BZ* Tob 6, 10; Wnydzy sprochnyaloszcz w koszczy moye..., abych odpoczynøl (ut requiescam Hab 3, 16) w dzyen smętka *Pul* Hab 26; Szyadl na krawądzy volens szobye odpoczynącz XV *ex. MPKJ* II 318; Rzatko kyedy vszyadla (*sc.* Maryja) na osla, aby sobye odpoczynela (repausavit) *Rozm* 118; Myly Krystus długą chvylą mylczal, stoyącz nad nymy, az ssą dobrze odpoczynąly y naspaly szye *ib.* 611; Iesuszye,... przeto, yzesmy szye yvze smączyly, poszyedzy tako, azczy malo odpoczynem *ib.* 732; Takoz chczącz odpoczynącz y vszadzyly y (*leg.* ji, *sc.* Jesukrysta) barzo v czyemnyczą czyemną y postavyly strozą... okolo yego..., yzby nye vsnął any odpoczynął *ib.*; ~ '*zasnąć snem wiecznym, umrzeć, mori*': Otpoczinøl (dormivit) Amri s swimy oczci a pochowan w Samary *BZ* III Reg 16, 28; ~ Gdisbi szø bila Maria vtrudzyla, tedycz by vøcz ona bila nan (*sc.* na osła) fszadla, abycz ona sfvim nogam bila malo othpoczynøla *Gn* 3b.

Odpoczynienie, Otpoczynienie 1. '*wypoczynek, wytchnienie, spokój, quies, requies*': Odpoczinienye quies 1444 *R* XXIII 307; Eze ny w czem (*i. e.* w niczem) nye ma otpoczinyenya a vpocogenya XV *med. R* XXII 242; Wydzøødz opyøcz ffarao, ysze mu bilo dano otpoczynyenye (requies), obczyøszy szercze swe y nye uposlucha gich *BZ* Ex 8, 15; Odpoczynyenye (requiem) dam tobye *ib.* 33, 14, *sim. BZ* I Par 23, 25; Dzen szodmi... odpoczinyenye iest (requies est), swyøti bødze nazwan *BZ* Lev 23, 3, *sim. ib.* 23, 32. 39; Sodme lato bødze sobota zemye *odpocinyenye *bozeey (sabbatum erit terrae requietionis domini) *ib.* 25, 4, *sim. ib.* 25, 5; W tich narodzech nye odpoczinyesz ani bødze odpoczinyenye (requies) støpanyv nog twich *BZ* Deut 28, 65; Kyedy zly dvch vynydzye sz czlovyeka, chodzy po myeszczam suchym schukayącz *odpoczynynya (quaerens requiem Luc 11, 24) *Rozm* 300; Vyelyką ządza ząd alem tey Vyelykonoczy y tego poslyednyego odpoczynyenya s vamy *ib.* 529; Movy svyąthy Augustyn, aby myto krvye zbavyczyela naszego nye grzesnym dalo potrzebyzną, alye pyelgrzymom odpoczynyenye gotovalo *ib.* 764; ~ Onym, panye, y wszćy thkym othpoczyvayaczim myeszcza othpoczynyenye (*pro* myeszcze othpoczynyenya, locum refrigerii, *Msza* III. IV. VI. VIII: myasto ochlodzenya), szwathloszczy y pokoya aby dal 1413—4 *Msza* I s. 262, *sim.* VII; ~ wieczne odpoczynienie '*spokój po śmierci, zbawienie duszy, requies sempiterna, animae salvatio*': Vtunturque boni (*sc.* homines) iure quiete boni, *gl.* pace eterna wyecznego othpoczynienia 1466 *R* XXII 19; Odpoczynyenye vyeczne (requiem aeternam) day gym, panye boze! 1484 *Reg* 720.

2. '*miejsce pobytu, odpoczynku, deversorium, sedes, locus, quo requiescitur*': Mystrz nasch movy: Gdzye yest yego odpoczynyenye (diversorium Luc 22, 11), gdzye yest pokoy yego, gdzyeby vyelykonocznego pozyval baranka? *Rozm* 521; Myly Iesucriste,... yednego domv ny masch, v ktoremze by odpoczynyenye myal s tvoyemy zvolyenyky *ib.*

Odpoczywać, Otpoczywać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* odpoczywasz XV *med. SKJ* V 259, 1471 *MPKJ* V 72, *Rozm* 601. 613; *3. sg.* otpoczywa XV *med. Zab* 315; odpoczywa *Gn* 173b; *3. pl.* otpoczywają XV *p. post. Msza* VIII s. 62; odpoczywają 1424 *Msza* III s. 62, *sim.* VI, XV *med. SKJ* V 267, *Satyra* w. 4, *Pul* 14 arg., *Rozm* 377. 609; ~ *praes. ind. z partykułą* ać, niechaj *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *3. sg.* ać odpoczywa *BZ* Deut 23, 16; *3. pl.* niechaj odpoczywają *MW* 22a; ~ *imper. 2. sg.* odpoczywaj 1471 *MPKJ* V 83, *Rozm* 302; *2. pl.* odpoczywajcie *Rozm* 611. 613, ~ *part. praes. act. adv.* odpoczywaję *BZ* Gen 49, 9; otpoczywając XV *med. R* XXIII 279; odpoczywając *Rozm* 601; *adi. d. pl. m.* odpoczywającem *Rozm* 177; otpoczywającym 1413—4 *Msza* I s. 262, *sim.* IV. XII; odpoczywającym 1424 *Msza* III s. 62, *sim.* VI. VIII; *ac. pl. m.* odpoczywające 1444

R XXIII 307; ~ *inf.* otpoczywać XV *in. R* XXIV 61, XV *p. pr. SKJ* I 306, XV *ex. PF* V 27; odpoczywać *Gn* 173b, XV *ex. PF* V 20, *Rozm* 613; ~ *fut. 3. sg. m.* będzie odpoczywał 1471 *MPKJ* V 93; *2. pl. m.* będziecie odpoczywać *Rozm* 611; *3. pl. m.* będą odpoczywać *Rozm* 287; ~ *praet. 3. sg. m.* otpoczywał XV *in. R* XXIV 69, *BZ* Judith 5, 14, 1462 *R* XXV 270; odpoczywał *MW* 73b, *Rozm* 9. 118; *f.* odpoczywała *BZ* Lev 26, 35; *neutr.* otpoczywało XV *p. post. R* XXV 181; *2. pl. m.* -ście odpoczywali *Rozm* 611; *3. pl. m.* odpoczywali 1471 *MPKJ* V 61, *Rozm* 118; ~ *condit. 3. sg. m.* -by odpoczywał *Rozm* 601; *1. pl. m.* bychmy odpoczywali *Rozm* 663; *3. pl. m.* -by odpoczywali *MW* 19b.

Znaczenie: '*wypoczywać, spoczywać, spędzać czas na odpoczynku, znajdować odpoczynek, spokój, ukojenie, wytchnienie, quiescere, requiescere, quietem capere, quieti se dare*': Ktoricz *clouecz neczysthe odze⟨nie⟩ ma, tenczy s pokogem pred robaky ff nem ne odpoczyua (*gl. ne leszy) *Gn* 173b; Svøthy Bartholomeg... chøcz s milim Xpem na ueky odpoczyuacz, gest on byl szebe (*leg.* z siebie) swø skorø sdrzuczyl *ib.*; Odpoczinaiancz (*pro* odpocziuaiancz) recumbens (in supremae nocte cenae recumbens cum fratribus) 1444 *R* XXIII 307; Odpocziuaiancze quietos (nec hostis invidi dolo pavor quietos suscitet) *ib.*; Et pascam oves meas et ego eas accubare, otpoczywącz, faciam (Ezech 34, 15) XV *p. pr. SKJ* I 306; Requiescens in suffocativo estu, othpoczywayacz w zaduszayaczem czeple, vix refrigerati⟨v⟩um cordis anhelitum capere possum XV *med. R* XXIII 279; Nunquam quiescendo nyc odpoczywąsch XV *med. SKJ* V 259; Dum alie stelle celestes nunquam quiescunt, odpoczywayą, hec stabat *ib.* 267; W czem czlowyek nye othpoczywa, w tem mu trwacz nelдza abo nye moze XV *med. Zab* 315; Szczenyecz lwowi Juda,... odpoczywayø (requiescens) wzpoleszalesz yako lew *BZ* Gen 49, 9; Odpoczinye (*sc.* ziemia nieprzyjacielska) w szoboti pvste swe przeto, ze nye odpocziwala (non requieverit)..., gdiszcze bidlili w zemi waszey *BZ* Lev 26, 35; Bødze s tobø bydlicz... w gednem z twich myast, acz tv odpocziwa (requiescet), a nye smøcz gego *BZ* Deut 23, 16; Gdisz wiszły z Rudnego Morza, puscza gori Syna ge potkała, na nyeyze to nygdi nye mogł bidlycz any sin czlowyeczi, gdi otpocziwal (requievit) *BZ* Judith 5, 14; Othpoczywal recumbebat 1462 *R* XXV 270; Odpocziwały w poludnye meridionati sunt (Job 24, 11) 1471 *MPKJ* V 61; Odpoczyvasch cubas (indica mihi..., ubi cubes in meridie Cant 1, 6) *ib.* 72; Recumbetur *gyescz aut odpoczyway (curam illorum habe et sic conside et omni cura tua explicita recumbe! Ecclus 32, 2) *ib.* 83; Bandze odpocziwal cubabit (ibi cubavit lamia et invenit sibi requiem Is 34, 14) *ib.* 93; Gdy dzyen panv robycz mayą, cząsthokrocz odpoczyvaya *Satyra* w. 4, *sim. Pul* 14 arg.; Quare Helias propheta... cum fessus fuisset, vkonal szą, quievit, *odpoczval, sub viva arbore nomine junipero XV *p. post. R* XXV 174; Recumbere odpoczywacz seu lyeszecz XV *ex. PF* V 20; Othpoczywacz respirare *ib.* 27; V gospodzye v noczy nygdy nye odpoczyvaly (*sc.* Josef z Maryją, repausabant), alye pod drzevem na goley zyemy czestokrocz lyegaly *Rozm* 118; Po pvsczy ydącz Iesus cząsto byegal, drugdy wszyadal na osla, odpoczyval (quievit) sobye na drodze *ib.*; Drudzy svyatschą, yze od bozego vmączenya sosty szye vyek poczal, rzekacz, sosty a syodmy vyek pospolv poczal odpoczyvayącem (quiescentium) *ib.* 177; Bądą odpoczyvacz (recumbent Mat 8, 11) z Abramem, z Yzakyem y Iacobem w krolewstvye nyebyeskyem *ib.* 287; Myly mystrzu, poydz do mego domv y odpoczyvay v nym! *ib.* 302; Rostącz vczyny szye drzeuo vyelykye, yze ptaczy nyebyeszczy... odpoczyvaya (quieverunt Luc 13, 19) na[d] yego odroslyach *ib.* 377; Vyem, panye Iesucriszczye, yze mamy czvcz y modlycz szye, a thy dobrze odpoczyvasch *ib.* 601; Nye yest podobno..., yze Marya... czvyą placzączy, a my spymy odpoczyvayącz *ib.*; Nye yest podobno, aby krol byl v boyv, a sluga odpoczyval v lozv *ib.*; Takyem, ktorzy tey noczy odpoczyvayą v lozv, rzeczono yest przez proroka Amosz: Byada vam! *ib.* 609; Spyczye iuz y odpoczyvayczye (requiescite Mat 26, 45)! *ib.* 611, *sim. ib.* 613; Blysko bądzye godzyna, v ktorą bądzyeczye odpoczyvacz *ib.* 611; Doszycz yest, yzesczye odpoczyvaly *ib.*; O myły nasch zbavyczyelyv, thvym zvolyenykom kazesch odpoczyvacz, a thy czo vczynysch? *ib.* 613, *sim. ib.*; Thy by, nas myły zbavyczyelyv, przed thwa mąka y smyerczyą podobney myal odpoczyvacz, a nye odpoczyvasch *ib.*; Podzmy tam, by nass tem vyączey bylo mączycz..., bychmy szye odmyenyaly y odpoczyvaly yeden drugyemv pomagayącz *ib.* 663; ~ '*przebywać gdzieś, aliquo loco morari*': Hospitari, othpoczywacz, in hospicio corporis sui XV *in. R* XXIV 61; Fiscella, in qua fuit Moyses otpoczival *ib.* 69; Wizwol, panie, dusze gich od wszelkiego zawøzu grzechow, abi... miedzi swiantimi twimi zmartwichwstawszi odpocziwali *MW* 19b; Anna... w zywoczye swem stholecz krolewszky noszyła, w kthorem krol nyeba y zyemye odpoczywal *MW* 73b, *sim. Rozm* 9; Cum iam

INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO Polskiej Akademii Nauk Pracownia Leksykograficzna BIBLIOTEKA KRAKÓW

decem anni essent et corpus sancti Stanislai in eclesia sancti Michaelis quieuerat othpoczywalo XV *p. post. R* XXV 181; ~ '*spać snem umarłych, mortuum esse*': Onym, panye, y wsz⟨y⟩thkym othpoczyvayaczim (omnibus in Christo quiescentibus, *Msza* III. VI. VIII: odpoczywayøczim, VII. XII: othpoczyvayą⟨cym⟩) myeszcza othpoczynyenye (*pro* myeszcze othpoczynyenya), szwathloszczy y pokoya aby dal 1413—4 *Msza* I s. 262, *sim.* IV; Wspamyąntay teesz, panye, slug ⟨i⟩ sluszebnycz twych, y onich, ktorzysz naas przeszly sznamenem (*leg.* z znamieniem) wyari y odpoczywaya we szne pokoyv (dormiunt in somno pacis, *Msza* VIII: othpoczyvayą, IX: *othpoczinaya, IV: szpyø) 1424 *Msza* III s. 62, *sim.* VI; Nyechay odpocziwaiø w pokoyu *MW* 22a.

Odpoczywadlnica '*miejsce spoczynku, łoże, locus, quo requiescitur, cubile, lectus*': W odpoczyvadlnyczy (*war. kal.*: w odpoczivanyv) in cubili (veniat pax, requiescat in cubili suo, qui ambulavit in directione sua Is 57, 2) *MPKJ* V 95.

Odpoczywadło, Otpoczywadło '*miejsce spoczynku, zwłaszcza łoże, legowisko, locus, quo requiescitur, praecipue lectus, cubile*': Abi nyosl srzebro s sobø y zloto, gesz krol y gego raczce dobrø volyø bogu israhelskemv obyatowaly, gegosz w Ierusalem gest otpocziwadlo (tabernaculum) *BZ* I Esdr 7, 15; Reclinatorium otpocziwadlo (*war. lub. rp.*: odpoczywadlo) aut lozie (ferculum fecit sibi rex Salomon..., reclinatorium aureum, ascensum purpureum Cant 3, 10) 1471 *MPKJ* V 72; ~ Lew nalapal dosycz łwyøtom swim y napelnyl... odpocziwadlo (cubile) swe lupem *BZ* Nah 2, 12; Othpoczivadlo (*war. lub. rp.*: odpoczywadlo) cubile (erit cubile draconum et pascua struthionum Is 34, 13) 1471 *MPKJ* V 93; De cubili s odpoczywanya aut z odpoczywadlą (ascendit leo de cubili suo et praedo gentium se levavit Jer 4, 7) *MPKJ* V 97.

Odpoczywanie, Otpoczywanie *formy*: *n. sg.* otpoczywanie *Fl* 131, 15; odpoczywanie *Pul* 131, 15; otpoczywani *BZ* Ex 16, 23; ~ *g. sg.* odpoczywania 1471 *MPKJ* V 59. 97; ~ *d. sg.* odpoczywaniu *Rozm* 613; ~ *ac. sg.* otpoczywanie *Fl* 131, 8; odpoczywanie *Fl* 94, 11, *MW* 86b. 117b, *Pul* 94 arg. 131, 8, *Rozm* 302. 323; ~ *l. sg.* (w) odpoczywaniu 1471 *MPKJ* V 95.

Znaczenia: **1.** '*wypoczynek, wytchnienie, spokój, quies, requies*': Otpoczywany sobotne (requies sabbati) poszwyøczono gest panu *BZ* Ex 16, 23; Pace pokogyą, odpocziwanya (ut... optata cunctis mortalibus pace fruerentur Esth 13, 2) 1471 *MPKJ* V 59; Nyevyasta... dala odpoczyvanye mylemv Krystvszovy w svem domv a myeskal tamo Iesus dobrą chvylą *Rozm* 302; Vczczye szye ode mnye, yszczyem czychy a smyernego sercza..., a naydzyeczye odpoczyvanye (invenietis requiem Mat 11, 29) vaszym dvscham *ib.* 323; O myly nasch panye,... przyvodzysch sve zvolyenyky ku odpoczyvanyv *ib.* 613; ~ wieczne, wiekuje odpoczywanie '*spokój po śmierci, zbawienie duszy, requies aeterna, animae salvatio*': Day... duszam naszem wyecz⟨n⟩e odpoczywanye! *MW* 86b; Xpus, pastyrz dobry, owcze swoye w wyekuge odpoczywanye wwodzy y roskoszø bostwa y czlowecztwa zywy *Pul* 94 arg.

2. '*miejsce spoczynku, też łoże, legowisko, locus, quo requiescitur, item cubile, lectus*': Czi ne poznali sø drog mogich, iacosz iesm przisøgl w gnewe moiem, ne *wnydo w odpocziwanc moie (in requiem meam, *Pul*: w pokoy moy) *Fl* 94, 11, *sim. MW* 117b; Wstan, pane, w otpoczywane twoge[y] (in requiem tuam, *Pul*: w odpoczywanye twoye), ty a skrzyna swotoszczy twogey *Fl* 131, 8; To otpoczywane (requies, *Pul*: odpoczywanye) moge na weky wekom, tv przebywacz bødø, bo gesm wybral yø *Fl* 131, 15; ~ W odpoczivanyv (*war. lub.*: w odpoczyvadlnyczy) in cubili (veniat pax, requiescat in cubili suo, qui ambulavit in directione sua Is 57, 2) 1471 *MPKJ* V 95; Z odpoczivanya de cubili (ascendit leo de cubili suo et praedo gentium se levavit Jer 4, 7) *ib.* 97.

Odpokutować '*odcierpieć, opłakać, deflere, deplorare*': Sordida queque colo, defleta, odpokvtouanych, linqvere nolo, me miserum repetens, quc vetat omnipotens 1466 *R* XXII 18.

Odporny '*krnąbrny, uparty, contumax, pertinax*': Odporny exasperans (populo autem huic factum est cor incredulum et exasperans Jer 5, 23) 1471 *MPKJ* V 98.

Odpowiadacz, Odpowiedacz '*strona pozwana w procesie, odpowiadający w sądzie na zarzuty zawarte w pozwie, reus in iudicio, qui crimina ab actore illata coram iudice confutat*': Ktoremu vpadnye ten ortel, szlowye ktho straczy, bądz powod, bądz odpowyadacz (*OrtBrRp* 60, 1: odpowyedzczą), ten ma zaplaczycz ty pyenyadze za then ortel, a maya tho rowno, powod y odpowyadacz (*OrtBr* VII 562: odpowyedacz) *OrtMac* 77.

Odpowiadać, Odpowiedać, Otpowiadać, Otpowiedać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* otpowiadasz *ca* 1455 *JA* XIV 495; odpowiedasz 1400 *TPaw* IV nr 6587, *Rozm* 682. 721. 771; *3. sg.* otpowiada *Gn* gl. 42b; odpowieda *Gn* 177b. 178a, *Rozm* 171. 465, 484, *etc. etc.*; *3. pl.* odpowiadają *OrtMac* 66; odpowiedają *Rozm* 769; ~ *imper. 2. pl.* odpo-

wiedajcie *Rozm* 771; ~ *part. praes. act. adv.* otpowiadając 1466 *AGZ* XV 44; odpowiedając *Rozm* 163; *adi. g. sg. m.* odpowiedającego *Rozm* 456; ~ *inf.* otpowiadać 1398 *TPaw* IV nr 424, XV *OrtWpM* 24; otpowiedać 1400 *KsMaz* I nr 7, *ca* 1428 *PF* I 480, 1444 *Pozn* nr 1647, *Sul* 56. 65, 1471 *MPKJ* V 83, 1474 *ZapWarsz* nr 1407; odpowiadać *Sul* 9, *OrtMac* 63. 65, *Dział* 50, *etc.*; odpowiedać(i) 1471 *MPKJ* V 101; odpowiedać *OrtBr* VI 378, *OrtBrRp* 51, 3, *Dział* 46. 50. 52, 1493 *ZapWarsz* nr 1742, *Rozm* 147; ~ *fut. 3. pl. m.* będą odpowiedali 1484 *Reg* 722; ~ *praet. 3. sg. m.* otpowiadał 1387 *Pozn* nr 16; otpowiedał 1399 *Pozn* nr 415, *BZ* Ex 19, 19; odpowiadał 1398 *TPaw* IV nr 5772, 1416 *AKPr* VIIIa 134, *OrtMac* 65; odpowiedał 1400 *TPaw* III nr 4926, XV *in. R* XXIV 73, *Rozm* 147; *3. pl. m.* odpowiedali *Rozm* 180; ~ *condit. 3. sg. m.* by otpowiadał 1435 *Pozn* nr 1577; *3. pl. m.* -by otpowiadali *BZ* IV Reg 18, 36; *f.* -by odpowiadały *OrtMac* 113.

Znaczenia: **1.** '*dawać odpowiedź, udzielać odpowiedzi, wyjaśnień, respondere, responsum dare*': Moyszesz mowyl a pan otpowyedal (respondebat) gemu *BZ* Ex 19, 19; Tedi wszitek lyvd vmylkl..., bo biły wszoły przikazanye krolyowo, abi gemv nye otpowyadały nyczs (ut non responderent ei) *BZ* IV Reg 18, 36; Phas negare lziem, id est mendacio, odpovyedaczi (nec enim fas est regem vobis quidquam negare Jer 38, 5) 1471 *MPKJ* V 101; Rzecznyczko nascha dobra..., racz za namy orądowacz, naschym sokom odpowyadacz! XV *ex. PF* V 105; Jesus odpovyeda *Rozm* 171; Vyelebnycyschego vrodzenya lyvdzyem nygdy przykro nye odpovyedały (numquam contrarium respondebant) *ib.* 180; To yest vloscza mocz odpovyedayacego, aby posnal volyą *pytayeczego *ib.* 456; Ale czo tamo pysal (*sc.* Jesus), odpovyeda svyaty Ambrosy v yedney epystole *ib.* 465, *sim. ib.* 484. 674. 794; Tako odpovyedasch bykupovy (sic respondes pontifici Jo 18, 22)? *ib.* 682; ~ k(u) *czemuś*: Ktho chcze kv pytanyą othpovyedacz (*war. lub. rp.*: odpovyadacz) qui interrogacionem manifestat (qui interrogationem manifestat, parabit verbum Ecclus 33, 4) 1471 *MPKJ* V 83; K temv tez odpovyeda Crizostomus *Rozm* 635, *sim. ib.* 671. 672. 679. 680. 686. 692. 703. 720; K temv odpovyedayą, yze prze troyaką rzecz to szye stalo *ib.* 769; ~ na *coś*: A na tocz tutha tobe tako odpoueda *Gn* 177b, *sim. ib.* 178a; A myly Yesus na ye wschytko pytanye barzo mądrze odpovyedayącz, wschytko ye vzyavyl (que cuncta prudentissime Iesus exponebat) *Rozm* 163; Odpovyeda na to svyaty Ian *ib.* 634; Slyszy⟨s⟩ch, czo czy przeczyv tobye svyadscha, nye odpovyedasch (non respondes Marc 14, 60) nycz na tho, v czym czye vynvyą? *ib.* 721; ~ przeciw *czemuś*: Nye odpovyedasch (non respondes Marc 15, 4) nycz przeczyv themv? *Rozm* 771.

2. '*odpowiadać w sądzie na skargę, na zarzuty zawarte w pozwie, stawać w sądzie jako strona pozwana, crimina ab actore illata coram iudice confutare, reum in iucicio esse*': Ipse noluit mittere na obrøczene et neque vult otpowadacz 1398 *TPaw* IV nr 424; Goscza ne chczal otpouedacz 1400 *KsMaz* I nr 7; Jan y Jędrzey... vczyniły... procuratora..., *poleczayocz themv gistemv szwemv procuratorowy... *wszelkno mocz... agendi, respondendi, defendendi vczynicz, othpowedacz, othyøcz *ca* 1428 *PF* I 480; Przethoss by Sandziwog... nyerad by othpowyadal, ysz drugyey strony nyc 1435 *Pozn* nr 1577, *sim. ib.*; Pan Potr... nyc ma othbywacz szadna dawnoscza szemszka, yedno othpowedacz, yako nalepy hwmye 1444 *ib.* nr 1647, *sim. Sul* 56. 65; Pozwani ho wczynek grzeschni *przes krolyewską wyelmosznoszcą ma odpowyadacz (respondebit) *Sul* 9; Czemv nye othpovyadasz, ocz czy vyna dawa quare non respondes ad obiecta? *ca* 1455 *JA* XIV 495; Mvszy odpowyedacz (*OrtMac* 120: opowycdacz) za dług onemv, czo gego gymyenye zapowyedzal *OrtBr* VI 378; Mogały o proszthe[y] rzeczy przed woythem besz gaynego sządv na kaszdy dzyen sządzycz albo zalowacz y odpowyadacz (*OrtBrRp* 51, 3: odpowyedacz), y przyszyagacz..., czyly nye moze? *OrtMac* 63; Wyszczye dobrze szlyszely mogyą odpowyedz, ya wam nye mogą wthore odpowyadacz (*OrtBrRp* 53, 1: powyedzecz), yakom pyrwey powyadal *ib.* 65; Tho myely ony z usth thego tho, czo odpowyadał (*OrtBrRp* 53, 2: odpowycdzal), popyszacz *ib.*; Proszyemy wasz o navką, mogały przyszyasznyczy dacz popyszacz zalobą y odpowyedz..., czyly czy tho maya dacz popyszacz, czo zaluya y czo odpowyadaya *ib.* 66; Tha sztara pany ma Yanowy... o to szlubyenye odpowyadacz (*OrtBrRp* 57, 2: odpowyedzecz) *ib.* 72; Szyrothy, czo nye moga myecz opyekadlnyka, thych nye moga przyczysznacz, aby odpowyadały (*OrtBrRp* 83, 4: opowyedały) komu przed prawem *ib.* 113; Potem, acz syą rzecz wznowy, dzeczy mayą odpowyedacz *Dział* 46; Naszy dworzanye..., gdybi bili pozwany dowodnye podług vrządv przed nas abo naszego sadzą, tedy mayą odpowiadacz (respondebunt, *Sul* 65: othpowyedzą) *ib.* 50; Gdyby komv dano winą... a zatym pan... za-

stapi gy, tedy... ten, czso tako zastąpy, ma natychmyast odpowiedacz (respondere, *Sul* 66: othpowyedzecz) o rzecz namowioną *ib.* 52, *sim. ib.* 50; Jsze pan *Pyotrh... myal othpovyedacz na roczech poszpolythich Andrzeyowy... o rank⟨o⟩yemszthwo pothla poszw 1474 *ZapWarsz* nr 1407; Yesthly thego nye vczynyą, thedy podlug pravą przed onym... bądą odpovyedaly, ktory ma... mocz sądzyczi takye klopothy myedzy gymy (alioquin de iure coram illo respondeant, apud quem potestas residet iudicandi) 1484 *Reg* 722; Jako nam pravo rakowske slvzhi... nye odpovyedacz na roczech pospolythych, tylko na xazączych 1493 *ZapWarsz* nr 1742; A gdysz staly przed zydowskyem sądem, myly Yesus wschyv (*pro* w svych) modlych (*pro* mlodych) lyeczyech czokolvyek Zydovye zalovaly, to odpovyedzyal za swa matką, a tesch yze byl dzyedzycz, przeto myal odpovyedacz za sva matką, a wschakosch sam tako mlod odpovyedal mądrze *Rozm* 147.

3. '*odgrażać się, zapowiadać zemstę, odwet, minari, comminari, minas proferre*': Przes to Miroslaw zabil Jana, ysz mu otpouadal y *krad gy 1387 *Pozn* nr 16; Rota: ut sciunt et testantur, quod Matyas Ade ne odpowyadal 1398 *TPaw* IV nr 5772; Iaco to swatczimi, ysz Jactor gumna ne pozekl ani mu otpowedal 1399 *Pozn* nr 415; Andreas... testibus docuit super Michaelem..., quia sibi minatus est vlg. odpowedal 1400 *TPaw* III nr 4926; Sicut tu Goszdzewi odpowedasz na zabicze i chczialbi gy rad zabicz 1400 *TPaw* IV nr 6587; Dziuisius notarius, actor, cum Nicolao... terminum... habent... pro eo, quia sibi minabatur al. odpowadal cum in sede presidebat iudiciali 1416 *AKPr* VIIIa 134; Michael... conquestus est super... Nicolaum... et Iurscham..., quomodo ipsi Michaeli diffidantes al. othpowyądayącz sibi minas inflixerunt al. grozyli mv ipsum percuttere et interimere cupientes 1466 *AGZ* XV 44; Cum iste homo est iustificatus al. vyprawyl sze de civitate, cepit difodare al. otpowyadacz eidem proconsuli olim existenti antiquo XV *OrtWpM* 24.

4. '*mówić, ogłaszać, opowiadać, dicere, nuntiare*': Reuersus servus nunciauit, odpouedal, hec domino suo (Luc 14, 21) XV *in. R* XXIV 73; O, movy svyąthy Augustyn, odpovyedayczye thu zlych duchov zbavyeny[e], trądovaczy oczyszczeny *Rozm* 771.

5. '*być odpowiednim, proporcjonalnym, convenire, parem esse alicui rei*': Huic purgacioni respondet, otpouada, purgacio spiritualis *Gn* gl. 42b.

Odpowiadanie, Odpowiedanie *formy*: *n. sg.* odpowiedanie *Rozm* 503; ~ *g. sg.* odpowiadania *OrtMac* 121; ~ *d. sg.* odpowiadaniu *Dział* 20; odpowiedaniu *Rozm* 144; ~ *ac. sg.* odpowiadanie *Dział* 15, *MPKJ* V 75; odpowiedanie *OrtBrRp* 53, 1, 1471 *MPKJ* V 75, *Rozm* 74; ~ *i. sg.* odpowiedanim *Rozm* 686; ~ *l. sg.* (o) odpowiedaniu *Sul* 9.

Znaczenia: **1.** '*odpowiedź, wyjaśnienie, responsum, responsio*': Potym ona drzewa rzymska, ktoresch szye ('są') szvany sloncze y myeszyądz, davaly odpovyedanye lyvdv pospolnemv (responsum omnibus dederunt tam commune) *Rozm* 74; Yego pytanyv a yego odpovyedanyv zadny nye mogl odpovyedzyecz *ib.* 144; Odpovyedanye mylego Iesusa svey myley matce *ib.* 503; Cristus... svym szmyernym odpovyedanym navczyl nass ssmyerneszczy *ib.* 686; ~ Dissoluciones rospusczienye aut odpovyedanye (*war. lub.*: rospusczenye aut odpowyadanye; scit praeterita et de futuris aestimat, scit versutias sermonum et dissolutiones argumentorum Sap 8, 8) 1471 *MPKJ* V 75.

2. '*odpowiedź pozwanego w sądzie na skargę, na zarzuty zawarte w pozwie, responsum rei, crimina ab actore illata coram iudice confutantis*': Poklada (*sc.* to capitulum) ho odpowyedanyv, a przetho nyzey po wyprawyenyv o pozwyech tho capitulum postawyą *Sul* 9; Gdy przyganyono ortelowy a gdy myano zaloba y odpowyedanye (*OrtMac* 65: odpowyedz) pyszacz, tedy rzekl Yan rzecznyk *OrtBrRp* 53, 1; Nye yesteszcze wyaczey wynowaczy, yedno nadz ortel podlug tego, yako wasz woyth pyta podlug zaloby y odpowyadanya *OrtMac* 121; Vstawiamy, aby odtychmyast czy, ktore pozową przed nas..., dobre a dluge ymyeli rozmyslenye na odpowiadanye (cum bona deliberatione et discretione propositis respondeant) przed sadem *Dział* 15; Przeto chczem, gdyby nyekto byl pozwan... kv odpowyadanyv na szalobą dowoda (*pro* powoda), a ten to nye stanye, tegdy dla gego nyeposlvszenstwa na trzeczem rokv ma bycz zdan *ib.* 20.

Odpowiedacz *cf.* **Odpowiadacz**

Odpowiedać *cf.* **Odpowiadać**

Odpowiedanie *cf.* **Odpowiadanie**

Odpowiedni, Otpowiedni 1. '*związany ze sprzeciwem, oporem, ad contradictionem, oblocutionem pertinens*': Boscze przevinili przeczivko mnye posrzod synow israhelskich wod (*leg.* u wod) odpowyednich (ad aquas contradictionis) w Kades *BZ* Deut 32, 51.

2. *wieloznaczne z powodu braku kontekstu*: Othpowedna responsiua *ca* 1428 *PF* I 487.

Odpowiedzenie, Odpowiedzienie, Otpowiedzenie *formy*: *n. sg.* otpowiedzenie *OrtMac* 71;

odpowiedzenie 1437 *Wisł* nr 228 s. 86, XV *med. SKJ* V 265, *MW* 115a, *Rozm* 498, *etc.*; odpowiedzienie *Rozm* 495; ~ *g. sg.* odpowiedzenia *Sul* 18, *OrtBrRp* 78, 3, *OrtMac* 106, *Rozm* 116, *etc.*; odpowiedzienia *Rozm* 847; ~ *d. sg.* otpowiedzeniu *Sul* 27; odpowiedzeniu *Dział* 17; ~ *ac. sg.* odpowiedzenie XV *med. SKJ* V 268, *OrtMac* 65, XV *p. post. R* XXV 182, *Rozm* 26, *etc.*; ~ *l. sg.* (po) odpowiedzeniu *Rozm* 623. 777; odpowiedzieniu XV *med. MPKJ* V 431. 432.

Znaczenia: **1.** '*odpowiedź, wyjaśnienie, responsum, responsio*': O odpowyedzyenyv sstalem sye oblyvbyenyczy od Yezvkrysta (de responsionibus Christi... sponsae factis) XV *med. MPKJ* V 431; O dzywnych gadkach mlodszego byzkvpa kv starszemu a o odpowyedzyenyv starszego kv mlodszemv (de responsionibus senis ad iuniorem) *ib.* 432; Responsio, odpowyedzenye, accepto in somnis, we spanyu, ne redirent ad Herodem (Mat 2, 12) XV *med. SKJ* V 265; De loco nativitatis regis, quem querebant, audierant responsum, odpowyedzenye, humanum *ib.* 268; Othpowyedzenye yesth (*OrtKal* 143: odpowyedamy) *OrtMac* 71; Peregrinus respondit... Qui audien⟨te⟩s solucionem, odpovyedzenye, omnes dixerunt: Bene respondit XV *p. post. R* XXV 182; Kxyązą zydowska, vslysącz *odpovyedzenyą (responsum audientes) dzyevycze Maryey, zasmaczyly szyą *Rozm* 26; Trzc braczyenczy posłany v zydowskye krolewstvo a czytrzy (*pro* cztyrzy) myąszyącze byly v Rzymye czekayączy odpovyedzenya czeszarskyego (eventum rei expectantes) *ib.* 116; Kto yez, abychmy odpovyedzenye daly (ut responsum demus Jo 1, 22) tym, ktorzy nas poslaly *ib.* 184; Odpovyedzenye mylego Iesusza szvyątey Maryey Magdalenye *ib.* 498, *sim. ib.* 495. 499. 524. 525; Odpovyedzenye mylego Iesucrista na wtorą prozbą svoyey matky *ib.* 501; Kristus pytal ych nyc yako nyc vyedzącz, alye podobnyey, *yschbych po ych po odpovyedzenyv gotow szye offyaroval kv smyerczy *ib.* 623; Baczysch tu, yedysczy glossem barzo smyernego odpovyedzenya nyeprzyaczyelye porazyl, kyedy sądzon *ib.* 630; Iesus mylczal a nye odpovyedzyal ny slova, yze y (*leg.* ji) nyedostoyne ssądzył svego odpovyedzenya *ib.* 721, *sim. ib.* 722. 787. 795; Ta ych zgloba zyavyla szye v Pylatovye odpovyedzenyv *ib.* 777; Iesus odpovyedzenya yemv nyc dal lye prze czvoraką rzecz *ib.* 843; Tey rzeczy czvsch s tego odpowyedzyenya schukal Pylat puszczycz mylego Iesucrista *ib.* 847.

2. '*odpowiedź pozwanego w sądzie na skargę, na zarzuty zawarte w pozwie, responsum rei, crimina ab actore illata coram iudice confutantis*': Dzeczi..., odzirzancz sobye do lyaath odpowyedzenya zawyczenye, thych tho lyaath nyc mogą w dawnoscz powodovi obrzeknącz *Sul* 18; Powod zzalobą alybo rzecz pozwaneemv na pyszmye dacz alybo dobrzee maa vilozicz kv gey othpowyedzenyv (ad respondendum eidem quaestioni) *Sul* 27; Thedy kazaly thesz szapyerzowy powyadacz odpowyedzenye (*OrtBrRp* 53, 1: odpowyedcz), aby tesz pyszano podlug zaloby *OrtMac* 65; Gdysz ya pyrwey thego vmarlego czlowyeka zapowyedzyal gymyenye, przetho ysz on lezal nyemoczen a nye moglem od nyego nycz myecz y zadnego odpowyedzenya, na czym bych ya myal patrzycz zaplathy za moy dług *ib.* 106, *sim. OrtBrRp* 78, 3; Gdy Pyotr... bądze trzemy razmy przez woznego yawno wywolayącz kv odpowiedzenyv (ad prosecutionem sive defensionem cause, *Sul* 29: kv konanyv alybo odeymovanyv rzeczy) przypozwan *Dział* 17.

3. '*responsorium, modlitwa śpiewana w odpowiedzi na śpiew kapłana, oratio, quae sacerdoti canenti respondetur*': Capitulum: Panye, szmiluy se nad nami!... Odpowedzenie (responsorium): Criste, sinu boga ziuego, smiluy se nad nami! *MW* 115a.

4. '*pogróżka, minae, comminatio*': Odpowyedzenye diffidacio 1437 *Wisł* nr 228 s. 86.

Odpowiedziale '*zgodnie z odpowiedzią, tj. z oficjalnym zapowiedzeniem zemsty, secundum responsionem, id est ultionis nuntiationem*' *(?)*: Micos... pro premissis inculpatus... ⟨iuravit⟩, quia nunquam fuit... traditor nec spolia et latrocinia, Bohemie tunc residens, comisit nec fecit, sed quid faciebat ibidem, hoc faciebat odpowedzale, prout bonus homo 1429 *StPPP* II nr 2253.

Odpowiedzieć, Otpowiedzieć *formy*: *praes. ind. 1. sg.* otpowiem *Fl* 118, 42; odpowiem *BZ* Num 22, 8, *MW* 24a, *Pul* 118, 42; *3. sg.* otpowie *BZ* Tob 5, 1; odpowie *Fl* i *Pul* Ez 8, XV *in. R* XXIV 75, *Aleksy* w. 44, *BZ* Jos 1, 18, *etc.*; *2. pl.* odpowiecie *Rozm* 717—8. 723. 742; *3. pl.* otpowiedzą *Sul* 65; odpowiedzą *Rozm* 130. 492. 492—3; ~ *imper. 2. sg.* otpowiedz *BZ* Gen 32, 18, *De morte* w. 81; odpowiedz *Fl* i *Pul* Ez 8; *2. pl.* odpowiedzcie *BZ* Jos 4, 7; ~ *aor. 3. sg.* odpowiedzie XV *med. PF* IV 593; ~ *inf.* otpowiedzieć 1399 *Pozn* nr 403, 1402 *Malk* 119, 1447 *R* XXII 55, *Sul* 14. 47. 54. 75. 86, *ca* 1500 *Erz* 56; odpowiedzieć 1444 *AKPr* IV 209, *Rozm* 126. 129. 144, *etc. etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* jeśm otpowiedział *BZ* Gen 24, 39. 31, 11; -śm

otpowiedział *BZ* Neh 6, 4; otpowiedziałem *BZ* Nch 2, 20; odpowiedziałem 1471 *MPKJ* V 45; *2. sg. m.* jeś otpowiedział *BZ* Gen 31, 27; odpowiedziałeś XV *p. pr. R* XVI 347; *3. sg. m.* otpowiedział jest *BZ* Gen 29, 18; odpowiedział jest *Rozm* 33; otpowiedział 1395 *Pozn* nr 187, 1422 *ib.* nr 1120, 1425 *RTH* III nr 76, *Sul* 39. 41, *BZ* Gen 29, 19. IV Reg 18, 36; odpowiedział *Fl* i *Pul* 101, 24, 1424 *ArchCastrCrac* II 101, 1388—430 *ArchTerCrac* III b 248, 55, *Sul* 36, *etc. etc.*; *f.* otpowiedziała *BZ* Gen 3, 2. 13, *OrtMac* 70; odpowiedziała *OrtKal* 142, *Rozm* 8. 27, *etc.*; *3. du. m.* -sta otpowiedziała *BZ* Tob 7, 3; *f.* -sta otpowiedziała *BZ* Gen 31, 14; *3. pl. m.* odpowiedzieli są *BZ* Jos 1, 16; otpowiedzieli *BZ* Judith 10, 9; odpowiedzieli XV *in. R* XXIV 76, *OrtBrRp* 53, 2, *OrtMac* 65, *Tęcz* w. 14, *etc. etc.*; *f.* odpowiedziały *Błaż* 321, *Rozm* 488; ~ *plqperf. 3. sg. m.* jest był odpowiedział *Gn* 184a; ~ *condit. 1. sg. m.* bych otpowiedział 1395 *Pozn* nr 187; *3. sg. m.* -by odpowiedział *OrtBrRp* 32, 1, *OrtMac* 31, *Rozm* 787. 844; *neutr.* -by otpowiedziało *OrtMac* 90; *3. pl. m.* -by otpowiedzieli *Sul* 27; ~ *condit. praet. 3. sg. m.* (-)by był odpowiedział *Rozm* 722. 799; ~ *part. praet. act.* otpowiedziaw 1435 *KsMaz* III nr 1638; odpowiedziaw *Rozm* 113. 178; odpowiedziawszy *EwZam* 300, *Rozm* 27. 211. 253. 319, *etc. etc.*; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* otpowiedziano *BZ* I Reg 19, 14; ~ *praet. pass. 3. sg. neutr.* jest było otpowiedziano *Gn* 2a.

Znaczenia: **1.** '*dać odpowiedź, udzielić odpowiedzi, wyjaśnień, respondere, responsum dare*': Tedy vøcz gestcy giim tho bilo pres svøtego angola tako othpouedzano *Gn* 2a; Et respondens, odpowe, mater eius dixit (Luc 1, 60) XV *in. R* XXIV 75; At illi dixerunt odpovedzeli rekący (Mat 16, 14) *ib.* 76; Slachczanka panna othpouyedzecz tak ma 1447 *R* XXII 55; Rzekl bog: Czemusz to vczynyla? Otpowyedzala (quae respondit): Wøsz myø sdradzyl *BZ* Gen 3, 13; Rzekl kv mnye angyol bozy: Jacobye! A ya gesm otpowyedzal (et ego respondi) *ib.* 31, 11; Onasta otpovyedzala (at illi dixerunt) *BZ* Tob 7, 3; Y otpowyedzely (dixerunt), ktorzi tu bily, wszitci genim glosem *BZ* Judith 10, 9; Y odpowyedzal (respondit) Matatias rzekøcz wyelykym glosem *BZ* I Mach 2, 19; Wstan, mystrzv, othpovyecz, gyesthly vmyesz *De morte* w. 81; Odpowyedzely byszkupowe: Nye mamy krolya XV *p. post. RozmPam* 476; A odpowyedzal wszystek lud zydowszky y rzekl *ib.*; Prorok-esz thy? A odpovyedzyal (respondit Jo 1, 21): Nye *EwZam* 299; A *odpovzedzyavszy Ihus rzekl mv (respondens autem Iesus dixit ei Mat 3, 15) *ib.* 300; Tedy Anna odpovyedzyala (respondit) *Rozm* 8, *sim. ib.* 49. 165. 246, *etc.*; Odpovyedzyal anyol (respondens angelus dixit ei Luc 1, 35) *ib.* 50, *sim. ib.* 131. 141. 144. 147, *etc. etc.*; Mystrz to vschlyschącz... nye vye, kyedy odpovyedzyecz (responsum ignoraret) *ib.* 129, *sim. ib.* 144. 683; Odpovyedzyawschy Zydovye rzekly k nyemv (responderunt ergo Iudaei et dixerunt ei Jo 2, 18) *ib.* 211, *sim. ib.* 253. 319. 336, *etc. etc.*; Odpovyedzyely rzekącz (et dicit ei Marc 5, 9) *ib.* 219, *sim. ib.* 211. 291. 343. 353, *etc. etc.*; Odpovyedzyaly madre rzekącz (responderunt prudentes dicentes Mat 25, 9): Nyc *ib.* 488; Tedy odpovyedzą dostoyny rzekącz (tunc respondebunt ei iusti dicentes Mat 25, 37): Gospodnye *ib.* 492, *sim. ib.* 492—3; Iesus nycz nye odpovyedzyal... Herodovy... By byl odpovyedzyal, Herod by byl rzekl: Then czy yest s mego panystwa *ib.* 799; ~ *coś*: Czeszarz nye odpovyedzyav nycz y wschedl v rąda svymy (*leg.* z swymi) przyaczyelmy *Rozm* 113; Przeto nycz nye vmyely odpovyedzyecz, bo byly krzywy *ib.* 609, *sim. ib.* 843; Iudasch nye odpovyedzyal nyyednego slova *ib.* 619, *sim. ib.* 717. 721. 775. 800. 801; Jesus mylczal a nye odpovyedzyal ny slova..., yze yako bog vyedzyal, czokolyby byl odpovyedzyal, to by ony byly na potvarz obroczyly *ib.* 721—2; Tedy odpovyedzyal myly Cristus to slovo *ib.* 794; ~ *coś komuś*: Y otpowem (respondebo, *Pul* i *MW* 24a: odpowyem)... layøczym mne slowo *Fl* 118, 42; Tedi wszitek lyvd vmylkl a nye otpowyedzal gemv nyczego (non respondit ei quidquam) *BZ* IV Reg 18, 36; Y otpovyedzalem gym rzecz rzekøcz (reddidi eis sermonem dixique) *BZ* Neh 2, 20; Czo my pan y bog moy odpowye *MW* 69a; Ale tey nyevyeszcze... nycz nye odpovyedzyal przed vyelykymy strachy *Rozm* 675; Tedy vyącz odpovyedzyal myly Iesus Pylatovy to slovo (respondit Iesus Jo 18, 34) *ib.* 793; ~ *coś* k *czemuś*: Iesus k temv nycz nye odpovyedzyal (ad haec verba puer Iesus nihil respondebat) *Rozm* 137; A ony k temv slow (*leg.* słowu) nycz nye mogly odpovyedzyecz (non poterant ad haec respondere illi Luc 14, 6) *ib.* 380; ~ *coś* na *coś*: A nykt nye mogl odpovyedzyecz na to slova (nemo poterat ei respondere verbum Mat 22, 46) *Rozm* 416; A vyecz tedy na tho slovo odpovyedzyely to rzekącz *ib.* 791; ~ *coś* przeciw *czemuś*: Povydz my, synkv myly,... przeczyv takyey potvarzy czo mam odpovyedzyecz (ad hanc calumniam quid est respondendum)? *Rozm* 126; ~ o *czymś, kimś*: Alye o szvych zvolyenykoch nycz nye odpovyedzyal (*sc.* Je-

sus)... przeto, yze nyyednego przy ssobye ny myal *Rozm* 682; Iesus przetho nye chczyal Pylathovy o pravdzye odpovyedzyecz *ib.* 786; ~ *komuś*: Tedy vøcz swøthy Gan gestcy mv on tako byl odpouedzal *Gn* 184a; Odpowyedzal (respondit) yemv na drodze moczy swoyey *Fl* 101, 24, *sim. Pul*, *sim. Błaż* 323; Gospodne, wsylee czyrpø, odpowedz za mø (responde pro me), czosz rzekø albo czso odpowe mne (quid dicam aut quid respondebit mihi Is 38, 14. 15), gdysz ya sam gesm vczynyl *Fl* Ez 8, *sim. Pul*; Gemusz nycwyasty odpowyedzaly *Błaż* 321; Rzekla k nyemv Maria... Angyol gey odpowy⟨e⟩dze XV *med. PF* IV 593; Syn odpowye oczczv szwemv *Aleksy* w. 44, *sim. Rozm* 245. 246. 247. 274; Gensze (*sc.* wąż) rzekl k szenye... Gemusz to szona otpowyedzala (cui respondit mulier) *BZ* Gen 3, 2; A yacz yesm otpowyedzal (ego vero respondi) panu memu *ib.* 24, 39; Otpowyedzal gest (ait, *sc.* Jakob)... Tedi Laban otpowyedzal (respondit) gemu *ib.* 29, 18—9; Tedista gemu otpowyedzala (responderuntque) Rachel a Lya *ib.* 31, 14; Podka-ly czyø Ezau... a opita-ly czyø, czyg gesz..., tedi gemu otpowyedz (respondebis): Jacobow *ib.* 32, 18; A gdysz wasz za ivtra opitayø synowye waszy..., odpowyeczcze gim (respondebitis eis) *BZ* Jos 4, 7; Tedi Saul poslal wydze swe, abi Dauida iøly. Y otpowyedzano gym, ysze nyemosze (responsum est, quod aegrotaret) *BZ* I Reg 19, 14; Y poslaly ku mnye tym slowem po cztirkrocz a iasm gym otpowyedzal (respondi) podle rzeczi pyrwey *BZ* Neh 6, 4; Tedi otpowye (respondit) Thobyas oczczv swemv rzekøcz *BZ* Tob 5, 1; Wroczlawyanye gym odpowyedzely *Tęcz* w. 14; Czczyenye o tem, yako dzyevycza Marya odpovyedzyala byskvpom... zydowskym. Marya odpovyedzyawschy kaplanom zydowskyem y rzekla (item de responsis Mariae. Maria sacerdotibus respondens aiebat) *Rozm* 27; Kazemy tobye, by yą wzyął za zoną. Odpovyedzyal yest ym Iozeph y rzekl (Ioseph ait) *ib.* 33; A ony yemu odpovyedzyely (at illi dixerunt ei Mat 2, 5) *ib.* 76, *sim. ib.* 141. 306. 359, *etc.*; Odpovyedzą yemv (responderunt pueri) *ib.* 130; Odpovyedzyaw rzekl yem (respondens autem dicebat illis Luc 3, 11) *ib.* 178; Alye bych ya vam povyedal, nyc vyerzyczyc (*leg.* uwierzycie) my, aczlybych vass pytal, nye odpovyeczye my (non respondebitis mihi Luc 22, 68) *ib.* 717—8, *sim. ib.* 723. 742; Pylat pytal o yego pokolyenyv..., a vschakoz nye chczyal yego vybavycz..., a przeto tez nye bylo podobno, aby yemv odpovyedzyal *ib.* 844, *sim. ib.* 787; ~ *konuś czemś*: Vestchnąla (*sc.* dziewica), czem by ym odpovyedzyecz mogla (quid illis respondere posset, inspiraret) *Rozm* 24; ~ *komuś* na *coś*: Ale pyrvey, nyzly ym myly Kristus na tho odpovyedzyal, aze svyąthy Pyotr... mayącz myecz dobyl go *Rozm* 636; Odpovyedzyal ym Pylath na tho rzekącz *ib.* 749, *sim. ib.* 793; ~ ku *komuś*: Y odpowyedzeli sø kv Iozve rzekøcz (responderuntque ad Iosue atque dixerunt) *BZ* Jos 1, 16; ~ k *czemuś*: Myly Yesus odpovyedzyal k temv rzekącz *Rozm* 145, *sim. ib.* 46. 231. 778. 845; K temv Pylat odpovyedzyal (dicit eis Pilatus Jo 19, 6)... K temv odpovyedzyely Zydovye (responderunt ei Iudaei Jo 19, 7) *ib.* 838; ~ na *coś*: A na to maya odpovyedzyecz (respondetur) *Rozm* 192; Na to slovo odpovyedzyal svyathy Thomasch (dicit ei Thomas Jo 14, 5) rzekącz *ib.* 561; ~ przeciw *czemuś*: A przeczyv temv mamy tako odpovyedzyecz: Krolevstvo Iesucristovo zovye dvoyako *Rozm* 780; ~ *dopełnieniem zdanie*: Odpovyedzyely (responderunt), yze bog wschech bogow wschedl w zyemyą *Rozm* 92; A on odpovyedzyal, yze nyeden propheta yest przyyąt v yego oczczysnye *ib.* 251.

2. '*odpowiedzieć w sądzie na skargę, na zarzuty zawarte w pozwie, przemawiać w sądzie jako strona pozwana, accusationi in iudicio respondere, crimina ab actore illata confutare, reum esse*': Ya chiczi ('chcę') thu otpoveczecz podle *møch listow papeskych, aczesz mi thi *moczon sandczicz o me prawo pape⟨s⟩ke 1402 *Małk* 119; Cum kmetho acceptavit apud dominum vicethezaurarium a domino Alberto... othpovyedzaw eidem Alberto 1435 *KsMaz* III nr 1638; Maczey othpowyedzal (respondit, *Dział* 30: odpowiedzal) dobrą wyerą thego tho konya... szą chowacz *Sul* 39; Gdy bądą polozony przeczywko gym zaloby, przeth namy... othpowyedzą (respondebunt, *Dział* 50: mayą odpowiadacz) *Sul* 65; Zalowal-ly na kogo... o mazoboysthwo, tego maya poszwacz przed prawo... a prawowacz szye sz nym, aby za szyą odpowyedzyal *OrtBrRp* 32, 1; Thedy tho daly przyszyasznyczy czyscz przed nymy y pythaly obudw (*leg.* obudwu) stronu, thakoly szye tho szthalo. Thedy odpowyedzyely z obu stron *OrtMac* 65, *sim. OrtBrRp* 53, 2; ~ *komuś*: Symon... obszalowal Prz⟨y⟩ bignewa... o mlyn... an ('a on') mu ne *chchal *otpoweczecz presz czotek 1399 *Pozn* nr 403; Anna stala przed gaynym szadem... y othpowyedzyala (*OrtKal* 142: odpowyedzala) themu goszczyowy tako *OrtMac* 70; ~ *komuś czymś*: Zalwyącz w prawye nyemyeczskem przeczywko krzywemv, gemv thymsze prawem othpowyedzeecz nye powy-

nyen (eodem iure reo respondere non tenetur) *Sul* 14; ~ *coś*: Zalowal nany woyth... prosto yemu dayacz wyną, tedy on tesz prosto odpowyedzyal szwą nyewynnoscz *OrtMac* 123, *sim. OrtBrRp* 90, 2; ~ *na coś*: Abi... pozwany z dobrym rozmyslenym a z rostropnoscząna zzalobi othpowyedzyely (respondeant)..., wstawyami *Sul* 27; S powodem rzeczy... v szą-dze wyescz a na nya gemv othpowyedzecz (*AKPr* IV 209: odpowedzecz, *Dział* 46: odyącz syą prawem) nye mogą (cum actore litem contestari nequeunt) *Sul* 54, *sim. ib.* 75; Tego konya zaluyą na baythka yako trzech grzywyen. Na tho odpowyedzyal baythko rzekacz *OrtMac* 143, *sim. OrtKal* 209; ~ o *coś*: Brat, yenze nye chczal przes brata swego otpowyedzyecz, o czanscz swey dzyedzini ma otpowyedzyecz (tenebitur respondere) *Sul* 86; Mogaly go (*sc.* dziecię) przyczysznacz przed thymy lathy, aby othpowyedzyalo o dlugy... podlug prawa? *OrtMac* 90; ~ *czymś* o *coś*: Vszylstwo dzevyczaam czynączy... prawem polskym mayą othpowyedzecz o thą rzecz (iure Polonico tenentur respondere) *Sul* 14, *sim. ib.*; ~ za *coś czemś*: Za kradzeszstwa y skody vczynyone powynny mayą bycz prawem othpowyedzecz (tenebuntur iudicialiter respondere, *Dział* 39: maya opowyedacz) *Sul* 47; ~ *dopełnieniem zdanie*: Tedi pan Hinczka otpouedzal ot szebe hy od dzeczi, isze to gest stara rzecz, nerad bich o to otpouedzal 1395 *Pozn* nr 187; Tedi Jarant otpowedzal..., yszess ty mne pirvey rzekl, yszessz chlop 1425 *RTH* III nr 76; Alye Grzegorz odpowyedzaal (respondit), ysz then tho Franczysszek... przes dwye lyecze... mylczal, any kyedi go *vpomyal *Sul* 36, *sim. Dział* 25; Othpowyedzal Marczyn (Martinus respondit), ysz Wawrzynyecz nye bil s prawego loza... porodzony *Sul* 41.

3. '*grozić zemstą, zapowiadać zemstę, odgrażać się, minari, comminari*': Yaco Szandziuog... Yasza crome paną staroszczinego myru ne wordrowal... any go chowal, kedy Benakowy... poszega otpowedzal 1422 *Pozn* nr 1120; Diffidavit sibi al. odpowyedzal 1424 *ArchCastrCrac* II 101; Non incussit minas vlg. nye odpowedzal 1388—430 *ArchTerCrac* IIIb 248, 55; Refer, quando diffidaueras odpowyedzyales XV *p. pr. R* XVI 347; Diffidere, id est non fidere othpovyedzyecz *ca* 1500 *Erz* 56.

4. '*powiedzieć, opowiedzieć, zawiadomić, oznajmić, dicere, narrare, nuntiare*': Przeczyesz przes mego wyedzenya vczyekl any gesz my otpowyedzal (cur... fugere voluisti nec indicare mihi), abich czyø wiprowadzyl s radoszczyø? *BZ* Gen 31, 27; Ostancze tv tey noczi a odpowyem (respondebo) wam, czoszkoli mi pan powye *BZ* Num 22, 8; Yely gego pytacz... o dostoyenystvye tego mylego dzyeczyątka, a on ym odpovyedzyal wschytko yego dostoyenstwo (qui mysterium totum referebat) *Rozm* 77; ~ *(o rezygnacji z pracy)*: Iescze wselki thowarzisz, yesliby chcział precz vendrovacz, thedi ma odpovyedziecz swemu mystrzowy dobrze przeth thym..., a tho dlathego, aby mv mystrz wczas sgothowal pyenyądze yego 1491 *RKJŁ* VII 58, *sim. ib.*

5. '*wyrazić sprzeciw, sprzeciwiać się, odmówić, contradicere, obloqui, denegare*': Czoskoli slvbila iest..., scvtkem napelni. Paklibi... oczecz *zapowye gey, slvbi... gey wsrvszoni bødø, ani vinna slvbyenia dzerzecz bødze, przeto ze odpowyedzal oczecz gey (eo quod contradixerit pater) *BZ* Num 30, 6; Ktosz odpowye (qui contradixerit) vstom twim a nye poslvcha wszech rzeczi twych, gesto gemv przikazvges, smyerczø vmrze *BZ* Jos 1, 18; Nye odpowyedzalem et non abnui (misit enim ad me pro uxoribus meis et filiis, et pro argento, et auro et non abnui III Reg 20, 7) 1471 *MPKJ* V 45; ~ Swirzchowanye twee a vczene twe od møza swyøtego twego, gegozesz skvszil... y *sødzillesz v wod *odpowyadzanich (iudicasti ad aquas contradictionis) *BZ* Deut 33, 8.

Odpowiedzienie *cf.* **Odpowiedzenie**

Odpowiedź, Otpowiedź *formy*: *n. sg.* otpowiedź *OrtMac* 65; odpowiedź 1444 *AKPr* IV 209, *OrtBr* VII 548; ~ *g. sg.* otpowiedzi *BZ* IV Reg 1, 16. Tob 7, 11; odpowiedzi *OrtBrRp* 55, 3, *OrtMac* 69; ~ *ac. sg.* otpowiedź 1438 *Pozn* nr 1591, 1466 *AGZ* XV 59; odpowiedź *OrtBrRp* 53, 1. 3. 55, 1, *OrtMac* 65. 66, *etc.*; ~ *i. sg.* odpowiedzią 1429 *StPPP* II nr 2254; ~ *l. sg.* (w) odpowiedzi *Dział* 31.

Znaczenia: **I.** '*odpowiedź, wyjaśnienie, responsum, responsio*': Yszesz posylal posli, pitaiø otpowyedzi od Belzebuba (quia misisti nuntios ad consulendum Beelzebub)..., iakobi nye bil bog w Israhelu *BZ* IV Reg 1, 16; A gdisz o tem na miszly przemislyal, dlugo nye daiø otpowyedzi proszøcemv (non daret potenti ullum responsum), rzecze gemv angyol *BZ* Tob 7, 11; Odpowyedzy solucionem (quis cognovit solutionem verbi? Eccles 7, 30) 1471 *MPKJ* V 71; Odpovyedz by wszyął (responsum acceperat Luc 2, 26) od dvcha szvyathego nye vyrzecz (*leg.* ujrzeć) szmyerczy *EwZam* 294; Dzyvovaly szyą vszyszcy... nad mądroszczyą y *odpovyedzyach yego (super prudentia et responsis eius Luc 2, 47) *ib.* 297; Rzekly mv: Chtory yestesz, yszebysmy

odpovyedz daly (ut responsum demus Jo 1, 22) thym, chthorzy poslały nas *ib.* 299.

2. '*odpowiedź pozwanego w sądzie na skargę, na zarzuty zawarte w pozwie, responsum rei, crimina ab actore illata coram iudice confutantis*': Domini iudicio presidentes decreverunt... pro proposicione al. *oo prza et pro responsione al. o otpowyedz coram iudicio factis 1438 *Pozn* nr 1591; Gdyby przyganyono ortelowy a gdyby myano zalobą y odpowyedz (*OrtBrRp* 53, 1: odpowyedanye) pyszacz *OrtMac* 65, *sim. ib.* 66. 68, *OrtBrRp* 53, 3. 55, 1; Wyszczye dobrze szlyszely mogyą odpowyedz *OrtMac* 65, *sim. OrtBrRp* 53, 1; Thedy przyszyasznyczy tho daly popyszacz, yako zalobą y othpowyedz (*OrtBr* VII 548: odpowyedcz) obudw była popyszana *OrtMac* 65; Hannus zalowal na panyą Anną, ysz gyey dal szchowacz dzyeszyacz grzywyen groszy a dwa szlotha a ząda od nyey odpowyedzy *ib.* 69, *sim. OrtBrRp* 55, 3; Vawrzynyecz szaluge na Marczyna, ysze gemv maczerz zabyl, ale Marczyn w odpowyedzy (Martinus respondit, *Sul* 41: othpowyedzal Marczyn) Wawrzynczowy przyganyl *Dział* 31; Tu per procuratorem tuum... responsionem al. othpowyecz non feceristi 1466 *AGZ* XV 59; ~ Si cuiuscunque pueri... ob defectum etatis cum actore litem contestare, id est odpowedzecz, nequeunt, propter quod ex interlocucione iudicis eadem litis contestacio al. odpowedz (*Sul* 54: spora) usque ad debitam etatem illorum puerorum prorogatur 1444 *AKPr* IV 209.

3. '*oficjalne zapowiedzenie zemsty, odwetu, ultionis declaratio sollemnis*': Faciebat odpowedzow (*pro* odpowedzan ?) prout bonus homo 1429 *ArchTerCrac* IX 34, 9; (Micos) illud, quod faciebat, hoc faciebat ibidem Bohemie za odpowedzą, prout bonus homo 1429 *StPPP* II nr 2254.

Odpowiedźca '*strona pozwana w procesie, odpowiadający w sądzie na zarzuty zawarte w pozwie, reus in iudicio, qui crimina ab actore illata coram iudice confutat*': Kthoremv vpadnye ten ortel, szlowye ktho straczy, bandz powod, bandz odpowyedzczą (*OrtMac* 77: odpowyadacz), ten ma zaplaczycz thy pyenadze za ten ortel *OrtBrRp* 60, 1.

Odpór, Otpór '*odpowiedź na zarzuty przeciwnika procesowego (zwłaszcza powoda), responsio adversario (praecipue actori) crimina inferenti data*': Iaroslaus, procurator... pallatini, ipsum Christoforum condempnavit ultra responsionem procuratoris nobilis Christofori mimo othpora 1453 *AGZ* XIV 370; Domini, faciatis legere literam, quam dum audirem super ipsam respondebo al. vczinyø othpor 1457 *AGZ* XV 11; Ex adverso... Paulus..., procurator Allexandri, respondit al. vczinil othpor *ib.* 13; Filius meus antequam faciet responsionem al. vczhyny odpor, ad predicta se non agnoscit 1471 *ib.* 110; Interrogo actorem, de quibus partibus harum trium cupit habere resignacionem, quia super ista tercia parte... faciam contra ipsum controuersiam al. odpor 1476 *StPPP* II nr 4156; Iacobus posuit penam al. cocz super litera..., item ex eo, quod sibi causam suam al. odporu ipsius inscribere dare noluit 1487 *AGZ* XV 243; Iudex respondit: Ego interrogavi et doctus sum, quod pars adversa debet super hoc respondere al. odpor vczynycz 1490 *AGZ* XVII 264; Domine iudex, audivit iam dominatio vestra responsionem al. odpor, peto michi decerni iuxta proposicionem et controversiam al. iuxta odporu 1496 *AGZ* XVI 272.

Odpórca '*strona procesowa odpierająca w sądzie zarzuty przeciwnika (zwłaszcza powoda), pars in iudicio, quae crimina ab adversario (praec. actore) illata confutat*': ⟨G⟩dy nyekto o dzedziną byłby pozwan, a odporcza (comparens) cząstokrocz chytrosczą przed sądem... odpyra..., tedy sądza... ma skazacz *Dział* 17.

(Odpraszać) Otpraszać '*prosić o coś, petere, rogare*': Jakom czø ne othpraszal o pol kopi anim czi go (*pro* ge) vinovath 1408 *TPaw* IV nr 1514.

Odprawiać 1. '*załatwiać, doprowadzać czyjąś sprawę do końca, alicuius negotium expedire, ad finem perducere*': ⟨A⟩by lacznyey rzeczy w sądzech odprawyali (ut facilius... causarum expeditio habeatur), chczemy, abi sadze... podług vrzadv poszywayączych... rospravili *Dział* 12.

2. '*usprawiedliwiać, dowodzić słuszności, excusare, probare*': Y odpravyayą mądroscz od svoych szynow (iustificata est sapientia a filiis suis Mat 11, 19) *Rozm* 317.

3. *dubium* '*utrzymywać, żywić, alere, nutrire*': Tycz (*pro* tych, *sc.* pieniędzy) opyekaldnyk nye chcze dacz zenye they, rzekącz, ysz nye mam thych dzyeczy czym odprawyacz (*pro* oprawyacz ?), szlowye zywycz *OrtBr* VI 390.

(Odprawianie) Otprawianie '*załatwianie, doprowadzanie czyjejś sprawy do końca, actus alicuius negotium expediendi, ad finem perducendi*': Item, ze w rzeczach sandovich otprawyanyu richloscz ma bicz wsczyągana (in causis expediendis celeritas est rationaliter restringenda), tegodlya vstawyami *Sul* 99.

Odprawić, Otprawić *formy*: *inf.* otprawić XV *in. R* XXIV 69, 1414 *KsMaz* I nr 2327;

odprawić *Sul* 25, *OrtBrRp* 93, 3, 1459 *AGZ* XI 440, *Dział* 12; ~ *part. praet. act.* odprawiwszy *Rozm* 243; ~ *part. praes. pass. n. sg. f.* odprawiona 1444 *AGZ* XIII 163; ~ *inf. pass. sg. m.* być otprawion *Sul* 25; być odprawion *Sul* 25; *pl. m.* otprawieni być *Sul* 25; ~ *condit. praet. pass. 3. pl. m.* -by odprawieni byli *Sul* 25.

Znaczenia: **1.** '*załatwić, doprowadzić do końca czyjąś sprawę, alicuius negotium exsequi, ad finem perducere, aliquem dimittere*': Vstawyami, abi... tylko powod a sąmperzs za wezwanym przystąpywszy przet sandzee wyslvchany a othprawyeny mayą bycz (per iudices audiantur et expediantur) *Sul* 25; Kthori[...], pyrwey myenyoon yma bicz y odprawyon (qui prius ad causam provocaverunt, prius nominentur et expediantur, *Dział* 12: kto pyrwey pozwal, tego pyrwey odprawycz), a kthori wthori pozwaal, wthori maa pomyenyoon bicz y othprawyon (secundario nominentur et expediantur) *ib.*; Przydzely przed wasz o ktora rzecz ortelą naycz, czego wy nye mozecze odprawycz (*OrtMac* 128: oprawycz) albo naycz, ocz do nasz poszlecze, naydzem wam ortel podlug waszego pyssanyą *OrtBrRp* 93, 3; ~ odprawić się '*zostać załatwionym, mieć sprawę doprowadzoną do końca, dimitti, expediri, negotium suum confectum habere*': Paknyały pyrwego dnya rokow... wszistczi prawyączy ⟨nie mogliby⟩ szą odprawycz (non poterint expediri, *Dział* 12: gdyby tego dnya wszytkych rzeczy nye dokonali), chczeemi, aby... dnyow naablyszzey naslyadvyących... odprawyeny biły (expediantur, *Dział* 12: mayą pozywane rosprawycz) *Sul* 25.

2. '*wyznaczyć dział majątkowy, hereditatem alicui assignare*': Hedwigis... interdicit sculteciam in Bolanouicze et forum fratris ipsius, quia frater ipsius vendidit sculteciam et ipsa non expedita al. odpr⟨a⟩wyona, ad quam sculteciam est ipsa ita propinqua, sicut frater eius 1444 *AGZ* XIII 163; Fredricus debet dominam glotem, uxorem olim domini Iacobi..., expedire al. odprawicz, super quo ius habuerit 1459 *AGZ* XI 440.

3. '*zapłacić, zaspokoić, solvere, satisfacere*': Stanislaus... tenetur ⟨solvere⟩ quinque sexagenas... Meczkoni... et pro triplici pena vlg. pøcznadzescza otprawicz 1414 *KsMaz* I nr 2327.

4. '*oddalić, odsunąć, przez oddalenie oddzielić, amovere, separare*': Otpravicz discernere bonos a malis XV *in. R* XXIV 69; Vezmą czye soba (*leg.* z sobą) zoną, odpravywschy od syebye moye zoną (repudiata uxore sua) *Rozm* 243.

Odprawować '*wykonywać, spełniać, tu o mszy: celebrować, exsequi, explere, hoc loco de missa: celebrare*': Parochus... tenetur... pro anima mea na cazdym miesiącu mszy s. Chrystyny odprawować (1491) *KodWil* I 434.

Odprosić, Otprosić *formy*: *praes. ind. 3. pl.* odproszą *OrtBrRp* 72, 3, *OrtMac* 97; ~ *imper. 2. sg.* otprosi *ca* 1420 *R* XXIV 84; otproś *SkargaWroc* w. 44; ~ *inf.* odprosić 1484 *Reg* 722, *Rozm* 497; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* odproszon 1473 *AGZ* XV 165; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* -by odproszon *OrtBr* VII 572, *OrtMac* 97.

Znaczenie: '*uprosić, prośbami coś uzyskać, wyprosić, ubłagać łaskę, przebaczenie, exorare, precibus impetrare, veniam obtinere*': Vade prius reconciliari fratri tuo, othproszy bratha thwego, et tunc veniens offeres munus tuum (Mat 5, 24) *ca* 1420 *R* XXIV 84; Braczya... odprosyczy sye rychlo mayą, gdy sye pognyevayą (de pace et reconciliatione discordiarum) 1484 *Reg* 722; Sberz dlvsnyky y gnewnyky, othpros, zaplacz dlvg wsytkim *SkargaWroc* w. 44; Ony vschytczy myely vyelyka radoscz, azabychmy mogly kako za ivtra odproszycz, by szye nye oddalal na ta vyelyką maką *Rozm* 497; ~ Gdyby czlowyek oszadzon na szmyercz sz prawa o (*pro* a) krolewszką... raką odyąła go od szmyerczy albo yakokolwyek odproszon *OrtMac* 97, *sim. OrtBr* VII 572; Bądzyely kthory czlowyek sz prawa osządzon na szmyercz a odprosza-ły go, ysz go nye szgvbya, tego czlowyeka maya myecz... za thego, czo prawa nye ma *OrtMac* 97, *sim. OrtBrRp* 72, 3; Tu non esses dignus cum scrophis loqui et non cum bonis hominibus..., quia tu per dominum Stromilo es repettitus al. odproschon a patibulo 1473 *AGZ* XV 165.

(Odprowadzać) Otprowadzać '*towarzyszyć komuś prowadząc go, tu przenośnie, aliquem comitari, deducere, hoc loco translate*': Oculis conducit *othprowacza XV *p. pr. R* XLVII 358.

Odprowadzić '*towarzyszyć komuś prowadząc go, deducere, conducere*': Gospodne, odprowadz (*Pul*: prowadz) me w prawdze twoiey (deduc me in iustitia tua)! *Fl* 5, 9; Odprowadz (deduc, *Fl*: przewedzi) mye, boze, w drodze twoyey! *Pul* 85, 10.

Odprzeć *cf.* **Odeprzeć**

Odprzysiąc, Otprzysiąc *formy*: *praes. ind. 3. sg.* odprzysięże *Sul* 13; ~ *inf.* otprzysiąc *ca* 1500 *Erz* 56; odprzysiąc *OrtBrRp* 90, 3. 95, 2, *OrtMac* 36. 123, *OrtVrtel* 120, *Dział* 35. 44; ~ *praet. 2. sg. m.* odprzysiągłeś 1464 *StPPP* II nr 3777; *3. sg. m.* otprzysiągł 1403 *KsZPozn* nr 1543; odprzysiągł *BZ* Lev 6, 3; ~ *part. praet. pass. ac. sg. neutr.* odprzysiężone *OrtBrRp* 66, 2. 3, *OrtMac* 88.

Znaczenia: **1.** *'zaprzeczyć pod przysięgą, abiurare, iureiurando recusare, respuere'*: Falibogius... egit super Ratiborium... hiis uerbis, quia dicis mihi, quod tibi pecuniam adiurarem vlg. odprzisszagl..., et Falibogius ad iudicium recepit po westczy et Ratiborius negavit 1434 *KsMaz* III nr 583; Mayaly za prawo odprzyszyazon[y]e (*OrtBrRp* 66, 2: zaprzane y odprzyszazone) gymyenye raczcze wszyacz na myesczkye potrzeby, czyly nye maya wszyacz? *OrtMac* 88, *sim. ib.*; Gdyby zaprzane gymyenye y odprzyszyazone przy czlowyekv nalyezyono geszcze za gyego zywotha, yako s thym mayą vczynycz? *ib.*, *sim. OrtBrRp* 66, 3; Othprzyszyadz abiurare *ca* 1500 *Erz* 56; ~ odprzysiąc się *'przez zaprzeczenie pod przysięgą oczyścić się, uwolnić się od zarzutu, iureiurando se ab aliqua re purgare, liberare, aliquid effugere'*: Ranyoni do roka wlosthną przyszangą szamotrzecz rani ma doswyathczicz, potheem wynni szą samotrzecz odprziszaze *Sul* 13; Gensze... rzecz straczonøø nalyasl y zaprzal a natto *odprzysyokl syø (peieraverit) *BZ* Lev 6, 3; Gdy kto zaluge na nyewyasta szwyathky o gey dług..., a ona chczalaby sama szye odprzyszancz (*OrtMac* 131: odbycz), ktho thv gest blyszy, ona-ly blyszą szyą odprzyszancz samą, czyly blyszy powod *nayn szwyathky dokonacz? *OrtBrRp* 95, 2; Zaprzyly szye ktho thego, then szye ma odprzyszyadz podług prawa *OrtMac* 36, *sim. OrtVrtel* 120, *sim. OrtMac* 123, *OrtBrRp* 90, 3; Ale ysze Idzyk nye myal kym doswyatczycz, o taką schtvką sskazalysmy Falkowy sye odprzysyądz (per iuramentum proprium debeat se expurgare, *Sul* 45: ysz Falko przes wlostną przysągą ma szą viwyescz) *Dzial* 35, *sim. ib.* 44; Laurencius dixit: Non admittent tibi hoc jus, quia bis te abiurasti al. odprzisyąglesz syą a suspendio, et scilicet a cremacione ignis 1464 *StPPP* II nr 3777.

2. odprzysiąc (świadka) *'nie dopuścić do złożenia przysięgi przez świadka, testem iurare non sinere'*: Swanthoslawa Tuleczska astitit suo termino contra Wlodaconem... pro eo, quod testem suum abiuravit vlg. otprziszangl, quem produxit contra Nicolaum..., et propter eiusdem testis abiuracionem perdidit ad dictum Nicolaum... campos 1403 *KsZPozn* nr 1543.

Odprzysięgać się *'wypierać się, zapierać się pod przysięgą, abiurare'*: A ty szye tako lekasz y odprzyszyagasch szye tvego mystrza y tvego pana? *Rozm* 675.

Odpust, Otpust *formy*: *n. sg.* otpust XV *ex. PF* V 27; ~ *g. sg.* otpustu XV *med. GlWroc* 161r; odpusta *Pul* 142 arg.; ~ *ac. sg.* otpust XV *p. post. R* XIX 57; odpust 1471 *MPKJ* V 79, XV *p. post. R* XXV 177; ~ *g. pl.* odpustow XV *med. MacDod* 139; ~ *ac. pl.* otpusty *ca* 1420 *R* XXIV 81, XV *ex. ErzGlos* 181, XV *ex. SKJ* I 150; odpusty XV *ex. MacDod* 139.

Znaczenia: **1.** *'przebaczenie, darowanie winy i jej skutków, venia, remissio poenae'*: Lacrime penitencium vinum sunt angelorum, quia in illis est odor vite, sapor gracie, gustus indulgencie otpustw XV *med. GlWroc* 161r; Za odpusth de propiciatu (de propitiato peccato noli esse sine metu Ecclus 5, 5) 1471 *MPKJ* V 79; Glos czerekwe szwyętego odpusta... proszøczey *Pul* 142 arg.; Ktho thobye szluszba dawa, szwogyem grzechom othpusth myeva XV *p. post. R* XIX 57.

2. *(w religii katolickiej, in fide catholica) 'darowanie doczesnych kar za grzechy po spełnieniu warunków określonych przez kościół, remissio poenarum in purgatorio luendarum'*: Thy othpuszthy racz wam dacz mily pan bog waszim duszam na szbawene a grzechom na pothøpene *ca* 1420 *R* XXIV 81; A drudzy chodzan ku Bozemu Czalku na otpust[w] 1455 *MMAe* XVI nr 524; Propter indulgencias otpusti XV *ex. ErzGlos* 181; Szą thąm z plączem yal papyezą zandacz, by mu odpusthy raczyl dacz XV *ex. MacDod* 139, *sim. ib.*; Bonifatius, papyesz myly,... wyelkye odpusthy tham gym yesth dal. Yelye dny do roką bywa, thele lath Szandomyrz odpustow myewa *ib.*; Othpusth indulgencia XV *ex. PF* V 27; Othpusty, ktore przydany szą temv bozemv domv, *otrzymayszczye sobye XV *ex. SKJ* I 150.

3. *'zwłoka, mora, dilatio'*: Inducias, odpust, trienii, przes trzy roky czassv, sibi daret ad deduccionem sue virginitatis XV *p. post. R* XXV 177.

Odpuszczać, Otpuszczać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* odpuszczam *OrtMac* 117; *2. sg.* otpuszczasz *BZ* Tob 3, 13; *3. sg.* odpuszcza *OrtMac* 103, *Pul* 41 arg. 102, 13, *Rozm* 321; *1. pl.* otpuszczamy *Ojcz* 2. 9. 18; odpuszczamy *Ojcz* 1. 3. 4. 6. 14—17; ~ *imper. 2. sg.* odpuszczaj *BZ* I Reg 15, 3, 1471 *MPKJ* V 95; ~ *part. praes. act. adv.* odpuszczając *Rozm* 538; *adi. n. sg. m.* otpuszczający XV *p. pr. SKJ* I 306; ~ *inf.* odpuszczać XV *ex. PF* V 19, *Rozm* 293; ~ *condit. 3. sg. m.* by odpuszczał XV *ex. R* XIX 88.

Znaczenia: **1.** *'przebaczać, darowywać winę, ignoscere, condonare, veniam dare'*: Yako my odpuscami (*Ojcz* 2. 9. 18: otpuszczami, 7. 8. 11: otpustzame) naschschim vinowaczschom *Ojcz* 1. 3. 4. 6. 14—17; Multum misericors et praesta-

bilis, luthoszczyvy, othpuszczayaczy super maliciam (quia benignus et misericors est, patiens et multae misericordiae et praestabilis super malitia Joel 2, 13) XV *p. pr. SKJ* I 306; Grzechi otpusczasz (dimittis) tim, gisz cyø wziwaiø *BZ* Tob 3, 13; Ysz Xpus w krzestney szwyętey køpyely nasze odpuszcza grzechy *Pul* 41 arg.; Iako odpuszcza (quomodo miseretur, *Fl*: kako slyvtawa sye) oczyecz synom, odpuszczyl bog boyøczym sze yego *Pul* 102, 13; Odpuszczacz dimittere XV *ex. PF* V 19; Tham nauka nąm yesth wydał, by braczczyv (*leg.* braćcu) kasdj odpusczal gnyew, myerszączką y sle szyercze XV *ex. R* XIX 88; Alye byszczye vyedzyely, yze syn czlovyeczy ma mocz odpvszczacz na zyemy grzechy (dimittendi peccata Mat 9, 6) *Rozm* 293; Ktory yest ten, ktory tez grzechy odpvscza (peccata dimittit Luc 7, 49)? *ib.* 321; Począł ym movycz vkazvyacz, yze to vczynyl na przyklad, czvsz zayemne pomoczy y zayemnego smylovanya yeden nad drugyem, odpvsczayącz yemv grzechy *ib.* 538.

2. '*pozwalać, sinere, permittere*': Yako mnye sz prawa nalyezyono, tako ya thutha gayą sząd... y odpuszczam (*OrtBrRp* 87, 1: opusczam) kaszdemu szwe prawo fordrowacz *OrtMac* 117.

3. '*oszczędzać, pobłażać, parcere, indulgere*': Zetrzi wszełke rzeczi gego, nye odpusczay (non parcas) gemu *BZ* I Reg 15, 3; Ne parcas nye luthuy aut nye odpusczay (dilata locum tentorii tui et pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas Is 54, 2) 1471 *MPKJ* V 95.

4. odpuszczać przysięgę '*zwalniać od przysięgi, iureiurando renuntiare*': Mogaly kogo przyczysznacz kv przyszyadze, kyedyby na kogo zalował o dług albo oczkolwyek bądz..., aby powod przyszyagl naprzeczyw szapyerzowy..., albo ly powod odpuscza (*OrtBrRp* 76, 4: opuscza) przyszyągą a zalugye na szapyerza kv yego szamnyenyv? *OrtMac* 103.

Odpuszczanie '*przebaczanie, venia, remissio (peccatorum)*': Wyerze w... *odpusstianye (*Wierzę* 1. 6. 8. 14. 17. 20: othpwszczene, 4. 5. 7. 16. 18: odpusczenye, 3: rosdrzessene, 19: przepvsczenie) grziechow *Wierzę* 9.

Odpuszczenie, Otpuszczenie *formy*: *n. sg.* otpuszczenie *Sul* 92, XV *p. post. Kałużn* 274; ~ *g. sg.* otpuszczenia 1420 *Pozn* nr 1063, *Sul* 25; odpuszczenia 1403 *Piek* VI 175, 1424 *Msza* III s. 63, *etc.*; ~ *d. sg.* otpuszczeniu XV *p. pr. SKJ* I 306; ~ *ac. sg.* otpuszczenie *Gn* gl. 155a, *Wierzę* 1. 6. 8. 14. 17. 20, 1420 *Pozn* nr 1063, *ca* 1420 *R* XXIV 81, 1424 *Msza* III s. 58, *sim.* IV, 1426 *Pozn* nr 1229. 1230, *Sul* 25, 1453 *R* XXV 213, *BZ* Tob 5, 22; odpuszczenie *Gn* ap. 1a, XIV *ex. Pocz* 233, *Wierzę* 4. 5. 7. 16. 18, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* otpuszczenim XV *med. R* XXII 238; odpuszczenim *OrtKal* 137. 199, *OrtMac* 32; ~ *l. sg.* (w) otpuszczeni *Kśw* cv 36.

Znaczenia: **1.** '*przebaczenie, darowanie winy, indulgentia, venia, poenae remissio*': Crol iesc miloscyucysy, a to... w rihlem othpusceny *Kśw* cv 36; Racz nam dacz y vproszycz v szyna szwego... grzechom odpusczenye *Gn* ap. 1a; Swøti Jan... na odpuszczene grzechow naszych świ adczi XIV *ex. Pocz* 233; Werzø w... othpwszczene (*Wierzę* 4. 5. 7. 16. 18: odpusczenye, 9: *odpusstianye, 3: rosdrzessene, 19: przepvsczenie) grzechow *Wierzę* 1. 6. 8. 14. 17. 20; Krew za waas... bądze roszlana na otpusczenye (*Msza* VI. VII: odpvsczenye, I. VIII: othkupyenye) grzechoom (in remissionem peccatorum) 1424 *Msza* III s. 58, *sim.* IV, *sim. ca* 1420 *R* XXIV 81; Odpusczenya (veniae, *Msza* I. VII: laszky, IV: myloszyerdza)... roszdaw[a]cza 1424 *Msza* III s. 63, *sim.* VI. VIII; Et ad deum nostrum, qui multus est ad ignoscendum ku otpuszczenyu (Is 55, 7) XV *p. pr. SKJ* I 306; Unde tibi officium baptizandi, otpusczene, cum non sis Christus, neque Helyas, neque propheta? (Jo 1, 25) XV *med. GlWroc* 109r; Bo gisch schą w zeli grzechow dopuszczonich, bądą vczescheni otpusczenim gich XV *med. R* XXII 238; Habemus redemptionem et remissionem peccatorum odkvpyenye y odpusczenye (*R* XXV 167: odpusczenye grzechom, Col 1, 14) XV *med. SKJ* I 124, *sim.* XV *med. SKJ* V 275. 276; A ktho thobye szlvszbą dava, szvogym grzechom othpvszczenye ma 1453 *R* XXV 213; Y swyoczisz lyato pyeczdzeszyøte, nazowyesz odpvszczenye (remissionem) wszem bidliczelom zemye waszey *BZ* Lev 25, 10; Odpusczienye (*var. lub.*: odpusczenya) veniam (veniam dabas peccatis illorum Sap 12, 11) 1471 *MPKJ* V 76; Day nam, myly panye,... grzechom naszem odpusczenye! *MW* 84a, *sim. Naw* 175, *De nativ* w. 56, *ca* 1500 *JA* X 392; Tu mowy, yze Xps naglye odpuszczenye daye grzechow *Pul* 31 arg.; Omnes ergo currant ad Mariam, ut hauriant veniam, odpusczenye, peccatorum XV *p. post. R* XXV 179; Ku pokuczye napomynal ty, ktore krzczyl..., przepovyedayacz krest odpusczenya grzechow (in remissionem peccatorum Luc 3, 3) *Rozm* 175; Począl... przepovyedacz krest pokvty na odpusczenye grzechom (in remissionem peccatorum Luc 3, 3) *ib.* 177; Bo byl myly Yesus na wschytka zyemye vyschedl..., przepovyedayącz krolewstvo nyebyeszkye na odpvszczenye grzechow vschem tem, ktorzy szą ych vyernye kayą

(in remissionem vere poenitentibus suorum peccatorum) *ib.* 216, *sim. ib.* 542; ~ Przes wszego othpvsczenya (absque aliqua remissione, *Dział* 13: kromye wszego odpvsczenya) wyną... maa bicz skaran *Sul* 25.

2. '*pozwolenie, permissio, concessio*': Paknyąły ktho... mymo... ossobnee sandzy othpvsczenye (licentia, *Dział* 13: kromye odpvsczenya)... kthorą szmyalosczą a przezvmnosczą wnycz szmyaal *Sul* 25; Ktos przedal dom swoy w mvrzech myestskich, bødze myecz odpvsczenye viplati (licentiam redimendi), doyøød syø iedno *lata nye napelny *BZ* Lev 25, 29; Wybyeraly raczcze stara przyszasznyky y dawna z odpusczenym (*OrtMac* 44: sz dopuszczenym) waszego... krola *OrtKal* 137; Panye woycze, z odpusczenym, yusz ya gydą w ląwycza *OrtMac* 32, *sim. ib.*, *sim. OrtKal* 199; Nyevyazthy mązathki nye mogą w then zakon wsthąpiczi bez voley a przez odpusczenya (de licentia et consensu) mązow svoych 1484 *Reg* 708; Licentia doswolenye, othpusczenye XV *p. post. Kałużn* 274; Povyedz nam, ktorą to mocza czynysch, yze navczasch nye vzyavszy od nasch odpvsczenya? *Rozm* 453; Tegodlya daye gnyevlyvem odpusczenye gnyevacz szye na szye *ib.* 643; ~ '*pozwolenie odejścia, abeundi potestas ab aliquo concessa*': Wzøw mlodi Thobias otpusczenye (fecit Tobias vale) ot oczcza swego... y szlasta oba pospolu precz *BZ* Tob 5, 22; ~ Deos tuos mendaces, neprawfdzive, esse cognoscas, damus licenciam, othpusczene, eis *Gn* gl. 155a.

3. '*pozwolenie na opuszczenie gospodarstwa kmiecego, potestas e fundo suo discedendi cmethoni concessa*': Iacom przi tem bil, gdy Staszek szandal odpusczena v Warpansza, a on mu dal 1403 *Piek* VI 175; Yaco Maczek wszal othpusczene ot pana Przibyslawa y ot paną Virzbąthy, any tąmo nosza dobyual, a po wszaczu otpusczeną yali gy..., rąnili... y klodowaly 1420 *Pozn* nr 1063; Jakom ya non recepi Stanislaoui tunicam... anym gemu odpusczenya daual, ale ote mnye szbeszal 1424 *TPaw* VII nr 3614; Yaco nye bila to czelądz... Jąna, czso nan Pyotr o nye szalował a dal im przeth tim rok otpusczenye 1426 *Pozn* nr 1229, *sim. ib.* nr 1230; Jako... then pacholek... yvsz nye bil mym chleboyeczczą, wtenczasz yvszem mu bil dal odpusczenye 1428 *Pyzdr* nr 1020.

4. '*uwolnienie (z niewoli), captivorum liberatio*': Poslal myą vsdravyacz skruszone szyerczem, kazacz gyathym odpusczenye (praedicare captivis remissionem Luc 4, 19) *EwZam* 307, *sim. Rozm* 251.

5. '*uwolnienie od obowiązku, actus aliquem ab aliquo officio liberandi*': Otpusczenye seymowanya plaszczow v przyssyangy *Sul* 92.

6. '*odwłoka, dilatio, prolatio*': Stanislaus... ad diuinum auxilium confugit dixitque ad amicos illius militis...: Date mihi trium dierum inducias, odpvsczenya, ut ponam illum coram vobis XV *p. post. R* XXV 178; Post hoc sancto Laurencio tres dies induciarum, odpusczenya, dantur, ut in hys tribus diebus thezaurum ostenderet *ib.* 180.

Odpuścić, Otpuścić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* otpuszczę 1405 *Pozn* nr 767; *2. sg.* otpuścisz *BZ* Gen 22, 12; odpuścisz *BZ* Gen 18, 24; *3. sg.* otpuści *Gn* 14b, *Sul* 4, 1471 *MPKJ* V 30; odpuści *Fl* i *Pul* 71, 13, XV *med. GlWroc* 29r, *BZ* Jos 24, 19, *etc.*; *2. pl.* otpuścicie *ca* 1420 *R* XXIV 82; odpuścicie *Rozm* 274; ~ *imper. 2. sg.* otpuści *Ojcz* 2. 5. 9; odpuści *Fl* i *Pul* 18, 13. 24, 19. 38, 18, *etc.*, *Rozm* 78. 133. 289; otpuść *Ojcz* 7. 18, XV *med. GlWroc* 57r, *BZ* I Reg 20, 29; odpuść *Ojcz* 6. 8. 11, *BZ* Num 14, 19. II Par 6, 39, XV *p. post. R* XXV 237, XV *ex. R* XIX 88; *2. pl.* odpuścicie *Błaż* 321; otpuśćcie *BZ* Ex 10, 17; ~ *part. praes. act. adv.* odpuszcząc *Sul* 22; ~ *inf.* otpuścić 1402 *Malk* 117, 1405 *Pozn* nr 767, *ca* 1420 *R* XXIV 81, *etc.*, XV *p. post. R* XXV 236; odpuścić *OrtBrRp* 46. 3. 49, 3. 84, 1. 91, 2. *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* otpuściłem *ca* 1420 *R* XXIV 82; odpuściłem *BZ* Num 14, 20; -m otpuścił 1397 *Pozn* nr 342, 1398 *ib.* nr 387, 1405 *ib.* nr 767; -m odpuścił 1415 *Pyzdr* nr 397, 1421 *ib.* nr 689, 1428 *ib.* nr 880; *f.* -śm otpuściła 1409 *Pozn* nr 667; -(e)m odpuściła 1402 *Pyzdr* nr 176; *2. sg. m.* odpuścił jeś *Fl* 84, 2; otpuściłeś 1471 *MPKJ* V 91; odpuściłeś *MW* 68b, *Pul* 84, 2; odpuścił si *MPKJ* V 91; jeś odpuścił *Pul* 31, 6; -(e)ś otpuścił *BZ* Gen 22, 16; *3. sg. m.* jest odpuścił *Rozm* 292; otpuścił 1391 *HubeZb* 63, 1395 *Leksz* II nr 1757, 1396 *Pozn* nr 304, *etc.*, 1491 *AGZ* XVIII 315; odpuścił *Fl* i *Pul* 77, 55, 1404 *Pyzdr* nr 228, 1421 *ib.* nr 686, *etc.*; *f.* otpuściła 1406 *Piek* VI 308, 1420 *Pyzdr* nr 632, *ca* 1428 *PF* I 491; *3. pl. m.* otpuścili 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był otpuścił *BZ* Gen 19, 16; ~ *condit. 2. sg. m.* -by otpuścił *BZ* Neh 2, 5; -by odpuścił 1424 *Msza* III s. 62, *sim.* VI, *BZ* Gen 50, 17, *Rozm* 834; *3. sg. m.* (-)by otpuścił 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34, *Gn* 11a, *De nativ* w. 49; (-)by odpuścił *BZ* Num 20, 17, *ca* 1500 *SprTNW* V 10, *Rozm* 535; *f.* (-)by odpuściła *Rozm* 57. 61; *3. pl. m.* -by otpuścili 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34; ~ *condit. praet. 3. sg. m.* by był odpuścił *Rozm* 762; ~ *part.*

praet. act. otpuściw 1424 *KsMaz* II nr 830; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* odpuszczon *Rozm* 700; *f.* otpuszczona 1389 *Pozn* nr 65, 1404 *Pyzdr* nr 288; *neutr.* odpuszczono 1484 *Reg* 711, *Rozm* 321; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* jest otpuszczon *Sul* 47; *3. pl. m.* odpuszczony są *Rozm* 320; *f.* są odpuszczony *Fl* i *Pul* 31, 1; ~ *imper. pass. 3. pl. m.* odpuszczony bądźcie *Rozm* 293. 321; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie odpuszczon *BZ* Lev 19, 22, *Rozm* 329; *neutr.* będzie otpuszczono *BZ* Lev 4, 31. 35. 5, 10. 16; odpuszczono będzie *BZ* Num 15, 26; *3. pl. m.* będą otpuszczony XV *med. R* XXII 238; odpuszczony będą *Rozm* 293; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* -by odpuszczon *Rozm* 700; *f.* -by była otpuszczona 1442 *R* XIX 77.

Znaczenia: **1.** '*przebaczyć, darować winę, ignoscere, condonare, veniam dare, indulgere*': Jako se gest Thoma vgednal i s *Andrzeam, czo nayn schalował, a to mu otpuszczil 1396 *Pozn* nr 304; *Dagny chwalø naszemv panv Ihu Xpoui... proszøcz go, abi... nasze grechy othpusczyl nam *Gn* 11a; Xpe nyszadnemv clouekoui gego grechof ne othpuscy *Gn* 14b; Odpusci wszelyka dopuszczena moia (dimitte universa delicta mea) *Fl* 24, 19, *sim. Pul*; Blogosławeni, gichsze sø odpuszczoni (remissae sunt) lichoti *Fl* 31, 1, *sim. Pul*; Odpuscil ies (remisisti, *Pul*: odpuszczylesz, *sim. MW* 68b) lichotø ludu twemu *Fl* 84, 2; Odpuscy (*Ojcz* 2. 5. 9: otpuszczi, 6. 8. 11: odpvscz, 7. 18: otpuscz, 10: oppuszczy, 15: opuszczy) nam nasze viny *Ojcz* 3. 1. 4. 14. 16. 17; Czo Stanisław zaloual na Przeslaua o trzi policzki, ty mu odpuszczil pyrzwe, nisli gy poswal 1404 *Pyzdr* nr 228; Iaco Tomisława Woczechoui... ti rzeczi otpuszczila, czso ye mala sz nim do welkich rocow 1406 *Piek* VI 308; Proszilczem za wasz milego pana boga, by wam raczil... othpuszczicz wasze grzechi *ca* 1420 *R* XXIV 81, *sim.* XV *med. R* XXII 240; Thakesz y oczecz moy nebeszky wczini wam, acz ne othpuszczicze (si non remiseritis Mat 18, 35) wszelky brathw szwemu gnew (*leg.* gniewu) *ca* 1420 *R* XXIV 82; Yako tho swyadczø, yako Bronisz nye odpuszczil tey wyny kmyotowycem, Janowy a Mycolayewy 1421 *Pyzdr* nr 686, *sim.* 1428 *ZapWarsz* nr 284; Proszy za nassz sszyna, matko, aby byla nassza wyna mylosszywe otpuszczona 1442 *R* XIX 77; Aczkole nasz gnyew gest gym othpvsczon (nostra ira sit dimissa eis)..., alye wszdi za... skody vczynyone powynny mayą bycz... doszycz vczynycz *Sul* 47; Minister relaxat partem pene, sed solus deus totum indulget odpuszczy XV *med. GlWroc* 29r; Pater, ignosce, otpuscz, eis, quia nesciunt, quid faciunt (Luc 23, 34) *ib.* 57r; Ten a taky zaluyączi bądze vczyesson, eze mu grzechi gego bądą otpusczoni XV *med. R* XXII 238; Racz my otpuszczycz (ne... indigneris), acz prosyø czyebye *BZ* Gen 18, 30; A mi takye proszymy, abi... odpuszczyl (ut... dimittas) nam tø nyesprawyedlywoszcz *ib.* 50, 17; Alye nynye otpuszczczye (dimittite) my grzech w tøø to godzynø *BZ* Ex 10, 17; Y bødzye prosycz zayn a bødzye gemv otpusczono (dimittetur ei) *BZ* Lev 4, 31, *sim. ib.* 4, 35. 5, 10. 16; Y slvtvge syø nad nim, y bødze odpvsczon gemv grzech (dimitteturque peccatum) *ib.* 19, 22; Odpvscz (dimitte), prosyø, grzechi lvdv temv to *BZ* Num 14, 19, *sim. ib.* II Par 6, 39; Odpvscilem (dimisi) gim podle slowa twego *BZ* Num 14, 20; Y odpvsczono bødze (dimittetur)... wszemv lvdv *ib.* 15, 26; Nye odpvscy (nec ignoscet) vinam waszim y grzechom *BZ* Jos 24, 19; Indulgere darmo pozyczycz, pylnosczy przyloszycz albo przystacz, othpusczycz (*PF* V 21: odpusczycz) *ca* 1455 *JA* XIV 492; Muszyły on tho yemu odpusczycz a nye zalowacz? *OrtMac* 61, *sim. OrtBrRp* 49, 3; Odpusczy propicius erit (propitius erit ei dominus Num 30, 9) 1471 *MPKJ* V 27; Othpusczilesch (*var. lub.*: odpusczyl sy) indulsisti (indulsisti genti, domine, indulsisti genti Is 26, 15) *ib.* 91; Slutuy se... nad duszami rodziczow naszich, a gich wszitkich grzechi odpusczi *MW* 20b, *sim. Naw* 100, *De nativ* w. 83, *Rozm* 133; Racz othpusczicz nasze grzechi *MW* 62a, *sim.* XV *p. post. R* XXV 236; A nam grzesznym wyny wszythky odpuszczysz 1493 *R* XXV 234; Kristus... odpuszczy czlowyeku tagemne grzechy *Pul* 18 arg., *sim. Rozm* 193; Ty yesz odpuszczil (tu remisisti, *Fl*: ti ies opuscil) lichotę grzecha mego *Pul* 31, 6; Iako odpuszcza oczyecz synom, odpuszczyl (misertus est, *Fl*: tako sye gest slutowal) bog boyøczym sze yego *Pul* 102, 13; Bozy ssynv, odpusczys nąm nasche zgrzeschenye XV *p. post. R* XIX 90; Naszym szerczom odpuscz grzechy szmyszlow XV *p. post. R* XXV 237, *sim.* XV *ex. R* XIX 88; Nasze grzechy by othpusczyl *De nativ* w. 49; Iozeph... povyedzyal *dostoynye dzyevyczy, by yemv odpvsczyla (ut ei remittere dignetur iniuriam) *Rozm* 57, *sim. ib.* 61; Alye nye odpvsczyczyely vy lyvdzem, any oczyecz nyebyesky odpvsczy vam (si autem non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis Mat 6, 15) vaszych grzechov *ib.* 274; Vyerzysch, synv, odpvsczony tobye bądą grzechy tvoye (remittuntur tibi peccata tua Mat 9, 2) *ib.* 293; Czo łaczney rzeczy ('rzec'): odpvsczony bądzczye (dimittuntur Mat 9, 5) tvoye grzechy, czyly rzecz:

stanyze, chodzysch *ib., sim. ib.* 321; Odpvsczony ssą (remittuntur) yey vyelykye grzechy, bo yest vyelycze vmylovala, a komv tez mnyey odpvszczono (dimittitur Luc 7, 47), mnyey mylvye *ib.* 320—1; Przeto... movye, yze wschelky grzech y ganyba przeczyw bogv oyczv y synv bądzye odpvszczon (remittetur), alye ganba ducha szvyątego nye bądzye *odpvszczono (non remittetur Mat 12, 31) *ib.* 329; Nygdy tako człovyek nye moze bycz rozgnyevan, ktory by nye odpusczyl nathychmyast, kyedy przed nym pokląkna *ib.* 535; Alezby vzvyedzyal, yzby mv ten grzech odpuszczon *ib.* 700; Ydzczye, povyedzczye zvolyenykom y Pyotrovy..., by pevno vyedzyal, yze yemv ten grzech odpuscon *ib.*; Bog by byl yemv then grzech odpusczyl *ib.* 762; Aby thy... byl nam myloszczyv y odpusczyl nasche grzechy *ib.* 834.

2. *'pozwolić, permittere, sinere, concedere'*: Iacosmi przi tem bili, kedi Janek otpusczil pascz na swey dzedzine Pascowy 1391 *HubeZb* 63, *sim.* 1395 *Leksz* II nr 1757, 1405 *Piek* VI 265; Odpusci mi (remitte mihi), bich se ochlodzil *Fl* 38, 18, *sim. Pul*; O chtorø wodø zalowal na mø Iasek, tøm ya bral s yego wolø, eze mi otpusczil s gego studney 1402 *KsMaz* I nr 170; Yakom tegodla nye odpusczil voszycz drew na czwyorgu kony 1421 *Pyzdr* nr 689; Yako gdi my otpusczil Yandrzey oszdzycz w oszdnyczy, tedi y mim ludzem otpusczil 1424 *ib.* nr 769; Zathym byskvp... othpusczi wspyewacz *Sul* 4; Odpuscycyesz naam, acz ge do wody donyesyemy *Błaż* 321; Prosimi, abi nam odpvscyl gydz (ut nobis transire liceat) przes twø *zemyo *BZ* Num 20, 17; Az on gym odpusczy, az maya v nasz ortel bracz *OrtBrRp* 51, 2; Tedy moze woyth odpusczycz, aby tym dzyeczyom s tego gymyenya... pozywyenye bylo dano *OrtMac* 113, *sim. OrtBrRp* 84, 1, *sim. OrtBrRp* 91, 2, *OrtMac* 125; Gdy syą svyatho vyelykye przygodzi..., onym tez odpuszczono gyeszczi myąsso (sit quoque ipsarum comestio licita singulis) 1484 *Reg* 711; Przepusz nam v ty vyeprze vnydz... To Iesus ym odpusczyl (hoc permisit illis Jesus) *Rozm* 219; Gospodnye, odpvszczy my (permitte me Mat 8, 21) pyrvey ydz a pogrzeszcz oczcza mego *ib.* 289; Tho yest ym myly Iesus odpvszczyl (hoc permisit illis Iesus) *ib.* 292; Drugye y (*leg.* ji 'go') v tem pomavyaly... rzekącz, yze przepuszcza mlodym nyevyastam chodzycz za sobą a nye odpusczy ym do ych mązow ydz *ib.* 714; ~ *'użyczyć, praebere, largiri'*: Tym, panye, y wszystkim w Yesu Creste odpoczywayøczim myasto ochlodzenya, swyatloszczy y pokoyv, aby odpusczyl (ut indulgeas, *Msza* I. IV. VII: dal, VIII: uzyczyl odpuszczycz), proszymy 1424 *Msza* III s. 62, *sim.* VI.

3. *'puścić, pozwolić odejść, dimittere, abire, sinere'*: Barzo myø pylno za to prosyl, abi mogl gydz do Betlema, rzekøcz: Otpusez myø (dimitte me), bocz gest slawna obyetna offyera w mem myescye *BZ* I Reg 20, 29; Proszø, abi my⟨ę⟩ otpuscyl (ut mittas me) do Zidowstwa, do myasta pogrzebu oczcza mego *BZ* Neh 2, 5; Iusz odpuszczy [my], gospodnye, sluga tvego podlug slova tvego s pokoyem (nunc dimittis servum tuum, domine,... in pace Luc 2, 29) *Rozm* 78.

4. *'podarować, zrzec się pretensji, donare, condonare, iniuriae iure vindicandae renuntiare'*: Jaco Jan daual Grziwcze ysczinø wtenczas, kedi lichwa otpusczona 1389 *Pozn* nr 65; Jacom ne otpusczil Micolaiewi mecza, czom go poszicził iego szinu za trzi grosze 1397 *ib.* nr 342; Iacom kazala Derzscovi scodø vczinicz pirzwey, nyzem Iancovi giszczinø odpuszczila 1402 *Pyzdr* nr 176; Iacosim ne rzekl: Ca[l]zeszli mi otpuscicz oczow dluk, otpuszczø, a yam ne otpuscil 1405 *Pozn* nr 767; Jacosm Janowi, swemu bratu, ne otpusczila szescinacze krziwen platowich 1409 *ib.* nr 667; O ktorø na mø Przipka copø zalowala, tø mi Tomek, yey møsz, othpusczil 1410 *KsMaz* I nr 1431, *sim.* 1415 *Pyzdr* nr 435; Jacom ya ne odpusczil Micolaiowy... szedmi werdonkow szyrokich grossy 1415 *Pyzdr* nr 397, *sim.* 1428 *ib.* nr 880; Yako przi tem bili, ysze pany Swyanchna otpusczila Woyslaowy polczwarty grzywny za gego scodø (*leg.* zgodą) 1420 *ib.* nr 632; W⟨sz⟩yszczek dlug othpuszczilem thobe (dimisi tibi Mat 18, 32) *ca* 1420 *R* XXIV 82; Iako ya tho wem, eze Stasszek oth Iacuba o thø krziwdø wstal, esze yemu czinsz othpuszczіw, i kaszal gy sobe dacz 1424 *KsMaz* II nr 830; Non habentibus illis, vnde redderent, donauit, odpusczyl, vtrisque (Luc 7, 42) 1456 *ZabUPozn* 113, *sim. Rozm* 320; Vydzy my szye, yze ten (*sc.* więcej miłował), ktoremv vyeczey odpvszczyl (cui plus donavit Luc 7, 43) *Rozm* 320; ~ Kaszdy czlowyek moze w gayonem sądze swa zalobą odpusczycz (*OrtMac* 56: opuszczycz) *OrtBrRp* 46, 3.

5. *'oszczędzić, mieć względy dla kogoś, pobłażać, parcere, reservare, ignoscere'*: Od taiemnich mogich ocziscy me y od czudzich odpuscy sludze twemu (ab alienis parce servo tuo)! *Fl* 18, 13, *sim. Pul*; Odpusci (parcet) vbogemu y ne ymaiøczemu *Fl* 71, 13, *sim. Pul*; Ne odpuscil (non pepercit) od smerczi duszam gich *Fl* 77, 55, *sim. Pul*; Paknąlybi thaczi sandzee,... swemv lakomstwv nye odpvszczącz, (eorum avaritiae non parcentes), przed przerzeczonymy

czassi... oddalyly yano bydlyą..., skodą czyrpącemv... maya wroczycz *Sul* 22; Azaly nye odpuszczysz (non parces) temu myastu prze pyøczdzesyøt sprawyedlywich? *BZ* Gen 18, 24; Wszøl gi za røkø y gego zonø, y dwye dzewce, przeto yze gym bil bog otpuszczyl (eo quod parceret dominus illi) *ib.* 19, 16; Boczyesm nynye poznal, isze syø pana boga bogysz a ze swemu synu gedzynemu prze myø nye otpuszczysz (non pepercisti) *ib.* 22, 12; Przeto zesz nye otpuszczyl (quia... non pepercisti) swemu synu gedzynemu prze myø, poszegnawamczy tobye *ib.* 22, 16; A odpuscyl (pepercit) Saul y wszitek lyvd krolyowy Agagowy y nalepszim stadom owyecz a dobitku *BZ* I Reg 15, 9; A tak zwycyøszicyel w israhelskem lyvdu nye odpuscy (non parcet) *ib.* 15, 29; Nye othpusczy (*war. lub.*: nye odpusczy) non deferat (gentem procacissimam, quae non deferat seni nec misereatur parvuli Deut 28, 50) 1471 *MPKJ* V 30.

6. odpuścić przysięgę '*zgodzić się, żeby nie składano przysięgi, zwolnić od przysięgi, alicui gratiam iurisiurandi facere*': Tedi poslali comornika hy vosnego do paney hy do Paska, prossącz gych prze bok, aby gim othpuscili przissangą hy kgnew... Tedi hy pani, y Passek... othpuscili tim gistim ossadnikom... hy kgnew hy *przisząg 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34; Tedi... Passek rzekl...: Thy musis naprzoth *przissicz. Tedi Micolay prosil prze bok, by mu othpustil *przisigą *ib.*; Iakom ne otpusczil Bogufalowi przisøgi o Woczecha 1398 *Pozn* nr 387; Ya ne chczø othpusczicz *przisigy 1402 *Malk* 117; Kød yedzem, yasm za to mal przisząd, ałe mi przisanga othpusczona 1404 *Pyzdr* nr 288; Na kym vyny szą, gdy powod szapyerzowy przyszyagą odpuszczy *OrtMac* 95; Albertus... debuit facere iuramentum contra... Stanislaum..., idem... Stanislaus remisit al. othpusczyl predictum iuramentum libere 1491 *AGZ* XVIII 315.

7. '*opuścić, destituere*': Othpusczyla destituit *ca* 1428 *PF* I 491.

Odrać 1. '*obedrzeć, obnażyć, detegere, nudare*': O beata virgo, quam tu es denudata et lacerata, id est odrana! *ca* 1500 *R* XLVII 373.

2. '*ograbić, złupić, okraść, spoliare, expilare*': Sicut ipsius domum violenter odral (*sc.* Nicołaus) 1394 *TPaw* III nr 3288.

Odradzać '*przywabiać, przynęcać, allicere, pellicere*' *(?)*: Odradzacz perlicere XV *ex. PF* V 20.

Odrapaniec '*obszarpaniec, obdartus, homo pannis obsitus*': Odrapanyecz pannosus *ca* 1500 *Erz* 56.

Odrastać '*podrastać, rosnąć, dorośleć, adolescere, crescere*': Od yego dzyecztwa, yako począł *odrascacz (postquam adolevit), nygdy na sve nogy nye obvval *Rozm* 154.

Odrazić, Otrazić 1. '*odtrącić, odepchnąć, odpędzić, repellere, abigere, depellere*': Mami, yako widawa s⟨więty⟩ Grzegorz, omowcze wschądi cogiczy, nyc, abi o nasz nye mowyli, ałe bi snacz ludzi ot prawdi swą omową nye otraszily XV *med. R* XXII 247; Odrazyl discussit XV *med. R* XXV 152.

2. '*uderzyć czymś o coś, wpaść na coś, illidere, incidere in aliquid*': Impegerunt otraczyly schą, odrazyly (cum incidissemus in locum dithalassum, impegerunt navem et prora quidem fixa manebat immobilis Act 27, 41) 1471 *MPKJ* V 136.

Odrewnieć '*stać się jak drewno*', *tu w jakimś przenośnym a obraźliwym znaczeniu, może* '*zgłupieć*', '*in lignum mutari*', *hoc loco in malam partem, fortasse* '*mente capi*': Sibi dixit in iudicio: Juszesz thy odrewnyal 1443 *ZapWarsz* nr 721.

Odręczyć '*skrzywdzić, umęczyć, udręczyć, affligere, vexare*': Odrøczene affligi XV *in. R* XXIII 281.

Odrobić '*spłacić dług lub zobowiązanie pracą, odpracować, labore aes alienum vel officium debitum compensare*': Super quo domina Margaretha me impreciavit, illud expedivi odrobil 1390 *TPaw* IV nr 3544; Jacom ya zalozyl Woyczecha cztirmydzeszty grosszmy y szescza corczy rzy a tego my nyczsz nye odrobyl 1436 *ZapWarsz* nr 524, *sim. ib.*; Mathias... tenetur prouido Martino... quatuor sexagenas minus sedecim grossis mediorum grossorum, quas soluere tenetur in quatuor annis aduenientibus cum labore vlg. *odrobytczy 1447 *Monlur* III 146; Adalbertus... tenetur domino Andree vnam sexagenam cum II grossis elaborare vlg. odrobyczy *ib.* 155.

Odrobina '*mały odkruszony kawałek, okruszyna, okruch, frustum, frustulum, fragmentum, mica*': Odrobyna fragmen 1437 *Wisł* nr 228 s. 86; Racz my szwą gyelmvszna dacz, bych mogl thy odrobyny bracz, czo bądą sz thwego stoła padacz *Aleksy* w. 169; Mica... de pane odrobyną *ca* 1500 *Erz* 56; Zbavyczyel... rzekl svoym zwolyenykom: Sbyerzczye, czocz ostało *drobym, by nye pogynaly. Tako ssą zebraly y napelnyly dvanasczye koschow *odrobym (fragmentorum ex quinque panibus Jo 6, 13), ktore byly zostały v thych, ktorzy tamo yedly *Rozm* 349; Y szczenyątha yedzą *odrobymy (de micis Mat 15, 27), ktore padayą stołą (*leg.* z stoła) ych panow *ib.* 358; Yedly vschyszczy y byly nakarmyeny a czo ostalo odrobyn (de fragmentis

Mat 15, 37) szyedm koschow pelnych *ib.* 360; Byl czlovyek yeden bogathy... a byl yeden zebrak na ymye Lazarz, ktory lyezal v yego vlyczky..., ządayącz nakarmycz szye odrobyn (de micis Luc 16, 21), ktory padaly stola (*leg.* z stoła) onego bogathego *ib.* 394.

Odrobinka '*mały odkruszony kawaleczek, okruszynka, frustulum*': Nam et catelli edunt de micis, odrobinky, que cadunt de mensa dominorum suorum (Mat 15, 27) XV *in. R* XXIV 72.

Odroby *pl. tantum* '*wnętrzności, jelita, intestina*': Viscera odroby [...], proprie intestina XV *ex. GlWp* 74.

Odrodzić się '*zacząć żyć na nowo, rozpocząć nowe życie, odżyć, renasci, reviviscere*': Yesly chto nye *bądye odrodzon (nisi quis renatus fuerit Jo 3, 5) z vody y dvcha szvyathego, nye mosze vnycz w krolyestvo bosze *EwZam* 305.

Odrośl, Otrośl '*młody listek, młody pączek lub pęd wyrastający z korzenia, łodygi lub gałęzi rośliny, odnoga, germen, surculus*': Pisum, milcum, caules dicti odrosly proprii 1390 *MMAe* XV 43; Pisum, odrosli, crema et boleti fuerunt propria *ib.* 44; *Wzczogla iest (*sc.* winnica) maczicze swoie asz do morza y asz do rzeky odrosly iey (propagines eius) *Fl* 79, 12, *sim. Pul*; Ger olus, odrosly olera *ca* 1420 *WokTryd* nr 70; Odrosly beta *ib.* nr 408; Paknyąly othrosly albo galąszye (propagines vel ramos) tylko obrąby, począdzan tylko ma bycz *Sul* 59; Ubi pincerna pharaonis vidit coram se vitem, in qua erant tres propagines, odrosly, crescere paulatim uvamque maturascere (Gen 40, 10) XV *med. GlWroc* 66r; Odrosl vitulamen 1463 *PF* V 13; Odrosly gemmen *ca* 1465 *Rost* nr 4375; Odrosslye rediuiua 1472 *ib.* nr 1641; Bo yako szyano skoro zwyędnye, y yako odroszly zyol (olera herbarum, *Fl*: kapusta zol) rychło spadnø *Pul* 36, 2; Nathychmyast ona ysta svcha laska pvsczyla odrosly (pullulavit frondibus) y kvytla *Rozm* 32; Podobno krolewstwo nyebyeskye zyarnv gorczycznemv..., ktore... yako vrosczye,... bądzye yako drzewcze, yze ptaczy przylyeczącz szyądąyą na yego odroslyach (in ramis eius Mat 13, 32) *ib.* 340, *sim. ib.* 377.

Odróść '*urosnąć na nowo, crescere, recrescere*': Przikazal, abi ostaly w Iericho, doiødbi nye odrosli brodi gich (donec cresceret barba eorum) *BZ* I Par 19, 5.

Odrucać *cf.* **Odrzucać**

Odrucić *cf.* **Odrzucić**

Odrzazać *cf.* **Odrzezać**

Odrząd *(?)* '*zrządzenie, nakaz, wola, iussum, mandatum, voluntas*': Annasch... byl... szvyeker Cayphaschow..., przetoz... szye stalo bozem odrządem (*pro* obrządem *?*), yze czy, ktorzy sobye byly przyrodzeny krvyą, by szye złączyly v grzesche *Rozm* 667.

Odrzec, Otrzec, Odrzec się, Otrzec się *formy*: *praes. ind. 3. sg.* odrzecze XV *med. GlWroc* 60r, XV *p. post. Kałużn* 283; ~ *inf.* otrzec XV *ex. PF* V 20, *ca* 1500 *Erz* 56; odrzec 1430 *AGZ* XV 54, 1468 *AGZ* XIII 563, *OrtBrRp* 104, 4; ~ *praet. 1. sg. f.* -m odrzekła *OrtBrRp* 44, 1, *OrtMac* 51. 83; ja odrzekła *OrtKal* 190; *3. sg. m.* odrzekł *OrtBr* VI 368, *OrtMac* 88; *f.* otrzekła 1391 *HubeZb* 63; odrzekła *OrtBrRp* 95, 4, *OrtMac* 131; *3. pl. m.* odrzekli 1447 *Monlur* III 157.

Znaczenia: **1.** odrzec się '*zrzec się, zrezygnować z prawa do czegoś, też wyrzec się, renuntiare alicui rei, relcere aliquid*': Tha pani othrzecla sze wszego... przed panem Kmitø 1391 *HubeZb* 63; Kmetho in ewum debet se agro abdicere al. odrzecz et abrenunciare 1430 *AGZ* XI 54; Et se abrenunciauerunt, vlg. odrzekly se, omnibus bonis pretacte domine 1447 *Monlur* III 157; Qui non renuncciaverit, odrzecze se, omnibus, que possidet, non potest esse meus discipulus (Luc 14, 33) XV *med. GlWroc* 60r; Mąsz... dwoycz szye zaprzal przed raczczą*my... y odrzekl szye tego zaprzanego gymyenyą na wyeky *OrtBr* VI 368, *sim. OrtMac* 88; Szmye-ly Hannvs... przyszancz, ysz nye mą they czym rolye doplaczycz, a chcze-ly szye... *wchsego zadathkv odrzecz (*OrtMac* 143: zarzecz)..., tedy Methwochowa mvsszy... swą rolyą przyyacz *OrtBrRp* 104, 4; Yszem nyedzyelna szyoszthra od gyednego oycza y od gyedney maczyerze s tha Barbarą, moya szyoszthra, anym szye odrzekla, anym wszdala, any wypuszczyla szwey czaszczy *OrtMac* 51, *sim. OrtBrRp* 44, 1; Y(e) szlyby byl obyczay..., aby wyanowano przesz gaynego szadu, thedy ona naprzod ma wszyacz oszmdzyeszyath grzywyen, gdy szye gych ona nye pusczyła albo nye odrzekla przed prawem *OrtMac* 131, *sim. OrtBrRp* 95, 4; Margaretha debuit renuncciare al. odrzyecz sche de reformacione sua al. oprauy super bonis 1468 *AGZ* XIII 563; ~ Statim demones contra quemlibet totis viribus insurgunt volentes eum habere, qui eis abrenuncciavit *odrzeczlk XV *med. GlWroc* 74r; Yam szye szwogych dzyeczy po gych szmyerczy nygdy nye odrzekla (*OrtKal* 190: ya szą... nygdy odrzekla) *OrtMac* 83.

2. '*odmówić, nie zgodzić się, negare, denegare, abnuere*': Weszma-ly szynowy gyną zoną, zrzadzy dzyewcze they szwadzbą y odzenye, y pyenadze za sromotha gey nye odrzecze (pretium pudicitiae non negabit Ex 21, 10) XV *p. post. Kałużn* 283; Othrzecz vel zaprzecz ab-

dicare XV *ex. PF* V 20; ~ Othrzecz szyą abdicare *ca* 1500 *Erz* 56; Abnuere, id est refutare vel recusare,... othrzecz szya *ib.*; Abrenunciare, id est renuere,... othrzecz szya *ib.*

(Odrzeczca) Otrzeczca '*ten który się czegoś wyrzeka, qui alicui rei renuntiat*': Sincerissimus mundanorum abdicator al. otrzeczczą, passionis Christi emulator al. nasladowczą 1449 *R* XXV 168.

Odrzeczenie '*wyrzeczenie się, actus abrenuntiandi*': Describitur abrenuncciacio, odrzeczenye, totius mali wszego szlego XV *p. post. R* XXV 181.

Odrzeć 1. '*zedrzeć, ściągnąć skórę, oskórować, decorticare, delibrare*': Jakosm ya twego kona ne odarl rc furtiua nec cutis utilitatem habeo 1406 *TPaw* IV nr 2593; Bartholomeus, qui non solum vestem deducere promisit pro Xpo, sed et cuttem propriam excoriari, odrzecz, non recusavit XV *p. post. R* XXV 180.

2. '*podrzeć, zniszczyć, discerpere, conscindere*': Weszglowye loszne odarte 1495 *RocznKrak* XVI 62.

3. odarty *(?)* '*nie posiadający ziemi, nieosiadły, qui agro proprio caret*': Derslaus... actor attentavit terminum primum super... Georgium... partem citatam iuxta mandatum... Iohannis... tanquam super personam *odardam et impossessionatam, qui non paruit 1494 *AGZ* XVII 300, *sim. ib.* 301. 303. 312.

Odrzekać, Otrzekać 1. '*zrzekać się, zrezygnować z prawa do czegoś, też wyrzekać się, wypierać się, renuntiare, abrenuntiare alicui rei, abdicare*': Thomislawa... jure obtinuit super... matertera sua et pueris suis... 10 marcas dampni et abrenunciavit vlg. *otzrecka coram nobis omnibus, que habere dinoscitur 1395 *Leksz* II nr 1785; Otrzekacz renunciare *ca* 1428 *PF* I 490; Ktho kramna komorą albo dom, albo rolą czynszowa ma, themu szyą yey ne trzeba odrzekacz besz yego wolycy, aleszby yemv zaplaczona *OrtMac* 54, *sim. OrtBrRp* 46, 1; ~ Pamyathay, czosz na chrzcze szlvbowala, gdysz szya dyablą othrzekala (*SkargaWroc* w. 57: *odrzekale) *SkargaPloc* w. 58; Szal my thego, yszem cza gnyeval, ale czem szya nye othrzekal *ib.* w. 88.

2. '*odrzucać, odtrącać, abdicare, removere*': Abdicamus, id est a nobis separamus,... otrzekayny (*pro* otrzekaymy; non deficimus, sed abdicamus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia neque adulterantes verbum dei II Cor 4, 2) *MPKJ* V 128.

Odrzeszać '*odwiązywać, rozwiązywać, uwalniać, solvere, exsolvere, liberare*': Bog odrzesza spątane (solvit compeditos Psal 145, 7) *MW* 126a.

Odrzezać, Odrzazać '*odciąć, oderznąć, abscidere, amputare*': Nye wnidze cziszczoni albo zdawyone lono mayøcz, albo odyøte, albo odrzazane mayøcz (abscisso veretro) w kosczol bozi *BZ* Deut 23, 1; ~ Wzali (*pro* azali) na weky porzuczi bog... albo do concza miloserdze swoie odrzesze (abscindet)? *Fl* 76, 8, *sim. Pul.*

Odrzucać, Odrucać, Otrzucać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* otrzuca XV *p. pr. R* XLVII 358; odrzuca *Pul* 32, 10; ~ *imper. 2. sg.* otrzucaj *KartŚwidz*; odrzucaj *Fl* i *Pul* 50, 12, *Pul* 26, 15. 70, 10, *Naw* 47; ~ *part. praes. act. adv.* odrucając *Rozm* 626; ~ *inf.* odrzucać *Dział* 23; ~ *condit. pass. 3. sg. neutr.* by odrzucano *Dział* 23.

Znaczenie: '*odpychać, odtrącać, odsuwać, oddalać, reicere, repellere, repudiare, amovere*': Ne odrzuczay mne (ne proicias me, *KartŚwidz*: ne otrzucay mø) od licza twego! *Fl* 50, 12, *sim. Pul*; *Othszrucza reicit XV *p. pr. R* XLVII 358; Nye odstay mye ny odrzuczay myc (neque despicias me, *Fl*: ny wzgardzay me)! *Pul* 26, 15; Bog rossipa radę pogaynską y odrzucza (reprobat, *Fl*: kazy) myszlyenya lyuczka y odrzucza (reprobat, *Fl*: kazy) radę kszyøszøt *Pul* 32, 10; Nye odrzuczay myc (ne proicias me, *Fl*: ne porzuczay me) w czas staroszczy! *Pul* 70, 10, *sim. Naw* 47; ~ Dlą klatwy czastokrocz wspornye nyektorzi to wząli w obyczay swiadeczstwo odrzvczacz (opponi), ktorym odrzvczenym czynya sylne vczysnyenye prawdze *Dzial* 23; Kyedy kto by swiadeczstwo wyodl, a temv by to odrzvczano swiadeczstwo (cum... fuerit obiecta exceptio) klątwą *ib.*; ~ Poschly vznak, czvsch od oblycza bozego odruczayącz (*pro* odwraczayącz *?*) sve lycze *Rozm* 626.

Odrzucenie '*odtrącenie, odepchnięcie, oddalenie, reiectio, repulsio, repudiatio*': Ale ia czirw iesm a ne czlowek, przecora luczska y odrzuczene luczske (abiectio plebis, *Pul*: wyrzuczenye z sbora) *Fl* 21, 6; Dlą klatwy czastokrocz wspornye nyektorzi to wząli w obyczay swiadeczstwo odrzvczacz, ktorym odrzvczenym (ex qua oppositione) czynya sylne vczysnyenye prawdze. Przeto o takye odrzvczenye (circa eandem exceptionem) tako vstawiamy *Dzial* 23.

Odrzucić, Odrucić, Otrzucić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* odrzuci *BZ* Lev 26, 11; ~ *imper. 1. pl.* odrzućmy 1471 *MPKJ* V 126; ~ *inf.* odrzucić *OrtMac* 94, 1484 *Reg* 710; ~ *praet. 1. sg. m.* odrzucił jeśm *Fl* i *Pul* 72, 15; *3. sg. m.* odrzucił *Pul* 65, 19, *Rozm* 197; odrucił XV *med. GlWroc* 109v; *3. pl. m.* są odrzucili *Fl* 117, 21;

odrzucili *Pul* 117, 21, *Rozm* 411; ~ *plqperf. 3. sg. m.* jest był odrzucił *Gn* 173a; ~ *part. praet. act.* otrzuciwszy *Sul* 21; odrzuciwszy *Pul* 134 arg., *Rozm* 117; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* odrzucony XV *p. post. PF* III 289, XV *ex. R* XXV 143; *neutr.* odrzucone XV *med. SKJ* V 269; *g. sg. m.* odrzucona *Fl* 36, 26; odrzuconego *Pul* 36, 26; *d. sg. neutr.* odrzuconemu *Pul* 61, 3; *g. pl.* odrzuconych *Naw* 48; ~ *inf. pass. sg. m.* być odrzucon *Dział* 50; odrzucon być *Fl* i *Pul* 83, 11; ~ *praes. pass. 1. sg. m.* odrzucon jeśm *Fl* i *Pul* 30, 28; *3. sg. m.* odrzucon jest XV *med. R* XXV 155; ~ *condit. pass. 3. sg. f.* -by odrzucona była *Sul* 45.

Znaczenia: **1.** '*rzucić daleko od siebie, odepchnąć, odtrącić, odsunąć, oddalić, porzucić, opuścić, wzgardzić, reicere, abicere, repellere, repudiare, amovere, reprobare, deserere*': Napirsue bogadstwo gest byl oth szebe odszruczyl (*sc.* św. Bartołomiej), abycz go sly duch przesz ne f gego duszy ne byl vlouil *Gn* 173a; Odrzuczon iesm (proiectus sum) od oblicza oczu twoiu *Fl* 30, 28, *sim. Pul*; Mlod iesm a iusz iesm se sstarzal, ani iesm widzal prawego odrzuczona (non vidi iustum derelictum, *Pul*: odrzuczonego) *Fl* 36, 26; Postacz sinow twich odrzuczil iesm (reprobavi) *Fl* 72, 15, *sim. Pul*; Wibral iesm odrzuczon bicz (abiectus esse) w domu boga mego wəczey, nisz bidlicz w przebitczech grzesznicow *Fl* 83, 11, *sim. Pul*; Kamen, gen sø odrzvczyly (reprobaverunt, *Pul*: odrzuczyły, *sim. Rozm* 411) dzalayəcz, ten vczynon gest we glowø køta *Fl* 117, 21; Propter quod abicientes omnem inmundiciam et abundanciam malicie oddzwczye (*leg.* odrzućcie) *swysthky nyeczysthoty (Jac 1, 21) 1438 *R* XXII 353; Nyekthorzi z naszych slyachczyczow, gdi na grodzeech przeczyw nyeprziyaczelyoom bywayą polozzeni, othrzvczywszy wszystką sromyeszływoscz (abiecto omni rubore)..., ny pod czyyą (*i. e.* pod niczyją) chorąngwyą... stanowycz szą obykli *Sul* 21; Aby skodna gygra kostek odrzvczona byla (ut... abiciatur)..., vstawyami *Sul* 45; Ille... dum cycatrices wlnerum tetigit, in nobis omne wlnus infidelitatis amputavit *otczon, *oddrucził XV *med. GlWroc* 109v; Odrzuczon yest reprobatus est XV *med. R* XXV 155; Proyecisti post tergum tuum, odrzuczyl za swoy chrzebth, omnia peccata mea (Is 38, 17) XV *med. SKJ* V 266; Locus abiectus et miserabilis odrzuczone a nądzne *ib.* 269; Polozø stan swoy possrzod was a nye odrzvczi (non abiciet) was dvsza ma *BZ* Lev 26, 11; Mogaly sznayomczy szwyadczycz y *pryszyągacz..., czyly mogą ye odrzuczycz, aby nye szwyadczyly any przyszyągaly? *OrtMac* 94; ⟨A⟩cz komv konye abo woly... vezma, ten gdy przed rokiem o takye rzeczy... sadownye nye vcziny, tedy potem aczby chczal czinicz, ma bycz dawnoscza odrzvczon *Dział* 50; *Odrzączmy abiciamus (abiciamus ergo opera tenebrarum Rom 13, 12)! 1471 *MPKJ* V 126; ⟨Sio⟩stry... mayą od syebye odrzvczyczy wszchythky przypravy svyata thego (depositis ceteris... huius saeculi ornamentis) 1484 *Reg* 710; Blogoslawyony bog, yenze nye odrzuczyl (non amovit, *Fl*: ne oddalil) modlytwę moyę y myloszyerdze swoye ode mnye *Pul* 65, 19; Glos apostolsky ku wyerzøczym, abychom odrzuczywszy balwany boga wyecznego chwalyly *Pul* 134 arg.; Przymy mye przez thwe goracze myloszyerdzye, bo yes przythvlyenye wschech odrzvczonych *Naw* 48; Sed qui vere dolum nescit est abiectus, odrzuczony, et vilescit XV *p. post. PF* III 289; Quidam erit deiectus odrzuczony XV *ex. R* XXV 143; Iozepf... począł ye napomynacz..., aby chczyly (*leg.* czcili) yednego boga, odrzvczyvschy sve bogy albo balvany (idolaque spernere falsa persuadebat) *Rozm* 117; Takosch y (*leg.* ji, *sc.* szatana) bog odrzuczyl od szyebye (tunc abiecit eum dominus) *ib.* 197.

2. '*przewrócić, wywrócić, evertere, prosternere*': Bo dokønd sze rzuczacze na czlowyeka? Zabyacze szye wszytczy wy, yako szczyenye naklonyoney y ogrodzenyu odrzuczonemu (maceriae depulsae, *Fl*: wipødzonemu) *Pul* 61, 3.

3. '*uderzyć (o coś), zderzyć się, incidere (in aliquid' (?)*: Impegi klasl sem uel otrzvczyl, obrazyl (quasi per cryptam ambulans, rarum desuper lumen aspicerem, impegi novissime in Danielem Dan prol.) *MPKJ* V 108.

Odrzwie '*oprawa drzwi, futryna, antepagmentum*': Veniens (*sc.* Barthossius)... violenter in tabernam..., Stanislaum... verberauit... et pueros ibidem equis conculcauit, et... wlnera in postico vlg. na odrzywu (*pro* odrzwyu) infixit 1424 *StPPP* II nr 1984; *Odrzewye fores 1437 *Wisł* nr 228 s. 89; Petrus carpentarius... se obligatur... famoso Caspar... tecturam, valvaria al. odrzwye et fenestralia... in dormitorio domus sue in meliori modo laborare anno presenti 1464 *AcPosn* I 360.

Odsadzać '*wysadzać czymś ozdobnym, przyozdabiać, upiększać, distinguere, caelare, ornare aliqua re*': Odschądzany (*war. lub.*: *odszodzoni) distinctus (venter eius eburneus, distinctus sapphiris Cant 5, 14) 1471 *MPKJ* V 73.

Odsadzić '*odstawić od piersi, przestać karmić piersią, odchować, ablactare, a lacte removere, educare*': Ablactans odchowany, odschadzony

(*war. lub. rp.*: ablactatus odchowan, odsządzon), a lacte semotus (crevit igitur puer et ablactatus est Gen 21, 8) 1471 *MPKJ* V 10; Ostawicz aut odschadzicz ablactare (non vadam, donec ablactetur infans I Reg 1, 22) *ib.* 35.

Odsądzać '*wyrokiem sądu pozbawiać kogoś prawa do czegoś, abiudicare, iudicio alicui aliquid adimere*': Steczko manere debet in curiis eviterne, in quibus manet et ubi possidet... videlicet Zawadzycze et Nyevyeszcyno, istas sibi non abiudicavimus al. nye odschadzami 1443 *AGZ* XIV 81; Bratha zabyyąncz alybo blyszszego, w dzedzynye go czirzpyecz nye mayą, alyc... go cząnszczy thako zabythego y czczi odsądzdzaami *Sul* 16; Ipse Raphael capitaneus... domino episcopo... abiudicabat al. odsądzdal terram a bonis Radympna et adiudicavit bonis Ostrow 1472 *AGZ* XVIII 57.

(Odsądzić) Odsędzić, Otsędzić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* odsądzi *OrtMac* 97; *3. pl.* odsądzą *OrtBrRp* 71, 4. 72, 1, *OrtMac* 96. 97; ~ *inf.* otsędzić *ca* 1500 *Erz* 56; odsędzić *OrtBrRp* 61, 2; ~ *praet. 1. sg. m.* hodsądziłem *a.* hodsądziłeśm 1403 *Pozn* nr 811; *2. sg. m.* odsądziłeś 1472 *AGZ* XII 406; *1. pl. m.* -smy otsądzili 1412 *Pozn* nr 799; *2. pl. m.* odsądziliście XV *p. pr. SKJ* I 306; *3. pl. m.* odsądzili są XV *p. pr. SKJ* I 306; odsądzili 1389 *TPaw* III nr 1315, 1436 *TymWol* 44; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* odsądzony *OrtMac* 97; *f.* otsądzona 1400 *Pozn* nr 428; *n. pl. m.* odsądzeni *OrtMac* 112; ~ *inf. pass. sg. m.* być odsądzon 1491 *RKJŁ* VII 58.

Znaczenia: **1.** '*wyrokiem sądu pozbawić kogoś prawa do czegoś, abiudicare, iudicio alicui aliquid adimere*': Si formaliter diiudicauerunt odsandzili, hoc nobis remittatur 1389 *TPaw* III nr 1315; Iacom sandzil Tuleczskø s włodarzem Boguszem o zapust y *hodsødzilemsm yø 1403 *Pozn* nr 811; Jacosmy otsandzili dwe krziwne y sz⟨eś⟩cz scoth karczemnich[i] pyenødzi 1412 *ib.* nr 799; Boxa... proposuit... contra... dominam Szeczska, quod sibi hominem abduxisset... Et cum hoc domini [hoc] abiudicaverunt al. odsandzyli, quia talis materia non habet partem iuris neque iudicii 1436 *TymWol* 44; Pytala, acz ona nye gest blysza ku dokonanyv, nyszlyby yą kto mogl odszandzycz albo odczysznącz *OrtBrRp* 61, 2; Tu abiudicasti al. odsządzylesz tres sexagenas Iohanni pene, que sibi venire debuit super laborioso Olczar 1472 *AGZ* XII 406; ~ *czegoś*: Iacom wtenczasz szedzal na sandze ot woyewodi, kedi Smichna otsandzona poszasznich penadzy 1400 *Pozn* nr 428, *sim. ib.*; Kyedy kogo odszadzą czczy, mayaly mu szaszye dacz prawo myeszkye? *OrtMac* 96, *sim. OrtBrRp* 71, 4; Ma-ly thesz then czo raczczam pokupycz, kogo pan dzyedzyczny odszadzy czczy? *OrtMac* 97; Gynny szą beszmyerny ludze y neszprawny, ysz myrv nygdzye nyc maya, yako szą osządzeny na szmyercz y czczy odsządzeny, yako tho banthowany *ib.* 112; ~ od *czegoś*: Iesliby ktho sz nasz... themv szie chczial przeczywycz..., thaki ode czczy... ma bycz odssąndzon 1491 *RKJŁ* VII 58; ~ *coś*: Kyedy pan dzedzyczny... kogo przed szwemy ludzmy... osządzy ku szmyerczy..., albo ysz szwe gymyenye straczy przy thym ystem prawye, szlowye, ysz mu gye odsządzą *OrtMac* 97, *sim. OrtBrRp* 72, 1; Dzyedzyczthwo othszadzycz exheredare *ca* 1500 *Erz* 56; ~ o *coś*: Gyesth⟨li⟩ o tho odsządzony czlowyek thesz czo raczczam przepadl, albo ma-ly gym tesz czo przepascz, czyly nye ma? *OrtMac* 97.

2. '*wydać skazujący wyrok, potępić, skazać, aliquem condemnare, damnare, sontem esse declarare*': Filii Israel, non iudicantes neque quod verum est cognos⟨c⟩entes condemnastis, odsądzyliscze, filiam Israel (Dan 13, 48) XV *p. pr. SKJ* I 306; Credidit eis omnis multitudo, quasi senioribus et iudicibus populi, et condempnaverunt *odsudzyly są eam ad mortem (Dan 13, 41) *ib.*; Popadnø starsi myasta tego møza y byczvyø gy a *odsødzi gey ('go') sto zawazy srebra (condemnantes insuper centum siclis argenti), ges to da otczv dzewczemv, ktorøs to gest ganbil *BZ* Deut 22, 19; Domini pro tribunali residentes... decem marcas... adiudicaverunt al. *odsandzyla pro homine, qui decollatus est 1455 *TymSąd* 26.

Odsędzić *cf.* **Odsądzić**

Odsichmiast, Otsichmiast '*od tej pory, od tej chwili, od tego czasu, odtąd, abhinc, exinde*': *Takacz vøcz on czesarsz othsichmasth ne dalcy szø gest on bil czeszarzem svacz *Gn* 5b; Gdis szø svich grechof spouedamy, vøcz othsichmasth mamy szø gich varouacz *Gn* 14b.

Odsiec '*odciąć, cięciem oddzielić jedną rzecz od drugiej, abscidere, amputare*': Ille... violenter reseravit et repercussit al. odszyekl y odbyl seras al. zamky y kłothki circa ortos ipsius (1481) 1491 *AKPr* V 376.

Odsiecz '*przyjście z pomocą oblężonemu wojsku, miastu, twierdzy, zbrojna pomoc, subsidium, suppetiae*': Rex Marco..., si rex Hungariae castrum eius... obsidione cinxerit, praesidium al. odszyecz... dare promittit 1472 *Matr* I nr 827.

Odsiedzieć '*pozostać na gospodarstwie kmiecym przez czas określony umową celem odpracowania, odrobienia zobowiązań, in fundo cme-*

thonis per aliquod tempus pacto constitutum remanere servitia debita absolvendi causa': Debet delaborare al. odszyedzecz ad quatuor annos 1418—75 *Zab* 512.

Odskazać '*odpowiedzieć, udzielić wyjaśnienia, respondere, interpretari, explicare*': Datur ad interloquendum ad colloquium proximum ad dominos: ⟨Causa⟩ inter Dobeslaum... et... Nicolaum... Et domini in colloquio *odsczazali 1417 *AKPr* VIIIa 141.

Odskoczyć, Otskoczyć '*skokiem, nagle się oddalić, resilire, absilire*': Przekorziznamy... dręczicz cyø bødø... y... wszelki, kto cyø vzrzi, odskoczi od cyebye (resiliet a te) *EZ* Nah 3, 7, *sim.* 1471 *MPKJ* V 114; Wstraczycz szyą vel othskoczycz resilire *ca* 1500 *Erz* 56.

Odsłanie *cf.* **Odesłanie**

(Odsłonić) Otsłonić '*odkryć, usunąć osłonę, detegere, develare*': Detegere othkrycz, othslonycz *ca* 1500 *Erz* 56.

Odsłonienie '*odkrycie, ujawnienie czegoś, actus et effectus aliquid aperiendi, revelandi*': Nam expectacio creature reuelacionem, odszlonyenya, obyawyenya, filiorum dei especta[n]t (Rom 8, 19) XV *med. SKJ* I 96.

Odstać, Otstać *formy*: *imper. 2. pl.* odstanicie *MW* 38a; ~ *inf.* otstać XV *ex. PF* V 24; odstać XV *ex. PF* V 24; ~ *praet. 2. sg. m.* -ś otstał 1437 *Pyzdr* nr 1132; *3. sg. m.* odstał *Rozm* 761; *f.* odstała *Rozm* 106; *3. pl.* otstali *ca* 1500 *Erz* 56; *m.* odstali *ca* 1450 *PF* IV 571, *Rozm* 445; ~ *condit. 3. sg. m.* by odstał *OrtMac* 143.

Znaczenie: '*odłączyć się od kogoś, opuścić kogoś lub coś, porzucić kogoś, odejść od kogoś, relinquere, deserere aliquem vel aliquid, abscedere, desciscere ab aliquo*': Yakom ya thobye konya nye wszal, ktorim czy dal za slusbą tedy, kyedisz ote mnye [o] othstal 1437 *Pyzdr* nr 1132; Litoscivi nye odstaly od nyego *ca* 1450 *PF* IV 571; Gesthlyby kto byl ('bił') szlugą czyyego..., thedy on, ktory go byl, ma popelnycz on nyedostatek, yako myal szluzaczy. A gyeszthly przesz przyczyny [a] on szluga by odstal, oną szluszbą, ktorą myal dacz pan, on, ktory byl, ma yą zaplaczycz *OrtMac* 143; Odstanicze ode mnie (declinate a me Psal 118, 115, *Fl*: otstøpicze, *Pul*: odstępczye), zloscziwi! *MW* 38a; Herod... to wszvye od dzyewky, ktorasz rozgnyevavszy szye y odstala od svego pana (per ancillam iracunde a domina sua recedentem) *Rozm* 106; Vyelye Zydov odstaly od ych pospolstwa (multi propter illum abibant ex Iudaeis) a przyschedwschy vyerzyly przez mylego Iesucrista *ib.* 445; Movy thu Beda, yze davno Iudasch odschtal od mylego Iesucrista *ib.* 761; ~ Odstacz od pyrzwey rzeczy destare XV *ex. PF* V 24; Othstacz restare *ib.*; Deffecerant othstapyly albo othstaly *ca* 1500 *Erz* 56.

Odstajać, Otstajać '*opuszczać, porzucać, deserere, relinquere aliquem*': Otstayøczi recidivantes XV *in. R* XXIV 67; Pomocznyk moy yesz ty, nye odstay mye (ne derelinquas me, *Fl*: ne ostaway me), ny odrzuczay mye, boze zbawyczyelyu moy! *Pul* 26, 15.

Odstawić *cf.* **Odstawiony**

Odstawiony '*odstający, tu o wargach*: *wydatny, prominens, eminens*': Vargy (*sc.* Marii) byly tvnyone (*pro* rvmyone *?*), nye myąszyste, alye malyvtko odstavyone (rubicunda labia fuerunt, non carnosa, modicum tumentia) *Rozm* 21.

Odstąpać, Otstąpać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* odstąpaje 1443 *AGZ* XI 227, 1446 *ib.* 290; *3. pl.* odstąpają *Fl* i *Pul* 72, 26; ~ *imper. 2. sg.* odstąpaj *Fl* i *Pul* 37, 22, *Pul* 26, 14; *2. pl.* otstąpajcie *Fl* 138, 18; odstąpajcie *Pul* 138, 18; ~*part. praes. act. adv.* otstąpając *ca* 1428 *PF* I 488; odstąpając 1446 *AGZ* XI 267; *adi. i. pl. m.* odstąpającymi *Fl* i *Pul* 118, 118; ~ *praet. 1 sg. m.* odstąpał jeśm *Pul* 118, 157.

Znaczenia: **1.** '*odchodzić, oddalać się, usuwać się, abscedere, discedere, secedere*': Ne ostaway me, gospodne bosze moy, any odstøpay (ne discesseris) ode mne *Fl* 37, 22, *sim. Pul*; Zgubil ies wszistky, gisz *odstopaiø od czebe (qui fornicantur abs te, *Pul*: czyebyc odstøpayø) *Fl* 72, 26; Møszowe krwy, otstøpaycze (declinate, *Pul*: odstøpaycze) ode mne! *Fl* 138, 18; Nye odwraczay lycza twego ode mnye, nye odstąpay (ne declines, *Fl*: ne odchilay se) w gnyewye od slugy twego *Pul* 26, 14; ~ Wzgardzal ges *wszech odstøpayøczymy od prawod (discedentes a iudiciis, *MW* 38b: *odstampoiąncze od zandow) twogych *Fl* 118, 118, *sim. Pul*; Od szwyadecztw twoych nye odstøpal yesm (non declinavi, *Fl*: ne støpał gesm) *Pul* 118, 157.

2. '*zrzekać się czegoś, rezygnować z pretensji do czegoś, renuntiare, cedere aliqua re*': *Othstopayoncz resignans *ca* 1428 *PF* I 488; Mal, scultetus, de ibidem iam recedit al. odstampaye a iure suo Theutunico 1443 *AGZ* XI 227; Ad que omnia Andreas consensit, a iure suo Theutunico recedendo al. odstampayancz prawa swego nyemyeczkego 1446 *ib.* 267; Si non solveret, tunc woyewode domum suam in Sanok... eternaliter recedit al. odstampaye *ib.* 290.

(Odstąpić) Odstępić, Otstępić *formy*: *praes. ind. 3. pl.* otstąpią XV *in. R* XXIV 70, XV *med. R* XXII 245; ~ *imper. 2. sg.* odstępi XV *p. post. PF* V 8; odstęp *EwZam* 306; *3. sg.* otstęp *BZ*

Jos 24, 16; *2. pl.* otstępicie *Fl* 118, 115; odstępcie *Fl* i *Pul* 6, 8, *BZ* I Reg 15, 6, *Pul* 118, 115, *Rozm* 284. 379; *3. pl.* otstępcie *Fl* Ann 5, XV *ex. MPKJ* II 325; ~ *inf.* otstępić 1394 *HubeZb* 70, 1405 *ib.* 106, *ca* 1500 *Erz* 56; odstępić 1417 *Pyzdr* nr 487, 1440 *StPPP* II nr 2810a, 1443 *AGZ* XI 217, *BZ* I Mach 2, 15, *OrtBrRp* 78, 1, *OrtMac* 105, *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* -m otstąpił 1487 *ZapWarsz* nr 1620; *3. sg. m.* otstąpił jest *BZ* Gen 18, 33; otstąpił 1430 *Pozn* nr 1379, 1436 *AGZ* XI 104, 1453 *AGZ* XII 229; odstąpił 1432 *AGZ* V 68, 1432 *AGZ* XI 71, 1440 *ib.* 163, *etc. etc.*; *f.* otstąpiła 1421 *Czrs* 252; odstąpiła *Gn* gl. 161a, 1401 *KsZPozn* nr 621, 1404 *SKJ* III 195, 1426 *KsMaz* II 2498, *etc.*; *3. pl. m.* otstąpili są 1430 *AGZ* V 64; są odstąpili *Rozm* 63; otstąpili *BZ* Judith 5, 19, *ca* 1500 *Erz* 56; odstąpili 1441 *AGZ* XI 185, 1443 *AcPosn* I 95, 1456 *ZabUPozn* 112, 1462 *AGZ* XI 487, 1467 *AGZ* XVI 43; ~ *plqperf. 3. pl. m.* byli odstąpili *Rozm* 195. 682; ~ *condit. 3. sg. m.* (-)by odstąpił *BZ* I Mach 2, 19, *OrtMac* 36. 105, *OrtVrtel* 119, *MW* 2a; *3. pl. m.* -by odstąpili *OrtMac* 105; ~ *part. praet. act. adv.* otstąpiw 1415 *ArchTerBiec* Ia 27, 9; otstąpiwszy 1399 *HubeSąd* 102, *BZ* Neh 9, 26; odstąpiwszy 1434 *ZapWarsz* nr 449, *OrtMac* 36, *OrtVrtel* 119, *Rozm* 50. 826.

Znaczenia: **1.** '*odejść, oddalić się, usunąć się, abscedere, discedere, secedere, abire*': Nunquam ab eo excubitauit ne odstøpila *Gn* gl. 161a; Sicut tenebre fugiunt otstøpø XV *in. R* XXIV 70; Otstøpyl gest pan bog (abiitque dominus), gdisz gest przestal mowycz ku Abrahamowy *BZ* Gen 18, 33; Quod desistant, odstąpyly, ab hoc errore 1456 *ZabUPozn* 112; Paknyali strona... kv sądv nye stala... any przez syą, any przez posla, tedy gyszczczowy kazą odstąpycz (adversa pars praesens de audiencia removeatur) *Dział* 13; Gdyby nyekto byl pozwan..., a ten to nye stanye, tegdy... na trzeczem rokv ma bycz zdan a powodowy ma bycz przysądzona... d[r]zerszawa..., a sąmpyercza yvsz ma odstąpycz y straczycz (dictus reus decernatur et pronuncietur cecidisse, *Sul* 32: samperzs skazan ma bicz y wirzeczon othpadnącz) *ib.* 20; Odstampycz apostotare (initium superbiae hominis apostatare a deo Ecclus 10, 14) 1471 *MPKJ* V 80; Boga proszmy,... abi bylli ('były') cziste wnatrznoszczy szercza y bi odstąpil gnyew *MW* 2a; Odstanpy apage! XV *p. post. PF* V 8; Othstapyly albo othstaly deffecerant *ca* 1500 *Erz* 56; Potem anyol odstąpyl (angelus abscendit) *Rozm* 42; Tako odstąpywschy (*sc.* Gabryjel) y przyschedl kv anyelskym korom z vyelykym veselym *ib.* 50; ~ *kogoś, czegoś*: Czy cyrpyą przeczywnoscz, gisch swey dobre woley nye odmyenyu ani vmislu otstąpyą XV *med. R* XXII 245; Gdyby czlowyek byl rayczą y przyszyagl... a then raycza by odsthapyl radszkyego prawa (*OrtVrtel* 119: a then radcza by odstąpyl radzecz y prawa),... czo then za tho ma czyerpyecz? *OrtMac* 36; Gdyby... then raycza, odsthapywszy radzyecz, przysthapyl k szwemu przyyaczyelowy naprzeczywko rayczam..., then ma pokvpycz podlug... myeszkyego wye⟨t⟩krza *ib.*, *sim. OrtVrtel* 119; Z daleka naslyadoval (*sc.* Jan Jesusa) a vschakoz yego nye odstampyl *Rozm* 665; ~ od *kogoś*, od *czegoś*: Odstøpcze ode mne (discedite a me, *Pul*: odstempczye) wszitcy, gisz czinicze lichotø *Fl* 6, 8, *sim. Rozm* 284. 379; Otstøpicze ode mne (declinate a me, *Pul*: odstępczye), zglobiwy! *Fl* 118, 115; Odpowye lyvd rzekøcz: Odstøp to od nasz (absit a nobis), abichom... slvzili bogom czvdzim *BZ* Jos 24, 16; Odidzicye a odstøpcye y *odalcye syø od Amalecha (recedite atque descendite ab Amalec)! *BZ* I Reg 15, 6; Otstøpywszi ot cyebye (recesserunt a te) rzucyly twim zakonem za swe zadki *BZ* Neh 9, 26; Kaialy syø zaluiøcz, ysze otstøpyly (se recessisse) ot sluszbi pana boga *BZ* Judith 5, 19; Przisly sø tam..., abi przipødzily ti, gysz to bily vcyekly do myasta Modin, obyetowacz a zaszegacz kadzidlo a od zakona boszego odstøpycz (a lege dei discedere) *BZ* I Mach 2, 15; Abi *odstopyl kaszdi od sluszbi zakona oczczow swich (ut discedat unusquisque a servitute legis patrum suorum) *ib.* 2, 19; ⟨G⟩dy geden drugego przeprze sadownye a zdadzą gy vynnego,... ten od sądv nye ma odstąpycz (de iudicio prius non recedat, *Sul* 22: z sandv pyrwey nye wynicz), alysz dosycz vczyny *Dział* 8; I odstapyl od nyey (discessit ab illa Luc 1, 38) angyol *EwZam* 289, *sim. Rozm* 7. 50. 197. 769; Odstap ode mnye (exi a me Luc 5, 8), bo czlovyek grzeszny yestem *EwZam* 306; Othstapycz oth schlache⟨t⟩noscz *ca* 1500 *Erz* 56; Bocz vydzyala lyvd zydowszky placzącz, yze szą odstąpyly od boga *Rozm* 63; Natenczass anyely byly odstąmpyly na stroną od Iesucrista, kyedy y kvszyl schatan *ib.* 195; Yze nyyednego (*sc.* zwolenika) przy ssobye ny myal, bo byly vschyszcy od vyary odstampyly *ib.* 682; Kako tez pokornye pokląkl (*sc.* Jesus) odstapyvschy od slupa *ib.* 826, *sim. ib.*; ~ z *czegoś*: Otstøpcze stare z vst waszych (recedant vetera de ore vestro 1 Reg 2, 3, *Pul*: wypøczcze) *Fl* Ann 5, *sim.* XV *ex. MPKJ* II 325.

2. '*zrezygnować z pretensji do czegoś, zrzec*

się czegoś, ustąpić coś komuś, cedere, concedere aliqua re, renuntiare alicui rei': *czegoś*: Katusza... fecit concordiam cum suis pueris... otstøpiwszy wdowego stolcza 1399 *HubeSąd* 102; Jako prawye od⟨s⟩tampyla stawu a po odstampyenyv ne brala penandzi od Jaschka 1404 *SKJ* III 195; Wzøwszy dwanaczcze grziwen, oczczisni y maczerzini ymala othstøpicz 1405 *HubeZb* 106; Czszo Pyotrasz myal... odstampycz swoye czøsczy rancoyemstwa w Byeganowye swemu bratu 1417 *Pyzdr* nr 487; Vichna... coram judicio defalcauit al. othstøpyla sui proprii dotalicii al. posaga... Nicolao 1421 *Czrs* 252; Iaco mnye Hanka odstanpila syedmi corcy rszi za oborne 1426 *KsMaz* II nr 2498, *sim. ib.*, *sim.* 1453 *AGZ* XI 387; Jyandrzil othstapyl strycwisny vecugiscze 1430 *Pozn* nr 1379; Jaco Dorothca, odstampiwszi swego prawa, dala dzewce dwadzescya kop posagu a ti ya obranczil 1434 *ZapWarsz* nr 449, *sim. ib.*, Gdyby kthory czlowyek w dalekych... szyemyach byl a... dokaze thego,... y tesz on blyszy themu przyrodzony vmarlemu, y przypowyedzyal szye k themu gymyenyv, muszylyby yescze yego gyemu odstąpycz *OrtMac* 105, *sim. OrtBrRp* 78, 1; Ten to wszdy ma gymyenye tho vpewnycz stoyaczym gymyenym, aczby kthory blyszy przyrodzony przyszedl, aby mu go tesz odstąpyl. A bądąly rowno blyszy temu vmarlemu, thedy weszma rowno dzyal thego gymyenya a kaszdy sz nych ma to vpewnycz stoyaczym gymyenym, ysz, gdyby kthory blyszy przyszedl, aby mu go odstapyly (*OrtBrRp* 79, 2: aby mv tego stampyl) *OrtMac* 105; Petrus et Leonardus... recesserunt bona sua hereditaria al. odstąpyly dzalw swego in Mrochow... Katherine 1467 *AGZ* XVI 43; Katherina... recognovit, quia perpetue recessit al. odstapila dotem et dotalicium al. vyana gy possagu... Petro viro suo 1480 *AGZ* XVIII 211; Jakom ya nye othsthapyl prawa swego prusskyego, gdym ranczyl pyenyadze za Pyotrha 1487 *ZapWarsz* nr 1620; ~ odstąpić laski '*zrezygnować z żądania wyjaśnienia od sędziego co do wydanej przezeń uprzednio decyzji, appellatione, quae «corylus» vel «laska» vocabatur, cedere*': Iam nolo recedere al. odstampicz *łąsky, quia iam tecum feci przą 1443 *AGZ* XI 217; ~ *od czegoś*: Kegdibi Berwold dal pøczdzeszøt grziwen, tegdibi mal Yanek ote wszego *otstopicz 1394 *HubeZb* 70; ~ *bez polskiego kontekstu*: Bydkowska recessit vlg. odstapila a suo dotalicio et donacione 1401 *KsZPozn* nr 621, *sim.* 1477 *StPPP* IX nr 873; Condescendit vlg. otstapiu 1415 *ArchTerBiec* Ia 27, 9; Iohannes, Nicolaus et Martinus... discesserunt al. othstąpili są predictam villam Sichow sibi (*sc.* Iohanni) 1430 *AGZ* V 64; Omnino a toto recessit vlg. odstąpyl 1432 *ib.* 68; Petrus... cessit al. odstampil debitum triginta marcarum 1432 *AGZ* XI 71; Racione quinquaginta marcarum, a quibus discessit al. othstompyl 1436 *ib.* 104; Georgius... bona hereditaria... Paulo... cessit propinquitate al. b⟨l⟩iskoszą odstampyl 1440 *ib.* 163, *sim. ib.* 170; Cristinus hereditates suas... Katherine... perpetualiter resignare al. odsthąpycz debuit 1440 *StPPP* II nr 2810a; Iacobus et Michael... eciam propinquitatem eorum uxo[ra]rum cesserunt al. odstampyly 1441 *AGZ* XI 185; Paulus... resignavit al. *oczthøpyl... Iohanni... villam 1442 *ib.* 186; Qui... propinquitatem ipsorum uxo[ra]rum cesserunt al. *oczthapili *ib.*; Omnes... accesserunt al. odstampily censum persessum 1443 *AcPosn* I 95; Iacobus... odstampil villam 1445 *AGZ* XI 251, *sim. ib.* 254, 1446 *ib.* 265, 1447 *ib.* 304, 1448 *ib.* 318. 326, 1452 *ib.* 378; Bilina stal et Spicznik recessit al. othstąpil a propinquitate 1453 *AGZ* XII 229; Margaretha... Dobeslao... contulit et condescendit al. odstampyla medietatem collacionis ecclesie... in Denow 1462 *AGZ* XI 471; Syemon et Hricz ipsi Nicolao resignaverunt, dederunt et assignaverunt al. wszdaly y odstąpily *ib.* 487; Anna... sui dotalicii... discessit al. odstąpila 1464 *AGZ* XVI 13.

Odstąpienie, Otstąpienie 1. '*zrzeczenie się, ustąpienie, cessio, renuntiatio*': Jako prawye od⟨s⟩tampyla stawu a po odstampyenyv ne brala penandzi od Jaschka 1404 *SKJ* III 195; Anna... constituit Iacobum opyekalnykyem scultetum... na odstapyenye... Zawyssio... super sculteciam in Sagorzany 1463 *StPPP* IX nr 586; Dorothea... constituit in suum verum... procuratorem nobilem Thomam... ad discessionem al. kv odstąpyenyv reformacionis sue, quam habet a... marito suo 1490 *ib.* nr 1019.

2. '*oddzielenie się, odłączenie, odpadnięcie, discessio, separatio*': Otstampyenye (*war. lub.*: odstąpyene) discessio (II Thes 2, 3) 1471 *MPKJ* V 130.

Odstęp '*zrzeczenie się, ustąpienie, cessio, renuntiatio*': Tutor constituit procuratorem cause sibi collate... ad resignandum et recedendum al. na odstamp scultecie in Brzyszka 1471 *StPPP* IX nr 831, *sim. ib.* nr 832; Nicolaus... scultetus de Nyepla posuit testimoniale iuratis, quomodo non potuerunt invenire recessum seu resignacionem al. odstapu patrimonii nec matrimonii vxoris eius... in actis iudiciariis 1475 *ib.* nr 861; Lvdimyllą... constituit suum verum

ac legitimum tutorem, nobilem Stanislavm... ad resignandum et ad recessum al. na odstąp 1476 *ib.* nr 866.

Odstępić *cf.* **Odstąpić**

Odstępować, Otstępować *formy*: *praes. ind. 3. sg.* otstępuje 1441 *AGZ* XI 186, 1466 *ZapMaz* 58, 1495 *AGZ* XVI 420; odstępuje 1440 *AGZ* XIII 97, 1441 *ArchSław* II 162, 1443 *AGZ* XII 113, 1455 *AGZ* XI 406, 1460 *ib.* 447, *etc.*; *3. pl.* odstępują *Dział* 47, *Rozm* 228; ~ *part. praes. act. adv.* odstępując *OrtBr* VII 571, *OrtMac* 76, 1461 *AGZ* XI 459; *adi. g. pl. m.* odstępujących *MW* 119a; ~ *inf.* odstępować *Naw* 150; ~ *condit. 3. pl. m.* -by otstępowali *BZ* II Par 34, 33.

Znaczenia: **1.** '*odchodzić, oddalać się, usuwać się, abire, discedere, secedere*': Jozias... przikazal wszitkim..., abi sluszily panu bogu swemu... a nye otstøpowaly ot pana boga (non recesserunt a domino deo) oczczow swich *BZ* II Par 34, 33; O ochlodzenye moye, nye raczyz odsthapowacz, alye raczy sze mna osthacz! *Naw* 150; A czy ode mnye odstąpvyą (de me recedent), ktorzy mye svoyma oczyma vydzyely *Rozm* 228; ~ Wzgardziles wszitki *odstampoiąncze od zandow (discedentes a iudiciis Psal 118, 118, *Fl* i *Pul*: odstøpayøczymy od prawod) twogich *MW* 38b; ~ '*wstrzymywać się, abstinere, se continere*': Bo gdy sądza vkazuge sprawiedlywoscz, tedy wsporcze odstąpvyą od pothwarzy (abstinebunt a calumniis litigantes, *Sul* 63: wsdzirza szą oth pothwarzy prawyączy) *Dział* 47.

2. '*rezygnować z pretensji do czegoś, zrzekać się czegoś, ustępować coś komuś, cedere, concedere aliqua re, renuntiare alicui rei*': *czegoś:* Barbara... recognovit, quomodo resignavit al. odstapwge maczerzysni swogey... Stephano 1443 *AGZ* XII 113; Thedy moze thy to pyenyadze *trzy szady opowyedzyecz nye odstapuyacz gych *OrtMac* 76, *sim. OrtBr* VII 571; Martha... eciam recessit a suo dotalicio al. swego wyana odstampvye 1460 *AGZ* XI 447; ~ *bez polskiego kontekstu*: A suo iure recedit al. *odstampoye et debet coram iudicio Theutunicali respondere 1436 *AGZ* XI 111; Michael... villam resignat al. odstapuye in evum 1440 *AGZ* XIII 97, *sim.* 1478 *StPPP* IX nr 894, 1489 *AGZ* XVI 219; Dorothea per presentes condescendit al. othstapuye omnia bona 1441 *AGZ* XI 186; Katherina... recedit al. odstąpvgye ab omni suo iure dotis et dothalicii al. opprawy 1441 *ArchSław* II 162; Raphael... dimisit al. odstampuye bona, que tenuit,... Nicolao 1455 *AGZ* XI 406; Margaretha... districtum suum... recedendo al. odstempwyøcz recognovit 1461 *ib.* 459; Johannes... suum ius pruskye recedit al. othstapuye, sed debet respondere coram iudicio terrestri 1466 *ZapMaz* 58; Thomas..., tutor... Dorothee..., sicut plenipotens abscedit al. odstąpvye et mortificat reformacionem predicte domine..., quam habet in predictis sculteciis 1490 *StPPP* IX nr 1022; Harczky recedit al. othstapuye suum ius supremum, quod habet in Denow 1495 *AGZ* XVI 420.

3. *corruptum pro* obstępować '*otaczać, ściśle przylegać, oblegać, circumdare, circumstare*': Nye bacz se banda tisszącza luda odstampuyąnczich (*Fl*: ostøpaiøcych, *Pul*: obstøpayøczych) mnye (non timebo milia populi circumdantis me Psal 3, 7) *MW* 119a.

Odstręczca *cf.* **Straćca**

Odsuć 1. '*odgraniczyć posiadłość ziemską przez usypanie kopców, novos tumulos, qui agrorum fines designent, struendo agros quosdam disterminare*': Quam... hereditatem volentes in suis metis... plenius fore cognitam..., ipsam... gadibus... al. kopcami... a graniciis Malenino... usque ad granicies... Ruchoczino... effodere vlg. odsuc mandavimus (1399) 1795 *KodWP* III 724; Peczna yest ossobna dzedzina, nisz Gilowecz i copczi oth Gilowcza odsutha 1409 *Piek* VI 385.

2. '*usypać powtórnie, iterum aliquid fundendo struere*': Habuit (*sc.* Iohannes) metas resipare vlg. odsucz 1423 *AKPr* VIIIa 158.

Odsypać, Otsypać 1. '*odgraniczyć posiadłość ziemską przez usypanie kopców, novos tumulos, qui agrorum fines designent, struendo agros quosdam disterminare*': Yacom ya ne mal sz Tomassem smowi medzi Puchalami granicz othsipacz 1413 *KsMaz* I nr 1940, *sim. ib.* nr 1940a; Sasinus... tenetur dimensurare medietatem istius terre, quam Dunda othszethw y othsipal iure graniczami 1424 *KsMaz* II nr 303; Barthosius erexit al. odsypal Gandky od Skrzynek, od tego copcza asz do pątego wągelnego 1426 *Pozn* nr 1219; Omnia prata..., que... Johannes et Nicolaus... absippaverunt al. vgyechali y othsippaly, idem... Felician cum suis incolis falcastrabit 1496 *LubPodk* 119.

2. '*usypać powtórnie, aliquid iterum fundendo struere*': Judicium decreuit, quod Johannes... aquam, quam de antiquo meatu al. z ssamicze eduxit, debet reddere viceuersa in anticum meatum ipsius aque et aggerem ressipare al. odssipacz 1446 *StPPP* II nr 3250.

(Odszczepić) Otszczepić '*odciąć, oddzielić, odłączyć, abscidere, seiungere*': Abscindere othczyacz, othsczepycz *ca* 1500 *Erz* 56.

Odszczepieniec, Otszczepieniec '*odstępca religijny, nieprawowierny, heretyk, kacerz, haereticus, apostata*': Otszczepenecz *ca* 1450 *PF* IV 576; In scismati⟨ci⟩s otsczepenczach 1461—7 *Serm* 99r; Auctoritate appostolica... (*sc.* prohibetur Eucharistiam dare) hereticis, cace⟨r⟩z, odscepe⟨niec⟩z XV *p. post. R* XXIV 94; Othsczepyenyecz scismaticus *ca* 1500 *Erz* 56; ~ '*odstępca od falszywej wiary, nowo nawrócony, qui fidem falsam deseruit, proselytus*': Prozelitus vlg. odscz⟨e⟩pyeny⟨e⟩cz 1453 *R* XLVII 350.

(Odszemrać) Otszemrać '*mówić coś przeciwko komuś, słowami się sprzeciwiać, buntować się, fremere, aliquid contra aliquem dicere*': Nec rebeliset ei otszemracz XV *p. pr. R* XVI 347.

Odświęcić '*wyłączyć ze społeczności świętych, przekląć, exsecrari, devovere*': Execratis vyobczovanym aut *odswyanczenym (*war. lub.*: execratis wyobczowanym, id est extra sanctitatem constitutis odswyaczonych aut odswyaczonym; timidis autem et incredulis et exsecratis et homicidis et fornicatoribus... pars illorum erit in stagno, ardenti igne et sulphure Ap 21, 8) 1471 *MPKJ* V 138.

Odtąd, Ottąd 1. *w wyrażeniach dotyczących miejsca*: **a.** '*z tego tu miejsca, stąd, inde, ab (ex) hoc loco*': Uczynyl bil pan bog ray rozkoszy... a rzeka... ktorasz szø ottød (inde) we cztyrzi promyenye dzely *BZ* Gen 2, 10; Ottød poydze (inde transgrediens, *sc.* Abram) przeczyw wschodu sluncza ku gorze Betel *ib.* 12, 8; Tedi gdisz wstały ottød (inde) czy møszowye, obroczyly swoge brzemyena przeczyw Sodomye *ib.* 18, 16; Ottød was zbyerzø (inde congregabo vos) y wvyodø w myasto, gezem zwolyl *BZ* Neh 1, 9; Odthand schedl[em] (*war. lub.*: odiath syedl) profectus inde (profectus inde Abraham in terram australem Gen 20, 1) 1471 *MPKJ* V 10; Ex regione odthand (et abiit, *sc.* Agar,... e regione procul Gen 21, 16) *ib.*; Tym..., czo goląbyce przedavaly, rzekl: Vezmyczye to odtąd (auferte ista hinc Jo 2, 16), a nye czynczye domv oycza mego domv kvpyeczkyego *Rozm* 210, *sim. ib.* 449; A ydącz odtand, myly Yesus ⟨ujrzał⟩ drugye dwa braczyencza *ib.* 213, *sim. ib.* 314. 326. 328. 344—5. 347. 352; Vynydz, poydzysch odtąd (exi et vade hinc Luc 13, 31) *ib.* 419, *sim. ib.* 418; Vynydz odtąd (transi hinc Jo 7, 3), poydzysz do zydowskey zyemye *ib.* 430; Iudasch... vroczyl pyenyvdzye byskupom..., a schedschy odtąd do kosczyola..., obyeszyl szye *ib.* 768; ~ **b.** tam(o) odtąd '*z tamtego miejsca, stamtąd, illinc, ab (ex) illo loco*': Gydzi ku rodzynye mey, a tamo ottød (inde) poymy... Ysaakowy zonø *BZ* Gen 24, 4; Ale syø byerz do Mezopotamya, do domu Batuelowa..., a tam odtąd poymy (accipe... inde) zonø sobye *ib.* 28, 2; Poslal gi do Mezopotanyey, abi tam odtød (inde) zonø poyøl *ib.* 28, 6.

2. *w wyrażeniach dotyczących czasu* '*od danej chwili, od momentu, o którym mowa, abhinc, ab hoc tempore*': Gotow iest stolecz twoy, bosze, odtød (ex tunc) *Fl* 92, 3, *sim. Pul, MW* 124b; A kyedysch szye czass przyblyzal pana naschego Iesucrista, odtąd (exinde) szye vyecz poczęlo zamączenye... vody *Rozm* 256.

3. *w wyrażeniach dotyczących przyczyny* '*dlatego, ideo*': Y bil kruti lowyecz przed gospodzynem. Ottød gest przislo przislowye (ob hoc exivit proverbium), yako Nemrot kruti lowyecz przed gospodzynem *BZ* Gen 10, 9.

(Odtoczyć) Ottoczyć '*odsunąć, przenieść na inne miejsce, devolvere, amovere*': Pokolene moge otyøto gest y ottoczono gest (convoluta est Is 38, 12) ode mne yakoby przebytek pastvchow *Fl* Ez 3.

Odtrącić, Odtrącić się 1. '*zrzucić, pozbyć się czegoś, odrzucić, repellere, abicere*': Retrocedens dum fert vestigia cancer, hispida saxosis terga relisit, odtraczyl, aquis XV *p. post. PF* III 286; ~ Vstawiamy, aczby kto chczal o maszoboystwo kogo gabacz..., tedy to ma czinycz do trzech lath, nysz wynydą... od zabicza glowy. Aczlyby po trzech lyeczech chczal czynycz, tedi dawnoscz tho odtrączy (petenti... pro capite obstabit exceptio praesriptionis obiectus) *Dzial* 47.

2. odtrącić się '*wstrzymać się od czegoś, aliqua re abstinere, se continere*': Czastokrocz syą przygadza, ysze geden pylnyeyszy gest syebye obeszrzenya y syedlenya nysz drvgy..., dla ktorego obyczaya domownyk czastokrocz odtrączy syą (se subtrahit, *Sul* 53: wscząga szą) od bvdowanya y polepszenya swego gymyenya *Dzial* 45.

Odtrzymanie *cf.* **Otrzymanie**

Odtwarzać *cf.* **Otwarzać**

Odtworzyć *cf.* **Otworzyć**

Odtychmiast, Ottychmiast '*od tej pory, od tej chwili, od tego czasu, odtąd, abhinc, exinde, tunc, deinde*': Noghecz emisit kmethones... et ab isto, ottichmast, non fuit in posessione 1395 *TPaw* III nr 3621; Ottichmast w dzesandzi lat ranczil XII marcas... pro Zauissa 1396 *Zab* 537; Oland iest w dzerzenu *dedzini odtichmast, iaco list wysszedl 1399 *StPPP* VIII nr 8272; Otichcymasth nigednecz *czy any chualy szobe czynicz gest on bil ne dal *Gn* 2b; Wstawyami, abi interdicth troydzenni... othtichmyasth (extunc) a od nynyeszego czaszv przes kogokolye

nykake nye dzirzan *Sul* 5; Chczancz a vstawyayancz, abi othtichmyast (deinceps) wyekugystich czassow podlug nyzey popysanich thilko stathvt... *kaszdi sąndze... myeli sząndzicz *Sul* 6, *sim. Dział* 6, *sim. Sul* 24. 28, *Dział* 12; Skazvgemi othychmyast (extunc) themvsz dzyrzewczi... pelne prawo ymyecz thako nabythe *Sul* 36; Vstawyamy, abi nygeden othichmyast (deinceps, *Dział* 36—7: odtychmyast) zemyenyn nasz z czvdzozemczem... w naszem krolewstwye kostek nye gygral *Sul* 46; Vstawylismi..., ize ottichmyast taky poziczacz tyle schodi (*leg.* szkody) ot thakyego dlusznyka viczyąngnąncz ma, acz chcze *Sul* 103; Maya-ly gym pryszyasznyczy daley odthychmyasth (*OrtBrRp* 40, 1: othychmyąsth) szyedzyecz na prawye? *OrtMac* 45; Paknyali odtychmyast ktorego tako nyeposlusznego nam wydadzą (si tales amplius in nostro exercitu fuerint inventi) przez naszego komornyka..., konye tego ryczerza... przydawamy podkomorzemv *Dział* 8, *sim. ib.* 15; Chczem, aby odtychmyast (deinceps) nasze vbostwo nye zdradzono *ib.* 15, *sim. ib.* 32; Odthychmyast (dehinc) rozmaytymy byl vdrączon (*sc.* niemocami) *Rozm* 108; Kako myly Iesus odthychmyast (exinde) począł vkazovacz, yze myal vyelye czyrpyecz od Zydow *ib.* 363, *sim. ib.*; Nye *vrzyczye mye odthychmyast (amodo Mat 23, 39), alyesz rzeczeczye: Blogoslavyony, ktory przyschedł v ymyą boze *ib.* 419; Odthychmyast (exinde Mat 26, 16) Judasch schukal przygody, to yesth podobnego czaszv, kyedy by y mogl naydz *ib.* 512; Rzekl... Iesus:... Nye bąda pycz odthychmyast (amodo Mat 26, 29)... aze do... smartvychvstanya mego *ib.* 542; Poznalybyscze y oycza mego a othychmyast (amodo Jo 14, 7) poznaczye mye y onego *ib.* 562, *sim. ib.* 540; Tako myly Iesus odtychmyast trzech apostolov odlaczyl szyą tako daleko, yakoby mogl malym kamyenyem ręką rzvczycz *ib.* 596; Odthychmyast nye yest prze vass czass navky, ale czass sądą (*leg.* sądu) *ib.* 723; Herod s Pylatem odthychmyast (in ipsa die Luc 23, 12) byly sobye przyaczyele *ib.* 802.

Oduczynić *(?)* '*otworzyć, odemknąć, aperire, patefacere*': Quia talibus, qui sunt in statu innocencie, semper aperti, *odwczynonye, sunt celi XV *med. GlWroc* 39v.

Odumarczyzna *cf.* **Odumarszczyzna**

Odumarlszczyna '*opłata związana z objęciem spadku przez poddanego, spadek po zmarłym bezpotomnie kmieciu przypadający właścicielowi wsi, merces a subdito, qui possessionem quandam hereditate accepit, solvenda, possessio, quae emethone liberis carente ac mortuo terrae domino obveniebat*': Utifrueturque eadem villa cum omnibus utilitatibus..., cum obmortualibus al. z odvmarlsczynamy 1475 *AGZ* XII 364.

Odumarły *(o majątku, de possessione)*: **a.** '*pozostały po śmierci właściciela, qui a domino mortuo relictus est*': Vmrą-ly dzyeczy po szwym oyczv..., tedy gymyenye odvmrze na gych mathką... Tha mathka za zywotha s takym odvmarlym stoyaczym y gydaczym gymyenym moze czynycz y nyechacz, czo chcze, ale stoyaczego gymyenya odvmarlego (*OrtBrRp* 67, 2: ale gey takye odvmarle stoyacze gymyenye) nye moze oddacz besz przyszwolenya gey blyszszych przyrodzonych *OrtMac* 89—90, *sim. OrtBrRp* 67, 2; Moga-ly dzyeczy odvmarle gymyenye komv oddacz besz blysszych szwych? *OrtMac* 104; ~ **b.** '*pozostały po śmierci właściciela bez spadkobierców, qui domino mortuo sine herede iacet*': Hereditas obmortua vlg. dzyedzyna odvmarla albo puszcza przes dzyedzycza XV *ex. Zab* 526.

Odumarszczyzna, Odumarczyzna, Odumerłczyzna, Odumiarczyzna, Otumarszczyzna *formy*: *ac. sg.* odumarszczyznę 1474 *AGZ* XV 168; ~ *i. sg.* odumarszczyzną 1472 *AGZ* XII 345, 1473 *ib.* 354; odumarczyzną 1462 *AGZ* XII 277. 280, 1468 *ib.* 319; ~ *n. pl.* odumarszczyzny 1455 *AGZ* XIV 443; ~ *ac. pl.* otumarszczyzny *ca* 1470 *AGZ* XIX 346; ~ *i. pl.* odumarszczyznami 1462 *AGZ* XII 279, 1464 *ib.* 293; odumarczyznami 1475 *AGZ* XII 364, 1479 *AGZ* XV 510; odumiarczyznami 1457 *AGZ* V 200.

Znaczenie: '*opłata związana z objęciem spadku przez poddanego, spadek po zmarłym bezpotomnie kmieciu przypadający właścicielowi wsi, merces a subdito, qui possessionem quandam hereditate accepit, solvenda, possessio, quae emethone liberis carente ac mortuo terrae domino obveniebat*': Raczslawski debet... prout recepit in Vlicz *odomerlczyschno 1442 *AGZ* XI 191; Hriczko... fecit potentem iudicem... dare per ministerialem intromissionem et iam ipsum addidit in villam Zuchorzicze cum omni iure, censibus, conseminacionibus, odvmarsczisny 1455 *AGZ* XIV 443; Tres villas... cum... molendinis et eorum emolumentis, obmortuariis al. z odumiarczyznami ceterisque obvencionibus generaliter universis... donavit 1457 *AGZ* V 200; Capitaneus potens erit... dare intromissionem in villam Isakow cum omni iure, mortuariis al. odvmarczisną, powolowczisną 1462 *AGZ* XII 277, *sim.* 1461 *ib.* 269, 1462 *ib.* 280, 1468 *ib.* 319; Debet Ianussius Nicolao dare intromissionem in Losznyow... cum... bovariis al. powolowszysnami, mortalioniis al. odvmarszczysnami

1464 *ib.* 293, *sim.* 1462 *ib.* 279; Marcus... recepit de kmethonibus ibidem in Waszylow post kmethones derelicta al. othvmarsczyszny seu pusczynia..., videlicet in equis, peccoribus et peccudibus *ca* 1470 *AGZ* XIX 346; Petrus... debet tenere Vyrbow... cum omnibus proventibus..., ecciam recepcione boum al. s povoloszczyszną et emortaliciis al. z odvmarszczyszną 1473 *AGZ* XII 354, *sim.* 1472 *ib.* 345; Tu... duas villas... Margarethe inscriptas condescendere noluisti census, labores, tributa boum..., demissiones piscinarum, penas et emortua al. odvmarszczyzną... tibi Paulo approbando 1474 *AGZ* XV 168; Guntherus... Stanislao... debet dare intromissionem in quinque areas... in sua villa... cum mortaliciis al. z odvmarczysznamy 1475 *AGZ* XII 364, *sim.* 1479 *AGZ* XV 510.

Odumartek '*inwentarz zmarłego kmiecia zabierany przez właściciela wsi, res cmethonis mortui, quae domino terrae obveniebant*': Statuimus, quod nullus terrigena in terra Chelmensi amodo recipiat a kmethonibus suis mortalia vel morticinia al. odumarthkow, sed pueri seu propinqui debent recipere et convertere juxta ipsorum votum 1477 *PawSejm* nr 184.

Odumerłczyzna *cf.* **Odumarszczyzna**

Odumiarczyzna *cf.* **Odumarszczyzna**

Odumierać *(o majątku, de possessionibus)* '*przypadać komuś w spadku, hereditate alicui obvenire*': Woythowszthwo albo szoltyszthwo, czo gye czlowyek dzyedzyne kvpy albo ma, [albo] szpadnye albo odumyera (*OrtBr* VII 558: czso gye czlowiek w dzedzyczstwo kupy albo ma, tho spadugye y odmyera) yedno na maszką ręką, bo zenyszka thwarz nye moze szędzyą bycz *OrtMac* 75.

Odumór '*spadek lub jego część należąca się komuś z rodziny zmarłego, possessio vel possessionis pars quaedam, quae mortui affinibus iure hereditatis obveniebat*': Offka... recognovit, quia post mortem sui fratris Dobkonis Iassenski al. za odvmor sibi extat satisfactum, obligans se pro nichilo magis amovere in posterum 1443 *AGZ* XI 211.

Odumrzeć, Otumrzeć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* otumrze *Sul* 67; odumrze *OrtBrRp* 67, 1, *OrtMac* 89; ~ *praet. 3. sg. m.* otumarł 1442 *AGZ* XIV 58, 1457 *AGZ* XV 22; odumarł 1424 *SprTNW* VIII 2, 34, 1451 *AGZ* XIV 311, *OrtKal* 185, *OrtMac* 86, 1473 *ZapWarsz* nr 1404, 1492 *AGZ* XIX 407, 1495 *ZapWarsz* nr 1665; odumerł 1428 *ZapWarsz* nr 299, 1452 *ib.* nr 928; *f.* otumarła 1415 *Pyzdr* nr 391, 1420 *TPaw* VII nr 1571; odumarła *OrtBr* VII 569, *OrtMac* 74. 85. 86. 134; odhumerła 1462 *ZapWarsz* nr 1124; *neutr.* odumarło *OrtBr* VI 362, *OrtBrRp* 77, 3, *OrtMac* 85. 104; *3. pl. m.* otumarły *OrtBr* VII 560; odumarły *OrtMac* 86; *f.* otumarły *a.* odumarły 1484 *AGZ* XVI 396; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był odumarł *BZ* Judith 8, 7; ~ *condit. 3. sg. m.* -by otumarł 1438 *Pyzdr* nr 1181; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* odumart *OrtBrRp* 64, 3; *f.* odumarta *OrtCel* 5, *OrtLel* 234.

Znaczenia: **1.** '*umrzeć, mori, emori, obire*': Yakom ya nye pobral czinsow w Malochowye pany, k czemu bi prawo myala, gdzyeby yey mansz otvmarl 1438 *Pyzdr* nr 1181; Tu ultra arestacionem iniecisti te violenter cum Andrea, viro tuo, in curiam patris eius in Zolthanycze, ubi emortuus est al. odvmarl et ibi cum viro tuo recepisti equis, peccoribus et aliis rebus domesticis 1451 *AGZ* XIV 311; Jakom ja Katharziny nye wybiyal z domv, thamo gdze yey mąsz, moy oczecz, odvmerł, gwalthem 1452 *ZapWarsz* nr 928; Geyze to møz bil odvmarl w bogaczstwye wyelykem (cui vir suus reliquerat divitias multas) *BZ* Judith 8, 7; In Podyarkowo, ubi eum maritus suus importavit y othvmarl 1457 *AGZ* XV 22.

2. '*przez śmierć kogoś a. coś opuścić, pozostawić, aliquem vel aliquid morte relinquere, deserere*': Habeo priuilegia puerorum meorum, *quid me meus vir wlgariter odumarl 1424 *SprTNW* VIII 2, 34; Predicta domina debet manere in domo, in qua ipsam maritus ipsius in fine mortis *relinquid al. othvmarl 1442 *AGZ* XIV 58; O dzewkach, kedy ge ktho bądze myal alybo gych othvmrze (vel eas reliquerit), stany szą, yako y pirwey gest vstawy⟨o⟩no *Sul* 67; Yakom ya przyssethwschy s domv mąza mego, w kthorem myą odumarl, nye wzyąlam skrzynky rzecza kradzyebną 1473 *ZapWarsz* nr 1404; Jakosz thy mnye othbyla skrzinką y pobrala czepyecz... w domv, gdze mya masz odvmarl 1495 *ib.* nr 1665; ~ Jaco ta panczdzesanth grziwen ne visla sz Yacubowy oczczisny, czo gich Dorothca otumarla 1415 *Pyzdr* nr 391, *sim.* 1420 *TPaw* VII nr 1571; Hereditas obmortua dzedzina odvmarta uel pvsczina przez dzedzicza *OrtCel* 5, *sim. OrtLel* 234; Szyosztra... mey zenye... przed yey szmyerczya klucze k nyemu (*sc.* jimieniu) dala... a odumarla go nye w obronye yey mązą *OrtMac* 134, *sim. OrtBr* VII 569; Iako Helena my⟨a⟩la wyano w Radzykowye hy w nyem do ssmyrczy dobydlyla, ha rvszayaczego ymyenya odhvmerla 1462 *ZapWarsz* nr 1124; Olechna... recepit... quadraginta et quatuor florenos Ungaricales, quos ipse olim Iohannes... recbiit al. odvmarl

1492 *AGZ* XIX 407; ~ Jako v mne oczecz nye odumerl szedmi cop grosschy na Janovan czszancz (*pro* czanszcz) 1428 *ZapWarsz* nr 299; Thedy zostal po thym tho vmarlym dzyeczyączyv geden dom, czo gy odumarl na gyego mathką *OrtMac* 86, *sim. OrtKal* 185; Due puelle eorum bona matri sue otdvmarly 1484 *AGZ* XVI 396.

3. *(o majątku ruchomym i nieruchomym, de bonis mobilibus et immobilibus)* '*przypaść komuś w spadku, hereditate alicui obvenire*': Mathka szye przypythowala kv czaszcy tego dzyedzyczthwa, rzekacz ysz na mya odvmarla mey dzyewky czasez thego to szolthyszthwa (*OrtBr* VI 362: na myą odvmarlo they dzyewky tey cząszcy tego to szoltystwą) *OrtMac* 74; Vmarlo... dzyeczyą, a gyego czasez odumarla na maczyerz. Pothym tha nyewyasta zla za masz y dzyelyla szye szwem (*leg.* z swem) dzyeczyaczyem y sz gyego opyekadlnykyem o wszyszthko tho, czo na nye odumarlo (*OrtBrRp* 64, 2: spadlo) od gyey dzyeczyączya *ib.* 85; A opyekadlnyczy mowyą, ysz korczak then odumarl (*OrtBrRp* 64, 3: odwmarth) na tho zywe dzyeczyą tey panyey vmarley *ib.* 86; Gedno dzyeczyą vmarlo po oyczv, a yego czasez odumarla na yego mathką *ib.*, *sim. OrtBrRp* 64, 4; Vmarla tha zona pyrwey nyszly thy pyenyadze zaplaczony, yusz mowyą przyrodzony thych dzyeczy, ysz thy pyenyadze odvmarly (*OrtBr* VII 560: otvmarly od they panyey) na gyey blysze przyrodzone *OrtMac* 86; S thych dzyeczy yedno vmrze, azaly yego cząsz ('część') gymyenya bądz gydaczego, bądz sthoyaczego odvmrze na yego mathką? *ib.* 89, *sim. OrtBrRp* 67, 1; Dzyeczy mogą oczczyszną albo przyvmarle gymyenye rowno... dzyelycz, ale nyzadne z nych gymyenya nye moze, czo mv na yego cząsz ('część') odvmarlo, nykomv oddacz *OrtMac* 104, *sim. OrtBrRp* 77, 3.

Odwabiać '*odciągać, odwodzić, namawiać do odejścia od kogoś, czegoś, avocare, abducere, avertere*': Sandzywoy nye odwabyal czaladnyka Stankowego any do nyego slal podlug prawa 1420 *Pyzdr* nr 678; Odwabyacz 1428 *ArchTerCrac* CCCXII 345, 2; Si quis quando venerit ad bancos seu maccella ipsorum ad emendum calceos, extunc nullus illum ementem ab alio evocare debet al. odwabiacz 1480 *AGZ* VI 197.

Odwabianie *cf.* **Odnawianie**

(Odwabić) Otwabić '*odciągnąć, odwieść, namówić do odejścia od kogoś, czegoś, avocare, abducere, avertere*': Yakom ya ot Bartlomyeya Magdi ne otwabil anim mu *diwv kopu vkradl 1415 *KsMaz* I nr 2388; Iakokole dvchownego prawa vstawyenye szkodnyky rolne barso w zawyszcy yma, a wszakosz nyenalompny oth slego nye bywayą othwabeny (tamen temerarios a malo non revocat, *Dział* 39: od zloszczy nye mogą bycz wczągnyeny), alysz przydan bądze szkrąth na szszyge gych *Sul* 48.

(Odwadzenie) Otwadzenie '*usuwanie, likwidowanie, amotio, actus tollendi*': ⟨Anjeli da⟩ny sø nam na otuadene nasego ustrasena *Ksw* ar 13.

Odwalić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* odwali XV *in. R* XXIV 72; *1. pl.* odwalimy *BZ* Gen 29, 8; ~ *praet. 3. sg. m.* odwalił *BZ* Gen 29, 10; *3. pl. m.* odwaliłi *BZ* Gen 29, 3.

Znaczenie: '*przewracając odsunąć, odstawić coś ciężkiego, devolvi, volvendo aliquid amovere, removere*': Quis reuoluet, odvali, nobis lapidem ab hostio monumenti? (Marc 16, 3) XV *in. R* XXIV 72; Tedi kamyen odwalyly (*sc.* z studnicy, devolverent lapidem) y napawaly owce *BZ* Gen 29, 3; Nye odwalymi kamyenya (amoveamus lapidem) s studnycey *ib.* 29, 8; Odwalyl kamyen (amovit lapidem), gymze studnyczø zakriwano *ib.* 29, 10.

Odwarzać *cf.* **Otwarzać**

Odważać '*ważąc odmierzać, appendere, expendere*': Odvazacze (*war. lub. rp.*: wazyczye, odvazayczye) appenditis (quare appenditis argentum non in panibus? Is 55, 2) 1471 *MPKJ* V 95; *Odwyasyal (*war. kal.* odwazyl) appendit (quod cum audisset Abraham, appendit pecuniam, quam Ephron postulaverat Gen 23, 16) *MPKJRp* V 19 r.

Odważenie, Otważenie '*odmierzenie na wadze, actus ponderandi, librandi*' *(?)*: Othwazene recompensa *ca* 1428 *PF* I 486; Odvazenye recompensa *ca* 1500 *Erz* 56.

Odważyć, Otważyć *formy*: *praes. ind. 2. pl.* odważycie *BZ* I Esdr 8, 29; ~ *praet. 1. sg. m.* odważyłem *BZ* I Esdr 8, 26. II Esdr 8, 56, *MPKJ* V 100; -em odważył *BZ* II Esdr 8, 57; *bohemizm*: odważył sem *MPKJ* V 52; *3. sg. m.* odważyl *BZ* Gen 23, 16, 1471 *MPKJ* V 10; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* odważono *BZ* I Esdr 8, 33; *g. pl. f.* otważonych 1433 *Pozn* nr 1428.

Znaczenie: '*ważąc odmierzyć, appendere, expendere*': Jszem vidalą kramnich rzeczy funtem othwazonich a lokczem othmerzonich Marczynovy... taco wele... jaco pyancz grziwen... Fawcowa dedit res libra funtii ponderatas et cubito emensuratas domino Martino... ita bonas, sicud quinque marcas 1433 *Pozn* nr 1428; ~ Abraham... odwazil gemu to srebro, za nyes to kupył Efron..., cztyrzista *odwaszył srebra czistego (appendit pecuniam..., quadrin-

gentos siclos argenti probatae monetae publicae) *BZ* Gen 23, 16; Odwazilem k gich røkama (appendi in manibus eorum) srzebra lyber szeszcset a L, a ssødow srzebrnich sto *BZ* I Esdr 8, 26; Czuycye..., dokød nye odwazicye przed ksyøszøti... w skarb domv bozego (donec appendatis... in thesaurum domus domini) *ib.* 8, 29; Czwartego dnya odvazono srzebro (appensum est argentum) y zloto, y ssødi *ib.* 8, 33; Odwazilem gym srzebra y zlota (appendi eis aurum et argentum), y ssødi kaplanske *BZ* II Esdr 8, 56; A kdiszem odvazil (cum appendissem), oddalem srzebra pyøczdzesyøt a sto lybr *ib.* 8, 57; *Odwyasył sem appendi (appendique eis argentum et aurum, et vasa consecrata domus dei nostri I Esdr 8, 25) *MPKJ* V 52; Odwasilem aut odlyczyl appendi (emi agrum ab Hanameel... et appendi ei argentum septem stateres et decem argenteos Jer 32, 9) *ib.* 100.

(Odwiązać) Odwięzać, Otwięzać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* odwiąza *Rozm* 376; ~ *praet. 3. sg. m.* otwiązał *MPKJRp* V 37v; *f.* odwiązała 1471 *MPKJ* V 56; *3. pl. m.* odwiązali *Rozm* 820; ~ *part. praet. act.* odwiązawszy *Rozm* 446. 729. 819; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* odwiązany 1497 *StPPP* VII 23; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie odwiązan *Rozm* 198.

Znaczenie: '*kogoś, coś przywiązanego (rozwiązawszy węzły, więzy) uwolnić, odłączyć, solvere, dissolvere, resolvere*': Odwyazala (*war. lub. rp.*: otwyasal) exoluit (accessit ad columnam... et pugionem..., qui in ea ligatus pendebat, exsolvit Judith 13, 8) 1471 *MPKJ* V 56; Ipse misit ex ligatura canem suum al. odvyazany 1497 *StPPP* VII 23; Zvyązan yest (*sc.* szatan) v pyeklye y nye bądzye odvyązan, alyesz przydzye Antykryst (religatus est in inferno, in diebus Antichristi solvendus) *Rozm* 198; Vselky z vasz v sobotą aza ⟨nie⟩ odvyąza volu svego albo osla od yasly (non solvit bovem suum aut asinum a praesaepio Luc 13, 15)? *ib.* 376; Naydzyeczye oslyczą a zryebye s nyą..., odvyazavszy przyvyedzczyesch kv mnye (solvite et adducite mihi Mat 21, 2) *ib.* 446; Potem y (*leg.* ji 'go') odvyązavschy poszadzyly y na stolczv *ib.* 729, *sim. ib.* 819; Odvyazaly gy od slupa *ib.* 820.

(Odwieczerzać) Otwieczerzać '*skończyć wieczerzę, cenavisse, cenam comedire*': A gdisz otwyeczerzaly (postquam vero cenaverunt), wvyedly tego mlodzencza k nyey *BZ* Tob 8, 1.

Odwieczerze '*popołudnie, pora dnia od obiadu do wieczora, tempus postmeridianum*': Iudices hic in iudicio recognoverunt, quia sederunt in iudicio ad medium vesper al. na pol odwyeczerzą et scabini in iudicio ad medium vesper, incipiendo ante meridiem 1455 *TymSąd* 134.

Odwiedzenie, Odwiedzienie '*odciągnięcie od pierwotnego pomysłu, odwołanie, odmienienie, zmiana, cofnięcie, actus deducendi, avertendi*': bez, przez odwiedz(i)enia '*nieodwołalnie, bezapelacyjnie, niewątpliwie, sine dubio, sine retractatione*': Tedi rzecze Saul: Zgromaczcye sam lyvd ze wszech køtow a wydzcye, przes kogo syø sstal ten grzech dzisz..., bo gestly przes Jonatø, sina mego, przeze wszego odwyedzenya (1471 *MPKJ* V 37: besch wschego odwyedzienya, *war. lub.*: bez wsego odwyedzenyą, absque retraccione) vmrze (absque retractatione morietur) *BZ* I Reg 14, 39.

Odwiedzieć *cf.* **Odpowiedzieć**

Odwiedzienie *cf.* **Odwiedzenie**

Odwierać *cf.* **Otwierać**

Odwieranie *cf.* **Otwieranie**

Odwieścić '*rozgłosić, okrzyczeć, zniesławić, diffamare, divulgare*': Iozeph vroczywschy szyą, nałyasl Marya brzemyenna... Vyaroval szye tego nasylnye, by szye to nye zyavylo, aby Marya nye byla odvyesczona albo by nye przysla w slovo (ne... Maria... infamaretur) *Rozm* 54.

Odwieść (się), Otwieść (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *praes. ind. 3. pl.* otwiodą *BZ* Tob 12, 5; ~ *inf.* otwieść 1469 *ZapRpWarsz* 4, 279; odwieść *Dział* 56; ~ *praet. 3. sg. m.* odwiodł *OrtBr* VI 365; *f.* odwiodła 1469 *TymWol* 25; *3. pl. m.* odwiodły XV *p. post. Kałużn* 273.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *praes. ind. 1. sg.* odwiodę *Fl* i *Pul* 131, 18; *2. sg.* odwiedziesz *Pul* 54, 26; *3. sg.* otwiedzie XV *p. post. JP* XXXVI 350; odwiedzie *Fl* i *Pul* 44, 6; ~ *imper. 2. sg.* odwiedź XV *ex. R* XXV 142; ~ *inf.* odwieść 1434 *StPPP* II nr 2578b, 1438 *AGZ* XI 143, 1444 *AGZ* XIV 150, *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* -m otwiodł 1425 *Pozn* nr 1200; ja odwiodł 1473 *SprTNW* VIII 2, 35; *f.* -m odwiodła 1500 *ZapWarsz* nr 1890; *3. sg. m.* otwiodł 1416 *Pozn* nr 805; odwiodł *Fl* 22, 3, *BZ* III Reg 15, 13, 1483 *Kozier* I nr 59; *f.* otwiodła 1442 *AGZ* XIV 53; odwiodła 1444 *AGZ* XIV 136, *Rozm* 523; *3. du. f.* jesta odwiedle *Pul* 42, 3; *3. pl. m.* odwiedli *Fl* i *Pul* 136, 4, 1471 *MPKJ* V 55; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był odwiodł *Rozm* 361; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* odwiedzion XV *in. R* XXIII 281, XV *med. PF* IV 760; ~ *praes. pass. 1. sg. f.* odwiedziona jestem *Rozm* 821.

Znaczenia: **1.** '*wiodąc odprowadzić, przeprowadzić, zaprowadzić, doprowadzić na inne miejsce, deducere, reducere, perducere*': Gospo-

dzin... odwodl me (deduxit me, *Pul*: dowyodl mye) po stdzach sprawedlnosci prze ymø swoie *Fl* 22, 3; Szczøstne poydzi y croluy prze prawdø y smarø..., y odwedze (*JP* XXXVI 350: otwiedze) cze (deducet te) dziwne prawicza twoia *Fl* 44, 6, *sim. Pul*; Wypuszczy szwyatloscz twoyę y prawdę twoyę, cze yesta mye odwyedlye (deduxerunt, *Fl*: przewedle) y dowyedle na gorę swyętø twoyę *Pul* 42, 3; Alye thy, gospodnye, odwyedzyesz ye (deduces eos, *Fl*: wwedzesz) w yamę zgynyenya *Pul* 54, 26; Odwyedz na głąbyą duc in altum (Luc 5, 4)! XV *ex. R* XXV 142; ~ '*doprowadzić do wzrostu, znaczenia, ad incrementum adducere*': Tamo odwodø (producam) rog Dawydow, vgotowal gesm swecczø pomazaneczu memv *Fl* 131,18, *sim. Pul*; ~ '*wziąć (na stronę), aliquem seducere, sevocare*': Assvmpsit, *odvowd, Ihus duodecim discipulos suos et ait illis (Luc 18, 31) XV *in. R* XXIV 71; Odwyedly tulerunt (et vocantes eum, pater scilicet et filius, tulerunt eum in partem et rogare coeperunt Tob 12, 5) 1471 *MPKJ* V 55; Czczyenye o tem, yako myly Iesus vroczyl vzrok yednemv slyepemv, ktoregosz byl odvyodl na stroną od lyvdzy *Rozm* 361; Marya... przystąpyla k nyemv (*sc.* synowi) y odvyodla y (*leg.* ji 'go') od svego lyvda y począła gorzko płakacz *ib.* 523; ~ odwieść się z *kimś* na stronę '*odejść na stronę, na bok, in partem aliquam abire*': A zawolawszi gego ocyecz a sin, otwyodø syø s nym na stronø (tulerunt eum in partem) *BZ* Tob 12, 5.

2. '*z pewnego miejsca zabrać, też uprowadzić siłą, porwać, loco tollere, abducere, eripere*': Odweydzon (*pro* odwyedzon) laskø abduci blandiciis XV *in. R* XXIII 281; Odvyedzon distrahar XV *med. PF* IV 760; Macyerz swø odwyodl (amovit), abi nye bila ksyøsznøø w szwyøcy tey modli Priapy *BZ* III Reg 15, 13; Rogamus te, ut reuoces, odvyodl, populum a Christo 1456 *ZabUPozn* 112; Yako ya Margorzathy, zony Stanislavovey y dzevky svey, s domv yego nye odwyothl 1473 *SprTNW* VIII 2, 35; Odwyescz revocare XV *p. post. Kałużn* 271; Jacom ya nye przykaszala Byernathovy... any... Maczeyevy rambacz drew sza granyczamy anym rambyla sza granyczamy drew v lesze gyego olszevych, any drzeva, any drew pospolithich, anym ich odwyodla do Faleth gwalthem 1500 *ZapWarsz* nr 1890; ~ '*uprowadzić w niewolę, in captivitatem ducere*': Tamo pytaly nas, gys to *yøcee wodly naz, slowa pesny, a gysz to odwedly nas (qui abduxerunt nos): Pene poycze nam z pesny Syon *Fl* 136, 4, *sim. Pul*; ~ odwieść od rozumow '*pozbawić przytomności, jasności umysłu, animum alicuius sanitate spoliare*': Kyedym vzrala, yze yvz byorą myotłą, ya ku pyrvemv razv yako serczem vrazonem odvyedzyona yestem od rozvmov, bo my szye vydzyalo, yzby ostry myecz serczе moyc przeschedl *Rozm* 821; ~ odwieść (od powieszenia) '*uratować od powieszenia, aliquem a suspendio abducere, salvare*': Ministerialis recognovit, quomodo Woytka nobili Philipo de Ledenycze circa crucem dixit, quod ipsum reduceret al. othwyodla a suspendio 1442 *AGZ* XIV 53.

3. '*zbić, odrzucić czyjeś pretensje, dowieść niewinności, confutare, refutare, argumenta adversarii refellere*': Dominus Jaroslaus, subcamerarius Kalisiensis, reduxit vlg. otwodl pro duabus sortibus hereditatis Lubyacowo litera resignatoria pro isto termino, quo Przeczslaus astiterat, et adiudicatum solvit 1416 *Pozn* nr 805; Terminus... ad interrogandum inter Katherinam... et Spithkonem..., si idem Spitek debet contra ipsam probare al. dowescz, quod est copulata suo fratri Johanni, vel si dicta Katherina debet reprobare al. odwescz 1434 *StPPP* II nr 2578b; Spitheo respondit: Ego paratus sum probare nobilibus al. odwieścz, quia ipsos non interfeci 1438 *AGZ* XI 143; Et ultra hoc Wronka subiunxit, quod reduceretur al. odviodla metseptima[na] sicuti pro furto 1444 *AGZ* XIV 136; Domini, nunquam sibi recepi equam cum sella roszbogem nec duas sexagenas et volo me reducere al. odvyescz ab isto toto, prout ius invenerit *ib.* 150; Iohannes... debet se deducere al. odwyescz..., quia sibi puellam de domo violenter non recepit kmethoni Martino 1451 *TymWol* 78; Nobilis Pakossius ex parte Fyedor respondit: Pro quocunque inculpavit hominem meum Fyedor, nichil fatetur, quia iustus est et paratus est odbicz, *gl.* odwieścz, prout sibi ius decreverit 1453 *AGZ* XI 394; Gdy szye w them szandze nye odwyodl (*OrtMac* 81: gdy nye dowyodl), tedy ma pokupycz temv, na kogo zalowal,... wyną *OrtBr* VI 365; Aczlyby komv dano wyną a tego nye dokonano, a ten to swiatky syą myalby odwieścz (si... fuerit indicta purgatio), gdyby w gednem swiathkv vpadl, tym czczy nye straczy, ale schcodą ma odloszycz *Dział* 56; Non nosco et paratus sum reducere se al. odwieścz, jus nullum omittendo 1464 *StPPP* II nr 3777; Dum laboriosus Andreas, kmetho de Parznyewo, excaucionavit se a domina Anna Parznyewska ad dominum Stanislaum Parznyewsky pro iniuria, extunc domina Anna Parznyewska odvyodla szya iniurie et dum se odvyodla, tunc domini decreverunt illi kmethoni complere totum ius terrestre 1469

TymWol 25; Debet se othwyesez... duobus nobilibus: Yako *wa wyewa, esch [...] 1469 *ZapRpWarsz* 4, 279; Quia Nicolaus Glowa iam est expurgatus al. oczyszczyl y odwyodl secundum decretum iuris per testes idoneos sex nobiles super his in libro descriptis 1483 *Kozier* I nr 59; ~ Ya to gymy dokonacz chczą podlug prawą, yszem nyeoddzeloną, nyszlyby kto mogl moyą oczczyszną odwyesez ktora przyszaga *OrtBr* VI 357, *sim. OrtMac* 52; Pytham na prawye, azaly my nyc mamy podobnyey thego gymyenya dzyerzecz y oszągnacz szwemy blysznymy sz naszym prawem, nyszly mogl nam odwyesez stharymy thu bydlaczymy szwyadeczthwem *OrtMac* 52, *sim. OrtBr* VI 357, *OrtRp* 25, 4; ~ Yakom Grzimka Zar⟨ę⟩bskego oth roku ne othwodl, a o tho straczil cztyrzy grzywny 1425 *Pozn* nr 1200.

4. '*wyciągnąć, wyrwać, extrahere, evellere*': Quia nervi retracti fuerunt sthawy odvyodly szyą XV *p. post. Kałużn* 273.

Odwieźć, Otwieźć *formy: praes. ind. 1. sg.* odwiozę XV *med. SKJ* V 260; ~ *inf.* otwieźć 1440 *Pyzdr* nr 1248; odwieźć 1413 *Pyzdr* nr 368; ~ *praet. 2. sg. m.* odwiozl 1443 *AGZ* XII 114; ~ *praes. pass. 3. pl. m.* odwieziony są *BZ* I Mach 2, 9.

Znaczenia: **1.** '*wioząc odprowadzić, odstawić, odnieść na inne miejsce, zawieźć, dowieźć, in aliquem locum vehere, advehere, pervehere*': Jakom szø ne zamowil Benakowy odwyescz zyta do Czesszewa z Szemina polczwartha sta czwerten 1413 *Pyzdr* nr 368; Yakosz my ranczil za pana Lucasza de Curnik, ysze my myano othvyeszcz zitho, a thim nyeodvyeszenim szkodzenem thego yako duodecim marce 1440 *ib.* nr 1248; Ecce asinus, super quo te deducam odwyosą XV *med. SKJ* V 260.

2. '*uprowadzić, porwać, zabrać, abducere, avehere*': Ssødi slawi gego iøte odwyeszoni sø (abducta sunt) *BZ* I Mach 2, 9.

3. '*?*': Nobilis Iwasko actor contra nobilem dominum Stiborium partem adversam habent terminum ad terminos ad interrogandum, utrum debent tenere fideiussoriam et ad decim annos an non et se odviozl 1443 *AGZ* XII 114.

Odwięzać *cf.* **Odwiązać**

Odwirać *cf.* **Otwierać**

(Odwisły) Otwisły '*zwisający, obwisły, tu o wargach: nabrzmiały, demissus, eminens*': Otvysle tumentia (*sc.* labra) XV *p. pr. R* XVI 340.

Odwlec '*poniechać, zaniechać, czy też odłożyć na potem, omittere, amittere, vel in aliud tempus differre*': Dissimulare, id est obmittere al. zanyechaycz[ycz] abo zamylczeczc, abo odwlecz *OrtCel* 3.

Odwleczenie '*zwłoka, odłożenie na potem, dilatio, prolatio*': Incepit clamare voce magna: Indvcias michi date vlg. odwleczene albo na przedluzene vsque ad mane *ca* 1420 *R* XXIV 83.

Odwłaczać, Otwłaczać '*zwlekać, ociągać się, odkładać na potem, morari, tardare, differre*': Otwlaczasz protrahis XV *med. R* XXIV 363; Dzyeszaczyna twogyą y pyrworodne twoge nye odwlaczay offyarowacz (non tardabis reddere Ex 22, 29) XV *p. post. Kałużn* 286.

Odwłoka, Otwłoka '*odłożenie na potem, odroczenie, zwłoka, dilatio, prolatio, mora*': Non habent differre terminum nullo modo vlg. przess odwloki 1421 *ArchCastrCrac* I 1606; Vrzandnyk wschitka gymyenya yego ma dacz na rankoyemstwo bes wschey odmowi i odwloky (sine omni dilatione et contradictione) *Sul* 111; Friuolas dilaciones, id est invtiles prolongaciones al. proszne odwloky *OrtCel* 5; Inducias, id est dilaciones, odwłoky *ib.* 7; Gorącza rzecz, czo szlusze w ⟨g⟩roczkye prawo, tho ma besz odwloky szadzycz groczky szadzya *OrtMac* 54, *sim. OrtBrRp* 45, 4; Szandza... yusz nye poyedze na roky, czynyucz nyeszpravye othwloky *De morte* w. 336; ~ Przemynąlo (*sc.* obłudne jimienie) yak obloky, a my *gydzym przesz othwloky *De morte* w. 438.

Odwłóczyć, Otwłóczyć '*zwlekać z czymś, odkładać na potem, morari, tardare, differre*': Petrus... super istam obligacionem debuit dare literam... et hoc dilatavit vlg. othwloczyl de anno ad annum 1426 *KsMaz* II nr 2056; Mogaly przyszasznyczy albo woyth ortel odwloczycz (*OrtMac* 94: odwolacz) albo odlozycz besz woley strony? *OrtBr* VII 557, *sim. OrtMac* 95, *sim. OrtBrRp* 71, 1; Z vmyschlem vczynyly, yze odvloczyly, bo yego ve dnye yącz nye smyely boyącz szye tluscz *Rozm* 615; Przez to tako dlugo myly Iesus odvloczyl sve yaczthvo, aby yego zvolyenyczy myely czass kv vczyeczenyv *ib.* 632.

Odwodzić, Otwodzić *formy: praes. ind. 3. sg.* odwodzi 1443 *AGZ* XIV 91, 1444 *AKPr* II s. XIII, XV *med. R* XXV 158, XV *med. SKJ* V 273, 1466 *R* XXII 17, *Pul* 36 arg., XV *p. post. R* XXV 178; *3. pl.* odwodzą 1471 *MPKJ* V 80; ~ *imper. 2. sg.* odwodzi *Naw* 153; ~ *part. praes. act. adv.* odwodząc XV *med. SKJ* I 87; ~ *inf.* odwodzić 1466 *R* XXII 25; ~ *praet. 3. sg. m.* odwodził 1443 *AGZ* XIV 102; *f.* jeść otwodziła *Kśw* br 40.

Znaczenia: **1.** '*wiodąc oddalać, odciągać, odrywać, deducere, seiungere, eripere*': Suøta Katerina... y ty [...], ⟨jeż są⟩ v blødnem stadle lezaly, ty iesc suoiø naukø otuodila

Kśw br 40; Ex quo ignorancia a mundi amenitate, luboszczy, non eximit odvodzy XV *med. R* XXV 158; Si quis autem putat se religiosum esse, non refrenans lingwam suam, sed seducens cor suum, *gl.* id est seorsum ducens contra veritatem, od prawdy pyszma szwe szercze odwodzącz, za grzech szobye tego nye mayącz, huius vana est religio (Jac 1, 26) XV *med. SKJ* I 87; Ipsa auertit, odwodzy, a nobis iram dei XV *med. SKJ* V 273; Xpus wszech sprawyedływych... odwodzy od zlych braczey *Pul* 36 arg.; Gydącza mnye vyedzy, bladzacza odvodzy! *Naw* 153; Item caro retrahit, odvodzy, homines deliciis suis, vt homo obliuiscatur eternas delicias XV *p. post. R* XXV 178; ~ Odwodzą faciunt apostatare (vinum et mulieres apostatare faciunt sapientes et arguent sensatos Ecclus 19, 2) 1471 *MPKJ* V 80.

2. '*odpierać, odbijać, repellere, repugnare*': Dum locus expense detur et hora sue aut metu fallit aut armis reparat ictus, bronyą odwodzy, raszy, predicit minas frontis vtrumque iubar 1466 *R* XXII 17.

3. '*zbijać, odrzucać czyjeś pretensje, dowodzić niewinności, confutare, refutare*': Sigismundus... reus reducit se testibus al. odwodzi sye pro furto..., quos testes... in duabus septimanis debet inducere 1443 *AGZ* XIV 91; Mszyschek... accusavit contumaciam strenui Iurgi Strumilo... et ibidem Strumilo non reduxit terminum al. nye odwodzyl, ideo sentenciavimus eum in nonparicione *ib.* 102; Amovet, id est reducit vlg. odwodzy od prawa 1444 *AKPr* II s. XIII; Lingwa disertorum nil nouit causidicorum allegare, *gl.* dirigere, procurare, odvodzycz, othpyeracz, nisi nummus adheret ibi, quicquid iura sonant pro te, modicum tibi prodest 1466 *R* XXII 25.

Odwołać, Otwołać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* odwoła *OrtBrRp* 88, 4; ~ *part. praes. act. adv.* odwołając *OrtBr* VI 387, *Dział* 40; ~ *inf.* odwołać *OrtMac* 94, *Dział* 24; ~ *praet. 3. sg. m.* odwołał *OrtBrRp* 54, 4—55, 1, *OrtMac* 137, *OrtRp* 33, 1; *f.* jest otwołała *Sul* 55; odwołała *OrtBrRp* 61, 1. 3, *OrtMac* 79, *OrtRp* 38, 2; ~ *condit. 3. sg. m.* odwołałby *OrtMac* 121; -(by) odwołał *OrtMac* 27, *Dział* 39.

Znaczenia: **1.** '*cofnąć, unieważnić uprzednią decyzję, oświadczenie itp., wycofać się z uprzedniego stanowiska, revocare, retractare, rescindere, irritum esse iubere*': Geden czlowyek wyanowal swey zenye osmdzyesanth grzywen na szwym gydaczem gymyenyv oprocz sandv. Potym then ysty czlowyek dal swey zenye przed gayonym sadem polowyczą swego wszego gymyenya, nye odwolayacz (*OrtMac* 131: nye odwolawayacz) any wspomynayacz pyrwego dawanyą wyaną *OrtBr* VI 387; Odda-ły czlowyek szwe gymyenye... a nye odwolal-ly-by (*OrtBrRp* 88, 4: nye odwoła-ly) thego dawanya za zywotha, tegy (*pro* tedy ?) po yego szmyerczy tho odawanye ma stacz w szwey moczy *OrtMac* 121; Domyenyk Pyotrowo swiądeczstwo chczal odwolacz (asseruit non valere) *Dział* 24; Aczby ktory... slyachczycz layalby slyachczyczowy..., a natychmyast nye odwolal (non revocat) any zaprzal..., tedy za layanye... ma zaplaczycz scheszczdzessyąth grzywyen groschy *ib.* 39; Aczby kto gego macz mowyl kvrwą a nye odwolal (si... non revocaverit) any by doswyathczyl, czso mowyl, rowną wyną yako o pyrwe ma pokvpycz abo odwolayącz (revocando) ma rzecz: To, czso gesm mowyl, lgalem yako pyes *ib.* 39—40.

2. '*nie zgodzić się na coś, sprzeciwić się czemuś, revocare, reclamare, non convenire*': Yedney (*sc.* siostry) masz przyszedl przed gayny szand y odwolal (*OrtMac* 68: *odwolan) tho darowanye *OrtBrRp* 54, 4—55, 1, *sim. OrtRp* 33, 1; Gdyby byl yegen (*pro* yeden) czlowyek... przyszedl w nąszą szyemyą a nany by poszla rzecz, yszby byl wylyeganyecz..., y nye odvołal (*OrtBrRp* 29, 4: tego nye odmowyl albo szye temv nye wywyodl)..., ktho ma gego gymyenye wszyacz *OrtMac* 27; Gyedna pany... rzekla, ysz gyey przyrodzony przyaczyel zostawyl dzyedzyczthwo po szwey szmyerczy..., y vkazala..., ysz ona gyest po tym vmarłym blysza przyrodzona, yako dano gyey y wyąszanye w tho dzyedzyczthwo... Pothym... przyszła tego vmarlego zona y odwolala tho wysznanye (*pro* wyąszanye), y rzekla..., ysz tho dzyedzyczthwo yey y za gyey pyenyadze kupyone *ib.* 79, *sim. OrtBrRp* 61, 1; Ona zlomy they drugyey panyey wwyazanye przetho, ysz ona w czasz gye odwolala y pyrwey k nemu mowyla podług prawa *OrtMac* 79, *sim. OrtBrRp* 61, 3, *OrtRp* 38, 2; Tego Pyotra Domyenyk zamyeszkal odwolacz (revocare), gdy gynsze swiathky myanowano przed sądem podług obyczaya *Dział* 24.

3. '*zwrócić się, odnieść się do wyższej instancji, appellare, ad iudicem superiorem provocare*': Ten tho szandza bądzely przemozon przes stroną pothąpyoną..., zaszą gey Ivpyeze... wszathe... sze sromem wroczycz yma, ysz do wyszszego szandzey oth falszywego wyrzeknyenya gest othvolała (evocavit) *Sul* 55.

4. '*odwlec, odłożyć na potem, tardare, differre*': Mogaly przyszyasznyczy albo woyth ortel odwolacz (sententiam... protrahere, *OrtBr* VII

557: odwloczycz) albo odlozycz besz wolyey strony? *OrtMac* 94, *sim. ib.*

5. *'zobowiązać się, obstringi, obligari' (?)*: Gdysz ten czlek zle y falszyw[y]e lysth⟨y⟩ przynyoszi od myasta Fridborkv, yako szye szam odvolal (prout se voluntarie obtulit, *OrtBrRp* 100, 2: jako szye szam zobowyazal), naydzyczye na szwym prawye, czo on tho ma czyrpyecz *OrtMac* 137.

Odwołanie *'zakwestionowanie decyzji sędziego, actus sententiam ab iudice latam in dubium vocandi'*: My thake skazanye sądzey, gesz nye bilo kthorim odwolanym abo naganyenym zawyeszono (quae non fuit aliqua provocatione suspensa), wykladamy poszle bycz w rzecz osądzoną *Sul* 40.

Odwolawać *'cofać, unieważniać uprzednią decyzję, oświadczenie itp., revocare, irritum esse iubere'*: Geden czlek wyanowal szwey zenye oszmdzyeszyath grzywyen na szwym gydaczym gymyenyv procz szadv. Pothym ten czlek dal szwey zenye przed gaynym sądem polowyczą szwego wszego gymyenya nye odwolawayacz (*OrtBrRp* 95, 3: nye odwolayacz) any wszpomynayacz pyrzwszego dawanya wyana *OrtMac* 131; Aczby tesz na to vkazowali przywylege abo ktore twardosczy..., my dla rozmnoszenya zlosczy... thakye to lysty odwoławamy (revocamus) y kaszemy ge za nyczs myecz *Dział* 16; Gdy nyektora bracza abo brath s syostrą oczczyzną badą oddzeleny, k czemvsz to dzalowy przed sądem brath abo syostra przygmą skazanye, a potem drvgy abo gynszy brath przyszedwszy przed sadzą ono skazanye odwolawa, dokonawayącz abo chczącz dokonacz, yszby przy tem skazanyv nye byl *ib.* 27.

(Odwolywać) Otwoływać *'cofać, unieważniać uprzednią decyzję, oświadczenie itp., revocare, irritum esse iubere'*: Kthokole przedaną dzedzyną w oszmy lath, chczącz w nyey nyekthore prawo ymyecz, w sząth nye przywyedze othvolyvayącz (reclamando) alybo dzedzyną zastawyoną we trzydzeszczy lath nyc othkvpy..., dzedzyny thako przedane... przy tych, kthorim szą przedany..., na wyeky ostaną thim vczynkem *Sul* 65.

Odworzyć *cf.* **Otworzyć**

Odwozić *'wiozące odstawiać na inne miejsce, vehere aliquem in aliquem locum'*: Jakom ya nye odwozyl zakow violenter na thwem konyv przesz twcy volycy anym czy go szkazyl podla poszwv 1484 *ZapWarsz* nr 1559.

Odwracać, Otewracać, Otwracać *formy: praes. ind. 2. sg.* otewracasz *Fl* 88, 45; odwracasz *Fl* i *Pul* 12, 1, 43, 26. 73, 12. 87, 15, *Pul* 88, 45; *3. sg.* odwraca *Rozm* 770; *1. pl.* otwracamy 1461—7 *Serm* 91r; ~ *imper. 2. sg.* otwracaj *Fl* 142, 8; otewracaj *Fl* 89, 3. 101, 2. 131, 10; odwracaj *Fl* i *Pul* 26, 14. 68, 21, XV *med. R* XXIV 350, *etc.*; ~ *part. praes. act. adi.* odwracając *Rozm* 789. 791.

Znaczenia: **1.** *'zwracać w inną stronę, w innym niż dotąd kierunku, skierowywać odwrotnie w stosunku do poprzedniej pozycji, stanu, obracać, avertere, deflectere, convertere, amovere'*: Bo dokød, gospodne, za⟨po⟩minasz me do concza, dokød odwraczasz (avertis) lice twe ote mne? *Fl* 12, 1, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 43, 26. 87, 15; Ne odwraczay (ne avertas) oblicza twego ote mne! *Fl* 26, 14, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 68, 21, *BZ* II Par 6, 42. Neh 9, 32; I czemu odwraczasz (avertis) røkø twoiø y prawiczø twoiø sposrzod lona twego do concza? *Fl* 73, 12, *sim. Pul*; I dokød, gospodne, otewraczasz se (avertis, *Pul*: odwraczasz szye) do concza? *Fl* 88, 45; Ne otewraczay (non avertas, *Pul*: nye odwraczay, *sim. Pul* 131, 10) oblicza twego ote mne! *Fl* 101, 2, *sim. ib.* 131, 10; Ne otwraczay (non avertas, *Pul*: nye odwraczay) oblycza twego ode mne! *Fl* 142, 8; Odwraczay sø! XV *med. R* XXIV 350; Nye odwraczay (noli avertere) twarzi twey ot nyszadnego vbogego *BZ* Tob 4, 7; Othwraczami sza avertimur 1461—7 *Serm* 91r.

2. *'zamieniać, przemieniać, mutare, commutare'*: Ne otewraczay (ne avertas, *Pul*: nye odwraczay) czloweka we smarø! *Fl* 89, 3.

3. *'przewracać, burzyć, wprowadzać zamieszanie, niepokój, podburzać, subvertere, evertere, incitare'*: Ony zawolaly potem vschyszczy: Vschakoczyeszmy povyedzyely, yzecz... odvracza nasch zakon y nasch lyvd (hunc invenimus subvertentem gentem nostram Luc 23, 2, *Rozm* 789: tegoszmy nalyezly odvraczayącz lud nasch, *sim. ib.* 791) *Rozm* 770.

Odwracanie *'odstępstwo od obowiązujących norm, zły czyn, występek, facinus, vitium'*: Odpowyedzali nam zloscy nasze: Panye, vczyn prze twe gymyø, bo wyelyke sø *przelycz odwraczanya nasza (multae sunt aversiones nostrae), tobyesmi zgrzeszily *BZ* Jer 14, 7.

Odwracić się *'uchylić się (od wykonania czegoś), subterfugere, declinare, recedere'*: Nye odvraczylem szą (*war. kal.*: nye bylem) non subtrufui (non enim subterfugi, quominus adnuntiarem omne consilium dei vobis Act 20, 27) *MPKJ* V 135. ~ *Bohemizm.*

Odwrotnik *'człowiek wprowadzający zamieszanie, niepokój, wichrzyciel, homo turbulentus, seditiosus'*: Przyvyedlyszczye my tego czlovyeka pra-

vego a movyczye, aby on byl przestąpcza zakona vaschego y odvrothnyk lyvda vaschego (obtulistis mihi hunc hominem quasi avertentem populum Luc 23, 14) *Rozm* 805.

Odwrócenie, Otwrócenie 1. *'zwrócenie, skierowanie w inną stronę, w innym niż dotąd kierunku, actus avertendi, deflectendi'*: Ale w otwrocony (*Pul*: w odwroczenyu) oblyczage twego od nas (avertente... te faciem) zamoczeny bødø *Fl* 103, 30.

2. *'odejście, odstępstwo, odszczepieństwo, secessio, defectio'*: Otwroczenye twe oth boga szlaye czø aversio tua increpabit te 1461—7 *Serm* 150r.

Odwrócić, Odewrócić, Otewrócić, Otwrócić *formy: praes. ind. 1. sg. (bohemizm)* odwrocim *BZ* Num 17, 5; *3. sg.* otewroci *Fl* 13, 11; odwroci *BZ* Jos 24, 20. II Par 30, 8. I Esdr 10, 14, *Pul* 13, 11; ~ *praes. ind. z partykułą* ać *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *3. sg.* ać otwroci *BZ* II Par 29, 10; ać odwroci *BZ* Num 25, 4; ~ *imper. 2. sg.* otewroci *Fl* 50, 10. 53, 5. 84, 4. 118, 37, *KartŚwidz*; odwroci *Fl* i *Pul* 33, 13, *MW* 3a, *Pul* 33, 14. 84, 4. 118, 37; odewroci *Pul* 53, 5; odwroć *MW* 97b, *Pul* 50, 10; *2. pl.* odwroćcie *Fl* i *Pul* 69, 4, *Pul* 69, 3; ~ *praet. 1. sg. m.* -m odwrocił *Rozm* 687; *2. sg. m.* otwrocił jeś *Fl* 84, 3; otewrocił jeś *Fl* 88, 38. 42; odwrocił jeś *Fl* i *Pul* 29, 9. 84, 1, *Pul* 43, 12; odwrociłeś *MW* 68b, *Pul* 84, 3. 88, 38. 42; *3. sg. m.* otwrocił jest *Fl* 21, 26; odwrocił jest *BZ* Num 25, 11; otwrocił *BZ* Jos 7, 26; odwrocił *Fl* i *Pul* 9, 33. 80, 6, *BZ* III Reg 13, 33. IV Reg 21, 3, *Pul* 21, 26. 53 arg.; *3. pl. m.* otewrocili są *Fl* 77, 63; odwrocili *BZ* II Par 29, 6. Neh 9, 35, *Pul* 77, 63; ~ *condit. 3. sg. m.* (-)by otwrocił *Fl* 77, 43. 105, 24; by otewrocił *Fl* 73, 22; (-)by odwrocił *Gn* gl. 70b, *Błaż* 321, *Pul* 73, 22. 77, 43. 105, 24; *2. pl. m.* -byście odwrocili *BZ* II Par 7, 19; ~ *part. praet. act.* odwrociw *BZ* II Par 33, 3; odwrociwszy *BZ* Judith 6, 9; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* odwrocony XV *med. SKJ* V 283; ~ *fut. pass. 3. sg. f.* będzie odwrocona *BZ* Tob 4, 7; *neutr* będzie odwrocono *Sul* 21; odwrocono będzie *BZ* Deut 30, 17; *2. pl. m.* odwroceni będziecie *Rozm* 626; ~ *condit. pass. 3. sg. neutr.* by było odwrocono *BZ* Deut 29, 18.

Znaczenia: **1.** *'zwrócić w inną stronę, w innym niż dotąd kierunku, skierować odwrotnie w stosunku do poprzedniej pozycji, stanu, obrócić, avertere, deflectere, convertere'*: Facilius possent saxa molliri..., quam ut mens puelle istius ab intencione Christiana... reuocetur... nisliby misl te to defky ot uari kresciganske... odfrocil *Gn* gl. 70b; Zapomnal iest bog, odwrocyl (avertit) licze swoie, by ne widzal do conca *Fl* 9, 33, *sim. Pul*; Any otwrocil iest (avertit, *Pul*: odwroczyl) oblicza swego ote mne *Fl* 21, 26; Odwroczil ies (avertisti) oblicze twoie ote mne *Fl* 29, 9, *sim. Pul*; Otewrocy (averte, *Pul*: odwrocz) licze twoie od grzechow mogich y wszitky lichoti moie sgladz! *Fl* 50, 10, *sim. KartŚwidz*; Otewrocy (averte, *Pul*: odewroczy, *MW* 3a: odwroczi) zle neprzyaczelom mogim, w prawdze twoiey rozproszi ie! *Fl* 53, 5; Y oplwit bil, abi otwroczil (ut averteret, *Pul*: by odwroczyl) gnew swoy a ne zaszegl wszego gnewu swego *Fl* 77, 43; Y otewroczili sø se (averterunt se, *Pul*: odwroczyly sze) y ne chowali smolwy iaco oczczowe gich *Fl* 77, 63; Vkogil ies wszistek gnew twoy, otwroczil ies se (avertisti, *Pul*: odwroczylesz szye) od gnewu rozgnewana twego *Fl* 84, 3; Obroczi nas, bosze, zbawene nasze, y otewroczy (averte, *Pul*: odwroczy, *MW* 97b: odwrocz) gnew twoy od nas! *Fl* 84, 4; Rzekl yest, by ye rozproszyl..., by ne Moyszesz... staal w rozlomenyv przed nym, by otwroczyl (ut averteret, *Pul*: by odwroczyl) gnyew yego, by ne rozproszyl... gich *Fl* 105, 24; Otewroczy (averte, *Pul*: odwroczy) oczy moy, bysta ne wydzely proznosczy! *Fl* 118, 37; Yn[i]ako mowymi, bądzeli plynyenye rzeki oth wlostnego byegv przes oprawyenye czlowyeczee odwroczono (si fluxus fluminis... per reparationem hominis retrahatur) *Sul* 21; Gensze (*sc.* sędzia) yøl g⟨i⟩ (*sc.* św. Błażeja) namalwacz..., aby sye odwrocyl od kr⟨ze⟩ scyanskey wyary *Błaż* 321; Ut pro nobis assidue deum exoraret et iram eius a nobis tamquam mater misericordie auerteret, odwroczyla, ita ut per eius intercessionem et merita obtineremus XV *med. SKJ* V 282; Sicut a te desperans et aversus, rospaczay⟨ą⟩ czy a odwroczony, necesse est quod pereat *ib.* 283; Sbyerz wszitka kxyøzøta lvcska a obyesy ge przeczіw slvnczovi na szibyeniczach, acz syø odwroczi (ut avertatur) gnyew moy od Jsraela *BZ* Num 25, 4; Finees... odwroczil iest (avertit) gnyew moy od synow israelskich *ib.* 25, 11; Aby snad nye bili myedzi wami møsz albo zona, czeladz albo pokolenye, gegos to by sercze bilo odwroczono (cuius cor aversum est) od pana boga twego *BZ* Deut 29, 18; A iestly odwroczono bødze (si... aversum fuerit) sercze twe... a... klanyacz syø bødzesz bogom czvdzim,... powyadam tobye dzysz, ze zagynyesz *ib.* 30, 17; Y otwroczil syø (aversus est) gnyew bozi od nich *BZ* Jos 7, 26; Odwroczicz syø (convertet se) od wasz (*sc.* bog) y ssnødzi wasz *ib.* 24, 20; A gestlybiscye syø odwrocyly (si...

aversi fueritis)... y sluszilybiscye bogom czvdzim..., wirzuczø was z zemyc mey *BZ* II Par 7, 19; Bo zgrzeszily oczczowye naszi..., odwrocyly (averterunt) twarzi ot stanu pana boga naszego y obrocyly gemu chrzbyet *ib.* 29, 6; Przeto nynye lyvby my syø, abichom weszly w slyvb s panem bogem israhelskim, acz otwrocy (avertet) ot nas roznyewanye gnyewu swego *ib.* 29, 10; Sluscye panu bogu oczczow waszich a odwrocy syø (avertetur) ot was gnyew roznyewanya gego *ib.* 30, 8; Wszitci... acz przydø w ustavyonich czasyech..., doiød syø nye odwrocy gnyew ot nas boga naszego prze ten grzech *BZ* I Esdr 10, 14; Oczczowye naszi... nye sluszily tobye any syø odwrocyly (nec reversi sunt) od swich obiczaiow psotnich *BZ* Neh 9, 35; Nye odwraczay twarzi twey ot nyszadnego vbogego, bo tak syø stanye, isze y ot cyebye nye bødze odwroczona (ut nec... avertatur) twarz boza *BZ* Tob 4, 7; A ony (*sc.* sługy Olofernowi) syø odwrocywszi (divertentes) od boku gori, przivyczaly Achiora ku drzewu *BZ* Judith 6, 9; Odwroczylesz (avertisti Psal 84, 4) od nyego (*sc.* ludu) myerzączky thwoye *MW* 68b; Odwroczy szye (diverte, *Fl*: obroczy se) od zlego a czyn dobrze! *Pul* 33, 14; Odwroczyl yes (avertisti, *Fl*: obroczil ies) nas opak po naszych nyeprzyaczyelyech *Pul* 43, 12; Xpus na nyebo wstøpyw odwroczyl lycze od nyeprzyaczol, wzgardzyl y nyenawydzy ye *Pul* 53 arg.; Odwroczcze szyc (avertantur, *Fl*: obroczcze) opak y zapalayczye szye, gysz chczø mego zla! *Pul* 69, 3, *sim. Fl* i *Pul* 69, 4; Odvroczeny bądzyeczye vznak (avertantur retrorsum Psal 34, 4) myslyączy mnye slye *Rozm* 626; Oblyczam mego nye odvroczyl (non averti Is 50, 6) od karayączych y od plyvyączych na mye *ib.* 687.

2. '*powściągnąć, powstrzymać, zahamować, cohibere, coercere*': Odwroczi (prohibe) iøzik twoy ote zlego a wargi twoie bichø ne molwili Iszczi *Fl* 33, 13, *sim. Pul*; Odwrocim (cohibeo) od syebye zalobø (*pro* zaloby) synow israelskich, gimis to przeciwko wam semrzø *BZ* Num 17, 5.

3. '*przyjść na powrót, powrócić, zawrócić, revertere, redire*': Wesrzi..., by se ne otewroczył (ne avertatur, *Pul*: by szye nye odwroczyl) smerni vczinon osromoczonim *Fl* 73, 22; Po tich slowyech nye odwrocyl syø (non est reversus) Geroboam z drogy swey nagorszey, ale zasyø vczinyl z naposzlednyeyszego lyvda kaplani modl gornich *BZ* III Reg 13, 33; ~ '*wrócić do poprzedniego stanu, robić coś z powrotem, znowu, restituere, resarcire, iterum facere aliquid*': Y odwrocyl syø (conversusque est) y vdzalał modlebne koscyoli..., y wzwyodł oltarze Baalowi *BZ* IV Reg 21, 3; Manases... odwrocyw syø (conversus) oprauil modli na gorach... a vdzalal oltarz Baałymowy *BZ* II Par 33, 3.

4. '*uwolnić, wybawić, liberare, salvare*': Kedi otewrocy (cum averterit, *Pul*: odwroczy) gospodzin *ioczstwo Syon Iuda swego, radowacz se bødze Iacob *Fl* 13, 11; Odwroczil (divertit) od brzemon ⟨chrzebiet⟩ iego, røcze iego w koszu sluszile iesta *Fl* 80, 6, *sim. Pul*; Blogoslawil ies, gospodne, zemø twoiø, odwroczil ies (avertisti) iøczstwo Iacob *Fl* 84, 1, *sim. Pul.*

5. '*zniszczyć, zburzyć, obalić, pozbawić ważności, siły, znaczenia, evertere, delere*': Otewroczil ies (evertisti, *Pul*: odwroczyles) obrzød slugi twego, pobeszczinil ies na zemi swøtoscz yego *Fl* 88, 38; Otewroczil ies (avertisti, *Pul*: odwroczilesz) pomocz mecza iego y ne ies pomoczen bil iemu v boyu *Fl* 88, 42.

Odwyknąć, Otwyknąć 1. '*odzwyczaić się, oduczyć się, desuescere, dediscere*': Asz othvycnyesz donec dedisceris XV *p. pr. R* XVI 341.

2. *corruptum pro* obwyknąć '*przyzwyczaić się, mieć zwyczaj, assuescere, consuescere*': Yestem gorzkoscz pelna slyschącz trudne nasmyevanye syna mego, iegozem byla glossa odvykla v kosczyele schluchacz kazącego a nyemoczy vschytky vzdravyayączego *Rozm* 740.

Odyć *cf.* **Odejść**

Odyjć *cf.* **Odejść**

Odymać *cf.* **Odejmać**

Odziać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* odzieję XV *med. SKJ* V 260; ~ *inf.* odziać XV *in. R* XXIV 60, *Naw* 131; ~ *praet. 3. sg. m.* odział *BZ* III Reg 21, 27. IV Reg 19, 1, *Rozm* 159; ~ *part. praet. act.* odziaw *BZ* I Reg 28, 14; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* odzian XV *med. GlWroc* 78r, *BZ* III Reg 22, 10; odziany *Gn* gl. 156b, *Rozm* 659; *f.* odziana XV *in. R* XXIV 60; *neutr.* odziane *Dorota* 171; *ac. sg. m.* odzianego *Rozm* 315. 413; *n. pl. m.* odziani *BZ* I Par 21, 16; *ac. pl.* odziane XV *med. SKJ* V 275; *m.* odziane *BZ* IV Reg 19, 2; ~ *imper. pass. 2. pl. m.* odzieni bądźcie *Fl* i *Pul* 108, 28; ~ *part. praes. pass.* odzieni sąc *BZ* II Esdr 7, 9; ~ *fut. pass. 3. sg. f.* będzie odziana *Gn* gl. 164a; odziana będzie *MPKJRp* V 56 r; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* był odzian *Rozm* 281.

Znaczenie: '*okryć, ubrać, przyodziać kogoś czymś, w coś, vestire, amicire, induere*': Aduenit quidam uestitus, odzani, pilis camelorum *Gn* gl. 156b; Nullus poterit intrare, nisi fit uestitus in anima quadrupłici veste alis bødze gego dusa odzana chv⟨o⟩rakim (*leg.* ćwiorakim) odzenym

ib. 164a; Odzeny *bodzcze yako sowytym plasczem sromotø swoyø (operiantur sicut diploide confusione sua) *Fl* 108, 28, *sim. Pul*; Ipsa vero regina angelorum, que sole amicta, odzana, lunam habens sub pedibus XV *in. R* XXIV 60; Igitur iste, qui amictus est decore et fortitudine, me propter uos et vos propter me induere, odzacz, virtute ex alto *ib.*; Sdarszicz yey f tu chwilu dzeczøtko welmy pyekne, nachim ('purpurą') odzane *Dorota* 171; Dico... vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus, odzan, est sicut unum ex istis (Mat 6, 29) XV *med. GlWroc* 78r; Quid exiistis videre in desertum?... Hominem mollibus vestitum odzany (Mat 11, 8)? *ib.* 106v; Myly Yezvs Kryst [...] y posmyewan. Slvsza, czzbych ya [...] y rozkosznyeyszym odzyan on byl b[...] (decet, ut ego servus vestiar delicatioribus) XV *med. MPKJ* V 425; Ecce panni viles, his te tegam odzeya XV *med. SKJ* V 260; Vidi turbam magnam... ex omnibus gentibus... stantes ante thronum in conspectu agni amicti stolis albis przed obliczym baranka odzane w byale odzyenye (Ap 7, 9) *ib.* 275; Møsz stari gydze odzaw syø plasczem (amictus est pallio) *BZ* I Reg 28, 14; Achab... rozdarl na sobye odzenye swe a odzal cylycyum cyalo swe (operuit cilicio carnem suam) *BZ* III Reg 21, 27; Krol israhelski a... krol Iuda syadlasta oba, kaszdi na stolczv swem, odzan ruchem krolewskim (vestiti cultu regio) *ib.* 22, 10; To vsliszaw krol..., rozdarl swe rucho y odzal syø w wor (opertus est sacco) *BZ* IV Reg 19, 1; Poslal... wlodarza... a starce y kaplani odzane w wori (opertos saccis) *ib.* 19, 2; Y padly tako on, iako wyøczszy vrodzenym z lyvdu, odzany cylycyum (vestiti ciliciis) *BZ* I Par 21, 16; Staly kaplany y nauczeny odzeny søcz w byala rucha (amicti stolis) *BZ* II Esdr 7, 9; Sze *odzalø cznotami wdzacznimi superinducta est virtutibus gratuitis 1461—7 *Serm* 93r; Odzyana bądzye amicietur (amicietur terra Aegypti sicut amicitur pastor pallio Jer 43, 12) *MPKJRp* V 56 r; Proschą... thwoyey opfythoszczy..., aby raczyl... odzyacz nagotha, vbogaczycz vbosthwo *Naw* 131; Myly Yesus v odzyenyv malo szye kochal, bo v yedney sukny telko chodzyl, a na vyrchv drugdy plasczem ve trzy poly odzyal (chlamide triangula supra tegebatur) *Rozm* 159; Povyedam to vam, any Salomon ve wschytkyem (*pro* wschytkyey) svoyey chvalye byl kyedy odzyan (coopertus est Mat 6, 29) yako yedna lylya s thych *ib.* 281; Czoszczye vyschly na pvscza vydzyecz?... Czlovyeka myakkym odzyanego (mollibus vestitum Mat 11, 8)? *ib.* 315, *sim. ib.* 413; Mlodzyenyecz yeden nasladoval yego odzyany ploczyennym odzyenym na nagye czyalo (amictus sindone super nudo Marc 14, 51) *ib.* 659.

Odzielić *cf.* **Oddzielić**

Odziemek *cf.* **Odziomek**

Odzienie *formy*: *n. sg.* odzienie *Gn* 173b, *Gn* gl. 164a, *Fl* i *Pul* 101, 27. 108, 18, *Gloger, etc. etc.*; ~ *g. sg.* odzienia 1399 *StPPP* VIII nr 8289, *Fl* i *Pul* 132, 3, 1427 *AKPr* VIIIa 170, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* odzieniu *BZ* Gen 28, 20. I Reg 15, 9, *OrtBrRp* 32, 1, *etc.*; ~ *ac. sg.* odzienie 1391 *Pozn* nr 252. 287, 1398 *ib.* nr 389, *Gn* 173a. b, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* odzienim *Gn* gl. 164a, *Fl* i *Pul* 103, 2, 1418 *Pozn* nr 942, *etc. etc.*; odzieniem XV *med. GlWroc* 109r, XV *p. post. PF* III 289, *Rozm* 181; ~ *l. sg.* (w) odzieniu *Gn* 5b. 182a, *Fl* i *Pul* 44, 11, XV *med. MPKJ* V 429, *etc. etc.*; ~ *ac. pl.* odzienia *BZ* I Reg 27, 9. II Par 34, 22. Judith 7, 5, *Rozm* 727; ~ *i. pl.* odzieniami *BZ* Tob 4, 17.

Znaczenia: **1.** *'odzież, ubranie, szaty, vestis, vestimentum, amiculum'*: Czso wszøto Maczeyewi kon y odzene, to ne s yego vzithkem 1391 *Pozn* nr 287, *sim.* 1398 *ib.* nr 389; Czso pani myala Wantrobczina odzenya, to yest wrocyla 1399 *StPPP* VIII nr 8289; Fftorecz on gest v odzenu vbodzy byl, a prestocz gest on prostim szuknem obynon byl *Gn* 5b; On krol szyln(y m gnewem gest na szobe swe odzene rzaszal *Gn* 173a, *sim. ib.* 174b; Tedy vøcz mamy szebe (*leg.* z siebie) odzene sdrzucicz, tocz gest grzechy *Gn* 173a, *sim. ib.*; Szaprafdø nasze czalo gest neczysthe odzene *Gn* 173b; Tedycz vøcz ony (*sc.* rycerze) swe stare odzene svim slugam dagø *ib.*; F geden to czasz szøcz ony biły swe sludzy f drodzem odzenv chodzøcz vsrzely *Gn* 182a; Ista est quadruplex vestis, per quam anima debet vestiri tocz gest tho odzene, gymsze odzenym kalsda dusa ma [...] *Gn* gl. 164a; Rozdzelili sobe odzene moie (vestimenta mea) y na odzew moy puszczili loos *Fl* 21, 19, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 68, 14; Przistøpila crolewna na prawiczø twoiø w odzenu pozlaczanem (in vestitu deaurato) *Fl* 44, 11, *sim. Pul*, XV *p. post. JP* XXXVI 350; *Wszitczsy iako odzenyc (vestimentum) starayø siø *Fl* 101, 27, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 108, 18; Ogarnyon swyetloszczø yako odzyenym (vestimento) *Fl* 103, 2, *sim. Pul*; Yasz (*sc.* maść) stanpa w kray odzena gego (in oram vestimenti eius) yako rosa Hermon *Fl* 132, 3, *sim. Pul*; Iacosim ne ranczil genu nysacz, yedno za odzene 1405 *Pozn* nr 756, *sim. ib.* nr 755, 1402 *ib.* nr 546; Gotprzid ymal Betkø do smerczi chowacz a gey odzene y potrzebi dawacz 1407 *HubeZb* 87; Po Lorkowey

smerczy... penączmy, conmy y odzenym w dom Heydanowich dzeczy ne wneszono pusczyny 1418 *Pozn* nr 942, *sim.* 1423 *TPaw* VII nr 2840; Ista bona quidam disipantur valde male, scilicet... in luxuriis, in superfluis vestibus na przeszlisznem odzenu *ca* 1420 *R* XXIV 84; Et de vestimento, odzenv, quid solliciti estis (Mat 6, 28)? XV *in. ib.* 75; ⟨Iacussius⟩ odzena za czterdzeszcy grzywen wzøl po smerczy strygya 1427 *AKFr* VIIIa 170, *sim.* 1421 *ArchTerCzchow* II 355, 8; Poth zakonnym odzenym sub regulari habitu *ca* 1428 *PF* I 489; Vstawyamy, abi gdi mąsz vmrze, zona... przy...wyprawye... w pyenyądzoch... y w odzenyv (in... vestibus) bądączem myala ostacz *Sul* 51, *sim. Dział* 43, *Sul* 58; Gwaltownyk... possagu gynschego s nyąn nye bandzye myal, nyzly odzenye telko (praeter quam induvium solum), w ktorem yąn wzyął *Sul* 89, *sim. ib.* 75; Odzenye czelnee a smyanye vstnee vkazviø, czso w sierczv iest *Gloger*; Pharisei nuncupabantur Pharisei, quia divisi ab aliis quantum ad habitum odzene XV *med. GlWroc* 83v; Quem vos nescitis... propter eius humilitatem, habitu, odzenem, vobis similem *ib.* 109r; Napomynanye y nauka kv byskvpu o obyczayv ymayøcz bycz trzymanem w zzywyenyv, w odzyenyv (in... vestitu) y w modlytwye XV *med. MPKJ* V 429; Venit ad me Gabriel facie rutilans, oblycza yasznego, veste coruscans w odzyenv balym XV *med. R* XXV 152; Przed obliczym baranka odzane w byale odzyenye in conspectu agni amicti stolis albis (Ap 7, 9) XV *med. SKJ* V 275; Strangulatam vestem przeschywane odzyenye albo afthowane XV *med. Zab* 524; W *odzenym podobneem in habitu ornato *ca* 1450 *PF* IV 578; Vmige w wynye [a] odzenye swe (stolam suam) *BZ* Gen 49, 11; Weszmy Aarona y syni gego a odzyenye (vestes) gich *BZ* Lev 8, 2; Nye po⟨j⟩mye møsz zony otcza swego ani obnazi odzenya (operimentum) gey *BZ* Deut 22, 30, *sim. ib.* Ex 11, 2; Odpuscyl Saul... krolyowy Agagowy y nalepszim stadom owyecz... a odzenyv (vestibus) *BZ* I Reg 15, 9; Tedi Mycol wsyøwszi... scorø... poloszila w glowach... drzewna y przikrila ge odzenym (vestimentis) *ib.* 19, 13; Zagubyal Dauid wszitkø tø zemyø gych..., a byerzøc owce, woli... y odzenya (vestes) y wraczal syø... ku krolyowy *ib.* 27, 9; Saul przemyenyw odzenye (habitum) a wszøw na syø gyne rucho *ib.* 28, 8, *sim. ib.* III Reg 14, 2; Rozdarl na sobye odzenye swe (scidit vestimenta sua) *BZ* III Reg 21, 27, *sim. ib.* Jud 11, 35; Wezmy zbroiø, wnydzisz w boy a oblecz syø w me odzenye (induere vestibus tuis) *BZ* III Reg 22, 30; Gensze (*sc.* syn Azra) chował odzenya poswyøtna (filii Hasra custodis vestium) *BZ* II Par 34, 22; Odzenyamy (de vestimentis) twimy nage prziodzevay! *BZ* Tob 4, 17; Parczane odzenye linea vestimenta *OrtCel* 7, *sim. OrtLel* 234; Mayaly (*sc.* synowie) thako dobre prawo kv przerzeczoney szbroy y odzyenyv? *OrtMac* 31, *sim. OrtBrRp* 32, 1; Ktho... mą wszyacz thego vmarlego szbroyą y gyego yemu przykrayane odzyenye? *OrtMac* 31, *sim. OrtBrRp* 32, 1; Kv they tho gyeradzye... szlusza... zyemszkye (*pro* zenszkye) odzyenye, rabky *OrtMac* 69, *sim. OrtBrRp* 55, 2, *sim. OrtMac* 137, *OrtBrRp* 100, 4, XV *OrtWpM* 15; Czemu *czervonye odzenye twe quare rubrum est vestimentum tuum (Is 63, 2)? 1461—7 *Serm* 110v; Velna na odzenye bidlenya lanam in vestimentum conuersacionis *ib.* 314v; Woczech Marczina... hu Michala... vgednal sza rzadne odzenye 1470 *ZapWarsz* nr 1275; Odzienye amictum (expandi amictum meum super te Ezech 16, 8) 1471 *MPKJ* V 104; Odmyeniste odzienye mutatoriis (abstuli a te iniquitatem tuam et indui te mutatoriis Zach 3, 4) *ib.* 116, *sim.* 1461—7 *Serm* 90v; Za kvnamy lasza w dzenye, lupyesze dam na odzenye *De morte* w. 379; W yakyem odzyenyv (de forma... vestimentorum) mayą braczia chodzyczi 1484 *Reg* 708, *sim. De morte* w. 258, XV *p. post. Kalużn* 282; Braczya... mayą myeczi odzyenye schare pospolyczye... a tez nyedrogye (fratres... de humili panno in pretio... communiter vestiantur) 1484 *Reg* 708; Ieslyby thes kthori thowarzis chczial sobye kabath... abo svknyą, abo kthore ynsse odzienye sprawycz 1491 *RKJŁ* VII 58, *sim. ib.* 57; Tho, czo by szye thy⟨c⟩zalo perel, szukyen, odzyenya 1493 *PF* IV 664, *sim.* 1427 *Pozn* nr 1241, XV *med. SKJ* V 260; Curati et sacerdotes possidentes amplas dotes *szyrocye odzyenye XV *p. post. PF* III 289; Nam sub veste religiosa, pod zaconnem odzenyem, late[n]t mens dolosa *ib.*; Nvmmus famosas vestes, szlaw⟨ę⟩thne odzenye, gerit et preciosas *ib.*; Odzyenye kaplana nawysszego vestimentum summi sacerdotis XV *p. post. Kalużn* 272; Odzenye (*BZ* Ex 21, 10: rucha) y pyenadze za sromotha gey nye odrzecze (vestimenta et pretium pudicitiae non negabit Ex 21, 10) *ib.* 283, *sim. ib.* 286; Ian myal odzyenye (vestimentum Mat 3, 4) z wloszya vyelbrądow *EwZam* 298; O boze, ktory dlya othkupyenya szwyatha chczyalesz szye... trzczyna obrazycz, oblycze zaslonycz, z odzyenya zwlyecz XV *ex. Kalużn* 292; Habitudo, habitus, id est forma, cultus vestium vel dispositio odzyenye *ca* 1500 *Erz* 56; Pingunt... mulierem...

in amictu vario, id est w[y]e psz⟨try⟩m odzenv *ca* 1500 *R* XLVII 369; Opravywschy ya Anna y z Yoachymem odzyenym (vestibus), yako naczystschym y nadobnyeyschym mogly *Rozm* 15, *sim. ib.* 315. 802; Stapanye, posczye, odzyenye (habitus) yego (*sc.* Jesusa) wschytko bylo sluschne *ib.* 154; Myly Yesus v odzyenyv malo szye kochal (vestibus paucis utebatur) *ib.* 159, *sim. ib.* 827. 834; Alye yze byly oddzyelyony (*sc.* faryzei) od pospolnego lyvda odzyenyem (habitu), tegodla slu[zy]ly, ktores myenymy... lyczemyernyky *ib.* 181; Yze dotkne szye podolka odzyenya yego (si vel vestimentum eius tetigero Marc 5, 28), nadzyeyą szye, yze zbavyona bądą... od oney nyemoczy *ib.* 222, *sim. ib.* 123. 352. 533. 659; Nykt nye moze *przynydz plata sprostnego svkna kv staremv odzyenyv (in vestimentum vetus Mat 9, 16) *ib.* 295, *sim. ib.* 826; Vzral yednego czlovyeka nye odzyanego odzyenym svadzebnym (non vestitum veste nuptiali Mat 22, 11) y rzekl yemv: Przyaczyelyv, yakosz tu wschedl ny mayącz odzyenya svadzebnego (vestem nuptialem Mat 22, 12)? *ib.* 413; Mlodzyenyecz yeden nasladoval yego odzyany ploczyennym odzyenym (amictus sindone Marc 14, 51) *ib.* 659; Drapaycze serdza vasche a nye odzyenya vasze (scindite corda vestra et non vestimenta vestra Joel 2, 13)! *ib.* 727; Oblyekly gy v pavloczyste odzyenye (veste purpurea Jo 19, 2) *ib.* 802, *sim. ib.* 62. 111. 828; ~ Jacosm przi tem bil, gdze Bartho⟨lo⟩meus obeczal Dzirscze dwoye odzene 1391 *Pozn* nr 252; Takos szye stalo, yze Iozeph vmarl v tey nyemoczy, tako dzyevycza Marya s tego vyelyky smątek myala y vbrawschy szye ve dvoye odzyenye, yako tedy byl obyczay *Rozm* 146; ~ Bo oltarz yest Cristus, odzyenye yego apostoly *Rozm* 672; ~ ~ łupieżowe odzienie '*odzienie ze skór zwierzęcych, vestis e pelle facta*': Deus non tradidit Adam et Eva tunicas purpureas vel sericeas sed pelliceas, lvpyezowe odzyenye, seu laneas XV *ex. R* XXV 148; ~ ostre, włosiane odzienie '*włosiennica, cilicium, poenitentium vestis*': In cinere et cilicio, v ostrem odzenyv, lugere ac plangere pecata sua XV *med. R* XXIV 372; Cilicium est vestimentum factum de pilis wloszane odzyenye *ca* 1500 *Erz* 56; ~ odzienie żałujące '*szata żałobna, pokutna, vestis lugubris*': Oblyeczczye szye v odzyenye zaluyącze (induere veste lugubri II Reg 14, 2), aby byla yako nyevyasta... placzączy vmarlego *Rozm* 735; ~ *przenośnie*: Nye mayacz na szobye cznoth odzyenya angyelskyego, yako thu przyslucha przydz przed pana thako mocznego? *Naw* 82; Duch svyąthy stąpyl z nyeba v goląbyczem odzyenyv (corporali specie sicut columba Luc 3, 22), to yest vyobrazenyv *Rozm* 191; Varvyczye szye od falschyvych prorokow, ktorzy przychodzą k wam yako v owczem odzyenyv (in vestimentis ovium Mat 7, 15) *ib.* 283.

2. '*uzbrojenie, arma, armatura*': Wiszly søø w odzenyu (armati ascenderunt) synowye izrahelszczy z szemye egipskyey *BZ* Ex 13, 18; Obleczcze syø... w odzenye (armate... ex vobis viros ad pugnam)! *BZ* Num 31, 3; A gdisz obleczeni w odzenye pospyeszaliscze kv boyv na gorø (cumque instructi armis pergeretis in montem) *BZ* Deut 1, 41; Zony wasze... y dobytek ostanø w zemy..., ale vy giczcze w odzenyv (armati) przed waszø braczø... a boyvycze za nye *BZ* Jos 1, 14; Tedi Ionatas da swe wszitko odzenye (arma) pacholku *BZ* I Reg 20, 40; A gdisz swlekly gy a scyøly glowø gego, a z odzenya obnaszily (armisque nudassent) *BZ* I Par 10, 9; Potem z Zabulona, ktorzi wichadzaly ku boiv a staly na spyci vmyely v odzenyv boiownem (instructi armis bellicis) *ib.* 12, 33; I bil Ezechias bogati... a skarbi sobye zgromadzil wyelyke y srzebra..., y drogego kamyenya, y rozmaytego odzenya (armorum universi generis) *BZ* II Par 32, 27; Kto gest ten, gen movy, bi sinowye israhelsci mogly przecywycz syø krolyovy... y woyskam gego, wszako sø lyvdze przes odzenya (homines inermes) *BZ* Judith 5, 27; Wszøwszi na syø odzenya swa *boiøwa (arma... bellica) y obsadzily wøskoscy drog myedzi goramy *ib.* 7, 5; ~ Submersus estque Pharao et principes eius, currus quoque et omnis apparatus, odzenye, atque equitatus (Ex 15, 4) XV *med. GlWroc* 92r.

3. '*ubieranie się, odziewanie, actus induendi, vestiendi*': Dasz my chleb ku pokarmu a rucho ku odzenyu (vestimentum ad induendum) *BZ* Gen 28, 20.

Odzieniec '*giermek, armiger, puer*': Y rzecze Saul ku suemv odzenczowy (ad armigerum suum): Wiyøw myecz, doby myø! *BZ* I Par 10, 4; To gdi vzrzal odzenycc (armiger) gego, ysze Saul vmarl, rzucyl syø takesz y sam na swoy myecz *ib.* 10, 5. ~ *Bohemizm.*

Odzierca '*łupieżca, grabieżca, expilator, praedo*': Prandotha... penam XV Stanczikoni et iudicio XV pro eo, quod eidem dixit in iudicio: Yess odzercza 1399 *StPPP* VIII nr 9322a, *sim. ib.* nr 9322.

Odzierżeć, Odzirżeć *formy*: *praes. ind. 2. sg.* odzirżysz *BZ* Num 21, 35; odzierżysz *BZ* Deut 17, 14. 19, 1. 23, 20. 26, 1. 31, 3; *3. sg.* odzirży 1412 *JA* VI 214, *Sul* 12, *MPKJRp* V 49v;

odzierży *Gn* ap. 4a, *Dek* III 17. 24, XV *p. pr. R* XVI 341, *ca* 1450 *PamLit* IX 318, *etc.*; *2. pl.* odzirżycie *BZ* Jos 8, 8; odzierżycie *BZ* Deut 1, 8; *3. pl.* odzirżą *Sul* 49; odzierżą *BZ* Jos 1, 15; ~ *imper. 2. sg.* odzierży *BZ* Deut 1, 21, *Naw* 56; ~ *part. praes. act. adv.* odzirżąc *Sul* 18; ~ *inf.* odzirżeć *Sul* 54, *MPKJRp* V 27r; odzierżeć *BZ* Lev 6, 5. Num 13, 31. Jud 11, 23, *OrtBrRp* 29, 2, *etc. etc.*; ~ *praet. 2. sg. m.* -ś odzierżał *BZ* Ex 15, 16; *3. sg. m.* odzirżał *Pul* Moys 17; odzierżał *BZ* Jud 11, 24. IV Reg 14, 5. I Par 18, 4, 1465 *Ośw* nr 126, *etc.*; *f.* odzierżała *Fl* Moys 17, XV *p. pr. R* XVI 349; *1. pl. m.* odzierżelismy *BZ* Deut 29, 8; *3. pl.* odzierżeli są *BZ* Ex 15, 14; odzirżeli *Kśw* ar 12; odzierżeli *Fl* i *Pul* Moys 16; *m.* odzierżeli są *Fl* 72, 12; odzierżeli *BZ* Jos 6, 20. 24, 8. Neh 9, 22, *etc.*; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był odzierżał *BZ* II Esdr 8, 8; ~ *condit. 2. sg. m.* -by odzierżał *BZ* Tob 6, 22; *3. sg. m.* -by odzierżał *Rozm* 330; *f.* -by odzierżała *OrtMac* 115; *1. pl. m.* bychom odzierżeli *ca* 1500 *R* XIX 67; *3. pl. m.* -by odzierżeli *BZ* Deut 3, 20, *Dział* 31; ~ *part. praet. act.* odzierżawszy *Rozm* 57; ~ *part. praet. pass. i. sg. f.* odzirżoną *Sul* 41.

Znaczenia: **1.** '*otrzymać, dostać na własność, w użytkowanie, obtinere, accipere, suscipere, in alicuius rei possessionem vel usum venire*': **a.** *z rzeczownikami konkretnymi*: Owa oni grzeszni y oplwiczi na swecze odzerszeli sø (obtinuerunt, *Pul*: odzyerzely) bogaczstwa *Fl* 72, 12; Cszo Kachne vidzelono, w them gey Maczek ne wadzy, a dale dzessancz grzywen, tho iste odzyrsy 1412 *JA* VI 214; Odzyerzy retinebit XV *p. pr. R* XVI 341; Odzyerszala assequitur *ib.* 349; Wawrzynyecz skarzy na Marcyna, ysz maczerzs gemv zabyl... My... skazvgemy glową (*'odszkodowanie za zabójstwo'*) maczyerzą Wawrzynczowi bicz zaplaczoną y odz⟨i⟩rzoną (dicimus caput matris exsolvendum et obtinendum) *Sul* 41; W them gymyenyv... przyrodzeny alybo dalszy w rodzayv odzirzą namyasthnoscz (obtinebunt successionem) *Sul* 49; Gdyszem ya byl szwa (*leg.* z swą) zona y szyedzyal w yey gymyenyv pelnym prawem, mamly ya szwey zony prawye odzyerzszecz y doszyagnacz gydaczego gymyenya y nyegydaczego? *OrtMac* 26, *sim. OrtBrRp* 29, 2; Gdyby ktory czlowyek... nye... foldrowal szwego... gymyenya,... czy, czo oszyedly yego domy,... mogaly ony tho odzyerzecz? *OrtMac* 142, *sim. OrtBrRp* 104, 1; Dzewka dana dzerszawy nye otrzyma, ale w pokolenyv blysschy wyposaszy yą, gymyenye oderszy (proximiores eis... in eisdem hereditatibus succedant) *Dział* 54.

b. *z rzeczownikami abstrakcyjnymi*: Taco lud bozy ⟨przez an⟩gela uicøzstuo odirzeli *Kśw* ar 12; Kthory czlovyek tho vypelny, zyvoth vyeczny then odzyerszy *Gn* ap. 4a, *sim. Dek* III 17. 24, *ca* 1450 *PamLit* IX 318; Ut damnum recuperaret odzersal albo nawroczil 1440 *R* XXV 242; Dzeczi... nye mayącz lyaath pozwan[y]e, odzirzancz sobye do lyaath odpowyedzenya zawyeszenye, thych tho lyaath nye mogą w dawnoscz powodovi obrzeknącz *Sul* 18; Obrzeczenya dawnosczy thy tho dzeczy... odzirzecz nye bądą mocz (opponere non valebunt) *Sul* 54; Bo Ezdras bil w tem odzerszal wyelykø boiazn (in his enim Esdras magnam disciplinam obtinebat) *BZ* II Esdr 8, 8; Potem... przimyesz pannø z boiaznyø bozø..., abi... pozegnanye sobye y swim sinom odzerszal (ut... benedictionem in filiis consequaris) *BZ* Tob 6, 22; *Odirzsza madroscz tenuerit (*pro* tenuerint) sapienciam 1461—7 *Serm* 443r; Dziedziczstwem odzierzy (*war. lub. rp.*: odzyrszy) hereditabit (iucunditatem et exsultationem thesaurizabit super illum et nomine aeterno hereditabit illum Ecclus 15, 6) 1471 *MPKJ* V 80; Dziedziczstwo odzierzal (*war. lub.*: dzedzyczstwa dodzerzal, tanto melior angelis effectus, quanto differentius prae illis nomen hereditavit Hebr 1, 4) *ib.* 131; Odzyersy my yedynaczka thwego zbawyenye, mogym grzechom odpusczenye! *Naw* 56; Bysmy mogly czo odzyersecz, czo bylo ku nasemv polepsenyv *ca* 1500 *JA* X 386, *sim. Rozm* 240. 504. O anyelska pany..., racz sya modlycz za namy, bychom... po szmyerczy vyeczna radoscz odzyerzely *ca* 1500 *R* XIX 67; Iozeph... povyedzyal *dostoynye dzyevyczy, by yemv odpvsczyła... To od nyey odzyerschawschy (quod... per ipsam obtinetur), wzy⟨ą⟩w oblyvbyenycza svoya Marya wsche ('w swe') opyekanye *Rozm* 57; Yako ieden mystrz zydowsky yego pytal, iakoby odzyerzal krolevstvo nyebyeskye *ib.* 330; Gescze vam mam vyelye povyedacz, alye tem czassem nye mozeczye odzyerzecz (non potestis portare modo Jo 16, 12) *ib.* 572; Mamy... baczycz, yze szye trzykrocz modlyl, bo troyąka rzeczy za nass odzyerzal, czvsch vyny odpusczenya *ib.* 606, *sim. ib.* 641; ~ odzirżeć milczenie wiekuiste '*stracić prawo upominania się o coś, amittere potestatem ius suum vindicandi*': Pozyczaw komv pszenycze a cztiri lyatha mylczącz, mylczenye za nyą od[r]zirzi wyekvyste *Sul* 12; ~ przę odzierżeć '*wygrać sprawę w sądzie, causam in iudicio vincere*': Pietr Połansky swu prze odersial 1465 *Ośw* nr 126.

2. '*wziąć, opanować, posiąść, zdobyć, sumere,*

possidere, assequi, aliqua re potiri': Bødøø nyeruszayøczy yako kamyeyn..., dokøød nye przeydze lud twoy ten, ktorysz odzerszal (quem possedisti) *BZ* Ex 15, 16; Nawroczy wszytko, czsosz prz⟨e⟩s leszcz odzerszecz chczyala (omnia, quae per fraudem voluit obtinere) *BZ* Lev 6, 5; Poczmi, abichom obsedli zemyø, bo mozem yø odzerzecz (ascendamus et possideamus terram) *BZ* Num 13, 31; Pobiges ge y syny gego... y odzirzisz (possederunt) zemyø gego *ib.* 21, 35; Oddalem wam zemyø, wnidzecze a odzerzicze (possidete) yø *BZ* Deut 1, 8; Wnidzi a odzerzi (posside) yø (*sc.* ziemię) *ib.* 1, 21; Aby oni takycsz odzerzeli (donec... possideant) zemyø, ktorøsz dal iest gim za Iordanem *ib.* 3, 20; A gdisz wnidzesz do zemye, ktorøs to pan bog da tobye, odzerzisz yø (cum... possederis eam) *ib.* 17, 14, *sim. ib.* 19, 1. 23, 20. 26, 1. 31, 3; Pobilisme ge y odzerzelismi (tulimus) zemyø gich *ib.* 29, 8; Neptalim... pelen bødze bogoslawyenya bozego, morze y kv *polvdnyo odzerzi (possidebit) *ib.* 33, 23; Ale vy... boyvycze za nye, doyød... nye odzerzø (donec... possideant) zemye *BZ* Jos 1, 15; Przetosz gdysz... ten brzøøk przidze..., natichmyast mvri syø przewroczili... y odzerzeli myasto (ceperuntque civitatem) *ib.* 6, 20, *sim. ib.* 24, 8. Neh 9, 22. 23. 25; A gdysz ge (*sc.* miasto) odzirzicze (cumque ceperitis), zaszicze (*leg.* zażżycie) ge *BZ* Jos 8, 8; A ti tak nynye chcesz odzerszecz (possidere) zemyø gego *BZ* Jud 11, 23; Czso pan bog... wycyøscza odzerszal (obtinuit), dostanye syø k naszemu gymyenyv *ib.* 11, 24, *sim. ib.* IV Reg 14, 5. I Par 18, 4; ~ '*wziąć, odebrać z powrotem, odzyskać, recuperare, recipere*': Zaszthanyely kthory czlowyek szwe rzeczy v kthorego Zyda, czo mu szą vkradzyony..., moze ge odzyerzecz *przysząwszy na krzyzu *OrtMac* 55; Jakosz tha pany ma tego dokazacz, aby szwego wyana dobyla y odzyerzala (*OrtBrRp* 85, 2: aby... dzyerszala)? *OrtMac* 115; Aczby taczy (*sc.* zbiegli przestępcy) naszą myloscz przenaleszly a gymyenye odzerszely, a wszakosz chczem, aby myedzy slachtą rowney czczy nye myely *Dzial* 31; ~ *o miejscu* '*zająć, znaleźć się na wskazanym, określonym miejscu, locum capere, occupare*': Vkladamy, aby kaszdy riczerz... pod swa choragwą stal, aby gdy przydą walky, vmyalby swe myesczcze pod choragwą odzerszecz (ut... sciat capere locum certum, *Sul* 21: wzancz) kv obronyenyv swey choragwie *Dzial* 8; ~ '*dosięgnąć kogoś, dopaść, aliquem prehendere, capere*': Odzierzal obtinuit (Nabuchodonosor... pugnavit contra Arphaxad et obtinuit eum in campo Judith 1, 5) 1471 *MPKJ* V 56; ~ ~ odzierżeć oblubienicę (*grafika zabytku pozwala też czytać* oblubienicą): '*pojąć za żonę, nubere feminam*': Nyektorzy slyvbovaly... vyelykye skarby, aby mogly odzyerzecz... Marya sobye oblvbyenycza (ut Mariam virginem possent obtinere) *Rozm* 23; ~ ~ *przy podmiocie nie będącym człowiekiem* '*objąć, ogarnąć, pomieścić w sobie, capere, continere, habere*': Kakosz tedy svyastovacz tey... dzyevyczy badą twe począczye v yey svyąthym zyvoczye a czyebye svego ('wszego') svyata stvorzenye y schovanye odzyerzecz nye moze (quem totus non capit orbis), kakosch czyą odzyerzy svyat (*pro* zyvot?) dzyevyczy? *Rozm* 46.

3. *o dolegliwościach* '*opanować, ogarnąć, capere, occupare*': Wstøpyly lvdze y rozgnewaly se, bolescy odzerszely (*BZ* Ex 15, 14: odzerszely søø) przebywayøcze Phylystyny (dolores obtinuerunt habitatores Philisthiim Ex 15, 14) *Fl* Moys 16, *sim. Pul*; Tedy zamøczyly sø se *ksøszota Edom, sylne z Moaba odzerzszala drzszøczka (robustos Moab obtinuit tremor Ex 15, 15, *Pul*: odzyrzal *stral, *BZ*: obdzerszalo gest trzøszenye) *Fl* Moys 17.

4. *dubium*: Invisere navyedzicz, odzierziecz (*war. lub. rp.*: invisere id est possidere odzyrsecz; quam, *sc.* terram, dominus... semper invisit et oculi illius in ea sunt a principio Deut 11, 12) 1471 *MPKJ* V 29.

Odzierżenie, Odzirżenie 1. '*otrzymanie czegoś, wzięcie w użytkowanie lub na własność, acquisitio, actus obtinendi, acquirendi*': Vstawyamy, kedyby ktho obwynyon byl, aby nye myal prawa slachethnego, then dwv starszv swego rodv po oczczv a drvgv dwv... po maczerzy, a trzeczyv dwv trzeczego rodv pospolythe dobre ma wyescz obyczayem obyklym kv odzyerzenyv swego prawa slachethnego (ad obtinendum suum ius militale, *Dzial* 66: kv otrzymanyv prawa riczerskyego) *Sul* 71; Po wsze dny ziwota, w nichze to syø obraczacze na zemi, k nyeyze to wy przeydøcz Iordan pospyeszicze kv odzerzenyv (ad quam vos... pergitis obtinendam) *BZ* Deut 31, 13; Przeydzecze Iordan a vnidzecze do zemye kv odzerzenyv (ad possidendam terram), yøsz to pan bog... da wam *BZ* Jos 1, 11; ~ Bo by byly k nyemv tako przystąpyly, nye yąlyby go byly rąkamy kv vbyczyv, ale serczem ossyągly kv vyecznemv odzyerzenyv *Rozm* 649.

2. '*stan posiadania, possessio, actus possidendi*': Possessio yest gymyenye a odzerzenye XV *med. R* XXIV 361.

Odziew *formy*: *n. sg.* odziew *Fl* i *Pul* 103, 7; ~ *g. sg.* odziewa *MPKJ* V 57; ~ *ac. sg.* odziew

Fl i *Pul* 21, 19. 108, 17, *BZ* III Reg 22, 30. Judith 10, 2, *MPKJ* V 54. 57; ~ *l. sg.* odziewem *MPKJ* V 136.

Znaczenie: '*odzież, odzienie, ubranie, szaty, vestis, vestimentum, amiculum*': Rozdzelili sobe odzene moie y na odzew moy puszczili loos (diviserunt sibi vestimenta mea et super vestem meam miserunt sortem) *Fl* 21, 19, *sim. Pul*; Głøbokosez, yako odzyenye, odzyew yego (abyssus sicut vestimentum, amictus eius) *Fl* 103, 7, *sim. Pul*; I oblekł se yest w przekłøcze yako w odzew (induit maledictionem sicut vestimentum) *Fl* 108, 17, *sim. Pul*; Krol Israhel przemyenyw swoy odzew (mutavit habitum suum) y wszedl w boy *BZ* III Reg 22, 30; Swlyokszi s syebye odzew wdowski (vestimentis viduitatis), omila (*sc.* Judyt) swe cyało *BZ* Judith 10, 2; Odzew (*war. kal.*: odzienye) stołas (et ipsae faciunt stolas omnium hominum III Esdr 4, 17) *MPKJ* V 54; Mundum odzyew aut ok⟨r aszą (*war. kal.*: okrassą, adducant eas, *sc.* puellas,... et accipiant mundum muliebrem et cetera ad usus necessaria Esth 2, 3) *ib.* 57; Krasnego odzewa mundum (praecepit eunucho, ut acceleraret mundum muliebrem Esth 2, 9) *ib.*; Odzyew (*war. kal.*: odzienye) chwali stoła glorie (stola gloriae vestiet illum Ecclus 15, 5) *MPKJRp* V 49v; Odzewem (*war. kal.*: odzienym) abitu (si introierit in conventum vestrum vir... in veste candida, introierit autem et pauper in sordido habitu Jac 2, 2) *MPKJ* V 136.

Odziewać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* odziewasz *BZ* Deut 22, 12; *3. sg.* odziewa *Fl* i *Pul* 108, 18, XV *med. SKJ* V 262, XV *p. post. Kałużn* 286; *2. pl.* odziewają *Rozm* 316; ~ *imper. 2. sg.* odziewa 1471 *MPKJ* V 101; ~ *condit. 2. pl. m.* byście odziewali *Rozm* 280.

Znaczenie: '*ubierać, przyodziewać, vestire, amicire, induere*': Bødz yemv yako odzene, gym se odzewa (fiat ei sicut vestimentum, quo operitur) *Fl* 108, 18, *sim. Pul*; Mila zono, kaszą thobye..., wbogye karmy y *odzewą *Aleksy* w. 72; Qui totum mundum vario vestit ornatu roszmagytem odzyeva okraszenym XV *med. SKJ* V 262; Strzøpki na podolcze veinisz a na cztirzech wøglech plascza swego, w ktorisz syø odzewasz (quo operieris) *BZ* Deut 22, 12; Odzieva schø amicitur (succendet, *sc.* Nabuchodonosor, ignem in delubris deorum Aegypti... et amicietur terra Aegypti sicut amicitur pastor pallio suo Jer 43, 12) 1471 *MPKJ* V 101; Wyeszmyeszly od nyego zaklad gego odzyenye..., wroczy mv ge..., bo tho gedno ma, czym szye odzewa (ipsum enim est solum, quo operitur Ex 22, 27) XV *p. post. Kałużn* 286; Nye bądzyeczye pyeczalvyączy vaschey dvschy, czobysczye yedly..., any vaszemv czyalv, czem bysczye szye odzyevaly (quo operiemur Mat 6, 31) *Rozm* 280; Owa, ktorzy szye myekkyem odzyevaya odzyenym (ecce, qui mollibus vestiuntur Mat 11, 8), ssą v domoch krolewskych *ib.* 316.

Odziewnica '*miejsce do ubierania się, przedsionek, locus ubi vestes induuntur, vestibulum*': Kaplany... winyeszly... wszitkø nyeczistotø, iøsz wnøtrz nalezly w odzewnyci (in vestibulo) domu bozego *BZ* II Par 29, 16. ~ *Bohemizm.*

Odziewny '*służący do ubierania się, odziewania się, ad vestitum pertinens*': Jaco czo byl wsal swą (*leg.* z swą) zoną odzena, szuken y gynnych rzeczy odzewnych, tego on ne sdzyl (*leg.* zdzył 'ukradł') 1427 *Pozn* nr 1241.

(Odziomek) Odziemek '*pień (drzewa) u nasady, u korzeni, dolna część pnia, stirps, arbor ima*': Arboreum zonat (*sc.* vulpes) stipulis ac vimine truncum *odzyemyeg drzevovy ogrodzyla d⟨r zzaszdzim 1466 *R* XXII 13.

Odzirżeć *cf.* **Odzierżeć**

Odzirżenie *cf.* **Odzierżenie**

Odzywać, Otzywać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* odzywa *ca* 1428 *PF* I 492; *1. pl.* odzywamy *Sul* 28; *3. pl.* otzywają *Sul* 55; ~ *imper. 2. sg.* otzywaj *Fl* 101, 25; odzywaj *Pul* 101, 25; ~ *part. praes. act. adv.* odzywając *Sul* 16; ~ *inf.* otzywać *ca* 1500 *Erz* 56; odzywać 1426 *KsMaz* II nr 1853; ~ *praet. 3. sg. m.* otzywał 1405 *KsMaz* I nr 494.

Znaczenia: **1.** '*odwoływać kogoś lub coś od czegoś, wzywać, przywoływać, revocare, vocare, avocare*': Ne otzyway (ne revoces, *Pul*: nye odzyway) mø w posrzod dnow mych *Fl* 101, 25; Reuocare przywroczycz, othzyvacz, othezvacz *ca* 1500 *Erz* 56.

2. '*odwoływać coś, unieważniać, revocare, irritum esse iubere*': Thy przywyleye... kazymy, wsrzvcami y odszywami (cassamus, irritamus et revocamus, *Dział* 16: odwolawamy y kaszemy ge za nyczs myecz) *Sul* 28; ~ '*odwoływać obelgę, znieslawienie, contumelium revocare*': Odzywayącz (revocando) ma mowycz: Tho, czoszm mowyl, lgalem iako pyes *Sul* 16.

3. '*zgłaszać sprzeciw wobec czegoś, aliquid negare, improbare*': Quando ego prestiti corporale iuramentum cum testibus, tunc nullus revocavit vlg. ne othsziwal 1405 *KsMaz* I nr 494; ~ '*kwestionować decyzję sędziego, iudicis sententiam in dubium vocare*': Szandza, oth kogo othzywayą (a quo revocatur) a czso gego kaszanye przes stroną byva wspyerano,

pyrwey nye... ma swego bronycz skazanya, alysz pirwcy przes stroną otheszwalą trzy grzywny... gemv bądą dany *Sul* 55.

4. *'odbierać rzecz przekazaną w inne ręce przez właściciela, rem a possessore alicui traditam ex pacto vindicare' (?)*: Iako mne Micolay slubyl Krassowa ne odszywacz 1426 *KsMaz* II nr 1853, *sim. ib.*

5. *wieloznaczne z powodu braku kontekstu*: Odzywa reuocat *ca* 1428 *PF* I 492.

Odżywiać *'wzmacniać, posilać, pokrzepiać, przywracać siły, recreare, vires reficere'*: Odszivyaioxcza (ox *pro* ą) vitalis 1451 *R* XXII 41.

Ofacić się *cf.* **Ochwacić się**

Ofertorzny *'ofiarny, złożony na ofiarę, poświęcony bogu, qui ad sacrificium destinatus, deo sacer est'*: Wschedschy (*sc.* Dawid) w bozy dom y yadl chleb offertorzny (panes propositionis comedit Mat 12, 4) *Rozm* 325.

Ofertorzyja *'ofiara, dar złożony bogu, sacrificium, holocaustum'*: Ne w oferze twoiey karacz bødø cze, bo ofertorziie twoie (*poprawione z* ofertorziia twoia, holocausta tua, *Pul*: modla twoya) w obesrzenu moiem sø zawszdi *Fl* 49, 9.

Ofiara, Ofiera *formy*: *n. sg.* ofiara *BZ* Lev 7, 12, 1456 *Msza* VI s. 264, *ca* 1500 *Erz* 56; ofiera *Fl* 49, 24. 50, 18, *ca* 1431 *Msza* XII s. 225, 1437 *Wisl* nr 228 s. 87, XV *med. GlWroc* 81v. 95v, *BZ* Lev 7, 18. Num 15, 6; ~ *g. sg.* ofiary *Fl* 39, 10, *BZ* Num 29, 38, *Rozm* 294. 326. 669; ofiery *BZ* Num 28, 8, *SkargaPloc* w. 34; ~ *d. sg.* ofierze *BZ* Ex 10, 26, *Rozm* 449. 652; ~ *ac. sg.* ofiarę *Fl* 50, 17. 20, 1424 *Msza* III s. 60, *sim.* VI, 1449 *R* XXV 163, XV *med. ib.* 158, XV *med. SKJ* I 91, *BZ* Num 29, 2, *etc.*; ofierę *Fl* 26, 11. 49, 6. 15, 1426 *Msza* IV s. 315, *sim.* XII, *Błaż* 319, XV *med. GlWroc* 79r. 95r, *BZ* Gen 4, 4. 5, *etc.*; ~ *i. sg.* ofiarą *Rozm* 373. 374; ~ *l. sg.* (w) ofierze *Fl* 49, 9, *BZ* Num 29, 39; ~ *n. pl.* ofiery *BZ* Num 28, 3; ~ *g. pl.* ofiar *BZ* Num 28, 24. 29, 39; ~ *d. pl.* ofieram *BZ* I Reg 15, 22; ~ *ac. pl.* ofiary *Fl* 50, 20, 1424 *Msza* III s. 60, *sim.* VIII, *BZ* Num 29, 18. 21. 24. 37, 1466 *R* XXII 14, *Rozm* 325. 328. 803; ofiery *BZ* Ex 10, 25. 18, 12. Lev 23, 37. Num 28, 2, XV *p. post. Msza* VIII s. 61; ~ *i. pl.* ofiarami 1444 *R* XXIII 303; ofierami *Fl* 50, 17; ~ *l. pl.* ofierach 1461—7 *Serm* 390v.

Znaczenie: *'dar złożony bogu, przeznaczony do złożenia, składanie daru bogu, sacrificium, hostia deo immolata vel immolanda, actus sacrificandi'*: Obszedl iesm y offerowal iesm w przebitku iego offerø glosnø (hostiam vociferationis, *Pul*: obyetę wolanya) *Fl* 26, 11; Ofary holocaustum, *Pul*: modly) y za grzech ne szødal ies *Fl* 39, 10; Sgromadzaycze iemu swøte iego, gisz obrzødzaiø zacon na offerø (super sacrificia, *Pul*: nad obyetnyczamy) *Fl* 49, 6; Ne w oferze (non in sacrificiis, *Pul*: w obyetnyczach) twoiey karacz bødø cze *Fl* 49, 9; Oferuy bogu offerø chwali (sacrificium laudis, *Pul*: obyetnyczę chwaly) *Fl* 49, 15; Ofera chwali (sacrificium laudis, *Pul*: modla chwały) poczczy me *Fl* 49, 24; Bo bi bil chczal offarø (sacrificium, *Pul*: modlę), dalbich bil owszem, offeramy (holocaustis, *Pul*: modlamy) ne bødzesz se kochacz *Fl* 50, 17; Offera (sacrificium, *Pul*: modla) bogu duch smøczony *Fl* 50, 18; Tegdi przymesz ofarø sprawedlnosci, modly y offari (sacrificium iustitiae, oblationes et holocausta, *Pul*: modly sprawyedlnoszczy, poklad y modly) *Fl* 50, 20; Przyyøthe ymeecz raczyl yesz obyatø, dari, offyari (munera, *Msza* IV, VII: dary, VI: dary, obyatha, ofyara, VIII: dary, offyary) dzeczancza twego sprawedliwego Abel 1424 *Msza* III s. 60; Przigemne myecz raczilesz dary dzeczancza thwego..., swanthø offyerø, obyatø (sacrificium, *Msza* III. VI—VIII: obyathø) pyrwego oczcza naschego y kthorø thobye obyathø dal albo obyetowal... wyrzchny kaplan thako rzekøczy ⟨Melchisedech⟩, swantø offyerø (sanctum sacrificium, *Msza* III: swąntą offyarø, VI: swąthą obyathą, offyara, XII: sswąthoscz), nyepoka⟨la⟩nø obyathø (immaculatam hostiam, *Msza* XII: nyepokalanø offerø) 1426 *Msza* IV s. 315; Ofera holocaustum 1437 *Wisl* nr 228 s. 87; Offiarami victimis (ut expiati annuis ieiuniorum victimis tendamus ad paschalia) 1444 *R* XXIII 303; Blaszeyu, zywø offerø mnye offervy (offer mihi sacrificium)! *Błaż* 319; Misericordiam volo et non sacrificium offere (Mat 9, 13, *Rozm* 294. 326: a nye offyary) XV *med. GlWroc* 79r; Ad *tectum virge angeli consumptum est sacrificium offera *ib.* 81v; Offer illum in holocaustum, offerę, super unum moncium (Gen 22, 2) *ib.* 95r; Ecce, inquit, ignis et ligna, ubi est victima holocausti offera ta, ⟨c⟩szo masz offerowacz (Gen 22, 7)? *ib.* 95v; Offyara hostiam XV *med. PF* V 58; Ut idolis suis solemne sacrificium, szn[y]amyenytha offyara, modla, exhiberent XV *med. R* XXV 158; Misit deus vnigenitum suum propiciacionis, *gl.* id est hostiam, offyarą bogv oczczv lubą, pro peccatis nostris (I Jo 4, 10) XV *med. SKJ* I 91; Weszrzal gospodzyn na Abela a na gego offyerø (ad munera eius) *BZ* Gen 4, 4, *sim. ib.* 4, 5. 8, 20; Offyery (hostias quoque et holocausta) dasz nam, gdy bødzyem offycrowacz panu bogu *BZ* Ex 10, 25, *sim. ib.* 18, 12; Nyc ostawyøcz y paznokczya tego, czsosz gest potrzeba ku

offyerze (in cultum) panu bogu *ib.* 10, 26; Bøødzyeli za dzøkowanye obyata albo offyara (si pro gratiarum actione oblatio fuerit) *BZ* Lev 7, 12; Nye bødzye wdzøczna gego offyera (irrita fiet oblatio) *ib.* 7, 18, *sim. ib.* Num 15, 6; A gdisz oboyø offyerø (ambo oblata) panu poszwyøczyczye *BZ* Lev 7, 30; Offyerowacz *bodzecze w nich offyery (oblationes) panv, obyati zapaln[y]e y palayøcze *ib.* 23, 37, *sim. ib.* Num 28, 2; Tocz sø offyeri (sacrificia), gesz to macze offyerowacz *BZ* Num 28, 3; Drvgego barana offyervycze... podle wszego *rzvdv (*leg.* rządu) obyati iwtrzney y obyati zapalney gego, offyery przechøtney wonyey panv (oblationem suavissimi odoris domino) *ib.* 28, 8; Offyervycze... baranow rocznich sedm a offyerø kaszdø s byeli (sacrificia singulorum ex simila) *ib.* 28, 20; To offyarowacz bødzecze panv na godi wasze, kromye slvbv a offyar dobrowolnich w offyerze (praeter vota et oblationes spontaneas in holocausto) *ib.* 29, 39; Day, aby tha offyara (sacrificium, *Msza* III: obyatha, XII: obyatha, offyera)... bacz tobye przyemną 1456 *Msza* VI s. 264; Vt superis, *gl.* dis, pro se det sacra, *gl.* sacrificia, libamina offyary, detque preces 1466 *R* XXII 14; In sacrificiis boszkych offerach 1461—7 *Serm* 390v; Yesu Xpe..., yenzesz szam szyebye offyarowal thwemv oyczv nyebyeszkyemv yedną vyerną y prawa ofyara na oltarzv szwyatego krzyza *Naw* 103, *sim.* XV *ex. Kałużn* 292; ⟨Boze⟩, kazy thy offyery (*Msza* IV: dary) donyescz przyez racze ⟨angyola twego⟩ na wysoky oltarz thwoy XV *p. post. Msza* VIII s. 61; Offeram... ei holocausta vlg. offery (Mich 6, 6) XV *p. post. R* XLVII 353; Poprzyszągam waas prze myloszerdze, abyscze wydaly, offyerowaly bogu czyala vasche, *offeyrę szywączą (*R* XXV 163: offara) vt exhibeatis corpora vestra, hostiam viuentem (Rom 12, 1) XV *ex. SKJ* I 56; Holocaustum dicitur offertorium, quod antiquitus in altari cremabatur offyara vel obyąthą *ca* 1500 *Erz* 56; Offyarą oblatio *ib.*; Sacrificium, offertorium idem offyarą *ib.*; Tako dzyeczyąthko Marya wczyągnawschy ręką swą... y polozywschy offyarą (hostiam) na oltarz y sklonyla glową *Rozm* 13; Nyeszyesly dar tvoy albo tvoyą offyarą (munus) kv oltarzovy a tho rospamyetasch, yze brat tvoy ma nyeczo gnew (*leg.* gniewu) naprzeczyw tobye, ostaw thvoy dar albo offyarą (munus Mat 5, 23. 24) przed oltarzem, ydz, vpokorz szye bratv tvemv *ib.* 267, *sim. ib.* 286; Kaplany..., obrzązvyącz albo offyary czynyącz (circumcidentes et sacrificantes) v sobotą, nye zgrzeszyly *ib.* 325, *sim. ib.* 803; Tegodlya davayczye yego (*sc.* cesarza) dany y yego platy, a czo yest boze, bogv, czvsz dzyeszyeczyny, offyary (scilicet primitias, decimas et oblationes) *ib.* 328; Vtenczasz przyschly z galyleyskey zyemye nyektorzy, povyedayącz yemv, yze Pylat ych ⟨krew⟩ szmyesal s ych offyarą (cum sacrificiis eorum Luc 13, 1) *ib.* 373, *sim. ib.* 374; Iesus... nalasl... przemyenyayącze pye⟨nią⟩dze, przedayącz gołąbye v kosczyelye kv offyerze *ib.* 449, *sim. ib.* 652; Vyelyky lyvd za Iesucristem chodzyl, nye dbayącz ych (*sc.* kapłanow) kazanya y offyary *ib.* 669; Schedl s nymy na pusczą, aby yemv offyary offyarovaly yako bogovy *ib.* 803; ~ ofiary gorające, palące *'ofiary plynne, libamina, libationes'* (*w błędnym przekładzie czes.* plovúcí): Tako vcinicze na kasdi dzen... kv wony przechøtney panv, yasz to wzydze z obyati zapalney y ze wszech offyar gorayøczich (de libationibus singulorum) *BZ* Num 28, 24; Obyati svche a offyari paløcze (sacrificiaque et libamina) wszech po czelczoch... porzødnye slawicz bødzecze *ib.* 29, 21, *sim. ib.* 29, 37; Kromye obyaty wyeczne y paløcze gego offyari, y svche (absque holocausto sempiterno sacrificioque eius et libamine) *ib.* 29, 38; ~ ofiary suche *'ofiary z rzeczy jadalnych, z pokarmów, sacrificia quae cibis fiunt'*: Offyary svche (sacrificia) y obyati paløcze po wszech czelczoch y scopyech, y po baranyech *porzodnye slawicz bødzecze *BZ* Num 29, 18, *sim. ib.* 29, 24; ~ ofiara (ofiera) zapalna, zażżona *'ofiara całopalna, holocaustum'*: Vino kv zapalonym obyatam tesz myari da na offyerø zapalnø (in holocaustum) albo na obyatø viczøsznø *BZ* Num 15, 5; Offyervicze offyarø zapalnø (holocaustum)..., czelcza s stada, iednego scopv *ib.* 29, 2; Azaly pan chce zaszszonim offyeram albo obyatam (holocausta et victimas)? *BZ* I Reg 15, 22; ~ ~ dać *kogoś komuś* na ofierę *'oddać kogoś w czyjąś moc, aliquem alicui in potestatem dare'*: Movya tho przesz clamv, vyera, dam gy (*sc.* złego mnicha) czarthom na ofyera *De morte* w. 466; ~ ~ *'datek na rzecz kościoła i duchowieństwa, stips quae ecclesiae ac sacerdotibus dabatur'*: Ialmvsznym nacznem (*leg.* nędznem) nye daval, offyerym bogv nye czynyl *SkargaPloc* w. 34; *Vschyszczy *czy ysthny pyenyądze nye yestczy podobno vroczycz v karbaną, czvsch v ten skarb, gdzye kladą offyarą kaplanską (Mat 27, 6) *Rozm* 763; ~ iść na ofiarę *'iść celem złożenia ofiary, sacrificatum ire'*: Gdy mystrze czynyą zalomsse za dvsshe... na suche dny, thedi wsiszci thowarzisse mayą bicz przi thych tho zalomssach y na offyare sz mystrzmy mayą ydz 1491 *RKJŁ* VII 58.

(Ofiarny) Ofierny 1. *'złożony na ofiarę poświęcony bogu, qui ad sacrificium destinatus, deo sacer est'*: Uczyn... stool sz zyrdzmy y sødy i s offyernymy chlebi (cum... propositionis panibus) *BZ* Ex 35, 13.

2. *'służący do składania ofiar, qui ad hostias sacrificandas adhibetur, sacrificus'*: Uczyn... oltarz offyerny (altare holocausti) y bronkø gego myedzanøø s szyrdzmy swymy y s søødi swimy *BZ* Ex 35, 16, *sim. ib.* 38, 1.

Ofiarować, Ofierować, Ofiorować *(?)*, **Ofiarować się, Ofierować się** *formy*: *praes. ind. 1. sg.* ofiaruję *Rozm* 578. 623; ofieruję XV *in. ModlJag* 36; *3. sg.* ofiaruje *p. post. Kałużn* 285; ofieruje *Gloger*, *BZ* Gen 8, 20. 22, 13. Lev 5, 6. 8. 16. 7, 9. 8, 14. 22. Num 15, 4. 29, 22; *1. pl.* ofierujemy 1413—4 *Msza* I s. 260, *sim.* VII. VIII. XII; *2. pl.* ofiarujecie *BZ* Num 29, 8. 13. 17. 32; ofierujecie *BZ* Num 29, 20. 26; 3. *pl.* ofierują 1413—4 *Msza* I s. 260, *sim.* VII. XII, *BZ* Lev 7, 29; ~ *praes. ind. z partykułą* ać *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *3. pl.* ać ofierują *BZ* Lev 7, 29; ~ *imper. 2. sg.* ofiaruj *Rozm* 267. 286; ofieruj *Fl* 49, 15, *Błaż* 319, *BZ* Lev 9, 2. 7. I Esdr 7, 17, *MW* 126b; *1. pl.* ofiarujmy *Rozm* 612; ofierujmy *BZ* Ex 5, 17; *2. pl.* ofiarujcie *BZ* Num 28, 27. 31. 29, 6. 23; ofierujcie *BZ* Lev 9, 4. Num 28, 2. 7. 8. 11. 19. 29, 2. 29. 36; ~ *part. praes. act. adv.* ofiarując *Rozm* 366; ofierując *BZ* Num 15, 3; *adi. d. sg. m.* ofierującemu *BZ* Lev 7, 18; ~ *inf.* ofiarować XV *p. post. Kałużn* 286, XV *ex. ib.* 292, *Rozm* 13; ofierować *Błaż* 322, XV *med. GlWroc* 95v, *BZ* Lev 5, 11. 7, 25. Num 28. 3. 29, 11. I Reg 15, 22, 1484 *Reg* 718; ~ *fut. 1. sg. m.* ofierować będę *Fl* 53, 6. 65, 14; *3. sg. m.* ofierować będzie *BZ* Lev 5, 7. 11. 7, 33. Num 15, 4. 7. 24; *f.* ofierować będzie *BZ* Lev 5, 15. 18. 6, 6. Num 15, 27; *1. pl. m.* będziem ofierować *BZ* Ex 10, 25; *2. pl. m.* będziecie ofiarować *Rozm* 520; będziecie ofierować *BZ* Lev 23, 36. Num 28, 9; ofiarować będziecie *BZ* Num 28, 26. 29, 39; ofierować będziecie *BZ* Lev 23, 37. Num 28, 23; *3. pl. m.* ofierować będą *Fl* 71, 10, *BZ* Lev 7, 12. Num 15, 14. 25; ~ *praet. 1. sg. m.* ofierował jeśm *Fl* 26, 11; ofiarowałem 1456 *Msza* VI s. 264; ofierowałem *ca* 1431 *Msza* XII s. 225; ofiorowałem *ca* 1431 *Msza* XII s. 225; *f.* -m ofiarowała *Rozm* 50; -m ofierowała *Rozm* 36; *2. sg. m.* jeś ofierował *Rozm* 201; *f.* -ś ofiarowała *Naw* 55; -ś ofierowała *Naw* 30; *3. sg. m.* jest ofierował *BZ* Lev 5, 12; ofiarował 1456 *Msza* VI s. 262. 264, *Rozm* 622. 632; ofierował 1424 *Msza* III s. 60. 67, *BZ* Lev 8, 18, *Rozm* 67; *f.* ofiarowała *MW* 85b, *Rozm* 13; ofierowała 1456 *ZabUPozn* 114, *MW* 62a; *3. du. m.* -sta ofierowała *BZ* Num 26, 61; *2. pl. m.* -ście ofierowali *BZ* Num 28, 6; *3. pl. m.* są ofierowali *BZ* Num 16, 39; ofiarowali XV *in. R* XXIV 66, *EwZam* 294, *Rozm* 12. 542; ofierowali XV *med. SKJ* V 265, *BZ* I Esdr 7, 16, *Rozm* 78. 374; ~ *plqperf. 3. sg. m.* jest ofierował był *Gn* 5b; jest był ofierował *Gn* 2b; ~ *condit. 3. sg. m.* -by ofierował *BZ* Gen 22, 10; *1. pl. m.* bysmy ofierowali *MW* 65b; *2. pl. m.* -byście ofiarowali 1449 *R* XXV 163; -byście ofierowali XV *ex. SKJ* I 55; *3. pl. m.* -by ofiarowali *EwZam* 294, *Rozm* 803; -by ofierowali *BZ* Lev 7, 38, 1462 *R* XXV 270, *Rozm* 441; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* ofiarowan 1444 *R* XXIII 303; ofierowan *Rozm* 292; *i. pl.* ofierowanymi XV *p. pr. R* XLVII 359; ~ *praes. pass. 1. sg. m.* -m ofiarowan *Rozm* 610; *3. sg. m.* ofierowan jest *Rozm* 200; *f.* jest ofierowana *BZ* Lev 7, 20; bywa ofierowana XV *p. post. PF* III 288; *neutr.* ofierowano jest *BZ* Ex 38. 29; ~ *inf. pass. sg. m.* ofierowan być *Rozm* 442; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* ofierowan będzie *BZ* Num 28, 15; ~ *praet. pass. 2. sg. m.* -ś był ofiarowan XV *ex. Kałużn* 293; *3. sg. neutr.* było ofierowano *BZ* Ex 36, 7.

Znaczenia: **1.** *'składać bogu rytualną ofiarę, sacrificare, deo hostiam immolare'*: Obszedl iesm y offerowal iesm (immolavi, *Pul*: obyetowal yesm) w przebitku iego offerø głosnø *Fl* 26, 11; Oferuy (immola, *Pul*: day) bogu offerø chwali *Fl* 49, 15; Wolne offerowacz bødø (sacrificabo, *Pul*: będę obye⟨to⟩wacz) tobe y spowadacz se bødø ymenowi twemu *Fl* 53, 6; Offerowacz bødø (offeram, *Pul*: wzdam) tobe woli s cozli *Fl* 65, 14; Plevi opharovali paleas ymmolarent XV *in. R* XXIV 66; Pamyąthag, pane, ⟨slug⟩..., ⟨za⟩ kthore thobye dawamy, offyeruemy (offerimus, *Msza* III: obyatuyemi, VI: obyathvymi, VII: obyethugemy, IV. VIII: dawamy) albo ⟨kthorzy thobye⟩ dawayą, offyeruyą (offerunt, *Msza* III. VI: obyatuya, IV. VIII: dawayø) ⟨tha obyatha chwali za sza, za szwe wszythky⟩ 1413—4 *Msza* I s. 260, *sim.* VII. VIII. XII; Przyøthe ymeecz raczyl yesz... to, czsso thobye offyerowal (obtulit, *Msza* VI: offyarowal, I. VII: dal, IV: obyathø dal albo obyetowal) nawønczszy kaplan twoy Melchizedech 1424 *Msza* III s. 60; Szycz (*leg.* życz), aby *tho obyatha, offyera, yasz oczyma twoycy wyelebnosczy nyedostoyny offyerowalem (obtuli, *Msza* VI: offyarovalem), bądz thobye przyemn[y]a, mnye tesz y wszythkym, kthorym on[y]o offyorowalem (obtuli, *Msza* III: offyerowaal, VI: offyarowal) *ca* 1431 *Msza* XII s. 225;

Offiarowan ymolatus fuit 1444 *R* XXIII 303; Inter sacrificia consistere myedzy offyerowanymy stacz albo bicz XV *p. pr. R* XLVII 359; Blaszeyu, zywø offerø mnye offervy (offer mihi sacrificium)! *Błaż* 319; Ubi est victima holocausti offera ta, ⟨c⟩szo masz offerowacz (Gen 22, 7)? XV *med. GlWroc* 95v; Wszøw (*sc.* Noe) ze wszego dobitka offyerø y offyeruge (obtulit) bogu na... oltarz *BZ* Gen 8, 20, *sim. ib.* 22, 13; A zatym røkøø podnyesze myecz, abi Ysaaka, swego syna, offyerowal (ut immolaret) *ib.* 22, 10; Podzmi a offyeruymy (sacrificemus) panu *BZ* Ex 5, 17; Offyery dasz nam, gdy bødzyem offyerowacz (quae offeramus) panu bogu naszemu *ib.* 10, 25; Tako przestalo gest od darow *offyerowanye, przeto ysze dosycz bilo offyerowano (quod oblata sufficerent) y sbiwalo *ib.* 36, 7; Myedzy (*leg.* miedzi) offyerowano gest (oblata sunt) szyedmdzeszyøth tyszyøczow a dwa *ib.* 38, 29; Czyny pokayanye za grzech swoy a offyervge (offerat) yagnyø s stada albo kozø *BZ* Lev 5, 6, *sim. ib.* 5, 8; Gestlybi nye mogla røka gego offyerowacz (si non quiverit manus eius... offerre) dwu garlyczvv..., offerowacz bødze (offeret) za grzech swoy byalø czyøszcz dzesyøtø ephi *ib.* 5, 11, *sim. ib.* 5, 7; Nabyerze gey (*sc.* mąki) garszcz pelnø y seszsze yø na oltarzv na pamyøcz gego, gesz gest offyerowal (qui obtulerit) *ib.* 5, 12; Dussa, acz przestøpvyøcz dvchowne obiczage z omi[li]la w tem, gesz to panv sze (*pro* szø 'są') poswyøczona, sgrzessylabi, offyerowacz bødzye (offeret) za grzech swoy skopv nyepokalyanego *ib.* 5, 15, *sim. ib.* 5, 18. 6, 6. Num 15, 27; Offyerowacz bødø (offerent) chlebi przes kwassv *BZ* Lev 7, 12, *sim. ib.* Num 15, 14. 25; Nye bødzye wdzøczna gego offyera any pomosze *offyeruyoczemv (nec proderit offerenti) *BZ* Lev 7, 18; Dussa pokalana, ktorasz bi yadla myøsso obyaty pokoyney, gesz to gest offyerowana (quae oblata est) panu, zgynye s ludu swego *ib.* 7, 20; Ktorzy offyeruyø obyety pokoyne (qui offert victimam pacificorum) panu, acz offyeruyø (offerat) spolu y poszwøtnøø obyatø *ib.* 7, 29; Ktori offerowacz bødzye (obtulerit) krew y tuk *ib.* 7, 33, *sim. ib.* Num 15, 4. 7. 24; Gdisz przykazal synom israhelskym, abi offyerowaly obyati (ut offerrent oblationes) swe bogu na puszczy Synay *BZ* Lev 7, 38; Offyeruge (obtulit) czyelczya za grzech *ib.* 8, 14, *sim. ib.* 5, 16. 7, 9. 8, 22. Num 15, 4. 29, 22; Offyerowal (obtulit) y skopy ku obyeczye kadzydlney *BZ* Lev 8, 18; Wczmy s stada czyelcza za grzech a skopu ku obyeczye kadzydlney ... a offyeruy (offer) ge przed bogem *ib.* 9, 2, *sim. ib.* 9, 7. I Esdr 7, 17; Tocz sø dnyowye bozi... y offyerowacz *bodzecze (offeretisque) w nich offyery panv *BZ* Lev 23, 37, *sim. ib.* Num 28, 23; Vczinycze offyerø bogv... zlvby pelnyøczø albo z dobrey woley offyervyøcz dari (vel sponte offerentes munera) *BZ* Num 15, 3; Tedi sebrar (*pro* sebraw) Eleazar kaplan kadzidlnicze mosyødzowe, w nichze to sø offyerowali (obtulerant) czy, ktores ogyen pozarl *ib.* 16, 39; Nadab a Abin vmarlasta, gdista offyerowala (cum obtulissent) ogyen czvdz przed bogem *ib.* 26, 61; Offyery me y chlebi, y kadzidlo... offyervycze (offerte) czasy swimi *ib.* 28, 2, *sim. ib.* Lev 9, 4. Num 28, 7. 8. 11. 19. 29, 2. 29. 36; Tocz sø offyeri, gesz to macze offyerowacz (quae offerre debetis) *BZ* Num 28, 3, *sim. ib.* 29, 11; Po baranyech kaszdich obyata vstawyona iest, ktorøszcze offyerowali (quod obtulistis) na gorze Synay *ib.* 28, 6; Sobotnego dnya bødzecze offyerowacz (offeretis) dwa barani rocznya *ib.* 28, 9, *sim. ib.* Lev 23, 36; Kozel offyerowan bødze (offeretur) bogv za grzech *BZ* Num 28, 15; Takesz dzen pirwich vrod, gdisz offyarowacz bødzecze (quando offeretis) nowe ovocze panv,... dostoyni a swyøti bødze *ib.* 28, 26, *sim. ib.* 29, 39; Ale offyarvycze (offeretisque) obyatø wonnø przechøtnø panv *ib.* 28, 27, *sim. ib.* 28, 31. 29, 6. 23; A offyarvgecze (offeretisque) obyatø panv kv woni przechøtney *ib.* 29, 8, *sim. ib.* 29, 13. 17. 32; Trzeczego dnya offyervgecze (offeretis) czelczow iedennascze *ib.* 29, 20, *sim. ib.* 29, 26; Bo gest lepsze posluszenstwo, nysz obyata a posluchacz wyøccy, nyszly offyerowacz (offerre) tuk skopowi *BZ* I Reg 15, 22; A kaplani, gisz dobrowolnye offyerowaly (sponte obtulerint) domv boga swego,... swyebodnye wezmy *BZ* I Esdr 7, 16; Ktho offyaruge (qui immolat Ex 22, 20) bogom procz gednego pana boga szamego, zabyesz[ly] gy XV *p. post. Kalużn* 285; Dzyeszaczyna twogyą y pyrworodne twoge nye odwlaczay offyarowacz (non tardabis reddere Ex 22, 29) *ib.* 286; In quo, *gl.* sc. altari, fertur, *gl.* id est offertur, byva opherovana, victima sancta XV *p. post. PF* III 288; Kyedy czternasczye nyedzyel mynąlo, Anna z Yoachymem... offyarovaly baranka (agnum obtulerunt) *Rozm* 12, *sim. ib.* 542; A yako przysly v kosczyol y chczyely offyarovacz (offerre voluissent) tą ystną swą obyatą, tako dzyeczyątko Marya wczyągnawschy ręką swą y offyarovala (offerebat) obyatą svym (*leg.* z swym) oyczem y swą matką *ib.* 13; Tocz on baranek, ktorego offyeroval Abram myasto Yzaka (hic aries est Abraham pro Isaac oblatus) *ib.* 67; Nyesly szą dzyeczyatko do Ierusalem do kosczyola

y offyerovaly (offerunt) zan dvoye garlyczek *ib.* 78, *sim. ib.* 374; Przyschedschy offyarvy (offeres Mat 5, 24) dar tvoy bogv *ib.* 267, *sim. ib.* 286; Tedy vyelye lyvda przyschło do Ierusalem przed Vyelyką Nocza, aby offyerovaly bogv (ut sanctificarent seipsos Jo 11, 55) *ib.* 441; Czvartegonaczye dnya bądzyeczye offyarovacz baranka vschytką tluscza synov ysraelskych k vyeczorv *ib.* 520; Yeden czar⟨no⟩kxyaznyk... zvyod nyektory lud v galyleyskey zyemy y schedl s nymy na pusczą, aby yemv offyary offyarovaly yako bogovy *ib.* 803; ~ Swiøti angele..., przygymy w myrze duch moy y offyeruy swiatey troyce w korze angelskym *MW* 126b; Thysz szyna bozego w koszczyelye offyerowala *Naw* 30; Proscha... przes ta radoscz, yasz tedy myala, gdysz gy do koszczyola noszyla y bogv oyczu za nasz ofyarowala *Naw* 55; Vszyąły go do Ierusalem, aby go postavyly, offyarowaly (*R* XXV 270: aby gy offerowaly) bogv (ut sisterent eum domino Luc 2, 22) *EwZam* 294; ~ O boze, ktory dlya othkupyenya szwyatha chczyalesz szye... nyeslusznye offyarowacz XV *ex. Kałużn* 292; ⟨Prze⟩ przyączye naschych grzechow offyerovan yest baranek nasch, Krystus (pascha nostrum immolatus est Christus I Cor 5, 7) *Rozm* 200; Barankv bozy, yenze ycs offeroval syebye na krzyzv za nas (qui obtulisti te pro nobis), day nam myr *ib.* 201; Nasz myly baranek, Cristus, szostego dnya... przyschedl kv myastv, gdzyes yest myan offyerovan bycz na krzyzv (venit ad locum passionis) *ib.* 442; Yakosz thy mnye poslal na then svyath, takosch y ya ye szlye na ten svyath a za nye offyarvyą ssam syebye (pro eis ego sanctifico meipsum Jo 17, 19) *ib.* 578; Nye podlug mey vyny ydą na mąką, alyem tobye offyarovan *dano obyata prze mey nyevynnosczy za vyny grzeschnych *ib.* 610; Alye dvoyczy y dobrovolnye szye offyaroval (*sc.* Jesus) *ib.* 632; ~ Gospodnye wszemogøcy..., czsoszes nasza cyała kazal sobye zywo offerowacz (qui nos sacrificium tuum fecisti), prziymy dzisya nasze dusze *Błaż* 322; Poprzyszągam waas prze myloszerdze, abyscze wydaly, offyerowaly (*R* XXV 163: abyscze vydali, offyarovaly) bogu czyala vasche, *offeyrę szywączą vt exhibeatis, *gl.* id est offeratis, corpora vestra, hostiam viuentem (Rom 12, 1) XV *ex. SKJ* I 55; ~ ofierować się *'*zostać ofiarowanym, być złożonym w ofierze, sacrificari, immolari*': Gestlyl (*pro* gestlybi) kto tuk, gensze offyerowacz syø ma (qui offerri debet) ku podkadzenyv panv, yadl, sgynye s lyudu swego *BZ* Lev 7, 25.

2. *'przeznaczyć coś ku czyjejś czci, na znak czci, poświęcić komuś, alicui consecrare, dedicare'*: Hec (*sc.* Maria)... erit domino conseracta ofyaroua⟨na⟩ *Gn* gl. 140b; Bozse, Yezukriste, offeruyø tobe... tø modlitwø i modlø sø tobe, gospodne, bi upamøtal, ezse twe stworzene yesm XV *in. ModlJag* 36; Teen iest odleczon, kto sie gospodnv offervie w iegoo wszeech vczynkoch *Gloger*; Super conuivantes ingressa est,... inter epulas, potravamy, lacrimas obtulit offyerovala 1456 *ZabUPozn* 114; Thacz yesth pany Anna swyathą, kthora wszytky czasszy szwego zywotha panv bogu offyerowala *MW* 62a; Day, byszmy then dzyen thobye offyerowaly *MW* 65b; Dzyewyątha y osthateczna godzyna szwego zywotha Anna szwyatha panu bogu offyarowala *MW* 85b; O krolv nyebyesky..., tobyem moy kvyat mey czystoty offyerovala (tibi meae castitatis florem immolavi), tobye samemv moye dzyevyczvo schovala *Rozm* 36; Povyedz my, yako szye to stanye a ya mąza nygdy nye poznam, bom offyarovała y slvbovala mą dzyevyczvo y czystotą bogv wschechmogączemv (nam virginitatem deo vovens obtuli meamque castitatem) *ib.* 50.

3. *'dać, oddać, podarować, dare, donare, offerre'*: Gestcy on (*sc.* cesarz) milemu Xpoui mirrø, kadzydło bil oferoual *Gn* 2b; Mirrø s kadzydłem gestcy mv (*sc.* Chrystusowi) on offeroual byl *Gn* 5b; Crolowe Tharsis y ostrowowe offerowacz bødø (munera offerent, *Psł*: dary dadzø) *Fl* 71, 10; Intrantes domum invenerunt puerum cum Maria... et procidentes adorauerunt eum et appertis thezauris suis obtulerunt ei munera offyerowaly (*EwZam* 294: offarovaly) dary (Mat 2, 11) XV *med. SKJ* V 265: ⟨Tr⟩zeczyą czassyczi (*leg.* część) z przerzeczonych ⟨pien⟩yądzy mayą offyerovaczi y daczy onemv kossyczyolovi (offerant insuper de dicta pecunia ecclesiae) 1484 *Reg* 718; Tha gora Tabor lezy cztyrzy mylye od Nazareth, gdzye był Melchysedech Abrama posratl, offyarvyącz yemv chleb a vyno (proferens panem et vinum Gen 14, 18) *Rozm* 366.

4. *'wydać w czyjeś ręce, w czyjąś moc, in alicuius potestatem tradere'*: Chwalye czye, panye Yezvkryszczye, kthorysz dlya odkvpyenya szwyatha okrvthnye był zvyazan a yako baranek nyevynny na offyare wyedzyon, Annaszovy, Kayphaszowy, Pylathowy y Herodovy szromothnye offyarovan XV *ex. Kałużn* 293; Poydzymy przeczyw ludaschovy zdrayczy y Zydom, offyarvymy szye dobrovolnye, by nass nyc kryączych albo vczyekayaczych nalyezly *Rozm* 612; Krystus..., chczacz vkazacz sva

mocz, yze dobrovolnye myan yąth bycz, poschedl przeczyv ym yakoby gotovy kv smyerczy y offyaroval szye volnye przeze wschego strachv *ib.* 622.

5. ofiarować się ku *czemuś*, na *coś* '*godzić się na coś, być gotowym do uczynienia czegoś, concedere, promptum ad aliquid faciendum esse*': Odpovyedzyal ym myly Iesus rzekącz: Ya czyem, czvsch yen szyc vyernye offyaruyą na vmączenye *Rozm* 623; Kristus pytal ych nyeyako nyc vyedzącz, alye podobnyey yschby[ch] po ych po odpovyedzenyv gotow szye offyaroval kv smyerczy *ib.*

6. (*w mylnym przekładzie*) '*przynieść, dostarczyć, afferre, apportare*' Tedy myly Iesus vstąpyl v lodzyą, przevyosl szye y przyschedl do svego myasta Capharneum a tu yemv offyerovan paralyzem zabyty, lezaczy na lozv (ecce offerebant ei paralyticum iacentem in lecto Mat 9, 2) *Rozm* 292.

Ofiarowanie, Ofierowanie *formy*: *g. sg.* ofiarowania *Rozm* 448; ~ *d. sg.* ofierowaniu *BZ* Num 16, 40; ~ *ac. sg.* ofierowanie XV *med. SKJ* I 75; ~ *l. sg.* (przy) ofierowaniu *Rozm* 200.

Znaczenia: **I.** '*składanie ofiary, actus sacrificandi, hostiam immolandi*': A tako przestalo gest od darow *offyerowanye (cessatum est a muneribus offerendis), przeto ysze dosycz bilo offyerowano y sbiwalo *BZ* Ex 36, 6; Aby nyzadni nye przistøpawal czvdz... kv offyerowanyv kadzidla (ad offerendum incensum) bogv *BZ* Num 16, 40; Bo przydą na czye (*sc.* Jerusalem) dny, yze czye ogarną tvoy nyeprzyaczyelye... y nye ostavyą v tobye kamyenya na kamyenyv tegodla, yzesch nye poznalo czaszv navyedzenya svego, ktore szyc k tobye od boga stalo przez dostoyenystvo jego offyarovanya *Rozm* 448; ~ ofierowanie ołtarza '*msza, missa*': To yest pyrwscha rzecz albo s tego przysla, yze przy offyerovanyv oltarza (in immolatione altaris), czusch na mschy, trzykrocz movyą agnus dei *Rozm* 200.

2. '*ofiara, to co złożone w ofierze, sacrificium, hostia immolata, victima*': Ambulate in dilectione, sicut Christus dilexit vos et tradidit semetipsum pro vobis oblacionem et hostiam in odorem suauitatis dobrowolne wydanye na szmercz, offyerowanye dla przewycząszenya nyeprzyaczela nad szmak, nad wonyą szlotką, roszkoszną (Eph 5, 2) XV *med. SKJ* I 75; Te igitur, clementissime pater,... supplices rogamus..., uti... benedicas hec dona, hec munera, ty danya, hec sancta sacrificia illibata ty *offyarowanye (*Msza* I. IV. VIII—X: obyathy, III: obyatawanya, VI: obyathovanya, V. VII: swyathosczy, XI. XII: szvyąthoszcz) nyeporusona 1476 *Msza* XIII s. 65.

Ofiera *cf.* **Ofiara**

Ofierny *cf.* **Ofiarny**

Ofierować *cf.* **Ofiarować**

Ofierowanie *cf.* **Ofiarowanie**

Ofiorować *cf.* **Ofiarować**

Ofyjmer *(?)* '*górnik w kopalni soli zajmujący się poszukiwaniem złóż solnych, wybijający nowe chodniki (piece poszukiwawcze), tzw. piecowy, fossor, qui salem quaerens novos cuniculos in salis fodina excavat*': Statuant eciam fossores tantum quatuordecim et non plures, qui montem intrent cum duobus inquisitoribus salis, qui vlg. dicuntur ofyimer, qui inquisitores officium suum, dum libuerit, operentur, non obstante preiudicio cuiuscunque 1334 *MMAe* X 11.

Oganiać '*odganiać, odpędzać coś od kogoś, czy też wachlować, abigere aliquid ab aliquo, vel flabello ventilare*': Quedam virgo vidit Mariam descendere de celo ad illam viduam et eam flabello oganya *ca* 1500 *R* XLVII 373.

Oganić '*zniesławić, pohańbić, znieważyć, ignominia, contumelia afficere, dedecorare*': Ienze bi vcinil sromotø komvskole..., iakos iest vcinil, takes ma bicz gemv... Iakøøsz oganil sromotø (qualem inflixerit maculam), takøøsz cirzpyecz przipødzon bødze *BZ* Lev 24, 20; W czyę yesm, panye, pwal, nye będę oganyon (*Fl*: osromoczon) na wyeky (non confundar in aeternum) *Pul* 70, 1.

Oganka '*wachlarz czy też temu podobny przedmiot do odpędzania much, flabellum, vel simile instrumentum quoddam, quo muscae abiguntur*': Pro flabello oganką (qua propter, o fratres..., unicum nobilitatis et humilitatis exemplar, pro flabello, calathis, sportellisque munusculis monachorum, spiritalia haec et mansura dona suscipite Job prol. I) 1471 *MPKJ* V 59.

Ogańbić *cf.* **Ohańbić**

Ogar, Ogarz *formy*: *n. sg.* ogarz 1398 *TPaw* III nr 5553, 1420 *StPPP* II nr 1728, 1437 *Wisł* nr 228 s. 84. 88, *ca* 1455 *JA* XIV 495; ogar *ca* 1500 *Erz* 56; ~ *g. sg.* ogarza 1427 *ZapWarsz* nr 224, 1440 *ib.* nr 429; ~ *ac. sg.* ogarza XV *RocznHist* II 85; ~ *i. pl.* ogary 1434 *TymŁow* 58, 1446 *ZapWarsz* nr 796.

Znaczenie: *zool.* '*pies myśliwski tropiący i goniący zwierzynę, Canis familiaris sagax L.*': Przosna... astitit terminos... pro accipitre et niso ac caligis..., necnon pro cane ogarz 1398 *TPaw* III nr 5553; Janussius... canem ogarz, Cochan,... Katherine... restituet 1420 *StPPP* II nr 1728; Jako ya xy⟨e⟩ney ogarza ne szaczal

(*leg.* zaciął) 1427 *ZapWarsz* nr 224, *sim.* 1440 *ib.* nr 429; Pyotr nye wząl przeth Voythkovymy charthy, ogary, vyszly lyscha schamowtor szylą 1434 *TymŁow* 58; Velter... est quoddam genus canum venaticorum vlg. ogarz, charth 1437 *Wisl* nr 228 s. 84; Molosus sledník, ogarz *ib.* s. 88; Jaco Dzirszcowym wyechanim w moy bor vczinil my skody swimy ogary w moyem bydle za cztirzi kopy gwaltem 1446 *ZapWarsz* nr 796; Ogarzsz molosus *ca* 1455 *JA* XIV 495; Debet dare molosum al. ogarza iuvenem et valentem XV *RocznHist* II 85; Ogar molosus *ca* 1500 *Erz* 56.

Ogardnąć *cf.* **Ogarnąć**

Ogarnąć, Ogardnąć *formy*: *praes. ind. 1. sg.* ogardnę *Pul* 25, 6; ogarnę *Fl* 25, 6; *3. sg.* ogardnie *Pul* 7, 7. 31, 13. 90, 5; ogarnie *Fl* 7, 7. 31, 13. 90, 5, *Fl* i *Pul* 48, 5. 54, 10, 1444 *R* XXIII 301, *etc.*; *3. pl.* ogarną *BZ* Jos 7, 9, *Rozm* 448; ~ *praes. ind. z partykułą* niechaj *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *3. sg.* niechaj ogarnie *MW* 67a; ~ *imper. 2. sg.* ogarń *Naw* 120; *1. pl.* ogarnimy *MW* 107b; *2. pl.* ogarnicie 1471 *MPKJ* V 64; ogarńcie *Fl* i *Pul* 47, 11; ~ *inf.* ogarnąć 1437 *Wisl* nr 228 s. 85, XV *p. pr. Zab* 519, XV *med. GlWroc* 67v. 105v, *etc.*; ~ *praet. 2. sg. m.* ogarnął jeś *Fl* 29, 14; ogardnąłeś *Pul* 29, 14; *3. sg. m.* ogarnął *ca* 1420 *R* XXIV 84, *BZ* I Par 15, 1, *Rozm* 87; *f.* ogarnęła XV *med. PF* V 58, 1476 *AKLit* III 108, *EwZam* 292, *Rozm* 51. 63. 68. 191; *neutr.* ogardnęło jest *Pul* 39, 16; ogardnęło *Pul* 21, 17; *3. pl. m.* ogarnęli są *Fl* 108, 2. Moys 5; są ogardnęli *Pul* 16, 11; są ogarnęli *Fl* 16, 11; ogardnęli *Pul* 108, 2; ogarnęli *Fl* 21, 17, *Pul* 117, 12, XV *p. post. R* XXV 173; *f.* ogarnęły są *Fl* 17, 5, *Fl* i *Pul* 114, 3; ogardnęły *Pul* 17, 5. 6; ogarnęły *Pul* Moys 5, *EwZam* 285; *neutr.* ogarnęła są *Fl* 39, 16; ogardnęły *Pul* 21, 12; ogarnęły *Fl* 21, 12; ~ *plqperf. 3. sg. neutr.* jest było ogarnęło *Gn* 2b; ~ *condit. 3. pl. f.* -by ogarnęły *Rozm* 468; ~ *part. praet. act. adv.* ogarnąwszy 1436 *R* XXIII 276; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* ogardnion *Pul* 103, 2; ogarnion *Fl* 103, 2, XV *med. GlWroc* 34r, XV *med. R* XXV 156, *MPKJ* V 129; ogarniony 1471 *MPKJ* V 129, *Rozm* 45; *f.* ogardniona *Pul* 44, 11; ogarniona *Fl* 44, 11, *Fl* i *Pul* 44, 15, XV *in. R* XXV 267, *etc.*; *neutr.* ogarniono *Rozm* 165; *d. sg. m.* ogardnionemu *Pul* Hab 26; *ac. sg. m.* ogarnienego *Kśw* cr 34; ogarnionego 1456 *ZabUPozn* 102; *v. sg. f.* ogarniona *Naw* 28; *n. pl. m.* ogarnieni *ca* 1428 *PF* I 479, XV *med. R* XXIV 359, XV *med. SKJ* V 283, 1471 *MPKJ* V 86; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* bywa ogarnion XV *p. post. R* XXV 180; *3. pl. m.* ogardnieni są *Pul* Ann 6; ogarniony są *Fl* Ann 6; są ogarniony *BZ* Jos 2, 24; ~ *part. praes. pass. adv.* ogarnion sąc *BZ* Jos 8, 10; ~ *fut. pass. 2. sg. f.* ogarniona będziesz 1436 *RRp* XXIII 278; ~ *praet. pass. 3. sg. neutr.* było ogarniono *Rozm* 367; *3. pl. m.* są byli ogarnieni *Rozm* 218; ~ *condit. pass. 1. pl. m.* bylibychmy ogarnieni 1476 *Msza* XIII s. 65; bysmy byli ogarnieni *Dział* 11.

Znaczenia: **1.** ‘*otoczyć, obstąpić, osaczyć, circumdare, cingere, complecti*’: Wstan, gospodne..., a sbor ludzsky ogarne (*Pul*: ogardnye) cze (synagoga populorum circumdabit te) *Fl* 7, 7; Neprzyaccle mogi duszø moiø sø ogarnøli (inimici mei animam meam circumdederunt, *Pul*: są ogardnęły) *Fl* 16, 11; Ogarnøli (*Pul*: ogardnęły) me czelot wele (circumdederunt me vituli multi) y iunczowe tlusci osedli me *Fl* 21, 12; Ogarnøli (*Pul*: ogardnęlo) me psow wele (circumdederunt me canes multi) *Fl* 21, 17; Czøgnø syø (*sc.* miedze) asz do Iordana a na poslad slonim syø morzem ogarnye (*pro* ogarnø, salsissimo claudentur mari) *BZ* Num 34, 12; W obløzenyv y w skazenyv, gimze to czø ogarnye nyeprzyaczel twoy (qua opprimet te inimicus tuus) myedzi wroty twimi *BZ* Deut 28, 57; Vsliszø-li Kananeyszczi y wszistci bydliczele zemye tey to, sbyerzø syø pospolv, otoczø y ogarnø nasz (circumdabunt nos) *BZ* Jos 7, 9, *sim. Rozm* 448; Wszyszczy pogany obeszly mye sø... Ogarnęly mye (circumdedederunt me, *Fl*: ogarnaly sø mne) yako pczoly *Pul* 117, 12; ~ ‘*obejść wokoło, okrążyć, circumire*’: Ogarnø (*Pul*: ogardnę) oltarz twoy (circumdabo altare tuum), gospodne *Fl* 25, 6; Ogarncze Syon y oblapcze iø (*MPKJ* V 64: complectimini ogarnyczie, *var. lub.*: ob[y]eymycze; circumdate Sion et complectimini eam)! *Fl* 47, 11, *sim. Pul*; Circumdare ogarnacz, okraszycz (*leg.* okrężyć) *ca* 1455 *JA* XIV 492; ~ ~ ‘*otoczyć dla ochrony, aliquem defensionis causa circumdare*’: Szczitem ogarne (*Pul*: ogardnye) cz⟨e⟩be (circumdabit te) prawda iego *Fl* 90, 5; Mdly ogarnony *so (*Pul*: ogardnyeny sø) sylø (infirmi accincti sunt robore I Reg 2, 4) *Fl* Ann 6; Jozve... wzidzi⟨e⟩ s starszimi na czolo woysky a ogarnyon søøcz pomoczø boyownikow (ascendit... vallatus auxilio pugnatorum) *BZ* Jos 8, 10; Vdzalal myasto skrziny boszey a stanem iø ogarnøl (tetenditque ei tabernaculum) *BZ* I Par 15, 1; Vt in omnibus proteccionibus tuo muniamur auxilio, zasczyczenym bilibychmy ogarnyeny (*Msza* III: usczyczeny, VI. VII: vczwyerdz⟨e⟩ny, IX: zasczi-

czeni), per eundem Christum 1476 *Msza* XIII s. 65; ~ *'otoczyć wałem, circummunire'*: Vallata *ogarnonya, *osloponya XV *med. Zab* 514; ~ *'zasłonić, tegere'*: Czczyenye o tem, yako oblok stapyl y ogarnął ye od slonecznego gorącza (quod nubes protexit eos a calore solis) *Rozm* 87; ~ ~ *w zbyt dosłownym przekładzie z łaciny*: Przidzcie, weszelmi sie bogu, kochaymi sie w panye, zbawycnyu *naszemu, ogarnimi (*Fl*: przeydzimi, *Pul*: spyeszmy, 1471 *MPKJ* V 65: vprzedzaymy) oblicze iego (praeoccupemus faciem eius Psal 94, 2) *MW* 107b; ~ *niejasne z powodu braku kontekstu*: *Ogarnwsy comprehendens 1436 *R* XXIII 278; *Ogarnøn comitatus XV *med. R* XXV 156.

2. *'zmieścić, pomieścić, zamknąć (w sobie), complecti, continere, comprehendere'*: O beatus Marie venter, qui est capacior celis... eo quod dei filium continere valuit, quem totus mundus comprehendere, *ogarnocz, non potuit XV *med. GlWroc* 67v, *sim. ib.* 105v; Quem celi capere, ogarnądz, non poterant, tuo gremio contulisti XV *med. SKJ* V 277, *sim.* XV *p. post. R* XXV 265; Yedna dzyewka s pokolyenya Davydowa ogarnąla w schwoy zyvot krola nyeba y zyemye *Rozm* 51; V yedney personye moye bostvo szye zgromadzylo a w t⟨w⟩em zyvoczye y v t⟨w⟩ym czyelye ogarnyono (in persona sola mea deitas extensa est ad tuum uterum et carne comprehensa) *ib.* 165; ~ Femina circumdabit, ogarne, virum (Jer 31, 22) 1456 *ZabUPozn* 88.

3. *'zagarnąć, zająć, schwytać, occupare, capere'*: *Ogarnovsy irruens 1436 *R* XXIII 276; *Ogarnocz apprehendere XV *p pr. Zab* 519; Ogarnyony (*war. lub.*: oszydlon, ogarnyon) preocupatus (etsi praeoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos... huiusmodi instruite in spiritu lenitatis Gal 6, 1) 1471 *MPKJ* V 129; Concluserunt vlg. ogarnąły m⟨u⟩ltitudinem piscium (Luc 5, 6) XV *p. post. R* XXV 173.

4. *'objąć rękami, oblapić, bracchiis complecti, amplexari'*: Ogarnącz amplectere 1437 *Wisł* nr 228 s. 85.

5. *'opanować, owładnąć, przeniknąć, objąć swym zasięgiem, rozszerzyć się na coś, occupare, invadere, pertinere ad aliquid'*: Tho giste veszele bilocz gest ono ku szyrokoszczy velike presto, iszczy gest ono fszyszczek swath biło ogarnølo *Gn* 2b; Ogarnøli sø (*Pul*: ogardnęły) mne bolesci smertne (circumdederunt me dolores mortis) *Fl* 17, 5, *sim. Fl* i *Pul* 114, 3; Bolescy pkelne ogarnøli (*Pul*: ogardnęły) mne (dolores inferni circumdederunt me) *Fl* 17, 6; Ogarnøl ies (*Pul*: ogardnąles) me weselim (circumdedisti me laetitia) *Fl* 29, 14; Ti ies vtoka moia od zamøtka mego, iesz *ogarnølo me (a tribulatione, quae circumdedit me, *Pul*: yenze myc ogardnal) *Fl* 31, 9; Pwaiøczego w gospodna miloserdze ogarne (misericordia circumdabit, *Pul*: ogardnye) *Fl* 31, 13; Ogarnøla sø me zla (circumdederunt me mala, *Pul*: ogardnęło iest mye zle) *Fl* 39, 16; Lichota støpana mego ogarne mne (iniquitas calcanei mei circumdabit me) *Fl* 48, 5, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 54, 10; Ogarnøly (*Pul*: ogardnęły) me (circumdederunt, *sc.* irae et terrores, me) iako woda wszego dna, ogarnøli (*Pul*: ogardnęły) me (circumdederunt me) pospolu *Fl* 87, 17; Molwamy nenazrzena ogarnøly sø (*Pul*: ogardnęły) mne (sermonibus odii circumdederunt me) *Fl* 108, 2; Ksøsøta gego potonøly sø w Morzv Czyrwonem, bozednow (*pro* bezednowe) ogarnøly *so (*Pul*: odchlany ogarnęły) ge (abyssi operuerunt eos Ex 15, 5) *Fl* Moys 5; Sztrach gy oga⟨r⟩nøl stupor eum circumdederat (Luc 5, 9) *ca* 1420 *R* XXIV 84; Sursum lata (*sc.* nubecula) uel a tempestatibus anvolueris, *gl.* obvolueris, transduceris, transdaberis, ogarnyona bądzyesz 1436 *RRp* XXIII 278; Ogarnie cinxerit (mundumque error cinxerit) 1444 *R* XXIII 301; Ut nox tenebris obsita ogarniona *ib.* 303; Ogarnęły nyepokoyowye, nyesgody circumdederunt angustie XV *med. R* XXIV 351; Ogarnieny percussi (timore) *ib.* 359; Et extrema, a konyecz, gaudii ipsorum occupabit, ogarnyecz, luctus XV *med. SKJ* V 280; Qui dum producturus fuisset, testes timore regis ducti, ogarnyeny, veritatem facere non audebant *ib.* 283; Prauitatis tenebris, czyemnosczy, sineret eam inuolui ogarnoncz XV *med. ZabUPozn* 127; Poddal pan w røcze nasze tø to wszitkø zemyø a strachem sø ogarnyoni (timore prostrati sunt) wszistczi bidliczele gey *BZ* Jos 2, 24; Duch bozi ogarnye Zachariasza (spiritus... dei induit Zachariam) *BZ* II Par 24, 20, *sim. ib.* I Par 12, 18; Occupabit, ogarnye, salus muros tuos 1456 *ZabUPozn* 109; Ne nece nos ipsi tenebremur, *gl.* obscuremur, ogarnyeny bychom, mortis eclipsi, *gl.* id est a tenebris 1466 *R* XXII 24; Ceperunt, ogarnaly, animam meam 1466 *R* XXV 140; *Ogarnela mya comedit me zelus (zelus domus tuae comedit me Psal 68, 10) 1476 *AKLit* III 108; Ale myloszyerdzye thwe nyechay myą ogarnye *MW* 67a; Zdrowa bandz, gospodze, ogarnyona dvchem szwyathym *Naw* 28; Thy, myly panye, ogarn moye złe szyercze thwym slotkym szerczem *Naw* 120; Homo comprehenditur, byva ogarnyon, tenebris XV *p. post. R* XXV 180; Szvyatloszcz w czyemnoszczyach szvyeczy, a czyemnoszczy yey nye ogarnąly (tenebrae

eam non comprehenderunt Jo 1, 5) *EwZam* 285; Szvyathloscz bosza ogarnąla ony (*sc.* pastyrze, claritas dei circumfulsit illos Luc 2, 9) *ib.* 292, *sim.* XV *med. PF* V 58, *Rozm* 63. 68. 191; Duch svyąthy wstąpy v czyą y ogarnye czye mocz boga vyrzchnyego (virtus altissimi obumbrabit tibi Luc 1, 35) *Rozm* 50; Dzyevycza Marya... pocznye szye modlycz... Vtenczass nathychmyast ogarnyona svyatlosczya nyebyeska (statim circa virginem lux magnum resplendebat) *ib.* 64; Rozmayte lyvdzy, ktorysz szą byly ogarnyeny zlemy dvchy (obsessos a daemonio multos liberavit) *ib.* 218; Nyektorzy mynyą, to vkazanye slavy boskyey na povyetrzv bylo ogarnyono svyatlosczyą (quidam dicunt hanc Christi gloriam in aere circumfuso fuisse), a nye w czyelye, ktore myal on tedy smyertelne *ib.* 367; Chodzyczye v szvyatlosczy, aby vasz czmy ⟨nie⟩ ogarnąly (ut non vos tenebrae comprehendant Jo 12, 35, *GlWroc* 77r: *ogarny) *ib.* 468.

6. *'zająć, zatrudnić, occupare, intentum facere'*: Jan y Jędrzcy... gorøczymy ogarneny potrzebamy, arduis intenti negociis,... obrzondzyly szwego... procuratora... sprawcza *ca* 1428 *PF* I 479; My... thą ysta rzecz rozgodzimy, procz bysmy bili nyektorym nagabanym pylnym ogarnyeny (nisi aliquo impedimento essemus praepediti, *Sul* 24: nyszly bychoom nyckthorą przekazą byli przegabany) *Dzial* 11.

7. *'odziać, owinąć, ubrać, vestire, operire, circumdare'*: Deuicha Maria az pelusek dobrih [...] ne ymala, a togodla gy ue zle hustky ogar⟨nęła⟩ *Kśw* cr 32; Nalezly gy, praui, p⟨ieluszkami⟩ ogarnenego a u iaslkach polozonego *Kśw* cr 34; Przistøpila crolewna na prawiczø twoiø w odzenu pozlaczanem, ogarnona rozliczitosczø (circumdata varietate, *Pul*: ogardnyona rozlycznye) *Fl* 44, 11; Wszitka slawa iego czori crolowey od wnøtrz, w podolczech zlotich, ogarnona rozliczi⟨to⟩sczami (circumamicta varietatibus) *Fl* 44, 15, *sim. Pul*; Zpowyedzø y kraszø oblekl sie, ogarnyon (*Pul*: ogardnyon) swyctlosczø (amictus lumine) yako odzyenym *Fl* 103, 2; Ogarnona amicta XV *in. R* XXV 267; Odoriferis fulcitus, ogarnon, floribus XV *med. GlWroc* 34r; Mulier amicta, ogarnone (*pro* ogarnona), sole et luna sub pedibus eius (Ap 12, 1) *ib.* 137r; Vidi alterum angelum descendentem de celo, amictum, ogarnyonego, nube 1456 *ZabUPozn* 102; Prediti, id est circumdati ogarnyeny (*var. lub. rp.*: okrassonemv prediti; opus textile viri sapientis, iudicio et veritate praediti Ecclus 45, 12) 1471 *MPKJ* V 86; Maria... ogarnyona szwa czudnosczyą nade wszythky gyne panny XV *p. post. R* XIX 57; ~ *'uzbroić, armare, armis instruere'*: Abych odpoczynøl w dzyen smętka a wstøpyl ku lyudu ogardnyonemu naszemu (ut ascendam ad populum accinctum nostrum Hab 3, 16) *Pul* Hab 26.

8. *'pojąć, zrozumieć, comprehendere, intelligere'*: Vt possitis comprehendere abyszcze mogly ogarnącz,... kako wyelka ma bycz szchyrokosez, dlugosez oczekawanya (Eph 3, 18) XV *med. SKJ* I 114; Ten w *Chyervbym grozny... y ve wschech moczach przyrodzonych a nyeyednym rozvmem ogarnyony *Rozm* 45.

Ogarniać *formy*: *praes. ind. 1. pl.* ogarniamy *ca* 1428 *PF* I 492; ~ *part. praes. act. adv.* ogarniając *Fl* 117, 11; ~ *praet. 3. sg. f.* ogarniała *ca* 1450 *PF* IV 579; *3. pl. m.* ogarniali są *Fl* 117, 11. 12.

Znaczenia: **1.** *'otaczać, okrążać, circumdare, cingere'*: Wszytczy pogany obesly mne... Ogarnayøcz ogarnaly sø mne (circumdantes circumdederunt me)..., ogarnaly sø (*Pul*: ogarnęły) mne (circumdederunt me) yako pczoly *Fl* 117, 11—2.

2. *'opanowywać, przenikać, occupare, invadere'*: Turbatus est et timor irruit boya⟨ź⟩ny ogarnala (Zacharias turbatus est videns et timor irruit super eum Luc 1, 12) *ca* 1450 *PF* IV 579.

3. *'obejmować, amplecti, complecti'*: Ogarnamy amplectimur *ca* 1428 *PF* I 492.

Ogarnianie *'otaczanie opieką, kierowanie, gubernatio, actus regendi' (?)*: Ex perpetuitate creaturarum intelligitur creator eternus, ex magnitudine omnipotens, ex ordine et disposi⟨ti⟩one, *rzodzena, sapiens, et ex gubernacione, s ogarnaną, bonus XV *med. GlWroc* 105v.

Ogarnienie 1. *'otoczenie, objęcie, complexus, amplexus'*: Et qui prius per obrupta scelerum, ogarnene grzechoff, velut insensibilis ferebatur XV *med. GlWroc* 80r; Caput, id est superbia, est circuitus eorum ogarnyenye (caput circuitus eorum Psal 139, 10) 1471 *MPKJ* V 66; Poloz, panye, strozø vstam mogim y drzwi ogarnyenya (ostium circumstantiae Psal 140, 3, *Fl*: drzwy okolo stoyøcze) wargam mogim *MW* 17a.

2. *'przeniknięcie, actus occupandi, penetrandi' (?)*: Dzyevycza czysta bad[d]aczy, o[r]garnyenym dvcha svyatego (per sancti Spiritus virtutem obumbrata) pocznye plod vyelyebny *Rozm* 8.

Ogarz *cf.* **Ogar**

Ogienny 1. *'ogniowy, związany z ogniem, pełen ognia, igneus, ardens'*: Poloszisz ie iaco ogenny pecz (ut clibanum ignis) *Fl* 20, 9, *sim. Pul*; Głos boszi rozcrawaiøczy plomen ogenny (flammam ignis, *Pul*: ognowy) *Fl* 28, 7.

2. *'do ognia podobny, pełen energii, żaru, płomienny, fervidus, ardens'*: Oghenna molwa twoya sylna (ignitum eloquium tuum vehementer) *Fl* 118, 140, *sim. Pul.*

Ogień *formy*: *n. sg.* ogień *Gn* 174b. gl. 70b, *Fl* i *Pul* 10, 7. 17, 10, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* ognia 1397 *Pozn* nr 320, *Gn* 174a. 175a, *Fl* i *Pul* 77, 17, 1437 *PF* VIII 17, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* ogniu *Błaż* 320; ogniewi *Gn* 174a; ogniowi *Fl* i *Pul* 77, 53; ~ *ac. sg.* ogień *Fl* I Prol 6. Ath 39, *Fl* i *Pul* 65, 11. 104, 31. 38. 139, 11, 1418 *Pozn* nr 947, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* ogniem *Fl* i *Pul* 11, 7. 16, 4. 17, 33. 65, 9. 103, 5, 1449 *R* XXV 164, *etc. etc.*; ~ *l. sg.* (w) ogniu *BZ* II Par 35, 13. Jer 29, 22, 1471 *MPKJ* V 78, *Naw* 185, *EwZam* 299.

Znaczenia: **1.** *'objaw palenia się, płomień (płomienie), żar, ignis, flamma'*: Xpc *na chczal gest byl cloucka stvorzycz s pouetrza... Tescy go on *na chczal sz ogna stvorzicz *Gn* 174a, *sim.* 1461—7 *Serm* 97r; Naprzecif ognevy gest ona (*sc.* ziemia)... szymna *Gn* 174a; A s tc to gisthc gory gestcy barszo veliky diim setl byl, tako gakoby s pecza gorøczego ogzen *Gn* 174b, *sim. ib.* gl. 70b; Xc..., stogøcz posrzothku onego ogna, gestcy on k n⟨i⟩m byl mouil *Gn* 175a; Ogen (ignis), sarø (*pro* sara) y duch weln *czoscz møki gich *Fl* 10, 7, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 148, 8; Srzebro ognem (igne) wiplawono *Fl* 11, 7, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 16, 4. 17, 33. 65, 9; Wsczedl iest dym w gnewe iego a ogen (ignis) od oblicza iego zaszegl se iest *Fl* 17, 10, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 49, 4. 96, 3; Poszrze ie ogen (ignis) *Fl* 20, 9, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 38, 4. 77, 69; Izli (*pro* szli) iesmi przes ogen (per ignem) y przes wodø *Fl* 65, 11, *sim. Pul*; Wiwodl ie w oblok dnowi y wszey noczi w oswcczenu ogna (in illuminatione ignis) *Fl* 77, 17, *sim. Pul*; Genz czynysz... slughi twe ognyem zazegayøczym (ignem urentem) *Fl* 103, 5, *sim. Pul*; Poloszyl... oghen szgøczy (ignem comburentem) w szemy gych *Fl* 104, 31, *sim. Pul*; Rozczøgnøl yest oblok... a oghen (et ignem), aby swecyl gym przesz nocz *Fl* 104, 38, *sim. Pul*; Zagorzaly sø yako oghen w czyrznw (sicut ignis in spinis) *Fl* 117, 12, *sim. Pul*, *sim. Rozm* 47. 67; Marczin soltis ne pchnal Yacuba woszncgo w ogen..., alem bil przy tem, ysze od welkey nemoczy wpadl szam w ogen 1418 *Pozn* nr 947, *sim. Fl* i *Pul* 139, 11, *Błaż* 322; Mykolay ogna ne wnosl any gego fneszenym Msczychne sad pogorszal 1437 *PF* VIII 17; Vstawyamy, aby starosthy... ginszich rzeczy mymo czlonky niszcy popyszane nykake sądzycz nye myely:... pozega a ognya vypusczenye (pro incendio et emissione ignis) *Sul* 79; Thv szą kraszne czthy-rzy szwyeczc staly, czo szą wyacz w szobye szwyathi ogyeny myali *Aleksy* w. 220; Ogyen (ignis) wiszedl od boga, zabil dwye secze a pyøczdzesyøøt møzow *BZ* Num 16, 35, *sim. ib.* 16, 39, *Fl* i *Pul* 57, 8; Wezmi kadzidlnicza a *natrzi ognya z oltarza (hausto igne de altari) *BZ* Num 16, 46; Z wolow takesz vczinyly Prziscye. Y vpyekly na ognyv (assaverunt Phase super ignem) *BZ* II Par 35, 13; P⟨o⟩lozi cyø pan iako Sedechiasza a iako Achaba, gesz to gest sskwarzil krol babilonski w ognyv (frixit... in igne) *BZ* Jer 29, 22, *sim. Naw* 185, *EwZam* 299; Wrzvczon bødze w pyecz ognya gorøcego (in fornacem ignis ardentis) *BZ* Dan 3, 6, *sim. Rozm* 396; Vprawysch ognyem (*var. lub.*: vpraszysz ognyem) torrebis (si autem obtuleris munus primarum frugum... de spicis adhuc virentibus, torrebis igni Lev 2, 14) 1471 *MPKJ* V 21; Yako plynye wosk przed ognyem (a facie ignis, *Fl*: ktori pline od oblicza ognowego) *Pul* 67, 2; W slupye ognya (in columna nubis, *Fl*: obloka) molwyal k nym *Pul* 98, 7; Vszelkne drzevo, chtore nye czyny ovocza dobrego, bądzye vyczyatho a w ogyen bądzyc wpvszczono (in ignem mittetur Mat 3, 10) *EwZam* 298, *sim.* 1466 *R* XXII 19, *Rozm* 106. 178. 283. 567; Tegale zalozenyc glownye vel ognyą *ca* 1500 *Erz* 57; To sa ta... alymenta: ogyen, zyemya, vylkoscz y povyetrze *Rozm* 5; Albo by mogl na vass spuszczycz *ogyn y szarą gorącza z nyeba *ib.* 627; ~ *'ognisko, focus'*: Ogyen rogus 1413—4 *JA* XIV 503; Mnyc listopadl dzeya, v ognya szą ludze grzeya *ca* 1455 *Dobr* 325; Gdy są veschly w szyen, namyeczyly ogyen srod szyeny (accenso autem igne in medio atrii Luc 22, 55). A gdyz są staly okolo ognya, Pyotr tez stal myedzy ymy *Rozm* 674, *sim. ib.* 688; Gdyz tako stal s nymy v ognya (ad prunas Jo 18, 18), rzekly ssą sludzy... Pyotrovy *ib.* 690, *sim. ib.*; ~ *'pożar, incendium'*: Jaco od Woczechowego ogna sgorzalo Dobrogostowi za *dwadzeiscze griwen 1397 *Pozn* nr 320; Dal iest... dzerszene gich ognowi (igni) *Fl* 77, 53, *sim. Pul*; Yaco ogen (sicut ignis), iensze szsze las y iaco plomen szgøczi gori *Fl* 82, 13, *sim. Pul*; Y zagorzal sø oghen (exarsit ignis) w synagodze gych, plomyen poszegl grzesznec *Fl* 105, 19, *sim. Pul*; ~ *'ogień błyskawic, błyskawice, fulgur'*: Pan dal grom a graad, a blyzkanye byeszøcze na szemyø... A grad y *ogeyn (et grando, et ignis), smyeszywszy sze pospolu, noszyly sze søø *BZ* Ex 9, 24; ~ *(o piekle, de inferno)*: Gysz sø dobrze czynyly, podø w szywot wekvgy, a ktorzy zle, w oghen wekvgy (in ignem aeternum, *MW* 114a: w ogen wieczny)

Fl Ath 39; Wyecznem⟨u⟩ ognyv przisødzeny bødø (aeterno igni... traduntur) *Błaż* 320; Plyevy spaly *ognyąm nezagaszonym (igni inexstinguibili Luc 3, 17) *EwZam* 300; Rzecze kto brathv svemv: Salencze, zasłuży sobye pyekyelny ogyen (reus erit gehennae ignis Mat 5, 22) *Rozm* 267; Podobnyeyczy yest, aby yeden s tvoych członkow z⟨g⟩ynął, nyżłyby wschytko czyało tvoye vruczono v ogen (in gehennam Mat 5, 30) *ib.* 268, *sim. ib.*; Vyeczey szye tego boyczye, ktory zabya dvszą y s czyalem y da-cz vyeczny (*leg.* w wieczny) ogyen (qui potest et animam, et corpus perdere in gehennam Mat 10, 28) *ib.* 312; Zbyerze wschytky grzechy y wschytky łychothy y thy, ktore ye czynyv (*leg.* czynią), wschytky poslye v ogyen vyeczny (in caminum ignis Mat 13, 42) *ib.* 341; *Poydczye ode mn[n]yc, przeklączy, vyeczny (*leg.* w wieczny) ogyen (in ignem aeternum Mat 25, 41), ktory yest nagotovan dyablv *ib.* 492; ~ *przenośnie* '*intensywne, gorące, gwałtowne uczucie, ardor, ignis, flamma*': Ogen duchowni (ignem spiritalem) w sercu podszega *Fl* I Prol 6; Ogen (ignis) zaszegl se iest w Iacob a gnew *wstopil w Israhel *Fl* 77, 25, *sim. Pul*; Spiritu ferventes ognyem myloszerdza wrayvcz (Rom 12, 11) 1449 *R* XXV 164; W ognyv in camino (quoniam in igne probatur aurum et argentum, homines vero receptibiles in camino humiliationis Ecclus 2, 5) 1471 *MPKJ* V 78; Nyechay se zapali ognyem miloscz (flammescat igne caritas), nyechay zazze goranie blizne *MW* 22b; Ktoraz tho vyarą... apostolovye... palayączy y goreyączy ognyem lasskavym (igne caritatis exestuans) slovem pylnego kazanya ludzy... nauczyly 1484 *Reg* 704; Ognyem twego ducha szwyantego zazzy, boze, szercze moye *Naw* 97; Bądzyely ona mocz ogyen gorączoszczy tvego przeslavnego bostva? *Rozm* 46; Ten vasz krzczyc... badzye dvchem svyątem y ognyem svyąthym (in spiritu sancto et igni Mat 3, 11) nadc wsze, czusch krzstem a ognyem, czvsch pokuta (in igni, in poenitentia) *ib.* 185; Nye zazegay szye ognyem łakomstva! *ib.* 515.

2. '*zaognienie, stan zapalny jakiejś części ciała, inflammatio alicuius partis corporis*': Quidam ciuis... confregit sibi pedes alias tibias et maxime sibi inflati fuerunt... Namasz plath... a thak... nogą obvyn thą masszcą, za trzeczym przivy⟨c⟩zym vznasch pomocz, yestly bog i chcze, bo vycziągnye ogyen XV *p. post. BednMed* 74.

Oglądacz *czy* **Oględacz** '*ten kto ogląda, widzi, bada coś, qui aliquid spectat, videt*': Sciens deum esse cordis speculatorem oglądaczem XV *med. SKJ* V 284.

(Oglądać, Oglądać się) Oględać, Oględać się *formy*: *praes. ind. 3. sg.* ogląda *Fl* i *Pul* 137, 7, *BZ* Deut 23, 21, *MW* 137a; *3. pl.* oglądają *Gn* ap. 2a, *BZ* Num 14, 23. Deut 1, 22; ~ *imper. 2. sg.* oględaj *BZ* Deut 32, 49, *De morte* w. 56, *EwZam* 302, XV *ex. SKJ* I 144; *1. pl.* oględajmy *EwZam* 293, *De nativ* w. 72; *2. pl.* oględajcie *EwZam* 301; ~ *part. praes. act. adv.* oglądając 1471 *MPKJ* V 60, *Pul* 98 arg., *Rozm* 153; ~ *inf.* oględać 1420 *Przyb* 15, XV *med. R* XXII 237, *BZ* Jos 2, 3. I Esdr 10, 4, *OrtBr* VI 345, *OrtMac* 22, *Pul* 49, 5. 118 arg. 10, XV *ex. Kałużn* 290, *ca* 1500 *SprTNW* V 17; ~ *praet. 1. sg. m.* -m oglądał 1489 *ZapWarsz* nr 1643; *f.* -m jest oglądała *Naw* 148; *2. sg. f.* -ś oglądała *Naw* 30; *3. sg. m.* jest oglądał 1397 *TPaw* IV nr 368, 1418 *Pyzdr* nr 516; oglądał 1403 *Pozn* nr 817, 1411 *Pyzdr* nr 320. 331, 1413 *ib.* nr 376, 1416 *ib.* nr 451. 477, 1417 *Pozn* nr 932, *etc. etc.*; *f.* oglądała 1456 *ZabUPozn* 114; *3. pl. m.* oglądali są XV *med. SKJ* V 268; oglądali *BZ* Deut 1, 24; ~ *plqperf. 3. pl. m.* oglądali byli *BZ* Num 13, 33; ~ *condit. 1. sg. f.* -bych oglądała *Naw* 133; *2. sg. m.* -by oglądał *BZ* Deut 28, 68; *3. sg. m.* -by oglądał XV *ex. Zab* 536; *1. pl. m.* -bysmy oglądali XV *ex. PamLit* XXVI 398; *2. pl. m.* -byście oglądali *BZ* Gen 19, 17; *3. pl. m.* -by oglądali *OrtBrRp* 92, 2, *OrtMac* 126; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* oglądan XV *p. pr. R* XVI 340; *neutr.* oglądano *Aleksy* w. 237; ~ *condit. pass. 3. sg. neutr.* -by oglądano było *BZ* Ex 9, 7.

Znaczenia: **1.** '*widzieć, patrzyć na coś, videre, spectare aliquid*', też w znaczeniu dokonanym '*ujrzeć, obejrzeć, zobaczyć, zbadać, vidisse, visisse, aspexisse, perlustravisse*': Bo wysoky pan a smerna ogłoda (humilia respicit) *Fl* 137, 7, *sim. Pul, MW* 137a; Oglądan visus XV *p. pr. R* XVI 340; Hii, quibus non erat de eo narratum, venerunt, et qui non audierant, contemplati sunt oglądały gy sszą (Is 52, 15) XV *med. SKJ* V 268; A gdy then lyst oglądano, nathemyescze wsznano, ysz byl szyn Evfamyanow *Aleksy* w. 237; Zmarły søø wszitky dobitky Egipskich, alye z dobitkow synow izrahelskych y szadne owszem nye zagynołø. Y poslal gest ffarao, abi oglyødano bilo (misit pharao ad videndum) *BZ* Ex 9, 7; Sganbili zemyø, ktorøsz oglødali bili (quam inspexerant) *BZ* Num 13, 33; Nye wsrzø zemye... any zadni z nich, gisz to sø tøpili myø, nye *ogladayø gey (nec... intuebitur eam) *ib.* 14, 23; Wyslem møze, ktorzisz oglødayø zemyø (qui considerent terram) y wskazø, ktorø drogø moglibichom wnidz *BZ* Deut 1, 22; Oglødali zemyø (considerata terra) *ib.* 1, 24; Nawroczy czø pan... po dro-

dze, o nyeyze to rzekł tobye, aby gey wyøczey nye oglødal (ut eam amplius non videres) *ib.* 28, 68; Wznidzi na tø to gorø... a ogløday zemyø kanaanskø (et vide terram Chanaan)..., a vmrzi na gorze *ib.* 32, 49; Spyeglerza-sta a przyslasta, chczøcz oglødacz wsszitkø zemyø (exploratores quippe sunt et omnem terram considerare venerunt) *BZ* Jos 2, 3; Que flere inter epulas non erubescit, sed quia flectum effudit, turpitudinis, saradoszczy, sue maculas aspexit pocalane ogladala 1456 *ZabUPozn* 114; Othoszczy przeth thobv stoya, ogladay postawa moya *De morte* w. 56; Xpus... szwęte swe oglødayøcz rzødzy *Pul* 98 arg.; Thysz szyna bozego w kosczyelye offyerowala, kthoregosz w czyelye ogladala y obczrzala *Naw* 30; Boze..., dayze my przyyacz czyalo szyna thwoyego..., abych thako thutha na zycmy, przyyala, a po mogym zyvoczye gyego ogladala *Naw* 133; Owa czegoczyem zadala, thom yesth ogladala *Naw* 148; Zwyeszely szą... dwch moy w [w] bodze..., ysze ogladal (*MW* 139a: obeyrzal, *EwZam* 289: veyrzal na) pokara (*pro* pokorą) dzyc⟨w⟩ky szwey (quia respexit humilitatem ancillae suae Luc 1, 48) XV *p. post. MacDod* 31; Podzmy asz do Bethlege⟨m⟩ a oglyądaymy tho slovo (videamus hoc verbum Luc 2, 15), czo szya stalo *EwZam* 293, *sim. De nativ* w. 72; Mystrzv, gdzye myaszkasz? Rzekl gym: Poczczye a oglyądayczye (venite et videte Jo 1, 39) *EwZam* 301; Chthoregø napysal Moysesz..., nalyeszlyzmy, Ihusa... Podz a oglyąday (veni et vide Jo 1, 46) *ib.* 302; Raczy na mye wezrzecz okyem myloszyernym..., yzbych mogl twoye yaszne oblycze oglądacz XV *ex. Kalużn* 290; Vkasz syą nam mathka y mylą rzecznycza, yszbysmy oglądaly y syna tvego XV *ex. PamLit* XXVI 398; Jesusz w ogrodzyecz wstąpyl... Dvszo myla, *ogluday mylosnyka szwego! XV *ex. SKJ* I 144; Jesus s mastha vywyedzon... Mathka mu zabyeszala, chczala gy *oglidacz *ib.* 145; Thego bog chczyal, aby swyanthy Pawel pyekyelne mąky nyethso oglądal XV *ex. Zab* 536; Szbawyczyelu myloszczyvy..., licze thwe day my oglądacz *ca* 1500 *SprTNW* V 17; Zawsche glova, oblycze, oczy k nyebv cząstokrocz podnoszyl, oglądayącz ye, yze byl z nyego przyschedł (caput... saepius erexit, ad caelum, de quo venerat, pluries respexit) *Rozm* 153.

2. *'dokonać prawnych oględzin, wizji, criminis vestigia vel rem, de qua lis est, auctoritate publica perlustrare'*: To sø iemu prauim dzalem dostalo, czso iest vozni oglødal 1397 *TPaw* IV nr 368; Micolag ne dal Stanislaowi ran, czso gye voszni oglandal 1403 *Pozn* nr 817, *sim.* 1411 *Pyzdr* nr 320. 331, 1413 *ib.* nr 376, 1416 *ib.* nr 477, 1417 *Pozn* nr 932, 1419 *ib.* nr 1040, *etc. etc.*, 1468 *TymSąd* 162, 1476 *ZapWarsz* nr 1201, 1489 *Czrs* s. L; Jaco mi ty zagani (*pro* zagoni) Maczyey pooral, czo *yey woszny oglądal 1416 *Pyzdr* nr 451, *sim.* 1419 *ib.* nr 611; Czso iest pan Oszep porøbil drzewo, iako iest wosny oglandal, tam iest porambil na swem 1418 *ib.* nr 516; Przechna wnosla XII grziwen ssvego posagu y polosziła tamo na ta zastawa, czso komornik oglandal 1419 *TPaw* VII nr 1228; Yaco Marczin nye mogl przeyachadz przed slim powetrzim ieszora oglandacz tedy, tedy (*pro* kedy) mu wosny rok sdal z Gerlassim ku widzenv 1420 *Przyb* 15; Sządza [gye] ogladacz ma thy rany y przed prawem gye szesznawacz y kakye byly *OrtBr* VI 345, *sim. OrtMac* 22; Szaly (*leg.* są-li) czy przyszyaszny ludze od myasta postaweny, aby myedzy sząszyady obeszrzely albo ogladaly myedznye (*OrtBrRp* 92, 2: myedzne sczyany) albo gynne krzywdy o bvdowanye myedzy sząszyady roszprawyaly *OrtMac* 126, *sim. OrtBrRp* 92, 2; Jako ya nye pozegl dwv czyoschnv gwalthem, kthore vrzyand oglyandal 1464 *ZapWarsz* nr 1183, *sim.* 1466 *ib.* nr 1249; Jakom ja nye oglyadal skody na gymyenyv, s kthorego Mykolay zayal bydlo kmyeczy 1489 *ib.* nr 1643.

3. *'rozsądzać, rozstrzygać (czy rozsądzić, rozstrzygnąć), decernere, diiudicare'*: Wstan, twecz gest to oglyødacz (tuum est decernere), a micz bødzem s tobø *BZ* 1 Esdr 10, 4; Przyzwal yest nyebo z wyrzchu y zyemyę oglyendacz (discernere, *Fl*: obezrzecz) lyud swoy *Pul* 49, 5; ~ Dobrze *oglądale (*war. lub.*: dobrzye oglądną, *pro* oglądana *?*) ventilata (si... inter percussorem et propinquum sanguinis quaestio ventilata Num 35, 24) 1471 *MPKJ* V 28.

4. *'zażądać, upomnieć się, postulare, requirere'*: Gdisz slvbisz slvb panv bogv twemv, nye myeskay spelnicz, bo to ogløda (quia requiret illud) pan bog twoy *BZ* Deut 23, 21.

5. oględać (się) **a.** *'odwracać się patrząc do tylu, respicere, respectare'*: Pamyøtayczye, abiszczye nye oglyødali (noli respicere post tergum) a nye vstanowyayczye syø tu na tem myeszczye *BZ* Gen 19, 17; ~ **b.** *'rozglądać się dokoła, circumspicere, circumspectare'*: Oglandayancz schią (*war. lub.*: okolo szą) circumspectans (circumspectans undique gladium Job 15, 22) 1471 *MPKJ* V 60; Choph rzeczono iest zamknye albo wzglødny, bo takesz yest w rozumye, bo czlowyek zamczony yma sze oględacz (quia conclusus debet circumspicere) y szkody sze duchowney warowacz *Pul* 118 arg. 10; ~ **c.** *'brać*

pod uwagę, zastanawiać się, considerare, deliberare': To blogoslawyenye lezi na czirpyenyv, kto ya chcze sznacz dobrze, ma wyedzecz, eze na troyą ma syą oglądacz patiencia in tribus consideratur XV *med. R* XXII 237; ~ **d.** '*patrzyć na kogoś prosząco, spodziewać się pomocy, auxilium ab aliquo exspectare*': Prossza thesz o yedna Sdrova Maria za dussze pvste..., kthoresz nyc maya zandnego wspomozenya, thelko szya na nasz oglandaya a volaya: Szmyluyczye szya! *Gn* ap. 2a.

Oglądanie 1. '*obejrzenie, zbadanie, actus considerandi, examinandi*': Iozve... a Calef... ostalasta ziwa ze wszech, ktorzis bili wyszli kv oglødanyv zemye (ad considerandam terram) *BZ* Num 14, 38.

2. '*dokonanie (czy dokonywanie) prawnych oględzin, wizja, actus criminis vestigia perlustrandi*': Sządza [gyc] ogladacz ma thy rany... Ale w myeszczyech, gdze szą ranny lekarze, thym to dayą... powiedacz, yakye tho ramy (*pro* rany) byly y tesz sządza moze podlug oglądanya szadzycz y ortelv pythacz *OrtBr* VI 345, *sim. OrtMac* 22; Zakazugem, aby sluszebnyczy tako wzączy kv ogladanyv zabytego nye czinili szadnych lupow *Dział* 32; Stharostha... ma przidacz woznego i dwv *sliachthu ku oglądanyv (ad videndum) onego gwalthv albo skodi 1498 *MacPraw* VI 272.

(Oglądnąć, Oglądnąć się) Oględnąć, Oględnąć się 1. '*rozpatrzyć sprawę, rozstrzygnąć, rozsądzić, causam cognoscere, decernere*' *(?)*: Dobrzye oglądną (*war. kal.*: dobrze *oglądale) ventilata (si... inter percussorem et propinquum sanguinis quaestio ventilata Num 35, 24) *MPKJ* V 28. ~ *Może trzeba poprawić na* oglądana *?*

2. oględnąć się za się '*odwrócić się spoglądając do tyłu, respicere, respectare*': Zona Lotowa, gdisz syø gest oglyødnøla za ssyø (respiciensque uxor eius post se), obroczyla syø gest w *slub solni *BZ* Gen 19, 26.

Oględacz *cf.* **Oglądacz**

Oględać *cf.* **Oglądać**

Oględawać '*dokonywać prawnych oględzin, wizji, criminis vestigia perlustrare*': Thy trzi doby (*pro* døby) porøbyone a cztwarthy obrobyony (*pro* obrøbyony) bili w dzelnyczy Barthlomyeyewey, czso wosny oglødawal 1421 *Pyzdr* nr 695.

Oględnąć *cf.* **Oglądnąć**

Ogładzić '*uczynić gładkim, pozbawić szorstkości, polire*', *tu przenośnie*: '*ułagodzić, mitigare*' *(?)*: Crnąbnye ogladzy proterve fove 1462 *R* XXV 269.

Ogłasić '*rozgłosić, rozpowszechnić, divulgare, diffamare*': Ymyø gego oglaszono gest (vulgatum est) po wszey zemy *BZ* Jos 6, 27; Gychze obu modlytwi w genem czasu przed bogem oglaszoni bili (sunt... recitatae) *BZ* Tob 3, 25. ~ *Bohemizm.*

Ogłaszać '*głosem napełniać, wstrząsać, voce complere, percutere*': Qui (*sc.* Cerberus) fibris raucis personat, *gl.* concutit oglaszą, atra Stigis, *gl.* speluncas inferni 1466 *R* XXII 27.

Ogłodać '*ogryźć, objeść, arrodere, ambesse*': Bocz oglodzøø (corrodet, *sc.* locusta) wszitko drzewye *BZ* Ex 10, 5; Koszczy oglodal exossauit (primus comedit eum rex Assur, iste novissimus exossavit eum Nabuchodonosor Jer 50, 17) 1471 *MPKJ* V 101; Semesus, id est in media parte corrosus et comestus oglodany, ogryzyony *ca* 1500 *Erz* 57.

Ogłosić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* ogłoszę 1471 *MPKJ* V 62; *3. sg.* ogłosi *BZ* II Par 31, 5; ~ *imper. 2. sg.* ogłoś *BZ* Num 18, 26; *3. sg.* ogłosi *BZ* Gen 48, 16; *2. pl.* ogłoście *BZ* Is 48, 20, 1471 *MPKJ* V 94. 97; ~ *inf.* ogłosić *BZ* Jos 2, 20, 1471 *MPKJ* V 108; ~ *praet. 1. sg. m.* ogłosiłem 1471 *MPKJ* V 94; *3. sg. m.* ogłosił *MPKJRp* V 35r; *neutr.* ogłosiło *BZ* II Par 26, 8; *3. pl. m.* ogłosili 1471 *MPKJ* V 51. 88. 118; ~ *condit. 3. pl. m.* -by ogłosili *BZ* Neh 8, 15; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* ogłoszon 1461—7 *Serm* 98r, 1471 *MPKJ* V 55; ~ *praes. pass. 3. sg. f.* jest ogłoszona *BZ* Judith 11, 6; ~ *fut. pass. 3. sg. neutr.* będzie ogłoszono *BZ* Judith 11, 21.

Znaczenia: **1.** '*rozgłosić, rozpowszechnić, nuntiare, divulgare, evulgare*': Przikasz slvgam kosczelnim a oglosz (denuntia) rzekøcz *BZ* Num 18, 26; Przikazal pan..., abi sinovye israhelsci... przikazaly y oglosyly (ut praedicent et divulgent) slowo po wszech myesczyech swich *BZ* Neh 8, 15; Kaszn twa po wszech wloscyach gest ogłoszona (praedicatur) *BZ* Judith 11, 6; Gymyø twe bødze ogloszono (nominabitur) we wszey zemy *ib.* 11, 21; Ogloszcye (efferte) to asz na krage szemye *BZ* Is 48, 20, *sim.* 1471 *MPKJ* V 94; Ogloschon recitante (quorum uno tempore sunt orationes in conspectu domini recitatae Tob 3, 25) 1471 *MPKJ* V 55; Oglossą (*war. lub.*: oglosim) pronunciabo (per singulos gradus meos pronuntiabo illum, et quasi principi offeram eum Job 31, 37) *ib.* 62; Ogloschily (*war. lub.*: oglossowały) predicauerunt (peccatum suum quasi Sodoma praedicaverunt Is 3, 9) *ib.* 88; Ogloschilem auditum feci (ego annuntiavi et salvavi, auditum feci Is 43, 12) *ib.* 94; Ogloscze auditum facite (annuntiate in Iuda et in Ierusalem auditum facite Jer 4, 5)

ib. 97; Ogloschicz predicare (ut solutionem somnii indicarent mihi Dan 4, 3) *ib.* 108; Diffamauerunt ogloszily aut zganbyli, roznyesly (illi autem exeuntes diffamaverunt eum in tota terra illa Mat 9, 31) *ib.* 118; ~ Ogloszy szyø (invocetur) ymyø twe nad nymy *BZ* Gen 48, 16; Oglosylo syø (divulgatum est) gymyø gego az do wchodu egypskego prze gego czøste wycyøstwo *BZ* II Par 26, 8; To gdisz syø oglosy (cum percrebruisset, 1471 *MPKJ* V 51: ogloschily percrepuissent, *war. lub. rp.*: ogloszyl percrepuisset) w uszi sebranyv, obyetowaly sinowye israhelsci pyruich vrod wyele *BZ* II Par 31, 5.

2. *'ujawnić, zdemaskować, wydać, palam facere, prodere'*: Pakli bødzesz nasz chczecz ogloszycz (prodere) a tø to rzecz na yafwno vinyescz, cziszczi bødzem od tey przysyøgy *BZ* Jos 2, 20; Ogloszon przet szandza iudici denunciatur 1461—7 *Serm* 98r.

Ogłoszować *'rozgłaszać, rozpowszechniać, diffamare, divulgare'*: Oglossowaly (*war. kal.*: ogloschily) predicauerunt (peccatum suum quasi Sodoma praedicaverunt nec absconderunt Is 3, 9) *MPKJ* V 88. ~ *Zapewne bohemizm.*

Ogłośnienie *'krzyk, halas, clamor, strepitus'*: Ex hoc clangore, ogłosznienya, mala stirps est quassa 1466 *R* XXII 26.

Ogłowie *cf.* **Ogłów**

Ogłów, Ogłowie *'część uprzęży zakładana na głowę konia, uździenica, camus, capistrum'*: W oglowi y w usdze (in camo et freno, 1471 *MPKJ* V 64: in camo w oglovy, wsdzienyczy) czelusci gich szczisni *Fl* 31, 12, *sim. Pul*; Oglow capistrum *ca* 1420 *WokTryd* nr 172, *sim. ca* 1500 *Erz* 57; *Oglovye XV *med. Zab* 518; In chamo, id est in laqueo vlg. w oglowy siue w⟨z⟩dzenyczy (Psal 31, 9) *ca* 1470 *R* XXIV 379; Oglow camus (*war. lub.*: oglowy chamus; flagellum equo et camus asino et virga in dorso imprudentium Prov 26, 3) 1471 *MPKJ* V 69; ~ *może *lejce, wodze, habena, lorum*': Ognyowe oglowy ⟨w⟩ozow (igneae habenae currus, 1471 *MPKJ* V 114: oglovy aut vandzidla) w dzen przyprawowa⟨n⟩ya gego *BZ* Nah 2, 3.

Ogłuszyć *'uczynić głuchym, aliquem surdum facere'*: Ogłuszi agrauat *ca* 1450 *PF* IV 570.

Ognać *'odrzucić roszczenia powoda, oczyścić z zarzutów, se de crimine ab actore illato purgare'*: Hedwigis est iustificata pro quadam summa pecuniarum et iure ipsum euasit vlg. prawem sye ognala 1447 *Monlur* III 151; Gdysz... nye gestem vchwaczon w gorączey rzeczy, azalym ya nye blysszy szwoy zywoth y czescz ognacz szwa ręką y thego odydz y praw bycz? *Ort-Mac* 138, *sim. OrtBrRp* 101, 3; Ipse ut bonus homo et honestus est se ognal honesto iudicio 1461 *KsNWarsz* I nr 543. ~ *Cf.* **Ująć.**

Ogniczka *bot.* **1.** *'Cladonia coccifera Flk.'*: *Ogniska cendebula 1472 *Rost* nr 1719.

2. *'gorczyca jasna, Sinapis alba L.'*: Ogniczka eruca 1472 *Rost* nr 434.

Ogniewy *cf.* **Ogniowy**

Ogniowy, Ogniewy *formy*: *n. sg. m.* ogniowy *Gloger*, *BZ* Deut 33, 2. Nah 2, 3; *f.* ogniewa XV *ex. Zab* 536; *neutr.* ogniowe *BZ* Gen 15, 17; ogniewe *ca* 1500 *Erz* 57; ~ *g. sg. neutr.* ogniowego *Fl* 67, 2; ~ *d. sg. neutr.* ogniowemu *BZ* Num 28, 24; ~ *ac. sg. m.* ogniowy *BZ* Ex 14, 24, *Pul* 28, 7, *Rozm* 343; *neutr.* ogniowe XV *p. post. R* XXV 181; ogniewe XV *ex. Zab* 536; ~ *l. sg. m.* (w) ogniowem 1444 *R* XXIII 306, *BZ* Ex 13, 21; *neutr.* ogniewem *Gn* 174b; ~ *n. pl. f.* ogniowe *BZ* Nah 2, 3; ~ *ac. pl. m.* ogniowe *Rozm* 628.

Znaczenie: *'dotyczący ognia, pochodzący od ognia, przez ogień utworzony, płonący, palący się, igneus, ardens'*: Gestcy on byl (*sc.* Chrystus) f sznamenv ognewem na thø to gystø gorø... prysetl byl *Gn* 174b; Przed blazkem w obezrzenu iego obloczy sø szly, grad y wøgle ognowe (carbones ignis) *Fl* 17, 14, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 17, 15; Iaco pline wozk, ktori pline od oblicza ognowego (a facie ignis, *Pul*: przed ognyem), taco zgincze grzeszni przed obliczim boszim *Fl* 67, 2; To czalo *proslawne welicze sbite, *ognawimi *pochadngami palili szø czalo ie *Dorota* 169; W ogniouem obloku in ignea nube 1444 *R* XXIII 306; Nyewjeszczy obraasz iest iako ognyowi miecz *Gloger*; Serpens enim eneus habebat similitudinem serpentum ignitorum, ognowe, sed venenum non habuit XV *med. GlWroc* 47r; A gdisz bilo slunce za gorø zaslo, y vczyny szyø mrokowa czma a blask syø zyawy a szwyatle (*pro* szwyatło) ognyowe (lampas ignis) *BZ* Gen 15, 17; Alye pan przedchodzyl ge w slupye oblokowem przesz dzen, a przesz nocz w slupye ognyowem (in columna ignis) *BZ* Ex 13, 21; Weszrzaw pan na stani egipskye przes slup ognyowi a oblokowy (per columnam ignis et nubis), y zabil woyskø gich *ib.* 14, 24; Tako vcinicze na kasdi dzen... kv podnyeczenyv ognyovemv (in fomitem ignis) *BZ* Num 28, 24; Vkazal syø gest s gory Pharan a s nim tysyøcze swyatich, na praviczi gego zakon ognyovi (ignea lex) *BZ* Deut 33, 2; Sczit ⟨si⟩lnich gego ognyowi (ignitus)..., ognyowe (igneae) oglowy ⟨w⟩ozow *BZ* Nah 2, 3; Glos bozy roskrawayączy płomyeyn ognowy (flammam ignis, *Fl*: ogenny) *Pul* 28, 7; Thamo byla

yedna rzeka ognyewą, mayączą w sobye czworakye rosdzyelenye XV *ex. Zab* 536; Wkazal yemu... swyanthy Mychal archangyol ognyewe drzewo *ib.*; Tedifera dicitur eciam ferrum ignitum vlg. ognyeve albo rospalone zyelazo *ca* 1500 *Erz* 57; Vynydą anyely bozy y odlączą zle od dobrych, y vrzuczą ye v komyn ognyovy (in caminum ignis Mat 13, 50), gdzye bądzye krzyk a skrzytanye ząb *Rozm* 343; Albo by mogl na vass przepuszczycz ognyove vaze, yako vczynyl vaschem namyastkom *ib.* 628; ~ ogniowe niebo '*siedziba boga, dei sedes*': Legitur in Veteri Testamento, quod deus in principio creauit celum et terram, hoc est empireum celum, id est ognyove nyebo, et angelicam naturam, quia quam citto factum est empireum celum, statim disponitum est sanctis angelis XV *p. post. R* XXV 181.

Ognisko 1. '*palący się stos drzewa, focus, ignis*': Rogus ogyen, ognyszko 1413—4 *JA* XIV 503.

2. '*miejsce, gdzie płonie lub płonął ogień, palenisko, focus, fornax, furnus*': Ognisko focus *ca* 1420 *WokTryd* nr 496; Wirzuczøø rzeky szabi..., ktoresz to wlazøø a wnydøø do *donu twego... a y myedzi lyud twoy, a ognyska twe (in furnos tuos) *BZ* Ex 8, 3; Przikasz Eliazarovi..., acz sbyerze kadzidlnicze, gesz to lezø na ognyskv (in incendio) *BZ* Num 16, 37; V ognyskv (*war. kal.*: w komynye) in camino (sicut igne probatur argentum et aurum camino, ita corda probat dominus Prov 17, 3) *MPKJ* V 68; Ibi invenietur aurum iam paratum al. spuszcona *ogniszk *DlLB* III 356; Ognisko ticionarium *ca* 1500 *R* XLVII 355.

3. *bot.* '*Cladonia coccifera Flk.*': Ognysko ambucella 1460 *Rost* nr 3345; Ognysko cremacella *ca* 1465 *ib.* nr 4249.

Ognisty '*pełen ognia, płomienny, igneus, flammeus*': Tacz iesth ona ziemya swyatha, kthora szwyatloscz ognysthą we krzv zątrzymala *MW* 57b.

Ogniszczne *(?)* '*jakiś rodzaj cła, może cło pobierane od flisaków rozpalających ogniska nad rzeką, vectigal quoddam, fortasse teloneum, quod a nautis focos in fluviorum ripis accendentibus exigebatur*': Theloneum, quod vulgo nominatur ogiesne (*var.* ogniesne, *pro* ogniscne *?)*, navigium in transitu fluminis, qui vocatur Odra 1250 *Haeus* nr 51.

Ogniwo '*krzesiwo, igniarium, silex*': Ognyvo fugillus XV *p. post. PF* V 9; Ognyvo ignile *ca* 1500 *Erz* 57.

Ogniwość '*zapalczywość, namiętne usposobienie, animus ardens, iracundus*' *(?)*: Szla ognivoscza malignitate XV *in. Szwed* 49.

Ogolić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* ogoli *BZ* Deut 21, 12; ~ *praet. 3. sg. m.* ogolił *BZ* I Par 19, 4; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* ogolona *MPKJ* V 127; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* ogolon będzie 1471 *MPKJ* V 127.

Znaczenia: **1.** '*pozbawić włosów brzytwą, (crines, barbam) tondere, radere*': Wyedzesz yø do domv swego, a ona ogoli sobye *kryczyczø (quae radet caesariem) a ostrzize paznogcze *BZ* Deut 21, 12; Przeto Amom oblisyl slugy Dauidowi a ogolyl (rasit) *BZ* I Par 19, 4; Ogolon bandzie decaluetur (*war. lub.*: ogolona decauetur; unum enim est ac si decalvetur I Cor 11, 5) 1471 *MPKJ* V 127.

2. '*uczynić golym, nudum facere*': *tu zapewne o usunięciu napletka (obrzezaniu) na znak niewolnictwa, praeputium alicui signo servitutis circumcidere*: Ogolonv bycz (*war. kal.* zadzierzacz) contineri (nolite iterum iugo servitutis contineri Gal 5, 1) *MPKJ* V 128.

Ogon *formy*: *n. sg.* ogon *Gn* 173b, 1419 *Rost* nr 5204, 1460 *ib.* nr 3439, 1472 *ib.* nr 684. 1510, *ca* 1500 *Erz* 57, *ca* 1500 *Rost* nr 6338; ~ *g. sg.* ogona 1436 *R* XXIII 277; ~ *ac. sg.* ogon *BZ* Lev 8, 25. Deut 28, 13; ogun 1471 *GórsJaz* 271; ~ *i. sg.* ogonem 1400 *Pozn* nr 424, *Gn* 173b, *BZ* Tob 11, 9, 1466 *R* XXII 13, 1461—7 *Serm* 320v, 1471 *GórsJaz* 270. 271. 272; ~ *l. sg.* (na) ogonie *BZ* Deut 28, 44, 1466 *R* XXII 16.

Znaczenia: **1.** '*końcowy odcinek kręgosłupa zwierzęcego wraz z wyrastającym z niego pękiem włosów, piór itp., cauda*': Et super galeam (*sc.* fuit) wyzlecz sz cocotowim ogonem 1400 *Pozn* nr 424; Gdiszcy gy (*sc.* węża) szegnagø vøczcy on gedno vcho ogonem szaslony, a drudzecz on ku szemy skloniy tegodla, abycz on ne slys[l]al szegnana. A chocz gest ogon, gedno pamøcz smercy *Gn* 173b; Scorpio prius lingit, quam percuttit et dum ore blanditur, emollit cuttem caude, suego ogona, venenosum aculeum magis figit 1436 *R* XXIII 277; A tuk y ogoon (caudam)... a plece prawe odłøczil *BZ* Lev 8, 25; Zatim psek Thobyaszow... ten iakobi w poselstwye do domv przibyegl, ogonem (caudae) machaiø, raduiø syø *BZ* Tob 11, 9; Cauda, ogonem, studio testatur (*sc.* catulus) amorem 1466 *R* XXII 13; Simea de turpi queritur nate o skaradem vskarza szą ogonye *ib.* 16; Abigunt muscas adiutorio caude ogonem bronya sza mucham y gynschim chrobakom iadovitim 1461—7 *Serm* 320v; ⟨Koń⟩ z vrona pleschnywy s krothkem ogonem 1471 *GórsJaz* 270, *sim. ib.* 271. 272; ⟨Koń⟩ byały,... crothky ogvn mą *ib.* 271; Ogon cauda *ca* 1500 *Erz* 57;

~ *'miejsce poślednie, mało ważne, locus humilis, nullius momenti'*: Vstanovi czø pan bog twoy na glowø, a nyc na ogon (in caudam) *BZ* Deut 28, 13; On bødzc na glowye, a ty na ogonyc (in caudam) *ib.* 28, 44.

2. *(u człowieka, de homine) 'penis'*: Ogon cauda 1472 *Rost* nr 1510.

3. *bot.* **a.** koński ogon *'skrzyp polny, Equisetum arvense L.'*: Konszky ogon cauda draccnis 1460 *Rost* nr 3439; ~ **b.** kotczy ogon *'widłak goździsty, Lycopodium clavatum L.'*: Cauda murilega, nardus celticus kothczy ogon 1419 *Rost* nr 5204; Kothczy ogon spica celtica *ca* 1500 *ib.* nr 6338; ~ **c.** myszy ogon *'Spiraea filipendula L.'*: Myssy ogon filipendula 1472 *Rost* nr 684.

Ogonki mysze ogonki *pl. tantum, bot. 'Myosurus minimus L.'*: Myssyc ogonki murinalis 1472 *Rost* nr 1710.

Ogonowy *'mający związek z ogonem, qui ad caudam pertinet'*: (Equi) vena, que dicitur ogonowa XV *in. R* XXV 228.

Ogorzały *'rumiany, przypieczony, adustus, tostus'*: Ogorzali chlep turestia XV *p. post. PF* V 10.

(Ogółem) Ogułem *'w całości, generatim, omnino'*: Petrus siluas ibidem summatim vlg. ogulem ad zuppam Bochnensem uel cuiquam vendere non habebit, nisi curribus ad forum ducere et pro edificiis ac lignis ad domum suam ibidem cidere debebit 1419 *StPPP* II nr 1599; Excepto quod siluam totam vendere non potest al. ogulem 1440 *ib.* nr 2819.

Ogórek, Ogurek *też pl. tantum* **Ogurki** *bot. 'ogórek, Cucumis sativus L.'*: Pro seminibus ogurki 1394 *MMAe* XV 281; Ogvrcove melones XV *p. pr. PF* V 29; Ogurek pomum terre 1437 *Rost* nr 2536; Ogurek cucumer 1464 *ib.* nr 4784, *sim.* 1472 *ib.* nr 210, 1475 *ib.* nr 3057; Ogurek cirullue *ca* 1465 *ib.* nr 4271; Ogorek cucumer 1484 *ib.* nr 5995; Ogurki melon Indus 1491 *ib.* nr 11070; Ogurky vulgago *ca* 1500 *ib.* nr 7346.

Ogradzać 1. *'umacniać, zabezpieczać, munire, circummunire'*: Sinowye israhelsci nye vfaiøcz w kopye any w strzelbø, ale gori bronyø gich a pagorki ge ogradzaiø (muniunt illos colles) *BZ* Judith 7, 8.

2. *'otaczać wałem, granicą, definire, terminis circumdare'*: Ogradzal (*war. lub.*: ogradzal vallabat: quando certa lege et gyro vallabat, *sc.* deus, abyssos Prov 8, 27) 1471 *MPKJ* V 67.

Ograniczyć *'wyznaczyć granice posiadłości, granicami oddzielić, definire, limitibus circumdare, limites bonorum constituere'*: (Iohannes ipsi Stanislao) predictam hereditatem... suis propriis pecuniis terminare graniciebus al. ograniczicz ⟨debebit⟩ 1430 *Monlur* VI 109; Hendricus se ipsum inscripsit antefatas villas limitibus expartire al. ogranyczycz et scopulis scopire al. coppczy ossypacz ab aliis suis villis 1460 *AGZ* XI 452, *sim.* 1462 *ib.* 470; Petrus... recognovit seque inscripsit generoso Pelka... eliberare et circumlimitare al. ogranyczycz bona Dobanyovicze... ab omnibus parietibus vicinorum 1476 *AGZ* XVIII 125, *sim.* 1478 *ib.* 172.

Ogroda *'ogrodzenie, maceria, saepes, saeptum'*: Maceria ogroda aut percan (maceria lapidum destructa erat Prov 24, 31) 1471 *MPKJ* V 69.

Ogrodne *'opłata z ogrodów, tj. małych działek roli, uiszczana na rzecz pana feudalnego przez bezpośrednich posiadaczy, czyli ogrodników, vectigal agrorum parvorum, quod possessores eorum domino feodali solvebant'*: Inter... Marcissium... actorem ex una et Nicolaum... parte ex altera materia questionis fuit judicialiter exorta pro utilitatibus articulorum inferius scriptorum, ⟨in⟩ Polonicum eos sic exprimendo: thargowe, ogrodne, wirzcholec..., post centum octo laneos ciuitatis Dambow Dzal, aduocacie ipsius Nicolai 1433 *StPPP* II nr 2486.

Ogrodni *cf.* **Ogrodny**

Ogrodnik 1. *'zagrodnik, chłop, który otrzymał od pana feudalnego nieduży kawałek roli, często ogrodzony, zwany ogrodem, hortulanus, qui vocabatur, colonus, qui a domino feodali agrum parvum, frequenter circumsaeptum, colendum accipiebat'*: Iaco pan Iost ne casal swim ogrodnicom vilanczicz szeszczora szvini Ianovich, czso mu sginøli 1408 *Piek* VI 362; Johannes, włodarius relicte Petrassii,... in judicio constitutus recognovit, quia debet ius terrestre adimplere pro Venceslao, kmethone colono dicto ogrodnyk 1417 *Czrs* 172; Omnes ... agricultores... decimam manipularem... personis spiritualibus... dare et solvere... tenentur..., exceptis et exclusis hortulanis al. ogrodniki et wardaszny 1424 *AKH* VI 163; Gdikoli... nyektorey wsy przebiwacz, ogrodnyk (hortulanus), carczmarzs, cowal..., bidlenye przemyenyayancz, ot pana swego odiycz bi chczyal, taky ve dwu nyedzyelu... przed swyanthem swyantego Marczyna... przemyenyenye bidlenya swego onemu panu... wszkazacz bandzye vynyen *Sul* 108.

2. *'człowiek zajmujący się uprawą ogrodu, hortulanus, qui hortum colit'*: Polozyl ym przyklad o *ffyegovy⟨m⟩ drzevye, ktore nye czynylo albo nye rodzylo ovoczv za trzy latha, yze ye ogrodnyk (cultor vineae) yedwo vproszyl do roką, ysch yego nye kazal porebycz, asby

yego skuszyl, azalyby szye polyepschylo *Rozm* 374.

Ogrodny, Ogrodni *'ogrodowy, związany z ogrodem, hortensis, ad hortum pertinens'*: Aream ortuariam al. ogrodnye 1472 *TymProc* 243; ~ użytki ogrodne *'warzywa, olera'*: Tesz gdzekole plug w ogrodzech chodzy abo na polv, thv dzesyaczina ma bycz s pelna dana, wygąwszy rzepą, mak, capustą, czebula y gynsze vszytky ogrodne (exceptis rapis, papavere... et quae sunt his similia), na ktore motyka albo rydlem rycz mogą, s tych dzessyączina nye gest *Dział* 5. ~ *Cf.* **Bylica, Konik, Koper, Miodówka, Miodunka, Nogietek, Pasternak, Rumień, Słonecznik, Szafran, Szalwia, Szczotka, Wisienka.**

Ogrodowy *'związany z ogrodem, ad hortum pertinens'*: urząd ogrodowy *'należność, jaką zagrodnik winien był uiszczać panu feudalnemu za uprawianie ogrodu, czyli niewielkiej działki ziemi, pecunia, quae domino feodali ab hortulano, qui vocabatur, agrum quendam parvum colente solvenda erat'*: Johannes... produxit scabinos contra... Andream... pro ordine orti sza vrzath ogrodowy 1465 *TymSąd* 141. ~ *Cf.* **Lilia, Opich, Słonecznik, Szalwia.**

Ogrodzenie, Ogrodzienie *formy*: *g. sg.* ogrodzenia *BZ* IV Reg 11, 8. 15, *etc.*; ~ *d. sg.* ogrodzeniu *Fl* i *Pul* 61, 3; ~ *ac. sg.* ogrodzenie 1408 *HubeZb* 123, 1410 *TPaw* IV nr 1891, *BZ* Nah 3, 14; ~ *i. sg.* ogrodzienim 1471 *MPKJ* V 103; ~ *l. sg.* (w) ogrodzeniu 1493 *ZapWarsz* nr 1741.

Znaczenia: **1.** *'płot, saepes, saeptum'*: Bo dokød poruszacze se na czloweka? Zabyacze se wszistczi wi, iaco zczene naclononey y ogrodzenu wipødzonemu (maceriae depulsae) *Fl* 61, 3, *sim. Pul*; Czso iest pan Marcisz pobral Maczeyowo gymene, to yest pobral... za ogrodzene i sza sep 1408 *HubeZb* 123; ~ *'umocnienie, szaniec, munitio, agger'*: Wodi prze oblyøszen⟨ie⟩ naczirpni sobye, vdzalay og⟨ro⟩dzenye twe (extrue munitiones tuas) *BZ* Nah 3, 14; Ogrodzienym circumsepte (sicut alicui, qui regem offendit, circumsaeptae sunt ianuae Bar 6, 17) 1471 *MPKJ* V 103.

2. *'teren otoczony płotem, murem itp., ogród, terra saepe, muro sim. circumdata, hortus'*: Jako przydø Stiborius w moy dom, w me ogrodzene, porøbyl my quatuor quercus y dwye szosze wszøl 1410 *TPaw* IV nr 1891; A wnydzely kto do ogrodzenya koscyelnego (si quis autem ingressus fuerit saeptum templi), zabycye gy *BZ* IV Reg 11, 8; Wiwyedzcye iø (*sc.* Atalię) z ogrodzenya koscyelnego (extra saepta templi) a kto bødze *syo gey przidzerszecz, zabycye gy *ib.* 11, 15, *sim. ib.* II Par 23, 14; Jakosz thy mnye popasl syano w brogv, w ogrodzenyv 1493 *ZapWarsz* nr 1741.

Ogrodzić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* ogrodzę 1471 *MPKJ* V 116; *3. sg.* ogrodzi 1455 *TymProc* 259; ~ *imper. 2. sg.* ogrodź 1471 *MPKJ* V 82; ~ *inf.* ogrodzić 1438 *TymProc* 249, 1482 *StPPP* XI 268; ~ *praet. 3. sg. m.* ogrodził 1434 *TymProc* 243, *Rozm* 409; *f.* ogrodziła 1471 *MPKJ* V 113; ~ *condit. 3. sg. m.* -by ogrodził *Dział* 62; ~ *part. praet. act.* ogrodziwszy *Sul* 61; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* ogrodzon XV *in. R* XXIV 62; *f.* ogrodzona XV *med. SKJ* V 283, 1456 *ZabUPozn* 96; *n. a. ac. neutr.* ogrodzono 1471 *MPKJ* V 88; *l. sg. m.* (w) ogrodzenem 1399 *Leksz* II nr 2427; *f.* ogrodzonej *Rozm* 409.

Znaczenia: **1.** *'postawić płoty dookoła czegoś, saepire, circumsaepire, saepe cingere'*: Czosmkoly vczinil, tosm vczinil na mym..., v mem ogrodzenem ogrodze 1399 *Leksz* II nr 2427; Ortum quendam, quem sepivit vlg. ogrodzil 1434 *TymProc* 243; Mathias... habet domum facere..., prout ad mansus spectat,... et sepes... habet vlg. ogrodzycz 1438 *ib.* 249; Gdi przerzeczone wyny nye badą, nykakcy kmyecz othydz ma oth swego pana, alysz dom dobri ostawy⟨w⟩szy y dwor dobrze ogrodzywszy (nisi bona domo relicta et curia recenter saepta, *Dział* 62: gedno alyszby dom dobrze zbudował y ogrodzyl a dobrze osadzył) *Sul* 61; Nam sicut fons patens, *odforzona, et manifestus, qui non est conclusus nec circumseptus, any ogrodzona, nulli se denegat XV *med. SKJ* V 283; Debet sepem sepire al. ogrodzy ortum et chyczy super festum Penthecostes 1455 *TymProc* 259; Ipsa assimilatur alme campi, que non circumsepta ogrodzona 1456 *ZabUPozn* 96; Est iste ortus fundatus ad molendinum... et pertinet ad molendinum,... et... molendinator habet sepes sepelire al. ogrodzycz suos 1482 *StPPP* XI 268; Przyklad o vynnyczy plotem ogrodzoney *Rozm* 409; Byl yeden czlovyek..., ktory ossadzyvszy vynnycze y ogrodzyl ia plotem (saepem circumdedit ei Mat 21, 33) *ib.*; ~ *'otoczyć urządzeniem ochronnym (częstokołem, wałem itp.), munitionibus, aggeribus sim. circumdare'*: Ogrodzono (*war. lub.*: ogrodzona) munitum (dies domini ... super omnem turrim excelsam et super omnem murum munitum Is 2, 15) 1471 *MPKJ* V 88; Circumvallauit ogrodzila aut valem okolyla (circumdederunt me aquae usque ad animam, abyssus vallavit me Jon 2, 6) *ib.* 113; Ogrodzą (*war. lub.*: ogrodzym) circumdabo (circumdabo domum meam ex

his, qui militant mihi Zach 9, 8) *ib.* 116; ~ *przenośnie*: Ut homo ex omnibus partibus sit ogrodzon a peccatis XV *in. R* XXIV 62; Ogrodz sepi (saepi aures tuas spinis Ecclus 28, 28)! 1471 *MPKJ* V 82.

2. *dubium*: Qui non fundamento iusticie semouit vlg. nyc *ogradzy XV *med. R* XXII 321; Ponerct postavy ogrodzą (*var. kal.*: ponet postavy; et congregabuntur filii Iuda et filii Israel pariter et ponent sibimet caput unum Os 1, 11) *MPKJ* V 110.

Ogrodziec *cf.* **Ogrojec**

Ogrodzienie *cf.* **Ogrodzenie**

(Ogrojec) Ogrodziec '*mały ogród, hortulus*': Jesusz w ogrodzyecz wstąpyl szwymy (*leg.* z swymi) mylosnyky, trzykrocz szye oyczv modlil za wszythky grzesnyky XV *ex. SKJ* I 144.

Ogromić '*przestraszyć, napełnić trwogą, perterrere, attonare*': Nam plus solicitus labe fit attonitus, *gl.* territatus ogromyony 1466 *R* XXII 19.

Ogród *formy*: *n. sg.* ogrod (1286) 1547 *KodWP* I 525, *Rozm* 591; ~ *g. sg.* ogroda 1406 *TPaw* IV nr 1172, 1414 *KsMaz* I nr 2309, 1435 *KsMaz* III nr 1374, 1458 *TymWol* 74, *etc.*; ~ *d. sg.* ogrodu *Rozm* 614; ~ *ac. sg.* ogrod 1397 *StPPP* VIII nr 6202, 1423 *TPaw* VII nr 3091, 1425 *KsMaz* II nr 1775, 1427 *ZapWarsz* nr 2749, *etc.*; ~ *i. sg.* ogrodem 1495 *ZapWarsz* nr 1765; ~ *l. sg.* (w) ogrodzie 1399 *Leksz* II nr 2427, *ca* 1420 *R* XXV 229, 1427 *ZapWarsz* nr 273. 2737, 1436 *ib.* nr 523, *etc. etc.*; ~ *ac. pl.* ogrody 1391 *HubeZb* 64, *Sul* 94; ~ *l. pl.* (w) ogrodziech 1437 *Pyzdr* nr 1109. 1110, *Sul* 4, *Dział* 5.

Znaczenie: '*kawał ziemi otoczony płotem lub murem, leżący w pobliżu zabudowań gospodarskich, na którym siano zboże, sadzono jarzyny, zioła i drzewa (owocowe), też gospodarstwo zagrodnika, hortus, etiam fundus, quem colonus a domino conducebat*': Scultetus et eius legittimi successores habeant ibidem quatuor mansos liberos... cum quatuor hortis, unum, qui vocatur vyelki ogroth (1286) 1547 *KodWP* I 525; Woyass cupil v podsanthka... dwa srzeba i kwartø i dwa ogrodi 1391 *HubeZb* 64; Dzerszi... to, czo se dzalem... *dostala Swantochne..., na ymem (*pro* na yman) dom, szedlisco y ogrod 1397 *StPPP* VIII nr 6202, *sim.* 1423 *TPaw* VII nr 3091, 1427 *ZapWarsz* nr 2749; Czosmkoly vczinil, tosm vczinil na mym..., v mem ogrodzenem ogrodze 1399 *Leksz* II nr 2427; Nicolaus ne pooral Johannis ortum vlg. ogroda 1406 *TPaw* IV nr 1172; Moya czelacz ne pobrala Swanchowi vzithku za copø z ogroda 1414 *KsMaz* I nr 2309, *sim.* 1435 *KsMaz* III nr 1374, 1475 *TymProc* 237; Iako v mne Ian przivøl ogroth na dan a vczeckl, prawa my ne zaplacziw 1425 *KsMaz* II nr 1775; Jakom ya w Ondrzeyowye ogrodze szamowtor nye tlucl grusk any gych bral 1427 *ZapWarsz* nr 273, *sim. ib.*; Jacom ya o thø krziwdø oth Micołaya wstal, eze mø nye vsyedlil na them ogrodze, na kthori mø przivabil *ib.* nr 2737, *sim.* 1444 *ib.* nr 736; Jacom ya na Woyczechowem ogrodze nye postawyl broga 1436 *ib.* nr 523, *sim. ib.*; Any gemu scodi vczinil w ogrodzyech, w stodolach, w lankach... tim podnyeszenim vodi 1437 *Pyzdr* nr 1109, *sim. ib.* nr 1110; Theszs, gdzekolye plugem w ogrodzech (in hortis) albo na polyoch orano bi bilo, dzeszanczina s pelna ma dana bicz, wyiąwszi rzepą, mak, kapustą, cybulyą, czoznek y thim podobne naszenya (*Dział* 5: vszytky ogrodne), czso ge mothiką kopayąncz abo riyąncz w ogrodzech (in hortis) swogych ktho sadzi *Sul* 4, *sim. Dział* 5; Carczmarzs na czinschu syedzanczi, ten gydancz, czinsch panu dłuszni zaplaczicz ma a dom y ogrodi (hortos) oprawycz ma *Sul* 94; Jako ya na them dzale ogrod zagrodzil, kthori dzal moy listh ozywa 1451 *ZapWarsz* nr 924, *sim. ib.*; Skonal Manases... a pochowan w ogrodze (in horto) domv swego *BZ* IV Reg 21, 18; Jakom ja ten ogroth zagrodzil hy zaoral na roly na tey, na *kthorv pravo mam 1456 *ZapWarsz* nr 1025; Jakom ya paropkowy memv... nye kazala zaoracz ogroda Swyąnskowy 1458 *TymWol* 74, *sim.* 1479 *ZapWarsz* nr 1474; Yakom ya Yanowj nye roslomyl plothu yego gwalthem anim wpuszczyl bydla mego w ogrod yego 1467 *ZapWarsz* nr 1287; Przy e czyw szmyrtelney szczódze nye naydze (*sc.* lekarz) szelya na ogrodze *De morte* w. 316; Yakom ya yemv nye vkradl w ogrodze... konya 1486 *ZapWarsz* nr 1582; Thy myales grodzycz przecznycza tha na Vythkach v ogrodze myedzy ogrode⟨m⟩ Mykołayovem y twoyem... a nye zag⟨ro⟩dzyles 1494 *ib.* nr 1659; Myalesz pvsczycz y stapycz z ogroda, kthorys zagrodzyl na polv moyem *ib.* nr 1756; Jakom ya nye wyranbyl drew w lessye w gyego... za ogrodem za gyego, w Puchalach 1495 *ib.* nr 1765; Anna..., vyschedschy yednego dnya do ogroda (in hortum), aby szyą modlyla,... vzryala zyola *Rozm* 4; Ktore zyarno (*sc.* gorczyczne) vzyavschy czlovyek y vszyeye na svym ogrodzye (in hortum suum Luc 13, 19) *ib.* 377; ~ Ihus... po czwarthkowey veczeri..., gdi są modlil w ogrodze..., stradzon, yanth i wydan iest ludu zydowskemu

ca 1420 *R* XXV 229, *sim.* XV *p. post. AKPr* II s. XXIII, *Rozm* 593. 622. 651. 691. 700. 706; Kako myly Iesus vschedl v ogrod pod gorą olyvetną *Rozm* 591, *sim. ib.*; Była yedna vyoska na ymyą Getzemany a thamo byl yeden ogrod (quidam hortus), v ktoremze myly Iesus często byval na nocz y modlyl szye *ib.*; Poskoczyl (*sc.* Judasz) nathychmyast s tym ystnem ludem do ogroda (ad hortum) *ib.* 613; O tem, yako Iudasch napyrvey poschedl kv ogrodu lapacz mylego Iesusza *ib.* 614; ~ *'teren otaczający świątynię, terra, quae templum cingit'*: Z ogroda extra septa (educite illam extra saepta templi II Par 23, 14) 1471 *MPKJ* V 50.

Ogródek *'mały ogród, hortulus, hortus parvus'*: Martinus prepositus de Imranouicze... ortulum al. ogrodek et fossatum ibidem in Stanislao... jure et judicialiter... aquisiuit 1443 *StPPP* II nr 3133; Areole ogrodką albo vyridarza (genae illius sicut areolae aromatum consitae Cant 5, 13) 1471 *MPKJ* V 73; Ogrodek areola (dilectus meus descendit in hortum suum, ad areolam aromatum Cant 6, 1) *ib.*; Jakom ya sszamotrzecz gwalthem... nye szegnalem Sczepana sz robothi gego, gegdy ogrodek grodzyl dla vzithkv sszwoyego 1472 *ZapWarsz* nr 2968; ~ A gdy go (*sc.* Jezusa) thamo ne naleszly, Judasz gym rzekl: Poszkoczcze rychlo, naydzemy gy w ogrodcze 1451 *MacDod* 104.

Ogryzek *'ogryziony, niedojedzony lub nie całkowicie zużyty kawałek czegoś, np. owocu, chleba, pomum vel panis frustum ambesum, arrosum'*: Ogriszek obesus 1437 *Wisl* nr 228 s. 88; Arcula uel ambesus ogrysek *ca* 1455 *JA* XIV 494; Ambesus ogrisek vel ostrzyszek XV *p. post. PF* V 8; Obesus etiam dicitur vndique esus vel corrosus vlg. ogrysek, oszlomek *ca* 1500 *Erz* 57; ~ ogryzki *'resztki, śmiecie, brud, reliquiae, quisquiliae, sordes'*: Ogrysky peripsima (tanquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc I Cor 4, 13) 1471 *MPKJ* V 127.

Ogryźć *'obgryźć, objeść coś dookoła, obszarpać zębami, ambesse, arrodere'*: Ogryscz obedere *ca* 1500 *Erz* 57; Semesus, id est in media parte corrosus et comestus oglodany, ogryzyony *ib.*

Ogułem *cf.* **Ogółem**

Ogurek *cf.* **Ogórek**

(Ohańbić) Ogańbić *'zniesławić kogoś, ściągnąć hańbę na kogoś, dedecorare, ignominia aliquem afficere'*: *tu 'uczynić zarzut czyjemuś szlachectwu, zakwestionować czyjeś szlachectwo, aliquem nobilem esse publice negare'*: Item prout Naram de Wroblewo per Wincencium de ibidem est deprauatus al. *oganbon, quod non esset de nobili genere procreatus 1423 *AKII* III 330; Nobilis Olbracht... produxit suos testes... erga strenuum Dobrogostium..., qui ipsius nobilitatem deprauauerat al. oganbyl 1427 *ib.* 338.

Ohniaczek *'mitologiczny ptak, wyobrażany w postaci czapli, orła itp., który się spalał we własnym gnieździe i odradzał się z popiołów, feniks, phoenix'*: Ohnaczek fenix 1472 *Rost* nr 1819. ~ *Bohemizm.*

Ojąć *(?) 'wykonać, wypełnić czy też skorzystać z przysługującego prawa, iuri satisfacere vel obtinere, quod iure alicui competit'*: Dorothea... est ius suum propinquior adimplere al. oganez... et idem Dorothea est propinquior iuramentum prestare alias duos digitos ponere 1470 *Trześn* 85. ~ *Może trzeba zapis rektyfikować na* ognać.

(Ojciec) Ociec, Hociec *formy*: *n. sg.* ociec *Kśw* dv 6. 12. 19, 1386 *Pozn* nr 5, 1397 *ib.* nr 330, *etc. etc.*; hociec 1462 *ZapWarsz* nr 1125. 1149; otciec *BZ* Deut 21, 16; óciec 1418 *Pozn* nr 959, 1437 *ZapWarsz* nr 496, *Sul* 53. 57. 69, *etc.*; ~ *g. sg.* óca *Fl* II Prol 2. 44, 12. Ath 21. 31. Moys 3, *Wierzę* 1. 2, *etc. etc.*; hoéca 1463 *ZapWarsz* nr 1135; otca 1400 *StPPP* VIII nr 9774, *Gn* 11b. 171b. 177a, *etc.*; ocsa 1418 *Pyzdr* nr 522, 1428 *ib.* nr 899, *Rozm* 323. 383, *etc.*; oca 1393 *Pozn* nr 173, 1402 *ib.* nr 533, 1423 *MPKJ* II 302, 1429 *Pyzdr* nr 997, 1436 *Pozn* nr 1579; ojca *Gn* ap. 1a. b, *Wierzę* 7. 15, *OrtMac* 29. 53. 73. 80, *etc. etc.*; ~ *d. sg.* ócu *Kśw* dv 7, *Fl* 1, 8. Ath 31, 1407 *Piek* VI 337, *etc. etc.*; otcu 1444 *R* XXIII 307, XV *med. SKJ* I 51, *BZ* Gen 36, 2. 48, 18. Ex 21, 17. Num 36, 2; ocsu 1418 *Pyzdr* nr 544, 1428 *ib.* nr 874, *Rozm* 386. 388; ocu 1393 *Pozn* nr 164, 1406 *ib.* nr 588, 1435 *ib.* nr 1549, *BZ* Tob 12, 2, 1456 *SprTNW* VIII 2, 45, *Rozm* 279; ojcu 1449 *R* XXV 163. 166, *OrtMac* 80. 82, *MW* 82a, *etc. etc.*; ócowi 1445 *ZapWarsz* nr 743; ócewi 1420 *Pozn* nr 993, 1435 *ZapWarsz* nr 510, 1444 *ib.* nr 742, *Sul* 76; ~ *ac. sg.* óca *Wierzę* 1. 4. 5. 14a. 18, *Dek* II. III 1, *etc. etc.*; hoéca 1457 *ZapWarsz* nr 1007; otca *Gn* 175a, *Wierzę* 3. 6. 8. 9. 12, *Dek* III 6, 1412 *Pozn* nr 878, *etc.*; ocsa 1424 *Pyzdr* nr 765, 1427 *ib.* nr 839. 840, *Tęcz* w. 25, *Rozm* 323; otsa *Wierzę* 10. 11, *Dek* III 31; oca *Wierzę* 14, *Dek* III 2, 1436 *Pozn* nr 1579, 1437 *Pyzdr* nr 1153, *Rozm* 311; ojca *Wierzę* 7. 17, *Dek* III 5. 14. 15. 17. 29, *OrtMac* 49, *etc.*; ojtca *Dek* III 4; ~ *v. sg.* ócze *Ojcz* 3. 4, *Spow* 2, *ca* 1431 *Msza* XII s. 220, *etc.*; otcze *Ojcz* 1. 2. 5. 7. 8. 11, *Spow* 2,

1413—4 *Msza* I s. 261, *sim.* VIII, *etc.*; oczsze *Ojcz* 17, *ca* 1431 *Msza* XII s. 212, *Rozm* 276. 386. 395. 439. 467. 597; otsze *Ojcz* 9. 10; ocze *Ojcz* 16, *Rozm* 575; ojcze *Ojcz* 6. 6a. 14. 15, *Spow* 4. 5, 1449 *R* XXV 163, *etc.*; ojczsze *Rozm* 386; ~ *i. sg.* oćcem *Ksw* cr 36. dv 3, 1388 *Pozn* nr 44, 1418 *ib.* nr 940. 959, *etc. etc.*; otcem 1436 *Pyzdr* nr 1240, *BZ* Lev 21, 2. 11. Num 3, 4. 30, 17; ocsem 1418 *Pyzdr* nr 546, 1419 *ib.* nr 577, *Rozm* 472; ocem 1408 *Pozn* nr 650, 1409 *ib.* nr 668, 1428 *ib.* nr 1515, 1474 *ZapWarsz* nr 1388, *Rozm* 498; ojcem *OrtMac* 49, 1485 *ZapWarsz* nr 1561, *EwZam* 303, *Rozm* 13, *etc.*; ~ *l. sg.* (po) oćcu 1391 *Pozn* nr 251, 1393 *ib.* nr 174, 1404 *Pyzdr* nr 241, *etc.*; otcu 1424 *Przyb* 18, 1429 *Pozn* nr 1524; ocsu 1415 *Pyzdr* nr 395, 1417 *ib.* nr 494, *Rozm* 445. 488; otsu 1422 *Pyzdr* nr 709; oćcsu 1456 *ZabUPozn* 105; ocu 1403 *Pozn* nr 733; ojcu *OrtMac* 29. 73. 80. 86, 1487 *ZapWarsz* nr 1614, *Rozm* 392; hotcu 1462 *ZapWarsz* nr 1149; ~ *n. pl.* oćcowie *Fl* 21, 4. 38, 17. 43, 1, *Sul* 45, *etc.*; otcowie *BZ* Gen 10, 21. 48, 15. Deut 24, 16. 28, 36. 64. 30, 5, XV *p. post. RozmPam* 475; ocsowie *Rozm* 306. 416. 462; otcsowie *Fl* 105, 7; ocowie *Fl* Ath 23; ojcowie *MW* 59a, *Pul* 21, 4. 38, 17. 43, 1. 77, 3. 10. 63. 94, 9. 105, 7. Ath 23. Deut 26, *Rozm* 8. 191. 247. 812; otcy *BZ* Num 20, 15; ~ *g. pl.* oćcow *Fl* 48, 20, *Sul* 43, *BZ* Gen 31, 3, *etc.*; otcow 1444 *R* XXIII 306, *BZ* Gen 48, 16. 21. 49, 26. Num 3, 15; ocsow *Rozm* 416. 433; ocow *Rozm* 354; ojcow *MW* 59a, *Pul* 48, 20. 108, 13, *Naw* 51, *EwZam* 289, *etc.*; ~ *d. pl.* oćcom *Fl* 77, 7, *BZ* Gen 15, 15. Deut 28, 11. III Reg 14, 15. IV Reg 17, 13. Neh 9, 23, *MW* 139b; otcom *Gn* 175b, XV *med. SKJ* I 51, *BZ* Ex 13, 5. 11. Num 14, 23. Deut 1, 8. 26, 15; ocsom *Rozm* 311; ojcom 1449 *R* XXV 163, *MW* 96b, *Pul* 77, 7, *Rozm* 53. 63. 462; ~ *ac. pl.* oćce *Fl* 44, 18, *ca* 1420 *R* XXV 229, *BZ* Jos 24, 6. 17. IV Reg 14, 6. II Par 25, 4. Neh 9, 32, *Dzial* 40; otce *BZ* Num 20, 15. Deut 24, 16; ojce *MW* 96a. 97a. 104a, *Pul* 44, 18, *Rozm* 716; ~ *i. pl.* oćcy *Fl* 77, 15, *BZ* III Reg 14, 20. IV Reg 13, 13. Judith 7, 19; otcy *BZ* Gen 47, 30. 49, 29. Deut 30, 9; otcsy *Fl* 105, 6; ojcy *Pul* 77, 15. 105, 6, *EwZam* 290; ~ *l. pl.* (po) oćcoch *Sul* 76.

Znaczenia: **1.** *'mężczyzna w stosunku do własnych dzieci, pater'*: Jaco moy oczecz ne uinouat Sulcoui trzinaczcze grziuen za Czepury 1386 *Pozn* nr 5, *sim.* 1397 *ib.* nr 330, 1403 *ib.* nr 720, *etc.*, 1434 *Ziel* I 151, *Dzial* 36; ⟨Ja⟩co Swenthoslaw ne dzelen bil ⟨wt⟩enczasz swym (*leg.* z swym) oczeczem, kedi mu ⟨ko⟩ne pocradzoni 1388 *Pozn* nr 44, *sim.* 1418 *ib.* nr 940. 959, 1422 *ib.* nr 1118. 1119, 1423 *ib.* nr 1139, *Sul* 67, 1495 *ZapWarsz* nr 1664; Jacosm trzimal s Thomø tø czøscz... Malgorzaczinø trzi lata po mem oczczu 1391 *Pozn* nr 251, *sim.* 1393 *ib.* nr 174, 1404 *Pyzdr* nr 241, *etc.*, 1472 *ZapWarsz* nr 1352, 1473 *ib.* nr 1401; Petrek winowad memu oczu 16 grziuen 1393 *Pozn* nr 164, *sim.* 1406 *ib.* nr 588, 1435 *ib.* nr 1549, 1456 *SprTNW* VIII 2, 45; Jako Gertruda ne vszøla poszagu v szwego ocza ani v ge maczersze 1393 *Pozn* nr 173, *sim.* 1402 *ib.* nr 533, 1429 *Pyzdr* nr 997, 1436 *Pozn* nr 1579; Esze dzedzina w Psaroch od XXIIII lath nygdi nye wichodzila z dzerszenya gych otcza y ony po otczowye ssmerczi dzersza 1400 *StPPP* VIII nr 9774, *sim. Gn* 11b, *Spow* 2, 1444 *Pyzdr* nr 1276; Abiscze vy tesze svego othcza y swogø maczersz ve *dcy mely *Gn* 175a, *sim. BZ* Ex 21, 15. Lev 20, 9; Wszyelky dzysz spomyn na dussza oycza szwego *Gn* ap. 1b, *sim. Rozm* 15. 28. 39. 42. 106. 112. 243. 275. 355. 386; Pasl iesm owcze oczcza mego (patris mei) *Fl* II Prol 2, *sim. Fl* 44, 12, *BZ* Gen 20, 12; Pamyathay... oczcza (*Dek* III 2: ocza, III 4: oythcza, III 5. 14. 15. 17. 29: oycza, III 6: odcza, III 31: othsa) y maczyersz thwoya czczycz *Dek* II. III 1. 3. 7. 10. IV. V. VII; Iaco Scedrzik mal zaplacicz za mego oczcza meszne plebanowi 1402 *Pozn* nr 536, *sim.* 1403 *ib.* nr 814, 1424 *ZapWarsz* nr 93. 94, *etc.*; Jako ta polowicza Chobnicz... na Blosa spadla po gego oczu 1403 *Pozn* nr 733; Iaco czso Sobek Sandziwogewi s paniczem i sz dzewcø soczeuiczø pobral, to yest Sandziuogewa z oczcza prava dzelnicza 1404 *Piek* VI 220, *sim.* 1474 *AKPr* VIIIa 56; Iaco Nitarth ne dal trzech lat spocoyno vitrzimacz Coslowskich oczczu o pol Nalku 1407 *Piek* VI 337, *sim.* 1420 *AKPr* VIII a 151, 1429 *Pyzdr* nr 1027, *ca* 1429 *ZapWarsz* nr 343; Ysze Wyrzbantha swim (*leg.* z swym) oczem ne przedal Dambrowy 1408 *Pozn* nr 650, *sim.* 1409 *ib.* nr 668, 1428 *ib.* nr 1515; Mikolay... nycz wencze ne ma otczisny swego otcza, yedno *sczo za swego otcza dlugy zaplaczil 1412 *ib.* nr 878; Jaco Vanczenczow oczecz y Wanczenecz po swem oczszu vitrzimal XXX lath... swymy (*leg.* z swymi) synowanti tø niwa 1415 *Pyzdr* nr 395; Ysze Pyotrek Yeszersky yest po oczsu Wczela 1417 *ib.* nr 494; Yaco Yandrey, oczczecz Katharzinin y Ofemczin, ne wynosl penadzy 1418 *Pozn* nr 959, *sim.* 1437 *ZapWarsz* nr 496, *Sul* 57, *OrtVrtel* 118; Ysze Chwal pobral *czworonascz scotu nyedzelnego po smyerczy swego oczsza 1418 *Pyzdr* nr 522, *sim.* 1428 *ib.* nr 899; Yakosmi

nye ranczyli Philippowy y gego oczsu 1418 *ib.* nr 544, *sim.* 1428 *ib.* nr 874; Yako Wythocha y swym (*leg.* z swym) oczsem wydzersala... trzeczø czøscz... Drzøsgowa 1418 *ib.* nr 546, *sim.* 1419 *ib.* nr 577; Jaco Swanthosla⟨wo⟩wemu oczczewy sprawne wyszedl list wszdawny na thą cząscz Krzestkowicz 1420 *Pozn* nr 993, *sim.* 1435 *ZapWarsz* nr 510, 1444 *ib.* nr 742, *Sul* 76; Czso pan Jandrzich czyandzal, tho czyødzal w tem leszye, ktorego bil w dzerszenyu po swem dzadu y otszu dotichmyast 1422 *Pyzdr* nr 709; Staw Stanisla⟨w⟩ow... gest w dzersen⟨iu⟩ s dzada y s ocza tako, yako zastawyl 1423 *MPKJ* II 302; Jaco Helska nye wzøla... bidla... po Katharzininem othczu 1424 *Przyb* 18, *sim.* 1429 *Pozn* nr 1524; Yako bili wyelke roky po poswye, czso pan Barthosz mego oczsa bil poswal 1424 *Pyzdr* nr 765, *sim.* 1427 *ib.* nr 839. 840; Iako Jandrzey s szwim othczem widzirszal dobrowolnye trzidzeszczi lath zemszky vklad 1436 *ib.* nr 1240; Yakom ya w ti czassy, gyedisz my ocza mego paniczy obsilal y wosznym, ne myal cony dacz na panskye scaszanye 1437 *ib.* nr 1153, *sim.* 1436 *Pozn* nr 1579; Jaco Wyaczslaw ne poslal mną kabata oczczowy 1445 *ZapWarsz* nr 743, *sim. ib.*; Vstawyamy, aby oczczecz (pater, *Dział* 59: oczecz) sza slego syna a thakesz zaszą syn prze oczcza nye czirzpyal *Sul* 69, *sim. Dział* 59; My vyemy..., ysze yest dobrego occza y dobrey macz⟨e⟩rze 1450 *RTH* III nr 293; Licet est nata de parentibus, z oczsa y maczierze, originali peccato infectis, tamen nullum contraxit eculeum originalis peccati XV *med. ZabUPozn* 128; Oczcze, wszekom yą thwoye dzeczą *Aleksy* w. 46, *sim. BZ* Gen 22, 7. 27, 31. 38. Jud 11, 36; To on przynyozł y rzecze: Otcze moy (pater mi)! *BZ* Gen 27, 18, *sim. ib.* 27, 38. 48, 18; Ana bila dzewka Sebeon, geyze otczu dzano Eweheus *ib.* 36, 2, *sim. ib.* 48, 18. Ex 21, 17. Num 36, 2; Biskvp... nad swym otczem (super patre) y maczerzø nye bødze pokalan *BZ* Lev 21, 11, *sim. ib.* 21, 2. Num 3, 4. 30, 17; Chczalby otczecz zboze myedzi syni rosdzelicz *BZ* Deut 21, 16; Thobyas rzekl oczu swemu (patri suo): A czsobi to bilo, oczcze (pater), gesz bichom gemu mogly... otplacycz *BZ* Tob 12, 2; Po thakym oyczv (*OrtBr* VI 348; oczczv) na thakye dzyeczy nye mosze spascz dzyedzyczthwo any gego, tho yesth oyczowo gymyenye, ale thego oycza (*OrtBr* VI 348: oczczą) albo maczyerze przyrodzeny szą blyszy y maya wszyacz tho gymyenye *OrtMac* 29; Gdy czlowyek obzalowany badzye... y poszthawylby thakye szwyathky: szwego oycza (*OrtBr* VII 545: odczą) y gynne szwe przyrodzone..., moze on szwyadeczthwo wczynycz szwem oyczem (*OrtBrRp* 42, 4: oczczem), szwymy przyrodzonymy y thymy ludzmy, czo przy thych rzeczach nye byly? *ib.* 49; Wmarl czlowyek y zosthawyl po szobye szyestrynego szyna, czo gyemu byla szyosztra od gyednego oycza (*OrtBr* VII 545: oczcza) *ib.* 73; Brath yedno po maczyerzy, a nye po oyczv (*OrtBrRp* 57, 4: oczczv) *ib., sim. ib.* 80. 86; Then brath yego, czo od gyednego oycza, ma wszyacz gymyenye *ib.* 80, *sim. ib.* 53; (Jan) szwemu oyczv (*OrtBrRp* 63, 3: oczczv) y maczyerzy dom dal *ib.* 82, *sim. ib.* 80; Jacom ya nye prosszil Mykolaya, bi za mya hy hoczcza mego, Dobeslava, ranczhil pyanczdzesszanth grosshi 1457 *ZapWarsz* nr 1007; Yaky to szyn slachetny..., szecz on msczy goranczo oczsza swego *Tęcz* w. 25; Jako ja mlyna... nye dzyrsza..., ale hy hocyecz moy wyecznye kvpyl 1462 *ZapWarsz* nr 1125; Jakom ja odcyszny po hodczv nycz nye wszal, bo hocyecz moy hvmarl a gymyenya... nycz nye myal *ib.* nr 1149; Y⟨a⟩ko ya nye wząla szescydzesząth kop hanym gich wnyosla w dom [ho] hoczcza mogego 1463 *ib.* nr 1135; Jsze Jadviga, syostra nasza, oczem vydana 1474 *ib.* nr 1388; Jakom ya nye zabyl oycza vaszego, Marczyna 1482 *ib.* nr 1599, *sim.* 1487 *ib.* nr 1584, 1489 *ib.* nr 1640; Jako Elizabeth, Margarethe mater, oyczem wydana 1485 *ib.* nr 1561, *sim. EwZam* 303, *Rozm* 13. 213; Jakom ya nye zachowala po oyczv swem... praw 1487 *ZapWarsz* nr 1614; Skazovaly oyczv yego (patri eius Luc 1, 62), yacoby go chczyal veszvacz *EwZam* 290, *sim. Rozm* 103. 104. 387; Vsznal on krolyk, oczczyecz tego szyna, quia illa hora erat XV *ex. MPKJ* II 320, *sim. Rozm* 799: *Nygd nye zna syna yedno ⟨o⟩czyecz a on oczsa (patrem Mat 11, 27) *Rozm* 323; Rzekl starschy s nych oczsu: Oycse (dixit... patri: Pater Luc 15, 12), day my cząssez pyenyedzy! *ib.* 386; Poydą do oycza mego (ad patrem meum Luc 15, 18) y rzeką yemv: Oczse (pater Luc 15, 18), zgrzeschylem *ib.*; On odpovyedzyavschy y rzekl oczsv svemv (patri suo Luc 15, 29) *ib.* 388; ~ duchowny ociec '*świadek chrztu, ojciec chrzestny, baptismi testis, patrinus*': Comaternus kmothr vel dvchowny oczyecz, vel dvchowna mącz *ca* 1500 *Erz* 55; ~ oddany ociec '*mężczyzna prawnie ożeniony, uznany przez prawo za ojca, vir qui legitimie uxorem duxit atque legitimus pater agnoscitur*': Esze Nicolaus oddan[y]ego oczcza y czystego łosza 1442 *TymProc* 203; ~ *(w religii chrześcijańskiej)* '*bóg ojciec, pierwsza osoba*

Trójcy św., deus pater, prima persona Trinitatis sanctae': Bog s tobø, bog f *troczy gediny, oczecz[ecz], sziin, duch *Gn* 1b; Ktory clouek czyni volø othcza mego, tenczy przydze do krolefstwa nebeskego *Gn* 171b, *sim. ib.* 177a; Slawa oczczu (patri, *MW* 82a: oyczu) y sinowi y swøtemu duchu *Fl* 1, 8, *sim. MW* 136a; Yaky oczecz (pater), taky syn, takysz swøty duch, nestworzony oczecz (pater, *MW* 109a: oczczecz), nestworzony syn, nestworzony swøty duch, przezmerny oczecz (pater), przezmerny syn, przezmerny duch swøty, wekwgy oczecz (pater), wekvgy syn, wekugy swøty duch *Fl* Ath 7—10, *sim. Pul*, *MW* 109 a—b; Tako pan (*Pul*: gospodzyn) oczecz (dominus pater, *MW* 110a: paan oczczecz), pan syn, pan duch swanty *Fl* Ath 17, *sim. Pul*; Oczecz (pater) od nykogo gest wczynon any stworzon, any porodzon, syn od oczcza (a patre, *Pul*: oycza) samego gest ne vczynon any stworzon, ale porodzon, duch swøty od *oczecza (a patre, *Pul*: oycza, *MW* 111a: oczcza) y syna ne vczynon any stworzon, any porodzon, ale pochodzaczy, geden tegodla oczecz (pater), ne trzse oczowye (non tres patres, *Pul*: oyczowe, *MW* 111a: oczczowie) *Fl* Ath 20– 23, *sim. Pul*, *MW* 110b 111a; Rowen oczczv (patri, *Pul*: oyczu) podlvg bostwa, mneyssy oczcza (patre, *Pul*: oycza) podlug czloweczstwa *Fl* Ath 31, *sim. MW* 112b; Otcze (*Ojcz* 3. 4: oczcze, *sim. Msza* VI. VII. XII, *Ojcz* 6. 6a. 14. 15: oycze, 9. 10: ottsche, 16: oocze, 17: oczsche, *sim. Rozm* 276) nas, yenze yes na *nebissich *Ojcz* 1. 2. 5. 7. 8. 11, *sim.* 1424 *Msza* III s. 63; Tha obyatha... czeladze... ⟨proszmy⟩, panye otcze (domine), aby sluthoszczywye przimiesz 1413—4 *Msza* I s. 261, *sim.* VIII; Huius rei gracia flecto genua mea ad patrem, dlathego... szklanyam moye kolana... kv oczczv (*R* XXV 166: oyczv), domini nostri Iesu Cristi (Eph 3, 14) XV *med. SKJ* I 114, *sim.* XV *ex. R* XIX 89; Othcze (pater Luc 22, 42) moy myly..., odal then kelych ode mnye! 1451 *MacDod* 105; Xps wzpomozon byl od oycza, kyedy podlug człowyecztwa kwtlo czyalo z grobu wstayøcz *Pul* 27 arg., *sim. EwZam* 285, *Rozm* 563. 565—6. 568. 618. 643; Gyen od czyebye pochodzy, od odczą wyecznyego XV *p. post. R* XXV 236; Iesus rzecze: Przez to slovo rozvmy szyą ya szam s moym oyczem (egomet atque pater meus) *Rozm* 129, *sim ib.* 164. 610; Pomasz glova tvoyą..., aby nye byl posczączy szye lyvdzyom, alye oczv tvemv (patri tuo Mat 6, 18), ktory ve zkryczyv *ib.* 279; Wschytky stvorzenya ssą mnye poddany od mego oczsa (a patre meo Mat 11, 27) *ib.* 323, *sim. ib.* 383. 429. 454. 474. 485; Iesus... rzekl: Oczsche (pater Jo 11, 41), dzyekuye tobye, yzesz mye vyslvchal *ib.* 439, *sim. ca* 1431 *Msza* XII s. 212, *Rozm* 467. 597; Ony ssą tego nye poznaly, yzem ym povyedal boga sobye oczsem (quia patrem eius dicebat deum Jo 8, 27) *Rozm* 472; Nynye my roskazano oczem moym y to nye moze ynako bycz *ib.* 498; Ocze, yvz przysla godzyna, *oszvyeczey syna tvego! *ib.* 575; ~ bog ociec: Taco smerne narodene sina bozego, ienze prez pocøthka s bogem occem jesc croleual *Ksw* cr 36, *sim.* 1424 *Msza* III s. 66, *sim.* VI. XII, *MW* 21b; Tako bog oczecz (deus pater, *MW* 110a: boog oczczecz), bog syn, bog duch swøty *Fl* Ath 15, *sim. Pul*; Mocz boga oczca, myloscz syna gego, mødroscz dwcha swethego *Dek* III 1, *sim.* 1423 *Zab* 209, 1450 *MacDod* 120, XV *med. ib.* 35; Genitori genitoque bogu odczu, yego synu (genitori genitoque laus et iubilatio) 1444 *R* XXIII 307; Propterea confitebor tibi in gentibus dla tey mowy, synv boszy, kv bogv otczv (*R* XXV 163: ku bogv oyczv) wysnanye będzc thobye myedzy poganstwem (Rom 15, 9) XV *med. SKJ* I 51; Quoniam autem estis filii dei, misit deus spiritum filii sui in corda vestra, clamantem: Abba, pater otcze, otcze boze (*R* XXV 163: oycze boze, Gal 4, 6) *ib.* 55; Considero in deo patre omnium bonorum, w bogu oczczszv wschego dobrego, sufficientem et plenam congregacionem 1456 *ZabUPozn* 105; Vczynyla myr myedzy bogyem oyczem y myedzy rodzayem człovyeczym *Rozm* 51, *sim. ib.* 312. 599; ~ ociec niebieski: Chemi-ly czynicz volø naszego othcza nebeszkego, tedy... mamy dzerszecz varø *kresczyganska *Gn* 171b, *sim. ib.*; Tobye, oczcze nyebyeszky, bącz czescz XV *ex. SKJ* I 150; Modlczye szye..., abysczye byly synovye oycza vasego nyebyeskyego (patris vestri, qui in caelis est Mat 5, 45) *Rozm* 270, *sim. ib.* 342; Tegodla vy bądzyeczye przespyeczny, yako oczczyecz vass nyebyesky (pater vester caelestis Mat 5, 48) przespyeczen yest *ib.* 271; Marya... począla vpomynacz oycza nyebyeskyego *ib.* 525; Oycze moy nyebyesky y boze! *ib.* 597; ~ bog ociec niebieski: Przyschedl k nyey anyol Gabriel poslany od boga oycza nyebyeskyego *Rozm* 6; ~ ociec święty: Oycze svyathy, thy yesz stvorzyl wschystky rzeczy *Rozm* 5, *sim. ib.* 576. 577. 578; ~ wsze(ch)mogący ociec: Takesz wszemoganczy oczecz (omnipotens pater), wszemoganczy syn, wszemogøczy duch swøty *Fl* Ath 13, *sim. Pul*, *MW* 110a, *Rozm* 527; Religio munda et immaculata apud deum et patrem nabozenstwo krzeszczyanskye...

v szyna bozego, otcza (*R* XXV 165: oczczą) wszchechmogączego (Jac 1, 27) XV *med. SKJ* 1 87; ~ bog ociec wszechmogący, wszechmocny: Mocz boga oycza wschechmoganczego... racz bycz sz namy *Gn* ap. 1a; Werzø w boga w oczcza (*Wierzę* 3. 6. 8. 9. 12: otcza, 7. 17: oycza, 10. 11: ottsa, 14: ocza) wszechmogøczego (in deum patrem omnipotentem) *Wierzę* 1. 4. 5. 14a. 18; Werzø... w Ihu Xpa..., yen... szedzi na prawicze boga oczcza (*Wierzę* 3. 6. 8. 10. 11. 14: otcza, 9. 12: *otcze, 7. 15: oycza, *sim. Rozm* 718. 723) wszechmogøczego (ad dexteram dei patris) *ib.* 1. 2. 4. 5. 13. 17. 18; Yensze... podnyossl oczy swe w nycbo do czebe albo k tobye, bogu oczczu (*Msza* IV. VI. VIII: oczcza) swemu (ad te deum patrem suum) wszechmocznemu 1424 *Msza* III s. 56, *sim.* VI; Dacz raczy... prze Ihesu Crista..., przeszen y s nym... gest tobye, bogu oczczu wszechmogączemu (tibi deo patri omnipotenti, *Msza* XII: thobye, bozye oczczye wschechmogøczy),... welka czescz y chwala 1424 *Msza* III s. 63, *sim.* IV. VI—VIII.

2. *'przodek, protoplasta, założyciel rodu (najczęściej w Biblii na oznaczenie patriarchów, protoplastów narodu żydowskiego), avus, unus e maioribus, auctor gentis (saepissime in Scriptura s. de Iudaeorum maioribus, patriarchis)'*: To bog moy y bødø slawycz gy, bog oczcza (*Pul*: oycza) mego (patris mei Ex 15, 2) y powyszø gy *Fl* Moys 3; Przyøthe ymeecz raczyl yesz obyatø... Abel y obyathø pirzwego (*Msza* I. VII: starego) oczcza naszego Abrama (patriarchae nostri Abrahae) 1424 *Msza* III s. 60, *sim.* I. IV. VI. VII; Ada vrodzyla Yabaela, genze bil oczyecz (pater) przebiwayøczym w stanyech *BZ* Gen 4, 20, *sim. ib.* 4, 21; Bødzesz oczecz mnogich rodzayow (pater multarum gentium) *ib.* 17, 4, *sim. ib.* 17, 5; Przeto wziølem oczcza waszego (patrem vestrum) Abrahama z kragin Mezopotanye *BZ* Jos 24, 3; Bądzye navroczono krolestwo Davydovo, oycza twego (patris tui) *Rozm* 3, *sim. ib.* 7. 8. 49. 246; Oczse Abramye (pater Abraham Luc 16, 24), smylvy szye nade mną! *ib.* 395; Pytaly yego (*sc.* Łazarza) o oczsu Abramye a o mąkach pyekyelnych *ib.* 445; ~ pirwy ociec, ludzi wszystkich ociec *'pierwszy człowiek, Adam, primus homo, Adam'*: Nosti de limo, *gl.* de luto terre, quod plasmato patre primo gdy pyrwy oczecz byl stworzon 1466 *R* XXII 19; Podlug thego bądze pissaan ludzy vszystkych ocec, Adaam *Park* 412; Lyepey by mv bylo, by szye byl nye narodzyl, alye by byl vmarll v zyvoczye svey maczyczye, bo bylby czyrpyal maką telko prze vyną pyrvego oycza (pro solo originali peccato) *Rozm* 546; ~ Nasz Xc mily gest szø on byl naszim othczom vkaszal gneflyvy *Gn* 175b; W czø sø pwali oczczowe (*Pul*: oyczowye, *sim. ib.* 43, 1. 77, 3. 94, 9) naszy (patres nostri) *Fl* 21, 4, *sim. ib.* 43, 1. 77, 3. 94, 9; Ne milcz, bo ia iesm przichotcza v czebe y pøtnik, iaco wszistczi oczczowe (*Pul*: oyczowye, *sim. ib.* Deut 26) mogi (patres mei) *Fl* 38, 17, *sim. BZ* Ex 10, 6. Jos 24, 2. 14. 15; Za oczcze (*Pul*: oycze) twoie (pro patribus tuis) narodzili sø se tobe sinowe *Fl* 44, 18; Wszedl asz do pocolena oczczow (*Pul*: oyczow, *sim. ib.* 108, 13) swogich (patrum suorum) *Fl* 48, 20, *sim. BZ* Gen 31, 3. III Reg 13, 22. 21, 3. II Par 28, 9. I Mach 2, 19; Kelko kazal oczczom (*Pul*: oyczom) naszim (patribus nostris) ziawona vczinicz ie sinom swogim *Fl* 77, 7, *sim. BZ* Deut 28, 11. III Reg 14, 15. IV Reg 17, 13. Neh 9, 23, *MW* 139b; Bichø ne bili iaco oczczowe (*Pul*: oyczowye, *sim. ib.* 77, 63) gich (patres eorum), pokolenc zle y przegarzaiocze *Fl* 77, 10, *sim. ib.* 77, 63; Przed oczczi (*Pul*: oyczy) gich (coram patribus eorum) czinil dziwi w zemi Egipta *Fl* 77, 15; Rgrzeszyly (*pro* zgrzeszyly) gesmy y s otczsy (*Pul*: oyczy) naszymy (cum patribus nostris) *Fl* 105, 6; Otczsowe (*Pul*: oyczowye) naszy (patres nostri) w Egipcye nye rozvmyely dzywom twogym *Fl* 105, 7; Ti potem poydzesz ku oczczom swim (ad patres tuos) w pokoy *BZ* Gen 15, 15; Abi myø nye pogrzebl w Egipczye, alye abich spal s otczy mimy (cum patribus meis) *ib.* 47, 30, *sim. ib.* 49, 29. Deut 30, 9; Bosze, przed gegosz to oblyczym chodzyly mogy odczowye (patres mei), Abraham a Ysac *BZ* Gen 48, 15, *sim. ib.* 10, 21; Ogloszy szyø ymyø twe nad nymy y gymyona otczow mich (patrum meorum), Abrahama a Ysaka *ib.* 48, 16, *sim. ib.* 48, 21. 49, 26. Num 3, 15; Gdisz czyø wwyedze pan w szemyø..., ktoreøsz zaprzyszyøgl otczom twogym (patribus tuis) *BZ* Ex 13, 5, *sim. ib.* 13, 11. Num 14, 23. Deut 1, 8. 26, 15; Kako sø otczy naszy (patres nostri) przisli do Egipta..., y nødzili nasz Egypszczi y otcze nasze (patres nostros) *BZ* Num 20, 15; Zawyedze czø pan... w lwd, gegos to nye sznasz ty y otczowe twogi (patres tui) *BZ* Deut 28, 36, *sim. ib.* 28, 64. 30, 5; Rzecze pan kv Moyzeszovi: Owa yvsz ty vssnyesz s oczczi swimi (cum patribus tuis) *ib.* 31, 16; *Wiwiødllem was y oczcze vasze (patres vestros) z Egipta *BZ* Jos 24, 6, *sim. ib.* 24, 17. Neh 9, 32; Y skonczal Geroboam s swimy oczci (cum patribus suis), a Nadab... krolyowal w myasto gego *BZ* III Reg 14, 20, *sim. ib.* IV Reg 13, 13. Judith 7, 19; Jusz placzu y wolanya oyczow lyuthosznego nyc chczyal czyrpyecz *MW* 59a, *sim. Ew-*

Zam 289, *Rozm* 306. 462. 525; Anno szwyątha, przesz poczyecha, kthorąsz oyczom dala, vczyn nam przeszpyecznoszcz naszego zbawyenya *MW* 96b, *sim. Rozm* 53. 63. 462; Panye Ihezu Criste,... szpomny na oyczowszkye wybawyenye, yakoz raczyl wybawicz sz pyekla oycze *MW* 104a; Kv czynycnyv myloszyerdzya z oyczy naszymy (cum patribus nostris Luc 1, 72) *EwZam* 290; Gorze vam, yze... podnoszyczye groby pro⟨ro⟩czskye, a vaschy oczsovye (patres... vestri Luc 11, 47) ye pobyly *Rozm* 306, *sim. ib.* 462; Tegodla Moyzesz dal vam obrzezanye nye przeto, by bylo od Moyzescha, alye od oczsow (ex patribus Jo 7, 22) *ib.* 433; Vschakocz to ten yest, ktory nasche oycze z nyevolstva vyvyodl *pharaonovey *ib.* 716; Sluzmyz ynemv bogv, ktorego vy ne znaczye any vaschy oyczovye znaly *ib.* 812; ~ Ex quatuor progenitoribus se cztyr starczow uel starych oczczow, sc. dzadow, pradzadow *OrtCel* 4; Dzyevyczą zawzdy ostanye, aby szye popelnylo pysmo starych oyczow (prophetia patrum... antiquorum) *Rozm* 3, *sim. ib.* 108. 145. 749; Ta ma odnovycz zakon svyata, *yasch oyczovye starzy czynyly (legem atque caeremonias patrum renovabit) *ib.* 8, *sim. ib.* 247; Czemv tvoy vcznyovye przestąpvyą vkazanye vaszych starszych oczow (seniorum)? *ib.* 354; ~ W nedzelą wywodla yest (*sc.* dusza) swithky swanthe oczcze *ca* 1420 *R* XXV 229; Quam devoraret improbus predam poziarl byl ganyebni lup, *gl.* dusche swiantich odczow (quam devorarat, improbus praedam refundit Tartarus) 1444 *R* XXIII 306; Dico enim Iesum Cristum ministrum ffuisse circumcisionis... ad confirmandas promissiones patrum aby byla ztwerdzona obyethnyczą..., czoz byl obyeczal swyathym otczom (*R* XXV 163: oyczom, Rom 15, 8) XV *med. SKJ* I 51; Wolaly oyczowye swyaczi na ziemy, wolaly w pyekyelney othchlanye *MW* 59a; Anna szwyatha... na przedpyeklye sthapyla, oyczye swyąthe poweszeliła *MW* 96a, *sim. ib.* 97a; Otczowe *szwyenty bendącz w mąkach czemnycz pyekelnych poczuly szą szwoye wybawyenye XV *p. post. RozmPam* 475; Bog... vslyschal volanye svyątych oyczow *Rozm* 44, *sim. Naw* 51, XV *ex. R* XXV 226; ~ *(o tzw. ojcach kościoła):* Tedy svyączy oyczovye (patres), chczyącz to kaczyrstvo s korzenya skazycz, vstavyly tego dnya... nye *kczycz yednego przez vyelyką potrzebą *Rozm* 191.

3. ociec czeladny *'głowa rodziny (łącznie z czeladzią), gospodarz, pater familias'*: Simile est regnum celorum homini patri familias przyrownano yeszth crolewszthwo oczczw (*Rozm* 392: oyczv, *sim. ib.* 393) czeladnemw (Mat 20, 1) *ca* 1420 *R* XXIV 83, *sim. ib.*; Kaszdy oczczecz czeladny (pater familias, *Dział* 45: domownyk), dothknyony boyasznyą thą, oth oprawyenya gymyenya wscząga szą *Sul* 53; Sicut pater familias, oczecz czeladny, scit XV *med. SKJ* V 254; Gdyszczy ony zvaly oczą czeladnego (patrem familias Mat 10, 25) Belzebubem, tako vyeczey vasz czelyadnyk yego *bądzye przeslyadovacz *Rozm* 311; Kyedy vnydzye czeladny oczyecz (pater familias Luc 13, 25) y zatvorzy drzvy, pocznyeczye stacz na dvorze *ib.* 378, *sim. ib.* 383. 409. 486; Przyklad o oyczv czeladnem, ktory vyschedl rano przyvyescz robothnyky na szvą vynnyczą *ib.* 392; Przyklad o czeladnym oczsv, ktory ydącz precz poleczyl svoy dobytek lyvdzom *ib.* 488; ~ ociec towarzyski *'zwierzchnik towarzyszy-czeladników', praefectus sociis, opificum discipulis'*: Kthorąsz pvske oczyecz thowarzysky nye ma yem vydacz, alyszby przyszwolyenye myst⟨rz⟩owskye bylo 1491 *RKJŁ* VII 57.

4. *pl. tantum 'rodzice, parentes, pater et mater'*: Aby skodna gygra kostek odrzvczona byla, przes yąsz cząstokrocz sprawyedliui oczczovye (patres) vyną szynow... bywayą... przywyedzeny... kv... vboszstwv, vstawyami *Sul* 45, *sim. Dział* 36; Chitrosczy... przewrothnych lvdzy... drogą przekazycz ządayącz, gych (*leg.* jiż) gymyenyem opyekanya... nyekthore dzewky... sz dobrem dzedzynnym, w gesz po oczczoch wstąpyly, (quae ex successione paterna obtinent) ymayącz yusz dorosle... chowayą, nye chcząc gych za mąsz dacz..., vstawyamy *Sul* 76; Ya gesm pan bog twoy..., nawyedzayøczy otczow (patrum) nyeprawoszczy na syni *BZ* Ex 20, 5; Gensze wraczasz nyeprawoszcz ot oczczow (patrum) synom y wnuczyøtom *ib.* 34, 7; Nye bødø zabyczi otczowye (patres) za syni ani synowye za otcze (pro patribus) *BZ* Deut 24, 16; Nye vmrø oczczowye (patres) za sini any sinowye za oczce (pro patribus) *BZ* IV Reg 14, 6, *sim. ib.* II Par 25, 4; Dixerunt, quod ipsas curias tenent s pradzadow, dzadow i z oczczow ipsorum eviterne 1457 *AGZ* XV 9; Ktorzy... mayą wyznacz..., ysz ten gest brath nasz y gest s pokolenya oczczow naszych (de... stirpe... paterna, *Sul* 33: s pokolenya... oczczysnego y maczerzisnego) *Dział* 21; Wszytky takye, czso zabygyayą braczą abo oczcze (omnes... patricidas, *Sul* 49: oczczoglow[s]cze), dla okrvthnoszczy gych aby nye byly slawny y do szadney czczy aby nye byly przypvszczeny *ib.* 40; Synovye vstaną przeczyw oczsom (in parentes Mat 10, 21) y bądą

vmączacz aze do ssmyerczy *Rozm* 311; Podobnyey yze oczsovye (patres) ssą rzeczeny panovye synov nyzly synovye oczsov (parentum) *ib.* 416.

5. *'tytuł przydawany na znak czci, szczególnie osobom duchownym, pater (nomen quo Christianorum sacerdotes appellantur)'*: Z osobney rady wyelebnego oczcza, ksyądza Yarosława, gnyesznyenskiego kosczola iarczybiskvpa, y tesz prelatow... statuta vstawyłismy *Dzial* 2; Przed wamy, velebnim w bodze oczczem y kxadzem... Jacubem,... rzecznik... dicit 1474 *Zab* 540; ~ ociec święty: Sø ta ista sloua zmouona ochcem suøtim, iemuz bese ymø Symeon *Kśw* dv 3; Ta to sloua tec to ocec suøti Sy⟨meon powiada na i⟩mø bogu ochchu usemogøcemu *Kśw* dv 6—7; Y pouada nam tec to ocec suøti Symeon suoic przesmerne ucesene *Kśw* dv 12, *sim. ib.* dv 19; ~ *'o papieżu, de papa'*: Papesz Innocentius, nasz [o]oczecz swøthy *Gn* 14a; Gdysz podlug oczczow swyąnthich skazanya prawo skazane (*pro* skazuye) thy straczicz mocz przivielya (*pro* przivileya, secundum patrum sanctorum decreta lex decernat illos amittere privilegii auctoritatem), gysz nye pozywayą w nyem pozyczoney sobye moczy *Sul* 43; ~ ociec duchowny *'spowiednik, confessor'*: Ja, gresni czlowek, kaiø se... tobe, otcze (*Spow* 4. 5: oicze) duchowni (*Spow* 3. 6: kaplanye), mich wsech grzechow *Spow* 2; Prossø... czebe, occze (*Spow* 5: oyczye) duchowni (*Spow* 3: kaplanye), bi me raczil rosdrzessicz *ib.*

(Ojcogłowiec) Oćcogłowiec *'ojcobójca, zabójca rodziców, parricida, patris et matris interfector'*: Prze wyelgoscz gego (*sc.* grzechu) wszysthky brathoglowcze alybo oczczoglow[s]cze (omnes... patricidas, *Dzial* 40: czso zabygyayą... oczcze) przeszeczczywe skazvgemy *Sul* 49.

(Ojcostwo) Oćcowstwo, Ojcowstwo *'bycie ojcem, fakt bycia ojcem, paternitas'*: Flecto genua mea ad patrem... Iesu Cristi, ex quo omnis paternitas in celo et in terra nominatur wszelke oczczowstwo (*R* XXV 166: oyczwostwo, *pro* oyczowstwo) w nyebye y na szemi myanvge ssą (Eph 3, 15) XV *med. SKJ* I 114.

Ojcowski, Ocowski, Oćcowski, Otcewski *formy*: *n. sg. neutr.* oćcowskie *Dzial* 66; ojcowskie *Rozm* 276; ~ *g. sg. m.* oćcowskiego *OrtMac* 113; *f.* oćcowskiej *Sul* 7. 23, *Dzial* 36; otcewskiej *ca* 1428 *PF* I 491; ~ *ac. sg. neutr.* ojcowskie *MW* 104a; ~ *i. sg. f.* oćcowską *Sul* 50; ~ *l. sg. m.* (o) oćcowskiem *Dzial* 54; *f.* oćcowskiej *Dzial* 36; ocowskiej *Sul* 23; *neutr.* oćcowskiem *OrtCel* 6; ~ *ac. pl. neutr.* ojcowskie *EwZam* 287.

Znaczenia: **1.** *'dotyczący ojca, związany z ojcem, należący do ojca, pochodzący od ojca, paternus, patrius'*: Othczewskey paterne *ca* 1428 *PF* I 491; Sinowye, gdi zyw oczecz, wlostney pyeczanczi abi nye pozywaly, alye thilko oczczowskey *Sul* 7, *sim. ib.* 23; O pyeczączy oczowskey (*Dzial* 10: oczczowey) dzyeczoom *Sul* 23; Syn gescze nye oddzelony, bądącz poth moczą oczczowską (in paterna... potestate)..., acz... nyeczso straczy, take wszysthko... skazvgemy, aby na gego cząscz bylo polyczono *Sul* 50; W opyekanyv oczczowskyem in potestate patris *OrtCel* 6; Yako mayą dobywacz gymyenya oczczowszkyego (*OrtBrRp* 83, 3: oczczowego) dlugv na szyeroczye? *OrtMac* 113; ⟨A⟩by kostky nye myali possylenya, bo oczczowie nyewynny cząstokrocz dla zloszczy a przegygranya synow gymyenya wlosnego pozbywayą, a tho nye dla wyny oczczowskyey, vstawyamy, gdyby nyektori syn bądącz w moczy oczczowskyey abo za szywota oczcza y maczerze kostky gygral a przegygral..., tedy oczecz... za to nye ma... placzycz *Dzial* 36; O dzale oczczowskyem (*Sul* 66: o dzelenyv oczcza) *ib.* 54; Paklyby synow nye myal, gedno dzewky, tedy na dzewky ma pascz gymyenye wszystko oczczowskye (omnes hereditates et possessiones... paternae, *Sul* 72: gymyenye... oczcysne) *ib.* 66; ~ Przemyenyono yesth ymye oyczowskye w synowo (quasi mobile est nomen patris ad filios) *Rozm* 276.

2. *'związany z patriarchami, odnoszący się do patriarchów, ad patres, patriarchas pertinens'*: Panye Ihezu Criste,... szpomny na oyczowszkye wybawyenye, yakoz raczyl wybawicz sz pyekła oycze *MW* 104a.

3. *'związany z rodzicami, należący do rodziców, ad parentes pertinens'*: A on vprze[y]dzy przed nym w dvchv y w moczy Elyasza, aby nawroczyl szyercza oyczowszkye (corda patrum Luc 1, 17) na szyny a nyeverne kv mądroszczy spravyedlyvych *EwZam* 287.

Ojcowstwo *cf.* **Ojcostwo**

Ojcow(y), Hoćcow(y), Ocow(y), Oćcew(y), Oćcow(y), Otcow(y) *formy*: *n. sg. m.* oćcow *BZ* Tob 6, 15; *f.* oćcowa *Fl* Ath 5. 6; ojcowa *Pul* 48 arg. Ath 5, *Rozm* 113; *neutr.* oćcowo *MW* 109a; otcowo XV *in. R* XXIV 73; ojcowo *OrtMac* 29, *Pul* 32 arg. Ath 6; ~ *g. sg. m.* oćcowa *BZ* Gen 28, 21, *OrtBr* VI 370, *OrtMac* 94. 112; hoćcowa 1455 *ZapWarsz* nr 1017, 1457 *ib.* nr 1006; ojcowa *OrtMac* 94; oćcowego *OrtBr* VII 550; oćcewego 1434 *Pozn* nr 1438; *f.* oćcowy *Fl* Ath 29; ojcowy *Rozm* 508; oćcowej *Sul* 47. 69, *Dzial* 10, *MW* 112b; ocowej

Pul Ath 29; *neutr.* oćcowa 1427 *ZapWarsz* nr 2721; otcowa *BZ* Gen 48, 12. Deut 21, 18; oćcowego 1468 *ZapWarsz* nr 2985; ~ *d. sg. f.* oćcowej *Sul* 66, *Dział* 54; ~ *ac. sg. m.* ocow 1400 *Pozn* nr 437. 438, 1405 *ib.* nr 767; *f.* oćcowę *Sul* 66, 1456 *ZapWarsz* nr 1002, *Dział* 54; oćcewę 1412 *Pyzdr* nr 353; otcowę *BZ* Gen 48, 17; *neutr.* oćcowo *Rozm* 261; otcowo *BZ* Gen 27, 41. 50, 1; ~ *l. sg. f.* (w) oćcowie 1449 *ZapWarsz* nr 598, *Dział* 53; otcowie 1400 *StPPP* VIII nr 9774; ocowie 1394 *HubeZb* 70; oćcowej *Sul* 45. 66, *Dział* 9. 54, XV *p. post. R* I s. XLVII; otcowej *BZ* Gen 48, 13; ~ *n. pl.* oćcowy *OrtBr* VI 371, *OrtMac* 96; ~ *g. pl. m.* oćcowych *OrtBrRp* 67, 4, *OrtMac* 90; ~ *ac. pl. m.* otcowy 1461 *ZapWarsz* nr 1118.

Znaczenie: '*dotyczący ojca, związany z ojcem, należący do ojca, pochodzący od ojca, paternus, patrius*': Iaco Stassek ti zastawy po oczoue smerczi przezastaual 1394 *HubeZb* 70; Czszo Micolay zalowal na Mroczka o oczow dlug, tego mu ne yest wynowat 1400 *Pozn* nr 437, *sim. ib.* nr 438, 1405 *ib.* nr 767; Esze dzedzina w Psaroch od XXIIII lath nygdi nye wichodzila z dzerszenya gych otcza y ony po otczowye ssmerczi dzersza 1400 *StPPP* VIII nr 9774; Jaco Jacusz dal na oczczewø czøscz dzeszancz grzywen 1412 *Pyzdr* nr 353; Jaco przi mnye occyowa imenya nicz nye sostalo ani pczol 1427 *ZapWarsz* nr 2721, *sim. ib.*; Czo my dawal Sandziwoy... o dwe grziwne wischey, nysly czo mu wisnął oczczewego dlugu, tego mu ne snaya 1434 *Pozn* nr 1438; Pyotr nye odbyl Dzirskowy slodzeya w oczczowe wsy 1449 *ZapWarsz* nr 598; Takesz tesz mowymy o kasdem targv vczynyonem sz synem, abi nye bil vaszen, gdisz gest w oczczowey moczy (in paterna potestate) *Sul* 45; Vydzalo szą gest nam..., abi gdy maczerzs vmrze, synowye nye prosili gimyenya przychodzączego sz strony oczczovey (ex linea paterna) *Sul* 47; Po szmyrczy oczczowey (patre mortuo) sinowye nye mogą gego (*sc.* działu) wsdrvszycz obyczayem ktorimkole, ale oczczową cząscz (paternam portionem) myedzy sobą roszdzelą..., slowye yako y maczerzyną *Sul* 66, *sim. Dział* 54; Synowye pyrwyey maczerze alybo pyrwego oddanya kv cząsczy oczczowey (ad partem paternam) nye bądą mocz przycz *Sul* 66, *sim. Dział* 54; Gdysz mowy pyszmo, ysze syn nye ponyesze slosczy oczczowey (non portabit iniquitatem patris) *Sul* 69; Jakom ya nye vinovath Mykolayovy hy Dorothcze yeneynaczcze kopi hoczczova dlugv 1455 *ZapWarsz* nr 1017, *sim.* 1457 *ib.* nr 1006; *Nyenawyedzyl Ezau Jacoba prze pozegnanye otczowo, gymze to gest gy oczyecz pozegnal *BZ* Gen 27, 41; Wroczø syø do domu oczczowa (ad domum patris mei) przeszpyecznye *ib.* 28, 21; Gdisz bil ge wszøøl Josef z lona otczowa (de gremio patris), poklony sze oblyczym na szemyø *ib.* 48, 12, *sim. ib.* Deut 21, 18; Poloszy... Manassena na lewyczy swey, tocz gest na prawyczy otczowey (ad dexteram... patris) *BZ* Gen 48, 13; Josef... vyøw otczowø røkøø (manum patris) vszylnye wznoszyl z glowi Effraymowi *ib.* 48, 17; To wydzø Josef vderzyl sze na obliczye otczowo (super faciem patris) placzø a czaluyø gy *ib.* 50, 1; Søcz gedzini sin oczczow a macyerzyn (cum sim unicus parentibus meis) *BZ* Tob 6, 15; Poyal-ly then parobek zona za oczczową zywothą a vmrzely oczczecz besz oddzyelenya szyna szwego *OrtBr* VI 370, *sim. OrtMac* 94; Po thakym oyczv na thakye dzyeczy nye mosze spascz dzyedzyczthwo any gego, tho yesth oyczowo gymyenye *OrtMac* 29; Mogaly dzyeczyą prawem przyczysznacz, aby szwe dzyedzyczthwo, szłowye szwa oczczyszna przedalo prze zapłaczenye oczczowych dlugow *ib.* 90, *sim. OrtBrRp* 67, 4; O gyednym parobkv, czo poyal zoną za oyczowa zywotha *OrtMac* 94; Thego to czlowyeka dzyada oczczowy y maczyerzyny dzyeczy maya tho gymyenye rowno wszyacz *ib.* 96, *sim. OrtBr* VI 371; Yako maya dobycz na dzyeczyaczyv oczczowa (*OrtBr* VII 550: oczczowego) dlugv po yego szmyerczy *OrtMac* 112; Jekom ya Maczeyovim Lygazinim dzeczem za oczczova glova dosicz vczinyl 1456 *ZapWarsz* nr 1002; O pyeczączy oczczowey (*Sul* 23: oczowskey) y synow... Czwyrdzimi, aby poky oczecz zyw szadny syn swey pyeczączy nye noszyl, gedno oczczowey (*Sul* 23: oczczowskey) pyeczaczi vszywal (sigillo paterno utantur) *Dział* 9—10; Po szmyerczy oczczowie ta dzewka na braczy wiączey (*sc.* posagu) nye zyscze *ib.* 53; Jakom ja [...] sgednal Pyotra Stanislavem (*leg.* z Stanisławem) o Vocyechowv cesch y o dlugy othczovy 1461 *ZapWarsz* nr 1118; Jako ya nye przechowiwam oczczowego gymyenya, ale czo chowam, tho chowam swogye 1468 *ib.* nr 2985; P⟨o⟩ oczczowey smyerczy (mortuo patre) szukagyą synowiye dzyalu oczyzny XV *p. post. R* I s. XLVII; Archelaus począl movycz, yschby yemv krolyestwo blysche przyschlo przetho, ysch byl starschy, a vtore, yze volya oyczova poslyednya k temv przydana byla (secundi testamenti voluntate) *Rozm* 113; ~ Bo gyna gest persona oczczowa (patris, *Pul*: oyczowa, *MW* 8b: oczcza), gyna synowa, gyna ducha swøtego, ale oczczowa

(patris, *Pul*: oyczowo, *MW* 109a: oczczowo) y synowa y dvcha swøtego gedno gest bostwo *Fl* Ath 5—6; Bog gest z osoby albo sz postawy oczczowy (ex substantia patris, *Pul*: oczowey, *MW* 112b: oczczowey) przed weky vrodzon *ib.* 29; Et sermonem, quem vos audistis non est meus, sed eius qui misit me, patris odczovo (Jo 14, 24) XV *in. R* XXIV 73; W Yezukriszcze, yenze iest slowo oyczowo, nyebyossa y moczy gich stwyrdzony sø *Pul* 32 arg.; Xpus yest møDroszcz oyczowa, yøz prorokowye powyadayø *Pul* 48 arg.; Yam przyschedl v ymye oycza mego, a vyszcye mye nye przyąly, alye przydzye yny v ymye yego, a nye w ymyą oczczovo (non in nomine patris), tego wy przymyeczye, czvsz antycrista *Rozm* 261; Bogoslavyony, yen przyschedl v ymyą... boga oycza, bo v kazdem vczynkv nye svey, alye oyczowy chvaly *schukącz *ib.* 508.

(Ojczyc) Oćczyc '*członek rodu dziedziczący spuściznę po przodkach, spadkobierca, dziedzic, heres, cognatus qui patrimonium hereditate accipit*': Interrogabimus dominos..., quomodo heres quilibet al. oczczycz hereditaria bona eviterna sua debeat docere vel amittere 1443 *AGZ* XIV 85, *sim. ib.* 117, 1444 *ib.* 122; Qui protecti sunt dicentes, quod sit eorum patrimonium ab antiquo tentum ab avis et prothavis, petentes se circa eadem bona remanere eo iure, quo alii heredes al. oczcziczowye sua bona docent et reclinantur 1444 *ib.* 121.

Ojczym, Oczszym, Oczym, Oćczym, Otczym *formy*: *n. sg.* oćczym 1424 *TPaw* VII nr 3870, 1443 *AGZ* XIV 110, 1444 *Pyzdr* nr 1207, 1445 *AcPosn* I 113, *ca* 1455 *JA* XIV 495, *OrtBrRp* 65, 2. 3, *ca* 1460 *MPKJ* II 379; otczym 1444 *Przem* I nr 3341, *OrtMac* 87, 1470 *StPPP* XI 252; oczszym 1440 *AcPosn* I 72; oczym 1433 *WarschPozn* I 218, 1450 *MonIur* III 199; ojczym *ca* 1500 *Erz* 57; ~ *g. sg.* oćczyma 1456 *KsNWarsz* I nr 393; ~ *d. sg.* oćczymowi 1436 *KsNWarsz* I nr 164; ~ *ac. sg.* oćczyma *OrtBrRp* 66, 2; ~ *i. sg.* oćczymem 1476 *StPPP* XI 263; otczymem 1493 *AGZ* XVII 284; oczymem 1449 *MonIur* III 181.

Znaczenie: '*mąż matki w stosunku do jej dzieci z wcześniejszego małżeństwa, vitricus, matris maritus*': Hic meus oczczim, wytricus, citatus est de meis bonis paternis 1424 *TPaw* VII nr 3870, *sim.* 1443 *AGZ* XIV 110; Pueri Martinus et Agnes... per Johannem Czechowicz, vitricum ipsorum al. oczim, recognoverunt 1433 *WarschPozn* I 218; Suo oczczimowi domum suam... tradiderunt 1436 *KsNWarsz* I nr 164; Dorothea... cum Alberto..., marito suo ilegitimo, confessi sunt, quod honesta Katherina, mater sua, cum oczszym, privigno suo, marito dicte Katherine, racione patrimonii octo marcarum... contentantur racione amicabilis concordie de predictis octo marcis 1440 *AcPosn* I 72; Iudicio eodem Paulus... dedit et assignauit suo othczym duas marcas 1444 *Przem* I nr 3341; Yako moy oczczim nye wnosl do mey [ma]maczerze gednim i drugim yako trzidzeszcy grzywyen 1444 *Pyzdr* nr 1207, *sim.* 1445 *AcPosn* I 113; Ipse Iohannes cum Margaretha uxore, cum matre dicte Margarethe et suo oczczim 1445 *AcPosn* I 113; Adalbertus pistor et Mathias heffter... fecerunt diuisionem inter pueros olim Pielak et Iohannem sartorem, ipsorum vlg. oczymem 1449 *MonIur* III 181; Recognouit Mathias, priuignus suus, quia dominus Mathias, suus vitricus vlg. oczim, sibi pro porcione patris sui satisfecit 1450 *ib.* 199; Oczczym vitricus *ca* 1455 *JA* XIV 495, *sim. ca* 1460 *MPKJ* II 379; Thy dlugy fordrowaly... pospolu tych dzyeczy opyekaldnyczy j masz tey zony, tych dzeczy oczczym (*OrtMac* 87: odczym) *OrtBrRp* 65, 2, *sim. ib.* 65, 3; Takye tho pyenadze przydą na dzyeczy vmarley nyewyasty, a nye na gyey maszą, thych dzyeczy oczczyma *ib.* 66, 2; Helena... recognovit, quod post decessum matris sue recepit partem maternalem circa suum oczczyma 1456 *KsNWarsz* I nr 393; Nos suscepimus eandem litteram, quia laboriosus Gurek Prasznar paternalis al. othczym Nykyel comisit sibi eandem pecuniam super isto agro 1470 *StPPP* XI 252; Coram quo iudicio banito venientes due privigne... concordate sunt cum suo al. oczczymem 1476 *ib.* 263; Nobilis Anna... cum vitrico suo al. z othczymem... recognovit 1493 *AGZ* XVII 284; Oyczym vitricus *ca* 1500 *Erz* 57.

(Ojczyste) Oczyste '*majątek ojca, patris bona*': Elisabeth... non fuit expedita al. vyposchazona de paternis et maternis al. z oczystego y macze⟨r⟩zystego, y tesz spadku, hoc est in parte hereditatis opidi Rybotycze 1500 *AGZ* XVIII 418.

(Ojczysty) Oćczysty, Oczysty *formy*: *n. sg. m.* oćczysty XV *in. JA* XXVII 267; ~ *g. sg. m.* oćczystego *Sul* 90, 1461 *AGZ* XV 423; *f.* oćczystej 1476 *ZapWarsz* nr 1459, 1479 *Czrs* s. XLII; *neutr.* oćczystego *Sul* 90, 1467 *PF* VIII 20; ~ *ac. sg. f.* oćczystą 1445 *AGZ* XIII 179; oczystą 1470 *ZapWarsz* nr 1260; *neutr.* oćczyste 1450 *ZapWarsz* nr 914; ~ *ac. pl. m.* oćczyste 1394 *PKKr* I 240, 1402 *JA* VI 203.

Znaczenie: '*dotyczący ojca, należący do ojca, pochodzący od ojca, paternus, patrius*': Quod recepi oczcziste penandze 1394 *PKKr* I

240; Eze Jan s Potraszem swey maczerzi swe prawe oczcziste penødze dal 1402 *JA* VI 203; Oczczysthy poszag parafarnalia XV *in. JA* XXVII 267; Quia tu tenes villam Maximouicze meam in obligacione patrimonialem al. *oczczistw minus iuste et non vis eam condescendere 1445 *AGZ* XIII 179; Nyewyesczye takyey possagu nye s *gyminya oczczistego (de bonis paternis)... daacz ma, ale s gymyenya wlostnego yąn vipossazi podlug vyelkoszczy i schaczunku yey possagu oczczistego (dotis paternalis), ktorisch bi yey... przicz... myal *Sul* 90; Rodzyczyelowye... tey dzyewicze... ten possag, kteris bi na nya s oczczistego namyastkowanya (ex paterna successione) sluchacz bi myal, sprawnye... sobye... zachowayąn *ib.*; Jakom ya wydzelil oczczysthe ymyenye Katherine 1450 *ZapWarsz* nr 914; Iohannes... et Nicolaus... tenetur debiti patrimo⟨nialis⟩ al. oczczystego dlugu viginti marcas nobili Nasthcze... solvere 1461 *AGZ* XV 423; Jako ya nye wzal k sobye gymyenya oczczystego Byernathowy, *Swyochnye y Dorothey post martwey rancze oczcza gych 1467 *PF* VIII 20; Yakom ya nye wrzuczyl szya w czasthka maczerzystha y oczystha w Grudowye podla posw 1470 *ZapWarsz* nr 1260; Petrus de Mlochowo nye wydzyelil czaszczy Prachny y Stachny oczczysthey w Mlochowye 1476 *ib.* nr 1459, *sim.* 1479 *Czrs* s. XLII.

Ojczyzna, Hoćczyzna, Hotczyzna, Oczszyzna, Oczyzna, Oćczyzna, Otczyzna, Otszyzna *formy*: *n. sg.* oćczyzna 1399 *StPPP* VIII nr 8291, 1401 *Pyzdr* nr 147, 1404 *Piek* VI 225, *etc.*; oczyzna 1393 *Pozn* nr 159, 1404 *ib.* nr 744, XV *med. R* XXIV 362, 1499 *ZapWarsz* nr 1858; ojczyzna *OrtMac* 24; ~ *g. sg.* oćczyzny 1405 *SKJ* III 195, 1415 *Pyzdr* nr 391, 1418 *TPaw* VII nr 681, *etc. etc.*; hoćczyzny 1463 *ZapWarsz* nr 1139; otczyzny 1403 *Pozn* nr 813, 1412 *ib.* nr 878, 1418 *ib.* nr 1016, 1432 *ib.* nr 1532, 1462 *ZapWarsz* nr 1149; oczszyzny 1420 *AKPr* VIIIa 153; oczyzny 1403 *Pozn* nr 720, 1404 *ib.* nr 566, 1414 *ib.* nr 698, *etc.*; ojczyzny *OrtMac* 24. 29. 51. 77. 114; ~ *d. sg.* ojczyźnie *Naw* 94; ~ *ac. sg.* oćczyznę 1411 *Pyzdr* nr 327, 1418 *Pozn* nr 1018, 1424 *ib.* nr 1163, *etc. etc.*; otczyznę 1414 *AKH* III 223, 1427 *AKPr* VIIIa 170, 1428 *Pozn* nr 1511, 1429 *ZapWarsz* nr 351; otszyznę 1465 *Ośw* nr 132; oczszyznę 1429 *ZapWarsz* nr 351; oczyznę 1422 *Pozn* nr 1111, 1423 *ib.* nr 1150, 1426 *AKPr* VIIIa 167; ojczyznę *OrtMac* 23. 24, 29. 52; ~ *i. sg.* oćczyzną *Dział* 27; ~ *l. sg.* (na) oćczyźnie 1403 *Pyzdr* nr 207, 1404 *ib.* nr 241, 1414 *ib.* nr 389, *etc. etc.*; otczyźnie 1400 *HubeZb* 99, 1415 *Pyzdr* nr 436; hotczyźnie 1461 *ZapWarsz* nr 1120; oczszyźnie 1461—7 *Serm* 314v; oczyźnie 1472 *ZapWarsz* nr 2965, 1493 *ib.* nr 1747, *Rozm* 252. 345; ojczyźnie 1488 *ZapWarsz* nr 1636, *EwZam* 307; ~ *ac. pl.* oćczyzny XV *med. R* XXII 234; ~ *v. pl.* oćczyzny *Fl* 95, 7.

Znaczenia: **1.** *'spuścizna po ojcu, ojcowizna, dziedzictwo po przodkach, patrimonium, hereditas paterna'*: Jako Potrek trzimal ten yasz ne proszbø, ale gest gego ocziszna 1393 *Pozn* nr 159, *sim.* 1404 *ib.* nr 744, 1499 *ZapWarsz* nr 1858; Jaco dzedzina a XXX lat nye bila paney oczcziszna 1399 *StPPP* VIII nr 8291, *sim.* 1401 *Pyzdr* nr 147, 1404 *Piek* VI 225, 1411 *Pozn* nr 832, 1413 *ib.* nr 892, 1422 *ib.* nr 1122; Iaco Stacho wzal na nassey odczisne dwescze kop zita 1400 *HubeZb* 99, *sim.* 1415 *Pyzdr* nr 436; Neko mal swø (*leg.* z swą) mat⟨k⟩ø przisancz, iaco iego oczecz ne wsdal Dzedrzichowi Nekowi oczisni 1403 *Pozn* nr 720, *sim.* 1404 *ib.* nr 566, 1414 *ib.* nr 698, 1427 *ib.* nr 1246. 1247, 1427 *ZapWarsz* nr 236; Ysze Staszek ne poszadl niczs otczisni Krzistinineу 1403 *Pozn* nr 813, *sim.* 1412 *ib.* nr 878, 1418 *ib.* nr 1016, 1432 *ib.* nr 1532, 1462 *ZapWarsz* nr 1149; Czso vkazal Sandziuog voznym, bi ze (*leg.* sie) posedlil Swansek na Sandziuogeve, to sze posedlil na sve oczczisne, czso *gegø oczecz trzimal, an gey po oczczu nigdi ne vtraczil 1404 *Pyzdr* nr 241, *sim.* 1403 *ib.* nr 207, 1414 *ib.* nr 389, *etc.*; Ez Marczysz, przyschetw moczø y sschylø..., vybyl z yey domu, z yey oczczyszny y uczynyl dampni pro I marca 1405 *SKJ* III 195, *sim.* 1415 *Pyzdr* nr 391, 1418 *TPaw* VII nr 681, 1445 *Pozn* nr 1618, 1471 *ZapWarsz* nr 3018; Isze Thomislaw p⟨r⟩zedal w Negolewe swø oczczisnø a ne ma tamo niczsz 1411 *Pyzdr* nr 327, *sim.* 1427 *Pozn* nr 1266, 1434 *ZapWarsz* nr 627; Iaco Bogusz wrzuczil szu Meczkoui w otczizną vanczey, nisz ma w szastaue 1414 *AKH* III 223, *sim.* 1428 *Pozn* nr 1511, 1429 *ZapWarsz* nr 351; Yz Naramowicze cupyony za oczczysną Rosmanową, ale nye za maczerzysną, o yąsz pany Jagneszką nan zalowala 1418 *Pozn* nr 1018, *sim.* 1424 *ib.* nr 1163. 1183. 1185, 1450 *ZapWarsz* nr 914; Yako tha sesczdzesanth grzywen, czso gich o polowyczø iest obszalowala Smychna Chwal⟨a⟩, thy penandze bili z maczerzysny, a nye sz oczyszny 1418 *Pyzdr* nr 521; (Dobek) Anną, szesstrą swą, z oczsyszny hy maczerzyszni wyprauil 1420 *AKPr* VIIIa 153; Yaco possagu swey zony wnoslzem panczdzezanth grziven v oczysnø do Glaboczcza 1423 *Pozn* nr 1150, *sim.* 1422 *ib.* nr 1111, 1426 *AKPr* VIIIa 167; Jako do Symunouicz ne wneszono Mycolayowy maczerziszny,

yedno othczyszną 1427 *AKPr* VIIIa 170; Jacom ya prawim dzal⟨em⟩ rosdzelil bracza Thomka s Yandrzeyem taco, jsze ten gisty Thomek vczynil dosycz Jandrzeyewy za oczczisn[y]a j za stryewisna 1430 *Pozn* nr 1379; Ego... cum filiastro meo... habeo unam curiam meam patrimonialem hereditatem al. oczczisną, quam nunc teneo cum ipso 1443 *AGZ* XIV 81; Heduigis... cum... pueris suis... protexit se..., quia Volkow sunt ipsorum puerorum patris bona materna al. babisną y oczczisna *ib.* 117, *sim.* 1444 *ib.* 128; Czøscz pokarmv veszmye tøøsz, ktorøsz y gini, procz tego, czosz syø w gego myescze z oczcziszni (ex paterna... successione) gemv dostanye *BZ* Deut 18, 8; Ya to gymy dokonacz chczą..., yszem nye oddzeloną, nyszlyby kto mogl moyą oczczyszną (*OrtMac* 52: oyczyszna) odwyescz ktora przyszaga *OrtBr* VI 357; Dwe rodzon[y]e szyesztrze... przyszly przed nasz a mlodsza szye prawowala na szthar-sza oyczyszny (*OrtBr* VII 562: oczczyszny) y maczyerzyszny *OrtMac* 51, *sim. ib.* 77. 114; Mogaly dzyeczyą prawem przyczysznacz, aby szwe dzyedzyczthwo, szlowye szwa oczczyszna przedalo prze zaplaczenye oczczowych dlugow? *ib.* 90, *sim. OrtBrRp* 67, 4; Gdyby mąsz poyal zona w stadlo malszensskye a thą zoną myalą oczczyszna (*OrtMac* 23: oyczyszną) y gydaczye gyemyenye, a w tą gey oczczyszną (*OrtMac* 24: oyczyszną) albo dom przyszedl k nyey then masz *OrtVrtel* 117; Ten dom yest moya oczczyszna (*OrtMac* 24: oyczyszna) *ib.* 118; On n oyey oczczyszny (*OrtMac* 24: oyczyszny) y gydaczego gymyenya dobrze tako ode mnye prziyął *ib.*; Moga thy dzyeczy odzyerszecz swoyą oczczyszną (*OrtMac* 29: oyczyszna) prawem czyly nye? *ib.* 119; Ty to dzyeczy nye moga oczczyszny (*OrtMac* 29: oyczyszny) swey odzyerszecz s prawa *ib.*; Ysze czastokrocz dvchowny w oczczysznye myeschkayą (bona patrimonialia tenentes, *Sul* 23: ymyenyee oczczysznc trzymayącz), praw any vkonow krolestwa naszego podlug zemyan a slyachty naszey nye postapvyącz..., przeto vstawyamy, aby kaszdy dvchowny, oczczyzną (patrimonialia bona, *Sul* 23: ymyenye *oczcizннee)... trzymayącz, podlug saczvnkv gymyenya na kaszdą wyprawą s namy pogechal *Dzial* 10; Gdy nyektora bracza abo brath s syostrą oczczyzną (in bonis paternis, *Sul* 38: w gymyenyv oczczisnem) badą oddzeleny *ib.* 27; Aczlyby bracza abo brath syostra (*leg.* z siostrą) w oczczysnye (in bonis paternis, *Sul* 38: w gymyenyv oczczisnem) nye byly rozdzeleny..., tedy vstawyamy *ib.* 28; Slachczycz, czso tako vczyny, nye otrzyma oczczysny (bona hereditaria, *Sul* 49: gymyenya dzedzinnego) abo cząsczy gych szadney *ib.* 40, *sim. ib.* 45; Gdyby gynszego mąsza chczala poyącz, a dzeczy by byly pyrwszego masza, tedy oczczyzna (omnia bona paternalia, *Sul* 51: gymyenye oczczysznc) wszythka ma spascz na dzeczy y dzal maczerzyzny, czso na nye slvsza *ib.* 43; Eze Zemak nye wschy⟨ą⟩l *pyvczydzeschvth slothych *vekyerskych po hvmarley rancze po Pyetrze kaplanie w Recovye, hodcysznye gego 1461 *ZapWarsz* nr 1120; Yako ya nye zahoral we dw polu dwyema pluszyczamy gwalthem hoczczysny Dorothee hy Elyszbeycze, kthora kv nym slusza po cz⟨o⟩thcze 1463 *ib.* nr 1139; Pany Sboszkowa Brigisa vsdala szw (*leg.* swą) rzecz panu Janovy... naprzeczyvko brathu svemu... przed prawem na stratą i na szy⟨s⟩k o otszyszną, *maczyeryzną y brathevyszną 1465 *Ośw* nr 132; Gwalthv nye sznam, ale czom rabyl y oral, thom rabyl y oral na oczysznye szwoyey 1472 *ZapWarsz* nr 2965, *sim.* 1493 *ib.* nr 1747; Gymyenye Zalywye y *Dambrawka nye yesth nadanye s ks⟨ię⟩s⟩twa, ale gych prawa oczczyzna s wyeka wyeczna 1473 *Czrs* s. XL; Jakom ya nye rambył drzewa na splaw any ryb lowyl na gymyenyv Reny pana Dybowskyego..., yeno w oyczczyznye mey 1488 *ZapWarsz* nr 1636; P⟨o⟩ oczczowey smyerczy szukagyą synowiye dzyalu oczyzny XV *p. post. R* I s. XLVII.

2. *'kraj rodzinny, miejsce rodzinne, patria, terra patria'*: Mądrczi poganszczy... gymyenye y oczcziszni swe sche wschemi roszkoschami opusczivschi, stali po mądroszczi XV *med. R* XXII 234; Oczyszna patria XV *med. R* XXIV 362; W *oczszczisznе in patria 1461—7 *Serm* 314v; Ku poszivanv w oczszyszne ad fruendum in patria *ib.*; Iakye slyszelysmy vczynky v Kapharnavm, czyn y thv, w oyczysnye thvogyey (in patria tua Luc 4, 23) *EwZam* 307; Movyą vam, ysze ząądny prorok przyyathy yest w oyczysnye (*Rozm* 252. 345: w... oczysnye, 251: w... oczczysnye) svogyey (in patria sua Luc 4, 24) *ib.*; Kyedy myly Jesus popelnyl thy slowa..., tako poschedl odthąd y przyschedl do svey oczysny (in patriam suam Mat 13, 54), gdzye byl vchovan *Rozm* 345; ~ *przenośnie 'niebo, raj, caelum'*: Day my vpamyathanye grzechow mogych, abychczy przysla kv oyczyznye wyekuystey, ktoreyze mye raczy domyeszczyc *Naw* 94; Quia in hoc vocati estis, vt benediccionem hereditate possideatis wyeczna oczczyznę osszęglybyscze (I Pet 3, 9) XV *ex. SKJ* I 98; ~ *'kraj, jego mieszkańcy, terra, terrae cuiusdam incolae'*: Przinescze gospodnu,

oczcziszni (*Pul*: zyemye) goganow (*pro* poganow, patriae gentium), przinesche bogu sławø y czescz! *Fl* 95, 7.

(Ojczyzny) Oćczyzny *formy*: *n. sg. neutr.* oćczyzne *Sul* 51. 72; ~ *g. sg. neutr.* oćczyznego *Sul* 33; ~ *ac. sg. neutr.* oćczyzne *Sul* 23; ~ *l. sg. neutr.* (w) oćczyznem *Sul* 38.

Znaczenie: *'dotyczący ojca, należący do ojca, pochodzący od ojca, paternus, patrius'*: Wyelye zzakow (clerici) naszego krolyewstwa ymyenyee oczczyszne trzymayącz (bona patrimonialia tenentes, *Dział* 10: w oczczysznye myeschkayą), a z thego tho ymyenya pod czeenyem zzakowskym powynnee naam w krolewstwye naszeem slvzbi woyenne odeymacz obikli *Sul* 23, *sim. ib.*; Gysz... rzekną, yszbi on byl brath gych a sz domv y s pokolenya gych oczczysnego (de... stirpe... paterna, *Dział* 21: s pokolenya oczczow) y maczerzisnego wrodzony *Sul* 33; Nyekthora bracza myedzi sobą alybo szostri sz brathem bilibi w gymyenyv oczczisnem (in bonis paternis, *Dział* 27: oczczyzną) oth szebye rosląceny y rosdzeleny *Sul* 38, *sim. ib.*; Iasz nyewyasta mayącz dzeczy, acz gynszego mąsza weszmye..., skazvgemy, aby tylko na thysz dzeczy wszysthko gymyenye oczczyszne (omnia bona paternalia, *Dział* 43: oczczyzna)... sz drvgą cząsczą... ktoregole dobra maczerzysthego... przes wszego przeczywyenya spadlo *Sul* 51; Paknyąlybi synow nye myal, alye dzewky, tedy dzewkam s wsisthky dzedziny y gymyenye spadnye oczcysne (omnes hereditates et possessiones... paternae, *Dział* 66: gymyenye... oczczowskye) *Sul* 72.

Oje *'dłuższy drąg drewniany u wozu lub pługa (sochy), do którego przyprzęgano zwierzęta pociągowe, dyszel, grządziel, currus vel aratri temo, cui equi vel boves subiungebantur'*: Oge longale 1437 *Wisl* nr 228 s. 87; Oye temo *ca* 1455 *JA* XIV 493; Ogye temo XV *p. post. PF* III 287; Temo dyszlą albo oye, albo czyągadlo secundum aliquos *ca* 1500 *Erz* 57.

(Ojnica) Onica *'jakaś część wozu, może dyszel lub śnica, currus pars quaedam, fortasse temo vel temonis pars posterior bifurcata'*: Onicze longale *ca* 1420 *WokTryd* nr 64.

(Ojrzały) Ożrały *(o owocach) 'dojrzały, taki, który się w pełni rozwinął i ukształtował, maturus, coctus'*: Pincerna pharaonis vidit coram se vitem, in qua erant tres propagines, crescere paulatim uvamque maturascere osrale (Gen 40, 10) XV *med. GlWroc* 66 r.

Ojrzany *'przewidujący, ostrożny, providus, cautus'*: Oyrzany providus *ca* 1455 *JA* XIV 495.

(Ojrzeć się) Ożrzeć się 1. *'oglądnąć się, obejrzeć się, spojrzeć ku tyłowi, respicere'*: Tedi møzowye myesczczi, ktorzis to gonili Jozve, osrzafszy syø (respicientes) y vsrzeli dim w myescze *BZ* Jos 8, 20.

2. *'spojrzeć na kogoś, zwrócić na kogoś swoją uwagę, aspicere, animadvertere'*: Tedy zebravschy szyą przyaczyelye y szązszyedzy do Anny y kv Joachymovy, vyeszyelyly szyą sz nymy, yze bog wschechmogaczy raczyl szyą na nye ozrzecz (quia dominus eos respexisset) y dal ym nadobny plod *Rozm* 11.

Okadzić *'spalić w pobliżu lub wokół czegoś substancje wydzielające wonny dym, balsamo suffire'*: Si corpus istud dominicum iaceret in sepulcro per mille annos..., nec possit corrumpi, nec putrescere, nec a vermibus comedi, quia fuit diuinite (*pro* diuinitus) balsamatum, okadzono, quod testatur Dauid XV *med. R* XXIV 366.

Okasać się *'podciągnąć na sobie długie szaty, chroniąc je przed zamoczeniem, zbrudzeniem itp., zawinąć, podwinąć, vestem succingere'*: Kaplani, gis to nyesli skrzinyø zaslvbyenya bozø, stali na svchey zemi possrod Iordana okasawszy syø (accincti) *BZ* Jos 3, 17.

Okazać 1. *'wystawić na widok publiczny, pokazać, ujawnić, ostendere, monstrare'*: Ihus autem abscondit se, ne okasal są, et exiuit de templo (Jo 8, 59) XV *in. R* XXIV 72; Na onem ymienyv, kądi byl ranyon, przed panem i przed woythem... ma rani swoye okazacz (domino... publicet), abi bila prawda doswiathczona 1498 *MacPraw* VI 273.

2. *'udzielić, użyczyć, praebere, dare'*: Procop przepuszcil mi przewescz forą pywa proschowską y okazal mi gospodą, a w tem mi wsąl dwa achtela pywa 1441 *StPPP* II nr 2978.

Okazanie *'rozstrzygnięcie, declaratio vel decisio, decretum iudicis'*: Et in instanti wladika a iure recessit... Et pro eo consules memoriale posuerunt, quod a iure recesit. Et wladica accedens presenciam iudicii, antequam in librum notatum est ipsum memoriale, se ad... regem provocavit... Et consules postulaverunt decisionem al. okazanya secundum interposicionem memorialis 1469 *AGZ* XVII 10.

Okchły *'niemy, głuchoniemy, mutus, surdus et mutus'*: Gluchy surdus, okchli, nemy mutus XV *p. pr. R* XXII 335.

Okchnąć *'stać się niemym, obmutescere'*: In medio sermonis cecidit (*sc.* Zacharias) ante altare et obmutuit okchnøl XV *med. ZabUPozn* 128.

Okiennik *'rzemieślnik trudniący się wyrobem okien, opifex, qui fenestras conficit'*: Petrus, *okennyg, ius habet 1444 *LibIur* nr 5485.

Okieńce *formy*: *g. sg.* okieńca *BZ* Jos 2, 15; ~ *ac. sg.* okieńce *BZ* IV Reg 13, 17; ~ *i. sg.* okieńcem *BZ* I Reg 19, 12. I Par 15, 29; ~ *l. sg.* (na) okieńcu *BZ* Jos 2, 18. 21.

Znaczenie: *'otwór w ścianie budynku mieszkalnego, przez który światło dostaje się do wnętrza, czasem zaopatrzony w jakiś materiał przeźroczysty, okno, fenestra'*: Akonce (*pro* okence, fenestram) w nyem (*sc.* korabiu) vdzalasz *BZ* Gen 6, 16; Vipvscila ge (*sc.* szpiegów) po powrosky z okyencza (de fenestra) *BZ* Jos 2, 15; A ty gego [nye] uwyøzesz (*sc.* powrozek) na okyenczv (in fenestra), gimzesz to nasz vipvsczyla *ib.* 2, 18; Pvscziwszy ge, aby precz odesla, powyeszi powrozek czirwony w okyenczv (in fenestra) swem *ib.* 2, 21; Spuscyla gy (*sc.* Mikol Dawida) okencem (per fenestram), a tak vcyekl y vchowal syø *BZ* I Reg 19, 12; Otworz okence na wschod (fenestram orientalem) sluncza *BZ* IV Reg 13, 17; Nicol (*pro* Micol), dzewka Saulowa, patrzøc okencem (per fenestram), vzrzala krolya Dauida skaczøci *BZ* I Par 15, 29.

Okir *'wodorotlenek żelaza, z którego wyrabiano ochrę, ochra'*: Ockir ockrea 1472 *Rost* nr 1858.

Okiść *'śnieg przymarznięty do gałęzi drzew i zwisający w kształcie kiści, nix glaciesque a frondibus pendens'*: Gelu mroz, okys⟨c⟩y 1444 *R* XXIII 302; Okiscz bruma *ib.*; Horrida congestis cum staret bruma, okyscz, pruinis cunctaque durato stringeret arwa gelu XV *p. post. PF* III 287.

Oklek *'plaster w górnej części barci, w którym wylęgają się młode pszczoły, favus in apiario summo situm, in quo apes nascuntur'*: Vrnas vlg. pocowi mellis cum pena... adiudicauimus et racione excepcionis vlg. o przilazbene viginti apum vlg. oklecow 1411 *AKPr* VIIIa 112; Jakom ya Maczeyewy nye vcradl myodu po trzy latha za trzy koppy *samwdzesthv psczol nyelazew a cztyrych pod oklekyem 1456 *Tym-Sąd* 82, *sim. ib.*

Oklepacz *'szewc, sutor' (?)*: Oklepacz calcip⟨h⟩er XV *p. post. PF* V 11, *sim. ca* 1500 *Erz* 57.

Oklęk *'jakiś rzeźbiony ornament, ornamentum quoddam sculptum'*: Myedzy oklanky (*war. kal.*: klanky) inter plectas (sculpturae, *sc.* erant, inter iuncturas et inter coronulas et plectas leones et boves et Cherubim III Reg 7, 29) *MPKJ* V 43. ~ *Prawdopodobnie błąd zamiast* oblanky *'obłąki'*; *cf. mamotrekt kapitulny*: oblučkami.

Okład *cf.* **Układ**

Okładziny *pl. tantum 'rodzaj schorzenia skórnego, stwardnienie, narośl kostna, scirrhus, callus'*: Os excrescens, quod vocatur ocladzyni vel costky 1434 *PF* V 32; Contra ocladzyny XV *p. post. BednMed* 38; Od ocladzyn: Crema pellem in illo loco modicum ferro ignito et postea pone grispan et fac per tres dies, iterum pone grispan *ca* 1500 *JA* IV 90.

Okłamać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* okłamam *BZ* III Reg 22, 21; *3. sg.* okłama XV *p. pr. R* XVI 347, *BZ* III Reg 22, 20; ~ *imper. 2. sg.* okłamaj *BZ* III Reg 22, 22; *1. pl.* okłamajmy 1471 *MPKJ* V 74; *2. pl.* okłamajcie *MPKJ* V 130; ~ *inf.* okłamać *ca* 1455 *JA* XIV 492, 1466 *R* XXII 14; ~ *praet. 2. sg. f.* okłamałaś *BZ* Jud 11, 35; *3. sg. m.* okłamał 1471 *MPKJ* V 40. 111, *MPKJ* V 78; *f.* jest okłamała *BZ* Gen 31, 35; okłamała *MPKJRp* V 57r; *3. pl. m.* okłamali 1471 *MPKJ* V 133; ~ *part. praet. act.* okłamawszy *MPKJ* V 133; ~ *part. praes. pass.* sąc okłaman *BZ* Deut 30, 17; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* okłaman XV *p. post. R* XXV 258; ~ *praes. pass. 2. sg. f.* jeś okłamana *BZ* Jud 11, 35; ~ *praet. pass. 3. pl. m.* byli okłamani XV *med. SKJ* V 268.

Znaczenia **1.** *'wprowadzić w błąd, zwieść, oszukać, podejść kogoś, decipere, fallere, deludere'*: Oklama decipiat XV *p. pr. R* XVI 347; Nye byly oklamany delusi non erant XV *med. SKJ* V 268; Oklamacz circumvenire *ca* 1455 *JA* XIV 492; A tak gest gi (*sc.* Rachel Labana) oklamala (sic delusa sollicitudo quaerentis est) *BZ* Gen 31, 35; A iestly odwroczono bødze sercze twe,... a błødem søøcz oklaman (errore deceptus) klanyacz syø bødzesz bogom czvdzim *BZ* Deut 30, 17; Byada mnye, dzewko moia, oklamalasz myø (decepisti me) y ti sama gesz oklamana (decepta es) *BZ* Jud 11, 35; Rzekl pan: Kto oklama (decipiet) Achaba..., abi gechal y padl w Ramot Galaad? *BZ* III Reg 22, 20; Zatym wistøpyw duch y stal przed bogem rzekøcz: Ia gy oklamam (decipiam) *ib.* 22, 21; Rzekl pan: Oklamay (decipies) a przemosz *ib.* 22, 22; Reddit verba canis:... Nulla meum potuit fallere, oklamacz, preda pedem 1466 *R* XXII 14; Oklamaymy circumveniamus (circumveniamus ergo iustum, quoniam inutilis est nobis et contrarius est operibus nostris Sap 2, 12) 1471 *MPKJ* V 74; Oklamal circumvenit (*war. lub.*: circumdedit; circumdedit me in negatione Ephraim Os 11, 12) *ib.* 111; Oklamaly (*war. lub.*: oklamawszy) circumvenientes (hic circumveniens genus nostrum, afflixit patres nostros Act 7, 19) *ib.* 133; Oklamal (*war. kal.*: *oblamal) supplantauit (multos

quoque supplantavit suspicio illorum Ecclus 3, 26) *MPKJ* V 78; Circumveniatis, id est decipiatis oklamaycze (ne quis supergrediatur, neque circumveniat in negotio fratrem suum I Thes 4, 6) *ib.* 130; Occlaman illusus XV *p. post. R* XXV 258; ~ Oklamal circumegit (populum quoque eius adducens serravit et circumegit super eos ferrata carpenta II Reg 12, 31) 1471 *MPKJ* V 40.

2. *corruptum pro* odłamać: Oklamalą (*war. kal.*: odlamała) awlsit (summitatem frondium eius avulsit Ezech 17, 4) *MPKJRp* V 57 r.

Okłamanie *'podstęp, zasadzka, zdrada, dolus, insidiae'*: A gdisz vzrzi krolya na slopyenye (*pro* slopyenyu) w przichodze, a ksyøszøta y zastøpi przi nyem, y wszitek lyvd..., raduyøcz syø a trøbyøc..., rozdarszi rucho swe rzekla: Oklamanye, oklamanye (insidiae, insidiae)! *BZ* II Par 23, 13; Obductum skriczie, oklamanye (*war. lub.*: *skorcze, oklamano; omnem plagam et non plagam videbit cordis, et omnem nequitiam et non nequitiam mulieris, et omnem obductum et non obductum odientium Ecclus 25, 20) 1471 *MPKJ* V 82.

Okłamano *cf.* **Okłamanie**

Okłamawać *'wprowadzać w błąd, zwodzić, oszukiwać, podchodzić kogoś, decipere, fallere'*: Oklamavą (*war. kal.*: vroskoscha) oblectat (vir iniquus lactat amicum suum Prov 16, 29) *MPKJ* V 68.

Okłoć *'diecezja, dioecesis'*: Przed wamy,... kxadzem Jacubem,... rzecznik y imenem rzecznikowym mødrego møsza Jacobi Johannis et cetera vaszey Plocensis ocloczy... dicit 1474 *Zab* 540, *sim. ib.*; Jacobus... medzy wszymi luczmi oboyga rodu Plocensis ocloczy y owseyky in civitate Plocensi... za poczestnego... yest... myan *ib.*

Okno *formy*: *g. sg.* okna 1461 *AGZ* XIII 360, XV *p. post. PF* III 288, *ca* 1500 *Erz* 57; ~ *ac. sg.* okno 1452 *MonIur* II 144, *BZ* Gen 8, 6. IV Reg 1, 2, 1457 *AGZ* XII 251, 1486 *AGZ* XIX 283, *Rozm* 836; ~ *i. sg.* oknem *OrtBrRp* 43, 1, *OrtMac* 49; ~ *n. pl.* okna *BZ* Gen 7, 11. 8, 2, 1471 *MPKJ* V 8; ~ *g. pl.* okien *Fl* 41, 9, 1429 *Czrs* s. LXXXI; ~ *ac. pl.* okna 1432 *Pozn* nr 1383. 1384. 1386, 1471 *MPKJ* V 45, *ca* 1500 *JA* IV 93; ~ *l. pl.* (na) okniech 1432 *Pozn* nr 1382. 1385.

Znaczenia: **1.** *'otwór w ścianie budynku mieszkalnego, przez który dostaje się do wnętrza światło, zwykle zaopatrzony w jakiś materiał przeźroczysty i odpowiednio zabezpieczony, fenestra'*: Jaco mnye Jan nye dal oken wyrabycz, any drzvi czynycz, alyszbi ischba bila gothowa 1429 *Czrs* s. LXXXI; Borek wkazal mną... na swem chleboieczczu rana, rzekacz aby mu ya Thoma... dal gwaltownye, y na drzwach szeczenye y na oknyech 1432 *Pozn* nr 1382, *sim. ib.* nr 1385; Thoma... przibyegl gwaltem mocza na pana Borcoff dom... y drzwi schekl y okna *ib.* nr 1383, *sim. ib.* nr 1384. 1386; A gdisz bilo pod trzydzeszczy dny, otworzil Noe ok[o]no (fenestram), ges to bil w korabyu vczynyl *BZ* Gen 8, 6; Y vpadl Otozias przes okno palaczowe (per cancellos coenaculi, 1471 *MPKJ* V 45: per cancellos przes kamyen albo przesch okna, id est fenestras) *BZ* IV Reg 1, 2; Nyszlyby thakye male rzeczy albo drobne byly, ysz gye mozono oknem wrzuczycz *OrtMac* 49, *sim. OrtBrRp* 43, 1; Per patulas ri⟨ma⟩s, pryesz othforenye szkaly albo presz othforenye okna, sol lucens intrat in edes XV *p. post. PF* III 288; Slvp v okną subscella *ca* 1500 *Erz* 57; Przesz ocna per fenestras *ca* 1500 *JA* IV 93; Y mvszyl vstampycz myly Iesus v yedno okno, ktore bylo barzo schyrokye y vyelykye, yako to gy mogl vschytek lyvd obezrzecz *Rozm* 836.

2. *'wierzchni otwór studni, przez który wyciągano solankę na powierzchnię ziemi, specjalnie obudowany i zabezpieczony, putei, quo aqua salsa in terram exhauriebatur, foramen summum, apte circumstructum ac munitum'*: Nathko... in zuppis nostris... fenestram al. okno, qua sal extrahitur supra..., debet reparare 1452 *MonIur* II 144; Budko non debet retinere homines transeuntes per viam ad silwas et ad okno salis 1457 *AGZ* XII 251; Invadiavit villam suam... cum zuppa seu fenestra salis et cum utilitatibus, que procedunt de dicto fonte salis al. sz okna 1461 *AGZ* XIII 360; Paulus... Iwaskony... okno salis... modo obligatorio obligat, prout solus tenuit 1486 *AGZ* XIX 283.

3. *(w Biblii) 'zasuwy, śluzy, które jakoby powstrzymują wody niebieskie przed nagłym opadnięciem na ziemię, caeli cataractae'*: Głøbocosczy głøbocosczy wziwa w glosse oken (cataractarum, *Pul*: zrzodl) twogich *Fl* 41, 9; Lata szostego wyeku Noe, myeszøcza drugego..., syodminaszczye dzen tego myeszøcza vkazali syø wszitky studnye głøbokye a okna nyebyeska (cataractae caeli, 1471 *MPKJ* V 8: okna, szrzodla) szø otworzyli *BZ* Gen 7, 11, *sim. ib.* 8, 2.

Oko *formy*: *n. sg.* oko *Fl* i *Pul* 6, 7. 30, 11 53, 7. 91, 11, 1437 *Rost* nr 2710, *etc.*; ~ *g. sg.* oka *Fl* i *Pul* 16, 9. 100, 7, *BZ* I Esdr 9, 8, 1456 *ZabUPozn* 106, *etc.*; ~ *ac. sg.* oko *Fl* i *Pul* 93, 9, XV *med. R* XXII 241. 244, *etc.*; ~ *i. sg.*

okiem XV *med. R* XXII 241. 244, 1471 *MPKJ* V 73. 95, *Naw* 149, XV *ex. Kalużn* 290; ~ *l. sg.* (w) oce *De morte* w. 226. 251, *Rozm* 282; ~ *n. du.* oczy *Kśw* dv 5. 13, *Fl* i *Pul* 9, 30. 10, 5. 16, 3. 24, 16, *etc. etc.*; ~ *g. du.* oczu *Fl* 17, 27. 100, 10, *Fl* i *Pul* 30, 28. 37, 10, *etc.*; ~ *d. du.* oczyma *Fl* i *Pul* 131, 4, *ca* 1418 *Wisł* nr 2151, 1424 *Msza* III s. 67, *etc.*; ~ *ac. du.* oczy *Fl* i *Pul* 12, 4. 17, 30. 18, 9, *etc. etc.*; ~ *i. du.* oczyma *Fl* i *Pul* 5, 5. 13, 7. 25, 3. 34, 22, *etc. etc.*; ~ *l. du.* (w) oczu *Fl* i *Pul* 117, 22, *Sul* 47, *BZ* Lev 21, 20. Num 33, 55. Judith 10, 14, XV *p. post. R* XXV 266, *Rozm* 21. 149; ~ *n. pl.* oka 1437 *Rost* nr 2591, 1464 *ib.* nr 4794, 1475 *ib.* nr 3267, XV *p. post. PF* V 11; ~ *g. pl.* ok 1416 *Czrs* 76; ~ *d. pl.* oczom 1444 *R* XXIII 306.

Znaczenia: **1.** '*narząd wzroku człowieka i zwierząt, oculus*': Videle ocy moy zbauene tuoie *Kśw* dv 13, *sim. ib.* 5, *BZ* Deut 29, 3. Jos 24, 7. IV Reg 22, 20, *MW* 144a, *Rozm* 78; Zamøcylo se iest od roserdza oko (oculus) moie *Fl* 6, 7, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 30, 11. 53, 7. 91, 11, *MW* 3b; Oczi (oculi) iego na vbogego zrzita *Fl* 9, 30, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 10, 5. 16, 3. 24, 16; Oswecy oczi (oculos) moie, bich nigda ne vsnøl we smercy *Fl* 12, 4, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 17, 30. 18, 9. 31, 10; Od przeciwaiøcich se prawiczi twoiey strzeszy me iaco zrzenicze oka (pupillam oculi) *Fl* 16, 9, *sim. Pul*; Odplacy mne gospodzin podług prawdy moiey y podług czistoti røku moiu w obesrzenu oczu (in conspectu oculorum, *Pul*: przed oczyma) iego *Fl* 17, 27, *sim. ib.* 100, 10; Odrzuczon iesm od oblicza oczu (a facie oculorum) twoiu *Fl* 30, 28, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 37, 10; Ne weselcze se nade mnø, gisz to se przeciwaiø mene,... gisz nenawidzeli me za dar y migali oczima (annuunt oculis) *Fl* 34, 22, *sim. Pul*; Zaprawdø, wszaco oczima twima (oculis tuis) vznamonasz y odplatø grzesznich vzrzisz *Fl* 90, 8, *sim. Pul*; Iensze szczepil vcho, ne vsliszy, albo ien vlepyl oko (qui finxit oculum), ne znamona? *Fl* 93, 9, *sim. Pul*; Pisznego oka (superbo oculo) a nesytego sercza ss tim iesm ne yadl *Fl* 100, 7, *sim. Pul*; Ot gospodna stalo se to y gest dzywno w oczv (in oculis) naszv *Fl* 117, 22, *sim. Pul*; Acz dam sen oczyma mogyma (oculis meis) a powekam mogym drzemane? *Fl* 131, 4, *sim. Pul*, *sim.* 1424 *Msza* III s. 67; Thego dla, rzecznicze nasza, ony thwogy myloszerny oczi (misericordes oculos) k nam obroczy *SalveReg* 1a—12. 14—17, *sim.* XV *ex. PF* V 105; Prossza svego stvorzyczyela..., aby raczyl veyrzecz oczyma svego mylosyerdzya na mya *Spow* 3, *sim. Naw* 116; Vzrzenya prostego a vaschnego (*sc.* był Jesus), oczv zoltv a czystv (oculis glaucis, variis et claris existentibus) *ca* 1418 *Wisł* nr 2151; Rance y ramyona yego oczyma nany glandayancima wschey pełni luboszcy (manus et bracchia visu delectabilia) *ib.*; Otworzø szø oczy wasze (aperientur oculi vestri) *BZ* Gen 3, 5, *sim. ib* 3, 7; Kresszesta oczy (pulchriores sunt oculi) nysz wyno *ib.* 49, 12; Bødzecz przeto yako znamyø w røcze twey a yako nawøøz nyekaky myedzy *twimø oczyma (inter oculos tuos) *BZ* Ex 13, 16, *sim. Rozm* 180; Paklybi nye lyubyla sze oczyma (oculis) pana swego, gemusz bi dana bila, puszczy yø *BZ* Ex 21, 8, *sim. ib.* Judith 10, 4; A gdiszby yø szmyercz poszczygla, wroczy duszøø za duszøø, oko za oko (oculum pro oculo), zøøb za zøøb *BZ* Ex 21, 24, *sim. ib.* Deut 19, 21, XV *p. post. Kalużn* 283, *Rozm* 269; Czlowyek... byelmo mayøczi na oczv (albuginem habens in oculo)... nye przistøpy offyerowacz panv *BZ* Lev 21, 20; Iestli nye bødzecze chezecz (*pro* chczecz) bidliczelow zemye *zagladicz,... bødø wam iako gosdze w oczv (clavi in oculis) *BZ* Num 33, 55; Ani oczi (oculi) vidzali *BZ* Deut 21, 7, *sim. ib.* 28, 34; A ty patrzasz swima oczima (videntibus oculis) na to *ib.* 28, 32, *sim. ib.* 28, 67. 34, 4; Bocz da pan tv syercze strasywe y nyestaczczone oczi (deficientes oculos) *ib.* 28, 65; Nye dal wan (*pro* wam) syercza rozvmnego y oczv vidzøczich (oculos videntes) *ib.* 29, 4; A w tem vsnyenyv gnoy iastkolyci gorøci gemv w oczy (super oculos) vpadnye *BZ* Tob 2, 11; Swyatlo naszich oczv (oculorum) *ib.* 10, 4; Bila groza w gich oczu (in oculis), bo syø dziuyly gey krasye barzo *BZ* Judith 10, 14; Annuerunt kyvaly rąkama, mygaly oczyma (annuerunt sociis, qui erant in alia navi, ut venirent Luc 5, 7) 1462 *R* XXV 270, *sim.* XV *in. ib.* 271; Hanc, *gl.* sc. lucem, oculi tremuli, mdle oczy, uix didicere pati 1466 *R* XXII 26; Nye wybyeray, iunochu, oczima (*R* XXV 145: ywnochy z czwdnyma oczyma), ale szluchay czychima vszyma 1466 *R* XXV 136, *sim.* XV *p. post. ib.* 198; Glowa my sza w kolo toczy, sz nyey chcza vypaszc oczy *De morte* w. 371; Gyednym okyem in vno oculorum (vulnerasti cor meum in uno oculorum tuorum Cant 4, 9) 1471 *MPKJ* V 73; Mylosczywym okyem raczy wzgladnacz na mya *Naw* 149, *sim.* XV *ex. Kalużn* 290; Wylicy lzy z oczv mogych *Naw* 160; S pyczya wyelkyego nogi drzą, gyanzyk zwyązan, oczy possly XV *p. post. R* I s. XLV; W thvoyv oczw XV *p. post. R* XXV 266; Ad lippos oculos al. na lipkye

oczy XV *p. post. R* LIII 63; Nygdy tego v nyey nye vzryano, aby y tam y szam oczyma vyerczyala (visus eius... erat... non vagus) *Rozm* 21; Byalosez v oczv byla yako mleko byale (coloris quoque lactei fuit... oculorum lumen) *ib.*; Brvy yey byly dobrze podnyeszyony nad oczyma (super oculos) *ib.*; O oczv (de oculis) Yesucristvszovych *ib.* 149; Czo vydzysch prosek v oczc brata tvego a byerma, ktore w thvem ocze yest (et trabem in oculo tuo Mat 7, 3), nye vydzys? *ib.* 282, *sim. ib.*; Svoye oczy zatworzyly, aby nygdy nye vydzyely svoyma oczyma (oculos... clauserunt, nequando videant oculis Mat 13, 15) *ib.* 337; Nyektorzy yego oczyma nasvyąthschyma z vyelykym volanym fygy podavaly *ib.* 653, *sim. ib.* 697; Bo kyedy yvze tako ssyedzyal zavyezanema (*leg.* z zawięzanema) oczyma, tako y (*leg.* ji 'go') napyrvey vderzyl yeden myedzy oczy pyąsczyv *ib.* 731; ~ oka mgnienie, mgnienie oka '*w czasie potrzebnym do mrugnięcia okiem, nictationis tempore, puncto temporis*': Statim et in ictu oculi, w oku mgnyenya (*pro* w oka mgnyenyu), concepit XV *med. SKJ* V 257; A nynye iako na male a za oka mgnyenyee (quasi parum et ad momentum) vczinyona gest modlitwa nasza przed panem bogem *BZ* I Esdr 9, 8; Eciam ad vnum momentum, na gedno oka mgnyenye, videtur eis 1456 *ZabUPozn* 106; Ve mgnyenyą (*leg.* mgnieniu) oka in puncto (ducunt in bonis dies suos et in puncto ad inferna descendunt Job 21, 13) 1471 *MPKJ* V 61; W mgnyenyą (*leg.* mgnieniu) oka in momento (omnes quidem resurgemus... In momento, in ictu oculi, in novissima tuba; canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti I Cor 15, 52) *ib.* 127; ~ w oce mgnieniu '*bardzo szybko, natychmiast, minimo momento, puncto temporis, brevissimo tempore*': *Myszstrzosztht̄hwa-cz nycz nye pomogv, v ocze mgnyenyv veszdrzysz nogv *De morte* w. 226; Owa, ya thv czebye szmygya, v ocze mgnyenyv szethna szygya *ib.* w. 251; ~ jakoby okiem mgnął '*w jednej chwili, natychmiast, minimo tempore*': Yakoby okyem mgnął in momento (in momento indignationis abscondi faciem meam parumper a te Is 54, 8) 1471 *MPKJ* V 95; ~ (być), ić, odić, wyić od, z (*czyichś*) oczu '*odejść, usunąć się, oddalić się od kogoś, zniknąć, abire ex conspectu alicuius*': Quod procul est oculis, procul est a lumine mentis, id est ktho sz oczu, th[y]en s myssly XV *med. AKPr* I 242; Wyszedl gest Moyszesz z oczyu ffaraonowich (egressusque Moyses de conspectu Pharaonis) y modlyl sze panu bogu *BZ* Ex 10, 18; Aby brat twoy, wyelmi søøcz zbyt, od twv oczv (ante oculos) nye mogl odycz *BZ* Deut 25, 3; Vyączczye mądrze, bycz vam nye vczyekl, yakocz vczynyl, kyedysczye y (*leg.* ji 'go') kamyenovacz chczyely, yze schedl z vaschych oczv, yzesczye nye baczyly *Rozm* 514; ~ być jęt od swu oczu '*zostać zniewolonym przez swoje oczy, być olśnionym, alicuius pulchritudine capi, deleniri*': A gdisz weszla przed obłycze gego, natichmyast bil iøt od swu oczu (captus est in suis oculis) Olofernes *BZ* Judith 10, 17; ~ kromie oczu '*poza oczy, pod nieobecność, nie przy kimś, clam aliquo, aliquo absente*': Ktocz ge (*sc.* niewiasty) chcze szobe zachowacz, bødø gy wszytky milowacz y krome oczu dzøcowacz *Slota* w. 82; ~ na oczy, w oczy '*otwarcie, w obecności czyjejś, in conspectu alicuius, palam*': Bądącz wam ludzye, tho gest swyeczsschczi, zle mowicz a layacz w oczi XV *med. R* XXII 246; Exprobrare nalayacz, zeszromoczycz, vymovycz, vyrzvczycz na oczy *ca* 1500 *Erz* 48; ~ przed oczy *czyjeś* '*do kogoś, ante oculos, in conspectum alicuius*': Przyblyzy sø prosba moya przed oczy twoye (appropinquet... in conspectu tuo) *Fl* 118, 169, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 118, 170; ~ oczyma '*stroną ciała, po której są oczy, przodem, a fronte*': Y odvyazaly gy (*leg.* ji 'go', *sc.* Jesusa) od slupa, a obroczyvschy gy grzebyetem ku slupv y vzyały yemv rącze opak albo za szye, y czyagnąły tako sylnye, aze oblapyl slup vschythek, yako pyrvey oczyma byl przyvyązan *Rozm* 820; ~ okiem w oko '*bezpośrednio, twarzą w twarz, proxime, praesens praesentem*': Przeto, kto chcze boga wydzecz tuta rozumem czistim, a potem okyem w oko patrzacz, bi czistego bil syercza XV *med. R* XXII 241, *sim ib.* 244; ~ przed oczyma (*czyimiś*) '*przed kimś, przy kimś, w obecności czyjejś, coram aliquo, aliquo praesente*': Ani przebiwacz bødze przi tobe zglobliwi, any przebywacz bødø neprawy przed oczima (ante oculos) twima *Fl* 5, 5, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 13, 7. 25, 3; Przed oblyczym albo oczyma ange⟨l⟩skyma (in conspectu angelorum) bødø gøscz tobe *Fl* 137, 2, *sim. Pul, MW* 136b; Czo Mikolay Stanyslawa ranil, tho gy ranil, isz yego przigaczela przed yego oczima ranil 1410 *JA* VI 211; Przed oczima in facie 1440 *R* XXV 242; Multa quidem et alia signa fecit Ihesus in conspectu, przed oczyma, discipulorum suorum (Jo 20, 30) XV *med. GlWroc* 28r; A gdisz przestal mowycz ta slowa, przistøpyl geden Szyd przed oczyma wszech (in omnium oculis) y iøl syø obyetowacz modlam na oltarzu w myescye Modin *BZ* I Mach 2, 23, *sim. ib.*

Is 49, 5; Przed oczyma in conspectu (et difficile aestimamus, quae in terra sunt, et quae in prospectu sunt, invenimus cum labore Sap 9, 16) 1471 *MPKJ* V 76, *sim. ib.* 10; ~ ~ *przenośnie*: '*zdolności poznawcze, rozum, umysł, ratio, mens*': Tu lux vera oculis mentalibus wnatrznym oczom 1444 *R* XXIII 306; Darmo podnossy swe oko na wydzenye boga, gen gescze sam syebye poznacz a wydzecz nye umyege XV *med. R* XXII 244; Miloscz oczisczayancza oczi duchowne amor oculorum spiritualium purgaturus 1461—7 *Serm* 400v; Podnyoszlem oczy szercza mego (levavi oculos meos Psal 120, 1) ku bogu *MW* 89a; Nye byerz darow, bo oszlepyaya oczy mandrych (nec accipies munera, quae etiam excaecant prudentes Ex 23, 8) XV *p. post. Kałużn* 286; Wielika myloscz oczy zaszlyepia XV *ex. PF* V 372; Krvye Iesucristovey oczyma tvey mysly nye chczesch obezrzecz *Rozm* 824; ~ przed oczyma *czyimiś* '*w czyimś mniemaniu, uczuciu, u kogoś, alicuius sententia, iudicio*': Bo tisøcz lat przed oczima (ante oculos) twogima iaco dzen wczorayszi, iensze pominøl *Fl* 89, 4, *sim. Pul*; Ne pocladal iesm przed oczima (ante oculos) mogima rzeczi neprawdziwey *Fl* 100, 4, *sim. Pul*; W pamøcz wroczy se lychota... oczcz⟨o⟩w yego przed oczyma (in conspectu) gospodnowyma *Fl* 108, 13, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 115, 5. 8. 118, 168. 140, 2; Panye boze, nalaslesm myloszcz przed twyma oczyma (in oculis tuis), nye myay (*leg.* mijaj) slugi swego *BZ* Gen 18, 3, *sim. ib.* 33, 10. Ex 33, 13. Ruth 2, 10. 13. I Reg 16, 22. 20, 3. IV Reg 10, 30. Judith 7, 14. 16; ~ boga mieć przed oczyma '*pamiętać o bogu, tj. postępować zgodnie z jego nakazami, sprawiedliwie, dei praecepta observare*': *Sprawyedlywye skazanye kasdemv mayą vczynycz (*sc.* sędziowie),... w w⟨y⟩rzeknyenyv skazanya samego boga mayącz przet oczyma (solum deum habentes prae oculis) *Sul* 54, *sim. Dzial* 2; Nye iest bog przed oczyma (in conspectu, *Fl*: przed obliczim) iego *Pul* 9, 26; ~ sromotę w oczu mieć '*wstydzić się, odczuwać wyrzuty sumienia, pudore commoveri, culpae conscientia permoveri*': Nyektorzy, w wyczęganyv pyenyądzy koncza nye kladącz, lakomye sz vczązenym szkod wyczągayą pyenyądze, sromothy w oczv nye mayącz *Sul* 47.

2. '*pojedynczy otwór (dziurka) w sieci, macula, retis foramen*': Sex rethe de suberibus bonis valencia dorcas venare, que ad longitudinem XXX passuum vlg. szø⟨ż⟩yene ne nayedrzonech debent habere, et XIIII oculos vlg. na *dztyrnacze ok 1416 *Czrs* 76.

3. *bot.*: **a.** ptasza, ptasze oka '*przetacznik, Veronica chamaedrys L.*': Ptasze oka camedreos 1437 *Rost* nr 2591; ~ '*świetlik, Euphrasia officinalis L.*': Ptasse oka eufrasia 1464 *Rost* nr 4794; Pthasza oka efrosia 1475 *ib.* nr 3267; ~ **b.** wołowe oka, (wołowe) oko '*rumian żółty, Anthemis tinctoria L.*': Wolove oko butamon 1460 *Rost* nr 3411, *sim. ca* 1465 *ib.* nr 3812. 4193, *ca* 1500 *ib.* nr 5367; ~ Volowe oka agatica XV *p. post. PF* V 11; ~ '*miodunka plamista, Pulmonaria officinalis L.*': Yasyk wolowi albo oko buglossa 1484 *Rost* nr 5894; ~ **c.** wronie oko '*czworolist pospolity, Paris quadrifolia L.*': Wronye oko oculus corvi, cornices 1437 *Rost* nr 2710; Wronye oko crux Christi 1460 *ib.* nr 3494, *sim. ca* 1465 *ib.* nr 4298, 1472 *ib.* nr 909; Wronye oko palma Christi *ca* 1500 *ib.* nr 7248.

Okole 1. '*to co znajduje się dookoła, otoczenie, sąsiedztwo, circuitus, loca circumiacentia*': Wpuszcza angol boszi w okolu (in circuitu) boiøcich se iego *Fl* 33, 7, *sim. Pul*; Vczwyrdzy to pole..., w gemze to bila yaskyny dwogista blisz syebye..., tak pole yako yaskynye se wszym drzewym tego *okolo (*Stary Testament Cardy*: se wssim drziewim toho okole; et omnes arbores eius in cunctis terminis eius per circuitum) *BZ* Gen 23, 17; Wydzely søø wiszedszy przylyeczyale czyeczyerze, ani ('a ony') przykryli stani gich. A za yutra manna przyszla yako rossa w *okoly gich (per circuitum castrorum) *BZ* Ex 16, 13; ~ okolem '*dookoła, ze wszystkich stron, circum, undique*': Quadrifariam na czvyoro okollyem (*var. lub.*: na[d] czwyoro okolkem; erit ex omni parte sanctificatum quingentos per quingentos, quadrifariam per circuitum Ezech 45, 2) 1471 *MPKJ* V 107.

2. '*zabudowania gospodarskie, obejście, stajnia, obora, domus rustica, stabulum*': Quia Johannes... alligauit al. przytknął boues dictos circa pałum al. na kole, in stabulo al. w okolu, in boscare w okolu 1441 *StPPP* II nr 3012.

3. '*zakole wijącej się rzeki, fluminis deverticulum, cornu*': Pro meliori sustentacione sua et suorum tribuimus sibi unum pratum prope iam dictum molendinum, nuncupatum w okolu (1371) *KodWP* III 366.

Okolica '*to co znajduje się dookoła, otoczenie, sąsiedztwo, loca circumiacentia, circuitus, vicinia*': Polosził ies nas w przecorø søsadom naszim, klam y nasmewane tim, czso sø w ocoliczy naszey (qui sunt in circuitu nostro) *Fl* 43, 15, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 78, 4; Bo yesm slyszal poganyenye wyelya przebywayøczich w oko-

lyczy (in circuitu, *Fl*: w okrødze) *Pul* 30, 16, *sim. ib.* 96, 3; Wyeliky y grozny nade wszemy, gysz w okolyczy (in circuitu, *Fl*: w coliczi) yego sø *Pul* 88, 8; ~ Okolicza districtus *ca* 1455 *JA* XIV 489.

Okolicznie '*dookoła, wokoło, circum, in circuitu*': Okoliczne circumferencialiter XV *p. pr. PF* V 35; Tremendo gemunt, circiter, okolicznye, in giro fugiunt 1466 *R* XXII 27.

Okoliczny '*znajdujący się w pobliżu, w okolicy, sąsiedni, circumiacens, circumsitus, vicinus*': Requiem per circuitum ab inimicis od ocolicznych nyeprzyaczelow XV *med. R* XXV 155; Mayaly gosczye albo okolyczny *sządownye (*OrtBrRp* 50, 1: okolyczny sząszyedzy albo gosczye)... naszym myesczanom albo gosczyom gynnym nathychmyasth odpowyadacz? *OrtMac* 61; Gosczye albo okolyczny ludzye..., czo v wasz prawa ządaya *ib.* 62, *sim. OrtKal* 184.

Okolić '*otoczyć ze wszystkich stron, opasać wkoło, circumdare, cingere*': Okolyla cingebat (resticula triginta cubitorum cingebat illud, *sc.* mare fusile, per circuitum III Reg 7, 23) 1471 *MPKJ* V 43; Circumvallauit ogrodzila aut valem okolyla (circumdederunt me aquae usque ad animam, abyssus vallavit me, pelagus operuit caput meum Jon 2, 6) *ib.* 113.

Okolni *cf.* **Okolny**

Okolny, Okolni '*znajdujący się niedaleko, bliski, sąsiedni, finitimus, propinquus, vicinus*': Craymy (*pro* crayny, *war. lub.*: okrayny) okolnye przeycz errans migrare fecit (viros potentes gyrans migrare fecit Ecclus 29, 25) 1471 *MPKJ* V 82; Okolney granycze finitime metis (*war. lub.*: okolne in metis; sicut Sodoma et Gomorrha et finitimae civitates Juda 7) *ib.* 137; ~ Extra vero civitatem Goniądz oppidani al. okolni tenebuntur dare decimam manipularem totius grani eidem plebano (1493) 1618 *KodWil* I 460.

Okołek '*koło, krąg, obwód, circulus*': do okołka '*dookoła, wkoło, do zamknięcia obwodu, circum, in circuitum*': Vdzalal myasto wokol, od Mello az do okolka (usque ad gyrum). Potem Ioab ostatek myasta wzdzalal *BZ* I Par 11, 8; ~ okołkiem '*dookoła, ze wszystkich stron, circum, undique*': Quadrifariam na[d] czwyoro okolkem (*war. kal.*: na czvyoro okollyem, erit ex omni parte sanctificatum quingentos per quingentos, quadrifariam per circuitum Ezech 45, 2) *MPKJ* V 107.

Około I. *przysłówek* **1.** '*dookoła, wokoło, ze wszystkich stron, circum, circa, undique*': Polosz, gospodne, stroszø vstom mogym a drzwy okolo stoyøcze (ostium circumstantiae) wargam mogym *Fl* 140, 3, *sim. Pul*; Wspamyątay albo pomni, pane, slug, sluszebnicz tesz twych y tesz tych ocolo stoyączych (omnium circumstantium, *Msza* XIII: okolo sthoyączym, XII: tuta stoyøczych) 1424 *Msza* III s. 52, *sim.* VI; Udzyelal na nya czoronø (*leg.* koronę) zlotøø okolo (per gyrum) *BZ* Ex 37, 2; Kolkowye (*pro* kolky) stanowy y przystrzeszkowy wszyødi okolo vdzalal (per gyrum fecit) moszyødzowe *ib.* 38, 20; *Rosstopywszi syø *zemyø pod nogami gych... pozarla ge... Tedi wszitek Israel, genze stal okolo (qui stabat per gyrum), pobyegli od *wolanyø zatraczonich *BZ* Num 16, 34; A poydze okolo podle myedze (ibitque per gyrum terminus) z Esemona asz do potoka egypskyego *ib.* 34, 5; Okolo schią wznoschi circumfertur (qui enim haesitat, similis est fluctui maris, qui a vento movetur et circumfertur Jac 1, 6) 1471 *MPKJ* V 136; Tegodlya nye vychodczye ku mystrzovy..., bo myecz nyeprzyaczyelsky y strach yest okolo (in circuitu Jer 6, 25) *Rozm* 736.

2. '*okrągło, po linii kolistej, in orbem, in gyrum*': Ista stella differebat ab aliis in motu, quia alie stelle mouentur circulariter, obraczaya sze okolo, cum celo ab oriente in occasum, sed hec stella ibat et movebatur motu retro ante hos reges XV *med. SKJ* V 267; Kthorzy schą ostrzigly okolo (*mamotrekt kapitulny*: gess to su ostřiżeni okruhle) qui attonsi sunt in coma (Jer 25, 23) 1471 *MPKJ* V 99.

II. *przyimek*: *z gen. rzeczownika lub zaimka wyraża*: **1.** *stosunki przestrzenne* '*dookoła, wokół, ze wszystkich stron, w pobliżu czegoś, przy czymś, circum, circa, undique, iuxta, ad aliquid*': Glod cirzpecz bødø iaco psi y chodzicz bødø ocolo masta (circuibunt civitatem) *Fl* 58, 7, *sim. Pul*; Oblok y czemnoscz okolo (*Pul*: obokolo) iego (in circuitu eius) *Fl* 96, 2; Synoue twogy yako mlod⟨c⟩zowe olyw okolo (*MW* 81b: w okrąg) stola twego (in circuitu mensae tuae) *Fl* 127, 4, *sim. Pul*; Qui... in Pobyednik circumdedit montem al. ocolo grodziszka 1433 *ArchTerCrac* X 113, 5; Super altare per circuitum ocolo oltarza (reliquum fudit super altare per circuitum Lev 8, 24) XV *med. R* XXV 154; Ymyø pyrzwey rzece Phizon, to gest gez to szø toczy okolo wszytkyey szemye Eyulat (qui circuit omnem terram Hevilath) *BZ* Gen 2, 11; Przydze do zemye na wschot sluncza y *urzal studnyczø na polu a trzysta owyecz stoyøcz okolo gey (accubantes iuxta eum) *ib.* 29, 2; Slvga y slvzebniczka bødze wam s rodv, ges to okolo was (in circuitu vestro) sø *BZ* Lev 25, 44; Bødzesz

myecz vichod przed stani..., a gdisz syødzesz, okopasz okolo czyebye (fodies per circuitum) a łayna pyersczø przikrigesz *BZ* Deut 23, 13; Ziawyl syø przeto nad Gepte duch boszi y toczil syø okolo Galaad (circuiens Galaad) y Manase w Masfat *BZ* Jud 11, 29; Staly... ot prawey stroni koscyola asz do lewey stroni oltarza a syence okolo krolya (aedis circum regem) *BZ* IV Reg 11, 11; Kaschą schą okolo mnye succinxerunt me (quasi capitio tunicae succinxerunt me Job 30, 18) 1471 *MPKJ* V 62; Ogyen przed nym szye zassze a okolo (in circuitu, *Fl*: w ocrødze) yego burza szylna *Pul* 49, 4, *sim. ib.* 78, 3; Ten ysty kaplan chczyal yą obakacz a vzryal svyątloscz vyelyką okolo yey, poschedl nye *rząkacz zadnego slova *Rozm* 20; Przystąpyla (*sc.* Maryja) kv oltarzovy bozemv y vzyala vodą pyczya bozego, vkvsywschy y schla szyedmkrocz okolo oltarza *ib.* 60; Poslal krol Herod, yze ktorekoly dzyeczya nalyasl okolo Betleem (circa Bethlehem), aby wschytky pobyty *ib.* 80; Kedy xyądz Afrodoszy schedl okolo kosczyola (templum circuivit), aby vzryal boga opczego, tako nalyasl dzyevycza Marya szyedzącz *ib.* 94; Zrzyenycza ta byla czarna a okolo yey bylo yako zaphyrovo kolo (saphyrinus circulus quo cingebatur illa) *ib.* 149, *sim. ib.* 21; Usrzą myly Iesus tluscze vyelykye okolo szyebye (circum se Mat 8, 18), kazal ym ydz podlye morza *ib.* 289, *sim. ib.* 439. 592. 736; Nyechay yego (*sc.* drzewa figowego) yescze y tego łata, aczczy okopayą okolo yego (usque dum fodiam circa illam Luc 13, 8) y potrzessą gnoyem, azaby vrodzylo ovocz *ib.* 375; A gdyz są staly okolo ognya (circumsedentibus illis Luc 22, 55), Pyotr tez stal myedzy ymy *ib.* 674, *sim. ib.* 690; Kako svyatą Marya Magdalena chodzyla okolo domv *ib.* 697, *sim. ib.* 698; ~ A ony zvyązaly yemv rącze y zvyązaly okolo slupa *Rozm* 817; Bo ssą czyągnąly povrozem, aze mvszyly rącze okolo slupa doszyacz *ib.* 820; ~ Obeczuycze y napełnaycze gospodnu... wszitczi, gisz ocolo iego (qui in circuitu eius) nosycze dari *Fl* 75, 11, *sim. Pul*; Gory okolo (in circuitu) gego a pan okolo (in circuitu) lvda swego od nyne asz na weky *Fl* 124, 2, *sim. Pul*; Potem kopali wszitczy Egipsczy okolo rzeky wodi (foderunt... per circuitum fluminis aquam), abi pyly *BZ* Ex 7, 24; Bily strzegøci ssødow a skarbow domu boszego a okolo koscyola boszego bidlyly (per gyrum quoque templi domini morabantur) w stroszach swich *BZ* I Par 9, 27; Zaly gesz ti lepsze nysz Allexandria..., gesz to bidly na potocech? Wodi okolo gego (aquae in circuitu eius), gegosz to bogaczstwo morze *BZ* Nah 3, 8; Yakom ya then sandzył lythkuph myedzy Jadamem... a miedzy Pyotrem..., jsze jemv mial sbudowacz jszthbą j goląbincze okolo ysthby 1474 *ZapWarsz* nr 1405; Tamo byl v Yerusalem yeden stav okolo szyebye (*pro* szyenye *?*) a w thych przyszyenkoch lyezalo barzo vyelye nyemocznych *Rozm* 255; Vszadzyly y (*leg.* ji 'go') barzo v czyemnyczą czyemną y postavyly stroza barzo vyelga okolo yego *ib.* 732.

2. *stosunki czasowe 'w pobliżu, w okresie, koło, circa, fere, dum aliquid fit'*: Inter... Petrum..., actorem, et Iohannem... receptum est ad exiendum pro graniciebus circa Pascha al. okolo Vyeliki Noczi 1449 *AGZ* XIV 278; Czirwyen mą szwoye szwyątha, prąszmą patrzy okolo Vitha 1471 *CyzKlob* 444.

3. *ogólny związek przedmiotu z innym przedmiotem 'co do, w związku, w sprawie, circa, de, ratione alicuius rei'*: Stharostha... ma przidacz woznego... ku oglądanyv onego gwalthv albo skodi kv opithanyu, iesli yesth yawna slawa okolo vczinkv thego zlego (si culpatus vel culpati laborant publica infamia de accusato et patrato scelere) 1498 *MacPraw* VI 272.

(Okoni) Okuni *'mający związek z okoniem, qui ad Percam fluviatilem pertinet' (w żartobliwym przekładzie wiersza)*: Qui per versum yaz inveni in eo versum iocundum vyrsza okuna XV *med. Zab* 517.

Okoń, Okuń *zool. 'okoń, Perca fluviatilis L.'*: Terminum secundum pro piscatura... V capecia ocune 1389 *StPPP* VIII nr 5035; Emi pisces in custodia piscium, 40 clescze, 30 luceos... et etiam okunye 1471 *AKH* XVI 380; Okvn perca 1471 *R* XXIII 283, *sim.* 1472 *Rost* nr 1410; Episcatus es percas al. *okvnym (*AGZ* XIX 524: *okonyw) valore triginta marcarum 1474 *AGZ* XVII 437; Quia tu... exprandisti sibi pisces... in piscina, videlicet carumbos al. carassye et percas al. okvnye 1478 *AGZ* XVIII 174, *sim. ib.* 175; Percas al. okonye et tetreptas al. ploczicze *ib.* 175; ~ Okvn spata XV *p. post. PF* V 11.

Okopać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* okopaję *Rozm* 375; *2. sg.* okopasz *BZ* Deut 23, 13; *3. sg.* okopaje XV *in. R* XXIV 65; okopa *Rozm* 567; ~ *praet. 3. pl. m.* okopali 1462 *R* XXV 270; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* okopan 1471 *MPKJ* V 74; *neutr.* okopano 1466 *R* XXII 19.

Znaczenia: **1.** *'skopać ziemię dookoła czegoś, obsypać skopaną ziemią, terram circa aliquid subigere, aliquid aggere circumdare'*: Colonus cum plantat arborem de nouo, circumfodit,

okopaye, et aqua perfudit XV *in. R* XXIV 65; Bødzesz myecz vichod przed stani, k nyemvsz przidzesz prze przirodzonø przigodø noszøcz kolek na passze, a gdisz syødzesz, okopasz okolo czebye (fodies per circuitum) a layna pyerszø przikrigesz *BZ* Deut 23, 13; Lignum, quod fructum fert, bene dignum excolitur ocopano 1466 *R* XXII 19; Panye, nyechay yego (*sc.* drzewa figowego) yescze y tego lata, aczczy okopayą okolo yego (usque dum fodiam circa illam Luc 13, 8) y potrzessą gnoyem, azaby vrodzylo ovocz *Rozm* 375; Vschelka rozgą, ktora noszy ovocz, okopa y oczyszczy (omnem, qui fert fructum, purgabit eum Jo 15, 2) *ib.* 567; ~ Vallatus okopan, oschipan (venter tuus sicut acervus tritici vallatus liliis Cant 7, 2) 1471 *MPKJ* V 74.

2. *'usypać wał, otoczyć umocnieniami ziemnymi, circumvallare, vallo cingere'*: Occopały przecopy aggeribus circumvallaverunt 1462 *R* XXV 270.

Okopciałość *'osad z dymu, sadza, kopeć, fuligo, fumus'*: Fuligo kopecz vel okopczyaloscz *ca* 1500 *Erz* 57.

Okopciały *'czarny od dymu, okopcony, fuliginosus, fumosus'*: Ffumignosus vel fumosus okopczały *ca* 1500 *Erz* 57.

Okopisko *'cmentarzysko, coemeterium vetus desertum'*: Cessio fundi certi in Cleparow ante portam dictam okopisko zydowskie 1434 *AGZ* V 74. ~ *Może już nomen proprium.*

Okowa *'wiadro, zapewne okute, cadus, fortasse ferro circumdatus'*: Okowa situla (ecce gentes quasi stilla situlae Is 40, 15) 1471 *MPKJ* V 93. ~ *Zapewne bohemizm.*

Okować *formy*: *praet. 3. sg. m.* okował 1500 *ZsigBud* 43; ~ *part. praet. pass. ac. sg. m.* okowany 1450 *Przem* II nr 703, 1461 *ZapWarsz* nr 1122, 1473 *AGZ* XV 166; *n.* a. *ac. pl. m.* okowane 1471 *MPKJ* V 48; *ac. pl. f.* okowane 1497 *StPPP* VII 46; *i. pl. m.* okowanymi *BZ* I Par 20, 3.

Znaczenie: *'obić coś metalem, okuć, ferro cuso circumdare'*: Reformatum al. okowany 1424 *ArchCastrCrac* II 180; Nicolaus... arestauit iuridice... currum subferratum al. okowany 1450 *Przem* II nr 703; Kazal gy (*sc.* lud) cepi mlocycz a zelyazne broni po nych wloczicz, a okowanimy wozi (1471 *MPKJ* V 48: okowane wozy) przes nye geszdzicz (fecit super eos... ferrata carpenta transire) *BZ* I Par 20, 3; Jako mnye vynowath Andrzey... dwa konya... j wosz okowany 1461 *ZapWarsz* nr 1122; Ipsa... iniciens se in villam Trądowacz recepit violenter currum occu⟨sum ?⟩ al. okowany 1473 *AGZ* XV 166; Recepit sibi de eodem curru... vagy przednye okovane z lyną 1497 *StPPP* VII 46, *sim. ib.*; Serifabro, qui laminibus ferreis cistas novas excussas cudebat al. okowal, dedi II florenos 1500 *ZsigBud* 43.

Okowanie 1. *'obicie czegoś metalem, okucie, actus aliquid ferro circumdandi'*: Od *okowanye taczkow 7 grossos 1494 *WarschPozn* 371.

2. *'nałożenie kajdan, skucie, actus catenis vinciendi'*, *tu przenośnie 'hańba, dedecus, ignominia'*: Proszø, panye, abi myø raczil z okow tego okowanya wizwolycz (ut de vinculo improperii huius absolvas me), albo s tego swyata racz myø poiøcz *BZ* Tob 3, 15.

Okowy *'kajdany, łańcuchy, vincula, catenae'*: O pane,... rosztargl ges okowy moge (dirupisti vincula mea) *Fl* 115, 7, *sim. Pul*; ~ *przenośnie*: Proszø, panye, abi myø raczil z okow tego okowanya wizwolycz (ut de vinculo improperii huius absolvas me) albo s tego swyata racz myø poiøcz *BZ* Tob 3, 15.

Okół 1. *'to co znajduje się dookoła, otoczenie, sąsiedztwo, loca circumiacentia, vicinia'*: W ocole (in circuitu) nemilosciwi chodzø *Fl* 11, 9, *sim. Pul*; Vstavim nad sobø krola, iakosz gy mayø nad sobø wszistczi narodowye w okole (sicut habent omnes per circuitum nationes) *BZ* Deut 17, 14, *sim. ib.* 25, 19; Zbawyl pan Ezechiasza a bidlyøce ierusalemske z moci Senacheribowi... a dal gym pokoy po wszitkem okole (praestitit eis quietem per circuitum) *BZ* II Par 32, 22; Takez Zidzi a wlodarze gich..., gisz przichadzaly ku mnye, y z narodow, gisz w okole naszem sø (quae in circuitu nostro sunt), za mim stolem syadaly *BZ* Neh 5, 17, *sim. ib.* 6, 16. ~ *Cf.* **Wokół.**

2. *'namiot, tentorium, tabernaculum' (?)*: Pro edificacione tentorij al. ocol 1420 *MMAe* XV 555.

3. *'wykrętne postępowanie, wykręty, intryga, dolus, fraus'*: Cum causas litigancium discursurus pro tribunali sederis, declinatis, sklonywschy, cuiuscumque fauoris ambagibus, okoly, soli semper insuda equitati, *gl.* iusticie 1466 *R* XXII 12.

Okradźbić *'wziąć bezprawnie cudzą własność, ukraść, furari'*: Schachno respondit de eisdem equis sibi nil constare, volens probare per ludeum Moschey..., quod Elias equos eosdem furticinio crimine allegavit al. *okradzebyl 1445 *AGZ* XIV 176.

Okraina *'kraina, szczególnie sąsiednia, terra, praecipue vicina'*: Errans migrare fecit okrayny (*war. kal.*: *craymy) okolnye przeycz (viros potentes gyrans migrare fecit et vagati sunt in gentibus alienis Ecclus 29, 25) *MPKJ* V 83.

Okrajać *'obierać, nożem w koło obcinać, ścinać łupinę, circumcidere, amputare'*: Herodes... se cutello perfodit cadens in illum ex casu, quando pomum circumcidit, id est okrayal *ca* 1500 *R* XLVII 369.

Okrajek *'brzeg, skraj, ora, margo'*: Okragyek ora (facies et tunicam superhumeralis totam hyacinthinam, in cuius medio supra erit capitium et ora per gyrum eius textilis Ex 28, 32) 1471 *MPKJ* V 19.

Okrapiać *'zraszać, skrapiać, conspergere' tu przenośnie*: *'ożywiać, animare'*: Virtutum semen homini labor irrigat, okrapya, almus XV *p. post. PF* III 287.

Okrasa *formy*: *n. sg.* okrasa 1444 *R* XXIII 301. 303, *Gloger, BZ* Gen 2, 1. 1 Mach 2, 12, *etc.*; ~ *g. sg.* okrasy 1466 *R* XXII 16; ~ *d. sg.* okrasie 1471 *MPKJ* V 38; ~ *ac. sg.* okrasę 1471 *MPKJ* V 57, *Pul* 25, 8; ~ *i. sg.* okrasą *Sul* 38, XV *ex. PF* IV 622; ~ *l. sg.* (o) okrasie XV *med. SKJ* V 278, XV *p. post. Sob* III 348; ~ *g. pl.* okras XV *in. R* XXIV 355; ~ *ac. pl.* okrasy *Rozm* 16; ~ *i. pl.* okrasami *Sul* 38, *BZ* Judith 10, 3.

Znaczenia: **1.** *'ozdoba, przybranie, to co zdobi, upiększa, przystraja, decus, ornamentum'*: Ornamentorum okras, przipraw XV *in. R* XXIV 355; Ocrasa decus 1444 *R* XXIII 301; Chualebna ocrassa clarum decus (clarum decus ieiunii monstratur orbi caelitus, quod Christus... cibis dicavit abstinens) *ib.* 303; Dobra zensczynaa... iest okrasa zywotaa *Gloger*; Sed pulcritudinem, o okrasze, faciei eius omnino tacuit XV *med. SKJ* V 278; Potem gdisz szø dokonalo nyebo y szemya, y wszitka gich okrasa (omnis ornatus eorum), y dokonal bog w szodmi dzen dzala *BZ* Gen 2, 1; Wzdzege (*sc.* Judyta) naloketnyce a lylyc y navsznyce, y pyrscyenye, y wszemy gynimy okrasamy (omnibus ornamentis) okrasyla syø *BZ* Judith 10, 3; A swyøcz nasza, a okrasa nasza (ecce sancta nostra et pulchritudo nostra)... opuscyala gest a pokalyaly iø pogany *BZ* I Mach 2, 12; Sit tibi, *gl.* sc. simee, causa decoris, *gl.* id est pulcritudinis ocrasszy 1466 *R* XXII 16; Dzewstwo *okrøssa pocori virginitas decor humilitatis 1461—7 *Serm* 415v; Okraschie cultui (filiae Israel, super Saul flete,... qui praebebat ornamenta aurea cultui vestro II Reg 1, 24) 1471 *MPKJ* V 38; Okrassą mundum (accipiant mundum muliebrem et cetera ad usus necessaria Esth 2, 3) *ib.* 57; Okrascha decor (fortitudo et decor indumentum eius Prov 31, 25) *ib.* 70; Gospodnye, mylowalesm okrasę (decorem, *Fl*: crasø) domu twego *Pul* 25, 8; Tu signaculum similitudinis dei, plenus sapiencia, perfectus decore... vlg. thy nasnamonales podobne oblice boze sve a *nepelnone velike mądroscy swe v ocrasse (Ezech 28, 12) XV *p. post. Sob* III 348; Decore roseo okraszyą bąlą (*pro* bylą *'była'*) yako roszya XV *ex. PF* IV 622; Tedy ony tamo bądacz tkaly pavloky... y ynne okraszy kosczyelną, vyszyvayacz barzo nadobnye *Rozm* 16.

2. *'piękny pozór, species pulchra, praetextus, color pulcher'*: Tha gista placza wymyszloną okraszą (exquisito colore) poth gynszim gymyenyem, gesz rzeczono pamyąthne, vsnana gest bicz othnowyona *Sul* 38; Nalazvyą szą nyegini, gisz okrasamy vymyslonymy (coloribus exquisitis) myarthwe a dokonane rzeczi robyą szą wsdrvszycz *ib.*

3. *'przyprawa, condimentum, obsonium'*: Okrąszą condimentum *ca* 1500 *Erz* 57.

Okrasić *formy*: *praes. ind. 2. sg.* okrasisz 1471 *MPKJ* V 98; ~ *inf.* okrasić *ca* 1500 *Erz* 57; ~ *praet. 2. sg. m.* okrasiłeś 1444 *R* XXIII 305; *3. sg. m.* okrasił jest *ca* 1420 *R* XXIV 81; okrasił *BZ* Ex 36, 34, XV *p. post. R* XLVII 352, *Rozm* 9. 20. 23; *f.* okrasiła 1453 *R* XXV 212, *BZ* Judith 10, 3, *MW* 56b; ~ *plqperf. 3. sg. neutr.* było okrasiło *Rozm* 148; *3. pl. m.* okrasili byli *BZ* II Par 24, 7; ~ *condit. 3. pl. m.* -by okrasili *Rozm* 712; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* okraszony *Gn* gl. 41a, *ca* 1428 *PF* I 495, 1437 *Wisł* nr 228 s. 87, XV *med. SKJ* V 280, 1471 *MPKJ* V 57, *ca* 1500 *Erz* 57; *f.* okraszona XV *med. GlWroc* 68v; *neutr.* okraszone XV *med. SKJ* V 264; *d. sg. m.* okraszonemu *MPKJRp* V 51r; *ac. sg. f.* okraszoną *ca* 1450 *PF* IV 580; ~ *praes. pass. 2. sg. m.* jeś okraszony *BZ* I Mach 2, 17; *3. sg. neutr.* jest okraszono *Rozm* 780; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie okraszon *Sul* 6; ~ *praet. pass. 3. sg. f.* okraszona była *Gn* gl. 70b; była okraszona *Rozm* 18; *neutr.* było okraszono *Rozm* 22.

Znaczenia: **1.** *'przystroić, przybrać, ozdobić, upiększyć, ornare, decorare'*: Secundo certe Paulus fuit vas decorum svøthy P⟨aweł⟩ bil gest sø⟨d⟩ ocrasony *Gn* gl. 41a; Secundo enim fuit (*sc.* Paulus) vas elleccionis decorum humilitate, sød vibrany a skro⟨m⟩noscø ocrasony, que decorauit omnes uirtutes *ib.*; Ornata fuit, ocrasona byla, rubea veste *ib.* 70b; Nec Salomon in omni gloria sua coopertus est, *gl.* sc. vestibus ornatus, ocrasil szø yeszth, sicut vnum ex istis (Mat 6, 29) *ca* 1420 *R* XXIV 81; Quamvis innumero sidere regio lunari quoque polum lampade pinxeris myesiaczna swiatloscza okrasilesz 1444 *R* XXIII 305; Quod est vas auri solidum omni lapide precioso adornatum okraschony

(Ecclus 50, 10) XV *med. SKJ* V 280; Ocrasonø informatam *ca* 1450 *PF* IV 580; Ty szczyani okraszyl zlotem (ipsa autem tabulata deauravit) *BZ* Ex 36, 34; Tym wszitkim, czso bilo poswyøczono domv bozemv, okrasyly bily (ornaverunt) modlø Baalymowø *BZ* II Par 24, 7; Wzdzege (*sc.* Judyta) nałoketnyce, a lylye, y navsznyce..., y wszemy gynimy okrasamy okrasyla syø (omnibus ornamentis suis ornavit se) *BZ* Judith 10, 3; Ocrassony fulciebantur (pendebant ex omni parte tentoria..., qui eburneis circulis inserti erant et columnis marmoreis fulciebantur Esth 1, 6) 1471 *MPKJ* V 57; Okraschisz pinxeris (cum ornata fueris monili aureo et pinxeris stibio oculos tuos, frustra componeris Jer 4, 30) *ib.* 98; Okrassonemv prediti (*war. kal.*: prediti, id est circumdati ogarnyeny; opus textile viri sapientis, iudicio et veritate praediti Ecclus 45, 12) *MPKJRp* V 51r; Eclesia hec limphis lustratur, *gl.* circumdatur, *by okraszon, et ara XV *p. post. PF* III 288; Stipare... przypyąkrącz, okrąszycz *ca* 1500 *Erz* 57; Anna... vzrala tesch drzewa roskoznym lystem *okraszono (vidit et se frondibus arbores ornare) *Rozm* 4; Tedy bog vlyal dvsche svyątą v to czyalo... a kako okraszyl [v] vschemy cznotamy przyrodzonymy y okraszyl czyelestną *nadobnaszczą (ipsam omni decoravit virtute naturali, necnon eam adornavit decore corporali) *ib.* 9; Gey (*sc.* Maryji) svyąte oblycze bylo okraschono swą ('wszą') nadobnosczyą y wschą kraszą (omnisque pulchritudine fuit exornatus vultus eius et decorus) *ib.* 22; Ycsus... byl nadobny... a na zrycnyv kazdemv myl, bovym bylo yego przyrodzenye tako okraszylo (hunc enim sic ornaverat naturalis cultus) *ib.* 148; Czy przeklączy byskupovye... ymyelyby szye zycz na takye svyato gadacz, kakoby okraszyly kosczyol *ib.* 712; Krolevstvo moyc nye yest przeto s tego svyatha, yze nye yest okraschono od nysnych rzeczy *ib.* 780; ~ Kaszdemv z mąnzow nye doszycz gest... harnascha bicz vbranv czvdnosczą, acz obiczaymi y navkami nye bandze ocraschon (non fuerit decoratus) *Sul* 6; Quia sicut dies illuminatur a sole, sic tota curia celestis eius presencia reniviscatur, *gl.* venusta ocrasona XV *med. GlWroc* 68v; Nam licet vidua possit nubere sine peccato, non est tamen ita decorum, okraschone, matrimonium eius, sicut dum virgo virgini nubit XV *med. SKJ* V 264; Jvsz Marya szva plodnosczya okraszyla vyelka cznosczya wszythky gynne pan⟨n⟩y 1453 *R* XXV 212, *sim. MW* 56b; Ksyøszø a przeslawni gesz, a wyelyki w tem myescye, okraszoni sinmy (ornatus filiis) a bracyø *BZ* I Mach 2, 17; (Marya) byla czycha, mądra... y ynnemy wschemy cznotamy okraschona (fuit universis virtutibus ornata) *Rozm* 18; Podlvg tego, yako bog wschechmogaczy okraszyl (exornavit) yą, dobrymy cznotamy blogoslavyl, takyesch ya przyrodzona nadobnosczyą okraszyl (decoravit) *ib.* 20, *sim. ib.* 23; ~ Insignis, welebny, okraszony, inclitus idem *ca* 1428 *PF* I 495; Okrasoni insignis 1437 *Wisl* nr 228 s. 87.

2. *'zabarwić, zarumienić, opalić, colorare, fuscare'*: Skora byla yego czyala byala..., a svakosz ('wszakoż') y (*leg.* ji 'go') sloncze bylo okraszylo (per ardorem sol decoloraverat) *Rozm* 148.

3. *(o potrawach) 'przyprawić do smaku, cibum condire, sapidum reddere'*: Condire oszolycz albo okrąszycz *ca* 1500 *Erz* 57; Okraschony conditus *ib.*

4. *'uczynić, stworzyć, conficere, creare'*: Okraszyl condidit (erunt enim dies illi tribulationes tales, quales non fuerunt ab initio creaturae, quam condidit deus Marc 13, 19) XV *p. post. R* XLVII 352.

Okraszać *formy*: *praes. 3. sg.* okrasza XV *med. R* XXIV 362, 1456 *ZabUPozn* 110, XV *p. post. R* XXV 180; *2. pl.* okraszacie *Rozm* 462; *3. pl.* okraszają XV *med. SKJ* V 273; ~ *part. praes. act. adv.* okraszając 1466 *R* XXII 24; *adi. n. sg. m.* okraszający 1444 *R* XXIII 307; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* okraszano *MPKJ* V 57.

Znaczenie: *'ozdabiać, przystrajać, upiększać, decorare, ornare'*: Okraschaianczy vestiens (deus, creator omnium polique rector, vestiens diem decoro lumine) 1444 *R* XXIII 307; Okrasa decorat XV *med. R* XXIV 362; Que in diversis sanctis fulgent, ipsam singulariter decorant osobnye okraszayą XV *med. SKJ* V 273; Nam sicut sol corporali suo splendore pulcrificat, szwyatloszczą okrasa, lumina et stellas 1456 *ZabUPozn* 110; Hic zephiri flamen violarum scemate gramen pingens, *gl.* decorans, ocraszayącz, muriceis purpurat, pyącrze, arva rosis 1466 *R* XXII 24; Okraszano aut vdzelano censit (*pro* consitum) erat (iussit septem diebus convivium praeparari in vestibulo horti..., quod regio cultu et manu consitum erat Esth 1, 5) *MPKJ* V 57; Ad castellum requiretur turris, vyeza, que decorat, okrasza, muris XV *p. post. R* XXV 180; Byada vam, lycemyernyczy, mądrczy, ktorzy... okraschącze groby pravdzyvych (qui... ornatis monumenta iustorum Mat 23, 29)! *Rozm* 462; ~ Krolevstvo zyemskye albo svyeczkye okraschano (*pro* okraschono *?*) yma mocz, czusz slug zyemskych, alye krolevstvo

INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO
Polska Akademia Nauk
Pracownia Leksykograficzna
INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO PAN BIBLIOTEKA KRAKÓW

moye nyc yest przeto s tego svyatha, yze nyc yest okraschono od nysnych rzeczy *Rozm* 780.

Okraszenie *formy*: *d. sg.* okraszeniu *BZ* Ex 35, 9; ~ *ac. sg.* okraszenie *Gn* gl. 70a, XV *med. SKJ* V 269, *BZ* Gen 24, 47; ~ *v. sg.* okraszenie *Naw* 42; ~ *i. sg.* okraszenim XV *med. SKJ* V 259, *Rozm* 5.

Znaczenie: '*to co zdobi, przystraja, ozdoba, przybranie, decus, ornamentum*': Chualona gest pre ge velebne ocrasene commendatur ipsa a decenti ornatu *Gn* gl. 70a; Qui totum mundum vario vestit ornatu rosmagythim odzewa okraschenym XV *med. SKJ* V 259; Vix vnam tunicam habentem non ad ornamentum corporis, sed ad tegumentum nuditatis nye na okraschenye yey czala, ale na przykrycze yey nagoszczy *ib.* 269; Ya gesm gey zawyeszyl navsznycze na okrassenyc gey twarzi (ad ornandam faciem) *BZ* Gen 24, 47; Kaszdi dobrowolnye... offycrvy bogu zloto y szrzebro,... a kamyenyc droge ku okraszenyu (ad ornatum) naplecznyka *BZ* Ex 35, 9; O naszlothsche okra⟨s⟩zenye szwyatha,... o chwalyebna Maria! *Naw* 42; Oycze svyathy, thy yesz stvorzyl wschystky rzeczy vstavyenyv (*leg.* w ustawieniu ?) y opravylesz nadobnym okraschenym *Rozm* 5.

Okrawać '*obierać, nożem w koło obcinać, ścinać łupinę, circumcidere, circumquaque amputare*': Poczal (*sc.* Herod) yaplka pożądacz, geyosz (*pro* yegosz) rad vzyval, a noszą (*leg.* noża) yablko okravacz sobye dacz kazal (cultellum quoque ad incidendum poposcit) *Rozm* 109.

Okrawanie '*obcinanie (tu o formowaniu cegieł), amputatio (hoc loco de tegulis formandis)*': Item 7 ternarios ot *okrowanie czegli 1494 *Warsch-Pozn* 1 382; Ot *okrawanie czegli 1 grossum *ib.* 383, *sim. ib.*, 1495 *ib.* 400. 409; Ot *okrawanye glini 13 ternarios 1494 *ib.* 384, *sim. ib.*

Okrąg *formy*: *n. sg.* okrąg *Fl* i *Pul* 23, 1. 49, 13. 97, 8, *etc.*; ~ *g. sg.* okręga *Fl* 71, 8, 1471 *MPKJ* V 62; okręgu *Fl* 18, 4; ~ *d. sg.* okręgu *Fl* i *Pul* 76, 18. 96, 4; ~ *ac. sg.* okrąg *Gn* 5a, *Fl* 97, 10, *Fl* i *Pul* 88, 12. 92, 2. 95, 13, *BZ* Ex 19, 12, *etc.*; ~ *i. sg.* okręgiem 1424 *Msza* III s. 51, *sim.* II. VI. VII, 1444 *R* XXIII 302, XV *med. Msza* X s. 77, 1471 *MPKJ* V 43; ~ *l. sg.* (w) okrędze *Gn* 5a, *Fl* 30, 16. 49, 4. 96, 3, *Fl* i *Pul* 17, 13, *etc.*; okręgu *Fl* 78, 3, 1471 *TymProc* 198; ~ *d. pl.* okręgom XV *med. SKJ* V 267; ~ *ac. pl.* okręgi 1456 *ZabUPozn* 110; ~ *l. pl.* okrędzech 1466 *R* XXII 19.

Znaczenia: **1.** '*przedmiot w kształcie koła, koło (zarówno obwód jak powierzchnia), krąg, obręcz, circulus, orbis*': Vkaszałacz mu gest ona naprzecif slunczu okrok slothy byla, a f temcy tho *okrodze gest bila dzeuicza barszo pokna szedzala *Gn* 5a; Okrag spera 1436 *R* XXIII 278; Ocrąk gyrus 1437 *Wisl* nr 228 s. 87; Okrąk (*war. lub.*: obrącz) circulum (nunquid contorquere quasi circulum caput suum? Is 58, 5) 1471 *MPKJ* V 96; Girus, id est circuitus, eyn vmbgang, girum, idem okrag *ca* 1500 *Erz* 57; Orbis okrag vel okragloscz *ib.*; ~ okrąg oczu '*tęczówka, iris*': Okrvg yey oczv (circulus in oculis) okolo zrzyenycze yakoby drogyego yaczyncta, takyego kamyenya barva, albo zaffyrowa *Rozm* 21; ~ okrąg świata, ziem, ziemie, ziemski '*cała ziemia (pomyślana jako tarcza, dysk), świat, orbis terrarum*': Acz mi bødze chcecz se yescz, ne powem tobe, bo moy iest okrøg swata (orbis terrae, *Pul*: okrøg zyemye) y pelnoscz iego *Fl* 49, 13; W okrandze tego swiata spacium per orbis (non fuit vasti spatium per orbis sanctior quisquam genitus Iohanne) 1444 *R* XXIII 308; Okrąga swyata orbis (quae, *sc.* nubes, lustrant per circuitum, quocumque eas voluntas gubernantis duxerit, ad omne quod praeceperit illis super faciem orbis terrarum Job 37, 12) 1471 *MPKJ* V 62; ~ We wszelikø zemø wiszedl iest zwøk gich y w konczoch okrøgu zeme (in fines orbis terrae, *Pul*: w koyncze szwyata zyem) slowa gich *Fl* 18, 4; Bosza iest zema y pelnoscz iey, okrøg zem (orbis terrarum) y gisz przebiwaiø w nem *Fl* 23, 1, *sim. Pul*; I panacz bødze od morza asz do morza y od rzeky asz do craiow ocrøga zem (usque ad terminos orbis terrarum) *Fl* 71, 8; Roswczili sø blyzkawicze twoie *okrogu (*Pul*: okręgu) zeme (orbi terrae), poruszila se y wesdrszala zema *Fl* 76, 18; Twoia sø nebiosa y twoia iest zema, okrøg zeme (orbem terrae) y pelnoscz iey ti ies zaloszil *Fl* 88, 12, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 92, 2, *MW* 124b; Sødzicz bødze *okrog (*Pul*: okrøg) zeme (orbem terrae) w prawocze *Fl* 95, 13; Swecziły sø blyzkawicze iego *ocrogu (*Pul*: okręgu) zeme (orbi terrae) *Fl* 96, 4; Porusz se morze y pelnoscz iego, okrøg zem (orbis terrarum) *Fl* 97, 8, *sim. Pul*; Sødzicz bødze okrøg zem (orbem terrarum, *Pul*: obrzød zyem) *Fl* 97, 10; Yeesz pospolstwo vpokoycz, ostrzeedz, zycdnacz y sprawyacz raaczysz wszym okrøgem zemskym (toto orbe terrarum, *Msza* f. VIII: po wszem szwyecze szemye, IV: po wschem swyathu zem, V. XII: po wszey zemy, IX: wszemu *ocrozenyv zemszkemv) 1424 *Msza* III s. 51, *sim.* II. VI. VII; (Gospodzin) będzye sądzyl okrąng zyeme (orbem terrae, *Fl*: swat) w sprawyedlywoszczy *Pul* 9, 8; ~ okrąg (nieba), niebieski '*(w wyobrażeniu starożytnych) sfera niebieska, na której umiesz-*

czone są ciała niebieskie, caelum, firmamentum, quo sidera ponuntur': Okrank neba girus 1434 *PF* V 31; Quia gentiles adorabant celestes orbes, solem, korzyly sze nyebyeskym okrągom, slonczu, lunam et stellas XV *med. SKJ* V 267; Nam sicut sol corporali suo splendore pulcrificat, szwyatloszczą okrasa, lumina et stellas, et orbes, *okrogy, celestes 1456 *ZabUPozn* 110; De lune giris, *gl.* id est de circulis planetarum, ocrądzech, et solis sepe requiris 1466 *R* XXII 19; Okrang girum celi (gyrum caeli circuivi sola et profundum abyssi penetravi Ecclus 24, 8) 1471 *MPKJ* V 82; ~ ~ okrąg wschodu '*schody kręcone, scala in spiram ducta*': Per cocleam okragem wschodw (*war. kal.*: okrągyem; ostium lateris medii in parte erat domus dextrae et per cocleam ascendebant in medium cenaculum III Reg 6, 8) *MPKJ* V 43; ~ być na okrąg '*być zaokrąglonym, rotundum esse*': Podbrodek byl v nyego zacryty v posryodkv, byl tesz na okrąg (semicirculatum erat mentum) podlug svey vymyernoszcy a vezrzod slobol (*pro* slobek 'żłobek') maluczky myal *Rozm* 152; ~ słączyć okręgiem '*zjednoczyć, unire, iungere*': ⟨Pospolstwo vpocoycz, strzedz⟩, slanczycz ocrągem (adunare, *Msza* I. VIII. IX: słączycz, II. III. VI: zyednacz, IV. XII: sgromadzycz, V: slaczycz, zgromadzycz, VII: zgednacz w gednoszcz, XIII: gedna[n]cz) XV *med. Msza* X s. 77.

2. '*teren znajdujący się w pobliżu czegoś, teren otaczający coś, okolica, sąsiedztwo, loca circumiacentia, vicinia, circuitus*': Vczinił iesm se iaco ssød zgubeni, bo iesm sliszal laiane wela przebiwaiøcich w okrødze (in circuitu, *Pul*: w okolyczy) *Fl* 30, 16, *sim. ib.* 96, 3; Idzik... quandam particulam circulariter al. v okrandze porcionis sue hereditatis... vendidit 1433 *MonIur* VI 87; Zatim Saul... boiowal po wszitkem okrødze (per circuitum) przecyw swim nyeprzyiacyelyom *BZ* I Reg 14, 47; Wydzcye..., ysze pan bog... dal wam pokoy we wszitkem okrødze (per circuitum) y poddal wszitki nyeprzyiacyele w waszø røkø *BZ* I Par 22, 18; Jako Mykolay... w xanszey pusczy y pothle szwego stanu y w swem *okrogu syeczy any stampycz na swyerz nye stawya 1471 *TymProc* 198; ~ Vtore krolevstvo Iesucristovo yest to, v ktoremze on przebyva... a podlug tego samy vyerny a dostoyny, ktorzy ssą vyyączy s moczy czyemnoszcy y polozony v okrądze myloszcy boszkyey *Rozm* 781; ~ przez okrąg, w okrądze '*dookoła, circum, in circuitum*': Støpy pan przede wszym pospolstwem na gorø Synay a ustawysz ludu granycze przez okrøøk (per circuitum) *BZ* Ex 19, 12; Cum omnes per girum, w okradze, rastris effoderent XV *p. post. R* XXV 178; ~ w okrąg, w okrędze, w okręgu *kogoś, czegoś* '*około kogoś, czegoś, circa, circum aliquid*': W okrødze (in circuitu, *Pul*: w okrędze) iego stan iego *Fl* 17, 13, *sim. Fl* i *Pul* 88, 9; W ocrødze (in circuitu, *Pul*: około) iego burza grozna *Fl* 49, 4; Wilali sø crew gich iaco *wodo w okrøgu (in circuitu, *Pul*: okolo) Ierusalem y ne bil, ienszе by pogrzebl *Fl* 78, 3; Dzyathky thwoye yako rosz⟨dż⟩ky olywne w okrąg (*Fl* i *Pul*: około) drzewa sztolu thwego (in circuitu mensae tuae Psal 127, 3) *MW* 81b.

3. '*cykliczny bieg czasu, cykl, period, obieg, przebieg, temporis circulus, spatium, intervallum*': Dziesiatna lidzba okragem wiedzionym przesnanym deno dienum circulo ducto notissimo (ex more docti mystico servemus hoc iciunium, deno dierum circulo ducto quater notissimo) 1444 *R* XXIII 302; Y gdisz syø *okrog roczni toczil [syø] (cumque anni circulus volveretur), poslal krol Nabuchodono⟨zo⟩r ti, gisz gy przywyedly do Babylona *BZ* II Par 36, 10; Agit celeres annus in orbe rotas przechodzy rok w ocrądze pochodzące byegy 1466 *R* XXII 17.

4. '*splot, zwój, spira, volumen*': Spira est recuruatio vel reflectio serpentis krag vazewy, okrag *ca* 1500 *Erz* 57.

Okrągle '*okrągło, dookoła, wkoło, circum, in circuitum*': Nye bødzecze gvslicz any dbacz snow, any okrøgle bødzecze strzicz krczicze (neque in rotundum attondebitis comam), any bødzecze golicz brodi *BZ* Lev 19, 27.

Okrągło '*dookoła, wkoło, ze wszystkich stron, circum, circa, undique*': Ze wsemy naprawamy y naprawky (*pro* naprawniky *?*) y sz *przyszluchanymy, konyczy (*leg.* końcy) okrąglo r[z]oszdzyelonymy (terminis circumferentialiter districtis) *ca* 1455 *JA* XIV 493; Navyrzchnyą varga takyesch byla obrosla okrą⟨g⟩lo (labium superius semicirculatum fuit) *Rozm* 152.

Okrągłość '*obwód koła, koło, circulus, orbis*': Okrągloscz speram (circumdabo quasi sphaeram in circuitu tuo et iaciam contra te aggerem Is 29, 3) 1471 *MPKJ* V 92; Orbis okrag vel okragloscz *ca* 1500 *Erz* 57.

Okrągły *formy*: *n. sg. m.* okrągły 1444 *AKPr* II s. XIV, *ca* 1500 *Erz* 57, *Rozm* 21. 150; *f.* okrągła (1371) *MMAe* X 254, XV *med. R* XXV 153, *Rozm* 22; *neutr.* okrągłe (1480) 1634 *KodTyn* 519; ~ *g. sg. m.* okrągłego *Park* 413; ~ *ac. sg. f.* okrągłą 1416 *KsMaz* I nr 2687; *neutr.* okrągłe 1278 *KodPol* III 118, 1488 *AGZ* XIX 68—9, *Rozm* 150; ~ *i. sg. m.* okrągłem *Park* 413; ~ *ac. pl. m.* okrągłe *Rozm* 22.

Znaczenie: ʻ*mający kształt koła, zbliżony kształtem do koła, kolisty, rotundus, teres*ʼ: Item scutum bellicum sczyth ok⟨r⟩agli wogenny et eciam dicitur tarcza, dicitur Latine rotundus clipeus 1444 *AKPr* II s. XIV; Galilea volubilis, ocraglą, interpretatur XV *med. R* XXV 153; Okragly orbicularis *ca* 1500 *Erz* 57; Szya byla svyatla, nye tlvsta a tesch nye chvda any krzyva, alye okrągla a podnyeszyona (sed erat tornatile, decens et erectum) *Rozm* 22; Palcze myala okrągle a proste (digiti tornabiles erant atque recti) *ib.*; ~ ʻ*zaokrąglony, półokrągły, corrotundatus, semicirculi formam habens*ʼ: Ne pissch virzchu okrøglego pissøc Bartka sbavonego. S virzchem okrøglem pissi b: bodri thako napissesch ssvee *Park* 413; Pinna spyczą vel gąnek, vel okragly sczyth *ca* 1500 *Erz* 57; Podbrodek yey byl nadobny, nye barzo okrągly (semicirculatum), malyvtko posryod rozdzyelon *Rozm* 21; Cyalo (*pro* czolo) myal szyrokye a vesole..., nye smarszczone, alye okragle a vyelmy czvdne (laeta frons et hilaris, non stricta, non elata, non rugosa, bene plana, non valliculata) *ib.* 150; ~ *(o nosie, de naso)* ʻ*orli, aduncus*ʼ: Nos yego... nye byl czyenky any krzyvy..., nye byl barzo dlugy any krotky a v czass maly, okragly, to yest schylony (sed ad modum debitum parum aquilinus) *Rozm* 150; ~ ~ *zapewne już nomen proprium*: Damus... duo prata, Dobromir et ocragle wlgariter dicta 1278 *KodPol* III 118; Ad limites bonorum Bolyechowyensium et vlmos, okrągla olszyna dictos (1371) *MMAe* X 254; Katherina... duos mansos in Krzes et in Gora pratum vlg. *ocroglø *løko per XII annos obligavit nobili Czadder 1416 *KsMaz* I nr 2687; Scopuli sipati unus post alium penes stagnum dictum okrągle jezioro usque ad gurgitem (1480) 1634 *KodTyn* 519; Penes eundem Onaszko rubetum okrongle per medium habebit 1488 *AGZ* XIX 68—9. ~ *Cf.* **Kokornak, Rzystek.**

Okrążać 1. ʻ*obstępować, otaczać, circumdare, circumstare*ʼ: Circumstare okrasacz, obstepycz *ca* 1455 *JA* XIV 492; Circumstare stacz podlug nyekogo seu okrązacz XV *ex. PF* V 24; *Akrąszacz circumvellere *ib.* 25; Roszmagito okrązacz disvellere *ib.*

2. ʻ*zataczać krąg wokół czegoś, volando circumdare*ʼ: Okrąsaiączą circumvolantem 1436 *R* XXIII 278.

3. ʻ*mówić o czymś wymijająco, określać przez omówienie, circumloqui, per ambages verborum definire*ʼ: Okrązacz circumloqui *ca* 1500 *Erz* 58.

Okrążek 1. ʻ*otoczenie, towarzysze, ludzie z kimś związani, socii, sodales*ʼ: A przeto k sobye przystøpicz kazal iest tobye y wszitkey braci twey..., abiscze takyesz wam kaplanstwa sobyli y wszitek *okrozek (*Biblia taborska*: okršlek) twoy a wszak stoycze przeciwko panv (et omnis globus tuus stet contra dominum)? *BZ* Num 16, 11.

2. ʻ*zatoka, sinus, bracchium maris*ʼ *(?)*: In sinum porth aut okrązek (*var. lub.*: porth aut *okrąszel, ostrow, *mamotrekt kapitulny*: okrslek, ostrowy; sinum vero quendam considerabant habentem litus, in quem cogitabant, si possent, eicere navem Act 27, 39) 1471 *MPKJ* V 136. ~ *Może błędnie skopiowany czeski wyraz* okršlek.

Okrążel *cf.* **Okrążek**

Okrążenie ʻ*płaszczyzna zamknięta linią kolistą, orbis, circulus*ʼ: okrążenie ziemskie ʻ*cała ziemia (pomyślana jako tarcza, dysk), świat, orbis terrarum*ʼ: Pospolstwo vpocoycz, strzedz, slonczycz y sprauicz raczy wszemu *ocrozenyv zemszkemv (toto orbe terrarum, *Msza* II. III. VI. VII: wszym okrøgem zemskym, I. VIII: po wszem szwyecze szemye, IV: po wschem swyathu zem, V. XII: po wszey zemy) XV *p. pr. Msza* IX s. 259.

Okrążyć 1. ʻ*obstąpić, otoczyć, oblec, circumdare, cingere*ʼ: Circumdare ogarnacz, okraszycz *ca* 1455 *JA* XIV 492; Obsedere okrąszycz vel oblecz XV *ex. PF* V 20; Reemere odkvpycz vel okraszycz *ib.* 23.

2. ʻ*nadać kształt obły, zaokrąglić, in circulum formare, conglobare*ʼ: Okrązil tornauit (artifex lignarius extendit normam, formavit illud in runcina, fecit illud in angularibus et in circino tornavit illud Is 44, 13) 1471 *MPKJ* V 94.

Okrcić *cf.* **Ochrzcić**

(Okresić) Okrysić ʻ*wytyczyć granicę, limites constituere*ʼ: Yako Mikolay dwe graniczy zosoral (*pro* rosoral) a dwe okrisil 1417 *AKPr* VIIIa 140.

Okręt ʻ*łódź, czólno, szkuta, statek, cymba, navis*ʼ: Okrąth scapha *ca* 1500 *R* XLVII 355.

Okrocować *cf.* **Okrócować**

Okropić ʻ*kroplami obrzucić, skropić, pokropić, opryskać, spargere, aspergere*ʼ: Ocropisz (*Pul*: okropy, *KartŚwidz*: okropisz, pokropysz) me, gospodne, yzopem (asperges me hyssopo) y ocziszczon bødø *Fl* 50, 8; Wszøw... bochnyecz okropyoni olegem y placzky (tollens... collyridam conspersam oleo laganumque) y poloszy tako s wyrzchu *BZ* Lev 8, 26.

Okropliwy ʻ*straszny, przerażający, wzbudzający strach, horribilis, terribilis*ʼ: Okroplywym terribiliter 1471 *MPKJ* V 6.

Okropnie ʻ*strasznie, przerażająco, horrendum in modum*ʼ: Ocropnye terribiliter *ca* 1450 *PF* IV 579.

Okropno '*przerażająco, okrutnie, mocno, terribile in modum, vehementer*': Thoz tako nądzno vtrudzyvschy thym vyazanym y poczęły tako trudno y tako okropno bycz, ysz od glovy az do zyemye nye bylo czale myescze na yego svyąthym czyclye *Rozm* 818.

(Okropnoć) Hokropnoć '*trwoga, strach, bojaźń, przerażenie, też to co wywołuje te uczucia, horror, formido*': Nam magnus est horror, hocropnocz, quando homo cogitat de appariclone unius demonis XV *med. GlWroc* 62 r.

Okropność *formy*: *n. sg.* okropność *ca* 1450 *PF* IV 579; ~ *g. sg.* okropności 1453 *R* XXIII 298, 1477 *MPKJ* II 324; ~ *ac. sg.* okropność XV *med. R* XXV 156; ~ *i. sg.* okropnością *Pul* 141 arg.

Znaczenie: '*trwoga, strach, bojaźń, przerażenie, też to co wywołuje te uczucia, horror, formido*': Error (*pro* horror), vlg. o⟨k⟩ropnoscz interminabilis suplicii 1420 *JA* XII 143; Ocropnoscz horrorem XV *med. R* XXV 156; Ocropnoscz bozskyey sprawyedlywoscczy *ca* 1450 *PF* IV 579; Velatur (*sc.* corpus Christi) propter ammouicionem, odyącze, horroris, ocropnoscczy, quia multi propter horrorem crudelitatis se subtrahunt, si viderent comestionem... viui corporis 1453 *R* XXIII 298; Cur non in propria forma carnis assumendum se dedit? Hoc fecit ad vitandum horrorem ocropnosczy 1477 *MPKJ* II 324; Glos lyuda krzeszczyaynskyego okropnoszczyø przeczywyenstwa vnędzonego *Pul* 141 arg.

Okropny, Hokropny *formy*: *n. sg. m.* okropny *Fl* i *Pul* Moys 12, *ca* 1428 *PF* I 475, XV *med. SKJ* V 280, *Rozm* 116; hokropny XV *med. GlWroc* 101 v; *f.* okropna *Fl* I Prol 13, *Rozm* 96; *neutr.* okropne *Rozm* 151; ~ *g. sg. m.* okropnego *Rozm* 80; *f.* okropnej *Rozm* 605; *neutr.* okropnego *Rozm* 661; ~ *ac. sg. m.* okropny *Rozm* 92; okropnego *Gn* gl. 161 b; *f.* okropną XV *med. SKJ* V 274, *BZ* Deut 1, 19; *neutr.* okropne *Rozm* 75. 654; ~ *i. sg. neutr.* okropnym 1447 *R* XXII 41; ~ *l. sg. m.* (w) okropnym *Rozm* 629; ~ *n. pl. m.* okropne *Rozm* 82; ~ *ac. pl. m.* okropne *Rozm* 730; *neutr.* okropna *Rozm* 89; ~ *i. pl. m.* okropnymi *Rozm* 218.

Znaczenia: **1.** '*straszny, budzący przerażenie, bezlitosny, okrutny, horrificus, horrendus, terribilis, atrox*': Vidit quendam... miserum, horrendum, ocropnego, et despectum, depositum et sanguine fluentem *Gn* gl. 161 b; Trøba ocropna iest (tuba crudelis est) *Fl* I Prol 13; Welkoczynoczy (*pro* welkoczynøczy) ges..., okropny albo grozny, albo przykry (magnificus in sanctitate, terribilis atque laudabilis et faciens mirabilia Ex 15, 11) *Fl* Moys 12, *sim. Pul*; Ok⟨r⟩opni truculentus *ca* 1428 *PF* I 475; Okropnym stwerdzenim severiori atrocitate 1447 *R* XXII 41; Peccatores mallent ⟨in⟩ inferno esse, quam terribilem, ocrop⟨ne⟩, wltum dei videre XV *med. GlWroc* 100 v; Antequam veniat dies domini magnus et horribilis hocropny *ib.* 101 v; *Ocropnya terribilis XV *med. R* XXV 159; Et vidisset eius passionem... horribilem okropną XV *med. SKJ* V 274; Est horridus, okropny, propter multitudinem bestiarum *ib.* 280; A rvsziwszi syø z Oreb, przeslism przes pvszø okropnø (profecti autem de Horeb, transivimus per eremum terribilem) *BZ* Deut I, 19; Tedy byl v yednem roce, kyedy vczyekal dlya bolyeszczy y dlya mąky okropnego Heroda (unius fuit anni Jesus, dolum fugiens pessimi tyranni) *Rozm* 80; Iako tamo vyrzvczyly szyą na nye smokovye s oney yaskyny sylne, okropne *ib.* 82; Vy vyczye, kakosmy vyelye zlego czyrpyely...: smoky, svyąrząta okropna, vylky, lvy (feras atque bestias, lupos et leones) *ib.* 89; Gorze nam, czo szye ma stacz a przydz przez... ten dzyv nam barzo okropny (per prodigium hoc cunctis metuendum)! *ib.* 92; Baczczyc, by na nasz nye przyschla pomsta okropna (horrenda plaga), yas zarazyla lyvd eypsky *ib.* 96; Alye Archalaus nye telko na svc omowcze alye y na sve poddane byl[y] barzo okropny, gnyevlyvy (crudelius patre desaevit) *ib.* 116; Povyedz nam, czosz czynyl s temy lvy y okropnymy zvyąrzathy? *ib.* 140; Nye bylo slovo yego przemyenyayącze, nye okropne any takyesz przykre (nec fuit mutabilis, nec procax, neque dura) *ib.* 151; Alye yako zle duchy chczyal vyrzvczyc, tako szą vyelykymy gloszy volały a barzo okropnymy (ciulantes horridis vocibus clamabant) przeczyw synv bozemv *ib.* 218; Tegodlya strach *przyczsznyenya okropney smyerczy poczęla rozvmnoscz roztąpyacz yego *ib.* 605; (Krystus) yednem glossem rzevnyvą tlusczą v okropnym czynye... pobyl *ib.* 629; Mylego Jesucrista poczęły targacz y... vzyąły y (*leg.* ji 'go') v yączlvo sylne, trudne y barzo okropne *ib.* 654.

2. '*odznaczający się wielkim natężeniem swoich cech, bardzo intensywny, vehemens, magnus*': Okropne plakanye s nym myala y z Iozephem *Rozm* 75; Vtencass nasch myly zbavyczyel... z onego okropnego szyepanya... czyasko pragnacz, pyczya poządayącz *ib.* 661; Poczęły yemv okropne polyczky davacz (Mat 26, 67) *ib.* 730.

1. Okrócić '*zmniejszyć, uszczuplić, ograniczyć, minuere, imminuere*': Iusticia scribarum et pha-

riseorum diminuta, ocroczona, erat in multis XV *med. GlWroc* 61 r.

2. Okrócić *'oswoić, obłaskawić, domare, mansuefacere'*: Ocroczycz domesticare XV *ex. R* XXIV 374.

Okrócować *'głaskać, pieścić, demulcere, blandiri'*: Manserunt, id est del⟨e⟩ctauerunt okroczuyą (*mamotrekt kapitulny*: mulserunt okroczugi; sermone composito aures populi mulserint Prol) *MPKJRp* V 16 r.

Okrścić *cf.* **Ochrzcić**

Okrutnie *'bezlitośnie, nieludzko, bardzo boleśnie, crudeliter, saeve, immaniter'*: Kthory... byl vplwan, vbyczowan, coroną czyrnową okruthnye koronowan *MW* 78a; Chwalye czye, panye Yezv Kryszczye, kthorysz dlya odkvpyenya szwyatha okrvthnye byl zvyazan XV *ex. Kałuż.* 292, *sim. Rozm* 821; Jesusz... przes *mylosyercza okruthnye byczowan XV *ex. SKJ* I 145, *sim. ca* 1500 *JA* X 383; O tem, kako myly Cristus byl okruthnye vbyth myotlamy albo byczmy v slupa *Rozm* 818.

Okrutnik *'człowiek okrutny, srogi, bezlitosny, homo crudelis, saevus'*: Mordarze y okruthnyky, thy poszyeka nyebosczyky *De morte* w. 279.

Okrutność *formy*: *n. sg.* okrutność XV *med. SKJ* V 268, *Rozm* 515; ~ *g. sg.* okrutności *Dział* 40, XV *p. post. R* XXV 182; ~ *d. sg.* okrutności *Rozm* 663; ~ *ac. sg.* okrutność XV *p. pr. PulKras* 36, XV *p. pr. Zab* 519, *De morte* w. 8, XV *p. post. PF* III 289, XV *p. post. R* XXV 175. 180, *Rozm* 115. 585; ~ *i. sg.* okrutnością XV *p. post. R* XXV 176, *ca* 1500 *JA* IV 95, *Rozm* 815; ~ *i. pl.* okrutnościami 1466 *R* XXII 19.

Znaczenie: *'okrucieństwo, nieludzkość, srogość, crudelitas, saevitia, immanitas'*: Okruthnosczy austeritate *ca* 1428 *PF* I 493; Nemyloszerdze, ocruthnoscz ukazaną nad nym XV *p. pr. PulKras* 36; Okruthnoscz furrorem XV *p. pr. Zab* 519; Dixit hoc Herodes... ne ipsius crudelitas, okruthnoszcz, agnosceretur XV *med. SKJ* V 268; Y tesz wszytky takyc, czso zabygyayą braczą abo oczcze, dla okrvthnoszczy gych (propter inhumanitatem criminis), aby... do szadney czczy... nyc byly przypvsczeny *Dział* 40; Damnatis eciam dat pietas veniam, ni conuertatur reus, auctor, *gl.* deus, dira, *gl.* crudelia *ocrudnosczyamy, minatur 1466 *R* XXII 19; Wszythczy ludze poszluchayącze, okruthnoscz szmyrczy posznacze *De morte* w. 8; Dzywno gyesth nyc thbacz okruthnosczy, czyrzpyancz tako czaszkye boleszczy *ib.* w. 496; Ocruthnoscz czynya nad szwogyemy poddanemy XV *p. post. PF* III 289; Dyabolus facit homines mutos in confessione per austeritatem przesz okruthnoscz XV *p. post. R* XXV 175; Okruthnosczą rigore *ib.* 176; Anno igitur domini ducentesimo quindecimo permittente domino flagellari populum suum per seuiciam, przesz okruthnoscz, paganorum *ib.* 180; Regina autem hoc videns imperatorem de tanta seuicia, s takyey okruthnosczy, increpavit *ib.* 182; Convinci et competenti severitate coerceri svyczya⟨ż⟩ycz a szluszno okrutnosczą [...] szkaracz *ca* 1500 *JA* IV 95; A ony poczęły vypovyedacz okrutnoscz (tyrannidem) Herodova y yego synow na Zydy *Rozm* 115; Czy ystny barzo szkrzątny byly... y ⟨przez⟩ okrutnoscz (ob quam severitatem) Sadvcemy, czvsz pravdzyvymy myenyeny *ib.* 181; O przeklęty Iudaschv, y skąd czy ta okrutnoscz, yze za tako male myto przedavasch mystrza svego? *ib.* 515; Czemv sva okrutnoscz nad pravem czlovyekem chczemy vkazacz? *ib.* 585; A tako szye zydovskey okrutnosczy lyvdzye dzyvovaly *ib.* 663; Rzuczyvschy szye z vyelyką okrutnosczyą poczęły drzecz y ssyepacz odzyenye s nyego *ib.* 815.

Okrutny *formy*: *n. sg. m.* okrutny XV *med. GlWroc* 231 v, *Pul* 6 arg., XV *p. post. R* XXV 179; *f.* okrutna XV *p. post. PF* III 288; ~ *g. sg. f.* okrutnej *Naw* 144, *Rozm* 499; *neutr.* okrutnego *Rozm* 524; ~ *d. sg. f.* okrutnej *Rozm* 738; ~ *ac. sg. m.* okrutny *ca* 1500 *SlOcc* XII 161; okrutnego 1456 *ZabUPozn* 106, 1462 *R* XXV 270; *f.* okrutną *MW* 86a; *neutr.* okrutne *MW* 78a—b; ~ *n. pl. m.* okrutni XV *ex. SKJ* I 145; ~ *ac. pl. m.* okrutne *Rozm* 824; ~ *i. pl. f.* okrutnemi *De morte* w. 492, *Rozm* 587.

Znaczenia: **1.** *'lubiący się znęcać, zadawać cierpienia, nie znający litości, crudelis, immanis, saevus, immisericors'*: Okrutny austerus XV *med. GlWroc* 231 v; Ocruthne acerbitatem XV *med. R* XXIV 359; Mutatus est michi in crudelem w okruthnego 1456 *ZabUPozn* 106; Ocrutnego ferocem 1462 *R* XXV 270; *Okrąthny (*war. lub.*: vkrvtni) diram (acuet autem duram iram in lanceam Sap 5, 21) 1471 *MPKJ* V 75; Iste leo... sews, okruthny, fuit XV *p. post. R* XXV 179; Oczy mu zaw⟨ią⟩zały Zydowye okruthny XV *ex. SKJ* I 145; O tem, yako yeden sluga Pylatov karal ty okruthne kathy, yze tako nyelyvtosczyvye byly mylego Iesusza *Rozm* 824.

2. *'bardzo bolesny, budzący grozę, molestissimus, dolorem magnum efficiens'*: Bylesz poszlem oczcza thwoyego az do szmyerczy okruthney krzyzowey *Naw* 144; Panny... nyekthore...

w powrozye vodzono, okruthnemy draczacz makamy *De morte* w. 492; Panye Iezu Criste..., kthory... czalosz szwe na rozmagyte czyrpyenye wydal, okruthne vbyczowanye *MW* 78a—b; Panye Iesu Criste..., kthory... na krzyzu roszszyagnyony szmyercz okruthną podyął *MW* 86a; Psalm Dawydow, to iest stroyøczego pokutę... za boyaszn dnya sødnego, yen będze barzo okrutny, straszlywy y sprawyedlywy *Pul* 6 arg.; V Annasa-cz okruthni policzek daly *ca* 1500 *SlOcc* XII 161; Vyem, yze mozesch czlovyeka vykvpycz nye czyrpyavschy tako vyelykye bolyeszczy any tey okruthney mąky *Rozm* 499; Myly synkv..., vczyeschy vzdy mye, gdy chczesch ydz kv smyerczy, abych nye vydzyala tvego okrutnego vdrącenya *ib.* 524; Alecz tako vczynmy, zagrozyvschy yemv mąkamy okrutnemy y ranamy, vypądzyemy y (*leg.* ji 'go') zyemye (*leg.* z ziemie) *ib.* 587; O nyedostoyny Iudaschu, yakosz szye nye sromal mystrza svego... tako okruthney smyerczy podacz! *ib.* 738; ~ '*gniewny, wściekły, iracundus, furibundus*': Okrutny furibunda vocc XV *med. R* XXIV 360.

3. '*wielki, magnus*': *Oczruthną przepaszcz morszka XV *p. post. PF* III 288.

Okrwawienie '*umazanie krwią, oblanie krwią, actus cruentandi, sanguine respergendi*': Quam violenciam domesticam, hostiorum concussionem et effraccionem, et sanguinolacionem al. okrwawyenye domus ipsa ministeriali... obduxit 1491 *AGZ* XVII 268.

Okrysić *cf.* **Okresić**

Okrzasanie *cf.* **Okrzesanie**

Okrzcić *cf.* **Ochrzcić**

(Okrzesanie) Okrzasanie '*obcięcie, przycięcie, putatio, amputatio*': Putacionis obrzazanya, okrzassanya (*var. lub.*: okrzasanyą aut obrzazovvnyą *pro* obrzazovanyą) na vynnyczy (flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis advenit Cant 2, 12) 1471 *MPKJ* V 72.

Okrzeźwieć *cf.* **Otrzeźwieć**

Okrzyczyć *cf.* **Ochrzcić**

Okrzykanie '*krzyk, wołanie, clamor, clamatio*': Okrzikanye clamor *MW* gl. 68.

Okrzynek '*korzeń pokrzywy, radix Urticae dioicae L.*': Okrzinek capilli Veneris 1472 *Rost* nr 766.

Oksza '*siekiera, topór, dolabra, securis*': Securis, scilicet dolabrum vlg. ocsza 1450 *RpKapKr*; Oksza *delubrum *ca* 1455 *JA* XIV 493; Dolabrum est instrumentum dolandi, okschą, oxa *ca* 1500 *Erz* 58; ~ dać w okszę '*dać pod straż, in custodiam dare*': Cszo[m] mi Rosnat dal w mø okszø *psenczø, tom ia ne pocrati 1404 *KsMaz* I nr 437; ~ *w opisie herbu*: Qui asciam, in Polonico oxa..., deferunt pro insigni 1448 *DlPrut* 585; De armis Oksey, qui in clipeo securem al. okscha deferunt 1464 *StPPP* VII 417; Oxa siue ascia, que securrim carnificinam in campo rubeo defert, quam Poloni oxam... vocant XV *p. post. DlKlejn* 68.

Oktawa 1. '*ósmy dzień po jakimś święcie kościelnym, dies octava post festum ecclesiasticum*': Konyecz thych praw stal szye w ponyedzyalek... w oktawą Trzech Krolow rokv thyszyacznego y pyączszethnego *OrtMac* 142; ~ miedzy oktawami '*między świętem a jego oktawą, inter festum et diem octavam post idem festum cadentem*': Lyata boozego tissyancz cztirzista syodmego w ponyedzyalek myedzi octawamy Nawyedzenya Panni Mariyey (infra octavas Visitationis Mariae Virginis)... mi... starschi xancz mazowessky... vstawyami *Sul* 100.

2. '*sądny dzień, dzień sądu ostatecznego, dies iudicii extremi*': Psalm Dawydow, to iest stroyøczego pokutę za octawę (psalmus David pro octava), to iest za boyaszn dnya sødnego, yen będze barzo okrutny, straszlywy y sprawyedlywy *Pul* 6 arg.; ~ *może* '*żydowskie święto Pojednania, fortasse festum Iudaeorum, quod Jom-Kippur vocatur*': W konyecz psalm Dawydow za oktawę (in finem pro octava psalmus David), to iest dzyen sødny, yegosz søda, aby szwyeczka zloszcz zgynęla *Pul* 11 arg.

Okuni *cf.* **Okoni**

Okunić się '*odziać się w futro kunie, pelle mustelae vestiri (?)*': Odeyma mv torlop kvny, a nye vyem, gdze szya okuny *De morte* w. 474.

Okuń *cf.* **Okoń**

Okup '*pieniądze za wykupienie czegoś, wykup, pretium redemptionis, redemptio*': Nicolaus... citatus Petrum... querulavit super ipsius duos filios pro servo interfecto et super 20 kmethones... Tunc ipsum caput adjudicavimus solvere. Sed pro okup dedimus eis ad summos terminos 1395 *Leksz* II nr 425; Kelcz debuit prestare juramentum... pro maxilla vlg. o policzek a o ocup 1398 *ib.* nr 1119; Jze sem wczasch dawal ocup dwu wolu podluk semskego ocladu (*pro* ucladu) 1441 *StPPP* II nr 2957.

Okupić *formy*: *praes. ind. 3. pl.* okupią *Sul* 94; ~ *inf.* okupić 1392 *Leksz* II nr 150, 1445 *AGZ* XI 259, 1447 *AKPr* VIIIa 50, *Rozm* 697; ~ *praet. 1. sg. m.* -(c)m okupił 1435 *KsMaz* III nr 1329, 1436 *ib.* nr 2229, 1447 *AKPr* VIIIa 50; *3. sg. m.* okupił 1469 *StPPP* IX nr 725, 1474 *ZapWarsz* nr 1384; ~ *part. praet. pass. ac. sg. m.* okupiony 1455 *AGZ* XIV 465, 1456 *ib.* 476; ~ *inf. pass. sg. neutr.* być okupiono

Sul 94; *pl. neutr.* być okupiona *Sul* 107; okupiony być *Sul* 107.

Znaczenia: **1.** *'odzyskać za pieniądze, kupić z powrotem, wykupić, redimere, rem alienatam pretio recuperare'*: Przedanye dzyedzyni ma bicz okvpyono przes blysche ve trzi lyatha *Sul* 94; Pakli ve trzech lyeczyech ot czassu przedanya i kupyenya blisschi przyaczyele tego tho przedayąnczego... tego tho gymyenya nyc okupyąn, tegdi... otpadnąn vyecznye sbozaa przepyssan⟨e⟩go *ib.*; ~ Iakom ya thą nywą swim possagem occupil pirwey, niszli Gela swoy possag wlosziła 1435 *KsMaz* III nr 1329, *sim.* 1436 *ib.* nr 2229, 1447 *AKPr* VIIIa 50; Iakom ia thako yednal, eze swą cząscz Ian myal okupycz 1447 *AKPr* VIIIa 50; Gdikole ktora gymyenya dzyedziczna... okupyoni mayąn bicz (redemi debeant), tegdi ta tho gymyenya... mayąn bicz słozona a gothowimy pyenyądzmy moneti w zyemy pospoliczye byezączczey okupyona i zaplaczona (redimantur et solvantur) *Sul* 107; Jakom ja... nye oral na Ianovye na rszyszku... na vyenye nyeboszky Anny..., kthore vyano on okupyl s *przyszvolenyen blyszych 1474 *ZapWarsz* nr 1384; ~ *'kupić, emere'*: Pars aduersa oretenus non respondit, nisi responsionem in carta posuit, quam responsionem actor emit al. okvpyl, volens scire, que verba essent in eadem kartha 1469 *StPPP* IX nr 725; ~ *'przez wpłacenie pieniędzy uwolnić od kary, wykupić, nummis datis liberare, redimere'*: Ideo recepimus ad interrogandum ad dominos, utrum lingwam sibi debet excidere vel si lingwam debet exemere al. ocupicz 1445 *AGZ* XI 259.

2. *'zadośćuczynić, satisfacere'*: Pro delicto isto sibi pagare debet pro ocupicz 1392 *Leksz* II nr 150.

3. *'odkupić, zbawić, salvare'*: Thom vyedzyala przed vyelem lyat, yze myal okupycz swa szmyerczya vschystek svyath *Rozm* 697.

4. (list) okupiony *'dowód kupna czy dokument uwalniający od zobowiązań, testimionium emptionis factae, litterae, quibus quis ab obligatione exsolvitur'*: Et aliam literam produco super quinquaginta marcas exempcionalem al. okupyoni a Iohanne Zdvn 1455 *AGZ* XIV 465; Et aliam literam Iohannis Zdvn, quam dixit fore empticiam al. okupyoni super eadem bona Zuchorzycze 1456 *ib.* 476.

Okupienie *'odkupienie, wykupienie z czyichś rąk, redemptio'*: O okupyenyu gymyenya ot syostr (exemptio bonorum haereditariorum a sororibus) *Sul* 107; Puscza-ly mv na okvpyenye swey dusze, szlowye zyvota, tedy da, czokolye starzy kaza (quod si pretium fuerit ei impositum, dabit pro anima sua, quidquid fuerit postulatus Ex 21, 30) XV *p. post. Kałużn* 284; ~ Venerabilis dominus Johannes episcopus Cwiaviensis protestatus est hic coram judicio per procuratorem suum..., volens dare peccora, que racione inpignoracionis recepit kmethonibus de Nyesznanowicze..., super exempcionem al. na ocupyenye iuxta jus terrestre, si aliquis eadem peccora eximere vellet 1430 *StPPP* II nr 2311.

Okupować 1. *'odkupywać, wykupywać z czyichś rąk, redimere'*: Iako ma (*leg.* mię) yednacze vyednali, czem (*pro* czem) swą cząscz myal okupowacz, thązem okupyl 1447 *AKPr* VIIIa 50.

2. *'kupować, emere'*: O ctorø zemø Machna na mø szalowala, theyesm (*leg.* tej jeśm) ya weczne ne okupowal, alesm dal penødze na zastawø 1414 *KsMaz* I nr 2235.

(Olbrzym) Obrzym *formy*: *n. sg.* obrzym *Fl* i *Pul* 18, 6. 32, 16, XV *p. pr. R* XVI 322, *etc.*; ~ *g. a. ac. sg.* obrzyma *ca* 1455 *JA* XIV 505; ~ *n. pl.* obrzymowie *BZ* Deut 2, 11. 20; ~ *g. pl.* obrzymow *BZ* Deut 2, 20; ~ *ac. pl.* obrzymy 1466 *R* XXII 26, *De morte* w. 232.

Znaczenie: *'człowiek wielkich rozmiarów, homo ingentis corporis, gigas'*: Weselił se iaco obrzim (gigas, 1471 *MPKJ* V 64: sthwolyn, obrzym) na beszene drogi *Fl* 18, 6, *sim. Pul*; Obrzim (gigas) ne bødze zbawon w mnoszstwe moczi swoiey *Fl* 32, 16, *sim. Pul*; Athlas, gigas obrszym XV *p. pr. R* XVI 322; Iako obrzymowye (gigantes) domnymani sø bili, aby byli rowni synom Enachovim *BZ* Deut 2, 11; Zemya obrzimow naszwana iest (terra gigantum reputata est) a w nyey nyegdi przebiwali sø obrzimowye *ib.* 2, 20; Obrzyma Goliam *ca* 1455 *JA* XIV 505; Graui vertice pulsantes celum prosterno gigantes obrzymy 1466 *R* XXII 26; Exultantis intrauit more gigantis fortis, yakoby obrzym vyescholy *ib.* 27; Yam obrzymy pomorzyla *De morte* w. 232; ~ *wyjątkowo o zwierzęciu*: Adducit in exemplum elephantem, obrzim, qui vnicum puerum tamen habet et hoc in centum annis, quem cum magna astucia parturit XV *R* XXIV 62.

(Olbrzymowy) Obrzymowy *'mający związek z olbrzymem, właściwy olbrzymowi, ad gigantem pertinens, giganteus'*: Exivit de utero meo giganteo cursu obrzymowym byegem XV *med. R* XXV 152; Tvsmi widzeli nyektore dziwi ssynow Enachowich s plemyenya obrzimowego (de genere giganteo) *BZ* Num 13, 34; Bo krol bazanski ieden byl ostal z korzenya obrzimowego (de stirpe gigantum) *BZ* Deut 3, 11;

Qui proceri corporis eligancia te sentis in giganteam quantitatem, v obrzymową vyelkoscz, procrescere 1466 *R* XXII 10; More giganteneo, obyczayem obrzymovim, par cupit esse deo *ib.* 27; Et viderunt ibi tres viros de semine gygancium s pokolenya obrzymovego XV *p. post. R* XXV 176.

(Olbrzymski) Abrzymski, Obrzymski *'mający związek z olbrzymem, ad gigantem pertinens'*: De semine gyganteo vlg. sz pocoleną obrzimszkego *ca* 1420 *R* XXIV 86; Wszitka Bazan weszwana *zemyø obrzimska (terra gigantum) *BZ* Deut 3, 13; ~ *przez skojarzenie z* obrzymem *niedokładna przeróbka określenia bohatera eposu niemieckiego, Dietricha z Berna (czeskie Dětřich berúnský)*; Yam obrzymy pomorzyła...: Sampsona vyelmy mocznego y Vyethrzycha abrzymszkyego *De morte* w. 236.

Olej *formy*: *n. sg.* olej *Fl* i *Pul* 140, 6, 1414 *JA* XIV 499, *BZ* Lev 21, 12, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* oleja *Fl* i *Pul* 4, 8, *BZ* Gen 28, 18, *etc. etc.*, *Rozm* 108; oleju *Gn* 180a, *ca* 1420 *R* XXIV 84, *BZ* Gen 27, 28. 37. 35, 14, *Rozm* 389. 487. 488; ~ *ac. sg.* olej *Gn* 180b, *Fl* i *Pul* 54, 24, *BZ* Ex 35, 14, *etc.*; ~ *i. sg.* olejem *Fl* i *Pul* 44, 9, *BZ* Gen 31, 13. Ex 35, 14, *etc.*; ~ *l. sg.* (w) oleju *Gn* 178b, *Fl* i *Pul* 22, 7, *BZ* I Par 16, 3.

Znaczenia: **1.** *'płynny tłuszcz wyciskany z oliwek lub innych roślin, służący jako środek spożywczy, leczniczy a. do podtrzymywania płomienia w lampach, oleum'*: Gestcy gy on bil f gorøczem olegu f panvy varzy[l]cz kasal *Gn* 178b; Kaszalcy gest on gorøczego olegu f kacz bil nalacz y gestcy gy on byl svøsafszy v on gorøcy oleg frzuczil *Gn* 180a—b; Od owocza szita, wina y oleia (olei) swego rozplodzili sø se *Fl* 4, 8, *sim. Pul*; Vtuczil ies w oleiu (in oleo) glowø moiø *Fl* 22, 7, *sim. Pul*; Vmøkczoni sø mowy iego nad oley (super oleum) *Fl* 54, 24, *sim. Pul*; Oley (oleum) grzesznego ne vtlusczy glowy mogey *Fl* 140, 6, *sim. Pul*; Centum cados olei sztho czbanow oleyw (Luc 16, 6) *ca* 1420 *R* XXIV 84, *sim. BZ* Gen 27, 28. 37, *Rozm* 389; Nalal nayn (*sc.* na kamień) s wyrzchu oleya (oleum) *BZ* Gen 28, 18, *sim. ib.* Lev 5, 11; Ia gesm bog Bethel, gdzczes to bil olegem kamyen pomazal (ubi unxisti lapidem) a szlub gesz my zaslubyl *BZ* Gen 31, 13, *sim. ib.* Lev 9, 4. 23, 13. Num 15, 4; Nalal na on kamyen oleyu (oleum) *BZ* Gen 35, 14; Ktokoly z was gesth mødry, podz a uczyn czsokoly gest przykazal pan, to gest... szwyadla s olyeem (oleum) ku pokarmu ognya, oltarz kadzydlnych rzeczy y oleey pomazanya (oleum unctionis) *BZ* Ex 35, 14; Oley swyøtego mazanya (oleum sanctae unctionis) boga iego na nyem iest *BZ* Lev 21, 12; Przikasz synom israelskim, acz offyervyø tobye oley oliwny (oleum de olivis)... kv vstawnemv swyeczenyv *ib.* 24, 2; Napeln rog swoy oleia (oleo) *BZ* I Reg 16, 1, *sim. ib.* III Reg 17, 12. 14. 16; Tedi wszøw Samuel rog oleia (cornu olei), pomazal gy (*sc.* Dawida) poszrzod bracyey gego *BZ* I Reg 16, 13; Wlodnøly nad chlebi a nad wynem, a nad oleem (praeerant... oleo) *BZ* I Par 9, 29, *sim.* 1471 *MPKJ* V 21. 25; Rozdzelyl (*sc.* Dawid)... vprazonø w oleyv zemlø (frixam oleo similam) *BZ* I Par 16, 3; Obyetowaly sinowye israhelsci pyruich vrod wyele z vzitkow z wyna y z oleia (vini et olei) *BZ* II Par 31,5, *sim. ib.* I Esdr 7, 22. Neh 5, 3. 10, 37. Judith 10, 5. 11, 12; Vlnany oley oleum de lino 1472 *Rost* nr 1169; Tey noczy..., kyedy szye narodzyl Iesvs..., w Rzymye vzryana studnya zyva, czyekącza czystem olyeyem (qui rivos ex oleo purissimo produxit) *Rozm* 70; A gdysz lyekarzom vydzyalo szye dobrze, yschby czyalo yego olyeyem drzewnym lyeczyly, wszadzyly y (*leg.* ji 'go') v kądz pelną *olyą volnego (cumque corpus eius oleo calidiori foveri medicis placuisset, in arcam plenam demersum ita dissolutum est) *ib.* 108; Dayczye nam oleyv vaschego (de oleo vestro Mat 25, 8), *ib.* 488, *sim. ib.* 487; ~ *'olej poświęcony, używany przez chrześcijan przy udzielaniu niektórych sakramentów, oleum consecratum, chrisma'*: Dayze my, yzbych... przyyala... szwyanthy olyey na poczwyerdzenye vyary *szwąythey *Naw* 61; Placz za grzechy, przymy szvyathoscz, boze czalo, szwyathy oley *SkargaPloc* w. 64; ~ *przenośnie*: Pomazal cze bog, bog twoy oleiem wesela (oleo laetitiae) nad towarzisze twe *Fl* 44, 9, *sim. Pul*; Ten oley ossveczayanczi blandi hoc est oleum illuminans errores 1461—7 *Serm* 114r; ~ Bocz pywo yest dzywny oley 1414 *JA* XIV 499.

2. *'olejek eteryczny wytwarzany z różnych roślin, oleum odoratum e plantis quibusdam pressum'*: bielony olej *'olejek z rośliny Hyoscyamus niger L.'*: Byelony oley oleum iusquiami 1472 *Rost* nr 1170; ~ bobkowy olej *'olejek z rośliny Laurus nobilis L.'*: Bobkovy oley oleum lauri 1472 *Rost* nr 1164; ~ bzowy olej *'olejek z rośliny Sambucus nigra L.'*: Bzowy oley oleum de sambuco 1472 *Rost* nr 1175; ~ fijołkowy olej *'olejek z rośliny Viola odorata L.'*: Fiolkowy oley oleum violarum 1472 *Rost* nr 1167; ~ lilijowy olej *'olejek z rośliny Lilium candidum L.'*: Liliowy oley oleum de lilio 1472 *Rost* nr 1168; ~ migdałowy olej *'olejek z ro-*

śliny Amygdalus communis L.': Migdalowy oley oleum amigdalorum 1472 *Rost* nr 1173; ~ nardowy olej '*olejek z rośliny Lavandula Spica Cav.*': Nardowy oley oleum nardi 1472 *Rost* nr 1163; ~ pieprzowy olej '*olejek z rośliny Piper nigrum L.*': *Pyeprowy oley oleum piperis albi 1472 *Rost* nr 1165; ~ piżmowy olej '*olejek z rośliny Moschus moschiferus L.*': Pyzmowy oley oleum de musco 1472 *Rost* nr 1166; ~ rożany olej '*olejek z rośliny Rosa gallica L.*': Rozyany oley oleum roseum 1472 *Rost* nr 1171; ~ smolny olej '*olejek z rośliny Pinus silvestris L.*': S[i]molny oley oleum de resina 1472 *Rost* nr 1174; ~ szafranny olej '*olejek z rośliny Crocus sativus L.*': Safranny oley oleum de croco 1472 *Rost* nr 1172.

Olejarz '*ten co wyrabia a. sprzedaje olej, olearius, qui oleum conficit vel vendit*': Petrus, oleyarz, ortum ipsius... Iacobo... resignauit 1449 *Przem* II nr 578; Pro littera portanda ad Michaelis fideiussit Woytek, olearzs 1475 *Lib-Iur* nr 7574, *sim.* 1476 *ib.* nr 7702; Albertus Covany, olyearz 1480 *AGZ* XVIII 195.

Olejewać się '*przyjmować sakrament namaszczenia (polegający na naznaczeniu chorych poświęconym olejem), sacramento unctionis extremae, id est oleo consecrato, inungi (de aegroto)*': Tedy mi schą kon pode mpną powalyl y sth[c]luklem sza, y otekom (*leg.* ot tegom) nyemocz mal, y spowyadalem sza, y bogyem oprawyął, y oleyewal ot tego swąlenya 1428 *Pozn* nr 1296.

Olejkarz '*ten co wyrabia a. sprzedaje olej, olearius, qui oleum conficit vel vendit*': Iacobus *oleycasz 1459 *Trześn* 68.

Olejniczek '*naczynie na olej (oliwę), vas olearium*': Paululum olei in lachito w oleyniczku (in lecytho III Reg 17, 12) XV *p. pr. SKJ* I 306; Idria farine non deficiet, nec lachitus, oleyniczek, olei minuetur usque in diem (III Reg 17, 14) *ib.*

Olejnik '*naczynie na olej (oliwę), vas olearium*': Nye mam chleba, geno z garstkø møki we ssødze a malyvtko oleya w oleynyku (paululum olei in lecytho) *BZ* III Reg 17, 12; W sødze nye bødze vbiwacz møki a w oleynyku oleya syø nye vmnyeyszi (nec lecythus olei minuetur) *ib.* 17, 14, *sim. ib.* 17, 16.

Olejny '*mający związek z olejem (oliwą), olearius, ad oleum pertinens*': Wszyøw mazanye oleyne (unctionis oleum), gymsze smasze stan *BZ* Lev 8, 10; Doiød nye... przenyosø was... do zemye... olywney a oleyney (terram olivarum et olei) y myedney y bødzecye ziwy y nye zemrzecye *BZ* IV Reg 18, 32.

Olejownik '*ten co wyrabia a. sprzedaje olej (oliwę), olearius, qui oleum conficit vel vendit*': Ite pocius ad vendentes (*sc.* oleum) radnyey do przedayaczych oleownykow (Mat 25, 9) XV *med. SKJ* V 284.

Olejowy '*mający związek z olejem (oliwą), olearius, ad oleum pertinens*': Dadzø kaplanom... vzitki vinnee y oleyowe (olei) *BZ* Deut 18, 4; Bil Ezechias bogati... a skarbi sobye zgromadzil wyelyke y srzebra y złota... a schowanya zbosza, wynne y oleowe (vini et olei) *BZ* II Par 32, 28; W oleyovem dzbanv in lechito (non habeo panem, nisi quantum pugillus capere potest farinae in hydria et paululum olei in lecytho III Reg 17, 12) 1471 *MPKJ* V 44.

Olepent '*wielbłąd, camelus*': Olepeyth (*pro* olepenth) camelus (praebuit hyrtum tegimen camelus artibus sacris) 1444 *R* XXIII 308.

Oleszcznik *bot.* '*Peucedanum palustre Moench*': Olyeszcznyk eleberus, cavendula 1478 *Rost* nr 2140; *Olesczny̨cz mentum XV *p. post. PF* V 7.

Olesznik *czy* **Oleśnik** *bot.* **1.** '*Peucedanum palustre Moench*': Olesnik baldemonia XIII *ex. Rost* nr 5016, *sim.* 1460 *ib.* 3379; Olesnik herba thuris XIII *ex. ib.* nr 5017; Olesnik peucedanum *ib.* nr 5018; Oleschnyk anetum agreste 1419 *ib.* nr 5038; Olesznik meu 1437 *ib.* nr 2702, *sim.* 1464 *ib.* nr 4853; Eleborus olesznyk, byelon *ca* 1455 *JA* XIV 491; Olesznyk feniculus porcinus 1460 *Rost* nr 3546; Olesznyk men *ca* 1465 *ib.* nr 3971; Oleschnyk accorus *ib.* nr 4121; Olesznyk iacinctus *ib.* nr 4122; Oleschnyk baldemonia *ib.* nr 4167; Olesnyk meu 1472 *ib.* nr 431, *sim.* 1475 *ib.* nr 3217, *etc.*; Olyesnyk elberus 1478 *ib.* nr 2149; Olesznyk baldemoniaca *ib.* nr 2319; Oleschnyk aluetica *ca* 1500 *Erz* 58; Oleschnyk carendula *ib.*; Oleschnyk celeberus *ib.*; Olesznik blademonia *ca* 1500 *Rost* nr 5361; Olesnyk eleborus *ib.* nr 5420.

2. '*marchew zwyczajna, Daucus carota L. silvestris*': Daucus olesznyk al. polna marchew *ca* 1465 *Rost* nr 3888.

3. '*Selinum Carvifolia L.*': Olesznyk robustrum *ca* 1500 *Rost* nr 5552.

Oleśnik *cf.* **Olesznik**

Oliwa *formy*: *n. sg.* oliwa *Fl* 51, 8, XV *med. Zab* 516, 1471 *MPKJ* V 126, 1472 *Rost* nr 142, *etc.*; ~ *g. sg.* oliwy 1408 *Piek* VI 367, *BZ* Deut 24, 20; ~ *g. pl.* oliw *Fl* i *Pul* 127, 4; ~ *ac. pl.* oliwy *BZ* Deut 28, 40.

Znaczenia: **1.** *bot.* **a.** '*oliwka, drzewo oliwkowe, Olea Europaea L. culta*': Ia wem iaco oliwa (*Pul*: ylywa, *pro* olywa) owoczaiøcza

(sicut oliva fructifera) w domu boszem pwal iesm w miloserdze bosze *Fl* 51, 8; Synouc twogy yako mlod⟨c⟩zowe olyw (sicut novellae olivarum) okolo stola twego *Fl* 127, 4, *sim. Pul*; Pakli[bi] owoce z olivi bødzesz zbiracz (si fruges collegeris olivarum), czoszkoli zostanye na drzewye, nye nawroczisz syø, chczø to sebracz *BZ* Deut 24, 20; Oliwy bødzesz myecz na swych ('wszych') krayoch *twyth (olivas habebis in omnibus terminis tuis), a nye bødzesz syø mazacz olegem, bo skapye a sgynye *ib.* 28, 40; Arbor oliue olyua, olywne drzewo 1472 *Rost* nr 142; Oliua oliuarum arbor *ca* 1500 *ib.* nr 7230; ~ **b.** płona oliwa, polna oliwa *'*nie szczepione, dzikie drzewko oliwki, Olea Europaea L. silvestris*': Polna olyva (*var. lub.*: plona olywa) oleaster (tu autem, cum oleaster esses, insertus es in illis et socius radicis et pinguedinis olivae factus es, noli gloriari adversus ramos Rom 11, 17) 1471 *MPKJ* V 126.

2. *'olej wyciśnięty z owoców oliwki, oleum ex olivis expressum*': Hinczca... astitit termino in et super Nicolaum... pro duabus tunnis allecum et pro sex talentis olei arboris vlg. oliwi 1408 *Piek* VI 367; Ad parandum antidotum: olywa szywycza (*leg.* świeża), szywocost szywyeez (*leg.* śwież) XV *med. Zab* 516; Olyua oleum 1472 *Rost* nr 144; Eodem die Mora, subagazoni, pro emedendo equo regali pro oliua dedi grossum 1477 *RachKról* 145.

Oliwecki *'oliwny, oliwowy, oleagineus' (tylko w nazwie miejscowej)*: *Przgidø ⟨do⟩ Betfagie, cu gorze olywetske (ad montem Oliveti Mat 21, 1), thedy posla dwa (*sc.* uczenniki) *ca* 1425 *EwKReg* 43.

Oliwetny *'oliwny, oliwowy, oleagineus' (tylko w nazwie miejscowej)*: Iesus schedl na gorą olyvetną (in montem Oliveti Jo 8, 1) *Rozm* 461; Iesus... schedl svemy (*leg.* z swemi) zvolyenyky kv gorze olyvethney *ib.* 566, *sim. ib.*; Kako myly Iesus vschedl v ogrod pod gorą olyvetną (ad hortum situm sub monte Oliveti) *ib.* 591; Iako myly Iesus przyschedl kv gorze olyvethney, pod ktorą byla yedna vyoska, na ymyą Getzemany *ib.*

Oliwie *'sad, ogród oliwkowy, olivetum, oletum*': Dalem wam zemyø... vinnicze y olywya (vineas et oliveta), gegoszscye nye wsplodzili *BZ* Jos 24, 13; Nawroczcyesz gym dzisz gich dzedzini y vynnyce gich, y gich olyvye (oliveta sua), y domi gich *BZ* Neh 5, 11. ~ *Może należy rektyfikować pierwszy zapis na sg.* olywye.

Oliwny *formy*: *n. sg. neutr.* oliwne 1419 *Rost* nr 5129, 1472 *ib.* nr 143, *Pul* Hab 28; ~ *g. sg. f.* oliwnej *BZ* IV Reg 18, 32, XV *p. post. R* XXIV 94, *Rozm* 446; *neutr.* oliwnego *Rozm* 447; ~ *d. sg. f.* oliwnej *Rozm* 445; ~ *ac. sg. m.* oliwny *BZ* Lev 24, 2; *f.* oliwną *Rozm* 582; ~ *l. sg. f.* (na) oliwnej *Rozm* 478; ~ *n. pl. f.* oliwne 1419 *Rost* nr 5130, *MW* 81b.

Znaczenia: **1.** *'związany z oliwkami, porośnięty drzewami oliwkowymi, pochodzący z oliwki, oleagineus, ex olivis factus, olivis obsitus*': Acz offyervyø tobyc oley oliwny (oleum de olivis) przecisti y swyatli kv vstawnemv swyeczenyv *BZ* Lev 24, 2; Doiød... nye przenyosø was... do... zemye olywney a oleyney y myedney (in... terram olivarum et olei ac mellis) *BZ* IV Reg 18, 32; Dzyathky thwoye yako roszky olywne w okrąg drzewa sztolu thwego (sicut novellae olivarum in circuitu mensae tuae Psal 127, 3) *MW* 81b; Selze dzyalo olywne (mentietur opus olivae Hab 3, 17) y polya nye przynyosø karmyey *Pul* Hab 28; ~ Ad montem Oliveti (Mat 21, 1) olywney XV *p. post. R* XXIV 94; Przyschedl do Bethvaye kv olywney gorze (ad montem Oliveti Mat 21, 1) *Rozm* 445; Z gory olyvney (montis Oliveti Luc 19, 37) *ib.* 446; Kedysch myly Iesus vyschedl z myasta y szyedzyal na gorze olyvney (super montem Oliveti Mat 24, 3) *ib.* 478; Poschedł... na gorą olyvną (in montem Olivarum Luc 22, 39) *ib.* 582; ~ oliwne drożdże *'osad w beczkach z oliwy, tj. nieczystości powstałe podczas wytłaczania oliwy z oliwek, faex olei*': Olywne drozdze fex oley 1419 *Rost* nr 5130.

2. *bot.* oliwne drzewo **a.** *'oliwka, Olea Europaea L. culta*': Arbor oliue olyua, olywne drzewo 1472 *Rost* nr 143; A drudzy oczynaly rozgy s alyvnego (*pro* olyvnego) drzeva y slaly na drodze (Mat 21, 8) *Rozm* 447; ~ **b.** *'nie szczepione, dzikie drzewo oliwki, Olea Europaea L. silvestris*': Olywne drzevo oleaster 1419 *Rost* nr 5129.

Oliwowy *'związany z oliwką, pochodzący z oliwki lub jej owoców, oleagineus, ad olivam pertinens*': Genze (*sc.* gołąbek) *szo zaszø wroczyl s olywowim z zelonim listem (portans ramum olivae virentibus foliis), w swich vszczyech gy mayøcz *BZ* Gen 8, 11; Wszitki mastnosczi oliwowe a winne y owoczowe (omnem medullam olei et vini ac frumenti), czoszkole syø offyervyø pirwich vrod panv, tobyeczem dal *BZ* Num 18, 12; Przinyescycz olyvove rozgy (frondes olivae)! *BZ* Neh 8, 15.

Olkierz *cf.* **Alkierz**

Olsza *formy*: *n. sg.* olsza 1408 *DokMp* I 352, 1437 *PF* V 16, XV *med. Zab* 515, 1450 *RpKapKr, etc.*; ~ *g. sg.* olszej (1449) *MMAe* XVII 492; ~ *ac. sg.* olszą 1411 *KsMaz* I nr 1680; ~ *n. pl.* olsze 1401 *Piek* VI 38, 1433 *AGZ* V 72;

~ *ac. pl.* olsze 1487 *AGZ* XV 242. 243; ~ *i. pl.* olszami 1487 *AGZ* XV 243.

Znaczenia: *bot.* **1.** *'olsza czarna i szara, Alnus glutinosa W. et incana W.'*: Sicut Machna primitus citauerat pro limitibus heredes de Comaszice, quam ipsius filiaster, bratanek, pro olsza 1391 *TPaw* III nr 2128; Quinque *almis vlg. olsze 1401 *Piek* VI 38; Est quedam vernus,... que vernus Polonice vocatur olssza 1408 *DokMp* I 352; Iako mne Michal porambil ollsø 1411 *KsMaz* I nr 1680; Trans paludem eandem usque ad tres altos alnos vlg. olschee 1433 *AGZ* V 72; Olscha alnus 1437 *PF* V 16, *sim.* XV *med. Zab* 515, 1450 *RpKapKr*, *ca* 1455 *JA* XIV 489, 1464 *AGZ* V 209, *ca* 1500 *Erz* 58; Ex opposito alni al. olszei (1449) *MMAe* XVII 492; Olssya alnus 1472 *Rost* nr 1139; Execavit in eodem gayo robora al. olsze 1487 *AGZ* XV 242; Derslaus recognovit, quod abscidit robora al. olsye ex ista parte fluvii *ib.* 243, *sim. ib.*; Ad diem hodiernam terminum facialem dedit statuere equos... cum prenominatis curribus et roboribus al. z olschamy *ib.*; Recipe... folia de alno olsza *ca* 1500 *JA* IV 89.

2. *dubium*: *'buk, Fagus silvatica L.'*: Olsza fagus 1458 *R* XXIII 281.

Olsze *'gaj, lasek olszowy, alnetum, silva alnea'*: Ab alneto plebanali vulgo od olsza usque ad eandem viam publicam (1498) XVIII *ArchSław* II 270.

Olszewnik *bot. 'Selinum carvifolia L.'*: Olszhewnyk rubustrum 1460 *Rost* nr 3705; Rubella, rubinia, rubinella olszewnyk *ca* 1465 *ib.* nr 4548; Olschewnik formosa minor 1472 *ib.* nr 1652.

Olszewy *cf.* **Olszowy**

Olsznica *'las, gaj olszowy, alnetum, silva alnea'*: Ac silvam dictam alnetum al. olsznica 1473 *AGZ* VII 129.

Olszowy, Olszewy *formy*: *n. sg. m.* olszowy 1438 *AGZ* XII 32; ~ *ac. sg. neutr.* olszowe 1494 *ZapWarsz* nr 1228; ~ *g. pl. neutr.* olszewych 1500 *ZapWarsz* nr 1890; ~ *ac. pl. neutr.* olszowa 1496 *ZapWarsz* nr 1771; olszowe 1491 *ZapWarsz* nr 1225. 1227, 1498 *ib.* nr 1801.

Znaczenie: *'związany z olszą, olszowy, alneus, qui alnis constat'*: Pro gayo alvorum (*pro* alnorum) al. olschowi 1438 *AGZ* XII 32; Jako my Maczey w lessye... rambyl drwa gwaltem olsowe 1491 *ZapWarsz* nr 1225, *sim. ib.* nr 1227; Scidisti in nemore meo... drzewo olschove y brzozoue 1494 *ib.* nr 1228; Jakom nye... ranbal drwa olschowa w gayv gyego 1496 *ib.* nr 1771; Jako on yemv rabal drwa olszowe 1498 *ib.* nr 1801; Jacom ya nye przykaszala Byernathovy... rambacz drew... anym rambyla sza granyczamy drew v lesze gyego olszevych 1500 *ib.* nr 1890.

Olszyna, *pl. tantum* **Olszyny 1.** *'las, gaj olszowy, alnetum, silva alnea'*: Pro prato et humulario in fine serepte vlg. olszina 1412 *AKH* III 199; Ascendendo... per siluuam progresiue, que olsini nunccupatur 1412 *KodPol* II 380; Quia idem kmetho percussit vlg. jassy quatuor in lacu per lutum et etiam vlg. per olsszinø 1418 *Czrs* 198; Incipiendo a granicie... vsque ad alnas olschina vlg. nuncupatur 1427 *KodWP* V 449; Transeundo per siluam, dictam olsziną 1428 *Monlur* V 93; Usque ad siluam al. olschyny 1429 *Monlur* VI 3; Olschina al. pastewnyk 1479 *TymProc* 223; Ab eodem torrente... transivimus per borram, mericam et per paludes al. olschyny usque ad magnum pothoczek 1496 *LubPodk* 123; Hec bo⟨na⟩ omnia... donauimus Danylowy... confirmamusque illi villam... Zaderewyecz.. cum monasterio..., cum eorum limitibus ad limites bonorum Bolyechowyensium et vlmos (*pro* alnas?), okrągla olszyna dictos, sese extendentibus (1371) *MMAe* X 254.

2. *'olsze rosnące lub już ścięte, alnetum vel lignum alni'*: Jaco czo czelacz moya vczandzala, to uczandzala v pna, a on ramby dambynø a olszynø 1424 *Przyb* 17.

Olszynka *czy* **Olszynki** *'gaj olszowy, zarośla olszowe, alnetum, silva alnea'*: Cum orto penes olszinki iacente (1417) *MMAe* VIII 429.

Ołd *cf.* **Hołd**

Ołdowanie *cf.* **Hołdowanie**

Ołomek *cf.* **Hołomek**

Ołowiany ołowiany proch *'biel ołowiana, cerussa, pigmentum album e vitriolo plumbi factum'*: Ołowyany proch cerusa XV *p. post. R* LIII 70.

Ołowny *'z ołowiu zrobiony, ołowiany, plumbeus, e plumbo factus'*: Cum ergo sanctum Urbanum cum sociis plumbatis cederent, *gl.* plumbatis kymy (*leg.* kijmi) *ołoſnymy bily XV *med. GlWroc* 41r; Na blachach ołownych plumbi lamina (quis mihi det, ut exarentur in libro stilo ferreo et plumbi lamina vel celte sculpantur in silice? Job 19, 24) 1471 *MPKJ* V 61; Durissime plumbatis ceditur (*sc.* s. Laurentius) ołownymy blachamy XV *p. post. RRp* XXV 180; ~ kruszec ołowny *'ruda ołowiu, plumbago, plumbum rude'*: Sibi recepisti mineram plumbi al. cruszcu olovnego duodecim rosthy 1500 *StPPP* II nr 4521.

Ołów *'plumbum'*: Potonøly sø yako olow (quasi plumbum Ex 15, 10) w wodach syłnych *Fl* Moys 11, *sim. Pul*, *sim. BZ* Ex 15, 10; Sqwa-

rzonym olowem (plumbum liquefactum) oblewacz *Błaż* 322; Olow plumbum nigrum 1472 *Rost* nr 24; Olow plumbum *ca* 1500 *Erz* 58.

Oltarz, Altarz *formy*: *n. sg.* oltarz *Gn* 5a, *BZ* Ex 37, 27. 38, 7, *ca* 1500 *Erz* 58, *Rozm* 672; ~ *g. sg.* oltarza *Gn* 181a, XV *med. R* XXV 154, *BZ* Ex 21, 14, *etc. etc.*; altarza *Fl* 117, 26; ~ *d. sg.* oltarzowi *Fl* i *Pul* 42, 4, *BZ* IV Reg 23, 9, *Rozm* 60. 267; oltarzu *BZ* Ex 20, 26. Lev 9, 7. 21, 23. Num 16, 38. 39; ~ *ac. sg.* oltarz *Fl* i *Pul* 25, 6. 50, 20, 1412 *Pozn* nr 684, *etc.*; ~ *i. sg.* oltarzem *Gn* 184a, *BZ* IV Reg 23, 17. II Par 26, 19. 29, 24, *etc.*; altarzem XV *p. pr. SKJ* I 301; ~ *l. sg.* (na) oltarzu *BZ* Lev 4, 35. 5, 12. 7, 31. 8, 28, *etc.*; ~ *n. pl.* oltarzowie *Fl* 83, 4; oltarze 1471 *MPKJ* V 21, *Pul* 83, 4; ~ *g. pl.* oltarzow *BZ* Num 23, 29. IV Reg 21, 4. 5, *Rozm* 59. 672; ~ *ac. pl.* oltarze *BZ* Ex 34, 13. Num 23, 30. IV Reg 21, 3. II Par 33, 4; ~ *i. pl.* oltarzmi *BZ* IV Reg 23, 20; ~ *l. pl.* (na) oltarzoch *BZ* Num 23, 29. IV Reg 17, 11.

Znaczenie: '*miejsce składania ofiar bogu lub bogom, stół ofiarny, ara, altare*': Kasalcy gest on bil szobe grob podle oltarza vykopacz *Gn* 181a; A cdiszcy vøcz on gego szin... pred oltharzem svøthego Gana gestcy on cløczal byl *Gn* 184a; Vmyiø medzi newinowatimi røcze moie y ogarnø oltarz (altare) twoy, gospodne *Fl* 25, 6, *sim. Pul*; I wnidø ku oltarzowy (ad altare) boszemu *Fl* 42, 4, *sim. Pul*; Wloszø na twoy oltarz (super altare) czeløt *Fl* 50, 20, *sim. Pul, KartŚwidz*; Oltarzowe (altaria, *Pul*: oltarze) twogi *Fl* 83, 4; Vstawcze dzen czstny w gøsczach asz do rogv altarza (usque ad cornu altaris, *Pul*: oltarza) *Fl* 117, 26; Jaco ty dzewki przywolily, kyedi gich oczecz dal trzidzescz⟨i⟩ krzy⟨w⟩ni na oltarz 1412 *Pozn* nr 684; Expone inter vestibulum et altare, id est myedzy opon[y]a y altarzem XV *p. pr. SKJ* I 301; Sepcies contra velum przed zaszlon[y]a oltarza (tincto digito adspergens septies contra velum Lev 4, 17) XV *med. R* XXV 154; Super altare per circuitum ocolo oltarza (reliquum fudit super altare per circuitum Lev 8, 24) *ib.*; Potem vdzalal Noe oltarz (altare) panu bogu, a wszøw ze wszego dobitka offyerø y offyeruge bogu na ten to oltarz (super altare) *BZ* Gen 8, 20; Oltarz z szemye (altare de terra) uczynyczye my *BZ* Ex 20, 24; A paklybi oltarz kamyenny (altare lapideum) uczynylbi, nye bødzesz gego dzelacz s czyosanego kamyenya *ib.* 20, 25; Nye wstøpysz po wschodzech ku oltarzu (ad altare) memu, abi nye bila yawna skaradoszcz twa *ib.* 20, 26, *sim. ib.* Lev 9, 7. 21, 23; Alye oltarze gich skasz (aras eorum destrue) a slamy gich sochy! *BZ* Ex 34, 13; Vdzelal y oltarz offyerni (altare holocausti) s drzewya sethym *ib.* 38, 1; I bronkøø gego... vczynyl myedzyanø a pod nyø poszrzood oltarza (in altaris) oltarzyk *ib.* 38, 4; Alye oltarz (altare) ten nye byl czali, alye wnøøtrz proszni *ib.* 38, 7, *sim. ib.* 37, 27; A weszmye kaplan krwye na palecz swoy a dothknye gym rogu oltarza obyetnego (altaris holocausti) *BZ* Lev 4, 30; A wszytek tuk odeymye (*sc.* kapłan)... y zezze na oltarzv (super altare) w myasto kadzydla panu *ib.* 4, 35, *sim. ib.* 5, 12. 7, 31; A ostatek (*sc.* krwie) przelege (*sc.* kapłan) na oltarz wokool (super altare per circuitum) *ib.* 8, 24; Tedi sebrar (*pro* sebral) Eleazar... kadzidlnicze..., a sklepaw ge w blachi, przibil ge kv oltarzv (adfigens altari) *BZ* Num 16, 39, *sim. ib.* 16, 38; Wezmi *kadzidlnicza a natrzi ognya z oltarza (de altari) *ib.* 16, 46; Vdzalal (*pro* vdzalay) mi tvto sedm oltarzow (aras) a przipraw tilkey scopow... na wszistkich oltarzoch *ib.* 23, 29; Bałaak... *wklad czelcze y scopi na wszistki oltarze (per singulas aras) *ib.* 23, 30; Y zgly tu palyone obyati na oltarzoch (super aras) podle obiczaia poganskego *BZ* IV Reg 17, 11; Manases... wzwyodl oltarze (aras) Baalowi... a naczinyl oltarzow (aras) w domv boszem..., a naczinyl oltarzow (altaria) wszelkim gwyazdam nycbyeskim *ib.* 21, 3--5; Ale wszakosz nye chodzily kaplany gornich modl ku oltarzowy (ad altare) boszemv w Ierusalem *ib.* 23, 9; Gest grob tego møsza boszego, gen... przepowyedzal ta slowa, geszesz vczinyl nad oltarzem betelskim (super altare Bethel) *ib.* 23, 17, *sim. ib.* I Mach 2, 24; Iozyas... zbyl wszitki kaplani..., gesz bily tu nad oltarzmy (super altaria) *BZ* IV Reg 23, 20; Przeto zbyly biki y wzøly kaplany krew gich, y przelyaly iø na oltarzv (super altare)... a zarzazaly barani y przelyaly krew na oltarz (super altare) *BZ* II Par 29, 22; A zarzazaly ge (*sc.* kozły) kaplany y skropyly krwyø gich przed oltarzem (coram altare) *ib.* 29, 24; Vdzalal (*sc.* Manasses) oltarze (altaria) w domv bozem *ib.* 33, 4; Oltarze obyethne altaria holocaustorum (*var. lub.*: *oltarze obyetnego altaris holocaustorum; reliquum autem sanguinem fundet iuxta basim altaris holocaustorum Lev 4, 18) 1471 *MPKJ* V 21; Na virzch oltarza (*var. lub.*: *oltorzą) ad crepitudinem (de sinu terrae usque ad crepidinem, *sc.* altaris, novissimam duo cubiti Ezech 43, 14) *ib.* 107; Stal anyol podlug oltarza kosczelnego *MW* 121b; Ara oltharz vel kob, vel barlogo *ca* 1500 *Erz* 58; A gdys yest vezvan Iozeph do oltarza y dana yest yemv

voda, yeyze kto by vkuszył ly[a]szącz y obschedł szyedm oltarzow, bog daual nyektore znamye *Rozm* 59; Przystąpyla (*sc.* Maryja) kv oltarzovy bozemv... y schla szyedmkrocz okolo oltarza *ib.* 60; Tegodla nyeszyesly dar tvoy... kv oltarzovy (ad altare),... ostaw thvoy dar... przed oltarzem (ante altare Mat 5, 23—4) *ib.* 267; Tho vczyeczenye (*sc.* apostołow) *znamyenvyą svyątą cerkew v *oplupyenyv oltarzow v Vyelky Czvartek,... bo oltarz yest Cristus, odzyenye yego apostoly *ib.* 672; ~ ołtarz kadzenia, kadzidlny, kadzidlnych obiet, rzeczy: Ktokoly z was gesth mødry, podz a uczyn, czsokoly gest przykazal pan:... oltarz kadzydlnych rzeczy (altare thymiamatis) *BZ* Ex 35, 15; Vdzyalal y oltarz kadzydlni (altare thymiamatis) s drzewya setym *ib.* 37, 25; Potem weszmye ge z røku gich a zakadzy na oltarzu kadzydlnich obyet (super altare holocausti) *BZ* Lev 8, 28; Chcyal (*sc.* Ozias) obyatowacz kadzidło na oltarzu kadzidlnem (super altare thymiamatis) *BZ* II Par 26, 16; Røcze ziauy syø trød na gego czele... w domv bozem, nad oltarzem kadzidlnim (super altare thymiamatis) *ib.* 26, 19; I vkazal mv szyą angyol boszy, stoyaczy na pravycy oltarza kadzenya (a dextris altaris incensi Luc 1, 11) *EwZam* 287; ~ *(oltarz jako miejsce azylu, ara, asyli locus)*: Aczbi kto s umyszla zabil blysznego swego..., od oltarza mego widrzesz gy (ab altari meo evelles eum), abi umarł *BZ* Ex 21, 14, *sim.* XV *p. post. Kałużn* 283; ~ *przenośnie*: Tocz (*sc.* dzieciątko), dze, gest oltarsz, *gł.* kr⟨o⟩l, nebesky *Gn* 5a; Yenzesz szam szyebye offyarowal... yedną vyerną y prawa ofyara na oltarzv szwyatego krzyza *Naw* 103.

Ołtarznik *'śpiewający psalmy, śpiewak psalmów, qui psalmos canit'*: Oltarznik (*war. lub.*: szoltarznyk) psaltes (dixit David, filius Isai, dixit vir, cui constitutum est de Christo dei Iacob, eggregius psaltes Israel II Reg 23, 1) 1471 *MPKJ* V 41.

Ołtarzny *'z ołtarzem związany, przynależny do ołtarza, qui ad altare pertinet'*: Tedy ony tamo bądacz tkały pavloky,... popony, plascze oltarzne (altariorum pallas) *Rozm* 16.

Ołtarzowy *formy*: *g. sg. f.* ołtarzowej 1424 *Msza* III s. 61, *sim.* VI. VIII; *neutr.* ołtarzowego 1426 *Msza* IV s. 315; ~ *d. sg. m.* ołtarzowemu *BZ* Num 3, 26; *f.* ołtarzowej *BZ* Num 18, 7; ~ *ac. sg. f.* ołtarzową *BZ* Lev 5, 9; ~ *l. sg. f.* (w) ołtarzowej *BZ* Num 18, 5; ~ *g. pl. m.* ołtarzowych *BZ* Lev 4, 34. 8, 15; ~ *l. pl. m.* (na) ołtarzowych *BZ* Ex 38, 7.

Znaczenie: *'z ołtarzem związany, dotyczący ołtarza, właściwy ołtarzowi, należny ołtarzowi, qui ad aram pertinet, altaris est'*: Racz dacz, aby ylekolye gych s tey oltarzowey (*Msza* IV: *oltharzącwego, VII: oltharza) vczøstnoszczy (ex hac altaris participatione) naswyøtszchego syna tweego czyalo y krew prziyølybiychoom 1424 *Msza* III s. 61, *sim.* VI. VIII; Przewlekł (*sc.* dzierżadła) przes krøogy, ktore na bocze⟨ch⟩ oltarzowich (in lateribus altaris) winykały *BZ* Ex 38, 7; Y weszmye kaplan krew gey palczem swim a dotknye rogow oltarzowich obyetuyączich (cornua altaris holocausti) *BZ* Lev 4, 34, *sim. ib.* 8, 15; Pokropy yø szczyanø oltarzowø (altaris) *ib.* 5, 9; A bødø dzerzecz strozo w stanv zaslvbyonem... a czsokoli k rzødv oltarzowemv (ad ritum altaris) przislvsza *BZ* Num 3, 26; Czvdzi syø k wam nye przimyeszi czvcz... w slvsbye oltarzowey (in ministerio altaris) *ib.* 18, 5; Ale ti a synowye twoy *ostregaycze... wszego, czosz slvsze k slvsbye oltarzowey (ad cultum altaris) *ib.* 18, 7.

Ołtarzyk *'mały ołtarz, arula, ara parva'*: I bronkøø gego... vczynyl myedzyanø a pod nyø poszrzood oltarza oltarzyk (in altaris medio arulam) *BZ* Ex 38, 4, *sim.* 1471 *MPKJ* V 20.

Ołtewnik *bot. 'Selinum carvifolia L.'*: Rubella, rubinia, rubinella olszewnyk, oltewnyk *ca* 1465 *Rost* nr 4549.

Omacmie *'po ciemku, w ciemności, in tenebris'*: Myedzy ymy bądącz oslyepyl (*sc.* Jesus) ych oczy, ysch go nye posnały, a tez ysch ssą yego nye poznały, nye byla vyna v them, czvsch aby omacmye s nymy movyl, bo... svycze, pochodnye, latarnye myely, aze ve vschem ogrodzye czmy nye bylo *Rozm* 622.

Omamić 1. *'oszukać, zwieść, fallere, decipere'*: Omamyl fascinauit (o insensati Galatae, quis vos fascinavit non oboedire veritati? Gal 3, 1) 1471 *MPKJ* V 128.

2. *w mylnym rozumieniu łacińskiego* aversare: Omamyl auersatus (et non adquievit rex populo, quoniam aversatus fuerat eum dominus III Reg 12, 15) 1471 *MPKJ* V 44.

Omamienie 1. *'coś co pociąga, urzeka, urok, fascinatio, effascinatio'*: Omamyenye incantacio (*war. lub.*: fascinacio, id est incantacio; fascinatio enim nugacitatis obscurat bona Sap 4, 12) 1471 *MPKJ* V 74.

2. *'osłabienie władz umysłowych, słabość duchowa, animi defectio, impotentia'*: Rani czø pan omamyenim (amentia) y slepotø *BZ* Deut 28, 28; Omamyenym traduccione, id est morte (aliquando monstrorum exagitabantur timore, aliquando animae deficiebant traductione Sap 17, 14) 1471 *MPKJ* V 77.

Oman, Aman *bot.* '*oman wielki, Inula helenium L.*': Oman enula campana 1419 *Rost* nr 2910, *sim.* 1460 *ib.* nr 3520, 1464 *ib.* nr 4792, *ca* 1465 *ib.* nr 3903. 4325, 1472 *ib.* nr 839, 1475 *ib.* nr 2982. 3059. 3166, 1478 *ib.* nr 1925; Oman enula 1419 *ib.* nr 5209, *sim.* 1437 *ib.* nr 2594, XV *p. pr. PF* V 29, *ca* 1465 *Rost* nr 3893, 1484 *ib.* nr 6034, 1491 *ib.* nr 11055; *Omøn 1478 *Rost* nr 1969; Aman enula campana 1493 *ib.* nr 10908; Enula *omay, oman XV *p. post. R* LIII 66; De eruca bala gorczycza, de enula *omun, de ebulo chebth XV *ex. GlWp* 78; Oman hemulus *ca* 1500 *Erz* 58.

Omaszczenie '*okraszanie, dodawanie tłuszczu (do potraw), actus cibum adipe addito pinguem faciendi*': Arvinas, sadla, ad condienda olera kv omaszczenyv kapusthy XV *p. post. R* XXV 177.

Omaścić '*przyprawić (potrawy), okrasić, dodać tłuszczu, cibum adipe addito pinguem facere*': Omasczicz condire (*sc.* cibaria) 1444 *R* XXIII 309; ~ A owscheya nyczi s szitowia vczinione kwietnimi plasti, wiczangnawschi slotkoscz, omaszczone zwiami (*leg.* zwijamy) quin et fila favis cirpea floreis presso melle prius collita fingimus 1444 *R* XXIII 305.

Omawiać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* omawia 1425 *Przyb* 19, 1428 *Pozn* nr 1285, 1428 *Pyzdr* nr 881. 905, *etc. etc.*; *3. pl.* omawiają 1429 *Pozn* nr 1521, 1435 *ib.* nr 1452, 1468 *ZapWarsz* nr 1291, 1473 *AGZ* XV 155, *etc.*; ~ *part. praes. act. adi.* omawiając XV *p. post. R* I s. XLVII; *ac. sg. m.* omawiający *Rozm* 152; *ac. pl. neutr.* omawiająca 1474 *Zab* 540; ~ *inf.* omawiać XV *med. Zab* 513; ~ *condit. 3. sg. m.* omawiałby 1466 *R* XXII 11.

Znaczenia: **1.** '*informować, podawać do wiadomości (podmiotem utwór pisany), exponere, edicere, tenorem habere (de scriptis)*': Oral... y ssyano sekl na swem, gdze yego list przysandny omawya 1425 *Przyb* 19; Jszem nye raczyl za pana Voczecha... panu Vyaczenczewy... taco, yaco lyst zapyszny omawya 1428 *Pozn* nr 1285, *sim.* 1428 *Pyzdr* nr 881. 905, 1429 *Pozn* nr 1322. 1323, 1440 *Pyzdr* nr 1245, 1444 *ib.* nr 1264, 1456 *SprTNW* VIII 2, 27; Jsze pana Janow oczecz... wszal s yego matka sto cop groschy sirokych y wnosl ⟨j⟩e tąm, yaco lyst wyanny omawya 1429 *Pozn* nr 1328; Jszem ya nye raczil Janowy... za wiczlenye voluarku..., yaco yego *przisandnye listy omawyaya *ib.* nr 1521; Jszem ya nyc ranczyl za Thomka..., jaco poszem (*pro* poszew) omawya *ib.* nr 1524, *sim.* 1470 *ZapWarsz* nr 1274. 1307; Jszem byl prawa nyemocza nyemoczen... tedy, kedym myal rok s panem Mycolayem na poroczkach, yaco kxangy omawyaya 1435 *Pozn* nr 1452; Cum liber est lectus et liber loquitur al. omawa, quia ipsa Margaretha... condempnavit... Heduigim 1449 *AGZ* XII 195; Yako *nnye kszacz *Yamusch tho vdzelal..., yako powszi (*pro* poszwi) om[y]awyaya 1468 *ZapWarsz* nr 1291; Qui te concitat ad solvendum penam trium marcarum... prout acta castrensia Leopoliensia canunt al. omawyayą 1473 *AGZ* XV 155, *sim.* 1479 *AGZ* XVII 181; Istius tenute litteras posuit castri Cracouiensis, que littere exprimunt al. omawyayą, quia inpingnorauerunt... usque ad finem iuris 1485 *StPPP* II nr 4293; ~ omawiać się '*być omawianym, ustalonym, constitui*': Ecce liber obloquitur vadium ducentarum marcarum, quod vadium subseruit al. omawya sze sub penis 1483 *AGZ* XVII 205.

2. '*mówić, wypowiadać opinie, loqui, dicere*': Mentem tuam interroga, quid de tuis actibus eloquatur omavalby. Que, *gl.* sc. mens, si te bone conuersacionis esse denunciat, emulatoris obloquia non formides 1466 *R* XXII 11.

3. '*mówić o kimś, o czymś źle, obmawiać, calumniari, calumnias inferre*': Discreta nykogo nye omawyacz XV *med. Zab* 513; Pomowil gy bycz slodzegya... y gynsze vele slow tym rowna,... omavyayøcza y czczy gego *nagabayocza vczynyl 1474 *Zab* 540; Yazyk myal (*sc.* Jesus) a barzo przestrony, byl navczony mądrosczy a nykogo nye omavyayączy (non obiurgans aliquem fuit nec maligna) *Rozm* 152.

4. '*usprawiedliwiać, tłumaczyć, excusare*': Wydzyalem szalonee, opussczagyącz przygodne rzeczy, omawya[ga]yącz syą scząsczym (se excusantes sub fortuna) XV *p. post. R* I s. XLVII.

Omawianie '*przyczyna do mówienia źle o kimś, occasio calumniandi aliquem*': Pysano yest: Nye bądzyesch kvszyl pana boga tvego. A daley: Nye dasch nyeprzyaczyelyovy tvemv omavyanya (scriptum est, quod deum non temptabis, occasionem contra te nec inimico dabis) *Rozm* 196.

Omazać '*oblepić, pokryć coś innym lepkim materiałem, tu otynkować, oblinere, hoc loco trullissare*': Litum, id est superindutum omazany aut wrzedny (ipse cernit fictorem locustae et stantem dominum super murum litum vel adamantinum Prol) 1471 *MPKJ* V 6.

Omazanie '*tynk, albarium*': Omazanye (*war. lub. rp.*: obmazanye) litum (ecce dominus stans super murum litum Am 7, 7) 1471 *MPKJ* V 113.

Omdleć, Omgleć *formy*: *part. praes. act. adi. n. sg. m.* omdlejący *ca* 1450 *PF* IV 573; ~ *praet. 2. sg. m.* -ś omdlał *Rozm* 731; *3. sg. m.* omdlał

jest *Fl* i *Pul* 142, 7; omdlał *Rozm* 109; omglał 1471 *MPKJ* V 34. 37; *f.* omdlała jest *Fl* i *Pul* 118, 81, *BZ* Neh 4, 10; omdlała *Rozm* 498. 695. 698.729. 758; omglała 1471 *MPKJ* V 56, *ca* 1500 *R* X LVII 371; *neutr.* omdlało jest *BZ* Jos 2, 11; *3. du. neutr.* omdlale jesta *Fl* 118, 82; *3. pl. m.* omdleli są *BZ* Jos 2, 9; omgleli 1471 *MPKJ* V 31; *neutr.* omdlały *Pul* 118, 82; ~ *part. praet. act.* omdlaw 1451 *MacDod* 105; omdławszy 1431 *PF* V 64, 1466 *R* XXV 138, *Rozm* 599. 695. 698.

Znaczenia: **1.** *'stracić siły, osłabnąć, viribus defici, languere'*: Omdlala gest (defecit) we zbawenv twogem dv⟨s⟩za moya *Fl* 118, 81, *sim. Pul*; Omdlałe gesta (defecerunt, *Pul*: omdlyały) oczy moge w slowo twoge *Fl* 118, 82; Omdlał gest (defecit) duch moy *Fl* 142, 7, *sim. Pul*; Omdlawsy langwens 1431 *PF* V 64, *sim.* 1466 *R* XXV 138; Factus est in agonia *omdlyaaczy (apparuit autem illi angelus de caelo confortans eum et factus in agonia prolixius orabat Luc 22, 43) *ca* 1450 *PF* IV 573; Tako wthem myly Yesus naszylnye omdlaw, opyødz dluszey poczøl sze modlycz (Luc 22, 43) 1451 *MadDod* 105; Strach wasz wrzvczil syø gest na nasz a omdleli sø (elanguerunt, 1471 *MPKJ* V 31: omglely) wszitczi bidliczele w zemi *BZ* Jos 2, 9; A to vsliszawszi, løklismi syø y omdlalo gest (elanguit) syercze nasze *ib.* 2, 11; Omdlyala[la] gest syla nosycyelya (debilitata est fortitudo portantis), a rumv gest wyele *BZ* Neh 4, 10; Omglal defecit (defecit anima eius et ad mortem usque lassata est Jud 16, 16) 1471 *MPKJ* V 34; Defecerat omglal aut vstal (defecerat autem populus I Reg 14, 28) *ib.* 37; Omglala (*war. lub.*: *omdlela) estuavit (videns autem Achior caput Holofernis... cecidit in faciem suam super terram et aestuavit anima eius Judith 13, 29) *ib.* 56; O tem, yako myly Cristus przy svey modlythvye sylno omdlavschy a vzdy szye dluzey modlyl *Rozm* 599, *sim. ib.*; Tegodlya ktora mysl nye omdlala takyem y tym podobnym przeczyvnosczyam, a navyeczey o zbavyczyelyv myslyącz? *ib.* 729.

2. *'stracić przytomność, zemdleć, internori, collabi'*: Legi de una moniali, quae quando audivit de eius pasione, semper omglala *ca* 1500 *R* XLVII 371; Wszadzyly (*sc.* lekarze) y (*leg.* ji 'go') v kądz pełną ol⟨e⟩yą volnego, a od tego tako omdlal, yze owscheya za marthwe lyezal (ut etiam lumina, quasi mortuus, resoluta torqueret) *Rozm* 109; Przyschedschy y povyedzyala vschytko matcze bozey, a ona vslyschavschy nathychmyast padvschy sylno omdlala *ib.* 498, *sim. ib.* 698. 758; O tem, yako dzyevycza Marya, vschlyschavschy yączye svego syna, załosczyą vyelyką padla na zyemye omdlawschy *ib.* 695; Marya... spadla stolcza (*leg.* z stolca) na zyemyą y omdlala nasylno, y lyezala barzo dlugo za marthve nye ruschayączy szye *ib.*; Dzyevycza Marya... myslyla, aby yvz yey syna mylego vmączono, padla omdlavschy za marthve *ib.* 698; O Iesuszye,... takez omdlal, yakoby nye myal boga oycza! *ib.* 731.

(Omdlenie) Omglenie *'utrata sił, zesłabnięcie, animi defectio'*: V omglenyu in agonia (et factus, *sc.* Jesus, in agonia prolixius orabat Luc 22, 43) XV *med. R* XXV 272.

Omelija *cf.* **Homilia**

Omgleć *cf.* **Omdleć**

Omglenie *cf.* **Omdlenie**

Omiaszkać *cf.* **Omieszkać**

Omieciny *pl. tantum 'najlżejsze cząstki mąki osiadające przy przemiale na ścianach młyna, pył mączny, farinae pulvis tenuissimus, qui in parietibus molae considit'*: Furfures autem vel omieczini ipsius ad usum committimus conuertendos (1345) 1560 *KodPol* II 693; Dedimus etiam Joanni... omnes micidulas, ⟨quae⟩ in vulgari nuncupantur omyeczini (1364) 1523 *ib.* 746; Possidebunt dicti nostri molendini quartam mensuram quartumque denarium seu grossum de calcatorio, vt prefertur, vna cum omnibus purgamentis dictis omyeczyni (1427) XV *p. post. MMAe* XVII 242; Superficies seu reliquias circa rotas molendinorum circumiacentes al. omyeczini dictas 1453 *Monlur* II 162, *sim. ib.* 163; Omye[ni]czini alfica 1472 *Rost* nr 941.

Omieg *bot.* **1.** *'Aconitum lycoctonum L. var. caeruleum Wahlb.'*: Omyeg herba muris 1419 *Rost* nr 5210; *Omyey lupparia 1460 *ib.* nr 3624; *Omyg luparia *ca* 1465 *ib.* nr 4426; Omeg luparia *ib.* nr 4427; *Omeh *ib.* nr 4649; Omyeg kakochillea 1472 *ib.* nr 1179; Omyeg napellus 1491 *ib.* nr 11073.

2. *'Lupinus albus L.'*: Omyeg lupinus *ca* 1500 *Rost* nr 7174.

Omieniały *cf.* **Oniemiały**

Omieniawać *cf.* **Oniemiawać**

Omienić *czy* **Ominić** *'zmienić, zmieszać, zmącić (np. myśli), mutare, miscere, perturbare'*: Facta autem hac voce, convenit multitudo et mente confusa, omenyona *czy* omynyona, quoniam audiebat vnusquisque lingwa sua loquentes illos (Act 2, 6) XV *med. R* XXIV 372.

Omienieć *cf.* **Oniemieć**

Omienienie *'zamiar, postanowienie, consilium, propositum'*: Neque pulcritudo, neque divicie... potuit eam seducere a proposito, omenena, virginali XV *med. GlWroc* 97r.

Omieniewać *cf.* **Oniemiewać**

(Omierzchnąć) Omirzknąć *'ściemnić się, zmierzchnąć, vesperascere, tenebris obscurari'*: Omyrzknye obscurauit (quis credit ei, qui non habet nidum et deflectens ubicumque obscuraverit? Ecclus 36, 28) 1471 *MPKJ* V 84.

Omierzieć *'wzbudzić odrazę, wstręt, obrzydzenie, niechęć, taedio esse, odium facere alicui'*: Y rozgnyewal sye yest roserdzyym gospodzyn na lvd swoy y *omrzalo yest gey (*leg.* jej 'go') dzedzyny swoyey (abominatus est hereditatem suam, *Pul*: ssyadl yest dzedzyny swoyey) *Fl* 105, 38; Omyerzalem gyest (*war. lub.*: omyersalo) detestatus sum (rursus detestatus sum omnem industriam meam Eccles 2, 18) 1471 *MPKJ* V 71.

Omierzienie *'odraza, wstręt, obrzydzenie, taedium, fastidium'*: Omerzenye horror *ca* 1450 *PF* IV 572.

Omier-zliwość *'odraza, wstręt, obrzydzenie, taedium, fastidium'*: Omyer⟨z⟩liwoscz detestacionem *ca* 1450 *PF* IV 571.

Omier-zły *'obrzydliwy, wstrętny, wzbudzający odrazę, turpis, fastidiosus'*: Omerzslee abhominacio (quia quod hominibus altum est, abominatio est ante deum Luc 16, 15) *ca* 1450 *PF* IV 578.

Omier-znąć, Omir-znąć *'wzbudzić odrazę, wstręt, obrzydzenie, taedio esse alicui'*: Et ad hanc (*sc.* personam Christi) dominus omnes inducit, ut per eam iste mundus cunctis vilesceret, omirzsnal, cum suis concupiscenciis XV *ex.* *MPKJ* II 325; Displacere, displicere idem omyerznącz *ca* 1500 *Erz* 58.

Omieszkać, Omiaszkać (się), Omięszkać *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *praes. ind. 3. sg.* omiaszka *BZ* Gen 34, 19.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *praes. ind. 3. sg.* omieszka *Sul* 32; omięszka *Sul* 12; ~ *part. praes. act. adi. n. pl.* omięszkający *Sul* 14; ~ *praet. 1. sg. m.* omieszkałem *BZ* Deut 26, 13; *2. sg. m.* -ś omięszkał XV *ex. PF* III 179; *3. sg. m.* omieszkał *BZ* Lev 20, 4; ~ *part. praet. pass. n. pl.* omięszkani 1447 *RocznHist* IVb 130.

Znaczenia: **1.** *'zaniedbać, neglegere, omittere'*: Nyewyasta mązzatha, mayącza... kthorekolye prawo kv nyekthorey dzedzynye, w dzeszancz lyath rzecz począcz ⟨ma⟩ o thą tho dzedzyną. Omyąszka-ly (negligens),... ode wszego prawa gey odpadłą szo ma posznacz *Sul* 12; Oblozzenye daawnoszczi gym (*sc.* dzieciom) obrzeczono nye moze bicz..., alyszbi po lyeczeech bili omyaszkayączi (fucrint negligentes) *Sul* 14; Paknyąlyby byla zaloba personna... a... poswany... omyeszka (neglexerit, *Dzial* 20: by zamyeschkal) stacz na rokv trzeczem..., skazvgemy, aby pozyczcza... myal pelną mocz... przedanya... rzeczy gemv zasthawyone *Sul* 32; Iestli omyeskal (negligens) lvd zemski, a iako *mala dba mego przikazanya, przepvscilbi czlowyeka..., postawyø mø twarz przeciwo czlowyekv temv *BZ* Lev 20, 4; Nye omyeskalem (non praeterivi) przikazanya twego *BZ* Deut 26, 13.

2. *'odwlekać, opóźniać, differre, tardare'*: Tedi Emor a gego syn nyczs nye omyaska szyø tego vczynycz, czso ony chczyely (nec distulit adulescens quin statim, quod petebatur expleret) *BZ* Gen 34, 19; Isti pueri annos non habentes, ad quod hee littere canebant, per quas litteras ipsi sunt tardati al. omyaschkany in suis proximitatibus 1447 *RocznHist* IVb 130; ~ *'spóźniać się, morari, sero venire' (?)*: Tu in mora fuisti this omyaszkal XV *ex. PF* III 179.

Omieszkały, Omięszkały *'zlekceważony, zaniedbany, neglectus, contemptus'*: Omąsszkala poczesnosczą neglecta honestate 1447 *R* XXII 41; Omyeskały neglectus XV *ex. R* XXV 143.

Omieszkanie, Omięszkanie *formy*: *n. sg.* omięszkanie 1447 *R* XXII 41; ~ *g. sg.* omieszkania *Sul* 32, *ca* 1450 *PF* IV 576, *BZ* Ex 12, 39, XV *p. post. R* XXV 198; ~ *ac. sg.* omieszkanie *Sul* 50, 1461—7 *Serm* 91 v; ~ *i. sg.* omięszkanim *Sul* 25.

Znaczenia: **1.** *'zaniedbanie, neglectio, omissio'*: Omyąskanye obmissio 1447 *R* XXII 41; Paknyąly iana strona omyaszkanym (negligenter)... szą na szandze... nye postway (*pro* postawy)..., drvga strona stoyącza oth slvchanya rzeczy ma bicz oddalyona *Sul* 25; Gdiby rzeczy zastawyone... mnyeyszey plathnosczy nalezony by..., nyszly pyenądze pozyczone, a then tho pozyczcza za svmmą penyądzy przeszyen (*leg.* przezeń) pozyczonych... przyął, szobie a nye gynszemv then tho pozyczcza sz omyeszkanya swego (de sui negligentia) ma dziwowacz *Sul* 32; Chczemy, aby za... roboth omyeskanye (pro huiusmodi negligentia) za kaszdy tydzyen cztirzi skoczcze skodą... czirzpyączemv... doszycz vczynycz byl powynyen *Sul* 50; Gdi przesz omeskanye cum per negligenciam 1461—7 *Serm* 91 v.

2. *'ociąganie się, odwlekanie, zwłoka, mora, cunctatio'*: Cum continuacione nunquam deficiens przesz omeszkana ne przestavayøcz *ca* 1450 *PF* IV 576; Ano ge nøkaly Egipsczy, abi precz wiszly, a nye dadzøødz gym vczynycz nyszadnego omyeszkanya any czasu (nullam facere sinentibus moram), bi mogly sobye karmyø uczynicz *BZ* Ex 12, 39; Ut dicit Ambrosius:

Nescit tarda molimina ⟨Spiritus sancti gratia⟩ nye wye posznegne (*pro* posznego) omyeszkanya laszka ducha szwyąntego XV *p. post. R* XXV 198; ⟨Non⟩ ero vobis mora nye bada wam w omyesz⟨kanie⟩ XV *ex. PF* III 179.

Omieszkawać *'zaniedbywać, neglegere, omittere'*: Takyesz vczinisz... o wselkey rzeczi brata twego, ktora bi syø straczila, a ty yø nalasl, nye omyeskaway (ne negligas, *sc.* reddere), *iakø czvdzø *BZ* Deut 22, 3.

Omieszkawanie *'ociąganie się, odwlekanie, zwłoka, mora, cunctatio'*: Quia nescit tarda mollimina, posdnego omyesch[th]kawanya, Spiritus sancti gracia XV *med. SKJ* V 271.

(Omieszkiwać) Omięszkiwać *'zatrzymywać, być przyczyną zwłoki, morari, retinere'*: Prossza, nye omyaszkyway myą ne sis michi diutius in mora XV *ex. PF* III 177.

Omieżyświat *(?) bot. 'Bupleurum rotundifolium L.'*: Omesyswath *ca* 1465 *Rost* nr 4651. ~ *Pewnie błędny zapis, cf.* **Obieżyświat.**

Omiękczyć *'zmiękczyć, mollire' tu przenośnie*: *'ułagodzić, udobruchać, przebłagać, placare'*: Omyąkczyl ⟨się?⟩ (*war. kal.*: odmyąkczon, vkoyon) placatus (iam enim placatus sum super malo, quod feci vobis Jer 42, 10) *MPKJRp* V 56r.

Omięszkać *cf.* **Omieszkać**

Omięszkały *cf.* **Omieszkały**

Omięszkanie *cf.* **Omieszkanie**

Omięszkiwać *cf.* **Omieszkiwać**

Omijać *'mijać, przemijać, transire, praeterire'*: ⟨F⟩esta dies transit, *gl.* preterit, omya, sed Hebreis ira remansit zostal 1466 *R* XXII 25.

Ominąć 1. *(o czasie, de tempore) 'przeminąć, praeterire'*: Yakosm nye otnawyala any przeyednala nycogo o thø o trzeczø czøscz... *Drzosgowa, *czø na nyø ('mię') Katharzyna zalowala, asz trzydzeszczy lath y trzy omynøla 1418 *Pyzdr* nr 545.

2. *'ominąć kogoś, nie stać się czyimś udziałem, aliquem praeterire, alicui non obtingere'*: Summus equi declinat, *gl.* labitur, omynye, honor, cum vincere tentat 1466 *R* XXII 15.

Ominęły *'ten który przeminął, przeszły, miniony, qui praeteriit'*: Yakom ya nye zamowil szye pyączynascze grziwen grosszy szyrokich *Przibislaowy y yego szenye na Swyantky omynøle, ale czsosmu (*leg.* czsośm mu) vynovath, thom wynowath... na Godi przydacze 1425 *Pyzdr* nr 798; Yakom ja nye rzekl dacz dwudzestu grziwen Symanowy na Swyøtky omynøli 1428 *ib.* nr 900.

Ominić *cf.* **Omienić**

Omirzknąć *cf.* **Omierzchnąć**

Omir-znąć *cf.* **Omier-znąć**

Omladzać się *'rodzić, parere, gignere'*: Tamo bolyeszczy, yako tey, czo szye omladza (ut parturientis, *Fl*: iaco odmladzaiøczich) *Pul* 47, 6.

Omoczyć *formy*: *praes. ind. 1. sg.* omoczę XV *med. R* XXIV 367; *3. sg.* omoczy *BZ* Num 19, 4. 18; ~ *imper. 2. sg.* omocz *BZ* Ruth 2, 14; *2. pl.* omoczcie *BZ* Ex 12, 22; ~ *praet. 3. pl. m.* omoczyli *BZ* Jos 3, 15; ~ *condit. 3. sg. f.* by omoczyła *Fl* i *Pul* 67, 25; ~ *part. praet. act.* omoczyw *BZ* Lev 8, 15.

Znaczenie: *'uczynić mokrym, zwilżyć, zanurzyć w płynie, rigare, madidare, tingere'*: Xy (*pro* by) se omoczyla (ut intingatur, *Pul*: by szye omoczyla) noga twoia we krwi *Fl* 67, 25; Rigabo vlg. omocza (laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrimis meis stratum meum rigabo Psal 6, 7) XV *med. R* XXIV 367; *Wozlek izopa omoczczye we krwy (tingite in sanguine)! *BZ* Ex 12, 22; Poczyrpw (*sc.* Aaron) krwye a omoczyw palyecz (tincto digito), dotkne rogow *oltarowych wokol *BZ* Lev 8, 15; Dasz yø (*sc.* krowę) Eleazarovi kaplanovi, ienze yø... zabige... a omoczi palecz (tingens digitum) we krwi gey, pokropy przeciwko drzwyam stanowim sedmkrocz *BZ* Num 19, 4; W ktorichze to gdisz czlowyek [nye]cisti omocy izop (cum... tinxerit hysopum) a pokropi stan y wszitko nadobye *ib.* 19, 18; Gdysz wnidø (*sc.* kapłani) w Iordan y omoczili nogy swe na krayv Iordana (ingressisque eis Iordanem et pedibus eorum in parte aquae tinctis) *BZ* Jos 3, 15; Przidzi sam a gedz chleb, a omocz skibø swø w o⟨ccie⟩ (intinge buccellam tuam in aceto) *BZ* Ruth 2, 14.

Omołwienie *cf.* **Omówienie**

Omowa *formy*: *n. sg.* omowa 1437 *Wisl* nr 228 s. 86, 1471 *MPKJ* V 84, *Rozm* 761; ~ *g. sg.* omowy XV *med. R* XXII 247, XV *p. post. R* XXIV 374, *Rozm* 743. 845; ~ *ac. sg.* omowę XV *med. R* XXII 247, 1462 *R* XXV 270, XV *p. post. R* XXV 258, *etc.*; ~ *i. sg.* omową XV *med. R* XXII 246. 247, *Rozm* 59; ~ *ac. pl.* omowy XV *med. R* XXII 248, *Rozm* 106.

Znaczenia: **1.** *'mówienie o kimś źle, złośliwie, calumnia, criminatio falsa'*: Fama omowa vel vyescz 1437 *Wisl* nr 228 s. 86; Sly... nye vmyeyącz ginako, omową, przeczywyenstwem a myrsyaczkamy dobrim otdawayą, czsso mogą XV *med. R* XXII 246; Patrzsze, a srozumyesch,... czemu syą ludze omowi łąkayą *ib.* 247; Czlowyek ma tloczicz, yaco moze, calisdą omową o schobye y o ginem *ib.*; Mami... omowcze wschądi cogiczy, nye abi o nasz nye mowyli,

ale bi snacz ludzi ot prawdi swą omową nye otraszily *ib.*; Dyabel prziwyodl na thi nasche czaschi silne omowi a przigani y ssromi *ib.* 248; Prze omowa propter infamiam 1462 *R* XXV 270; Omova delatura (propter delaturam autem amare fer luctum illius uno die Ecclus 38, 17) 1471 *MPKJ* V 84; Ut se caveant ode sley omowy XV *p. post. R* XXIV 374; Sed in omnibus nosmetipsos exhibeamus sicut dei ministros... per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam, przez omowę y dobra szlawathnoscz, vt seductores et veraces (II Cor 6, 8) XV *ex. SKJ* I 73, *sim.* XV *p. post. R* XXV 258.

2. *'wymówka, usprawiedliwienie się, uzasadnienie, pozór, pretekst, sposobność, excusatio, praetextus, species ficta'*: Vezrawschy na Marya, rzekl yey: Ktora omova chczesch tego (*sc.* poczęcia) zbycz? *Rozm* 59; Antipater, kakoly nye z volyą svego oycza, vymyslywschy nyektore omovy svoye, czyagnaw do Rzyma (quibusdam excogitatis occasionibus Romam properavit) *ib.* 106; Daymy y (*leg.* ji, *sc.* Jesukrysta) poganom vmączycz, bocz czy bądą myecz dobrą omową, bo rzeka: Przez toszmy y vmaczyly, yze zakazoval davacz dan czeszarzovy *ib.* 647, *sim. ib.* 634. 721. 796; Przetoz na omową przyvedly Iesucrista zvyązanego do Annascha napyrvey *ib.* 667; Nathychmyast schły v radą, kakoby y (*leg.* ji) podaly Pylatovy, yzby vkrzyzoval przeze wschey omovy *ib.* 743; ⟨S⟩zalona omova tych popov, ktorzyz nye chczą pokuty czynycz vyedzącz, yze tez Iudasz salyeye *ib.* 761; Pylat... nye chczyal yego vybavycz s smyerczy any tez chczyal myecz omovy z yego vczynkow, aby gy pusczyl *ib.* 845; ~ na omowę *'przy okazji, z powodu, alicuius rei occasione, causa'* czy też na omowie *'wyjaśniając, komentując, explicando, illustrando'*: To rzekl svyaty Yan na omove onego slowa, ktoresch byl rzekl (*sc.* pan, occasione illius verbi, quod dixit dominus) *Rozm* 188.

Omowiać *'informować, podawać do wiadomości (podmiotem utwór pisany), exponere, edicere, tenorem habere (de scriptis)'*: Jakom thobye nye rzekl k themu listovy przywyesycz pyeczanczy, kthor[z]ysz omowya na pyacznassscze grzyvyen grossy 1429 *Pozn* nr 1519.

Omowny *'oszczerczy, ubliżający, uwłaczający, calumniosus, mendax, contumeliosus'*: Sed de iure dyaboli vestimentum carnis est venter repletus, lingwa detrahens omowni XV *in. R* XXIV 67; Jan... gy sprosnymi, vrągayøczymy, omownimy, przeczivnymi, neczsnymi,... nesprawedliwimi, zlosthliwimi slowmi omovil 1474 *Zab* 540; Volalby... smercz ymecz y *podyocz, nisly taka słova sprosna, omov[y]na, *vvlaczayocza... czirpecz *ib.*

Omówca *'człowiek, który obmawia, źle, nieprzyjaźnie wyraża się o bliźnich, oszczerca, criminator, calumniator'*: Aby thy tesze ne byl pothfarczø, pochlebnikem, łychefnikem, omofczø *Gn* 175a; Omofcza delator 1437 *Wisł* nr 228 s. 86; Mami... omowcze wschądi cogiczy, nye abi o nasz nye mowyli, ale bi snacz ludzi ot prawdi swą omową nye otraszily XV *med. R* XXII 247; Detractor id est omowcza XV *med. R* XXIV 363; Archalaus nye telko na sve omowcze (in accusatores suos), alye y na sve poddane byl[y] barzo... gnyevlyvy *Rozm* 116.

Omówić *formy*: *inf.* omowić *Rozm* 464. 689; ~ *praet. 3. sg. m* omowił 1406 *Piek* VI 266, 1474 *Zab* 540; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był omowił *Rozm* 113; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* omowion *Rozm* 389; *n. pl. m.* omowiony XV *p. post. R* XXV 180; ~ *praet. pass. 3. sg. f.* była omowiona XV *p. pr. R* XVI 329.

Znaczenia: **1.** *'źle coś o kimś powiedzieć, rzucić na kogoś oszczerstwo, oczernić kogoś, calumniari, aliquem falso criminari'*: Iaco Woczech ne omouil Iana cu Dupeniczom ani o tem we 1405 *Piek* VI 266; Jan... gy sprosnymi, vrągayøczymy, omownimy, przeczivnymi, neczsnymi,... nesprawedliwimi, zlosthliwimi slowmi omovil 1474 *Zab* 540; Et quamuis tales (*sc.* peccatores et publicani) apud Phariseos erant infames..., tamen circa nos non debent esse infames, wszgardzeny albo omovyony, quia qui hodie malus, cras de misericordia dei erit bonus XV *p. post. R* XXV 180; Trzeczye, yze byl Archelaus omovyl (detulisset) oycza do czeszarza, kyedy yemv ymyenye vzyal *Rozm* 113; Czlovyek byl yeden bogaty, ktory myal vlodarza, a then omovyon k nyemv (hic diffamatus est apud illum Luc 16, 1), yzby rospraszal ymyenye yego *ib.* 389; To sza movyly kvschącz y (*leg.* ji, *sc.* Jesukrysta), aby y mogly omovycz (ut possent accusare eum Jo 8, 6) albo v slovye vchvaczycz *ib.* 464.

2. *'usprawiedliwić, uniewinnić, excusare'*: Nyektorzy chczą omovycz (volentes excusare) szvyatego Pyotra movyącz, yze... szyebye zaprzal, a nye Yesucrista *Rozm* 689.

3. *'rozgłosić, rozsławić, nuntiare, divulgare'*: Fulserat ingenium, fama cantata, byla omovyona, per orbem XV *p. pr. R* XVI 329.

Omówienie, Omołwienie *formy*: *n. sg.* omowienie XV *p. pr. R* XVI 339, 1461—7 *Serm* 151r; ~ *g. sg.* omowienia 1466 *R* XXII 11; ~ *ac. sg.* omołwienie *Fl* 140, 4; ~ *ac. pl.* omołwienia *Pul* 140, 4.

Znaczenia: **I.** *'złe, złośliwe mówienie o kimś, oszczerstwo, potwarz, plotka, calumnia, criminatio falsa, infamia'*: Omovyenye fama XV *p. pr. R* XVI 339; Quis enim oblatrancium catulorum potest fauces obstruere, a corosivis invidiorum obloquiis, od vrąganego omowyenya, repagulum obiectare 1466 *R* XXII 11; Omovene oblocucio 1461—7 *Serm* 151r.

2. *'wymówka, usprawiedliwienie, uzasadnienie, excusatio'*: Ne spusczay sercza mego we slowa lychoty, na omolwene wymolwa (*pro* wymolw *a.* wymolwena) grzesznich w grzeszech (ad excusandas excusationes in peccatis, *Pul*: na omolwyenya wymolwyenya w grzeszech) *Fl* 140, 4; *Omowyne obreatus XV *p. post. PF* V 7.

Omudzić *'nie wykonać, nie wypełnić powinności, nakazów, zwlec z ich wykonaniem, aliquid faciendum neglegere, mandata non exsequi vel exsequenda differre'*: Kaiø sse teze, izesm ne popelnal sesczora miloszerdza tworcza mego... Yacosm to często omudził, tego mi zal *Spow* 2.

Omurować *formy*: *part. praet. act.* omurowaw *BZ* II Par 8, 2; ~ *part. praet. pass. n. pl. neutr.* omurowane *BZ* Num 13, 20; *d. pl. neutr.* omurowanym *BZ* IV Reg 18, 13; *ac. pl. neutr.* omurowana *BZ* Num 13, 29; omurowane *BZ* II Par 8, 5; ~ *praet. pass. 3. pl. neutr.* były omurowane *BZ* Deut 3, 5.

Znaczenie: *'wybudować mur dookoła czegoś, otoczyć, umocnić murem, circummunire, muro circumdare'*: Gdisz przidzecze kv goram, opatrzicze... *myøsta..., omvrowaneli, czili przesz mvrv (muratae an absque muris) *BZ* Num 13, 20; Przislismi do zemye..., iasz to... bidliczele przesilne ma a myasta wyelika a omvrowana (urbes... muratas) *ib.* 13, 29; Wszitka myasta byli omvrowane (cunctae urbes erant munitae) mvrmi przewisokimi y wyerzeyami, y zaworami *BZ* Deut 3, 5; Przyiaw Senacherub... ku wszitkim myastom Iuda omurowanim (ad universas civitates Iuda munitas) y dobil gych *BZ* IV Reg 18, 13; A gdisz syø napelny dwadzescya lyat, w nychze vdzalal Salomon koscyol bogu y dom swoy, y myasta, gesz bil dal Iram Salomonoui, omvrowaw y kazal w nych bidlycz sinom israhelskim (aedificavit et habitare ibi fecit filios Israel) *BZ* II Par 8, 2; Vczinyl dwye myescye omurowane (civitates muratas), Beteron wissze a Beteron nyssze *ib.* 8, 5.

Omycie *'oczyszczenie, ablutio, lavatio'*: Dayze my, yzbych szynaczka thwego w mem konyczv przyyala na zbawyenye dvschy moyey y yego szwyatha krew na omyczye grzechom moym *Naw* 61.

Omyć *formy*: *praes. ind. 2. sg. ib.* omyjesz *Fl* 50, 8, *KartŚwidz*; *3. sg.* omyje *BZ* Lev 22, 6. Num 19, 7. 8. 10. 19. 21; ~ *praes. ind. z partykułą* niechaj, niechać *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *1 sg.* niechać omyję *BZ* Gen 18, 4; *3. sg.* niechaj omyje *Naw* 179; ~ *imper. 2. sg.* omyj *Fl* i *Pul* 50, 3, *KartŚwidz*; *2. pl.* omyjcie 1461—7 *Serm* 151r; ~ *inf.* omyć *Naw* 131; ~ *praet. 3. sg. m.* omył *Pul* 55 arg.; *f.* omyła *BZ* Judith 10, 3, XV *p. post. R* XXV 174; *3. pl. m.* omyli XV *med. R* XXII 241; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był omył *BZ* Lev 8, 6; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* omyto XV *med. R* XXII 241, *ca* 1500 *SlOcc* XII 163.

Znaczenie: *'myjąc oczyścić, obmyć, lavare, abluere'*: Nyechacz przynyossø malutko wodi a omiyø wassze nogi (afferam pauxillum aquae et lavate pedes vestros) *BZ* Gen 18, 4; Moysesz... natichmyast postawy Aarona y syni gego. A gdisz ge bil omyl (cumque lavisset eos), oblegl (*leg.* oblekł) byskupa we gzlo lnyane *BZ* Lev 8, 6; Gdisz omige (cum laverit) czalo swe wodø..., tedi søczi ocziszczon gescz bødze poswyøczone *ib.* 22, 6, *sim. ib.* Num 19, 7. 8; Ociszczoni sodmego dnya sperze rvcho swe y omige syø (lavabit et se, et vestimenta sua) *BZ* Num 19, 19; Swlyokszi s syebye odzew wdowski omila (lavit) swe cyalo *BZ* Judith 10, 3; Emendate (*pro* emundate), omiycze, manus vestras 1461—7 *Serm* 151r; Contritum cor habuit Maria Magdalena et hoc quando rigauit, omyla, lacrimis suis pedes domini nostri Iesu Cristi XV *p. post. R* XXV 174; O Iezv nasłotsi,... myesporney godziny czialo twe roskosne... lzamy matvchni wsitko omyto Iezalo na lonye v matki *ca* 1500 *SlOcc* XII 163; ~ *'wyprać, linteum lavare'*: Ale ten, ienze kropi wodø, omyge (lavabit) rvcha swa *BZ* Num 19, 21, *sim. ib.* 19, 10; ~ *przenośnie*: Dalcy omiy me (lava me) od lychoti moicy *Fl* 50, 3, *sim. Pul*, *KartŚwidz*; Omyiesz (*Pul*: zmyes) me (lavabis me) y nad zneg vbelon bødø *Fl* 50, 8, *sim. KartŚwidz*; Kto chcze boga wydzecz tuta rozumem czistim..., bi czistego bil syercza, tho czu oth calisdey zley miłoszczy y zadzey omito XV *med. R* XXII 241; Patrz na Maria Magdaleną, patrz na Pyotra apostola, czimczy ginim, nysze szlschami omili swoge grzechi? *ib.*; Xpus grzechy vpadlego y straczone⟨go⟩ lyuda ze lzamy (*czy* zelzamy *?*) swymy omył *Pul* 55 arg.; Przetho proschą beszmyerney vyelmozney thwoycy opfythoszczy wschego dobrego, aby raczył vlyeczycz moya nyemocz, omycz szmrod, oszwyeczycz szlyepothą *Naw* 131; Onze mye thez thwoya proszba od wschyczkych grzechow nyechay omygye, by mye pyeklo nye pograzylo *ib.* 179.

Omylać *zwodzić, ʿoklamywać, oszukiwać, fallere, decipere, mentiri*ʾ: Tibi tociens mencior, omnipotens telacrocz omylam cza, boze 1466 *R* XXII 19; Inter fratres mandicantes vere sunt omnes trufantes *omyleyadz dvl (*pro* lvd) XV *p. post. PF* III 289; Quid sunt hi, quam truphatores geno *omyleyaczy lud *ib.*

Omylenie 1. *podstęp, ʿklamstwo, oszustwo, mendacium, dolus*ʾ: Gladius divine sentencie durissimus, inflexibilis, nunquam retractabitur nec procedet ex presumpcione, s domnymanya, nec ex decepcione, z omylena, nec ex testium delusione XV *med. R* XXV 159.

2. *ʿwątpienie, wątpliwość, dubitatio, dubium*ʾ: Ktho czyebye gye, przez omylyenya albo wathplywosczy krwye thwey vkuszy *Naw* 99.

Omylić się *ʿpopełnić omyłkę, pomylić się, errare, labi*ʾ: Baczczye, yzecz nocz yest, latvey szye moze czlovyek omylycz y mozeczye yącz nyektorego pravego myasto yego z yego vczennykow *Rozm* 617.

Omylne *ʿopłata za niedotrzymanie umowy przez kmiecia, który się wycofał ze zobowiązania objęcia gruntu u pana, pretium, quod solvebatur a cmethone, qui agrum colendum se a domino recepturum esse promiserat neque promissum servavit*ʾ: Pro sexagena pro kmethone Iohanne y o omylne 1459 *TymWol* 10; Laurencius... debet probare fideiussore et suo iure pro laudo terrestri, quod surrexerat homo ab eodem domino, et eius remansit in loco al. zostal, et non complevit laudum terrestrem al. omylne 1475 *a.* 1478 *ib.*

Omylnie *ʿkłamliwie, oszukańczo, zwodniczo, obłudnie, fallaciter, mendose*ʾ: Omylne ficte *ca* 1450 *PF* IV 573.

Omylny *formy*: *n. sg. f.* omylna 1469 *TymWol* 10; ~ *ac. sg. f.* omylną 1449 *TymWol* 11, 1490 *ZapWarsz* nr 1646; ~ *n. pl. m.* omylne 1447 *PawSejm* nr 19, 1462 *RHist* XLII 345, 1464 *AGZ* XVI 15, *etc.*; ~ *ac. pl. m.* omylne 1460 *AGZ* XI 446, 1475 *AGZ* XVI 116.

Znaczenia: **1.** omylne (roki) *ʿroki sądowe, na których nie może zapaść wyrok, termini iudiciorum, quibus iudicis sententia pronuntiari non potest*ʾ: Predicti domini ita concluserunt, quod termini isti vlg. omylne vocabuntur ex eo, quia termini judiciales ultra duos terminos non fuerunt celebrati, videlicet post mortem... judicis Lanciciensis 1447 *PawSejm* nr 19; Item nos suprascripti iudex et subiudex ponimus terminos terrestres secundos eciam omylne roki ab hodie in tribus septimanis 1460 *AGZ* XI 446; Qui termini oberrati omilne dicti sunt et hoc causa absencie succamerarii 1462 *RHist* XLII 345; Termini erunt incerti al. *omylnye, in quibus kmetones judicari debent 1463 *PawSejm* nr 29; Termini terrestres... generales roky omylne primi 1464 *AGZ* XVI 15; Acta in Lancicia... in terminis particularibus inceptis et non finitis..., ubi nulla causarum finitur nec terminatur..., et isti termini dicti sunt incerti al. omylne 1464 *RHist* XLII 145; Actum Lancicie in convencione terrestri Lanciciensi et in terminis particularibus incertis al. omylne similiter una celebratis 1473 *PawSejm* nr 45; Nos iudex et subiudex terrestres Sanocienses... ponimus terminos terrestres al. roky omylne ad quatuor septimanas 1475 *AGZ* XVI 116, *sim. ib.*; Termini peremptorii condempnabiles al. omylne terrestres Sanocienses 1486 *ib.* 199; Termini particulares al. omylne roky celebrabuntur... in Sanok 1490 *ib.* 224, *sim. ib.* 225; Termini peremptorii al. omylne transpositi sunt 1498 *ib.* 282; Termini indeterminati al. omylne sunt positi in quatuor septimanis 1500 *AGZ* XIX 130.

2. (wina) omylna *ʿopłata za niedotrzymanie umowy przez kmiecia, który się wycofał ze zobowiązania objęcia gruntu u pana, pretium, quod solvebatur a cmethone, qui agrum colendum se a domino recepturum esse promiserat neque promissum servavit*ʾ: Sexagenam omilna 1448 *TymWol* 10; Ius decrevit sibi Lyatochorzewski super Martino sexagenam omylną... sibi per eum in sex septimanis exolvendam 1449 *ib.* 11; Sexagena omylna non est data nobili olim Abrahe... pro homine Daczbogio 1469 *ib.* 10; Jakom ya thobye za wyna omylna za młynarza Andrzeya..., na kthorasz dowyothł, dossycz vdzelal y zaplaczyl 1490 *ZapWarsz* nr 1646.

Omył 1. *ʿnieuwaga, roztargnienie, error, neglegentia*ʾ: Dussa, acz przestøpvyøcz dvchowne obiczage z omi[li]la (per errorem) w tem, gesz to panv sze (*pro* szø ʿsąʾ) poswyøczona, sgrzessylabi, offyerowacz bødzye za grzech swoy skopv nyepokalyanego *BZ* Lev 5, 15.

2. *ʿwątpliwość, dubitatio, dubium*ʾ: Haut dubium przeze wschego omyla aut wanthpyenya (et mandavit ei, haud dubium quin esset Mardochaeus, ut ingrederetur ad regem Esth 15, 1) 1471 *MPKJ* V 59.

3. *ʿgłupstwo, niedorzeczność, nugae, ineptiae*ʾ: Deliramentum, id est fatuitas, demencia, id est discordia, deviacio klam aut obluda, aut omyl (et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista et non crediderunt illis Luc 24, 11) *MPKJ* V 124

Omysł *ʿzamiar, zamysł, zamierzenie, consilium, propositum*ʾ: Dzewko, przymy thakye

omyszly gospodzyna, przymy yego sznaky! 1453 *R* XXV 210.

Omyślać *'troszczyć się o coś, mieć staranie o coś, curare, procurare, alicuius rei curam habere'*: Gdi... vbodzy slyachczicy alybo kmyecze zakonnich... tich tho slvzebnykow (*sc.* sądowych) roszmaythymi kthorimykolye strawamy nye czczą any omyslyayą (si... non pertractent nec procurent), thedi czy ysczy sluzebnycy thi tho wboghe slyachti... alybo kmyeczy przes wyni... y przes przykaazanya sandzey pozywayą *Sul* 27; Wschakosch ya (*sc.* Maryję) zawzdy v yey dostoyenstvye bądzyesch chovacz, omysłyayąc yey potrzeby (in necessitatibus sibi providebis) a slvzacz yako svey krolevnyc *Rozm* 36; Ten bądzye omyslyal potrzeby tvemv zyvotą (*leg.* żywotu, vitae necessaria tibi procurabit) *ib.* 38.

Omyślenie 1. *'namysł, namyślenie się, rozważenie, deliberatio, consideratio'*: Kyedy krol... kogo przed szwymy ludzmy y sz gych dobrym omyszlenym (*OrtMac* 97: vmyszlenym) y rada oszandzy ku szmyerczy *OrtBr* VI 371.

2. *'rozpamiętywanie, rozważanie, rozmyślanie, cogitatio, deliberatio'*: Hoc est cogitacio, omyszlenye, lacrimosa et sancta 1456 *ZabUPozn* 118.

Omyślić *formy*: *praes. ind. 2. pl.* omyślicie *Rozm* 390; ~ *imper. 1. pl.* omyślmy *Rozm* 585; ~ *inf.* omyślić *Sul* 36, *Rozm* 501; ~ *praet. 3. sg. m.* omyślił *MPKJ* V 26; *neutr.* omyśliło 1471 *MPKJ* V 26; ~ *inf. pass. sg. m.* omyślon być *Sul* 72.

Znaczenie: *'zatroszczyć się o coś, postarać się, zadbać o coś, curare, procurare, alicuius rei curam habere'*: Thedi wącz mvszy o pomoczi podobney gym obezrzecz alybo omyslycz (oportebit de salubri remedio eisdem providere) podlug nyeszgood alybo walck polozenya *Sul* 36; Gdi tako wyelky dlug krothkego czaszv omyslon bycz a w nyeopatrzenyv alybo nagle zaplaczon nye moze bycz (tantum debitum brevi tempore provideri et... solvi non potest),... vstawyano bycz osządzamy *Sul* 72; Omyslilo (*war. lub.*: omyslyl) prouideat (providcat dominus deus spirituum omnis carnis hominem, qui sit super multitudinem Num 27, 16) 1471 *MPKJ* V 26; Kako vyączey vas bądą chvalycz, acz sobye mądrze omyslyczye przeszdrady (*leg.* przez zdrady, quanto laudandi magis eritis, si provideritis vobis sine dolo) *Rozm* 390; Vym, yzeby to mogl omyslycz, yschby, myly synv, nye targano tvoych svyątnych vloss *ib.* 501; Czemv szye na to nye rozbaczemy, yze za nym wschytek svyat ydzye, a my themv nycz nye pomozemy,a przeto omyslmy to, abycz vmączon *ib.* 585

Omywać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* omywa XV *med. R* XXII 241; *3. pl.* omywają XV *ex. MacDod* 138; ~ *praes. ind. z partykułą* niechaj, niechać *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *3. sg.* niechaj omywa *Naw* 181; niechać omywa *Naw* 181; ~ *fut. 1. sg. m.* omywać będę *Pul* 6, 6; ~ *praet. 3. sg. m.* omywał 1471 *MPKJ* V 56; *f.* omywala *MPKJ* V 56.

Znaczenie: *'myjąc czyścić, lavare, abluere'*: Omywal schią baptisabatur (*war. lub.*: omiwala szą bap⟨ti⟩zabat; et exibat, *sc.* Iudith, noctibus in vallem Bethuliae et baptizabat se in fonte aquae Judith 12, 7) 1471 *MPKJ* V 56; Omywacz będę (*Fl*: micz [se] *bodø) przes kolszdą nocz loze moye (lavabo per singulas noctes lectum meum), zlzamy moymy poslanye moye zmoczę *Pul* 6, 6; ~ *przenośnie*: Wyley thwoy gnyew yusz ną Tatary..., kthorzy... w nąszey szą krwy omywagyą XV *ex. MacDod* 138; ~ Ta to woda nalepyey a pewnyey omiwa szmazanye serdeczne XV *med. R* XXII 241; Gnyew thwoy nyechacz mye nye omywa, alye krew thwoya naszwyaczscha nyechay mye omywa tako na czyelye, yako y na dvschy *Naw* 181.

Omywadło *'to czym się omywa, oczyszcza, in quo aliquid lavatur'*: Pyąte omiwadlo syercza gest cząsta a naboszna modlitwa XV *med. R* XXII 242.

Omywanie *'czyszczenie myciem, ablutio, lavatio'*: Baptismata omyvanye, czisczenye, krczienye (*war. lub.*: vmyvanye aut plokanye, czyszczenye; et alia multa sunt, quae tradita sunt illis servare, baptismata calicum et urceorum, et aeramentorum, et lectorum Marc 7, 4) 1471 *MPKJ* V 121.

On, Hon *formy*: *n. sg. m.* on *Ksw* cr 4, 1387 *Pozn* nr 28, 1391 *ib.* nr 117, 1393 *ib.* nr 150, 1396 *ib.* nr 190, *etc. etc.*; hon 1454 *TymWol* 76, 1455 *TymSąd* 72; un 1412 *Pyzdr* nr 335. 339. 341. 363, 1414 *ib.* nr 388; uon 1396 *Kościan* nr 82; *f.* ona *Gn* 3a. b. 4a. 183b, 1401 *SKJ* III 193, *etc. etc.*; *neutr.* ono *Gn* 1a. 2a. 3a. 179b. 183a. b, XV *med. R* XXII 241, *etc.*; ~ *g. sg. m.* onogo *Ksw* cr 38; onego *Gn* 175a. 184b, 1418 *Pozn* nr 1017, *ca* 1420 *R* XXIV 82, *etc. etc.*; *f.* one *Gn* gl. 153b, *Rozm* 73; onej *Fl* 93, 15, *BZ* Gen 24, 30, *OrtMac* 84, *Dzial* 4, *etc.*; honej *Sul* 44; *neutr.* onego *Dzial* 5, 1484 *Reg* 713, *etc.*; ~ *d. sg. m.* onemu 1397 *Pozn* nr 226, *Fl* 99, 4, 1436 *KsMaz* III nr 2336, *OrtBr* VI 378, *etc. etc.*; *f.* onej 1435 *KsMaz* III nr 1567, *OrtMac* 20, *Pul* 107 arg.; *neutr.* onemu *Fl* i *Pul* 94, 10, *BZ* Gen 32, 2; ~ *ac. sg. m.* on *Gn* 180b, *Fl* i *Pul* 145, 3. Is 4, 1430 *Pyzdr* nr 1001, XV *med. SKJ* V 269, *etc.*; onego *Fl* 19, 7. 88, 27,

Fl i *Pul* 74, 7, *Rozm* 562, *etc.*; *f.* onę *Gn* 179b, 1428 *Pozn* nr 1499, *BZ* Tob 2, 6, *OrtMac* 39, *etc.*; *neutr.* ono *Fl* 80, 5, *Fl* i *Pul* 104, 10. 143, 15, *BZ* Gen 22, 3, *etc.*; ~ *i. sg. m.* onym *BZ* Gen 29, 3; *f.* oną *MW* 50a, *Rozm* 87; *neutr.* onym *Rozm* 221; onem *Rozm* 77. 296; ~ *l. sg. m.* (na) onem XV *med. SKJ* I 71, XV *ex. MPKJ* II 317, *Rozm* 329. 637; onym XV *med. R* XXII 234, *Rozm* 630; *f.* onej XV *in. ModlJag* 36, *Sul* 45; *neutr.* onem *Sul* 21. 65, *Dział* 7, *De morte* w. 140, 1484 *Reg* 719, 1498 *MacPraw* VI 273, *Rozm* 221; onym XV *ex. R* XXIV 96, *Rozm* 19; ~ *n. du. m.* ona *Gn* 3b. 182b. 183a, *BZ* Jos 2, 5. 14. 22. III Reg 21, 13. Neh 3, 6. Tob 7, 3. 4, *Rozm* 297; *f.* onie *BZ* Ruth 1, 9. 14; ~ *d. du. m.* onyma *Gn* 182b; onema *Rozm* 401; ~ *n. pl. m.* oni 1391 *Pozn* nr 109, 1395 *ib.* nr 187, *Gn* 1a. 3b. 182b. 183a, *Fl* i *Pul* 19, 9, *etc. etc.*; honi 1461 *ZapWarsz* nr 1146; ony *Gn* 174b. 176a, *Dział* 7, *Rozm* 137; *f.* ony *Gn* 2a, *Fl* i *Pul* 54, 24, *Błaż* 321, *Rozm* 16. 46. 125. 130, *etc.*; *neutr.* ona *Gn* 175b, *Rozm* 74; ony *Fl* i *Pul* 101, 27; ~ *g. pl. m.* onych 1424 *Msza* III s. 62, *sim.* VI, 1434 *Pozn* nr 1436, *BZ* III Reg 20, 25, *etc.*; *f.* onych *Rozm* 384; *neutr.* onych XV *in. R* XXIV 71, *Dział* 46; ~ *d. pl. m.* onym *Fl* 82, 8, *Fl* i *Pul* 103, 29, *Sul* 22, *etc.*; ~ *ac. pl.* one *Gn* ap. 1b; *m.* ony *Fl* i *Pul* 93, 23, *ca* 1420 *R* XXIV 83, *Błaż* 321, *etc.*; *f.* ony *Sul* 47, *BZ* Gen 24, 30, 1471 *MPKJ* V 30, 1499 *MMAe* XVIII nr 622; one *Gn* ap. 2a, *BZ* Deut 27, 13; *neutr.* ona *Rozm* 166; ony *SalveReg* 1. 1a. 4—16, *Rozm* 502; one *SalveReg* 2; ~ *i. pl.* onymi *Gn* 181b, *OrtKal* 178, *OrtMac* 53; *m.* onymi 1484 *Reg* 705; ~ *l. pl. m.* (w) onych XV *med. R* XXII 238, *Rozm* 462; *f.* onych 1484 *Reg* 715.

Znaczenia: **A.** *zaimek rzeczowny*: **1.** *odnoszący się do czegoś lub kogoś poprzednio wymienionego (w cytacie lub kontekście poprzednim), zastępujący równocześnie zaimek 3. osoby*: '*is, ille*': **a.** *użyty w mianowniku*: By on racil tog⟨odla w na⟩sa sircha zauitach *Kśw* cr 4; Jaco Trzebeslaow lud otbil chanse Andrzegeui kone i on ge zapouadal 1387 *Pozn* nr 28, *sim.* 1391 *ib.* nr 117, 1393 *ib.* nr 150, 1398 *Kościan* nr 100; Isesm poslem bil ot Pyotra do Jacusza a do Thomi, isby geli do Kosczana na fsdane, a ony nechali 1391 *Pozn* nr 109; Tedi oni dali przepiszacz laczimszky (*pro* laczinszky) 1395 *ib.* nr 187; Kedi mu... scladam moy kon, a uon zaplaczena ne chczal wzącz 1396 *Kościan* nr 82; Czo *Andr⟨z ee kupil dzedzini, to kupil s pos[t]polstwa, gegosz gesz⟨m⟩ ya tako dobrø czøn⟨ś⟩cz mal iako y on 1396 *Pozn* nr 190; Geszcze vy bily slyszely, kakocz on f dzen szødny na szød przydze [a] a uelikacz on sznamona czynicz bødze *Gn* 2a; Szaprafdø gestcy ono (*sc.* dzieciątko) dzyfne bilo *Gn* 3a, *sim.* XV *med. R* XXII 241; Kłącz bødø ony (illi), a ty bogoslawyz *Fl* 108, 27, *sim. Pul*; Pany Krzechna, iako yey mansz dzerszal, y ona po manszv dzerszy 1401 *SKJ* III 193; Ysze Katha⟨r⟩zina spusczila zastawø *Ozepowo, a vn ge mal dacz pøcz grzywen 1412 *Pyzdr* nr 335, *sim. ib.* nr 339, 1414 *ib.* nr 388; Jaco Jaroslaowy Jan ne zaplaczil w czasz giszczini a o to vn scodzen czty⟨r⟩zy grzywny przesz werdunka 1412 *ib.* nr 341, *sim. ib.* nr 363; Ysze Nastcze przynoszony penandze..., ku ktorim penandzem ony sø błyszy, Stanislaw a Pacoslaw 1418 *ib.* nr 556; Ysze Wychna wysla z opekana Wączenczewego... y on yą wypusczil z opekana 1419 *Pozn* nr 970; Daly *creczą cząnscz Mandzygowa y wydzelili Katherzyne... a to ona wydzerszala *crzy lata za gich sdrowa 1420 *ib.* nr 988; O ctore penadze na Micolaya s Andrzeyem zalowal s bracza, tych mu ony ne ranczyly 1427 *ZapWarsz* nr 218; Blogosławyeny czistego syercza, bo ony boga vzrzą XV *med. R* XXII 241; O kthorego paropka Stanislaw na Micolaya zalowal, thego hon chowa s Stanislawowa wola 1454 *TymWol* 76, *sim.* 1455 *TymSąd* 72; Tedi ona (at illa), richlo byezawszy, powyedzala oczczu swemu *BZ* Gen 29, 12; A gdysz brona zawarta bila ve mrok, tedista ona (illi) visla (*sc.* dwaj mężowie) *BZ* Jos 2, 5; A ona (qui, *sc.* duo viri) gey odpowyedzalasta *ib.* 2, 14; Tedy ona (illi) szedwszy, przyslasta na gori *ib.* 2, 22, *sim. ib.* III Reg 21, 13. Tob 7, 3. 4; A onye (quae, *sc.* Orpha et Ruth) wznyozwszi glos, poczølesta plakacz *BZ* Ruth 1, 9, *sim. ib.* 1, 14; Rzekl Achab ku Helyaszowy: Azalysz nalyazl na mnye sobye nyeprzyiacyelya? On (qui) rzekl: Nalyazl *BZ* III Reg 21, 20; Vczinyly mnye to bog twoy, bødze takesz on y moy bog (erit et deus meus) *BZ* Judith 11, 21; Jako mnye Jan j Stanislaw ranczyli oprawą za Byernatha..., ha jam... bylem... przed pravem, ha hony nye bily 1461 *ZapWarsz* nr 1146; Jakom ya Jacobą gwalthem nye odegnal oth pozithkow gego, kthorich øn vzival... y kthore vzithky øn szobye zachoval 1471 *ib.* nr 3008; Gdy sye rok spelny... taky ma byczi przyąth z rostropney braczyey doradzenym on tho ysthy, yestly... bądzye gym luby (si is videbitur ipsis idoneus, recipiatur hoc modo) 1484 *Reg* 707; Cwatek czarny gescy pokora, ona ⟨n⟩as domeszczyla nyebyeskyego chora *ca* 1500 *R* XIX 75; Tedy ony (illae quoque virgines) tamo bądacz tkały pavloky *Rozm* 16,

sim. ib. 125. 130; Yako promyen sloneczny przechodzy sczklo, a ono szye nye przelomy (nec tamen vitrum frangitur) *ib.* 65; Czocz ony nye dokonąly, to vy napelnyczye, onycz pobyly proroky, a vy ych boga vbyyeczye *ib.* 462; ~ Tedicz vøcz po fszythkemv krolefstw posly beszø a tho orødze, *gl.* ony, pouedagøcz *Gn* 1a; Svøczy angely szøcz tho ony bily vczyniily *ib.*; Svøty Lucasz tha to sloua, *gl.* on, movy *ib.*; Tedy vøcz krolefstwo nebeszke... gest ono bilo... velikiim... veszeliim napelnono *ib.*, *sim. ib.* 2a. 183b; Dobre nouiny szøcz bily ony thim tho vern⟨y⟩m Xpianom przyneszony *Gn* 2a, *sim. ib.*; Thø to dan przynosl bil, gaszczy gest, *gl.* ona, rzimskemv czeszarzevy dacz byla mana *Gn* 3a; Vol y oszel szøcz ony bily milego Xa posznaly *Gn* 3b; Takocz gest ona vboga bila, yszecz ona szadnego penødza ne gestcy ona bila mala *ib.*, *sim. ib.* 4a. 183b; Ioseph s Mariø gesta, *gl.* ona, bila do tego tho mastha... prisla *Gn* 3b; Tedy vøcz barszo velike gromy szø, *gl.* oni, byly thamo vderzyly *Gn* 174b; Gascy sloua... szøcz ona pyszana *Gn* 175b; Yszecz szø iusz thy tho dny szø ony byly popelnily *Gn* 176a, *sim. ib.*; Tedi on rzekl Iacob (dixitque Iacob) *BZ* Gen 27, 19; Pyrzwy psalm wypowyada, yze Kristus on yest drewno wszem w szyę wyerzøczym *Pul* 1 arg.; ~ *'on, on sam, ipse'*: Nagotowal iest w sødze stolecz swoy, a on (et ipse, *Pul*: y on) bødze sødzicz swat w prawe *Fl* 9, 8, *sim. Fl* i *Pul* 21, 32; Ony *obozali sø se (ipsi obligati sunt) y padli *Fl* 19, 9, *sim. Pul*; Oni (ipsi) zaprawdø wzgłødali sø *Fl* 21, 19, *sim. Pul*; Gospodzin mooczy on iest crol slawi (dominus virtutum ipse est rex gloriae) *Fl* 23, 10, *sim. Pul*; Ony (ipsi)... dzywowaly sø se *Fl* 47, 5, *sim. Pul*; Vmøkczoni sø mowy iego nad oley, a ony sø strzali (et ipsi sunt iacula) *Fl* 54, 24, *sim. Pul*; Ony (ipsi) zghinø (*sc.* niebiesa), ale ty zostanesz *Fl* 101, 27, *sim. Pul*; Ipse enim pater, bo ocec[y] oncy, amat vos (Jo 16, 27) XV *in. R* XXIV 73; Thedy on ⟨rzecze⟩ k nemu (*pro* k nema, et ipse dixit ad eos Luc 24, 25) *ca* 1425 *EwKReg* 42; Gensze y on slowi israhelskimy wzgardzil (qui et ipse Israel verba despiciens) *BZ* Jud 11, 20; Tedi wstaw Dauid i szedl precz, on (et abiit ipse) a szeszcset møszow s nym *BZ* I Reg 27, 2; A bronø starø vdzalalasta Ioyada... a Mozollam... a onasta iø pokrila (ipsi texerunt eam) *BZ* Neh 3, 6; On myø tam dovyodl (me duxit)... pyenyødze od Gabela on (ipse) wzøl, on (ipse) myø ozenyl..., a tobye zrok on nawrocyl (te quoque videre fecit lumen caeli) *BZ* Tob 12, 3; Vznaly, yse vydzenye vydzyal w koszczyele a on byl skazvyaczy gym (et ipse erat innuens illis Luc 1, 22), a zostal nyemy *EwZam* 288; ~ on sam: To pice flal gest byl f ten to sød, chos gest gy on sam byl ocyscil quod ipse solus mundavit *Gn* gl. 41a; Jaco Jarantow dzath y yego oczecz, y on sam potem wydzyrzeli Lubom trzidzeszci lath 1409 *Pozn* nr 671; Ipsimet constituentes... ony szamy stoyøcz vczyn⟨i⟩ly *ca* 1428 *PF* I 480; Yakosz pan Yandrzey sedl sz gednim tako dobrim yako on sam a sze dwyemadzyestoma podleyszych 1432 *Pyzdr* nr 1070; Ony sami ponyosø (ipsi portabunt) stan swyadzeczstwa *BZ* Num 1, 50; Za dlvgy czasz krolowal on sam (ipse) y synowye gego *BZ* Deut 17, 20; Marya... stala zaloszczyvem serczem patrzączy, yakoby tho sama ona povyadala svey przeslavney sludze, svyątey Brigydzye, thako rzekączy *Rozm* 821; ~ Jacom ya ne odbil... bidla Voyczechowi, a on gey zene do obory 1424 *Czrs* 301; Yaco wzal Woczech Maczeyewy wosz y quone, a on rabyl na Glaboczczu 1425 *Pozn* nr 1206, *sim.* 1427 *Pyzdr* nr 867, 1429 *Pozn* nr 1334; Yako czsom wszyøl dwoye kony Jacussewich, thom wszyøl w mego pana zapuscze, a on røby 1428 *Pyzdr* nr 892, *sim.* 1438 *ib.* nr 1179; Jaco czszo wszala czyeladz moya dwogyc kony y wosz, tho wszala themu Janowy..., a on byerze drzewo moye 1429 *Pozn* nr 1319; Yaco czom wszal we skodze, a on yedze przesz sitho y przes lanką 1433 *Pyzdr* nr 1081; Jsze czo wszaly Jaschek y Dobrogosth... cztyrzy voly y plug, to wszaly na swem prawem, na roly, a on orze, ale nye na drodze 1436 *Pozn* nr 1474, *sim.* 1444 *Pyzdr* nr 1277; Vzrzely wylka, a on wyeprz⟨a⟩ zasyø nyesye *Błaż* 320; Lepak syø gest gemu pan bog syawyl w podolu Mambre, a on szyedzy we drzwyach swego stanu (in convalle Mambre sedenti in ostio tabernaculi sui) *BZ* Gen 18, 1, *sim. ib.* Tob 5, 5. Judith 10, 19; Y tropyl duch boszi zli Saula, a on syedzi w swem domu (sedebat autem in domo sua) *BZ* I Reg 19, 9; A gestly wnydø do myasta, a onycz zgynøly (et si introiero in civitatem, ecce attenuati fame) *BZ* Jer 14, 18; Nadzyesz yą, a ona v malvtkym domkv byelyączy (*pro* bydlyączy), alye yvsz krolvye... v palaczoch nyebyeskych *Rozm* 47; Tako nalyasl dzyevycza Marya szyedząc, a ona dzyerzy dzyeczyatko na lonye (ac in eius sinu suum puerum tenentem) *ib.* 94; ~ **b.** *użyty w przypadkach zależnych*: Isz Adam humouil sza (*pro* sze) mnø, isz mi mal dacz pokoy v tich dzedzinach, a ya onemu v scholtestwe na Kuyauach 1397 *Pozn* nr 226, *sim.* 1436 *KsMaz* III nr 2336; One (*sc.* Urszuli) moua y slavøthnoscz

slynøla gest eius fama ubique volabat *Gn* gł. 153b; Wislusza onego (illum, *Pul*: vslyszy gy) s neba swøtego swego *Fl* 19, 7, *sim. Fl* 88, 27; Tego ponysza, a onego powisza (hunc humiliat et hunc exaltat) *Fl* 74, 7, *sim. Pul*; Vczini onim (*Pul*: gym) iaco Madian (fac illis sicut Madian) *Fl* 82, 8; Prawda obroczy se w sød a gisz to podle oney (*Pul*: yey) wszistczi, gisz prawego sø syercza (et qui iuxta illam omnes, qui recto sunt corde) *Fl* 93, 15; Rozproszi oni (disperdet illos) gospodzin *Fl* 93, 23, *sim. Pul*; Spowadaycze se onemu (illi, *Pul*: pochwalcze gy) *Fl* 99, 4; Dawanym twogym onym sbyracz bødø (dante te illis colligent) *Fl* 103, 29, *sim. Pul*, *sim.* 1484 *Reg* 711; Y vstawil yest ono (illud) Iakobowy w kazen *Fl* 104, 10, *sim. Pul*; Rowne ony wczynylesz (pares illos nobis fecisti Mat 20, 12) *ca* 1420 *R* XXIV 83, *sim. BZ* Gen 14, 14. I Par 5, 10; Ktora bi sza szkoda... sthala, tho nye yest Pelczyna skoda, ale onego, Thomcova 1430—2 *KsNWarsz* I nr 139; O kthoran czanscz Swyanchna na mya zalouala, za tha ya onei... dosicz vczinil 1435 *KsMaz* III nr 1567; Ten a taky zaluyączi bądze vczyesson, eze mu grzechi gego bądą otpusczoni, a w onich takye ma vzrzecz albo thu, albo onam vczyechą albo pomstą XV *med. R* XXII 238; Instruit omnes mulieres, qualiter se debeant habere ad filios suos, ut hos, aby ony, discrete amarent XV *med. SKJ* V 269; Gdy mąsczyszna poymye zoną a oney (*OrtBrRp* 26, 2: szwey zenye) wyanuye na szwym gymyenyv gydaczych stho gr⟨z⟩y-wyen *OrtMac* 20; A ma thą łychwa wroczycz themu, od kogo oną (*OrtBrRp* 36, 3: ya) bral *ib.* 39; Yako wyelye lath ma myecz dzyeczyą... a w kthorych lyeczyech maya ono (*OrtBrRp* 67, 3: gye) sządzycz o goracza rzecz *ib.* 90; Peto... illum citare al. onego szyą doposzyvacz 1470 *AGZ* XV 461; Jakom ya wolv w oplothkach nye zayal gwalthem a onego nad obyczay nye chowal w oborze 1471 *ZapWarsz* nr 2957, *sim.* 1472 *ib.* nr 2972. 3071; A oną (*sc.* ziemię) nawisszi stworzil, ktory na wodach vfundowal oną (quia ipse super maria fundavit eum Psal 23, 2) *MW* 40a; Jesthlyby ktory pan albo ktho vyelky, albo rząncze... z onych ktory nagabal braczią 1484 *Reg* 716; Czerkew ku Kristowy a oney Xpus prorokuye *Pul* 107 arg.; Vderzy ktho brzemyenną nyewyasthą..., tedy ten, czo vderzyl, ma zaplaczycz, czszo oney masz (maritus mulieris Ex 21, 22) prawy podlug wyrzeczenya gednaczow XV *p. post. Kałuż* 283; Nalyeszly yego w koszczyelye, szyedzączego w poszrothkv doctorow, slvchayączego onych (audientem illos Luc 2, 46) y pythayączego gych *EwZam* 297, *sim. Rozm* 23; Ova gvyazda... pokazala myasto, gdzye Iesus byl, y stala nad onem (et supra domum stabat) *Rozm* 77, *sim. ib.* 296; A gdysch bylo po smyerczy Iozephovey a yąsz (*leg.* już) dzyevycza Marya otązyla szye po onym, przyaczyelye Iozeffovy począły szye radzycz *ib.* 146; Bysczye napelnyly, czo nyedostalo vasem oyczom o mnye y o onych *ib.* 462; Othychmyast poznaczye mye y onego (*sc.* ojca) y yvzzesczye y (*leg.* ji 'go') vydzyely (cognoscetis eum et vidistis eum Jo 14, 7) *ib.* 562; ~ on... on '*jeden... drugi, uterque*': On podlug swego yøzyka, a on tesz podlug swego (uterque iuxta proprietatem linguae suae) *BZ* Gen 31, 47; ~ *odsyła do dalszego obiektu* '*tamten, ille*': Komory gich pelne rzygayøcze s tego w ono (eructantia ex hoc in illud) *Fl* 143, 15, *sim. Pul*; Owa czy z daleka przydø, ⟨owa⟩ ony (et ecce illi) od polnoci *BZ* Is 49, 12; Vamczy yesth dano poznacz dostoyenstwo krolewstwa nyebyeskyego, alye onym (illis Mat 13, 11) nycz nye dano *Rozm* 336; Iesus, vezvavschy ye k sobye, navczyl y thy, y onych dzyeszyecz (hos et illos) *ib.* 402.

2. *wskazujący* '*ten, ów, hic, ille*': A ye sz mnogø twarzø czudnø..., a pelnø miszø nadroby, yako on, czszo motykø roby *Slota* w. 31; Wspamyąntay teesz, panye, slug, sluszebnycz tesz twych y onich (*Msza* IV: thych ludzy), ktorzysz naas przeszly sznamenem wyari (memento... famulorum famularumque tuarum, qui nos praecesserunt cum signo fidei) 1424 *Msza* III s. 62, *sim.* VI; A gdi... nye bandze onym (illis), kthorzi czą̨ndzaly, doszicz vczynyono *Sul* 22; Thedi on (tunc ille), komu oczyecz... bilbi zabith, schvkacz crzywego... ma *Sul* 86; Tegdi ot takyego konya blandnye nalezyonego onemu, kto gy nalyasl (illi, qui invenit), schescz groschi... zaplaczy *Sul* 113; Czlowyek ma tloczicz, yaco moze, calisdą omową o schobye y o ginem, a tho nye prze syą, ale prze oni, gis bi mogli, gego sluchayącz, polepschicz syą XV *med. R* XXII 247; Przyssedw on, gen yøl geden fvnt (accedens autem et qui unum talentum acceperat Mat 25, 24) XV *med. R* XXXIII 122; Aby... bliszni onego, gegosz iest krew przelana (ne... proximus eius, cuius effusus est sanguis)..., gonilby gego *BZ* Deut 19, 6; Vczin znowv lyczbø ricerstwa w myasto onich, gisz sø zbycy s twich (instaura numerum militum, qui ceciderunt de tuis) *BZ* III Reg 20, 25; Mvszy odpowyedacz za dlug onemv, czo gego gymyenye zapowyedzal *OrtBr* VI 378, *sim. OrtMac* 120; Tedy za layanye onemv (pro vituperio illius, *Sul* 48: tego) komv by tak

łayal, za wyną ma zaplaczycz schesczdzessyąth grzywyen groschy *Dział* 39, *sim. ib.* 64; A chczacz syą pomsczycz, naprzeczywo onym, czso zyskvyą (contra vincentes), gygraya nad gymyenye *ib.* 64, *sim.* 1484 *Reg* 718; Czo ma byczi czynyono z onymi, ktorzy by chczyeli thą regulą przyączi 1484 *Reg* 705; Ma... zmoviczi trzy paczierze dla onego, yze thak nyeopatrznye... przysyągal *ib.* 717; Ktory medzy temy trzemy vydzy szye blyzny onemv (illi Luc 10, 36), ktory oblupyon? *Rozm* 333, *sim. ib.* 421; ~ Czokoly bądzye przed nyą (*pro* nych) polozono, mayą ono gyesycz y onego pozyvaczi 1484 *Reg* 713; Alye chtory posłal mnye krczycz w vodzye, on (ille Jo 1, 33) my rzekł *EwZam* 301.

B. *zaimek przymiotny*: **1.** *odnoszący się do czegoś lub kogoś poprzednio wymienionego (w cytacie lub kontekście poprzednim)*: Tedy vøcz nasz Xc mily, stogøcz posrzothku onego ogna, gestcy on... byl mouil *Gn* 175a; A tako vøcz Moyszesz gestcy on ku onym ludzem tako byl mouil *ib.*; On onø gystø dzeuiczø vsrzy *Gn* 179b; Ono gysthe sverzø... przybeszy *ib.*; Gestcy gy on byl... v on gorøcy oleg frzuczil *Gn* 180b; A tako vøcz on pred onimy fszythk⟨i⟩my, *gl.* luczmy, gesthcy on bil f grob *stopil *Gn* 181b; Ony ludze po one svathloscy szøcz ony bily f grob vesrzely *ib.*; On mlodzenecz gesthcy on smarthfyfstal byl *Gn* 182b, *sim. ib.*; Prykaszal, abycz on onima dwema braczenczoma tho bil pouedzal *ib.*; Ona dwa braczencza szøcz ony bily na [sz] swe oblycze... padly *ib.*, *sim. ib.* 183a; Tedy vøcz ono slotho gestcy szø ono szaszø... f kamene bylo obrocylo *Gn* 183a; Svøthy Gan gest... gy on byl szasø do onego kosczola... doprouadzil *Gn* 184b; Rozgnewan iesm bil pocolenu onemu (generationi illi) *Fl* 94, 10, *sim. Pul*; W on dzen (in illa die) zghynø wszytky mysly gych *Fl* 145, 3, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* Is 4; Wczrzø... w on wekugi ziwot (credo in... vitam aeternam) *Wierzę* 3; A thegodla, rzecznicze nasza, ony (*SalveReg* 2: one) thwogy myloszerny oczi k nam obroczy (illos tuos misericordes oculos ad nos converte) *SalveReg* f. 1a. 4—16; A oth onego czaschv az dotichmyast nye bil w trzymanyv thamo 1418 *Pozn* nr 1017; Kv dzewiczam r⟨z⟩ekl on stary Symun XV *in. CyzPloc*; Od granicy mast onich a finibus illis (Mat 15, 22) XV *in. R* XXIV 71; In illo tempore onego czaszw albo wonczassz *ca* 1420 *ib.* 82; Poszyczyl... ona czwarthą *czanstcz dzedziny... na zastawa 1428 *Pozn* nr 1499; Tham ystee w gezerze oneem (in lacu illo, *Dział* 7: w onem geszerze) z obv wszy lyvdze slvsznye ribi łowycz bądą *Sul* 21; Gysz kony on (qui equus) przes czasz przerzeczoni nye wszmoszely, thedi o thego konya... przyiaczelsky szą sgednacz ma *Sul* 39; Ydzyk nye wye..., przes kogo w oney szwadze (in illa contentione) byl vrenyon *Sul* 45; Nyszlyby... dzedziny ony pospolite (hereditates illas communes) szle rospraszal *Sul* 47; Teda gemu ony nyewyasty odpowyedzaly (quae dixerunt) *Błaż* 321; Ty iste nyewyast⟨y⟩ *wzyowszy ony dyabelske obrazy *ib.*; A on to Abimelech krol... zawolal wszech swich slug *BZ* Gen 20, 8; Szedł na ono myasto (ad locum), yako gemu pan bog przikazal *ib.* 22, 3; A wszitkø rzecz slyszal od nyey, czso on to sługa vczynyl v wodi, bo gey tam bił zawyessyl oni to zavsznycc a zaponyce *ib.* 24, 30; Y przyszedł oney dzewky brat do onego to slugi (venit ad virum) *ib.*; A myely sø obiczay ony to pastuchowye *ib.* 29, 3; Tedi kamyen odwalyly y napawały owce a napogywszy, lepak zasyo zalozyly onym to kamyenyem *ib.*; Vczynyly sø s onego to kamyenya stolecz *ib.* 31, 46; A przeto zdzal onemu to myeszczczu Manaym (appellavit nomen loci illius Mahanaim) *ib.* 32, 2; A na one (1471 *MPKJ* V 30: ony) sstrony (et e regione) ci to stanø *BZ* Deut 27, 13; Ortel na tho wydan na rzecz oney panyey *Ort-Mac* 84; XXX szelągow onemu czyrpyaczemu maya bycz dany *ib.* 144; Kmyecze oney wszy albo myasta (eiusdem loci, *Sul* 4: tego *myascza) mayą przysyądz *Dział* 4; Gdy kląty do ktorego myasta... wstąpy, tam nye mayą spycwacz tako dlvgo, alysz wygedze z onego myasta *ib.* 5; Przygmą skazanye, a potem... gynszy brath... ono (eandem, *Sul* 38: tho) skazanye odwolawa *ib.* 27; A on łyst (per eandem litteram, *Sul* 48: przes ten tho lysth) zapysny nygedney moczy daley myecz nye mosze *ib.* 38; Adamovy yeplka dała, a ya v onem yeplk⟨u⟩ byla *De morte* w. 140; O, iakieszcie to towarzistwo myeli roszkoszne z oną pannø laskawø! *MW* 50a; Y tez chcze, aby ony tho yego synovye thą tho vyarą zsthalye vyznavały 1484 *Reg* 705; A yesthly on nyemoczny vmarł..., thedy bracziey y syostram w onem myeszczye bydlączym ma byczi opovyedzyano *ib.* 719; Mynystrovye... jawne vyny y nyedostathki braczszkye y syostrzynzkye przestąpy mayą navyedzaczovy... povyedaczy, aby ony vystąpy zkaral *ib.* 723; Thedy on tho nyemoczny ma... do pvski dacz 1491 *RKJŁ* VII 57; Mystrzovye mayą onemv vmarlemu... kossulye kvpycz a czokolwyek onego tho vmarłego rzeczy... zosthalo..., thedy mysthrzowye mayą ono wsythko mocznye wzyącz *ib.*; Tako ony rzeczy parzył od syebye, yako pssy z kuchnyey parzą varem 1499 *MMAe* XVIII nr 622;

Ipsi nullum responsum habere possent ab illo ydolo od onego balvana XV *p. post. R* XXV 180; I stalo szya yest dnyow onych (in diebus illis Luc 2, 1) *EwZam* 292, *sim. ib.* 289; A k temv yego vbostw (*leg.* ubostwu) y on szyn gedini gego, filius, vmarł gemu XV *ex. MPKJ* II 316; Poczęły szobye gadacz o onem tho krolv wyelykce (*leg.* w wielikiej) nądzi *bądączemv *ib.* 317; Przesz szina vmarlego onego tho krola, per filium vero regis intelligitur dvsza Adamowa *ib.*; Ihus przyszedł do onee stvdnyee *ib.* 318; Pastyrze byly w krolyesthvye onym (in regione eadem Luc 2, 8) czvyączy XV *ex. R* XXIV 96; W pomnozenyw darow boszkych w czlowyecze mnozą szye theze wyątsze lydzby czlowyekowy z onych darow XV *ex. R* XXV 148; Dzyeczyatko Marya... na ony stopyenye (illos gradus) sama veschla *Rozm* 13; V onym roskoschnym vydzenyv y zamyeskala svey slvzby *ib.* 19; Tako roszkoszczyw (*leg.* rozkociw) szyą szam one rozgy ovocz *ib.* 73; Tedy rzekł kv onym krolom (ait magis) *ib.* 76; Oblok... yal ych szczyszczycz (*leg.* szczycić) przed ona vyelyką gorączoszczya (a sole) *ib.* 87; K temv głoszv ony obrazy dzyva (*pro* ozywa) (illae formae vivere coeperunt) *ib.* 137; Ona slowa (illorum... verborum) pamyątam dobrze *ib.* 166; Slovo rozeschlo szye po wschytkyem onem krolestvye (in omnem regionem) *ib.* 221; A tam szyedzyalo vyelye *vmarlych nad onym czyalem (circa corpus) płaczącz *ib.*; Vyatrovye vyaly vderzayącz szye czvsz o on dom (in domum illam Mat 7, 25) *ib.* 284; Przystąpyła k nyemv ona dwa slyepa (caeci Mat 9, 28) *ib.* 297; Ktory by myal sto ovyecz, a straczyłby yedne z onych ovyecz (ex illis Luc 15, 4) *ib.* 384; Odpovyedzyavschy myły Iesus y rzekł onema dvyema zvolyenykoma *ib.* 401; Tedy vstaly ony vschytky dzyevycze (omnes virgines illae) y opravyly sve lampy, ale ony salone (fatuae, Mat 25, 7—8) począły mądrem movycz, rzekacz *ib.* 487—8; Gdzye ono slothkye kazanye, gdzye ony mylosczyve łzy nad Ierusalem? *ib.* 513; Tako vyatsche rany, ku ktorem byla ona pavloka vewrzala, otvorzyly szye przez oną pavłoką *ib.* 834; ~ *odsyła do dalszego obiektu 'tamten, ille'*: Yako Jacub mego mansza zabił... y segnal gy s tego swata na on 1430 *Pyzdr* nr 1001; Jszem nyemoczen był..., oth onich poroczcow asz do tych ne wstayacz 1434 *Pozn* nr 1436; Tho tesz capitulum yvsz bylo polozono w onem capytvle *Sul* 65; Myloscz boza a blyznyego any thv, any na onem szwyecze nye będze myecz koncza XV *med. SKJ* I 71; Ganba ducha szvyątego nye bądzye odpvszczono any tv, any na onem svyeczye (neque in hoc sacculo, neque in futuro Mat 12, 32) *Rozm* 329.

2. *wskazujący 'ten, ów, hic, ille'*: A tacy dobre sø pres on⟨o⟩go nemochnego paralitica... znamonuiø, o gemze pise suøti Lucas *Kśw* br 31; Izbi onogo buynego crola dyabla ne nasladoual, qui est rex super omnes filios superbie *Kśw* cr 38; Prosczyc thesz pana boga za one lvdzye, kthorzy szą w nyevoly *Gn* ap. 1b; Prossza thesz wasz o yedna *Sdrovą Maria za one dussze, kthorych czyala pogynały *ib.* 2a; Slotka, nebeska krolefno, upamøtay o oney twey czci, czse cebe boog ze fszego swata vibral XV *in. ModIJag* 36; Procz voley pana honey wszy, w gey bidlą (praeter domini illius villae, in qua degunt, voluntatem) *Sul* 44; A gdibi... wschego thego visschey pyssanego on pan (dominus ille), v kthorego yest on kmyecz, nye spelnyl *Sul* 91; Tho wschitko... wyedzye ku wyekugey nądzi, yako snacz na onim boga[cz]-czu, gen... krople wodi ządal v zebraka XV *med. R* XXII 234; Ab oriente, hoc est ab illa plaga mundi, od onego krayv szwyatha, ubi sol oritur XV *med. SKJ* V 266; Quam domum diuersorium, w on pospolny, vbi natus fuit *ib.* 269; Pamyøtaiø na onø rzecz (memorans illum sermonem), iøsz pan powyedzal przes proroka *BZ* Tob 2, 6; A onego ziwota (vitam illam) czekami, gensze bog ma dacz *ib.* 2, 18; Czso syø przigodziło onim syedmy møzom (illis septem viris), za ktore bila oddana *ib.* 7, 11; Nye weszmą dzyalv sz onymy dzyeczmy, czo sza... od gednego oycza y od gyedney maczyerze *OrtMac* 53, *sim. OrtKal* 178; Tedy ony brzegy, ktorimi pyrwey woda rzeky czekła, dzedzynam badą za granycze *Dział* 7; A nye mogą syą dawnosczą onych lyath (illorum annorum), ktorych byli pozwany, wyiącz *ib.* 46; Thoczy yesth ona vyara, kthorasczy drogą... zrządza... kv zbavyenyv 1484 *Reg* 705; Laczynnyczy... mayą moviczi... ony psalmy (psalmos), ktore movya... kaplany *ib.* 714; Mayą chodzyczi... do kossyczola w onych to parrochyach, gdzyez myeszkayą *ib.* 715; Do onego tho myeszcza (ad locum), gdzye gym mynystrovye vstavyą, mayą sye zchodziczy *ib.* 717; Abi zadni ziemyanyn dnia rocznego w onem mieszczie (in oppido), kądi roki sządzą, nye smyal w zbroy chodzicz 1498 *MacPraw* VI 273; Przes krolyka, per amicum, onego, gemvsz bil polyeczyl rządzycz szwe wszystki dobra, intelligitur Ewa XV *ex. MPKJ* II 317; Ona zaplata (illa merces) nam oth pana bogą bądzye zaplączona, ktora on obyeczal XV *ex. SKJ* I 144; Iakosz to svyatschą ony trzy przeszdzatkynye, Sara, Anna, Rebeka, isz

tva svyąta myloszczą szą kv plodv vroczony *Rozm* 46; Tocz on baranek (hic aries), ktorego offyeroval Abram myasto Yzaka *ib.* 67; To yest ona roza (hic est ros), to yest, ktorasz zmaczala odzyenye Yedeonovo *ib.*; To yest ono dzyeczye (hic est puer), o nymze Yzayasch prorokoval *ib.*, *sim. ib.* 95; Potym ona drzewa rzymska (illae quondam arbores), ktoresch szye (*pro* szą) szvany slonczе y myeszyądz, davaly odpovyedanye lyvdv pospolnemv *ib.* 74; On... chcze rozdeptacz ony obrazy (imagines), ktore bylo vczynylo dzyeczyą *ib.* 137; Vzpomyeny... na ony slova, ktoresch ya od czyebye slyschala *ib.* 502; Yako szye czczye v krolewskych kxyągach o onym popye Elyen (*leg.* Eli, jen) svych dzyeczy nye kaznyl *ib.* 630; Yakosch czczyemy o onem moczarzv, ludzye Machabeyv, yemusch yest rzeczono *ib.* 637; ~ Mayą przyczy[cz]nyczy on psalm (psalmum): Miserere mei 1484 *Reg* 714; Yze szye ma napelnycz ono slovo: Oblyeczczye szye v odzyenye zaluyączce *Rozm* 735.

Onam *'tam, illic'*: Ten a taky zaluyączi bądze vczyesson, eze mu grzechi gego bądą otpuszczoni, a w onich takye ma vzrzecz albo thu, albo onam vczyechą albo pomstą XV *med. R* XXII 238.

Ondzie 1. *'tam, tam dalej, ówdzie, w tamtym miejscu, illic, illo loco'*: Non hic fuit molendinum, sed ibi al. ondze 1435 *Pozn* nr 1577; Nyelvba mv phala byla, czo szą mv ondze wodzyla *Aleksy* w. 149; Gestly tak bødø mowycz ku pacholku: Oto ondze strzali za tøbø søø (ecce sagittae ultra te sunt), gydzi przecz *BZ* I Reg 20, 22; Ondze illic *ca* 1455 *JA* XIV 494; Any tez kto rzecze: Ova tu yesth Kristus albo ondzye (ecce hic aut ecce illic Luc 17, 21) *Rozm* 400; Tedy rzeczely vam kto: Ovocz Kristus tv, onocz Kristus ondzye (ecce hic est Christus aut illic Mat 24, 23), nye vyrzczye *ib.* 482.

2. *'w późniejszym czasie, w innym czasie, kiedy indziej, alio tempore'*: Bo Egipskye, kto re nynye wydzyczye, ondzye wyøczey gich nye uszrzyczye na wyeky (nequaquam ultra videbitis usque in sempiternum) *BZ* Ex 14, 13,

Onegda *'niedawno, w tych dniach, nuper, non multis ante diebus'*: Vyelyką (*leg.* w wielką) srodą zebraly szye vschyszczy v dom starszego byskupa... Tedy yeden myedzy ynemy: Vyeczye, yzesmy vczynyly radą onegda, yze y (*leg.* ji 'go') mamy vbycz *Rozm* 509.

1. Onica *(?) bot. 'kruszyna pospolita, Rhamnus frangula L.'*: Egalus cruzyna, onyczya (*var.*: enyczya) *ca* 1500 *Rost* nr 5432.

2. Onica *cf.* **Ojnica**

Onieczyścić *'pozbawić czci, zhańbić, stuprare, violare'*: Gdi paan wszy zzoną kmyeczową sgwalczi, gwalthem onyeczyszczy..., wszystczy wstacz mogą *Sul* 14.

Oniemiałość *'ochrypłość, vox rauca'*: Onyemyaloscz raucitas 1437 *Wisł* nr 228 s. 88—9.

Oniemiały, Omieniały *'ochrypły, zachrypnięty, pozbawiony głosu, raucus, asper, voce carens'*: Vsilowal iesm wolaiøcz, onemale vczinili se sø dzøsla moia (laboravi clamans, raucae factae sunt fauces meae, *Pul*: pomylklo iest gardlo moye, *GlWroc* 37v: onemale... czeluszczy) *Fl* 68, 4; ~ Tunc lituus rauco, omyenyalym,... murmure... docet XV *p. post. PF* III 287.

(Oniemiawać) Omieniawać *'chrypnąć, dostawać chrypki, raucum fieri'*: Si rubeum vinum nimium quandoque probatur, venter stipatur, vox limpida raucificatur ostry glosz omyenyawą XV *p. post. PF* III 290.

Oniemieć, Omienieć *formy: inf.* oniemieć XV *p. post. JA* XII 143, *ca* 1500 *Erz* 58; ~ *praet. 1. sg. m.* oniemiał jeśm *Fl* i *Pul* 38, 3. 13; *2. sg. m.* omieniałeś *ca* 1500 *JA* X 382; *3. sg. m.* omieniał 1462 *R* XXV 270, *Rozm* 715.

Znaczenia: **1.** *'zaniemówić, stracić zdolność mówienia, obmutescere, linguae usu deficí'*: Poloszil iesm stroszo vstom mogim, gdi nastal grzeszni przeczivo mne. Onemał iesm y vsmerzon iesm (obmutui et humiliatus sum) y milczalesm od dobrich *Fl* 38, 3, *sim. Pul*; Przecoro szalonemu dal ies me. Onemal iesm (obmutui) y ne otworzil iesm vst mogich, bo ies ti kazal *Fl* 38, 13, *sim. Pul*; Onyemyecz obmutescere XV *p. post. JA* XII 143; ~ Kyedy ktory vstal, chczyącz krzyve szvyadecztvo movycz, ten nathychmyast albo omyenyał, albo y (*leg.* ji 'go') dyabel vdavyl *Rozm* 715.

2. *'ochrypnąć, zachrypnąć, raucum fieri, irraucescere'*: Raucescere, heyser werden, raucere idem, ochrapyecz albo onyemyecz *ca* 1500 *Erz* 58; Os tuum (*sc.* Christi) percussum est, sthluczono, totus raucus es, omyenyalesz, pre dolore et percussione *ca* 1500 *JA* X 382; ~ Campana rauca facta fuit omyenyal 1462 *R* XXV 270.

Oniemienie *'ochrypnięcie, zachrypnięcie, utrata głosu z powodu chrypki, raucitas, vox rauca, obtusa'*: Ravcitas onyemyenye, ochrąpyenye *ca* 1500 *Erz* 58.

(Oniemiewać) Omieniewać *'tracić zdolność mówienia, obmutescere, conticescere'*: O tem, yako czy krzyvy szvyadkovye... omyenyevaly *Rozm* 715.

Oniezłamany *corruptum pro* dną złamany *'sparaliżowany, paralityk, paralyticus, paralysi*

affectus': Onyeslamane (*war. kal.*: paralizem zabite, *mamotrekt kapitulny*: dnu zlamane) paraliticos (obtulerunt ei omnes male habentes..., lunaticos et paralyticos et curavit eos Mat 4, 24) *MPKJ* V 118.

Ono '*oto, oto tam, ecce, en*': Tedy yeden Zyd przystąpyvschy, y *rzek yemv: Ono czyą schuka macz y braczya thvoya (ecce mater tua et fratres tui foris stant quaerentes te Mat 12, 47) *Rozm* 344; ~ Y kazal ym, ono wschyscy slysza (et cunctis audientibus illis imperavit), rzekącz, aby kazde slomyenye nathychmyasth aby szye vroczylo *Rozm* 123; ~ a ono '*a oto, ale oto, jak właśnie, skoro właśnie, et ecce, at ecce, at vero*': Jacom zandal kony na panske skaszanye, a ono mi gich ne chczano dacz 1413 *Pyzdr* nr 381; Yako czso moy rzandcza vczyødzal ty syckyry, tho vczyødzal na mem, na prawem, a ono røbyø 1424 *ib.* nr 771; Braczye, nyechacz vyymą proch z *ooka tvego, a ono w t⟨w⟩em ocze byrzmo vyclykye[go] (et ecce trabs est in oculo tuo Mat 7, 4) *Rozm* 282; Y kto moze komv zapovyedzyecz, czo yemv lubo, a ono za nym y bogata panyątha chodza *ib.* 587; Alye kako smyal Pyotr svyathy vderzycz, a ono yemv bylo przykazano, yakoz pysche svyąthy Maczyey, nyc przeczyvycz szye ve zlem *ib.* 638; Vydzyalczyem tvego mylego syna, a ono y (*leg.* ji 'go') tako nądznye y tako sromotnye byyą *ib.* 699; A yescze vyączey povyem, mylosczyvy krolv, yzeczyem vydzyal, a ono panye... vzyavschy svoye dzyatky... schly przeczyv mylemv temv Iesusovy, tedym vydzyal, a ono ty ystne dzyatky szyepały sve maczyory za odzyenye skazvyącz na Iesusza *ib.* 752—3; Vzrala sve myle dzyeczyą vplvane, a ono yvz byly slyny *przysly ku yego svyątemv lyczv *ib.* 757; Pylath vzryavschy gy tako zbythego, *snadzzonego, a ono yego svyąthe oblycze ssynyalo, oczy y vargy opuchły..., począł sobye myslycz *ib.* 835.

Onoć '*otoć, en, ecce*': Tedy rzeczely vam kto: Ovocz Kristus tv, onocz Kristus ondzye (ecce hic est Christus aut illic Mat 24, 23), nye vyrzeczye *Rozm* 482.

Onuca '*szmata do owinięcia nogi w bucie, pannus, quo pes in calceo obvolvebatur*': Onucze caligale XV *p. post. PF* V 6.

Onychinowy '*onyksowy, onychinus, ex onyche factus*': Offyervy bogu... kamyenye onychynowe (lapides onychinos) *BZ* Ex 35, 9; Alye kszyøszyøta offyerowały kamyenye ku naplecznyku *onchinowe (lapides onychinos) y gyne droge kamyenye *ib.* 35, 27.

Onychinus '*kamień półszlachetny, odmiana agatu, onyks, onyx*': Tu tez nalazuyø droge kamyenye, gez to slowye bdelyum a kamyen onychynus (ibi invenitur bdellium et lapis onychinus) *BZ* Gen 2, 12.

Onże I. *zaimek*: **1.** *rzeczowny wskazujący* '*ten, ów, hic, ille*': Ktho panna Maria od grzechv oczyszcyl, onze myc thez... od... grzechow nyechay omygye *Naw* 178.

2. *przymiotny odnoszący się do czegoś poprzednio wymienionego*: A yesthlyby kto... ⟨się p⟩roznye... przysyągal... thedy thaki onegoz tho dnya w vyeczor ma rozmyslyczi (et qui die aliquo minus caute iuraverit,... die ipso... debet recogitare), czo vdzyelal 1484 *Reg* 717.

II. *spójnik*: onże — onże '*zarówno... jak, i... i, et... et, tam... quam*': Potem wiwyedzon przed sødzø, gensze yøl g⟨y⟩ namalwacz onze grozø, onze dobrø rzeczø, aby sye odwrocyl od kr⟨ze⟩scyanskcy wyary *Błaż* 321.

Opacicha '*przełożona klasztoru żeńskiego w niektórych zakonach o najstarszej regule, abbatissa*': Jaco tho swyathczymi, jsze opacicha s Gneszna s konuentem wszęła gest jathka myąssną w Costrzynye Marcinowy 1432 *Pozn* nr 1545.

Opacie '*teren, ziemia, która podlegała władzy opata, terra, quae in abbatis potestate erat' (?)*: Una area... et duo gagii na oppaczv et debrz ante villam... et aliam medietatem ante villam, aliam medietatem agrorum na oppaczu dicto Petro... cessit... Predicto vero Nicolao... medietatem arwi na oppaczu... cessit 1438 *StPPP* II nr 2753. ~ *Może to już nazwa terenowa.*

Opaczony (łuk) opaczony '*na stałe zgięty łuk kuszy, (arcus ballistae) curvatus' (?)*: Item XXIIIIor arcus opaczone 1483 *RocznKrak* XVI 51.

Opaczyna '*drąg drewniany, służący jako wiosło sterowe na tratwie, baculum ligneum, quod gubernaculi loco in rate adhibebatur*': Dedimus eciam de voluntate nostrum baronum ad focum infirmorum opacinas, que veniunt cum ligaturis lignorum per aquam Odram in civitatem nostram Wratislaviam 1226 *KodŚl* III 157.

Opadać '*spadać, odpadać, niszczeć, decidere, interire*': Gyną vel opadaya periclitantur XV *p. post. PF* IV 755, *sim. ib.*

Opak '*w przeciwnym kierunku, w drugą stronę, z przeciwnej strony, z drugiej strony, contra, e contrario, in adversam partem*': W obroczenu neprzyaczela mego opak (in convertendo inimicum meum retrorsum) rozboleiø se y *zgino od oblicza twego *Fl* 9, 3, *sim. Pul*; Obrocen¡ bødzcze opak (avertantur retrorsum) *Fl* 34, 5

sim. Pul, *sim. Fl* i *Pul* 39, 20. 69, 3. 128, 4; Obroczil ies ⟨nas⟩ opak (avertisti nos retrorsum) po naszich neprzyaczelech *Fl* 43, 12, *sim. Pul*; Tegdi obroczø sø neprziiacelowe mogi opak (convertentur... retrorsum) *Fl* 55,9, *sim. Pul*; *Yordanysz obroczyl sie gest opak (conversus est retrorsum) *Fl* 113, 3, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 113, 5; Opak a tergo XV *med. R* XXIV 361; Paulus... litteram dictam retractavit al. wsparl dicens, quod sigillum circa litteram praedictam retro vlg. opak est appensum et est inconsueta ista littera 1463 *RHist* LXIX 334; Tenze ystny Malkusch potem tvardo zvyązal mylego Iesucrista opak rąkama y dal yemv vyelyky polyczek *Rozm* 646; A ony nathychmyast vzyavschy y (*leg.* ji 'go', *sc.* Jesusa) y zvyązaly yemv rącze opak na chrzybyet *ib.* 701, *sim.* XV *ex. SKJ* I 144, *Rozm* 710. 750. 803; Vzyąly yemv rącze opak albo zaszye y czyagnąly tako sylnye, aze oblapyl slup vschythek *Rozm* 820; ~ położyć *kogoś* opak '*położyć na wznak, przewrócić, odwrócić, odpędzić, evertere*': Bo polozisz ye opak (pones eos dorsum, *Fl*: wznak) *Pul* 20, 12; ~ '*naprzeciw, contra, ad' (?)*: Karacz czye będę y postawyę opak (*Fl*: przecyw tobe) obraz twoy (statuam contra faciem tuam) *Pul* 49, 22.

Opalenie '*ogrzanie mieszkania przez spalenie drzewa, actus et effectus domum calefaciendi lignis crematis*': Leonardo et hominibus omnibus, qui sunt Leonardi, debet esse omnimoda libertas ad silvas, que sunt in parte Iohannis, pergere pro lignis al. ku *opalenyą et pro lignis ad structuras 1454 *AGZ* XI 398; Ligna et robora pro edificiis et ku *opalenyø habebunt excidendi libertatem 1459 *ib.* 440; Adam cum suis hominibus... habere debebit libertatem excidendi in gaiis... robora super edificia lignaque pro cremacione et calefaccione al. ku sszenyv (*leg.* żżeniu 'paleniu') y ku opalenyv 1478 *AGZ* XVIII 152.

Opaleniec '*kij opalony nad ogniem celem zahartowania, uczynienia twardszym i odpornym na gnicie, baculum igne ambustum, ut solidior esset neque putrefieri posset*': Opalenyecz podium XV *p. post. PF* V 9.

Opałka '*material łatwopalny używany na podpałkę w piecu, ligna ad cremandum destinata*': Pro lignis aput Bernhardinos receptis 7 florenos, za opalku I grossum, pro luminibus ½ grossi 1495 *WarschPozn* I 390.

Opas '*zwierzę (zwykle wół), które się intensywnie karmi, by nabrało mięsa, animal (praec. bos) saginatum, altile*': Item pastus peccorum et peccudum al. opassow in hereditate Swyerzinecensi tota ipse scultetus et sui liberi servire et depascere debent (1439) *DokMp* II 292; Emellitus est miles inveteratus,... uel est bos iam antiqus vlg. opassz 1450 *RpKapKr.*

Opasać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* opasze *BZ* Lev 8, 7. 13, 1471 *MPKJ* V 107; *2. pl.* opaszecie *BZ* Ex 12, 11; *3. pl.* opaszą *Fl* i *Pul* 64, 13; ~ *imper. 2. sg.* opaszy *Fl* i *Pul* 44, 4, *Rozm* 736; *1. pl.* opaszmy *BZ* III Reg 20, 31; ~ *praet. 3. sg. m.* opasał *Rozm* 533; *3. pl. m.* opasali *BZ* III Reg 20, 32; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był opasał *BZ* Neh 4, 18; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* opasan *Fl* 64, 7; opasany *BZ* IV Reg 1, 8; *ac. sg. m.* opasanygo XV *med. GlWroc* 21v; ~ *praes. pass. 2. sg. m.* opasan jeś *Pul* 64, 7.

Znaczenie: '*opiąć, obwiązać pasem, obwiązać czymś jak pasem, cingere, cingulo circumdare*': Et introcuntes in monumentum viderunt iuvenem sedentem a dextris, coopertum, *opaszanygo, stola candida (Marc 16, 5) XV *med. GlWroc* 21v; Lyødzwye wasze opaszeczye (renes vestros accingetis) *BZ* Ex 12, 11; *Oblegl byskupa we gzlo Inyane y opassye gy passem (accingens eum balteo) *BZ* Lev 8, 7, *sim. ib.* 8, 13; Przetosz opaszmi syø wormy po naszich byodrach (ponamus itaque saccos in lumbis nostris) *BZ* III Reg 20, 31; I opasały byodri (accinxerunt... lumbos) swe wormy *ib.* 20, 32; Møsz kosmati a skorzanim powroskem opasani (accinctus) po swich byodrach *BZ* IV Reg 1, 8; Nye opasse schią ⟨non⟩ accingetur (feminalia linea erunt in lumbis eorum et non accingentur in sudore Ezech 44, 18) 1471 *MPKJ* V 107; A opasal szye (*sc.* Jesus) Inyanym obrussem *Rozm* 533; Thy dzyevko luda mego opaschy szye ve vloszyenycza (accingere cilicio Jer 6, 26) *ib.* 736; ~ opasać mieczem '*opiąć pasem z zawieszonym mieczem, przypasać, przypiąć miecz do boku, gladio accingi*': Opaszi se (accingere) meczem twogim na łødzwe twoye naymocznеysze *Fl* 44, 4, *sim. Pul*; Bo kaszdi z dzelnykow bil swe byodri myeczem opasal (gladio erat accinctus renes) *BZ* Neh 4, 18; ~ *przenośnie*: Gotuiø gori we czci swoiey, opasan (*Pul*: opasan yes) moczø (accinctus potentia), iensze smøczasz głøbocosez morza *Fl* 64, 7; Weselim gori opaszø se (exultatione... accingentur) *Fl* 64, 13, *sim. Pul.*

Opasanie *formy*: *n. sg.* opasanie *ca* 1420 *WokTryd* nr 186, *ca* 1428 *PF* I 475, 1437 *Wisł* nr 228 s. 89; ~ *g. sg.* opasania 1411 *KsMaz* 1 nr 1618, 1421 *ZapWarsz* nr 12; ~ *ac. sg.* opasanie 1402 *StPPP* II nr 845, 1427 *KsMaz* II nr 2709, 1440 *StPPP* II nr 2840, 1445 *AGZ* XIV

166, *etc.*; ~ *i. sg.* opasanim 1400 *HubeZb* 99; ~ *l. sg.* (w) opasani 1435 *KsMaz* III nr 1578; ~ *ac. pl.* opasania 1390 *MMAe* XV 47.

Znaczenie: 'to co służy do przepasywania, *pas (często ze schowkiem na pieniądze), cingulum (saepe marsupio instructum)*': Pro IIII cingulis dictis oppaszana 1390 *MMAe* XV 47; Jan Jacuszoui ne veradl polugrziwna ss opassanim 1400 *HubeZb* 99; Hanca... gladium, oppassane, vestimenta... Sweczslai... mortui Wenceslao... restituat 1402 *StPPP* II nr 845; Yacom ya ne wzøl Recziborowa opasana sylø 1411 *KsMaz* I nr 1618, *sim.* 1421 *ZapWarsz* nr 12; Opasane strophium *ca* 1420 *WokTryd* nr 186, *sim. ca* 1428 *PF* I 475, 1437 *Wisl* nr 228 s. 89; O ethore opasanye Sulislaw na Rosboya szalowal, s tego gi wipuscil 1427 *KsMaz* II nr 2709, *sim. ib.*; Argentum in cingulo al. v opassani 1435 *KsMaz* III nr 1578; Johannes... ⟨protestatus est⟩, quemadmodum restauit apud Johannem Lasch opasanye. Et idem Johannes Lasch posuit euictorem Hanusch aurifabrum... pro opaschanye argenteo. Ideo eundem Johannem Lasch mittimus liberum... pro eodem precinctorio al. opaschanye 1440 *StPPP* II nr 2840; Circa ministerialem restituit detentum Nicolaum... et equm et opashanye, que violenter recepit 1445 *AGZ* XIV 166; Recepit sibi schindem pallium... et cingulum al. oppaszanye 1448 *StPPP* VII 386, *sim. ib.*; Iohannes... proposuit contra dominam Ursulam pro quibusdam bonis, videlicet equis, precinctis argenteis al. opaszanye, viginti coclearibus argenteis 1476 *AKPr* V 375; ~ Opaschanye (*war. lub.*: opassanye) cinctorium (et erit iustitia cingulum lumborum eius Is 11, 5) 1471 *MPKJ* V 89.

Opasek '*woreczek na pieniądze, sakiewka u pasa, czy też pasek ze schowkiem na pieniądze, trzos, crumena, marsupium cingulo suspensum vel cingulum marsupio instructum*': Opassek marsubium 1437 *Wisl* nr 228 s. 88.

Opasować '*obwiązywać czymś jak pasem, cingere, circumdare*': Krystus, syn bozy,... vstal od vyeczerze, odzyenye sk⟨ł⟩ada, obrusem szye opaschuye... a sklonyvschy vmyval svem zvolyenykoma nogy *Rozm* 532.

Opaść 1. *(o wodzie, de aqua)* '*powrócić do poprzedniego poziomu, spłynąć, ad pristinum statum decrescere*': Cum eadem aqua in eisdem agris et pratis deorsum ibidem ceciderit al. opadnye et non fuerit 1447 *StPPP* II nr 3299.

2. *dubium* '*zniszczyć się, deleri*': Quando ergo intrauit Allexandriam, sandalia sibi destruxerunt, id est apotely *(pro* opadły *?) ca* 1500 *R* XLVII 372. ~ *Może rektyfikować na* postoły, apostoły*?*

Opat *formy*: *n. sg.* opat 1398 *Kościan* nr 39. 109, *Gn* 184b, 1406 *Pozn* nr 586, *etc.*; ~ *g. sg.* opata 1398 *Kościan* nr 104. 105, *Gn* 184b, 1419 *Kościan* nr 749, *etc.*; ~ *d. sg.* opatowi 1400 *StPPP* VIII nr 10326, 1402 *Pyzdr* nr 172, 1412 *ib.* nr 348, 1423 *MPKJ* II 302, 1425 *Kościan* nr 1133; ~ *ac. sg.* opata 1418 *Kościan* nr 691, 1419 *ib.* nr 735, 1432 *ib.* nr 1445; ~ *d. pl.* opatom 1432 *Kościan* nr 1447. 1448. 1449; ~ *ac. pl.* opaty *De morte* w. 408.

Znaczenie: '*przełożony klasztoru w niektórych zakonach o najstarszej regule, abbas, monasterio praepositus*': Kzancz me opat ne chczal *pzryiancz 1398 *Kościan* nr 39, *sim. ib.* nr 109, 1416 *ib.* nr 610, 1418 *ib.* nr 690. 715, 1423 *ib.* nr 992; Jaco na *te rolø, czoszm mal oth *czandza opatha, przebudovalem taco vele iaco trzy grzywny 1398 *ib.* nr 104, *sim. ib.* nr 105; Mego pastewnika poszpolnego prziorano xandzu opathowi 1400 *StPPP* VIII nr 10326, *sim.* 1425 *Kościan* nr 1133; Tedy vøcz svøthy Gan... do gego (*sc.* klasztoru) opatha dalcy mu (*sc.* młodzieńcowi) gest on lysth byl... A gednocz ten tho gysthy opath gestcy on ten tho gisty lysth przeczedl byl, ascy gest on byl themu tho werzyl *Gn* 184b; Iaco sc Vøcenecz ne rosegnal opatowi dzedzini moczø i gego gromadze 1402 *Pyzdr* nr 172; Yaco ne zaplaczil *obat stirzech krziwen... mne ani mey szene 1406 *Pozn* nr 586; Iaco Derszek ne podwanszal sø listow opatowi wroczicz 1412 *Pyzdr* nr 348, *sim.* 1423 *MPKJ* II 302; Jako ten kon, o gensze Marczin na xandza opata zalowal, ten yest yemu wroczil 1418 *Kościan* nr 691; Jakom Pyotraszewy za xandza opatha de Obra ne raczil 1419 *ib.* nr 735, *sim.* 1432 *ib.* nr 1445; Przibisław jeszdzil do Welena zandacz prawa v xandza opatha na Oczka *ib.* nr 749; Jaco xandz Woczech, opath lubinsky, moy namyastek nye poslal zwe czeladzy... zabicz Sczepana 1424 *Kościan* nr 1063, *sim. ib.* nr 1073. 1073a, *sim.* 1425 *ib.* nr 1132; Jacoszmy chodzyly ot kszandza oppatha in legacione ad Massam 1428 *Kościan* nr 1367; Jacom ya wtenczasz na weczv collocatus oth xandza opatha schedzal, na zagayonem, kyedy xancz oppath Kopythka kv prawv wolacz kazal 1429 *ib.* nr 1388; Jakom wydal za pyąncz grzywen groschy schukna opatom pyrwym y themv y conventowi 1432 *ib.* nr 1447, *sim. ib.* nr 1448. 1449; Wszythky mnychy y opathy poszyeka przesz szaplathy *De morte* w. 408; Z opatha szeyma capyczą, dam komv na nogavycza *ib.* w. 469; Jakom ja nye vyrą-

byl drew... na ymyenyv Raphalowem opatha cirwyen⟨skiego⟩ 1474 *ZapWarsz* nr 1387.

Opatow(y) *formy*: *n. sg. m.* opatow 1420 *Kościan* nr 852, 1483 *ZapWarsz* nr 1544; opatowy 1420 *Kościan* nr 852; ~ *g. sg. m.* opatowa 1425 *AKPr* VIII a 166, 1445 *TymSąd* 14; opatowego 1436 *ZapWarsz* nr 526, 1472 *ib.* nr 3084; *neutr.* opatowego 1399 *StPPP* VIII nr 8277, XV *ex. SKJ* I 144; ~ *ac. sg. f.* opatowę 1423 *Kościan* nr 993; ~ *l. sg. m.* (w) opatowie 1425 *AKPr* VIIIa 166; ~ *n. pl.* opatowi 1422 *Kościan* nr 951; ~ *g. pl.* opatowych 1418 *Kościan* nr 693, 697; *m.* opatowych 1436 *ZapWarsz* nr 526; *f.* opatowych 1399 *StPPP* VIII nr 8756; ~ *d. pl. m.* opatowym 1432 *Kościan* nr 1447.

Znaczenie: '*związany z opatem, należący do opata, podlegający władzy opata, qui ad abbatem pertinet, abbatis est, in abbatis potestate est*': Sswyathczimi, ez oth szesciszdessanth lat ani czy d⟨zi⟩edziczi, ani Borek byli gospodarzmi dzedzinye, ani z opathowego y s convenczkego dzerszenya dzedzina wychodzila 1399 *StPPP* VIII nr 8277; Ta granicza narozna obrambyona ne tika sya opathouich y conuenczskich dzedzin *ib.* nr 8756; Yzem ne kazal Przibisla⟨w⟩owy xandza opathowich ludzy bracz y lapacz 1418 *Kościan* nr 693, *sim. ib.* nr 697; Jaco opatowy (y *przekreślone*) mlyn wsnesson taco wyele, sicut testibus videbitur 1420 *ib.* nr 852; Jacosmy przy tem byli, kyedy ludze opatowy lubynskyego byezely gwaltem w dzedzyną... panye Hanky 1422 *ib.* nr 951; Michal yal... na xandza opatową dzedzyna 1423 *ib.* nr 993; Helwig ne poslal trzidzeszanth woszow do laszu oppatowa besz yego woley 1425 *AKPr* VIIIa 166; Yako ne kaszal vrambicz trzech dambow w lesze w kxand⟨za⟩ oppatowe besz yego wolcy *ib.*; Jakom wydal za pyącz grzywen groschy schukna... ku vzythkom opatowim y conuentowi 1432 *Kościan* nr 1447; Jacom ya ne *wzola trzech kop y dwudzesztu grosszy xyadza opatowich (*poprawione na*: opatowego) czinszu 1436 *ZapWarsz* nr 526; Janusz nye szbyl xandza opathowa czlovyeka 1445 *TymSąd* 14; Jakom ya nye szbil czlowyeka Maczeya kxadza opathowego sz Domąszlawya gwaltem 1472 *ZapWarsz* nr 3084; Bartholomeus xandza opathow nye zastal drzew v kmyeczy v mogich 1483 *ib.* nr 1544; Przykazanya opąthovego (praeceptis abbatis) ve wszystkych (*sc.* rzeczach) bycz poslvschen XV *ex. SKJ* I 144.

Opatrnie *cf.* **Opatrznie**

Opatrność *cf.* **Opatrzność**

Opatrny *cf.* **Opatrzny**

Opatrzać *cf.* **Opatrzeć**

(Opatrzeć) Opatrzać *formy*: *imper. 2. sg.* opatrzaj XV *p. post. R* I s. XXXIX; ~ *part. praes. act. adv.* opatrzaję *BZ* Neh 2, 13. 15; ~ *inf.* opatrzać 1484 *Reg* 705, XV *ex. SlArch* I příl. 23; ~ *praet. 3. sg. m.* opatrzał 1471 *MPKJ* V 22; ~ *condit. 3. sg. m.* -by opatrzał XV *ex. R* XIX 89; ~ *part. praet. act.* opatrzawszy XV *p. post. StPPP* X nr 199.

Znaczenia: **1.** '*oglądać, przyglądać się, inspicere, spectare*': Wszedlem pyeskamy w noci przes prød opatrzaiø muri (considerabam murum) a wrocyw syø prziszedlem ku bronye valney *BZ* Neh 2, 15, *sim. ib.* 2, 13; Opatrzal (*var. lub.*: opatrzczny) contemplabatur (die septimo contemplabitur, *sc.* sacerdos lepram, si obscurior fuerit lepra Lev 13, 6) 1471 *MPKJ* V 22; ~ *przenośnie*: Cząsthokrocz opatrzay (saepius revidere) czszo twogye gyest, a kako wyele gyest, bo tho gyest oppatrznoscz XV *p. post. R* I s. XXXIX; Consideratis et inspectis, *obyerzawschy, *opatrawschy, fidelibus obsequiis strenui Johannis..., eidem... villam nostram... donavimus XV *p. post. StPPP* X nr 199.

2. '*mieć staranie, troszczyć się, opiekować się, curam habere, prospicere, custodire*': My, przerzeczony papyez,... *chcziącz then tho zakon sluschnymi lasskamy rozmnozyczi a yego rozmnozenye dobrothlivye opatrzaczi (ad eius augmentum benignius intendentes), vsthavya⟨my⟩ 1484 *Reg* 705; Myąstho szyebye Janą gycy dal (*sc.* Jezus Marii), aby gya thamo opatrzal XV *ex. R* XIX 89; Rath V. M. o szdrow (*leg.* zdrowiu) szlysza vespolek s pany V. M. myastha krolewszkyego Bardyyowa, kthore V. M. raczy *opatracz dobrze XV *ex. SlArch* I příl. 23.

Opatrzenie 1. '*wzrok, spojrzenie, też zasięg, pole widzenia, oculi, aspectus*': Wiszlo gest wszistko mnosztwo synow ysrahelskich w opatrzenyu (de conspectu) Moyszesza *BZ* Ex 35, 20; ~ Przeto, acz nalazl gesm myloszcz przed tobøø w opatrzenyu twem (in conspectu tuo), ukasz my licze twe *BZ* Ex 33, 13, *sim. ib.* 34, 9; Ale y to malo zda syø w twem opatrzenyv (in conspectu tuo) *BZ* I Par 17, 17.

2. '*oglądnięcie, obejrzenie, poznanie, contemplatio, lustratio, cognitio*': Tocz sø gymyona møzow, ktores to visslal gest Moyzes kv opatrzenyv zemyc (ad considerandam terram) kanaanskey *BZ* Num 13, 17; Przetos wszitki, ktores to wis⟨l⟩al Moyzes bil kv opatrzenyv zemye (ad contemplandam terram), a ktorzis... przi-

pravili sø kv szemranyv... pospolstwo,... zemrø y zbiczi bødø *ib.* 14, 36.

3. *'zewnętrzna postać, wygląd, species, forma'*: Syn nadrastayøczi Iosef, syn nadrastayøczy a krasni w opatrzenyu (decorus aspectu) *BZ* Gen 49, 22.

4. *'powołanie, godność, officium, dignitas'*: Et primum erit preconium, id est pofalenye, secundo erit opatrzenye, tercio vpomoszenye *ca* 1500 *R* XLVII 374; De tercio membro sermonis, scilicet de officio beate virginis, id est oppatrzenyv *ib.*

Opatrznie, Opatrnie *'starannie, roztropnie, prudenter, considerate, caute'*: Aczbi ta tho nyewyastha dzyatky s syebye bi myala porodzone,... przes tąn tho matkąn alysz do lyath rozvmv mayąn bicz trzimani i sprawyani, ale gdi ta tho matka thi tho dzyatky swe vzitecznye i opatrnye sprawya[cyz] (dummodo ipsa mater... utiliter et provide debiteque regat) *Sul* 107; Nulli malum pro malo reddentes, providentes bona non tantum coram deo, opatrznye dobre vczynky czynącz nye telko byscze bili bogv luby, sed eciam coram omnibus hominibus (Rom 12, 17) XV *med. SKJ* I 59.

Opatrzność, Opatrność, *formy*: *n. sg.* opatrzność *MPKJ* V 66, XV *p. post. R* I s. XXXIX, *ca* 1500 *Erz* 58; opatrność *ca* 1450 *PF* IV 569, *ca* 1455 *JA* XIV 490, XV *p. post. R* XXV 198; ~ *g. sg.* opatrzności XV *med. R* XXV 158; opatrności 1449 *R* XXIII 279, 1471 *MPKJ* V 66; ~ *ac. sg.* opatrność *ca* 1450 *PF* IV 569, 1471 *MPKJ* V 126; ~ *l. sg.* (w) opatrzności *BZ* Judith 9, 5.

Znaczenia: **1.** *'roztropność, przezorność, prudentia, diligentia'*: Finis enim prudencie, opatrnoszczy, sapiencia est 1471 *R* XXIII 279; Opatr[o]noscz *ca* 1450 *PF* IV 569; Opatrnoscz *ca* 1455 *JA* XIV 490; Bo wszitki drogy twe gotowi sø a twe sødi w twey opatrznoscy (in tua providentia) *BZ* Judith 9, 5; Astucia chitroszczy aut opatrnoszczy (*war. lub.*: opatrznoscz; ut detur parvulis astutia Prov 1, 4) 1471 *MPKJ* V 66; Czą̨sthokrocz opatrzay, czszo twogye gyest a kako wycle gyest, bo tho gyest oppatrznoscz (magna providentia est) XV *p. post. R* I s. XXXIX; Opatrznoscz cautela *ca* 1500 *Erz* 58; Opątrznoscz prouidentia *ib.*; ~ opatrność mieć *'być roztropnym, przezornym, prudentem, cautum esse'*: Si volumus ad eternam beatitudinem pervenire, oportet, ut prevideamus *opatronscz myely XV *med. R* XXIV 368.

2. *'dbałość, opieka, cura, diligentia'*: Oculum consideracionis opatrznoszczy XV *med. R* XXV 158; Providentes bono meycze opatrnoscz w d[r]obrem (nolite esse prudentes apud vosmetipsos, nulli malum pro malo reddentes, providentes bona non tantum coram deo Rom 12, 17) *ca* 1450 *PF* IV 569; Prouidentes opatrnoscz (*war. lub.*: opatr[o]noszcz) ymayą (Rom 12, 17) 1471 *MPKJ* V 126.

3. *'tytuł dziekana w uniwersytecie, decani in universitate studiorum appellatio'*: *Opactrnoscz spectabilitas XV *p. post. R* XXV 198.

Opatrzny, Opatrny *formy*: *n. sg. m.* opatrzny *ca* 1500 *Erz* 58; opatrny *ca* 1420 *WokTryd* nr 255; ~ *d. sg. m.* opatrnemu XV *ex. SlArch* I 169; ~ *ac. sg. m.* opatrnego XV *med. GlWroc* 96r; ~ *n. pl. m.* opatrzni XV *med. SKJ* I 59, *ca* 1500 *R* XLVII 369; ~ *g. pl. m.* opatrznych 1491 *RKJŁ* VII 58; ~ *d. pl. m.* opatrnem XV *ex. SlArch* I 169.

Comparat. n. pl. m. opatrzniejszy XV *med. R* XXII 243.

Znaczenia: **1.** *'rozważny, przezorny, roztropny, ostrożny, prudens, sagax, cautus'*: Prouidus, circumspectus opatrni *ca* 1420 *WokTryd* nr 255; Sinowye tego swyata są opatrznyeyschi nad sini swyatłoszczi (filii huius saeculi prudentiores filiis lucis Luc 16, 8) w swem rodzayu XV *med. R* XXII 243; Fratres, nolite esse prudentes, nyechaycze bycz opatrzny, rostropny, aput vosmetipsos (Rom 12, 16) XV *med. SKJ* I 59; Opatrzny cautus *ca* 1500 *Erz* 58; Circumspectus, id est cautus, callidus vel prouidus opatrzny *ib.*; Si volumus Jesum non perdere, simus *madry vel opatrzny *ca* 1500 *R* XLVII 369.

2. *'człowiek, który ma nad czymś zleconą pieczę, stróż, dozorca, custos, curator'*: Fili hominis, speculatorem, oppattrnego, te dedi domui Israel (Ezech 3, 17) XV *med. GlWroc* 96r.

3. *'tytuł grzecznościowy używany w stosunku do mieszczan zwłaszcza piastujących urzędy i godności, appellatio civium urbanorum, praec. eorum qui dignitatibus et muneribus quibusdam ornati erant'*: Iesliby szie przidalo, yzeby nykthory thowarzisz szie pothim chcial pythacz albo badacz, czygye by tho bylo doszwolyenye y na thi pysma obwyązanye thych tho opatrznych a vczlyvich nathenczas bendącczich,... thaki ode czczy y od robothi ma bycz odssądzon 1491 *RKJŁ* VII 58; Opatrnemu panu rychtarovi i opatrnem panom raccom miasta *Bardvyova XV *ex. SlArch* I 169.

4. *dubium*: Opatrzczny (*war. kal.*: opatrzal) contemplabatur (die septimo contemplabitur, *sc.* sacerdos lepram, si obscurior fuerit lepra et non creverit in cute, mundabit eum, quia scabies est Lev 13, 6) *MPKJRp* V 24v.

Opatrzyć *formy*: *praes. ind. 1. sg.* opatrzę *BZ* Gen 18, 21. Num 24, 17, 1471 *MPKJ* V 34; *2. sg.* opatrzysz *BZ* Gen 13, 15. Num 27, 13. Deut 17, 8; *3. du.* opatrzyta *BZ* Gen 9, 23; ~ *praes. ind. z partykułą* ać *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *1. sg.* ać opatrzę *BZ* Gen 27, 21; ~ *imper. 2. sg.* opatrz *BZ* Num 27, 12, 1471 *MPKJ* V 26; *2. pl.* opatrzycie *BZ* Num 13, 19; opatrzcie *BZ* Num 35, 11. Jos 2, 1. IV Reg 10, 23; ~ *inf.* opatrzyć *Sul* 37, *BZ* Gen 34, 1, *ca* 1500 *JA* IV 91; ~ *praet. 3. sg. m.* opatrzył jest *BZ* Num 22, 41; *1. pl. m.* (-e)smy opatrzyli *BZ* Num 13, 33; ~ *condit. 3. sg. m.* -by opatrzył *BZ* Gen 2, 19; opatrzyłby *BZ* Lev 20, 17; *f.* -by opatrzyła *BZ* Tob 10, 7; opatrzyłaby *BZ* Lev 20, 17; *3. du. neutr.* -by opatrzyle *BZ* Tob 10, 11; *3. pl. m.* -by opatrzyli *BZ* I Par 19, 3; ~ *inf. pass. sg. neutr.* być opatrzono *Sul* 110; *pl. m.* być opatrzeni *ca* 1500 *JA* IV 93; ~ *praes. pass. 3. pl. m.* opatrzeni są *BZ* I Esdr 10, 17; są opatrzeni *ca* 1500 *JA* IV 93; ~ *part. praes. pass.* opatrzon będąc *BZ* Judith 8, 22.

Znaczenia: **1.** '*zobaczyć, oglądnąć, obejrzeć, videre, inspicere, spectare, perlustrare*': Potem pan bog stworzil... wszitka zwyerzøta zemska... y przywyodl ge przed Adama, abi ge opatrzil a ymyona gym dal (ut videret quid vocaret ea) *BZ* Gen 2, 19; Tu wszey zemye, gesz (*pro* tø wszø zemyø gøsz) opatrzi⟨s⟩ z (quam conspicis), tobyecz dam a twemu syemyenyu *ib.* 13, 15; *Stopyø a opatrzø (videbo), gestli to wołanye, ⟨jeż⟩ ku mnye przysło, skutkyem napelnyly-ly to *ib.* 18, 21; Potem bila wisla Dyna, dzewka Lyey, chczącz opatrzycz (ut videret) sswø wardøgø *ib.* 34, 1; Ktos bi kole poyøl szostrø *swyø... a opatrzilbi gaynbø gey, a ona opatrzilabi ganbø bratowø (qui... viderit turpitudinem eius, illaque conspexerit fratris ignominiam)..., zabita bødzeta oba *BZ* Lev 20, 17; Gdisz przidzecze kv goram, opatrzicze zemyc (considerate terram), kakye sø *BZ* Num 13, 19; Lvd, ktorizesmi opatrzili (quem aspeximus), wiszokyego wzrostv iest *ib.* 13, 33; Za ivtra viwyedze gego na wiszokosez Baal y opatrzil iest (intuitus est) poslednyø czøscz lvda *ib.* 22, 41; Vsrzø gy, ale nye nynye, opatrzø gy (intuebor illum), ale nye s bliska *ib.* 24, 17; Wznidzi na gorø tø to Abarim a opatrz (contemplare) zemyø tø to *ib.* 27, 12, *sim.* 1471 *MPKJ* V 26; Gdisz yø opatrzisz (cumque videris eam), poydzesz y ti k Ivdv swemv *BZ* Num 27, 13; Gydzcze a opatrzcze (considerate) zemyø y myasto Iericho *BZ* Jos 2, 1; Abi wilazøcziły y wispyegowaly a opatrzily zemyø twø (ut explorent et investigent et scrutentur terram tuam), przisly k tobye slugy gego *BZ* I Par 19, 3; Wokol po wszech drogach byegala (*sc.* matka), po gychze syø gey zdalo, yszebi myal przidz sin gey, abi ale z daleka gy gydøcz... op[r]atrzila (ut procul videret eum... venientem) *BZ* Tob 10, 7; Abi opatrzile (videant) oczi moy sini wasze drzewyey, nyzly vmrø *ib.* 10, 11; ~ *przenośnie* '*spostrzec, poznać, stwierdzić, animadvertere, cognoscere*': Pakli nyepodobni søød a nyeysty przed sobø opatrzys (perspexeris) myedzi krwyø a krwyø..., wstaw gidzi do myasta, ktores iest viszvolil pan bog twoy *BZ* Deut 17, 8.

2. '*zbadać, wypróbować, przekonać się, observare, scrutari*': Przystøp sam, synu, acz czyebye pomaczam a opatrzø (ut tangam te... et probem), gestlysz ty syn moy Ezau, czyly nye *BZ* Gen 27, 21; Opatrzcye a wydzcye (perquirite et videte), abi nye bil nygeden s wamy slug (*leg.* z sług) boszich *BZ* IV Reg 10, 23; Y opatrzeny sø (consummati sunt) wszitci møszovye, gysz to bily spoymaly sobye zoni czudzokrayne *BZ* I Esdr 10, 17; Maiø pamyøtacz, kako ocyecz nasz Abram pokuszon a przes wyelke zamøtki opatrzon bødøcz (tentatus est et... probatus) vstawyczen przyiacyelem bozim vczinyon gest *BZ* Judith 8, 22.

3. '*zdecydować, rozstrzygnąć, decernere, decidere*': Ale gynako ma bicz oppatrzono (secus esse videtur), gdi taky (*sc.* ziemianin) lysti... myalbi ktorekoli... dostoyne vyari *Sul* 110; Gdisz przeydzecze Iordan y wnydzecze w zemyø kanaanskø, opatrzcze (decernite), ktora myasta mayø bycz kv pomocy vczeklim *BZ* Num 35, 11.

4. '*zadbać, zatroszczyć się o kogoś, curam habere, prospicere, custodire*': Tegdi Sem a *Yozephat... gydzeta a opatrzyta i przikrigeta nagoszcz oczcza swego (operuerunt verenda patris sui) *BZ* Gen 9, 23; Qui infirmi sunt, si ex pristina consuetudine aliter tractantur in victu, non decet aliis molestum esse nec iniustum videri eis, quos fecit alia consuetudo forciores ktorzy nyemoczny sza, starodavnym obyczayem ysz gynaczey *mayu bycz opatrzeni pokarmem, nye ma gynym bycz zal, gdy vidzą, ysz nyemoczny braczya mylosyernyey szą opatrzeny *ca* 1500 *JA* IV 93; ~ Opatrzą schią prouidebo (*war. lub.*: omysli providebit; providebo, ut bene sit tibi Ruth 3, 1) 1471 *MPKJ* V 34.

5. '*zapobiec, praecavere*': My thake thakym przythczam opatrzicz chczącz (providere volentes), vikładami y vstawyamy *Sul* 37; Ante tempus orare est providentia przet czassem (*sc.* modlić się) yest opatrzycz *ca* 1500 *JA* IV 91.

Opędzić *'odegnać, odsunąć, odrzucić, repellere, amovere'*: Kto me przewedze asz do Ydumyge? Wszako ty, bosze, genze opødzyl yesz nas (qui repulisti nos, *Pul*: yenzesz odpędzyl nas) *Fl* 107, 12.

Opętać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* opęta XV *med. GlWroc* 70v, 1471 *MPKJ* V 70; ~ *praet. 3. sg. m.* opętał XV *med. GlWroc* 31r; *f.* opętała XV *med. R* XXV 157; *3. pl. m.* opętali XV *med. GlWroc* 69r; ~ *condit. 2. sg. m.* opętałby 1447 *R* XXII 40; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* opętany *ca* 1500 *Erz* 58; *f.* opętana 1444 *R* XXIII 303; *n. pl. m.* opętani XV *in. R* XXIV 66, XV *med. GlWroc* 68r, XV *med. SKJ* V 280; ~ *praes. pass. 1. pl. m.* -esmy opętani XV *in. R* XXV 218; ~ *praet. pass. 1. pl. m.* -(e)smy byli opętani *MW* gl. 67; *3. pl. m.* są byli opętani *Gn* 181b.

Znaczenie: *'skrępować, związać (w sensie przenośnym), zająć kogoś albo coś czymś, zaprzątać komuś czymś myśli, uwagę, constringere, colligare (sensu translato), occupare, involvere, impedire'*: Euenit eis cogitacio de bonis terrenis, ut ea acceperent, et sic occupati, opøtani, tamquam longis tunicis, currere non possunt XV *in. R* XXIV 66; Mila panno,... vidz, yszczesmi (*leg.* iżciesmy) opanthani velikimi nemoczami XV *in. R* XXV 218; Quibus si animum tuum oblectaveris opątalbi, vblozilby 1447 *R* XXII 40; Denique labore manuum suarum se viriliter occupans opatal ⟨się⟩ XV *med. GlWroc* 31r; Risus dolore miscebitur et extrema gaudii luctus occupabit placz *opotano (Prov 14, 13) *ib.* 35v; In obsequio domine nostre inpediti, opatani, sumus, ideo curacioni tue intendere non possumus *ib.* 68r; Quorum deus venter est, qui terrena sapiunt opatali ⟨się⟩ (Phil 3, 19) *ib.* 69r; Qui in ecclesia ineptis et incongruis fabulis occupantur opata sze *ib.* 70v; Quem flamma celestis gracie occupavit opanthala, nawyedzyla XV *med. R* XXV 157; Occupati, opathany, circa istas vanitates, marnosczach, negligent ingressum XV *med. SKJ* V 280; Involuet opantha, oschidły (*war. lub. rp.*: opątha, szydły; peccantem virum iniquum involvet laqueus Prov 29, 6) 1471 *MPKJ* V 70; Ale yszeszmy slusba bogow naszych byli opathani, thegodla spelna wzythchych (*leg.* wszytkich) twych slow szroszumyecz-szmy ne mogli *MW* gl. 67; ~ Yszecz on (*sc.* święty Jan) nemoczne ludze gest bil vsdraual i takesz s tich to ludzy, choszcy szø ony byly slimy duchy opøthany *Gn* 181b; Opantana obsessa 1444 *R* XXIII 303; Opąt⟨any⟩ demoniacus XV *med. R* XXIV 362; Energuminus est ille, qui cum maligno spiritu agitatur opathany *ca* 1500 *Erz* 58.

1. Opiąć *'obciągnąć, okryć czymś, circumdare, velare'*: Ascensum purpureum opyął z wirzchv postawcziem (columnas eius, *sc.* ferculi, fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum Cant 3, 10) 1471 *MPKJ* V 72.

2. Opiąć *cf.* **Opięć**

Opich 1. *bot.* **a.** *'Oenanthe phellandrium Lmk.'*: Opych apium 1460 *Rost* nr 3350, *sim. ca* 1465 *ib.* nr 4140, 1472 *ib.* nr 474, *etc.*; Apium opych vel marzyk, vel chmyelyk *ca* 1465 *ib.* nr 3774; *Opuch apium 1478 *ib.* nr 1918; Apium est nomen herbe, sic dictum pczelnyk albo opych *ca* 1500 *Erz* 58; ~ **b.** (ogrodowy) opich *'pietruszka zwyczajna, Petroselinum sativum Hoffm.'*: Ogrodovi opich apium domesticum 1419 *Rost* nr 5269; Apium, apium domesticum, selinum opich 1437 *ib.* nr 2445; ~ **c.** polny opich, opich polny *'Ranunculus acris L. et omnes species virosae terrestres'*: Apium agreste, apium rusticum, herba scelerata polni opich 1419 *Rost* nr 5270; Apium rusticum, apium agreste, scelerata opich polni 1437 *ib.* nr 2446; ~ **d.** wodny opich *'Sium angustifolium L.'*: Pirpilla, eruca aque, apium aque vodni opich 1437 *Rost* nr 2758; ~ **e.** żabi opich *'Batrachium aquatile Wimm.'*: Schaby opich apium raninum *ca* 1465 *Rost* nr 4141, *sim. ib.* nr 4142; ~ *'Nasturtium silvestre R. Br. et Barbarea vulgaris R. Br.'*: Zaby opych nasturtium agreste 1472 *Rost* nr 444.

2. *'sok z główek młodego maku, sucus e papavere expressus'*: Szok mlodego makv, opich opium *ca* 1465 *Rost* nr 4017, *sim. ib.* nr 4022; Opich opium XV *p. post. R* LIII 68.

Opić się *'wypić za dużo napojów alkoholowych, przez picie doprowadzić się do nietrzeźwości, upić się, inebriari, ebrium fieri'*: Benadab pyl a opyl syø w stanye swem (bibebat temulentus in umbraculo suo) *BZ* III Reg 20, 16; Cząstokrocz czy, ktorzy myeli czso sprawyacz w sądze, alysz po obiedzech obszarwszy syą a opywszy syą (inebriati, *Sul* 24: wpywszi szą) przychodzili *Dział* 12; Gymesz schą opyła quo mades (usquequo ebria eris? Digere paulisper vinum, quo mades I Reg 1, 14) 1471 *MPKJ* V 35; A tako opywsy sya y szdechl *ca* 1500 *JA* X 384.

Opieka *formy*: *n. sg.* opieka 1414 *StPPP* II nr 1336, *Sul* 107; ~ *g. sg.* opieki 1431 *StPPP* IX nr 389, 1486 *AGZ* XVI 202; ~ *ac. sg.* opiekę 1398 *StPPP* II nr 240, 1441 *AGZ* XI 185, 1443 *AGZ* XIV 95, *etc. etc.*; ~ *l. sg.* (w) opiece 1403 *HubeZb* 103, *Sul* 107, 1459 *AGZ* XI 439, 1495 *AGZ* XVI 258.

Znaczenie: *'przewidziane prawem zastęp-*

stwo i dozór nad dziećmi nie mającymi lat sprawnych lub nad kobietami i ich majątkiem, tutela pupillorum et mulierum lege instituta': Machna, relicta Nicolai,... veniens se submisit et dedit in regimen et curam vlg. oppeca Petrassio... ad beneplacitum suum 1398 *StPPP* II nr 240; Eze Morzantha vszkodzil Stanislaoui w bidle... szesznaczcze grziwen w gego opecze 1403 *HubeZb* 103; Thomas regraciatus est awunculo eidem suo pro primo regimine dicto oppeca 1414 *StPPP* II nr 1336; Pelka al. opyekadlnyk predicte Margarete... constituit Stanislaum... prolocutorem illius al. opyeky ex sua manu 1431 *StPPP* IX nr 389; Margaretha..., relicta Pauli..., dedit se, pueros suos et omnia bona sua... in tuicionem al. w opeką nobili Iohanni 1441 *AGZ* XI 185; Nicolaus... contumacem pronuncciavit... Mariam... pro tutorie propinquitate al. o opyeka blyskoszczy 1443 *AGZ* XIV 95; Mathias, filius olim Closch..., dedit se in tutelam al. w opyeka provide Katherine 1444 *ib.* 151, *sim.* 1446 *AGZ* XIV 202, 1455 *StPPP* IX nr 528, 1495 *AGZ* XVI 265, 1499 *AGZ* XV 380; Recognosco, qualiter recepi bona in tenutam al. w opyeka 1445 *AGZ* XII 135; Anna, relicta olim... Stanislai..., contulit tutelam al. opyeką super villa sua... Fridroni 1448 *AGZ* XIII 255, *sim. ib.* 274; Pakli w tey tho opyecze albo sprawye dzyatek swogich... nyevziteczna nalezyona bi bila (*sc.* matka)..., ta tho opyeka (regimen)... od ney ma bicz oddalyona *Sul* 107; Onus procuracionis al. opyeka... renunciauerunt 1452 *Przem* II nr 1116; Dederunt nobili Pakossio... tutoriam al. opieką Micolai sui filiastri 1453 *AGZ* XI 386; In cura sua ipsos (*sc.* pueros) habuit..., in qua quidem cura existens al. w opyecze recepit... centum quinquaginta marcas cum eorum consensu 1459 *AGZ* XI 439; ⟨F⟩ranczek ssyestrzenyczą Lucią, syrotą,... y z gymyenym... na swą opyeką (in suam curam, *Sul* 37: na swą pyeczą) przyiął *Dzial* 26; ⟨G⟩dysz wdowa po szmyerczy mąsza swego weszmye dzeczy w swą opyecką nyc mayącze doskonalych lyat *ib.* 34; Pacossius... satisfecit pro tutela al. za opyeką bonorum 1462 *AGZ* XI 470, *sim.* 1484 *AGZ* XVI 188, 1484 *ArchSlaw* I 82; Orsula... recognovit, quia Petrus... satis sibi de cura al. z opyeky fecit 1486 *AGZ* XVI 202; In tutela al. w opyecze 1495 *ib.* 258; ~ *dubia*: Mozely tesz opyekadlnyk dlusznykow vmarlego prawem przyczysznacz... myasto dzyeczy, kthorych gest opyeka (*OrtMac* 21: kthoremy szyą opyeka)? *OrtBrRp* 27, 1; Dzyedzya (*pro* dzyeczya) thego czleka mowy, ysz ma latha a chczyaloby szye szamo opyekacz, a opyekadlnyk mowy, ysz tho dzyeczya yescze nye ma lath, ktho thego sz nych ma vkazacz opyeką (*OrtBrRp* 98, 1: ktho sz nych to mą konacz)? *OrtMac* 134.

Opiekać (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *praes. ind. 1. sg.* opiekam 1469 *ZapWarsz* nr 1273; *3. sg.* opieka XV *med. R* XXII 242, *Aleksy* w. 110, *OrtBr* VII 553, *OrtMac* 21. 62; *3. pl.* opiekają XV *p. post. R* I s. XXXIX, XV *p. post. R* XXV 200, XV *ex. SKJ* I 148; ~ *imper. 2. sg.* opiekaj *Pul* 27, 12; ~ *part. praes. act. adv.* opiekaję 1406 *HubeZb* 114; opiekając *Rozm* 258; ~ *inf.* opiekać *OrtBr* VI 357, *OrtBrRp* 92, 4, *OrtKal* 186, *etc.*; ~ *fut. 3. sg. m.* opiekać będzie *Pul* 47 arg.; ~ *praet. 1. sg. f.* -m opiekała 1440 *Ośw* nr 5; *3. sg. m.* opiekał 1401 *HubeZb* 80, *OrtBrRp* 28, 4; ~ *condit. 2. sg. m.* -by opiekał *Gn* 180b; *3. sg. m.* (-)by opiekał XV *in. Małk* 118, *OrtBrRp* 92, 4, *OrtMac* 127, *Rozm* 35.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *part. praes. act. adi. i. pl. m.* opiekającymi 1471 *MPKJ* V 128; ~ *inf.* opiekać XV *med. Msza* V s. 260.

Znaczenia: **1.** '*zajmować się kimś, czymś, mieć kogoś, coś w swym staraniu, obronie, troszczyć się, starać się o kogoś, coś, curare, tueri, custodire, protegere aliquid vel aliquem*': Oua, svøthy Gane, tocz gest matuchna thuoga, a thy bøcz szynem ge, abi szø gø thy opekal *Gn* 180b; Ut toto orbi unicus Romanorum imperator pacifice presideret opekal sze XV *med. GlWroc* 111v; ⟨Pospolstwo⟩ strzecz, *zgoczycz, slaczycz, zgromadzycz, opyekacz, zachowacz ⟨raczy⟩ (pacificare, custodire, adunare et regere digneris) XV *med. Msza* V s. 260; To blogoslawyenstwo gedna czlowyeka ku bogu tako tho, eze ządzą swą boga myluge yako... swego pana, gen gy chowa y gim syą opyeka XV *med. R* XXII 242; Szethl do thego czlowyeka, gyen szą cluczem opyeka *Aleksy* w. 110; Zbawyon vczyn lyud twoy, gospodnye,... y opyekay szye gymy (rege eos, *Fl*: opraway ie)! *Pul* 27, 12; Tu prawy, yze Xc gospodzyn wyeliky iest y opyekacz szye będze namy na wyeky *Pul* 47 arg.; Rozmyszlay pylnyc pylnoscz thwa y vmysll, tkorzy twym gymyenym szye opyekagyą (qui tua administrant) XV *p. post. R* I s. XXXIX; Omnis ex vobis exoret deum... pro omnibus spiritualibus, czosz sya opyekayv vassym *sbavyennym XV *ex. SKJ* I 148, *sim.* XV *p. post. R* XXV 200; Yako anyol Iozepha proszyl, by sobye poyął Marya oblyvbyenczą sobye a by szyą nyą opyekal *Rozm* 35; Yze w thych rzeczach mam bycz, ktore szą mego oycza, a yego krolestwem yvsch szye mąschą

(*leg.* muszę) opyekacz *ib.* 144; Ya yako *zemczysna nye vyem szye opyekacz *ib.* 145; Moy oczyecz... zawzdy dzyala, czvsch opyekayącz szye svym stvorzenym (semper operatur deus gubernando) *ib.* 258; ~ opiekający '*opiekun, wychowawca, tutor, educator*': Pod opyekayąnczymy sub tutoribus (*var. lub.*: podpyastvn aut opyekadlny sub cultoribus; quanto tempore heres parvulus est,... sub tutoribus et actoribus est usque ad praefinitum tempus a patre Gal 4, 2) 1471 *MPKJ* V 128.

2. '*wykonywać prawnie przewidziane zastępstwo i dozór nad dziećmi nie mającymi lat sprawnych lub kobietami i ich majątkiem, tutorem lege institutum pupillis vel mulieribus esse*': Iaco Tomek cupil tø dzedzinø s pospolstwa, kedy szø Sobeslavø opekal 1401 *HubeZb* 80; Yssze Przeczslaw opekayan sø Janem, wsøl gego ymena czterdzeszci grziwen 1406 *ib.* 114; Takes *eszbichow usrzeli, *eszbø szø nerowno swim szinowczem opekal, *tedismø wlodni wszøcz *zasszi to giste hymene XV *in. Małk* 118; Nygdym ja *dyalu geho (*sc.* swego syna) se opyekała 1440 *Ośw* nr 5; Then opyekalnyk moze szye opyekacz dzyeczmy do lath thych to dzyeczy *OrtBr* VI 357, *sim. OrtMac* 52; On opyekal szye (*OrtMac* 25: opyeka szye) gymyenym they to dzyewky thako dlugo, asz yą wydal za masz *OrtBrRp* 28, 4; Kyedy on vmrze, tedy gego blyschy przyrodzeny masczyszna ma thych nyedoszlych dzyeczy... *opyekaldnyka bycz a ma szye gymy y gych gymyenyv (*pro* gymyenym) opyekacz... A nye mayąły thy dzyeczy nyedoroszle masczyszny przyrodzonego, czo by szye gymy opyekal, tedy woyth... ma... postawycz gym opyekaldnyką *ib.* 92, 4, *sim. OrtMac* 127; Dzeczą tego vmarlego mowy, ysz ma lathą a chczą̨loby szye szamo opyekacz *OrtKal* 186, *sim. OrtMac* 134; Mozely opyekadlnyk dlusznykom (*pro* dlusznykow) vmarlego przyczysznacz, aby... dlugy placzyły, myastho dzyeczy, kthoremy szyą opyeka *OrtMac* 21, *sim. ib.* 62, *OrtBr* VII 553; [...] est uxor mea et opyekam szya ya 1469 *ZapWarsz* nr 1273.

Opiekadlnictwo, Opiekadnictwo, Opiekaldnictwo, Opiekaldnistwo *formy*: *n. sg.* opiekadlnictwo *OrtMac* 62; opiekaldnistwo *OrtBr* VII 562; ~ *g. sg.* opiekadlnictwa *OrtMac* 112; opiekaldnicstwa *OrtBrRp* 83, 3; ~ *d. sg.* opiekadlnictwu *OrtMac* 62; opiekaldnicstwu *OrtBrRp* 50, 4; ~ *ac. sg.* opiekadlnictwo *OrtMac* 112, 1458 *AGZ* XII 437. 438; opiekadnictwo 1458 *AGZ* VII 94. 95; opiekaldnicstwo *OrtBr* VII 573.

Znaczenia: **1.** '*staranie, ochrona, obrona, opieka, cura, sollicitudo, custodia*': Tutoriam manasterii Crilosiensis al. opyekadlnyczthwo (*var. AGZ* VII 94: opiekadnictwo) nobis per... regem comissam nobili Roman... comittimus 1458 *AGZ* XII 437; Cui Roman promittimus apud regem conssensum expedire... super tutoriam al. na opyekadlnyczthwo (*var. AGZ* VII 95: opiekadnictwo) dicti monasterii *ib.* 438.

2. '*przewidziane prawem zastępstwo i dozór nad dziećmi nie mającymi lat sprawnych lub nad kobietami i ich majątkiem, tutela pupillorum et mulierum lege instituta*': Mozely opyekadlnyk przedacz..., poko sthogy gyego opyekadlnyczthwo (*OrtBr* VII 562: opyekaldnystwo), sthoyacze gymyenye thych dzyeczy? *OrtMac* 62; Ale byllyby then opyekadlnyk nyeprzyrodzony k themu opyekadlnyczthw (*OrtBprRp* 50, 4: opyekaldnyczstwu), ten nye moze dzyeczynnego gymyenya przedacz *ib.*; Mozely opyekadlnyk opusczycz opyekadlnyczthwo kyedy chcze?... Opyekadnyk moze dobrze szpusczycz opyekadlnyczthwo (*OrtBr* VII 573: opyekaldnyczstwo), ale muszy, acz go na tho przyczysznye szą̨pyerz..., przyszyadz, ysz on thego opyekadlnyczthwa (*OrtBrRp* 83, 3: opyekaldnyczstwa) nykomu na przykorą nye szpuscza *ib.* 112.

Opiekadlnik, Opiekadnik, Opiekaldnik, Opiekalnik *formy*: *n. sg.* opiekadlnik 1405 *Kościan* nr 278. 279, 1410 *ib.* nr 432, 1416 *ib.* nr 586, *etc. etc.*; opiekadnik 1423 *ArchCastrBiec* II 136, 2, XV *med. SKJ* V 256; opiekaldnik *Sul* 12, *OrtBrRp* 50, 3. 4; opiekalnik *OrtBr* VI 357, *OrtBrRp* 50, 3, *OrtVrtel* 117, 1463 *StPPP* IX nr 584. 586. 587, *Rozm* 144. 145; ~ *g. sg.* opiekadlnika *Sul* 76, *OrtMac* 20. 113. 127; opiekaldnika *OrtBrRp* 83, 3. 92, 4; opiekalnika *OrtVrtel* 117; ~ *d. sg.* opiekadlniku 1396 *Pozn* nr 196; opiekadlnikowi *Sul* 12, *OrtMac* 21. 83, 1462 *StPPP* IX nr 580, 1466 *TymWol* 39; opiekaldnikowi *OrtBr* VI 367, *OrtBrRp* 27, 1. 63, 4; ~ *ac. sg.* opiekadlnika 1419 *Pozn* nr 971, 1424 *StPPP* IX nr 293, 1431 *ib.* nr 389, *etc.*; opiekaldnika *OrtBr* VI 385, *OrtBrRp* 29, 1. 63, 3, *OrtVrtel* 117, 1474 *AGZ* XII 362; opiekalnika *OrtBr* VI 357, 1464 *StPPP* IX nr 590, *Rozm* 146; ~ *v. sg.* opiekalniku *Rozm* 34; ~ *i. sg.* opiekadlnikiem 1399 *Pozn* nr 397, 1403 *Piek* VI 117, 1407 *HubeZb* 88, *etc. etc.*; opiekaldnikiem *OrtBr* VII 548, *OrtBrRp* 28, 4. 64, 2. 96, 3; opiekalnikiem 1463 *StPPP* IX nr 584. 586, *Rozm* 112; ~ *n. pl.* opiekadlnicy *OrtMac* 86; opiekaldnicy *OrtBrRp* 64, 3; ~ *g. pl.* opiekadlnikow *Sul* 75. 76, *OrtMac* 90; opiekaldnikow *OrtBrRp* 67, 3; opiekalnikow

OrtBrRp 67, 3; ~ *d. pl.* opiekaldnikom *OrtBrRp* 64, 3; opiekalnikom *OrtMac* 86; ~ *ac. pl.* opiekadlniki *Sul* 75, XV *med. MPKJ* V 429; ~ *i. pl.* opiekadlniki XV *med. SKJ* I 54, *OrtMac* 87.

Znaczenia: **1.** *'ten kto się kimś, czymś opiekuje, ma kogoś, coś w swej opiece, staraniu, obronie, curator, tutor, custos, patronus'*: Prouisor et protector opyekadlnyk, obroncza 1448 *R* XXIV 354; Quem principes in dominum, barones in regem... et ecclesia inuitabat desiderabilem in tutorem opekadlnika XV *p. pr. StPPP* X nr 35; Kako przes opyekadlnyky panowye swyetszszczy y kosczyelny... wyobrazzony sø (quomodo per gubernatores domini seculares et ecclesiae... designantur) XV *med. MPKJ* V 429; Opyekadlnyk nutritor XV *med. R* XXV 151, *sim. ib.* 159; Ideo tanquam diligens curator, opyekadnyk, noluit virginem deserere XV *med. SKJ* V 256; Episcopum, opyekadlnyka, animarum (eratis enim sicut oves errantes, sed conversi estis nunc ad pastorem et episcopum animarum vestrarum I Pet 2, 25) XV *ex. R* XXV 147; Tutor, id est defensor domovy opyekvn, opyekądl⟨n⟩yk *ca* 1500 *Erz* 58; Gospodnye wschechmogączy..., opyekalnykv rodzayv czlovyeczego (humani generis... gubernator)! *Rozm* 34; Ostavyl (*sc.* Archelaus) Phylyppa, brata svego, opyekalnykyem krolestva svoyego (regni procuratore relicto) *ib.* 112; Czczyenye o tem, yako Iozeph, opyekalnyk dzyevycze Marye, legl y vmarl *ib.* 144; Vbaczącz dzyevycza Marya, ysch yey opyekalnyk tako vyelką nyemocz ma, przystąpyvschy kv svemv synv mylemv, pocznye yego s placzem proszycz, rzekącz: O myly synv, namyleyschy nasch opyekalnyk sylno v trudney nyemoczy lezy *ib.* 145; Ona (*sc.* Maryja), ostavyvschy przed kosczyolem vyelyky placz y smątek, ktorysch myala o svego opyekalnyka *ib.* 146; ~ Dominus Zegotha tamquam gubernator, opyekadlnyk, circa hominem suum stat pro sua pena 1431 *StPPP* II nr 2357.

2. *'ten kto sprawuje przewidzianą prawem opiekę (zastępstwo i dozór) nad dziećmi nie mającymi lat sprawnych lub nad kobietami i ich majątkiem, tutor pupillorum et mulierum lege institutus'*: Vilczco... ducit testes contra Tomislaum..., quod... nunquam fuit *opekadlnicz a domino Michaele 1381 *StPPP* VIII nr 615, *sim. ib.*; Jako Staszek wiszedl, ne vczinil szwemu opekadlniku nigedne prauiszni 1396 *Pozn* nr 196; Grizinski przed panem Sødziw⟨o⟩iem poznal, ize cztirzista grziwen wzøl, yey opekadlnikem bil 1399 *ib.* nr 397, *sim.* 1403 *Piek* VI 177, 1407 *HubeZb* 88; Jaco Barthoszeui dzeczi prawo czirpali, a kto ge w czem przeprzal, to gich opecadlnik placzil 1405 *Kościan* nr 279, *sim. ib.* nr 278, 1416 *ib.* nr 586. 587; Jaco Micolay bil opecadlnik Dzerszcowey i gey dzeczi 1410 *ib.* nr 432; Jako Bodzatha bil opekadlnykem pane Heleny 1416 *ib.* nr 576. *sim.* 1414 *ib.* nr 517; Yaco Micolay, yego opecadlnik, y szam Micolay o Micolayewą rzecz ne wszął wącey, yedno sescznasche grzywen 1418 *Pozn* nr 967; Ysze Wichna wysla z opekana Wączenczewego y wsząla szobe ginnego opekadlnika 1419 *ib.* nr 971, *sim.* 1431 *StPPP* IX nr 389; Tutor et mundiburdius dicitur zachoczeza uel opyekadlnyk XV *in. JA* XXVII 265, *sim.* 1444 *AKPr* II s. XIII, *OrtCel* 8. 11; Tutor al. opecadnik 1423 *ArchCastrBiec* II 136, 2; Yako Marczin nye wszyøl any poszil pyanczydzeszyanth grzywen platow Przechnynich bandøcz yey opyekadlnykem 1423 *Pyzdr* nr 730, *sim. ib.* nr 731, 1428 *Pozn* nr 1292, 1433 *ZapWarsz* nr 418, 1448 *AGZ* XIV 263; Concordari non possent Iohannes et eius vxor Margaretha per suum opekadlnica 1424 *StPPP* IX nr 293, *sim. ib.*; Petrassius... tamquam tutor vlg. opyekadlnyk pueri Marcissii 1427 *Monlur* V 76, *sim. ca* 1428 *PF* I 488; Opyekaldnyk (tutor) syrothą daw za mązz a gey czanscz gymyenya daw za possag, za osthathek we trzy lyatha y w trzy myeszancze bądącncz z mązzem nye pozowye-ly, pothem opyekadlnykowi (tutori)... zalobi rvszicz nye bądzc mocz *Sul* 12; Opyekadlnyk (tutor) dzeczy dzedzyny gych przedacz... nye moze *Sul* 56, *sim. ib.*; Oczecz za zywotha zenye y dzeczem opyekadlnyka moze dacz *Sul* 75; Vstawyamy, aby oczecz zywącz mogl dzeczem swogim... vstawycz pewne opyekadlnyky (certos tutores)..., any thich tho opyekadlnykow (eosdem tutores) po smyerczy vstawyayączego b⟨l iszszy oth opyekanya badą mocz oddalycz *ib.*; Vstawyamy, ysz gdyby mazowye gych wząwszy thako pyenyądze oth stryow... albo gych opyekadlnykow (tutoribus) pothe slvbem nyewzącza cząszczy na nye slvszayączych,... tho skazvyemy bicz wsdrvszone *Sul* 76; Vstawyamy, aby thake dzewicze... dorosle, mogly mąze szobye wszącz procz thego strya albo opyekadlnyka woley (sine... tutoris voluntate) *ib.*; Quanto tempore heres parwlus est, nichil differt a seruo,... sed sub tutoribus et actoribus est pod opyekadlnyky, rzecznyky (Gal 4, 2) XV *med. SKJ* I 54; Gdy... mąsz vmrze a zosthawy... dzyathky... y brathy (*pro* bratha) albo szyosthry mazą..., albo opyekadlnyka (*OrtVrtel* 117: opyekaldnyka), a thego vmarlego zona poymye gynsego

mąza, thasz (*pro* then) mąsz od szvey zony chcze od thego opyekadlnyka (*OrtVrtel* 117: opyekalnyka) gyey wyana *OrtMac* 20; Acz yusz then opyekadlnyk (*OrtVrtel* 117: opyekalnyk) ma mocz y muszy od thych tho dzyeczy tho wyano dacz sz prawa *ib.* 21, *sim. ib.* 25; Mozely opyekadlnyk dlusznykom (*pro* dlusznykow) vmarlego przyczysznacz... ą mayaly opyekadlnykowy (*OrtBrRp* 27, 1: opyekaldnykowy) myastho dzyeczy pr⟨z⟩yszągacz... albo czo yesth sz prawa? *ib.* 21, *sim. OrtBrRp* 26, 4; Yedna nyewyastha... vczynyła szwego bratha opyekadlnykyem (*OrtBrRp* 29, 1: opyekaldnyka) *OrtMac* 26; Moze thesz czlowyek za szwego zywotha szwem dzyeczyom wybracz... opyekadlnyka (*OrtBr* VI 357: opyekalnyka), a then opyekadlnyk (*OrtBr* VI 357: opyekalnyk) mozely szye opyekacz do lath thych tho dzyeczy? *ib.* 52; Mozely opyekadlnyk (*OrtBr Rp.* 50,3: opyekaldnyk) przedacz... gymyenye thych dzyeczy? *ib.* 62; Ktho gyesth prawy opyekadlnyk (*OrtBrRp* 50, 3: opyekalnyk), szlowye przyrodzony, then moze... dzyeczynne gymyenye przedacz..., ale byllyby then opyekadlnyk (*OrtBrRp* 50, 4: opyekaldnyk) nyeprzyrodzony..., ten nye moze dzyeczynnego gymyenya przedacz *ib.*; Przeczyw temv rzekl geden czlowyek, czo wybran... they panyey opyekadlnykyem (*OrtBrRp* 63, 3: w opyekaldnyka) *ib.* 82; A gdysz szam nye mogl bycz, polyeczyl tho przed szadem szwemu opyekadlnykowy (*OrtBrRp* 63, 4: opyekaldnykowy) *ib.* 83; Opyekadlnyczy (*OrtBrRp* 64, 3: opyekaldnyczy) wszyaly tho szobye na roszmyszlyenye, a w thym tha pany vmarla pyerwey, nyszly odpowyedzyely opyekadlnyczy (*OrtBrRp* 64, 3: opyekaldnyczy) *ib.* 86; Pothym maz they panyey vmarley vpomnyal szye opyekalnykom (*OrtBrRp* 64, 3: opyekaldnykom), aby yemu daly then korczak,... a opyekadlnyczy (*OrtBrRp* 64, 3: opyekaldnyczy) mowyą, ysz korczak then odumarl na tho... dzyeczyą *ib.*; Thedy przedal ten tho wynowaczyecz szwoy dom y odkazal thy pyenyadze, czo byl dluzen... opyekalnykom (*OrtBr* VI 367: opyekaldnykowy) *ib.*; Gdysz on z opyekadlnyky (*OrtBrRp* 65, 3: z opyekaldnykyem) *poszpulv... foldrowaly szye thych pyenyądzy *ib.* 87; Yako wyelye lath ma myecz dzyeczyą..., a w kthorych lyeczyech maya ono sządzycz o goracza rzecz... y thesz gdy moze szwem gymyenyem ⟨władać przesz opyekadlnykow (*OrtBrRp* 67, 3: procz opyekaldnykow), szlowye dacz gye y nyechacz, komu chcze? *ib.* 90; Gyedy ma dzyeczyą dwanasczye lath..., thedy yusz... moze szwe... gymyenye oddacz besz szwych opyekadlnykow (*OrtBrRp* 67, 3: procz szwych opyekalnykow) *ib.*; Yako gdy maya dobywacz oczczowszkyego dlugv na szyeroczye, czo nye moze myecz opyekadlnyka (*OrtBrRp* 83, 3: opyekaldnyka) *ib.* 113, *sim. ib.*; Zadny czlowyek nye moze wybracz za zywotha opyekadlnyka (*OrtBrRp* 92, 4: opekałdnyka) szwem dzyeczyom. Kyedy on vmrze, thedy blysszy przyrodzony maszczyszna ma thych nyeroszlych dzyeczy... opyekadlnykyem (*OrtBrRp* 92, 4: *opyekaldnyka) bycz *ib.* 127; Woyt z rada przyyaczyel thych dzyeczy... maya dacz y postawycz gym opyekadlnyka (*OrtBr* VI 385: opyekaldnyką) w gych gymyenye *ib.*; Yedna pany przyszla szwem (*leg.* z swem) panem przed gayny sząd y wszyala go szobye opyekadlnykyem (*OrtBr* VII 548: opyekaldnykyem, *sim. OrtBrRp* 28, 4. 64, 2. 96, 3) y wszdala yemu wszyszthko szwe gymyenye *ib.* 132, *sim. ib.*; Iohannes et Nicolaus... dederunt... quadraginta marcas... domino Kroscznon de Dymlyn al. opyekadlnykowy isto idem puero Anna 1462 *StPPP* IX nr 580; Clemens... existens tutor, *opykalnyk, Anne, est traditus causam Adalberto 1463 *ib.* nr 584; Crzon de Dymlyn traditurus est testimoniale tocius accionis, existens *opykalnykyem eius ancille Anne *ib.*; Anna... constituit Iacobum opyekalnykyem *ib.* nr 586; Iacobus... tutor existens Anne... al. opyekalnyk *ib.* nr 587, *sim. ib.* nr 586; Katherina... constituit suum tutorem al. opyekalnyka Stanislaum 1464 *ib.* nr 590; Katherina... nequaquam potuit invenire, qui revocaretur nisi ipsa sola, quis al. *opyekalnykem esset 1465 *Trześń* 77; Katherina... Iohannem... sibi recepit in tutorem al. vszyąla ge sobye za opyekaldnyka 1474 *AGZ* XII 362; Per ipsius collatorem videlicet przez iey opyekadlnyka 1479 *StPPP* IX s. XXXIII nr 896b.

3. *'rządca, zarządzający majątkiem w zastępstwie, na polecenie właściciela, vilicus, qui nomine possessoris bona eius administrat'*: Quis, putas, fidelis seruus et prudens est dispensator, opekadlnik, quem constituit dominus super familia sua (Luc 12, 42) XV *in. R* XXIV 70; Jako Mykolay Chrostowsky nye othbyl... kmyecza Sczepana... gwalthem opyekadlnykowy ksadza proboszczovemv 1466 *TymWol* 39; Yakom ya nye szbyl Yana Jambrocha, kmyeczya s Kyelpyna prze szwego *opyethknyka Micolaya 1499 *ZapWarsz* nr 1857.

Opiekadlny 1. *'dbały, troszczący się, mający o coś staranie, diligens, curiosus'*: Aby dobrze robyaczy a opyekadlny (procurantes) nyektho-

r[z]y vszythek ss tego wszały, a lenywe oth gnussthwa... bychom othczągnąły..., vstawyamy *Sul* 53.

2. *'opiekun, wychowawca, tutor, curator'*: Sub cultoribus podpyastvn aut opyekadlny (*war. kal.*: pod opyekayąnczymy sub tutoribus; quanto tempore heres parvulus est, nihil differt a servo..., sed sub tutoribus et actoribus est usque ad praefinitum tempus a patre Gal 4, 2) *MPKJ* V 128.

Opiekadnictwo *cf.* **Opiekadlnictwo**
Opiekadnik *cf.* **Opiekadlnik**
Opiekaldnicstwo *cf.* **Opiekadlnictwo**
Opiekaldnik *cf.* **Opiekadlnik**
Opiekaldnistwo *cf.* **Opiekadlnictwo**
Opiekalnik *cf.* **Opiekadlnik**

Opiekanie *formy*: *n. sg.* opiekanie *ca* 1428 *PF* I 490; ~ *g. sg.* opiekania 1401 *SKJ* III 193, 1408 *Pozn* nr 644, 1419 *ib.* nr 970. 971, XV *in. R* XXIV 66, *Sul* 76; ~ *d. sg.* opiekaniu 1456 *R* XXXIII 183; ~ *ac. sg.* opiekanie 1389 *Pozn* nr 71, 1394 *Leksz* II nr 322, 1405 *Piek* VI 248, 1405 *Pozn* nr 580, *etc. etc.*; ~ *v. sg.* opiekanie XV *med. GlWroc* 106v; ~ *i. sg.* opiekanim 1438 *ZapWarsz* nr 855; ~ *l. sg.* (w) opiekaniu 1405 *KsMaz* I nr 627a, 1408 *Pozn* nr 644, 1418 *ib.* nr 965, 1420 *Pyzdr* nr 641, 1428 *Pozn* nr 1312, *etc.*

Znaczenia: **1.** *'staranie, troszczenie się, ochrona, dbałość, cura, sollicitudo'*: Et isti sunt, qui depositis omnibus curis, opekana, et diuiciis, soli deo insistunt oratione XV *in. R* XXIV 66; Cerneremus ipsum reipublice gubernacula, opekanye, feliciter disponentem XV *p. pr. StPPP* X nr 35; O mira dispensacio, opecane, divina! XV *med. GlWroc* 106v; Kako sye yma ymyecz byzkvp przy opyekanyv dvsz (circa curam animarum) XV *med. MPKJ* V 431; W opyekanyv oczczowskyem in potestate patris *OrtCel* 6, *sim. OrtLel* 234; Debemus tamen divine providencie, opyekanyv, nos committere 1456 *R* XXXIII 183; Wzy⟨ą⟩w (*sc.* Jozef) oblyvbyenycza svoya Marya w sch⟨w⟩e opyekanye (in suam curam) *Rozm* 57; Tegodla... rzeczon baranek, yze on... poznal oycza posluschenystvem a matka opyekamya (*pro* opyekanym, agnovit... matrem cura) *ib.* 200.

2. *'przewidziane prawem zastępstwo i dozór nad dziećmi nie mającymi lat sprawnych lub nad kobietami i ich majątkiem, tutela pupillorum et mulierum lege instituta'*: Jaco Mala *wszen Betka v opekane i szastauił g⟨ej⟩ dzedzinø 1389 *Pozn* nr 71; Pany Krzistka Jaschcowa wyschedwschy z opyekanya Borkowa... oprawyla yest dzedzinø v Parkoschouicz 1401 *SKJ* III 193; Yacom ya ne szdzil Katussini czansczi, bandancz w ye opekanu 1405 *KsMaz* I nr 627a, *sim.* 1418 *Pozn* nr 965; Czso zalowal Potr... na Yana..., aby yego oczecz mayøcz gy w opekanu pobral mu czinsmi... jaco dwescze grziwen, o to go ne nagabal zemskim prawem, jaco gy spusczil z opekana, alysz trzi lata minøla 1408 *Pozn* nr 644; Ysze Wychna wysla z opekana Wączenczewego... y on yą wypusczil z opekana 1419 *ib.* nr 970, *sim. ib.* nr 971; Yako Nyemyr nye myal nygdi dzeczancza w opyecanyv 1420 *Pyzdr* nr 641, *sim.* 1428 *Pozn* nr 1312; Tu⟨i⟩cio opyekanye uel obeszrene *ca* 1428 *PF* I 490; Pro tutela al. oppekanye 1429 *ArchTerCrac* CCCXII 392, 2; Andreas... confessus est, quod recepit in tuicionem vlg. na opyekanye pueros Martini 1436 *StPPP* XI 684; Jacom ya nye gonił w *Anninyem gymyenv pod *Bolesczynyem opyecanym szamotrzecz silą 1438 *ZapWarsz* nr 855, *sim. ib.*; Ophka... comisit et dedit w opyekanye se in manus nobili Iohanni... omnibus cum suis bonis al. w opyekanye 1439 *AGZ* XII 66; Stephanus... dedit se cum omnibus bonis suis... domino archiepiscopo in procuracionem vlg. w opyekanye 1441 *ib.* 92; Ysz zona po szmyrczy mąza... po mązv wszisthko gymyenye trzymala, a przetho nyekthora gymyenya dzeczem... przes... sle tych wdow przyglądanye a opyekanye kazyla są (per inadvertentiam earum et malam procurationem annihilabantur) *Sul* 74; Gymyenyem opyekanya (nomine tutorio)... dzewky... dorosle a kv vydanyv podobne chowayą *Sul* 76; Thedy rzekl Andrzey szwym (*leg.* z swym) rzecznykyem w opyekanyv szwey zony y odpowyedzyal *OrtMac* 69, *sim. OrtBrRp* 55, 3; Thedy Yan polyeczyl opyekanye szwego gymyenya wszythkego po szwey szmyerczy... szwey zenye *OrtMac* 82, *sim. OrtBrRp* 63, 1; A ona dana y sz dzyeczmy w opyekanye podlug zapyszu naszego myasta *OrtMac* 83; Mozely opyekadlnyk opyekanye opusczycz dla... gabanya? *ib.* 112, *sim. OrtBrRp* 83, 2.

3. *'majątek będący pod czyjąś prawnie ustanowioną opieką, bona, quae ab aliquo tutore lege instituto administrantur'*: Jasek... astitit terminos singulos et terminum juramenti super Pasconem... pro violencia facta... eo, quod metquartus transivit in procuracionem ejus, videlicet opekane 1394 *Leksz* II nr 322; Quod ipse Martinus... intravit violenter in tenutam suam, in vlg. opecane, in hereditatem Rambino 1405 *Piek* VI 248, *sim. ib.*; Iaco Marcin... yal gwaltem *moczo w Rambino, w yego opekane 1405 *Pozn* nr 580; Fredricus veniens cum vio-

lencia in villam... tritulavit sibi binum predium vlg. *gømno in sua tutela al. w *opyekanyo 1444 *AGZ* XI 239.

Opieklenie *'upór, zatwardziałość, pertinacia, contumacia'*: Opeklene obstinacio XV *in. R* XXIV 66.

Opiekun 1. *'ten kto się kimś, czymś opiekuje, kto dba, troszczy się o kogoś, coś, ma w swej władzy, staraniu, obronie, tutor, curator, patronus'*: Rectorem opyekun[y]a et provisorem XV *med. R* XXV 156; Zaslugami swiantich twogich, Jozeffa, opiekuna zbawiciela naszszego, a Jana, apostola *MW* 50 b; Opyekvn patronus *ca* 1500 *Erz* 58; Tutor, id est defensor domovy opyekvn, opyekądl⟨n⟩yk *ib.*; ~ Sacerdotes curati opyekunowye XV *p. post. JA* XII 143.

2. *'ten kto sprawuje przewidzianą prawem opiekę (zastępstwo i dozór) nad dziećmi nie mającymi lat sprawnych lub kobietami i ich majątkiem, tutor pupillorum et mulierum lege institutus'*: Jaco Wawrzinecz... bandancz mym opecunem sdzyl my sbroye 1421 *Kościan* nr 1207; Petrus, si presens non fuerit ad inscripcionem tamquam procurator al. opyekvn, dat... Michaeli... potestatem has res in librum... inducere 1445 *AGZ* XIV 186; Mundiburdius est tutor opyekvn, mowcza vel intercessor *OrtZab* 529, *sim. ib.*; Nye bandacz opyekun Swyachnyn, wdowy Woythkowey 1471 *SprTNW* VIII 2, 34; Dictus Andreas Flak est provisor al. opyekun omnium parcium 1496 *StPPP* XI 80.

3. *dubium*: *'pasterz, pastor, opilio'*: Specialem *opikonem seu pastorem servare potest suis in expensis pro suis ovibus pascendis 1415 *AKPr* X 463.

Opiekunka *'ta która się opiekuje, troszczy, dba, patrona, conservatrix'*: Ingemuit gemitus, que post te licta superstes, opyekunka, semper et in viduo deguit ipsa thoro XV *p. pr. R* XVI 337.

Opiekuństwo *'wykonywanie przewidzianej prawem opieki nad dziećmi nie mającymi lat sprawnych lub nad kobietami i ich majątkiem, tutela pupillorum et mulierum lege instituta'*: Michael... recognovit se resignasse tutoriam al. opyekunszthwo Mathie 1479 *Trześn* 100.

Opierzyć *'zaopatrzyć piórami, plumis instruere'*: Hispida flammigeris plumescunt, opyerzony szą, tergora, *gl.* dorsa demonum, telis 1466 *R* XXII 27; Deferunt pro armis... sagittam cum penis al. opyerzon[y]a 1471 *Kozier* I nr 56.

Opiewać 1. *'śpiewać do wtóru, wtórować śpiewem, concinere, ad chordarum sonum cantare'*: Oppyevacz succentare XV *med. R* XXIII 269; Deinde omnes corigantes subsecuntur opyewaya 1466 *R* XXV 137.

2. *'śpiewać o czymś, canere, carmine aliquid celebrare'*: Dulcia depromis, slothke rzeczy opyewasch, consolacio comis 1466 *R* XXII 19; Fflent (*sc.* daemones), vlulant, plangunt et mesta celevmata pangunt, *gl.* exprimunt opyevayą: Ve nobis *ib.* 27.

3. opiewać za *kimś 'przemawiać, orzekać na czyjąś korzyść (podmiotem utwór pisany), ad alicuius commodum confirmandum adhiberi posse (de scripto)'*: Quicquid iura, *gl.* statuta, sonant, *gl.* canunt, opyewayą, pro te, za tobą, modicum tibi prodest, nummi quando sonant, plus sonus ille prodest 1466 *R* XXII 25.

Opięć, Opiąć 1. *'powtórnie, ponownie, znów jeszcze raz, iterum, rursus'*: Opyacz rursus XV *p. pr. R* XVI 350; Tako wthem myly Yesus naszylnye omdlaw opyødz dluszey poczøl sze modlycz 1451 *MacDod* 105, *sim. ib.*; Opyøcz (et rursum... inquit): Wsplodzysz plod, syemyø twe *BZ* Gen 16, 10; Opyøcz gest rzekl (dixit iterum) bog ku Abramowy *ib.* 17, 9; Otpowyedzyal pan: Ia vkaszøø wsziczko dobre tobye... I opyøcz rzekl (rursumque ait): Nye moszesz wydzecz licza mego... I opyøcz rzekl (et iterum... inquit): Owa myasto gest v mnye *BZ* Ex 33, 20. 21, *sim. ib.* 34, 35; Y *opyacz (et rursum): W tem *zwyecze, ze pan... posrzod wasz gest *BZ* Jos 3, 10, *sim. ib.* Jud 11, 14; Nichilominus opyacz, lepak (*var. kal.*: lepak; exspectavitque, *sc.* Noe, nihilominus septem alios dies et emisit columbam Gen 8, 12) *MPKJ* V 8; Opyącz czosacz szą repectere XV *ex. PF* V 26; Tako potym daly szye na modlytvy... Tedy opyącz (tunc iterum) glosz bosky v kosczyelye vschlyschely *rząkączy *Rozm* 30; ~ Ten ps⟨alm⟩ powyada, yze Xpus od drewna w narodoch krolyuyøcz, opyøcz yest czakayøczy przyszczym *Pul* 95 arg.

2. *wyraża różne rodzaje nawiązania do poprzedniego tekstu*: *'i, i zaś, więc, także, et, etiam, deinde, autem'*: Aduenit quidam uestitus pilis camelorum... Deinde quidam, opøcz drugy przesetl gest, in pontificali habitu *Gn* gl. 156b; Z *globocosci zeme opøcz (iterum) wiwodl ies me *Fl* 70, 22, *sim. Pul*; Dixitque preterea, opyęcz, dominus ad Moysen (Ex 20, 22) XV *p. pr. SKJ* I 306; Sprawyedliwoscz przes myloszczi gest verutnoscz, a myloscz opyącz przes sprawyedliwoscz gest rospu⟨sz⟩czenye XV *med. R* XXII 240; Opyøcz (quoque) rzekl bog: Wiwyecz szemya stworzenye szywe *BZ* Gen 1, 24; Y opyøcz powyedzal (dixit quoque) pan bog *ib.* 2, 18; Opyøcz zdzal (et vocavit) Adam

gymyø swey szenye Gewa *ib.* 3, 20; Y rzekla gest opyøcz (et addidit dicens): Plew a szana gest dosycz v nas *ib.* 24, 25; A opyøcz wszøøl (accepit autem) Amram szonø Iochabeth *BZ* Ex 6, 20; Wszøøl gest opyøcz (accepit autem) Aaron szonø *ib.* 6, 23; A opyøcz (at vero) a Eleazar... wszøl szonø dzewkø Ffatyel *ib.* 6, 25; Rzecze opyøcz (autem) pan ku Moyszeszewy *ib.* 7, 14, *sim. ib.* 8, 7. 15. 9, 1. 34. 10, 7. 16, 21. 28. 32. 17, 4; I opyøcz rzeczye (dixit quoque) pan ku Moyszeszowy *ib.* 7, 19; Y rzekl opyøcz (dixitque) pan ku Moyszeszowy *ib.* 12, 43; Y byl opyøcz oblok (et erat nubes) czyemni *ib.* 14, 20; Afye opyøcz (autem) w szosty dzen sebraly dwoy pokarm *ib.* 16, 22, *sim. ib.* 16, 35; Thedy wysznaly, opyacz wszyaly yawne pyszmo y szwyathky *OrtMac* 60.

Opiętować *'powtarzać, ponawiać, repetere, iterare'*: Opyąthowanego drzewyey vicissitudinum (ut sciam dispositionem orbis terrarum... initium et consummationem et medietatem temporum, vicissitudinum permutationes et commutationes temporum Sap 7, 18) 1417 *MPKJ* V 75.

Opilstwo *'picie napojów alkoholowych nad miarę, upijanie się, pijaństwo, ebrietas, violentia'*: ⟨Napełnię⟩... wszitki bidlycyele ierusalemske opylstwem (ebrietate) a rospødzø ge *BZ* Jer 13, 13; Opylstwa ebrietates XV *ex. MPKJ* II 325.

Opiły 1. *'taki który dużo wypił napojów alkoholowych, pijany, ebrius, ebriosus'*: Bødø chodzicz w zlosci syercza swego, a przyme opily pragnøczego (absumat ebria sitientem) *BZ* Deut 29, 19; Tu dignus es occisione, opuchly, opyly popye! 1466 *MMAe* XVIII nr 71.

2. *(o napojach, de potu) 'podniecający, wywołujący zamroczenie alkoholowe, qui inebriat'*: Pycze opyle (*var. kal.*: pyczie vpile) sinceram (date siceram maerentibus et vinum his, qui amaro sunt animo Prov 31, 6) *MPKJ* V 70.

Opioła *'membrum virile'*: Priapus opyola, posromny czlonek *ca* 1500 *Erz* 58; Priapus est membrum virile, etiam dicitiur iuuenis quidam, qui ex ciuitate expulsus propter magnitudinem membri cius opyolą *ib.*

Opiora *(?) 'pomoc, czy też ofiara, auxilium, vel hostia deo immolanda'*: Pater omnipotens... condoluit miserie ipsius hominis, et quoniam voluit remedium, id est opyorø, adhibere, cogitauit in mundum venire, ut hominem liberaret XV *in. R* XXIV 61.

Opisać *'dać odpowiedź na piśmie, rescribere'*: Prossyl *nyktory riczrczeye (*pro* rycerz) swanthego *Bernaharta, aby gemu nauka dall o rzandzenyu czeladzy, ku ktoremussz siwathy *Bernahart take opyssal XV *p. post. R* I s. XXXVII.

Oplecek *'tkanina, chustka osłaniająca plecy, linteum, quo humeri teguntur'*: Opleczec armilla 1437 *Wisł* nr 228 s. 89; In illa die... auferet dominus ornamenta calceamentorum... et armillas opleczky, loktusky (Is 3, 19) XV *med. R* XXII 322. ~ Armilla *może też oznaczać naszyjnik, bransoletę.*

Opleść *'okręcić, obwinąć wokół, circumdare, circumtexere'*: Oplothl circumsepsit (et rursum circumdabor pelle mea et in carne mea videbo deum meum Job 19, 26) 1471 *MPKJ* V 61; Powrozi grzesznykow opletly sø mnie (circumplexi sunt me Psal 118, 61) *MW* 27a.

Oplacanie *'odwzajemnienie, odwdzięczenie się, compensatio, remuneratio'*: Naklonyl gesm sercze moge na czenen (*pro* czinene) prawot twych na weky prze oplaczanc (propter retributionem, *Pul*: prze odplaczenye) *Fl* 118, 112.

Opłacić *formy: praes. ind. 1. sg.* opłacę *Fl* 115, 3; *2. sg.* opłacisz *Fl* 141, 10; *3. sg.* opłaci *Fl* 17, 23. 136, 11, *MW* 137b, *Rozm* 272; ~ *praet. 3. sg. m.* opłacił 1427 *MPKJ* II 305.

Znaczenia **1.** *'oddać w zamian, odwzajemnić, odwdzięczyć się, reddere, remunerari, compensare'*: I oplacy (retribuet, *Pul*: placzy) my gospodzin podług prawdi moiey y podlug czistoszczi moyu røku oplacy (retribuet, *Pul*: odplaczy) mne *Fl* 17, 23, *sim. MW* 137b; Ozym (*pro* czym) oplaczø (retribuam, *Pul*: odplaczę) panv za wszytko, czosz zaplaczyl my gest? *Fl* 115, 3; Blogosławony, gensze oplaczy (retribuet, *Pul*: odplaczy) tobe oplatø tw⟨o⟩yø, yøsz oplaczyl gys (*pro* ges, quam retribuisti, *Pul*: odplaczył yes) nam *Fl* 136, 11; Mne sø czakaly prawy, alysz my oplaczysz (donec retribuas mihi, *Pul*: odplaczysz) *Fl* 141, 10; Oczyecz tvoy nycbycsky, ktory vydzy tayemnycze tvoye, oplaczy (reddet Mat 6, 4) tobye *Rozm* 272.

2. *'spłacić, zapłacić, uiścić, solvere, persolvere'*: Jako Manczina thego dlugu Jacussowi sesczinascze grziwen ne oplaczil 1427 *MPKJ* II 305.

Opładniać *'robić płodnym, urodzajnym, fertilem, fecundum facere'*: Opladna fecundat 1461—7 *Serm* 446 r.

Oplakać *formy: part. praes. act. adi. n. sg. f.* opłakająca XV *ned. Zab* 513; ~ *inf.* opłakać *MW* 104a, XV *ex. Kałużn* 290; ~ *praet. 1. sg. m.* -(e)śm opłakał *Spow* 2; *3. pl. m.* opłakali *BZ* III Reg 13, 31; ~ *condit. 1. sg. m.* bych opłakał *ca* 1500 *SprTNW* V 18; *1. pl. m.* bychom opłakali *ca* 1500 *SprTNW* V 10; bychmy opła-

kali XV *ex. Kałużn* 290; bysmy opłakali *MW* 78b, XV *ex. SKJ* I 150; ~ *praes. pass. 2. sg. m.* -ś opłakany *MW* 104a; *3. pl. f.* są opłakany *Fl* i *Puł* 77, 69.

Znaczenie: '*wyrazić płaczem żal lub skruchę, łzami oblać czyjś ból, nieszczęście itp., deflere, deplorare*': Kaiø sse teze, izesm... yego swøte møky ne oplakal, yego swantich pøczi ran ne oplakał *Spow* 2; Oplakaiacza wczynon[y]e grzechy deplorans acta XV *med. Zab* 513; Day nam przesz zaslugą mąky thwey, byszmy... szwoie grzechy oplakały *MW* 78b; Panye Ihezu Criste..., kthorysz godzyny complethney w grob wlozony, od naboznych nyewyasth oplakany, day nam oplakacz gorzszky rany thwoie *MW* 104a; Iezv myly..., day nam laszką, bychmy oplakaly (*SKJ* I 150: byszmy oplakaly) twoye vmeczenye XV *ex. Kałużn* 290; Raczy na mye wezrzecz okyem myloszyernym..., yzbych mogl mąką twoyą y grzechy moye oplakacz *ib.*; Laszkava panno Maria..., napoy nasz vodą gorzkoszczy, bychom oplakały szloszczy *ca* 1500 *SprTNW* V 10; Jesu..., day mi dar wyerney luthoszczy, bych oplakał moye szloszczy *ib.* 18; ~ *(o płaczu obrzędowym podczas pogrzebu)*: Dzewicze gich ne sø oplakani (non sunt lamentatae) *Fl* 77, 69, *sim. Puł*; Gdisz gy oplakały (cumque planxissent eum), rzekl ku sinom swim *BZ* III Reg 13, 31.

Opłata '*nagroda, wynagrodzenie, merces, pretium*': Dzedzyna panowa synowe, oplata (*Puł*: odplata) owecz (*pro* owocz) brzwcha (hereditas domini filii, merces fructus ventris) *Fl* 126, 4; Blogoslawony, gensze oplaczy tobe oplatø (*Puł*: odplatę) tw⟨o⟩ yø (qui retribuet tibi retributionem tuam), yøsz oplaczyl gys (*pro* ges) nam *Fl* 136, 11; Czy czischi za oplatø mayą od boga, esze possyądą zyemyą troyaką XV *med. R* XXII 237.

Opłatek '*cienki płatek ciasta z pszennej mąki, najczęściej używany jako hostia do konsekracji we mszy św., oblata, crustulum triticeum, quod hostiae loco in missa consecratur*': Hollipones et qui libulas al. oplatky et kreple vendunt (1358) 1542 *MMAe* VII 750; Lubula oplątheк vel pląskur, oblata idem *ca* 1500 *Erz* 59; ~ Wytay, prawe boze czalo..., vydzø czø w swanthem oplathcze XV *in. R* XIX 96.

Opławie '*zapewne jakiś wyrób z drzewa, fortasse opus quoddam ligneum*': Za opplawie 6 grossos 1494 *WarschPozn* I 371; Za opplawie pro civitate 3 grossos *ib.* 372; Za oplawie do strzelniczi 18 grossos *ib.*; Za undecim opplawie 16 grossos 1495 *ib.* 408; Za kolo a za oplawie et lignis 17 grossos 1496 *ib.* 418.

Oplcenie, Oplcienie *formy*: *n. sg.* oplcienie *Rozm* 71; ~ *g. sg.* oplcienia *Rozm* 65; ~ *ac. sg.* oplcenie *Rozm* 784; oplcienie *Rozm* 66. 171; oplecenie *Fl* Ath 27; ~ *i. sg.* oplcenim *Ksw* dv 19; ~ *l. sg.* (o) oplceniu *Rozm* 97.

Znaczenie: '*wcielenie się, przyjęcie ciała ludzkiego, incarnatio, assumptio corporis humani*': A pøte gy uidal tec to ocec suøti Symeon pod oblcenim clouech⟨ym⟩ *Ksw* dv 19; Potrzebyzno gest kv wecznemv zbawenv, aby *oplecezene (*Puł*: narodzenye) albo czala przygøcze tesz pana naszego... werne werzil (ut incarnationem... credat) *Fl* Ath 27; Ta nycrozvmna svyerząta..., poznawschy svyątoscz oplczyenya bozego (noscunt incarnationis dei sacramenta), daley nye yedly davayącz chvala temv dzyeczyatkv *Rozm* 65; Vyerze, yze dvchem svyąthym począł szye y przyal oplczyenye (credoque per spiritum sanctum incarnatum) *ib.* 66, *sim. ib.* 171; Obraz... lyezal tamo trzydzyeszczy lyat y dwye lyeczye..., przesz gyesz szyą vypysvye dostoyne oplczyenye (misterium incarnationis) a vmączyenye gospodnya naschego Iesvcrista *ib.* 71; Iozeph... począł ym povyedacz oplcenyv (*leg.* o oplceniu, revelavit... incarnationem) Iesvcrista *ib.* 97; K temv yestem przyschedł na then svyat przez oplczenye y przyszczye v czyalo, abych svyadecztvo dal pravdzye *ib.* 784.

Oplcić *formy*: *praet. 3. pl. m.* są oplciły *Rozm* 156; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* oplcony *Rozm* 67; *neutr.* oplc(i)one *Rozm* 155; ~ *praes. pass. 1. sg. m.* ja oplc(i)ony *Rozm* 165; *2. sg. m.* -ś oplc(i)ony *Rozm* 129; ~ *praet. pass. 3. sg. neutr.* było oplc(i)ono *Rozm* 155.

Znaczenia: **1.** '*wcielić się, przyjąć ciało ludzkie, carnem humanam assumere, incarnari*': Tocz... bog y syn bozy prze nasch oplczony (pro nobis incarnatus) *Rozm* 67; Albosz anyol, albo duch, albo bog oplczyony (vel deus incarnatus) *ib.* 129; To czyalo, ktoresch z dzyevycze Marye przyal, slowo oplczyone v dzyevyczym czyelye począte, snamyenyto yest (corpus, quod de virgine verbum incarnatum sumpsit), ysch yest bylo czyalo vyelyebne *ib.* 155; Vyekvysty syn od boga oycza ya nynye oplczyony (nunc sum incarnatus) *ib.* 165.

2. '*zaopatrzyć, obdarzyć, wyposażyć, instruere, ornare*': S tego yest dobrze bacz⟨yć⟩, ysch to dostoyne czyalo naczystschey (*pro* naczystschem) przyrodzenym bylo oplczyono (carnem hanc mundissime constat naturatam) y naczystschem czyvorem (*pro* czvyorem) przyrodzenym bylo vylozono *Rozm* 155; Tako thy czthyrzy elementa... czyalo myle Iesvcrista svoym bye-

gyem *przyrodzenym tako szye ('są') oplczyly, ysch szą czyalv svego stvorzyczyela wschytky dostatky daly (Jesu sui creatoris corpus irrigantes et illud in optimo statu collocantes) *ib.* 156.

Oplcienie *cf.* **Oplcenie**

Oplocie *'miejsce ogrodzone, może też zagroda wiejska, saepes, consaeptum'*: Petrus... per juramentum proprium... judicialiter euasit Johannem... pro domo et opplocze al. ossedle, videlicet ita, quod idem Petrus hoc, quod fideiussit, compleuit 1440 *StPPP* II nr 2803.

Opłonąć *'uspokoić się, ochłonąć, quiescere, animo consistere'*: A gdysch dzyevycza Marya sama przyschła k sobye albo oplonąla..., począla vpomynacz oycza nyebyeskyego *Rozm* 525.

Opłosa *'dodatkowa część gruntu, ager qui ad maiorem quendam fundum pertinet'*: Dedimus ei... alteram aream... cum horto Korpysowycz cum porcionibus agri al. oplossamy et pratis (1416) 1537 *AGZ* III 170.

Oplotki *pl. tantum 'płot, ogrodzenie, ogrodzona droga we wsi, ogrodzona wieś, saepes, via saepta, pagus saeptus'*: Yako czø (*pro* czo) Yan Turkowsky [czø] kony dzesszaczora wszął kządzu Strzesskowy y iego kmeczem s Kobilnik, ty wsął przede wszą w oplothczech w Turkowe gwaltem 1424 *Pozn* nr 1164; Jaco pan Woczech szabyl swyna w *oplochech kmeczych jaco trzy werdunky 1427 *ib.* nr 1258; Jakom ya nye slupila czelathnyczky Hanni gwalthem na dobrow⟨o⟩lnych oplothkach 1468 *ZapWarsz* nr 2927; Jakom ya wolv w oplothkach nye zayal gwalthem 1471 *ib.* nr 2957; In hereditate mea in vico al. v oplothkach serans portam ville iniecisti in me manus violenter 1473 *TymProc* 245; ~ Exi in vias et sepes, na drogi y w oplotky, et compelle intrare, ut impleatur domus mea (Luc 14, 23) XV *in. R* XXIV 73; Exy cito in vicos, na oplothky, et plateas ciuitatis (Luc 14, 21) XV *med. ib.* 367.

Oplwicie *cf.* **Obficie**

Oplwićnie *cf.* **Obfitnie**

Oplwit *cf.* **Obfity**

Oplwitość *cf.* **Obfitość**

Oplwitować *cf.* **Obfitować**

Oplwity *cf.* **Obfity**

Opłynąć *formy: praet. 3. sg. neutr.* opłynęło *Rozm* 817; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był opłynął *Rozm* 822; *neutr.* było opłynęło *Rozm* 818; opłynęło było XV *p. pr. R* XVI 337; ~ *part. praet. pass. ac. sg. f.* opłynioną XV *p. post. R* XXV 173.

Znaczenia: **1.** *'oblać się, zostać oblanym, madere, manare'*: Tunc maduit, oplynąło bylo, rubro Prutheno sanguine campus XV *p. pr. R* XVI 337; Rany pyrvego byczovanya... byly tako vyelye vypusczyly, yze vschytko czyalo krvyą oplynąło *Rozm* 817; Svytko yego svyate czyalo bylo krvyą oplynąło *ib.* 818; Y byl tako barzo krvyą oplynął po yego svyatem oblyczv..., yze yakoby y (*leg.* ji 'go') czyrvonem plothnem obvynął *ib.* 822.

2. *'być pełnym, dobrze napełnionym, compleri, plenum, confertum esse'*: Mensuram bonam et confertam vlg. nasypan[y]ą, et coagulatam vlg. nathloczoną, et superffluentem, oplynyoną, dabunt in sinum vestrum (Luc 6, 38) XV *p. post. R* XXV 173.

Opłynienie *'obfitość, nadmiar, abundantia, copia'*: Plenus plenitudine oplynyenya XV *med. R* XXV 160.

Opływać *formy: part. praes. act. adi. ac. sg. f.* opływającą 1471 *MPKJ* V 123, XV *p. post. JA* XII 143; ~ *fut. 3. pl. m.* będą opływać(i) *MPKJ* V 67; ~ *praet. 3. pl. m.* opływały *Rozm* 208; *neutr.* opływała *Pul* 49, 20.

Znaczenie: *'być pełnym, dobrze napełnionym, mieć coś w obfitości, w nadmiarze, plenum esse, abundare, redundare'*: Oplyvayączą supereffluentem (mensuram bonam et confertam et coagitatam et supereffluentem dabunt in sinum vestrum Luc 6, 38) 1471 *MPKJ* V 123, *sim.* XV *p. post. JA* XII 143; Redvndabunt bądą pelny aut oplywaczy (et implebuntur horrea tua saturitate et vino torcularia tua redundabunt Prov 3, 10) *MPKJ* V 67; Vsta twoya oplywala zloszczyø (os tuum abundavit malitia, *Fl*: oplwita bila zgloby) *Pul* 49, 20; Nathychmyast... napelnyly ony szescz sądow, aze oplyvaly (impleverunt eas usque ad summum Jo 2, 7) *Rozm* 208.

Opoczny *'z opoką związany, skalny, kamienny, saxeus, petrosus'*: In prerumptis, w roszedlinach, silicibus opocznich aut krzemyennich (in petris manet, *sc.* aquila, et in praeruptis silicibus commoratur Job 39, 28) *MPKJ* V 63; ~ Tu comedas pisces..., currunt qui aquam mundamque siue petrosam po oppoczney XV *p. post. PF* III 291.

Opoczysty *'skalisty, kamienisty, saxeus, lapideus'*: Hanc, *gl.* sc. concham, si celso cadet, saxea, *gl.* petrosa, łapidosa, opoczysta, franget humus 1466 *R* XXII 13.

Opodal *'daleko, procul, longe'*: Abram... vszrzal myasto opodal (procul) *BZ* Gen 22, 4; Strachem poraszeny staly opodal (procul) *BZ* Ex 20, 18; Tak vczinisz wszistkim myastom, ktores to opodal od czebye sø (quae a te procul valde sunt) *BZ* Deut 20, 15; Dzalo vyelyke gest a sziroke, a mi rozłøczonismi opodal (procul) geden od

drugego *BZ* Neh 4, 19; Procul opodal, daleko (melior est vicinus iuxta, quam frater procul Prov 27, 10) 1471 *MPKJ* V 69.

Opodalny *'odległy, qui procul situs est'*: Lasz alybo dambrową mayącz opodalną (silvam vel mericam habens a se distantem), swyny do nyey pandzicz nye mozze, yano drogą *Sul* 20.

Opoić *'przez picie doprowadzić do nietrzeźwości, spoić, inebriare, ebrium facere'*: Opoyon (*var. kal.*: vpogyony) crapulatus (et excitatus est tamquam dormiens dominus, tamquam potens crapulatus a vino Psal 77, 65) *MPKJ* V 65.

Opojca *'pijak, homo ebriosus, potator'*: Począłby bycz (*sc.* zły sługa) slugy pana svego y yescz a pycz ss opoyczamy (cum ebriosis Mat 24, 49), przydzye pan onego slugy... y odcymye r\z ądy yego *Rozm* 487; Ovoczym yąt ten lotr... *przevroczssa luda, opoycza vynny, poruscza szvyatego zakona *ib.* 662.

Opoka *formy*: *n. sg.* opoka *Gn* gl. 70b, *Fl* i *Pul* 103, 19, 1472 *Rost* nr 1012, *Naw* 160; ~ *g. sg.* opoki *Fl* 80, 15, *Fl* i *Pul* 77, 19, *Pul* Deut 19; ~ *d. sg.* opoce *Fl* i *Pul* 136, 12. 140, 7; ~ *ac. sg.* opokę *Gn* gl. 102a, *Fl* i *Pul* 77, 18. 23. 104, 40. 113, 8; ~ *l. sg.* (w) opoce *Fl* i *Pul* 26, 10. 39, 3, *MW* 30b; ~ *n. pl.* opoki XV *ex. SKJ* I 145; ~ *g. pl.* opok *Fl* i *Pul* 103, 13, *Pul* 80, 15; ~ *ac. pl.* opoki 1466 *R* XXII 15.

Znaczenie: *'skała, kamień, saxum, petra, lapis'*: Mens mea supra petram sollidata est et in Christo fundata yscy moga misl tvartsa gest, nisly opoka *Gn* gl. 70b; Percute (*sc.* virga) bis silicem opokø *ib.* 102a; V opocze (in petra) powiszil me *Fl* 26, 10, *sim. Pul*; Postawil iest na opoce (super petram) nogi moie *Fl* 39, 3, *sim. Pul*; Iozdarl (*pro* rozdarl) opokø (petram) na puszczi y napogil ie *Fl* 77, 18, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 104, 40; Wiwodl wodø z opoky (de petra) *Fl* 77, 19, *sim. Pul*; Bo vderzil iest opokø (petram) y plinøli wody *Fl* 77, 23, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 113, 8; Karmil ie z tuku szita a z opoki (de petra, *Pul*: z opok) strdzi nasiczil ie *Fl* 80, 15, *sim. Pul* Deut 19; Nad nymy ptaczy nebya bydlycz bødø, sposrzod opok (de medio petrarum) dadzø glossy *Fl* 103, 13, *sim. Pul*; Gori wissoke gelenyom, opoka (petra) vbyeszenye geszom *Fl* 103, 19, *sim. Pul*; Blogosławony, gen... przyraszy malutke swoge kv opocze (ad petram) *Fl* 136, 12, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 140, 7; Saxa premis, opoky slapyes, regia serta premo 1466 *R* XXII 15; Wyliey lzy z oczv mogych, bocz zatwardzyale yesth szercze moye yako opoka *Naw* 160; Opoky szye padaly, groby othwarzaly XV *ex. SKJ* I 145; ~ *'budowlana marglista skała, marga, saxum e quo aedificia struuntur'*: Lapis petra kamen, kremen, oppoka 1472 *Rost* nr 1012; ~ Ne nesciret spem fidei in Christi solido corpore conditam, qui dici stabilem se voluit petram mocznq oppoka 1444 *R* XXIII 305; Ten iest dom panyenski mocznye sprawiony, dobrze vstawiony na moczney opocze *MW* 30b.

Opole *formy*: *n. sg.* opole 1251 *KodWP* I 264, (1257) XIV *in. MMAe* III 53, (1262) XIV *in. ib.* 71, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* opola 1404 *Piek* VI 223, 1417 *Kościan* nr 633, 1480 *WolffOsadn* 393; ~ *d. sg.* opolu 1399 *Pozn* nr 413, 1400 *KsZPozn* nr 241, 1403 *ib.* nr 1569, 1437—77 *RocznHist* XV 80; ~ *ac. sg.* opole 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34, 1399 *Leksz* II nr 1371. 2357, *etc.*; ~ *i. sg.* opolim 1398 *Pozn* nr 396, 1399 *ib.* nr 413.

Znaczenia: **1.** *'jednostka organizacji terytorialnej ludności chłopskiej, pewne ciężary publiczne i odpowiedzialność karna ponoszone solidarnie przez tę ludność, vicinitas vicorum aliquot, communibus muneribus subiecta'*: Homines predictarum villarum ab omni iure Polonicali liberi essent et exempti,... a custodia et solucione erodiorum, quot sokol dicitur, a vicinia, quot opole vlg. nuncupatur 1251 *KodWP* I 264, *sim.* 1280 *AKH* IV 357, 1282 *PPom* 287, 1288 *KodPol* I 126, (XIII *ex.*) *ib.* 4, (XIII *ex.*) 1546 *KodWP* I 32; Strosa duarum prouinciarum, quod opole vlg. appellatur (1257) XIV *in. MMAe* III 53, *sim.* (1262) XIV *in. ib.* 71. 75; Neque enim preuod, strosam, mito..., targowe, poradlne, et ab opole, nec aliquas annonas... pro expensis ducalibus persoluent (1262) XIV *in. ib.* 74; Omnes villas et incolas earum in districtu opole de Mstov a custodia nostri falconis... liberos facimus (1263) XV *in. ib.* 79; Preterea uolumus, ut omnes incole... uillarum cenobii suprascripti ab opole et ab omnibus solutionibus, que in opole contingunt, totaliter sint excepti et liberati 1270 *KodPol* III 90; Uniuersasque villas fratrum prenominatas ab opole, id est vicinia aliarum villarum, eisdem conterminatarum volumus esse absolutas (1277) *MMAe* III 110, *sim.* (1284) *ib.* 123, 1284 *MMAe* IX 155; Concedimus... dictis fratribus, quod dum lis aliqua... in vicinia, id est in opole villarum dicte abbacie, facta fuerit ab hominibus extraneis..., quod pro tali facto... castrum siue iudex castri homines dictarum villarum nequeant iudicare (1277)' *MMAe* III 110; Villam... Psarskye..., que sub una solucione cum villa nostra Zarzenino... in opole de Srzem et castellaniam pertinebat, racione sui

(*sc.* Borkonis) fidelis servicii ab opole de Srzem... absolventes, ipsam hereditatem Psarskye ad opole de Drzonec iungimus cum omnibus solucionibus (1279) *KodWP* I 425; Volumus predictam villam liberam et exemptam esse a pouoz, a preuod..., a vicinia, quod opole vlg. nuncupatur (1280) XVI *AKH* IV 356, *sim.* 1284 *KodWP* I 505, 1291 *KodWP* II 56; Si sui (*sc.* Thomislai) homines de villis suis in alienis villis seu alieno opole... fuerint occisi, penam... idem Thomislaus et sui successores recipere debent 1284 *KodWP* I 505; Nec unquam stabunt in opolie cum aliis uillis, nec citati aliquem in opolie mittere tenebuntur (1284) *MMAe* III 126; Ab omnibus angariis et perangariis juris Polonici, uidelicet a naraz, a pouoz,... a stroza, ab opole, ab oue, a uacca et a castri citatione... immunes permaneant (*sc.* incolae) in perpetuum et exempti 1290 *KodWiel* 2, *sim.* (1294) 1549 *KodWP* I 45, 1298 *AKH* IV 368, 1298 *KodWP* II 161; Absoluentes eam (*sc.* villam) a powoz, ab omni prewod,... a custodia et solucione erodiorum, quod socol dicitur, a vacca et boue, quod opole vlg. nominatur (1293) XVI *AKH* IV 363; Quos (*sc.* incolas) penitus absoluimus videlicet a pouoz, a naraz, ab opole, a custodia cerui 1297 *KodPol* II 141; ⟨Removentes ex⟩-nunc ybidem omnia iura Polonicalia, prout sep, stan, naras, opole, pouoloue,... et alia omnia seruicia 1326 *MMAe* III 203, *sim.* (1329) *ib.* 215; ~ *może 'kompleks dóbr w ręku jednego właściciela, latifundia unius possessoris'*: Jakom ja Mykolaya, slugy jego, na drodzye nye yal anym go do domu swego gwalthem samoosm vyothl, anym do gynego opola vydal 1480 *WolffOsadn* 393.

2. *'przedstawiciele ludności chłopskiej, zamieszkałej na terenie opola, którzy brali udział przy rozgraniczaniu posiadłości ziemskich, emethonum, qui unum opole incolebant, legati, ad bonorum fines constituendos convocati'*: Kedi pani Pacostka ymala vyast s Paskem... *meczi Malim Boczanow⟨em⟩ a *meczi Nagorkami, tedista oba vodla ossadą albo opole, yaco gym przicassano s crolewskego sanddu 1398 *Bibl-Warsz* 1861 III 34; Quando venerit Dobrogostius... cum heredibus de Sedlecz vlg. s opolim na vyast, tedi vozni s opolim mal iest idz strugø i posz⟨e⟩dl, zuf szø ('zzuwszy się') possrod strugi, z opolim. Tegdi drudzi opolnici ne chceli idz strugø ale podle strugi 1398 *Pozn* nr 396; Ministerialis... debet clamare opole in Kczina et in Lekna 1399 *Leksz* II nr 1371, *sim. ib.* nr 2357; In iudicio sic dixit convicinitas dicta opole 1399 *Pozn* nr 413, *sim. ib.*, *sim.* 1400 *KsZPozn* nr 449; Tunc Nossala dixit: Ministerialis, pita ych, etora vin[a]ø dayø mim copcem opole 1399 *Pozn* nr 413, *sim. ib.*; Ne day *deley w moya dzedzina opolu ani szam yesdzy *ib.*; Ministerialis, veni za opolim, abo badzesz zabitt *ib.*; Quando opole wstranczono, et ministerialis noluit post ipsos transire, sed eis dedit terminum ad iudicium regale. Tunc Nossala transivit, una cum suis hominibus contra, cum suo opole *ib.*; Sandziuogius... et... Mroczco... habuerunt facere limitacionem inter hereditates dictas Noyewo et Psarske et tunc habuerunt opole ex utraque parte 1400 *KsZPozn* nr 241; Veni cum tuo opole, quia meum opole transit ad campum *ib.*; Tunc dixit Mroczconis opole:... Veni hic, quia hic est copecz *ib.*; Tunc veniens ministerialis ad opole Mroczconis et dedit eis terminum ad iudicium. Quando dedit terminum opolu domini Mroczconis, ministerialis tunc equitavit... dare terminum opolu domini Sandziuogii *ib.*; Mroczconis iam opole fuit disparssum *ib.*; Ministerialis coram iudicio regali recognovit inter Sandiuogium... et Mroczkonem... pro limitacione inter Psarske et Noyewo hereditates, ubi convicinitas dictum opole con⟨v⟩enit vlg. sgechalo sø ex utraque quelibet in suis... copcech, ubi ministerialis equitavit a convicinitate dicto opole Sandiuogii ad Mroczkonis opole trina vice, ut convenirent insimul et facerent iusticiam ex utraque parte 1401 *ib.* nr 799; Ministerialis... dederat terminum... Alberto..., quod suus scoltetus... innocuit seu inhibuit convicinitatem vlg. *opulu inter Rosbicecz et Quilcza 1403 *ib.* nr 1569; Nicolaus... cum Stephano... receperunt... coram iudicio terminum peremptorium ad faciendum limitacionem seu convicinitatem vlg. opole inter medium Besdrowo et Pozarowo hereditates 1404 *ib.* nr 1887; Item brenske opole euasit przemanczskego opola ueluti super ipsos accionem fecerunt et adiudicatum soluit 1404 *Piek* VI 223; Debent clamare vicinitatem vlg. opole 1405 *KsZPozn* nr 2268, *sim.* 1406 *ib.* nr 2553, 1415 *AKH* III 255. 257; Domini pro jure statuerunt, quum convicinitas al. opole inter aliquas hereditates celebrari debent, tunc ministerialis habita proclamacione convicinitatis de sex villis proximioribus, de qualibet villa duobus faciet senioribus venire tali die super granicies inter hereditates, que habent convicinitatem, pro una parte sex seniores et pro alia parte eciam sex seniores recipiet 1415 *PawSejm* nr 143; Yaco przeto szedl do opola, ys go opole volalo, any cyego (*leg.* czego) ginszego dla 1417 *Kościan* nr 633; Inter Curnik et Bnyn conventum al.

opole statuerunt, et dum opole celebrarunt, extunc opole ivit tam remote, quousque dominus Poznaniensis ipsum recalcitravit 1418 *Pyzdr* nr 562; Secundum modum terrestrem al. opolye 1432—7 *RocznHist* XV 79; Ad quam opole debent abducere subcamerarium et ministerialem, et sex scnes nobiles, et sex kmethones... ex utraque parte *ib.*; Supradicti domini habent terminum peremptorium ad faciendam limitacionem vlg. wyast, ad quam limitacionem fuit opole vocatum 1411—50 *BiblWarsz* 1861 III 30; Tunc dixit Jacussius: Ministerialis, audivisti hec, othocz nam wstrączono opole *ib.* 31; Datus est... succamerarius et ministerialis ad limitacionem al. ku opolu 1437—77 *RocznHist* XV 80; Opolye debent habere succamerarium et ministerialem cum sex senibus *ib.*

Opolne *'danina w postaci wołu i krowy składana corocznie przez opole, tributum quod quotannis duci vacca et bove solvebatur a cmethonibus in uno* opole *congregatis'*: Predictis eciam hereditatibus subnotatas conferimus libertates, quas volumus ab omnibus nostris successoribus inviolabiliter observari, videlicet quod a prewod, a powos,... a naras, a bove et vacca, quod opolne dicitur..., earum incole liberi sint et absoluti 1213 *KodWP* I 76; Quibus hereditatibus... conferimus libertatem, videlicet ut nec potvoroue,... nec bouem, nec uaccam, que super uiciniam accipitur, quod opolne dicitur,... soluere teneantur 1243 *KwartHist* XL 192.

Opolnik *'przedstawiciel ludności z okręgu zwanego opole, biorący udział przy rozgraniczaniu posiadłości ziemskich, unus e cmethonum idem* opole *incolentium legatis, qui ad bonorum fines constituendos convocabantur'*: Cum vero dies... facere vgazd venit,... tunc opolnici ex utraque parte venientes voluerunt graniciem vjgazd transire 1390 *Leksz* II nr 33; Quando venerit Dobrogostius... cum heredibus de Sedlecz vlg. s opolim na vyast, tedi vozni s opolim mal iest idz strugø i posz(e)dl, zuf ('zzuwszy') szø possrod strugi, z opolim. Tegdi drudzi opolnici ne chceli idz strugø, ale podle strugi 1398 *Pozn* nr 396; Tunc gorski opolnik venit contra e converso et dixit sic 1399 *ib.* nr 413; Tunc dixerunt opolniczi Mroczconis: Nolumus transire de isto copczone..., quia in vero copczone stamus 1400 *KsZPozn* nr 241, *sim. ib.*; Albertus... astitit termino suo circa crucem iuramento super duodecim electores sculteticos, opolniki, pro decem marcas 1405 *Piek* VI 277; Ubi ministerialis recognoscet et woyewodzy, quo opolniczy transierunt et illuc transire debent, uti prius transierunt opolniczy et supra non,... potest facere, si wlt 1432 *Pyzdr* nr 1036.

Opolny *'związany z opolem, dotyczący opola, pochodzący z opola, qui ad vicinitatem* opole *dictam pertinet'*: (krowa) opolna *'danina w postaci krowy składana księciu corocznie przez opole, vacca, quae quotannis tributi nomine duci solvebatur a cmethonibus in uno* opole *congregatis'*: Omnes ville... a prevod, a bove, a vacca opolna et a solutione capitis... cum earum inhabitatoribus gaudebunt omnimoda libertate (1253) XVI *KwartHist* XL 194; ~ laska opolna *'sądownictwo opolne, może też system świadczeń podatkowych i zobowiązań nakładanych na opole, iurisdictio viciniae quae dicebatur, fortasse etiam tributa debitaque, quae viciniae illi imponebantur'*: Eximimus eam (*sc.* hereditatem)... a vicinia, quod opole vlg. nuncupatur, a bove et vacca, et a lasca opolna 1288 *KodWP* II 12; Villam... absolvimus ab omni exactione et Polonica solucione, videlicet... ab opole et a lasca opolna 1292 *ib.* 58.

Opominać *'upominać się u kogoś o coś, żądać zwrotu, repetere, vindicare'*: Opomynayczye repeteris (*war. kal.*: vpomynacze repetitis; ecce in die ieiunii vestri invenitur voluntas vestra et omnes debitores vestros repetitis Is 58, 3) *MPKJ* V 96.

Opona *formy*: *n. sg.* opona 1389 *MMAe* XV 101, XV *in. R* XXIV 63, 1437 *Wisł* nr 228 s. 89, *etc.*; ~ *g. sg.* opony *BZ* Ex 36, 11; ~ *ac. sg.* oponę 1440 *MMAe* XVI nr 1088, 1447 *MMAe* XIII nr 1742, *etc.*; ~ *i. sg.* oponą *BZ* Num 18, 7; ~ *n. pl.* opony 1450 *MMAe* XIII nr 1793, *BZ* Ex 38, 9. 11. 12. 15. 16, *OrtCel* 12, *OrtZab* 530; ~ *g. pl.* opon *BZ* Ex 36, 8. 9. 10. 13; ~ *ac. pl.* opony 1421 *AKH* XI 415, *BZ* Ex 35, 17. 38, 13.

Znaczenie: *'zasłona, kotara, kobierzec, velum, aulaeum'*: Pro gunfis ferreis ad distentandum purpureum pauimentum dictum oppona super lectum... regis 1389 *MMAe* XV 101; Johanni cubiculario... portanti pictoramenta, oponi vulgariter 1421 *AKH* XI 415; Post mortem... Petri... custodis... recepit et tulit... cortenam unam al. oppona 1440 *MMAe* XVI nr 1088; Cortenam magnam al. oppona similiter legavit (*sc.* archiepiscopus) et donavit eidem ecclesie sue 1447 *MMAe* XIII nr 1742; Decani donaverunt sibi (*sc.* Iacobo) cortinam al. opponą similiter ecclesiasticam 1449 *ib.* nr 1770, *sim.* XV *p. pr. R* XVI 350; Item due cortine al. oppony bone de dono domini Iastrzambyecz 1450 *MMAe* XIII nr 1793; Vela opony posczenne *OrtCel* 12, *sim. OrtZab* 530; Ego Iacobus...

fateor me ecclesie mee... dedisse... mappam magnam cum Sibilla et Octaviano al. oppona pro ornatu ecclesie 1470 *MMAe* XIII nr 1205; Item culcitra oppona picta 1479 *RocznKrak* XVI 50; Unum antependium al. opona 1495 *ib.* 62; Oponą cortina *ca* 1500 *Erz* 59; ~ Culcitra, eyn golter, quod supraponitur lecto et calcatur pedibus, koldrą, oponą toral idem *ca* 1500 *Erz* 59; ~ Sol obscuratur, terra mouetur, petre scinduntur, velum, opona, templi diuiditur XV *in. R* XXIV 63, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 89, *BZ* Ex 38, 26; Skrzynyø (*sc.* uczyń) y szerdzy, przykrywadlo y oponø (velum), ktora przed nym powyeszona gest *BZ* Ex 35, 12; Oponø (tentorium, *sc.* faciat) v dzwyrzy stanowich *ib.* 35, 15, *sim. ib.* 38, 18; Oponi (*sc.* uczyń) przystrzessze (*pro* przystrzessza), sluppy y podstawky, oponø we dzwyrzach *przysztrzesze (cortinas atrii..., tentorium in foribus vestibuli) *ib.* 35, 17; Uczynyly sø... ku napełnyenyu dzala stanowego opoon dzeszyøcz (cortinas decem) ze lnu byalego przesukowanego *ib.* 36, 8, *sim. ib.* 36, 10; A gedna myara bila wszech opon (omnium cortinarum) *ib.* 36, 9, *sim. ib.* 36, 13; Uczynyl gest dzerszadlo modrey barwi na krayu oponi (in ora cortinae) gedney na obu boku a na krayu oponi (cortinae) drugey takyesz *ib.* 36, 11; Uczynyl przystrzesszee, na ktorego poołudzenney stronye bily oponi (tentoria) z byalego lnu przesukowanego *ib.* 38, 9, *sim. ib.* 38, 11. 12. 15. 16; Alye przeczyw wschodv[r] slunecznemu pyøczdzyeszyøl lokyeth vdzelal oponi (tentoria) *ib.* 38, 13; Czosz za oponø iest (intra velum sunt), przes kaplana slvzono bødze *BZ* Num 18, 7; ~ Erat quidam porticus, in quadam parte portici erat quidam locus, vbi induebant se sacerdotes et huic dicebatur vestibulum... Expone: Inter vestibulum et altare (Joel 2, 17), id est myedzy *oponya y altarzem XV *p. pr. SKJ* I 306.

Oponiec *bot.* '*Physalis Alkekengi L.*': Oponecz alkekengi 1472 *Rost* nr 694.

Oponka '*zasłona, kotara, kobierzec, velum, aulaeum*': Thalamum de axamento cum oponka texta in axamento flaveo... ecclesiae maiori Cracoviensi assignamus et legamus 1454 *KodUniw* II 158.

Opończa '*rodzaj okrycia, płaszcza chroniącego przed zimnem, deszczem, paenula, lacerna*': Item schuba grizea subducta wlpibus, item nigra tunica, item hazuka tawczana, item opoyncza 1496 *RocznKrak* XVI 64; Oponycza penula *ca* 1500 *R* XLVII 355.

Opoponag *bot.* '*Opoponax Chironium Koch*': Opoponag opoponax 1472 *Rost* nr 86.

Opora '*pożytek, korzyść, lucrum, utilitas*': Przeto... z dobrym rozmysłem dla pokoyv pospolnego y opory kosczelney (pro bono pacis et utilitate ecclesiae Cracoviensis, *Sul* 3; prze dobre, pokoyne a vzithek cirekwye crakowskyey), mocza szlvbv obv stron vkladamy myedzy panem krolem a tesz byskvpem *Dział* 3.

Opostolić '*nałożyć na nogi tzw. postoły (rodzaj plecionego z łyka obuwia), calceos e libro confectos induere*': Sciunt hodie matres optime ornare filias ad coreas et ad hominum aspectus, sed ad laudem dei in templum nesciunt calceos induere opostolicz XV *p. post. R* XXV 135.

Opowiadać, Opowiedać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* opowiedam XV *ex. SlArch* I pril. 20; *1. pl.* opowiadamy *ca* 1428 *PF* I 482; ~ *part. praes. act. adv.* opowiadając 1429 *Pyzdr* nr 923; ~ *inf.* opowiadać *OrtMac* 91. 117, *OrtRp* 36, 3; opowiedać *OrtBrRp* 63, 4. 86, 3. 87, 1, *Dział* 39; ~ *praet. 2. sg. m.* jeś opowiadał 1406 *TPaw* IV nr 2613; *3. sg. m.* opowiadał 1410 *HubeZb* 51, 1445 *AGZ* XIV 180; opowiedał 1427 *Kościan* nr 1230; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* opowiadan 1398 *TPaw* IV nr 5895; *neutr.* opowiadano *OrtMac* 84.

Znaczenia: **1.** '*ogłaszać, obwieszczać, podawać do publicznej wiadomości, nuntiare, promulgare*': Testis... Clementis .. contra Dobeslaum... iurabit, sicut scit, quod canis, quem Clemens mactauit, podgrzebal et opowyadan inter vicinos 1398 *TPaw* IV nr 5895; Jurabit Tworek contra Jacobum: Jako yesz ne opowadal Januszewi 1406 *ib.* nr 2613; Staszek... *ney ucradl Swantcowa cona, ale ten con dobrowolne wszedl w yego dom, a on gy opowadal sansa[n]dom 1410 *HubeZb* 51; Jaco my pan Janusch... nye opowyedal, kedy Pyantha czlowyeka panw (*leg.* panu) Przybislawowy wraczal 1427 *Kościan* nr 1230; Yakom bił poslem ot Mycolaya a od Swyanthoslawa do Januscha... opowyadayøcz, ysz gospodarz nye chczal gich przygyøcz nawtorky w zalogą, abi gim Janusch vcazal gynnø gospodø 1429 *Pyzdr* nr 923; Woythow poszel ma ludzem... opowyedacz (*OrtMac* 117: opowyedzyecz), ysz mayą gayony szad *OrtBrRp* 87, 1; Tho darowanye..., czo ten czlowyek szwem dzyeczyom dal a w gaynym szadzye wywolano, opowyadano y vthwerdzono, przeczyw themu nye moze rzecz yego pany *OrtMac* 84; Ma-ly woyth albo szolthysz opowyadacz przydz stoyacze gymycnye? *ib.* 91; Mozely vwyazanye (*leg.* w wiązane) czaszy zaklady opowyadacz (*OrtBrRp* 86, 3: opowyedacz), szlowye aczby ktho chczyal kvpycz dacz wolacz, y rolye wszdacz? *ib.* 117,

sim. ib.; Przetho ya V. V. opovyedam, yze then dobry czlovyek... nycz nye krzyw w they rzeczy XV *ex. StArch* I příl. 20.

2. *'zgłaszać coś w sądzie, składać oświadczenie, apud iudicem proferre'*: Schachno reus contra nobilem Massopyoro condicebat se iuri al. opowyadal szya super summa pecuniarum, prout liber superius canit 1445 *AGZ* XIV 180; To myano wywolacz w poloszony dzen sandowy przed gayonym sandem. A gdysz szam nye moze bycz, k themv tho poleczyl przed szandem szwemv opyekaldnykowy, aby tho dal yako on szam tedy wywolacz y opowyedacz (*OrtMac* 83: powyadacz) przed wyszym wylozonym gayonym szandem. Jakosz to vczynyl *OrtBrRp* 63, 4; Et allocutor seu arestator debitam peccuniam iudice arestavit et confirmavit, aut potest predictam peccuniam insinuare, opowyadacz, in tribus banitis iudiciis pro suo debito *OrtRp* 36, 3.

3. *'zrywać przyjazne stosunki, wypowiadać wojnę, amicitiam dirumpere, bellum indicere'*: Janussius... senior dux Masouie Cunrado duci Slesie pro salute. Gladium bis acutum dissimulato, id est zamilczeny, preterire volentes dampnosas et violentas iniurias, quas nobis... per vos... intulistis..., vobis et omnibus, qui vobis assistunt, auxiliari tenore presencium diffidamus, id est opowyadamy *ca* 1428 *PF* I 482.

4. *'odpowiadać za coś przed sądem, pro aliqua re in ius vocari'*: Vstawyamy, aczby taczy (*sc.* zbiegowie) naszą laską zasyą w krolestwo byly przyiączy, a wszakosz o namowienye maya opowyedacz (tenebuntur iudicialiter respondere, *Sul* 47: othpowyedzecz) a dosycz vczynycz *Dział* 39.

(Opowiadany) Opowiedany (list) opowiedany *'dokument zapowiadający zerwanie pokojowych stosunków, litterae, quibus quis se foedus fracturum nuntiat'*: Sequitur littera diffidiatoria principum opowedany *ca* 1428 *PF* I 482.

Opowiedać *cf.* **Opowiadać**

Opowiedany *cf.* **Opowiadany**

Opowiedzieć *formy*: *imper. 2. pl.* opowiedzcie *EwZam* 294; ~ *inf.* opowiedzieć 1410 *Czrs* 33, *OrtBrRp* 68, 1, *OrtMac* 91. 117, 1491 *RKJŁ* VII 58, *ca* 1500 *Erz* 59; ~ *praet. 1. sg. m.* -m opowiedział 1394 *Pozn* nr 307, 1482 *ZapWarsz* nr 1597; *3. sg. m.* opowiedział 1439 *AGZ* XI 153, 1498 *AGZ* XV 351, *Rozm* 391; *3. pl. m.* opowiedzieli 1441 *AGZ* XIV 24, *BZ* Judith 10, 16; ~ *condit. 3. sg. m.* -by opowiedział 1410 *Czrs* 33, 1491 *RKJŁ* VII 58; *3. pl. m.* -by opowiedzieli 1484 *Reg* 719; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* opowiedziano XV *p. post. Kalużn* 284; ~ *inf. pass. sg. neutr.* być opowiedziano 1484 *Reg* 719.

Znaczenia: **1.** *'powiedzieć, oznajmić, powiadomić, dicere, nuntiare'*: Kedym Broniszeui pobral dobitek, tedym opouedzal starsemu 1394 *Pozn* nr 307; Isz mø ne mal nigdi poszwacz, alisbi yednaczom opowedzal 1410 *Czrs* 33; Adam ne mal Marczina poswacz, alibo gednaczom opowedzecz *ib.*; Yestlyby thaką to nyemocz szvoyą nyemoczny yemv (*sc.* ministrowi) opovyedziely (si... infirmus fecerit intimari) albo tez wzyavyli, tedy povynny szą nyemocznego navyedzyczi 1484 *Reg* 719; Yesthly⟨by⟩ on nyemoczny vmarl,... thedy bracziey y syostram w onem myeszcze bydlączym ma byczi opovyedzyano (nuntietur) *ib.*; Kaszdi mystrz... ma sswemv thowarzissovi opowyedziecz, aby ss nyem ku zalomssy ssedl a yesliby nye opowyedzial, thedi ma ssam vyne... dacz 1491 *RKJŁ* VII 58; Bandzely wol bodaczy,... a tho gego panv opowyedzano (contestati sunt dominum eius Ex 21, 29) XV *p. post. Kalużn* 284; Pythayczye pylnye o dzyeczyaczyv, a gdy naydzyeczye, opovyeczczye my (renuntiate mihi Mat 2, 8) *EwZam* 294; Opovyedzyecz denunciare *ca* 1500 *Erz* 59.

2. *'ogłosić, podać do publicznej wiadomości, obwieścić, nuntiare, promulgare'*: Szolthysz albo woyth... ma przydz prze⟨d⟩ tho stoyacze gymyenye y tho opowyedzyecz albo zapowyedzyecz za then dlug thego, czo załugye..., a tho ma vczynycz przy szadzyech obapolnych *OrtMac* 91, *sim. OrtBrRp* 68, 1; Thedy woythow poszel ma ludzyom opowyedzyecz (*OrtBrRp* 87, 1: opowyedacz), ysz maya gayny szą*d* *OrtMac* 117.

3. *'zgłosić coś w sądzie, urzędzie itp., złożyć oświadczenie, apud iudicem, magistratum, sim. proferre'*: Dambsky... allegavit al. opowyedzal sszye contra et adversus... Nicolaum... pro eo, quemadmodum ministerialis hoc ipsum recognovit et ipsum cittavit, quomodo... coluit agrum ville Czasschin..., et eundem dampnificavit 1439 *AGZ* XI 153; Ipsi retinuerunt secures, que fidejusse fuerant al. ranczony, quas nec ad castrum dederunt, nec eas opowyedzely 1441 *AGZ* XIV 24; Gdy przyszedl (*sc.* dłużnik) przed gayony szand, a gynemv przed gayonym szadem szwe gymyenye zastawil za dlug, a nye opowyedzely (*pro* opowyedzal-ly? *OrtMac* 107: nye odpowyedzyally) w sządzyech ten, czo mv tho gymyenye zastawyono..., tedy zapowyedanye ma mocz myecz *OrtBrRp* 79, 1; Jako my then lysth szgorzal, kthorym myal na tho szyedlyszko oth xyandza Janusza, y wczasz opowye-

dzal, ysz szgorzal 1482 *ZapWarsz* nr 1597; Quod vas ipse vendidit Iohanni... non solvendo theoloneum a vase..., neque dedit scitum al. nye opowyedzyal theolonatori..., vendidit clam 1498 *AGZ* XV 351.

4. *'zgłosić, zapowiedzieć czyjeś przyjście, annuntiare, alicuius adventum indicere'*: Y wyedly iø (*sc.* Judyt) ku stanu Olofernowu y opowyedzely iø (annuntiantes eam) *BZ* Judith 10, 16.

5. *'odpowiedzieć, respondere, responsum dare'*: Tedy opovyedzyal (respondens Mat 19, 27) svyathy Pyotr y rzekl *Rozm* 391.

Opożyczenie *'pożyczanie na procent, na lichwę, faenus'*: Ffenore opozyczenym aut dlugem (*var. kal.*: lichwą, poziczienym; qui coacervat divitias usuris et faenore, liberali in pauperes congregat eas Prov 28, 8) *MPKJ* V 70.

Opóździć się *'nie zdążyć na czas, spóźnić się, sero venire'*: Et sic supra morem solitum (Jezus) tardavit, oposzdzyl syą, vsque ad noctem XV *p. post. Kałuż* 274.

Oprawa *formy*: *n. sg.* oprawa 1398 *Leksz* II nr 2167, 1399 *StPPP* VIII nr 8324, *Pul* 96, 2; ~ *g. sg.* oprawy 1441 *ArchSlaw* II 162, 1453 *AGZ* XI 387, 1468 *AGZ* XIII 563, *etc.*; ~ *d. sg.* oprawie *BZ* IV Reg 12, 12. 22, 5, *OrtMac* 28; ~ *ac. sg.* oprawę 1426 *ArchCastrCrac* II 649, 655, 1440 *StPPP* II nr 2837, 1461 *ZapWarsz* nr 1146, *etc.*; ~ *i. sg.* oprawą *Dział* 53; ~ *l. sg.* (w) oprawie *OrtBr* VII 562, *OrtMac* 35.

Znaczenia: **1.** *'naprawa, poprawa, odnowienie, ulepszenie, korekta, correctio, emendatio, conversio in melius'*: Jaco wemi, ez Maczek ne dal lista wysszey *data, niz iaco byla oprawa 1399 *StPPP* VIII nr 8324; Tak, abi syø dokonalo oprawyenye domv boszego na wszitkich rzeczach, na ktore bi bila potrzeba nakladacz ku oprawye (ad muniendam) domv boszego *BZ* IV Reg 12, 12; Acz ge (*sc.* pieniądze) ony rozdzelyø myedzi ti, gisz dzalaiø w koscyele boszem ku oprawye strzech domv boszego (ad instauranda sartatecta templi) *ib.* 22, 5; ~ Oblok y chmura obokolo yego, sprawedlnoszcz y sød oprawa (*Fl*: oprawane) stolcza yego (iustitia et iudicium correctio sedis eius) *Pul* 96, 2; Emendationem, oprava, sustinere vindictam pomsta *ca* 1500 *JA* IV 96; Tegodlya szye tobye mnyeyschemv podayą, aby vyeczschy nye gardzyly krzszczenya abo opravy od mnyeyschych (ne dedignentur maiores a minoribus baptizari et regi) *Rozm* 189.

2. *'zarząd, władza, administratio, auctoritas'*: Gdy raycze sza wyeszkyey (*pro* w myeszkyey) oprawye, ktho by... gye wyzywal..., then ma kaszdemu pokupycz trzydzyeszczy szelągow *OrtMac* 35, *sim. OrtBr* VII 562; Vzryczye syna czlovyeczego szyedzączego na pravyczy v boga oycza vschechmogączego, ymayącz moczy chvalą, y opravą vschego szvyatha (habentem virtutem atque gloriam mundumque regentem) *Rozm* 718.

3. *'zastępowanie w sądzie jednej ze stron procesowych, dicitur cum aliquis alieni iuris vicarius apud iudicem est'*: Protestatus sum ministeriali... et non admisi predicto Raphaeli aliquam procuracionem al. oprawy, nisi prius mihi manifestaret in bona voluntate, quid in me querere deberet ex parte domini sui castellani 1484 *AGZ* XVI 399.

4. *'zapis na rzecz żony, dokonany przez męża, wiano, rzadziej wyposażenie córki, id quod uxori a marito legatur, item dos filiae data'*: Quod deberet facere reformacionem al. opprawą nobili Helene 1426 *ArchCastrCrac* II 649, 655; Quam dothem una cum dothalicio habuit a... Nawogio... (olim) viro suo legittimo, quodcunque negocium al. oprawą haberet super quibuscunque bonis hereditariis 1440 *StPPP* II nr 2837; Katherina... recognouit, quia... recedit al. odstąpvgye ab omni suo iure dotis et dothalicii al. opprawy, quodcunque habuit super hereditatibus nobilis Wenczeslai, sui dilecti mariti in Sglobycze 1441 *ArchSlaw* II 162, *sim.* 1453 *AGZ* XI 387; Que Margaretha debuit renunciare al. odrzyecz sche de reformacione sua al. oprauy super bonis super Rzesszow 1468 *AGZ* XIII 563, *sim.* 1470 *AGZ* XVI 77, 1499 *ib.* 297; Super qua hereditate Heduigis, uxor tua, habuit reformacionem al. oprawa per Johannem, maritum priorem, inscriptam 1476 *StPPP* II nr 4156; Nicolaus... vxori sue... reformauit... in bonis suis... quinquaginta florenos racione dotis al. poszągv et quinquaginta florenos racione dotalicii al. oprawy 1500 *StPPP* IX nr 1279; ~ Panna za zywota oczcza za masz wydana z oprawą, po smyerczy oczcza brata nye mosze gabacz o posag *Dział* 53; ~ Jako mnye Jan j Stanislaw ranczyli oprawą za Byernatha pode sstem kop zacladv, ha jam podlug smowy bylem v Szochaczewye przed pravem, ha hony nye bily any iszczecz, any recoymyc 1461 *ZapWarsz* nr 1146, *sim. ib.*; Zavisius... vendidit omnem propinquitatem suam et opperacionem al. oprawą, quam habuit in sculteciis 1478 *StPPP* IX nr 879.

5. *'ugoda, pactum, conventum'*: Katherina de Beleyewo pecora recepit 22 apud Budzivogium super caucionem fidejussoriam tam diu, quousque cum domino abbate... fuerit concordacio vlg. oprawa pro graniciis inter Belewo et here-

ditatem monasterii 1398 *Leksz* II nr 2167.

6. *'usprawiedliwienie, wyjaśnienie, excusatio, explicatio'*: Gdyby *czlowyel kthory zathwerdzon w naszem prawye rok y dzyen o glową..., a w them czaszye nye *szed ku oprawye (*OrtBrRp* 30, 2: nye przyszedl ku *prawye), mozely gego zona... przedacz yego sthoyacze gymyenye? *OrtMac* 28.

7. *'bliżej nie ustalona służebność dawnego prawa polskiego, munera quaedam antiquo iure Polonico imposita'*: Pogon eciam et woyna nunquam facient,... nec oprawam coram aliquo facient, nam eandem ab ipsis fieri ad nos tantum uolumus pertinere (1284) XVIII *MMAe* III 125; ~ *może 'powinność przędzenia lnu pańskiego, z czasem zamieniona na opłatę pieniężną, munus linum domini nendi, postea tributum quod pro nendo solvebatur'*: Villa praedicta habet viginti unum laneos cmethonales et de quolibet... solvunt oprawam et napiszne per quatuor denarios *DlLB* I 7; In qua (*sc.* villa) sunt lanei cmethonales et quilibet solvit... opprawam, item osszyep *DlLB* III 64.

Oprawca *formy*: *n. sg.* oprawca 1400 *AKPr* II 61, 1417 *MMAe* XV 512, 1417 *Przem* I nr 951. 973, 1418 *StPPP* II nr 1595, *etc. etc.*; ~ *g. sg.* oprawce 1428 *Przem* I nr 1931, 1440 *ib.* nr 2911. 2919, 1443 *ib.* nr 3266, *etc.*; ~ *d. sg.* oprawcy 1476 *RafPocz* 21; ~ *n. pl.* oprawce 1357 *KodWP* III 71, (1464) 1527 *KodPol* III 442; ~ *d. pl.* oprawcam (1464) 1527 *KodPol* III 442; ~ *ac. pl.* oprawce *Rozm* 110; ~ *i. pl.* oprawcami 1434 *PF* V 31.

Znaczenia: **1.** *'justycjariusz, urzędnik, do którego należało ściganie przestępstw, zagrażających spokojowi publicznemu, magistratus, qui quietis publicae turbatores iudicio persequebatur'*: Ipsa bona premissa eximimus et penitus liberamus... a nostra et castri citacione, ac a iudicio nostro... presertim a singulis impeticionibus seu inquietacionibus iusticiariorum, qui opravce dicuntur 1357 *KodWP* III 71; Pelca... innocenciam suam de furticinio, super quo per Zyndramum, opprawczam,... fuit accusatus, per sex testes... compurgauit 1401 *StPPP* II nr 730; Mrzyglodsky, opprawcza 1417 *MMAe* XV 512, *sim.* 1417 *Przem* I nr 951. 973, 1418 *StPPP* II nr 1595, 1426 *Przem* I nr 1740, 1427 *ib.* nr 1920; Oprawcza justiciarius *ca* 1420 *WokTryd* nr 480, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Martini de Wislicia (*sc.* causa) cum opprawcza... Martinus predictus in domum suam, videlicet oprawcze... se debet omni iure illegare 1428 *Przem* I nr 1931; Post Iacobum oprawcza *ib.* nr 1932, *sim. ib.* nr 2010. 2013, 1435 *AGZ* XI 98, 1437 *ib.* 133; Eodem iudicio adveniens... Symon, opprawcze filius, resignauit ortum... Bohemo institori 1440 *Przem* I nr 2919, *sim. ib.* nr 2911; Nicolaus Myculka posuit jopulam Sericeam ipsius opprawcze primo iudicio 1443 *ib.* nr 3266; Iacobus... resignauit ortum... Symoni, vicenotario terrestri, filio opprawcze *ib.* nr 3293, *sim. ib.* nr 3297; Petrus obiecit sibi, quod antea Iwan profugisset propter timorem alicuius criminis Iacobi oprawcze 1451 *AGZ* XI 374; Vstawyamy, aby sądza abo wogewoda, albo starosta, albo oprawcza (maleficiorum iudex, *Sul* 22: *oprawcya)... zaklad weszmye..., tho gest konye abo gynsze bydlo, abo ktorekole gynsze rzeczy, nye mayą rozstargacz *Dział* 9, *sim.* 1400 *AKPr* II 61, 1423 *ib.* 553, 1420—30 *ib.* 402, *ca* 1430 *ib.* 181, 1432 *ib.* 275, *etc.*; Ministeriales al. oprawcze in terris nostris instituti uillas ipsorum visitant (1464) 1527 *KodPol* III 442; Ministerialibus al. opraucczam... mandamus... conuentum monasterii predicti, eiusque cmetones... uisitare, iudicare, cittare *ib.*; Isze Jan z Marczinem nye hothbyal złodzeya oprawczi gwalthem 1476 *RafPocz* 21; Si ipsum ligauit uel taxauit, hec iusticiarius fecit al. oprawcza, sed non ego 1481 *StPPP* VII 433.

2. *'kat lub pomocnik kata, carnifex vel carnificis minister'*: *Oprzawcza Illic tor *ca* 1455 *JA* XIV 491; Herod... poslal oprawcze (missis satellitibus), kazal y (*leg.* ji 'go') sczyącz *Rozm* 110.

3. *'spełniający opiekę i władzę, władca, opiekun, tutor, patronus'*: Pod oprafcami sub tutoribus (sed sub tutoribus et actoribus est usque ad praefinitum tempus a patre Gal 4, 2) 1434 *PF* V 31; On yest wschech zemskych y pyekyelnych oprawcza y krol wschego svyata (gubernator omnium est ipse saeculorum) *Rozm* 26.

Cf. **Oprawcze**

Oprawcowe *'bliżej nie znany rodzaj powinności na rzecz księcia, munus quoddam iuris ducalis'*: Uillas... in nostro ducatu... ab omni liberamus exactione, prestacione, factione, labore uel seruitute... pomocy, oprawczoue, stacie, poduody (1255) *MMAe* III 48.

Oprawczanka *'córka oprawcy, justycjariusza, magistratus, qui* oprawca *vocabatur filia'*: Katherina, oprawczanka, constituit in suum tutorem Nicolaum 1451 *Przem* II nr 851.

Oprawcze *(?)* **1.** *'justycjariusz, urzędnik, do którego należało ściganie przestępstw zagrażających spokojowi publicznemu, magistratus, qui quietis publicae turbatores iudicio perse-*

quitur': Venientes consules... recognoverunt, quod coram ipsis pleno in consilio Iacussius, oprawcze (*pro* oprawcza?), se obligasset solvere pecuniam 1427 *Przem* I nr 1916.

2. '*rzeźnik, lanius, macellarius*': Petir, oprawfcze (*pro* oprawcza?), carnifex, habet ius 1430 *Liblur* nr 4270.

Oprawczy '*ten kto poprawia, może upomina, wzywa do poprawy, corrector, qui corrigit, admonet*': Oprawczy corrector 1447 *R* XXII 40.

Oprawczyna '*żona oprawcy lub wdowa po oprawcy, czyli justycjariuszu, magistratus cuiusdam, qui* oprawca *vocabatur, uxor vel vidua*': Eodem iudicio adveniens Iohannes futifigulus... resignavit domum, sittam inferius domum oprawczyne, Vich 1439 *Przem* I nr 2905; Symon clericus, opprawczyne filius, resignauit ortum sororibus suis germanis 1440 *ib.* nr 2911; Croppka... resignavit ortum... Symoni clerico, filio opprawczyne *ib.* nr 2918; Symon, opprawczyne filius, cum Czech *ib.* nr 2919. ~ *Zapewne końcówka łacińska.*

Oprawiać, Oprawiać się *formy*: *praes. ind. 1. sg.* oprawiam 1471 *ZapWarsz* nr 1105, 1482 *StPPP* XI 69; *2. sg.* oprawiasz *Fl* 79, 1, *Rozm* 619. 620; *3. sg.* oprawia *Fl* i *Pul* 22, 1. 118, 9, *MW* 4b, *Pul* 38 arg.; *2. pl.* oprawiacie *BZ* IV Reg 12, 7; *3. pl.* oprawiają 1442 *AGZ* XII 105, XV *med. SKJ* I 54, *Satyra* w. 8; ~ *imper. 2. sg.* oprawiaj *Fl* 27, 12; ~ *part. praes. act. adv.* oprawiając *Spow* 3, 1471 *MPKJ* V 118, *Rozm* 16; ~ *inf.* oprawiać 1393 *Pozn* nr 138, 1411 *JA* VI 212, 1418 *Pyzdr* nr 570, *etc. etc.*; ~ *fut. 3. sg. m.* będzie oprawiać *Fl* i *Pul* 47, 13; *3. pl. m.* będą oprawiać *BZ* IV Reg 12, 5; ~ *praet. 1. sg. m.* -śm oprawiał 1401 *Pozn* nr 518; -(e)m oprawiał *Spow* 6, 1415 *Pozn* nr 705, 1424 *Pyzdr* nr 982, 1425 *Przyb* 18, *etc.*; jem oprawiał 1471 *ZapWarsz* nr 1105; *3. sg. m.* oprawiał 1408 *KsMaz* I nr 1116, *Rozm* 333. 645. 667. 668. 687. 707; *f.* oprawiała *Rozm* 98; *3. pl. m.* oprawiali 1426 *KsMaz* II nr 1942, *BZ* IV Reg 12, 6, *Rozm* 175; ~ *praes. pass. 3. sg. neutr.* oprawiano jest *Sul* 65.

Znaczenia: **1.** '*naprawiać, poprawiać, odnawiać, ulepszać, doprowadzać do odpowiedniego stanu, corrigere, reficere, melius reddere, emendare*': Iaco ne s mø wolø oprawał chicz Potr 1408 *KsMaz* I nr 1116; Iakom ya o thø crzywdø oth panow Szczurowa (*leg.* z Szczurowa) wyszethl, eze mi grobley w czasz ne oprawyały 1426 *KsMaz* II nr 1942; Jako ten wpust, ktorym oprawyał, tenem oprawyal na swem na prawem 1442 *Pozn* nr 1605; Ysze cząstokrocz przygadza szą, ysze sz nyektorich zywotha robothnego... nyedbały,... domow szwogych... oprawyacz (reformare) nye dbayączy, domy oprawyone... prawem sobye chczą odzyrzecz *Sul* 53; Vstawyamy, aby woyewoda y starosta... myely mytho vstawyacz, przykazowacz y oprawyacz (pretia instituere, indicere et corrigere) *Sul* 82; Wszitki pyenyødze... wezmø kaplany... y bødø tym oprawyacz strzechø (instaurent sartatecta) domv boszego *BZ* IV Reg 12, 5; Zatim do dwudzestu a do trzech lyat za krolya Ioas nye oprawyały (non instauraverunt) strzechi koscyelney kapłany *ib.* 12, 6; Przecz nye oprawyacye (non instauratis) strzech koscyelnich? *ib.* 12, 7; Zabronyono kaplanom, abi wyøcey nye braly pyenyødzi od lyvda a oprawyacz (instaurare) strzech koscyelnich *ib.* 12, 8; Opravyayąncz reficientes (et procedens inde vidit alios duos fratres... reficientes retia sua Mat 4, 21) 1471 *MPKJ* V 118; Yakom ya nowey grobley nye przysthawil ku brzegu wschi kzadza byskupey... y nowey gem nye szypal any oprawał, ale stharey oprawyam 1471 *ZapWarsz* nr 1105; Yedvo vynydą pod poludnye, a na drodze posthavayą, rzekomo plugy opravyaya *Satyra* w. 8; Pawel... nye myal wyąnczy pozythku w lągu..., yeno... stare barczy swego znamyenya oprawyacz XV *p. post. Czrs* s. XLIII; Oprawyacz reparare XV *ex. PF* V 26; ~ *przenośnie*: W czem oprawa *mlodycz drogø swoyø (in quo corrigit adulescentior viam suam)? *Fl* 118, 9, *sim. Pul*, *MW* 4 b; Szpowyadam szya, yszem czudze grz⟨e⟩ch⟨y⟩ opprawyal (*Spow* 3: opravyayvcz, 5: obmavyayancz), szwychem szya szpowyadacz nye wmyal *Spow* 6; Opravacz w obiczaiech, strzecz wczinczech (*leg.* w uczyncech) XV *in. R* XXIV 68; Ten ps⟨alm⟩ powyada, yze Xpus zloszczy karze y oprawya szyercza lyudzka w dobre *Pul* 38 arg.

2. '*ozdabiać, ornare, decorare*': Tedy ony tamo bądacz tkały pavloky, opravyayacz pyerłamy y byszyorem (texuerunt byssum atque purpuram) *Rozm* 16; Marya ktała ('tkała') pavloky, byszyorem opravyała (texebat byssum atque purpuram) *ib.* 98.

3. '*prowadzić, kierować, zarządzać, mieć w swej władzy i opiece, regere, administrare, curare*': Gospodzin oprawa me (regit me), a niczs my nedostone (*pro* nedostane) *Fl* 22, 1, *sim. Pul*; Zbawon vczin lut twoy, gospodne, y poszegnay dzedzine twoiey, y opraway ie (rege eos, *Pul*: opyekay szye gymy), y powiszi ie *Fl* 27, 12; Bo tu iest bog, bog nasz na weky, on bødze oprawacz nas (ipse reget nos) na weky *Fl* 47, 13, *sim. Pul*; Gensze oprawasz

(regis, *Pul*: rzødzysz) Israhel *Fl* 79, 1; Sed sub tutoribus et actoribus, *gl.* sc. qui pro eo causas agunt et mores eius informant pod opyekadlnyky, rzecznyky a czo yego rzecz oprawyayą (Gal 4, 2) XV *med. SKJ* I 54; Poczęły proszycz Rzymyan, aby nyektorą czeszcz... prava starego przyvroczyly..., albosz aby Rzymyanye bylyby sądzony (*pro* sądzamy) nad zydowska zyemyą, abyszmy (*pro* aby?) ye (*sc.* Żydow) opravyaly (ut... per Romanos iudices Iudaeam administrari) *Rozm* 115; Herod a Phylyp... opravyały zydowskye krolestwo *ib.* 175; Vyyawschy dwa pyenyvdza y dal onemv czlovyekv, ktory ten ystny gosczynyecz opravyal (dedit stabulario Luc 10, 35) *ib.* 333; Cayphasch tego lata, ktorego Cristus vmączon, byskupstwo opravyal (qui erat pontifex Jo 18, 13) *ib.* 668, *sim. ib.* 667. 707.

4. *'występować w sądzie w zastępstwie jednej ze stron procesowych, alieni iuris vicarium apud iudicem esse'*: Isz Micolay dal dwa srzebcza Sczepanoui a on mal gego rzecz oprauacz tako dlugo, iako by Micolay *sczal 1393 *Pozn* nr 138; Yako Naszyøgnew rzekl Katharzyne..., ysze ne chczø daley twey rzeczy oprawyacz y wroczyl gey procuratoriam, nisli rok vstan 1418 *Pyzdr* nr 570; Gdy szye ktho obeymye oprawyacz podlug prawa czygyey rzeczy *OrtMac* 24, *sim. ib.*; Dalyey pythalyszcze nasz, moszely poszpolny poszel przed prawem ludzkye rzeczy oprawyacz albo mowycz thako, yako gynny rzecznyk *ib.* 25, *sim. OrtVrtel* 118, *sim. OrtMac* 112.

5. *'zapisywać, zabezpieczać określoną sumę na majątku, wyposażać, wianować, aliquam pecuniae summam alicui legare, possidendam tradere'*: Nobilis Dersłaus prefate sue uxori in suo dominio... in mea parte, que me concernit vel quam adhuc habebo, centum marcas racione dotis et dotalicii opravyąm 1482 *StPPP* XI 69; ~ Iohannes emit predictam villam aput Clementem et Iohannem..., et idem fratres videlicet Clemens et Iohannes reforma⟨n⟩t vlg. oprawaga eidem Iohanni Kole in medio quinto cento marcis 1442 *AGZ* XII 105.

6. *'przekazywać komuś mienie, rezygnować z mienia na czyjąś rzecz, bona alicui possidenda tradere, alienare'*: Abbas Thynyczyensis... ordinauit inhybicionem..., quomodo scolteti et subditi eiusdem... abbatis... non debent resignare al. oprawyacz, vendere nec invadiare... sine consensu eiusdem... abbatis 1477 *StPPP* IX nr 875.

7. *'przygotowywać, parare'*: Iudaschu..., czalovanye⟨m⟩... mnye smyercz opravyasch *Rozm* 619; O nyesczasne znamye, przez czalovanye opravyasz boy, przez snamyą myr⟨u⟩ obrządzasz smyercz *ib.* 620; Byl synovyecz Cayphaschow, byskupa vyschego, ktory navyaczey opravyal smyercz Iesucrista *ib.* 645.

8. *'załatwiać, wykonywać, agere, gerere'*: Gdi bandze zaloba dzedzynna, sandzaa... thą naam ma powyedzecz, yeyzze poznanyee przed naszą... ob⟨ł⟩ycznosczą... skazvgemi oprawyacz (decernimus pertractari, *Dział* 11: a my... thą ysta rzecz rozgodzimy) *Sul* 24; Czo masch tako smątnego y trądnego (*leg.* trudnego) opravyacz? *Rozm* 506.

9. *'omawiać, verbis explicare, exponere'*: Tho capitulum oprawyano gest wyszszey przes ono Cum furta *Sul* 65.

10. oprawiać się *'rozstrzygać sprawę przez sąd, oddawać sporną sprawę do pojednania lub rozsądzenia przez sąd, causam apud iudicem agere, iudici iudicandam committere'*: Esze yesth Pawel ranczil za swego sinowcza, esz go nye mal poswacz w duchowni szød, nysz szø myal s nym oprawacz w szemszkem szødze 1411 *JA* VI 212; Nos Nicolaus, capitaneus Plocensis,... vallavimus quam vallamus XXX sexagenas grossorum inter nobiles Swanthosłaum, Paulum et Vithum... et inter Andream..., quod in pace sint, sed iure se debent oprawacz 1424 *RTH* III nr 70.

11. oprawiać bogiem, bożym ciałem, bożym obrzędem *'udzielać sakramentu komunii (zwłaszcza ciężko choremu), Eucharistiam alicui (praecipue gravi morbo affecto) sumendam dare'*: Iacosm Sibana oprawal *pozim czalem 1401 *Pozn* nr 518; Jacom tego dna opprawal *poszim obrzødem... Micolaya 1415 *ib.* nr 705; Yakom y (*leg.* ji 'go') oprawyal boszym czalem, an ('a on') leszy w nyemoczy na szmyer⟨t⟩nem loszu 1424 *Pyzdr* nr 982; Jacom ya paną Margorzatø spowedal y bozym czalem oprawal 1425 *Przyb* 18; ~ oprawiać się *'przyjmować sakrament komunii, Eucharistiam sumere'*: Otekom (*leg.* od tegom) nyemocz mal y spowyadalem sza, y bogyem oprawyął, y oleyewal 1428 *Pozn* nr 1296.

Oprawianie *'naprawianie, poprawianie, ulepszanie, correctio, emendatio'*: Jaco mne Yndrich vipuszczil s chicz oprawanya 1422 *Czrs* 257; Oprawyanye protraccio *ca* 1428 *PF* I 486; Pospolu domow i plothow obiczayem obiklim ku oprawyanyu (ad reformandum) obwyanzan bandzye *Sul* 108; ~ Obłok y czemnoscz okolo iego, sprawedlnoscz y sød oprawane (*Pul*: oprawa) stolcza iego (iustitia et iudicium correctio sedis eius) *Fl* 96, 2.

Oprawić, Oprawić się *formy*: *praes. ind. 3. sg.* oprawi 1448 *R* XXIV 354, *MPKJ* V 62, XV *p. post. R* XIX 52; *3. pl.* oprawią 1471 *MPKJ* V 96; ~ *imper. 2. sg.* oprawi *MPKJ* V 83; opraw 1471 *MPKJ* V 83; *3. sg.* oprawi *ca* 1428 *PF* I 492; ~ *inf.* oprawić 1393 *Pozn* nr 142, 1396 *PKKr* I 243, 1397 *StPPP* VIII nr 6013, *etc. etc.*; ~ *fut. 3. sg. m.* będzie oprawić *Rozm* 166; ~ *praet. 1. sg. m.* -śm oprawił 1400 *Pozn* nr 423; -(e)m oprawił 1420 *MMAe* VIII 460, 1425 *Kościan* nr 1115, *Rozm* 517; *2. sg. m.* oprawiłeś 1480 *ZapWarsz* nr 1509, *Rozm* 5; *3. sg. m.* oprawił jest *Pul* 95, 10; oprawił 1386 *HubeZb* 60, 1397 *StPPP* VIII nr 6013, 1397 *TPaw* IV nr 345, *Fl* 95, 10. 102, 19, *etc. etc.*; *f.* oprawiła jest 1401 *SKJ* III 193; oprawiła 1399 *TPaw* IV nr 531, 1401 *Pozn* nr 510. 511. 512. 513, 1446 *AGZ* XI 265, 1457 *StPPP* IX nr 545; *3. pl. m.* oprawili XV *in. R* XXIV 61, 1425 *KsMaz* II nr 1247, 1427—31 *Zab* 538, 1451 *Przem* II nr 974, *etc.*; *f.* oprawiły *Rozm* 487; ~ *plqperf. 3. sg. m.* jest był oprawił *Gn* 184b; ~ *condit. 1. sg. m.* -bych oprawił *Rozm* 594; *3. sg. m.* -by oprawił *Gn* gl. 142b, *BZ* II Par 24, 4, *Naw* 121, *Rozm* 112; *3. pl. m.* -by oprawili *BZ* II Par 24, 12. 34, 8. 10, *Rozm* 707—8. 712; *f.* -by oprawiły *Rozm* 63; ~ *part. praet. act.* oprawiwszy *Dział* 53, *Rozm* 15; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* oprawiony *Sul* 52; *neutr.* oprawiene *Sul* 17; *ac. sg. m.* oprawiony 1399 *TPaw* IV nr 534; *f.* oprawioną 1399 *TPaw* IV nr 538, 1432 *Kościan* nr 1424; *neutr.* oprawiono 1400 *Kościan* nr 154; *ac. pl. m.* oprawione *Gn* 182b, *Sul* 53, *Rozm* 235; ~ *inf. pass. sg. neutr.* być oprawiono *Dział* 53; być oprawione *Sul* 17; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* oprawion jest *Naw* 43; *neutr.* jest oprawiono *Sul* 70, *Rozm* 545; oprawiono jest *Sul* 65. 68; ~ *praet. pass. 3. sg. neutr.* jest było oprawiono *Rozm* 155.

Znaczenia: **1.** *'naprawić, poprawić, odnowić, ulepszyć, doprowadzić do odpowiedniego stanu, corrigere, reficere, emendare, melius reddere'*: Jaco mi Pyotrasz mial koczel f cz⟨t⟩ir⟨z⟩ech nedzelach oprauicz 1393 *Pozn* nr 142; Yako mye Pawel obłoczil... stodołø vczinicz hy ploti oprawicz 1412 *KsMaz* I nr 1852, *sim.* 1420 *TymProc* 245, 1424 *ib.* 288, 1428 *ZapWarsz* nr 2783, *Sul* 91, 1452 *TymProc* 245; Ginako tego zapissa albo compromissa-m nye widal (*leg.* wydał), gedno yakom gy z minuti przet krolem czedl y oprawil 1420 *MMAe* VIII 460; Oprawy corrigat *ca* 1428 *PF* I 492; Yszc cząstokrocz przygadza szą, ysze... nyedbały... domow szwogych a gymyenya dzedzynnego oprawyacz nyedbayączy, domy oprawyone alybo thesz naprawyone (domos informatas)... prawem sobye chczą odzyrzecz *Sul* 53; Potem syø zlyvbylo Ioaszowy, abi oprawyl (ut instauraret, 1471 *MPKJ* V 50: oprawyl) dom bozi *BZ* II Par 24, 4; A tak cy naymały tymy pyenyødzmy... *rzemyoszlnyki kaszdego dzała, abi oprawyły (ut instaurarent) domv bozego *ib.* 24, 12; W tem lyecye... otworzil broni domv bozego a oprawyl gey (instauravit eas) *ib.* 29, 3, *sim. ib.* 32, 5. 33, 3. 16. 35, 20; Przeto... poslal Zaphana... a Amaziasza..., a Ioa..., kanczlerze, abi oprauiły (ut instaurarent) dom pana boga swego *ib.* 34, 8, *sim. ib.* 34, 10; Vstauil (*sc.* bog) nas w myloscy, zrzødziw nam krole perske, abi nam daly pokarm... a oprauicz opuscyałe domi syonske (aedificare deserta Sion) *BZ* II Esdr 8, 82; Oprawil dedicauit (Asa... abstulit idola... et dedicavit altare domini II Par 15, 8) 1471 *MPKJ* V 50; Oprawyly statuerunt (acceptamque ab eo pecuniam... tradiderunt in manibus eorum, qui praeerant operariis..., ut instaurarent templum II Par 34, 10) *ib.* 51; Oprawyl instaurat (*var. lub.*: oprawy syą instaurabitur; arcus meus in manu mea instaurabitur Job 29, 20) *ib.* 62; Oprawyą instaurabunt (instaurabunt civitates desertas Is 61, 4) *ib.* 96; Jakom ya sz thoba vyednan..., yschesz myal chycz oprauicz y nye opravylesch, a voszny oglandal 1480 *ZapWarsz* nr 1509; Ten ps⟨alm⟩ powyada, yze Xps, zlomyw czyała swego koszczyol, po trzeczem dnyu oprawyl, zmartwychwstaw *Pul* 24 arg.; ~ Quia vos reparavit wasszą czescz oprawy 1448 *R* XXIV 354; O chwalyebna Maria,... przez czya szwyath oprawyon yest! *Naw* 43.

2. *'ozdobić, ornare, decorare'*: Sicut mihi fideiussit Andreas... panski currum opravoni 1399 *TPaw* IV nr 534; Lucratus est Sulislaus... super Andream currum et tunicam panskø oprawonø *ib.* nr 538; Isescze vy szobe stracyly f *krolefstwo nebeskem vekuge veszete a domy slothem y drodzim kamen⟨i⟩m opravone *Gn* 182b; Ysze pan Stanislaw... szastawyl schubą,... deką srzebrem oprawonø... pane Margorzecze 1432 *Kościan* nr 1424; Ornauerunt, opravili, faciem, posobø, templi coronis aureis (I Mach 4, 57) XV *in. R* XXIV 61; Oycze svyathy, thy yesz stvorzyl wschystky rzeczy... y opravylesz (decorasti) nadobnym okraschenym *Rozm* 5; Kyedy... Marya... *syodmą lato popelnyła, opravywschy ya Anna y z Yoachymem odzyenym yako naczystschym (ornant eam vestibus mundissimis parentes)... mogły, vyedły do Iervsalem *ib.* 15; Yest bylo czyało vyelyebne ze

czvorga przyrodzenya dobrze vylozeno a tak vyelebna plczyą dobrze opravyono (corpus... constat ex humoribus complexionatum atque qualitatibus proportionatum) *ib.* 155; (Święty Bartłomiej) myal... buthy perlamy y drogyem kamyenem opravyone podług obyczaya starych krołow *ib.* 235; Tedy vstały ony vschytky dzyevycze y opravyly sve lampy (ornaverunt lampades suas Mat 25, 7) *ib.* 487.

3. *'opatrzyć, obrządzić, zrobić koło kogoś, czegoś wszystko co trzeba, providere, curare, prospicere'*: Bo *zaprawdo oprawil (*Pul*: oprawyl yest) swat zeme (etenim correxit orbem terrae), ienssze ne poruszon *bodze *Fl* 95, 10; Jako yest Michal nayął swego kona do dw kobilu, ale ne do trzi, esz oprawil, czso biło potrzebno 1406 *TPaw* IV nr 2596; Vbaczyvschy, ysch szye yvz przybłyza czass dzyevycze Marye, vyschedł (*sc.* Jozef)..., chczącz vezvacz k temv baby..., ysby podlvg obyczaya opravyly to myle dzyeczyątko *Rozm* 63; ~ Przydzyely przed nasz o kthorakolwyek rzecz ortel naydz, czego wy nye mozeczye oprawycz (*OrtBrRp* 93, 3: odprawycz),... naydzyem wam ortel podług waszego pyszanya *OrtMac* 128.

4. *'poprowadzić, pokierować, regere, administrare, curare'*: Nos pro ipsis volumus disponere (*sc.* metas antiquas) et ordinare vlg. *obprauicz 1413 *KsMaz* I nr 2021; Poszły w mya... szwyathego ducha, yen by zrownał rozvm moy, oprawyl me pozadanye, czo by mnye naveczył przyyacz thwe szwyathe czyalo *Naw* 121; Gynsche oprawycz presedere (*pro* presidere) XV *ex. PF* V 20; ~ *'rządzić, zarządzać'*: A to bylo pyątegonasczye lyata koronovanya Tyberyvsza czeszarza, opravyl Ponszky Pylat Iudea (procurante Pontio Pilato Iudaeam Luc 3, 1) *Rozm* 174; Krol Abagarus... tedy opravyl edyszenskye myasto (hic rexit Edyssenam) *ib.* 225.

5. *'zaopiekować się, pomóc, protegere, adiuvare'*: Oprawycz recuperare 1413—4 *JA* XIV 503; Opraw (*war. lub.*: oprawy) recupera (recupera proximum secundum virtutem tuam et attende tibi ne incidas Ecclus 29, 27) 1471 *MPKJ* V 83.

6. *'wystąpić w sądzie w zastępstwie jednej ze stron procesowych, alieni iuris vicarium apud iudicem esse'*: Opyekaldnyk moze dobrze opyekaldnyczstwo spuszczycz... przeto, ysz nye moze any vmye twardych y trudnych rzeczy oprawycz (*OrtMac* 112: oprawyacz) *OrtBrRp* 83, 3.

7. *'zapisać, zabezpieczyć określoną sumę na majątku na rzecz żony, dzieci, wyposażyć, wywianować, aliquam pecuniae summam alicui (uxori, liberis) legare, cavere'*: Jaco Zdzeslaw opprawił swey zene XL marcas 1386 *HubeZb* 60; Jacosmy *pytale Przechny y iest przywolila... Choczicze przedacz, a gyndze swe wano wzonla oprawono 1400 *Kościan* nr 154; Ysze pan podkomorze y chorąsze ne rączyli oprawicz na Lubekowe swey jątrwy, ale na ginney swey dzedzyne 1420 *Pozn* nr 1008; Jako Poszyemichod wszyanl po szwey zenye... decem marcas... posagu, a ti pyenądze gey oprauił w Bodzanoui na cztirzech wlocach forwarkouich 1420 *TPaw* VII nr 1563; Debuit in sua tota parte hereditaria vyano oprauicz Katherine, vxori sue 1421 *ib.* nr 2377; Alias pecunias patruo suo... fideiusserunt vlg. oprawily 1425 *KsMaz* II nr 1247; Si predictus Vyrzbantha predicto Iohanni huiusmodi ducentas marcas superscriptas non inscribet al. nye oprawyl, extunc... Nicolaus... debet persolvere 1433 *AGZ* XI 80; Ieorgius... dotavit, reformavit, oprawil, consorti sue Victorie centum marcas racione dotalicii al. possagu 1436 *AGZ* XIII 9, *sim.* 1448 *ib.* 254. 265; Nobilis Iohannes... inscripsit al. oprawyl generose Przechne, uxori sue,... racione dotis et dotalicii centum cum XX marcis 1440 *AGZ* XI 164, *sim.* 1441 *ib.* 185, 1442 *ib.* 186. 201, 1446 *AGZ* XIII 212; Dobeslaus... tam racione dotis, quam racione dotalicii octuaginta marcas... in Smynycza... donavit al. oprawyl (*sc.* Katherinae) 1442 *AGZ* XI 194; Danye possagv gothowimy pyenyąnczmy przed przyiaczelmy opprawyene mocz ymaa, alyc ymyenye dzedzynne w possag danee, przeth krolyem ma bicz opprawyone *Sul* 17; Gdi nyektora panna mąszv bywa oddawana, poszak alybo danyna pyenyądzmy gothowimy oprawyony doszycz czyny (dos seu donatio in pecunia parata sufficiat) *Sul* 52; Mathias... et Dorothea... incorporauerunt, assignauerunt et reformaucrunt al. oprawili octo marcas... pueris tribus 1451 *Przem* II nr 974, *sim. Dział* 54; Mayą ge (*sc.* dziewki) wydacz za mąsz, posag gym dostateczny oprawywszy *Dział* 53; Aczliby gedna abo wiączey dzewek po smyerczy oczcza zostali, tey to dzewcze za posag ma bycz oprawiono ssto grzywien przez braczą *ib.*; Iohannes... resignauit seu operatus est al. oprawył Elizabeth..., contorali sue legitime, quadraginta mercas monete 1472 *StPPP* IX nr 839.

8. *'przekazać komuś mienie, zrezygnować z mienia na czyjąś rzecz, bona alicui possidenda tradere, alienare'*: Ita non fecit resignacionem sicut vendidit hereditatem Obrazouicz, videlicet vlg. (nie oprawił, iaco ymal oprawicz 1397 *StPPP* VIII nr 6013; Stanislaus... addi(di)t decem marcas ad triginta marcas iam ante re-

ceptas Nicolao... super hereditatem dictam Szabicze Johannis, et dominus Johannes... cum dicto Nicolao... debent eandem hereditatem in dictis pecuniis... oprawicz Stanislao antedicto, quam quidem hereditatem liberare infra quatuor annos sunt astricti, quod si non liberauerint, extunc idem Stanislaus perpetuo obtinebit 1400 *TPaw* IV nr 6529, *sim.* 1437 *AGZ* XI 121; Jako wyedzø y sswadczø, esz pany Krzistka... wyschedwschy z opyekanya Borkowa... oprawyla yest dzedzinø v Parkoschouicz 1401 *SKJ* III 193; Fideiussisti pro mea vlg. swescz nomine Dorothea eo, quod Chrzczonovi debuisti oprawicz coram principe swoyø czanscz 1420 *Czrs* 233, *sim. ib.* 234; Marcus... debet resignare al. oprawycz predictam aduocaciam in Jassel 1437 *StPPP* II nr 2699; Georgius... et Crzistek... fideiusserunt pro Anna... ita, quod... dum habuerit annos discrecionis, debet resignare al. wsdacz, oprauicz, libertare a qualibet persona... medietatem ville Pella 1442 *AGZ* XI 187; Margaretha... inscripsit et assignavit al. oprawyla... Mosticio, marito suo, medietatem omnium suorum bonorum hereditariorum 1446 *ib.* 265, *sim.* 1457 *StPPP* IX nr 545; Iacobus... resignauit seu operatus est al. opravyl... Katherine, conthorali sue,... hereditatem in Skarzyna 1457 *StPPP* IX nr 544.

9. *'uczynić, sprawić, przygotować, facere, conficere, parare'*: Ad hoc, vt in ea (*sc.* cruce) et per eam operaretur salutem nostram pres to, ysby na nem oprauil nasc sbauene *Gn* gl. 142b; Gospodzyn na nebyv oprawyl (paravit, *Pul*: vczynyl) stolecz swoy *Fl* 102, 19; Szwyąthoscz to gego (*sc.* ducha świętego) oprawy, cyebye przy thwey czscy ostawy XV *med. PF* IV 593, *sim.* XV *p. post. R* XIX 52; Moya smyerczyą, ktorasz mam czyrpyecz nyevynnye, tasz my bądzye opravycz zly dyabel sradlyvye (mihi quam Leviathan inducet fraudulenter) *Rozm* 166; Nye boy szye nycze,... yvsch czyem to vschytko opravyl *ib.* 517; Przeto chczą vam zyavycz, czo yest o mnye yvz vmovyono y opravyono, bo zapravdą tey noczy mam bycz podan v trądne (*leg.* trudne) rącze nyemyloscz-yvych *ib.* 545; Bo mye poslal oczyecz moy prze czlovyeka, abych ych sbavyenye opravyl *ib.* 594; Ve⟨s⟩ zly byskupy, popovye y lyczemyernyczy v radą gadacz, kakoby smyercz opravyly Iesucristovy *ib.* 707—8, *sim. ib.* 712; Potem s tey bolyeszcy stąpyl (*sc.* szatan) ven (*sc.* w Judasza) vtore y opravyl, yze szye sva ręką sam obyesyl (ut faceret eum inicere sibi manum) *ib.* 770.

10. *'zapłacić należność, pretium debitum solvere'*: Nemirza de Kasew vstal sex marcas et transivit de sød, ne oprawil, a o to ostal sødowi sex marcas 1397 *TPaw* IV nr 345.

11. *'omówić, załatwić przez omówienie, verbis exponere, causam verbis expositam conficere'*: Tho tesz capytulum kv pyrvey czaszcy oprawyono gest przes capytulum Franciscus *Sul* 65, *sim. ib.* 68; To tesz prawo... gest yvsz viszszey oprawyono w capitule Preterea *Sul* 70; Poczyagnal teze do Rzyma Antipas..., nadzyevayącz szye, ysch mystrz Hyroneus yego rzecz przed czeszarzem opravyl (oratore Hyreneo propter acrimoniam dicendi plurimum confisus) *Rozm* 113; ~ Ceslavova szalovala na Jacusa... Quum fuerunt due septimane, tunc Ceslavova stetit et non opravila suam rem 1399 *TPaw* IV nr 531.

12. list oprawić *'doręczyć pozew sądowy, litteras, quibus quis in iudicium vocatur, reddere'*: Iaco praue bilismi przi tem, kegdi Prandotha lasca list Jasconis... na ten dzen chczal oprauicz, a on tego ne *chczano od nego priyacz 1396 *PKKr* I 243.

13. oprawić się *'rozstrzygnąć spór, oddać sporną sprawę do rozstrzygnięcia, uzgodnienia, ujednania przed sąd lub inną władzę, litem dirimere, causam iudici vel alio praeposito iudicandam committere'*: Iaco sø Stanislawa podala Szibanoui k temu bidlu, czso geg vczangnøl, oprawicz sø podluk gego voleg we dwu nedzelu, a tego sø ne oprauila 1401 *Pozn* nr 513, *sim. ib.* nr 510. 511. 512; Item woyewoda sibi indulsit, sed cum dyak debet se oprawicz 1443 *AGZ* XI 221; Poczyagnal teze do Rzyma Antipas, aby szye z bratem przed czeszarzem o krolyestwo opravyl (ut de regno habendo disceptaret cum fratre) *Rozm* 112.

14. bożym ciałem oprawić *'udzielić sakramentu komunii (ciężko choremu), Eucharistiam alicui (gravi morbo affecto) sumendam dare'*: Iacoszm panø kaliszkø spowedal i bozim czalem oprawil 1400 *Pozn* nr 423; Jacom ya spowyedal Pacossa... w nyemoczy dzyss y bozim czalem oprawil 1425 *Kościan* nr 1115; ~ oprawić się *'przyjąć sakrament komunii, Eucharistiam sumere'*: Allecz on na gego obliczu gestcy szø on barszo mlody vydzal byl, a gednocz gest szø on byl boszim czalem oprauil, asci szø gest on bił barszo stary vcynil *Gn* 184b.

15. *dubium*: *Ney oprawyly expresserunt 1427—31 *Zab* 538.

Oprawienie *formy*: *n. sg.* oprawienie *BZ* IV Reg 12, 12; ~ *g. sg.* oprawienia *Gn* gl. 149a, 1461—7 *Serm* 442r, 1473 *AGZ* XV 166, *Rozm* 668; ~ *d. sg.* oprawieniu 1425 *KsMaz* II nr 1647, *BZ* IV Reg 12, 7, 1491 *RKJŁ* VII 57;

~ *ac. sg.* oprawienie *Sul* 21, *BZ* IV Reg 12, 5, XV *ex. R* XXIV 374, *Rozm* 723; ~ *v. sg.* oprawienie *Naw* 32, *Rozm* 626; ~ *l. sg.* (o) oprawieniu *Sul* 18. 75, *Pul* 23 arg., XV *p. post. R* XXV 173.

Znaczenia: **1.** *'naprawa, poprawienie, reperacja, ulepszenie, correctio, emendatio, conversio in melius'*: Jako mne ne dal Adam w czasz potrzep cu oprawenu yszthbi 1425 *KsMaz* II nr 1647, *sim. ib.*; Ho skazanya oprawyenyv gynym szandem *Sul* 18; Alye yn[i]ako mowymi, bandzeli plynyenye rzeki oth wlostnego byegv przes oprawyenye czlowyeczee odwroczono (si fluxus fluminis a proprio meatu per reparationem hominis retrahatur, *Dzial* 7; aczby tesz rzeka moczą czlowieczą gynądy obroczona) *Sul* 21; Wszitki pyenyødze... wezmø kaplany... y bødø tym oprawyacz strzechø domv boszego, acz czso potrzebnego przc oprawyenye vzrzø (si quid necessarium viderint instauratione) *BZ* IV Reg 12, 5; Przeto nye byerzcye wyøcey pyenyødzi podle waszego rzødu, ale ku oprawyenyv koscyelnemv (ad instaurationem templi) daycye ge *ib.* 12, 7; Gysz ge (*sc.* pieniądze) nakladaly... tak, abi syø dokonalo oprawyenye (instauratio) domv boszego *ib.* 12, 12; Ot *motikuow *oprawenye 3 grossos 1494 *WarschPozn* I 388; Ot *oprawyenie lisky ante prethorium 2½ grossos 1495 *ib.* 390; ~ Modus nostre reparacionis obiczay opravycna nassego sbavyenya 1461—7 *Serm* 442r; Psalm Dawydow o oszwyeczenyu bozem a o czlowyeczem oprawyenyu (de... hominis reparatione) *Pul* 23 arg.; In isto ewangelio agitur nobis de redemptione vlg. o opravyenyv humani generis, quod genus humanus per istum surdum et mutum designatur XV *p. post. R* XXV 173.

2. *'ozdoba, wyposażenie, ornamentum, apparatus'*: [...] kthore odzyenye nyczowacz abo phuthrem podsycz albo thesz czamleth kv opravyenyv byloby przinyesyono 1491 *RKJŁ* VII 57; Ydzczye... voyska r[z]yczerzov y opravyenye czynov! *Rozm* 626.

3. *'zarządzanie, moc rządzenia, władza, administratio, potestas, auctoritas'*: Ovoczym yąt ten Iotr, yen tako vyelye zlego vczynyl za tvego opravyenya byskupstwa *Rozm* 668; Vzryczye syna czlovyeczego, szed z ącz na pravyczy v boga oycza vschechmogączego, ymayącz mocz y chvalą, y opravyenye vszego svyatha (habentem virtutem atque gloriam mundumque regentem) *ib.* 723.

4. *'zarządzenie, polecenie, ordinatio, mandatum'*: Secundum ordinacionem, obrødzena, oprauena, dei *Gn* gl. 149a.

5. *'zaopatrzenie, supellex'*: Vstawyamy, aby zona, kedy mąsz vmrze, tylko przy them oprawyenyv, czso gest domowne (circa paraphernalia domestica)..., ostala *Sul* 75.

6. *'opieka, tutela, cura'*: Sdrowa bandz, krolyewno nyebyeszka,... sdrowa bandz, oprawyenye zgvbyonych! *Naw* 32.

7. *'potwierdzenie przysięgą, actus aliquid iure iurando confirmandi'*: Stephanus... reposuit terminum vera infirmitate, ideo affecto ab ipso Stephano iuramenti reformacionem al. opravyenya ob reposicionem termini vere infirmitatis 1473 *AGZ* XV 166.

8. [illegible]: Oprawyenye sumpcionem XV *ex. R* XXIV 374.

Oprawne 1. *'jakaś danina lub powinność, tributum vel munus quoddam'*: **a.** *'może powinność przędzenia lnu pańskiego, też pieniężna reluicja tej powinności, fortasse munus linum domini nendi, item tributum, quod pro nendo solvebatur'*: Quilibet laneus pro annuo censu solvit mediam marcam,... item pro myodowe medium grossum, item ratione oprawne dat quilibet medium grossum *DlLB* III 282, *sim. ib.* 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 291; Item solvunt oprawne semel in anno per medium grossum *ib.* 284; ~ **b.** *'może opłata na utrzymanie oprawcy — justycjariusza, fortasse iustitiarii, qui vocabatur, merces'*: Iusticiarius recipiendi quartas vel quamcumque exaccionem seu excogittatam pecuniam, que oprawne dicitur, super kmethones nullam habebit... potestatem 1388 *MMAe* XII 15, *sim.* 1388 *JusPol* 192, 1388 *KodWP* III 600, *DlLB* I 297.

2. *'zapewne opłata związana z przekazaniem nieruchomości, fortasse tributum quoddam, quod a bonorum emptore solvebatur'*: Prepositus emit totam villam Parcossowicze a filiis Borek pro nongentis marcis et 20 marcas de oprawne dedit XV *in. MPH* II 891.

Oprawny list oprawny *'dokument dotyczący oprawy, litterae ad dotem pertinentes'*: Isz ta dzelnycza dzedziny w Ledniczy bila naszego oczcza, yest prawa nasza i list dzalu oprawny bil na nø 1402 *StPPP* II nr 842; Lysth oppravny littera emendatoria 1436 *SprTNW* VIII 2, 27.

Oprawowanie *'wykonywanie czegoś, budowanie czy też naprawianie, actus aliquid perficiendi, aedificandi vel reficiendi'*: Ale røcze v oprawowanyv mura zdzalalem (quin potius in opere muri aedificavi) *BZ* Neh 5, 16.

Opróżnić *cf.* **Opróżnić**

(Opróżnić) Opróżnić *dubium 'unieważnić, obrócić wniwecz, irritum facere, abolere'*: Sola (*sc.* crux) ius dyabolo, quod in homine habuit, anulauit oproznyl XV *ex. MPKJ* II 326.

Oprza '*oskarżenie, powództwo, accusatio*': Pro proposicione al. o oprza et pro responsione al. o otpowyedz coram iudicio factis pro infamacione al. o przyganyenye 1438 *Pozn* nr 1591.

Oprzaskowy *cf.* **Oprzasnkowy**

Oprzasnek 1. '*chleb z mąki nie poddanej fermentacji, panis azymus*': Ale mnye s tey mąki vczin napyrwey oprzasnek małyvtki podpopyelni (subcinericium panem parvulum) *BZ* III Reg 17, 13.

2. '*stan bez kwasu, bycie bez kwasu, bez fermentu (tu przenośnie), azymi natura (hoc loco translate)*': Itaque epulemur non in fermento veteri..., sed in asimis sinceritatis et veritatis *godwmy nye w stharem quaszye..., ale godwywczich (*pro* godwymy) w *opzraschø, *gl.* w *opzranchø (*pro* oprzasnku ?) czystych y prawdy (*PF* IV 572: w przessnosczy abo w nyequassnosczy czystoti a prawdi, I Cor 5, 8) 1438 *R* XXII 351.

(Oprzasnkowny) Oprzastkowny chleb oprzastkowny '*chleb z mąki nie poddanej fermentacji, panis azymus e farina non fermentata confectus*': In pane azimo (sed nisi in) fermentato nye w oprzaskownem (*i. e.* w nicoprzaskownem), w oprzasthkownem, oprzaskowy, chlebe... zakwasonem albo zagnyeczonem, w przasnem chlebe, w quasonem ch(l)ebe 1413–4 *JA* XIV 503.

(Oprzasnkowy) Oprzaskowy chleb oprzaskowy '*chleb z mąki nie poddanej fermentacji, panis azymus e farina non fermentata confectus*': In pane azimo (sed nisi in) fermentato nye w oprzaskownem (*i. e.* w nieoprzaskownem), w oprzasthkownem, oprzaskowy, chlebe... zakwasonem albo zagnyeczonem, w przasnem chlebe, w quasonem ch(l)ebe 1413–4 *JA* XIV 503.

Oprzastkowny *cf.* **Oprzasnkowny**

Oprzeć 1. '*odpowiedzieć, odeprzeć zarzuty, respondere, refutare*': Dum... Wyschinsky... proposuit coram... dominis super Zemak... volens per huiusmodi compariciones termini iam lucrari, tandem Zemak... respondit vlg. oprzal in hec verba 1428 *Montur* V 135.

2. '*oskarżyć, accusare*': Oprzecz ocupare *ca* 1428 *PF* I 490.

Oprzęgać '*zaprzęgać (konie), iungere, subiungere (equos)*': Oprzągayczie iungite equos (iungite equos et ascendite, equites Jer 46, 4) 1471 *MPKJ* V 101.

Opuchać '*puchnąć, nabrzmiewać, tumescere, turgescere*': Intumit opucha, nadyma schą (*var. lub. rp.*: opuchlą intvmuit; facies mea intumuit a fletu Job 16, 17) 1471 *MPKJ* V 60.

Opuchlina '*chorobliwa obrzmiałość, spuchlizna, puchlina wodna, tumor, hydrops*': Opuchlina XV *BednMed* 74; Idropisis vel ydropis est humor succutaneus cum inflatione et anhelitu fetido, wassersucht, opvchlyną *ca* 1500 *Erz* 59.

Opuchłość '*chorobliwa obrzmiałość, spuchlizna, puchlina wodna, tumor, hydrops*': Opuchłoscz 1437 *Rost* nr 2649.

Opuchły *formy*: *n. sg. m.* opuchły XV *in. R* XXIV 66, 1428 *PF* V 69, *ca* 1428 *PF* I 496, *etc.*; ~ *ac. sg. m.* opuchłego *Rozm* 379; *f.* opuchłą *Rozm* 747; ~ *v. sg. m.* opuchły 1466 *MMAe* XVIII nr 71; ~ *n. pl. m.* opuchli XV *med. Zab* 523.

Znaczenie: '*spuchnięty, obrzmiały, zwłaszcza cierpiący na wodną puchlinę, turgidus, tumidus, hydropicus*': Et erat ibi quidam ydropicus, *gl.* idropicus opuchli, dicunt magistri, quod hec infirmitas procedit a phesica destructa et quilibet talis habet ventrem inflatum et hanhelitum fetidum et quanto plus bibit, plus sitit XV *in. R* XXIV 66; Opuchli paraliticus 1428 *PF* V 69; Opuchły limphaticus *ca* 1428 *PF* I 496; Opuchli idropicus 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; *Apuchła turgida XV *p. pr. R* XVI 341; Infirmare ventris nimia inflacione opuchli XV *med. R* XXV 155; Opuchli hydropicus XV *med. Zab* 521; Opuchli idropici *ib.* 523; Tu dignus es occisione, opuchły, opyły popye! 1466 *MMAe* XVIII nr 71; Opuchły idropicus (homo quidam hydropicus erat ante illum Luc 14, 2) 1471 *MPKJ* V 123, *sim. Rozm* 379; Czczyenye o tem, yako myły Iesus... vschedschy v dom yednego kxyazączya... y vzdrovyl tamo czlovyeka opvchlego *Rozm* 379; ~ Nyevyasty... vzrącz dzyevycza Marya tako opuchłą y przemyenyoną, poczęły k nyey movycz *Rozm* 747.

Opuchnąć '*spuchnąć, nabrzmieć, tumescere, turgescere*': A takyesz, ktorzy by opvchły od złey vylgotnoscy vnątrzney (hydropico qui fuerant tumentes ex humore)..., wschyczy ktorzy przyschły kv Iesucristvszowy, nathychmyast vzdrovyeny *Rozm* 217; ~ Opuchłą intvmuit (*var. kal.*: intumit opucha, nadyma schą; facies mea intumuit a fletu Job 16, 17) *MPKJRp* V 39v; Vzyavschy czyąte drevno y były po szyy y po yego svyatey glovye, aze vschytka opuchła *Rozm* 702; Ono yego svyąthe oblycze ssynyało, oczy y vargy opuchły *ib.* 835.

Opuchnienie '*chorobliwa obrzmiałość, spuchlizna, puchlina wodna, tumor, hydrops*': W opuchnyenye in tumorem (at illi existimabant eum in tumorem convertendum et subito casurum, et mori Act 28, 6) 1471 *MPKJ* V 136; Quatuor ex vento veniunt in ventre retento, zatr(z)ima-

nego: spasmus kvrcz, idrops opuchnyenye, colica nyemocz bokową XV *p. post. PF* III 290.

Opusta *'przepust, przejazd przez zastawę, transitus in cataracta factus'*: Debet... facere meatum aque, qui dicitur in wlgari opusta, in latitudine eciam duodecim ulnarum ita, quod plawstra lignorum sine aliquo inpedimento possint et valeant transduci seu quecumque naves 1362 *KodWP* III 193.

Opustoszyć *'uczynić pustym, vastare'*: *tu o lesie 'wyciąć, zniszczyć, excidere'*: Domine iudex, ego concedo, quod ego secures recepi duas in silva domini mei, sed ego neminem percussi, quia iam opustoshily circa curiam domini sic, quod non possumus habere ligna 1443 *AGZ* XIV 73.

Opuszczać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* opuszczam XV *p. pr. R* XLVII 358, *OrtBrRp* 87, 1, 1500 *AGZ* XIX 127; *2. sg.* opuszczasz *BZ* Tob 12, 12. Judith 6, 15. *MW* 102b, *EwZam* 294; *3. sg.* opuszcza XV *in. R* XXIV 73, 1466 *R* XXII 16; *1. pl.* opuszczamy *Dział* 18; *3. pl.* opuszczają *Sul* 46; ~ *imper. 2. sg.* opuszczaj *MW* 4b, *Naw* 175; *1. pl.* opuszczajmy XV *ex. MacDod* 140; ~ *part. praes. act. adv.* opuszczając *Spow* 3, 1446 *AGZ* XI 286, *Sul* 46, XV *p. pr. SKJ* I 306, *Dział* 33, 1462 *AGZ* XI 471, *Rozm* 111. 531; *adi.* opuszczając XV *p. post. R* I s. XLVII; *ac. pl.* opuszczające *MW* 26a; ~ *inf.* opuszczać *Sul* 71, XV *ex. PF* V 19; ~ *praes. pass. 3. pl.* są opuszczany *Rozm* 173.

Znaczenia: **1.** *'zostawiać samego, odchodzić od kogoś, zostawiać bez opieki, porzucać, deserere, relinquere, destituere'*: Mercenarius autem et qui non est pastor... videt lupum venientem et dimittit, opusca, oues et fugit (Jo 10, 12) XV *in. R* XXIV 73; Nye opuszczam non desero XV *p. pr. R* XLVII 358; Vkasz, yze ti nye opuszczasz (non derelinquis) w cyø vfaiøcich *BZ* Judith 6, 15; Nye opuszczay mie nygdi (non me derelinquas usquequaque Psal 118, 8)! *MW* 4b; Nye opvszczay mye (non desis mihi)! *Naw* 175; Vyedząc, yze Krystus od boga oycza przyschedł, nye opuszczayąc yego *Rozm* 531; ~ Gdi syø ty modlysz se zlzamy... a obyad twoy opuszczasz (quando... derelinquebas prandium tuum)..., tedi ia offyerowal twø modlytwø panu bogu *BZ* Tob 12, 12; Motus voce canum cerws fugit, auia silue deserit, opuszcza,... claustra bouina subit vda szą w oborą 1466 *R* XXII 16.

2. *'przestawać stosować, odrzucać, aliquid faciendum omittere, aliqua re facienda supersedere'*: Nyektorzy zyemyanye naszego krolestwa, mayąc od nas... lysti przywyleyne swym myastom abo wsyam pod prawem nyemyeczskym, a wszakosz ty ysta prawa opvszczayąc (iure Teutonico obmisso, *Sul* 43: opvszciwszy), podług praw polskych syą rządzą *Dział* 33, *sim. ib.*; Strach dzerzal mie za grzeszne opuszczaiøcze zakon twoy (derelinquentibus legem tuam Psal 118, 53) *MW* 26a; Slysszch, wydzyalem szalonee opusszczagyącz przygodne rzeczy (stultorum omittens contingentia), omawya[ga]yącz syą szczęszczym XV *p. post. R* I s. XLVII; K Mariey szą uczekaymy, grzechy y zloszczy opuszczymy XV *ex. MacDod* 140.

3. *'pomijać, omittere, praetermittere'*: Tego tesz nye opvszczamy (declarantes, *Sul* 30: obyesznyayąącz), aby thy woli tako wzątę, kromye wszego obraszenya karmyącz, lecze chowany dwe nyedzeli *Dział* 18; Anna... recognovit, quia nobilis Mszczugy... sibi satisfecit pro dotalicio et dote, quam habuit inscriptam super villa Wykothy... Ideo recedit al. odstampyla ab omni iure, quodcunque habuit super villa Wykothy, omnes alios districtus deserendo al. opuszczayąncz 1462 *AGZ* XI 471; Opuszczacz obmittere XV *ex. PF* V 19; Ktoresch (*sc.* cuda i dziwy) szą popysany od svyątego Yana, a od ynych evanyelyst... opuszczany (sed fuerunt a reliquis obmissa) *Rozm* 173.

4. *'zaniedbywać, nie robić czegoś, aliquid faciendum neglegere'*: Davam szya vynyen bogv *wszechmogocemv s pyączy szmyslow czyala mego grzessnego, czom szgrzessył..., vyele dobrego opvszczayvcz *Spow* 3; Vzytheczno gest pospolythemv dobremv, abi poddany naszy spokoynye zzyly, abi nykomv szkodzyli... Nyekthorzy opvszczayącz (praeterientes, *Dział* 37: nye dbayącz) tho..., gdi... gydą na woyna..., skodi wyelke vboszstw (*leg.* ubostwu)... zadawacz nye opvszczayą (non obmittunt) *Sul* 46; Archelaus *pogrzedł albo pochoval (*sc.* Heroda)... podług przykazanya Herodowa, nycz ny opvszczayącz (nihil... praetermittens) svyeczkye kraszy y vyelyebnoszczy, *ktorach by byla przy pogrzebyech krolyewskych *Rozm* 111.

5. *'wolno puszczać, uwalniać, liberare'*: Innocentes opprimens et dimittens, opuszczayąncz, noxios (Dan 13, 53) XV *p. pr. SKJ* I 306; Nynye opusczasz (nunc dimittis Luc 2, 29) slugą twego *MW* 102b, *sim. EwZam* 294; ~ *'zwalniać od pewnego obowiązku, ab aliqua re facienda liberare'*: Stanislaus... *opuszczøyø Crzeslaum... de juramento pro quatuor wlneribus..., quod alius est in eisdem culpabilis, ipsum de juramento remisit 1423 *TPaw* VII nr 2821.

6. *'pozwalać, dopuszczać, sinere, permittere'*: Ya tuthą gayą szą... y opuszczam (*OrtMac* 117: odpuszczam) kaszdemv swe prawo froldrowacz ze czczy[cz]ą *OrtBrRp* 87, 1.

7. *'rezygnować z czegoś a. kogoś, odstępować, alicui (rei) renuntiare'*: Procurator dixit: Panowe, on sya thu przi o Slonskego, a on *zaluya w Mikolaya. Extunc procurator N. respondit: On gesth *opuscza Micolaya y szalowal na Slunskego 1418 *TPaw* VII nr 129; Iacobus... zdal... Iohannem... pro quinquaginta marcis gysczini et totidem dampni, nichil obmittendo al. opuschczayancz, et pro violencia et pro penis regalibus 1446 *AGZ* XI 286; Procurator... dixit: Non recedo al. nye opvsczam memoriale et affecto decerni lucrum, cum noluerunt domini Rzeschowsczy respondere 1500 *AGZ* XIX 127.

8. *'pustoszyć, niszczyć, vastare, devastare'*: Vogenne yaszdy... wlosthne zemye... obykly szą sz drapyesthwa nyeszprawnye opvsczacz albo pvsthe czynycz (desertare, *Dział* 65: spvstoschacz) *Sul* 71.

Opuszczanie *'samotność, opuszczenie, solitudo'*: Kto sie gospodny offervie w iegoo wszeech vczynkoch y opvsczany czyrzpeecz, tako wøøcz naydzee gospodna na kaszdy czasz *Gloger*.

Opuszczenie 1. *'osamotnienie, solitudo'*: Septima pena: suus (*sc.* Jesu) dolor processit ex desertacione, z [o]opwszczena, et hoc qum clamavit: Deus meus, quare me dereliquisti? XV *in. R* XXIV 64.

2. *'zaniedbanie, niezrobienie czegoś, negligentia'*: Kaiø sse teze, izem sse dopusczil sedm smertnich grzechow... dopusczenym zlego, opuszczenym dobrego *Spow* 2.

3. *'występek, wina, culpa'*: Opuszczenye delictum XV *p. post. Zab* 522.

4. *'przerwa, intervallum'*: Quoniam sine intermissione, opuszczena, memoriam vestri facio (Rom 1, 9) XV *med. GlWroc* 96r.

5. *'odpuszczenie, zlitowanie, venia'*: Ob quam superbiam de celo est eiectus (*sc.* Lucifer) et irremissibiliter, a prze ('bez') opuszczena, in inferno est submersus XV *med. GlWroc* 54r.

6. *'spustoszenie, vastatio'*: Opuszczenye desolacio (post finem belli statuta desolatio Dan 9,26) 1471 *MPKJ* V 109.

Opuściałość *'pustoszenie czy też miejsce spustoszone i opuszczone, vastatio aut regio vastata ac deserta'*: Desolatio, id est deuastatio, destructio opvsczyaloscz *ca* 1500 *Erz* 59.

Opuściały *formy*: *n. sg. f.* opuściała 1434 *PF* V 31, XV *p. pr. R* XVI 350, *BZ* I Mach 2, 12; ~ *ac. sg. f.* opuściałą *MPKJ* V 138, *Rozm* 737; ~ *i. sg. f.* opuściałą *Rozm* 545; ~ *l. sg. f.* (w) opuściałej *Pul* Deut 13; ~ *ac. pl. m.* opuściałe *BZ* II Esdr 8, 82.

Znaczenia: **1.** *'opustoszały, zniszczony, vastatus, devastatus'*: Opuscala desolata 1434 *PF* V 31; Opuszczyala relicta XV *p. pr. R* XVI 350; *Opuszczely desolandi *ca* 1450 *PF* IV 576; Nye gesmi opuszczeny ot pana boga naszego, ale vstauil nas w myloscy, zrzodziw nam krole perske, abi nam daly pokarm... a oprauicz opuscyale domi syonske (aedificare deserta Sion) *BZ* II Esdr 8, 82; A swyecz nasza, a okrasa nasza, a iasnosc nasza opuscyala gest (desolata est) *BZ* I Mach 2, 12; Opuszczaly demolite (facietisque... similitudines murium, qui demoliti sunt terram I Reg 6, 5) 1471 *MPKJ* V 36; *Opuszczely dissipate sunt (dissipatae sunt viae Is 33, 8) *ib.* 92; Nalyazl gy na myeszczu pustem, w zyemy straszne y opuszczyaley puszczy (vastae solitudinis Deut 32, 10) *Pul* Deut 13.

2. *'osamotniony, opuszczony, desertus, relictus'*: Desolatam opuszczon[y]ą aut opuszczala (hi odient fornicariam et desolatam facient illam et nudam Ap 17, 16) *MPKJ* V 138; Any szye zlutvya nad matką opuszczyala *vsvego veszelya *Rozm* 545; Proschą czye..., aby myą opuszczyala wyodl k temv myeszczv, gdzye moy syn yest *ib.* 737.

Opuścić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* opuszczę *BZ* IV Reg 21, 14. Jer 13, 14; *3. sg.* opuści *Sul* 82, XV *med. R* XXII 235, *BZ* Gen 2, 24. Deut 31, 6. 16, XV *p. post. JA* XII 143, *Rozm* 3. 268. 392; *1. pl.* opuścimy *BZ* Neh 10, 39; *2. pl.* opuścicie *BZ* Num 33, 52, *Rozm* 575; ~ *praes. ind. z partykułą* niecha *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *3. sg.* niecha opuści 1466 *R* XXII 11; ~ *imper. 2. sg.* opuści *Fl* i *Pul* 36, 8, *Rozm* 357. 605. 619; opuść *DlLB* III 354; *1. pl.* opuśćmy *BZ* Neh 10, 31; ~ *part. praes. act. adv.* opuszczę 1401 *PKKr* II nr 9; opuszcząc *Rozm* 243; ~ *inf.* opuścić(i) *SkargaPloc* w. 11, *SkargaWroc* w. 12; opuścić 1448 *R* XXIV 354, *Sul* 74, *BZ* I Mach 2, 21, *OrtBrRp* 83, 2, *OrtMac* 56. 112, 1471 *MPKJ* V 37, 1484 *Reg* 711, *Naw* 150, *EwZam* 291, *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* -em opuścił *Rozm* 33; ja opuścił *MW* 34a; *2. sg. m.* opuściłeś *BZ* Neh 9, 17, 1474 *AGZ* XV 473; jeś opuścił *Fl* 31, 6; -ś opuścił 1451 *MacDod* 105, XV *ex. R* XIX 89, *Rozm* 599; *f.* -ś opuściła *BZ* Ruth 2, 11; *3. sg. m.* jest opuścił *Rozm* 140; opuścił 1423 *TPaw* VII nr 3296, 1425 *Pozn* nr 1194, *BZ* IV Reg 21, 22, *etc. etc.*; *f.* opuściła 1402 *SKJ* III 194, XV *ex. MPKJ* II 320, *Rozm* 254. 288. 672; *neutr.* opuściło *Rozm* 526; *1. pl. m.* jesmy opuścili *Gn* gl. 156a; -smy opuścili *Rozm* 391. 520; *3. pl. m.* są opuścili *BZ* Deut 29, 25; opuścili *BZ* II Par 8, 15, *Pul* 26, 16, *Rozm* 172. 650. 654. 790; ~ *plqperf. 3. pl. m.* są byli opuścili *Gn* 2b; ~ *condit. 2. sg. m.* -by opuścił

BZ Tob 4, 6; ~ *part. praet. act.* opuściw 1426 *Kościan* nr 1162, 1444 *R* XXIII 307, *Sul* 93; opuściwszy 1408 *Kościan* nr 366, XV *in. R* XXIV 69, 1426 *Kościan* nr 1178, 1445 *AGZ* XIII 173, *Sul* 21. 43. 55, *BZ* IV Reg 22, 17, *etc. etc.*; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* opuszczona 1471 *MPKJ* V 130; *ac. sg. f.* opuszczoną 1471 *MPKJ* V 138; *ac. pl. m.* opuszczone *BZ* Lev 19, 9, XV *ex. MPKJ* II 326; ~ *inf. pass. sg. neutr.* być opuszczono XV *p. post. R* 1 s. XXXIX; ~ *praes. pass. 2. sg. f.* opuszczona jeś *Rozm* 376; *3. sg. m.* opuszczon jest *BZ* Neh 2, 3; ~ *fut. pass. 3. sg. f.* będzie opuszczona *BZ* Deut 28, 39; opuszczona będzie *BZ* Lev 26, 43; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* opuszczon był *Pul* 37 arg.

Znaczenia: **1.** *'zostawić samego, odejść od kogoś, zostawić bez opieki, porzucić, aliquem deserere, relinquere, derelinquere'*: Gospodne, gospodnye moy, czemusz mye opuszczyl (ut quid dereliquisti me Mat 27, 46)? 1451 *MacDod* 105, *sim.* XV *ex. R* XIX 89, *Rozm* 599; Prze ktorøsz to (*sc.* żonę) opuszczy (relinquet) czlowyek oczcza swego y macz swø *BZ* Gen 2, 24; Bo pan bog twoy tenczi gest wodz twoy a nye opvszci czebye ani ostanye (non dimittet nec derelinquet te) *BZ* Deut 31, 6, *sim. ib.* 31, 16, *Rozm* 3; Powyadano my,... szesz opuscyla (quod reliqueris) swe przyiacyele y zemyø, w nyeyszesz syø vrodzila *BZ* Ruth 2, 11; Ale ti, boze,... nye opuscylesz gich (non dereliquisti cos) *BZ* Neh 9, 17; Opuszczona (*var. lub.*: oszamyala) desolata (quae autem vere vidua est et desolata, speret in deum I Tim 5, 5) 1471 *MPKJ* V 130; Opuszczoną (*var. lub.*: opuszczo-n[y]ą aut opuszczala) desolatam (hi odient fornicariam et desolatam facient illam et nudam Ap 17, 16) *ib.* 138; Oczyecz moy y macz moya opuszczyly mye (dereliquerunt me, *Fl*: ostawili sø me) *Pul* 26, 16; Ten ps⟨alm⟩ powyada, yze Xpus czassu męky swoyey od przyaczol y blysszych swych opuszczon byl *Pul* 37 arg.; O mylosznykv moy, nye raczyz mye opuszczyc! *Naw* 150; Exaudit dominus pauperes et vinctos suos non despexit vlg. nye opuszczyl (Psal 68, 34) XV *p. post. R* XXV 173; A Iozeph, mąsz yey... chczyal pothagyemnye opvszczyc ya (voluit... dimittere eam Mat 1, 19) *EwZam* 291, *sim. Rozm* 54. 56; Tedy opvszczyl go dyabel (tunc reliquit eum diabolus Mat 4, 11) *EwZam* 301, *sim. Rozm* 197; Discedite, ut amplius vos non custodiant, sed in manibus omnium inimicorum uos dessolatos, opuszczone, relinquant XV *ex. MPKJ* II 326; Deserere, id est derelinquere opvszczyc *ca* 1500 *Erz* 59; Iesus yako yest opvszczyl (dimisisset) Iwy, poschedł w broną myeską *Rozm* 140; O tem, yako nyektorzy zvolyenyczy opvszczywschy svyątego Yana naslyadovaly Iesusza *ib.* 201, *sim. ib.* 328. 611; Czyebye nye yako pana, alye yako boga mamy, bozmy vschytky prze czyą opvszczyly *ib.* 520; Ova przyschla godzyna..., yze pobyezyczye vschelky kv svemv ymyenyv, a mnye opvszczyczye samego (ut... me solum relinquatis Jo 16, 32) *ib.* 575; Tedy to vydzącz zvolyenyczy, opuszczyly y (relinquentes eum Marc 14, 50) myslyą y czyalem *ib.* 654; ~ Tesz yedna nyewyasztha ozałowala szwego mąza, ysz one opuszczywszy (*OrtBrRp* 38, 2: porzvczywszy), poyal szobye gynna w malzenszthwo *OrtMac* 42; Rzeczono yest, yze kto opvszczy (dimiserit Mat 5, 31) zoną svoyą, od szyebye ma yey dacz vyano *Rozm* 268, *sim. ib.*; ~ Thy to trzy kroleue, choszcy szø oni na fchod slunczа swa krolefstwa bily mely, cycz szøcz ge ony bily opuszczyly *Gn* 2b; Esz kmecz Philip wyssedł od xandzø... przes czasu, nye wcziniw gemu podle prawa y opuszczil gemu gego rolø, y wczynil gemu sscodø 1423 *TPaw* VII nr 3296, *sim.* 1425 *Pozn* nr 1194; Opuszczіw prauicza linquens dexteram (verbum supernum prodiens nec patris linquens dexteram..., venit ad vitae vesperam) 1444 *R* XXIII 307; Wszystky marne rzeczy yvssz massz opuszczycz 1448 *R* XXIV 354; Acz opvszczywszi pirzwe lozisko (obmisso primaevo alveo), obroczy (*sc.* rzeka) swe szczee... przes gynsze myeszczza... moczą wlostną, thedi pirzwe lozisko... za prawe granice maa bicz ymyano *Sul* 21, *sim. Dział* 7; Caszdi, gen opuszczy (qui reliquerit Mat 19, 29) dom, brata, oczcza... prze me gymyą, sstokrocz tele wezmye a wyekugi ziwoth posyądzye XV *med. R* XXII 235, *sim. Rozm* 392; Na zemyø pomnyecz bødø, ges to gdisz opvszczona bødze od nich (quae cum relicta fuerit ab eis), zlvbi syø gim w sobotach swich cirzpyøøcz pvstinye prze nye *BZ* Lev 26, 43; Opuszczø (dimittam) zbitki dzedziczstwa mego *BZ* IV Reg 21, 14; Nye opuszczimi (non dimittemus) domv boga naszego *BZ* Neh 10, 39; Przydze tham druga woda z lyewey ranky, opuscz thą na prawo, a ffolguy they na lewo *DlLB* III 354; Czom myal w szkrzyny y w komorze, tho my wszythko opvszczyczy *SkargaPloc* w. 11, *sim. SkargaWroc* w. 12; Ony natychmyasth opvszczyvszy szyeczy (relictis retibus Mat 4, 20), naszladovaly sa yego *EwZam* 303, *sim. ib.* 307, *Rozm* 213; Tą suknya noszyl myły Iesus a nygdy yey nye s⟨w⟩ loczyl, a thesch czaszv smyerczy y s czyalem byla zwleczona, tedy yą opvszczyl *Rozm* 142; Opvszczacz (reliquit Jo 4, 3) tą zyemye Iudeą y schedł potem do Galilee *ib.* 243;

Ovasmy my opvsczyly wschytko (nos reliquimus omnia Mat 19, 27) y nasladovalysmy czyebye *ib.* 391; ~ Beata uirgo... a tercia hora usque ad nonam operi manuum vacabat, post modum opuszczywszi intermittens opera manuum, iterum ad oracionem rediebat XV *in. R* XXIV 69; Kyedy polapyon (*sc.* Jan), opusczyl odzyenye y vczyekl *Rozm* 659; To (*sc.* odzienie) opusczyvschy (reiecta sindone Marc 14, 52), sznadz kyedy byl polyapon, nag vczyekl *ib.*; ~ opuścić ten świat '*umrzeć, mori*': Potem opusczyvschy ten svyat (relinquo mundum Jo 16, 28), ydą k memv oyczv *Rozm* 574; ~ *przen.* '*zlekceważyć, postponere*': Opuscyl (dereliquit) pana boga oczczow swich *BZ* IV Reg 21, 22; Isze opuscywszi myø (quia dereliquerunt me) y obyatowały czvdzim bogom *ib.* 22, 17; Ale gdisz bil rozmocznyal,... opuscyl (neglexit) pana boga swego *BZ* II Par 26, 16, *sim.* 1471 *MPKJ* V 51; ~ ~ '*zniknąć, odstąpić od kogoś, evanescere*': Segnicies linquat, *gl.* deserat, nyecha opuszczy, te 1466 *R* XXII 11; Szyodmee godzyni opvszczyla go szymnycza reliquit eum febris (Jo 4, 52) XV *ex. MPKJ* II 320, *sim. Rozm* 254; Nyemocz ta ysta nathychmyast yą opvszczyla (dimisit eam febris Mat 8, 15) *Rozm* 288; Nyevyasto, opvszczona yesz (dimissa es Luc 13, 12) od tvey nyemoczy *ib.* 376; Vschytko mye vczyeschenye opvszczylo *ib.* 526; Opuszczyla mye czescz moya a kosczy moye zmączony (Psal 30, 11) *ib.* 672.

2. '*zaniechać, przestać stosować, odrzucić, aliquid faciendum omittere, aliqua re facienda supersedere*': Zostan od gnewa y opusczi roserdze (derelinque furorem) *Fl* 36, 8, *sim. Pul*; Prawo nyemyeczskye opvszczivszy (iure Teutonico obmisso, *Dział* 33: opvszczayącz), tylko podług prawa polskego szą pradzą (*pro* rządzą) *Sul* 43; Bo sø opvscili (quia dereliquerunt) smowø pana, yøs to gest zaslvbil otczom gich *BZ* Deut 29, 25; Any czso opusczily (nec praetergressi sunt) s przikazanya krolyowa *BZ* II Par 8, 15; A wszakoz tak søc w iøczstwye, przeto drogy prawdi nye opuscyl (non deseruit, *sc.* Tobiasz) *BZ* Tob 1, 2; Chovay syø, abi grzechovy nygdi nye pozwolył, a przes to opuscyl (praetermittas) przikazanye pana boga twego *ib.* 4, 6; Nye gest vsziteczno nam opusczycz (relinquere) zakon a sprawyedlywoscy bosze *BZ* I Mach 2, 21; Wysznal..., ysz on chczacz opusczyl tą rzecz, kv ktorey pyrzwey przyszedl a pyenyadze przetho bral *OrtMac* 124, *sim. ib.*, *sim. OrtBrRp* 91, 1; Aby zlomcze prawdy... naleszeny nye bili, a chytroszczą swą sprawiedlywoscz opvszczywszy, kv gedney stronye, drvgą opvszczywszy, nye przystali, vkladamy, aczby nyektory sądza wybrany..., opvszczywszy boyaszny boga (dei timore postposito), dzerszącz strona yedna, zdal abo skazal y przysądzyl o dzedzyna..., vczązszayącz drvgą stroną, tedy strona vczązszona odzowie syą kv wysszemv stolv *Dział* 2, *sim. Sul* 55; Ale ia nye opusczil (ego... non dereliqui Psal 118, 87) przikazania twego *MW* 34a; Yaczyem vmyslyl nygdy oblyvbyenyczą albo zony poymovacz, boczyem wschytką myloscz yvzc opvszczyl (cunctum nam amorem femineum postposui) *Rozm* 33; Rzekl yemv: Albo przymyz mąką, czyrpysz a vschyszczy ludzye bądą zbavyeny, albo opuszczy szmyercz a vschyszczy bądą potąpyeny *ib.* 605; Opuszczy (*sc.* Judaszu) znamyą myrv a konay, czosz poczał *ib.* 619; ~ Mozely opyekadlnyk opyekanye opusczycz? *OrtMac* 112, *sim. ib.*, *sim. OrtBrRp* 83, 2.

3. '*pominąć, omittere, praeterire*': Ac gesmy ktorego opuscyly y nasemy grechy gy rosne⟨wali⟩ quod ergo negligenter obmisimus hoc hodie supplere possumus *Gn* gl. 156a; Nicolaus Dulowsky czsosz myal przivancz rakoymye ku posspolitey rancze ss Sandzischem, to przivanl ku swey rancze, opuszczø Sandzisza 1401 *PKKr* II nr 9; Omnes alios districtus obmittendo al. oppusczywszy yne pouyati, cupientes discordias sedare 1445 *AGZ* XIII 173; A gdisz bødzesz *zyøocz naszenye zemye twey, nye przisznyesz asz do szamey zemye any opusczone (remanentes) closzi bødzesz sbiracz *BZ* Lev 19, 9; Yakom ya nye bandacz opyekun Swyachnyn... anym opuscz⟨i⟩ wschy yey gymyenya, swegom nye wpysal, anym przywyleya na tho gymyenye nye wzalem 1471 *SprTNW* VIII 2, 34; Mateus, Marcus, Lucas, Ioannes, chtyrze (*leg.* cztyrze) popysały skutky Iesucristuszove a tesch popyszvyącz nyektorą czvda y dzyvy opusczyly (quasdam obmittentes virtutes et miracula) *Rozm* 172, *sim. ib.* 650; Mamy tako vyedzyecz, yze szvyąty Yan vyele opusczyl vypysanya vmączenya bozego, czo yny trzey evanyelyszczy napelnyły, a takyez..., czo ony opusczyly, tho svyąthy Yan napelnyl *ib.* 790.

4. '*zaniedbać, nie zrobić czegoś, aliquid faciendum neglegere*': Na czwarthem wyeczv... albo stacz ma, albo procuratora pewnego poszlacz nye ma opvszczycz (transmittere non postponat) *Sul* 74; Paknyały then vczynycz tho opusczy (quod si ille facere omiserit)..., tedy panu, czy ('czyj') byl, ma gy zaplaczycz *Sul* 82; A yesthlhyby sye tho przygodzylo kthoremv brathv thego nye spelnyczi albo

opuszczyczi (quod si omitti contigerit), thedy... ma trzy paczyerze zmoviczy 1484 *Reg* 711; Wsstawyenye bidlenya tegodla nye ma bicz oppwszczono (non tamen hoc timore vivendi est regula omittenda) XV *p. post. R* I s. XXXIX; Ja przyszągam... werzen bycz, sprawy⟨e⟩dlywoscczy vszyczacz... w tem to prawe, a tego ne opuszczycz ny prze szadną myloszcz any prze szadną nenawyszcz XV *p. post. Zab* 539, *sim. ca* 1500 *Wisł* nr 168; Tego nye chczyal opvszczycz (*sc.* Jesus), aby ssam nye popelnyl, czosch ym byl przykazal *Rozm* 534; ~ Jaco matka Thomislaowa bila w trzimanu tich czøszczi..., a iaco geg Virzchoslawa ianla crziwdø czinicz, taco ne opuszczivszi łath Thomislaow oczecz zazwal 1408 *Kościan* nr 366.

5. *'utracić, amittere, perdere'*: Quod a regno est amissum al. *oposczono (*var. *MMAe* XIV 408: *oposczone), ut cogitaretur, quod viceversa revertatur, ut pocius corona dilataretur quam diminuetur 1492 *AKPr* I 165.

6. *'odesłać, odprawić, dimittere, mittere'*: Llaczøcze napelnyl dobroczi, a bogathe opuszczil w proznoscz (divites dimisit inanes Luc I, 53) *MW* 139b; Tako opvszczywschy tłuszcze od szyebye (dimissis turbis Mat 13, 36) y przyschedl v dom *Rozm* 340; Opvszczy yą (dimitte eam, *sc.* mulierem Mat 15, 23), bocz vola za namy! *ib.* 357.

7. *'odpuścić, darować, ignoscere, indulgere'*: Ti ies opuscil (tu remisisti, *Puł*: ty yesz odpuszczil) lichotø grzecha mego *Fl* 31, 6; A opuszczmi syodme lyato a z dlugow vpomynanya wszelkey røki (dimittemus annum septimum et exactionem universae manus) *BZ* Neh 10, 31; Nye opvszczø (non parcam) any poszicczø, any syø smylviø *BZ* Jer 13, 14.

8. *'dopuścić, pozwolić, sinere, permittere'*: Virgo maioris est precii apud dominum, dum illud contempnit, quod sibi licitum de⟨re⟩liquit oppuszczy⟨l⟩ XV *med. GlWroc* 97r.

9. *'wycofać coś, zrezygnować z czegoś, alicui rei renuntiare'*: Iaco prauc syednal panø Phalibogovø s panem Kilianem o tty wsytky rzeczy, czo byly medzy gymy, to ssyednano y opuszczyla ye, a potem moczø ssylø wibiwschy gy et fecit XL marcas ⟨dampni⟩ 1402 *SKJ* III 194; Jacom ya jesdzyl ot pana Przybislawa do pana Wyanczincza, aby przyął rok dalssy z ludzmy pana Przybislawa z Lypna a on przyął rok, opuszczyw (1426 *Kościan* nr 1178: opuszczywssy) pirzwy rok 1426 *Kościan* nr 1162; Kaszdy czlowyek moze w gaynem szadzyc szwą zalobą opuszczycz (*OrtBrRp* 46, 3: odpuszczycz), czo szye w nym poczala *OrtMac* 56, *sim. ib.*; Nisi renunciauerit (*sc.* omnibus) ne opuszczi XV *p. post. JA* XII 143.

10. *'spuścić na dół, obniżyć, desuper mittere'*: Gdi wlodika zabyye slyachczycza..., pokoran ma vczinycz, chusti alysz do passa opuszczyw (dimittens) a nago syąn vczinyw *Sul* 93.

11. *'spustoszyć, zniszczyć, vastare, devastare'*: Zlvpicze czelcze a sochy slamyecze y wszistki modli, a wysokosci gey opvscicze (vastate) *BZ* Num 33, 52; Vinnicze... wskopasz, ale vina nye bødzesz pycz..., bo bødze *opvszczøna czirwmi (quoniam vastabitur vermibus) *BZ* Deut 28, 39; Kakobi syø oblycze me nye smøcylo, gdi myasto y dom pogrzebni oczcza mego opuszczon gest (deserta est) *BZ* Neh 2, 3; Opuszczicz demolire (nunc ergo vade et percute Amalec et demolire universa eius I Reg 15, 3) 1471 *MPKJ* V 37; Dum recepisti ab ipsis intromissionem, protunc ville predicte bene possessionate al. ossyadle et in tenuta tua eas desertasti al. opuszczylesz et iuxta consuetudinem terrestrem eis predictas villas non condescendisti ita possessionatas, sicut ab ipsis recepisti 1474 *AGZ* XV 473.

12. *corruptum pro* opłcić: Nathychmyast k temv slow (*leg.* słowu) stąpyl syn bozy w yey zyvot, opvszczyl szyą bog (se deus incarnavit) wschechmogaczy czyste y nyeporvsony dzyewycze *Rozm* 51.

Opuścieć *'stać się pustym, opustoszeć, deseri, vastum fieri, desolari'*: Omne regnum in semetipsum diuisum desolabitur opuscege (Luc 11, 17) XV *in. R* XXIV 72, *sim.* 1461—7 *Serm* 98v; *Opuscheye desolabitur *ca* 1428 *PF* I 493; Wschelkyc krolyestwo ssamo w sobye rozdzyelyono *opvszczye tako, yze szye dom na dom obaly (Luc 11, 17) *Rozm* 299.

Opuściewać *'stawać się pustym, opuszczonym, pustoszeć, desolari, deseri, vastum fieri'*: Gdysz sz roslączenya poddanych gymyenye panow cząstokrocz opvszczew[y]a (desertantur)..., wydzalo szą naszim ryczerzom they skodze... szą przeczivycz *Sul* 43; Nyekthorzy..., yakobi nyeprzyiaczelye ruszayącz szą, skodi wyelke vboszstw (*leg.* ubostwu)... zadawacz nye opvszczayą, przes yesz zyemye nasze barszo opvszczyewayą (devastantur) *Sul* 46; Przetho nyekthora gymyenya dzeczem albo bliszsim przes nyethbaloscz a sle tych wdow przyglądanye a opyekanye kazyla są a *opvszczewale (annihilabantur et desolabantur) *Sul* 74.

! Opyantha *'?'*: Opyantha (*var. lub.*: opytam) repetente (cui ideo post baptismum filii dei a perfectione generationis in Christo impletae repetendae a principio nativitatis humanae po-

testas permissa est Luc prol.) 1471 *MPKJ* V 122.

! Opyracz *w zniekształconym tekście łacińskim*: Opyracz ouidere (o videns, revertere in civitatem in pace II Reg 15, 27) 1471 *MPKJ* V 40. ~ *Błąd wywodzi się ze złego odczytania czeskiego* o proročie!

Opyrmynt '*związek arsenu z siarką, auripigmentum, arsenicum cum sulphure conflatum*': Opirmynt arsenicum citrinum 1472 *Rost* nr 39.

Opytać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* opyta *BZ* Gen 29, 5. 32, 17. Deut 25, 8. I Reg 19, 22. 20, 6. Tob 6, 7; *3. pl.* opytają *BZ* Jos 4, 6; ~ *imper. 2. sg.* opytaj 1399 *Pyzdr* nr 108, *BZ* Deut 18, 11. 32, 7; ~ *inf.* opytać *BZ* III Reg 22, 8; ~ *praet. 1. sg. m.* opytał jeśm *BZ* Gen 24, 47; opytałem *BZ* Neh 1, 2; *3. sg. m.* opytał *OrtMac* 59; *3. pl. m.* opytali *BZ* Judith 10, 8; ~ *condit. 3. pl. m.* by opytali *BZ* II Par 32, 31.

Znaczenia: **1.** '*zapytać, wypytać, quaerere, interrogare*': *kogoś*: Opital gesm (interrogavique) gey rzekøcz: Czyge gesz dzeczyø? *BZ* Gen 24, 47; Nye bødze czarownik ani gvszlnik v czebye, ani ktorych wyescznikow opytay *BZ* Deut 18, 11; Natichmyast przziwolayøcz gego opyta (interrogabunt) *ib.* 25, 8; Opytay (interroga) otcza twego *ib.* 32, 7; A gdysz wasz za ivtra opitayø (interrogaverint) synowye waszy..., odpowyeczcze gim *BZ* Jos 4, 6; Ostal geden møsz, przes ktorego moszem opitacz (interrogare) pana *BZ* III Reg 22, 8; Tedi Thobyas opita (interrogavit) angyola rzekøcz *BZ* Tob 6, 7, *sim. ib.* I Reg 19, 22; ~ *kogoś czegoś*: A wszako nyczego gey nye opitaly (nihil tamen interrogantes) *BZ* Judith 10, 8; ~ *kogoś* o *czynś*: Ale wszako w poselstwye ksyøszøt babylonskich, gysz poslany bily k nyemu, bi go opitaly o dziwye (ut interrogarent de portento)..., opuscyl gy pan *BZ* II Par 32, 31; Opitalem gich o Zidzech (interrogavi eos de Iudaeis) *BZ* Neh 1, 2; ~ *(kogoś)* na *kogoś*: Wezrzi-ly ocyecz twoy wspomynaiøcz, a opita na myø (si respiciens requisierit me pater tuus), rzeczesz gemu *BZ* I Reg 20, 6; ~ *(kogoś)* o *coś*: Ut eius assensum requiret, o przysvolenye opytal, quo ipsa fieret sponsa 1456 *ZabUPozn* 87; ~ *z pytaniem zależnym*: Subiudex, opytay gych, pozivalili Vøcencza czi mesczicziczi 1399 *Pyzdr* nr 108; Opyta (interrogans) gich, znalylybi Labana *BZ* Gen 29, 5; Podkaly czyø Ezau... a opitaly czyø (si... interrogaverit te), czyg gesz..., tedi gemu otpowyedz *ib.* 32, 17; Opythal *(OrtBrRp* 48, 4: a pytal) yego..., znaly szye yescze thego darowanya *OrtMac* 59.

2. *corruptum*: Opytam (*war. kal.*: *opyantha) repetente (cui ideo post baptismum filii dei a perfectione generationis in Christo impletae repetendae a principio nativitatis humanae potestas permissa est Luc prol) *MPKJ* V 122. ~ *Zapewne złe zrozumienie przypuszczalnego czeskiego* opětovati '*powtarzać, repetere*'.

Opytanie 1. '*pytanie, zapytanie, interrogatio, quaestio*': Pocznye powyadacz (*sc.* Achior) wszitko, czso bil mowyl ku opitanyv Olofernowu (ab Holoferne interrogatus) *BZ* Judith 6, 12.

2. '*zbadanie, przebadanie, investigatio, inquisitio*': Stharostha... ma przidacz woznego... ku ogłądanyv onego gwalthv albo skodi, kv opithanyu (ad inquirendum), iesli yesth yawna slawa okolo vczinkv thego zlego 1498 *MacPraw* VI 272.

Oracki '*będący w związku z oraczem, qui ad aratorem pertinet*': skiba oracka '*skiba tzw. dobrego oracza, uznawana za miarę ziemi, agri mensura, quae lira boni aratoris vocabatur*': In octo liris al. skyb boni aratoris al. oraczke 1456 *TymProc* 220.

Oracz *formy*: *n. sg.* oracz 1441 *TymProc* 47, XV *med. GlWroc* 55r, 1471 *MPKJ* V 6. 112, *Rozm* 566; ~ *d. sg.* oraczowi *Rozm* 375; ~ *i. sg.* oraczem *BZ* Gen 4, 2. 21, 34, *MPKJ* V 84; ~ *n. pl.* oracze *BZ* Lev 25, 23. I Par 16, 19. Jer 14, 4, *Rozm* 410; ~ *g. pl.* oraczow 1476 *TymWol* 68; ~ *d. pl.* oraczom 1461—7 *Serm* 97v, *Rozm* 410. 628; ~ *ac. pl.* oracze *De morte* w. 190; ~ *i. pl.* oraczmi *Rozm* 410.

Znaczenie: '*ten kto orze, uprawia ziemię, rolnik, arator, agricola*': Swathoslaus oracz 1441 *TymProc* 47; Sic agricola, oracz, illam amplius terram amat, que post spinas uberes fructus profert XV *med. GlWroc* 55r; Potem gest bil Abel pastucha owczy a Kaym oraczem (agricola) *BZ* Gen 4, 2; Abraham... bil gest oraczem (fuit colonus) zemye *polestynskyey *ib.* 21, 34; Bo moya iest (*sc.* ziemia) a wy przichodnye y oracze moyscze (coloni mei estis) *BZ* Lev 25, 23, *sim. ib.* I Par 16, 19; *Poganyeny sø oracze (agricolae), przikrily sø glowi swe *BZ* Jer 14, 4; Oraczom agricolis 1461—7 *Serm* 97v; Wszythky na szvey stavyam sperze, rzemyeszlnyky, kvpcze y oracze, kaszdy przeth mv koszv skacze *De morte* w. 190, Rusticus rolnyk, oracz (Prol) 1471 *MPKJ* V 6, *sim. ib.* 112; Z oraczem cum agrario operario (cum viro irreligioso tracta de sanctitate,... cum operario agrario de omni opere Ecclus 37, 13) *MPKJ* V 84; Ysche... nye przyschly na gymyenye Janczewo... any zegnaly trzech ora-

czoph yego ze trzymy plugy 1476 *TymWol* 68; Yeden... rzekl kv oraczovy (ad cultorem Luc 13, 7) they vynnyczy *Rozm* 375; Byl yeden czlovyek..., ktory ossadzyvszy vynnycze..., ossadzyvszy yą oraczom (locavit eam agricolis) y poszedl precz. A gdys szye czasch przyblyzal, ava poslal slugy svoye k tym oraczom (ad agricolas), aby pobraly ovocze yego, a oracze (agricolae Mat 21, 33—5), vchvaczącz slugą yego, yednego bylo (*pro* byly), drugyego zabyly *ib.* 410; Zle slugy zlye poguby, a ssvą vynnyczą ossadzy ynymy oraczmy (agricolis Mat 21, 41) *ib.*; Cristus... by mogl na vass pusczycz lwy..., yako vczynyl nyegdy v Samaryey oraczom krola Salmarazarovym *ib.* 628; ~ Yam maczycza vyerna, a oczyecz moy oracz (agricola Jo 15, 1) yest *Rozm* 566.

Orać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* orzę 1406 *KsMaz* I nr 863, 1440 *ZapWarsz* nr 880; *3. sg.* orze 1419 *Kościan* nr 734, 1436 *Pozn* nr 1474, 1440 *ZapWarsz* nr 880, *etc.*; *3. pl.* orzą 1432 *Pyzdr* nr 1038; ~ *part. praes. adi.* orząc *Rozm* 398; ~ *inf.* orać 1394 *HubeZb* 70, 1416 *Pyzdr* nr 442, 1427 *Pozn* nr 1256, *etc.*; ~ *fut. 2. sg. m.* będziesz orać *BZ* Deut 22, 10; ~ *praet. 1. sg. m.* orałem 1493 *ZapWarsz* nr 1747; -m orał 1403 *KsMaz* I nr 344, 1421 *ZapWarsz* nr 15. 16, 1425 *ib.* nr 134, *etc.*; ja orał 1485 *ZapWarsz* nr 1579; *f.* -m orała 1428 *ZapWarsz* nr 2833; *3. sg. m.* orał 1398 *StPPP* VIII nr 7341, 1399 *ib.* nr 9042, 1400 *HubeZb* 78, *etc.*; *f.* orała 1420 *Pyzdr* nr 647, 1425 *ib.* nr 789, 1428 *ZapWarsz* nr 2833; *1. pl. m.* -smy orali 1436 *Pozn* nr 1467; *3. pl. m.* orali 1395 *PKKr* I 240, 1427 *Pozn* nr 1256, 1435 *ib.* nr 1455, (1463) 1466 *AGZ* XIII 506; ~ *condit. 3. sg. m.* (-)by orał 1400 *Pozn* nr 463, 1423 *ib.* nr 1156; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* orano 1444 *Pyzdr* nr 1258; *g. sg. f.* oranej *Sul* 110; *ac. sg. f.* oraną 1427 *ZapWarsz* nr 237; *i. pl. f.* oranymi *ca* 1455 *JA* XIV 493; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* jest oran *BZ* Deut 21, 4; *f.* jest orana *Sul* 91; ~ *praet. pass. 3. sg. f.* była orana *Sul* 91; ~ *condit. pass. 3. sg. neutr.* orano by było *Sul* 4.

Znaczenie: '*spulchniać ziemię pod zasiew przez cięcie i odwracanie skib ziemi (pługiem, sochą itp.), arare, terram aratro vertere, colere*': Iakom do was posla ne slal ani w nadzeyø oracz kazal 1394 *HubeZb* 70; Sicut ne oral medze et araui meum agrum 1394 *TPaw* IV nr 4970; Esz ne orali niczsz *dzedzine bogufalowske, ale luczcowske 1395 *PKKr* I 240; Jaco oral swe trawniki hyncowske, ale nye Bogunowy 1398 *StPPP* VIII nr 7341; Jaco Thomek czso oral, tho oral Marcusszowo 1399 *ib.* nr 9042, *sim.* 1400 *HubeZb* 78, 1401 *HubeSąd* 143; Iaco yeszm zapowedzal pana Mikoszewø moczø Woczechowy..., by iego roley ne oral 1400 *Pozn* nr 463; Iacom ne oral w Ondrzeiowe dzirszenu plugem 1403 *KsMaz* I nr 344; Eze czso vozny vidzal, to na Pawlowe oral Ian 1404 *HubeZb* 111, *sim.* 1415 *Pyzdr* nr 436, 1415 *Pozn* nr 704, 1421 *ZapWarsz* nr 15, *etc.*; O chtorø rolø na mø Iachna zalowala, tø ya orzø daley dzeszøczi lat 1406 *KsMaz* I nr 863, *sim.* 1440 *ZapWarsz* nr 880; Jaco tha yest Pawlowa prawa rola[ya], czo yą Pawel dal Maczeyowy oracz 1416 *Pyzdr* nr 442, *sim.* 1490 *ZapWarsz* nr 1648; Tha płosza, czszo yø domina Helska orze..., thą yest yey pan Woczech zastawil 1419 *Kościan* nr 734; Yako czso orala Katharzynyna czeladz, tho orala na oczczysne Katharzynyne, a nyczs ne orala na pana Janusszewem 1420 *Pyzdr* nr 647; Jacom ya ne oral Ondrzeiowi roley, ale swø 1421 *ZapWarsz* nr 15, *sim. ib.* nr 16, 1427 *ib.* nr 2710, 1428 *ib.* nr 2831, 1474 *ib.* nr 1384; Aby *yegø *pøl plozy (*leg.* płosy) *zeszczy zagonow ne orąl, a on ne chczął przestacz 1423 *Pozn* nr 1156; Yako Dobeslawa orala thø *rølø pocoyne trzi latha 1425 *Pyzdr* nr 789; Jakom ia ne oral plugem na yego zastawe, ale pluszyczą 1425 *ZapWarsz* nr 134; Jakom ya ne wstawil wlodarza mego oracz ve Wronowye any tesz moy ludze oraly 1427 *Pozn* nr 1256; Jakom ia o tha crzywda od Stanislawa wstal, eze mi rolya wsyal gotowo oraną 1427 *ZapWarsz* nr 237; O cthore zaoranye Falca na myø szalowala, thom ya orala w mem 1428 *ib.* nr 2833; Ona orala w swem *ib.*; Czszom wszanl... woly, thom wszanl na Kolaczkowszkyeg dzedzynye, any ('a oni') orzą 1432 *Pyzdr* nr 1038; Jsze Jaranth s Yaranthowa nye oraly roley gwaltem nye roszmyerzoney, nyszly czszo oraly swą prawa rolą, any na dwu yego polu roszdzelonu oraly 1435 *Pozn* nr 1455; Jacoszmy roley nye prziyali na schedlenye..., yednosmy s czinschu orali 1436 *ib.* nr 1467; Jsze czo wszaly Jaschek y Dobrogosth... cztyrzy voly y plug, to wszały na swem prawem, na roly, a on orze *ib.* nr 1474, *sim* 1440 *ZapWarsz* nr 880, 1444 *Pyzdr* nr 1277; Jako czom fsczagn[y]ął dva plugą y sz bydlem pana Velov⟨ie⟩skego, tom fsczagn[y]al, ysz przeorano n[y]a mey panyey *dzedzyny mymo granyczą hy oran[y]o 1444 *Pyzdr* nr 1258; Gdzekolye pługem... orano bi bilo (ubicumque aratro... aratum... fuerit, *Dział* 5: plug... chodzy), dzeszanczina s pelna ma dana bicz *Sul* 4; Kthorikole kmecz orze (arat) czalim

plugem..., powynyen dacz czthirzi kythi konopi..., a ktori polplugem orze, dwye kycze dacz wynowath dzeszanczinye. Alye ktho nye orze (non arat, *Dział* 5: nye ma czym oracz), oth dzeszanczyni konopney ma bycz... viswołyon *ib.*, *sim. Dział* 5; Marczyn polozyl przeczywko Mykolayowy, ysz gdy role wlostne oral, (coluisset, *Dział* 44: szedł... oracz), bvrsa gemv vpadla..., a Mykolay... nalasl thą tho bursą *Sul* 52; Kyedikoli kmyecz syedzy w ktorey wsy..., a tha wyes acz yest albo bila nye orana (fuerit inculta)..., thedi kaszdi kmyecz... dwa morgy... vikopacz bandzye vynowat koszdego roku *Sul* 91; Wschitczi przebivacze wloky... s kalischdey wloky oraney (de quolibet manso culto)... yeden dzyen... w thidzyen... robycz... bandą vynovaczy *Sul* 110; Y pocznye Noe oracz zemye (exercere terram) a plodzycz wynycze *BZ* Gen 9, 20; Y wyodø (*leg.* wwiodą) yø (*sc.* jałowicę) w dol..., ienze iest nigdi nye oran (quae numquam arata est) *BZ* Deut 21, 4; Nye bødzesz oracz (non arabis) spolv volem y oslem *ib.* 22, 10; Mnye cirvyecz dzeya, vgori oracz, szyacz gothuya *ca* 1455 *Dobr* 324; Ze wszemy y s kosdymy rolamy oranymy, ku oranyv podobnymy, colendis *ca* 1455 *JA* XIV 493; Quod arvum ipsius homines sibi colerunt ad yemem al. orali na wgor albo na syanye (1463) 1466 *AGZ* XIII 506; Anym thamo roley oral any tatarky *schął 1472 *ZapWarsz* nr 2964; Gdy pan przydze, dobrze orze, gdy odydze, yako gorze *Satyra* w. 15; Yako ya, gdzye wydzenye bylo, oral y vzythky pobral w szwem 1485 *ZapWarsz* nr 1579; Jakom ya roley w cząsczy yego... nye pooral..., nysly na oczysnye swey oralem 1493 *ib.* nr 1747; Colere, id est arare orącz *ca* 1500 *Erz* 59; Iozeph kvpył łan role y oral onym dobytkyem y szyal (cum bubus geminis colens seminavit) *Rozm* 98; Kto yest myedzy vamy, ktory by myal sługa orząc (habens servum arantem Luc 17, 7) albo paszącz na polyv *ib.* 398. ~ *Cf.* **Oborać, Podorać, Poorać, Przeorać, Przyorać, Rozorać, Wyorać, Wzorać, Zaorać, Zorać, Podorować.**

Oranie *formy*: *n. sg.* oranie 1471 *MPKJ* V 127; ~ *g. sg.* orania 1497 *ZapWarsz* nr 1790; ~ *d. sg.* oraniu *ca* 1455 *JA* XIV 493; ~ *ac. sg.* oranie 1462 *PF* VIII 19; ~ *l. sg.* (o) oraniu *Dział* 41.

Znaczenie: *'spulchnianie ziemi pod zasiew przez odcinanie i przewracanie skib ziemi, aratio, actus arandi'*: Ze wszemy y s kosdymy rolamy oranymy, ku oranyv podobnymy, colendis *ca* 1455 *JA* XIV 493; O oranyv y syanyv *Dział* 41; O ctore kopanye y oranye przesz graniczą Jan... y Raczybor... na mya załowali, thom ya nye oral v [o]gich, ale w swym 1462 *PF* VIII 19; Jako gya... nye szegnal gwalthem sz robothy... kmyeczy de Myednyk oth szyeczenya lank y oth oranya rol 1497 *ZapWarsz* nr 1790; ~ Oranye cultura (dei enim sumus adiutores, dei agricultura estis I Cor 3, 9) 1471 *MPKJ* V 127.

Oratarz *'miejsce przeznaczone na modlitwę, dom modlitwy, locus precibus faciendis destinatus'*: Oratorium, ein bethausz, orątharz *ca* 1500 *Erz* 59.

Orczyk *'poziomo zawieszony drążek u wozu, służący do zakładania postronków, currus pars quaedam, lignum cui funes alligantur'*: Stinvagy, orcziky, drabini, ossi ad currum 1461 *AKH* XI 489; Pawel... proposuit super ludeum... pro duabus redis et orczyky 1493 *AGZ* XV 311; Duas redas cum orczyky *ib.*

Orda 1. *'państwo tatarskie, plemiona tatarskie zorganizowane w rodzaj jednostki państwowej, Tartarorum civitas'*: Nuncios... mittere debemus in negociis publici boni eiusdem Magni Ducatus nostri... versus partes exteras, videlicet Moscoviam, ad Zawolska orda et Perekopska orda 1492 *KodPol* I 349.

2. *'jedna z kilkunastu odrębnie zorganizowanych wsi królewskich w ziemi halickiej i lwowskiej, zamieszkałych przez ludność służebną zwaną ordyńcami lub kalannymi, unus e quindecim pagis terrae Haliciensis et Leopoliensis, quorum incolae servitute quadam regi obligati erant'*: Pro eo, quia homines Arthyn et Nyester, qui sunt aclinati sub regem in ordam et sunt veri ordynczi, ipsos mittere non vult 1444 *AGZ* XIV 146; Quia sibi tamquam ordynczowy, qui se dedit ad ordam de Hermanow, recepit bona 1452 *ib.* 352; Quem hominem Stanislaus reclinavit in ordam ad Szlvnkam iuxta conswetudinem 1454 *ib.* 420; Chotlowski approbavit sufficienti testimonio super laboriosum Michaelem et super filium ipsius..., quia sunt ordynczy ex radice et dominus palatinus... ipsum domino Chotlowsky adiudicavit et ipsos remanendo in orda secundum ipsius approbacionem *ib.* 508.

Ordyniec, Hordyniec *formy*: *n. sg.* ordyniec 1443 *AGZ* XII 112, 1444 *ib.* 121, 1444 *AGZ* XIV 119, 1448 *ib.* 256, 1454 *ib.* 420, 1470 *AGZ* XV 461; hordyniec 1443 *AGZ* XII 108; ~ *d. sg.* ordyńcowi 1452 *AGZ* XIV 352; ~ *n. pl.* ordyńcy 1444 *AGZ* XIV 146, 1447 *AGZ* XII 156, 1449 *ib.* 188, 1452 *AGZ* XIX 487, 1454 *AGZ* XIV 508, 1483 *AGZ* XIX 239;

ordyńcowie 1470 *AGZ* XV 461; ~ *g. pl.* ordyńcow 1452 *AGZ* XIX 487.

Znaczenie: 'człowiek należący do królewskiej ludności służebnej, zamieszkałej w kilkunastu wsiach ziemi halickiej i lwowskiej, *homo servitute quadam regi obligatus, quales fuerunt incolae quindecim pagorum terrae Haliciensis et Leopoliensis*': Ize any Iwanow dzad, *anny oczecz ne bil kalenni *anny hordinecz 1443 *AGZ* XII 108; Pro serwo suo dicto Bogws de Hohonow ordinecz *ib.* 112; Iacobus vero dixit, quia idem homo est ordinyecz, coram dominis et sic idem homo... habet se expurgare, quod ipse non est ordinyecz 1444 *ib.* 121, *sim.* 1444 *AGZ* XIV 119, 1454 *ib.* 420; Quia homines Arthyn et Nyester, qui sunt aclinati sub regem in ordam et sunt veri ordynczi, ipsos mittere non vult 1444 *AGZ* XIV 146; Cundei, Cussma et Paulus homines sunt servi regales ex eviternis temporibus et ordinczy 1447 *AGZ* XII 156, *sim. ib.*; Ab avis et prothavis est ordynyecz regalis 1448 *AGZ* XIV 256; Homines isti... sunt ordinczy per... regem dati ad ecclesiam 1449 *AGZ* XII 188, *sim.* 1454 *AGZ* XIV 508, 1483 *AGZ* XIX 239; Quia sibi tamquam ordynczowy, qui se dedit ad ordam de Hermanow, recepit bona 1452 *AGZ* XIV 352; Iura... statuat ad... terminos particulares sex ordynczow... et si tot non erunt ordynczy, tunc viros et isti debent iurare 1452 *AGZ* XIX 487; Qui Michalo ex suggestione quorundam hominum asserebat esse illiber regius al. ordynyecz i kalanny, homines vero ordynczovie et calanny de Slonka... coram iudicio comparantes recognoverunt, quia prefatus Michalko non est ordiniecz nec calanny, neque de genere ipsorum est, sed est homo liber cum genere suo ab eterno evo 1470 *AGZ* XV 461; ~ *dubium*: Statuimus, quod kmethones terrigenarum per capitaneos ac alios officiales ipsorum violenter non recipiantur in servitutem vlg. mordinicae, *var.*: in ordinice (*leg.* ordyńce?), hoc expresso, nisi prius villicus al. cywan seu watman cum omnibus kmethonibus possessionatis super eo juraverint, quod sit de eorum genere et servitute 1456 *JusPol* 293.

! Ordzedan '*pokrycie futrzane, tegumentum pelliceum*': Lorin Gnaws contulit tecturam pellicii vlg. ordzedan ad paliandum Iacobo 1429 *MonIur* V 2.

Orędować *formy*: *imper. 2. sg.* oręduj *Naw* 34; *2. pl.* orędujcie *BZ* Gen 23, 8; ~ *inf.* orędować XV *ex. PF* V 105, *Rozm* 495. 498; ~ *praet. 1. sg.* orędował jeśm 1395 *Kościan* nr 24; *3. sg. m.* orędował 1402 *Piek* VI 80, XV *med. R* XXV 151, *Rozm* 503; *3. pl.* orędowali 1460 *ZapRpWysz* 2, 252v; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* orędowano 1395 *Kościan* nr 24.

Znaczenia: **1.** '*przekazywać komuś wiadomość, zlecenie, donosić, nuntiare, aliquem certiorem reddere*': Iszem bil possłem od Budziwoia do Iana y do tich, czo k temu prawo maiø, y orandował i⟨e⟩szm do gich domv, by penødze brali 1395 *Kościan* nr 24; Budziwoy słał do Iana y do tich, czo k temu prawo maiø, y orandowano gim do gich domv, by penødze brali *ib.*; Jszem oradow⟨ał od⟩ pana Dobeslawa do pana ⟨Ada⟩ma... w ⟨posel⟩stwe, aby dał nosz 1429 *Pozn* nr 1333; Znam to, krolevno, yzem k tobye orądovan (*pro* orądował), alye⟨m⟩ tego od szyebye ny myal, bo mya poslala svyąta troycza, kązącz orądovacz, czosz slyschala ode mnye *Rozm* 495; Tocz, matko, snam, yze k tobye czokolycz orądoval anyol *ib.* 503; ~ Veniens Derslaus... ad iudicium ex parte domini regis retulit vlg. orandował, quod Derszkoni... iusticia fieret sine dilacione 1402 *Piek* VI 80; Dicebant al. orandowały 1460 *ZapRpWysz* 2, 252v.

2. orędować (za *kogoś*, za *kimś*) '*prosić za kimś, wstawiać się za kimś, wyjednywać coś komuś, deprecari, supplicare pro aliquo*': Orąndował intervenit XV *med. R* XXV 151; Gdisz gest wam tak lubo, abich swego martwego pogrzebl, sliszczye myø a orøduyczye za myø (intercedite pro me) przed Ephronem *BZ* Gen 23, 8; Szwyatha Maria, angyelska czvdnosczy, orądvy za mna, swyatha Maria..., prosz za mna! *Naw* 34; Rzecznyczko nascha dobra..., racz za namy orądowacz, naschym sokom odpowyadacz! XV *ex. PF* V 105; Począła (*sc.* Maryja Magdalena) orądovacz rzekączy: O myły gospodnye, raczy vysłuchacz, ocz czye tvoya matka proszy! *Rozm* 498.

Orędownica '*ta która oręduje, wstawia się za kimś, prosi za kimś, deprecatrix, quae pro aliquo supplicat*': A przeto, oredownycze (*Salve* 1. 3. 8: rzecznicze, 2. 4. 10. 13. 17: rzeczniczko, 2a: oradownyczko, 6. 11. 14. 16. 19: rzecznycza, 7. 9: orandownycza, 12: pomoczniczo) nassa, ony twe miloszerdzywe oczy kv nam obroczy! *SalveReg* 1a. 5. 15; Slotka, nebeska krolefno..., bøc dzisa orødofnica ku twemu sinowi! XV *in. ModIJag* 37; Maria, panno czystha, raczy bycz oradovnycza, prosz sza namy szynaczka thvego! XV *med. R* XIX 80; Orødownicza advocata *ca* 1450 *R* XXV 223.

Orędowniczka '*ta która oręduje, wstawia się za kimś, prosi za kimś, deprecatrix, quae pro*

aliquo supplicat': (Eia ergo advocata) oradownyczko (*SalveReg* 1a. 5. 15: oredownycze, 1. 3. 8: rzecznicze, 2. 4. 10. 13. 17: rzeczniczko, 6. 11. 14. 16: rzecznycza, 7. 9: orandownycza, 12: pomoczniczo, nostra, illos tuos misericordes oculos ad nos converte) *SalveReg* 2a.

Orędownik '*ten kto oręduje, wstawia się za kimś, prosi za kimś, deprecator, qui pro aliquo supplicat*': Advocatum habemus Ihm Xpm apud patrem nostrum, Xpm, qui est propiciatio, orądownyk, noster (I Jo 2, 2) XV *p. post. R* XXV 176; Orądownyk paraclitus XV *ex. PF* V 27.

1. Orędzie 1. '*wiadomość przesłana przez posła, nuntius, id quod nuntiatur*': Gdiszcy szø kthoremv krolevy... szin narodzy, tedicz vøcz po fszythkemv krolefstw (*leg.* krolewstwu) posly beszø a tho orødze ony pouedagøcz, ysci szø gest bil kroleuicz narodzyl *Gn* 1a; Poszlal yesth k thobye cznego posla ze cznym oradzym *Naw* 52; O Gabriele anyelye,... tedysz my orądzye dobre noszyl, kyedysz my movyl: Bog s tobą! *Rozm* 494; ~ Nye będzesz sze bacz od strachu nocznego..., od orędzya (a negotio, *Fl*: od potrzebyzny) chodzøczego we czmach *Pul* 90, 6.

2. '*posłowanie, misja poselska, munus nuntii, legati*': (być) na orędziu, na orędzi, chodzić w orędziu '*(być) posłem, posłańcem, przenosić wiadomość, nuntii, legati munere fungi*': Sicut ambulamus et in legacionibus vlg *orøczu sumus ad Arnoldum, quod ex voluntate sua Petrzik a Magda recepit molendinum ad nomine obligacionis 1392 *TPaw* IV nr 4167; Sicut Bolesta percussit meam mulierem na mem orødzi, quum fuit mea 1393 *ib.* nr 4613; Jaco Mikolai wszøl kmecza na Mikolaiowim *orøczø 1412 *Pyzdr* nr 347; Jaco ten kon, czso gy Micolay wzanl, ne byl Troyanow any gego posla, any na crolewskyem orandzy bil 1416 *ib.* nr 470; Yako Thomislaw swymi (*leg.* z swymi) pomocznіky... odbil czansø gwaltem ludzem kzandza Januszewcym a w tem dana rana Pyotrowy na kzøszem orødzu 1420 *ib.* nr 675; Jaco my Olbracht memv paropku dal dwe ranye krwauy na *men orądzv 1420 *Kościan* nr 825; Jacom ya do pana Donyna... chodzyl ot pana Nyemyerze w orandzu, aby ssostrą yego, Helską, dal yemv wzącz 1424 *ib.* nr 1049.

2. Orędzie *coll.* 1. '*broń, arma, tela*': Tako zebravschy (*sc.* Judasz) slugy byskupye... s kyymy, s kopyamy..., s pochodnyamy y rozmagytem *orządzyem (*MacDod* 104: sz roszmaytym orø[zø]zym, cum lanternis et facibus et armis Jo 18, 3), yakoby na zboyczą *Rozm* 593. ~ *Może błąd zam.* oręże?

2. '*naczynia, vasa*': Et contra similitudinem *basis oculi eius a iako (*pro* oko) gyego na podobnoscz *orandze patrzi (contra similitudinem vasis oculus eius, *sc.* fabri Ecclus 38, 30) 1471 *MPKJ* V 85.

Oręże *coll.* 1. '*broń, arma, tela*': Tu Judasz, szebraw slugy byszkupe... s meczmy, sz kymy, s wlocznamy... y sz roszmaytym orø[zø]zym (*Rozm* 593: s... rozmagytem *orządzyem, cum lanternis et facibus et armis Jo 18, 3) 1451 *MacDod* 104; S polu pokolenya Manassowa vmyely orøszim boiownim (de... dimidia parte tribus Manasse instructi armis bellicis) sto a dwadzescya tysyøczow *BZ* I Par 12, 37; *Oroze arma 1461—7 *Serm* 98v; Braczya nye mayą nosyczi valeczney bronye albo oręża (arma impugnationis) 1484 *Reg* 713.

2. '*naczynia, vasa, supellex*': A gdisz szwyøczøcz pokropyl byl *oltarze..., pomazal gego bil y wszytko orøsze gego (omnia vasa eius) w okool *BZ* Lev 8, 11.

Organist '*organista, is qui organo pneumatico in ecclesia canit*': Iohannes organist, kmetho Vigandi 1449 *TymWol* 85. ~ *Może nomen proprium.*

Organista '*ten kto gra w kościele na organach lub wyrabia organy, is qui organo pneumatico in ecclesia canit, vel qui eiusmodi organa conficit*': Stephanus... aream suam, penes Martinum organistam situatam, eidem Martino resignavit 1367 *ScabCrac* nr 155; Niczco organista 1369 *ib.* nr 389; Presentibus discretis viris dominis... Paulo molendinatore..., organista Wenceslao Swentkonis 1390 *CodSil* I 51; Presentibus... Johanne Oeker... clerico... et organista eiusdem monasterii Czarnowans 1399 *ib.* 77, *sim.* 1398 *ib.* 76; Organista s(olvit) 1405 *Czol* II 13, *sim.* 1416 *Przem* I nr 846, 1425 *CracArt* nr 247, 1435 *ib.* nr 320; Myclasz sartori, Laurencio organysta, Valentino pellifici 1478 *AGZ* XVII 155; Organiste infra prandia, qui tangebat cum Pyechno in arpha,... dedi I florenum 1500 *ZsigBud* 24. ~ *Może jeszcze wyraz nie przyswojony.*

Organnik '*ten kto gra na organach (tu instrumencie strunowym jak harfa czy cytra), is qui organo (hoc loco fide vel cithara) canit*': Organnyk (*war. lub.*: *organnek) psaltes (dixit David..., egregius psaltes Israel II Reg 23, 1) 1471 *MPKJ* V 41.

Organy *pl. tantum formy*: *n.* organy *ca* 1500 *Erz* 59, *Rozm* 26; ~ *g.* organ *Rozm* 25; ~ *ac.* organy *Fl* II Prol 2, *Fl* i *Pul* 136, 2; ~ *i.* organy *BZ* I Par 16, 5; ~ *l.* (na) organiech *Fl* i *Pul* 150, 4, *BZ* I Par 23, 5. II Par 7, 6. 34, 12; organoch *BZ* Gen 4, 21. I Par 15, 16.

Znaczenie: w przekładach Biblii 'instrument muzyczny strunowy, jak harfa czy cytra, wyjątkowo piszczałkowy, instrumentum musicum chordis praeditum, cithara, fides': Rœcze moie vczinili sø organi (organa) a palce moie strogili sø szaltarz *Fl* II Prol 2; Na wyrzbach... *zaweszely gesmy organy nasze (organa nostra) *Fl* 136, 2, *sim. Pul*; Chwalcze gy w strwnach y w organech (in chordis et organo) *Fl* 150, 4, *sim. Pul*; Tubal, ktorysz to bil oczyecz spyewayøcz na organoch a na rœcznyczach (ipse fuit pater canentium cithara et organo) *BZ* Gen 4, 21, *sim. ib.* I Par 15, 16; Vstawyl... Iehiele... a Iehihele nad organi zaltarza a strun (super organa psalterii et lyras) *BZ* I Par 16, 5; A wrotnich cztirzi tysyøce a tilkesz spyewakow spyewaiøcz panu na gøslyach a na organyech (canentes domino in organis) *ib.* 23, 5, *sim. ib.* II Par 7, 6. 34, 12; V mego obivbyencza zawzdy yest pewne pyenye y vyeszyelye, brzmyenye organ (ibi sonant organa) *Rozm* 25; Tamo brz[v]myą organy (ibi sonant iugiter cymbala) svyątłych prorokow *ib.* 26; ~ Orgąny organum *ca* 1500 *Erz* 59.

Orkisz *bot. 'rodzaj zboża, Triticum Spelta L.'*: Jacussius... contulit frumenta..., scilicet LXXXX capecia tritici, XXX siliginis et sex capecia *ortkisz 1388 *StPPP* VIII nr 4861; Spelta est quoddam genus grani et grossius ordeo vlg. orkysz 1450 *RpKapKr*; Orkysz alica 1460 *Rost* nr 3331; Orkysz spelta *ca* 1465 *ib.* nr 4579, *sim.* 1472 *ib.* nr 954, *ca* 1500 *ib.* nr 7303; Orkysz ablica *ib.* nr 5352.

Orli *'z orlem związany, aquilinus'*: Eundo ad rivum orla studzyenka scopulos ex utrisque partibus rivi erexit 1475 *AGZ* XIX 549. ~ *Zapewne nomen proprium.*

Orlica *'samica orła, aquila femina'*: Przlwyedze na czø pan narod z dalekey stroni..., podobny orlici latayøcey w naglosci (in similitudinem aquilae volantis cum impetu) *BZ* Deut 28, 49.

Orłoj *'zegar, tu zegar słoneczny, horologium, solarium'*: Nawyodl cyen pan po tich rzøtkoch, gymysz ivsz bil sstøpyl na orłoiv (in horologio) Achasowu zasyø za dzesyøcz slopyenyow *BZ* IV Reg 20, 11.

Orłow(y) *'do orła należący, orłowi właściwy, orli, aquilinus'*: Kako gesm was przenyosl na skrzydlu orlowu (super alas aquilarum) *BZ* Ex 19, 4; Orlove aquile 1461—7 *Serm* 90v; Odnowi sye, iako orlowa (ut aquilae Psal 102, 5, *Fl*: yako orłowy), mlodoscz twoia *MW* 11a, *sim. Pul.*

Ormiańczyk, Ormieńczyk *'człowiek pochodzenia czy wyznania ormiańskiego, Armenus'*: Iudeus Nathko... attemptavit terminum super providum Petrum al. ormyanczyk, civem Premisliensem, qui ormyenczyk non paruit 1453 *AGZ* XIV 389; Petrus ormyanczyk *ib.*, *sim. ib.*; Petrum ormyenczyk *ib.* 390.

(Ormiański) Ormieński sol ormieńska *'chlorek amonu, sal ammoniacum'*: Sol ormyenska sal Armoeniacum XV *p. post. R* LIII 69.

Ormieńczyk *cf.* **Ormiańczyk**

Ormieński *cf.* **Ormiański**

Ornaf *'rodzaj pieczywa w kształcie rogu, rożek, rogal, panis corniculi forma'*: Ornaff collirida 1472 *Rost* nr 1532; Artocopus est panis pistus in oleo, ein krapff, paczek vel nągnyeczyony chleb, vel ornaph, vel begel *ca* 1500 *Erz* 59.

Ornat *'sakralna szata kapłańska, zwykle z kosztownych tkanin, bogato haftowana, vestis liturgica, qua indutus sacerdos missam celebrat'*: Ipsi paraverunt sacristiam pro sacramentis et apparamentis ecclesie, et ipse (*sc.* plebanus) ibi servat carnes, butirum et alias res suas, et sic mures sunt generati ibi ad butirum et destruxerunt ipsis ornamenta al. ornati corroserunt 1460 *MMAe* XVI nr 822; Tamo bycz myely (*pro* myały, *sc.* panny) v czystoszczy, slvzycz bogv..., koscyola y ornatow kosczyelnych strzegącz (ut... templum et ornatum eius ibique custodirent) *Rozm* 15.

Orobczek *bot. 'wyka ptasia, Vicia Cracca L.'*: Orobczek orobus 1478 *Rost* nr 2174.

1. Oros *'najemnik wykonujący podrzędne posługi, posługacz, famulus, homo mercede conductus, qui alicui ministeria inferiora praestat'*: Ad zabynanye (*pro* zabyyanye) orosom in balneo et ad scopas pariter dedi VIII denarios per manus Pauli oros 1500 *ZsigBud* 19; Dedi oroszom ad scopas pro purganda aula domini ducis IIII denarios Ungaricales *ib.* 25, *sim. ib.* 35. 42. 44. 45. 47. 72. 77; Oroschom na zabyanye in stuba domini principis, dum lodices excutiebantur, ad clavos dedi III denarios Ungaricales *ib.* 42; Item orosz Byero pro expeditione versus Baciam dedi 1½ florenum. Item Paulo orosz..., Olbricht orosz..., alio orosz novitio dedi ½ floreni *ib.* 61; Oroschom, qui balneum preparabant domino principi..., dedi ½ floreni *ib.* 73; *Orasom ad scopas dedi II denarios Ungaricales *ib.* 81.

2. Oros *cf.* **Wrzos**

Orszak *'drużyna, świta, asysta, comites, asseclae'*: A freno duorum equorum, qui dati sunt domino principi per orszak, dedi... I florenum 1500 *ZsigBud* 72.

Ort, Hort *'moneta mniejszej wartości, tu prawdopodobnie o monetach bitych głównie na terenie Czech i Węgier, moneta minoris pretii, hoc loco fortasse de nummis in Bohemia et Hungaria cusis'*: Slothy pyersczyen za szlothy y za orth 1493 *PF* IV 664; ~ *w tekstach łacińskich*: Consules receperunt... a Calyano... XX lapides piperis, lapis pro VII florenis et uno ort 1471 *Jorga* 283; Dedi per duos florenos minus uno horth 1471 *RachKról* 12, *sim. ib.* 13. 24. 39. 41, *etc.*; Iwaszko... recognovit debiti centum viginti et octo florenos Hungaricales cum tribus orth... Aynolpho... solvere tali modo:... tres orthos ad festum sancti Petri 1490 *AGZ* XV 271.

Ortel *cf.* **Ortyl**

Ortowy *'ogrodowy, hortensis, tylko w określeniu łac.* crocus *na oznaczenie szafranu polskiego, Carthamus tinctorius L.'*: Tu emisti et recepisti... viginti duo stamina panni preciosi..., sexaginta sex talenta croci al. orthovi pondere et statera ponderati 1472 *StPPP* II nr 4081, *sim.* 1474 *AGZ* XVIII 76; Quatuordecim talenta croci dicti orthovy 1474 *AGZ* XVIII 77, *sim. ib* 78.

Ortyl, Hortyl, Ortel *formy*: *n. sg.* ortel (1358) 1463 *StPPP* II nr 3722, (1392) XV *MMAe* XVII 39, XV *in. JA* XXVII 266, *etc. etc.*; ortyl (1412) XVI *MMAe* VIII 362, 1416 *Przem* I nr 860, *ca* 1428 *PF* I 487, *OrtCel* 10, *OrtMac* 23, *OrtZab* 529; ~ *g. sg.* ortela 1420 *StPPP* IX nr 228, *OrtBrRp* 29, 2. 32, 3, *etc. etc.*; ortelu *OrtBrRp* 27, 2. 70, 4; ~ *d. sg.* ortelowi *OrtBrRp* 41, 4. 42, 2. 53, 1, *etc.*; ortylowi *OrtMac* 66; ~ *ac. sg.* ortel 1438 *Przem* I nr 2755, 1450 *MonIur* II 105, XV *med. GlWroc* 67v, *etc. etc.*; ortyl 1442 *StPPP* II nr 3102, *OrtBrRp* 26, 3, 1475 *MMAe* XVIII nr 113; hortyl 1452 *KsNWarsz* I nr 290; ~ *i. sg.* ortelem *OrtBrRp* 27, 4. 46, 3. 50, 1, *etc.*; ortylem *OrtMac* 62; ~ *l. sg.* (o) ortelu *OrtMac* 42. 132; ~ *i. du.* orteloma *OrtBrRp* 56, 4; ortyloma *OrtMac* 71; ~ *n. pl.* ortele *OrtBrRp* 62, 4. 99, 4, *OrtMac* 81; ~ *g. pl.* ortelow *OrtBrRp* 99, 4; ~ *ac. pl.* ortele 1444 *AGZ* V 137, *OrtBrRp* 52, 4. 60, 4, *etc.*; ~ *i. pl.* ortelmi *OrtBrRp* 42, 3, *OrtMac* 67.

Znaczenie: *'decyzja prawna, orzeczenie sądu, zwłaszcza pouczenie prawne udzielane przez sąd wyższy prawa niemieckiego, też propozycja wyroku, sententia a iudicio vel lata vel ferri proposita, praecipue praeceptum a iudicio superiore iuris Teutonici datum'*: Si quispiam conciuis ipsorum vel alius grauatus fuerit in judicio ipsorum per interlocutoriam, que vlg. ortel (*AGZ* III 20: orteyl) dicitur (1358) 1463 *StPPP* II nr 3722; Sententiam diffinitiuam, que orthel vlg. nuncupatur (1392) XV *MMAe* XVII 39, *sim.* XV *in. JA* XXVII 266; Mandamus, quod omnes incole oppidorum et ciuitatum nostrarum... pro sentenciis dubiosis, dictis ortelis, ad ciuitatem nostram predictam Bodzaczin, tanquam ad supremum ius recursum habeant, et ibi secundum quod ius et liber ciuitatis predicte disponit, sentencias huiusmodi, dictas ortyl, recipiant (1412) XVI *MMAe* VIII 362; Cervacius optavit habere scriptorem sibi civilem, sed mater recusavit sprevitque ipsumque non admittens scribere sententias vlg. ortil 1416 *Przem* I nr 860; Neque stetit, neque exaudiuit ortela 1420 *StPPP* IX nr 228; Ortyl sentencia *ca* 1428 *PF* I 487, *sim. OrtCel* 10, *OrtZab* 529; Litera al. orthel 1438 *MonIur* III 65; Terminus pendet inter Iohannem... et inter Herman... per sex septimanas a hodierna die ad scribendum ortely *ib.* 69; Vtrum debent ortolegium audire al. orthel 1438 *Przem* I nr 2755; Gregorius citauit eosdem aduocatum et juratos pro iniusta sententia al. ortil 1442 *StPPP* II nr 3102; Modos iudicandi et sentenciandi articulos al. orthele ex ea (*sc.* civitate Leopoli) recipient 1444 *AGZ* V 137; Extunc non alibi in Juniwladislavia decisionem cause huiusmodi vlg. ortel inquirere debent 1450 *MonIur* II 105; Posuerat peccuniam super [...] hortyl 1452 *KsNWarsz* I nr 290; Thy[ch] dzyeczy then ortyl (*OrtMac* 21: ortel) mayą, ysze blyszczy szą k themv przicz przyszagą gyedną raką *OrtBrRp* 26, 3; Sządzą moze podlug oglądanya szadzycz y ortelv (*OrtMac* 22: orthela) pythacz *ib.* 27, 2; Ma⟨ją⟩... thego tho, czo myr szlomyl, prawym ortelem naszladowacz *ib.* 27, 4, *sim. OrtMac* 23, *sim. OrtBrRp* 46, 3, *OrtMac* 55; Przyszedl gey mąsz przed gayny szand y pytal ortela (*OrtMac* 26: o orthel) thymy szlowy *OrtBrRp* 29, 2, *sim. ib.* 32, 3. 59, 4. 82, 1. 103, 2, *OrtMac* 32. 77. 110. 141; Then ortel, czo gy nalaszl przysząsznyk, ten ya lagyą *OrtBrRp* 32, 3, *sim. OrtMac* 32, *etc.*; Przeczywo themv ortelowy rzekl Andrzey takymy szlowy *OrtBrRp* 42, 2, *sim. OrtMac* 48, *sim. OrtBrRp* 41, 4. 53, 1. 80, 1. 2. 98, 4, *OrtMac* 47. 65. 66. 107. 108; Kthory myedzy... ortelmy moze szye ostacz? *OrtBrRp* 42, 3; Gosczye... mayą thamo gyscze odpowyedacz, bandzely tho prawym ortelem (*OrtMac* 62: orthylem) wnyeszono *ib.* 50, 1; Woyth... w gayonem sządze ortelem ma pytacz po szwey wynye *ib.* 51, 3, *sim. OrtMac* 63; Przyszasznyczy tako mayą przyszagacz..., ysz my... woythowy... y ludzom prawe ortele naydcz chczemy *OrtBrRp* 52, 4, *sim. OrtMac* 64, *sim. OrtBrRp* 60, 4. 86, 2. 3. 90, 1, *OrtMac* 78. 116. 117. 123; Ma woyth... ortela tego szyą dowyedacz w wyszym

prawye *OrtBrRp* 53, 3, *sim. OrtMac* 66, *sim. OrtBrRp* 56, 1. 75, 2. 3. 93, 3, *OrtMac* 70. 101; Ktory myedzy tyma dwyemą orteloma (*OrtMac* 71: ortyloma) gest prawdzywszy? *OrtBrRp* 56, 4; Orthele thy, czosz⟨ście⟩ ge wyrzekly, szą prawe *ib.* 62, 4, *sim. OrtMac* 81, *sim. OrtBrRp* 99, 4; Nye mogaly przyszasznyczy ktorego ortelv (*OrtMac* 94: ortela) naydz, szlowye wyrzecz, tedy mogą to odlozycz do drugyego y do trzeczyego szandv *ib.* 70, 4; Mozely czlowyek ortel krolewszky layacz? *ib.* 72, 3, *sim. OrtMac* 97; Mogąly raczcze ludzom... sz gynego myastą... przedacz ortel albo prawo? *OrtBrRp* 75, 2; Przydze za kaszdy ortel, czo po prawo szleczye, geden rynszky szlothy *ib.* 93, 4, *sim. OrtMac* 129; Ona tych ortelow patrzyla *OrtBrRp* 99, 4; Na tho ortel vydaly przyszyąsznyczy sz Maydemb⟨orku⟩ *OrtMac* 21, *sim. ib.* 25. 27. 28; Na tho orthyl *ib.* 23; O gyednym szkazanym orthelyu *ib.* 42, *sim. ib.* 132; Ktho laye orthylowy a kv praw nye przyszyagl *ib.* 66; ⟨I⟩ sze rozmagiczi sądze rozmagicze ortel wydawayą a rzeczy czastokrocz podług swey woley rosądzayą (diversimodo plerumque sententia proferebatur, *Sul* 24: gynako a roszmaycze cząstokrocz skazanyee biwa widawano) *Dzial* 11; Petrus (*sc.* advocatus) super unam querelam triplicem replicacionem fecit al. orthele 1461 *AGZ* XI 466; Et insuper allegavit, quod Nicolaus per ius superius al. ortyl latum de Wyzna obtinuit 1475 *MMAe* XVIII nr 113; Iurisdi⟨c⟩tio, id est iuris potestas super aliquem iudicandi orthel, poprawkovąnye, prąvo *ca* 1500 *Erz* 59; Sententia ortel, skazą̨nye *ib.*; ~ Chczą prawy (*sc.* ortel) nalescz y proszą lawycze, abysz (*pro* abych) mogl lepszy ortel wyrzecz *OrtBrRp* 32, 3, *sim. OrtMac* 32, *sim. OrtBrRp* 41, 4. 54, 1. 56, 1. 79, 4. 103, 1, *OrtMac* 47. 66. 70. 107. 140; Ten (*sc.* co strofował) ma naydz gyny ortel y szlacz szye s thym ortelem tamo, gdze szye szlacz ma, to gest ku wyszemv stolczv *OrtBrRp* 54, 2, *sim. OrtMac* 67; Gestly tego rzecznyka ortel naprzeczywko naszemv ortelowy a kthory ortel szyą ma ostacz? *OrtBrRp* 56, 1—2; Przyszedł (*sc.* rzecznik) takym ortelem w lawyczą y rzekl taky ortel *ib.* 56, 4, *sim. OrtMac* 71; Ten, czo zalował, layal szwym ortelem y rzecznykyem temv orthelowy, czo gy vyrzekly przyszasznyczy *OrtBrRp* 62, 3, *sim. OrtMac* 81; Moze... ortel na tho wyrzecz..., acz on prawymy ortelmy szobye pyrwey dokonał *OrtMac* 67; ~ Per Asswerum regem Christum debemus int⟨e⟩ligere, qui sententiam, ortel, *ossodzene, mortis eterne prolaturus est in die iudicii XV *med. GlWroc* 67v; Przeto na thy vczynky vzgladnymy, yvz nan ortel skazemy, abychmy y (*leg.* ji, *sc.* Jesusa) ossądzyly kv smyerczy *Rozm* 584.

Ortylnie '*zgodnie z postanowieniami ortylu, prawnie, legitime, lege, quae ortyl vocabatur, servata*': Et hoc requiro in iure ortilegio al. ortylnye, si non debeo habere secundum ius ad duas septimanas 1469 *StPPP* IX nr 726.

Orz, Horz 1. '*koń, rumak, może koń kopijniczy, equus, fortasse equiti cataphracto lancea armato aptus*': Scapa caballus, horzs hastiber *ca* 1420 *WokTryd* nr 41; Orz dext⟨r⟩arius 1437 *Wisl* nr 228 s. 86; Horz hastibal XV *p. pr. PF* V 28; ~ '*koń wykastrowany, wałach, equus spado*': Runcius, id est spado hynsth uel horz *OrtCel* 10.

2. '*wielbłąd, Camelus dromedarius L.*': Tunc rex regalibus indutus vestibus dyademate coronatus sedens super dromedarium horz XV *med. SKJ* V 284; Horsz dromedarius *ca* 1455 *JA* XIV 493; Orzs *ib.*; Dromedarius..., quod est animal camelo minus sed velocius vlg. horz (*var. lub.*: hors, inundatio camelorum operiet te, dromedarii Madian et Epha Is 60, 6) 1471 *MPKJ* V 96; Camelus vyelbrad vel horz *ca* 1500 *Erz* 22; Dromedus vel dromeda est quoddam genus camelorum dzyky kon veł rychlonog, horz *ib.*

Orządziw *(?) bot.* '*koniczyna żółta, Trifolium agrarium L.*': Corona regia komonicza zolta, orządzyw 1472 *Rost* nr 618.

Orzech 1. *bot.* '*roślina, przeważnie drzewo lub krzew, wydająca owoce otoczone twardą łupiną, owoce tej rośliny, nux, planta quaedam, praecipue arbor vel frutex, fructus solido putamine ferens, etiam eius plantae fructus*': **a.** *ogólnie*: Udzyalał szwyeczydlnyk sklepani..., s k⟨t⟩oregosz to poszrzodka czewy, czyaszky, *kroszky a łylya pochodzyly søø..., trzy czyaszky ku orzechu podobne (in nucis modum) po wszech czewyach... a trzy czyaszky podobne ku orzechowy (instar nucis) na czewy *BZ* Ex 37, 19; Na tem *drogu bily czasky cztyrzy ku orzechu podobne (in nucis modum) *ib.* 37, 20; ~ **b.** '*leszczyna i jej owoc, Corylus avellana L. eiusque fructus*': Orzech nux 1464 *Rost* nr 4873, *sim.* XV *p. post. R* LIII 68; Orzech nucus *ca* 1500 *Erz* 59; ~ laskowy orzech, orzech laskowy: Laskovi orzech auellana 1419 *Rost* nr 5099; Avellana, nux corula orzech lascovi 1437 *ib.* nr 2470; Laskovi orzech auellana 1472 *ib.* nr 213; Lyaskowy orszech nux auellana *ca* 1500 *ib.* nr 7221; ~ leśny orzech: Wlosi mayanci yakobi barva lyeznego orzecha dobrze vzrzalego (in modum nucis coloris avellanae praematurae) *ca* 1418 *Wisl* nr 2151; Leszny orzech auellana

ca 1500 *Erz* 59; ~ mały orzech: Maly orzech *nus auellana 1419 *Rost* nr 2871; ~ **c.** włoski orzech, orzech włoski *'orzech włoski i jego owoc, Iuglans regia L. eiusque fructus'*: Wlossky *orzecz allauana assata 1419 *Rost* nr 5100; Nux magna, nux italica orzech wleski (*pro* włoski) 1437 *ib.* nr 2471; Orzech włosski nux gallica 1472 *ib.* nr 223, *sim. ca* 1500 *Erz* 59; Krczycza tha szą poczyna myedzy copitem a stawem a na them myeszcv, gdze tho robak bądze *tuncz, bandze gyedna gorka yako włoszky orzech *ca* 1500 *JA* IV 91; Nux usualis, nux magna włosky orszech *ca* 1500 *Rost* nr 7222; ~ **d.** leśny orzech *'Arum maculatum* L.': Barba aronis, yarus, pes vituli lyesny orzech 1419 *Rost* nr 2909; ~ **e.** wodny orzech *'Trapa natans L.'*: Wodny orzech castanea marina 1460 *Rost* nr 3435, *sim. ca* 1465 *ib.* nr 4223; Vodni orzech nux vomica 1464 *ib.* nr 4875; Vodny orzech castrineola aquatica 1472 *ib.* nr 222; Vodny orzech nux vonica *ca* 1500 *ib.* nr 5508; ~ **f.** indyjski orzech *'Cocos nucifera L.'*: Indyyski orzech nux indica XV *p. post. R* LIII 68; ~ **g.** orzech muszkatowy *'roślina Myristica fragrans Houtt., czy też jej owoc, planta quae Myristica fragrans appellatur vel eius plantae fructus'*: Orzech muscatovi nux muscati 1464 *Rost* nr 4874.

2. *'uprawnienie do zbierania w lesie orzechów, potestas nuces in silva colligendi'*: Nicolao... contulimus scolteciam nostram in siluis..., piscinas, mensas panum, maccellas carnium, prata, rubeta, thabernas, bancas sutorum ac vtilitates apum et orech et quascumque vtilitates amplicare poterit 1334 *MMAe* III 233.

Orzechowiec *bot. 'czosnek wężowy, Allium scorodoprasum L.'*: Orzechowyecz cepetronum 1460 *Rost* nr 3452; Precula, cepetronum orzechowyecz *ca* 1465 *ib.* nr 4515; Orzechovecz percola 1472 *ib.* nr 535.

Orzechownik *bot. 'czosnek wężowy, Allium scorodoprasum L.'*: Precula, cepetronum orzechownyk *ca* 1465 *Rost* nr 4514.

Orzechowy 1. *'z orzechem (owocem) związany, nuceus'*: Nauci est pellicula, que circumdat nucleum in nuce orzechową skorką *ca* 1500 *Erz* 59.

2. *bot.* drzewo orzechowe *'orzech włoski, Iuglans regia L.'*: Drzewo orzechowe nucus XV *p. post. PF* V 7.

Orzeł, Horzeł *formy*: *n. sg.* orzeł 1461—7 *Serm* 150r, 1472 *Rost* nr 1321, *Pul* Deut 15, XV *p. post. R* XLVII 352, *ca* 1500 *Erz* 59; ~ *g. sg.* orła 1461—7 *Serm* 150r; horła 1423 *StPPP* VII 317; ~ *d. sg.* orłowi *Fl* 102, 5; ~ *ac. sg.* orzeł *Rozm* 108; orła *Rozm* 108; ~ *n. pl.* orłowie *Rozm* 483.

Znaczenia: **1.** *zool. 'ptak drapieżny z rodziny sokołów, najczęściej zapewne orzeł przedni, avis quaedam rapax e falconidarum familia, pluribus locis fortasse Aquila chrysaetos L.'*: Otnowy sze yako orłowy mlodoscz twoya (renovabitur ut aquilae iuventus tua, *Pul*: yako orłowa mlodoszcz twoya) *Fl* 102, 5; Orzel aquila 1461—7 *Serm* 150r, *sim.* 1472 *Rost* nr 1321, XV *p. post. R* XLVII 352, *ca* 1500 *Erz* 59; Orla aquile 1461—7 *Serm* 150r; Iako orzel (aquila Deut 32, 11) pobudzayøcz ku lyatanyu dzyeczy swe y nad nymy lyeczøcz, rosszyrzyl *skrydla swa *Pul* Deut 15; Gdzyekoly bądzye czyalo, czvsch Krystus, tamo szye zbyorą y orłovye (illic congregabuntur et aquilae Mat 24, 28), czvsch svyączy vstawschy s martvych *Rozm* 483.

2. *'podobizna orła, znak w kształcie orła, aquila picta vel sculpta'*: Kyedyschczy tako nyemoczny, szrzuczmy sloty orzel (aquiłam auream), yenze był krol postavyl nad vyączschemy drz[ya]vyąmy kosczyola yerusolymskyego *Rozm* 108; Yedno szye nad tymy pomsczyl, czo to vczynyly y szegl ty ystne, ys to povrosmy orła spvsczyla (qui... aquilam conciderant) *ib.*; ~ *w opisie herbu (?)*: Pol horła a trzi ka⟨mienie⟩ 1423 *StPPP* VII 317.

Orzeszek *bot.* **1.** włoski orzeszek *'orzech włoski, Iuglans regia L.'*: Włoszky *oreszek avellana *ca* 1500 *Rost* nr 2027.

2. laskowe orzeszki *pl. tantum 'leszczyna, Corylus avellana L.'*: Laszkowe orzesky corilium 1460 *Rost* nr 3487.

3. orzeszki *pl. tantum 'Melilotus officinalis Lam. et alba Lam.'*: Orzeszky mellilotum 1460 *Rost* nr 3642; Orzeszky melilotus *ca* 1465 *ib.* nr 4449, *sim.* 1493 *ib.* nr 10993; Orzesky melilotum 1472 *ib.* nr 624, *sim. ca* 1500 *ib.* nr 6178.

Orzędność *(?) 'codzienne obowiązkowe modlitwy, brewiarz, orationes cotidie a sacerdote recitandae, breviarium'*: Scilicet de officio, *orzednoscz, beate virginis, quia eius officio nos protegere *ca* 1500 *R* XLVII 373. ~ *Może należy rektyfikować na* obrzędność.

Orzędzie *cf.* **2. Orędzie**

! Orziwa *'jakiś rodzaj cegły lub dachówki, later quidam aut tegula' (?)*: A ductura laterum ad prethorium orzma (*pro* orziua *?*) 7 grossos 1495 *WarschPozn* I 407; A lateribus scissis ad prethorium dictis orziwa 1 florenum *ib.* 412.

Osa *zool. 'osa, może też trzmiel, Vespa vulgaris L., vel etiam Bombus sp.'*: Osszą vespa *ca* 1500 *Erz* 59; Fucus est animal major ape,

non mellificans, sed aliis mel comedens, etiam dicitur color, quo mulieres se depingunt, trad albo pszczmyel, albo rvmyenydlo, vel oszą *ib.*

Osada, Hosada *formy*: *n. sg.* osada 1208 *KodŚl* II 22. 43, 1218 *ib.* 188, 1224 *MMAe* I 20, 1390 *DokMp* I 248, *etc.*; ~ *g. sg.* osady 1408 *Czrs* 13, 1448 *LubPodk* 35, *Sul* 18, 1459 *LubPodk* 82, 1460 *ib.* 92; hosady *Sul* 9; ~ *d. sg.* osadzie *BZ* Num 15, 26; ~ *ac. sg.* osadę 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34, 1399 *TPaw* III nr 6225, 1407 *Czrs* 8, *etc.*; ~ *i. sg.* osadą 1473 *AGZ* XIX 546, 1491 *ib.* 391; ~ *l. sg.* (w) osadzie *Sul* 36. 53; ~ *ac. pl.* osady *Rozm* 137.

Znaczenia: **1.** *'główne osiedle pewnej okolicy, wieś (parafialna?), vicus, pagus'*: Sandza ma przykazacz przes woznego v parochye alybo v hossadi, alybo v gynszego sznamyenythego myestcza (circa parochiam vel alium locum eminentem) trzikrocz zawolacz, pewne myestcze y rok thego nye bandączemv nasznamyonwyączcz *Sul* 9; Gdi ktho o zlodzeystwo alybo o lotrowstwo... przes szązsada theyze wszi y ossadi (per vicinum eiusdem villae vel parochiae) nye bandze oskarzzon, dawnoscz rocznaa przeczyw powodowy przechodzy *Sul* 18; Gdi nye stanye alybo nye bandze zastawcze, kaszdi gego przyrodzoni... przed naszym szązdzą... alybo wszdi w oszadze they tho dzedziny zastawyoney (vel saltem in parochia eiusdem hereditatis abligatae, *Dzial* 25: abo w parrochy tey dzedzini) vczinycz ma yawnye... swyadeczstwo..., ysz rzeczona dzedzyna w thelkych pyenądzoch... gystnye gest zastawyona *Sul* 36; Vstawyamy, aby gdi kto o slodzeystwo... w szązdze bandze obwynyon, gest-ly s nym w geney wszy abo ozadze, gdze s nym slvcha bozey slvzby (si est manens secum in una villa aut in parochia una audit secum divina de domiciliis ipsorum, *Dzial* 45: abo pod gedną parrochią y mszey slvchaly), thedy obrzeczenye lethney dawnosczy pochodzy *Sul* 53; Oszada diocesis *ca* 1455 *JA* XIV 489; ~ Pvscza yedna byla blysko Nazareta, na nyey bylo barzo vyelye lvow, ktorzysz sza gladzyly wschytky oszady (qui vicinas regiones undique vastabant) okolo Nazareta *Rozm* 137.

2. *'przedstawiciele ludności chłopskiej, zamieszkałej na terenie osiedla, wsi, biorący udział przy rozgraniczaniu posiadłości ziemskich na wzór dawnego opola, cmethonum eundem pagum incolentium legati, qui ad bonorum fines constituendos convocabantur'*: Preterea dedi bonam partem terre ad Cirquich usque ad aquam, que dicitur Zvcha, que fuit tempore patris mei a comite Berone et ab ozada ad Sauon circuita 1208 *KodŚl* II 22, *sim. ib.* 43, 1218 *ib.* 188; Item de osada hii fuerunt presentes: Neprebud, Miłos, Braton, Nestoy, Sulenta 1224 *MMAe* I 20; Kmethones fidedigni, que in wlgari dicitur osszada, fidedignum et iustum testimonium dantes ostenderunt granicias veras 1390 *DokMp* I 248; Kedi pani Pacostka ymala vyast s Paskem s Nagorką *meczi Malim Boczanow⟨em⟩ a *meczi Nagorkami, tedista oba vodla ossadą albo opole, yaco gym przicassano s crolewskego sanddu 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34; Cum ministeriali ad limites fuit receptus et ibidem fuit, et dicti Pelce ossadø vidit congregatam circa rivulum quoddam et aliam ossa[n]dø non vidit. Tandem Jacussius camerarius... cognovit publice, quod die eodem et tempore dum veni cum ossada mea, viciniis, pro parte Bartholomei..., dixi...: Ulterius nolo stare cum ossada 1399 *TPaw* III nr 6225; Jam triplex osada exivit 1400 *HubeSąd* 96; Petrassius... deducere debet parrochianes vlg. osadam, qui granicies predictas (*sc.* inter villas Xansz et Boczcouicze) deducent 1403 *ArchTerCrac* IIIb 18, 30; Si solus non posset interesse termino Nicolai, extunc mater ipsius veniens debet recipere na oszadø 1407 *Czrs* 8; Statuerunt terminum... nunc proxime affuturum, ad producendum vlg. oszady et ista vlg. oszada debet granicies demonstrare 1408 *ib.* 13; Ministerialis Stanislaus clamavit... heredes de Vola, ut aspicent parochiam al. ossada 1443 *LubPodk* 4, *sim.* 1446 *TymSąd* 60; Vigandus castellanus ab una et Vlodizlaus... partibus ab altera debent ducere parochiam al. ossada: castellanus sex parochianos et Vlodizlaus sex super graniciebus 1447 *TymSąd* 60; Dum ossada utriusque partis convenerunt, tunc... iverunt per signeta al. po czyosnyech *ib.* 61; Debent aspicere al. przigladacz ossadi et eligere 1448 *LubPodk* 35; Gdi dwa czlowyeky myedzi sobąn ruschilastabi zalobą o rolee albo polya, albo pozitky, tegdi ten, yenbi myenil, zebi yego bili role albo polya, ma doswyatczicz sansyadi, gysz sąn rzeczeny ossada albo s starczi (tunc debet approbare cum communitate vel cum senioribus, *JusPol* 420: debet approbare cum vicinis al. ossada vel cum senioribus al. starczy) *Sul* 88; Acceperunt parochiam al. osszadą a nobili Stanislao... pro graniciis limitandis 1452 *LubPodk* 65, *sim.* 1484 *ib.* 97; Ex decreto dominorum senes al. starcze et osada debent ducere 1455 *TymSąd* 63; Diem, quem ipsis partibus dederamus et prefigimus pro educcione parrochie al. ossady... pro graniciebus inter hereditates predictas 1459 *LubPodk* 82; Sbigneus... petivit ministerialem a do-

mino subcamerario..., ut conspiceret parochiam al. osadø, ut ipsam induxit in campum 1460 *ib.* 92; Domine succamerarie, in hoc vestro memoriale pono, quia tu intrasti mecum in contrarium al. w[y]e przø, propterea volo granyczenya y osadzenya, i osady wywyedzenya *ib.*; Nicolaus..., actor, alloquebatur super... Petrum et Iwan..., heredes, iuxta terminum secundum in loco granicierum cum testium plenitudine al. z upelną ossadą szwyathcow et astitit terminum secundum 1473 *AGZ* XIX 546; Domini iudices nobilibus Dorothee et Drusianne decreverunt principalitatem vlg. povodsthvo et ipsas partes remiserunt ad succamerarium Belzensem ad campum ad sipandum granicies cum parochia vlg. z ossadą 1491 *ib.* 391.

3. *'ludzie należący do jakiejś wspólnoty, homines qui in uno quodam communi sunt'*: Plebs (gens christiana) ossada krzeszczianska (in laudibus aeterni regis haec plebs resultet) 1444 *R* XXIII 302; Odpvszczono bødze ozadze, wszemv lvdv synow israelskich (dimittetur universae plebi filiorum Israel) y przichodnyom, ktorzis po goscinach sø myedzi wami *BZ* Num 15, 26; ~ *'parafianie, parochiani'*: Po Popyelczw szroda pyrzwa, ossada moya myla svyathe (*pro* suche) dny vyedzecz ma 1451 *Wisł* nr 1928.

Osadnić *'obetrzeć skórę zwierzęciu siodłem, cutem animali sella imposita atterere'*: Tergus asine erat fortasse confractum oszadnyone ac sordidum szmerdzącze 1440 *R* XXV 242.

Osadnik 1. *'członek tzw. osady, powołany do przeprowadzenia rozgraniczenia nieruchomości, unus e cmethonibus eandem terram incolentibus, qui ad bonorum fines constituendos convocabantur'*: Tekdi gdi stala ossada pane bytgostkey hy Paskowa, tedi poslali comornika hy vosnego do paney hy do Paska prossącz gych prze bok, aby gim othpuscili przissangą hy kgnew pirwey, nisli posli hy ius copczi począti snamonowacz za nimi. Tedi hy pany, y Passek s obu stronu othpuscili tim gistim ossadnikom oba s obu stronu hy kgnew, hy *przisziga 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34.

2. *'fundator, założyciel, conditor, fundator'*: Oretur deum pro za ossadnyky (collatoribus) y sa *dobrodzye huius ecclesie, quod istam domum subveniant suis sanctis elemosinis secundum suum posse XV *ex. SKJ* I 148.

Osadowić *'osiedlić, osadzić, locare'*: Jacom ya Thomka ossadowyl na ogrodze na ten rok... Jacub ossadowil Tomka na ogrodze na ten rok 1444 *ZapWarsz* nr 736.

Osadzać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* osadza 1466 *R* XXII 25; *3. pl.* osadzają *BZ* Judith 7, 8; ~ *part. praes. act.* osadzaję 1411 *HubeZb* 92; osadzając 1408 *Kościan* nr 364, 1420 *Pozn* nr 983, 1434 *Pozn* nr 1441; ~ *inf.* osadzać 1425 *ArchTerCrac* VIII 1, 6, 1454 *MonIur* II 185, 1465 *AGZ* XII 306, 1466 *ib.* 310; ~ *praet. 3. sg. m.* osadzał 1400 *KsMaz* I nr 29a, 1406 *HubeZb* 114, 1419 *Kościan* nr 739, 1423 *TPaw* VII nr 2926, 1427 *ZapWarsz* nr 208.

Znaczenia: **1.** *'osiedlać kogoś gdzieś, aliquem aliquo loco collocare'*: Y⟨a⟩co Jaracz Stanislawa ne oszadzal ani mu kaszal precz 1406 *HubeZb* 114; Jaco Jacub stawal trzi czloweki paney Ketliczskey y gey sinu podlug prawa oszadzaiancz 1408 *Kościan* nr 364; Gdi Jacusch osadzal Matiam kmethonem na roli, tedi mu ne slubowal ni za gedno zito, bi mu ge wyprawil 1423 *TPaw* VII nr 2926; Locare al. osszadzacz 1425 *ArchTerCrac* VIII 1, 6; Jako mne twoy oczecz ossadzal a ne malem wstanego placzicz 1427 *ZapWarsz* nr 208, *sim. ib.*; Desertaciones... locare al. ossadzadz... damus 1454 *MonIur* II 185; In qua villa Franciscus... habebit omnimodam facultatem homines seu kmethones locandi al. osschadzacz causa maioris seu utilitatis 1465 *AGZ* XII 306; Quiquidem Mathias debet locare al. ossadzacz Iohannis al. duas villas Bucznywam Magnam et Dluga Dolyna suis propriis pecuniis 1466 *ib.* 310; ~ osadzać się *'osiedlać się, aliquem locum incolere'*: Paulus dixit, quod pater meus in parte ista se comisserat vlg. oszadzal et ego post patrem meum comissi ⟨me⟩ 1400 *KsMaz* I nr 29a; Sinowye israhelsci nye vfaiøcz w kopye any w strzelbø, ale gori bronyø gich a pagorki ge ogradzaiø, przeto radzi na wyrzch osadzaiø syø *BZ* Judith 7, 8.

2. *'obsadzać (wieś, rolę) chłopami, vicum terram cmethonibus frequentare'*: Yze Janusz trszy cupcze przIwodzil[y] przet pana Janusza na dzedzinę... y oszadzal mu yego rolą,... a on niyednego ne chczal przIyecz 1419 *Kościan* nr 739; Jszesmy byli przi tem, kedy Jan karczmars stawal trzy kmyotowicze prze⟨d⟩ woytha abo przed yego zona ozadzayancz mu rola, a woyth gych ne chczal przIyancz 1434 *Pozn* nr 1441.

3. osadzać prawo (na *kogoś*) *'powoływać sąd do rozstrzygnięcia jakiejś sprawy, causam iudici inferiori iudicandam committere'*: Eze Pyotr Woyczecha nesprawedliwe wszanl siłø moczø, ne oszadzaø nan nyzadnego praw⟨a⟩ 1411 *HubeZb* 92; Isze matka Miroslaowa Nenawisczska pobrala gimene Potrowo, kmothouicza s Wargowa, ne oszadzayącz prawa 1420 *Pozn* nr 983.

4. *'obsadzać wojskiem, praesidiis firmare, munire'*: Cohortem per sua dona vocat ad tumulumque locat, ossadzą, terrificis armis, toracibus, egide, parmis 1466 *R* XXII 25.

5. *'ozdabiać (drogimi kamieniami), wysadzać, gemmis ornare' (?)*: Alio aurifabro, qui domino principi ossadzal anulum, dedi I ½ florenum 1500 *ZsigBud* 68.

Osadzanie *'nakładanie, umocowywanie, actus et effectus imponendi, infigendi'*: Ab ossadzanye schypow dedi unam marcam 1461 *AKH* XI 492.

Osadzenie 1. *'osiedlenie, actus terram cmethonibus frequentandi'*: Yaco Marcin trzi stawal *dzloueki Stanislao szoltissewi na ossadzene, an ('a on') ich ne chczal przyyandz 1405 *Pozn* nr 782; Item habet dicta villa quatuor laneos cmethonales, datos agricolis non in haereditatem perpetuam, sed ad tempus, quoniam singulis annis fit eorum locus al. osadzenye a festo Nativitatis Christi *DlLB* I 107.

2. *'wyznaczanie granicy przy pomocy tzw. osady, limitatio, ad quam faciendam vicinitas* osada *dicta advocabatur'*: Quia tu intrasti mecum in contrarium al. w[y]e przø, propterea volo granyczenya y osadzenya, i osady wywyedzenya 1460 *LubPodk* 92. ~ *W rękopisie wyraz hasłowy przekreślono.*

Osadzić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* osadzi 1400 *HubeSąd* 48, 1429 *AGZ* XI 46, 1465 *StPPP* II nr 3791, *Rozm* 410; ~ *inf.* osadzić 1407 *Pozn* nr 610, 1442 *AGZ* XI 199, 1444 *AGZ* XII 123, *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* osadziłem 1457 *AGZ* XV 30; *3. sg. m.* osadził 1400 *Pozn* nr 456, 1402 *JA* VI 202, 1403 *HubeZb* 103, *etc. etc.*; *f.* osadziła *MW* 95b; *3. pl. m.* osadzili 1451 *AGZ* XI 368, *BZ* Judith 4, 3, 1471 *MPKJ* V 56; ~ *condit. 3. sg. m.* -by osadził *Dział* 62; ~ *part. praet. act.* osadziw 1386 *HubeZb* 61, 1396 *Pyzdr* nr 30; osadziwszy 1432 *Pyzdr* nr 1048, *BZ* Judith 5, 1, 1491 *AGZ* XVII 267, *Rozm* 409. 410; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* osadzony *ca* 1428 *PF* I 496, 1444 *AKPr* II s. XIII; *neutr.* osadzono XV *in. R* XXIV 69; *ac. sg. neutr.* osadzone 1443 *AGZ* XIV 76; *g. pl. m.* osadzonych 1495 *GórsArt* 219. 220; *ac. pl.* osadzone 1435 *TymProc* 320; *i. pl.* osadzonymi 1460 *PF* V 38; *l. pl.* osadzonych 1444 *TymProc* 320; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* jest osadzon *Sul* 61.

Znaczenia: **1.** *'osiedlić kogoś gdzieś, umieścić na gospodarstwie, aliquem aliquo loco collocare'*: Quia spoponderas nobis boues restituere et super eo nos locasti, osadzil, quod debuisti restituere 1393 *TPaw* IV nr 4587; Jacom ya o thø krziwdø oth Staszca wstal, eze mi chicz nyc dal, na ktorich mø osadzil 1427 *ZapWarsz* nr 2702, *sim. ib.*; Quem hominem dominus Iohannes ibidem locavit al. oszadzyl 1446 *AGZ* XII 146, *sim.* 1449 *ib.* 188; Kedy kmyecz prawem nyemyeczskym gest oszadzon (cum... in iure Teutonico... est locatus) *Sul* 61; Nicolaus dixit: Locavi eum al. ossadzilem gy 1457 *AGZ* XV 30; De thabernatoribus in iure Theutunico, si locare non potest, marcam persolvat, si non potest alium loco sui ossadzycz, edificia, sepes emendans iuxta taxam et composicionem quatuor personarum 1463 *AKPr* IV 444, *sim.* XV *p. post. ib.*; Quem Iacz possessionatum al. oszadzyl dominus super bona... et tu eundem hominem, quem ipse statuit al. ossadzyl [...] 1486 *AGZ* XIX 277; Obligavit se... residere in olodio al. ubicumque dominus eum constitueret al. oshadzil 1486 *RocznHist* II 125; ~ osadzić na pieniądzach, na płacie: Eze Ywan Pawła na placze osadzil a on przes prawa ot nego szszedł 1403 *HubeZb* 103, *sim.* 1405 *HubeSąd* 36; Kedi Marcisz swim kmeczem w czasz pouedzal, eze o wyesz odmovil, a na penandzech oszadzil 1429 *ZapWarsz* nr 346.

2. *'obsadzić (wieś, rolę) chłopami, vicum, terram cmethonibus frequentare'*: Jako Falek wyssedł s prawem, ossadziw, ot paney Alleny, a pani Helena wsala gemv sesczdzesant cop zitha moczø 1386 *HubeZb* 61; Jaco Woyczech poszedl oth Waczencza nocznø reczø, ne osadziw mv role 1396 *Pyzdr* nr 30; Cum collocaverit agrum seu mansum vlg. osadzi, potest, quomodo voluerit, recedere 1400 *HubeSąd* 48; Iaco Vawrzec ossadzil tho pol zrzeku (*pro* zrzeba 'źrzebia'), gdze szedzal 1402 *JA* VI 202; Yaco Philip ne oszadzil roley sladu w Tworkowe 1419 *Pozn* nr 980, *sim.* 1422 *ib.* nr 1107; Jaco Nikyel osszadzyl swoy slad w Bucowczu Scepanowy Konopcze y Sczepan gy proszno pusczyl 1428 *Pozn* nr 1279; Kmetho... debet residenciam facere tamdiu, quamdiu sibi agrum suum possessionabit vlg. ossadzy 1429 *AGZ* XI 46; Yako m⟨i⟩ then czlowyek sbyegl, any nye vczynyw dosszycz podle prawa, nye oszadzywsszy podla szemszkyego vkladu 1432 *Pyzdr* nr 1048; Introligare in tres mansos in Sulisirz collocatos al. ossadzone 1435 *TymProc* 320; Idem molendinator debuit molendinum in Strogow effective et realiter alio molendinatore locare al. ossadzicz 1442 *AGZ* XI 199, *sim.* 1444 *AGZ* XII 123; Debet dare sub magnis culpis intromissionem in unam curiam osadzone in Iakymczyczhe 1443 *AGZ* XIV 76; In quinque mansis locatis al. ossadzonich 1444 *TymProc* 320; Paulus tenetur agrum consedere al. osadzycz 1445 *AGZ*

XIII 178; In quo sedi, eundem agrum locavi al. oszadzil et alium agrum nunequam sub ipso suscepi 1445 *AGZ* XIV 188; Phyl agrum predictum pro se recipere debet et de ipso servire more Ruthenico vel saltem sessionare vlg. ossadzicz agrum premissum homine tali, qui posset labores et servicia congrue reginalia exhibere 1446 *AGZ* XI 287; Pan oney wszy... bądze mocz gego (*sc.* sołtysa) dzedziną przes gynszego oszadzycz (poterit suam hereditatem per alium collocare) *Sul* 80, *sim.* 1458 *AGZ* XI 433; *Ossaczonymy locatis 1460 *PF* V 38; Ale kromye tych wyn kmyecz nye mosze zbieszecz, gedno alyszby dom dobrze zbudował y ogrodzyl a dobrze osadzyl *Dział* 62; In qua (*sc.* villa) edificabit domos kmethonibus,... quascunque et quantascunque oportunas areas, quas eciam locabit al. oszadzy... kmethonibus 1465 *StPPP* II nr 3791; Drobysco potens est predictum dimidium alterum laneum pro sua utilitate oblocare al. ossadzycz 1477 *AGZ* XVIII 148; Ssvą vynnyczą ossadzy ynymy oraczmy (vineam suam locabit aliis agricolis Mat 21, 41) *Rozm* 410; ~ Paulus debet pro se recipere expedicionales bellicas et bellum intercedere et servicium collocare al. osszadzycz, et kmethones tanquam suos regere 1471 *AGZ* XVII 59; ~ ~ O... Anna szwyatha, kthora plodem rodzayu szwego nyebo yako gwyaszdamy oszadzyla *MW* 95b.

3. osadzić ławicę, prawo, sąd (*komuś*, na *kogoś*) '*powołać sąd do rozstrzygnięcia jakiejś sprawy, sporu, causam cognoscendam, litem dirimendam iudicibus committere*': Yze Sczedrzik osadzyl lawiczø abo sand y volal soltissa cu prawu, an ('a on') ne chczal przicz 1400 *Pozn* nr 456; Jaco przi tem bili, kedi Bninszczi chczeli prawo Tarnowskego kmeczem ossadzicz 1407 *ib.* 610; Jacosmy bili przy tem, jaco Jan osadzil sand a lawniczi wolali Bogusza ku prawu 1398—408 *BiblWarsz* 1857 II 796; Jaco kedi Potr prziwodl swego zlodzeya przet swego pana, tedi pan ossadzil prawo polske y nemeczske 1408 *Pozn* nr 655; Iaco pan Sandziwoy... osadzil prawo i stal roky na Margorzathø 1411 *HubeZb* 57; *Osszødzony szonth contestatum iudicium *ca* 1428 *PF* I 496; Eciam bannum regium dicitur vlg. oszadzoni szand 1444 *AKPr* II s. XIII; Mayaly goszczyom podrosznym... albo gynnym ludzom, czo nye szą wynny kv poloszenyv prawa, goraczy szad oszadzycz (*OrtBr* VI 346: osza[n]dzyczy)? *OrtMac* 22; Iako ya nye przybyegl do wschy Janowey... any zlodzeya yego, Iana mlynarza, na kthorego prawo polskye y nyemyeczskye ossadzyl, s prawa yego gwalthem se wschy wybyl 1465 *TymSąd* 133.

4. '*dać kogoś na swoje miejsce, umieścić kogoś zamiast siebie, munus suum alicui gerendum tradere*': Iudex et subiudex locum suum ossadzili aliis nobilibus 1451 *AGZ* XI 368; Honorabilis Dobrogostius... actu presbiter ad praesentem bellicam expeditionem oblocavit al. ossadzyl locum suum equite armato 1497 *StPPP* VII 107.

5. '*obsadzić wojskiem, zająć, militibus munire, occupare*': Osadzily wszitki wyrzchi na gorach (praeoccupaverunt omnes vertices montium) *BZ* Judith 4, 3, *sim.* 1471 *MPKJ* V 56; Sinowye israhelsci przipravyały syø ku bronyenyv osadziwszi drogy w gorach (montium itinera conclusissent) *BZ* Judith 5, 1; W tich dnyoch powstal Mathatias sin Johanne,..., kaplan..., y osadzil (consedit) (n a gorze Modin *BZ* I Mach 2, 1.

6. '*otoczyć ze wszystkich stron, okrążyć, circumquaque cingere, obsidere*': Osza d zyl cinxit XV *p. pr. R* XLVII 359; Hominibus suis eandem tabernam circumvallavit violenter al. osządzyl 1465 *AGZ* XIII 482; Veniens... cum balistis et aliis armis... circumdato al. osządzywszy opido predicto ita, ut nullus incolarum ex opido fugere posset, in dicto opido repercussit domum providi Iohannis Nyedzwyadek 1491 *AGZ* XVII 267.

7. '*obsadzić drzewami, nasadzić czegoś, arboribus obserere, aliquid serere*': Paradisus... est enim locus arboribus consitus osad z ono XV *in. R* XXIV 69; Byl yeden czlovyek, oczyecz czeladny, ktory ossadzyvszy vynnycze (qui plantavit vineam) y ogrodzyl ya plotem... a ossadzyvszy (locavit Mat 21, 33) yą oraczom y poszedl precz *Rozm* 409—10.

8. '*zatrzymać, sustinere, reprimere*': Quia Karnkowski debet aquam demittere inferius de sua piscina propter prenssionem al. dlya lowyena piscine domini archiepiscopi superioris ita multum, quod posset archiepiscopus aquam stabilire al. oszadzycz in sua piscina tamdiu, quousque ipsam plenarie depiscaret 1475 *AGZ* XII 377.

9. '*nasadzić, nałożyć, umocować, imponere, infigere*': Sex vasa telorum al. szypoff osszadzonych 1495 *GörsArt* 219; Item aliorum telorum sunt aliquot capecie absque vasis posite etiam osszadzonych nouiter reparate *ib.*; Telorum due capecie ossadzonych *ib.* 220.

Osamiały '*opuszczony przez wszystkich, osamotniony, desolatus, solus*': Desolata oszamyala (*var. kal.*: opuszczona) uel sine solacio sev deorsum vel procul a solacio (quae autem vere vidua est et desolata speret in deum et instet

obsecrationibus et orationibus nocte ac die 1 Tim 5, 5) *MPKJ* V 130.

Osąd *'wyrok, iudicis sententia, iudicium'*: Ipse (*sc.* filius dei) dabit sentenciam vlg. cłøthwa albo oszøt contra bonos et malos *ca* 1420 *R* XXIV 87; Gorze vam, madrczy y moczarze lyczemyernyczy, yzeszcze vyzarly domy vbogych wdow czynyącz dluge modlytvy, przeto vyączsy osąd vezmyeczye (propter hoc amplius accipietis iudicium Mat 23, 14) *Rozm* 418.

Osądzać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* osądzam *Rozm* 409; *2. sg.* osądzasz *Rozm* 813; *3. sg.* osądza *Rozm* 846; *1. pl.* osądzamy *Sul* 72; *2. pl.* osądzacie *Rozm* 724; *3. pl.* osądzają *Rozm* 727.

Znaczenia: **1.** *'rozpatrywać sprawę i wydawać wyrok, iudicare, diiudicare'*: Krol yemv rzekl: S tvoych czyą vst ossądzam (te iudico Luc 19, 22), slugo zly *Rozm* 409; Kakokoly myą yako czlovyeka ossądzaczye, vschakosz myą ydączego ku ssądovy[c] dzyvnye v svyątych vrzyczye *ib.* 724; Baczmy, yze thu czy ystny Zydovye samy pomavyayą, samy radzą, samy ossądzaya y ssąd vydavaya przeczyv svemv vrządu *ib.* 727; Alye thy, boyącz szye czeszarza a tez nye vyedzącz, czynysch y ossądzasch mye nye tvoyą moczą y volyą *ib.* 813; Pylath movyącz to slovo: Mam mocz vkrzyzovacz czye y puszczycz, sam szye ossądza y potąpya *ib.* 846.

2. *postanowić, uchwalać, statuere, constituere'*: Sz myloszczy vstawyano bycz osządzamy (censuimus statuendum), aby oszmynaczcze nyedzel rok... vstawyon byl kv zaplaczenyv *Sul* 72.

Osądzenie *formy*: *n. sg.* osądzenie XV *med. SKJ* V 265, 1471 *MPKJ* V 110, XV *p. post. Kałużn* 271, *ca* 1500 *Erz* 59, *Rozm* 745; ~ *g. sg.* osądzenia *Dek* III 13, XV *in. R* XXV 271, *Sul* 24, XV *med. R* XXIV 48, *Rozm* 726. 744; ~ *d. sg.* osądzeniu *ca* 1420 *R* XXIV 84, *Rozm* 266; ~ *ac. sg.* osądzenie *Sul* 13. 29, XV *med. GlWroc* 67v. 68v, 1471 *MPKJ* V 135, *Naw* 146, *Rozm* 267; ~ *i. sg.* osądzenim XV *med. R* XXIV 367.

Znaczenie: *'wyrok, postanowienie sądowe, orzeczenie, skazanie, iudicis sententia, iudicium, decretum'*: Nye zabyyay kromya oszadzenya nyekogo gnyewem, ręka any radą *Dek* III 13; Qui autem dixerit fratri suo: Racha, reus erit concilio szødowemu oszødzenw (*R* XXV 271: ossøndzena, *Rozm* 267: zasluzy ossądzenye albo vmączenye, Mat 5, 22) *ca* 1420 *R* XXIV 84; Rzecz oszandzona z bratheem starszym w oszandzenye poszla y s młodym *Sul* 13; Sandzaa alybo podsandek... rzeczy dzyedzynney poznanyaa a osandzenya (cognoscendi et definiendi) mocz ymyecz mayą *Sul* 24; Gysz gdi nye stanye, thedi gego nyebyczym... nye przekazaayącz kv rozsprawyenyv alybo kv skazaanyv rzeczy przes osszandzenyee poszcyee ma bicz (ad decisionem seu definitionem causae licite procedatur) *Sul* 29; Qui (*sc.* Christus) sentenciam, ortel, *ossodzene, mortis eterne prolaturus est in die iudicii XV *med. GlWroc* 67v; Rex, edic iudicium *ossodzene! *ib.* 68v; Osandzenya *konyeczncho sentencie extreme XV *med. R* XXIV 48; Quia princeps huius mundi, id est dyabolus,... per seductorem dampnatus est sentencia diuina vlg. oszadzenym *ib.* 367; Nunc iudicium est, osądzenye yest, mundi, nunc princeps huius mundi eicietur foras (Jo 12, 31) XV *med. SKJ* V 265; Oschandzienye sentencia (ecce enim angelus dei, accepta sententia ab eo, scindet te medium Dan 13, 55) 1471 *MPKJ* V 110, *sim. ca* 1500 *Erz* 59; Sentenciam skazanye aut oschandzienye (cum occiderentur, detuli sententiam Act 26, 10) 1471 *MPKJ* V 135; Modlya szye thobye, abych yego (*sc.* ciała Chrystusa) szobye nyc przyyala na vyeczne oszszadzenye albo na zathraczenye, alye by my bylo lyekarstwo dvschne y tez czelesthne *Naw* 146; Osądzenye decretum XV *p. post. Kałużn* 271; Kazdy, ktory szye gnyeva na svego bratha, ten yest krzyv kv ossądzenyv (reus erit iudicio Mat 5, 22) *Rozm* 266; Baczysch, yze prze to pytanye nye chcze (*sc.* Kajfasz) vydacz ossądzenya, alyz moczą they vschythkey rady przevrotney, aby tym vyeczey vczvyrdzyl y myal svego ossądzenya *ib.* 726, *sim. ib.* 744; Czy ynszy vyelczy chvatayącz kvapyly, aby tego dnya dano nan ossądzenye, bo vtorego dnya bylo vyelyke svyato zydovskye *ib.* 745.

(Osądzić) Osędzić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* osądzi 1436 *AGZ* XII 13, *Sul* 8, *OrtBr* VI 371, *OrtMac* 97, *etc.*; *3. pl.* osądzą *OrtMac* 97; ~ *imper. 2. sg.* osędzi 1448 *LubPodk* 37; *2. pl.* osędźcie *Rozm* 772; ~ *inf.* osędzić *OrtBr* VII 547, *OrtBrRp* 35, 4. 36, 2, *OrtMac* 38, *etc.*; ~ *praet. 2. sg. m.* -ś osądził *Rozm* 320; *3. sg. m.* osądził *Dział* 51, *MPKJ* V 95; *3. pl. m.* osądzili 1456 *ZabUPozn* 97, 1471 *MPKJ* V 110; ~ *condit. 2. sg. m.* -by osądził XV *p. post. RozmPam* 475—6; *3. sg. m.* (-)by osądził *Dział* 51, *Rozm* 673. 747. 793. 812; *1. pl. m.* -bychmy osądzili *Rozm* 584; *3. pl. m.* osądziliby *BZ* Ex 21, 22; -by osądzili *Rozm* 464; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* osądzon 1462 *R* XXV 269, XV *ex. SKJ* I 145, *Rozm* 666. 729. 759; osądzony

OrtBr VI 372, *ca* 1500 *SprTNW* V 15; *f.* osądzona 1442 *AGZ* XII 101, *Sul* 13; *neutr.* osądzono 1397 *PKKr* I 246; *ac. sg. m.* osądzonego *Rozm* 807; *f.* osądzoną *Sul* 40, *Dział* 51; *l. sg. f.* (w) osądzonej 1472 *AGZ* XII 404; *n. pl.* osądzeni *OrtMac* 112; *m.* osądzeni *OrtBrRp* 83, 1; osądzoni *OrtBrRp* 83, 1; *ac. pl. f.* osądzone *Sul* 78, *Dział* 27; ~ *inf. pass. sg. m.* być osądzon *Sul* 17, *Dział* 33; osądzon być *Rozm* 734. 791. 836; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* osądzon jest 1471 *MPKJ* V 35, *EwZam* 305; jest osądzon *Rozm* 238. 572; ~ *fut. pass. 2. sg. m.* będziesz osądzon *Rozm* 329; *3. sg. m.* będzie osądzon *Sul* 32, *BZ* Deut 21, 22, *OrtBrRp* 72, 3, *OrtMac* 97, 1465 *Ośw* nr 131; *2. pl. m.* będziecie osądzeni *Rozm* 282; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* -by osądzon *OrtBrRp* 72, 2, *OrtMac* 97; *neutr.* by osądzono było *Sul* 26.

Znaczenia: **1.** '*rozpatrzyć sprawę i wydać wyrok, rozstrzygnąć sądownie, iudicare, diiudicare*': Iaco praue osandzono sandem 1397 *PKKr* I 246; Advocatum meum non iudicate et ego videbo, quis ipsum iudicabit. Et dum sentenciabitur al. oszandzy, tunc videbo, quis ipsum... recipiet 1436 *AGZ* XII 13; Mathias... occiserat... quoddam caput alias Waskonem..., quodquidem caput diiudicata vlg. ossadzona 1442 *ib.* 101; Domine camerarie,... tu nos pro ista controversia iam preterita discerne al. osszandzy 1448 *LubPodk* 37; Pewna myeszczcza sandom mayą bicz vidana, procz kthorych szedząncz gyndze sandza czokolye oszandzi (quidquid fuerit factum vel iudicatum), nye ma myecz moczi *Sul* 8; Rzecz oszą̨ndzona z bratheem starszym w oszą̨ndzenye poszla y s mlodym *Sul* 13; Czokolye bi szą stalo alybo osą̨ndzono bilo (quidquid factum fuerit vel iudicatum) gyndze, tho... nyyaney ma myeecz mocznoszcy *Sul* 26; Powod... przes są̨ndzą przikazan bandze y oszą̨ndzon (decernatur et definiatur, *Dział* 20: powodowy ma bycz przysądzona) *Sul* 32; My thake skazanye są̨ndzey... wykładamy poszle bycz w rzecz osądzoną (in rem iudicatam) *Sul* 40; Gesz szkazanya y wsdawanya y gynsze rzeczy przes nye (*sc.* rycerzy) osądzone a dokonyczone (per eosdem definitae) w osobnych kszą̨gach popyszvyą *Sul* 78; Poddan bødze szkodze, kako wyelye szødalbi møøsz nyewyasti a gednaczyowye oszødzyłybi (iudicaverint) *BZ* Ex 21, 22; Yest-ly taky oszandzony (*OrtMac* 97: odszą̨dzony) czlowyek tesz czo raczczam przepadl? *OrtBr* VI 372; Gynako nye mayą go ossandzicz (*OrtMac* 130: szadzycz), szlowye szkazacz wynowathego *OrtBr* VII 547, *sim. OrtMac* 38, *OrtBrRp* 35, 4, *Dział* 18; Quod veritatem nolerent fatiri et eum reum mortis iudicarent dostoynego [dostoynego] smye⟨r⟩czy go oszwdzyli 1456 *ZabUPozn* 97; Recte iudicasti szkaszal albo oszadzyl *ib.* 113; Są nyektorzy, czso rzeczy przeszle y tesz sądem osądzone (mortua et finita negotia, *Sul* 38: myarthwe a dokonane rzeczi) nyekakymy wymysły navczyły sya wzdzyracz *Dział* 27; Przez poruszenya swiątoszczy ma bycz złostnyk wząth a podług prawa osądzon *ib.* 33; Gdyby nasz sądza abo starosti naszego abo woyewodi riczerzmy o ktorą rzecz osądzyl, gdysz nye sam sadza sadzy, ale y z gynszymy przy nyem na sądze syedzaczymy sądzy, przyiąwszy potem rzecz chczal osadzoną wztrączycz (iudex iudicans non possit de malo iudicio redargui), tego nykt nye mosze vczinicz, to wyiawszy, aczby kto wztecz do sądzey syą pvsczyl, kako osądzyl (qualiter iudicavit) *ib.* 51; Sadza swcy sprawiedlywoszczy ma dokonacz tymy wszemy, ktorzy s nym na sądze syedzely, ktorzy poznayą, ysz sprawiedlywie osądzyl (iudicavit) *ib.*; Oszą̨dzon 1462 *R* XXV 269; Theda bude oszadzon wedle prawa 1465 *Ośw* nr 131; Pincernam crucis, *gl.* patibuli, szvbyenycze, esse reum sentencia damnat oszą̨dzy 1466 *R* XXII 17; Oschandzy (*var. lub.*: ossądzyl) condemnet (ecce dominus deus auxiliator meus, quis est qui condemnet me? Is 50, 9) 1471 *MPKJ* V 95; Que Chalymka circa ipsum Andream fuit in decem marcis in pena iuridica al. v oszą̨dzoney vynye 1472 *AGZ* XII 404; Oto teraz szen spuszczyl zyonye twoye z swymy czary, aby yego nye oszą̨dzyl XV *p. post. Rozm-Pam* 475—6; Chtory vyerzy ven, nye yest sąd⟨z⟩on, alye chto nye vyerzy, ivsz osądzon yest (iudicatus est Jo 3, 18, *Rozm* 238: yest ossądzon), ysz nye wyerzy w gymyą gyedynego syna boszego *EwZam* 305; Jesus pothym oszadzon, Pylath yego szadzyl XV *ex. SKJ* I 145, *sim. Rozm* 666. 729; Tem ssadem, ktoremze kogo ssądzyczye, bądzyeczye ossadzeny (iudicabimini Mat 7, 2) *Rozm* 282; Lycemyernyczy zydovsczy... ssą mnymały, by myly Kristus byl nyepravdzyvy v ssądzye... a nye skazałłyby podług zakona Moyzeszova, aby y (*leg.* ji 'go') samego ossądzyly y vkamyenovały (contra Moysen agentem damnarent) *ib.* 464; Yze pan tego svyata yvz yest osandzon (iam iudicatus est Jo 16, 11) *ib.* 572; Pyotr... ssyedzyal... czekayącz..., aby vydzyal skonanye, czo by ossądzyl byskup na Iesucrista *ib.* 673; O... nądzny lycemyernyczy, czo czynyczye, potampyaczyc syna bozego... Chczeczye tego ossądzycz, ktory v sadny dzyen *v vyelyko

ossądzy *ib.* 716; Ten przekląty byskup nye chcze ossądzycz Iesucrista przez vyny *ib.* 726, *sim. ib.* 746; Kyedy sządzą nadamy, naydzyecz dobre rzeczy przeczyv yemv, yzczy y (*leg.* ji, *sc.* Jesukrysta) ossądzy *ib.* 743; Vezmyczye y (*leg.* ji, *sc.* Krystusa) vy a podlug vaschego zakonv ossądczye (secundum legem vestram iudicate eum Jo 18, 31)! *ib.* 772; Vezmyczye y (*leg.* ji, *sc.* Krystusa) vy, ossądzczyesch y vy! *ib.*; Podlug rzymskyego obyczaya nykt ny ma ossądzon bycz, alyez nan bądzye zalovano *ib.* 791; ~ *czemuś*: Gdisz sgrzeszi czlowyek tim, prze ges to smyerczi bødze osødzon (adiudicatus morti), a obyesson bødze na szibyeniczi *BZ* Deut 21, 22; ~ ku *czemuś*: Wisznaaw szą kogo... w gygrze vranycz, kv doszyczvczynyenyv ma bycz oszandzoon (est condemnandus) *Sul* 17; Kyedy krol... kogo... oszandzy ku szmyerczy albo raką sczyącz *OrtBr* VI 371, *sim. OrtMac* 97, *sim. OrtMac* 38, *OrtBrRp* 36, 2; Yvz nan ortel skazemy, abychmy y (*leg.* ji, *sc.* Jesukrysta) ossądzyly kv smyerczy *Rozm* 584; Yey myly syn yąth y podan ssądzy, aby y (*leg.* ji 'go') ossądzyl ku smyerczy *ib.* 747, *sim. ib.* 812; Iuze podan y ossądzon albo potąmpyon ku smyerczy *ib.* 759; Tego od Iesucrista nye pytal (*sc.* Piłat), aby yemv o to chczyal dacz vyną, yzby gy ossądzyl kv smyerczy *ib.* 793; Darvyczye svyatemv dnyv yvz ku smyerczy ossądzonego *ib.* 807; Ya nye vydzą nyedney vyny, o ktorą by mogl s pravem ossądzon bycz ku ssmyerczy *ib.* 836, *sim. ib.* 734; ~ na *coś*: Yako maya thego czlowycka dzyerzecz w myesczye, czo gy oszadzą na szmyercz *OrtMac* 97; Gdyby czlowyek osządzon na szmyercz sz prawa, o (*pro* a) krolewszką... ręką odyąla go od szmyerczy..., yako thego czlowyeka mayą daley puszczycz albo dzyerzecz? *ib.*, *sim. OrtBrRp* 72, 2; Bądzyely kthory czlowyek sz prawa osządzon na szmyercz a odprosza-ły go, ysz go nye szgvbya *OrtMac* 97, *sim. OrtBrRp* 72, 3; Gynny szą beszmyerny ludze y neszprawny, ysz myrv nygdzye nye maya, yako szą osządzeny (*OrtBrRp* 83, 1: oszadzony) na szmyercz y czczy odsządzeny (*OrtBrRp* 83, 1: czy, *leg.* czci, oszadzeny) *OrtMac* 112; Condemnauerunt potampyly aut na smyercz oschandzily, aut skazaly (*var. lub.*: oscudzyly aut na smyercz skasaly; condemnaverunt eam ad mortem Dan 13, 41) 1471 *MPKJ* V 110; Ezechias, krol nyemoczny, a yusz na szmyercz osządzony *ca* 1500 *SprTNW* V 15; ~ *(o wyroku uniewinniającym)*: Svoych (*leg.* z swoich) slow spravnye bądzyesch ossządzon (ex verbis... tuis iustificaberis Mat 12, 37) a s twych slow thesch bądzye potąpyon *Rozm* 329.

2. '*uznać za coś, wydać opinię, sąd o czymś, też rozeznać się w czymś, existimare, opinionem ferre, item cognoscere*': Osandzi są grzesnym XV *ex. ErzGlos* 178; Myly Iesus odpovyedzyal yemv rzekącz: Pravyesch ossądzyl (recte iudicasti Luc 7, 43) *Rozm* 320; ~ Tegodlya oblycze nyeba mozeczye ssądzycz, alye czasz znamyon y czaszv ossądzycz nye mozeczye (faciem... caeli diiudicare nostis, signa autem temporum non potestis scire Mat 16, 4) *Rozm* 354; ~ ~ Comprehenditur, id est ostenditur ossandzon gyesth (quomodo igitur viginti duo elementa sunt, per quae scribimus Hebraice omne quod loquimur, et eorum initiis vox humana comprehenditur I Reg prol) 1471 *MPKJ* V 35.

Oschnąć '*stać się suchym, arescere, exsiccari*': Gensze (*sc.* gawron) szyø nye wroczyl k nyemu zaszø, doyød wodi nye oschli (donec siccarentur) na zemy *BZ* Gen 8, 7.

!Osdri *(?)*: Iacom y⟨a⟩ Iacuszowi nowey istbi ani osdri (*pro* osdu?) ⟨ni⟩e røczil 1403 *KsMaz* I nr 362a.

Osep, Hosep *formy*: *n. sg.* osep 1229 *PPom* 36, (1375) *MMAe* III 386, 1425 *KodPol* II 412, *etc.*; ~ *g. sg.* ospu 1403 *KsMaz* I nr 263; hospu 1419 *TPaw* IV nr 3304; ~ *ac. sg.* osep 1431 *ArchCastrCrac* IV 220, 3, 1435 *AGZ* XI 94, 1485 *AcLeop* I nr 1202; ~ *i. sg.* ospem 1449 *AGZ* XIII 282, 1481 *AGZ* XVI 168; ~ *n. pl.* ospy 1479 *AGZ* XIX 37, (1493) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 1157, 1494 *Matr* II nr 373; osepy *DlLB* I 42; ~ *ac. pl.* ospy 1454 *AGZ* II 141, 1462 *AGZ* XIII 390, 1468 *ib.* 565, *etc.*; ~ *i. pl.* hospy 1487 *AGZ* XVI 208.

Znaczenie: '*roczna danina świadczona w zbożu, tributum, quod quotannis frumento solvebatur*': Ab omni exactione curie mee et benefitiariorum meorum, que in terra mea esse consueverunt, narez, ossep 1229 *PPom* 36; Quam dacionem nostre maiestati predicti emethones quolibet anno soluere tenebantur cum medio wramb ac ossep de auena vlg. dictum (1375) *MMAe* III 386; ~ Iacom ia Petroui newinowat ospu dw (*leg.* dwu) czwirtnu 1403 *KsMaz* I nr 263; Indrzich... obligavit se intercessorem statuere Dorotheam pro una marca census et pro sexdecem coretis hospu... contra Holtonem 1419 *TPaw* IV nr 3304; Una cum quatuor choris awene al. ossep 1425 *KodPol* II 412; Quod recepit... depactalicium al. ossep 1431 *ArchCastrCrac* IV 220, 3; Dominus et possessor ville dicte Bukowsco recipiat ossep et de Wisloczek..., similiter dominus et possessor eiusdem ville ab eis capiat fructus al. ossep

1435 *AGZ* XI 94: Iohannes... obligavit octo curias in Milczicze... cum medietate silvarum, mer⟨icarum⟩ et cum medietate wramb al. z ospem 1449 *AGZ* XIII 282; Cum proventu omnium proventorum cuiuscumque grani, que dicitur oszep XV *med. LubPodk* 124; Annonas al. vlg. osspy de quolibet laneo seu manso per emethones... possesso 1454 *AGZ* II 141; Debet... dare intromissionem in villam Chischne cum omni iure et censibus, silvarum impulsionibus al. wgony, avenarum dacionibus al. osspy 1458 *AGZ* XI 430; Predicti homines de Surohow nulli alteri annonas vlg. oszpy dare tenebuntur 1462 *AGZ* XIII 390; Citant te pro eo, quia tu in supradictis hereditatibus oszpi, telonea al. mitha et alias utilitates... exegisti 1468 *ib.* 565; Tu... in ipsius Magdalene bonis maternis recepisti censum et alios prouentus, hoc est ospy, hoc est siliginem et avenam 1468 *StPPP* II nr 3917; Iohannes Mroczek econverso sibi Leonardo consipationes al. ospy tenebitur restituere 1477 *AGZ* XVI 140, *sim. ib.*; Raphael habet medietatem silvarum ubicunque sunt supra bonis dominorum..., similiter profectus, usus, impulsiones, annone al. ospy vel omnis proventus Raphael habet eorum medietatem 1479 *AGZ* XIX 37; Ad solutionem avenae al. ossepy non tenentur *DlLB* I 42; Avenam al. ossep non solvunt *ib.* 45, *sim. ib.* 34; Quilibet (*sc.* emetho) solvit..., item ova..., item gallos..., item *osszyep *DlLB* III 64, *sim. ib.* 193; Leonardus eidem Nicolao... omnes homines... cum eorum decimis al. z ospem ratione inemptionis in silvas bonorum Nicolai 1481 *AGZ* XVI 168, *sim. ib.*; Pro servicio debet habere missales al. oszep siliginis et avene et omnes proventus de ecclesia, et expensas quottidie 1485 *AcLeop* I nr 1202; Plebanus in Czeschky... recognovit, quia capellam suam Czesky... cum omnibus proventibus ad eandem spectantibus, videlicet decimis, missualibus al. osszep... arendavit *ib.* nr 1260; Quos (*sc.* florenos) super villis Czaschin... et Lukowe... inscribit (*sc.* Iozeph) cum proventibus al. z danyamy vel hoszpy 1487 *AGZ* XVI 208; Gasparo de Leszno... datus est consensus eximendi maldratas al. ospy monasterii Lubinensis de manibus nobbilis Rubin 1490 *Matr* I nr 2142; Ioannes Albertus rex ad petitionem Ioannis abbatis... decidit controversiam ratione mensurae, podranka, qua frumenta, osspy, e dicto monasterio ad castra Walcz et Drahyn proveniencia mensurari debeant (1493) XVI *p. pr. Matr* IV 3 nr 1157; Rex Nicolao... oppidum Thirawa Iacobo... cum omnibus redditibus, solutionibus, silvis vlg. dictis sosznye, slone, goszczynna... et cum pascuis scrofarum in faginibus al. bukyew, et avenis ex eis provenientibus al. ospy, et cum omnibus fructibus obligare permitit 1494 *Matr* II nr 373.

Oses *'osesek, mlode zwierzę ssące, nefrens, animal pullum, quod matrem sugit'*: Separabit, rozdziely, edos, oscheszy, caprarum (separabit eos ab invicem sicut pastor segregat oves ab haedis et statuet oves quidem a dextris suis, haedos autem a sinistris Mat 25, 33) 1471 *MPKJ* V 120; Ossess nefrendis 1472 *Rost* nr 1495.

Osesek *'mlode zwierzę ssące, nefrens, animal pullum, quod matrem sugit'*: Nefrendis, id est porculus vel porcula adhuc sugens oszeszek albo oszyą *ca* 1500 *Erz* 60.

Oset *bot.* **1.** *'oset lub ostrożeń, Carduus L. et Cirsium Mill.'*: Osset tribulus XV *in. R* XXV 271, *sim.* 1464 *Rost* nr 4922, *ca* 1465 *ib.* nr 4088. 4609, 1475 *ib.* nr 3121. 3257, XV *p. post. R* LIII 69; Osseth tribulus sylvestris 1437 *Rost* nr 2820; Est tribulus osseth 1450 *RpKapKr, sim.* XV *p. post. PF* V 18, *ca* 1500 *Erz* 60; Ossed tribuli 1493 *Rost* nr 2394; Carduus szczothka, oszeth *ib.* nr 10945; Herbam ossed XV *p. post. R* LIII 64; ~ Nunquid coligunt de spinis vuas, wynne yagodi, aut de tribulis ficus z *ooszthw figy? (Mat 7, 16) *ca* 1420 *R* XXIV 84, *sim.* XV *med. GlWroc* 62r, *Rozm* 283; Oszeth hec (*sc.* uxor) est, que semper vult virum intoxicare. Si percutitur, increpat viro et pungit sicut tribulus XV *ex. R* XXV 145.

2. *'dziewięćsil pospolity, Carlina vulgaris L.'*: Osseth anchusa nigra 1472 *Rost* nr 519.

3. *'głóg dwuszyjkowy, Crataegus oxyacantha L.'*: Raminum wyelky glog, osset *ca* 1500 *Rost* nr 5548.

4. *'ostróżeczka, Delphinium consolida L.'*: Osseth calcatripa 1472 *Rost* nr 177.

5. *'krzak ciernisty, dumus, vepres'*: Drzewey niszli sø vrozumeli tarnowe waszi osset (spinae vestrae rhamnum) *Fl* 57, 9, *sim. Pul.*

6. *'galasówka na owocach róży polnej, galla in baccis anemones silvestris'*: Oszeth bedagwat 1464 *Rost* nr 4761; Osszed bedagar 1478 *ib.* nr 2271.

7. *'któryś z gatunków rodzaju Dipsacus, Dipsacus sp.'*: Carduus sczotka, oszeth 1460 *Rost* nr 3425; Osseth paliurus 1466 *R* XXII 28.

8. oset mały *'któryś z gatunków lawendy, Lavandula sp.'*: Saliunca, oszeth maly, est herba spinosa et modica XV *ex. GlWp* 79.

9. psi oset *'serdecznik pospolity, Leonurus cardiaca L.'*: Psy osseth artinca *ca* 1465 *Rost*

nr 4150; Psy osseth carnuola *ib.* nr 4197; Psy osseth artinea 1472 *ib.* nr 1759.

10. wiel(i)ki oset **a.** *'perz właściwy, Triticum repens L.'*: Vyelky oszeth camelica *ca* 1465 *Rost* nr 3843; Vyelky oszeth cardo *ib.* nr 3853; Cardo vyelky osset al. pyrz *ib.* nr 3876; ~ **b.** *'lopian, Arctium lappa L.'*: Carduum lopyan, vyeliky oszeth [...], genus herbe vel fructicis spinosi XV *ex. GlWp* 77; ~ **c.** *'Andropogon lanifer Desf.'*: Vyelky oszeth camellica 1478 *Rost* nr 2123.

11. wilczy oset *'któryś z gatunków rodzaju Tithymalus, Tithymalus sp.'*: Anabulla, lacticella, titimellus psy mlecz, vvyl[e]cze, orzechowe mleko, vylczy osseth 1419 *Rost* nr 5064.

12. wodny oset **a.** *'kotewka orzech wodny, Trapa natans L.'*: Wodny oseth tribuli marini *ca* 1500 *Rost* nr 7330; ~ **b.** *'Stratiotes aloides L.'*: Vodny osset carduus roscidus 1472 *Rost* nr 1756.

13. *'?'*: Osszeth arax *ca* 1455 *JA* XIV 489.

Osetni *'mający związek z ostem, qui ad carduum spectat'*: Medietatem prati vlg. ossethnye lanky 1426 *Monfur* V 52.

Osędzić *cf.* **Osądzić**

Osęka *formy*: *n. sg.* osęka XV *in. Zab* 520, *ca* 1455 *JA* 489, XV *p. post. PF* V 29, *ca* 1500 *Erz* 60; ~ *ac. sg.* osękę XV *med. R* XXIV 361; ~ *l. sg.* (na) osęce XV *med. PF* IV 760; ~ *i. pl.* osękami 1444 *R* XXIII 309, *Błaż* 322, *BZ* Ex 19, 13, *De morte* w. 493, XV *p. post. R* XXV 179.

Znaczenie: *'długi drąg drewniany zakrzywiony na końcu bądź zakończony żelaznym ostrzem i hakiem, harpago, vectis ligneus unco ferreo instructus'*: Osoka eculeus XV *in. Zab* 520, *sim. ca* 1500 *Erz* 60; Osankami ungulis (cessit his, *sc.* martyribus, lacerans fortiter ungula nec carpsit penetralia) 1444 *R* XXIII 309; Kazal ge szelaznimy osokamy (pectinibus ferreis) targacz *Błaż* 322; Suspendi in aculeo na oschacze XV *med. PF* IV 760; Na oszaką in eculeum XV *med. R* XXIV 361; Rocze gego nye dodknø sze gori, alye kamyenym obrzuczon bødze albo sk⟨ł⟩ot *bodze osokamy (confodietur iaculis) *BZ* Ex 19, 13; Aculeus osząka, ozaka *ca* 1455 *JA* XIV 489; Nyekthore (*sc.* panny) glodem morzono, pothem w powrozye vodzono, okruthnemy draczacz makamy, *targono gye osszakamy *De morte* w. 493; Aculeo ostroszczy, ossanky (tu devicto mortis aculeo aperuisti credentibus regna caelorum) 1471 *MPKJ* V 66; Osząka culeus XV *p. post. PF* V 29; Ffecit (*sc.* imperator) eam (*sc.* s. Margaretham) suspendi in aculeo... et carnes eius vngulis, ossąkamy, tereis laniari XV *p. post. R* XXV 179; ~ Osząka lodna suprex *ca* 1500 *Erz* 60.

Osiać *'obsiać, zasiać, posiać, (agrum) conserere, seminare'*: Jakom ne ostawila proszne role, czszo by maldrem mogl ossacz na wolwarcze 1416 *Kościan* nr 581; Aczkoliby syadl na nyemyeczskyem prawie,... nye mosze od pana gydz, alysz myasto syebie tako bogatego posadzy, rolyą osyawszy (agris... seminatis) oszymyną y yarzyną *Dział* 62; ~ osiać *coś* w oziminach *'zasiać coś oziminą, frumento hiberno aliquid obserere'*: Iacosmi przi tem bili, iaco kedi Jandrzich przedal Ozepowi dzedzinø a ne wimowil parow, czso ge Ozep oszał w oziminach 1401 *Pozn* nr 516.

Osiadł *cf.* **Osiadły**

Osiadłe *'grunty osadzone, zagospodarowane przez chłopów, agri a cmethonibus culti'*: Johannes... debet dare duas marcas grossorum... amite sue in XX marcis censualibus super fundatos kmethones, id est na osyadlem, racione dotalicii 1423 *TPaw* VII nr 3426; Nicolaus debet dare obligacionem... in septem sexagenis super fundato, id est na rolnem albo na osyadlem 1424 *ib.* nr 3691; Martinus kmetho Bogurathka... fideiussorem posuit nobilem Paulum... pro comminacione al. prze g⟨r⟩oza..., debet idem kmetho Bogurath aliam fideiussionem bonam assessam al. ossiadle 1446 *TymWol* 16.

Osiadłość *'posiadanie dóbr ziemskich, uzasadniające przynależność do szlachty osiadłej, actus fundos habendi (de nobili)'*: Nobilis Stanislaus Vgy⟨e⟩szczki obligatus est nobili Iohanni Wylam ostendere possessionacionem al. oszyadloszcz in bonis suis 1499 *AGZ* XVI 293; Nobilis Stanislaus Vyeczsky prout obligatus est se probare suam possesionacionem al. ossadloszczy erga nobilem Iohannem Fredro 1500 *AGZ* XVII 383.

Osiadły *formy*: *n. sg. m.* osiadł 1436 *Pozn* nr 1479, 1452 *AGZ* XIV 335, 1463 *TymSąd* 150; osiadły *ca* 1450 *PF* IV 580, 1469 *StPPP* IX nr 760; *f.* osiadła 1436 *StPPP* II nr 2642, 1454 *AGZ* XIII 328; ~ *ac. sg. m.* osiadłego 1420 *StPPP* II nr 1686, 1426 *StPPP* I 294, 1459 *ArchTerCrac* XV 33, 4, 1479 *StPPP* II nr 4217; osiadły 1408 *Pozn* nr 636; *f.* osiadłą 1467 *StPPP* IX nr 601; *neutr.* osiadłe 1400 *StPPP* VIII nr 10194; ~ *i. sg. f.* osiadłą *OrtBrRp* 35, 1; ~ *n. pl. m.* osiedli XV *med. GlWroc* 90 r, 1470 *AGZ* XVII 35; osiadli 1454 *AGZ* XIV 411, *OrtCel* 9; *f.* osiadłe 1474 *AGZ* XV 473; ~ *g. pl. m.* osiadłych 1440 *AGZ* XIII 100; ~ *ac. pl.* osiadłe 1398 *HubeSąd* 176, 1446 *AGZ* XIII 211; *m.* osiadłe 1461 *AGZ* XI 462; *neutr.*

INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO
Polska Akademia Nauk
Pracownia Leksykograficzna
INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO PAN BIBLIOTEKA KRAKÓW

osiadłe 1441 *AGZ* XII 93; ~ *i. pl. m.* osiadłymi 1432 *AGZ* XI 73; ~ *l. pl. m.* (na) osiadłych 1420 *TPaw* VII nr 1413, 1442 *AGZ* XIII 129, 1455 *AGZ* XI 407.

Znaczenia: **1.** *'posiadający (coś), mający (coś), qui aliquid habet, possidet'*: Tamquam nichil habentes et omnia possidentes ossedly (II Cor 6, 10) XV *med. GlWroc* 90r; ~ *(o szlachcicu, de nobili) 'posiadający dobra ziemskie (w przeciwieństwie do szlachty nieosiadłej), qui fundum habet'*: Symon prefatum Baworonem... debet dimittere super bonos fideiussores et habente⟨s⟩ vlg. oszadle 1402 *KsZPozn* nr 892; Andreas... cum Beata... habent ad terminos proximos pro eo, quia ipsum citauit extra powathu ipsius terrestrem, bene ossadlego, ad castrum 1420 *StPPP* II nr 1686; Possessionati vlg. ossyadle 1423 *ArchCastrCrac* II 217; Debet dare ad nobilem bona hereditaria habentem vlg. na osiadlego 1426 *StPPP* I 294; Jaco pany poszna⟨ń⟩ska... poszadzila ⟨mię⟩ przeciff Janowy s Dambrowi, a on mya przyacz ne chczal rzekacz, ys nyesd ('nie jest') s tego powyatu, a tesz my ne yesd *oszald 1430 *Pozn* nr 1378; Ipse vero dominus Nicolaus subiudex noluit dicens: Sum terrigenus... iestem ossad⟨ł⟩ 1439 *AGZ* XI 157; Domina Helizabeth est bene possessionata al. osyadla 1454 *AGZ* XIII 328; Posessi homines ossyadly lvdze, dostoyny czczy *OrtCel* 9; Debet ponere possessionatum al. ossadlego fideiussorem pro intercessione obligationis 1459 *ArchTerCrac* XV 33, 4; Quia tu violenter sponsione ligasti al. slub[y]em zawyąsal... terrigenam possessionatum al. osyadlego 1479 *StPPP* II nr 4217; ~ *(o chłopie, de cmethone) 'osadzony na roli, qui in fundo collocatus est'*: Domina Pronka... debet indicionem et intromissionem dare domino Scarbkoni... super fundatis hominibus..., id est na osadlich ludzech 1420 *TPaw* VII nr 1413; Super kmethonibus situatis al. oszadlymy 1432 *AGZ* XI 73; Jaco kedy ma Jaschek obeslal panyczem, hysbych mi (*pro* mu) vroczil... czloweka rzeczonego Mycolaya..., w ty czasy v mpne nye byl oszadl any moy byl 1436 *Pozn* nr 1479; Iohannes... obligavit tres laneos... super kmethonibus benefundatis al. ossadlych in villa sua 1442 *AGZ* XIII 129; Si ipsum expellerint de intromissione, hoc dampnum Hocimirsky Ianussy homines obsessos vlg. *ossadlą 1443 *AGZ* XII 110; Si non solveret, debet dare intromissionem in villa Radochoncze, in duabus sexagenis in possessionatos kmethones al. *ossyedle 1447 *AGZ* XIII 240; Si non solveret Nicolao..., extunc debet sibi dare intromissionem in villa Radochoncze, ubi essent quinque marce census in kmethonibus bene possessionatis al. *ossyedle 1449 *ib.* 290; Nicolaus... recognovit, quia homo est locatus al. ossyadl 1452 *AGZ* XIV 335; Hedvigis debuit ipsos (*sc.* homines) statuere coram... archiepiscopo ad recognoscendum..., si fuerint locati al. gestlyby oszyadly aut non 1454 *ib.* 411; In hoc obligatus est Fredrich... dare intromissionem in marcam censi super probis hominibus al. osszadlich 1455 *AGZ* XI 407; Nicolaus... vendidit sex kmethones possessionatos al. ossiadle et unum laneum desertum 1461 *ib.* 462; Tuus kmetho debet se caucionare et tua uxor dixit, quia non est necesse sibi caucionare, quia... est bene possessionatus al. ossyathl 1463 *TymSąd* 150; Ista est melioracio mea, ex quo intercessorem actor ante iudicium suscepit et intercessor sit habundans al. oszyadly sicut ego in iure *Thetunicaly... et in isto verbo pono pecuniam, ex quo est alias oszyadly sicut ego, quia iam mea hereditas est libera 1469 *StPPP* IX nr 760; Ibique debent esse duo kmethones bene posessionati al. oschedli inter hos sex laneos 1470 *AGZ* XVII 35.

2. *(o roli, wsi itp., de agro, vico sim.) 'osadzony przez chłopa, in quo cmetho collocatus est'*: Promisit II mansos osadle obligare 1398 *HubeSąd* 176; In Swoschouicze vidit II areas, dictas sedliska, unam desertam et aliam osadle 1400 *StPPP* VIII nr 10194; Gantkowski ne ranczil za Marcina... Czaslawowi za ossadly slat 1408 *Pozn* nr 636; Si dicta villa Wolya fuerit desertata, tunc dicti kmethones ipsius ville sepire non tenebuntur et cum iterum fuerit collocata al. ossadla, extunc eundem pratum sepire oportebunt 1436 *StPPP* II nr 2642; Intromissionem in octo laneos possessos al. oszadlich... in bonis eorum Marcissio dare se submisserunt 1440 *AGZ* XIII 100; Mathwey... obligavit tria area vlg. dworzischcza collocatas vlg. osyadle in villa sua 1441 *AGZ* XII 93; Possessionem debet dare Ramszchoni in decem laneos possessionatos vlg. osszyadle in suis bonis 1446 *AGZ* XIII 211; Debet dare intromissionem in unam curiam ossyadla 1448 *ib.* 261; Dat vadium, dat tabernam oszyadlą 1467 *StPPP* IX nr 601; Dum recepisti ab ipsis intromissionem, protunc ville predicte bene possessionate al. ossyadle et in tenuta tua eas desertasti al. opusczylesz 1474 *AGZ* XV 473; Czurilo decem laneos bene possessionatos al. ossyadli in Vykouicze... indivise obligavit 1478 *AGZ* XVIII 172; Omnia apisteria et mellificia cum apibus possessa al. oszadle et deserta

seu vana... debent pleno iure devolvere 1491 *AGZ* XIX 87.

3. *'zasiadający, urzędujący, (iudicio) assidens'*: osiadła rada *'w miastach na prawie magdeburskim aktualnie urzędujący zespół rajców, consilium urbanum iuris Magdeburgensis'*: Kthorykolwy⟨e⟩k myeszczyanyn ku dworu przymyla szyą a szgedną, i⟨ż⟩ myeszczkye prawo... szlomya, tego moga radczcze oszalowacz... A szgednalyby (*leg.* zjednałliby) tho kthory przyszaszny czlowyek, a wysznaly tho przed oszyadla rada, tedy ten przestapyl swa przysagą *OrtBrRp* 35, 1.

4. *'niegorący, letni, tepidus, parum calidus'*: Tepidus osadli, ne gorzøczy *ca* 1450 *PF* IV 580.

Osianie, Osienie *formy*: *n. sg.* osienie 1446 *StPPP* II nr 3260, 1463 *PF* V 12; ~ *g. sg.* osienia 1465 *AGZ* XVI 31; ~ *ac. sg.* osianie *Dział* 32; osienie 1453 *StPPP* II nr 3516, 1456 *AGZ* V 193; ~ *i. sg.* osienim 1411 *AKPr* VIIIa 109.

Znaczenie: *'zasiewy, zboże rosnące, seges, sementis, frumentum'*: Stanislaus... omnes porciones hereditatum... cum omni iure et dominio, et satis al. sz oszenim... Nicolao... resignauit perpetualiter 1411 *AKPr* VIIIa 109; Andreas... cum omnibus bonis et frumentis seminatis al. s oszenyni (*pro* oszenym) libere... exire debet de Daleow 1439 *AGZ* XII 57; Omnia segetha al. ossyenye yemalia et estiualia ad ipsum Wenceslaum spectare debebunt 1446 *StPPP* II nr 3260, *sim.* 1453 *ib.* nr 3516; Alexander... collocavit ius super bona deserta Thwliczow, hoc est super agrum... ac eciam super seminaturam al. n[y]a osszenye 1456 *AGZ* V 193; Gdyby nyekto popasł osyanye (semina) gynszemv (*Sul* 39: gdiby ktho nasyenya... bidlem... popasl)..., chczem, aby szkodą... zaplaczyl *Dział* 32; Osyenye seges 1463 *PF* V 12; Sub eodem vadio Stanislaus obligavit se sibi Nicolao in villa Blazowa medietatem frumenti seminati al. poloviczą oszenyą 1465 *AGZ* XVI 31.

Osiąc *formy*: *inf.* osiąc *Rozm* 840. 843; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był osiągł *Rozm* 769; ~ *condit. 2. pl. m.* osięglibyście XV *ex. SKJ* I 98; ~ *condit. praet. 3. pl. m.* -by byli osięgli *Rozm* 649.

Znaczenia: **1.** *'posiąść, opanować, zdobyć, acquirere, adipisci'*: In hoc vocati estis, vt benediccionem hereditate possideatis bosscze na tho wesszwany, wyeczna oczczyznę osszęglybyscze (I Pet 3, 9) XV *ex. SKJ* I 98; Movy mystrz dzyeyov, yze schatan, ktory byl davno Iudascha oszyągl (possederat Iudam)..., odstąpyl od nyego na chvylą *Rozm* 769.

2. *'ogarnąć, objąć, pojąć, complecti, comprehendere'*: Bo by byly k nyemv tako przystąpyly, nye yąlyby go byly rąkamy kv vbyczyv, ale serczem ossyągly kv vyecznemv odzyerzenyv *Rozm* 649; Ale Iesus odpovyedzenya yemv nye dal, lye prze czvoraką rzecz, napyrvey..., bo Pylat pyta tego, czego by rozvmem nye mogł ossyądz *ib.* 843, *sim. ib.* 840.

Osiądnąć *czy* **Osiędnąć** *'posiąść, wziąć na własność, obtinere, occupare, capessere'*: Mozely tha nyewyasta vkazacz podlug prawa, ysze ten dom yesth gyey oczczyszna byla..., tedy ona then dom murowany ma oszandnacz (*OrtMac* 24: wszyacz) *OrtVrtel* 118.

Osiągły *czy* **Osięgły 1.** *'mający (coś), posiadający, posiadacz, possessor, is qui aliquid habet, possidet'*: Tamquam nichil habentes et omnia possidentes oszøgly (*GlWroc* 90 r: ossedly, II Cor 6, 10) *Gn* gl. 157a.

2. *dubium*: *'surowy, wymagający, severus, acer, austerus'*: Trzeczy (*sc.* sługa) przyschedł y rzekł: Krolyv, mna tvoyą, ktorązem vzyal, chovalem yą obvynawschy ⟨w⟩ rąb[b]ek, bom szye czyehye bał, yzesz czlovyek oszyągły albo przykry (quia homo austerus es Luc 19, 21), byerzesz, czegozesz nye polozyl, a znyesz, czegosz nye zyal (*leg.* siał). A krol yemv rzekł: S tvoych czyą vst ossądzam, slugo zły. Vyedzyalesz, yzem ya czlovyek ossyągły (quod ego homo austerus sum Luc 19, 22) a byorą, czegom nye polozyl *Rozm* 408—9.

(Osiągnąć) Osięgnąć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* osięgnie XV *p. post. R* XXV 173; *3. pl.* osięgną XV *med. R* XXIV 349, *Dział* 66, *Rozm* 264; ~ *imper. 2. pl.* osięgnicie *BZ* Gen 1, 28, *Rozm* 491; ~ *inf.* osięgnąć *Sul* 57, *OrtBrRp* 44, 3, *OrtMac* 52. 58, *Naw* 124, XV *p. post. R* XXV 179, XV *ex. PF* V 21, *Rozm* 45; ~ *praet. 3. sg. m.* osięgnął *Rozm* 26; *f.* osięgnęła *OrtBrRp* 44, 4, *OrtMac* 52; ~ *condit. 3. pl. m.* -by osięgnęli *MW* 21 b.

Znaczenia: **1.** *'posiąść, opanować, wziąć w posiadanie, w użytkowanie, aliquid accipere, assequi, obtinere'*: Kaszdy, gen sz tego pokolenya bliszszy bądze..., dzedziny thi... bliskoszczą... k nym slvszayącze mayą myecz y tesz osząngnącz (valeant... vendicare, *Dział* 53: dzerszawy abo gymyenye otrzymayą) *Sul* 57; Osząngną possidebunt XV *med. R* XXIV 349; Roszczczye a ploczczye szye, a napelnyczye szemyø, a oszyøgnyczye yø sobye (subicite eam) *BZ* Gen 1, 28; Thedy przydzyé mlodsza szyostra rownye w szdal (*pro* dzal) gymyenya oyczyszny..., acz tho sztharsza szyosztra... oszyagnala albo odzyerzala *OrtMac* 52, *sim. OrtBrRp* 44, 4;

Gyesthly czlowyek dluszen a szbyezy sz myasztha..., thedy moze gyego gymyenye albo rzeczy oszagnacz powod, czo szye nany zalugye *OrtMac* 58, *sim. ib.* 52, *sim. OrtBrRp* 44, 3; A gestly w rok zaplaczycz zamyeschkayą, tedy dzewky wyecznye dzyedzyczstwo osyagną (hereditates... obtinebunt, *Sul* 72: odzirzą) *Dzial* 66; Odpusczenye... raczy dacz grzechow, abi odpuszczenie, iegoz zawzdi pozandali, miloszciwimi prosbami osiągnøli przes cziø *MW* 21b; Talis est in caritate apud deum et si modicum laborat..., tamen capiat, osyagnye, salutem XV *p. post. R* XXV 173; Ut cum ea (*sc.* Maria Magdalena) possimus misericordiam dei consequi ossyagnącz *ib.* 179, *sim.* XV *ex. PF* V 21; Bogoslavyeny myloszyerny, bo czy myloszyerdzye boze *ossyegna (misericordiam consequentur Mat 5, 7) *Rozm* 264; Zavytayczye, blogoslavyeny oycza mego, ossyągnyczye vam nagotovan[y]e krolevstvo (possidete paratum vobis regnum Mat 25, 34) *ib.* 491; ~ Onczy myą svoy pyersczyen ten zalyvbyl sobye, svym *posakyem osyągnal sobye (dotaliciis me suis desponsavit) *Rozm* 26.

2. *'ogarnąć, objąć, comprehendere, complecti'*: Gdzye ya mam czyebye przymovacz, gdyz nyebo y zyemya thwey vyelykosczy nye moze oszyagnacz *Naw* 124; Tako (*pro* yako) to moze bycz, by taka nyeoszyągnyona mocz, yenze wschytek svyat myslyą osyągnacz nye moze, by szye mogla v mal[y]em tem zyvoczye schovacz? *Rozm* 45.

Osiąkać *'osiadać, zostawać po opadnięciu wody, aqua exsiccata remanere'*: Aqua decrescente pisces remauent oszyąkagyą XV *ex. R* XXV 147.

Osiąknąć *czy* **Osięknąć** *'obeschnąć, wyschnąć, arescere, exsiccari'*: Pyrwego myeszøcza pyrwi dzen mynøli sø wodi z zemye, a vszrzaw Noe, yze yusze bila oszøkla woda z zemye (quod exsiccata esset superficies terrae) *BZ* Gen 8, 13.

(Osiąść) Osieść *formy: praes. ind. 3. sg.* osiędzie *Fl* i *Pul* 24, 14, XV *med. GlWroc* 98r; *3. pl.* osiędą *Aleksy* w. 68, *Rozm* 263; ~ *imper. 2. sg.* osiądź *Fl* 78, 12; *1. pl.* osiądźmy *Fl* 82, 11; ~ *inf.* osieść *OrtBr* VII 570. 574, *OrtMac* 24. 28. 58. 133, *OrtVrtel* 118; ~ *praet. 1. sg. m.* osiadłem 1450 *StPPP* II nr 3437; *2. sg. m.* osiadł jeś *Fl* 138, 12; jeś osiadł *Pul* 138, 12; -ś osiadł *Fl* i *Pul* Moys 19; osiadłeś 1442 *AGZ* XIII 131, 1469 *StPPP* II nr 3958; *3. sg. m.* osiadł 1394 *TPaw* III nr 3188, 1399 *ib.* nr 5751, 1401 *HubeZb* 115, *etc.*; *3. pl. m.* są osiedli *Fl* 43, 4; osiedli *Fl* i *Pul* 21, 12, 1454 *AGZ* XIV 507, *OrtBr* VII 574, *OrtMac* 141, *Pul* 43, 4, *Rozm* 651; ~ *plqperf. 3. sg. m.* osiadł był 1423 *TPaw* VII nr 2790; był osiadł XV *med. SKJ* V 265; ~ *condit. 3. sg. m.* osiadłby 1454 *AGZ* XIV 397; by osiadł *Rozm* 552; *3. pl. m.* -by osiedli 1454 *AGZ* XIV 507, *BZ* Judith 4, 6, *Rozm* 245; ~ *part. praet. act.* osiadszy 1469 *StPPP* II nr 3958; ~ *part. praet. act. II cf.* **Osiadły**; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* osiędziony *Rozm* 290; *neutr.* osiedzione *MPKJ* V 137; *ac. pl.* osiędzione *Rozm* 749; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* był osiędzion *Rozm* 218.

Znaczenia: **1.** *'posiąść coś, opanować, objąć w posiadanie, zająć coś, possidere, occupare, possidendum sumere'*: Dusza iego w dobrze przebiwacz bødze, a semø iego osødze (hereditabit, *Pul*: oszyędze) zemø *Fl* 24, 14; Ani wem w meczu swoiem sø osedli (*Pul*: oszyedly) zemø (possederunt terram) *Fl* 43, 4; Podlug welicoscy ramena twego osødz (*Pul*: obeymy) sini vmarzaiøczich (secundum magnitudinem brachii tui posside filios mortificatorum) *Fl* 78, 12; Polosz ksøszøta gich iaco Oreb..., wszistka *ksøszota gich, gisz sø rzecly, dzedzistwem osødzmi (*Pul*: obeymyemy) swøtoscz boszø (hereditate possideamus sanctuarium dei) *Fl* 82, 11; Bødzcze neporvszny yako kamen,... alysz prz⟨e⟩ydze lvd twoy, ten, genszes oszadł (possedisti Ex 15, 16) *Fl* Moys 19, *sim. Pul*; Oszedli occuparent *ca* 1450 *R* XXV 223; A takesz Elyachym kaplan pysal ku wszem..., abi osyedly (ut obtinerent) gori, przes gesz to bi droga wyodla ku Ierusalem *BZ* Judith 4, 6; Powyedzcye my, ktori gest to lyvd, gen gori osyadl (qui montana obsidet) *ib.* 5, 3; Gyesthly k themu murowanyu domu tha nyewyastha blysza, czyly thego dzyeczy..., a ktho gy ma wszyacz albo oszyescz? *OrtMac* 24, *sim. OrtVrtel* 118, *sim. OrtMac* 28; Gyesthly czlowyek dluszen a szbyezy sz myasztha na zyemyą..., thedy moze gyego gymyenye... oszagnacz powod, czo szye nany zalugye, y oszyescz za szwoy dlug *OrtMac* 58, *sim. OrtBr* VII 570, *sim. OrtMac* 133, *OrtBr* VII 574; Czy, czo oszyedly yego domy albo role,... mogaly ony tho odzyerzecz? *OrtMac* 141, *sim. OrtBr* VII 574; Bogoslavyeny skromny, bo ony oszyąda zyemye (quoniam ipsi possidebunt terram Mat 5, 4) *Rozm* 263; Zebrawschy szye lotrovye yego przysly... y oszyedly przybytek moy v ogrodzye (*pro* v okrądze, obsederunt in gyro tabernaculum meum Job 19, 12) *ib.* 651; ~ *komuś (coś)*: Regnum celeste pacifice semper possedit et habuit (*sc.* Christus), sed regnum terrestre dyabolus sibi vsurpauerat et suppeditauerat yemu bil osszadl a pod szą podbyl XV *med.*

SKJ V 265; Tedy krol assyrsky poslal Parsany a Syryany, yzby oszyedly gemv zyemye (ad incolendam sibi terram) zydowską *Rozm* 245; ~ Risus dolore miscebitur et extrema gaudii luctus occupabit *ossedze (Prov 14, 13) XV *med. GlWroc* 98r; ~ 'opanować (kogoś, coś), zawładnąć (kimś, czymś), mieć w swojej mocy, o szatanie: opętać, capere, occupare (aliquem, aliquid), potiri, in potestate sua habere, de diabolo: animum alicuius capere': Primo timentes ne magi deuastarent, ne osedly, ciuitatem, ex quo cum magno impetu ciuitatem intraverant *Gn* gl. 61v; Aby oschadly vt obtinerent (sacerdos... Eliachim scripsit ad universos..., ut obtinerent ascensus montium, per quos via esse poterat ad Ierusalem Judith 4, 6) 1471 *MPKJ* V 56; A za thym kąssem chleba nathychmyasth vstąpyl ven... schatan, nye telko, by dopyro wen vstąpyl, alye vyącz y yako svego ossyadl (sed ut quasi proprium possideret) *Rozm* 552; O tem, yako czy krzyvy szvyadkovye, kyedy chczyely krzyve svyadczycz, omyenyevaly, [ye] dyably ye osyadły a tez na byskupy volały *ib.* 715; ~ osiędziony *(o człowieku)* 'opętany, *daemoniacus*': Czlovyek yeden byl osządzon vyelyką tluscza albo zastąpy zlych duchow (homo quidam plurimis daemoniis obsessus) *Rozm* 218; Czlovyek yeden *ossyodzony (vir quidam, qui habebat daemonium iam temporibus multis Luc 8, 27) vyelyka tlvscza albo zastąpem zly⟨ch⟩ dvchow *ib.* 290; My mamy zakon v sobotą nykogo nye vzdravyacz, alye ten nyeme, chrome..., paralyzem zabyte, slyepe, slym duchem ossądzone (*pro* ossyądzone, *sc.* uzdrawia) *ib.* 749; ~ (*o zwierzęciu*) 'ujarzmiony *domitus*': Oszedzon[y]e aut podan[y]e subiugale (subiugale mutum animal hominis voce loquens prohibuit prophetae in sipientiam II Pet 2, 16) *MPKJ* V 137.

2. 'zamieszkać, osiedlić się na roli, agrum incolere, in agro collocari': Johannes non defendit Adam agrum, in quo osadl 1394 *TPaw* III nr 3188; Martinus kmeto... evasit Derskonem..., quod agros in civitate sua nunquam acceptavit vlg. ossadl 1399 *ib.* nr 5751; Yaco przi tem bil, ese osadl Borzek v Hanussa 1401 *HubeZb* 115, *sim.* 1419 *StPPP* II nr 1651, 1421 *AKPr* VIIIa 155; Albertus kmetho, czszosz wyssedl od Jana..., nye osyadl bil na ten rok 1423 *TPaw* VII nr 2790; Obsedit al. oszadl 1427 *ArchCastrCrac* II 85, *sim.* 1388—430 *ArchTerCrac* IIIb 374, 3; Non ligatus neque coactus sub ipso suscepit al. ossyad⟨ł⟩ et obgął 1433 *StPPP* II nr 2511; Hic non habes dotacionem al. nye osadlesz, ideo tibi nolo respondere 1442 *AGZ* XIII 131; Dum idem kmetho interrogatus esset, si collocatus fuisset al. ossadl apud ipsum dominum Nemstam, dixit, quod fuit collocatus... Et dum iterum interrogatus fuit per... dominum Albertum, si collocatus fuisset apud ipsum, dixit, quod collocatus fui, osadłem, sed illibere 1450 *StPPP* II nr 3437; Si idem homo remanserit al. oszyadlby aput domino Gologorski 1454 *AGZ* XIV 397; Si homines recognoscant, quia remanserunt al. oszyedly, extunc domino archiepiscopo debent dare oszyelczyna, et si non remanserunt al. aszby nye oszyedly, extunc ipsos debet mittere... archiepiscopo sub pena trium marcarum iudicio et parti, libere debet mittere absque arrestacione aliqua *ib.* 507; Kossmirszky per suum procuratorem proposuit contra Johannem... pro eo, quia tu suscepisti agrum al. ossyadlessy (*leg.* osiadłeś) *nywey apud dominum Kossmirszky... et ossyadschi te exportasti al. wiprowadzyl sye ad dominum Jacobum Wanczslawsky 1469 *StPPP* II nr 3958; Iohannes... recognovit, quia homo, qui de sorte Nyenczyn est reclinatus ad... Stanislaum in Przewysy, est collocatus al. osyadl 1479 *AGZ* XIX 279; ~ osieść w prawie 'podlegać określonemu prawu, certis quibusdam legibus subiectum esse': *Gyedy gosczya albo kthorego czlowyeka wydadza gosczyowy za ręką albo gynnemu czlowyekowy, czo thuta nye oszyadl w them prawye, czo albo yako maya s thym vczynycz? *OrtMac* 92, *sim. OrtBr* VII 571.

3. 'obstąpić, otoczyć, obsidere, circumstare': Ogarnøli me czelst wele y iunczowe tlusci osedli me (obsederunt me) *Fl* 21, 12, *sim. Pul*; A gdycz wszythky stoly osządą, thedycz ya ivsch w drodze bandą *Aleksy* w. 68; Circumstans, oschiadly nasz grzechy, id est ex omnibus partibus stans (deponentes omne pondus et circumstans nos peccatum Hebr 12, 1) 1471 *MPKJ* V 133.

Osica *bot.* 'osika, Populus tremula L.': Jaco czssom dala mim ludzem rąbicz cztirzysta ossicz, tom dala rabicz na swem 1421 *Kościan* nr 863; Oszicza tremulus XV *p. pr. PF* V 29, *sim. ca* 1455 *JA* XIV 491; Arborem dictam ossicza..., graba et... tiilias tres..., que... indicabant granicies... inter tenutam tuam et tenutam ipsius, violenter exsecasti et igne combussisti 1460 *StPPP* II nr 3652; Circa festum Martini, si fueriut insane (*sc.* oves), tunc excorticetur oszycza et ille cortex coquitur in aqua munda XV *p. post. Wiszn* IV 194; Tremula est nomen arboris, eyn espe, oszyczą *ca* 1500 *Erz* 60.

Osidlenie 'sidła, pułapka, laqueus, pedica': To ivsz... wyeczcze, ze pan bog was nye za-

gladzi gich przed waszim obliczym, ale bødø wam na iamø a na oszydlenye (sint vobis in foveam ac laqueum) *BZ* Jos 23, 13.

Osidlić ‘*usidlić, złapać w sidła, przenośnie omamić, zwieść, laqueis capere, translate decipere, fallere*’: Nye bødø myecz wyele zon, aby nye osydlily dvsse gego (quae alliciant animum eius) *BZ* Deut 17, 17; Involuet opantha, oschidly (*war. lub.*: opątha, szydły; peccantem virum iniquum involvet laqueus Prov 29, 6) 1471 *MPKJ* V 70; Oschidlon illiciar (ne forte satiatus illiciar ad negandum Prov 30, 9) *ib.*; ~ Preocupatus oszydlon, ogarnyon (etsi praeoccupatus fuerit homo in aliquo delicto Gal 6, 1) *MPKJ* V 129.

Osiec 1. ‘*obić, zbić, wychłostać, verberare, verberibus caedere*’: Czso iest Staszek oddzelił swego sina, to iest drzewcy otdzelil, nisli pana Brzezinskego ludzi osekl 1397 *TPaw* IV nr 368; Petrus Sliduch... penam XV Nicolao... pro eo, quia sibi dixit in judicio: Newerna władico, ossecan czø, incurrit 1419 *StPPP* II nr 1603. ~ *W drugim przykładzie można by dopuścić znaczenie* ‘*rozsiec*’.

2. ‘*skaleczyć, vulnerare, truncare*’: Truncauit, *osszyek (*sc.* Petrus), seruum Cayphe 1466 *R* XXII 19.

(Osiedlczyna) Osielczyna ‘*w prawie ruskim opłata za nowoosiadlego chłopa, uiszczana przez nowego pana poprzedniemu, merces, quae ab eo, qui colonum alterius in agro suo collocavit, priori domino solvebatur (in iure Ruthenico)*’: Si idem homo remanserit al. oszyadlhy aput dominum Gołogorski, extunc dominus archiepiscopus debet recipere collocacionem al. oszyelczina pro eodem homine a domino Gologorski 1454 *AGZ* XIV 397; Si homines recognoscant, quia remanserunt al. oszyedly, extunc domino archiepiscopo debent dare oszyelczyna *ib.* 507.

Osiedlczyzna, Osielczyzna ‘*w prawie ruskim opłata za nowoosiadlego chłopa, uiszczana przez nowego pana poprzedniemu, merces, quae ab eo, qui colonum alterius in agro suo collocavit, domino priori solvebatur (in iure Ruthenico)*’: Stephanus... procurator remansit iure... circa hominem videlicet Myleschko, pro quo ipsum citaverat reverendissimus... dominus archiepiscopus..., cui reverendissimo idem Stephanus dedit pro eodem mediam sexagenam vlg. osszyelczyzną et memoriale 1440 *AGZ* XII 77; Hodie iurare habuit Zirgosszch pro Illocone pop, quod Zirawssky post reclinacionem non mittebat oszelczysny 1444 *ib.* 127; Que (*sc.* marca) fuit data pro isto homine Mathphey c⟨um⟩ osyelczyzna septem fertones wathamano Lenyecz de Thiszcowcze 1448 *ib.* 172; Michael procurator Iosip vathamani... dixit, qualiter hominem Mathisch locaret al. oszadził et ponebat oszedlczisna coram iudicio pro eodem. Nobilis Iohannes..., actor, dixit: Domine iudex, invenias hoc, an ipse oselczisn[i]a primo habet ponere pro dicto homine. Et ius ipsum requisivit, quando ponebat oselczisn[i]a 1449 *ib.* 188; Et ⟨si⟩ idem homo remanserit al. oszyadlby aput domino Gologorski, extunc dominus archiepiscopus debet recipere collocacionem al. oszyedlczyszna pro eodem homine a domino Gologorski 1454 *AGZ* XIV 510, *sim.* 1456 *ib.* 471, 1469 *AGZ* XVII 18; Ivan recognovit se esse subditum et hominem eiusdem... Zophie de area de tribus porcionibus al. ze trzech czwyerczy, pro quo homine prefata Zophia dedit osyedlczysną 1493 *AGZ* XVIII 517.

Osiedle ‘*zagroda, zabudowania chłopskie (kmiece), łącznie z ogrodem warzywnym, cmethonis domus atque aedificia ad rem domesticam spectantia una cum horto olitorio*’: Nicolaus kmetho... obligauit se Nicolao de ibidem heredi in hunc modum racione edificacionis al. ossedla thaberne sue 1434 *StPPP* II nr 2557; Stanislaus... partem suam hereditatis... Nicolao... obligauerat, una cum construccione seu edificacione domus al. s osedlim et Nicolaus hoc ipsum negauit, dicens, quod pro se debet edificia domus al. ossedle dimittere 1436 *ib.* nr 2626; Stanislaus... jure acquisiuit domum seu construccionem domus al. vlg. ossedle... super Nicolaum..., quam domum... Nicolaus eidem Stanislao una cum agro ad predictam domum spectante... obligauerat *ib.* nr 2627; Elizabeth in gagys ligna... ad edificacionem domorum et ossedla dicte ortulanie... utifrui debebit *ib.* nr 2637; Petrus... per juramentum... euasit Johannem... pro domo et oppłocze al. ossedle 1440 *ib.* nr 2803.

Osiedlenie ‘*zagroda, zabudowania chłopskie (kmiece), cmethonis domus atque aedificia ad rem domesticam spectantia*’: Edificatio domus al. oszedlenie 1427 *ArchTerCrac* VIII 306, 10; Fredricus... Nicolao... dedit pro suo servicio tria quartalia agrorum cum area al. ossedlenyem in suburbio... sita 1464 *AGZ* XVI 14. ~ *Cf.* **Siedlenie.**

Osiedlić ‘*zbudować, postawić budynki mieszkalne i gospodarcze, domos aedificiaque ad rem domesticam spectantia struere*’: Tamdiu edificia al. chicz acomodavi, donec alia edificabit al. oszedły 1445 *TymProc* 249; Dictus kmetho non dedit super se docere, sed recognovit, quod in thaberna sedens, acceptavit al. przyął mansum

desertum et liberum, non edificatum vlg. nye ossyedloną 1452 *ib.* 250.

Osiedzenie, Osiedzienie, Osiędzenie 1. *'własność, to co się posiada, possessio, bona'*: Napelnyona yest zemya ossedzyeny⟨m⟩ (*Pul*: oszyędzenym) twogym (impleta est terra possessione tua) *Fl* 103, 25.

2. *'bliżej nie określona powinność chłopa osiadłego na gruncie pańskim, emethonis in domini terra collocati munus quoddam incertum'*: Andreas... de Janowicze Laurencium kmethonem de ibidem pro censu et laboribus, et pro ossødzene, ut dicebatur, liberum perpetue dimisit 1428 *ArchTerCrac* CXCVI 220, 32; Ius decrevit... Venceslao tutori... evasionem contra... Nicolaum..., pro quibus ipsum cittaverat, videlicet Prusz et Miszecz, racione sessionis vlg. ossyedzenya 1489 *AGZ* XIX 374.

3. *dubium*: *'posiadanie (czegoś) lub osadzenie (czegoś w czymś), alicuius rei possessio vel in aliqua re locatio' (?)*: Czy wyznaly, ysz wydzely, ysz tramy pywnyczne powodą leszą w mvrze y na tem gego *szklepp wmvrowan... Na to proszymy wasz, navczczye nasz, gestly then powod doszycz vkazal s tymy przyszasznymy ludzymy y takym thysz (*pro* thych) tramow y *szkleppem (*leg.* z sklepem) gego w mvrze [j] oszyądzenym (an allocntor... possessionem sufficienter ostendisset) daleko przesz rok y dzyen przesze wszey odmowy... albo maly ktore gyne vkazanye czynycz dzyedzyczne *OrtBrRp* 92, 2.

Osiedzienie *cf.* **Osiedzenie**

Osiek 1. *'łąka na urodzajnej glebie, niżej położona, pratum in loco demisso fertilique situm'*: Item prata circa dictas hereditates adiacentia, que ossech vlg. nuncupantur 1302 *CodSil* II 81.

2. *'przesieka, zasiek, umocnienie obronne wznoszone ze ściętych drzew, munimentum ex arboribus succisis structum'*: Iidem homines non compellantur edificare castra ducis, sed construant castra et osecones, et alias firmitates in desolatis burgis et prediis 1232 *KodMazK* I nr 278.

Osielczyna *cf.* **Osiedlczyna**

Osielczyzna *cf.* **Osiedlczyzna**

Osieł *cf.* **Osioł**

Osiełek *cf.* **Osiołek**

(Osiem) Hośm, Ośm *formy*: *n.* ośm 1409 *Kościan* nr 415, 1417 *Pyzdr* nr 506, 1418 *Pozn* nr 1020, *etc. etc.*; hośm 1463 *ZapWarsz* nr 1161; ~ *g.* ośmi 1397 *Leksz* II nr 1035, 1405 *KsMaz* I nr 584, 1412 *Pozn* nr 844, 1418 *ib.* nr 958, *etc. etc.*; ~ *ac.* ośm 1391 *Pozn* nr 103, 1406 *Kościan* nr 324, *ca* 1428 *PF* I 481, *etc. etc.*; hośm 1405 *Pyzdr* nr 265, *Sul* 7; ~ *i.* ośmią 1399 *Leksz* II nr 1284, 1401 *HubeZb* 49, 1404 *Pozn* nr 751, *etc. etc.*; hośmią 1461 *ZapWarsz* nr 1147, 1462 *ib.* nr 1152; ośmi 1405 *Pozn* nr 758; ~ *l.* (w) ośmi 1400 *HubeZb* 79, 1414 *Pyzdr* nr 386, 1418 *ib.* nr 519, *etc. etc.*

Znaczenie: *'octo'*: **1.** *jako liczebnik jednoczłonowy*: **a.** *w składni rządu z liczonym rzeczownikiem w gen.*: Jandrzich ne zaplaczil Vichne stirzi grzifni a osm scot 1391 *Pozn* nr 103; Vit ranczil Maczkowi za sedm grziwen przes osmi scot 1397 *Leksz* II nr 1035, *sim.* 1418 *Pozn* nr 958; Gest prz⟨eje⟩dnal pana Marczina Micolay oszmø grzi⟨wien⟩ 1399 *Leksz* II nr 1284; Dzerska iednala Vrbana oszmø grziven sza gego dzedzinø 1401 *HubeZb* 49, *sim.* 1404 *Pozn* nr 751; Iaco mne Staszek ne szaplaczil osmi cop rszi 1405 *KsMaz* I nr 584; Xsancz custosz se stirmi paniczi a s osmi kmot pobral na yego dzedzine 1405 *Pozn* nr 758; Dzychne røczono hosm grziwem (*pro* grziwen) 1405 *Pyzdr* nr 265; Giwan ne iachal... z oszmø kmoth 1407 *Kościan* nr 330; Janussz nye pobral Janowi s sadzow rib iaco oszm grziwen 1409 *ib.* nr 415, *sim.* 1417 *Pyzdr* nr 506, 1418 *TPaw* VII nr 423, 1423 *Pozn* nr 1137, 1425 *ib.* nr 1198; Johannes... zalowal super... Stanislaum... pro argento puro in pondere vlg. osm skot srzebra 1410 *Czrs* 34; Jacub... ne dal... Pyotrassewi yego czøsczy oszmy grziwen 1412 *Pozn* nr 844, *sim.* 1428 *ib.* nr 1292, 1433 *ib.* nr 1422, 1444 *Pyzdr* nr 1264; Thomislaw ranczil za Bilyno, ysz ye gemu mal wszdacz polpantha szlada w oszmy scoth 1414 *Pyzdr* nr 386; Kona knpil za homsz (*pro* hoszm) grziuen 1417 *AKPr* VIIIa 140; On mv ge (*sc.* siekiry) nye dal po tem, *ımisz oszm nyedzel wysla 1418 *Pozn* nr 1020; Pan Marcusz... iest zastawil srzebro... w oszmy grzywyen zemskych penandzy 1418 *Pyzdr* nr 519; Janussz nye yachal w oszmy tako dobrich yako sam a z oszmyø podleyszich 1423 *ib.* nr 732; Jan oth *Borziwya o thą krziwdą wstal, esze na nem w[y]szął czinszu wanczey oszmą forlangow 1424 *TymProc* 300, *sim. ib.*; Szymek... wszal... ossmy swyny 1428 *Pozn* nr 1495; Miroschek... nye dal *ktnącz oszmydzesyanth sticolczew y oszmy sooch *ib.* nr 1507; Jacom ya ne szeszlal Pyotrka... do... woyta po dwanaczcze kop y po oszm pokow myodu 1436 *ZapWarsz* nr 676; Welyslaw ne ranczyl za Jacuba oszmy korczy owsza *ib.* nr 677; Jacom ya ne wywązal Dzirzkowy łąk nocną rzeczą za oszmy kop sylą 1445 *ib.* nr 596; Kaschdi sądza czanzą... wzanthą... zymye hoszm dny (octo diebus) czalo schowacz yma *Sul* 7; Mykolay... nalasl...

bursą sz... oszmyą skoth (cum... octo scotis) *Sul* 52, *sim. Dzial* 44; Za kasdy (*sc.* dąb) osmy szkoth (VIII scotos)... zaplaczy *Sul* 59, *sim. Dzial* 58, *sim. Sul* 52. 64, *Dzial* 43. 49; Kthokole przedaną dzedzyną w oszmy lath (infra octos annos)... w szątli nye przywyedze *Sul* 65; Thedy moze woyth na nym zyszkacz szwą wyną, kthora czyny oszmy szelagow pyenyądzy *OrtMac* 63; W thych dzyelnych rzeczach byl yeden szrebrny korczak y oszym szrzebrnych łyzek *ib.* 85; To ma vczinicz przed osmyą lyath (infra octo annos) *Dzial* 50; Jaco ja nye zaoral pola proboszczovy gvalthem hosmya plvgow 1461 *ZapWarsz* nr 1147, *sim.* 1462 *ib.* nr 1152; Yako ya nye hvkrathl trzech kony Zyemakovy thako dobrych yako hossmy koph 1463 *ib.* nr 1161; Jakom ya... nye bilem na zoną gego... anym gey vschkodzil jako osszmy koopp polgroschkow 1472 *ib.* nr 3057, *sim. ib.* nr 3060; ⟨Mar⟩czyn... ⟨nie wziął⟩ *ossmyh kloth soly 1473 *ib.* nr 1423; Pan Golawynsky vkazal ssye na oszmy kony 1495 *GórsJazRp* 278; Oszm myar plothna, szyethm szthop w grobye, thom thylo vyrobyl szobye *SkargaPłoc* w. 27; ~ **b.** *w składni zgody z liczonym rzeczownikiem w instr.*: Jako pan... Choyniczsky ny⟨e⟩ prziyal na dzedzina samoczywyarth... tako dobrich jaco sam a z oszmią podleyschimi 1432 *Pozn* nr 1535; ~ *w loc.*: Iakoz ya Janowi ne *wzola niczs w oszmi nedzelach 1400 *HubeZb* 79; Po osmy dnyoch (exspectatis autem ultra septem diebus) lepak *golobek wislan s korabya *BZ* Gen 8, 10; W osmy lecyech bil Iozias (octo annorum erat Iosias), gdisz począł krolyowacz *BZ* IV Reg 22, 1; Nye kradnye w xanzey zemy any kradzesthvem zywye, any thym kradzesthvem xandza w osmi kopach gr⟨oszy⟩ nye vskodzyl 1472 *SprTNW* VIII 2, 41, *sim.* 1472 *TymProc* 201; Jakom my przischetbwschi na gymyenye dzedziczne... w oszmy parszvnach łuczszkyeh nye zaoralyszmy polwloczka 1472 *ZapWarsz* nr 3085; ⟨Po śmierci⟩ w osym (*pro* osmy *?*) dnyoch (infra octo dies), nathychmy⟨ast⟩ kolzdy brath y syostra mayą ⟨się⟩ modłycz za duszą yego 1484 *Reg* 720; Pan Wyssyel mlody vkazal sszye na oszmy konech 1495 *GórsJazRp* 277, *sim. ib.*, *ib.* 278.

2. *jako składnik liczebnika wieloczłonowego w składni rządu z liczonym rzeczownikiem w gen.*: Tego mu ne doszedzeli o czterdzeszczi y oszmi grziwen polouicz⟨e⟩ 1406 *Kościan* nr 324; Zastawyamy... w tyssouczu grzywen..., łyczoncz w kaszdø grzywnø czterdzeszcy y oszm g⟨r⟩ossy *ca* 1428 *PF* I 481; Yakom ya scodzyen sto grziwyen y oszm 1437 *Pyzdr* nr 1152; Od tich dny, w nychsze to krolyowal Yen nad Israhelem..., bilo lyat oszm a dwadzeszcya (viginti et octo anni sunt) *BZ* IV Reg 10, 36; Statuta noue... xiązączia Conhrada... ktori... vstawil iesth... liatha po narodzeniu zbauicziela nasego thisiącz czterista dziewiączdziesiąth y osmi liath 1498 *MacPraw* VI 272; Tamo byl yeden czlovyek, ktory myal trzydzyeszczy a ossm lyat nyemocz vyclyką (triginta et octo annos habens in infirmitate sua Jo 5, 5) *Rozm* 256, *sim. ib.* 254.

Osiemdziesiąt, Hośmdziesiąt, Ośmdziesiąt *formy*: *n.* ośmdziesiąt 1399 *Pozn* nr 410, *Fl* i *Pul* 89, 11, 1472 *ZapWarsz* nr 3054 *etc.*; hośmdziesiąt 1457 *ZapWarsz* nr 1070; ~ *g.* ośmidziesiąt 1423 *Kościan* nr 1003, 1427 *MPKJ* II 306, 1428 *Pozn* nr 1507, 1435 *ZapWarsz* nr 466, *etc.*; hośmidziesiąt 1423 *Pozn* nr 1149; ~ *ac.* ośmdziesiąt 1398 *Pozn* nr 363, 1399 *HubeZb* 76, 1399 *Kościan* nr 112, 1405 *Pozn* nr 771, *etc. etc.*; osiemdziesiąt 1427 *AKPr* VIIIa 168; hośmdziesiąt 1413 *KsMaz* I nr 2068; ~ *l.* (w) ośmidziesiąt 1413 *KsMaz* I nr 2068, 1435 *Pozn* nr 1451, *BZ* Gen 5, 28. Ex 7, 7.

Znaczenie: *'octoginta'*: **1.** *jako liczebnik jednoczłonowy*: **a.** *w składni rządu z liczonym rzeczownikiem w gen.*: Margorzata na potrkowske woytowstwo osmdzeszanth *grziwem posagu polozila 1399 *HubeZb* 76, *sim. OrtMac* 131; Czszo Pacosz poszegl Micolayevi s braczø, w tem ma oszmdzesand grzyven szcodi 1399 *Kościan* nr 112, *sim.* 1405 *Pozn* nr 771; Dnowe lyat naszich syedmdzesøt lyat. Acz zaprawdø w mogøczich osmdzesøt lyat (si autem in potentatibus octoginta anni) *Fl* 89, 11, *sim. Pul*; Marcin... wszal na nem (*sc.* Mikołaju) osmdzeszant cop 1405 *Pozn* nr 773; O ktorø hoszmdzesanth grossy na mø Offemka zalowala dzedzini, tø ya dzirzø w oszmidzessant grossy w zastawe 1413 *KsMaz* I nr 2068; **O** nezaplaczene hosmydzeszant grzyven oth Yadamka mam skody pancz grzyven 1423 *Pozn* nr 1149; Eszem ya ranczil Mathisevi osmydzesanth grossow 1423 *ZapWarsz* nr 67; Pøthlik za osemdzesant grzywen przedan przez grosza 1427 *AKPr* VIIIa 168; Jan ne wszanl Magdalene... oszmydzeszand zyrow 1427 *MPKJ* II 306, *sim.* 1428 *Pozn* nr 1507; Febronya... ne vrabyla poltorasta przerabli... we dwunascze szobe rownich a w oszmidzesanth *podleischil 1435 *Pozn* nr 1451; Thomek nye winowath Stanislaowi osmidzesanth groszi 1435 *ZapWarsz* nr 466, *sim.* 1448 *ib.* nr 810; Yan... cupil dzyedzithstwo w Marcowiczach... za *oszimdzessyath grzywyen 1444 *Pyzdr* nr 1209; Yen prziprawyl sobye oszmdzesyøt møszow (octo-

ginta viros) *BZ* IV Reg 10, 24; Ona ma... wszancz tha osmdzyeszanth grzywyen *OrtBrRp* 95, 4, *sim. OrtMac* 131; Gdy burgrabya szyedzy na sądze..., gyest wyna osszmdzyeszath szelągow *OrtKal* 200, *sim. OrtMac* 33; Jakom ya Czcziborowy nye virambyl drzeva z gego pushczey... jeko hoszmdzesszath grosshi 1457 *ZapWarsz* nr 1070; Jakom ya kobyli... nye przeklol... anym go vschkodzil jako oszmdzeschath groschi 1472 *ib.* nr 3054, *sim.* 1399 *Pozn* nr 410; ~ **b.** *w składni zgody z liczonym rzeczownikiem w loc.*: Bil Moyszesz w oszmydzeszyøøt *lyeczych (erat... Moyses octoginta annorum) *BZ* Ex 7, 7; ~ **c.** *z elipsą rzeczownika*: A thy vyelyesz vynovath?... Vezmy tvoye lysty, napyschysch ossmdzyeszyath (scribe octoginta *sc.* coros tritici Luc 16, 7) *Rozm* 389.

2. *jako składnik liczebnika wieloczłonowego*: **a.** *głównego*: Czso mø Swanthomir wrøczil w Szidi w oszmdzesanth *gziven przes gedney, s tego mø ne viplaczil 1398 *Pozn* nr 363; Jan... ne dal wyoracz sta y osmydzessand zagonow 1423 *Kościan* nr 1003; Yako mam ssto oszmdzeszanth y cztyrzi grziven szcody 1427 *Pyzdr* nr 839; Czszom zayanl oszmdzeszandth y stho szwyny, thom zayanl na sszwem... *dzeczystwye 1432 *ib.* nr 1049; O ktori kon Hedwiga na mya zalowala, za *them-em ya ne winowath oszmidzeszanth y szeszcy grossy 1435 *ZapWarsz* nr 662; Yakom tego szcodzen osmdzessand y trzy grzyw⟨n⟩y 1440 *Pyzdr* nr 1189; Yakom ya scodzen oszmdzesanth grzywyen y trzy grzywny *ib.* nr 1190; Zyw bil Lamet we stu a w oszmydzeszøt lat (vixit... centum octoginta duobus annis) *BZ* Gen 5, 28; Abram... *zczedl... swe schowanye (*pro* wzchowance) trzista gich a osmdzeszøt (numeravit expeditos vernaculos suos trecentos decem et octo) *ib.* 14, 14; Y bil gest Abram szeszcz a osmdzeszøt lat (octoginta et sex annorum erat Abram), gdisz to gemu Agar porodzyla Ysmahela *ib.* 16, 16; A byla Anna prorokyny... A tha wdova byla asz do lyath oszmdzyesszyanth y szthyrzech (ad annos octoginta quattuor Luc 2, 37) *EwZam* 295; Cristus... hy vass mogl v popyol przemyenycz yako vczynyl voyscze Samagripovey, ktora byla sto osmdzyeszyath y pyecz tyszyączy luda *Rozm* 628; ~ **b.** *zbiorowego*: Yakom zayøl... na crolewske dzedzine... po dwa rasy osmdzeszanth y osmyoro dobitka 1427 *Pyzdr* nr 860; ~ **c.** *porządkowego*: Latha bozego tissyancz trzistha osmdzyesyand dzyewyantego... xandz mazowesski... wstawyenya... vkonczil *Sul* 91.

(Osiemdziesiąty) Ośmdziesiąty *'octogesimus'*: Oszmczeszøtego *ca* 1450 *PF* IV 570; ~ *jako składnik liczebnika wieloczłonowego*: Pyszan (*sc.* list) w *Zyathorzye... lyetha tyszyacz sztyrystha *osmdyczszatecho *szyedmyecho 1498 *SKJ* III 335.

Osiemnacie *cf.* **Osiemnaście**

(Osiemnaście) Hośmnacie, Hośmnatcie, Osiemnacie, Ośmnacie, Ośmnaćcie, Ośmnaście, Ośmnatcie *formy*: *n.* ośmnaćcie 1405 *HubeZb* 112, *BZ* I Par 12, 31. 24, 15, *OrtKal* 201; ośmnacie 1416 *AKH* III 267; ośmnaście 1445 *Pozn* nr 1622, *OrtBr* VII 571, *OrtBrRp* 70, 1, *OrtMac* 93. 102, *Rozm* 373; ~ *g.* ośminaćcie 1402 *JA* VI 205, 1426 *ZapWarsz* nr 193, 1429 *ib.* nr 262, *ca* 1429 *ib.* nr 344; ośminacie 1401 *Pozn* nr 505, 1403 *KsMaz* I nr 263, 1444 *Pyzdr* nr 1221; hośminacie 1463 *ZapWarsz* nr 1162; ośminaście 1419 *Pyzdr* nr 580, 1497 *ZapWarsz* nr 1796; ~ *ac.* ośmuaćcie 1394 *TPaw* IV nr 5026, 1399 *HubeZb* 76, 1399 *StPPP* VIII nr 9055, 1434 *ZapWarsz* nr 618, 1437 *ib.* nr 427, *BZ* Jud 10, 8. IV Reg 24, 8. I Par 18, 12; ośmnacie 1425 *Pozn* nr 1191, 1437 *Pyzdr* nr 1140; ośmnaście 1394 *Kościan* nr 8, 1423 *Pyzdr* nr 715, 1430 *ib.* nr 947, *OrtBrRp* 70, 2, *OrtMac* 93, 1494 *ZapWarsz* nr 1661, *Rozm* 375. 376. 377; ośmnatcie 1432 *MPKJ* II 309; hośmnatcie 1413 *KsMaz* I nr 2050; osiemnacie 1399 *HubeZb* 45; ~ *i.* ośmiąnatcią 1468 *TymSąd* 163; ~ *l.* (w) ośminaćcie *Sul* 87; ośminacie 1421 *AKPr* VIIIa 155.

Znaczenia: **1.** *'duodeviginti'*: *jako liczebnik jednoczłonowy*: Jaczeg poslal na mø *dzezinø dwa panicze y oszmnaszce qmot 1394 *Kościan* nr 8; Poddal my sø pod osmnaczcze gr⟨oszy⟩ 1394 *TPaw* IV nr 5026, *sim.* 1399 *HubeZb* 76; Mycolayof oczecz floszyl oszemnacze grziwen do Agneszky ff dom 1399 *HubeZb* 45; Nastka kazala Pyotrasszowi ranczicz grziwna y osymn[y]aczcze scot 1399 *StPPP* VIII nr 9055; Iaco... sina ne uposziwano podlug prawa, kedi szø prawo dzelilo o dłuk osminacze krziwen 1401 *Pozn* nr 505, *sim.* 1444 *Pyzdr* nr 1221; Swanthoslaw nicz Andrzeyowa ne zayøl, yeno tho, cso dzerzi we cztirzech grziwnach ot osminaczcze lat 1402 *JA* VI 205; Iacom ia ne winowat Potroui osminacze groszi mita 1403 *KsMaz* I nr 263; To kupil weczno Potr y visla temu osmnaczcze lath 1405 *HubeZb* 112; Yacom ya ne obeczal Ewcze... czapky za hosmnathcze (*sc.* groszy) 1413 *KsMaz* I nr 2050; Temu minąla osmnaczye lat 1416 *AKH* III 267; Stanislaw nye wloszyl swey szony posagu na polepszenye domu... oszmynascze grzywyen 1419 *Pyzdr* nr 580; Mamka gego kmecza... lanky na bloczech w osminacze grzywen dzersala 1421

AKPr VIIIa 155; Margorzatha dala osmnascze grzywen groszy 1423 *Pyzdr* nr 715, *sim.* 1430 *ib.* nr 947; Mycolay... wraczyl Dzyrska... w oschmnacze grzywen 1425 *Pozn* nr 1191; Jakom ia ne ranczyl Myeczslawowy osmynaczcze grossz⟨y⟩ 1426 *ZapWarsz* nr 193, *sim.* 1429 *ib.* nr 262; Moy oczecz nye wszanl Ondrzeyowych oszminaczcze cop po szaplaczenyu *ca* 1429 *ib.* nr 344; Oszmynathcze kosz... Hanna wszala 1432 *MPKJ* II 309; Jaco mnye Pyotr wynowath rakoyemszthwa oszmnaczcze grosszy 1434 *ZapWarsz* nr 618; Yszem ya tobye nye ranczil za czlowyeka... sza oszmnacze grossy 1437 *Pyzdr* nr 1140; Jaco mnye Pyotr winowath osmnaczcze groszi mitha 1437 *ZapWarsz* nr 427; Czso na mya zalowala Judka..., bych yey rzecla dacz dwanaszcze lokyet sukna, dwoye blany byelysnowe tako dobre yako oszmnaszcze grzyuen, tegom yey nye rzecla dacz 1445 *Pozn* nr 1622; Pakli w tey osmynaczcze nyedzel sprawyedliwi syąn nye vczini (in eisdem decem et octo septimanis), thedi xanząn w gymyenye yego... ma syan wrzuczicz *Sul* 87; Y bily znødzeny barzo y vdrøczeny za oszmnaczcye lyat (per annos decem et octo) wszitci *BZ* Jud 10, 8, *sim. ib.* IV Reg 24, 8; A s polu pokolenya Manassowa osmnaczcye tisyøczow... prziszly (decem et octo milia... venerunt) *BZ* I Par 12, 31; Abyzay... pobyl Edoma... oszmnaczcye tysyøczow (decem et octo milia) *ib.* 18, 12; Kako wyele (*sc.* poręka ma pokupić) thych pyenadzy, czso gych v nasz osszmynasczye gydą za sszyroky grosz *cesszyky? *OrtBrRp* 70, 1; Ten porancznyk mą zayn zaplaczycz wargelth, tho szą o glową osszmynąsczye funthow *ib.* 70, 2, *sim. OrtMac* 93; Bandzely czlowyek zabyth..., tego zaplathą gest osszmnaczczye (*OrtMac* 33: dzyeszyacz y oszom, *pro* oszem) funtow *OrtKal* 201; V nasz yesth moneta, czo yey gydzye oszmnasczye za szyroky grosz praszky *OrtMac* 102, *sim. ib.* 93, *sim. OrtBr* VII 571; Yako ya nye hvcrathl hossmynacze corczy chmyelv ... thaco dobrego, yako kopa 1463 *ZapWarsz* nr 1162; Girzik i Pelka... z ossmyanathczia kmyeczi ludzi pana Woczechovich Jana, Piotra, Marczina... na dobrovolney drodze nye gymali 1468 *TymSąd* 163; Jakom ya jemv nye raczila za mego mazha osmnascze gross⟨y⟩ przidathkv na konya 1494 *ZapWarsz* nr 1661; Dwye kopye vynovath czy, osztatek sumy oszmynasczye kop 1497 *ib.* nr 1796; Vsysz⟨c⟩zy pogynyeczye yako [o] onych osmnasczye mązow (sicut illi decem et octo Luc 13, 4) *Rozm* 373; Czczyenye o nyevyesczye, ktora myala nyemocz osmnasczye lyath *ib.* 375, *sim. ib.* 376. 377.

2. ʿ*osiemnasty, duodevicesimus*ʾ: Y wiszedl pyrui lyos Ioiarib..., osmnaczcye Abezes (exivit autem sors prima Ioiarib..., decimaoctava Aphses) *BZ* I Par 24, 15.

(Osiemset) Ośmset ʿ*octingenti*ʾ: Wemy y swaczymy, essze J⟨an⟩ *wssel w Potra Trzanszytoboly trzy grzywny y ossmsset pewnich *panyadzy 1425 *Zab* 538; Y bil gest Adam, po porodzenyu tego syna Set, oszmset lat (octingenti anni) *BZ* Gen 5, 4; Yednym rzvczenym albo rychlem byezenym kv svym nyeprzyaczyelom zabyl (*sc.* Dawid) osmszeth mązow bronnych (qui octingentos interfecit impetu uno II Reg 23, 8) *Rozm* 625; ~ *jako składnik liczebnika wieloczłonowego*: Gest bil zyw Set oszmset a szedm lat (vixitque Seth... octingentis septem annis) *BZ* Gen 5, 7; Bil zyw (*sc.* Enos) pyøcznaszcze a oszmset lat (vixit octingentis quindecim annis) *ib.* 5, 10.

Osienie *cf.* **Osianie**

Osierdny ʿ*zapalczywy, iracundus*ʾ: Vbi enim non est humilitas, magnitudo animi vecors audacia, oserdua, est 1436 *R* XXIII 276.

Osierdzie 1. ʿ*narządy wewnętrzne człowieka w okolicy serca lub wątroby, np. błona otaczająca serce, przepona lub wątroba, praecordia vel iecur*ʾ: Humane vite latet in precordüs, v oszerdzv, fundamentum 1436 *R* XXIII 278; Oszyerdzye iecur 1472 *Rost* nr 1141; Hvmiditas vve sine granis et sine pelle extingwit sitim, iecur, oszyerdze, interi[n]usque vigorat XV *p. post. PF* III 291.

2. ʿ*złość, gniew, ira, indignatio*ʾ: Inimicicie, id est odia inveterata, zastarzale oszerdze (manifesta sunt autem opera carnis, quae sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiae, contentiones Gal 5, 20) 1449 *R* XXV 166; ⟨Ranco⟩ris osser⟨dzia⟩ albo gnyevv 1461—7 *Serm* 249v; Furor oszyerdzye, ząpalenye *ca* 1500 *Erz* 60.

3. *dubium*: Nunc autem manet fides, spes, caritas, myloszerdze, que (*pro* quasi *?*) myle oszedze (*pro* oszerdze *?*) kv bogv y ku blysznyemv (I Cor 13, 13) XV *med. SKJ* I 71.

(Osierociały) Osirociały ʿ*taki który stracił dzieci (lub innych bliskich krewnych), orbus, qui liberis orbatus est*ʾ: Oszyroczala orba XV *p. pr. R* XVI 323.

(Osierocieć) Osirocieć ʿ*stracić dzieci, orbum fieri, orbari liberis*ʾ: Oschyroczialbych (*war. lub.*: oszyroczeną, *pro* oszyroczeyą, ostradzą) orbabor (cur utroque orbabor filio ? Gen 27, 45) 1471 *MPKJ* V 11; Oschyroczal orbatus (ego autem quasi orbatus absqne liberis ero Gen 43, 14) *ib.* 13.

Osieść *cf.* **Osiąść**

Osiewek *formy*: *n. sg.* osiewek 1466 *StPPP* II nr 3821; ~ *g. sg.* osiewku 1407—15 *BiblWarsz* 1858 IV 642, 1430 *ArchCastrCrac* IV 976; ~ *ac. sg.* osiewek 1421 *ArchCastrCrac* I 1747, 1448 *TymProc* 279, 1480 *MacPraw* VI 18; ~ *i. sg.* osiewkiem 1448 *TymProc* 279, 1470 *ib.*; ~ *ac. pl.* osiewki 1431 *StPPP* II nr 2361, 1468 *ib.* nr 3917.

Znaczenie: *'zasiewy, seges, sementis'*: In facie iudicii constitutus Andreas... tenetur... Thomkoni... marcam minus quatuor grossos in quatuor septimanis ⟨solvere⟩, alias si non exsolvet, extunc a seminacione al. od oszewku recedere debet et se abrenunciare 1407—15 *BiblWarsz* 1858 IV 642; Pro seminibus vlg. o ossewek 1421 *ArchCastrCrac* I 1747; Cum medietate seminaturis vlg. s *polowczą ossewku 1430 *ArchCastrCrac* IV 976; Stanislaus, frater senior, dimittit annonas al. ossyewky in agris curie in Belzow Johanni fratri recipiendas assumere 1431 *StPPP* II nr 2361; Cum seminatis in manso deserto al. sz oszyewkem 1448 *TymProc* 279; Domina Sbichna... seminatam al. ossyewek, que aput ipsam suscipientes (*sc.* mansos) seminarunt (*sc.* cmethones), libere debet dimittere *ib.*; Semina al. ossewek pro eodem Henrico erunt 1466 *StPPP* II nr 3821; Tu ibidem in Klanczanya recipisti ipsius Magdalene segetes hyemales et estiuales, vlg. ossewky 1468 *ib.* nr 3917; Cum seminacione al. z ossyewkyem 1470 *TymProc* 279; Et seminationem al. osi⟨e⟩wek seminaturum debet esse nominati Johannis 1480 *MacPraw* VI 18.

Osiędnąć *cf.* **Osiądnąć**

Osiędzenie *cf.* **Osiedzenie**

Osięgły *cf.* **Osiągły**

Osięgnąć *cf.* **Osiągnąć**

Osięknąć *cf.* **Osiąknąć**

Osika *bot. 'osika, Populus tremula L.'*: Item post arbor dicta oschyka antiqua, signata cum tribus crucibus (1460) XV *ex. AGZ* III 221; Item abies signata cum scopulo et circa eam antiqua oschyka siguata *ib.* 222; Item una oschyka penes aliam signate versus civitatem *ib.*

Osikowy *'pochodzący z osiki, związany z osiką, qui ad Populum tremulam L. pertinet'*: Meliorando suam primam citacionem originalem, quid sibi in ea deficit, et hoc sibi deficit: Robora teculi al. ossikove drzeva 1491 *AGZ* XVIII 308; ~ osikowe drzewo *'osika, Populus tremula L.'*: Oszikowe drzewo populus 1419 *Rost* nr 2891.

Osilca *'gwałciciel, violator, qui vim infert'*: Any osylcza (oppressor) taky, lvbo wyeszny pan, gych wszągnącz smyey *Sul* 61.

Osile *'gwałt dokonany na kobiecie, zgwałcenie, stuprum, vis mulieri illata'*: Jaco to swaczø, isz Przibek Swønthosze ne vczinił oszila 1391 *Pozn* nr 90; Jszeszmy szliszely, y przi tem byly, crzik, placz y wolanye na osszile: gwaltu! Clari s Gnyezna... na Stanislawa..., ktorisz Stanisław yey gwalth vczinil y osromoczil noczną rzeczą 1433 *ib.* nr 1560.

Osilić *'zgwałcić, vim mulieri inferre'*: Kedy pan wszy gwalthem osyly (si... opprimat, *Dział* 34: pokala yawno) dzewką abo zoną swego kmyecza *Sul* 44; Kthorykole dzewyczą... gwaltem vsylil,... zywoth gego bącz na myloszczy tak osyloney dzewky (in oppressae virginis gratia) *Sul* 58; Nye tylko porodzyczele osylon[y]ey nyewyasthy (oppressae, *Dział* 62: rodzina takyey vczysnyoney), alye thesz y wszysthczy wyesznycze..., ktoregole czasv vyszcza volną mocz mayą myecz *Sul* 61.

Osilnik *'gwałciciel, violator, qui vim mulieri infert'*: Na naszey lascze y przyaczol gey (*sc.* dziewki) ten tho osylnyk (oppressor) ma bycz *Sul* 58.

Osilstwo *'zgwałcenie, gwałt dokonany na kobiecie, stuprum, vis mulieri illata'*: Ktorykole dzewcze... gwalth vczyny, osszylstwem obneczczącz (opprimendo violentiam fecerit), a dzewycza... gwalczywego osylstwa vchodzącz (violatoris oppressionem evadens)... wolacz bądze,... a snamyona osylstwa (signa oppressionis, *Dział* 55: znaky gwaltv) na nyey yawna bądą wydzana,... na naszey lascze y przyaczol gey ten tho osylnyk ma bycz *Sul* 58; Paknyały dzewycza... o nyekakem vslystwe (*pro* vsylstwe, de oppressione) obwyny kogo pothwarzlywye, a na nyey snamyona osylsthwa (signa oppressionis) nye bądą wydzana..., tedy ten, gego obwynyla, sz szeszcą swego stadla *luczmy szebye oczyszczy *ib.*

Osina *bot. 'osika, Populus tremula L.'*: Transeundo per siluam, dictam ossyny, usque ad magnam siluam, dictam grabow (1362) XVI *AKH* IV 255; Quos limites propriis vocabulis duximus designandos:... a Sloczinna usque ad quercum (*pro* quercetum?) dictam osini, ab osini usque ad quercum *dictam trzesniowy dąb (1382) *KodTyn* 162; Br⟨z⟩oszy welge et osini welge 1425 *ArchTerCrac* CXCV 327, 22; Tu piscina tua... silvam ipsius sterilem al. yalowa, nyerodny de generibus: grabyna, ossina, lipina... subundasti 1446 *AGZ* XIII 197.

Osiodłać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* osiodła *BZ* Gen 22, 3, 1466 *R* XXV 135, 1471 *MPKJ* V 41; ~ *imper. 2. pl.* osiodłajcie *BZ* III Reg 13, 13. 27, 1471 *MPKJ* V 44; ~ *praet. 3. sg. m.* osiodłał *BZ* Num 22, 21. III Reg 13, 23, 1471

MPKJ V 10, *Rozm* 80; *3. pl. m.* osiodłali *BZ* III Reg 13, 13. 27; ~ *part. praet. pass. ac. sg. m.* osiodłany *OrtBrRp* 32, 2.

Znaczenie: 'założyć siodło na grzbiet zwierzęcia używanego do jazdy wierzchem, *equum (asinum) sternere, sellam equo (asino) imponere*': Tako Abram w noczy wstaw osyodla (stravit) osla swego *BZ* Gen 22, 3; Wstaw rano Balaam oszodlal osliczø swø (strata asina sua) *BZ* Num 22, 21; Osyodlaycye (sternite) my osla *BZ* III Reg 13, 13, *sim. ib.* 13, 27, 1471 *MPKJ* V 44; A gdisz osyodlaly (cum stravissent, *sc.* asinum), wsyadl y gechal *BZ* III Reg 13, 13, *sim. ib.* 13, 27; A gdisz iadl chleb a pyl, osyodlal (stravit) osla swego prorok, gegosz bil zasyø prziwyodl *ib.* 13, 23, *sim.* 1471 *MPKJ* V 10, *Rozm* 80; Tego vmarlego... myecz, gego lepsy kon oszyodlany... mą wszączcz brath *OrtBrRp* 32, 2; Oschiodla sternet (servus meus contempsit me, dixique ei ego..., ut sterneret mihi asinum II Reg 19, 26) 1471 *MPKJ* V 41; ~ *przenośnie* '*podporządkować coś sobie, occupare*': Cuius autem diabolus cor obsidet osodla 1466 *R* XXV 135.

(Osioł) Osieł *formy*: *n. sg.* osieł *Gn* 3b, XV *med. SKJ* V 260, *BZ* Ex 21, 33. 22, 4. Deut 28, 31, *etc.*; ~ *g. sg.* osła *Dek* III 10. 18. 29, *BZ* Ex 20, 17. I Reg 15, 3; ~ *d. sg.* osłowi *Gn* 4a, *BZ* III Reg 13, 28, *Rozm* 69; ~ *ac. sg.* osła *Gn* 3b, *BZ* Gen 22, 3. Ex 22, 10. Deut 22, 4. I Reg 16, 20, *etc.*; ~ *i. sg.* osłem *Kśw* cr 30, XIV *ex. Pocz* 232, *BZ* Gen 22, 5. Deut 22, 10; ~ *l. sg.* (w) ośle *Dek* III 10, *BZ* Ex 22, 9. Deut 22, 3, *Rozm* 446. 752; ~ *n. pl.* osłowie *Gn* 3b; ~ *g. pl.* osłow *BZ* Gen 32, 5. 15. I Par 5, 21. Neh 7, 69; ~ *ac. pl.* osły *BZ* Gen 12, 16. Jos 6, 21. 7, 24. I Reg 27, 9, *Rozm* 81; ~ *i. pl.* osły *BZ* Ex 9, 3; ~ *l. pl.* (na) oślech *BZ* I Par 12, 40.

Znaczenia: **1.** '*osioł, asinus*': Togodla pred uolem a pred oslem v yaslkah s⟨ię położył⟩ bil *Kśw* cr 30, *sim.* XIV *ex. Pocz* 232; A tesczy ony szø szobø (*leg.* z sobą) volu y osla vedly bily *Gn* 3b, *sim. ib.*; A vøcz tedy vol y oszel szøcz ony bily milego Xa posznaly *ib.*, *sim. Rozm* 65; Skoth y oslowe szøcz ony bily... thamo stagaly *Gn* 3b; A tako vøcz tamo Ioseph svemu oslouiy y volkouy gestcy on byl gasly vczinil *Gn* 4a, *sim. BZ* III Reg 13, 28, *Rozm* 69; Ne korzyszczi w yego poszle, zbozw, wole any oszle *Dek* III 10; Ne pozøday yego poszla, zboza, wolw any oszla *ib.*, *sim. ib.* 18. 29, *sim. BZ* Ex 20, 17; Est ne aula tua stabulum, thronus presepium, tubicines sonus duorum animalium: bouis et asini twoy potrambaczowye wol a osszeł? XV *med. SKJ* V 260; A gymyal gest Abram owce, woli, ozli (fueruntque ei... boves et asini) *BZ* Gen 12, 16, *sim. ib.* Jos 6, 21. 7, 24. I Reg 27, 9; Tako Abram w noczy wstaw osyodla osla (asinum) swego *BZ* Gen 22, 3, *sim. ib.* I Reg 16, 20. III Reg 13, 13. 27. 28. 29, *Rozm* 62. 80; Rzecze ku slugam: Czekayczye tu s oslem (cum asino) *BZ* Gen 22, 5; Mamczy wolow, owyecz, oslow (asinos) dosycz *ib.* 32, 5, *sim. ib.* 32, 15. I Par 5, 21. Neh 7, 69; Tocz ma *rokøø bødzye nad twymy polmy y nad konmy y nad osly (super... asinos) *BZ* Ex 9, 3; Wpadlbi w nyø (*sc.* studnię) wol albo ossyel (asinus), pan studnyey wroczy zaplatø dobitczyøø *ib.* 21, 33, *sim. ib.* 22, 4. Deut 28, 31. III Reg 13, 24, XV *p. post. Kalużn* 284, *Rozm* 380; A przyszyøsze, ysze nye szczyøgnøl røky swey... ku spachanyu sdrady tak na wolye yako na oszlye (in asino) y na owczy *BZ* Ex 22, 9, *sim. ib.* Deut 22, 3; Aczbi kto polyeczył błysznemu swemu osla (asinum), wolu, owczøø *BZ* Ex 22, 10, *sim. ib.* Deut 22, 4, XV *p. post. Kalużn* 285; Nye bødzesz oracz spolv volem y oslem (in bove simul et asino) *BZ* Deut 22, 10; Przetosz szedw nynye poby (*leg.* pobij) Amalecha..., zbyg od møsza asz do szoni a dzecy,... wolu, wyelbløda y osla (asinum) *BZ* I Reg 15, 3; Ale y ktorzi podle gich biły,... przinyesly chlebi na oslech (in asinis) a na wyelbłødzech *BZ* I Par 12, 40; Ossel asinus 1472 *Rost* nr 1481; Vyodl (*sc.* Jozef) sobą (*leg.* z sobą) dwa osly (duos boves et totidem ducebat asinos) *Rozm* 81; Po pvsczy ydącz Iesus często byegal, drugdy wszyadal na osla (residens in asino) *ib.* 118, *sim. ib.*; Ova krol tvoy przyschedl szmyerny tobye... na oslye y na zrzyebyeczyv oslycm (ascendens super asinam et super pullum filium asinae Zach 9, 9) *ib.* 446, *sim. ib.* 752.

2. dziwoki osieł '*dziki osioł, Equus onager Schreb.*': Dziwoky oszel onager (numquid rugiet onager, cum habuerit herbam? Job 6, 5) 1471 *MPKJ* V 60; Onager dzywoky ossyeł vel lossz *ca* 1500 *PF* IV 748.

(Osiołek) Osiełek *hypocor.* '*osioł, asellus, asinus*': Oszyelek asellus *ca* 1500 *Erz* 60; Tedy... Marya bądaczy brzemyenna szyedzyala na oszyelkv (in asino) *Rozm* 62; Iozeph poyal osyelka (asinum tenebat), na ktorem szyedzyala dzyevycza Marya *ib.* 63.

Osirociały *cf.* **Osierociały**

Osirocieć *cf.* **Osierocieć**

Oskaradzenie *cf.* **Oszkaradzenie**

Oskaradzić *cf.* **Oszkaradzić**

Oskard, Hoskard '*żelazne narzędzie do kru-*

szenia murów, kamieni itp., kilof, dolabra': In eodem molendino recepte sunt due secures, una bindas, alia rotunda, quinque maley al. oskardi 1457 *AGZ* XI 426; Emi medium currum ferri super oscardi 1461 *AKH* XI 485, *sim. ib.* 486; Fabro, qui laborat ad tria molendina..., equos fallerando, oscardi faciendo *ib.* 487; Attinencia... ferrea minora, videlicet oskardi 1462 *AGZ* IV 178; Ferra: hoskardy, paprzycze, wrzeczona et cetera necessaria correquisita ad ipsum molendinum errectum 1466 *ZapRpŁomż* 2, 438; Oskard mola XV *p. post. PF* V 7; Oskard confractorium *ca* 1500 *Erz* 60.

Oskarzedzony *cf.* **Oszkarzedzony**

Oskarżyć *formy*: *inf.* oskarżyć 1498 *MacPraw* VI 272, XV *ex. Kałuż* 292; ~ *praet. 3. pl. m.* oskarżyli XV *med. R* XXIV 361; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* oskarżon *BZ* Gen 31, 2; ~ *praes. pass. 1. sg. m.* jeśm oskarżon *BZ* Gen 31, 5; *3. sg. m.* jest oskarżon XV *ex. Kałuż* 279; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie oskarżon *Sul* 97; ~ *praet. pass. 2. sg. m.* -ś był oskarżon XV *ex. Kałuż* 293.

Znaczenie: '*złożyć na kogoś skargę do sądu, do władz itp., accusare, in ius vocare*': Pakli przed sądem vstawyw syąn o to iste przestąpyenye, o yesch wtenczas bandzye oskarzon, sprawyedlyph syąn nye vcziny (si praemisso modo citatus coram iudicio pro eodem excessu se non iustificaverit), tegdi... tego istego w vynach rzeczonich skazuyem, ze ma bicz potąpyon *Sul* 97; Pontifices Jacobum accusaverunt byskupia balwanska ossoczyl⟨i⟩, oskarzily XV *med. R* XXIV 361; Tedi vsnamyona Jacob, ze oskarszon przed Labanem *BZ* Gen 31, 2; Wydzø nynye, ysze gesm oskarszon do waszego oczcza *ib.* 31, 5; On, komv sią gwalth sthal, ma wneth obiawycz y oskarzicz onego gwalthownyka (violatus debet accusare... invasorem) przeth stharosthą 1498 *MacPraw* VI 272; Thego Yezvsza... podlvg prava szkazvyemi, aby... na krzyzv byl przybyth za thy vyszthąpi, za kthore yesth oszkarzon XV *ex. Kałuż* 279; O boze, ktory dlya othkupyenya szwyatha chczyalesz szye... od falszywych szwyathkow oszkarzycz *ib.* 292; Panye Yezv Kryszczye, kthorysz... byl... od falszyvych szwyathkow... nyevynnye oszkarzon *ib.* 293.

Oskoła '*sok roślinny, sucus plantarum*': Qui sumunt istas (*sc.* lactucas), quidam contritas, quidam sucum, oscola, carum XV *in. R* XXIV 68; Olyua... in foliis habet virorem, in liquore, oskole, dulcedinem *ib.* 70; Oskola succus 1472 *Rost* nr 1014.

Oskomieć *(o zębach, de dentibus)* '*zdrętwieć, ścierpnąć od kwasu, stupere*': Dentes nostri obstupescunt vlg. oskomyały vel smyerthvyały *ca* 1500 *Erz* 60.

Oskomina, *częściej pl. tantum* **Oskominy** **1.** '*drętwienie zębów od jedzenia kwaśnych owoców, dentium stupor acidis fructibus edendis effectus*': Oskomyną dentigo *ca* 1500 *Erz* 60; ~ oskominy mieć *(o zębach)* '*odczuwać zdrętwienie, stuporem dentium sentire*': Qui enim comedit fructum amarum, non potest habere appetitum ad alios cibos, quia habent (*sc.* dentes) oskomini XV *in. R* XXIV 65; Et dentes filiorum obstupescunt oskomyny mayą (Ezech 18, 2) XV *p. pr. SKJ* I 306, *sim.* 1471 *MPKJ* V 104.

2. '*apetyt, gwałtowna chęć zjedzenia czegoś, appetentia, appetitus, cupiditas edendi aliquid*': Oskomina emedia 1472 *Rost* nr 1735.

Oskubać '*ogolocić z pierza, plumas evellere*': Oscubayø explumo XV *p. pr. PF* V 28.

Oskudzić *(?)* '*potępić, damnare, condemnare*': Condempnauerunt oscudzyly aut na smyercz skasaly (*war. kal.*: potampyly aut na smyercz oschandzily aut skazaly; condemnaverunt eam, *sc.* Susannam, ad mortem Dan 13, 41) *MPKJ* V 110.

Osła '*podłużny kamień, najczęściej z piaskowca, używany do ostrzenia kosy, sierpa, noża itp., oselka, cos, lapis oblongus quo ferramenta acuuntur*': Pro II falcastris dictis cossi..., pro cotibus dictis osly et pro acucione eorundem falcastrorum 1394 *MMAe* XV 199; Osła cos 1472 *Rost* nr 58; Lapsorium, oszłą, est lapis, in quo acuitur ferrum *ca* 1500 *Erz* 60.

Osłabiać się '*tracić siły, słabnąć, viribus deficī*': Beneficencia liberalitatis remititur oslabya są, vpokaya są 1436 *R* XXIII 277.

Osłabianie '*odbieranie siły, infirmatio, virorum ademptio*': Peccatorum detestacio wszgardzenye grzechow albo osłabyanye XV *p. post. JA* XII 144.

Osłabić (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *praet. 3. pl.* osłabiły 1471 *MPKJ* V 109.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *praes. ind. 3. sg.* osłabi *ca* 1450 *PF* IV 579; ~ *imper. 2. sg.* osłab 1444 *R* XXIII 302, 1471 *MPKJ* V 83; ~ *inf.* osłabić *ca* 1500 *Erz* 60; ~ *praet. 3. sg. neutr.* osłabiło *MPKJRp* V 55 r; *3. pl.* osłabili *a.* osłabiły 1471 *MPKJ* V 101, *MPKJ* V 109; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* osłabiony *ca* 1500 *Erz* 60; *n. pl. m.* osłabieni 1471 *MPKJ* V 93; *ac. pl. f.* osłabione *MPKJ* V 133.

Znaczenie: '*odebrać siłę, uczynić słabym, viribus privare, infirmare, debilitare*': Laxa oszlaib (*leg.* osłab), roszwianszy (laxa malum, quod fecimus, auge bonum, quod poscimus) 1444

R XXIII 302; Oslabi restringitur *ca* 1450 *PF* IV 579; Laxati sunt oslabyeny (laxati sunt funiculi tui et non praevalebunt Is 33, 23) 1471 *MPKJ* V 93; Oslabyly dissolute (audivit rex Babylonis famam eorum et dissolutae sunt manus eius Jer 50, 43) *ib.* 101; Oslabyli schią (*war. lub.*: oslabily) soluebantur (et compages renum eius, *sc.* regis, solvebantur Dan 5, 6) *ib.* 109; Oslabylo (*war. kal.*: oslabnye) dissolute (dissolutae sunt manus nostrae Jer 6, 24) *MPKJRp* V 55 r; Oslabyone remissas (propter quod remissas manus, et soluta genua, erigite et gressus rectos facite pedibus vestris Hebr 12, 12) *MPKJ* V 133; Osląbyony remissus *ca* 1500 *Erz* 60; ~ Oslaby laxa (operatur in disciplina et quaerit requiescere, laxa manus illi, *sc.* servo, et quaerit libertatem Ecclus 33, 26) 1471 *MPKJ* V 83; Laxare oslabycz vel rospvsczycz *ca* 1500 *Erz* 60.

Osłabienie '*zmniejszenie natężenia, ulżenie, tu chyba odpuszczenie grzechów, laxatio, dissolutio, remissio*': Et absolucionem cordis domini atque remissionem vlg. oszlabyenye fecit XV *med. R* XXII 321; ~ *w mylnym rozumieniu łac.* flexura '*zagięcie, zakrzywienie, flexus*' *jako* laxura '*rozluźnienie, ulżenie, laxatio, dissolutio*': Oslabyenye laxura (post eum aedificavit... a domo Azariae usque ad flexuram, et usque ad angulum Neh 3, 24) 1471 *MPKJ* V 52.

Osłabnąć '*stracić siły, stać się słabym, viribus deficí*': Oslabnye (*war.lub. rp.*: oslabylo) dissolute (audivimus famam eius, dissolutae sunt manus nostrae, tribulatio apprehendit nos Jer 6, 24) 1471 *MPKJ* V 98.

Osłabować '*odbierać siły, czynić słabym, osłabiać, viribus privare, infirmare, debilitare*': Oslabugye disoluit (rogamus, ut occidatur homo iste, de industria enim dissolvit manus virorum bellantium Jer 38, 4) 1471 *MPKJ* V 101.

Osładycz *cf.* **Osłodycz**

Osładzicz *cf.* **Osłodzicz**

Osładziec *cf.* **Osłodziec**

Osłana *(?)* '*wycięcie wzdłuż krawędzi deski służące do połączenia z drugą deską, rowek, fuga, commissura, qua duae tabulae inter se coaptantur*': Dwe oslane (*war. lub.*: dwye lywye) due incestrature (in lateribus tabulae duae incastraturae fient Ex 26, 17) 1471 *MPKJ* V 18.

Osłaniać '*zakrywać czymś, chronić przed czymś, velare, adoperire, tegere aliquid a re*': Tunc animas roseis paranimphus (*sc.* s. Michael) obvmbrat osslania 1466 *R* XXII 27.

Osławić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* osławię *BZ* Gen 12, 2; ~ *praes. ind. z partykułą* ać *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *3. sg.* ać osławi *BZ* Judith 10, 8; ~ *imper. 2. sg.* osław *ca* 1400 *PF* IV 753, XV *med. GlWroc* 24 r; *3. sg.* osław *BZ* Num 14, 17; ~ *inf.* osławić *BZ* II Esdr 8, 82; ~ *praet. 2. sg. m.* (-e)ś osławił *BZ* I Par 17, 18; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* osławion 1471 *MPKJ* V 130; *ac. sg. f.* osławioną XV *med. SKJ* I 96; *i. sg. neutr.* osławionym 1444 *R* XXIII 306; ~ *praes. pass. 1. sg. m.* osławion jeśm *BZ* Is 49, 5; ~ *fut. pass. 1. sg. m.* osławion będę *BZ* Ex 14, 4. 17. 18. Is 49, 3, 1471 *MPKJ* V 95; ~ *condit. pass. 1. pl. m.* -bychom osławieni byli *BZ* Ex 33, 16. Judith 8, 17.

Znaczenie: '*uczynić sławnym, przysporzyć sławy, wsławić, illustrare, illustrem reddere aliquem, gloria afficere, in gloriam famamque provehere*': Oslaw clarifica (pater, venit hora, clarifica filium tuum Jo 17, 1)! *ca* 1400 *PF* IV 753; Czialem oslavionym corpore glorificato 1444 *R* XXIII 306; Pater, ... clarifica filium tuum wyaw slawa syną thwego, wuelb a oslayw (*leg.* uwielb a osław, Jo 17, 1) XV *med. GlWroc* 24 r; Ipsa creatura liberabitur a seruitute corrvpcionis in libertatem filiorum dei czlowyecze przyrodzenye wyzwolono badze... a tho thedy, gdy przydze w oslawyona wolnoscz... przesrzanych szynow bozych po dnyv sządnem (Rom 8, 21) XV *med. SKJ* I 96; Ya czyø rosplodzø w wyelikø wloszcz... a osławyø (magnificabo) twoge gymyø *BZ* Gen 12, 2; A oslawyon bødø (glorificabor) na ffarrao⟨no⟩wi y na wszey gego woyszcze *BZ* Ex 14, 4, *sim. ib.* 14, 17. 18; Acz s namy chodzycz bødzyesz, abichom oslawyeny bili (ut glorificemur) ode wszech ludzy *ib.* 33, 16, *sim. ib.* Judith 8, 17; Przetos oslaw syø (magnificetur) syla twa, panye *BZ* Num 14, 17; Czso wyøcey przidano mosze bicz Dauidoui, gdiszesz tak oslauil (cum ita glorificaveris) slugø twego? *BZ* I Par 17, 18; Ale vstauil (*sc.* bog) nas w myloscy, zrzødziw nam krole perske, abi nam daly pokarm a oslauicz koscyol (dare cibum et clarificare templum) pana boga naszego *BZ* II Esdr 8, 82; Bog... day tobye swø myloscz..., acz syø tobø oslawy (ut glorietur super te) Ierusalem *BZ* Judith 10, 8; Slvga moy ty gessz, Israhel, bo w tobye oslawyon bødø (gloriabor) *BZ* Is 49, 3, *sim.* 1471 *MPKJ* V 95; I oslawyon gesm (glorificatus sum) przed oczyma boszyma *BZ* Is 49, 5; Glorificetur oslawyon, vyelbyon (ut sermo dei currat et clarificetur, sicut et apud vos II Thes 3, 1) 1471 *MPKJ* V 130.

Osławienie '*oddawanie czci, wychwalanie, cultus, veneratio, laudatio*': Oslawene glorificationem 1448 *R* XXIV 352; Oslavyenye (*war.*

lub.: osslowyenye) gloriacio (timor domini gloria et gloriatio, et laetitia, et corona exultationis Ecclus 1, 11) 1471 *MPKJ* V 78.

Osławność '*oddawanie czci, wychwalanie, cultus, veneratio, laudatio*': Oslawnoscz glorificationem *ca* 1450 *PF* IV 573.

Osłoczłowiek '*w wierzeniach żydowskich stwór przypominający swym wyglądem skrzyżowanie osła z człowiekiem, będący uosobieniem grzechów nieczystych, odpowiednik greckiego satyra, onocentaurus*': Oszloczlowyek onocentaurus (et occurent daemonia onocentauris et pilosus clamabit alter ad alterum Is 34, 14) XV *p. post. PF* V 10.

Osłodczyć 1. '*osłodzić, uczynić słodkim, dulce reddere aliquid*': Osloczyly (osłodczyly *czy* osłodzyly *?*) mellirent XV *med. R* XXII 39; ~ *w mylnym rozumieniu łac.* medullatus '*tłusty*' *jako* mellitus '*miodowy, słodki*': Poczty osłodczone (holocausta medullata, *Pul*: slotkye) dam tobe *Fl* 65, 14.

2. *przenośnie* '*uczynić coś łatwym do przyjęcia, złagodzić, uprzyjemnić, condire, delenire, mitigare aliquid*': Pya miseracione dulcorata, oslothczona (*sc.* regalis potentiae iustitia), vos gracie sue gremio, w lonye, disposuit agregare *ca* 1428 *PF* I 483; Dobrothlywa myszla oszlothczona *ca* 1455 *JA* XIV 496.

Osłodnąć '*stać się słodkim, dulcem fieri*': Oslodla (*war. kal.*: oslodzy) indulcat (nonne a ligno indulcata est aqua amara? Ecclus 38, 5) *MPKJ* V 84.

Osłodycz, Osładycz *bot.* '*paprotka, Polypodium vulgare L.*': Polipodium paprothka, ossladicz 1472 *Rost* nr 598; Oslodicz polipodium 1481 *ib.* nr 4998. ~ *Cf.* **Osłodzicz.**

Osłodzenie, Osłodzienie '*uczynienie słodkim, dulce aliquid reddere (sensu subst.)*': Mulsum, id est pocionem ex aqua et melle oszlodzienye *myodą (*war. *lub. rp.*: oslodzenyę myodem; ite, comedite pinguia et bibite mulsum Neh 8, 10) 1471 *MPKJ* V 53.

Osłodzicz, Osładzicz *bot.* '*paprotka, Polypodium vulgare L.*': Oslodzycz mellicanum 1478 *Rost* nr 2251; Osladzycz polipodium *ib.* nr 2286. ~ *Cf.* **Osłodycz.**

Osłodzić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* osłodzi 1471 *MPKJ* V 84; ~ *part. praet. pass. ac. sg. neutr.* osłodzone *BZ* Neh 8, 10; *n. pl. f.* osłodzony *BZ* Judith 5, 15; ~ *praet. pass. 3. sg. neutr.* bywało osłodzono *Rozm* 122.

Znaczenie: '*uczynić słodkim, aliquid dulce reddere*': Pycye vyno oslodzone myodem (bibite mulsum) *BZ* Neh 8, 10; Tu gym gorzke studnyce ku pycyv oslodzoni (obdulcati sunt) *BZ* Judith 5, 15; Osłodzy (*war. lub.*: oslodla) indulcat (nonne a ligno indulcata est aqua amara? Ecclus 38, 5) 1471 *MPKJ* V 84; To yest Jesus matce svey zausdy czynyl, yze targal zyelye rozmayte, ktoresch lyvdzyem nye bylo v obyczaya (*leg.* obyczaju), aby ye yedly, wschakosch bozą moczą byvalo oslodzono (dulceratae fuerunt) *Rozm* 122.

(Osłodziec) Osładziec *bot.* '*paprotka, Polypodium vulgare L.*': Oszladzecz pollipedium *ca* 1465 *Rost* nr 4042.

Osłodzienie *cf.* **Osłodzenie**

Osłona '*to, co broni, chroni, tutamentum, tutela, quod tuetur, custodit*': Semper habe tecum, si sapis, arma, *gl.* munimenta oszlony, precum 1466 *R* XXII 20.

Osłopić '*uchwycić w paści zwane słopami, aliquid capere pedica, quae* słopy *vocantur*': osłopiony '*otoczony zewsząd, uchwycony, znajdujący się w sytuacji bez wyjścia, ab omni parte cinctus aliqua re, qui nullam spem alit*': Vallata ogarnonya, osloponya (*pro* ogarnyona, oslopyona) XV *med. Zab* 514.

Osłowienie '*oddanie czci, wychwalenie, cultus, veneratio, laudatio*': Osslowyenye (*war. kal.*: oslavyenye) gloriacio (timor domini gloria et gloriatio, et laetitia, et corona exultationis Ecclus 1, 11) *MPKJ* V 78.

Osłowy '*związany z osłem, należący do osła, ośli, asininus, qui asini est*': O tem, yako Samson yedną czelyvsczyą osłovą pobyl tyszyącz mązow bron⟨n⟩ych *Rozm* 624, *sim. ib.* 625.

Osn *cf.* **Ościen**

Osnadzić '*poprawić, odnowić, corrigere, renovare*': A nye chczeycze przyrovnacz szwyeczkym ludzom, *oschnadzyny bądz[e]cze (*leg. osnadzeny bądźcie, *SKJ* I 56: *oschnadzyny bandze) vasze dusze abo szmyslovye zevnatrzny (et nolite conformari huic saeculo, sed reformamini in novitate sensus vestri Rom 12, 2) 1449 *R* XXV 163—4. ~ *Bohemizm.*

Osnowa 1. '*jakaś część urządzeń młyna, apparatus molae pars quaedam*': Molendinatores decreverunt, quod non est reformatum videlicet osnova, podeschphi, styndari, lapis inferior 1498 *ZapRpWysz* 5, 477.

2. '*?*': Tu ei recepisti osnowy, sex camisias, omnia ista valoris sexagene 1456 *AGZ* XIV 474.

Osoba *formy*: *n. sg.* osoba 1454 *R* XLVII 352, *Pul* 138, 14; ~ *g. sg.* osoby *Fl* i *Pul* Ath 29, *Sul* 112, *BZ* Deut 1, 17, *Pul* Ath 34; ~ *i. sg.* osobą 1444 *R* XXIII 307, XV *p. post. R* XXV 173; ~ *l. sg.* (w) osobie *BZ* II Par 28, 22, *EwZam* 300; ~ *ac. pl.* osoby *Rozm* 608; ~ *i. pl.* osobami *BZ* Deut 1, 17.

Znaczenia: **1.** '*zespół czyichś istotnych cech, to co w podmiocie istotne, niezmienne wbrew pozornej zmienności, quae animi alicuius propria ac maxima peculiaria sunt, quae immutabilia sunt, quamvis mutabilia videantur*': Bog gest z osoby (ex substantia) albo sz postawy oczczowy... vrodzon, a czlowekem gest z osoby (ex substantia) maczerzyny *Fl* Ath 29, *sim. Pul*; Triplex enim erat substancia, oszobą, in Xpo, sc. caro, anima et diuinitas 1454 *R* XLVII 352; Nye yest vtayona koszcz moya od czebe... a ossoba (substantia) moya w nyzynach zycmye *Pul* 138, 14; Ieden (*sc.* bog) owszeyky nye zmyeszanym osoby (substantiae, *Fl*: potstawy), ale yednotø persony *Pul* Ath 34.

2. '*jednostka ludzka, animus, homo*': Nyzadnemv rosdzal nye *bodze myedzi osobami (nulla erit distantia personarum) søszetnimi, takesz malego iako wyelikyego przesliscze, ani przymyecze czyeykoli osoby (personam), bo søød bozi iest *BZ* Deut 1, 17; Kyedy myly Cristus poyął s sobą thy trzy apostoly svoye, yakoby osoby[e] taycmnyeysche *Rozm* 608; ~ w swej osobie '*osobiście, ipse (sensu adv.)*': Sam krol Achaz w swey osobye (ipse per se rex Achaz) ofyerowal obyati *BZ* II Par 28, 22.

3. '*zewnętrzny kształt, forma, forma, species*': Pod dwoya ossoba sub bina specie (quibus sub bina specie carnem dedit et sanguinem) 1444 *R* XXIII 307; Corpus suum et sanguinem suum nobis reliquit in specie panis et vini pod oszobą chleba i vina XV *p. post. R* XXV 173; Othvorzylo szya nyebo y stapyl dvch szvyąthy w czyelney oszobye (corporali specie Luc 3, 22), yakoby goląbycza, nan *EwZam* 300.

4. '*gatunek, rodzaj, genus, species*': Vrząndnyczi... ot ludzy... ot ktorichkoly rzeczi, kupy ktoregokoly bi rodzayu albo ossobi (cuiuscumque generis vel speciei)... bilibi, targowego braacz nye mayąn *Sul* 112.

Osobić '*wziąć dla siebie, przywłaszczyć sobie, sibi assumere, arrogare, occupare*': Ale synowye israhelsci *przestopili przikazanye oszobywszy (usurpaverunt) sobye zakløcze *BZ* Jos 7, 1; Ossoby ocupabit (Iair autem... abiit et occupavit vicos eius Num 32, 41) 1471 *MPKJ* V 27; ~ Nye ossobisch non vsurpabis (non usurpabis nomen domini dei tui frustra Deut 5, 11) 1471 *MPKJ* V 28.

Osobie 1. '*pojedynczo, z osobna, singulatim, seorsum, separatim*': Si omnes homines singillatim kazdi ossobie 1444 *R* XXIII 305; Wschithczi, kalyszdi ossobye (omnes et singuli), acz syąn sprawyedlywi s tego tho gwaltu... nye vczinyą, mayąn bicz karany *Sul* 97; Y porazil bog krolya, a bil trødowat..., a bidlyl w domv w wolnem osobyc (in domo libera seorsum) *BZ* IV Reg 15, 5; Kazdy oszobye singillatim (at illi coeperunt contristari et dicere ei singulatim Marc 14, 19) 1471 *MPKJ* V 121.

2. '*szczególnie, zwłaszcza, praecipue, praesertim*': Chwalczye pana boga szwego oszobye s tego,... yz myloszyerdzya lyczby nye *Naw* 87.

Osobienie 1. '*mienie, res familiaris, bona*' *(?)*: Wlostne, *ossobenye (*war. kal.*: *wloschne, oschobne) in peculium (et erunt mihi... in peculium et parcam eis Mal 3, 17) *MPKJ* V 117. ~ *Może błąd zamiast* osobne.

2. '*sposób życia, mores, vivendi ratio*' *(?)*: Osobyenye conversacio 1437 *Wisł* nr 228 s. 86.

Na **osobiu** '*oddzielnie, osobno, seorsum, separatim*': Na ossobyv a consorcio hominum 1448 *R* XXIV 351; Na *oszobyą seorsum 1462 *R* XXV 270.

Osobliwie '*szczególnie, specjalnie, zwłaszcza, praecipue, praesertim*': Ossoblywye vaszym laszkam poleczam w modlythwą the dussze, kthorych thv czyala leszą *Gn* ap. 1b; Ją thesz oszoblyvye, grzeszny capląn, poleczą̨m laszkąm vaszym dobrodzye szwoye *ib.* 4b; Koor... panyenszky czyebye oszoblywie chwaly *MW* 94a; Oszoblyvye specialiter *ca* 1500 *Erz* 60.

Osobliwy 1. '*specjalny, tylko do określonego zadania przeznaczony, qui nisi ad munus quoddam constitutum non est adhibendus*': Jan y Jędrzey... vczynily... procuratora... gich wsytkych potrzeb gestorem, nossczø, ac nunccium specialem y ossoblywego possla *ca* 1428 *PF* I 479.

2. '*niezwykły, szczególny, singularis, insolitus*': Yusz koor szwyathych patriarchow sz [sz] czyebye ma osszoblywe weszele *MW* 93b; Sdrowa bącz, naszwathsza Maria..., thy yesz oszoblywa dzevycza czystha XV *ex. PamLit* XXIX 118.

Z **osobna 1.** '*oddzielnie, odrębnie, separatim*': Ita multi vnum corpus sumus in Cristo, singuli autem alter alterius membra kaszdy z oszobna *drogy drvgego, a geden yako drvgy dan yest kasdemv na vszytek czanscz w *spomosenyv (Rom 12, 5) XV *med. SKJ* I 57.

2. '*szczególnie, zwłaszcza, praecipue, praesertim*': Thedy mynisthrovye... mayą onego wsthąpvyączego sthadlo... y obyczaye yego... vypytaczi..., povyedayącz yemu thrudnosczy... thego tho braczthwa..., a z osobna (praecipue) aby czudze rzeczy wroczyl 1484 *Reg* 707.

Na **osobnicy** '*oddzielnie, na stronie, seorsum, separatim*': Skryczyem nycz nye movyl, a vschakosch vyelye navczal sve zvolyenyky v tayemnyczy y na osobnyczy *Rozm* 680.

Osobnie 1. '*oddzielnie, odrębnie, seorsum, separatim, singulatim*': *Pado w syecy gego grzeszny, ossobne (singulariter) gesm ya, asz poydø *Fl* 140, 11, *sim. Pul*; [Z]bo yakosz osobne (singillatim) kaszdø personø boghem y panem poznawacz krzescyanskø prawdø przyczysneny gesmy, take trzy boghy y pany molwycz pospolita wara zakazvge *Fl* Ath 19, *sim. Pul, MW* 110b; Ysze Przibignew s Sczepanem bily sø dzelny,... a po them dzele Przibignew yadl swoy chlep osobne, a Sczepan yadl swoy chlcep ossobne trzy latha 1412 *Pozn* nr 875; Wschithczi kalyszdi ossobye, acz syąn sprawyedlywi s tego tho gwaltu koliszdi s nich ossobnye (per se singulariter quilibet eorum) nye vczinyą, mayąn bicz karany *Sul* 97; Taky przebiwacz se wschithkym swim gymyenym, zythem mloczonim i nye mloczonim i s gynschim ktorimkole gymyenim, yakobi thu ossobnye bilo vislowyone (tamquam specifice expressis), dobrovolnye poydzye *Sul* 112; Czvda wyelika czynyl (*sc.* Błażej), ossobnye gedna nyewyasta syna swego k nyemu przynyosla *Błaż* 319; Stworzil bog... wszelkø duszøø zywnø y ruchayøczø, ktorø szø s szebe wodi widali, kaszde osobnye w swem *rodzayø (quam produxerant aquae in species suas) *BZ* Gen 1, 21; Yesthly pyrwey zony rzeczy chowal (*sc.* mąż) oszobnye *OrtMac* 53, *sim. OrtBr* VII 559; Singillatim, id est singulariter et per se ossobnye (Psal 32, 15) 1471 *R* XXIV 379; Et assumtis de singulis, s kaszdego ossobnye, tribubus, pokolenya, viris peritis... diuisit eis terram promissionis XV *p. post. R* XXV 182; Po smartvychvstanyv pokazal szye (*sc.* Jesus) svyatemv Iacobovy osobnye, a pyeczdzyeszyąd braczyey osobnye pospolv szyedzącz (quod Iesus apparuerit post resurrectionem Iacobo per singularem apparitionem, et quingentes fratribus simul congregatis) *Rozm* 173; Przetoz Cayphasch osobnye vymyenya: syn blogoslavyonego, czusch syn tego, ktory stvorzyl svyat *ib.* 724, *sim. ib.* 623; ~ '*w odosobnieniu, z dala od innych, in solitudine*': A wszelka vyelkoszcz lyvdv byla modlyancz szya osobnye (orans foris Luc 1, 10) czasv kadzenya *EwZam* 287; Oszobnye seorsum *ca* 1500 *Erz* 60.

2. '*specjalnie, tylko w określonym celu, certo quodam consilio*': Bo ty, gospodne, osobne (singulariter) w nadzegi postawil ies me *Fl* 4, 10, *sim. Pul*; Then czlowyek nye szonoyacz (*pro* szonvyacz)... panow, czo sza przyszlany oszobnye (*OrtBrRp* 33, 4: oszobno) od krola o myeszkye dobre..., wyrzeklby nyekthora nyerzadna szlowa *OrtMac* 35; Myastho ⟨k⟩ thakym rzeczam nycz nye ma, nyszlyby tho oszobnye wchwalono *ib.* 61, *sim. OrtBrRp* 49, 4.

3. '*szczególnie, zwłaszcza, praesertim, imprimis, maxime, praecipue*': Ossobnye singulariter *ca* 1428 *PF* I 492; Ten, czo nagaba, czczy i gymyenya ma bycz zbawyon, a ossobnye se schiyan varowacz syąn musy (et magis cum collo fugiet) *Sul* 86; Aczcole duscha y czyalo caszdi grzech masze..., a od boga y gego poznanya otcziska, osobnye czyelna nyeczistoscz XV *med. R* XXII 241; Przeczivo calisdey grzech smyertni ossobnyc boyuge, nadząct duscha czlowyeczą *ib.* 248; Que in diuersis sanctis fulgent, ipsam singulariter decorant osobnye okraszayą XV *med. SKJ* V 273; Quia ante hoc virginitas et sterilitas maledicta fuit, quod eciam virgines moriture seu morientes precipue, osobnye, deplangerent *ib.* 274; Owa synowye israhelsczy nye *uposluchø mnye, a kako usluchа-[yø] ffarao[na], a osobnye (praesertim) yszesm nyeobrzezanich wark *BZ* Ex 6, 12; Tres mixturas fecit deus omnipotens. Prima maiestas in assumpcione carnis nostre ita singulariter mirabilia et mirabiliter singularia, oszobnye dzywne a dzywnye oszobnye, ut talia nec facta sunt, nec amplius facieuda sunt super terram *MW* gl. 67; Marya... tem przyasny nabyvala v nych (*sc.* swych towarzyszek), yze yą wschytky szylno a oszobnye mylovaly (quod ipsam singulariter omnes dilexerunt) *Rozm* 18; Czczyenye o tem, yze anyely cząstocrocz navyedzaly dzyevyczą Marya..., a oszobnye o tem anyely⟨e⟩, yenze szyą yey vkazal v stvdnyey *ib.* 40; Ma (*sc.* Krystus) yennego vczenyka svego barzo yemv podobnego... przez toz osobnye y (*leg.* ji 'go') zovą bratem Iesucristovem *ib.* 617; Samy vyerny a dostoyny... *thy slova (*leg.* słową 'nazywają się') krolewstvo Iesucristovo, bo yako v nych yest (*sc.* Jesus) ossobnyė, tako v nych ossobnym obyczayem krolvye *ib.* 782.

4. '*osobiście, personaliter*': Oszobnye priuatė XV *p. pr. R* XVI 343.

5. '*w sposób właściwy jednostce, niepowszechny, indywidualny, singulariter, peculiariter*': Osszobnye alternatim *ca* 1428 *PF* I 495, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 85.

Osobno 1. '*oddzielnie, separatim, seorsum, singulatim*': Gego (*sc.* otca niebieskiego) dary mamy chouacz, alle isczy gest gich barszo uele, a pres tocz trudno gest ge nam oszobno vyslouicz *Gn* 171b; Kakoczkoly nasz Xpus mily gestcy on byl ginse dny stv[w]orzyl, allecz oszobno gestcy on byl ten tho dzen dysegsy svøty vcynil *Gn* 177a; Achab szedl na genø drogø, a Abdias drvgø drogø osobno (seorsum)

BZ III Reg 18, 6; Przetho ten czlowyek myasthv... nycz nye przepadł any pokvpycz ⟨ma⟩, nyszlyby myastho czo gynnego przeczyw yemu albo raczcze myely fordrowacz oszobno *OrtMac* 97, *sim. OrtBrRp* 72, 2; Gdyby kmyecze byli vynny, tedy ma kaszdego pozwacz osobno (quemlibet ipsorum, *Sul* 26: kaszdego sz nych) *Dział* 14; Glos bozy w męcze, a osobno wszech szwyętych w pokuszenyu *Pul* 101 arg.; Przed poslednym yenystvem (*leg.* jeństwem) Zydovye przez yenystva osobno (*pro* osobne?) wsządzye byly rozploscheny (ante enim captivitatem finalem Iudaei per captivitates particulares ubique dispersi... fuerant) *Rozm* 115; Tako myedzy vschytkymy vlodykamy Herodovymy ⟨nie był⟩, ktory by szye yemv (*sc.* Jesukrystowi) ossobno nye nasmyeval *ib.* 803; Tam nye byl nyyeden staw, ktory by ossobnego razv nye czyrpyal, a kaszdy raz krev ossobno przelyal *ib.* 819.

2. '*szczególnie, zwłaszcza, przede wszystkim, praesertim, praecipue, maxime, imprimis*': Gabriel angol chvali-cz on svøthego Gana prze gego velike skuthky dobre..., allecz gy on osobno ve dvogake rzeczy chualy *Gn* 179a; Zgothowano gest wszem dobrim a osobno w bodze szczodrim XV *in. R* XXV 218; Fratres! Induite vos sicut electos dei... humilitatem, modestiam, *gl.* id est ut in omnibus modis seruetis, vmyyernoscz ve *wschych rzechach (*leg.* rzeczach) myeycze, oszobno w mowye (Col 3, 12) XV *med. SKJ* I 62; Czczyenye o nadobnosczy czyala blogoslavyoney dzyevycze Maryey... a osobno o nadobnosczy vylozenya yey stawow *Rozm* 20; Tedy yeden Zyd... ymye ye (*sc.* dzieci) barzo przykro karacz, a osobno Iesusza ymye layacz ganyebnye slovy *ib.* 136; O tem, kako Pylat... pytal yego (*sc.* Jesukrysta) rozmaytych rzeczy a ossobno o to, byl-ly-by on krol zydovsky *ib.* 775.

3. '*specjalnie, tylko w określonym celu, certo quodam consilio*': Then czlowyek nye sznayącz... panow, czo szą przyszlany oszobno (*OrtMac* 35: oszobnye) od krola prze myeszkye dobre *OrtBrRp* 33, 4.

Osobnoć '*niezwykłość, res mira, insolita*': Dicitur autem frater domini ⟨propter⟩ prerogativam, prze osobnocz, et excellenciam sanctitatis XV *med. GlWroc* 33r.

Osobność *formy*: *n. sg.* osobność *ca* 1418 *JA* XIV 512, XV *med. R* XXIV 363, *MPKJ* V 7; ~ *g. sg.* osobności 1436 *R* XXIII 277, 1456 *R* XXXIII 182, XV *p. post. R* XLVII 352; ~ *ac. sg.* osobność XV *p. post. R* XXV 175, *Rozm* 347; ~ *l. sg.* (w) osobności *Dział* 45, XV *p. post. R* XXV 173, XV *ex. PamLit* XXVIII 307, *ca* 1500 *Erz* 60, *Rozm* 192.

Znaczenia: **1.** '*samotność, solitudo, vita solitaria*': Osobnoscz solitudo *ca* 1418 *JA* XIV 512; Osshobnosczy solitudinis 1436 *R* XXIII 277; Ad desertum solitudinis vlg. oszobnosczy 1456 *R* XXXIII 182; Tu diligis solitudinem, ossobnoscz, ego sum communis omnibus XV *p. post. R* XXV 175; Quociens autem opprimimur a tvmultu... turbarum,... ad desertum solicitudinis, oszobnossczy,... resurgere debemus XV *p. post. R* XLVII 352; Kyedy na pvsczy v osobnosczy zyvot vyodl (cum solitariam duceret vitam) *Rozm* 192.

2. '*miejsce oddzielone, odosobnione, locus desertus, separatus*': Wiele ludzy wzęły to w obyczay myeszkacz w osobnosczy swych domow (in propriis domibus separatim, *Sul* 53: w wlosthnych domyech *odszdzelonych) *Dział* 45; Iesus Xc prope est omnibus vocantibus eum in veritate, audiens clamorem istum validum, apprehendit eum, id est genus humanum... de turba, id est de potestate demonum, seorsum, id est w ossobnosczy XV *p. post. R* XXV 173; W oszobnosczy seorsum XV *ex. PamLit* XXVIII 307; A vstąpyvschy v lodzyczą y poszed na ossobnoscz na pvsczą (in locum desertum seorsum Mat 14, 13) *Rozm* 347.

3. '*to co dodatnio wyróżnia, niezwykłe właściwości, proprietates insolitae, singulares*': Osobnoscz singularitas XV *med. R* XXIV 363; Privilegium, oszobnoscz, honestatis 1477 *MPKJ* II 324; W oszobnosczy in particulari *ca* 1500 *Erz* 60; ~ Osobnoscz (*war. kal.*: slycznoscz, kraschia) venustas (eloquii venustatem Prol) *MPKJ* V 7.

4. '*właściwość, proprietas*': Osobnósczi eyginschaft XV *p. post. WilkKrak* 45.

Osobny *formy*: *n. sg. m.* osobny XV *med. R* XXIV 48, *Dział* 11, 1471 *MPKJ* V 28. 110, *Pul* 79, 14, *etc.*; *f.* osobna 1409 *Kościan* nr 397, XV *ex. Zab* 215, *Rozm* 234. 239; ~ *g. sg. m.* osobnego *Rozm* 819; *f.* osobnej *Dział* 2; *neutr.* osobna *cf.* **Z osobna**; osobnego *Sul* 27, XV *med. SKJ* I 51, XV *ex. Zab* 536, *Rozm* 531; ~ *d. sg.* osobnemu 1461—7 *Serm* 322v; ~ *ac. sg. m.* osobny XV *p. post. R* XXIV 374; osobnego *OrtBrRp* 94, 1, *OrtMac* 129; *neutr.* osobne 1408 *Pozn* nr 642; ~ *v. sg. f.* osobna *ca* 1500 *R* XIX 68; ~ *i. sg. m.* osobnym *MW* 46b, *Rozm* 46. 782; *f.* osobną *Sul* 44, 1466 *R* XXII 24; *neutr.* osobnym *BZ* Gen 49, 28, *Rozm* 551; ~ *l. sg. m.* (w) osobnem 1402 *Pozn* nr 541, *BZ* II Par 26, 21; ~ *ac. pl.* osobne 1432 *TymProc* 229; *m.* osobne *Aleksy* w. 20; ~ *l. pl. f.* (w) osobnych *Sul* 78; *neutr.* osobnych *Sul* 71.

Superlat. n. sg. f. naosobniejsza XV *med. GlWroc* 88 r.

Znaczenia: **1.** '*wydzielony, odrębny, znajdujący się osobno, separatus, segregatus, secretus, exclusus, seiunctus, remotus*': Iaco czso paropczi Derskowi rambili, to rambili w ⟨pos⟩polstwe, a ne w Giwanowem czele (*pro* dzele) ossobnem 1402 *Pozn* nr 541; Jaco Przechna ma swe ossobne dzedziczstwo w Szekirkach cromye Potrka 1408 *ib.* nr 642; Jaco Peczna yest ossobna dzedzina, nisz Gilowecz i copczi oth Gilowcza odsutha 1409 *Kościan* nr 397; Cchowal szyrothy i wdowy, dal gym oszobne trzi stoły *Aleksy* w. 20; Y poszegnal gest gym, kaszdemu poszegnanym osobnym (benedixitque singulis benedictionibus propriis) *BZ* Gen 49, 28; Y bil przeto Otozias trądowat... a bidlyl w domv osobnem (in domo separata) *BZ* II Par 26, 21; In illo tempore intrauit Ihus in quoddam, *gl.* id est singulare w oschobny, castellum grodyek (Luc 10, 38) XV *p. post. R* XXIV 374; Syrya... lezy v stroną od zydowskey zyemye..., alye yest osobna zyemya *Rozm* 234; Przyschedl myly Iesus... v tą zyemye ktorą zvano Iuda, takye zydowska zyemya, alye ossobna wloscz kromya Ierusalem *ib.* 239; ~ (włóki) osobne '*dziesięciowłókowe nadania księcia, agri decem mansorum a principe assignati*': Mroczeslaus... cum Stanislav... obligaverunt medietatem decem mansorum dictorum ossobne 1432 *Tym-Proc* 229.

2. '*samotny, ustronny, solus, solitarius, remotus, abditus*': Gydączy sz voyny... sobye strawy na myeszczoch osobnych (in locis solitariis) nye mayą bracz *Sul* 71; Oszobny solitarius *ca* 1500 *Erz* 60; ~ osobny zwierz '*dzikie zwierzę żyjące samotnie, ferum animal, quod in solitudine vivit*': Skazil yø wyeprz z lyassa y osobny (*Fl*: drugy) zwyerz (singnlaris ferus) popasl yest yø *Pul* 79, 14.

3. '*odmienny, wyróżniający się, wyjątkowy, niezwykły, varius, excellens, eminens, praestans, inter caeteros excellens, singularis, insolitus, inusitatus*': Aby mązewye szlawąthny... nyekthorą oszobną czczą (aliqua speciali praerogativa) v nasz... bili poczeszeny, vstawyamy *Sul* 44; Tercia dileccio dei est specialissima, naosobneysza, qua ipse suos diligit amicos XV *med. GlWroc* 88r; Gentes autem super misericordia ale vy... s myloserdzą oszobnego chwalcze bogą wschyczczy (Rom 15, 9) XV *med. SKJ* I 51; Quis dicere audeat singulare, oszobny, tocius mundi propinatorium XV *med. ZabUPozn* 127; Deus orbem... fecit ab inicio tractus amore pio sclonyony ossobną 1466 *R* XXII 24; Ossobnemv ad singularem 1461—7 *Serm* 322v; Conviua oschobny mylosznik (erat autem Daniel conviva regis et honoratus super omnes amicos eius Dan 14, 1) 1471 *MPKJ* V 110; Sdrowasz, naszwyathsza Maria,... thy yesz dzyewycza oszobna XV *ex. Zab* 215; Hec quarta dominica prout habetur in racionali diuinorum dicitnr vaccans vlg. nyedzela oszobnego obyeranya w myloszyernych vczynczech *ib.* 536; Dzevyczo oszobna,... vczyn roszvyąszane nasz czyste y skromne! *ca* 1500 *R* XIX 68; Yesz thy moy tovarzysch y przybytkv serdca mego osobny obranyecz (maritus singularis) *Rozm* 37; Then stary mąsz y yego zona, Elzbyetha prz⟨ez⟩dzyatkyny, osobnym darem w sve staroszczy... plod przyały *ib.* 46; Badzze, Iudaschv, przekląty ze wschemy rządczamy y tez zdrayczamy panov svoych, bo yest grzech ossobny, barzo nyepodobny, ktorysch pochodzy s przeklątego przyrodzenya tvey srady *ib.* 515; Then Ian, yegosch myloval myły Iesus navyeczey nad ynsche, alye osobnym mylovanym, bo myrne s tego zyvota vyschedł *ib.* 551; *Thy (*sc.* sami wierni) slova (*leg.* słową 'nazywają się') krolewstvo Iesucristovo, bo yako v nych yest (*sc.* Jesus) ossobnye, tako v nych ossobnym obyczayem krolvye *ib.* 782.

4. '*tylko do określonego celu przeznaczony, uni rei tantum destinatus*': Vstawyami, abi... slvzebnyczy... przes ossobnego sandzey przykazanya (absque speciali mandato iudicis) kthorego pozwv czynycz nye szmyely *Sul* 27; Szkazanya..., przes nye (*sc.* rycerzy) osądzone,... w osobnych kszągach (in speciali libro) popyszvą *Sul* 78; Mogaly przyszyasznyczy myecz oszobnego pyszarza besz raczkyego... pyszarza czyly nye moga? *OrtMac* 129, *sim. OrtBrRp* 94, 1; Z osobney rady (de consilio) wyelebnego oczcza, ksyądza Yaroslawa... statuta vstawylismy *Dział* 2; Chczem, aby sadza geden pewny osobny a wybrany byl w Kracowie, a drugy w Sandomyrzv (unus in Cracoviensi et alter Sandomiriensi terris) *ib.* 11; O mili Jesucriste, ktori blogoslawiony pannye matce swogim swiantego Joachima y swiątą Anna osobnym prziwileiem za rodzice raczil wibracz *MW* 46b; Dyabel z oszobnego poduszczenya yvsch vpusczyl v sercze..., yschby y (*leg.* ji 'go') zdradzyl Iudasz *Rozm* 531; Tam nye byl nyyeden staw, ktory by ossobnego razv nye czyrpyal *ib.* 819.

5. '*osobisty, własny, będący osobistą własnością, proprius, qui alicuius est, qui ad aliquem pertinet*': Oschobny (*war. lub.*: oszobny aut wlosny) pecularis (te elegit dominus deus tuus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis

Deut 7, 6) 1471 *MPKJ* V 28; Wloschne, oschobne (*war. lub.*: wlostne ossobenye) in peculium (et erunt mihi... in peculium et parcam eis Mal 3, 17) *ib.* 117; Oszobny priuatus *ca* 1500 *Erz* 60.

6. '*właściwy jednostce, niepowszechny, indywidualny, singularis, egregius, alicui proprius ac peculiaris*': Generalis pospolyti, particularis ossobny XV *med. R* XXIV 48; Que sunt singula omnium, sunt omnia singulorum oszobne, to g⟨est⟩ wsz⟨y⟩tkim poszp⟨oli⟩te 1461—7 *Serm* 315r; Oszobne singulorum *ib.*; Osobne accidentale *ca* 1500 *PF* IV 748; ~ *w mylnym tłumaczeniu łac.* generalis *jako* particularis: Ossobnego generalem *ca* 1428 *PF* I 491.

Osoczca '*oskarżyciel, oszczerca, accusator, calumniator*': Non eris criminator nec zuzurro vtargacz tagemny, vwloczczą albo *ozeczczą, in populis (Lev 19, 16) XV *p. pr. SKJ* I 306; Nye bødzesz oszoczczø (criminator) any rzeptayøczy o lvdzech *BZ* Lev 19, 16.

Osoczenie '*fałszywe oskarżenie, donos, accusatio falsa, calumnia, criminatio*': Tuis accusatoribus, ossóczena, plenam non presto fidem XV *med. GlWroc* 64r; Za oschoczienye pro delacione (praeccpitque ei rex, ut in aula palatii moraretur, datis ei pro delatione muneribus Esth 12, 5) 1471 *MPKJ* V 59; Delaturam oschoczienye aut zdradzienye (a tribus timuit cor meum... delaturam civitatis et collectionem populi Ecclus 26, 6) *ib.* 82.

Osoczyć *formy: inf.* osoczyć *Rozm* 326; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* osoczon XV *in. R* XXIV 74, XV *med. GlWroc* 63v, *OrtMac* 141; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* oszoczon bywa 1471 *MPKJ* V 54.

Znaczenie: '*oskarżyć, obwinić (przeważnie niesłusznie), accusare, criminari (praecipue falso)*': Homo quidam erat diues, qui habebat villicum et hic diffamatus est, genze oszocon, aput illum quasi dissipasset bona ipsius (Luc 16, 1) XV *in. R* XXIV 74, *sim.* XV *med. GlWroc* 63v; Pontifices Jacobum accusaverunt byskupia balwanska ossoczyl⟨i⟩, oskarzily XV *med. R* XXIV 361; Oszoczon yeden czlowyek panv po krzywdzye y nyewynnye *OrtMac* 141; Gyeden czlek w naszym myeszczye oszoczon (*OrtBrRp* 103, 3: nawadzon) kv panu krzywye *ib.*; Oschoczon bywa diffamatur (viri, quomodo uon praecellit rex, qui sic diffamatur? III Esdr 4, 12) 1471 *MPKJ* V 54; Thv byl czlovyek, ktory myal ręką vschla a Zydovye y (*leg.* ji 'go') chovaly, chcząc, aby y myly Iesus vzdrovyl v sobotą, aby y mogly navadzycz albo ossoczycz (ut accusarent illum Marc 3, 2) *Rozm* 326.

Osoka '*oskarżenie, oszczerstwo, criminatio, calumnia*': Nec pedes currere ad mala, nec lingwa ad mendacia uel multiloquia ossoky XV *ex. MPKJ* II 326.

Osolić '*dodać soli (do potrawy), przyprawić solą, sale condire*': Condire oszolycz albo okrąszycz, vnde cibos condimus *ca* 1500 *Erz* 60.

Osoryja *zool.* '*pszczołojad, ptak drapieżny z rodziny sokołowatych, Pernis apivorus Gray*': Osszorią vulture 1436 *R* XXIII 278; Ossoria vultur 1451 *R* XXII 41; Osszoria wltur *ca* 1455 *JA* XIV 490; Ossoria wltur 1472 *Rost* nr 1337.

Ospichać *(?)* '*rozgniatać, rozcierać, contundere, conterere*': Wyrczychom (*pro* wyrczochem) ospychano pila tusum (cumque operuisset superficiem terrae, apparuit in solitudine minutum et quasi pilo tusum in similitudinem pruinae super terram Ex 16, 14) *MPKJ* V 16. ~ *Bohemizm.*

Osromać '*zawstydzić, okryć hańbą, ignominia afficere*': Oszromacz szø erubescere *ca* 1420 *R* XXIV 82; Osromany (*Fl*: osromoczeni) bądzczye (confundantur) wszystczy zloscz stroyøczy po prosznyczy *Pul* 24, 3; Osromany (*Fl*: osromoczeni) bødzcze (confundantur) y zgyncze, vwloczcze duszey moyey! *Pul* 70, 14; Ale y yęzik moy myszlicz będze... sprawyedlnoszcz twoyę, gdy osromoczeny y osromany (*Fl*: zasromani) będø (cum confusi et reveriti fuerint), gysz szukayø zlego mnye *Pul* 70, 26.

Osromocać '*zawstydzać, aliquem pudore afficere*': Nye osromoczay (*Fl*: *osromoczya) mye (non confundas me) od czekanya mego *Pul* 118, 116.

Osromocenie '*wstyd, zawstydzenie, hańba, pudor, ignominia*': Tetrum cahos, *gl.* magna confusio peccatorum wielike a stare, cziemne osromoczenye grzechow 1444 *R* XXIII 308; ~ '*rumieniec wstydu, oris rubor, confusio*': Osromoczene (*Pul*: posromanye) oblicza mego (confusio faciei meae) pocrilo iest mnc od glossa vrøgaiøczego *Fl* 43, 17.

Osromocić *formy*: *inf.* osromocić XV *med. GlWroc* 72v; ~ *praet. 2. sg. m.* osromocił jeś *Fl* 43, 11; *3. sg. m.* osromocił 1433 *Pozn* nr 1560; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* osromocona XV *med. SKJ* V 255; *i. sg. m.* osromoconym *Fl* i *Pul* 73, 22; *ac. pl. m.* osromocone *Rozm* 91; ~ *praes. pass. 2. sg. m.* -ś osromocon *Rozm* 804; *3. pl. m.* są osromoceni *Fl* 21, 5; ~ *imper. pass. 3. pl. m.* osromoceni bądźcie *Fl* i *Pul* 39, 19. 68, 10. 69, 2. 82, 16, *etc.*; ~ *fut. pass. 1. sg. m.* będę osromocon *Fl* i *Pul* 30, 20. 118, 6; *3. sg. m.* będzie osromocon *Sul* 87; *3. pl. m.* osromoceni będą *Fl* i *Pul* 52, 7. 70, 26; będą osromoceni

Fl i *Pul* 24, 2. 36, 20; ~ *praet. pass. 3. pl. m.* byli osromoceni *Rozm* 721.

Znaczenie: '*zawstydzić, okryć hańbą, poniżyć, aliquem pudore, ignominia afficere, dedecorare*': W czø pwali y ne sø osromoczeni (non sunt confusi, *Pul*: vsromany) *Fl* 21, 5; Wszitczy, gisz proszø cze, ne bødø osromoczeni (non confundentur) *Fl* 24, 2, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 36, 20; Ne bødø osromoczon (non confundar) *Fl* 30, 20, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 118, 6; Osromoczeni y zasromani bødzcze pospolu (confundantur et revereantur simul), gisz szukaiø dusze moiey *Fl* 39, 19, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 68, 10. 69, 2. 82, 16. 85, 16. 96, 7. 108, 27. 118, 78, 128, 4; Nine wem otegnal y osromoczil (*Pul*: sromoczil) ies nas (confudisti nos) *Fl* 43, 11; Osromoceni bødø (confusi sunt), bo bog wzgardzal gimi *Fl* 52, 7, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 70, 26; By se ne otewroczyl smerni, vczinon osromoczonim (ne avertatur humilis factus confusus) *Fl* 73, 22, *sim. Pul*; Nalyesly svoye balvany vschytky rozinyatany. *Vrzacz ony svoye bogy tako barzo osromoczone (deos suos sic confusos videntes), vyelyky (*leg.* w wieliki) strach... szye vdaly *Rozm* 91; Vyelyekrocz o to byly osromoczeny *ib.* 721; Pochvatayącz kamyenye, bloto... y rzvczaly na mylego Iesucrista... O krolyv *schytkey chvaly, tosz ty dzysch osromoczon! *ib.* 804; ~ Collocutus est cum Herodiade, uxore fratris sui, quod in reditu uxorem snam repudiaret, osromoczicz, et eam in coniugem reciperet XV *med. GlWroc* 72v; ~ Jszeszmy szliszely... crzik, placz y wolanye na osszile gwaltu Clari s Gnyezna... na Stanislawa, samostrzelnika s Gnyezna, ktorisz Stanislaw yey gwalth vczinil y osromoczil noczną rzeczą tey noczy 1433 *Pozn* nr 1560; ~ Gdi ktho o zlodzyeystwo bandze obvynyon albo osromoczon (cum... fuerit inculpatus), taky schesczyąn swyatkow w sandzye swoyąn nyewynnoscz ocziszczi *Sul* 87; Ita fuisset false infamata falesznye osromoczona XV *med. SKJ* V 255.

Ossię '*młode zwierzę jeszcze ssące, osesek, pullus sugens*': Osszya nefrendus 1463 *PF* V 12; Nefrendis, id est porculus vel porcula adhuc sugens oszeszek albo oszyą *ca* 1500 *Erz* 61.

I. Ostać (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *imper. 3. sg.* ostań *BZ* Ex 16, 29; ~ *inf.* ostać *OrtBr* VI 389.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *praes. ind. 1. sg.* ostanę *BZ* Deut 31, 17. Jos 1, 5; *2. sg.* ostaniesz 1471 *MPKJ* V 80, *Rozm* 38; *3. sg.* ostanie *Fl* 102, 15, *Sul* 105, XV *med. GlWroc* 77r, *etc. etc.*; *1. pl.* ostaniemy *BZ* Gen 19, 2; *2. pl.* ostaniecie *BZ* Ex 9, 28. Lev 8, 35, *Rozm* 473. 567; *3. pl.* ostaną *Fl* 33, 22, *BZ* Ex 8, 11. Num 36, 9, *Pul* 88, 30, *Rozm* 419. 567; ~ *praes. ind. z partykułą* niechać *dla wyrażenia trybu rozkazującego*: *3. pl.* niechać ostaną *BZ* Ex 10, 24; ~ *imper. 2. sg.* ostani 1471 *MPKJ* V 11; ostań *ca* 1425 *EwKReg* 42, *BZ* Gen 29, 19, *De morte* w. 73; *3. sg.* ostań *Sul* 58; *2. pl.* ostańcie *Błaż* 322, *BZ* Gen 19, 2. Num 22, 8, *Razm* 567; ~*part. praes. act. adv.* ostanąc XV *med. SKJ* V 258; ~ *inf.* ostać 1407 *Piek* VI 334, *Sul* 17. 51. 75. 76, XV *med. R* XXII 237, *OrtBrRp* 48, 3, *OrtMac* 59. 83, *etc.*; ~ *praet. 1. sg. m.* ostał jeśm *Fl* i *Pul* 118, 87; ostałem *MPKJ* V 11; *f.* -m ostała *Rozm* 696; *3. sg. m.* ostał jest *BZ* Gen 19, 30; ostał 1394 *TPaw* IV nr 229. 230, 1396 *ib.* nr 5269, 1397 *ib.* nr 345, 1398 *StPPP* VIII nr 6902, *etc. etc.*, *Rozm* 451. 795; *f.* ostała jest *BZ* I Par 13, 14; ostała 1401 *HubeZb* 81, 1407 *ib.* 88, 1408 *Pozn* nr 660, 1415 *KsMaz* I nr 2512, *etc.*; *neutr.* ostało 1413 *Pozn* nr 689. 690, 1433 *ib.* nr 1423, 1434 *ib.* nr 1568 *etc.*; *3. du. m.* ostałasta *BZ* Num 14, 38; *2. pl. m.* ostaliście *BZ* II Par 24, 20; -ście ostali 1419 *Pozn* nr 981. 982, *BZ* Jud 10, 13, *Rozm* 559; *3. pl. m.* ostali są *Fl* 88, 30; ostali XV *med. R* XXII 245, *Rozm* 147. 555. 635. 649; ostały 1396 *Pozn* nr 314; *f.* ostały 1401 *HubeZb* 81, *Rozm* 525; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był ostał 1427 *Pozn* nr 1274, *BZ* Gen 32, 21. Deut 3, 11. II Par 8, 7; *f.* była ostała *BZ* Judith 8, 4; *neutr.* jest było ostało *BZ* Ex 10, 5; ostało było *Rozm* 822; było ostało 1393 *TPaw* IV nr 4543, *BZ* I Reg 30, 10; *3. pl. m.* byli ostali *BZ* II Par 24, 24. 28, 6. II Esdr 7, 13; ~ *condit. 1. sg. f.* bych ostała *BZ* Ruth I, 16; *3. sg. m.* (-)by ostał *Kśw* cr 20, *BZ* Gen 32, 8. 33, 15. II Par 24, 20. Judith 9, 18, *MPKJ* V 40, XV *p. post. R* LIII 62, *Rozm* 100. 249. 563; *f.* (-)by ostała 1398 *StPPP* VIII nr 7056, *Sul* 74. 75, 1471 *MPKJ* V 40, *Rozm* 28. 549; *neutr.* ostałoby *Sul* 104; (-)by ostało *Sul* 104, *BZ* Num 36, 8, *Rozm* 258; *1. pl. m.* -bychom ostali XV *med. R* XXII 321; *3. pl. m.* -by ostali *Rozm* 523; ~ *condit. praet. 1. pl. m.* bychom byli ostali *BZ* Jos 7, 7; ~ *part. praet. act.* ostaw XV *med. R* XXII 238; ostawszy *BZ* Jud 10, 6. 10. II Par 24, 18. 34, 25, *Rozm* 51. 302; ~ *part. praet. act. II cf.* **Ostały.**

Znaczenia: **1.** '*opuścić kogoś, coś, wyrzec się, przestać coś czynić, aliquem vel aliquid relinquere, aliquid renuntiare, ab aliqua re se abstinere, aliqua re desistere*': Nye opvszci czebye ani ostanye (non dimittet nec derelinquet te) *BZ* Deut 31, 6, *sim. ib.* 31, 8; Y rosgnyewa syø gnyew moy przeczyw gemv tego dnya a ostanø gego (derelinquam eum) *ib.* 31, 17, *sim. ib.* Jos

1, 5; Sgrzeszilysmi ostawszi cyebye, pana boga naszego (quia dereliquimus dominum deum nostrum), iszesmi sluszily Baalym *BZ* Jud 10, 10, *sim. ib.* 10, 6. II Par 34, 25; Wszacoscye mnye ostaly (reliquistis me) a modlylyscye syø bogom czvdzim *BZ* Jud 10, 13; Nye przecyw my syø, bich cyebye ostała (ut relinquam te) y odeszla *BZ* Ruth 1, 16; Ostalyscye pana, abi on was ostal (dereliquistis dominum, ut derelinqueret vos)? *BZ* II Par 24, 20; Bily ostaly pana (dereliquissent dominum) boga oczczow swich *ib.* 24, 24, *sim. ib.* 28, 6; Wszitci, gisz bily ostaly wszitkich nyegodnich narodow zemskich (qui remanserant ab omnibus exsecrationibus gentium terrae) *BZ* II Esdr 7, 13; Czemvm vczora nye naszlyadovala mego syna myłego, kyedy on... do Ierusalem schedł! Czemvm yego ostala! *Rozm* 696; ~ Policarpusz... gdy szya moglyl bogv vyelye, osztal vszech lvdzy w kosczyelye *De morte* w. 24; ~ Nye odstøpył any ostal cyelczow zlotich (non recessit nec dereliquit vitulos aureos) *BZ* IV Reg 10, 29; Ostawszi koscyola (dereliquerunt templum) pana boga oczczow swich, sluzily modłam *BZ* II Par 24, 18; Bo nye odpędzy bog lyuda swego a dzedzyny swey nye ostanye (hereditatem suam non derelinquet, *Fl*: ne zostawy) *Pul* 93, 14; Nye tak Iesus przymaczon, aby ostal pyerszy matky svoyey (non autem puer Iesus erat taliter coactus abstinere, nec a matris uberibus abstractus), bo yako yego czass przyschedł, sam szye wzdzyerzal *Rozm* 100; ~ Taco nagle sirce iego iemu doracy, yzbi greha ostal *Kśw* cr 20; Acz zaprawdø sinowe iego ostali sø zacona mego (si autem dereliquerint filii eius legem meam, *Pul*: ale ostanø-ly synowye yego zakonu mego) *Fl* 88, 30; Besz mala strawyły sø me na zemy, ale ya ne ostal gesm kazny twoych (non dereliqui mandata tua) *Fl* 118, 87, *sim. Pul*; Ostancye swych czarow (magicam artem dimittite) *Błaż* 322; Wyącz gdi kto wspomyonąw, eze timi rzeczami pana boga gnyewal y szal mu tego, a takosch wschego tego ostaw, gest w vstawney szely swogich grzechow,... taky zaluyączi bądze vczyesson XV *med. R* XXII 238; Bo pyrwey oczecz skarbu schinowy swego nye vkaze, alysz vzrzi po nym, eze ostal rzeczi dzyeczinnich *ib.* 244; Blogoslawyeny, gisch zaluyą..., le acz czirpyą przeczywenstwo, gesch czu ge potka o tho, eze są w zely, a ostaly weschela *ib.* 245; Quid iubet seu vult pater noster, ut a peccatis mox destitamus... vlg. abychom grzechow n[y]atychmyasth ostaly *ib.* 321; Any syø czego boiøcz, swego zamisla ostanye (non parcet et poenitudine non flectetur) *BZ* I Reg 15, 29; Ostan thego *wszech, thobye vyela *De morte* w. 73; Wstanczye, yako swyatha Maria Magdalena wstala, gdi grzechow ostala, boza myloscz otrzymala XV *ex. SKJ* I 152. ~ Zbawi gospodzin dusze swøtich swogich y ne ostanø (*Pul*: nye zgrzesszø) wszistczi (non delinquent omnes), gisz pwaiø wen et non derelinquent omnes, qui sperant in eo *Fl* 33, 22.

2. '*zostać, pozostać, zatrzymać się, nie opuszczać jakiegoś miejsca lub kogoś, manere, morari, aliquem locum vel aliquem hominem non relinquere*': *gdzieś, w jakimś miejscu*: Czlowyek, yako sziano dny yego... Bo duch przeydze w nyem y ne ostane (et non subsistet), y nye pozna wyøcze myesta swego *Fl* 102, 15; Proszø, myli panye, støpczye do domu slugi swego a ostanczye tu (manete ibi)... A ony rzekly: Nykakye, ale na vlyczi ostanyemi (in platea manebimus) *BZ* Gen 19, 2; Ostal gest w yaskyny (mansit in spelunca) *ib.* 19, 30; Alye on sam bil tey noczi ostal tu w *tczwyrdzi (mansit... in castris) *ib.* 32, 21; Abi odeszli szabi od czyebye..., a telko w rzecze ostanøø (in flumine remanebunt) *BZ* Ex 8, 11; Nykakye tu nye ostanyeczye *wyoczey (nequaquam hic ultra mancatis) *ib.* 9, 28; Gedne owcze wasze a dobidczyøtha nechacz ostanø (remaneant), a dzeczy wasze nyechacz s wamy gydøø *ib.* 10, 24; We dnye y w noczi ostanyeczye w stanye (manebitis in tabernaculo) *BZ* Lev 8, 35; Ostancze tv (manete hic) tey noczi *BZ* Num 22, 8; Ach, bichom bili ostali... za Iordanem (mansissemus trans Iordanem)! *BZ* Jos 7, 7; Przeto ostala gest (mansit) skrzinya bosza w domv Obededom trzi myesyøce *BZ* I Par 13, 14; Ostany quiesce (quiesce in terra, quam dixero tibi Gen 26, 2) 1471 *MPKJ* V 11; Dzyeczyatko Iesus ostal v kosczyelye (mansit... in templo) *Rozm* 143; *sim. ib.* 431. 435. 451; Myły Iesus swą (*leg.* z swą) matka ostąły przy domv *ib.* 147; Proszyly yego, aby tam ostał (ut ibi maneret Jo 4, 40) *ib.* 249; Nyevyasta... dala odpoczyvanye... Krystvszovy w svem domv a myeskal tamo Iesus dobrą chvylą, wstawschy y schedł do Capharnavm. Tedy ostawssy ona y rozmyslyla szye *ib.* 302; Vasch grzech ostanye na vasz (peccatum vestrum manet Jo 9, 41) *ib.* 425; Kazal ym, aby s nym nye chodzyły do Ierusalem, aby v Betanyey ostaly *ib.* 523; Wychvaczył kazdy ręką sz myszy, yedno Iudaschova ostala... Nye baczyly, czya by ręka ostala v myszyc z Yezucristem *ib.* 548—9; ~ ostać przy *kimś*, u *kogoś*, w *kimś*, z *kimś*: *(o ludziach)*: Viszemir mal przi maczerzi ostacz 1407 *Piek* VI 334; Ostan s namy (mane nobiscum Luc 24, 29)

ca 1425 *EwKReg* 42; Ostan v mnye (mane apud me) *BZ* Gen 29, 19; Prosszø czyø, abi lud moy ostal ss tobø (ut... remaneant) *ib.* 33, 15; Ostayn sze kaszdi sam przy sobye (maneat unusquisque apud semetipsum) *BZ* Ex 16, 29; Nye raczyz odsthapowacz, alye raczy sze mna osthacz *Naw* 150; Marya Magdalena y yne svyąte a dostoync zony przy nyey ostaly *Rozm* 525; Vy, yzesczye ostaly abo staly se mną (vos autem estis, qui permansistis mecum Luc 22, 28) v pokuschach y przeczyvnosczyach moych *ib.* 559; Yncgo vczyeschnyka da, ducha svyąthego..., aby na vyeky s vamy osthal (ut maneat vobiscum in aeternum Jo 14, 16) *ib.* 563; Ostanczye ve mnye (manete in me Jo 15, 4) a ya v vass *ib.* 567; Ostanyeczyely vc mnye a slova moye wass (*leg.* w was) ostaną (si manseritis in me, et verba mea in vobis manserint Jo 15, 7) *ib.*; ~ *(o rzeczach, pieniądzach)*: Iaco yest Marcin dal Wolcze pozagu dwadzeszcze grziwen a ti penadze przi Miroslawe ostali 1396 *Pozn* nr 314; Tworzian poziczil na zastawø panu *Mszuowi dzewøczinaczcze grziwen y przi nim ostali 1401 *HubeZb* 81; Jaco Mikolayewey czansczi nyczsz ne ostalo przi Margorzacze 1413 *Pozn* nr 690, *sim. ib.* nr 689; Yako v mne ne ostala Zophiey skrzina s rzeczami 1415 *KsMaz* I nr 2512; Jsze v pana Vyancenczą ostala pyancz grzywyen mei czansczy *syescigzechsanth grzywen posagu syostri pana Suczynei 1432 *Pozn* nr 1548, *sim.* 1433 *ib.* nr 1419; Jako v mpne nye ostalo wiprawy pana Schuczcziney szostri... taco dobrey, yaco dzeszancz grziwen 1433 *ib.* nr 1423, *sim.* 1434 *ib.* nr 1568; Nye ostanye slvsba (non morabitur opus) slvgy twego v czebyc esz do ivtra *BZ* Lev 19, 13; A wszitky zony møze s pokolenya tegosz poymø, aby dzedziczstwo ostalo w czeladzach (ut hereditas permaneat in familiis) *BZ* Num 36, 8; Gimyenye... ostanye (mansit) w pokolenyv... otcza gich *ib.* 36, 12; Dwa thowarzysza... zawyazaly szye thako: kthory myedzy gymy pyrwey wmrze, thego rzeczy y gymyenye ma oszthacz themu, czo zosthanye zyw *OrtMac* 59, *sim. OrtBrRp* 48, 3; ~ ostać po *kimś* '*pozostać w spadku, post alicuius mortem remanere*': Streczka strauila s tim dedzødzem (*leg.* dziecięciem), czso bilo po møszu ostalo 1393 *TPaw* IV nr 4543; Kyedikoli... zemyenin dzewkąn swoyan vida za mąnsz, po yeyze malzenstwye skonanyu, acz ktore gymyenye oczczisthe ostalobi (si qua bona paterna remanserint et vacaverint), tegdi to iste gymyenye po smyrczy... braczey yey, ktoresz bi ostalo (bona... remanentia), k ney nyc bandzyc sluschecz *Sul* 104; Jako po Annye, zenye mey, nye osthalo wyprawy za dwanascze kop po szmerczy yey, ysz tho bandacz sdrowa potrawyla, anym thego wzyal 1486 *ZapWarsz* nr 1609; ~ A y mowy thu mystrz geden, gdi vbodzi duchem mayą nyebo, a czischi zyemyą, aczsesch ma ostacz pischnim, a gnyewywim wyernye sam pkyel XV *med. R* XXII 237.

3. '*być nadal w jakimś stanie, położeniu, trwać, in aliquo statu esse, manere, permanere*': Gunczerz... zaplaczil Potrowi... Netanszcowo... s pelna y ne ostal mu dluszen panczidzeszant grziuen przese dw (*leg.* dwu) 1407 *Kościan* nr 335, *sim.* 1424 *Pozn* nr 1170; Pan Mosczycz ne ostal winowat panu Micolagewy... sta grzywen 1418 *Pozn* nr 1011; Iszesm bil poslem do panyey Santhky od pana Andrzeya, pytayącz yey, aczbi czso kmyecze zaszecly na yey lancze. A ona rzecla, ysze niczsz y yeszcze jego pocos ostal 1424 *Pyzdr* nr 1006; Then przeseczczywy ostan na wyeky (is infamis permaneat perpetuo, *Dzial* 56: ten na wieky swą czescz straczyl) *Sul* 58; Kv othlozenyv szkodnego nalogv,... ysz zona po szmyrczy mąza na stholczv wdowskem... ostan[y]ącz (in sede viduali... remanens) po mązv wszisthko gymyenye trzymala..., vstawyamy *Sul* 74; Kyelekolikrocz nyektorą wdowa po smyrczy swego mąnza prawego ziwa ostanye (quotienscumque... viva remanserit)..., tegdi na vy⟨a⟩nye... ma myecz doszycz *Sul* 105; Peperit virgo manens et sine corrupcione panną ostanącz a przes poruschenya XV *med. SKJ* V 258; Wyancz szą na morze weszbral, a oczecz w szaloscz⟨i⟩ ostal *Aleksy* w. 92; Iozve... a Calef... ostalasta ziwa ze wszech (vixerunt ex omnibus), ktorzis bili wyszli *BZ* Num 14, 38; Any sobye smyeszana bødø pokolenya, ale tak ostanø (sed ita maneant), iakos sø bogem rosløczona *ib.* 36, 9; Przekløti, ktosz nye ostanye (qui non permanet) w vmovye tego prawa *BZ* Deut 27, 26; W tø dobø powstal Ionatas a Abnere y syadlasta s obu stronu pole krolya Saula, a myasto Dauidowo to ostalo prozno (vacuusque apparuit locus David) *BZ* I Reg 20, 25; Ale vstawyczen w boiazny bozey ostal (in dei timore permansit) *BZ* Tob 2, 14; Y bila Iudith, zona gego, ostala wdowø (erat autem Iudith relicta eius vidua) ivsz trsy lyata a szescz myesyøczow *BZ* Judith 8, 4; Abi dom twoy w poswyøcenyv twem ostal (ut... permaneat) *ib.* 9, 18; Ostanyesch consisteris (*var. lub.*: ostanye consistens; beatus vir, qui in sapientia morabitur..., et in viis illius, *sc.* sapientiae, consistens Ecclus 14, 23) 1471 *MPKJ* V 80; Zywo ostalo saluatum fuit (mittet id, quod salvatum

fuerit de domo Iuda et quod reliquum est, radicem deorsum Is 37, 31) *ib.* 93; They vyelebney dzyevyczy bądzye ymyą Marya, dzyevyczą zawzdy ostanye (semper virgo permanens) *Rozm* 3; Tey przykladem vyclye dzyevycz ostanye v czystoczye (in virginitate manebunt multae virgines et in castitate) *ib.* 28; O Zydzye, yen dolyczal szą (*leg.* za) blogoslavyona dzyevyczą, yschby ymyala ostacz w czystoczye *ib.*; Aby zavzdy dzyevyczą ostala (ut semper virgo maneat) *ib.*; Czystą panną na vyeky ostanyesch (casta... permanebis) *ib.* 38; Marya dzyevycza ostawschy (virgo permanens), *nyeporosony y zamky yey czystoty *ib.* 51; Ta nyevyasta od mlodych lyat vdowa ostala a bogv vstavnye sluzyla *ib.* 301; Czynczyc karmyą, ktoraz nyc zgynye, alye ktora ostanye w zyvot vyeczny (qui permanet in vitam aeternam Jo 6, 27) *ib.* 353; Ostanyeczyely vy v moyey navcze (si vos manseritis in sermone meo Jo 8, 31), zavyerne bądzyeczye zvolyenyczy moy *ib.* 473; Nye ostanye (non relinquetur Mat 24, 2) tu kamyen na kamyenyv, ktory by nye byl skazon *ib.* 477, *sim. ib.*; Vyrzvczyvschy czyemnego, ostaly samy czyszczy (remanserunt soli mundi) svoym (*leg.* z swoim) oczyszczyczyelem *ib.* 555; Ostanczye v mey myloszczy (manete in dilectione mea Jo 15, 9) *ib.* 567; Yednem slovem porzvczył (*sc.* Krystus ich) na zyemye, a vschakoz ostaly v svey zglobye *ib.* 635, *sim. ib.* 649; Nye ostal nyyeden, ktory by nye byl v b⟨ł⟩ądzye *ib.* 795; Nye ostalo bylo namnyeysche myeszcze czale skory, ktore by nye zdrano *ib.* 822; By y (*leg.* ji 'go') tako byly, yzby zyv ostacz nye mogl *ib.* 825; ~ Dzisa boog czlouek uczinon yest, yen przettim bil, ostal, a tso ne bilo, *wsol (id, quod fuit, permansit, et quod non erat, assumpsit) XV *in. ModlJag* 36; Nos audivimus ex lege, quia Christus manet, ostane (*Rozm* 467: ma ostacz), in eternum (Jo 12, 34) XV *med. GlWroc* 77r.

4. *'zostać przy życiu, ocaleć, przetrwać, nie być zniszczonym, zużytym, ostać się, superesse, vitam servare, servari, restare, non deleri, inutilem non fieri'*: Ty kobyli... bili cuponi za posspolite *penaødze. Yest gich czanscz pomarlo za ych oczcza, po gich oczczu y nigedna nc ostala 1408 *Pozn* nr 660; Gedno sam Noe ostal (remansit autem solus Noe) a czy, czso s nym bily w korabyv *BZ* Gen 7, 23, *sim. ib.* 19, 31; Tu padly, a ktorzisz syø ('są') ostaly (qui remanserant), vczyekly sø na gorø *ib.* 14, 10; Tedi drugy *plug, genze bi ostal (alia turma, quae reliqua est), bødze sbawyon *ib.* 32, 8; Odyøøl muchy od ffaraona... y nye ostala nygena (non superfuit ne una quidem) *BZ* Ex 8, 31; Krol bazanski ieden byl ostal (restiterat) z korzenya obrzimowego *BZ* Deut 3, 11; Cztirzissta møszow szly po nych, bo gich dwyesscyc bilo ostalo (substiterant enim ducenti) *BZ* I Reg 30, 10; Wszitek lyvd, gen bil ostal w (*pro* z) Etcyczskich (qui derelictus fuerat de Hethaeis) *BZ* II Par 8, 7; Ostal superfuit (nec unus quidem superfuit ex eis Ex 14, 28) 1471 *MPKJ* V 16; I pokryla woda zamøczayøczc ye, yeden z nych nye ostal (unus ex eis non remansit, *Fl*: ne zostaal) *Psl* 105, 12; Moy oczyecz... zawzdy dzyala, czvsch opyckayącz szye svym stvorzenym, odnavyąyącz ye, aby na vyeky ostalo yego stworzenye (ut permaneant condita) *Rozm* 258; Zyarno zytne, vpadvschy v zyemyą, nyc vmrze-ly, samo ostanye (ipsum solum manet Jo 12, 25), alye vmrze-ly, vyelye ovocza przynyeszye *ib.* 466; ~ *Przywyødø kobilky..., abi sznyedzono bilo, czsosz gest bilo po gradzye ostalo (quod residuum fuerit grandini) *BZ* Ex 10, 5; Acz sznyedzøø wszitkøø szelynø szemskøø, ktorasz ostala po gradzye (quae residua fuerit grandini) *ib.* 10, 12; 3-y zaytliky s wynem vel s pivem, aby dwa zaytliky wywrzala, a treczy ostal XV *p. post. R* LIII 62; Yedly vschyscy y byly nakarmyeny, a czo ostalo odrobyn, szyedm koschow pelnych (quod superfuit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas Mat 15, 37) *Rozm* 360, *sim. ib.* 349; Vassch ovocz ostanye (maneat Jo 15, 16) na vyeky *ib.* 568; ~ Aby nye ostala (*war. lub.*: aby nye ostal) vt non supersit (quaerunt exstinguere scintillam meam, quae relicta est, ut non supersit viro meo nomen et reliquiae super terram II Reg 14, 7) 1471 *MPKJ* V 40.

5. *'utrzymać się przy majątku, części spadkowej, rem familiarem, hereditatem retinere'*: Jaszek røczil za Alszbeczina oczeza poltrzeczeynaczcze grziwni y ona w yego ymenu ostala 1401 *HubeZb* 81, *sim.* 1407 *ib.* 88; Micolay neboscz Lubomsky wszął wosz, szekyry s naczynym Jacubowy jaco poloszmy grzywny, a wyscze w tem sboszu ostali 1419 *Pozn* nr 981, *sim. ib.* nr 982; Matka *Miroslaowa... pobrala gimene Potrowo..., yaco dwadzescza grzywen a w tem gimenu Miroslaw ostal 1420 *ib.* nr 983; Zzona, gdi maazz vmrze, przy wyenye a danynye ostacz yma (circa donationem et dotem remanebit) *Sul* 17, *sim. ib.* 51, *sim. Dzial* 43; Vstawyamy, aby zona, gdy mąsz vmrze, tylko przy posagv a wyenye ostala (circa dotem et dotalicium remancat) *Sul* 74, *sim. ib.* 75; Zona... przi wszysthkem dobrze albo gymyenyv vyprawnem... myalaby ostacz (circa omnia pa-

raphernalia... remaneat) *Sul* 75; Nyegdy szą przigadza dzewky po smyerczy oczcza swego sz braczą rodzoną ostacz w gymyenyv (in bonis hereditariis remanere) *Sul* 76; Azaly yvsz nye gesth blyszhą Barbara tego domv myecz y ostacz szye w nyem (an propinquior sit eam accipere et obtinere) *OrtBr* VI 389; Ma⟨ją⟩ly thy dzyeczy przy szwego oycza danyv ostacz, czyly nye maya? *OrtMac* 83, *sim. Dział* 43.

6. '*być dłużnym, zostać winnym, debere*': Boguslaus citaverat Calovskego Johannem a o to nestane ostal 1394 *TPaw* IV nr 229, *sim.* 1396 *ib.* nr 5269; Zalowal Vircholsaus (*pro* Virchoslaus) ad Vulpem et lucratus est duas marcas y o to ostal sødowi sex marcas 1394 *ib.* nr 230, *sim.* 1397 *ib.* nr 345; Gdiby tego nye vczinil, tedi Jacuss trzy grziwni Michalcoui ostal 1398 *StPPP* VIII nr 6902, *sim.* 1402 *Pozn* nr 535; Wanch ranczil za zona... Nicolaoui, ez ne mala o ten cinz gabacz ani iego racoymey, a gdibi gye gabala, tegdi X grziwen bi iemu ostala 1398 *StPPP* VIII nr 7056; Yacom ya szmowi s Paskem ne mal o *thtø drogø, o ktorø wini osstal 1413 *KsMaz* I nr 2014a; Jsze Machne Wilczkowey brath gey zaplaczil poszag oszmdzeszand grzywen pelne y wyprawy *crzydzescy grzywen a nyczsz gey wącey ne ostal 1420 *Pozn* nr 1076; Czom raczyl za Chwalantha *Lubyczscgego, jszye myal ze kszang vypyszacz trzy grzywny vyn, czso byl ostal Dobrogost Symancowsky paney starosczyney, ty gyest Chwalantha ze kszang wypysal, a Dobrogost... gych nye zaplaczyl panyey starosczyney 1427 *ib.* nr 1274.

7. '*stawić się, stanąć przed sądem, adesse ad iudicium*': Ostanyely (cum paruerit, *OrtMac* 125: stanyely), komv wyna dana, a bandzely gemv szkazano odprzyszancz szye, tedy przyszagy ma woyth przyyacz *OrtBr* VI 384; Hoc stetit penes ius 4 iudicia Gallus Albertus, quia est bonus homo et ad hoc posuit, quia ostal 4 iudicia, quia est homo bonus 1482 *Trześn* 107.

8. '*zmęczyć się, ustać, fatigari, viribus defici*' *(?)*: Wyelmy ostalem (*może corruptum pro* vstalem, *war. kal.*: vstalem) opido lassusum (da mihi de coctione hac rufa, quia oppido lassus sum Gen 25, 30) *MPKJ* V 11; ~ Ostacz cessare XV *ex. PamLit* XXVIII 307.

9. '*zostać, stać się czymś, jakimś, aliquem vel aliquid fieri*': Ktoryle chorobą myal, nathemyescz (*pro* nathemyesczye *?*) szdrow ostal *Aleksy* w. 218; Zona gednego dobrego czlowyeka krczyła dzyeczyą, szlowie kmotra osta⟨ła⟩ *OrtBrRp* 20, 1; Ova ostaną wam domy vasz⟨e⟩ *pvscze (ecce relinquetur vobis domus vestra deserta Mat 23, 38) *Rozm* 419.

2. Ostać (się) *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *praes. ind. 2. sg.* ostoisz *BZ* Jos 7, 13; *3. sg.* ostoi *OrtBrRp* 38, 2. 54, 2, *OrtMac* 42. 67; ~ *inf.* ostać *OrtBrRp* 41, 4. 56, 2, *OrtMac* 42. 47. 70; ~ *praet. 3. sg. m.* ostał jest 1408 *TPaw* IV nr 1474; jest ostał 1422 *ZapWarsz* nr 29; ostal 1388 *TPaw* III nr 787, 1393 *ib.* nr 2997, 1394 *TPaw* IV nr 4854. 4872, 1399 *HubeSąd* 390, 1422 *Czrs* 269, *etc.*; *f.* ostała 1399 *HubeSąd* 390, 1400 *TPaw* IV nr 6472, 1404 *ib.* nr 2331, 1418 *TPaw* VII nr 42; *3. pl. m.* ostali 1435 *KsMaz* III nr 1313, *OrtMac* 42; ~ *condit. 3. sg. m.* -by ostał *OrtMac* 67.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *inf.* ostaci *Fl* 128, 2; ostać *OrtBrRp* 38, 2, *BZ* Jos 7, 12.

Znaczenia: **1.** '*utrzymać się, oprzeć się, przeciwstawić się, nie ulec, ocaleć, stare, resistere, non superari, non vinci*': Nye bødze mocz ostacz Israhel przed swimi nyeprziyaczelmi (nec poterit Israel stare ante hostes suos) *BZ* Jos 7, 12; Nye ostogisz syø przed nyeprzyaczelmi swimi (non poteris stare coram hostibus tuis) *ib.* 7, 13; ~ '*przemóc, zwyciężyć kogoś, aliquem superare, vincere*': Czøsto wyboyowaly mø ode mlodosczy mogey, ale ne mogly mne ostaczy (etenim non potuerunt mihi, *Pul*: ale nye mogly s myę) *Fl* 128, 2; Rozdzelyl syø lyvd israhelski na dwye czøscy, gena czøscz przyiøla Tebny..., chczącz gy krolem vczinycz, a polowycza druga Amri. Y ostal syø ten lyvd (praevaluit autem populus), gysz bil z Amri, przecyw lyvdu, gysz syø przidzerszal Tebny *BZ* III Reg 16, 22.

2. '*dowieść swojej słuszności przed sądem, utrzymać się przy swym roszczeniu a. odeprzeć roszczenia przeciwnika procesowego, ius suum in iudicio postulare, causam obtinere, petitionem adversarii in iudicio refutare*': Gregorius... in tercio comparente, domina vero Copaczonis non parente, in eodem ipse... Gregorius optinuit et deuicit eam, in vulgari ostal sø contra eandem 1388 *TPaw* III nr 787; Sicut Franco ostal szø circa siluam iusto iudicio 1393 *ib.* nr 2997, *sim.* 1394 *TPaw* IV nr 4854. 4872; Albertus... acquisiuit vlg. ostal sze propter duos mansos adversus Johannem 1399 *HubeSąd* 390; Nota, quod Katherina... acquisiuit sive triumphauit vlg. ostala sze contra Pribislaum... propter equam *ib.*; Nicolaus eduxit testes contra dominum Sestrinecz... et evasit vero iure ipsum vlg. ostal sze 1400 *ib.*; Domina de Vituna iure iudiciali obtinuit, ostala sza, pro hereditate Beszekerz 1400 *TPaw* IV nr 6472; Probauit et ostal sø 1402 *AKPr* VIIIa 84; Katherina cum

Jascone, marito suo, in Choynni penes quatuor marcas... vlg. ostala szø 1404 *TPaw* IV nr 2331; Approbavit vlg. ostaal szø yest contra Nicolaum 1408 *ib.* nr 1474; Domina Katherina... ostala sya wyanim (*pro* wyannim) listemc irca jus suum 1418 *TPaw* VII nr 42; Albertus ostal sza et fecit se justum contra omnes res 1422 *Czrs* 269; O ctorø obrambø Passzek na Ondrzeia szalowa⟨l⟩, przi tey szye yest ne ostal, a Ondrzey szø ostal 1422 *ZapWarsz* nr 29; Dobek, Nicolaus... et Falk... coram iudicio relinquerunt se al. ostaly ssyą pro porcione hereditatis 1435 *KsMaz* III nr 1313; Gdy... ony przynyeszly thakye szwyadeczthwo, kthorym szye nye osthaly (*OrtBrRp* 38, 2: szostaly), thedy... sthraczyly szwa rzecz *OrtMac* 42; Thedy ten ma nay[a]cz... ortel y szlacz... kv wyszemu stolczv, a ma to vczynycz sz woythowszkym wyedzenym, aby szye szwym ortelem osztal (*OrtBrRp* 54, 2: zostal) albo nyechal *OrtMac* 67.

3. *(o ortylach)* '*utrzymać (się) w mocy, utrzymać moc prawną, vim legis retinere*': Moszely szye orthel *than, czo my wyrzekly, oszthacz (*OrtBrRp* 38, 2: mozely then orthel... ostacz), czyly nye moze?... Then orthel... yesth moczny a oszthogy szye besze wszego odmowyenya *OrtMac* 42, *sim. OrtBrRp* 38, 2; Orthel, czo wyrzekly przyszyasznyczy, yesth prawy, a ma szye oszthacz podlug prawa *OrtMac* 47, *sim. OrtBrRp* 41, 4; Laye-ly ktho ortel a dokona szye, szlowye ysz poszle po wysze prawo, a nye ostogy szye yego ortel, tedy ma pokvpycz kaszdemu przyszyasznykowy XXX szelagow *OrtMac* 67, *sim. OrtBrRp* 54, 2; Proszyemy navczyc nasz, ktory ortil myedzy tymy ma szye osztacz podlug prawa *OrtMac* 70, *sim. OrtBrRp* 56, 2.

Ostająć *formy*: *praes. ind. 3. pl.* ostają *Sul* 42. 75; ~ *imper. 2. sg.* ostaj *Pul* 37, 22, *Naw* 68; ~ *part. praes. act. adv.* ostając XV *in. R* XXIV 62; *adi. g. sg. neutr.* ostającego *Rozm* 261.

Znaczenia: **1.** '*opuszczać, pozostawiać kogoś, coś, odchodzić od kogoś, czegoś, deserere, relinquere*': Nye ostay (*Fl*: ne ostaway) mnye (ne derelinquas me), gospodnye boze moy, ny odstøpay ode mnye *Pul* 37, 22; Vczyeschy mye tedy maczyerzynym szlyvthowanym, nye osthay mye w mogych bolyescyach *Naw* 68; ~ Et primo, ut transeamus in desertum, recedendo, ostayøcz, a mundo XV *in. R* XXIV 62.

2. '*pozostawać gdzieś, w kimś, nie opuszczać jakiegoś miejsca lub kogoś, manere, remanere*': Oczyecz moy dal o mnye svyadecztwo, a vysczye nygdy nyc slyschely glossa yego, anysczye yego kraszy vydzyely, a yego slova ny maczye w vasz ostayączego (verbum eius non habetis in vobis manens Jo 5, 38), bo ktorego on poslal, vy temv nye chczeczye vyerzycz *Rozm* 261.

3. '*pozostawać, trwać w jakimś stanie, in aliqua condicione permanere*': Cząstokrocz thakich slosthnykow grzechy ostayą nye pomsczone (crimina remanent impunita) *Sul* 42; ~ '*pozostawać bez opieki, sine tutore relinqui*': Syroczsthwu dzeczy... doradzicz laskawye ządayącz, yesz nyegdy przes oczcze do lath rostropnosczy nye bądącz vychowane sz przygody smyerczy ostayą (mortis casu relinquuntur)..., vstawyamy, aby oczecz zywącz mogl dzeczem swogim... vstawycz pewne opyekadlnyky *Sul* 75.

Ostały '*pozostały, będący resztą, pozostałą częścią czegoś, residuus, reliquus*': Iasz nyewyasta mayącz dzeczy, acz gynszego mąsza weszmye..., skazvgcmy, aby tylko na thysz dzeczy wszysthko gymyenye oczczyszne... sz drvgą cząsczą... dobra maczerzysthego... spadlo, a ona s osthalą drugą swego thego gymyenya cząsczą (cum alia residua suorum bonorum medietate, *Dział* 43: z ostathkyem) mąsza sobye w[y]eszmy podlug swey voley *Sul* 52; Glowø gego (*sc.* koziełka) y s nogamy, y s droby *szczrzeczye..., any gego czso ostawyczye asz do yutra, alye czso bi bilo ostalego (quid residuum fuerit), w ognyu sezzeczye *BZ* Ex 12, 10.

Ostan '*jakiś preparat aptekarski, medicina quaedam*' *(?)*: Ostan allipia 1472 *Rost* nr 1198.

Ostanie '*udowodnienie swojej słuszności przed sądem, wygranie sprawy, causam iudicio vincere, causam obtinere (sensu subst.)*': *Ostanie Catherine de Gluszyno. Nota, quod Katherina... acqnisiuit sive triumphauit vlg. ostala sze contra Pribislaum... propter equam 1399 *HubeSqd* 390.

Ostatecznie 1. '*na koniec, w końcu, na ostatku, denique*': Ktorikole szwyrzepycze cygc reny..., ktorikole tesz o gwalth... bądze przekonan, a ostathecznye (ultimo) kedi ktho... dzewką polapy, w kasdem tych przycyn przerzeczonych czlonkv dovynyony vyną szethmdzesąth naszey komorze zaplaczicz ma bicz przyczysznyon *Sul* 70; Nouissime, ostatecznye, vero veniunt et relique virgines (Mat 25, 11) XV *med. SKJ* V 284.

2. '*skutkiem tego, dlatego, quare*': Ostatecznie per consequens (Nicolaus... mnltos enim homines... ad fidem Christi convertit et per consequens ad regnum caeleste perduxit) 1444 *R* XXIII 309.

Ostateczny *formy*: *n. sg. m.* ostateczny XV *in. Zab* 520, *OrtBrRp* 33, 3, *OrtMac* 34, 1490 *AGZ* XIX 539, *ca* 1500 *Erz* 60; *f.* ostateczna 1444 *R* XXIII 308; ~ *g. sg. m.* ostatecznego 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34; *f.* ostatecznej 1444

R XXIII 307; ~ *d. sg. m.* ostatecznemu *BZ* Neh 4, 14; ~ *ac. sg. m.* ostateczny 1424 *Kościan* nr 1055, *MW* 94b; *f.* ostateczną 1427 *KsMaz* II nr 2735, *BZ* Lev 5, 13. I Par 19, 11, (1466) XVIII *ArchSław* II 206, (1467) XVI *in. Matr* III nr 188, *MW* 85b; ~ *n. pl. f.* ostateczne *Sul* 67; ~ *g. pl. m.* ostatecznych 1423 *Kościan* nr 1216, 1487 *Trześn* 112; ~ *ac. pl. m.* ostateczne *Sul* 37.

Znaczenia: **1.** '*ostatni, końcowy, najdalszy, postremus, ultimus, extremus*': **a.** *w przestrzeni*: Tedi yaco sli hy przesli, hy copcze za nimi posnamonowani, tedi u ostatecznego copcza Passek rzekl 1398 *BiblWarsz* 1861 III 34; Ibi stetimus et fecimus... acialem scopulum et finalem al. ostatnia naroznica... Et cum praefatum finalem scopulum fecimus in medio paludinis praefatae al. ostateczna naroznica, ministerialis... cum duobus nobilibns... recognoverunt..., quia... bonorum suprascriptorum ⟨limitatio denuntiata est⟩ (1466) XVIII *ArchSław* II 206; Ioannes... scopulos erexerit tali modo, quod primum et principalem scopulum al. pyrzwssa narosnycza erexit in insula..., finalem vero scopulum al. ostateczna narosnycza in rippa fluvii... erexisset (1467) XVI *in. Matr* III nr 188; Osztatheczny y nawysszy kor napelnyla, w kthorem iesth nawyssza boszka chwala *MW* 94b; Primum scopulum acialem fecimus prope viam publicam, que transit de Dwnayow in Goligori ex opposito silve tercie al. ostatheczny laszek wyeczynsky 1490 *AGZ* XIX 539; ~ **b.** *w czasie*: Jaco Januss mne przywyodi na ostateczny rok cu yednanyv... o dzal 1424 *Kościan* nr 1055; Ostateczney noczy supreme noctis (in supremae nocte coenae... cibum turbae duodenae se dat suis manibus) 1444 *R* XXIII 307; Ostateczna rzecz extrema vox (extrema vox episcopi praenuntiatrix gloriae) *ib.* 308; *Bodze ostath⟨e⟩czni czasz et fiunt novissima hominis illius peyora prioribus (Mat 12, 45) 1461—7 *Serm* 98v; Dzyewyątha y osthateczna godzyna szwego zywotha Anna szwyatha panu bogu offyarowala *MW* 85b; Complethna y ostatheczna godzyną, Anno szwyątha, myalasz weszele *MW* 103a; Nouissimus, id est vltimus ostateczny *ca* 1500 *Erz* 60; ~ ostateczny sąd '*(według poglądów chrześcijańskich) sąd boży przy końcu świata decydujący o wiecznym zbawieniu lub potępieniu ludzi, (in religione Christiana) iudicium ultimum, quo homines vel in perpetuum salvantur, vel condemnantur*': Thako my bog pomagay y yego oszthatheczny szą̨d wyelky (*OrtBrRp* 33, 3: ostateczny sand), czo na myą y na wszyszthek szwath ma szyedzyecz y szą̨dzycz *OrtMac* 34; ~ **c.** *w stopniu pokrewieństwa*: Drzysthek fassus est, quod iam ibi non habeth quidquam amplius in hereditate illa et a pueris et a tota genealogia conpromisit esse aut fore al. [...] ode *msthlych dzyathek [n]i radzayn (*pro* rodzayu), od blyszych asz do ostatecznych 1487 *Trześn* 112.

2. '*pozostały, będący resztą, pozostałą częścią czegoś, residuus, reliquus, superstes*': Ostatheczny superstes XV *in. Zab* 520, *sim. ca* 1428 *PF* I 484; Jacom ja zaplaczil Micolayewi... sex grossos... za zastawą w Jarosławkach ostatecznych pyenandzy 1423 *Kościan* nr 1216; Adam trzecyø pyanczdzesyanth a ostatecznø Warncowi zaplacił 1427 *KsMaz* II nr 2735; Franciszek przedal Grzegorzewi dzedziną za sto grzywyen, za yąsz Grzegorz szesczą̨dzeszą̨th nathemyescze zaplaczyl, ostateczne pyenyądze (residuam pecuniam, *Dział* 26: druge pyenyądze) na pewne roky szlvbvyącz zaplaczicz... Blysv koncza czwartego lyatha ten tho Grzegorzs ostateczne pyenyądze (reliquam pecuniam, *Dział* 26: ostatek pyenyądzy) widawa szą dacz y zaplaczycz *Sul* 37; Paknyąly kthokole bącz kmyecza zabye, szescz grzywyen zaplaczycz ma, gychze trzy zenye alybo dzeczem, szą-ly, a ostateczne trzy (tres marcae residuae) panu, gego kmyecz byl, mayą bycz s pelna zaplaczony *Sul* 67, *sim. ib.*; A ostatecznø r⟨z⟩ecz bødzye myecz myasto darv (reliquam vero partem, *sc.* similae, ipse habebit in munere) *BZ* Lev 5, 13; A gdisz opyøcz ostateczne bilo krwye s skopu obyetowanego, dotknøl syø kraya vcha *ib.* 8, 24; Ostatecznø stronø lyvda (reliquam autem partem populi) dal pod røki Abyzay *BZ* I Par 19, 11; Rzeklem ku slyachcyczom y ku wodzom, y ostatecznemv lyvdu (ad reliquam partem vulgi) *BZ* Neh 4, 14.

Ostatek *formy*: *n. sg.* ostatek 1437 *Pozn* nr 1587, *Sul* 40, XV *med. SKJ* V 283, *BZ* Jos 6, 9. 13, *Pul* 75, 10; ~ *g. sg.* ostatka *Fl* i *Pul* Ez 1, 1423 *ZapWarsz* nr 56, *Dział* 26, *De morte* w. 115, XV *p. post. Kalużn* 288; ostatku *Sul* 100, 1494 *ZapWarsz* nr 1761; ~ *ac. sg.* ostatek *Gn* 3b, 1409 *KsMaz* I nr 1235, *Sul* 13. 32, *BZ* Lev 4, 30. 8, 24. III Reg 22, 47, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* ostatkiem *Gn* gl. 165a, *Dział* 43; ~ *l. sg.* (na) ostatku 1471 *MPKJ* V 5, 1476 *AKLit* III 108, *Pul* 68 arg., XV *ex. MacDod* 138. 141; ~ *n. pl.* ostatcy *BZ* Num 24, 20. I Par 12, 38. I Esdr 9, 8, *Pul* 36, 39. 40; ostatkowie *Fl* 36, 39. 40. 75, 10, *BZ* Deut 28, 5, 1471 *MPKJ* V 95; ostatki *Sul* 13, 1471 *MPKJ* V 26; ~ *g. pl.* ostatkow 1415 *Czrs* 70, *Pul* Deut 32; ~ *ac. pl.* ostatki *Fl* i *Pul* 16, 16, XV *in. R* XXIV 72, *BZ* Num 24, 19. III Reg

14, 10; ~ *l. pl.* (w) ostatcech *Fl* 20, 12; ostatkoch *Pul* 20, 12.

Znaczenia: **1.** '*to co zostało, pozostała część, reszta, quod restat, reliquum, reliqua*': Volu tegodla szøcz ony szobø (*leg.* z sobą) ve[ve]dly byly, isbycz gy ony bily przedaly, a czinsz czeszarzeui giim ony szaplaczyly, a osta[thk]tek szobe na strauø szachoualy *Gn* 3b; Medietate pauperi tribuit, reliqua, ostatkem, parte solus induitur *Gn* gl. 165a; Bo mislene czlowecze spowadacz se bødze tobe, a ostatkowe mislena (reliquiae cogitationis, *Pul*: ostatek myszly) dzen swøti bødøcz czinicz *Fl* 75, 10; Szvkal gesm ostatka lat mogych (residuum annorum meorum Is 38, 10) *Fl* Ez 1, *sim. Pul*; Marczin poszual przes mø o dwe cope i cztiri grosze, ostatek penødzi 1409 *KsMaz* I nr 1235, *sim. Dzial* 26; Colligite, que superauerunt fragmenta, *sbericze ostatky, ne pereant (Jo 6, 12) XV *in. R* XXIV 72; Maczey taki Sandkem (*leg.* z Sędkiem) tark ymal, esze kediby gemu ne dal ostatka penądzi na swanthi Michal, tedi straczil to, czo szadal y thø dzedzinø 1423 *ZapWarsz* nr 56; Thy pyenyandze, czso wloszony w kancelaria, są dzeszancz grzywyen Margorząty..., a ostatek oczcza gey 1437 *Pozn* nr 1587, *sim. Sul* 40; Z nych (*sc.* spadkow) kelych za polthory grzywni do cirekwye sprawicz mayą..., ostathek szobye ymayącz spokoynye *Sul* 13, *sim. ib.* 32, *Dzial* 20. 30; Rankoymya ku zaplaczenyv ostatku tego tho dlugv (ad solutionem remanentiae ipsius debiti)... yest obwyąnzan *Sul* 100, *sim.* 1494 *ZapWarsz* nr 1761; Tempus breve est, reliquum, ostatek, est (I Cor 7, 29) XV *med. SKJ* V 283; Weszmye kaplan krwye na palecz swoy..., a ostatek (reliquum) przelyege v pothstawka *BZ* Lev 4, 30, *sim. ib.* 8, 24; Zatraczø ostatky *myesczkey (perdat reliquias civitatis) *BZ* Num 24, 19; Poczøtek *pogańsky Amalech, gegosz syø ostatczi (1471 *MPKJ* V 26: ostathky) zatrøczø (*pro* zatraczø, cuius extrema perdentur) *ib.* 24, 20; A wszistek lvd naprzod poydze w harnaszv, a ostatek zastøpa (reliquum vulgus) poydze za skrinyø *BZ* Jos 6, 9, *sim. ib.* 6, 13; Ocziscyø ostatki (reliquias) domu Geroboamowa *BZ* III Reg 14, 10; A takesz ostatek kaplanow modlebnich (reliquias effeminatorum)... zatracyl s zemye *ib.* 22, 47; Ale y wszitci ostatci z Israhela (omnes reliqui ex Israel) gednim syercem bily, abi krolem bil Dauid *BZ* I Par 12, 38; Vczinyona gest modlitwa nasza..., abi nam bili przepusczoni ostatci (reliquiae), a dan bil myr na myeszczce gego swyøte *BZ* I Esdr 9, 8; Mozely opyekaldnyk (*sc.* dzieci)... they zenye ostatek wyaną zaplaczycz z gydaczego gymyenya? *OrtBr* VI 391, *sim. OrtMac* 140; Potem Ian nye doplaczywszy ostatka pyenyądzi (non facta totali solutione) za dzedzyną Franczkowy, dzerszal s spokogem dzedziną za cztyrzi lyata. Potem na konyczv czwartego lyata Ian kladl ostatek pyenyądzy (reliquam pecuniam, *Sul* 37: ostateczne pyenyądze) Franczkowy *Dzial* 26; Oczczyzna wszythka ma spascz na dzeczy y dzal maczerzyzny, czso na nye slvsza, a ona z ostathkyem (de residua alia suorum bonorum parte, *Sul* 52: s osthalą drugą swego thego gymyenya częścą) masza poymye podlug swey woley *ib.* 43; Ostatkovye ffeces (ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Iacob et faeces Israel convertendas Is 49, 6) 1471 *MPKJ* V 95; Sipasti centum et octoginta granicies violenter cum adiutoribus tuis in bonis hereditariis ipsorum Radympna et eius suburbium et absipasti eis residuum al. osthathek silvarum, pratorum, mericarum, rubetorum et aggerem in fluvio Rokythnicza 1474 *AGZ* XIX 17; Mystrzowye ono mayą przedacz,... a osthathek, czo by zostalo, mayą prze bog roszdacz 1491 *RKJL* VII 57; Recipiet pecunias ultimatas al. oszthathek 1494 *AGZ* XVI 250, *sim.* 1498 *MacPraw* VI 272, XV *p. post. Kałużn* 285; Jusz drugye szye stalo, ostathka bog wchoway XV *p. post. Kałużn* 288; Czoszały sza s nyego (*sc.* z drzewa) ovocz... A nayadschy szyc, zchovaly ostatek sobye na droga (partem, quae superfuit, ad viam servaverunt) *Rozm* 83; ~ *w kontekstach niejasnych*: Nasiczeni sø sinowe y rozdzelili sø ostatky swoie (reliquias suas) malutkim swogim *Fl* 16, 16, *sim. Pul*; Bo poloszisz ie (*sc.* nieprzyjacioł) wznak, w ostatczech (*Pul*: w ostatkoch) twogich (in reliquiis tuis) nagotuiesz oblicze gich *Fl* 20, 12; Strzegl iesm bezwinstwa a widzal iesm prawdø, bo sø ostatcowe (reliquiae, *Pul*: ostatczy) czlowekowi czichemu *Fl* 36, 39; Ale neprawdziwi zkaszeni bødø. Pospolu ostatcowe (*Pul*: ostatczy) nemilosciwich (reliquiae impiorum) zginø *Fl* 36, 40; Blogoslawyone stodoli twe y pozegnani ostatkowye twogi (reliquiae tuae) *BZ* Deut 28, 5.

2. '*pozostałe po kimś rzeczy, dobra, res, bona ab aliquo relicta*': Ya ne mam mego manszø (*pro* mansza) nyeg⟨e⟩dnich ostatkow 1415 *Czrs* 70; Ostatki (derelicta), yez rzeczoni pusczyni kmyecze, paanom przycz nye mayą *Sul* 13; Jakom ja nye wypądzil kmeczya Reciborowa gwalthem any *ostetku wzyal 1453 *ZapWarsz* nr 939.

3. '*końcowa, najdalsza, najbardziej w przestrzeni odległa część, ultimum*': Ogyen podez-

zon yest w roszyerdzu moym y będze gorzecz az do pkyelnych ostatkow (usque ad inferni novissima Deut 32, 22) *Pul* Deut 32.

4. '*końcowa, najbardziej w czasie odległa część, postremum, extremum*': Na ostathku zywotha agonia 1476 *AKLit* III 108, *sim. ib.*; ~ na ostatku '*na końcu, w końcu, denique*': Ad extremum na poschlatku, na ostadkv (Apollonius... pertransivit Caucasum... et ad extremum... pervenit ad Brachmanas Prol I) 1471 *MPKJ* V 5; Ten ps⟨alm⟩ powyada, yze Xpus dla nas czyrpyal wyelyke krzywdy, a zolczyø y oczten (*pro* ocztem) na ostatku napawan iest *Pul* 68 arg.; Yusz glodem, yusz czasthym morem,... yusz udrączenym, na ostathku krwyą (*pro* krwye) roszlanym nye karz, boze, potapyenym! XV *ex. MacDod* 138; Ną osthathku rzecz⟨cie⟩ wschyczczy: Amen *ib.* 141; ~ do ostatka '*na koniec, wreszcie, czy też dokładnie, do końca, denique vel accurate, diligenter, ad finem*': Myla szmyerczy, gdzesz szya wszyala, dawnołysz szya vrodzyla, rath bych vyedzal do ostathka, gdze thwoy oczecz albo mathka *De morte* w. 115.

Ostatni, Ostatny *formy*: *n. sg. f.* ostatnia *BZ* III Reg 20, 19; ~ *g. sg. neutr.* ostatnego *BZ* I Esdr 7, 18; ~ *d. sg. f.* ostatniej *BZ* I Par 13, 2; ~ *ac. sg. f.* ostatnią (1466) XVIII *ArchSław* II 206; ~ *n. pl. m.* ostatni *BZ* I Par 6, 70; ostatnie *BZ* II Par 33, 25; ~ *g. pl. m.* ostatnich 1401 *Kościan* nr 176; ~ *d. pl. m.* ostatnim *BZ* I Par 6, 61; ~ *ac. pl. m.* ostatnie *BZ* I Par 24, 6; *f.* ostatnie *BZ* II Par 26, 9.

Znaczenia: **1.** '*końcowy, taki po którym już nie ma następnego, postremus, ultimus, extremus*': Ibi stetimus et fecimus... acialem scopulum et finalem al. ostatnia naroznica (1466) XVIII *ArchSław* II 206.

2. '*pozostały, będący resztą, pozostałą częścią czegoś, residuus, reliquus, superstes*': Jacosm na posledni rog (*pro* rok) zaplaczylem Jandrzichowy sternascze grzywen ostatnich *pennadze 1401 *Kościan* nr 176; Wiszly slugy ksyøszøt wloscy y ostatnya woyska (reliquus exercitus) szla za nymy *BZ* III Reg 20, 19; Ale ostatnym sinom Chaatowim z rodzini swe (filiis autem Caath residuis de cognatione sua) daly... dzesyøcz myast *BZ* I Par 6, 61; Tym, to gest gisz z rodu sinow Caatowich ostatny bily (qui de cognatione filiorum Caath reliqui erant) *ib.* 6, 70; Poslymi ku bracyey naszey ostatnyey (ad fratres nostros reliquos) do wszelkich wloscy israhelskich *ib.* 13, 2; Y wzdzalal Ozias wyeze nad bronø y helmi w Ierusalem a nad bronø walnø. A ostatnye (reliquas) na stronye tego myru vstauil *BZ* II Par 26, 9; Potem ostatnye z lyvda (reliqua populi multitudo)... vstauily sobye krolya Ioziasza *ib.* 33, 25; S tich pyenyødzi kupy cyelce..., a czsokoly bi syø lyvbylo tobye y twey bracy z ostatnego srzebra y zlota (de reliquo argento et auro), abiscye vczinyly, vczincye podle voley *BZ* I Esdr 7, 18; ~ '*inny, ceterus, alius*': Geden dom, gen mymo gyne bil powiszon, Eleazarow, a drugy dom, gen pod sobø myal osta⟨t⟩nye (quae sub se habebat ceteros), Ytamarowy *BZ* I Par 24, 6.

Ostatny *cf.* **Ostatni**

Ostawać *formy*: *praes. ind. 3. pl.* ostawają *BZ* Deut 24, 21. I Esdr 8, 22; ~ *imper. 2. sg.* ostawaj *BZ* Deut 24, 12; *3. sg.* ostawaj *BZ* Tob 4, 15; ~ *praet. 3. sg. m.* ostawał 1424 *AGZ* XI 3; *neutr.* ostawało *Rozm* 818. 821.

Znaczenia: **1.** '*opuszczać kogoś, odchodzić od kogoś, reliquere aliquem, abire ab aliquo*': Mocz gego (*sc.* boga) y syla gego, y gnyewanye na wszitki; ktorzi gego ostavaiø (qui derelinquunt eum) *BZ* I Esdr 8, 22.

2. '*pozostawać gdzieś, u kogoś, nie być usuniętym, zabranym skądś lub od kogoś, apud aliquem manere, non demoveri de aliquo loco vel ab aliquo*': A gdisz sbyerasz twø vinniczø, nye sbyray gronnich yagoth, ges to ostawayø (non colliges remanentes racemos), acz syø dostanø kv vzitkv przichodzøczemv, syrocze y wdowye *BZ* Deut 24, 21; A zaplata twego robotnyka v cyebye owszem nye ostaway (non remaneat) *BZ* Tob 4, 15; Bo tako nądzno byth, aze szye czastokrocz myąsso byczmy vyryvalo z yego svyatego czyala y ostavalo na pągach y na povrozyech *Rozm* 818, *sim. ib.* 821.

3. ostawać rokow '*stawić się na rozprawę sądową, adesse ad iudicium*':* Neszprauidl⟨iwi⟩e na my⟨ę⟩ rokow ostawal, mene ne poswa⟨w⟩szy... ecce meum pomoczne, quod non debite termino comparuit contra me, non citans 1424 *AGZ* XI 3.

4. *dubium* '*pozostawiać, zatrzymywać, tenere, retinere, aliquid detinere*': A iestlyby byl vbogy, nye ostaway przes nocz v szebye zakladv (non pernoctabit apud te pignus), ale wroczisz gemv przed slvnecznim zachodem *BZ* Deut 24, 12. ~ *Może tu trzeba czytać* nie ostawiaj.

Ostawiać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* ostawiam XV *in. R* XXIV 73, 1424 *Msza* III s. 64, *sim.* VI. XII, XV *med. SKJ* V 253, *Aleksy* w. 64, *De morte* w. 284, *ca* 1500 *JA* IV 97; *2. sg.* ostawiasz XV *p. pr. R* XLVII 359; *3. sg.* ostawia *BZ* Num 14, 18; *3. pl.* ostawiają *OrtMac* 44; ~ *imper. 2. sg.* ostawiaj *Fl* 26, 15. 37, 22. 70, 10, *Fl* i *Pul* 70, 19. 118, 8; *3. sg.* ostawiaj *BZ* Ex

16, 19; ~ *part. praes. act. adv.* ostawiając XV *in. Malk* 117, 1426 *AKPr* VIIIa 167, *ca* 1428 *PF* I 482, 1498 *SKJ* III 335, *Rozm* 531; ~ *praet. 3. sg. m.* ostawiał *BZ* I Reg 27, 9.

Znaczenia: **1.** '*opuszczać kogoś, odchodzić od kogoś, aliquem deserere, relinquere*': Pomocznik moy ies ti, ne ostaway me (ne derelinquas me, *Pul*: nye odstay mye)! *Fl* 26, 15; Ne ostaway me (ne derelinquas me, *Pul*: nye ostay mnye), gospodne, bosze moy, any odstøpay ode mne! *Fl* 37, 22; Asz do... starosci, bosze, ne ostaway me (ne derelinquas me, *Pul*: nye ostawyay mye)! *Fl* 70, 19, *sim. ib.* 70, 10, *sim. Fl* i *Pul* 118, 8; Bog czecayøczi y wyelikyego milosyerdza... nyzadnego nyevinnego nye ostawya (nullumque innoxium derelinquens) *BZ* Num 14, 18; Vyedzącz (*sc.* Krystus), yze [Krystus] od boga oycza przyschedl, nye opusczayącz yego, y kv bogv ydzye, nye ostavyayącz, vstal od vyeczerzy (Jo 13, 3) *Rozm* 531.

2. '*pozostawiać, pozwalać zatrzymać, relinquere, reliquum facere*': Tedø (*leg.* tedy) sø podawa pod wsitko swe hymenc, gczecoli czo ma, hy w semi, hy na ssemi, nicz sobe ne ostawagicz (*leg.* ostawiając) XV *in. Malk* 117; Oczecz Wychnin przedal swą oczissną w Czechowe, nithsz Wychne, dzeczanczu swemu, ne ostawayancz 1426 *AKPr* VIIIa 167, *sim.* 1498 *SKJ* III 335; Zastawyamy dzedzini nassze..., nycz *ovszeyo sobye prawa albo panstwa ostawayoncz y wygimayoncz nichil penitus pro se iuris sev dominii reseruantes sev excipientes *ca* 1428 *PF* I 482; Ostawyas relinquis XV *p. pr. R* XLVII 359; ~ Pacem relinquo, ostawam, vobis, pacem meam do vobis (Jo 14, 27) XV *in. R* XXIV 73; Pokoy moy dayą waam, pokoy moy ostawyam wam (pacem meam relinquo vobis) 1424 *Msza* III s. 64, *sim.* VI. XII, *sim.* XV *med. SKJ* V 253, *ca* 1500 *JA* IV 97.

3. '*pozwolić być dalej w jakimś stanie, aliquem in aliqua condicione esse sinere, relinquere*': A gdy szą sz nyą pocladal, they noczy sz nya gadal... a *reclk thako do nyey: Ostawyam czą przi th⟨w⟩im dzewstwye *Aleksy* w. 64; Nyszadny gego (*i.e.* tego chleba, *tj.* manny) nye ostawyay do yutra (nullus relinquat ex eo in mane) *BZ* Ex 16, 19; Y zagubyal Dauid wszitkø tø zemyø gych, a nye ostawyal (nec relinquebat) møsza sziuego any szoni *BZ* I Reg 27, 9; Szlachczyczom byerza szypy, tulcze, a ostavyam gye w gyeney kosvlcze *De morte* w. 284; ~ ostawiać się '*utrzymywać się, trwać, obowiązywać w dalszym ciągu, ius retinere, observandum permanere*': Wszdy dobrzc sthare obyczaye osthawyaya szye podług prawa a czynya prawo *OrtMac* 44.

Ostawić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* ostawię *BZ* Gen 28, 15, *De morte* w. 292, *Rozm* 106. 171. 172. 514; *2. sg.* ostawisz *Fl* i *Pul* 15, 10, *BZ* Deut 20, 16. 24, 20, *Naw* 45; *3. sg.* ostawi *Fl* 36, 29, *Fl* i *Pul* 36, 35, *ca* 1428 *PF* I 493, *BZ* Gen 29, 31, *OrtMac* 80; *1. pl.* ostawimy *BZ* I Reg 14, 36; *2. pl.* ostawicie *BZ* Ex 12, 10. Lev 7, 15, *Rozm* 580; *3. pl.* ostawią *Fl* 48, 10, *Rozm* 448. 485; ~ *imper. 2. sg.* ostaw *BZ* II Esdr 8, 79, *Rozm* 267; ~ *part. praes. act. adv.* ostawiąc *BZ* Ex 10, 26, 1493 *ZapWarsz* nr 1743; ~ *inf.* ostawić XV *in. R* XXIV 69, *Sul* 16, *BZ* I Esdr 9, 14, *Dział* 41, 1471 *MPKJ* V 35, *ca* 1500 *Erz* 60, *Rozm* 113; ~ *praet. 1. sg. m.* -m ostawił 1423 *Pozn* nr 1150, 1424 *ib.* nr 1186; *f.* -m ostawiła 1416 *Kościan* nr 581; ja ostawiła 1451 *ZapWarsz* nr 921; *2. sg. m.* ostawiłeś *BZ* Neh 9, 19; -ś ostawił *Rozm* 737; *3. sg. m.* ostawił 1406 *Pozn* nr 829, 1424 *Kościan* nr 1064, 1434 *ZapWarsz* nr 615, 1436 *ib.* nr 479, *Sul* 107, *BZ* I Par 16, 37, *etc.*; *f.* ostawiła jest 1471 *MPKJ* V 110; ostawiła 1434 *Pozn* nr 1566; *neutr.* ostawiło jest *Fl* 39, 17; *1. pl. m.* ostawilismy 1420 *Kościan* nr 848; -(e)m ostawili 1443 *ZapWarsz* nr 718; *2. pl. m.* -ście ostawili *Rozm* 735; *3. pl. m.* ostawili są *Fl* 26, 16, *BZ* I Par 14, 12; ostawili 1407 *HubeZb* 121, 1443 *ZapWarsz* nr 718, *BZ* Ex 16, 20. I Par 12, 19. I Mach 2, 28, 1471 *MPKJ* V 12. 27; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był ostawił *BZ* Gen 24, 11; *3. pl. m.* byli ostawili *BZ* Gen 50, 8; ~ *condit. 3. sg. m.* by ostawił *Rozm* 496; ~ *part. praet. act.* ostawiw *Sul* 107, 1464 *ZapWarsz* nr 1181; ostawiwszy *BZ* Jos 8, 17, *Rozm* 248. 332. 414. 451. 704; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* ostawion *MPKJ* V 89; ostawiony 1471 *MPKJ* V 89; *neutr.* ostawiono *BZ* IV Reg 24, 14; *ac. sg. neutr.* ostawione *Sul* 107; *g. pl. m.* ostawionych *BZ* Lev 23, 22; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* jest ostawion *BZ* Tob 10, 1, *Pul* 15 arg., *Rozm* 99; ostawion jest *Pul* 9, 38; *neutr.* jest ostawiono XV *med. GlWroc* 47v; *3. pl. m.* ostawieni są *BZ* Neh 1, 3; ~ *fut. pass. 3. sg. f.* będzie ostawiona *Rozm* 485; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* był ostawion *BZ* II Par 21, 17; *f.* była ostawiona *Rozm* 13.

Znaczenia: **1.** '*opuścić kogoś, coś, odejść od kogoś, czegoś, aliquem, aliquid relinquere, ab aliquo, ab aliqua re abire*': Ocecz moy y macz moia ostawili sø me (dereliquerunt me, *Pul*: opuszczyly mye), ale gospodzin przyøl iest me *Fl* 26, 16; Gospodzin... ne ostawy (non dereliquet, *Pul*: nye zostanye) swøtich swogich *Fl* 36, 29; Sercze moie ostawilo iest me (dereliquit me, *Pul*: zostalo yest mnye) *Fl* 39, 17;

Ostawy destiterit *ca* 1428 *PF* I 493; Gdi nyektori kmyecz ot swego pana, gymyenye swoye ostaviph i opusczyw (suis bonis derelictis et dimissis),... vczyecze, taky... gymyenye v tego tho pana ostawyone (bona sua, apud eundem dominum dimissa),... straczy *Sul* 107; Nye ostawyø (nec dimittam) czyø tam *BZ* Gen 28, 15; Ostauily sø (dereliquerunt) tu bogy swe *BZ* I Par 14, 12; Ale ti... nye ostavyles gych (non dimisisti eos) na pusczi *BZ* Neh 9, 19; Ostavyvschy ty ystne nyedovyarky (relictis illis Mat 21, 17) y poschedl z myasta *Rozm* 451; Kyedy myly Cristus poyął s sobą thy trzy apostoly svoye,... vschakosch kyedy iuz pospolv nyeczo s nymy poszedl, ostavyl ye, rzekącz ym: Szyedzyczye tuta! *ib.* 608; Prze nyektorą potrzebyzna ostavyvschy Iesucrista v domv Annaszovem, szedl Cayfasch w dom krolevsky *ib.* 704; Blogoslavyona dzyevycza rzekla:... Gdzyesczye ostavyly syna mego? *ib.* 735; Gdzye yest... syn moy, gdzye ydzyez przez nyego a gdzyez y ostavyl kromya czyebye? *ib.* 737; ~ Ostavywszy (reliquit Jo 4, 28) svoye vyedro nyevyasta y przybyegla do myasta *Rozm* 248; Ostaw (relinque Mat 5, 24) thvoy dar albo offyarą przed oltarzem, ydz, vpokorz szye bratv tvemv *ib.* 267.

2. '*pozostawić kogoś przy czymś, komuś coś, nie pozbawić kogoś czegoś, pozwolić coś zatrzymać, aliquid alicui relinquere, aliquem aliqua re non privare*': Ostawylyszmi Marczyna przy cząsczy oczczystey 1420 *Kościan* nr 848; Possagu swey zony wnoslzem panczdzezanth grziven v oczysnø do Glaboczcza a tym obroczyl na pospolithe dobre Micolayewo y Dobrogostowo, a zobem nycz ne ostawil 1423 *Pozn* nr 1150; Czo moy rzacza... wszal... cone y *gynnye rzeczy, tom wschitko dąl na rankoyemstwo, a nycz szobe ne ostawyl 1424 *ib.* nr 1186; O ktore srzebro y o schathy Jan na mya zalowal, przi tem mya yednacze ostawyly. O ktorem srzebro y o schathy Jana sz Katharziną wyednaly, przi temem ya ostauily 1443 *ZapWarsz* nr 718; Jako ya w cyągu Pabianovi nye ostavila plascza ani go mam 1451 *ib.* nr 921; Paklibi owoce z olivi bødzesz zbiracz, czoszkoli zostanye na drzewye, nye nawroczisz syø, chczø to sebracz, ale ostavisz przichodzøczemv (sed relinques advenae), syrocze y wdowye *BZ* Deut 24, 20; Pobraly... sini gego y zoni. Y nye bil ostawyon sin gemu (nec remansit ei filius), geno Othozias *BZ* II Par 21, 17; Zalysz syø roznyewal na nas az do zagladzenya, nye chczøcz ostauicz zbitkow naszich a zbavyenye dacz (ne dimitteres nobis reliquias ad salutem)? *BZ* I Esdr 9, 14; Ostaw nam korzen (relinque nobis radicem) a gymyø w myescye poswyøczowanya twego *BZ* II Esdr 8, 79; Ysch my Jacub myal zapyshacz wsyczka czascz koslowska..., yako ya sam dzersal, nycz sobye nye ostawyącz 1493 *ZapWarsz* nr 1743; Alye wzyavschy y (*sc.* jad), rozlyeye ('rozleję') veczscha cząscz v ogyen y ostavye ('ostawię') go sobye malo prze moye przyczcze (modicum mihi propter dubios casus... reservavi) *Rozm* 106; Czeszarz... wschedl v rąda svymy (*leg.* z swymi) przyaczyelmy o to, myallyby *krolom ostavycz, czyly wschythkym szynom krolewstvo rozdzyelycz (an aliquem regni successorem constitui oporteret, an toti familiae distribui principatum) *ib.* 113; ~ Tobe ostawyon iest (derelictus est, *Fl*: iest zostawon) vbogy, szyrotcze ty będzyesz pomocznyk *Pul* 9, 38.

3. '*pozostawić w jakimś miejscu lub stanie, nie usunąć, nie zabrać, aliquem aliquo loco vel in aliquo statu relinquere, non delere, non asportare*': Ne ostawisz (non derelinques) dusze moiey w pecle *Fl* 15, 10, *sim. Pul*; Znamona grzeszni prawego y szuka vmorziicz gy. Ale gospodzin ne ostawi iego w røku rego (*pro* iego, non derelinquet eum in manibus eius) *Fl* 36, 35, *sim. Pul*; Jan s Yadamem mal wmowø wikupicz slad... y na to penandze ostawil 1406 *Pozn* nr 829; Jaracz pana Kodrampskego zyta w dom ne wozl, ale czso yego ludze dzessanczynø ostauili 1407 *HubeZb* 121; Jadwiga wszythko, czszokoly wnyossla w Baworowo, tho wszithko szaszą wynyossla, a dzewky swey Dorothy czaszczi tamo nye ostavila 1434 *Pozn* nr 1566; Jaco mnye Jan ostawyl w sz⟨w⟩oyem ymenyv... Jan ostawyl Arnolta w szowyem (*pro* szwoyem) ymenyv 1434 *ZapWarsz* nr 615; O cthore gimyenye ruszayance Jan na myø szalowal, tego v mnye nye ostawil 1436 *ib.* nr 479; Kmyecz sczeepyącncz alybo saad czynyącncz, polowyczą w zemi, gdi z rolyey ydze, ostaavicz ymaa (dimittere teneatur) *Sul* 16, *sim. Dzial* 41; Et non est relictus ambiendi locus a ne gest ostawono mestcze obchodzena, yeno hysz mamy pefno werzicz XV *med. GlWroc* 47v; Gechali s nym wszistczy starszy... kromya mlodzeynczow, stad y dobitka, gesz to bili ostawyly (quae dereliquerant) w szemy Gessen *BZ* Gen 50, 8; Wszicczka stada poydø s wamy, a nye ostawyøcz y paznokczya tego (non remanebit ex eis ungula), czsosz gest potrzeba ku offyerze *BZ* Ex 10, 26; Gdisz bødzecze zyøøcz..., nye przizinaycze przi samey zemi, any ostawyonich klossow szbyeraycze (nec remanentes spicas colligetis) *BZ* Lev 23, 22; Nye ostawyono nyczego (nihilque relictum est)

kromye vbogego lyvda zemskego *BZ* IV Reg 24, 14; Ti, gisz ostaly a ostavyeny sø po zgymanich tam (qui remanserunt et relicti sunt de captivitate ibi) we wlosci, w vyelykem vdrøczenyv sø *BZ* Neh 1, 3; Vcyekł on y sinow⟨i⟩e gc⟨go w⟩ gori, a ostawyly (reliquerunt) w ⟨m⟩yes⟨cie⟩, czsoszkole myely *BZ* I Mach 2, 28; Jako ya vipozyczal plasczya *czarnego sukna cesskyego v Marczyna... na czyą..., a thy ostaviw swoy plascz modry, myalesz gy zwroczycz et suum recipere 1464 *ZapWarsz* nr 1181; Ten ps⟨ałm⟩ powyada, yze X za nas vmęczony, w pyekle nye yest ostawyon *Pul* 15 arg.; Nyevyasto, przynyess yad, yen ostavyl Antipater w nasz (quod reliquit nobis Antipater) *Rozm* 106; Nye ostavyą (non relinquent Luc 19, 44) v tobye kamyenya na kamyenyv *ib.* 448; Tedy bądzyeta dwa na roly, yednego vezmą, drugyego ostavyą (unus adsumetur et unus relinquetur Mat 24, 40), dvye ve mlynye myelyącz, yedna bądzye vsvyątha (*pro* vszyątha), druga ostavyona (una relinquetur Mat 24, 41), druga dva bądą na lozv yednem, yednego vezną, a drugyego ostavyą (alter relinquetur Luc 17, 34) *ib.* 485; ~ Jakom ne ostawila proszne role, czszo by maldrem mogl ossacz na wolwarcze 1416 *Kościan* nr 581; Kyedy pan Barthoss byezal za pogonem, a crol gy ostawil myasto ssebye, tedy nye slal do domv pana Gyłowa 1424 *ib.* nr 1064; Otworzyl bog gey zywot, a *syostro gey przezdzatkynyø ostawy (sorore sterili permanente) *BZ* Gen 29, 31; Ale w tich myeszczech... nizadnego nye ostavisz ziwo (nullum... permittes vivere), ale zbiges myeczem *BZ* Deut 20, 16; Wszistczi byli syø vibrali, otworzona myasta ostawiwszi (aperta oppida relinquentes) *BZ* Jos 8, 17; Pusto ostawyly depopulati sunt (depopulati sunt urbem Gen 34, 27) 1471 *MPKJ* V 12, *sim. ib.* 27; Nye osthawysch mnye przez pomoczy thwey we wschech vdraczenyach *Naw* 45; Matko moya myla, nye ostavye czye samey (non te... solam derelinquam) *Rozm* 171; Przez vvyeszyelyenya moyego nye ostavyą czyą (absque consolatione te mea non dimittam) *ib.* 172; Vderzyly nany zboycze y oblupyly y (*leg.* ji 'go'), a vranyly gy nasylnye, y poschly precz, ostavywschy za marthwe (semivivo relicto Luc 10, 30) *ib.* 332; Nye ostavyl mye samego (non reliquit me solum Jo 8, 29) *ib.* 473; Ona przyschedwschy padla przed yego nogy proschaczy yego, by ye nye ostavyl v takyem smątkv *ib.* 496; Kyedy myą yetego od Zydov vzryczye, vschyczy *strachy vczyeczeczye, a mnye samego ostavyczye v ych rąkv *ib.* 580; ~ *kogoś kimś*: Roszdzelą gy szwoyv (*leg.* z swoją) mylą, a ostavya gy pravym vylv *De morte* w. 292; ~ '*oszczędzić, parcere alicui, servare aliquem*': Padnyemi na Fylystini w noci a wibygemi ge..., any genego møsza z nych ostawymi (nec relinquamus ex eis virum) *BZ* I Reg 14, 36; ~ '*zachować na później, in posterum servare*': Koszczy gego nye stluczyeczyc any gego czso ostawyczye asz do yutra (nec remanebit quidquam ex eo usque mane) *BZ* Ex 12, 10; Alye ostawyly nyektorzy z nych asz do yutra (*sc.* ten chleb, *tj.* mannę, sed dimiserunt quidam ex eis usque mane) *ib.* 16, 20; Ktoresz to myøsso tego dnya ma bicz gedzyeno, a nye ostawyczye nyczs asz do yutra (nec remanebit ex eis quidquam usque mane) *BZ* Lev 7, 15.

4. '*zataić, zachować w tajemnicy, celare, dissimulare*': Iudasch... rzekl ym: Ova ya vam slubvyą, yze czo vym kv yego yączyv potrzebnego, vschythko vam povyem, a nycz nye ostavyą *Rozm* 514.

5. '*opuścić, zostawić po sobie, po swej śmierci, relinquere*': Pospolu nemødri y szalony zgineta. I ostawø (relinquent, *Pul*: zostawyø) czudzim bogaczstwa swoia *Fl* 48, 10; Tegdi... czansczy, w ktorich yąn mąnsz ostawyl (in quibus eam reliquit maritus), ta tho pany ma myecz *Sul* 107; Then brath yego, czo od gyednego oycza, ma wszyacz gymyenye po yego szmyerczy, acz nye ostawy (*OrtBrRp* 61, 4: nye szostawyly) po szobye dzyeczy, thedy ten to... brath po nym yesth blyszy *OrtMac* 80; V nasz bylo szyedm braczynczov a pyrvy poyal zona y vmarl any mayą plodv, ostavywschy (reliquit Mat 22, 25) zoną szvoyą bratv svemv *Rozm* 414.

6. '*zatrzymać kogoś, nie wypuścić, nie pozwolić odejść, aliquem tenere, exire aliquem non sinere*': Y przecz tak dlugo myeszka przidz sin moy? Yzaly gest tam ostawyon (quare detentus est ibi)? *BZ* Tob 10, 1.

7. '*zatrzymać w pochodzie, w drodze (na postój), aliquem sistere, in itinere consistendi causa retinere*': A gdisz bil wyelbłødi ostawyl przed myastem (cumque camelos fecisset accumbere extra oppidum) v studnycey wyeczor..., pocznye syø modlycz *BZ* Gen 24, 11.

8. '*ustanowić, constituere*': Post hoc ordinavit eos sacerdotes poszwyączil gye, osztawyl kaplany XV *p. post. Kałużn* 274; Czczyenye o posvyączanyv kosczyoła bozego y o vstavyenyv novey Vylykonoczy, bo myly Krystus, dokonavschy Vylykonoczy starego zakonv..., tvsch potem ostavyl novy testamenth albo zakon *Rozm* 540; ~ A tak ostauil (reliquit) tu przed skrzinyø zaslyvbyenya boszego Azapha a bracyø gego, abi przislugowały

przed skrzinyø vstawycznye *BZ* I Par 16, 37; Poczyągnal (*sc.* Archelaus) do Rzyma..., a ostavyl Phylyppa, brata svego, opyekalnykyem krolestva svoyego (Philippo fratre regni procuratore relicto) *Rozm* 112.

9. '*odesłać (z powrotem), odstawić, remittere*': Potem s Manasse veyekly ku Dauidowy, kdisz szedl s Fylystinskimy, abi przecyw Saulowi boiowal. A nye boiowal s nymy, bo *wszowszi radø, ostauily gy (remiserunt eum) ksyøszøta fylystinska rzekøc: Nyeprzespyeczno gest glowye naszey nawrocycz syø ku panu swemu Saulowy *BZ* I Par 12,19.

10. '*odstawić od piersi, przestać karmić piersią, odchować, auferre uberibus, lacte depellere*': Mater vult ab ablactacione infantem amouere ostavicz XV *in. R* XXIV 69; Ablactare ostawicz aut odschadzicz (non vadam, donec ablactetur infans I Reg 1, 22) 1471 *MPKJ* V. 35; Ostawyony (*war. lub.*: ostawyon) ablactatus (Is 11, 8) *ib.* 89; Ostavyla gyest ablactauit (Os 1, 8) *ib.* 110; Ostąvycz ablactare *ca* 1500 *Erz* 60; Kyedysch dzyevycza Marya yvsch byla ostavyona (postquam ablactata dulcis ista proles esset) y trzy lata yvsch byla popelnyla *Rozm* 13; ~ Kyedy Iesus byl ve dw lat po svem vrodzenyv, tako yest ostavyon ode szanya, yze daley nye pozyval pyerszy matky svey (matris ab uberibus fuit ablactatus) *Rozm* 99.

Ostawienie '*odstawienie od piersi, zaprzestanie karmienia piersią, odchowanie, infantem uberibus auferre, infantem lacte depellere (sensu subst.)*': Completo autem per triennium ablactacionis, ostawena, tempore ad templum domini virginem sanctam cum oblacionibus adduxerunt XV *ined. GlWroc* 75v; Tedi pacholik odchowan bil... Y vczynyl gest Abraham wyelikye godi ⟨w⟩ dzen gego ostawyenya (in die ablactationis eius) *BZ* Gen 21, 8; Ablactacionis diem, sui semocionis w dzyen gyego ostawyenya (Gen 21, 8) 1471 *MPKJ* V 10.

Ostawny list ostawny '*wyrok sądowy przysądzający, utrzymujący przy prawie, iudieum sententia, qua alicui aliquid adiudicatur, qua aliquis aliquid retinet (?)*': (Littera) judicii al. (lysth) ostawny 1456 *SprTNW* VIII 2, 27.

Ostąpać '*otaczać, okrążać, osaczać, cingere, circumdare, obsidere*': Ne bødø se bacz tisøcza luda ostøpaiøcych (*Pul*: obstøpayøczych) mne (non timebo milia populi circumdantis me) *Fl* 3, 6; Ti ies vtoka moia od zamøtka mego..., wyimi me od *ostøpaioczich me (a circumdantibus me, *Pul*: od obstøpayøczich mye) *Fl* 31, 9.

(Ostąpić) Ostąpić *formy*: '*praes. ind. 3. pl.* ostąpią *ca* 1420 *R* XXIV 85; ~ *imper. 2. sg.* ostęp *De morte* w. 97; *2. pl.* ostępcie *MPKJ* V 64; ~ *praet. 3. sg. m.* ostąpił 1475 *AGZ* XVIII 106; *3. pl. m.* ostąpili *BZ* Gen 19, 4, 1471 *MPKJ* V 72; ~ *part. praet. act.* ostąpiwszy *Rozm* 428.

Znaczenia: **1.** '*otoczyć, osaczyć, okrążyć, circumdare, cingere, obsidere*': Ostøpø czø neprzeiaczele thwoy przecop⟨em⟩ circumdabunt te inimici tui vallo (Luc 19, 43) *ca* 1420 *R* XXIV 85; Møzowye tego myasta ostøpyly ge (vallaverunt domum) *BZ* Gen 19, 4; Ostampili ambiunt (en lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel Cant 3, 7) 1471 *MPKJ* V 72; Ostąpczye (*war. kal.*: stampczie, *Fl* i *Pul* 47, 11: ogarnecze) circumdate (circumdate Sion Psal 47, 13)! *MPKJ* V 64; Iesus chodzyl v koszczyelye..., ostapyvszy y (*leg.* ji 'go') Zydovye (circumdederunt ergo eum Iudaei Jo 10, 24) y rzekly yemv *Rozm* 428.

2. '*odejść, oddalić się, usunąć się, abire, discedere, reeedere*': Prosza czebye, ostap malo, bocz nyc vyem, czocz my szya stalo *De morte* w. 97.

3. '*zrzec się czegoś na czyjąś korzyść, ustąpić coś komuś, aliquid alicui renuntiare, concedere*': Miclasz recessit al. ostąpil temporibus perpetuis sibi Stanislao fluvium 1475 *AGZ* XVIII 106.

Cf. **Obstąpić, Odstąpić**

Ostek *bot.* Matki Bożej ostek '*dziewięćsił pospolity, Carlina vulgaris L.*': Matki Bozey ostek 1493 *Rost* nr 2382.

Ostępca '*odstępca, desertor, defeetor, transfuga, apostata*': Apostata ostapcze swe⟨go⟩ stadla a ⟨za⟩konv 1461—7 *Serm* 248v.

Ostępić *cf.* **Ostąpić**

Ostępować '*rezygnować z pretensji do czegoś, zrzekać się czegoś, postulationem alicuius rei abicere, aliquid alicui renuntiare, concedere*': Post mortem Petri Margaretha recedit al. ostampvge... Zuzanne filie sue octuaginta marcas 1469 *AGZ* XVI 64.

Ostradać '*postradać, straeić, amittere, perdere*': Kthokole orzecz('orząc')a poszyeyącz role czyge gwalthem, naszyenya tych tho rol poszbycz ma abo ostradacz ma (semine eorundem agrorum careat, *Dział* 41: tedy nasyenye tho ma straczycz) sz wyną pyencznadzeszczya *Sul* 49; Osztradaly *ca* 1450 *PF* IV 568; Orbabor oszyroczeną (*pro* oszyroczeyą), ostradzą (*war. kal.*: oschyroczialbych, cur utroque orbabor filio in uno die? Gen 27, 45) *MPKJ* V 11; Bo yvsz ostradal obczowanya quia priuatur communicatione *ca* 1480 *MPKJ* II 316.

Ostresz *czy* **Ostrzesz** *bot.* '*Scilla maritima L.*': Percola, squilla ostresz 1472 *Rost* nr 538.

Ostrew *w opisie herbu* '*pień drzewa z długimi, wystającymi sękami, truncus longis nodis instructus*': Vinco... ius suum militale declarauit, quorum signum ostrow (*pro* ostrew), super quam crux, proclamacio autem eorundem Czelechi apellatur 1402 *AKH* VIII 464; Qui gerunt in clipeo crucem et ostrewy et proclamacione Neczuya 1416 *AKH* III 131; De... clenodio Czelechow pro signo ostrew cum cruce 1418 *RTH* III nr 48; Duos fratres suos seniores clenodiales de suo clenodio duorum cultellorum unitorum et ostrew inter cultellos ac de proclamacione Glezyn 1420 *StPPP* VII 312, *sim. ib.*; Iacussius ... produxit duos patruos suos de stirpe sua de armis Nyeczuye, qui ferunt in armis suis ostrew et super crucem 1444 *AKH* III 141; De secundo clenodio materno duorum cultellorum uinctorum et osztrew deferunt et de proclamacione Larisch 1446 *StPPP* VII 371. ~ *Cf.* **Ostrwa.**

Ostrężyna *bot.* '*jeżyna, Rubus fruticosus L. sim.*': Ostreszyny morabathi 1460 *Rost* nr 3650.

Ostro '*bezwzględnie, gwałtownie, severe, acriter*': Ieremias propheta domini sanctissimus zelo dei accensus importune, ostro, Iudeos redarguebat karal XV *med. GlWroc* 61r.

Ostrodamski *cf.* **Amsterdamski**

Ostrodomski *cf.* **Amsterdamski**

Ostroga '*metalowy kolec lub zębate kółko przypinane do buta, służące jeźdźcowi do pobudzania konia do biegu, calcar*': J⟨a⟩kom ya ne vyposziczal v Jana ostrog za czthirzi grossze 1425 *ZapWarsz* nr 110; Quia Petrus non recepit Jacobo... equum, iopulam, caligas, lapky, panczerza, ostrok, captura 1442 *StPPP* II nr 3077, *sim.* 1451 *ZapWarsz* nr 942; Jakom ya... nye szyanl z nog Janowich, oczcza Sassynovego zabithego, ostrog, scorzen, nogawicz 1479 *ZapWarsz* nr 1219.

Ostropes *cf.* **Ostropest**

Ostropest, Hostropest, Ostropes, Ostropezd *bot.* **1.** '*Silybum Marianum Gaertn.*': Carduus lactatus, labrum Veneris ostropezd 1437 *Rost* nr 2516; Labris Veneris, carduus Marie ostropesd *ib.* nr 2658; Tribulus domesticus, labrum Veneris, carduus lactatus, carduus sancte Marie ostropesd *ib.* nr 2821; Ostropeszd labrum Veneris 1460 *ib.* nr 3605; Ostropesth cametenta alba *ca* 1465 *ib.* nr 3868; Llabrum Veneris ostropesz, ostropest *ib.* nr 4402. 4403; Labrum Veneris *ostropystro, ostropezd 1472 *ib.* nr 1118. 1119; Ostropes labrum Veneris *ca* 1500 *ib.* nr 7172.

2. '*mikołajek polny, Eryngium campestre L.*': Hostropesth iringus 1484 *Rost* nr 6126; Osztropesth iringus *ca* 1500 *ib.* nr 6128.

Ostropezd *cf.* **Ostropest**

Ostrość *formy*: *n. sg.* ostrość 1461—7 *Serm* 104r; ~ *g. sg.* ostrości 1471 *MPKJ* V 132, XV *p. post. Kałużn* 273; ~ *ac. sg.* ostrość XV *med. GlWroc* 80v; ~ *i. sg.* ostrością 1444 *R* XXIII 303, 1475 *R* XXV 127, XV *p. post. PF* III 287; ~ *l. sg.* (w) ostrości 1466 *R* XXII 14.

Znaczenia: **1.** '*właściwość tego, co ostre, acies, acritas*': Armauit natura canem pede, dente v ostrosczy szą̨p (*leg.* ząb) 1466 *R* XXII 14; Tenet anchora morsu szvoya osztroscza albo szwoym szatrzymawanym XV *p. post. PF* III 287.

2. '*ostra część jakiegoś przedmiotu, ostrze, jakiś ostry przedmiot, acies, aliquid acre*': Vulneratus insuper mucrone diro, *gl.* aspera acie nade wschitko albo nadtho wkrutna a przikrą ostroscza (quo vulneratus insuper mucrone dirae lanceae) 1444 *R* XXIII 303; Aculeo ostrosczy, ossanky (tu devicto mortis aculeo aperuisti credentibus regna caelorum) 1471 *MPKJ* V 66; Ostrosczy aciem (effugerunt aciem gladii Hebr 11, 34) *ib.* 132; Ostrosczy aculei XV *p. post. Kałużn* 273.

3. '*cierpkość, ostry, cierpki smak, acrimonia, acritudo, acerbus sapor, acerbitas*': Aceti et salis acredine ostrosczyą 1475 *R* XXV 127.

4. '*surowość, bezwzględność, rygor, severitas, acerbitas, disciplina*': Secundo habuit in vita sua austeritatem ostroscz XV *med. GlWroc* 80v; Rigor, ostroscz, abstinencie 1461—7 *Serm* 104r; Byskvpovye... mogą vlzyczy bracziey y syostram pokvth y posthow ⟨w⟩ ych ostrosczy (in abstinentiis ieiuniis et austeritatibus aliis) 1484 *Reg* 723.

Ostrować '*obijać metalem, okuwać, ferro munire*': A scatnla, quam serifaber cudebat al. ostrowal stanno,... dedi ½ floreni 1500 *ZsigBud* 59.

Ostrowidz *zool.* '*ryś, Lynx lynx L.*': Linci s ostrovidzem 1451 *R* XXII 41; Ostrov⟨idz⟩ linx 1471 *R* XXIII 283; Linx est animal quoddam habens acutissimum visum ostrovydz, bązylyschek *ca* 1500 *Erz* 60; Osthrowycz linx *ca* 1500 *R* XLVII 354.

Ostrowzrok *zool.* '*ryś, Lynx lynx L.*': Ostrowsrok linx XV *p. post. R* XXIV 349.

Ostroża '*jakaś roślina kłująca, ciernista, planta quaedam spinosa*': Kv *ostrzozy (*mamotrekt kapitulny*: k uostrozie) ad ramnum (dixeruntque omnia ligna ad rhamnum: Veni et impera super nos Jud 9, 14) 1471 *MPKJ* V 33.

Ostroże *coll.* '*ciernie, kolce, spinae, sentes*': Alii (*sc.* homines) sunt sicut spine ostrosze XV *in. R* XXIV 68.

Ostrożenie '*ogrodzenie, plot, saepes, saeptum*': Forum contraxit... pro sepe al. o ostroszenye... et debet sibi excidere robora 1444 *ZapRpWarsz* 1, 42v.

(Ostrożnicki) Ostrożniczski '*należący do ostrożnika, będący własnością ostrożnika czyli rzemieślnika wyrabiającego ostrogi, eius, qui calcaria conficit*': Domum retro sancti Petri ecclesiam in Cracouia iacentem inter domos videlicet platnarii et domum calcariste al. ostrosniczsky 1427 *StPPP* II nr 2132.

Ostrożniczski *cf.* **Ostrożnicki**

Ostrożnie *formy*: *comparat.* ostrożniej 1444 *R* XXIII 302.

Znaczenie: '*przezornie, rozważnie, bacznie, provide, considerate, diligenter*': Ostroszne cautc 1441 *PF* V 67; Arcius cziesniey, ostrozniey (utamur ergo parcius verbis, cibis et potibus, somno, iocis et arctius perstemus in custodia) 1444 *R* XXIII 302; Oth przewrotblywey navky lyczemernykow pylne a osztrosznye szą ymeycze 1448 *R* XXIV 353; Yesthlyby kto... nye baczącz przysyągal z vpadv yązyka swego albo z prąthkosczy..., thedy thaki... ma... zmoviczi trzy paczierze dla onego, yze thak nyeopatrzne any ostroznye przysyągal (propter incaute facta huiusmodi iuramenta) 1484 *Reg* 717.

Ostrożnik '*rzemieślnik wyrabiający ostrogi, faber, qui calcaria conficit*': Symon calcarista de *Beycz vlg. ostrosznik 1379—404 *Biecz* I 103; Stanislaum Szelang, calcarificem al. ostrosznik 1462 *StPPP* II nr 3662; Stanislaus, *ostrzoschnik de Kazimiria, ius habet 1464 *LibIur* nr 6795; Nicolaus Puczinszky, ostrosznik, ius habet 1472 *ib.* nr 7367.

Ostrożność '*przezorność, roztropność, rozwaga, prudentia, cautio*': Sic veterem sequitur iunior ille bouem. Proficit exemplo merito cautela, *gl.* prouidencia ostrosznoscz, docendi 1466 *R* XXII 16.

Ostrożny '*przebiegły, sprytny, prudens, cautus*': Fallax, *gl.* astuta ostroszna, ergo fallanx gnarorum discipulorum Ihm de tumulo clam tulit arte dolo 1466 *R* XXII 25.

Ostrożyja '*jakiś krzew ciernisty lub kolczasty, dumus quidam spinosus*': Pro salmencula, est herba vilis, plena spinis ostrozigya (*war. lub.*: ostrozina; pro saliunca ascendet abies Is 55, 13) 1471 *MPKJ* V 95; Palinurus ostrozygya vel glog *ca* 1500 *Erz* 60.

Ostrożyna, *też pl. tantum* **Ostrożyny** *bot.* '*jeżyna, Rubus fruticosus L. sim.*': Ostroszina ramus (spinosum) XV *p. post. PF* V 8; Ostrozyna ramus *ca* 1500 *Rost* nr 5550; ~ Caninus rubeus, morus baci *ostrzozyni 1419 *Rost* nr 5200; Scutrix, rubus caninus ostrozini 1437 *ib.* nr 2790; Ostrozini ramnus 1472 *ib.* nr 192; Ostroszyny morabacci *ca* 1500 *ib.* nr 7207; ~ '*może jakiś inny krzew kolczasty lub ciernisty, fortasse alius quidam dumus, vepres*': Pro salmencula, est herba vilis, plena spinis ostrozina (*war. kal.*: ostrozigya; pro saliunca ascendet abies Is 55, 13) *MPKJ* V 95.

Ostrożynowy '*zrobiony z ciernistych pędów, e spinis confectus*': Potem povyedly mylego Iesucrista tako vplyanego y vdrączonego v pavloczystem odzyenyv, tarnova albo ostrozynova koroną noschącz na svey glovye *Rozm* 834.

Ostróg 1. '*ostrokół, zaostrzone koły służące do sporządzania ostrokołu, saepes e palis acutis confectus*': Quia tu iam dudum debuisti solvere et aducere quatuor centa ostrogv ad curiam suam Podhorky 1461 *AGZ* XII 384; Quia tu superveniens violenter cum hominibus et kmethonibus tuis ad divisionem ipsius al. na dzal na yego fregisti, destruxisti et disiecisti al. yestesch roszmyothal y *roszrubal plothv ostrog 1477 *AGZ* XV 487.

2. '*teren otoczony ostrokołem, warownia, może więzienie, locus palis acutis circumdatus, fortasse carcer*' *(?)*: Conductus nullus sit in ciuitate nec panni in ipsa ciuitate duci comparentur uel aliqui captiui comprehendantur, non longius de ciuitate non in ostrog Liscouo et Sestcouo per ciues deducantur 1237 *KodMazL* 8.

Ostrów *formy*: *n. sg.* ostrow (1285) 1580 *KodWP* I 516, 1325 *MMAe* I 170, (1371) *ca* 1485 *KodPol* II 753, 1372 *KodWP* III 385, *etc.*; ~ *g. sg.* ostrowu 1423 *Pozn* nr 1146; ~ *ac. sg.* ostrow 1382 *StPPP* VIII nr 1709, *Gn* 180b, *etc.*; ~ *i. sg.* ostrowem 1475 *AGZ* XVIII 109; ~ *n. pl.* ostrowowie *Fl* i *Pul* 71, 10; ~ *g. pl.* ostrowow *Fl* 96, 1; ~ *ac. pl.* ostrowy (1401) 1460—7 *KodWP* V 21, 1471 *MPKJ* V 58; ~ *v. pl.* ostrowowie *BZ* Is 49, 1.

Znaczenie: '*wyspa, insula*': Molendinum... cum piscina, in qua molendinum est constructum, una cum insula ostrow dicta,... Iaschkoni... damus (1285) 1580 *KodWP* I 516; Reseruo duos gagyos, duo prata et insulam, que ostrow vlg. nuncupatur 1325 *MMAe* I 170; Cum... pertinenciis vniversis ad dictam villam... spectantibus... et presertim cum una speciali insula dicta wlgo dambowy ostrow (1371) *ca* 1485 *KodPol* II 753; Cum suea (*pro* avea *?*) vlg. dicta grodzisko... necnon cum ostrow ante castrum Zircowo 1372 *KodWP* III 385; Stasco... cum Potrasio... terminum de uisione pro ostrow exstirpato 1382 *StPPP* VIII nr 1709; Lacus praedictus de fluvio Visla suum transitum directe

habentem in modum insulae meatu suo circumfluit rubetum seu ostrow (1399) XVII *DokMp* I 288, *sim. ib.*; Tako vœcz on kaszalcy gest gy on na geden oszstrof poslacz byl tegodla, isbicz gy byly thamo lfwoue sznedly *Gn* 180b; Crolowe Tharsis y ostrowowe (insulae) offerowacz bødø *Fl* 71, 10, *sim. Pul*; Wesel se, zema, raduycze se ostrowow (*Pul*: ostro⟨wo⟩we) wele (laetentur insulae multae) *Fl* 96, 1; Do et confero... Nicolao... tres insulas vlg. ostrowy dictas (1401) 1460—7 *KodWP* V 21; Quod Ianussius... inhibuit et interdixit hereditates suas Popowo et Karznicze in pascuis, lignis... et magna silua vlg. zapust et ostrow 1402 *Piek* VI nr 369; Yaco Jacub wydzersal dobrowolne lanky, role, ostrow (*leg.* ostrowu) trzecza czascz ne *dodzeleną mymo trzy latą 1423 *Pozn* nr 1146; Antiqus fluuius Narew ipsius Dobrogostii erit totus pro lacu faciendo, verum tamen siluam *dictum ostrow inter fluuium et lacum Abraham pro se reseruauit 1427 *MonIur* V 65; Ostrow insula 1437 *Wisl* nr 228 s. 87; Admodum insule yako ostrow, wysep 1449 *R* XXIII 280; Tunc ipsi transiuerunt ad unam insulam vlg. na ostrow signando per se omcria vlg. copcze 1411—50 *BiblWarsz* 1861 III 30; Poslvchaycye ostrowowye (andite, insulae) a pylnye patrzcye lyvdze z daleka! *BZ* Is 49, 1; Insula mediamnis wysep abo ostrow wodny *OrtCel* 6; Insulam al. ostrow cum omnibus et singulis utilitatibus... damus... in... usum 1470 *KodPol* II 541; Ostrowy insulas (rex... Assuerus omnem terram et cunctas maris insulas fecit tributarias Esth 10, 1) 1471 *MPKJ* V 58; In sinum porth aut *okrąszel, ostrow (*war. kal.*: porth aut okrązek, Act 27, 39) *MPKJ* V 136; In quibus villam ipsorum... Dmytrovicze una cum mediamne al. z ostrowem a Nyklovicze iacente... obligavit 1475 *AGZ* XVIII 109; Insulam al. ostrow iacentem post piscinulam pop de Sapythow... obligavit... cum omnibus pratis et singulis einsdem insule utilitatibus 1478 *AGZ* XV 494; Si mare vel amnis, ostrow, non sit proximus, bestiis snbiicitur XV *ex. GlWp* 21; Amnis, ostrow,... fluvius nemore et frondibus redimitur *ib.* 76; ~ Iwaszko... medietatem campi al. ostrow... Steczko... in decem marcis modo obligatorio tenere inscripsit 1499 *AGZ* XV 567.

Ostróżki, Hostróżki *pl. tantum, bot.* '*Delphinium eonsolida L.*': Aquilegia, calcatrippa ostrozky 1419 *Rost* nr 5065; Aquilegia, paliurus, ealcatripa maior ostrosky 1437 *ib.* nr 2448; Ostrozky corona regia *ca* 1465 *ib.* nr 3842; Calcatripa *ostroscky, ostroszky *ib.* nr 4200. 4201; Ostrozki calcatripa 1472 *ib.* nr 175; Hostrosky 1475 *ib.* nr 2925; Ostroszky calstrapa *ca* 1500 *ib.* nr 5414.

Ostrugać '*usunąć z czegoś zewnętrzną warstwę, skórkę, łupinę, oskrobać ostrym narzędziem, abradere, decorticare*': *Ostrągal (*war. lub.*: ostrugal) decorticauit (Iacob virgas populeas virides et amygdalinas, et ex platanis ex parte decorticavit eas Gen 30, 37) 1471 *MPKJ* V 12.

Ostrużenie, Ostrużynie *coll., bot.* '*jeżyna, Rubus fruticosus L. sim.*': Ozstruzinye ramnus 1472 *Rost* nr 197; Ostruzenye rubua 1478 *ib.* nr 2292.

Ostrużynie *cf.* **Ostrużenie**

Ostrwa *w opisie herbu* '*pień drzewa z długimi, wystającymi sękami, truncus longis nodis instructus*': Przibco de clenodio crucis et ostrwa fratrum suorum de proclamacioneque Neczuya se nominauit 1403 *StPPP* II nr 973; ~ *z fleksją łacińską*: De tercio clenodio per Stassconem... et Petrassium..., qui in clipeo deferunt ostrwam et crucem superius, et proclamacio ipsorum Nyeczuyą 1419 *AKPr* VIIIa 146, *sim.* 1427 *RTH* III nr 86, 1428 *ib.* nr 97. ~ *Cf.* **Ostrew.**

Ostry *formy*: *n. sg. m.* ostry *Fl* i *Pul* 56, 6, 1471 *MPKJ* V 8, *ca* 1480 *MPKJ* II 316, XV *p. post. PF* III 290, *Rozm* 625. 821; *f.* ostra *Fl* i *Pul* 51, 2, XV *med. R* XXII 242, *De morte* w. 223; ~ *g. sg.* ostrego XV *med. GlWroc* 107v; *m.* ostrego 1471 *MPKJ* V 132, *MPKJ* V 68, *Rozm* 235; *neutr.* ostrego *Rozm* 235. 236. 829; ~ *ac. sg. m.* ostry *BZ* Is 49, 2, *OrtBrRp* 105, 1, *OrtMac* 143, *Rozm* 505; *f.* ostrą *Rozm* 830; ~ *i. sg. m.* ostrym 1449 *R* XXIII 279; ostrem 1492 *ZapWarsz* nr 1726; *f.* ostrą 1405 *KsMaz* I nr 595, 1415 *Czrs* 65, 1419 *AKPr* VIIIa 43, *etc. etc.*; ~ *l. sg. neutr.* (w) ostrem XV *med. R* XXIV 372; ~ *n. pl. m.* ostry *Rozm* 829; ostre *Rozm* 148; *f.* ostre *Fl* i *Pul* 44, 7. 119, 4, XV *p. post. JP* XXXVI 350, *EwZam* 298; ~ *g. pl. neutr.* ostrych *Rozm* 821; ~ *ac. pl. neutr.* ostre XV *p. post. PF* III 291; ~ *i. pl. f.* ostrymi 1471 *MPKJ* V 44; ostremi *Rozm* 616.

Comparat. n. sg. m. ostrzszy *Rozm* 626.

Znaczenia: **1.** '*mający cienkie, kłujące zakończenie, łatwo tnącą, kaleczącą krawędź, acutus, qui aciem vel acumen habet*': Strzali twoie ostre (acutae) *Fl* 44, 7, *sim. Pul, sim.* XV *p. post. JP* XXXVI 350; Strzaly mocznego ostree (acutae, *Pul*: ostre) *Fl* 119, 4; Moy kony... wbyezal na ploth albo wszkoczyl na ostry kol yego plota *OrtMac* 143, *sim. OrtBrRp* 105, 1; Gotvyczye tez łączyska z ostremy strzalamy *Rozm* 616; Ta korona byla vczynyona s czyernya morskyego, barzo konczatego y sylno ostrego *ib.* 829; Thy ystne ostry czyrnye przeschly yego svyąthą

głową aze do mozgu *ib.*; Cristus przyymvyącz koroną tarnovą barzo przykrą a barzo ostrą, pchayączą czyernym, myenyl, yze nasche bolyeszcy sam on myal noszycz *ib.* 830; ~ Ostrymy myothlamy scorpionibus (pater meus cecidit vos flagellis, ego autem caedam vos scorpionibus III Reg 12, 11) 1471 *MPKJ* V 44; Tedy tako yste obroczyvschy gy brzuchem y poczęły bycz pągamy, ostrych ządl napelnyonymy *Rozm* 821; ~ Calculo kamykem aut kamyka malego, ostrego, [malego] bolestnego (Prov 20, 17) *MPKJ* V 68, *sim. Rozm* 661; Tamo yest zyemya sylno kamyenysta y barzo ostrego kamyenya, y ostrego pyaskv *Rozm* 235, *sim. ib.* 236; Yako y (*leg.* ji, *sc.* Jesusa) sepchnęły Zydovye z yedney skały na ostre kamyenye *ib.* 660; Sepchnęły gy tako sylnye, yze padl na ostre kamyenye y skrvavyl sve vschytko oblycze *ib.* 661; ~ Iøzik twoy iako brzitwa ostra (sicut novacula acuta) *Fl* 51, 2, *sim. Puł*; Yøzik gich mecz ostri (gladius acutus) *Fl* 56, 6, *sim. Puł*; Vczynyl vsta ma iako myecz ostri (quasi gladium acutum) *BZ* Is 49, 2; Gladius versatilis na obogyey stronye myecz ostry (*war. lub.*: na oboye strony ostry; flammeum gladium atque versatilem Gen 3, 24) 1471 *MPKJ* V 8; Ancipiti na obye stronye ostrego (vivus est enim sermo dei et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti Hebr 4, 12) *ib.* 132; Chczeszly spatrzacz, yako ostra (*sc.* kosa), szaplecze (*leg.* zapłacze) nath tobv syostra *De morte* w. 223; Moy oczyecz dzyerszy nade mna dzysz svoy myecz ostry *Rozm* 505; Odvyedzyona yestem od rozvmov, bo my szye vydzyalo, yzby ostry myecz sercze moye przeschedł *ib.* 821; ~ *(o broni siecznej obnażonej, gotowej do zadania ciosu)*: Yacom ya ne begal na Micolayow dom s ostrø bronø 1405 *KsMaz* I nr 595, *sim.* 1415 *Czrs* 65, 1419 *AKPr* VIIIa 43, 1426 *ZapWarsz* nr 159, 1427 *ib.* nr 2714. 2729, 1433 *ib.* nr 437, 1443 *TymSąd* 144; Fecerit quis alteri obsidia armis evaginatis, zassadzenye s ostra bronya, quibus crimen in altero asserit faciendum *OrtRp* 56, 2, *sim. OrtBr* VI 378, *OrtMac* 120; Jaco gdy Jacub na mya bil myeczem, ostra bronya, thedy ya bronyancz mego zyvotha za yego *poczanthkym zabil 1473 *RafPocz* 25; Jakom ya gwaltem ostra bronya, szabla y syekyerka Zyemakowy... rany krwawey nye zadal..., yeno za poczatkyem *yege, gdy gwalthownye na mya byl ostra bronya, thylczem 1489 *PF* VIII 20; Jako on na mya nasethl do gospodj... z ostrem myeczem 1492 *ZapWarsz* nr 1726; ~ na ostre gonić *'potykać się kopiami, hastis certare'*: Zaky y dworaky, thy poszyeka nyeboraky, wszythky, czo na ostre gonyv, byegam sza nymy s pogonyv *De morte* w. 287.

2. *'szorstki, drapiący, kłujący, hirsutus'*: In cinere et cilicio, v ostrem odzenyv, lugere ac plangere pecata sua XV *med. R* XXIV 372; Vloszy yego glovy byly czarne, myekkye a nycz nye ostre (molles et non rigidi), dlugye a od dlugosczy malo vstoczone *Rozm* 148; ~ *'chropowaty, asper, scaber'*: Aspera, ostre, plano, *gl.* sc. ego lima, gladzyą 1466 *R* XXII 16.

3. *'nierówny, wyboisty, asper, invius'*: Wszelky padol bądzye napelnyon a vszelka gora y pagorek bądzye vnyszon a bądą krzyve w prosthe, a osthre w drogy rowne (et erunt prava in directa, et aspera in vias planas Luc 3, 5) *EwZam* 298.

4. *'piekący, dokuczliwy, acer, asper'*: Twarda pokuta, ale rozumna, gest yako na wrzot albo na raną twarda o (*pro* a) ostra mascz albo dzwyarstwo XV *med. R* XXII 242; ~ Ventus urens ostry *ca* 1480 *MPKJ* II 316.

5. *'dźwięczny, czysty, clarus, limpidus'*: Si rubeum vinum nimium quandoque probatur, venter stipatur, vox limpida raucificatur ostry glosz omyenyawą XV *p. post. PF* III 290.

6. *'przenikliwy, acer, acutus (de visu)'*: In lucidioris aetatis sublimitatem aquila conscendens, mira solis fixo contuitu, *gl.* stabilato visu ostrim glądem, venustate inspecta 1449 *R* XXIII 279; Locio post mensam tibi confert mvnera bina palmas mundificat et lumina, oczy, limpida, osztre, yaszne, reddit XV *p. post. PF* III 291.

7. *'surowy, bezlitosny, bezwzględny, severus, austerus'*: Yako myly nasch zbavyczyel byl vyelmy ssmyerny... myedzy ssvemy vschystkymy zvolyenyky a tako byl barzo ostry svym nyeprzyaczyelom *Rozm* 625; Takyez Davyd kyedy byl myedzy svemy zvolyenyky, nygd yego czyszschy nye byl, alye vszadzye przeczyv nyeprzyaczyelom v boyv nykt ostrzschy y tvardtschy *ib.* 626; ~ Iohannes non est mollibus (*sc.* vestibus) vestitus, cum sit predicator et exemplar austeritatis, ostrego, vite XV *med. GlWroc* 107v; Seriosa dei iusticia ostrą spravye⟨dliwość *?*⟩ XV *p. post. JA* XII 144.

Cf. **Konik, Mlecz**

Ostrych *cf.* **Ostrzych**

Ostrysz *cf.* **Ostrzysz**

Ostrzec, Ostrzec się *formy*: *praes. ind. 2. sg.* ostrzeżesz *BZ* Gen 28, 20; *3. sg.* ostrzeże *OrtBrRp* 28, 3, *OrtMac* 25; *2. pl.* ostrzeżecie XV *p. post. Kałuż* 286; ~ *imper. 3. sg.* ostrzeży *Fl* 120, 7; ~ *inf.* ostrzec 1424 *Msza* III s. 51, *sim.* II. VI. VII, 1437 *Wisł* nr 228 s. 88, XV *ex.*

MPKJ II 326; ~ *praet. 1. sg. m.* -m ostrzegł *BZ* Gen 20, 6; *3. sg. m.* ostrzegł *OrtBrRp* 90, 2, *OrtMac* 123; ~ *condit. 3. sg. m.* -by ostrzegł *Naw* 110; ~ *part. praet. pass. ac. pl. m.* ostrzeżone 1466 *R* XXII 20.

Znaczenia: **1.** '*ustrzec od czegoś, obronić, ab aliqua re conservare, munire, custodire, defendere*': Pan bødze strz⟨e⟩dz czebe ote wszego zlego, ostrzezy duszø (*pro* dusze) twogey gospodzyn (custodiat animam tuam dominus, *Pul*: strzesz dusze twoye bog) *Fl* 120, 7; Obyetuyemi za pospolstwo... krzescyyanow, yeesz pospolstwo vpokoycz, ostrzeedz (*Msza* I. IV. V. VIII. IX: strzecz), zyednacz y sprawyacz raaczysz (quam pacificare, custodire, adunare et regere digneris) wszym okrøgem zemskym 1424 *Msza* III s. 51, *sim.* II. VI. VII; Ostrzecz premunire 1437 *Wisł* nr 228 s. 88; Petamus eam corde deuoto, vt a nobis avertet indignacionem sui filii et nos custodiat, ostrzegla, ab omni malo XV *med. SKJ* V 276; Yaczyesm wydzal, yzesz to w prostoszczy twego syercza vczynyl a przetom czyø ostrzekł (ideo custodivi te), abi przeczyw mnye nye sgrzessyl *BZ* Gen 20, 6; Panye boze, bødzeszly przy mnye a ostrzeszesz myø na tey to *czyøszczy (si... custodierit me in via), na geyze to chodzø *ib.* 28, 20; Poszly my, myly gospodnye, twego... angyola, yzby mye osthrzegl y ode mnye odegnal wschytky szły duchy *Naw* 110; Volens prius Ihus iustos ab illorum premvnire, ostrzecz, malicia, ita dicit: Attendite a falsis prophetis! XV *ex. MPKJ* II 326; ~ ostrzec się '*upilnować się, ustrzec się przed czymś, cavere ab aliqua re, cavere aliquam rem*': Poszpolny poszel mosze rzecznykyem bycz, gdzye szye ostrzesze, ysz nye zamyeszka thego w rzeczy, czego szye podyal *OrtMac* 25, *sim. OrtBrRp* 28, 3.

2. '*przestrzec, uprzedzić, monere, admonere, praemonere, aliquem attentum facere*': Syrothny człowyek czyaszko vranyony... Tego foldrowal woyth przesz szwego... rzecznyka prze gego syrothstwo y ostrzegl tho w foldrowanyv, wwyschylalyby (*leg.* uwyszyłaliby, *sc.* się) bolescz, aby tesz mogl vwyschycz zalobą *OrtBrRp* 90, 2, *sim. OrtMac* 123.

3. '*zastosować się do czegoś, dotrzymać czegoś, aliquid observare, sequi, tenere, respicere, promissum persolvere, praestare, tenere*': Bandzeczyely chodzycz w mogych przykazanyach a ostrzeszeczely (si... mandata mea custodieritis Lev 26, 3, *BZ*: bødzeczeli... przicazanya mego ostrzegacz) y vczynyczyely gye XV *p. post. Kałużn* 286.

Ostrzegać, Ostrzegać się *formy*: *praes. ind. 3. sg.* ostrzega *Pul* 33 arg.; *3. pl.* ostrzegają *BZ* Neh 1, 5; ~ *imper. 2. sg.* ostrzegaj *BZ* Ex 34, 18. Deut 23, 9. Jos 1, 7; *2. pl.* ostrzegajcie 1431 *PF* V 64, XV *med. GlWroc* 62r, *BZ* Lev 19, 19. 37. 20, 8, *etc.*; ~ *part. praes. act. adv.* ostrzegaję *BZ* Deut 26, 17; ostrzegając *BZ* Neh 9, 32; ~ *inf.* ostrzegać *Fl* i *Pul* 118, 4, *BZ* Ex 16, 28. I Par 22, 12; ~ *fut. 1. sg. m.* ostrzegać będę *Fl* 118, 88; *2. sg. m.* będziesz ostrzegać *BZ* Ex 13, 10. Deut 19, 9. 28, 9; ostrzegać będziesz *BZ* Deut 30, 10; *2. pl. m.* będziecie ostrzegać *BZ* Ex 12, 17. 19, 5. Lev 26, 3; ostrzegać będziecie *BZ* Neh 1, 9; *3. pl. m.* będą ostrzegać *BZ* IV Reg 21, 8. II Par 33, 8; ~ *praet. 3. sg. m.* ostrzegał 1424 *Kościan* nr 1026, *BZ* Jos 24, 17. III Reg 14, 8. Tob 1, 12. 2, 13; *1. pl. m.* ostrzegalismy *BZ* Neh 1, 7; *3. pl. m.* są ostrzegali *BZ* Deut 33, 9; ostrzegali *BZ* II Par 34, 21; ~ *condit. 2. sg. m.* -by ostrzegał *BZ* Deut 26, 16. 18. 30, 16; *3. sg. m.* -by ostrzegał *BZ* Gen 2, 15. II Par 34, 31: *3. pl. m.* -by ostrzegali *BZ* Gen 18, 19. Num 3, 7. Neh 10, 29.

Znaczenia: **1.** '*stosować się do czegoś, przestrzegać czegoś, zachowywać coś, aliquid servare, observare, respicere, tenere, colere*': Ty kazal ges kaszny twoych (*Pul*: kazny twoye) ostrzegacz barzo (mandata tua custodiri nimis) *Fl* 118, 4, *sim. Pul*; Podle *mylosyrdzye twego ozyuy mye y ostrzegacz bødø *swedeczstwo vst twych (custodiam testimonia oris tui) *Fl* 118, 88; Tegdi wszøl pan bog czlowyeka i postawyl gi w rayu roskoszy, abi dzalal a ostrzegal gego (ut operaretur et custodiret illum) *BZ* Gen 2, 15; Ymam przikazacz synom twim..., abi ostrzegaly chwali bozey (ut custodiant viam domini) *ib.* 18, 19, *sim. ib.* Num 3, 7. Neh 10, 29; Bødzeczye ostrzegacz dnya tego (custodietis diem istum)... obiczagem wyecznim *BZ* Ex 12, 17; Bødzesz ostrzegacz tego istego zakona (custodies huiuscemodi cultum) w ustawyczne czaszy *ib.* 13, 10, *sim. ib.* Deut 19, 9. 28, 9; Dokøød nye chczeczye ostrzegacz przyka⟨za⟩nya (usquequo non vultis custodire mandata) mego y zakona mego *BZ* Ex 16, 28, *sim. ib.* I Par 22, 12; God przesnyczych ostrzegay (sollemnitatem azymorum custodies) *BZ* Ex 34, 18; Zakonow mich ostrzegaycze (leges meas custodite) *BZ* Lev 19, 19, *sim. ib.* 19, 37. 20, 8. 22. 22, 9. 31. 25, 18. Deut 27, 1; Bødzeczeli w przicazanyach mich chodzicz a przicazanya mego ostrzegacz (mandata mea custodieritis, *Kałużn* 286: ostrzeszeczely) y pelnicz ge, dam wam descz *BZ* Lev 26, 3, *sim. ib.* Ex 19, 5; Dzysz pan bog twoy przisyøgl tobye, aby czinil gego przikazanya ta to y sødy a ostrzegal y pelnil (ut... custodias

et impleas) ze wszego syercza twego *BZ* Deut 26, 16, *sim. ib.* 26. 18. 30, 16; Pana ges wibral dzysz, aby byl tobye w bog a ty aby chodzil po drogach gego ostrzegayø dvchownich obyczayow (ambules in viis eius et custodias caeremonias) gego a przikazanya gego *ib.* 26, 17; Tak acz poslvchasz glosv pana boga swego y ostrzegacz bødzesz gego przikazanya (si... custodieris praecepta eius) *ib.* 30, 10; Ci sø ostrzegali vimovy (hi custodierunt eloquium) twe *ib.* 33, 9; Ostrzegay y pelni *wsziszczek zakon (ut custodias et facias omnem legem) *BZ* Jos 1, 7; Nye bilesz iako... Dauid, gensze ostrzegal przikazan (qui custodivit mandata) mich *BZ* III Reg 14, 8; A wyøcey nye przepuszczø przegiøcz nogy Israhelowy s zemye, iøszem dal oczczom gich tak, acz bødø ostrzegacz skutkem wszego (si tamen custodierint opera omnia), czsom gym przikazal *BZ* IV Reg 21, 8, *sim. ib.* II Par 33, 8; Bo wyelyka gnyewyvoscz bosza kapye na nas prze to, isze nye ostrzegaly (quod non custodierint) oczczowye naszi slow bozich *BZ* II Par 34, 21; Zaslyvbyl panv, abi po nyem chodzil y ostrzegal przikazanya (ut... custodiret praecepta) y swyadeczstwa... gego *ib.* 34, 31; Panye boze..., gen chowasz slyvb y mylosyerdze tym, ktorzi cyø myluyø a ostrzegaiø twego przikazanya (custodiunt mandata tua) *BZ* Neh 1, 5; Marnoscyøsmi swyedzeny a nye ostrzegalysmi przikazanya (non custodivimus mandatum) twego *ib.* 1, 7; Gestly syø nawrocycye ku mnye a ostrzegacz bødzecye przikazanya (si... custodiatis praecepta) mego *ib.* 1, 9; Panye boze nasz..., ostrzegaiøcz smovi (custodiens pactum) y mylosyerdza, nye odwraczay swego oblycza *ib.* 9, 32; Bo gdisz od swego dzecynstwa zawszgy syø boga bal a przikazanya gego ostrzegal (mandata eius custodierit) *BZ* Tob 2, 13; ~ Sobot mich ostrzegacze (sabbata mea custodite) *BZ* Lev 19, 30.

2. '*strzec, pilnować, custodire, tueri, vigilare*': Bo pan bog nasz on gest wiwyodl nasz... z zemye egipskyey... a ostrzegal (custodivit) nasz na wszitkich drogach *BZ* Jos 24, 17; Czuycye a ostrzegaycye (vigilate et custodite), dokød nye odwazicye przed ksyøszøti kaplanskimy... w skarb domv bozego *BZ* I Esdr 8, 29; Wszitci gedly zapowyedzane karmye poganske, geno on sam ostrzegal dusze swey (iste custodivit animam suam) a nygdi syebye nye pokalyal w pokarmyech gich *BZ* Tob 1, 12; Ten ps⟨alm⟩ powyada, yze Xps iest strosz, yenze w rozmaytich smętkow (*pro* smętkoch) czyeszy y ostrzega *Pul* 33 arg.; ~ Attendite, waruycze sse, ostregaycze ssze, a falsis prophetis (Mat 7, 15) XV *med. GlWroc* 62r, *sim.* 1431 *PF* V 64; Gdisz vinidzesz przeczіw wrogom swym w boy, ostrzegay syø (custodies te) ode wszey zley rzeczi *BZ* Deut 23, 9.

3. '*przestrzegać kogoś, upominać, monere, admonere*' *(?)*: Dominik Jezewsky prawo zassadzyl Crczonowy na yego pozeszą any go zalowal, any za nym byegal, any pacholka za nym slal, any go ostrzegal 1424 *Kościan* nr 1026.

Ostrzeganie 1. '*strzeżenie, pilnowanie, custodia, actus tuendi*': Vstawyl przed ragem roskoszy cherubyn a plomyenni myecz w røku ku ostrzeganyu drogi ku drzewu zywota (ad custodiendam viam ligni vitae) *BZ* Gen 3, 24.

2. '*stosowanie się do czegoś, przestrzeganie, zachowywanie, actus observandi, ratum tenendi*': Żądam, by sprawyony drogy moye na ostrzeganye (*Fl*: ⟨o⟩strzegane) prawot twych (ad custodiendas iustificationes tuas) *Pul* 118, 5.

Ostrzek 1. '*ostrze, acies, acumen*': Ostrzek (*war. kal.*: o⟨s⟩trzek) acics (retusae itaque erant acies vomerum et ligonum, et tridentum, et securium I Reg 13, 21) *MPKJ* V 36.

2. '*przód, frons, acies*': Omnes virtutes fortes primo ponamus in principio, sed qne est prima virtus, quam ponere debemus in acie na ostrkv? XV *in. R* XXIV 63.

Ostrzenie '*nadawanie metalowemu przedmiotowi ostrości, actus et effectus aliquid exacuendi, acutum faciendi*': Ebetatum bez ostrzenyą aut nye ostrzone (si retusum fuerit ferrum et hoc non ut prius, sed hebetatnm fuerit, multo labore exacuetur Eccles 10, 10) *MPKJ* V 71.

Ostrzesz *cf.* **Ostresz**

Ostrzewka *cf.* **Ostrzówka**

1. Ostrzeżenie *formy*: *n. sg.* ostrzeżenie *Gloger, ca* 1450 *PF* IV 576; ~ *d. sg.* ostrzeżeniu 1444 *R* XXIII 307, *OrtBrRp* 56, 2, *OrtMac* 70; ~ *ac. sg.* ostrzeżenie 1456 *ZabUPozn* 118; ~ *i. sg.* ostrzeżenim *ca* 1428 *PF* I 494.

Znaczenia: **1.** '*strzeżenie, pilnowanie, obrona, custodia, actus custodiendi, vigilandi, defendendi*': Ostrzeżenym munimentis *ca* 1428 *PF* I 494; Sis presul ad custodiam ku ostrzezenyu 1444 *R* XXIII 307; Troiakø rzeczø bødze czistota schowana:... trzecza iest ostrzeszenye smysla y kwapicenye od lvdzy *Gloger*; Ostrzezenye, poczwyrdzenc, vczesyenyc *ca* 1450 *PF* IV 576; Chczely tha pany przyszyadz..., ysz ona thy pycnyadze... besz gyey wyny y besz gyey nyedoszrenya straczyla y tcsz, ysz ona myala pyeczą kv osztrezenyv thych pyenyądzy, yako nalepyey vmyala y mogla *OrtMac* 70, *sim. OrtBrRp* 56, 2.

2. '*upomnienie, przestroga, admonitio, monitio*': Ad premonicionem, na ostrzezenye,

nostram arguitur 1456 *ZabUPozn* 118; Ku ostrzesze⟨niu⟩ ad preoccupandum 1461—7 *Serm* 345r.

2. Ostrzeżenie '*ostrożnie, caute, prudenter*': Ostrzezenye caute 1476 *AKLit* III 108.

Ostrzówka, Ostrzewka *bot.* **1.** '*Chondrilla iuncea L.*': Ostrzewka cicorea maior 1472 *Rost* nr 799.

2. ostrzowki *pl. tantum* '*ostróżka polna, Delphinium consolida L.*': Ostrzowky calcatripa 1460 *Rost* nr 3417.

1. Ostrzyc '*obciąć nożyczkami włosy, paznokcie, tondere, circumcidere (ungues, capillos)*': Wyedzesz yø do domv swego a ona ogoli sobye *kryczyczø a ostrzize paznogcze (circumcidet ungues) *BZ* Deut 21, 12; Ostrzisch (*war. lub.*: ostrzyss, zborzy) tonde (tonde capillum tuum et proice Jer 7, 29) 1471 *MPKJ* V 98; Kthorzy schą ostrzigly okolo qui attonsi sunt in coma⟨m⟩ (Jer 25, 23) *ib.* 99.

2. Ostrzyc *cf.* **Ostrzycz**

Ostrzyca *bot.* **1.** '*przytulia czepna, Galium aparine L.*': Ostrzycza granaria *ca* 1465 *Rost* nr 4371, *sim. ca* 1500 *ib.* nr 5460; *Ostricza rubea minor 1472 *ib.* nr 932.

2. '*turzyca, Carex sp.*': Ostrzycza ocutaria 1472 *Rost* nr 1248.

Ostrzych, Ostrych *bot.* **1.** '*Cheiranthus cheiri L.*': Ostrzych ambrosia 1460 *Rost* nr 3344.

2. '*Peucedanum ostruthium Koch*': Ambrosia vel ambrosiana ostrich *ca* 1500 *Rost* nr 7097.

Ostrzycz '*robotnik kowalski ostrzący narzędzia górnicze, faber, qui ferramenta fossorum exacuit*': Providus Marcus,... faber et incola oppidi Bochnya, apud providum Stanislaum..., predicti oppidi inhabitatorem, emit tredecem famulos, qui nuncupantur accutores vlg. ostrzicze, de novo in monte al. Florencia, qui tenentur ferrimenta in prefati Marci fabrica acuere (1431) 1630 *DokMp* II 137; ~ Notum facimus,... quomodo coram nobis... Johannes... civis Bochnensis una cum sua Catherina uxore,... dum in iudicio nostro presidebamus... viginti duo sectores (*pro* accutores *?*) vlg. ostricze in monte Fynderi laborantes dederunt... fratribus et fraternitati Beate Marie Virginis... (1423) 1630 *DokMp* II 22.

Ostrzyć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* ostrzy 1471 *CyzKłob* 444; ~ *praet. 3. sg. m.* ostrzył XV *med. SKJ* V 268; *3. pl. m.* ostrzyli są *Fl* 139, 3; ostrzyli *Pul* 139, 3; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* ostrzone *MPKJ* V 71.

Znaczenie: '*nadawać jakiemuś przedmiotowi ostrość, robić ostrym, aliquid exacuere, acutum facere*': Sed gladium acuebat a myecz-czy ostrzyl XV *med. SKJ* V 268; Coschą y syrp osztrzy pan Jan 1471 *CyzKłob* 444; Ebetatum bez ostrzenyą aut nye ostrzone (si retusum fuerit ferrum et hoc non ut prius, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur Eccles 10, 10) *MPKJ* V 71; ~ Ostrzyly sø (*Pul*: ostrzyly) yøszyk swoy yako wanszowe (acuerunt linguas suas sicut serpentis), yad zmyyow pod wargamy gych *Fl* 139, 3. ~ *Cf.* **Naostrzyć, Obostrzyć, Wyostrzyć, Zaostrzyć, Ostrować.**

Ostrzystwo '*prawo posiadania w żupie solnej przedsiębiorstwa kowalskiego dla ostrzenia narzędzi górniczych, samo przedsiębiorstwo i dochody z niego czerpane, ius officinam ferrariam ad ferramenta fossorum acuenda in fodina habendi, ipsa officina et pecunia, quae ex ea redit*': Dorothea... consules antiquos... pro quibusdam redditibus nouem cum medio grossorum ratione cuiusdam oficij fabrilis vlg. ostrziszstwo ad judicium legitime citatos traxisset in causam 1409 *KodWiel* 18; Consules antiqui... de Weliczka... Dorotheam... pro redditibus IX cum medio grossorum a septem annis septimanatim... receptis, jure imperpetuum euaserunt, racione cuiusdam officij fabrilis vlg. dicti ostrzistwo 1409 *StPPP* II nr 1215; Quam quidem famulorum acuciem al. ostrzistwo de monte prefato Stanislaus... vendidit (1433) 1630 *DokMp* II 173; Petrus... testificatur Marcum... 9 famulos al. ostrzistwo in camera Pyeczkonis iure habere (1447) XVI *p. pr. Matr* IV nr 817; Recognouerunt se acuciem al. osztrzyszthwo coniunctim viginti famulorum ... vendisse 1467 *KodWiel* 37; Gregorius..., salis utriusque zupparius, et Petrus, Ioannes et Wilhelmus, advocati de Bochnya, uti arbitri et amicabiles compositores, officinam pro acuendis ferramentis al. *ostrziczstwo (*var.* osthrzystwo) altari fabrorum incorporant (1475) XVI *p. pr. Matr* IV nr 1052; Petunt... Fridericum, electum Cracoviensem, ut confirmare dignetur fundationem secundi ministerii in ecclesia cathedrali Cracoviensi... erecti super quibusdam censibus montanis dictis barkracht in zuppis Vyeliciensibus... nec non super quibusdam aliis censibus in praefatis zuppis ex acutiebus dictis vlg. ostrzystwo provenientibus 1490 *KatOssolPawl* 89; Sbigneus... succamerarius Cracoviensis,... Lucam Fiolek de Wyelyczka... acuciem al. *ostrzystow octo famulorum salicidarum... donasse testificatur (1495) XVI *in. Matr* III nr 240.

Ostrzysz, Ostrysz *bot.* **1.** '*sitowie leśne, Scirpus silvaticus L.*': Ostrysch ciperus 1460 *Rost* nr 3462; Ostrzysch cyperus *ca* 1465 *ib.* nr 4248;

Ostrzyss iuncus triangularis 1472 *ib.* nr 105; Osztrzysz ciperus *ca* 1500 *ib.* nr 5984.

2. '*Peucedanum ostruthium Koch*': Ambrosia vel ambrosiana ostrisz *ca* 1500 *Rost* nr 7096.

3. '*przytulia czepna, Galium aparine L.*': Ostrzyz rubea minor 1472 *Rost* nr 934.

4. ostrzysz wodny '*turzyca, Carex sp.*': Ostrzyss vodny ocutaria 1472 *Rost* nr 1247.

Ostrzyzne '*dochód płynący z ostrzystwa, pecunia, quae redit ex ferramentis exacuendis*': Tres grossos fabrilium al. ostrzyszne singulis septimanis per fabrum ad hec deputatum michi solvi et dari consuetas iuxta privilegia (1432) 1523 *DokMp* II 157.

Ostrzyżek '*odpadek przy strzyżeniu, ścinek, okrawek, assulae, schidiae*': Ostrzyzki 1472 *Rost* nr 959; Ambesus ogrisek vel ostrzyszek XV *p. post. PF* V 8.

Ostudzać się '*stygnąć, tu przenośnie: gardzić czymś, frigescere, hoc loco translate: contemnere*': Fastidiebas cibos et potus ostudczalycz (*pro* ostudzalyesz) sza XV *p. post. R* XXV 200.

Ostydły *cf.* **Ostygły**

Ostydnąć *cf.* **Ostygnąć**

(Ostygły) Ostydły '*wystudzony, letni, refrigeratus, tepidus factus*': Ossthydly tepefacta 1448 *R* XXIV 354; Ostidly tepidus XV *p. pr. R* XLVII 358.

(Ostygnąć) Ostydnąć '*wystygnąć, zziębnąć, tu przenośnie, frigescere, hoc loco translate*': Grzal szye Pyotr, bo zapomnyavschy myloszczy gorącza, ostydwschy, przy ku myloszczy *vsvego svyata, aby szvoy zyvoth schoval *Rozm* 689.

Osuch '*wysuszony chleb, placek, panis torridus, placenta*': Ossuch torrenda 1472 *Rost* nr 1546.

Osuć '*zsypać, defundere*': Dzyevyczą Marya... spvsczyla podolek y osvla on proch na zemyą *Rozm* 20.

Osuszyć '*uczynić suchym, sprawić, że coś wyschnie, siccare, desiccare*': Po svchem *dno przeslysmi Iordan ten to, bo gest pan bog nasz oszvszyl wody gego (siccante domino deo vestro aquas eius) *BZ* Jos 4, 23; Iudicium... naves prefatas cum molendino ipsis *exicare al. osvszycz decrevit 1483 *AGZ* XVIII 255.

Osutki *pl. tantum* '*teren, gdzie się zienia obsunęła, locus, ubi terra delapsa est*' *(?)*: Petrus et Nicolaus, fratres germani de Lusczouicze..., diuisionem... inter se ipsos fecisse... recognouerunt, uidelicet ita, quod... medietatem agrorum na oschuthcach... dicto Petro... cessit 1438 *StPPP* II nr 2753, *sim. ib.*

Osypać *formy*: *imper. 2. pl.* osypcie 1471 *MPKJ* V 72; ~ *inf.* osypać 1460 *AGZ* XI 452, 1462 *ib.* 470; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* osypan 1471 *MPKJ* V 74; osypany 1491 *AGZ* XIX 88.

Znaczenia: **1.** '*obsypać, obrzucić, spergere, conspergere, aliquid aliqua re obruere, aliquid alicui rei inspergere*': Stipate osypcze, obtykayczie (fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo Cant 2, 5) 1471 *MPKJ* V 72; Vallatus okopan, oschipan (venter tuus sicut acervus tritici vallatus liliis Cant 7, 2) *ib.* 74.

2. '*sypiąc kopce, groble itp. oddzielić, exstruendo (scopulos, aggeres) dividere*': Hendricus seipsum inscripsit antefatas villas limitibus expartire al. ogranyczycz et scopulis scopire al. coppczy ossypacz ab aliis suis villis 1460 *AGZ* XI 452, *sim.* 1462 *ib.* 470; Hec (*sc.* piscina) est sipata a fluvio al. osypany cum medietate pascui 1491 *AGZ* XIX 88.

Oszacować *formy*: *praes. ind. 3. pl.* oszacują *Sul* 72; ~ *inf.* oszacować 1417 *KsMaz* I nr 2774, *OrtKal* 212, *Dział* 66; ~ *praet. 3. pl. m.* oszacowali 1417 *KsMaz* I nr 2774; ~ *part. praet. act.* oszacowawszy *Sul* 80.

Znaczenie: '*ustalić wartość, cenę, pretium statuere, aliquid aestimare*': Quantum... Borek recepit de bonis..., taxawerunt, oszaczowaly, XIIII sexagenas grossorum... et ultra debuimus frumenta taxare oszaczowacz 1417 *KsMaz* I nr 2774; Slachcziczy podlug sąmpnyenya gych przerzeczone dzedziny slozą alybo oszaczvyą (taxabunt, *Dział* 66: ma oschaczowacz) *Sul* 72; Dzedzycz sz... szolthiszem mayą... wybracz dwye personye..., gesz godząthnoscz takego szolthiszowsthwa... oszaczowawszy (qui valorem... taxantes), themv tho... dzedzyczowi powyedzą zaplaczycz *Sul* 80; Tho woythowstwo dwa opcza czlowyeky mayą gee oszączowacz, zacz by stalo *OrtKal* 212.

Oszacowanie, Oszocowanie 1. '*ustalenie wartości, ceny, pretii constitutio, aestimatio*': Ieronimus videns lucrum huius panni hunc de suis manibus recepit et convertit ad placitum suum et cum eodem Georgio ullam racionem neque taxam al. oschaczowanya facere voluit 1440 *AGZ* XIV 7; Vstawyamy, aby kasdy mayącz szwyerzepycze... poth strozą pascz ymyal, a gynako *oszaczczowanye skody (existimationem damni, *Dział* 58: podlug schaczowanya)... skodą vczynyączy panv, gego pastwą popasl, dosycz vczynycz ma bycz przypądzon *Sul* 59; Slachcziczy... przerzeczone dzedziny... oszaczvyą a ode dnya osszaczowanya (a die taxationis, *Dział* 66: schaczvnkv) iusz rzeczona bracza stryeczna sostram w rok gothowymy pyenyądzmy podlug ossaczowanya (secundum quod

fuerint taxatae, *Dział* 66: podlvg schaczvnkv) zaplaczycz mayą *Sul* 72, *sim. OrtKal* 212; Szkodą podlug osaczowanya (iuxta valorem) mayą odloszycz *Dział* 9, *sim. ib.* 54; Pactio vmovą vel oszoczovanye *ca* 1500 *Erz* 61.

2. '*wykup, okup, redemptio*' *(?)*: Oszoczowane depactatio *ca* 1428 *PF* I 488; Ideo cittat (*sc.* Iacobum) pro eadem detencione, incaptivacione et depactacione, ossyaczowanye, sicut ius decernet 1486 *AGZ* XVII 234.

!Oszchął '*?*': Myły Krystus pokornye pokląknavschy vmył nogy y Iudaschovy, a gdysch yemv tako snamye myloszczy vkazał y mylovanya, a vschvakosch v svey zakamyaley sloszczy oszchął *Rozm* 537. ~ *Może należy poprawić na* oszchnął, *czy też* oszthał.

Oszczep '*włócznia, dzida, lancea*': W tø dobø Saul pofacył osczep (lanceam), abi gy (*sc.* Jonatasa) vderził *BZ* I Reg 20, 33; Y dał Ioyada, kaplan, centurionom osczepi (lanceas) y tarcze krolya Dauidowi *BZ* II Par 23, 9; ~ Oscep canipulus XV *p. post. PF* V 29.

Oszczędać '*zwlekać, ociągać się, cunctari, cessare, morari*': Osczandayącz (*war. lub.*: osczvdzaacz) dissimulante (dissimulante illo, apprehenderunt manum eius Gen 19, 16) 1471 *MPKJ* V 10.

Oszczędzać '*zwlekać, ociągać się, cunctari, cessare, morari*': Osczvdzaacz *dissimilante (*war. kal.*: osczandayącz dissimulante; dissimulante illo, apprehenderunt manum eius Gen 19, 16) *MPKJ* V 10.

Oszemiotać *(?)* '*podstępem okraść, oszukać, surripere, decipere*': Ne hostis nos surripiat, *gl.* decipiat clandestine potaiemnie podchuaczilby, pogransilby, osemdalby (*pro* osemotalby *?*, precamur sancte domine, defende nos in hac nocte,... ne gravis somnus irruat, nec hostis nos subripiat) 1444 *R* XXIII 303.

Oszewka '*zapewne rodzaj ozdobnego obszycia, może kołnierz czy mankiet, probabiliter limbus quidam elegans, fortasse limbus collaris vel manicae praefixus*': Anna... tenetur restituere Dorothee, filie sue,... tunicam, manicas et oscheffki 1426 *KsMaz* II nr 2375.

(Oszkaradzenie) Oskaradzenie '*zniekształcenie, zeszpecenie, deformitas*': Christus post resurreccionem non congrue habuit cicatrices in corpore, quia corpus gloriosum wlt esse sine omni difformitate oscar⟨a⟩dzena XV *med. GlWroc* 29 r.

(Oszkaradzić) Oskaradzić 1. '*zeszpecić, uczynić brzydkim, zniekształcić, foedare, turpare, deformare*': Oszkaradzon deturpatus 1488 *R* XXIV 377, *sim. ib.*; O Zydovye, y vydzyelysczye kyedy czlovyeka temv podobnego, tako zbytego, tako byczovanego, tako stluczonego, oskaradzonego? *Rozm* 837.

2. '*zgwałcić, (virginem) violare*' *(?)*: Oskaradzyl (virginem) corrupit 1413—4 *JA* XIV 503.

(Oszkarzedzony) Oskarzedzony '*zniekształcony, zeszpecony, brzydki, deformis, turpis*': Deformis vlg. oskarzedzoni XV *p. post. Erz-Glos* 174.

Oszkodzić '*uczynić szkodę, zniszczyć, damnum alicui afferre, vastare*': Jaco kedy nyeprzyaczele by⟨e⟩zely w zemją oscodzydz zemyą 1424 *Przyb* 6.

(Oszlachcić) Oślachcić '*uczynić znamienitym, znacznym, aliquem nobilem, illustrem, praestantem facere*': Oslachczony insignitus 1437 *Wisł* nr 228 s. 87; Otyøl gest Iacob wszitko, czsosz gest myał nasz oczyecz, a ot gego szø rosbogaczyl a oszlachczyl szø (factus est inclitus) *BZ* Gen 31, 1, *sim.* 1471 *MPKJ* V 12.

Oszocowanie *cf.* **Oszacowanie**

Oszukać '*podejść, zwieść, wprowadzić w błąd, fallere, decipere, aliquem dolo capere*': Et ne quis supergradiatur, neque circumueniat, *gl.* sc. dolo zchytrzył, oszukał (I Thes 4, 6) XV *med. SKJ* I 74.

Oszukanie '*podstęp, wprowadzenie w błąd, fallacia*': Osschukanya betrigunge XV *Wilk-Krak* 49.

Oszustwo '*podstęp, wprowadzenie w błąd, dolus, fallacia*': Iako Prødotha non fecit Cechne oszuszthwa 1407 *TPaw* IV nr 1311.

Oszweją *cf.* **Owszeją**

Oszwejki *cf.* **1. Owszejki**

Oszwem *cf.* **Owszem**

Oszyć '*obszyć czymś dookoła, zaszyć w coś, aliquid aliqua re circumsuere, in aliquid insuere*': Skorkama koszelkowyma osyla gemu røce (circumdedit manibus) *BZ* Gen 27, 16.

Oszyndować '*obrabować, złupić, ograbić, spoliare, expilare, praedari*': Isze Micolay, Snoszek a Wawrzek... ne osindowali na dobrowolney drodze czloweka 1408 *HubeZb* 122.

Oś '*poprzeczny drążek, na którym obracają się koła, umieszczony pod pojazdem, axis, tignum transversarium, quod sub curru positum est et quocum rotae coniunguntur*': Pro axibus dictis osszy ad currus regis 1394 *MMAe* XV 178; Johannes potest sibi pro ipsius excidere, wirąbicz ossz y skraty, quod sibi necesse fuerit 1423 *Czrs* 278; Si currus vel axis al. ossy alicuius hominis... in via... frangeretur, extunc necessaria pro reformacione currus vel axis fracti in syluis... libere excidant (1425) *MMAe* XVII 220; Oss axis 1437 *Wisł* nr 228 s. 85,

sim. ca 1455 *JA* XIV 490; Gdiby ktho dąp porąbyl..., gysz szą godzy na osz (valentem ad axem, *Dzial* 38: na ossy),... vyną... ⟨ma⟩ zapłaczycz *Sul* 48; Axis est lignum, circa quod volvitur rota, proprie osz 1450 *RpKapKr*; Item dedi quinque grossos a reformacione snycz et ossi 1461 *AKH* XI 486; Stinvagy, orcziky, drabini, ossi ad currum *ib.* 489; Currifici al. stelmach pro axibus ał. ossy et snycze dedi I marcam *ib.* 491; Oschy axes (III Reg 7, 33) 1471 *MPKJ* V 43; ~ Iam meat, sklania są, occiduas titaneus axis, *gl.* radius solaris słoneczna ossz, ad oras, *gl.* partes vel regiones 1466 *R* XXII 25.

Ościca *bot.* '*przytulia czepna, Galium aparine L.*': Osczycza granaria 1460 *Rost* nr 3571.

Ościen, Osn *formy*: *n. sg.* ościen 1437 *Wisł* nr 228 s. 85, 1471 *MPKJ* V 128, XV *p. post. PF* V 10, *ca* 1500 *Erz* 59; osn XV *med. R* XXIII 280; ~ *g. sg.* ostna *MPKJ* V 36; ~ *i. sg.* ostnem *MPKJ* V 84; osnem 1466 *R* XXII 26.

Znaczenie: '*coś ostro zakończonego, np. bodziec do poganiania zwierząt, kolec, cierń, też w sensie przenośnym, aliquid acutum, e. g. stinulus, spina, sentis, etiam sensu translato*': Ossczen aculeus 1437 *Wisł* nr 228 s. 85; Scorpio... dum ore blando emollit cuttem, caude venerosum aculeum, *gl.* stimulum, osn, zadło, magis figit XV *med. R* XXIII 280; Serta, *gl.* coronas, crinalia, sibi, *gl.* sc. Ihu, feci preacuta cuspide, osznem, ivnci 1466 *R* XXII 26; Osczien stimulus (et ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meae, angelus satanae, qui me colaphizet II Cor 12, 7) 1471 *MPKJ* V 128; Asz do stpycze aut ostną (*war. kal.*: asch do sbiczia) vsque ad stimulum (retusae... erant acies vomerum et ligonum et tridentum et securium usque ad stimulum corrigendum I Reg 13, 21) *MPKJ* V 36; Padzy ostnem (*war. kal.*: pandzi kosthnem) agitat stimulo (stimulo boves agitat Ecclus 38, 26) *ib.* 84; Oscyen stiga XV *p. post. PF* V 10; Stimulus, id est aculeus, compunctio et molestia osczyen, kloczye, bodzenye *ca* 1500 *Erz* 59.

Ościna *bot.* '*miodunka plamista, Pulmonaria officinalis L.*': Volovy iązik, osczyna buglossa 1472 *Rost* nr 546.

Ościsty '*mający kolce, spinosus, senticosus*': Spinosum, *gl.* spinis plenum oszczistego, erinacium 1436 *R* XXIII 277; Animalia quedam hispida sunt, osczyste, sicut hericius XV *med. R* XXIV 368.

Ość *formy*: *n. sg.* ość *ca* 1420 *WokTryd* nr 105, 1436 *R* XXIII 277; ~ *i. sg.* ością 1480 *ZapWarsz* nr 1504; ~ *n. pl.* ości *Pul* 57, 9; ~ *i. pl.* ościami 1480 *ZapWarsz* nr 1503.

Znaczenie: '*coś ostro zakończonego, aliquid acutum*': **a.** '*igła, kolec, cierń, acus, spina, sentis*': Oscz acus *ca* 1420 *WokTryd* nr 105; Spina, *gl.* stimulus oscz uel czyrnye 1436 *R* XXIII 277; Drzewyey nyszły vrozumyely oczy (*Fl*: tarnowe) wassze osset (priusquam intelligerent spinae vestrae rhamnum) *Pul* 57, 9; ~ **b.** '*ostro zakończony kij a. widły, służące do łowienia ryb, baculum acutum vel furca piscibus venandis*': Jako ya nye sszethł... do sthawv... anym wylovyl ryp osczamy yako kopa 1480 *ZapWarsz* nr 1503; Jako ja nye wszethł... do sthawv sz ôscza anym vlovil sczvk za pol kopy *ib.* nr 1504.

Oślachcić *cf.* **Oszlachcić**

Oślątko '*młody osiołek, pullus asininus*': Wyøzacz bødze ku wynnyczy oszlyøtko oszlycze swey (pullum suum) *BZ* Gen 49, 11; Oslątka pulli (pascetur in possessione tua in die illo agnus spatiose et tauri tui, et pulli asinorum Is 30, 24) 1471 *MPKJ* V 92; Pullus, oslatko, nutriebatur cum ca, *sc.* asina *ca* 1500 *JARp* X 28 r.

Oślepiać '*czynić ślepym, pozbawiać wzroku, aliquem caecum reddere, caecare*': Nye byerz darow, bo oszlepyaya oczy mandrych (quae... excaecant prudentes Ex 23, 8) y przewraczayą szlowa sprawyedlywych XV *p. post. Kałużn* 286.

Oślepić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* oślepi *Gloger*, XV *med. R* XXV 159; ~ *imper. 2. sg.* oślepi *Rozm* 731; ~ *praet. 2. sg. f.* (-e)ś oślepiła 1408 *MacDod* 43; *3. sg. m.* oślepił *Rozm* 621. 622; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* oślepiona *Naw* 130; *v. sg. m.* oślepiony *Rozm* 535; ~ *part. praes. pass.* oślepieni sąc *BZ* Num 14, 44; ~ *praet. pass. 2. pl. m.* byliście oślepieni XV *med. SKJ* I 76.

Znaczenie: '*uczynić ślepym, zazwyczaj przenośnie odebrać zdolność poprawnego myślenia, zaślepić, ogłupić, aliquem caecum reddere, caecare, plerumque sensu translato aliquem faeultate recte cogitandi privare, aliquem stultum, dementem reddere*': Ach myloscz, czosz my vczinyla, eszesz me tak oslepila, eszesm sche ye na myloscz podal, yakobych nykogo na swecze znal 1408 *MacDod* 43; Miedzi wszemy grzesznymy skvtky nyczs nye oslepy richley iako nyeczystota *Gloger*; Oslepeny *ca* 1450 *PF* IV 577; Nye oszlepy non fallet XV *med. R* XXV 159; Eratis enim aliquando teuebre (Eph 5, 8), *gl.* id est involuti tenebris ignorancie et pecatorum..., bylyszcye nyegdy oszlepyeny a zaczmyeny wasz (*leg.* w was *?*) zlosczą XV *med. SKJ* I 76; Tedi ony, oslepyeni søøcz (contenebrati), wznidø na wirzch gori *BZ* Num 14, 44; Przysthąpvyą yako nyemoczna do mego mylego

lyekarza,... oszlyepyona kv szwyeczy szwyathlosczy vyeczney *Naw* 130; O Iudaschv, oslyepyony twa sląba (*leg.* złobą *?*), przestan tvego zlego vmyslu! *Rozm* 535; O... Iudaschv, dobrze baczy, ... yze oblycza mystrza tvego nyc zoglądasch..., oslyepyona (*pro* oslyepyony *?*) ⟨z⟩globo tvoya *ib.* 550; O tem, yako Zydovyc napyrvey przystąpyly kv mylemv Iesuszovy chczyącz y yącz, a kako ych oczy oszlyepyl, yz go nye poznaly *ib.* 621, *sim. ib.* 622; Tako y napyrvey vderzyl yeden myedzy oczy pyąsczyv rzekącz: Sgadn, Yesuszye, kto czye vderzyl, albo rzucz szye za nym,... albo y oslyepy, yakosz sam slyep *ib.* 731.

Oślepienie '*uczynienie ślepym, tu przenośnie odebranie zdolności poprawnego myślenia, occaecatio, hoc loco sensu translato ademptio facultatis recte cogitandi*': Misly y rosumu oslepyenye mentis et sensus excecacio XV *ex. ErzGlos* 179.

Oślę '*młody osiołek, ośląłko, pullus asininus*': Ite in castellum,... et statim invenietis asinam alligatam et pullum, osslika uel osslą, cum ea (Mat 21, 2) XV *in. R* XXIV 72, *sim.* XV *p. post. R* XXIV 94; Po nyem powstal Iayr..., gen sędzil Israhel dwadzeszcya y dwye lecye, maiącz trsydzeszcy sinow syedzące na trsydzeszcy oszlyątoch (super triginta pullos asinarum) *BZ* Jud 10, 4; Krol thwoy przidze thobye szmyerni y szyedząc na oszlyczi y oszlączu (sedens super asinam et pullum filium subiugalis Mat 21, 5) XV *p. post. R* XXIV 94.

Ośli '*pochodzący od osła, asinarius, asininus*': Ova krol tvoy przyschedl szmyerny tobye... na oslye y na zrzyebyeczyv oslyem (sedens super asinam et pullum filium subiugalis Mat 21, 5) *Rozm* 446.

Oślica *formy*: *n. sg.* oślica *BZ* Num 22, 23. 25. 28. 30. 33; ~ *g. sg.* oślice *BZ* Gen 49, 11. Ex 13, 13, *ca* 1500 *JA* X 383; ~ *d. sg.* oślicy *BZ* Num 22, 28; ~ *ac. sg.* oślicę *BZ* Gen 49, 11. Num 22, 21. 32, XV *p. post. R* XXIV 94, *Rozm* 446; ~ *l. sg.* (na) oślicy *BZ* Num 22, 22, XV *p. post. R* XXIV 94; ~ *g. pl.* oślic *BZ* Gen 32, 15; ~ *ac. pl.* oślice *BZ* Gen 12, 16.

Znaczenie: '*samica osła, asella*': A gymyal gest Abram owce, woli, ozli,... oszlice (fueruntque ei... asinae) *BZ* Gen 12, 16; Wibral (*sc.* Jakob) s tego, czso gymyal, ku darowanyu brata swego Ezau kooz dwycssczye,... oslow dwadzesszczya a oslycz dzeszyącz (asinas viginti et pullos earum decem) *ib.* 32, 15; Wyązacz będze ku wynnyczy oszlyątko oszlycze swcy (pullum suum) a ku korzenyv wynnccmu... *oslycza swą (asinam suam) *ib.* 49, 11, *sim. ib.* Num 22, 32; Pyrworodzone oszlycze (primogenitum asini) odmyenysz panv owczøø *BZ* Ex 13, 13, *sim. ca* 1500 *JA* X 383; Wstaw rano Balaam oszodlal osliczø swø (strata asina sua) *BZ* Num 22, 21; Stal anyol bozi na drodze przeciw Baalamovi, ienze scdzy na osliczi (qui insidebat asinae) *ib.* 22, 22, *sim.* XV *p. post. R* XXIV 94; Vpatrziwszi anyola stoyøczcgo oslicza (asina)..., obrocziwszi syø s drogy, poydze po polv *BZ* Num 22, 23, *sim. ib.* 22, 25. 30. 33; A odtworzil bog vsta osliczy (os asinae) y przemovila iest oslicza (locuta est) rzekøcz *ib.* 22, 28; Naydzyeczyc oszlyczą (asinam) vwyązaną y oszlą s nya (Mat 21, 2) XV *p. post. R* XXIV 94, *sim. Rozm* 446.

Oślik '*młody osiołek, pullus asininus*': Ite in castellum,... et statim invenietis asinam alligatam et pullum, osslika uel osslą, cum ea (Mat 21, 2) XV *in. R* XXIV 72.

Oślnąć '*oślepnąć, caecum fieri*': A w tem vsnyenyv gnoy iastkolyci gorøci gemv w oczy vpadnye tak, isze røcze oszlnøl (fieretque caecus) *BZ* Tob 2, 11.

Oślubić '*zawrzeć umowę, sponsionem facere*': Oslubilasch pepigisti (*var. kal.*: poslubylem pepigi; pepigisti cum eis foedus Is 57, 8) *MPKJ* V 96.

Ośm *cf.* **Osiem**

Ośmdziesiąt *cf.* **Osiemdziesiąt**

Ośmdziesiąty *cf.* **Osiemdziesiąty**

Ośmiać '*wyśmiać, wyszydzić, aliquem ridere, deridere, ludibrio habere*': Oszmyani obrisus XV *p. post. PF* V 7.

Ośmioraki '*ośmiu rodzajów, octo generum*': Quod ex visione dei procedunt octo, oszmyoraky, fructus 1456 *ZabUPozn* 108.

Ośmioro '*osiem, octo*': Jaco czszoin zayął oszmoro kony soltiszewy de Gorka, tym zayął w szicze w mem 1427 *Kościan* nr 1288; Jako czom zayął *osmąro kony kmothowyczem Andree et Johanni, thym zayął na mego pana dzedzyne 1432 *ib.* nr 1459; *Jakom mye Wischota caszał viranczicz osmyoro scotha s obory 1443 *Czrs* s. LXXXIII; Jakosz thy mnye vyverl osmyoro ovyecz s oborj mey 1493 *ZapWarsz* nr 1677; ~ *jako składnik liczebnika wieloczłonowego*: Yakom zayøl y sz czeladzø na crolewske dzedzine za copczi po dwa rasy osmdzeszanth y osmyoro dobitka 1427 *Pyzdr* nr 860. ~ *Cf.* **Ośmiór**.

Ośmioronacie *cf.* **Ośmioronaście**

Ośmioronaście, Ośmioronacie, Ośmioronatcie '*osiemnaście, duodeviginti*': Jacosmy posly byly od Andrzeya do Potrascha, aby oszmoronathcze dobythca dal na røcoyemstwo 1416 *Pyzdr* nr 475; Czso *zayøthø osmyoronascze dobitka, tho

zayøtho na mem na prawem 1425 *ib.* nr 795; Jaco Maczek... zayal *osznoronacze skota... kmeczem sz Rogaczewa 1427 *Kościan* nr 1136.

Ośmioronatcie *cf.* **Ośmioronaście**

Ośmioróg, Hośmioróg '*krzyż z rozdwojonymi zakończeniami ramion, którego wyobrażenie służyło za znak herbowy, też nazwa herbu, crux, qui ut insigne usurpabatur et cuius singula bracchia in binas partes dividebantur, nomen quoque insignis*': Albertus... suam miliciam... aprobauit... per... fratres ipsius clenodii, portantes crucem osmorog... nuncupatam et existentes vlg. Geralth huius proclamacionis 1398 *AKPr* VIIIa 81; Falco... suam miliciam aprobauit... per fratres suos..., portantes crucem osmorog et czeczerza in galea et proclamacione Geralth 1399 *ib.* 83; De clenodio Geralth et pro signo crux [et] osmorog et auis sic dicte czeczorza super galea 1402 *Piek* VII nr 4; Pro signo ... defferunt in clippeo crucem cum quatuor octocornibus vlg. hosmorog 1407 *AKPr* VIIIa 101; Qui iurauerunt primi duo fratres, quod sit ipsorum frater et clenodii osmorog et proclamacione Geralt 1412 *StPPP* VII 294, *sim.* 1433 *StPPP* II nr 2473; Item ⟨arma⟩ osmorog al. Geralth 1413 *UnLit* 54; Albertus... probauit miliciam... per nobiles..., qui f[u]erunt crucem dilaniatam *ossmarog et super galeam czeczerza, et proclamacio Geralth 1428 *AKPr* VIIIa 171; De... clenodio... crucem cum octocornibus in clipeo deferentes, de proclamacione hosmorog 1459 *StPPP* VII 413.

Ośmiór '*osiem, octo*': Marczin ne vkratl oszmora *scothi Wawrzinczevi 1399 *Pozn* nr 369; Yze Scepan ⟨nie pobrał⟩ scotha osmora 1428 *MPKJ* II 308; Pan Janusch nye odbil panyey *Katharzine poslowy osmyora kony gwaltem 1428 *Pyzdr* nr 903; Yakom ya nye raczyl wischey *ozymyora szkotha *rokathego 1466 *ZapWarsz* nr 1266. ~ *Cf.* **Ośmioro.**

Ośmnacie *cf.* **Osiemnaście**

Ośmnaćcie *cf.* **Osiemnaście**

Ośmnaście *cf.* **Osiemnaście**

Ośmnatcie *cf.* **Osiemnaście**

Ośmset *cf.* **Osiemset**

Ośpice *pl. tantum* '*wysypka na skórze, krosty, pryszcze, wrzodziki, eruptiones, pustulae, rubores, ulcera*': Papula wrzedzyenicza vel ospycze XV *p. post. PF* V 9; Ospycze pvstule *ca* 1500 *Erz* 60; Ospycze variolle *ib.*

Oświaczczyć *cf.* **Oświadczyć**

Oświaczszczyć *cf.* **Oświadczyć**

Oświaczyć *cf.* **Oświadczyć**

Oświadczać, Oświedczać (się) '*publicznie składać oświadczenie, zgłaszać, publice testari, testimonium dicere*': Jako Adam na smowni dzen s listem na szoltistwo przyal... y pokladal list a k temu Meczslaw ne bil y mnø to oswadczal 1399 *Pozn* nr 373; Petrus... se obtestabatur al. oswyathczal, quia... pecuniam coram iure reponebat 1483 *AGZ* XVIII 252; Nicolaus... protestatus est coram iure al. oszwyeczal schye nomine Michaelis et Katharine..., quia... Iohannes... importavit citacionem in bona ipsorum maternalia 1494 *AGZ* XVII 301.

Oświadczenie 1. '*publiczne ogłoszenie, testimonium*': Pan oney wszy oszwyathczenym (cum protestatione) bądze mocz gego dzedziną przes gynszego oszadzycz *Sul* 80.

2. '*wyrażenie woli, zarządzenie, declaratio voluntatis, mandatum, praeceptum*': Benedixit deditque discipulis suis... Bibite ex eo omnes, hic est enim calix sa⟨n⟩gwinis mei noui et eterni testamenti now[y]ego y wyecznego oszwathczyenya (*Msza* I. IV. VIII: vstawyenya, III. VI: zakona) *ca* 1431 *Msza* XII s. 216.

Oświadczyć, Oświaczczyć, Oświaczszyć (się), Oświaczyć *formy*: **a.** *z zaimkiem zwrotnym* się: *praet. 3. sg. m.* oświaczszył 1496 *AGZ* XVI 266.

b. *bez zaimka zwrotnego* się: *praes. ind. 3. sg.* oświadczy *Sul* 12, XV *p. post. Kalużn* 282; ~ *inf.* oświadczyć *Sul* 82, *OrtBr* VI 369; ~ *praet. 1. sg. m.* oświadczyłem 1471 *MPKJ* V 101; *3. sg. m.* oświadczył 1398 *Pozn* nr 396, 1453 *AGZ* XIV 372, *BZ* IV Reg 17, 13, *OrtBrRp* 59, 4, 1475 *AGZ* XIX 233; oświaczył *OrtMac* 76; *f.* jest oświaczczyła 1465 *AGZ* XV 34; *3. pl. m.* oświaczszyli 1496 *AGZ* XVI 269; ~ *condit. 3. pl. m.* oświadczyliby *BZ* Ex 21, 29; ~ *part. praet. pass. ac. sg. m.* oświadczonego 1471 *MPKJ* V 112; ~ *fut. pass. 3. sg. neutr.* będzie oświadczono *OrtBr* VI 358; będzie oświaczono *OrtMac* 54.

Znaczenie: '*publicznie ogłosić, złożyć oświadczenie, publice dicere, testimonium dicere*': Tegdi Wawrzinecz... wstrøcil ti, czso sli podle strugi. Tegdi Iaroslaw z Przeczslawem oswadczil vosnim to wstrøcene 1398 *Pozn* nr 396; Szastawyoną dzedzyną zastawcza... bądze mocz wykupycz, acz... na wyeczv wyelkeem oswyathczy (protestabitur, *var.* testabitur)..., ysz przerzeczoną dzedzyna... gest *zastawoyna *Sul* 12; Then tho ma ye (*sc.* zbiegi) wstrzymacz a w dworze krolewskem bliszszem oszwyathczycz a powyedzecz (protestari), ysz thake ma wszczągnyone *Sul* 82; Contestatus est al. oswyatczyl, quia Dimitr solucionem non fecit 1453 *AGZ* XIV 372; A paklibi wol bodøczy bilbi..., a oszwyatczylyby (contestati sunt) panu gego,

a nye zawarlbi pan gego, a sabylbi (*sc.* wol) møsza..., wol kamyenym obrzuczon bødzye *BZ* Ex 21, 29; Y oswyatczil (testificatus est) pan w Israhelu... przes røkø wszech prorokow y wydzøcich rzekøc *BZ* IV Reg 17, 13; To mą vczynycz przy sząszyedzech obapolnych y to gym[yenye] oszwyatczicz (*OrtMac* 91: y tho gym szwyaczczycz) *OrtBr* VI 369; A gdy szye sthanye zaplatha sz thymy panszkymy czynszmy podlug thego, gyako zacz sthogy, y bądzye prawv oszwyaczono (*OrtBr* VI 358: bandze... oszwyathczono), thedy moze sz nya pan vczynycz..., czo chcze *OrtMac* 54; A yesthly ten, czo zapowyedzyal, tho woythowy oszwyaczyl (*OrtBrRp* 59, 4: oszwyathczyl) y z woythem zapowyedzyal, thedy moze thy to pyenyadze trzy szady opowyedzyecz nye odstapuyacz gych *ib.* 76; Recepcionem pecuniarum Vrsula ministeriali est protestata al. yesth osswyączczyla 1465 *AGZ* XV 34; Oszvyatczilem contestatus sum (scientes scietis, quia obtestatus sum vos hodie Jer 42, 19) 1471 *MPKJ* V 101; Oswyatczonego contestatum (audite et contestamini in domo Iacob, dicit dominus Am 3, 13) *ib.* 112; *Osswyeczczym (*war. kal.*: vszwyathczą) contestabor (cui loquar et quem contestabor ut audiat? Jer 6, 10) *MPKJ* V 98; Quam perfalcastracionem in tempore et hora ministeriali et nobilibus protestatus est et obduxit al. oswyatczil y obwyodl 1475 *AGZ* XIX 233; Georgius... notum fecit al. oszvyaczszyl szye ministeriali Andree, qui sibi de iure datus est, quia satisfecit inscripcioni terrestre Premislensis 1496 *AGZ* XVI 266; Iudex et Rzeschowszczi obtestaverunt al. oszwiaczschyly, quod noluit (*sc.* Stanislaus) peccunias recipere *ib.* 269; Tedi tho pan oszwyathczy bogom slowye kaplanom (offeret eum dominus diis Ex 21, 6) XV *p. post. Kalużn* 282.

Oświata '*światło, jasność (umożliwiająca widzenie), lux (quae facultatem videndi dat)*': Oszwyata (lumen, *Fl*: swecza) oczu moyu nye yest se mnø *Pul* 37, 10.

Oświecać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* oświecasz *Fl* i *Pul* 17, 31, *MW* 33a, *Naw* 137, *ca* 1500 *SprTNW* V 18; *3. sg.* oświeca *Gn* 1b, *Fl* I Prol 3, *Fl* i *Pul* 145, 6, 1449 *R* XXV 167, *Pul* 12 arg. 118, 130, *EwZam* 285; *3. pl.* oświecają 1471 *MPKJ* V 118; ~ *part. praes. act. adv.* oświecając 1471 *MPKJ* V 70; *adi. n. sg. m.* oświecający 1461—7 *Serm* 114r; *f.* oświecająca *Fl* i *Pul* 18, 9; *g. sg. m.* oświecającego 1456 *ZabUPozn* 110; ~ *praet. 3. pl. f.* oświecały *Rozm* 535.

Znaczenia: **1.** '*oświetlać, czynić jasnym, pełnym światła, illustrare, illuminare, clarum, luce plenum reddere*': Tesczy Xc gesthcy on posnan bil svathlosczø presto, isczv on nebo y szemø osfecza *Gn* 1b; Bo ti osweczasz (illuminas) sweczø moiø, gospodne *Fl* 17, 31, *sim. Pul*; Kazn bosza swatla, osweczaiøcza (illuminans) oczy *Fl* 18, 9, *sim. Pul*; Boze, ien... swiatlosczіø slunecznø zzaranie oswieczasz (splendore mane illuminas) a gorączosczia poludnie *MW* 33a; Byla szvyatloszcz prawdzyva, chtora oszvyecza (quae illuminat Jo 1, 9) kaszdego czlovyeka przychodzaczcgo na then szvyath *EwZam* 285; ~ '*przywracać wzrok, videndi facultatem restituere*': Pan oswecza (illuminat) slepe *Fl* 145, 6, *sim. Pul*; Thy rące, ktore nyebyossa stvorzyly, trądovate oczyszczyly, slepe osvyczaly *Rozm* 535.

2. '*obdarzać lepszą świadomością, rozumem, pouczać, czynić mądrzejszym, lepszym, aliquem ad rectiorem cogitationem perducere, mentem alicuius excolere, aliquem docere, aliquem doctiorem, meliorem reddere*': Czloweka oswecza (illuminat), rozum otwarza *Fl* I Prol 3; Rospowedzene slow twogych *osweczayø (declaratio sermonum tuorum illuminat, *Pul*: oszwyecza) y rozum day⟨e⟩ malutkym *Fl* 118, 130; Osszweczą (*SKJ* I 123: oszwyeczyl) we wszythkyey (in omni virtute confortati secundum potentiam claritatis eius Col 1, 11) 1449 *R* XXV 167; Circa primum notatur, quod triplex exemplum relucet, oswe⟨ca⟩, in beato Wenczslao XV *med. GlWroc* 80v; Primo a deitate illuminante oszwyeczayączego 1456 *ZabUPozn* 110; Ten oley ossveczayanczi blandi hoc est oleum illuminans errores 1461—7 *Serm* 114r; Tagemnye osweczay⟨ąc⟩ interius illuminando *ib.* 179r; Pauperes ewangelisantur... z ewangeliey schą vczą... aut oswyeczayą schią wnątrz przesch ducha swyantego (Mat 11, 5) 1471 *MPKJ* V 118; Ten psalm wypowyada, yze Kristus nas oszwyecza wyernø szwyatloszczø, abychom w wyekugey szmyerczy nye zaspaly na wyeky *Pul* 12 arg.; Genze oszwyeczasch thwoyą szwyątha czerkew kthorymze duchem szwyathym *Naw* 137; Jesu, kthory szwyath oszwyeczasz a yaszne rosvmy dawasz *ca* 1500 *SprTNW* V 18.

3. '*czynić przegląd, przeglądać coś, oglądać, lustrować, aliquid perspicere, recensere, perlustrare*': Oswyeczagącz lustrans (lustrans universa in circuitu pergit spiritus Eccles 1, 6) 1471 *MPKJ* V 70. ~ *Przekład chyba błędny, może pod wpływem* illustrare *?*

Oświecący '*dostojny, sławny, venerabilis, nobilis, illustris*': Osweczonczemu illustrato *ca* 1428 *PF* I 489.

Oświecenie *formy*: *n. sg.* oświecenie *Fl* i *Pul*

26, 1. 43, 5, *Pul* 26 arg., *Naw* 57. 146, XV *ex. PF* V 105, *Rozm* 204; ~ *g. sg.* oświecenia *Rozm* 204; ~ *ac. sg.* oświecenie *Ksw* av 2. 14, XV *med. PF* V 59, 1454 *Wisl* nr 385, *Rozm* 539; ~ *l. sg.* (w) oświeceniu *Fl* i *Pul* 77, 17. 89, 8, *Pul* 23 arg.

Znaczenia: **1.** '*świecenie, oświetlenie, światłość, lux, lumen*': I wiwodł ie w oblok dnowi y wszey noczi w osweczenu (in illuminatione) ogna *Fl* 77, 17, *sim. Pul*; ~ Ale prawicza twoia y ramø twoic y osweczene (illuminatio) oblicza twego, bo ies lub byl w nich *Fl* 43, 5, *sim. Pul*; Poloszil ies lichoti nasze w obesrzenu twoiem, sywat (*leg.* świat) nasz w osweczenu (in illuminatione) oblicza twego *Fl* 89, 8, *sim. Pul*.

2. '*obdarzenie lepszą świadomością, rozumem, pouczenie, uczynienie mądrzejszym, lepszym, aliquem ad rectiorem cogitationem perducere, aliquem erudire, excolere, docere, aliquem meliorem, sapientiorem reddere (sensu subst.)*': Angeli ⟨dani są n⟩am na osuecene nasego sømncna *Ksw* av 14, *sim. ib.* 2; Gospodzin osweczene moie (dominus illuminatio mea) y zbawene moie *Fl* 26, 1, *sim. Pul*; Na osweczene ad reuelacionem (lumen ad revelationem gentium et gloriam plebis tuae Israel Luc 2, 32) XV *med. PF* V 59; Myli swanthi Iarnolcze,... bancz mylosczyw thwemu drusbye, day yemu, boze,... rosumu oswyeczcnye! 1454 *Wisl* nr 385; Psalm Dawydow o oszwyeczenyu bozem *Pul* 23 arg.; Ten ps⟨alm⟩ powyada, yze Kristus oszwyeczenye, zaszczyczenye y zbawyenye yest pwayøczym w szyę slug swoych *Pul* 26 arg.; Gospodze moya, czyebye proscha, yzesz nalyezycnye zagynaczych,... oszvyeczenye czyemnych *Naw* 57; Bandz my oszwyeczenye rozvma a zadzey zapalyenya *ib.* 146; Wyelyebne twe narodzenye yest koschczyelne oschwyczenye XV *ex. PF* V 105; Alye Iudascha nye na to vybral..., czvsch nye vybral go na osvyczyenye, alye by szye napelnylo pysmo *Rozm* 539; ~ Przetosch ten dzyen v starych xyagach rozmayte dzyen (*pro* dzyeyą) Ephyfanye, czvs dzyen rozmaytego osvyeczenya Iesucristusovego, bo Epyffanya nnyey (*pro* myeny) sza osvyeczenye (unde et in antiquioribus libris dies Epiphaniorum, id est plurium illustrationum Christi. Epiphania enim illustrationem sonat) *Rozm* 204.

Oświecić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* oświecę *MW* 85a, *Rozm* 467; *2. sg.* oświecisz *MW* 137b; *3. sg.* oświeci 1444 *PF* IV 590, 1449 *R* XXV 163, 1471 *MPKJ* V 137, *etc.*; ~ *imper. 2. sg.* oświeci *Fl* 118, 135, *Fl* i *Pul* 17, 31. 30, 20, 1423 *Zab* 209, *etc.*; oświeć XV *med. GlWroc* 24r, *MW* 101a, *Pul* 118, 135, *Naw* 137, *etc.*; *3. sg.* oświeci *Fl* i *Pul* 66, 1; *2. pl.* oświećcie *Fl* 33, 5; ~ *part. praes. act. adi. cf.* **Oświecący**; ~ *inf.* oświecić *Gn* 1b, *MW* 121a, *EwZam* 291, XV *ex. PF* V 105, *ca* 1500 *Erz* 60; ~ *praet. 1. sg. m.* oświeciłem *Rozm* 467; -m oświecił *Rozm* 576; *2. sg. m.* oświeciłeś *Naw* 137. 159; -ś oświecił *Rozm* 5. 800; *3. sg. m.* oświecił *Fl* 117, 25, XV *med. SKJ* I 123, XV *med. SKJ* V 273, *Rozm* 51. 297, *etc.*; *f.* oświeciła XV *in. R* XXV 267; *3. du. neutr.* -sta oświecile *BZ* I Reg 14, 29; *3. pl. neutr.* oświeciły *BZ* I Reg 14, 27; ~ *plqperf. 3. sg. m.* jest był oświecił *Gn* 176b. gl. 41b; *f.* oświeciła była XV *med. SKJ* V 252; ~ *condit. 2. sg. m.* by oświecił *Rozm* 11; *3. sg. m.* -by oświecił *BZ* I Esdr 9, 8, *Rozm* 575; *f.* by oświeciła *ca* 1500 *SprTNW* V 13; *3. pl. f.* -by oświeciely *Rozm* 5; *neutr.* -by oświeciły *BZ* Gen 1, 15; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* oświecony *ca* 1428 *PF* I 486, XV *p. post. R* XXV 177, *ca* 1500 *SprTNW* V 9, *Rozm* 170; *f.* oświecona 1471 *MPKJ* V 27, *ca* 1500 *SprTNW* V 9; *d. sg. f.* oświeconej XV *p. post. Msza* VIII s. 59; *ac. sg. m.* oświecony *ca* 1500 *SprTNW* V 18; *cf. też* **Oświeccony**; ~ *inf. pass. sg. m.* być oświecon *Gn* 1b; oświecon być *Rozm* 575; ~ *praes. pass. 1. sg. m.* jestem oświecon *Rozm* 577; *2. sg. f.* jesteś oświecona *ca* 1500 *R* XIX 67; *3. sg. m.* jest oświecon XV *med. R* XXII 243, *Pul* 87 arg., *Rozm* 555. 567; oświecon jest *Rozm* 555; ~ *imper. pass. 2. pl. m.* oświeceni bądźcie *Pul* 33, 5; ~ *fut. pass. 3. sg. f.* oświecona będzie *Fl* i *Pul* 138, 11; *3. pl. m.* oświeceni będziecie *Rozm* 649; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* był oświecon *Rozm* 143; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* -by był oświecon *Gn* 1b, *Rozm* 466; *3. pl. m.* -by oświeceni *Rozm* 424.

Znaczenia: **1.** '*oświetlić, uczynić jasnym, pełnym światła, illustrare, illuminare, clarum, luce plenum reddere*': Svøthy angol gestcy on sz nebosz... byl *stopyl a uelikø svatlosczø gestcy ge on byl osvecil *Gn* 176b; Bo ti oswecżasz swecżø moiø, gospodne, bosze moy, oswecy (illumina) czmy moie *Fl* 17, 31, *sim. Pul*; Nocz yako dzen osweczona bødze (illuminabitur) *Fl* 138, 11, *sim. Pul*; Osueczyla XV *in. R* XXV 267; Oszwyeczy (itaque nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum I Cor 4, 5) 1449 *ib.* 163; Angelus domini stetit iuxta illos et claritas dei circumfulsit... eos oszwyeczyla byla gye (Luc 2, 9) XV *med. SKJ* V 252; I powyedzal bog: Bødzczye szwyatla..., abi szwyczczyly nad *stworzenym nyebeszkym a oszwyeczyly (ut... illuminent) szemyø *BZ* Gen 1, 15; Oszvyeczycz thy (illuminare his Luc

1, 79), chtorzy w czyemnoszczyach y ve czmye szmyerczy szyedza *EwZam* 291; Z Yakoba gwyazda wynydzye a oschwyeczy wschythky lyvdzye XV *ex. PF* V 104; Oycze svyathy,... bo gdysz thy osvyczył vczvyrdzenye nyebyoss (caeli firmamentum tu illuminasti) *Rozm* 5; Vczynylesz dvye vyelyky svycze, aby osvyczyely (ad illuminandum) wschystko stvorzenye *ib.*; Vybralesz gy sobye ze wschego lyvda, aby sz nyego vznyosł yedną svyeczą, y⟨ą⟩sch by osvyczył wschystek svyat (per quod universum mundum tu illuminares) *ib.* 11; ~ *(o oczach)* '*przywrócić wzrok, videndi facultatem restituere*': Vczinyona gest modlitwa nasza przed panem bogem naszim,... abi nam oswyecyl (ut... illuminaret) oczi nasze bog nasz *BZ* I Esdr 9, 8; O tem, yako ossvyczyl myly Iesus dvv slyepw *Rozm* 297, *sim. ib.* 315. 404; Tylysz slyepego osvyeczył? *ib.* 800; ~ oświecić się '*uzyskać zdolność widzenia, videndi facultatem accipere*': Ionatas... dotknøl w myod y obrocy røkø swø k swim vstom, y oswyecyli syø (illuminati sunt) oczi gego *BZ* I Reg 14, 27; Zamøcyl ocyecz moy zemyø, toscye wi wydzely, yszesta syø oczi moy oszwyecyle (quia illuminati sunt oculi mei) *ib.* 14, 29.

2. '*zajaśnieć, zaświtać, illucere, lucescere*': *Oschiewyeczilo (*war. lub. rp.*: oswytlo) illuxit (cumque illuxisset dies secunda post Calendas I Reg 20, 27) 1471 *MPKJ* V 37; Oswyeczy (*war. lub.*: asz dzen *oszwyeczny) illucescat (donec dies elucescat et lucifer oriatur in cordibus vestris II Pet 1, 19) *ib.* 137; ~ Reuiteri, id est iterum splendere osvyeczycz *ca* 1500 *Erz* 60.

3. '*rozpogodzić, uczynić pogodnym, niezagniewanym, łaskawym, serenum, laetum, bonum, benevolum reddere, iram alicuius sedare*': Osweczi oblicze twoie (illustra faciem tuam) nad twogim slugø, zbawona me vczin w miloserdzu twoiem, gospodne *Fl* 30, 20, *sim. Pul*; Bog smiluy se nad nami...; osweczi oblicze swe (deus... illuminet vultum suum) nad nami *Fl* 66, 1, *sim. Pul*; Blogoslawylysmy wam z domv panowa, bog gospodzyn y oswecyl (*Pul*: szwyeczył) *wam (illuxit nobis) *Fl* 117, 25; Oblycze twoye osweczy (faciem tuam illumina, *Pul*: oszwyecz) nad slvgø twogym *Fl* 118, 135.

4. '*obdarzyć lepszą świadomością, rozumem, pouczyć, uczynić mądrzejszym, lepszym, aliquem ad rectiorem cogitationem perducere, aliquem erudire, excolere, docere, sapientiorem, meliorem reddere*': A szaprafdøcz by ten tho clouek byl [b] barszo greszny, gensze by on oth te tho svathloszczy ne bil osfeczon f gego duszii *Gn* 1 b; A presto ktorycz clouek... che bycz f gego duszy thø to svatloszczø osveczon, proszysz thy dzysza Xpa *ib.*; Pane bosze, proszø ga..., aby my thy raczył mogø gresznø duszø thvun miloszerdzym osfeczycz *ib.*; Secundo lumen dedit terris predicando uerbum dei tescy on slouem bosim gest ten to svath byl osfecyl *Gn* gł. 41 b; Przichodzicze k nemu y osweczce se (illuminamini, *Pul*: oszwyeczeny bødzcze) *Fl* 33, 5; Bosza moczy,... darem ducha swøthego nasza sircza ossweczy! 1423 *Zab* 209; Nasch rozum..., dogeła slunczem nyebyeskim nye gest oswyeczon, niczss duschnego nye wydzi XV *med. R* XXII 243; In omni virtute confortati secundum potenciam claritatis we wszelkey cznocze sztwerdzeny podlug moczy szyna bozego, gen nasz oszwyeczył (Col 1, 11) XV *med. SKJ* I 123; Oszwyecza wszythky mayacze nadzyeya w mylem bodze *MW* 85a; Uybawy nasz sz przekow grzechow naszych, oszwyecz yusz szamnyenye nasze! *MW* 101a; Ducha swiantego miloscz, racz oswieczicz smysły y czyała nasza! *MW* 121a; Bandøly chodzicz *wezrzød zamøta, oswieczisz mye (vivificabis me Psal 137, 7) *MW* 137b; Mathka od szyroth,... oszwyeczy y naveczy, yzbych thego zandała..., czo by szye thobye szlubyło szlyschecz *Naw* 49; Zeszły szwyąthego dvcha thwoyego z nyebyosz, oszwyecz, genze oszwyeczasch thwoyą szwyąthą czerkew *Naw* 137; Thy, boze myly, oszwyeczylesz y oszwyączył y poszylyl szercza thwogych szwyathych apostolow *ib.*; Day my, myły panye, madroscz... a oszwyecz szercze moye! *Naw* 158, *sinn.* XV *p. post. R* XXV 236; Oszwyeczylesz mathką szwa dvchem szwyathym *Naw* 159; Schwyąta Anno..., szmuthne serczа racz poczyeschycz, zaschlyepyone racz oschwyeczycz! XV *ex. PF* V 105; Schwyąta Anno, nasch oschwyeczy nynye y po naschey szmyerczy *ib.*, *sim. De nativ* w. 52, *ca* 1500 *SprTNW* V 11; O Jesu, wyeczna szwyathlosczy, laszką thvoya nasz oszvyeczy! *De nativ* w. 54; Boza matko..., oszvyecz szaslepyone! *ca* 1500 *R* XIX 68; Duchem szwyąthim *oszwyączona..., o Maria..., bacz grzesznykom myłosczywa! *ca* 1500 *SprTNW* V 9; Ezechyel..., duchem szwyąthim oszwyeczony, vydzyał zamknyoną vliczką sznámyonuyącz bozą mathką *ib.*; Ludzye grzeszny..., mathuchny bozey wszywayczye, by wasz panna oszwyeczyla a w nyebyosa wprowadzyla *ib.* 13; Jesu..., raczy my dacz roszym dobry, thwą myloszczyą oszwyeczony *ib.* 18; Bo yą duch svyąty osvyczyl (illustravit) y nagotovyl w nyey przybytek synv bozemv *Rozm* 51; Rozvmyey, yzeczyem przyschedł odłączycz vbogych duchem od pysnych,... by czy, czvsz smyerny, osvyczeny (ut illi illu-

minentur) *ib.* 424; Przystąpczye k nyemv a *osvyączeny bądzyeczye (illuminamini Psal 33, 6) *ib.* 649.

5. '*otoczyć chwałą, czcią, uwielbieniem, alicui laudem afferre, alicui honorem habere, aliquem celebrare, colere, venerari*': Ille me clarificavit on mye osweczi (Jo 16, 14, *Rozm* 572: osvyczy) 1444 *PF* IV 590; Pater, venit hora, clarifica, oswecz, filium tuum (Jo 17, 1) XV *med. GlWroc* 24r; Ten ps⟨alm⟩ po⟨wiada⟩, yze Xpus, za nas poslany vmrzecz, ranym zmartwychwstanym yest oszwyeczon *Pul* 87 arg.; Obyatuyemi dosthoyney oszwyeczoney (*Msza* I. IV: szwathłey, III: przeszwyatłey) szwøtoszczi (praeclarae maiestati)... ⟨obyatø⟩ XV *p. post. Msza* VIII s. 59; O krolyewno nyebyeszka..., od nyebyeszkyey rzyszy gyestesz oszvyeczona *ca* 1500 *R* XIX 67; Bo acz bądą ya nynye czyrpyecz, człovyek smyertelny, alye zmartvychvstaną, bog osvyczony (surgamque glorificatus) *Rozm* 170; Przyschla godzyna, aby syn człovyeczy byl ossvyczon (ut clarificetur Jo 12, 23) *ib.* 466; Oycze, osvyczy tve ymye (clarifica nomen tuum). Tedy nathychmyast głos przyschedl z nyeba rzekącz: Osvyczylem y yescze osvyczą (clarificavi et iterum clarificabo Jo 12, 28) *ib.* 467; Iuz yest *osvyączon syn człovyeczy... a bog oczyecz osvyczon yest v nym (nunc clarificatus est filius hominis et deus clarificatus est in eo Jo 13, 31) *ib.* 555; A yestly bog v nym osvyeczon, bog y (*leg.* ji 'go') tez osvyczy... sam v szobye, nathychmyast y (*leg.* ji 'go') osvyeczy (si deus clarificatus est in eo et deus clarificabit eum in semetipso et continuo clarificabit eum Jo 13, 32) *ib.*; V tem yest osvyczon (clarificatus est Jo 15, 8) oczyecz moy *ib.* 567; Czczyenye o tem, yako myly Iesus żądal osvyczon bycz *ib.* 575; Ocze, yvz przysla godzyna, *oszvyeczey syna tvego, aby syn tvoy czyebye osvyczyl (clarifica filium tuum, ut filius tuus clarificet te Jo 17, 1) *ib.*; Iam czyebye osvyczyl na zyemy... a przeto, oycze, yvz osvyeczy mye ssam v sobye thą svyatlosczyą (ego te clarificavi... et nunc clarifica me tu Jo 17, 4—5) *ib.* 576; Vschytky rzeczy tve ssą me y yestem v nych ossvyczon (clarificatus sum in eis Jo 17, 10) *ib.* 577.

6. '*ozdabić, przystroić (cnotami, mądrością itp.), ornare, exornare, decorare (virtutibus, sapientia, etc.)*': Extra sua gracia decoravit et illustrauit osdobyl a oswyeczyl XV *med. SKJ* V 273; Insuper ob nimiam humilitatem, qua erat preditus, osswyeczony, volebat, quod matrone se suas ancillas dicerent XV *p. post. R* XXV 177; V takye mlodoszczy takyem dostoyenstvem a taką czczyą byl (*sc.* Jesus) osvyczon (quod tam maxima polleret ex virtute) *Rozm* 143.

7. '*uczynić przegląd, przejrzeć coś, obejrzeć, zlustrować, aliquid perspicere, recensere, perlustrare*': Oszweczony perlustratus *ca* 1428 *PF* I 486; Osswyeczona (*war. lub.*: schodzono) lustrata (cumque venissent usque ad vallem botri, lustrata omni regione, subverterunt cor filiorum Israel Num 32, 9) 1471 *MPKJ* 27. ~ *Przekład chyba błędny, może pod wpływem* illustrare *?*

Oświecony *formy*: *n. sg. m.* oświecony *Sul* 52, *ca* 1500 *Erz* 60; *neutr.* oświecone *Sul* 92; ~ *g. sg. m.* oświeconego *Sul* 113, *OrtBrRp* 39, 4, *OrtMac* 44; ~ *d. sg. m.* oświeconemu *ca* 1418 *Wisł* nr 2151; ~ *i. sg. m.* oświeconym *Dział* 3; ~ *g. pl. neutr.* oświeconych *Sul* 113; ~ *v. pl. neutr.* oświecony *MW* 51a.

Superlat. ac. sg. neutr. naoświeceńsze *Sul* 89.

Znaczenie: *(jako tytuł grzecznościowy)* '*dostojny, sławny, venerabilis, nobilis, illustris*': Llentulus, rodem Rzymyanyn,... osweczonemu senatovi posdrovyenye *ca* 1418 *Wisł* nr 2151; Wydzalo szą naszym ryczerzom, aby nygeden slyachcziez abo gyni ktorikole oszwyeczony (alius quicumque illustris, *Dział* 44: moczny pan) kvpycz myal... szobye solthysthwa *Sul* 52; Illustris, id est nobilis, gloriosus, preclarus oszvyeczony *ca* 1500 *Erz* 60; ~ Na roczech velykich przes naoswyeczensche xanząn pana a pana Ianuscha, xanząn mazowesskye... myanich *Sul* 89; Oswyeczone xanząn Ian... takye czlonky... srzandzil *Sul* 92; Dokonali sza syąn kszangi praw osswyeczonych xanschanth mazowesskych, na przykaszanye osswyeczonego xandza Boleslawa... vilozone s laczynskyego w polsky viklad *Sul* 113; Wybyeraly raycze szthara (*leg.* z stara) dawna przyszyasznyky y sz dopuszczenym oszwyeczonego naszego pana krola *OrtMac* 44, *sim. OrtBrRp* 39, 4; Myedzy oswyeczonym (inter serenissimum, *Sul* 3: nayaszncyszym) ksyądzem, panem Kazimirem,... a Bodząta... porvszylo syą nyektore wątpyenye *Dział* 3; Raduycze sie barzo w panye bodze wi, oswieczony xanzanta nyebyeskie,... Simunye y Tadeussv! *MW* 51a.

Oświecować '*oświetlać, illustrare, illuminare*': Genøsz poczyøly slyszecz krzmyenye a oszwyeczowany søø blyskanym (coeperunt... micare fulgura) *BZ* Ex 19, 16.

Oświedczać *cf.* **Oświadczać**

Oświęcać *(?)* '*czynić świętym, uświęcać, poświęcać, sacrum reddere, consecrare*': Hec (*sc.* Maria), ut vovissetis, erit ab infancia domino consecrata *osweczana XV *med. GlWroc* 75r.

Oświęcenie *formy*: *n. sg.* oświęcenie 1471 *MPKJ* V 65, 1471 *R* XXIV 379, *Naw* 147—8; ~ *d. sg.* oświęceniu XV *med. GlWroc* 42r; ~ *ac. sg.* oświęcenie 1449 *R* XXV 166, XV *med. GlWroc* 49r, XV *ex. SKJ* I 102; ~ *i. sg.* oświęcenim *Gn* gl. 164a.

Znaczenia: **1.** '*uczynienie świętym, uświęcenie, poświęcenie, consecratio*': Blogosłauił gest gy osueczenim gego zyuota magnificauit eum sanctitate vite *Gn* gl. 164a; W oszwyączenye in sanctificationem (nunc vero liberati a peccato, servi autem facti deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem Rom 6, 22) 1449 *R* XXV 166; Spiritus sanctus missus est ad sanctificandum osweczenu XV *med. GlWroc* 42r; Sicut exhibuistis meubra vestra servire inmundicie et iniquitati, ita nunc exhibete menbra vestra servire iusticie in sanctificacionem na osueczene (Rom 6, 19) *ib.* 49r, *sim.* XV *ex. SKJ* I 102; Hec est voluntas dei, sanctificacio vestra oswe⟨cenie⟩ (I Thes 4, 3) XV *med. GlWroc* 78r; Dayze..., aby my tha szwyathoscz byla szłothkoscz dvschna y oszwyanczenye *Naw* 147—8; ~ Pirwych vrood vinnich nye bądzecze szbiracz prze oswyøczeney (*pro* oswyøczenye) milosciwego lata (ob sanctificationem iubilaei) *BZ* Lev 25, 12.

2. '*bycie świętym, posiadanie cech świętego, świętość, sanctum esse, sanctitas*': Oschvyeczienye sanctimonia (confessio et pulchritudo in conspectu eius, sanctimonia et magnificentia in sanctificatione eius Psal 95, 6) 1471 *MPKJ* V 65; Oswanczenye sanctimonia (Psal 95, 6) 1471 *R* XXIV 379.

Oświęcić *formy*: *imper. 2. sg.* oświęci *Rozm* 578; *3. sg.* oświęci *Ojcz* 3—4, *ca* 1440 *R* XXIV 76, *Rozm* 276; oświęć *Ojcz* 2. 5. 7, *ca* 1440 *R* XXIV 76; ~ *praet. 2. sg. m.* -eś oświęcił *Naw* 137; *3. sg. m.* oświęcił jest *Fl* i *Pul* 45, 4; *f.* oświęciła *Naw* 50; ~ *condit. 1. sg. m.* -bych oświęcił *BZ* Lev 22, 32; ~ *part. praet. pass. n. sg. f.* oświęcona XV *med. GlWroc* 82r; ~ *praet. pass. 3. sg. m.* był oświęcon *Rozm* 188.

Znaczenie: '*uczynić świętym, uświęcić, poświęcić, sacrum reddere, consecrare*': Oswøcil iest (sanctificavit) przebitek swoy nawiszszy *Fl* 45, 4, *sim. Pul*; Otcze nas,... *osswinsche (*Ojcz* 2: oswantcz se, 3. 4: osphączy syą, 5: oszwant sze, 7: oswent sze, 8. 11: oswyentcze, 9. 10: oswyancze syan, 6. 6a. 14. 15: swiącz syą, 13: szwyąth szye, 16, 17: szwyączy szye) *fthe ymi *Ojcz* 1; Item oswąc są vel swąto bądz sunt imperativa et non optativa, igitur competencius dicitur oswąci są *ca* 1440 *R* XXIV 76; Sanctificavi, osweczyl, locum istum (II Par 7, 16) XV *med. GlWroc* 70r; Statim ibi ecclesia dedicatur osweczoną *ib.* 82r: Nyc pokalaycze gimyena mego swyøtcgo, abich syø oswyøczil (ut sanctificer) w posrzotkv synow israelskich *BZ* Lev 22, 32; Radvy szye, dzyewycze..., yaz szwyatha troycza w zywoczye mathczynym oczyszczyła y oszwyanczyla y dary dvcha szwyanthego obdarowala *Naw* 50; Thy... oszwyeczylesz y oszwyączył y poszyłył szercza thwogych szwyathych apostolow *Naw* 137; Czemv rzekł svyaty Yan, yszby krzczon myan bycz, a on zvyvoczye (*pro* v zyvoczye) byl posvyączon y osvyączon (si in utero sanctificatus et mundatus erat)? *Rozm* 188; Tako osvyączy szye (sanctificetur) ymye twe, czvs v nass vczvyrdzono bącz ymye twe *ib.* 276; Oycze svyąthy, osvyączy (sanctifica Jo 17, 17) ye v tvey pravdzye! *ib.* 578.

Oświęciemski *cf.* **Oświęcimski**

(Oświęcimski) Oświęciemski (bałwan) oświęciemski '*bałwan solny określonej wagi, massa salis certi ponderis*': Casimirus rex Joanni... 4 bancos salis, qui osswyanczyemskye vocantur..., et 20 mensuras salis minuti donat 1472 *Matr* I nr 891.

Oświt '*brzask, świt, diluculum, ortus lucis, prima lux*': A gdisz wstal na oszwycye (cumque diluculo surrexisset), vzrzal wszitka cyała martwich *BZ* IV Reg 19, 35, *sim. ib.* II Par 29, 20.

Oświtnąć '*zaświtać, lucere, lucescere*': Oswytło (*war. kal.*: *oschiewyeczilo) illuxit (cumque illuxisset dies secunda post Calendas I Reg 20, 27) *MPKJRp* V 30v.

Ot(e) *cf.* **Od(e)**

Otadźbić *(?)* '*ukraść, furari, furtum facere*': Dechna... proposuit super Staynkonem..., quia sibi recepit duo pecora et tria pecora sibi othadzbyl al. obvynyl zlodzeyska vyną coram voyewoda et suo officiali 1455 *AGZ* XIV 459.

Otarasować się '*obwarować się, otoczyć szańcami, se munire, vallis se cingere*': Gdisz łøzesz przed myastem dlvgyego czasv a otaroszowaw syø (*pro* otaraszowaw syø; quando obsederis civitatem... et munitionibus circumdederis) przed nim, aby dobil gego, nye poczinay sczepow *BZ* Deut 20, 19.

Otargać '*poszarpać, zmierzwić, aliquid laniare, lacerare, miscere, permiscere, turbare*': Viditque (*sc.* virgo benedicta) illam faciem gloriosam sputis madidatam, percussam, totam liuidam,... crines laniatos othargane *ca* 1500 *JA* X 381.

Otawa '*trawa wyrosła po skoszeniu łąki, siano z tej trawy, herba post pratum messum excreta,*

foenum ex hac herba factum': De feno aut de othawa XV *p. post. R* LIII 61.

Otb- *cf.* **Odb-**

Otcewski *cf.* **Ojcowski**

Otch- *cf.* **Odch-**

(Otchłannik) Odchłanik '*mieszkaniec otchłani, tu otchłani piekielnej, diabeł, profundi incola, hoc loco infernorum incola, diabolus*': Inde serant atri ciclopes, *gl.* fabri infernales, hoc est demones odchlaniczy, claustra baratri 1466 *R* XXII 26.

Otchłań, Odchłań, Otkłań *formy*: *n. sg.* odchłań 1466 *R* XXII 19; otchłań XV *med. R* XXV 159, *ca* 1455 *JA* XIV 489, XV *p. post. PF* III 291; otkłań *ca* 1420 *WokTryd* nr 144; ~ *g. sg.* odchłani *Naw* 161; otchłani *ca* 1420 *R* XXIV 81; otkłani *ca* 1500 *JA* X 383; ~ *ac. sg.* otchłań *Fl* i *Pul* 27, 1, XV *med. Zab* 536, *Pul* 29, 3; ~ *l. sg.* (w) odchłani XV *p. post. R* XXV 173; ~ *n. pl.* odchłani *Pul* Moys 5; otchłani *Fl* Moys 8; odchłanie 1466 *R* XXII 26; ~ *ac. pl.* odchłani 1466 *R* XXII 19; ~ *l. pl.* (na) odchłaniach *Rozm* 145.

Znaczenia: **1.** '*wielka głębia, przepaść, profundum, altum*': Przipodoban bødø støpaiøczim w otchlan (in lacum) *Fl* 27, 1, *sim. Pul, sim. Pul* 29, 3; Sebraly sø se otchlany (*Pul*: o⟨t⟩chlany) albo głøbokosczy (abyssi Ex 15, 8) wposrod morza *Fl* Moys 8; Otclan caribdis *ca* 1420 *WokTryd* nr 144; Othchlan abissus XV *med. R* XXV 159; Othchlan *ca* 1455 *JA* XIV 489; Que metuunt alii, thartara iam subii, descendi viuus, quo ducit ad infima cliws, id est profunditas odchlan 1466 *R* XXII 19; Spiritus et Stigie cor fugit invidie odchlany zasdrosczyve *ib.*; Sed reboans echo rursum tonitry tonat equo et relatrant resono concaua lustra, *gl.* profunda hystricula głąbokye odchlanye, tono *ib.* 26; Wybrana kszyøzęta yego potonęły w Morzu Czyrwonem, odchlany (abyssi Ex 15, 5, *Fl*: bozednow, *pro* bezednowe) ogarnęły ye, peszly na dno yako kamyen *Pul* Moys 5; Otchlany vorago XV *p. post. PF* III 291; Et ostendit ei vnum puteum otchłan XV *ex. Zab* 536; ~ Jakosz wybawył throye dzyeczy z odchlany pyekyelney gorayaczey..., dlathego czye proscha *Naw* 161.

2. *według poglądów chrześcijańskich* '*miejsce pobytu dusz sprawiedliwych przed zmartwychwstaniem Chrystusa, (in religione Christiana) locus, ubi piae animae ante Christi resurrectionem commorantur*': Sexta via fuit Xi de sepulcro ad limbum vlg. do otchlani [p]pkelney, vbi fuerunt sancti patres *ca* 1420 *R* XXIV 81; Wolały oyczowye swyaczi na ziemy, wołały w pyekyelney othchlany[e] ządayącz, aby z nyeba stąpił, kthori bi gym na poczyesze był *MW* 59a; Quintam misericordiam ostendit seu exhibuit nobis, quia incarceratos liberavit, id est sanctos patres in limbo inclusos vlg. w odchlany XV *p. post. R* XXV 173; Mox descendit ad limbum, do othclany, inferni *ca* 1500 *JA* X 383; Ten (*sc.* Jozef)... yvsz vydzyal moye dny asz dotychmyast, przeto muszy vmrzecz, aby stąpył do prorokow y do starych oyczow, ktorzy szyedzą na *pyekalnych odchlanyach *Rozm* 145.

Otchocieć się otchoce się *czegoś* '*odejdzie chęć, ochota na coś, desiderium alicuius rei deficiet*': *Othchodzecz szya sz myodem tarnek, gdycz przynyosza yadv garnek *De morte* w. 67.

Otci- *cf.* **Odci-**

Otcow(y) *cf.* **Ojcow(y)**

Otczym *cf.* **Ojczym**

Otczyszczenie *cf.* **Odczyszczenie**

Otczyzna *cf.* **Ojczyzna**

Otd- *cf.* **Odd-**

Ote- *cf.* **Ode-**

Otężyć się '*wzmocnić się, przyjść do siebie, se corroborare, se recreare, se reficere*': A gdysch bylo po smyerczy Iozephovey a yąsz (*leg.* już) dzyevycza Marya otązyla szye po onym, przyaczyelye Iozeffovy poczęły szye radzycz, yakoby yą domv zbavyly *Rozm* 146.

Otganiać *cf.* **Odganiać**

Otgrańczyć *cf.* **Odgraniczyć**

Otić *cf.* **Odejść**

Otimać *cf.* **Odejmać**

Otj- *cf.* **Odj-**

Otk- *cf.* **Odk-**

Otkać '*utkać, aliquid contexere*': Othkalisczie plothno ordiremini telam (vae, filii desertores,... ut faceretis consilium et non ex me, et ordiremini telam et non per spiritum meum Is 30, 1) 1471 *MPKJ* V 92.

Otkłań *cf.* **Otchłań**

Otl- *cf.* **Odl-**

Otł- *cf.* **Odl-**

Otłęczenie *cf.* **Odłączenie**

Otłęczyć *cf.* **Odłączyć**

Otłok '*łąka, pratum, campus*': Capella czerkyew... dotata ab antiquo tribus laneis, duobus ex opposito molendini, habentibus unum in postico parvum pratum al. othlok, et tertio laneo... cum prato etiam parvo, dicto othlok *DILB* II 158. ~ *Możliwa też lekcja* otłóg.

Otłóg *cf.* **Otłok**

Otłukać '*odtrącać coś, wstrzymywać coś od czegoś, aliquid repellere, aliquid ab aliqua re abstinere*': Qui excutit, otłuka, manus suas ab omni munere (Is 33, 15) *med. R* XXV 157.

Otm- *cf.* **Odm-**
Otn- *cf.* **Odn-**
Otnąd *cf.* **Odkąd**

Oto *wyraz zwracający uwagę na następującą po nim wypowiedź lub na jeden z jej członów* '*en, ecce*': Pan Pyotrek... vkasął Jacubowy... rabicz rzekacz: Oto thobe tam za droga koczeschewska, tam raby 1426 *Pozn* nr 1220; Ecce, otho, sponsus venit zawythal (Mat 25, 6) XV *med. SKJ* V 284; Y rzekl bog: Oto dalesm (ecce dedi) wam wszelkye szele *BZ* Gen 1, 29; Rzekl gest k nyemu: Oto czsosz nam vczynyl (quid fecisti nobis) *ib.* 20, 9; Oto (ecce) ondze strzali za tobø søø *BZ* I Reg 20, 22; Nye mam gye czym zaplaczycz. Otho ma szwą rolą, nyechacz yą zaszyą veszmye *OrtMac* 142, *sim. OrtKal* 208; Othosz, mystrzv, barszo glupy, nye rosvmyesz o they kupy! *De morte* w. 256; Otho giste idipsum (similiter et fulgur, cum apparuerit, perspicuum est, idipsum autem et spiritus in omni regione spirat Bar 6, 60) 1471 *MPKJ* V 103; Bo otho (ecce enim Psal 53, 6) bog wspomaga mnie *MW* 3a; Oto pozødałem (ecce concupivi Psal 118, 40) przikazanya twego *MW* 24a; Oto (ecce, *Fl*: owa) samy grzeszny... odzyerzely bogatstwa *Pul* 72, 12; Otho vczyekayczye przed szwyathym krzyzem *Naw* 186; Otho (*SKJ* V 272: owa) sz thego blogoslawyoną mnye rzyeką szwythky rodzayowye (ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes Luc 1, 48) XV *p. post. MacDod* 31; A otho będzyesz nyemy (et ecce eris tacens Luc 1, 20) *EwZam* 287; Boczyem otho (ecce enim Luc 1, 44), gdy stal szya yest glos pozdrovyenya thvego wszv (*leg.* w uszu) moych, radovalo szyą... *dyeczyathko w szyvoczye moym *ib.* 289; Panye myly..., otho ya... przystapąya do czyala svyatego boga XV *ex. SKJ* I 151; Otho usta jusz zamknyona, czso wczora o *pyenyodze sya targowala XV *ex. SKJ* III 67; Nye lyekay szye, Marya, znalaslass myloscz v boga. Oto pocznyesch (ecce concipies Luc 1, 31) y porodzysch szyna *Rozm* 49; ~ Cepit... cum ea rixari dicens: Heccine sunt premia, otho sza twe odplathy, domina 1456 *ZabUPozn* 97; Vtori pod Esdrø a Neemiassem pobudovani, oto gest cosczol boiuyøczich 1461—7 *Serm* 415r, *sim. ib.*; ~ Oto [...] ⟨mo⟩ya (ecce filia mea) XV *med. MPKJ* V 425; Achimelech rzecze: Oto (ecce) myecz Golyata *BZ* I Reg 21, 9; Pylat... rzekl Zydom: Oto krol wasz (ecce rex vester Jo 19, 14)! XV *p. post. RozmPam* 476.

Otoczek '*zarośla, krzaki okolone wodą, frutices aqua cincti*' *(?)*: Pro aggeris eiusdem molendini... reformacione virgultas rubeti dicti othoczek, inter dictum molendinum et aquam dictam Pythlewka siti, succidere admittimus 1455 *KodPol* II 514.

Otoczny '*dotyczący otoku, qui livoris, sugillationis est*': *o maści, hoc loco de unguento*: '*służący do gojenia, leczenia otoku (siniaka), livori medendo destinatus*': Si multum fuerit wlnus oppressum othokyem, semen lineum conterre..., misce... cum vino rubeo et appone super panniculum et liga super unguentum othoczne, circumferendo wlnus XV *p. post. Wiszn* IV 194.

Otoczyć 1. '*okrążyć, osaczyć, circumdare, cingere, obsidere*': Vsliszø-li Kananeyszczi..., sbyerzø syø pospolv, otoczø y ogarnø nasz (circumdabunt nos), y sgladzø ymyø nasze z zemye *BZ* Jos 7, 9.

2. '*ogrodzić, sepire, cingere*': A muri otoczily (*sc.* synowie izraelscy) swe wyesznyce (muris circumdederunt vicos suos) *BZ* Judith 4, 4.

3. '*rozłożyć się, rozciągnąć się dookoła, diffundi, circumfundi*': Othoczil girauit (gyravit, *sc.* arcus, caelum in circuitu gloriae suae Ecclus 43, 13) 1471 *MPKJ* V 86.

Otoć *wyraz zwracający uwagę na następującą po nim wypowiedź lub na jeden z jej członów* '*en, ecce*': Otoch iesmy ⟨słychali⟩, ize yde ⟨tobie krol praw⟩diui *Kśw* cv 10; Othocz nam wstrączono opole 1411—50 *BiblWarsz* 1861 III 31; Ecce positus, otocz postavyon, est hic in ruinam (Luc 2, 34) XV *med. R* XXIV 366; Otocz (ecce) wszitka zemya przed tobø gest *BZ* Gen 13, 9, *sim. ib.* 16, 6. 24, 51; Y rzekl gest angyol k nyemu: Otoczesm (ecce) tako twø proszbø vsliszal *ib.* 19, 21; Przyszly gesmi bily ku Ezau, bratu twemu, otocz (et ecce) gedze w podkanye tobye *ib.* 32, 6, *sim. ib.* IV Reg 17, 26; I rzeczye Moyszesz przed panem: Otoczyem nyeobrzezanich warg (en incircumcisus labiis sum) *BZ* Ex 6, 30; Otocz kaszdy lekarz fasczy, nye pomogv yego masczy *De morte* w. 301; Otocz Pyotr yedno *dvv *ku przyschedl, a tamo moc svego vma... straczyl *Rozm* 693; ~ Gyesth pyshano w kszyagach zakona stharego, othocz (*Dek* II 1: a tho) szą szlowa gyego *Dek* II 2; ~ Ecce, otoc, locus vbi posuerunt eum (Marc 16, 6) XV *in. R* XXIV 72; Ministerialis! Ecce vides, quia adhuc signum rothe molendini al. othocz yesscze znamyan kola mlyna 1435 *Pozn* nr 1577.

Otok 1. '*siniak, siny ślad po uderzeniu, livor, sugillatio*': *Othag livor *ca* 1455 *JA* XIV 490; Liuor synoscz aut otok (*war. kal.*: schynoscz; cuius livore sanati estis I Pet 2, 24) *MPKJ* V 137; Othok *wychodz XV *p. post. R* LIII 62; Vnguen-

tum super othok XV *p. post. Wiszn* IV 194; Si multum fuerit wlnus oppressum othokyem *ib.*; Liuor, id est inuidia vel dolor, vel vulnus et proprie nigredo, que remanet in carne ex percussione zavyscz, szynoscz vel othok *ca* 1500 *Erz* 61.

2. '*rzeczka, potok, fluvius, rivus*': Sz othoky (fluviis) *ca* 1455 *JA* XIV 493.

3. '*zarośla, łąka okolona wodą, frutices, pratum aqua cinctum*' *(?)*: Mit dem Busche otok genandt 1328 *CodSil* I 30; Cum... prato dicto otok 1431 *PamHPr* X 2, 1.

Otoka '*obszar lasu z barciami, pasieka, pars silvae, ubi in arboribus apes alveos habent, apiarium*': Insuper eidem Stanislao mellificia, que in wlgari otoka nuncupantur,... deputamus 1367 *MMAe* X 206; ~ *zapewne już nomen proprium*: Tercius (*sc.* ager) qui vocatur Grothconis othoca (1366) *MMAe* X 202.

Otolać *(?)* '*odłożyć, przesunąć, differre, proferre, procrastinare, prolatare*' *(?)*: Swantoslaus... dixit: Ego tecum habui terminum tercia die post secundum ingressum domini capitanei in Poznania. Drogomirus contra respondit: Dominus capitaneus wlgo otolal secundum ingressum suum. Et Crupka dixit, quod nichil de hoc sciret, quod dominus capitaneus vulgo otolal 1397 *Leksz* I nr 2414.

Otorać *cf.* **Odorać**

Otóż *wyraz zwracający uwagę na następującą po nim wypowiedź lub na jeden z jej członów* '*en, ecce*': Othosz na tho zalyeszy boyaszn bosza XV *p. pr. PulKras* 12; Othosch na krotcze masch o syedmyorim blogoslawyenstwye, kye gest XV *med. R* XXII 248; Otosz (ecce, *Fl*: owa) polozil yes pod myarø dny moye *Pul* 38, 7; Bo otosz (quoniam ecce, *Fl*: bo owa) krolyowye sebraly szye *Pul* 47, 4; Rzekl Pylat do Zydow: Ova tocz czlovyek! Otoz (ecce Jo 19, 4) y (*leg.* ji 'go') vam vyoda na dvor! *Rozm* 836; ~ Othoosz *Park* 414.

Otóżci *wyraz zwracający uwagę na następującą po nim wypowiedź lub na jeden z jej członów* '*en, ecce*': Othoszczy przeth thobv stoya, ogladay postawa moya! *De morte* w. 55; ~ Dal vyelyky polyczek Iesucristovy y rzekl: Otoschczy za thą dobrothą! *Rozm* 646; Zydovye... poczęły movycz nasmyevayącz szye yemv, rzekącz: Otoczczy corona tvego krolevstva dostoyna! *ib.* 829, *sim.* 832.

Otp- *cf.* **Odp-**

Otr- *cf.* **Odr-**

Otracenie '*wynagrodzenie strat, rekompensata, remuneratio, compensatio*' *(?)*: Otraczenye recompensa *ca* 1455 *JA* XIV 495.

Otrąbki *pl. tantum* '*łuski zboża, oddzielone w procesie mielenia od mąki, otręby, furfur*': Otrømbky cantabrum 1460 *Rost* nr 3430.

Otrącać '*odtrącać, odrzucać, repellere, reicere*': Otrøncza sze repercutitur XV *p. pr. R* XLVII 358.

Otrącić, Otrącić się *formy*: *praes. ind. 3. sg.* otrąci 1471 *MPKJ* V 67; ~ *inf.* otrącić *MPKJ* V 80, *ca* 1500 *Erz* 61; ~ *praet. 1. pl. m.* -smy otrącili *MPKJ* V 96; *3. pl. m.* otrącili 1471 *MPKJ* V 136; ~ *plqperf. 3. sg. m.* był otrącił *Rozm* 31.

Znaczenia: **1.** otrącić się '*uderzyć się, stuknąć się (o coś), potknąć się, alicui vel in aliquo offendere, offensare, lapsare, pede labi*': Nye otrączy schią (*var. lub.*: nye wyasnye aut nyc vtraczy syą) non impinget (tunc ambulabis fiducialiter in via tua et pes tuus non impinget Prov 3, 23) 1471 *MPKJ* V 67; Impegerunt otraczyly schą, odrazyly (*var. lub.*: otraczyly szą, obraszyly aut stuknąły; et cum incidissemus in locum dithalassum, impegerunt navem Act 27, 41) *ib.* 136; Impegimus podknalissmi sye aut otrączyly, aut vderzyły (quasi absque oculis attrectavimus, impegimus meridie quasi in tenebris Is 59, 10) *MPKJ* V 96.

2. otrącić się *(o wodzie)* '*odbić się, powrócić, retorqueri, redire, reverti*': Redundare, id est retro vndare, reuerti vel redire othraczycz szyą *ca* 1500 *Erz* 61.

3. '*odepchnąć, odtrącić, oddalić, repellere, reicere, amovere, removere*': Impingaris nye otrączycz uel sasya postąpycz kazal (ne improbus sis, ne impingaris Ecclus 13, 13) *MPKJ* V 80; Tesch byl (*sc.* Jozef) barzo czystego czyala, bo wschystka roskosch czyelestną od szyebye byl otrączyl (nam carnis voluptatem detestabatur) *Rozm* 31.

Otręba, *przeważnie w pl.* **Otręby** '*łuski zboża, oddzielone w procesie mielenia od mąki, furfur*': Otramby furfur 1464 *Rost* nr 4803; Cantabrum, furfur otrąbi 1472 *ib.* nr 961; Otrąbi *psieniczne furfur tritici *ib.* nr 962; Otrøby furfures 1475 *ib.* nr 3065; Otraby *firfures *ib.* nr 3171; Pro straminibus et pro otramby 7 grossos 1497 *Warsch-Pozn* I 433; Furfur a farre vel farina dicitur otrabą *ca* 1500 *Erz* 61.

Otrętnie *(?)* '*okrutnie, crudeliter, inhumane*': Azaly nie otratnie [...] mylczysz [...] vyyavycz [...] nonne crudeliter abs te cellaretur et misericorditer indicaretur *ca* 1500 *JA* IV 95. ~ *Może należy czytać* okrętnie, *tj.* okrutnie *?*

Otrok *formy*: *d. sg.* otroku *BZ* Lev 25, 6; ~ *n. pl.* otrokowie XV *p. pr. Zab* 519; ~ *ae. pl.* otroki 1381 *KodWiel* 8; ~ *i. pl.* otroki 1377

MMAe VIII 63, (1393) 1450 *MonIur* II 86, XV *med. R* XXII 234.

Znaczenia: **1.** '*młody mężczyzna, młodzieniec, iuvenis, adulescens, puer*': Drudzi mowili, eze blogoscz wyrzchnya gest... sz nyewyastamy syą obchodzicz albo nyewyesczye z otroky XV *med. R* XXII 234.

2. '*parobek, sługa, najemnik, famulus, homo mercede conductus*': Ale bødø wam na pokarm, tobye a slvdze twemv, robotnicze twey a otrokv twemv (mercennario tuo) *BZ* Lev 25, 6; ~ '*robotnik zatrudniony w żupie solnej, pracujący na rzecz księcia lub osoby czy instytucji przez niego uprawnionej, operarius, qui in salifodina salem effodit ad usum alicuius hominis privati vel societatis, quibus ius effodiendi a principe concessum est*': Pro quo quidem prebendario... de uiginti marcis grossorum Pragensium numeri Polonicalis... in suppa nostra Bochnensi percipiendis in duobus famulis vlg. dictis otroky... prouidemus 1377 *MMAe* VIII 63, *sim. ib.*; Nicolaus..., ciuis de Weliczka,... Hanconi... vendidit duos famulos vlg. otroki ibidem in Weliczka,... nichil pro se... juris... in predictis duobus famulis vlg. otroki reseruando 1381 *KodWiel* 8; Dictos duos famulos al. otroki tenendos *ib.*; Preterea licet nobis... famulos dictos otroky... in montibus dicti Bochnensis salis ad laborandum ponere (1393) 1450 *MonIur* II 86; Possessionem quatuor laboratorum famulorum sallicidarum al. otroki vel parobki 1435 *MMAe* XVII 300.

1. *a.* **2.**: Otrokowye layci XV *p. pr. Zab* 519.

Otrucie '*nasycenie trucizną, jadem, tinctio ope veneni facta*': Otrucza infectionis *ca* 1450 *PF* IV 580.

Otruć '*przez podanie trucizny pozbawić życia, veneno necare*': Othrucz infacere XV *ex. PF* V 23; Othrvcz intoxicare *ca* 1500 *Erz* 61; Kyedysch syna pocznye (*sc.* Herod) v thym pomavyacz, ysch y (*leg.* ji 'go') chczyal otrucz (cumque filium de parricidio publice accusasset) *Rozm* 107.

Otruty '*jadowity, trujący, venenatus, venenarius, virulentus*': Otruthy venenatus 1436 *R* XXIII 278; Virulentus, id est veneno plenus othrvthy *ca* 1500 *Erz* 61.

Otrząsnąć '*strząsnąć, zrzucić, strzepnąć, excutere*': Ktokoly vasz nye przymye a nye bądzye slvchacz vaschego przepovyedanya, wyschedwschy z domv albo z myasta, otrzasnyczye proch z vaszych nog (excutite pulverem de pedibus vestris Mat 10, 14) *Rozm* 309.

(Otrząść) Otrzęść '*strząsnąć, zrzucić, strzepnąć, excutere*': Sicut ego ne *otrzosl pirum nec mea familia 1393 *TPaw* IV nr 4697; Sicut mihi pirum *otrzosl cum familia *ib.* nr 4698; Pomarium ipsius quassauit vlg. obral albo otrzansl 1429 *ArchCastrCrac* III 820; ~ Otrząsche (*war. lub.*: otrąssye) concuciet (de stercore boum lapidatus est piger et omnis, qui tetigerit eum, excutiet manus Ecclus 22, 2) 1471 *MPKJ* V 81.

Otrzeć '*wycierając usunąć, zetrzeć, osuszyć, abstergendo removere, abstergere, siccare*': Absterget, othrze, deus omnem lacrimam (Ap 21, 4) 1456 *ZabUPozn* 109; Otarł (*sc.* Jesus) krew svoyą suknyą ss oczv *Rozm* 835.

Otrzedni '*kolejny, sequens*': otrzednią '*po kolei, na zmianę, ordine*': Zegotha de Grzegorzouice et Zegotha de Morsco recognouerunt, quod habent prebendam in Seczechouice quilibet pro se et vnus post alium, cui voluerit vlg. othrzednø conferre et eciam assignare (*sc.* potest) 1423 *StPPP* II nr 1882.

Otrzedź, Oczrzedź *formy*: *n. sg.* otrzedź *BZ* I Par 24, 19; ~ *g. sg.* oczrzedzi *Sul* 25; otrzedzi 1471 *MPKJ* V 122; ~ *ac. sg.* oczrzedź 1421 *MMAe* XVI nr 973; ~ *i. sg.* oczrzedzią *Sul* 25; otrzedzią 1427 *Pyzdr* nr 863, *Sul* 25, *MPKJ* V 48; ~ *l. sg.* (w) oczrzedzi 1405 *Pyzdr* nr 246; ~ *n. pl.* otrzedzi 1471 *MPKJ* V 49; ~ *g. pl.* oczrzedzi *BZ* I Par 24, 3; ~ *i. pl.* otrzedziami *BZ* I Par 9, 18. 23. 16, 37; ~ *l. pl.* (po) oczrzedziach *BZ* I Par 23, 6. 24; 'otrzedziach *BZ* I Par 9, 19. Neh 7, 3.

Znaczenia: **1.** '*kolejność, określone następstwo, ordo, series*': Vstawyami, abi kv myestczv slvchanya rzeczy... nyc podlug dostoynosczi persoon any podlug wyelkosczy albo *mnyeyszoczy rzeczy, alye podlug oczrzedzy szą prawvyaczich (sed secundum ordinem litigantium, *Dzial* 12: ale podlug vrzadv poszywayączych) tylko powod a sąmperzs... wyslvchany a othprawyeny mayą bycz *Sul* 25; Pysaarz sandowi... nye gynako nyszly podlug vrzandv pozwoow oczrzedzą (secundum ordinem citationum) prawvyącye szą... myenyez maa thako, ysz kthori pyrwcy myenyoon, yma bicz y odprawyon, a kthori wthori pozwaal, wthori maa pomyenyoon bicz y othprawyon, a thakoosz otrzedzą asz do poslednych pochodzącz (et sic deinceps usque ad extremos procedatur) *ib.*; Ta otrzedz (hac vices, 1471 *MPKJ* V 49: thi tho otrzedzy) sinow Leui podle sluszeb swich, abi wchadzaly w dom boszi *BZ* I Par 24, 19; Vicis vrzandą otrzedzy (cum sacerdotio fungeretur in ordine vicis suae ante deum Luc 1, 8) 1471 *MPKJ* V 122; ~ Potem wrotny Sellum a Achim, Telmon a Achimam, a bracya gich... we wrocyech krolyowich..., strzegoc slugy koscyelne otrzedzamy

swimy (observabant per vices suas) s sinow Leui *BZ* I Par 9, 18, *sim. ib.* 9, 23; Cy to sø Chorite nad dzali sluzebnimy strosze syeny koscyelney swyadzeczstwa y czelyadzi gich po otrzedzach (per vices) stanowich boszich, strzegøc wescya *ib.* 9, 19; A tak ostauil tu przed skrzinyø zaslyvbyenya boszego Azapha a bracyø gego, abi przislugowaly przed skrzinyø vstawycznye a otrzedzamy swimy (per... vices suas, *MPKJ* V 48: otrzedzyą swą) *ib.* 16, 37; Rozdzelyl ge Dauid po oczrzedzach (per vices) sinow Leui *ib.* 23, 6; Tø sø sinowye Leui w swem pokolenyv y w czelyadzach swich ksyøszøta po oczrzedzach (per vices) y po lyczba⟨ch⟩ s kaszdey glowi *ib.* 23, 24; Rozdzelyl Dauid to gest Sadocha z sinow Eleazarouich, Abimalech (*leg.* a Abimalech) sinow (*leg.* z synow) Ytamarouich podle oczrzedzy swich (secundum vices suas) *ib.* 24, 3; Vstavylem stroze z bidlycyelow ierusalymskich, kaszdego po swich otrzedzach (singulos per vices suas) *BZ* Neh 7, 3.

2. '*kolejne wypasanie bydła, pecus ordine pascere (sensu subst.)*' *(?)*: Iaco Micolay ne sgubil Voyczechovi troie scota w gego oczrzedzi 1405 *Pyzdr* nr 246; Procurator de Vilkowia verbo proposuit..., quod prohibuit pascere gregem kmethonibus... Item de grege respondit, quod non vult dare poramb. Dominus mandavit, quod contribuat poramb, prout ceteri kmethones, sed oczrecz non pascat, sed eidem pascantur 1421 *MMAe* XVI nr 973; Yako Woyczechowø otrzedzø strul my szye vol 1427 *Pyzdr* nr 863.

Otrzeźwić '*orzeźwić, pokrzepić, recreare, reficere, firmare*': Quando tu solutus beata libertate vagaberis ac quiete tam lassus refocillaberis, *gl.* recrcaberis otrzezvyon bądzyesz, otiosa? 1436 *R* XXIII 277.

Otrzeźwieć, Okrzeźwieć '*odzyskać siły, przytomność, oprzytomnieć, vires recuperare, ad se redire, se colligere, se recipere*': A gdisz tego poiadl, nawrocyla syø dusza gego weyn y okrzezwyal (refocillatus est), bo bil nye iadl chleba any wodi pyl za trsy dny a za trsy noci *BZ* I Reg 30, 12; Post egritudinem sic tractandi sunt, ut cicius recreentur otrzesvyaly *ca* 1500 *JA* IV 93; Tym poszelstvem malyvczko otrzesvyal (*sc.* Herod, quo nuntio paululum recreatus) y poczal yaplka pożądacz *Rozm* 109; Marya vslyschavschy tą vyelyką zaloscz nathychmyast spadla stolcza (*leg.* z stolca) na zyemyą y omdlala nasylno, y lyezala barzo dlugo za marthve nye ruschayączy szye a potem maluczko otrzezvyavschy (respirans paululum), vroczyvszy szye k svemv serczv, vzdychayączy z vyelykym placzem y rzekla *ib.* 695, *sim. ib.* 699. 711. 758.

Otrzymać *formy*: *praes. ind. 1. sg.* otrzymam XV *in. R* XXIV 74; *3. sg.* otrzyma *Słota* w. 94, *Sul* 105, *Dział* 7. 40. 53. 54. 62; *2. pl.* otrzymacie *Rozm* 392; *3. pl.* otrzymają *Gn* 11a, *Dział* 48. 53. 54, *MW* 69b. 70b; ~ *praes. ind. z partykułą* niechaj *dla wyrażenia trybu rozkazującego 3. pl.* niechaj otrzymają *MW* 56a; ~ *imper. 2. sg.* otrzymaj *ca* 1500 *SprTNW* V 11; *2. pl.* otrzymajcie XV *ex. SKJ* I 150; ~ *inf.* otrzymać *Kśw* dr 4, *Gn* 14b, *Sul* 32, *Dział* 66, XV *p. post. RozmPam* 474; ~ *praet. 2. sg. m.* -ś otrzymał 1421 *PF* VIII 16; *3. sg. m.* otrzymał XV *ex. R* XIX 90; *f.* otrzymała *MW* 73b, XV *ex. SKJ* I 152, *ca* 1500 *SprTNW* V 12; *3. pl. m.* są otrzymali *Gn* 14b; otrzymali *MW* 82a; ~ *condit. 1. sg. m.* -bych otrzymał *Rozm* 331; *f.* -bych otrzymała *Naw* 100; *1. pl. m.* -bychom otrzymali *Gn* 172a. 184b; ~ *inf. pass. sg. neutr.* być otrzymano *Sul* 77.

Znaczenie: '*dostać na własność, w użytkowanie, zdobyć, uzyskać, pozyskać, osiągnąć, aliquid suum accipere, in usum suum accipere, obtinere, adipisci, consequi, assequi*': **a.** *z rzeczownikami konkretnymi*: Ty sze mnø szescz lath trzimal twoy dzal y wszywal moy dzal, y *kekdy bili panowe na wkazowanu, tegosz ty ne oth⟨r⟩zymal y na liscze stal, y wini płaeyl ty sswe, a ya swe 1421 *PF* VIII 16; Tho dzirzenye albo gymyenye przes pożyczczą pyenyądzy obyklo bylo na wyeky bycz otrzymano (eadem possessio... solebat perpetue obtineri) *Sul* 77; ⟨G⟩dyszby kto przed sąd pozwal nyekogo o dzedziną w pienyądzoch zastawioną, a gdyby go kv sądv przyzwal, a zatym gdyby sampyerz na rocze zawytnem nye stal, tedy powod abo gysczecz dzedziną otrzima (actor lucrabitur nominatam hereditatem, *Sul* 21: powood zyscze myenyoney dzedzyni) *Dział* 7; ⟨A⟩czby nyektorzy zemyanye y slachczyczy... braczą, syostry abo wlosne przyrodzone zabylyby..., tedy slachczycz, czso tako vczyny, nye otrzyma oczczysny abo cząsczy gych szadney (in hereditaria successione nullum accessum obtinebunt) *ib.* 40; Syostry, gdyby byly za masz wydany, dzerszawy abo gymyenye otrzymayą (valeant possidere, *Sul* 57: mayą myecz) *ib.* 53; Oczecz... dzewkam swym na gymyenyv... pienyadze mosze namyenycz, ktore pyenyądze brath zaplaczywszy syostram, dzedzyczstwo sam otrzyma (solus hereditatem obtinebit, *Sul* 57: szam dzedzyną od[r]zirzy) *ib.*, *sim. ib.* 54; Aczlibi bracza zmarli abo gych nye bilo, tedy wzdy ny[e]kako dzewka dana dzerszawy nye otrzyma

(filiae de hereditatibus aliqualiter non succedant), ale w pokolenyv blysschy wyposaszy ya, gymyenye od⟨zi⟩erszy, wygyawszy dzeczy nyszszych slachczyczow..., ktorych dzewkam posag y cząscz z gymyenya podlug oschaczowanya w pienyądzoch ma bycz dano, a dzedzyny samy otrzymayą (soli hereditates huiusmodi assequantur) *ib.* 54; Rzeczy, ktorich odbieszą (*sc.* kmiecie) w swych domoch, pan dzedzyczny ty wszytky otrzyma (pro se potestatem habeat retinendi, *Sul* 61: sobye myey mocz odzirzecz) *ib.* 62; Aczby braczya strygeczna gymyenye otrzymacz chczely (si... hereditates obtinere voluerint, *Sul* 72: bądały chczecz... go od[r]zyrzecz), tedy panosstwo... dzedzyczstwo ma oschaczowacz *ib.* 66.

b. *z rzeczownikami abstrakcyjnymi*: Pres ti dari milosc sina deuicego moze (*sc.* człowiek) otrimach *Kśw* dr 4; Tho, cho oth boga poszød[z]agø, tegocz ony szobe ne otrzymagø *Gn* 11a; Krolefstwo nebeske szøcz ony otrzymaly *Gn* 14b; Acz my naszym duszam *chemi otrzymacz sbauene a pothem krolefstwo nebeske, ny przes kogo (*i. e.* przez nikogo) gynszego ne mamy otrzymacz tego, gedno pres dar ducha svøtego *ib.*; Strogmy skuthky dobre, gakobichom presz ne naszim duszam otrzymaly sbauene *Gn* 172a, *sim. ib.* 184b; Magister, quid faciendo vitam eternam possidebo otrzimam (*Rozm* 331: abych... otrzymal, Luc 10, 25)? XV *in. R* XXIV 74; Ktocoly czsznø matkø ma, sz ney wszytkø czescz otrzima *Słota* w. 94; Gdibi tha nyewyastha... gymyenye dzyedzyczne wsdalabi..., tegdi daley na pothem ku takyemu gymyenyu tha ista nyewyastha nyyednego prawa otrzima (nullum ius obtinebit) *Sul* 105; Gaudent peccatores, quia ipsorum benignissima aduocata ante iudicem vadim, vt ipsis veniam et graciam obtineat otrzymala XV *med. SKJ* V 282; Nyechay nam otrzimaią... laskø obdarzenye *MW* 56a; Myloszyerdzye szprawyedlywosczą taczi otrzimayą *MW* 69b, *sim. ib.* 70b; Anna szwyatha tha dosthoynosczotrzimala, ysz w zywoczye swem stholecz krolewszky noszyła *MW* 73b; Tho blogoszlawyenstwo Joachym z Anną szwyathą otrzymały *MW* 82a; Odpusczy my vyny me przez twe szwyathe myloszyerdzye a day my, yzbych na wyeky othrzymala a pothem szye vyączey grzechow nye dopusczala *Naw* 100; Othpusty, ktore przydany szą temv bozemv domv, otrzymay[s]czye sobye XV *ex. SKJ* I 150; Boza myloscz otrzymala (*sc.* Maryja Magdalena) *ib.* 152; Zywoth vyeczny nam otrzymay a wwyedzy nasz w nyebyeszky ray *ca* 1500 *SprTNW* V 11; Swyątha mathka posządala, by apostholy wydzyala pyrzwey, nyszlyby vmarla, a tho wszythko othrzymala *ib.* 12; Wschelky, ktory opvsczy dom svoy... albo zoną y syny, albo rolye prze moye ymye, stokrocz vyączey vesmyeczye y zyvot vyeczny otrzymaczye (vitam aeternam possidebit Mat 19, 29) *Rozm* 392; ~ gniew otrzymać '*ściągnąć na siebie gniew, iram sibi conflare*': Lyepyey yest gy, czusz Ihezusza, ku szmyerczy potapycz, nyzcly gnyew czeszarsky otrzymacz XV *p. post. RozmPam* 474; ~ piekło otrzymać '*ściągnąć na siebie karę piekła, poenam inferorum in se contrahere*': Judasch pyeklo thesz otrzymał XV *ex. R* XIX 90; ~ otrzymać rzecz, otrzymać w rzeczach wycięstwo '*wygrać sprawę sądową, causam obtinere, iudicio vincere*': Skazvgemy o nyestanye powodowo, gesz gest wyączsze nyszly samprzowo, themv samprzewy rzecz othrzimacz (ipsum reum causam obtinuisse, *Dział* 19: sąpyercza ma bycz wyzwolon od rzeczy) *Sul* 32; ⟨C⟩zastokrocz panowie moczarze dla slug abo swich przyrodzonych przed sąd ⟨przychodząc⟩ w rzeczach wyczasstwo otrzymayą nyesprawnye (sententiam seu victoriam causarum consueverunt reportare) *Dział* 48.

Otrzymanie *formy*: *n. sg.* otrzymanie *ca* 1428 *PF* I 486; ~ *g. sg.* otrzymanią *ca* 1431 *Msza* XII s. 222, XV *med. R* XXII 241, XV *ex. SKJ* I 151; ~ *d. sg.* otrzymaniu 1456 *Msza* VI s. 263, *Dział* 66, *MW* 98b; ~ *ac. sg.* otrzymanie *Gn* ap. 1a, *Wierzę* 20, XV *ex. MacDod* 138; ~ *i. sg.* otrzymanim *ca* 1428 *PF* I 493, XV *med. Gl-Wroc* 58v.

Znaczenia: **1.** '*dostanie czegoś, zdobycie, uzyskanie, acceptio, adeptio*': Przesz thwe, panno, posdrowyenye racz nam dacz y vproszycz v szyna szwego *dar ducha szwyantheg⟨o⟩ otrzymanye,... grzechom odpusczenye a po szmyerczy *vyeczny *szyvoth otrzymanye *Gn* ap. 1a; Wyerza... w svyathich obczowanye,... czyala smarthwichwstanye y zyvotha wyecz⟨ne⟩go otrzimanye *Wierzę* 20; Pod otrzymanym sub optentu *ca* 1428 *PF* I 493; Bøndz *nyam swythkym *przymuøczym szbawyenye duszye yczyala y tesz na wyeczny szywoth *otrzymyanya (*Msza* VI: zyvothu vyecznemu *odtrzymanyv) szdrandzyenye szbawyenya et ad eternam uitam capescendam preparacio salutaris *ca* 1431 *Msza* XII s. 222; Tha czistoscz nycz ginego nye gest, geno czyala y dusche czaloscz ot zmazanya dla myloszy bozey otrzimanya XV *med. R* XXII 241; Aczby ktho byl naganyon, ysby nye myal prawa riczerskyego, ten naganyony dw (*leg.* dwu) starczv swego rodzaya obyczayem dawnym po oczczv a drvgv

dw starczv gynszego rodv, a trzeczv dw trzeczego rodv obyczayem swyklym kv otrzymanyv prawa riczerskyego (ad obtinendum suum ius militale, *Sul* 71: kv odzyrzenyv swego prawa slachethnego) ma wyescz *Dział* 66; Przesz ymyą thwe szprawy drogy me ku otrzymanyu chwały thwoiey (propter nomen tuum deduces me et enutries me Psal 30, 4) *MW* 98b; Nye day nąsz na poszmyewanye, ale day nąm... thwey laszky othrzymanye XV *ex. MacDod* 138; Tho my v boga vymoscye, bych mogl dostoynye pana mego przyyącz czyalo dla otrzymanya lassky yego y po szmyerczy żywotha vyecznego XV *ex. SKJ* I 151; ~ '*wstawiennictwo, opieka, deprecatio, tutela, cura*': Propter quod hodierna dies multum a nobis debet esse celebris, ut obtentu, otrzymanym, beate virginis Marie detur nobis spiritus sancti gracia XV *med. GlWroc* 58v.

2. *dubium*: Otrzymane continencia *ca* 1428 *PF* I 486.

Otrzymawać '*dostawać, zdobywać, zyskiwać, accipere, obtinere, adipisci, consequi, assequi*': Tho błogoszlawyensthwo czlowyek otrzymawa (ecce sic benedicetur homo Psal 127, 4), kthory w boyazny boszkyey szye kocha *MW* 81b; Thaczy otrzymawayą pokoy szwoy y szynow szwogych w roszmnozenyu dobra szwego *ib.*

Otrzymować '*zdobywać, uzyskiwać, obtinere, accipere, adipisci, consequi, assequi*': Nyektorzy przed sąd navczyli syą sylną moczą przychodzycz a thv grozamy w sądze czastokrocz wyczastwo otrzymvyą (sententiam sive victoriam causarum consueverunt reportare, *Sul* 28: skaazanye a wyczą̨nstwo obikli odnoszycz), vbostwo potapyayącz *Dział* 16.

Ots- *cf.* **Ods-**

Otszyzna *cf.* **Ojczyzna**

Ott- *cf.* **Odt-**

Otumarszczyzna *cf.* **Odumarszczyzna**

Otumrzeć *cf.* **Odumrzeć**

Otw- *cf.* **Odw-**

Otwarcie '*odemknięcie czegoś zamkniętego, apertio, reclusio*': Nyeprzyiacyelyom twi⟨m⟩ ku otwarczv otwarti bø⟨dą⟩ broni twe (inimicis tuis adapertione pandentur portae terrae tuae) *BZ* Nah 3, 13.

Otwardzić '*uczynić twardym, durum reddere*': Othwardzycz *ca* 1455 *JA* XIV 492.

Otwarzać *formy*: *praes. ind. 2. sg.* otwarzasz *Pul* 144, 17, *Naw* 135, *Rozm* 226; *3. sg.* otwarza XIV *ex. Pocz* 232, *Fl* I Prol 3, *ca* 1450 *PF* IV 579, *BZ* Num 3, 12, *Pul* 70 arg.; ~ *part. praes. act. adv.* otwarzaję *Fl* i *Pul* 37, 14; otwarzając 1471 *MPKJ* V 85; *adi. n. sg. f.* otwarzająca *EwZam* 294; ~ *inf.* otwarzać XV *ex. PF* V 23, *Rozm* 427; ~ *praet. 3. pl. m.* otwarzały XV *ex. SKJ* I 145. ~ *W wykazie form i w haśle nie uwzględniono różnic ortograficznych, a może nawet morfologicznych*: otw-, odw-, odtw-.

Znaczenia: '*odmykać coś zamkniętego, rozchylać, rozwierać, aperire, patefacere, recludere*': Wrotny otwarzya [...], wypuscza ye *ca* 1450 *PF* IV 579; Othwarzayancz (*war. lub.*: odvyer[z]ayancz) in aperiendo (in aperiendo manus suas laetabitur Ecclus 40, 14) 1471 *MPKJ* V 85; Otwarzasz (*Fl*: *vtwarzasz) ty rękę twoyę (aperis tu manum tuam) y napelnyasz wszelike zwyerzę blogoslawyenya *Pul* 144, 17; Thy onym thwoyey lasky myloszney lono othwarzasch *Naw* 135; Opoky szye padaly, groby othwarzaly XV *ex. SKJ* I 145; ~ otwarzać żywot '*rodzić się jako pierworodny, primum nasci*': Jaczem wzøl slvgy... za [w]wsze pirworodzone, iesz odtwarza ziwot (qui aperit vulvam) swoy w synyech israelskich *BZ* Num 3, 12; Yako napysano yest w zakonye boszym, isze vszelka mąszczysna odvarzayacza zywoth (omne masculinum adaperiens vulvam Luc 2, 23), szwyathe panv bądzye vezvano *EwZam* 294; ~ ~ *przenośnie (o narządach cielesnych, de membris corporis)* '*dać, przywrócić sprawność, vim, facultatem restituere*': ⟨Języ⟩ki nemych otwarza i yøsziki dzecyne XIV *ex. Poez* 232; Ale ia iaco gluchi ne sliszal iesm a iaco nemi ne otwarzaiø vst swich (non aperiens os suum) *Fl* 37, 14, *sim. Pul*; Eze Xpus, nysze mowil, vsta swa otworzil, bo gim gich nigdi darmye nye otwarz⟨ał⟩, nam na nauką, bichom... cząsczye sluchaly, nysze mowili XV *med. R* XXII 235; Xps wargy nasze otwarza, abychom sławę ymyenya yego wszem wyernym zyawyly *Pul* 70 arg.; ~ Drudzy rzekły: Ty slova nye ssą takyego czlovyeką, ktory zlego ducha ma, azaly dyabelstvo moze slyepem oczy otvarzacz (nunquid daemonium potest caecorum oculos aperire Jo 10, 21)? *Rozm* 427; ~ Slepem wzrok vraczass, nyemym mova, gluchem odtvarzas sluch (surdis aures reseras), chromem czynysz, ysch chodzą *Rozm* 226; ~ Czloweka oswecza, rozum otwarzi (intellectum aperit) *Fl* I Prol 3; ~ *dubium*: Exemere wyczągacz vel othwarzacz XV *ex. PF* V 23.

Otwierać, Otwirać *formy*: *praes. ind. 3. sg.* otwiera *BZ* Ex 13, 2. 15. 34, 19; otwira *BZ* Ex 13, 12; ~ *imper. 3. pl.* otwirajcie *BZ* Neh 7, 3; ~ *part. praes. act. adv.* otwierając *MPKJ* V 85; ~ *praet. 1. sg. m.* otwierałem 1474 *ZapWarsz* nr 1377; ~ *condit. 3. pl. m.* -by otwierali *BZ* I Par 9, 27. ~ *W wykazie form i w haśle nie uwzględniono różnic ortografieznych, a może nawet morfologicznych*: otw-, odw-.

Znaczenie: '*odmykać coś zamkniętego, rozchylać, rozwierać, aperire, patefacere, recludere*': Około koscyola boszego bidlyly w stroszach swich, abi gdiszbi czas bil, ony rano otwyeraly drzwy (ut... aperirent fores) *BZ* I Par 9, 27; Nye otvyraycye wrot (non aperiantur portae) ierusalemskich az do znoia slunecznego *BZ* Neh 7, 3; Odvyer[z]ayancz (*war. kal.*: othwarzayancz) in apariendo (in aperiendo manus suas laetabitur Ecclus 40, 14) *MPKJ* V 85; Yako[m] ya... nye othvyeralem jemv domowh, *chlewoh gwalthem 1474 *ZapWarsz* nr 1377; ~ otwierać brzucho, żywot '*rodzić się jako pierworodny, primum nasci*': Poszwyącz my wszelkye pyrworodzone, ktore odwyera brzucho synow izrahelskich (quod aperit vulvam in filiis Israel) *BZ* Ex 13, 2; Rozłączysz wszickzo, czso szywot odwyra (quod aperit vulvam), panu y czso pyrworodzonego gest w twich dobitczyątach *ib.* 13, 12; Przeto *offyeruyo bogu wszitko, czso odwyera brzucho samczowego pokołyenya (quod aperit vulvam masculini sexus) *ib.* 13, 15; Wszelke, ktore otwyera szywoth rodu samczowego (quod aperit vulvam generis masculini), moge bądzye se wszech szwyerząąd *ib.* 34, 19.

Otwieranie '*odmykanie czegoś zamkniętego, apertio, reclusio*': Yako[m] ya... nye othvyeralem jemv domowh, *chlewoh gwalthem anym yego vszcodzył moyhm odvyeranim yako trzy kopy groszy 1474 *ZapWarsz* nr 1377.

Otwierdzić, Oćwirdzić 1. '*utwierdzić, umocnić, firmare, confirmare, stabilire, fundare*': Et sic in Syon firmata sum otwerdzonasz (Ecclus 24, 15) XV *med. GlWroc* 105v.

2. '*zatwierdzić, umocnić, usankcjonować, aliquid ratum facere, confirmare, sancire*': Aczbi na tho przywyleymy naszymy albo naszych namyastkow oczwirdzeny byli (etiamsi super hoc privilegiis nostris... essent communiti) y thy przywyleye ylko k themv yako szmyerthnee a błądnee prooznee czynymy *Sul* 28.

1. Otworzenie 1. '*odemknięcie czegoś zamkniętego, rozchylenie, rozwarcie, apertio, reclusio*': Ianuis clausis przes otworzenya drzwy (venit Iesus ianuis clausis et stetit in medio Jo 20, 26) *ca* 1450 *PF* IV 573; ~ W otworzenyv rękv twoyu wszytko napelnyono bądze dobroczy (aperiente te manum tuam omnia implebuntur bonitate) *Fl* 103, 29, *sim. Pul.*

2. '*otwór, szpara, foramen, rima, exitus*': Per patulas ri⟨ma⟩s, pryesz othforenye szkaly albo presz othforenye okna, sol lucens intrat in edes XV *p. post. PF* III 288; ~ Sanguinem suum fudit (*sc.* Christus) in lateris apercione, v otvorzenyv, quoniam scilicet Longinus latus eius perforat *ca* 1500 *JA* X 385.

2. Otworzenie '*jasno, wyraźnie, otwarcie, clare, distincte, perspicue, aperte*': Y cztly w ksyągach zakona bozego rozdzelnye y otworzenye ku rozumv (legerunt in libro legis dei distincte et aperte ad intelligendum) *BZ* Neh 8, 8.

Otworzony, Hotworzony *formy*: *n. sg. f.* otworzona *ca* 1428 *PF* I 496, *ca* 1500 *JA* X 385; ~ *g. sg. m.* otworzonego *OrtBrRp* 86, 1, *OrtMac* 116; *f.* otworzonej 1468 *TymSąd* 163, 1469 *ZapWarsz* nr 2976, 1470 *ib.* nr 3002, *etc.*; ~ *ac. sg. m.* otworzony *OrtBrRp* 69,2, *OrtMac* 92; hotworzony 1456—66 *BiblWarsz* 1858 IV 643; *f.* otworzoną 1470 *ZapWarsz* nr 2948; ~ *i. sg. f.* otworzoną XV *in. Szwed* 49; ~ *l. sg. f.* (na) otworzonej 1393 *TPaw* IV nr 4561; ~ *g. du. f.* otworzonu 1470 *ZapWarsz* nr 3003, 1480 *ib.* nr 1535; ~ *g. pl. m.* otworzonych *OrtBrRp* 86, 2, *OrtMac* 116; *f.* otworzonych 1419 *Pyzdr* nr 588, 1470 *ZopWarsz* nr 3001, 1471 *ib.* nr 3023, 1476 *AKPr* VIIIa 57, 1477 *ZapWarsz* nr 3090. 3091; ~ *i. pl. f.* otworzonymi XV *med. R* XXIII 269. ~ *W wykozie form i w haśle nie uwzględniono różnic ortograficznych, a może nawet morfologicznych*: otw-, otf-, odw-, odtw-.

Znaczenia: **1.** *(o ranie)* '*otwarta, krwawiąca, vulnus apertum, ex quo sanguis it*': Ysze Maczey... nye dal... dzewyanczy ran otworzonich a szesczynascze tłuczonich Pyotrowy y gego synowy Jandrzeyewy 1419 *Pyzdr* nr 588; Jako ssin moy... kmyeczia Marczina... nye sbił gwałtem ani szablą rani othphorzoney gyemv zadal 1468 *TymSąd* 163, *sim.* 1469 *ZapWarsz* nr 2976, 1470 *ib.* nr 3002, 1471 *ib.* nr 3024. 3031. 3033, 1472 *ib.* nr 3052; Jakom ya... nye sbył Jana... anym mv zadal dw (*leg.* dwu) ranv szynv a trzeczą othphorzoną 1470 *ZapWarsz* nr 2948; Jakom ya człowyeką Samsoną... nye ssbył gwałthem anym mv zadal dw (*leg.* dwu) ranv othphorzonych *ib.* nr 3001, *sim.* 1471 *ib.* nr 3023, 1476 *AKPr* VIIIa 57, 1477 *ZapWarsz* nr 3090. 3091; Jakom ya Woczecha... nye szrenył gwałthem anym gemv dw (*leg.* dwu) ranv *othphorzønv zadal 1470 *ZapWarsz* nr 3003; Jako ya nye szbył kmeczą... anym mw zadal trzech ren: dw (*leg.* dwu) othworzonw a yen[y]ey szyney 1480 *ib.* nr 1535; Jakom ya nye wsyal skrzynky s rzeczamy yey... anym yey sbył, anym yey rany othworzoney zadal 1495 *ib.* nr 1688.

2. otworzony czas, rok, otworzone dni '*dni sądowe, dni urzędowania sądu, dies fasti, dies legales, quibus lege agi fas erat*': Przydzely kthora przyszagą szkazana albo kakoły polozona czynycz wyaszany (*leg.* w wiązany) cząsz,

tą moze dobrze szandzą oddalycz albo odlozycz na odlozony, tho gest na odworzony cząsz (*OrtMac* 92: na odlozony czasz, illa iudex bene potest protrahi ad alium diem iudicialem, qui extra dies feriatos evenit) *OrtBrRp* 69,2; Mayaly przyszyagy bycz w otkworzony czasz czyly ne? Gdyby skazanye przyszyągy szye przygodzylo w wyazany czasz czynycz, mały thedy przyszyadz, czyly mayą go odlozycz na othworzony (*OrtBr* VII 567: odthworzony) czasz (vel si ea protrahere possint in dies apertos)? *OrtMac* 92; Maly goscz..., czo nye moze rąkoyemszthwa myecz a nye chcze czekacz do othworzonego czaszv (ad dies solutos feriatis diebus, *OrtBrRp* 86, 1: do otworzonego rokv albo czassv), mozely przyszyadz w szawyeszony czasz? *OrtMac* 116; Thych ma woyth, szlowye poszpolny poszel, szchowacz asz do szadv poloszonego odworzonych dny (extunc ipsos iurispectans observare debet ad dies solutos et iudicium banitum, *OrtBrRp* 86, 2: odtworzonych dny), asz ony muszą przyszyągy czyrpyecz y czynycz *ib.*

3. '*jawny, publiczny, manifestus, publicus*': Pacosslaus non recepit Micosium furticinio, sed in publice na otworzoney walcze 1393 *TPaw* IV nr 4561; Fornicacione otvorzona *neczystoscze (repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, avaritia Rom 1, 29) XV *in. Szwed* 49; Per apertam, othworzone, manifestacionem, que nichil habet obscuritatis 1456 *ZabUPozn* 107; Septimo confessio debet esse nuda othvorzona *ca* 1500 *JA* X 385.

4. '*rozluźniony, nie napięty, laxus, non tentus*': Vnde in himno de sancto Johanne: Vt queant laxis resonare fibris vlg. laxis fibris, id est othforzonymy schylamy (żyłami') XV *med. R* XXIII 269.

5. *(o płaszczu, de pallio)* '*rozcięty, nie zapinany, apertus, orbiculis non conexus*': Pro exemendo palio muliebre flavco apperto al. hodvorzoni 1456—66 *BiblWarsz* 1858 IV 643.

6. '*piękny, pulcher' (?)*: Lepor othworzona mowa *ca* 1428 *PF* I 496.

Otworzyć *formy*: *praes. ind. 1. sg.* otworzę *Fl* i *Pul* 48, 4. 77, 2, *Rozm* 340. 503. 525; *3. sg.* otworzy *Rozm* 250. 425; *3. pl.* otworzą *BZ* Gen 3, 5, *Rozm* 275; ~ *imper. 2. sg.* otworz *Fl* 50, 16, *KartŚwidz*, *BZ* Num 20, 6, *MW* 106b, *Rozm* 378. 488; *3. du.* otworzta *BZ* II Par 6, 40; *2. pl.* otworzycie *Fl* 117, 19; otworzcie *Fl* 95, 8, XV *in. R* XXIV 74, *Pul* 117, 19, *ca* 1500 *SprTNW* V 9; ~ *part. praes. act. adv.* otworząc *BZ* Num 16, 30; otworzęcy *ca* 1418 *JA* XIV 511; ~ *inf.* otworzyć *Sul* 78, *Rozm* 503; ~ *praet. 1. sg. m.* otworzył jeśm *Fl* i *Pul* 38, 13. 118, 131; *2. sg. m.* -(e)ś otworzył *BZ* Jud 11, 36; *3. sg. m.* otworzył *Fl* i *Pul* 7, 16. 77, 27, *ca* 1420 *R* XXV 229, *etc. etc.*; *f.* jest otworzyła *BZ* Gen 4, 11; otworzyła *Fl* i *Pul* 105, 18, 1436 *SKJ* III 332, *BZ* Lev 20, 18; *neutr.* otworzyło 1453 *R* XXV 209, *EwZam* 300; *3. pl. m.* otworzyli są *Fl* 21, 13; otworzyli *Pul* 21, 13, *Rozm* 91. 513; *f.* otworzyły *Rozm* 834; *neutr.* otworzyły są *EwZam* 290; otworzyła *Fl* i *Pul* 108, 1; otworzyły *BZ* Gen 3, 7. 8, 2, *Rozm* 190. 420; ~ *condit. 3. sg. m.* (-)by otworzył *BZ* Ex 21, 33, XV *ex. R* XIX 89; *f.* -by otworzyła *Rozm* 627; ~ *part. praet. act.* otworzyw XV *med. R* XXII 235, *BZ* Tob 13, 1; otworzywszy *BZ* Num 16, 32. 26, 10, 1471 *MPKJ* V 122, *EwZam* 294, *Rozm* 77. 263. 372; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* otworzon XV *p. pr. R* XIX 42, 1471 *MPKJ* V 69, XV *ex. SKJ* I 145; otworzony *Fl* i *Pul* 5, 11. 13, 5; *f.* otworzona XV *med. SKJ* V 283, 1471 *MPKJ* V 129, *MPKJRp* V 45v; *neutr.* otworzono 1471 *MPKJ* V 63; *ac. sg. m.* otworzony *OrtBrRp* 105, 1, *OrtMac* 143; *neutr.* otworzone *SkargaPloc* w. 48. 52, *EwZam* 302; *n. pl.* otworzone *MPKJ* V 129; *neutr.* otworzona 1417 *MPKJ* V 128; *ac. pl. neutr.* otworzona *BZ* Jos 8, 17; otworzone *BZ* Num 24, 16, XV *p. post. PF* IV 755, *Rozm* 215; *cf. też* **Otworzony**; ~ *praes. pass. 3. pl. neutr.* otworzona są *Naw* 42; otworzony są *BZ* Num 24, 4; ~ *fut. pass. 3. sg. f.* będzie otworzona *MW* 40b; *3. pl.* otworzony będą *Pul* 103, 31; *neutr.* będą otworzony *Rozm* 525; ~ *praet. pass. 3. pl. neutr.* były otworzone *Rozm* 298; ~ *condit. pass. 3. sg. neutr.* -by otworzono *Rozm* 597; -by było otworzono *Rozm* 525. ~ *W wykazie form i w haśle nie uwzględniono różnic ortograficznych, a może nawet morfologicznych*: otw-, otf-, odw-, odf-, ottw-, odtw-.

Znaczenie: '*usunąć to, co zasłania otwór (przejście), odemknąć coś zamkniętego, rozewrzeć, rozchylić, uczynić w czymś otwór, tegimen foraminis removere, aliquid clausum aperire, patefacere, recludere, foramen facere*': Kazal iest oblocom s wirzchu y vliczki neba otworzil (ianuas caeli aperuit) *Fl* 77, 27, *sim. Pul*; Otworzcze wrota (tollite hostias, *Pul*: wezmycze poczty) a wnidzicze w trzemi iego *Fl* 95, 8; Otworszycze (*Pul*: odtworzszczye) inne wrota zprawedlnosczy (aperite mihi portas iustitiae) *Fl* 117, 19; A gdisz bilo po [d]trzydzeszczy dny, otworzil Noe ok[o]no (aperiens Noe fenestram), ges to bil w korabyu vczynyl, a wipuszczyl gawronq *BZ* Gen 8, 6; Ecce lupus mouet hostia, voce capelle exprimit, ut pateant,

*odwthorzonimy bily, hostia clausa, zaparthe drzwy, petit 1466 *R* XXII 14; Ostium, id est sacram scripturam movy, przestworna vymova yako drzvy othworzona (*war. lub.*: dzwrze mowy, id est przestrona wymowa jako drzwy odtworzone; orantes simul et pro nobis, ut deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi Col 4, 3) 1471 *MPKJ* V 129; Ulyczka ta zamknyona bądze grzechowi a nye bandze othworzona (porta haec clausa erit, non aperietur Ezech 44, 2) *MW* 40b; Przez czya, bogoslawyona boza porodzyczyelko, wrotha nakraschsza othworzona sza *Naw* 42; Alyes szye zeslo ono poganystvo, y otvorzyly drzvy kosczyelne (templi sui fores aperirent) *Rozm* 91; Prosczye a *bodzye vam dano, schvkayczye y naydzyeczye, volayczye, otvorzą vam (pulsate et aperietur vobis), bo wschelky, ktory proszy, vezmye, a ktory ⟨sc⟩hvka, naydzye, a kolatayączcemv otvorzą (pulsanti aperietur Luc 11, 9. 10) *ib.* 275; Pocznyeczye stacz na dvorze kolaczącz v *dzrzvy rzekącz: Panye, otvorz my albo nam (aperi nobis Luc 13, 25)! *ib.* 378, *sim. ib.* 488; Kto vnydzye drzvyamy, to yest pravy pastyrz ovyecz. Temv vrotny otvorzy (huic ostiarius aperit Jo 10, 3) *ib.* 425; ~ Chczemy, aby przerzeczone kszągy wyelkego wyecza y dzeye poth zamkem trzech klvczow oththychmyasth chowany, kthorich klvczow szązda geden a drvgy pothsządek... mayą myecz y chowacz, any slvsza genemv przes drvgych przerzeczony zamek othworzicz (clausuram praedictam aperire) *Sul* 78; ~ ~ Grob otworzoni (sepulcrum patens, 1471 *MPKJ* V 63: odworzono, *war. lub.*: otworzono) iest gich gardlo *Fl* 5, 11, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 13, 5; Iezoro otworzil (lacum aperuit) y wicopal ie, y wpadl w dol, iensze iest vczinil *Fl* 7, 16, *sim. Pul*; Otworzyla sø (*Pul*: ottworzyla szye) szemya (aperta est terra) y poszarla Dathan *Fl* 105, 18; Wloczni⟨ą⟩ slepy wlodika bok otworzyl gego (latus eius aperuit Jo 19, 34) *ca* 1420 *R* XXV 229; Yaco prawye *rudda nye othworzila szyc na roly... woytha, aly⟨e⟩ othworzila szye na roly claszthorney 1436 *SKJ* III 332; Tobu (*leg.* tobą) nam nebesky ray otworzon XV *p. pr. R* XIX 42; Nam sicut fons patens, odforzona, et manifestus, qui non est conclusus nec circumseptus, nulli se denegat XV *med. SKJ* V 283; Poszlal przez anyoły thvorzecz szvc poszelstvo dzewcze, archanyola, przesz gesz nam krolewstvo yvsz othvorzylo ⟨sic?⟩ 1453 *R* XXV 209; Studnye przesdne szø zatworzyli a nyebyeska okna szø odworzyli (clausi sunt fontes abyssi et cataractae caeli), a dszdzowye z nyebyosz przestały *BZ* Gen 8, 2; Aczbi kto odworzyl studnyø (si quis aperuerit cisternam) a wikopalbi, a nye przykrylbi gey, a wpadlbi w nyø wol *BZ* Ex 21, 33; Ktos syø zydze s zonø swo wipliwanyv (*leg.* w wypływaniu) zenskey nyemoczy a wzyavi nyemocz gey, gdisz iest ona nyemoczna bila a odtworzila stvdniczø krwye swcy (ipsaque aperuerit fontem sanguinis sui), zabita bødzeta *BZ* Lev 20, 18; Panye boze, vslisz wolanye lvdv tego to a otworz gim skarb twoy, stvdnyø wodi ziwey (aperi eis thesaurum tuum fontem aquae vivae) *BZ* Num 20, 6; Wszistczi byli syø vibrali, otworzona myasta (aperta oppida) ostawiwszi *BZ* Jos 8, 17; Zaluyą, ysz moy kony w gyego othworzony dom wbyegl a thamo gy gyego czeladz gonyla *Ort-Mac* 143, *sim. OrtBrRp* 105, 1; Othworzon (*war. lub. rp.*: otworzoną) patens (sicut urbs patens et absque murorum ambitu, ita vir, qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum Prov 25, 28) 1471 *MPKJ* V 69; Panną za matka szobyc obracz miyal, ktora by nam nyebo dawno zamknyone plodem swym vczynyla *othworzenye *MW* 59b; Dusza... vydzy nyebo szathworzone, vydzy pyeklo othvorzone *Skarga-Ploc* w. 48, *sim. ib.* w. 52; Odvorzyvszy skarby svoye (apertis thesauris suis Mat 2, 11, *Rozm* 77: otvorzywschy sve skrzynyc) offarovaly yemv dary *EwZam* 294; Iesvszevy okrczonemv y modlączemv sza othvorzylo szya nycbo (apertum est caelum Luc 3, 21) *ib.* 300; Zaprawdą, zaprawdą movyą vam, vyrzyczye nyebo odforzone (caelum apertum Jo 1, 51, *Rozm* 215: nyebyossa otvorzone) y angyoly bosze wstąpvyacze y stapvyacze na syna czlovyeczego *ib.* 302; Prosszyl oczczą za grzeszny wyek, by ludzom nyebo othworzyl, kthore byl Jadam zathworzyl XV *ex. R* XIX 89; Bog (*leg.* bok) yego wloczna przekloth, szyroko othworzon, krew czy z wodą plyn[y]ela XV *ex. SKJ* I 145; Crysthus szyą nam narodzyl, kthor[z]ysz nyebo nam othworzyl *De nativ* w. 44; A gdys szye tako modlyl, nathychmyast szyc nyebyossa otvorzyly (ecce aperti sunt ei caeli Mat 3, 16) *Rozm* 190; Oczyecz moy nye chcze nykomv otvorzycz krolevstva nyebyeskyego, alysch szye ya dam naprzod vmączycz, tesch odvorza vam krolevstvo nyebyeskye *ib.* 503; Vzyavschy klu[s]czc otvorzyly skrzynya y vzyąly trzydzyeszczy pyenyądzy *ib.* 513; Povyedayącz yey, yschby yego szmyerczyą krolevstvo nyebyeskye bylo otvorzono *ib.* 525; Bo nykt nye moze przydz v zyvoth vyeczny, alyesz bąda nyebyossa otvorzony *ib., sim. ib.*; A przeto mvszy moy bok y me sercze otvorzono y prze-

kloto ⟨być?⟩ *ib.*; Przeto ya chcze napr⟨z⟩od vmrzecz, tosch po mey szmyerczy otvorze tobye nyebyossa *ib.*; Stan szye, aby mnye nye vmarwszy smyercz vmarla, czlovyek odkupyon, nyebo otvorzono *ib.* 597; Cristus... by mogl kazacz zyemy, yschby pod vaschemy nogamy szye otvorzyla y pozarla vass wschytkye *ib.* 627; Tako vyatsche rany, ku ktorem byla ona pavloka vewrzala, otvorzyly szye przez oną pavloką, yze czo szye podknął albo *vklnąkl, to szye z yego svyąthych ran krew rzuczyla przez oną pavloką *ib.* 834; ~ Bødzesz przeklyøti na szemy, istocz gest otworzyla swa vsta (quae aperuit os suum) a przyyøla krew brata twego *BZ* Gen 4, 11; Pakli nowø rzecz vcini pan, zebi *otworzocz zemya vsta swa (aperiens terra os suum) polknølabi ge *BZ* Num 16, 30; *Rosstopywszi syø *zemyø pod nogami gych a odtworziwszi vsta swa (aperiens os suum) pozarla ge *ib.* 16, 32, *sim. ib.* 26, 10; Vastum oris yatum syroko otworzone vsta XV *p. post. PF* IV 755; Vąz byl vbyezal v yednego czlovyeka, yen spyącz na pvsczy otvorzyl svoye vsta (incaute suum apertum os habentem) *Rozm* 161; Ydzy do morzą, vrzuczysch vądzyczą v vodą, a napyrvą rybą, ktorą szye ymyą, vezmy a otvorzyvschy yey vsta (aperto ore eius Mat 17, 26), naydzyesch telye srebra *ib.* 372; ~ Y dany są yemv kszyagy Ysayasza proroka. A gdy odphorzyl kszyagy (ut revolvit librum Luc 4, 17, *Rozm* 250: a yako otvorzy), nalyasl myescze, gdzye napysano bylo *EwZam* 307; ~ '*wyjawić, explicare, patefacere*': Naclonø w podobenstwo vcho moie, otworzø (*Pul*: odtworzę) w szaltarzu poloszene moie (aperiam in psalterio propositionem meam) *Fl* 48, 4; ~ ~ otworzyć łono, żywot '*naruszyć dziewictwo, pozbawić dziewictwa, virginitatem adimere*': Emanuel szyą narodzyl a szyvotha nyė othforzyl *De nativ* w. 18; ~ '*urodzić się jako pierworodny, primum nasci*': Othworziwschi lono (*JA* XIV 511: othworzączy zywoth) adaperiens wluam (sicut scriptum est in lege domini, quia omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum domino vocabitur Luc 2, 23) 1471 *MPKJ* V 122; ~ '*uczynić kobietę płodną, dać zdolność rodzenia, feminam fecundam reddere*': A wydzøcz bog, yze nyenawydzal starszey..., otworzyl bog gey zywot (aperuit vulvam eius) a syostrø gey przezdzatkynyø ostawy, ktoras to poczøwszy y porodzyla syna *BZ* Gen 29, 31; ~ ~ *o narządach mowy, wzroku i słuchu*: Otworzili sø (*Pul*: otworzyly) na mø vsta swoia (aperuerunt super me os suum) iaco lew chwataiøcy y riczøcy *Fl* 21, 13; Otworzø (aperiam, *Pul*: ottworzę) w powesczach vsta moia, mowicz bødø gadky od poczøtka *Fl* 77, 2; Bosze, chawly (*pro* chwały) moyey ne mylczy, bo wsta grzesznego a vsta lsciwego... na mø otworzyla sø (os dolosi super me apertum est, *Pul*: odtworzyla sze) *Fl* 108, 1; Vsta moya *atworszyl gesm (aperui, *Pul*: otworzyl yesm) y przytargl gesm duch *Fl* 118, 131; Wlasl (*sc.* Jesus) na gorą slowye Thabor, a otworziw (*Rozm* 263: otvorzywschy) swa vsta (aperiens os suum Mat 5, 2), vczil ge rzekącz XV *med. R* XXII 235; Sznamyeniczye nowy ewangelija, eze Xpus, nysze mowil, vsta swa otworzil, bo gim gich nigdi darmye nye otwarz⟨ał⟩ *ib.*; Oczcze moy, gdiszesz otworzil vsta swa (si aperuisti os tuum) ku panu, vczin mnye, czsoszkolysz slyvbyl *BZ* Jud 11, 36; Otworziw (aperiens) Thobyas stari vsta swa, pocznye chwalycz boga rzekøcz *BZ* Tob 13, 1; Otworzona (*war. lub.*: otworzoną, yawną) patet (os nostrum patet ad vos, o Corinthii II Cor 6, 11) 1471 *MPKJ* V 128; Otworzą w przykladzyech vsta moye (aperiam in parabolis os meum Mat 13, 35), syavyą skrythe rzeczy od początka svyatha *Rozm* 340; Yako ovcza vyedzyon kv vbyczyv, kyedy trudno szyepan, nye otvorzyl vst svoych (non aperuit os suum Is 53, 7) *ib.* 650; ~ Otworzta syø, proszø, oczi twoy (aperiantur ... oculi tui) a vszi twoy posluchayta ku modlytwye *BZ* II Par 6, 40; Grzesznyczy, oczy othforzczye, na mathką bozą patrzaycze *ca* 1500 *SprTNW* V 9; ~ *przenośnie* '*dać, przywrócić (ustom, oczom, uszom) sprawność, (ori loquendi, oculis videndi, auribus audiendi) facultatem restituere*': Onemal iesm y ne otworzil iesm (obmutui et non aperui) vst mogich, bo ies ti kazal *Fl* 38, 13, *sim. Pul*; Gospodne, wargi moie otworz (aperies, *Pul*: roztworz, *KartŚwidz*: roztvorz, *gl.* otworz) a vsta moia ziawø chwalø twoiø *Fl* 50, 16, *sim. MW* 106b; A odtworzil bog vsta osliczy (aperuit... dominus os asinae) y przemovila iest oslicza rzekøcz *BZ* Num 22, 28; Otworzil sza samek iaszikv gego solutum est vinculum linguae eius 1461—7 *Serm* 99v; I odforzyly szyą sa tedysz vstha yego (apertum est autem ilico os eius Luc 1, 64), y yasyk yego y movyl blogoslavyancz boga *EwZam* 290; ~ Otworzø szø oczy wasze (aperientur oculi vestri) a bødzeczye iako bogowye wyedzøcz dobre i zle *BZ* Gen 3, 5; Wszøwszy tego owocza y sznye a da gego swemu møszu, gensze tesze sznyadl. Y otworzyli szø oczy obyema (aperti sunt oculi amborum), to gest oczy rozuma *ib.* 3, 7; Y otworzyl pan bog oczy gey (aperuit oculos eius deus) y vszrzala

wodi studnyczø *ib.* 21, 19; Rzekl iest czlowyek, ktoregos obczemnyono iest o[c]ko. Rzekl iest naslvchacz rzeczi bozich, ienze *widzenø boga... vidzal iest, ienze spadl a tak odtworzony sø oczi gego (sic aperiuntur oculi eius) *BZ* Num 24, 4; Rzekl iest naslvchacz rzeczi bozey, ienze z navczenya navisszego a widzenya wszechmogøczego widzy, ienze spadw *odtworzøne ma oczi (qui cadens, apertos habet oculos) *ib.* 24, 16; Nathychmyast ych oczy byly zdrov[y]e y otvorzone (aperti sunt oculi eorum Mat 9, 30) *Rozm* 298; A ony rzekly yemv: Kako szye otvorzyly oczy (quomodo aperti sunt tibi oculi Jo 9, 10)? *ib.* 420; Tako przyvyedly y (*leg.* ji 'go')..., ktory byl yest slyep, a bylo v sobotą, kyedy myly Iesus vczynyl bloto y otvorzyl yego oczy (aperuit oculos eius Jo 9, 14) *ib.* 421, *sim. ib.* 422. 423. 438; ~ Ait (*sc.* Iesus): Effeta, *otworcze są (*GlWroc* 73r: odworsche, *leg.* otworz sie), quod est adaperire. Et statim aperte sunt, otworzili ⟨sie?⟩ aures eius (Marc 7, 34. 35) XV *in. R* XXIV 74; ~ *zapewne błąd zamiast* stworzony: Wypuszcz duch twoy y otworzony będø (creabuntur, *Fl*: stworzena bødø), y odnowysz oblycze zyemye *Pul* 103, 31.

Otworzysty 1. '*otwarty, nie zamknięty, apertus*': In nocte venit hora mortis, apparent sibi duo angeli in albis vestimentis cum libro aperto othvorzystymy *ca* 1500 *JA* X 385.

2. otworzysta rana '*rana otwarta, krwawiąca, vulnus apertum, ex quo sanguis it*': Jaco ya nye sbil Mikolaya gwalthem anym yemu zadal ozmy ran: czthyrzech synych za crzebyeth et czth⟨y⟩rzech othworzysthych krwawich 1478 *Czrs* s. LXXXVI.

1. Otyć '*utyć, pinguem fieri, pinguescere*': Pane meo pingwis, *gl.* sc. tu mustela inscrassaris tygesz, otylasz 1466 *R* XXII 15. ~ *Możliwy też przymiotnik* otyły.

2. Otyć *cf.* **Odejść**

Otykać '*obkładać, okrywać, tegere, contegere, operire, consternere, vestire*': *Otykyaczie (*war. lub. rp.*: otikaycze) fulcite (fulcite me floribus Cant 2, 5) 1471 *MPKJ* V 72; Stipate oszypcze, othykaycze (*war. kal.*: obtykayczie; stipate me malis Cant 2, 5) *MPKJRp* V 47r.

Otymać *cf.* **Odejmać**

Otzywać *cf.* **Odezwać**

Owa *wyraz zwracający uwagę na następującą po nim wypowiedź lub na jeden z jej członów* '*oto, oto właśnie, en, ecce*': Oua gi piruey uidal Habraham *Kśw* dv 15; Oua f pirue nedzele... poszødali szø verny xpiani priscza gego *Gn* 2a; Oua genszecz gest tako stary byl, tenczy szø dzisza gest bil vczinil tako mlody *Gn* 4b; Owa (ecce) porodzil neprawdø *Fl* 7, 15, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 32, 18. 39, 12. 55, 10, *etc. etc.*; Bo owa (quoniam ecce) grzesznicy *naczøgnoli sø løcziszcze swoie *Fl* 10, 2, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 58, 3. 72, 26. 82, 2. 91, 9; Tegdi iesm rzekl: Owam przyszedl (ecce venio) *Fl* 39, 10, *sim. Pul*; Szedl iesm y owa (et ecce, *Pul*: a owo) ne bilo go *Fl* 36, 38; Bo owa (ecce enim) w lichocze poczøl iesm se *Fl* 50, 6, *sim. Pul, KartŚwidz*; Owa wem (ecce enim) prawdø mylowal ies *Fl* 50, 7, *sim. Pul, KartŚwidz, sim. Fl* i *Pul* 53, 4; Et resignavit agrum ibidem in Iutrilow domino Mathiasch de Boyska in hec verba: Owa thobe rola 1424 *AGZ* XI 13; Owa przysschedl dzen adest dies 1448 *R* XXIV 351; Owa (sane) nyektorzy kv siurodnosczy czala swoge... począgayącz..., dzewycze dzewsthwa sbawyayą *Sul* 43; Perspexit humilitatem ancille sue, ecce enim ex hoc, owa pretho, beatam me dicent XV *med. SKJ* V 272; Y rzekl: Owa tocz (ecce) Adam iako geden z nas vczynyon gest *BZ* Gen 3, 22, *sim. ib.* 4, 14. Tob 11, 17. Is 48, 8; Zgrzeszylesm owa nynye (etiam nunc) *BZ* Ex 9, 27; Y rzekl gest pan ku Moyszeszowy: Owa (ecce) ya wam puszczyøø chleb z nyebyosz *ib.* 16, 4; Rzecli synowye israelsci kv Moyzeszovi: Tocz owa (ecce) zatraczonismi y mi wszitczi sgynyem *BZ* Num 17, 12; Owa pan vibral czø (et dominus elegit te) dzysz *BZ* Deut 26, 18; Owa to (ecce) przezeg⟨łem⟩ cyø *BZ* Is 48, 10; Owa ya thv czebye szmygya, v ocze mgnyenyv szethna szygya *De morte* w. 250; Owa czegoczyem zadala, thom yesth ogladala *Naw* 148; A gdisz szyą thak tho Adamowi y Gewye stalo, owa trze navczenszi magistri... veszli szą w rada doradzayącz szobye, aszalibi mv nyeczo mogli dopomocz XV *ex. MPKJ* II 317; Owa (ecce) pocz⟨n⟩yesch y porodzysch dzyączyathko *Rozm* 6, *sim. ib.* 48; Owa nynye (et ecce Luc 1, 36) Elzbyeta, thwa czyotka, tesch poczęla syna *ib.* 50; Po trzechnasczye dnyoch ova (post diem autem tredecim) krolovye trze od wschodv sloncza przyschly za gvyazdą do Ierusalem *ib.* 76; Y rzekł yemv: Ovasz (ecce Jo 5, 14) vzdrovyon, a yvsch nyc zgrzeschay vyeczey *ib.* 257; Ydzyczyesz, ova (ecce Luc 10, 3) ya vasz szlye yako vylkym (*pro* vylkom) ovcze *ib.* 310; Owa (ecce Mat 11, 8) ktorzy szye myekkyem odzyevaya odzyenym, ssą v domoch krolewskych *ib.* 315, *sim. ib.* 419. 434. 446. 457. 462. 483. 515. 553; Odpovyedzyal ym myly Iesus: I nynye vyeczye, ova (ecce Jo 16, 32) przyschla godzyna..., yze pobyezyczye vschelky kv svemv ymyenyv,

a mnye opvsczyczye samego *ib.* 575, *sim. ib.* 582. 611. 738; ~ Owa szø szlowa welmi crasszna szwanthim Maczegem w szwanthey ewangely napysszana *ca* 1420 *R* XXIV 81; A ten goscz nye chcze czekacz, ale owa gest podroszny *OrtBrRp* 69, 2, *sim. OrtMac* 92; A ony movyą: Ova (ecce Mat 11, 19) ten yest pyenycza vyna a zarlok *Rozm* 317; ~ Oua svøthy Gane, tocz gest matuchna thuoga *Gn* 180b; Y rzekøø: Owa (ecce, *Pul*: owo) czlowek, iensze ne poloszil boga pomocznika swego *Fl* 51, 6; Owa (ecce) dzedzyna panowa synowe *Fl* 126, 4, *sim. Pul*; Owa nynye dzen zbawyenya ecce nunc dies salutis (II Cor 6, 2) XV *med. SKJ* I 72; Owa (*war. lub.*: owo) gya assum (quia ego ipse qui loquebar ecce assum Is 52, 6) 1471 *MPKJ* V 94; Bo yest przysla od skrayney zyemye schukacz mądroscz Salomonovey, a ova (et ecce Luc 11, 31) thv vyaczschy nyzly Salomon *Rozm* 304; Czo Yzayasch prorokoval rzekącz: Owa (ecce Mat 12, 18) dzyeczye moye myle, ktoregozem vybral *ib.* 328; Schymvnye, ova (ecce Luc 22, 31) satan, yen tobye y ym przeczyvya szye vyerze (*leg.* w wierze) *ib.* 559; Y rzekl Pylat do Zydow: Ova tocz (ecce Jo 19, 5) czlovyek *ib.* 836; ~ Nam, owa, pulcra fuit in suis mundis operibus, sc. sobrie, trzeszvye, iuste et parce viuendo XV *med. ZabUPozn* 125; Nam, owa, sicut de Christo dicitur *ib.* 126: Vnus ipsum trusit, quod, a thako, super vnam puellam cecidit, quod, owa, ipse cepit flere amare 1456 *ib.* 102.

Owaciem '*oto, en, ecce*': Owaczyem modo 1475 *R* XXV 128.

Ować '*oto, en, ecce*': Quis, putas, puer iste erit? Et enim, owacy, manus, mocy, domini erat cum illo (Luc 1, 66) XV *in. R* XXIV 76; Gydzy k nyemu... Owacz (ecce) winydze k wodam *BZ* Ex 7, 15; Owacz (ecce) ia poszlyø gemv ducha *BZ* IV Reg 19, 7.

Owak '*w inny sposób, inaczej, alio modo, aliter*': Custos dei angelus, qui et in sompnis et aliquando in vigilia iam sic iam aliter, y thak y owak, hominem amonet XV *med. R* XXII 320.

Owaki '*innego rodzaju, inny, alius, alius generis*': Ty yest taky, ow ovaky *Rozm* 726.

Owca *formy*: *n. sg.* owca (1295) *MMAe* I 136, 1297 *KodPol* I 154, 1297 *KodWP* II 135. 136, *etc.*; ~ *g. sg.* owce 1393 *TPaw* IV nr 96, 1427 *Kościan* nr 1274, *Sul* 45, 1452 *ZapWarsz* nr 954, *BZ* Lev 22, 23, *Dzial* 36; ~ *d. sg.* owcy *Rozm* 384; ~ *ac. sg.* owcę *Fl* i *Pul* 79, 1, 1415 *Pozn* nr 803, *Sul* 45, *etc.*; ~ *i. sg.* owcą *BZ* Ex 13, 13; ~ *l. sg.* (w) owcy 1428 *Kościan* nr 1325, *BZ* Ex 22, 9; ~ *g. du.* owcu 1401 *HubeZb* 48, 1424 *Kościan* nr 1059, 1455 *Czrs* s. LXVIII, 1494 *ZapWarsz* nr 1679; ~ *n. pl.* owce *Fl* 43, 24, *Fl* i *Pul* 48, 14. 78,14. 94, 8. 143, 16, 1401 *Pyzdr* nr 143, *etc.*; ~ *g. pl.* owiec 1387 *Pozn* nr 27, 1394 *Kościan* nr 11, 1400 *Pozn* nr 474, *Fl* II Prol 3, *etc. etc.*; owcew 1400 *Kościan* nr 148; ~ *d. pl.* owcam *BZ* Gen 30, 40. 41. 31, 10, *Rozm* 308. 357; ~ *ac. pl.* owce 1398 *Kościan* nr 106, *Fl* II Prol 2, *Fl* i *Pul* 8, 7. 43, 13, *etc.*; ~ *i. pl.* owcami *BZ* Gen 29, 9, XV *p. post. Kałużn* 286; ~ *l. pl.* (w) owcach 1401 *Pyzdr* nr 143.

Znaczenia: **1.** '*owca, ovis*': Jaco Smislaw ne ma vszitka tich ouecz, czso Januszeui pocradzoni 1387 *Pozn* nr 27; Jaco wem, isz jako Gosz ne szastal u Micolaya owcze 1393 *TPaw* IV nr 96; Isz to swaczimi, isz Jacub ne vcradl Janowi sto owecz 1394 *Kościan* nr 11, *sim.* 1400 *Pozn* nr 474, 1406 *ib.* nr 827, *etc. etc.*; Iaco czszo my Swanthoslaw wroczil owcze, a drugi⟨ch⟩ my ne wroczil, tych my sgynølo tako vele, iako trzydzeszczi a cz[o]woro 1398 *Kościan* nr 106; Kobil my taco wele offczew wsonl jaco oszm y dwadzescze grziwen 1400 *ib.* nr 148; Pasl iesm owcze (oves) oczcza mego *Fl* II Prol 2, *sim. Fl* i *Pul* 8, 7. 43, 13; Wzøl me od owecz (ab ovibus) oczcza mego *Fl* II Prol 3; Mnimany iesmi iaco owcze pobite (sicut oves occisionis, *Pul*: mnyano nas yaco owcze pobyte) *Fl* 43, 24; Iaco owcze (sicut oves) w pekle poloszeni sø *Fl* 48, 14, *sim. Pul*; Obleczeni sø baranowe owecz (arietes ovium) *Fl* 64, 14, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 113, 4, *Pul* 113, 6; Przewodl ies iaco owcze (sicut oves) lud twoy *Fl* 76, 20, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 77, 57. 106, 41; Iensze przewodzisz iaco owczø (velut ovem) Ioseph *Fl* 79, 1, *sim. Pul*; Blødzyl gesm yaco owcza (sicut ovis), yasz zaghynala *Fl* 118, 176, *sim. Pul*, *sim. MW* 116a; Owcze (oves) gych plodne, opylwyte w chodzech swogych *Fl* 143, 16, *sim. Pul*, *sim.* XV *med. R* XXIII 269; Iaco tho swathcze, isz Andrzey ne ucradl Stascowi dwu owczu ani thego uszitka ma 1401 *HubeZb* 48, *sim.* 1424 *Kościan* nr 1059, 1455 *Czrs* s. LXVIII, 1494 *ZapWarsz* nr 1679; Iaco to szø owce Ianussowi, czso iasm gemu przedal pøczoro i dwadzescza, czso zaiøl v Potrassa w *Tarnowo, ty sø w tich owczach 1401 *Pyzdr* nr 143; Ktore mne owcze Goczal przedal, o thi ya scodi ymam za copø 1411 *KsMaz* I nr 1642, *sim.* 1418 *Pozn* nr 1012, 1420 *ib.* nr 1050; Jaco Mikolay kmecz ne gabal Micolaya Tuleczszkego pro owczø 1415 *Pozn* nr 803; Mymo tho na wyesznego pastyrza polozyl

Ydzyk, ysz owczą (ovem) do czrzody wpądzoną a strzezenyv pastyrzovemv poleczoną, sze czrzody nye myal zaszą they tho owcze (ovem) *Sul* 45, *sim. Dział* 36; Kto czistotø mylvie, ten sie trzyma kv wszelkeey nyeczistoczce iako owcza przeczywko wilkowi *Gloger*; Jacom ya nye wzyal Janowi po rakoyemstwye owcze gwalthem 1452 *ZapWarsz* nr 954; A wtenczasz Rachel posla z owczamy (cum ovibus) oczcza swego, bo gest pasla owce (gregem) *BZ* Gen 29, 9; Tedi Jacob kladl prøczye w zlobi przed oczy owczam (ante oculos... ovium) *ib.* 30, 41, *sim. ib.* 30, 40. 31, 10; Pyrworodzone oszlycze odmyenysz panv owczøø (ove) *BZ* Ex 13, 13; Przyszyøsze, ysze nye szczyøgnøl røky swey... ku spachanyu sdrady tak na wolye yako na oszlye y na owczy (in asino et ove) *ib.* 22, 9; Wolowe y od owcze vchò (bovem et ovem aure) odettnøøcz, dobrowolnye offyerowacz moze *BZ* Lev 22, 23; Gdy pastyrz nye przyszenye owyecz *Dział* 36; Pyrworodnego s szwych dzeczy mnye dasz y vczynysz takyesz z wolmy y z owczamy (de... ovibus similiter facies Ex 22, 30) XV *p. post. Kałużn* 286; A schedschỳ kv oney owczy, ktora byla zgynąla, alyzhy yą nalasl (Luc 15, 4) *Rozm* 384; Przethosch yako owcza y baranek nyevynny kv czyrpyenyv takyey mąky szmyrno szye przypravya *ib.* 546, *sim. ib.* 650. 722; ~ My zaprawdø lud twoy y oweze pastwi twoiey (oves pascuae tuae), spowadacz czi.se bødzem tobe na weky *Fl* 78, 14, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 94, 8, *MW* 108b; Ten ps⟨alm⟩ powyada, yze Xpus pastyrz dobry owcze swoye w wyekuge odpoczywanye wwodzy *Pul* 94 arg.; Kv poganstw (*leg.* pogaństwu) nye chodczye..., alye lycpyey ydzczye kv owczam (ad oves Mat 10, 6), ktore zgynąly z domv israelskyego *Rozm* 308, *sim. ib.* 357; Czczyenye o tem, yze myly Iesus mynyl szye dobrym pastyrzem, ysch swa dvschą chczyal dacz za szve owcze *ib.* 426, *sim. ib.*, *sim. ib.* 427; Alye vy nye vyerzyczye, yzeschczye nye z moych ovyecz (ex ovibus meis). Ovcze (oves Jo 10, 26—7) moye sluchayą glossa mego *ib.* 428.

2. '*danina w postaci owcy składana księciu, genus tributi, quod ove solvebatur*': Facimus... omnes... incolas ville ab aliis solucionibus et seruiciis, videlicet... a stan, targoue, croua, bobri, owcha... liberos (1295) *MMAe* I 136; Absolvimus perpetuo ab omnibus solucionibus serviciis et exactionibus ... scilicet: a povoz..., crova, ofza 1297 *KodPol* I 154, *sim.* 1297 *KodWP* II 135. 136; Confirmamus omnes libertates... absolventesque... incolas ipsarum villarum... ab omnibus solutionibus..., scilicet a powoz..., a vacca et bove, ab owcza 1350 *KodWP* III 7, *sim. ib.* 9.

3. dzieln(i)a owca '*owca dawana panu feudalnemu tytułem zatwierdzenia podziału majątku chłopskiego, ovis, quae tributi loco dabatur pro divisione rei familiaris facta*': Jaco myne then kmecz Woczech... nye dal owcze dzelnye any wem o gego roszdzelenv 1427 *Kościan* nr 1274; Jaco cz[o]ssom czandzala Katherziną, kmothowną moyą, tąm czandzala w mem czinszu, ysz my go nye zaplaczyla y w dzelnyey ofczy, ysz my gey nye dala 1428 *ib.* nr 1325; Recognicio divisionis Mathie et Petri fratrum germanorum, in Sczodrochowo... Dicti fratres germani iam divisi venientes ad honorabilem et religiosum fratrem Albertum dictum Mroso clavigerum nostri monasterii... recognoverunt predictam divisionem omnium bonorum ipsorum... factam et..., ut talis ipsorum divisio esset ratificata testimonio digno, ambo fratres memorati ipsi fratri clavigero ovem divisionis al. dzyelnya offcza... dederunt 1463 *StPPP* XI 688; Dzyelna owcza XV *RocznHist* IVb 111.

Owczarczy '*mający związek z owczarkiem (pasterzem owiec), ad eum, qui oves custodit, pertinens*': pies owczarczy '*pies pilnujący owiec, canis oves custodiens*': Czso my owcze posczwal y psa zabyl, temu trzi lata nye minøla, owczarczego Andrey 1410 *Pyzdr* nr 309.

Owczarka '*żona owczarza, czy też pasterka owiec, uxor pastoris ovium vel etiam mulier oves custodiens*': Machna, owczarka de Gwasdowo habet... terminum cum Petrassio... pro... bonis 1406 *KsZPozn* nr 2709; Petrassius Goreczski ducit testes contra Machnam, owczarkam de Gwasdowo *ib.* nr 2731, *sim. ib.* nr 2730; Petrassius Goreczski astitit termino ... super Jacussium Gwasdowski nomine Machne, owczarcze, super recepcione ipsius bonorum *ib.* nr 2750. ~ *Może już nomen proprium.*

Owczarnia, Owczarznia *formy*: *n. sg.* owczarnia XV *in. R* XXIV 73, *ca* 1500 *R* XLVII 355, *Rozm* 427; owczarznia *ca* 1500 *Erz* 61; ~ *g. sg.* owczarnie XV *med. GlWroc* 29v, *Pul* Hab 29, *Rozm* 427; owczarniej *ca* 1450 *PF* IV 574; ~ *ac. sg.* owczarnię *Rozm* 425; ~ *ac. pl.* owczarnie 1471 *MPKJ* V 28, XV *p. post. R* XXV 176.

Znaczenie: '*pomieszczenie dla owiec, ovile*': Caulas owczarnye aut chlewy (aedificate ergo... caulas et stabula ovibus ac iumentis Num 32, 24) 1471 *MPKJ* V 28; Odkroyone będze z owczarnye (de ovili Hab 3, 17) skoczyę *Pul* Hab 29; Caula, ouile idem owczarznyą *ca* 1500 *Erz* 61; Owczarznyą ouile *ib.*; Owczarnya caula *ca* 1500 *R* XLVII 355; Ktory nye [v]vnydzye drzvyamy

v ovczarnye ovyecz (in ovile ovium Jo 10, 1), alye lyezye ynądy, tenczy yesth slodzyey y zboycza *Rozm* 425; ~ Et fiet vnvm ouile, owcarna, et vnus pastor (Jo 10, 16) XV *in. R* XXIV 73, *sim. Rozm* 427; Et alias oves habeo, que non sunt ex hoc ovili offczarne (Jo 10, 16) XV *med. GlWroc* 29v, *sim. Rozm* 427; Ss tey owczarney ex hoc ouili (Jo 10, 16) *ca* 1450 *PF* IV 574; Per lupum... inteligitur dyabolus..., qui circuit oviculas, owczarnye, insidians eis et querens mortem animarum XV *p. post. R* XXV 176.

Owczarz '*pasterz owiec, pastor ovium*': Jaco to swatczimi, iaco Jacusz ne kazal (*sc.* zająć?) swemu owczarzewi owecz ani tego vzitka ma 1400 *Pozn* nr 474; Yako czso moy owczarz zayøl owcze kzandza canczlerzewy, tho zayøl na mem szycze 1423 *Pyzdr* nr 747; Opilio ofczarz, sc. gregarius 1437 *Wisł* nr 228 s. 88; Cui laboriosus Gregorius, owczarzs, in advocatia praesidebat 1467 *KodUniw* II 251.

Owczarznia *cf.* **Owczarnia**

Owczy *formy*: *n. sg. m.* owczy *BZ* Gen 4, 2, 1472 *Rost* nr 97; ~ *g. sg. m.* owczego *BZ* Lev 7, 23; ~ *l. sg. neutr.* (w) owczem *Rozm* 283; ~ *n. pl. neutr.* owcza *BZ* Judith 3, 3; ~ *g. pl. neutr.* owczych *BZ* II Par 32, 29.

Znaczenia: **1.** '*związany z owcą, ovillus, ovinus*': Potem gest bil Abel pastucha owczy (pastor ovium) *BZ* Gen 4, 2; Tuku owczego (adipem ovis) any wolowego, any kozego nye bødzeczye geszcz *BZ* Lev 7, 23; Myal na zemy zaiste stad owczich (greges ovium) y skoczskich przes lyczbi *BZ* II Par 32, 29; Stada owcza (gregesque ovium) y koza, y konska... w tvem opatrzenyv sø *BZ* Judith 3, 3; Varvyczye szye od falschyvych prorokow, ktorzy przychodzą k wam yako v owczem odzyenyv (in vestimentis ovium Mat 7, 15) *Rozm* 283.

2. owczy pot '*maść z tłuszczu zebranego z powierzchni wody przy gotowaniu brudnej wełny owczej, unguentum e pinguitudine, quae in summa fluit aqua, in qua sordida lana coquitur*': Cerotum ysopi, ysopum humidum owczy poth 1472 *Rost* nr 97.

Cf. **Rzepik**

Owędy '*tamtędy, inną drogą, alia via*': Y tądy y owądy hac illacque XV *med. Zab* 521.

Owianąć *cf.* **Owionąć**

Owieczka 1. '*mała owca, ovicula*': Ovyeczką ouicula *ca* 1500 *Erz* 61.

2. owieczki *pl. tantum, bot.*: **a.** '*zawilec wielkokwiatowy, Anemone silvestris L.*': Ovyeczki lilium montanum 1472 *Rost* nr 1090; ~ **b.** '*wełnianka pochwowata, Eriophorum vaginatum L.*': Ovyeczki gramen 1472 *Rost* nr 881; ~ **c.** '*koniczyna polna, Trifolium arvense L.*': Agnella, candule oweczki 1472 *Rost* nr 1229.

Owieczny *(?)* '*mający związek z owcą, ovilis*' *(?)*: (pies) owieczny '*pies pilnujący owiec, canis pastoralis, canis oves custodiens*' *(?)*: Petrus Sczuczka, scultetus de Brily in penam est condempnatus eo, quod paruit termino, neque stetit neque exaudiuit ortela, neque pro cane ouesznego (*pro* ouecznego ?) 1420 *StPPP* IX nr 228.

Owien '*baran czy też jagnię, aries vel agnus*': Gory, weselylysczе sø yako baranowe, a pogorky yako ownowe (*Pul*: baranowye) owecz (sicut agni ovium) *Fl* 113, 6.

Owies *formy*: *n. sg.* owies 1419 *Rost* nr 5276, 1472 *ib.* nr 938, *ca* 1500 *ib.* nr 7102; ~ *g. sg.* owsa 1399 *HubeZb* 76, 1405 *KsMaz* I nr 616, 1412 *Pyzdr* nr 347, *etc.*; owsu 1455 *Czrs* s. LXVIII, 1464 *ZapWarsz* nr 1126, *etc.*; ~ *ac. sg.* owies *ca* 1400 *CyzWroc*, 1429 *Pyzdr* nr 1029, 1466 *ZapWarsz* nr 1267, *etc.*; ~ *i. sg.* owsem 1410 *Pyzdr* nr 297, 1495 *ZapWarsz* nr 1666; ~ *l. sg.* (w) owsie 1417 *Pyzdr* nr 484, 1428 *Kościan* nr 1355.

Znaczenie: '*owies, roślina lub ziarno, Avena sativa L., planta vel semen*': Iako wedzø y szwatczø, eze Scarbimir ne ucradl Chebdze owsa 1399 *HubeZb* 76; Ch[e]cze secz Dominik owesz *ca* 1400 *CyzWroc*, *sim.* 1471 *CyzKlob* 444; Yacom ya Craykowi offsa ne popasl 1405 *KsMaz* I nr 616, *sim.* 1427 *ZapWarsz* nr 2759, 1428 *ib.* nr 2896, 1437 *ib.* nr 415; Swatczimi, ysze Marczin przeprosil Swanszka tim ofsem, nye chczøcz sye puszczicz do zyemskego prawa 1410 *Pyzdr* nr 297; Yako tho swyaczczø, ysz czso zayøl Pyotr, wlodarz Dominikow, tho iest zayøl we szkodze w owsze 1417 *ib.* nr 484, *sim.* 1428 *Kościan* nr 1355; Jaco Mikolai wszøl kmecza... a drzewe go ne puszczil, alisz mu dal czwertnø ofsa 1412 *Pyzdr* nr 347, *sim.* 1419 *AKPr* VIIIa 43, 1426 *Pozn* nr 1237, 1434 *ZapWarsz* nr 447, 1495 *ib.* nr 1663; Oyessz auena 1419 *Rost* nr 5276, *sim.* 1472 *ib.* nr 938, *ca* 1500 *ib.* nr 7102; Jakom ya nye winowath panu Woczechowy cztirzech grziwen za owyesz 1429 *Pyzdr* nr 1029; Jacom ya nye *zwyala... trzech wozow schena, ozmy korczy owschu 1455 *Czrs* s. LXVIII, *sim.* 1481 *ZapWarsz* nr 1530; Yako mi spasl Yan... szytha, owsv y lanky 1464 *ZapWarsz* nr 1126, *sim.* 1471 *ib.* nr 3044, 1479 *ib.* nr 1499; Yako ya tho wyem, ysch Stanyslaw... szya sgyednal o owyesch 1466 *ib.* nr 1267; Jako *nnye Miczek swym bydlem wypasl owycsh 1488 *ib.* nr 1587; Jakom ya

nye saoral roley any zasyal na zymą y na yarz owsem iy zythem 1495 *ib.* nr 1666; ~ gajowy owies '*rodzaj daniny, genus quoddam tributi*': Damus... libertatem ab omnibus solutionibus avene vlg. gayowego owssa (1436) 1546 *Kod-Pol* II 866.

Owiesek *(?)* '*owies, roślina albo ziarno, Avena sativa L., planta vel semen*': Avena owyesch, owyesech XV *p. post. R* LIII 65.

Owieśni '*składający się z owsa, owsiany, avenarius, avenaceus*': Jszem nye vyednan s nym anysmu (*leg.* aniśm mu) mąl dacz snopu owesnyego 1436 *Pozn* nr 1477.

Owinąć '*okryć, otulić, tegere, velare, operire*': Wchadzacz bødø Aaron a synowye gego, gdiisz rvszycz mayø stany y seymø oponø, ktorasz vissy przed drzwyami, owynø (involvent) w[y] *nyem *skrzinnya swyadeczstwa *BZ* Num 4, 5; A stol takesz obietny owinø (involvent) modrim plasczem *ib.* 4, 7.

Owinić *formy*: *praes. ind. 3. sg.* owini *OrtBrRp* 35, 4. 37, 1; *3. pl.* owinią *OrtBrRp* 21, 1. 34, 2. 36, 4. 91, 3; ~ *inf.* owinić *OrtBrRp* 35, 2. 36, 2. 37, 2; ~ *praet. 3. pl. m.* owinili *OrtBrRp* 12, 4. 35, 3, *OrtMac* 37; ~ *condit. 3. pl. m.* -by owinili *OrtBrRp* 13, 1; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* owiniony *OrtBrRp* 91, 1; *neutr.* owiniono *OrtBrRp* 12, 4; *n. pl. m.* owinieni *OrtBrRp* 50, 1; ~ *fut. pass. 3. sg. f.* będzie owiniona *OrtBrRp* 18, 3.

Znaczenie: '*zarzucić komuś popełnienie przestępstwa, pociągnąć do odpowiedzialności, oskarżyć, aliquem accusare, crimine arguere, in ius vocare*': Gdyby starzy raczcze owynyly kogo, yszby byl krzywoprzyszaszczą *OrtBrRp* 13, 1; A gyny radcze owynya-ly (*OrtMac* 35: owynuya-ly) gy, jsz gym tho vczynyl na szromotha, wysznaly szye, tedy tesz kaszdemv *radcza ma pokupycz XXX szelagow *ib.* 34, 2; Owyny-ly (*OrtMac* 38: wyny-ly) gy stara albo mloda rada..., tedy moze szye sprawicz na krzyszu *ib.* 35, 4; Kogo owynya (*OrtMac* 39: komu wyna dadzą), v kogo pycnadze falszywe w domv szą kowany sz gyego wyedzenym *ib.* 36, 4; Mayaly ony tesz naszym myesczanom... odpowyedzecz y praw⟨i⟩ bycz... ocz bandz, bądzely (*pro* bądąly) ony zaszye owynyeny (*OrtMac* 61: obzalowany) *ib.* 50, 1; Gdy... then owynyony (*OrtMac* 124: ozalowany) stanye ku prawu gothow odpowyedacz, a themv s prawa naydv odprzyszancz szye, mvszyly woyth thy przyszagy wzancz? *ib.* 91, 1; ~ o *coś*: Szyano wszyatho na gedney łącze a o tho owynyono gednego *OrtBrRp* 12, 4; Bandzely maszczysna albo nyewyasta owynoną slowye o myarą gedzenyą, pycza albo o wagą *ib.* 18, 3; Mowyl-ly to ktho..., ysze radzcze nye szą prawdzywy..., tego mogą o to radzcze owynycz (*OrtMac* 37: wynowacz) *ib.* 35, 2; O krzywoprzysząstwo maya czlowyeka owynycz (*OrtMac* 39: czlowyekowy dacz wyną) przed prawem *ib.* 36, 2, *sim. ib.* 37, 2, Owyny-ly (*OrtMac* 40: da-ly wyną) rada swego myesczanyna o kthorykolye vczynek..., mogą gemv myloscz vkasacz *ib.* 37, 1; Gdy *koko owynyą (*OrtMac* 125: ozaluya) o glową..., na tego maya zalowacz w trzech blyszych szandzech *ib.* 91, 3, *sim. ib.* 21, 1; Sthare raycze... owynyly przed prawem gyednego... myesczanyna o gyedną rzecz *OrtMac* 37, *sim. OrtBrRp* 12, 4. 35, 3.

Owinować '*zarzucić komuś popełnienie przestępstwa, pociągnąć do odpowiedzialności, oskarżyć, aliquem accusare, crimine arguere, in ius vocare*': Owynuya-ly (*OrtBrRp* 34, 2: owynya-ly) gy raycze, ysz gym tho vczynyl na szromotha, wysznaly szye, thedy... ma kaszdemv rayczy pokvpycz XXX szelagow *OrtMac* 35.

(Owionąć) Owianąć '*owiać, natchnąć, circumflare, aliquem afflare, aliquid alicui adspirare, afflatu inspirare*': Et hoc ideo, quod sicud flatus est velox ad infundendum omnibus, sic spiritus sanctus velociter inspirat, ovene, mentes fidelium XV *in. R* XXIV 70.

Owo *wyraz zwracający uwagę na następującą po nim wypowiedź lub na jeden z jej członów* '*oto, oto właśnie, en, ecce*': Owo Dorotha... owocz tobye prsislala *Dorota* 172; Panye woycze, owo stogy pany Anna... y wysznawa *OrtBrRp* 56, 2; Owo tegodla (ecce enim ex hoc Luc 1, 48) blogoslawioną mnye *rzeko wszitci rodzaiowie *MW* 139a; I poszedl yesm, a owo (et ecce, *Fl*: y owa) go uye *Pul* 36, 38; Tegodlya rzekąlycz vam: Ovo (ecce Mat 24, 26) yest na pvsczy, nye vychodzczye *Rozm* 483; ~ Gemvsz on odpowyedzal: Owo (ecce) yaczem *BZ* Num 22, 38; Owo ya yesthem twe sztworzenye *Naw* 93; ~ Jacom ia ne na tey drodze Michala lupił, ale na owo tey 1407 *Czrs* 3; Iacom ia ne tu czebe wgayl, kdzes ti pocasowa⟨ł⟩, ale owo tu *ib.*; Owo (*war. kal.*: owa) ya assum (quia ego ipse qui loquebar ecce assum Is 52, 6) *MPKJ* V 94; Y rzekø: Owo (ecce, *Fl*: owa) czlowyek, yen yest boga nye polozyl pomocznyka swego *Pul* 51, 6; Y zavolal rzekącz: Owo (ecce Jo 1, 29) baranek bozy, yen vezmye grzechy tego svyata *Rozm* 200; Rzekl myly Krystus o nym: Owo (ecce Jo 1, 47) vyerny czlovyek ysraelsky, v nymze zdrady nye *ib.* 214.

Owoc *formy*: *n. sg.* owoc *Fl* i *Pul* 57, 11.

71, 16, *ca* 1400 *R* XXV 257, *etc.*; ~ *g. sg.* owoca *Fl* i *Pul* 4, 8. 103, 14. 131, 11, *BZ* Gen 3, 6. 11. 12. 22, *EwZam* 298, *Rozm* 27. 178. 375. 466. 567; owocu XV *med. SKJ* V 254, *BZ* Gen 3, 1, XV *p. post. R* XXV 179, *Rozm* 283. 374; ~ *ac. sg.* owoc *Fl* i *Pul* 1, 3. 20, 10. 66, 5, *etc. etc.*; owoca *SalveReg* 8. 12. 14. 16; ~ *i. sg.* owocem 1444 *R* XXIII 309, *BZ* Nah 3, 12, XV *p. post. Kałuż*n 287; ~ *l. sg.* (w) owocu 1444 *R* XXIII 304, *BZ* Num 13, 28, *MW* 58a; ~ *n. pl.* owoce *BZ* Lev 19, 24, 1478 *ZapWarsz* nr 1452; owocy *ca* 1418 *JA* XIV 512; ~ *g. pl.* owocow *BZ* Deut 1, 25; ~ *ac. pl.* owoce *BZ* Gen 1, 11. 12. 2, 16. 3, 2, *etc.*; ~ *i. pl.* owocmi 1460 *PF* V 38; ~ *l. pl.* (na) owococh *Rozm* 283.

Znaczenie: '*jadalny owoc drzew, fructus arboris ad vescendum aptus*', *często coll.* '*owoce, także jadalne plony ziemi, fructus (plur.), etiam fruges terrae ad vescendum aptae*': A bødze iaco drzewo, iesz szczepono iest podlug czekøcych wod, iesz owocz (fructum) swoy da w swoy czas *Fl* 1, 3, *sim. Pul*, *sim. Rozm* 6; Owoczy nezrale *ca* 1418 *JA* XIV 512; Owo Dorotha... owocz tobye prsislala *Dorota* 172; W rosgach, kwieczu, w ouoczu fronde, flore, germine 1444 *R* XXIII 304; Wsplodz szemya... drzewo yablko noszøcz, czynyøcz owocze (lignum pomiferum faciens fructum) podlug swego przyrodzenya *BZ* Gen 1, 11, *sim. ib.* 1, 12. Lev 19, 23; Se wszego rayskyego drzewa owoce gedz (ex omni ligno paradisi comede) *BZ* Gen 2, 16, *sim. ib.* 3, 2; Czemu wam bog zapowyedzal, abiszczye nye gedly wszego owoczu rayskyego (de omni ligno paradisi)? *ib.* 3, 1; Y kto vkazal tobye, zesz nag? Gedno iszesz yadl s owocza tego drzewa (ex ligno) *ib.* 3, 11, *sim. ib.* 3, 6. 12. 22; Ale czwartego lata wszitky owocze gego (*sc.* drzewa, omnis fructus eorum) *poswyaczony *bodo *slawuey panv *BZ* Lev 19, 24; Fygowe drz⟨e⟩wye s swim owocem (sicut ficus cum grossis suis) *BZ* Nah 3, 12; Ovocz morwi fructus mori 1461—7 *Serm* 114v; Ovocz semen suum *ib.* 197v; Alye szly dvch Yewa szdradzyl, gdy gyey ovocz ruszycz radzyl *De morte* w. 134; Pomifera owocze owoczne, prepucia eorum pirwe owoczie (quando... plantaveritis... ligna pomifera, auferetis praeputia eorum Lev 19, 23) 1471 *MPKJ* V 23; Y owoczne drzewa bandą napelnyona owoczem (et pomis arbores replebuntur Lev 26, 4) XV *p. post. Kałuż*n 287; A przetho wszelkne drzevo, chtore nye czyny ovocza (fructum Mat 3, 10, *Rozm* 283: ovoczv) dobrego, bądzyc vyczyatho *EwZam* 298, *sim. Rozm* 178; Tey noczy... szą sz nyego, s tego ysnego korabya vypadly trzy drzewa, pvsczyly odmlodzy zakvytnawschy y daly ovocz (flores cum fructu protulerunt) *Rozm* 71; Przykazal oney palmye, aby sklonyla svoy ovocz y svoy vyrzch yego matce, dzyevyczy Marie, y czoszaly sza s nyego ovocz (carpsit fructum) z vyelykyem veselym *ib.* 83; Takosch vschelkye dobre drzeuo rodzy dobre ovocze (fructus), alye zle drzeuo rodzy zle ovocze (fructus Mat 7, 17) *ib.* 283; Y polozyl ym przyklad o... drzevye, ktore nye czynylo albo nye rodzylo ovoczv za trzy latha (non facientis fructum) *ib.* 374; Yeden myal drzeuo fygove... Pothem gdy tego czasz przyschedl y patrzyl ovocza na nym (quaerens fructum in illa Luc 13, 6) *ib.* 375; Vschelka rozgą, ktora noszy ovocz (fructum Jo 15, 2), okopa y oczyszczy *ib.* 567; ~ Od owocza szita (a fructu frumenti), wina y oleia swego rozplodzili sø se *Fl* 4, 8, *sim. Pul*; A drugye (*sc.* nasienie) padlo na dobrą zyemye a dalo nyektore ovocz (fructum Mat 13, 8) stokrocz vyeczey, a drugye schesczdzyeszyathkrocz *Rozm* 335, *sim. ib.* 339; Zyarno zytne vpadvschy v zyemyą nye vmrzely, samo ostanye, alye vmrzely, vyelye ovocza przynyeszye (multum fructum affert Jo 12, 25) *ib.* 466; ~ Zema dala owocz swoy (fructum suum) *Fl* 66, 5, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 84, 13; Wzneson bødze nad Lybanem owocz iego (fructus eius) *Fl* 71, 16, *sim. Pul*; Y dal czirzwom owocz gich (fructus eorum), roboti gich kobylkam *Fl* 77, 51, *sim. Pul*; Y poyadl owocz wszytek (omnem fructum) w szemy gich *Fl* 104, 34, *sim. Pul*; Y syaly sø rolye, y sadzyly sø wynnyce, y czynyly owocz narodzena (fecerunt fructum nativitatis) *Fl* 106, 37, *sim. Pul*; Pokazali sø owocze tey zemye (fructus terrae) *BZ* Num 13, 27; Wzøwszi owoczow zemye tey (sumentes de fructibus eius)... y przinyesli k nim *BZ* Deut 1, 25; Sadzcye zagrodi a gedzcye owoce gich (fructus eorum) *BZ* Jer 29, 28; Roszmaythymy obyczaymy, owoczmy, vszythky universis usibus, fructibus 1460 *PF* V 38; Jakom ya thobye nye sgnal sluzebnyka... z ymyenya thwego... any thim segnanym vszly thobye owocze... sz gayow, z lassa, s lank 1478 *ZapWarsz* nr 1452; Quod tria sunt in petra: est enim frigida, zymna, dura, twarda, et infructuosa nye davayaczą owoczv XV *p. post. R* XXV 179; Ava poslal slugy svoye k tym oraczom, aby pobraly ovocze yego (fructus eius Mat 21, 34) *Rozm* 410; ~ ~ *przenośnie* '*potomek, prognatus, nepos*': Owocz (fructum) gich z zeme zagubisz y semø gich od sinow luczskich *Fl* 20, 10, *sim. Pul*; Ot o[d]wocza br⟨z⟩wcha twego (de fructu ventris tui) posa-

dzø na stolczy twogem *Fl* 131, 11, *sim. Pul*; Blogoslauon ouocz gest *ca* 1400 *R* XXV 257; A Yeszusza, blogoszlawony owocz (*SalveReg* 3. 7: plod, 8. 12. 14. 16: owocza) zywotha thwego nam po they tho puszczy wkaszi *SalveReg* 1. 1a. 2. 4—6. 9—11. 15. 19; Sdrowa Maria..., blogoslawon owocz (*Zdrow* 8. 11: owocz plod) zywota thwego *Zdrow* 1—7. 9. 10. 14. 14a. 16. 17; De fructu, z owoczu, ventris tui ponam super sedem XV *med. SKJ* V 254; Ovocz zivota przialismi fructum vite communicavimus 1461—7 *Serm* 442r; Dalam ovocz slotcosczi vonyey fructificavi suavitatem odoris *ib.* 442v; Owocz ten naszwyathszy zyemye przewysszyl kory anyelszkye, ktho szye w them owoczv kocha, wielikye weszele otrzimawa *MW* 58a; Dzedzyna boza synowe, odplata owocz brzucha (fructus ventris) *Pul* 126, 4; Alye my day twe vczyeschenye, abych porodzyla moy plod y dala tobye ovocz moy y zyvota mego (fructum ventris) *Rozm* 6; Bo nyevyasta, ktorasch yest nyeplodna a nye zaslvzyla plodzycz ovocza zyvota svego (nec procreare fructum ventris meruit)..., tą maya za blata (*pro* klata) wschyszczy *ib.* 27; ~ '*wynik, pożytek, eventus, utilitas, usus, commodum*': I rzecze czlowek: Acz zaiste iest owocz (fructus) prawemu, zaiste iest bog sędzøcz ye na zemi *Fl* 57, 11, *sim. Pul*; Z owocza (de fructu) dzyal twogych nasyczena bødze szemya *Fl* 103, 14, *sim. Pul*; Yalowym owoczem sterili flore, inutili fructu (hic sunt, *sc.* sancti, quos retinens mundus inhorruit, ipsum nam sterili flore peraridum sprevere penitus) 1444 *R* XXIII 309; Iakosz po tem to owoczv (ex his fructibus) ma syø posznacz *BZ* Num 13, 28; A przes to czynczye dostoyny ovocz pokvthy (fructum... paenitentiae Mat 3, 8) *EwZam* 298; Tegodla czynczye dostoyne ovoce pokvty (fructus dignos paenitentiae Luc 3, 8) *Rozm* 178; Ktory znye, wsdy vezmye y sbyra ovocz w zyvoczye vyeczneм *ib.* 249; Na ych vczynkoch albo ovoczoch (a fructibus eorum Mat 7, 16) poznaczye ye *ib.* 283; Przeto vam movyą, yze odyąto bądzye krolevstvo nyebyeskye od vasch, a bądzye dano ludv czynączemv ovocz yego (facienti fructus eius Mat 21, 43) *ib.* 411; Yen zostanye ve mnye, a ya v nym, ten vyelye ovocza (fructum Jo 15, 5) vrodzy *ib.* 567; Bo v tem yest osvyczon oczyecz moy, abysczye ovocz rozmaythy czynyly (ut fructum plurimum afferatis Jo 15, 8), abysczye byly zvolyenyczy moy *ib.*; Vassch ovocz (fructus Jo 15, 16) ostanye na vyeky *ib.* 568.

Owocujący '*wydający, rodzący jadalne owoce, ferens fructus, qui usui sunt ad vescendum*': Ia wem iaco oliwa owoczaiøcza (fructifera, *Pul*: dayøcza owocz) w domu boszem, pwal iesm w miloserdze bosze *Fl* 51, 8.

Owociem '*oto, en, ecce*': Volayącz a rzekącz: Ovoczym yąt ten lotr *Rozm* 662, *sim. ib.* 668.

Owocny *formy*: *ac. sg. neutr.* owocne *Sul* 17. 52, *BZ* Lev 19, 23; ~ *l. sg. neutr.* (o) owocnem *Sul* 68; ~ *n. pl. neutr.* owocne XV *p. post. Kałuż* 287; ~ *ac. pl. m.* owocne 1471 *MPKJ* V 23; ~ *v. pl. neutr.* owocna *Fl* i *Pul* 148, 9.

Znaczenie: '*wydający, rodzący jadalne owoce, ferens fructus, qui usui sunt ad vescendum*': Chwalcze gospodna... drwa owoczna (ligna fructifera) y wsytky cedrowe! *Fl* 148, 9, *sim. Pul*; Porambyw drzewo *yabplczanee alybo owocznee (succidens arborem pomiferam aut fructiferam), dwanaczczye grosszy... zaplaczycz bącncz przyczysznoon *Sul* 17; Za drzewo owoczne pokvp (*Dział* 44: o drzewie owoczowem) *Sul* 52, *sim. ib.* 17; Vstawyamy, abi za kasde drzewo owoczne alybo yablecznе (pro qualibet arbore fructifera seu pomifera, *Dział* 44: iablecznе abo vszythcowe) porąbyone..., skodą czirzpyączemv zaplaczoną *ib.* 52, *sim. ib.* 17; O them wsysthkem gynako wyszszey gest vstawy⟨o⟩no..., tesz w capytulye... o drzewye owocznem *Sul* 68; A gdisz wnidzecze w zemyø a rosplodzicze drzewey (*pro* drzewye) w nyey owoczne (ligna pomifera), odeymyecze pirwe gich owocze *BZ* Lev 19, 23; Pomifera owocze owoczne (quando ingressi fueritis terram et plantaveritis in ea ligna pomifera, auferetis praeputia eorum Lev 19, 23) 1471 *MPKJ* V 23; Y owoczne drzewa bandą napelnyona owoczem (pomis arbores replebuntur Lev 26, 4, *BZ*: iablony iablek napelnyoni bødø) XV *p. post. Kałuż* 287.

Owocowy '*mający związek z owocami, pochodzący z owoców, qui ad fructus pertinet, qui fructibus inest, e fructibus confectus*': Wszitki mastnoszci oliwowe a winne y owoczowe (frumenti)... tobyeczem dal *BZ* Num 18, 12; O drzewie owoczowem (*Sul* 52: za drzewo owoczne pokvp) *Dział* 44.

Owoć '*oto, en, ecce*': Tedy rzeczely vam kto: Ovocz (ecce Mat 24, 23) Kristus tv, onocz Kristus ondzye, nye vyrzczye *Rozm* 482; Ovocz ten iedzye, ktory ma lud zydovsky... vykvpycz z nyevolstva *ib.* 753.

Owołać '*ogłosić, podać do publicznej wiadomości, nuntiare, promulgare, edicere*': Gdysz thego yaczcza przywyedly przed prawo, nye owolawszy (*OrtBrRp* 84, 3: nye wolayacz) go s szwyathky thego owolanya, szlowye ysz nany nye w⟨o⟩lały, wyodacz gy na prawo: Nestoczye na mego szlodzyeya, thedy then yaczyecz blysszy szam szwą ręką na krzyszv odbycz

OrtMac 114; Na thego mayą zalowacz przesz czalą nocz, a nazayvtrz maya go owolacz (*OrtBrRp* 85, 4: wolacz) *ib.* 116.

Owołanie '*ogłoszenie, podanie do publicznej wiadomości, nuntiatio, promulgatio, declaratio*': Gdysz thego yaczcza przywyedly przed prawo, nye owolawszy go s szwyathky thego owolanya (*OrtBrRp* 84, 3: odwolanya), szlowye ysz nany nye w⟨o⟩laly, wyodącz gy na prawo: Nestoczye na mego szlodzyeya, thedy then yaczyecz blysszy szam szwą ręką na krzyszv odbycz *OrtMac* 114.

Owóż '*oto, en, ecce*': Dzyevycza anyolovy rzekla: Ovosz (ecce Luc 1, 38) ya slvga boza, stany my szye podlug tvego slowa *Rozm* 50.

Owsianki *pl. tantum, zool.* '*rodzaj drobnej rybki, Leucaspius delineatus Sieb.*': Owssanky polipus 1472 *Rost* nr 1408.

Owsik '*owies, roślina albo ziarno, Avena sativa L., planta vel semen*': Owszyk avena 1466 *R* XXII 27.

Owszeją, Oszweją 1. '*całkiem, całkowicie, bez reszty, zupełnie, plane, integre, prorsus, penitus*': Geden gest Kristus..., geden owszeyø (unus omnino, *Pul, MW* 113a: owszeyki), ne smeszanym potstawy, ale gednotø persony *Fl* Ath 34; Wszadzyły y (*leg.* ji 'go') v kądz pełną *olyą volnego, a od tego tako omdlal, yze owscheya za marthwe lyezal (ut etiam lumina quasi mortuus resoluta torqueret) *Rozm* 109; Nozdrze yego byly czyste a nyeobrosle, *oswsveya rovne a sobye podobne (omnimodo consimiles, habiles et pares) *ib.* 150; Proscha mązow vczonych, naydały to to ysto byly (*pro* bycz) przeczyw drodze prawd[z]y, aby poprawyły albo owszeya odezvały (ut... illa corrigant vel penitus abradant) *ib.* 174; Pokazal szye byl (*sc.* szatan)... przy mącze yego..., alye tedy owszeya przemozon y zvyązan yest v pyeklye (tunc autem omnino devictus, religatus est in inferno) *ib.* 198; Poydzymy przeczyw Iudaschovy zdrayczy y Zydom..., by nass nye kryączych albo vczyekayaczych nalyezly, alye by vyedzyely mąką ovscheya dobrovolną *ib.* 612; Trzey evanyelyszczy nyepevno vypyssaly, a szvyąthy Yan osveyą mylczy, yako yny nye vzpomynaya, aby vyedzyon do Annascha *ib.* 709, *sim. ib.* 787. 807; ~ '*w ogóle, wcale, zgoła, omnino, prorsus, penitus*': Marya... rzekla: Synv myly, vym, ysch ty bog y bozy syn, alye kako szye przygodzylo, yze moy syn, tego owszeya nye vym (hoc penitus ignoro) *Rozm* 163; Gdzye ya ydą, nye mozesz naslyadovacz mnye nynye... Tegodlya nye ovscheya rospaczam, bo pothym bądzyesch naslyadovacz *ib.* 556; Thy, Pylaczyę, aby mnyemal, yzby *osvszeya byl nyevynyen mey ssmyerczy,... thy tez prav bycz nye mozesch *ib.* 846.

2. '*na pewno, oczywiście, naprawdę, bez wątpienia, certo, manifesto, vero, vere, sine dubio*': Owzeyą (II Cor 11, 29) 1449 *R* XXV 164; Bacz, tu szye przemyenya nauka phylozopfova, yze obapolne rzeczy są podlyeysche a posrodek czyel[yeys]neyschy. Offvszeya tv mvszy bycz przeczyvno *Rozm* 518.

3. a, i owszeją '*a ponadto, a poza tym, a nawet, co więcej, praeterea, quin etiam*': Pinguis quos olei rore madentibus licnis ac facibus pascimus aridis, quin et, a owscheya, fila favis cirpea floreis presso melle prius collita fingimus 1444 *R* XXIII 305; Y owszeya quinimo XV *med. ib.* 280; Jozefye... y Janye ewangelista, obadwa strozi y sludzi nawielebneysey matki bozi, s kthorich ieden nadto dostogen bicz rzeczon oblubyenyecz, a drugi iey taiemnyk, a owsseyą y sin *MW* 49b.

4. '*właśnie, akurat, sane, immo, sed tamen*': Tegos *oywszeya czasv (eodem sane tempore) cztyrzy krolovye w zydowskye zyemy byly *Rozm* 114; Podlug czlovyeczego przyrodzenya chczyal smyerczy vczyecz, alye bostwo oschveya chczyalo, aby vmarł *ib.* 605; Vbaczyły, yze yego nye dal (*sc.* Piłat) v ych rącze, alye svem slugam kazal gy byczovacz, a ony osveyą chcząc, by vmarł, nathychmyast potayemnye tem slugam pyenyądze ⟨dali⟩ *ib.* 825.

1. Owszejki, Owszeki '*całkowity, niczym nie ograniczony, omnis, plenus, integer*': Owszeka omnimoda *ca* 1428 *PF* I 486; Ten isti poziczcza... ziskowacz rzeczonego dlugu... myecz bandzye pelnąn i ofscheykąn mocz (omnimodam potestatem) *Sul* 97; Przed nami... przeczyw manzoboyczi myecz bądąn zalowacz... pelnąn i offscheykan mocz (omnimodam potestatem) *Sul* 110; Offschyeka omnimoda XV *p. post. R* XXV 275.

2. Owszejki, Oszwejki, Owszeki 1. '*całkiem, całkowicie, bez reszty, zupełnie, plane, integre, prorsus, penitus*': Sic Maria totaliter, owszeky, iuuat tribulato XV *in. R* XXIV 61; Offseky penitus *ca* 1428 *PF* I 485, *sim.* 1437 *Wisł* nr 228 s. 88; Owszeky omnimode *ca* 1428 *PF* I 486; Chczemi a owszeyki zapowyedami (volumus et praecise prohibemus), abi przes tho pozwanye... nye wczązany (*sc.* kmiecie) *Sul* 26; Tesz zapowyedamy owszeyky (omnino), aby dzewky w dzedzynach... nye wszstąpowały any namyestnyczkamy byly *Sul* 57; Sz rady... *ryczerow naszich owszeyky (amodo) vstawyamy *Sul* 75; Thesz zitho... ozymye i yarne

ku they tho wdowye offscheyky (omnino) ma sluschecz *Sul* 105; Gymyenye tych dvchownych na naszą pracza przypysvgemy, ktorym owszeyky mylczenye vkladamy *Dzial* 10, *sim. ib.* 12. 20. 63; ⟨I⟩sze wszelka nyeczystocz slow y skarade mowy kv swarv lyvd przywodzą, przeto od dobrych lvdzy mayą bycz owszeyky (non immerito) oddałony *ib.* 39; Hoc qui non credit, procul, offszeky, a rauone (*pro* religione *?*) recedit 1466 *R* XXII 19; Percipiens dicta custodium gens maledicta ffunditus, *gl.* radicitus, totaliter, owscheky, obstipuit *ib.* 25; Dumque Ihus fecerat quasi, *gl.* totaliter, owscheky, celicoria signa, *gl.* de celo data miracula *ib.*; Braczya nye mayą chodzyczy na nyepoczlive gody..., bo gym tho owscheyky yesth zapovyedziano (sit eis... accessus penitus interdictus) 1484 *Reg* 710; Ienze yakokoly bog yest y czlowyek, nye dwa wzdy, ale yeden yest Krystus..., ieden owszeyky (unus omnino, *Fl*: owszeyø), nye zmyeszanym osoby, ale yednotø persony *Pul* Ath 34, *sim. MW* 113a; Gotvyczye tez łączyska z ostremy strzalamy, bo aczby vczyekacz chczyal (*sc.* Krystus), zastrzelczye y (*leg.* ji 'go'), aby osveyky vmarl *Rozm* 616; ~ '*w ogóle, wcale, zgoła, omnino, prorsus, penitus*': Tha ista nyewyasta... ku... gymyenyu ofscheyky (penitus) nye ma myecz prava nyeyenego *Sul* 89; A owszeyky nyczs szelonego na drzewynye nye ostalo (nihilque omnino virens relictum est in lignis) *BZ* Ex 10, 15; Yethno mv (*sc.* Adamowi) drzewo zakasal (*sc.* bog), by go ophszeyky nye rvszal *De morte* w. 129; Primum est pudicitia, sromyeslywoscz, corporis, quam superbi omnino, owscheky, non habent XV *p. post. PF* I 202.

2. '*na pewno, oczywiście, naprawdę, bez wątpienia, certo, manifesto, vero, vere, sine dubio*': A ophszeky et profecto XV *med. Zab* 521; Cuiuscumque virgula germinasset, zakvythnalabi..., ipse procul dubio, owszeky, esset, cui virgo Maria desponsari deberet XV *p. post. R* XXV 180.

3. i owszejki, a owszeki '*a ponadto, a poza tym, a nawet, co więcej, praeterea, quin etiam*': Ządagyacz glodu, ządasz bicz wbogich nyeprzigiaczyel y owszeyky mązoboycza XV *p. post. R* I s. XLI; In hoc autem, quod dixit eam non esse de ouibus Israel, insinuavit eam non esse de ouibus dei et per consequens, a po gotovyv, a owszeky, relinquebatur, quod erat de ouibus dyaboli *ca* 1500 *JA* X 386.

4. '*szczególnie, zwłaszcza, praesertim, praecipue, imprimis, potissimum*': Jacobus... medzy wszymi luczmi oboyga rodu Plocensis ocloczy y owseyky in civitate Plocensi domino za poczestnego... yest... myan 1474 *Zab* 540; Ofseyky specialiter XV *p. post. Sob* III 348.

5. '*wszelako, wszakoż, zaś, tamen, atqui*': Owszeky actamen *ca* 1428 *PF* I 485.

6. *dubia*: Si dominam angelorum vocem, per omnia esse, owscheyky yess, comprobaris XV *med. SKJ* V 277; Ne offscheyky rospuscali 1461—7 *Serm* 149v; Excolere owscheyky czynycz vel zaoracz XV *ex. PF* V 24.

Owszejko '*całkiem, całkowicie, bez reszty, zupełnie, plane, integre, prorsus, penitus*': Owszeyko omniquaque 1453 *R* XXIII 298.

Owszeki *cf.* **Owszejki**

Owszelki 1. '*w ogóle, wcale, zgoła, omnino, prorsus*': Thv byla yedna nyevyasta, ktora myala ducha mdlosczy oszmnasczye lyat a byla szye sklączyla y nye mogla owselky wysprz vczuczycz (erat inclinata nec omnino poterat sursum respicere Luc 13, 11) *Rozm* 376.

2. '*natomiast, zaś, tamen, atqui*': Szluga w potrzebysznye panszkyey bythy... ma czynycz szam... o szwe rany, pan owszelky o szkodą y o ganybą szwą, a obyema ma bycz doszyczvczynyenye sz pokvpem *OrtMac* 144.

Owszem, Oszwem 1. '*całkiem, całkowicie, bez reszty, zupełnie, plane, integre, prorsus, penitus*': Ktores nizey bili (*sc.* wody), w pvste morze, ges to nynye rzeczono martwe, plinøli, az owszem sginøli (usquequo omnino deficerent) *BZ* Jos 3, 16; Owschem penitus (porro cum Absalom ierunt ducenti viri de Ierusalem vocati, euntes simplici corde et causam penitus ignorantes II Reg 15, 11) 1471 *MPKJ* V 40; ~ Gensze (*sc.* kapłan) pyrwe offyervge za grzech zakrøczyw glowø gego tako, zebi syø gardla dzerszalo any owszem (et non penitus, *MPKJ* V 21: nye owszem) gey vrwacz *BZ* Lev 5, 8; Zaly snadz bødzem moc nałescz korzen a odchowacz konye a muli, abi owszem (penitus) nye zmarly dobitkowye *BZ* III Reg 18, 5, *sim. ib.* IV Reg 13, 23. II Par 31, 1; ~ '*w ogóle, wcale, zgoła, omnino, prorsus, penitus*': Uczyny pan dzywnye myedzy sboszym izrahelskym a zboszym egipskym, abi nyczs owszem (omnino) nye zagynølo s tego, czso przyslucha k synom izrahelskym *BZ* Ex 9, 4; Z dobitkow synow izrahelskych y szadne owszem (omnino) nye zagynølo *ib.* 9, 6; Biskvp... glovi swey nye odkrige, rvcha swego nye strzize a kv wszelkemv vmarlemv owszem (omnino) nye wnidze *BZ* Lev 21, 11; W tich myesczech, ktores to tobye kv gymyenyv bødø dani, owszem (omnino) nizadnego nye ostavisz-ziwo *BZ* Deut 20, 16; Vdzalalycz ktokoly tobye nyeczso, røcze gemv zaplatø nawrocz, a zaplata twego robotnyka

v cyebye owszem nye ostaway (merces mercennarii tui apud te omnino non remaneat) *BZ* Tob 4, 15.

2. '*na pewno, oczywiście, naturalnie, bez wątpienia, certo, manifesto, vero, vere, sine dubio*': Bo, bi bil chczal offarø, dałbich bil owszem (dedissem utique) *Fl* 50, 17, *sim. Pul*, *Kart-Świdz*; Bo, bi me bil pocløl neprzyaczel moy, cyrzpalbich bil owszem (sustinuissem utique) *Fl* 54, 12, *sim. Pul*; Acz zaiste owszem sprawedlnocz molwicze (si... utique... loquimini), prawe sødzicze, sino⟨wi⟩e ludzszczi *Fl* 57, 1, *sim. Pul*; Porro, si in digitto dei eycio demonia, profecto, owsem, pervenit in vos regnum dei (Luc 11, 20) XV *in. R* XXIV 72; Si diligeretis me, gauderetis vtique, owsem, quia vado ad patrem (Jo 14, 28) *ib.* 73; Owschem eciam (intellexistis haec omnia? Dicunt ei: Etiam Mat 13, 51) 1471 *MPKJ* V 119; Owszem badzi⟨e⟩czeli podluk czyala zyly, szemrzeczye (si enim secundum carnem vixeritis, moriemini Rom 8, 13) XV *p. post. AKH* VI 445; ~ i owszem: Quare ymmo, id est certe y owssem 1437 *Wisl* nr 228 s. 88; Sed quid existis videre? Prophetam? Eciam, y owszem, dico vobis, plus quam prophetam (Mat 11, 9) XV *med. R* XXIV 365; Quis scandalizatur et ego non vror, *gl.* sc. igne caritatis, zaly z gorączoszczy szercza mnye tego nye zał? Y owszchem zal (II Cor 11, 29) XV *med. SKJ* I 67.

3. i, ale owszem '*a ponadto, a poza tym, a nawet, co więcej, praeterea, quin etiam*': Szlachcziczy krolewsthwa naszego braczą... zabyayącz..., w dzedzynnem gymyenyv nygenego przystampv nye odziczszą (*pro* odzirszą), y owszem skazvyemy ge (quin immo sententiamus ipsos) y gych syny sbawyamy... cząszczy dzedzyn *Sul* 49; Y owszem quin imo XV *p. pr. R* XVI 350; Rzekł im anioł, nie boycie się, ale owszem weselcie sie, narodził sie zbawiciel wam XV *p. pr. R* XIX 76; Quinimmo, id est magis vel potius y owschem *ca* 1500 *Erz* 61; Vydzyczye, yze ssam Cristus yest mocznyeyschy y moglby vass vschech pobycz, by chczyal, y osvem by mogl kazacz zyemy, yschby pod vaschemy nogamy szye otvorzyla *Rozm* 627.

4. '*szczególnie, zwłaszcza, proesertim, praecipue, potissimum, imprimis*': Nye nawroczi lvdv do Egipta, gyesczow liczbø søøcz owszem povisszon, gdisz iest pan przikazal wam (equitatus numero sublevatus, praesertim cum dominus praeceperit vobis), aby nikakey wyøczey tøøsz drogø syø nye nawraczali *BZ* Deut 17, 16; Dwadzescza sto lat yvsz mam dzysz, nye mogø daley vichadzacz y wchadzacz, a ofszem gdisz gest pan rzekl (praesertim cum... dixerit) mnye: Nyc przeydzesz Iordana *ib.* 31, 2; Zwolcye szobye dzysz, czso wam lyvbo gest, komv owszem (potissimum) slvzicz bødzecye *BZ* Jos 24, 15.

5. '*w wyższym stopniu, więcej, bardziej, magis*': Si autem fenum agri, quod hodie est et cras in clibanum mittitur, deus sic vestit, quanto magis, owsem, vos, minime fidei? (Mat 6,30) XV *in. R* XXIV 75; Quinimmo beati, qui ⟨audiunt verbum dei⟩ y owszem tako yest, gysz [...] (Luc 11, 28) 1461—7 *Serm* 98 v.

Ozdnica, Oźnica '*budynek do przygotowywania słodu, słodownia, aedificium, ubi fermentum frumentarium ad cervisiam coquendam conficitur*': Osnicza aridarium *ca* 1420 *WokTryd* nr 61; Yako gdi my otpusczil Yandrzey oszdzycz w oszdnyczy, tedi y mim ludzem otpusczil 1424 *Pyzdr* nr 769; Brassatorium, osdnycza, debet parare 1451 *Zap* III 214; Praeterea damus dictae civitati... ad utilitatem... braseatoria al. oznice habere..., in quibus... cives... non alibi brasea ipsa nisi in braseatoriis civitatis... siccare al. ozdzic debent (1453) *KodMazL* 346; Yako ya thą oszdnyczą od sbudowanya przeth poszwem dzyrschą daley trzech *lad w pokoyu na them myeszczczu 1469 *Czrs* s. LXXXV; In braseo al. ozdnycza 1478 *PłocEpRp* 13, 163; Osznycza tostrium XV *p. post. PF* V 11.

Ozdoba '*upiększenie, przystrojenie, decus, decor*': Geyze takesz bog przidal krasi, bo wszitka ta ozdoba (compositio) nye z nyeczistoti, ale se czsnoti bozey pochadzala *BZ* Judith 10, 4.

Ozdobić *formy*: *inf.* ozdobić *ca* 1450 *PF* IV 578; ~ *praet. 3. sg. m.* ozdobił XV *med. SKJ* V 273; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* ozdobion *ca* 1450 *PF* IV 571; *f.* ozdobiona 1456 *ZabUPozn* 89; ~ *praes. pass. 3. sg. f.* jest ozdobiona XV *med. SKJ* V 273; ~ *fut. pass. 3. pl.* będą ozdobiony 1456 *ZabUPozn* 110.

Znaczenie: '*upiększyć, przystroić, ornare, exornare, decorare*': Ultra omnes creaturas admirabili pulcritudine fulget et decoratur sweczy a yest osdobyona XV *med. SKJ* V 273; Et extra sua graeia decorauit et illustrauit osdobyl a oswyeczyl *ib.*; Osdobyon *ca* 1450 *PF* IV 571; Osdobycz *ib.* 578; Illa virgo, que gemis, drogimy ka⟨mieniami⟩, virtutum sanctarum decorata oszdobyona 1456 *ZabUPozn* 89; Decorabuntur, bądą oszdobyony, gloriosa pulcritudine *ib.* 110.

Ozdownia '*budynek do przygotowywania słodu, słodownia, aedificium, ubi fermentum frumentarium ad cervisiam coquendam conficitur*': Brasiatorium oszdownya vel słodownyą, vel myelczych *ca* 1500 *Erz* 61; Tostrinum et est locus,

vbi brasium exiccatur, osdownya, tostorium idem quod tostrinum *ib.*

Ozdrowić '*przywrócić zdrowie, uzdrowić, aliquem sanum facere, alicui sanitatem restituere*': Bog rzekl: Syn czloweczi przy⟨szedł niemocne⟩ oszdrowicz XIV *ex. Pocz* 233.

Ozgodzić *cf.* **Rozgodzić**

Oziębiać '*czynić zimnym, zziębłym, aliquid refrigerare, rigidum reddere*': Irretit miserum grauitas annosa leonem, inglaciat, *gl.* constringit, infrigidat oząbyą, corpus corque senile gelu 1466 *R* XXII 13.

Ozimczę '*młode zwierzę domowe urodzone przed zimą, pullus domesticus ante hiemem natus*': Septem genera scrofarum, videlicet tres porcos, tres scrofas et unum ozymczya 1435 *AGZ* XII 3.

Ozimek '*młode zwierzę domowe urodzone przed zimą, pullus domesticus ante hiemem natus*': Quia tu... recepisti... quatuor boves emtibiles et quinque vaccas, et quinque vitulos al. ozymky 1474 *AGZ* XVIII 85, *sim. ib.*

Ozimi *cf.* **Ozimy**

Ozimię '*młode zwierzę domowe urodzone przed zimą, pullus domesticus ante hiemem natus*': Pro eo, quia tu... recepisti viginti duo peccora cornuta, tredecim vitulos, ozimyantha, sedecim oues 1462 *StPPP* II nr 3685.

Ozimina *formy*: *n. sg.* ozimina 1437 *Wisl* nr 228 s. 85, *ca* 1455 *JA* XIV 493, XV *p. post. R* XXV 177, *ca* 1500 *Erz* 61; ~ *g. sg.* oziminy 1400 *Pozn* nr 477, 1400 *StPPP* VIII nr 10487, 1409 *KsMaz* I nr 1330, *etc.*; ~ *ac. sg.* oziminę 1425 *TymProc* 234, 1428 *Pozn* nr 1495, 1458 *AGZ* XI 437, 1467 *Trześn* 80, 1495 *AGZ* XIX 107; ~ *i. sg.* oziminą *Sul* 61, *Dział* 62, 1477 *Trześn* 98; ~ *l. sg.* (na) oziminie 1413 *Kościan* nr 491, 1471 *ZapWarsz* nr 3022; ~ *l. pl.* (w) oziminach 1401 *Pozn* nr 516.

Znaczenie: '*zboże ozime, siane jesienią, frumentum hibernum*': Iaco Potrek ne pobral na Boguchniney czansczi szita ozimini ani jarzini 1400 *Pozn* nr 477, *sim.* 1400 *StPPP* VIII nr 10487, 1428 *Pozn* nr 1496; Kedi Jandrzich przedal Ozepowi dzedzinø, a ne wimowil parow, czso ge Ozep oszal w oszyminach 1401 *Pozn* nr 516; Iacom ya *wiszøla v Oszepa pancz cop zitha, oszimini i garzini 1409 *KsMaz* I nr 1330, *sim.* 1419 *DokMp* I 428; Kedi mu ofcze otbyyaly na yego ozimine 1413 *Kościan* nr 491; Quadruplicem siliginem vlg. ozyminą et totidem annonam 1425 *TymProc* 234; Nicolaus... dimisit tota frumenta hyemalia al. ozymyna... Petro 1427 *AKH* III 337; Jsze Szymek... wszal... crowa yedna s czelanczem..., zytho, oszymyną 1428 *Pozn* nr 1495; Ozimyna annona 1437 *Wisl* nr 228 s. 85, *sim. ca* 1455 *JA* XIV 493, *ca* 1500 *Erz* 61; Ipse plebanus semper post terciam annonam al. ozimina de huiusmodi agris allodialibus, videlicet tercio anno tollere et levare debet decimam manipularem a kmethonibus 1440 *MMAe* XVI nr 1095; Quia veniens violenter... tritulasti quatuor aceruos yemales al. oszymyny, duos tritici et duos siliginis 1448 *StPPP* II nr 3339; Role swoge... poorane, wykopane y poszane oszymyną (hiemalibus) y yarzyną ostawy *Sul* 61, *sim. Dział* 62; Duos dies, unum ad annonas al. oszimią et alium ad blada al. iarzią cum hominibus ire debebit 1458 *AGZ* XI 437, *sim.* 1495 *AGZ* XIX 107; Martinus... recognovit se, quia segetum al. szanye super tempore yemalibus al. oszymyną comparavit vel emit 1467 *Trześn* 80; Jakom ya Philippowi kmeczіewi kthoremv kazal precz po czasche, wzawschi za szwoy vrząth rol v ozimynie przesz Philippą podoranych 1471 *ZapWarsz* nr 3022; Gregorius... dedit... totum quartale... cum semine yemis et estatis al. ozymyną y yarzyną 1477 *Trześn* 98; Cum vero annona defecisset, gdy nyedostalo ozymyny, fecit omnibus carnes que ibi erant distribu⟨t⟩i XV *p. post. R* XXV 177.

Ozimniać *(?)* '*czynić zimnym, chłodzić, studzić, frigescere, frigidum facere*': A tako tedy opffytoscz lychoty a myloszyerdzye vyelye luda o[c]zymna (et quoniam abundavit iniquitas, refrigescet caritas multorum Mat 24, 12) *Rozm* 481.

Ozimniewać '*ziębnąć, marznąć, frigescere*': Ozymnewa frigescet 1448 *R* XXIV 352.

Ozimny *(o zbożu)* '*siany w jesieni, ozimy, autumno satus*': In quo predio Petrus Clekoth debet sumere segetes frigorosa⟨s⟩ vlg. ozimne 1445 *MonIur* III 121.

Ozimy, Ozimi *formy*: *n. sg. neutr.* ozime XV *p. post. PF* V 29; ozimie *Sul* 105, 1471 *MPKJ* V 26; ~ *g. sg. f.* ozimej 1453 *TymProc* 266; *neutr.* oziniego *Sul* 81; ~ *ac. sg. f.* ozimią *Dział* 41; *neutr.* ozimie 1459 *TymProc* 234.

Znaczenia: **1.** *(o zbożu)* '*siany w jesieni, autumno satus*': Zapowyedamy oth swyątha swyąthego Woczecha asz do grvmadzenya wszego zytha ozymyego sz pol y yarego (usque ad congregationem omnium frugum hiemalium et aestivalium de campis)... gonycz zayączow aby nye szmyal *Sul* 81; Thesz zitho zarna i rodzayu *koliszdigo, ozymye (frumentis... hiemalibus) i yarne, ku they tho wdowye offscheyky ma sluschecz *Sul* 105; Gregorius... recognovit XV casulas ⟨s⟩iliginis, L manipulos tritici ozimey 1453 *TymProc* 266; In duo stadia tritici

seminata et duo stadia siliginis ozymye arealem dedit introligacionem 1458 *ib.* 220; Tesz za kopą yarą y ozymyą (pro copa... hiemalium, *Sul* 50: za kopą... ozymyny) wyznawamy gedną czwyerthnyą, gdy na woz gwaltownye wząta bądze *Dział* 41; Et vina frumenti ozymye zitho (*war. lub.*: y vinne szyto; omnem medullam olei et vini ac frumenti quidquid offerunt primitiarum domino tibi dedi Num 18, 12) 1471 *MPKJ* V 26; Ozyme zyto hiemale XV *p. post. PF* V 29.

2. *(o polu)* '*przeznaczony pod jesienny zasiew zboża, (ager) autumno seminandus*': Qui mansus debet in se habere tres campos, scilicet duos campos vgori et unum ozimye 1459 *TymProc* 234.

Ozłomek *cf.* **Rozłomek**

Ozłożyć *(?) corruptum pro* odłożyć '*przełożyć na później, odroczyć, proferre, differre, procrastinare*': Nelka de Lanke citaverat Wiszostkam pro quadraginta marcis. Primum terminum prolongavit vlg. oszloszil, secundum terminum maritus predicte Nelcze astitit 1394 *Leksz* II nr 1605.

Oznajomić '*opowiedzieć, przedstawić, narrare, exponere, referre, pronuntiare*': Drogi moie oznayomylem, wzyawilem (vias meas enuntiavi Psal 118, 26, *Fl* i *Pul*: zyawil gesm) y wisluchales mie *MW* 7a.

Oznamiać '*pouczać, objaśniać, explanare; explicare*': Oznamyayącz insinuans (Paulus... disserebat eis de Scripturis adaperiens et insinuans, quia Christum oportuit pàti et resurgere a mortuis Act 17, 3) 1471 *MPKJ* V 134.

Oznamić '*uczynić znanym, wiadomym, notum, cognitum, manifestum facere*': Chwalcye boga a wziwaycye gymyø gego, oznamcye w lyvdu nalyaski gego (notas facite in populis adinventiones eius)! *BZ* I Par 16, 8; Podle syercza twego vczinylesz wszitkø wyelebnoscz tø a chcyalesz oznamycz wszitka zwyelyczenya ta (nota esse voluisti universa magnalia) *ib.* 17, 19; Opuscyl gy (*sc.* Ezechiasza) pan, abi bil pokuszon a oznamyoni bili wszitki rzeczi (ut... nota fierent omnia), gesz bili w syerczv gego *BZ* II Par 32, 31; ~ '*objaśnić, wytłumaczyć, explicare, explanare, illustrare*': Osnamycz (*war. kal.*: *oznanycz) illustrare (Origenis me studium provocavit, qui... translationem Theodotionis miscuit, asterisco et obelo omne opus distinguens, dum aut illucescere facit... aut superflua quaeque iugulat et confodit Prol) *MPKJ* V 7.

Oznamienie '*wyjaśnienie, odpowiedź, explicatio, explanatio, responsum*': Oznamyenye solucio (cuius visionis haec solutio est secundum Hebraeorum traditionem Zach Prol) 1471 *MPKJ* V 116.

Oznamionać '*pokazać, wskazać, wyznaczyć, monstrare, fines, terminos constituere*': Kądy... procurator yal na Gerlachowye a *osnamønal, to ssą dostalo Gnewosscwy za czwarthą cząssc 1424 *Kościan* nr 1246, *sim. ib.* nr 1080; Yakom ia tobye nye ranczil za Dobyeslawa..., ysze myal zlomycz ploth y usucz trzy kopcze tu, gdzye gyednacze osznamyonali 1437 *Pyzdr* nr 1112.

Oznamionawać '*czynić znanym, wiadomym, notum, cognitum, manifestum facere*': Osnamyonavayuncz (*war. lub.*: osnamionuya; qui elucidant me, vitam aeternam habebunt Ecclus 24, 31) 1471 *MPKJ* V 82.

Ozór '*język bydlęcia, lingua pecudis*': Oszor busilingua 1472 *Rost* nr 1553.

Ozpalać *cf.* **Rozpalać**

Ozszerzenie *cf.* **Rozszerzenie**

Ozwać się *formy: imper. 2. pl.* ozowcie *MPKJRp* V 53v; ~ *praet. 3. sg. m.* ozwał XV *p. pr. R* XVI 321—2; ~ *condit. 3. sg. m.* ozwałby 1431 *AGZ* XI 66; -by ozwał 1491 *RKJŁ* VII 57.

Znaczenia: **1.** '*zgłosić pretensje, upomnieć się, postulare, poscere, exposcere, flagitare, petere*': Pro familiare autem in curia domini regis interfecto nullam concordiam fecerunt, sed distulerunt causam huiusmodi, quousque aliquis propinquorum responderet al. ozwalby se 1431 *AGZ* XI 66; Mysthrzowye mayą ono wsythko mocznye wzyącz a thako dlugo chowacz, yszhy szye kthory z rodzayv onego vmarlego ozwal sz do⟨s⟩thatecznym szwyadeczthwem 1491 *RKJŁ* VII 57; Yeslyby szye nykth nye oszwal, thedy mystrzowye ono mayą przedacz *ib.*

2. '*odpowiedzieć, respondere*': Oswal szyą reloquebatur XV *p. pr. R* XVI 321—2.

3. '*przemówić do kogoś, czy też wezwać, aliquem alloqui, aliquem advocare, arcessere*' *(?)*: Ozowczye syą (*war. kal.*: odzowczie schią) advocate (loquimini ad cor Ierusalem et advocate eam Is 40, 2) *MPKJRp* V 53v. ~ *Może należy czytać* ozowczyes yą, *tj.* ozowcież ją.

Ozywać '*opiewać, de aliqua re tractare*': Jako ya na them dzale ogrod zagrodzil, kthori dzal moy listh ozywa 1451 *ZapWarsz* nr 924.

Oździć '*suszyć słód w słodowni, hordeum aqua perfusum frigere in aedificio, ubi fermentum frumentarium ad cervisiam coquendam conficitur*': Yako gdi my otpusczil Yandrzey oszdzycz

w oszdnyczy, tedi y mim ludzem otpusczil 1424 *Pyzdr* nr 769; Cives... non alibi brasea ipsa nisi in braseatoriis civitatis... siccare al. ozdzic debent (1453) *KodMazL* 346.

Ożnica *cf.* **Ozdnica**

Ożrały *cf.* **Ojrzały**

Ożrzeć się *cf.* **Ojrzeć się**

Ożaleć '*oplakać, deflere, deplorare, aliquem lacrimis prosequi*': Yednegoczyem szyna myala w (*pro* y) thegoczyem oz[y]alyala XV *p. post. R* XIX 48.

Ożałować *formy*: *praes. ind. 1. sg.* ożałuję XV *med. GlWroc* 93v; *3. pl.* ożałują *OrtBrRp* 70, 1. 2, *OrtMac* 125; ~ *inf.* ożałować 1399 *ŁebMat* 84, *OrtBrRp* 59, 3. 64, 2, *OrtMac* 36, *OrtRp* 36, 2, *OrtVrtel* 120, *MW* 78a; ~ *praet. 3. sg. m.* ożałował 1400 *TPaw* IV nr 632, 1432 *Pozn* nr 1412, 1435 *ib.* nr 1575. 1577, *etc.*; *f.* ożałowała 1403 *KsZPozn* nr 1543, 1437 *Pozn* nr 1481, *OrtBrRp* 38, 2, *OrtMac* 42; ~ *part. praet. pass. n. sg. m.* ożałowany *OrtBrRp* 62, 2. 3. 70, 1, *OrtVrtel* 117; *neutr.* ożałowano *OrtBrRp* 70, 2. 88, 2; *d. sg. m.* ożałowanemu *OrtBrRp* 90, 2, *OrtMac* 123; *ac. sg. m.* ożałowanego *OrtBrRp* 42, 4. 94, 3, *OrtMac* 130; *n. pl. m.* ożałowani *OrtRp* 41, 1; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* jest ożałowan *OrtBrRp* 42, 4; *neutr.* jest ożałowano *OrtMac* 120; *3. pl. m.* są ożałowani *OrtBrRp* 38, 1; ~ *fut. pass. 3. sg. m.* będzie ożałowan *OrtBr* VI 370, *OrtBrRp* 60, 2, *OrtMac* 125; ~ *condit. pass. 3. sg. m.* -by ożałowan *OrtBrRp* 42, 3; *neutr.* by ożałowano *OrtBrRp* 64, 1.

Znaczenia: **1.** '*obwinić, oskarżyć, wnieść skargę do sądu, aliquem accusare, in ius vocare*': Ozalowacz inculpare 1399 *ŁebMat* 84; Dictum Nicolaum oszalowa⟨l⟩ in 20 marcis 1400 *Leksz* II nr 2708; Ipse oszaloval meum fideiussorem 1400 *TPaw* IV nr 632; Swanthoslawa... fecerat contra eundem Wlodaconem coram domino capitaneo... accionem vlg. ozalowala gi 1403 *KsZPozn* nr 1543; Jsze czo mą Basch ozalowal o pol dzewyaci grziwni groschi syrokich, tego mu nye snaya 1432 *Pozn* nr 1412, *sim.* 1435 *ib.* nr 1575; Super ipsum dominus Dobrogostius... proposuerat in iudicio al. ozalowal... pro destruccione molendini 1435 *ib.* nr 1577; Jze czo mya ozalowala szostra moya o pozag, abichem poczal placzicz po trzech leczech, tych -yem yey nye poczal placzicz 1437 *ib.* nr 1481; Jsze czo mya ozalowal Mycolay... oth maczerze swey, abych ya yachal... gwaltem na dzedzyna Lussowo,... tegom ne vczinyl *ib.* nr 1482, *sim.* 1438 *ib.* nr 1599; Gdy czlowyek bandze ozalowan (*OrtMac* 95: obzalowan) o przyszagą albo o glową *OrtBr* VI 370, *sim. OrtMac* 125; Gdysz opawszkym myesczanom s prawa szkazano na pewny... rok przynyesez swyad[z]eczthwo o gych myeszka rzecz, a (*pro* o) kthorą szą ozalowany (*OrtMac* 42: szą obzalowany), a ony przynyeszly takye swyadeczsthwo, w kthorem szyą nye szostaly *OrtBrRp* 38, 1; Gdyby czlowyek ozalowan (*OrtMac* 49: gdy czlowyek obzalowany badzye) o glowa..., moze o to on szwyadeczthwo vczynycz szwym oczczem? *ib.* 42, 3; Dobry czlowiek moze swego nyeoddzelonego syna tako ozą̨lowanego (*OrtMac* 49: obzalowanego) przysząg̨ą wyyącz, alle gestly ten syn przedthym ozalowan (*OrtMac* 49: obzalowan) o takyesz rzeczy..., takyemv nye moze pomagacz przysząncz oczecz *ib.* 42, 4; Nye bandzely *szlonczą myrv... za goraczą wffaczon y ozalowan (*OrtMac* 78: obzałowan), na thego mayą... zalowacz w trzech szandzyech *ib.* 60, 2; Geden zalowal na drugyego po vmarley racze... Tedy odpowyedzal ten ozalowany (*OrtMac* 80: obzalowany) czlowyek *ib.* 62, 2, *sim. ib.* 62, 3; Mogą tego szlomczą ozalowacz (*OrtMac* 85: obzalowacz) myrv o thą rzecz nazayvtrz *ib.* 64, 2; Gdy czlowyeka ozaluyą (*OrtMac* 93: obzaluya) o glową..., czso o tho poranka ma czyrpyecz..., a yako ten ozalowany (*OrtMac* 93: obzalowany) prąw ma bycz? *ib.* 70, 1; Raczy-ly kto kogo, czo gy ozalowano (*OrtMac* 93: obzalowano) o glowa..., a nye postawy-ly go ku prawu, tedy ten porancznyk mą zayn zaplaczycz wargelth *ib.* 70, 2; Myeny-ly ktho szwą nyewynnoscz, ten moze szam odycz... albo szamotrzecz, ozaluyąly (*OrtMac* 93: obzaluyaly) go sz szwyathky *ib.*; Kthorykolwyek myeszczanyn kv dworowy szye przymyla a szgyedna, ysz myeszkye prawo albo przywylyeye szlamuya, thego maya raycze ozalowacz albo gyemu wyną dacz *OrtMac* 36, *sim. OrtVrtel* 120; Yedna nyewyaszthą ozalowala szwego mąza, ysz one opuszczywszy, poyal szobye gynna w malzenszthwo *OrtMac* 42, *sim. OrtBrRp* 38, 2; Themu ozalouanemu czlowyekv vdzyalano dzen do zayvtrza *OrtMac* 123, *sim. OrtBrRp* 90, 2; Gdy kogo ozaluya (*OrtBrRp* 91, 3: owynyą) o glową... a stalolyby tho przesz nocz, maly tego poszwacz poszel czyly nye ma? *OrtMac* 125; Mogaly czy rąkoymye myecz dalszy dzyen, szlowye ozalowanego postawycz kv praw (*leg.* prawu) na drugy albo trzeczy sząd? *ib.* 130, *sim. OrtBrRp* 94, 3; Sunt conquerulati, ozalovany, et allocuti ab amicis viri mortui *OrtRp* 41, 1; Ma... thego tho, czo myr szlomyl, prawym ortelem naszladowacz, aby then ozalowany czlowyek mogl szye wyprawycz *OrtVrtel* 117; ~ Kako albo gdy ten, czo zapowye-

dzal thy pyenadze, ma ozalowacz (*OrtMac* 76: obzalowacz) albo dobycz? *OrtBrRp* 59, 3; Gdyby... czokole... nyerzadnego vczynyono..., a ten, czo to vczynyl, vczekl... y to by ozalowano (*OrtMac* 85: *obzalowanye) we dnye *ib.* 64, 1; Zapowyedzały komu yego gymyenye..., a to gymyenye yest ozalowano (*OrtBrRp* 88, 2: ozalowano), szlowye prawem doszyagnyono..., ten szye moze zaszyą k zwemu gymyenyv czyagnacz *OrtMac* 120; Qualiter iam allocutor peccuniarum et in quo tempore peccuniam conqueri, ozalowacz, debet? *OrtRp* 36, 2.

2. '*opłakać, użalić się, deplorare, deflere*': Dimitte ergo me, domine, ut plangam, osalugø, paulum dolorem meum (Job 10, 20) XV *med. GlWroc* 93v; Anno szwyata,... day nam ozalowacz rany mąky boszkyey *MW* 78a.

Ożałowanie '*skarga wniesiona do sądu, oskarżenie, actio, accusatio*': Nicolaus expressit, quod debita soluere eiusdem Mathie non deberet, pro qua in iudicio actum est al. ozalowanye 1437 *MonIur* III 61.

Ożanka, Ożenka *bot.* **1.** '*przetacznik ożankowy, Veronica chamaedrys L.*': Oszanka gamedreos 1460 *Rost* nr 3576; Ozanka camedreos XV *p. post. R* LIII 65; ~ Gamandra minor, quercula minor mala osanka 1419 *Rost* nr 5116; Camedreos, gamandrea brevior mala oszanka, kurza myøtka 1437 *ib.* nr 2509, *sim. ib.* nr 2653; Malha oszanka quercula minor 1460 *ib.* nr 3703; Mala ozenka camedreos 1481 *ib.* nr 4977; Mala ozanka querculus minor *ca* 1500 *ib.* nr 5524; ~ Quercula maior vyelyka ossanka, wyelka ossanka *ca* 1465 *Rost* nr 4541—2.

2. '*przytulia pospolita, Galium mollugo L.*': Camepiteos, cmepitheos osanka *ca* 1500 *Rost* nr 5960; ~ Camephiton, gamandrea maior vyelika ffiga, velika osanka 1419 *Rost* nr 5114; Camepiteos, quercula, gamandrea minor velika oszanka 1437 *ib.* nr 2511; Wyelka oszanka quercula 1460 *ib.* nr 3702; Welka ozenka camepitheos 1481 *ib.* nr 4978; Wyelka ozanka querculus maior *ca* 1500 *ib.* nr 5523; ~ Camepiteos, cmepitheos osanka *mølø,... ossanka mala 1484 *Rost* nr 5957. 5959.

3. '*bluszczyk kurdybanek, Glechoma hederacea L.*': Ossanka camedreos *ca* 1465 *Rost* nr 4219; ~ Mala ossanka quercula minor *ca* 1465 *Rost* nr 4543.

Ożanna *bot.* **1.** '*przetacznik ożankowy, Veronica chamaedrys L.*': Ossanna mala camedreos 1472 *Rost* nr 748.

2. '*przytulia pospolita, Galium mollugo L.*': Camapitheos komnatka, osanna welika, ptassa mątka 1472 *Rost* nr 746.

Ożec '*spalić, zniszczyć ogniem, cremare, comburere, igni delere*': Ago contra te, quia michi cremasti vlg. oszgla 1403 *KsMaz* I nr 406; ~ '*spalić w ofierze, sacrificii faciendi causa urere*': Oziecz (*war. lub.*: vszecz) vstilare (et super sacrarium holocautomata ustulare cotidie III Esdr 4, 52) 1471 *MPKJ* V 54.

Ożedle *cf.* **Ożydle**

Ożeg *cf.* **Ożóg**

Ożenić '*połączyć związkiem małżeńskim z kobietą, uxorem alicui dare*': On myø ozenyl (uxorem ipse me habere fecit) *BZ* Tob 12, 3; ~ ożenić się '*pojąć sobie żonę, iungere sibi aliquam, uxorem ducere*': Jako mne oczecz obeczal czanscz dacz, yegdim sza ozenil 1425 *ZapWarsz* nr 123; Jako ya przi tem byl, kyedi Thomkovi oczecz obeczal czanscz dacz, yegdy sza ozeni *ib.*

Ożenka *cf.* **Ożanka**

Ożłobić *(?)* '*upiększyć, okrasić, ozdobić, ornare, exornare, decorare*': Es par celigenis astris, *gl.* ornamentis, trabeatus, ozslobyony, amenis 1466 *R* XXII 27; O ymyenye vyelyką py⟨e⟩czą maczye, domy vyszokye stavyczye, ktorez myslyczye drogyem kamyenyem oslobycz, tamze v nych yemy szye pyschnycz *Rozm* 522.

Ożóg, Ożeg '*drewniany kij do poprawiania ognia w piecu, pogrzebacz, baculus ad ignem in fornace excitandum*': Osog vstarius *ca* 1420 *WokTryd* nr 493; Ozeg vstile 1437 *Wisł* nr 228 s. 89, *sim. ca* 1500 *Erz* 61.

Ożyć *formy*: *praes. ind. 3. sg.* ożywie 1440 *R* XXV 241, *Rozm* 101; *3. pl.* ożywą *Rozm* 137; ~ *imper. 2. sg.* ożywi *Rozm* 222. 296; ~ *praet. 3. sg. m.* ożył *BZ* IV Reg 13, 21, *De morte* w. 212, *Rozm* 134. 135. 387. 388; *neutr.* ożyło *BZ* III Reg 17, 22, *Rozm* 127; ~ *condit. 2. sg. m.* by ożył *Rozm* 135; ~ *part. praet. act. II cf.* **Ożyły.**

Znaczenie: '*odzyskać życie, powrócić do życia, odżyć, ad vitam revocari, in vitam redire, reviviscere*': Eciam cum puer oziwe 1440 *R* XXV 241; Nawrocyla syø dusza dzecyøcya weyn y oszilo (revixit) *BZ* III Reg 17, 22; Gdisz syø dotklo (*sc.* ciało) koscy Elyzeowich, oszil (revixit) czlowyek *BZ* IV Reg 13, 21; Then yeden mv (*leg.* mą) kosza szvyczącszyl, ysz trzeczego dnya oszyl *De morte* w. 212; Pocznye (*sc.* dziecię) yąs (*leg.* już) vmyracz, przystąpyv Iesus nathychmyast vzdrovy y ozyvye (subito per puerum Jesum est sanatus) *Rozm* 101; Nathychmyast yako Iesus to slovo rzekl, naglye ono dzyeczya ozylo y vstalo z martvych (defunctus puer mox resurgens a mortuis revixit) *ib.* 127; Vmarly nathychmyast duch svoy przyal y ozyl

(mox resumpto spiritu mortuum revixit) *ib.* 134, *sim. ib.* 135; Vmarły, kaza tobye..., by wstal z marthvych a by ozyl (ut a morte iam resurgas redivivus rursum) *ib.* 135; K temv gloszv ony obrazy ozyva (illae formae vivere ceperunt), przemyenywschy szye v ptaky *ib.* 137; Tabyta, kazą tobye, wstany a ozyvy (revivisce) *ib.* 222, *sim. ib.* 296; Ten moy syn, ktory byl yest vmarl, a ozyl (revixit Luc 15, 24) *ib.* 387, *sim. ib.* 388.

Ożydać '*czekać, oczekiwać, exspectare*': Ozydayą expectantes XV *p. pr. Zab* 519; Expectat, ozyda, emendacionem 1456 *ZabUPozn* 107; Ozyday (sustine, *Fl*: cirzpi) gospodna *Pul* 26, 20.

Ożydanie '*czekanie, oczekiwanie, exspectatio*': Oszydanye moram XV *med. R* XXV 156.

(Ożydle) Hożedle, Ożegle '*otwór w koszuli i w wierzchniej odzieży, przez który przesuwa się głowę, kołnierz okalający ten otwór, foramen, quo interula tunica vel amiculum induitur, limbus huic foramini circumdatus*': Ozegle orificium 1437 *Wisł* nr 228 s. 89; Capicium, os tunice hoszedle XV *p. post. PF* V 11.

Ożyły '*taki który powrócił do życia, zmartwychwstały, qui ad vitam revocatus est, qui resurrexit*': Sed ceu predixit vobis de morte, reuixit et reviws, ozyly, redit 1466 *R* XXII 25.

Ożywiać 1. '*obdarzać życiem, przywracać do życia, vitam dare, aliquem ad vitam revocare, vitae alicuius consulere*': Gospodzyn vmarsa y oszywa (vivificat I Reg 2, 6) *Fl* Ann 9, *sim. Pul*; Przes gegosz (*sc.* Jezu Krysta) ta wszistka zawszdy dobraa tworzisz, swąnczysz, oszywyasz (vivificas, *Msza* VI: vzyvyasz, I. IV: zyvysz), szegnaasz y daawasz naam 1424 *Msza* III s. 63, *sim.* IX. XII; Oszywya resuscitat XV *p. pr. PF* IV 615; Osziwya vivificat 1461—7 *Serm* 443r; Genze... ozywyasch vmarle, a nyemocznym zdrowye vdzyelasch *Naw* 136; Yako oczyecz wskrzescha martwe y ozyvya (vivificat Jo 5, 21), takyes syn, ktore chcze, thy ozyvya (vivificat Jo 5, 21) *Rozm* 259.

2. '*pokrzepiać, wzmacniać, recreare, confirmare*': Hunc, *gl.* sc. serpentem, reficit, *gl.* id est fouet, vblozyla, ozyvya, hominis clemencia lutoscz 1466 *R* XXII 13; Sunt nutritiua, ozyvyegancze, plus dulcia candida vina XV *p. post. PF* III 290.

Ożywić *formy*: *praes. ind. 1. sg.* ożywię XV *ex. MPKJ* II 317; *2. sg.* ożywisz *Fl* i *Pul* 79, 19. 84, 6. 142, 12. Ez 10, *Pul* 137, 8; *3. sg.* ożywi *Fl* i *Pul* 40, 2; ~ *imper. 2. sg.* ożywi *Fl* 118, 25. 88, *Fl* i *Pul* 118, 17. 40. 107. 149. 154. 156. 159. Hab 2, *MW* 37a; ożyw *MW* 6a. 7a. 24a. 34b; ~ *praet. 2. sg. m.* ożywił jeś *Fl* i *Pul* 118, 93; ożywiłeś *MW* 35a; *3. sg. f.* ożywiła XV *p. pr. R* XLVII 357, *MW* 25b; ~ *condit. 3. sg. m.* by ożywił *Pul* 3 arg.; ~ *part. praet. act.* ożywiwszy *Rozm* 136.

Znaczenie: '*obdarzyć życiem, przywrócić do życia, vitam dare, aliquem ad vitam revocare*': Gospodzin schowa gi y osziwi gy (vivificet eum), y blogoslawona vczini gi na zemi *Fl* 40, 2, *sim. Pul*; Osziwisz nas (vivificabis nos) a *ymo twe wziwacz bødzem *Fl* 79, 19, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 84, 6; Oszywy mø (vivifica me, *MW* 6a: oziw mie, *sim. ib.* 7 a. 24 a. 34b) a bødø strzedz slow twych *Fl* 118, 17, *sim. Pul, sim. Fl* 118, 25. 88, *Fl* i *Pul* 118, 40. 107. 149. 154. 156. 159. Hab 2, *MW* 37a; Na weky ne zapomnø prawot twogych, bo w nich oszywyl ges myø (vivificasti me, *MW* 35a: oziuiles mnye) *Fl* 118, 93, *sim. Pul*; Prze ymø twoge, gospodne, oszywysz mø (vivificabis me) w prawocze twogey *Fl* 142, 12, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* Ez 10, *Pul* 137, 8; Ozywyla vivificavit XV *p. pr. R* XLVII 357; Sumus enim omnes servi Christi emticii, vycupeny, qui... vivificavit nos, oszyw⟨i⟩l nasz, cum eramus mortui XV *med. GlWroc* 92v; Cum autem Xpc venerat in hunc mundum, ut hoc peccatum deleret..., et nos mortuos viuificaret marthwe ozywyl XV *med. SKJ* V 266; Tha (*sc.* nadzieja) mie vczieszila iest w ponizeniu moiem, ize wimowa twoia ozywila mie (quia eloquium tuum vivificavit me Psal 118, 50) *MW* 25b; Yze Xps za nas szmyertny sen przyøl y wstal z martwych, by nas ozywyl *Pul* 3 arg.; Ya mv szyna vmarlego oszywyą XV *ex. MPKJ* II 317; Yako myly Iesus vyschedl... z ynymy dzyeczmy y przyschedl kv glynye..., y nączynyly s nyey ptaskow,... tako myly Iesus ozyvyvschy ye splo⟨s⟩zyl (vivere fecit et volare) *Rozm* 136.

Ożywienie 1. '*powrót do życia, zmartwychwstanie, reditus ad vitam, resurrectio*': Que predicabat... mortuorum resuscitacionem ozyvenye 1456 *ZabUPozn* 88.

2. '*pokrzepienie, wzmocnienie, orzeźwienie, recreatio, confirmatio, virium refectio*': Kwyathkv dzyewyczy y wschem obczym k thobye vczyekayaczym na ozywyenye! *Naw* 61.

Ożżenie '*oparzenie, oparzelizna, ambustio, ambusta*': Wroczy... nogøø za nogø, oszszenye za oszszenye (adustionem pro adustione) *BZ* Ex 21, 25, *sim.* 1471 *MPKJ* V 17.

Ó

Ósme '*po. ósme, octavo*': A osme ⟨anjeli święci dani nam⟩ sø na osuecene nasego sømnena *Kśw* av. 1.

Ósmy *formy*: *n. sg. m.* osmy 1391 *MPKJ* II 327, *BZ* Lev 9, 1; *neutr.* osme *Dek* VII 1; ~ *g. sg. m.* osmego 1435 *ZapWarsz* nr 659, *BZ* Gen 21, 4, 1474 *Zab* 540, *etc.*; *neutr.* osmego *BZ* III Reg 16, 29; ~ *d. sg. m.* osmemu 1418 *Pyzdr* nr 554; ~ *ac. sg. m.* osmy *BZ* II Par 7, 9, *OrtBrRp* 32, 4.

Znaczenie: '*octavus*': Osmy psalm 1391 *MPKJ* II 327; Ossme (*sc.* przykazanie): ne swatczy falsive *Dek* VII 1; *Yakon ia nye casala sedmy kmothowy[e]czom a osmemu panyczu tknøcz kolow... po granyczy medzy copczy 1418 *Pyzdr* nr 554; Jacom ya ne szbyl szedmy czlowecow xyaszych a oszmego ne zabyl 1435 *ZapWarsz* nr 659; Sdzal gest Abraham synowy... Isaak a obrzazal gi osmego dnya (octavo die) *BZ* Gen 21, 4; Gdisz bil osmy dzyen (facto autem octavo die), wezwal Moyszes Aarona *BZ* Lev 9, 1; Y vczinyl (*sc.* Salomon) osmi dzen zgromadzenye (fecitque die octavo collectam) *BZ* II Par 7, 9; We trzech wy⟨e⟩lkych sandzech, gdy bywaya: gyeden na szwyathego Janą y Pawla dzyen, drugy oszmy dzyen po szwyathem Maczeyv..., gdy burgrabya szyedzy..., gyest wyna osszmdzyeszath szelągow *OrtBrRp* 32, 4; Pod latym boszego narodzena MCCCCXXII, osmego dyna ckxaszycza lutego w mescze ploczskem rzeczony Jan chodzyl 1474 *Zab* 540; I stało szya yest osmego dnya (in die octavo), przyszly obrzazovacz dzyeczya *EwZam* 290; Osmego dnya (octava, *sc.* die) bądzye vschey zyemye drzenye *Rozm* 479, *sim. ib.* 111; Rada osmego radcze, ktory szye nye barzo przymavyal ku smyerczy mylego Iesucrista *ib.* 586; ~ *jako składnik liczebnika wieloczłonowego*: Achab... krolyowal nad Israbelem ossmego a trzidzesszcy lyata Aza, krolya iudzskego (regnavit... anno tricesimo octavo Asa regis Iuda) *BZ* III Reg 16, 29.

Ósmynaćcie *cf.* **Ósmynaście**

(Ósmynaście) Ósmynaćcie '*decimus octavus*': Ossmenaczczye rozdzyelyenye capitulum octodecimum XV *med. MPKJ* V 433; Osmegonaczczye lyata (in octavo decimo anno) krolyowanya Geroboama... krolyowal Abyas nad Iudø *BZ* III Reg 15, 1, *sim. ib.* IV Reg 22, 3. 23, 23. II Par 34, 8; Osmegonaczczye lyata (octavo decimo anno) krolyowanya Ioziasowa to prziscye slawyono gest *BZ* II Par 35, 19.

Ów *formy*: *n. sg. m.* ow *Dział* 24. 45. 46. 51. 52, *Rozm* 726; *f.* owa *Rozm* 76; ~ *g. sg. m.* owego XV *med. R* XXII 246; *neutr.* owego *Rozm* 295; ~ *ac. sg. m.* owego 1461—7 *Serm* 349v; *f.* ową *MPKJ* V 10, *Rozm* 104; *neutr.* owo 1402 *Malk* 118, XV *med. R* XXII 238; ~ *n. pl. m.* owi *Rozm* 424; ~ *g. pl. neutr.* owych *Dział* 5; ~ *ac. pl. m.* owy 1429 *ZapWarsz* nr 353, XV *med. R* XXII 236.

Znaczenie: *zaimek wskazujący osobę lub przedmiot dalszy* '*tamten, ille*', *może też bliski* '*ten, hic*': *Jakom ia mam Micolayewy zastawą w dwdzestv cop przes thi na oui Godi 1429 *ZapWarsz* nr 353; Ludzye dny wyessyole y ludzi wyelbyą a blogosławyą, a on (*sc.* Jezus) zalostne a placzącze, a owi zassyą przeclina XV *med. R* XXII 236; Valde imprecantes, id est postułantes, imprecantes eciam poclynąyącz yako rzekacz: Day czy tha raną albo ową (imprecantes prospera sorori suae atque dicentes Gen 24, 60) *MPKJ* V 10; Wschlyscbącz posłovye y ta, y ova strona (hinc et inde partibus), skazaly ye [cz]crzyve, alye nye kv smyerczy *Rozm* 104; Bo by to sproschne svkno vyczyągnąło szye od ovego starego y bylaby gorscha dzyvra nysz pyrvey *ib.* 295; Aby czy, czvsz smyerny, osvyczeny, a ovy (isti), czvsch pysny,

ysby slyepota serczv przyąły *ib.* 424; Ty yest taky, ow ovaky *ib.* 726; ~ Tedi *szi zaloba stała ot pana sandczego na owo yste pirwe menone w to slowo, eszbichø nan prziechali gwaltem 1402 *Malk* 118; Caszdi, gen gest w zeli zlego dopusczonego a sstalego, ten ządzą ma ku dobremu, gimsze bi owo zle dopusczone yusz nadązil XV *med. R* XXII 238; Bądą wam mowicz wschitko sle, lszącz prze myą..., gen gesm ziwot, gen wi wyedzeczye, gegosch ządaczye, o tho lszącz na wasz ginego, czssoss yako na szle ludzi mowyą, bo owego nye mogą ganycz *ib.* 246; Y takyesz Cracow owych myast klatwy nye ma bycz poslvszen *Dział* 5; A tako ow rospuszczony y tesz nye dbayączy dla polepszenya y zbvdowanya dzal, przez przyaczele vloszony, wzrzvcza *ib.* 45; A yako vyschly od Heroda, ova gvyazda, ktorąsch vydzyely, schla przed nymy (et ecce stella, quam viderant... antecedebat eos Mat 2, 9) *Rozm* 76; ~ A ow, ktory by byl blyzszy kv dzedzynye..., mylczy a rzeczy nye pocznye, tedy vstawiamy *Dział* 24; A ow, czso tako zamyeszka dla swego lenywstwa, ma mylczecz *ib.* 46; Tedy ow, ktori tako przygany (idem dearguens, *Sul* 55: then naganyączy), ny o szadną (*i. e.* o niżadną) rzecz ma bycz sluchan *ib.* 51; Tedy ow, kogo tak zastąpyą, bądze praw, a ten, czso tako zastąpy, ma natychmyast odpowiedacz o rzecz namowioną *ib.* 52; Oczyscza rosum..., yschbi mogl czlovyek vidzecz ovego, gensche gest f swoye bithnosczy cromya czała fides enim... mundat intellectum a fantasiis, ut intueri possit eum, qui est sine corpore subsistens 1461—7 *Serm* 349 v.

Ówdzie '*tam, w innym miejscu, gdzie indziej, illic, alio loco*': Y tam, y scham, y thv, y owdze roznoschy altrinsecus, hinc inde, adverbium loci (qui tollens universa haec divisit ea per medium et utriusque partes contra se altrinsecus posuit Gen 15, 10) 1471 *MPKJ* V 9.

UZUPEŁNIENIA I POPRAWKI

UZUPEŁNIENIA DO SPISU ŹRÓDEŁ

CornPaul Rękopiśmienne ekscerpty — glosy z Cornutusa w rękopisie Biblioteki OO. Paulinów w Częstochowie nr II 25 z r. 1444. ~ Cytujemy według kart rękopisu. Glosy odczytał Józef Reczek.

Dek II 4 XV *ex.* *GlWp* 90—1.

GlDom Glosy polskie rękopisu Sermones de tempore et de sanctis Nr XV 32 Biblioteki OO. Dominikanów w Krakowie z drugiej połowy XV wieku. Oprac. Roman Laskowski i Józef Reczek. Wrocław—Warszawa—Kraków 1968. Komitet Językoznawstwa PAN.

GlKórn II Muszyński Michał: Glosy, zapiski i niektóre teksty polskie w starych drukach i rękopisach Biblioteki Kórnickiej do r. 1550. Cz. II. Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej. Zeszyt 9—10, s. 154—282. Kórnik 1968. ~ S. 180—8 (nr 116) kanon mszy św.; 188 (nr 51), 189—92 (nr 53), 192 (nr 54), 204—5 (nr 1122), 205—6 (nr 10), 206 (nr 3), 208—13 (nr 751), 213 (nr 117), 213—4 (nr 52), 243—7 (nr 194), 247 (nr 715) wyrazy i glosy polskie; 189 (nr 43) nazwy miesięcy; 215—6 (nr 1639) modlitwy. ~ Poza tym uwzględniamy glosy nie drukowane lub drukowane częściowo w dawniejszych wydaniach albo też tu wydane poprawniej. Dotyczy to *AKPr* II 189—208 i 209—71, 443—550, *BednMed* 37, *MacDod* 44, *OrtCel*, *R* XIX 110, *Wiszn* IV 194.

GlWp Glosy i drobne teksty polskie do 1550 roku. Z inkunabułów Kalisza, Kazimierza Biskupiego, Koła, Sieradza i Warty. Zebr. i wyd. Julian Wojtkowski. Poznań 1965. Komisja Filologiczna Pozn. Tow. Przyj. Nauk. Zabytki Języka i Literatury Polskiej nr 5.

KodŚl Kodeks dyplomatyczny Śląska. Zbiór dokumentów i listów dotyczących Śląska. Codex diplomaticus nec non epistolaris Silesiae. Wrocław 1956 i nn. Instytut Historii PAN. ~ Wypisano polskie wyrazy z dokumentów nie objętych przez *CodSil* lub wydanych tu poprawniej.

I. obejmujący lata 971—1204. Wyd. Karol Maleczyński. 1956.

II. obejmujący lata 1205—1220. Wyd. Karol Maleczyński i Anna Skowrońska. 1959.

III. obejmujący lata 1221—1227. Wyd. Karol Maleczyński. 1964.

Kościan Wielkopolskie roty sądowe XIV—XV wieku. T. III. Roty kościańskie. Zebr. i oprac. Henryk Kowalewicz i Władysław Kuraszkiewicz. Wrocław—Warszawa—Kraków 1967. Komitet Językoznawstwa PAN. ~ Wydawnictwo zawiera prócz zapisek zupełnie nowych około 490 rot znanych już z innych wydawnictw; będziemy je cytować według niniejszego druku.

LubZiem Najstarsze zapiski ziemskie lubelskie z r. 1409. Antiquissimae inscriptiones terrestres Lublinenses anni MCCCCIX. [Wyd.] Leon Białkowski. Teki Archiwalne VII 11—68. Warszawa 1961. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.

LustrPłoc Lustracje województwa płockiego 1565—1789. Warszawa 1965. Wyd. Anna Sucheni-Grabowska, Stella Maria Szacherska. Instytut Historii PAN. ~ S. 147—160 inwentarz starostwa płockiego z 1498 r., łaciński z polskimi wyrazami.

Msza XII	*ca* 1431	*SlOcc* XXV 212—25.
Msza XIII	1476	*GlWp* 64 — 6.
Msza XIV	1446—7	*GlKórn* II 181—8.
Ojcz 18.	*ca* 1500	*GlWp* 17.
Ojcz 19.	*ca* 1500	*GlKórn* II 215.

OrtOssol Ortyle magdeburskie. Rękopis Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich

we Wrocławiu nr 50. ~ W t. I—V cytowany z ogłoszonych dotąd urywków jako *OrtBr, OrtKal, OrtVrtel*. Od t. VI cytujemy według pełnego odpisu sporządzonego przez Józefa Reczka i Wacława Twardzika. Rękopis powstał około 1480 r.

Pilz Roty polskie z ksiąg sądowych ziemskich pilzneńskich z XV w. [Wyd.] Mieczysław Karaś, Zbigniew Perzanowski. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 114, s. 271—80. Kraków 1965.

RejKuj Lustracja poradlnego i rejestr łanów województw brzesko-kujawskiego i inowrocławskiego z roku 1489. [Wyd.] Jerzy Senkowski. Teki Archiwalne VII 69—214. Warszawa 1961. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.

RozPaul Rękopiśmienne ekscerpty — glosy z Rozariusza w rękopisie Biblioteki OO. Paulinów w Częstochowie nr II 25 z r. 1444. ~ Cytujemy według kart rękopisu. Glosy odczytała Wanda Żurowska-Górecka.

SlOcc XXV 203—31 Bolz Bogdan, Żurowska-Górecka Wanda: Glosy kanonu z lat 1428—1431. ⟨Z rękopisu gnieźnieńskiego nr 60⟩.

Wierzę 20. *ca* 1500 *GlWp* 18.

Wierzę 21. *ca* 1500 *GlKórn* II 215.

WilkCzch Wyrozumska Bożena: Najstarsze uchwały miejskie ⟨wilkierze⟩ Czchowa. Małopolskie Studia Historyczne IX, zesz. 1—2, 89—103. Kraków 1966. Polskie Towarzystwo Historyczne.

WilkPozn Wilkierze poznańskie. Część I. Administracja i sądownictwo. Część II. Handel, rzemiosło i rolnictwo. Zebr. i opr. Witold Maisel. Wrocław — Warszawa — Kraków 1968—8. Instytut Historii PAN. Starodawne Prawa Polskiego Pomniki. Seria II. Dział III, t. 1—2.

ZabUPozn Kowalewicz Henryk: Średniowieczne zabytki języka polskiego w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Polskie glosy i zapiski z rękopisów 1728, 1732, 1752. Zeszyty naukowe UAM. Biblioteka 5. Poznań 1965. ~ Druk rotaprintowy.

Zdrow 17. *ca* 1500 *GlWp* 18.

DODATKOWO OPRACOWANE HASŁA

Cisze '*w spokoju, in pace, sine controversia*': Gdi ktho... przes trzy lyatha y przes trzy myeszącze... sczirzpi dzirzewczą dzirzecz dzedzyną spokoynye a czysze (pacifice et quiete) thako, ysz... nye rvszy gemv kthorey o tho skargi..., othichmyast ode wszego prawa... they tho dzedzini osządzami gy bicz odpadlego *Sul* 35.

Mierzanie '*wymierzanie, odmierzanie, mensio*': Jako mye pany *Owska odegnala od myerzanya myar y od branya gych sz mlyna mego 1493 *ZapWarsz* nr 1672.

Możność '*moc, siła, właściwości zapewniające przeprowadzenie swojej woli, vis animi, voluntas*': Nota, quod ista opportunitas non fuit ex mera voluntate, nec etc. id est nye sz moszноscy, sed ex amore nostro *ca* 1500 *R* XLVII 372.

Nieosiągniony '*nie dający się pojąć, objąć, ogarnąć, qui intelligi, comprehendi non potest*': Tako (*pro* yako) to moze bycz, by taka nyeoszyągnyona mocz, yenze wschytek swyat myslyą osyągnacz nye moze, by szye mogla v mal[y]em tem zywoczye schovacz? *Rozm* 45.

Nieostrzeżony '*nieostrożny, incautus, improvidus, imprudens*': Ffallit melliti sapor incautos, *gl.* inprouidos hominés nyeostrzézone ludzye, atoniti 1466 *R* XXII 20.

Obłoczyste *(?)* '*miejsce do oblekania się, ubierania, locus ad vestes induendas*': Erat quidam porticus, in quadam parte portici erat quidam locus, vbi induebant se sacerdotes et huic dicebatur vestibulum. Et de isto loco videtur Iudeis ut plorent. Ibi vestibulum vlg. obloczyste (*sc. miejsce ?*) XV *p. pr. SKJ* I 305. ~ *Może to nieudolna transkrypcja czes.* oblačiště.

WYKAZ WAŻNIEJSZYCH BŁĘDÓW DRUKARSKICH I RZECZOWYCH

tom	strona	jest	ma być
I	19 a 49	wsatwyami	wstawyami
	58 b po w. 10		dodać: **Balsamowy** *cf.* **Drzewo**
	83 b 32	szwoge	szwoye
	99 a po w. 43		dodać: **Bleszczeć** *cf.* **Zableszczeć**
	120 a 31	*leg.* w wyelykem	*leg.* w wielikiem
	150 b 14	przіprawne	przeprawne

	152 b 27		dodać: **Obierać**
	154 a 7—8	palona	perloua
	159 b 41	**Bratogłowiec**	**Bratogłowca**
	192 a 36	(*pro* vmøkczyl)	(*leg.* umięczczył)
	202 a 28		dodać: **Przedobyć**
	253 b 52		wykreślić: (*pro* kavalyecz)
	283 b 15		dodać: **Ociądzać**
	294 a 1	czem	*zem
	296 a po w. 52		dodać: **Cienić** *cf.* **Obcienić, Ocienić, Zaścienić**
	356 a 20	Thi	Thacz
	356 a 21	swiatha,	swyathą,
	381 b 55		wykreślić: XV *in. R* XXIV 71,
	396 b 15	1405	1412
	427 b po w. 35		dodać: **Czyrwonocisawy** *cf.* **Czerwonocisawy**
II	31 a 34		dodać: **Odarować,**
	108 a 35	daczy,	dacz y
	197 a 50	*MacPraw*	*MacPraw* VI
	206 a 3—6		cytat *AGZ* XV 487 wykreślić
	260 a 4— 6		cytat *OrtMac* 116z wykreślić
	354 a po w. 28		dodać: *Cf.* **Sfałsować**
	354 a 48—52		wykreślić
	463 b 26		po *Cf.* dodać: **Ogorzały,**
	514 a		wykreślić: *Gn* 11 a, *Fl* 9, 17, *Fl* i *Pul* 67, 2. 103, 36,
	544 a 23		odsyłacz wykreślić
	544 a 2 w. 7		dodać: **Hobychodzić się** *cf.* **Obchodzić**
	544 a popow. 8		dodać: **Hochmaister** *cf.* **Ochmistrz**
			Hochmistr *cf.* **Ochmistrz**
	545 b po w. 34		dodać: **Hort** *cf.* **Ort**
			Hortyl *cf.* **Ortyl**
	545 b po w. 45		dodać: **Hostróżki** *cf.* **Ostróżki**
	545 b po w. 49		dodać: **Hośmnacie** *cf.* **Osiemnaście**
	545 b po w. 50		**Hotbić** *cf.* **Odbić**
			Hotbijać *cf.* **Odbijać**
	545 b po w. 51		dodać: **Hote** *cf.* **Od**
	545 b 52	**Ożedle**	**Ożydle**
III	137 b po w. 51		dodać: **Jed** *cf.* **Jad**
	256 a 7		wykreślić: (*war. lub.*: lazą)
	323 a 10	kram...	kramna.
	340 a 43		dodać: ~ *Może* **Koprzywy** *?*
	364 b 43	1 8	148
	387 b 26		wykreślić: **Niewielekroć,**
	404 a 5		skreślić: *dubium*:
	404 a 6	o to gest	oto gest (*sc.* kościół)
	407 a 38	Sappa	Rappa
	415 a 11		wykreślić: 1399 *Pyzdr* nr 114,
	415 a 13		dodać: ~ *i. sg.* krzywdą 1399 *Pyzdr* nr 114;
	419 a 28	duschna	duschne
	421 a 2—3. 21—2		formę i cytat wykreślić
	435 a 12		skreślić, a
IV	29 b 36	1405	1412
	39 a 1	yczw	lyczw
	43 a 14		po liszy dodać: *Fl* 106, 36,
	43 a 17		skreślić
	68 b 17	yubeznø	lyubeznø

	76 a 36	aius	auis
	93 b 31	m ogewe	mogc we
	98 a 1—5		wykreślić
	98 a 3—5		cytat przenieść pod hasło **Łebka**
	114 b 44	*roli*	*soli*
	141 b 18		wykreślić odsyłacz
	141 b 19—20		wykreślić hasło z dokumentacją i rektyfikować na mędrcy
	156 a 11		wykreślić: **Osanka,**
	156 a 12	**Osanna,**	**Ożanna,**
	180 a 18		przed mdłe dodać: *neutr.*
	191 a 17		dodać: Myszstrzoszththwacz nycz nye pomogv, v ocze mgnyenyv veszdrzysz nogv *De morte* w. 226, *sim. ib.* w. 251.
	235 b 35	myessączor	myessączov
	247 b 12		dodać: **Roznamiękczyć**
	248 a po w. 17		dodać: **Miękota** *cf.* **Niekota**
	276 a 23	*praes.*	*praet.*
	375 a 13	myśliliśmy	myślilismy
	377 a 39		dodać: **Obmyślić**
V	8 a 22—4		cytat *OrtKal* 198 wykreślić
	41 b 54	**Naglądać**	**(Naglądać) Naględać**
	76 b 22	*2.*	*3.*
	87 b 26		po **Narodzenie** dodać:, **Narodzienie**
	90 b po w. 8		dodać: **Narodzienie** *cf.* **Narodzenie**
	128 a po w. 16		dodać: **Nawożenia** *cf.* **Nowożenia**
	138		paginację następnej strony zmienić na 139
	160 a 16	nayacz	nay[a]cz
	182 b po w. 11		dodać: **Niehdy** *cf.* **Niegdy** **Nieidący** *cf.* **Iść**
	205 a 37—8		wykreślić: XV *p. post. R* XXV 200
	205 b 17—8		cytat z *R* XXV 200 wykreślić
	206 a 55	I i-73	I 73.
	284 a 24	przysznacz	przy⟨ci⟩sznacz
	290 a 22		dodać: Infirmitátes dictas nogecz aut vrasz verbis vánis et ludibrio plenis curare volunt XV *med. R* XXIV 346;
	337 b po w. 36		dodać: **Obięzować** *cf.* **Obiązować**
	370 b 3	*czeski*	wykreślić
	429 a 22	gość	pani
	591 b 2		skreślić odsyłacz
	591 b 3		skreślić **(Opatrzeć)**
	601 a 23	1417	1471
	636 a 31	*postanowić,*	*postanawiać,*

https://pjs.ijp.pan.pl/ksstp.html